శ్రీ

శబ్దార్థకల్పతరువు

ఆద్యంతములయందక్షరానుక్రమముగల

సంస్కృత సంస్కృతాంధ్ర నిఘంటువు

రచయిత:

"సందిశరాయ" "బాలామర" "సాహిత్యచక్రవర్తి"

భూమిడి వేంకటార్యులు

పరిష్కర్త:

శ్రీశుద్ధచైతన్యస్వామి

శ్రీ వాసవీ గ్రంథ ప్రచురణ సమితి

మచిలీపట్టణము

1961

మూల్యము-20 రూ.

వేదోఽఖిలో ధర్మమూలం తద్విదాం స్మృతిరప్యథ
సతామాచరణం తాదృగేతేభ్యో భవతి ధ్రువమ్।
ధర్మాధర్మపరిజ్ఞానం శ్రేయస్కామస్య యత్నతః।
ప్రవృత్తయే స్వధర్మే చ తథాఽధర్మాన్నివృత్తయే।
సమాశ్రయణయోగ్యాస్స్యుస్త్రయ ఏతే న సంశయః।
అనేకజన్మసు కృత సుకృతైరేవ లభ్యతే।
వేదవిజ్ఞానసంయుక్తమహాపురుషసంశ్రయః।
తల్లాభేనైవ ధన్యోఽయం భవిష్యతి హి మానవః॥
ఏతస్య తదలాభే తు తచ్ఛాస్త్రం శరణం
అతస్తచ్ఛాస్త్రవిజ్ఞానం సంపాద్యం స్యాత్
శాస్త్రజ్ఞానం [illegible]వ్యర్థజ్ఞానాధీనం త
తథా వాక్యార్థవిజ్ఞానం పదార్థజ్ఞా[illegible] హైతుకమ్॥
ఏతచ్చ [illegible] కోశాధీనం భవత్యతః।
భిలషణీయస్స్యాచ్ఛ్రేయశ్శ్రేయోఽభిలాషిభి
అహో శబ్దార్థకల్పద్రురహో వయమహో వయమ్
యతో బ్రహ్మర్షి రాజర్షి మహాదృష్టిపథం గతాః
అహో శబ్దార్థకల్పద్రురహో వయమహో వయమ్।
ద్వైతాద్వైత విశిష్టాద్వైతాచార్యప్రియతాలయాః॥
వేదవేదాన్తమీమాంసాతర్కవ్యాకరణాని చ।
ప్రాకృతిస్థాని శాస్త్రాణి నవసుదరితరాణి చ।
సమీక్ష్యేమం కల్పతరుం సాక్షాత్కల్పతరుం యథా
అభ్యనన్దన్ తథా ధీరా అతోఽభీష్టార్థసిద్ధయే
శబ్దార్థకల్పతర్వాఖ్యం భజధ్వం కల్పకం సదా
శ్రీమామిడి వేఙ్కటార్య సుధీర తనుయం ముదా।

శ్రీప్లవజ్యేష్ఠకృష్ణైకా
దశీయుక్ నిరవాసరః
బృన్దావనపురీ

గ్రంథకర్త

శ్రీ మామిడి వేంకటార్యులు

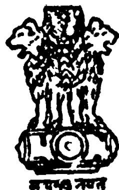
జననము 1764 నిర్యాణము 834

గ్రంధావిష్కర్తలు.

శ్రీశ్రీశ్రీ రాధాకృష్ణమహోదయులు

భారతోపాధ్యాయులు

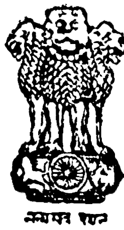
VICE-PRESIDENT
INDIA
NEW DELHI
March 8, 1961

BDARTHA KALPATARU

It is a monumental work containing about 80,000 words It has been compiled with great care after due consultation with such famous works as *Amara, Visva Nighantu, Medini Kosa, Sabdartha Chintamani, Taranatha Vacaspatya* and Telugu works like *Andhranama Samgraha.* This was originally compiled 130 years ago by Shri Mamidi Venkatarya and was found in a very impaired form Now the Vasavi Grantha Pracharana Samiti has undertaken its publication

I have no doubt that the work is of considerable value and importance and will be found useful by all Telugu writers. I have read a few pages here and there and I am impressed by the competence and accuracy of the entries I hope the book will find a wide reading public.

(S. RADHAKRISHNAN)

M. ANANTHASAYANAM AYYANGAR
Speaker, Lok Sabha

NEW DELHI
May 22, 61

My dear Swamiji,

Your kind letter. Many thanks for the kindness with which you have sent me a copy of *Sabdartha Kalpataru.* I have gone through some portions The arrangement of printing the second letter and the third from 'क' onwards after everyone of the initial letters makes it easy to refer to the word whose meaning is required. The collection of words is almost complete. The Telugu translation is appropriate. Both the printing and get up are neat.

I must congratulate you on having produced a book of such size. You have also added कृत्प्रत्ययाः तद्धितप्रत्ययाः स्त्रीप्रत्ययादयः at the end of the book I must congratulate you on the wealth of information that you have gathered, the easy and understandable manner in which you have translated and for the elegant Telugu language that you have used I must commend the *Sabdartha Kalpataru* for use in every library and by every person who wants to have a Telugu translation of words in Sanskrit vocabulary. I wish your enterprise every success and that your book will become popular and find a place in every home and library.

With kind regards,

Yours sincerely,

(M ANANTHASAYANAM AYYANGAR)

UNIVERSITY OF MADRAS

DR T M. P MAHADEVAN
M A Ph D
Professor of Philosophy

UNIVERSITY BUILDINGS
CHEPAUK, MADRAS-5
10th March, 1961

The Vasavi Publications, Masulipatam, deserve the warmest congratulations for bringing out Sri Mamidi Venkatarya's Sanskrit-Telugu Lexicon entitled *Sabdartha Kalpataruh* Written about 130 years ago, the work is a veritable mine of information about the usage of words in Sanskrit. It is not the mere meaning that is given for each word This, one may get from any ordinary dictionary. Far more difficult is it to know the use of a word It is this extremely difficult task of explaining the usage that Sri Venkatarya has accomplished in the present Lexicon For instance, that the word *Bhagavat-Pujyapada* refers to Sri Sankaracharya is mentioned here. Similarly, we learn that *Bhagavata*, besides referring to the *Purana* or *Upapurana* bearing that name, is used to mean (1) a devotee of God who bears the virtues such as non-hatred, and (2) the light of knowledge that illumine the true nature of the self. - - - --

Sri Suddhachaitanya Swami has spared no pains in editing this important work. With patience and perseverance, he has performed a stupendous task which will not fail to draw the admiration of all those who would use the Lexicon. I have no doubt that this publication will prove to be a boon to Andhra Scholars. - - -

(T. M P, MAHADEVAN)

శ్రీమతే రామానుజాయనమః

ri Jagadacharya Simhasanadhipathi

P. B ANNANGARACHARYA

శ్రీ జగదాచార్య సింహాసనాధీశః

ప్రతివాదిభయంకర అణ్ణఙ్గరాచార్యః

Sree Kancheepurar

0th Apr 96

The *Sabdartha Kalpataru* is a voluminous Sanskrit-Sanskri elugu Dict onary composed by Sri Panditaraya Mamic enkatarya. The Editor and Publisher have to be thanked fo ie timely pains they have taken, to get th s work printed an ius prevent it from being eaten away by moths

I have glanced through many pages of th s big work, an oted that it explains the meaning of many a rare Sanskr vord, adding to its value as a ready reference book to studen nd scholars, alike. It has fulfilled a long-felt want.

I am sure it will have a wide circulation, not only i Andhra-Desa, but throughout the length and breadth of ou ountry.

P B, ANNANGARACHARY

S T G VARADACHARY

Principal

NARASIMHA SANSKRIT COLLEGE

CHITTIGUDUR
MASULIPATAM
26th May 1961

I have gone through the Sanskrit-Telugu Dictionary entitled *Sabdartha Kalpataru* rather closely and carefully. The original compiler of the work was Sri Mamidi Venkataryulu, a Vysya gentleman. He was born in 1764 A D at Palakollu, a flourishing trade centre in the present West Godavari District. Not finding his native place congenial to his literary activities, he shifted to Masulipatam where he stayed till the time of his death in 1834 A D It was during this period that he produced several works of which this dictionary is the most important. This work was referred to by Brown in his Telugu Dictionary. The novel features of this compilation are that the words are arranged firstly according to the final sounds, then according to the number of syllables and lastly according to the initial sounds Several rare words also find a place in it. It is really fortunate that this work could see the light of the day after the lapse of more than a century since the author's death. The Vasavi Grandha Prachurana Samiti which sponsored its publication and the revered Swamiji who so ably edited it deserve our warm congratulations and deep gratitude The printing of the Sanskrit words in two scripts and the giving of Sanskrit and Telugu meanings enhance the usefulness of the work I am sure this work will prove a real kalpataru to all those that may resort to it.

S T G. VARADACHARY

श्रीविद्या
शंकर

ॐ

श्री शृङ्गेरी श्रीजगद्गुरुसंस्थानम् ।

श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यवर्य पदवाक्यप्रमाणपारावारपारीण यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारध्यानधारणसमाध्यष्टाङ्गयोगानुष्ठाननिष्ठ तपश्चक्रवर्त्यनाद्यविच्छिन्न श्रीशंकराचार्य गुरुपरम्पराप्राप्तषड्दर्शनस्थापनाचार्य व्याख्यानसिंहासनाधीश्वर सकलनिगमागमसारहृदय सांख्यत्रयप्रतिपादक वैदिकमार्गप्रवर्तक सर्वतन्त्रस्वतन्त्रादिराजधानीविद्यानगरमहाराजधानीकर्णाटकसिंहासनप्रतिष्ठापनाचार्य श्रीमद्राजाधिराजगुरुभूमण्डलाचार्य ऋष्यशृङ्गपुरवराधीश्वर तुङ्गभद्रातीरवासि श्रीमद्विद्याशंकरपादपद्माराधक श्रीजगद्गुरु श्रीचन्द्रशेखरभारतीस्वामि गुरुकरकमलसञ्जात

श्रीजगद्गुरु शृङ्गेरी श्रीमदभिनवविद्यातीर्थस्वामिभिः

वीतराग श्री शुद्धचैतन्यस्वामिविषये ब्रह्मानुसन्धानपूर्वकं विरचिता आशिषः समुल्लसन्तु

भवता अस्मदाशयावगमाय आदरातिशयेन प्रहितः शब्दार्थकल्पतरुनामा संस्कृतान्ध्रकोशः समासादितः अवलोकितश्च। पण्डितराय श्रीमिडिवेङ्कटार्याः संस्कृतान्ध्रसरस्वत्योः नितरां निष्णाता इति विजानीमः ते विशिष्टां श्रद्धामास्थाय नानाकोशसंकलनेन वत्सराणां त्रिंशदधिक-शतस्य प्राक् लोकानां उपकृतये कोशमिमं निरमिमत तावता कालेन प्रकाशकदौर्लभ्येन असूर्यंपश्य एव ग्रन्थागारे सुप्तावस्थामापन्न आसीत् भवतः प्रयत्नेन विद्वन्नयनसरणिमुपागमत् ग्रन्थेऽत्र अध्यात्मदर्शनानां पारिभाषिका अपि शब्दाः अर्थविवरणपूर्वकं संगृहीता इति वयमभिनन्दामः

सम्पादकाः केषांचित् शब्दानां प्रसिद्धान् सामयिकान् अर्थान् प्रदर्श्य सर्वेषां ग्रन्थेऽत्र रुचिमुदपादयन् व्युत्पन्नानां व्युत्पित्सूनां च महान्तमुपकारं कल्पयत्ययं महान् कोशः इत्यस्मदाशयः

शशिशकलशेखरस्य अकम्पया अनुकम्पया कोशोऽयं सर्वदा सर्वत्र प्रसृतिं प्राप्नुयादित्याशास्महे

गुण्टूरु, आन्ध्रप्रदेशः,
३०-३-६१

श्री

ॐ

(श्रीमत्परमहंस परिव्राजकाचार्य
श्री श्री श्री सच्चिदानन्देन्द्र सरस्वतीस्वामिन)

होळेनरसीपुरम्
४ – ३ – १९६१

आनन्दतुन्दलोऽस्मि शब्दकल्पतरु नाम संस्कृतान्ध्रकोशमवलोक्य परमहंसपरिव्राजकाचार्यशुद्धचैतन्यस्वामिभिः समुत्पादितम्। अयं च कोशो विविधबिरुदवलीविराजमान पण्डितराय श्रीमामिडि वेङ्कटार्यनिर्मितः शतं वर्षाणि यावदज्ञातवासमनुभूय श्रीस्वामिभिः संशोध्य प्राकाश्यं नीतोऽद्य चकास्ति यथा न केवलमान्ध्राणां यावत् समस्तदेशीयानामपि कल्पतरुरिवाभीष्टशब्दार्थमुपस्थापयितुं पारयेत्। कोशेऽस्मिन् देवनागरीलिप्यापि समङ्किता शब्दा आन्ध्रप्रतिलिप्या यथा, संस्कृतेनापि शब्दार्थविवरणं प्रदर्शितं तथा आन्ध्रया अकारादिवर्णानुक्रमप्राधान्येन आधुनिककोशरीत्यनुसारी ककाराद्यन्तिमाक्षरनियमादरेण मेदिन्यादि प्राचीनकोश प्रक्रियानुहारी चेति शब्दान्वेषणसौलभ्यनिर्माणेन सर्वथा मनोहारी गीर्वाणि... कोशान्तरगवेषणक्लेशापहारी कोशोऽयम्। अनेकसंस्कृतान्ध्रनिघण्टुसाहाय्येन स्वामिभिः परिष्कृतोऽयं श्रीवासवीग्रन्थप्रचारिण्या समित्या स्वल्पेनैव मूल्येन वितीर्यमाणो बृहत्कायः कोशः प्रतिसंस्कृतविद्यालयादिसंस्था पुस्तकभाण्डागारं भूषयन् चिरं जीयात्। महता धनव्ययेन च समप्रकाशितोऽयमल्पीयसैव कालेन द्वितीयं संस्करणमनुभूयादित्याशास्ते नारायणस्मरणपूर्वकम्।

श्री सच्चिदानन्देन्द्रसरस्वतीभिक्षुः

अध्यात्मप्रकाशकार्यालये
शार्वरीवत्सरस्य फाल्गुनकृष्ण
द्वितीयायाम्

— గ్రంథపరిష్కర్తలు —

శ్రీ శుద్ధచైతన్యస్వాములవారు

श्री

राष्ट्रीय स्वयंसेवक
केन्द्र - नागपुर
(श्री मा. सदाशिव ...

परममान्यवर्यान् श्री ...चैतन्य... मिश्र... दयान् प्रति स दरप्रणामं निवेद्यते

श्रीमद्भिः परम... ...यतया ...षितः शब्दार्थकल्पतरुः तदनु प्रेषितेन ...त्रेण सह यथ वसर ... निरन्तरप्रवासादिविविधकार्यव्यापृतत्वात् यथ पेक्षितं ग्रन्थाभिप्र यात्मक ... प्रेषितु न वसरोऽलभ्यत। इदानीं ग्रन्थावलोकनान्ते पत्रमिदं लि...

...१३० वर्षेभ्यः प्राक् विरचितस्य शब्दार्थकल्पतरोः सस्करणं मुद्रणं च कृत्वा श्रीमद्भिः सामन्या च गीर्वाणवाक्सेवकेषु महान् खलु उपकारः कृतः एतादृग्ग्रन्थनिर्माणं हि व ङ्मयतप कल्पमेव मन्येऽहम्। सप्तशताधिकसहस्रपृष्ठ त्मकस्य अस्य बृहदाकारस्य ग्रन्थस्य मूल्यमपि प्रकाशन-समित्या अत्यल्पं निर्धारितमिति सर्वथा धन्यवादास्पदमेव। सस्कृतशब्दानां आन्ध्रीयपर्यायशब्दप्रद नेन सर्वेषा आन्ध्रबन्धूनां कृते निघण्टुरयं नितान्तं साह य्यप्रद स्यादिति आशासे

कोशेऽस्मिन् शब्दक्रमनिर्धारणे श्रीमद्भिः उपयोजिता पद्धतिः सर्वथा अभिनवा एव। भवदीयं पत्रं पठित्वा सा पद्धतिः अस्माभिः आकलिता।

भवदीयस्य शब्दार्थकल्पतरोः द्वितीय वृत्तिः शीघ्रमेव प्राकाश्यं यास्यतीति नित न्तं आशासे

भवदीयेन पत्रेण ग्रन्थेन च भ...द्दर्शनस्मृतिर विर्भूता। एवमेव यथावसरं पत्रप्रेषणेन वर्धनीय. स्नेह. इति प्रार्थयते।

दि. २५ – ३ – ६१
श्रीरामनवमी

भवदीयः
मा स. गोळवलकर

श्रीमते राम नुजाय नमः

(श्री श्री श्री जगदाचार्य सिंहासनाधीश.
श्री पि. वि. अण्णङ्गराचार्यः
काञ्चीपुरम्)

स्वस्ति सौहार्दसम्पदे

विद्यानिधीनां शुभगुणशेवधीनां शुद्धचैतन्यस्वामिपादानां सविधे गुणकीतेन जनेनानेन सादरम वेद्यते। नित्यश्री·।

श्रीमद्भि. प्रेमभूम्ना प्रहितं कोशपुस्तकं सानन्दमुत्तसितम्। श्रीमुख-पत्रं च समसेवि

तत्रभवद्भिः सुमहत्तरमनर्घं कार्यं सम्पादितमिति यत्सत्यं कृत्स्नं जगदधमर्णमेव व· अभिनन्दनपत्रिका च पृथक् प्रेषि

काञ्चीपुरम्
११-४-६१

इति भवदीयो भक्त्दनन्यः
पि. बि. अण्णङ्गराचार्यः

ॐ

वाणीं भजत गैर्वाणीम्।

(न्यायवेदान्तशिरोमणिः
श्री नारायणमूर्तिः)

चैतन्यपाठशाला
आल्लगड्ड (आन्ध्रप्रदेशः)

जेर्जीयते पण्डितरायैः श्रीमन्म मिडि वेङ्कटार्यैः लोकानुजिघृक्षयानुगृहीतं श्रीवासवीग्रन्थप्रचारसमित्या महजनसहाय्येन सुष्टु प्राकाश्यं नीतं ग्रन्थरत्नमिदं प्रत्नं नूत्नं च शब्दार्थकल्पतरुनामधेयकं संस्कृत-संस्कृतान्ध्रार्थ-विवरणात्मकं यत् परिश्रमेण महता प्रायो दशवर्षेषु सप्तदश शत-पृष्ठात्मकमनन्त-श्रीविभूषितैः परमहंसपरिव्राजकाचार्यवर्यैः श्रीमद्गुरुदेवैः पूज्यपादैः श्रीशुद्धचैतन्य-स्वामिपादैः परिष्कृतं यच्च समेभ्यो जिज्ञासुभ्यः कल्पतरुरिव कामितपदार्थान्वितरति सममिति शम्।

प्लवज्येष्ठपूर्णिमा
२७-६-६१

नारायणमूर्तिः

संकीर्तन-भवन, झूसी, प्रयाग

श्रीहरि

वैशाख-कृ- ३. २०१८

श्रीयुत शुद्धचैतन्यजी स्वामी .

सप्रेमहरिस्मरण

आपका भेजा "शब्दार्थकल्पतर (संस्कृतान्ध्रनिघण्टु) मुझे प्राप्त होगया इधर में ७-८ महीने से श्रीबदरीनाथ तपोवन तथा वृन्दावन आदि में था इसीलिये उत्तरमें देरी हुई क्षमा करें

आपका परिश्रम परम श्लाघनीय है आपके इस ग्रन्थसे अन्ध्र-साहित्यकी श्रीवृद्धि होगी। ग्रन्थ बहुत ही उपयोगी है साहित्य में आपकी कीर्ति इस ग्रन्थके कारण अमर रहेगी परमपिता परमात्माके पदपद्मो में यही प्रार्थना है कि वे आपको शक्तिप्रदान करे उससे साहित्यकी आप अधिकाधिक सेवा कर सकें।

प्रभुदत्त ब्रह्मचारी

Dr. C. Kunhan Raja
Retired Professor of Sanskrit,
Andhra University,
WALTAIR

4/1 Leonard Lane,
Richmond House,
BANGALORE – 1

13-4-61

स्वस्ति श्रीः

प्रसीदन्तु पूज्यपादाः पूज्यपादैः प्रेषितं शब्दार्थकल्पतरुर्नाम पुस्तक-मद्य दिने मम सकाशमायातम् भवन्तु पूज्यपादानां चरणयोरसंख्येयाः कृतज्ञतापूर्वका नमस्काराः ग्रन्थश्च सश्रद्धं रचितः पण्डितानां विद्यार्थिनां च महते उपयोगाय भवति

विधेय.

C. Kunhan Raja

ॐ

RAMAKRISHNA MATH

P O BELUR MATH,

Dt. HOWRAH

१४-४-१९६१

श्रीवासवीग्रन्थप्रचारिणीसमितेः

सम्पादकसमीपे

महाभागाः !

गृह्यतां तावदादौ नमस्कारोऽस्माकम् भवत्प्रेरितं ७-४-६१ दिवसीयं पत्रमेकं मामिडि वेङ्कटार्यकृतः शब्दार्थकल्पतरुनामा ग्रन्थश्चैक. प्राप्तः। ग्रन्थं प्राप्य अध्यक्षमहोदयाः परमां प्रीति प्रापन् ते हि आशासते ग्रन्थोऽयमान्ध्रदेशीयानां गीर्वाणवाणीरसिकानां सुधियां तथेतरेषां लोकानां बहुतरं कल्याणं साधयिष्यति इति। तेषां हार्दिकः शुभाशीर्वादो ज्ञेयः।

इति साश्रवस्य तदीयसम्पादकस्य

सुपर्णानन्द स्वामिनः।

सुपर्णानन्दस्वामिनः

ఓమ్

శ్రీసద్గురు శ్శరణమ్

శ్రీమదఖిలాంధ్రదేశీయబ్రాహ్మణగురుకులాశ్రమః

श्रीमदखिलान्ध्रदेशीयब्राह्मणगुरुकुलाश्रमः - विजयवाडा

Sr'mat Akh'landhradeseeya - Brahmana - Gurukulasrama

(రిజిష్టర్డ్ నెం 84/56)

సంస్థాపకః, సంచాలకః సర్వోపద్రష్టా

శ్రీ ముదిగొండ వేంకటరామశాస్త్రి

తర్క-వేదాంతవిశారదః బ్రహ్మవిద్యాచార్యః

संस्थापक, संचालक,

श्रीमुदिगोण्ड वेङ्कटरमशास्त्री, सर्वोपद्रष्टा

MUDIGONDA VENKATARAMA SASTRY

Founder & Correspondent.

ఓంకారమందిరమ్

చౌటపాపాయపాలెం

(P O)

వయా బెల్లంకొండ

గుంటూరు - జిల్లా

తేది 4-2-61

శ్రీ. పండితరాయ మామిడి వేంకటార్య విరచితః శబ్దార్థకల్పతరుః శ్రీశుద్ధచైతన్యస్వామి మహాశయైస్సర్వలోకోపకారాయ సమ్యక్సంపాద్య సార్ధ సహస్రాధిక సుందరపత్రేషు సుసుందరం సమ్ముద్ర్య సాదరం మే సమర్పితః.

సముపలభ్యాహ మిమం సాక్షాత్కల్పతరుమివామంద మానంద మన్వభవమ్,

యతోఽత్ర విద్యార్థినాం విదుషాం చాత్యంత మపేక్షితా బహవశ్శబ్దాః సంస్కృతాంధ్రలిపిభాషావివరణోపశోభితా ఏకాద్యష్టాక్షరాంతా ఆద్యంతాక్షరయోరప్యకారాదిక్రమనిబద్ధాః ప్రామాణికలింగాం-త-ధాతు-విగ్రహాద్యలంకరణేన నూనం సురూప-రస-గంధ-స్పర్శాద్యలంకృతాన్యమృతఫలానీవ సుమనోమనోహరాణి దృశ్యంతే.

విస్మాపయంతి చ ప్రాచీననామలింగానుశాసన - వాచస్పత్యబృహదభిధానాదీనపి సార్థాన్ కోశాన్ సమాహృత్య సర్. రాధాకృష్ణాద్యభినవపదాలంకరణేనాపి.

సర్వథాఽయం భారతభూకల్పతరుస్సర్వలోకానందసంధాయక ఆచంద్రార్కం స్వనిర్మాతృప్రకాశకయోర్యశశ్చంద్రికేవ జేజీయాదితి సోత్సాహం సానందమాశాసే.

ఇత్థమ్,

ముదిగొండ వేంకటరామశాస్త్రి

గురుకులసర్వోపద్రష్టా.

మీమాంసాప్రవీణ వేదార్థప్రవీణ '
శ్రీ రేమిల్ల సూర్యప్రకాశ శాస్త్రీ
మీమాంసోపాధ్యాయః

శ్రీ గౌతమీవిద్యాపీఠ సంస్కృత
కళాశాలా రాజమహేన్ద్రవరమ్
12-3-61

అయి, భోః

అభినన్దనపూర్వికేయం లిఖితపత్రికా యుష్మత్ప్రేషితో గ్రన్థః సశ్రద్ధం మయా దృష్టః దర్శనమాత్రేణైవ సవిస్మయం ఆనన్దసాగరే నిమగ్నోఽస్మి లోకానుజిఘృక్షయా ఏతద్గ్రన్థప్రచురణే భవద్భిరతీవ శ్రమః కృతః అనేన సర్వేషామత్యన్తోపకారో భవేదిత్యత్ర న కోఽపి సంశయః ఏతన్మహద్గ్రన్థే మహానుభావానాం ఆశయాస్సమాయాతాః ఆయాస్యన్తి చ ఏవం స్థితే అస్మదాద్యాశయమపి సంగ్రహీతుం తత్రభవతో భవతః భగవత్ప్రేరణా సమజనీతి మమ విస్మయో జాతః తథాఽపి యథాశక్తి యథామతి ఏతత్పత్రికయా సాకం ఆశయం లిఖిత్వా ప్రేషితోఽస్మి వ్యాపృతేన మయా యత్కించిత్ విలమ్బః అభవదితి మన్యే —

నను, భోః, మహానుభావాః!

విదితచరమేవైతత్ యత్ లోకవేదసాధారణసర్వశబ్దానాం అర్థసంరక్షణాయ ప్రవృత్తాః బహవః అమరకోశాది నిఘణ్టవః తత్తత్పదానాం యావదర్థప్రతిపాదనేన శబ్దార్థవిజ్ఞానముత్పాదయన్తస్సమరక్షన్నితి పరంతు సత్యపి తత్తదేకార్థవాచకపదక్రమేణ పదార్థావగమనే అకారాదిక్రమేణ ఏకత్రైవ సర్వపదానాం సౌలభ్యేన అర్థమవగమయితుం న ప్రభవన్తి తే ఏతే నిఘణ్టవః బహుగ్రన్థదర్శనరూపాయాసేన వినా ఏకత్రైవ సర్వశబ్దార్థవిజ్ఞానముత్పాదయితుం శ్రీమామిడ్యుపనామక వేఙ్కటార్యేణ విపులాయాసమురరీకృత్య ప్రణీతః శ్రీశుద్ధచైతన్యస్వామిభిః పరిష్కృతః శ్రీవాసవీసమిత్యా బహుద్రవ్యం వ్యయిత్వా ప్రకాశితః మత్సకాశం ప్రేషితః శబ్దార్థకల్పతరురితినామా గ్రన్థః స్థాలీపులాకన్యాయేన మయా సమదర్శి అస్య అకారాది కకారాన్తాది ఏకాక్షర ద్వ్యక్షర త్ర్యక్షరాది క్రమేణ పాఠకానా మత్యన్తోపకారాయ అతి విలక్షణతయా సంగృహీతత్వాత్ కల్పతరురితి నామ్నః అత్రైవ ఔచిత్యం విద్యత ఇతి న కాప్యతిశయోక్తిః అచిరేణైవ కాలేన ఏతద్గ్రన్థస్య సర్వత్ర సర్వథా ప్రచారో భూయాదితి ఆశాస్మహే వయం.

ఇత్థం
రేమిల్ల సూర్యప్రకాశ శాస్త్రీ

''పాణినీయపాథోధివిహర్త 'కవిశేఖర'
'మహోపాధ్యాయ'
శ్రీ పల్లె పూర్ణప్రజ్ఞాచార్యులవారు

గుంటూరు
21 - ౬ - 31

హితాహితబోధనముఖంబున మానవుల సరిదిద్దఁ దగినది సారస్వతము. ఇయ్యది ప్రభుమిత్రకాంతాసమ్మితభేదమునఁ ద్రివిధము. ధ్వనివర్ణపదవాక్యాత్మకమగు నీ త్రివిధసారస్వతము నర్థాదులచేత నుజ్జ్వలింపఁ జేయునది శబ్దము. 'ఏకశ్శబ్దః సమ్యగ్జ్ఞాతస్సుప్రయుక్తః స్వర్గే లోకే కామధుగ్భవతి' అను భాష్యకారోక్తియే ఇందులకుఁ బ్రమాణము. సాధుశబ్దము స్వావినాభూతములగు నర్థములఁ బ్రకాశింపఁ జేయుచు విధినిషేధవ్యంగ్యముఖమునఁ బాఠకకోటికిఁ గర్తవ్యాకర్తవ్యముల నుపదేశించుచు శ్రేయోమార్గమునఁ బ్రవర్తింపఁ జేయును. కనుకనే యాచార్య దండి మహాకవి స్వకావ్యాదర్శమున 'ఇదమన్ధం తమః కృత్స్నం జాయేత భువనత్రయమ్, యది శబ్దాహ్వయంజ్యోతి రాసంసారం న దీప్యతే' అని శబ్దము నొక్క దివ్యజ్యోతిఁగా వర్ణించి యిది లేనినాఁడు జగమంధకారబంధురమే యనెను. సౌరాదితేజస్సు సంతమసము నడంచి ప్రపంచములోని పదార్థములఁ బ్రకాశింపఁజేయునట్లు ఈ సుశబ్దజ్యోతియు నజ్ఞానాంధకారమును పాఱఁదోలి స్వగత యావదర్థంబులను బ్రకాశింపఁ జేయుటచేత నీ పోలిక యెంతయు సముచితముగా నున్నది. వాస్తవమున కీ శబ్దాహ్వయజ్యోతి లేనిచో లోకోద్ధరణమున కవతరించిన శ్రీ రామకృష్ణాదుల లోకోత్తరచరిత్రములకుఁగూడ లోకము నోఁచుకొనక పోయెడిది గదా! కాన సారస్వత ప్రణయులకు శబ్దార్థజ్ఞానమత్యావశ్యకమన్న విషయము సర్వసంప్రతిపన్నము. మహాకవి కాళిదాసీ శబ్దార్థప్రతిపత్తికే కదా ప్రప్రథమమున జగత్పితరులగు శ్రీ పార్వతీపరమేశ్వరులను బ్రణమిల్లెను. 'అస్మాత్పదాదయమర్థో బోద్ధవ్య ఇతీశ్వరసంకేతః శక్తిః' అని పేర్కొనఁబడిన శబ్దగతమగు తచ్ఛక్తిని గ్రహించుటకు నభియుక్తులు 'శక్తిగ్రహం వ్యాకరణోపమానకోశాప్తవాక్యాద్వ్యవహారతశ్చ వాక్యస్య శేషాద్వివృతేర్వదన్తి సాన్నిధ్యతస్సిద్ధపదస్య వృద్ధాః' అన్నట్లు వ్యాకరణోపమానాప్తవాక్యాదిసాధనములఁ బెక్కింటిని బేర్కొనిరి గాని వాని యన్నింటిలోను గోశమే ముఖ్యసాధనమని నా యాశయము. అట్టి కోశములలో నమరకోశము పేరెఱుంగనివా రక్షరాస్యులలో నుండరని నా విశ్వాసము. అమరము రానివారి కే నమరనని యమరవాణి యన్నదను నాభాణక మేతత్ప్రాశస్త్యము నుగ్గడించుచున్నది. ఈ కోశమును భాష కపర్యాప్తమే. కనుకనే మేదినీ ధనంజయాది బహుకోశము లావశ్యకము లాయెను. ఇవి యన్నియు నందఱకు సులభములు గామిచే నేతదఖిలశబ్దజాలోపేతమగు నొక్క నిఘంటురాజ మపేక్షణీయ మాయెను. ఆ కొఱఁతను శ్రీవాసవీగ్రంథప్రచురణసమితివారిచేతఁ బ్రకాశితమగు నీశబ్దార్థకల్పతరువు చాలవఱకుఁ దీర్చినది. ఇందుఁ బాటింపఁబడిన యేకాక్షర ద్వ్యక్షరాది పదక్రమము, అకారాది కకారాంత నియమావళియు

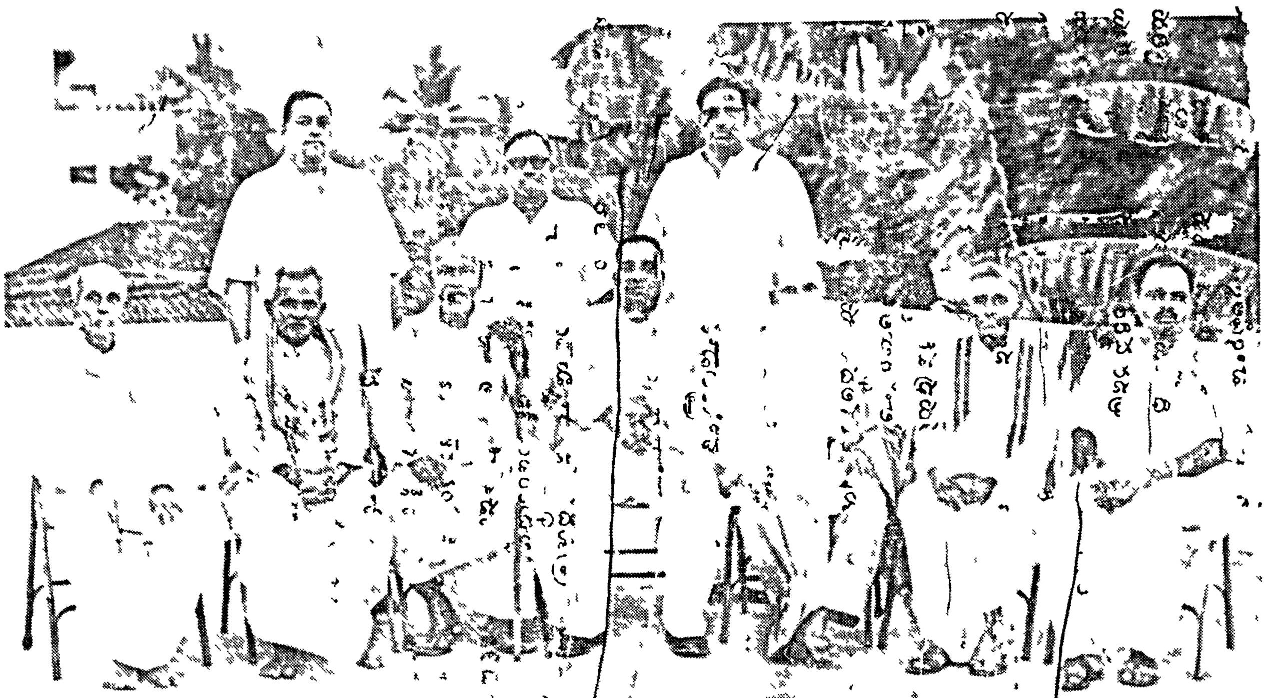
జిజ్ఞాసు వాంఛిత శబ్దములకై సులువు ... టకుఁ దోడ్పడుచున్నవి
వేయేల? యీ నిఘంటురాజము భా ... పేక్షితశబ్దార్థముల
డప్పుడే యందించుచుఁ దననామ... నుచున్నది ఇట్టి
మగు కల్పతరువును గన్న తండ్రి ... వేంకటార్యవిద్యా...
గ్వంశాలంకారమగు నీ సుగుణఖని ... కృతులకు నిధియై యానాఁట
ప్రభుత్వమువారి మన్ననలు ... యుట వీరి యుజ్జ్వలచరిత్రము ... వన్నె వెట్టుచున్నది.
శిథిలాయమానమగుచున్న యీ మేధా... యక్షరశరీర... గు నీశబ్దార్థకల్పత...
వును బహువ్యయప్రయాసముల కోర్చి ... ంచి సువర్ణముద్రాభూషిత...
నొనర్చిన శ్రీవాసవీగ్రంథప్రచారసమితివారు పండితలోకమున కెంతయు
నభినందనీయులు. ఏతద్గ్రంథపరిశీలనముద్రణకార్యనిర్వహణమునకు విద్యా
... నిరాడంబరుఁడు నన్యకార్యుఁడు జిజ్ఞాసువు యువ...
కుఁడు నగు శ్రీశుద్ధచైతన్యస్వామిని నియమించుటయే వీరిదీర్ఘదర్శిత్వమును జాటు
చున్నది. అచిరకాలములోనే యీ కల్పత... శిష్టముతో సర్వాంగసుందరమై
శబ్దార్థములతోఁ బాటు జిజ్ఞాసువులకు సక... నొసఁగుచు సారస్వతాంబర
మున నొక యుజ్జ్వలతారగాఁ ద... ... ంచుచున్నాను

వైయాకరణులు

శ్రీ బొమ్మకంటి సత్యనారాయణ
శ్రీ కే వి కే సంస్కృత కళాశాలోపాధ్యాయులు

గుంటూరు
4 - 4 - 61

బాలామరేత్యాది వివిధ బిరుదావళీ విరాజిత పండితరాయ శ్రీమామిడి వేంకటార్యవిరచితమై శ్రీ శుద్ధచైతన్యస్వామిచే బరిష్కృతమై శ్రీవాసవీ గ్రంథప్రచారిణీసమితిచే ప్రకటింపఁబడిన శబ్దార్థకల్పతరువు అను నీ నిఘంటు రాజమునఁ జూచితిని. ఇది ... శమే సాధారణముగఁ గాని వ్రాయఁబడినది యగుటచేత ననేకశబ్దార్థము లిందుఁ జేర్పఁబడి యిది శబ్దార్థకల్పతరువను నామమున కెంతయుఁదగియున్నది. నేనీ గ్రంథము నత్యంతశ్రద్ధతోఁ బరిశీలించితిని. సిద్ధాంతకౌముదిలో శబ్దములను సాధించిన విధముగ నీ గ్రంథమునందును సలక్షణముగ శబ్దార్థములు వ్రాయఁబడి యున్నవి. కాన పాణినీయానుసారముగ నీ నిఘంటువు వ్రాయుట బహుజనాదరణీయమైనదని స్పష్టమగుచున్నది. ఇందలి శబ్దార్థములు శాస్త్రములలోని పారిభాషికపదార్థములను విశదీకరించుటచే గ్రంథకర్తయొక్క శాస్త్రపరిశోధన యనల్పమని స్పష్టమగుచున్నది. ఈ గ్రంథము పండితులకు, విద్యార్థులకు నత్యంతోపకారకముగ నుండునని నా యభిప్రాయము. ఈ కల్పతరువును ముద్రింపించి యీ కల్పతరువుఫలము నందఱకు నందుపాటుఁ గావించిన యీ సమితివారిని నేనెంతయు నభినందించుచున్నాను. ఈ గ్రంథ మాంధ్రభారతి కమూల్యాభరణమై యాచంద్రార్కము వెలయుఁగాక!

కూర్చున్నవారు (ఎడమ నుండి కుడికి) శ్రీ మోటమర్రి లక్ష్మీనారాయణగారు, బందరు (ఉపా ్యక్షుడు)
శ్రీ చిట్టూరి రామారావుగారు, బందరు (కార్యదర్శి) శ్రీ కొల్లిపర శ్రీరాములుగారు, వాడ (ఉపాధ్యక్షుడు)
శ్రీ కంచర్ల సుబ్రహ్మణ్యదత్తాత్రేయులుగారు, శాఖపట్నం (అధ్యక్షుడు) శ్రీ శుద్ధచైతన్యన ముువారు, గుంటూరు
శ్రీ తాడేపల్లి శ్రీరాములుగారు, బందరు (ఉపాధ్యక్షుడు) శ్రీ తాడేపల్లి బసవయ్యగారు, చరు (కార్యదర్శి)
నిలుచున్నవారు (ఎడమ నుండి కుడికి) శ్రీ దారా విశ్వేశ్వరరావుగారు, బందరు శ్రీ పులివర్తి విశ్వనాథంగారు, బందరు
శ్రీ జట్టి వెంకట శ్రీకృష్ణబాపనరావుగారు, బందరు

కూర్చున్నవారు (ఎడమనుండి కుడికి): శ్రీ వి. కోటేశ్వరుడుగారు శ్రీ కె. వెంకటప్పయ్యగారు శ్రీ కె. రామకృష్ణ
మూర్తిగారు శ్రీ కె రామయ్యగారు శ్రీ కె. వెంకటనారాయణగారు
శ్రీ [illegible] హెచ్. రామయ్యంగారు శ్రీ [illegible] హెచ్ [illegible] రావుగారు శ్రీ వెంకటేశ్వర్లుగారు

"ఆర్ష విద్యాభూషణ   విజయవాడ

జటావల్లభుల పురుషోత్తముగారు, ఎం ఏ.   8-2-61

శబ్దార్థ ప్రతరువను నీ నిఘంటువును జూచి నేను బొందిన యానందమును ...ంప జాల. ఇయ్యది పండితరాజ శ్రీమామిడి వేంకటార్యులవారిచే గత తాబ్దిలో రచింపబడినది. శ్రీశుద్ధచైతన్యస్వాములవారి ప్రతిభాన్విత సంపాద ...త్వమున ముద్రితమై యిప్పుడే బయటకు వచ్చుచున్నది. ఇది యథార్థముగా ...డితుల ... కల్పవృక్షము మనిప్పుడు విద్యార్థుల కిది యెంతగా నుపయో... ...తెలుగ జెప్ప ...క్కఱ

...ఘంటువుయొక్క ... బరీక్షించుటల ... ...ంములు ...లవు అందొక్కటి యేవేని ... పదములకు నిఘంటువులోని ...టలను త్రిప్పి యీ పదము లందున్న ... లేవో వాని యర్థములు ... ...వో చూచుట. ఈ దృష్టితో నేను ... మూడు నూఱు పదములకో... ...ను చూచినాను. అందు గొన్ని యసాధారణ పదములు; అరుదైనవి. అవి ...న్నియు నా కీ నిఘంటువులో గన్పట్టుటయే కాక వాని యర్థము లసందిగ్ధము ...ను, పూర్వనిఘంటు సమ్మతములును, మహా... పయోగానుగుణములును అయి ...న్నందులకు నేను హృష్టుడ నైతిని.

ఎన్నియో వేలమందికి తరతర... ...గపడి గీర్వాణభాషా ...రస్వతాధ్యయన వ్యాప్తికి ... ... నీ మహాగ్రంథముయొక్క ...రయితలు, సంపాదకులు, ప్రచురణకర్తలైన శ్రీవా... గ్రంథప్రచురణ ...మితివారు సాంస్కృతికుల హార్దికాభి... ...చున్నారు. ... ...ఘంటువు పదబాహుళ్యములోను, యథార్థార్థ నిర్ణయములో ... ...తిము ఏక ...పుటాత్మకముగా నున్న మఱి యేనిఘంటువునకును తీసిపోదను నమ్మకము ...కు గలిగినది.

దీనిని రచించిన శ్రీమామిడి వేంకటార్యులవారు మహావిద్వాంసులు; ...తిభాశాలురు; తమ కాలమున ప్రజలచేతను, ప్రభుత్వముచేతను భూరి సమ్మాన ...ల నందినవారు. ఏతద్గ్రంథ ప్రచురణమువలన నేటివారుకూడ వారియందదే ...ధముగ గౌరవమును గన్పఱచు నవకాశ మేర్పడుచున్నది. ఈ మహానుభావు ...ంధ్రదేశమునకే కాక యావద్భారతదేశమునకు నలంకారభూతుడు.

ఈ నిఘంటువు తెలుగులిపిలో తెలుగర్థములతోమాత్రమే కాక నాగర ...లో సంస్కృతార్థములతోకూడ నున్నందున ఆంధ్రేతర ప్రాంతములలో ...డ వ్యాప్తిలోనికి రాగలదు ఇందు సుబంతములకు లింగములు అంతములు ...ర్దేశింపబడి యున్నవి. తిజంతములకు మొదటి లకారములో రూపములు ...ర్థములు వ్రాయబడి యున్నవి. ఈ లక్షణ మే నిఘంటువునకైనను విలువను ...ంచును. ఈ గ్రంథము ప్రతి గ్రంథాలయమును, ప్రతి విద్యానిరతుని కర ...మలమును అలంకరించునని యాశించుచున్నాను.

హృదయ సంభావనము

"దర్శనాచార్య" శ్రీ జమ్మలమడక మాధవరామశర్మగారు

గుంటూరు

"కోశవాన్ ఆచార్యః" అను సూక్తి కతిపయ బహుశ్రుత సంగతమై
గారి యంతర్వాణితకు నిదర్శన మగును. శ్రీమామిడి వేంకటార్యాంత
ర్వాణి కోశవానుడగుటను శబ్దార్థకల్పతరువు శబ్దార్థ సుందరముగ
శద మొనరించును శ్రీమామిడి వాణీకోశుడు. భారత వాఙ్మయ
మంతయు మహాకోశము. కోశశబ్దార్థము సమసమయసుప్రకాశము సమయాం
తరమున నదియప్రకాశమై విప్రకాశము నగును. శబ్దజ్యోతి\వేదశబ్ద మీనాడు
సుప్రకాశ మగుటలేదు. వేదరాశిలో పదిలో నాలుగు తెలిసినట్లుండును.
తెలియనివన్ని యున్నవని యీ పరిమితమయిన తెలివిడి తెలియనీయదు అజ్ఞాత
పదారాధనములో భాషాసంవిదారాధనము బహుళ మున్నది. సిధ్ధ సిధ్ధ పద
రూపముల ననుసరించి సర్వభాషాస్వరూప వివేకమును సంవాద విసంవాదమును
స్పష్టగోచరము చేసికొన వచ్చును. కాని యట్టి వేదకోశకృతి లోకసులభము
కాలేదు యాస్కుడొక డొకప్పుడు బ్రహ్మకోశము చూచి లోకమునకు
కొంత కోశసంపద నిచ్చినాడు. కోశసంపత్సంవేదనమునకు వలసిన సూత్ర
సంధానము యాస్క నిరుక్తము నందున్నది. నానా శాస్త్ర చతురధీకులు
పరిభాషాపరీమల పరీరమ్యమయిన పదపుష్టిని తుష్టితో నిరూపించిరి. ఆయా
శాస్త్ర పరిభాషాపదకోశ మానాడావశ్యకము కాలేదు. "నానా డత్యావశ్యక
మయిన" దని కోశశిలి యింకను తలచుటలేదు. అట్లే యాగమ - తంత్ర -
పురాణ కోశములు కలసినవి కావలసియున్నవి. కావ్యధర్మలు లోకధర్మలయి
నారు. వారలకు వేదపదము లావశ్యకము లనిపించలేదు. లోకపద సంపదలకె
వారు మురిసిరి. ఈ దృష్టి సృష్టి ననుసరించి కోశకారులు కోశముల రచిం
చిరి. మన కోశములు పర్యాయ పదక్రమముతో నుండుటచే కంఠధారణ
మొనరించుట కాబాల్య మలవరచుకొనిరి. మాతాత దశవిధ కోశములన
కంచుకంఠమున పట్టినాడు. "నే నెన్నిటి నిట్లు పట్టితి?" నని నన్ను నే
ప్రశ్నించుకొనుట యయినది. "అమరము రాని వారికి నేనమర"నని అమ
భాష యనినదట! అమరకోశ మట్టిదగుట యిట నిరూప్యము కాదు. శ
రాశి సర్వము ప్రతిపద ప్రతిపాద్యము కాజాలదు. ఎవడు నట్లు చేయజాలడ
వేదమె యనినది. రూపాంతరమున భాష్యకర్త భాషించినాడు. కుంభకారుడ
కుండలు చేయును వాని దగ్గరకేగి వలసిన కుండలు చేయించుకొనగలము

శబ్దకారుడు శబ్దముల నొనరింపడు సాధు వలసిన శబ్దముల నిమ్మని వాని నడుగము. నా ప్రయుక్తశబ్దము శబ్దమేనా? అపశబ్దమా? సాధుపదమేనా? అసాధుపదమా? అనియే మనమడుగవలెను శబ్దవిదుడప్పుడు చెప్పవలసినది చెప్పును. అపశబ్దము పాపమిచ్చును. సుశబ్దము పుణ్యమిచ్చును సుశబ్దములనె మనము బహుళముగా పలుకుదుము. అపశబ్దోచ్చారణజన్యపాపము సుశబ్దసముచ్చారణ పుణ్యవిశేషమున పోనే పోవును అని యనుకొందుమేని— "అపశబ్దభయం నాస్తి—" కాని దానిని "కింవచన" మందుము. కాని వేరుగా ననము కూపఖానకుడు బురదనె పట్టించుకొనును జలమందుదయించు నని యపుడు పంకప్రక్షాళనము సుకరమని యతడు భావించిన భావించనీ. అట్టి భావనమె శబ్దభావనమా? దీని కంతకును ప్రకాశ విమర్శస్వభావులు నిరపభ్రంశ శబ్దబ్రహ్మవిదులు సమాధి సిద్ధాంతింతురు. ప్రకృతి ప్రత్యయ వివేక సద్భావ సహకారమున శబ్దబ్రహ్మవిదులు శబ్దకోశము వెలయింతురు. ఈ యనంత శబ్దరాశి సంఖ్యేయము నిరూప్యమగునా? ఇట్లు భీచకితుల కేదియు శక్యమె కాదు అభీతచిత్తులు విభాతచిత్తత్త్వులు తా మొనరింపవలసినది యొనరించిరి. "నమః శబ్దవిద్యా సంప్రదాయ ప్రవర్తకేభ్యః".

శబ్దభువనకోశము మారినది. ఈ మారుటతో ధారణమును మారినది. ధారణమునకు మారుగా చక్షుసాదర్శనము వచ్చినది. ఇట్టి కోశములు బృహదాకారముగ నుండుటను అటువారిటువారు స్వాభిమానమున నభిమానించిరి. తద్రీతినీతులకు బుగుల్కొనిన భారతీయులు అట్లున్ననె తమ గతిమతులు సరిపడు నని తలచిరి ఆ యాకృతిలో కోశకృతి వలసివచ్చినది ఇట్టివానిని బృహస్పతులు వాచస్పతులు నిరూపించిరి. ఆయా శబ్దము లెట్లెట్టిప్రయోగ సంక్లప్తము లయి నవో వా రిదిగో. యిదిగో! యని వ్రేలువేసియు వేయకయు నిరూపించిరి. అస్తు.

ఆంధ్రక్షేత్రమునగూడ శబ్దక్షేత్రజ్ఞులు విజ్ఞానసర్వస్వములు భద్రపరధి సార్వభౌమ సారస్వతరంగమున పరమాచార్యులయినారు. అట్టి విజ్ఞాన సర్వస్వము చక్కగా ముద్రితమగుటను తెలుంగులు నోచుకొనలేదు. ఆంధ్ర భూపతులు కోశసంకలన మొనరించి యందించిరి. అవియు నేడు సుగ్రహము లగుటలేదు. ఆంధ్రాక్షరములలో తెలుగునాడు సముచిత సంస్కృతకోశ మొకప్పు డందించినది. అదియు స్మృతినేత్రమునందే యుండిపోయినది. ఇంక నిట్టివి యున్నవి. నేడు హస్తకల్పమై శబ్దార్థకల్పతరువు ప్రజల కవతరించినది. ఆనాడు జీమూతవాహనుడు తన సన్నిధిలోని పెన్నిధిగా లభించిన సంప్రదాయ సంప్రాప్తమయిన కల్పతరువును లోకకాంక్షాపూరణమునకై సమర్పించినాడు శ్రీ మామిడివాహాను డీనాడీ కల్పతరు విట్లు లోకమున కందించెను. దీని లోక మెట్లుపయోగించుకొనునో! ఎట్లేని ఉపయోగించుకొనునని కోశసంపద కల ఆంధ్రదేశీయ వైశ్యసంఘ మింతటి కోశమును నేడు ప్రకాశింపజేసినది. బహుద్రవ్యసాధ్య మహాకార్య మిట్లు సుకరమగుటలో నొకరు కారణము కాదు, కారణజన్ము లొకరే కారణ మగుటయు మనకు సంభావ్యము

శ్రీ మామిడి వేంకటార్య బహుశ్రుతుడు కారణజన్ముడు. దేవీపూజా పవిత్రపాణి గుహేశ్వర నిష్ఠాధిష్ఠితమతి సాహిత్యచక్రవర్తి బాలామరుడు కవితా దక్షుడు బహుభావనుడు మితపదుడు కోశనిర్మాత యనుటకన్న శబ్దార్థకల్ప తరు ప్రదాత యనుటను కల్పతరూపభోగ సుఖితు లనవలసియున్నది. బందరు పట్టణములోని శ్రీవాసవీసమితివారి కృషి ప్రత్యేక ప్రశంసాస్పదము. ఇట్ల ప్రకాశ ప్రకాశన భాగ్యము వారిది వారి వారిదిని. అయిన నిది యందరిదియు నగును ప్రకాశస్వభావము కల మరియొకరిదియు. భావసంపద్వివేక మిందు నిదాన మయినది

వారు శ్రీశుద్ధచైతన్యస్వామివారు శ్రీశుద్ధచైతన్యస్వామి ఆంధ్రార్య ప్రకాశ దీక్షాకలితుడై కల్పతరు పరిష్కర్త యయ్యెను. శతమాసానుసంధాన ములో షట్త్రింశతి శోధనములతో పునర్లేఖన — ముహుర్లేఖన — ముద్రార్థవిలేఖ నాని శిష్ట విశిష్టబహుళప్రయాసముతో దీనినిట్లు సంకలనముచేసెను శ్రీస్వామి దీక్ష ద్వాదశవర్ష దీక్షగా కల్పతరు సమీక్షలో రాణించుట కీర్తనీయ మయినది. స్వామి తపస్వి "ప్రాసాదే కుటీరీయతి' నగరమున వనమున నున్నట్లుండును. స్వామిగా తనపని నిరంతరాయముగా సాధించు శ్రీశుద్ధచైతన్యస్వామి యనంత రాయముగ నీ ప్రకాశకార్యసిద్ధి సాధించెను ఇందు వారి కృషివిశేష మెట్లు పరిగణనీయము కాజాలదు? తద్భవ దేశ్యపదయోజన సమీక్షలో కోశస్వరూప విశేష దర్శనములో ధాతుపారసమీక్షాసక్తిలో వేదాంతపరిభాషా పదావిష్కృ తిలో నుపనిషత్పద సంచారవిచారములో ప్రస్థానత్రయ వివేకవిన్యాసములో సర్వసంస్కార పరిష్కారములో వేదాంతసంస్కార సమాహితచిత్తవృత్తి శ్రీస్వామి చాలవరకు కల్పతరు పరిష్క్రియా కార్యకుశలుడయినాడందును.

లోకము కల్పతరూపము మయిన శబ్దార్థకల్పతరు సేవనమున శబ్దార్థసం సిద్ధిని పొందవచ్చును ఈ పొందికకు సహకారస్వాముల సహకృతి సర్వస్వ ముగా నున్నదని గుర్తించుట శబ్దవిదులయిన వారి హృదయసంభావనము.

మా. శర్మ

'వ్యాకరణశిరోమణి '
శ్రీ పి. చెంచుసుబ్బమ్మగారు, ఎం ఏ

నెల్లూరు
27 - 6 - 1961

దైవాత్మస్వరూపులగు శ్రీ శ్రీ శుద్ధచైతన్య స్వాములవారికి హృదయ పూర్వక వందనములు

తమరు అత్యంతదయలో పంపిన శబ్దార్థకల్పతరువు అందినది. కృతజ్ఞ రాలను. దీక్షతో మీరీపనిని పూర్తి చేసి లోకమున కెంతో సేవ యొనర్చితిరి.

సమీక్షా దక్షులు

శ్రీ దీపాల పిచ్చయ్య శాస్త్రులవారు — నెల్లూరు

30-3-61

'శబ్దార్థకల్పతరువు' అను నీ సంస్కృతపదకోశమును పరికించితిని. కీ. శే. 'పండితరాయ' శ్రీ మామిడి వేంకటార్య విరచితమైన యీ బృహన్నిఘంటువును సంస్కృతభాషా విచక్షణులైన పూజ్యశ్రీ శుద్ధచైతన్యస్వామివారు మిక్కిలి శ్రద్ధతో పరిశోధించి, నిర్దుష్టముగావించి, సర్వాంగసుందరముగా రూపొందించి నేఁడు లోకమున కందించినారు

ఈ నిఘంటువున పదజాలమును కూర్చుటలో ఆద్యక్షరక్రమమే కాక అంత్యాక్షరక్రమమును పాటింపఁబడినది అంతేకాక పదములు అక్షరసంఖ్యాక్రమమున సమర్పఁబడినవి మఱియొక విశేషమేమనఁగా. సంస్కృతపదములకు తెనుగర్థములతోపాటు వాటి పర్యాయపదములును ఇయ్యఁబడినవి. ఈ పద్ధతి అర్థజిజ్ఞాసువులకే కాక సముచితపదసంగ్రహణేచ్ఛువులగు కవులకును మిక్కిలి యుపయోగకారి యనుటలో సందేహము లేదు ఈప్సితపదార్థప్రదానమున ఈ 'శబ్దార్థకల్పతరువు' నిజముగా కల్పతరువే ఇట్టి యుత్తమకోశమును లోకసంగ్రహార్థము శ్రమపడి సరిపఱచి వెలువఱచిన శ్రీస్వామివారును శ్రీవాసవీ సమితివారును భాషోపాసకులకు నిత్యాభివంద్యులు.

సంగీత సాహిత్యాది నిష్ణాతులు

శ్రీ రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు — తిరుపతి

22-6-61

శ్రీ శ్రీ శుద్ధచైతన్యానందస్వామివారి సన్నిధియందు, ప్రణామపూర్వకముగా విన్నవించునది—

తాము దయతో పంపిన 'శబ్దార్థకల్పతరుః' అను సంస్కృతాంధ్రాకారాది నిఘంటువు చేరినది. తమ యనుగ్రహమునకై నా అనంత ధన్యవాదములు.

ఈ నిఘంటువును ప్రకటించి తాము ఆంధ్రలోకమునకు అపారముగా ఉపకరించితిరి. తమ యీ వ్యయప్రయాసములకు యథార్థమైన కృతజ్ఞతను తెలుగువారు చూపుకోగలరు

ఇందలి పదవిభాగము క్రొత్తదారిలోనున్నను సుగ్రహముగా నున్నది. యథాయోగ్యముగా ఈ నిఘంటువును ఉపయోగించుకొనుచు తమ యుపకృతిని స్మరించుకొనుచుందురని మనవి.

తా. క. త్వరలో పరిశిష్ట భాగమునుగూడ తాము వెలువరింపఁ గలుగుదురని నమ్మినాను.

'ఉభయభాషాప్రవీణ'

శ్రీ బత్తుల కామాక్షమ్మగారు

ప్రిన్సిపాల్

ఆంధ్ర యువతీ సంస్కృత కళాశాల

సూపరింటెండె

వైశ్య సేవాసద

రాజమండ్రి

21-6-'61

ఇప్పటికొక శతాబ్దికి పూర్వము ఆంధ్రదేశమున నవతరించిన మహాశ లలో శ్రీమామిడి వేంకటార్యులు ప్రముఖులు. వీరు తమ ప్రజ్ఞాపాండి సదాచార సత్సంప్రదాయములచే ఆర్యవైశ్యజాతికెల్ల వన్నెదెచ్చిరి. వివి కార్యరంగములయందు కృషిచేసి కృతార్థులైరి. వీరి కృషిఫలితములలో నొక యీ నిఘంటురాజము.

శాస్త్రజ్ఞులు పదమునకు పదార్థమందుగల శక్తిని గ్రహించుటకు నిఘంటువు నొక ప్రామాణిక సాధనముగ నెన్నియున్నారు. అట్టి నిఘంటువు సంస్కృతాంధ్ర భాషలయందు విశేషముగ నున్నమాట నిజమే కాని య యిప్పటి విద్యావ్యాసంగ పరిస్థితులనుబట్టి విద్యార్థులకుగాని, అధ్యాపకుల గాని అందుపాటులో లేవనవచ్చును మఱియు నా నిఘంటువులు ఛందోబ ములై వర్గీకరణపద్ధతిలోనున్నవి. నిఘంటువంతయు నుపస్థితిలో నుండనివా కందుగల పదమున కర్థము దుర్జ్ఞేయమై యున్నది. అప్పటికి సంస్కృతమున అక్షరానుక్రమణికతో వ్రాయబడిన నిఘంటువులు లేవనవచ్చును. ఆప్టేమున్నగు భారతీయులు అక్షరానుక్రమణికతో కొన్ని నిఘంటువులు సంతరించినను అవి ఆంగ్లాదీతరభాషల సాయమున దెలియదగియుండుటచే తెలుగువారికి వానివలన ప్రయోజనము లేకపోయినది. శ్రీమామిడి వేంకటార్యులవారి యీ శబ్దార్థకల్పతరు వట్టిలోటును తీర్చినది.

శ్రీమామిడి వేంకటార్యులు ఈ నిఘంటురచనలో కొన్ని విశిష్ట పద్ధతుల నవలంబించిరి.

అందు (1) అకారాద్యక్షరానుక్రమణికతో పదములు సేకరించుట.

(2) అంతిమాక్షరమునగూడ అనుక్రమణికను పాటించుట.

(3) ఏకాక్షర కోశాదులనుండియు పదముల గైకొనుట.

(4) సంస్కృతపదములకు సంస్కృతాంధ్రభాషలలో అర్థములిచ్చుట.

ఇన్ని శ్రమలకోర్చి సంస్కృతభాషాపదార్థ జిజ్ఞాసువులగు తెలుగువారికి మహోపకారకులైన శ్రీమామిడి వేంకటార్యులు ధన్యజీవులు. అర్థముల కూడబెట్టి లోకమునకు విరివిగ నుపకరించుట వైశ్యులకు సహజమేకాని పదావళితో పదా ములగూర్చి అభిధానకల్పన మొనర్చుట మాత్రము అపూర్వము. అట్టి ఘనత శ్రీమామిడి వేంకటార్యులవారికే దక్కినది.

ఒక శతాబ్దికి పూర్వము వ్రాయబడిన యీ నిఘంటువును వివిధ శ్రమల ర్చి అచ్చొత్తించిన శ్రీవాసవీగ్రంథప్రచురణసమితివారికి, గ్రంథపరి రణాది కార్యభారము వహించి నెఱవేర్చిన శ్రీశుద్ధచైతన్యస్వాముల రికి నా యభివందనములు.

న్యాయ వేదాంత వ్యాకరణాది కోవిదులు

శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రులవారు

చిరివాడ
(కృష్ణాజిల్లా)
21 - 4 - 61

తాము ప్రేమపూర్వకముగాఁ బంపిన శబ్దార్థకల్పతరువు చూచితిని అక్కఱ కలిగినపుడు ఈ కల్పతరువునీడకుఁ జేరుచుంటిని ఇది శబ్దార్థముల యెడాటమునఁ గల్పతరువే

130 ఏండ్ల క్రిందటనే పుష్పఫలభరితముగా ఉద్భవించిన యీ వృక్షమునకు నీరు వోసి ఉపయోగమునకు తెచ్చిన మిమ్ము సహస్రకంఠములతో నుతింపవలసి యున్నది ఆంధ్ర సంస్కృతములకు మీరు చేసిన సాహాయ్యము మఱవఁదలఁచికొనినను మఱవఁబడదు విద్వాంసులకును విద్యార్థులకును ఇది కల్పతరువు

గుంటూరు
6 - 6 - 61

'జాతీయమహాకవి'

శ్రీ మంచికంటి వేంకటేశ్వరరావుగారు

మంగళాశాసనము

శ్రీ 'వేంకటార్య' సద్భావనా బలముచే
నాంధ్ర దేశంబున నవతరించి,
చిన్నారితనముచే జెలువారి పండిత
కవిరాట్కరంబుల గ్రాలనేర్చి,
బ్రౌన్ దొర గారి స్తోత్రములంది, పిదప నా-
దరములేక కృశించి, దాగియుండి,
పదపడి బందరు 'వైశ్యవర్యుల' సాను-
భూతి సంపూర్తిగా పొందనేర్చి,

'స్వామి శుద్ధచైతన్య' విస్తారసార
నిర్మలకృపారసంబున నిఖిల భువన
మోహనాకృతిదాల్చి పెంపున్ వహించి
యున్న శబ్దార్థకల్పతరూ జయోస్తు.
పదపదార్థంబులే కాక భవ్యమంత్ర
తంత్రములు మహాత్ముల జీవితములు దెలిపి
రాష్ట్ర రాష్ట్రేతర ప్రజల్ ప్రస్తుతింప
నొప్పు శబ్దార్థకల్పతరూ! జయోస్తు!

శ్రీ దక్కా గురునాథంగారు గుంటూరు

మహారాజపోషకులు

(సీరి [illegible])తంగరము 8 [illegible] శ్రీ, సుబ్బారావుగారు)

శ్రీ వి యెంబెరుమన్నార్ చెట్టిగారు, మదరాసు

మహారాజపోషకులు

శ్రీ జల్లు మాణిక్యాలరావుగారు, మచిలీపట్నము

రాజపోషకులు

समर्पणम्

"कस्मै देवाय हविषा विधेम"

... ...ముగావింప అది తమ

నా... ...యా ఇవ హి దేవాః"

... ...నుపు గురుకులాశ్రమ మనుపేర "గుంటూరు" పురమున వేదసంస్కృతపాఠశాల యొకటి స్థాపించి... ...పుడు నా బాల్యమున నన్నందు చేర్పించి యథా... ...ంతవిద్యను నేర్పించి నా జన్మ ధన్యత నొంద గారణమైన తమకు ఈ శబ్దార్థకల్పతరువు అష్టాక్షరమను స్మరణపూర్వకముగా సమర్పణము గావించుచున్నాను.

—స్వామి

ఓం తత్ సత్

ఓమ్

గ్రన్థకర్తృచరితమ్

శ్రీమదాన్ధ్రప్రదేశే శ్రీ గోదావర్యాఖ్యమణ్డలే
పాలకొల్లు పురే రమ్యే స్వర్భాన్వబ్దే తపస్యకే ౧
మాసే కృష్ణత్రయోదశ్యాం శతరే భానువాసరే
వేదర్తు ముని భూ మానే (1764) క్రీస్తు శకే మార్చిమాసక ౨
దినాఙ్కే షోడశే లగ్నే శుభగ్రహ విరాజితే
సదాచారాది సమ్పన్నే శ్రీమామిడి కులేఽమలే 3.
వాపీ కూప తటాకాది ప్రతిష్ఠాభిః ప్రతిష్ఠితే
వేఙ్కనార్య-విజయశ్రీ-దమ్పత్యోర్గ పుణ్యపుఞ్జయోః ౪
ఈశ్వరాంశో వేఙ్కటార్య-రూపేణావతతార వై
'యదాయదా హి ధర్మస్య గ్లానిర్భవతి భారత ౫
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాఽఽత్మానం సృజామ్యహమ్ '
ఇతిగీతావచస్సత్యం కథం న భవతి ప్రభోః ౬
'యద్యద్విభూతిమత్సత్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా
తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోఽంశసమ్భవమ్ ' ౭
ఇతి భాగవతం వాక్య మనుసృత్యైష ఏవ సః
ఇత్యేతదవగచ్ఛామో వయం శ్రద్ధావిశేషతః ౮
ఆగర్భశ్రీసమాయుక్తో గుణవాన్మతిమానయమ్
ఉపనీత స్తథా బాల్యే సమ్యక్కృతపరిశ్రమః ౯
మేధావీ కోవిదో జాతో వేగే శాస్త్రేషు చాచిరాత్
ఉపాస్య బగళాం దేవం పూర్వాచారమనుస్మరన్ ౧౦
యథావిధి సమారాధ్య గుహేశ్వరమథాత్మవాన్
తత్కృపాలబ్ధ పాణ్డిత్యవిభవోఽభవదుత్తమః ॥ ౧౧

అద్వైతమత నిష్ఠావానాత్మదృక్సమజాయత
అపూర్ణమమరం కోశమవలోక్య మహోత్సుకః ౧౨

కదాచిత్ షట్సతప్తైః శ్లోకైర్దశశతైర్యుతమ్
ద్విసహస్రైః స్వరచితైః శ్లోకైరుపనిబధ్య చ ౧౩

సశేషామరకోశాఖ్యం సవ్యాఖ్యం గ్రన్థమద్భుతమ్
రచయామాస ధీరోఽయం లోకోపకృతితత్పరః ౧౪

బాలామర ఇతిఖ్యాతిమనేన ప్రాప్తవాన్సుధీః
సాహిత్యచక్రవర్తీతి సాహిత్యరసికైస్తథా ౧౫

శ్రీమతే వేఙ్కటార్యాయ ప్రదత్తం బిరుదం మహత్
అస్య పత్నీ సువర్లక్ష్మీ పతిసేవాపరాయణా ౧౬

భర్త్రభీప్సితకార్యేషు కుర్వన్తీ సాహ్యముత్తమమ్
సధర్మచారిణీశబ్దం చక్రే సార్థకముత్తమా ౧౭

నిత్యం భక్తిసమాయుక్తా గోకర్ణేశ్వరమార్చయత
తర్పయామాస మిష్టాన్నై రతిథ్యభ్యాగతాన్ సతీ ౧౮

వదాన్యా వీరపత్న్యేషా వీరమాతాఽప్యజాయత
పుత్రీ పుత్రాస్తథా సర్వే వినీతా విద్యయా యుతాః ౧౯

ఇమే వాణిజ్య ఉద్యోగే వేదాభ్యాసే చ సంస్కృతే
సుశిక్షితా ధైర్య వీర్య శౌర్య వ్యాయామ సంయుతాః ౨౦

దానధర్మాద్యనుష్ఠాన తత్పరా అభవన్ భృశమ్
వేఙ్కటార్యస్య పుత్రేషు భద్రయాఖ్యో మహాయశాః ౨౧

వేఙ్కటార్యకృతీ స్సర్వాస్సమ్యగక్షరచఞ్చుభిః
అక్షయా లేఖయామాస రక్షయామాస తా భువి ౨౨

తస్యపౌత్రాశ్చ ప్రపౌత్రాశ్చ వేఙ్కటార్యస్య శ్రీమతః
సంస్కృతాన్ధ్రాఙ్గ్లభాషాసు నిపుణా అభవన్ సమే ౨౩

మహాశయో వేఙ్కటార్యోఽర్యసన్తతి మవైదికీమ్
అవలోక్య కృపావిష్ట స్సముద్ధర్తు మియేష చ ౨౪

తదర్థమర్పమిత్వాఽసౌ మన స్తనుధనాదికమ్
ధర్మం ప్రచారయామాస దీక్షిత స్సుసమాహితః ౨౫
తతో బృన్దావనపురం మచిలీపట్టణాభిధమ్
ధర్మతత్పరమత్యన్తం భక్తిశ్రద్ధాయుతం స్వకే ౨౬
బహుభిర్గ్ర ప్రార్థితస్సాకముదారో దారపుత్రకైః
సిసాధయిషయా స్వస్యాఽఽశయస్యాసౌ మహామనా ౨౭
ఇయాయ సర్వశస్సర్వైః స్తూయమాన మువాస చ।
ఆర్యస్యోద్యమసాఫల్య ముద్దిస్యాస్మై మహేచ్ఛయా ౨౮
ఏతద్ బృన్దావనపురం చక్రే సాహాయ్య ముత్తమమ్
సర్వథా మోదయామాస వేఙ్కటార్యం ప్రచారణే ౨౯
ధర్మప్రచారసంజాత యశగ్గ్రాపదియం పురీ
వరాహభగవాన్ భూమిం యథా జాతిమవైదికీమ్ 30
కర్మశూరో వేదధర్మ ప్రచారేణోద్దధార సః
అభ్యుదయ నిశ్శ్రేయస సాధనేన మహామతిః 3౧

అష్టావధానైశ్చ శతావధానైః శ్రేష్ఠాసు బహ్వీషు మహాసభాసు। వక్తృత్వపాణ్డిత్యయుతాంచ ప్రౌఢింప్రదర్శ్య సమ్యగ్విజయం స లేభే
అధీతిబోధాచరణప్రచారనిమగ్న ఏషోఽప్యనిశంమహాత్మా గ్రన్థై రనేకైస్స్వకృతైశ్చకార భాషాద్వయాయోపకృతిం ప్రభూతామ్

[1]శబ్దార్థకల్పతర్వాన్ధ్ర[2]దీపికే [3]ఆన్ధ్రలక్షణమ్
[4]పర్యాయరత్నమాలా చా[5]ఽలఘురేఫస్య లక్షణమ్ 3౪
[6]వేఙ్కటార్యవ్యాకరణం [7]సశేషామరకోశకమ్
~~విశేషశబ్దచిన్తామణ్యాఖ్యవ్యాఖ్యానసంయుతమ్~~ 3౫
వేఙ్కటార్యస్య కృతయ స్తథా[8]ఽఽచారసుధామణిః
~~ఇత్యాద్యా ఇతి నస్గపూర్వైర్నిర్గకథ్యతే దృశ్యతేఽద్యచ ॥ 3౬~~
తదేత త్తద్యథా — గ్రన్థగణే తత్రాద్యపుస్తకే
షష్ఠం చ సప్తమం దృష్టాన్యపరే త్వశనీకృతాః 3౭

నిశ్శేషా అభవన్ గ్రన్థా హస్త వల్మీకకీటకైః
రజతోపమకీటైశ్చ భక్ష్యమాణాంస్తు వీక్ష్య తాన్ ౩౮

మచిలీపట్టణే లక్ష్మీనరసింహాఖ్యయజ్వనః
నామ్నా సంస్థాపితే దివ్యే సమాజే రక్షితా అమీ ౩౯

గ్రన్థాస్తే పణ్డితైర్దృష్ట్వా ప్రశస్తా బహుధా ముదా
ఆన్ధ్రగీర్వాణభారత్యోరుపకారక్షమాస్సదా ౪౦

ప్రశస్తిపత్రాణి బుధైశ్చ భూపై
ర్బహూని చార్యాయ మహాధనాని
ఉపాయనీకృత్య సువర్ణవస్త్రా
న్యస్మై ప్రదత్తాని విదేశిభిశ్చ ౪౧

అస్మాత్పణ్డితరాయాభిధబిరుదం చార్పితం ప్రభుత్వస్థైః
మద్రపురరాజధాన్యాం ప్రాపదయం పథమపణితఖ్యాతిమ్ ౪౨

మద్రాస్ గవర్న్మెంట్ నిర్ఘణ్టుకృతే మహాసభాం కృత్వా
అథ దశశతసంఖ్యైర్దీనారైస్సత్కృతిం చకారాస్మై ౪౩

బహుభాషావిద్ బ్రౌణః *స్వనిఘణ్టౌ సంస్కృతాన్ధ్రనిర్ఘణ్టౌ
శ్రీవేఙ్కటార్యరచితావత్యన్తం ప్రస్తుతౌ చకార ద్వౌ ౪౪

"వేఙ్కటార్యకృతా గ్రన్థా నిర్దోషాఙ్గకథితా బుధైః
ఆర్షేణ సంప్రదాయేన యుక్తా ఇతి చ కైశ్చన ౪౫

తథా చ శబ్దనిష్ఠేపా గుణిభిర్గుణసంయుతాః
పఠితవ్యాశ్చ గీర్వాణభాషాభ్యసనతత్పరైః ౪౬

*చార్లెస్ ఫిలిఫ్ బ్రౌన్ నిఘణ్టుర్గ్రప్రథమం ముద్రితోఽభవత్
దృక్శ్రావణదిగ్భూమిమానే (1852) క్రైస్తవాబ్దేఽత్ర పశ్యత

ఆంధ్రభాషకు అపారముగా సేవ చేసిన బ్రౌన్ దొరగారి "బ్రౌణ్య తెలుగు నిఘంటు"ను పరికింపుడు అందలి పీఠికయందు 8-12-13 పేజీలలో ఆంధ్ర దీపికను, శబ్దార్థకల్పతరువును, ఏతద్గ్రంథకర్తను బ్రౌన్ దొరగారు ప్రస్తుతించి యున్నారు.

విద్యార్థిభ్యశ్చ విద్వద్భ్య ఉపయుక్తా ఇతి స్థితాః
ఏతేఽవశ్యముపాదేయా ఇతి కైశ్చిత్ప్రశంసితాః ౪౮

ఈదృగ్గ్రన్థకృతేఽత్యన్తం కృతజ్ఞత్వం ప్రదర్శ్యతామ్
బుద్ధిమద్భి''రితి ప్రాహుర్గకేచిత్పణ్డితతల్లజాః ౪౯

శ్రీవేఙ్కటార్యేణ మహార్ఘకాణి బహూని పుస్తాని సమర్జితాని
తాలద్రుపత్రేషు విలేఖితాని ప్రయస్య లోకాయ శివఙ్కరాణి

కాయేన వాచా మనసా విధాయ
లోకాయ సేవామకరోన్మహాత్మా
సఙ్ఘాయ జాత్యై చ మహోపకారం
ధర్మప్రచారేణ నిరన్తరేణ ౫౦

పఞ్చాశద్వత్సరాన్ కృత్వా పరిశ్రమ్య నిరన్తరమ్
ఆన్ధ్రగీర్వాణభాషాభ్యాం సేవామనుపమాం సుధీః ౫౧

స వేద గుణ దిగ్భూమిమానే (1834) శ్రీస్తుశకే జయో
వత్సరే విజయం ప్రాప్య సర్వతః స్వర్గ (స్థి) తోఽభవత్ ౫౨

అస్యావతారేణ పరేణ బహ్వ్యః
వ్యాయామశాలాః శ్రుతిపాఠశాలాః
గీర్వాణవిద్యాభవనాన్యపూర్వే
నిఘణ్టవో వా భువి సమ్బభూవుః ౫౩

గ్రన్థి వేఙ్కటసుబ్బాయరచితాచ్చరితాదిదమ్
శ్రీవేఙ్కటార్యచరితం శుద్ధచిద్యతినోద్ధృతమ్ ౫౪

(ప్లవసంవత్సరజ్యేష్ఠామావాస్యాబుధవాసరే)

సమాప్తమ్

భూ మి క

శ్రీగురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్

ఓం దేవీం వాచమజనయన్త దేవాస్తాం విశ్వరూపా
శవో వదన్తి సా నో మన్ద్రేషమూర్జం దుహానా ధేనురా
స్మానుపసుష్టుతైతు

పరబ్రహ్మము - శబ్దబ్రహ్మము

సమస్తమునకు మూలాధారము ప్రత్యగభిన్నమగు నారాయణాఖ్య ప
హ్మము సమస్త జగద్వ్యవహారములకు మూలాధారము శబ్దము. శబ్దమున
ధారము మూలాధారమని తజ్జ్ఞులందురు. వ్యాపకమగు బ్రహ్మమునకు 1హృ
ాకాశమువలెనే వ్యాపకమగు శబ్దమునకు ప్రథమతః ఆవిర్భావ స్థానము
ండుటచేత 2మూలాధారము ఆధారమనుట న్యాయ్యమే.

బ్రహ్మము అనాది - శబ్దము అనాది

‘అథ పురుషోహ వై నారాయణోఽకామయత’ ‘సోఽకామయత
ః పరమాత్మ సృష్టి చేయగోరెను’ అను మొదలగు శ్రుతులనుబట్టి బ్రహ్మః
నాదియై సృష్టికి మున్నె యున్నదనుట నిర్వివాదము. అట్లే శబ్దము
నాదియే. సృష్టికి పూర్వము శబ్దమున్నదని యితరులును అనుమతింతుర
స భూరిత్యుక్త్వా భువమసృజత.’ సృష్టికర్త ‘భూ’ శబ్దము మదిని స్ఫురిం
ని యర్థమును స్మరించి యీభూమిని సృజించెనని శ్రుతి. కావున సృష్టి
ర్వము శబ్దము గలదనుట న్యాయ్యము.

యో వేద నిహితం గుహాయాం పరమే వ్యోమన్’ అని శ్రుతి ‘ఈశ్వరస్స
భూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి’ అని స్మృతి.

బ్రహ్మము నిత్యము - శబ్దము నిత్యము

'యత్ప్రయ న్త్యభిసంవిశ న్తి' ఈ భూతములు ప్రాణముల ద్వారా ని బ్రహ్మమందు లయించు నసెడి శ్రుతినిబట్టి జగల్లయస్థానమగు బ్రహ్మము ఇంత మంత మొందిన వెనుకగూడ నుండుటవలన నయ్యది నిత్యమనుట సత్యాసత్యము. ఇట్లే శబ్దమును నిత్యమే

"ఒకవేళ సృష్టికి పూర్వము బ్రహ్మమువలెనే శబ్దమున్నదన్నను ప్రళయానంతరముండుననుట యెట్లు?" అని ప్రశ్నించిన, 'జిహ్వా నాస్తి ముఖే మమ' అన్నసామెతగా శబ్దము లేనిచో 'శబ్దము లేదనుట యెట్లు?' అని ప్రతిప్రశ్న శబ్దము లేదనుటయు శబ్దమే యగునుగదా ఉన్నదనుట, లేదా, ఉన్నదనుకొనుట, లేదనుట, లేదా, లేదనకొనుట, యివి ఒకే శబ్దముయొక్క భిన్నరూపములు కావు. ప్రళయానంతరము శబ్దము లేదనినను ఉన్నదనియే సిద్ధించును. అదియుగాక 'యత్రాయం పురుషో మ్రియతే కిమేనం న జహాతీతి నామేత్యనన్తం వై నామ' అనగా దేహము రాలిపోయినను శబ్దము నశింపదని శ్రుతికూడ ఇదే విషయమును దృఢపఱుచుచున్నది. 'అట్లైన అపుడు (ప్రళయానంతరము) శబ్దము ఎచ్చట మండును?' అనిన, 'హిరణ్యగర్భుని అంతఃకరణమునందు' అని తజ్జ్ఞుల సమాధానము.

స్థూణానిఖనన న్యాయమున ఈ విషయము శంకా సమాధానములచే నిర్ధరింపబడుచున్నది —

శబ్దజ్ఞానముల సామాన్య విశేషరూప వివేచనము

శంక జ్ఞానము బ్రహ్మము; కావున సమస్త దృశ్యము అదృశ్యమైనచో దృశ్యమునకు సంబంధించిన యీజ్ఞానమును అంతమొందును ఇట్లే ఘటపటాది రూపమగు పదార్థసముదాయము నశించినచో దీనికి సంబంధించిన ఆయా శబ్దమును నశించును?

సమా: అటులగాదు. దృశ్యములైన విషయములు నశించినచో ఆయా విషయాకారవృత్తిరూపమగు విశేషజ్ఞానము నశించునుగాని స్వరూపభూతమగు [1]సామాన్యజ్ఞానము నశింపదు ఇట్లే ఘటపటాది రూపమగు పదార్థసముదా~~యము నశించు, ఉచ్చారింపబడెడి విషయము~~ లేనిచో ఘటపటాది శబ్దముయొక్క ఉచ్చారణమనునది ఆగిపోయినను అనగా విశేషరూపమగు శబ్దము లోపించినను సామాన్యరూపమగు శబ్దము నశింపదు. ఉదా. గ్రామఫోనుప్లేటునందు పాట అవ్యక్తముగ నుండును. శబ్దవ్యంజక సూచివిశేషము (పిన్ను) చెల అందల

[1]సృష్టి లేదా దృశ్యము తోపకముందే యుండు జ్ఞానము సామాన్యజ్ఞానము ఇట్లే ఉచ్చరింపబడెడి దానిని ఉచ్చరించుటకు ముందే యుండెడి శబ్దము సామాన్యశబ్దము

శ్రీ పరిపాటి వెంకటరత్నంగారు, గుంటూరు
రాజపోషకులు

శ్రీ మాజేటి హనుమంతరావుగారు, గుంటూరు
రాజపోషకులు

శ్రీ జూపూడి కేశవరావు జమీందారుగారు, భీమవరం
రాజపోషకులు

శ్రీ చిట్టూరి రామక్రిష్ణయ్యగారు, విజయవాడ
రాజపోషకులు

పాట వ్యక్తమగును. పాటపాడుట యైపోయినతరువాత పాట ఆగిపోవును. ఐనను ప్లేటునందు పాట ఉండియే ఉండును. లేనిచో అందుండి మరల పాట యెట్లు వచ్చును? పాట పాడుటయో మరల మరల సంభవించుచునే యున్నది. శబ్దగ్రాహి (టేపురికార్డు మెదలైనవాని) యందలి శబ్దవిశేషముల విషయము నిట్టిదే. కావున గ్రామఫోను ప్లేటునందును, టేపురికార్డునందును ఆయా శబ్దమెట్లు సామాన్యరూపమున ఉండియే ఉండునో, అటువలె ఆత్మయందు (అంతఃకరణమునందు) శబ్దోచ్చారణ ప్రయత్నము లేనప్పుడు శబ్దము సామాన్యరూపమున ఉండియే యుండును సారాంశము జ్ఞానమును, అజ్ఞానమును అతిక్రమించి ఒకానొకజ్ఞానము (సామాన్యజ్ఞానము) విరాజిల్లుచుండును. అదియె అర్ధమాత్రారము. ఇట్లే శబ్దమును, అశబ్దమును మీఱి ఒకానొక శబ్దము (సామాన్యశబ్దము) స్థితినొందును. అదియె అర్ధమాత్రారూపమగు శబ్దము. [1]'జ్ఞానాజ్ఞానే పరిత్యజ్య జ్ఞానమేకం విశిష్యతే' 'అనాదినిధనా నిత్యా వాక్' 'పరావాగనపాయినీ' అని స్మృతివాక్యములు 'జీవాపేతం వావ కిలేదం మ్రియతే న జీవో మ్రియతే' 'న ప్రేత్య సంజ్ఞాఽస్తి' అని ఔపనిషద సిద్ధాంతము. 'అవిచాలిన ఏవైతే కూటస్థా అవినాశినః శబ్దాః' అని స్ఫోటబ్రహ్మవాదుల వైయాకరణుల రాద్ధాంతమును ఉండియే యున్నది [2]

బ్రహ్మవిస్తారము - శబ్దవిస్తారము

అనిర్వచనీయమైన — ఒకానొక — శక్తి చేత బ్రహ్మము జగద్రూపమున భాసించుచున్నది. అట్లె వక్తయైన వాని [3]ఇచ్ఛావిశేషము ననుసరించి శబ్దము వివిధవాగ్రూపమును బొందుచున్నది. ఆధ్యాసికమైన జాగ్రదాద్యవస్థా సంబంధముచేత, లేక నేత్ర కంఠ హృదయ సహస్రారములతోడి సంబంధము

[1] వీనియర్థము ముందె చెప్పబడినది కావున ఆ యర్థమున నివి ప్రమాణములుగా చూపబడినవని గ్రహింపవలెను

[2] శబ్దమునకు వ్యావహారికముగ నిత్యత్వము గలదని వేదాంతుల అభిప్రాయము.

[3] ఆత్మా బుద్ధ్యా సమేత్యార్థాన్ మనో యుఙ్క్తే వివక్షయా మనఃకాయాగ్నిమాహన్తి స ప్రేరయతి మారుతమ్ మారుతస్తూరసి చరన్ మన్ద్రం జనయతి స్వరమ్ సోదీర్ణో మూర్ధ్న్యభిహతో వక్త్రమాపద్య మారుతః వర్ణాన్ జనయతే తేషాం విభాగః పఞ్చధా స్మృతః సమ్యగ్వర్ణ ప్రయోగేణ బ్రహ్మలోకే మహీయతే అంతఃకరణము సంస్కారానురూపముగా తనయం దణగి యున్న అర్థములను (ప్రయోజనములను) బుద్ధికి తోచునట్లు చేయును వానిని ప్రకటించు నిచ్ఛచేత బుద్ధి మనస్సును ప్రేరేపించును ఆ మనస్సు జఠరాగ్నిని తట్టును. ఆ జఠరాగ్ని ప్రాణవాయువుతోగూడి పైకి ఎగసి శిరస్సును జేరును అంతట నావాయువు శిరస్స్థలమున తాకుడునొంది ముఖగహ్వారమున ప్రవేశించి నానావిధములగు వర్ణములను బుట్టించుననియును అక్షరములను స్వచ్ఛముగా ఉచ్చరించుటచే బ్రహ్మలోకమున పూజల నొందుననియును పాణిని శిక్షాస్మృతి.

చేత బ్రహ్మము విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞ తురీయ భావముల బొందుచున్నది అట్లే అఖండముగా — ఒక్కటిగా — నుండు శబ్దము మూలాధారాది స్థానవిశేషముల సంబంధముచేత [1]పరా పశ్యంతీ మధ్యమా వైఖరీ నామములతో వ్యవహరింపబడుచున్నది.

బ్రహ్మము జగద్రక్షణార్థము — ధర్మస్థాపనార్థము — రామకృష్ణాద్యవతారముల దాల్చుచున్నది అట్లే శబ్దము శ్రోతృహితార్థము శ్రుతిస్మృత్యాది రూపమున ప్రత్యక్ష మగుచున్నది 'అజాయమానో బహుధా విజాయతే 'అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా' అని శ్రుతిస్మృతులు 'వాఙ్మయం ప్రణవస్సర్వమ్ అని స్మృతివాక్యము. 'ప్రాణానల సంయోగమువలన ప్రణవము సప్తస్వరములై పఱగెను' అని త్యాగబ్రహ్మ శబ్దబ్రహ్మమును ప్రస్తుతించియున్నాడు సప్తస్వర శబ్దము సమస్త వాఙ్మయమున కుపలక్షణము

బ్రహ్మమువలె శబ్దమును వ్యాపకమే

బ్రహ్మము సమస్త పదార్థములయందు 'అస్తి, భాతి, ప్రియము' అను వీని రూపములతో వ్యాపించి యున్నది. అట్లే సామాన్యశబ్దము, లేక, అనంత (నభో) వృత్తి శబ్దము సమస్త వాక్కులయందును, ధ్వనులయందును సంగీత స్వరవిన్యాసములయందు, లేదా హార్మోనియము - అంగుళి - విన్యాసములయందు శ్రుతినాదమువలె అనుస్యూతముగా ఉండియే ఉన్నది.

శ్రీకృష్ణుడు ఏకకాలమున పదునాఱువేల గోపికల గృహములలో ప్రకటమై బ్రహ్మమగు తనయొక్క వ్యాపకత్వమును ఋజువు చేసికొనెను. అట్లే రేడియో కేంద్రములనుండి ఒయల్వెడలిన ఒకే గీతము పురవీథులలోగల వేలువేలు

[1] బ్రహ్మము లేదా ఆత్మ ఇంద్రియగోచరము గాదు, స్వయంప్రకాశము అదృశ్యం ద్రష్టృ అని శ్రుతివాక్యము. అట్లే సామాన్యశబ్దము లేదా, పరావాక్కు అది సత్తామాత్రము (ఉన్నది) అని చెప్పటకంటె వేఱేమియు చెప్ప నలవి గాక యున్నది

సుషుప్తము అవ్యక్తముగా—అంధకారముగా—ఉండును అట్లె పశ్యంతీ వాక్కు; కావున అదియు నింద్రియాగోచరమే యనవలెను

మనస్సువలెనే హృదయాకాశము నందు స్ఫురించునది మధ్యమావాక్కు దానిని మనోమాత్రముగా ఎంచుట అనుచితము కాజాలదు

ఆవాక్కు చిన్నదిగా ఉండనిమ్ము లేదా పెద్దదిగా ఉండనిమ్ము కర్ణగతమైయుండునది వైఖరీవాక్కు పరావాక్కు అర్థమాత్రమాత్రము బ్రహ్మమాత్రము పశ్యంతి బీజమువంటిది మధ్యమ అంకురమువంటిది వైఖరి వృక్షమువంటిది పక్షిసమూహము వృక్షము నాశ్రయించునట్లు జగద్వ్యవహారము వైఖరి నాశ్రయించి యున్నది ఈ చతుర్విధ వాక్కుల నిర్వచనము ఈ నిఘంటువునందే ఆయా శబ్దములకడ చూడవచ్చును

రేడియో యంత్రములయందు ఒకే కాలమున ప్రకటమగుచు శబ్దముయొక్క-వ్యాపకత్వమును రుజువుచేయుచున్నది.

బ్రహ్మమువలె శబ్దము సర్వప్రకాశకము

ప్రకాశమాత్రమగు బ్రహ్మము బుద్ధ్యాద్యుపహితమై సమస్త పదార్థము లను ప్రకాశింపజేయును అట్లె పరంజ్యోతీ రూపమగు శబ్దము కంఠాద్యుప హితమై సమస్తపదార్థముల దెలియజెప్పుచున్నది బ్రహ్మములేక ఏదియును ప్రకాశింప నేరదు (తోపదు — కనబడదు) [1]ఏదియు లేకయే బ్రహ్మము ప్రకా శించుచుండుట అనుభవిజనానుభవైక వేద్యము. అట్లె శబ్దము లేక ఏ వ్యవహార మును సిద్ధింపదు. ఏ వ్యవహారము లేకయు శబ్దము (అవ్యక్తరూపమున) స్థితి నొందుట మొదట జదివియే యుంటిమి.

ప్రపంచముయొక్క- కదలికకు అంతర్యామి రూపేణ బ్రహ్మము కారణ -మగుచున్నది. అట్లె శబ్దము అంతర్వాణీరూపేణ, విశేషరూపేణ ప్రపంచము యొక్క- ప్రవృత్తి నివృత్తులకు కారణమగుచున్నది.

మఱియు శబ్దమాహాత్మ్య మిట్లున్నది—

సూర్యచంద్రాగ్న్యాది జ్యోతులు తమ తమ సమయములలో దృశ్యపదా ర్థముల రూపముల బ్రకాశింపజేయును అన్యపదార్థములను (శబ్దస్పర్శరసగంధ ములను) గాదు శబ్దమో సూర్యాదిజ్యోతులున్నప్పుడును, లేనప్పుడును, దృశ్య పదార్థములను, అదృశ్యపదార్థములనును బ్రకాశింపజేయుచున్నది సూర్యాది జ్యోతుల ఉపయోగములేని అంధులు శబ్దముచే సర్వార్థముల నెఱుగుచున్నారు. వ్యవహారము సలుపుచున్నారు సుఖించుచున్నారు. సూర్యాది జ్యోతులు లేని కాలమునను, దేశమునను శబ్దము ఫలదాయక మగుటను మాచుచున్నాము. చీకటిగదిలోగల వసువును శబ్దసాహాయ్యమున కనిపట్టుట సర్వానుభవసిద్ధమైన విషయమే కదా వేయేల? సర్వార్థ ప్రకాశకమై దేనిచేతను ప్రకాశింపజేయ బడని [2]బ్రహ్మపదార్థమును సైతము శబ్దము ఒకవిధముగ ప్రకాశింపజేయునదై ఉండుట తజ్ఞు లెఱిగిన విషయమే అదియుగాక ఏదేనొక పదార్థమును మనము ప్రత్యక్షముగా చూచుచుండియు 'ఇది ఫలానిది' అని తెలిపెడి శబ్దముయొక్క- సాహాయ్యమే లేనిచో కాంచియు కాంచనివారమే కావున శబ్దము సర్వార్థ ప్రకాశకము అట్టి శబ్దజ్యోతియే లేనిచో సూర్యాదిజ్యోతులుండియు ఈ జగ మంధకారబంధురమయ్యెడిదే. బ్రహ్మమునకువలెనే శబ్దమునకును విభూతులు గలవు.

[1] యస్మిన్సిద్ధావిదమః సిద్ధిః యదసిద్ధౌ న కించన అని స్మృతి

[2] 'అథాత ఆదేశో నేతి నేతి శాస్త్రయోనిత్వాత్' అని శ్రుతిస్మృతులు

బ్రహ్మముయొక్క విభూతుల వలెనే శబ్దముయొక్క ప్రతికృతులైన [1]ముద్రాలిపి, శిల్పలిపి, లేఖనీ సంభవలిపి, గుండికలిపి యిత్యాదిలిపులు లోకో పకారము గావించుచుండుట చూచుచున్నాము. అదియుగాక బ్రహ్మము సాలగ్రామాది ప్రతీకములవలెనే [2]నాదరూపముగా, రేఖారూపముగా సంజ్ఞారూపముగా సంభావితమై ఫలసిద్ధి గావించుచుండుట చూచుచున్నాము వీనిలో ఏదేనొకదానిరూపమునగాక వ్యవహారసిద్ధి యెట్లో ఎవరునుచెప్పజాలరు శబ్దముగాని, లేదా తత్ప్రతికృతియైన లిప్యాదికముగాని లేని బొమ్మలచే స్వతః ఏవిధమైన వ్యవహారమైనను నడుచుట-ఎవరైనను చూచినారా? అదియుగాక 'యన్మనసాధ్యాయతి తద్వాచావ్యాహరతి' అనెడి ప్రమాణమునుబట్టి [3]మనస్సు గూడ అర్థయుక్త (సూక్ష్మ) శబ్దసముదాయ రూపమేయై యున్న దనదగును అట్టి మనస్సు లేక ఏవిధమైన వ్యవహారమైనను నడుచుట ఎప్పుడైనను చూచిన వారున్నారా? బాహ్యశబ్దము (సంభాషణము) గాని, సూక్ష్మశబ్దము (సంకల్పము) గాని ఏదియు లేనిచో అపుడు ప్రపంచము లేదు; ప్రపంచానుభవము లేదు; ఏమియు లేదు; లేదనుటయు లేదు మౌనము మహామౌనము

శబ్దము అలౌకికమై ఆత్మసాక్షాత్కార సాధనమగుచు నిరతిశయ సుఖమును హస్తగతము గావించును లౌకికమై ఐహికాముష్మిక సుఖసిద్ధిని గూర్చును లోకమున ఎవరెవరు సుఖించినను దానికి కారణము [4]శబ్దానుకూలమైన వ్యాపారమే. ఎవరెవరు దుఃఖించినను దానికి కారణము శబ్దప్రతికూల ప్రవృత్తియే కావున సర్వవ్యవహారసిద్ధి, సకల పురుషార్థసిద్ధి శబ్దము చేతనే యని సిద్ధాంతము

ఏకమగు శబ్దము పరా పశ్యంతీ మధ్యమా వైఖరీ వాక్కులుగా విరాజిల్లుచున్నదని చదివి యుంటిమి. మఱియు నది కంఠ తాలు శిర ఆద్యుపహితమై నానారూపముల నొందుచున్నది. నానారూపములగు నీ శబ్దములు శాస్త్రాచార్యోపదేశాదులచేత సంస్కృతములు, తత్సంస్కార రహితములు నయిన జీవుల

---

[1] అచ్చువేసినవి, లేక అచ్చొత్తించినవి, శిలాదులపై చెక్కినవి లేదా విద్యుద్దీపములుగా గాని చిన్ని చిన్ని ముక్కలుగాగాని అమర్చినవి వ్రాసినవి ముగ్గు పెట్టినవి యీ మొదలైన యక్షరములు

[2] సాలిగ్రామము, పాల్గుపేండు హస్తనేత్రాదుల సంజ్ఞారూపము

[3] బుద్ధి అభిధానము, అభిధేయము అనెడి యీ ద్వివిధరూపముల నుండునని శబ్దవిదుల నిర్వచనము

[4] శబ్దమన శాస్త్రీయమైన—శబ్దవ ... —ఆప్తోపదేశము తద్విరుద్ధ శబ్దము శబ్ద శబ్దార్హము గాదు మఱియు శబ్దమన సామాన్య శబ్దము పరంజ్యోతీరూపమగు పరావాక్కు ప్రణవశబ్దము వేదశబ్దము క్వచిత్తుగా విశేషశబ్దమనియు తత్తత్సందర్భానురూపమగు అర్థమును గ్రహింపవచ్చును ఇందు ఈ యన్నింటికిని సామాన్యముగా శబ్దము అనియే ఉపయోగించితిమి.

యంతఃకరణముల ననుసరించి ఉభయవిధము లగుచున్నవి వీనిలో అర్థబోధకములైన పర్యాయపదములు మొదలైనవాని క్రమవిశేషముచేత కూర్చబడిన శాస్త్రీయ శబ్దసముదాయరూపములు నిఘంటువులు

నిఘంటు శబ్ద నిర్వచనము

అభ్యుదయ నిశ్శ్రేయసముల నభిలషించెడి మానవులకు—ప్రామాణికములగు—యోగక్షేమముల సిద్ధింపజేయు మహాశయముతో మొట్టమొదట కశ్యప ప్రజాపతి [1] నిఘంటు నిర్మాణముగావించెను ఇయ్యది (నిఘంటువు) గోశబ్దముతో ప్రారంభమై దేవపత్నీశబ్దముతో ముగియుచున్నది మొత్తము మూడు కాండములు గలిగియున్నది గవాది దేవపత్న్యంత వేదశబ్ద సమూహ రూపమగు నిదియే చక్కగా మర్యాదతో అభ్యసింపబడునట్టిదిగావున సమామ్నాయ మనబడెను నిశ్చయముగ అధికముగ నిగూఢార్థములు గలవి యగు ఇందలి గవాదిశబ్దములు తెలిసికొనబడినవియై నిగమములుగాను (వేదమంత్రార్థములను తెలియజేయునవిగాను) నిగమయితలుగాను (నిశ్చయముగా అర్థజ్ఞానమును కలిగించునవిగాను), ఉండుటచేత నిగంతువులనియు ఐదధ్యాయములుగల శాస్త్రసంగ్రహమున సమాహృతములు (చక్కగా మర్యాదతో పఠింపబడినవి) అగుటచేత సమాహంతువులనియు వేదమంత్రములనుండి యేఱి యేఱి కూర్చబడినవి) అగుటచేత సమాహర్తువు లనియు చెప్పబడదగియున్నవి ఐనను ఇవి—సమాహంతువులు—సమాహర్తువులు—నిగంతువులు—వర్ణవిపర్యయ వర్ణవ్యాపత్త్యాది నిరుక్త లక్షణము ననుసరించి శ్రుతిశిరస్సులలో [2] ఇదంద్ర' శబ్దము 'ఇంద్ర' శబ్దముగా వ్యవహరింపబడినట్లే అత్యంత పరోక్ష వృత్తితో నిఘంటువులుగా వ్యవహరింపబడినవి ఇది విబుధపరిభాష ఇది వైదికీమర్యాద 'పరోక్ష

[1] గవాది దేవపత్న్యంత వేదశబ్ద సమూహమునకు నిఘంటువని పేరు

[2] తమిదన్ద్రింసన్త మిన్ద్రి ఇత్యాచక్షతే పరోక్షేణ ఇదం+ద్ర+ ఇదే అని స్వరూపమును'ద్ర అపరోక్షముగా సాక్షాత్కరించుకొనెను గావున 'ఇదంద్ర' పరమాత్మ బ్రహ్మవిదులచే పరోక్షముగా ఇంద్రః అనబడుచున్నాడు ఏలన, దేవతలు ప్రత్యక్ష నామగ్రహణమును ద్వేషింతురు పరోక్ష నామగ్రహణమును హర్షింతురు కావున 'ఇదంద్ర స్థానమున ఇంద్రః అని వచ్చినట్లే సం + ఆ + హంతువులు—సం + ఆ + హర్తువులు—అను వీనిస్థానమున 'నిఘంటు' శబ్దము వచ్చినది ఎట్లన ఉపసర్గ వ్యత్యయాది క్రమము ననుసరించి సం+ అనుచోట 'ని వచ్చినది 'ఆ యనునది లేకున్నను మర్యాదార్థకముగా అధ్యాహారము చేసికొనబడినది గావున ఇయ్యది లోపించెను 'హ స్థానమున ఘ వచ్చినది 'త స్థానమున ట వచ్చినది అట్లే 'నిగంతు' శబ్దమున గల 'గ స్థానమున 'ఘ' వచ్చినది 'త స్థానమున ట వచ్చినది ఔణాదికమైన 'తున్' ప్రత్యయము చేరి ఇట్లు నిఘంటు శబ్ద మేర్పడినది. పృషోదరాది గణమున జేరిన దగుటవలన ఈ శబ్దమునకు సాధుత్వము సిద్ధించినది

ప్రియా ఇవహి దేవాః' అని శ్రుతి. నిఘంటుశబ్దము నిట్లుగూడ నిర్వచింప వచ్చును —'ని' అనెడి ఉపసర్గము మొదట, 'తుక్' అనెడి ప్రత్యయము చివర చేరినట్టి 'ఘటి' ధాతువునుండి 'నిఘంటు' శబ్దము నిష్పన్నమైనది. ని — నితరాం — లెస్సగా; ఘణ్టయతి — భాషయతి — చెప్పునట్టిది. మరియు, ని — నిశ్చయేన — నిశ్చయముగా; ఘణ్టయతి — చెప్పునట్టిది; కావున నిఘంటువనగా లెస్సగా నిక్కముగా శబ్దార్థములను అర్థమగునట్లు చేయునదని అర్థము నిర్ఘంట శబ్ద నిర్వచనముగూడ నిట్టిదే కావున ఏ శబ్దమునకు ఏ అర్థము కలదో దానిని, లేదా ఏయే అర్థములు కలవో వానిని నిశ్చయముగా అర్థము చేసికొనవలెనని నిఘంటువులు శరణ్యము లగుచున్నవి.

నిఘంటువుల జదివిన పండితులును శరణ్యులే; కాని ఏ పండితుడును అన్ని నిఘంటువుల జదివినవాడుండడు ఒకవేళ కొందఱు అట్టివారు లభించినను అన్ని పదములు, అన్ని అర్థములు సమయస్ఫూర్తిగలవి యగుట చాల కష్టము; కావున నిఘంటువులు శరణ్యములగుచున్నవి

అదియుగాక బుద్ధిమంతుడగు ప్రతివాడును ఏదేని ఒకటి—లక్ష్యముగా జేసికొనియే పని చేయుచుండును కావున ఆయా లక్ష్యము సిద్ధించుటకు ఆయా లక్ష్యములకు సంబంధించిన శాస్త్రజ్ఞానము ఆవశ్యకమై యుండును. అట్టి శాస్త్రజ్ఞానము వాక్యార్థజ్ఞానముపై ఆధారపడి యుండును ఆ వాక్యార్థజ్ఞానము పదార్థ జ్ఞానముపై ఆధారపడి యుండును ఆ పదార్థ జ్ఞానము పదవాక్య ప్రమాణ పారావార పారీణులగు మహనీయుల చే రచింపబడిన భాష్యగ్రంథములపైన, వ్యాఖ్యాన గ్రంథములపైన, ప్రతిపదార్థ బోధకములగు టీకాగ్రంథములపైన, వ్యాకరణాది గ్రంథములపైన, ఈ గ్రంథములను సైతము అర్థముచేసికొనుటకు సాధనములుగా ఉండుటచేత నిఘంటువులపైన ఆధారపడి యుండును. కావున పదార్థమునకు సంబంధించిన యథార్థ విజ్ఞానమునకై పైని పేర్కొనబడిన గ్రంథములును, విశేషించి నిఘంటువులును అత్యావశ్యకములగుచున్నవి

వేదములలో బ్రాహ్మణ భాగములు వేదములకంటె అభిన్నములే యగుచు వాని యర్థముల దెలుపునవిగా ఉండుటచేత నవి నిఘంటు లక్షణము గలవిగా ఉన్నవని వేదవిదులందురు. ఉదా 'త్రిపదా గాయత్రీ' 'అష్టాక్షరా గాయత్రీ' గాయత్రి మూడు పాదములు గలది. ప్రతి పాదమునందును ఎనిమిదక్షరములు గలది యని యీ వాక్యములు గాయత్రీమంత్ర స్వరూప నిర్వచనము గావించుచు నిఘంటు లక్షణము గలవియై వర్తించుచున్నవి. ఉపనిషత్తులలో నిఘంటు లక్షణము. 'అద్యతేఽత్తి చ భూతాని తస్మాదన్నం తదుచ్యత ఇతి' దానిని భూతములు భుజించును ~~భూతములను అది [1]భుజించుయు~~ కావున అన్న మనబడునని అన్నశబ్ద నిర్వచనము

[1] చిన్న చేపను పెద్దచేప భుజించును పెద్దచేపను అంతకంటె పెద్ద చేప మ్రింగును ఇట్లు సమస్త జగత్తు భోక్తృ భోజ్యాత్మకముగా నున్నదని యిచటి భావము

'యస్యాస్స్వరూపం బ్రహ్మాదయో న జానన్తి తస్మాదుచ్యతేఽజ్ఞేయా' ఆమె (దేవి) స్వరూపమును బ్రహ్మాదులును కనుగొనలేరు; కావున 'అజ్ఞేయా' అనియు, ఏకైవ సర్వత్ర వర్తతే తస్మాదుచ్యత ఏకా' ఒక్కతెయే అంతటను ఉండును గావున 'ఏకా' అనియు 'ఏకైవ విశ్వరూపిణీ తస్మాదుచ్యతే నైకా' ఒక్కతెగా ఉండు తానే యీ సమస్తప్రపంచ రూపముతో ఉండును గావున 'నైకా' అనియు, 'దుర్గాత్సంత్రాయతే యస్మాద్దేవీ దుర్గేతికథ్యతే.' దుర్గముల నుండి — అనర్థములనుండి — లెస్సగా కాపాడునది యగుటచేత ఆ దేవియే 'దుర్గా' అనియు నిట్లు దేవీనామనిర్వచనము గావింపబడియున్నది 'దేవా హా వై ప్రజాపతి మబ్రువన్ అథ కస్మాదుచ్యతే ఉగ్రమితి. సహోవాచ ప్రజాపతిః యస్మాత్స్వమహిమ్నా సర్వాంల్లోకాంత్సర్వాన్ దేవాంత్సర్వా నాత్మనస్సర్వాణి భూతాన్యుద్గృహ్ణాతి . తస్మాదుచ్యత ఉగ్రమితి' దేవతలు బ్రహ్మకడకు బోయి నృసింహబ్రహ్మము ఎందువలన ఉగ్రమనబడుచున్నదని ప్రశ్నించిరి. తన మహిమచే సమస్త లోకములను, సమస్త దేవతలను, సమస్త జీవులను, సమస్తభూతములను ఉద్ధరించుచుండుటవలన (లేవనెత్తుటవలన— పడిపోవకుండ నిలబడునట్లు చేయుటవలన) ఉగ్రమనబడునని యు 'అథ కస్మాదుచ్యతే భద్రమితి యస్మాత్స్వయం భద్రో భూత్వా సర్వదా భద్రం దదాతి... తస్మాదుచ్య~~తే భద్రమితి~~ ...బడుచున్నదని మరల ప్రశ్నింప, తాను మంగళస్వరూపమై సదా మంగళప్రదముగా నుండుట చేత భద్రమనబడుచున్నదని బ్రహ్మ సురలకు బదులు పలికెను. స్మృతులలో నిఘంటు లక్షణము . 'రురుఃఖం దుఃఖహేతుర్వా తం ద్రావయతి యః ప్రభుః, రోదనా ద్రక్షణాచ్చైవ రుద్ర ఇత్యభిధీయతే.' 'రు' అనగా దుఃఖము; లేదా దుఃఖకారణము; దానిని పాఱదోలువాడు గనుకను, మఱియును ఏడ్పును మాన్పును గావునను ప్రభువు భగవానుడు రుద్రుడనబడును 'సర్వం సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వః, కృష్ణా! సమస్తమును వ్యాపించి యున్నావు గావున నీవు సర్వమయి యున్నావు. ఇత్యాదు లసంఖ్యేయములు ఇట్లు శ్రుతిస్మృత్యాదులయందు నిఘంటులక్షణములు పుష్కలముగా గనబడుచున్నవి గావున వాఙ్మయమున నిఘంటువులకు ప్రముఖస్థానమున్నదని స్పష్టమగుచున్నది.

వైదికపదార్థ విజ్ఞానమునకై నిఘంటువు ఎట్లేర్పడెనో అట్లే [1]ప్రధానముగా లౌకికపదార్థ విజ్ఞానమునకై అమరకోశాదు లేర్పడినవి. నిఘంటువు యొక్క లక్షణమునుబట్టి, సామ్యమునుబట్టి అమరము మొదలైనవియు నిఘంటువులుగనే వ్యవహరింపబడుచున్నవి.

ప్రాచీనములు, అర్వాచీనములు నైన సంస్కృత నిఘంటువుల పేర్లు అకారాదిగా ఇట నిరూపింపబడుచున్నవి—

[1] అమరమునందు వేద నిఘంటువులలోగల పదములును కొన్ని యున్నవి

1 అనేకార్థసముచ్చయము, 2 అభిధాన చింతామణి, 3 అభిధానరత్న మాల, 4 అమరదత్తము, 5♦ ఉణాదికోశము, 6♦ ఉణాదివృత్తి, 7 ఉత్పలిని 8♦ ఏకాక్షరకోశము, 9 కవికల్పద్రుమము, 10:: కాత్యాయనము, 11 గంగాధరము, 12 గోమి, 13 గోవర్ధనము, 14 చంద్రము, 15♦ త్రికాండశేషము, 16♦ ద్విరూపకోశము, 17♦ ధనంజయము, 18 ధర్మకోశము, 19 ధాతుదీపిక, 20 నానార్థధ్వనిమంజరి, 21♦ నానార్థరత్నమాల, 22 నానార్థ శబ్దకోశము, 23 నానార్థసంగ్రహము 24 నామమాల, 25♦ నామలింగానుశాసనము (అమరము), 26 పర్యాయ నానార్థకోశము, 27 పర్యాయరత్నమాల, 28 పాణిని పదానుశాసనము, 29 భాగురి, 30♦ భావప్రకాశము, 31 భూరిప్రయోగము, 32 భోగీంద్రము, 33 మంగళకోశము, 34 మాధవము, 35♦ మేదినీకోశము 36♦ యాదవ[illegible] (వైజయంతి), 37 రంతిదేవము, 38 రభసపాలము, 39♦ రాజ[illegible]ము, 40 రాజవల్లభము, 41 రాయముకుటము, 42 రుద్రకోశము, 4[illegible] [illegible] వైధానము, 45 వాచస్పతి, 46♦ (తారానాథ) వాచస్పత్య[illegible] [illegible]మనము, 48 విక్రమాదిత్యము, 49♦ విశ్వ (ప్రకాశ)ము, 50 వోపాలితము, 51 వ్యాడి, 52♦ శబ్దకల్పద్రుమము. 53 శబ్దచంద్రిక, 54 శబ్దమాల. 55 శబ్దరత్నావళి, 56♦ శబ్దసోమము, 57 శబ్దార్ణవము, 58♦ శబ్దార్థ చింతామణి, 59 [illegible]కోశము, 60 శివకోశము, 61 శుభాంకము, 62 సంసారావర్తము, 63 సంక్షిప్తసారము, 64 సాహసాంకము, 65 హడ్డచంద్రము, 66 హారకోశము, 67♦ హలాయుధము, 68♦ హారావళి, 69♦ హేమచంద్రము (విశ్వ-మేదినీ-[illegible] [illegible]ద్రుమ నిఘంటువుల నుండి)

ఇవియె కాక ఉజ్వలదత్త-ఉజ్వలనీలమణి-ఉద్భట-ధరణి-పారస్కర-భరత-మధుకేశ-రమానాథ-విశ్వరూపాదులున్నట్లు సుస్పష్టమగుచున్నది

వీనిలో కొన్ని ప్రాచీనములు కొన్ని నవీనములు కొన్ని వినబడుచున్నవి. కొన్ని కనబడుచున్నవి అనంత ప్రపంచమున కనబడనివి, వినబడనివియు నింక [illegible]లెను ఈ నిఘంటువులలో అమరకోశమునకు 40 టీకలున్నట్లు తెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి, దీని ప్రచారమునుబట్టి దీనియొక్క శ్రేష్ఠత సుస్పష్టమగుచున్నది కాని యిది సమగ్రమైన నిఘంటువు కాదు.

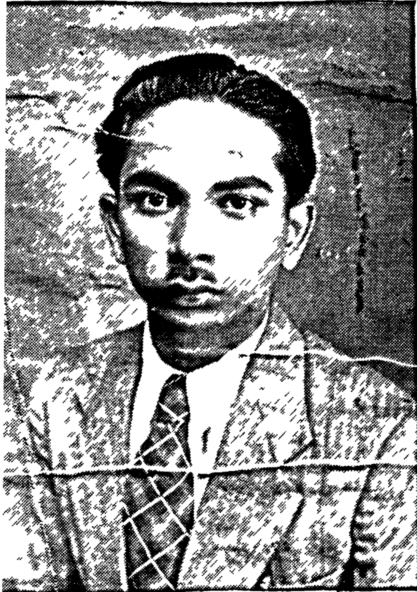
♦ఈ గుర్తుగల నిఘంటువులు విశేషప్రచారము గలవియై యున్నవి

* ఇందు కొన్ని నిఘంటువుల పేర్లు [illegible] రచించినవారి పేర్లే అమరుడు రచించిన నిఘంటువు 'అమరము భారవి రచించిన కావ్యము భారవి మాఘుడు రచించిన కావ్యము మాఘము' అనబడినట్లు.

శ్రీ సంకా వీరభద్రయ్య శ్రీమతి రామలక్ష్మమ్మగార్లు తెనాలి

రాజపోషకులు

శ్రీ తటవర్తి రాజాగారు

శ్రీ తటవర్తి సత్యనారాయణగారు

రాజపోషకులు

(శ్రీ తటవర్తి నాగపోతరావుగారి కుమార్లు మచిలీపట్నం)

గొప్పవెలగలది గాని కాక సాధారణ మూల్యము (15 రూ.) గలదియై యెల్లరకును అందుబాటులో నున్నది. ఏవో కొన్ని కల్పిత శబ్దములు తప్ప అన్ని నిఘంటువులలోగల అన్ని శబ్దములు, అన్ని అర్థములు ఇందుండుటచేత ఇతర సంస్కృత నిఘంటువులయొక్క ఆవశ్యకత లేకయే వాని యన్నింటి ప్రయోజనము ఈయొక్క నిఘంటువుచేతనే సిద్ధింప గలదు. కాన విద్యార్థులకు, ఉపాధ్యాయులకు, పండితులకు, ఉపన్యాసకులకు, పౌరాణికులకు, ప్రచారకులకు, కథకులకు, హిందీ మొదలైన తత్సమ భాషల నభ్యసించువారికిని ఇయ్యది గ్రాహ్యమైయున్నది కావున విద్యాభిమానులెల్లరు దీని నుపయోగించుకొని ఉత్తమ లాభమును బడసెదరుగాక!

ఇందు మేము చేసిన మార్పులు

శబ్దార్థకల్పతరువు - వ్రాతప్రతిలో గల పదములు విశ్వమేదిన్యాది కోశములయందు వలెనే అంతిమాక్షర నియమము ప్రధానముగా గలిగియుండుటచే ఆద్యక్షరములు అచ్చటచ్చట క్రమము పాటింపబడనివిగా ఉన్నవి. ఇప్పటి నిఘంటువుల పద్ధతి ననుసరించి పాఠకుల సౌకర్యముకొఱకు వానిని క్రమయుక్తముల గావించితిమి. ఉదాహరణము :

క్రమము పాటింపబడనివి

2 శక్తిః	17 శ్రాన్తః	19 శ్రుతమ్
1 శక్తః	5 శాక్తః	13 శుక్తిః
4 శస్తమ్	10 శితిః	12 శుక్తమ్
3 శతమ్	9 శితమ్	21 శ్వేతః
8 శాస్తా	18 శ్రితః	16 శ్యేతః
7 శాన్తిః	11 శీతమ్	15 శ్చ్యోతః
6 శాన్తమ్	20 శ్రుతిః	14 శౌక్తమ్

వీనినే సంఖ్యాక్రమము ననుసరించి పఠించినచో క్రమయుక్తములగును.

ఇట్లొనర్చి మూలగ్రంథనియమమును ఉల్లంఘింపక అంతిమాక్షర నియమమును పాటించితిమి. ఈ పద్ధతి ఏ విధమైన పదము కావలెనన్నను అయ్యది వెంటనే లభించుటకు తెస్సగా తోడ్పడును.

మూలగ్రంథము మొత్తము తెలుగు లిపిలోనే యున్నది. ఉదా

"శక్తిః ఇకారాంతస్త్రీయాం అమరః పార్వత్యాం శరీరస్థబలే శరీరస్థ సామర్థ్యే త్రిసంజ్ఞాయాం నానార్థరత్నమాలా స్త్రీయాం కాస్యాం సబలమనే ఆయుధము ప్రభుత్వాదిశక్తిత్రయే " అని.

మేమిట్లు మార్చితిమి. ఉదా :—

"शक्ति· శక్తి, इ० स्री० पार्वत्याम् సత్తి పార్వతి सामर्थ्ये సామర్థ్యము పరాక్రమము बले సత్తి బలము स्त्रियाम् స్త్రీ अस्त्रभेदे (शर्वलायाम्) బల్లము ఒక అస్త్రము శర్వలా (చూ) प्रभुमन्त्रोत्साहशक्तिषु ప్రభుశక్తి మంత్రశక్తి ఉత్సాహ (విక్రమ రూపమగు స్వశక్తితో స్ఫురించుట యనెడి) శక్తి అని మఱికొన్ని పదములను అర్థములనును చేర్చితిమి

ఇట్లు చేయుటచేత తెలుగు తెలిసినవారికే కాక తెలుగు తెలియని యితర దేశస్థులకును ఈ గ్రంథము ఉపయోగపడుట సంభవించెను.

ఏతత్కార్యసాధనమున ఉపకరించిన గ్రంథములు

సంస్కృతనిఘంటువులు

1. అమరము
2. గురుబాలప్రబోధిక
8. త్రికాండశేషము
4 ఏకాక్షరకోశము
5. ధనంజయనిఘంటువు
6 నానార్థరత్నమాల
7. మేదినీకోశము
8. విశ్వనిఘంటువు
9. శబ్దభేదప్రకాశము
10. హారావళి
11. తారానాథవాచస్పత్యము
12. శబ్దకల్పద్రుమము
13 శబ్దార్థచింతామణి
14 సంస్కృతాంధ్రనిఘంటువు (వావిళ్ల)
15. సంస్కృతధాతుకోశము
16 వామనశివరామ ఆప్టే
17 సంస్కృతశబ్దార్థకౌస్తుభము
18 సిద్ధాంతకౌముది
19 భారతీయహిందీకోష్
20 హిందీ తెలుగుకోష్

తెలుగు నిఘంటువులు

21. ఆంధ్రనామసంగ్రహము
22. ఆంధ్రనామశేషము
28. సాంబనిఘంటువు
24. లక్ష్మీనారాయణీయము మొ

వేదాంతగ్రంథములు

25 భగవద్గీత (వ్యాఖ్యాష్టకముగలది)
26 బ్రహ్మసూత్రములు (శంకరభాష్యము)
27. దశోపనిషత్తులు(శంకరభాష్యము)
28 తదితర-ఉపనిషత్తులు
29. నైష్కర్మ్యసిద్ధి
30. వేదాంతపంచదశి
31 విచారసాగరము మొ
32. మంత్రమహోదధి మొ
33 యోగసూత్రములు
34 భక్తిసూత్రములు
35 విష్ణుసహస్రనామము మొ

ఏతద్గ్రంథకర్తలకు అనేకానేక ధన్యవాదములు

ఇందు కొన్ని బందరు శ్రీ ల న్ృ సో. సమాజమునుండి మఱికొన్ని విజయవాడ శ్రీ చుండూరి వెంకటరెడ్డిగారినుండి, ఇంకకొన్ని నరసరావుపేట శ్రీ బాలమిత్ర గ్రంథాలయమునుండి, వేఱె కొన్ని రాయపదురు (పశ్చిమ గోదావరి) శ్రీ వల్లూరి జగన్నాథరావుపంతులుగారినుండి లభించినవి

గ్రంథమును పరిష్కరించునపుడును, ముద్రించునపుడును ఆ యా ప్రదేశములలోనుండి యీ కార్యమును పూర్ణము చేయ గలిగితిమి. అవి.—

1 శ్రీ వశిష్ఠాశ్రమము, లక్ష్మీపాలెము (పశ్చిమగోదావరి)
2. గీతాప్రచారమండలి, బెంగుళూరు

గుంటూరు

3 ఆంధ్రబ్యాంకువారి భవనము
4. శ్రీ కంచర్లవారి 'బొంబాయిమహల్'
5. శ్రీ ఉప్పుటూరి పున్నారావుగారి తోట
6 శ్రీ మాజేటివారి భవనము
7 శ్రీ చక్కా సుబ్బారావుగారి గురునాథాశ్రమము
8 శ్రీ పి ఆర్. శేఖర్ అండ్ కో. వారి భవనము మొదలైనవి

ఈ గ్రంథమునగుఱించి మేము సూచించినవెంటనే అత్యంత భక్తిశ్రద్ధలతో, ఉత్సాహముతో, ప్రేమతో, సంతోషముతో మహారాజపోషకులుగను, రాజపోషకులుగన, పోషకులుగను, సభ్యులుగను చేరియు, కొందఱు యథాశక్తి విరాళములిచ్చియు తోడ్పడిరి

మఱియు శ్రీయుతులు పండితులు పెదతాటి నరసింహం (విజయవాడ), భృగుమళ్ళ రఘునాయకులు, వనమా వెంకటరమణ (చీరాల) వేణుగోపాల బ్రహ్మచారి, 1 యస్. రాజా (బెంగుళూరు), 2 చింతాల వెంకటాచలపతి (వీరిరువురును వారిని జేరిరి), కె రాజు (గుడివాడ), చంద్రశేఖరస్వామి

(పాలకోడేరు) కనగపల్లి చలపతిరావు, కొమ్మూరి అప్పారావు (గుంటూరు), కె. ప్రహ్లాద, ఎస్ రామచంద్ర, పి సదాశివ, నారాయణమూర్తిగారలు (ఆళ్లగడ్డ) ఏయే కోశగ్రంథములో ఏయే పదములు గలవో వానిని బరిశీలించుటలోను, చిత్తు ప్రతుల సాపు వ్రాయుటలోను (వీరిలో కొందఱు) రెండు మూడు మాసములు తోడ్పడి యుండిరి వీరిలో శ్రీ నారాయణమూర్తిగారు శ్రీరామ స్వామికి ఆంజనేయస్వామి వలెనే స్వామికి గ్రంథారంభమునుండి గ్రంథ సమాప్తి పర్యంతము సాహాయ్య మొనర్చి యున్నారు

అభ్యుదయపరంపరాసమేతులనుగా వీరి ననుగ్రహింప మదిష్టదైవమును శ్రీయగ్గిపతిని బ్రార్థించుచున్నాను

ఈ గ్రంథమును జగత్ప్రసిద్ధులైన సర్ రాధాకృష్ణన్ మొదలైన మహనీయులందఱు అభినందించి, అభిమానించి తమతమ యభిప్రాయముల బ్రసాదించి యున్నారు వీరికందఱకును సమితిపక్షమున, నా పక్షమున పునఃపునః అభివందనముల నర్పించుచున్నాను.

గ్రంథ నియమములు

వర్ణమాలలో కనబఱిచిన విధముగా ఈనిఘంటువునందు పదములు అకారాది క్షకారాంతముగా ఉన్నవి క్ష కారమును చిట్టచివర చేర్చుట తప్ప యీపద్ధతి యితర నిఘంటువులలోవలెనే; మార్పు లేదు ఐతే ఇందొక విశేషము _ కకారాది క్షకారాంతముగా అంతిమాక్షరక్రమముగూడ నున్నది ఈ పద్ధతి ఏవిధమైన పదము కావలసి వచ్చినప్పుడు దానిని కనుగొనుటకు చాల సులభము. ఇది కవులకు, రచయితలకు మిక్కిలి ఉపయోగకరముగానుండును.

ఇందు అకారాదిగా మొదట ఒక అక్షరముగల పదములు, అవతల రెండక్షరములుగల పదములు, తరువాత మూడక్షరములుగల పదములు ఈ విధమైన క్రమము ఏర్పఱుపబడినది

ప్రతి పదము మొదట నాగరలిపిలోను, తర్వాత (అదే పదము) తెలుగు లిపిలోను వ్రాయబడియున్నది ఆ తరువాత అంతము, పిమ్మట లింగము, ఆవల సులభముగా అర్థముచేసికొనుటకు వీలగు శైలిలో సంస్కృతమునందు అర్థములు వ్రాసి ఆటుతరువాత తెలుగుభాషలో అర్థములు వ్రాయబడియున్నవి ఆంధ్రములో ఎక్కువ వాడుకయందుండెడి సంస్కృతపదము లున్నచోట తెలుగు నిఘంటువులలోని పర్యాయపదములును చేర్పబడియున్నవి. ('బ్రహ్మ' పదమునకు అర్థములు వ్రాయునపుడు బమ్మ, అంచరవుతు అను మొదలగు పదములు, 'విష్ణు' పదమునకు అర్థములు వ్రాయునపుడు వెన్నుడు, తెలిదీవిమన్నీడు అను మొదలగు

పదములు, 'శివ' పదమునకు అర్థములు వ్రాయునపుడు అంగములవేలుపు అగ్గికంటి అను మొదలగు పదములు ప్రాయః అకారాదిక్రమమున వ్రాయబడి యున్నవి.) ఈపద్ధతి మాతృభాషాభివృద్ధికి మిక్కిలి తోడ్పడును పైని దెలిపిన క్రమమునే యనుసరించి సిద్ధాంతకౌముదిలోగల ధాతువులకు అర్థములు వ్రాయబడి యున్నవి.

అక, అకమ్, అకి, అక్కా, అజ్కా యనునివి 'క' అంతిమాక్షరముగ గల రెండక్షరముల పదములు కనుక 'క2' అని యున్నది. ఇట్లే క3, క4 ఇత్యాదులు గ్రహింపవలెను. అకారముమీద వచ్చెడి కకారాంతపదము లన్నియును ఐపోయిన వెనుక ఖ ప్రారంభమైనది. అగ్నిముఖః, అధశ్శాఖః అని యిట్లు ఇందు పదము లుండును. ఖకారాంతపదము లన్నియు ఐపోయిన వెనుక గ ప్రారంభమైనది. అగ, అగః, అగద్ అని యిట్లు ఇందు పదము లుండును. ఇట్లే 'క్ష' వఱకు ఈ ప్రకరణము లుండును. అక్ష, అక్షి, అక్షీ అక్షూ అని యిట్లు రెండక్షరములుగల పదములు, తరువాత మూడక్షరములుగల పదములు ఇట్లు నియమమేర్పడి 'అక్షవృక్షః' అను పదముతో అకారము పూర్ణమైనది. తరువాత "ఆ" ప్రారంభమైనది. ఇదియు క2, క3 క4 అను నిట్టి క్రమములోనే పైని అకారములో గనబఱచిన అన్ని ప్రకరణములు నడిచి చివర 'అవృత్తచక్షుః' అనే పదముతో పూర్ణమైనది. తరువాత "ఇ" ప్రారంభమైనది. ఇట్లు అకారాది క్షకారాంతముగా ఆద్యక్షరనియమము, కకారాది క్షకారాంతముగా అంతిమాక్షర నియమము గలిగి యున్నది. చివర క్షకారాది క్షకారాంతముగా పదములుండి 'క్షేమలక్షః' అను పదముతో గ్రంథము సమాప్తమైనది. తరువాత పరిశిష్టప్రకరణము ఉన్నది చూడుడు. ద్వితీయ పరిశిష్టము ఒక నెలలో తయారుచేసి ఏతద్గ్రంథాభిమానుల కుచితముగా అందింప దలంపు గలదు. భాష అనంతము గావున ద్వితీయపరిశిష్టము తయారుచేసినను ఇంకను కొన్ని పదములు మిగిలియే ఉండును. కావుననే చెప్పిరి పెద్దలు—"అహంచ భాష్యకారశ్చ" అని.

అదియుగాక కొన్ని కొన్ని పదములు ఇందు లేకున్నను అవి చాలవఱకు ఊహింపదగినవిగాను, సృష్టింపదగినవిగాను ఉండును. ఎట్లన, 'క' ప్రత్యయముల జేర్చియు, పాదపూరణార్థము చేర్చియేయున్న పదములను తీసివేసియు, ఉపసర్గములజేర్చియు, లింగములనుమార్చి మాఱురూపముల జూపియు, ఆయా పర్యాయపదములజేర్చి క్రొత్తపదముల సృష్టించియు నిట్లుచేసినచో లక్షల పదములు తయారు కాగలవు. ఈ పద్ధతి యించుక ధనంజయాది నిఘంటువులలో చూపబడియున్నది. చూడవచ్చును. ఉదాహరణార్థము వేత్ర కొన్నిపదములు ఇట ప్రకటింపబడుచున్నవి—

సూచన. అక్షరముక్రింద వచ్చునట్టి ఞ కారము జకారములలో చేర్చబడినది

విష్ణువునకు 'మాధవః' అని అమరము నఁగొనిన పదమున్నదనుకొనుడు. 'మా' అనగా లక్ష్మి 'ధవః' అనగా భర్త. లక్ష్మిపర్యాయపదములు, భర్తృ పర్యాయపదములు చేర్చి 'లక్ష్మీపతిః' అని, 'లక్ష్మీనాథః' అని 'లక్ష్మీప్రియః' అని పదములను నిరాఘాటముగా సృష్టించుకొనవచ్చును ఇట్లే శ్రీధవః, శ్రీపతిః, శ్రీప్రియః అని చేర్చుకొనవచ్చును. ఇట్లే అమరమున గల 'పుండరీ కాక్షః' పదవిషయమును గ్రహింపదగినది. 'పుణ్డరీక + అక్షః' అనగా పద్మము వంటి కన్నులు గలవాడు అను అర్థమున "పద్మాక్ష, కమలాక్ష, కంజాక్ష, పద్మ నేత్ర, కమలనేత్ర, కంజనేత్ర, పద్మనయన, కమలనయన, కంజనయన" అని యిట్లు పదములను నిర్భయముగా సృష్టించుకొనవచ్చును ఈ విధమున పదము లను కల్పించుకొనియే శబ్దకల్పద్రుమము, శబ్దార్థచింతామణి, తారానాథవాచ స్పత్యము చాల పెద్ద నిఘంటువులైపోయినవి.

జాతులనుబట్టియు, సంజ్ఞలనుబట్టియు, గుణములనుబట్టియు, క్రియలను బట్టియు సంస్కృతమున పదములు సృష్టింపబడిన విధముననే తెలుగునను సృష్టించుకొనవచ్చును. ఉభయభాషలలో సమర్థులైనవారు పైని సంస్కృత నిఘంటువులను పరిశీలించి వానియందలి పదసృష్టినిబట్టి తెలుగులోను సముచిత పదసృష్టిని గావించినచో తెలుగువారికి మహోపకారమొనర్చిన వారయ్యెదరు.

గ్రంథమును చూడవలసిన పద్ధతి

అకారాద్యక్షరానుక్రమము గల అన్ని నిఘంటువులనువలెనే ఈనిఘంటు వునుగూడ చూడవలెను. ఇందు విశేషమేమన, అంతిమాక్షర క్రమమును సైతము గమనింపవలెను. వర్ణమాలలో కనబడిచిన క్రమము ననుసరించి కావల సిన అక్షరమునకు వెనుకనుండు అన్ని అక్షరములను త్రోసివేయవలెను ఆపిదప చూడదలచిన పదము-చివర వినబడునట్టి యక్షరమునకు వెనుకనుండు అక్షరము లనుగూడ త్రోసివేయవలెను. అపుడు మనకు కావలసిన పదము చిక్కును.

'రామః' అను పదమును చూడవలసి వచ్చినచో 'రా' కు వెనుకనుండునది యకారము గావున 'య' వఱకు గల అన్ని పుటలను త్రిప్పివేయవలెను. అపుడు 'ర' కారము వచ్చును ఆ తరువాత 'మ' కారమునకు వెనుకనుండునది భకారము కావున 'భ' వఱకుగల అన్ని పుటలను త్రోసివేయవలెను. అంతట 'మ' వచ్చును. అపుడు మకారములలో 'రామః, అను పదము కనబడును. ఇట్లే 3, 4, 5, 6, 7, 8 అక్షరములుగల పదములును, అధికసంఖ్యగల పదములును గలవు 'కృష్ణః' అను పదమున్నదనుకొనుడు. ఇది రెండక్షరములు గల పదము గావున దీనిని క మొదట, ణ చివర ఉండునట్టి రెండక్షరములుగల ప్రకరణములో చూడ వలెను. 'రామచన్ద్రః' అనునది నాలుగక్షరములుగల పదము గావున ర మొదట ర చివర ఉండునట్టి నాలుగక్షరములుగల ప్రకరణములో చూడవలెను, 'శుభమ్'

అనునది రెండక్షరములుగల పదము గావున శ మొదట, భ చివర ఉండునట్టి రెండక్షరములుగల ప్రకరణములో చూడవలెను.

మఱియు నీగ్రంథమున పదము-చివర వినబడునట్టి క్, త్, ఇత్యాదులను గాని 'మ్' అని వినబడునట్టి బిందువును (సున్నాను) గాని, విసర్గను (ః) గాని దీర్ఘము, గుడి గుడి, దీర్ఘము, కొమ్ము, ఋత్వము, ఏత్వము, ఐత్వము, ఓత్వము ఔత్వము మొదలైన వానినిగాని గ్రహింపరాదు అక్షరమును మాత్రమే గ్రహింపవలెను సంయుక్తాక్షరమైనచో చివరవినబడు అక్షరమునే తీసికొనవలెను 'కృష్ణః' అను పదమున ణ కారమునుమాత్రమే తీసికొనవలెనని అర్థము ఈ పద్ధతి అమరమునందు నానార్థవర్గమున ఇంచుక కనబడును విశ్వకోశము మేదినీకోశము నానార్థరత్నమాల ఈ నిఘంటువులలో విశదముగా కనబడును ఈ పద్ధతిచేత ఎన్ని అక్షరములుగల పదము కావలెనని న అన్ని అక్షరములుగల పదము, ఏ విధమైన పదము కావలెనని న ఆ విధమైన పదము పదసమూహములో వెదకవలసిన శ్రమ లేకుండ ఒక్కచోటనే చూచుటకు వీలుపడును అదియు గాక అందమైన గద్యపద్యాత్మక కవిత్వమును అల్లుటకును ఈ పద్ధతి చాల ఉపకరింపగలదు ఇట్టి నిఘంటువులను చూచెడి అభ్యాసములేనివారు ఒక్క పర్యాయము తెలిసినవారి నడిగి తెలిసికొనుట చాల మంచిది

క - ప్రత్యయము

కుటుమ్బీ కుటుమ్బికః; గోపాలః, గోపాలకః; బాలః, బాలకః; మూలీ మూలికః; యువా, యువకః ఇట్టి చోట్ల 'క' ఉన్నను, లేకపోయినను ఒకటే అర్థములో భేదములేదు కావున ఈనిఘంటువులో 'బాలః' 'బాలకః' అను మొదలగు పదములకు అర్థమును చూడవలసి వచ్చినచో రెండిటిలో ఏదేని ఒక పదమును చూచి అర్థములు గ్రహింపవలెను "సంజ్ఞాయాం కన్" అని సంజ్ఞ యందు అల్పార్థకమైకాని, ఇవార్థకమైకాని, హ్రస్వార్థకమైకాని ఏదేని విశేషార్థము గలదియై యున్నచో అప్పుడు 'క' ప్రత్యయము అంతమందుగల పదము అవశ్యము చూపబడియే ఉన్నది విశేషార్థము లేకయే ప్రతిపదమునకును 'యువకః 'ప్రపంచకః' అని యిట్లు 'క' ప్రత్యయము చేర్చుచు పోయినచో లక్షల పదము లగునుగదా?

ఉపసర్గలు

ప్ర, పరా, అప, సం, అను, అవ, నిస్ నిర్, దుస్, దుర్ వి ఆఙ్, ని అధి, అపి, అతి, సు, ఉత్, అభి, ప్రతి, పరి, ఉప-వీనికి నిపాతములని పేరు ఇవి ధాతువులతో జేరి ఉపసర్గలనబడును. వీనిని (కొన్నిటిని) ధాతువులతో చేర్చినచో వేర్వేఱు అర్థములు వచ్చును ఒకొకప్పుడు ఏ విశేషార్థమును రాదు ఒకొకప్పుడు ఉన్న అర్థమునే విశేషించి బోధించును.

" ఉపసర్గేణ ధాత్వర్థో బలాదన్యత్ర నీయతే
ప్రహారాహారసంహార విహారపరిహారవత్
ధాత్వర్థం బాధతే కశ్చిత్ కశ్చిత్తమనువర్తతే
తమేవ విశినష్ట్యన్య ఉపసర్గగతిస్త్రిధా "

ఒకొక ఉపసర్గ ధాత్వర్థమును బాధించును. ఉదా: ఆదత్తే — తీసికొనుచున్నాడు. (ఇచట దత్తే అనగా ఇచ్చుచున్నాడు అని అర్థము. దీనికి 'ఆ' అనెడి ఉపసర్గ చేరగా తీసికొనుచున్నాడు అనెడి అర్థము వచ్చినది) ఒకొక ఉపసర్గ చేరి ఆ అర్థమును అనుసరించును. ఉదా ప్రసూతే — ప్రసవించుచున్నది. (ఇచట సూతే అనగా కనుచున్నది అని అర్థము దీనికి 'ప్ర' అనెడి ఉపసర్గ చే అదే అర్థమును ప్రకటించునదాయెను) ఒకొక ఉపసర్గ చేరి అదే అర్థమును విశేషించి చెప్పును. ఉదా. ప్రణమతి — ప్రణమిల్లుచున్నాడు. (ఇచట నమతి అనగా నమస్కరించుచున్నాడు అని అర్థము. దీనికి 'ప్ర' అనెడి ఉపసర్గ చేరగా లెస్సగా నమస్కరించుచున్నాడు అనెడి అర్థము వచ్చినది.)

ఒకొకప్పుడు పాదపూరణార్థము కవిత్వమునందివి ఆవశ్యకములగును. అర్థములో మాత్రము భేద మేర్పడదు. అర్థభేదము చూపవలసి యున్నప్పుడు ఇవి ఆవశ్యము ఉండవలసినదే అమరాది నిఘంటువులలో ఉపసర్గయుక్తముగా ప్రయోగింపబడిన పదములన్నియు నీ నిఘంటువునను గలవు చూడవచ్చును.

ప్రతిపదమునకు ఉపసర్గలు జోడించుచు పోయినచో అపుడును లక్షల పదము లగును కావున ఉపసర్గ సహితముగా పదముల గల్పించుటకంటె ప్రతి ఉపసర్గకు విడివిడిగా అర్థములు వ్రాయబడియున్నవి గావున ఆయాచోట ఆయా ఉపసర్గార్థములను సందర్భానుసారముగా గ్రహింపవలసినది ఉపసర్గల మహిమను జూడుడు! ఒకే భూ ధాతువుతో ఉపసర్గలు జోడించుటచేత ఏయే అర్థములు వచ్చుచున్నవో ఇచట ప్రదర్శింపబడుచున్నవి—

'భూ' ధాతువునకు 'ఉండుట' అని ఒక అర్థమున్నదనుకొనుడు. దీనిలో 'ప్ర' జోడించినచో 'ప్రభవతి'యగును. అపుడు దీనియర్థము ఉద్భవించుచున్నాడు అనియగును. ఇట్లే, అధిభవతి — అధిపతియగుచున్నాడు. అనుభవతి — అనుభవించుచున్నాడు. ఉద్భవతి — పుట్టు (కలుగు) చున్నది. పరాభవతి — పరాభవించుట. పరిభవతి — అంతటను ఉండుట. విభవతి — వైభవముగలవాడగుట. సంభవతి — సంభవించుట (ఏర్పడుట). ఇత్యాదులు గ్రహింపదగినవి. ఇట్లే హరించుటయను అర్థముగల ఒకే 'హృఞ్' ధాతువుతో ఉపసర్గలు జోడించుటచేత వచ్చెడి యర్థములు గమనింపుడు ప్రహార — కొట్టుట. ఆహార — భుజించుట సంహార — సంహరించుట విహార — విహరించుట

పరిహార — తొలగించుట ఇత్యాదులు. ఇట్లే ఆయా ధాతువులతో ఆయా ఉపసర్గలు చేర్చినచో (సందర్భానుసారముగా) ఆయా అర్థములు వచ్చును

అభేదముగల యక్షరములు

"రలయోర్డలయోస్తద్వజ్జయయోర్వబయోరపి
శస(ష)యోర్ణనయోశ్చాన్తే సవిసర్గావిసర్గయోః
సబిన్దుకాబిన్దుకయోః స్యాదభేదేన కల్పనమ్"

జకారయకారములకు, రకారలకారములకు, డకార లకారములకు, వకార బకారములకు, శకార సకారములకు, పదాంతమున ణకార నకారములకు, విసర్గ ఉన్నదానికిని, లేనిదానికిని, అనుస్వారమున్న దానికిని, లేనిదానికిని అభేదము గలదు (ఒకొకప్పుడు ఒకొకచోట). ఉదా యవనికా, జవనికా; ఇలా, ఇడా; శణ్డః, షణ్డః; సంవరణం, సంవలనమ్; నిఃశ్రేణిః, నిశ్రేణిః; వరః, బరః, ఇత్యాదులు. కావున ఈ జంట అక్షరములలో ఏదేని ఒక అక్షరముగల పదమును దీసికొని అర్థమును గ్రహింపవలెను.

స్పష్టతకొఱకు అక్కడక్కడ అర్థములలో ఏకవచనమునకు బదులు బహువచనము ఉపయోగింపబడినది ఉదా, 'గోదుమ'కు 'గోదుమలు' అని. చే జే లకు (చా ప జే త ఇత్యాదులకు) చాప జత అనియే ఉపయోగింపబడినవి.

ఇది మిక్కిలి చిన్నటైపు అగుటచేతను, కరెక్షన్ ఒక్కడనే చేయవలసి వచ్చుటచేతను అక్కడక్కడ, సమాకృతిగల అక్షరములలో — స-న, ప-వ, ఖి-భి, థ-ధ, ఙ-ఞ ఈ యక్షరములలో — పొరపాట్లు వచ్చినవి 'ఙ్క' ఈ యక్షరము పలుచోట్ల సరిగా అచ్చుపడలేదు.

తెలుగులో అర్థములయందు తఱచుగా లకారములకు బదులుగా ళకారములు (కళ, మంగళము అని) ఉపయోగింపబడినవి. తెలుగులో ఉపయోగించెడి ళకారములకు సంస్కృతమునందు మాత్రము సర్వత్ర 'కలా, మఙ్గలమ్' అని లకారములు ఉపయోగింపబడినవి, చూ అన్నచోట్ల అట్టి పదములకు ఏ అంతములు, లింగములుగలవో అవే ఈపదములకును వర్తించును. (చూ) ఈ గుర్తు ఉన్నచోట ఆపదమున గల అర్థములలో సందర్భానుసారముగా ఏయర్థము సముచితమో అది గ్రహింప దగును.

"-" ఇట్లు గుర్తులుంచి చూ అనినచో ఆపదమునకు ఎన్ని అర్థములు గలవో అన్ని అర్థములు ఈ పదమునకును వర్తించును అర్థముల జూచునపుడు (ఒకానొకచోట పొరపాటుచే పదములు క్రమము తప్పియుండుటయు కద్దుగావున) పూర్వాపర పదములనుగూడ పరిశీలించుట మంచిది.

ప్రెస్సులలో చ్చులనుండి అక్షరములు జారిపోవుట, తగ్గుట, కొన్ని అసలే లేకుండుట ఇత్యాది లోపము లేర్పడినవి. ఇట్టివి శుద్ధిపత్రములో చూపబడి యున్నవి. నిఘంటువులలో అక్కడక్కడ పుంలింగ శబ్దములు, నపుంసక లింగశబ్దములు సాంకర్యము నొందియుండుట కన్పట్టుచున్నది ఒక్కొక్క శబ్దమునకు పెక్కు అర్థములు నిఘంటువులలో కనబడుచుండును అపుడు ఏయే సందర్భమున ఏయే ర్థము సముచితముగా ఉండునో అదియే గ్రహింపదగి యుండును వివిధ శాస్త్రములలోని పదములు ఇందు విశదముగ కనబడును.

క్ష కా ర వి ష య ము

అన్ని నిఘంటువులయందును క్షకారము కకారముచివర చేర్పబడి యున్నది. ఐనను "షాన్తాః స్యుర్యద్యపిక్షాన్తా వర్ణానామనురోధతః, పృథక్క్రమేణ కథ్యన్తే తథాఽప్యేతే సమన్వయాత్." అనియును "తేషాం మతే తన్త్రోక్త-ఏకపఞ్చాశద్వర్ణానుపపత్తిః, తన్త్రశాస్త్రే తస్య మేరుత్వేన గణనానుపపత్తిశ్చ భవతి; అతః క్షకారః పృథక్ గృహ్యతే." అని హేతువును జూపి విశ్వనిఘంటువునందు క్షకారాంత శబ్దములను షాంతములనుండి వేఱుచేసి సైతము (కొన్నిచోట్ల) చూపియున్నారు. మఱియు 'మేరువాచకః క్షకారః' 'మాతృకాన్తః క్షకారః' 'వర్ణాన్తః క్షకారః' అనియును, 'అకారాదిక్షకారాన్తా వర్ణమాలా ప్రకీర్తితా.' అనియును తంత్రశాస్త్రమునందు క్షవర్ణము వర్ణమాలలో కట్టకడపటిదిగా చెప్పబడి యున్నది. అక్షమాలోపనిషత్తునందును క్షవర్ణము అంతిమాక్షరముగా పరిగణింపబడియున్నది. 'హం క్షం" అని యోగ శాస్త్రమునందును ఇయ్యది (షట్ చక్రముల యక్షరములలో) చిట్టచివరనే నిరూపింపబడియున్నది. ఏకాక్షర కోశమునందును కట్టకడపట 'క్ష' శబ్దము ప్రయోగింపబడియున్నది. ఇత్యాది కారణములచే గ్రంథకర్త క్షకారమును చిట్టచివర చేర్చెను కావున క్షకారమును శకారముతరువాత చూడవలెను.

ఈ నిఘంటువునందు, దేశక్షేమమునకై తను మనోధనాదులను త్యాగము చేసిన దేశనాయకులయు, మహాత్ములయు నామధేయములు కొన్ని శ్రీకార యుక్తములుగా కాదులలో చేర్చియున్నాము ఇవి ఆయా అంతిమాక్షరముల క్రమము ననుసరించి చూడదగును.

చూడవలసిన పదములను ఆయా ప్రకరణములలో అంతిమాక్షరమును దృష్టిలో నుంచుకొనియే చూడవలెను ఆది-మధ్య-అక్షరములను గమనింపరాదు. ప్రతి పుటలోను పైభాగమున పుటసంఖ్యయు ~~[illegible]~~ మొదటి పదము, చివరిపదము చూపబడెను. ఈ పదముల గమనించి కావలసిన పదముల జూచుట కీ పద్ధతి సుగమముగా నుండును.

అన్ని నిఘంటువులలోగల పదములు ఇందున్నవా? లేవా? యని [illegible] జాగరూకతతో వాత పతిన్ని పరిశీలించితిమి ఇందు లేని కొన్ని

పదములను చేర్చి యుంటిమి. ఐనను వ్రాతప్రతిని, అని చిత్తుప్రతులను ఎత్తి వ్రాయుటలోనో, చిత్తుప్రతి కాగితము నిండినపుడు P T O. అని కాగితము వెనుకభాగమున వ్రాసియున్న పదములను చెప్పుటలోనో, అవి వ్రాయుటలోనో కంపోజు చేయుటలోనో ఎక్కడనైనను కొన్ని పదములు జారిపోవుటయు సంభవించి యుండవచ్చును. ఈ నిఘంటువులో లేని ప్రామాణికములైన పదములనుగాని, అర్థములనుగాని తెలియజేయ వలసినదని పండితులను, విద్యార్థులనను ప్రార్థించుచున్నాము

ఈ నిఘంటువులో ఆయా పదములకడ సందర్భానుసారముగా అచ్చ తెలుగు పదములను అచ్చటచ్చట చేర్చియుంటిమి వీనిలో ఎచ్చటనైనను (గ్రామ్యపదములవంటివి) లోపములు ఉండవచ్చును వీనినిగాని, లేదా, ఏవిధమైన దోషములనుగాని, లోపములనుగాని దయతో వాసవీసమితి పేర మాకు తెలియజేసినయెడల పునర్ముద్రణమున వానిని అవశ్యము సవరణ చేసికొనెదమని సవినయముగ విన్నవించుకొనుచున్నాము

ఈ నిఘంటువును తయారు చేయుటకు ఇప్పటికి రమారమి ముప్పది యొక్క వేయి రూప్యములు వెచ్చింపబడినవి కొన్ని బైండ్లు తయారైనవి. మొత్తము (2000 ప్రతులు) బైండ్లు తయారుచేయుటకును తదితరములైన అవసరములకును ఇంకను ఐదు వేలు పట్టును ఐనను సహృదయులు సుహృదయులు శ్రీవాసవీసమితివారు నిస్స్వార్థమయిన ప్రచారార్థము ప్రతి1కి 15 రూప్యములు మాత్రమే మూల్యమును నిర్ణయించిరి. ఈ సదవకాశమును జారవిడుచుకొనక, విద్యార్థులు, ఉపాధ్యాయులు, పండితులు — విద్యాభిమానులెల్లరు — ఈ వాఙ్మయి దేవిని ఆదరించి విద్యావ్యాప్తికి తోడ్పడెదరుగాక.

యదత్ర సౌష్ఠవం కిఞ్చిద్వేఙ్కటార్యస్య నో మమ
యదత్రాసౌష్ఠవం కిఞ్చిత్ తన్మమైవార్యకస్య న

"సర్వారమ్భా హి దోషేణ ధూమేనాగ్నిరివావృతాః"
ఇత్యేతద్భగవద్వాక్యం కే న జానన్తి పణ్డితాః

"పరగుణపరమాణూన్ పర్వతీకృత్య నిత్యం
నిజహృది వికసన్తః సన్తి సన్తః కియన్తః,"
దృష్టం కిమపి లోకేఽస్మిన్ న నిర్దోషం న నిర్గుణమ్
ఆవృణుధ్వమతో దోషాన్ వివృణుధ్వం గుణాన్ బుధాః

"ప్రణో దేవీ సరస్వతీ వాజేభిర్వాజినీవతీ
ధీనామవిత్ర్యవతు"

శుద్ధచైతన్యస్వామి

ఓమ్

వాణీం భజత గైర్వాణీమ్

సంస్కృతము సకలభాషలకు మాతృభాష

శిక్షతి ధర్మం రక్షతి శీలం, పరిహరతి మానసం తాపమ్
విభజతి సత్యాసత్యే సత్యం సారస్వతీ సేవా

సంస్కృతంబు జనని సకల భాషలకును" అని బహుభాషావేత్తలైన పండితులు సంస్కృతమును సకల భాషలలో మాతృభాషనుగా నిర్ధారణ చేసియున్నారు వాఙ్మయమున 'అనాదులు — ప్రాజదువులు' అనబడిన వేదములు, మఱియు పురాణేతిహాసాదులు సంస్కృతభాషయందే ఉన్నవి. వ్యవహారమునందును పుట్టినది మొదలుకొని గిట్టువఱకు (ఆ తరువాతగూడ) జాతకర్మాది [1]సంస్కారములు మొత్తము సంస్కృతమునందే నడుపుకొనుచున్నాము. ఇట్లుండ ఈ భాషను వ్యవహారదూరమనుట సత్యదూరమే యగును గదా. హైందవేతరులు సైతము పెక్కు పదములు సంస్కృతపదములే వాడుకొనుచును ఇయ్యది గుర్తింపకున్నారు మనలోను చాలమంది గుర్తించుటలేదు. [2]తల్లిపోలిక బిడ్డలయందుండునట్లు మాతృభాషయైన సంస్కృతభాషయొక్క పోలిక ఇతర భాషలయందున్నట్టి విషయము ఇట నిరూపింపబడుచున్నది—

1 హైందవేతరులు తమతమ భాషలలో నడుపుకొనెడి సంస్కారములు సంస్కృతభాషలోనున్న హైందవ సంస్కారములకు అనువాదరూపములని విజ్ఞుల నిర్ణయము.

2 క్వచిత్తు బిడ్డలయందు తల్లిపోలిక కనబడకుండుటయు గలదు అట్లే హైందవేతరభాషలలో ఒకానొకచోట సంస్కృతముపోలిక లేకుండుటయు కద్దు తల్లిపోలిక క్వచిత్తు లేకున్నను బిడ్డ బిడ్డకాకపోవునా ?

శ్రీ పూర్ణా పిక్చర్స్ ప్రొప్రైటరు
గ్రంధి మంగరాజుగారు
అప్పన సుబ్బారావు,
రామచంద్రరావు బ్రదర్స్

గుంటూరు

శ్రీ మాజేటి పున్నయ్యగారు
రేకపల్లి భాస్కరరావుగారు
ఉప్పుటూరి వెంకటపున్నయ్యగారు
మద్ది సుదర్శనంగారు
తూనుగుంట్ల వెంకటకృష్ణయ్య,
వెంకటరావుగార్లు
గుడివాడ జగన్నాధం సన్స్‌వారు

విజయనగరము

శ్రీ పువ్వాడ సూర్యప్రకాశరావుగారు
పువ్వాడ భాస్కరరావుగారు

అనకాపల్లి

శ్రీ ఉప్పల పెదవెంకటరమణయ్య

విజయవాడ

శ్రీ కూనల పూర్ణచంద్రరావుగారు
కొల్లిపర శ్రీరాములుగారు
చుండూరి వెంకటరెడ్డిగారు

తెనాలి

శ్రీ బూరగడ్డ సత్యనారాయణమూర్తి

పాలకొల్లు

శ్రీ అద్దేపల్లి సత్యనారాయణమూర్తిగారు

బెంగుళూరు

శ్రీ బి ఆర్ లక్ష్మయ్యశెట్టిగారు

మద్రాసు

శ్రీ వి వేణుగోపాల్‌గారు

పెనుగొండ

శ్రీ కోట్ల వెంకటరామయ్యగారు

ఆకివీడు

శ్రీ పులివర్తి వెంకటసుబ్బారావు అండ్
వెంకట అంజనాగ రామకృష్ణ
నందరావుగార్లు

వరంగల్

శ్రీ భక్తమండలి తరఫున బ్రహ్మచారి
శ్రీ విశ్వనాథంగారు

తిమ్మనచర్ల (గుంటకల్)

శ్రీయుత వంకదారు సుబ్బరత్నమ్మ-
రామకృష్ణయ్యగార్లు

చీరాల

శ్రీ యెలిశెట్టి రంగనాయకులుగారి
భార్య ఆదిలక్ష్మమ్మగారు

సభ్యులు

(116, 100 విరాళము లిచ్చినవారు)

మచిలీపట్టణము

శ్రీ చిట్టూరి రామారావుగారు
తాడేపల్లి హయగ్రీవరావుగారు
అద్దేపల్లి వెంకటరామయ్యగారు
పులివర్తి విశ్వనాథంగారు
పాలపర్తి లక్ష్మీకాంతారావు,
వరదా వెంకటశేషావతారంగార్లు
మాజేటి వెంకట నాగభూషణరా
పాహుకారుగారు
గొల్లి లక్ష్మీనారాయణగారు
దారా వెంకటేశ్వరరావుగారు
కంతేటి వెంకట శేషావతారంగా
పల్లపోతు సత్యప్రసూనాంబగారు
తిమ్మన సోమయ్యగారు
కూరాళ్ల పుల్లయ్యగారు
మామిడి హరిహరార్యులుగారు

-समासमध्ये अजागमे సమాసమధ్యమున అచ్చులు వచ్చినప్పుడు

एव तत्तत्सन्दर्भानुसारं ग्राह्यम्

ఇట్లు ఆయా సందార్భానుసారముగా గ్రహింప వలసినది

మొ మొదలైనది (౨)

చూ చూడుఁడు

(చూ) ఏదేనొక వివక్షితాంశమును మాత్రము చూడుఁడు

— शुद्धिपत्रे तु इद निराकरणीयार्थकम्

—ఈగుర్తు తప్పొప్పుల పట్టికలో మాత్రము 'తీషివేయుము' అనెడి అర్థమునందు ఉపయోగింపఁబడినది

'याच्ञा' 'प्रज्ञ' इत्यादिसयुक्ताक्षरेषु अधः स्थितो ञकार· 'च' 'ज' वर्णेषु निवेशितः

( ) [ ] రూపాంతరమని కాని అర్థాంతరమనికాని, వివరణమనికాని గ్రహింపవలెను

[క్రిందిపంక్తిలో మిగిలిన భాగము

? सन्दिग्धपद दे సంశయాస్పదమైన పదములుగాని అర్థములుగాని

సం ప్ర సంకీర్ణ ప్రకరణము (ఇన్ని అక్షరములు గల పదములు అనెడి సంఖ్యానియమము లేని ప్రకరణము)

अम् అమ్ 2 अर्क అర్కః

पुटसख्यायाः उभयतः स्थिते पदे तत्तत् पुटे स्थितेषु पदेषु आद्य पद अन्त्यं पदम्

రామచన్ద్రః అని పైన ఉండి క్రింద —భద్రః అని ఉన్నచో ఈగిటుఉన్నచోట పైని అక్షరములనే క్రిందను ఉన్నట్లు గ్రహింపవలెను అనగా రామభద్రః అని పఠింపవలెను ఇట్లే సర్వత్ర ఊహింపవలసినది

अक्षमाला   అకారాది క్షకారాంత వర్ణమాల

अ	అ	ख	ఖ	ध	ధ
आ	ఆ	ग	గ	न	న
इ	ఇ	घ	ఘ	प	ప
ई	ఈ	ङ	ఙ	फ	ఫ
उ	ఉ	च	చ	ब	బ
ऊ	ఊ	छ	ఛ		భ
ऋ	ఋ	ज	జ	म	మ
ॠ	ౠ	झ	ఝ	य	య
ऌ	ఌ	*ञ	ఞ	र	ర
ॡ	ౡ			ल	ల
ए	ఏ	ठ	ఠ	व	వ
ऐ	ఐ	ड	డ	श	శ
ओ	ఓ	ढ	ఢ	ष	ష
औ	ఔ	ण	ణ	स	స
अं	అం	त	త	ह	హ
अः	అః	थ	థ	ळ	ళ
क	క	द	ద	क्ष	క్ష

*'याच्ञा' 'मज्ञा' इत्यादिसयुक्ताक्षरेषु अवस्थितः ञकारः च-ज-वर्णेषु निवेशितः

शब्दार्थकल्पतरुः

శబ్దార్థకల్పతరువు

अ ♦ అః, अ० पु० विष्णौ విష్ణువు चतुर्मुखे బ్రహ్మ शङ्करे శంకరుఁడు, कूर्मे తాఁబేలు, बृहस्पतौ బృహస్పతి. దేవగురువు. प्रथममात्रायाम् ఓంకారములోని మొదటి మాత్ర. विश्वाख्याजीवे విశ్వుఁడనఁబడు స్థూల దేహాభిమానియగు జీవుఁడు. वैश्वानरे వైశ్వానరుఁడు. విరాట్టు. भगवद्विभूतिविशेषे ఒక భగవద్విభూతి

अ అ. अव्य० करुणायाम् కరుణ. सम्बोधने పిలుచుట. सम्मतौ అంగీకరించుట. साहित्ये సాహిత్యము. स्वल्पार्थे కొంచెము. निषेधे నిషేధము. త్రోసిపుచ్చుట. अधिक्षेपे దూఱుట. शीघ्रतायाम् త్వరపడుట.

अ అ. अव्य० अभावे లేదనుట కాదనుట. सादृश्ये పోలిక. अन्यत्वे వేఱనుట. अल्पतायाम् కొంచెము. अप्राशस्त्ये అప్రశస్తము నింద్యము; विरोधे విరుద్ధము ("नलोपो नञः" इति लुप्तनकारस्य रूपमेतत् ఇచట అకారము నకారము లోపింపగావచ్చినట్టిది)

अट् అట్, अड् అడ్ अव्य० आश्चर्ये ఆశ్చర్యము

अप् అప్-आप అపః, पुं०सी०ब०रसतन्मात्रे రసతన్మాత్ర शब्दस्पर्शरूपरसात्मके जले శబ్ద స్పర్శరూపరస గుణములు గల-యుదకము

अम् అమ్. अव्य० मृत्युजयसर्वव्यापकबीजे మృత్యువు నోడించు నదియు సర్వవ్యాపకమును నగు నొక బీజాక్షరము. अल्पे స్వల్పము. शीघ्रतायाम् త్వర. नारायणबीजे విష్ణు బీజాక్షరము

अम् అమ్. अ०न० वक्रवाक्ये వంకర మాట. अतिदीर्घे మిక్కిలి పొడవు अञ्जलौ దోసిలి. नियोगे ఆజ్ఞాపించుట. सप्तस्वरान्तमाने సప్త స్వరముల అంతిమకాల పరిమాణము. परज्योतिषि పరబ్రహ్మము अनुस्वारे అనుస్వా

♦ अत्राकारः क्रमं हित्वा मङ्गलाचरणेच्छया आदावेव प्रयुक्तोऽभूत् మంగళాచరణము సేయు నిచ్ఛతో క్రమము ను వదలి ఇచట 'అః' అను నది మొదటనే ప్రయోగింపఁబడినది

రము. బిందువు. పదునైదవ స్వరము [बिन्दुमात्रानुनासिकवर्णोऽयम अत्राकार उच्चारणार्थः अय नकारमकारस्थानेऽपि भवति ఇది బిందుమాత్రమగు అనునాసిక వర్ణము ఇచటి అకారము ఉచ్చారణ సౌకర్యమునకై చేర్పఁబడినట్టిది ఇది(బిందువు)నకార మకారములకు మాఱుగాను వచ్చును]

अम् అమ్. अव्य० गजादिवश्यकरे समोहने बीजे గజాది జంతువుల వశపఱుచుకొను నొక సంమోహన బీజము (बिन्दुमत्तोऽयम्= ఈ యక్షరము బిందుమాత్రము)

अम् అమ్. अ० न० अङ्गणे ముంగిలి, रणे యుద్ధము, गौरवे గౌరవము, अन्त पुरे అంతఃపురము. हेतौ కారణము. भूषणे ఆభరణము. पादे పాదము. అడుగు.

अस् అస్. धा० (अस्यति) उपतापे రోగము

अ అః. अ०पु० शिखायाम् సిగ. सिद्धमन्त्रे సిద్ధమంత్రము మంత్రసిద్ధి గలవాఁడు. प्रग्रहे పగ్గము.सूर्यरथाश्वे సూర్యుని రథపు గుఱ్ఱము; चक्रे చక్రము. బండి కన్ను. कुक्कुटशिरसि కోడితల.चन्द्रबिम्बे చంద్రబింబము. चतुर्मुखे బ్రహ్మ. वासुदेवे నారాయణుఁడు महेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు. विसर्गे విసర్గము. స్వరములలోఁ బదునాఱవది [अत्राकार उच्चारणार्थ अय रेफसकारस्थानेऽपिभवति ఇచటి అకారము ఉచ్చారణ సౌకర్యమునకై చేర్పఁబడినట్టిది ఇది (విసర్గము) రేఫ సకారములకు మాఱుగాను వచ్చును.]

अ అః अव्य० मृत्युनाशकरोऽबीजे మృత్యునాశకరము ను రౌద్రము నగు నొక బీజాక్షరము [अत्राकार उच्चारणार्थ ఇచటి అకారము ఉచ్చారణసౌకర్యమునకై చేర్పఁబడినది

क २ క 2

अक అక. धा० (अकति) कुटिलाया गतौ వంకరనడక.

अकम् అకమ్. अ० न० पापे పాపము. दु खे అవట, దుఃఖము

अकि అకి. धा०(अङ्कते) लक्षणे గుర్తువేయుట

अक्का అక్కా. आ० स्री० मातरि తల్లి

अङ्क అఙ్క. धा०(अङ्कयति-ते) पदे పదము; लक्षणे లక్షణము, గుఱుతు

अङ्क అఙ్కః. अ० पु० उत्सङ्गे తొడ, चिह्ने గుఱుతు; युद्धे యుద్ధము, गोपत्रे धार्यमाण-प्रकोष्ठभूषणे గొల్లపడుచు ధరించు ముంజేతి నగ. अन्तिके సమీపము, रूपकविशेषे దశ రూపకములలో నొకటి. स्थाने తావు. रूपके రూపకము. भुजान्तरे అక్కు, తొమ్ము. अशे భాగము; नाटकादिपरिच्छेदे నాటకాదులలోని విభాగము. అంకము; ऊरप्राग्भागे తొడ మొదలు. ఒడి. रेखायाम् గీఁత, అంకె. అంకియ. अपराधे దోషము. తప్పు. नव-सज्ञायाम् తొమ్మిది యను సంజ్ఞ. मन्त्रे మంత్రము स०न० चिह्ने గుఱుతు, शरीरे శరీరము

अङ्क అఙ్క. न्० पु० हरीतक्याकृतिमर्दले కరకకాయవలె నుండు మద్దెల.

अत्क అత్కః. अ० त्रि० पथिके బాటసారి.

अर्क అర్క. धा० (अर्कयति-ते) स्तवने స్తుతించుట, तपने తపించుట

अर्क అర్కః. अ० पु० स्फटिके-స్ఫటికము. सूर्ये సూర్యుఁడు. रविवारे భానువారము; अर्कपर्णे జిల్లేడు †. अग्नौ అగ్నిః द्वादशाङ्के పండ్రెండు అనుసంజ్ఞ; ताम्रे రాగి; इन्द्रे ఇంద్రుఁడు, ज्येष्ठे అన్న; शुभ्रे తెలుపు क्वाथविशेषे అరకు. కషాయము; श्रीहरौ శ్రీవిష్ణువు. हस्तर्क्षे హస్త నక్షత్రము. सर्व दर्शिनि సర్వద్రష్ట

अक्का అక్కా. आ॰सी॰ ज्येष्ठभगिन्याम् అక్క. అప్ప. తనకంటె పెద్దదియునుతోడఁ బుట్టినదియునగు మగువ

क ३ క 3

अंशक అంశకః,अ॰पु॰दायादे దాయాదుఁడు. अल्पार्थे కొద్దిది न॰ वासरे దినము

अंशुकम् అంశుకమ్. अ॰न॰वस्त्रे బట్ట, सूक्ष्मवस्त्रे సన్న వస్త్రము. उत्तरीये పైపంచె. स्त्रीकुचाच्छादनवाससि పైఁట. पट्टवस्त्रे పట్టుబట్ట. अधोवस्त्रे కట్టుబట్ట. त्वक्पत्रे లవంగపు పట్ట

अगौकाः అగౌకాః. स॰ पु॰ शरभे శరభమృగము. खगे పక్షి. सिंहे సింహము त्रि॰ पर्वतवासिनि కొండయందు నివసించునది

अग्निक అగ్నికః. अ॰पु॰क्षुद्राग्निमन्थे చిన్ననెల్లి†. रक्तफलनारिकेले ఎఱ్ఱకాయల కొబ్బరిచెట్టు †. इन्द्रगोपकीटे ఆరుద్రపురుగు

अङ्गिका అఙ్గికా. आ॰सी॰कञ्चुके చొక్కాయ అంగిక.

अज्जुका అజ్జుకా. आ॰सी॰ नाट्योक्तौ वेश्यायाम् నాట్యోక్తియందు వేశ్య.

अट्टिका అట్టికా. आ॰ सी॰ शाकादिबद्धमुष्टौ కూర మున్నగునవి పట్టుకొనిన పిడికిలి

अणक అణకః. अ॰ त्रि॰ कुत्सिते జాత్యాచారాదులచే నిందితుఁడు

अणुक. అణుకః. अ॰ त्रि॰ निपुणे నేర్పరి. अल्पे అల్పుఁడు; सूक्ष्मे సూక్ష్మము.

अण्डुक అణ్డుకః.अ॰पु॰टिट्टिभे లకుముకి పిట్ట

अतस्क అతస్కః. अ॰ त्रि॰ असयतेन्द्रिये ఇంద్రియనిగ్రహము లేనివాఁడు

अत्तिका అత్తికా. आ॰ सी॰ नाट्योक्तौ ज्येष्ठभगिन्याम् నాట్యోక్తియందక్క.मातरि తల్లి.

अत्यर्क. అత్యర్కః. अ॰ पु॰ राजार्के రాచజిల్లేడు † एकाष्ठीले ఏకపుష్పము †

अथकिम् అథకిమ్ अव्य॰ स्वीकारे స్వీకరించుట. ఔను. ఏరే. ఇఁక నేమియను

अदन्तक అదన్తకః. अ॰त्रि॰दन्तरहिते దంతములు లేనివాఁడు. भक्षयितरि భక్షించెడివాఁడు.

अधिकम् అధికమ్. अ॰ न॰ लाभे లాభము, अर्थालङ्कारभेदे అధికాలంకారము. भृशे అధనము, ఎక్కువ ఎచ్చు. పెచ్చు. హెచ్చు. ఎంతేనియున్. ఎక్కుడు చాలన్. తద్ద. తద్దయున్ పెద్దయున్. మిక్కిలి మిగులన్. వెల్లదనము त्रि॰ उत्कृष्टे ఎచ్చు, పెచ్చు. మించు మేటి. మేలు. వాసి –कृत्- కృత్. त॰ पु॰ अधिकारिणि అధికారి

अनीकम्, అనీకమ్. अ॰ न॰ सैन्ये సేన. रणे యుద్ధము

अनुकम् అనుకమ్. अव्य॰वितर्के సంశయము अ॰त्रि॰ कामुके కాముకుఁడు

अनूक అనూకః अ॰पु॰गतजन्मनि పోయిన జన్మము न॰कुले వంశము, शीले శీలము

अनेक అనేకః. अ॰त्रि॰एकभिन्ने ఒకటికానిది,. అనేకము. పెక్కు ब॰ बहुषु పెక్కురు. పెక్కండ్రు. పలువురు. వేనవేలు. వేపురు, అనేకులు न॰ व्यक्ते దృశ్యపదార్థము.

अन्तक అన్తకః. अ॰ पु॰ यमे యముఁడు, भरण्याम् భరణీ నక్షత్రము त्रि॰नाशकर्तरि నశింపఁజేయువాఁడు

अन्तिकम అన్తికమ్. अ॰त्रि॰देशत कालत समीपस्थे దేశముచేఁగాని కాలముచేఁగాని దగ్గఱనున్నది न सामीप्ये దగ్గఱ–का–కా, आ॰सी॰चुल्ल्याम् పొయ్యి. नाट्योक्तौ-ज्येष्ठभगिन्याम నాట్యోక్తియందు అక్క- सातलायाम् సంబరేను †

अन्दुक అన్దుకః. अ॰ पु॰ गजबन्धनशृङ्खलायाम् ఏనుఁగు సంకెల. पादकटके అందె निगडे గొలుసు

अन्धक అన్ధకః, అం పుం दैत्यविशेषे అంధకాసురుఁడు, हस्तकायाम् అస్తక యను నాయుధము, देशभेदे ఒక దేశము, मुनिभेदे ఒకముని, यादवप्रभेदेषु ఒక యాదవ జాతి

अन्धिका అన్ధికా, ఆం స్త్రీం सङ्गतौ కలయిక, खञ्जरीटसमखगविशेषे కాటుక పిట్టవంటి యొకపిట్ట द्यूतभेदे ఒకజూదము, निशायाम् రాత్రి ऋद्धयाम् బుద్ధి, వృద్ధి†, स्त्रीविशेषे ఒక స్త్రీ, नेत्ररोगविशेषे ఒక నేత్ర వ్యాధి, కంటి మసకలు.

अपाक అపాకః, అం పుం अजीर्णतायाम् జీర్ణము గాకుండుట త్రిం पाकाभावविशिष्टे పక్వము గానిది అజీర్ణముగలవాఁడు

अभिक అభికః, అం త్రిం कामुके కాముకుఁడు

अभीक అభీకః, అం త్రిం कामुके కాముకుఁడు, क्रूरे క్రూరుఁడు, भयवर्जिते భయములేని వాఁడు. పుం कवौ కవి, स्वामिनि ప్రభువు.

अभ्रकम् అభ్రకమ్, అం నం धातुभेदे అభ్రకము, గనులలో పుట్టెడి ఒక ధాతువు

अम्बकम् అమ్బకమ్, అం నం नेत्रे కన్ను, ताम्रे రాగి, बाणे అంబు, అమ్ము, బాణము, मण्डे మీఁగడ పుం जनके అప్ప, అబ్బ, తండ్రి.

अम्बिका అమ్బికా, ఆం స్త్రీం पार्वत्याम् అమ్మిక, పార్వతీదేవి धृतराष्ट्रजनन्याम् ధృతరాష్ట్రుని తల్లి, मातरि తల్లి, मातुल्याम् మేనత్త; जैनदेव्यन्तरे ఒక జైనదేవి, कटुकायम् కటుకరోహిణి †

अम्लक అమ్లకః అం పుం लकुचे గజనిమ్మ †

अम्लिका అమ్లికా, అం స్త్రీం तिन्त्रिण्याम् చింత†, आम्लोद्गारे పులిత్రేఁపు चाङ्गेरिकायाम पులిచింత †.

अरक అరకః, అం పుం शैवाले నీటి పాఁచి, पर्पटे 'పర్పటః' చూ

अरुष्क అరుష్కః, అం పుం भल्लातके జీడి†.

अरोक అరోకః, అం త్రిం निष्प्रभे కాంతిలేనిది छिद्ररहिते రంధ్రములేనిది

अर्चक అర్చకః, అం పుం पूजके పూజారి, పూజరి

अर्जक అర్జకః, అం పుం शेकुण्ठे తెల్లగగ్గెర† త్రిం उपार्जनकर्तरि సంపాదించువాఁడు

अर्जुका అర్జుకా, ఆం స్త్రీం अज्जुकायाम् 'అజ్జుకా' చూ

अर्थिक అర్థికః, అం పుం वैतालिके మేలుకొలుపువాఁడు

अर्भक అర్భకః అం పుం शिशौ శిశువు, मूर्खे మూర్ఖుఁడు, कृशे కృశుఁడు, सदृशे సమానుఁడు, अल्पे అల్పుఁడు.

अलङ्कृत् అలంకృత్, త ం నం भूषणे నగ.

अलक అలకః, అం పుం चूर्णकुन्तले కూఁకటులు, చుంచుకురులు, ముంగురులు

अलका అలకా, ఆం స్త్రీం कुबेरपट्टणे అలకాపురి, కుబేరపట్టణము.

अलर्क అలర్కః, అం పుం श्वेतार्के తెల్లజిల్లేడు† उन्मत्तशुनके పిచ్చికుక్క

अलिकम् అలికమ్, అం నం ललाटे నొసలు

अलीकम् అలీకమ్, అం నం अप्रिये ప్రియము కానిది, अनृते అసత్యము, दिवि ఆకాశము, व्यर्थे వ్యర్థము.

अलोक అలోకః, అం పుం अतलादिसप्तसु ఏడు అధో లోకములు త్రిం लोकशून्ये లోకశూన్యము.

अल्पक అల్పకః, అం త్రిం अल्पे అల్పము, कृपणे లోభి. పుం यवासे తీఁటకపింద †.

अल्पिका అల్పికా, ఆం స్త్రీం मुद्गपर्ण्याम् పిల్లపెసర †. अप्यायान अल्పరాలు.

अल्लकम् అల్లకమ్, అం నం कौपीने గోఁచి

अशोकम् అశోకమ్, అం నం मदनबाणभेदे మన్మథుని యొక బాణము पारदे పాద

రసము पुं० वकुले పొగడ† वञ्जुले అనో
గము. ఒంటేరి † त्रिं० निश्शोके దుఃఖము
లేనిది –का–కా. आ० सी० रोहिण्याम्
కటుకరోహిణి †.

अश्रीक అశ్రీకః, अं०त्रिं० दौर्भाग्ययुते దుర
దృష్టము గలవాఁడు

अष्टकम् అష్టకమ్. अं०त्रिं०अष्टसंख्यायाम् ఎని
మిది, अष्टसंख्याविशिष्टे ఎనిమిది వస్తువులు
గలది. नं० पाणिनेस्सूत्रपाठे పాణినిముని
ప్రణీతమైన సూత్రపాఠము, वेदभागे అష్ట
ము. అష్టమము. వేద భాగము.–का–కా
अं०सी०श्राद्धभेदे శ్రాద్ధవిశేషము, अष्टम्यादि-
दिनत्रये అష్టమి నవమి దశమియు

असकृत् అసకృత్. अव्यं० पौनपुन्ये మరల
మరల.

असिकम् అసికమ్.अं०नं० अधरचुबुकयोर्मध्य
भागे పెదవులకు గడ్డమునకు నడుమనుండు
ప్రదేశము.

अहिक అహికః, अं० पुं० ध्रुवनक्षत्रे ధ్రువ
నక్షత్రము, सर्पे పాము–का–కా. अं० सी०
शाल्मली బూరుగు †.

अह्रीक అహ్రీకః. अं०पुं० क्षपणके ఒక బౌద్ధ
భిక్షువు त्रिं० लज्जाहीने సిగ్గులేనివాఁడు

अक्षक , అక్షకః. अं०पुं० तिनिशे నెమ్మి†.

क ४ క 4

अकृतकम् అకృతకమ్, अं० त्रिं० स्वाभाविके
సహజమైనది.

अङ्कोलिका అఙ్కోలికా. आ०सी० आलिङ्गने
కౌఁగిలింత.

अङ्गारक అఙ్గారకః. अं०पुं० कुजे కుజుఁడు,
उल्मुकखण्डे నిప్పుమునక कुरण्टके
పచ్చ పువ్వుల గోరింట† भृङ्गराजे గుంట
కలగర †–रिका–రికా आ०सी० इक्षुकाण्डे
చెఱకుగడ, किंशुककोरके మోదుగమొగ్గ.

अच्छावाक అచ్ఛావాకః, अ० पुं० होतृगण
ऋत्विग्भेदे హోమము ను చేయు నొక
ఋత్విక్కు.

अञ्जनिका అఞ్జనికా. आ० सी० रक्तपुच्छे నల్లి
కళ్ళపాము, कालकूटविषे కాలకూటమను
విషము, क्षुद्रमूषिकायाम् చిట్టెలుక.

अट्टालक అట్టాలకః, अं०पुं०प्राकारे परिस्थित-
रणगृहे కోటవాకిటిమీఁది యిల్లు,కోటబురుజు,
అట్టము.

अट्टालिका అట్టాలికా. आ० सी० सौधोच्चगृहे
అట్టడి, అట్టెడి, కోటబురుజు, రాజ
గృహము. నగరు

अड्डरिका అడ్డరికా. आ० सी० अपूपभेदे ఒక
రకపు ఒబ్బట్టు. పోళి

अतिनौकम् అతినౌకమ్, अ० त्रिं० अतीतनौके
जलादिके ఓడ దాఁటిన జలము మొ

अतिरेक అతిరేకః. अं०पुं०पृथग्भावे భేదము,
अतिशये హెచ్చు

अत्यन्तिक అత్యన్తికః अं० त्रिं० अतिशय
श्रमगकारिणि విశేషముగా తిరిగెడివాఁడు.

अधित्यका అధిత్యకా. अं० सी० पर्वतोपरि-
भूमौ కొండమీఁది భూమి

अधिपिक అధిపికః. अं० पुं० कपौ కోఁతి
भृङ्गे తుమ్మెద, कोकिले కోయిల.

अध्यापक అధ్యాపకః. अं० त्रिं० अध्यापयितरि
చదివించువాఁడు. ఉపాధ్యాయుఁడు

अधोंशुकम् అధోంశుకమ్. अं० नं० परिधेय-
वस्त्रे దోవతి. కట్టుకొనెడి బట్ట. కట్టుఁగోక.

अनग्निका అనగ్నికా. आ० सी० कार्पास्याम्
ప్రత్తిచెట్టు † दृष्टरजस्काया कन्यायाम् సమ
ర్తాడిన పడుచు

अनन्तिका అనన్తికా. आ० सी० माघकार्ति-
किकवैशाखाश्वयुजपौर्णिमासु మాఘ కార్తిక
వైశాఖ-ఆశ్వయుజ పూర్ణిమలు

अनर्थकम् అనర్థకమ్, अं नं प्रलापे అర్థము లేని మాట త्रिं व्यर्थे వ్యర్థము ప్రయోజనములేనిది

अनातकी అనాతకీ నంపుం यतौ సంన్యాసి

अनाथक అనాథకః, अं पुं स्वतन्त्रे స్వతంత్రుఁడు यतौ సంన్యాసి प्रभुहीने నాథుఁడు లేనివాఁడు,

अनामकम् అనామకమ్, अं नं अर्शोरोगे మూలవ్యాధి. पुं मलमासे మలమాసము त्रिं नमरहिते పేరులేనిది.

अनामिका అనామికా, आंसीं मध्यमानन्तराङ्गुलौ దర్భముడి ధరించు వ్రేలు

अनार्यकम् అనార్యకమ్, अं नं अगुरुकाष्ठे అగురుపుల్ల

अनाशकम् అనాశకమ్, अं नं उपवासे ఉపవాసము

अनासिकः అనాసికః, अं त्रिं नासिकाहीने ముక్కిడి, ముక్కులేనివాఁడు –का–కా, आंसीं शीतलायाम् అనాస †.

अनुवाक అనువాకః, अं पुं ऋग्यजुस्समूहे ఋక్కులయొక్క సమూహము యజుర్వేద మంత్రముల సమూహము

अनूनकम् అనూనకమ్, अं त्रिं अखिले సమస్తము

अन्वष्टका అన్వష్టకా आं सीं सार्धीनमावस्यके श्राद्धकलविशेषे అగ్నిసహితుల కావశ్యకమైన ఒక శ్రాద్ధకాలము आश्वयुजपुष्यमाघफाल्गुनकृष्णनवमीषु ఆశ్వయుజ పుష్య మాఘ ఫాల్గుణమాసముల కృష్ణనవమీ తిథులు.

अन्वाटिक అన్వాటికః, अंपुं क्रमुके పోఁకచెట్టు †.

अपतोका అపతోకా, आंसीं स्रवद्गर्भायागवि ఈఁచుకపోయిన యావు,

अपत्नीक , అపత్నీకః, अंपुंपत्नीरहिते భార్య పోయినవాఁడు

अपङ्गक అపాఙ్గకః, अं पुं अपामार्गे ఉత్తరేను † अपाङ्गे 'అపాఙ్గః' చూ

अपार्थकम् అపార్థకమ్, अं नं पौर्वापर्यायोगादप्रतिसम्बद्धार्थे పూర్వాపరముల సంధర్భము లేమిని అసంగతమయిన అర్థము अनर्थके ప్రయోజనరహితము.

अपोदका–की–అపోదకా,–కీ, आं ईं सीं उपोदक्याम् దుంపబచ్చలి †.

अभिषेक అభిషేకః, अंपुं स्नाने స్నానము, మునుక, शान्तिस्नाने శాంతికొఱకయిన స్నానము, रुद्राभिषेकादौ రుద్రాభిషేకము అధికార ప్రాప్తికొఱకైన స్నానము మొ मार्जने ప్రోక్షించుట; जले నీరు.

अभ्यधिक అభ్యధికః, अं त्रिं सर्वोत्कृष्टे సర్వశ్రేష్ఠుఁడు.

अमनस्क అమనస్కః, अं त्रिं अप्रगृहीतमनस्के మనోనిగ్రహము లేనివాఁడు, मनोरहिते మనస్సులేనిది

अम्बष्ठकी–ष्ठिका అమ్బష్ఠకీ–ష్ఠికా, आं ईं सीं पाठायाम् చిరుబొద్ది †.

अम्बालिका అమ్బాలికా, आं सीं काशिराजसुतायाम् కాశిరాజుకుమార్తె, పాండురాజు తల్లి अम्बार्थेषु 'అమ్బా' చూ

अम्रानक అమ్రాతకః, अं पुं आम्रातके అందాళము †.

अम्लातक అమ్లాతకః, अंपुं कुरण्टके పచ్చపూవుల గోరింట † –म्लिका–మ్లికా, आं सीं तिन्त्रिण्याम् చింతచెట్టు †.

अयल्लकम् అయల్లకమ్, अं नं उत्कण्ठाविशेषे తహతహ, తలఁపు.

अराजकम् అరాజకమ్, अ० त्रि० राजशून्यदेशादौ రాజులేని దేశము మొ

अरोचक అరోచకః, अ० पु० अरुचिरोगे అన్నాదులు రుచింపని ఒక జబ్బు.

अर्धोरुकम् అర్ధోరుకమ్, अ० न० चण्डातके 'చణ్డాతకమ్' చూ

अलक्तक అలక్తకః, अ० पु० लाक्षायाम् లత్తుక. లక్క

अलज्जिका అలజ్జికా, आ० स्त्री० वेश्यायाम् వేశ్య

अलसक అలసకః, अ० पु० कुक्षिरोगविशेषे ఒక కడుపుజబ్బు.

अलसीका అలసీకా, आ० स्त्री० शरीरजोदकविशेषे వ్రణాదులనుండి నీరుకారుట

अलिपक అలిపకః, अ० पु० पिके కోకిల, भृङ्गे తుమ్మెద, कुक्कुरे కుక్క.

अलिम (म्प) क అలిమ (మ్ప) కః, अ० पु० भेके కప్ప, कोकिले కోయిల, भ्रमरे తుమ్మెద पद्मकेसरे తామరపుప్పొడి, मधूके ఇప్ప †

अलौकिक అలౌకికః, अ० त्रि० लोकातीते దివ్యమైనది, इन्द्रियागोचरे ఇంద్రియగోచరము కానిది, अमनुष्ये మనుష్యకృతముగానిది

अवतोका అవతోకా, आ० स्त्री० स्रवद्गर्भायाम् ఈచుకపోయిన యావు మొ

अवन्तिक అవన్తికః, अ० पु० उदपक्वे వానెనకుడుము, ఇడ్డెన -का-కా, अ० स्त्री० उज्जयिन्याम् ఉజ్జయినీ పట్టణము.

अवलोक అవలోకః, अ० पु० दर्शने చూపు. చూచుట.

अवारिका అవారికా, आ० स्त्री० धन्याके దనియాలు, కొత్తిమిరి †.

अविवेक అవివేకః, अ० पु० विपर्यासे తడబాటు; मोहे మోహము, अविमृश्यकारित्वे ఆలోచింపక చేయుట; सदसद्विवेचनाराहित्ये ఆత్మానాత్మల వివేచింపకుండుట त्रि० तद्वति అవివేకము గలవాడు -कि-కి न० न० व्यक्ते దృశ్యము, प्रधाने ప్రకృతి, महदादौ మహత్తత్త్వము అహంకారము మొదలైన ప్రకృతికార్యము.-की-కీ, न० त्रि० विवेकहीने వివేకము లేనివాడు

अशालाक्कम् అశాలకమ్, अ० न० औद्दालके కోలజున్ను, పుట్టతేనె.

अशिरस्क అశిరస్కః अ० पु० राहुग्रहे రాహువు त्रि० शिरोहीने తలలేనివాడు, आदौ अकारयुक्ते మొదట అకారముగలది.

अशीतिक అశీతికః, अ० त्रि० अशीतिकं तवस्त्रे ఎనుబదికొన్న వస్త్రము

अश्मन्तक అశ్మన్తకః, अ० पु० दीपाधाराच्छादने దీపస్తంభమునకు గట్టెడి బట్ట, चुल्ल्याम् పొయ్యి पु० मौञ्जीतृणे ముంజగడ్డి, कोविदारसदृशे वृक्षविशेषे జంటఆకులుగల ఎఱ్ఱకాంచనమువంటి ఒక చెట్టు †.

अश्वत्थकम् అశ్వత్థకమ్, अ० न० ऋणविशेषे రావిచెట్లు ఫలించువేళ ఈయదగిన ఋణము -त्थिका-త్థికా, अ० स्त्री० कम्बूपायाम् చిన్నరావి †.

असभिक అసభికః, अ० पु० द्यूतकरे జూదరి.

असूयक అసూయకః, अ० त्रि० असूयाशीले అసూయగలవాడు

अस्रार्जक అస్రార్జకః अ० पु० तुलस्याम् తులసి. †

अस्वामिक అస్వామికః, अ० त्रि० स्वामिरहिते ప్రభువు లేనట్టిది, నాథుడులేనిది

अहैतुकम् అహైతుకమ్ अ० त्रि० फलाभिसन्धिरहिते ప్రతిఫలము నుద్దేశించుటలేనిది, हेतुवर्जिते యుక్తియుక్తముగానిది

क ५ క 5

असरङ्गिक అసరఙ్గికః, अ० पु० पारिभद्रे బాడిదె †

अग्निवर्षुक అగ్నివర్షుకః, అం పుం आवर्तकनामकमेघे ఆవర్తకమను మేఘము

अङ्कपालिका అఙ్కపాలికా, ఆం స్త్రీం आलिङ्गने కౌగిలింత

अङ्गमर्दक , అఙ్గమర్దకః, అం పుం अङ्गमर्दिने ఒడలుపిసికెడి జెట్టివాఁడు

अङ्गुलीयकम् అఙ్గులీయకమ్, అం న్పుం ऊर्मिकायाम् అంగుళీయకము, ఉంగరము

अङ्घ्रिनामक అఙ్ఘ్రినామకః, అం పుం वृक्षमूले చెట్టువేరు, చెట్టుమొదలు

अङ्घ्रिपर्णि (वल्लि) का అఙ్ఘ్రిపర్ణి (వల్లి) కా, ఆం స్త్రీం पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న †

अजगन्धिका అజగన్ధికా, ఆం స్త్రీం बर्बरायाम् వాయింట †.

अट्टहासक అట్టహాసకః, అం పుం कुन्दपुष्पे కుందపుష్పము† त्रिं अट्टहासकारिणि పెద్దగా నవ్వువాఁడు

अतिमात्रकम् అతిమాత్రకమ్, అం త్రిం भूयिष्ठे అధికము.

अतिमुक्तक అతిముక్తకః, అం పుం तिनिशे నెమ్మి †. काकतिन्दुके నల్లతుమికి †

अतिशृङ्गक అతిశృఙ్గకః, అం పుం मत्स्यभेदे ఒకానొక చేఁప

अति (ती) सारकी అతి(తీ) సారకీ, న్ం త్రిం अतिसाररोगिणि విరేచనముల రోగము గల వాఁడు

अद्वितीयक అద్వితీయకః, అం పుం तालप्रागकलाभेदे తాళమునకుఁ బ్రాణము వంటి యొక కళ त्रिं द्वितीयशून्ये రెండవదిలేనిది

अधमर्णिक అధమర్ణికః, అం త్రిం अधमर्णे అప్పు దీసికొన్నవాఁడు.

अधिकर्मिक అధికర్మికః, అం పుం हट्टाध्यक्षे అంగళ్ళపై పన్ను వసూలు చేయువాఁడు

अधिनग्निका అధినగ్నికా, ఆం స్త్రీం अविवाहितैकादशवर्षकन्यायाम् పెండ్లికాని పదునొకండేండ్ల కన్య.

अधिमासक అధిమాంసకః, అం పుం दन्तरोगविशेषे ఒక పంటిజబ్బు

अधोजिह्विका అధోజిహ్వికా, ఆం స్త్రీం लम्बिकायाम् కొండనాలుక, చిఱునాలుక.

अनतिरेक అనతిరేకః, అం పుం अभेदे అభేదము

अनन्तलोक అనన్తలోకః, అం పుం स्वर्गलोके స్వర్గలోకము

अनुग्राहक అనుగ్రాహకః, అం త్రిం अनुग्रहीतरि అనుగ్రహించువాఁడు.

अनुजीवक: అనుజీవకః, అం పుం सेवके సేవకుఁడు, మంత్రి మొ

अनुनासिक అనునాసికః, అం పుం नासिकयोच्चार्यमाणे वर्णे ముక్కుతో నుచ్చరింపఁబడెడి యక్షరము, ఙ ఞ ణ న మ.

अनुबन्धक అనుబన్ధకః, అం పుం हिक्कायाम् వెక్కిళ్ళు.

अनुमुष्टिक అనుముష్టికః, అం పుం विषमुष्टिभेदे ముష్టివృక్ష విశేషము †

अनुयोगकृत् అనుయోగకృత్, న్ం పుం आचार्ये ఆచార్యుఁడు, గురువు त्रिं पृच्छके ప్రశ్నించెడివాఁడు.

अनुवक्त्रकम् అనువక్త్రకమ్, అం న్ం चुम्बनभेदे చుంబన (ముద్దు) విశేషము.

अनेडमूक అనేడమూకః, అం త్రిం अन्धे గ్రుడ్డి शठे మోసకాఁడు. वक्तुश्रोतुमशिक्षिते మాటలాడుటకును వినుటకును సమర్థుఁడు కానివాఁడు. मूकत्वान्धत्वयुते మూగయుఁ జెవిటియు నయినవాఁడు.

अनैकान्तिकम् అనైకాన్తికమ్, అం త్రిం सव्यभिचारे నియతిలేనిది, నిలుకడలేనిది, पुं हेत्वाभासविशेषे సరియైన హేతువు గానిది

अन्तर्वंशिक అన్తర్వంశికః, అం పుం अन्तःपुरपालकाधिकारिणे कुब्जवामनादिजने అంతి

పురమును గాపాడెడి యుద్యోగి, గూనివాఁడు పొట్టివాఁడు ము

अन्धमूषिका అన్ధమూషికా, आ०सी० देवताले దేవతాడి †

अन्यकारुका అన్యకారుకా, आ०सी० शकृत्कीटे మలిపురుగు, మలభక్షకక్రిమి

अपकारक అపకారకః, अ०त्रि० अनिष्टकारिणि చెఱుపు చేయువాఁడు –तल्पकम्–తల్పకమ్ अ०न गर्भोन्यम् అర్ధచంద్రాకారమైన ఒల గద, ఒఱగు దిండు –तानकम्–తానకమ్, अ० न० वायुरोगविशेषे ఒక వాతరోగము. –मित्यकम् – మిత్యకమ్, अ० न० नियमात्ते తాకట్టుఁబెట్టి యప్పుతెచ్చినట్టి వస్తువు, ऋणे అప్పు –रलोक –రలోకః, अ० पु० परलोके పరలోకము –र्परीक –ర్పరీకః, अ० त्रि० निस्तेजसि తేజస్సులేనిది. –लाषिका –లాషికా, आ० सी० तृष्णायाम् పేరాస –वरकम –వరకమ్, अ० प्र० चित्राभ्रे నానావర్ణములు గల మేఘము, गर्भगृहे గది, आवरके దీపపు గ్లాసు –वारक –వారకః, अ० पु० पाषाणे రాయి –हारक–హారకః, अ० त्रि० अपहारिणि అపహరించువాఁడు

अपाकशाकम् అపాకశాకమ్, अ०न० अर्द्रके అల్లము †.

अप्रामाणिक అప్రామాణికః, अ०त्रि० प्रमाणानभिज्ञे ప్రమాణము నెఱుఁగనివాఁడు, प्रमाणासिद्धे ప్రమాణవిరుద్ధమైనది

अब्जकर्णिका అబ్జకర్ణికా, आ० सी० पद्मस्य नवदले లేఁత తామర తేకు

अब्धिमण्डूकी అబ్ధిమణ్డూకీ, ई० सी० शुक्तौ ముత్తెపుఁ జిప్ప

अभिधायक అభిధాయకః, अ० पु० वाचके వాచ్యార్థమును దెలిపెడి శబ్దము –लापुक –లాపుకః, अ० त्रि० लुब्धे పేరాసగలవాఁడు –वादक –వాదకః, अ० त्रि० वन्दनशीले మ్రొక్కునట్టివాఁడు –सारिका– సారికా, आ० सी० कान्तार्थिनी सङ्केत या याति तस्याम् ప్రియునిగూర్చి సంకేతస్థలమునకుఁ బోవు రాయి.

अभ्यागारिक అభ్యాగారికః, अ०त्रि० कुटुम्बपोषणाग्ये కుటుంబపోషణమందాసక్తి గలవాఁడు

अभ्रवाटिक అభ్రవాటికః अ० पु० आम्रातके అంబాళము †

अम्बुकण्टक అమ్బుకణ్టకః, अ०पु० कुम्भीरे మొసలి, शृङ्गाटके పరికెగడ్డ †

अम्लगन्धकृत् అమ్లగన్ధకృత్, तृ०पु० समष्ठिले సమష్ఠిల † –लोणिका లోణికా, आ०सी० चुक्रिकायाम् పులిచింత † –वाटिका వాటికా, आ० सी० नागवल्लीभेदे ఒక తమలపాకు తీగె † –वातक వాతకః, अ०पु० आम्रातके అంబాళము † –वास्तूकम्–వాస్తూకమ్ अ० न० चुक्रे పుల్లబచ్చలి †

अरघट्टक అరఘట్టకః, अ० पु० घट्टयन्त्रे ఏతము, महाकूपे పెను బావి

अरन्धनिक అరన్ధనికః, अ० त्रि० पाचके వంటవాఁడు

अर्कपुष्पिका అర్కపుష్పికా, आ० सी० सूर्यवल्ल्याम् కోలపాల †

अर्धचन्द्रिका అర్ధచన్ద్రికా, आ० सी० कर्णस्फोटायाम् బొల్లిబూసర †, चित्रपर्ण्याम् కోలపొన్న † – चोलक చోలకః, अ० पु० कञ्चुके చొక్కాయ రవిక –भ्रमक –భ్రమకః, अ० पु० काव्यबन्धभेदे ఒక కవిత్వబంధము

अवकरक అవకరకః, अ०पु० चित्राभ्रे నానావర్ణములుగల మేఘము, गेहाङ्गे చీఁపురుకట్టచేఁ దుడువఁబడిన దూళి ము –गुण्ठिका–గుణ్ఠికా, आ०सी० यवनिकायाम् తెర योषाद्यावरणाक्रियायाम् స్త్రీలు ముసుఁగు

వేసికొనుట ముసుగు —चूलक —చూలః, अ० पु० केतनलम्बमानकूर्चे జెండాను వ్రేలాడు కుచ్చులు. न० चामरे వింజామర. —च्छेदकम् —చ్ఛేదకమ్, अ० त्रि० विशेषणे విశేషణము —तारिका—తారికా, आ० स्त्री० भूमिकायाम् పీఠిక —दारक దారకః, अ०पु० खनित्रे గడ్డపాఱ, గుద్దలి त्रि० विदारणकर्तरि చీల్చునట్టిది —बोधक —బోధకః, अ०त्रि० परिदीपके ప్రకాశింపఁజేయువాఁడు प्रबोधके మేలుకొలుపువాఁడు —भासक —భాసకః, अ० त्रि० प्रकाशके ప్రకటింపఁజేయువాఁడు —रोधक —రోధకః, अ०त्रि० प्रतिबन्धके అడ్డగించునట్టిది —रोधिक —రోధికః, अ० पु० अन्त पुराध्यक्षे అంతఃపురాధికారి —श्छधक —ష్ఠద్ధకః, अ० पु० आसन्नप्रसवे పొదుగు చేయుట. —सक्थिका —సక్థికా. आ० स्त्री० पर्यङ्कबन्धे యోగులు నడుమునకు మోఁకాళ్లకుఁ జుట్టుకొనెడి యోగపట్టా —सायक —సాయకః, अ त्रि० अवसानकरे సమాప్తి చేయువాఁడు, निश्चयकर्तरि నిశ్చయించువాఁడు —हारकः —హారకః, अ० पु० तन्तुनागे గుఱ్ఱపుమూతిమీను अवहारे 'అవహారః చూ —हालिका—హాలికా, अ०स्त्री० प्राचीरे కంచె కోట —क्षोणिका—క్షోణికా, आ० स्त्री० वल्गायाम् గుఱ్ఱపు వాఁగె, లగాము.

अश्वकर्णक అశ్వకర్ణకః, अ० पु० साले మద్ది † —गन्धिका—గన్ధికా. आ० स्त्री० बल्यायाम् పెన్నేరు † —वारक —వారకః अ० पु० करवीरे గన్నేరు †. —वालक —వాలకః, अ० पु० काशे తెల్లగడ్డి †. १—शिक्षक —శిక్షకః. अ०पु० रेवन्ते చబుకు సవారు, కొరడా —स्तनिक —స్తనిక अ०पु० एकदिननिर्वाहोचितान्ने ఒక్కరోజు గడపు టకుఁదగినంత ధాన్యము గలవాఁడు.

अष्टपत्रिका అష్టపత్రికా, आ० स्त्री० नागमत्रिकायाम् నాగమల్లె †

अष्टादशकम् అష్టాదశకమ్, अ न अष्टादशसङ्ख्यायाम् పదునెనిమిది

असङ्कसुक అసఙ్కసుకః, अ० त्रि० स्थिरमतौ స్థిరబుద్ధిగలవాఁడు

असिग्लौडुक అసిగ్లౌడుకః, अ० पु० लशुने వెల్లుల్లి † —दष्ट्रक —దంష్ట్రకః, अ० पु० मकरे మొసలి —धावक —ధావకః, अ०पु० शास्त्रमार्जके కత్తులు సానపట్టువాఁడు —धेनुका —ధేనుకా आ० स्त्री० छुरिकायाम् చూరకత్తి —पत्रक —పత్రకః, अ०पु० इक्षौ చెఱకు †. —पुच्छक —పుచ్ఛకః, अ० पु० शिशुमारे మొసలి, मत्स्यविशेषे ఒక చేఁప

असेचनकम् అసేచనకమ్, अ० त्रि० अत्यन्तप्रियदर्शने ఎంతచూచినను తనివి తీఱనిది

अस्त्रकण्टक అస్త్రకణ్టకః, अ०पु० बाणे బాణము —सायक —సాయకః, अ०पु० लोहमयबाणे ఇనుపబాణము

अहमग्रि(म्पूर्वि)का అహమగ్రి(మ్పూర్వి)కా अ० स्त्री० अहपूर्वमहपूर्वमितियोधान धावनक्रियायाम् నేనుముందు నేనుముందని యోధులు ముందంజవేయుట.

अहिजिह्विका అహిజిహ్వికా. आ०स्त्री० नारायण्याम् పిల్లపీచర †. —तुण्डिक.—తుణ్డికః, अ पु० सर्पग्राहके పాములవాఁడు —निर्मोक —నిర్మోకః. अ०पु०सर्पकञ्चुके పాము కుబుసము.—पुत्रक —పుత్రకః,अ०पु०नौकाविशेषे ఒకపడవ —मार(मेद)क —మార(మేద)కః. अ० पु० अरिमेदे వెలితుమ్మ †.

अक्षदर्शक అక్షదర్శకః, अ० पु० व्यवहारद्रष्टरि తగవులు విచారించువాఁడు, న్యాయాధికారి

अक्षियोनिक అక్షియోనికః, अ० पु० इन्द्रे ఇంద్రుఁడు.

क ६ క 6

अगुरुपुत्रिका అగురుపుత్రికా. आ० सी० शिशपायाम् ఇరుగుడు †

अङ्गारधानिका అఙ్గారధానికా. आ० सी० हसन्त्याम् నిప్పుల కుంపటి –वल्लिका –వల్లికా. आ० सी० काम्भोज्याम् బంధి గురివెంద †.

अञ्जलिकारिका అఞ్జలికారికా. आ० सी० पुत्तल्याम् సున్నపు గచ్చుబొమ్మ

अधिकरणिक అధికరణికః. अ० पु० न्यायाधिपतौ న్యాయాధిపతి.

अध्यावाहनिकम् అధ్యావాహనికమ్. अ० न० पितृगृहात् भर्तृगृहं नीयमानया स्त्रिया लब्धे धने పుట్టింటినుండి పెనిమిటి యింటికిఁ బంపఁబడుచున్న స్త్రీ కీయఁబడెడి ధనము, సారె

अनङ्गलतिका అనఙ్గలతికా आ० सी स्वर्वेश्याभेदे ఒక యచ్చర.

अनन्ततीर्थकृत् అనన్తతీర్థకృత్. त० पु० बुद्धगणभेदे బుద్ధగణ విశేషము

अनुक्रमणिका అనుక్రమణికా. आ० सी० भूमिकायाम् భూమిక, పీఠిక विषयसूचिकायाम् విషయసూచిక

अनुष्णावल्लिका అనుష్ణవల్లికా. आ० सी० नीलदूर्वायाम् నల్లగఱిక †.

अभानापादकम् అభానాపాదకమ్. अ० न० **अज्ञानस्य शक्तिविशेषे** అజ్ఞానముయొక్క ఒకశక్తి, బ్రహ్మము (ఆత్మ) ను కనఁబడకుండ చేయునది

अभ्रपिशाचक అభ్రపిశాచకః. अ० पु० राहुग्रहे రాహువు

अभ्रावकाशक అభ్రావకాశకః. अ० पु० असत्रप्रदेशे तपः कुर्वति కప్పులేనిచోట తప మొనర్చువాఁడు

अमरपुष्पक అమరపుష్పకః. अ० पु० काशे రెల్లు †

अमृततिलका అమృతతిలకా, आ० सी० वृत्तभेदे ఒక వృత్తము –नालिका –నాలికా. आ० सी० भक्ष्यभेदे ఒక పిండివంట –पत्रक –పత్రకః. अ० पु० प्रकीर्ये నెమలి యడుగు †

अम्बार्थवाचका అమ్బార్థవాచకా. आ० सी० भूतजटायाम् జటామాంసి †

अरण्यवास्तुक అరణ్యవాస్తుకః, अ० पु० कुणञ्जरे కుణంజరము † –शुनक –శునకః. अ० पु० वृके తోఁడేలు.

अर्धमाणवक అర్ధమాణవకః. अ० पु० द्वादश (दश) यष्टिके हारे పంద్రెండు(పది)పేటల ముత్యాల హారము –वैनाशिक –వైనాశికః. अ० पु० वैशेषिके వైశేషికుఁడు

अलब्धभूमिक అలబ్ధభూమికః अ० त्रि० कुतश्चिन्निमित्तात्समाधिसिद्धिरहिते ఏదేనొక కారణముచే సమాధి సిద్ధింపనివాఁడు.

अवकुधारिका అవకుధారికా. आ० सी० रोमाञ्चादिविकारगोपने గగుర్పాటు మున్నగు వికారములఁ గప్పిపుచ్చుట. लज्जाभयादिमिराकारगोपने సిగ్గు వెఱపు మున్నగువానిచే శరీరమును గప్పిపుచ్చుట.

अवस्थापञ्चकम् అవస్థాపఞ్చకమ్. अ० न० जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिमूर्छामरणेषु జాగ్రత్తు స్వప్నము సుషుప్తి మూర్ఛ మరణము అను నైదవస్థలు.

अव्याजपत्रिका అవ్యాజపత్రికా. आ० सी० गणहासिकायाम् బలురక్కసి †.

अश्वमहिषिका అశ్వమహిషికా, आ० सी० अश्वमहिषयोर्वैरे గుఱ్ఱమునకు ఎనుమునకుఁ గల పగ –सृगालिका –సృగాలికా. आ० सी० अश्वसृगालयोर्वैरे గుఱ్ఱమునకు నక్కకుఁగల వైరము.

असत्त्वापादकम् అసత్త్వాపాదకమ్, अ० न०

अज्ञानस्यशक्तिविशेषे అజ్ఞానముయొక్క ఒక శక్తి, బ్రహ్మము (ఆత్మ) లేదనెడి బుద్ధిని గలిగించునట్టిది

अहमहमिका అహమహమికా, आ० स्त्री० परस्पराहङ्कारे అమిక, హామిక, నేనే సమర్థుఁడను నేనే సమర్థుఁడననుట

अहिनकुलिका అహినకులికా, आ०स्त्री० सर्पनकुलयोर्वैरे పాముననకు ముంగిసకుఁగల పగ

अहोपुरुषिका అహోపురుషికా, आ० स्त्री० युद्धे गर्वात् प्रगल्भोक्तिभिरात्मसंभावनायाम् యుద్ధమున గర్వముతో ప్రగల్భములాడుచుఁ దమ్ముఁదాము పొగడుకొనుట

अक्षरजीवक अक्षरజీవకః, अ० पु० लेखके వ్రాతకాఁడు –जीविक –జీవికః, अ० पु० कायस्थे కరణము –तूलिका – తూలికా, आ० स्त्री० लेखन्याम् కలము చిత్తరువు వ్రాసెడి కుంచె మొ

क-सं० प्र० క-సం ప్ర

अत्रिभारद्वाजिका అత్రిభారద్వాజికా, आ०स्त्री० अत्रिभारद्वाजवंशयो र्मैथुने అత్రిభరద్వాజ వంశ స్త్రీ పురుషుల రతి.

अन्वयव्यतिरेकि అన్వయవ్యతిరేకి, न० त्रि० अन्वयेन व्यतिरेकेण च व्याप्तिमति हेतौ అన్వయవ్యతిరేకములతో వ్యాప్తిగల హేతువు.

अपराद्धपृषत्क అపరాద్ధపృషత్కః, अ०त्रि० लक्ष्यच्युतसायके గురితప్పిన బాణము గలవాఁడు

असाधारणानैकान्तिक అసాధారణానైకాన్తికః, अ० पु० हेत्वाभासविशेषे యోగ్యము కాని యొక హేతువు

ख-सं० प्र० ఖ-సం ప్ర

अग्निमुख అగ్నిముఖః, अ०पु० देवे దేవుఁడు, దేవత, विप्रे బ్రాహ్మణుఁడు, चित्रके చిత్రమూలము †. –मुखी –ముఖీ, ई० स्त्री० भल्लातक्याम् జీడి † –शिख –శిఖః, अ०पु० दीपे దీపము, बाणे బాణము, प्र० कुसुम्भपुष्पे కుసుమపువ్వు, कुङ्कुमे కుంకుమపువ్వు, स्वर्णे బంగారు. –शिखा –శిఖా, आ० स्त्री० शक्रपुष्प्याम् తరిగొట్టి †, विटपे విటపమను తరిగొట్టి †: कलिकाल्याम् కలికాలి యను తరిగొట్టి, నాఁగేటిచాలు (వెన్నువెదురు) కూర †, सिन्दूरे చందిరము, अग्निज्वालायाम् నిప్పుమంట

अधरशाख అధరశాఖః, अ० पु० ससाररूपे अश्वत्थवृक्षे సంసారరూపమగు అశ్వత్థ వృక్షము

अधोमुख అధోముఖః, अ० त्रि० अवाचीने క్రిందుమొగముగలవాఁడు; मूलाश्लेषाकृत्तिकाविशाखाभरणीमखापूर्वात्रये మూల ఆశ్లేష · కృత్తిక · విశాఖ · భరణి · మఖ · పుబ్బ · పూర్వాషాఢ · పూర్వభాద్ర · न० मुद्राभेदे ఒక ముద్ర. –खा –ఖా, आ० स्त्री० गोजिह्वायाम् ఎద్దునాలుక, బెండ †. –खी –ఖీ ई० स्त्री० खरपत्रायाम् బరివెంక †.

अन्तस्सुख: అన్తస్సుఖః, अ० त्रि० अबाह्यविषयजनितस्वरूपसुखसम्पन्ने వెలుపలి విషయములకు సంబంధింపని స్వస్వరూప సుఖము ననుభవించువాఁడు.

अबद्धमुख అబద్ధముఖః, अ० त्रि० अप्रियवादिनि అప్రియముగా మాటలాడువాఁడు. పేర్లరి

अभिमुख అభిముఖః, अ०त्रि० सम्मुखे ఎదురు మొగమైనవాఁడు, ఒడిగట్టినవాఁడు, కదఁగినవాఁడు, కదిసినవాఁడు, కవిసినవాఁడు, కాలుద్రొక్కినవాఁడు, తొడఁగినవాఁడు, చెలరేగినవాఁడు, నెట్టుకొనినవాఁడు, పాలుపడినవాఁడు.

अम्बामख అమ్బామఖః, अ० पु० नवरात्रोत्सवे నవరాత్రోత్సవము

अयोमुख అయోముఖః, अ० पु० पात्रभेदे (तैलयन्त्रे) గానుగ, मुसले రోకలి.

अवाक्शाख అవాక్శాఖః, 'अवरशाख' पश्य 'అధశ్శాఖః' చూ

अवाङ्मुख అవాఙ్ముఖః, 'अधोमुख' पश्य 'అధోముఖః' చూ

अश्वमुख అశ్వముఖః, अ० पु० किन्नरे కిన్నరుఁడు –खी–ఖీ, ई० सी० किन्नर्याम् కిన్నరస్త్రీ

असुखम् అసుఖమ్, अ० न० दु खे దుఃఖము त्रि० दु खबहुले దుఃఖముతో నిండినది

अहर्मुखम् అహర్ముఖమ్, अ० न० प्रभाते ప్రాతఃకాలము.

अक्षरमुख అక్షరముఖః, अ० त्रि० शिक्षिताक्षरे చదువరి

ग २ గ 2

अग అగ, धा० (अगति) कुटिलाय गतौ వంకరనడక.

अग. అగః, अ० पु० पर्वते కొండ सर्पे పాము, सूर्ये సూర్యుఁడు, वृक्षे చెట్టు.

अगद् అగద్, धा० (अगदति–ते) आरोग्ये ఆరోగ్యము పొందుట.

अगि అ°, धा० (अङ्गति) गतौ గమనము, నడక.

अगुः అగుః, उ० पु० राहुग्रहे రాహువు. त्रि० किरणरहिते కిరణములులేనిది

अङ्ग అఙ్గ, अव्य० सम्बोधने సంబోధించుట, हर्षे సంతోషము, सङ्गमे కలయిక, असूयायाम् అసూయ, पुनरर्थे మరల. धा० (अङ्गयति–ते) 'अङ्ख' पश्य 'అఙ్క' చూ।

अङ्ग అఙ్గః, अ० पु० ब० देशभेदे అంగదేశము स्० न० पक्षिणि పక్షి.

अङ्गम् అఙ్గమ్, अ० न० काये శరీరము, अवयवे అవయవము, భాగము; उपाये ఉపాయము; शिक्षादिवेदषडङ्गेषु శిక్షాదివేదషడంగములు, मनसि మనస్సు, अप्रधाने ప్రధానము కానిది, గౌణము, तालप्राणकलाभेदे తాళమునకు ప్రాణమువంటి యొక కళ; समीपे సమీపము, अङ्गवति అంగముగలది; सम्पादके సంపాదించునది, षट्सु ఆఱు, लग्ने లగ్నము, రాశి

अङ्गी అఙ్గీ, न्० त्रि० प्रधाने ముఖ్యము, अवयविनि 'అవయవీ' చూ

अङ्गु అఙ్గుః उ० पु० अङ्गे అవయవము, हस्ते చేయి.

अद्गः అద్గః, अ० पु० पुरोडाशे పురోడాశము.

ग ३ గ 3

अग्रगः అగ్రగః, अ० त्रि० सेवके సేవకుఁడు; अग्रेसरे ముందు పోవువాఁడు

अग्रेगू అగ్రేగూః, ऊ० पु० अग्रगे ముందు పోవువాఁడు.

अजग, అజగః, अ० पु० विष्णौ విష్ణువు

अत्यागी అత్యాగీ, न्० पु० निष्कामकर्मानुष्ठातरि నిష్కామముగా కర్మల ననుష్ఠించెడివాఁడు, గౌణసంన్యాసి.

अध्वग అధ్వగః, अ० पु० पथिके బాటసారి सूर्ये సూర్యుఁడు, उष्ट्रे ఒంటె अश्वखरजे కంచరగాడిద –गा –గా, आ० सी० गङ्गायाम् గంగ.

अनङ्ग అనఙ్గః, अ० पु० मन्मथे మన్మథుఁడు न० मनसि మనస్సు, नभसि ఆకాశము त्रि० अङ्गरहिते శరీరములేనిది

अनुग అనుగః, अ० त्रि० अन्वक्षे కూడ వెళ్ళువాఁడు, సేవకుఁడు, వెంబడించునది, అనుసరించి పోవునది.

अन्तग అన్తగః, अ० त्रि० अन्तगामिनि తుద ముట్టినది, అంతు జూచినవాఁడు

अपग అపగః, अ० त्रि० अपगतियुते పాటి పోవునది, దూరమగునది

अपगा అపగా. आ० स० आपगायाम् నది

अपाङ्ग అపాఙ్గః అ०पु० नेत्रान्ते కడకన్ను. ౯ం (౯ే) గన్ను. तिलके బొట్టు त्रि० विकलाङ्गे అఙ్గహీనుఁడు, వికలాంగుఁడు

अभङ्ग అభఙః, अ० पु० तालग्रगकलाभेदे అభంగము. ఒక ఛందస్సు.

अभोग అభోగః, अ० त्रि० भोगशून्ये అను భవములేనిది भोगानर्हे అనుభవింపఁదగని వస్తువు

अभ्यङ्ग అభ్యఙ్గః, अ० पु० तैलमर्दने నూనె యంటుట

अयोग అయోగః, अ० पु० वियोगे ఎడఁ బాటు विधुरे భార్యపోయినవాఁడు. चित्तवैकल्ये మనోవైకల్యము कठिनोद्यमे కఠిన ప్రయత్నము. कपटे కపటము

अलिङ्ग అలిఙ్గః, अ० त्रि० परमात्मनि పర మాత్మః दम्भरहिते దంభము లేనివాఁడు. अव्यक्तलिङ्गे బాహ్యచిహ్నములు లేనిది.

अष्टाङ्ग అష్టాఙ్గః, अ० पु० यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारध्यानधारणासमाधिमति योगे యమము నియమము ఆసనము ప్రాణాయామము ప్రత్యాహారము ధ్యానము ధారణ సమాధి యనెడి యెనిమిది యంగములుగల యోగము. पाशके పాచిక, जानुपादपाणिरोर्ध शिरोवागदृष्टिकृते नमस्कारविशेषे మోఁకాళ్ళు కాళ్ళు చేతులు తొమ్ము మనస్సు శిరస్సు వాక్కు కన్నులు అను వీనిచేఁ జేయఁబడు నమస్కారము ప్రణిపాతము

असङ्ग అసఙ్గః, अ०पु० वैराग्ये వైరాగ్యము. निर्विषये चिदात्मनि దేనికిని విషయము గానిదిగా నుండు చిదాత్మ त्रि० रागाभाववति అనురాగము లేనివాఁడు

अस्थागम् అస్థాగమ్, अ०त्रि०अगाधे మిక్కిలి లోఁతుగలది,

ग ४ గ 4

अग्निलिङ्गम् అగ్నిలిఙ్గమ్, अ० न० धूमे పొగ

अङ्गराग అఙ్గరాగః, अ०पु० चन्दनाद्यैरङ्गलेपे గంధాదులమైపూఁత परिमले పరిమళము चन्दने చందనము

अजशृङ्गी అజశృఙ్గీ. ई० स्त्री० विषाण्याम् జుట్టుపు †

अजिह्मग అజిహ్మగః, अ०पु०बाणे బాణము

अतिरोग అతిరోగః, अ० पु० क्षयव्याधौ క్షయరోగము.

अतिसर्ग అతిసర్గః, अ०पु० कामचारानुज्ञायाम् స్వేచ్ఛనొసఁగుట సెలవుదీసికొనుట दने దానము, ఈవి

अधिकाङ्गम् అధికాఙ్గమ్, अ० त्रि० एकविंशत्यङ्गुलादे ఇరువదియొక్క వ్రేళ్ళు మొ न० योधान कटिबन्धने యోధుల నడికట్టు త్రాడు మొ

अधियोग అధియోగః,अ०पु०यात्रायोगान्तरे ఒక యాత్రాయోగము.

अनुयोग అనుయోగః,अ०पु०प्रश्ने ప్రశ్నించుట.

अनुराग అనురాగః ,अ० पु परस्परप्रीतौ పరస్పర ప్రేమ

अनुषङ्ग అనుషఙ్గః,अ०पु०करुणायाम् దయ. एकत्रान्वितानामर्थानामन्यत्रान्वये ఒకచోట నన్వయించిన యర్థములను ఇతరత్ర అన్వయించుట. आसक्तौ ఆసక్తి. न्याये న్యాయము; अन्योद्देशप्रवृत्तावन्यस्यापि सिद्धौ ఒక యుద్దేశముతోఁగూడిన ప్రవృత్తియందు మఱొకటిగూడ సిద్ధించుట -ङ्गी -ఙ్గీ, न० त्रि० व्यापके వ్యాపించునది

अन्तरङ्गम् అన్తరఙ్గమ్, अ० न०हृदये హృదయము. మనస్సు त्रि०आत्मीये తనవాఁడు

अन्तर्याग అన్తర్యాగః, अ० पु० मनसिकपूजायाम् మానసికపూజ

अपराग అపరాగః, अ० पुं० अप्रीतौ ప్రీతి లేమి, ద్వేషము

अपराङ्गम् అపరాఙ్గమ్, अ० न० गुणीभूतव्यङ्गयविशेषे గౌణముగా నుండెడి వ్యంగ్య (వ్యంజనావృత్తిచేఁ దెలియఁదగిన యర్థ) విశేషము

अपवर्ग అపవర్గః, अ० पु० मोक्षे మోక్షము, क्रियायाम् క్రియ, కర్మ, नशे నాశము, त्यागे ఈవి, क्रियामान्यफलागमे కర్మానుష్ఠానముచే లభింపవలసిన ఫలము లభించుట, दुःखाभावे ఎట్టి దుఃఖమును లేకుండుట पूर्णतायाम् పరిపూర్ణత్వము.

अपामार्ग అపామార్గః, अ० पु० शेखरिके ఉత్తరేను †

अप्रसङ्ग అప్రసఙ్గః, अ० पु० अव्यतिकरे పరస్పర సమ్మేళన (సాంకర్య) ము లేనిది.

अब्जभोग అబ్జభోగః, अ० पु० पद्मकन्दे తామరదుంప

अभियोग అభియోగః, अ० पु० अन्यकृतस्य स्वधर्षणस्य राज्ञे निवेदने ఒరులచేఁ గలిగిన నేరమును రాజునకు విన్నవించుట, వ్యాజ్యము, युद्धादौ आभिमुख्येन ग्रहणे యుద్ధాదులయందెదురుగాఁ బోవుట, शपथे ప్రతిజ్ఞ, रणे యుద్ధము; उद्योगे ప్రయత్నము, अभिगम्याक्रमणे ఎదురేగి ఆక్రమించుట, आग्रहे పట్టుదల.-षङ्ग -షఙ్గః,अ०पु० पराभवे అవమానము; आक्रोशे తిట్టుట, शपथे ప్రతిజ్ఞ, सर्वतोभावेन सगे సర్వవిధముల సంబంధము, भूताद्यावेशे భూతాదులయావేశము -ष्वङ्ग. -ష్వఙ్గః, अ०पु० उत्कटरागे తీవ్రాసక్తి, पुत्रादिषु सुखितेषु दुःखितेषु वा अहमेव सुखी दुःखीति मतौ పుత్ర మిత్రాదులు సుఖితులుగాని దుఃఖితులుగావి కాఁగా నేనే సుఖిని దుఃఖిననెడి బుద్ధి

अभीषङ्ग అభీషఙ్గః, अ० पु० शापे తిట్టుట

अधगङ्गा అర్ధగఙ్గా, आ०सी० कावेर्याम् కావేరీనది

अवसर्ग అవసర్గః, अ० पु० स्वतन्त्रतायाम् స్వాతంత్ర్యము. प्राकाम्ये 'ప్రాకామ్యమ్' చూ

अष्टकाङ्गम् అష్టకాఙ్గమ్, अ० न० द्यूतफलके జూదమాడు పలక

असिताङ्ग అసితాఙ్గః, अ० पु० खड्गे ఖడ్గము.

ग५ గ5

अकनिष्ठग అకనిష్ఠగః, अ०पु० बुद्धदेवे బుద్ధదేవుఁడు.

अतिप्रसङ्ग అతిప్రసఙ్గః अ० पु० अतिप्रसक्तौ అతిగా సేవించుట, अन्यदेशेनान्यदीयस्यापि सहानुष्ठाने వేఱుద్దేశముతో ఇతరుని పని యైనను కలిసి చేయుట

अद्वयमार्गी అద్వయమార్గీ, न्० पु० बुद्धदेवे బుద్ధదేవుఁడు

अध्यात्मयोग అధ్యాత్మయోగః, अ० पु० अन्तर्मुखत्वे మనస్సును విషయములనుండి మఱలించి ఆత్మయందు నిలుకడనొందించుట.

अनपवर्ग అనపవర్గః, अ० त्रि० अक्षणे క్షీణింపనిది

अनभिष्वङ्ग అనభిష్వఙ్గః, अ० त्रि० पुत्रादिष्वतिप्रीतिरहिते పుత్రమిత్రకళత్రాదులయందు అతిప్రీతి లేనివాఁడు

अन्ववसर्ग అన్వవసర్గః,अ०पु०कामचारानुज्ञायाम् స్వేచ్ఛనొసఁగుట

अपकारगी అపకారగీః, ई०सी० भर्त्सने బెదరించుట

अपवादगी అపవాదగీః, ई०सी० प्रतारणे మోసపుమాట

अभ्रमातङ्ग అభ్రమాతఙ్గః, अ० पु० इन्द्रगजे ఐరావతము.

अमृतासङ्गम् అమృతాసఙ్గమ్, अ०न० कर्परीतुत्थे మైలుతుత్తము.

रिषड्वर्ग అరిషడ్వర్గః, अं० पुं० कामक्रोध-लोभमोहमदमात्सर्येषु కామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యములు

र्थप्रयोग అర్థప్రయోగః, अं० पुं० वृद्धिजीविकायाम् వడ్డీవ్యాపారము.

नवलक्षण अवलक्षणः తం०पुं० चन्द्रे చంద్రుఁడు

अव्यक्तराग అవ్యక్తరాగః, अं० त्रि० ईषद्रक्ते ఇంచుక యెఱ్ఱనైనది

अव्यक्तलिङ्ग అవ్యక్తలిఙ్గః, अं० त्रि० सन्यासिविशेषे బాహ్యచిహ్నములులేని అవధూత సంన్యాసి

अश्वगोयुगम् అశ్వగోయుగమ్, अं० नं० अश्वयुग्मे గుఱ్ఱముల జంట

अस्पर्शयोग అస్పర్శయోగః, अं० पुं० ब्रह्मस्वभावे బ్రహ్మస్వభావము, అసంగ (అద్వితీయ) స్థితి

ग ६ గ 6

अर्चिरादिमार्ग అర్చిరాదిమార్గః, अं०पुं० देवयाने దేవయానము, ఉత్తర మార్గము, అగ్నిజ్యోతిష్పు మున్నగువాని నభిమానించెడి దేవతలందు మార్గము.

घ-सं० प्र० ఘ-సం ప్ర

अघम् అఘమ్, अं०नं० पापे పాపము, दुःखे దుఃఖము; व्यसने వ్యసనము, अपराधे తప్పు त्रि० तद्वति ఇవిగలవాఁడు ఇవి గలది

अघो అఘోః, अव्य० सम्बोधने సంబోధించుట.

अघि అఘి, धा० (अङ्घते) गत्याक्षेपे నిందితమైన గమనము गत्यारम्भे గమన(నడక) ప్రారంభము, गतौ గతి.

अङ्घ అఙ్ఘః, अं० पुं० पापे పాపము

अनघ అనఘః, अं०त्रि० निर्मले పరిశుద్ధము, अपापे పాపము లేనిది, मनोज्ञे రమ్యము, अदुःखे దుఃఖరహితము, अव्यसने వ్యసనము లేనిది.

अप्रतिघ అప్రతిఘః, अं०त्रि० अभेद्ये భేదింప (తొలగింప) రానిది, क्रोधरहिते కోపము లేనివాఁడు

अमोघ అమోఘః, अं० पुं० नदविशेषे ఒక నదము, त्रि० सफले వ్యర్థము గానిది, परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు -घा-ఘా, आं० स्त्री० पाटलायाम् కలిగొట్టు †, विडङ्गे వాయువిళంగము † हरीतक्याम् కరక †.

अर्घ అర్ఘః, अं० पुं० मूल्ये వెల, पूजाविधौ అర్ఘ్యంపు, అర్ఘలింపు, పూజ చేయుట.

अस्थाघम् అస్థాఘమ్, अं०त्रि० अगाधे మిక్కిలి లోఁతు గలది

च-सं० प्र० చ-సం ప్ర

अकच అకచః, अं० पुं० केतुग्रहे కేతువు त्रि० केशहीने జుట్టులేనివాఁడు

अकूर्चः అకూర్చః, अं० पुं० बुद्धे బుద్ధుఁడు. त्रि० निष्कपटे కపటము లేనివాఁడు.

अग्निचित् అగ్నిచిత్, त्०पुं० अग्निचयनकर्तरि అగ్నిచయనము చేసినవాఁడు, अङ्गारे బొగ్గు

अचि -चु అచి -చు-धा० (अचति-ते) गतौ గమనము, याचने యాచించుట.

अञ्चु అఞ్చు, धा० (अञ्चति) गतिपूजनयोः గతి పూజ. (अञ्चति-ते) गतौ గతి. याचने యాచన. (अञ्चयति) विशेषणे విశేషణము

अनूची అనూచీ, ई० स्त्री० अनुगायाम् వెం వచ్చునది -च -చ్చః, अं० त्रि० वामे పొట్టివాడు, नीचे అల్పుఁడు.

अनूच. అనూచః, अं० पुं० माणवके వేదాధ్యయనములేని బాలకుఁడు, बाले బాలుఁడు.

अन्धगुलूची అన్ధగులూచీ, ई०स्त्री० वृक्षरहायाम् బదనిక †.

अपची అపచీ, ई० स्त्री० गण्डमालाऽवस्था

विशेषे మెడచుట్టు గడ్డలు లేచెడి ఒక వ్యాధి యొక్క అవస్థావిశేషము.

अपाची అపాచీ, ई० सी० दाक्षिणिदिशि దక్షిణ దిక్కు.

अभ्रपिशाचः అభ్రపిశాచః, अ० पु० राहुग्रहे రాహువు.

अम्बुवाची అమ్బువాచీ, ई० सी० रजस्वलायां भूमौ ఋతుమతియయిన భూమి.

अयःपचिः అయఃపచిః, इ० पु० अग्नौ అగ్ని.

अरुचिः అరుచిః, इ० पु० अन्नानभिलाषरोगे అన్నము రుచింపకుండుట, ఒక జబ్బు.

अर्च అర్చ, धा० (अर्चति-यति-यते) पूजायाम् పూజించుట.

अर्चा అర్చా, आ० सी० पूजायाम् పూజ; प्रतिमायाम् విష్ణ్వాది దేవతావిగ్రహము. ప్రతిమ.

अर्चिः అర్చిః, इ० सी० अग्निज्वालायाम् నిప్పుమంట._पुं० क्लीं० किरणे కిరణము; अग्निशिखायाम् అగ్నిజ్వాల; दीप्तौ ప్రకాశము.

अर्धर्चः అర్ధర్చః, अ० प्न० ऋगर्धे సగము ఋక్కు.

अल्पंपचः అల్పంపచః, अ० त्रि० अतिलोभिनि మిక్కిలి లోభి.

अवाची అవాచీ, ई० सी० दक्षिणदिशि దక్షిణ దిక్కు; अधोदिशि క్రింది దిక్కు; अधोमुख्याम् క్రిందు మొగము గలది.

अवीचिः అవీచిః, इ० पु० नरकभेदे ఒక నరకము; तरङ्गे తరంగము. त्रि० तरङ्गरहिते అలలు లేనిది.

अशुचिः అశుచిః, इ० पु० मलमूत्रादौ మలమూత్రాదులు. त्रि० शौचहीने పరిశుద్ధత లేనిది.

अशोचः అశోచః, अ० पु० अनहङ्कारे అహంకరింపకుండుట.

अशौचम् అశౌచమ్, अ० न० शुचित्वाभावे పరిశుద్ధత లేకుండుట, మయిల, మైల; वैदिककर्मानर्हत्वप्रयोजके संस्कारविशेषे సూతకము (జాతాశౌచము మృతాశౌచము); मलिनवस्त्रे మాపు, కట్టువిడుపు, మైలగుడ్డ.

असितार्चिः అసితార్చిః, इ० पु० अग्नौ అగ్ని.

अक्षरचुञ्चुः అక్షరచుఞ్చుః, उ० पु० लेखकोत्तमे మంచి వ్రాతకాఁడు.

छ - सं० प्र० ఛ - సం॥ ప్ర॥

अच्छः అచ్ఛః, अ० पु० भल्लूके ఎలుఁగుగొడ్డు; स्फटिके స్ఫటికము. त्रि० निर्मले అచ్ఛము, స్వచ్ఛము.

अच्छम् అచ్ఛమ్, अव्य० आभिमुख्ये ఎదుట నుండుట.

अनच्छः అనచ్ఛః, अ० त्रि० कलुषे మలినము.

अन्विच्छा అన్విచ్ఛా, आ० सी० अन्वेषणे వెదకుట.

अर्धगुच्छः అర్ధగుచ్ఛః, अ० पु० षोडशयष्टिके हारे పదునారుసరముల హారము.

ज २ జ 2

अज అజ, धा० (अजति) गतिभक्षणयोः గతి భక్షణము.

अजः అజః, अ० पु० चतुर्मुखे బ్రహ్మ; विष्णौ విష్ణువు; हरे శివుఁడు; मन्मथे మన్మథుఁడు; छागे మేఁక; मेषे పొట్టేలు; माक्षिकधातौ మాక్షికధాతువు; मेषराशौ మేషరాశి; रघुपुत्रे అజమహారాజు; आत्मनि ఆత్మ; चन्द्रे చంద్రుఁడు; त्र्यब्दव्रीहौ మూఁడేండ్లనాటి వడ్లు. त्रि० जन्मशून्ये పుట్టుక లేనిది; निरवयवे అవయవరహితము. प्न० आकाशे ఆకాశము.

अजा అజా, अ० सी० मायायाम् మాయ, ప్రకృతి; छाग्याम् ఆఁడుమేఁక.

अजि అజి, धा० (अजयति-ते) आप्यायने 'అప్యాయనమ్' చూ॥

अजि अजिः, इ० पु० तेजसि తేజస్సు.

अज्ञः అజ్ఞః, अ० त्रि० ज्ञानरहिते అజ్ఞాని, जडे జడము; मूर्खे మూర్ఖుఁడు.

अज्झिः అజ్ఝిః, इ० पु० प्रेरके ప్రేరకుఁడు

अञ्जू అఞ్జూ, धा० (अनक्ति) व्यक्तिम्रक्षण-कान्तिगतिषु వివేచనము మ్రక్షణము (స్నిగ్ధత) కాంతి గమనము.

अब्जः అబ్జః, अ०पु० धन्वन्तरौ ధన్వంతరి, चन्द्रे మున్నీటి(పాలకడలి)పట్టి, చంద్రుఁడు; कर्पूरे కర్పూరము; कल्पवृक्षे కల్పవృక్షము; निचुले ఎఱ్ఱగన్నేరు †. प्र० शखे శంఖము. न०पद्मे పద్మము †, शतकोटिसंख्यायाम् నూఱుకోట్లు; नरकान्तरे ఒక నరకము. लवणे ఉప్పు. स्त्र० न० रूपे రూపము.

अब्जा అబ్జా, आ०सी० लक्ष्म्याम् లక్ష్మీదేవి, सुराभेदे మద్యవిశేషము.

अर्ज అర్జ,धा०(अर्जति)अर्जने సంపాదించుట. (अर्जयति-ते) प्रतियत्ने ప్రతియత్నము చూ

ज ३ జ 3

अग्निजः అగ్నిజః, अ०पु० भल्लातके జీడి †. न० जले ఉదకము.

अग्रजः అగ్రజః, अ० पु० ब्रह्मणि బ్రహ్మ: ज्येष्ठे మొదటివాఁడు, పెద్ద, అన్న; विप्रे బ్రాహ్మణుఁడు; विष्णौ విష్ణువు —जा —జా, आ० सी० ज्येष्ठभगिन्याम् అక్క, అప్ప.

अङ्गजः అఙ్గజః,अ०पु० मन्मथे మన్మథుఁడు, पुत्रे పుత్త్రుఁడు; रोगे వ్యాధి. न० रुधिरे నెత్తురు. मले మలము, रोमणि వెండ్రుక.

अजाजी అజాజీ, ई० सी० जीरके జీలకఱ్ఱ †, कृष्णजीरके నల్లజీలకఱ్ఱ †.फलगौ కాకిమేడి †.

अण्डजः అణ్డజః, अ० पु० सूर्ये సూర్యుఁడు; मत्स्ये చేప, विहङ्गे పక్షి, सर्पे సర్పము, कृकलासे తొండ, कुक्कुटे కోడి —जा —జా, आ०सी० गोधायाम् ఉడుము, पल्ल्याम् బల్లి, कस्तूर्याम् కస్తూరి.

अद्रिजा అద్రిజా, आ०सी० पार्वत्याम् కొట్టురా పట్టి, పార్వతి.

अनुज అనుజః, अ०पु० कनिष्ठसोदरे తమ్ముఁడు, అనుఁగు, తోఁడు, తోడఁబుట్టువు, తోఁబుట్టువు. —जा —జా, आ० सी० कनिष्ठभगिन्याम् చెల్ల, చెల్లెలు. చెలియలు. —ज्ञा —జ్ఞా, आ० सी० अलङ्कारभेदे ఒక యలంకారము;आज्ञायाम् సెలవు, అనుమతి.

अनृजु అనృజుః, उ०त्रि० कुटिलहृदये కుటిల హృదయుఁడు.

अनेजत् అనేజత్, त्० त्रि० चलनरहिते చలనము లేనిది, परमेश्वरे పరమాత్మ.

अन्त्यज అన్త్యజః, अ०पु० शूद्रे శూద్రుఁడు, चण्डाले చండాలుఁడు.

अन्वाजे అన్వాజే, अव्य० दुर्बलस्य सामर्थ्यादाने బలహీనునకు బలమును కలిగించుట.

अप्रज्ञम् అప్రజ్ఞమ్, अ० त्रि० प्रज्ञविलक्षणे ప్రజ్ఞుఁడు (తెలిసికొనునది) కానిది; ब्रह्मणि బ్రహ్మపదార్థము.

अप्राज्ञ. అప్రాజ్ఞః, अ० त्रि० मूढे మూఢుఁడు.

अप्सुजम् అప్సుజమ్,अ०न०अब्जे పద్మము †.

अबीजा అబీజా, आ० सी० द्राक्षाविशेषे కిస్మిసు †.

अब्जज అబ్జజః, अ० पु० चतुर्मुखे బ్రహ్మ यात्रायोगविशेषे ఒక యాత్రాయోగము.

अब्धिज అబ్ధిజః,अ०पु० धन्वन्तरौ ధన్వంతరి चन्द्रे చంద్రుఁడు; कल्पवृक्षे కల్పవృక్షము प्र० हालाहले హాలాహలవిషము. न०लवणे ఉప్పు.त्रि०समुद्रेजाते సముద్రమునఁబుట్టినది —जा —జా. आ० सी० लक्ष्म्याम् లక్ష్మీదేవి

अभिजित् అభిజిత్, त्०प्र० उत्तराषाढाया श्चतुर्थांशस्य श्रवणादिचतुर्दण्डस्य च सञ्ज्ञाया ఉత్తరాషాఢయొక్క చివరపాదము శ్రవణము యొక్క మొదటి నాలుగు గడియలకాలము

సంజ్ఞగల నక్షత్ర విశేషము; कुतपकाले కుతప(మూ)కాలము; व्योममध्यगतस्य सूर्यस्य काले సూర్యుఁడు నరిగా ఆకాశమధ్యమును చేరినప్పటి సమయము. అభిజిల్లగ్నము. యాత్రాముహూర్త విశేషము.

अभिज्ञ అభిజ్ఞః, अ० त्रि० निपुणे నేర్పరి. –ज्ञा –జ్ఞా. आ० सी० आद्य ज्ञाने మొదటి జ్ఞానము. स्मृतौ స్మరణము.

अभ्रज అభ్రజః, अ० पु० चातके చాతకపక్షి.

अम्बुज, అమ్బుజః. अ० पु० निचुले ఎఱ్ఱగన్నేరు †. न० पद्मे పద్మము; वज्रे వజ్రము; शङ्खे శంఖము.

अम्भोजः అమ్భోజః अ० पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు. न० पद्मे పద్మము.

अरजम् అరజమ్. अ० त्रि० निर्मले స్వచ్ఛము; रजोगुणरहिते రజోగుణము లేనిది –जा –జా. स० सी० अनागतार्तवायाम् సమర్తుదని పడుచు.

अराजी అరాజీ. ई० सी० फल्गौ కాకిమేడి †.

अरजः అరజః, अ० पु० आरग्वधे జేల †.

अर्कज అర్కజః, अ० पु० शनैश्चरे శని; यमे యముఁడు, सुग्रीवे సుగ్రీవుఁడు, कर्णे కర్ణుఁడు द्वि० अश्विनीसून्वो అశ్వినీ కుమారులు.

अलज्ञ. అలజ్ఞః. अ० त्रि० निरर्थकजन्मवति వ్యర్థమైన జన్మగలవాఁడు

अवज्ञा అవజ్ఞా. आ० सी० तिरस्कारे అవమానము.

अव्याजः అవ్యాజః, अ० पु० छलाभावे కపటములేమి; शीघ्रे వేగము. त्रि० व्याजरहिते కపటములేనిది.

अश्मजम् అశ్మజమ్. अ० न० शिलाजतुनि సిలాజిత్తు.

अश्विजौ అశ్విజౌ. अ० पु० द्वि० अश्विनीकुमारयोः అశ్వినీ కుమారులు.

अहिजित् అహిజిత్. त्० पु० हरौ విష్ణువు; इन्द्रे ఇంద్రుఁడు.

अक्षजम् అక్షజమ్. अ० न० नाट्ये నాట్యము.

ज ४ జ 4

अग्निबीजम् అగ్నిబీజమ్. अ० न० हेम्नि బంగారు; रमितिबीजाक्षरे 'రమ్' అను బీజాక్షరము. –रजा –రజః. स० पु० इन्द्रगोपकीटे ఆరుద్రపురుగు.

अग्रेभोजम् అగ్రేభోజమ్. अव्य० अग्रेभुक्त्वेत्यर्थे ముందుగా భుజించి.

अङ्गराज. అఙ్గరాజః. अ० पु० युवराजे యువరాజు. कर्णे కర్ణుఁడు.

अदद्रुजा అదద్రుజా. आ० सी० वृत्तकर्कट्याम् కర్బూజాదోస †.

अद्रिराज అద్రిరాజః. अ० पु० हिमवत्पर्वते గట్టులజేఁడు, హిమవంతుఁడు.

अधियज्ञ అధియజ్ఞః. अ० पु० सर्वयज्ञाभिमानिन्या विष्ण्वाख्यदेवतायाम् సర్వయజ్ఞాభిమానియైన విష్ణువు. –राजः –రాజః. अ० पु० चक्रवर्तिनि చక్రవర్తి.

अधोक्षज అధోక్షజః. अ० पु० विष्णौ విష్ణువు.

अनन्तजित् అనన్తజిత్. त्० पु० बुद्धगणभेदे బుద్ధగణ విశేషము; विष्णौ విష్ణువు.

अनन्यज అనన్యజః, अ० पु० मन्मथे మన్మథుఁడు.

अनार्यजम् అనార్యజమ్. अ० न० अगुरुणि అగురు.

अनिलज అనిలజః. अ० पु० हनुमति హనుమంతుఁడు. भीमे భీముఁడు.

अनुयाजः అనుయాజః. अ० पु० यज्ञाङ्गे యజ్ఞాంగము.

अनूपजम् అనూపజమ్. अ० न० आर्द्रके అల్లము †.

अनेकज. అనేకజః. अ० पु० विष्णौ విష్ణువు;

पक्षिणि పక్షి.

अन्तःप्रज्ञः అన్తఃప్రజ్ఞః, अं० पुं० तैजसे తైజసుఁడు, సూక్ష్మదేహాభిమానియయిన జీవుఁడు.

अन्तरज्ञः అన్తరజ్ఞః, अं०त्रिं० नीचानीचादिविशेषज्ञे ఉత్తమాధమాదిభేదజ్ఞానము గలవాఁడు.

अभ्यनुज्ञा అభ్యనుజ్ఞా, आ० सी० अनुज्ञायाम् అనుమతి.

अमरजः అమరజః, अं० पुं० खदिरभेदे ఒక చండ్ర †: कालस्कन्धे చీఁకటిమ్రాను †.

अम्बुगजः అమ్బుగజః, अं०पुं०मकरे మొసలి.

अयोनिजः అయోనిజః, अं०पुं० हरौ విష్ణువు. त्रिं० अयोनिजाते తల్లికడుపునఁ బుట్టనిది. –जा –జా, आ०सी० जानक्याम् సీతాదేవి.

अरण्यजः అరణ్యజః, अं० पुं० वनमहिषे కారుదున్న.

अर्कराजः అర్కరాజః, अं० पुं० धवलार्के తెల్లజిల్లేడు †.

अवरजः అవరజః, अं०त्रिं० अनुजे 'అనుజః' చూ॥ शूद्रे శూద్రుఁడు. –जा –జా, आ०सी० अनुजायाम् 'అనుజా' చూ।

अवल्गुजः అవల్గుజః, अं० पुं० सोमराज्याम् కారుగచ్చ †. त्रिं०असाधुजे దుష్టజన్ముఁడు.

अविल्वजः అవిల్వజః, अं० प्रं० पारदे పాదరసము.

अश्वयुजः అశ్వయుజః, अं०पुं० आश्विने అశ్వయుజమాసము.

ज - सं०प्र० జ-సం౦।ప్ర॥

अङ्गारमञ्जी అఙ్గారమఞ్జీ, ई० सी० करञ्जभेदे నిప్పులవన్నె కానుగ †.

अच्युताग्रजः అచ్యుతాగ్రజః, अं०पुं०बलरामे వెన్నదొంగయన్న, కప్పుదేవరయన్న, బలరాముఁడు; इन्द्रे ఇంద్రుఁడు.

अपध्वंसजः అపధ్వంసజః, अं०पुं० वर्णसङ्करे వర్ణసంకరము.

अमरद्विजः అమరద్విజః, अं० पुं० देवाजीवे పూజారి.

अरुणात्मज అరుణాత్మజః, अं० पुं० जटायौ జటాయువు.

अरुणावरजः అరుణావరజః, अं० पुं० गरुडे గరుత్మంతుఁడు, తొడలేనివాని వైదోడు.

अर्जुनध्वजः అర్జునధ్వజః, अं० पुं० हनूमति హనుమంతుఁడు.

अश्मगर्भजम् అశ్మగర్భజమ్, अं०प्रं०मरकतमणौ మరకతమణి; पाषाणभेदिनि పిండికండ, కొండపిండి †.

अश्वखरजः అశ్వఖరజః, अं० पुं० वेसरे కంచరగాడిద.

ट २ ట 2

अट అట, धा०(अटति) गतौ సంచరించుట.

अटा అటా, आ०सी० पर्यटने సంచరించుట.

अट्ट అట్ట, धा० (अट्टते) अतिक्रमहिंसयो అతిక్రమించుట హింస. (अट्टयति–ते) अनादरे అవమానించుట. अव्य० उच्चैरर्थे 'ఉచ్చైః' చూ॥

अट्टः అట్టః, अं० पुं० प्राकाराग्रस्थितरणगृहे కోటవాకిటిమీఁది యిల్లు, అట్టడి, అట్టెడి: अधिके అధికము;उपरितनगृहे భవనముపైని గది; क्षौमे మేడవెనుకఁ గట్టిన యిల్లు; पूरे ప్రవాహము; पण्यवीथिकायाम् అంగడివీధి. चतुष्के చవిక, చావడి. प्रं० वेषे వేషము; सौधे మేడ; त्रिं० शुष्के ఎండినది. नं० अन्ने అన్నము.

अष्ट అష్ట, नं० त्रिं० बं० सङ्ख्याभेदे ఇరునాలుగు, దచ్చి, ఎనిమిది; तत् सङ्ख्येये ఎనిమిదిసంఖ్యగలవి, ఎనిమిదిమంది.

अष्टा అష్టా, आ०सी० अष्टतन्त्रीयुक्तवीणायाम्

ఎనిమిది తీఁగెల వీణె.

अष्टिः అష్టిః, ఇం సీం षोडशवर्णच्छन्दसि పదునాఱక్షరములుగల యొక ఛందస్సు; षोडशसङ्ख्यायाम् పదునాఱు, भोजने భోజనము; बीजे విత్తనము

अष्टौ అష్టౌ, 'अष्ट' पश्य 'అష్ట' చూ

ट ३ ట 3

अकोटः అకోటః, అం పుం पूगे పోఁక †.

अक्लिष्टम् అక్లిష్టమ్, అం నం अपमिल्यके తాకట్టు బెట్టి యప్పుతెచ్చుకొన్నది, क्लेशरहिते కష్టము లేనిది.

अखट्टः అఖట్టః, అం పుం प्रियाले మోరటి †. –ट्टि. –ట్టిః, ఇం సీం असद्व्यवहारे నీచ వ్యవహారము.

अग्निष्टुत् అగ్నిష్టుత్, తం పుం क्रतुविशेषे ఒక యజ్ఞము.

अङ्कोटः అఙ్కోటః, అం పుం अङ्कोले ఊఁడుగు †.

अज(ज्झ)टा అజ(ఝ)టా, ఆం సీం भूधात्र्याम् నేలయుసిరిక †.

अट्टट्ट అట్టట్ట, अव्यं उच्चैरर्थे 'ఉచ్చైః' చూ अत्युच्चैः మిక్కిలి ఉచ్చముగా.

अतटः అతటః, అం పుం पर्वतारोहणाशक्यतटे ఎక్కుట కలవిగాని కొండచఱియ.

अत्यष्टि అత్యష్టిః, ఇం సీం सप्तदशवर्णच्छन्दसि పదునేడక్షరములుగల ఒక ఛందస్సు; सप्तदशसंख्यायाम् పదునేడు

अदृष्टम् అదృష్టమ్, అం నం अग्निजलादिजे भये అగ్ని జలము వ్యాధి దుర్భిక్షము మున్నగువానివలని (దైవకృతమైన) భయము; भाग्ये అదృష్టము, భాగ్యము, పూర్వజన్మకర్మ, త్రిం अवीक्षिते కనఁబడనిది; ब्रह्मणि బ్రహ్మపదార్థము, ఆత్మ. –ष्टि –ష్టిః, ఇం సీం कोपदृष्ट्याम् కోపపు చూపు.

अद्वेष्टा అద్వేష్టా ఋం త్రిం द्वेषरहिते ద్వేషము లేనివాఁడు

अधृष्टः అధృష్టః, అం పుం सत्कारपूर्वके व्यापारे సత్కారపూర్వకమయిన వ్యవహారము. త్రిం सत्कृत्य व्यापारिते సత్కరించి వ్యవహరింపఁబడినది.

अधृष्ट అధృష్టః, అం త్రిం लज्जावति సిగ్గుగలవాఁడు, దిట్టతనము లేనివాఁడు.

अध्युष्ट. అధ్యుష్టః, అం పుం सार्धत्रिसंख्यायाम् మూఁడున్నర.

अनिष्टम् అనిష్టమ్, అం నం नरकादिरूपे पापफले నరకాదిరూపమగు పాపఫలము; अपकारे అపకారము. త్రిం अनभिलषिते ఇష్టముకానిది. –ष्टा –ష్టా, ఆం సీం नागबलायाम् బీఱ †.

अनुष्टुप् అనుష్టుప్, భం సీం अष्टाक्षरच्छन्दसि ఎనిమిది యక్షములుగల ఒక ఛందస్సు; सरस्वत्याम् సరస్వతి

अन्त्येष्टि అన్త్యేష్టిః, ఇం సీం चरमसंस्कारे అపరకర్మ.

अन्विष्टम् అన్విష్టమ్, అం త్రిం अन्वेषिते వెదకఁబడినది.

अन्वेष्टा అన్వేష్టా, ఋం త్రిం अन्वेषणकर्तरि వెదకెడివాఁడు.

अपटी అపటీ, ఈం సీం काण्डपटे తెరచీర. న. త్రిం पटशून्ये వస్త్రహీనుఁడు. –टुः –టుః, ఉం త్రిం रोगिणि రోగి; अचतुरे అసమర్థుఁడు. –ष्टम् –ష్టమ్, అం నం अङ्कुशाग्रे అంకుశపు మొన.

अभीष్टम् అభీష్టమ్, అం త్రిం प्रियवस्तुनि ఇష్టమైనది కోర[illegible] –ष्टा –ష్టా, ఆం సీం [illegible]

अरिष्टः అరిష్టః, అం పుం फेनिले కుంకుడు †; [illegible] వేము †, शैलभेदे ఒక పర్వతము; वृषभासुरे వృషభాసురుఁడు, लशुने వెల్లుల్లి †; वायसे కాకి, चक्षे రావులుఁగు, నం सूतिका[illegible]

गृहे పురిటిల్లు; शुभे శుభము; गोरसे చల్ల; देशोपद्रवे దేశారిష్టము; अशुभे కీడు; ताम्रे రాగి; मृत्युचिह्न మరణసూచన; आसवे మద్యము, ద్రాక్షారిష్టము మొ॥ त्रि॰ अविनाशिनि నశింపనిది. –ष्टा –ష్టా, आ॰ सी॰ कश्यपभार्यायाम् కశ్యపునిభార్య; कटुकायाम् కటుకరోహిణి†.–ष्टि:–ష్టిః, इ॰ सी॰ सकलाधिव्याध्यभावे చీకు చింత లేకుండుట.

अर्घटम् అర్ఘటమ్, अ॰ न॰ भस्मनि బూడిద†.

अर्पटः అర్పటః, अ॰ पु॰ अपूपविशेषे అప్పడము

अवटः అవటః, अ॰ पु॰ गर्ते గుంట; खिले చెడినది, శిథిలమైనది; कूपे బావి; कुहकजीविने కపటజీవి. –टिः –టిః, इ॰ सी॰ गर्ते గుంట –टुः–టుః, उ॰ पस॰ कृकाटिकायाम् పెడతల, ముచ్చిలిగుంట. पु॰ गर्ते గొయ్యి; कूपे బావి; अनुपनीते వడుగు కానివాఁడు.

अस्पष्टम् అస్పష్టమ్, अ॰ त्रि॰ अव्यक्ते వ్యక్తము గానిది.

अस्फुटम् అస్ఫుటమ్, अ॰ त्रि॰ अस्पष्टे స్పష్టము గానిది.

अक्षोटः అక్షోటః, अ॰ पु॰ शैलपीलौ అక్రోటు. కొండగోనుగు, కొండగోఁగు †.

ट ४ ట 4

अंसकूटः అంసకూటః, अ॰ पु॰ ककुदि ఎద్దు మూఁపు.

अतिवृष्टिः అతివృష్టిః, इ॰ सी॰ वर्षाधिक्ये అమితముగా వానలు కురియుట. –सृष्टः –సృష్టః, अ॰ त्रि॰ दत्ते ఈయఁబడినది; नियुक्ते నియమింపఁబడినది.

अधोघण्टा అధోఘంటా, आ॰ सी॰ अपामार्गे ఉత్తరేను †. –दृष्टिः –దృష్టిః, इ॰ त्रि॰ विनीते వినయము గలవాఁడు.

अनावृष्टिः అనావృష్టిః, इ॰ सी॰ वर्षाभावे వానలు గురియకుండుట.

अनुशिष्टः అనుశిష్టః, अ॰ त्रि॰ शिक्षिते శిక్షణ పొందినవాఁడు; आज्ञप्ते ఆజ్ఞాపింపఁబడిన వాఁడు. –ष्टिः –ష్టిః, इ॰ सी॰ अनुशासने ఆజ్ఞాపించుట ఉపదేశించుట నియోగించుట నియోగించెడి వాక్యము.

अन्यपुष्टः అన్యపుష్టః, अ॰ पु॰ कोकिले కోయిల.

अपकृष्टः అపకృష్టః, अ॰ त्रि॰ अधमे హీనుఁడు. –दिष्टः –దిష్టః, अ॰ त्रि॰ प्रयुक्ते ప్రయోగింపఁబడినది.

अभिमृष्टः అభిమృష్టః, अ॰ त्रि॰ संस्पृष्टे చేతితో నిమురఁ(స్పృశింపఁ)బడినది.–सृष्टः సృష్టః, अ॰ त्रि॰ दत्ते ఈయఁబడినది.

अम्बुस्फोटः అమ్బుస్ఫోటః, अ॰ पु॰ बुद्बुदे నీటిబుడగ.

अरघट्टः అరఘట్టః, अ॰ पु॰ घटीयन्त्रे నూతి రాట్నము, గిరక; महाकूपे పెనుబావి.

अवकटः అవకటః, अ॰ त्रि॰ अवाचीने దక్షిణ దిక్కున బుట్టినది; अधोमुखे క్రిందు మొగము గలది. न॰ वैरूप्ये విరుద్ధము. –कृष्टः –కృష్టః, अ॰ त्रि॰ निष्कासिते వెళ్ళఁగొట్టఁబడినవాఁడు-వెలికిఁదీయఁ (లాగఁ) బడినది.–कृष्टा –కృష్టా, आ॰ सी॰ नाटकाङ्गभेदे ఒక నాటకాంగము. –घट्टः –ఘట్టః, अ॰ पु॰ गर्ते గోయి, గుంట; घरट्टे తిరుగలి; गुहायाम् గుహ; शाणे సాన. –टीटः–नाटः –भ्रटः –టీటః –నాటః –భ్రటః, अ॰ त्रि॰ नतनासिके వంగిన (చప్పిడి) ముక్కుగల వాఁడు. –शिष्टः –శిష్టః, अ॰ त्रि॰ परिशिष्टे మిగిలినది. –सृष्टम् –సృష్టమ్, अ॰ त्रि॰ विसृष्टे విడువఁబడినది.

अवावटः అవావటః, अ॰ पु॰ द्वितीयेन पित्रा सवर्णायामुत्पादिते మారుమనువుదాని కొమరుఁడు.

अविकटः అవికటః, अ॰ पु॰ मेषसमूहे పొట్టేళ్ళ

గుంపు గొట్టెలమంద -पट -పటః అం పుం
मेषाना विस्तारे పొట్టేళ్ళ గొట్టెల విరివి.
कम्बलादौ గొట్టె బొచ్చుతో నేసిన బట్ట.
కంబడి ధావళి మొ -शिष्टम्-శిష్టమ్,అంత్రిం
समाने సమానము. -स्पष्टम् -స్పష్టమ్.
అం नं म्लिष्टे వెల్లడికానిమాట మొ

अश्मकुट्ट అశ్మకుట్టః,అం పుం पाषाणभेदके రా
చెయులి దాప్పుమలంచువాడు; तापसान्तरे
దాతియందు ధాన్యమును దంచి భక్షించెడు
ఒక తాపసుడు

अक्षवाट. అక్షవాటః, అంపుం मल्लभूमि మల్ల
భూమి.

ट ५ ట 5

अग्निकुक्कुट అగ్నికుక్కుటః అంపుం दहनोल्कायाम् నిప్పుకణము; अग्निचरणायुधे
నిప్పుకోడి

अङ्गारशकटी అఙ్గారశకటీ, ఇంసీం हसन्त्याम्
నిప్పుల కుంపటి.

अतिविकटः అతివికటః, అ పుం दुष्टगजे దుష్ట
గజము.

अनुप्रविष्ट అనుప్రవిష్టః, అంత్రిం विषयविकारविज्ञाने प्रच्छन्ने విషయ వికార విజ్ఞా
నము (వృత్తు) లచేఁ గప్పఁబడినవాఁడు.

अभिनिविष्ट అభినివిష్టః, అంత్రిం दुराग्रहग्रस्ते
నీచమైన పట్టుదలగలవాఁడు.

अमृतजटा అమృతజటా, ఆం సీం जटामास्याम् జటామాంసి †.

अम्बुकिराट అమ్బుకిరాటః, అం పుం अम्बुकण्टके కారుమొసలి. -मर्कट -మర్కటః,
అం పుం शिशुमारे పెడకమొసలి.

ठ २ ఠ 2

अठि అఠి, ధాం (अण्ठते) गतौ గమనము,
నడక

ठ ३ ఠ 3

अकुण्ठ అకుణ్ఠః, అం పుం नपुसकवज्रारत्नगुणे లోహ పాషాణాదులచేత అణుగునట్టిది,
మొక్కవోనిది.

अग्निष्ठ అగ్నిష్ఠః, అం పుం मूषायाम् లోహ
ములు గరఁగెడి మూస; लोहमये भर्जनपात्रे వేయించెడి లోహపాత్రి, మంగలము.

अङ्कोठ అఙ్కోఠః.అంపుంअङ्कोले ఊడుగు†.

अङ्गुष्ठ అఙ్గుష్ఠః, అంపుంमुद्राङ्गुलौ అంగుటము,
ఉంగటము, బొటనవ్రేలు

अज्झिष्ठ అజ్ఝిష్ఠః, అగ పుం सूर्ये సూర్యుఁడు.
త్రిం व्यक्ते వ్యక్తము, प्रेक्षके చూచెడివాఁడు;
कान्तिमति కాంతిగలది, गन्तरि వెళ్ళెడి
వాఁడు.

अणिष्ठ అణిష్ఠః, అం త్రిం अणुतमे అత్యంత
సూక్ష్మము.

अपष्ठु అపష్ఠు, అవ్యం निरवद्ये ప్రశస్తము:
शोभनार्थे రమ్యము, विपरीते వ్యత్యస్తము.
-ष्ठुः -ష్ఠుః, ఉం పుం काले కాలము. త్రిం
प्रतिकूले ప్రతికూలము, విరుద్ధము, भिन्ने
వేఱయినది.

अमठ అమఠః, అంపుం (मलवाहक) शकटे
పెంటపోగు మున్నగునది మోయు బండి

अम्बष्ठ అమ్బష్ఠః, అం పుం चिकित्सक इति
ख्याते ब्राह्मणेन वैश्यकन्यायां जाते బ్రాహ్మ
ణునివలన వైశ్యకన్యయందుఁబుట్టినవాఁడు,
వైద్యము చేయువాఁడు. देशभेदे అమ్బష్ఠ
దేశము; नापिते మంగలి, हस्तिपके మావ
టీఁడు -ष्ठा ష్ఠా, ఆం సీం चुक्रिकायाम्
పులిచింత †, पाठायाम् చిఱుబొద్ది †, मागध्याम् అడవిమొల్ల †; बहुमूलिकायाम्
బిరుసు అద్దసరము †. -ष्ठी -ష్ఠీ, ఇంసీం
पाठायाम् చిఱుబొద్ది. †.

अरिष्ट అరిష్టః, అంత్రింनाशके నశింపఁజేయు
నట్టిది.

अल्पिष्ठम् అల్పిష్ఠమ్. अ० त्रि० अत्यल्पे మిక్కిలి స్వల్పమైనది.

ठ-सं० प्र० ఠ-సం ప్ర।

अग्निकाष्ठम् అగ్నికాష్ఠమ్. अ० न० अगुरणि అగురు.

अधिपीठम् అధిపీఠమ్. अव्य० पीठमधिकृत्येत्यर्थे పీఠముమీఁద.

अनुज्येष्ठम् అనుజ్యేష్ఠమ్. अव्य० ज्येष्ठानुक्रमेणेत्यर्थे పెద్దవానిని క్రమముగాఁజేసికొని.

अप्रतिष्ठः అప్రతిష్ఠః. अ०त्रि० प्रतिष्ठारहिते నిలుకడనొందనివాఁడు.

अरण्यषष्ठी అరణ్యషష్ఠీ. ई० सी० ज्येष्ठशुक्लषष्ठयाम् జ్యేష్ఠశుక్లషష్ఠి.

अशोकषष्ठी అశోకషష్ఠీ. ई०सी० चैत्रशुद्धषष्ठयाम् చైత్రశుద్ధషష్ఠి.

अश्वगोष्ठम् అశ్వగోష్ఠమ్. अ० न० अश्वशालायाम् గుఱ్ఱాల చావడి.

ड-सं० प्र० డ-సం ప్ర।

अखण्डम् అఖణ్డమ్. अ०त्रि० अनन्ते ఏకాండము, అంతములేనిది, अखिले సమస్తము.

अङ्कोडः అఙ్కోడః. अ०पु०अङ्कोले ఊడుగు†

अचण्डी అచణ్డీ. ई० सी० सुकराया गवि సాధువైనగోవు. अकोपनायाम् కోపములేని స్త్రీ: प्रियभार्यायाम् ప్రియమైన భార్య.

अच्छपिण्डा అచ్ఛపిణ్డా. आ० सी० पिण्डखजूर्याम् ముద్ద ఖర్జూరము †.

अजदण्डी అజదణ్డీ, ई० सी० ब्रह्मदण्ड्याम् బ్రహ్మదండి †.

अड అడ. धा०(अडति)उद्यमे ప్రయత్నము, కృషి. अड्ड అడ్డ. धा०(अड्डति) अभियोगे అభియోగము, దండెత్తుట.

अण्डम् అణ్డమ్.अ०न०अण्डकोशे వృషణము. पेशीकोशे గ్రుడ్డు. वीर्ये వీర్యము.

अतिगण्ड. అతిగణ్డః. अ० पु० षष्ठयोगे ఒక గ్రహయోగము त्रि० पञ्चाङ्गयोगभेदे ఒక పంచాంగయోగము, అతిగండము.

अत्यण्डा అత్యణ్డా. आ० सी० शूकशिम्ब्याम् దూలగొండి†, तामलक्याम् నేలయుసిరిక†

अनेडः అనేడః.अ०त्रि०अविवेकिनि వివేకములేనివాఁడు.

अन्तर्गडु. అన్తర్గడుః.उ०त्रि०निरर्थके ప్రయోజనములేనిది.

अपोगण्ड అపోగణ్డః. अ०पु०विकलाङ्गे అఙ్గహీనుఁడు; बाले బాలుఁడు; अतिभीरौ పిఱికి, పంద, वलिभे ముడుతలువడిన దేహముగలవాఁడు.

अप्रकाण्डः అప్రకాణ్డః. अ०पु०गुल्मे పొద †.

अभ्युण्डी అభ్యుణ్డీ. ई०सी०वेश्याविटसन्धानकर्त्र्याम् కుంటెనకత్తె.

अमण्ड. అమణ్డః. अ०पु०एरण्डे ఆముదము†

अम्भोजखण्डम् అమ్భోజఖణ్డమ్. अ० न० जलजसमूहे పద్మసమూహము.

अवगण्ड. అవగణ్డః.अ०पु०गण्डस्थव्रणे మొటిమ, బొటిమ. –चूड –చూడః. अ० पु० केतनपटाधोभागकूर्चे జెండావస్త్రమునకుఁ గ్రిందనుండు కుచ్చు.

अव्यण्डा అవ్యణ్డా.आ०सी०कण्डूरायाम् దురదగొండి †.

असिगण्ड. అసిగణ్డః. अ०पु०उपधाने దిండు, తలగడ.

अक्षशौण्ड. అక్షశౌణ్డః. अ०पु० अक्षेषु शौण्डे పాచికలు బాగుగా నాడెడివాఁడు.

ढ-सं० प्र० ఢ-సం ప్ర

अजमीढः అజమీఢః. अ० पु० युधिष्ठिरे ధర్మరాజు.

अधिरूढम् అధిరూఢమ్. अ० न० अङ्कुरे మొలక. त्रि०आक्रान्ते ఆక్రమింపఁబడినది.

-रूढि.-రూఢిః, ఇం సీం आरोहणे ఎక్కుట.

अभ्यारूढ. అభ్యారూఢః, అం త్రిం समारूढे పై కెక్కినవాఁడు, మిక్కిలి ఉన్నతస్థితిని పొందినవాఁడు, अत्यधिके మిక్కిలి యెక్కుడు; निश्चिते నిశ్చయమైనది.

अभ्यूढः అభ్యూఢః, అం పుం अधीश्वरे అధీశ్వరుఁడు, పై యజమానుఁడు. త్రిం उपरिभावेन स्थिते పైనున్నది; समृद्धे మిక్కిలి వృద్ధిగలది. -ढा -ఢా, आसीं ज्येष्ठभार्यायाम् పెద్దభార్య.

अपोढः అపోఢః, అం త్రిం निरस्ते బాధింపఁ (నిరసింపఁ) బడినది.

अमीढः అమీఢః, అం పుం मेषे పొట్టేలు. -ढा -ఢా, ఆం సీం मेष्याम् గొఱ్ఱె.

अमूढ. అమూఢః, అం త్రిం सम्यक्ज्ञाननिवारितात्माज्ञाने యథార్థజ్ఞానముచే ఆత్మాజ్ఞానమును తొలఁగించుకొనినవాఁడు.

अवगाढः అవగాఢః, అం త్రిం निबिडे దట్టమైనది; अन्तःप्रविष्टे లోపలఁ బ్రవేశించినది, निमग्ने మునిఁగినది.-रूढः-రూఢః,అంత్రిం अवतीर्णे దిగినది. -लीढः -లీఢః. అంత్రిం भक्षिते తినఁ (నాకఁ) బడినది.

अश्वारूढः అశ్వారూఢః, అం త్రిం अश्वारोहे రౌతు, రవుతు, గుఱ్ఱము నెక్కినవాఁడు. -ढा-ఢా. ఆంసీంदेवीभेदे ఒకదేవత.

अषाढः అషాఢః, అం పుం मासभेदे అషాఢమాసము; पलाशदण्डे మోదుగకోల. త్రిం अषाढायां जाते అషాఢ (మా) యందుఁ బుట్టినవాఁడు.

अषाढा అషాఢా. అం సీం पूर्वाषाढायाम् పూర్వాషాఢః; उत्तराषाढायाम् ఉత్తరాషాఢః

असंमूढः అసంమూఢః, అంత్రిం भ्रान्तिरहिते భ్రాంతిలేనివాఁడు; स्थितप्रज्ञे స్థితప్రజ్ఞుఁడు.

ण २ ణ 2

अण అణ. ధాం (अणति) शब्दे శబ్దము. (अण्यते) प्राणने జీవించుట.

अणिः -णी అణిః -ణీ, ఇం ఈం పుం रथाक्षाग्रकीलके బండియిరుసు చివరి చీల; अश्रौ కన్నీరు; सूच्याद्यग्रे సూదిమున్నగువాని యంచు; सीम्नि పొలిమేర.

अणुः అణుః, ఉం పుం अणुमात्रे అణువు; आत्मनि ఆత్మ; व्रीहिभेदे చిఱువడ్లు †. త్రిం अल्पपरिमाणे సూక్ష్మము, కొద్దిది.

अर्णम् అర్ణమ్, అం ప్రం अक्षरे అక్షరము; शाकद्रुमे టేకు †, मधुद्रव्ये తీఁపి పదార్థము.

अर्ण అర్ణః, స్ం నం जले నీరు.

अक्ष्णम् అక్ష్ణమ్, అంత్రిం अखण्डे అఖండము. నం काले కాలము.

ण ३ ణ 3

अकर्ण అకర్ణః, అం పుం बधिरे చెవిటి; सर्पे పాము.

अकृष्ण. అకృష్ణః, అం త్రిం पापरहिते పాపములేనిది.

अग्रणी అగ్రణీః, ఈంత్రిం उत्तमे ఉత్తముఁడు; विष्णौ విష్ణువు.

अङ्गणम् అఙ్గణమ్, అం నం गृहपुर प्रदेशे అంకణము, ముంగిలి, आकाशे ఆకసము.

अजीर्ण అజీర్ణః, అంపుంव्याधिविशेषे అజీర్తి. ఒకజబ్బు

अड्डाणम् అడ్డాణమ్, అంనంखेटके అడ్డణము, ఒడ్డనము, డాలు.

अनुष्णः అనుష్ణః, అం త్రిం अलसे సోమరి. शीतले చల్లనిది. నం उत्पले కలువ †.

अनृणी అనృణీ, న్ం త్రిం ऋणविमुक्ते ఋణవిముక్తుఁడు.

अपर्णा అపర్ణా.అంసీంपार्वत्याम् పార్వతీదేవి.

अभीक्ष्णम् అభీక్ష్ణమ్, अव्यం నం असकृदर्थे మాటిమాటికి; भृशे మిక్కిలి; निरन्तरे ఎల్లప్పుడు; शीघ्रे త్వర. త్రిం नित्ययुक्तक्रिया-

याम् ఎడతెగని కార్యము, भृशयुक्तक्रियायाम् అధిక్యముతోఁగూడిన కార్యము

अभ्यर्णम् అభ్యర్ణమ్, अ०त्रि०समीपे సమీపము.

अरणम् అరణమ్. अ० न० शरणे శరణము, రక్షకము. –णि.–ణిః,इ०प्स० अग्निमथनदारणि యజ్ఞములో అగ్నిని మథించెడి కొయ్య. पु० अग्निमन्थे కూరనెల్లి †. सूर्ये సూర్యుఁడు. –णी –ణీ. ई०सी० अरण्याम् అరణి.

अरुणः అరుణః, अ०पु०सूर्ये ఎఱ్ఱని వేలుపు, సూర్యుఁడు; सूर्यसारथौ అనూరుఁడు, अव्यक्तरागे ఇంచుక యెఱుపు; कपिले గోరోజనపు వన్నె; क्षत्रियवर्णे క్షత్రియవర్ణము, कुष्ठभेदे ఎఱ్ఱకుష్ఠవ్యాధి; निःशब्दे ధ్వనిలేనిది, पुन्नागे సురపొన్న †. गुडे బెల్లము, वरुणे వరుణుఁడు; सन्ध्यारागे సంజయెఱుపు. न० ताम्रे రాగి; कुङ्कुमे కుంకుమము; सिन्दूरे చందిరము. त्रि० रक्ते రక్తము, ఎఱుపు, ईषद्रक्ते ఇంచుకయెఱ్ఱనైనది, शुष्के ఎండినది. –णा –ణా, आ०सी०मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†; अतिविषायाम् అతివస †. त्रिवृतायाम् తెల్లతెగడ †; श्यामायाम् †, నీలి †, नदीभिदि ప్లక్షద్వీపములోని యొక నది, इन्द्रवारुण्याम् పెద్దపాఁపర †, गुञ्जायाम् గురివెంద †; उत्पलशारिबायाम మామెన †.

अर्पणम् అర్పణమ్, अ० न० समर्पणे అ(ఒ)ప్పనము, అప్పగింత, అర్పించుట; स्रुगादौ స్రుక్కు–స్రువము మున్నగు హోమపాత్రలు, मन्त्रादौ మంత్రము మొ , देवतादौ దేవత మొ , देशकालदौ దేశము కాలము మొ . हविरादौ హవిస్సు మొ

अर्मणः అర్మణః,अ०पु०द्रोणपरिमाणे నల్లుము.

अर्यम्णी అర్యమ్ణీ, ई०सी०उत्तरायाम् ఉత్తర::

अर्याणी అర్యాణీ. ई० सी० वैश्यजातिस्त्रियाम् వైశ్యజాతి స్త్రీ; स्वामिन्याम् యజమానురాలు.

अर्हण అర్హణః, अ०पु०जिने బుద్ధదేవుఁడు. न० पूजने పూజ; उपायने ఫలపుష్పాదుల కానుక. –णा –ణా, अ०सी० पूजायाम् పూజ.

अवर्ण అవర్ణః, अ० पु० निन्दायाम् నింద. त्रि० पामरोक्तौ పామరవాక్యము.

अव्रणम् అవ్రణమ్, अ०त्रि० क्षतरहिते గాయములేనిది, परमात्मनि పరమాత్మ.

अक्षीण. అక్షీణః, अ० त्रि० पूर्णे పూర్ణము, సమగ్రము, अदैन्ये దైన్యము లేనివాఁడు.

ण ४ ణ 4

अकरणि. అకరణిః, इ० सी० अकृते చేయఁబడనిది, शापे శాపము, తిట్టు.

अग्निकण అగ్నికణః, अ०पु० स्फुलिङ्गे నిప్పురవ, మిణుఁగురు. –बाण –బాణః, अ०पु० अग्निशरे తుపాకి.–मणि· –మణిః, इ० पु० सूर्यकान्तमणौ సూర్యకాంతమణి.

अग्रयणम् అగ్రయాణమ్. अ० न० प्रथमे మొదటిది; सेनाविशेषे ఒకసేన.

अग्रेवणम् అగ్రేవణమ్, अ०न० वनस्याग्रभागे అడవిమొదటిభాగము.

अङ्गारिणी అఙ్గారిణీ,ई०सी०हसन्त्याम् కుంపటి, सूर्यत्यक्तदिशि సూర్యుని చే విడువఁబడిన దిక్కు.

अचिरेण అచిరేణ, अ०य० शीघ्रमित्यर्थे వేగముగా.

अजकर्ण అజకర్ణః.अ०पु०रथद्रुमे నల్లమద్ది†

अतद्गुण. అతద్గుణః, अ०पु०अलङ्कारभेदे ఒకయలంకారము.

अतर्कणम् అతర్కణమ్. अ०न०शून्याशे శూన్యాంశము, శూన్యవిషయము; अपराधे నేరము.

अथर्वण అధర్వణః, अ० पु० शिवे శివుడు, वेदभेदे అధర్వణ వేదము (ఇది అభిచారాది ప్రయోగములు గలది, ఋగ్వేదముయొక్క

అంశము) –णि –ణిః, ఇం పుం अथर्वज्ञे అథర్వవేదము నెఱిఁగినవాఁడు, पुरोधसि పురోహితుఁడు ईश्वरे ఈశ్వరుఁడు

अधमर्ण అధమర్ణః, అం త్రిం धनग्राहके అప్పుదీసికొన్నవాఁడు.

अधरीण అధరీణః, అం త్రిం धिक्कृते తిరస్కరింపఁబడినవాఁడు. –रेण –రేణ అవ్యం अधोदिग्देशकालेष्वित्यर्थे క్రింది దిక్కున క్రింది దేశమున క్రింది కాలమున.

अधिगुण అధిగుణః, అం త్రిం अधिज्ये ఎక్కుపెట్టఁబడినది, उत्तमगुणवति ఉత్తమగుణవంతుఁడు.

अध्येषणम् అధ్యేషణమ్, అం నం इष्टार्थप्रतिगुर्वादीन् विनयपूर्वकयाचनायाम् ఇష్టసిద్ధికై గురువు మున్నగు పెద్దలను వినయపూర్వకముగా యాచించుట. –णा –ణా, ఆం సీం निकृष्टस्य उत्कृष्टं प्रति प्रवर्तनायाम् అడఁకువ, याचनायाम् యాచన, गुर्वाद्याराधने గురువు మున్నగువారిని సత్కరించుట.

अनधिष्ण అనధిష్ణః, అం త్రిం निपुणे నేర్పరి

अनिगीर्ण. అనిగీర్ణః, అం త్రిం अनुक्ते చెప్పఁబడనిది –र्विण्ण –ర్విణ్ణః, అం త్రిం विषादरहिते దుఃఖమునుఁ బొందనివాఁడు

अनुगुण అనుగుణః, అం పుం अलङ्कारभेदे ఒక యలంకారము. త్రిం अर्हे తగినది –क्षणम् –క్షణమ్, అవ్యం क्षणे क्षणे ప్రతిక్షణము.

अन्तरेण అన్తరేణ, అవ్యం विनार्थे లేనిదే, మినహాయించి, मध्यार्थे నడుమ. –र्वाणि –ర్వాణిః, ఇం త్రిం शास्त्रज्ञे పండితుఁడు.

अन्नपूर्णा అన్నపూర్ణా, ఆం సీం काशीपुराधीश्वर्यम् కాశీ-అన్నపూర్ణాదేవి

अन्वीक्षणम् అన్వీక్షణమ్, అం నం अन्वेषणे వెదకుట.

अन्वेषणम् అన్వేషణమ్, అం నం मार्गणे వెదకుట, పరికించుట, అ(అ)రయుట, తడవుట, నెమకుట, రోయుట. –णा –ణా, ఆం సీం पर्येषणायाम् 'పర్యేషణా' చూ धर्माद्यन्वेषणे ధర్మాదులను విచారించుట.

अपकृष्ण. అపకృష్ణః, అం పుం काके కాకి. –राह्ण –రాహ్ణః, అం పుం पञ्चधा विभक्तदिनस्य चतुर्थभागे పగటిని పదునెనిమిది గడియలు దాటిన పిమ్మట ఆఱు గడియల కాలము.

अपिगीर्णम् అపిగీర్ణమ్, అం త్రిం स्तुते స్తుతింపఁ (వర్ణింపఁ) బడినది.

अपूरणि అపూరణిః, ఇం సీం अपूर्णे సంపూర్ణము కానిది –णी –ణీ, ఈం సీం शाल्मली బూరుగు †.

अप्रकाण्डः అప్రకాణ్డః, అం పుం गुल्मे పొద †.

अप्रगुण అప్రగుణః, అం త్రిం व्यस्ते వీడినది, చెదరినది, वक्रे వంకరయైనది.

अब्राह्मण అబ్రాహ్మణః, అం పుం राजभृतः क्रयविक्रयी बहुयाज्यो ग्रामयाजको ग्रामनगरभृतस्सन्ध्योपासनारहित इत्युक्तेषु ब्राह्मणेषु षट्सु రాజసేవకుఁడు క్రయ విక్రయములు సేయువాఁడు పెక్కురకుఁ బురోహితుఁడుగా నుండువాఁడు గ్రామ పురోహితుఁడు గ్రామనగరములచేఁ బోషింపఁబడునట్టి వాఁడు సంధ్యోపాసనారహితుఁడు నన నఁబడెడి యార్గురు బ్రాహ్మణులు

अभाषणम् అభాషణమ్, అం నం मौने మాటలాడకుండుట.

अमर्षण అమర్షణః, అం త్రిం क्रोधशीले కోపముగలవాడు, असहने సహనములేనివాఁడు.

अम्बुकण అమ్బుకణః, అం పుం शीकरे నీటితుంపురు.

अर्कपर्ण– అర్కపర్ణః, అం పుం अर्काह्वे జిల్లేడు†

अलक्षण అలక్షణః, అం త్రిం सर्वविलक्षणे परेतत्त्वे విలక్షణమైన పరతత్త్వము, పర

బ్రహ్మమః. नं दुर्लक्षणे అవలక్షణము.

अल्पस्थूणा అల్పస్థూణా. आं स्त्री॰ अलिन्दादिस्तम्भे చోపాస్తంభము

अवकीर्ण. అవకీర్ణః.अं त्रिं विक्षिप्ते చెదరినది. –कीर्णी –కీర్ణీ. नं पुं क्षतब्रह्मचर्यादिनियमे బ్రహ్మచర్యాదివ్రతమునుండి భ్రష్టుఁడైనవాఁడు.तादृशे यतौ అట్టియతి.–गीर्णम् –గీర్ణమ్. अं त्रिं प्रणुते స్తోత్రముచేయఁ (వర్ణింపఁ) బడినది. वान्ते వెలికిఁ గ్రక్కఁబడినది. –गुण. –గుణః. अं पुं हीनगुणे చెడుగుణము. దోషము –तीर्ण –తీర్ణః. अं त्रिं प्रादुर्भूते ఆవిర్భవించినట్టినది; जलादौ कृतावरोहे క్రిందికి దిగినట్టిది. प्रविष्टे ప్రవేశించినట్టిది. तीर्णे దాటఁబడినది –दीर्णम् –దీర్ణమ్ अं त्रिं विदारिते చీల్చఁబడినది, द्रवीभूते కరఁగినది. –रणः –రణః. अं पुं तिक्तशाके ఉలిమిరి †.–रीणम् –రీణమ్.अं त्रिं धिक्कृते తిరస్కరింపఁబడినది.–ग्ण –చగ్ణః अं त्रिं भग्ने విఱిగినది –क्षाणम्–క్షాణమ్. अं नं भक्षणे తినుట.

अबारीण అవారీణః. अं त्रिं पारगे అంతుగనుగొనినవాఁడు

अवेक्षणम् అవేక్షణమ్. अं नं दर्शने చూపు.

अश्वकर्ण అశ్వకర్ణః. अं पुं साले మద్ది †.

अष्टकर्ण అష్టకర్ణః. अं पुं चतुर्मुखे బ్రహ్మ.

असु (सू. सू र) क्षणम् అసు (సూ. సూర్) క్షణమ్. अं नं तिरस्कारे తిరస్కారము.

अहर्गण అహర్గణః. अं पुं मासे మాసము. నెల.

अहीरणि. అహీరణిః, इं पुं द्विमुखसर्पे రెండుతలల పాము.

अक्षौहिणी అక్షౌహిణీ, ईं स्त्री॰ गजा. 21870 ఏనుఁగులు रथाः 21870 రథములు तुरगाः 65610 గుఱ్ఱములు भटाः 109350 భటులు एभिर्युक्तसेनायाम् వీనితోఁగూడిన సైన్యము.

ण ५ ణ 5

अग्रहायण అగ్రహాయణః. अं पुं मार्गशीर्षे మార్గశిరము.

अघमर्षणम् అఘమర్షణమ్. अं त्रिं स्नानकाले जलमध्यजप्यसूक्तभेदे పాపనాశమునకై స్నానము చేయునపుడు పఠించునట్టి యొక సూక్తము

अङ्गरक्षणी అఙ్గరక్షణీ, ईं स्त्री॰ लोहकञ्चुके ఇనుప చొక్కా.

अणुवीक्षणम् అణువీక్షణమ్, अं नं अतिसूक्ष्मपदार्थदर्शके यन्त्रविशेषे చాల చిన్నవస్తువులను కనుపింపఁజేసెడి యంత్రము. దుర్భిణి మొ

अतिक्रमणम् అతిక్రమణమ్. अं नं उचितादधिकानुष्ठाने నియతమైనదానికంటె నధికమైన యనుష్ఠానము, निष्पन्नेऽपि वस्तुनि क्रियाप्रवृत्तौ కార్యము నెఱవేఱినను క్రియయందుఁ బ్రవర్తించుట.

अत्यम्लपर्णा–र्णी అత్యమ్లపర్ణా–ర్ణీआं ईं स्त्री॰ वल्लिसूरणे పుల్లబచ్చలి †.

अधिकरणम् అధికరణమ్. अं नं आधारे ఆశ్రయము. मीमासाग्रन्थे మీమాంసాగ్రంథము; एकन्यायोपपादने ఒక న్యాయమును చక్కఁగాఁ బ్రతిపాదించుట –रोहिणी –రోహిణీ. ईं स्त्री॰ नि श्रेण्याम् నిచ్చెన –श्रयणम् –శ్రయణమ్. अं नं चुल्ल्याद्युपरि स्थापने పొయ్యిపైఁ బెట్టుట.–णी –ణీ. ईं स्त्री॰ चुल्ल्याम् పొయ్యి.

अध्येष्यमाण. అధ్యేష్యమాణః.अं त्रिं अध्ययनं करिष्यमाणे అధ్యయనము సేయనున్నవాఁడు.

अनारम्बणम् అనారమ్బణమ్. अं त्रिं निरालम्बे పట్టులేనిది.

अनिवारणम् అనివారణమ్, अं त्रिं निरर्गले

అర్థులేనిది.

अनुकरणम् అనుకరణమ్, అం నం अनुकृतौ అనుకరించుట, పోలుట. –कर्षणम् –కర్షణమ్, అం నం आकर्षणे ఆకర్షణము, లాగుట. –क्रमणी –క్రమణీ, ఈం సీం ग्रन्थादेर्मुखबन्धे అనుక్రమణిక. –तर्षणम् –తర్షణమ్, అం నం सुरापरिवेषणे కల్లువడ్డించుట; मद्यपानपात्रे కల్లు త్రాగు పాత్ర. –मरणम् –మరణమ్, అం నం पश्चान्मरणे మరణించినవారి ననుసరించి మరణించుట; सहगमने సహగమనము. –विषण्णः –విషణ్ణః, అం త్రిం अनुगे ‘అనుగః’ చూ॥ –सरणम् సరణమ్, అం నం अनुवृत्तौ అనుసరించుట. –स्मरणम् –స్మరణమ్, అంనం अनुस्मृतौ అనుస్మృతి, స్మృతి, స్మరించుట.

अन्तःकरणम् అన్తఃకరణమ్, అం నం मनोबुद्धिचित्ताहङ्कारेषु మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములు.

अन्वाकरणम् అన్వాకరణమ్, అం నం मौर्वीध्वनौ వింటినారి మ్రోఁత.

अन्वारोहणम् అన్వారోహణమ్, అంనం सहगमने స్త్రీ సహగమనము చేయుట.

अपचारिणी అపచారిణీ, ఈంసీం व्यभिचारिण्याम् వ్యభిచారిణి. –तर्पणम् –తర్పణమ్, అం నం लङ्घने లంకణము. –त्रपिष्णुः –త్రపిష్ణుః, ఉం త్రిం लज्जाशीले సిగ్గుపడువాఁడు. –भाषणम् –భాషణమ్, అంనం अपवादे నింద. –वारणम् –వారణమ్, అం నం आच्छादने కప్పుట. –सरणम् సరణమ్, అం నం स्थानात् स्थानान्तरगमने జరుగుట, తొలఁగుట, ఓసరిలు (ల్లు) ట, ఓసరింత, ఓసరించుట, ఓసట. –सर्पणम् –సర్పణమ్, అం నం पृष्ठतोगमने వెనుకకుఁ దొలఁగుట. –सारणम् –సారణమ్, అం నం अपनयने తొలఁగించుట. –हरणम् –హరణమ్, అం నం अपहारे అపహరించుట, దొంగిలించుట. –क्षेपणम् –క్షేపణమ్, అం నం अधःक्षेपणे క్రిందికి విసరుట.

अपाकरणम् అపాకరణమ్, అంనం निराकरणे తొలఁగించుట, ఊడ్చుట, దులుచుట, త్రోచుట, పాపుట, వదలించుట, వెలికొత్తుట.

अभिग्रहणम् అభిగ్రహణమ్, అం నం चौर्ये దొంగతనము; आभिमुख्येन ग्रहणे युद्धादुలలో నెదురుగాఁ బోయి యాక్రమించుట. –द्रवणम् –ద్రవణమ్, అం నం आक्रमणे ఆక్రమించుట; वेगेन गमने పఱుగెత్తుట. –धर्षणम् –ధర్షణమ్, అంనం पिशाचभूतादेरभिभवे భూతప్రేతాదుల పరాభవము. –निर्याणम् –నిర్యాణమ్, అంనం विजिगीषोःऽस्थाने దండయాత్ర. –मन्त्रणम् –మన్త్రణమ్, అం నం आह्वाने పిలుచుట; निमन्त्रणे శ్రాద్ధాదులయందు భోక్తలను నియమించుట. –षवणम् –షవణమ్, అం నం स्नाने స్నానము. –सारिणी –సారిణీ, ఈం సీం अभिसारिकायाम् ‘అభిసారికా’ చూ॥

अभ्यमित्रीणः అభ్యమిత్రీణః, అంత్రిం अभ्यमित्र्ये ‘అభ్యమిత్ర్యః’ చూ॥

अमुष्यायणः అముష్యాయణః, అం త్రిం प्रख्यातकुलसंजाते గొప్పవంశమునఁ బుట్టినవాఁడు.

अमृष्यमाणः అమృష్యమాణః, అంత్రిం असहमाने సహనములేనివాఁడు.

अम्बुसर्पिणी అమ్బుసర్పిణీ, ఈం సీం जलौकायाम् జలగ.

अयुग्मपर्णः అయుగ్మపర్ణః, అం పుం गुच्छपत्रे ఏడాకుల పొన్న †.

अर्थदूषणम् అర్థదూషణమ్, అంనం अन्यायेन परेषामर्थानामपहरणे అన్యాయముగాఁ ఒరులసొత్తును వశపఱచుకొనుట; देयानामदाने ఈయఁదగినవాని నీయకుండుట;

धनस्य दुरुपयोगे ధనమును దుర్వినియోగము సేయుట.

अलंकरिष्णु అలంకరిష్ణుః, ఉం త్రిం अलङ्करणशीले అలంకరించుకొనునట్టివాఁడు, भूषणादौ ఆభరణము మొ -कर्मीण -కర్మీణః, అం త్రిం कार्यसमर्थे పనులలో నేర్పరి

अवगोरणम् అవగోరణమ్, అం నం ताडनार्थं दण्डादीनामुद्यमे కొట్టుటకై కఱ్ఱ మున్నగువానిని జేతఁ బట్టుట -ग्रहणम् -గ్రహణమ్, అం నం प्रतिरोधे అడ్డపాటు. अनादरे తిరస్కారము -घर्षणम् -ఘర్షణమ్, అం నం घर्षणे ఒరయిక, రాపిడి. -तरणम् -తరణమ్, అం నం अवतारे అవతారము, అవతరించుట. -तारणम् -తారణమ్, అం నం भूमिकायाम् పీఠిక, भूतादिग्रहे భూతము మొదలైన గ్రహము, वस्त्राञ्चले బట్టకొంగు, अर्चने పూజ, अवरोहणे దిగుట, अनुवादे అనువాదము -दारणन् -దారణమ్, అం నం खनित्रे గుద్దలి, గడ్డపాఱ -धारणन् -ధారణమ్, అం నం निश्चये నిర్ధారణ సేయుట, అవధారు, అవధరించుట -धीरणा -ధీరణా, ఆం సీం तिरस्कारे అవమానము -रवर्ण -రవర్ణః, అం పుం शूद्रे శూద్రుఁడు. -श्रयणम् -శ్రయణమ్, అం నం चुल्ल्यादितोऽवतीर्यस्थापने పొయ్యి మున్నగువానినుండి పాత్రాదులను క్రిందికి దింపియుంచుట -सर्पिणी -సర్పిణీ, ఈం సీం बौद्धकल्पे బౌద్ధకల్పము, కాలవిశేషము. -क्षेपणम् -క్షేపణమ్, అం నం भर्त्सने బెదరించుట -णी-ణీ, ఈం సీం वल्गायाम् కళ్ళెపువాగె

अश्मदारण అశ్మదారణః, అం పుం टङ्के ఱాళ్ళు మలచెడి ఉలి

अश्ववारण అశ్వవారణః అం పుం गवये గవయ మృగము.

अषडक्षीण అషడక్షీణః, అం త్రిం तृतीयावेद्यभाषणादौ ఒరులెఱుఁగని తెఱఁగున ఇద్దఱు మాత్రమే చేరి చేసెడి సంభాషణము మొ

असनपर्णी అసనపర్ణీ, ఈం సీం वातके రోమిదము †.

असाधारणम् అసాధారణమ్, అం త్రిం विशेषे సాధారణము గానిది, విశేషమైనది

असुधारणम् అసుధారణమ్, అం నం जीवने బ్రదుకుట -णी-ణీ, ఈం సీం महामेदायाम् మహామేద †

अहिभूषण అహిభూషణః, అం పుం शिवे శివుఁడు

अक्षरचण అక్షరచణః, అం పుం उत्तमलेखके మంచి వ్రాతకాఁడు

ण - सं प्रं ణ - సం ప్ర

अग्निहोत्रहवणि అగ్నిహోత్రహవణిః, ఇం సీం यज्ञपात्रविशेषे ఒక యజ్ఞపాత్ర.

अङ्गुलीतोरणन् అఙ్గులీతోరణమ్, అం నం गले हस्ताधाने మెడఁబట్టి గెంటుట

अजहल्लक्षणा అజహల్లక్షణా, ఆం సీం स्वीयार्थापरित्यागिन्या लक्षणायाम् వాచ్యార్థమును పరిత్యజింపక తత్సంబంధముగల దానియందు వర్తించెడి లక్షణ.

अद्वयकारणन् అద్వయకారణమ్, అం నం जगतोऽभिन्ननिमित्तोपादाने ब्रह्मणि జగత్తునకు నిమిత్తకారణము ఉపాదానకారణమును తానే యయిన బ్రహ్మపదార్థము.

अननुभाषणम् అననుభాషణమ్, అం నం अप्रत्युच्चारणे మాఱుమాటాడకుండుట

अनन्यसाधारणम् అనన్యసాధారణమ్, అం త్రిం अनन्यसाध्ये ఒరుల కలవిగానిది

अनुक्रियमाण· అనుక్రియమాణః, అం త్రిం అం త్రిం विडम्बमाने అనుసరించుచున్నట్టిది

अन्यसाधारणम् అన్యసాధారణమ్ అం త్రిం

आवेशिके సామాన్యమైనది

अपात्रीकरणम् అపాత్రీకరణమ్, अ०न० निन्दितधनादानासत्यभाषणादिपापेषु నింది తులనుండి ధనమును దీసికొనుట అసత్యము చెప్పుట మున్నగు పాపములు

अभयदक्षिणा అభయదక్షిణా, आ०सी० अभयदाने అభయమిచ్చుట

अभिष्यन्दिरमणम् అభిష్యన్దిరమణమ్, अ०न० शाखानगरे పేట

अभ्यवकर्षणम् అభ్యవకర్షణమ్, अ०न० बाणादेस्समुत్పాटने ఒంటిని నాటిన బాణము మొదలగువానిని ఊడఁదీయుట సామాన్యముగా పైకి పెఱుకుట

अमृततरङ्गिणी అమృతతరఙ్గిణీ, ई०सी० चन्द्रिकायाम् వెన్నెల

अमृताहरण అమృతాహరణః, अ०पु० गरुडे గరుత్మంతుఁడు, తూరుపు దేలుడొరబువ్వఁ గొన్నలావరి, వేలుపుల బువ్వఁగొనుజోదు

अवारपारीण అవారపారీణః, अ०त्रि० पारगे అంతు జూచినవాఁడు.

अव्यभिचारिणी అవ్యభిచారిణీ, ई०सी० केनापि प्रतिकूलेन हेतुना निवारयितुमशक्यायाम् ఎట్టి ప్రతికూల పరిస్థితులచేనైనను అడ్డగింపఁబడనట్టిది.

अशून्यशयनव्रतम् అశూన్యశయన వ్రతమ్, अ० न० श्रावणकृष्णतृतीयाया कर्तव्ये व्रतविशेषे శ్రావణ బహుళ తృతీయ (తదియ) యందుఁ జేయఁదగిన యొక వ్రతము.

अशोकरोहिणी అశోకరోహిణీ ई०सी० रोहिण्याम् కటుకరోహిణి †.

असमवायिकारणम् అసమవాయికారణమ్ अ० न० द्रव्यगुणे ద్రవ్యము పఁగల గుణము गुणकर्माणि గుణమునఁగల కర్మ

त २ త 2

अक्त అక్తః, अ० त्रि० व्यप्ते వ్యాపించినది, युक्ते కూడినది, परिच्छिन्ने మేరగలది.

अत అత, धा० (अतति) सातत्यगमने నిరంతరగమనము

अत లతః, अव्य० हेतौ కారణము, तादर्थ्ये అందులకై चित्रे వింత प्रकारे పద్ధతి, सम्मते సమ్మతము अपदेशे మిష, निर्देशे నిరూపించుట •

अति అతి, अव्य० पूजने పూజ, लङ्घने దాఁటుట, प्रकर्षे అడి, గొప్ప, भये భయము अतिक्रमणे తిరస్కరించుట प्रश्ने అడుగుట, स्तुतौ స్తోత్రము, सम्मतौ అంగీకారము; अत्यन्तमित्यर्थे 'అత్యన్తమ్' చూ मर्यादायाम् మేర, अतिदेशे అతిదేశించుట, व्याधौ వ్యాధి, यापने కడపుట, विनाशे నాశము, आरोपणे ఆరోపించుట, अनुज्ञायाम् సెలవు निर्बन्धे నిర్బంధము, कपटे కపటము, प्रशंसायाम् ప్రశంస, दुर्णये అవినీతి, अनुबन्धे అనుబంధము, अधिक्षेपे నింద अपहासे ఎగతాళి, प्रभान्तरे ఇతర ప్రకాశము धा० (अन्तति) बन्धने బంధించుట

अत्ता అత్తా, आ०सी० ज्येष्ठभगिन्याम् అక్క, मातरि తల్లి ऋ० पु० सर्वलयकर्तरि परमेश्वरे సర్వమునకు లయకర్తయయిన పరమేశ్వరుఁడు त्रि० भक्षके భక్షించెడివాఁడు.

अत्ति అత్తిః, इ० सी० 'अत्तिका' पश्य 'అత్తికా' చూ

अन्त అన్తః, अ० पु० चरमे కడపటిది, अग्रे తుద, కొన पु०नाशे నాశము सानौ కొండచఱియ न०स्वरूपे స్వరూపము त्रि०अन्तिके సమీపము, प्रदेशे ప్రదేశము, समाप्ते సమాప్తము अतिमनोहरे మిక్కిలి మనోహరము, अवयवे అవయవము, निर्णये నిర్ణయ

ము इयत्तायाम् హద్దు. अव्य० मध्ये అంతస్థు. లో, లోన, నడుమ, లోపల; प्रान्ते దగ్గఱ. अङ्गीकारे అంగీకారము. चित्ते చిత్తము, మనస్సు

अन्ति అన్తి, अव्य० समीपे దగ్గఱ

अन्ति అన్తిః, इ० स्त्री० नाट्योक्तौ ज्येष्ठभगिन्याम् నాట్యోక్తియందు అక్క

अप्त అప్తః, स्० न० यज्ञकार्ये యజ్ఞకార్యము.

अप्तु అప్తుః, उ० पु० शरीरे శరీరము, अभिलषितार्थे ఇష్టవస్తువు. अङ्गे అవయవము. उ० स्त्री० यज्ञीयपशौ యజ్ఞపశువు

अर्ति అర్తిః, इ० स्त्री० आर्त्याम् దుఃఖము, धनुष्कोटौ వింటికొప్పు.

अस्त అస్తః, अ० पु० अस्ताद्रौ క్రుంకుమెట్టు, క్రుంకు పడమితాల్పు, పడమటికొండ, పడమటి మల, సూర్యుఁడస్తమించుకొండ, लमात् सप्तमे गृहे లగ్నమునకు నేడవయిల్లు. त्रि० अवसिते నశించినట్టిది, नुत्ते త్రోయఁబడినది

अस्तम् అస్తమ్, अव्य० अदर्शने అస్తమిల్లుట, కనఁబడకుండుట, नाशे నాశము न० मृत्यौ మృత్యువు

अस्ति అస్తి, अव्य० सत्तायाम् ఉనికి.

अस्तु అస్తు, अव्य० असूयाऽभ्युपगमे అసూయతో నంగీకరించుట, సరే కానిమ్మనుట अनुमतौ అంగీకారము, असूयायाम् అసూయ. पीडायाम् దుఃఖము, प्रशंसायाम् ప్రశంస, प्रकर्षे అతిశయము, लक्षणे లక్షణము, असम्प्रश्नार्थे ఇప్పుడు కాదనుట, प्रतिक्षेपे ఆక్షేపము.

त ३ త 3

अहति. -ती అంహతిః -తీ. इ० ई० स्त्री० दाने ఇచ్చుట, रोगे వ్యాధి.

अकर्ता అకర్తా, ऋ० त्रि० अक्रिये చేయనివాఁడు, आत्मनि ఆత్మ.

अकृतम् అకృతమ్, अ० त्रि० नित्ये నిత్యమైనది, చేయఁబడనిది मोक्षे మోక్షము, अविहिते శాస్త్రముచే విధింపఁబడనిది, कारणे కారణమైనది, अप्रमेये ప్రమాణముల కందనిది, स्वयमजनिते స్వతః ఉత్పత్తి రహితము స్వతఃసిద్ధము स्वाभाविके సహజమయినది

अक्रतु అక్రతుః, उ० पु० निष्कामे కోరికలేనివాఁడు

अखातम् అఖాతమ్, अ० प्र० देवखातके పెద్దపల్లపుఁగుంట, మనుష్యులచేఁ ద్రవ్వఁబడని మడుఁగు, అగడ్త, అగడిత.

अगति అగతిః, इ० स्त्री० अनवबोधे అజ్ఞానము, ఎఱుఁగమి, गत्यभावे గతిలేమి

अगस्ति అగస్తిః, इ० पु० अगस्त्यऋषौ అగస్త్యఋషి, अतस्याम् అగిసె †

अग्रत అగ్రతః, अव्य० अग्रे చివర, प्रथमे మొదట पुरोऽर्थे ఎదుట.

अङ्कति అఙ్కతిః, इ० पु० अग्निहोत्रे అగ్నిహోత్రము, अम्बुजे పద్మము, अग्निहोत्रिणि అగ్నిహోత్రి, वायौ గాలి, वेधसि బ్రహ్మ. स्त्री० ज्वालायाम् మంట योनौ యోని.

अङ्कितम् అఙ్కితమ్, अ० त्रि० चिह्निते గుర్తు వేయఁబడినది గుర్తుగలది.

अङ्गति అఙ్గతిః, इ० पु० वह्नौ అగ్ని वेधसि బ్రహ్మ, विष्णौ విష్ణువు, अग्निहोत्रिणि అగ్నిహోత్రి.

अचिन्तम् అచిన్తమ్, अ० न० मरणे మరణము.

अचेता అచేతాః, स् त्रि० विवेकशून्ये వివేకములేనివాఁడు दुष्टचित्ते దుర్బుద్ధి.

अच्युत. అచ్యుతః, अ० पु० विष्णौ విష్ణువు; शङ्करे శంకరుఁడు, महाक्रतौ మహాయజ్ఞము. त्रि० स्थिरे నాశములేనిది, द्वादशेसर्गे పంద్రెండవ సృష్టి प्र० अप्रच्युतसच्चिदानन्दस्वाभावे ब्रह्मणि స్వరూపమునుండి జాఱుట యనునది

యెఱుఁగని సచ్చిదానందలక్షణములు గల బ్రహ్మపదార్థము, ఆత్మ

अजातम् అజాతమ్, अ० त्रि० जन्मरहिते ఉత్పత్తిలేనిది -ति· -తిః, इ० स्री० अनुत्पत्तौ ఉత్పత్తి లేమి, कार्यकारणानुपपत्तौ కార్యకారణముల అనుపపత్తి.

अजित అజితః, अ० पु० बुद्धभेदे ఒకబుద్ధుఁడు, हरौ విష్ణువు, जैनभेदे ఒక జైనుఁడు त्रि० अनिर्जिते గెలువఁబడనిది

अञ्झति అఞ్ఝతిః, इ० पु० मारुते వాయువు, अग्नौ అగ్ని.

अञ्चितः అఞ్చితః, अ० त्रि० पूजिते పూజింపఁబడినది, शोभने రమ్యము

अतीत అతీతః, अ० त्रि० मानप्रभेदे సంగీతమాన విశేషము, भूतकाले కడచిన కాలము अतिक्रम्य गते అతిక్రమించి పోయినది गते పోయినది

अत्यन्तम् అత్యన్తమ్, अ० न० भृशे అఱిముఱి, ఉద్దవడి, ఉద్దవిడి, ఉరవడి, ఎంతేని, ఎద్దెఱ, కడు, కరము, గట్టి, గాటము, చాల, తద్దయు, తలకొని, నెట్టన, నెఱి, పదపడి, పనివడి, పరువడి, పెద్దయు, పెలుచ, పెల్లు, పోరిపోరి, బలువిడి, బిట్టు, మిగుల, లలి, వారక, వావిరి, అధికముగా, మిక్కిలి त्रि० अधिके ఆధిక్యము గలది.

अत्युक्ति అత్యుక్తిః, इ० स्री० अलङ्कारभेदे అతిశయోక్త్యలంకారము, आरोपितकथने అసంభవముగాఁ జెప్పుట.

अदत्ता అదత్తా, आ० स्री० अपरिणीतायाम् పెండ్లికాని పడుచు -त्ति -త్తిః, इ० त्रि० बह्वाशिनि తిండిపోతు.

अदिति అదితిః, इ० स्री० उमायाम् పార్వతీదేవి, भूम्याम् భూమి, देवमातरि దేవతల తల్లి, అదితిదేవి; पुनर्वस्वाम् పునర్వసు, त्रि० अखण्डे ఖండము లేనిది, అఖండము -ती -తీ, ई० स्री० देवमातरि అదితి.

अद्भुतम् అద్భుతమ్, अ० न० उत्पातभेदे ఒక యుత్పాతము, विस्मये అబ్బురము, ఆశ్చర్యము. पु० रसभेदे అద్భుత రసము. अव्य० आकस्मिकार्थे ఆకస్మికము.

अद्वैतम् అద్వైతమ్, अ० त्रि० सजातीयविजातीयद्वितीयशून्ये पूर्णे परमात्मनि సజాతీయమైనదిగాని విజాతీయమైనదిగాని రెండవదేదియులేని పూర్ణమైన బ్రహ్మపదార్థము.

अधस्तात् అధస్తాత్, अव्य० योनौ యోని, अधोभागे క్రింద

अधीत అధీతః, अ० त्रि० कृताध्ययने అధ్యయనము చేసినట్టిది, చదువఁబడినది, प्राप्ते పొందఁబడినట్టిది. -तिः -తిః, इ० स्री० अध्ययने అధ్యయనము, పఠనము -ती -తీ, न्० पु० अधीतवति అధ్యయనము చేసినవాఁడు

अध्यस्त అధ్యస్తః, अ० त्रि० आरोपिते ఆరోపింపఁబడినది

अध्येतुम् అధ్యేతుమ్, अव्य० अध्ययनं कर्तुमित्यर्थे అధ్యయనము చేయుటకై, చదువుటకై.

अनन्त. అనన్తః, अ० पु० आदिशेषे ఆదిశేషుఁడు, केशवे విష్ణువు, बलदेवे బలరాముఁడు, अनन्तजिति బుద్ధగణములో నొకఁడు, सिन्दुवारे వావిలి †. न० आकाशे ఆకసము. त्रि० त्रिविधपरिच्छेदशून्ये परमात्मनि దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితమయిన పరమాత్మ, పరబ్రహ్మము, अविनाशिनि నాశములేనిది, निरवधिके మేరలేనిది, अपरिच्छिन्ने పరిచ్ఛేదము లేనిది, వస్త్వంతరశూన్యము. -न्ता -న్తా, आ० स्री० भूम्याम् భూమి, पार्वत्याम् పార్వతీదేవి, वायव्यदिशि వాయవ్యదిక్కు, शारिवायाम् సుగంధిపాల †. दुरालभायाम् తీఁటకసింద †. दूर्वायाम् గఱిక †. गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె †. आमलक्याम् ఉసిరిక †. हरीतक्याम् కరక †. अग्निमन्थे

ఈఁవలిది, पञ्चमीसप्तम्यर्थेषु च ఇవతలిదాని నుండి –యందు

अवस्तु అవస్తు, उं नं असद्वस्तुनि మిథ్యా పదార్థము, అనాత్మ

अवाप्त అవాప్తః, अंत्रिं प्राप्ते లభించినట్టిది –प्ति –ప్తిః, इं सीं प्राप्तौ లభించుట.

अवितम् అవితమ్, अंत्रिं रक्षिते కాపాడఁబడినది.–ता –తా, ऋंत्रिंरक्षके రక్షించెడివాఁడు

अवीतम् అవీతమ్. अं नं अनुमानप्रभेदे అనుమాన విశేషము.

अव्यक्तः అవ్యక్తః, अंपुंहरे శివుఁడు, हरौ విష్ణువు हिरण्यगर्भे హిరణ్యగర్భుఁడు मूर्खे మూర్ఖుఁడు, मन्मथे మన్మథుఁడు, सूक्ष्मशरीरे సూక్ష్మశరీరము; सुषुप्ते సుషుప్తి. नं सर्वकरणाविषये प्रत्यगात्मनि మనోబుద్ధ్యాదులకగోచరమయిన ప్రత్యగాత్మ. शब्दप्रवृत्तिनिमित्तैर्जातिगुणक्रियासम्बन्धै रहिते परमात्मनि శబ్దప్రవృత్తికి హేతువులుగానుండు జాతి గుణము క్రియ అను వీని సంబంధము లేని పరమాత్మ त्रिं अवयवरहिते అవయవరహితము, सूक्ष्मे సూక్ష్మము. नं प्रधाने ప్రకృతి మాయ, महदादिके మహత్తత్త్వము మొ॥ त्रिं अस्फुटे స్పష్టము కానిది

अव्याप्ति అవ్యాప్తిః, इं सीं अव्यापने వ్యాపింపకుండుట· लक्ष्यैकदेशे लक्षणस्य अवर्तने లక్ష్యముయొక్క ఏకదేశమున లక్షణము వ్యాపింపకుండుట యను దోషము

अशक्त అశక్తః, अं त्रिं असमर्थे అసమర్థుఁడు.

अशान्त అశాన్తః, अं त्रिं अन्तरिन्द्रियनिग्रहरहिते మనోనిగ్రహము లేనివాఁడు.

अशितम् అశితమ్. अं त्रिं भुक्ते తినఁబడినది, तृप्ते తృప్తినొందినది.

अशीति అశీతిః, इं सीं सङ्ख्याविशेषे तत् सङ्ख्येये च ఎనుబది ఎనుబదివస్తువులు

अशृतम् అశృతమ్: अंत्रिंअपक्के వండనిది పచ్చిది

अश्मन्तन् అశ్మన్తమ్, अं नं चुल्ल्याम् పొయ్యి अशुभे అశుభము मरणे మరణము अनवधौ అవధిలేమి, क्षेत्रे పొలము.

अश्रान्तम् అశ్రాన్తమ్, अं नं सन्तते ఎల్లప్పుడు त्रिं अश्रमे అలసటలేనిది

अश्रुत అశ్రుతః, अं त्रिं मूर्खे మూర్ఖుడు अनाकर्णिते వినఁబడనిది

अश्वता అశ్వతా, आंसींअश्वत्वे అశ్వత్వము, అశ్వభావము

असक्त అసక్తః, अं त्रिं सर्वसम्बन्धशून्ये ఎట్టి సంబధమును లేనిది कर्तृत्वाभिमानहीने కర్మలఁజేయునపుడు నేను కర్తననెడి భావములేనివాఁడు

असक्ति అసక్తిః, इंसीं सङ्गाभावे సంగము (సంబంధము) లేమి విరక్తి

असती అసతీ, ईंसींकुलटायाम् వ్యభిచారిణి

असित అసితః, अं पुं शनैश्चरे శని, कृष्णवर्णे నలుపురంగు, असितऋषौ అసితుఁడను ఋషి नं कासीसे అన్నభేది. त्रिं कृष्णवर्णवति నల్లనిది.

अस्मिता అస్మితా. आं सीं दृग्दर्शनशक्त्यो रेकात्मतायाम् దృక్కు-దర్శనము ఒకటే యనెడి బుద్ధి. ఒక క్లేశము

अस्वन्तम् అస్వన్తమ్, अं नं अश्मन्ते 'అశ్మన్తమ్' చూ

अहतम् అహతమ్, अं नं नवांशुके క్రొత్తబట్ట त्रिं अनाहते కొట్టఁబడనిది.

अहन्ता అహన్తా, आंसीं अहम्भावे అహంకారము

अहित అహితః, अं पुं शत्रौ శత్రువు त्रिं अपथ्ये అపథ్యము, హితముగానిది.

अहुत అహుతః, अं पुं ब्रह्मयज्ञाख्ये जपे

బ్రహ్మయజ్ఞమనఁబడు వేదపారము.

अहेतु అహేతుః. ఉం సం नारायण्याम् పిల్లపీఁచర †. त्रिं हेतुहीने హేతువులేనిది.

अक्षत అక్షతః,అంత్రిం अहिसिते హింసింపఁబడనిది. अव्रणे గాయపడనిది. దెబ్బతిననిది పుం బం लाजेषु పేలాలు. हरिद्राक्ततण्डुलेषु అక్షతలు. సేసఁబ్రాలు. ప్రం यवधान्ये యవధాన్యము. धान्ये ధాన్యము, नपुंसके నపుంసకుఁడు.–ता–తా.आंसीं पुरुषसंसर्गरहितायाम् పురుషసంసర్గములేని స్త్రీ. బ్రహ్మచారిణి

अक्षान्तिः అక్షాన్తిః. ఇం సీం ईर्ष्यायाम् .ఓర్వమిగా–

त ४ త 4

अंशुमती అంశుమతీ. ఈం సీం विदारिगन्धायाम् ముంట్యాకుపొన్న †. परदेवतायाम् పరదేవత

अकम्पित అకమ్పితః, అంపుం बौद्धगणाधिपविशेषे బౌద్ధుల ఒక అధిపతి

अग्निचित. అగ్నిచితః, అంపుం पितृभेदे ఒక పితృదేవత.–भूति.–భూతిః. ఇం పుం बौद्धभेदे ఒక బౌద్ధుఁడు –व्रतम्–వ్రతమ్, అం నం नृपते व्रतभेदे ప్రభువు చేసెడి ఒక వ్రతము.–ष्वात –ష్వాత్తః. అం పుం पितृदेवताभेदे ఒక పితృదేవత.

अग्न्युत्पात అగ్న్యుత్పాతః. అం పుం उत्कापातायग्निविकारे తోఁకచుక్క మున్నగు అగ్నివికారము

अङ्गारितम् అఙ్గారితమ్. అంనం पलाशकलिकोद्गमे మోదుగు మొగ్గఁ దొడుగుట త్రిం दग्धे కాలినది –ता–తా. आंसीं हसन्त्यम् కుంపటి. लतायाम् తీఁగె. नदीभेदे ఒకనది

अङ्गीकृतम् అఙ్గీకృతమ్, అం త్రిం उपगते అంగీకరింపఁబడినది.

अतर्कित అతర్కితః. అం త్రిం अविचारिते విచారిం(ఆలోచిం)పఁబడనిది.

अतन्द्रित అతన్ద్రితః. అంత్రిం अनलसे జాగరూకతగలవాఁడు

अतिकृति. అతికృతిః. ఇం సీం वृत्तभेदे ఒక వృత్తము. –क्रान्त –క్రాన్తః. అం త్రిం अतीते అతిక్రమించినది, దాఁటిపోయినది. कृतातिक्रमे అతిక్రమింపఁబడినది. –धृति. –ధృతిః. ఇంసీం एकोनविंशतिवर्णाया वृत्तौ పందొమ్మిది యక్షరములు గల వృత్తము, एकोनविंशतिसङ्ख्यायाम् పందొమ్మిది.–पत्ति –పత్తిః.ఇంసీం अतिक्रमणे అతిక్రమించుట. –पात –పాతః, అం పుం अतिक्रमे వరుస తప్పుట. క్రమము తప్పి అవలకు బోవుట –मुक्त –ముక్తః. అం పుం पुण्ड्रके పూవుల గురివెంద †. तिनिशे నెమ్మి † త్రిం निष्फले నిష్ఫలము. అవయవరహితము. निस्सङ्गे సంగరహితుఁడు. –रिक्त –రిక్తః, అంత్రిం समधिके హెచ్చైనది. -वक्ता –వక్తా. ఋం త్రిం वाग्मिनि ప్రశస్తముగా మాటలాడు వాఁడు.–व्याप्ति –వ్యాప్తిః, ఇంసీం अतिशयव्यापने లెస్సగా వ్యాపించుట. अलक्ष्ये लक्षणगमने ఇతర లక్ష్యమునందు లక్షణవ్యాప్తియను దోషము.

अत्याहितम అత్యాహితమ్. అంనంमहाभीतौ మిక్కిలి వెఱపు. जीवनानपेक्षिकर्मणि బ్రదుకును లక్ష్యపెట్టని సాహసకృత్యము.

अत्युषिता అత్యుషితా. ఆం సీం गुदमलभेदे పిట్టగట్టిన పెంటిక

अधरत –स्तात् అధరతః –స్తాత్. अव्यं अधोभागे క్రింద క్రిందనుండి.

अधिकृत అధికృతః, అం త్రిం अध्यक्षे అధిపతి, व्यापारिते ప్రవృత్తిగలది. कृताधिकारद्रव्ये చేయఁబడిన అధికారముగలది –गत –గతః, అం త్రిం प्राप्ते పొందఁబడినది.–पति. –పతిః, ఇం పుం अधिपे యజ

మానుఁడు, राज्ञि రాజు. -भूतम् -భూతమ్, अ० न० सकलभूतसमुदाये సకలభూతములు -वक्ता-వక్తా, ऋ०पु०न्यायवादिनि న్యాయవాది -ष्ठाता -ష్ఠాతా, ऋ० त्रि० अध्यक्षे అధ్యక్షుఁడు. -ष्ठित -ష్ఠితః, अ० त्रि० उपरिनिषण्णे పైనఁగూర్చుండినవాఁడు, स्थापिते ఉంచఁబడినది,నిలుపఁబడినది आश्रिते ఆశ్రయింపఁబడినది ఆశ్రయించినది -क्षिप्त -క్షిప్తః, अ०त्रि० कुत्सिते నిందింపఁబడినవాఁడు, भर्त्सिते అదలఁగొట్టఁబడినవాఁడు. निहिते ఉంచఁబడినది, तिरस्कृते తిరస్కరింపఁబడినది

अधोगति అధోగతిః, इ०स्त्री० हीनदशायाम् హీనదశ, నీచస్థితి. नरके నరకము, अधर्मेण सुतलादिषु गमने అధర్మముచేఁ గ్రిందిలోకములకుఁబోవుట.

अध्यापितः అధ్యాపితః, अ०त्रि० पाठिते చదివింపఁబడినది -सित -సితః, अ० त्रि० निषेविते సేవింపఁబడినది. अधिष्ठिते అధిష్ఠింపఁబడినది ఆరోపింపఁబడినది.

अध्युषित అధ్యుషితః, अ० त्रि० उषिते నివసించినది.

अनागत అనాగతః, अ०त्रि०आगामिनि భవిష్యత్తు. अनायाते రానట్టిది, अज्ञाते తెలియఁబడనిది -दृतम् -దృతమ్, अ०त्रि० तिरस्कृते తిరస్కరింపఁబడినది -यस्त -యస్తః अ० त्रि० आयासरहिते ఆయాసములేనిది -रतम् -రతమ్, अ० न० नित्ये ఎడతెగనియునికి. त्रि०तद्वति ఎడతెగనిది.-वृत्ति -వృత్తిః, इ० स्त्री० पुनर्जन्माभावे మరలపుట్టుకలేమి -हतम् -హతమ్, अ० न० हृदयस्थ द्वादशदले चक्रे పండ్రెండుదళములు గలిగి హృదయమునందుండెడి చక్రము त्रि० नूतनवस्त्रे క్రొత్తబట్ట. आघातरहिते కొట్టఁబడనిది. पु० ध्वनिविशेषे అనాహతధ్వని మధ్యమావాక్కు.

अनिकेत అనికేతః, अ० त्रि० नियतनिवासरहिते నియమితమైన నివాసములేనివాఁడు. सन्यासिनि సంన్యాసి. -भृत -భృతః, अ० त्रि०चपले చపలుఁడు, నీతిలేనివాఁడు. -रुक्तम् -రుక్తమ్. अ० त्रि० वाचामगोचरे వాక్కున కందనిది.

अनुकर्ता అనుకర్తా, ऋ० पु० अनुकृतियुक्ते అనుక(స)రించెడివాఁడు. -कृति -కృతిః, इ० स्त्री० अनुकरणे అనుకరించుట, పోలుట. -क्रान्त -క్రాన్తః अ० त्रि० अनुक्रमेणोक्ते క్రమముగాఁజెప్పఁబడినది -गत -గతః, अ० त्रि० सेवके సేవకుఁడు; पश्चाद्व्याप्ते వెంటఁబోవునది, नियते తప్పకుండునది. -गति -గతిః, इ० स्त्री० पश्चाद्गमने వెంటఁబోవుట. -चितम् -చితమ్, अ०त्रि०अयोग्ये తగనిది. -ज्ञात. -జ్ఞాతః, अ० त्रि० अनुमते సెలవుపొందినవాఁడు. -दात्त -దాత్తః, अ० पु० स्वरभेदे ఒకస్వరము. -द्रुत. -ద్రుతః, अ० त्रि० अनुगते వెంబడించినవాఁడు. न० तालविशेषे ఒకతాళము -नीत -నీతః.अ० त्रि० कृतानुनये ఊఱడింపఁబడినవాఁడు. -पेत -పేతః,अ०त्रि०मामुपनयस्वेत्युपनयनार्थमनुपसन्ने నన్నుపనీతునిఁ జేయుమని ఉపనయనమునకై గురువును జేరనివాఁడు; अननुगते అనుసరింపనివాఁడు; एकाकिनि ఒంటరి. -भुक्त.-భుక్తః, अ०त्रि०कृतानुभवे అనుభవింపఁబడినట్టిది.-भूतः -భూతః; अ० त्रि० परिचिते పరిచయమైనట్టిది; कृतानुभवे అనుభవింపఁబడినట్టిది.-भूतिः -భూతిః, इ० स्त्री० अनुभवे అనుభవము; ज्ञाने జ్ఞానము. -मतः -మతః, अ० त्रि० अनुज्ञाते అంగీకరింపఁబడినది, कृतोत्साहे ఉత్సాహపఱుపఁబడినవాఁడు. -मता -మతా, आ०स्त्री० इक्ष्वालिकायम् మొదవగడ్డి †. -मति

–మతిః, ఇం సీం एककलाहीनेन्दुपूर्णिमायाम् ఒక కళ తక్కువైన చంద్రుఁడుగల పూర్ణిమ, अनुज्ञायाम् అనుజ్ఞ. –मन्ता–మన్తా, ఋం పుం अनुमतिदातरि ఆమోదించెడివాఁడు, साक्षिरूपात्मनि సాక్షిస్వరూపుఁడుగా నుండెడి ఆత్మ –मिति –మితిః, ఇం సీం अनुमाने అనుమానము –युक्त –యుక్తః, అం పుం भृतकाध्येतरि వేతనమిచ్చి చదువుకొనెడివాఁడు త్రిం पृष्टे అడుగఁబడినది –योक्ता –యోక్తా, ఋం పుం भृतकाध्यापके వేతనము దీసికొని చదువుచెప్పెడివాఁడు త్రిం प्रश्नकर्तरि ప్రశ్న చేసెడివాఁడు. –रक्त –రక్తః, అం త్రిం अनुरागवति అనురాగము గలవాఁడు –रक्ति –రక్తిః, ఇం సీం अनुरागे అనురాగము. –रत. –రతః, అం త్రిం अनुरागयुते అనురాగముగలవాఁడు. –रति –రతిః, ఇం సీం अनुरागे అనురాగము. –वक्ता –వక్తా, ఋం త్రిం अनुवादके అనువాదకుఁడు, అనుసరించి పలికెడివాఁడు –वर्ती –వర్తీ, న్ం త్రిం अनुकूले అనుకూలుఁడు. –वात. –వాతః, అం పుం शिष्यदेशाद्गुरुदेशमागच्छति व यौ శిష్యుఁడున్న ప్రదేశమునుండి గురువున్న ప్రదేశమునకు వచ్చెడి గాలి –वित्त –విత్తః, అం త్రిం उपलब्धे పొందఁబడినది, ज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది –वित्ति –విత్తిః, ఇం సీం प्राप्तौ పొందుట, अवगतौ ఎఱుఁగుట, కనిపట్టుట –वृत्त వృత్తః, అం త్రిం प्रविष्टे ప్రవేశించినట్టిది, व्याप्ते వ్యాపించినట్టిది, पालिते పోషింపఁబడినట్టిది, अनुवृत्तियुक्ते అనువృత్తి(చూ)గలది –वृत्ति –వృత్తిః, ఇం సీం प्रवाहरूपेणानुगतौ ప్రవాహరూపమున నడచుట, अनुरोधे అనుసరించిపోవుట, आनुकूल्ये అనుకూలముగా నుండుట, सेवायाम् సేవ; अन्वये అన్వయము. –व्रत –వ్రతః అం త్రిం श्रद्धायुते విశ్వాసముగలవాఁడు –षक्त –షక్తః అం త్రిం अनुगते వెంబడించినవాఁడు –ष्ठितम् –ష్ఠితమ్, అం త్రిం कृते చేయఁబడినది. –सृत –సృతః, అం త్రిం उपासिते ఉపాసింపఁబడినది, कृतानुसरणे అనుసరింపఁబడినది అనుసరించినది. –स्मृति స్మృతిః, ఇం సీం ध्याने ధ్యానము, पञ्चमवेदस्थपञ्चरत्नेष्वन्यतमे భారత పంచరత్నములలో నొకటి. –स्यूत –స్యూతః, అం పుం आनाये వల. త్రిం अनुसन्तते ఎడతెగనిది

अनेकता అనేకతా, అం సీం नानात्वे అనేకత్వము, అనేకముగా నుండుట. –कान्त కాన్తః, అం త్రిం अनियते నియతముగానిది, अनतिशये అధికము గానిది

अनैचिती అనైచితీ, ఈం సీం लोकमर्यादातितिक्रमे లోకమర్యాద నతిక్రమించుట అయోగ్యత, असत्ये అసత్యము

अन्तरितम् అన్తరితమ్ అం త్రిం व्यवहिते మఱుఁగు చేయఁబడినది, नष्टे నశించినట్టిది, व्यवकलिताङ्के తీసివేయఁబడిన యంకె –गतम् –గతమ్ అం త్రిం विस्मृते మఱవఁబడినది, मध्यगते నడుమఁ బొందఁబడినది, ఇమిడినది. –ज्योति –జ్యోతిః షం నం अन्तरात्मनि అంతరాత్మ. త్రిం अन्तरेव दृष्टिविशिष्टे లోపలనే దృష్టి(లో చూపు)గలవాఁడు –भूतम् –భూతమ్, అం త్రిం अन्तर्गते అన్తర్గతము –हितम् –హితమ్, అం త్రిం तिरोभूते మఱుఁగువడినది

अन्त्यजात అన్త్యజాతః, అం పుం शूद्रे శూద్రుఁడు, चण्डाले చండాలుఁడు. –ति –తిః, ఇం సీం हीनजातौ హీనజాతి, నీచజన్మ

अन्यभृत అన్యభృతః, అం పుం परभृते కోయిల.

अन्वायत्त అన్వాయత్తః అం త్రిం अनुगते వెంబడించినది –हितम् –హితమ్ అం త్రిం कृतान्वाधौ ఫలానావాని కీయవలసినదని చెప్పి ఒకడు ఒకనికడ నుంచిన వస్తువు.

अन्वीक्षितम् అన్వీక్షితమ్, अ० त्रि० विचारिते విచారింపఁబడినది अन्वेषितम् అన్వేషితమ్, अ० त्रि० गवेषिते వెదకఁబడినది

अपकीर्ति అపకీర్తిః, इ० स्त्री० अपयशसि చెడుపేరు —कृत —కృతః, अ० त्रि० अपकारिणि అపకారి न० अपकारे చెఱుపు —कृति —కృతిః, इ० स० अपकारे అపకారము. —गत —గతః, अ० त्रि० मृते మరణించినది, पलायिते పాఱిపోయినది, दूरीभूते దూరమయినది. —गति —గతిః, इ० स्त्री० दुर्गतौ దుర్గతి. —घात —ఘాతః, अ० पु० अपहनने కొట్టుట, దెబ్బ —चितम् —చితమ్, अ० त्रि० पूजिते పూజింపఁబడినది, व्ययिते వ్యయము సేయఁబడినది, हीने క్షీణించినది —चिति —చితిః, इ० स्त्री० पूजायाम् పూజ, निष्कृतौ ప్రాయశ్చిత్తము, हानौ హాని, క్షీణించుట, व्यये వ్యయము, నాశము. —ध्वस्त —ధ్వస్తః, अ० त्रि० अवचूर्णिते పొడిగాఁ జేయఁబడినది निन्दिते నిందింపఁబడినది; परित्यक्ते విడువఁబడినది —नीत —నీతః, अ० त्रि० दूरीकृते తొలఁగింపఁబడినది हृते ఎత్తికొనిపోఁబడినది. —नुति —నుతిః, इ० स्त्री० खण्डने ఖండించుట. —नुत्ति —నుత్తిః इ० स्त्री० दूरीकरणे తొలఁగించుట, प्रायश्चित्ते ప్రాయశ్చిత్తము. —न्नति —వ్నతిః, इ० स्त्री० निष्फलत्वबुद्धौ నిరాశఁజెందుట. —रक्त —రక్తః, अ० त्रि० अननुकूले అనుకూలము గానిది, विरक्ते విరాగమునొందినది. —रति —రతిః, इ० स्त्री० निवृत्तौ నివృత్తి, మఱలుట —रान्त —రాన్తః, अ० त्रि० पाश्चात्ये పాశ్చాత్యుఁడు, समुद्रमध्यदेशवर्तिजने సముద్రమధ్యదేశమునయుండెడి జనము. —र्याप्तम् —ర్యాప్తమ్, अ० त्रि० असमर्थे సమర్థము కానిది पर्याप्तिशून्ये చాలనిది, अपरिमिते అపరిమితము. —वृति —వృతిః, इ० स्त्री० आवरणे కప్పుట. —वृत्त —వృత్తః, अ० त्रि० पराङ्मुखीभूते పెడమొగము పెట్టినవాఁడు, వెనుకకు మఱలినవాఁడు —स्नात —స్నాతః, अ० त्रि० मृतमुद्दिश्य स्नाते जने మృతుని నుద్దేశించి స్నానముచేసినవాఁడు, सत्कारार्थ स्नापिते मृते సంస్కారముకొఱకు స్నానము చేయింపఁబడిన శవము —स्मृति —స్మృతిః, इ० स्त्री० अपस्मारे 'అపస్మారః' చూ —हत —హతః, अ० त्रि० अपनीते తొలఁగింపఁబడినది, नष्टे నశించినట్టిది. —हति —హతిః, इ० स्त्री० विनाशे వినాశము. —हन्ता —హన్తా, ऋ० त्रि० विनाशयितरि నాశముచేసెడివాఁడు —हर्ता —హర్తా, ऋ० त्रि० अपहारिणि అపహారి(దొంగిలిం)చెడివాఁడు. —हृत —హృతః, अ० त्रि० अपनीते తొలఁగింపఁబడినది, कृतापहारे అపహరింపఁబడినది. —हृति —హృతిః, इ० स्त्री० अपहरणे దొంగిలుట —ह्नुति —హ్నుతిః, इ० स्त्री० अलङ्कारभेदे ఒక యలంకారము, अपलापे మోసపుమాట, अपनयने త్రోసిపుచ్చుట నిషేధించుట

अपाकृतम् అపాకృతమ్, अ० त्रि० त्यक्ते విడువఁ(తొలఁగింపఁ)బడినది —कृति —కృతిః, इ० स्त्री० विकारे వికారము, अपाकरणे తొలఁగించుట ऋणविमुक्तौ అప్పుదీర్చుట. —प्पति —ప్పతిః, इ० पु० समुद्रे సముద్రము; अप्पतौ వరుణుఁడు —वृत —వృతః, अ० त्रि० स्वतन्त्रो స్వతంత్రుఁడు, उद्घाटिते తెఱవఁబడినది, पिहिते కప్పఁబడినది. —वृत्त —వృత్తః, अ० त्रि० परावृत्ते వెనుకకుమఱలినది.

अपिहितम् అపిహితమ్, अ० त्रि० आच्छादिते కప్పఁబడినది.

अपूर्वता అపూర్వతా, आ० स्त्री० प्रमाणान्तराविषयीकरणरूपे षड्विधलिङ्गेषु तृतीयलिङ्गे ఇతర ప్రమాణములచే నెఱుఁగఁబడుటయను

నది లేనట్టి స్వరూపము గల యొకలింగము, షడ్విధలింగములలో మూడవది

अपेक्षित అపేక్షితః, అం త్రిం अभिलषिते కోరఁబడినట్టిది.

अपोहितम् అపోహితమ్, అం త్రిం अपाकृते 'అపాకృతమ్' చూ

अप्रमत्त అప్రమత్తః, అం త్రిం सावधाने జాగరూకత (ఎచ్చరిక) గలవాఁడు —शस्तम् —శస్తమ్, అం త్రిం अविहिते శాస్త్రముచే విధింపఁబడనిది. —स्तुतम् —స్తుతమ్, అం త్రిం प्रकरणाप्राप्ते ప్రకరణవిరుద్ధము, సందర్భములేనిది, అసంగతము. —हतम् —హతమ్, అం త్రిం हलाद्यकृष्टभूमौ దున్నని నేల.

अप्राकृत అప్రాకృతః, అం త్రిం अलोक-सामान्ये లోకసామాన్యముగానిది, ప్రకృతిజన్యముగానిది, దివ్యమయినది.

अभिकृति. అభికృతిః, ఇం స్త్రీం पञ्चविंशच्छन्दसि ఇరువదియైదవ ఛందస్సు, पञ्चविंशति-सङ्ख्यायाम् ఇరువదియైదు. —क्लृप्त —క్లృప్తః, అం త్రిం अभिसमर्थिते చక్కఁగా సమర్థింపఁబడినది, अभिप्रकाशिते తెల్లగాఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడినది, వెలువరింపఁబడినది. —गतः —గతః, అం త్రిం सेविते సేవింపఁబడినది. —गतिः —గతిః, ఇం స్త్రీం आश्रयणे ఆశ్రయించుట. —गीतम् —గీతమ్, అం నం शोभनगीते చక్కని గానము (పాట). —घात —ఘాతః, అం పుం प्रहारे కొట్టుట, దెబ్బ; सम्बन्धे సంబంధము. —घातिः —ती —ఘాతిః —తీ, ఇం న్ం పుం रिपौ శత్రువు. —जात. —జాతః, అంపుం साङ्गवेदाध्यायिनि సాంగముగా వేదమును జదివినవాఁడు. త్రిం कुलीने గొప్పవంశమునఁ బుట్టినవాఁడు, पण्डिते పండితుఁడు, न्याय्ये న్యాయముఁ దప్పనిది· —जित. —జిత్, అం పుం 'अभिजित्' ప్రా 'అభిజిత్' చూ —तप्त —తప్తః, అం త్రిం पीडिते బాధింపఁబడినవాఁడు. —द्रुत —ద్రుతః, అం త్రిం कृताभिद्रवणे పాటిపోయినవాఁడు. —नीतम् —నీతమ్, అం త్రిం संस्कृते సంస్కరింపఁబడినది, न्याय्ये న్యాయము దప్పనిది, యుక్తము, अमर्षवति కోపముగలది. —नीति —నీతిః, ఇం స్త్రీం अभिनये అభినయించుట, कृपायाम् దయ. —नेता —నేతా, ఋం పుం अभिनयकर्तरि అభినయించెడివాఁడు. —प्रेत —ప్రేతః, అం త్రిం सम्मते సమ్మతము, अभीष्टे కోరఁబడినది. —भूत —భూతః, అం త్రిం इतिकर्तव्यता-विमूढे కర్తవ్యము దోఁపనివాఁడు, अवमानिते అవమానింపఁబడినవాఁడు. —भूति. —భూతిః, ఇం స్త్రీం अभिभवे తిరస్కారము. —मत —మతః, అం త్రిం अभिप्रेते 'అభిప్రేతః' చూ —यात —యాతః, అం త్రిం स्वय-प्राप्ते స్వయముః ప్రాప్తించినది —याति యాతిః, ఇం పుం शत्रौ శత్రువు —युक्त —యుక్తః, అం త్రిం तत्परे అత్యాసక్తిఁగలవాఁడు, परै रुद्धे శత్రువులచే నడ్డగింపఁబడినవాఁడు; ज्ञानिनि తత్త్వవేత్త; प्रति-वादिनि ప్రతివాది —योक्ता —యోక్తా, ఋం పుం विवादकर्तरि వివాదకర్త, వాది. —व्यक्त —వ్యక్తః, అం త్రిం सर्वत. प्रत्यक्षे చక్కఁగా గోచరమైనట్టిది —व्यक्ति —వ్యక్తిః, ఇం స్త్రీం प्रत्यक्षे గోచరమగుట; प्रतिबिम्बे ప్రతిబింబము. —व्याप्ति —వ్యాప్తిః, ఇం స్త్రీం सर्वतो व्याप्तौ అంతటను వ్యాపించుట. —शस्त —శస్తః, అం త్రిం अगम्यागमनादि-दूषिते పరస్త్రీగమన బ్రహ్మహత్యాది దోషములచే నిందింపఁబడినవాఁడు, मृषापवाद-ग्रस्ते లేని దోషము ఆరోపింపఁబడినవాఁడు పుం नृपे రాజు. —शस्ति —శస్తిః, ఇం స్త్రీం याचनायाम् యాచించుట, लोकापवादे లోక

నింద. -षिक्त.-షిక్తః,అం॰త్రిం॰अभिषेचिते అభిషేకింపఁబడినవాఁడు -षुतम् -షుతమ్, అం॰నం॰काञ्जिके పులియఁబెట్టిన కడుగునీళ్లు, కలి. -ष्टुतम -ష్టుతమ్, అం॰త్రిం॰ प्रणुते స్తోత్రము చేయఁబడినది -हत -హతః, అం॰త్రిం॰ताडिते కొట్టఁబడినది, विद्धे రంధ్రము వేయఁబడినది. -हितम् -హితమ్, అం॰త్రిం॰भाषिते చెప్పఁబడినది.

अभीप्सितम् అభీప్సితమ్, అం॰త్రిం॰ प्रियवस्तुनि ఇష్టవస్తువు.

अभ्यनूक्तम् అభ్యనూక్తమ్, అం॰త్రిం॰प्रकाशिते ప్రకటింపఁబడినది -मित -మితః, అం॰త్రిం॰ रोगिणि రోగి. -र्हित -ర్హితః, అం॰త్రిం॰ उचिते యోగ్యుఁడు, श्रेष्ठे శ్రేష్ఠుఁడు

अभ्यागत అభ్యాగతః,అం॰పుం॰अतिथौ అతిథి, दृष्टपूर्वे गृहागते పూర్వము చూడఁబడి యింటికి వచ్చిన యతిథి. త్రిం॰ सम्मुखागते ఎదుటికి వచ్చినవాఁడు. -घात -ఘాతః, అం॰పుం॰ चौर्याद्यनर्थोपदेशे దొంగతనము మున్నగు ననర్థముల నుపదేశించుట. దురవ్యాసములలోనికిదింపుట. -हित -హితః, అం॰త్రిం॰वृद्धिगते వృద్ధినొందినది పుం॰ इन्धनादिभिरुपचितेऽग्नौ ప్రజ్వలింపఁజేయఁబడిన యగ్ని

अभ्युदित. అభ్యుదితః, అం॰పుం॰ सूर्योदयकाले सुप्ते సూర్యోదయకాలమునఁ నిద్రించువాఁడు. प्रकाशिते ప్రకటమయినట్టిది -द्यतम् -ద్యతమ్, అం॰త్రిం॰ अयाचितोपनीतेऽन्नादौ యాచింపకయే లభించినట్టి యన్నము మున్నగునది. आभिमुख्येन स्थापिते ఎదుటఁ బెట్టఁబడినది -पेत -పేతః, అం॰త్రిం॰ स्वीकृते అంగీకరింపఁబడినది.

अभ्यूहित అభ్యూహితః, అం॰త్రిం॰ ज्ञाते కనిపట్టఁబడినది

अभ्रलिप्ती అభ్రలిప్తీ, ఈం॰సీం॰अल्पैरभ्रैर्लिप्ताया दिवि కొద్ది కొద్ది మబ్బులచే వ్యాపింపఁబడిన యాకాశము.

अम्बूकृतम् అమ్బూకృతమ్, అం॰నం॰सनिष्ठीववाचि తుంపురులతోఁగూడినమాట

अयन्त्रितम् అయన్త్రితమ్ అం॰త్రిం॰ निरर्गले అడ్డులేనిది -स्कान्त -స్కాన్తః, అం॰పుం॰ चुम्बकाश्मनि సూదంటుఱాయి.

अयाचितम् అయాచితమ్, అం॰నం॰अमृतवृत्तौ యాచింపక జీవించుట త్రిం॰ याचनं विना लब्धे యాచింపక లభించినట్టిది

अरुन्धती అరున్ధతీ, ఈం॰సీం॰ वसिष्ठभार्यायाम् అరంజోతి, వసిష్ఠుని భార్య. जिह्वाग्रे నాలుక కొన.

अर्कव्रतम् అర్కవ్రతమ్, అం॰నం॰राज्ञा व्रतविशेषे పన్నువసూలు చేయుట. -लता -లతా, ఆం॰సీం॰ जातधातक्याम् సురగుడు †.

अर्थपति అర్థపతిః, ఇం॰పుం॰ कुबेरे కుబేరుఁడు, राज्ञि రాజు.

अर्थापत्तिः అర్థాపత్తిః, ఇం॰సీం॰ अलङ्कारभेदे ఒక యలంకారము, जीवतश्चैत्रस्य गृहाभावदर्शनेन बहिर्भावस्यादृष्टस्य कल्पनायाम् ఆఱు ప్రమాణములలో నొకటి. బ్రదికియున్న చైత్రుఁడు ఇంటిలోఁ గనఁబడకుండుటను బట్టి వెలుపల వానియునికిని ఊహించుట

अर्धतिक्त అర్ధతిక్తః, అం॰పుం॰ नेपालनिम्बे నేపాళవేము †

अर्शोऽहित అర్శోఽహితః, అం॰పుం॰ भल्लातके జీడి †, सूरणे కంద †.

अलङ्कर्ता అలఙ్కర్తా, ఋం॰పుం॰ अलङ्करिष्णौ శృంగారించుకొను స్వభావము గలవాఁడు -ङ्कृत -ఙ్కృతః, అం॰త్రిం॰भूषिते అలంకరింపఁబడినవాఁడు. -ङ्कृति -ఙ్కృతిః, ఇం॰సీం॰भूषणे ఆలంకారము, సొమ్ము. అలంకరించుట, उपमादिषु ఉపమాద్యలంకారము

—सता —సతా, आ० सी० आलस्ये సోమరి తనము. —क्षित. —క్షితః, अ० त्रि० अज्ञाते ఎఱుఁగఁబడనిది.

अवगतम् అవగతమ్, अ० त्रि० विदिते తెలియఁబడినది. —गति. —గతిః, इ० सी० ज्ञाने జ్ఞానము, ఎఱుఁగుట —गीत —గీతః, अ० त्रि० लोकगर्हिते నలుగురిచేత నిందింపఁబడినవాఁడు, मुहु दृष्टे మాటిమాటికి చూడఁబడినవాఁడు मुहुर्गीते మరలమరల గానము చేయఁబడినది, दुष्टे దుష్టుఁడు पु० जनापवादे లోకనింద. —घात. ఘాతః, अ० पु० अवहनने వడ్లు మున్నగువానిని దంచుట ताडने దెబ్బ —ज्ञातम् —జ్ఞాతమ్. अ० त्रि० अवमानिते అవమానింపఁబడినది. न० अशुभे అ(ఓ)గాత్యము, చెఱుపు. —दातः —దాతః, अ० पु० श्वेते తెలుపువన్నె, पीते పసుపువన్నె. त्रि० शुक्लगुणविशिष्टे తెల్లనిది, पीतवर्णवति పచ్చనిది, मनोज्ञे రమ్యము, निर्मले నిర్మలము. —धूत. —ధూతః, अ० त्रि० उत्क्षिप्ते చిమ్మఁబడినది, सर्वबन्धविनिर्मुक्ते ज्ञानिनि అన్నిబంధములనుండి చక్కఁగా విడివడిన జ్ఞాని. అవధూత, तिरस्कृते తిరస్కరింపఁబడినది, निवर्तिते మఱలింపఁబడినది, वायौ వాయువు, अतिवर्णाश्रमिणि వర్ణాశ్రమముల కతీతుఁడయినవాఁడు. —धृत —ధృతః, अ० त्रि० आकर्णिते వినఁబడినది; निश्चिते నిర్ధారింపఁబడినది —धृति —ధృతిః, इ० सी० अवधारणे 'అవధారణమ్' చూ॥ —ध्वस्तम् —ధ్వస్తమ్, अ० त्रि० अवचूर्णिते పొడిచేయఁబడినది; परित्यक्ते విడువఁబడినది, निन्दिते నిందింపఁబడినది. —नत —నతః, अ० त्रि० आनते క్రిందికి వంగినది; नम्रे అణఁకువగలవాఁడు. —नति —నతిః, इ० सी० विनये నమ్రత, అణఁకువ —निक्त —నిక్తః, अ० त्रि० क्षालिते కడుగఁబడినది —पात —పాతః, अ० पु० रन्ध्रे రంధ్రము, निपाते క్రిందఁబడుట, गजग्रहणगर्ते ఏనుఁగులనుఁబట్టెడు గొయ్యి. —प्लुत —ప్లుతః, अ० त्रि० अवतीर्णे దిగినట్టిది, सहसाऽवतीर्णे అకస్మాత్తుగా వచ్చిపడినట్టిది —मतम् —మతమ్, अ० त्रि० अवमानिते అవమానింపఁబడినది. —मन्ता —మన్తా, ऋ० त्रि० अवमानकर्तरि అవమానించెడివాఁడు. —रत —రతః, अव्य० पश्चादर्थे తరువాత, వెనుక. —रति —రతిః, इ० सी० उपरामे చాలించుట. —रस्तात् —రస్తాత్, अव्य० पश्चादर्थे వెనుక. —लिप्त —లిప్తః, अ० त्रि० गर्वेण विवेकहीने గర్వముచే వివేకము చెడినవాఁడు, कृतालेपने పూయఁబడినది, అలుకఁబడినది. —सक्त: —సక్తః, अ० त्रि० लग्ने తగిలినట్టిది, కలసినట్టిది. —सितम् —సితమ్ अ० त्रि० परिपक्वमर्दितधान्ये నూర్చిన ధాన్యము; अवसानं गते సమాప్తినొందినది; विदिते తెలియఁబడినది, निश्चिते నిశ్చయింపఁబడినది. —स्थितम् —స్థితమ్. अ० त्रि० आसीने కూర్చుండినది. स्थिते ఉండినది. दृढे దృఢమయినది. —स्थिति. —స్థితిః, इ० सी० अवस्थाने ఉనికి, స్థితి. —हस्त —హస్తః, अ० पु० हस्तपृष्ठे ముంజేయి. —हितम् —హితమ్, अ० त्रि० सावधाने ఎచ్చరికగలది, विज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది, प्रवेशिते ప్రవేశపెట్టఁబడినది, निहिते ఉంచఁబడినది. —हेत —హేతః, अ० पु० विमीतके తాండ్రి. —क्षुतम् —క్షుతమ్, अ० न० उपरिकृतक्षुते పైనఁ దుమ్ముట.

अवारित అవారితః, अ० त्रि० अकृतवारणे అడ్డగింపఁబడనివాఁడు.

अविकृति అవికృతిః, इ० सी० मूलप्रकृतौ మూలప్రకృతి. त्रि० विकृतिभिन्ने వికారములకు వేఱైనది. —गीतम् —గీతమ్, अ० त्रि० अनिन्दिते ప్రశస్తమైనది. —ज्ञातम्

–ज्ञातम् –జ్ఞాతమ్. अ० त्रि० अविदिते ఎఱుఁగఁబడనిది. परमात्मनि పరమాత్మ. –दितम् –దితమ్. अ० त्रि० अव्याकृते మూలప్రకృతి. अज्ञाते ఎఱుఁగబడనిది. –नत –నతః. अ० त्रि० उन्नते ఎత్తైనది వంగనిది. –नीत. –నీతః. अ० त्रि० समुद्धते అణఁకువలేనివాఁడు. –नीता –నీతా. आ० सी० कुलटायाम् లంజుటాలు. –भक्तम् –భక్తమ్. अ० त्रि० अभिन्न వేఱు వేఱుగా నుండనట్టిది. బ్రహ్మము. ఆత్మ. –मुक्तम् –ముక్తమ్. अ० न० काश्याम काశీక్షేత్రము. –रतम् –రతమ్. अ० न० सन्तते ఎడతెగవియునికి. त्रि० तद्वति ఎడతెగనియునికిగలది. –रति –రతిః. इ० सी० विषयासक्त्याम् విషయాభిలాష. –श्रान्तम् –శ్రాన్తమ్. अ० न० अनवरते ఎడతెగనియునికి. त्रि० विश्रान्तिरहिते విశ్రాంతి (విరామము) లేనిది –श्वस्तः –శ్వస్తః. अ० त्रि० विश्वासानर्हे నమ్మఁదగనిది.

अवेक्षिता అవేక్షితా. ऋ० त्रि० सावधाने హెచ్చరికగలవాఁడు.

अव्याकृतम् అవ్యాకృతమ్. अ० न० अनिर्वाच्ये प्रधाने అనిర్వాచ్యమైన మూలప్రకృతి.

अशक्तता అశక్తతా. आ० सी० असमर्थतायाम् శక్తిలేమి –ङ्कितम् –ఙ్కితమ్. अ० त्रि० असन्दिग्धे సందేహములేనిది.

अशाश्वतः అశాశ్వతః. अ० त्रि० दृष्टनष्टप्राये క్షణికము. అస్థిరము.

अशिक्षित అశిక్షితః. अ० त्रि० अनिपुणे శిక్షణలేనట్టివాఁడు. అయోగ్యుఁడు.

अश्मजाता అశ్మజాతా. अ० सी० पुत्रधात्र्याम् పుత్రదాత్రి †.

अश्वतिक्त. అశ్వతిక్తః. अ० पु० तृणनिम्बे నేలవేము †. –पति –పతిః. इ० पु० कैकेये కైకేయరాజు.

अष्टमूर्ति అష్టమూర్తిః. इ० पु० शिवे పంచభూతములు సూర్యుఁడు చంద్రుఁడు జీవుఁడు అనెడి యెనిమిది రూపములుగల శివుఁడు. పరమేశ్వరుఁడు.

अष्टारक्त అష్టారక్తః. अ० पु० क्षुद्रापमार्गे ఎఱ్ఱయుత్తరేను †.

असवीतः అసంవీతః. अ० त्रि० दिगम्बरे వస్త్రరహితుఁడు. –स्कृत –స్కృతః. अ० त्रि० अनुपनीते వడుగుగానివాఁడు, सस्कारविहीने సంస్కారము (శుద్ధి) లేనిది –स्तुत –స్తుతః. अ० त्रि० अपरिचिते పరిచయములేనివాఁడు. अन्यस्मिन् పరాయివాఁడు. –हतः –హతః. अ० पु० सेनाना पृथक्वृत्तिमति व्यूहे సేనలు వేఱు వేఱు పద్ధతిని నిలిచియుండునట్టి శకట క్రౌంచ పద్మాది రూపమగు వ్యూహము. त्रि० असलग्ने కలసియుండనట్టిది.

असङ्ख्यातः అసఙ్ఖ్యాతః. अ० त्रि० अकृतसङ्ख्ये లెక్కపెట్టఁబడనిది. –ङ्गत –ఙ్గతః. अ० त्रि० अनुचिते పొసఁగనిది; सङ्गतिरहिते చేరికలేనిది –ङ्गति –ఙ్గతిః. इ० सी० अलङ्कारभेदे ఒకయలంకారము. त्रि० सङ्गतिरहिते చేరికలేనిది. –त्कृतम् –త్కృతమ్. अ० त्रि० सत्कारशून्ये సత్కరింపఁబడనిది. –म्भूति –మ్భూతిః. इ० सी० प्रकृतौ ప్రకృతి. మాయ. ఈశ్వరోపాధి –म्भृतः –మ్భృతః. अ० त्रि० नैसर्गिके స్వాభావికము, సహజము. –म्मत. –మ్మతః. अ० त्रि० अनभिप्रते సమ్మతముగానిది. –हता –హతా. आ० सी० असहने ఓర్వమి

असाम्प्रतम् అసామ్ప్రతమ్. अव्य० अयुक्ते తగదు, అయుక్తము.

असिहेति అసిహేతిః. इ० पु० नैस्त्रिंशिके అడ్డకత్తి ఆయుధముగాఁగలవాఁడు

अस्खलितम् అస్ఖలితమ్. अ० त्रि० अप्रतिहते

అడ్డులేనిది, स्खलनरहिते జాఱనిది
अस्तंगतः అస్తంగతః, అం త్రిం अस्तमिते అస్త మిల్లినది, అస్తమించినట్టిది.
अस्तमित· అస్తమితః, అం త్రిం दरिद्रे దరిద్రుఁడు; अस्तंगते 'అస్తంగతః' చూ
अहंकृतः అహంకృతః, అం త్రిం अहङ्कारवति అహంకారముగలవాఁడు —कृति —కృతిః, ఇం సీం गर्वे గర్వము; अहंकारे అహంకారము.
अहम्मति· అహమ్మతిః, ఇం సీం अज्ञाने అజ్ఞానము, అవిద్య.
अहः(हर्)पतिः అహః(హర్)పతిః ఇంపుం सूर्ये సూర్యుడు
अहस्पति అహస్పతిః, ఇం పుం अधिकमासे అధికమాసము
अहिकान्तः అహికాన్తః, అం పుం समीरे వాయువు. —पति. —పతిః, ఇంపుం व सुकि-नागे వాసుకిః आदिशेषे ఆదిశేషుఁడు.
अहो बत అహో బత, अव्यं अनुकम्पायाम् జాలి, దయ, खेदे దుఃఖము, सम्बोधने సంబోధించుట.
अक्षधूर्त· అక్షధూర్తః, అం పుం द्यूतकारे జూదరి. —वती —వతీ, ఈం సీం द्यूते జూదము, పాచికలాట.
अक्षिगत అక్షిగతః, అం త్రిం द्वेष्ये ద్వేషింపఁదగినవాడు.

त ५ త 5

अकामहतः అకామహతః, అం త్రిం सर्वत्र वीतरागे బ్రహ్మలోకపర్యంతముగలసకల విషయ సౌఖ్యములయందాసక్తి లేనివాఁడు.
अग्निमारुति· అగ్నిమారుతిః, ఇంపుం अगस्त्ये అగస్త్యుఁడు.
अचलभ्राता అచలభ్రాతా, ఋం పుం बौद्धगणाधिपविशेषे ఒక బౌద్ధగణాధ్యక్షుఁడు.
अचिरद्युति అచిరద్యుతిః, ఇం సీం क्षणप्रभायाम् మెఱుపు.
अजिगीषुता అజిగీషుతా, ఆం సీం कासीये జయేచ్ఛలేకపోవుట
अञ्जनावती అఞ్జనావతీ, ఈం సీం ईशानदिग्गजभार्यायाम् ఈశాన్య దిగ్గజముయొక్కభార్య.
अतद्व्यावृत्ति· అతద్వ్యావృత్తిః, ఇం సీం अनात्मनिरसने అనాత్మనిరసనము. "ఇది కాదు, ఇది కాదు" అని బ్రహ్మభిన్నమైన దానిని (దృశ్యమును) త్రోసిపుచ్చుట.
अतिजगती అతిజగతీ, ఈం సీం त्रयोदशाक्षराया वृत्तौ పదుమూఁడక్షరములు గల వృత్తము: त्रयोदशसङ्ख्यायाम् పదుమూఁడు.
—मानिता —మానితా, ఆం సీం आत्मनि पूज्यत्वबुद्धौ తనను గొప్పగా భావించుకొనుట. —वाहित· —వాహితః, అం త్రిం गमिते పొందింపఁబడినవాఁడు. —शक्तिता —శక్తితా, ఆం సీం वीरसामर्थ्ये వీరుని సమర్థత
—शयोक्ति —శయోక్తిః, ఇం సీం अत्युक्तौ 'అత్యుక్తిః' చూ —श(शा)यितम् —శ(శా)యితమ్, అం త్రిం अधिके అధికము.
—हसितम् —హసితమ్, అం నం अतिशयहास्ये హెచ్చయిన నవ్వు.
अतीताद्वैतम् అతీతద్వైతమ్, అం నం प्रत्यगात्मतत्त्वे ప్రత్యగాత్మతత్త్వము. త్రిం अद्वैते అద్వైతము.
अत्यन्तयुक्ति· అత్యన్తయుక్తిః, ఇంసీం रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము.
अदितेस्सुत. అదితేస్సుతః, అంపుం आदितेये సూర్యుఁడు.
अधिदेवताः అధిదేవతాః, ఆం సీం బం मनोबुद्धीन्द्रियादीनामनुग्राहकेष्वधिदेवतेषु चन्द्रबृहस्पत्यादिषु మనోబుద్ధీంద్రియాదుల ననుగ్రహించెడి దేవతలయిన చంద్రుఁడు బృహస్పతి మొ॥ [यथा— मनसश्चन्द्र,

बुद्धे बृहस्पतिः, चित्तस्य क्षेत्रज्ञः, अहङ्कारस्य रुद्रः, त्वचः वायुः, चक्षुषः सूर्यः, श्रोत्रस्य दिशः, जिह्वाया वरुणः, घ्राणस्याश्विनौ, वाचोऽग्निः, पाणेरिन्द्रः, पादस्य विष्णुः, पायोर्मृत्युः, उपस्थस्य प्रजापतिः, प्राणापानव्यानोदानसमानानां सद्योजातवामदेवाघोरतत्पुरुषेशाना इति ఎల్లన — మనస్సునకు చంద్రుఁడు, బుద్ధికి బృహస్పతి, చిత్తమునకు క్షేత్రజ్ఞుఁడు, అహంకారమునకు రుద్రుఁడు, చెవికి దిక్కులు (దిగ్దేవతలు), త్వగింద్రియమునకు వాయువు, నేత్రమునకు సూర్యుఁడు, జిహ్వకు వరుణుఁడు, ఘ్రాణేంద్రియమునకు అశ్వినీ దేవతలు, వాక్కునకు అగ్ని, హస్తమునకు ఇంద్రుఁడు, పాదమునకు విష్ణువు, పాయువునకు మృత్యువు, ఉపస్థేంద్రియమునకు ప్రజాపతి, పంచప్రాణములకు సద్యోజాత-వామదేవ-అఘోర-తత్పురుష-ఈశానులు]. –दैवतम् –దైవతమ్, अ० न० पुरुषे పురుషుఁడు, హిరణ్యగర్భుఁడు; देवताविषयदर्शने దేవతావిషయకమగు దర్శనము. –वासितः –వాసితః, अ० त्रि० सजातगन्धे పరిమళింపఁజేయఁబడినది, कृताधिवासे నివాసముగా చేసికొనఁబడినది.

अध्यग्निकृतम् అధ్యగ్నికృతమ్, अ० न० अग्निसन्निधौ पित्रादिदत्ते स्त्रीधने అగ్ని యెదుట స్త్రీకి చదివింపఁబడిన ధనము.

अध्यापयिता అధ్యాపయితా, ऋ० त्रि० उपाध्याये ఉపాధ్యాయుఁడు.

अनङ्गमाता అనఙ్గమాతా, ऋ० सी० अलक्ष्म्याम् లక్ష్మి, లక్క.

अननुगतम् అననుగతమ్, अ० न० आत्मतत्त्वे ఆత్మతత్త్వము, దేనినిఁగూడ అనుసరించియుండని ఉనికిగలది.

अनन्तमूर्तिः అనన్తమూర్తిః, इ० पु० देशतः कालतः वस्तुतः स्वरूपतः तावत्परिच्छेदरहितस्वभाववति परमात्मनि దేశమునుబట్టి కాని కాలమునుబట్టికాని వస్తువునుబట్టికాని స్వరూపమునుబట్టికాని పరిచ్ఛేదమునొందుట యనునది లేని స్వభావముగల పరమాత్మ, అద్వితీయ స్వరూపము –रितम् రితమ్, अ० त्रि० अव्यवहिते వ్యవధానము లేనిది, సందులేనిది.

अनन्यवृत्तिः అనన్యవృత్తిః, इ० त्रि० एकाग्रचित्ते ఏకాగ్రచిత్తముగలవాఁడు.

अनपयति అనపయతి, अव्य० प्रातरर्थे ప్రాతఃకాలము.

अनवरतम् అనవరతమ్, अ० न० उत्कृष्टे శ్రేష్ఠము; सन्तते ఎడతెగని యునికి. त्रि० तद्वति ఎల్లప్పుడు నుండునది. –स्थित –స్థితః, अ० त्रि० अव्यवस्थिते నిలుకడలేనిది. –स्थिति –స్థితిః, इ० सी० चापले చపలత, నిలుకడ లేమి.

अनहङ्कृतिः అనహంకృతిః, इ० सी० गर्वाभावे గర్వము లేమి. त्रि० अहंकारशून्ये అహంకారములేనిది

अनार्यतिक्तः అనార్యతిక్తః, अ० पु० भूनिम्बे నేలవేము †.

अनुकूलता అనుకూలతా, आ० सी० अनुकूलभावे అనుకూలముగా నుండుట –गवन्ती –గవన్తీ, ई० सी० वल्याम् బట్టమొదటిబద్దె –पपत्तिः –పపత్తిః, इ० सी० अभावे లేమి, असङ्गतौ సందర్భములేమి. –परत. పరతః, अ० त्रि० अविरते విరామముఁజెందనివాడు. –पस्कृतम् –పస్కృతమ్, अ० त्रि० अविकृते వికారమునొందనిది; अविगर्हिते నిందితము గానిది. –पहित. –పహితః, अ० त्रि० निरुपाधिके ब्रह्मणि సర్వోపాధి విరహితమైన బ్రహ్మపదార్థము. –पाकृत –పాకృతః, अ० पु० उपाकरणरहिते पशौ మంత్రస్పర్శ లేని పశువు. –प्रभूत. –ప్రభూతః, अ० त्रि०

अनुव्याप्ते అంతటను వ్యాపింపఁబడినట్టిది –भविता –భవితా, ऋ० त्रि० चेतने అనుభవించెడువాఁడు, తెలిసికొనెడివాఁడు. –वर्तित వర్తితః, अ० त्रि० सेविते సేవింపఁబడినది. –विहितः –విహితః, अ० त्रि० अनुवर्तिनि అనుకూలుఁడు –शासित –శాసితః, अ० त्रि० अनुशिक्षिते అనుశాసనము (ఆజ్ఞ) పొందినవాఁడు. –शासिता –శాసితా, ऋ० त्रि० नियन्तारि నాయకుఁడు; प्रशासितरि శాసించెడివాఁడు, ఆజ్ఞాపించెడివాఁడు. –सन्ततम् –సన్తతమ్, अ० त्रि० अनुस्यूते ఎడతెగనిది; अनुगते అనుసరించియుండునది.

अपचायितम् అపచాయితమ్, अ० त्रि० पूजिते పూజింపఁబడినది –पात्रित –పాత్రితః, अ० त्रि० ज्ञातिभिर्भिन्नोदकीकृते కులములో నుండి వెలివేయఁబడినవాఁడు –मृषितम् –మృషితమ్, अ० न० अविसष्टवाक्ये స్పష్టముగానిమాట. –रव्रत –రవ్రతః, अ० पु० सूर्ये సూర్యుఁడు. –राजित –రాజితః, अ० पु० एकादशरुद्रेष्वन्यतमे ఏకాదశరుద్రులలో నొకఁడు. यज्ञविशेषे ఒక యజ్ఞము; गृहधूपे ఇంటి ధూపము, मुनिभेदे ఒకముని, विष्णौ విష్ణువు; इन्द्ररथे ఇంద్రుని రథము. त्रि० अजिते జయింపఁబడనివాఁడు. –राजिता –రాజితా, आ० सी० उमायाम् పార్వతి, ईशानविदिशि ఈశాన్యదిక్కు: हिरण्यगर्भपुर्याम् బ్రహ్మలోకము, హిరణ్యగర్భపురి; जयायाम् తక్కిలి †, शेफालिकायाम् నల్లవావిలి †; शङ्खिन्याम् కట్లతీఁగె †; कोष्ट्रयाम् నల్లనేలగుమ్మడు †; विष्णुक्रान्तायाम् విష్ణుక్రాంత †; गिरिकर्ण्याम् దింౘెన †. शणपर्ण्याम् సోమిదము †. –वर्तित –వర్తితః, अ० त्रि० सञ्चलिते కదలికనొందినది –वारितम –వారితమ్, अ० त्रि० अन्तर्हिते అంతర్ధానము నొందినది, మఱుఁగువడినది, కప్పఁబడినది. –सारितम् –సారితమ్, अ० त्रि० उत्सारिते తొలఁగింపఁబడినది. –सिद्धान्त –సిద్ధాన్తః, अ० पु० अपकृष्टे सिद्धान्ते తప్పుడు సిద్ధాంతము –हसितम् –హసితమ్, अ० न० अतिध्वनियुते दुर्हसिते మిక్కిలి ధ్వనిగల చెడ్డనవ్వు. –हस्तित –హస్తితః, अ० त्रि० निरस्ते తొలఁగింపఁ (తిరస్కరింపఁ) బడినది

अप्रतिपत्ति అప్రతిపత్తిః, इ० सी० इतिकर्तव्यतावैकल्ये ఎట్లు చేయునదియుఁ దోఁపకుండుట, अज्ञाने అజ్ఞానము.

अप्राप्तप्राप्ति అప్రాప్తప్రాప్తిః, इ० सी० पूर्वमप्राप्तस्य प्राप्तौ పూర్వము లభించియుండనిది క్రొత్తగా లభించుట.

अब्जिनीपति అబ్జినీపతిః, इ० पु० सूर्ये సూర్యుఁడు

अभिगृहीत అభిగృహీతః, अ० त्रि० संयोजिते కూర్పఁ (చేర్పఁ) బడినది. –निर्मुक्त –నిర్ముక్తః, अ० पु० सूर्यास्तकाले निद्रागते సర్యదె వేళ నిద్రించునట్టివాఁడు. –निर्वृत्ति –నిర్వృత్తిః, इ० सी० सिद्धौ సిద్ధించుట, కలుగుట. –भानितम् –భానితమ్, अ० न० सुरते రతి. –मर्शितः –మర్శితః, अ० त्रि० सस्पृष्टे చేతితో విముఁడబడినది, ఒరపిడి చేయఁబడినది, स्पृष्टे తాఁకఁబడినది. –मानितम् –మానితమ్, अ० न० सुरते రతి त्रि० अभिमानयुक्ते అభిమానముగలది –लषितम् –లషితమ్, अ० त्रि० अभीप्सिते అభిలషించినట్టిది. –विनीत. –వినీతః, अ० त्रि० सर्वत शिक्षिते చక్కఁగా శిక్షణపొందినవాఁడు, వినయ సంపన్నుఁడు. –संपात –సంపాతః, अ० पु० युद्धे యుద్ధము. –सन्वृत्ति –సంవృత్తిః, इ० सी० व्यवहारे వ్యవహారము.

अभ्यनुज्ञात. అభ్యనుజ్ఞాతః, అం త్రిం आभिमुख्येन ज्ञाते సాక్షాత్తుగా నెఱుఁగఁబడినది.
अभ्यवहृतम् అభ్యవహృతమ్, అం త్రిం भक्षिते తినఁబడినది.
अभ्याकाङ्क्षितम् అభ్యాకాఙ్క్షితమ్, అం నం मिथ्याभियोगे మిథ్యా వివాదము, లేనిదాని నారోపించి పలుకుట
अभ्युपगत. అభ్యుపగతః, అం త్రిం अङ्गीकृते అంగీకరింపఁబడినది, सूर्योदयकाले सुप्ते ప్రొద్దున నిద్దురపోవువాఁడు.
अभ्युपपत्ति అభ్యుపపత్తిః, ఇం సీం अनुग्रहे అనుగ్రహించుట, हितसम्पादनाहितनिवारणप्रवृत्तौ ప్రసన్నునిఁజేసికొనుట.
अमरावती అమరావతీ, ఈం సీం इन्द्रपट्टणे ఇంద్రుని పట్టణము; शिवक्षेत्रविशेषे ఒక శివక్షేత్రము
अमृतगति అమృతగతిః, ఇం సీం छन्दोविशेषे ఒక వృత్తము.
अमृतोद्भूतः అమృతోద్భూతః, అం పుం अरुणः पलाण्डौ నీరుల్లి.
अम्बुकिरातः అమ్బుకిరాతః, అం పుం कुम्भीरे మొసలి.
अरिष्टताति. అరిష్టతాతిః, ఇం త్రిం शिवंकरे మేలు చేయువాఁడు
अवकम्पितः అవకమ్పితః అం త్రిం कम्पिते కదలినట్టిది. పుం बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు
–कलितम् –కలితమ్, అం త్రిం दृष्टे చూడఁబడినది –कुण्ठितम् –కుణ్ఠితమ్, అం త్రిం वेष्टिते చుట్టఁబడినది. –गणितम् –గణితమ్, అం త్రిం अवमनिते అవమానింపఁబడినది.
–गुण्ठितम् –గుణ్ఠితమ్, అం త్రిం वेष्टिते చుట్టఁబడినది, कृतावगुण्ठने ముసుఁగు వేసికొనఁబడినది. –गुण्डितः –గుణ్డితః, అం త్రిం चूर्णिते పొడి చేయఁబడినది. –चूर्णितः –చూర్ణితః, అం త్రిం चूर्णिते పొడిచేయఁబడినది: प्रेषिते పంపఁబడినది. –च्छुरितम् –చ్ఛురితమ్, అం నం अट्टहासे పెద్దగానవ్వుట
–तसित –తంసితః, అం త్రిం कृतावतंसे శిరోభూషణముగాఁ జేసికొనఁబడినది.
–धारितम् –ధారితమ్ అం త్రిం निश्चिते నిర్ధారణ చేయఁబడినది –धीरितम् –ధీరితమ్, అం త్రిం तिरस्कृते తిరస్కరింపఁబడినది. –पात्रित –పాత్రితః, అం త్రిం भिन्नोदकीकृते కులములో నుండి వేఱుచేయఁబడినవాఁడు. –पाशित. –పాశితః, అం త్రిం बद्धे కట్టఁబడినది. –भर्जित –భర్జితః, అం త్రిం अति दग्धे మాడ్చఁబడినది –मानितम् –మానితమ్, అం త్రిం तिरस्कृते పరాభవింపఁబడినది –रव्रत –రవ్రతః, అం పుం सूर्ये సూర్యుఁడు. –रोपित –రోపితః, అం త్రిం उद्वासिते ఎత్తివేయఁ(తొలఁగింపఁ)బడినది
–लम्बितम् –లమ్బితమ్, అం నం रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము. త్రిం आश्रिते ఆశ్రయింపఁబడినది, वस्त्रादिना रुद्धे వస్త్రాదులచే అడ్డగింపఁబడినది, अधोलम्बायमाने క్రిందికి వ్రేలాడునది, शीघ्रे శీఘ్రము. –लोकित –లోకితః, అం పుం बुद्धविशेषे ఒక బుద్ధుఁడు త్రిం दृष्टे చూడఁబడినది. నం ईक्षणे చూపు.
–सन्नता–సన్నతా, ఆం సీం खेदे దుఃఖము.
–संसेत –స్రంసితః, అం త్రిం लम्बिते వ్రేలాడినట్టిది –हेलितम् –హేలితమ్, అం త్రిం अवमानिते అవమానింపఁబడినది.
अविक्रम्पित. అవిక్రమ్పితః, అం త్రిం अचलिते చలనము లేనివాఁడు, ధీరుఁడు. –चारितम् –చారితమ్, అం త్రిం अविवेचित వివేచన చేయఁబడనిది. –लम्बितम् లమ్బితమ్ అం నం वेगे శీఘ్రము; త్రిం वेगवति వేగము గలది
अव्यवस्थित. అవ్యవస్థితః, అం త్రిం व्यवस्थाऽनभिज्ञे కట్టుబాటు లేనివాఁడు

–स्थिति –స్థితిః, ఇం సీం व्यवस्थाऽभावे కట్టుబాటులేమి –हित: –హితః, అంత్రిం संसक्ते కదిసినది, కలసియున్నట్టిది.

अशनायित అశనాయితః, అం త్రిం क्षुधिते ఆఁకలిగొన్నవాఁడు.

अश्वत्थव्रतम् అశ్వత్థవ్రతమ్, అం నం बाल-वैधव्यदोषघ्ने व्रतविशेषे బాలవైధవ్య దోషమును బోఁగొట్టెడి ఒక వ్రతము.

अश्विनीसुतौ అశ్వినీసుతౌ, అంపుంద్విం स्वर्वैद्यौ దేవవైద్యులు.

असतीसुत: అసతీసుతః, అం పుం कुलटासुते అంకుటాలికొడుకు.

असदध्येता అసదధ్యేతా, ఋంత్రిం कुपाठिनि చెడ్డచదువుగలవాఁడు తప్పుఱసదువువాఁడు.

असमाहित అసమాహితః, అంత్రింविक्षिप्त-चित्ते ఏకాగ్రతలేని మనస్సుగలవాఁడు.

असहिष्णुता అసహిష్ణుతా, ఆంసీంअसहने ఓర్వమి

अक्षरपङ्क्ति అక్షరపఙ్క్తిః, ఇంసీంछन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు. –विवर्त –వివర్తః, అంపుం द्यूतप्रभेदे ఒక (మాయ) జూదము.

त ६ త 6

अथर्वाधिपति. అథర్వాధిపతిః, ఇం పుం बुधे బుధుఁడు.

अनवधानता అనవధానతా, ఆం సీం प्रमादे ఏమఱుపాటు, అజాగ్రత్త.

अनिर्विण्णचेता అనిర్విణ్ణచేతాః, స్రం త్రిం अविरक्तचित्ते విసుగు(విరక్తి)పుట్టనిమనస్సుగలవాఁడు.

अनुलोमजात. అనులోమజాతః, అంత్రింब्राह्मणेन क्षत्रियायां क्षत्रियेण वैश्याया वैश्येन शूद्राया जातेषु బ్రాహ్మణునివలన క్షత్రియస్త్రీయందును క్షత్రియునివలన వైశ్యస్త్రీయందును వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందును బుట్టిన వాండ్రు

अपराप्रकृति అపరాప్రకృతిః, ఇంసీంप्रकृति-महदहङ्कारतन्मात्रेषु ప్రకృతి మహత్తత్త్వము అహంకారము ఆకాశము వాయువు అగ్ని జలము భూమి, నికృష్ట ప్రకృతి, అనాత్మ.

अपुनरावृत्ति అపునరావృత్తిః, ఇంసీంकैवल्ये కైవల్యము, మోక్షము, మరలపుట్టకుండుట

अप्सरसांपति అప్సరసాంపతిః, ఇం పుం इन्द्रे అచ్చరలమగఁడు, ఇంద్రుఁడు.

अब्धिनवनीतम् అబ్ధినవనీతమ్, అంనంचन्द्रे కడలివెన్న, చంద్రుఁడు, अमृते అమృతము.

अभावसम्पत्ति అభావసమ్పత్తిః, ఇం సీం दृश्यस्य मिथ्यात्वबुद्धौ జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయ రూపమయిన దృశ్యము (త్రిపుటి) మిథ్య యనెడి బుద్ధి.

अमृतदीधिति అమృతదీధితిః, ఇంపుంसुधांशौ చంద్రుఁడు.

अर्धपारावत అర్ధపారావతః, అం పుం चित्रकण्ठे పావురము, గువ్వ, तित्तिरिपक्षिणि తిత్తిరిపక్షి –पुलायितम् –పులాయితమ్, అంనం अश्वस्य मण्डलगतिविशेषे మండలాకారమయిన గుఱ్ఱపునడక.

असिधाराव्रतम् అసిధారావ్రతమ్, అంనంसदा युवतीस्त्रीसान्निध्येऽपि मैथुनाभावे యువతియైన భార్య సన్నిధియందెల్లప్పు డుండియు సంగమము చేయమి, व्रतविशेषे తీక్ష్ణమైన ఒక వ్రతము, असम्भवकार्ये అసంభవమైన కార్యము –पत्रव्रतम् –పత్రవ్రతమ్, అంనం अश्वमेधव्रतविशेषे అశ్వమేధమునందలియొక వ్రతము.

त-सं प्रं త-సం ప్ర

अज्ञार्धनिपीडितम् అజ్ఞార్ధనిపీడితమ్, అం న रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము

अत्यन्ताभावसम्पत्ति అత్యన్తాభావసమ్పత్తి

इ० सी० दृश्यस्य स्वरूपेणाप्यप्रतीतौ దృశ్య ప్రతీతియే లేకుండుట.

अधिकरणसिद्धान्त అధికరణసిద్ధాన్తః, अ० पु० सिद्धान्तविशेषे అన్య ప్రకరణసిద్ధిహేతువైన సిద్ధాంతవిశేషము

अभ्युपगमसिद्धान्त అభ్యుపగమసిద్ధాన్తః, अ० पु० न्यायाश्रयसिद्धान्तविशेषे న్యాయము నాశ్రయించియుండెడి సిద్ధాంతవిశేషము

थ २ థ 2

अथ అథ. अव्य० मङ्गले శుభము. अनन्तरे అంత, అంతట, తరువాత, आरम्भे ప్రారంభము, प्रश्ने ప్రశ్నించుట, कार्त्स्न्ये అంతకము, అంతు, సమస్తము, अङ्गीकारे అంగీకారము. अधिकारे అధికారము, समुच्चये సముచ్చయము. विकल्पे వికల్పము, सशये సంశయము; अन्वादेशे చెప్పినదానినే వేఱురీతిని చెప్పుట, प्रतिज्ञायाम् ప్రతిజ్ఞ. ? हेतौ కారణము; निदर्शने దృష్టాంతము. स्तुतौ స్తుతి. कण्ठसमीकृतौ కంఠమును సరి చేసికొనుట.

अथो అథో. अव्य० अधिकारभेदे అధికారవిశేషము. अप्यर्थे మఱియు. अथार्थेषु "అథ" చూ

अर्थ అర్థ. धा० (अर्थयते) उपयाच्ञायाम् యాచించుట.

अर्थ అర్థః, अ० पु० वित्ते ధనము. प्रकारे పద్ధతి. विषये విషయము. व्यवहारे వ్యవహారము. प्रयोजने ప్రయోజనము, शब्दानामभिधेये శబ్దముయొక్క అర్థము, अर्थशास्त्रे అర్థశాస్త్రము, मोक्षशास्त्रे మోక్షశాస్త్రము. वस्तुनि వస్తువు. हेतौ కారణము, निवृत्तौ మఱలుట; न्याये న్యాయము; अर्थनायाम् యాచించుట, अनुकूले అనుకూలము, अभिलाषे కోరిక, फले ఫలము; द्वितीयस्थाने లగ్నమునకు రెండవయిల్లు

अर्थात् అర్థాత్. अव्य० अर्थतइत्यर्थे 'అర్థతః' చూ

अर्थी అర్థీ, न्० त्रि० अनुजं विनि సేవకుఁడు. याचके యాచకుఁడు. धनिनि ధనవంతుఁడు. वादिनि వాది. सहाये తోడైనవాఁడు; अर्थयुक्ते అర్థసహితము.

अस्थि అస్థి, इ० न० कीकसे ఎముక, बीजे విత్తు

थ ३ థ 3

अतथा అతథా. अव्य० न तथेत्यर्थे అట్లుగాక

अतिथि అతిథిః, इ० त्रि० गृहागते అన్నార్థియై ఇంటికి వచ్చినవాఁడు, ఆగంతుకుఁడు; कोपे కోపము पु० कुशतनये కుశుని కుమారుఁడు, —थी —థీ. ई० सी० गृहागतायाम् అతిథియగు స్త్రీ

अत्यर्थम् అత్యర్థమ్, अ० न० अतिशये ఆధిక్యము. त्रि० तद्वति ఆధిక్యముగలది

अत्युक्था అత్యుక్థా. आ० सी० स्त्रीछन्दसि స్త్రీఛందస్సు

अनर्थ అనర్థః. अ० पु० हरौ విష్ణువు. त्रि० प्रयोजनरहिते ప్రయోజనము లేనిది, प्रतिकूले ప్రతికూలము; अर्थरहिते అర్థములేనిది

अनाथ అనాథః, अ० त्रि० स्वतन्त्रे స్వతంత్రుఁడు; नाथहीने దిక్కు లేనివాఁడు, అనద. —था —థా. आ० सी० विधवायाम् విధవ —स्था —స్థా. आ० सी० अनादरे ఆదరములేమి

अन्तस्थाः అన్తస్థాః. अ० पु० ब० यरलवेषु యరలవలు.

अन्यथा అన్యథా. अव्य० वितथे అసత్యము, अपरार्थे మఱియొకటి; दुष्टे చెడ్డది; अन्येन प्रकारेणेत्यर्थे మఱియొకవిధముగా.

अन्वर्थम् అన్వర్థమ్. अ० न० चुम्बनभेदे చుంబన (ముద్దు) విశేషము. त्रि० यथार्थे యథార్థమైనది; सार्थके అర్థముతోఁగూడినది.

अपथम् అపథమ్, अ० न० अव्य० अपमार्गे తప్పుత్రోవ. न० योनौ యోని. —न्था —న్థాః, न० पु० अपमार्गे తప్పుత్రోవ

अपार्थम् అపార్థమ్. अ० त्रि० अर्थशून्ये అర్థములేనిది. दुरर्थे తప్పర్థముగలది

अभ्रोत्थम् అభ్రోత్థమ్. अ० न० कुलिशे వజ్రాయుధము त्रि० अभ्रभवे మబ్బునఁబుట్టినది.

अमुथा అముథా. अव्य० एवप्रकारेणेत्यर्थे ఇట్లు. ఈ ప్రకారముగా.

अयथा అయథా. अव्य० उचितस्यान्यथात्वे తగనిపద్ధతి.

अर्थार्थी అర్థార్థీ. न० त्रि० इहामुत्र वा यद्भोगोपकरण तदभीप्सौ ఇహలోక సంబంధమయిన లేదా పరలోకసంబంధమైన భోగసాధనముల నభిలషించువాఁడు. भक्तविशेषे फलाभिलाषया यः भगवन्तं भजति तस्मिन् ఏదేని ఒక ఫలము నభిలషించి భగవంతుని భజించునట్టి భక్తుఁడు.

अल्पास्थि అల్పాస్థి. न० न० गिरिपीलुनि చిట్టీఁదు †.

अवस्था అవస్థా. आ० सी० देशकालकृतदशाविशेषे దేశకాలములచే నేర్పడిన దశ, स्थितौ స్థితి.

अव्यथ అవ్యథః, अ० पु० सर्पे పాము त्रि० निर्व्यथे దుఃఖములేనిది. —था —థా, अ० सी० हरीतक्याम् కరక †. चारट्याम् మెట్టతామర †. —थी థీ. न० पु० अश्वे గుఱ్ఱము.

अश्वत्थ అశ్వత్థః, अ० पु० बोधिद्रुमे రావి †, अर्के సూర్యుఁడు; अग्नौ అగ్ని, गर्दभाण्डे కలజువ్వి †. ससारवृक्षे సంసారవృక్షము न० जले నీరు —त्था —త్థా. आ० सी० आश्वयुजपूर्णिमायाम् అశ్వయుజపూర్ణిమ.

थ-सं० प्र० ధ-సం ప్ర

अग्निमन्थ అగ్నిమన్థః. अ० पु० श्रीपर्णे నెల్లి †.

अजवीथी అజవీథీ. ई० सी० दक्षिणमार्गे नक्षत्रविशेषाणा सज्ञाविशेषे దక్షిణమార్గమునఁగల నక్షత్రవిశేషములయొక్క ఒక సంజ్ఞ

अजहत्स्वार्था అజహత్స్వార్థా. आ० सी० अजहल्लक्षणायाम् 'అజహల్లక్షణ.' చూ

अतिकथ అతికథః. अ० त्रि० अश्रद्धेये శ్రద్ధవహింపఁగూడనిది नष्टधर्मे నశించినధర్మముగలది, नष्टे నశించినది —कथा —కథా, आ० सी० अपार्थभाषणे తప్పర్థముఁ జెప్పుట —पन्था —పన్థాః. न० पु० समीचीनकृतमार्गे చక్కఁబఱుపఁబడిన మార్గము, మంచి త్రోవ —रथ —రథః. अ० पु० अमितयोद्धरि పెక్కుమందితోఁ బోరు సలుపువాఁడు. అతిరథుఁడు

अध्वरथ అధ్వరథః. अ० पु० अध्वगमनोपयुक्तरथे ప్రయాణమున కుపయుక్తమగు బండి, दूते దూత

अनवस्थ అనవస్థః, अ० त्रि० प्रतिष्ठारहिते నిలుకడలేనిది —स्था —స్థా. आ० सी० उपपाद्योपपादकयोरविश्रान्तौ ప్రతిపాదించునది ప్రతిపాదింపఁబడునది యను వీనికి తెంపులేకుండుట, అనవస్థాదోషము, स्थित्यभावे నిలుకడలేమి

अनीकस्थ అనీకస్థః, अ० पु० रक्षिवर्गे 'రక్షివర్గః' చూ चिह्ने గుఱుతు, रणगते యుద్ధమున నిలిచినవాఁడు वीरमर्दले జయఢక్క. गजशिक्षणविचक्षणे ఏనుఁగులకు శిక్షణ నిచ్చుటలోనేర్పరి, सैन्यस्थे సైన్యమందున్నవాఁడు

अनुपथ. అనుపథః, अ० त्रि० अनुवर्तिनि అనుసరించి పోవువాఁడు, भृत्ये సేవకుఁడు —पथा —పథా. आ० सी० अनुसरणे 'అనుసరణము' చూ

अपत्यपथ అపత్యపథః. अ० पु० भगे యోని.

अपदस्थः అపదస్థః. अ० त्रि० स्वकर्मच्युते ధర్మమునుండి జాఱినవాఁడు

अपरथा అపరథా. अव्य० अन्यथेत्यर्थे మఱియొక విధముగా.

अपिकथम् అపికథమ్. अव्य० अङ्गीकारे అంగీకారము. ఆఁయనుట.

अप्रतिरथम् అప్రతిరథమ్. अ० न० यात्रामङ्गलसामनि యాత్రసేయునపుడు మంగళార్థము పఠించునట్టి ఒక సామ మంత్రము पुं० भटे భటుఁడు; हरौ విష్ణువు.

अप्सरोनाथ అప్సరోనాథః. अ० पुं० इन्द्रे అప్సరలతేఁడు, ఇంద్రుఁడు.

अभिमन्थ అభిమన్థః. अ० पुं० नेत्ररोगे కంటి జబ్బు

अरुणसारथि అరుణసారథిః. इ० पुं० सूर्ये సూర్యుఁడు

अर्धप्रस्थ అర్ధప్రస్థః. अ० पुं० कुडपद्वयपरिमाणे అర్ధ. రెండుమానికలు.

अर्धरथ. అర్ధరథః. अ० पुं० एकधन्वियुद्धाशक्ते ఒక్క విలుకానితోనైనను పోరాడలేనివాఁడు.

अवगथ అవగథః. अ० त्रि० प्रातस्स्नाते ప్రొద్దున స్నానము చేసినవాఁడు.

अवभृथ అవభృథః. अ० पुं० यज्ञान्तस्नाने యజ్ఞము పూర్తియైనపిదప చేయుస్నానము; दीक्षान्ते దీక్షముగిసినపిదపచేయుసంస్కారవిశేషము. 'దీక్షాన్తః' చూ

अवमतिथि. అవమతిథిః. इ० सी० तिथित्रययुक्ते वारे మూఁడు తిథులు గలసిన రోజు

अवसथ. అవసథః. अ० पुं० गृहे గృహము; ग्रामे గ్రామము. पाठशालायाम् పాఠశాల.

अवहित्थम् అవహిత్థమ్. अ० न० आकारगुप्तौ లజ్జా-భయాదులచే ఆకారమును కప్పిపుచ్చుట. -त्था -త్థా. आ० सी० व्यभिचारभावभेदे ఒక వ్యభిచారభావము, अवहित्थे 'అవహిత్థమ్' చూ

अवितथम् అవితథమ్. अ० न० सत्ये సత్యము; त्रि० तद्वति సత్యము గలది.

असमर्थ. అసమర్థః. अ० त्रि० सापेक्षे ఏదేనొకదానిపై ఆధారపడునట్టిది; अशक्ते శక్తిలేనివాఁడు.

द २ ద 2

अद् అద. धा० (अत्ति) भक्षणे భక్షించుట.

अद. అదః. अ० पुं० पुरोडाशे 'పురోడాశః' చూ स्० न० एतदर्थे ఇది; दूरवर्तिनोनिर्देशे అది. परोक्षे పరోక్షమయినది.

अदि అది. धा० (अन्दति) बन्धने బంధించుట.

अदृक् అదృక్. श० त्रि० अन्धे గ్రుడ్డివాఁడు. अज्ञे అజ్ఞాని.

अन्दू అన్దూః. ऊ० सी० अन्दुके 'అన్దుకః' చూ

अब्द అబ్దః. अ० पुं० संवत्सरे సంవత్సరము. जलदे మేఘము. सूर्ये సూర్యుడు मुस्तके తుంగముస్తెలు †. शैलभेदे ఒకకొండ दर्पणे అద్దము ?

अर्द అర్ద. धा० (अर्दति) गतौ గమనము. याचने యాచించుట. (अर्दति -ते -यति -यते) हिंसायाम् హింసించుట.

द ३ ద 3

अगद అగద. धा० (अगदयति) नीरोगत्वे జబ్బులేమి.

अगद అగదః. अ० पुं० औषधे మందు. आरोग्ये ఆరోగ్యము. त्रि० रोगरहिते రోగము లేనివాఁడు.

अगोदा అగోదా. आ० सी० करतोयानद्याम् కరతోయానది.

अग्निदृक् అగ్నిదృక్. श० पुं० शिवे అగ్నికంటి, శివుఁడు.

अङ्गदम् అఙ్గదమ్. अ० न० केयूरे సందికడియము, బాహుపురి. पुं० कपिभेदे అంగదుఁడు. -दा -దా. आ० सी० याम्यदिग्दन्तिभार्या-

याम् దక్షిణదిగ్గజముయొక్క భార్య.

अच्छोद. అచ్ఛోదః, अ० पु० कुबेरक्रीडासरसि కుబేరుఁడు క్రీడించు సరస్సు

अनन्द. అనన్దః, अ० त्रि० असुखे సుఖము లేనిది.

अनादिः అనాదిః, इ० पु० परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు त्रि० आदिरहिते ఆదిలేనిది. विशुद्ध-चिदीश्वरजीवाविद्याभेदसम्बन्धेषु षट्सु శుద్ధచైతన్యము ఈశ్వరుఁడు జీవుఁడు మాయ (అవిద్య. లేక అజ్ఞానము) భేదము సంబంధము అనఁబడెడి యాఱు పదార్థములు

अन्नदा, అన్నదా. आ० स्त्री० अन्नपूर्णायाम् కాశీ-అన్నపూర్ణాదేవి

अन्नाद అన్నాదః, अ० त्रि० अन्नस्य भोक्तरि అన్నము దినెడివాఁడు, दीप्ताग्नौ మంచి జఠరాగ్నిగలవాఁడు. पु० हरौ విష్ణువు.

अन्यदा అన్యదా. अव्य० अन्यस्मिन् काले మఱియొకప్పుడు.

अन्यादृक् అన్యాదృక్, श० त्रि० अन्योपमे ఇతరుని పోలికగలవాఁడు.

अभेद అభేదః. अ० पु० ऐक्ये ఏకత్వము. ఐక్యము

अमन्द అమన్దః, अ० त्रि० धृष्टे దిట్ట దిట్టరి —न्दी—న్దీ. न० पु० मातृवाक्यपरिपालने తల్లి మాటను మీఱనివాఁడు

अमूदृक् అమూదృక్. श० त्रि० एतादृशे ఇట్టివాఁడు.

अम्बुदः అమ్బుదః, अ० पु० जलदे మేఘము. मुस्तायाम् తుంగముస్తెలు †

अर्धेन्दु అర్ధేన్దుః. उ० पु० गलहस्ते మెడబట్టి నెట్టుట, नखाङ्के నఖక్షతము, अर्धचन्द्रे అర్ధచంద్రుఁడు; अर्धचन्द्रबाणे అర్ధచంద్రబాణము; अर्धचन्द्राकारवस्तुनि అర్ధచంద్రునిఁబోలు వస్తువు

अर्बुदम् అర్బుదమ్, अ० न० दशकोटिसङ्ख्या-याम् పదికోట్లు. मासकीले మాంసపు ఉండ. न० वर्तुलफलार्धे గుండ్రముగా నుండెడి పండులోని సగము.

अलिन्द అలిన్దః, अ० पु० बहिर्द्वारप्रकोष्ठके వాకిటి ముందఱ నుండు చావడి నడవగది, द्वारबहिर्भागे వాకిటిముందరనుండుప్రదేశము. మోసల. హ(హా)జారము. మొగస(సా)ల.

अवेदम् అవోదమ్. अ० त्रि० किञ्चिदार्द्रे కొంచెము తడిసినది

अशब्द అశబ్దః. अ० प्र० अवेदमूलके వేదప్రామాణ్యములేనిది त्रि० निःशब्दे శబ్దము లేనిది. ब्रह्मणि బ్రహ్మము. ఆత్మ.

द ४ ద 4

अङ्गमर्द అఙ్గమర్దః. अ० पु० अङ्गसंवाहके ఒడలు పిసికెడు జెట్టివాఁడు

अजमोदा అజమోదా. आ० स्त्री० यवान्याम् ఒక ఓమము †. शाल्मलीनिर्यासे బూరుగుబంక.

अतिभेद అతిభేదః. अ० पु० अतिसारे అతిసారవ్యాధి. పాచనాలు.

अतिवाद అతివాదః, अ० पु० पारुष्ये అప్రియముగాఁ బలుకుట

अतृणाद అతృణాదః, अ० त्रि० सद्योजाते वत्से అప్పుడు పుట్టినదూడ.

अनुनाद అనునాదః अ० पु० प्रतिध्वनौ ప్రతిధ్వని. त्रि० अनुकरणध्वनिमति అనుకరణధ్వనిగల మృదంగాది వాద్యము. —पदम् —పదమ్. अ० न० पश्चाद्गमने వెంటవెళ్ళుట अव्य० सपर्यये వెంటనే —पदी —పదీ, न० त्रि० अन्वेष्टरि వెదకువాఁడు —मोद —మోదః, अ० पु० अनुमोदने ఆమోదించుట —वाद —వాదః, अ० पु० ज्ञातस्य कथने తెలిసినది చెప్పుట, कुत्सितेऽर्थे నిందితమైన విషయము, प्रमाणान्तरावगतस्यार्थस्य

शब्देनोक्तौ ఇతర ప్రమాణములచే నెఱిఁగిన యర్థమును స్వశబ్దములచేఁ జెప్పుట అనువదించుట —दी —దీ, न०पु०अनुवादके అనువదించువాడు, सगीतस्वरभेदे సంగీత స్వర సేవకుఁడు

अन्तर्वेदी అన్తర్వేదీ, ई०स०हरिद्वारात् प्रयागपर्यन्ते देशे హరిద్వారము మొదలు ప్రయాగ వఱకుగల దేశము. —स्वेद —స్వేదః, अ० पु० गजे ఏనుఁగు

अपनोद అపనోదః, अ०पु०दूरीकरणे తొలఁగించుట —मर्द —మర్దః, अ०पु०पीडायाम् బాధ, धान्यादिराशौ ధాన్యాదుల రాశి —वाद వాదః, अ० पु० निन्दायाम् నింద, आज्ञायाम् ఆజ్ఞ, सौहार्दे ప్రేమ विश्वसे నమ్మకము बाधके బాధించునట్టిది నిరాకరించునట్టిది, कारणस्वरूपातिरेकेण कार्यस्यासत्त्वावधारणे కారణమయినదానికంటె కార్యమయినది వేఱుగా లేదనెడి నిశ్చయము —शद —శదః, अ० पु० नीचे నీచుఁడు —शब्द —శబ్దః, अ० पु० असंस्कृते शब्दे సంస్కృతముగాని శబ్దము. అపశబ్దము అపభ్రంశము —सद —సదః, अ० पु० नीचे నీచుఁడు

अभिनन्द అభినన్దః, अ०पु० सुखलेशे అల్పసుఖము —नन्दी —నన్దీ न० पु० तालप्राणकलाभेदे తాళమునకు ప్రాణమువంటి యొకకళ —मर्द —మర్దః, अ० पु० पीडने ఒరపిడి, బాధించుట रणे యుద్ధము, मद्य మద్యము —वाद —వాదః अ० पु० प्रणामे నమస్కారము —ष्यन्द —ష్యన్దః, अ० पु० अतिवृद्धौ మిక్కిలి వృద్ధి, क्लेशे క్లేశము, దుఃఖము नेत्रव्याधौ కంటి జబ్బు

अभ्यामर्द అభ్యామర్దః,अ०पु०युद्धे యుద్ధము

अमर्यादा అమర్యాదా,आ०स०मर्यादाऽभावे మర్యాదలేమి मर्यादारहितस्त्रियाम् మర్యాద లేని మగువ

अमोघदृक् అమోఘదృక్, श० त्रि० यथार्थवीर्ये సత్యమయిన పరాక్రమముగలవాఁడు

अरविन्दम् అరవిన్దమ్, अ०न०पद्मे పద్మము†, नीलोत्पले నల్లకలువ †, रक्तकमले ఎఱ్ఱఁదామర †, सारसे బెగ్గురుపక్షి, ताम्रे రాగి

अरिमर्द అరిమర్దః,अ०पु०कासमर्दे కసింద†
—मेद —మేదః, अ०पु०विट्खदिरे దుర్గంధముగల చండ్ర, †, श्वेतबर्बूरे వెలితుమ్మ†

अरुणोदा అరుణోదా, आ०स० नदीभेदे ఒక నది

अरुन्तुद అరుంతుదః, अ० त्रि० मर्मस्पृशि ఆయములనొప్పించునట్టి మాట మొ

अर्थवाद అర్థవాదః, अ०पु० स्तुतौ ప్రకరణ ప్రతిపాద్యమయిన విషయమును మరల మరల ప్రశంసించుట, షడ్లింగములలో నైదవది.

अलगर्द అలగర్దః, अ० पु० जलव्याले నీరుపాము.

अवगाद అవగాదః,अ०पु०जलद्रोण्याम् పడవలోని నీరు తోఁడి పోసెడి కొయ్య పాత్ర.
—च्छेद —చ్ఛేదః, अ० पु० विरामे విరామము, सङ्कोचे సంకోచము, विशेषणत्वे విశేషగుణము परिच्छेदे హద్దు, మేర. —मर्द —మర్దః, अ०पु०पीडने బాధించుట. —वाद —వాదః अ० पु० आज्ञायाम् ఆజ్ఞ, निन्दायाम् నింద, विश्वासे నమ్మకము; कार्यमवलम्ब्य भषणे ఏదే నొక కార్యము నాశ్రయించి పలుకుట —साद —సాదః, अ०पु० दुःखे దుఃఖము. —स्कन्द —స్కన్దః, अ० पु० शिबिरे దండువిడిసిన చోటు, आक्रमणे ఆక్రమించుట, अवरोहणे దిగుట.

अविवाद అవివాదః अ०पु० विवादाभावे వివాదములేమి

अश्मभेद అశ్మభేదః, अ० पु० पाषाणभेदके

పిండిబంఠ †

अश्वकन्दा అశ్వకన్దా, आ० स अश्वगन्धायाम पెన్నేరు †.

अष्टपाद అష్టపాదః, अं० पुं० शरभे శరభ మృగము. लतायाम् సాలెపురుగు

अष्टापद అష్టాపదః अं० पुं० कैलासपर्वते కైలాస పర్వతము शरभमृगे శరభ(మా) మృగము ऊर्णनाभौ సాలెపురుగు. कीटके పసులఁగట్టెడు గుంజ प्रं०सुवर्णे బంగారు शारीणा फलके సొగటాలపాశి, చదరంగపుఁ బలక. -द्रा -దా. आ० सी० पूर्वभाद्रायाम् పూర్వభాద్ర ః: -दी -దీ, ई० सं० चन्द्रमल्लयाम् చంద్రమల్లె†.लतायाम सాలెపురుగు

असम्भेद అసమ్భేదః, अं० पुं० अविनाशे వినాశములేమి

असिमेद అసిమేదః, अं०पुं०विटखदिरे వెలితుమ్మ †.

अस्वच्छन्द అస్వచ్ఛన్దః. अं० त्रिं० पराधीने స్వాతంత్ర్యము లేనివాఁడు

अक्षपाद అక్షపాదః, अं०पुं०गौतमे న్యాయశాస్త్రకర్తయైన గౌతముఁడు.

अक्षस्पन्द అక్షస్పన్దః. अं० पुं० कपित्थे వెలఁగ †.

अपरिच्छद అపరిచ్ఛదః, अं०त्रिं०दरिद्रे దరిద్రుఁడు

अभिजातकोविद అభిజాతకోవిదః अं० पुं० जातकज्ञे జాతకమునెఱిఁగిన పండితుఁడు

अभ्यवस्कन्द అభ్యవస్కన్దః. अं०पुं०रिपेराक्रमणे శత్రువు నాక్రమించుట

अम्बुप्रसाद అమ్బుప్రసాదః. अं०पुं० कनके చిల్ల –

अयुग्मच्छद అయుగ్మచ్ఛదః,अं०पुं०सप्तपर्णे ఏడాకుల యరఁటి †

अर्कमच्छन्दि అర్కమచ్ఛన్దిః. इं० पुं० वेत्रे పేము †

अर्थमर्यादा అర్థమర్యాదా. आ० सी० सत्या कारणसामग्र्या कार्योत्पादने కారణసామగ్రి యుండఁగా కార్యమయినదానిని గల్పించుట

अलकनन्दा అలకనన్దా. आ० सं० कन्यकायाम కన్య गङ्गायाम् గంగ

अवच्छेदकावच्छेद అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదః. अं० पुं० व्यापकत्वे వ్యాపకముగా నుండుట

अहिभयदा అహిభయదా. आ०सी०भूम्यामलक्याम् నేలయుసిరి †

अक्षविशारद అక్షవిశారదః अं० पुं० नलचक्रवर्तिनि నలచక్రవర్తి

द-सं० प्रं० ద-సం ప్ర

अक्षवृत्ताद. అక్షవృత్తాదః. अं०पुं०श्वेतयूकायाम् చీరపేను.

अदृष्टभेद అదృష్టభేదః. अं०पुं० गुणपरिणामे గుణముల పరిణామము

अद्वय(अद्वैत)वादी అద్వయ(అద్వైత)వాదీ न्० पुं० बुद्धदेवे బుద్ధభగవానుఁడు.

अधुसरच्छद. అధూసరచ్ఛదః.अं०पुं०कलहसे కలహంస.

अनहवादी అనహంవాదీ, न्० त्रिं० गर्वोक्तिरहिते గర్వములేకుండ మాటాడువాఁడు.

ध 2 ध्र २

अद्धा అద్ధా अव्यं० तत्त्वे నిజముగా. प्रत्यक्षे ప్రత్యక్షముగా, स्फुटे స్ఫుటము. अवधारणे నిర్ధారణము. अतिशये అధికము

अध అధః. अव्यं० पाताले పాతాళము. अधोभागे క్రింద भगे యోని

अधि అధి अव्यं०आधिक्ये మిక్కిలి. उपरि మీఁద अधिके అధికము, ईश्वरे ప్రభువు अधिकारे అధికారము. अधिष्ठान ఆధారముగాఁ జేసికొని. గురించి

अधी అధీః, ई० पुं०बुद्धिहीने మూఢుఁడు

अन्ध అన్ధ. धा० (अन्धयति–ते) दृष्ट्युपघाते గ్రుడ్డితనము. उपसहारे ఉపసంహరించుట

अन्ध అన్ధః, अ० पु० नेत्रनिग्रहयुतयतौ నేత్రేంద్రియ నిగ్రహముగల యతి न० अन्धकारे చీఁకటి अदर्शनात्मकाज्ञाने కనఁబడకుండుట యను అజ్ఞానము त्रि० नेत्रहीने చీకు, గ్రుడ్డి వాఁడు, గ్రుడ్డి స్త్రీ० न० अन्ने అన్నము

अन्धु అన్ధుః, उ० पु० कूपे బావి, నూయి.

अब्धि అబ్ధిః, इ० पु० समुद्रे సముద్రము, चतुस्सङ्ख्याया म् నాలుగు, सरसि కొలను

अर्ध అర్ధః, अ० पु० खण्डे ముక్క. न० स्थाने చోటు, समशे అర, అఱ, సగము, సవము, సాము సాబాలు, సమాన భాగము, रूप्यकार्धे అర్ధరూపాయి

ध ३ ధ 3

अगाधम् అగాధమ్. अ०न० रन्ध्रे రంధ్రము, గుంట त्रि० अतिनिम्ने మిక్కిలి లోఁతైనది, दुर्बोधाशये తెలియరాని భావము

अद्युद्धि అద్యుద్ధిః इ०सी० यज्ञपशुमेढ्रस्थानावयवे యజ్ఞపశువుయొక్క లింగ (మర్మ) స్థానావయవము.

अध्यर्धम् అధ్యర్ధమ్. अ० त्रि० सार्धे సగము అధికముగఁ గలది

अन्तर्धा అన్తర్ధా. आ० सी० | तिरोधाने మఱుఁ
अन्तर्धि అన్తర్ధిః. इ०पु० | గుపాటు, కప్పుట

अन्वाधि అన్వాధిః, इ०पु० अन्वाहिते 'అన్వాహితమ్' చూ बन्धके తాకట్టుపెట్టిన వస్తువు पश्चान्मानसव्यथायाम् పిమ్మట మనస్సునఁ గలుఁగుచుండుట పశ్చాత్తాపము

अबद्धम् అబద్ధమ్. अ० त्रि० अनर्थकवाचि పొసఁగనిమాట, बन्धनरहिते కట్టువడనిది

अबाधम् అబాధమ్. अ०त्रि० निरर्गले అడ్డు లేనిది.

अभिधा అభిధా. आ०सी० नाम्नि పేరు, भावनायाम् భావన. शब्दशक्तौ శబ్దశక్తి. అభిధా వృత్తి

अमेधा అమేధాః. स०त्रि० मूढे మూఢుఁడు

अम्बु(म्भो)धि అమ్బు(మ్భో)ధిః, इ० पु० समुद्रे సముద్రుఁడు जलाशये మడుఁగు

आर्ग्वध అర్గ్వధః, अ०पु० आरग्वधे రేలు

अवधि అవధిః, इ० पु० अवधाने ఎచ్చరిక. सीम्नि పరాకాష్ఠ, హద్దు, काले కాలము बिले రంధ్రము. तीरे ఒడ్డు

अविधि. అవిధిః, इ० पु० शास्त्राविहिते శాస్త్రవిహితముగానిది

अवैधम् అవైధమ్. अ० त्रि० विधिविवर्जिते శాస్త్రవిరుద్ధము

अशुद्ध అశుద్ధః, अ० त्रि० अज्ञानतत्कार्यमलयुक्ते అజ్ఞానము అజ్ఞానకార్యము అనెడి దోషములుగలవాఁడు, अपवित्रे అపవిత్రుఁడు, मलमूत्रादौ మలమూత్రాదులు

अष्टधा అష్టధా. अव्य० अष्टप्रकारे ఎనిమిది విధములుగా

असाधु అసాధుః, उ० त्रि० दुष्टे దుష్టుఁడు, దుష్టము, చెడ్డది

असिद्ध అసిద్ధః अ० पु० हेत्वाभासविशेषे ఒక అయోగ్య హేతువు त्रि० अपक्के పక్వము గానిది सिद्धिरहिते సిద్ధిలేనిది, సిద్ధముగానిది.

असिद्धि అసిద్ధిః. इ०सी० अनिष्पत्तौ నెఱవేఱకుండుట, సిద్ధింపమి

अस्कन्ध అస్కన్ధః. अ० पु० अप्रकाण्डवृक्षे బోదెలేనిమ్రాను, अभुजे భుజములులేనివాఁడు

अहधी అహంధీః, ई० सी० देहादावात्मबुद्धौ దేహాదులయందు నేననెడి బుద్ధి. त्रि० तद्वति దిగలఅవాఁడు, జీవుఁడు

ध ४ ధ 4

अधिकर्धि అధికర్ధిః, इ० पु० अधिकसम्पद्वति

మిక్కిలిసంపదగలవాఁడు

अनिरुद्ध అనిరుద్ధః, अं पुं उषापतौ అనిరుద్ధుఁడు, మన్మథపుత్రుఁడు. विष्णो चतुर्व्यूहेष्वन्यतमे విష్ణుదేవుని నాలుగు వ్యూహములలో నొకటి, అహంకారము, चरे వేఁగులవాఁడు त्रिं अनर्गले అడ్డులేనిది नं पश्वादिबन्धनरज्जौ పశువులు మొదలయినవానిని గట్టెడిత్రాడు మోకు.

अनुपधि. అనుపధిః, इं त्रिं निष्कपटे కపటములేనివాఁడు

अनुबन्ध అనుబన్ధః, अं पुं प्रकृतानुवर्तने ప్రకృతమ్మునునమసరించుట. विनश्वरे నశించునట్టిది, प्रकृतिप्रत्ययादिषु नश्वरांशे ప్రకృతి ప్రత్యయాదులయందు నశించెడి యక్షరము. मुख्यानुयायिनि शिशौ ముఖ్యులననుసరించి వెళ్ళుబాలుఁడు. इच्छातोऽपराधकरणे బుద్ధిపూర్వకముగా తప్పుచేయుట, बन्धे కట్టు पश्चाद्भाविशुभाशुभपरिणामे ముందు కలుగనున్న శుభాశుభ రూపమగు పరిణామము. अधिकारिसम्बन्धविषयप्रयोजनेषु అధికారి సంబంధ విషయప్రయోజనములు, लेशे స్వల్పము फलसाधने ఫలమునకు సాధనమయినది. वातादिदोषाणामप्राधान्ये వాతాది దోషములు అప్రధానముగానుండుట —बन्धी —బన్ధీ, ईं सीं हिक्कायाम् ఎక్కిళ్ళు तृष्णायाम् ఆశ नृं पुं सहचारिणि సహచరుఁడు, చెలికాఁడు. —बोध. —బోధః, अं पुं गतगन्धस्य पुनः प्रयत्नेनोद्बोधने పోయిన పరిమళమును మరల పుట్టించు సుగంధద్రవ్యము, కస్తూరి మొ पश्चाद्बोधे తరువాతఁగలిగెడి జ్ఞానము. —रुद्ध —రుద్ధః, अं त्रिं निबद्धे కట్టువడినవాఁడు —रोध —రోధః, अंपुं अनुवर्तने అనుసరించుట —राधा —రాధా, आंसीं नक्षत्रविशेषे అనూరాధ —विद्ध —విద్ధః, अं त्रिं खचिते చెక్కఁ(పొదుగఁ) బడినది.

अनूबन्ध అనూబన్ధః, अं पुं अनुबन्धे 'అనుబన్ధః' చూ

अनूराधा అనూరాధా, आं सीं नक्षत्रभेदे ఒకనక్షత్రము

अनेकधा అనేకధా, अव्यं अनेकप्रकारे అనేకవిధములుగా.

अन्नगन्धि అన్నగన్ధిః इंपुं अतिसारे విరేచనములగుట

अपराद्ध అపరాద్ధః అం త్రిం अपराधिनि నేరము చేసినవాఁడు लक्ष्याप्राप्ते గురితప్పినది —राध —రాధః, अंपुं आगसि దోషము, తప్పు, నేరము—राधी—రాధీ, नृं पुं कृतापराधे నేరము చేసినవాఁడు, भेददर्शिनि భేదదృష్టిగలవాఁడు —विद्ध —విద్ధః, अंपुं मातापितृभ्यां त्यक्ते पुत्रत्वपरिपालिते पुत्रे తల్లిదండ్రులచే విడువఁబడి యితరులచేఁ బుత్రునివలెఁ బోషింపఁబడిన కుమారుఁడు త్రిం प्रतिक्षिप्ते ఆక్షేపింపఁబడినది, ध्वस्ते నశించినది జారిపోయినది, त्यक्ते విడువఁబడినది

अपिनद्ध అపినద్ధః, अं त्रिं शरीरबद्धवस्त्रादौ శరీరమునఁగట్టఁబడిన వస్త్రము మొ

अब्धिवधू, అబ్ధివధూః, ऊं सीं नद्याम् ఏఱు

अभिराद्ध అభిరాద్ధః, अंत्रिं आराधिते సేవింపఁబడినవాఁడు —विधि.—విధిః, इं पुं तेनसहैक्याय దానితో సహ व्याप्तौ వ్యాపించుట —सन्ध —సన్ధః, अंपुं सत्यत्वाभिमाने సత్యమనెడి యభిమానము. —सन्धा—సన్ధా, आंसीं कथने చెప్పుట, वञ्चने మోసగించుట —सन्धि —సన్ధిః, इं पुं वञ्चने మోసగించుట उद्देशे ఉద్దేశ్యము

अमृतान्धा అమృతాన్ధాః, सूंपुं देवे అమృ

తంపుఁదిండిఁడు, వేలుపు

अम्भोनिधि అమ్భోనిధిః, ఇం॰పుం॰ जलनिधौ నీరుకుప్ప, సముద్రము, विष्णौ విష్ణువు

अरग्वध అరగ్వధః, అం॰పుం॰ आरग्वधे రేల †.

अर्कबन्धु అర్కబన్ధుః ఉం॰పుం॰ शाक्यबुद्धदेवे శాక్యవంశమునకుఁజెందినబుద్ధదేవుఁడు, पद्मे పద్మము †.

अर्थसिद्धि అర్థసిద్ధిః, ఇం॰పుం॰ पुत्रजीवे పుత్రజీవము †.

अलगर्ध అలగర్ధః అం॰పుం॰ अलगर्दे నీరుపాము

अवनद्धम् అవనద్ధమ్, అం॰న॰ निर्मिते నిర్మింపఁబడినది, चर्माच्छादितमर्दलादिवाद्ये చర్మవాద్యము, మద్దెలమొ —बुद्ध —బుద్ధః, అం॰ त्रिं॰ज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది. —बोध—బోధః, అం॰పుం॰ प्रबोधे మెలఁకువ, बोधने బోధించుట.—रुद्ध —రుద్ధః, అం॰ त्रिं॰ आच्छादिते మఱుఁగుచేయఁబడినది —रुद्ध—రుద్ధా, ఆం॰ सी॰अन्त पुरस्त्रियाम्అంతఃపురస్త్రీ योग्याया दास्याम् యోగ్యురాలైన దాసి —रोध — రోధః అం॰పుం॰ अन्त पुरे రాజాంతఃపురము, राजदारेषु అంతఃపుర స్త్రీజనము, प्रतिबन्धे అడ్డపాటు, तिरोधाने మఱుఁగుపాటు — ष्टब्धम्—ష్టబ్ధమ్ అం॰త్రిం॰ अविदूरे సమీపము, समाक्रान्ते ఆక్రమింపఁబడినది, अवलम्बिते పట్టుకొనఁబడినది

अविरोध అవిరోధః, అం॰పుం॰ विवादाभावे వివాదములేమి

अशीतिधा అశీతిధా, अव्य॰ अशीतिप्रकारे ఎనుబదివిధములుగా

अश्वगन्धा అశ్వగన్ధా, ఆం॰సీ॰ वराहकर्ण्याम् పెన్నేరు†.—मेध —మేధః అం॰పుం॰क्रतुराजि క్రతురాజము, ఒకయజ్ఞము.

असन्नद्ध అసన్నద్ధః, అం॰త్రిం॰ समुद्भूते పుట్టినట్టిది, पण्डितमन्ये పండితంమన్యుఁడు, अज्ञानि, गर्विते గర్వించినవాఁడు, अकृतसन्नाहे సిద్ధము కానివాఁడు —म्बद्धम्—మ్బద్ధమ్, అం॰ त्रिं॰ अनर्थकवाक्ये అర్థములేని మాట —म्बाध —మ్బాధః,అం॰త్రిం॰ परस्परपीडारहिते పరస్పరము బాధలేనిది.

ध - सं॰ प्र॰ ధ-సం ప్ర

अकृतबुद्धि అకృతబుద్ధిః, ఇం॰త్రిం॰शास्त्रादिभिरसंस्कृतबुद्धौ శాస్త్రిదార్యోపదేశాదులచే సంస్కరింపఁబడని బుద్ధిగలవాఁడు

अङ्गावबद्धम् అఙ్గావబద్ధమ్, అం॰న॰अङ्गाश्रितोपासने అంగ(ఒకభాగ)మునాశ్రయించియుండెడి ఉపాసన

अनुपलब्धि అనుపలబ్ధిః, ఇం॰सी॰ ज्ञानाभावे ఎఱుఁగమి, प्राप्त्यभावे లభింపకుండుట, प्रमाणभेदे (पदार्थाभावनिश्चयहेतुभूतायां पदार्थाप्रतीतौ)అభావప్రమాణము,పదార్థము లేదనెడి నిశ్చయమునకుఁగారణముగానుండెడియాపదార్థముయొక్క అప్రతీతి (కనఁబడకుండుట)

अपापविद्धम् అపాపవిద్ధమ్, అం॰ त्रिं॰धर्माधर्मविवर्जिते పుణ్యపాప రూపములగు నెట్టి కర్మలచేతను స్పృశింపఁబడనిది. బ్రహ్మము,ఆత్మ, तत्त्वविदि జ్ఞాని

अपूर्वविधि అపూర్వవిధిః, ఇం॰ పుం॰ प्रमाणान्तराप्राप्तस्य प्रापके विधौ ఇతరప్రమాణములచేఁదెలియఁబడనిదానిని తెలుపునట్టి విధివాక్యము.

अपेक्ष बुद्धि అపేక్షబుద్ధిః, ఇం॰सी॰ अयमेकोऽयमेकइत्याकारबुद्धौ అదియొకటి యిది యొకటి యనుబుద్ధి

अप्रतिबद्ध అప్రతిబద్ధః, అం॰త్రిం॰ स्वतन्त्रे స్వతంత్రుఁడు.

अभिसरब्ध అభిసంరబ్ధః, అం॰ త్రిం॰ कुपिते

కోపగించినవాఁడు.

अम्बुधीषुधि అమ్బుధీషుధిః, ఇం పుం शिवे సంద్రంపు టమ్ముల పొదితాల్పు, శివుఁడు.

–सरोध –సంరోధః, అం పుం समुद्रे సముద్రము.

अयुतसिद्धौ అయుతసిద్ధౌ, అం పుం ద్విం ययोर्मध्ये एकमपराश्रितमेव तिष्ठते तयो రెండింటి నడుమ నెయ్యది ఒకదాని నొకటి యాశ్రయించియుండునో అట్టివి, గుణి గుణములు, అవయవి - అవయవములు, క్రియా క్రియావంతములు, జాతి వ్యక్తులు, విశేష నిత్య ద్రవ్యములు.

अरिष्टदुष्टधी అరిష్టదుష్టధీః, ఈం త్రిం मरणहेतुभि परवशहृदये మరణ కారణములచే మతిచెడినవాఁడు.

अष्टादशधा అష్టాదశధా. अव्यं अष्टादशप्रकारे పదునెనిమిది విధములుగా.

असम्प्रज्ञातसमाधि అసంప్రజ్ఞాతసమాధిః, ఇం పుం सौषुप्तानन्दानुभूतिवत् निवृत्ते चेतोव्यापारे परमानन्दसाक्षात्कारे సకల మనోవృత్తులణఁగిపోయి సుషుప్తిసుఖానుభూతి వలెనుండు అద్వితీయానందసాక్షాత్కారము.

अहिरूपभृत् అహిరూపభృత్, త్రిం నం सर्पकञ्चुके పాముకుబుసము.

न २ న 2

अग्नि అగ్నిః, ఇం పుం पित्ते పిత్తము, स्वर्णे బంగారు, त्रिसङ्ख्यायाम् మూఁడు, भल्लातके జీడి†, चित्रके చిత్రమూలము†; कृत्तिकायाम् కృత్తిక, शक्रे ఇంద్రుఁడు, पूतात्मनि పవిత్రుఁడు, जठराग्नौ జఠరాగ్ని, जम्बीरे నిమ్మ† दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयेषु దక్షిణాగ్ని గార్హపత్యము ఆహవనీయము; दहने అంటరానివేల్పు, అగిని, అగ్గి, కిత్తు, చిచ్చు, నిప్పు, ముట్టఁగరాని బలియుఁడు

अग्नीत् అగ్నీత్, త్రిం పుం ऋत्विग्भेदे ఒక ఋత్విక్కు, यज्ञमण्डपभेदे ఒక యజ్ఞమండపము,

अघ्ना అఘ్నా, ఆం స్త్రీం गवि ఆవు, नौकायाम् ఓడ.

अत्नु అత్నుః, ఉం పుం सूर्ये సూర్యుఁడు.

अन అన, अव्यं अभावे లేదు కాదు. धां (अनिति, अन्यते) प्राणने జీవించుట.

अन అనః, అం పుం प्राणे ప్రాణము స్త్రీం నం शकटे బండి, मातरि తల్లి, जन्मनि పుట్టుక, अन्ने అన్నము

अना అనా, ఆం స్త్రీం आणके అణా.

अनु అను, अव्यं पश्चादर्थे వెనుక, తరువాత, सादृश्ये పోలిక, हीने తక్కువ; दैर्घ्ये పొడవు अनुक्रमे వరుస, सहार्थे కూడ, लक्षणे గుఱుతు, इत्थभूताख्याने ఇట్లున్నదని చెప్పుట, भागे వంతు, वीप्सायाम् 'వీప్స' చూ निकटे సమీపము, अन्वये అన్వయించుట, दयायाम् దయ, अवबोधे జ్ఞానము, अनुमतौ సమ్మతి, नियोगे ఆజ్ఞ, सान्त्वने ఓదార్చుట, सेवायाम् సేవ, आसक्तौ ఆసక్తి, सातत्ये ఎల్లప్పుడు, इच्छायाम् కోరిక, उपकारे మేలు, प्रोत्साहे ప్రోత్సాహము, अनुतापे పశ్చాత్తాపము, वासने వాసనకట్టుట; प्रसाधने అలంకరించుట, प्रश्ने అడుగుట, आचारे ఆచారము, आलोचने ఆలోచించుట, आनुकूल्ये అనుకూలత; मार्गणे వెదకుట, याचनायाम् యాచించుట; कल्याणे శుభము, आदरे ఆదరణ.

अनो అనో, अव्यं अभावे లేదు కాదు,

अन्नम् అన్నమ్, అం నం ओदने ఓగిరము, ఓరెము, కూడు, పసదనము, ప్రసాదము, బాతు, బువ్వ, బోనము, మెతుకు, వంటకము, సాదము, అన్నము. व्रीहियवादौ ధాన్యము, యవలు మొ पृथिव्याम् భూమి, उप-

करणे ఉపకరణము त्रिं० भक्षिते తినఁబడినది.

अप्न అప్నః, स्रुं०न० जले ఉదకము

न ३ న 3

अङ्कनम् అఙ్కనమ్, अं०न० सत्यासस्थाने అంకెలువేయుట, चिह्नीकरणे గుర్తువేయుట

अङ्गनम् అఙ్గనమ్, अं०प्रं० प्राङ्गणे ముంగిలి. याने వాహనము –ना–ना, आं०सी० कुबेरदिग्गजभार्यायाम उत्तर దిగ్గజముయొక్క భార్య. प्रशस्तावयवस्त्रियाम् చక్కని అవయవములుగల స్త్రీ

अजानन् అజానన్, त्रुं०त्रिं० अज्ञानि నెఱుఁగనివాఁడు.

अजिनम् అజినమ్, अं०न० चर्मणि చర్మము

अज्ञानम् అజ్ఞానమ్, अं०न० ज्ञानशून्यतायाम् ఎఱుఁగమి, प्रपञ्चोपादाने ప్రపంచోపాదానకారణము, अविवेके అవివేకము मानित्वदम्भित्वादिविंशतिगुणयुक्तत्वे అభిమానము దంభము మున్నగు గుణములు గలిగియుండుట: तम आदिपञ्चसु తమస్సు మోహము మహామోహము తామిస్రము అంధతామిస్రము అనునైదు. ज्ञानविरुद्धे జ్ఞానవిరుద్ధమయినది, అజ్ఞానము విపరీతదృష్టి ఆవరణ విక్షేపశక్తిద్వయవిశిష్టము అనాద్యనిర్వాచ్యము అనృతము సర్వానర్థమూలము ఆత్మాశ్రయము ఆత్మవిషయము అవిద్య మాయ అను మొదలగు శబ్దములకు వాచ్యమైనది

अज्ञानी అజ్ఞానీ, न्रुं०पुं० अविवेकिनि అజ్ఞాని, అవివేకి.

अञ्चनम् అఞ్చనమ్,अं०न० पूजायाम् పూజించుట.

अञ्जन అఞ్జనః, अं०पुं० वरुणदिग्गजे పశ్చిమదిగ్గజము, पञ्याम् బల్లి तिन्दुके నల్లతుమికి †. न० अज्ञाने అజ్ఞానము, उपाधौ ఉపాధి, सौवीरायञ्जने సౌవీరమున్నగు అంజనము, अक्तौ పూయుట, कज्जले కాటుక, मस्याम् మసి, సిరా, दीपशिखायाम् దీపపుకొడి –ना–ना, आं० सी० हनुमन्मातरि అంజనాదేవి, హనుమంతునితల్లి, उत्तरदिग्गजभार्यायाम उत्तరదిగ్గజముయొక్క భార్య पञ्याम् బల్లి

अञ्जनी అఞ్జనీ, ईं०सी०वायुभार्यायाम् ? వాయుభార్య, चन्दनादिलेपनयोग्यायाम् చందనాదులుపూయుటకుపయోగపడు స్త్రీ. कटुकायाम కటుకరోహిణి †.

अटनम् అటనమ్, अं०न० भ्रमणे సంచరించుట.–नि –नी–निः–नी, इं० ईं० सी० कार्मुकाग्रे కొప్పు, కోపు, వింటికొన.

अट्टनम् అట్టనమ్, अं० न० शस्त्रविशेषे ఒకఆయుధము.

अतिनु అతిను, उंत्रि नौकामतिक्रान्ते

अतिन అతినౌః, औं०त्रि ఓడను దాఁటినది

अदनम् అదనమ్, अं०न० भक्षणे తినుట

अदीन అదీనః, अं०पुं० गजे ఏనుఁగు त्रिं० धीरे ధీరుఁడు.

अद्मनि అద్మనిః, इं०पुं० पावके అగ్ని, अग्ने గుజ్జము.

अद्मिनी అద్మినీ, ईं०सी० दार्वम्बुपात्रे కొయ్యతోఁజేసిన నీటిపాత్ర, यज्ञे पशुभक्षणे యజ్ఞమునందలి పశుభక్షణము.

अधन అధనః, अं०त्रिं० कलत्रे భార్య: सुते కుమారుఁడు: दासे దాసుఁడు.

अधीन అధీనః, अं०त्रिं० पराधीने ఇతరులవశమున నున్నవాఁడు

अधुना అధునా, अव्यं० अस्मिन् काले ఇప్పుడు, ఈకాలము

अभ्यग्नि అభ్యగ్ని, अव्यं०अग्निमध्ये అగ్నినడుమ इं०न० अभ्यग्निकृते 'అభ్యగ్నికృతమ్' చూ

अनग्नि అనగ్నిః, इ॰पु॰ श्रौतस्मार्तकर्मर्हने శ్రుతిస్మృత్యుక్తము లయిన కర్మలనాచరింపని వాఁడు. अग्निसंस्कारर्हने అగ్నిసంస్కారము లేనివాఁడు

अनश्नन् అనశ్నన్, त॰ त्रि॰ अभुञ्जाने భుజింపనివాఁడు సాక్షి

अनुन्न అనున్నః, अ॰त्रि॰ अविद्धे రంధ్రము వేయఁబడనిది.

अनूनम् అనూనమ్ अ॰न॰ पूर्णे వెలితిలేనిది अनिश्चिते నిశ్చయింపఁబడనిది

अनेना అనేనాః, स॰ त्रि॰ अनघे పాపము లేనివాఁడు.

अपान అపానః, अ॰पु॰ गुदस्थवायौ గుదస్థానమునందుండెడి వాయువు बहिर्विनिर्गतवायौ వెలుపలకు విడుచుగాలి न॰ गुदे ముడ్డి. वृषणे వృషణము.

अफेनम् అఫేనమ్. अ॰ न॰ अहिफेने నల్లమందు.

अभिन्नम् అభిన్నమ్, अ॰त्रि॰ अखिले సమస్తము, भेदरहिते భేదములేనిది. వేఱుకానిది. అనన్యము.

अमना అమనాః. स॰त्रि॰ स्नेहशून्ये ప్రేమలేనివాఁడు, मनोरहिते మనస్సు లేనివాఁడు బ్రహ్మము. ఆత్మ

अमनि అమనిః, इ॰सी॰ मार्गे త్రోవ. गतौ గతి, నడక.

अम्लान అమ్లానః. अ॰ पु॰ महासहायाम పెద్దగోరింట† त्रि॰ निर्मले స్వచ్ఛము.

अयनम् అయనమ్. अ॰न॰ अर्धवत्सरे ఆఱుమాసముల కాలము. मार्गे త్రోవ गृहे ఇల్లు सूर्यदक्षिणोत्तरदिग्गतौ సూర్యుని ఉత్తర దక్షిణ దిక్కుల సంచారము. व्यूहप्रवेशमार्गे వ్యూహమునఁబ్రవేశించు మార్గము गगने నడక, स्थाने స్థానము. शास्त्रे శాస్త్రము आश्रये ఆధారము.

अयानम् అయానమ్. अ॰न॰ स्वभावे స్వభావము, अगमने నడకలేమి.

अरत्नि అరత్నిః. इ॰पुसं॰ निष्कनिष्ठमुष्टिहस्ते పిడికిమూర; कफोणौ మోఁచేయి

अर्चनम् అర్చనమ్. अ॰न॰ पूजायाम् పూజ त्रि॰ पूजाद्रव्ये పూజాద్రవ్యము -ना-నా. आ॰सी॰ पूजने పూజ

अर्जनम् అర్జనమ్. अ॰न॰ आर्जने సంపాదన; सङ्ग्रहे ప్రోఁగుచేయుట क्रयविक्रयादिरूपे व्यापारे క్రయవిక్రయాదిరూపమయిన వ్యాపారము

अर्जुन అర్జునః. अ॰पु॰ श्वेतवर्णे తెలుపురంగు. नदीसर्जे ఏఱుమద్ది† करवीरे గన్నేరు†. कार्तवीर्ये కార్తవీర్యుఁడు. कृष्णसखे వెన్నునంటు, వెన్నుమచ్చుదునీఁడు. అర్జునుఁడు मयूरे నెమిలి मातुरेकसुते తల్లికి ఏకైకపుత్త్రుఁడు न॰ तृणे ఒకవిధమైన గడ్డి सुवर्णे బంగారము नेत्ररोगे నేత్రరోగము. శుక్లాలగుట त्रि॰ शुभ्रे శుభ్రము. తెల్లనిది -नी-నీ. ई॰सी॰ गवि ఆవు उषायाम ఉషాదేవి बाहुदायाम् బాహుదానది, कुट्टन्याम् కుంటెనకత్తె

अर्तनम् అర్తనమ్ अ॰न॰ जुगुप्सायाम् ఏవగింపు, రోఁత.

अर्थनम्-ना అర్థనమ్-నా, अ॰ आ॰ स्न॰ याचनायाम् యాచించుట

अर्दनम् అర్దనమ్. अ॰न॰ पीटने పీడించుట. गमने వెళ్ళుట याचने యాచించుట हनने సంహరించుట.-ना-నా. आ॰ सी॰ याचनायाम् యాచన

अर्वना అర్వనాః, आ॰सी॰ नौकाधे పడవకొసగము

अर्वाना అర్వానా, आ॰सी॰ अर्वाणाके అర్వణా

अर्शोघ्न అర్శోఘ్నః. अ॰ पु॰ कन्दे కందా†. भल्लातके జీడి †. न॰गोरसे చల్ల -घ्नी-ఘ్నీ.

ई॰सी॰ तालमूल्याम् నేలతాడి† भल्लातके- జీడి †.

अवनम् అవనమ్, अ॰ न॰ प्रीणने తృప్తి నొందించుట.प्रीतौ సంతోషము. रक्षणे కాపాడుట –नि –నిః. इ॰ सी॰ भूम्याम् భూమి –नी–నీ. ई॰सी॰भूमौ భూమి. रक्षणकर्त्र्यम् రక్షకురాలు.

अविग्न అవిగ్నః. अ॰ पु॰ करमर्दके కలివె †.

अविघ्नम् అవిఘ్నమ్,अ॰त्रि॰ विघ्नरहिते విఘ్నము లేనిది.

अशन అశనః. अ॰पु॰ सर्जके వేఁగిస† न॰ अन्ने అన్నము. भक्षणे తినుట –ना –నా. आ॰सी॰ भोजनेच्छायाम् ఆఁకలి –निः–నిః, इ॰प्स॰ वज्रायुधे వజ్రాయుధము, निर्घाते పిడ్గు. పిడుగు, विद्युति మెఱపు. अश्मवर्षणे రాళ్ళవాన. उल्काविशेषे ఆకసమునుండి నక్షత్రమువలె పడునట్టి ఒకజ్యోతి

अश्मघ्न అశ్మఘ్నః. अ॰ पु॰ अश्मभेदिनि పిండిబండ† लज्जाल्वाम् అత్తపత్తి†.

अश्मन అశ్మనః.अ॰पु॰ अनूरौ అనూరుఁడు

अश्विनी అశ్వినీ. ई॰सी॰ नक्षत्रभेदे అశ్వినీనక్షత్రము –नौ –నౌ. न॰ पु॰द्वि॰ अश्विनीसुतयो అశ్వినీకుమారులు, దేవ వైద్యులు

असन అసనః, अ॰पु॰ अजकर्णे నల్లమద్ది†. जीवके వేఁగిస †. न॰ क्षेपणे విముట –ना–నా. आ॰सी॰ आमलक्याम् ఉసిరిక†

असिक्नी అసిక్నీ. ई॰ सी॰ अवृद्धायामन्तपुरप्रेष्याया दास्याम् ముదుసలిగాని యంతఃపురదాసి. नदीविशेषे ఒకనది

अस्त्यानम् అస్త్యానమ్,अ॰न॰ अपवादे నింద

अस्थानम् అస్థానమ్, अ॰त्रि॰अगाधे మిక్కిలి లోఁతుగలది. अनधिकारिणि అధికారము (అర్హత)లేనిది न॰ अयोग्यस्थाने యోగ్యముగాని ప్రదేశము.

अस्वप्न అస్వప్నః, अ॰ पु॰ देवतायाम् నిద్దురలేనిప్రోడ, వేలుపు. त्रि॰ अनिद्रे నిద్రలేనివాఁడు. आत्मनि ఆత్మ, బ్రహ్మము.

अहीन అహీనః, अ॰पु॰ क्रतुविशेषे ఒక యజ్ఞము.

न ४ న 4

अकल्कन అకల్కనః, अ॰त्रि॰वीतदम्भे దంబములేనివాఁడు

अकिंचन అకించనః अ॰ त्रि॰ निष्कामे కోరికలేనివాఁడు; दरिद्रे ఏమియులేనివాఁడు. దరిద్రుడు. ज्ञानिनि జ్ఞాని

अखण्डन. అఖణ్డనః. अ॰पु॰ काले కాలము.

अग्नीन्धनम् అగ్నీన్ధనమ్, अ॰न॰ अग्निकार्ये అగ్నికార్యము

अग्न्याधानम् అగ్న్యాధానమ్, अ॰ त्रि॰ अग्निहोत्रे అగ్నిహోత్రము.

अग्रदानी అగ్రదానీ न॰पु॰ पतितब्राह्मणे పతితుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు.

अचेतनम् అచేతనమ్, अ॰ त्रि॰ व्यक्ते వ్యక్తమగునది. దృశ్యము. प्रधाने ప్రకృతి जडे జడము

अच्छदन అచ్ఛదనః,अ॰पु॰ यतौ సన్న్యాసి.

अजननि అజననిః.इ॰सी॰ जननाभावे పుట్టుకలేమి, आक्रोशने తిట్టు

अजीवनि అజీవనిః. इ॰ सी॰ शापोत्थजीवनाभावे శాపముచే జీవనములేకపోవుట; जीवनाभावे జీవనములేమి. शापे శాపము.

अतिपन्न అతిపన్నః. अ॰त्रि॰ विज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది; अङ्गीकृते అంగీకరింపఁబడినది.

अत्यन्तीन అత్యన్తీనః. अ॰ त्रि॰ अतिशयितगतिशीले అధికమైనగతి(గమనము) గలవాఁడు.

अत्याधानम् అత్యాధానమ్. अ॰ न॰ अतिक्रमे క్రమము దప్పుట. उपश्लेषे సంయోగ

సంబంధము, उपरि स्थापने పైనఁబెట్టుట

अदर्शनम् అదర్శనమ్, अं०न० तिरोधाने లోపించుట, మఱుఁగుపడుట,అగపడకపోవుట, కంటఁబడకుండుట, పంచబంగాళ మగుట, విచ్చు మొగ్గగుట, विनाशे నశించుట त्रि० अतीन्द्रिये ఇంద్రియగోచరముకానిది

अद्यतन అద్యతనః अं० पुं० अतीतायारात्रेरन्त्य (यामद्वयेन)यामेनागामिन्या रात्रे पूर्व (यामद्वयेन) यामेन च सहिते दिवसे కడచిన రాత్రి (రెండుజాములతోను)మలిజాముతోను రాఁబోవురాత్రి (రెండుజాములతోను) తొలి జాముతోనుజేరినదినము,నేడు; त्रि०अद्यभवे నేఁటిది, ఈనాఁటిది, క్రొత్తది

अद्यश्वीनम् అద్యశ్వీనమ్, अं० त्रि० आसन्नमृत्युके మరణింపనున్నది నేఁడోరేపోఅగునట్టిది –ना–నా, आ० सी० आसन्नप्रसवायाम ప్రసవింపనున్న ఆవు మొ

अधिविन्ना అధివిన్నా, आ०सी० ज्येष्ठभार्यायाम् పెద్దభార్య

अधिशी(श्या)नम् అధిశీ(శ్యా)నమ్ अं०त्रि० घृतादिना द्रव्यस्पर्शे నేయిమున్నగువానితో పదార్థముల స్పృశించుట.–ष्ठानम्–ష్ఠానమ్, अं० न० पट्टणे పట్టణము, प्रभावे ప్రభావము. चक्रे బండి చక్రము, अध्यासने అధిష్ఠించుట, शरीरे శరీరము; अज्ञाते ब्रह्मणि ఎఱుఁగఁబడని బ్రహ్మము, अध्यस्तस्य स्वरूपे అధ్యసింపఁబడిన దానికి స్వరూప మయినది, कूटस्थचैतन्ये సాక్షిచైతన్యము, स्थाने స్థానము, ఉనికి; कल्पनाधारभूते కల్పనలకాధారభూతమయినది, इच्छाद्वेषसुखदु खचेतनाद्यभिव्यक्त्याश्रये ఇచ్ఛ ద్వేషము సుఖము దుఃఖము మున్నగు బుద్ధివృత్తుల స్ఫూర్తికి ఆధారమయినది.

अधीयान అధీయానః, अं०त्रि० पठति చదువుచున్నవాఁడు,वेदाध्ययनवति వేదపారాయణ చేయుచున్నవాఁడు

अध्यधीन అధ్యధీనః, अं०त्रि० अत्यन्तपरतन्त्रे బానిస.

अध्ययनम् అధ్యయనమ్, अं० न० पठने చదువుట, పారాయణచేయుట,ऋगादेरभ्यासे వేదాధ్యయనము.

अध्यशनम् అధ్యశనమ్, अं० न० अजीर्णोपरिभोजने జీర్ణముకాకయే భుజించుట

अध्यापनम् అధ్యాపనమ్, अं०न० पाठने చదివించుట, వేదములఁజదివించుట, విద్య నేర్పుట.

अध्याशनम् అధ్యాశనమ్, अं० न० अध्यशने 'అధ్యశనమ్' చూ

अध्वनीन అధ్వనీనః, अं०त्रि० पथिके బాటసారి.

अनशनम् అనశనమ్, अं० न० उपवासे ఉపవాసము त्रि० उपोषिते ఉపవసించినవాఁడు.

अनापन्न అనాపన్నః, अं०त्रि अप्राप्ते పొందఁబడనిది.

अनिङ्गनम् అనిఙ్గనమ్, अं० त्रि० निर्वातप्रदीपकल्पे గాలిలేనిచోటనున్న దీపము వంటిది, నిశ్చలము

अनीकिनी అనీకినీ, ई०सी० इभा 2187ఏనుఁగులు रथा 2187రథములు अश्वा 656 గుఱ్ఱములు भटा 10935భటులు - एभिर्युक्तसेनाविशेषे ఇవిగలసేనావిశేషము,सेनायाम् సేన.

अनुदिनम् అనుదినమ్, अव्य० दिनेदिने ప్రతిదినము.–द्विग्न –ద్విగ్నః, अं० त्रि० स्वस्थे స్తిమితము, స్వస్థత గలది. –ध्यानम्–ధ్యానమ్, अं०न०अनुचिन्तने అనుసరించిన చింతనము, अनुग्रहे అనుగ్రహము, आसक्तौ ఆసక్తి –पानम्–పానమ్, अं०न० भेषजाङ्गे पेयविशेषे ఔషధమునకు అంగముగా లోపలికిఁదీసికొనునట్టివస్తువు.–मानम्–మానమ్, अं० न० कल्पने కల్పన, प्रधाने పక్షలి.

स्मृतौ స్మృతి, अनुमितिकरणे (प्रमाणविशेषे) అనుమితికరణము (అనుమాన ప్రమాణము, పరామర్శజనితమైన జ్ఞానము) —ष्ठानम् —ష్ఠానమ్, అం॰ న॰ क्रियारम्भे అనుష్ఠించుట, ఆరంభము

अनूचान అనూచానః, అం॰ పుం॰ अनुवचनसमर्थे చదివినదానిని మరల అప్పగించుటలో సమర్థుఁడు साङ्गवेदविचक्षणे అంగములతోఁ గూడ వేదాధ్యయనము చేసిన పండితుఁడు త్రిం॰ सुविनीते చక్కఁగా శిక్షణపొందినవాఁడు వినయముగలవాఁడు, योग्ये తగినవాఁడు.

अन्तर्धानम् అన్తర్ధానమ్ అం॰ న॰ तिरोधाने మఱుఁగువడుట देहत्यागे శరీరమువదలుట, మృతి. —र्मना —ర్మనాః, స॰ త్రిం॰ दुःखितमनसि దుఃఖమునొందిన మనస్సుగలవాఁడు —र्वत्नी—ర్వత్నీ, ఈం॰ స్త్రీం॰ गर्भिण्याम् గర్భిణి —र्वह्नि —ర్వహ్నిః, ఇం॰ పుం॰ प्रलयाग्नौ ప్రళయాగ్ని.

अन्वाधानम् అన్వాధానమ్ అం॰ న॰ वैदिकाग्नौ समिदाधाने వైదికాగ్నియందు సమిధలనుంచుట.—सनम्—సనమ్, అం॰ న॰ शुश्रूषणे శుశ్రూష, उपासने ఉపాసన, स्नेहवस्तौ విరేచనమున కుపయోగించునట్టి మానెవత్తి, अनुशोचने పశ్చాత్తాపము, शिल्पादिगृहे శిల్పశాలను

अपघन అపఘనః, అం॰ పుం॰ देहे దేహము, शरीरावयवे దేహ-అవయవము త్రిం॰ घनशून्ये దిటవుచేనిది —जन —జనః, అం॰ పుం॰ दुर्जने దుర్జనుఁడు —दानम् —దానమ్, అం॰ న॰ अतिवृत्ते कर्मणि కడచినపని निन्द्यदाने చెడుదానము, परिशुद्धक्रियायाम् పవిత్రకార్యము खण्डने ఛేదించుట —ध्यानम्—ధ్యానమ్ అం॰ న॰ दुश्चिन्तने చెడుగుతలఁచుట. —मानम्—మానమ్, అం॰ న॰ अनादरे అవమానము —यानम యానమ్, అం॰ న॰ पलायने పాటి పోవుట —विघ्नम्—విఘ్నమ్, అం॰ త్రిం॰ निर्विघ्ने విఘ్నములేనిది —स्नानम् —స్నానమ్, అం॰ న॰ मृतस्नाने మరణ నిమిత్తక స్నానము

अपाचीनम् అపాచీనమ్, అం॰ త్రిం॰ विपर्यस्ते వ్యత్యస్తము, दक्षिणदिग्भवे దక్షిణదిక్కునఁ బుట్టినది —दानम्—దానమ్ అం॰ న॰ पञ्चमीकारके పంచమీ విభక్త్యర్థము —सनम् —సనమ్, అం॰ న॰ मारणे చంపుట

अपिधानम् అపిధానమ్ అం॰ న॰ आच्छादने కప్పుట త్రిం॰ पिधनहिते కప్పు(మఱుఁగు) తెనిది

अपोहनम् అపోహనమ్, అం॰ న॰ कामक्रोधादिव्याकुलचेतसा स्मृतिज्ञानयोरपगमने కామక్రోధాదిదోషములు మనస్సును కలఁచి వేయుటచే స్మృతియు జ్ఞానము మఱుఁగు పడిపోవుట

अप्रधानम् అప్రధానమ్ అం॰ న॰ गौणे గౌణము, ముఖ్యముగానిది.

अबिन्धन అబిన్ధనః, అం॰ పుం॰ बडबानले బడబాగ్నిః विद्युति మెఱుపు

अब्जयोनि అబ్జయోనిః, ఇం॰ పుం॰ चतुर्मुखे తమ్మిచూలి, బ్రహ్మ

अभिजन అభిజనః, అం॰ పుం॰ कुले కులము, सत्कुले ఉత్తమవంశము, जन्मभूमौ జన్మస్థానము, ख्यातौ ప్రసిద్ధి, कुलध्वजे వంశానుగతమగు బిరుదు(చిహ్నము). —ज्ञानम् —జ్ఞానమ్ అం॰ న॰ चिह्ने గుఱుతు; ज्ञानभेदे జ్ఞప్తికివచ్చుట. —डीनम् —డీనమ్, అం॰ న॰ पक्षिण अभिमुख्येन पुन पुन पतने పక్షి మరలమరలవచ్చిఎదురుగాబ్రాలుట —धानम् —ధానమ్. అం॰ న॰ नाम्नि పేరు. कथने చెప్పుట, शाब्दकोशे నిఘంటువు. —पन्न —పన్నః, అం॰ త్రిం॰ अपराधिनि తప్పుచేసినవాఁడు, अरिग्रस्ते శత్రువులచేనాక్రమింపఁబడినవాఁడు आभिमुख्येन प्राप्ते ఎదురుపడిన

వాఁడు; आपद्गते అపదనొందినవాఁడు; शर-
णार्थिनि శరణుజొచ్చినవాఁడు. अङ्गीकृते
అంగీకరింపఁబడినవాఁడు. लक्ष्यच्युतसाय-
कादौ గురితప్పిన బాణము మొ —मान
—మానః, अం పుం गर्वे గర్వము, अनात्म-
स्वात्मबुद्धौ దేహాదులయందు నేననెడి బుద్ధి.
हिंसायाम् హింస प्रणये ప్రేమ. ज्ञाने
జ్ఞానము —मानी —మానీ, న్ం పుం अभिमान-
युक्ते అభిమానముగలవాఁడు. —यानम् —
యానమ్, अం నం समीपगमने దగ్గరకుఁ
బోవుట. आक्रमणे ఆక్రమించుట

अभोजनम् అభోజనమ్. అం నం लङ्घने పస్తు.
తిండిలేకయుండుట

अभ्यञ्जनम् అభ్యఞ్జనమ్. అం నం తైలే నూనె
अभ्यङ्गे తైలమర్దనము मलापहनने
తలంటు —र्थना —ర్థనా. ఆం సీం प्रार्थना-
याम् వేఁడుకొనుట. —सनम् —సనమ్. అం
నం अभ्यासे అభ్యాసము, అలవాటు,
पौनःपुन्येन चिन्तने करणे च మరల మరల
ధ్యానించుట చేయుటయు.

अभ्याख्यानम् అభ్యాఖ్యానమ్. అం నం
मिथ्याऽभियोगे లేనిదానినారోపించిపలుకుట.
— दानम् — దానమ్. అం నం कार्यस्य
प्रधानारम्भे ప్రారంభించుట. —धानम् —
ధానమ్. అం నం अभिन्यासे ఉంచుట.
वह्न्यर्थं इध्मसंग्रहे అగ్నిహోత్రమునకై
సమిధలను ప్రోఁగుచేయుట.

अभ्युत्थानम् అభ్యుత్థానమ్. అం నం
गृहागतमहात्मानं प्रति कृतविनये ఇంటికి
వచ్చిన పెద్దలయెడఁ జూపఁబడు వినయము,
उत्थाने లేచుట. अभिवृद्धौ అభివృద్ధి;
उद्भवे ఉద్భవించుట, उद्यमे ప్రయత్నము.

अमदन అమదనః. అం పుం शिवे శివుఁడు.
निष्कामे కామరహితుఁడు.

अमैथुनः అమైథునః. అం పుం ब्रह्मचारिणि
బ్రహ్మచారి.

अम्भोजिनी అమ్భోజినీ. ఈం సీం परिव्याधे
నీటిప్రబ్బలి †. पद्मसमूहे పద్మములగుంపు.
तटाके తామరకొలను, पद्मवति देशे పద్మ
ములుగల దేశము

अम्लदन అమ్లాదనః. అం పుం कुरण्टके
పచ్చపూవుల గోరింట †. —निनी —నినీ.
ఈం సీం पद्मिन्याम् తామరకొలను पद्म
समूहे పద్మముల గుంపు चाङ्गेर्याम् పులి
చింత †

अयःपानम् అయఃపానమ్ అ నం नरक-
विशेषे ఒక నరకము, సలసల కరఁగిన
ఇనుమును ద్రావుట.

अयोघन అయోఘనః. అం పుం कूटे దాగలి,
लोहमुद्गरे సమ్మెట.

अरण्यानी అరణ్యానీ, ఈం సీం महारण्ये
పెద్దయడవి.

अर्ध (र्धा) शनम् అర్ధ(ర్ధా)శనమ్. అం నం
अर्धभोजने అర్ధాన్నము, సగముతిండి.

अर्धासनम् అర్ధాసనమ్. అం నం स्नेहदाने
మైత్రినెఱపుట अनिन्दने నిందింపమిఁ
గౌరవించుట.

अर्वाक्तन అర్వాక్తనః, అం త్రిం प्रामाण्य-
रहिते అప్రామాణికము, స్వకపోలకల్పి
తము. —चीन —చీనః. అం త్రిం पश्चा-
ज्जाते పిమ్మటఁ గలిగినది, ఈవలిది,
अधःस्थे క్రిందనుండునది

अर्शसान అర్శసానః, అం పుం अग्नौ అగ్ని.

अल्पतनु అల్పతనుః, త్రిం त्रिं वामने
పొట్టివాఁడు, दुर्बले బలహీనుఁడు.

अवच्छिन्नम् అవచ్ఛిన్నమ్. అం త్రిం सविरामे
విరామముగలది; सङ्कुचिते సంకుచితము;
विशिष्टे విశేషణము గలది, विभक्ते విభ
జింపఁబడినది. निश्चिते నిశ్చయింపఁబడినది.
—ज्ञानम् —జ్ఞానమ్. అం నం तिरस्कारे అవ

మానము —डीनम् —డీనమ్ अं॰ नं॰ पक्षिणामधोगमने పక్షులు క్రిందికి బ్రాలుట. —दानम् —దానమ్, अं॰ नं॰ खण्डने ఛేదించుట, త్రుంచుట. पराक्रमे పరాక్రమము; शुद्धकर्मणि సత్కార్యము उशीरे వట్టివేరు †. —धानम् —ధానమ్, अं॰नं॰ मनोयोगे మనోయోగము, ఎచ్చరిక —मानम् —మానమ్, अं॰ नं॰ अवज्ञायाम् అనాదరము, తెగడిక, తెగడుట. —लग्न —లగ్నః, अं॰ पुं॰ मध्ये నడుము. त्रिं॰ सलग्ने అంటుకొని యుండునది. पुं॰ स्तनन्धये చంటిబిడ్డ. नं॰ समीपे సమీపము —सन —సన్నః, अं॰ त्रिं॰ दु.खिते దుఃఖించినది, समाप्ते ముగిసినది. —सानम् —సానమ్, अं॰ नं॰ समाप्तौ ముగియుట, मृत्यौ మరణము, विरामे చాలించుట, सीमायाम् హద్దు. —स्थानम् —స్థానమ్, अं॰ नं॰ स्थितौ స్థితి, ఉనికి.

अवाचीनम् అవాచీనమ్, अं॰ त्रिं॰ दक्षिणदिग्भवे దక్షిణదిక్కునం బుట్టినది, अधोमुखे క్రిందు మొగము గలది; विपर्यस्ते వ్యత్యస్తము.

अविडीनम् అవిడీనమ్, अं॰ नं॰ पक्षिणामभिमुख्येन गमने పక్షులు ఎదురుగాం బోవుట.

अव्यञ्जन. అవ్యఞ్జనః, अं॰ पुं॰ शृङ्गहीनपशौ కొమ్ములులేనిపశువు. त्रिं॰ अस्फुटे స్పష్టము గానిది

अव्युत्पन्नः అవ్యుత్పన్నః, अं॰ त्रिं॰ मूर्खे మూర్ఖుడు, व्युत्पत्तिरहिते వ్యుత్పత్తిలేనిది

अश्मयोनि. అశ్మయోనిః, इं॰ पुं॰ ताम्रपत्रिकायाम् వృక్షవిశేషము †.

अश्मरीघ्नः అశ్మరీఘ్నః, अं॰ पुं॰ वरुणे ఉలిమిరి †.

अश्यमानः అశ్యమానః, अं॰त्रिं॰ भुज्यमाने భుజింపఁబడుచున్నట్టిది.

अश्विकिनी అశ్వికినీ, ईं॰ स्त्री॰ अश्विन्याम् అశ్విని.

असद्योनि అసద్యోనిః, इं॰ स्त्री॰ पश्वादियोने పశుపక్ష్యాదియోని, నీచజన్మ. —पत्न —పత్నః, अं॰ त्रिं॰ शत्रुरहिते శత్రువులు లేనివాఁడు. —हन. —హనః, अं॰पुं॰ शत्रौ పగవాఁడు, अमर्षणे ఓర్పులేనివాఁడు. नं॰ अमर्षे ఓర్పులేమి.

असृष्टान्नम् అసృష్టాన్నమ్, अं॰ त्रिं॰ अन्नदानहीने అన్నదానము లేనట్టిది.

अस्तमनम् అస్తమనమ్, अं॰ नं॰ सूर्यादर्शने అస్తమిల్లుట, సూర్యుఁడున్నగునది కనఁబడకుండుట

अहिफेनम् అహిఫేనమ్, अं॰ नं॰ कृष्णवर्णे भेषजभेदे అభిని, నల్లమందు. —ब्रध्न —బ్రధ్నః, अं॰पुं॰ रुद्रविशेषे ఒకరుద్రుఁడు, शिवे శివుఁడు.

अहिर्बुध्न అహిర్బుధ్నః, अं॰ पुं॰ शिवे శివుఁడు; रुद्रभेदे ఏకాదశరుద్రులలో నొకఁడు. —ध्नी —ధ్నీ, ईं॰ स्त्री॰ उत्तरभाद्रायाम् ఉత్తరభాద్ర *.

अक्षियोनि అక్షీయోనిః, इं॰ पुं॰ इन्द्रे ఇంద్రుఁడు.

न ५ న 5

अग्निवाहन అగ్నివాహనః, अं॰ पुं॰ पितृदेवताभेदे అగ్నివాహనుఁడను నొకపితృదేవత. नं॰ धूमे పొగ; मेषे అగ్గితత్తడి, జంటమొగము వేఁబువు తేజి, పొట్టేలు; छागे మేక.

अग्रसन्धानी అగ్రసన్ధానీ, ईं॰ स्त्री॰ जीवानां शुभाशुभकर्मलिखिते यमस्य पुस्तके జీవుల పుణ్యపాపకర్మలు వ్రాయఁబడియుండెడి యముని పుస్తకము.

अङ्गुलीमानम् అఙ్గులీమానమ్, अं॰नं॰ हस्त-

वितस्त्यादिमाने జేన మూర మున్నగు కొలత

अजगन्धिनी అజగన్ధినీ, ईं० सं० तिलपर्ण्याम् వాయింటా: अजशृङ्गयाम् జట్టుపు†

–वाहन –వాహనః, अ० पुं० अग्नौ అగ్ని. हंसे హంస

अजिनयोनि అజినయోనిః, इ० पुं० हरिणे లేడి.

अतिशायनम् అతిశాయనమ్, अं०नं० आधिक्ये అధిక్యము, హెచ్చు.–शोभन –శోభనః, अ० त्रिं० श्रेष्ठे ఉత్తముఁడు, अतिशयशोभायुक्ते మిక్కిలి రమ్యమైనది. –सन्धानम् –సన్ధానమ్, अ० नं० वञ्चनायाम् మోసము. –सर्जनम् –సర్జనమ్, अ० नं० वितरणे ఈవి, वधे చంపుట, विसर्जने విడిచిపెట్టుట. –सारनुत् –సారనుత్, द० पुं० कलिङ्गे కొడిసె †

अद्भुतस्वन అద్భుతస్వనః, अ० पुं० शिवे శివుఁడు

अधिवचनम् అధివచనమ్, अ० नं० नामधेये పేరు –वासन –వాసనః, अ० पुं० नागरङ्गे నారింజ †. नं० गन्धपुष्पाद्यैरङ्गसंस्कारे గంధపుష్పాదులచే శరీరమునలంకరించుట, देवतादिपूजने దేవతలు మున్నగువారిని బూజించుట.

अधुनातनम् అధునాతనమ్, अ० त्रिं० इदानीतने ఇప్పటిది.

अधोभुवनम् అధోభువనమ్, अं०नं० पाताले పాతాళము, క్రింది లోకము.

अध्यग्निधनम् అధ్యగ్నిధనమ్, अ० नं० अध्यग्निनि 'అధ్యగ్ని' చూ

अनध्ययनम् అనధ్యయనమ్, अ० नं० अनध्याये వేదపఠనాదులకిచ్చెడి సెలవు, అటవిడుపు, చదువరాని దినము –वधानम् –వధానమ్, अ० नं० प्रमादे ఏమఱుపాటు.

अनिलयन అనిలయనః, अ० त्रिं० ఆధారములేనిది, सर्वाधारे ब्रह्मणि సర్వాధారమయిన బ్రహ్మపదార్థము.

अनुकामीन అనుకామీనః, अ० त्रिं० युद्धे यथेष्टगामिनि యుద్ధమున స్వేచ్ఛగా సంచరించువాఁడు; कामगामिनि ఇచ్చవచ్చినట్లు బోవువాఁడు. –गमनम् –గమనమ్, अ०नं० पश्चाद्गमने వెంబడించుట, అనుసరించుట, सहगमने సహగమనము. –गवीन –గవీనః, अ० पुं० गोपाले గొల్లఁడు. –गामिनी –గామినీ, ईं०सं० अनुगमनकर्त्र्याम् అనుగమించునది, కూడపోవునది –दर्शनम् –దర్శనమ్, अं०नं० पुनः पुनरालोचने మరలమరల ఆలోచించుట (విచారణచేయుట) –धावनम् –ధావనమ్, अ० नं० अनुसन्धाने చింతనచేయుట. –पदीना –పదీనా, आ० स्त्रीं० पादायामवत्या पादुकायाम् కాలికిసరిపోవు చెప్పు. –मननम् –మననమ్, अं०नं० अनुमतौ అనుమతించుట. –लेपनम् –లేపనమ్, अ० नं० चार्चिक्ये పూయఁదగిన గంధాదులు, गन्धादिलेपने గంధాదులఁబూయుట. –वचनम् –వచనమ్, अं०नं० अनुवादे అనువాదము; आवृत्तिकरणे మరల మరల చదువుట చదివినదానిని మరల అప్పగించుట. –वर्तनम् –వర్తనమ్, अ० नं० अनुरोधे అనుసరించుట, सेवने సేవించుట. –वादिनी –వాదినీ, ईं० सं० अनुवादकर्त्र्याम् అనువదించునది, वीणाद्यनुकरणवाद्ये వీణ పిదేలు మొ –वासनन् –వాసనమ్, अ० नं० वैद्यकोक्तस्नेहवस्तौ వైద్యసంబంధ మయిన నూనెవత్తి धूपने సాంబ్రాణి మున్నగువానిని ధూపము వేయుట, स्नेहाद्यैरनुवासने అత్తరుమున్నగువానిచే పరిమళింపఁజేయుట. –विधानम् –విధానమ్, अ० नं० अनुवर्तने అనుసరించిపోవుట. –वेशनम्

—వేశనమ్, अ० न० ज्येष्ठेऽनूढेऽनुजस्य पाणिग्रहणे అన్న అవివాహితుఁడుగా నుండ తమ్ముఁడు పెండ్లి చేసికొనుట —व्रजनम् —వ్రజనమ్, अ० न० अनुव्रज्यायाम् సాఁగ నంపుట, వెంటఁబోవుట. —शासनम् —శాసనమ్, अ० न० आज्ञायाम् ఆజ్ఞ. उपदेशे ఉపదేశము, नियोगवचने నియమించెడి వాక్కు. —शीलनम् —శీలనమ్, अ० न० आलोचने ఆలోచించుట, पुनः पुनः सेवने మరల మరల సేవించుట, అభ్యసించుట —शोचनम् —శోచనమ్, अ० न० शोके శోకము, దుఃఖము. —सन्धानम् —సన్ధానమ్, अ० न० अन्वेषणे వెదకుట ग्रथने కూర్పు, अध्ययने అధ్యయనము, ध्याने ధ్యానము —सवनम् — సవనమ్, अव्य० सर्वदेत्यर्थे ఎల్లప్పుడు.

अन्तर्दधनम् అన్తర్దధనమ్, अ० न० सुराबीजे 'సురాబీజమ్' చూ

अन्नप्राशनम् అన్నప్రాశనమ్, अ० न० प्रथमान्नभक्षणरूपे संस्कारविशेषे పసిబిడ్డలకు మొట్టమొదట అన్నము బెట్టెడి ఒక సంస్కారము.

अपगमनम् అపగమనమ్, अ० न० अपगमे దుర్గతి. —नयनम् —నయనమ్, अ० न० अधः प्रापणे క్రింద వేయుట, दूरीकरणे దూరము చేయుట, తొలఁగించుట. —नोदनम् —నోదనమ్, अ० न० दूरीकरणे తొలఁగించుట. —रिच्छिन्नम् —రిచ్ఛిన్నమ్, अ० त्रि० असीमनि హద్దులేనిది, అఖండము, బ్రహ్మము, ఆత్మ —रिम्लान —రిమ్లానః, अ० पु० रक्ताम्लाने ఎఱ్ఱగోరింట †. —वर्जनम् —వర్జనమ్, अ० न० दाने ఇచ్చుట; मोक्षे మోక్షము, परित्यागे విడుచుట. —वर्तनम् —వర్తనమ్, अ० न० वक्रीभावे వంకరతనము. —सर्जनम् —సర్జనమ్, अ० न० परिवर्जने విడుపు. दाने ఈవి. आम्नाते చెప్పఁబడినది, मोक्षे మోక్షము, मारणे చంపుట. —सोपान —సోపానః अ० पु० हस्तिनखे 'హస్తినఖః' చూ

अपावर्तनम् అపావర్తనమ్, अ० न० पराङ्मुखीभावे పెడమొగము బెట్టుట, వెనుకకు మఱలుట.

अब्जवाहन అబ్జవాహనః, अ० पु० शिवे శివుఁడు —ना —నా. आ० स्त्री० लक्ष्म्याम् లక్ష్మీదేవి.

अभिगमनम् అభిగమనమ్, अ० न० आश्रयणे ఆశ్రయించుట. —नन्दन. —నన్దనః अ० पु० बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు. न० स्तुतौ ప్రశంసించుట. त्रि० सर्वतोभावेनानन्दजनके సర్వవిధముల ఆనందకరమయినది. —निष्ठा (ष्ठा, स्ता) न —నిష్టా (ష్ఠా, స్తా) నః, अ० पु० अक्षरे అక్షరము, विसर्गे విసర్గము. —वादनम् —వాదనమ్, अ० न० पादौ स्पृष्ट्वा गोत्रनामोच्चारणपूर्वककृते नमस्कारे పాదములంటి గోత్రనామములఁబలికి నమస్కరించుట. —विमानम् —విమానమ్, अ० न० वैश्वानरात्मनि వైశ్వానరాత్మ, విరాట్టు. —वेदनम् —వేదనమ్, अ० न० आक्रान्तौ ఆక్రమించుట. भार्यान्तरपरिग्रहे వేఱు భార్యను పెండ్లియాడుట, योक्त्रे పలుపు. —शसनम् —శంసనమ్, अ० न० दोषारोपे దోషమునారోపించుట; अवमाने అవమానించుట. —षेचनम् —షేచనమ్, अ० न० अभिषेके 'అభిషేకః' చూ। —षेणनम् —షేణనమ్, अ० न० युद्धयात्रायाम् దండయాత్ర. —सन्धानम् —సన్ధానమ్, अ० न० वञ्चने మోసగించుట. —सर्जनम् —సర్జనమ్, अ० न० दाने దానము, ఈవి, वधे చంపుట

अभ्यासादनम् అభ్యాసాదనమ్, अ० न० रिपोरस्त्राद्यैर्निःशक्तीकरणे ఆయుధములు మున్నగువానిచే శత్రువును శక్తిలేనివాని

నిగాఁ జేయుట. शत्रोस्सम्मुखगमने శత్రువు నెదుర్కొనుట.

अमररत्नम् అమరరత్నమ్. अ० न० स्फटिके స్ఫటికము.

अमराशनम् అమరాశనమ్. अ० न० आज्ये నేయి; अमृते వేలుపులబువ్వ, అమృతము.

अमृतोत्पन्नम अमृతోత్పన్నమ్ अ० न० खर्परे तुत्थे మైలుతుత్తము. —न्ना —న్నా. आ० स्त्री० मक्षिकायम् ఈఁగె.

अयानयः న అయానయావః, अ० पु० शारे జూదపుసారె

अर्कचन्दनम् అర్కచన్దనమ్. अ० न० रक्तचन्दने ఎఱ్ఱచందనము†.—नन्दन —నన్దనః, अ० पु० सुग्रीवे సుగ్రీవుఁడు, कर्णे కర్ణుఁడు, शनौ శని, यमे యముఁడు.

अवकल्कनम् అవకల్కనమ్. अ०न० मिश्रीकरणे ఒకదానితో నొకటి కలుపుట, चिन्तने ఆలోచించుట —कुण्ठनम् —కుణ్ఠనమ్. अ० न० वेष्टने చుట్టుట, చుట్ట —क्लेदनम् —క్లేదనమ్. अ० न० किञ्चिदार्द्रत्वे కొంచెము తడియుట. —गणनम् —గణనమ్. अ०न० अवज्ञायाम् తిరస్కారము,లెక్కసేయకుండుట —गाहनम् —గాహనమ్. अ० न० निमज्जने మునుకవేయుట, अवलोडने ఆకళింత, బుద్ధికెక్కించుకొనుట. —गुण्ठनम् —గుణ్ఠనమ్, अ० न० योषाशिर प्रावरणक्रियायाम् స్త్రీలు మునుఁగు వేసికొనుట, మునుఁగు, स्त्रीमुखाच्छादनवस्त्रे ఘోషాస్త్రీలు ముఖముపైఁగప్పుకొనునట్టి ఒకవిధమయిన వస్త్రము, धूल्यादिम्रक्षणे ధూళిమున్నగువానిని మఱుఁగు పఱచుట, वेष्टने చుట్టుట, చుట్ట; मुद्राविशेषे ఒక ముద్ర. —द्योतनम् —ద్యోతనమ్, अ० न०प्रकाशे ప్రకాశము.त्रि० तद्वति ప్రకాశము గలది. —धूननम् —ధూననమ్. अ० न० तिरस्करणे తిరస్కరించుట, విదుల్చుట.

—धूलनम् —ధూలనమ్. अ० न० अवचूर्णने పొడిచేయుట. —नेजनम् —నేజనమ్, अ० न० प्रक्षालने కడుగుట, हस्तसंस्कारे చేతిని సంస్కరించుకొనుట,पिण्डप्रदानार्थमास्तृतकुशोपरिजलसेचने పిండప్రదానమునకై పఱచిన దర్భలపై ఉదకమును ప్రోక్షించుట. —मदिनम् —మదినమ్. अ०न० तिथिद्व (त्र) येन मिलितवारे రెండు (మూఁడు) తిధులు కలసిన రోజు. —मानना —మానా, आ० स्त्री० अवमाने అవమానము —मोटनम् —మోటనమ్. अ० न० परिवर्तने మార్పునొందుట, తిరుగుట. —मोटनी —మోటనీ. ई० स्त्री० परिवर्तनशीलायाम् మార్పునొందునట్టిది —रोधनम् —రోధనమ్. अ० न० राज्ञामन्त पुरे రాజాంతఃపురము, अवरोधकरणे అడ్డగించుట. —लम्बनम्, —లమ్బనమ్. अ० न० आश्रये ఆశ్రయము, పట్టు, हृदयस्थकफे హృదయమందలి కఫము —लुण्ठनम् —లుణ్ఠనమ్. अ० न० भूमौ पतित्वा इतस्ततो भ्रमणे పొర్లాడుట —लेपनम् —లేపనమ్. अ० न० विलेपने పూయుట, అలుకుట. —लेहनम् —లేహనమ్. अ० न० जिह्वयाआस्वादने నాకుట. —लोकनम् లోకనమ్. अ० न० दर्शने చూచుట, अनुसन्धाने ధ్యానించుట —लोडनम् —లోడనమ్. अ० न० विलोडने పరామర్శచేయుట. —सण्डीनम् —సణ్డీనమ్, अ० न० पक्षिणामध पतने పక్షులు క్రిందికిదిగ్రాలుట —सादनम् —సాదనమ్ अ० न० नाशे నాశము. शैथिल्यापादने శిథిలము చేయుట. —स्कन्दनम् —స్కన్దనమ్. अ० न० अवतरणे దిగుట; आक्रमणे ఆక్రమించుట; शिबिरे దండు విడిసినచోటు, अवगाहने ఆకళింత —स्यन्दनम् —స్యన్దనమ్, अ० न० नाट्ये నాట్యము. —स्रंसनम् —స్రంసనమ్. अ०

नं० अधः पतने క్రిందఁబడుట, జాఱుట

—हननम् —హననమ్, अं० नं० अवघाते దంచుట, దంపుట, దంపుడు, ताडने దెబ్బ.

—हेलनम् —ना —హేలనమ్ —నా, अं० आं० स्नं० तिरस्कारे తిరస్కరించుట.

अविद्यमाना అవిద్యమానా, आं०सीं० मायायाम् మాయ. त्रिं० अवर्तमाने లేనట్టిది.

अश्रद्दधान అశ్రద్దధానః, अं० त्रिं० श्रद्धाहीने శ్రద్ధ (చూ) లేనివాఁడు

अश्ववाहन అశ్వవాహనః, अं० पुं० कुबेरे తత్తడి నెక్కుడుదంట, కుబేరుఁడు.

अश्वाभिधानी అశ్వాభిధానీ, ईं० सां० अश्वबन्धनरज्ज्वाम् గుఱ్ఱమును గట్టెడి త్రాడు.

असितानन అసితాననః, अं० पुं० गोलाङ्गूले కొండముచ్చు.

अस्ररोधिनी అస్రరోధినీ, ईं० सीं० लज्जाल्वाम् అత్తపత్తి †.

अहिमर्दनी అహిమర్దనీ, ईं० सीं० रास्नायाम् సన్నరాస్నము †

न ६ న 6

अङ्गुलिमोटनम् అఙ్గులిమోటనమ్, अं० नं० मुकुट्याम् 'ముకుటీ' చూ

अदितिनन्दन అదితినన్దనః, अं० पुं० देवे దేవత.

अनन्तशयनः అనన్తశయనః, अं० पुं० शेषशायिनि శేషశాయి, విష్ణువు

अनवलोभनम् అనవలోభనమ్, अं० नं० संस्कारविशेषे సీమంతోన్నయనమునకుఁ బిమ్మట నాల్గవ మాసమునఁ జేసెడి యొక సంస్కారము.

अनादिनिधन అనాదినిధనః, अं० पुं० परमात्मनि పరమాత్మ. त्रिं० जन्ममरणरहिते आत्मनि పుట్టుట గిట్టుట లేనిది ఆత్మ.

अनूचानमानी అనూచానమానీ, नं० त्रिं० अनूचानमन्ये తననుఁ బండితునిఁగాఁదలంచువాఁడు.-

अन्तर्विगाहनम् అన్తర్విగాహనమ్, अं० नं० प्रवेशने ప్రవేశపెట్టుట

अभ्यवस्कन्दनम् అభ్యవస్కన్దనమ్, अं०नं० रिपोराक्रमणे శత్రువు నాక్రమించుట, बलादाक्रमणे దోపుడు. शत्रोस्सम्मुखगमने శత్రువునెదుర్కొనుట.

अमृतायमान అమృతాయమానః, अं० त्रिं० अमृतरसभरिते అమృతమువలె నున్నట్టిది. आनन्दामृतरसपुष्टे ఆనందమనెడి అమృతరసముచేఁ బుష్టినొందినది.

अम्बुप्रसादनम् అమ్బుప్రసాదనమ్, अं० नं० कतके చిల్లగింజ.

अरण्यवासिनी అరణ్యవాసినీ, ईं०सीं० अत्यम्लपर्ण्याम् పుల్లబచ్చలి †; कपित्थपत्रायाम् చేతలానికూర †.

अर्धाम्बुजासनम् అర్ధామ్బుజాసనమ్, अं०नं० रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము.

अवरोधायनम् అవరోధాయనమ్, अं० नं० अन्तःपुरे అంతఃపురము.

असङ्गवचनम् అసఙ్గవచనమ్, अं० नं० तुरायणे అనాసక్తివాచకము

असिपत्रवनम् అసిపత్రవనమ్, अं०नं० नरकविशेषे ఒక నరకము.

अहिनिर्ल्वयनी అహినిర్ల్వయనీ, ईं० सीं० सर्पनिर्मोके పాముకుబుసము.

अक्षरसंस्थानम् అక్షరసంస్థానమ్, अं० नं० लिखिते వ్రాయఁబడిన యక్షరముల యాకారము, లిపి.

न-सं० प्र० న-సం ప్ర

अतीतद्वैतभानम् అతీతద్వైతభానమ్, अं०नं० प्रत्यगात्मनः साक्षात्कारे ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కారము.

अधिकार्थवचनम् అధికార్థవచనమ్, అం నం స్తుతినిन्दाफलके अध्यारोपितार्थवचने తన ఉద్దిష్టవిషయమును స్తుతించుటదియు నితర మును నిందించుటదియు నగు వచనము, అర్థవాదము.

अन्वाहार्यवचन అన్వాహార్యవచనః, అంపుం दक्षिणाग्नौ దక్షిణాగ్ని

अश्वसेननृपनन्दन అశ్వసేననృపనన్దనః,అం పుం सनत्कुमारे సనత్కుమారుడు

अस्थिसन्नहनम् అస్థిసన్నహనమ్, అం నం ग्रन्थिमति నల్లేరు †

प २ ప 2

अप అప; अव्यं विपर्यये వ్యతిరేకము, विश्लेषे ఎడబాటు, ह्रस्वे హ్రస్వము, उद्घाटने తెఱచుట, वारणे అడ్డగించుట; अपकृष्टे తక్కువది, विकृतौ వికారము, वर्जने విడుచుట, विहीने హీనము चञ्चले చంచలము, चौर्ये దొంగతనము; निर्देशे చెప్పుట, हर्षे సంతోషము; निदर्शने నిదర్శనము.

अप. అపః, సుంనం यज्ञकार्ये యజ్ఞకార్యము; जले అప్పు, ఉదకము.

अपाक् అపాక్, చుం త్రిం दक्षिणदिग्भवे దక్షిణదిక్కునఁబుట్టినది.

अपि అపి, अव्यं गर्हायाम् నింద, समुच्चये చేరిక, प्रश्ने ప్రశ్న, शङ्कायाम् అనుమానము; सम्भावनायाम् ఊహ; अनुज्ञायाम् అనుజ్ఞ; अवधारणे నిశ్చయము, युक्तपदार्थे యుక్తమైన పదార్థము; पुनरर्थे మరల మఱియు, कामकारक्रियायाम् ఇచ్ఛవచ్చినట్లు చేయు పని.

अर्प అర్పః, అం పుం वेत्रे పేము †.

अल्पम् అల్పమ్, అం నం किञ्चिदर्थे అలపము, కొంచెము, త్రిం सूक्ष्मे అలిపిరి, సన్నము; स्वल्पे కొంచెము; नीचे నీచమైనది.

प ३ ప 3

अङ्घ्रिप, అఙ్ఘ్రిపః, అంపుం पादपे వృక్షము.

अजप అజపః, అం త్రిం असदध्येतरि తప్పుగాఁ బఠించువాఁడు, जपाभाववति జపము లేనివాఁడు. పుం छागपालके మేఁకల కాపరి. –पा –పా, ఆంసీం सन्ध्यावन्दनरहितायाम् సంధ్యావందనము లేని స్త్రీ; गायत्रीविशेषे అజపగాయత్రి, देवताविशेषे ఒక దేవత. –पात् –పాత్, దుం పుం पूर्वभाद्रपदे పూర్వభాద్ర ×.

अधिप अधिపః, అం త్రిం स्वामिनि ప్రభువు, యజమానుఁడు, राज्ञि రాజు.

अनुपम् అనుపమ్, అం త్రిం जलप्रायदेशे జలసమృద్ధిగల దేశము

अनूपम् అనూపమ్, అం త్రిం अनुपे 'అనుపమ్' చూ पङ्किले బురదనేల. పుం महिषे దున్న गजे ఏనుఁగు, मण्डूके కప్ప; दरीमुखे గుహాద్వారము, मयूरे నెమిలి, समुद्रे సముద్రము

अन्यपा అన్యపా, ఆంసీం ब्राह्मयाम् బ్రాహ్మి †

अपुष्प అపుష్పః, అం పుం उदुम्बरे మేడి †; पनसे పనస †, बिल्वे బిల్వము, మారేడు †.

अपूप అపూపః, అం పుం पिष्टके అప్పము, అప్పచ్చి, అప్పచి. పిండివంట, गोधूमे గోదుమలు †.

अरपा అరపాః, సుంత్రిం पापरहिते పాపము లేనివాఁడు.

अरूपम् అరూపమ్, అం త్రిం रूपरहिते రూపము లేనిది; कुत्सितरूपे వికారస్వరూపము ब्रह्मणि బ్రహ్మము, ఆత్మ

अर्मपि అర్మపిః, ఇం సీం कशायाम् కొరడా. [illegible]

अश्रपः అశ్రపః, अ० पु० राक्षसे రాక్షసుఁడు

अष्टपात् అష్టపాత్, द० पु० शरभमृगे శరభ మృగము, लूतायाम् సాలెపురుగు.

असृक्प అసృక్పః. अ० पु० राक्षसे రాక్షసుఁడు

अस्रप. అస్రపః, अ० पु० राक्षसे నల్లద్రావువాఁడు, రాక్షసుఁడు, मूलक्षे మూల ౘ, निर्ऋतौ నిర్ఋతి

अस्वपुट् అస్వపుట్, ष० पु० वायसे కాకి.

प ४ ప 4

अङ्गाधिप అఙ్గాధిపః, अ०पु० कर्णे కర్ణుఁడు.

अजैकपात् అజైకపాత్, द० पु० रुद्रभेदे ఏకాదశరుద్రులలోనొకఁడు. सी० पूर्वभाद्रपदे పూర్వభాద్ర ౘ.

अध पुष्पी అధఃపుష్పీ. ई० सी० शतपुष्पायाम् అడవిసదాప †, गोजिह्वायाम् బెండ †.

अधिक्षेप అధిక్షేపః, अ० पु० शापे తిట్టు, तिरस्कारे అవమానము, विसर्जने విడనాడుట.

अध्यारोपः అధ్యారోపః, अ० पु० सच्चिदानन्दानन्ताद्वयब्रह्मणि अज्ञानादिसकलजडसमूहस्यारोपणे సచ్చిత్సుఖానంతాద్వితీయ బ్రహ్మమునందు అజ్ఞానము మున్నగు సకల జడసమూహమును ఆరోపించుట, असर्पभूताया रज्जौ सर्पारोपवत् वस्तुन्यवस्त्वारोपे సర్పము కాని త్రాటియందు సర్పము నారోపించుటవలెనే వస్తువునందు (ఆత్మయందు) అవస్తువును (అనాత్మపదార్థమును) ఆరోపించుట.

अनातपः అనాతపః, अ० पु० छायायाम् నీడ.

अनिर्वाप అనిర్వాపః, अ० पु० बृहस्पतौ బృహస్పతి.

अनुकम्पा అనుకమ్పా. आ० सी० दयायाम् దయ, आनृशंस्ये సౌమ్య (మృదు) భావము.—कल्प —కల్పః, अ० पु० गौणविधौ ముఖ్యకల్పముకంటె తక్కువయైన విధి, గౌణవిధి —तप —తాపః अ०पु० पश्चात्तापे పశ్చాత్తాపము. —पुष्प —పుష్పః, अ० पु० शरे శరము, తెల్లి †. —रूपम् రూపమ్.— अ०त्रि० सदृशे సమానము, योग्ये తగినది —लाप —లాపః, अ० पु० मुहुर्भाषायाम् మరల మరల మాటాడుట. —लेप —లేపః. अ०पु० चन्दनाद्यनुलेपने గంధాదుల పూఁత.

अनेकप అనేకపః, अ० पु० द्विपे ఏనుఁగు.

अन्तरीपम् అన్తరీపమ్, अ० प्र० द्वीपे ద్వీపము

अन्धकूप అన్ధకూపః, अ० पु० कर्करान्धुके పాడువడిన నూయి. मोहे మోహము, नरकविशेषे ఒక నరకము.

अपत्रप. అపత్రపః, अ० पु० निर्लज्जे సిగ్గులేనివాఁడు. —त्रपा —త్రపా, आ० सी० अन्यतो लज्जायाम ఇతరులవలని సిగ్గు, लज्जायाम् సిగ్గు.—लाप —లాపః, अ०पु० अपह्नवे మోసపు మాటః प्रेम्णि ప్రేమ. —सर्प —సర్పః, अ० त्रि० चारे వేఁగులవాఁడు. पु० अहिभेदे ఒకసర్పము, पलायने పాఱిపోవుట.

अपान्नपात् అపాన్నపాత् | अपानपात् అపోనపాత్ | द० पु० देवविशेषे ఒక దేవత.

अप्रलम्बम् అప్రలమ్బమ్, अ० न० शीघ्रे శీఘ్రము. त्रि० तद्वति వేగము గలది.

अब्धिद्वीपा అబ్ధిద్వీపా. आ० सी भूमौ భూమి

अभिरूपः అభిరూపః, अ० त्रि० बुधे పండితుఁడు, मनोज्ञे అందమైనది; सदृशे సమానమైనది. पु० हरे శివుఁడు; विष्णौ విష్ణువు; चन्द्रे చంద్రుఁడు; कामे మన్మథుఁడు. —लाप —లాపః, अ० पु० शब्दे ధ్వని; सङ्कल्पाङ्गवाक्ये సంకల్పమున కంగముగా

-నుండు వాక్యము
–शाप –శాపః, अं पुं मिथ्यादोषारोपणे లేనిదోష మారోపించుట, शापे శపించుట, ఓట్టుట
अभ्रपुष्प అభ్రపుష్పః, अं पुं वेतसे ప్రబ్బలి †. नं जले నీరు
अम्बुबाष्पम అమ్బుబాష్పమ్, अं नं जलारामशाके నీరుతోటకూర .†
अर्कपुष्पी అర్కపుష్పీ, ईं स्त्रीं कुट्टुम्बिकायाम् ఒక మేడి †
अवलेप అవలేపః, अं पुं गर्वे గర్వము, दूषणे దూషణ, लेपने పూయుట, सङ्गे సంగము, ఆసక్తి –सर्प –సర్పః अं पुं चारे వేగులవాడు. –क्षेप –క్షేపః, अं पुं निन्दायाम् నింద.
अवाक्पुष्पी అవాక్పుష్పీ, ईं स्त्रीं कारवीच्याम् కప్పి. † ब्रह्मदण्ड्याम् బ్రహ్మదండి †; मङ्गल्यायाम् చిన్నసదాప †, शतपुष्पायाम् అడవిసదాప †
अविकम्प అవికమ్పః, अं त्रिं चलनरहिते కదలికలేనివాడు. –कल्प –కల్పః, अं त्रिं एकरूपे ఒక్కరూపముతోనుండునది आत्मनि ఆత్మ
अश्मपुष्पम् అశ్మపుష్పమ్, अं नं शैलेये రాతిపువ్వు, शिलाजतुनि సిలాజిత్తు
असद्रूप. అసద్రూపః, अं त्रिं अनृतस्वरूपे మిథ్యారూపము, మహదాది స్థూలాంతమయిన అనాత్మవస్తువు

प-सं० प्र० ప-సం ప్ర

अङ्गविक्षेप అఙ్గవిక్షేపః, अं पुं अङ्गहारे కరచరణాదులఁ గదలించుటగల నృత్యము.
अचलाधिप అచలాధిపః, अं पुं हिमवति హిమవంతుడు.
अजएकपात् అజఏకపాత్, द्रं पुं देवविशेषे ఒక దేవత.
अजातरिपु అజాతరిపుః उं पुं युधिष्ठिरे ధర్మరాజు.
अनन्तरूप. అనన్తరూపః, अं पुं विश्वरूपे విశ్వరూపుడు, విశ్వమయుడు.
अन्त्यकाश्यप అన్త్యకాశ్యపః, अं पुं वर्धमाने వర్ధమానుడు.
अन्धकारिपु అన్ధకరిపుః, उं पुं शिवे శివుడు सूर्ये సూర్యుడు, चन्द्रे చంద్రుడు, अग्नौ అగ్ని.
अभिसंताप అభిసంతాపః, अं पुं युद्धे యుద్ధము, अभिशापे నిందమోపుట
अमरपुष्पी అమరపుష్పీ, ईं स्त्रीं शतपुष्पायाम् అడవిసదాప †.
अमरसर्षपा అమరసర్షపా, आं स्त्रीं अजगन्धिन्याम् వాయింట †.
अरतत्रप అరతత్రపః, अं पुं शुनके కుక్క.
अर्कपादप అర్కపాదపః, अं पुं निम्बे వేము †.
असंबद्धप्रलाप అసంబద్ధప్రలాపః, अं पुं निष्प्रयोजनवर्णने నిష్ప్రయోజన వర్ణనము त्रिं तद्वति అట్టి వర్ణన గలది.

फ ఫ

अब्धिकफ అబ్ధికఫః, अं पुं समुद्रफेने సముద్రపునురుగు.

ब-सं० प्र० బ-సం ప్ర

अनम्बु అనమ్బుః, उं पुं चातके చాతకపక్షి.
अबि అబి, धां० (अम्बते) शब्दे శబ్దము.
अम्बा అమ్బా, आं स्त्रीं मातरि అమ, అమ్మ, అవ, అవ్వ, తల్లి, गौर्यम् పార్వతి, पाण्डोर्मातुस्स्वसरि పాండు రాజు పినతల్లి

अम्बु అమ్బు. उ० न० जले నీరు, ह्रीबेरे కురువేరు†; चतुर्थभवने లగ్నమునకు నాల్గవయిల్లు.

अर्ब అర్బ, धा० (अर्बति) गतौ గతి,నడక.

अलाबु –बू. అలాబుః–బూః, उ० ऊ० स्त्री० तुम्ब्याम् అనుగము, అనుగు, వదరు, సొల్లు, సొర†.

अवलम्ब అవలమ్బః. अ० पु० आधारे ఆధారము, పట్టు.

अश्वबडबौ అశ్వబడబౌ. अ० पु० द्वि० अश्वबडबाद्वये ఆఁడు మగ గుఱ్ఱముల జంట. न० अश्वाना बडबाना च सनूहे మగ గుఱ్ఱములయు ఆఁడు గుఱ్ఱములయు గుంపు.

अक्षिब అక్షిబః,अ०पु० आक्षिबे మునఁగ†.

अक्षीब అక్షీబః, अ० पु० अकृत्रिमेसामुद्रलवणे స్వతః కలిగిన సముద్రపుటుప్పు शिग्रौ మునఁగ †. त्रि०अमत्ते జాగరూకత గలవాఁడు

भ-सं०प्र० భ-సం ప్ర

अग्निगर्भ అగ్నిగర్భః. अ० पु० अग्निजारे అగ్నిజారము † ఔషధభేదము सूर्यकान्तमणौ సూర్య కాంతమణి; शमीवृक्षे జమ్మి †

अग्निभु అగ్నిభు, उ० न० जले నీరు. –भू –భూః. ऊ० पु० षण्मुखे అగ్గిమాలి, గాడుపుసంగడికాని కొడుకు, కుమారస్వామి.

अङ्गभू అఙ్గభూః, ऊ० पु० पुत्रे కుమారుఁడు, मन्मथे మన్మథుఁడు.

अचिरप्रभा అచిరప్రభా | आ० स्त्री० क्षणप्रभा-
अचिराभा అచిరాభా | याम् మెఱుఁపు.

अजनाभ అజనాభః. अ० पु० भारतवर्षस्य पूर्वनाम्नि భారతవర్షపు పూర్వనామము

अतिसौरभ అతిసౌరభః, अ० पु० सहकारे తియ్యమామిడి, మిక్కిలి పరిమళముగల మామిడి †.

अत्रिनेत्रभू అత్రినేత్రభూః, ऊ० पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు, జడదారి (తపసి) కన్నుప

अदितिभम् అదితిభమ్. अ० न० पुनर्वस्वाम् పునర్వసు -ః.

अद्रिभित् అద్రిభిత్, द्० पु० इन्द्रे గట్టుదాయ; ఇంద్రుఁడు. –भू –భూః, ऊ० पु० आखुकर्ण्याम् ఎలుకచెవి †.

अधिभू. అధిభూః, ऊ०पु० स्वामिनि ప్రభువు

अनलप्रभा అనలప్రభా, आ० स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् ఎక్కుడుదీఁగె†.

अनारम्भ అనారమ్భః. अ० पु० अननुष्ठाने అనుష్ఠింపకుండుట, చేయమి.

अनुत्तमाम्भ అనుత్తమామ్భః.स्०न० विषयदोषदृष्ट्या जनितविरक्तिसजाततुष्टिविशेषे విషయములయందలి దోషములను గమనించుటచే నేర్పడిన వైరాగ్యమువలనఁ గలిగిన ఒక తుష్టి (మనశ్శాంతి)

अपागर्भ అపాంగర్భః,अ०पु० अग्नौ అగ్ని

अप्रतिभ అప్రతిభః, अ० त्रि० अधृष्टे దిట్ట కానివాఁడు –भा –భా. आ० स्त्री० .उत्तरस्याप्रतिपत्तौ సమాధానములేమి

अभि० అభి, अव्य० लक्षणे గుర్తు इत्थम्भूताख्याने ఈ ప్రకారముగా ననుట, वीप्सायाम् 'వీప్స' మా अभिलाषे అభిలాష. लक्षणे లక్షణము; उपर्यर्थे మీఁద. आभिमुख्ये ఎదురుగా, आधिक्ये హెచ్చు सामीप्ये సమీపముగా, पृथक्तायाम् భిన్నత్వము, तिरस्कारे తిరస్కారము; सर्वतइत्यर्थे అన్ని వైపుల. पादपूरणे పాదపూరణము. धा० (अम्बते) शब्दे శబ్దము.

अभिनवोद्भिद् అభినవోద్భిత్, द० पु० अङ्कुरे మొలక.

अभिभू అభిభూః ऊ० त्रि० उपरिस्थिते

పైననుండువాఁడు

अभ्रमुवल्लभ. అభ్రమువల్లభః, अ० पु० इन्द्र-गजे ఐరావతము.

अमरप्रभु. అమరప్రభుః, उ० पु० विष्णौ విష్ణువు.

अम्बुभृत् అమ్బుభృత్, त्०पु० मेघे మేఘము, समुद्रे సముద్రము; मुस्तके తుంగముస్తెలు†.

अम्भ అమ్భః. स्० न० जले నీరు. देवे దేవత; मनुष्ये మనుష్యుఁడు, पितृदेवतायाम् పితృదేవత, असुरे రాక్షసుఁడు, ह्रीबेरे కురువేరు†. लग्नचतुर्थराशौ లగ్నమునకు నాల్గవస్థానము: आध्यात्मिकतुष्टयाम् ఆధ్యాత్మికమైన తుష్టివిశేషము

अम्भा అమ్భా, अव्य० गोध्वनौ అంబే, ఉంబ, అవు-అఅవు.

अम्भोधिवल्लभ అమ్భోధివల్లభః अ० पु० प्रवाले పగడము.

अरुणाभ. అరుణాభః, अ०पु० ईशाने శివుఁడు, रक्तकान्तौ ఎఱ్ఱనికాంతి.

अर्भ అర్భః, अ० पु० अर्भके శిశువు.

अलकप्रभा అలకప్రభా. आ० सी० कुबेरनगरे కుబేరుని పట్టణము.

अलिप्रभ అలిప్రభః, अ० पु० कृष्णवर्णे నలుపువన్నె.

अवष्टम्भ అవష్టమ్భః, अ० पु० स्तब्धतायाम् కదలక మెదలక యుండుట, हेम्नि బంగారము; गर्वे గర్వము; अवलम्बने ఆశ్రయము, प्रारम्भे ప్రారంభము, यत्ने ప్రయత్నము, सौष्ठवे పటుత్వము

अशुभम् అశుభమ్, अ० न० अमङ्गले కీడు, पापे పాపము त्रि० तद्वति అశుభము గలది पु० ससारे జననమరణాదిరూపమగు సంసారము.

अश्मगर्भम् అశ్మగర్భమ్. अ० प्र० हरिन्मणौ మరకతమణి

अहिभुक् అహిభుక్, ज्० पु० मयूरे నెమిలి; गरुडे గరుత్మంతుఁడు, नकुले ముంగిస; नाकुल्याम् సర్పాక్షి †, रास्नायाम् సన్నరాస్నము †.

अक्षिभ అక్షిభః, अ० पु० चूतभेदे ఒక మామిడి †.

अक्षोभ అక్షోభః, अ०पु०आलाने ఏనుఁగును గట్టెడి స్తంభము त्रि० क्षोभरहिते కలఁతలేనిది

म २ మ 2

अम అమ, धा० (अमति) गतिशब्दसम्भक्तिषु గమనము శబ్దము భక్తి (आमयति-ते) रोगे వ్యాధి.

अम అమః, अ०पु०रोगे రోగము. त्रि०आमे పచ్చిది, వండనిది.

अमा అమా, आ०सी० अमावास्यायाम् అమావాస్య: चन्द्रलोकस्थसूर्यदीधितौ చంద్రలోకమునఁగలసూర్యరశ్మి. अव्य०सहार्थे కూడ; समीपे దగ్గఱ

अमी అమీ, न्० त्रि० रोगिणि రోగి.

अर्म –र्म అర్మః –ర్మ, अ०न्०प्र० नेत्ररोगविशेषे ఒక కంటిజబ్బు (పొరవేయుట నరములుబ్బుట మాంసముపెరుగుట శుక్లాలగుట).

अश्मा అశ్మా, न्०पु० पाषाणे రాయి

अस्मि అస్మి, अव्य० अहमित्यर्थे నేను.

म ३ మ 3

अंशुमान् అంశుమాన్, त्०पु०सूर्ये సూర్యుఁడు, विष्णौ విష్ణువు: दयापरे దయఁగలవాఁడు, नैर्ऋते రాక్షసుఁడు, चन्द्रे చంద్రుఁడు.

अकर्म అకర్మ, न्० न० तूष्णींभावे ఊరకుండుట; मोक्षे మోక్షము, आत्मनि ఆత్మ, निष्क्रिये ब्रह्मणि నిష్క్రియమయిన బ్రహ్మ

పదార్థము. —र्मी —ర్మీ. न्० पु० ब्रह्मविदि బ్రహ్మవేత్త. आत्मनि ఆత్మ.

अकस्मात् అకస్మాత్, अव्य० अतर्किते అవచాటము, హఠాత్తుగా.

अकाम. అకామః, अ० त्रि० विरक्ते కోరికలు లేనివాఁడు, విరాగి.

अक्लम అక్లమః, अ० त्रि० सततव्यापारेऽप्यश्रान्ते నిరంతరము పనులఁజేయుచుండియు నలసట లేనివాఁడు

अगम· అగమః, अ०पु० वृक्षे వృక్షము, नगे కొండ. त्रि० स्थावरे సంచారము (నడక) లేనిది.

अग्रिम అగ్రిమః, अ० त्रि० ज्येष्ठे అన్న, नूतने క్రొత్తది, श्रेष्ठे శ్రేష్ఠుఁడు. —मा —మా, आ० स्त्री० ज्येष्ठभगिन्याम् అక్క

अजिह्म అజిహ్మః, अ० त्रि० ऋजौ వంకర లేనిది

अणिमा అణిమా, न्० पु० अणुत्वे विभूतिभेदे అష్టసిద్ధులలోనొకటి,మహద్రూపుఁడయ్యును సూక్ష్మరూపుఁడగుట.

अधम· అధమః, अ० पु० उपपतिभेदे ఒక జంకుమగఁడు त्रि० कुत्सिते నింధితుఁడు, न्यूने తక్కువది. न० दोषे దోషము. —मा —మా, आ०स्त्री०हितकारिण्यपिप्रिये अहितकारिण्या नायिकायाम् ప్రియుఁడు మేలు చేయువాఁడే యయ్యును కీడే చేయునాయిక అధమురాలు.

अधर्म అధర్మః, अ०पु०ब्रह्महत्यादि निषिद्धकर्मजन्ये पापे బ్రహ్మహత్య మున్నగు నిషిద్ధకార్యములచేఁ గలిగిన పాపము, धर्मविरोधिनि ధర్మ విరుద్ధమైనది. न० सर्वधर्मविवर्जिते ब्रह्मणि ధర్మ ధర్మములు లేని బ్రహ్మ పదార్థము, ఆత్మ, त्रि० ब्रह्मविदि బ్రహ్మవేత్త.

अध्यात्मम् అధ్యాత్మమ్, अ०न० आत्मवस्तुनि ఆత్మపదార్థము इन्द्रियसमूहे ఇంద్రియ సమూహము

अनम అనమః, अ० पु० द्विजे ద్విజుఁడు

अनात्मा అనాత్మా, न्० पु० शरीरादौ ఆత్మ (తాను) కానిది, శరీరము మొ

अनामा అనామా, न्० स्त्री० अनामिकायाम चिటికెన వ్రేలికి ప్రక్క వ్రేలు. त्रि० नामरहिते పేరులేనివాఁడు. पु० मलमासे అధిమాసము, మలమాసము, अर्शसि మూలవ్యాధి.

अनुमा అనుమా, आ० स्त्री० अनुमाने అనుమానము.

अन्तिम. అన్తిమః, अ०त्रि०चरमे కడపటిది पर स्मिन् పరాయిది

अपम అపమః, अ० पु० सूर्यगमनाधृतिर्यग्गोलरेखयाम् సూర్యుఁడు సంచరించుట కయిన అడ్డముగా నుండెడి ఖగోళ రేఖ

अभूमि అభూమిః, इ० स्त्री० अनुपयुक्तस्थाने ఉపయోగపడనితావు, अयोग्ये తగనిది.

अभ्रमु, అభ్రముః, उ० स्त्री० इन्द्रदिग्गजभार्यायाम् తూర్పుదిగ్గజముయొక్క భార్య

अमम అమమః, अ० पु० भाविजिनविशेषे రాఁబోవు నొక బుద్ధుఁడు त्रि० ममताहीने మమకారము లేనివాఁడు, నాది యనెడి భావము లేనివాఁడు

अर्चिष्मान् అర్చిష్మాన్, त्०पु०अग्नौ అగ్ని सूर्ये సూర్యుఁడు. त्रि० दीप्ते ప్రకాశము గలది.

अर्यम అర్యమా, न्० पु० सूर्य సూర్యుఁడు. पितृणां राज्ञि పితృ దేవతల రాజు, उत्तराफल्गुन्याम् ఉత్తర.

अलक्ष्मी అలక్ష్మీః, ई० स्त्री० कान्तिहीनतायाम् కాంతిలేమి, दरिद्रतायाम् దారిద్ర్యము. नरकसम्बन्धिन्यभाग्ये నరకసంబంధమైన అభాగ్యము.

अवम. అవమః, అం త్రిం चरमे కడపటిది, निकृष्टे నీచమైనది. नंतिथिद्व (त्र) ययुते दिने రెండు (మూఁడు) తిథులు కలసిన రోజు.

अशम అశమః, अंपुं सङ्कल्पप्रवाहानुपरमे సంకల్పము అణఁగకుండుట

अष्टम అష్టమః, अं त्रिं अष्टान पूरणे ఎనిమిదవది पुं अष्टमे भागे ఎనిమిదవ భాగము —मी —మీ, ईंसीं तिथिविशेषे అష్టమీతిథి, क्षीरकाकोल्याम् పిన్నపాల †.

असम అసమః, अंपुं बुद्धे బుద్ధుఁడు. त्रिं असमाने పాటిలేనిది: विषमे బేసి, సమము గానిది.

अस्तिमान् అస్తిమాన్, तं त्रिं धनिके ఉన్నవాఁడు, ధనవంతుఁడు.

अक्षमा అక్షమా, आंसीं असहने ఈర్ష్య, ఓర్వమి

म ४ మ 4

अकृतात्मा అకృతాత్మ, नं त्रिं अपरिशुद्धबुद्धियुक्ते అపవిత్ర హృదయుఁడు: శాస్త్రాచార్యోపదేశాదులచే సంస్కరింపఁబడని మనస్సు గలవాఁడు.

अग्निनामा అగ్నినామా, नं पुं भल्लातके జీడి †, चित्रके చిత్రమూలము †.

अग्निष्टोम అగ్నిష్టోమః, अं पुं यज्ञभेदे ఒకయజ్ఞము.

अङ्गजन्मा అఙ్గజన్మ, नं पुं कुमारे కుమారుఁడు, स्मारे మన్మథుఁడు.

अग्रजन्मा అగ్రజన్మ, नं पुं ब्राह्मणे తొలిజాతివాఁడు: బ్రాహ్మణుఁడు, ज्येष्ठे అన్న: चतुर्मुखे బ్రహ్మ.

अजनामा అజనామా, नं पुं मेषराशौ మేషరాశి.

अतिक्रम अतिక్రమః, अंपुं क्रमोल्लङ्घने అతి(క్రమించుట, మించుట, మీఱుట, క్రమము దప్పి ముందునకుఁ బోవుట: रणे शत्रून्प्रति निर्भीकस्य याने యుద్ధమున శత్రువులఁగూర్చి నిర్భయుఁడై నవానిపోకడ.

अतिभूमि అతిభూమిః, इं सीं आधिक्ये ఎక్కువ: अमर्यादायाम् అమర్యాద, మేర మీఱుట.

अत्याश्रम అత్యాశ్రమః, अं पुं परमहंसे పరమహంస, సన్న్యాసి: चतुर्थाश्रमे సన్న్యాసాశ్రమము. —मी —మీ, नंपुं परमहस परिव्राजके పరమహంస, సన్న్యాసి.

अधिक्रमः అధిక్రమః, अंपुं आक्रमणे ఆక్రమించుట. —गम् —గమః, अंपुं साक्षात्कारे సాక్షాత్కరించుట: प्राप्तौ ప్రాప్తించుట, పొందుట, स्वीकारणे స్వీకరించుట —यामि —యామి, अव्यं अर्धरात्रे इत्यर्थे నడిరేయియందు.

अधोमर्म అధోమర్మ, नंनं मलद्वारे ముడ్డి.

अनन्तात्मा అనన్తాత్మ, नंपुं नारायणे నారాయణుఁడు: ब्रह्मणि బ్రహ్మ

अनवम. అనవమః, अं त्रिं श्रेष्ठे శ్రేష్ఠము.

अनुक्रम అనుక్రమః, अंपुं यथाक्रमे క్రమమునననుసరించి పోవుట, अनुक्रमणिकायाम् విషయసూచిక. —गम —గమః, अं पुं अनुगतौ వెంటఁబోవుట. —त्तम. —త్తమః, अं त्रिं ईश्वरे ప్రభువు: मुख्ये ముఖ్యుఁడు: अधमे అధముఁడు —पम —పమః, अं त्रिं उत्तमे ఉత్తముఁడు. —पमा —పమా, आं सीं कुमुददिग्गजभार्यायाम् కుముదమనెడి దిగ్గజముయొక్క భార్య सुप्रतीकदिग्गजकरिण्याम् సుప్రతీకమనెడి దిగ్గజముయొక్క భార్య —लोम —లోమః, अंपुं यथाक्रमे క్రమము, ఎడమనుండి కుడికి పైనుండి క్రిందికిఁబోవు పద్ధతి.

अन्तरात्मा అన్తరాత్మ, नं पुं अन्त करणे

అంతఃకరణము, మనస్సు. सर्वान्तरे परमात्मनि సమస్తమునకు లోపలనుండెడి పరమాత్మ —र्यामी —ర్యామీ, న౦ పు౦ वायौ వాయువు· अन्तरनुप्रविश्य सर्वेषां भूतान नियन्तरि లోపల ప్రవేశించి సకలభూతములను నియమించువాఁడు. त्रि॰ मनोगतज्ञे మనస్సులో నున్న దాని నెఱిఁగెడివాఁడు

—वेमिः —శ్వమిః, ఇం పుం अजर्णे అజీర్ణము.

अन्यतमः అన్యతమః, అం త్రిం बहुष्वेकस्मिन् అనేకులలో నొకఁడు.

अपकर्म అపకర్మ, న౦ న౦ दुष्कार्ये నిందితమైనపని —क्रमः —క్రమః, అంపుం पलायने పాఱిపోవుట, अक्रमे అక్రమము. —गम —గమః, అం పుం दुर्गते దుర్గతి मृते మరణము दूरीभावे దూరమగుట

अप्रतिमः అప్రతిమః, అం త్రిం असदृशे సాటిలేనిది.

अबलिमा అబలిమా న౦ పు౦ देबल्ये దుర్బలత रोगादिना कृशीभावे రోగాదులచే కృశించుట.

अभिक्रमः, అభిక్రమః అం పుం युद्धे शत्रून् प्रति निर्भयस्य याने యుద్ధమున శత్రువులను గూర్చిన భయములేనివాని ప్రయాణము, आरोहणे ఎక్కుట, प्रारम्भे ప్రారంభించుట —राम —రామః, అం త్రిం सुन्दरे మనోహరము, प्रिये ప్రియము.

अभ्यागम అభ్యాగమః, అం పుం युद्धे యుద్ధము, आगमने వచ్చుట· समीपे సమీపము विरोधे వైరము, अभिघाते దెబ్బ, भोगे అనుభవించుట —स्वीकारे— అంగీకారము —अभ्युद्गमने ఎదుర్కొనుట.

अम्बुकूर्मः అమ్బుకూర్మః, అంపుం शिशुमारे మొసలి —जन्मा —జన్మా, న౦ పు౦ चन्द्रे చంద్రుఁడు शङ्खे శంఖము న౦ पद्मे పద్మము† त्रि॰ जलजाते నీటఁబుట్టినది

अयोनाम అయోనామ, న౦ న౦ मरिचे మిరియము†.

अरिदम అరిందమః, అం పుం शत्रुजेतरि శత్రువుల నణఁచినవాఁడు, धीरे ధీరుఁడు, खड्गे ఖడ్గము, मार्ताण्डे సూర్యుఁడు, गरुडे గరుత్మంతుఁడు.

अर्कनामा అర్కనామా, న౦ పు౦ अर्कपर्णे జిల్లేడు†

अर्थक्रमः అర్థక్రమః, అంపుం क्रमनिर्णये క్రమనిర్ణయము

अर्धयामः అర్ధయామః, అంపుం वारवेलायाम् వారవేళ· यामार्धे సగముజాము, कालवेलायाम् కాలవేళ, कुलिकवेलायाम् కులికవేళ. —रश्मि —రశ్మిః, ఇంపుం द्वादशयष्टिके हारे పండ్రెండుపేటల ముత్యాలహారము.

अल्पशमी అల్పశమీ, ఈం స్త్రీం शमीरे చిలజమ్మి †.

अवगम అవగమః, అంపుం माने ప్రమాణము, फले ఫలము.—नाम —నామః, అంపుం प्रणामे నమస్కారము·

अश्वनाम అశ్వనామ, న౦ న౦ नैर्ऋतिभागसद्मनि నైరృతిదిక్కునఁగల యిల్లు

अश्वलोमा అశ్వలోమా, న౦ పు౦ सर्पविशेषे ఒకపాము

ఖ౦డ౦ మ 5

अकृष्टकर्मा అకృష్టకర్మా, న౦ త్రి౦ परिशुद्धकर्मणि సత్కర్మలఁజేయువాఁడు.

अन्तराराम అన్తరారామః, అం త్రిం अन्तरेवारामयुक्ते వెలుపలి విషయములతోఁ గాక లోపలనే క్రీడించెడివాఁడు

अन्तिकतमम् అన్తికతమమ్, అం త్రిం अत्यन्तसमीपस्थे చాల దగ్గఱనున్నది

अपोढकर्मा అపోఢకర్మా, న౦ త్రి౦ त्यक्तव्यापारे కర్మలను విడిచినవాఁడు.

अभ्युपगम అభ్యుపగమః. अ० पुं० अङ्गीकारे అంగీకరించుట. समीपगमने సమీపించుట.
अम्भसाभ्रम. అమ్భసాంభ్రమః, अ० पुं० आवर्ते నీటిసుడి.
अय प्रतिमा అయఃప్రతిమా, आ० सं० स्थूणायाम् ఇనుపవిగ్రహము
अरिष्टनेमि అరిష్టనేమిః इ० पुं० विष्णौ విష్ణువు. बुद्धगणान्तरे ఒక బుద్ధగణము मुनिविशेषे ఒకముని. गरुडे గరుత్మంతుఁడు. మేలిమ్పు పులుఁగు.
अवन्ति(न्ती) सोमम् అవన్తి (న్తీ) సోమమ్, अ० न० तण्डुलोदके పులికడుగు. కలి.
अवसेकिम అవసేకిమః, अ० पुं० वटके వడ, వడియము.
अशीतितम అశీతితమః, अ० त्रि० अशीतीनां पूरणे ఎనుబదవది.
अशोकाष्टमी అశోకాష్టమీ, ई० सी० चैत्रशुक्लाष्टम्याम् చైత్రశుద్ధ-అష్టమి.

म-सं०प्र० మ-సం ప్ర

अकृताभ्यागम అకృతాభ్యాగమః, अ० पुं० अकृतयो सुकृतदुष्कृतयो अकस्मात्फलदातृत्वे పుణ్యపాపములఁ జేయకయే వాని ఫలము వచ్చుననెడి దోషము
अतिवर्णाश्रमी అతివర్ణాశ్రమీ, न० पुं० आत्मदर्शनेन वर्णाश्रमाचारातीते ఆత్మదర్శనముచే వర్ణాశ్రమాచారముల కతీతుఁడయినవాఁడు.
अतुल्यविक्रम అతుల్య విక్రమః, अ० पुं० सिंहे సింహము.
अपदशक्षमः అపదంశక్షమః, अ० पुं० शिग्रौ మునుగ †
अपहतपाप्मा అపహతపాప్మా, न० पुं० धर्माधर्मविलक्षणे आत्मनि ధర్మమునకును అధర్మమునకును విలక్షణముగానుండెడియాత్మ
अपान्तरतम అపాన్తరతమః, स० पुं० व्यासभगवद्रूपेणावतीर्णे ऋषिविशेषे వ్యాసభగవానుని రూపమున నవతరించిన యొక ఋషి.
अभयडिण्डिम అభయడిణ్డిమః, अ० पुं० रणतूर्ये రణభేరి.
अमृतनिर्गम. అమృతనిర్గమః, अ० पुं० चन्द्रे చంద్రుఁడు.
अरुणोदयसप्तमी అరుణోదయ సప్తమీ, ई० सी० माघशुक्लसप्तम्याम् మాఘశుద్ధసప్తమి, రథసప్తమి.
असमानयानकर्मा అసమానయానకర్మా, न० पुं० सन्धे प्रभेदे సంధివిశేషము

य २ య 2

अग्र्य అగ్ర్యః, अ० पुं० ज्येष्ठे అన్న. त्रि० प्रधाने ముఖ్యమైనది.
अग्र्या అగ్ర్యా. आ० स० ज्येष्ठभगिन्याम् అప్ప, అక్క.
अघ्न्य అఘ్న్యః, अ० पुं० प्रजापतौ ప్రజాపతి.
अघ्न्या అఘ్న్యా, आ० सी० गवि గోవు
अङ्क्य అఙ్క్యః, अ० पुं० हरीतक्याकृतिमर्दले కరకకాయవలెనుండు మద్దెల.
अट्या అట్యా. आ० सी० पर्यटने సంచరించుట.
अत्य అత్యః, अ० पुं० अश्वे గుఱ్ఱము.
अद्य అద్య. अव्य० वर्तमानदिने ఈరోజు, నేఁడు, ఈవేళ.
अन्त्य అన్త్యః, अ० पुं० चण्डाले చండాలుఁడు; मुस्तायाम् నిడుముస్తె† त्रि० अधमे నీచము, चरमस्थे చివరనున్నది, वृद्धे ముదసలి, रेवत्याम् రేవతి, मीनराशौ మీనరాశి, सहस्रलक्षकोटिषु వేయిలక్షలకోట్లు
अन्यत् అన్యత్, अव्य० अन्यार्थे అన్యమైనది.
अन्यम అన్యమ్, अ० त्रि० इतरस्मिन् అన్నెము మఱియొకటి, ఇతరము. पुं० పెఱవాఁడు,

లాతివాఁడు, వింతవాఁడు, ఎదవాఁడు, కదవాఁడు, ఒండొకఁడు, తక్కినవాఁడు, వేఱొకఁడు; असदृशे సాటిలేనిది; सदृशे సమమైనది; अत्यन्तविलक्षणे మిగుల విలక్షణమైనది.

अन्या అన్యా. आ० स्त्री० शृङ्गाररसप्रधानपरकीयनायिकायाम् శృంగారరస ప్రధానయగు పరకీయనాయిక పరాయిది.

अय అయ. धा० (अयते) गतौ గమనము, నడక.

अयः అయః, अ० पु० शुभावहे विधौ క్షేమకరమయిన విధి; गमने నడక; पाशकस्य गमने పాచికల నడక; द्यूतकृतां प्रदक्षिण गमने జూదరుల సవ్యగతి. स०न० आनन्दे ఆనందము; अन्ने అన్నము; लोहे ఇనుము.

अयाः అయాః, स० पु० अग्नौ అగ్ని.

अयि అయి, अव्य० अनुनये ఊఱడించుట; प्रश्ने ప్రశ్నించుట; संबोधने సంబోధించుట, ఓయియనుట, अनुरागे అనురాగము.

अयुक् అయుక్, ज० त्रि० विषमे సమముకానిది, బేసి.

अये అయే, अव्य० स्मरणे తలంచుకొనుట, विषादे దుఃఖము; क्रोधे కోపము, सम्भ्रमे తొట్రుపాటు, सम्बुद्धौ సంబోధించుట, ఓయీయనుట.

अर्घ्यः అర్ఘ్యః. अ० पु० मूल्ये వెల; पूजाविधौ పూజించుట. त्रि० पूजार्हजलादिके పూజకుపయోగపడు నీరు మున్నగునది, पूज्ये పూజింపఁదగినది.

अर्च्यः అర్చ్యః. अ० त्रि० पूज्ये పూజింపఁదగినవాఁడు.

अर्थ्यः అర్థ్యః. अ०त्रि० पण्डिते పండితుఁడు; गुरौ గురువు; काम्ये కోరఁదగినది; अर्थादनपेते అర్థమునుండి తప్పిపోనిది, न्याय्ये న్యాయముతోఁగూడినది. न० शिलाजतुनि సిలాజిత్తు.

अर्ध्यम् అర్ధ్యమ్. अ० त्रि० अर्धभवे అర్ధము నుండి కలిగినది.

अर्यः అర్యః. अ० पु० वैश्ये వైశ్యుఁడు; स्वामिनि ప్రభువు, सौविदल्ले అంతఃపుర రక్షకుఁడు. त्रि० श्रेष्ठे శ్రేష్ఠుఁడు.

अर्या అర్యా. आ० स्त्री० वैश्यस्त्रियाम् వైశ్య జాతి స్త్రీ; स्वामिन्याम् యజమానురాలు.

अर्यी అర్యీ. ई०स्त्री वैश्यस्यभार्यायाम् వైశ్యుని భార్య.

अश्व्यम्, అశ్వ్యమ్, अ० त्रि०अश्वहिते గుఱ్ఱములకు హితమైనది.

अक्ष्यम् అక్ష్యమ్. अ० न० सौवर्चललवणे సౌవర్చలలవణము. त्रि० अक्षिहिते కంటికి హితమైనది.

य ३ య 3

अकायम् అకాయమ్, अ०त्रि० अशरीरे శరీర రహితుఁడు; लिङ्गदेहरहिते సూక్ష్మదేహము లేనివాఁడు, ఆత్మ.

अकार्यम् అకార్యమ్. अ० त्रि० कर्तुमयोग्ये చేయరానిది, నిందితకార్యము.

अकुप्यम् అకుప్యమ్. अ०न० स्वर्णरजतात्मके धने బంగారు వెండిరూపమున నున్న ధనము.

अक्रियः అక్రియః. अ० त्रि० कर्मत्यागिनि కర్మల వదలినవాఁడు; कुकर्मविशिष्टे అప్రశస్తమయిన పనులఁజేయువాఁడు; क्रियारहिते నిష్క్రియము, ఆత్మ.

अक्लेद्यः అక్లేద్యః. अ० पु० परमात्मनि పరమాత్మ. त्रि० क्लेदनानर्हे తడుపరానిది.

अगम्यम् అగమ్యమ్, अ०त्रि०अज्ञेये ఎఱుఁగరానిది; गमनायोग्ये పొందరానిది.

अगस्त्य. అగస్త్యః. अ० पु० कुम्भसम्भवे అగస్త్యుడు; मुनिद्रुमे అగిసి, అగిసి, అగిసె.

అగినియ, అవిని, అవిసె, అవిసియు†.

अग्नायी అగ్నాయీ. ई० स्त्री० अग्निपत्न्याम् స్వాహాదేవి, అగ్నిభార్య: त्रेतायुगे త్రేతాయుగము.

अग्राम्य: అగ్రామ్యః. अ० त्रि० कार्यकुशले పనులలో నేర్పరి.

अग्राह्य అగ్రాహ్యః. अ०त्रि० परमात्मनि పరమాత్మ; ग्रहणायोग्ये గ్రహింపరానిది, పట్టపడనిది.

अग्रिय: అగ్రియః, अ० पु० ज्येष्ठे అన్న. त्रि० प्रधाने ప్రధానమైనది.

अग्रिया అగ్రియా. आ० स्त्री० ज्येष्ठभागिन्याम् అక్క.

अग्रीय: అగ్రీయః, अ०त्रि० श्रेष्ठे శ్రేష్ఠుడు; ज्येष्ठे అన్న.

अघायु: అఘాయుః. उ०पु० पापशीले పాపి; सर्पे పాము; काके కాకి, चमरीवाले చామరము, करवाले ఖడ్గము.

अचिन्त्यम् అచిన్త్యమ్. अ० त्रि० चिन्तयितुमशक्ये ఇట్టిదని చింతింపరానిది. मनसोऽविषये మనస్సున కందనిది. బ్రహ్మము.

अच्छेद्य: అచ్ఛేద్యః. अ० पु० परमात्मनि పరమాత్మ. त्रि० छेदनानर्हे ఛేదింపరానిది.

अजया అజయా; आ० स्त्री० कलञ्जे గంజాయి†: गुण्डालायाम् తీగెగలిజి†.

अज (ञ्ज)न्यम् అజ(జ్ఞ)న్యమ్. अ० न० उत्पाते ఉత్పాతము, మారి తెవులు మొ॥

अजर्यम् అజర్యమ్. अ० न० स्नेहे స్నేహము, ప్రేమ.

अजायु: అజాయుః. उ० पु० औषधे ఔషధము.

अज्ञेयम् అజ్ఞేయమ్. अ० त्रि० ज्ञानाविषये ఎఱుఁగరానిది.

अटाटया అటాట్యా, आ० स्त्री० पर्यटने సంచరించుట.

अणव्यम् అణవ్యమ్. अ० त्रि० अणुभवनोचितक्षेत्रे చిఱువడ్లు పండెడి పొలము.

अणीयान् అణీయాన్. स० त्रि० सूक्ष्मतरे మిగుల సూక్ష్మమైనది.

अतीत्य అతీత్య, अव्य० अतिक्रम्येत्यर्थे దాఁటి.

अत्यय: అత్యయః. अ० पु० विनाशे వినాశము; अतिक्रमे అతిక్రమించుట; दण्डे శిక్ష; दोषे తప్పు, कृच्छ्रे కష్టము; अतिगमने తెప్పగా వెళ్ళుట.

अत्यायम् అత్యాయమ్. अ० न० अतिगमने అధికమైన గమనము.

अत्रत्य. అత్రత్యః. अ० त्रि० अत्र स्थिते ఇచ్చటనున్నవాఁడు.

अदाह्य: అదాహ్యః, अ० पु० परमात्मनि పరమాత్మ त्रि० दहनानर्हे దహింపరానిది.

अदिव्या అదివ్యా: आ० स्त्री० मालत्यादिनायिकाजातौ మాలతి మున్నగు నాయికా జాతి.

अदृश्यम् అదృశ్యమ్. अ० न० दृष्टृरूपेऽधिष्ठानचैतन्ये ద్రష్టృరూపము, అధిష్ఠానమయిన చైతన్యము. त्रि० इन्द्रियाग्राह्ये ఇంద్రియములకు గోచరము గానిది.

अद्वयम् అద్వయమ్, अ० त्रि० सजातीयविजातीयस्वगतभेदशून्ये ब्रह्मणि సజాతీయ విజాతీయస్వగత భేదశూన్యమైన (రెండవది యేదియులేని) బ్రహ్మపదార్థము. पु० बुद्धे బుద్ధుఁడు.

अधिज्य. అధిజ్యః, अ०त्रि० अधिगुणे ఎక్కుపెట్టఁబడినది (ధనుస్సు).

अधृष्य. అధృష్యః, अ० त्रि० प्रगल्भे ప్రతిభగలవాఁడు, ఎదిరింపరానివాఁడు. –ष्या –ష్యా, आ० स्त्री० नदीभेदे ఒకనది.

अध्याय: అధ్యాయః, अ० पु० सर्गे సర్గ, అఙ్గము. గ్రంథమునందొక భాగము, ప్రక

రణము; अध्ययने అధ్యయనము, పఠనము. त्रि॰ ध्यानर्हे ने ధ్యానరహితుఁడు.?
—स्या—స్యా. आ॰ सी॰ इष्टानिष्टकार्यविचारणे ఇష్టానిష్టకార్యవిచారణ, మంచిచెడ్డ లాలోచించుట.

अध्वन्य॰ అధ్వన్యః, अ॰ त्रि॰ पथिके బాటసారి.

अध्वर्यु. అధ్వర్యుః, उ॰पु॰यजुर्वेदज्ञऋत्विजि యజుర్వేదము నెఱిఁగిన ఋత్విక్కు.

अनयः అనయః,अ॰पु॰श्वेतसर्षपे తెల్లావాలు†.

अनन्यः అనన్యః, अ॰ त्रि॰ सर्वभोगनिस्स्पृहे సకలభోగములయెడ విరక్తినొందినవాఁడు; अभेददर्शिनि అభేదదృష్టిగలవాఁడు, జ్ఞాని; अद्वितीये రెండవదిలేనివాఁడు; परमात्मनि పరమాత్మ.

अनयः అనయః, अ॰ पु॰ विपत्तौ ఆపద, व्यसने వ్యసనము;अशुभदैवे దురదృష్టము, अविनीतौ అవినీతి.

अनर्घ्यम् అనర్ఘ్యమ్, अ॰त्रि॰अमूल्ये అమూల్యము, విలువలేనిది.

अनात्म्यम् అనాత్మ్యమ్, अ॰ त्रि॰ रागादिदोषरहिते రాగముమున్నగు దోషములులేనిది.

अनार्य॰ అనార్యః, अ॰त्रि॰ दुर्जने దుష్టుఁడు.

अनित्यम् అనిత్యమ్, अ॰ त्रि॰ बाधयोग्ये బాధింపఁబడఁదగినది, అస్థిరము; दृश्ये దృశ్యము, గోచరమగునట్టిది.

अनुध्या అనుధ్యా, आ॰सी॰अनुध्याने 'అనుధ్యానమ్' చూ

अनूद्यम् అనూద్యమ్, अ॰त्रि॰अवक्तव्ये బయల్పఱుపరానిది, చెప్పఁగూడని గురునామధేయము మొ।

अन्यायः అన్యాయః, अ॰ पु॰ न्यायाभावे అన్నెము, అవనాయము, న్యాయములేమి
—य्यम् —య్యమ్, अ॰ त्रि॰ न्यायादपेते న్యాయముఁదప్పినది

अन्येद्यु అన్యేద్యుః, अव्य॰ अन्यस्मिन्नहनि మఱియొక రోజు.

अन्योऽन्यम् అన్యోఽన్యమ్,अ॰त्रि॰अलङ्कारभेदे అన్యోన్యాలంకారము, परस्परार्थे పరస్పరము, ఒండొరులు, ఒకటి నొకటి.

अन्वय అన్వయః, अ॰ पु॰ कुले వంశము, पदाना परस्परेण सबन्धे పదములకుఁగల పరస్పర సంబంధము, పొందిక; कार्ये कारणानुवृत्तौ కార్యమైనదానియందు కారణమైనది అనువర్తించుట; द्रव्यस्वामिसम्बन्धे ద్రవ్యమునకు యజమానునకుఁ గల సంబంధము; तत्सत्तानियतसत्ताकत्वे కారణమైనది యుండిననే కార్యమైనది యుండుట.

अपत्यम् అపత్యమ్, अ॰ न॰सताने బొట్టియ, బొట్టె, బొట్టెఁడు, సంతానము; पुत्रे కొడుకు.

अपथ्यम् అపథ్యమ్. अ॰ त्रि॰ रोगयभोज्ये రోగులుతినఁగూడనిది.

अपाङ्क्त्यः అపాఙ్క్త్యః, अ॰ त्रि॰ पतितक्लीबन स्तिकादिषु पङ्क्तिभोजनानर्हेषु పంక్తిభోజనానర్హులు, పతితులు నపుంసకులు నాస్తికులు మొ

अपाच्यम् అపాచ్యమ్, अ॰ त्रि॰ दक्षिणदिग्भवे దక్షిణదిక్కునఁ బుట్టినది; पाकानर्हे వండఁదగనిది.

अपाय. అపాయః, अ॰पु॰विश्लेषे ఎడఁబాటు; नाशे నాశము; लये లీనమగుట; हानौ చెఱుపు.

अपीच्यम् అపీచ్యమ్, अ॰ त्रि॰ अतिसुन्दरे మిగుల సుందరము.

अपूप्यम् అపూప్యమ్, अ॰ त्रि॰ अपूपीये 'అపూపీయమ్' చూ

अप्यय॰ అప్యయః, अ॰ पु॰ परब्रह्मणि పరబ్రహ్మము, नाशे నాశము; लये లీనమగుట.

अप्राग्रयम् అప్రాగ్ర్యమ్, अ॰ त्रि॰ अप्रधाने

ప్రధానముకానిది.

अबाध्यम् అబాధ్యమ్, అం త్రిం सत्ये సత్యమయినది; इतरप्रमाणमుచే బాధింపరానిది

अबाह्यः అబాహ్యః, అం త్రిం आभ्यन्तरे లోపలిది; प्रत्यगात्मनि ప్రత్యగాత్మ.

अभयम् అభయమ్, అం నం शुभे శుభము, उशीरे వట్టివేరు†; गर्भवासादिदुःखाभावरूपे मोक्षे గర్భవాసాది దుఃఖము లేని మోక్షము; आत्मदर्शने ఆత్మానుభూతి, ఆత్మదృష్టి. త్రిం भयशून्ये భయములేనిది, विरक्ते వైరాగ్యముగలవాఁడు, शास्त्रोपदिष्टेऽर्थे सन्देहं विनाऽनुष्ठाननिष्ठे శాస్త్రముపదేశించినట్టి విషయమును నిస్సందేహముగా అనుష్ఠించునట్టివాఁడు. పుం यात्रायोगान्तरे ఒక యాత్రాయోగము, आत्मनि ఆత్మ.
—या —యా. ఆం స్త్రీం हरीतक्याम् కరక†.

अभव्यः అభవ్యః, అం త్రిం अविनीते వినయము లేనిది; निर्भाग्ये దురదృష్టము గలది [illegible]

अभक्ष्य· అభక్ష్యః, అం త్రిం ग्राम्यकुक्कुटसूकरादिषु తినఁగూడనిపదార్థములు, ఊరఁగోడి ఊరఁబంది మొ।

अभिख्या అభిఖ్యా. ఆం స్త్రీం कान्त्याम् కాంతి; कीर्त्याम् కీర్తి; नाम्नि పేరు. —ध्या —ధ్యా. ఆం స్త్రీం परद्रव्याभिलाषे పరద్రవ్యాభిలాష; विषयप्रार्थनायाम् విషయముల వాంఛించుట; ग्रहणेच्छायाम् తీసికొనవలెననెడి కోరిక; स्वस्य बहुत्वसंकल्पे నేననేకముగా నయ్యెదను గాక యనెడి సంకల్పము.

अभेद्यम् అభేద్యమ్, అం నం वज्रे వజ్రము త్రిం अभेदनीये భేదింపరానిది

अभ्रियम् అభ్రియమ్, అంత్రిం मेघभवे మేఘమునుండి కలిగిన జలము మొ

अमर्त्य. అమర్త్యః, అం పుం देवे దేవత; आत्मनि ఆత్మ.

अमात्यः అమాత్యః, అం పుం मन्त्रिणि మంత్రి. త్రిం सहभवे కూడనుండెడివాఁడు.

अमूल्यम् అమూల్యమ్, అం త్రిం मूल्यरहिते వెలలేనిది.

अमृष्य అమృష్యః, అం పుం शत्रौ శత్రువు.

अमेध्यम् అమేధ్యమ్, అంనం मले మలము; अयज्ञार्हेऽशुचिमांसादौ యజ్ఞమునకుపయోగపడని అపరిశుద్ధమైన మాంసము మొ త్రిం अपवित्रे పవిత్రముగానిది.

अमेयम् అమేయమ్, అం త్రిం इयानिति मातुमशक्ये పరిమితిలేనిది; निर्विषये ब्रह्मणि ప్రమాణమున కందని బ్రహ్మపదార్థము.

अम्मयम् అమ్మయమ్, అం త్రిం जलमये నీటివికారము.

अयाज्य· అయాజ్యః, అంత్రిం व्रात्ये సంస్కారములేనివాఁడు.

अयेय. అయేయః, అంత్రిం अयातव्ये వెళ్ళఁగూడనిది; गानं विनैव साध्ये వెళ్ళకయే సాధింపఁదగినది.

अयोध्य అయోధ్యః, అంత్రింयुद्धानर्हे పోరసలుపరానిది. —ध्या —ధ్యా.ఆంస్త్రీంसाकेतनगरे సాకేతపట్టణము.

अरण्यम् అరణ్యమ్, అం నం विपिने కాన, అడవి; सन्न्यासिनां दशनामसु अन्यतमे సన్న్యాసుల దశనామములలో నొకటి; आश्रमे ఆశ్రమము.పుంकट्फले గుమ్ముడు†

अलक्ष्यम् అలక్ష్యమ్; అం నం लक्ष्याभावे అలకన, అలాకు, ఉలక, ఉలకిన, చుల్కన త్రిం लक्ष्यविरुद्धे లక్ష్యముగానిది.

अल्पायु అల్పాయుః, షం పుం छागे మేఁక. త్రిం स्वल्पायुषि కొద్ది ఆయుష్యము గల

వాఁడు.

अल्पीयान् అల్పీయాన్, स्‌ं त्रिं अल्पतरे మిక్కిలి స్వల్పమైనది.

अवद्य· అవద్యః, अं त्रिं निकृष्टे నీచమైనది; निन्द्ये నిందింపఁదగినది. नं चिह्ने గుఱుతు.

अवध्यः అవధ్యః, अं त्रिं वधानर्हे చంపఁదగనిది; अनर्थकवचसि పొసఁగని మాట.

अवन्ध्यः అవన్ధ్యః, अं त्रिं फलवद्वृक्षे గొడ్డు వోక ఫలించునట్టి చెట్టు.

अवर्ण्यम् అవర్ణ్యమ్, अं नं उपमाने ఉపమానము. त्रिं वर्णनायोग्ये వర్ణింపఁదగనిది.

अवश्यम् అవశ్యమ్, अव्यं निश्चये నిశ్చయముగా; अशक्यनिवारणे అగత్యము, అనివార్యముగా; प्रयत्ने ప్రయత్నపూర్వకముగా. त्रिं अनायत्ते అధీనముగానిది.

अवस्त्यम् అవస్త్యమ్, अं नं गृहे ఇల్లు.

अवाच्यम् అవాచ్యమ్, अं नं दुर्वचने అనరానిమాట. त्रिं अनिन्दिते నిందితముగానిది; अवक्तव्ये చెప్పనలవిగానిది.

अवाप्यम् అవాప్యమ్, अं त्रिं प्राप्ये పొందఁదగినది.

अविद्या అవిద్యా, आं स्त्रीं अनात्मस्वात्मबुद्धौ తాను గానివానియందు తాననెడి బుద్ధి; अतस्मिंस्तद्बुद्धौ అదికానిదానియందదియనెడి బుద్ధి; विपर्यये వ్యతిరేకజ్ఞానము; मिथ्याज्ञाने మిథ్యాజ్ఞానము; अग्निहोत्रादिलक्षणे कर्मणि అగ్నిహోత్రాదిరూపమయిన కర్మ; मलिनसत्त्वप्रधानायाम् మలినసత్త్వము ప్రధానముగాఁ గల ఒక తత్త్వము; आत्माज्ञाने ఆత్మనెఱుఁగమి. अनित्याशुचिदुःखानात्मासु नित्यशुचिसुखात्मख्यातौ అనిత్యమైనవాని (దేహేంద్రియాది విషయముల) యందు నిత్యములనియు మలినమైనవాని యందు పరిశుద్ధములనియు దుఃఖకరమైన వానియందు సుఖకరములనియు అనాత్మ యందు తాననియుఁ గల బుద్ధి. अनादिभावरूपायाम् అనాదిగా నుండునట్టిది; विद्यानाश्यायाम् విద్యచే నశింపఁజేయఁదగినది; अज्ञाने 'అజ్ఞానమ్' చూ

अवेद्यः అవేద్యః, अं पुं गोवत्से ఆవుదూడ. त्रिं अज्ञेये ఎఱుఁగరానిది.

अव्ययम् అవ్యయమ్, अं नं लिङ्गविभक्तिवचनरहिते शब्दविशेषे లింగవిభక్తివచనశూన్యమగు శబ్దవిశేషము, అవ్యయము. पुं विष्णौ విష్ణువు; आत्मज्ञानमन्तरेणानुच्छेद्ये संसारवृक्षे ఆత్మజ్ఞానముచేఁ దక్కమఱొక్కదానిచే ఛేదింపరాని సంసారవృక్షము. त्रिं जननमरणादिशून्ये परमात्मनि జన్మమరణాదిరహితమయిన పరమాత్మ.

अशक्यम् అశక్యమ్, अं त्रिं असाध्ये అశక్యము, తరముకానిది, సాధింపరానిది.

अशय्यः అశయ్యః, अं पुं तापसान्तरे ఎన్నడును పరుండుట యనునది లేని ఒక తాపసుఁడు.

अशोच्यम् అశోచ్యమ్, अं त्रिं शोचितुमयोग्ये దుఃఖింపరానిది.

अशोष्यः అశోష్యః, अं पुं परमात्मनि పరమాత్మ. त्रिं शोषणानर्हे ఎండింపరానిది.

अश्वयुः అశ్వయుః, उं स्त्रीं अश्विन्याम् అశ్విని *.

अश्वयुक् అశ్వయుక్, जं स्त्रीं अश्विन्याम् అశ్విని *. पुं आश्विने ఆశ్వయుజమాసము. त्रिं अश्वयुजि जाते వీనియందుఁబుట్టిన వాఁడు.

अश्वीयम् అశ్వీయమ్, अं नं अश्वसमूहे గుఱ్ఱముల గుంపు. त्रिं अश्वहिते గుఱ్ఱములకు హితమైనది.

असङ्ख्य· అసఙ్ఖ్యః, अं त्रिं गणनारहिते లెక్కపెట్టుటకు వీలుకానిది.

असत्यम् అసత్యమ్. అం త్రిం मिथ्याभूते ఉనికిలేనిది, మిథ్యయయినది. నం अनृते కల్ల, దబ్బఱ, బద్దు, బొంకు, హుళక్కి, హుళిక్కి, దబ్బు, బొల్లు, దబ్బఱ, టాటోటు, టాటోటు, బొందు, రవళి, తవళి, జూదు, అబద్ధము.

असभ्य. అసభ్యః. అం త్రిం सभायामनर्हे स्त्रीवर्णनादि సభయందుఁదగని స్త్రీవర్ణనము మొ॥ सभायामनुपयुक्त సభయందుపయోగపడనిది; खले దుష్టుఁడు.

असह्यः అసహ్యః, అంపుం शत्रौ విరోధి. త్రిం असहितव्ये ఓర్వము...రోఁత. అసహ్యము; సహింపరానిది.

असाध्यः అసాధ్యః. అం త్రిం अप्रतिक्रिये ప్రతిక్రియలేనిది; असाधनीये సాధింపరానిది.

असुर्यः అసుర్యః. అం త్రిం असुरेभ्यो हिते అసురులకు హితమైనది, असुरसम्बन्धिनि అసురులకు సంబంధించినది. పుంబం लोकविशेषेषु అసుర్యము లనఁబడు లోకములు.

असूया అసూయా. ఆం స్త్రీం व्यभिचारभावभेदे ఒక వ్యభిచార భావము; गुणेषु दोषारोपणे గుణములున్నను దోషము నారోపించుట. –युः –యుః. ఉంపుం असूयायुते అసూయగలవాఁడు,

अस्तेयम् అస్తేయమ్. అం నం परस्वहरणराहित्ये దొంగిలింపమి.

अस्थायम् అస్థాయమ్. అం త్రిం अगाधे మిక్కిలి లోఁతుగలది.

अस्थायी అస్థాయీ, న్‌ం త్రిం अस्थिरे స్థిరము కానిది.

अस्वर्ग्यम् అస్వర్గ్యమ్. అం త్రిం स्वर्गहेतुधर्मविरोधिनि స్వర్గకారణమయిన ధర్మమునకు విరుద్ధమయినది

अहंयुः అహంయుః, ఉం త్రిం अहंकारयुते అహంకారముగలవాఁడు.

अहल्यः అహల్యః అం త్రిం हलाकृष्यक्षेत्रे దున్నరానినేల, देशभेदे ఒకదేశము. –ल्या –ల్యా. ఆంస్త్రీం गौतमभार्यायाम् గౌతముని భార్య. అహల్య.

अहार्यः అహార్యః. అం పుం पर्वते కొండ. త్రిం हर्तुमशक्ये తీసికొనిపోరానిది; अभेद्ये భేదింపరానిది.

अह्नाय అహ్నాయ, अव्यం शीघ्रे వేగముగా.

अक्षद्यूः అక్షద్యూః. ఊం పుం द्यूतकृति జూదరి. –य. –యః. అం త్రిం अखिले సమస్తము; क्षयरहिते నాశము లేనిది. అక్కజము.

अक्षोभ्यः అక్షోభ్యః, అం పుం विष्णौ విష్ణువు; शिवे శివుఁడు. త్రిం अप्रधृष्ये ఎదుర్కొనరానివాఁడు.

य ४ య 4

अकर्मण्यः అకర్మణ్యః. అంత్రిం क्रियासु मन्दे పనులయందలసుఁడు, సోమరి.

अग्निकार्यम् అగ్నికార్యమ్. అంనం अग्न्युपासने అగ్నికార్యము, అగ్న్యుపాసన.

अग्निचित्या అగ్నిచిత్యా, ఆంస్త్రీం अग्निचयने అగ్నిచయనము

अग्रगण्यः అగ్రగణ్యః. అం త్రిం अग्रे गणनीये శ్రేష్ఠుఁడు, మొదటలెక్కింపఁదగినవాఁడు.

अङ्कविद्या అఙ్కవిద్యా, ఆంస్త్రీం गणितशास्त्रे గణితశాస్త్రము. –शय्या –శయ్యా.ఆంస్త్రీం श्मशाने శ్మశానము; भूशय्यायाम् భూమిపైని పడక; मृतौ చావు.

अजानेय అజానేయః. అం పుం उत्तमाश्वे ఉత్తమజాతి గుఱ్ఱము. త్రిం निर्भये భయములేనిది. ?–पत्या –పత్యా. అం స్త్రీం ब्रह्मपुर्याम् బ్రహ్మలోకము. ?–वयुक् –వయుక్

जः पुं विषमे బాణమునకుఁ జిక్కని మృగము.

अतिदीप्यः అతిదీప్యః, अं पुं रक्तचित्रके ఎఱ్ఱచిత్రమూలము†. –मृत्युः –మృత్యుః, उं पुं मोक्षे మోక్షము. –शयः –శయః, अं पुं अतिमात्रे అధిక్యము, హెచ్చు.

अतीन्द्रियम् అతీన్ద్రియమ్, अं त्रिं अप्रत्यक्षे ఇంద్రియగోచరము గానిది, मनसि మనస్సు; परमात्मनि పరమాత్మ.

अत्यन्ताय అత్యన్తాయ, अव्यं अतिशये హెచ్చు

अद्वितीयः అద్వితీయః, अं त्रिं केवले ఒంటరి; अद्वैते 'అద్వైతమ్' చూ

अधःक्रिया అధఃక్రియా, आं स्त्रीं अपमाने అవమానించుట.

अधरेद्युः అధరేద్యుః, अव्यं अधरेऽह्नि క్రిందటి దినము; परस्मिन्नहनि మఱుసటి దినము.

अधश्शय्या అధశ్శయ్యా, आं स्त्रीं अखट्वाशयने క్రిందఁబరుండుట.

अध(ध्व)शल्यः అధః(ధ్వ)శల్యః, अं पुं अपामार्गे ఉత్తరేను †

अधिनायः అధినాయః, अं पुं गन्धे గంధము

अनध्यायः అనధ్యాయః, अं पुं अनध्ययने 'అనధ్యయనమ్' చూ –न्वयः –న్వయః, अं पुं अलङ्कारभेदे అనన్వయాలంకారము. –पायी –పాయీ, न्ं त्रिं अपायरहिते అపాయములేనిది; नित्ये నిత్యము; निश्चले చలనములేనిది. –वद्यम् –వద్యమ్, अं त्रिं प्रशस्ते ప్రశస్తమైనది. –सूयः –సూయః; अं त्रिं असूयाशून्ये అసూయలేనివాఁడు. –सूया సూయా, आं स्त्रीं अत्रिपत्न्याम् అత్రిమునిభార్య. –सूयुः –సూయుః, उं त्रिं अनिन्दके నిందింపనివాఁడు.

अनामयम् అనామయమ్, अं नं आरोग्ये ఆరోగ్యము; अविद्यातत्कार्यात्मकरोगरहिते मोक्षाख्ये पुरुषार्थे అజ్ఞానముగాని అజ్ఞానకార్యముగాని లేని మోక్షమనఁబడెడి పురుషార్థము; आत्मरूपे ఆత్మస్వరూపము. त्रिं रोगरहिते రోగములేనివాఁడు.

अनिर्देश्यम् అనిర్దేశ్యమ్, अं त्रिं निर्देष्टुमशक्ये ఇట్టిదట్టిదని చెప్పరానిది; वाचामगोचरे ब्रह्मणि వాక్కునకందని బ్రహ్మపదార్థము. –र्वाच्यम् –ర్వాచ్యమ్, अं त्रिं वाचामगोचरे ఇట్టిదట్టిదని చెప్పనలవిగానిది, పరమాత్మ. –वार्यम् –వార్యమ్, अं त्रिं निवारितुमशक्ये నివారింపరానిది.

अनुगुण्यः అనుగుణ్యః, अं पुं आनाये వల. –ध्येयः –ధ్యేయః, अं त्रिं अनुग्राह्ये అనుగ్రహింపఁదగినది. –नयः –నయః, अं विनये వినయము; सान्त्वने ఓదార్చుట; प्रार्थने ప్రార్థించుట. –नेयः –నేయః, अं त्रिं अनुनयार्हे వినయముచూపఁదగిన వాఁడు ఓదార్పఁదగినవాఁడు ప్రార్థింపఁదగిన వాఁడు. –भाव्यः –భావ్యః, अं त्रिं अनुभवविषये అనుభవమునకు వచ్చునట్టిది. –मेयः –మేయః अं त्रिं अनुमातुं योग्ये అనుమానింపఁదగినది. –यायी –యాయీ, न्ं त्रिं सदृशे సమానుఁడు; पश्चाद्गामिनि అనుయాయి, వెంటవెళ్లువాఁడు. –रथ्या –రథ్యా, आं स्त्रीं पृथक्मार्गे వేఱుదారి, కాలిత్రోవ. –वाक्या –వాక్యా आं स्त्रीं देवताह्वानमन्त्रविशेषे దేవతాహ్వానము చేయునట్టి ఋక్కు. –वेश्यः –వేశ్యః, अं त्रिं अन्तर्गृहवासिनि లోపలిఇంటిలోనుండు వాఁడు. –व्रज्या –వ్రజ్యా, आं स्त्रीं गच्छतोऽनुगमने వెళ్ళుచున్నవానివెంటఁబోవుట, సాఁగనంపుట. –शयः –శయః, अं पुं

पश्चात्तापे పశ్చాత్తాపము; अनुबन्धे అనుబంధము, సంబంధము, చేరిక, दीर्घद्वेषे దీర్ఘద్వేషము;द्वेषे ద్వేషము, शास्त्रोक्ते कर्मणि శాస్త్రవిహితమయిన కర్మ. –शयी –శయీ, ई॰सी॰ पादरोगविशेषे ఒక కాలిజబ్బు. न्॰त्रि॰ वेदविहितकर्मानुष्ठातरि వేదవిహిత కర్మల ననుష్ఠించువాఁడు, जीवे జీవుఁడు. –शायी –శాయీ, न्॰ पु॰ जीवे జీవుఁడు. –सृत्य –సృత్య, अव्य॰अनुसरणं कृत्वेत्यर्थे అనుసరించి, తొట్టి.

अनौचित्यम् అనౌచిత్యమ్, अ॰न॰अयोग्यत्वे అయోగ్యత; असत्ये అసత్యము. –पम्यम् –పమ్యమ్, अ॰त्रि॰आत्मरूपे ఆత్మస్వరూపము; उपमानरहिते పోలికలేనిది, न॰उपमानराहित्ये పోలికలేమి.

अन्तरायः అన్తరాయః, अ॰ पु॰ विघ्ने విఘ్నము, यागे యాగము; चित्तविक्षेपे చిత్తచాంచల్యము; व्याधिस्त्यानसंशयप्रमादालस्याविरतिभ्रान्तिदर्शनालब्धभूमिकत्वानवस्थितिरूपेषु योगविघ्नेषु వ్యాధి సాధనలేమి సంశయము ఏమఱుపాటు మాంద్యము విషయాసక్తి మిథ్యాజ్ఞానము యోగభూమిక లభింపమి (పట్టు చిక్కకుండుట) మనస్సునకు నిలుకడలేమి యనెడి యోగవిఘ్నములు. –रीयम् –రీయమ్, अ॰न॰ अधोवस्त्रे దోవతి, కట్టుబట్ట. –शय्या –శయ్యా, आ॰सी॰ श्मशाने శ్మశానము; भूमिशय्यायाम् భూమిపైన పరుండుట; मृतौ మరణము.

अन्नमय అన్నమయః, अ॰ पु॰ स्थूलशरीरे స్థూలదేహము; पञ्चीकृतपञ्चभूतकार्यात्मकस्थूलसमष्ठ्याम् విరాట్స్వరూపము, పంచీకృత పంచభూతముల కార్యమైన సమష్టిస్థూల శరీరము.

अन्योदर्य. అన్యోదర్యః, अ॰ पु॰ वैमात्रेये సవతితల్లికొడుకు. –न्यस्य –న్యస్య, अव्य॰ परस्परार्थे పరస్పరము, ఒండొరులు.

अन्ववाय. అన్వవాయః, अ॰ पु॰ कुले వంశము. –ष्टक्यम् –ష్టక్యమ్, अ॰ त्रि॰ अन्वष्टकाया कर्तव्ये श्राद्धादौ అన్వష్టక (మూ) యందుఁ జేయఁదగిన శ్రాద్ధము మొ

अन्वाचय. అన్వాచయః, अ॰पु॰ मुख्यसिद्धौ अप्रधानस्य निष्पत्तौ ముఖ్యమైనది యుండగా అప్రధానమైన దాని నిష్పత్తి (సిద్ధి), చకారార్థ విశేషము. –धेयम् –ధేయమ్, अ॰ न॰ स्त्रीवित्ते ఆఁడుదాని సొత్తు. –हार्यम् –హార్యమ్, अ॰ न॰ मासिके నెలనెలకు చేయునట్టి పిండపితృయజ్ఞము, దర్శశ్రాద్ధము; इष्टिदक्षिणायाम् యజ్ఞదక్షిణ.

अन्वेष्टव्य. అన్వేష్టవ్యః, अ॰ त्रि॰ ज्ञातव्ये ఎఱుఁగదగినది, एषितव्ये వెదకఁదగినది.

अपक्रयः అపక్రయః, अ॰ पु॰ मूल्ये వెల, ధర. –क्रिया –క్రియా, आ॰ सी॰ द्रोहे చెఱుపు ?–गल्भ्य. –గల్భ్యః, अ॰ पु॰ शङ्करे శివుఁడు, निर्दोषे దోషరహితుఁడు. –चय॰ –చయః, अ॰ पु॰ पूर्वावस्थापेक्षया हीनत्वे హాని, తగ్గుదల; पुष्पादिच्छेदने పుష్పాదులఁగోయుట. –च्छाय॰ –చ్ఛాయః, अ॰ त्रि॰ छायारहिते నీడలేనిది. पु॰ देवे దేవత. –जय. –జయః, अ॰ पु॰ पराजये ఓటమి, ఓటు, ఓటము, ఓడిపోవుట –नेयः –నేయః, अ॰त्रि॰निरस्ये నిరసింపఁ (తొలగింపఁ)దగినది. –न्याय. –న్యాయః, अ॰ पु॰ अन्याये అవనాయము, అన్యాయము –भय –భయః, अ॰ त्रि॰ गतभये భయము లేనివాఁడు. –मित्य –మిత్య, अव्य॰ अपमानमङ्गीकृत्य అనాదరము నంగీకరించి. –मित्यम् –మిత్యమ్, अ॰न॰ ऋणे అప్పు. –मृत्यु॰ –మృత్యుః, उ॰ पु॰ दुर्म-

रणे చెడు చావు; आकस्मिकमरणे హఠాత్తుగాఁ గలిగిన మరణము. –रेद्युः –రేద్యుః, अव्य० अपरेऽह्नि మఱునాఁడు మఱియొక రోజు. –सव्यम् –సవ్యమ్, अ० त्रि० प्रतिकूले ప్రతికూలమైనది; दक्षिणे కుడి, కుడిది, వలపల. न० पितृतीर्थे పితృతీర్థము.

अपाङ्क्तेय అపాఙ్క్తేయః, अ० त्रि० अपाङ्क्त्ये 'అపాఙ్క్త్యః' చూ॥ –श्रय. –శ్రయః, अ० त्रि० आश्रयशून्ये ఆశ్రయము లేనివాఁడు. पु० मध्ये నడిమి, अङ्गणावरणे ముంగిటి-ఆవరణము; चन्द्रातपादौ చంద్రప్రకాశము మొ ఉల్లోచే మేలుకట్టు. ?

अपूपीयम् అపూపీయమ్. अ० त्रि० अपूपार्थके गोधूमपिष्टादौ భక్ష్యమున కుపయుక్తమగునట్టి గోదుమపిండి మొ॥

अप्रतर्क्यम् అప్రతర్క్యమ్. अ० त्रि० तर्कितुमशक्ये ఊహింపరానిది, ఊహకందనిది, अनुमानाविषये शब्दगम्ये परमात्मनि పరమాత్మ. –धृष्यः –ధృష్యః. अ० त्रि० अचाल्ये కదలింప(ఎదిరింప)రానిది. –मेयः –మేయః, अ० त्रि० अचिन्त्यप्रभावे ఊహింపరాని ప్రభావముగలవాఁడు; इदमित्थमिति परिच्छेत्तुमशक्ये మేరలేనిది; फलाव्याप्ये చిదాభాసవ్యాప్తిలేనిది; स्वप्रकाशचैतन्ये స్వతఃస్ఫురణముగలచైతన్యము; प्रमाणागोचरे परमात्मनि ఏ ప్రమాణమునకును విషముగాని పరమాత్మ.

अप्रामाण्यम् అప్రామాణ్యమ్, अ० न० प्रामाण्याभावे ప్రామాణ్యములేకుండుట.

अब्रह्मण्यम् అబ్రహ్మణ్యమ్, अ० न० अवध्य इत्युक्तौ అయ్యో పాపము, చంపకుమనుట.

अभिधेयम् అభిధేయమ్, अ० न० नाम्नि పేరు. त्रि० वाच्ये శబ్దముచేఁ దెలుపఁదగినది. –नयः –నయః, अ० पु० अन्तर्गतभावस्य व्यञ्जकेऽङ्गचेष्टाविशेषे లోపలి భావమును వ్యక్తము చేయునట్టి ఒకవిధమయిన అంగచేష్ట, అభినయించుట. –प्रायः –ప్రాయః, अ० पु० आशये అభిప్రాయము, తలంపు. –वाद्यः –వాద్యః, अ० त्रि० अभिवादनार्हे పాదములంటి గోత్రనామోచ్చారణపూర్వకముగా నమస్కరింపఁదగినవాఁడు. –वान्या –వాన్యా, आ० स्त्री० मृतवत्सगवि దూడలు బ్రదుకని యావు. –षह्य –షహ్య. अव्य० प्रसह्य బలాత్కారముగా.

अभुजिष्या అభుజిష్యా. आ० स्त्री० स्वातन्त्र्यसहितायाम् స్వాతంత్ర్యముగల స్త్రీ.

अभ्यमित्र्यः అభ్యమిత్ర్యః, अ० पु० शत्रोरभिमुखगामिनि శత్రువు వెదుర్కొని పోవువాఁడు.

अभ्युदय. అభ్యుదయః, अ० पु० पराक्रमे పరాక్రమము; वृद्धिश्राद्धे వృద్ధిశ్రాద్ధము. వివాహాదులయం దభ్యుదయమును గూర్చి చేయఁబడునట్టి కర్మ; धनाद्यभिवृद्धौ ధనాదుల యభివృద్ధి, సంసారము నందలి మేలు. –पायः –పాయః, अ० पु० स्वीकारे స్వీకరించుట.

अमानस्यम् అమానస్యమ్, अ० न० प्रसूतिव्याधिकृतकष्टे ప్రసూతివ్యాధిచేఁ గలిగిన కష్టము; पीडायाम् బాధ. त्रि० तद्वति బాధగలది. –व(वा)स्या –వ(వా)స్యా. आ० स्त्री० दर्शे అమాస, అమవస, అమావాస్య.

अयज्ञिय. అయజ్ఞియః, अ० त्रि० यज्ञानर्हे యజ్ఞమునకుఁ బనికిరానిది. पु० माषे మినుము †.

अयानयम् అయానయమ్. अ० न० द्यूतिना स्थलविशेषे జూదరుల యొక స్థలము; तेषां गतिविशेषे జూదరుల ఒక పోకడ.

? अरिवर्यम् అరివీర్యమ్. अ० न० कलहे అరివేరము, అర్వేరము, కలహము.

अर्कप्रिया అర్క-ప్రియా, आ० सी० जपायाम् దాసాని †.

अर्धकुड्यम् అర్ధకుడ్యమ్, अ० न० कुड्यार्धे అర్ధగోడ, సగముగోడ.

अर्धोदयः అర్ధోదయః, अ० पु० पर्वविशेषे ఒక పర్వము, మాఘమాసము అమావాస్య ఆదివారము శ్రవణనక్షత్రము, వ్యతీపాత యోగము ఇవి కలసిన కాలవిశేషము.

अर्हणीय అర్హణీయః, अ० त्रि० पूज्ये పూజింపఁదగినవాఁడు. –शय्या –శయ్యా, आ० सी० अपामार्गे ఉత్తరేను †.

अलंक्रिया అలంక్రియా, आ० सी० अलंकरणे అలంకరించుట.

अलिप्रियम् అలిప్రియమ్, अ० न० रक्तोत्पले ఎఱ్ఱకలువ †.

अवक्रय అవక్రయః, अ० पु० भाटके బాడిగ, అద్దె; मूल्ये వెల; राजग्राह्ये द्रव्ये కప్పము, పన్ను. –क्रिया –క్రియా, आ० सं० दोषे తప్పిదము. –चय –చయః, अ० पु० पुष्पफलादीना छेदने పూలు పండ్లు మున్నగు వానిని కోయుట. –च्छेद्यम् –చ్ఛేద్యమ్, अ० न० अवच्छेदावच्छेदकोभयनिरूपणीये అవచ్ఛేదావచ్ఛేదకముల రెండింటిచే నిరూపింపఁదగినది. –धार्यः –ధార్యః, अ० त्रि० निर्धारणीये నిర్ధారణ సేయఁదగినది –नाय –నాయః, अ० पु० निपातने క్రిందికిఁబడఁద్రోయుట. –न्तय. –న్తయః, इ० पु० ब० मालवेषु మాలవ దేశము. –र्घ्यम् –రార్ధ్యమ్, अ० त्रि० अवरार्धभवे చివరిసగమునుండి కలిగినది. –श्याय –శ్యాయః, अ० पु० नीहारे మంచు; गर्वे గర్వము. –सथ्यः –సథ్యః, अवसथे 'అవసథః' చూ ? –साढ्य –సాఢ్యః, अ० पु० अम्बुकूर्मे ఉలుచమీను. –साय. –సాయః, अ० पु० शेषे మిగులుట; समाप्तौ ముగింపు; निश्चये నిశ్చయము –स्वन्यः –స్వన్యః, अ० पु० मयूरे నెమిలి शङ्करे శివుఁడు, राक्षसे రాక్షసుఁడు; अमृते అమృతము. –हार्य –హార్యః, अ० त्रि० समर्पणीये సమర్పింపఁదగినది, కానుక दण्डनीये దండింపఁదగినది.

अविकार्यः అవికార్యః, अ० त्रि० निर्विकारे జనన మరణాది వికారములు లేనిది, ఆత్మ –ज्ञेय –జ్ఞేయః, अ० त्रि० ज्ञातुमशक्ये ఎఱుఁగరానిది न० प्रमाणान्तरानवग्राह्ये ఏ ప్రమాణముచేతను గ్రహింపఁబడనిది, పరమాత్మ. –नयः –నయః, अ० पु० विनयाभावे వినయములేమి. त्रि० अविनीते నీతి లేనివాఁడు.

अशनाया అశనాయా, आ० सी० बुभुक्षायाम् ఆఁకలి.

अशास्त्रीयम् అశాస్త్రీయమ్, अ० त्रि० शास्त्रेणाविहिते శాస్త్ర విహితము గానిది.

? अश्वभक्ष्या అశ్వభక్ష్యా, अ० सी० पिण्डखर्जूर्याम् ముద్దఖర్జూరము

अष्टाङ्गार्घ्य అష్టాఙ్గార్ఘ్యః, अ० पु० न० रक्षीरकुशाग्रदधिघृतयवतण्डुलश्वेतसर्षपाख्याष्टद्रव्यघटितपूजोपकरणविशेषे నీరు పాలు కుశాగ్రములు పెరుఁగు నేయి యవలు బియ్యము తెల్లావాలు అనెడి యెనిమిది ద్రవ్యములతోఁ జేరిన యొక పూజోపకరణము; नीरक्षीरकुशाग्रघृतमधुदधिरत्नकरवीररक्तचन्दनैर्देयेसूर्यार्घ्ये నీరు పాలు కుశాగ్రములు నేయి తేనె పెరుఁగు రత్నములు గన్నేరుపూలు ఎఱ్ఱ చందనము అను వీనితో సూర్యుని కీయఁ బడెడి యర్ఘ్యవిశేషము.

असङ्ख्येय అసఙ్ఖ్యేయః, अ० पु० परमात्मनि పరమాత్మ; हरौ విష్ణువు; सङ्ख्यातुमशक्ये లెక్కింపరానిది.

? असश्रया అసంశ్రయా, आ० सी० रदन्त्याम्

రుదంతి †.

अस्तमयः అ స్త మ య ః, अं पुं प्रलये ప్ర ళ య ము; अदर्शने కనఁబడకుండుట, ग्रहाणा सूर्यप्रत्यासत्तौ సూ ర్య ని తో గ్రహ ముల చేరిక.

अस्वाध्याय· అస్వాధ్యాయః, अं पुं अध्ययनवर्जिते వేదాధ్యయనముచేయనివాఁడు.

अहंक्रिया అహంక్రియా, आं स्रीं अहंकारे అహంకారము.

अहिभयम् అ హి భ య మ్, अं नं राज्ञा स्वपक्षजातभये రాజులకు తమపక్షము వలని భయము. –र्बुध्न्यः –ర్బుధ్న్యః, अं पुं शिवे శివుఁడు.

य ५ య 5

अग्नेषोमीयम् అగ్నీషోమీయమ్, अं नं हविर्विशेषे అగ్నీషోమమనెడి యజ్ఞసంబంధమయిన హవిస్సు.

? अग्रायणीयम् అ గ్రా య ణీయ మ్, अंनं वादभेदे వాద విశేషము.

अतिमङ्गल्य. అ తి మ ఙ్గ ల్యః, अंपुं बिल्वे మారేడు†.

अधिकर्तव्यम् అ ధి క ర్త వ్య మ్, अं त्रिं अधिकरणयोग्यविषये అ ధి క ర ణ యోగ్య మైన విషయము.

अध्यवसायः అ ధ్య వ సా య ః, अं पुं निश्चये నిశ్చయము; उत्साहे ఉత్సాహము; बुद्धौ బుద్ధి.

अध्यात्मविद्या అధ్యాత్మవిద్యా, आंस्रींआत्मतत्त्वविद्यायाम् ఆ త్మ త త్త్వబోధకమయిన విద్య, బ్రహ్మవిద్య.

अध्वगभोग्य. అ ధ్వ గ భో గ్యః, अं पुं मधुद्रुमे ఇప్ప†: आम्रातके అంబాళము†.

अनवराध्यः అనవరార్ధ్యః, अं त्रिं मुख्ये ముఖ్యుఁడు, శ్రేష్ఠుఁడు.

अनुपात्याय: అనుపాత్యయః, अं पुं पर्याये క్రమమువనుసరించుట.

अन्तरिन्द्रियम् అ న్త రి న్ద్రి య మ్, अं नं अन्त.करणे అన్తఃకరణము, మనస్సు.

अन्तावसायी అన్తావసాయీ, नं पुं नापिते మంగలి, श्वपचे చండాలుఁడు; मुनिभेदे ఒకముని.

?अन्यतरस्याम् అన్యతరస్యామ్,अव्यं वाऽर्थे విభాష, వికల్పము.

अन्यतरेद्यु. అన్యతరేద్యుః, अव्यं अन्यतरस्मिन्नहनि రెండురోజులలో నొ క రో జు; अन्यस्मिन्नहानि మఱొకరోజు.

अन्योन्याश्रयः అన్యోన్యాశ్రయః, अं त्रिं अन्योन्यापेक्षे పరస్పరము ఒక దానిని బట్టి మఱియొకటి యుండుట; तर्कविशेषे తర్కవిశేషము; दोषविशेषे ఒక దోషము.

अन्वाजेकृत्य అ న్వా జే కృ త్య, अव्यं दुर्बलस्य बलं समाधायेत्यर्थे బలహీనునకు బలమును గలిగించి.

अपराविद्या అపరావిద్యా, आंस्रीं साङ्गवेदेषु ఋగ్వేదము యజుర్వేదము సామవేదము అథర్వవేదము శిక్ష వ్యాకరణము ఛందస్సు నిరుక్తము జ్యోతిషము కల్పము.

अपरिहार्यम् అపరిహార్యమ్, अंत्रिं परिहर्तुमशक्ये తొలఁగింపరానిది.

अपेतकृत्यः అపేతకృత్యః, अंत्रिं कर्तव्यशून्ये క ర్త వ్య ము లే ని వాఁ డు, కృతకృత్యుఁడు.

अपौरुषेयम् అ పౌ రు షే య మ్, अं त्रिं न केनापि पुरुषेण प्रणीते ఏ పురుషుని చేతను నిర్మితముగానట్టిది.

अभिगन्तव्यः అభిగన్తవ్యః,अंत्रिं सेवितव्ये సేవింపఁబడఁ (ఆశ్రయింపఁ) దగినది.

अभ्यमित्रीयः అ భ్య మి త్రీ య ః, अं पुं अभ्यमित्र्ये 'అభ్యమిత్ర్యః' చూ॥

अभ्यसनीयः అభ్యసనీయః, अं॰त्रिं॰ अभ्यासयोग्ये అభ్యసింపఁదగినది.

अरण्यधान्यम् అరణ్యధాన్యమ్, अं॰ नं॰ नीवारे నీవారధాన్యము.

अरुणोदयः అరుణోదయః, अं॰ पुं॰ सूर्योदयात्पूर्वं मुहूर्तद्वये సూర్యోదయమునకు ముందు నాలుగుగడియలు.

अलकप्रिय అలకప్రియః, अं॰ पुं॰ मर्जके వేఁగిస†.

अवस्थात्रयम् అవస్థాత్రయమ్, अं॰ नं॰ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तेषु జాగ్రత్తు స్వప్నము సుషుప్తి.

अवीचिमयः అవీచిమయః, अं॰ पुं॰ नरकविशेषे ఒక నరకము.

अव्यवहार्यम् అవ్యవహార్యమ్, अं॰ त्रिं॰ वाङ्मनसयोरविषये వాక్కునకు మనస్సునకు అందనిది; व्यवहारायोग्ये వ్యవహారమునకుఁ దగనిది.

असमवायी అసమవాయీ, नं॰ त्रिं॰ सम्बन्धरहिते సంబంధములేనిది, వేఱుపడఁదగినది; समवायसम्बन्धशून्ये जात्यादौ సమవాయసంబంధములేని జాతి-మొ॥;- असमवायिकारणे అసమవాయికారణము.

असुरसन्ध्या అసురసన్ధ్యా, आं॰सीं॰ सन्ध्याकाले అసురసంజె(సందె), రక్కసులుతిరుగు కాలము.

असुराह्वयम् అసురాహ్వయమ్, अं॰ नं॰ कांस्ये కంచు.

असूर्यंपश्या అసూర్యంపశ్యా, आं॰ सीं॰ राजान्तःपुरस्त्रियाम् అంతఃపుర వాసిని, ఎండ కన్నెఱుఁగని స్త్రీ.

य-सं॰ प्रं॰ య-సం। ప్ర॥

अतिथिसपर्या అతిథిసపర్యా, आं॰सीं॰ भोजनमज्जनाद्यतिथिसेवायाम् అతిథిసేవ, మనుష్యయజ్ఞము.

अधर्मास्तिकायः అధర్మాస్తికాయః, अं॰ पुं॰ धर्मप्रतिबन्धकृति ధర్మమునకాటంకమును గలుగఁజేయునది.

अनन्तविजयः అనన్తవిజయః, अं॰पुं॰ युधिष्ठिरशंखे ధర్మరాజుశంఖము.

अनिर्वचनीयम् అనిర్వచనీయమ్, अं॰ त्रिं॰ वाक्यागम्ये ఇదమిత్థమనిచెప్పరానిది.

अन्यतस्त्यजायी అన్యతస్త్యజాయీ, नं॰त्रिं॰ परतपे శత్రువుల జయించునట్టివాఁడు.

अरविन्दालया అరవిన్దాలయా, आं॰सीं॰ पद्मालयायाम् లక్ష్మీదేవి.

अलकानिलयः అలకానిలయః, अं॰पुं॰ कुबेरे కుబేరుఁడు.

अलोकाकाशास्तिकायः అలోకాకాశాస్తికాయః, अं॰पुं॰ लोकानांबहिर्भूताकाशे లోకములకు వెలుపలనుండెడి యాకాశము.

अवमूर्धशय· అవమూర్ధశయః, अं॰त्रिं॰ अधोमुखशायिनि తలక్రిందుగాఁబరుండునట్టివాఁడు.

अवस्थाचतुष्टयम् అవస్థాచతుష్టయమ్, अं॰नं॰ बाल्यकौमारयौवनवार्धक्येषु బాల్యము కౌమారము యౌవనము వార్ధక్యము; जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तितुरीयावस्थासु జాగ్రదవస్థ స్వప్నావస్థ సుషుప్త్యవస్థ తురీయావస్థ.

र २ ర 2

अग्रम् అగ్రమ్, अं॰ नं॰ उपरि పైభాగము; पुरोभागे ముందుగా, ఎదుట; आलम्बने ఆధారము; समूहे గుంపు; ग्रासचतुष्टये నాలుగు పిడుచల పరిమాణము గల భిక్షాన్నము; वृक्षादिशिरसि కొన, తుద, సుద, వృక్షదుల కొన; कर्षचतुष्टये నాలుగు కర్షముల యెత్తు, పలము. त्रिं॰ अधिके హెచ్చైనది; प्रथमे మొదటిది; प्रधाने ముఖ్యము.

अग्रे అగ్రే, अव्यं॰ प्रधाने ప్రధానము,

ముఖ్యము.

अङ्घ्रि అఙ్ఘ్రిః, ఇం పుం पादे పాదము. అడుగు; द्विसङ्ख्यायाम् రెండు, वृक्षमूले చెట్టు వేరు.

अत्र అత్ర. अव्यं अधिकरणे అధికరణము. ఆధారము, चिन्तने ఆలోచించుట; द्रोहचिन्तने ద్రోహమునుతలంచుట, अस्मिन्नित्यर्थे దీనియందు. ఇచ్చట. ఇక్కడ. ఇచ్చోట. ఇచట. ఇచటు. ఇచోటు. ఇచ్చటు. ఇచోట. ఇచ్చోటు, ఇచ్చోటు; निर्व्यापारे పనిలేమి.?

? अत्रम् అత్రమ్. अं नं परमान्ने పాయసము.

अत्रि అత్రిః. इं पुं ऋषिविशेषे అత్రి సప్తర్షులలో నొకఁడు.

अद्रिः అద్రిః, इं पुं पर्वते పర్వతము. वृपे వృక్షము; सप्तसंख्यायाम् ఏడు; सूर्ये సూర్యుఁడు.

अन्त्राम् అన్త్రమ్. अं नं पुरीतति ప్రేగు, ప్రేవు. పేగు.

अन्ध्र అన్ధ్రః. अंपुं देशभेदे ఒక దేశము; अन्त्यजविशेषे ఒక సంకరజాతివాఁడు

अभ्रఅభ్ర.धां(अभ्रति)गतौ గమనము,నడక

अभ्रम् అభ్రమ్. अंनं आकाशे ఉప్పరము, పైభాగము. ఆకాశము; मेघे మేఘము; स्वर्णे సువర్ణము; अभ्रकधातौ అభ్రకము; स्वर्गे స్వర్గము. पुं प्रभायुक्ते కాంతిమంతము.

अभ्रि —भ्री అభ్రిః —భ్రీ इं ईं स्त्रीं काष्ठकुद्दाले అబక, లవబాదు బు త్రవ్వునట్టి కొయ్యగుద్దలి; कुद्दाले గుద్దలి.

अम्र అమ్రః. अव्यं शीघ्रे వేగము; आधुनिके ఇప్పటిది. अं पुं चूते మామిడి†. नं चूतफले మామిడిపండు.

अरम् అరమ్. अंनं आयुधधारायाम् కత్తియంచు; चक्राङ्गे బండికంటి యాకు; वेगे వేగము; ब्रह्मलोकस्थसरे विशेषे బ్రహ్మలోకమునఁగల యొక సరస్సు; जिनाना कालचक्रस्य द्वादशारो జైనుల కాలచక్రపుఁ బండ్రెండవ భాగము, जिनानामष्टादशतीर्थंकरे జైనుల పదునెనిమిదవ తీర్థంకరుఁడు. पुं शत्रौ విరోధి, शिवे శివుఁడు, पल्लवे చిగురుటాకు. अव्यं अग्रे ముందుగా; प्रवाहे వాఁగు; अलमर्थे చాలుననుట. अल्पे కొంచెము; निश्चये నిశ్చయము; निरुपद्रवे ఉపద్రవము లేనిది त्रिं वेगवति వేగము గలది.

अरा అరా. आं स्त्रीं चक्राङ्गे బండికంటి యాకు.

अरि అరి. नृं नं रथाङ्गे చక్రము.

अरि అరిః. इंपुं शत्रौ విరోధి; षट्सङ्ख्यायाम् ఆఱు; खदिरे చండ్ర†.

अरुः అరుః. उं स्. नं मर्मणि జీవస్థానము. पुं व्रणे పుండు. గాయము. पुं रक्तखदिरे ఎఱ్ఱచండ్ర†;-अर्के జిల్లేడు†.

अरे అరే. अव्यं नीचसंबोधने ఓరీయనుట; रुषाह्वाने కోపముతోఁబిలుచుట; अपाकरणे నిరాకరించుట; असूयायाम् అసూయ.

अश्रम् అశ్రమ్. अं नं नेत्रजले కన్నీరు. पुं आयुधधारायाम् కత్తియంచు.

अश्रि. అశ్రిః. इं स्त्रीं आयुधधारायाम् కత్తియంచు, कोणे మూల.

अश्रु అశ్రు. उं नं सात्त्विकभावभेदे ఒక సాత్త్వికభావము. ఆనందబాష్పము; नेत्रजले కన్నీరు.

अस्त्रम् అస్త్రమ్. अं नं यज्ञे प्रयोज्यमन्त्रविशेषे యజ్ఞములోఁ బ్రయోగింపఁదగిన యొక మంత్రము, बाणाद्यायुधे బాణము మొదలగు నాయుధము, चापे ధనుస్సు; खड्गे ఖడ్గము.

अस्त्री అస్త్రీ. नृं त्रिं धनुर्भर విలుకాఁడు; अस्त्रयुते అస్త్రము గలవాఁడు,

अस्रम् అస్రమ్. अ० नं० रुधिरे రక్తము, अश्रुणि కన్నీరు. पुं० क्लेशे దుఃఖము; कोणे మూల; कचे తలవెండ్రుక.

अस्री అస్రీ. न्० त्रिं० अस्रवति అస్రము గలది

अस्रु అస్రు. उ० नं० अश्रुणि కన్నీరు.

र ३ ర 3

अक्रा అక్రా. आ० स्त्री० आमलक्याम् ఉసిరిక†.

अगरी అగరీ, ई० स्त्री० देवताले దేవదాడి†.

अगरु అగరు. उ० नं० सुगन्धकाष्ठके ఊదువత్తి; चन्दनभेदे చందనవిశేషము.

अगारम् అగారమ్. अ० नं० गृहे ఇల్లు.

अगुरुः అగురుః, उ० नं० बिम्बच्छदायाम् ఇరుగుడు†. पुं० वंशके ఒక సుగంధద్రవ్యము, అగలు, అగురు. पुं० कृष्णागुरुणि నల్లయగురు; हिङ्गुले ఇంగిలీకము; लघ्वक्षरे హ్రస్వాక్షరము, లఘువు. त्रिं० भाररहिते తేలికయయినది; गुरुरहिते గురువులేనివాడు.

अग्निध्रा అగ్నిధ్రా, आ० स्त्री० अग्निकार्ये అగ్నికార్యము

अग्नीध्रः అగ్నీధ్రః, अ० पुं० ऋत्विक्भेदे ఒక ఋత్విక్కు.

अघोरः అఘోరః, अ० पुं० जम्बुके నక్క; रुद्रभेदे ఒక రుద్రుఁడు. त्रिं० अभयानके సౌమ్యమైనది. –रा –రా. आ०स्त्री० भाद्रपदकृष्णचतुर्दश्याम् భాద్రపద కృష్ణ చతుర్దశి.

अङ्कुरः అఙ్కురః, अ० पुं० अभिनवोद्भिदि మొక్క, మొక, మొటిక, మొసు, నిసువు, మొలక; रक्ते నెత్తురు; लोम्नि వెండ్రుక; जले నీరు.

अङ्कूरः అఙ్కూరః, अ० पुं० अभिनवोद्भिदि మొలక.

अङ्गरी అఙ్గరీ, ई० स्त्री० कोलनासिकायाम् ఏంకిణి†.

अङ्गारः అఙ్గారః, अ० पुं० धङ्गराजे గుంటకలగర†, अलाते కొఱవి, నిప్పు, బొగ్గు, ఇంగ(ి)లము. पुं० अङ्गारके కుజుఁడు. –री –రీ. ई० स्त्री० हसन्त्याम् నిప్పుల కుంపటి.

अङ्गिरा అఙ్గిరాః, स्० पुं० ऋषिविशेषे సప్తర్షులలోనొకఁడు, అంగిరసుఁడు; बृहस्पतौ దేవగురువు, प्रभवादिषु षष्ठे वत्सरे అంగిరస నామ సంవత్సరము.

अचरम् అచరమ్. अ० त्रिं० स्थिरे స్థిరమయినది. पुं० स्थावरे స్థావరము, కదలిక లేని వృక్ష పర్వతాదులు.

अचिरा అచిరా. आ० स्त्री० अर्हतां मातृविशेषे ఒక అర్హతులమాత –रात् –రాత్. अव्य० शीघ्रे శీఘ్రముగా.

अच्छिद्रम् అచ్ఛిద్రమ్, अ० त्रिं० छिद्ररहिते ఛిద్రము (దోషము) లేనిది, –द्रा –ద్రా. आ० स्त्री० धामार्गवे చేఁతిబీఱ†.?

अजर. అజరః, अ० त्रिं० जरारहिते ముదిమి లేనిది. पुं० आत्मनि ఆత్మ; देवे దేవత. –रा –రా. आ० स्त्री० जीर्णदारुणि ఒక బొద్దికూర†; गृहकन्यकायाम् కలబంద†. –स्रम् –స్రమ్, अ० त्रिं० नित्ये నిత్యమయినది नं० सन्तते ఎడతెగని యునికి. अव्य० सातत्ये ఎల్లప్పుడు.

अजान्त्री అజాన్త్రీ, ई० स्त्री० बस्तान्त्र्याम बొద్దికూర†.

अजिरम् అజిరమ్. अ० नं० गृहपुरःप्रदेशे ముంగిలి; शरीरे శరీరము, शब्दादिविषयेषु శబ్దము స్పర్శము మున్నగు విషయములు; मण्डूके కప్ప; पवने వాయువు; सितोशीरे తెల్లవట్టివేరు†; त्रिं० शीघ्रगन्तरि వేగముగాఁ బోవువాఁడు. –रा –రా. आ० स्त्री० नद्याम्

నది; चण्डायाम् దుర్గాదేవి.

अञ्जीरम् అఞ్జీరమ్. అం నం वृक्षभेदे అంజూరు†.

अण्डीरः అణ్డీరః. అం पुं पुरुषे పురుషుఁడు; शक्ते శక్తిగలవాఁడు; नपुंसके నపుంసకుఁడు.?

? अतन्त्राम् అతన్త్రమ్. అం त्रिं स्वातन्त्र्यरहिते అదంత్రము. స్వాతంత్ర్యము లేనిది.

अतीन्द्रः అతీన్ద్రః. అం पुं विष्णौ విష్ణువు.

अदभ्रम् అదభ్రమ్, అం त्रिं अनल्पे అధికము.

अद्मरः అద్మరః. అం त्रिं बह्वाशिनि తిండిపోతు.

अधरः అధరః, అం నం भगे యోని. पुं अधोऽशनवासिस క్రిందిపెదవి; ओष्ठे అదరము. కెమ్మోవి, మోవి. వాతెఱ. పెదవి. त्रिं अनूर्ध्वे క్రిందిది; हीने తక్కువది. —रा —రా. आं स्त्री॰ अधोदिशि క్రిందిదిక్కు; नीचायाम् నీచురాలు. —रात् —రాత్. అవ్య॰ अधोभागे క్రింద...

अधिराट् అధిరాట్, జ్ం पुं सार्वभौमे చక్రవర్తి.

अधीरः అధీరః. అం त्रिं कातरे పిఱికి, పంద; चञ्चले చపలుఁడు. —रा —రా. आं स्त्री॰ नायिकाभेदे అధీరయనునొక నాయిక; विद्युति మెఱపు.

अध्युष्ट्रः అధ్యుష్ట్రః. అం त्रिं उष्ट्रवाहनयुक्तरथादौ ఒంటెలు గట్టిన రథము మొ

अध्वरः అధ్వరః. అం पुं यज्ञे యజ్ఞము; सावधाने హెచ్చరికగలవాఁడు; वसुभेदे అష్టవసువులలో నొకఁడు.

अनभ्राट् అనభ్రాట్. జ్ం पुं मेघे మేఘము.

अनिद्रम् అనిద్రమ్. అం त्रिं लयावस्थास्पर्शशून्ये परमात्मनि నిద్ర (లయావస్థ) తో స్పర్శలేని పరమాత్మ. ఆత్మ.

अनूरः అనూరుః. ఉం పుం सूर्यसारथौ సూర్యుని సారథి, అనూరుఁడు.

अन्तरम् అన్తరమ్. అం नं अवधौ హద్దు; अवकाशे అవకాశము. సందు; चित्ते మనస్సు; अधोवस्त्रे కట్టుబట్ట, बहिरर्थे వెలుపల, स्वीये తనది, विरहे విరహము; रन्ध्रे బెజ్జము, अन्यार्थे మఱొకటి; अन्तर्धौ మఱుఁగు; भेदे భేదము. విశేషము. అంతరువు; आत्मनि ఆత్మ; क्षणे క్షణము; अवसरे సమయము. అవసరము; तादर्थ्ये అందులకై; व्यतिक्रमे అతిక్రమించుట; विनाऽर्थे లేకుండ. విడచి; मध्ये నడుమ; सदृशे సమానము. —रा —రా. अव्यं॰ मध्ये నడుమ; समीपे సమీపము; विनार्थे లేనిదే, లేక. విడచి. —रे —రే. अव्यं॰ मध्ये నడుమ.

अन्यत्र అన్యత్ర. अव्यं॰ व्यतिरेके వ్యతిరేకము; विनाऽर्थे లేకుండ. విడచి.

अपत्रः అపత్రః. అంపుం करीरे వెఱుతురు†. —त्रम् —త్రమ్. अव्यं॰ आधिक्ये మిక్కిలి. ఎక్కువగా. అం नं गजस्य पश्चिमे भागे పాదము మొదలు తోఁకవఱకుగల ఏనుఁగు యొక్క వెనుక భాగము त्रिं चरमे వెనుకటిది; इतरस्मिन् మఱియొకటి; अर्वाचीने ఈవలిది; निकृष्टे తక్కువది, कार्ये కార్యము; समीपस्थे దగ్గఱనుండునది. —रा —రా. आं स्त्री॰ भवान्याम् పార్వతి;. जरायौ మావి; पश्चिमदिशि పడమటిదిక్కు.

अपाग्रम् అపాగ్రమ్. అం त्रिं उपसर्जने అప్రధానమైనది. —त्रम् —త్రమ్. అం नं विद्यातपोहीने విద్యతపస్సులేనివాఁడు. అమోగ్యుఁడు. నిందితుఁడు. —रम् —రమ్. అం नं अपरतीरे ఈవలియొడ్డు; त्रिं उत्तरावधिवर्जिते అపారము. అవారి. అవ్వారి. మితిలేనిది. దరిలేనిది; अनन्तमहिमनि అఖండమయిన మహిమగలది.

अप्सराः అప్సరాః, స్త్రీం सीं स्वर्वेश्यायाम् అచ్చర, అప్సరస, దేవవేశ్య.
अब्जारिः అబ్జారిః, ఇంపుంचन्द्रे చంద్రుఁడు.
अभरुक् అభరుక్, జ్ఞం पुं जम्बुके నక్క.
अभीरः అభీరః, अं पुं गोपे గొల్లఁడు —రః —రః, ఉం सीं नारायण्याम् పిల్లపీఁచర †; कार्ष्याम् ప్రాఁచి తీఁగె †. त्रिं निर्भये భయములేనివాఁడు, धीरे పండితుఁడు.
अभ्यग्रः అభ్యగ్రః, अंत्रिंसमीपे సమీపము.
अमत्रम् అమత్రమ్, अं नं पात्रे పాత్ర, కడవ గిన్నె మొ। —रः —రః, अं पुं देवे దేవత; अमरसिंहे అమరసింహుఁడు; स्नुह्याम् జెముడు †; पारदे పాదరసము अस्थिसंहारे నల్లేరు †, वकुले పొగడ †; विक्रमादित्यसभास्थितनवरत्नान्तर्गते रत्ने విక్రమాదిత్యుని సభలోఁగల నవరత్నములలో నొకఁడు. त्रिं मरणवर्जिते చావులేనిది, ఆత్మ, బ్రహ్మము. —रा —రా, आंसीं इन्द्रपत्तने ఇంద్రుని పట్టణము; नील्याम् నీలి†; गृहकन्यकायाम् కలబంద †; जरायौ మావి; इन्द्रवारुण्याम् పెద్దపాపర †; स्थूणायाम् స్తంభము; नाभिनाल्याम् నాభినాడి, బొడ్డు-కాడ; गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె †; सहायाम् గోరింట †; दूर्वायाम् గఱిక †; वटे మఱ్ఱి †; शेषपत्तने ఆదిశేషుని పట్టణము.
अमात्रः అమాత్రః, अंत्रिंकार्यकारणभावशून्ये तुरीये परमात्मनि కార్యకారణభావములులేని తురీయమగు పరమాత్మ; निर्धने ధనరహితుఁడు; परीच्छेदशून्ये మేరలేనిది.
अमित्रः అమిత్రః, अं पुं शत्रौ విరోధి.
अमुत्र అముత్ర, अव्यंपरलोके పరలోకము, अमुष्मिन्नित्यर्थे దీనియందు, ఇచట.
अम्बर అమ్బర, धां (अम्बयति—ते) आच्छादने కప్పుట; सवरणे చుట్టుకొనుట. —रम् —రమ్, अं नं आकाशे ఆకాశము; अनुस्वारे సున్న; वस्त्रे బట్ట; व्यसने వ్యసనము; कार्पासे ప్రత్తి; सुगन्धिद्रव्यविशेषे ఒక పరిమళ ద్రవ్యము; लग्नात् दशमस्थाने లగ్నమునకు పదియవ-యిల్లు, सुगन्धद्रव्ये అంబరు, సుగంధ ద్రవ్యము.
अम्बुरः అమ్బురః, अंपुंद्वाराध.काष्ठे కడపద్రాను.
? अयारः అయారః, పంపుం नाट्यचतुर्दशाङ्गभेदे పదునాలుగునాట్యాంగములలో నొకటి.
अयोग्रम् అయోగ్రమ్, अं नं मुसले రోఁకలి.
अरर అరర, धां (अरयति—ते)आरया भेदने ఆరెతో రంధ్రము వేయుట—కట్టుట. — रम् —రమ్, अं नं कवाटे తలుపు; आच्छादने కప్పు. प्रं ? लोहे ఇనుము. पुं सोमे చంద్రుఁడు, विष्णौ విష్ణువు. —रि —రి, इं नं कवाटे తలుపు. —री —రీ, न्रं पुं कवाटे తలుపు. —रुः —రుః, उं स्त्रं पुं शत्रौ విరోధి; आयुधे ఆయుధము; गमनशीले గతిశీలము; अलंकारे అలంకారము? —रे —రే,अव्यंआशुसबुद्धे త్వరగాఁబిలుచుట.
अरित्रम् అరిత్రమ్, अं नं केनिपातके ఓడనడుపు తెడ్డు.
अरेरे అరేరే, अव्यं नीचसंबोधने నీచముగాఁబిలుచుట, తక్కువవానిని బిలుచుట; रुषाह्वाने కోపముతోఁబిలుచుట.
अलारम् అలారమ్, अं नं कवाटे తలుపు
अवरम् అవరమ్, अं त्रिं अर्वाचीने వెనుకటిది; निकृष्टे తక్కువది; कार्ये కార్యము. नं गजान्त्यजङ्घदिदेशे ఏనుఁగుయొక్క వెనుకటి మోఁకాలు మున్నగు ప్రదేశము. —रा —రా, आं सीं पार्वत्याम् పార్వతి.
अवाग्रम् అవాగ్రమ్, अं त्रिं नम्रे క్రిందికి వంగినట్టిది. —रम् —రమ్, अं प्रं अर्वा-

करे ఇవతలి యొడ్డు.

अविग्रः అవిగ్రః, अं पुं करमर्दके వలివెః†.

अवीरा అవీరా. आं स्त्रीं निष्पतिसुतायाम् మగఁడు బిడ్డలు లేనిది, బాలవిధవ.

अशित्रम् అశిత్రమ్. अं त्रिं चोरे దొంగ. पुं हव्यान्ने హోమము చేయఁదగిన యన్నము. -र. -రః, अं पुं अग्नै అగ్ని; असुरे రాక్షసుఁడు; भास्करे సూర్యుఁడు; वायौ గాలి. नं हीरके వజ్రమణి. -रा: -రాః, सं त्रिं शिरोरुह ने శిరస్సులేని శరీరము, మొండెము.

अश्मरः అశ్మరః, अं त्रिं पाषाणसम्बन्धिनि బాతికిసంబంధించినది. -री -రీ, ईं स्त्रीं मूत्रकृच्छ्रे మూత్రము బంధించుట, శుక్రము ఘనీభవించి మూత్రద్వారమున బాయిగా నేర్పడుట.

अश्मीरः అశ్మీరః, अं पुं अश्मर्याम् 'అశ్మరీ' చూ॥

अश्वद्रुः అశ్వద్రుః, उं पुं बर्बूरे తుమ్మ†.

अश्वारिः అశ్వారిః, इं पुं महिषे దున్న.

असरुः అసరుః, उं पुं क्षुपे పొట్టికొమ్మలును ఆకులును గల వృక్షవిశేషము.

असारः అసారః, अं. पुं एरण्डे ఆముదము†. नं अगुरुणि అగురు. त्रिं तूलादिनिस्सारवस्तुनि దూది మున్నగు నిస్సార పదార్థము.

असुरः అసురః, अं पुं सूर्ये సూర్యుఁడు; राक्षसे రాక్షసుఁడు. -रा -రా, आं स्त्रीं रात्रौ రాత్రి; मेषादिराशौ మేషము మొదలైన రాశి.

अस्ताद्रिः అస్తాద్రిః, इं पुं चरमगिरौ పడమటికొండ.

अस्थारम् అస్థారమ్, अं नं गम्भीरे లోఁతైనది.

अस्थिरः అస్థిరః, अं त्रिं चञ्चले నిలుకడ లేనిది.

अस्वरः అస్వరః. अं त्रिं असौम्यस्वरे వినసొంపుగాని స్వరము (బొంగురుగొంతుక) గలవాఁడు.

अहेरुः అహేరుః, उं पुं नारायण्याम् పిల్లపీచర†.

अक्षरम् అక్షరమ్, अं नं मोक्षे ముక్తి; प्रणवे ఓంకారము; धर्मे ధర్మము; प्रकृतौ ప్రకృతి; तपसि తపస్సు; क्रतौ యాగము; गगने ఆకసము; परमात्मनि పరమాత్మ; अपामार्गे ఉత్తరేను†; अकारादिक्षकारान्तवर्णे అక్షరము, అచ్చరము, అచ్చులు హల్లులు. पुं शिवे శివుఁడు; विष्णौ విష్ణువు; ब्रह्मणि బ్రహ్మ; जीवे జీవుఁడు. त्रिं नाशरहिते నాశము లేనిది.

र ४ ర 4

अंशुधरः అంశుధరః, अं पुं सूर्ये సూర్యుఁడు. त्रिं प्रभाविशिष्टे ప్రకాశముగలది.

अकूपारः అకూపారః, अं पुं अश्वमुखमीने గుఱ్ఱపు మూతిమీను; कूर्मराजे ఆదికూర్మము; कमठे తాఁబేలు; समुद्रे సముద్రము

अकूवारः అకూవారః, अं पुं समुद्रे సముద్రము.

अगोचरः అగోచరః, अं त्रिं इन्द्रियाविषये ఇంద్రియములకు గ్రాహ్యముగానిది, తెలియరానిది.

अग्निजारः అగ్నిజారః, अं पुं रक्तचित्रके ఎఱ్ఱ చిత్రమూలము †; औषधभेदे ఒక ఔషదము. -मित्रः -మిత్రః, अं पुं वायौ అగ్నిచెలి, గాలి. -यन्त्रम् -యన్త్రమ్, अं नं अग्नियन्त्रविशेषे తుపాకి పిస్తోలు మొ॥ -होत्रः -హోత్రః, अं पुं अग्नौ అగ్ని नं हविषि నేయి, హవిస్సు; नित्यकर्मविशेषे నిత్యకర్మలలో నొకటి.

–होत्रं –హోత్రి, न्ंपुं अग्निचयनकर्तरि అగ్నిచయనము చేసినవాఁడు.

अग्र(ग्रे)सर. అగ్ర(గ్రే)సరః, अं त्रिंपुरोगामिनि ముందుపోవువాఁడు, శ్రేష్ఠుఁడు.

अग्रहार. అగ్రహారః, अं पुं विप्रग्रामे బ్రాహ్మణులుండు పేట.

अङ्गहार అఙ్గహారః, अंपुंअङ्गविक्षेपे 'అఙ్గవిక్షేపః' చూ –हरि –హారి, न्ं नं रङ्गस्थले రంగభూమి.

अङ्गीकार. అఙ్గీకారః, अंपुंअङ्गीकृतौ ఒప్పుకొనుట, కాని, మంచిది, వల్లె, ఇయ్యకొనుట, ఒడంబడుట, ఒప్పుట,-మైకొనుట.

अङ्गुलित्रम् అఙ్గులిత్రమ్, अंनंअङ्गुलिकवचे వ్రేలితొడుపు, అత్తెము

? अच्छंग्गार అచ్ఛంకార, अंपुं क्रयात्पूर्वं देयमूल्यस्यांशदाने అచ్చారము, అచ్చుకారము, బయానా.

अजगरः అజగరః, अं पुं वाहसे పెనుఁబాము.

अजागर· అజాగరః, अंपुं भृङ्गराजे గుంటకలగర†.

अतिकृच्छ्रम् అతికృచ్ఛ్రమ్, अं नं त्रिदिनं पाणिपूर्णान्नभोजनं त्रिदिनमेकैकग्रास त्रिदिनमुपवास. यस्मिन् तस्मिन् వ్రతవిశేషము, మూఁడు రోజులు పట్టెడన్నము చొప్పునను మూఁడురోజు లొక్కొక్క పిడుచయన్నమును భుజించి మూఁడురోజు లుపవసించుట. –खर· –ఖరః, अं पुं मुञ्जेक्षौ కాకివెదురు †. –चरः –చరః, अंत्रिंशीघ्रगे వేగముగా వెళ్ళువాఁడు. –चरा –చరా, आं सीं पद्मचारिण्याम् మెట్టతామర †. –चार· –చారః, अं पुं शीघ्रगमने వేగముగాఁ బోవుట; अकाले ग्रहाणा परराशिगमने క్రమముఁ దప్పి కుజాదిగ్రహములు ముందరి రాశికిఁబోవుట. –च्छत्र· –చ్ఛత్రః, अं पुं छत्राकारतृणे గొడుగుగడ్డి †. –च्छत्रा –చ్ఛత్రా, आंसींशतपुष्पायाम् పెద్ద సదాప †. –तराम् –తరామ్, अव्यं अत्यन्तमित्यर्थेमిక్కిలి. –मात्रम्–మాత్రమ్, अंनं अतिशये అధిక్యము. त्रिं तद्वति అధిక్యముగలది. –रात्र· –రాత్రః, अंपुं यज्ञमेदे ఒక యజ్ఞము. –सारः –సారః, अं पुं द्रवमलनिस्सरणरोगे విరేచనము లగుట, పాచనాలు. –स्फिर –స్ఫిరః,अं त्रिं अतिशयितस्फूर्तिशालिनि చక్కఁగా స్ఫురించునట్టిది, अतिवृद्धे మిగులముదుసలి.

अतीसार· –री అతీసారః –రీ, अं न्ं पुं अतिसारे పాచనాలు.

अत्याकारः అత్యాకారః, अं पुं तिरस्कारे అవమానము. त्रिं महादेहे గొప్ప యాకారము గలది.

अद्रिसार. అద్రిసారః, अंपुंलोहे ఇనుము. त्रिं अतिकठिने మిగుల కఠినము.

? अवनाश्रम् అధనాశ్రమ్, अं नं इन्द्रधनुषि ఇంద్రధనుస్సు.

अधश्चरः అధశ్చరః, अं पुं चोरे దొంగ. त्रिं अधोगामिनि క్రింద సంచరించునది.

अधिकार అధికారః, अं पुं विधिपुरुषसंबन्धे శాస్త్రవిధికిని పురుషునకునుగల సంబంధము; राज्ञां छत्रधरणादिव्यापारे రాజసంబంధమగు ఛత్రధారణాది రూపమైన వ్యవహారము, अधिकृतदेशादौ అధికారముగల దేశము మొదలైనది, प्रकरणे ప్రకరణము; स्वामित्वे యజమానత్వము; अनुवृत्तौ అనువృత్తి. –कारी –కారీ, न्ंपुं साधनचतुष्टयविशिष्टे प्रमातरि సాధన చతుష్టయ సంపత్తిగల ప్రమాత. त्रिंअधिकारविशिष्टे అధికారముగలవాఁడు. –च्छत्र. –చ్ఛత్రః, अंपुं द्रोणे తుమ్మి †.

अधीश्वर అధీశ్వరః, अंपुंवृद्धे బుద్ధుఁడు;

चक्रवर्तिनि చక్రవర్తి. –री –రీ, ई० स्त्री० चक्रवर्तिन्याम् చక్రవర్తిని.

अध्याहारः అధ్యాహారః, अं० पुं० ऊहे ఊహ. తక్కువను పూర్తిచేయుటకై వేఱుపదమును తెచ్చికొనుట.

अनगार. అనగారః, अं० पुं० ऋषौ ఋషి. ముని त्रिं० गृहहीने ఇల్లులేనివాఁడు. –न्तरम् –న్తరమ్. अव्यं० अं० नं० पश्चादर्थे పదఁపడి. పిదపన్, తర్వాతన్, తరువాయి, వెన్క, అంతటన్, పిమ్మటన్, తరువాతన్, వెనుకన్, అంతన్. त्रिं० चिदेकरसे परमात्मनि అఖండచిన్మాత్రస్వరూపమయినపరమాత్మ, छिद्रशून्ये రంధ్రము లేనిది, अव्यवहिते వ్యవధానము (ఎడము) లేనిది, సంనిహితము; समीपे సమీపము. –परम् –పరమ్. अं० त्रिं० कार्यसम्बन्धविधुरे प्रत्यगभिन्ने ब्रह्मणि కార్యమయినది లేనిదిగానుండెడి ప్రత్యగభిన్నమగు పరబ్రహ్మము; इतरशून्ये ఇతరములేనిది. –क्षरम् –క్షరమ్, अं० नं० अवाच्यवाचि అనరానిమాట, తిట్టు.

अनाचारः అనాచారః, अं० पुं० आचाराभावे ఆచరింపమి, शास्त्रविरुद्धकर्मकरणे చెడునడవడి, దురాచారము, శాస్త్రవిరుద్ధమగు కార్యము నాచరించుట. त्रिं० तद्वति అదిగలవాఁడు. –दरः –దరః, अं० पुं० अवमाने అవమానము, సరకు సేయకుండుట, ఉటట, లక్ష్యపెట్టకుండుట.

अनीश्वरः అనీశ్వరః, अं० त्रिं० निरीश्वरवादिनि నిరీశ్వరవాది, నాస్తికుఁడు, ईश्वररहिते ప్రభువులేనిది.

अनुकारः అనుకారః, अं० पुं० रूपाद्यनुकरणे పోలుట, వేషభాషాదుల ననుకరించుట; उपमायाम् పోలిక; अनुकूलकरणे అనుకూలకార్యము. –कारी –కారీ, नं० त्रिं० अनुकरणकर्तरि అనుకరణముగలవాఁడు. –गिरम् –గిరమ్, अव्यं० गिरेस्समीपे కొండయొద్ద –चरः –చరః, अं० त्रिं० सहाये కూడ వెళ్ళువాఁడు; भृत्ये సేవకుఁడు. –त्तरः –త్తరః, अं० त्रिं० दक्षिणे కుడిది, దక్షిణపు దిక్కుది, प्रतिवाक्यरहिते మాఱుమాట లేనివాఁడు; स्थिरे స్థిరమైనది, श्रेष्ठे గొప్పది, अधमे నీచము; अनतिशये తక్కువది. –दारः –దారః, अं० पुं० धर्मपत्नीयुते ధర్మపత్ని వెంటఁగలవాఁడు त्रिं० लोभिनि పిసినిగొట్టు, त्यागसम्पन्ने త్యాగసంపన్నుఁడు. –यात्रा –యాత్రా, आ० स्त्री० अनुगतौ వెంబడించిపోవుట. –शर –శరః, अं० पुं० राक्षसे రాక్షసుఁడు. –सारः –సారః, अं० पुं० अनुसरणे అనుసరించుట, क्षुद्रे తెల్లతుమ్మ †. –सारी –సారీ, नं० त्रिं० अनुसृत्य वर्तमाने అనుసరించియుండువాఁడు. –स्वारः –స్వారః, अं० पुं० बिन्दौ బిందువు. సున్న. –हारः –హారః, अं० पुं० रूपाद्यनुकरणे రూపాదుల ననుకరించుట.

अन्तःपुरम् అన్తఃపురమ్, अं० नं० शुद्धान्ते అంతిపురము, అంతిపురి, రాజపత్నులుండెడిచోటు.

अन्तर्द्वारम् అన్తర్ద్వారమ్, अं० नं० गृहाभ्यन्तरगूढद्वारे ఇంటిలోపలి రహస్యద్వారము, पक्षद्वारे ప్రక్కవాకిలి.

अन्धकारः అన్ధకారః, अं० पुं० ध्वान्ते ఇరులు, చీఁకువాలు, చీఁకటి; अज्ञाने అజ్ఞానము. –रिः –రిః, इं० पुं० अन्धकारिपौ శివుఁడు.

अन्यतरः అన్యతరః, अं० त्रिं० अन्यस्मिन् మఱొకఁడు; द्वयोरेकस्मिन् ఇరువురిలో నొకఁడు.

अपकारः అపకారః, अं० पुं० द्वेषे ద్వేషము, अनिष्टे చెఱుపు. –कारी –కారీ, नं० त्रिं० धूर्ते వంచకుఁడు; अपकारके చెఱుపు చేయువాఁడు. –चार. –చారః, अं० पुं० अहिता-

चरणे అప్రియముచేయుట; वर्णधर्मव्यतिकरे వర్ణధర్మముల సాంకర్యము; दोषे నేరము, अविनये నమ్రత లేకుండుట, అవినీతి —चारी —చారీ. न्ं त्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు. —रत्र —రత్ర. अव्यं पश्चादर्थे విమ్మట, వెనుక. —सर —సరః, अं पुं अपसरणे 'అపసరణమ్' చూ —हार· —హారః, अं पुं पूर्वावस्थापेक्षया हीनत्वे వెనుకటికంటె హీనదశ, తగ్గుదల; चौर्ये దొంగతనము; सगोपने దాఁచిపెట్టుట; धनस्वाम्यनुपयोगिव्यये ధనస్వామికుపయోగపడని (దుర్) వ్యయము. —स्कर· —స్కరః, अंपुं चक्रभिन्न युगादिरथावयवे చక్రముతప్ప నొగ కాడి మున్నగు రథ సామగ్రి —स्मार. —స్మారః, अंपुं त्रय-स्त्रिंशद् व्यभिचारभावभेदे ముప్పదిమూఁడు వ్యభిచారభావములలో నొకటి, తెలివు మఱవు మాటలు; मूर्छारोगे మూర్ఛారోగము, भूतविक्रियायाम् భూత వికారము. —स्मारी స్మారీ. न्ं त्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు. —स्वर. —స్వరః, अं पुं स्वरविपर्यये స్వరము తప్పుట.

अप्सुचर అప్సుచరః, अं पुं मत्स्ये చేఁప. त्रिं जलचरे జలచరము.

अब्दसार· అబ్దసారః, अं पुं कर्पूरविशेषे ఒక కర్పూరము.

अभिघार: అభిఘారః, अंपुं आज्ये నేయి; अभितस्सेचने అభిఘరించుట, అంతటను చల్లుట. —चर· —చరః, अं पुं दासे దాసుఁడు; सहाये తోడవచ్చినవాఁడు. —चार: —చారః, अंपुं हिंसाकर्मणि వేద విహితమైన హింసారూపమగు హోమాది కర్మము; मारणादिफलके तान्त्रिकप्रयोग विशेषे తాంత్రిక ప్రయోగవిశేషము. మారణము మోహనము స్తంభనము విద్వేషణము ఉచ్చాటనము వశీకరణము మొ —नेत्री నేత్రీ, ఈంసీం अभिनयकर्त्र्याम् నటి, అట కత్తె. అభినయించు స్త్రీ. —मर. —మరః, अं पुं वधे చంపుట; स्वबलसाधने తనకు బలమునుచేకూర్చుకొనుట, प्राणनिरपेक्षतया द्रव्यहेतोः गजादिभिर्युद्धंकुर्वति ద్రవ్యము నుద్దేశించి ప్రాణములను లక్ష్యపెట్టక ఏనుఁగు మున్నగువానితోఁ బోరు సలుపువాఁడు; युद्धे యుద్ధము, स्वबलसाध्वसे తనసైన్యమువలని భయము. —सर: —సరః, अंत्रिं अनुचरे అనుచరుఁడు; —सार: —సారః, अंपुं सहाये అనుచరుఁడు, बले సైన్యము; युद्धे యుద్ధము; साधने సాధనము; स्त्रीपुरुषयोः अन्यतरस्य अन्यतरार्थं संकेतस्थानगमने స్త్రీగాని పురుషుఁడుగాని యొకరికై యొకరు సంకేతస్థానమునుగూర్చి వెళ్ళుట. —हार: —హారః, अंपुं सन्नाहे యుద్ధమునకై సిద్ధపడుట, अभियोगे పగదెదిరించుట; मद्यपे కల్లుద్రాగువాఁడు; आभिमुख्येन ग्रहणे ఎదురుగాఁబోయి తీసికొనుట, चौर्ये దొంగతనము.

अभ्यन्तरम् అభ్యన్తరమ్, अं नं दिङ्मध्ये దిక్కుల మధ్యభాగము; मध्ये మధ్యప్రదేశము; क्रमभङ्गे అబందర, క్రమముచెడుట ? —मित्र: —మిత్రః, अं पुं अभ्यमित्र्ये 'అభ్యమిత్ర్యః' చూ

अभ्यागार· అభ్యాగారః, अं पुं आरम्भे ప్రారంభము. —हार: —హారః, अं पुं चौर्ये దొంగతనము, దోపుడు.

अभ्रसार: అభ్రసారః, अ ंपुं कर्पूरे కర్పూరము.

अमराद्रि· అమరాద్రిః, इं पुं सुमेरौ మేరు పర్వతము.

अमीधुर: అమీధురః, अंपुं मेषे పొట్టేలు.

अम्बुपत्रा అమ్బుపత్రా, आंसीं उच्चटायाम्

వట్రువముత్తై †.

अम्भस्सा (स्मा)रम् అమ్భస్సా(స్మా)రమ్, अं०न० मुक्तायाम् ముత్తెము. –श्चार. –శ్చారః, अ० पु० जलप्रवाहे అంపాచారము, జలప్రవాహము.

अम्भोधर. అమ్భోధరః, अ० पु० जलधरे మేఘము.

अम्लसार. అమ్లసారః, अ० पु० अम्लवेतसे పుల్లప్రబ్బలి †; हिन्ताले గిలకతాడి † न० काञ्जिके पुలికడుగు, కలి.

अयस्कार अయస్కారః, अ० पु० कर्मारे కమ్మరి.

? अरिभद्र. అరిభద్రః, अ० पु० गर्भशत्रौ ముఖ్య శత్రువు.

अरुष्कर. అరుష్కరః, अ० पु० भल्लातके జీడి †, त्रि० व्रणकृति పుండుచేయునది.

अर्थतूरः అర్థతూరః, अ० पु० युद्धादेवादनयोग्यवाद्यविशेषे రణభేరి.

अर्थशास्त्रम् అర్థశాస్త్రమ్, अ०न० चाणक्यादिप्रणीते नीतिशास्त्रे భూమిధనాదుల గూర్చి విశదపఱచునట్టి చాణక్యాదులచే విరచితమయిన నీతిశాస్త్రము.

अर्धकृच्छ्रम् అర్ధకృచ్ఛ్రమ్, अ०प्र० कृच्छ्रार्धे కృచ్ఛ్రములో సగము. –चन्द्र –చన్ద్రః, अ०पु० अर्धचन्द्राकारे स्त्रीणा ललाटाभरणविशेषे అర్ధచంద్రాకారమయిన స్త్రీల నొసటినగ, मयूरचन्द्रके నెమలిపురికన్ను; अष्टमीचन्द्रे అష్టమిచంద్రుఁడు. अर्धेन्दु 'అర్ధేన్దుః' చూ –चन्द्रा –చన్ద్రా. आ०सी० सुषेणिकायाम् నల్లతెగడ †. –मात्रा మాత్రా. आ०सी० ब्रह्मरूपिण्याम् देव्याम् బ్రహ్మస్వరూపిణియయిన దేవి. प्रणवचतुर्थपादे ఓంకారములోని నాల్గవ పాదము; परमपदे పరమపదము, కైవల్యము. –रात्र –రాత్రః, अ० पु० निशीथे అర్ధమరేయి, నడిరేయి. –हारः –హారః, अ० पु० चतुःपञ्चाशद्यष्टिके हारे ఏఁబదినాలుగుపేటల ముత్యాలహారము.

अलंकारः అలంకారః, अ०पु०आभरणे ఆభరణము, సొమ్ము, నగ, सरिगमादिवर्णसन्दर्भे సరిగమాది వర్ణముల కూర్పు उपमाद्यलङ्कारेषु ఉపమ మొదలగు నలంకారములు; अलङ्करणे అలకరించుట, కైసేఁత, సింగారించుట.

? अलसान्द्रः అలసాన్ద్రః, अ० पु० राजमाषे అలచంద, అలసంద, అలసంది, అలసందె†

अलिञ्जरः అలిఞ్జరః, अ०पु०मणिके పెద్దబాన, కాఁగు.

अल्पसरः అల్పసరః, स०न० पल्वले పచ్చిక పడియ, చిన్నమడుగు.

अवकरः అవకరః, अ०पु०सम्मार्जन्यादिक्षिप्ते धूल्यादौ చీపురుతోఁ దుడిచిన కసవు మొ –चक्र చక్రః, अपु० पक्षिविशेषे ఒక పక్షి. –तारः –తారః, अ० पु० भगवतो मत्स्यकूर्माद्यवतारे మత్స్య కూర్మాద్యవతారము; पुष्करिण्यादौ కొనేఱు మొదలయినది, तीर्थे తీర్థము; नद्यादीनां स्नानयोग्यप्रदेशे నీళ్ళరేవు. अवरोहे దిగుట; दशसञ्ज्ञायाम् పదియను సంజ్ఞ, जन्मनि పుట్టుక; भूमिकायाम् భూమిక, పీఠిక, अनुवादे అనువాదము, तरणे దాఁటుట; सोपाने మెట్టు. –धर –ధర, धा० श्रुण्विल्यर्थे అవధారు, వినుమనుట. –सर –సరః, अ० पु० सगतिविशेषे అవసరసంగతి; वत्सरे సంవత్సరము; तत्तत्कार्योचितसमये అవసరము, ఆయాకార్యము నాచరించుటకుఁదగిన సమయము; मन्त्रभेदे మంత్రవిశేషము, वृष्टौ వర్షము; प्रस्तावे ప్రస్తావము; आवश्यकतायाम् అవశ్యకత.? –स्कर. –స్కరః, अ०पु०पुरीषे మలము, गुह्ये గోప్యస్థానము, युगादिरथावयवे కాడి మొదలగు రథ సామగ్రి; पादुकायाम् పావుకోళ్ళు; गूढे రహస్య

మైనది. —स्तार: —స్తారః. అం పుం यवनिकायाम् తెర; आस्तरणे చాప పఱపు మొ

. —हार: —హారః, అంపుం ग्राहे తంతునాగము. లతాకారముగాఁ జుట్టుకొని ప్రాణిహింస జేయునట్టి ఒక మత్స్యము; चोरे దొంగ. द्यूतयुद्धादिविश्रामे జూదము యుద్ధము మున్నగువానియందలి విశ్రాంతి; नक्रे మొసలి. निमन्त्रणोपनेतव्यद्रव्ये నిమంత్రించుటకుఁ దీసికొని పోఁదగిన గంధపుష్పాది పదార్థము, धर्मान्तरे ధర్మ విశేషము.

अवाक्शिराः అవాక్శిరాః, సుంత్రిం अधोमुखे క్రిందు మొగముగలవాఁడు.

अवान्तर. అవాన్తరః, అం త్రిం प्रधानान्तपातिनि ప్రధానమైనదానియందిమిడియుండునది.

अविकारी అవికారీ, నంత్రిం कूटस्थे परमात्मनि నిర్వికారముగానుండునది, పరమాత్మ, ఆత్మ. —चार: —చారః, అం పుం अन्याये అన్యాయము; विवेकाभावे వివేచన చేయకుండుట. త్రిం तद्वति విచారములేనివాఁడు

—दूरम् —దూరమ్. అం నం अव्यं सामीप्ये దగ్గఱ త్రిం समीपे సమీపమైనది

अशरीर. అశరీరః, అంపుం भिन्न रूपेणाकाशकल्पे परमात्मनि స్వరూపములేనట్టి ఆకాశమువలెనే యుండునట్టి పరమాత్మ, త్రిం शरीररहिते శరీరములేనిది, జ్ఞాని.

अश्मसार: అశ్మసారః, అపుం लोहे ఇనుము,

अश्वखुरा అశ్వఖురా. ఆం స్త్రీం अपराजितायाम् విష్ణుక్రాంత †. —खुरी —ఖురీ, ఈం స్త్రీం आस्फोटायाम् తెల్లదింటెన †. —तर —తరః, అం పుం गन्धर्वविशेषे ఒక గంధర్వుఁడు; देवयोनिसर्पविशेषे దేవజాతిసర్పవిశేషము, वेगसरे కంచరగాడిద —तरी —తరీ, ఈం స్త్రీం वेसरस्त्रियाम् ఆఁడు కంచరగాడిద

—मार: —మారః, అంపుం करवीरे గన్నేరు†

—वार: —వారః, అం పుం अश्वारोहे గుఱ్ఱపు రౌతు.

असमग्र: అసమగ్రః, అం త్రిం अपूर्णे పూర్ణము గానిది.

असिपत्र. అసిపత్రః, అం పుం नरकभेदे ఒక నరకము, इक्षौ చెఱకు †, खड्गकोशे కత్తియొఱ, गुण्डनामकतृणे ఒక తుంగగడ్డి †; आत्मघातुके చంపవచ్చినవాఁడు, ఆతతాయి.

—पत्री —పత్రీ, ఈం స్త్రీం सिंहुण्डे ఆకుజెముడు †. —पुत्री —పుత్రీ, ఈం స్త్రీం छुरिकायाम् చూరకత్తి.

असृक्कर అసృక్కరః, అం పుం शरीरस्थरसधातौ శరీరమందలి రసమనెడి యొక ధాతువు.

असृग्दर అసృగ్దరః, అం పుం प्रदरे ప్రదరము, రక్తప్రదరరోగము —ग्ध(ग्व)रा —గ్ధ(గ్వ)రా, ఆం స్త్రీం त्वचि చర్మము

अस्तिक्षीरा అస్తిక్షీరా, ఆం స్త్రీం क्षीरवत्याम् పాలుగలది

अस्तुकार అస్తుంకారః అం పుం अङ्गीकारे అంగీకరించుట

अस्थिहार అస్థిహారః, అం పుం शिवे శివుఁడు

अस्नाविरम् అస్నావిరమ్, అం త్రిం शिरारहिते నాడులు (స్నాయు శరీరము) లేనిది, ఆత్మ.

अहङ्कार: అహఙ్కారః, అం పుం गर्वे గర్వము, దర్పము, अहंबुद्धौ అహంబుద్ధి. अहङ्काराख्ये तत्त्वविशेषे అవ్యక్తాది తత్త్వత్రయములో నొకటి, అహంకారము. जीवे జీవుఁడు, చిదాభాసము. —कारी —కారీ, నం త్రిం अहङ्कारयुते అహంకారముతోఁ గూడినది, देहाभिमानिनि దేహాభిమాని.

—र्जर —ర్జరః, అం పుం संवत्सरे సంవత్సరము —कर —కరః, అం పుం दिनकरे సూర్యుఁడు

अहिच्छत्रम् అహిచ్ఛత్రమ్, అం నం छत्राके

अमृतसोदर అమృతసోదరః, అం పుం इन्द्राश्वे ఇంద్రుని గుఱ్ఱము, అశ్వే గుఱ్ఱము

अर्धनारीश्वरः అర్ధనారీశ్వరః, అం పుం उमामहेश्वरे సాంబశివుఁడు.

अर्धलक्ष्मीहरि అర్ధలక్ష్మీహరిః, ఇం పుం लक्ष्मीनारायणे లక్ష్మీనారాయణుఁడు.

अवाङ्म(मा)नसगोचरम् అవాఙ్మ(ఙ్మా)నసగోచరమ్, అం త్రిం वाङ्मनसयोरविषये మనస్సునకు వాక్కునకు అందనిది, బ్రహ్మము, ఆత్మ.

असमीक्ष्यकारी అ స మీ క్ష్య కా రీ, నం త్రిం अविचार्य कर्तरि చక్కఁగా ఆలోచింపక పనులఁజేయువాఁడు.

असिताभ्रशेखर అసితాభ్రశేఖరః, అం పుం बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు.

ल २ ల 2

अम्ल· అమ్లః, అంపుం अम्लरसे పులుసు. त्रिं तद्वति పుల్లనిది.

अम्लः అమ్లః, అం పుం रसविशेषे పులుసు; अम्लवेतसे పుల్లప్రబ్బలి †. నం तक्रे మజ్జిగ త్రిం अम्लरसवति పుల్లనిది.

अम्ला అమ్లా, ఆంసీం चिञ्चायाम् చింత †

अम्ली అమ్లీ, ఈంసీం चाङ्गेर्याम् పులిచింత†

अल అల, ధాం (अलति-ते) भूषणपर्याप्तिवारणेषु భూషణము పర్యాప్తి వారణము ('అలమ్' చూ)

अलम् అలమ్, అం నం वृश्चिकपुच्छाग्रशूके తేలుకొండి; हरिताले హరిదళము. अव्यं भूषणे అలంకారము, पर्याप्तौ చాలుననుట, शक्तौ సమర్థత; अत्यर्थे ఆధిక్యము, वारणे అడ్డగించుట; पूर्णत्वे పరిపూర్ణత; अवधारणे నిర్ధారణ, निरर्थके నిరర్థకము, వ్యర్థము, निषेधे నిషేధించుట.

अलि అలిః, ఇంపుం कोकिले కోయిల, काके కాకి, अलिनि 'అలి' చూ शब्दे కిణత.? సీం सुरायाम् కల్లు.

अलिल् అలిల్, లం పుం सतत गगनचारिणि पक्षिविशेषे క్రిందికి దిగక సదా ఆకాశము నందే సంచరించునట్టి ఒక పక్షి.

अलि అలీ, నంపుం वृश्चिके తేలు, भृङ्गे తుమ్మెద.

अले అలే, అవ్యం सम्बोधने సంబోధించుట.

अल्ला అల్లా, ఆంసీం परदेवतायाम् పరదేవత; मातरि తల్లి.

ल ३ ల 3

अशुल అంశులః, అం పుం चाणक्यमुनौ చాణక్యముని, मुनौ ముని.

असल అంసలః, అం త్రిం मासले బలిసినవాఁడు.

अकाल. అకాలః, అం పుం कालाशुद्धौ అకాలము, కాలశుద్ధిలేమి. త్రిం तत्रजाते అకాలమునఁగలిగినది; शुभ्रे శుభ్రమైనది.

अखिलम् అ ఖి ల మ్, అం త్రిం सर्वस्मिन् సమస్తము.

अङ्कोल అఙ్కోలః, అం పుం निकोचके ఊఁడుగు †.

[1] अङ्कोला అఙ్కోలా, ఆంసీం तक्कोलायाम् తక్కోలము †.

अङ्गुल అఙ్గులః, అం పుం वात्स्यायनमुनौ వాత్స్యాయనముని. నం अङ्गुष्ठे బొటనవ్రేలు; अष्टयवोदरप्रमाणे అంగుళము, ఎనిమిది యవోదరముల ప్రమాణము.

अङ्गुलि-ली అఙ్గులిః-లీ, ఇం ఈం సీం करशाखासु వేలు, వ్రేలు, చేతివ్రేళ్లు, पादशाखासु కాలివ్రేళ్ళు, हस्तिगुण्डाग्रे ఏనుఁగు తొండపు కొన.

अचल. అచలః, అం పుం पर्वते కొండ, शङ्कौ గుంజ, మేకు, शिवे శివుఁడు; आत्मनि ఆత్మ; सप्तसु ఏడు; चिदाकाशे బ్రహ్మము, చిదాకా

ళము. त्रिं निश्चले కదలికలేనిది.

अचला అచలా, आं सीं भूम्याम् భూమి.

अज्झलम् అజ్ఝలమ్, अं नं फलके డాలు. पुं अङ्गारे నిప్పు. ?

अञ्चलम् అఞ్చలమ్, अं पुं वस्त्रान्ते కొంగు, కొంగు, చుంగు, పైట, పయ్యెట, పయంట, పయ్యెద పయ్యెద, చెఱుగు, చీర కొంగు, పంచెయంచు.

अञ्जलि అఞ్జలిః, इं पुं सगतप्रसृतिद्वये దోయిలి, దోసిలి, చేమోడుపు, కై మోడ్పు; प्रसृतिद्वयपरिमाणे దోసెడు, कुडवे మానిక, कुडवपरिमाणे मానెడు.

अण्डालु అణ్డాలుః, उं पुं मत्स्ये చేప.

अतलम् అతలమ్, अं नं भूलोकादधोलोके భూలోకమునకుక్రింది లోకము. त्रिं उपरितने పైది, మీఁదిది; अप्रतिष्ठिते ప్రతిష్ఠితముగానిది.

अतुल అతులః, अं पुं तिलके బొట్టుగు†. त्रिं निरुपमे సాటిలేనిది

अत्यम्ला అత్యమ్లా, आं सीं वनबीजपूरे అడవిమాదీఫలము†.

अत्याल అత్యాలః, अं पुं रक्तचित्रके ఎఱ్ఱ చిత్రమూలము†

अनल అనలః, अं पुं अग्नौ అగ్ని; वसुविशेषे అష్టవసువులలో నొకఁడు; कृत्तिकायाम् కృత్తికలు, चित्रके చిత్రమూలము†; भल्लातके జీడి†; पित्ते పిత్తము; (अ) नल नामसंवत्सरे (అ) నలనామసంవత్సరము, वासुदेवे విష్ణువు; जीवे జీవుఁడు. त्रिं अपरिमिते చాలునులనుట (పరిమితి) లేనిది.

अनलि. అనలిః, इंपुंबके బకపుష్పము†. अतस्याम् అగిసె †.

अनिलः అనిలః, अं पुं वायौ వాయువు, स्वातिनक्षत्रे స్వాతి :.

अन्दोल అన్దోలః, अंपुं आन्दोलिकायाम् పల్లకి.

अन्धुल, అన్ధులః, अंपुंशिरीषे దిరిసెన†.

अपलम् అపలమ్, अंनं पशुबन्धनकाष्ठे పసులఁగట్టెడి గుంజ. त्रिंमासरहिते మాంసములేనిది, దుర్బలము.

अफल అఫలః,अंत्रिंवन्ध्यवृक्षे గొడ్డుమ్రాను, ఫలింపని వృక్షము; निष्फले ఫలములేనిది; सुखादिशून्ये సుఖాదులులేనిది. पुं झाबुके పక్కి †, इन्द्रे ఇంద్రుఁడు; मेषे పొట్టేలు. –ला –లా, अंसींपानीयवल्याम् ఆరె †; भूम्यामलक्याम् నేలయుసిరిక †; घृतकुमार्याम् పిన్నగోరింట †.

अबल. అబలః, अंत्रिंदुर्बले బలములేనిది. पुंवरुणे ఉలిమిరి †. नंबलाभावे బలములేమి. –ला –లా, आं सीं स्त्रियाम् స్త్రీ.

अमलम् అమలమ్,अंत्रिंनिर्मले నిర్మలము, దోషరహితము. नं अभ्रके అభ్రకము; सातलायाम् సంబరేను †.

अमूलम् అమూలమ్, अंत्रिंमूलहीने మూలము(మొదలు)లేనిది, प्रमाणशून्ये ప్రమాణము లేనట్టిది. –ला –లా, आं सीं अग्निशिखायाम् 'అగ్నిశిఖా' చూ

अरलु అరలుః, उंपुंशोणके దుండిగము†

अराल. అరాలః, अंपुंसर्जरसे సర్జరసము; मत्तगजे మదపుటేనుఁగు. त्रिं वक्रे వంకరయైనది. –ला –లా, आं सीं वेश्यायाम् వేశ్య.

अरिला అరిలా, आं सीं मात्रावृत्तभेदे ఒక వృత్తము.

अर्गलम् –ला అర్గలమ్ –లా, अं आं त्रिं कवाटमध्यस्थ दण्डविशेषे తలుపునకువేసెడు అడ్డకొయ్య, గడియ, గడె, గడెమ్రాను; कल्लोले గొప్పయల; रोधके అడ్డు అడ్డగించునది; देवीस्तोत्रविशेषे దేవీస్తోత్ర విశేషము. नं कवाटे తలుపు. –ली –ళీ, ईं सीं

कवाटविष्कम्मे గడియమాౖను.

अलले అ ల లే, अव्य० सम्बोधने సంబో ధించుట.

अविला అవిలా, आ०सी०मेष्याम् గొఱ్ఱె.

अवेल. అవేలః, अ०त्रि० अपलापे మఱుఁగు మాట; सीमारहिते హద్దులేనిది, वेलाशून्ये సమయములేనిది. –ला –లా, आसी०अनुचितकाले తగనికాలము; चूर्णगुवाके పోఁక పొడి.

अश्लीलम् అశ్లీలమ్,अ०त्रि०पामरोक्तौ పామర వాక్యము; लज्जादिजनके वाक्ये సిగ్గుమున్నగునవి కలిగించుమాట; काव्यदोषविशेषे ఒక కావ్య దోషము; निन्दारूपाया वाचि నిందారూపమైన వాక్కు. त्रि० अश्रीकरे శ్రీకరముగానిది.

अश्वलः అశ్వలః, अ०पु०ऋषिभेदे ఒకఋషి.

अष्ठीला అష్ఠీలా, आ० सी० वातव्याधिविशेषे బొడ్డుక్రింద బాతిముద్దవలె నుండు నొక వాతవ్యాధి, वर्तुले पाषाणखण्डे గుండ్రముగానుండు బాతిముక్కు: मूत्राघातरोगभेदे మూత్రము నడ్డగించు నొక వ్యాధి.

असलम् అసలమ్, अ० न० लोहे ఇనుము, अस्त्रमन्त्रविशेषे ఒక అస్త్రమంత్రము.

अह्वल అహ్వలః, अ० त्रि०भल्लातके జీడి†, अविह्वले విహ్వల (చూ) ము గానిది.

ल ४ ల 4

अंशुमाली అంశుమాలీ,न्०पु०सूर्ये సూర్యుఁడు.

अग्निजाल అగ్నిజాలః, अ० पु० रक्तचित्रके ఎఱ్ఱ చిత్రమూలము †. –ज्वालः –జ్వాలః, अ० पु० अग्निशिखायाम् నిప్పులమంట. –ज्वाला –జ్వాలా, आ० सी० धातक्याम् ఆరె †; वह्निशिखायाम् నిప్పులమంట, लाङ्गलिक्याम् నాఁగేటి చాలుకూర †, गजपिप्पल्याम् గజపిప్పలి †.

अङ्कपालिः అఙ్కపాలిః, इ० सी० क्रोडप्रान्ते ఒరో (తొమ్ము) భాగము; उपमातरि దాది, आलिङ्गने కౌఁగిలి. –पाली –పాలీ, ई०सी० वेदिकायाम् వేదిక, ఒక గంధ ద్రవ్యము, अङ्कपाल्याम् 'అఙ్కపాలిః' చూ

अचापलम् అచాపలమ్, अ० न० चापलाभावे నిశ్చలత, చాపల్యములేమి.

अच्छभल्ल. అచ్ఛభల్లః, अ० पु० भल्लूके ఎలుఁగుగొడ్డు.

अजापाल· అజాపాలః, अ० पु० अजाजीवे మేఁకలకాపరి.

अजामिल అజామిలః, अ० पु० अजामीले అజామిళుఁడు.

१ अट्टशाला అట్టశాలా, आ०सी०पाकगृहे అడసాల, వంటయిల్లు.

अतिबल అతిబలః, अ० त्रि० महाबलवति గొప్ప బలముగలవాఁడు. –बला –బలా, आ०सी० बलायाम् చిట్టాముదము †, अस्त्रविद्याविशेषे అతిబల యను అస్త్రవిద్య. –वेलम् –వేలమ్, अ०न०अतिशये అధిక్యము. त्रि०तद्वति అధిక్యముగలది; वेलामतिक्रान्ते వేళమించినది. अव्य० वेलाऽतिक्रमे వేళమించుట.

अद्रिकीला అద్రికీలా, आ० सी० भूम्याम् భూమి.

अनर्गलम् అనర్గలమ్. अ०त्रि०निरर्गले అడ్డులేనిది.

अनाकालः అనాకాలః, अ० पु० दुर्भिक्षे काले కఱవుకాలము. –कुलम् –కులమ్, अ०त्रि० एकाग्रे నిశ్చలము, असङ्कीर्णवचने సంకీర్ణము గానిమాట. –विलम् –విలమ్,अ०न०निर्मले స్వచ్ఛము.

अनुकूलः అనుకూలః, अ० पु० नायकभेदे ఒక్క నాయికయందే అనురాగముగలనాయకుఁడు, विष्णौ విష్ణువు. त्रि० तत्तदिच्छानु-

चरणशीले అనుగలము అనుకూలుఁడు, ఆ యావాని యిచ్ఛననుసరించి పోవువాఁడు, अनुरक्ते అనురాగముగలవాఁడు: सहाये తోడ్పడువాఁడు न० अलंकारभेदे ఒక యలంకారము. –ला –లా, आ० सी० दन्त्याम् దంతి †.

अन्तकाल· అన్తకాలః, अ० पु० मरणसमये మరణసమయము. –पाल. –పాలః,अ०पु० द्वारपालेద్వారపాలకుఁడు. –रालम्–రాలమ్. अ० न० अभ्यन्तरे 'అభ్యన్తరమ్' చూ संकीर्णवर्णे సంకీర్ణమైన అక్షరము.

अपष्ठुलम् అపష్ఠులమ్; अ० त्रि० प्रतिकूले ప్రతికూలము; भिन्ने వేఱైనది.

अमङ्गल అమఙ్గలః, अ०पु० एरण्डे ఆముదము †. त्रि०मङ्गलहीने అశుభము: अशुभ सूचके అశుభమును సూచించునట్టిది

अमृणालम् అమృణాలమ్, अ० न० वीरणमूले అవురువేరు †.

अम्बुताल అమ్బుతాలః,अ०पु०शैवालेనాఁచు.

अम्लफल అమ్లఫలః,अ०पु०चिञ्चायाम्చింత†

? अर्कवल्ली అర్కవల్లీ. ई० सी० मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†.

अर्कोपल అర్కోపలః, अ०पु०सूर्यकान्तमणौ సూర్యకాంతమణి †.

अर्तगलः అర్తగలః, अ० पु० नीलझिण्ट्याम् నల్లపూవుల గోరింట †.

अलवालम् అలవాలమ్, अ०न० आलवाले చెట్లపాదు.

अवचूलः అవచూలః, अ० पु० अवचूडे 'అవచూడః' చూ –लीला –లీలా, आ० सी० अवज्ञायाम् అలక్ష్యము, अनायासे అనాయాసము, తేలిక. –हेलम् –హేలమ్, अ०त्रि० तिरस्कारे అవమానము.

अविकलम् అవికలమ్, अ० त्रि० अव्याकुले వ్యాకులముగానిది; अविसंवादिनि ప్రమాణము ననుసరించునది. –रल –రలః, अ० त्रि० सान्द्रे దట్టమయినది.

अश्वलाला అశ్వలాలా, आ० सी० ब्रह्मसर्पे హాలాహలసర్పము. –वाल: –వాలః, अ० पु० काशे రెల్లు †.

असङ्कुलः అసఙ్కులః, अ० पु० विस्तृते मार्गे విశాలమార్గము. त्रि०परस्पराविरुद्धेపరస్పర విరుద్ధముగానిది.

अस्थिमाली అస్థిమాలీ, न्० पु० रुद्रे శివుఁడు.

अक्षमाला అక్షమాలా, आ० सी० जपमालायाम् జపమాల, अरुन्धत्याम् అరుంధతి; वर्णमालायाम् అక్షరమాల; उपनिषद्भेदे ఒక ఉపనిషత్తు.

ल ५ ల 5

अशुमत्फला అంశుమత్ఫలా, आ० सी० कदल्याम् అరఁటి †.

अङ्गारवल्ली అఙ్గారవల్లీ.ई०सी०करञ्जभेदे నిప్పువన్నె కానుగు †; गुञ्जायाम् గురివెంద †.

अचलकीला అచలకీలా, आ० सी० भूमौ భూమి.

अञ्जनाचलः అఞ్జనాచలః, अ० पु० अञ्जनाद्रौ కాటుకకొండ.

अदनशील· అదనశీలః, अ० त्रि० बह्वाशिनि తిండిపోతు.

अनर्थमूलम् అనర్థమూలమ్, अ० न० अज्ञाने అజ్ఞానము.

अपुष्पफलः అపుష్పఫలః, अ०पु०पनसोदुम्बरादिवनसतौ పూవకయే కాయునట్టి పనస మేడి మొదలైనవి, వనస్పతులు †.

अप्राप्तकालम् అప్రాప్తకాలమ్.अ०न०अवयवविपर्यासवचने అవయవ విపర్యాసముగల వాక్యము, वादिदोषभेदे ఒక వాదిదోషము. त्रि० अप्राप्तसमये సమయమురానిది.

अब्धिमेखला అబ్ధిమేఖలా, आ०सी० भूम्याम्

భూమి.

अभुक्तमूल అభుక్తమూలః, అ० ప్రం ज्येष्ठान्त्यघटीचतुष्टयविशिष्टमूलानक्षत्रस्याद्यघटिकाचतुष्टये జ్యేష్ఠానక్షత్రముయొక్క చివరి నాలుగు గడియలతోఁగూడిన మూలానక్షత్రముయొక్క మొదటి నాలుగు గడియలు; ज्येष्ठान्त्यैकघटीसहितमूलाद्यघटिकाद्वये జ్యేష్ఠ చివరి గడియతోఁగూడిన మూలమొదటి రెండు గడియలు, ज्येष्ठान्त्यघटिकार्धसहितमूलाद्यघटिकार्धे జ్యేష్ఠ చివరి అరగడియతోఁగూడిన మూల మొదటి యరగడయ; ज्येष्ठान्त्यपञ्चघटिकासहित-मूलाद्यष्टघटिकाखिति च मतभेदः జ్యేష్ఠ చివరి అయిదు గడియలతోఁగూడిన మూల మొదటి యెనిమిది గడియలనియు మతభేదము గలదు.

अमृतफलम् అమృతఫలమ్, అ० न० भक्ष्यविशेषे పాలు పిండి కలిపి చేసినపిండివంట. पु० पटोले చేఁతిపొట్ల†: पारेवते ఈఁద†. –फला –ఫలా, आ० सी० द्राक्षायाम् ద్రాక్ష†: आमलक्याम् ఉసిరిక†. –वल्ली –వల్లీ, इ० सी० गुडूच्याम् తిప్పతీఁగ †.

अमृताफलम् అమృతాఫలమ్, అ० न० पटोले చేఁతిపొట్లకాయ.

? अम्बुदफली అమ్బుదఫలీ, ई० सी० प्रसादन्याम् మూలుగు †.

अरालवालः అరాలవాలః, అ० पु० अलकेषु ముంగురులు.

अर्धपिप्पली అర్ధపిప్పలీ, ई० सी० पिप्पल्यर्धे పిప్పలిలో సగము.

? अर्बुदफल. అర్బుదఫలః, అ० पु० चूतभेदे ఒకానొక మామిడి †.

अवकोकिलः అవకోకిలః, అ० त्रि० कोकिलावकृष्टे पुष्पस्तबकादौ కోయిలచే లాగఁబడిన పూలగుత్తి మొ॥.

अष्टमङ्गल. అష్టమఙ్గలః, అ० पु० श्वेतोरः खुरपुच्छमुखपृष्ठकेशवति तुरङ्गे తెల్లని గిట్టలు రొమ్ము ముఖము తోఁక జూలుగల గుఱ్ఱము. न० ब्राह्मणगोवह्निसुवर्णघृतसूर्यजलनृपेषु బ్రాహ్మణుఁడు గోవు అగ్ని బంగారము నేయి సూర్యుఁడు జలము రాజు.

अष्टाकपाल. అష్టాకపాలః, అ० पु० अष्टसु कपालेषु संस्कृते पुरोडाशे ఎనిమిది యజ్ఞపాత్రలయందు సంస్కరింపఁబడిన పురోడాశము, यत्र पुरोडाश. पक्त्वा हूयते तस्मिन् यज्ञे పురోడాశమును పక్వముచేసి హోమముచేయుటగల యజ్ఞ విశేషము.

अक्षधूर्तिल. అక్షధూర్తిలః, అ० पु० वृषभे ఎద్దు.

ल - सं० प्र० ల - సం। ప్ర

अधिकरणविचालः అధికరణవిచాలః, అ० पु० द्रव्यस्य सङ्ख्यान्तरापादने ఒకరాశిని అనేకముగాఁ జేయుట అనేకముగా నున్నవానిని ఏకముగాఁ జేయుట.

अनंशुमत्फला అనంశుమత్ఫలా, आ० सी० कदल्याम् అరఁటి †.

अनादिजटिलः అనాదిజటిలః, అ० पु० शिवे శివుఁడు.

अलिकुलसंकुलः అలికులసంకులః, అ० पु० कुब्जे † 'కుబ్జః' చూ। –ला –లా, आ० सी० कुब्जिकायाम् గొజ్జఁగ†: सप्तलायाम् విరజాజి †.

व २ వ 2

अध्वा అధ్వా, न् ० पु० मार्गे త్రోవ; काले కాలము; आकाशे ఆకాశము, अवयवे అవయవము, అంశము; हिंसके హింసించువాఁడు, संस्थाने సంనివేశము, अवस्कन्दे శిబిరము.

अन्वक् అన్వక్, च् ० त्रि० अनुगामिनि కూడ

వెళ్లువాఁడు న० अनुपदे వెంట

अन्वा అన్వా, న్౦త్రి౦अनुगामिनि కూడవెళ్ళు వాఁడు.

अर्व అర్వ, ధా० (अर्वति) हिंसायाम् హింసించుట.

अर्वा అర్వా, న్० पु० महेन्द्रे దేవేంద్రుఁడు; अश्वे గుఱ్ఱము परिमाणभेदे గోకర్ణ (అవుచెవి) పరిమాణము. త్రి० त्रि० नीचे అలవ, నీచుఁడు.

अर्वाक् అర్వాక్, अव्य० अवरकाले ఇటీవల, ఇవతలికాలము, अवरदेशे ఇవతలి దేశము; पश्चात्काले తరువాత; मध्यकाले మధ్యకాలము. చ్० त्रि० तत्रभवे వీనియందుండునది, विपर्यस्ते విరుద్ధము.

अव అవ, अव्य० ज्ञाने జ్ఞానము; नियोगे నియోగించుట, व्याप्तौ వ్యాపించుట, पराभवे పరాభవించుట; आलम्बने ఆధారము, పట్టు ईषदर्थे కొంచెము; शुद्धयाम् శుద్ధి. निश्चये నిశ్చయించుట; अवज्ञायाम् అవమానము, अधोऽर्थे క్రింద. ధా० (अवति) रक्षण-गतिकान्तिप्रीतितृप्त्यवगमप्रवेशश्रवणसामर्थ्य याचनक्रियेच्छादीप्त्यालिङ्गनहिंसाऽऽदान-भागवृद्धिषु రక్షించుట గతి శోభ ప్రీతి తృప్తి జ్ఞానము ప్రవేశము వినుట సమర్థత యాచన చేయుట ఇచ్ఛ తేజస్సు ప్రాప్తి ఆలింగనము హింస గ్రహించుట భాగించుట వృద్ధి.

अवः అవః, अव्य०अवरार्थे ఇవతల, पश्चादर्थे పిమ్మట. (प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थेषु ఇది ప్రథమా పంచమీ సప్తమీవిభక్త్యర్థములయందు వర్తించును.) స్० न० रक्षणे కాపాడుట; यशसि కీర్తి; अन्ने అన్నము; धने ధనము.

अवाक् అవాక్, చ్० त्रि० मूके మూఁగ. न० ब्रह्मणि బ్రహ్మము. अव्य० दक्षिणकाले దక్షిణ(వెనుకటి, పిమ్మటి)కాలము; दक्षिण-दिशि దక్షిణదిక్కు; दक्षिणदेशे దక్షిణ దేశము, तद्भवे వీనియందుఁబుట్టినది, अधोदेशे క్రింది ప్రదేశము. (प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थेषु ఇది ప్రథమా పంచమీ సప్తమ్యర్థములలో వర్తించును.)

अवाङ् అవాఙ్, చ్०त्रि० अधोमुखे తలవంచుకొనినవాఁడు. नम्रे నమ్రతగలవాఁడు వంగినది; दक्षिणदेशभवे దక్షిణదేశమునఁ బుట్టినది; दक्षिणकालभवे దక్షిణ (పిమ్మటి) కాలమునఁబుట్టినది. दक्षिणदिग्भवे దక్షిణదిక్కునఁబుట్టినది. पु० दक्षिणदिशि దక్షిణదిక్కు; दक्षिणदेशे దక్షిణ దేశము, दक्षिणकाले దక్షిణ (పిమ్మటి) కాలము.

अवि. అవిః, इ० पु० पर्वते పర్వతము; सूर्ये సూర్యుఁడు; अर्कपर्णे జిల్లేడు †; नाथे నాథుఁడు, मेषे పొట్టేలు; छागे మేఁక.कम्बले కంబళి; मूषके ఎలుక; ? प्राकारे ప్రాకారము; पवने వాయువు. स० मेष्याम् గొఱ్ఱె.लज्जायाम् సిగ్గు. ? भुवि కపుబొమ్మ ; रजस्वलायाम् రజస్వల స్० न० रक्षणे కాపాడుట; गतौ గతి.

अवी అవీః, ई०स० रजस्वलायाम् ముట్టుది: लज्जायाम् సిగ్గు.

अश्व అశ్వః, अ०पु० तुरङ्गे ఎక్కి(క్కు) రింత, కత్తలాని,కత్తళఁడు, జక్కు,తట్టువ, తత్తడి, తురికి, తేజి, తేజీ, నదగఁడు, పటాణి, బాబా, మావు, రవాలు, వారువము, వార్వము, వావురము, గుఱ్ఱము; पुरुषजातिभेदे ఒక పురుషజాతి; अग्निभेदे ఒక అగ్ని; सप्ताङ्क ఏడు. त्रि०व्यापके వ్యాపించునది ? न० अन्ने అన్నము.

? अश्वा అశ్వా, आ० स्री० बडबायाम् ఆఁడుగుఱ్ఱము, గోడిగ; वल्यायाम् పెన్నేరు †.

अश्वी అశ్వీ, ई० स्री० नृपजातिपुरुषप्रियस्त्री-

-जातिभेदे వృషభయోని (జాతి) పురుషునకు ప్రియమైన అశ్వయోని (జాతి) స్త్రీ: अश्वत्रियाम् ఆఁడు గుఱ్ఱము. न्ं पुं अश्वारोहे గుఱ్ఱపురౌతు, अश्वयुक्ते గుఱ్ఱము గలవాఁడు.

व ३ వ 3

अज्ञवम् అజ్ఞవమ్, अं नं शुष्कफले ఎండబెట్టిన పండు, వరుగు.

आजिह्व. అజిహ్వః,अंपुंमेके కప్ప; भिक्षौ జిహ్వేంద్రియ నిగ్రహముగల యతి. त्रिं जिह्वाशून्ये నాలుకలేనిది మూఁగ.

अजीव అజీవః,अंत्रिंमृते మృతుఁడు,जीवरहिते జీవుఁడులేనిది, विषण्णे దుఃఖితుఁడు.?

अटवि –वी అటవిః–వీ, इंईं स्रीं अरण्ये కాన. కారు. అడవి.

अतीव. అతీవ. अव्यं अतिशये మిక్కిలి.

अथर्वा అథర్వా. न्ं पुं ऋषिविशेषे అథర్వఋషి; अथर्ववेदे అథర్వవేదము.

अथवा అ థ వా, अव्यं तथा नोचेदित्यर्थे అట్లుకా(లే)నిచో; पक्षान्तरे इत्यर्थे మఱియొకపక్షమున

अद्यत्वम् అద్యత్వమ్. अं नं एतद्दिनवृत्तित्वे నేఁటిస్థితి. वर्तमानत्वे ఇప్ప టిస్థి తి.

अधवा అధవా, आं स्रीं विधवायाम् భర్త లేనిది. విధవ.

अध्रुवः అధ్రువః. अं त्रिं अनित्ये అస్థిరము, चञ्चले చంచలము, अनिश्चिते నిశ్చయములేనిది. फलजनकतानियमशून्ये ఫలప్రదమగుట యనెడి నియమము లేనిది. नं कर्मणि కర్మ

अनड्वान् అనడ్వాన్, हं पुं वृषभे ఎద్దు. ऋषिविशेषे ఒకఋషి

अनन्वक् అనన్వక్. चं त्रिं अननुगते ఒకటివనుసరించి వెళ్ళనిది

अनाश्वान् అనాశ్వాన్, सं त्रिं अशनमकुर्वाणे భుజింపనివాఁడు; भोगरहिते అనుభవింపనివాఁడు.

अपक्वम् అ ప క్వ మ్. अं त्रिं आमे పండనిది వండనిది ప చ్చి ది. हेतुरहिते హేతువులేనిది, पूर्वकालादिभिन्ने పూ ర్వ కా ల ము పూర్వదేశము పూర్వదిక్కు అను వీనికివేఱైనది, प्रमाणान्तराग्राह्ये ఇతరప్రమాణముచే ఎఱుఁగఁబడనట్టిది, బ్రహ్మము, ఆత్మ.

अपूर्वम् అ పూ ర్వ మ్. अं त्रिं अदृष्टपूर्वे అపురూపము, అ బ్బు ర ము, పూర్వము చూచియుండనట్టిది, अविदिते ఎఱిఁగియుండనట్టిది; आश्चर्ये వింత గొలుగొలుపునట్టిది; नं पूर्वभावेकारणसंस्पर्शशून्ये परमात्मनि త న కుఁ గా ర ణ మయినదేదియు లే న ట్టి పరమాత్మ; कालान्तरभाविफलोत्पादिकायां कर्मशक्तयाम् కాలాంతరమునఁ గలుగనున్న ఫలమునకుఁ గారణముగా నుండెడి కర్మశక్తి; यागकाले एव सूक्ष्मत्वेनोत्पन्नफले యాగకాలమునందే సూ క్ష్మ రూ ప ము న నుత్పన్నమయిన ఫ ల ము (అనికొందఱు).

अभव అ భ వః. अं पुं शिवे శి వుఁ డు. भवाभावे పుట్టుకలేమి; विनाशे నా శ ము, मोक्षे మోక్షము. त्रिं जन्मरहिते జన్మలేనివాఁడు, शिवभिन्ने శివేతరము. అశుభము.

अभावः అభావః. अं पुं नाशे నా శ ము, असत्तायाम् లేమి; मरणे మరణము. त्रिं रत्यादिभावशून्ये ఆలంకారికులు వచించెడి రత్యాదిభావములు లేనిది; भावशून्ये భావము లేనిది మిథ్యయైనది.

अमीवम् అమీవమ్, अं नं पापे పాపము; दुःखे దుఃఖము. त्रिं रोगे వ్యాధి.

अयव అయవః, अं पुं मलजातकृमिभेदे మ ల మం ద లి పురుగు; पितृकार्ये పితృకార్యము; शत्रौ శ త్రు వు, कृष्णपक्षे కృష్ణపక్షము. त्रिं असंबद्धे కలయికలేనిది.

अयवान् అ య వా న్, స్త౦ पु० अर्धमासे పక్షము, అరనెల. त्रि० भाग्यवति భాగ్యవంతుఁడు.?

अर्काह्व. అ ర్కా హ్వ ః, अ० पु० अर्कपर्णे జిల్లేడు†; हस्तक्षे హ స్త-.

अर्णवः అర్ణవః, अ० पु० सूर्ये సూర్యుఁడు; इन्द्रे ఇంద్రుఁడు, समुद्रे సముద్రము त्रि० अर्णोयुक्ते జలముగలది.

अशिश्वी అశిశ్వీ, ई०सी०वन्ध्यायाम् గొడ్రాలు

अश्ववित् అశ్వవిత్, द० पु० नले నలమహా రాజు. त्रि० अश्वविद्यान्विते అశ్వవిద్యగల అశ్వలక్షణము లు పొందిన ......

अष्ठीवत्-वान् అ ష్ఠీ వ త్-వాన్, त० प्र० जानुनि మోఁకాలు.

असवः అసవః, उ०पु०ब० प्राणेषु ఉసులు, ప్రాణములు.

अत्तवित् అక్షవిత్, द० पु० व्यवहारज्ञे వ్యవహారకుశలుఁడు; द्यूतज्ञे జూదములో నిపుణుఁడు.

?अक्षवी అక్షవీ, न०पु०उत्साहने లొద్దుగు†.

अक्षिव అక్షివః, अ० पु० अक्षीवे 'అక్షీవః' చూ

अक्षीवः అక్షీవః, अ०पु०शिग्रौ మునగ†. न० सामुद्रलवणे స ము ద్ర పు ఉప్పు. त्रि०अमत्ते మత్తుఁడుకానివాఁడు

व ४ వ 4

अग्निजिह्व. అగ్నిజిహ్వః, अ० त्रि० अग्निमुखे దేవత; विष्णौ విష్ణువు. —जिह्वा–జిహ్వా, आ० सी० कराल्यादग्निज्वालासु క రా ళీ దూమినీ శ్వేతా లోహితా నీ ల లో హి తా సువర్ణా పద్మరాగా అను ఏడు అగ్నిజ్వాలలు; लाङ्गल्याम् నాఁగేటిచాలుకూర†, योगभेदे ఒకయోగము.?

?अग्रधन्वा అగ్రధన్వా, न०पु०इन्द्रे ఇంద్రుఁడు.

अचलत्विट् అ చ ల త్వి ట్, ष० पु० कोकिले కో యి ల. –द्विट् –ద్విట్ ष० पु० इन्द्रे ఇంద్రుఁడు.

अज(जी)क(का)वम् అజ(జీ)క(కా)వమ్, अ० प्र० शिवधनुषि శివుని విల్లు.

अजग(गा)व అజగ(గా)వః, अ०प्र० शिवधनुषि శివుని విల్లు.

अजाजीव. –वी అ జా జీ వః –వీ, अ० न० पु० छागपालके మేఁ క ల కా ప రి; अजैः जीवनकर्तरि మేఁకల(క్రయవిక్రయాదుల) చేత జీవనముచేయువాఁడు.

?अणुभावा అ ణు భా వా, आ० सी० विद्युति మెఱుపు.

अतिखट्व. అతిఖట్వః अ० त्रि० खट्वामतिक्रान्ते మ ం చ ము నతిక్రమించియున్న వాఁడు –जवः –జవః, अ० त्रि० अतिशीघ्रगामिनि మిగులవేగముగా వెళ్ళువాఁడు.

अत्रभवान् అత్రభవాన్, त० त्रि० पूज्ये పూజ్యుఁడు.

?अदनव అదీనవః, अ० पु० दोषे తప్పు.

अनार्जवः అనార్జవః, अ० पु० रोगे రోగము. न० कौटिल्ये కుటిలత్వము. त्रि० कुटिले కుటిలుఁడు.

अनीकवान् అనీకవాన్, त० पु० अश्वमेधाश्वे అశ్వమేధపుగుఱ్ఱము त्रि०ससैन्ये సైన్యము గలవాఁడు; सुखिनि సుఖవంతుఁడు.

अनुजीवी అనుజీవీ, न० त्रि० सेवके సేవకుఁడు आश्रिते ఆ శ్ర యిం చి న వాఁ డు. –पूर्वः –పూ ర్వః, अ० पु० परिपाट्याम् అనుక్రమము, वेदे వేదము. –प्लवः –ప్లవః, अ० त्रि० अनुगे వెంటవెళ్ళువాఁడు; सहाये తోడైనవాఁడు; दासे సే వ కుఁ డు. –भव –భవః, अ० पु० स्मृतिभिन्नज्ञाने- స్మరణముకంటె భిన్నమైన జ్ఞానము; साक्षात्कारे

సాక్షాత్కారము, भोगे అనుభవించుట
—भाव. —భావః, अं० पुं० तेजसि తేజస్సు, माहात्म्ये మహత్తు: सात्त्विकादिभावबोधकभ्रूविक्षेपादौ సాత్త్వికాది భావ (మనో వికార) ములను దెల్పు ముఖ వికాసము మొదలైనది; राज्ञा प्रभावे రాజులకుసంబంధించిన ప్రభావము, निश्चये నిశ్చయము, सता मतिविनिश्चये సజ్జనులమనోవిశ్చయము; अनुभवे అనుభవము. —भावी —భావీ, न्० त्रिं० साक्षात्कारादिजनके ప్రత్యక్షముగావించువాఁడు, पश्चात् जाते పిమ్మటఁ గలిగినది తమ్ముఁడు మొ —श्रवः —శ్రవః, अं० पुं० वेदे వేదము. ?—सवम् —సవమ్, अं० नं० त्रिकालेषु మూఁడు వేళలు.

अन्तर्भावः అన్తర్భావః, अं० पुं० अन्तर्गतत्वे ఇమిడియుండుట లోపలనుండుట.

अन्तस्सत्वा అన్తస్సత్వా, आं० सी० गर्भिण्याम् గర్భిణి.

अन्यपूर्वा అన్యపూర్వా, आं० सीं० एकस्मै वागादिना दत्तायां पुनरन्येन विवाहितायाम् మొదట ఒకనికి మనోవాక్కాయములచే నీయఁబడి పిదప మఱొకనిచే పెండ్లి యాడఁబడినది.

अपह्नव. అపహ్నవః, अं० पुं० अपलापे మఱుఁగుమాట లేనిదానినున్నట్లు చెప్పుట, स्नेहे స్నేహము.

अपाटवम् అపాటవమ్, अं० नं० रोगे వ్యాధి, असमर्थतायाम् అసమర్థత. त्रिं० तद्वति అదిగలది

अपूर्वत्वम् అపూర్వత్వమ్, अं० नं० अपूर्वतायम् 'అపూర్వతా' చూ अपूर्वभावे అపూర్వ (చూ) ము యొక్కస్థితి.

अभिकृत्वा అభికృత్వా, न० त्रिं० आभिमुख्येन कर्तरि ఎదుటఉండిచేయువాఁడు. —युग्वा(ज्वा) —యుగ్వా (జ్వా) न्० त्रिं० अभियोगकर्तरि అభియోగ(చూ)ముచేయువాఁడు.

अभिद्रव అభిద్రవః, अं० पुं० वेगेनगमने పఱుగెత్తుట పాఱిపోవుట. —नवः —నవః, अं० त्रिं० नूतने క్రొత్తది. पुं० स्तुतौ స్తోత్రము.
—प्लव ప్లవః, अं० पुं० उपप्लवे ఉపద్రవము; यागभेदे ఒక యాగము; सूर्ये సూర్యుఁడు.
—भवः —భవః, अं० पुं० अनादरे ఆదరణలేమి; पराजये ఓటమి, तिरस्कारे అవమానము, रोगादिना जडीभावे రోగాదులచే మొద్దువారుట. —लावः —లావః, अं० पुं० छेदने కోయుట, త్రుంచుట. —षवः —షవః, अं० पुं० सोमरसादिस्रावणे సోమరసాదులను స్రవింపఁజేయుట; स्नने స్నానము; यज्ञे యజ్ఞము; सुराकरणे కల్లు తయారుజేయుట, निष्पीडने పిండుట, सोमपाने సోమపానము, अङ्गुल्याम् వ్రేలు; यज्ञाङ्गस्नाने యజ్ఞమునకంగమైన స్నానము, काञ्जिके కలి.?

अमानित्वम् అమానిత్వమ్, अं० न० विद्यमानैरविद्यमानैर्वा गुणैरात्मनः श्लाघनाभावे ఉన్నగుణములతోఁగాని లేనిగుణములతోఁగాని తనను పొగడికొనకుండుట.

अमूर्तवित् అమూర్తవిత్, न्० त्रिं० शून्यवादिनि శూన్యవాది.

अमृतत्वम् అమృతత్వమ్. अं० नं० मोक्षे మోక్షము, मरणाभवे చావులేమి.

अमृताह्वम् అమృతాహ్వమ్, अं० न० फलवृक्षभेदे ఒక ఫలవృక్షము.

अयोगव. అయోగవః, अं० पुं० शूद्रात् वैश्यकन्यायामुत्पन्ने శూద్రునకు వైశ్యకన్యయందుఁ బుట్టినవాఁడు.

अरण्यश्वा అరణ్యశ్వా, न्० पुं० वृके తోఁడేలు.

अर्धनावम् అర్ధనావమ్, अं० नं० नौकार्धे సగముదోనె.

अलिजिह्वा అలిజిహ్వా. आं० सी० उपजिह्वायाम् కొండనాలుక.

अलोलुप्त्वम् అలోలుప్త్వమ్. अ० न० विषय सन्निध नेऽविक्रियत्वे విషయములు సమీపమునందుండినను నిర్వికారముగానుండుట.

अवयव అవయవః, अ० पु० अङ्गे అంగము; द्रव्यारम्भके द्रव्ये పదార్థము పుట్టుటకు కారణమైన వస్తువు; देहे దేహము; अंशे అంశము, वाक्ये వాక్యము; ग्रन्थे గ్రంధము, उपकरणे ఉపకరణము –यवी –యవీ. न्० त्रि० अवयवयुक्ते అవయవము(లు)గలది

अवाग्भवम् అవాగ్భవమ్. अ० त्रि० अवाचि भवे దక్షిణదిగ్దేశకాలములయందుఁబుట్టినది.

अष्टकृत्वः అష్టకృత్వః. अव्य० अष्टवारमित्यर्थे ఎనిమిదిమార్లు.

अष्टश्रवाःअష్టశ్రవాః, स० पु० चतुर्मुखे బ్రహ్మ.

असभव అసంభవః. अ० पु० लक्षणदोषविशेषे ఒక లక్షణదోషము, అసంభవము, सम्भवाभावे సంభవింపమి, కలుగమి. त्रि० तद्वति సంభవించుటలేనిది. –भवत्–భవత్. त्० त्रि० असंभवे वस्तुनि లేనట్టిది.

असुराह्वम् అసురాహ్వమ్. अ०न० कांस्ये కంచు

असौष्ठवम् అసౌష్ఠవమ్, अ० न० सौष्ठवाभावे చక్కఁదనము లేమి. त्रि० तद्वति చక్కఁదనములేనిది.

अस्फुटवाक् అస్ఫుటవాక్. च० त्रि० अव्यक्तवाचि అస్పష్టమైనవాక్కులు గలది.

अहर्दिवम् అహర్దివమ్. अ० न० अहन्यहनि ప్రతిదినము, నానాఁడు.

अक्षदेवी అక్షదేవీ, न्० पु० द्यूतकारे జూదమాడువాఁడు.

व ५ వ 5

अत्यन्ताभावः అత్యన్తాభావః, अ० पु० त्रैकालिकसंसर्गावच्छिन्नप्रतियोगिताकेऽभावविशेषे ఎచ్చటను ఏకాలమునందును బొత్తిగా లేకుండుట.

अन्त पदवी అన్తఃపదవీ, ई० स्त्री० सुषुम्नायाम् సుషుమ్నానాడి.

अन्यथाभावः అన్యథాభావః अ० पु० पृथक्त्वायाम् వేఱుపడుట వేఱుగానుండుట.

अन्योन्याभाव. అన్యోన్యాభావః. अ०पु० तादात्म्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकेअभावविशेषे ఘటము పటముగాదు పటము ఘటముగాదనుట మొ ఒకదానియందు మఱొకదానికిఁ గలలేమి.

अन्वाजेकृत्वा అన్వాజేకృత్వా. अव्य० दुर्बलस्य बलं समाधायेत्यर्थे బలహీనునకు బలమును గలిగించి.

अपसलवि అపసలవి. अव्य० पितृतीर्थे పితృతీర్థము బొటన వ్రేలు చూపుడువ్రేలు - వీని మధ్యప్రదేశము.

अपुनर्भवः అపునర్భవః, अ० पु० मोक्षे మోక్షము, జన్మరాహిత్యము; पुनर्जन्माभावे మరల పుట్టుక లేమి. त्रि० मुक्ते ముక్తినొందినవాఁడు.

?अब्धिपल्लव అబ్ధిపల్లవః, अ० पु० विद्रुमे పగడము.

अभिजनवान् అభిజనవాన్, त्० त्रि० आसप्तपुरुष श्रोत्रियत्वादिसम्पन्ने ఏడు తరములుగాశ్రోత్రియత్వమమున్న గునవిగలవాఁడు.

?अभ्रमार्दवः అభ్రమార్దవః, अ०पु० मूलके ముల్లంగి †.

अमृतस्रवा అమృతస్రవా. आ० स्त्री० रुदन्त्याम् రుదంతి†.

अमृतोद्भवः అమృతోద్భవః, अ० पु० समुद्रे సముద్రము; खर्परीतुत्थे పాలతుత్తము, बिल्वे మారేడు†.

अर्धजाह्नवी అర్ధజాహ్నవీ, ई०स्त्री० कावेर्याम् కావేరినది.

अविनाभावः అవినాభావః, अ० पु० व्यापकमृते न भावः य तस्मिन् విడువకుండుట,

వ్యాప్తి.

अव्ययीभावः అవ్యయీభావః, अ० पुं० पूर्वपदार्थप्रधाने समासविशेषे పూర్వపదార్థముప్రధానముగఁగల ఒక సమాసము.

अशीतिकृत्वः అశీతికృత్వః, अव्य० अशीतिवारमित्यर्थे ఎనుబదిమార్లు.

अश्रेषाभवः అశ్రేషాభవః, अ० पुं० केतुग्रहे కేతువు.

अश्वषड्गवम् అశ్వషడ్గవమ్, अ० न० अश्वाना षट्के అఱుగుఱ్ఱములు.

व-सं० प्र० వ-సం ప్ర

अङ्गमेजयत्वम् అఙ్గమేజయత్వమ్, अ० न० अङ्गकम्पने శరీరము వణఁకుట; चञ्चल्ये చంచలత్వము.

अनवस्थितत्वम् అనవస్థితత్వమ్, अ० न० लब्धायामपि समाधिभूमौ प्रयत्नशैथिल्याच्चित्तस्य तत्राप्रतिष्ठितत्वे సమాధ్యవస్థ సిద్ధించినను వఱియత్నలోపముచే మనస్సు అందు నిలుకడ లేనిదిగా నుండుట.

अनुलोमभवः అనులోమభవః, अ० पुं० अनुलोमजाते 'అనులోమజాతః' చూ

अन्तरप्रभवः అన్తరప్రభవః, अ० त्रिं० संकीर्णवर्णे సంకరజాతివాఁడు.

अन्तराभवसत्त्वम् అన్తరాభవసత్త్వమ్, अ० न० अन्तरपिशाचे అంతరపిశాచము, యాతనాశరీరము.

अमृतसंभवा అమృతసంభవా, आ० सी० गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె†. —यावः —యావః, अ० पुं० पक्वान्नविशेषे ఒక పిండివంట.

अम्बुधिप्रसवा అమ్బుధిప్రసవా, आ० सी० घृतकुमारिकायाम् పిన్నగోరింట †.

अयथार्थानुभवः అయథార్థానుభవః, अ० पुं० संशयविपर्ययादिदूषिते ज्ञाने సంశయ విపరీతాది భావనలచే దూషితమైనజ్ఞానము, భ్రమజ్ఞానము.

अव्यवसायवान् అవ్యవసాయవాన్, त० त्रिं० उद्यमेन निश्चयेन वा रहिते ప్రయత్నముగాని నిశ్చయముగాని లేనివాఁడు

अष्टारचक्रवान् అష్టారచక్రవాన్, त०पुं० मञ्जुघोषे మంజుఘోషుఁడు, జినవిశేషము.

श ० श 2

अंश· అంశః, अ० पुं० भागे కోరు, పాలు, భాగము; राशेरवयवे మేషాది రాసులయందొకభాగము, वस्तुन एकदेशे వస్తువునందే కాంశము, అవయవము, विभाज्ये విభజింపఁదగినది; विभाज्ये अङ्के విభజింపఁదగినయంకె, ?आदित्यभेदे ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడు; सगोत्रांशे సంగోత్రాంశము. स्कन्धे స్కంధము, మూఁపు, असंयते కట్టఁబడనిది.

अंशुः అంశుః, उ० पुं० किरणे కిరణము लेशे సూక్ష్మాంశము; सूत्रे దారము; प्रकाशे ప్రకాశము, స్పష్టము; प्रभायाम् కాంతి; वेगे వేగము; रवौ సూర్యుఁడు.?

अर्शम्-र्शः అర్శమ్-ర్శః. अ०सु०न०दुर्नामके మూలవ్యాధి. अ० त्रिं० पापिनि పాపి.

अश అశ. धा०(अश्नाति)भोजने భుజించుట.

अशू అశూ. धा०(अश्नुते)व्याप्तौ వ్యాపించుట; सङ्घाते సమూహము.

श ३ శ 3

अङ्कुश. అఙ్కుశః, अ०पुं०सृणौ అంకుశము. అంకుశము; आटङ्के అడ్డు.

अङ्कुशी అఙ్కుశీ, ई०सी० फलाद्याहृतिसाधने దోఁటి. बद्धमातरि బౌద్ధమాత.

अत्याशा అత్యాశా. आ सी० दुराशायाम् అడియాస, పేరాస.

अदेश అదేశః, अ०पु० अननुकूलदेशे అనువుగానిచోటు. निन्द्यदेशे నిందిత ప్రదేశము.

अधीश· అధీశః, अ० त्रि० चक्रवर्तिनि చక్రవర్తి, अधिपतौ అధిపతి.

अनिशम् అనిశమ్, अ० न० सतते ఎడతెగని యునికి. त्रि०तद्वति ఎడతెగని యునికిగలది. निशारहिते రాత్రి లేనిది. अव्य० सातत्ये ఎల్లప్పుడు.

अनीश: అనీశః, अ०पु०हरौ విష్ణువు. त्रि० अस्वतन्त्रे స్వతంత్రతలేనివాఁడు; ईश्वरहीने ప్రభువులేనివాఁడు. –शा –శా, आ० स्त्री० दीनभावे దైన్యము.

अपशु· అపశుః, उ० पु० गोऽश्वभिन्ने पशौ గోవుగుఱ్ఱముకంటె ఇతరమైన జంతువు –शुक् –శుక్, च्०पु० आत्मनि ఆత్మ. त्रि० दुःखरहिते దుఃఖములేనిది.

अभीशु: అభీశుః, उ० पु० प्रग्रहे పగ్గము, किरणे కిరణము; अङ्गुलौ వ్రేలు, बाहौ చేయి.

अभ्याश. అభ్యాశః, अ० पु० समीपे అంచ, అంజ, సమీపము; शीघ्रे వేగముగా. अवश्यमेव తప్పకుండ, నిశ్చయముగా.

अयश అయశః, स्० न० अकीर्तौ అపకీర్తి त्रि० यशोहीने కీర్తిలేనివాఁడు.

अर्घेश: అర్ఘేశః, अ० पु० शिवे శివుఁడు.

अल्पश· అల్పశః, अव्य० किंचित्किंचिदित्यर्थे కొంచెకొంచెముగా.

अवश: అవశః, अ० त्रि० परतन्त्रे పరాధీనుఁడు; परवशे స్వాధీనతతప్పినవాఁడు. स्० त्रि० अपवादे అపవాదు

अष्टश అష్టశః, अव्य० अष्टाष्टेति वीप्सायाम् ఎనిమిదేసి.

अस्पर्श. అస్పర్శః, अ० त्रि० स्पर्शाभाववति స్పర్శలేనిది. ब्रह्मणि బ్రహ్మము पु० स्पर्शाभावे స్పర్శలేమి.

अक्षेश: అక్షేశః, अ० पु० हृषीकेशे విష్ణువు.

श ४ శ 4

अण्डकोश: అణ్డకోశః, अ० पु० मुष्के వృషణము.

अतिदेश: అతిదేశః. अ० पु० अन्यत्र श्रुतस्यान्यत्रान्वये ఒకచో వినఁబడిన యర్థమును మఱొకచో అన్వయించుట, शास्त्रभेदे శాస్త్రవిశేషము.

अनुक्रोश అనుక్రోశః, अ० पु० करुणरसे జాలి, దయారసము –वंश. –వంశః, अ० पु० वंशावल्याम् వంశావళి.

अन्यादृश అన్యాదృశః, अ० पु० अन्योपमे ఇతరుని పోలిక గలవాఁడు.

अन्वादेश అన్వాదేశః, अ० त्रि० कथितानुकथने చెప్పినదానినే వేఱు రీతిని చెప్పుట; अनुवादे అనువాదము.

अपक्रोश అపక్రోశః, अ० पु० निन्दने నిందించుట. –दंश –దంశః, अ० पु० अवदंशे 'అవదంశః' చూ –दिशम् –దిశమ్, अ० न० अव्य० दिक्कोणे మూలదిక్కు. –देश: –దేశః, अ० पु० मिषे నెపము, వంక; स्थाने స్థానము; प्रसिद्धौ ప్రసిద్ధి; लक्ष्ये గుఱి, निमित्ते కారణము; उपदेशे ఉపదేశము, अनुचितदेशे అయోగ్యస్థానము. –भ्रंश: –భ్రంశః, अ०पु० शास्त्रशिक्षारहितवाचि అపశబ్దము. निपतने జాఱుట, भाषाभेदे తద్భవ తత్సమాదిరూపమగు భాష.

अप्रकाश. అప్రకాశః, अ०पु० विजने ఏకాంతము, गोपने దాఁచిపుచ్చుట. त्रि० प्रकाशरहिते వెల్లడికానిది ప్రకాశము లేనిది.

अभिमर्श అభిమర్శః, अ०पु० घर्षणे ఒరపిడి; स्पर्शे తాఁకుట.

अमूदृश. అమూదృశః, अ० त्रि० अमूदृशि ఇట్టివాఁడు ఇట్టిది అట్టివాఁడు అట్టిది.

अमृताश: అమృతాశః, अ०पु० विष्णौ విష్ణువు; अमृतान्धसि దేవత,

अम्बुकीश అమ్బుకీశః, अ० पु० शिशुमारे మొసలి.

अवकाश అవకాశః, अ० पु० देशरूपे कालरूपे अन्तरे వీలు ఎడము, సందు. —केशी —కేశీ, न्० त्रि० अफलवृक्षे గొడ్డు మ్రాను, अल्पकेशयुक्ते కొద్దిజుట్టుగలవాఁడు. —दंश —దంశః, अ० पु० उपसेचने ఊరుఁగాయ; मद्यपानरुचिजनकभक्षणद्रव्ये కల్లు త్రాగువేళ నంజుకొను మాంసము మొ —मर्श —మర్శః, अ० पु० नाटकसन्ध्यन्तरे ఒక నాటకసంధి, आलोचनायाम् ఆలోచన.

अविनाशी అవినాశీ, न्० त्रि० अविक्रियात्मनि నిర్వికారముగా నుండునట్టి ఆత్మ; नित्ये స్థిరమయినది.

अशीतांशुः అశీతాంశుః, उ० पु० उष्णरश्मौ సూర్యుఁడు.

अष्टदिश अష్టదిశః, श० स्त्री० ब० अष्टदिशासु దచ్చికడలు, ఎనిమిదిదిక్కులు

अष्टादश అష్టాదశ, न्० त्रि० ब० साष्टदशसङ्ख्यायाम् పదునెనిమిది; ततसङ्ख्येये పదునెనిమిది వస్తువులు. —श. —శ, अ० त्रि० अष्टादशानां पूरणे పదునెనిమిదవది.

अहर्निशम् అహర్నిశమ్, अ० न० अहोरात्रे రేపగలు, రేయింబవళ్లు.

श ५ श 5

अञ्जनकेशी అఞ్జనకేశీ, ई० स्त्री० नल्याम् గువ్వగుత్తిగడ్డి †.

अतलस्पर्शम् అతలస్పర్శమ్, अ० त्रि० अगाधे మిక్కిలిలోఁతైనది.

अतिरोमश అతిరోమశః, अ०पु० वनच्छागे అడవిమేఁక; बृहत्कपौ పెనుకోఁతి.

अनङ्गदशाः అనఙ్గదశాః, आ० स्त्री० ब० दृङ्मनस्सङ्गसङ्कल्पजागरकृशतारतिह्रीत्यागोन्मादमूर्छान्तेषु పది మన్మథ దశలు, కామముతో చూచుట మనస్సు యొక్క చేరిక సంకల్పించుట నిద్రపట్టకుండుట చిక్కిపోవుట (అన్నాదులు) సయింపకుండుట సిగ్గు విడుచుట పిచ్చి మూర్ఛ (సొమ్మసిల్లుట) చావు.

अनुपूर्वश. అనుపూర్వశః, अव्य० अनुक्रमे అనుక్రమము.

अभिनिवेश అభినివేశః, अ०पु० पञ्चक्लेशेष्वन्यतमे(मरणभये) పంచక్లేశములలో నొకటి, మరణభయము; प्रवेशे ప్రవేశము, చొరవ; आग्रहे పట్టుదల; आसक्तौ ఆసక్తి, अभिप्राये అభిప్రాయము. ?

अर्धनारीश. అర్ధనారీశః, अ०पु० साम्बशिवे సామేనుమగువ దేవర, సాంబశివుఁడు.

श - सं० प्र० శ - సం। ప్ర

अखण्डपरशु अఖణ్డపరశుః, उ० पु० परशुरामे పరశురాముఁడు, विष्णौ విష్ణువు.

अङ्गुलिसन्देश అఙ్గులిసందేశః, अ०पु० अङ्गुलिमोटने చిటికవేయుట వ్రేలిసైగ.

अभूताभिनिवेशः అభూతాభినివేశః, अ० पु० असत्यास्तित्वनिश्चये లేని దానియందున్నదనెడి నిశ్చయము.

अव्याकृताकाशः అవ్యాకృతాకాశః, अ०पु० हृदयाकाशे హృదయాకాశము, బుద్ధిగుహ

ष २ ష 2

? अर्षः అర్షః, अ०पु० पिण्डालौ దారకందము †.

अष అష, धा०(अषति—ते) गतिदीप्त्यादानेषु గమనము ప్రకాశము గ్రహణము

ष ३ ష 3

अङ्कुषः అఙ్కుషః, अ० पु० अङ्कुशे అంకుశము.

अङ्कूषः అఙ్కూషః अ० पु० नकुले ముంగిస; बाणे బాణము.

अनुषक् అనుషక్, अव्य० परिपाट्याम् అనుక్రమము.

अभीषाक् అభీషాక్. चु०त्रि० अभिभवकर्तरि అభిభవ(మా)ము చేయువాఁడు. –षाट् –షాట్. हृं० पुं० शत्रुजेतरि శత్రువుల ఓడించువాఁడు; సహనశీలేఁడర్పుగలవాఁడు, –षु –షుః, उ० पुं० किरणे కిరణము कामे కామము, अनुरागे అనురాగము, प्रग्रहे పగ్గము. कल्पादौ కల్పాది. त्रि० इच्छति కోరుచున్నట్టివాఁడు.

अभ्यु (भ्यू. भ्ये. भ्यो) ष. అభ్యు(భ్యూ. భ్యే, భ్యో) షః, अ० पुं० ईषद्दग्धे अन्ने కొంచెముగా పక్వమయిన గుగ్గిళ్ళు మొ भर्जिते వేఁచినట్టిది.

अभ्रेष అభ్రేషః, अ० पुं० न्याय्ये న్యాయ్యము, ఉచితము, निश्चले చలనములేనిది.

अमर्ष అమర్షః, अ० पुं० व्यभिचारिभावभेदे ఒక వ్యభిచారి భావము, क्रोधे కోపము; परोत्कर्षासहनरूपे चित्तवृत्तिविशेषे ఇతరుల గొప్పనుజూచి ఓర్వలేనట్టి ఒక మనోవృత్తి: कृतापराधेऽसमर्थस्य द्वेषे వేరము చేసినవానిపై అసమర్థునకుఁగల ద్వేషము.

अमिषम् అమిషమ్, अ० न० सुखे సుఖము. त्रि० मिषशून्ये నెపము లేనిది.

अरिष అరిషః अ० पुं० अपानमासजे रोगे ఒక మూలవ్యాధి; आसारे జడివాన.

अरुषः అరూషః, अ० पुं० सूर्ये సూర్యుఁడు, सर्पे పాము.

अविष అవిషః, अ०पुं० समुद्रे సముద్రము; राजनि రాజు. त्रि० निर्विषे విషము లేనిది; रक्षके రక్షకుఁడు –षा –షా. आ० स्त्री० अतिविषयाम् అతివస†. –षी –షీ, ई० स्त्री० नद्याम् నది.

अशेषः అశేషః. अ० त्रि० निश्शेषे మిగులనిది, समाप्ते ముగిసినది.

अश्रेषा అశ్రేషా, आ० स्त्री० आश्रेषायाम् ఆశ్రేష న.

ष ४ ష 4

अटर(रू)ष. అటర(రూ)షః, अ०पुं० वाजिदन्तके అడ్డసరము†.

अतिविषा అతివిషా, आ० स्त्री० विश्वायाम् అతివస†. –शेष. –శేషః, अ० त्रि० अवशिष्टे మిగిలినది

अनिमि(मे)ष అనిమి(మే)షః, अ०पुं० देवे తెలుగంటి. దేవత, विष्णौ విష్ణువు. काले కాలము; महाकाले శివుఁడు; मत्स्ये చేఁప. त्रि० क्रियाशून्ये క్రియలేనివాఁడు.

अनुकर्ष. అనుకర్షః. अ०पुं० रथाधःस्थितदारुणि బండినొగక్రింది కోడిపీఁట, अवकर्षणे ఈడ్చుట లాగుట, अन्यस्थलात् अन्वयार्थं पदाद्याकर्षणे అన్వయించుటకై ఒకచోటఁ జెప్పిన పదము మొదలైన వానిని మఱొకచోటికిఁ దీసికొని వచ్చుట –तर्ष –తర్షః, अ०पुं० सुरापानपात्रे కల్లుముంత, अभिलाषे కోరిక; सुरापाने మద్యపానము; मद्ये కల్లు, पिपासायाम् త్రాగుకోరిక.

अपकर्ष అపకర్షః, अ० पुं० हीनदशायाम् క్షీణించుట, తగ్గుదల, स्वकर्तव्यकालात् पूर्वकालकरणे చేయవలసిన సమయమున కంటె ముందుగా నే చేయుట; अन्वयार्थ पदाद्याकर्षणे అన్వయించు నిమిత్తము పదాదుల నన్యస్థలమునుండి తెచ్చికొనుట; आकर्षणे ఆకర్షించుట. –विषा –విషా, आ० स्त्री० अतिविषायाम् అతివస†

अभिलाषः అభిలాషః, अ० पुं० इच्छायाम् అభిలషించుట, కోరిక, भोग्यवस्तुनि అనుభవింపఁదగిన వస్తువు, सङ्गमेच्छायाम् సంగమింప వలెననెడి కోరిక, వలపు: लोभे లోభము. –लाषी –లాషీ, न्० त्रि० तद्वति

అభిలాష గలవాఁడు.

अभ्रंकष. అభ్రంకషః, అం పుం वायौ గాలి. త్రిం अत्युन्नते మిక్కిలి యెత్తైనది.

अमानुष అమానుషః, అం త్రిం अमनुष्यकृते మనుష్య కృతముగానిది अमनुष्यसम्बन्धिनि మనుష్యసంబంధము గానిది.

अम्बरिष అమ్బరిషః, అం న్రం भर्जनपात्रे మంగలము. –रीष. –రీషః, అం పుం नाभागतनये నాభాగుని కుమారుఁడు, అంబరీషుఁడు, नरकभेदे ఒక నరకము, किशोरे బాలుఁడు; सूर्ये సూర్యుఁడు, विष्णौ విష్ణువు; शिवे శివుఁడు, आम्रातके అంబాళము†. पश्चात्तापे పశ్చాత్తాపము. న్రం भर्जनपात्रे మంగలము, వేఁపుడు చట్టి ? रणे యుద్ధము, तृणे తృణము †; वर्णे వర్ణము.

अम्बुभूष. అమ్బుభూషః. అం పుం वरुणे వరుణుఁడు.

? अलम्बुष అలమ్బుషః. అం పుం वमने వాంతి. असुरभेदे ఒక రక్కసి. –षा –షా. ఆం సీం स्वर्वेश्याविशेषे ఒక యప్పరస, मुण्डयमुచిట్టికూర†; लज्जालुाम् అత్తపత్తి†

अवकर्ष· అవకర్షః. అం పుం बलादाकर्षणे బలవంతముగా లాగుట. –मर्ष. –మర్షః, అం పుం आलोचने ఆలోచించుట; नाटकसन्धिभेदे ఒక నాటకసంధి. भेदकधर्माभावे భేదించు ధర్మము లేమి; अभेदे భేదము లేమి; ऐक्ये ఐక్యము

अविशेष అవిశేషః, అం పుం पञ्चतन्मात्रेषु పంచతన్మాత్రలు; త్రిం समाने సమానము.

अव्यथिष అవ్యథిషః, అం పుం समुद्रे సముద్రము, सूर्ये సూర్యుఁడు. –षी –షీ, ఈం సీం भुवि భూమి, निशि రాత్రి.

असमेषुः అసమేషుః, ఉం పుం पञ्चशरे మన్మథుఁడు.

प - सं ग्रं ष - సం ప్ర।

अग्रेदिधिषु –षू అగ్రేదిధిషుః, –షూః, ఉం ఊంపుం पुनर्भूभर्तरि మారుమనువుదాని మగఁడు ఊం సీంज्येष्ठायामनूढाय विवाहितस्त्रियाम् అక్కకంటె ముందుగా పెండ్లి చేసికొనిన యాఁడుది.

अनन्तशीर्ष అనన్తశీర్షః, అం పుం परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు, वासुकौ వాసుకి. –शीर्षा –శీర్షా. ఆం సీం वासुकेः पत्न्याम् వాసుకి భార్య.

अभिषिषेणयिषु. అభిషిషేణయిషుః, ఉంత్రిం सेनयाऽभियातुमिच्छति సేనతో నెదుర్కొనఁదలఁచినవాఁడు.

स २ స 2

अस అంస. धां(असयति–ते–असापयति) समाघाते 'సమాఘాతః' చూ॥

अस అంసః, అం న్రం स्कन्धे భుజశిరస్సు, మూఁపు; अंशे అంశము.

अस అస. धां 'अष' पश्य 'అష' చూ। (अस्ति) भुवि ఉండుట.

अप्स. అప్సః. అంపుంरसे జలమందలి రసము; रूपे రూపము.

? अस. అసః, అంపుంअन्यस्मिन् ఇతరుఁడు.

असत् అసత్, త్ంనం अव्यक्ते ब्रह्मणि బ్రహ్మము; अव्यक्तप्रकृतौ మూలప్రకృతి;. अस्फुटनामरूपके అస్పష్టమైన నామరూపములుగలది. త్రింदुष्टे దుష్టుఁడు; अप्रशस्ते అసదు, హసదు, అల్పము, నిందితము, सत्तारहिते ఉనికి లేనిది, सद्भिन्ने సత్ (చూ) భిన్నము: अश्रद्धयाकृते होमादौ అశ్రద్ధతోఁ జేసిన హోమము దానము మొ పుం इन्द्रे ఇంద్రుఁడు.

असन् అసన్, त्० पुं० असाधौ అసాధువు. నాస్తికుఁడు, దుష్టుఁడు.

असि అసి, अव्य० युष्मदर्थे నీవనుట.

असिः అసిః, इ० पुं० खड्गे ఖడ్గము, श्वासे శ్వాస. त्रि० क्षिप्ते చిమ్మఁబడినది.

असी అసీ, ई० सी० काशी स्थितनदीभेदे కాశీ క్షేత్రమునఁగలయొకనది.

असु అసు, धा० (अस्यति) क्षेपणे విసరివేయుట; 'अस्' पश्य 'అస్' చూ

असु· అసుః, उ० पुं० प्राणे ఉసులు, ప్రాణము; चित्ते మనస్సు, कालभेदे కాలవిశేషము; तापे తాపము; पञ्चवायुषु ప్రాణమున్నగు నైదువాయువులు

असूञ् అసూఞ్. धा० (असूयते) उपतापे రోగము.

असृक् అసృక్, ज० न० रक्ते నెత్తురు; कुङ्कुमे కుంకుమము. षोडशे योगे పదునాఱవ యోగము.

असौ అసౌ, स० त्रि० विप्रकृष्टे దూరమున నున్నవాఁడు; तस्मिन् ఎవఁడో వాఁడు, అతఁడు; एतस्मिन् ఇట్టి ఇతఁడు; अपुरोवर्तिनि परोक्षे ज्ञाते वस्तुनि పరోక్షముగా నెఱుఁగఁబడిన దూరవస్తువు. सी० एतस्याम् అట్టియీమె. अव्य० परलोके పరలోకము.

स ३ స 3

अञ्जसः అఞ్జసః, अ० त्रि० अवक्रे ఋజువైనది, వంకరలేనిది. –सा –సా, अव्य० साक्षात् సాక్షాత్తుగా; तत्त्वे నిజముగా, आलस्यासहने ఆలస్యము నోర్వమి; शीघ्रतायाम् తొందరగా; ?आर्जवे నిష్కాపట్యము; अनायासे శ్రమలేకుండ.

अतसः అతసః, अ० पुं० वायौ వాయువు, आत्मनि ఆత్మ. न० शणसूत्रजातक्षौमवस्त्रे జనపనారతో నేసిన దుకూలము, प्रहरणे దెబ్బ.?

अतसी అతసీ, ई० सी० उमायाम् అగిసి, అగిసె, అవిసి, అవిసె (నల్లపూవులయగిసె)†, शणे జనము†.

अत्यास· అత్యాసః, अ० पुं० व्यतिक्रमे అతిక్రమించుట.

अध्यास· అధ్యాసః, अ०पुं० अतस्मिंस्तद्बुद्धौ అధ్యాసము, ఒక దానియందు మఱొకటి తోఁచుట, ఒకటి మఱొకటిగాఁ గనఁబడుట, అవిద్య, భ్రమ.

अन्तसत् అన్తసత్. द०पुं० शिष्ये శిష్యుఁడు; शिशौ శిశువు. त्रि० समीपस्थे దగ్గఱ నుండువాఁడు.

अभ्यासः అభ్యాసః, अ०पुं० अभ्यसने అభ్యసము, అభ్యసించుట, అలవాటు, शराभ्यासे బాణము వేయనేర్చుట; पुन पुन करणे మరల మరల చేయుట; पुन पुन·प्रयोगे ప్రయోగించి యున్నట్టిదానిని మరల మరల ప్రయోగించుట, दृढतरसंस्कारे మిగులదృఢమైన సంస్కారము. प्रकरणप्रतिपाद्यस्य तन्मध्ये पौन पुन्येन प्रतिपादने షడ్విధలింగములలో నొకటి, ఆయాప్రకరణ మునఁబ్రతిపాదింపఁదగిన దానిని ప్రకరణము-నడుమ మరల మరల ప్రతిపాదించుట; एकस्मिन् प्रतिमादावालम्बने सर्वत. समाहृत्य चेतसः पुन पुन स्थापने అన్నివైపుల నుండి మనస్సును మఱలించి ప్రతిమ మున్నగు ఒక ఆలంబనమునందు మరల మరల విలుపుట; परिचये 'పరిచయః' చూ समीपे సమీపము.

अमस. అమసః, अ० पुं० काले కాలము; रोगे రోగము; मूर्खे మూర్ఖుఁడు

अमास అమాంసః, अ० त्रि० दुर्बले బలహీనుఁడు, मासरहिते మాంసములేనిది.

अम्भसस्· అమ్భస్సుః, ऊ० पुं० धूमे పొగ.

अर्पिस అర్పిసః, अ०पुं०हृदये హృదయము;

अग्रमासे 'అగ్రిమాంసమ్' చూ
अर्शस· అర్శసః, अ० त्रिं अर्शोरोगवति మూలవ్యాధిగలవాఁడు
अलस. అలసః, अ० त्रिं सुकुमारे సుకుమారుఁడు, क्रियासु मन्दे అలుచు, సోమరి. पुं० पादरोगभेदे ఒక కాలి జబ్బు वृक्षभेदे వృక్షవిశేషము —सा —సా. आ० स्त्री० हसपद्याम् హంసపాది†.
अवस. అవసః, अ० पुं० सूर्ये సూర్యుఁడు, नृपे రాజు; अर्कपर्णे జిల్లేడు †, पाथेये దారిబత్తెము.
अवासाः అవాసాః, सॖं० त्रिं० दिगम्बरे దిసమొలవాఁడు, बौद्धभेदे ఒక బౌద్ధుఁడు.
असुस्. అసుసూః, ऊं० पुं० बाणे బాణము
अहिंसा అహింసా, आ० स्त्री० त्रिकरणै· परपीडावर्जने హింసింపమి, మనోవాక్కాయములచే నే ప్రాణిని నొప్పింపకుండుట; विष्णुप्रीतिकरे पुष्पविशेषे విష్ణుప్రీతికరమైన ఒక పుష్పము.

स ४ స 4

अग्रमासम् అగ్రమాంసమ్, अ० नं० वृक्कायम् 'వృక్క' చూ
अट्टहास అట్టహాసః, अ०पुं०वीररौद्ररसजात: हासे వీర రౌద్రరసములచేఁ గలిగిన నవ్వు महाहासे పెద్దనగవు; ध्वनिविशेषे పెదబొబ్బ, అరపు. —सी —సీ, न्ं० त्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు. पुं० शिवे శివుఁడు.
?अतिरसः అతిరసః, अ० पुं० भक्ष्यभेदे అటిసె, అటిసియ. —हास. —హాసః, अ० पुं०सशब्दहासे పకపక నవ్వుట.
अधिमासः అధిమాసః, अ० पुं० अधिकमासे అధికమాసము, మలమాసము. —वासः —వాసః, अ० पुं० देवतास्थापनादिकर्मणि దేవతాస్థాపనాదిరూపమైన కర్మ, జలాధివాసము క్షీరాధివాసము మొ निवासे నివాసము, ఉనికి, गन्धमाल्यादिसत्कृतौ గంధమాల్యాదుల సంస్కారము; श्राद्धपूर्वदिने అతివాసము, శ్రాద్ధమునకు ముందటి రోజు.
अनायास. అనాయాసః, अ०पुं०अक्लेशे శ్రమలేమి; प्रयत्नाभावे యత్నింపమి, अल्पप्रयासे మితిగల శ్రమ. त्रिं० प्रयत्नशून्ये ప్రయత్నింపనివాఁడు.
अनुप्रास· అనుప్రాసః, अ०पुं०शब्दालङ्कारविशेषे ఒకశబ్దాలంకారము. —वासः —వాసః, अ० पुं० सौरभे పరిమళించుట, పరిమళము; वस्तिकर्मणि వస్తి, షట్క్రియలలో నొకటి
अन्तर्हास. అన్తర్హాసః, अ०पुं० गूढहासे లోనననవ్వుకొనుట त्रिं०तद्वतिఅదిగలవాఁడు. —वासी —వాసీ, न्० पुं० अन्तेवासिनि అంతేవాసి.
अन्तेवसन् —वासी అన్తేవసన్ —వాసీ. न्ं० न्०पुं०शिष्ये శిష్యుఁడు. त्रिं० समीपस्थे దగ్గఱనున్నవాఁడు.
अपहासः అపహాసః, अ० पुं० अकारणहास्ये నిష్కారణముగా నవ్వుట, చెడునవ్వు.
अपीनसः అపీనసః, अ०पुं० पीनसरोगे పీనసరోగము, పడిసెము.. त्रिं० तद्रहिते అదిలేనివాఁడు.
अप्सरस. అప్సరసః, सॖं० स्त्री० ब० ऊर्वश्यादिस्वर्वेश्यासु అచ్చరలు, వేలుపుమచ్చగంటులు, తెఱఁగంటి యన్నులు, వేల్పుచెలులు, ఊర్వశి మొదలయిన దేవవేశ్యలు, అప్సరసలు.
? अप्सरसा అప్సరసా, आ०स्त्री०स्वर्वेश्यायाम् దేవవేశ్య, అప్సరస.
अभिलास అభిలాసః, अ० पुं० अभिलाषे అభిలాష.
अभ्रमासी అభ్రమాంసీ, ई०स्त्री० जटामास्याम् జటామాంసి †.

अमामसी –मासी –वसी –वासी అమామసీ –మాసీ –వసీ –వాసీ. ఈంसी०अमावास्यायाम् అమావాస్య. అమవస. అమాస.

अमृतसू అమృతసూః, ఊం पुं सुधांशौ చంద్రుడు. सी० देवमातरि అదితి.

अलम्बुसाः అలమ్బుసాః, अं पुं बं देशविशेषे ఒక దేశము.

अवध्वंस అవధ్వంసః, अं पुं परित्यागे పరిత్యజించుట, निन्दने నిందించుట, चूर्णिते పొడిచేయఁబడినది· –भास –భాసః,अं०पुं ज्ञाने జ్ఞానము; प्रकाशे ప్రకాశించుట. मिथ्याज्ञाने భ్రాంతి జ్ఞానము. –हासः –హాసః, अं पुं परिहासे ఎగతాళి, मृदुहासे చిఱునగవు

अविदूसम् అవిదూసమ్, अं नं मेषीक्षीरे గొఱ్ఱెపాలు. –श्वासा –శ్వాసా, आं सीं चिरप्रसुतायां गवि తఱపియావు ?

अश्वोरसम् అశ్వోరసమ్, अं नं मुख्याश्वे ప్రధానమయిన గుఱ్ఱము

स ५ స 5

अग्निनिर्यास. అగ్నినిర్యాసః, अं पुं अग्निजारे 'అగ్నిజారః' చూ

?अङ्घ्रिपनस. అఙ్ఘ్రిపనసః, अं०पुं०शणे వేరుపనస †.

अच्युतावासः అచ్యుతావాసః, अं०पुं० अश्वत्थे రావి †·

अधिकमास. అధికమాసః, अं०पुं०अधिमासे 'అధిమాసః' చూ

अनुरहसम् అనురహసమ్, अं०त्रिं० निर्जनदेशानुगते నిర్జన ప్రదేశము ననుసరించినది, రహస్యము.

अन्ध(न्धा)तमसम् అన్ధ(న్ధా)తమసమ్,अं०नं० गाढान्धकारे కటికి (కాఱు, చిమ్మ)చీఁకటి, नरकभेदे ఒకనరకము. –सा –సా, आं० सीं० रात्रौ రాత్రి.

अन्योन्याध्यास. అన్యోన్యాధ్యాసః, अं० पुं० तादात्म्याध्यासे పరస్పరాధ్యాసము, ఒకదానిధర్మములు మఱొకదానియందు అన్యోన్యము ఆరోపింపఁబడుట.

अमृतरस· అమృతరసః,अं०पुं० परमात्मनि పరమాత్మ; –सा –సా, आं० सीं० कपिलद्राक्षायाम् నల్లద్రాక్ష †.

अम्बुवेतस అమ్బువేతసః, अं०पुं०जलवेतसे నీరుప్రబ్బలి †.

अम्लपनस అమ్లపనసః, अं० पुं० लिकुचे గజనిమ్మ †. –वेतस: –వేతసః, अं० पुं० आम्लवेतसे పుల్లప్రబ్బలి †.

अवतमसम् అవతమసమ్. अं० नं० क्षीणान्धकारे మసక. మసకన, మునిచీఁకటి, చిఱుచీఁకటి.

?अविमरीसम् అవిమరీసమ్. अं०नं०मेषीक्षीरे గొఱ్ఱెపాలు.

स - सं० प्र० స - సం। ప్ర

अपेतराक्षसी అపేతరాక్షసీ,ఈం०सी० तुलस्याम् తులసి †.

अप्रस्तुतप्रशंसा అప్రస్తుత ప్రశంసా. आं०सीं० अलङ्कारविशेषे ఒక అర్థాలంకారము.

अभिनवतामरसम् అభినవతామరసమ్, अं नं० छन्दोभेदे ఒక వృత్తము.

अर्थान्तरन्यास అర్థాన్తరన్యాసః, अं० पुं० अलङ्कारभेदे ఒక అర్థాలంకారము.

अक्षरविन्यास. అక్షరవిన్యాసః, अं०पुं० लिपौ లిపి, వ్రాఁత.

असमञ्जसम् అసమఞ్జసమ్, अं० त्रिं० असमीचीने యుక్తము కానిది. पुं० सगरपुत्रे సగరపుత్రుఁడు.

ह २ హ 2

अंह అంహః, సం० नं० दुःखे దుఃఖము,

स्वधर्मत्यागे స్వధర్మమును విడచుట, पापे పాపము.

अर्ह అర్హ, धा० (अर्हति–यति–यते)पूजायाम् పూజించుట.

अर्हः అర్హః, अ० पु० विष्णौ విష్ణువు; शिवे శివుఁడు. इन्द्रे ఇంద్రుఁడు, गतौगతి, నడక, योग्यत्वे యోగ్యత్వము, पूजने పూజించుట. त्रि० योग्येअరుహుఁడు, యోగ్యుఁడు; पूज्ये పూజనీయుఁడు.

अर्हन् అర్హన్, त्० पु० जिने జినుఁడు; क्षपणे క్షపణకుఁడు; सिद्धे సిద్ధుఁడు, बुद्धे బుద్ధుఁడు; ऋषिभेदे ఒక ఋషి. त्रि० पूज्ये పూజ్యుఁడు.

अर्हा అర్హా, आ० स्त्री० पूजायाम् పూజ.

अह అహ, अव्य० प्रशंसायाम् అహా, ఔరా, స్తుతి; क्षेपणे విసరుట, ప్రేరేపించుట; वियोगे ఎడఁబాటు; विनिग्रहे నిగ్రహించుట, आचारातिशये ఆచారాధిక్యము, पूजायाम् పూజ. धा० (अह्नोति) व्याप्तौ వ్యాపించుట.

अहम् అహమ్, अव्य० अहंकारे అము, అహంకారము. द० त्रि अहंकारे అము, అహంకారము, అహంవృత్తి, अस्मदर्थे నేను; जीवे చిదాభాసుఁడు, జీవుఁడు, नित्योपलब्धिस्वरूपे प्रत्यगात्मनినిత్యానుభవస్వరూపమయిన ప్రత్యగాత్మ.

अहः అహః, न्० न० रात्रौ రాత్రి, दिने దినము, పగలు; विष्णौ విష్ణువు: अहरभिमानिदेवे అహరభిమానిదేవత.

अहि అహి, धा० (अहते) गतौ గమనము, నడక. (अंहयति–ते) आप्यायने 'ఆప్యాయనమ్' చూ॥

अहि. అహిః, इ० पु० सर्पे సర్పము; राहौ రాహువు; पथिके బాటసారి; वञ्चके మోసకాఁడు; आहन्तरि 'అహన్తృ' చూ खले దుష్టుఁడు, वृत्रासुरेవృత్రాసురుఁడు; व्यापके వ్యాపించునది, सूर्ये సూర్యుఁడు; जले నీరు, सीसके సత్తు, సీసము, आश्लेषायाम्ఆశ్లేష, ?वप्रे కోట, रिपौ శత్రువు, वज्रायुधे వజ్రాయుధము. त्रि० व्याप्ते వ్యాపించినది भुवि భూమి, गवि గోవు.

अहे అహే, अव्य० वियोगे ఎడఁబాటు, क्षेपे నింద.

अहो అహో, अव्य० आश्चर्ये అహాహ, అహో, ఆశ్చర్యము; विकल्पात्मकसंशये అవునా కాదా యనెడి సంశయము, विषादे చింత, धिगित्यर्थे తిరస్కారము, शोके దుఃఖము; असूयायाम् అసూయ; करुणायाम् దయ: सम्बोधने పిలుచుట, प्रशंसायाम् పొగడుట,पादपूरणेపాదపూరణము?

ह ३ హ 3

अग्रह. అగ్రహః, अ० पु० अपरिग्रहे 'అపరిగ్రహః' చూ

अजहा అజహా, आ० स्त्री० कपिकच्छवाम् దూలగొండి †.

?अडहु అడహుః, उ०पु० लिकुचेగజనిమ్మ.

अत्यूह అత్యూహః, अ० पु० अतिवितर्के లెస్సగా తర్కించుట; कालकण्ठखगे భరత పక్షి. त्रि० बहुतर्कवति హెచ్చుగా నూహించునది –हा –హా, आ० स्त्री० नीलिकायाम् నీలి †.

अनीह. అనీహః, अ० त्रि० ईहारहिते ఇచ్ఛ లేనివాఁడు, निश्चेष्टे కదలికలేనివాఁడు.

अनेहा అనేహా, स्० पु० काले కాలము, సమయము, दशायाम् అవస్థ, వయస్సు त्रि० अहिंसनीये హింసింపఁదగనివాఁడు.

अन्धाहि. అన్ధాహిః, इ० पु० मीनभेदे ఒక చేప.

अन्यर्हि అన్యర్హి, अव्य० अन्यदेत्यर्थे మఱియొకప్పుడు.

अन्वहम् అన్వహమ్, अव्य० प्रत्यहमित्यर्थे ప్రతిదినము.

अपोहः అపోహః, अ० पु० त्यागे త్యాగము, విడుపు, अतद्व्यावृत्तौ 'అతద్వ్యావృత్తిః' చూ अपोहने 'అపోహనమ్' చూ विपरीततर्के విపరీతమైన తర్కము

अमुर्हि అముర్హి, अव्य० अमुष्मिन् काले అట్టి యీ సమయము.

अरुहा అరుహా, आ० स्त्री० भूधात्र्याम् నేలయుసిరిక †.

अवहः అవహః, अ० पु० वायुविशेषे ఒక వాయువు.

असुहृत् అసుహృత్, द्व० पु० शत्रौ విరోధి.

अहह–हा అహహ–హా, अव्य० अद्भुते అహహ, అహహా అహోహ, ఔరా, ఆశ్చర్యము; खेदे దుఃఖము; परिक्लेशे కష్టము, प्रकर्षे అతిశయము, सबोधने సంబోధించుట

अहिहा అహిహా, न्० पु० इन्द्रे ఇంద్రుఁడు, गरुडे గరుడుఁడు.

?अहोही అహోహీ, अव्य० आश्चर्ये ఆశ్చర్యము

ह ४ హ 4

अग्निरुहा అగ్నిరుహా, आ० स्त्री० भूरिफेनायाम् సంబరేను †.

अग्निवाहः అగ్నివాహః, अ० पु० छागे మేఁక; धूमे పొగ; मेषे పొట్టేలు

?अग्निसहः అగ్నిసహః, अ० पु० मेके కప్ప.

अतिगुहा అతిగుహా, आ० स्त्री० विदारिगन्धायाम् ముయ్యాకు పొన్న †. –रुहा –రుహా, आ० स्त्री० स्थलपद्मिन्याम् మెట్టతామర †.?

–सहः –సహః, अ० त्रि० अतिसहिष्णौ మిక్కిలి యోర్పుగలవాఁడు ?

अनडु(ड्वा)ही అనడు(డ్వా)హీ, ई० स्त्री० गवि ఆవు.

अनुग्रहः అనుగ్రహః, अ० पु० तारकासु నక్షత్రములు, अनुग्रहणे అనుగ్రహించుట, फलदाने ఫలమునిచ్చుట, अनिष्टपरिहारपूर्वकेष्टसाधने అనిష్టపరిహారపూర్వకముగా ఇష్టమును సాధించుట; आनुकूल्ये అనుకూలపడుట.

अनोकहः అనోకహః, अ० पु० वृक्षे వృక్షము.

अन्तर्दाहः అన్తర్దాహః, अ० पु० कोष्ठसन्तापे కడుపులోనిమంట.

? अन्यवाहः. अ० पु० वायसे కాకి.

अपवाहः, అపవాహః, अ० पु० दूरीकरणे తొలఁగించుట, తీసివేయుట; स्थानान्तरप्रापणे అన్యస్థలమునకుఁ జేర్చుట.

अभिग्रहः అభిగ్రహః, अ० पु० आभिमुख्येन योजने యుద్ధాదులలో నెదురుగాఁబోయి యాక్రమించుట, प्रकाशचौर्ये కొల్ల, దోఁపిడి, దోఁపు, దోఁపుడు; गौरवे గౌరవము; युद्धे యుద్ధము, अभियोगे 'అభియోగః' చూ

–द्रोहः –ద్రోహః, अ० पु० अक्रोशे తిట్టు; द्रोहे ద్రోహము, अपकारे అపకారము.

अभ्रलिहः అభ్రంలిహః, अ० पु० वायौ గాలి. त्रि० मेघस्पर्शिनि మేఘములఁ దాకునట్టిది, మిక్కిలియెత్తైనది.

? अभ्ररोहम् అభ్రరోహమ్, अ० न० वैडूर्यमणौ వైడూర్యమణి.

अम्बु(म्भो)रुहम् అమ్బు(మ్భో)రుహమ్, अ० न० जलरुहे పద్మము †.

अम्बुवाहः అమ్బువాహః, अ० पु० मेघे మేఘము, मुस्तके తుంగముస్తెలు †.

? अलिसुहृत् అలిసుహృత్, द्व० पु० कुन्दे మొల్ల †.

अवगाहः అవగాహః, अ० पु० कूपसमीपस्थजलद्रोण्याम् నూతియొద్దనుండు నీళ్ళగాడి; अवलोडने అకళించుట, అకళింత; स्नाने స్నానము; स्नानगृहे స్నానముచేయు గది. अन्तःप्रवेशे లోనఁ బ్రవేశించుట. –ग्रहः

-గ్రహః, అం పుం अनावृष्टयाम् అనావృష్టి, వానలేమి; ज्ञानभेदे జ్ఞాన విశేషము, गजललाटे ఏనుఁగునొసలు, स्वभावे స్వభావము, व्यवधाने వ్యవధానము, విరామము; प्रतिबन्धे అడ్డు; निग्रहे నిగ్రహించుట.

अवग्राह. అవగ్రాహః, అం పుం शापे శాపము, अवग्रहे 'అవగ్రహః'చూ -दाहम् -దాహమ్, అం నం लामज्जके వట్టివేరు†. పుం अवदहने దాహము, దహించుట, కాల్చుట -दोहः -దోహః, అం పుం क्षीरे పాలు, दोहने పిదుకుట, పిండుట. -रोहः -రోహః, అం పుం शाखाशिफायाम् కొమ్మయందుఁ బుట్టిన యూడ; मूलादग्रगतलतायाम् చెట్టు మొదటి నుండి చివరవఱకు ప్రాఁకిపోయిన తీఁగె†, अवतरणे దిగుట; कटयाम् మొల, పిఱుఁదు; लतोद्गमे తీఁగవేయుట, स्वर्गे స్వర్గము.-रोही -రోహీ, న్ం పుం वटे మఱ్ఱి †, सगीतालङ्कारभेदे ఒక సంగీతాలంకారము. త్రిం अवरोहयुते అవరోహ (చూ) ము గలది. -लेहः -లేహః, అం పుం लेह्यौषधे లేహ్యము, ఔషధవిశేషము; जिह्वया आस्वादने నాకుట.

अश्ववाह. అశ్వవాహః, అం పుం सादिनि గుఱ్ఱపురౌతు.

अश्वारोहः అశ్వారోహః, అం పుం अश्वारूढे రౌతు, సాని, సాహిణీ, గుఱ్ఱపు రౌతు. -हा -హా, ఆం స్త్రీం अश्वगन्धायाम् పెన్నేరు †.

असद्ग्रहः అసద్గ్రహః, అం పుం हठे హఠము, దురాగ్రహము; दुष्टग्रहे పాపగ్రహము, मिथ्याज्ञाने మిథ్యాజ్ఞానము.-ग्राह.-గ్రాహః, అం పుం अशुभनिश्चये అమంగళకరమైన నిశ్చయము.

असम्मोहः అసమ్మోహః, అం పుం प्रत्युत्पन्नेषु कर्तव्येष्वव्याकुलतया विवेकेन प्रवृत्तौ కర్తవ్యములు పెక్కులు పైనఁబడినను వ్యాకులతనొందక వివేకముతోఁ బ్రవర్తించుట.

अस्थिस्नेह అస్థిస్నేహః, అం పుం मज्जायाम् ఎముకలలోని క్రొవ్వు.

ह ५ హ 5

अनवग्रह· అనవగ్రహః, అం త్రిం प्रतिबन्धशून्ये ఆటంకములేనిది పుం वर्षप्रतिबन्धाभावे వర్షాటంకములేమి

अन्तःप्रवाहा అన్తఃప్రవాహా, ఆం స్త్రీం सरस्वतीनद्याम् సరస్వతీనది.

अन्तर्विगाह అన్తర్విగాహః, అం పుం अन्तः प्रवेशे లోపల ప్రవేశించుట.

अपरिग्रह· అపరిగ్రహః, అం పుం असग्रहे సంగ్రహింపమి; अस्वीकारे స్వీకరింపమి, परिव्राजि సంన్యాసి త్రిం परिग्रहहीने పరిగ్రహములేనివాఁడు.

¹अपहलिह· అపహంలిహః, అం పుం बलीवर्दे ఎద్దు.

अस्थिविग्रह అస్థివిగ్రహః, అం పుం नन्दिकेश्वरे నందికేశ్వరుఁడు, अमासले బక్క చిక్కినవాఁడు.

अहिविषहा అహివిషహా, న్ం పుం नागच्छदायाम् నల్లవిష్ణుక్రాంత†.

क्ष २ క్ష 2

अक्ष. అక్షః, అం పుం रुद्राक्षे రుద్రాక్షము†; इन्द्राक्षे ఇంద్రాక్షము†; भद्राक्षे భద్రాక్షము†; ज्ञाने జ్ఞానము; सर्पे పాము, व्यवहारे వ్యవహారము, विभीतके తాండ్ర†, षोडशमाषतुलामाने పదునాఱు మాషముల(ఎనుబది గురిగింజల) యెత్తు గలది; जात्यन्धे పుట్టుగ్రుడ్డి गरुडे గరుత్మంతుఁడు, रावणसुते రావణుని ఒక కొడుకు, पाशके కవఱ, పాచిక; कर्षचक्रे కత్తులసాన; व्याप्तौ వ్యా

పించుట, आत्मनि ఆత్మ; केशे తలవెంట్రుక, कटे చాప; परिपणे మూలధనము, द्यूतभेदे ఒకజూదము; रथचक्रे బండి చక్రము, शकटे బండి, आत्मज्ञे ఆత్మవేత్త; ज्ञातार्थे తెలియఁబడిన యర్థము (సంగతి), भल्लूके ఎలుఁగు బంటి; नारिकेलशिरसि కొబ్బరిచెట్టు మొవ్వు; नाभ्ये బండియిరుసు నం इन्द्रिये ఇంద్రియము, सौवर्चले సౌవర్చలలవణము, तुत्थे మైలుతుత్తము; तुषे పొల్లు, नेत्रे కన్ను, राशिचक्राङ्गे రాశిచక్ర-అవయవము.

अक्षि అక్షి, इं नं नेत्रे కన్ను.

अक्षी అక్షీ, नं पुं रथे రథము.

अक्षू అక్షూ, धा० (अक्षति, अक्ष्णोति) व्याप्तौ వ్యాపించుట

क्ष ३ క్ష 3

अचक्षुः అచక్షుః, सं पुं मन्दचक्षुषि మందదృష్టిగలవాఁడు; अन्धे గుడ్డి.

अध्यक्षः అధ్యక్షః, अं त्रिं नियन्तरि నియమించువాఁడు; व्यापके వ్యాపించినవాఁడు ग्रामाद्यधिकारिणि గ్రామాదుల యధికారి, प्रत्यक्षे గోచరమైనట్టి విషయము; ज्ञाने జ్ఞానము पुं क्षरिकायाम् పాల †

अनिक्षुः అనిక్షుః, उं त्रिं इक्षुसदृशे చెఱకువంటిది చెఱకుకానిది; कृष्णेक्षौ నల్లచెఱకు.

अन्वक्षम् అన్వక్షమ్, अं त्रिं अनुगते కూడవెళ్ళునది; प्रत्यक्षे ఎదుటనున్నట్టిది अव्यं अक्ष्णोस्समीपे కంటియెదుట.

अन्वेक्षा అన్వేక్ష, आं स्त्रीं अन्वेषणे వెదకుట, विचारणे విచారించుట.

अपाक्षम् అపాక్షమ్, अं त्रिं प्रत्यक्षे ప్రత్యక్షము, గోచరమగునట్టిది.

अपेक्षा అపేక్ష, आं स्त्रीं कार्यनिमित्तयोरन्योन्याभिसम्बन्धे కార్యకారణములకుఁగల పరస్పర సంబంధము. ఒకదానిని బట్టి మఱొకదానికిఁ గల యునికి; इच्छायाम् కోరిక, अनुरोधे 'అనురోధః' చూ

अब्भक्ष. అబ్భక్షః, अं पुं जलव्याले నీరుపాము. त्रिं जलाहारिणि జలమే ఆహారముగాఁ గలవాఁడు.

?अवाक्ष. అవాక్షః, अं त्रिं रक्षके రక్షించునట్టివాఁడు.

अवेक्षा అవేక్ష, आं स्त्रीं अवधाने హెచ్చరిక, दर्शने చూచుట, जागरणे మెలకువ.

क्ष - सं० प्र० క్ష - సం ప్ర।

?अग्निवृक्ष. అగ్నివృక్షః, अं पुं विकङ्कते కానరేగుచెట్టు.

अङ्गरक्षा అఙ్గరక్ష, आं स्त्रीं कञ्चुके అంగరేకు, చొక్కాయ.

अत्यध्यक्षम् అత్యధ్యక్షమ్, अं त्रिं अतीन्द्रिये ఇంద్రియములకు గోచరముకానిది.

अदभ्रचक्षुः అదభ్రచక్షుః, सं नं ज्ञाननेत्रे జ్ఞానమనెడి కన్ను.

अनपेक्ष అనపేక్షః, अं त्रिं निरपेक्षे అపేక్ష (ఆశ) లేనివాఁడు,

अनुजिघृक्षा అనుజిఘృక్ష, आं स्त्रीं अनुग्रहीतुमिच्छायाम् అనుగ్రహింపవలెననెడి కోరిక.

-क्षुः -క్షుః, उं त्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు

अन्तरि(री)क्षम् అన్తరి(రీ)క్షమ్, अं नं. आकाशे ఆకాశము, మిన్ను भूलोकस्वर्गयोर्मध्यवर्तिनि आकाशप्रदेशे భూమికిని స్వర్గమునకును నడుమనుండు ఆకాశప్రదేశము.

?अन्तरिक्षक्षित् అన్తరిక్షక్షిత్, तं पुं वायौ వాయువు.

अपरपक्ष అపరపక్షః, अं पुं कृष्णपक्षे కృష్ణపక్షము, शेषपक्षे రెండింట మిగిలిన పక్షము

अपरोक्षम् అపరోక్షమ్, अं त्रिं प्रत्यक्षे

ప్రత్యక్షము, ఇంద్రియములకు గోచరమగు నట్టిది.

अप्रत्यक्षम् అప్రత్యక్షమ్. అం త్రిం अतीन्द्रिये ఇంద్రియములకు గోచరముకానిది.

अमूदृक्षम् అమూదృక్షమ్, అం త్రిం अमूदृशे అటువంటిది ఇటువంటిది.

अम्लवृक्ष· అమ్లవృక్షః, అం పుం चिञ्चायाम् చింత చెట్టు

अवलक्ष అవలక్షః,అం పుం శ్వేతే తెల్లుపువన్నె. త్రిం तद्वति తెల్లనిది.

अस्थिभक्ष అస్థిభక్షః, అం పుం శ్వం पक्षिभेदे ఒక పక్షి, शुनके కుక్క

अक्षवृक्ष అక్షవృక్షః, అం పుం रुद्राक्षवृक्षे రుద్రాక్షల చెట్టు.

आ १ ఆ 1

आ ఆ. ఆం सी॰ उमायाम् పార్వతి, इज्यायाम् యాగము.

आ ఆ, अव्य॰ करुणायाम् దయ; स्मृतौ స్మరించుట, वाक्ये వాక్యము, वाक्यपूरणे వాక్యపూరణము; आक्षेपे ఆక్షేపించుట, अद्भुते ఆశ్చర్యము, हर्षे సంతోషము, भावनायाम् భావించుట; निन्दायाम् నిందించుట, वितर्के సంశయము; कोपसंगतो కోపసంబంధము, समुच्चये సముచ్చయము, स्वीकारे అంగీకరించుట; ईषदर्थे కొంచెము, क्रियायोगे ఉపసర్గ सीमायाम् హద్దు,व्याप्तौ వ్యాపించుట, नारायणबीजे నారాయణబీజము.

आ. ఆః, अव्य॰ अपाकरणे తొలిసివేయుట, कोपे కోపము, तापे తాపము, स्मरणे తలంచుట, दुःखे దుఃఖము. शान्त्याम् శమము, శాన్తి, वैराग्ये వైరాగ్యము· क्रोधाविष्करणे కోపమును వెళ్ళగ్రక్కుట; न चक्रमणि నీచకార్యము. तर्जने అదలించుట; प्रभायाम् కాంతి; सम्बुद्धौ సంబోధించుట, प्रयोगे ప్రయోగించుట. विमलाचारे సదాచారము; मुख्ये ముఖ్యము.

आ ఆః, ఆం పుం पदे పదము, స్థానము, घटे కుండ, भवे భావము. సత్త, ఉనికి, परितपे పరితాపము, पितामहे బ్రహ్మ. महेश्वरे శివుడు, पूजायाम् పూజించుట, माङ्गल्ये సత్కార్యాచరణము

आङ् ఆఙ్. అవ్యం (पदयोगे एतेष्वर्थेषु ఆ యాపదముతోఁ జేరినప్పుడు ఈయర్థములు) ईषयर्थे కొంచెము.अभिव्याप्तौ(तेनसहेत्यर्थे) దానితోఁగూడ అంతవఱకుఅనుట; पर्यन्तार्थे (तेनविनेत्यर्थे) అది తప్ప అంతవఱకు అనుట; (क्रियायोगे एतेष्पर्थेषु ధాతువుతోఁ జేరినప్పుడుఈయర్థములు) उद्गमे పైకివచ్చుట, ग्रहणे గ్రహించుట. తీసికొనుట आधर्षे కోపగించుట; आश्लेषे కౌఁగలించుట; शापे తిట్టుట; अभिकाङ्क्षणे కోరుట, अवष्टम्भे తదేకశరణత్వము; कालयापने కాలము గడపుట, उत्कण्ठायाम् తహతహ; निकटत्वे సమీపము, स्पर्धायाम् ద్వేషము, आवापे విత్తుట, निषेधे నివారించుట, विनामे వంచుట, बन्धने కట్టుట; वधे వధించుట. स्नाने స్నానము, सस्थायाम् హద్దు सम्प्रदाये సంప్రదాయము, दर्शने చూచుట. विमर्शने విమర్శించుట, विज्ञाने విజ్ఞానము; ज्ञापने తెలియఁజేయుట, पारतन्त्र्ये పరాధీనమగుట; त्यागे త్యాగము; नियोगे ఆజ్ఞాపించుట, भूषायाम् అలంకారము; सम्भाषणे సంభాషించుట; आलेख्ये చిత్తరువు; आभिमुख्ये ఎదురుగా నుండుట; आक्रमणे ఆక్రమించుట,वृत्तौ వృత్తి. జీవనోపాయము,

आवृतौ పలుమాఱు, అభ్యాసము, प्रापणे పొందించుట, प्रतिश्रवे అంగీకారము, विस्तृतौ విస్తారము, विस्रम्भे నమ్మకము, अभिविधौ అభివిధి, దానితోఁగూడ; उद्योगे ప్రయత్నము, सम्भ्रमे తొట్రుపాటు; अभ्यवहारे తినుట; आह्वाने పిలుచుట, आवरणे కప్పుట, स्थाने స్థానము, आम्नायाम् పూరించుట, ఊఁదుట; पूजायाम् పూజ श्रमे శ్రమ, అలసట; उक्तौ మాట, दु खे దుఃఖము, आनन्दे సంతోషము, सञ्चये సమూహము

आत् అత్. अव्य० अनन्तरमित्यर्थे తరువాత.

आम् అమ్, अव्य० अङ्गीकारे అంగీకరించుట, ज्ञाने జ్ఞానము. निश्चये నిశ్చయము; स्मृतौ స్మరణ; प्रतिवचने ఒదులు చెప్పుట; आकर्षणात्मके सर्वगते बीजे ఆకర్షణాత్మకము సర్వగతమునగు నొక బీజాక్షరము; पाशे పాశము.

क २ క 2

आकीम् అకీమ్, अव्य० वर्जने విడుపు, वितर्के సంశయము.

आके అకే, अव्य० समीपे దగ్గఱ; दूरे దూరము.

आर्किः అర్కిః. इ० पु० अर्कपुत्रे (सुग्रीवे) సుగ్రీవుఁడు; शनैश्चरे శని; यमे యముఁడు, कर्णे కర్ణుఁడు. वैवस्वतमनौ వైవస్వతమనువు.

आर्की అర్కీ. ई० स्त्री० यमुनानद्याम् యమునానది.

क ३ క 3

अग्निकम् అగ్నికమ్. अ० त्रि० अग्निसम्बन्धिनि అగ్నిసంబంధమైనది.

आङ्गिकम् అఙ్గికమ్. अ० त्रि० भावव्यञ्जके भ्रूविक्षेपादिके భావమునువ్యక్తముచేయు కనుబొమ్మల కదలిక మొ हावादौ స్త్రీలచేష్ట విశేషము, पु० मार्दङ्गिके మృదంగమును వాయించువాఁడు.

आचके అచకే. अव्य० इच्छायाम् కోరిక.

आङ्गक అఙ్గకః अ० त्रि० अङ्गदेशभवे అంగదేశమునఁ గలిగినది

आच्छुकः అచ్ఛుకః, अ० पु० वृक्षे వృక్షము

आजकम् అజకమ్, अ० न० अजसमूहे మేఁకలమంద

आटकः అటకః, अ० पु० धूम्याटे కూఁకటిమూఁగ; चटके ఊరఁబిచ్చుక. –का –కా, आ० स्त्री० अङ्गारदीपिकायाम् కొలిమితిత్తి మొదట నుండెడిసరము. –ङ्कः –ఙ్కః, अ० पु० प्रतिबन्धे అఁక, అడ్డంకి, అడ్డగింత. అఁకట్టుట, అడ్డగించుట. అఁకపెట్టుట. అఁపుట, అఁగజేయుట, అటకాపు, అటకాయింపు. అడ్డు.

आटिक. అటికః, अ० त्रि० गमनप्रवृत्ते వెడలనుంకించినవాఁడు. –की –కీ, ई० स्त्री० अनागतार्तवायाम् సమర్తాడని పడుచు.

आढक అఢకః, अ० पु० प्रस्थचतुष्टये తూము. त्रि० प्रस्थचतुष्टयपरिमाणे తూమెఁడు. पु० धान्यभेदे కందులు. –की –కీ, ई० स्त्री० तुवरिकायाम् తొవరిమన్ను, तुवरीधान्ये కందులు.

आणकः–का అణకః–కా, अ०प्स०अनयाम् అణ. त्रि० अधमे అధముఁడు. अ० न० रतिभेदे రతివిశేషము.

आतक అతకః, अ० त्रि० सततगमनयुक्ते ఎల్లప్పుడు సంచరించువాఁడు. पु० सर्पभेदे ఒక పాము.

आतङ्कः అతఙ్కః. अ० पु० भये భయము; मुरजध्वनौ మద్దెలమ్రోఁత, सतापे సంతాపము, ज्वरे జ్వరము; रोगे రోగము; सशये సందేహము. आतञ्चने పాలలోతోడుపేయుట.

आनकः. అనకః, अ० पु० पटहे తప్పెట,

भेर्याम् భేరి; मृदङ्गे మద్దెల, नदन्मेघे ఉఱుము మేఘము.

आन्तिका ఆన్తికా. आ० स्त्री० अन्तिकायाम् పెద్దయ్య; अग्रजायाम् అక్క.

आन्धकम् ఆన్ధకమ్, अ० न० पाताले పాతాళ లోకము; अन्धसमूहे గ్రుడ్డివాండ్రగుంపు. —की —కీ, ई० स्त्री० नैर्ऋतविदिशि నిర్‌ృతి మూల.

आपाकः ఆపాకః, अ० पु० कुम्भकारस्य मृत्पात्रपचनस्थाने కుమ్మరావము, ఆవము, ईषत्पाके కొంచెముగా పక్వమగుట.

आफूकम् ఆఫూకమ్, अ० न० अहिफेने నల్లమందు.

आब्दिक ఆబ్దికః, अ० पु० वेणुभे పిల్లన గ్రోవినూఁదువాఁడు. त्रि० वार्षिके వార్షికము, సంవత్సరాంతమున జరగునది. प्र० श्राद्धविशेषे శ్రాద్ధవిశేషము, తద్దినము.

आभ्रिकः ఆభ్రికః, अ० पु० काष्ठकुद्दालेन खननकर्तरि కొయ్యగుద్దలితోఁద్రవ్వువాఁడు.

आम्लिका ఆమ్లికా. आ० स्त्री० चिञ्चायाम् చింత†; अम्लोद्गारे పులిత్రేఁపు.

आरूक. ఆరూకః, अ० पु० वीरसेने వీరసేనము, ఉర్లగడ్డ†.

आर्चिकः ఆర్చికః, अ० पु० ऋचां व्याख्याने ఋక్కుల వ్యాఖ్యానము; तद्ग्रन्थे ఆట్టి గ్రంథము; सामभेदे సామవిశేషము. त्रि० ऋग्भवे ఋక్కులయందుఁ గలిగినట్టిది.

आर्चीकः ఆర్చీకః, अ० पु० गिरिभेदे ఋచీక పర్వతము. त्रि० तत्र जाते అందుఁగలిగినది

आर्जकः ఆర్జకః, अ० पु० सम्पादके సంపాదించువాఁడు, अर्जके తెల్లగగ్గెర†.

आर्थिकः ఆర్థికః, अ० पु० अर्थग्राहके ధనము తీసికొనువాఁడు. त्रि० अर्थसबन्धिनि అర్థము(ధనము) నకు సంబంధించి నట్టిది; अर्थयुक्ते అర్థముతోఁగూడినది.

आर्द्रक ఆర్ద్రకః, अ० पु० विश्वदेवविशेषे విశ్వదేవతలలో నొకఁడు, कीटभेदे ఆర్ద్ర పురుగు. न० शृङ्गबेरे అల్లము†.

आर्द्धिक. ఆర్ధికః, अ०पु० कृषके సేద్యకాఁడు, अम्बष्ठे మంగలి.

आर्धिकम् ఆర్ధికమ్. अ० त्रि० अर्धसम्बन्धिनि సగమునకు సంబంధించినది, अर्धभवे సగమునుండి కలిగినది.

आर्यक ఆర్యకః, अ० त्रि० पितामहे తండ్రి తండ్రి; मातापहे తల్లి తండ్రి त्रि० आर्ये 'ఆర్యః' చూ

आर्य (र्यि) का ఆర్య (ర్యి) కా, अ० स्त्री० आर्यस्त्रियाम् ఆర్య (ఉత్తమ) స్త్రీ.

आलकः ఆలకః, अ० पु० महानील्याम् పెద్దనీలి†. न० हरिताले అర్దళము. त्रि० अनल्पे అల్పముగానిది, श्रेष्ठे శ్రేష్ఠుఁడు.

आलुक ఆలుకః, अ०पु० शेषनागे శేషసర్పము; एलेये నూఁగుదోస†; अलाब्वाम् ఆనుఁగు, సొర†, न० मूलविशेषे ఆలుగడ్డ. ఉర్లగడ్డ. బంగాళాదుంప†. —की —కీ, ई० स्त्री० रक्तालुप्रभेदे చిలగడదుంప, గెనుసుగడ్డ†

आलूकम् ఆలూకమ్, अ० न० आलुके ఆలుగడ్డ. ఉర్లగడ్డ†, एलेये నూఁగుదోస†.

आलोक ఆలోకః, अ०पु० दर्शने చూచుట; प्रकाशे వెలుఁగు; वन्दिभाषणे స్తుతి, చిత్తగింపులు.

आविकः ఆవికః, अ० पु० कम्बले కంబడి, గొంగడి, ధావళి. त्रि० मेषसम्बन्धिनि గొఱ్ఱె సంబంధమైనది.

आवुक ఆవుకః, अ० पु० नाट्योक्तौ पितरि నాట్యోక్తియందు తండ్రి.

आशक ఆశకః, अ०त्रि० भक्षके తినువాఁడు; भोगयुक्ते భోగముగలవాఁడు.

आशङ्का ఆశఙ్కా, आ० स्त्री० भये భయము;

ईषद्विनर्के ఇంచుక సంశయము, अनिष्टचिन्तने అనర్థమును తలఁచుట, सन्देहे సంశయము.

आश्विक. ఆశ్వికః, अं० त्रिं० अश्वस्यहारके గుఱ్ఱమును తోలుకొని పోవువాఁడు, अश्वारूढे గుఱ్ఱమెక్కువాఁడు, अश्वसम्बन्धिनि అశ్వసంబంధమైనది.

आसिकः ఆసికః, अं० त्रिं० खड्गधारिणे కత్తి బట్టినవాఁడు. —का —కా, आं० स्त्रीं० पर्यायेण उपवेशने ఒకరితరువాత ఒకరు వంతులుగా కూర్చుండుట.

आसेकः ఆసేకః, अं०पुं० सेचने తడుపుట; सम्यक् सेचने చక్కఁగా తడుపుట.

आस्तिकः ఆస్తికః, अं० त्रिं० श्रद्धायुक्ते గురు వేదశాస్త్ర వాక్యములయందు విశ్వాసముగలవాఁడు, ఆస్తికుఁడు. पुं० आस्तीके 'ఆస్తీకః' చూ

आस्तीक. ఆస్తీకః, अं०पुं० जरत्कारुमुनेस्सूनौ జరత్కారుఁడనుముని-కొడుకు. नं० पर्वविशेषे భారతమునందొకపర్వము.

आस्थिकः ఆస్థికః, अं० पुं० वज्रायुधे వజ్రాయుధము. त्रिं० अस्थिसम्बन्धिनि ఎముకలకు సంబంధించినది.

आस्माकः ఆస్మాకః, अं० त्रिं० अस्मत्सम्बन्धिनि మాది మనది.

आहिक. ఆహికః, अं० पुं० पूरकवाद्यभेदे నోటితోమ్రోఁగునట్టి సర్పాకారముగల యొక వాద్యము, पाणिनिमुनौ పాణిని మహర్షి, केतुग्रहे కేతుగ్రహము.

आहुकः ఆహుకః, अं० पुं० श्रीकृष्णजनके వసుదేవుఁడు.

आह्निकम् ఆహ్నికమ్, अं० त्रिं० एकदिननिर्वर्त्ये ఒకరోజు సాధింపఁదగినది, दिनभवे దినమందుఁగలిగినది, भृत्यभेदे ఒకరోజునకు వచ్చెడి కూలివాఁడు. नं० नित्यक्रियायाम् నిత్యకృత్యము, స్నానము సంధ్య మున్నగునవి; वेतनभेदे ఒక రోజునకు ఇచ్చెడి కూలి. प्रकरणे గ్రంథభాగము, ప్రకరణము. पुं० ज्वरभेदे ఒక్కరోజుండెడి జ్వరము.

आक्षिकः ఆక్షికః, अं० त्रिं० द्यूतकारे జూదరి.

क ४ క 4

आकरिक. ఆకరికః, अं०त्रिं० आकरेषुनियुक्ते గనులమీఁది యధికారి. —र्षिकः —ర్షికః, अं० पुं० अयस्कान्ते సూదంటుఱాయి. त्रिं० आकर्षणकर्तरि ఆకర్షించునది. —ल्पकः —ల్పకః, अं० पुं० तमोमोहग्रन्थौ తమోరూపమగు మోహగ్రంథి, అవివేకమనెడి ముడి; चिन्ताकर्मणि చింతాకార్యము; उत्कण्ठायाम् తహతహ, मुदि ప్రీతి, సంతోషము. —षिक —షికః, अं० त्रिं० आकषे कुशले సానబట్టుట (ఒరపిడి) యందు సమర్థమైనది. —स्मिकम् —స్మికమ్, अं० त्रिं० अकस्माद्भवे అకస్మాత్తుగాఁగలిగినట్టిది.

आकालिकम् ఆకాలికమ్, अं० त्रिं० क्षणिके క్షణికము; अकालोत्पन्ने అకాలమందుఁగలిగినది. —की —కీ, ईं० स्त्रीं० विद्युति మెఱుపు.

आक्रन्दिक ఆక్రన్దికః, अं० त्रिं० दुःखिना रोदनस्थानधावके ఏడ్చునట్టి వారుండు చోటికిఁ బరుగెత్తువాఁడు.

आखनिक. ఆఖనికః, अं० पुं० सूकरे పంది; चोरे దొంగ; मूषके ఎలుక. त्रिं० खननकर्तरि త్రవ్వెడివాఁడు.

आखेटकः ఆఖేటకః, अं० पुं० मृगयायाम् వేఁట —टिकः —టికః, अं० पुं० विश्वकद्रौ వేఁటకుక్క

आख्यानकम् ఆఖ్యానకమ్, अं०नं० आख्याने ఆఖ్యానము. —नकी —నకీ, ईं० स्त्रीं० वृत्तभेदे ఒకవృత్తము.—यक —యకః, अं०पुं०

परोक्तिकथके दूते పరులనినదితెలిపెడిదూత. त्रि० कथके వివరించి చెప్పెడివాఁడు. –यिका –యికా, आ० स्त्री० उपलब्धार्थ हर्षचरितादिग्रन्थेषु వాస్తవ విషయము గల హర్షచరితాదిగ్రంథములు त्रि० कथके కథకుఁడు, కథచెప్పెడివాఁడు.

आगन्तुक. ఆగన్తుకః, अ० पु० अतिथौ అతిథి, अकस्मादागते అకస్మికముగా వచ్చినట్టిది; आगमनशीले వచ్చునట్టి స్వభావము గలది.

आघट्टकः అఘట్టకః, अ० पु० रक्तापामार्गे ఎఱ్ఱయుత్తరేను; त्रि० चालके కదలించునది.

आङ्कुशिक అఙ్కుశికః, अ० त्रि० अङ्कुशधारिणि అంకుశముధరించినవాఁడు.

आचार्यकम् ఆచార్యకమ్, अ० न० अध्यापककर्मणि అధ్యాపకత్వము, ఆచార్యునికర్మ.

आज्ञापकः ఆజ్ఞాపకః, अ० त्रि० आज्ञाकर्तरि ఆజ్ఞాపించు (ఆనతిచ్చు) వాఁడు

आटविकः ఆటవికః, अ० त्रि० अरण्यचारिणि అడవిలోఁ దిరుగునట్టిది; सेनाभेदे సేనావిశేషము.

आढकिकम् ఆఢకికమ్, अ०त्रि० आढकव्रीह्यादिवापयोग्यक्षेत्रे తూమెఁడు విత్తులు విత్తఁదగిన పొలము.

आत्मलोक. ఆత్మలోకః, अ० पु० स्वस्वरूपे ఆత్మలోకము, స్వస్వరూపము.

आत्यन्तिकम् ఆత్యన్తికమ్, अ० त्रि० अन्तरहिते అనంతము, మేరలేనిది; नित्ये నిత్యమయినది, अतिशयेन जाते లెస్సగా కలిగినది. –यिक. –యికః, अ०त्रि० नाशकारिणि నశింపఁజేయునది.

आत्रेयिका ఆత్రేయికా, आ०स्त्री० ऋतुमत्याम् ముట్టుది, ऋतुस्नातायाम् ముట్టుస్నానము చేసినట్టిది.

आधर्मिकः ఆధర్మికః, अ० त्रि० अधर्मशीले పాపి, అధర్మశీలుఁడు.

आधानिकम् ఆధానికమ్, अ०न० गर्भाधानसंस्कारे గర్భాధాన సంస్కారము –रिका –రికా, आ०स्त्री० धार्याम् కోరింద; आधातौ ఎఱ్ఱజెట్టి.

आधुनिकः ఆధునికః, अ० त्रि० इदानींतने నవ్యము, ఇప్పటిది, క్రొత్తది.

आध्यात्मिकम् ఆధ్యాత్మికమ్, अ० त्रि० मनशरीरमधिकृत्य प्रवृत्ते दुःखे మనశ్శరీరములఁ బట్టి కలిగినదుఃఖము, శోకము మోహము మొ आत्मसंबन्धिनि ఆత్మసంబంధమైనది –पक –పకః, अ० पु० अध्यापके అధ్యాపకుఁడు. –यिक –యికః, अ०पु० अधीतवेदे వేదమును చదువుకొనినవాఁడు –सिक –సికః, अ० त्रि० अध्यासजनिते భ్రమకల్పితము, మిథ్య

आन्दोलकः ఆన్దోలకః, अ०त्रि० दोलनकर्तरि ఊఁచెడి (ఊఁగించు) వాఁడు, –लिका –లికా, आ० स्त्री० आन्दोले అందలము, పల్లకి; डोलायात् ఊయెల.

आन्धसिक ఆన్ధసికః, अ० त्रि० पाचके వంటవాఁడు.

आन्वयिकः ఆన్వయికః, अ० त्रि० सत्कुलप्रसूते గొప్పవంశమునఁ బుట్టినవాఁడు.

आन्वाहिकम् ఆన్వాహికమ్, अ०त्रि० दैनन्दिने ప్రతిదినము ఉండునట్టిది.

आन्वीक्षिक ఆన్వీక్షికః, अ० त्रि० अनुकूले అనుకూలమైనది. –क्षि की –క్షికీ ई०स्त्री० गौतमप्रणीताया तर्कविद्यायाम् గౌతమప్రణీతమైన తర్కవిద్య, दुर्गायाम् దుర్గ

आपच्चिक. ఆపచ్చికః, अ०त्रि० आपच्छेदके ఆపదలఁబాపువాఁడు. –णिकः –ణికః, अ०पु० वणिजि వర్తకుఁడు; राजग्राह्यापणकरे అంగడిమీఁదిపన్ను. –तिकः –తికః अ० पु० श्येने డేగ. –निक –నికః, अ०

पुं० इन्द्रनीलमणौ ఇంద్రనీలమణి, किराते బోయవాఁడు.

आपादक. ఆపాదకః, अ० त्रि० उत्पादके కలిగించునది.

आपूपिक: ఆపూపికః, अ० त्रि० भक्ष्यकरे పిండివంటలు చేయువాఁడు, अपूपयोग्यपिष्टादौ అప్పముల కుపయోగపడు పిండి మొ अपूपविक्रेतरि అప్పములమ్మువాఁడు. अपूपभक्षके అప్పములఁ దినువాఁడు. नं० अपूपसमूहे అప్పముల కుప్ప.

आपेक्षिकम् ఆపేక్షికమ్, अ० त्रि० अपेक्षया प्राप्ते అపేక్షచే కలిగినట్టిది. (నిరపేక్షము గానిది)

आभाणक ఆభాణకః, अ० पुं० अमूलकलोकप्रवादे నిరాధారమైన జనవాక్యము.

आमलक· ఆమలకః, अ० त्रि० धात्र्याम् ఉసిరి, ఉసిరిక, నెల్లి†.

आमुत्रि (ष्मि)कम् ఆముత్రి (ష్మి) కమ్, अ० त्रि० पारलौकिके పరలోకసంబంధమైనది

आम्रातक: ఆమ్రాతకః, अ० पुं० कपीतने అంబాళము, వల్లమామిడి†.

आयल्लकम् ఆయల్లకమ్, अ० नं० उत्कण्ठायाम् తహతహ; विरहे విరహము.

आयुधिक ఆయుధికః, अ० पुं० आयुधजीविनि ఆయుధముఁబట్టి జీవించువాఁడు.

आरण्यक ఆరణ్యకః, अ० पुं० वेदभागभेदे ఒకవేదభాగము. नं० वनपर्वणि వనపర్వము, अरण्यकाण्डे అరణ్యకాండము. त्रि० अरण्यभवे అరణ్యమునఁ గలిగినట్టిది

आरात्रिकम् ఆరాత్రికమ్, अ० नं० नीराजनकर्मणि నీరాజనక్రియ, ఆ(హా)రతి, నివ్వాళి, नीराजनामत्रे నీరాజనమిచ్చెడిపాత్ర —लिक —లికః, अ० त्रि० पाचके వంటచేయువాఁడు; जिह्मगामिनि వంకరగాఁబోవునది.

आरोपक ఆరోపకః, अ० त्रि० आरोपणकर्तरि ఆరోపించువాఁడు మొలపించువాఁడు.

—हक: —హకః, अ० त्रि० अरोहणकर्तरि ఎక్కువాఁడు, రౌతు.

आलानिकम् ఆలానికమ్, अ० नं० आलाने 'ఆలానమ్' చూ.

आलिन्दकि ఆలిన్దకిః, इ० पुं० चिकोडे ఉడుత.

आलीढकम् ఆలీఢకమ్, अ० नं० तर्णकानाक्रन्दने దూడల యాట. त्रि० आलीढे 'ఆలీఢమ్' చూ

—नकम् —నకమ్, अ० त्रि० 'आलीने' 'ఆలీనమ్' చూ

आवरक· ఆవరకః, अ० पुं० अपवरके గది. त्रि० आच्छादके కప్పునట్టిది మూఁత; आच्छादने కప్పు ముసుఁగు. —र्तक: —ర్తకః, अ० पुं० मेघनायकविशेषे ఒక మేఘనాయకుఁడు, आवर्ते సుడి. त्रि० पुन पुनः चालके మరల మరల నడపునది.

—र्तकी —ర్తకీ, ई० स्त्री० लताविशेषे ఒకలత.

—र्तिक: —ర్తికః, अ० त्रि० आवर्ताकारे ॰पादौ సుడివలెతిరిగెడి ధూపము మొ

—श्यकम् —శ్యకమ్, अ० नं० अवश्यभावे అక్కఱ నియమముగా ఉండుట. त्रि० नियते నియమము గలది; अवश्यकर्तव्ये నియమముగా చేయవలసినది; निरवकाशे అవకాశములేనిది.

आवापक: ఆవాపకః, अ० पुं० प्रकोष्ठाभरणे ముంజేతినగ, మురుగులు గాజులు మొ त्रि० आवपनकर्तरि విత్తువాడు గొఱుగువాఁడు. —पिक —పికః, आवापे साधौ విత్తు (గొఱుగు)ట యందు ఉపయుక్తమైనది.

आवेदक ఆవేదకః, अ० त्रि० निवेदयितरि విన్నవించుకొనువాఁడు; वादिनि వాది.

—शिक· —శికః, अ० त्रि० अतिथौ అతిథి; बन्धौ బంధువు; असाधारणे ముఖ్యము.

—ष्टक: —ష్టకః, अ० पुं० प्राचीरादौ కంచె కోట మొ

आव्रीडकः ఆవ్రీడకః, अ० पु० निर्लज्जदेशे సిగ్గులేని దేశము.

आशिषिकः ఆశిషికః, अ० त्रि० आशिषा चरति ఆశీర్వదించు స్వభావముగలవాఁడు.

आश्मरिकः ఆశ్మరికః; अ० पु० अश्मर्याम् 'అశ్మరి' చూ

आश्रमिकः ఆశ్రమికః, अ० त्रि० आश्रमयुक्ते ఆశ్రమముగలవాఁడు.

आश्वत्थिकः ఆశ్వత్థికః, अ०पु० आश्वयुजे ఆశ్వయుజమాసము.

आश्वासकः ఆశ్వాసకః, अ० त्रि० आश्वासकारिणि ఓదార్పువాఁడు.

आस्थायिका ఆస్థాయికా, आ० स्त्री० आस्थाने स्थिते ఆస్థానమునందుండుట.

आस्फोटकः ఆస్ఫోటకః, अ० पु० शैलपं लौ గొండగోఁగు †. त्रि० आस्फोटनकर्तरि బాహువులు చఱచుకొనువాఁడు. —तकः —తకః, प०पु० आस्फोते 'ఆస్ఫోతః,చూ

आहिण्डिकः ఆహిండికః, अ० पु० निषादेन वैदेह्यां जनिते బోయవానికి బట్టుదానివలనఁ బుట్టినవాఁడు.

आह्वायकः ఆహ్వాయకః, अ० त्रि० आह्वानकर्तरि ఆహ్వానించువాఁడు. —रकः —రకః, अ० त्रि० कुटिले కుటిలుఁడు.

आक्षेपकः ఆక్షేపకః, व अ०पु०तव्याधिविशेषे ఒకవాతవ్యాధి; व्याधे బోయవాఁడు. त्रि० निन्दके ఆక్షేపించు (దూఱు, నిందించు) వాఁడు; आकर्षके ఆకర్షించువాఁడు.

क ५ క 5

आग्निष्टोमिकः ఆగ్నిష్టోమికః, अ० पु० अग्निष्टोमविदि ఆగ్నిష్టోమము నెఱిగినవాఁడు. अग्निष्टोमव्याख्यानग्रन्थे అగ్నిష్టోమవ్యాఖ్యానగ్రంథము; तत्पाठके దానినిజదివినవాఁడు. —की —కీ, ई०स्त्री० अग्निष्टोमदक्षिणायाम् అగ్నిష్టోమయజ్ఞదక్షిణ.

आग्न्याधानिकी అగ్న్యాధానికీ ई०स्त्री०अग्न्याधानदक्षिणायाम् అగ్న్యాధానయజ్ఞదక్షిణ.

आग्रहारिकः ఆగ్రహారికః, अ० पु० प्रेतसंप्रदानकषडङ्गतिलादिद्रव्यग्राहिणि पतितब्राह्मणे ప్రేతకర్మలో తిలాదిద్రవ్యములను దానముగాస్వీకరించెడిపతితబ్రాహ్మణుఁడు.

आचमनकम् ఆచమనకమ్, अ० न० निष्ठीवनपात्रे తమ్మపడిగ, ఉమిసెడి పాత్ర; आचमने ఆచమనము; आचमनीयजलादौ ఆచమన యోగ్యమైన జలము మొ।

आच्छुरितकम् ఆచ్ఛురితకమ్, अ० न० सोत्प्रासहासे ఇతరులకు రోషమును గలిగించునవ్వు, ఎత్తిపొడుచుటతోఁ గూడినవ్వు; सशब्दहासे ధ్వనితోఁగూడినవ్వు; नखक्षतान्तरे నఖక్షత విశేషము; नखवाद्ये గోటివాద్యము. त्रि० मिश्रिते మిశ్రముచేసినట్టిది.

आतिवाहिकम् ఆతివాహికమ్, अ० न० सूक्ष्मशरीरे సూక్ష్మశరీరము. त्रि० अर्चिरादिमार्गे धूमादिमार्गे च परमेश्वरनियुक्ते अर्चिरादिधूमादि-अभिमानिदेवता गणे కర్మఫలమును ఉపాసకులను ఆయా పదవులకుఁ జేర్చెడి అర్చిరాది ధూమాద్యభిమాని దేవతా గణము.

आत्मदर्शकः ఆత్మదర్శకః, अ० पु० दर्पणे అద్దము.

आथर्वणिक. ఆథర్వణికః, अ० त्रि० अथर्वाध्ययनपरे అథర్వవేదము నధ్యయనము చేసినవాఁడు.

आद्यमाषकः ఆద్యమాషకః, अ०पु०पञ्चगुञ्जापरिमाणे అయిదుగురిగింజల పరిమాణము. ఒక మాషము.

आधिकारिकः ఆధికారికః, अ० पु० लोकस्थितिहेतुष्वधिकारेषु परमेश्वरेण नियुक्तापान्तरतमोवसिष्ठसनत्कुमारेन्द्रदक्षनारदादौ

జగన్మర్యాదకుఁగారణముగానుండెడియధికారములయందుఁబరమేశ్వరునిచేఁ నియోగింపఁబడిన అపాంతరతముఁడు వసిష్ఠుఁడు సనత్కుమారుఁడు ఇంద్రుఁడు దక్షుఁడు నారదుఁడు మున్నగువారు. त्रि॰अधिकारसम्बन्धिनि అధికారమునకు సంబంధించినది. —दैविकम् —దైవికమ్, अ॰त्रि॰दैवमधिकृत्य प्रवृत्ते दुःखे దైవమువలనఁ గలిగిన మిక్కిలి గాలి మిక్కిలివాన మున్నగువానివలనఁగలిగిన దుఃఖము. न॰ शास्त्रे శాస్త్రము. —भौतिकम् —భౌతికమ్, अ॰ त्रि॰ भूतान्यधिकृत्य प्रवृत्ते दुःखे భూతములవలనఁగలిగినది, సర్పవ్యాఘ్రచోరాదులవలనఁగలిగిన దుఃఖము.

आनुकल्पिकः ఆనుకల్పికః, अ॰त्रि॰ अनुकल्पज्ञे గౌణవిధి నెఱిఁగినవాఁడు. —कूलिकः —కూలికః; अ॰त्रि॰ अनुकूले అనుకూలుఁడు. —गतिकः —గతికః, अ॰ त्रि॰ अनुगमेन निर्वृत्ते వెంబడించుటచే నేర్పడినది, సంతోషము మొ॥ —गदिकः —గదికః, अ॰ त्रि॰ अनुवादके అనువాదకుఁడు. —पदिकः —పదికః, अ॰त्रि॰अनुपदं धावमाने వెంటఁబరుగెత్తువాఁడు, अनुपदमधीते పదము(వేదపాఠవిశేషము) చదివినవాఁడు. —मानिकम् —మానికమ్, अ॰ न॰प्रकृतौ ప్రకృతి. ప్రధానము. त्रि॰अनुमान (युक्ति) सिद्धे అనుమానము (యుక్తి)చే సిద్ధించునట్టిది. —लेपिकम् —లేపికమ్, अ॰ न॰ अनुलेपिकायाः कर्मणि చందనాదులు పూయుస్త్రీయొక్క కర్మ, చందనాదులు పూయుట. —लोमिकः —లోమికః, अ॰त्रि॰ अनुलोमवर्तिनि అనులోమ (మా)ముగానుండునది. —श्रविकः —శ్రవికః, अ॰ पु॰ स्वर्गसाधनकर्मकलापे స్వర్గసాధనమైన కర్మకలాపము; शब्दप्रतिपन्ने स्वर्गभोगादौ శ్రుతిప్రసిద్ధమైన స్వర్గాదిభోగము. —षङ्गिकम् —షఙ్గికమ్, अ॰ त्रि॰ संयुते కూడియుండునది; गौणे ముఖ్యముకానిది; अनुरक्ते అనురాగము గలది; प्रासङ्गिके ప్రసంగవశమున వచ్చినట్టిది, ఉద్దిష్టముకానిది.

आपत्कालिकः ఆపత్కాలికః, अ॰त्रि॰ आपत्कालभवे ఆపత్కాలమునఁ గలిగినట్టిది. —मित्यकम् —మిత్యకమ్, अ॰ त्रि॰ विनिमयात्ते ఒక వస్తువును మార్చితీసికొనిన మఱొకవస్తువు. —राह्णिकम् —రాహ్ణికమ్, अ॰ त्रि॰अपराह्णभवे అపరాహ్ణకాలమునఁ గలిగినది; अपराह्णव्यापके అపరాహ్ణము ను వ్యాపించినది.

आभिधातकम् ఆభిధాతకమ్. अ॰ न॰ शब्दे శబ్దము, పదము. —मानिकः —మానికః, अ॰ त्रि॰ ज्ञानेन्द्रिये జ్ఞానేంద్రియము; कर्मेन्द्रिये కర్మేంద్రియము; पञ्चतन्मात्रेषु పంచతన్మాత్రలు. —रूपकम् —రూపకమ్, अ॰ न॰ सौन्दर्ये అందము.

आभ्यागारिकः ఆభ్యాగారికః, अ॰ त्रि॰ कुटुम्बभरणासक्ते కుటుంబపోషణమందాసక్తి గలవాఁడు. —दायिका —దాయికా. आ॰ स्त्री॰ स्त्रीधने స్త్రీధనము.

आभ्युदयिकः ఆభ్యుదయికః. अ॰न॰ अभ्युदयनिमित्त श्राद्धादिकर्मणि మంగళార్థమయిన నాందీశ్రాద్ధము మున్నగు కర్మ.

आम्रगन्धकः ఆమ్రగన్ధకః, अ॰ पु॰ समष्ठिले సమష్ఠిల, గురుజకూర †.

आम्ललोणिका ఆమ్లలోణికా आ॰ स्त्री॰ चाङ्गेर्याम् పులిచింత†.

आयश्शूलिकः ఆయశ్శూలికః, अ॰ त्रि॰ तीक्ष्णकर्मणि తీక్ష్ణమైన కర్మగలవాఁడు.

आरनालकम् ఆరనాలకమ్, अ॰ न॰ सौवीरे పులికడుగు, కలి.

आरामशाकम् ఆరామశాకమ్. अ॰न॰ शाकविशेषे తోఁటకూర†.

आर्द्रालुब्धकः ఆర్ద్రాలుబ్ధకః, अ॰पुं॰ केतुग्रहे కేతుగ్రహము.

आर्धरात्रिकः ఆర్ధరాత్రికః, अ॰ त्रि॰ अर्धरात्रभवे నడిరేయిని గల్గినది.

आवसथिक; ఆవసథికః, अ॰ त्रि॰ गृहस्थे గృహస్థుఁడు.

आश्वमेधिकः ఆశ్వమేధికః, अ॰ त्रि॰ अश्वमेधसाधने द्रव्यादौ అశ్వమేధసాధనమైన ద్రవ్యము మొ। पुं॰ ग्रन्थभेदे గ్రంథవిశేషము. न॰ पर्वभेदे అశ్వమేధపర్వము.

आसेचनकम् ఆసేచనకమ్, अ॰त्रि॰ असेचने 'అసేచనమ్' చూ।

आहितुण्डिकः ఆహితుణ్డికః, अ॰ पुं॰ अहितुण्डिके పాములవాఁడు.

आक्षद्यूतिकम् ఆక్షద్యూతికమ్, आ॰न॰ अक्षद्यूतोत्पन्ने वैरे పాచికల జూదమువలనఁ గలిగిన విరోధము. -पाटिकः -పాటికః, अ॰ पुं॰ द्यूताध्यक्षे జూదమునందలి న్యాయాన్యాయముల నిర్ణయించువాఁడు; प्राड्विवाके తగవరి.

क द् క 6

आखनिकवकः ఆఖనికవకః, अ॰पुं॰ खनित्रे గడ్డపాఱ, आखनिके 'ఆఖనికః' చూ॥

अखेटशीर्षकम् ఆఖేటశీర్షకమ్ अ॰ न॰ कुट्टिमान्तरे శిలాదులచేఁ గట్టఁ బడిన ఒక రకపు కట్టడము.

आग्रहायणिकः ఆగ్రహాయణికః, अ॰ पुं॰ मार्गशीर्षे మార్గశిరమాసము; न॰ तत्र देये ऋणे అందు ఈయవలసిన అప్పు.

आधिक्करणिकः ఆధికరణికః, अ॰पुं॰ न्यायाध्यक्षे న్యాయాధికారి.

आधिवेदनिकम् ఆధివేదనికమ్. अ॰न॰ स्त्रीधनविशेषे రెండవమాఱు పెండ్లిచేసికొనఁబోవుభర్త మొదటిభార్యకిచ్చెడిధనము.

आनन्दगुलिका ఆనన్దగులికా, आ॰सी॰ भक्ष्यविशेषे బూరె.

आनीलयष्टिका ఆనీలయష్టికా, आ॰ स्त्री॰ अम्बुदफल्याम् మూలిగ †.

आयसफलकः ఆయసఫలకః, अ॰पुं॰ स्वेदन्याम् పెనము, అట్లపెనము.

आवृत्तिदीपकम् ఆవృత్తిదీపకమ్. अ॰ न॰ अलङ्कारभेदे ఒకయలంకారము.

आहोपु (पू) रुषिका ఆహోపు(పూ)రుషికా. आ॰सी॰ गर्वेण आत्मसम्भावनायाम् గర్వముతోఁ దనను దాఁబొగడుకొనుట.

ख - सं॰ प्र॰ ఖ - సం॥ ప్ర॥

आखः ఆఖః, अ॰ पुं॰ खनित्रे గడ్డపాఱ.

आखुः ఆఖుః, उ॰ पुं॰ मूषके ఎలుక; सूकरे పంది; चोरे దొంగ, कृपणे లోభి; देवताले దేవతాడి†.

आमुखम् ఆముఖమ్, अ॰ न॰ प्रस्तावनायाम् ప్రస్తావన; नाटकाङ्गभेदे ఒక నాటకాంగము.

आयूरेखा ఆయూరేఖా, आ॰सी॰ आयुष्यरेखायाम् ఆయుష్య(జీవితకాల పరిమాణమును సూచించు) రేఖ.

ग - सं॰ प्र॰ గ - సం। ప్ర।

आखुगः ఆఖుగః, अ॰ पुं॰ मूषकवाहने గణపతి.

आगः ఆగః, स॰ न॰ अपराधे ఆగము, ఆగడము, అవగడము, తప్పు, నేరము, అపరాధము; पापे పాపము; दण्डे దండన.

आगूः ఆగూః, ऊ॰ सी॰ अङ्गीकारे అంగీకారము.

आङ्गम् ఆఙ్గమ్, अ॰ न॰ कोमलाङ्गे మృదువైనయంగము; अङ्गाधिकारविहिते कार्ये అంగాధికారమున విధింపఁబడినకార్యము. त्रि॰ अङ्गदेशभवे అంగదేశమునఁబుట్టినది.

आज्यभागः ఆజ్యభాగః, अं पुं वैदिकानामाहुतिविशेषे వైదికుల యొక్క యాహుతి.
आधिभोग ఆధిభోగః, अंपुं बन्धकद्रव्यभोगे తాకట్టుబెట్టినదానినుపయోగించుకొనుట, आधेरनुभवे మనోవ్యథననుభవించుట.
आपगा ఆపగా, आं स्त्रीं नद्याम् నది.
आभोगः ఆభోగః, अं पुं परिपूर्णतायाम् పరిపూర్ణత్వము, కొఱతలేకుండుట, उत्साहे ఉత్సాహము; कविनामख्यापने గానాంతమున కవిపేరుచెప్పుకొనుట, यत्ने ప్రయత్నము, वरुणच्छत्रे వరుణదేవుని గొడుగు; किंचिद्भोगे కొద్దిభోగము; सम्यग्भोगे చక్కఁగా అనుభవించుట. -गी -గీ, न्ंत्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు.
आयुर्योगः ఆయుర్యోగః, अं पुं औषधे మందు; योगविशेषे ఆయుష్యయోగము.
आयोगः ఆయోగః, अं पुं गन्धमाल्योपहारे గంధమాల్యాదులకానుక; तटे ఒడ్డు; व्यापृतौ వ్యాపారము; बोधे జ్ఞానము, संबन्धे సంబంధము.
आर्तभागः ఆర్తభాగః, अंपुं ऋतभागस्य गोत्रजे ఋతభాగఋషిగోత్రజుఁడు.
आलिङ्गी ఆలిఙ్గీ, न्ं त्रिं आलिङ्गनकर्तरि కౌఁగలించువాఁడు.
आवेगः ఆవేగః, अं पुं व्यभिचारिभावभेदे ఒక వ్యభిచారిభావము; सम्भ्रमे తొట్రుపాటు; त्वरायाम् వేగము, తొందర; मनोवेगविशेषे తహతహ. -गी -గీ, ईं स्त्रीं वृद्धदारके బొద్దికూర†. न्ंत्रिं आवेगयुक्ते ఆవేగ (చూ) ము గలవాఁడు.
आशुगः ఆశుగః, अं पुं वायौ గాలి; बाणे బాణము; सूर्ये సూర్యుఁడు. त्रिं शीघ्रगामिनि వడిగలవాఁడు.
आसङ्गम् ఆసఙ్గమ్, अंनं अनवरते నిత్యము. पुं अभिनिवेशे అభినివేశము, आलिङ्गने కౌఁగిలి; सङ्गतौ చేరిక; बन्धने కట్టు; प्राप्तस्य विनाशउपस्थितेऽपि संरक्षणाभिलाषे లభించినదానికి వినాశము సంభవించినను రక్షింపవలెననెడికోరిక; कर्तृत्वाभिमाने నేను కర్తననెడి యభిమానము; भोगाभिलाषे సుఖాభిలాష; एकाग्रतायाम् ఏకాగ్రత; सौराष्ट्रमृत्तिकायाम् తొవరిమన్ను. उत्तरीये ఉత్తరీయము. त्रिं नित्ये ఎడతెగనిది.

घ ఘ

आर्घा ఆర్ఘా, आं स्त्रीं मधुमक्षिकाभेदे ఒక తేనటీఁగ.

च - सं० प्र० చ - సం॥ప్ర॥

आर्चः ఆర్చః, अं त्रिं अर्चावति పూజగలది.
आशौचम् ఆశౌచమ్, अं नं अशौचे 'అశౌచమ్' చూ॥

छ - सं० प्र० ఛ - సం ప్ర।

आच्छत् ఆచ్ఛత్, द्ं त्रिं आच्छादने ఆవరణము వస్త్రము.
आछि ఆఛి, धां (अच्छति) आयामे విస్తరించుట.
आपृच्छा ఆపృచ్ఛా, आं स्त्रीं वार्तालापे సంభాషణ; अनुज्ञाग्रहणे సెలవుదీసికొనుట; जिज्ञासायाम् జ్ఞానేచ్ఛ, शुभप्रश्ने కుశలప్రశ్న; आनन्दने 'ఆనన్దనమ్' చూ॥
आम्रागुच्छः ఆమ్రగుచ్ఛః, अंपुं धान्यभेदे మామిడిగుత్తులు†.

ज - सं० प्र० జ - సం। ప్ర॥

आजम् ఆజమ్, अं नं विक्षेपे విక్షేపము; घृते నేయి. त्रिं अजस्य मांसादौ మేఁకసంబంధమైన మాంసము పాలు మొ॥

आजानजः ఆజానజః, अ० पु० देवे దేవత.

आजिः ఆజిః, इ० सी० युद्धे యుద్ధము; समरस्थले యుద్ధభూమి; मर्यादायाम् మర్యాద, మేర. पु० अनिरुद्धे అనిరుద్ధుఁడు; अजपुत्रे అజునికుమారుఁడు, దశరథుఁడు; मार्गे త్రోవ, आक्षेपे ఆక్షేపము.

आजूः ఆజూః, ऊ० स्त्री० नरकपातने బలాత్కారముగా నరకమున త్రొబ్బుట; विष्टे వెట్టి.

आज्ञा ఆజ్ఞా. आ० सी० शासने అప్పణ, అప్పన, ఆఁక, ఆన, ఆనతి, ఉత్తరువు, ఓజ, కట్టడ, తోడు, దురా, దురాయి, పంపు, పని, పనుపు, ముదల, సెలవు. लग्नात् दशमस्थाने లగ్నమునకుఁబదియవ యిల్లు; आज्ञाचक्रे ఆజ్ఞాచక్రము.

आत्मजः ఆత్మజః, अ० पु० पुत्रे. కుమారుఁడు; आकाशे ఆకాశము; अत्मभुवि 'ఆత్మభూః' చూ। त्रि० आत्मजाते ఆత్మనుండికలిగినది. –जा –జా, आ० स्त्री० कुमार्याम् కూఁతురు; बुद्धौ బుద్ధి.

आत्मयाजी ఆత్మయాజీ, न्० त्रि० आत्मशुध्यर्थं यज्ञकर्तरि చిత్తశుద్ధికై యజ్ఞముచేయువాఁడు; तत्त्ववेदि జ్ఞాని.

आदिराजः ఆదిరాజః, अ० पु० पृथुचक्रवर्तिनि పృథుచక్రవర్తి; इक्ष्वाकौ ఇక్ష్వాకు మహారాజు.

आधिज्ञः ఆధిజ్ఞః, अ० त्रि० व्यथिते బాధనొందినది.

आरट्टजः ఆరట్టజః, अ०पु० पारसीकाश्वे పారసీకదేశపు గుఱ్ఱము.

आश्वयुजः ఆశ్వయుజః, अ० पु० आश्विनमासे ఆశ్వయుజమాసము. -जी –జీ, ई० स्त्री० आश्वयुजपूर्णिमायाम् ఆశ్వయుజపూర్ణిమ.

आषाढपूर्वजः ఆషాఢపూర్వజః, अ० पु० ज्येष्ठमासे జ్యేష్ఠమాసము.

आस्फुजित् ఆస్ఫుజిత్, त्० पु० शुक्राचार्ये శుక్రుఁడు.

आकृष्टम् ఆకృష్టమ్, अ० त्रि० कृताकर्षणे ఆకర్షింపఁ(లాగఁ)బడినది. –ष्टिः –ష్టిః,इ० सी० आकर्षणे ఆకర్షించుట.

आक्रुष्टम् ఆక్రుష్టమ్, अ० त्रि० निन्दिते నిందింపఁబడినది; कृताक्रोशे శపింపఁబడినవాఁడు; शब्दिते ధ్వనిచేయఁబడినది. न० परुषभाषणे కఠినోక్తి.

आखेटः ఆఖేటః, अ० पु० मृगयायाम् వేఁట.

आखोटः ఆఖోటః, अ० पु० अक्षोटे 'అక్షోటః' చూ॥

आघाटः ఆఘాటః, अ०पु० सीमायाम् హద్దు; अपामार्गे ఉత్తరేను †..त्रि० आघातके హింసించువాఁడు. –टी –టీ, न्० त्रि० हिंसके హింసకుఁడు.

आघोष्टा ఆఘోష్టా, ऋ० त्रि० ध्वन्यात्मकशब्दवक्तरि ఘోషించెడివాఁడు.

आटिः ఆటిః, इ०सी०शरारिपक्षिणि ఆడెలు, ఆడేలు, బాతువు, బాతు; मीनभेदे ఒకచేఁప.

आदिष्टम् ఆదిష్టమ్, अ० त्रि० आज्ञप्ते ఆజ్ఞాపింపఁబడినది, उपदिष्टे ఉపదేశింపఁబడినది; उच्छिष्टे ఎంగిలి వస్తువు; अनुशिष्टे హితోపదేశము చేయఁబడినది; वर्णविशेषे ఆదేశింపబడిన యక్షరము. न०आज्ञायाम् ఆజ్ఞ; उपदेशे ఉపదేశము; व्रतादेशे వ్రతాదేశము. –ष्टी –ష్టీ, न्० त्रि० आदेशकर्तरि ఆజ్ఞాపించువాఁడు. पु० ब्रह्मचारिणि వ్రతాదేశము గల బ్రహ్మచారి.

आदेष्टा ఆదేష్టా, ऋ०त्रि० आदेशकर्तरि ఆదేశము(చూ)చేసెడివాఁడు;यजमानेयజ్ఞకర్త.

आनन्दपटः ఆనన్దపటః, अ० पु० नवोढावस्त्रे పెండ్లిలో వధువు ధరించు వస్త్రము (మధుపర్కము.)

अपृष्टः అపృష్టః, अ० त्रि० अनुज्ञाते సెలవు

పొందినవాఁడు; आपृच्छायुक्ते ఆపృచ్ఛ (చూ) గలవాఁడు.

आरकूट: ఆరకూటః, अ० प्र० पित्तले ఇత్తడి; पित्तलाभरणे ఇత్తడినగ.

आरट: ఆరటః, अ० पु० नटे నటుఁడు. त्रि० शब्दकारके శబ్దము చేయువాఁడు. –टी –టీ, ई० सी० नट्याम् నటి. –ट्ट: –ట్టః, अ० पु० पारसीकदेशे పారసీకదేశము.

आरभट: ఆరభటః, अ० पु० साहसे సాహసము; विश्वासे విశ్వాసము; शूरे శూరుఁడు; वीरे వీరుఁడు. –भटी–భటీ, ई०सी० काव्यवृत्तौ కావ్యమందలి ఒక వృత్తి; नाट्यरचनाविशेषे నాట్యరచనావిశేషము.

आरभट:–टी ఆర్భటః–టీ, अ० ई० प्स० ध्वनौ మ్రోఁత; आडम्बरे ఆర్భాటము. ఆడంబరము.

आविष्ट: ఆవిష్టః, अ० त्रि० भूतादिग्रस्ते భూతాదులు ఆవేశించినవాఁడు; आवेशयुक्ते ఆవేశము గలవాఁడు, व्याप्ते వ్యాపింపఁబడినది; निविष्टे ప్రవేశింపఁబడినది.

आशेकुटी ఆశేకుటీ, न० पु० पर्वतभेदे ఒక పర్వతము.

आश्लिष्ट: ఆశ్లిష్టః, अ० त्रि० आलिङ्गिते కౌఁగిలింపఁబడినవాఁడు; संबद्धे చక్కఁగా కట్టఁబడినది.

आस्फोट: ఆస్ఫోటః, अ०पु० अर्कपर्णे జిల్లేడు†; शरादे: बाह्वादिशब्दे భూరుల భుజాదులఁ జఱచు కొనుట, शब्दे శబ్దము. –टा –టా, आ० सी० वनमल्लिकायाम् అడవిమల్లె†; गिरिकर्ण्याम् దింటెన†; विष्णुकान्तायाम् విష్ణుక్రాంత†.

आक्षोट:అక్షోటః,अ०पु०अक्षोटे'అక్షోటః'చూ

ड - सं० प्र० డ - సం॥ ప్ర॥

आक्रीड: ఆక్రీడః, अ० पु० राज्ञ: साधारणे వనె ఎల్లరు విహరింపఁదగిన రాజోద్యానవ క్రీడస్థానే ఉద్యానము, విహారస్థానము. त्रि० विहारशीले విహరించు స్వభావముగలవాఁడు. –डी –డీ, न० त्रि० क्रीडाशी క్రీడించుస్వభావముగలవాఁడు.

आडि: –डी ఆడిః –డీ, इ० ई० सी० आट 'ఆటిః' చూ॥

आडू: ఆడూః, ऊ० पु० उडुपे తెప్పకొయ్య.

आण्डम् ఆణ్డమ్, अ० त्रि० अण्डजे అండము (గ్రుడ్డు) నుండి కలిగినది. पु० हिरण्यगर्भे బ్రహ్మ; पुरुषे పురుషుఁడు. प्र० वृषणे వృషణము. न० ब्रह्माण्डकपाले కపాలరూపమైన ద్యులోకము భూలోకము.

आधारदण्ड: ఆధారదణ్డః, अ०पु० कशेरुकायाम् కోలెముక, క్రోవెముక, పూనయెముక, వెన్నుపట్టె, వెన్నుపూస, వెన్నెముక.

आपीड: ఆపీడః, अ० पु० शेखरे జుట్టునఁ జుట్టిన పూలదండ శిరమున ధరించునగ; बहिर्निस्सृतगृहदारणि గోడ బైటికి వచ్చిన యఁటి కొయ్య. त्रि० पीडके పీడించువాఁడు. –डा –డా, आ० सी० सम्यक्पीडने చక్కఁగా పీడించుట.

आमण्ड. ఆమణ్డః, अ०पु० एरण्डे ఆముదము†

आशाड: ఆశాడః, अ०पु० आषाढे 'ఆషాఢః' చూ –डा –డా, आ० सी० आषाढायाम् 'ఆషాఢా' చూ॥

ढ - सं० प्र० ఢ - సం॥ ప్ర॥

आजमीढ: ఆజమీఢః, अ० पु० अजमीढदेशभवे అజ్మీర్ దేశమునఁ బుట్టినవాఁడు; तद्देशाधिपे ఆదేశపురాజు; यादवनृपभेदे ఒక యాదవరాజు.

आरूढ: ఆరూఢః, अ० त्रि० कृतरोहणे ఎక్కఁబడినది; उच्चस्थानगते ఉన్నతస్థితిని జెందినవాఁడు, జ్ఞాని; आरोहणकर्तरि ఎక్కినవాఁడు;

उत्पन्ने మొలచినది. नं०आरोहणे ఎక్కుట. –ढिः –ఢిః, इं०सी०आरोहणे ఎక్కుట.

आलीढम् ఆలీఢమ్, अं० नं० धन्विविन्यस्तपादस्थितिभेदे విలుకాండ్రు నిలిచెడి యొక పద్ధతి, కుడిపాదము వంచి యెడమ పాదముఁ జాచుట. त्रि० भुक्ते భుజింపఁ (నాకఁ) బడినది; क्षते గాయపఱుపఁబడినది. नं०वत्सानक्रीडाविशेषे దూడలు గంతులు వేయుట.

आषाढः ఆషాఢః, अं० पुं० शुचिमासे ఆషాఢమాసము; ब्रह्मचारिभृतपालाशदण्डे బ్రహ్మచారి ధరించెడి మోదుగుకోల; मलयपर्वते మలయపర్వతము; मिथुनमासे మిధునమాసము. –ढा –ఢా, आं०सी०पूर्वाषाढानक्षत्रे పూర్వాషాఢా నక్షత్రము; उत्तराषाढानक्षत्रे ఉత్తరాషాఢానక్షత్రము. –ढिः –ఢిః, इं०सी०सम्यक्सहने మంచి సహనము, मन्मथपत्नीनिवासे రతీదేవి నివాసము. –ढी –ఢీ. नं० त्रि० आषाढायुक्ते ఆషాఢముతోఁ గూడినది. ईं०सी०आषाढपूर्णिमायाम् ఆషాఢ పూర్ణిమ; यज्ञियेष्टकाभेदे యజ్ఞ సంబంధమైన ఒక యిటిక.

ण २ ణ 2

आणिः–णी ఆణిః –ణీ, इं० ईं० स्सं० कोटौ అంచు; रथाक्षाग्रकीलके బండియిఱుసుచీల; पुं०मौक्तिकगुणे ముత్తెపు గుణము, గుండ్రఁదనము; सीम्नि హద్దు.

ण ३ ణ 3

आकीर्णम् ఆకీర్ణమ్, अं० त्रि० व्याप्ते క్రిక్కిఱిసియున్నట్టిది వ్యాపింపఁబడినది; विक्षिप्ते వెదచల్లఁబడినది.

आघ्राणम् ఆఘ్రాణమ్. अं० नं० तृप्तौ తృప్తి; गन्धग्रहणे ఆఘ్రాణించుట, పట్టుఁ, మూచూచుట, మూరుకొనుట, మూర్కొనుట, ఊరుకొనుట, వాసన చూచుట. त्रिं० आघ्राते వాసన చూడఁబడినది; तृप्ते తనివి నొందినది.

आपण. ఆపణః, अं०पुं० द्रव्याणां क्रयविक्रयशालायाम् పచారము, పసారము, పసారు, మణిగ, మణిగె, మలిగ, మళిగ, మళిగె, అంగడి, దుకాణము; हट्टे అంగడి వీధి.

आभीक्ष्णम् ఆభీక్ష్ణమ్. अं० नं० अत्यन्ते అధికము; नित्ये నిత్యము, तद्युक्तक्रियायाम् ఎడతెగని క్రియ; पौन.पुन्ये మరల మరల.

आरणिः ఆరణిః, इं० पुं० आवर्ते నీటిసుడి, कुक्कुटे కోడి.

आरुणिः ఆరుణిః, इं० पुं० उद्दालके ఉద్దాలకుఁడు, శ్వేతకేతువు తండ్రి. –णी –ణీ, ईं०सी०आरुणिप्रोक्तायाम् ఆరుణిచెప్పినట్టిది. సద్విద్య.

आर्याणी ఆర్యాణీ, ईं० सी० पूज्यस्त्रियाम् పూజ్యనిభార్య, పూజ్యురాలు.

ण ४ ణ 4

आकर्षणम् ఆకర్షణమ్. अं० नं० बलादानयने ఆకర్షించుట, ఈడుచుట, ఈడుపు, లాగుట. –णी –ణీ, ईं० सी० फलपुष्पाद्याकर्षकयष्टिकाविशेषे దోఁటి, ఫలపుష్పాదులఁ గోయు సాధనము; मुद्राभेदे ఆకర్షణముద్ర.

आकारणम्–णा ఆకారణమ్–ణా, अं० आं० स्नं०आह्वाने పిలుచుట.

आक्रमणम् ఆక్రమణమ్, अं० नं० आक्रमे 'ఆక్రమః' చూ।

आखुक(प)र्णी ఆఖుక(ప)ర్ణీ, ईं०सी०मूषिककर्ण्याम् ఎలుకచెవి, ఎలుకజీడి †.

आग्रयणम् ఆగ్రయణమ్ अं० नं० इष्टिविशेषे ఒక యాగము; अग्निष्टोमीयाहुतिविशेषे అగ్నిష్టోమయాగము నందలి ఆహుతి విశేషము.

आचरणम् ఆచరణమ్, अं० नं० आचारे నడవడి, నడక, నడత, నడవడిక, నడువడి, పోక, ఆచారము, ఆచరించుట. त्रिं० रथे రథము; शकटे బండి.

आचक्षाणः ఆచక్షాణః, अं० त्रिं० ब्रुवाणे చెప్పుచున్నవాఁడు.

आतर्पणम् ఆతర్పణమ్, अं०नं० तृप्तौ తృప్తి; प्रीणने తృప్తిపఱచుట; मङ्गलालेपने మంగళార్థమై యిల్లలుకుట గోడలకు సున్నము గొట్టుట మొ మైపూఁతయు. त्रिं० तृप्तिकारके తృప్తినొందించునది.

आत्मगुणाः ఆత్మగుణాః, अं० पुं० बं० दयाक्षमानसूयाशौचानायासमाङ्गल्याकार्पण्यास्पृहासु ఆత్మగుణములు (సకల భూతములయందునుదయ ఓర్పు అసూయలేమి శుచి అమితముగా పరిశ్రమచేయకుంగుట ప్రశస్తకార్యములఁజేయుట శక్త్యనుసారము దానధర్మములు చేయుట ఇతరుల సొత్తుకై ఆశపడకుండుట).

आथर्वणम् ఆథర్వణమ్, अं० नं० अथर्वऋषिप्रोक्त (दृष्ट) वेदभागसमूहे అథర్వఋషి ప్రోక్తమైన (కనుగొనిన) వేదభాగసమూహము; अथर्ववेदविहितकर्मणि అథర్వవేదమువిధించిన అభిచారాది-కర్మ. पुं० अथर्ववेदज्ञे అథర్వవేదము నెఱిఁగినవాఁడు; अथर्वकल्पज्ञे पुरोहिते అథర్వవేదకల్పము నెఱిఁగిన పురోహితుఁడు; अथर्ववेदधर्मे అథర్వవేద విహితధర్మము.

आधोरणः ఆధోరణః, अं० पुं० हस्तिपके మావటీఁడు.

आप्रवणः ఆప్రవణః, अं० त्रिं० ईषदवनते కొంచెము క్రిందికి వంగినది.

आबर्हणम् ఆబర్హణమ్, अं० नं० आबर्हे 'ఆబర్హః' చూ॥

आभरणम् ఆభరణమ్, अं० नं० भूषणे సొమ్ము, నగ, ఒడమి, ఒడమె, కైసేఁత, గ్రోవులు, చిన్నిదము, చిన్నిపువు, చిన్నిపూతేకు, తొడవు, తొడు, తొడుగు, తొడువు, నీటు, పాటన, మిన్న, వన్నె, హావణీక, రవణము; सम्यक् भरणे చక్కఁగా పోషించుట.

आभाषणम् ఆభాషణమ్, अं० नं० आलापे బంధుమిత్రులతో మాట్లాడుట; अन्योन्यकथने పరస్పరము చెప్పికొనుట; संबोधने సంబోధించుట.

आमन्त्रणम् ఆమన్త్రణమ్, अं०नं० सम्बोधने ఆమతి, ఆమతింపు, పిలుపు, సంబోధించుట; आनन्दने సంతోషపెట్టుట; श्राद्धादौ दौहित्रादिनियोगे శ్రాద్ధాదులయందు దౌహిత్రాదులను నియమించుట; कामचारानुज्ञायाम् ఇచ్చవచ్చినట్లు చేయుట కనుజ్ఞ నిచ్చుట; स्वागते స్వాగతము; गुप्तसम्भाषणे రహస్యసంభాషణము; अनुज्ञास्वीकरणे సెలవు దీసికొనుట; अभिनन्दने ప్రశంసించుట. —णा —ణా, आं० स्त्री० पृच्छायाम् ప్రశ్నించుట. అడుగుట; आमन्त्रणे ఆమంత్రణము.

आम्रवणम् ఆమ్రవణమ్, अं० नं० चूतवने మామిడితోఁట.

आरमणम् ఆరమణమ్, अं० नं० आरामे తోఁట. विश्रामे విశ్రమించుట; —म्बणम् —మ్బణమ్. अं०नं० आलम्बने ఆలంబనము. —म्भणम्— మ్భణమ్, अं० नं० आरम्भे ఆరంభము, ఆరంభించుట. आरभ्यमाणे ఆరంభింపఁబడునట్టిది.

आरोपणम् ఆరోపణమ్, अं०नं० आरोपे ఆరోపము ఆరోపించుట స్థాపించుట ఉంచుట ఎక్కించుట నాటుట. —हणम् —హణమ్, अं० नं० सोपाने మెట్టు, समारोहे ఎక్కుడు, ఎక్కుట; प्रारोहणे మొలచుట. —हिणी —హిణీ, ईं० स्त्री० ग्रहाणां नक्षत्रदशाभेदे గ్రహముల

యొక్క ఒక నక్షత్ర దశ.

आलक्षणम् ఆలక్షణమ్, अ० न० आदरे ఆలకించుట.

आवरणम् ఆవరణమ్, अ० न० आवृतौ ఆవరించుట, కప్పుట; आच्छादने కప్పు, మూఁత; अविद्यादिबन्धने అవిద్యమున్నగువానివలని బంధము; अञ्जने కాటుక; फलके డాలు; प्राचीरादौ కంచెకోట మొ॥.

आशुषाणः ఆశుషాణః, अ० त्रि० सम्यक् शुष्यमाणे చక్కఁగా ఎండుచున్నట్టిది.

आश्रपणम् ఆశ్రపణమ్, अ० न० पक्के వంట.

—यणम्—యణమ్, अ० न० सेवने సేవించుట; अवलम्बने ఆశ్రయించుట. त्रि० आश्रयकर्तरि ఆశ్రయించువాఁడు.

आसुरीणम् ఆసురీణమ్, अ० त्रि० कृष्णिकाभवनयोग्यक्षेत्रे నల్లవాలు పండెడి పొలము.

आस्तरणम् ఆస్తరణమ్, अ० न० परिस्तोमे 'పరిస్తోమః' చూ॥ विस्तारे విస్తరించుట; आसने ఆసనము; शय्यायाम् పఱుపు. प्रसारणे పఱచుట. —णी —ణీ, ई० स्त्री० आस्तरणपट्याम् పఱుపుపై పఱచెడి బట్ట.

आहरणम् ఆహరణమ్, अ० न० आनयने తీసికొనివచ్చుట; अनुष्ठाने అనుష్ఠించుట; उद्योगे ప్రయత్నము; उपहारे కానుక.

आक्षारणम् —णा ఆక్షారణమ్ —ణా, अ०आ० स्त्री० मैथुनं प्रत्याक्रोशे మైదునము నుగుఱించిననింద అంకుతిట్టు బూతు

ण ५ ణ 5

आकाशवाणी ఆకాశవాణీ, ई०स्त्री०नभोवाचि మింటిపలుకు; दूरश्रवणयन्त्रवाचि రేడియో శబ్దము; अशरीरवाचि అశరీరవాక్కు, దేవ దులవాక్కు.

आकृतिगणः ఆకృతిగణః, अ०पु० शब्दसमूहे ఏకవిధములగు శబ్దములరాశి.

आखुपाषाणः ఆఖుపాషాణః, अ० पु० अयस्कान्ते సూదంటురాయి; सौवीरे ఉల్లిపాషాణము; लोहसंकरकारके पाषाणे లోహసాంకర్యముగలిగించెడి ఒకరాయి.

आग्रहायणः ఆగ్రహాయణః, अ० पु० मार्गशीर्षे మార్గశీర్షమాసము. —णी —ణీ, ई० स्त्री० मार्गशीर्षपूर्णिमायाम् మార్గశీర్షపూర్ణిమ.

आदिकारणम् ఆదికారణమ్, अ०न० मूलहेतौ మూలకారణము; परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు; प्रधाने మూలప్రకృతి; परमाणुषु పరమాణువులు.

आदित्यवर्णम् ఆదిత్యవర్ణమ్, अ०त्रि० सर्वजगदवभासके स्वभानेऽन्यप्रकाशानपेक्षे परमात्मनि సకలజగత్తును ప్రకాశింపఁజేయునదియుఁ దాను ప్రకాశించుట కన్యప్రకాశము నపేక్షింపనిదియునగు పరమాత్మ; सूर्यवत्प्रकाशमाने సూర్యునివలెఁ బ్రకాశించునది.

—पुराणम् —పురాణమ్, अ० न० पुराणभेदे బ్రహ్మనిర్మితమైన ఒక పురాణము.

आमुष्यायणः ఆముష్యాయణః, अ०त्रि० सत्कुलप्रसूते ప్రఖ్యాతిగలవంశమునఁబుట్టినవాఁడు.

आविद्धकर्णी ఆవిద్ధకర్ణీ, ई० स्त्री० पाठायाम् చిఱుబొద్ది †.

आवीरचूर्णम् ఆవీరచూర్ణమ్, अ० न० चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवसंयुतचूर्णविशेषे చందనము అగురు కస్తూరి కుంకుమరసము వీనితోఁజేరిన ఒక చూర్ణము.

आशुशुक्षणिः ఆశుశుక్షణిః, इ०पु० अग्नौ అగ్ని; वायौ వాయువు; सूर्ये సూర్యుఁడు.

ण ६ ణ 6

आतपवारणम् ఆతపవారణమ్, अ० न० छत्रे గొడుగు.

आदित्यपुराणम् ఆదిత్యపురాణమ్, अ०न० उपपुराणभेदे ఒక ఉపపురాణము.

अयुवधर्मिणी ఆయుధధర్మిణీ, ई० सी० जयन्त्याम् తక్కిలి †.

आवर्तनमणिः ఆవర్తనమణిః, इ० पु० राजावर्तनाम्न्युपरत्ने రాజావర్తమను ఉపరత్నము.

आहृतलक्षणः ఆహృతలక్షణః. अ० त्रि० सुगुणैः प्रसिद्धे త్యాగశౌర్యాదిగుణములచేఁ ప్రసిద్ధి నొందినవాఁడు.

आहितलक्षण ఆహితలక్షణః, अ० त्रि० सौन्दर्यादिगुणविशिष्टे సౌందర్యాది గుణములచే వన్నెకెక్కినవాఁడు; प्रख्यातगुणे ప్రసిద్ధి నొందిన గుణగణములు గలవాఁడు, न्यस्तचिह्ने గుర్తువేయఁబడినది.

त २ త 2

आतः ఆతః. अ० त्रि० सततगते ఎల్లపుడు గతిగలది; प्रसृते వ్యాపించినది.

आतप् ఆతప్, प्० त्रि० तापके తపింపఁజేయునది.

आता ఆతా, आ० सी० दिशि దిక్కు.

आतिः ఆతిః, इ० सी० आटौ ఆడేలు. त्रि० सदा गन्तरि ఎల్లప్పుడు గతిగలది,

आतुः ఆతుః. उ० पु० उडुपे తెప్పకొయ్య.

अतुच् ఆతుచ్. च्० पु० सन्ध्याकाले సంధ్యాకాలము.

आत्तः ఆత్తః. अ० त्रि० गृहीते తీసికొనఁబడినది.

आन्तः ఆన్తః, अ० त्रि० पीडिते పీడింపఁబడినది.

आप्तः ఆప్తః, अ० पु० भ्रमप्रमादादिदोषरहिते ऋष्यादौ భ్రమప్రమాదాది దోషములు లేని ఋషి మొ॥ त्रि० विश्वसनीये నమ్మఁదగినవాఁడు; प्राप्ते పొందఁబడినది; युक्तियुक्ते యుక్తితోఁగూడినది; कुशले నిపుణుఁడు; संबद्धे సంబంధముగలది; यथार्थवक्तरि యథార్థము చెప్పువాఁడు; हितोपदेष्टरि హితము గఱపువాఁడు; बन्धौ బంధువు; अभियुक्ते పండితుఁడు; सभ्ये సజ్జనుఁడు; संपूर्णे సంపూర్ణము; भागहृते భాగింపఁబడినది. न० भागहरे భాగహారము.

आप्ता ఆప్తా, आ० सी० जटायाम् జడ.

आप्तिः ఆప్తిః. इ० सी० सम्बन्धे సంబంధము: संयोगे సంయోగము. కలయిక; लाभे లాభము; संप्राप्तौ ప్రాప్తించుట; व्याप्तौ వ్యాపించుట, समाप्तौ ముగియుట; संपदि సంపద, उत्तरकाले భవిష్యత్తు, स्त्रीसंयोगे స్త్రీ సంయోగము.

आर्तः ఆర్తః. अ० त्रि० अस्वस्थे స్వస్థత (ఆరోగ్యము) లేనివాఁడు; पीडिते బాధింపఁబడినది: दुःखाभिभूते దుఃఖముచేఁ గొట్టువడినవాఁడు. न० तुच्छे తుచ్ఛము, సత్తలేనిది: नश्वरे నశించునట్టిది.

आर्तिः ఆర్తిః, इ० सी० रोगे రోగము; धनुष्कोट्याम् వింటికొన: विनाशे నాశము; आधौ మనోవ్యథ; पीडायाम् బాధ.

आस्तः ఆస్తః, अ० त्रि० क्षिप्ते త్రోయఁ(విమ్మఁ) బడినది

त ३ త 3

आकूतम् ఆకూతమ్, अ० न० अभिप्राये అభిప్రాయము, देवताविशेषे ఒక దేవత: मनसि మనస్సు. –तिः –తిః. इ० सी० अभिप्राये అభిప్రాయము; स्वायम्भुवमनोःकन्यायाम् స్వాయంభువ మనువు కుమార్తె. ఆకూతి; क्रियायाम् క్రియ; देवताभेदे ఒక దేవత.

आकृतिः ఆకృతిః. इ० सी० द्वाविंशत्यक्षरच्छन्दसि ఇరువది రెండక్షరములుగల ఒక ఛందస్సు; द्वविंशतिसंज्ञायाम् ఇరువదిరెండు; गात्रे శరీరము; सामान्ये సాధారణధర్మము. జాతి; आकारे ఆకారము సౌందర్యము; जातिव्यञ्जके अवयवसंस्थानभेदे గోత్వాది జాతిని వ్యక్తముచేయు అవయవసంస్థాన

విశేషము; आकरे ఆకరము, స్థానము.

आक्रान्तः ఆక్రాన్తః, अ॰ त्रि॰ कृताक्रमणे ఆక్రమింపఁబడినది; अवमानिते అవమానింపఁబడినది. –न्तिः –న్తిః, इ॰ सी॰ आक्रमणे ఆక్రమించుట.

आख्यातम् ఆఖ్యాతమ్, अ॰ त्रि॰ भाषिते చెప్పఁబడినది, व्याख्याते నిర్వచింపఁబడినట్టిది. न॰ तिङि తిఙ్, ధాతు ప్రత్యయము. –ता –తా, ऋ॰ त्रि॰ प्रतिपादयितरि తెలియఁజెప్పువాఁడు; वक्तरि మాటాడు వాఁడు. –तिः –తిః, इ॰ सी॰ नाम्नि పేరు; कथने చెప్పుట, कीर्तौ కీర్తి.

आगतम् ఆగతమ్, अ॰ त्रि॰ आयाते వచ్చినట్టిది; उपस्थिते సమీపించినది; प्राप्ते లభించినది. न॰ आगमने వచ్చుట. –तिः –తిః, इ॰ सी॰ आगमने వచ్చుట; प्राप्तौ లభించుట. –न्ता –న్తా, ऋ॰ त्रि॰ आगमनकर्तरि వచ్చునట్టివాఁడు. –न्तुः –న్తుః, उ॰ त्रि॰ अतिथौ అతిథి; आगमनशीले వచ్చునట్టిది; अनियते అస్థిరము, తాత్కాలికమైనది; हठादुपस्थिते హఠాత్తుగా వచ్చినట్టిది. –न्तुम् –న్తుమ్, अव्य॰ आगमनायेत्यर्थे వచ్చుటకు. –स्ती –స్తీ, ई॰ सी॰ दक्षिण देशि దక్షిణదిక్కు.

आघातः ఆఘాతః, अ॰ पु॰ वधस्थाने ప్రాణుల వధించు స్థానము; सिम्नि హద్దు; ताडने దెబ్బ, కొట్టుట; आपदि ఆపద, वधे వధించుట; हिंसने హింసించుట.

आघ्रातम् ఆఘ్రాతమ్, अ॰ त्रि॰ नासिकाविषयीकृते వాసనచూడఁబడినది; आक्रान्ते ఆక్రమింపఁబడినది; तृप्ते తనివినొందినది; अस्पृष्टे తాఁకఁబడనిది.

आचान्तः ఆచాన్తః, अ॰ त्रि॰ आचमनकर्तरि ఆచమనముచేసినవాఁడు; कृताचमनजलादौ ఆచమనముచేయఁబడిన జలము మొ

आचितम् ఆచితమ్, अ॰ न॰ दशभारपरिमाणे పదివుట్ల యెత్తు. त्रि॰ प्रसारिते పఱవఁబడినది; व्याप्ते వ్యాపించినది; सगृहीते సంగ్రహింపఁబడినది; छन्ने కప్పఁబడినది; ग्रथिते కూర్పఁబడినది. पु॰ पलायुतद्वये ఇరువది వేలపలముల పరిమాణము; वाहनयोग्यभारे బండెడుబరువు.

आज्ञप्तः ఆజ్ఞప్తః, अ॰ त्रि॰ आदेशिते ఆజ్ఞాపింపఁ (ఉత్తరువీయఁ) బడినది. –प्ति –ప్తిః, इ॰ सी॰ आज्ञापने ఆనతి, ఆజ్ఞాపించుట.

आततम् ఆతతమ్, अ॰ त्रि॰ आयामविस्तारादिभिरधिके మిక్కిలి విస్తరించినట్టిది; अभितोव्याप्ते అంతటను వ్యాపింపఁబడినట్టిది_ వ్యాపించినట్టిది.

आदत्तः ఆదత్తః, अ॰ पु॰ बन्धकस्थितसेवके కుదువపెట్టఁబడిన సేవకుఁడు.

आदाता ఆదాతా, ऋ॰ त्रि॰ ग्रहीतरि తీసికొనెడివాఁడు.

आदितः ఆదితః, अव्य॰ आद्यावित्यर्थे మొదట; आदेरित्यर्थे మొదటినుండి.

आदृतः ఆదృతః, अ॰ त्रि॰ कृतादरे ఆదరింపఁబడినది; अर्चिते పూజింపఁబడినది. –तिः –తిః, इ॰ सी॰ आदरे ఆదరించుట.

आधातुः ఆధాతుః, उ॰ सी॰ आधरिकायाम् ఎట్టెట్టి.

आधु(धू)तः ఆధు(ధూ)తః, अ॰ त्रि॰ प्रेङ्खिते ఊఁపఁబడినది; ईषत्कम्पिते ఇంచుక కదలింపఁబడినది.

आध्मातः ఆధ్మాతః अ॰ त्रि॰ शब्दिते ధ్వనిచేయఁ (ఊఁదఁ) బడినది; दग्धे కాల్పఁబడినది; वातरोगविशेषविशिष्टे కడుపుబ్బురోగముగలవాఁడు. न॰ आध्माने ఊఁదుట; दधनि పెరుఁగు.

आनतम् ఆనతమ్. अ॰ न॰ सङ्गमे కలయిక. त्रि॰ अवनते క్రిందికివంగినట్టిది; ह्रस्वे పొట్టిది; कृतप्रणामे నమస్కరించినవాఁడు; अधो-

मुखे క్రిందు మొగము గలవాఁడు; विनयेननते వినయము(అణఁకువ) గలది. –तिः –తిః, इं सीं नम्रतायाम् వినయము, అణఁకువ, प्रणामे నమస్కారము; संतोषे సంతోషము, नम्रीभावे వంగుట. –र्तः –ర్తః, अं पुं युद्धे యుద్ధము; नाटयशालायाम् నాట్యశాల; राजभेदे ఒకరాజు; देशभेदे ఒకదేశము, तत्र वासिजने అందు నివసించు జనము; नर्तने నాట్యము సేయుట. नं जले ఉదకము. त्रिं नर्तके నాట్యము సేయువాఁడు.

आनीतः ఆనీతః, अं त्रिं आहृते తీసికొని రాఁబడినది. –तिः –తిః, इं सीं आनयने తెచ్చుట.

आनृतः ఆనృతః, अं त्रिं अनृतस्वभावयुते మిథ్యాస్వభావము గలవాఁడు.

आपतिः ఆపతిః, इं पुं सदागतौ వాయువు. –त्तिः –త్తిః, इं सीं आपदि ఆపద. प्राप्तौ ప్రాప్తించుట; परिणामे మార్పు; अनिष्टप्रसङ्गे దోషప్రసక్తి; अर्थादिसिद्धौ అర్థము మొదలైనవి సిద్ధించుట.

आपातः ఆపాతః, अं पुं पतने పడుట; पातने పడవేయుట, तदात्वे తత్కాలమున, అప్పటికిమాత్రము; मार्गे త్రోవ; अविविच्य अवगतौ వివేచనలేక గమనించుట, उपक्रमे ప్రారంభము; अतर्कितागमने అకస్మికముగా వచ్చుట.

आपीतम् ఆపీతమ్, अं नं माक्षिकधातौ మాక్షికమను నొక పర్వతధాతువు. पुं ईषत् पीतवर्णे ఇంచుక పసుపు. त्रिं तद्वति ఇంచుక పచ్చనిది; ईषत् कृतपाने ఇంచుక త్రాగఁబడినది.

आपूर्तिः ఆపూర్తిః, इं सीं ईषत्पूरणे కొంచెము నిండించుట; सम्यक् पूरणे బాగుగా నింపుట; परिपूर्तौ సంపూర్తి.

आप्तोक्तिः ఆప్తోక్తిః, इं सीं सिद्धान्तवाक्ये సిద్ధాంతవచనము, భ్రమప్రమాదాదిదోషము లులేనిమాట; आप्तस्य वचने ఆప్తునిమాట.

आप्लुतः ఆప్లుతః, अं पुं विवाहार्थ कृतस्नाने వివాహార్థము స్నాతక వ్రతము చేసినవాఁడు. त्रिं स्नाते స్నానముచేసినవాఁడు; आर्द्रीभूते తడిసినది. नं स्नाने స్నానము.

आभातिः ఆభాతిః, इं सीं छायायाम् నీడ; प्रतिबिम्बे ప్రతిబింబము.

आभुक्तिः ఆభుక్తిః, इं सीं अधिकभोजने ఆబూతి, హెచ్చుతిండి.

आभूतिः ఆభూతిః, इं सीं व्याप्तौ వ్యాపించుట.

आमुक्तः ఆముక్తః, अं त्रिं कवचधारिणि కవచధారి; परिहितवस्त्रादौ ధరింపఁబడిన వస్త్రము మొ॥ –क्ति –క్తి, अव्यं मर्यादायाम् మేర; मोक्षपर्यन्ते మోక్షమువఱకు. –क्तिः –క్తిః, इं सीं परिधाने వస్త్రము, धारणे ధరించుట.

आम्नातम् ఆమ్నాతమ్, अं त्रिं परम्पराप्राप्ते పరంపరగావచ్చినట్టిది, विचारिते విచారింపఁబడినది; अधीते చదువఁబడినది; स्मृते స్మరింపఁబడినది; सम्यगभ्यस्ते చక్కఁగా అభ్యసింపఁబడినది; कथिते చెప్పఁబడినది. नं सम्यगभ्यासे బాగుగా అభ్యసించుట. –ती –తీ, नृं त्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు.

आम्रातः ఆమ్రాతః, अं पुं आम्रातके అంబాళము †.

आयतम् ఆయతమ్, अं त्रिं दीर्घे పొడవైనది; आकृष्टे లాగఁబడినది; दूरमानीते దూరముగా తీసికొనిరాఁబడినది. –ता –తా, आं सीं सङ्गीतश्रुतिजातिभेदे సంగీత సంబంధమైన ఒక శ్రుతిజాతి. –तिः –తిః, इं सीं दैर्घ्ये పొడవు, నిడుపు; प्रभावे ధన సేనల వలని బలము; आगामिकाले రాఁబోవు కాలము; फलदानकाले ఫలమిచ్చుసమయము; प्रापणे

పొందించుట; सङ्गे ఆసక్తి; सगमे కలయుక;
कर्मणि కర్మ; संयमे నియమము. –ती –తీ.
ई०स०आयतौ 'ఆయతిః' చూ। –त्तः
–త్తః, अ० त्रि० कृतप्रयत्ने ప్రయత్నించిన
వాఁడు; पराधीने ఇతరులకధీనమైనవాఁడు.
–त्तिः –త్తిః, इ० सं० शयने పరుండుట;
प्रभावे ప్రభావము; आगमने వచ్చుట;
उपाये ఉపాయము; स्नेहे స్నేహము;
वशित्वे వశీకరణము; बले సామర్థ్యము;
सीम्नि పొలిమేర. –स्त. –స్తః, अ० त्रि०
क्षिप्ते త్రోసివేయఁబడినట్టిది,प्रतिहते కొట్టఁ
బడినది; क्लेशिते దుఃఖపెట్టఁబడినది; तेजिते
సానపెట్టఁబడినది; प्रयत्नं कुर्वाणे పరిశ్రమ
చేయుచున్నవాఁడు; आयासयुक्ते ఆయాసము
గలవాఁడు.

आयातः ఆయాతః, अ० त्रि० आगते వచ్చి
నట్టిది. –तिः –తిః, इ० सं० आगमने
వచ్చుట.

आयुक्तः ఆయుక్తః, अ० त्रि० व्यापारिते వ్యా
పారముగలది. ईषद्युक्ते కొంచెముకలసినట్టిది.
न०सम्यक्नियोजने చక్కఁగా నియోగించు
ట. –क्ती –క్తీ, न०त्रि०सम्यक् नियोजन-
कर्तरि చక్కఁగా నియోగించు (ఆజ్ఞాపించు)
వాఁడు. –त –తః, अ० त्रि० अमितोयुक्ते
అంతటను కూడుకొనినది.

आरक्तः ఆరక్తః, अ०त्रि०ईषद्रक्तवर्णे ఇంచుక
యెఱుపు. त्रि० तद्वति ఇంచుక యెఱ్ఱనిది.
सम्यक् अनुरक्ते మంచి అనురాగముగల
వాఁడు. न० अनुरागे అనురాగము.

आरतः ఆరతః, अ० त्रि० उपरते చాలించిన
వాఁడు; निवृत्ते మఱలినవాఁడు. –तिः –తిః,
इ० सी० उपरमे చాలించుట; निवृत्तौ
మఱలుట.

आरातिः ఆరాతిః, इ० पु० अरातौ శత్రువు.

आर्द्रता ఆర్ద్రతా, आ०सी०आर्द्रत्वे తడిసినది
గానుండుట; मृदुत्वे మెత్తఁదనము.

आर्हतम् ఆర్హతమ్, अ०त्रि० अर्हतसबन्धिनि
జైనసంబంధమైనది. न० तस्य मते జైన
మతము. –न्ती –న్తీ, ई०स०योग्यतायाम्
యోగ్యత.

आलातम् ఆలాతమ్, अ० न० अलाते నిప్పు
కొఱవి.

आवर्तः ఆవర్తః, अ०पु० अम्भसांभ्रमे సుడి,
నీటిసుడి; रोमसंस्थानभेदे వెండ్రుకలసుడి;
नाडसंनिवेशभेदे నాడులసుడి; मेघाधिपभेदे
ఆవర్తకమను నొక మేఘము; आवर्तने
తిరుగుట; माक्षिकधातौ మాక్షికమనెడి
పర్వతధాతువు; संसारे సంసారము; चिन्तने
చింతనచేయుట, వల్లెవేయుట; रत्नविशेषे
రాజావర్తమనెడి మణి. न० पुन. पुनः
चालने మరలమరల కదలించుట;
परिघट्टने ఒరపిడి, धातूनां द्रावणे లోహము
లఁగరఁగించుట, संशये సందేహము. त्रि०
आवर्तमाने తిరుగునట్టిది. –र्ती –ర్తీ.न०त्रि०
पुनः पुनः आवर्तनशीले చక్రమువలె మరల
మరల తిరుగునట్టిది; द्रावके ద్రావకము;
आवर्तनकारके త్రిప్పునట్టిది.

आवीतः ఆవీతః, अ०पु०व्यतिरेकन्याये వ్యతి
రేకన్యాయము. त्रि० समन्तात् स्यूते అన్ని
వైపుల కుట్టఁబడినది; उत्क्षिप्य धृते ఎగుర
వైచి పట్టుకొనఁబడినది. न० सम्यक् स्यूतौ
చక్కఁగా కుట్టుట; उत्क्षिप्य धारणे ఎగుర
వైచిపట్టుకొనుట. –ती –తీ.न०पु०प्राचीना-
वीतिनि జందెమును అపసవ్యముగా వేసి
కొనినవాఁడు.

आवुत्तः ఆవుత్తః, अ०पु०नाट्योक्त्या भगिनी-
पतौ నాట్యోక్తియందు బావ. (తోఁబుట్టువు
పెనిమిటి.)

आवृतम् ఆవృతమ్, अ०त्रि०वेष्टिते చుట్టుకొనఁ
బడినది;कृतावरणे ఆవరింపఁబడినది కప్పఁ

బడినది. पुं०सङ्कीर्णवर्णभेदे ఒకసంకరజాతి. –तिः –తిః, इं० स्त्री० कवचे కవచము; आवरणे ఆవరణము –त्तः –త్తః, अभ्यस्ते అభ్యాసము చేయఁబడినది; परावृत्ते పెడమొగము పెట్టినది; आवर्त्यमाने త్రిప్పఁబడుచున్నట్టిది; प्रतिनिवृत्ते మఱలింపఁబడినది. –त्तिः –త్తిః, इं० स्त्री० पुन पुनरभ्यासे మరల మరల అభ్యసించుట వల్లెవేయుట; ध्याने ధ్యానము; प्रत्यावृत्तौ వెనుకకు మఱలుట; पुनरागमने మరలవచ్చుట(పునర్జన్మ).

आशक्तः ఆశక్తః, अ० त्रि० सम्यक् शक्तियुक्ते మంచి శక్తిగలవాఁడు.

आशितम् ఆశితమ్, अ० त्रि० सम्यक् भुक्ते చక్కఁగాతినఁబడినది; अशनेनतृप्ते భుజించుటచే తృప్తినొందినది. न० सम्यक् भक्षणे చక్కఁగా భుజించుట .–ता –తా, ऋ० त्रि० तृप्त्या भक्षके తృప్తిగా భుజించెడివాఁడు.

आश्रितः ఆశ్రితః, अ०त्रि०आश्रयप्राप्ते ఆశ్రయించినవాఁడు, आधेये ఆధారముచేసికొనునట్టిది; शरणागते శరణుచొచ్చినవాఁడు.

आश्रुतम् ఆశ్రుతమ్, अ०त्रि०अङ्गीकृते అంగీకరింపఁబడినది, कृतश्रवणे వినఁబడినట్టిది. –तिः –తిః,इं०स्त्री०अङ्गीकारे అంగీకారము; श्रवणे వినుట.

आसक्तः ఆసక్తః, अ० त्रि० तत्परे ఏదే నొక పదార్థమునందు లగ్నమైన మనస్సుగలవాఁడు; सम्यक् संबद्धे చక్కఁగాకలసినట్టిది, नित्ये నిత్యము. न० अनवरते నిత్యము. –क्तिः –క్తిః, इं० स्त्री० अनुरागे ఆసక్తి, తత్పరత, ప్రీతి. –त्तिः –త్తిః, इं० स्त्री० सङ्गमे చేరిక; सन्निधौ దగ్గఱ, पदसन्निधानकारणे పదములకుఁగల పరస్పర సంబంధకారణము; नैकट्यसबन्धे సన్నిహిత సంబంధము; प्राप्तौ లభించుట; प्रत्यक्षजनकसंनिकर्षे ప్రత్యక్షము గావించు నట్టి సాన్నిధ్యము.

आसिक्तः ఆసిక్తః, अ०त्रि०ईषत् (सम्यक्) सिक्ते ఇంచుక (చక్కఁగా) తడుపఁబడినది. –तम् –తమ్,अ० न० उपवेशने కూర్చుండుట; उपकेशनाधारे स्थाने కూర్చుండునట్టి స్థానము (ఆసనము).

आसुतिः ఆసుతిః, इं०स्त्री०मद्यनिष्पादने కల్లుతీయుట; मद्यपाके కల్లు వండుట; प्रसवे ప్రసవించుట, अभिषवे సోమరసము తీయుట.

आस्थितः ఆస్థితః,अ०त्रि०आरूढे ఆరూఢుఁడు, ఎక్కినవాఁడు; प्राप्ते పొందఁబడినది; आश्रिते ఆశ్రయించినది. –तिः –తిః, इं० स्त्री० आस्थायाम् ఆస్థ. ఆసక్తిఁజెందియుండుట.

आस्फोतः ఆస్ఫోతః,अ०पुं०अर्कपर्णे జిల్లేడు†; कोविदारे ఎఱ్ఱకాంచనము †; पलाशे మోదుగు †. –ता –తా,आ०स्त्री०गिरिकर्णिकायाम् దింటెన †; शारिबायाम् మాబెన †; अपराजितायाम् విష్ణుక్రాంత †; वनमल्ल्याम् అడవిమల్లె †.

आस्वान्तः ఆస్వాన్తః, अ०त्रि०शब्दिते ధ్వని చేయఁబడినది.

आहतम् ఆహతమ్, अ० त्रि० मृषार्थकवाचि కల్లమాట; आघातप्राप्ते ఒరపిడి చేయఁబడినది; गुणिते గుణింపఁ (హెచ్చవేయఁ) బడినది; आघूर्णिते త్రిప్పఁబడినది, मर्दिते మర్దన చేయఁబడినది; अभ्यस्ते అభ్యసింపఁబడినది; ताडिते కొట్టఁబడినది. न० जीर्णवस्त्रे చినిఁగినబట్ట; नूतनवस्त्रे క్రొత్తవస్త్రము. पुं० ढक्कायाम् ఢక్క. –तिः –తిః, इं०स्त्री० आघाते దెబ్బ; मारणे చంపుట; ताडने కొట్టుట; आगमने వచ్చుట; मर्दने మర్దన చేయుట;गुणने హెచ్చవేయుట. –न्ता –న్తా, ऋ०त्रि०तद्वति ఇవి గలవాఁడు. –र्ता –ర్తా,

ऋ॰ त्रि॰ आनेतरि తెచ్చువాఁడు, अर्जके సంపాదించువాఁడు,आयोजके ప్రయత్నించువాఁడు; अनुष्ठातरि అనుష్ఠించువాఁడు.

आहितम् ఆహితమ్, अ॰ त्रि॰ निहिते ఉంచఁబడినది; कृते చేయఁబడినది; सम्पादिते సంపాదింపఁబడినది; स्थापिते నిలుపఁబడినది; अर्पिते అర్పింపఁబడినది; कृताधान-संस्कारे అగ్న్యాధానము చేసినవాడు. –तिः –తిః, इ॰ स्त्री॰ स्थापने నిలుపుట; आधाने అగ్న్యాధానము ఉంచుట; आहुतौ ఆహుతి.

आहुतम् ఆహుతమ్, अ॰ न॰ भूतयज्ञे భూతయజ్ఞము; नृयज्ञे అతిథియజ్ఞము. त्रि॰ हुते హోమము చేయఁబడినది. –तिः –తిః, इ॰ स्त्री॰ देवयज्ञे దేవయజ్ఞము, హోమము; हविरादौ ఆహుతి, వేల్చఁబడునది, హవిస్సు మొ॥

आहूतः ఆహూతః, अ॰ त्रि॰ कृताह्वाने పిలువఁబడినవాఁడు; आभूतप्रलयपर्यन्ते భూతములకు ప్రళయముగలుగువఱకు ఉండునట్టిది; नामकृतव्यपदेशे विश्वे నామనిర్దేశముగల ప్రపంచము. न॰ आह्वाने పిలుపు. –तिः –తిః, इ॰ स्त्री॰ आह्वाने పిలుపు.

आहृतः ఆహృతః, अ॰ त्रि॰ आनीते తేఁబడినది. –तिः –తిః, इ॰ स्त्री॰ आहरणे తెచ్చుట.

आक्षिप्तः ఆక్షిప్తః, अ॰ त्रि॰ कृताक्षेपे ఆక్షేపింపఁబడినది; आकृष्टे ఆకర్షింపఁబడినది.

त ४ త 4

आकम्पितम् ఆకమ్పితమ్, अ॰ त्रि॰ ईषत् कम्पविशिष्टे ఇంచుక కదలినట్టిది; प्रेङ्खिते ఊపఁబడినది; ईषत् चालिते ఇంచుక కదలింపఁబడినది. न॰ कम्पने కదలిక.

आकर्णितम् ఆకర్ణితమ్, अ॰ त्रि॰ श्रुते వినఁబడినది.

आकलितम् ఆకలితమ్, अ॰ त्रि॰ अनुसृते అనుసరించినది; धृते ధరింపఁబడినది; ग्रथिते కూర్పఁబడినది.

आकुञ्चितम् ఆకుఞ్చితమ్, अ॰ त्रि॰ आभुग्ने ఇంచుక వంకరయైనది; संकोचिते ముడువఁబడినది ముడుచుకొనినది. –लितम् –లితమ్, अ॰ त्रि॰ क्षोभिते కలఁతపెట్టఁ (చెదరఁగొట్టఁ) బడినది.

आकुणितम् ఆకుణితమ్, अ॰ त्रि॰ ईषत् सङ्कुचिते ఇంచుక ముడుచుకొనినది.

आगमितम् ఆగమితమ్, अ॰ त्रि॰ पठिते చదువఁబడినది; ज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది; प्रापिते పొందింపఁబడినది, यापिते చేర్పఁబడినది.

आघूर्णितम् ఆఘూర్ణితమ్, अ॰ त्रि॰ भ्रान्ते తిరిగినట్టిది; चलिते కదలినట్టిది.

आचरितम् ఆచరితమ్, अ॰ त्रि॰ कृताचरणे ఆచరింపఁబడినది. न॰ आचारे ఆచరణః ऋणिकात् ऋणग्रहणोपायभेदे అప్పుతీసికొనినవానినుండి అప్పుతీర్చుకొను ఒక ఉపాయము.

आच्छादितम् ఆచ్ఛాదితమ్, अ॰ त्रि॰ कृताच्छादने కప్పఁబడినది. మఱుఁగుపఱచఁబడినది.

आच्छुरितम् ఆచ్ఛురితమ్, अ॰ न॰ नखाघाते గిల్లుట, గిచ్చుట; नखवाद्ये గోటివాద్యము;आच्छुरितके 'ఆచ్ఛురితకమ్' చూ

आतङ्कितः ఆతఙ్కితః, अ॰ त्रि॰ भीरौ పిఱికి.

आत्मगुप्तः ఆత్మగుప్తః, अ॰ त्रि॰ स्वशक्त्या रक्षिते తనశక్తిచే రక్షింపఁబడినది. –गुप्ता –గుప్తా, आ॰ स्त्री॰ कण्डूरायाम् దూలగొండి†. –घाती –ఘాతీ, न्॰ त्रि॰ आत्महन्तरि ఆత్మహత్యచేసికొనువాఁడు అజ్ఞాని.

आदिशक्तिः ఆదిశక్తిః, इ॰ स्त्री॰ परमेश्वरस्य मायारूपशक्तौ పరాశక్తి, పరదేవత, పారమేశ్వరీమాయ; देव्याः मूर्तिभेदे దేవి

యొక్క ఒకమూర్తి.

आदीपितम् ఆదీపితమ్, अ० त्रि० दत्तादर्पने అలంకారముగా అలుకఁబడినది; उद्दीपिते ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది.

आद्योपान्तम् ఆద్యోపాన్తమ్, अ० न० अमूलाग्रमित्यर्थे మొదటినుండి కడవఱకు.

आधर्षितः ఆధర్షితః, अ० त्रि० अवमानिते అవమానింపఁబడినది; दण्डिते దండింపఁబడినది; पीडिते బాధింపఁబడినది.

आनन्दितः ఆనన్దితః, अ० त्रि० आह्लादिते 'ఆహ్లాదితః' చూ॥ अभिनन्दिते ప్రశంసింపఁబడినది. —मितः —మితః, अ० त्रि० आनतीकृते నమస్కరింప(వంచ)బడినది; अनुकूलीकृते అనుకూలముగా చేసికొనఁబడినది.

आनिर्हृतः ఆనిర్హృతః, अ० पु० प्रधानदेवतायाम् ముఖ్యదేవత.

आनुरक्तिः ఆనురక్తిః, इ० स्त्री० अनुरागे అనురాగము; अनुगतत्वे అనుసరించువాఁడుగానుండుట.

आन्दोलितम् ఆన్దోలితమ్, अ० त्रि० आकम्पिते 'ఆకమ్పితమ్' చూ॥

आपतितम् ఆపతితమ్, अ० त्रि० हठादागते హఠాత్తుగావచ్చినట్టిది. —त्रास्तः —త్రాస్తః, अ० त्रि० विपन्ने ఇడుములఁబడినవాఁడు.

आपाततः ఆపాతతః, अव्य० अवधारणं विनेत्यर्थे నిశ్చయింపకుండ; अकस्मादित्यर्थे అకస్మాత్తుగాః कारणंविनेत्यर्थे కారణము లేకుండ.

आपीडितम् ఆపీడితమ్, अ० त्रि० निष्पीडिते పిండఁబడినది; बाधिते బాధింపఁబడినది.

आपूरितम् ఆపూరితమ్, अ० त्रि० अभिव्याप्ते అంతటనువ్యాపింపఁబడినది; परितःकृतपूरणे అంతటను నింపఁబడినది.

आपोमूर्तिः ఆపోమూర్తిః, इ० पु० स्वारोचिषमनोः पुत्रे స్వారోచిషమనువుయొక్క ఒక కుమారుఁడు.

आप्तश्रुतिः ఆప్తశ్రుతిః, इ० स्त्री० आप्तवचने ఆప్తవాక్యము; वेदे వేదము; स्मृतौ స్మృతి.

आप्यायितः ఆప్యాయితః, अ० त्रि० प्रीणिते సంతోషపెట్టఁబడినది; पूरिते నింపఁబడినది; वर्धिते వృద్ధినొందింపఁబడినది.

आप्लावितः ఆప్లావితః, अ० त्रि० जलादिप्रवाहेन अभितोऽव्याप्ते జలప్రవాహాదులచేత ముంచివేయఁబడినది.

आबर्हितम् ఆబర్హితమ్, अ० त्रि० उत्पाटिते పెకలింపఁబడినది; हृते చంపఁబడినది.

आभरितम् ఆభరితమ్, अ० त्रि० पूरिते నింపఁబడినది, अलंकृते అలంకరింపఁబడినది.

आभिजितः ఆభిజితః, अ० त्रि० अभिजिति जते అభిజిన్నక్షత్రమునఁబుట్టినవాఁడు.

आमन्त्रितम् ఆమన్త్రితమ్. अ० त्रि० कृतसम्बोधने సంబోధింపఁబడినది; नियोजिते నియోగింపఁబడినవాఁడు; निमन्त्रिते శ్రాద్ధాదులయందు నియమింపఁబడినవాఁడు. न० संबोधने సంబోధించుట.

आमोदितम् ఆమోదితమ్, अ० त्रि० आनन्दिते సంతోషపెట్టఁబడినది; सुगन्धिते పరిమళింపఁజేయఁబడినది.

आम्रावती ఆమ్రావతీ, ई० स्त्री० नदीभिदि ఒకనది. —वर्तः —వర్తః, अ० पु० आम्रातके అంబాళము†.

आम्रेडितम् ఆమ్రేడితమ్, अ० न० द्विस्त्रिरुक्ते రెండుమూఁడుమాఱులుపలుకఁబడినది.

आरेचितः ఆరేచితః, अ० त्रि० ईषदाकुञ्चिते కొంచెము ముడువఁబడినది. —वतः —వతః, अ० पु० आरग्वधे జేలు†.

आरोपितः ఆరోపితః, अ० त्रि० कल्पिते కల్పనచేయఁ(మోపఁ) బడినది; कृतारोपणे నాటఁబడినది ఎక్కింపఁబడినది.

आर्यवृत्तम् ఆర్యవృత్తమ్, अ० न० सदाचारे

సదాచారము. त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.
–श्वेतम् –శ్వేతమ్, अ० न० श्रेष्ठचरिते ఉత్తమచరిత్రము. त्रि०तद्वतिఅదిగలవాఁడు.

आर्यागीतिः ఆర్యాగీతిః, इ०स्री० मात्रावृत्तभेदे ఒక ఆర్యావృత్తము. –वर्तः –వర్తః, अ० पु० हिमवद्विन्ध्ययोः प्राक्पश्चिमसमुद्रयोर्मध्य-देशे (भारतदेशे) తూర్పుపడమరసముద్రములు ఎల్లగాఁ గలిగి వింధ్యహిమవత్పర్వతములకు నడుమనుండు ప్రదేశము, పుణ్యభూమి, భారతదేశము. –वृत्तम् –వృత్తమ్, अ० न० वृत्तविशेषे ఒక వృత్తము.

आलम्बितः ఆలమ్బితః, अ० त्रि० आश्रिते ఆశ్రయింపఁ(పట్టుకొనఁ)బడినది, धृते ధరింపఁబడినది. –क्षितः –క్షితః, अ० त्रि० सम्यक् ज्ञाते చక్కఁగా ఎఱుఁగఁ బడినది, लिङ्गेन ज्ञाते గుర్తింపఁబడినది.

आलावर्तम् ఆలావర్తమ్, अ०न० वस्त्रनिर्मिते व्यजने గుడ్డతో చేసిన విసనకఱ్ఱ.

आलिङ्गितम् ఆలిఙ్గితమ్, अ० त्रि० आश्लिष्टे కౌఁగలించుకొనఁబడినది. पु० मन्त्रभेदे ఒక మంత్రము.

आलोकितम् ఆలోకితమ్, अ० त्रि० दृष्टे చూడఁబడినది. –चितम् –చితమ్, अ० त्रि० कृतालोचने ఆలోచింపఁబడినది; अव-धारिते నిశ్చయింపఁబడినది.–डितम्–డితమ్, अ० त्रि० मथिते మథింపఁబడినది; मर्दिते మర్దనచేయఁబడినది; चूर्णीकृते పొడిచేయఁబడినది. –लितम् –లితమ్, अ०त्रि० ईषत् चञ्चलीकृते ఇంచుక కదలింపఁబడినది.

आवर्जितम् ఆవర్జితమ్, अ० त्रि०दत्ते ఈయఁబడినది; त्यक्ते విడువఁబడినది; निम्नीकृते క్రిందుచేయఁబడినది. –र्तितम् –ర్తితమ్, अ० त्रि० गुणिते హెచ్చువేయఁ బడినది; कृतावर्तने త్రిప్పఁబడినది వల్లెవేయఁబడినది. द्राविते కరఁగింపఁబడినది. जातावर्ते సుడిగలది. –लितम् –లితమ్, अ० त्रि० चञ्चले చంచలమైనది. –सतिः –సతిః, इ० स्री० रात्रौ రాత్రి. –सितम् –సితమ్, अ० त्रि० निष्पन्नधान्ये నూర్చినధాన్యము; पक्वधान्ये పండినధాన్యము. त्रि० निर्णीते నిర్ణయింపఁబడినది, अवधारिते నిర్ధారణచేయఁబడినది; समाप्ते ముగిసినది.

आवारितम् ఆవారితమ్, अ० त्रि० निवारिते అడ్డగింపఁబడినది.

अविर्भूतम् ఆవిర్భూతమ్, अ० त्रि० अवतीर्णे అవతరించినది; जाते పుట్టినది; अभिव्यक्ते వ్యక్తమైనది; प्रकटिते వెల్లడింపఁబడినది. –ष्कर्ता –ష్కర్తా, ऋ० त्रि० प्रकाशके ప్రకాశకుఁడు, వెలువఱచెడివాఁడు, వెల్లడించెడివాఁడు. –ष्कृतम् –ష్కృతమ్, अ०त्रि० प्रकटीकृते వెలువరింపఁ బడినది. –ष्कृतिः –ష్కృతిః, इ० स्री० आविष्करणे ప్రకటనము, వెలువరించుట.

आवेदितम् ఆవేదితమ్, अ० त्रि० निवेदिते విన్నవించుకొనఁబడినది. –शितम् –శితమ్, अ० त्रि० निवेशिते చేర్పఁబడినది; कृतावेशे ఆవేశింపఁబడినది.

आशङ्कितः ఆశఙ్కితః, अ० त्रि० भीते భయపడినవాఁడు; अनिष्टतया चिन्तिते చెడుగు తలఁచినవాఁడు; संदिग्धे సందేహముగలవాఁడు. न०आशङ्कायाम् 'ఆశఙ్క' చూ।

आशंसितम् ఆశంసితమ్, अ०न० इच्छायाम् కోరిక. त्रि० वाञ्छिते కోరఁబడినది; उक्ते చెప్పఁబడినది. –ता –తా, ऋ० त्रि० शुभेच्छायुक्ते శుభేచ్ఛగలవాఁడు.

आशयिता ఆశయితా, ऋ० त्रि० भोजयितरि తినిపించెడివాఁడు.

आश्वपतम् ఆశ్వపతమ్, अ० त्रि० अश्वपति-संबन्धिनि అశ్వపతికి సంబంధించినది.

आसञ्जितम् ఆసఞ్జితమ్, अ० त्रि० संयोजिते

కలుపఁబడినది.

आसादितम् ఆసాదితమ్, అం॰ త్రి॰ प्राप्ते పొందఁబడినది; स्थापिते నిలుపఁబడినది; समीपीकृते దగ్గఱకు చేర్పఁబడినది; मर्दिते మర్దింపఁబడినది; संपादिते సంపాదింపఁబడినది; आयोजिते ప్రయత్నింపఁబడినది; कामकेलिपरे కామక్రీడయందాసక్తుఁడు.

आसेवितम् ఆసేవితమ్, అం॰ త్రి॰ पौन.पुन्येन सेविते మరల మరల సేవింపఁబడినది. నం॰ आसेवने మరల మరల సేవించుట.

आस्कन्दितम् ఆస్కన్దితమ్. అం॰ నం॰ अश्वगतिभेदे అతివేగమును అతిమందమును గాక సమమైన గుఱ్ఱపు నడక, రివనడ. త్రి॰ तिरस्कृते అవమానింపఁబడినది; आक्रमिते ఆక్రమింపఁబడినది, आयोधिते పోరాడఁబడినది.

आस्फालितम् ఆస్ఫాలితమ్. అం॰ త్రి॰ चालिते కదలింపఁబడినది; आघट्टिते చఱవఁ (ఒరపిడి చేయఁ) బడినది, ताडिते కొట్టఁబడినది.

आस्फोटितम् ఆస్ఫోటితమ్, అం॰ నం॰ करास्फोटे భుజములు చఱచుకొనుట; प्रकाशने ప్రకాశింపఁజేయుట. త్రి॰ विदारिते చీల్పఁబడినది; कृतास्फोटने చఱవఁబడినది ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది చెరుగఁబడినది.

आस्वनितम् ఆస్వనితమ్, అం॰ త్రి॰ शब्दिते ధ్వనిచేయఁబడినది.

आस्वादितम् ఆస్వాదితమ్, అం॰ త్రి॰ भुक्ते తినఁబడినది; लीढे రుచిచూడఁబడినది.

आह्लादितः ఆహ్లాదితః, అం॰ త్రి॰ आनन्दिते సంతోషపెట్టఁబడినది సంతోషించినది.

आक्षारितः ఆక్షారితః, అం॰ త్రి॰ कृताक्षारणे అంకుతనమును గుఱించిన నింద మోపఁబడినవాఁడు.

त - सं॰ प्र॰ త - సం॰ ప్ర॥

आकारगुप्तिः ఆకారగుప్తిః, ఇం॰ స్త్రీ॰ अवहित्थायाम् 'అవహిత్థా' చూ

आदित्यभक्ता ఆదిత్యభక్తా, ఆం॰ స్త్రీ॰ सुवर्चलायाम् నింగిమిరి †; सूर्यभक्तायाम् ప్రొద్దుతిరుగుడు †.

आधारशक्तिः ఆధారశక్తిః, ఇం॰ స్త్రీ॰ सर्वलोकाधारभूतायां शक्तौ సర్వలోకాధారభూతమైన పరాశక్తి, పరదేవత; मूलाधारस्थितकुण्डलिन्याम् మూలాధారమందుండెడి కుండలినీశక్తి.

आप्लवव्रती ఆప్లవవ్రతీ, న్ం॰ పుం॰ आप्लुते 'ఆప్లుతః' చూ

आवरणच्युतिः ఆవరణచ్యుతిః, ఇం॰ స్త్రీ॰ बन्धनाशे బంధవిముక్తి. –शक्तिः –శక్తిః, ఇం॰ స్త్రీ॰ अज्ञानस्य शक्तिविशेषे స్వరూపమును మఱుఁగుపఱచెడి అజ్ఞానముయొక్క ఒకశక్తి.

आसीनप्रचलायितम् ఆసీన ప్రచలాయితమ్, అం॰ నం॰ उपविश्य निद्रावशेन दोलने కూర్చుండియే నిద్రావశమున తూఁగాడుట. కూరుకుపాటు.

आसुरीप्रकृतिः ఆసురీప్రకృతిః, ఇం॰ స్త్రీ॰ राजस्यां प्रकृतौ దంభము దర్పము మొ॥

आस्थानाधिपतिः ఆస్థానాధిపతిః, ఇం॰ పుం॰ राज्ञि రాజు; सभाध्यक्षे సభాధ్యక్షుఁడు.

थ - सं॰ प्र॰ థ - సం॰ ప్ర॥

आत्मस्थः ఆత్మస్థః, అం॰ త్రి॰ हृदयस्थिते హృదయమందున్నట్టిది; जिज्ञासौ జ్ఞానాభిలాషి.

आनन्दथुः ఆనన్దథుః, ఉం॰ పుం॰ आनन्दे సుఖము.

आरथः ఆరథః, అం॰ పుం॰ एकाश्वरथे ఒంటిగుఱ్ఱపుబండి.

आवसथः ఆవసథః, అం॰ పుం॰ व्रतविशेषे ఒకవ్రతము; ग्रामे గ్రామము. ప్రం॰ गृहे ఇల్లు. నం॰ विश्रमस्थाने విశ్రమించుస్థలము.

आश्वत्थम् ఆశ్వత్థమ్, अं नं अश्वत्थफले రావిపండు. त्रिं अश्वत्थसंबन्धिनि ఆశ్వత్థ సంబంధమైనది.

आस्था ఆస్థా, आं सीं तात्पर्येग वर्तने మిగుల నాసక్తి జెందియుండుట; स्थितौ ఉనికి; यत्ने ప్రయత్నము; श्रद्धायाम् శ్రద్ధ; आस्थाने సభ; आलम्बने ఆశ్రయము, పట్టు; अपेक्षायाम् కోరిక; आदरे ఆదరణ.

द-सं प्रं ద-సం॥ ప్ర।

आक्रन्दः ఆక్రన్దః, अं पुं पार्ष्णिग्राहपश्चात् वर्तिनि राज्ञि పార్ష్ణిగ్రాహు (చూ।) నివెన్నంటెడి రాజు; ध्वनौ ధ్వని; रोदने ఏడుపు; भ्रातरि సోదరుఁడు; आह्वाने పిలుచుట; घोररणे భయంకరమైన యుద్ధము; मित्रे మిత్రుఁడు; दुःखिनां रोदनस्थाने దుఃఖితులు దుఃఖించెడిస్థానము; सारावरुदिते పెద్దగా నేడ్చుట.

आगमवेदः ఆగమవేదీ, नं पुं गौडपादाचार्ये గౌడపాదాచార్యులు.

आच्छ(च्छा)दः ఆచ్ఛ(చ్ఛా)దః, अं पुं वस्त्रे వస్త్రము; आवरणे ఆవరణము. –दी –దీ, नं त्रिं आच्छादके కప్పెడివాఁడు.

आच्छेदः ఆచ్ఛేదః, अं पुं ईषत् (सम्यक्) छेदने కొంచము(అధికము)గా ఛేదించుట.

आत्मदः ఆత్మదః, अं पुं अविद्यानिरासेन जीवस्वरूपाभिव्यञ्जके श्रीगुरौ అవిద్యను తొలఁగించి జీవునిస్వరూపమును ప్రకటితముఁజేయు శ్రీగురువు; हरौ విష్ణువు.

आदिः ఆదిః, इं पुं प्रथमे ఎత్తనగోలు, తొలి, తొల్త, తొలుత, తొల్లి, బుడము, మునగడ, మునగల, ముందర, ముందటు, ముందు, మును, మునుపు, మున్ను, మొగ, మొన, లోను, మొదలు; प्राक्सत्तायाम् తొలియునికి; उत्पत्तौ ఉత్పత్తి; हेतौ కారణము; पदान्ते गणसूचके పదాంతమున ఇది గణసూచకము; सामीप्ये సాన్నిధ్యము; प्रकारे పద్ధతి; अवयवे అవయవము. त्रिं आद्ये అనుఁగు, ఎలగోలు, మునగోలు, మొదటిది.

आनन्दः ఆనన్దః, अं पुं विष्णौ విష్ణువు; सुखे ఇమ్ము, ఉసులు, పదిలము, పోఁడిమి, పోడిమి, బులుపు, భోగము, వసతి, సుకము, సుకులు, సుగము, సుమాళము, సొంపు, సోము, హాయి, సుఖము; संवत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము; दण्डकभेदे ఒక దండకము; यतीनां दशनामसु अन्यतमे యతీశ్వరుల పది నామములలో ఒకటి; गृहभेदे గృహవిశేషము; आत्मनि ఆత్మ; ब्रह्मणि బ్రహ్మము; यात्रायोगे ఆనందయోగము. त्रिं आनन्दविशिष्टे సంతోషము గలది; आनन्दकरे సుఖముగలిగించునది. नं मद्ये మద్యము. –न्दा –న్దా, आं सीं जयायाम् తక్కెలి. –न्दिः –న్దిః, इं पुं हर्षे సంతోషము; कौतुके కుతూహలము. –न्दी –న్దీ, नं त्रिं सुखिनि సుఖముగలవాఁడు, सुखकरे సుఖము గలిగించునది.

आपदा ఆపదా, आं सीं आपदि అంకిలి, ఆంగద, అలజడి, అవాంతరము, ఇడుమ, ఉప్పలి, ఎదరు, ఎడ్డమి, కందు, కడఁది, కస్తి, కీడు, గొదవ, గొడివె, గోరము, చెట్ట, చెడిది, చెడ్డ, చేటు, చేడిది, దబ్బఱ, దెప్పరము, తెక్కలిపాటు, త్రిమ్మట, త్రొక్కుడు, దబ్బఱ, దాయము, దెప్పరము, దొసఁగు, దొసవు, నెవ్వ, నొప్పి, పాటు, బవప, బన్నము, బెడఁద, ముద్ది, ముప్పు, లత్త, లంపట, వంత, సిలుగు, సెరగు, సేగి, అగచాట్లు, ఆపత్తు, ఆపద.

आप्रपदम् ఆప్రపదమ్, अव्यं पादाग्रपर्यन्ते పాదములవఱకు.

आमन्दः ఆమన్దః, अं पुं वासुदेवे విష్ణువు.

—न्दा —న్దా, आ० स्त्री० खट्वाभेदे ఒక మంచము. —र्दः —ర్దః, अ० पुं० घर्षणे ఒరపిడి. सम्यक्मर्दने చక్కఁగా మర్దించుట. —र्दी —ర్దీ, न्० त्रि० बलात् निष्पेषके గట్టిగా మర్దించువాఁడు.

आमोदः ఆమోదః, अ० पुं० आनन्दे సంతోషము; अतिदूरव्यापिगन्धे మిగులదూరముగ వ్యాపించెడి పరిమళము, मुखनिश्वासादिगन्धे ఉత్తమురాండ్ర ముఖాదులపరిమళము; अयं गुण एवेत्यर्थे ఇదిమంచిదేయనుట, ఆమోదించుట. —दी —दी, न्० त्रि० मुखवासने 'ముఖవాసనః'చూ॥ आमोदयुक्ते ఆమోదముగలది. पुं०सप्तदशवर्षे गजे పదునేడువత్సరములుగలయేనుఁగు.

आयतच्छदा ఆయతచ్ఛదా, आ० स्त्री० कदल्याम् అరఁటి.

आयुर्वेदः ఆయుర్వేదః, अ० पुं० चिकित्साशास्त्रे ధన్వంతరి ప్రణీతమైన చికిత్సాశాస్త్రము. —दी —दी, न्० त्रि० चिकित्सके వైద్యుఁడు.

आरम्भवादः ఆరమ్భవాదః, अ० पुं० तार्किकाणां मीमांसकानाञ्च वादे తార్కికులయు మీమాంసకులయు వాదము. (పరమాణువులనుండి సృష్టికలిగినదని తార్కికులును, కర్మనుండియని మీమాంసకులును వచింతురు.) —दी —దీ, न्० पुं० वैशेषिके వైశేషికుఁడు. त्रि० तन्मतवादिनि వైశేషికమతానుయాయులు.

आलिन्दः ఆలిన్దః, अ०पुं० अलिन्दे 'అలిన్దః' చూ॥ शय्यावेद्याम् శయ్యావేదిక; गृहैकदेशे గృహమందొకభాగము (గది).

आशीर्वादः ఆశీర్వాదః, अ० पुं० आशीर्वचने ఆశీర్వదించుట, జే, జేజే, దీవన, దీవెన.

आसन्दः ఆసన్దః, अ०पुं०वासुदेवे శ్రీకృష్ణుఁడు. —न्दी —న్దీ, ई० स्त्री० चतुरश्रखट्वाल्पासने చౌకమగుమంచమువంటియాసనము; सभामध्यपीठि (वेदि) कायाम् సభామధ్యమున నుండు ఆసనము (గద్దె) వేదిక; विवाहपीठे పెండ్లిపీఁట; शववाहने పాడె, కటువు.

आस्पदम् ఆస్పదమ్, अ०न०स्थाने స్థానము; कृत्ये కార్యము; प्रभुत्वे ప్రభుత్వము; दशमगृहे పదియవ యిల్లు; प्रतिष्ठायाम् ప్రతిష్ఠ; पदे పదవి; अवलम्बने ఆశ్రయము; विषये విషయము; अवस्थाने స్థితి

आस्वादः ఆస్వాదః, अ० पुं० रसे రసము, రుచి; शृङ्गारादिरसे శృంగారాది రసములు; रसानुभवे చవిచూచుట, రుచిచూచుట.

आह्रादः ఆహ్రాదః, अ० पुं० मेघध्वनौ మేఘధ్వని. ఉఱుము.

आह्लादः ఆహ్లాదః, अ०पुं०आनन्दे సంతోషము.

आक्षपादः ఆక్షపాదః, अ० त्रि० नैयायिके నైయాయికుఁడు. न०न्यायशास्त्रे తర్కశాస్త్రము; गौतमसम्बन्धिमते గౌతమ సంబంధమైన మతము.

ध - सं० प्र० ధ - సం। ప్ర।

आत्तगन्धः ఆత్తగన్ధః, अ० त्रि० राज्ञा वा शत्रुणा वा अभिभूते రాజుచేఁగానిశత్రువుచేఁగాని మదమణఁచివేయఁబడినవాఁడు; गृहीतगन्धे వాసనచూడఁబడినది.

आत्मबन्धुः ఆత్మబన్ధుః, उ० पुं० पितृष्वसुः पुत्रे మేనత్తకొడుకు; मातुलपुत्रे మేనమామకొడుకు; मातृष्वसुः पुत्रो తల్లితోడఁ బుట్టినదానికొడుకు; आत्ममित्रो ఆత్మ మిత్రుఁడు; आत्मनि ఆత్మ.

आधिः ఆధిః, इ० पुं० मनोव्यथायाम् ఆధి, దిగులు, మనోవ్యథ; अधिष्ठाने ఉనికిపట్టు; बन्धकद्रव्ये కుదువ (తాకట్టు) పెట్టినవస్తువు.

आनद्धम् ఆనద్ధమ్, अ०न० चर्माच्छादितमुखे मर्दलादिवाद्ये తోలుచేఁగప్పఁబడిన ముఖము గల మద్దెలమున్నగు వాద్యము; वेषभूषादि-

कल्पमन्त्रो వేషభూషాదుల యలంకారము త్రిం बद्धे బంధింపఁబడినది, व्याप्ते వ్యాపింపఁ బడినది; ग्रथिते కూర్పఁబడినది.

आबद्ध. ఆబద్ధః, అంపుం अलंकारे అలంకారము; आबन्धे 'ఆబన్ధః' చూ बद्धे కట్టఁబడినది, प्रतिरुद्धे అడ్డగింపఁబడినది. త్రిం आप्ते ఆప్తుఁడు, చెలికాఁడు. —न्धः —న్ధః, అంపుం योक्त्रे పలుపు, प्रेम्णि ప్రేమ; दृढबन्धे దృఢమగు బంధము.

आबाधः ఆబాధః, అం పుం पीडायाम् బాధ. త్రిం अबाधिते బాధింపఁ బడని యర్థము; बाधाशून्ये బాధలేని వాఁడు. —धा —ధా. ఆం సీం पीडायाम् దుఃఖము; तापत्रये త్రివిధతాపములు, क्लेशे క్లేశము.

आमगन्धि ఆమగన్ధి, న్ం నం अपक्वमत्स्यमांसादिगन्धे ఉడుకని మత్స్యమాంసాదుల కంపు. త్రిం तद्वति అట్టి కంపుగలది. —श्राद्धम् —శ్రాద్ధమ్, అం నం आमान्नविहितश्राद्धे అపక్వ(వండని)పదార్థములతోఁ జేయఁబడు శ్రాద్ధము.

आयुधम् ఆయుధమ్, అం నం प्रहरणे ఆయిదము, కైదువ, కైదువు, అస్త్రశస్త్రాది ఆయుధములు.

आरग्वधः ఆరగ్వధః, అం పుం शम्याके రేల.

आरब्धः ఆరబ్ధః, అం త్రిం कृतारम्भे ప్రారంభింపఁబడినది. త్రిం अवरुद्धे మఱుఁగుపఱచఁబడినది. నం प्रारम्भे ప్రారంభము.

आर्गवधः ఆర్గవధః, అం పుం आरग्वधे రేల.

आलगर्धः ఆలగర్ధః, అం పుం अलगर्दे నీరుపాము.

आलब्धः ఆలబ్ధః, అం త్రిం संसृष्टे సంసర్గము గలది; संयुक्ते కూడికొనినది, स्पृष्टे తాఁకఁబడినది; हिंसिते హింసింపఁబడినది.

—ब्धिः —బ్ధిః, ఇం సీం स्पर्शे తాఁకుట; हिंसायाम् హింసించుట.

आविद्धम् ఆవిద్ధమ్, అం త్రిం विद्धे వేధింపఁబడినది; ताडिते కొట్టఁబడినది, क्षिप्ते విసరఁబడినది; छिद्रिते రంధ్రము వేయఁ బడినది. —धः —ధః, అం పుం मणिदार्वादिवेधनसाधने పిడిసాన, పోగర, బరమా, బరుమా, బుడుమా, బర్మా.

आशाबन्धः ఆశాబన్ధః, అం పుం समाश्वासे ఓదార్చుట; मर्कटजालके సాలెపురుగు మగ్గము, दिग्बन्धे దిగ్బంధము; विश्वासे నమ్మకము; आशारूपे बन्धे ఆశయనెడి బంధము.

आश्रयासिद्धः —द्धिः ఆశ్రయాసిద్ధః —ద్ధిః, అం ఇం ప్సం हेत्वाभासविशेषे హేతువు యొక్క ఒక దోషము.

आसनबन्धः ఆసనబన్ధః, అం పుం उपवेशने కూర్చుండుట.

आसेद्धा ఆసేద్ధా, ఋం త్రిం राजाज्ञया अवरोधकर्तरि రాజాజ్ఞచే నిర్బంధించెడివాఁడు. —धः —ధః, అం పుం तत्कर्मणि అట్టి కార్యము.

न २ న 2

आन. ఆనః, అంపుం उच्छ्वासे ఉచ్ఛ్వాసము.

आन्नः ఆన్నః, అం త్రిం अन्नस्य लब्धरि అన్నము నుబడసెడివాఁడు.

आह्नम् ఆహ్నమ్, అం పుం अह्नां समूहे పెక్కురోజులు. త్రిం अह्ना निर्वृत्ते ఒక్క దినముచే నిర్వర్తింపఁబడునది.

न ३ న 3

आखनः ఆఖనః, అం పుం खनित्रे గడ్డపాఱ.

आखानः ఆఖానః, అం పుం समन्तात् खनने అన్నివైపుల త్రవ్వుట.

आख्यानम् ఆఖ్యానమ్, अ० न० कथायाम् కత, కథ; कथने చెప్పుట; पूर्ववृत्तकथने పూర్వులచరిత్రను చెప్పుట; प्रतिवचने బదులుచెప్పుట; भेदकेधर्मे భేదించెడిధర్మము, सर्गभेदे ప్రకరణవిశేషము; भारतादौ భారతము రామాయణము మొ

आच्छन्नम् ఆచ్ఛన్నమ్, अ० त्रि० आच्छादिते కప్పఁబడినది.

आच्छिन्नम् ఆచ్ఛిన్నమ్, अ० त्रि० बलात् गृहीते బలాత్కారముగా తీసికొనఁబడినది, सम्यक् छिन्ने చక్కఁగా ఛేదింపఁ బడినది.

आजानम् ఆజానమ్, अव्य० प्रलयकालपर्यन्ते सुख्ये ప్రళయకాలము వచ్చువఱకు సుఖింపఁదగినది; प्रकृतौ ప్రకృతి; उत्पत्तौ పుట్టుక. -निः -నిః, इ० त्रि० जनके పుట్టించునది; अनुजे తోడఁబుట్టినవాఁడు.

आतनिः ఆతనిః, इ० त्रि० विस्तारके విస్తరింపఁజేయువాఁడు.

आदानम् ఆదానమ్, अ० न० आर्जने సంపాదించుట; रोगलक्षणे రోగలక్షణము; अश्वालङ्कारे గుఱ్ఱములయలంకారము; ग्रहणे తీసికొనుట. -नी -నీ, ई० स्त्री० हस्तिघोषायाम् ఏనుఁగుబీఱ్ఱ.

आद्यूनः ఆద్యూనః, अ० त्रि० औदारिके తిండిపోతు; जयेच्छारहिते గెలుపు గోరనివాఁడు.

आधानम् ఆధానమ్, अ० न० स्थापने ఉంచుట; निवेशने చేర్చుట; अग्न्याधाने అగ్నిస్థాపనము; गर्भाधाने గర్భాధానము; बन्धके తాకట్టుబెట్టిన వస్తువు; गुणान्तरस्य करणे భిన్నగుణమును గలిగించుట.

आध्मानम् ఆధ్మానమ్, अ० न० धमन्या फूत्कारे కొలిమి నూఁదుట. पु० वातरोगे వాతవ్యాధి; उदरस्फीततायाम् కడుపుబ్బు రోగము; आनाहे మలమూత్రములుకట్టుట. -नी -నీ, ई० स्त्री० नल्याम् గువ్వగుత్తి.

आध्यानम् ఆధ్యానమ్, अ० न० चिन्तने స్మరించుట, ధ్యానించుట; उत्कण्ठापूर्वकस्मरणे ఆత్రముతోఁజింతించుట.

आननम् ఆననమ్, अ० न० मुखे ముఖము, నోరు.

आपनम् ఆపనమ్, अ० न० मरीचे మిరియము; प्राप्तौ పొందుట. -न्नः -న్నః, अ० त्रि० आपदां प्राप्ते ఆపద(నా)నొందినవాఁడు; प्राप्ते లభించినట్టిది.

आपानम् ఆపానమ్, अ०न० सम्भूय सुरापाने నలుగురు ఒకచో కలసి మద్యము ద్రావుట; पानगोष्ठिकायाम् నలుగురుచేరి మద్యపానము చేయు స్థలము.

आपीनम् ఆపీనమ్, अ०न० ऊधसि పొదుగు. पु० कूपे నూయి. त्रि० ईषत्स्थूले కొంచెము బలిసినది; अतिस्थूले మిక్కిలి బలిసినది.

आप्यानम् ఆప్యానమ్, अ० न० प्रीतौ ప్రీతి; वृद्धौ వృద్ధి. त्रि० प्रीते సంతుష్టుఁడు; वृद्धे వృద్ధినొందినది.

आभुग्नः ఆభుగ్నః, अ० त्रि० ईषद्वक्रे కొంచెము వంకరయైనది; आकुञ्चिते 'ఆకుఞ్చితమ్' చూ

आमनम् ఆమనమ్, अ० न० स्पर्शे తాఁకుట; सौहृदे సుహృద్భావము, స్నేహము, ప్రేమ.

आमान्नम् ఆమాన్నమ్, अ० न० अपक्वतण्डुलाद्यन्ने వండని బియ్యము పప్పు మున్నగు పదార్థము.

आयत्नः ఆయత్నః, अ० पु० प्रयत्ने ఆయతము, ప్రయత్నము.

आयनम् ఆయనమ్, अ० न० अयने 'అయనమ్' చూ सम्यगागमने చక్కఁగావచ్చుట. त्रि० अयनसंबन्धिनि అయనమునకు సంబంధించినది.

आयानम् ఆయానమ్, अ० न० आगमने వచ్చుట; स्वभावे స్వభావము.

आर्जनम् అర్జనమ్, अ० न० सम्पादने సంపా

దించుట, రజన, గడన, గడించుట.

आर्जुनिः ఆర్జునిః, ఇం॰పుం॰ अर्जुनपुत्रे అర్జునుని కొడుకు, అభిమన్యుఁడు.

आलानम् ఆలానమ్; అం॰నం॰ गजबन्धनस्तम्भे (रज्जौ) ఏనుఁగనుగట్టెడి స్తంభము-పలుపు, बन्धने బంధనము, కట్టు.

आलीनम् ఆలీనమ్. అం॰త్రిం॰ आश्लिष्टे 'ఆశ్లిష్టః' చూ। నం॰ संश्लेषे కూడియుండుట; वङ्गे తగరము.

आलूनः ఆలూనః, అం॰ త్రిం॰ ईषत् (सम्यक्) छिन्ने కొంచెము (చక్కఁగా) కోయఁబడినది.

आविग्नः ఆవిగ్నః, అం॰పుం॰ करमर्दके కలివె†. త్రిం॰ खिन्ने దుఃఖపడినవాఁడు.

आशनः ఆశనః, అం॰ పుం॰ अशनौ వజ్రము, असने వేఁగిస †. త్రిం॰ भोजयितरि తిని పించెడివాఁడు; वज्रजीविनि వజ్రమువంటి దృఢజీవముగలవాఁడు. -निः -నిః, ఇం॰సీం॰ वज्रे వజ్రము.

आश्मनः ఆశ్మనః, అం॰పుం॰ पाषाणविकारे శిలావికారము. నం॰ अनूरोरपत्ये అనూరుని సంతానము.

आश्यानः ఆశ్యానః, అం॰త్రిం॰ शोषिते ఎండింపఁబడినది; घनीभूते గడ్డకట్టినది.

आश्विनः ఆశ్వినః, అం॰పుం॰ आश्वयुजे ఆశ్వయుజ మాసము. कन्यामासे కన్యామాసము; यज्ञियकपालभेदे యజ్ఞసంబంధమైన ఒకకపాలము; अश्विनीकुमारदेवताके यज्ञे (शस्त्रे) అశ్వినీకుమారదేవతాకమైన యజ్ఞము (శస్త్రము). -नी -నీ, ఈం॰ సీం॰ इष्टकाभेदे ఒక యిటిక; आश्वयुजपूर्णिमायाम् ఆశ్వయుజ పూర్ణిమ; चितिभेदे చితివిశేషము. -नौ -నౌ, అం॰పుం॰ ద్విం॰ अश्विनीकुमारयोः అశ్వినీకుమారులు.

आश्वीनम् ఆశ్వీనమ్ అం॰త్రిం॰ एकदिनाश्वगम्यदेशे గుఱ్ఱ మొకనాఁటికి చేరఁదగినదేశము.

आसनम् ఆసనమ్, అం॰నం॰ पीठे పీట. గద్దియ, గద్దె; योगाङ्गे पद्मासने పద్మాసనము, సిద్ధాసనము మొ॥ उपवेशनसाधने కూర్చుండునట్టి సాధనము. దర్భలకట్ట కృష్ణాజినము మొ॥ उपवेशने కూర్చుండుట; यात्रानिवर्तने ప్రయాణమునుండి మఱలుట, विक्षेपणसाधने విసరివేయునట్టి సాధనము. ఒడిసెల మొ॥ देशकालाद्यनुसृत्य राज्ञः तूष्णीं स्थितौ దేశకాలపరిస్థితులనుబట్టి రాజు ఊరకుండుట. శత్రువులపై దాడిసలుపకుండుట; गजस्कन्धदेशे ఏనుఁగు మూఁపు. పుం॰ जीरके జిలకఱ †, सर्जके వేఁగిస †. -ना -నా. ఆం॰సీం॰ स्थितौ ఉనికి, ఉండుట; उपवेशने కూర్చుండుట. -नी -నీ, ఈం॰సీం॰ विपणौ అంగడివీధి; मर्यादायाम् మర్యాద. మేర. -न्नम् -న్నమ్, అం॰ త్రిం॰ समीपे సమీపము; उपस्थिते సమీపించినది; सम्यक् स्थिते చక్కఁగా ఉన్నవాఁడు; आसत्तियुक्ते वाक्ये ఆసత్తి (చూ) గల వాక్యము.

आसीन ఆసీనః, అం॰ త్రిం॰ उपविष्टे కూరుచుండినవాఁడు, కూర్చుండఁబడినవాఁడు. వేంచేసినవాఁడు, కూర్చుండినవాఁడు.

आस्थानम् ఆస్థానమ్, అం॰ నం॰ सभायाम् ఆస్థానము, కొలువుకూటము; श्रद्धायाम् శ్రద్ధ; विश्रमस्थाने విశ్రమించుచోటు; आस्थायाम् అపేక్ష. -नी -నీ, ఈం॰ సీం॰ सभायाम् సభ, ఆస్థానము.

आह्ना: ఆహనాః, స్నం॰ త్రిం॰ आहननीये ఆహనన(చూ)యోగ్యము; निष्पीडचे పిండఁదగినరసముగలది.

आह्वानम् ఆహ్వానమ్, అం॰ నం॰ हूतौ ఆమతి, ఆమతించుట, ఆమతింపు, ఆమిత, ఆమితి, ఆమెత, కైసన్న, చీరుడు, పిలుపు, పిలుపుడు, చీరుట, పిలుచుట, పిల్చుట, పేరుకొనుట, పేర్కొనుట, ఆహ్వానించుట;

नामनि పేరు; आह्वानसाधने पत्रे ఆహ్వాన పత్రము; राज्ञा आकारणे రాజు పిలుపు.

न ४ న 4

आकम्पनम् ఆకమ్పనమ్. अं॰ नं॰ ईषत् कम्पे ఇంచుకకదలిక; ईषत् चालने ఇంచుక కదలించుట. त्रिं॰ ईषत् कम्पनशीले ఇంచుక కదలునట్టిది, ईषत् चालके ఇంచుకకదలించునది.

आकर्णनम् ఆకర్ణనమ్, अं॰ नं॰ श्रवणे ఆలకించుట, ఆలించుట, ఊఁకొట్టుట, ఊఁకొనుట, చెవిదోరఁబెట్టుట, చెవివాలఁబెట్టుట. చెవియొగ్గుట. వీనిచ్చుట. వినుట.

आकलनम् ఆకలనమ్, अं॰ नं॰ ग्रहणे గ్రహించుట; संग्रहे కూడఁబెట్టుట, आकाङ्क्षायाम् కోరిక; गणने లెక్కపెట్టుట; ज्ञाने ఆకళింపు. జ్ఞానము; अनुसंधाने ధ్యానము, ధ్యానించుట.

आकुञ्चनम् ఆకుఞ్చనమ్. अं॰ नं॰ सङ्कोचे ముడుచుట, ముడుచుకొనుట.

आक्रोशनम् ఆక్రోశనమ్, अं॰ नं॰ आक्रोशे 'ఆక్రోశః' చూ।

आगमनम् ఆగమనమ్; अं॰ नं॰ आगतौ అరుగుదెంచుట, అరుదెంచుట, ఏగుదెంచుట, ఏతెంచుట, చనుదెంచుట, విచ్చేయుట, విజయముచేయుట, వేంచేయుట, వచ్చుట; प्राप्तौ ప్రాప్తించుట; उत्पत्तौ పుట్టుట.

आघट्टना ఆఘట్టనా, अं॰ स्त्रीं॰ चालने కదలించుట.

आघातनम् ఆఘాతనమ్, अं॰ नं॰ हनने చంపుట; वधस्थले వధస్థానము.

आचमनम् ఆచమనమ్. अं॰ नं॰ उपस्पर्शे మంత్రపూర్వకముగానుదకమును ముమ్మాఱు లోపలికిఁ బుచ్చుకొనుట; तत् साधने जले దానికి సాధనముగానుండు జలము; जाती-फलादि चूर्णमिश्रिते षट्पलमिते जले జాజికాయ మున్నగువాని చూర్ణము గలిపిన ఆఱు పలముల పరిమాణముగల జలము; आचमनीयजलस्य पाने ఆచమింపఁదగిన జలమును ద్రావుట; षोडशोपचारेषु अन्यतमे షోడశోపచారములలో నొకటి; जलादेः पाने జలము మున్నగువానిని ద్రాగుట, వారుచుట, వార్చుట. వారుపు. వార్పు, ఆచమించుట.

आचार्यानी ఆచార్యానీ, ईं॰ स्त्रीं॰ आचार्यभार्यायाम् ఆచార్యుని భార్య.

आच्छादनम् ఆచ్ఛాదనమ్. अं॰ नं॰ वस्त्रे వస్త్రము; आवरणे అడ్డపాటు. అడ్డము, అడ్డి. అడ్డాఁక, ఇఱుము, ఎడతెఱిపి. ఎడరు, ఓలము. ఓలిమి, కనుమఱువు, కప్పు. కప్పుదు, చఱపు. చాటు, తెరపి, తెఱప, తెఱిపి, పొదుగుదు, పొదువు. మఱుఁగు, మఱువు, మాటు. మాయి. ముసుకు, మునుఁగు, మునుఁగుదు, ముసువు. మూఁత, మూయుట.

आच्छोदनम् ఆచ్ఛోదనమ్. अं॰ नं॰ मृगयायाम् వేఁట.

आज्ञापनम् ఆజ్ఞాపనమ్, अं॰ नं॰ आज्ञायाम् ఆనతిచ్చుట, ఆజ్ఞాపించుట, विज्ञापने విన్నవించుకొనుట.

आटीकनम् ఆటీకనమ్. अं॰ नं॰ वत्सानां गमने దూడలనడక.

आढकीनम् ఆఢకీనమ్. अं॰ त्रिं॰ आढकिके 'ఆఢకికమ్' చూ।

आणवीनम् ఆణవీనమ్. अं॰ नं॰ अणुभवनोचितक्षेत्रे చిఱువడ్లుపండెడి పొలము.

आतञ्चनम् ఆతఞ్చనమ్. अं॰ नं॰ गलित-सुवर्णादेः द्रव्यान्तरयोगेण जारणे కరఁగిన బంగారము మున్నగునవి ద్రవ్యాంతరముతోఁ గూర్చి పొడి చేయుట; आप्यायने తృప్తిచేయుట; वेगे వేగము, द्रवद्रव्यप्रक्षेपेण कठिनद्रव्यस्य चूर्णने ద్రవపదార్థములువేసి కఠిన ద్రవ్యములను పొడి చేయుట; निक्षेपणे వేయుట; उपद्रवे కీడు, प्रापणे పొందించుట,

చేయుట; दुग्धादौ दध्यादिभावापादनाय तक्रादिप्रक्षेपे పాలుమున్నగువానిని పెరుగు మున్నవానినిగాఁ బరిణమింపఁ జేయుట, చేమిరి, చేమిరిపెట్టుట, తోడువేయుట.

आत्मनीनः ఆత్మనీనః, अ० पु० आत्माधीने 'ఆత్మాధీనః' చూ त्रि० स्वीये తనవాఁడు; आत्महितकरे తనకుహితకరమైనది.–योनिः –యోనిః, इ० पु० विष्णौ విష్ణువు, शिवे శివుఁడు; चतुर्मुखे బ్రహ్మః मन्मथे మన్మథుఁడు.

आत्माधीनः ఆత్మాధీనః, अ०पु० पुत्रे కుమారుఁడు, स्यालेబావమఱఁది, विदूषके వేడుకచెలికాఁడు. त्रि० स्वायत्ते తనకధీనమైనట్టిది.

आददानः ఆదదానః, अ० त्रि० गृह्णति 'గృహ్ణన్' చూ –हनम् –హనమ్. अ० न० दाहे దహించుట; हिंसायाम् హింస; निन्दायाम् నింద; श्मशाने స్మశానము.

आदिजिनः ఆదిజినః, अ० पु० ऋषभदेवे ఋషభదేవుఁడు.

आदीपनम् ఆదీపనమ్, अ० न० सन्दीपने ప్రజ్వలింపఁజేయుట; मङ्गलालेपने మంగళార్థమయి ఇల్లలుకుట గోడలకు సున్నము కొట్టుట మొదలగుపూఁతయు.

आधमनम् ఆధమనమ్, अ० न० बन्धकद्रव्ये తాకట్టు బెట్టినవస్తువు.

आनन्दनम् ఆనన్దనమ్, अ० न० सुखप्रापणे సుఖపెట్టుట; कुशलादिप्रश्ने క్షేమాదులనడుగుట; गमनागमनसमये बन्धुमित्रादीनामालिङ्गनादिद्वारा सुखोत्पादने రాకడపోకడలయందు బంధుమిత్రాదులను ఆలింగనాదులచే సంతోషపెట్టుట. –न्दिनी –న్దినీ, ई० स्त्री० ब्रह्मपुर्याम् బ్రహ్మపట్టణము; सुखदायिन्याम् సుఖపెట్టునట్టిస్త్రీ. –मनम् –మనమ్, अ०न०सर्वतोभावेननमने సర్వప్రకారములవంగుటయు, आनतौ నమస్కరించుట;

विनये వినయము. –यनम् –యనమ్, अ० न० स्थानात्स्थानान्तरं प्रापणे కొనివచ్చుట. తెచ్చుట, తీసికొనివచ్చుట, ఆనయించుట; उपनयने ఉపనయనము.

आन्दोलनम् ఆన్దోలనమ్, अ०न० आन्दोलिकायाम् పల్లకి, चलने కదలిక, ఊఁగులాడుట; पुनः पुनः चालने మరల మరల కదలించుట, दोलने ఊఁపుట, अनुसन्धाने ధ్యానించుట.

आपोऽशनम् –शान. ఆపోఽశనమ్, –శానః, अ० प्र० भोजनकालीनमन्त्रोदकस्यस्वीकरणे ఆపోసము, ఆపోసనము, భోజనము చేయునపుడు మంత్రపూర్వకముగా నుదకమును లోపలకిఁ బుచ్చుకొనుట.

आप्तजनः ఆప్తజనః, अ० पु० हितोपदेष्टरि హితమునుపదేశించువాఁడు, ఆప్తుఁడు.

आप्यायनम् ఆప్యాయనమ్, अ० न० प्रीणने సంతోషపెట్టుట; तृप्तौ తనివి; वृद्धौ వృద్ధి, प्रीतौ సంతోషము; वर्धने వృద్ధినొందించుట; दीक्षणीयमन्त्रसंस्कारभेदे దీక్షామంత్రసంస్కారవిశేషము. त्रि० प्रीणनकर्तरि సంతోషపెట్టువాఁడు, తనివినొందించువాఁడు.

आप्रच्छनम् ఆప్రచ్ఛనమ్, अ० न० आनन्दने 'ఆనన్దమ్' చూ। आपृच्छायाम् 'ఆపృచ్ఛా' చూ

आप्लवनम् ఆప్లవనమ్, अ० न० आप्लवे 'ఆప్లవః' చూ

आबोधनम् ఆబోధనమ్, अ०न०ज्ञाने జ్ఞానము; बोधने బోధించుట; प्रबोधने మేలుకొలుపుట

आभण्डनम् ఆభణ్డనమ్, अ०न०निरूपणे నిరూపించుట.

आमर्शनम् ఆమర్శనమ్, अ० न० सम्यक्स्पर्शे చక్కఁగా స్పృశించుట.

आमोदनम् ఆమోదనమ్, अ० त्रि० प्रहर्षसंपादने ఆనందింపఁజేయుట; सुगन्धसंपादने

పరిమళింపఁజేయుట.

आयतनम् ఆయతనమ్, अ० न० देवालये గుడి; आश्रये ఆశ్రయము; गृहे ఇల్లు, विश्रामस्थाने విశ్రమించుచోటు, यज्ञस्थाने యజ్ఞశాల; बौद्धालये బౌద్ధమందిరము; चैत्ये రచ్చచెట్టు. –मनम्–మనమ్, अ०न० आकर्षणे ఆకర్షించుట, दैर्घ्ये పొడవు, नियमने నియమించుట; आकृष्य दीर्घकरणे సాఁగఁదీయుట. –स्थानम् –స్థానమ్, अ० न० स्वामिग्राह्यभागोद्भवस्थाने పన్ను చెల్లించుటకుఁగారణముగానుండు స్థానము. మణులు గనులు మొ॥ लाभस्थाने లాభస్థానము, एकादशगृहे పదునొకండవయిల్లు.

आयोजनम् ఆయోజనమ్, अ० न० द्रव्यासादने పదార్థములనొకచోఁజేర్చుట; उद्योगे ప్రయత్నము; आहरणे 'ఆహరణమ్' చూ –धनम् –ధనమ్, अ० न० युद्धे యుద్ధము; रणभूमौ యుద్ధభూమి.

आराधनम् ఆరాధనమ్, अ० न० संसिद्धौ సిద్ధించుట, सेवासाधने సేవాసాధనము; सेवायाम् సేవించుట; साधने సాధించుట; पचने వండుట; तोषणे సంతోషపెట్టుట, प्राप्तौ పొందుట. –धना –ధనా, आ० स्त्री० सेवायाम् సేవ.

आर्त्विजीनः ఆర్త్విజీనః, अ० पु० यजमाने యజమానుఁడు.

आलभनम् ఆలభనమ్, अ० न० हिंसायाम् హింస; मर्दने మర్దించుట, स्पर्शने తాఁకుట. –म्बनम् –మ్బనమ్, अ० न० आश्रये ఆశ్రయము, పట్టు; आश्रयणीये ఆశ్రయింపఁదగినవస్తువు; रसालम्बने नायकादौ రసములకాలంబనముగానుండెడి నాయకుఁడు మొ॥ रसभेदे ఒక రసము; प्रत्ययभेदे బౌద్ధమతప్రత్యయవిశేషము.

आलापनम् ఆలాపనమ్, अ० न० आभाषणे అన్యోన్యము సంభాషించుకొనుట; स्वस्तिवाचने స్వస్తివాచనము. –पिनी –పినీ, ई० स्त्री० वीणाभेदे ఒకవీణె.

आलिङ्गनम् ఆలిఙ్గనమ్, अ०न० बाह्यरतिभेदे బాహ్యరతిభేదము; आश्लेषणे కవుఁగిలి, కవుఁగిలింత, కవుఁగిలింపు, కౌఁగిలి, కౌఁగిలి, కౌఁగిలింత, కౌఁగిలింపు. –म्पनम् –మ్పనమ్, अ० न० आलेपने 'ఆలేపనమ్' చూ।

आलुञ्चनम् ఆలుఞ్చనమ్, अ० न० उत्पाटने పెకలించుట, केशादेः बन्धराहित्ये కేశాదుల ముడి వీడిపోవుట. –ण्टनम् –ణ్టనమ్, अ० न० बलादपहरणे దోఁపిడి.

आलेखनम् ఆలేఖనమ్, अ०न०सम्यक् लेखने చక్కఁగా వ్రాయుట. त्रि०तद्वति అ.దిగల వాఁడు. पु० आचार्ये ఆచార్యుఁడు. –पनम् –పనమ్, अ० न० आदीपने మంగళార్థమై శృంగారముగా అలుకుట పూయుట మైపూఁతయు.

आलोकनम् ఆలోకనమ్, अ० न० दर्शने చూచుట. –चनम् –చనమ్, अ०न० दर्शने చూచుట; विवेचने వివేచించుట; वृत्तिभेदे మనోవృత్తివిశేషము. अव्य० आलोचनपर्यन्ते ఆలోచనపర్యంతము. –चना –చనా, आ०स्त्री० दर्शने చూచుట; आलोचने ఆలోచన. –डनम् –డనమ్, अ० न० विलोडने గాలించుట, కలియఁబెట్టుట, కెలకుట; मर्दने మర్దించుట; मन्थने మథించుట.

आवपनम् ఆవపనమ్, अ० न० पात्रसामान्ये సామాన్యముగాపాత్ర; गोण्याम् గోనెసంచి; क्षुरकर्मणि క్షౌరము; बीजावापे విత్తుట. त्रि० वपनसाधने వపన(ము)సాధనము. –र्तनम् –ర్తనమ్, अ० न० आलोडने 'ఆలోడనమ్' చూ वेष्टने చుట్టుట; प्राचीरादौ కంచెకోట మొ మధ్యాహ్నే మధ్యాహ్నము;

गुणने గుణించుట; धातूनां द्रावणे ధాతువులఁ గరఁగించుట. पुं॰श्रीहरौ శ్రీవిష్ణువు; उपद्वीप विशेषे ఒక యుపద్వీపము. –र्तनी –ర్తనీ, ई॰ स्री॰ मूषायाम् మూస; दर्व्याम् దర్వి –र्तिनी –ర్తినీ. ई॰ स्री॰ अजश्रृङ्ग्याम् జుట్టు పు †. –सानः –సానః. अ॰ त्रि॰ ग्राम-सीमान्तवासिनि పొలిమేరనుండువాఁడు.

आवापनम् ఆవాపనమ్, अ॰न॰मुण्डने గొఱుగుట; सूत्रनिर्माणयन्त्रे రాట్నము. –हनम् –హనమ్, अ॰न॰ देवानां आह्वाने దేవతల నాహ్వానించుట, षोडशोपचारेष्वन्यतमे షోడశోపచారములలో నొకటి. –हनी –హనీ.ई॰स्री॰मुद्राविशेषे ఆవాహనముద్ర.

आवेदनम् ఆవేదనమ్, अ॰न॰विज्ञापने విన్నవించుకొనుట: राज्ञे निवेदने రాజునకు విజ్ఞాపనచేయుట; (तत्पत्रे) విజ్ఞాపన పత్రము, అర్జీ. –शनम् –శనమ్. अ॰ न॰ शिल्पि-शालायाम् 'శిల్పిశాలా' చూ। भूतावेशादि रोगे భూతావేశాదిరూపమైన వ్యాధి; प्रवेशे ప్రవేశించుట: परिवेषे సూర్యచంద్రుల పరివేష (చూ) ము: कोपादौ కోపము మొ गृहे గృహము: अवेशे 'ఆవేశః' చూ –ष्टनम् –ష్టనమ్, अ॰ न॰ आवरणे ఆవరణము; प्राचेरादौ కంచెకోట మొ॥ वेष्टने చుట్టుట.

आव्रश्चनम् ఆవ్రశ్చనమ్. अ॰न॰ ईषत् छेदने ఇంచుక ఛేదించుట; छेद्यवृक्षप्रदेशे ఛేదింపఁదగిన వృక్ష భాగము; यूपस्थाणौ యూప సంబంధమైన కొయ్య.

आशंसनम् ఆశంసనమ్, अ॰न॰ आशंसायाम् 'ఆశంసా' చూ।

आशसनम् ఆశసనమ్. अ॰न॰कथने చెప్పుట; आशंसायाम् 'ఆశంసా' చూ॥

आशासनम् ఆశాసనమ్, अ॰न॰ आशंसायाम् 'ఆశంసా' చూ।

आश्वासनम् ఆశ్వాసనమ్, अ॰ न॰ सान्त्वने ఊరడించుట, ఊరారుచుట, ఊరార్చుట, ఓదార్చుట.

आसङ्गिनी ఆసఙ్గినీ. ई॰स्री॰वात्यायाम् వాయు సమూహము; आसङ्गयुक्तायाम् సంబంధము గలది –ञ्जनम् –ఞ్జనమ్. अ॰ न॰ सम्यक् संबन्धे సంబంధము; आसङ्गे 'ఆసఙ్గః' చూ॥

आसादनम् ఆసాదనమ్. अ॰ न॰ प्राप्तौ ప్రాప్తించుట; संनिधापने సమీపమునకుఁ జేర్చుట; स्थापने ఉంచుట; आसन्नतासंपादने సాన్నిధ్యమును సంపాదించుట; मर्दने మర్దించుట.

आसेचनम् ఆసేచనమ్. अ॰ त्रि॰ आसेचनके ఎంతచూచినను తనివి తీరనట్టిది. न॰सम्यक् सेचने చక్కఁగాతడుపుట; आसेचनसाधने पात्रे తడిపెడి (చల్లెడి) పాత్ర (వస్తువు). –वनम् –వనమ్, अ॰ न॰ सततसेवने నిత్యము సేవించుట; पौनःपुन्ये మరలమరల.

आस्कन्दनम् ఆస్కన్దనమ్, अ॰ न॰ युद्धे యుద్ధము; तिरस्कारे తిరస్కరించుట: आक्रमणे ఆక్రమించుట; अश्वस्य समगतौ సమానమైన గుఱ్ఱపునడక.

आस्तायनम् ఆస్త్రాయనమ్, अ॰त्रि॰ विद्यमान-संनिकृष्टदेशादौ ఉన్నట్టిసమీప ప్రదేశము మొ।

आस्थापनम् ఆస్థాపనమ్. अ॰ न॰ वस्तिभेदे వైద్యసంబంధమైన నూనె వత్తి.

आस्पन्दनम् ఆస్పన్దనమ్. अ॰ न॰ कम्पने కదలిక.

आस्फालनम् ఆస్ఫాలనమ్, अ॰ न॰ ताडने అప్పళము, అప్పళింత, కొట్టుకొనుట, చఱచుకొనుట; चालने కదలించుట; आटोपे 'ఆటోపః' చూ। प्रागल्भ्ये ప్రౌఢిమ.

आस्फोटनम् ఆస్ఫోటనమ్, अ॰न॰ प्रकाशने ప్రకాశింపఁజేయుట; शूर्पक्रियायाम् కోఁడు, (చేటతో) చెరుగుట, గాలించుట, మలుచుట;

మల్చుట; बाह्वादिशब्दे అప్పళించుట. చఱచుట, చేతులు మున్నగువానిని చఱచుకొనుట; भेदने భేదించుట. –नी –నీ. ईं॰सी॰ आविधे 'ఆవిధః' చూ

आस्माकीनः ఆస్మాకీనః, अ॰ त्रिं॰ अस्मत्संबन्धिनि మాది, మనది, మాకుసంబంధించినది.

आस्यन्दनम् ఆస్యన్దనమ్, अ॰ न॰ ईषत्क्षरणे ఇంచుకజాఱుట.

आस्वादनम् ఆస్వాదనమ్, अ॰ न॰ आस्वादे 'ఆస్వాదః' చూ।

आहननम् ఆహననమ్, अ॰ न॰ ताडनसाधने కొట్టెడిసాధనము, కఱ్ఱమొ आहतौ 'ఆహతిః' చూ

आहवनम् ఆహవనమ్, अ॰ न॰ यागे యజ్ఞము; सम्यक् हवने చక్కఁగాహోమము చేయుట.

आहिताग्निः ఆహితాగ్నిః, इ॰ पुं॰ साग्निके అగ్నిహోత్రముగలవాఁడు.

आह्लादनम् ఆహ్లాదనమ్, अ॰ न॰ आनन्दने సంతోషపెట్టుట. त्रिं॰ आनन्दसाधने ఆనందసాధనము; आनन्दजनके ఆనందముగలిగించునది.

आह्वयनम् ఆహ్వయనమ్, अ॰ न॰ नामधेये పేరు. त्रिं॰ आह्वानकारके పిలుచువాఁడు.

न - सं॰ प्र॰ న - సం॥ ప్ర॥

आखुविषघ्नी ఆఖువిషఘ్నీ. ईं॰सी॰ देवताल्याम् దేవతాడి†.

आचारहीनः ఆచారహీనః, अ॰ त्रिं॰ आचारवर्जिते ఆచార(చూ)ములేనివాఁడు.

आचार्यभोगीनः ఆచార్యభోగీనః, अ॰ त्रिं॰ आचार्यभोगपर्याप्ते ఆచార్యుఁడనుభవించుటకు చాలినది.

आढ्यकुलीनः ఆఢ్యకులీనః, अ॰ त्रिं॰ आढ्यकुलभवे సంపన్న వంశమునఁబుట్టినవాఁడు.

–म्भवनम् –మ్భవనమ్, अ॰ न॰ अनाढ्यस्य आढ्यभवनसाधने సంపన్నుఁడుగాని వాఁడుసంపన్నుఁడగుసాధనము.

आदास्यमानः ఆదాస్యమానః, अ॰ त्रिं॰ ग्रहिष्यमाणे తీసికొనఁబడనున్నట్టిది.

आनन्दकाननम् ఆనన్దకాననమ్, अ॰न॰ काश्याम् కాశీపట్టణము.

आपस्तम्भिनी ఆపస్తమ్భినీ, ईं॰ सी॰ लिङ्गिन्याम् లింగిదొండ†.

आप्रपदीनम् ఆప్రపదీనమ్, अ॰ त्रिं॰ प्रपदपर्यन्तांशुकादौ మీఁగాళ్లవఱకు వ్రేలాడు కోక మొ

आलयविज्ञानम् ఆలయవిజ్ఞానమ్, अ॰ न॰ अहङ्कारास्पदे विज्ञानभेदे అహంకారమునకాశ్రయముగానుండు విజ్ఞానవిశేషము; लयपर्यन्तस्थायिविज्ञाने లయము (సుషుప్తి) వఱకు ఉండునట్టి విజ్ఞానము.

आवहमानः ఆవహమానః, अ॰ त्रिं॰ क्रमागते క్రమముగావచ్చినట్టిది.

आशितंगवीनम् ఆశితంగవీనమ్, अ॰ त्रिं॰ पुरा गोतृप्तिकृत्स्थले మొదటగోవులుతృప్తిగామేసినచోటు.

आसितंगवीनम् ఆసితంగవీనమ్, अ॰ त्रिं॰ गावो यत्रोषिताः पुरा तत्र మొదటఆవులున్న చోటు.

आशीर्वचनम् ఆశీర్వచనమ్, अ॰ न॰ आशीर्वादे 'ఆశీర్వాదః' చూ॥

आश्वलायनः ఆశ్వలాయనః, अ॰ पुं॰ ऋषिविशेषे ఆశ్వలాయనఋషి.

प - सं॰ प्र॰ ప - సం ప్ర

आकम्पः ఆకమ్పః, अ॰ पुं॰ ईषत्कम्पे ఇంచుకకదలిక.

आकल्पः ఆకల్పః, अ॰ पुं॰ वेषरचनायाम्

వేషధారణము, भूषणे అలంకారము; कल्पने కల్పించుట. त्रिं कल्पान्तावधिके కల్పము వఱకు ఉండునట్టిది.

आकाशकल्पः ఆకాశకల్పః, अं त्रिं परब्रह्मणि పరబ్రహ్మము. –दीपः –దీపః, अं पुं कर्तिकिकदीपे కార్తిక (తులా) మాసమున ఆకాశముననిలిపెడి దీపము

आज्यपाः ఆజ్యపాః, अं पुं बं वैश्याना पितृदेवताविशेषेषु వైశ్యుల పితృదేవతలు.

आटोपः ఆటోపః, अं पुं आनाहे మలమూత్రములుబంధించుట; दर्पे మదము; तीव्रतायाम् వేగిరపాటు; उदरे वायुजन्यगुडगुडाशब्दे వాయువుచే కడుపులో గుడగుడ యనుట; आडम्बरे ఆండబరము.

आतपः ఆతపః, अं पुं सूर्यतेजसि ఎండ, ప్రొద్దు, వేంద్రము, సూర్యకాంతి; प्रकाशे ప్రకాశము.

आतापिः ఆతాపిః, इं पुं असुरभेदे ఒక రక్కసుఁడు. –पी –పీ, न्ंपुं आतायिनि 'ఆతాయీ' చూ॥

आनूपम् ఆనూపమ్, अं नं अनूपजजले జలసమృద్ధిగల ప్రదేశమందలిజలము. त्रिं अनूपजे ఆట్టిదేశమునఁబుట్టినప్రాణి.

आपः ఆపః, अं पुं अष्टवसुषु अन्यतमे అష్టవసువులలో నొకఁడు. सं नं जले ఉదకము. पुं सीं बं जले నీరు, అంపి. అప్పులు; जलतन्मात्रे జలతన్మాత్ర. 'अप्' पस्य 'అప్' చూ नं जलसमूहे జలసమూహము; आकाशे ఆకాశము.

आपत् ఆపత్, दं सीं क्लेशे మనస్తాపము; आपदायाम् అంగలార్పు. అదలు, ఆత్రము, ఆత్రము, కడగండ్లు, చేడ్పాటు, దెస,దొసఁగు, వెత. 'ఆపద' చూ

आपिः ఆపిః, इं पुं बन्धौ బంధువు; धनादिप्रापके ధనాదులఁబొందువాఁడు.

आपं ఆపీ, न्ंत्रिंआपं నె ఇంచుకబలిసినది

आपृक्त ఆపృక్, चं त्रिं संसर्गयुक्ते సంసర్గముగలది.

आप्ल ఆప్ల, धां (आप्नोति) व्याप्तौ వ్యాపించుట; (आपयति. आमति. आमते)लम्भने అబ్బుట, పొందుట.

आमुपः ఆముపః, अं पुं कण्टकयुक्तवंशविशेषे ముండ్లవెదురు†.

आरोपः ఆరోపః अं पुं रज्जौ सर्पारोपणवत् वस्तुन्यवस्त्वारोपणे త్రాటియందు పామునువలె సత్యమైనదానియందు అసత్యమైనదానిని మోపుట; मिथ्याविष्करणे అసత్యమునుబ్రకటించుట; मिथ्याज्ञाने మిధ్యాజ్ఞానము; आरोपणे ఎక్కించుట, మోపుట. మోపుదల, ములవేయుట, నాటుట. ఆరోపించుట.

आलापः ఆలాపః अं पुं बन्धुमित्रैःआभाषणे బంధుమిత్రులతో మాటలాడుట; सङ्गीतरागाभिव्यक्तौ ఆలపించుట, రాగము పాడుట; कथने చెప్పుట; स्वरसाधनाक्षरे सरिगमादौ స్వరసాధనాక్షరములు సరిగమమొ

आलिपः ఆలిపః. अं त्रिं आलेपनकारके పూయువాఁడు, అలుకువాఁడు.

आलेपः ఆలేపః, अं पुं उपलेपे పూయుట. పూఁత; आलिम्पने 'ఆలిమ్పనమ్' చూ। त्रिं आलिप्यमाने పూయఁ (అలుకఁ) బడునట్టిది.

आवापः ఆవాపః, अं पुंधान्यादेः पात्रभेदे ధాన్యాదులుపోయు ఒక పాత్ర; धान्यादेः स्थापने ధాన్యాదులనుంచుట; शत्रुचिन्तने శత్రువులచింత; आलवाले చెట్టుపాదు; वपने విత్తుట; आक्षेपे ఆక్షేపము; प्रक्षेपणीये వేయఁదగినది; परराज्यचिन्तायाम् శత్రురాజ్యవిషయికమగు చింత; पेयभेदे పానీయ

విశేషము; निम्नोच्चभूमौ మిట్టపల్లపునేల, परिक्षेपे విసరివేయుట; प्रधनहोमे ప్రధాన హోమము; काचवलये చేతిగాజు, कटके కడియము.

आसुरीसम्पत् ఆసురీసమ్పత్, హ్ం సీం दम्भदर्पादिषु దంభము దర్పము మొ

आसप. ఆస్రపః, అం पुं मूलनक्षत्रे మూలః; आसुरेरा ఆసురుడు. మూలతేడు.

आक्षेपः ఆక్షేపః, అం पुं निन्दायाम् నింద, अलङ्कारभेदे ఒక యలంకారము; भर्त्सने బెదరించుట; आकर्षणे ఆకర్షించుట; निवेशने చేర్చుట; घनादिन्यासे ధనాదుల భద్రపఱచుట; शङ्कायाम् అనుమానము; सतिरस्कारवचने తిరస్కారముతోఁ గూడిన వాక్కు. ఆక్షేపించుట, ఆక్షేపణ. –पी –పీ, न्ं త్రిం आकर्षके ఆకర్షించువాఁడు; सूक्ष्मदृष्ट्या पर्यालोचयितरि సూక్ష్మదృష్టితో పర్యాలోచనచేయువాఁడు.

ब - सं० प्र० బ - సం॥ ప్ర।

आदारिबिम्बी ఆదారిబిమ్బీ, ఈం సీం लताभेदे పుల్లప్రబ్బలివంటి పూలుగల ఒక లత.

आपस्तम्बः ఆపస్తమ్బః, అం पुं कल्पसूत्रकारे కల్పసూత్రముల రచించిన ఒక ముని.

आरबी ఆరబీ, ఈం सीं म्लेच्छभाषाविशेषे అరబ్బీ భాష. –ब्बः –బ్బః, అం पुं म्लेच्छदेशविशेषे అరబ్బీదేశము.

आलम्बः ఆలమ్బః, అం पुं आश्रये అండ, ఆనిక, ఆనువు, ఆసరా, ఊఁత, ఊఁతము, ఊఁనిక, కుదురు, చేపట్టు, తాపు, దండ, దండగోల, దిక్కు, దెస, పట్టు, ప్రాపు, సరిగ, ఆశ్రయము; आश्रयणीये ఆశ్రయింపఁదగిన వాఁడు; आश्रयणे ఆశ్రయించుట. –म्बी –మ్బీ, न्ं త్రిం आश्रयिणि ఆశ్రయించువాఁడు.

आलाबुः –बूः ఆలాబుః –బూః, ఉం ఊం सीं अलाब्वाम् సొర, ఆనుగ†.

आक्षीबः ఆక్షీబః, అం पुं शिग्रौ మునగ†. त्रिं ईषत्मत्ते ఇంచుక మదించినవాఁడు; प्रमत्ते మిక్కిలిమత్తుఁడు.

भ - सं० प्र० భ - సం। ప్ర।

आखुभुक् ఆఖుభుక్, జ్ం पुं मार्जाले పిల్లి.

आत्मप्रभः ఆత్మప్రభః, అం त्रिं स्वयंप्रकाशमाने స్వతఃప్రకాశించునట్టిది, ఆత్మ, బ్రహ్మము. –भा –భా, ఆం सीं सतीविशेषे స్వయంప్రభ; स्वयंप्रकाशे స్వతఃప్రకాశించుట.

आत्मभूः ఆత్మభూః, ఊం पुं पुत्रे కొడుకు; आत्मयोनौ 'ఆత్మయోనిః' చూ॥ सीं पुत्रिकायाम् కూఁతురు; बुद्धौ బుద్ధి.

आत्मलाभः ఆత్మలాభః, అం पुं ज्ञाने జ్ఞానము.

आनकदुन्दुभिः ఆనకదున్దుభిః, ఇం पुं वसुदेवे వసుదేవుఁడు. –भिः–भी –భిః–భీ ఇం ఈం प्सं बृहत्ढक्कायाम् పెద్దదంకా, నగారా.

आनन्दभुक् ఆనన్దభుక్, జ్ం पुं प्राज्ञे ప్రాజ్ఞుఁడు, సుషుప్త్యవస్థాభిమాని.

आभा ఆభా, आं सीं शोभायाम् కాంతి; उपमायाम् పోలిక; प्रकाशे వెలుఁగు, बबूले ఒక ఫలవృక్షము †.

आम्भि ఆమ్భి, इं त्रिं आम्भोजाते నీటఁ బుట్టినది.

आरम्भः ఆరమ్భః, అం पुं गृहादिसंपादन्व्यापारे గృహాదుల సంపాదనరూపమగు వ్యాపారము; दर्पे మదము; वधे చంపుట; त्वरायाम् తొందర; प्रस्तावनायाम् ప్రస్తావన; आरभ्यमाणे ఆరంభింపఁబడునట్టిది; उद्योगे ప్రయత్నము, उपक्रमे అంగవించుట, అదరుట, అగ్గలించుట, అప్పళించుట, ఆరంబ

ము, ఉంకించుట, ఉదియగొనుట, ఉద్దియ సేయుట, ఊంకించుట, ఊంకుట, ఊంకు వగుట, ఎత్తికొనుట, ఒగ్గుట, ఒడికట్టుట, కడంగుట, కడుకొనుట, కదలుట, కయి కొనుట, కేరుట, కైకొనుట, కొనకొనుట, కోలుకొనుట, కోల్కొనుట, గమకించుట, గుఱుకొనుట, గొనకొనుట, చాగుట, చెలం గుట, చూచుట, జతనపడుట, తక్కొనుట, తటిగొనుట, తలకొనుట, తలపడుట, తల పెట్టుట, తివురుట, తూకొనుట, తొడంగుట, తొడరుట, త్రోచుట, దొరంకొనుట, నువ లుట, నెట్టుకొనుట, పట్టుట, పూనుట, పయి కొనుట, పాలుపడుట, పాల్పడుట, పూంచు ట, పెరుగుట, పేటనంబెట్టుట, పైకొనుట, పోవుట, మలయుట, మేకొనుట, మొక్క లించుట, మొగియుట, మొదలుకొనుట, మొనకట్టుట, మొనకొనుట, మొనయుట, వసికొనుట, వీంగుట, సమకట్టుట, సాగుట, మొదలుపెట్టుట, ప్రారంభించుట.

आर्षभः ఆర్షభః, अ० त्रि० ऋषभसंबन्धिनि వృషభసంబంధమైనది. –र्भिः –భిః, इ० पुं० चक्रवर्तिनि भरते భరతచక్రవర్తి. –भी –భీ, ई०स्त्री० कपिकच्छ्वाम् దూలగొండి †.

आलम्भः ఆలమ్భః, अ० पुं० मारणे చంపుట; स्पर्शे తాంకుట; स्नेहे ప్రేమ.

आषाढ (ढा) भूः ఆషాఢ (ఢా) భూః, ऊ० पुं० कुजे కుజుండు.

म - सं० प्र० మ- సం॥ ప్ర॥

आकाशनामा ఆకాశనామా, न्० प्र० परमात्मनि పరమాత్మ; अभ्रके అభ్రకము.

आकाशात्मा ఆకాశాత్మా, न्० पुं० परब्रह्मणि పరబ్రహ్మము.

आक्रमः ఆక్రమః, अ० पुं० आक्रमणे ఆక్ర మించుట, అప్పళించుట, అఱుము, అల ము, ఆవరింత, ఉత్తరించుట, ఒత్తుట, ఒత్తు కొనుట, కదుము, చఱచుట, ముట్టుకొనుట, మొగరించుట; विद्याकर्मादौ విద్య ఉపాసన కర్మ మొ क्रताक्रमणे ఆక్రమింపంబడినది, अभिभूते తిరస్కరింపంబడినది; व्याप्ते వ్యాపింపంబడినది; आग्रहे ఆగ్రహము; अन्ने అన్నము.

आगमः ఆగమః, अ० पुं० अष्टाविंशतिसंज्ञायाम् ఇరువదియెనిమిదియనుసంజ్ఞ; प्राप्तौ ప్రాప్తించుట; उत्पत्तौ పుట్టుట; सामाद्युपाये సామదానాది - ఉపాయము; क्रयप्रतिग्रहादौ కొనుట తీసికొనుటమొ मन्त्रे మంత్రము, शब्दजन्यज्ञाने శబ్దజన్యమైన జ్ఞానము; तत्साधने शब्दप्रमाणे దానికిసాధనమైన శబ్దరూపప్రమాణము; आगमने వచ్చుట; शास्त्रे శాస్త్రము; वेदे వేదము; प्रकृतिप्रत्ययानुपघातिनिकार्ये వ్యాకరణమునందధికముగా వచ్చెడివర్ణము; एकादशभवने పదునొకండవ యిల్లు. प्र० तन्त्रशास्त्रे తంత్రశాస్త్రము.

आग (गा) मी ఆగ(గా)మీ, न्० त्रि० आगमिष्यति రాంబోవునది, రానున్నది.

आचमः ఆచమః, अ० पुं० आचमने ఆచమనము.

आचामः ఆచామః, अ० पुं० आचमने ఆచమనము; अन्नसमुद्भवे मण्डे అన్నపు గంజి పైని మీంగడ; भक्ष्ये భక్ష్యము; यागाङ्गे सुरासाधने యాగాంగమైన సురోత్పాదనము.

आतमाम् ఆతమామ్ अव्यं० अतिशयाभिमुख्ये మిక్కిలి అభిముఖ్యము, समन्ताद्भावे అన్నివైపులనుండుట.

आतमलोम ఆత్మలోమ, न्० न० श्मश्रुणि గడ్డము మీసాలు.

आत्मा ఆత్మా, न्० पुं० सर्वावस्थास्वनुवर्तमाने సర్వావస్థలయందనుస్యూతముగానుండు తత్త్వము; भावे సత్తారూపము; अग्नौ అగ్ని;

सूर्ये సూర్యుఁడు; वायौ వాయువు; मनसि మనస్సు; बुद्धौ బుద్ధి; देहे దేహము; स्वरूपे స్వరూపము; प्रयत्ने ప్రయత్నము; वुद्धिस्थे निजे బుద్ధియందుండు తాను; धृतौ ధైర్యము; स्वभावे స్వభావము; ब्रह्मणि బ్రహ్మము; इन्द्रिये కన్నుమున్నగు ఇంద్రియములు, हार्दाकाशे హృదయాకాశము, దహరాకాశము; स्वस्मिन् తాను, विशुद्धचिद्रूपे तुरीयेऽहप्रत्ययवेद्ये కేవలము చిద్రూపము తురీయము అహంప్రత్యయ వేద్యమునయిన తత్త్వము; उपहितचैतन्ये ఉపాధియందుండెడి చైతన్యము; अन्तःकरणे అంతఃకరణము; जीव-इति क्षेत्रज्ञ इति त्वंपदार्थ इति व्यवह्रियमाणे नित्योपलब्धिस्वरूपे प्रत्यगात्मनि ఆత్మ. జీవుఁడని క్షేత్రజ్ఞుఁడని త్వంపదార్థమని వ్యవహరింపఁబడుచున్నట్టి నిత్యానుభవరూపమైన ప్రత్యగాత్మ.

आदिकूर्मः ఆదికూర్మః, अं पुं कूर्मराजि 'కూర్మరాట్' చూ

आदिमः ఆదిమః, अं त्रिं आद्ये మొదటిది. -मत् -మత్, तं त्रिं आदियुक्ते ఆదిగలది. కార్యవర్గము.

आनन्दात्मा ఆనన్దాత్మా, नं पुं चतुर्मुखे బ్రహ్మ.

आपोक्लिमम् ఆపోక్లిమమ్, अं नं लग्नात्तृतीयषष्ठनवमद्वादशभवनेषु లగ్నమునకు మూఁడు ఆఱు తొమ్మిది పండ్రెండవ స్థానములు.

आप्तकामः ఆప్తకామః, अं त्रिं स्वरूपानन्दसन्तृप्ते స్వరూపానందముచేఁ దృప్తినొందినవాఁడు, జ్ఞాని; परमात्मनि పరమాత్మ; ईश्वरे ఈశ్వరుఁడు.

आभुक्तिमान् ఆభుక్తిమాన్, तं त्रिं अधिकभोजिनि ఆబూతికాఁడు, తిండిపోతు.

आमः ఆమః, अं पुं रोगे సామాన్యముగా రోగము; रोगविशेषे అజీర్ణరోగ విశేషము, ఆమవ్యాధి: अतिसारे అతిసార రోగము; सतुषे अन्ने పొట్టుగల ధాన్యము. त्रिं अपक्वे వండనిది పండనిది.

आयामः ఆయామః, अं पुं नियमने నియమించుట; दैर्घ्ये పొడవు, నిడివి. -मी -మీ, नं त्रिं दीर्घे పొడవైనది.

आयुष्कर्म ఆయుష్కర్మ, नं नं क्षुरकर्मणि క్షౌరము. -ष्कामः -ష్కామః, अं त्रिं आयुष्याभिलाषिणि ఆయుస్సును గోరువాఁడు -ष्टोमः -ష్టోమః, अं पुं आयुर्वर्धकहोमविशेषे దీర్ఘాయుష్యమును గోరి చేయునట్టి యొక హోమము.

आयुष्मान् ఆయుష్మాన్, तं पुं पञ्चाङ्गयोगभेदे ఒక పంచాంగయోగము; मन्त्रभेदे ఒక మంత్రము. त्रिं दीर्घायुष्मति దీర్ఘాయుష్యము గలవాఁడు.

आरामः ఆరామః, अं पुं पुरसमीपकृत्रिमवने ఆరామము, ఆరెము, ఊరిదగ్గఱనుండు తోఁట; दण्डकभेदे దండకవిశేషము; आरतौ క్రీడించుట, ఆనందించుట.

आर्यधर्मः ఆర్యధర్మః, अं पुं सदाचारे సదాచారము, పెద్దలనడవడి.

आर्षधर्मः ఆర్షధర్మః, अं पुं मन्वादिप्रोक्ते धर्मे మన్వాదులు వచించిన ధర్మము.

आश्मः ఆశ్మః, अं पुं अश्मनोविकारे శిలావికారము.

आश्रमः ఆశ్రమః, अं पुं ब्रह्मचर्याद्याश्रमे బ్రహ్మచర్యము గార్హస్థ్యము మున్నగు నాలుగాశ్రమములు; सन्न्यासिनां दशनामस्वन्यतमे సంన్యాసులదశనామములలో నొకటి; मुनिनिवासस्थाने మునుల నివాస స్థానము; मठे మఠము; तपोवने తపోవనము, परमात्मनि సంసారారణ్యమునఁదిరిగెడి జీవులకు విశ్రామ స్థానముగానుండు పరమాత్మ, విష్ణువు. -मी -మీ, नं पुं ब्रह्मचर्याद्या-

श्रमाविशिष्टे బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమముగల వాఁడు.

य २ య 2

आख्यः ఆఖ్యః. अ॰त्रि॰ पदान्ते आख्यायुक्ते పదాంతమున పేరుగలవాఁడు.

आख्या ఆఖ్యా. आ॰ स्त्री॰ नाम्नि పేరు.

आज्यम् ఆజ్యమ్, अ॰ न॰ विर्लने सर्पिषि కరఁగిన నేయి; घृते నెయ్యి: श्रीवासे 'శ్రీవాసః' చూ।

आढ्यः ఆఢ్యః, अ॰त्रि॰ युक्ते కూడినవాఁడు, संपन्ने సంపన్నుఁడు; धनवति ధనికుఁడు.

आत्म्यम् ఆత్మ్యమ్,अ॰ न॰ शरीरे శరీరము.

आद्यः ఆద్యః, अ॰ पु॰ ब्रह्मणि బ్రహ్మ. न॰ श्राद्धभेदे ఆద్యశ్రాద్ధము; धान्ये ధాన్యము. त्रि॰ प्रथमे మొదలగునది మొదటిది; श्रेष्ठे శ్రేష్ఠుఁడు; अदनीये తినఁదగినది.

आद्या ఆద్యా, आ॰ स्त्री॰ दुर्गायाम् దుర్గాదేవి; तारायाम् తార(శక్తివిశేషము): त्रिपुरसुन्दर्याम् త్రిపురసుందరి; भुवनेश्वर्याम् భువనేశ్వరి; काल्याम् కాళికాదేవి; प्रकृतौ మూలప్రకృతి.

आध्या ఆధ్యా, आ स्त्री॰ चिन्तने ధ్యానము; औत्सुक्येन स्मृतौ ఆసక్తితో స్మరించుట.

आन्ध्यम् ఆన్ధ్యమ్. अ॰ न॰ अन्धत्वे గ్రుడ్డితనము; प्रकाशशून्यत्वे వెలికాశములేనిదిగానుండుట.

आप्त्यम् ఆప్త్యమ్, अ॰त्रि॰ प्राप्तव्ये పొందఁదగినది.

आप्यम् ఆప్యమ్, अ॰ त्रि॰ जलसंबन्धिनि జలసంబంధమైనది, प्राप्ते పొందఁదగినది; देवभेदे దేవతావిశేషము; कर्मशेषभूतमन्त्रादौ కర్మాంగభూతమైన మంత్రము మొ॰ न॰ पारिभाव्ये చెంగల్వకోష్ఠు.

आभ्रयम् ఆభ్రయమ్, अ॰ त्रि॰ अभ्रभवे ఆకాశమునఁ బుట్టినది.

आयः ఆయః, अ॰ पु॰ प्राप्तौ ప్రాప్తించుట; लाभे లాభము; धनागमे ధనప్రాప్తి; एकादशभवने పదునొకండవస్థానము; वास्तुविषयकध्वजाद्यष्टसु వాస్తువిషయకమగు ధ్వజమును న్నగు ఎనిమిదివస్తువులు; स्वामिग्राह्ये भागे అధికారులుపుచ్చుకొనెడి పన్ను; स्त्र्यगाररक्षके అంతఃపురరక్షకుఁడు.

आयी ఆయీ, न्॰ त्रि॰ लाभवति లాభముగలవాఁడు; गन्तरि వెళ్లెడివాఁడు.

आयुः ఆయుః, उ॰ पु॰ गमनशीले వెళ్లునట్టి వాఁడు. न॰ आयुनि ఆయువు. स्॰ न॰ जीवितकाले జీవితకాలము, ఆయుస్సు, ఆయము; घृते నెయ్యి; अष्टमभवने ఎనిమిదవస్థానము.

आर्घ्यम् ఆర్ఘ్యమ్. अ॰ न॰ मधुभेदे ఒకతేనె.

आर्यः ఆర్యః. अ॰ पु॰ स्वामिनि యజమానుఁడు; वृद्धे పెద్ద; गुरौ గురువు; सदाचारयुते సదాచారముగలవాఁడు; श्वशुरे మామ: सुहृदि స్నేహితుఁడు; कुलीने ఉత్తమకులజుఁడు; पूज्ये అయ, అయ్య, పూజ్యుఁడు; शान्तचित्ते శాంతచిత్తుఁడు; नाट्योक्तौ मान्ये నాట్యోక్తిలో మాన్యుఁడు: उदारचरिते ఉదారమైన చరిత్రగలవాఁడు; श्रेष्ठे శ్రేష్ఠుఁడు.

आर्या ఆర్యా, आ॰ स्त्री॰ पार्वत्याम् పార్వతీదేవి; पूज्यायाम् పూజ్యురాలు; आर्यावृत्ते ఆర్యావృత్తము; श्वश्र्वाम् అత్త.

आर्क्ष्यः ఆర్క్ష్యః, अ॰ त्रि॰ नक्षत्रजाते నక్షత్రమునఁబుట్టినది.

आव्यम् ఆవ్యమ్ अ॰ त्रि॰ अविसंबन्धिनि గొఱ్ఱె (మేఁక) సంబంధమైనది; आविक्ये 'ఆవిక్యమ్' చూ॥

आस्यम् ఆస్యమ్, अ॰ न॰ मुखे ముఖము; मुखमध्ये నోరు. त्रि॰ आस्यभवे నోటఁబుట్టినది; स्थातव्ये ఉండఁదగినది.

आस्या ఆస్య, आ० स्त्री० स्थितौ ఉనికి, ఉండుట; उपवेशने కూర్చుండుట.

य ३ య 3

आकल्यम् ఆకల్యమ్. अ० न० अस्वच्छत्व-कारित्वे మాలిన్యముగలిగించునదిగానుండుట.

आकाय: ఆకాయః, अ० पु० निवासे నివాసము; चिताग्नौ చితాగ్ని; चितायाम् చితి, సాద; चीययाने अग्नौ మథింపఁబడుఅగ్ని.

आगस्त्याम् ఆగస్త్యమ్. अ० त्रि० अगस्त्य-संबन्धिनि అగస్త్యసంబంధమైనది; दक्षिणदिग्भागे దక్షిణదిగ్భాగము.

आग्नीध्या ఆగ్నీధ్ర్యా, आ० स्त्री० अग्निस्थानार्हशालायाम् అగ్ని నుంచఁదగిన శాల.

आग्नेयम् ఆగ్నేయమ్. अ०त्रि० अग्निदेवताके అగ్నిఅధిదేవతగాఁగలది, अग्निसंबन्धिनि అగ్నిసంబంధమైనది; अग्नीनां हिते జఠరాది-అగ్నులకుహితమైనది. జాషధము ఘృతము మొ। अग्न्युपासके అగ్నినుపాసించువాఁడు; अग्नितः आगते అగ్నినుండి వచ్చినది; अग्निना दृष्टे అగ్నిచే కనుగొనఁబడినది. न० रक्ते రక్తము; श्राद्धभेदे ఒక శ్రాద్ధము; पुराणविशेषे ఆగ్నేయపురాణము. कृत्तिकायाम् కృత్తిక*; सुवर्णे బంగారము, अग्नेरपत्ये అగ్నిసంతానము, भस्मस्नाने భస్మస్నానము; अस्त्रविशेषे ఆగ్నేయాస్త్రము; पु० कीटभेदे ఒకపురుగు; अग्निपर्वते అగ్నిపర్వతము; देशभेदे ఒకదేశము; अग्न्युपासनामन्त्रे అగ్న్యుపాసనా మంత్రము; स्कन्दे కుమారస్వామి. —यी —యీ, ङी० स्त्री० प्रतिपत्तिथौ పాడ్యమి; धारणाभेदे అగ్నిధారణ; स्थालीपाके స్థాలీపాకము; अग्निविदिशि తూర్పుదక్షిణదిక్కులనడుమనుండు దిక్కు; कृत्तिकायाम् కృత్తిక*.

आघ्रेयः ఆఘ్రేయః, अ० त्रि० आघ्राणयोग्ये ఆఘ్రాణింపఁ(వాసనచూడఁ)దగినది.

आचर्यः ఆచర్యః, अ० त्रि० आचरणीये ఆచరింపఁదగినది; आश्चर्ये ఆశ్చర్యము.

आचार्यः ఆచార్యః, अ०त्रि० मतस्थापके మతస్థాపకుఁడు, ఆదిశంకరులు రామానుజులు మొ॥ कल्पसूत्राद्युपेतवेदाध्यापके కల్పసూత్రాదులతోఁబాటు వేదమును జదివించువాఁడు; वेदमन्त्रव्याख्यानकर्तरि వేదమంత్రములను వ్యాఖ్యానించువాఁడు; कर्मोपदेशके गुरौ కర్మములనుపదేశించు గురువు; सर्वमन्त्रोपदेशके సకలమంత్రములనుపదేశించువాఁడు; मोक्ष-साधनस्योपदेष्टरि श्रीगुरौ మోక్షసాధనములనుపదేశించుసద్గురువు; पूज्ये పూజ్యుఁడు; उपाध्याये ఉపాధ్యాయుఁడు; द्रोणाचार्ये ద్రోణాచార్యుఁడు; पण्डिते పండితుఁడు. —र्या —ర్యా. आ० स्त्री० स्वयंमन्त्रव्याख्यानकारिण्याम् స్వతః వేదమంత్రములనువ్యాఖ్యానించుస్త్రీ; मन्त्रोपदेशकारिण्याम् మంత్రము నుపదేశించునట్టిస్త్రీ.

आच्छाद्यः ఆచ్ఛాద్యః, अ० त्रि० आवरणीये కప్పఁదగినది; गोप्ये గోప్యమైనది.

आजीव्यम् ఆజీవ్యమ్, अ० त्रि० जीवनोपाये బ్రదుకుదెరువు. त्रि० तदर्थमालम्बनीये అందుకై ఆశ్రయింపఁదగినవాఁడు; आजीवनीय-देशे జీవింపఁదగినదేశము.

आतायी ఆతాయీ. न० पु० चिल्ले చీపరపిట్ట, చీఁద, చిందు, జెముడుకాకి, పిన్నగ్రద్ద.

आतिथ्यम् ఆతిథ్యమ్, अ० न० अतिथिभक्तौ అతిథిసేవ. पु० अतिथौ అతిథి.

आतुर्यम् ఆతుర్యమ్, अ० न० आतुरस्य भावे ఆతురత; ज्वरांशभेदे ఒక జ్వరాంశము.

आतृप्यम् ఆతృప్యమ్. अ०न० फलविशेषे ఒక ఫలము.

आतोद्यम् ఆతోద్యమ్, अ०न० ततानद्धसुषिर-घनाख्यचतुर्विधवाद्येषु వీణ మద్దెల పిల్లన

గ్రోవి కంచు తాళము అను చతుర్విధ వాద్యములు.

आत्मीयः ఆత్మీయః, अं त्रिं स्वकीये తన వాఁడు తనది.

आत्रेयः ఆత్రేయః, अं पुं अत्रिपुत्रेषु అత్రి కుమారులు, దత్తాత్రేయుఁడు దుర్వాసుఁడు చంద్రుఁడు; अत्रिगोत्रजश्रेष्ठे అత్రిగోత్రజుల లో శ్రేష్ఠుఁడు; शरीरस्थे रसधातौ శరీరమందలి రసమనెడి యొక ధాతువు. —यी —యీ, ईं स्त्रीं रजस्वलायाम् ముట్టుది; ऋतुस्नातायाम् ముట్టు స్నానము చేసిన స్త్రీ; नदीभिदि ఒక నది.

आदायः ఆదాయః, अं पुं आदाने గ్రహించుట. —यी —యీ, नं त्रिं ग्रहीतरि తీసికొనెడి వాఁడు

आदित्यः ఆదిత్యః, अं पुं देवे దేవత; देवविशेषे ఒక దేవత; द्वादशसु పండ్రెండు; सूर्ये సూర్యుఁడు; द्वादशादित्येषु ద్వాదశాదిత్యులు; विष्णौ విష్ణువు; आदित्यमण्डलान्तर्गतपुरुषे సూర్యమండలాంతర్గతుఁడగు పురుషుఁడు. नं उपपुराणविशेषे ఆదిత్య పురాణము. त्रिं आदित्यापत्ये ఆదిత్యుని సంతానము.

आदेयः ఆదేయః, अं त्रिं ग्राह्ये తీసికొనఁదగినది. —श्यम् —శ్యమ్, अं त्रिं आदेश योग्ये ఆదేశ (చూ) యోగ్యము.

आधर्ष्यम् ఆధర్ష్యమ్, अं त्रिं अवमाननीये అవమానింపఁదగినది; बलात्पीडनीये బలాత్కారముగా పిండఁదగినది; दुर्बले బలహీనము. नं दौर्बल्ये బలహీనత.

आधायः ఆధాయః, अं पुं आधाने 'ఆధానమ్' చూ।

आधिक्यम् ఆధిక్యమ్, अं नं अधिकतायाम् ఎక్కువ, గొప్పతనము.

आधीन्यम् ఆధీన్యమ్, अं नं अधीनतायाम् ఆధీనమగుట.

आधेयम् ఆధేయమ్; अं त्रिं आधारस्थित वस्तुनि ఆధారమైన దానియందుండునది; उत्पाद्ये పుట్టింపఁదగినది; उत्पाद्यगुणान्तरे पदार्थे పుట్టింపఁదగిన అన్యగుణముగల పదార్థము; आधानयोग्ये ఆధానయోగ్యము नं आधाने 'ఆధానమ్' చూ।

आध्यक्ष्यम् ఆధ్యక్ష్యమ్, अं नं अध्यक्षस्य भावे कर्मणि च అధ్యక్షుని భావము వాని కర్మయు, प्रत्यक्षत्वे ప్రత్యక్షముగానుండుట.

आनत्य ఆనత్య. अव्यं नत्वेत्यर्थे నమస్కరించి. —न्त्यम् —న్త్యమ్, अं नं अनन्ते అనంతము, असीमे హద్దులేనిది; अन्तराहित्ये అంతములేకుండుట; सीमाराहित्ये హద్దులేకుండుట; शाश्वतप्रतिष्ठायाम् స్థిరమైన ప్రతిష్ఠ. —यः —యః, अं पुं आनयने 'ఆనయనమ్' చూ॥ —ष्यम् —ష్యమ్, अं त्रिं नरसंबन्धिनि మనుష్యసంబంధమైనది.

आनाथ्यम् ఆనాథ్యమ్, अं नं अनाथत्वे నాథుఁడులేనిదిగా నుండుట. —य्यः —య్యః, अं त्रिं नमस्कार्ये నమస్కరింపఁదగినది. —यः —యః, सं पुं जाले వల. —यी —యీ, नं त्रिं आनेतरि తెచ్చువాఁడు; जालिके జాలరి. —य्यः —య్యః, अं पुं गार्हपत्यादानीय दक्षिणाग्निकुण्डे संस्कृताग्नौ గార్హపత్యాగ్నినుండి తెచ్చి దక్షిణాగ్నికుండమున సంస్కరింపఁబడిన యగ్ని.

आनृण्यम् ఆనృణ్యమ్, अं नं ऋणशोधने ఋణవిముక్తుఁడగుట, అప్పుతీర్చుట.

आनेयः ఆనేయః, अं त्रिं आनेतव्ये తీసికొని రాఁదగినది. पुं दक्षिणाग्नौ దక్షిణాగ్ని.

आन्तर्यम् ఆన్తర్యమ్, अं नं अन्तर्वर्तित्वे లోపలనుండునదిగా నుండుట.

आपया ఆపయా, आं स्त्रीं नदीभिदि ఒకనది.

आपात्यः ఆపాత్యః, अं त्रिं स्वयमाक्रमितु-

मागामिनि స్వయము ఆక్రమింపవచ్చిన వాఁడు. नं कर्तव्यापतने కర్తవ్యముపైనఁ బడుట. -यी -యీ, न्ं त्रिं सुरापाण-कर्तरि మద్యము ద్రావువాఁడు.

आपूप्यम् ఆపూప్యమ్, अं नं अपूपार्थक-पिष्टादौ భక్ష్యములుచేయు పిండి.

आपृच्छयम् ఆపృచ్ఛ్యమ్, अं त्रिं आपृच्छा-योग्ये ఆపృచ్ఛా (చూ) యోగ్యము.

आप्लाव्यम् ఆప్లావ్యమ్, अं त्रिं आप्लवनकारके ముంచి తేల్చునది. స్నానము చేయించునది, अभिव्याप्ये వ్యాపింపఁదగినది. नं कर्तव्याप्लवने స్నానముచేయఁదగినది.

आप्लुत्य ఆప్లుత్య, अव्यं स्नात्वेत्यर्थे స్నానముచేసి.

आबल्यम् ఆబల్యమ్, अं नं दौर्बल्ये దుర్బలత

आभाष्यम् ఆభాష్యమ్, अं त्रिं आमन्त्रणीये ఆమంత్రణ (చూ) యోగ్యము; संबोध्ये సంబోధింపఁదగినది; आलाप्ये ఆలాప (చూ) యోగ్యము.

आभीक्ष्ण्यम् ఆభీక్ష్ణ్యమ్, अं नं पौनःपुन्ये మరల మరల; सातत्ये నైరంతర్యము.

आमन्त्र्यम् ఆమన్త్ర్యమ్, अं त्रिं आमन्त्रण-योग्ये ఆమంత్రణ (చూ) యోగ్యము.

आमयः ఆమయః, अं पुं रोगे వ్యాధి.

आमात्यः ఆమాత్యః, अं पुं अमात्ये మంత్రి.

आमिक्ष्यम् ఆమిక్ష్యమ్, अं नं दध्नि పెరుఁగు.

आम्नायः ఆమ్నాయః, अं पुं आगमे తంత్రశాస్త్రము; वेदे వేదము; सम्यक् अभ्यासे చక్కని అభ్యాసము; सम्यक् अध्ययने చక్కని అధ్యయనము; सम्प्रदाये సంప్రదాయము; गुरुपरम्परागतसदुपदेशे గురుపరంపరగా వచ్చిన సదుపదేశము; गुरु-परम्परोपदेशप्राप्तवेदव्याकरणादिविद्यास्थाने గురుపరంపరగా నుపదేశింపఁబడి వచ్చినట్టి వేదమువ్యాకరణమున్నగు విద్యాంగము.

आयस्य ఆయస్య, अव्यं आयास कृत्वेत्यर्थे శ్రమపడి.

आयुष्यम् ఆయుష్యమ్, अं त्रिं पथ्ये పథ్యము; आयुषे हिते ఆయువునకు హితమైనది; आयुस्साधने ఆయువునకు సాధనమైనది; आयुषि ఆయుస్సు.

आरण्यम् ఆరణ్యమ్, अं त्रिं अरण्यभवे అడవిలోఁ బుట్టినది, धान्यभेदे ధాన్యవిశేషము; मकरादिमार्धे మకర రాశిలో మొదటి సగము; सिंहे సింహము; मेषे పొట్టేలు; वृषे వృషభము; एतेषु राशिषु ఈ రాసులు. पुं अरण्यभवे गोमये అడవిలోని గోమయము. नं पर्वभेदे ఆరణ్యపర్వము; काण्ड-भेदे ఆరణ్యకాండము. -भ्य -భ్య. अव्यं उपक्रम्येत्यर्थे ప్రారంభించి. -स्यम् -స్యమ్, अं नं वैरस्ये రసములేమి.

आराध्यः ఆరాధ్యః, अं त्रिं सेव्ये సేవింపఁదగినది.

आरोग्यम् ఆరోగ్యమ్, अं नं रोगाभावे తెవులులేమి, తెగులుపోక, జబ్బులేమి. -प्यम् -ప్యమ్, अं त्रिं आरोपणीये ఆరోప (చూ) యోగ్యము.

आर्त्विज्यम् ఆర్త్విజ్యమ్, अं नं ऋत्विजः भावे कर्मणि च ఋత్విక్కుయొక్క భావము కర్మయు (యాజనము).

आर्षभ्यः ఆర్షభ్యః, अं पुं षण्डतायोग्ये वृषे ఆఁబోతుకాఁదగినకోడె.

आर्षिक्यम् ఆర్షిక్యమ్, अं नं ऋषिधर्मे ఋషిధర్మము.

आर्षेयः ఆర్షేయః, अं पुं ऋषौ ఋషి, మంత్రద్రష్ట. नं ऋषिगणरूपे प्रवरभेदे ఋషిగణరూపమైన ప్రవరవిశేషము.

आर्हन्त्यम् ఆర్హన్త్యమ్, अं नं अर्हतायाम् యోగ్యత.

आर्हीयम् ఆర్హీయమ్, अं नं प्रत्ययभेदे

ఒక ప్రత్యయము; तदर्थे च దానియర్థము.

आलभ्यम् ఆలభ్యమ్, అం త్రిం स्पृश्ये స్పృశిం పఁదగినది; हिंस्ये హింసింపఁ దగినది. —म्भ्यः —మ్భ్యః, అం త్రిం वधार्हे చంపఁ దగినది. —य. —యః, అం పుం आधारे ఆధారము; संश्लेषे కూడియుండుట; गृहे ఇల్లు. —यम् —యమ్, అవ్యం लयपर्यन्ते లయమగువఱకు. —स्यम् —స్యమ్, అం నం अलसत्वे మాంద్యము, సోమరితనము; कर्तव्यानुत्साहे కర్తవ్యమునందుఉత్సాహము లేమి; कालातिक्रमे ఆలసించుట, జాగు చేయుట, తడయుట, తడవు, మసలుట, జాగు. —क्ष्यम् —క్ష్యమ్, అం త్రిం सम्यक्ज्ञेये చక్కఁగా ఎఱుఁగఁదగినది; लक्षणेन वेद्ये గుర్తింపఁదగినది.

आलाप्यः ఆలాప్యః, అం త్రిం आलापयोग्ये ఆలాప (చూ) యోగ్యము. —स्यः —స్యః, అంపుం कुम्भीरे మొసలి.

आलिङ्ग्यः ఆలిఙ్గ్యః, అం పుం यवाकारमर्दले యవాకృతిగల మద్దెల. త్రిం आलिङ्गितुं योग्ये కౌఁగిలింపఁదగినది.

आलेख्यम् ఆలేఖ్యమ్, అం నం चित्रे చిత్తరువు బొమ్మ. త్రిం लेखनीये వ్రాయఁదగినది; प्रतिबिम्बे ప్రతిబింబము.

आलोक्यम् ఆలోక్యమ్, అం త్రిం दर्शनीये చూడఁదగినది. —च्यः —చ్యః, అం త్రిం आलोचनार्हे ఆలోచింపఁదగినది.

आवन्त्यः ఆవన్త్యః, అంపుం व्रात्याद्ब्राह्मणात्सवर्णायामुत्पन्ने సంస్కారహీనుఁడయిన బ్రాహ్మణునకు సవర్ణ స్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు; अवन्तिदेशभवे అవంతియందుఁ బుట్టిన వాఁడు; तद्देशनृपे ఆదేశపు రాజు.

आविक्यम् ఆవిక్యమ్, అంనం अविसंबन्धित्वे మేఁక (గొఱ్ఱె) సంబంధమైనదిగానుండుట.

आवेद्यम् ఆవేద్యమ్, అం త్రిం विज्ञाप्ये విన్నవింపుకొనఁదగినది; सम्यग्वेद्ये చక్కఁగా ఎఱుఁగఁదగినది.

आशङ्क्यम् ఆశఙ్క్యమ్, అం త్రిం आशङ्कायोग्ये ఆశంకా (చూ) యోగ్యము.

आशयः ఆశయః, అంపుం आश्रये ఆశ్రయము; अभिप्राये అభిప్రాయము; विभवे విభవము; स्थाने స్థానము; आधारे ఆధారము; मानसे హృదయము; कासारे సరస్సు; पनसे పనస; संस्कारे వాసన, సంస్కారము; विज्ञानसन्ताने బౌద్ధుల విజ్ఞాన సంతానము; अदृष्टे అదృష్టము; शयने పడక; कृपणे లోభి; कोष्ठागारे పశువులుండు కొట్టము; शरीरस्थानभेदे ఆమాశయము పిత్తాశయము మొ.

आशास्यः ఆశాస్యః, అం త్రిం आशंसायोग्ये ఆశంసా (చూ) యోగ్యము.

आशीयः ఆశీయః, సం త్రిం अत्यन्तशीघ्रे అతి శీఘ్రము.

आशौच्यम् ఆశౌచ్యమ్, అం నం आशौचे ఆశౌచము.

आश्चर्यम् ఆశ్చర్యమ్, అం నం अद्भुतरसे అద్భుతరసము; विस्मये అచ్చెరియము, అచ్చెరుపాటు, అబ్బురపాటు, అచ్చెరువు, అక్కజము, అబ్బురము, అబ్రమ, అరిది, అరుదు, చిట్టలు, చిత్తరము, చోద్యము, టంకారము, తటకాపాటు, తటుకుపాటు, నివ్వెఱఁగు, నివ్వెఱ, వింత, విసుమానము, వెఱగు, వెరఁగు, వెఱ, వెఱఁగు, సోద్దెము, అద్భుతము. త్రిం तद्वति అదిగలది.

अश्मन्यः ఆశ్మన్యః, అం త్రిం शिलासन्निकृष्टदेशादौ రాళ్లసమీపమునఁగలదేశము మొ.

आश्रयः ఆశ్రయః, అం పుం अशक्त्या राज्ञः बलवदाश्रये అశక్తిచేతరాజు బలవంతుని ఆశ్రయించుట; विषये విషయము; आधारे ఆసరా, ఆధారము; गृहे యిల్లు; अवलम्बे అలంబ(చూ)ము; आश्रयणे ఆశ్రయించుట;

अवलम्बने అవలంబించుట. न०आश्रयणीये ఆశ్రయింపఁదగినది. -यी -యీ, न्०त्रि० आश्रयकर्तरि ఆశ్రయించినవాఁడు.

आश्रेयः ఆశ్రేయః, अ० त्रि० आश्रयणीये ఆశ్రయింపఁదగినవాఁడు; अवलम्ब्येఅవలంబింపఁదగినది.

आश्वास्य. ఆశ్వాస్యః, अ० त्रि० सान्त्वनीये ఓదార్పఁదగినవాఁడు.

आसन्यः ఆసన్యః, अ०पु० मुख्यप्राणे ముఖ్య ప్రాణము.

आसाव्यः ఆసావ్యః, अ० त्रि० अभिषवणीये తీయఁదగినకల్లు మొ॥

आसेक्त्र्यः ఆసేక్త్ర్యః, अ०पु० नपुंसके నపుంసకుఁడు.

आस्तिक्यम् ఆస్తిక్యమ్, अ० न० आगमार्थेषु श्रद्धानतायाम् శాస్త్రీయవిషయములయందు నమ్మకముగలిగియుండుట.

आस्तेयः ఆస్తేయః, अ० त्रि० विद्यमानभवे ఉన్నదానినుండి కలిగినది.

आस्थेयः ఆస్థేయః, अ० त्रि० अवलम्ब्ये అవలంబింపఁదగినది.

आस्नेयः ఆస్నేయః, अ० त्रि० आस्यभवे నోటఁబుట్టినది.

आस्वाद्यः ఆస్వాద్యః, अ०त्रि०आस्वादनयोग्ये రుచిచూడఁదగినది.

आहार्यः ఆహార్యః, अ०त्रि०व्याप्येव్యాపింపఁదగినది; कृत्रिमे కృత్రిమము; आहरणीये తీసికొనిరాఁదగినది; लौकिके औपासनाग्नौ లౌకికమైన ఔపాసనాగ్ని; भक्ष्ये భక్ష్యము. न०ज्ञानभेदे జ్ఞానవిశేషము; ज्ञेयभेदे జ్ఞేయ విశేషము.

आहुल्यम् ఆహుల్యమ్, अ० न०क्षुपभेदे క్షుప విశేషము †.

आहेयः ఆహేయః, अ० त्रि० सर्पसम्बन्धिनि పామునకు సంబంధించినది.

आह्वयः ఆహ్వయః, अ० पु० नाम्नि పేరు; पाणिद्यूते ప్రాణుల జూదము.

आह्वायी ఆహ్వాయీ, न्०त्रि० आह्वानकारिणि పిలుచునట్టివాఁడు.

य ४ య 4

आकिञ्चन्यम् ఆకిఞ్చన్యమ్, अ०न०अकिञ्चनतायाम् ఏమియు లేకుండుట, పరమ దారిద్ర్యము.

आजानिक्यम् ఆజానిక్యమ్, अ०न०आजन्मसिद्धस्यभावे कर्मणि च ఆజన్మసిద్ధమైనదాని భావము కర్మయు.

आजानेयः ఆజానేయః, अ० पु० कुलीनाश्वे మంచిజాతిగుఱ్ఱము.

आञ्जनिक्यम् ఆఞ్జనిక్యమ్, अ० न० अञ्जनसाधनत्वे అంజనసాధనముగానుండుట.

आञ्जनेयः ఆఞ్జనేయః, अ०पु०हनूमति హనుమంతుఁడు.

आञ्जलिक्यम् ఆఞ్జలిక్యమ్,अ०न०अञ्जलिकरणे దోసిలియొగ్గుట, దోయిలించుట.

आञ्जिनेयः ఆఞ్జినేయః, अ०पु० कीटभेदे ఒక పురుగు.

आततायी ఆతతాయీ, न्० त्रि० वधोद्यते చంపుటకు సిద్ధమైనవాడు; अग्निदे ఇంటికి నిప్పంటించువాఁడు; गरदे అన్నములో విషముఁబెట్టువాఁడు, धनापहे ధనమునపహరించువాఁడు; क्षेत्रहरे భూమి నపహరించు వాఁడు; दारहरे స్త్రీ నపహరించువాఁడు; दुष्टे ఆకతాయ, తుంటరి, పోకిరి, దుష్టుఁడు.

आतिथेयम् ఆతిథేయమ్, अ०न० अतिथ्यर्थेऽन्नादौ అతిథికొఱకైన అన్నపానాదులు. त्रि० अतिथिसपर्यायां कुशले అతిథిసేవలో సమర్థమైనది. -शय्यम् -శయ్యమ్, अ० न० अतिशये ఆధిక్యము.

आत्मभूयम् ఆత్మభూయమ్, अ० न० ब्रह्मभूये

బ్రహ్మత్వము. –वश्य. –వశ్యః, అం త్రిం वशीभूतचित्त మనస్సు వశపడినవాఁడు. –शल्या –శల్యా. आं सीं नारायण्याम् పిల్లపీఁచర †.

आत्महत्या ఆత్మహత్యా, आं सीं स्ववधे తననుదాఁజంపుకొనుట; देहात्मबुद्ध्याम् దేహమును తానుగా భావించుట.

आत्माश्रय ఆత్మాశ్రయః, అంపుం दोषविशेषे ఒకదోషము (తనకుఁదానే ఆశ్రయముగా నున్నదనుట తననుండి తానే కలిగినదనుట తనను తానే తెలిసికొనుచున్నదనుట), आत्मन आश्रये తనకు ఆశ్రయమైనది. త్రిం आत्माश्रिते ఆత్మ(చూ)నాశ్రయించినది.

आत्मौपम्यम् ఆత్మౌపమ్యమ్, అంనం आत्मसादृश्ये తననువలెనే ఇతరులను జూచుట. సమదృష్టి.

आदर्तव्यः ఆదర్తవ్యః, అం త్రిం आदरणीये ఆదరింపఁదగినవాఁడు.

आदिकाव्यम् ఆదికావ్యమ్, అం నం श्रीमद्रामायणे శ్రీమద్రామాయణము. –तेयः –తేయః, అంపుం सूर्ये సూర్యుఁడు; देवे దేవత. –दैत्यः –దైత్యః, అం పుం हिरण्यकशिपौ హిరణ్యకశిపుఁడు

आधमर्ण्यम् ఆధమర్ణ్యమ్, అం నం ऋणित्वे ఋణపడియుండుట.

आधिपत्यम् ఆధిపత్యమ్, అం నం स्वामित्वे యాజమానము, పెత్తనము; राजकार्ये ప్రభుత్వము, దొరతనము. –राज्यम् –రాజ్యమ్. అం నం आधिपत्ये 'ఆధిపత్యమ్' చూ

आनन्तर्यम् ఆనన్తర్యమ్, అంనం अव्यवहिते వ్యవధానములేమి; अनन्तरे తరువాత. –र्थक्यम् –ర్థక్యమ్, అంనం निष्प्रयोजनत्वे ప్రయోజనములేమి.

आनुकूल्यम् ఆనుకూల్యమ్, అంనం अनुकूलतायाम् అనుకూలముగా నుండుట, ఒనఁగూడుట, చేకూరుట, వీలుపడుట, వీల్పడుట, సమకూడుట; साहाय्ये తోడ్పాటు. –गुण्यम् –గుణ్యమ్, అంనం आनुकूल्ये 'ఆనుకూల్యమ్' చూ –पूर्व्यम् –పూర్వ్యమ్, అం నం अनुपूर्वस्यानुक्रमस्य वा भावकर्मणोः అనుక్రమ ధర్మము. పూర్వమును అనుసరించిపోవుట. –लोम्यम् –లోమ్యమ్. అంనం यथाक्रमे క్రమముగలిగియుండుట. –वेश्यः –వేశ్యః, అం త్రిం स्वगृहपार्श्वगृहस्थिते తన యింటి పొరుగున నున్నవాఁడు. –सूयः –సూయః, అంత్రిం अनुसूयया दत्तो అను (న) సూయచే ఈయఁబడినది

आनृशंस्यम् ఆనృశంస్యమ్, అంనం करुणायाम् కనికరము, జాలి, దయ; अनिष्ठुरतायाम् కాఠిన్యము లేమి. త్రిం कारुण्ययुक्ते దయగలవాఁడు.

आनेतव्यम् ఆనేతవ్యమ్, అం త్రిం आनयनयोग्ये తేఁదగినది.

आनैपुण्यम् ఆనైపుణ్యమ్, అంనం अनैपुणे(ण्ये) నేర్పులేమి. –श्वर्यम् –శ్వర్యమ్, అం నం ऐश्वर्याभावे ఐశ్వర్యములేమి; बुद्धेः धर्मभेदे సాంఖ్యాదులు వచించు బుద్ధియొక్క ఒక ధర్మము.

आन्यभाव्यम् ఆన్యభావ్యమ్, అంనం अन्यभावे వేఱుగా నుండుట. వేఱుపడుట; अन्यद्वस्तुत्वे ఇతర వస్తువుగా నుండుట.

आपगेयः ఆపగేయః, అంపుం गाङ्गेये భీష్ముఁడు. –नेयः –నేయః, అం త్రిం प्राप्ये పొందఁదగినది, हन्तव्ये హింసింపఁ దగినది; अपनेये దూరముచేయఁదగినది. –वर्ग्यम् –వర్గ్యమ్, అంత్రిం मोक्षसम्बन्धिनि మోక్షమునకు సంబంధించినది.

आपोमयः ఆపోమయః, అం త్రిం अम्मये నీటివికారమైనది; जलप्रचुरे నీరుతఱుచుగాఁ

గలది.

आप्तवाक्यम् ఆ ప్తవాక్యమ్, अ० न० आप्तश्रुतौ 'ఆప్తశ్రుతిః' చూ

आभिजात्यम् ఆభిజాత్యమ్. अ० न० कुलीनत्वे సత్కులమున జన్మించుట; पाण्डित्ये పాండిత్యము; सौन्दर्ये చక్కఁదనము –जित्यः –జిత్యః, अ० त्रि० आभिजिते 'ఆభిజితః' చూ –मुख्यम् –ముఖ్యమ్, अ० न० अभिमुखत्वे అభిముఖముగానుండుట; आनुकूल्ये అనుకూలత. –रूप्यम् –రూప్యమ్, अ० न० आभिरूपके సౌందర్యము.

आभोगयः ఆభోగయః, अ० त्रि० आपूर्णे పరిపూర్ణము.

आमनस्यम् ఆమనస్యమ్. अ० न० प्रसूतिजकष्टे ప్రసవవేదన, पीडायाम् బాధ –हीयम् –హీయమ్. अ० त्रि० आगमनसाधने मन्त्रभेदे రప్పించునట్టిమంత్ర విశేషము.

आमानस्यम् ఆమానస్యమ్. अ० न० आमनस्ये 'ఆమనస్యమ్' చూ। –वास्यम् –వాస్యమ్, अ० त्रि० अमावास्यायां जाते అమావాస్యయందుఁగలిగినది. –शयः –శయః, अ० पु० नाभेरूर्ध्वस्थाने బొడ్డునకుపైనుండు స్థానము; भुक्तापक्वान्नादिस्थाने జీర్ణముగాని అన్నాదులుగల స్థానము.

आमिक्षीयम् ఆమిక్షీయమ్. अ० न० दध्नि పెరుఁగు.

आम्बिकेय. ఆమ్బికేయః, अ० पु० धृतराष्ट्रे ధృతరాష్ట్రుఁడు; स्कन्दे కుమారస్వామి.

आयुधीयः ఆయుధీయః, अ० पु० शस्त्राजीवे ఆయుధముచే జీవించువాఁడు. –दायः –దాయః, अ० पु० आयुधोदाने ఆయుర్దాయము, ఆయువునిచ్చుట. –द्रव्यम् –ద్రవ్యమ్, अ० न० औषधे మందు; घृते నేయి·

आरणेयः ఆరణేయః, अ० पु० शुकदेवे శుకమహర్షి; अरण्याम् అరణి. त्रि० तत्संबन्धिनि దానికిసంబంధించినది.

आरातीयः ఆరాతీయః, अ०त्रि० आरात् भवे దూరమునఁ (దగ్గఱ) గలిగినది; तत्र जाते అటఁబుట్టినవాఁడు, ततः आगते అటనుండి వచ్చినవాఁడు.

आरुणेयः ఆరుణేయః, अ० त्रि० श्वेतकेतौ శ్వేతకేతువు.

आर्यगृह्य. ఆర్యగృహ్యః, अ०त्रि० आर्यपक्षमाश्रिते పెద్దలపక్షమునాశ్రయించినది. –प्रायः –ప్రాయః, अ० त्रि० आर्यबहुले ఆర్యులు తఱుచుగాఁగల దేశము.

आवनेयः ఆవనేయః. अ० पु० भौमग्रहे కుజుఁడు. त्रि० अवनिजाते పుడమిలోఁగలిగినది. –सथ्यः –సథ్యః, अ० पु० लौकिकाग्नौ లౌకికాగ్ని; अग्निभेदे అగ్నివిశేషము.

आविज्ञान्यम् ఆవిజ్ఞాన్యమ్. अ० त्रि० विज्ञानविहीने విజ్ఞానములేనిది. –दूर्यम् –దూర్యమ్, अ०न०सन्निकर्षे సామీప్యము.

आश्मरथ्यः ఆశ్మరథ్యః. अ० पु० ऋषिविशेषे ఒకఋషి.

आश्विनेयः ఆశ్వినేయః, अ० पु० नकुले నకులుఁడు, सहदेवे సహదేవుఁడు; आश्वीने 'ఆశ్వీనః' చూ द्वि० अश्विनीसुतयोः అశ్వినీదేవత-కుమారులు, దేవవైద్యులు.

आस्यन्धयः ఆస్యన్ధయః, अ०त्रि०मुखचुम्बके ముఖము (నోరు) ముద్దుపెట్టుకొనువాఁడు. –हाल्यः హాల్యః, अ०त्रि०खड्गेनहननशून्ये ఖడ్గముతో హింసింపఁబడనిది.

य-सं० प्र० య-సం॥ ప్ర॥

आकाशमयः ఆకాశమయః. अ० पु० गगनसदृशे ఆకాశమువంటిది, ఆత్మ, బ్రహ్మము.

आगमापायी ఆగమాపాయీ, न०त्रि० उत्पत्तिविनाशवति ఉత్పత్తివినాశములుగలది.

आचमनीयम् ఆచమనీయమ్, अ० न० आचमनयोग्यजले ఆచమనయోగ్యమైన జలము.

आचरणीयः ఆచరణీయః, अ०त्रि० अनुष्ठेये అనుష్ఠింపఁదగినది.

आतपवर्ष्यः ఆతపవర్ష్యః, अ० त्रि० वर्षजले వర్షోదకము.

आत्मविक्रयः ఆత్మవిక్రయః, अ०पु० स्वदेहविक्रये తనను అమ్ముకొనుట, ఒక ఉపపాతకము.

आदरणीयः ఆదరణీయః, अ०त्रि० आदर्तव्ये ఆదరింపఁదగినవాఁడు.

आनन्दमयः ఆనన్దమయః, अ० पु० कारणशरीरे 'కారణశరీరమ్'చూ। आनन्दघने ब्रह्मणि ఆనందఘనమైనపరబ్రహ్మము; प्राज्ञे ప్రాజ్ఞుఁడు, కారణదేహాభిమాని त्रि० आनन्दप्रधाने ఆనందముప్రధానముగఁ గలది.

आन्तरतम्यम् ఆన్తరతమ్యమ్, अ०न० सौसादृश्ये అత్యంతసాదృశ్యము.

आपराधय्यम् ఆపరాధయ్యమ్, अ० न० अपराधित्वे అపరాధియగుట.

आमिषप्रियः ఆమిషప్రియః, अ० पु० कङ्के రాపులుఁగు.

आयथातथ्यम् ఆయథాతథ్యమ్, अ० न० अयाथातथ्ये(अनौचित्ये) పొందికలేమి, అసామంజస్యము. –पूर्व्यम् –పూర్వ్యమ్, अ० न० पूर्वमतिक्रम्येत्यर्थे పూర్వక్రమములేకయుండుట.

आरम्भणीयः ఆరమ్భణీయః, अ०त्रि० आरम्भं कर्तुं शक्ये ఆరంభింపఁజాలినది.

आराधनीयः ఆరాధనీయః, अ० त्रि० आराधयितुं योग्ये ఆరాధింపఁదగినది.

आरोपणीयः ఆరోపణీయః, अ०त्रि० आरोपणयोग्ये ఆరోపింపఁదగినది. –हणयः –హణీయః, अ० त्रि० आरोहणसाधने ఎక్కుటకుసాధనమైనది, నిచ్చెన మొ। आरोढुं योग्ये ఎక్కఁదగినది, వాహనము మొ॥

आलभनीयः ఆలభనీయః, अ० त्रि० स्पृश्ये స్పృశింపఁదగినది; हिंसनीये హింసింపఁదగినది; मर्दनीये మర్దింపఁదగినది.

आलोकनीयः ఆలోకనీయః, अ०त्रि० दर्शनयोग्ये చూడఁదగినది. –चनीयः–చనీయః, अ० त्रि० आलोचनार्हे ఆలోచింపఁదగినది.

आवर्तनीयः ఆవర్తనీయః, अ०त्रि० आवर्तनयोग्ये ఆవర్తన(చూ)యోగ్యము.

आवाहनीयः ఆవాహనీయః, अ० त्रि० आवाहनार्हे ఆవాహనయోగ్యము.

आशङ्कनीयः ఆశఙ్కనీయః, अ० त्रि० आशङ्कायोग्ये ఆశంకా(చూ)యోగ్యము.

आशयेशयः ఆశయేశయః, अ० पु० हृच्छये మన్మథుఁడు.

आश्रयणीयः ఆశ్రయణీయః, अ०त्रि० आश्रयणयोग्ये ఆశ్రయింపఁదగినవాఁడు.

आसुरनिश्चयः ఆసురనిశ్చయః, अ० पु० विपर्यासरूपवेदार्थविरोधिनिश्चये వ్యత్యస్తరూపమై వేదార్థమునకు విరుద్ధముగానుండు నిశ్చయము. त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

आस्वादनीयः ఆస్వాదనీయః, अ० त्रि० आस्वादनयोग्ये ఆస్వాదన(చూ)యోగ్యము.

आहरणीयः ఆహరణీయః, अ० त्रि० आहरणयोग्ये ఆహరణ(చూ)యోగ్యము. –वनीयः –వనీయః, अ०पु० यज्ञवेदिकायाः प्राग्भागचतुरस्रकुण्डस्थेऽग्नौ యజ్ఞవేదికకు తూర్పుదిక్కున చతురస్రముగానుండు కుండమందలి యగ్ని.

र २ ర 2

आध्रः ఆధ్రః, अ० पु० आधारे ఆధారము.

आन्त्रम् ఆన్త్రమ్. अ०न० अन्त्रे ప్రేగు. त्रि० अन्त्रसम्बन्धिनि ప్రేగులకు సంబంధించినది

आन्ध्रः ఆన్ధ్రః, अ० पु० देशभेदे ఆంధ్ర దేశము; तन्नृपे ఆదేశపురాజు. त्रि० तद्देशवासिनि ఆంధ్రుఁడు; भाषाभेदे తెనుఁగు, తెలుఁగు.

आप्रः ఆప్రః, अ०त्रि० पूरके పూరించువాఁడు, నింపువాఁడు.

आप्री ఆప్రీ. ई०सी०प्रयाजयाज्य याम् సూక్త విశేషము.

आम्रः ఆమ్రః, अ० पु० चूतवृक्षे మామిడి, మావిడి, మావి, మావిమ్రాను †. न० तत्फले మామిడిపండు.

आरः ఆరః, अ० पु० अङ्गारके కుజుఁడు; शनौ శని; वृक्षभेदे ఒక వృక్షము; प्रान्ते ప్రాంతభాగము न० लोहे ఇనుము; फलविशेषे తియ్యగాను పుల్లగాను ఉండు ఒక పండు; कोणे మూల, అంచు; पित्तले ఇత్తడి; गमने వెళ్లుట; दूरे దూరము.

आरा ఆరా. आ० सी० लोहाग्रे ఆరె. ఒక యినుప బాణము; चर्मप्रभेदिन्याम् తోళ్లు కుట్టెడి సూది, ఆరె; कशायाम् ములుకోల.

आरात् ఆరాత్, अव्य० दूरे దూరము; समीपे అరకన్. దగ్గఱ.

आरुः ఆరుః, उ० पु० कर्कटे ఎంద్రకాయః सूकरे పంది; वृक्षविशेषे ఒక వృక్షము.

आरूः ఆరూః, ऊ०पु०पिङ्गलवर्णे గోరోచనపు రంగు. त्रि०तद्वति పింగలవర్ణముగలది. सी० ओषधीभिद्दि ఒక ఓషధి.

आर्द्रः ఆర్ద్రః, अ०त्रि० आर्द्रत्वयुते ఆర్ద్రత్వ (ము)ముగలది; सरसे రసముగలది; सजले జలముగలది; अकठिने మృదువైనది; अनुकूले అనుకూలము.

आर्द्रा ఆర్ద్రా. आ० सी० नक्षत्रभेदे ఆర్ద్ర, ఒక నక్షత్రము.

आश्रम् ఆశ్రమ్, अ०न०अश्रे కన్నీరు.

आश्रिः ఆశ్రిః, इ० सी० सम्यक्कोणे మంచి అంచు.

आश्री ఆశ్రీ, न० त्रि० नेत्रजलयुक्ते కంట తడిబెట్టినవాఁడు.

आश्रुत् ఆశ్రుత్. त० सी० अङ्गीकारे అంగీకారము. त्रि० तद्वति ఒప్పుకొనినవాఁడు.

आश्म ఆశ్మ్మ, अ०न०आकाशे ఆకాశము.

आस्क्रः ఆస్క్రః. अ० त्रि० आक्रामके ఆక్రమించువాఁడు.

आस्त्रम् ఆస్త్రమ్. अ०त्रि०अस्त्रसंबन्धिनि అస్త్రమునకు సంబంధించినది.

आस्रम् ఆస్రమ్. अ० न० रक्ते నెత్తురు.

ख ३ ర 3

आक्रम्प्रः ఆక్రమ్ప్రః. अ०त्रि०ईषत् कम्पशीले ఇంచుకకదలునట్టిది.

आकरः ఆకరః. अ० पु० रत्नादिजन्मभूमौ రత్నాదులుపుట్టెడిగని, समूहे సమూహము; श्रेष्ठ శ్రేష్ఠుడు; स्थाने స్థానము -री -రీ. न०त्रि०ऽशस्त आकरे जाते మంచి గనిలోఁ బుట్టినది.

आकारः ఆకారః. अ० पु० अभिप्रायसूचक चेष्टायाम् అభిప్రాయమును దెలిపెడి చేష్ట; आकृतौ ఆడ, ఉదువు, నిలువు, రూపు, ఆకారము; अभेदोपगमे అభేదజ్ఞానము; अवयव सस्थानभेदे అవయవ సంస్థాన విశేషము; अभिप्रायप्रकटने అభిప్రాయమును వెల్లడించుట;अभिप्राये అభిప్రాయము; तादात्म्ये తాదాత్మ్యము.

आखरः ఆఖరః, अ० पु० खनित्रे గడ్డపాఱ.

आगरः ఆగరః, अ० पु० अमावास्यायाम् అమావాస్య -रा -రా, आ०सी०पुरीविशेषे ఒక పట్టణము, ఆగ్రా.

आगारम् ఆగారమ్. अ०न०अगारे ఇల్లు.

आग्नीध्रः ఆగ్నీధ్రః, अ० पु० याजकविशेषे యాగము చేయించు ఒక ఋత్విక్కు; साग्निके द्विजे (यजमाने) అగ్నిహోత్రము గల ద్విజుఁడు.(యజమానుఁడు). न० होतृगृहे హోమము చేయువానికై ఏర్పఱచఁబడిన నివాసము.

आग्नेन्द्र. ఆగ్నేన్ద్రః. अ० त्रि० अग्नीन्द्रदेवताके అగ్ని ఇంద్రుఁడు దేవతలుగాఁగలది.

आघारः ఆఘారః. अ० पु० आज्ये నెయ్యి. वैदिकानां कर्मविशेषे వైదికుల ఒక కర్మ. ఒక హోమము; घृतसेचने నేతితోఁదడుపుట.

आङ्गारम् ఆఙ్గారమ్, अ० न० अङ्गाराण समूहे నిప్పుల కుప్ప బొగ్గుల గుట్ట.

आचारः ఆచారః. अ० पु० आचरणे 'ఆచరణమ్' చూ సద్వృత్తే शీలము, మంచినడవడి; मन्वाद्युक्त स्नानाचमनादिव्यवहारे మన్వాదులువిధించిన స్నానము ఆచమనము మున్నగు వ్యవహారము. —री —రీ, न० त्रि० श्रुतिस्मृत्याचारयुक्ते శ్రుతిస్మృతి సమ్మతముగా వ్యవహరించువాఁడు. ई० स्त्री० हिलमोचिकायाम् చిలుకకూర †.

आजिरिः ఆజిరిః, इ० त्रि० अङ्गणसन्निकृष्टे ముంగిటికి దగ్గఱనున్నది.

आण्डीरः ఆణ్డీరః. अ० त्रि० वृषणयुक्ते వృషణములుగలవాఁడు, పురుషుఁడు.

आत(ता)रः ఆత(తా)రః, अ० पु० नौकाशुल्के ఓడకూలి, రేవు.

आतुरः ఆతురః, अ० त्रि० रोगिणि రోగి; पीडिते బాధింపఁబడినవాఁడు; कातरे భయపడువాఁడు, कार्याक्षमे పనులఁజేయలేనివాడు.

आदरः ఆదరః. अ० पु० यत्ने ప్రయత్నము; आरम्भे ప్రారంభము; आसक्तौ ఆసక్తి; सम्माने గారవించుట, మన్నించుట, కొనియాడుట, సరకుసేయుట, పాటించుట. ఆదరించుట, ఆదరణ, సత్కరించుట.

आदारः ఆదారః. अ० पु० आदरे ఆదరించుట.

आदुरिः ఆదురిః, इ० त्रि० दारयितरि బ్రద్దలు సేయువాఁడు.

आधार. ఆధారః, अ० पु० तटाके చెఱువు; सस्यादिरक्षणार्थे जलाशये సస్యాధారమైన చెఱువు; आलवाले చెట్టుపాదు; आश्रये ఆదరువు తావలము, ఆశ్రయ (చూ) ము; अधिकरणकारके అధికరణకారకము; मूलाधारे మొదటి చక్రముయొక్క స్థానము, మూలాధారము. —री రీ. ई० स्त्री० धार्याम् కోరింద †.

आन्तरः ఆన్తరః, अ० त्रि० आभ्यन्तरे లోనిది, లోనుండునది, లోననుండునది, లోపలిది, లోపలనుండునది; मध्ये स्थिते నడుమనుండునది.

आपूरः ఆపూరః, अ० पु० प्रवाहे ప్రవాహము.

आभीरः ఆభీరః, अ० पु० वल्लवे గొల్ల; देशविशेषे ఒకదేశము; तत्र वासिनि అందు వసించువాఁడు; तद्देशनृपे ఆ దేశపు రాజు. न० मात्रावृत्तभेदे ఒక మాత్రావృత్తము. —री —రీ. ई० स्त्री० आभीरस्य भार्याम् గొల్లని భార్య; आभीरजातिस्त्रियाम् గొల్లది.

आभेरी ఆభేరీ, ई० स्त्री० रागिणीविशेषे ఒక స్త్రీరాగము.

आमन्द्रः ఆమన్ద్రః. अ० त्रि० ईषद्गम्भीरे शब्दे ఇంచుక గంభీరమయిన శబ్దము. त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

आराग्रम् ఆరాగ్రమ్, अ० न० अर्धचन्द्राकारास्त्रमुखे అర్ధచంద్రాకారమయిన ఆయుధముల యంచు.

आवारि ఆవారి. इ० न० आपणे అంగడి. त्रि० जलपूर्णे నీటితోనిండిపోయినది.

आशरः ఆశరః. अ० पु० अग्नौ అగ్ని; नैर्ऋते మూలఱేఁడు; राक्षसे రాక్షసుఁడు.

आशिरः ఆశిరః, अ० पु० अग्नौ అగ్ని; सूर्ये సూర్యుఁడు; राक्षसे రాక్షసుఁడు. त्रि०

आशिरि 'ఆశిః' చూ।

आसारः ఆసారః, అం పుం छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు; मित्रबले మిత్రరాజసైన్యము. सेनाप्रसरणे అంతట సేనవ్యాపించుట; धारासम्पाते 'ధారాసమ్పాతః' చూ। शीघ्रवर्षे వడిగల వాన; प्रसरणे వ్యాపించుట.

आसुर. ఆసురః, అంపుం असुरे రాక్షసుఁడు निर्ऋतौ నిరృతి, మూలవేఁడు, विवाहविशेषे రాక్షసవివాహము. నం बिडलवणे అట్టుప్పు త్రిం असुरसम्बन्धिनि అసుర సంబంధమైనది. –रिः –రిః, ఇం పుం कपिलमुनिशिष्ये కపిలమునిశిష్యుఁడు. –री –రీ, ఈంసీం मूलनक्षत्रे మూలఃు, कृष्णिकायाम् నల్లావాలు†; असुरस्त्रियाम् రాక్షసస్త్రీ; शस्त्रचिकित्सायाम् శస్త్రచికిత్స.

आस्तरः ఆస్తరః, అం పుం करिकम्बले 'పరిస్తోమః' చూ कटे చాప; वस्त्राद्यास्तरणे పఱచెడిపఱపు చిత్రాసనము మొ। सुविस्तारे చక్కఁగవిస్తరించుట.

आस्तारः ఆస్తారః, అంపుం विस्तारे విస్తారము; विस्तार्ये విస్తరింపఁదగినది.

आस्पात्रम् ఆస్పాత్రమ్, అం నం आस्यपात्रे ముఖమనెడిపాత్ర.

आहरः ఆహరః, అం పుం ग्रहणे తీసికొనుట; परिपूर्णतायाम् పరిపూర్ణత; बलिदाने బలి మొసఁగుట. త్రిం आनेतरि తెచ్చెడివాఁడు, -नेतरि తీసికొనివెళ్లెడివాఁడు.

आहारः ఆహారః, అం పుం अन्ने ఓగిరము, అన్నము; आहरणे తెచ్చుట; शब्दादिविषयज्ञाने శబ్దాదివిషయముల నెఱుఁగుట; भोजने ఆరగింత(పు). ఆరోగ(గి)ణము, ఎర, ఎఱ, కుడుపు, గాతి, తిండి, పసదనము, బాతు, బుత్తి, బూతి, బోనము, మెసవుట, సాపాటు, భోజనము.

आह्वरः ఆహ్వరః, అం త్రిం कुटिले కుటిలుఁడు; उशीनरदेशजे ఉశీనరదేశమునఁ బుట్టినది.

आक्षारः ఆక్షారః, అం పుం आक्षारणायाम् 'ఆక్షారణా' చూ

र ४ ర 4

आकेकरा ఆకేకరా, ఆంసీం अर्धमुकुलितदृग्भेदे అరకంటి చూపు; कटाक्षे కడకంటిచూపు.

आकोकेरः ఆకోకేరః, అం పుం मकरराशौ మకరరాశి.

आखूत्करः ఆఖూత్కరః, అం పుం मूषकोत्कीर्णपांसुषु ఎలుకలుచిమ్మెడిధూళి.

आजकारः ఆజకారః, అం పుం शिवस्य वृषभे నంది.

आज्ञाचक्रम् ఆజ్ఞాచక్రమ్, అం నం भ्रुवोर्मध्ये భ్రూమధ్యము, షట్చక్రములలో నొకటి. –पत्रम् –పత్రమ్, అం నం आदेशलिपौ లిఖితపూర్వకమగు ఉత్తరువు.

आज्यस्तोत्रम् ఆజ్యస్తోత్రమ్, అం నం गायत्रसाम्नागीयमाने स्तोत्रविशेषे గాయత్రిసామముతో గానము చేయఁబడు ఒక స్తోత్రము

आटीकरः ఆటీకరః, అం పుం वृषभे ఎద్దు.

आडम्बरः ఆడమ్బరః, అం పుం रणभेर्यादिध्वनौ యుద్ధభేరిమున్నగువానిధ్వని; युद्धसंरम्भे ఈఁడబోక, ఓలమానగొనక, పిఱుతివియక, యుద్ధప్రయత్నము; गजगर्जिते ఏనుఁగుగీఁక; आयोजने ప్రయత్నము; पक्ष्मणि కనుఱెప్ప; कोपे కోపము; हर्षे సంతోషము; युद्धपटहे రణభేరి; आरम्भे ప్రారంభము; दर्पे మదము; सरम्भे వేగిరపాటు; गर्जिते ఉఱుము.

आढ्यचरः ఆఢ్యచరః, అం త్రిం पूर्वमाढ्ये పూర్వముధనికుఁడుగానున్నవాఁడు.

आतपत्रम् ఆతపత్రమ్, అంనం ఛత్రెగొడుగు.

आत्मम्भरिः ఆత్మమ్భరిః, इ० त्रि० कुक्षिम्भरौ తన కడుపు మాత్రము నింపుకొనువాఁడు. –वीरः –వీరః, अ० पु० उत्तमबलवति గొప్పబలముగలవాఁడు; स्यालके బావమఱఁది, विदूषके వేడుకచెలికాఁడు, पुत्रे కొడుకు.

आदिकरः ఆదికరః, अ० पु० प्रथमकर्तरि మొట్టిమొదటికర్త. –वार. –వారః, अ० पु० भानुवारे ఆదివారము.

आपिञ्जरम् ఆపిఞ్జరమ్, अ०न०सुवर्णे బంగారు. पु० ईषत्पिञ्जरवर्णे ఇంచుకపసుపు గలసిన యెఱుపు त्रि० तद्वति అట్టివన్నెగలది.

आपीवरः ఆపీవరః, अ० त्रि० ईषत्पीवरे ఇంచుకబలిసినది.

आभासुरः ఆభాసురః, अ० त्रि० सम्यक्दीप्तिशीले చక్కఁగా ప్రకాశించు నట్టిది. –स्वरः –స్వరః, अ० त्रि० आभासुरे 'ఆభాసురః' చూ पु० ब० चतुष्षष्टिमिते देवगणे అఱువదినలువురు గణదేవతలు; चतुष्षष्टिसंज्ञायाम् అఱువదినాలుగు అను సంజ్ఞ.

आभ्यन्तरम् ఆభ్యన్తరమ్, अ०त्रि० आन्तरे 'ఆన్తరః' చూ।

आयस्कारः ఆయస్కారః, अ०पु० अयस्कारे కమ్మరి.

आयुधेन्द्रम् ఆయుధేన్ద్రమ్, अ०न० विष्णुचक्रे విష్ణుచక్రము, సుదర్శనము. –स्करः –స్కరః, अ० पु० परमायुर्जनके దీర్ఘాయుష్యమును గలుగఁజేయునది.

आर्धपुरम् ఆర్ధపురమ్, अ०न०पुरस्यसमानेऽर्धे సగముపట్టణము.

आर्यपुत्रः ఆర్యపుత్రః, अ०पु०नाट्योक्तौ भर्तरि నాట్యోక్తియందుభర్త; आर्यस्य पुत्रे ఆర్యుని పుత్రుఁడు. –मिश्रः –మిశ్రః, अ०त्रि०गौरवान्विते గౌరవముగలవాఁడు, పెద్ద.

आलिञ्जरः ఆలిఞ్జరః, अ० पु० अलिञ्जरे పెద్ద బాన, కాఁగు.

आविष्कारः ఆవిష్కారః, अ० पु० प्रकाशने వెలువఱుచుట. –स्तराम् –స్తరామ్, अव्य० अत्यन्तप्रकाशे మిక్కిలి వెల్లడి.

आशाम्बरः ఆశామ్బరః, अ० पु० दिगम्बरे దిగంబరుఁడు.

आशुपत्री ఆశుపత్రీ, ई० स्त्री० सल्लक्याम् అందుగు †.

आसिधारम् ఆసిధారమ్, अ०न०व्रतभेदे అసిధారావ్రతము.

आस्यपत्रम् ఆస్యపత్రమ్, अ० न० पद्मे పద్మము †.

र - सं० ग्र० ర - సం గ్ర।

आचार्यमिश्रः ఆచార్యమిశ్రః, अ०पु०अत्यन्तपूज्ये మిక్కిలి పూజ్యుఁడు.

आच्छादनपत्रम् ఆచ్ఛాదన పత్రమ్, अ० न० लेखावरणपत्रे ఉత్తరము ఉంచెడి కాగితపు సంచి, కవరు. –दितपत्रम् –దితపత్రమ్, अ० न० कृताच्छादने पत्रे కాగితపు సంచి (కవరు) లోఁగల ఉత్తరము.

आजन्मसुरभिपत्रम् ఆజన్మసురభిపత్రమ్, अ० न०मरुवके మరువము †.

आनर्तपुरम् ఆనర్తపురమ్, अ०न०द्वारावत्याम् ద్వారావతీపురి.

आमातीसारः ఆమాతీసారః, अ०पु०अतिसारविशेषे ఒక అతిసారవ్యాధి.

अयुधागारम् ఆయుధాగారమ్, अ०न०अस्त्रगृहे అస్త్రములుంచెడి యిల్లు.

आशुपत्वरी ఆశుపత్వరీ, ई० स्त्री० शीघ्रगामिन्याम् వడిగాఁబోవునది.

आश्रमगुरुः ఆశ్రమగురుః, उ०पु० नृपे రాజు.

आहकज्वरः ఆహకజ్వరః, अ०पु०नासाज्वरे ఒక ముక్కుజబ్బు.

ल २ ల 2

आक्ली అక్లీ, अव्य० आर्द्रीकृत्वेत्यर्थे తడిపి.
आङ्ग्ल: అఙ్గ్లః, अ०पुं०देशभेदे ఒక దేశము.
न० म्लेच्छभाषाविशेषे అంగ్లము, ఇంగ్లీషు.
आम्ल:అమ్లః,अ०पुं०अम्लोद्गारे పులిత్రేనుపు: अम्लरसे పులుపు त्रिं०तद्वति పులుపుగలది. न०चुक्रे చింతపండు.
आम्ला అమ్లా, आ०स्त्री०तिन्त्रिण्याम् చింత†: श्रीवल्ल्याम् శ్రీవల్లి †.
आम्ली అమ్లీ, ई० स्त्री० तिन्त्रिण्याम् చింత†.
आलम् అలమ్, अ०न०हरिताले హరిదళము. त्रिं० अनल्पे అధికము; श्रेष्ठे శ్రేష్ఠము.
आलि: అలిః, इ० पुं० भ्रमरे తుమ్మెద; वृश्चिके తేలు. त्रिं०शुद्धहृदये పరిశుద్ధ హృదయుఁడు; अनर्थके నిరర్థకము.
आलि:–ली అలిః–లీ, इ० ई० स्त्री० सेतौ వంతెన; क्षुद्रसेतौ గట్టు; पङ्क्तौ ఓలి, వరుస; सख्याम् చెలికత్తె; सन्ततौ సంతానము; रेखायाम् గీఁత. ई० स्त्री० आलि-त्रियाम् ఆఁడుతుమ్మెద ఆఁడుతేలు.
आलु అలు, उ० न० कन्दभेदे గెనుసుగడ్డ, చిలకడదుంప†; आलुके ఉర్లగడ్డ†. पुं० उलूके గుడ్లగూబ; नौकायाम् పడవ.
आलु:–लू అలుః–లూ, उ० ऊ०स्त्री०सनाल-जलपात्रे గిండి, జారీచెంబు, కొమ్ముచెంబు. -पुं० आलुनि 'అలు' చూ॥

ल ३ ల 3

आकालम् అకాలమ్, अव्य० कालपर्यन्त-मित्यर्थे అదేవేళవచ్చువఱకు.
आकुल:అకులః, अ० त्रिं० क्षुभिते కలఁత నొందినది; व्यस्ते చెదరినది. –लि: –లిః, इ० पुं० आकुलतायाम् కలఁతనొందుట చెదరుట.

आताली అతాలీ, अव्य० विधुरस्याकुलीकरणे భార్యపోయినవానిని గలఁతపెట్టుట.
आनील: అనీలః, अ० पुं० कृष्णाश्वे నల్లగుఱ్ఱము. त्रिं० किञ्चिन्नीले కొంచెమునల్లనిది.
आन्दोल: అన్దోలః, अ०पुं० आन्दोलिकायाम् 'అన్దోలికా' చూ॥ दोलने ఊఁపుట.
आर्भलम् అభలమ్, अ० न० कष्टे కష్టము; दु:खे దుఃఖము. पुं०भयानके रसे భయానకరసము. त्रिं०तद्वति కష్టముగలది భయంకరమైనది.
आमूलम् అమూలమ్, अव्य० मूलत: इत्यर्थे మొదటినుండి.
आराल: అరాలః, अ०त्रिं० ईषदराले ఇంచుక కుటిలము.
आर्गलम् అర్గలమ్, अ० न० अर्गले గడియమ్రాను.
आलोलम् అలోలమ్, अ० त्रिं० ईषच्चञ्चले ఇంచుక చంచలము.
आवलि –ली అవలిః–లీ, इ०ई०स्त्री० पङ्क्तौ శ్రేణి, परम्परायाम् పరంపర.
आवालम् అవాలమ्; अ०न० आलवाले చెట్టుపాదు; संचारे సంచారము.
आविल: అవిలః, अ०त्रिं० कलुषे కలఁగినది, మలినమైనది.
आस्फाल: అస్ఫాలః, अ०पुं० गजकर्णचालने ఏనుఁగుచెవికొట్టుకొనుట,చాలనేకదలించుట.

ल ४ ల 4

आकौशलम् అకౌశలమ్, अ० न० अकौशले నేర్పులేమి.
आखण्डल: అఖణ్డలః, अ०पुं०इन्द्रे ఇంద్రుఁడు.
आटीकलम् అటీకలమ్, अ० न० वत्सानां क्रीडास्थल्याम् దూడలుగంతులువేయుచోటు.
आदिताल: అదితాలః, अ० पुं० तालप्राण-कलाभेदे ఒక తాళము.

आद्याकाली ఆద్యాకాలీ, ई० स्त्री० परायां प्रकृतौ పరాశక్తి.

आन्तराल: ఆన్తరాలః, अ० पु० आत्मनोऽणुत्ववादिनि ఆత్మ అణుమాత్రమని వచించువాఁడు, మాధ్వుఁడు.

आपिशलि: ఆపిశలిః, इ० पु० आदिशाब्दिके ऋषिविशेषे వ్యాకరణశాస్త్రకర్తయైన ఒక ఋషి.

आरनालम् ఆరనాలమ్, अ० न० काञ्जिके పులికడుగు.

आर्तगल: ఆర్తగలః, अ० पु० नीलझिण्टयाम् నల్లపూవుల గోరింట †; तुजालके అరదొండ †.

आर्यहलम् ఆర్యహలమ్, अव्य० बलात्कारे బలాత్కారము.

आलवालम् ఆలవాలమ్, अ० न० वृक्षमूले निर्मिते जलाधारे కుదురు, పాది, పాదు, చెట్టుపాదు.

आशापाल: ఆశాపాలః, अ० पु० दिक्पाले దిక్పాలకుఁడు.

ल - सं० प्र० ల - సం ప్ర

आकाशमूली ఆకాశమూలీ, ई० स्त्री० जलवल्कले నీటిపాఁచి. –वल्ली –వల్లీ, ई० स्त्री० खवल्याम् అంతరదామర †.

आकुलाकुल: ఆకులాకులః, अ० त्रि० अत्यन्तमाकुले మిగుల వ్యాకులమైనది.

आच्छादनफला ఆచ్ఛాదనఫలా, आ० स्त्री० कार्पास्याम् ప్రత్తి †.

आभीरपल्लि –ल्ली ఆభీరపల్లిః–ల్లీ, इ० ई० स्त्री० घोषेपल्लिय, పల్లె, పాడు, పాలెము, మంద, ప్రేపల్లె, గొల్లపల్లె.

आरामशीतला ఆరామశీతలా, आ० स्त्री० देवगन्धे గొడసాల †.

आसुतीवल. ఆసుతీవలః, अ० पु० कन्यापाले ఒక శూద్రజాతియుఁడు; यज्वनि సోమయాజి, सुराजीवे కల్లమ్మెడివాఁడు.

व २ వ 2

आत्वा ఆత్వా, न० पु० वायौ గాలి.

आवि. ఆవిః, अव्य० प्रकाशे ప్రకాశము, ప్రకటము, వెల్లడి; अग्रतः ఎదుట; स्पष्टत: స్పష్టముగా.

आवी ఆవీ, ई० स्त्री० रजस्वलायाम् ముట్టుది गर्भिण्याम् గర్భిణి.

आवृत् ఆవృత్, त्० स्त्री० परिपाट्याम् అనుక్రమము; क्रमे క్రమము; आवर्तने మరల మరల త్రిప్పుట भ्रामणे త్రిప్పుట; पुनः पुन. चालने మరలమరల కదలించుట; पुन.पुनःकरणे మరల మరల చేయుట, संस्कारे సంస్కారము; तूष्णीभावे ఊరకుండుట. त्रि० आवर्तमाने ఆవృత్తియగుచున్నది.

आश्वम् ఆశ్వమ్, अ० न० अश्वसमूहे గుఱ్ఱములగుంపు: अश्वभावे ఆశ్వత్వము: अश्वकर्मणि గుఱ్ఱాలపని. त्रि० अश्ववाह्ये रथादौ గుఱ్ఱాలఁ గట్టిన రథము మున్నగునది; अश्वसंबन्धिनि అశ్వసంబంధమైనది.

आह्वा ఆహ్వా, आ० स्त्री० नाम्नि పేరు: आह्वाने పిలుపు.

आजीव: ఆజీవః, अ० पु० जीवनोपाये బ్రతుకుదెఱవు: तदर्थे पदार्थे అందుకైనవస్తువు; तदालम्बने ఆట్టిదానినాశ్రయించుట; आजीवनकारिणि జీవనముచేయువాఁడు. –वी–వీ, न० पु० एकदण्डिनि ఏకదండి సంన్యాసి.

आणवम् ఆణవమ్, अ० न० अणुभावे అణుత్వము; पञ्चमलेष्वन्यतमे పంచమలములలో నొకటి.

आतव: ఆతవః, अ० पु० हिंसने హింసించుట. त्रि० हिंसके హింసించువాఁడు.

आत्मन्वी ఆత్మన్వీ, न० त्रि० मनस्विनि మంచి

మనస్సుగలవాఁడు.

आत्मवत् అత్మవత్, अव्यं आत्मतुल्यक्रियायाम् తనవలె. त्ंनं वेदान्ते వేదాంతము. —वान् —వాన్, त्ं त्रिं अप्रमत्ते జాగరూకత గలవాఁడు; ज्ञानिनि జ్ఞాని; धृतिमति ధైర్యముఁగలవాఁడు, मनस्विनि మంచిమనస్సుఁగలవాఁడు; यत्नवति ప్రయత్నముగలవాఁడు. —वित् —విత్, द्ं पुं आत्मज्ञानिनि అత్మవేత్త.

आपक्वम् అపక్వమ్. अं नं अभ्यूषे గుగ్గిళ్లు; भर्जिते వేఁచఁబడినది. त्रिं ईषत् पक्वे ఇంచుక పం(వం)డినది. —व: —వః, अं पुं वसिष्ठमुनौ వసిష్ఠముని.

आप्तवाक् అప్తవాక్, च्ं त्रिं प्रमादशून्यवाक्ये ऋष्यादौ భ్రమప్రమాదాది దోషములులేనివాక్కులుగలఋషి మొ सीं वेदे వేదము; स्मृतौ స్మృతి; पुराणादौ పురాణము మొ॥

आप्ल(प्ला)व: అప్ల(ప్లా)వః अं पुं स्नाने స్నానము.

आर(रा)व: అర(రా)వః, अं पुं शब्दे శబ్దము.

आर्जवम् అర్జవమ్. अंनं ऋजुत्वे చక్కన, परप्रतारणराहित्ये ఇతరులవంచింపకుండుట; सरले సరళము.

आर्तवम् అర్తవమ్. रजसि ముట్టు నెత్తురు; पुष्पे పుష్పము. त्रिं ऋतुसम्बन्धिनि వసంతాదిఋతుసంబంధమైనది. पुं ऋतौ ఋతువు. —वी —వీ, ईं सीं तुरग्याम् అఁడుగుఱ్ఱము.

आर्द्रत्वम् అర్ద్రత్వమ్. अं नं आर्द्रतायाम ఈఁకువ, ఈఁమిరి. ఊట. చెమ్మ. చాదుగు. తమపు, తన్పు, తెమ్మ. తేమ, తోఁగు, నెమ్ము. పంకెన. పదను, తడి. అర్ద్రత.

आशवम् అశవమ్, अं नं आशुत्वे శీఘ్రత, వడిగలిగియుండుట.

आश्रव: అశ్రవః. अं पुं अङ्गीकारे ఒప్పుకొనుట; बुद्धिविशेषे జ్ఞానవిశేషము: क्लेशे దుఃఖము. त्रिं आज्ञानुवर्तिनि అజ్ఞాపించినట్లు చేయువాఁడు.

आश्राव: అశ్రావః, अं पुं श्रावणे వినిపించుట; अङ्गीकारणे ఒప్పించుట.

आसन्वान् అసన్వాన్, त्ं त्रिं आस्ययुक्ते నోరుగలవాఁడు.

आसव: అసవః, अं पुं मद्ये కల్లు, फलपुष्पादिकृतमद्ये ఫలపుష్పాదులచేఁజేసిన మద్యము; मद्यादेरभिषवे మద్యాదులఁదీయుట; अभिषवपात्रे మద్యముఁదీయుపాత్ర. त्रिं प्रसवकर्तरि పుట్టించువాఁడు.

आसेवा అసేవా. आं सीं स्वारसिक्यां प्रवृत्तौ చక్కని ప్రవృత్తి; पौन पुन्ये మరలమరల; सेवायाम् సేవ.

आस्ताव: అస్తావః, अं पुं यज्ञे स्तोत्रदेशे యజ్ఞమండలిస్తోత్రప్రదేశము; सम्यक् स्तवे చక్కఁగా స్తుతించుట.

आस्रव: అస్రవః, अं नं क्लेशे దుఃఖము; पदार्थभेदे బౌద్ధులువచించెడియొకపదార్థము.

आस्राव: అస్రావః, अंपुं लालायाम् జొల్లు; क्षते గాయము: सम्यक् क्षरणे చక్కఁగా స్రవించుట. त्रिं तद्वति అదిగలది. —वी —వీ. न्ं त्रिं आस्रावयुक्ते అస్రావము గలది.

आहव: అహవః, अं पुं युद्धे యుద్ధము; यागे యజ్ఞము.

आहाव: అహావః, अं पुं युद्धे యుద్ధము; आह्वाने పిలుపు; निपाने పశువులు నీరుద్రావుటకై నూతియొద్దఁగట్టియుంచఁబడిన రాతితొట్టి మొ। अग्नौ అగ్ని: मन्त्रविशेषेण आह्वाने మంత్రవిశేషముచే అహ్వానించుట; आह्वानमन्त्रे అహ్వానించెడిమంత్రము.

आहोस्वित् ఆహోస్విత్, अव्य० विकल्पे వికల్పము, సంశయము; प्रश्ने ప్రశ్నించుట.

व ४ వ 4

आकाशवान् ఆకాశవాన్, त्० त्रि० आकाशगामिनि ఆకాశమునసంచరించునది.

आजगवम् ఆజగవమ్, अ० न० शिवधनुषि శివునివిల్లు; तादृशे धनुषि అట్టివిల్లు.

आत्तगर्वः ఆత్తగర్వః, अ० त्रि० अभिभूते అవమానింపఁబడినవాఁడు.

आत्मतत्त्वम् ఆత్మతత్త్వమ్, अ० न० सर्वभासके नित्यशुद्धबुद्धमुक्तसत्यस्वभावे प्रत्यक्चैतन्ये సర్వావభాసకమును నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తసత్యస్వభావమునగు ప్రత్యక్చైతన్యము, ఆత్మ.

आदिकविः ఆదికవిః, इ० पु० वाल्मीकौ తొలికయి, వాల్మీకి; ब्रह्मणि బ్రహ్మ. –देवः –దేవః, अ० पु० महादेवे శివుఁడు; वासुदेवे నారాయణుఁడు; जगदुपादानादिगुणवति परमात्मनि జగత్తునకు ఉపాదానకారణము నిమిత్తకారణమునయిన పరమాత్మ. –भव. –భవః, अ० पु० ब्रह्मणि బ్రహ్మ. त्रि० अग्रजे 'అగ్రజః' చూ

आदीनवः ఆదీనవః, अ० पु० क्लेशे క్లేశము; दोषे దోషము. त्रि० दुर्दमे అణఁచరానిది; परिक्लिष्टे కడగండ్లుగలది.

आध्वर्यवम् ఆధ్వర్యవమ్, अ० न० अध्वर्युसम्बन्धिनि అధ్వర్యునకు సంబంధించిన భావము కర్మయు.

आनुपूर्वी ఆనుపూర్వీ, ई० स्त्री० वर्णक्रमे వర్ణక్రమము; मूलानुक्रमे మూలముననుసరించిపోవుట; परिपाट्याम् అనుక్రమము.

आपटवम् ఆపటవమ్, अ० न० अपाटवे పటుత్వములేమి. –देवः –దేవః, अ० पु० अप्पतौ వరుణుఁడు.

आमयावी ఆమయావీ, न्० त्रि० रोगिणि రోగి.

आयोगवः ఆయోగవః, अ० पु० अयोगवे (क्षत्तरि) వడ్రంగి.

आविर्भावः ఆవిర్భావః, अ० पु० प्रादुर्भावे ఆవిర్భవించుట, ప్రకటమగుట, వెల్లడియగుట, తోఁచుట; उत्पत्तौ పుట్టుక; अवतारे అవతారము, అవతరించుట.

आशुपत्वा ఆశుపత్వా, न्० त्रि० शीघ्रगामिनि వడిగాఁబోవువాఁడు.

आश्रमवित् ఆశ్రమవిత్, द्० पु० दक्षादिषु దక్షుఁడుమున్నగుస్మృతికర్తలు.

आसुरस्वम् ఆసురస్వమ్, अ० न० यागादिशून्यानां वित्ते యజ్ఞయాగాదులులేని వారిధనము.

आसेदिवान् ఆసేదివాన్, स्० त्रि० उपस्थिते సమీపించినవాఁడు; प्राप्ते లభించినట్టిది.

व-सं० प्र० వ-సం॥ ప్ర।

आग्नावैष्णवः ఆగ్నావైష్ణవః, अ० त्रि० आग्नाविष्णुदेवताके అగ్ని విష్ణువు దేవతలుగాఁగలది.

आजवञ्जवः ఆజవఞ్జవః, अ० पु० संसारे సంసారము, జన్మ మొ॥

आजानदेवः ఆజానదేవః, अ० पु० देवतायाम् దేవత.

आत्मसमुद्भवः ఆత్మసముద్భవః,) अ० पु०
आत्मसम्भवः ఆత్మసమ్భవః, } पुत्रे కొడుకు; मन्मथे మన్మథుఁడు; विरिञ्चे 'విరిఞ్చః' చూ। –वा –వా, आ० स्त्री० पुत्र्याम् కూఁతురు; बुद्धौ బుద్ధి.

आधिमन्यव ఆధిమన్యవః, अ० पु० ज्वराग्नौ జ్వరతాపము.

आनन्दभैरवी ఆనన్దభైరవీ, ई० स्त्री० पराः देवतायाम् పరాశక్తి; रागिणीभेदे ఒక స్త్రీ రాగము.

आनन्दसंप्लवः ఆనన్దసంప్లవః, अं पुं परमानन्दे నిరతిశయానందము.

आनन्दार्णवः ఆనన్దార్ణవః, अंपुं भूम्नि భూమ, బ్రహ్మము; यात्रायोगान्तरे ఒక యాత్రాయోగము.

आपन्नसत्वा ఆపన్నసత్వా. आं स्त्रीं गर्भवत्याम् గర్భిణి. చూలాలు.

आभिमन्यवः ఆభిమన్యవః, अं पुं परीक्षिति नृपे పరీక్షిన్మహారాజు.

आभू(हू)तसंप्लवः ఆభూ(హూ)తసంప్లవః, अं त्रिं प्रलयकालपर्यन्ते ప్రళయకాలము అవధిగాఁగలది.

आशापुरसम्भवम् ఆశాపురసమ్భవమ్, अं नं गुग्गुलुभेदे ఒక గుగ్గిలము.

आशितम्भवः ఆశితమ్భవః, अं पुं तृप्तौ తృప్తి. त्रिं अन्नाद्ये అన్నముమువ్వగునది, ఆహారము.

आश्लेषाभवः ఆశ్లేషాభవః, अं पुं केतुग्रहे కేతువు.

आषाढाभवः ఆషాఢాభవః, अं पुं अङ्गारके కుజుఁడు.

आसुरभावः ఆసురభావః, अं पुं हिंसानृतादिस्वभावे హింస అసత్యము మున్నగు వానిరూపమయిన స్వభావము.

श - सं ग्रं श - సం। ప్ర।

आकाशः ఆకాశః, अं ग्रं गगने అప్పుతాత, ఆకసము, ఉప్పరము, ఉప్పరవీధి. గాలితంత్రి. గాడ్పుతంత్రి. చదలు, దివము, దివి, నింగి, బయలు, మిను, మిన్ను. మొగులుదారి, రిక్కదారి. వీన్. విను. విన్ను, వెన్నునడుగు. వేలుపుఁదెరువు. సత్రిదారవేనలి, ఆకాశము; परब्रह्मणि పరబ్రహ్మము; छिद्रे రంధ్రము; शून्याङ्के సున్న. —शे —శే. अव्यं नाटकाङ्गे वाक्यभेदे నాటకాంగమైన ఒకవాక్యము.

आक्रोशः ఆక్రోశః, अं पुंशापे శాపము; विरुद्धानुध्याने విరుద్ధమైనతలంపు; निन्दायाम् నింద; अपवादे అపవాదము.

आत्मदर्शः ఆత్మదర్శః, अंपुंदर्पणे అద్దము.

आत्माशी ఆత్మాశీ, न्ंपुंमत्स्ये చేప.

आदंशः ఆదంశః, अं पुं दंशने కొఱుకుట కఱచుట; आदंशस्थाने కొఱుకఁబడినచోటు; दन्ते పన్ను, దంతము.

आदर्शः ఆదర్శః, अं पुं दर्पणे అద్దము; इषीकायाम् ముంజగడ్డిలోని పుల్ల; टीकाग्रन्थे టీక, వ్యాఖ్యాన గ్రంథము; प्रतिरूपपुस्तके ఒరవడి పుస్తకము; सीमाभेदे పొలిమేర. त्रिं तत्र जाते అటఁగలిగినది.

आदेशः ఆదేశః, अं पुं आज्ञायाम् ఆజ్ఞ; उपदेशे ఉపదేశము; ज्योतिश्शास्त्रफले జ్యోతిశ్శాస్త్ర ఫలము; वर्णस्य स्थाने वर्णान्तरोत्पत्तौ ఒక అక్షరము బోయి మఱియొక యక్షరము వచ్చుట. —शी —శీ, न्ं पुं दैवज्ञे జోస్యము చెప్పువాఁడు. त्रिंउपदेशके ఉపదేశించువాఁడు; आज्ञाकर्तरि ఆజ్ఞాపించువాఁడు.

आनीचदर्शी ఆనీచదర్శీ, न्ंपुंबुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు (సమస్తము తుచ్ఛముగాఁజూచినవాఁడు).

आमर्शः ఆమర్శః, अं पुं स्पर्शने తాఁకుట; परामर्शे పరామర్శచేయుట.

आमिषाशी ఆమిషాశీ, न्ं त्रिं मांसभुजि పొలసుదిండి, మాంసము దినువాఁడు.

आम्रपेशी ఆమ్రపేశీ. ईं स्त्रीं शुष्काम्रकोशे మామిడి వరుగు.

आवेशः ఆవేశః, अं पुं त्वरायाम् తొందరపాటు; सङ्गे సంగము; अनुप्रवेशे చొరవ; ग्रहामये గ్రహపీడ; अपस्माररोगे ఒల్లెయిఁగమి, అపస్మారరోగము; अहंकारभेदे

అహంకార విశేషము; अभिनिवेशे అభినివేశము.

आशः ఆశః, अ० पुं० भोजने భుజించుట; पदान्ते भक्षके పదాంతమున భక్షించువాఁడు.

आशा ఆశా, आ० स्त्री० दिशि ఆశ, దిక్కు; तीव्रेच्छायाम् తీవ్రేచ్ఛ; इच्छायाम् అక్కఱ, అరువము, ఆస, ఆసక్తి, ఇంపు, ఇంబు, ఇచ్ఛ, ఇయ్య, ఈయ, ఏఁకట, కచ్చు, కని, కాయువు, కెలసము, కొసరు, కోరిక, కోరికి, కోర్కి, క్రచ్చ, క్రచ్చు, చనవు, జంజాటము, జడ్డు, జడ్డుఁదనము, తగులము, తగులు, తమి, తరితీపు, తలఁపు, తివుట, తీపి, తెలు, నర్మిలి, పట్టింపు, పట్టు, బాళి, మచ్చిక, మచ్చిగ, మాఁటు, ముచ్చట, మోజు, రహి, వచ్చ, వలపు, వేడుక, వేడ్క, సడ్డ, సోము, హాళి, ఇచ్ఛ; अप्राप्तप्राप्तीच्छायाम् లభింపని వస్తువును గోరుట.

आशिः ఆశిః, र० त्रि० पच्यमाने పక్వమగుచున్నది.

आशी ఆశీ, ई० स्त्री० सर्पदंष्ट्रायाम् పాముకోఱ; सर्पविषे సర్పవిషము; आशीर्वादे ఆశీర్వాదము; वृद्धयाम् వృద్ధి †. न० त्रि० भक्षके భక్షించువాఁడు.

आशीः ఆశీః, ष० स्त्री० हिताशंसायाम् మేలు గోరుట, ఆశీర్వాద (ము) ము; प्रार्थनायाम् ప్రార్థన, ई० स्त्री० सर्पदंष्ट्रायाम् పాముకోఱ.

आशु ఆశు, अव्य० उ० न० शीघ्रे వేగముగా.

आशुः ఆశుః, उ० पुं० पाटले ఎఱ్ఱ బీలమవడ్లు† त्रि० शीघ्रे వేగముగలది.

आश्रयाशः ఆశ్రయాశః, अ० पुं० अग्नौ అగ్ని; चित्रके చిత్రమూలము †; कृत्तिकायाम् కృత్తిక*. त्रि० आश्रयनाशके ఆశ్రయమును జెఱుచువాఁడు. –शी –శీ, न० पुं० अग्नौ ఆసరాతిండి, అగ్ని.

प - सं० प्र० ష - సం। ప్ర

आक्षषः ఆకషః, अ० पुं० निकषोपले ఒరగల్లు సాన.

आकर्षः ఆకర్షః, अ० पुं० पाशके పాచిక; शारिफलके జూదమాడుపలక; द्यूते జూదము; इन्द्रिये కన్నుమున్నగు ఇంద్రియము లు; आकर्षणे ఆకర్షించుట; లాగుట; आकषे 'ఆకషః' చూ हर्षे సంతోషము; कोदण्डाभ्यासे ధనుర్విద్య నభ్యసించుట; अङ्कुशाकारे काष्ठविशेषे కఱ్ఱమందలి ధాన్యమును పోగుచేసెడికొయ్య. त्रि० आकर्षके ఆకర్షించునది. –र्षी –ర్షీ, न० त्रि० आकर्षके ఆకర్షించునది.

आघर्षः ఆఘర్షః, अ० पुं० आघर्षणे (मर्दने) మర్దించుట.

आजिगमिषा ఆజిగమిషా, आ० स्त्री० आगन्तुमिच्छायाम् రావలెననెడి కోరిక. –षुः –షుః, उ० त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

आजिहर्षा ఆజిహీర్షా, आ० स्त्री० आहरणेच्छायाम् తేవలెననెడి కోరిక. त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

आजिहिषा ఆజిహీషా, आ० स्त्री० आजिगमिषायाम् 'ఆజిగమిషా' చూ

आटरूषः ఆటరూషః, अ० पुं० अटरूषे అడ్డసరము †.

आत्मघोषः ఆత్మఘోషః, अ० पुं० काके కాకి; कुक्कुटे కోడి.

आदिपुरुषः, ఆదిపురుషః, अ० पुं० नारायणे నారాయణుఁడు; हिरण्यगर्भे హిరణ్యగర్భుఁడు.

आदिशेषः ఆదిశేషః, अ० पुं० शेषे 'శేషః' చూ॥

आधर्षः ఆధర్షః, अ० पुं० बलात्पीडने గట్టిగా పీడించుట; तिरस्कारे తిరస్కారము.

आनिनीषा ఆనినీషా, आ० स्त्री० आजिही-

र्षायाम 'ఆజీహిర్షా' చూ॥

आनुषक् ఆ ను ష క్. अव्य० अनुक्रमे అను క్రమము.

आपूषम् ఆపూషమ్. अ० न० रङ्गे తగరము.

आमर्षः ఆమర్షః, अ० पु० अमर्षे కోపము, सम्यक्विवेके చక్కని వివేచన.

आमिषम् ఆమిషమ్, अ०प्र० मांसे మాంసము, भोगे భోగము, उत्कोचे లంచము, भोग्य-वस्तुनि అనుభవింపఁదగినవస్తువు; उपहारे కానుక; लोभे లోభము; सुन्दररूपादिविषये సుందరమైన రూపము మున్నగువిషయము; लाभे లాభము; वर्जनीये पर्णे విడువఁదగిన ఆకు(కూర)లు, जम्बीरफले నిమ్మపండు; कामगुणे కామగుణము; भोजने భోజనము. -षी -షీ. ई०सी० जटायाम् జటామాంసి†.

आर्षम् ఆర్షమ్, अ० न० ऋषिसमूहे ఋషుల సమూహము. त्रि० ऋषिप्रणीते ఋషి ప్రోక్తమైనది; वेदोक्ते వేదవిహితమైనట్టిది; ऋषिसेविते ఋషి సేవించినట్టిది; ऋषि-सम्बन्धिनि ఋషికి సంబంధించినది. पु० विवाहविशेषे ఆర్షవివాహము; वेदे వేదము; शब्दभेदे ఆర్ష ప్రయోగము; ऋषिस्मृते मन्त्रे ఋషిస్మరించిన మంత్రము.

आलेख्यशेषः ఆలేఖ్యశేషః, अ० त्रि०मृते మరణించినవాఁడు.

आशीविषः ఆశీవిషః, अ० पु० सर्पे విసపుఁ గాల్పు, పాము.

आशुतोषः ఆశుతోషః, अ० पु० महादेवे శివుఁడు. त्रि०शीघ्रं सन्तुष्टे శీఘ్రమే సంతోష పడువాఁడు. -हेषाः -హేషాః, स० त्रि० शीघ्रं शब्दायमाने శీఘ్రమే శబ్దముచేయునది.

आश्रे (श्लो) षा ఆశ్రే (శ్లే) షా, आ० सी० नक्षत्रविशेषे ఆసిరేఱు, ఆశ్లేషానక్షత్రము.

आश्लेषः ఆశ్లేషః, अ० पु०आलिङ्गने కౌఁగిలి, ईषत्सम्बन्धे ఏకదేశముగా సంబంధము.

आसेदुषी ఆసేదుషీ. ई० सी० उपस्थितायाम् సమీపించినది; प्राप्तायाम् లభించినది.

स - सं० प्र० స-సం ప్ర।

आङ्गिरसः ఆఙ్గిరసః, अ०पु० पुष्ये పుష్యమి*; आत्मनि ఆత్మ; बृहस्पतौ బృహస్పతి; सवत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము. न०सूक्तभेदे ఒక సూక్తము.

आचिख्यासा ఆచిఖ్యాసా, आ०सी०आख्यातु-मिच्छायाम् తెలియఁజెప్పవలెననెడి కోరిక. -सुः -సుః, उ० त्रि० तद्वति అదిగలవాడు.

आत्मसात् ఆత్మసాత్. अव्य० आत्माधीनता-याम् ఆత్మాధీనమగుట; कृतात्माधीनतायाम् ఆత్మాధీనముచేయఁబడుట.

आदित्सा ఆదిత్సా, आ०सी० ग्रहीतुमिच्छायाम् గ్రహింపవలెననెడి కోరిక. -त्सुः -త్సుః, उ०त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

आनृशंसिः ఆనృశంసిః, इ०पु० दयालोः पुत्रे దయగలవాని కొడుకు.

आभास ఆభాసః, अ० पु० प्रतिबिम्बे ప్రతి బింబము; भाने ప్రకాశము, ప్రొద్దు: समा-नप्रकाशे సమానమైన ప్రకాశము; दुष्टे हेत्वादौ దుష్టమైనహేతువు మొ ग्रन्थाभि-प्रायवर्णने గ్రంథాభిప్రాయము ను వర్ణించుట.

आम्लवेतसः ఆమ్లవేతసః,अ०पु०आम्लचित्रुले పుల్లప్రబ్బలి †: तिन्त्रिण्याम् చింత †.

आयसम् ఆయసమ్. अ० न० लोहे ఇనుము. त्रि० लोहसम्बन्धिनि ఇనుమునకు సంబం ధించినది. -सी -సీ, ई०सी०लोहमयकवचे ఇనుపకవచము, लोहस्रुके ఇనుప గొలుసు.

आयासः ఆయాసః, अ० पु० श्रमे శ్రమ అల సట, प्रयत्ने ప్రయత్నము. -सी -సీ, न० त्रि०आयासयुते ఆయాసముగలది.

आलसः అలసః, अ० त्रि० अलसे సోమరి; तत्सुते వానికొడుకు.

आवासः ఆవాసః, अ० पु० निवासस्थाने నివసించుస్థానము, గృహము మొ।

आशंसा ఆశంసా, आ० स्त्री० अप्राप्तप्राप्तीच्छायाम् లభింపనిదానిని బడయగోరిక; हिताशंसने హితమును గోరుట. सी– सुः, –సీ –సుః, न० उ० त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

आश्रमवासः ఆశ్రమవాసః अ०पु०भारतपर्वविशेषे భారతమునందొక పర్వము; मुनीनां तपोवनादौ మునుల తపోవనము మొ।

आश्वासः ఆశ్వాసః, अ० पु० ग्रन्थपरिच्छेदे గ్రంథ విభాగము; आश्रयदाने ఆశ్రయమిచ్చుట; आश्वसने ఓదార్చుట, निर्वृतौ ఊఱట. –सी –సీ. न० त्रि० तद्वति అది గలవాఁడు.

आस అస, अव्य०बभूवेत्यर्थे ఆయెను ఉండెను అనుట धा०(आस्ते)उपवेशने కూర్చుండుట.

आसः ఆసః, अ० पु० आसने ఆసనము; स्थितौ ఉండుట; उपवेशने కూర్చుండుట; धनुषि విల్లు; गुदस्थाने గుదస్థానము; विक्षेपे విసరివేయుట.

आसा ఆసా, आ० स्त्री० समीपे సమీపము.

आसुत् ఆసుత్, त्० त्रि० कृताभिषवे రసము పిండఁబడినట్టిది.

आहिंसिः ఆహింసిః, इ०पु० अहिंसकस्य पुत्रे హింసచేయనివాని కొడుకు.

ह-सं० प्र० హ-సం। ప్ర

आखुवाहः ఆఖువాహః, अ० पु० मूषिकवाहने ఎలుకరౌతు, గణపతి.

आखुविषहा ఆఖువిషహా, न० पु० देवताले దావరదంగి; देवताललतायाम् దేవతాడితీఁగె.

आग्रहः ఆగ్రహః, अ०पु० अभिनिवेशे అభినివేశము; आवेशे ఆవేశము; आसक्तौ ఆసక్తి; आक्रमे ఆక్రమించుట; अनुग्रहे అనుగ్రహము; ग्रहणे తీసికొనుట, పట్టుకొనుట.

आजानुबाहुः ఆజానుబాహుః, उ० पु० जानुपर्यन्त बाहुयुते మోఁకాళ్లవఱకుగలచేతులుగలవాఁడు. –हू –హూ. उ०पु०द्वि० तस्य-बाह्वोः వాని బాహువులు.

आज्यदोहम् ఆజ్యదోహమ్. अ०न० सूक्तभेदे ఒకసూక్తము.

आज्ञावहः ఆజ్ఞావహః. अ०त्रि० आज्ञानुसारिणि ఆజ్ఞననుసరించువాఁడు.

आत्मग्राही ఆత్మగ్రాహీ, न०त्रि० आत्मम्भरौ 'ఆత్మమ్భరిః' చూ ज्ञानिनि జ్ఞాని.

आत्महा ఆత్మహా, न० पु०लि० आत्मघातिनि ఆత్మహత్యచేసికొనెడివాఁడు; अनात्मन्यात्माभिमानिन्यविदुषि తానుగాని దేహేంద్రియాదులను తానని భావించు అజ్ఞాని.

आदह ఆదహ, अव्य० उपक्रमे ప్రారంభము; निन्दायाम् నింద; हिंसायाम् హింస.

आदिवराहः ఆదివరాహః. अ०पु० यज्ञवराहरूपिणि श्रीविष्णौ తొలి గుర్గురింత. యజ్ఞవరాహ మూర్తియగు శ్రీవిష్ణువు.

आनाहः ఆనాహః, अ० पु० दैर्घ्ये నిడివి. बन्धे బంధము; मलमूत्रयोः निबन्धे మలమూత్రములనిర్బంధము, ఇరువాయిగట్టుట.

आबर्हः ఆబర్హః, अ०पु०उत्पाटने పైకి పీకుట –లాగుట; हिंसायाम् హింసించుట. –र्ही –ర్హీ. न० त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

आरोहः ఆరోహః. अ० पु० दैर्घ्ये నిడివి. పొడవు; उत्तमस्त्रीकटौ ఉత్తమస్త్రీపిఱుఁదు; आक्रमणे ఆక్రమించుట; ऊर्ध्वगमने పైకెఁబోవుట; अङ्कुरादिजन्मनि మొలచుట; नितम्बे పిఱుఁదు మొల; आरोहणे ఎక్కుట; अवरोहे దిగుట; समुच्छ्रये ఎత్తు; अश्वादि-

सादिनि గుఱ్ఱపురౌతు మావటీఁడు మొ

आवहः ఆవహః, अ०पु०भूमिस्थवायौभూమి యందలి గాలి. त्रि० प्रापके పొందించునది.

आशावहः ఆశావహః, अ० त्रि० आशा-संपादके కోర్కులనొసఁగునది.

आशुव्रीहिः ఆశువ్రీహిః, इ० पु० षष्टिके 'షష్టికః' చూ పాటలె ఎఱ్ఱనివడ్లు† .

आह ఆహ, अव्य० उवाचेत्यर्थे పలికెను అనుట, संभावनायाम् ఊహ, नियोगेఆజ్ఞ, क्षेपे త్రోసివేయుట.

आहाः ఆహాః, आ० पु० अभियोक्तरि వివాదకర్త, వాది.

आहो ఆహో, अव्य० विकल्पे సంశయము; विचारेవిచారము,ఆలోచన; प्रश्नेప్రశ్నించుట.

क्ष క్ష

आकाङ्क्षा ఆకాఙ్క్ష, आ० स्त्री० इच्छायाम् కోరిక; यत्र यत्पदेन विनाऽन्वयबोधो न भवति तत्पदे तत्पदवत्तायाम् ఎచట ఏపదము లేక అన్వయజ్ఞానముగలుగదో అచట ఆ పదముగలిగియుండుట; ఆకాంక్ష. -ङ्क्षी -ఙ్క్షీ, न्०त्रि० इच्छायुक्ते కోరికగలవాఁడు.

आचक्षुः ఆచక్షుః, स्० पु० विदुषि విద్వాంసుఁడు. त्रिं०व्याख्यातरिव్యాఖ్యానించువాఁడు.

आदिभिक्षुः ఆదిభిక్షుః, उ० पु० शिवे తొలిబికారి, శివుఁడు.

आन्तरि(री)क्षम् ఆన్తరి(రీ)క్షమ్, अ० न० अन्तरिक्षे ఆకాశము. त्रि० तत्रभवे ఆకసమునఁగలిగినది (ఉల్కాపాతాదులు జలాదులు).

आमि(मी)क्षा ఆమి(మీ)క్ష आ० स्त्री० क्षीर-विकृतौ పాలవిఱుఁగుడు, జున్ను.

आरक्षः ఆరక్షః, अ०पु०वाहित्थे 'వాహిత్థమ్' చూ। सैन्ये సైన్యము. त्रि० रक्षके ఆరక్షుఁడు, కావలికాఁడు, కోలుకాఁడు, గస్తీలు, చేరువకాఁడు, తలవరి, బంటు, తలారి, కావలిగాచువాఁడు; रक्षणीये కాపాడఁదగినది. -क्षा -క్ష, आ स्त्री० रक्षायाम् రక్షించుట రక్ష; (విఘ్నములఁబాఱఁదోలుట).

आरुरुक्षुः ఆరురుక్షుః, उ०त्रि० आरोढुमिच्छौ ఎక్కఁగోరినవాఁడు; ज्ञानयोगमारोढुमिच्छौ జ్ఞానయోగమును పొందఁగోరినవాఁడు.

आवृतचक्षुः ఆవృత్తచక్షుః, ष्० त्रि० निवृत्त-चक्षुषि నేత్రేంద్రియనిగ్రహముగలవాఁడు; विषयविमुखीकृतेन्द्रियसमूहवति విషయములనుండిమఱల్పఁబడిన ఇంద్రియములు గలవాఁడు.

इ १ ఇ 1

इ ఇ, अव्य० करुणायाम् దయ; भेदेభేదము; रुषोक्तौ కోపపుఁబలుకు; अपाकरणे తొలఁగించుట; खेदे దుఃఖము; सम्बोधने సంబోధించుట; जुगुप्सायाम् నింద; विस्मये ఆశ్చర్యము; प्रत्यक्षसन्निधौప్రత్యక్షసాన్నిధ్యము; रोगे రోగము.

इः ఇః, इ० पु० हरे శివుఁడు; मन्मथे మన్మథుఁడు; सर्पे పాము; मणौ మణి; अर्चिषि కాంతి; अग्रे ముందు, ఎదుట; गुहायाम् గుహ, करेणौ ఆఁడేనుఁగు, कक्ष्यान्तर्भागे ఇంటిలోపలి భాగము; चन्द्रकिरणे చంద్రకిరణము; अव्य० दुःखभावनायाम् దుఃఖభావన; सन्तापे పరితాపము; कोपे కోపము.

इक् ఇక్, धा० (अध्येति)स्मरणे స్మరించుట.

इङ् ఇఙ్, धा० (अधीते)अध्ययने చదువుట, అధ్యయనముచేయుట.

इड् ఇడ్, ड्०स्त्री०भुवि భూమి, हविषि अन्ने

హవీరూపమైన అన్నము.

इण् ఇణ్, धा० (एति) गतौ గతి, వెళ్లుట.

इत् ఇత్, अव्य० इत्थमित्यर्थे ఇట్లు; अनन्तरे తరువాత, अवधारणे నిశ్చయము.

इम् ఇమ్, अव्य० पुष्टिदे अक्षोभकरे बीजेपुष्టి నొసఁగునదియును క్షోభకరము గానిదియు నగు నొక బీజాక్షరము.

क ३ క 3

इच्छकः ఇచ్ఛకః, अ० त्रि० इच्छावति ఇచ్ఛ (కోరిక)గలవాఁడు.

इञ्चा(ञ्जा)कः ఇఞ్చా(ఞ్జా)కః, अ० पु० मत्स्यविशेषे రొయ్యచేఁప.

इडिका ఇడికా, आ० स्त्री० इडायाम् భూమి.

इडिक्कः ఇడిక్కః, अ० पु० वनच्छागे అడవిమేఁక.

इतिकः ఇతికః, अ० त्रि० गतिमति గతి (నడక)గలవాఁడు.

इत्यकः ఇత్యకః, अ० पु० द्वारपाले ద్వారపాలకుఁడు.

इन्दुकः ఇన్దుకః, अ० पु० अश्मन्तके అశ్మంతకము†.

इन्द्रकम् ఇన్ద్రకమ్, अ० न० सभामण्टपे సభామంటపము.

इलिका ఇలికా, आ० स्त्री० भुवि భూమి.

इल्वकाः ఇల్వకాః, आ० स्त्री० ब० इल्वलासु 'ఇల్వలాః' చూ॥

इषि(षी)का ఇషి(షీ)కా, आ० स्त्री० गजाक्षिगोलके ఏనుఁగుకనుగ్రుడ్డు; काशे రెల్లు†; मुञ्जमध्यवर्तितृणे ముంజెనడుమనుండు గడ్డి యీఁచ; तूलिकायाम् చిత్రరువ్రాసెడి కుంచె, दर्भशलाकायाम् దర్భయీఁచ.

इष्ट(ष्टि)का ఇష్ట(ష్టి)కా, आ० स्त्री० गृहादिनिर्माणार्थ दग्धमृत्खण्ड विशेषे ఇటక, ఇటికి, ఇటుక, ఇట్టిక, ఇట్టుక, ఇటికరాయి.

इक्ष्वाकुः ఇక్ష్వాకుః, उ० पु० राजभेदे ఆదిరాజు, వైవస్వతమనుకుమారుఁడు; कटुतुम्ब्याम् చేఁదుసొర†.

क ४ క 4

इडाचिका ఇడాచికా, आ० स्त्री० गन्धोल्याम् ఎఱ్ఱతుమ్మెద, కణుఁదురీఁగ.

इन्द्राणिका ఇన్ద్రాణికా, आ० स्त्री० इन्द्राण्याम् 'ఇన్ద్రాణీ' చూ।

इक्ष्वारि(लि)का ఇక్ష్వారి(లి)కా, आ० स्त्री० काशतृणे రెల్లుగడ్డి†.

क-सं० प्र० క-సం। ప్ర

इन्दुकलिका ఇన్దుకలికా, आ० स्त्री० इन्दुकलायाम् చంద్రకళ; केतक्याम् మొగలి†.
—पुष्पिका —పుష్పికా, आ०स्त्री० कलिकायाम् తరిగొట్టు†.

इन्द्रजालिकः ఇన్ద్రజాలికః, अ० पु० ऐन्द्रजालिके మాయావి, గారడీఁడు. —लुप्तकम् —లుప్తకమ్, अ० न० इन्द्रलुप्ते 'ఇన్ద్రలుప్తః' చూ —लुप्तिकः —లుప్తికః, अ०त्रि० निष्केशशिरसि బట్టతలగలవాఁడు.

इभनिमीलिका ఇభనిమీలికా, आ० स्त्री० कौशल्ये నేర్పు; भङ्गायाम् గంజాయి†.

इरिविल्लिका ఇరివిల్లికా, आ०स्त्री०इरिविल्लायाम् 'ఇరివిల్లా' చూ।

इक्षुकुट्टकम् ఇక్షుకుట్టకమ్, अ० न० इक्षुनिष्पीडनयन्त्रे చెఱకుగానుగ. पु०गुडकारके బెల్లముచేయువాఁడు. —भक्षिका —భక్షికా, आ० स्त्री० इक्षुभक्षणे చెఱకుతినుట. —वाटिका —వాటికా, आ० स्त्री० पुण्ड्रकेक्षौ తెల్లచెఱకు†;इक्षुक्षेत्रेचెఱకుపండెడిపొలము. —वालिका —వాలికా, आ० स्त्री० काशे రెల్లు†. —कार्मुकः కార్ముకః, अ० पु० मन्मथे ఇంచువిల్తుఁడు, మన్మథుఁడు.

ख २ ఖ 2

इख ఇఖ, धा०(एखति)गतौ గతి, గమనము;
इखि ఇఖి, धा० (इङ्खति)गतौ గతి.

ग గ

इगि ఇగి, धा० (इङ्गति) गतौ గతి.
इङ्ग ఇఙ్గః, अ० पु० जङ्गमे కదలునట్టి ప్రాణి మనుష్య పశు పక్ష్యాదులు. चलने కదలిక; इङ्गिते ఇంగితము; ज्ञाने జ్ఞానము. त्रि० अद्भुते అద్భుతము.
इतरेतरयोगः ఇతరేతరయోగః, अ०पु०चार्थविशेषे అదియు నిదియు ననుట.
इदंयुगम् ఇదంయుగమ్, अ० न० एतद्युगे ఈ యుగము.

च చ

इतश्चेतश्च ఇతశ్చేతశ్చ, अव्य० अनियतदिग्देशे ఒక దిక్కు ఒక చోటు అను నియమము లేకుండుట.
इष्टिपचः ఇష్టిపచః, अ० पु० राक्षसे జన్నంపు దాయ, రాక్షసుఁడు.

छ ఛ

इच्छा ఇచ్ఛా, आ०सी०आशायाम् ఆశ(మా), తివురుట.
इच्छुः ఇచ్ఛుః, उ० त्रि० इच्छाविशिष्टे కోరిక గలవాఁడు; इच्छाशीले కోరునట్టి స్వభావము గలవాఁడు.

ज జ

इङ्गितज्ञः ఇఙ్గితజ్ఞః, अ०त्रि० भावज्ञे ఇతరుల భావమును గమనించువాఁడు.
इङ्ग्रेजः ఇఙ్గ్రేజః, अ० पु० लण्ड्रजे ఆంగ్లేయుఁడు, పాశ్చాత్యుఁడు.

इन्द्रजित् ఇన్ద్రజిత్, त्०पु०मेघनादे ఇంద్రజిత్తు.
इन्द्रध्वजः ఇన్ద్రధ్వజః, अ०पु०वृष्ट्यर्थोत्सवविशेषे వర్షము కొఱకు చేయు ఉత్సవ విశేషము.
इन्द्रभेषजम् ఇన్ద్రభేషజమ్, अ०न०शुण्ठ्याम् సొంటి.
इन्द्रावरजः ఇన్ద్రావరజః, अ०पु०उपेन्द्रे విష్ణువు.
इराजः ఇరాజః, अ०पु०मन्मथे మన్మథుఁడు.
इक्षुजः ఇక్షుజః, अ०पु०गुडादिषु బెల్లము మొ।

ट ట

इकटः ఇకటః, अ० पु० वंशाङ्कुरे వెదురు మొలక †.
इक्कटः ఇక్కటః, अ०पु०तृणविशेषे ఒకరకపు గడ్డి †.
इट ఇట, धा०(एटति) गतौ గతి.
इत्कटः ఇత్కటః, अ०पु०वृक्षविशेषे ఒకచెట్టు.
इन्द्रचिर्भिटी ఇన్ద్రచిర్భిటీ, ई०सी० युग्मफलिकायाम् జుట్టుపు †.
इष्टम् ఇష్టమ్, अ०न०संस्कारे సంస్కారము; इष्टकायाम् ఇటిక; यज्ञमध्यकृतहोमदानादिके శ్రౌతకర్మ, యజ్ఞములో చేసెడి హోమ దానాది క్రియ; धर्मकार्ये ధర్మకార్యము. पु० यज्ञे యజ్ఞము; परमात्मनि పరమాత్మ; एरण्डे ఆముదము †; भर्तरि భర్త. त्रि० आशंसिते కోరఁబడినది; पूजिते పూజింపఁబడినది; प्रिये ప్రియమైనది.
इष्टा ఇష్టా, आ०सी०शम्याम् జమ్మి †; प्रियभार्यायाम् ప్రియమైన భార్య.
इष्टिः ఇష్టిః, इ०सी० इच्छायाम् కోరిక; यागे యాగము; श्लोकसंग्रहे శ్లోకముల సంగ్రహించుట.
इष्टी ఇష్టీ, न्०त्रि०कृतयागे చేయఁబడినయాగముగలవాఁడు.
इष्टुः ఇష్టుః, उ० सी० इच्छाविशेषे ఇచ్ఛా

(కోరిక) విశేషము.

इक्षुशाकटम् ఇక్షుశాకటమ్, अ० न० इक्षुक्षेत्रे చెఱకుపొలము.

ड డ

इडा ఇడా, आ०स्त्री०चन्द्रनाड्याम् చంద్రనాడి; वाचि వాక్కు. गवि ఆవు; स्वर्गे స్వర్గము; भुवि భూమి, बुधग्रहपत्न्याम् బుధునిభార్య; पुरोडाशपात्रे పురోడాశము నుంచు పాత్ర; हविष्यन्ने హవీరూపమైన అన్నము; देवीभेदे ఒక దేవత; दुर्गायाम् దుర్గ.

इक्षुकाण्डः ఇక్షుకాణ్డః, अ० पु० मुञ्जे ముంజగడ్డి †; काशे రెల్లుగడ్డి †; इक्षुदण्डे చెఱకుగడ.

ण ణ

इन्दीवरिणी ఇన్దీవరిణీ, ई० स्त्री० उत्पलिन्याम् కలువతీఁగె †

इन्द्रवारुणी ఇన్ద్రవారుణీ, ई०स्त्री०विशालायाम् పెద్దపాఁపర†. –सावर्णिः –సావర్ణిః, इ०पु० चतुर्दशे मनौ పదునాల్గవ మనువు.

इन्द्राणी ఇన్ద్రాణీ, ई० स्त्री० शच्याम् శచీదేవి; दुर्गायाम् దుర్గాదేవి; सिन्धुवारे వావిలి †; एलायाम् ఏలకి †; रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము; मातृकाविशेषे సప్తమాతృకలలో నొకతె.

इभकणा ఇభకణా, इभोषणा ఇభోషణా } आ०स्त्री० गजपिप्पल्याम् పెద్ద పిప్పలి †.

इरिणम् ఇరిణమ్, अ० न० ऊषरे చవుటినేల; शून्ये శూన్యము; निरालम्बे ఆశ్రయము లేనిది.

इक्षुवणम् ఇక్షువణమ్, अ०न०इक्षुसम्बन्धिवने చెఱకుతోఁట.

त త

इङ्गितम् ఇఙ్గితమ్, अ०न०हृद्गतभावे మనస్సులోని భావము; अभिप्रायसूचकचेष्टायाम् అభిప్రాయమును సూచించు చేష్ట, गमने నడక; चेष्टायाम् కదలిక.

इच्छावती ఇచ్ఛావతీ, ई०स्त्री०गन्धपुष्पाद्यलङ्काराभिलाषयुतस्त्रियाम् గంధపుష్పాద్యలంకారాభిలాషగల స్త్రీ.

इच्छितम् ఇచ్ఛితమ్, अ० त्रि० इष्टवस्तुनि అభిలషించిన వస్తువు.

इतः ఇతః, अ० त्रि० ज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది; प्राप्ते పొందఁబడినది; स्मृते స్మరింపఁబడినది; गते వెళ్లినది. अव्य० अस्मादित्यर्थे ఇతనినుండి, దీనినుండి, ఇతనివలన, దీనివలన, ఇందువలన; अत्रेत्यर्थे ఇక్కడ, ఇటు.

इतस्ततः ఇతస్తతః, अव्य० अत्रतत्रेत्यर्थे ఇక్కడ అక్కడ, ఇటునటు.

इति ఇతి, अव्य० विवक्षानियमे చెప్పఁదలచిన కట్టుబాటు; मते సంమతము; प्रकाशने ప్రకటించుట; हेतौ కారణము, ఇందువలన; निदर्शने దృష్టాంతము; अनुकर्षे అనుకర్ష (చూ)ము; सान्निध्ये దగ్గఱ, प्रकारे విధము; समाप्तौ ముగింపు; प्रत्यक्षे ప్రత్యక్షము; प्रकरणे ప్రకరణము; स्वरूपे స్వరూపము; अवधारणे నిర్ధారణము; व्यवस्थायाम् నియమము; विवक्ष्यमाणे చెప్పఁబోవునట్టిది; परामर्शे పరామర్శచేయుట; माने మానము, కొలత; एवमर्थे ఇట్లు; प्रकर्षे అతిశయము; उपक्रमे ఉపక్రమించుట; परकृतौ పరకార్యము; व्यवच्छेदे వేఱుపఱచుట; विपर्यये వ్యత్యాసము.

इतिः ఇతిః, इ० स्त्री० गतौ వెళ్లుట, ज्ञाने జ్ఞానము.

इत्थम्भूतः ఇత్థమ్భూతః, अ०त्रि०कश्चित्प्रकारं प्राप्ते పలానివిధముగా నున్నట్టివాఁడు.

इदन्ता ఇదన్తా, आ०स्त्री०इदमर्थे ఇది.

इन्द्रलुप्तः ఇన్ద్రలుప్తః, अ० पु० केशघ्ने रोगे

వెంట్రుకలూడిపోవు రోగము. –व्रतम् –వ్రతమ్, అ॰ న॰ वृष्ट्यर्थव्रतविशेषे వర్షము కొఱకు చేయు నొక వ్రతము.

इभदन्ता ఇభదన్తా, ఆ॰ सी॰ विषायाम् అతివస †

इयत्ता ఇయత్తా, ఆ॰ सी॰ सीमायाम् హద్దు, परिमाणे పరిమాణము, కొలత; संख्यायाम् సంఖ్య.

इरावती ఇరావతీ, ई॰ सी॰ परीक्षिन्नृपतिपत्न्याम् పరీక్షిన్మహారాజుభార్య; वटपत्र्याम् పిండిబంఢ †; नदीभिदि ఒక నది.

इलापतिः ఇలాపతిః, इ॰ पु॰ बुधे బుధుఁడు; भूपे రాజు. –वृतम् –వృతమ్, అ॰ న॰ जम्बूद्वीपान्तर्गते वर्षविशेषे జంబూద్వీపములోని తొమ్మిదివర్షములలో నొకటి.

इष्टापूर्तम् ఇష్టాపూర్తమ్, అ॰ న॰ श्रौतस्मार्तकर्मणि యాగాదిరూపమగు శ్రౌతకర్మ వాపీకూపతటాకాది రూపమగు స్మార్తకర్మయు.

इक्षुभक्षिती ఇక్షుభక్షితీ, ई॰ सी॰ इक्षुभक्षणकर्त्र्याम् చెఱకుతినునది.

इक्षुमती ఇక్షుమతీ, ई॰ सी॰ नदीभिदि ఒకనది.

थ థ

इतरथा ఇతరథా, अव्य॰ अन्यप्रकारे లేనిచో, లేదా, మఱియొక విధముగా.

इतिकथः ఇతికథః, अ॰ त्रि॰ अर्थशून्यवाक्यप्रयोक्तरि అర్థరహితమైన పలుకులుగలవాఁడు; अश्रद्धेयवाचि నమ్మఁదగని మాటలుగలవాఁడు. –था –థా, आ॰ सी॰ अर्थशून्यवाक्ये అర్థములేనిమాట.

इत्थम्–त्था ఇత్థమ్–త్థా, अव्य॰ एवंप्रकारे ఈ విధముగా, ఇట్లు; ఈలాగున.

इन्द्रप्रस्थम् ఇన్ద్రప్రస్థమ్, అ॰ న॰ युधिष्ठिरनिर्मितपुरोत्तमे ధర్మరాజు నిర్మించిన పట్టణశ్రేష్ఠము, ఢిల్లీ.

इन्द्रियार्थाः ఇన్ద్రియార్థాః, अ॰ पु॰ ब॰ शब्दादिविषयेषु విషయములు, శబ్ద స్పర్శ రూపరస గంధములు.

इष्टकापथम् ఇష్టకాపథమ్, అ॰ న॰ लामज्जके అవురువేరు. पु॰ इष्टकानिर्मितमार्गे ఇటికలతోఁగట్టిన దారి.

इक्षुरसक्वाथः ఇక్షురసక్వాథః, అ॰ पु॰ फाणितादौ కండచక్కెర బెల్లము మొ॥

द ద

इङ्गुदः-दी ఇఙ్గుదః–దీ, అ॰ ई॰ पु॰ सं॰ तापसतरौ గారచెట్టు †.

इदम् ఇదమ్, म॰ त्रि॰ पुरोवर्तिनि ఇద్ది, ఇయ్యది, ఎదుటనున్నట్టిది, ఇది; दृश्ये దృశ్యము.

इदा ఇదా, अव्य॰ इदानीमित्यर्थे ఇప్పుడు.

इदि ఇది, धा॰ (इन्दति) परमैश्वर्ये పరమైశ్వర్యము.

इन्दिः–न्दी ఇన్దిః–న్దీ, इ॰ ई॰ सी॰ लक्ष्म्याम् లక్ష్మీదేవి.

इन्दुः ఇన్దుః, उ॰ पु॰ चन्द्रे చంద్రుఁడు; कर्पूरे కర్పూరము, इडायाम् చంద్రనాడి; मृगशिरसि మృగశిరస్సు; बिन्दौ బిందువు, అనుస్వారము.

इन्द्रच्छन्दः ఇన్ద్రచ్ఛన్దః, स॰ न॰ सहस्रयष्टिके हारे వేయిపేటల ముత్యాలహారము.

इन्द्रियादिः ఇన్ద్రియాదిః, इ॰ पु॰ राजसाहङ्कारे రాజసాహంకారము.

इरम्मदः ఇరమ్మదః, अ॰ पु॰ मेघाग्नौ మేఘసంబంధమైన యగ్ని, పిడుగు నిప్పు; बडबाग्नौ బడబాగ్ని.

इक्षूदः ఇక్షూదః, अ॰ पु॰ इक्षुसमुद्रे చెఱకుపాల వంటి నీరుగల ఒక సముద్రము.

ध ధ

इद्धम् ఇద్ధమ్, अ॰ त्रि॰ प्रकाशिते ప్రకాశింపఁబడినది; दग्धे కాల్పఁబడినది; वर्धिते వృద్ధి

నొందినది. नं आतपे ఎండ, आश्चर्ये ఆశ్చర్యము; दीप्तौ ప్రకాశము.

इद्धा ఇద్ధా. अव्यं प्राकाश्ये ప్రకటముగుట.

इन्द्रवृद्धा ఇన్ద్రవృద్ధా, आं सीं क्षुद्ररोगभेदे వ్రణ విశేషము.

इन्द्रायुधम् ఇన్ద్రాయుధమ్, अं नं इन्द्रधनुषि గాలిగుడి, గుడి, గుడిచుట్టు, గుడుసు, పరిది, వఱదగుడి, ఇంద్ర ధనుస్సు; वज्रे వజ్రాయుధము.

इन्धः ఇన్ధః, अं पुं काष्ठे కొయ్య; दीप्तियुक्ते ప్రకాశముగలది; परमात्मनि పరమాత్మ. त्रिं दीपके ప్రకాశింపఁజేయునది.

इन्धि ఇన్ధి, धां (इनद्धि, इन्धे) दीप्तौ దీప్తి. ప్రకాశము, ప్రజ్వలించుట.

इषुध ఇషుధ. धां (इषुध्यति) शरधारणे బాణ మెక్కుపెట్టుట.

इषुधिः ఇషుధిః, इं पुं स्त्रीं तूणीरे అంబులపొది, తరకసము, తరకసా, పాఁదివసము, పొది, బత్తడిక, బత్తళి, బత్తళిక, అమ్ముల పొది.

इष्टगन्धः ఇష్టగన్ధః, अं त्रिं सुगन्धिद्रव्ये మంచి పరిమళముగల వస్తువు. पुं सुगन्धौ సుగంధము. नं वालुके నూఁగుదోస †.

इक्षुगन्धः ఇక్షుగన్ధః, अं पुं काशे తెల్లు †: क्षुद्रगोक्षुरे చిన్న పల్లేరు †. –न्धा –న్ధా आं स्त्रीं शुक्लविदार्याम् తెల్లగుమ్ముడు †.

ग గ

इङ्गनम्–ना ఇఙ్గనమ్–నా, अं आं स्त्रीं नं संज्ञायाम् సంజ్ఞ; इङ्गिते ఇంగితము; चलने కదలిక; ज्ञाने జ్ఞానము; चालने కదలించుట

इदानींतनः ఇదానీంతనః, अं त्रिं आधुनिके ఇప్పటిది.

इदानीम् ఇదానీమ్, अव्यं अस्मिन्काले ఇపుడు, ఇప్డు, ఇప్పుడు.

इनः ఇనః, अं पुं सूर्ये సూర్యుఁడు; स्वामिनि ప్రభువు; नृपे రాజు

इनानी ఇనానీ, ईं स्त्रीं वटपत्र्याम् పిండిబండ †.

इन्दुरत्नम् ఇన్దురత్నమ్, अं नं मुक्तायाम् ముత్తెము; चन्द्रकान्तमणौ చంద్రకాంతమణి.

इन्द्रधनुः ఇన్ద్రధనుః, षं नं इन्द्रायुधे ఇంద్రధనుస్సు. –सेनः –సేనః, अं पुं प्लक्षद्वीपस्थपर्वतविशेषे ప్లక్షద్వీపమందలి యొక పర్వతము.

इन्धनम् ఇన్ధనమ్, अं नं इध्मे సమిత్తు. అగ్నిని ప్రజ్వలింపఁజేయు చిన్న పుల్ల; प्रज्वालने ప్రజ్వలింపఁజేయుట. त्रिं दीपके ప్రకాశింపఁ (ప్రజ్వలింపఁ) జేయునది.

इक्षुयोनिः ఇక్షుయోనిః, इं पुं पुण्ड्रकेक्षौ తెల్ల చెఱకు †.

इक्षुवेष्टन ఇక్షువేష్టనః, अं पुं भद्रमुञ्जे ఒక ముంజగడ్డి †.

इक्षुशरासनः ఇక్షుశరాసనః, अं पुं मन्मथे ఇంచువిల్తుఁడు, మన్మథుఁడు.

इक्षुशाकिनम् ఇక్షుశాకినమ్, अं नं इक्षुभवनोचितक्षेत्रे చెఱకుపండెడు భూమి.

प प

इन्द्रगोपः ఇన్ద్రగోపః, अं पुं अग्निके పట్టుపురుగు, పసిఁడిపురుగు, ఆరుద్రపురుగు. –पुष्पा–ष्पी –పుష్పా–ష్పీ, आं ईं स्त्रीं विशल्यायाम् నాఁగేటిచాలుకూర, వెన్నవెదురుకూర, తరిగొట్టు †.

इन्द्रियस्वापः ఇన్ద్రియస్వాపః, अं पुं सुषुप्तौ గాఢనిద్ర; प्रलये ప్రళయము.

भ భ

इन्दुभम् ఇన్దుభమ్, अं नं मृगशिरसि మృగశిరః. –भा –భా, आं स्त्रीं चन्द्रिकायाम् వెన్నెల.

इभः ఇభః, अं पुं गजे ఏనుఁగు. त्रिं पदान्ते

శ్రేష్ఠ పదాంతమున శ్రేషవాచకము.

इध्मम् ఇధ్మమ్. అం నం इन्धने సమిత్తు.

इन्द्रियात्मा ఇన్ద్రియాత్మా, నం పుం इन्द्रियेषु ఇంద్రియములు; इन्द्रियस्वरूपे ఇంద్రియ స్వరూపుఁడు.

इष्टिमुट् ఇష్టిముట్, షం పుం राक्षसे రాక్షసుఁడు.

इष्मः ఇష్మః. అం పుం मन्मथे మన్మథుఁడు; वसन्ते వసంత ఋతువు, गतौ గతి.

य య

इज्यः ఇజ్యః, అం పుం हरौ విష్ణువు; गुरौ గురువు, देवगुरौ బృహస్పతి; पुष्ये పుష్యమి:. త్రిం पूजार्हे పూజింపఁదగినవాఁడు.

इज्या ఇజ్యా, ఆం స్త్రీం गवि గోవు; यागे యాగము; दाने దానము; पूजायाम् పూజ, सङ्गमे కలయిక; कुट्टन्याम् కుంటెన కత్తె प्रतिमायाम् ప్రతిమ.

इतरेतराश्रयः ఇతరేతరాశ్రయః అం పుం अन्यो न्याश्रये ఒకదాని నొకటి ఆశ్రయించి యుండుట; दोषविशेषे అన్యోన్యాశ్రయ దోషము.

इतरेद्युः ఇతరేద్యుః, అవ్యం अन्यदिने మఱియొక రోజు.

इत्यम् ఇత్యమ్, అం త్రిం गम्ये పొందఁ(వెళ్లఁ)దగినది.

इत्या ఇత్యా, ఆం స్త్రీం गतौ గతి; शिबिकायाम् పల్లకి.

इदकार्या ఇదంకార్యా. ఆం స్త్రీం दुरालभायाम् దూలగొండి †.

इन्दुक्षयः ఇన్దుక్షయః. అం పుం अमावास्यायाम् అమావాస్య.

इभया ఇభయా. ఆం స్త్రీం स्वर्णक्षीर्याम् రెడ్డి వారి నానఁబ్రాలు †.

इभाख्यः ఇభాఖ్యః. అం పుం नागकेसरे నాగకేసరము †.

इभ्यः ఇభ్యః. అం త్రిం धनिनि ధనవంతుఁడు; राज्ञि రాజు; हस्तिपके మావటీఁడు.

इभ्या ఇభ్యా. ఆం స్త్రీం शल्लक्याम् అందుగు†; गजस्त्रियाम् ఆఁడేనుఁగు.

इयत् ఇయత్, తం నం एतावति ఇంతపరిమాణముగలది, ఇంతటిది.

इयान् ఇయాన్, తం పుం एतावति ఇంతవాఁడు. సం పుం गन्तरि వెళ్లువాఁడు.

इर्यः ఇర్యః. అం త్రిం प्रेरके ప్రేరకుఁడు.

इषव्यः ఇషవ్యః. అం త్రిం धनुर्विद्यानिपुणे మేటివిలుకాఁడు, शरलक्ष्ये గుఱి.

इष्यः ఇష్యః. అం పుం वसन्ते ऋतौ వసంత ఋతువు.

इहत्यः ఇహత్యః, అం త్రిం इहभवे ఇచటఁ బుట్టినవాఁడు ఇచటిది.

र ्र ర ్ర

इन्द्रः ఇన్ద్రః, అం పుం परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు; देवेन्द्रे దేవేంద్రుఁడు, నిక్కువీనుల జక్కి నెక్కురౌతు, తెల్లయేనుఁగు నెక్కి తిరిగెడు దొర, తూర్పు మాగాని యేలెడు మఱియకాఁడు, నోమాని పెట్టుఁజెట్టు, పొట్టి తమ్ముఁడు గల్గినయట్టివేల్పు, నోమానులకుఁ దావు సూపుజాణ, ఎత్తరంపుఁజెవుల తత్తడి వజీఁడు, వెల్లగొరు మావటీఁడు, జడదారి యింటికోడి, పెట్టుబ్రామకుల వెలిగిడ్డిఁ బెనిచిన దొర, మొదటి దిక్కు సుబాదారి; द्वादशादित्येष्वन्यतमे ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడు; कुटजे కొండమల్లె†; द्वीपविशेषे ఒక ద్వీపము; उत्तरपदे श्रेष्ठवाचके ఉత్తరపద మైనచో శ్రేష్ఠవాచకము; स्वामिनि ప్రభువు; अन्तरात्मनि అంతరాత్మ; इन्द्रनीले ఇంద్రనీలమణి; पञ्चा॰ योगभेदे ఐంద్రనామక యోగము; रात्रौ రాత్రి; ज्येष्ठायाम् జ్యేష్ఠ. త్రిం ऐश्वर्यवति ఐశ్వర్యవంతుఁడు; ऐश्वर्ये

ఐశ్వర్యము.

इन्द्रा ఇన్ద్రా, आ०सी० मरवके మరువము†; इन्द्रवारुण्याम् పెద్దపాంపర †.

इरज् ఇరజ్. धा० (इरज्यति) ईर्ष्यायाम् ఈర్ష్యచెందుట.

इरञ् ఇరఞ్, धा० (ईर्यति-ते) ఓర్వమి.

इरस् ఇరస్. धा० (इरस्यति) అసహనము.

इरा ఇరా, आ० सी० जले నీరు; मद्ये కల్లు; वाचि వాక్కు; भुवि భూమి, अन्ने అన్నము.

र ३ ర 3

इट्चर(इवर) रः ఇట్చ(ద్వ)రః, अ०पु०गोपतौ ఆంబోతు.

इतरः ఇతరః, अ० त्रि० अन्यस्मिन् మఱియొకండు; न० అన్యము. ఎదకద. ఎరవు. ఒండు,ఒండువలను,ఒకటి,కడమ,తక్కటి. తక్కొకె, తక్కు, పరాయి, పఱ,పెర,పెఱ, మాఱు, లాంతి, వింత, వేఱు, మఱియొకటి; नीचे నీచుండు.

इत्वरः ఇత్వరః, अ० पु०गोपतौ ఆంబోతు; पान्थे బాటసారి; नीचे నీచుండు; क्रूरकर्मणि క్రూరమైన పనులంజేయువాండు. -री -రీ, ई० सी० जारस्त्रियाम् అంకులాడి.

इदन्द्रः, ఇదన్ద్రః, अ० पु० परमात्मनि పరమాత్మ.

इन्दिरा ఇన్దిరా. आ०सी०लक्ष्म्याम् లక్ష్మీదేవి. కలుముల జవరాలు, కలుముల చెలి.

इन्दूरः ఇన్దూరః, अ० पु० मूषिके ఎలుక.

इन्द्रद्रुः ఇన్ద్రద్రుః,उ०पु०नदीसर्जे ఏఱుమద్ది†; कुटजे కొండమల్లె †.

इन्द्रारिः ఇన్ద్రారిః, इ०पु० राक्षसे రాక్షసుండు.

इर्वारुः ఇర్వారుః, उ० सी० उर्वारौ దోస.†. त्रि हिंसके హింసించువాండు.

इक्षुरः ఇక్షురః,अ०पु०के किलाक्षे గొలిమిడి†. गोक्षुरे పల్లేరు†,इक्षौ చెఱకు†. काशे చెల్లు†.

इक्ष्वग्रम् ఇక్ష్వగ్రమ్, अ० न० इक्षोरग्रभागे చెఱకుకొన, తలవాడె, దవ.

र ४ ర 4

इद्वत्सरः ఇద్వత్సరః,अ०पु०संवत्सरे సంవత్సరము.

इन्दम्बरम् ఇన్దమ్బరమ్. अ० न० इन्दीवरे నల్లకలువ †.

इन्दिन्दिरः ఇన్దిన్దిరః, अ०पु० भृङ्गे తుమ్మెద. -वरम् -వరమ్. अ० न० इन्दीवरे ' ఇన్దీవరమ్ ' చూ

इन्दीवरः ఇన్దీవరః, अ० पु० विष्णौ విష్ణువు. न० नीलोत्पले నల్లకలువ †. -री -రీ. ई० सी०नारायण्याम् పిల్లపీంచర †.

इन्दुवारः ఇన్దువారః, अ०पु०सोमवारे సోమవారము.

इन्द्रदारु ఇన్ద్రదారు, उ०न० देवदारुवृक्षे దేవదారు వృక్షము. -वज्रा -వజ్రా, आ०सी० वृत्तविशेषे ఒక వృత్తము. -शत्रु. -శత్రుః, उ० पु० वृत्रासुरे వృత్రాసురుండు.

इन्द्रावरः ఇన్ద్రావరః, अ०पु०विष्णौ విష్ణువు.

इराचरम् ఇరాచరమ్.अ०न०वर्षोपले వడగల్లు त्रि०भूचरे నేలపై సంచరించునది; जलचरे నీటిలో సంచరించునది.

इक्षुयन्त्रम् ఇక్షుయన్త్రమ్, अ० न० इक्षुनिष्पीडनयन्त्रे చెఱకుగానుగ. -शरः -శరః,अ० पु०काशे చెల్లు †. -सारः -సారః. अ०पु० गुडादौ బెల్లము మొ

र ५ ర 5

इडवत्सरः ఇడావత్సరః, अ० पु० संवत्सरे సంవత్సరము.

इतरेतरम् ఇతరేతరమ్.अ०त्रि०अन्योन्यस्मिन् పరస్పరము. ఒండొరులన్. ఒకటి నొకటి.

इन्दिरावरम् ఇన్దిరావరమ్, अ०न० नीलोत्पले

నల్లకలువ †.

इक्षुवल्लरी ఇక్షువల్లరి, ई० सी० क्षीरविदार्याम् పాలనేలగుమ్ముడు†. -समुद्रः -సముద్రః, अ०पु० इक्षुदधौ ఇంచుపాలకడలి.

ल ల

इङ्गुलः-ली ఇఙ్గులః-లీ, अ० ई० प्सं०तापसतरौ గారచెట్టు.

इज्जलः ఇజ్జలః, अ०पु० हिज्जले ఎఱ్ఱగన్నేరు†.

इज्याशीलः ఇజ్యాశీలః, अ० पु० यायजूके యజ్ఞముచేయు స్వభావముగలవాఁడు.

इत्किला ఇత్కిలా,आ०सी०रोचनायाम् గోరోజనము.

इन्दुमौलिः ఇన్దుమౌలిః, इ० पु० चन्द्रशेखरे నెలతాల్పు. శివుఁడు.

इन्द्रकीलः ఇన్ద్రకీలః, अ० पु० पर्वतविशेषे ఒక పర్వతము; मन्दरपर्वते మందర పర్వతము. -जालम् -జాలమ్, अ० न० कुहके మాయ, గారడి. -तूलम् -తూలమ్, अ० न०आकाशोड्डीयमानसूत्रे ఆకాశముననెగురుచున్నదారము (దూదిపోగు). -नीलः -నీలః, अ०पु०नीलरत्ने నీలమణి, మరకతమణి. -वल्ली -వల్లీ, ई०सी०पारिजातलतायाम् పారిజాత లత †; इन्द्रवारुण्याम् పెద్ద పాఁపర †: लतामिदि ఇల్లింద †.

इरिविल्ला ఇరివిల్లా,आसी०शिरोजाते व्रणविशेषे మాడ, ఒక శిరోవ్యాధి.

इल ఇల, धा०(इलति)स्वप्नक्षेपणयोः నిద్రించుట విసరివేయుట; (एलयति) प्रेरणे ప్రేరణచేయుట.

इलः ఇలః, अ०पु०प्रेरके ప్రేరణచేయువాఁడు.

इलविला ఇలవిలా, आ० सी० पुलस्त्यपत्न्याम् పులస్త్యుని భార్య, కుబేరుని తల్లి.

इला ఇలా, आ० सी० भुवि భూమి; बुधभार्यायाम् బుధుని భార్య; गवि ఆవు; वाचि

(25)

వాక్కు. धा० (इलायति) विलासे క్రీడ.

इली ఇలీ,ई०सी०करवालिकायाम् చిన్నకత్తి.

इल्वलः ఇల్వలః, अ० पु० मत्स्यभेदे ఒక చేఁప; पक्षिभेदे ఒక పక్షి; रक्षोभेदे ఒక రక్కసి. -लाः -లాః, आ०सी०ब० मृगशिरशिरोदेशस्थनक्षत्रेषु మృగశిరముమీఁది నక్షత్రములు.

इक्षुवल्ली ఇక్షువల్లీ, ई० सी० क्षीरविदार्याम् పాలనేలగుమ్ముడు †.

व వ

इत्वा ఇత్వా, आ० सी० गन्त्र्याम् ఎడ్లబండి. न्० त्रि० गन्तरि వెళ్లువాఁడు.

इन्द्रयवम् ఇన్ద్రయవమ్, अ० न० भद्रयवे కొడిసెవిత్తు.

इरावान् ఇరావాన్. त्० त्रि० समुद्रे సముద్రము; मेघे మేఘము; राज्ञि రాజు.

इव ఇవ. अव्य० साम्ये పోలిక, వలె; ईषदर्थे కొంచెము; उत्प्रेक्षायाम् ఉత్ప్రేక్ష; वाक्यालङ्कारे వాక్యాలంకారము.

इवि ఇవి. धा०(इन्वति) व्याप्तौ వ్యాపించుట.

इष्वः ఇష్వః. अ० त्रि० उपदेष्टरि ఉపదేశించువాఁడు.

इक्षवः ఇక్షవః, अ० पु० इक्षौ చెఱకు †.

श శ

इन्द्रकोशः ఇన్ద్రకోశః, अ०पु० मण्टपे మంటపము: खट्वायाम् మంచము. -वंशा -వంశా, आ०सी० वृत्तविशेषे ఒకవృత్తము.

इन्द्रियेशः ఇన్ద్రియేశః, अ०पु० आत्मनि ఆత్మ; हृषीकेशे విష్ణువు.

इली(ल्ली)शः ఇలీ(ల్లీ)శః, अ०पु०मत्स्यविशेषे ఒకచేఁప.

ष ష

इष ఇష. धा० (इष्यति)गतौ గతి; (इच्छति)

इच्छायाम् క° ఠి క; (इष्णाति) आभीक्ष्ण्ये మరలమరల అధికము.

इषः ఇషః, अ० पु० आश्वयुजमासे ఆశ్వయుజమాసము.

इषुः ఇషుః, उ० पस० बाणे బాణము; पञ्चसु ఐదు.

स స

इच्छावसुः ఇచ్ఛావసుః, उ० पु० कुबेरे కుబేరుఁడు.

इतिहासः ఇతిహాసః, अ० पु० भारतरामायणादिपुरावृत्ते పూర్వుల చరిత్రము, భారతము రామాయణము మొ

इन्द्रसुर (रि) सः ఇన్ద్రసుర (రి) సః, अ०पु० निर्गुण्ड्याम् వావిలి †.

इष्वासः ఇష్వాసః, अ०पु० धनुषि ధనుస్సు; इषुधौ అంబులపొది; धन्विनि విలుకాఁడు.

इक्षुरसः ఇక్షురసః, अ०पु० काशे తెల్లు†; मधुतृणरसे చెఱకురసము; చెఱకు పాలు, చెఱకుపానకము, ఇంచుపాలు.

ह హ

इतिह–हा ఇతిహ–హా, अव्य० अनादिप्रवाచాలకాలము నుండియున్న మాట, లోవాడుక; उपदेशपारम्पर्ये ఉపదేశపరంపరవచ్చునది; एवंहकिलेत्यर्थे ఇట్లు గదాయనుట पारम्पर्यप्राप्तोपदेशे పరంపరగా వచ్చిన ఉదేశము

इह ఇహ, अव्य०अस्मिन् इत्यर्थे దీనియందు अत्र ఇచట, ఇక్కడ, ఇట, अस्मिन् देशे इत्यर्थे ఈదేశమునందు; अस्मिन्काले इत्यर्थे ఈకాలమునందు; अस्मिन् लोके इत्यर्थे ఈ లోకమునందు.

इहीఇహీ.अव्य०त्वंगच्छेत्यर्थे నీవు వెళ్లుమనుట

क्ष క్ష

इन्द्राक्षःఇన్ద్రాక్షః,अ०पु०ऋषभे ఋషభము†.

इयक्षुःఇయక్షుః,उ०त्रि०यष्टुमिच्छौ యజింపఁగోరినవాఁడు.

इक्षुः ఇక్షుః; उ०पु० मधुतृणे ఇంచు, చెఱకు, కనుఁగులగలమ్రాను, కన్నులమండ, కన్నులమ్రాను, తియ్యమ్రాను, తుంట, ముత్తెపుఁబంట †.

ई १ ఈ 1

ई ఈ, अव्य० करुणायाम् దయ; सम्बोधने సంబోధించుట; विषादे దుఃఖము, प्रत्यक्षे ప్రత్యక్షము; समीपे దగ్గఱ; दुःखभावनायाम् చింత; कोपे కోపము.

ईः ఈః, ई० स्री० लक्ष्म्याम् లక్ష్మి; वाण्याम् సరస్వతి; उमायाम् పార్వతి; जिह्वायाम् నాలుక; पद्मदले తామరఱేకు. पु०कमलकेसरे తామరపూవులోని కింజల్కము; इन्द्रचापे ఇంద్రధనుస్సు; बाणे బాణము; सर्पे పాము; कन्दरे గుహ.

ईङ् ఈఙ్, धा०(ईयते) गतौ గతి.

ईट् ఈట్, श० पु० ईश्वरे ఈశ్వరుఁడు

ईम् ఈమ్, अव्य०वाक्प्रसादकरे निर्मले बीजे వాక్కును ప్రసన్నము గావించునదియు నిర్మలమునగు నొక బీజాక్షరము; अथेत्यर्थे తరువాత; इदमर्थे ఇది.

क క

ईर्ष्यकः ఈర్ష్యకః, अ० त्रि० ईर्ष्याकारिणि ఈర్ష్య గలవాఁడు. पु० नपुंसकभेदे ఒక నపుంసకుఁడు.

ईषिका ఈషికా, आ० स्त्री० गजाक्षिगोलके ఏనుఁగుకనుగ్రుడ్డు; अस्त्रविशेषे ఒక యస్త్రము; ईषीकायाम् 'ఈషీకా' చూ॥

ईषीका ఈషీకా, आ० स्त्री० चित्रकारोपकरणे చిత్రరువు వ్రాసెడి కుంచె, కణిక, కలము.

ईहावृकः ఈహావృకః, अ०पु० वृके తోఁడేలు.

ईक्षणिकः ఈక్షణికః, अ०पु० सामुद्रिकवेत्तरि సాముద్రికమును చెప్పువాఁడు. –का –కా, आ० स्त्री० विप्रश्निकायाम् దైవజ్ఞ, శుభాశుభ ఫలములఁ జెప్పునట్టిది, సోదెకత్తె.

ख ఖ

ईखि ఈఖి, धा० (ईखति) गतौ గతి.

ईशसखः ఈశసఖః, अ० पु० त्र्यम्बकसखे ముక్కంటి చెలికాఁడు, కుబేరుఁడు.

ग గ

ईहामृगः ఈహామృగః, अ०पु०वृके తోఁడేలు; रूपकभेदे దశరూపకములలో నొకటి; कृत्रिम-मृगे మృగప్రతిమ.

ज జ

ईज ఈజ, धा० (ईजते) गतिकुत्सनयोः గతి నింద.

ड డ

ईड ఈడ, धा० (ईट्टे. ईडयति–ते) स्तुतौ స్తుతించుట.

ईडा ఈడా, आ० स्त्री० स्तोत्रे స్తుతించుట.

ईषत्पाण्डुः ఈషత్పాణ్డుః, उ० पु० धूसरवर्णे బూదిదరంగు. त्रि०तद्वति అట్టివన్నెగలది.

ण ణ

ईरणः ఈరణః, अ०पु०वायौ గాలి. न०चलने కదలిక; प्रेरणे ప్రేరణ; गतौ గతి. त्रि० प्रेरके ప్రేరేపించువాఁడు.

ईरिणम् ఈరిణమ్, अ० त्रि० शून्यभूभागे ఎడారు, మైదానము; ऊषरभूमौ చవుటినేల.

ईशकोणः ఈశకోణః, अ०पु० ईशानविदिशि ఈశానమూల.

ईक्षणम् ఈక్షణమ్, अ०न०नेत्रे కన్ను; दर्शने చూచుట.

त త

ईडि(लि)तम् ఈడి(లి)తమ్, अ० त्रि० प्रणुते స్తుతింపఁబడినది.

ईतिः ఈతిః, इ० स्त्री० प्रवासे పరస్థలనివాసము; अतिवृष्ट्यादिदेशोपद्रवषट्के అతివృష్టి అనావృష్టి మిడుతలు ఎలుకలు చిలుకలు (పక్షులు) యుద్ధమునకు సమీపించినరాజులు- వీనివలని బాధలు. त्रि० अर्भके శిశువు; उत्पादिते కలిగింపఁబడినది.

ईप्सितम् ఈప్సితమ్, अ०त्रि० अभीष्टे కోరఁబడినది, ఇష్టము.

ईरितम् ఈరితమ్, अ०त्रि० प्रेरिते ప్రేరేపింపఁబడినది; नुत्ते త్రోయఁబడినది; उक्ते చెప్పఁబడినది. न०प्रारब्धे ప్రారబ్ధము.

ईलितः ఈలితః, अ०त्रि० स्तुते స్తుతింపఁబడినవాఁడు.

ईशिता ఈశితా, ऋ० त्रि० ईश्वरे ప్రభువు. आ० स्त्री० ईशित्वे అష్టైశ్వర్యములలో నొకటి.

ईषादन्तः ఈషాదన్తః, अ०पु० दीर्घदन्तगजे పొడవైన దంతములుగల యేనుఁగు. त्रि० उदग्रदन्ते పొడవైన దంతములుగలవాఁడు.

ईहितम् ఈహితమ్, अ०त्रि० अपेक्षिते కోరఁబడినది. न०चरिते పని; उद्योगे యత్నము.

ईक्षतिः ఈక్షతిః, इ०स्त्री० ईक्षणे చూచుట.

ईक्षितम् ఈక్షితమ్, अ० त्रि०दृष्टे చూడఁబడినది.

थ థ

ईर्यापथ: ఈర్యాపథః, अ० पु० ध्यानाद्युपाये ధ్యానముమున్నగువాని సాధనము.

द ద

ईदृक् ఈదృక్, शा० त्रि० ईदृशे ఇట్టిది.

न న

ईजान: ఈజానః, अ० पु० यजमाने యజమానుఁడు, యజ్ఞకర్త.

ईशनम् ఈశనమ్, अ०न०ऐश्वर्ये ఐశ్వర్యము.

ईशान: ఈశానః, अ० पु० शिवे శివుఁడు; दिक्पालविशेषे ఈశానుఁడు, విడిముడి గల వేలుపుచెలి, కదెసంగా పరియా యొడయండు, తుదిదిక్కు-టెంకి, అష్టదిక్పాలకులలో నొకఁడు; एकादशरुद्रेषु अन्यतमे ఏకాదశరుద్రులలో నొకఁడు;शिवाष्टमूर्त्यन्यतमसूर्ये శివుని అష్టమూర్తులలో నొకటియగు సూర్యుఁడు; शम्याम् జమ్మి †. न० ज्योतिषि వెలుఁగు. त्रि० ईशितरि ప్రభువు.

ईशानी ఈశానీ, ई० स्त्री० पार्वत्याम् పార్వతి; शम्याम् జమ్మి †.

ईश्वरप्रणिधानम् ఈశ్వర ప్రణిధానమ్ अ०न० पञ्चनियमेष्वन्यतमे ఐదు నియమములలో నొకటి, సర్వకర్మలను పరమేశ్వరార్పణము చేయుట.

म మ

ईण्मत् ఈణ్మత్, त्० त्रि० ईशा युक्ते ఈశ్వరుఁడు (ప్రభువు) గలది.

ईमान् ఈమాన్, त्० त्रि० गतिमति గతిగలవాఁడు.

ईरामा ఈరామా,आ०स्त्री०नदीभिदि ఒకనది.

ईरितात्मा ఈరితాత్మా, न्० पु० प्रकटितस्वरूपे ప్రటింపఁబడిన స్వరూపము.

ईर्मम् ఈర్మమ్,अ०न०व्रणे పుండు, గాయము. त्रि० प्रेरिते ప్రేరేపింపఁబడినది.

ईष्म: ఈష్మః, अ०पु०मन्मथे మన్మథుఁడు; वसन्ते ऋतौ వసంతఋతువు.

य య

ईडेन्य: ఈడేన్యః, अ० त्रि० स्तुत्ये స్తుతింపఁదగినది; पूज्ये పూజింపఁదగినది.

ईडयम् ఈడ్యమ్,अ०त्रि०स्तुतियोग्ये స్తుతింపఁదగినది.

ईय: ఈయః, अ० त्रि० व्याप्ये వ్యాపింపఁదగినది.

ईर्या ఈర్యా, आ० स्त्री० ईर्ष्यायाम् ఈర్ష్య; श्रुतिस्मृत्याचारस्थिरवृत्तौ స్థిరమగు శాస్త్రసమ్మతమైననడవడి; ध्यानमौनादिव्रताचरणे ధ్యానము మౌనము మున్నగు వ్రతానుష్ఠానము.

ईर्ष्य ఈర్ష్య, धा० (ईर्ष्यति)ईर्ष्यार्थे ఈర్ష్య, పరాభివృద్ధ్యసహనము.

ईर्ष्या ఈర్ష్య, आ० स्त्री० अक्षान्तौ ఈరస, ఈరసము, ఈసు, ఊద, ఊనివాసము, ఎరుసు,ఓర్వమి,కడుపుమంట, కడుపూఁద, కనుకుట్టుఁదనము, కాంతాళము, సూడు, ఓడువలేనితనము.

ईर्ष्यु: ఈర్ష్యుః, उ० त्रि० ईर्ष्यायुक्ते ఈర్ష్యగలవాఁడు.

ईर्क्ष्य ఈర్క్ష్య. धा० (ईर्क्ष्यति) ईर्ष्यार्थे ఈర్ష్య.

ईशितव्यम् ఈశితవ్యమ్, अ०त्रि० ईशनयोग्ये శాసింపఁదగినది. न० ऐश्वर्ये ఐశ్వర్యము.

ईश्वरप्रियम् ఈశ్వరప్రియమ్, अ०न० धान्यभेदे ఈశ్వర ప్రియములు, ఒక ధాన్యము.

ईक्षणीयम् ఈక్షణీయమ్, अ०त्रि० द्रष्टुं योग्ये చూడఁదగినది.

ईक्षेण्य: ఈక్షేణ్యః, अ०त्रि० ईक्षणीये చూడఁ

దగినది.

र ర

ईर ఈర, धा० (ईर्ते) गतौ कम्पने च గతి వణఁకుట; (ईरयति–ते) क्षेपे విసరివేయుట ప్రేరేపించుట.

ईरी ఈరీ, न०त्रि०प्रेरके ప్రేరకుఁడు; गन्तरि వెళ్లువాఁడు.

ईर्वारुः ఈర్వారుః, उ० पु० उर्वारौ దోస†.

ईश्वरः ఈశ్వరః, अ० पु० शिवे ఈశుఁడు, శివుఁడు; नारायणे విష్ణువు; संवत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము; मन्मथे మన్మథుఁడు; मायोपहिते चैतन्ये మా యో ప హి త చై తన్యము; आर्द्रायाम् ఆర్ద్ర. त्रि० विभवायाढये వైభవము మున్నగునవి గలవాఁడు; नियामके నియమించువాఁడు, శాసకుఁడు, ప్ర భు వు. –रा –రా, आ० सी० पार्वत्याम् పా ర్వ తి; वाण्यादिशक्तिषु సరస్వతి మున్నగు శక్తులు; नियमनकर्त्र्याम् నియామకురాలు. –री –రీ, ई० सी० ऐश्वर्ययुक्तायाम् ఐశ్వర్య సంపన్నురాలు; लिङ्गिन्याम् లింగదొండ†; रुद्रजटायाम् రుద్రజడ†; नागदमन्याम् ఈ శ్వ రి†; ईश्वरायाम् 'ఈశ్వరా' చూ॥

ईश्वरेश्वरी ఈశ్వరేశ్వరీ, ई० सी० पार्वत्याम् పార్వతి.

ईषत्करः ఈ ష త్క రః, अ० पु० अल्पल्पे మిక్కిలి కొంచెము. त्रि० किञ्चित् क्रियमाणे वस्तुनि కొంచెముగా చేసినట్టి వస్తువు; सुकरे సులభముగా చేయఁదగినది.

ईषिरः ఈషిరః, अ०पु०अग्नौ అగ్ని.

ल ల

ईर्षा(र्ष्या)लुः ఈర్షా(ర్ష్యా)లుః, उ०त्रि०ईर्ष्याशीले ఈసుకాఁడు, ఓడుకుఁబోతు, ఏవకాఁడు. ఈర్ష్యగలవాఁడు.

ईला ఈలా, आ०सी० इलायाम् 'ఇలా' చూ॥

ईलिः –ली ఈలిః–లీ इ०ई०सी०ह्रस्वगदाकारे हस्तदण्डे చిన్న గదను బోలిన చేతికఱ్ఱ; करवालिकायाम् చిన్న కత్తి.

व వ

ईयिवान् ఈ యి వా న్, स्०पु० गते పొందినవాఁడు వెళ్లినవాఁడు.

ईश (शि) त्वम् ఈశ (శి) త్వమ్, अ० न० सर्वेषां स्वामित्वरूपे सिद्धिविशेषे అష్టసిద్ధులలో నొకటి, సర్వమును శాసింపఁగలుగుట.

श శ

ईदृशः ఈదృశః, अ० त्रि०एतादृशे ఇట్టివాఁడు, ఇటువంటివాఁడు.

ईश ఈశ, धा०(ईष्टे) ऐश्वर्ये ఐశ్వర్యము.

ईशः ఈశః, अ०पु०शिवे శివుఁడు; परमेश्वरे పరమాత్మ; एकादशसु పదునొకండు; प्रभौ ప్రభువు.

ईशा ఈశా, आ० सी० पार्वत्याम् పా ర్వ తి; लाङ्गलदण्डे ఏఁ డి కో ల, నాఁగటికొయ్య; ऐश्वर्ये ఐశ్వర్యము; तद्वत्याम् ఐశ్వర్యసంపన్నురాలు.

ईशी ఈశీ, ई० सी० पार्वत्याम् పార్వతి. न० त्रि० ईश्वरे ఈశ్వరుఁడు; प्रभौ ప్రభువు; पत्यौ పతి.

ष ష

ईयुषी ఈయుషీ, ई०सी०गतायाम् వెళ్లినట్టిది. పొందినట్టిది.

ईर्षा ఈర్షా, आ० सी० ईर्ष्यायाम् ఈ ర స, ఈర్ష్య.

ईष ఈష, धा० (ईषते) गतिहिंसादर्शनेषु గతి హింస చూచుట, (ईषति) उञ्छे 'ఉఞ్ఛః' చూ॥

ईषत् ఈషత్, अव्य० अल्पे ఇంచుక, కొంచెము.

ईषा ఈషా, आ० सी० लाङ्गलदण्डे ఏడికోల.

स స

ईप्सा ఈప్సా, आ० सी० आप्तुमिच्छायाम् పొందవలెననుకోరిక.

ईप्सुः ఈప్సుః, उ० त्रि० आप्तुमिच्छौ పొందఁగోరినవాఁడు.

ईर्त्सा ఈర్త్సా. आ० सी० वृद्धीच्छायाम् వృద్ధి నొందఁగోరిక.

ईर्त्सुः ఈర్త్సుః, उ० त्रि० वर्धितुमिच्छौ వృద్ధి నొందఁగోరినవాఁడు.

ह హ

ईह ఈహ, धा० (ईहते) चेष्टायाम् చేష్ట, ప్రయత్నించుట.

ईहा ఈహా. आ० सी० इच्छायाम् ఇచ్ఛ, కోరిక; उद्यमे ప్రయత్నము; चेष्टायाम् కర్మ.

क्ष క్ష

ईदृक्षः ఈదృక్షః, अ० त्रि० ईदृशे ఇట్టివాఁడు.

ईक्ष ఈక్ష, धा० (ईक्षते) दर्शने చూచుట.

ईक्षा ఈక్షా, आ० सी० आलोकने చూపు; पर्यालोचने పర్యాలోచన.

उ १ ఉ 1

उ ఉ, अव्य० करुणायाम् దయ; सम्बुद्धौ సంబోధించుట; नियोगे ఆజ్ఞ; विस्मये ఆశ్చర్యము; पदपूरणे పదపూరణము; पादपूरणे పాదపూరణము; रोषोक्तौ కోపపుమాట; अङ्गीकारे ఒప్పుకానుట; प्रश्ने ప్రశ్నించుట.

उः ఉః, उ० पु० हरौ విష్ణువు; हरे శివుఁడు; नेत्रे కన్ను; क्षत्रिये రాజు.

उङ् ఉఙ్, धा० (अवते) शब्दे శబ్దము, పలుకు.

उञ् ఉఞ్, अव्य० तर्के తర్కించుట; सम्बोधने సంబోధించుట; पूरणे నింపుట.

उत् ఉత్. अव्य० प्रश्ने అడుగుట; वितर्के తర్కించుట; संशये సందేహము; अत्यर्थे మిక్కిలి; ऊर्ध्वे పైన; अप्यर्थे మఱియు.

उद् ఉద్, अव्य० प्रकाशे ప్రకాశము; विभागे విభజన; प्राबल्ये ఆధిక్యము; अस्वास्थ्ये అనారోగ్యము, शक्तौ శక్తి; प्राधान्ये ముఖ్యముగానుండుట; बन्धने కట్టుట; भावे అభిప్రాయము; मोक्षे మోక్షము; लाभे లాభము; ऊर्ध्वकर्मणि ఊర్ధ్వకర్మ. పైని క్రియ, ऊर्ध्वे పైన; उत्कर्षे శ్రేష్ఠత్వము; प्राकट्ये ప్రకటమగుట; नैकट्ये సామీప్యము.

उम् ఉమ్, अव्य० प्रश्ने అడుగుట; अङ्गीकृतौ అంగీకరించుట, ఊఁకొట్టుట. रोषे కోపము; सर्वबलप्रदे सारतरे बीजे సమస్తబల (శక్తి) ప్రదము సారతరమునగు నొకబీజాక్షరము.

क २ క 2

उत्कः ఉత్కః, अ० त्रि० उन्मनसि ఆత్రగాఁడు, తమకి, తుజుగు, పఁవాది, వేగిరకాఁడు, ఇష్టవస్తుప్రాప్తికై వేగిరపడువాఁడు.

उत्का ఉత్కా, आ० सी० उत्कण्ठितायां नायिकायाम् ఉత్కంఠగల నాయిక.

उल्का ఉల్కా, आ० सी० अग्नौ అగ్ని; रेखाकारे अन्तरिक्षात् पतति ज्योतिषि రేఖాకారముగా ఆకసమునుండి పడునట్టి వెలుఁగు; दीपभेदे దీపవిశేషము; नाक्षत्रिकदशाभेदे నక్షత్ర సంబంధమైన ఒకదశ. उल्मुके 'ఉల్ముకమ్' చూ॥

क ३ క 3

उच्चकैः ఉచ్చకైః, अव्यं अत्युन्नते మిక్కిలి యెత్తైనది మిక్కిలియెత్తుగా.

उत्काका ఉత్కాకా, आं स्त्रीं प्रतिवर्षं प्रसूतायां गवि ప్రతిసంవత్సరమీనునట్టి యావు.

उत्सुकः ఉత్సుకః, अं त्रिं उत्कण्ठिते మిక్కిలి యాసక్తిగలవాఁడు; इष्टार्थोद्युक्त ఇష్టవిషయమునకై ప్రయత్నించువాఁడు.

उत्सेकः ఉత్సేకః, अं पुं गर्वे గర్వము; उद्रेके ఉద్రేకము; सेचने తడుపుట.

उदकम् ఉదకమ్, अं नं तर्पणे తర్పణము; जले జలకము, జాలు, తడి, నీరు, మొగులువిరి, విసము, జలము. अव्यं क्लेदे తడుపుట.

उदङ्कः ఉదఙ్కః, अं पुं मुनिभेदे ఒకముని; चर्ममये पात्रे తోలుసిద్దె; संदंशे పట్టుకాఱు.

उदर्कः ఉదర్కః, अं पुं भविष्यत्फले ముందు కలిగెడి ఫలము; भविष्यत्काले రాఁబోవు కాలము; भाविफलके कर्मणि ముందు ఫలమిచ్చెడి కర్మ.

उद्रङ्कः ఉద్రఙ్కః, अं पुं व्योमचारिपुरभेदे సౌభపురము.

उद्रेकः ఉద్రేకః, अं पुं वृद्धौ అదరుట, ఈదేఱుట, ఎచ్చిరిలుట, ఎచ్చిఱుట, ఎదుగుట, ఏచుట, ఒదలుట, కెరలుపొడుచుట, కొనలిడుట, కొనలొత్తుట, కొనసాగుట, కోలుకొనుట, తలయెత్తుట, తీఁగసాగుట, తొంగలించుట, నిక్కుట, నెగడుట, నెవడుట, పిక్కటిలు(ల్లు)ట, పురడిం(టిం)చుట, పురాణిం(యిం)చుట, పెంపగుట, పెనుపడుట, పెరుఁగు(వు)ట, పెర్గుట, పెర్వుట, పొంపిరిపోవుట, పొటకరించుట, పొడుగుట, పొదలాడుట, పొదలుట, పొదలుకొనుట, ప్రబలుట, ప్రబ్బుట, మించుట, మీఱుట, ముదురుట, మూరిఁబోవుట, రక్కొనుట, రహించుట, రూపగుట, రెక్కొనుట, రేకెత్తుట, ఱంపిలు(ల్లు)ట, వీడుట, సరగుట, హెచ్చరించుట, హెచ్చిరిలు(ల్లు)ట, హెచ్చిలు(ల్లు)ట, వర్ధిల్లుట, వృద్ధిఁజెందుట; उपक्रमे ప్రారంభించుట; अतिशये అగ్గలించుట, అడరుట, అదరుదెంచుట, అసలాడుట, అగుబ్బతిలుట, అగుబ్బుకొనుట, ఉట్టిపడుట, ఉబ్బరించుట, ఎకదొట్టుట, ఎక్కుట, ఎలరారుట, ఎలరుచుట, ఎలర్చుట, ఎసఁగుట, ఎసరుట, ఎసలారుట, ఎసవుట, ఏచుట, ఏపారుట, ఏసరుట, ఒడ్డగిల్లుట, కదలుకొనుట, కదు(దు)కొనుట, కదురుట, కెరలుట, కొదరుట, కొప్పరించుట, క్రందుకొనుట, క్రేళ్లుబ్బుట, గద్దుకొనుట, గుదికొనుట, గుబ్బతిల్లుట, గురువులువాఱుట, గొదకొనుట, చిలుకుట, చెంగలించుట, జడిగొనుట, తనరారుట, తనరు(ర్చు)ట, తలిరుచుట, తలిర్చుట, తుఱంగలించుట, తుఱంగలిగొనుట, తొంగలించుట, తొట్టగిలు(ల్లు)ట, తొలఁకాఁడుట, తొలఁకుట, తోఁచుట, దయివాఱుట, దుద్దెక్కుట, దైవాఱుట, ననుచుట, నిక్కుట, నిబ్బరించుట, నివ్వటిలు(ల్లు)ట, నెట్టుకొనుట, పంచారించుట, పంఙుట, పమ్ముట, పయికొనుట, పయిపడుట, పరిఢవిల్లుట, పిక్కటిలు(ల్లు)ట, పిచ్చలించుట, పెంపుమీఱుట, పెనుపడుట, పెల్లుకొనుట, పేరుట, పేర్చుట, పైకొనుట, పైపడుట, పొంగారుట, పొంపిరిపోవుట, పొటకరించుట, ప్రబలుట, ప్రబ్బుట, బలకాయించుట, బలకొనుట, బలుపుకొనుట, బొంపిరిపోవుట, మల్లడించుట, మించుట, మిక్కిలుట, మిగులుట, మిటారించుట, మీఱుట, ముదివడుట, ముమ్మరించుట, మురియఁబడుట, ములుసూపుట, మూరిఁబోవుట, మూరుట, మెండుకొనుట, మేటిల్లుట, ఱంపి(ల్లు)ట, జేయుట,

వాలుట, ప్రాలుట, సందడించుట, సందడిల్లుట, సరికడచుట, అతిశయించుట. —का —కా, आ॰ सी॰ महानिम्बे పెనువేము †.

उलूकः ఉలూకః, अ॰ पु॰ इन्द्रे ఇంద్రుఁడు; दिवान्धे గుడ్లగూబ, కౌరడు, కోటఁడు, గూబ, పగటిగ్రుడ్డి, గుడ్లగుబ్బలి, గుబ, పగడిచీకు, పగలుగానని పుల్గు, పలుగుపిట్ట, పవటిగుడ్డి, పులుఁగుపిట్ట, పెద్దపులుఁగు, బుంద్రము, గ్రుడ్లగూబ. न॰ तृणविशेषे దర్భవిశేషము.

उल्मुकम् ఉల్ముకమ్, अ॰ न॰ अलाते కడకొఱవి, కొఱకచ్చు, కొఱవి.

उष्ट्रिका ఉష్ట్రికా, आ॰ सी॰ मृण्मयमद्यभाण्डे కల్లుకుండ; वृश्चिकाल्याम् తేలుకొండి †; करभप्रियाम् ఒంటెలొట్టిపిట్ట.

उष्णकः ఉష్ణకః, अ॰ पु॰ ग्रीष्मे ऋतौ గ్రీష్మ ఋతువు; ज्वरे జ్వరము. त्रि॰ शीघ्रकारिणि త్వరగాచేయువాఁడు; आतुरे రోగగ్రస్తుఁడు.

उष्णिका ఉష్ణికా, आ॰ सी॰ यवाग्वाम् గంజి, జావ; रक्षायाम् పసమర్ధంగాలు.

उस्रिकः ఉస్రికః, अ॰ पु॰ जीर्णवृषभे ముసలియెద్దు. —का —కా, आ॰ सी॰ उस्रायाम् గోవు.

क ४ క 4

उच्छीर्षकम् ఉచ్ఛీర్షకమ్, अ॰ न॰ शिरःप्रदेशे శిరోభాగము; उपधाने దిండు.

उत्कलिका ఉత్కలికా, आ॰ सी॰ तरङ्गे అల; कलिकायाम् మొగ్గ; कामादिजातस्मृतौ వలపు; उत्कण्ठायाम् ఇష్టవస్తుప్రాప్తికై వేగిరపడుట; हेलायाम् విలాసము.

उत्कारिका ఉత్కారికా, आ॰ सी॰ पाचनविशेषे పాకవిశేషము. —सिका —సికా, आ॰ सी॰ वमनव्याधौ వాంతులగుట; श्लेष्मव्याधि-भेदे ఒకశ్లేష్మవ్యాధి.

उत्कोचकः ఉత్కోచకః, अ॰ त्रि॰ कार्यिभ्योऽर्थं गृहीत्वाऽयुक्तकार्यं कुर्वाणे లంచగొండి, లంచముతీయువాఁడు.

उत्तानकः ఉత్తానకః, अ॰ पु॰ उच्चटायाम् వట్టువముస్తె †. —रकः —రకః, अ॰ त्रि॰ रक्षके రక్షించువాఁడు; पारप्रापके గట్టెక్కించువాఁడు, దాఁటించు (తరింపఁజేయు) వాఁడు.

उत्पाटिका ఉత్పాటికా, आ॰ सी॰ वृक्षत्वचि చెట్టుపట్ట. —दकः —దకః, अ॰ पु॰ शरभे శరభమృగము. त्रि॰ पितरि తండ్రి; उत्पादयितरि కలిగించువాఁడు పుట్టించువాఁడు. —दिका —దికా, आ॰ सी॰ देहिकायाम् చెదపురుగు; हिलमोचिकायाम् చిలుకకూర †; पूतिकायाम् కొమ్మనగొట్టపెండి †.

उत्सारकः ఉత్సారకః, अ॰ पु॰ द्वारपाले ద్వారపాలకుఁడు. त्रि॰ उत्सारणकर्तरि తొలఁగించువాఁడు.

उत्क्षिप्तिका ఉత్క్షిప్తికా, आ॰ सी॰ कर्णाभरण-विशेषे ఒక చెవినగ.

उत्क्षेपकः ఉత్క్షేపకః, अ॰ त्रि॰ उत्क्षेपकर्तरि పైకిఁజిమ్మువాఁడు.

उदन्तिका ఉదన్తికా, आ॰ सी॰ तृप्तौ తృప్తి.

उदरिकः ఉదరికః, अ॰ त्रि॰ उदरिले పెద్దకడుపుగలవాఁడు.

उद्घाटकम् ఉద్ఘాటకమ్, अ॰ न॰ घटीयन्त्रो మోటబొక్కెన, ఏతాము మొ॥

उद्दालकः ఉద్దాలకః, अ॰ पु॰ बहुवारके విరిగి †: वनकोद्रवे అడవి అళ్లు †; मुनिभेदे శ్వేతకేతువుతండ్రి, ఉద్దాలకుఁడు.

उद्दीपकः ఉద్దీపకః, अ॰ त्रि॰ उद्दीपनकर्तरि ప్రకాశింపఁజేయువాఁడు, ఉత్తేజముఁగలిగించువాఁడు.

उद्देशकः ఉద్దేశకః, अ॰ त्रि॰ उद्देशकर्तरि ఉద్దేశించువాఁడు; उदाहरणे ఉదాహరణము. —हिका —హికా, आ॰ सी॰ कीटभेदे చెదపురుగు.

उद्धारकः ఉద్ధారకః, अ० त्रि० उद्धारणकर्तरि ఉద్ధరించువాఁడు (పైకిలేవనెత్తువాఁడు ముక్తి నొందించువాఁడు).

उद्बन्धकः ఉద్బన్ధకః, अ० पु० वर्णसंकरभेदे ఒక సంకరజాతివాఁడు.

उद्बोधकः ఉద్బోధకః, अ०त्रि०उद्दीपके ఉద్దీపింపఁజేయువాఁడు. पु०सूर्ये సూర్యుఁడు.

उन्मज्जकः ఉన్మజ్జకః, अ० पु० तापसविशेषे కంఠములోఁతునీటిలో నుండి తపస్సుచేయువాఁడు. त्रि०उत्प्लवके ఈఁదులాడువాఁడు.

उपचाकुः ఉపచాకుః, उ० त्रि० प्रतिघातके హింసించువాఁడు; प्रीते సంతోషించినవాఁడు.

उपत्यका ఉపత్యకా, आ०सी० पर्वतसमीपभूमौ పర్వతప్రాంతభూమి.

उपदिका ఉపదికా, आ०सी० कीटभेदे చెదలు

उपादिकः ఉపాదికః, अ०पु० कीटभेदे చెదపురుగు.

उपसेकः ఉపసేకః, अ० पु० जलादिना मृदूकरणे జలాదులచే మృదువుగా చేయుట.

उपासकः ఉపాసకః, अ० त्रि० सेवके సేవచేయువాఁడు; उपासनकर्तरि ఉపాసనచేయువాఁడు.

उपेक्षकः ఉపేక్షకః, अ०त्रि० उदासीने తటస్థముగానుండువాఁడు; प्रतीकाररहिते ప్రతీకారముచేయనివాఁడు.

उपोदका–की ఉపోదకా–కీ, आ०ई० सी० शाकभेदे దుంపబచ్చలి కొమ్మనగొట్టెపింది†. –दि (दी) का –ది (దీ) కా, आ० सी० पोतक्याम् బచ్చలి†.

उरबु (बू) कः ఉరుబు (బూ) కః, अ०पु० एरण्डे ఆముదము†.

उर्वारुकः ఉర్వారుకః, अ०पु० कर्कटीफले దోసకాయ.

उसतीका ఉసతీకా, आ०सी० वम्रयाम् చెదపురుగు.

क५ క 5.

उत्तमर्णिकः ఉత్తమర్ణికః, अ० पु० उत्तमर्णे అప్పిచ్చువాఁడు.

उत्तमश्लोकः ఉత్తమశ్లోకః, अ०त्रि० पुण्यकीर्तने కీర్తించిన పుణ్యము నొసఁగువాఁడు; श्रीहरौ శ్రీవిష్ణువు. पु० उत्तमकाव्ये ఉత్తమకావ్యము.

उत्पलषट्कम् ఉత్పలషట్కమ్, अ० न० औषधभेदे ఒక ఔషధము.

उद्ग्राहणिका ఉద్గ్రాహణికా, आ० सी० उद्ग्राहिण्याम् ఉగ్గము.

उपकारकः ఉపకారకః, अ०त्रि० उपकारिणि మేలుచేయువాఁడు.–कारिका– కారికా, आ०सी० पटगृहे డేరా; नृपगृहे రాజభవనము. –कुञ्चिका –కుఞ్చికా, आ० सी० सूक्ष्मैलायाम् చిట్టేలకి†; कृष्णजीरके నల్లజీలకఱ్ఱ†; नील्याम् నీలి†. –घातकम् –ఘాతకమ్, अ०त्रि० नाशके నశింపఁజేయునది; पीडके పీడించునది. –जापकः –జాపకః, अ०पु० भेदजनके భేదముఁబుట్టించువాఁడు.–जिह्विका –జిహ్వికా, आ०सी० प्रतिजिह्वयाम् కొండనాలుక; वम्रयाम् కీటభేదము, చెదపురుగు. –जीवकः–జీవకః, अ०त्रि०अन्यं आश्रित्य जीविनि ఇతరులను ఆశ్రయించి బ్రతుకువాఁడు. –जीविका –జీవికా, आ० सी० जीवनोपाये బ్రదుకుఁదెరువు. –दर्शकः –దర్శకః, अ० पु० द्वारपाले ద్వారపాలకుఁడు; दर्शयितरि చూపించువాఁడు; साक्षिणि సాక్షి. –देशकः –దేశకః, अ०त्रि०उपदेशकर్తरि ఉపదేశించువాఁడు. –देहिका –దేహికా, आ० सी० कीटभेदे చెదపురుగు.

उपनामुकः ఉపనాముకః, अ०त्रि० नमनशीले నమస్కరించువాఁడు; फलानुगुण्याय प्रस्तुते ఫలమునన్నుసరించి స్తోత్రము చేయువాఁడు. –नायकः –నాయకః, अ० पु० उपपत्तौ

ఉపపతిః नायकसहायभेदे నాయకునకు సహాయుఁడుగా నుండువాఁడు; उपस्थापके స్మరణకుఁ దెచ్చువాఁడు. –पातकम् –పాతకమ్, అం నం महापातकतुल्यपापविशेषेषु మహాపాపములతో సమానములగు పాపకార్యములు (గోహత్య అయోగ్యులచే యాగముచేయించుట వ్యభిచారము తనను అమ్ముకొనుట ఉత్తములైన గురువులను తల్లిదండ్రులనువిడుచుట వేదాధ్యయనము చేయకుండుట అగ్నిని స్మార్తకర్మను విడుచుట బిడ్డలఁగాపాడకుండుట అన్నకంటె ముందుగా తమ్ముఁడు పెండ్లి చేసికొనుట అట్టి వానికి కుమార్తెను ఇచ్చుట, అటువంటి వానికి పౌరోహిత్యముచేయుట కన్యనుచెఱచుట వడ్డీవ్యాపారము బ్రహ్మచర్యముచెడుట చెఱువులను తోఁటలను ఆలుబిడ్డలనుఅమ్ముట సకాలమున వడుగుచేయకుండుట బంధువులవిడుచుట వేతనమునకు వేదముచెప్పుట అట్టి వేదాధ్యయనము నువ్వులు లత్తుక పెరుఁగుపాలుమజ్జిగ మున్నగువాని నమ్ముట గనులపైని యధికారము జలప్రవాహము నడ్డగించుట పైరుల నాశముచేయుట ఆలుబిడ్డల వ్యభిచరింపఁజేసి జీవించుట పంపు (చాతబడి) వశీకరణవిద్య ఎండిపోని చెట్లను పడఁగొట్టుట తనకడుపుమాత్రమే నింపుకొనుట అపవిత్రభోజనము అగ్న్యాధానము చేయకుండుట దొంగిలించుట దేవర్షి పితృ ఋణములఁ దీర్చకుండుట చక్రహస్తుని ప్రకటించనిచదువు సదా నృత్త గీతవాద్యములజీవనము ధాన్యమును లోహములను పశువులను దొంగిలించుట మద్యమును త్రావిన స్త్రీతోసంగమము స్త్రీహత్య శూద్రహత్య వైశ్యహత్య క్షత్రియహత్య నాస్తికత్వము. –पुष्पिका –పుష్పికా. ఆం సీం जृम्भायाम् ఆవులింత. –रीतकः –రీతకః, అం పుం रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము. –रूपकम् –రూపకమ్, అం నం नाटकप्रभेदे నాటకవిశేషము. –रोधकम् –రోధకమ్, అం పుం गर्भागारे ఇంటిలోనిగది. త్రిం उपरोधकर्तरि ఉపరోధ (చూ) కర్త. –लक्षकम् –లక్షకమ్, అం త్రిం लक्षयितरि ఒకదానినుద్దేశించి చెప్పఁబడి ఇతరమైనవానిని లక్షింపఁజేయునది. –वल्लिका –వల్లికా, ఆం సీం अमृतस्रावलतायाम् అమృతస్రావలత. –स्तम्भकम् –స్తమ్భకమ్, అం నం स्थूणायाम् స్తభము. పుం आधिक्ये ఎక్కువ. –सूर्यकम् –సూర్యకమ్, అం నం परिवेषे పరివేషము, సూర్యచంద్రుల చుట్టు ఉండెడి ఒక వెలుఁగు, గాలి గుడి. –स्थापकः –స్థాపకః, అం పుం स्मारके స్మరింపఁజేయువాఁడు. –हस्तिका –హస్తికా, ఆం సీం ताम्बूलपेटिकायाम् తములపాకుల పెట్టె.

उरस्सूत्रिका ఉరస్సూత్రికా, ఆం సీం मुक्ताहारविशेषे బొమ్మవఱకు వ్రేలాడు ముత్యాల హారము.

उलूखल(लि)कः ఉలూఖల (లి) కః, అం పుం गुग्गुलौ గుగ్గిలము †.

उल्लसनकम् ఉల్లసనకమ్, అం నం रोमाञ्चे గగుర్పాటు.

उष्ट्रपादिका ఉష్ట్రపాదికా, ఆం సీం भूमिमत्तायाम् భూమిమత్త †.

कद कద

उत्तरसाधकः ఉత్తరసాధకః, అం పుం साधकसहाये సహకారి.

उत्तानपत्रकः ఉత్తానపత్రకః, అం పుం रक्तैरण्डे ఎఱ్ఱాముదము †.

उत्पलगन्धिकम् ఉత్పలగన్ధికమ్, అం నం गोशीर्षे పసుపువన్నెగల చందనము. –पत्रकम् –పత్రకమ్, అం నం शस्त्रभेदे శస్త్ర

విశేషము.

उपकनिष्ठिका ఉపకనిష్ఠికా, आं सीं अनामिकायाम् ఉంగరపువ్రేలు.

उपक्रमणिका ఉపక్రమణికా, आं सीं भूमिकायाम् ఉపోద్ఘాతము. —नागरिका —నాగరికా, आं सीं वृत्त्यनुप्रासघटकवृत्तिभेदे వృత్త్యనుప్రాసాలంకారముతోఁగూర్చిన వృత్తి విశేషము; वैदर्भीरीतौ వైదర్భి అను రీతి.

ख ఖ

उख ఉఖ, धां (ओखति) गतौ గతి.

उखा ఉఖా, आं सीं कुण्डे కుండ.

उखि ఉఖి, धां (उङ्खति) गतौ గతి.

उच्छिखः ఉచ్ఛిఖః, अं त्रिं उद्गतज्वाले ప్రజ్వలించినట్టిది.

उदङ्मुखः ఉదఙ్ముఖః, अं त्रिं उत्तरादिङ्मुखे ఉత్తరదిక్కున మొగము వెట్టినవాఁడు.

उन्मुखः ఉన్ముఖః, अं त्रिं ऊर्ध्वमुखे పైకి మొగము వెట్టినవాఁడు; उद्युक्ते ప్రయత్నించినవాఁడు.

उपनखम् ఉపనఖమ్, अं नं क्षुद्ररोगभेदे ఒక చిలిపిరోగము.

उपगः ఉపగః, अं त्रिं उपगन्तरि 'ఉపగన్తృ' చూ॥ —गा —గా, आं सीं उपगाने ఉపగానము. —गाः గాః, आं पुं उपगातरि 'ఉపగాతృ' చూ॥ —गु —గు, अव्यं गोसामीप्यइत्यर्थे గోసమీపమున. —गुः —గుః, उं त्रिं प्राप्तगवि గో ('గౌః' చూ) ప్రాప్తి గలవాఁడు.

उचिटङ्गः ఉచిటఙ్గః, अं पुं विषकीटभेदे ఒక విషకీటకము.

उपभङ्गः ఉపభఙ్గః, अं पुं पलायने పాఱిపోవుట; भञ्जने విఱుగఁగొట్టుట; संशये సంశయము.

उपशाखा ఉపశాఖా, आं सीं सूक्ष्मशाखायाम् కళ, గోల, చివక, చివర, చివ్వ, చువక, చువ్వ, జబర, జెబర, జొంపము, బలుగు, మండ, మల్లె, మెణత, మెల్లె, రివట, రివ్వ, రెంబ, రెబ్బ, రెమ్మ, రొట్ట, సురిగ, సురిగె, సెల, సెలగ, సెలగొమ్మ, సోగ, చిన్నకొమ్మ.

उल्कामुखी ఉల్కాముఖీ, ईं सीं सृगालिकायाम् ఆఁడునక్క.

उल्लेखः ఉల్లేఖః, अं पुं घर्षणे ఒరపిడి; उत्कीर्तने బిగ్గరఁగాకీర్తించుట; संकल्पितार्थप्रतिपादकशब्दोच्चारणे సంకల్పించిన యర్థమును దెలియఁజేసెడి శబ్దమును ఉచ్చరించుట; अलङ्कारभेदे ఒక అలంకారము.

ग గ

उत्तमाङ्गम् ఉత్తమాఙ్గమ్, अं नं शिरसि శిరస్సు.

उत्तरङ्गम् ఉత్తరఙ్గమ్, अं नं द्वारोपरिदारुणि ద్వారముమీఁది లత్తుకమ్మి. त्रिं उद्गततरङ्गे అలలులేచినట్టిది.

उत्तरासङ्गः ఉత్తరాసఙ్గః, अं पुं उत्तरीये పైపంచె పైఁట.

उत्तुङ्गः ఉత్తుఙ్గః, अं त्रिं उन्नते ఎత్తైనది.

उत्सङ्गः ఉత్సఙ్గః, अं पुं अङ्के ఒడి. त्रिं असङ्गे సంగరహితము, కలయికలేనిది. —र्गः —ర్గః, अं पुं दाने ఈవి; वर्जने విడుపు; समाप्तौ ముగింపు; वार्षिकवेदपाठसमाप्तौ సంవత్సరాంతమున చేయు వేదపారసమాప్తి; सामान्यविधौ సామాన్యవిధి; न्याय्ये న్యాయ్యము; साग्निकर्तव्यक्रियाविशेषे అగ్నిసహితముగాఁ జేయఁదగిన క్రియావిశేషము; बलवत्त्वे బలాధిక్యము; अपानवायोः व्यापारे మలాదుల విసర్జనము.

उद्घाटिताङ्गः ఉద్ఘాటితాఙ్గః, अं पुं प्राज्ञे ప్రాజ్ఞుఁడు, పెద్ద. त्रिं अनावृतगात्रे శరీరమును కప్పిపుచ్చనివాఁడు,

उद्दामगीः ఉద్దామగీః, ఠ్రం త్రిం प्रगल्भवाचि బీరములాడువాఁడు.

उद्योगः ఉద్యోగః, అంపుం यत्ने ప్రయత్నము; चेष्टायाम् క్రియ; अधिकारे ఉద్యోగము, మణివము, పార్పత్తెము, చనువు, చెల్లుబడి, పారుపత్తెము, పిట్టపిడుగు, పెత్తనము, మణిగము, రపము, హోదా. –गी –గీ, న్ంత్రిం उद्योगयुक्ते ఉద్యోగి, పారుపత్తెకాఁడు, పెత్తనగాఁడు, మణివకాఁడు, మనియకాఁడు, అధికారి.

उद्रङ्गः ఉద్రఙ్గః, అంపుం उद्रङ्गे 'ఉద్రఙ్గః' చూ॥

उद्वेगः ఉద్వేగః, అం పుం उद्वेजने కలఁత, వ్యాకులత; विरहदुःखे వియోగదుఃఖము; भये భయము; उद्गमने పైకెగయుట. త్రిం स्तिमिते నిశ్చలమైనది; शीघ्रगामिनि వేగముగాఁబోవునది; उद्वाहौ చేతులు చాఁచినవాఁడు. నం क्रमुकीफले పోఁకకాయ.

उन्मार्गः ఉన్మార్గః, అంపుం दुर्मार्गे దుర్మార్గము చెడునడత; मार्गमतिक्रान्ते మార్గము నతిక్రమించినవాఁడు.

उपभोगः ఉపభోగః, అం పుం सुखदुःखाद्यनुभवे సుఖదుఃఖాదుల యనుభవము; विषयभोगे విషయముల ననుభవించుట. –योगः –యోగః, అం పుం आचरणे ఆచరించుట; इष्टसिद्ध्यर्थव्यापारे ఇష్టసిద్ధికై గుణించిన ప్రయత్నము; भोजने భుజించుట; आनुकूल्ये అనుకూలపడుట, ఒదవుబడి, వాడుక, నెలవు, జీతించుట, మెయికొనుట, వాడుకొనుట, సరిపడుట, ఉపయోగించుట. –रागः –రాగః, అం పుం चन्द्रसूर्यग्रहणे సూర్యచంద్రుల గ్రహణము; अपवादे నింద; दुर्नये అన్యాయము; ग्रहकल्लोले గ్రహకల్లోలము; व्यसने వ్యసనము; संबन्धे సంబంధము; विशेषणभेदे ఒక విశేషణము; आरोपे ఆరోపించుట; संस्कारे సంస్కారము. –लिङ्गम् –లిఙ్గమ్, అం నం उपद्रवे కీడు. –सर्गः –సర్గః, అంపుం उत्पाते ఉత్పాతము; रोगभेदे రోగవిశేషము; प्रद्युपसर्गेषु ప్రపర అను మొదలగు ఉపసర్గములు, उपद्रवे కీడు.

उपाङ्गम् ఉపాఙ్గమ్, అంనం पत्रलेखायाम् మకరికాపత్రరచన; मीमांसादिशास्त्रे మీమాంసాశాస్త్రము మొ॥ प्रधानस्य अङ्गोपयोगिनि ప్రధానమైనదానికి అంగముగా నుపయోగపడునది; प्रत्यङ्गे దేహావయవము. పుం तिलके బొట్టు.

उपासङ्गः ఉపాసఙ్గః, అంపుం तूणीरे అంబుల పొది.

उरगः ఉరగః, అం పుం सर्पे పాము; खले దుష్టుఁడు; सीसके సీసము. –ङ्गः –ఙ్గః, అం పుం सर्पे పాము.

उष्ट्रगोयुगम् ఉష్ట్రగోయుగమ్, అంనం उष्ट्रद्वये రెండుఒంటెలు.

उष्णगुः ఉష్ణగుః, ఉం పుం उष्णरश्मौ వేఁడివెలుఁగు, సూర్యుఁడు.

घ ఘ

उद्घः ఉద్ఘః, అం పుం अग्नौ అగ్ని; अञ्जलौ దోసిలి; प्रशंसायाम् పొగడ్త; तल्लजे 'తల్లజః' చూ॥

उल्लाघः ఉల్లాఘః, అం త్రిం विगतरोगे రోగవిముక్తుఁడు; शुद्धे పరిశుద్ధము; प्रवीणे నేర్పరి. పుం मरीचे మిరియము †.

च చ

उच ఉచ. ధాం (उच्यति) समवाये గుంపుగా చేరుట.

उच्चम् ఉచ్చమ్. అం త్రిం उन्नते హెచ్చైనది ఎత్తైనది. పుం नारिकेले కొబ్బరి †.

उच्चा ఉచ్చా. अव्य० उच्चैरित्यर्थे 'ఉచ్చైః' చూ॥

उच्चावचम् ఉచ్చావచమ్, अ० त्रि० अनेकभेदवति పెక్కుభేదములు గలది; उत्कृष्टापकृष्टे హెచ్చుతగ్గులుగా నుండునది.

उच्चैः ఉచ్చైః, अव्य० तुङ्गत्वे ఎత్తుగా నుండుట; उन्नते ఎత్తైనది; महति గొప్పది; ऊर्ध्व देशजाते పైభాగమునఁ గలిగినది, अतिशयेनेत्यर्थे ఎత్తుగా, గొప్పగా. పెద్దగా, బిగ్గరఁగా, గట్టిగా, ఎత్తిలి, ఒత్తిలి, బిగ్గరన్, బిట్టు, అనయమున్, కడు, నలిన్, పొరిన్, మఱిమఱి.

उत्कचः ఉత్కచః, अ० त्रि० केशशून्ये జుట్టులేనివాఁడు; उन्नतकेशे పొడవైన వెంట్రుకలు గలవాఁడు.

उत्कोचः-चा ఉత్కోచః-చా, अ० आ० पुं० कार्यप्रतिबन्धनिरासार्थमधिकृतेभ्योदत्ते పగిడి, పగిడి, వాతికాసు, లంచము.

उदरपिशाचः ఉదరపిశాచః, अ० त्रि० सर्वान्नभक्षके అందఱికూడుదినువాఁడు.

उदर्चिः ఉదర్చిః, स० पुं० अग्नौ అగ్నిః; हरे శివుఁడు; मन्मथे మన్మథుఁడు. त्रि० उत्प्रभे విశేషకాంతిగలది ప్రజ్వలించినది.

उदीची ఉదీచీ. ई० स्त्री० उत्तरदिशि ఉత్తరదిక్కు.

उपकुञ्चिः ఉపకుఞ్చిః, इ० स्त्री० कृष्णजीरके నల్లజీలకఱ్ఱ †.

उपचित् ఉపచిత్, द० त्रि० देहवर्धके దేహమును ఉబ్బునట్లు చేయునది.

उरुव्यचाः ఉరువ్యచాః, स० पुं० राक्षसे రాక్షసుఁడు.

उल्लोचः ఉల్లోచః, अ० पुं० विताने చందువ, చందువా, చాందినీ, ఉల్లడ, ఉల్లడము, ఉల్లెడ, ఎల్లెడ, కలువడము, తలిమము, మేలుకట్టు.

छ ఛ

उच्छि ఉచ్ఛి, उछि ఉఛి } धा० (उञ्छति) उञ्छे 'ఉఞ్ఛః' చూ॥

उच्छी ఉచ్ఛీ, धा० (उच्छति) विवासे సమాప్తి.

उच्छी ఉఛీ, धा० (व्युच्छति) विवासे సమాప్తి.

उञ्छः ఉఞ్ఛః, अ० पुं० कणशआदाने కోఁత యొద్దగాని చేనుమళ్లలోఁగాని అక్కడక్కడ పడిన ఒక్కొక్కగింజ నేఱికొని జీవించుట, లేకి బ్రతుకు.

ज జ

उटजः ఉటజః, अ० पुं० तृणपर्णादिरचितगृहे పూరిగుడిసె; मुन्याश्रमे పర్ణశాల, మునుల నివాసము.

उतथ्यानुजः ఉతథ్యానుజః, अ० पुं० बृहस्पतौ బృహస్పతి.

उत्सर्जन् ఉత్సర్జన్, त० त्रि० शब्दं कुर्वति ధ్వని చేయుచున్నట్టిది.

उदजः ఉదజః, अ० पुं० पशुप्रेरणे పశువులఁ దోలుట.

उद्घाटितज्ञः ఉద్ఘాటితజ్ఞః, अ० त्रि० विज्ञे తెలిసికొనినవాఁడు, పెద్ద.

उद्भिज्जः ఉద్భిజ్జః, अ० त्रि० भूमिमुद्भिद्य जाते तरुगुल्मलतादौ భూమిని పెకలించుకొని పుట్టెడి చెట్లు చేమలు మొ॥

उपजः ఉపజః, अ० त्रि० अनन्तरजाते తరువాతఁగలిగినది. -ज्ञा -జ్ఞా, आ० स्त्री० विनोपदेशेन जाते आद्यज्ञाने ఉపదేశములేక మొదటనే(స్వతః) కలిగిన జ్ఞానము.

उपयाजः ఉపయాజః, अ० पुं० यज्ञाङ्गे యజ్ఞమునకంగముగా నుండునది; यागभेदे ఒక యాగము.

उपाजे ఉపాజే. अव्य० 'अन्वाजे' पदस्य 'అన్వాజే' చూ॥

उब्ज ఉబ్జ. धा० (उब्जति) आर्जवे 'ఆర్జవమ్'.

చూ॥

उरसिज: ఉరసిజః, } అం పుం स्तने స్తనము.
उरोज: ఉరోజః, }

झ ఝ

उज्झ ఉజ్ఝ,ధాం(उज्झति)उत्सर्गे త్యజించుట

उज्झ: ఉజ్ఝః,అంపుంत्यागे విడుచుట.త్రిం त्यागिनि విడుచువాఁడు.

ट २ ట 2

उट: ఉటః,అంపుంतृणपर्णादौ గడ్డిఆకులుమొ॥

ट ३ ట 3

उच्चटा ఉచ్చటా,ఆంసీంचूडालायाम्గుండ్రని తుంగముస్తె †; दम्भे కపటము; व्रतचर्यायाम् వ్రతానుష్ఠానము;लशुनप्रभेदे తెల్లఉల్లి†; गुञ्जायाम् గురివెంద †; भूम्यामलक्याम् నేలయుసిరిక †; नागरमुस्तायाम् భద్రముస్తె †.

उच्चाट:ఉచ్చాటః,అంపుంउच्चाटनेఉచ్చాటనము.

उच्छिष्टम् ఉచ్ఛిష్టమ్, అం త్రిం अकृतशौचे भुक्तान्ने అశుచిగా భుజించిన యన్నము; भुक्तावशेषे భుజింపఁగా మిగిలినట్టిది, ఎంగిలియైనది. ఎంగిలి; त्यक्ते విడువఁబడినది; दत्तावशिष्टे దానముచేయఁగా మిగిలినది. నంमधुनि తేనె.

उत्कट: ఉత్కటః, అం పుం मत्तगजे మదపుటేనుఁగు; रक्तेक्षौ ఎఱ్ఱచెఱకు †; शरे బాణము. నం त्वक्पत्रे లవంగము †. త్రిం मद्यपानादिभिर्मत्ते మద్యపానాదులచే ఒడలెఱుఁగనివాఁడు;विषमे సరికానిది; बलवति ఉక్కడము, ఒడ్డు, కంచి, కోర, కోలు, గంగ, గజ, గనప, గఱవ, గొప్ప, జగము, రారు, దండి, దొడ్డ, దొడ్డు, నాగ, పఱ, పెడ, పెద్ద, పేరు, పోట, బడ, బలు, బలువు, బుజ్జ, బొంత, బోరు, మలచము, రపణము, వలుఁద, సుర, హురుమత్తు, హుర్మత్తు. బలమైనది; तीव्रे తీవ్రము, క్రిక్కిరిసినది, వెక్కసము, వెగ్గలము, అగ్గలము, ఉఱవు, మట్టుమీఱినది, మించినది, మేరతప్పినది. –टा –టా, ఆంసీం लताविशेषे సైంహీలత.

उत्कुटम् ఉత్కుటమ్, అం నం उत्तानशयने వెలికిలఁబరుండుట.

उत्कूट: ఉత్కూటః, అంపుంछत्रे గొడుగు.

उत्कृष्टम् ఉత్కృష్టమ్, అం త్రిం प्रशस्ते ప్రశస్తము; उत्तमे ఉత్తమము; उत्कर्षान्विते గొప్పది; कर्षणयुक्ते లాగఁ(దున్నఁ)బడినది.

उत्सृष्टम् ఉత్సృష్టమ్, అంత్రింत्यक्ते విడువఁబడినది; दत्ते ఈయఁబడినది.

उद्घाट: ఉద్ఘాటః,అంపుంउद्घाटने తెఱచుట; गृहविशेषे ఎల్లరకు తెఱచియుంచఁబడిన గృహము, చాకి.

उद्घुष्ट: ఉద్ఘుష్టః, అం త్రిం उच्चैर्घुष्टे చాటింపుచేయఁబడినది బెట్టుగా పలుకఁబడినది.

उद्दिष्ट: ఉద్దిష్టః, అం త్రింउपदिष्टे ఉపదేశింపఁబడినది; कृतोद्देशे ఉద్దేశించుకొనినట్టిది. నంउपायभेदे ఒక ఉపాయము.

उद्भट: ఉద్భటః, అంపుం कूर्मे తాఁబేలు; शूर्पे చేట; ग्रन्थाद्बहिर्भूतेश्लोके గ్రంథమునకు వెలుపలి (వేఱయిన) శ్లోకము. త్రిం श्रेष्ठाशये గొప్ప ఆశయముగలవాఁడు,శ్రేష్ఠుఁడు.

उपष्टुत् ఉపష్టుత్. తృం త్రిం उपस्तूयमाने స్తుతింపఁబడుచున్నది.

उर्वट: ఉర్వటః, అం పుం वत्से దూడ.

ट ४ ట 4

उचिङ्गट: ఉచిఙ్గటః, అంపుం मत्स्यविशेषे ఒక చేఁప; कोपनपुरुषे కోపస్వభావముగలవాఁడు.

उच्चैर्घुष्टम् ఉచ్చైర్ఘుష్టమ్, అం॰న॰ घोषणायाम ఘోషించుట, చాటిచెప్పుట, బిగ్గరఁగా చెప్పుట, బెట్టుగా పలుకుట.

उपक्रोष्टा ఉపక్రోష్టా, ఋం॰పుం॰ गार्दभे గాడిద. त्रिं॰निन्दके నిందించువాఁడు. –दिष्टः –దిష్టః, అం॰త్రిం॰कृतोपदेशेजने ఉపదేశింపఁబడినవాఁడు; उक्ते చెప్పఁబడినది; उपदेशेन ज्ञापिते ఉపదేశింపఁబడినది, మంత్రము మొ –दृष्टिः–దృష్టిః, ఇం॰సీ॰उपनेत्रे సులోచనము –देष्टा దేష్టా, ఋం॰ పుం॰ उपदेशकर्तरि ఉపదేశించెడివాఁడు ఆచార్యుఁడు గురువు. –द्रष्टा –ద్రష్టా, ఋం॰పుం॰ यज्ञउपदर्शके యజ్ఞమునందలి ఋత్విగ్యజమానాదుల గుణదోషముల గమనించెడివాఁడు, ఉపద్రష్టః साक्षिपुरुषे సాక్షియగు పురుషుఁడు, ఆత్మ. –यष्टा –యష్టా, ఋం॰పుం॰ प्रतिप्रस्थातरि ఒక ఋత్విక్కు. –रिष्टात् –రిష్టాత్, अव्यं॰ 'उपरि' पदस्य 'ఉపరి' చూ॥ –वटः –వటః, అం॰పుం॰ प्रियाले మోరటి †. –विष्टः –విష్టః, అం॰త్రిం॰आसीने కూర్చుండినవాఁడు. –विष्टि. –విష్టిః, ఇం॰ సీ॰ उपवेशने కూర్చుండుట. –सृष्टम् –సృష్టమ్, అం॰న॰मैथुने రతి. త్రిం॰ विसृष्टे విడువఁబడినది; कामुके కాముకుఁడు; व्याप्ते వ్యాపింపఁబడినది; उपसर्गयुक्ते ఉపసర్గ (చూ)ము గలవాఁడు రాహువుచే గ్రహింపఁబడిన సూర్యుఁడు చంద్రుఁడు. –स्पृष्ट. –స్పృష్టః, అం॰త్రిం॰आचान्ते ఆచమనము చేసినవాఁడు.

उप्तकृष्टम् ఉప్తకృష్టమ్, అం॰త్రిం॰सबीजकृष्टक्षेत्रे విత్తిదున్నిన పొలము.

उमाकटः ఉమాకటః, అం॰ పుం॰ अतसीरजसि అగిసెనూఁగు; हरिद्रारजसि పసుపుపొడి.

उरस्कटः ఉరస్కటః, అం॰పుం॰बालानामुत्तरीय विशेषे బాలురయజ్ఞోపవీతమువలె వేసికొనెడి వస్త్రము.

ट ట 5

उत्तरपटः ఉత్తరపటః, అం॰ పుం॰ उत्तरीये పైబట్ట; शय्योत्तरच्छदे పఱుపుమీఁదఁబఱచెడి బట్ట.

ठ ఠ

उठ ఉఠ, धा॰ (ओठति) उपघाते కొట్టుట; गतौ గతి.

उत्कण्ठः ఉత్కణ్ఠః, అం॰ పుం॰ रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము; उन्नतकण्ठे పొడవైనకంఠముగలవాఁడు. –ण्ठा –ణ్ఠా, ఆం॰స్త్రీ॰ प्रियवस्तुप्राप्तौ कालक्षेपासहिष्णुतायाम् ఇష్టవస్తుప్రాప్తికై కాలవిలంబమునుసహింపలేకపోవుట, అగ్గలిక, అలవోక, ఉబలాటము, ఉబ్బు, ఉబ్బాట, అగడుపడుట, అడచిపడుట, అదరుట, అకిముకిపడుట, ఉత్తలపడుట, ఉరడించుట, ఉరవడిం(డిం)చుట, ఉవ్విళ్లూరుట, ఉవ్విళ్లూరుట, ఉవ్విళ్లుగొనుట, ఊటూరుట, కప్పరపడుట, కళవళపడుట, కళవళించుట, కెరలుట, క్రాలుట, క్రొటు, గిజగిజగొను (లాడు) ట, గొదగొనుట, చిందిలిపడుట, చిట్టులువాడుచుట, జూఁకించుట, తడఁపడుట, తత్తఱపడుట, తత్తఱించుట, తత్తిలి (ల్లి) ట, తమకపడుట, తమకించుట, తమికొనుట, తఱతఱలాడుట, తఱలుట, తలరుట, తిఁమకగొను (లాడు) ట, తిము (వు) రుట, తొందరపడుట, తొట్టగిలఁబడుట, తొట్రుకొను (పడు) ట, తొట్రిలఁబడుట, తొదరుట, తొడిఁబడుట, తొరపడుట, నిగుడుట, పదరుట, పదరుట. పదురుట, బాతళించుట, బుడివడుట, వీడుప(వ)డుట, వేగపడుట, వేగిరించుట, వేగిరపడుట. चिन्तायाम् చింత.

उत्तरो(रौ)ष्ठः ఉత్తరో(రౌ)ష్ఠః అం॰పుం॰उपरितने ओष्ठे పైపెదవి.

उपकण्ठम् ఉపకణ్ఠమ్. अं त्रिं समीपे సమీపము. नं ग्रामान्ते గ్రామ సమీపప్రదేశము; अश्वगतिविशेषे ఒకగుఱ్ఱపునడక, అస్కందితము. अव्यं नं कण्ठसामीप्ये కంఠము దగ్గఱ.

उग्रकाण्डः ఉగ్రకాణ్డః, अं पुं कारवेल्ले కాకర†

—चण्डा —చణ్డా, आं सीं देवीभेदे ఒక దేవి.

उच्चण्डम् ఉచ్చణ్డమ్, अं त्रिं त्वरायुक्ते తొందరగలది; अत्यन्तोग्रे మిక్కిలి యుగ్రము; अतिकोपिनि మిక్కిలికోపి; खरस्पर्शे మిక్కిలికఱుకైనది.

उच्चूडः ఉచ్చూడః, अं पुं उच्चूले 'ఉచ్చూలః' చూ॥

उडु ఉడు उं नं नक्षत्रे నక్షత్రము; जले నీరు.

उडुः ఉడుః, उं सीं नक्षत्रे నక్షత్రము.

उत्तरकाण्डम् ఉత్తరకాణ్డమ్, अं नं श्रीमद्रामायणसप्तमकाण्डे శ్రీమద్రామాయణమునందలి యేడవ కాండ.

उत्तुण्डी ఉత్తుణ్డీ, ईं सीं काकतुण्डयाम् గురుజ†.

उत्पीडः ఉత్పీడః, अं त्रिं पीडके పీడించువాఁడు; मथने మథించువాఁడు.

उलडि ఉలడి, धां (उलण्डयति-ते) उत्क्षेपणे ఎగురవేయుట పాఱవేయుట.

उष्ट्रकाण्डी ఉష్ట్రకాణ్డీ, ईं सीं पुष्पभेदे పుష్పవిశేషము.

ढ ఢ

उत्तराषाढा ఉత్తరాషాఢా, आं सीं नक्षत्रभेदे (విశ్వదేవతాకమైన) ఒక నక్షత్రము.

उदूढः ఉదూఢః, अं त्रिं स्थूले లావైనది; विवाहिते పెండ్లియాడినవాఁడు; धृते ధరింపఁబడినది.

उद्गाढम् ఉద్గాఢమ్, अं नं अतिशये ఎక్కువ. त्रिं तद्वति ఎక్కువైనది.

उद्वोढा ఉద్వోఢా, ऋं पुं परिणेतरि పెండ్లియాడినవాఁడు.

उपगूढः ఉపగూఢః, अं त्रिं गृहीते గ్రహింపఁబడినది; आलिङ्गिते కౌఁగలించుకొనినవాఁడు. नं आलिङ्गने కౌఁగిలింత.

उपोढः ఉపోఢః, अं त्रिं व्यूढसैन्ये పన్నిన సేన; समीपे సమీపము; विवाहिते పెండ్లియాడినవాఁడు. नं व्यूहे వ్యూహము.

ण २ ణ 2

उष्णः ఉష్ణః, अं पुं आतपे ఎండ; ग्रीष्मऋतौ గ్రీష్మఋతువు; पलाण्डौ ఉల్లి†; औष्ण्ये వేఁడిమి; नरकान्तरे ఒక నరకము. त्रिं अशीते అవి. ఉక్కు, ఉడుకు, ఉబ్బ, ఊరుపు. ఊర్పు, ఎండ, కాఁక, క్రాఁక, చుఱుకు, తీండ్ర, ప్రొద్దు, వడ, వెక్క, వెచ్చ, వెచ్చదనము, వెచ్చన, వెచ్చు, వెట్ట, వెప్పఁ వేఁడి, వేఁడిమి, సెక, సెగ, సెవ, సేక, సేకము-ఇదిగలది. వేఁడియైనది; चतुरे నేర్పరి.

उष्णा ఉష్ణా, आं सीं क्षयव्याधौ క్షయరోగము; सन्तापे సంతాపము; पित्ते పిత్తము.

उष्णिक् ఉష్ణిక్, ज्ञं पुं उष्णस्पर्शयुक्ते వేఁడిమిగలది. हं सीं सप्ताक्षरायां वृत्तौ ఏడక్షరములుగల ఒక ఛందస్సు; तदभिमानिदेवभेदे ఈ ఛందస్సు నభిమానించు దేవత.

ण ३ ణ 3

उत्कुणः ఉత్కుణః, अं पुं मत्कुणे నల్లి; केशकीटे పేను.

उड्याणः ఉడ్యాణః, अं प्रं उड्डियाणे 'ఉడ్డియాణః' చూ॥

उत्कीर्णम् ఉత్కీర్ణమ్, अं त्रिं कृतरन्ध्रे రంధ్రము వేయఁబడినది; कथिते చెప్పఁబడినది;

లిఖితే వ్రాయఁబడినది; उत्क्षिप्ते ఎగఁజిమ్మఁబడినది.

उत्कुण: ఉత్కుణః, అం॰పుం॰ उत्कुणे 'ఉత్కుణః' చూ॥

उत्तीर्ण: ఉత్తీర్ణః, అం॰త్రిం॰ मुक्ते ముక్తినొందినవాఁడు; पारंगते దాఁటినవాఁడు, గట్టెక్కినవాఁడు; कृतोत्तरणे దాఁటఁబడిన నది మొ॥

उदीर्ण: ఉదీర్ణః, అం॰త్రిం॰ महति గొప్పవాఁడు; उद्रिक्ते ఉద్రేకముగలవాఁడు; कथिते చెప్పఁబడినది. पुं॰ विष्णौ విష్ణువు.

उद्गीर्णम् ఉద్గీర్ణమ్, అం॰ త్రిం॰ उद्गमिते క(క్ర)క్కఁబడినది.

उद्घूर्णम् ఉద్ఘూర్ణమ్. అం॰ త్రిం॰ उत्तोलिते 'ఉత్తోలితమ్' చూ॥

उरण: ఉరణః, అం॰పుం॰ मेषे పొట్టేలు; चक्रमर्दके తగిరిస †.

उल्बणम् ఉల్బణమ్, అం॰త్రిం॰ उत्कटे హెచ్చైనది; व्यक्ते స్పష్టమైనట్టిది; नतोन्नते ఎగుడుదిగుడుగానున్నది.

उषणम् ఉషణమ్, అం॰నం॰ मरीचे మిరియము†; पिप्पलीमूले పిప్పలివేరు: —णा —ణా. అం॰ స్త్రీం॰ पिप्पल्याम् పిప్పలి †; शुण्ठयाम् సొంటి; चविके చవ్యము †.

उक्षणम् ఉక్షణమ్, అం॰నం॰ सेचने తడుపుట; प्रोक्षणे చల్లుట.

ण ४ ణ 4

उच्चारणम् ఉచ్చారణమ్, అం॰ నం॰ शब्दप्रयोगे పలుకుట, ఉచ్చరించుట, వాగ్వ్యాపారము.

उच्छेषणम् ఉచ్ఛేషణమ్. అం॰నం॰ उच्छिष्टे 'ఉచ్ఛిష్టమ్' చూ॥

उच्छोषणम् ఉచ్ఛోషణమ్, అం॰త్రిం॰ सन्तापकरे తపింపఁజేయునది; शोषके ఎండించునది ఇంకించునది. నం॰ शोषणे ఎండించుట ఇంకించుట.

उच्छ्रयणम् ఉచ్ఛ్రయణమ్. అం॰ నం॰ औन्नत्ये ఎత్తు. త్రిం॰ उन्नते ఎత్తైనది.

उच्छ्रावणम् ఉచ్ఛ్రావణమ్, అం॰నం॰ उच्चैःश्रावणे ఉద్ఘోషించుట.

उज्जृम्भणम् ఉజ్జృమ్భణమ్, అం॰నం॰ उज्जृम्भे 'ఉజ్జృమ్భః' చూ॥

उड्डियाण: ఉడ్డియాణః, అం॰పుం॰ योगबन्धभेदे ఉడ్యాణ బంధము, రేచకము చేయునపుడు పొట్టను వెన్నెముకకు అంటునట్లు లోపలికి లాగికొనుట.

उत्कर्षणम् ఉత్కర్షణమ్, అం॰ నం॰ उत्कर्षे 'ఉత్కర్షః' చూ॥

उत्कषणम् ఉత్కషణమ్, అం॰ నం॰ कर्षणे 'కర్షణమ్' చూ॥

उत्क्रमणम् ఉత్క్రమణమ్, అం॰నం॰ अपसरणे తొలఁగుట; देहाज्जीवादेरपसरणे దేహమునుండిజీవము మొదలైనవి తొలఁగిపోవుట (వేఁగుట).

उत्तमर्ण: ఉత్తమర్ణః, అం॰ త్రిం॰ ऋणदातरि అప్పిచ్చువాఁడు, అప్పులవాఁడు, ధనస్వామి.

उत्तरणम् ఉత్తరణమ్, అం॰నం॰ नद्यादिपारगमने దాఁటుట గట్టెక్కుట.

उत्तरेण ఉత్తరేణ, అవ్య॰ उत्तरदिग्देशकालानां प्रथमापञ्चमीसप्तम्यन्तानामर्थेषु ఉత్తరదిక్కు-ఉత్తరదేశము ఉత్తరకాలము (విమ్మట) (ప్రథమా పంచమీ సప్తమీ విభక్త్యర్థములలో ఇది ఉపయుక్తమగును).

उत्तोरणम् ఉత్తోరణమ్, అం॰త్రిం॰ उच्चपुरद्वारयुक्ते ఎత్తైన గోపురములుగలది.

उत्पतिष्णु: ఉత్పతిష్ణుః, ఉం॰ త్రిం॰ उत्पतनशीले పైకి ఎగిరెడు స్వభావముగలది.

उत्सर्पणम् ఉత్సర్పణమ్, అం॰ నం॰ उल्लङ्घने దాఁటుట; उत्सृज्य पुरतोगमने ముందుకుపోవుట.

उत्सारणम् ఉత్సారణమ్, అం॰ నం॰ दूरीकरणे

తోలఁగించుట; चालने కదలించుట; स्थानान्तरप्रापणे ఇతర స్థలమునకుచేర్చుట వెడల గొట్టుట.

उत्क्षेपणम् ఉత్క్షేపణమ్, अ०न० व्यजने విసన కఱ్ఱ; धान्यमर्दनकाष्ठादौ ధాన్యమునుదంచెడి కాష్ఠము (రోఁకలి) మొ ऊर्ध्वक्षेपणे విసరి వేయుట పైకిఁజిమ్ముట; षोडशपणे పదు నాఱుకర్షములయెత్తు; उदञ्चने మూఁత.

उदकीर्णः ఉదకీర్ణః, अ०पु० महाकरञ्जे పెను కానుగు †.

उदरिणी ఉదరిణీ, ई०-सी० गर्भवत्याम् గర్భిణి.

उदीरणम्-णा ఉదీరణమ్-ణా, अ०आ०न० उच्चारणे ఉచ్చరించుట. -क्षणम् -క్షణమ్, अ० न० ऊर्ध्वदर्शने పైకిఁజూచుట; उद्भावने 'ఉద్భావనమ్' చూ॥

उद्ग(द्गि)रणम् ఉద్గ(ద్గి)రణమ్, अ० न० उद्गारे 'ఉద్గారః' చూ॥

उद्ग्रभ(ह)णम् ఉద్గ్రభ(హ)ణమ్, अ०न० ऊर्ध्वग्रहणे పైకిఁదీసి (ఎత్తిపట్టు) కొనఁబడి నది; उपसंहरणे ఉపసంహరించుట.

उद्ग्राहिणी ఉద్గ్రాహిణీ, ई०सी०पाशाख्यरज्जौ ఉగ్గము.

उद्घर्षणम् ఉద్ఘర్షణమ్, अ०न०गात्रघर्षणे ఒడలి యొరపిడి, ఇటిక మున్నగువానిచే శరీరమును రాచుట.

उद्धरणम् ఉద్ధరణమ్, अ०न० उत्तारणे గట్టెక్కించుట, ఉద్ధరించుట; परीवेषणे వడ్డించుట; बहिः निष्कासने బైటికి వెడలఁగొట్టుట; उत्पादने కలిగించుట; वान्तान्ने క్రక్కిన యన్నము; उन्मूलने పెల్లగించుట; मुक्तौ ముక్తి; ऋणशुद्धौ అప్పుతీఱుట; उत्थापने నిలువఁబెట్టుట; उद्धृत्य हरणे ఎత్తిపట్టుకొనుట; वमने వాంతి.

उद्धरणी ఉద్ధరణీ, ई०सी०आचमनसाधनपात्रविशेषे ఉద్ధరణి, ఆచమనసాధనమైనగరిటె -षणम् -ర్షణమ్, अ० न० रोमाञ्चे గగుర్పాటు; हर्षयुक्तकरणे సంతోషింపఁజేయుట; प्रोत्साहने ప్రోత్సాహము గలిగించుట.

उद्धारणम् ఉద్ధారణమ్, अ० न० उद्धारकरणे ఉద్ధారముచేయుట; उत्थापने లేవనెత్తుట.

उद्वर्हणम् ఉద్బర్హణమ్, अ० न० उन्मूलने ఉన్మూలించుట పెకలించుట; उत्पाटने పీఁకివేయుట; उद्धरणे లేవనెత్తుట.

उन्मदिष्णुः ఉన్మదిష్ణుః, उ०त्रि०उन्मादशीले ఉన్మాద (చూ) ము గలవాఁడు.

उपकर्णम् ఉపకర్ణమ్, अव्य० कर्णे इत्यर्थे చెవి యందు; कर्णसामीप्ये చెవియొద్ద. -क (क्वा) णः -క్వ(క్వా)ణః, अ०पु० वीणानादे వీణా నాదము. -गणः -గణః,अ०पु०प्राप्तसमुदाये లభించిన గుంపు. -स्कीर्णः -స్కీర్ణః, अ० त्रि०हिंसिते హింసింపఁబడినది. -वेणा -వేణా,आ०सी०नदीभिदि ఒకనది. -स्थूणम् -స్థూణమ్, अव्य० स्थूणायामित्यर्थे స్తంభమునందు; स्थूणासमीपे స్తంభముయొద్ద.

उपेक्षणम् ఉపేక్షణమ్, अ० न० वर्जने విడిచి పెట్టుట, औदासीन्ये ఉపేక్షించుట.

उपोषणम् ఉపోషణమ్, अ०न० उपवासे ఉప వాసము.

उरस्त्राणम् ఉరస్త్రాణమ్, अ०न० वक्षोरक्षके कवचे రొమ్మున ధరించెడి కవచనము.

णा ५ : ణ 5

उच्चार्यमाणः ఉచ్చార్యమాణః, अ०त्रि० क्रियमाणोच्चारणे ఉచ్చరింపఁబడుచున్నట్టిది.

उत्तमारणी ఉత్తమారణీ, ई०सी०नारायण्याम् పిల్లపీఁచర †. -रायणम् -రాయణమ్, अ० न०माघादिषण्मासात्मकेसूर्यस्योत्तरदिग्गमनकाले మాఘము మొదలు ఆఱుమాసములకాలము సూర్యుఁడుత్తరదిక్కునసంచరించుకాల

ము; तदुगमनारम्भसंक्रान्तौ సూర్యుని అట్టి సంచారకాలప్రారంభము, సంక్రాంతి; अर्चिरादिमार्गे 'అర్చిరాదిమార్గః' చూ। पुरुषभेदे ఉత్తరాయణకాలాభిమాన దేవత. –रारणिः –రారణిః, स्त्रीं॰ पुं॰ उपरितने अरणौ పై అరణి (చూ).

उदाहरणम् ఉదాహరణమ్, अं॰ नं॰ उपोद्घाते ఉపోద్ఘాతము; दृष्टान्ते పోలిక, దృష్టాంతము, वाक्यभेदे వాక్యవిశేషము; एकदेशप्रसिद्ध्या सकलसिद्ध्यर्थं कथने ఏకదేశ ప్రసిద్ధి చేత సమస్తము సిద్ధించు నిమిత్తము చెప్పుట.

उपकरणम् ఉపకరణమ్. अं॰ नं॰ साधनसामग्र्याम् సాధనసామగ్రి; राजपरिच्छदे రాజ సంబంధమైనఛత్రచామరాదులు. अव्यं॰ करणे इत्यर्थे కరణ (సాధన) మునందు; इन्द्रियसामीप्ये इत्यर्थे ఇంద్రియములసమీపమున –किरणम् –కిరణమ్, अव्यं॰ किरणे इत्यर्थे కిరణమునందు; किरणसामीप्ये కిరణముల యొద్ద. नं॰ व्याप्तौ వ్యాపించుట; समन्तात् विक्षेपे అంతటను ఎగఁజిమ్ముట. –कुर्वाणः –కుర్వాణః, अं॰ पुं॰ ब्रह्मचारिभेदे బ్రహ్మచర్యవ్రతానంతరమున వివాహయోగ్యుఁడైన వాఁడు. त्रिं॰ उपकारशीले ఉపకారముచేయు నట్టివాఁడు. –क्रमणम् –క్రమణమ్, अं॰ नं॰ प्रारम्भे ప్రారంభించుట. –क्रमणी –క్రమణీ, ईं॰ स्त्रीं॰ ज्ञानपूर्वकचिकित्सायाम् వివేచనతోఁ గూడిన చికిత్స; उपक्रमणिकायाम् ఉపక్రమణిక. –ग्रहणम् –గ్రహణమ్, अं॰ नं॰ समीप्येन ग्रहणे సమీపమున గ్రహించుట; स्वीकारे స్వీకరించుట; आज्याधारकरणभेदे ఆజ్యాధారమైన ఒకయుపకరణము. –जोषणम् –జోషణమ్, अं॰ नं॰ सेवने సేవించుట; प्रीतौ సంతోషము. –धारणम् –ధారణమ్, अं॰ नं॰ उपरिस्थितस्य वस्तुनः अङ्कुशादिना आकर्षणे పైనున్న వస్తువును

దోఁటి మున్నగువానిచేత క్రిందికి లాగుట; सम्यक् चिन्तने చక్కఁగా ధ్యానించుట. –पट्टणम् –పట్టణమ్, अं॰ नं॰ शाखानगरे పేట పట్టణసమీపగ్రామము. अव्यं॰ पट्टणे इत्यर्थे పట్టణమునందు; पट्टणसमीपे పట్టణముయొద్ద. –पुराणम् –పురాణమ్, अं॰ नं॰ अष्टादशपुराणसदृशपुराणेषु ఉపపురాణములు [ఆద్య నారసింహ వాయవీయ శివధర్మ-ఆశ్చర్య నారదీయ నందికేశ్వర- ఔశనస కాపిల వారుణ సాంబ కాళికా మాహేశ్వర పాద్మ దైవ (దేవీభాగవత) పరాశర మారీచ కూర్మ పురాణములు. పక్షాంతరమున–ఆద్య నారసింహ నారద శివధర్మ-ఆశ్చర్య నారద కాపిల మానవ-ఔశనస బ్రహ్మాండ వారుణ కాళికా మాహేశ్వర సాంబ సౌర పరాశర భాగవత కూర్మ పురాణములు]. –बर्हणम् – బర్హణమ్. अं॰ नं॰ उपधाने దిండు, తలగడ; पीडने పీడించుట. –बृंहणम् –బృంహణమ్. अं॰ नं॰ बहुलीकरणे విస్తరింపఁజేయుట. –भूषणम् –భూషణమ్. अं॰ नं॰ छत्रचामरादिषु ఛత్రచామరాదులు. अव्यं॰ भूषणे इत्यर्थे భూషణమునందు. –मन्त्रणम् –మన్త్రణమ్, अं॰ नं॰ सान्त्वेन प्रार्थने మధుర వచనములతో ప్రార్థించుట; आमन्त्रणे ఆమన్త్రణ (చూ) ము. –रमणम् –రమణమ్. अं॰ नं॰ उपरमे 'ఉపరమః' చూ॥ –रक्षणम् –రక్షణమ్, अं॰ नं॰ रक्षार्थं सैन्यविन्यासे రక్షణకై సైన్యమునుంచుట, పారా. –लक्षणम् –లక్షణమ్. अं॰ नं॰ एकपदेन तदर्थान्यपदार्थकथने అజహత్స్వార్థలక్షణ ఒకపదముచే దాని యర్థమును ఇతర పదార్థములను తెలియఁజెప్పుట. –सरणम् –సరణమ్, अं॰ नं॰ समीपगमने సమీపమునకుఁబోవుట; उपसर्तव्ये సమీపించఁదగినది; उपसरे 'ఉపసరః' చూ॥ –सर्पणम् –సర్పణమ్, अं॰ नं॰ समीपगमने సమీపమునకుఁ బోవుట. –स्क-

रणम् –స్కరణమ్, అం॰నం॰ हिंसने హింస; अलङ्कारे అలంకారము; समूहे గుంపు; संस्कारे సంస్కారము; विकारे వికారము; अध्याहारे అధ్యాహారము; हिंसासाधने హింసాసాధనము; आभरणे ఆభరణము. –स्तरणम् –స్తరణమ్, అం॰నం॰ आस्तरणे పఱచుట; शय्यादौ పడక చాప మొ॥ भूमेः समीकरणे భూమిని సమముగా చేయుట. –क्षेपणम् –క్షేపణమ్, అం॰నం॰ शूद्रस्वामिकान्नस्य विप्रगृहे पाकार्थं समर्पणे శూద్రులు బ్రాహ్మణులకిచ్చెడి స్వయంపాకము, समर्पणे సమర్పించుట.

उपाकरणम् ఉపాకరణమ్, అం॰ నం॰ श्रुतेः संस्कारपूर्वग्रहणे సంస్కార పూర్వకమైన వేదగ్రహణము; यज्ञियपशुसंस्कारभेदे యజ్ఞమునందలి పశుసంస్కార విశేషము; उपाकर्मणि ఉపాకర్మ; आरम्भे ప్రారంభము; स्तोत्रप्रैषे యజ్ఞమునందు స్తోత్రముచేయ నియోగించుట.

उष्णवारणम् ఉష్ణవారణమ్, అం॰నం॰ छत्रे ఎండ మఱువు, గొడుగు.

ण ६ ణ 6

उदुम्बरपर्णी ఉదుమ్బరపర్ణీ, ఈం॰సీం॰ दन्त्याम् దంతి †.

उपनिष्क्रमणम् ఉపనిష్క్రమణమ్, అం॰ నం॰ संस्कारविशेषे ఒక సంస్కారము; प्रधानमार्गे రాజమార్గము. –संक्रमणम् –సంక్రమణమ్, అం॰నం॰ पूर्वाधारं परित्यज्य समीपस्थितवस्तुनि संक्रमणे పూర్వము ఆధారముగానున్న వస్తువును విడిచి సమీపముననున్న మఱియొక వస్తువును జేరుట. –सङ्ग्रहणम् –సఙ్గ్రహణమ్, అం॰ నం॰ अभिवादने పాదములంటి మ్రొక్కుట.

त २ త 2

उक्तम् ఉక్తమ్, అం॰త్రిం॰ कथिते చెప్పఁబడినది; शक्त्या बोधिते శక్తి (అభిధాశక్తి) చేత బోధింపఁబడినది; कथितजने చెప్పఁబడినవాఁడు. నం॰ एकाक्षरच्छन्दसि ఒకయక్షరము గల(పాదమునకు) ఛందస్సు. శ్రీఛందస్సు.

उक्तिः ఉక్తిః, ఇం॰సీం॰ वचने వాక్కు, మాట; कथने చెప్పుట; शब्दशक्तौ శబ్దశక్తి.

उत ఉత, अव्यं॰ विकल्पे వికల్పము, ఇదిగాని అదిగాని యనుట; अप्यर्थे మఱియు; वितर्के వితర్కము, సంశయము; अत्यर्थे మిక్కిలి; पदपूरणे పదపూరణము; प्रश्ने ప్రశ్నించుట; एवार्थे మాత్రమే; समुच्चये సముచ్చయము.

उतम् ఉతమ్, అం॰త్రిం॰ स्यूते కుట్టఁ (కూర్పఁ) బడినది.

उत्तम् ఉత్తమ్, అం॰త్రిం॰ आर्द्रे తడిసినది.

उप्तम् ఉప్తమ్, అం॰త్రిం॰ कृतवपने విత్తఁబడినది; मुण्डिते గొఱుగఁబడినది.

उप्तिः ఉప్తిః, ఇం॰ సీం॰ वपने విత్తుట; मुण्डने గొఱుగుట.

त ३ త 3

उग्रता ఉగ్రతా, ఆం॰సీం॰ व्यभिचारिभावभेदे ఒక వ్యభిచారి భావము; उग्रस्यभावे ఉగ్ర(మా)ముయొక్క భావము; उग्रस्यकर्मणि ఉగ్రమైనదానిక్రియ, ఉగ్రత్వము (తీవ్రత).

उचितम् ఉచితమ్, అం॰త్రిం॰ परिचिते పరిచితమైనది; योग्ये తగినది, యోగ్యమైనది; प्रशस्ते ప్రశస్తమైనది; अभ्यस्ते అభ్యసింపఁబడినది.

उच्छित्तिः ఉచ్ఛిత్తిః, ఇం॰ సీం॰ उच्छेदे వినాశము, తెగుట, నశించుట.

उच्छ्रितः ఉచ్ఛ్రితః, అం॰ త్రిం॰ समुन्नद्धे అతిశయించినది; उन्नते పొడవుగలది, ఎత్తైనది;

जाते కలిగినది; प्रवृद्धे వృద్ధినొందినది; त्यक्ते విడువఁబడినది.

उज्झितः ఉజ్ఝితః, अं॰त्रिं॰ त्यक्ते విడువఁబడినది.

उत्कता ఉత్కతా, आं॰सीं॰गजपिप्पल्याम् గజపిప్పలి †; उत्कण्ठायाम् ఉత్కంఠ (చూ).

उत्कृतिः ఉత్కృతిః, इं॰ सीं॰ षड्विंशत्यक्षरे छन्दोभेदे ఇరువదియాఱక్షరములుగల ఒక ఛందస్సు.

उत्क्रान्तः ఉత్క్రాన్తః, अं॰त्रिं॰ उत्क्रमणयुक्ते ఉత్క్రమణ (చూ) ము గలవాఁడు. –न्तिः –న్తిః, इं॰सीं॰उत्क्रमणे 'ఉత్క్రమణమ్' చూ॥

उत्खातः ఉత్ఖాతః, अं॰ त्रिं॰ उन्मूलिते పెకలింపఁబడినది; उत्पाटिते పీఁకఁబడినది. नं॰ उत्खनने పెకలించుట పీఁకివేయుట.

उत्तप्तम् ఉత్తప్తమ్, अं॰नं॰शुष्कमांसे ఎండిన మాంసము; उत्तापे సంతాపము. त्रिं॰सन्तप्ते కాల్చినది; स्नाते స్నానముచేసినది; परिप्लुते తడుపఁబడినది; चञ्चले చాంచల్యముగలది.

उत्थितः ఉత్థితః, अं॰ त्रिं॰ उत्पन्ने పుట్టినది; वृद्धिमति వృద్ధినిపొందినది; उत्थानयुक्ते నిలఁబడినది; उद्युक्ते ప్రయత్నించినది.

उत्पतः ఉత్పతః, अं॰ पुं॰ खगे పక్షి. त्रिं॰ उत्पतनकर्तरि ఎగురునట్టిది.

उत्पत्तिः ఉత్పత్తిః, इं॰सीं॰जनने ఉప్పతి, పుట్టు, పుట్టుక (గు) పుట్టుబడి, పుట్టువు, బాము, మేను, జన్మించుట; ऊर्ध्वपतने పైకి ఎగురుట; विधिवाक्ये విధివాక్యము.

उत्पातः ఉత్పాతః, अं॰ पुं॰ मार्यादिके ఉపద్రవము, మారి మహామారి మున్నగునది; भूकम्पादौ భూకంపము మొ॥ ऊर्ध्वपतने పైకి ఎగురుట.

उत्सत्तिः ఉత్సత్తిః, इं॰सीं॰उच्छेदे వినాశము.

उत्सिक्तः ఉత్సిక్తః, अं॰ त्रिं॰ उद्धते మదించినది; वृद्धिंगते వృద్ధినొందినది; उद्रिक्ते ఉద్రేకించినది; सिक्ते తడుపఁబడినది; त्यक्तमर्यादे మేరమీఱినది.

उत्क्षिप्तः ఉత్క్షిప్తః, अं॰पुं॰उन्मत्ते ఉమ్మెత్త †. त्रिं॰ ऊर्ध्वक्षिप्ते పైకి చిమ్మఁ (ఎగురవేయఁ) బడినది; उच्चाटिते పాఱఁదోలఁబడినది.

उदक्तम् ఉదక్తమ్, अं॰त्रिं॰ कूपादिभ्य उद्धृत जलादौ బావిమున్నగువానినుండి చేదఁబడిన జలము మొ॥– न्तः –న్తః, अं॰पुं॰वार्तायाम् వృత్తాంతము; साधौ సజ్జనుఁడు. त्रिं॰ अन्तंगते అంత మొందినది. –स्तः –స్తః, अं॰त्रिं॰उत्क्षिप्ते ఎగఁజిమ్మఁబడినది; उत्तोलिते ఎత్తివేయఁబడినది.

उदात्तः ఉదాత్తః, अं॰ पुं॰ उच्चैरुच्चारिते स्वरे ఉదాత్తమను స్వరము; नायकभेदे ఒక నాయకుఁడు; अलङ्कारभेदे ఒకఅలంకారము; दाने దానము; वाद्यभेदे ఒక వాద్యము. त्रिं॰ उद्यते పురుషార్థములయందు అత్యాసక్తిగలవాఁడు; महति గొప్పవాఁడు; दातरि దాత; हृद्ये మనోహరమైనవాఁడు; दयात्यागादिसम्पन्ने దయ త్యాగము మున్నగునవిగలవాఁడు; समर्थे సమర్థుఁడు; उदात्तस्वरयुक्ते ఉదాత్తస్వరముతోఁగూడినది.

उदितम् ఉదితమ్, अं॰ त्रिं॰ उक्ते చెప్పఁబడినది; उन्नते ఎత్తైనది; बद्धे కట్టఁబడినది; ऊर्जिते బలముగలది; आगते వచ్చినది; उत्पन्ने కలిగినది.

उद्गतः ఉద్గతః, अं॰ त्रिं॰ उत्पन्ने పుట్టినట్టిది; ऊर्ध्वंगते పైకెగసినట్టిది; उद्वान्ते క్రక్కఁబడినది; उदिते బయల్వెడలినది. –ता –తా, आं॰सीं॰विषमवृत्तविशेषे ఒక విషమవృత్తము. –तिः –తిః, इं॰सीं॰उदये బయల్వెడలుట; उत्पत्तौ పుట్టుట; ऊर्ध्वगतौ పైకెగయుట.

उद्गाता ఉద్గాతా, ऋं॰पुं॰ सामवेदज्ञ ऋत्विजि

సామవేదమునెఱిఁగిన(సామగానముచేయు) ఋత్విక్కు.

उद्गीतिः ఉద్గీతిః, ఇం సీం उच्चैर्गाने బిగ్గరఁగా గానముసేయుట.

उद्घातः ఉద్ఘాతః, అం పుం पादस्खलने కాలుజాఱుట; प्रारम्भे ప్రారంభము; प्रहारे దెబ్బ; अपानवायोः शिरसि अभिहनने శిరోభాగమున అపానవాయువుయొక్క తాఁకిడి; पवनाभ्यासयोगकालभेदे రేచక పూరకాదుల కాలవిశేషము; उत्तुङ्गे ఎత్తైనది; मुद्गरे ఇనుపగుదియ; शस्त्रे శస్త్రము; अध्याये అధ్యాయము.

उद्दितम् ఉద్దితమ్, అం త్రిం बद्धे కట్టఁబడినది.

उद्दीप्तः ఉద్దీప్తః, అం త్రిం अतिप्रकाशिते మిక్కిలి ప్రకాశించినట్టిది.

उद्द्युतिः ఉద్ద్యుతిః, ఇం సీం उद्यमे ఉద్యమము.

उद्द्योतः ఉద్ద్యోతః, అం పుం प्रकाशे ప్రకాశము.

उद्धतः ఉద్ధతః, అం పుం राजमल्ले రాజమల్లుఁడు. త్రిం अविनीते నీతిలేనివాఁడు; वाक्चापल्यादियुते వాక్పాణిపాద చాపల్యములు గలవాఁడు; उद्गते పైకిలేచినది; दुस्सहस्वभावे చెడుస్వభావము గలవాఁడు; गर्विते గర్వించినవాఁడు. –ता –తా, ఆం సీం औद्धत्ये 'ఔద్ధత్యమ్' చూ॥ –तिः –తిః, ఇం సీం औन्नत्ये ఎత్తు; गर्वे గర్వము; प्रहारे దెబ్బ; उद्गमने పైకెగయుట. –र्ता –ర్తా. ఋం త్రిం उद्धारणकर्तरि ఉద్ధారణచేయువాఁడు. –स्तः –స్తః, అం త్రిం उद्बाहौ చేతులెత్తికొనినవాఁడు.

उद्धान्तः ఉద్ధాన్తః, అం పుం मदशून्यगजे మదములేనియేనుఁగు. త్రిం वमिते క్రక్కఁబడినది.

उद्धूतः ఉద్ధూతః, అం త్రిం अतिशयिते అధికమైనది; उत्थापिते లేపఁబడినది.

उद्धृतः ఉద్ధృతః, అం త్రిం उच्छिष्टे ఉచ్ఛిష్టము; उत्तोलिते పైకెత్తఁబడినది; कृतोद्धरणे ఉద్ధరింపఁబడినది; पृथक्कृते వేఱుచేయఁబడినది; उन्मूलिते పెకలింపఁబడినది. –तिः –తిః, ఇం సీం उद्धारे పైకెత్తుట, ఉద్ధరించుట; उत्क्षेपणे పైకిఁజిమ్ముట.

उद्भूतः ఉద్భూతః, అం త్రిం प्रत्यक्षयोग्ये ఇంద్రియగోచరము కాఁదగినది; जाते పుట్టినది.

उद्भ्रान्तः ఉద్భ్రాన్తః, అం త్రిం उद्विग्ने కలఁతనొందినవాఁడు; घूर्णितगतिमति గిరగిర తిరుగునట్టిది; भ्रान्तियुक्ते భ్రాంతిగలవాఁడు; ऊर्ध्वं भ्रमणकर्तरि పైన తిరుగునట్టిది. నం घूर्णितगतौ గిరగిర తిరుగుట; बाहुमुद्यम्य खड्गभ्रामणे చేయియెత్తి కత్తిని త్రిప్పుట.

उद्यतः ఉద్యతః, అం త్రిం उदात्ते పురుషార్థములయందత్యాసక్తిగలవాఁడు; प्रवृत्ते ప్రవర్తించినవాఁడు; उद्गूर्णे ఎత్తఁబడినది. పుం ग्रन्थपरिच्छेदे అధ్యాయము, సర్గ. నం उद्यमे ఉద్యమము.

उद्युक्तः ఉద్యుక్తః, అం త్రిం उद्योगिनि ఉద్యోగ(మూ)ముగలవాఁడు.

उद्रिक्तः ఉద్రిక్తః, అం త్రిం स्फुटे స్పష్టమైనది; अतिशयिते అతిశయించినది; अधिके అధికము.

उद्वर्तः ఉద్వర్తః, అం పుం अतिशये అతిశయము; आधिक्ये ఎక్కువ; उद्वर्तने నలుఁగుపెట్టుట.

उद्वान्तः ఉద్వాన్తః, అం పుం निर्मदे गजे మదముడిగినఏనుఁగు. త్రిం उद्वमिते వెళ్ళఁగ్రక్కఁబడినది.

उद्वीतः ఉద్వీతః, అం త్రిం विशेषेण उद्गते 'ఉద్గతః' చూ॥ प्लाविते ముంచియెత్తఁబడినది.

उद्वृत्तः ఉద్వృత్తః, అం త్రిం उत्क्षिप्ते ఎగఁజిమ్మఁబడినది; भुक्तोज्झिते భుజించి విడువఁబడినది; दुर्वृत्तौ చెడునడతగలవాఁడు; क्षुभिते కలఁతనొందినది; अधिके అధికము. –त्तिः –త్తిః, ఇం సీం दुर्वृत्तौ చెడునడత.

उन्नतः ఉన్నతః, అం త్రిం उच्चे ఉరాణి, ఎగుడు, ఎగువ, ఎత్తరము(వు), ఎత్తు, కాపురు,

క్రేపలు, తనరుప, తనర్చు, పొడగు, పొడవు, పొడుగు, పొడువు, మిట్ట, మిడి, మిఱ్ఱు, ఎత్తైనది; महति గొప్పది. న॰ उपायभेदे ఒక ఉపాయము. –तिः –తిః, ఇ॰ సీ॰ औन्नत्ये ఎత్తు, నిక్కు, నిక్కుడు, నిట్ట, పొడుగు, పొడువు, వీఁక, వీకు, ఔన్నత్యము; वृद्धौ అభివృద్ధి; उदये ఉదయించుట; गरुडभार्यायाम् గరుడుని భార్య.

उन्नीतः ఉన్నీతః, అ॰ త్రి॰ ऊर्ध्वनीते పైకితీసికొనిపోఁబడినవాఁడు; वितर्किते ఊహింపఁబడినది.

उन्नेता ఉన్నేతా, ఋ॰ పు॰ ऋत्विग्विशेषे ఒక ఋత్విక్కు; ऊर्ध्वनेतरि పైకి తీసికొనిపోవు వాఁడు.

उन्मत्तः ఉన్మత్తః, అ॰పు॰ धत्तूरे ఉమ్మెత్త†; मुचुकुन्दे ముచుకుందము†. త్రి॰ उन्मादवति తిక్క, లేమరి, వీరడి, వీఱిఁడి, వెంగలి, వెంగళి, వెంబరపిత్తు, వెకలి, వెక్కలి, వెఱఁగు, వెడద, వెఱ్ఱి, వెఱ్ఱివాఁడు, వేఁదుఱు, వేఱిఁడి, పిచ్చివాఁడు; ग्रहाविष्टे దయ్యము పట్టినవాఁడు; उद्धते 'ఉద్ధతః' చూ॥ अतिमत्ते మిక్కిలి మత్తుఁడు.

उन्मितिः ఉన్మితిః, ఇ॰ సీ॰ ऊर्ध्वमाने తూఁచుట.

उपस्तिः ఉపస్తిః, ఇ॰పు॰ तरौ చెట్టు. –स्तिर् –స్తిర్, ర్॰ త్రి॰ आस्तीर्यमाणे పఱచఁబడునది.

उपात्तः ఉపాత్తః, అ॰ త్రి॰ गृहीते తీసికొనఁబడినది; प्राप्ते పొందఁబడినది. పు॰ अन्तर्गतमदे गजे లోపల మదముగల యేనుఁగు. –न्तः –న్తః, అ॰పు॰ निकटे దగ్గఱ; प्रान्ते ప్రాంతము; सानौ కొండచఱియ. –स्तिः –స్తిః, ఇ॰సీ॰ उपासने ఉపాసన.

उपेतः ఉపేతః, అ॰ త్రి॰ युक्ते కూడినది; अनुगते అనుసరించినది; समीपगते సమీపించినది; प्राप्ते పొందఁబడినది; उपनीते వడుగైనవాఁడు. పు॰ गर्भाधानार्थं स्त्रियमुपगते గర్భాధానమునకై స్త్రీని చేరినవాఁడు. –ता –తా, ఋ॰పు॰ उपायेन उपेयस्यसाधके ఉపాయముచే ఉపేయ (సాధ్య)మును సాధించువాఁడు.

उपोती ఉపోతీ, ఈ॰ సీ॰ उपोदक्याम् బచ్చలి†.

उर्जितः ఉర్జితః, అ॰ త్రి॰ वर्धिते వృద్ధినొందినది; बलान्विते బలముగలది.

उलूतः ఉలూతః, అ॰పు॰ अजगरे పెనుఁబాము.

उषती ఉషతీ, ఈ॰ సీ॰ अमङ्गलवाचि అశుభవాక్కు.

उषितः ఉషితః, అ॰త్రి॰ दग्धे కాల్చఁబడినది; त्वरिते త్వరగలది; स्थिते ఉన్నట్టిది; पर्युषिते చలిది; क्षारिते దూఱఁబడినవాఁడు. న॰ निवासे నివాసము.

उक्षितम् ఉక్షితమ్, అ॰త్రి॰ सिक्ते తడుపఁబడినది; लिप्ते పూయఁబడినది.

त ४ త 4

उच्चलितः ఉచ్చలితః, అ॰ త్రి॰ प्रस्थिते ప్రయాణమైనది.

उच्च(चा)रितः ఉచ్చ(చ్చా)రితః, అ॰ త్రి॰ कृतोच्चारणे ఉచ్చరింపఁబడినది; कृतमलोत्सर्गे మలవిసర్జన చేసినవాఁడు.

उच्छलितः ఉచ్ఛలితః, అ॰ త్రి॰ उल्लङ्घिते అతిక్రమించి (దాఁటి) నట్టిది.

उच्छूनता ఉచ్ఛూనతా, ఆ॰ సీ॰ जृम्भणे ఆవులింత.

उच्छ्वसितः ఉచ్ఛ్వసితః, అ॰ త్రి॰ विकसिते వికసించినది; जीविते జీవముగలది; स्फुरिते స్ఫురించినది. న॰ प्राणे ప్రాణము.

उज्जयन्तः ఉజ్జయన్తః, అ॰ పు॰ रैवतपर्वते రైవతపర్వతము.

उज्जृम्भितः ఉజ్జృమ్భితః, అ॰ త్రి॰ विकसिते వికసించినది. న॰ चेष्टायाम् చేష్ట, కదలిక;

उज्जृम्भणायाम् ఆవులింత.

उत्कण्ठितः ఉత్కణ్ఠితః, అం త్రిం उत्कण्ठायुक्ते ఉత్కంఠ(చూ)గలది. -ण्ठिता -ణ్ఠితా, ఆం सीं कारणान्तरेणसंजातप्रियागमनालस्यमसहमानायां नायिकायाम् వచ్చెదనని చెప్పినను అటంకములచేత సకాలమున ప్రియుఁడు రాకపోఁగా అట్టి ఆలస్యమును ఓర్వలేనియట్టి నాయిక. -लितः -లితః, అం త్రిం प्रथिते కూర్చఁబడినది; वृद्धिमति వృద్ధిగలది; उत्के 'ఉత్కః' చూ॥ -षितः -షితః, అంత్రిం कृतघर्षणे ఒరపిడి చేయఁ (పొనపట్టఁ)బడినది.

उत्कूलितः ఉత్కూలితః, అం త్రిం कूलंप्राप्ते ఒడ్డుకెక్కినది.

उत्खचितः ఉత్ఖచితః, అంత్రింरचिते రచింపఁ బడినది; खचिते పొదుగఁబడినది.

उत्तभितः ఉత్తభితః, అంత్రింउन्नमिते పైకెత్తఁ బడినది. -म्भितः -మ్భితః, అంత్రిం विधृते నిలుపఁబడినది. -रतः -రతః, అవ్యం 'उत्तरेण' पश्य 'ఉత్తరేణ' చూ॥ -लितः -లితః, అంత్రింउत्क्षिप्ते ఎగజిమ్మఁబడినది. -रात्तात् -రాత్తాత్, అవ్యం उत्तरेण इत्यर्थे 'ఉత్తరేణ' చూ॥

उत्तुण्डितः ఉత్తుణ్డితః, అం త్రిం अनिर्गतशल्ये व्रणे బాణముతీయని గాయము.

उत्तेजितम् ఉత్తేజితమ్, అం నం रेचिते ఒక గుఱ్ఱపు నడక; प्रेरणायाम् ప్రేరణ; उद्दीपने ఉద్దీపింపఁజేయుట. త్రిం प्रेरिते ప్రేరేపింపఁ బడినది; उद्दीपिते ఉద్దీపింపఁజేయబడినది. -रितम् -రితమ్, అం నం आस्कन्दिते 'ఆస్కన్దితమ్' చూ॥

उत्तोलितः ఉత్తోలితః, అంత్రింउत्क्षिप्ते ఎగఁ జిమ్మఁబడినది; कृतोन्नयने పైకెత్తఁబడినది.

उत्थापितः ఉత్థాపితః, అం త్రిం कृतोत्थापने లేపఁబడినది.

उत्पतितः ఉత్పతితః, అంత్రింउत्पन्ने పుట్టినది; उच्छ्रिते ఎత్తఁబడినది; उद्गते పైకెగసినది. -ता -తా, ఆంత్రింऊर्ध्वगमनशीले పైకెగిరెడిది.

उत्पाटितम् ఉత్పాటితమ్, అం త్రిం उन्मूलिते పెకలింపఁబడినది.

उत्सादितः ఉత్సాదితః, అంత్రింउन्मूलिते పెకలింపఁబడినది. -रितम् -రితమ్, అం త్రిం दूरीकृते దూరముచేయఁ (పాఱవేయఁ) బడినది; चालिते కదలింపఁబడినది.

उदसक्तुः ఉదసక్తుః, ఉం పుం उदकमिश्रित सक्तौ నీటితోఁ దడిపిన పేలపిండి.

उदावर्तः ఉదావర్తః, అం పుం रोगभेदे ఒక రోగము; उदकावर्ते నీటిసుడి; योनिरोगभेदे ఒకయోనిరోగము. -वृत्तः -వృత్తః, అంత్రిం ऊर्ध्वनीते పైకితీసికొనిపోఁబడినది. -स्थितः -స్థితః, అం పుం द्वारपाले ద్వారపాలకుఁడు; अध्यक्षे అధ్యక్షుఁడు; चारविशेषे ఒకగూఢచారుఁడు; नष्टसंन्यासे సంన్యాసము చెడినవాఁడు. -हृतः -హృతః, అం త్రిం सम्यगुपन्यस्ते చక్కఁగా ఉపన్యసింపఁబడినది; कथिते చెప్పఁబడినది.

उदीरितः ఉదీరితః, అంత్రింकथिते చెప్పఁబడినది; उद्दीपिते ప్రకాశింపఁబడినది; उद्घोषिते చాటఁబడినది; उद्गते బయల్వెడలినది. प्रेरिते ప్రేరేపింపఁబడినది. उद्रिक्ते ఉద్రేకించినది. నంकथने చెప్పుట.

उद्ग्राहितः ఉద్గ్రాహితః, అంత్రిం उपन्यस्ते ఉపన్యసింపఁబడినది; बद्धे కట్టఁబడినది; ग्राहिते గ్రహింపఁబడినది; प्रत्यायिते బుద్ధికెక్కింపఁబడినది; उदीर्णे 'ఉదీర్ణః' చూ॥

उद्घाटितः ఉద్ఘాటితః, అంత్రింप्रकाशिते వెల్లడింపఁబడినది; अपावृते తెఱవఁబడినది.

उद्घुषितम् ఉద్ఘుషితమ్, అంత్రిం कृतोद्घोषे చాటింపుచేయఁబడినది. నంशब्देन प्रकटिता-

भिप्राये वाक्ये మొ॥.

उद्घोषितः ఉద్ఘోషితః, अ॰ त्रि॰ कृतोद्घोषे చాటింపుచేయఁ(బెట్టుగా పలుకఁ)బడినది.

उद्दीपितः ఉద్దీపితః, अ॰ त्रि॰ प्रकाशिते ప్రకాశింపఁబడినది; उत्तेजिते ఉత్తేజము నొందింపఁ (పేరేపింపఁ) బడినది.

उद्देशतः ఉద్దేశతః, अ॰य॰ एकदेशनेत्यर्थे ఏకదేశముగా.

उद्भावितः ఉద్భావితః. अ॰ त्रि॰ उत्थापिते పైకిలేపఁ(నిలుపఁ)బడినది. —सितः —సితః अ॰त्रि॰प्रकाशिते ప్రకాశింపఁబడినది.

उद्वाहितः ఉద్వాహితః, अ॰ पु॰ परिणीते పెండ్లియాడినవాఁడు.

उद्वेजितः ఉద్వేజితః,अ॰त्रि॰कृतोद्वेगे కలఁత పెట్టఁబడినది.

उन्नमितः ఉన్నమితః, अ॰ त्रि॰ उत्तोलिते పైకెత్తఁబడినది, ऊर्ध्वीकृते ఎత్తు చేయఁబడినది.

उन्मथितः ఉన్మథితః,अ॰त्रि॰कृतघर्षणे ఒరపిడి చేయఁబడినది; हिंसिते చంపఁబడినది.

उन्मिषितः ఉన్మిషితః, उन्मीलितः ఉన్మీలితః, } अ॰ त्रि॰ विकसिते వికసించినట్టిది; प्रकाशिते ప్రకాశించినది.

उन्मूलितः ఉన్మూలితః, अ॰ त्रि॰ उत्पाठिते పెకలింపఁబడినది.

उपकर्ता ఉపకర్తా, ऋ॰ त्रि॰ उपकारकारिणि ఉపకారమును చేయువాఁడు; प्रतिकर्तरि ప్రతిక్రియచేయువాఁడు. —कृतः —కృతః, अ॰ त्रि॰कृतोपकारे ఉపకారము చేయఁబడినవాఁడు. न॰उपकारे ఉపకారము. —कृतिः —కృతిః, इ॰ सी॰ उपकारे ఉపకారము. —कृती —కృతీ,न्॰त्रि॰उपकारिणि ఉపకారి. —क्लृप्त —క్లృప్తః,अ॰त्रि॰विन्यस्ते ఉంచఁబడినది; उपभोगार्थं समर्थे అనుభవింప సమర్థము; नियते నియమముగలది. —क्रान्तः —క్రాన్తః, अ॰ त्रि॰ विस्तृते విస్తరించినది; आरब्धे ఆరంభించినది. —खातम् —ఖాతమ్, अव्य॰ खातसामीप्ये इत्यर्थे ఖాత (చూ) సమీపమున; खते इत्यर्थे ఖాతమునందు. —गतः —గతః, अ॰ त्रि॰ स्वीकृते అంగీకరింపఁబడినది; आसन्ने సమీపించినట్టిది; ज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది; प्राप्ते లభించినది. न॰ प्राप्तौ ప్రాప్తిః उपगमे 'ఉపగమః' చూ —गतिः —గతిః, इ॰सी॰ उपाये ఉపాయము; उपगमे 'ఉపగమః' చూ। —गन्ता —గన్తా, ऋ॰त्रि॰उपगमयुते ఉపగమ(చూ)ము గలవాఁడు. —गाता —గాతా, ऋ॰ पु॰ उद्गातृसहाये ఉద్గాత(చూ)కు సహాయకుఁడు. त्रि॰समीपे गानकर्तरि సమీపమున గానము చేయువాఁడు. —गीतिः —గీతిః, इ॰ सी॰ आर्यावृत्तभेदे ఆర్యావృత్త విశేషము. —घातः —ఘాతః, अ॰पु॰ रोगे రోగము; अपकारे అపకారము; ताडने కొట్టుట, దెబ్బ; नाशने నశింపఁజేయుట, कर्मायोग्यतासम्पादने కర్మకు అయోగ్యతనుసంపాదించుట; करणापाटवे ఇంద్రియ పాటవములేమి, पापसमूहे పాపరాశి; होमभेदे ఒక హోమము. —घाती —ఘాతీ, न्॰त्रि॰ नाशके నశింపఁజేయువాఁడు; पीडके పీడించువాఁడు. —चितः —చితః, अ॰ त्रि॰ दग्धे కాలినది; समृद्धे వృద్ధినొందినది, समाहिते హెచ్చరికగలది, दिग्धे పూయఁ (అలుకఁ) బడినది; पुष्टे పోషింపఁబడినది; सञ्चिते కూడఁబెట్టఁబడినది. —चितिः —చితిః, इ॰ सी॰ वृद्धौ అభివృద్ధి; उन्नतौ ఔన్నత్యము, पूजायाम् పూజ. —जातिः —జాతిః, इ॰ सी॰ वृत्तविशेषे ఒక వృత్తము. —ज्ञातम् —జ్ఞాతమ్, अ॰ त्रि॰ विनोपदेशेन ज्ञाते ఉపదేశములేకయే స్వతః తెలిసికొనఁబడినది. —तप्ता —తప్తా,ऋ॰त्रि॰ उपतापकारिणि शत्रुरोगादौ సంతాపకరము

లగు శత్రురోగాదులు; संतापे సంతాపము·
–द्रुतः –ద్రుతః, అం त्रिं व्याकुले వ్యాకుల
చిత్తుఁడు. –धातुः –ధాతుః, ఉం पुं स्वर्ण
माक्षिकादिषु सप्तसु స్వర్ణమాక్షికతారమాక్షిక
తుత్థకాంస్యరీతి సిందూరశిలాజతులు; स्तन्य-
रजोवसाखेददन्तकेशौजस्सु षट्सु స్తన్యము
రజస్సువస స్వేదము దంతములు కేశములు
ఓజస్సు. –धृतिः –ధృతిః, ఇం सीं किरणे
కిరణము; धारणे ధరించుట. –ध्वस्तः
–ధ్వస్తః अं त्रिं नष्टे నశించినది; मिश्रिते
మిశ్రముచేయఁబడినది. –नतः –నతః, అం
त्रिं उपनतियुते ఉపనతి(చూ)గలది. –नति.
–నతిః, ఇం सीं नमने వంగుట నమ్రత;
उपगतौ సమీపించుట; प्राप्तौ ప్రాప్తించుట.
–नीतः –నీతః, అం त्रिं कृतोपनयने వడుగు
చేసికొనినవాఁడు; प्रापिते పొందింపఁబడినది;
समर्पिते సమర్పింపఁబడినది; ज्ञाते ఎఱుఁగఁ
బడినది. –नेता –నేతా, ఋం त्रिं उपनायके
రెండవనాయకుఁడు; उपनयनकर्तरि ఉపనయ
నము చేసెడివాఁడు; उपहारनेतरि కానుక
నిచ్చెడివాఁడు. –न्यस्तः –న్యస్తః, అం त्रिं
कृतोपन्यासे ఉపన్యాస(చూ)ము చేసినట్టిది
–पतिः –పతిః, ఇం पुं जारे ఱంకుమగఁడు.
–पत्तिः –పత్తిః, ఇం सीं सङ्गतौ సంగతి
సంబంధపడుట; षड्विधलिङ्गेष्वन्यतमे షడ్విధ
లింగములలో నొకటి. అద్వితీయ వస్తుసాధ
నమునందు వికారము వాచారంభణమాత్రమే
అనెడి (ఇత్యాది) యుక్తి; युक्तौ యుక్తి,
समाधाने సమాధానము; हेतौ హేతువు;
उपाये ఉపాయము; प्राप्तौ ప్రాప్తించుట,
सिद्धौ సిద్ధించుట –पातः –పాతః, అంपुं
हठादागतौ హఠాత్తుగా వచ్చిపడుట; फलो-
न्मुखत्वे ఫలమీయసిద్ధపడుట, नाशे నాశము.
–पाती –పాతీ, న్ం त्रिं तद्वति ఇవి గలది
–प्लुत. ప్లుతః, అం त्रिं मृदिते మర్దింపఁ
బడినది; पीडिते బాధింపఁబడినది, प्लवमाने
తేలునట్టిది. –भुक्तः–భుక్తః, అం त्रिं कृतानु-
भवे అనుభవింపఁబడినది. –भुक्तिः –భుక్తిః,
ఇం सीं उपभोगे ఉపభోగ(చూ)ము.
–माता –మాతా, ఋం सीं मातृतुल्यासु
తల్లితో సమానమైన వాండ్రు మేనత్త మేన
మామ భార్య అత్త తల్లితోఁబుట్టువు అన్న
భార్య మొ घात्र्याम् దాది त्रिं उपमान
कर्तरि ఉపమానించువాఁడు. –मातिः
–మాతిః, ఇం सीं उपमाने ఉపమానము;
हिंसायाम् హింస. –मितः –మితః, అం
त्रिं सादृश्यानुयोगिनि పోల్పఁబడినది.
–मितिः –మితిః, ఇంसीं उपमाने పోలిక;
अलङ्कारभेदे ఉపమానాలంకారము. –मेतः
–మేతః, అం पुं साले మద్ది †. –यन्ता
–యన్తా, ఋంपुं पत्यौ పెనిమిటి. त्रिं संय-
मनकर्तरि సంయమముచేయువాఁడు. –यात.
–యాతః, అంत्रिं समीपं गते సమీపించిన
వాఁడు. –युक्तः –యుక్తః, అంत्रिं उचिते
తగినది, యోగ్యమైనది; रचिते చేయఁబడి
నది, भुक्ते వాడుకొనఁబడినది అనుభవింపఁ
బడినది. –रक्तः రక్తః, अं पुं राहुग्रस्ते
सूर्ये चन्द्रे च రాహువుచేఁ బట్టుకొనఁబడిన
సూర్యుఁడుచంద్రుఁడు; राहौ రాహువు. त्रिं
आसक्ते ఆసక్తిగలవాఁడు; व्यसनपीडिते
ప్రతికూలదైవాదులచే బాధింపఁబడినవాఁడు;
व्यसनेष्वासक्ते వ్యసనములలోఁ జిక్కుకొని
నవాఁడు; रञ्जनद्रव्येण रक्ते రంగువేయఁబడి
నది; उपाधिगुणयुक्तवत् प्रतीते ఉపాధియొ
క్క గుణములుగలవాఁడుగా కనఁబడువాఁడు.
–रतः –రతః, अं त्रिं सर्वैषणाविनिर्मुक्ते
परिव्राजि సమస్తమైన ఏషణ(చూ)ల నుండి
విడువఁబడిన సంన్యాసి, मृते మృతినొందిన
వాఁడు; विरते విరామము జెందినవాఁడు;
निवृत्ते మఱలినవాఁడు; उपरतियुते ఉపరతి

గలవాఁడు.—रतिः—రతిః,ఇం సీం विषयेभ्य इन्द्रियाणां निवारणे విషయము లనుండి ఇంద్రియములను మఱలించుట; विरतौ విరామము; मृतौ చావు; लभ्यप्राप्तावौदासीन्ये లభింపఁదగినదానిప్రాప్తియందుదాసీనత;विहितकर्मणां विधानतः त्यागरूपे संन्यासे విహితకర్మలను విధానము ననుసరించి త్యజించుట యనెడి సంన్యాసము, नास्त्यकृत. कृतेन इति बुद्धौ కర్మలచే మోక్షములేదనెడి బుద్ధి; वृत्तेः बाह्यानालम्बने వృత్తి బాహ్య విషయముల నాలంబముగా చేసికొనకుండుట. —वक्ता —వక్తా, ऋం पुం यज्ञे उपद्रष्टरि యజ్ఞములోని యుపద్రష్ట. —वस्तम् —వస్తమ్, అం నం उपवासे ఉపవాసము. —वस्तिः —వస్తిః,ఇం సీం आश्रित्य जीवने ఆశ్రయించి జీవించుట. —वीतम् —వీతమ్, అం నం वामभुजस्थापिते ब्रह्मसूत्रे సవ్యముగా వేసికొనిన జందెము. —वीती —వీతీ, న్ం పుం तद्वति అది గలవాఁడు. —शान्तः —శాన్తః, అం త్రిం सम्यगबाधिते చక్కఁగా ఉపశమించినట్టిది. —शान्तिः —శాన్తిః, ఇం సీం उपशमे ఉపశమము. —श्रुतम् —శ్రుతమ్, అం త్రిం अङ्गीकृते అంగీకరింపఁబడినది. —श्रुति —శ్రుతి, अव्यం कर्णसमीपे इत्यर्थे చెవిమొద్ద. —श्रुतिः —శ్రుతిః, ఇం సీం शुभाशुभसूचक वचसि కార్యార్థియై వెళ్లుకాలమున మొట్టమొదట వినునట్టి శుభాశుభ సూచకమైన వాక్కు,శకునవిశేషము; समीपश्रवणे సమీపమునందలి శ్రవణము. —सत्ता —సత్తా, ऋం త్రిం आसन्ने సమీపము. अनुगते వెంబడించినవాఁడు; सेवके సేవకుఁడు. —सत्तिः —సత్తిః, ఇం సీం सेवायाम् సేవ; प्रतिपादने తెలియఁజెప్పుట; संबन्धे సంబంధము; अनुगतौ అనుగమించుట. —स्कृतः —స్కృతః, అం త్రిం अलङ्कृते అలంకరింపఁబడినది, संहृते చక్కఁగాచేరినది; संस्कृते సంస్కరింపఁబడినది; विकृते వికారము గలది; अध्याहृते అధ్యాహారము చేయఁబడినది. —स्कृतिः —స్కృతిః, ఇం సీం हिंसने హింస. —स्थाता —స్థాతా, ऋం త్రిం उपासके ఉపాసించువాఁడు; उपनते 'ఉపనతః' చూ। सकालोपगते సకాలమునకు వచ్చినవాఁడు. पुం ऋत्विक्भेदे ఒక ఋత్విక్కు. —स्थितः —స్థితః, అం త్రిం प्राप्ते లభించినట్టిది; समीपस्थिते సమీపమునన్నవాఁడు; समीपागते దగ్గఱకువచ్చినవాఁడు;अनार्षे ఆర్షముగానిది; सेविते సేవింపఁబడినది. నం सेवने సేవించుట; उपस्थाने స్మరణము. —स्थितम्—ता —స్థితమ్—తా, అం ఆం స్తం छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు —स्थितिः —స్థితిః, ఇం సీం उपस्थाने 'ఉపస్థానమ్' చూ —हृतः —హృతః, అం త్రిం तिरस्कृते తిరస్కరింపఁబడినది; दूषिते దూషింపఁబడినది; विघट्टिते ఒరపిడి చేయఁబడినది; अशुद्धद्रव्ये అపరిశుద్ధ పదార్థము; उत्पातग्रस्ते కీడునొందినవాఁడు; नष्टे నశించినది. —हृतिः —హృతిః, ఇం సీం उपघाते 'ఉపఘాతః' చూ अपाटवे పటుత్వము లేమి; प्रतिहनने హింస; नाशे నాశము. —हर्ता —హర్తా, ऋం త్రిం परिवेषणकर्तरि వడ్డించువాఁడు; उपहारदातरि కానుక నిచ్చువాఁడు. —हस्तः —హస్తః, అం పుం प्रतिग्रहे దానము బట్టుట. —हितः —హితః, అం త్రిం आहिते ఉంచఁబడినది; अर्पिते అర్పింపఁబడినది; समीपस्थापिते దగ్గఱనుంచఁబడినది; आरोपिते ఆరోపింపఁబడినది; उपाधिसंगते ఉపాధితోఁ జేరినది. —हृतः —హృతః, అం త్రిం दत्तोपहारे కానుక ఈయఁబడినవాఁడు.

उपाकृतः ఉపాకృతః, అం పుం यज्ञे विशसनार्थं अभिमन्त्रितपशौ యజ్ఞమున బలియిచ్చుటకు సంస్కరింపఁబడిన పశువు, उपद्रवे ఉపద్రవ

ము. त्रि॰ उपद्रुते ఉపద్రవమును పొందినది; आरब्धे ప్రారంభింపఁబడినది. न॰ प्रारम्भे ప్రారంభము: उपाकरणे 'ఉపాకరణమ్' చూ। –कृतिः –కృతిః, इ॰ सी॰ उपाकर्मणि ఉపాకర్మ. –गतः –గతః, अ॰ त्रि॰ अङ्गीकृते అంగీకరింపఁబడినది; समीपागते దగ్గఱకు వచ్చినది. –रत. –రతః, अ॰ त्रि॰ प्रतिनिवृत्ते మఱలినవాఁడు. –वृत्तः –వృత్తః, अ॰ त्रि॰ पुनरागते మఱలివచ్చినవాఁడు: श्रमपरिहाराय लुठिते ऽश्वे శ్రమ తొలఁగుటకై పొర్లాడెడి గుఱ్ఱము. –श्रितः –శ్రితః, अ॰ त्रि॰ शरणं गते శరణుచొచ్చినవాఁడు; कृताश्रये ఆశ్ర యింపఁబడినవాఁడు. –सितः –సితః, अ॰ त्रि॰ सेवितगुर्वादौ సేవింపఁబడినగురువుమొ –हृतः –హృతః, अ॰ त्रि॰ ताडिते కొట్టఁ బడినది. –ह्वितः –హితః, अ॰ पु॰ अग्न्युत्पाते తోఁకచుక్క మున్నగునవి, అగ్ని-ఉత్పాత ము. त्रि॰ संयोजिते కూర్పఁబడినది. आरोपिते ఆరోపింపఁబడినది.

उपेक्षिता ఉపేక్షితా, ऋ॰ त्रि॰ उपेक्षाकर्तरि ఉపేక్ష (చూ) చేయువాఁడు.

उपोद्घातः ఉపోద్ఘాతః, अ॰ पु॰ उदाहारे ఉదాహరణ, ఉపోద్ఘాతము, प्रारम्भे ఆరంభము. –षितम् –షితమ్, अ॰ न॰ उपवासे ఉపవాసము. त्रि॰ तद्वति ఉపవసించినవాఁడు.

उभयतः ఉభయతః, अव्य॰ पार्श्वद्वये ఇరు ప్రక్కలన్, ఇరుగెలకులన్, ఇరువంకలన్, ఇరుదెసన్, ఇరుచక్కియందున్, ఇరుపక్కియలందున్, ఇరుగ్రేవలన్, ఇరుగడన్, ఇరుదెసలు, ఇరువంకలు, ఇర్వంకలు, ఇరుమైలలు, ఇరుగ్రేవలు, ఇరుగడలు, సూరెలు, उभयस्मात् రెండిటినుండి.

उमापतिः ఉమాపతిః, इ॰ पु॰ शिवेवलि(మంచు) మల్లుఁడు, కప్పుపైదువ పెనిమిటి, శివుఁడు. –पिता –పితా, ऋ॰ पु॰ हिमवति హిమవంతుఁడు. –सुतः సుతః, अ॰ पु॰ कार्तिकेये కుమారస్వామి, गणपतौ వినాయకుఁడు.

उरीकृतः ఉరీకృతః, अ॰ त्रि॰ ऊरीकृते 'ఊరీకృతః' చూ

उरोहस्तः ఉరోహస్తః, अ॰ पु॰ बाहुयुद्धभेदे ఒక బాహుయుద్ధము.

उर्वरितः ఉర్వరితః, अ॰ त्रि॰ अवशिष्टे మిగిలినది; शेषिते మిగుల్పఁబడినది

उल्कापातः ఉల్కాపాతః, अ॰ पु॰ आकाशात् अग्निशिखावत्तेजःपाते ఆకసమునుండి అగ్నిజ్వాలవలె పడునట్టి తేజో విశేషము.

उल्लङ्घितम् ఉల్లఙ్ఘితమ్, अ॰ त्रि॰ अतिक्रान्ते అతిక్రమింపఁ (దాఁటఁ) బడినది. –लितः –లితః, अ॰ त्रि॰ आन्दोलिते ఊఁపఁబడినది: चलिते చలించినట్టిది. –सितः –సితః, अ॰ त्रि॰ उद्धते గర్వితుఁడు; प्रकाशिते ప్రకాశించినది; हृष्टे సంతోషించినది.

उल्लिखितः ఉల్లిఖితః, अ॰ त्रि॰ उत्कीर्णे ఒరపిడి చేయఁబడినది; उपरिलिखिते పైవ్రాయఁబడినది; तनूकृते చెక్కఁ (సూక్ష్మముచేయఁ) బడినది, चित्रिते చిత్రింపఁబడినది; कथिते చెప్పఁబడినది. –ङ्गितः –ఙ్గితః, अ॰ त्रि॰ भङ्गिभिरेव सम्यगवज्ञाते అభినయాదులచేత నేచక్కఁగా నెఱుఁగఁబడినది.

उषापतिः ఉషాపతిః, इ॰ पु॰ अनिरुद्धे అనిరుద్ధుఁడు.

उष्णवातः ఉష్ణవాతః, अ॰ पु॰ मूत्राघातविशेषे ఒక మూత్రవ్యాధి.

ऊ - सं॰ प्र॰ ఊ-సం॥ ప్ర।

उत्तरपुरस्तात् ఉత్తరపురస్తాత్, अव्य॰ ईशानकोणे ఈశానమూల (प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थेषु ఇది ప్రథమాపంచమీసప్తమ్యర్థములలో వర్తించును). –राशापतिः –రాశాపతిః, इ॰ पु॰ कुबेरे కుబేరుఁడు.

उत्पलावती ఉత్పలావతీ. ई॰ सी॰ अप्सरोभेदे ఒక అప్సర.
उत्पतनिपता ఉత్పతనిపతా, आ॰ सी॰ उत्पत निपत इति उच्यते यस्यां क्रियायाम् 'ఎగురుము పడుము అని యే క్రియయందు చెప్పఁబడునో అది.
उत्सवसङ्केत· ఉత్సవసఙ్కేతః, अ॰पुं॰संकरजातिभेदे ఒక సంకరజాతి.
उत्साहशक्तिः ఉత్సాహశక్తిః, इ॰ सी॰ राज्ञा शक्तिविशेषे ఉత్సాహ (కర్తవ్య కార్యములయందు స్థిరప్రయత్నరూపమైన) శక్తి.
उदधिसुता ఉదధిసుతా. आ॰ सी॰ लक्ष्म्याम् పాలకడలి బిడ్డ, లక్ష్మీదేవి. –धिसुतः –ధిసుతః, अ॰ पुं॰ चन्द्रे చంద్రుఁడు. –वसितम् –వసితమ్, अ॰ न॰ गृहे ఇల్లు.
उदीच्यवृत्तिः ఉదీచ్యవృత్తిః.इ॰सी॰ वैतालीयभेदे ఒక వైతాళీయచ్ఛందస్సు
उदुम्बरावती ఉదుమ్బరావతీ, ई॰सी॰नदीभिदि ఒకనది.
उन्नतानतः ఉన్నతానతః, अ॰ त्रि॰ बन्धुरे ఎగుడుదిగుడు. ఒడుదుడుకు, చూఁడు. మిట్టపల్లములుగా నుండు స్థానము మొ॥
उपकल्पितः ఉపకల్పితః अ॰ त्रि॰ समर्पिते సమర్పింపఁబడినది. –चरितः –చరితః.अ॰ त्रि॰सेविते సేవింపఁబడినది; लक्षणयाबोधिते లక్షణచే బోధింపఁబడినది. –धाभृतः –ధాభృతః; अ॰पुं॰करभेदे ఒకపన్ను. –धूपितः –ధూపితః. अ॰त्रि॰ धूपिते ధూపమువేయఁబడినది; आसन्नमरणे చావనున్నవాఁడు; पीडिते బాధింపఁబడినవాఁడు; –धूमितः –ధూమితః, अ॰ त्रि॰ जातधूमे పొగలేచినట్టిది; यात्राऽयोग्यदिग्भेदे యాత్రకుఁదగనియొకదిక్కు. –निपातः –నిపాతః, अ॰पुं॰ समं पागमने దగ్గఱకువచ్చుట; हठादागमने హఠాత్తుగా వచ్చుట. –निहितः –నిహితః अ॰त्रि॰ उपनिधित्वेन स्थापिते द्रव्ये దాఁచియుంచిన సొమ్ము; निहिते ఉంచఁబడినది. –पादितः –పాదితః, अ॰ त्रि॰ सम्यक्कथिते చక్కఁగాఁ జెప్పఁబడినది, समर्थिते సమర్థింపఁబడినది. –बृंहितः –బృంహితః, अ॰ त्रि॰वर्धिते బహుళముచేయఁ (వృద్ధిపొందింపఁ)బడినది. –याचितः –యాచితః, अ॰ त्रि॰ स्वेष्टार्थसिद्धये देवाय देये वस्तुनि ఇష్టసిద్ధికై దేవునకీయఁబడుపదార్థము, మ్రొక్కుబడి, प्रार्थिते ప్రార్థింపఁబడినది. न॰प्रार्थनायाम् ప్రార్థన. –योगिता –యోగితా, आ॰ सी॰ आनुकूल्ये ప్రయోజనము. –लक्षितः –లక్షితః, अ॰त्रि॰बोधिते తెలుపఁబడినది; ज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది. –सद्व्रतम् –సద్వ్రతమ్, अ॰ न॰ पयोव्रते పయోవ్రతము; –सम्पत्ति –సమ్పత్తిః. इ॰सी॰ नूतनत्वेन प्राप्तौ క్రొత్తగా ప్రాప్తించుట; अनुरूपात्मभावे సమానమైన రూపమును బడయుట. –हसितम् –హసితమ్, अ॰ न॰ उपहासे ఎగతాళి.
उररीकृतः ఉరరీకృతః, अ॰ त्रि॰ ऊरीकृते 'ఊరీకృతః' చూ –कृतिः –కృతిః, इ॰ सी॰विस्तृतौ విస్తరించుట; अङ्गीकारे అంగీకారము.

थ - सं॰प्र॰ థ - సంప్ర

उक्थम् ఉక్థమ్, अ॰ न॰ स्तोत्रविशेषे ఒక స్తోత్రము; साममन्त्रभेदे ఒక సామమంత్రము; प्राणे ప్రాణము; महाव्रताख्ये यज्ञे प्रधानभूतशस्त्रे మహావ్రతమను యజ్ఞమందు ప్రధానముగానుండు శస్త్రము. पुं॰यज्ञविशेषे ఒక యజ్ఞము.
उक्था ఉక్థా, आ॰सी॰ एकाक्षरवृत्ते ఏకాక్షరవృత్తము; होत्रायां ऋचि హోత్రయను ఋక్కు.

उक्थी ఉక్థీ, न्० पु० शस्त्रस्तावके ఉక్థమను శస్త్రమును స్తుతించువాఁడు; शस्त्रस्तुत्ये ఉక్థమను శస్త్రముచే స్తుతింపఁబడు ఇంద్రాది దేవత.

उत्तस्थूः ఉత్తస్థూః, ऊ० त्रि० उत्थिते లేచినది.

उत्थः ఉత్థః, अ० पु० उत्थाने లేచుట, బయలువెడలుట. त्रि० उत्थिते లేచినట్టిది; जाते పుట్టినట్టిది.

उत्पथः ఉత్పథః, अ० पु० अपमार्गे నిందితమార్గము, తప్పుత్రోవ, मार्ग(धर्म)मतिक्रान्ते మార్గ-(ధర్మ)-ము నతిక్రమించినవాఁడు.

उत्तरपथः ఉత్తరపథః, अ० पु० अर्चिरादिमार्गे అర్చిరాదిమార్గము. —सक्थम् —సక్థమ్, अ० न० ऊरोरुत्तरभागे తొడకు కుడివైపు.

उदमन्थः ఉదమన్థః, अ० पु० जलविलोडने నీళ్లు కెలుకుట.

उदरग्रन्थिः ఉదరగ్రన్థిః, इ० पु० गुल्मरोगे గుల్మరోగము, బల్ల (కడుపులో బల్లపెరుఁగుట).

उदरथिः ఉదరథిః, इ० पु० सूर्ये సూర్యుఁడు; समुद्रे సముద్రము.

उद्गीथ. ఉద్గీథః, अ० पु० प्रणवे ఓంకారము, सामगानावयवभेदे సామగాన-అవయవవిశేషము; पञ्चभागात्मकसाम्नः द्वि (तृ)तीयभागे ఐదుభాగములుగల సామవేదపు ద్వి (తృ)తీయభాగము; साम्नामुद्गाने సామములను బిగ్గరఁగా గానముచేయుట; सामविशेषे ఒకసామము.

उद्ग्रन्थः ఉద్గ్రన్థః, अ० त्रि० बन्धनोन्मुक्ते బంధమునుండి విడువఁబడినవాఁడు. पु० उन्मोचने విడుపు, उत्कृष्टेग्रन्थे ఉత్తమమైన గ్రంథము.

उद्रथः ఉద్రథః, अ० पु० कुक्कुटे కోడి.

उन्मन्थः ఉన్మన్థః, अ० पु० मारणे చంపుట, हिंसने హింసించుట.

उन्माथ. ఉన్మాథః, अ० पु० कूटयन्त्रे వ్యాఘ్రాదులను బట్టెడు బోను మొ. हिंसने హింసించుట.

उपलब्धार्थः ఉపలబ్ధార్థః, अ० त्रि० अनुभूते అనుభవింపఁబడినది. —लब्दार्था —లబ్ధార్థా, आ० सी० आख्यायिकायाम् ఆఖ్యాయిక (కథ). —वसथः —వసథః, अ० पु० ग्रामे గ్రామము; यागपूर्वदिवसे యాగమునకు ముందటిరోజు.

उपस्थः ఉపస్థః, अ० पु० कर्मेन्द्रियभेदे కర్మేంద్రియములలో నొకటి (స్త్రీపురుషుల గుహ్యావయవము). उत्सङ्गे ఒడి, अन्तराले మధ్యప్రదేశము; सर्वाङ्गुलिभिः भूमिमाश्रित्य स्थितौ కాలివ్రేళ్లపైనిలఁబడుట. त्रि० समीपस्थिते దగ్గఱనున్నవాఁడు.

उभयथा ఉభయథా, अव्य० उभयप्रकारे రెండువిధములుగా.

द-सं० प्र० ద-సం। ప్ర

उच्छेदः ఉచ్ఛేదః, अ० पु० विनाशे వినాశము; समूलोत्पाटने మొదలంట పెల్లగించుట; विनाशने నశింపఁజేయుట. —दी —దీ, न्० त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

उत्क्लेदः ఉత్క్లేదః, अ० पु० वमनोपस्थिताविवेत्यर्थे వాంతివచ్చినట్లుండుట. —दी —దీ, न्० त्रि० क्लेदकारके తడుపునది.

उत्खेदः ఉత్ఖేదః, अ० पु० छेदने ఛేదించుట.

उत्तरदः ఉత్తరదః, अ० त्रि० प्रत्युत्तरदायिनि ప్రత్యుత్తరమిచ్చువాఁడు. —दिक् —దిక్, श० सी० उत्तरस्यां दिशायाम् ఉత్తరదిక్కు.

उत्तरभाद्रपदा ఉత్తరభాద్రపదా, आ० सी० नक्षत्रविशेषे ఉత్తరభాద్ర *.

उत्तरवादी ఉత్తరవాదీ, न्० त्रि० प्रतिवादिनि ప్రతివాది. —वेदिः —వేదిః, इ० सी० तीर्थभेदे ఒకతీర్థము.

उत्तानपादः ఉత్తానపాదః, అం పుం ध्रुवपितरि ధ్రువుని తండ్రి.

उत्पादः ఉత్పాదః, అం పుం उत्पत्तौ ఉత్పత్తి. త్రిం उत्क्षिप्तपादे ఎదిల్చిన కాళ్లు గలవాఁడు. –दी –దీ, న్ం త్రిం उत्पत्तिमति ఉత్పత్తి గలది, उत्पादके పుట్టించునది.

उदक् ఉదక్, చ్ం త్రిం उदीचिभवे ఉత్తర దిక్కునఁ బుట్టినది; उत्तरदेशभवे ఉత్తర దేశమునఁ బుట్టినది; उत्तरकालोत्पन्ने తరువాతఁబుట్టినది. अव्यं उदञ्च् पदस्य 'ఉదఙ్' చూ। प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थेषु ఇది ప్రథమా పంచమీసప్తమ్యంతార్థములలో వర్తించును.

उदग्रदन् ఉదగ్రదన్, న్ం త్రిం उच्चदन्तयुक्ते ఎత్తుపళ్లుగలవాఁడు.

उदङ् ఉదఙ్, अव्यं उत्तरदिशि ఉత్తరదిక్కు; उत्तरदेशे ఉత్తరదేశము; उत्तरकाले ఉత్తర కాలము, పిమ్మట. చ్ం త్రిం उदक् इत्यर्थे 'ఉదక్' చూ।

उदन्–दम् ఉదన్–దమ్, న్ంఅంనం उदके నీరు.

उदबिन्दुः ఉదబిన్దుః, ఉం పుం जलबिन्दौ నీటి బొట్టు.

उदृक् ఉదృక్, చ్ంస్త్రీం उत्तमायां ऋचि ఉత్తమ ఋక్కు; उदये ఉదయించుట.

उदर्दः ఉదర్దః, అంపుం रोगभेदे ఒక రోగము.

उद्भिदः ఉద్భిదః, అం త్రిం उद्भेदके పైకి భేదించుకొనివచ్చునట్టిది. పుం तरुगुल्मलतादौ చెట్లుచేమలు మొ

उद्भेदः ఉద్భేదః, అంపుం रोमाञ्चे గగుర్పాటు. उद्भियोत्पत्तौ పైకి భేదించుకొని వచ్చుట; प्रकाशे ప్రకాశము; मेलने కలుపుట.

उद्वेदिः ఉద్వేదిః, ఇం త్రిం उन्नतवेदिके ఎత్తైన అరుఁగులుగలది.

उन्दी ఉన్దీ, ధాం (उनत्ति) क्लेदने తడుపుట

उन्नादः ఉన్నాదః, అం పుం उच्चशब्दे గొప్ప శబ్దము (అఱపు).

उन्मदः ఉన్మదః, అంత్రింउद्गतमदे మదించినవాఁడు.

उन्मादः ఉన్మాదః, అంపుం अनङ्गदशाभेदे ఒక అనంగదశ (చూ): रोगभेदे ఒక రోగము; व्यभिचारिभावभेदे వ్యభిచారిభావ విశేషము; चित्तविभ्रमे ఉన్మా(మ్మా)దము, కయివు, కైవు, తిక్క, త్రిక్క, పిచ్చ, పిచ్చితనము, రింబ, రిమ్మ, వెంగళితనము, వెకలితనము, వెడఁగుతనము, వెఱ్ఱి, వేఁదుఱు, వేలాకోలము, సీసము, పిచ్చి –दी –దీ, న్ం త్రిం तद्वति పిచ్చివాఁడు.

उपदा ఉపదా, ఆం స్త్రీం उत्कोचे లంచము; उपायने కానుక. –दाः –దాః, ఆం త్రిం उत्कोचदातरि లంచమిచ్చువాఁడు. –दिक् –దిక్, శ్ం స్త్రీం विदिशि మూలదిక్కు: –दी –దీ, ఈం స్త్రీం बन्दायाम् బదనిక †; कीटभेदे చెదపురుగు. –दृक् –దృక్, శ్ం త్రిం उपरि स्थित्वा द्रष्टरि పైనుండి చూచువాఁడు, సూర్యుఁడు చంద్రుఁడు మొ

उपपदम् ఉపపదమ్, అం నం पदसमीपपदे పదమునకు సమీపమునందు పదము; शर्मवर्मादिके पदे శర్మవర్మాది వ్యావర్తకపదము; लेशे స్వల్పము; समभिव्याहृतस्वार्थपोषकपदे అర్థపోషకమగు (ప్ర సం మొ) పదము. –पादः –పాదః, అంపుం उपपत्तौ ఉపపత్తి (చూ) –पादी –పాదీ, న్ం త్రిం उपपादनशीले చక్కఁగాఁ జెప్పునట్టివాఁడు. –मर्दः –మర్దః, అం పుం घर्षणे రాయిడి; वधे చంపుట, निन्दायाम् నింద; आलोडने ఆలోడన (చూ)ము; हिंसने హింసించుట; धर्मान्तरोत्पादने ఇతర గుణమును గలుగఁజేయుట; धान्यादेर्निष्पलीकरणे ధాన్యాదులను చెత్తలేకుండ శుభ్రపఱచుట.

उपदृषदम् ఉపదృషదమ్, अव्यं पाषाण इत्यर्थे

జాతియందు; तत्सामीप्ये జాతియొద్ద. —नदम्—दि—నదమ్–ది.अव्यं०नद्यामित्यर्थे నదియందు; नद्याःसामीप्ये నదియొద్ద.

उपलभेदी ఉపలభేదీ, न्ं पुं० पाषाणभेदिनि పిండిబండ దుబ్బు †.

उपवादः ఉపవాదః, अं० पुं० अपवादे నింద. —वेदः —వేదః, अं०पुं० वेदसदृशेषु आयुर्वेदादिषु వేదమువంటివైయగు ఆయుర్వేదము ధనుర్వేదము గాంధర్వవేదము అస్త్రశస్త్ర విద్య. —सदः —సదః, अं०पुं०यागभेदे ఒక యాగము. —सदी —సదీ, ईं०सी० सन्ततौ సంతతి,ధార. —सुन्दः —సున్దః,अं०पुं०दैत्यभेदे ఒకరాక్షసుఁడు.

उरश्छदः ఉరశ్ఛదః, अं०पुं०कवचे కవచము; कुचे స్తనము.

उर्द ఉర్ద, धा० (ऊर्दते) माने क्रीडायां च తూఁచుట (కొలచుట) క్రీడించుట (ఆడుట), आस्वादने చవిచూచుట.

उष्णनदी ఉష్ణనదీ, ईं०सी० वैतरण्याम् వేఁడి యేఱు, వైతరణీనది.

ध - सं० प्रं० ధ - సం ప్ర

उग्रगन्धः ఉగ్రగన్ధః, अं०पुं०चम्पके సంపెంగ†; कट्फले ఉఁడు†; अर्जके తెల్లగగ్గెర†; लशुने వెల్లుల్లి †. नं० रामठे ఇంగువ. —न्धा —న్ధా, आं० सी० अजमोदायाम् ఒక ఓమము †; वचायाम् వస †; छिक्किकायाम् చికిౕక †; अजगन्धिकायाम् వాయింట†

उच्छ्वासरोधः ఉచ్ఛ్వాసరోధః, अं० पुं० यौके ఊపిరికట్టు, ఊపిరిపుచ్చనీక నొప్పించెడిజబ్బు.

उड्याणबन्धः ఉడ్యాణబన్ధః, अं०पुं०उड्डियाणे 'ఉడ్డియాణః' చూ

उत्तब्धः ఉత్తబ్ధః, अं० त्रिं० उत्तम्भिते పైకి లేపఁబడినది, ऊर्ध्वावस्थिते లేచినది, నిలఁబడినది.

उत्सेधः ఉత్సేధః, अं० पुं० औन्नत्ये ఎత్తు, పొడవు,शरीरे శరీరము. त्रिं०उन्नते ఎత్తైనది.

उदधिः ఉదధిః, इं० पुं० समुद्रे మున్నీరు, సముద్రము, घटे కడవ; मेघे మేఘము; सूर्ये సూర్యుఁడు

उदारधीः ఉదారధీః, ईं०पुं० विष्णौ విష్ణువు. सीं०उत्कृष्टबुद्धौ దొడ్డబుద్ధి. त्रिं०तद्वति అది గలవాఁడు.

उद्बद्धः ఉద్బద్ధః, अं० त्रिं० कृतोद्बन्धने ఉరితీయఁ(ఉచ్చువేయఁ)బడినది. —न्धः —న్ధః, अं० पुं० पाशादिना गलादिबन्धने ఉచ్చు, జువ్వ, ఉరి.

उद्बुद्धः ఉద్బుద్ధః, अं०त्रिं० विकसिते వికసించినట్టిది; कृतोद्दीपने सस्कारे ఉద్దీపితమైన సంస్కారము; प्रबुद्धे తెలిసినవాఁడు; जागरिते మేలుకొనినవాఁడు.

उद्बोधः ఉద్బోధః, अं०पुं० अल्पज्ञाने స్వల్పజ్ఞానము; जागृतौ మేలుకువ; स्मृतौ స్మరించుట; संस्कारोद्दीपने సంస్కారము నుద్దీపింపఁజేయుట.

उन्नद्ध ఉన్నద్ధః, अं०त्रिं०उत्कटे అతిశయించినది,उद्बद्धे ఉరితీయఁ(ఉచ్చువేయఁ)బడినది.

उपधा ఉపధా, आं०सी०अमात्यादिपरीक्षायाम् మంత్రిమున్నగువారిని (రాజు) పరీక్షించుట; पदोपान्त्यवर्णे పదములోని చివరివర్ణమునకు వెనుకటి వర్ణము; स्थापने ఉంచుట; छले కపటము, उपाये ఉపాయము; उपाधौ ఉపాధి. —धिः —ధిః, इं० पुं० कपटे కపటము, रथचक्रे రథచక్రము.

उपनिधिः ఉపనిధిః, इं० पुं० समीपेऽन्यस्य रक्षायै विश्वासार्पितवस्तुनि ఇతరుని యొద్ద దాఁచనిచ్చిన సొమ్ము; न्यासे దాఁచనిచ్చుట.

—बन्धः—బన్ధః, अं०पुं०बन्धने బంధించుట; आसनभेदे ఆసన విశేషము; संख्याविशेषेण

सम्बन्धप्रतिपादने సంఖ్యావిశేషముతో సంబంధమును దెలుపుట.

उपरुद्धः ఉపరుద్ధః, అం త్రిం मूत्रादिवेगवति మలమూత్రాదుల వేగముగలవాఁడు; कृतोपरोधे ఉపరోధ(చూ)ము చేయఁబడినది -रोधः -రోధః, అం పుం अनुरोधे అనుసరించుట; आवरणे కప్పుట, प्रतिरोधे అడ్డగించుట. -लब्धः -లబ్ధః, అం త్రిం प्राप्ते పొందఁబడినది, ज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది. -लब्धा -లబ్ధా, ఋం పుం आत्मनि ఆత్మ. త్రిం प्राप्तरि పొందువాఁడు; ज्ञातरि ఎఱుఁగువాఁడు. -लब्धि. -లబ్ధిః, ఇం స్త్రీం बुद्धौ బుద్ధిః प्राप्तौ లభించుట; ज्ञाने తెలివి, వృత్తిజ్ఞానము.

उपाधिः ఉపాధిః, ఇం పుం धर्मचिन्तायाम् ధర్మచింత; कुटुम्बपोषके కుటుంబపోషకుఁడు; विशेषणे విశేషణము; अन्यथा प्रकाशनरूपे कपटे ఒక విధముగా నున్న వస్తువును మఱొక విధముగాఁ గనఁబఱచుటయే స్వరూపముగఁగల కపటము; अन्यस्मिन् स्वधर्मारोपसाधने विशेषणभेदे అన్యమైన దానియందు తన ధర్మము నారోపించుటకు సాధనముగా నుండెడి ఒక విశేషణము; उपलक्षणरूपे विशेषणे ఉపలక్షణరూపమైన విశేషణము; उपनामनि ఉపనామము(శర్మ వర్మాదులు- భట్ట-ఆచార్య మిశ్రాదులు); पदार्थभेदे ఒక పదార్థము, अयथार्थव्यवहृतौ అపత్యవ్యవహారము.

उपालब्धः ఉపాలబ్ధః, అం త్రిం तिरस्कारेण निन्दिते తిరస్కారపూర్వకముగా నిందింపఁబడినది.

उषर्बुधः ఉషర్బుధః, అం పుం अग्नौ అగ్ని.

न २ న 2

उनः ఉనః, అం త్రిం निकृष्टे నీచము, తక్కువది.

उन्नः ఉన్నః, అం త్రిం आर्द्रे తడిసినది; दयापरे దయగలవాఁడు.

न ३ న 3

उच्छन्नम् ఉచ్ఛన్నః, అం త్రిం नष्टे నశించినది; आच्छन्ने కప్పఁబడినది; लुप्तप्राये లుప్తమైనట్టిది.

उच्छिन्नम् ఉచ్ఛిన్నః, అం త్రిం समूलं नाशिते సమూలముగా నాశము చేయఁబడినది; विदलिते ఖండింపఁ(బ్రద్దలు సేయఁ)బడినది.

उच्छूनम् ఉచ్ఛూనః, అం త్రిం वर्धिते వృద్ధి నొందినది; उन्नते ఎత్తైనది.

उज्झनम् ఉజ్ఝనమ్, అం నం त्यागे ఉజ్జగ, ఉజ్జగము, ఉజ్జన, ఉజ్జనము, విడుపు.

उञ्छनम् ఉఞ్ఛనమ్, అం నం उञ्छे 'ఉఞ్ఛః' చూ॥

उड्डीनम् ఉడ్డీనమ్, అం నం पक्षिगतिविशेषे పక్షి యెగురుట. పుం पारवते ఒడ్డీఁడు, పావురాయి.

उत्तानम् ఉత్తానః, అం త్రిం ఇంకువ, దిబ్బ, మిట్ట, మిఱ్ఱు, మెండు, మెట్ట, మెరక, మేడు, వెలిగడ, లోఁతులేనిది, పల్లముగానిది; ऊर्ध्वमुखे వెలికిలినది.

उत्थानम् ఉత్థానమ్, అం నం उद्भवे పుట్టుట; उत्साहे ఉత్సాహము; प्रबोधे మేలుకువ; सेनायाम् సేన, चैत्ये 'చైత్యమ్' చూ। पुस्तके పుస్తకము; प्राङ्गणे ముంగిలి, मलवेगे మలవేగము; तन्त्रे రాజ్యతంత్రము; रणे యుద్ధము; मलोत्सर्जने మలవిసర్జనము; हर्षे సంతోషము; उद्योगे ప్రయత్నము; समाप्तौ సమాప్తి; पुरुषप्रमाणे నిలివెడు; ऊर्ध्वपतने ఎగురుట; ऊर्ध्वभवनचेष्टायाम् లేచుట, నిలఁబడుట, నిలువఁబడుట, నిలుచుట, నిలుచుండుట.

उत्पन्नः ఉత్పన్నః, అం త్రిం जाते పుట్టినవాఁడు, కలిగినది, ఉత్పత్తి (చూ) నొందినది.

उत्सन्नः ఉత్సన్నః, అం త్రిం नष्टे నశించినది;

अल्पायाससाध्ये స్వల్పప్రయాసతో సాధింపఁ దగినది; ऊ छिन्ने 'ఉచ్ఛిన్నః' చూ॥

उदानः ఉదానః,అం పుం कण्ठदेशस्थवायौ కంఠ ప్రదేశమునందుండు వాయువు; नाभौ బొడ్డు; सर्पभेदे ఒక పాము.

उद्घनः ఉద్ఘనః, అం పుం तक्षणसाधने तक्ष्य-काष्ठाधोनिक्षिप्तकाष्ठे దాతికఱ్ఱ, దాతిమ్రాను, దాదుంగ, చెక్కఁబట్టి కొయ్యకు క్రిందవేయు కొయ్య.

उद्दानम् ఉద్దానమ్,అం నం बन्धने కట్టుట. పుం उद्यमे ప్రయత్నము; अन्तिकायाम् పొయ్యి; बडबानले బడబాగ్ని: मध्ये నడుము; लग्ने లగ్నము.

उद्धानम् ఉద్ధానమ్. అం నం अन्तिकायाम् పొయ్యి. త్రిం वमिते క్రక్కఁబడినది; उद्गते బయల్వెడలినది.

उद्ध्मानम् ఉద్ధ్మానమ్, అం నం अन्तिकायाम् పొయ్యి.

उद्यानम् ఉద్యానమ్, అం నం उद्गमे లేచుట; निस्सरणे బయలువెడలుట; प्रयोजने ప్రయోజనము; राज्ञः साधारणे वने నందవనము. సింగారపుఁదోట, హౌసుతోఁట, ఆటతోఁట, ఆరాము, అరియము, అరెము, ఎల్లరు విహరింపఁదగిన రాజోద్యానవనము.

उद्विग्न ఉద్విగ్నః, అం త్రిం क्षुभिते కలఁత నొందినవాఁడు; भीते భయపడినవాఁడు; उद्वेगयुते ఉద్వేగ(చూ)ముగలవాఁడు.

उन्दनम् ఉన్దనమ్. అం నం क्लेदने తడుపుట.

उन्मनाः ఉన్మనాః, సం త్రిం उत्के 'ఉత్కః' చూ —नी —నీ. ఈం సీం योगिनः अवस्था-विशेषे ప్రపంచమును సాక్షిమాత్రుఁడుగా నుండి చూచుచు సంకల్పము నున్మీలించుట చేత సిద్ధించెడి యోగియొక్క ఒక అవస్థ. ఉన్మన్యవస్థ.

उन्मानम् ఉన్మానమ్. అం నం तुलामाने తూఁచుట, తూఁగఁజేయుట, తూనికవేయుట, తూనిక; द्रोणपरिमाणे ద్రోణ (చూ) పరిమాణము; परिमाणे పరిమాణము, తూఁకము, तुलादौ త్రాసు మొ

उपघ्नः ఉపఘ్నః, అం పుం अन्तिकाश्रये సమీపాశ్రయము.

उपानाः ఉపానాః, సం త్రిం कृत्रिमशकटे బొమ్మబండి; पितृसदृशे తండ్రివంటివాఁడు. —नत् —నత్, హం సీం पादरक्षायाम् చెప్పులు.

उशनाः ఉశనాః, సం పుం शुक्राचार्ये శుక్రాచార్యుఁడు.

न ४ న 4

उग्रसेनः ఉగ్రసేనః, అం పుం कंसजनके కంసుని తండ్రి, ఉగ్రసేనుఁడు.

उच्चाटनम् ఉచ్చాటనమ్, అం నం उत्पाटने పీఁకివేయుట; विश्लेषणे వేఱుచేయుట; वैरिण एकदेशानवस्थाकरणे శత్రువు నొకచోట నిలువకుండునట్లు చేసెడి అభిచారవిశేషము. తఱుముట, రొప్పుట, తోలుట; వీచుట. వెడలించుట, వెడలఁబన్నుట, వెలారించుట, వెలారుచుట; వెలార్చుట. వెళ్లఁగొట్టుట, ఉచ్చాటనము; तस्य साधने कर्मणि దానికి సాధనమైన కర్మ.

उच्छादनम् ఉచ్ఛాదనమ్, అం నం उत्सादने నలుఁగుబెట్టుట; अच्छादने కప్పుట.

उज्जय(यि)नी ఉజ్జయ(యి)నీ, ఈం సీం पट्टण-विशेषे అవంతి, ఒకపట్టణము, విక్రమాదిత్యుని రాజధాని.

उज्जासनम् ఉజ్జాసనమ్, అం నం मारणे చంపుట.

उज्जिहानः ఉజ్జిహానః, అం త్రిం उद्गच्छति పైకి ఎగురుచున్నట్టిది.

उज्जीवनम् ఉజ్జీవనమ్. అం నం नाशप्रायतां गत्वा पुनः जीवने తెప్పిఱిల్లుట, जीवने బ్రదుకుట.

उज्ज्वलनम् ఉజ్జ్వలనమ్, అం నం उद्दीप्तौ ప్రజ్వరించుట; वैशद्ये విశదముగానుండుట

उड्डयनम् ఉడ్డయనమ్, అం నం पक्षिणामूर्ध्व गमने పక్షులు పైకెగురుట.

उड्डीयनम् ఉడ్డీయనమ్, అం నం उत्पतने పైకి యెగురుట.

उत्कासनम् ఉత్కాసనమ్, అం నం कफोत्सारणे కఫమును వెడలఁగ్రక్కుట.

उत्कीर्तनम् ఉత్కీర్తనమ్, అం నం सकीर्तने బిగ్గరఁగా కీర్తించుట, సంకీర్తనము.

उत्क्रोशनम् ఉత్క్రోశనమ్, అం నం उत्क्रोशे 'ఉత్క్రోశః' చూ।

उत्खननम् ఉత్ఖననమ్, అం నం उन्मूलने పెల్లగించుట.

उत्तम्भनम् ఉత్తమ్భనమ్, అం నం अवलम्बने ఆశ్రయించుట; तत्साधने ఆశ్రయ సాధనము.

उत्तेजनम्-ना ఉత్తేజనమ్-నా, అం ఆం నం प्रेरणायाम् ప్రేరేపించుట व्यग्रकरणे తీవ్రము చేయుట, उद्दीपने ప్రకాశింపఁజేయుట; तीक्ष्णीकरणे తీక్ష్ణముచేయుట, వాఁడిచేయుట.

उत्तोलनम् ఉత్తోలనమ్, అం నం ऊर्ध्वनयने లేపుట, పైకివేయుట.

उत्थापनम् ఉత్థాపనమ్, అం నం उन्नतीकरणे లేపుట, లేవఁజేయుట, నిలఁబెట్టుట, నిలఁబడునట్లుచేయుట, चालने కదలించుట, प्रबोधने మేలుకొలుపుట, उद्वमने వెళ్లఁగ్రక్కుట.

उत्पतनम् ఉత్పతనమ్, అం నం उत्पत्तौ జన్మించుట; उद्गतौ ఎగురుట, పైకిపోవుట; क्रीडायाम् ఆట; उत्क्षेपणे 'ఉత్క్షేపణం' చూ। –लिनी –లినీ, ఈం సీం कैरविण्याम् కలువలుండు సరస్సు; कुवलयसमुदाये కలువల గుంపు कुवलययुतलतायाम् కలువలుగల తీఁగె †. –वनम् –వనమ్, అం నం यज्ञियपात्रादिसंस्कारभेदे యజ్ఞపాత్రాదుల సంస్కార విశేషము.

उत्पाटनम् ఉత్పాటనమ్, అం నం व्रणबाधाभेदे ఒక వ్రణబాధ; उन्मूलने పెల్లగించుట, పీఁకుట, పుచ్చుట, పెకలించుట, పె(మొ)ఱికుట, ఉన్మూలించుట. –दनम् –దనమ్, అం నం उत्पत्तिकरणे ఉత్పాదించుట, ఉత్పత్తి చేయుట. –ना –నా, ఆం సీం भावनायाम् భావన; क्रियायाम् క్రియ, కర్మ.

उत्प्लवनम् ఉత్ప్లవనమ్, అం నం उल्लङ्घने దాఁటుట; उपरिप्लवने ఈఁదుట, తేలియాడుట.

उत्सञ्चनम् ఉత్సఞ్చనమ్, అం నం उत्क्षेपणे 'ఉత్క్షేపణం' చూ॥ –र्जनम् –ర్జనమ్, అం నం दाने ఈవి; वर्जने విడుచుట, वैदिकानां क्रियाभेदे వైదికుల ఒక కర్మ.

उत्सादनम् ఉత్సాదనమ్, అం నం समुल्लेखे ఒరపిడిచేయుట, రాచుట; उद्वाहने మోయుట; कषायद्रव्येण देहस्नेहापसारणे నలుఁగుబెట్టుట; उत्सारणे 'ఉత్సారణం' చూ। नाशने నశింపఁజేయుట. पुं लोध्रे లొద్దుగు †. –हनम् –హనమ్, అం నం उत्साहजनने ఉత్సాహముగలిగించుట.

उदञ्चनम् ఉదఞ్చనమ్, అం నం शरावे మూఁత, మూఁకుడు; ऊर्ध्वक्षेपणे ఎగఁజిమ్ముట. त्रिं तद्वति ఎగఁజిమ్మువాఁడు पुं भाण्डे పాత్ర. –धानः –ధానః, అం పుం मेघे మేఘము; घटे కడవ. –पानम् –పానమ్, అం నం कूपे బావి, क्षुद्रजलाशये చెలమ కుంట. –मानः –మానః, అం పుం मानभेदे మాన విశేషము, ఆఢకమునం దేఁబదవవంతు. –यनम् –యనమ్, అం నం उदये ఉదయించుట; समाप्तौ ముగింపు. पुं अगस्त्ये అగస్త్యుఁడు; वृषभराजे వృషభరాజు; वत्सराजे వత్సరాజు; उदयनाचार्ये ఉదయనాచార్యుఁడు. –सनम् –సనమ్, అం నం निरसने నిరసించుట; उत्क्षेपणे 'ఉత్క్షేపణం' చూ –स्थानम् –స్థా

నమ్, అం నం उदकप्लाविते स्थाने నీటితో తడుపఁబడిన స్థానము; जलवासे ఉదక నివాసము.

उदासीन: ఉదాసీనః, అం त्रिं विजिगीषोः शत्रुमित्रभूमितोऽव्यवहिते జయింపఁగోరు వానికి శత్రువుగాని మిత్రుఁడుగానికాని వాఁడు; मध्यस्थे తటస్థుఁడు; राजभेदे రాజ విశేషము; उपेक्षके ఊర(మిన్న)కుండు వాఁడు.

उदीचीनम् ఉదీచీనః, అం त्रिं उदक्भवे 'ఉదక్'(చూ) జాతుఁడు (కలిగినది).

उद्घाटनम् ఉద్ఘాటనమ్, అంనం घटीयन्त्रे ఏతాము, రాట్నము; कवाटादीनामपावृतौ ఉద్ఘాటించుట, తెఱప, తెఱచుట, తలుపు మున్నగువానిని తెఱచుట, బయల్పఱచుట; तत्साधने తెఱచెడి సాధనము. —नी —నీ, ఈం సీం उद्घाटनकर्त्र्याम् తెఱచునట్టి స్త్రీ.

उद्दीपनम् ఉద్దీపనమ్, అంనం प्रकाशने ప్రకాశింపఁజేయుట; विभावविशेषे ఉద్దీపింపఁజేయుట, రసాదుల కాలంబనముగా నుండు చేష్ట మొ॥ उत्तेजने 'ఉత్తేజనం' చూ।

उद्धूननम् ఉద్ధూననమ్, అం నం उत्क्षेपणे 'ఉత్క్షేపణం' చూ। —पनम् —పనమ్, అం నం धूपकर्मणि ధూపమువేయుట; तत्साधने द्रव्ये ధూపద్రవ్యము, నేయి గుగ్గిలము సంబ రేను మొ। —लनम् —లనమ్, అంనం व्यञ्जनोपकरणचूर्णे కూరలకుపయోగించు పొడి, మసాలా.

उद्बन्धनम् ఉద్బన్ధనమ్, అం నం उद्बन्धे ఉరి, ఉద్బంధించుట.

उद्भावनम् ఉద్భావనమ్, అంనం कल्पने ఉద్భావించుట, కల్పించుట, उत्पादने కలిగించుట; चिन्तने ధ్యానము; उत्क्षेपणे 'ఉత్క్షేపణం' చూ

उद्भेदनम् ఉద్భేదనమ్, అంనం उद्भेदे 'ఉద్భేదః' చూ

उद्यमनम् ఉద్యమనమ్, అం నం उत्क्षेपणे 'ఉత్క్షేపణం' చూ उत्तोलने 'ఉత్తోలనం' చూ

उद्यापनम् ఉద్యాపనమ్, అం నం व्रतादीनां समापने వ్రతాదుల సమాప్తి చేయుట, ఉద్యాపనము, వెదలించుట.

उद्वपनम् ఉద్వపనమ్, అంనం दाने ఇచ్చుట, उद्यमने 'ఉద్యమనం' చూ —र्तनम् —ర్తనమ్, అం నం उत्सादने నలుఁగు బెట్టుట; तत्साधनद्रव्ये నలుఁగుబిండి, చిక్క సము, నలుఁగు, నఱుఁగుడు, సున్ని; उद्गमे లేచుట; विलेपने పూఁత, పూయుట; घर्षणे ఒరపిడి, రాచుట, उल्लुण्ठने మఱుఁగు మాట. —र्धनम् —ర్ధనమ్, అంనం अन्तर्हासे లోపలి నవ్వు; वृद्धतासम्पादने వృద్ధి నొందించుట. త్రిం तद्वति వృద్ధినొందించునది. —सनः —సనః, అం త్రిం वस्त्ररहिते వివస్త్రుఁడు, దిగంబరుఁడు —हनम् —హనమ్, అం నం विवाहे వివాహము; उत्तोल्य वहने పైకెత్తికొని మోయుట, ఉద్వహించుట.

उद्वाच(द)नम् ఉద్వాచ(ద)నమ్, అం నం उच्चैरावेदने బిగ్గరఁగా విన్నవించుకొనుట, మొఱ. —सनम् —సనమ్, అం నం मारणे చంపుట; निष्कासने తొలఁగించుట, विसर्जने విడుచుట; संस्कारभेदे ఒక సంస్కారము, ఉద్వాసనము (ఎత్తివేయుట).

उद्वाहनम् ఉద్వాహనమ్ అంనం विवाहे పెండ్లియాడుట, द्विवारकृष्टभूमौ రెండుచాళ్లదున్నిన నేల; उन्नयने పైకెత్తికొనుట; स्थानान्तर नयने తీసికొనిపోవుట; उद्धारणसाधने పైకెత్తెడిసాధనము. —ह(हि)नी —హ(హి)నీ, ఈంసీం रज्जौ త్రాడు.

उद्वेजनम् ఉద్వేజనమ్, అం నం उद्वेगे వ్యాకులత. —ष्टनम् —ష్టనమ్, అంనం हस्तपादयोः

बन्धने హస్తపాదముల బంధించుట; उपश्लेषे ఏకదేశసంబంధము. त्रिं उन्मुक्तबन्धने బంధమునుండి విడువఁబడినవాఁడు.

उन्नमनम् ఉన్నమనమ్. अं नं उन्नये పైకెత్తుట; उन्नतौ ఎత్తు; यन्त्रकर्मभेदे ఒక యంత్రక్రియ. –यनम् –యనమ్, अं नं वितर्के ఊహించుట; उन्नये పైకెత్తుట; पूतभृत्पात्रे పూతభృత్తు. ఒకపాత్ర. त्रिं क्षोभके కలఁతపెట్టునది; उन्नमितनेत्रे కన్నెత్తినవాఁడు

उन्मज्जनम् ఉన్మజ్జనమ్. अं नं प्लवने తేలియాడుట. –थनम् –థనమ్. अं नं हिंसने హింస; उन्मर्दने 'ఉన్మర్దనం' చూ॥ यन्त्रकर्मभेदे ఒక యంత్రకర్మ. त्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు. –दनः –దనః, अं त्रिं कामातुरे కామపీడితుఁడు. –थनम् –థనమ్, अं नं मारणे చంపుట, दण्डादिना ऊर्ध्वतः ताडने పై భాగమున దండాదులతో కొట్టుట. ताडनसाधने అట్టి సాధనము.

–र्दनम् –ర్దనమ్, अं नं वायुप्रसादनार्थे व्यापरभेदे వాత పీడానివృత్తికై గ్రుద్దుట तादृशे क्रियाभेदे అట్టి క్రియా విశేషము; तत्साधने द्रव्ये అట్టిదానిసాధనము; उद्घर्षणे 'ఉద్ఘర్షణం' చూ

उन्मादनः ఉన్మాదనః, अं पुं मन्मथबाणविशेषे ఒకమన్మథ బాణము. त्रिं उन्मादकारके ఉన్మాదముఁగలిగించునది.

उन्मीलनम् ఉన్మీలనమ్, अं नं विकसने వికసించుట; चक्षुरादेः पुटभेदे నేత్రాదులఁ దెఱచుట.

उन्मूलनम् ఉన్మూలనమ్, अं नं उद्गतमूलकरणे పెల్లగించుట, పెకలు(లిం)చుట, పెకల్చుట, పెగలుచుట, ఉన్మూలించుట.

उपच्छन्नः ఉపచ్ఛన్నః, अं त्रिं गूढे దాఁచఁబడినది. –जनः –జనః; अं त्रिं उन्नतौ అభివృద్ధిః उत्पत्तौ ఉత్పత్తి; मिथुनसंयोगेन जाते స్త్రీపురుషులకలయికచేఁ గలిగినది. –जानु –జాను, अव्यं जानुसमीपे మోఁకాలియొద్ద. –दानम् –దానమ్, अं नं उपदायाम् 'ఉపదా' చూ –धानम् –ధానమ్. अं नं शिरोधाने ఒరగు, ఒఱగు, ఒరగుబిల్ల (ళ్ల), ఒఱుగు, తలగడ, తలయంపి, తలాటి, తలాడ, తలాఁడు, తలాఁపి, తలాఁపు, తల్లడ, తల్లపి, దురాడము, బాలీసు, బిల్ల, లోడు; उपबर्हणे దిండు, ద్రిండు, బటువు, బటువుబిల్ల, సురమాలి; विषे విషము, विशेषणे విశేషణము; समीपस्थापने దగ్గఱనుంచుట; मन्त्रभेदे మంత్ర విశేషము; प्रणये ప్రేమ; व्रतभेदे వ్రతవిశేషము, विशेषे విశేషము. –पत्नी –పత్నీ; ईं स्त्रीं भोगस्त्रियाम् ఉంపుడము, తొడుసు, ఉంపుటాలు. –पन्नम् –పన్నమ్, अं त्रिं प्राप्ते ప్రాప్తమైనది; युक्तियुक्ते యుక్తియుక్తము सत्कारयुक्ते సంస్కారము గలది; उत्पन्ने పుట్టినది. –मानम् –మానమ్, अं नं अलङ्कारभेदे ఒకయలంకారము, उपमायाम् పోలిక, కయివడి(కన్), కవుడవు, కైవడి, కైవశీ, చాయ, పురుడు, పోని, పోలిక, మాడ్కిన్, మాదిరి. –वनम् –వనమ్, अं नं आरामे తోఁట. अव्यं वनसमीपे इत्यर्थे వనముదగ్గఱ; वने इत्यर्थे వనమునందు. –शुनम् –శునమ్, अव्यं शुनके इत्यर्थे కుక్కయందు; शुनकसमीपे इत्यर्थे కుక్కయొద్ద. –सन्नः –సన్నః, अं त्रिं उपस्थिते సమీపమున నున్నవాఁడు; समीपगते దగ్గఱకు వచ్చినవాఁడు; उपसेवके సమీపించి సేవచేయువాఁడు; अनुकूले అనుకూలుఁడు. –स्थानम् –స్థానమ్, अं नं उपेत्य स्थितौ సమీపించియుండుట, अनुसधाने స్మరించుట, उपसेवने సమీపించి సేవించుట, ఉపాసించుట; उपसमर्पणे సమీపించి సమర్పించుట; आनती-

करण योपस्थितौ నమస్కరింపసమీపించుట; समीपस्थाने సమీపస్థానము; उपासनाधारे गृहादौ ఉపాసనాధారమైన గృహము మొ

–हन्तुः –హన్తృః, उ० त्रि० उपहन्तरि నాశముచేయువాఁడు. –ह्वानम् –హ్వానమ్, अ०न० आह्वाने పిలుచుట, आवाहने 'ఆవాహనమ్' చూ।

पाख्यानम् ఉపాఖ్యానమ్, अ०न० पूर्ववृत्तकथने పూర్వ చరిత్ర కథనము; विशेषकथने విశేషించి చెప్పుట, ग्रन्थभेदे ఉపాఖ్యానప్రతిపాదకమైన గ్రంథవిశేషము; कथने చెప్పుట

–ञ्जनम् –ఞ్జనమ్, अ० न० लेपने అలుకుట పూయుట. अञ्जनाधारे हस्तादौ అలుకనాధారమైన హస్తము మొ

पादानम् ఉపాదానమ్, अ० न० ग्रहणे గ్రహించుట; कार्यान्विते कारणे ఘటశరావాదులకు మృత్తిక కటక ముకుటాదులకు సువర్ణము ఇత్యాది కార్యముతోఁగూడిన కారణము; तुष्टिभेदे ఆధ్యాత్మికమైన ఒక తుష్టి; प्रत्याहारे ఇంద్రియనిగ్రహము.

पायनम् ఉపాయనమ్, अ० न० उपगमने సమీపించుట, उपहारे 'ఉపహారః' చూ

–सनम् –సనమ్, अ० न० धनुर्विद्याभ्यासे విలువిద్య నేర్చుకొనుట; ध्याने ధ్యానము సేవనే సేవచేయుట, मनने మననము; आसने కూర్చుండుట. –सना –సనా, आ० स्त्री० सेवायाम् సేవ, ध्याने ధ్యానము. –सीनः –సీనః, अ० त्रि० समीपस्थे దగ్గఱనున్నవాఁడు; कृतोपासने ఉపాసనచేసినవాఁడు.

उमावनम् ఉమావనమ్, अ०न० पुरभेदे కోటితపురము.

उल्लङ्घनम् ఉల్లఙ్ఘనమ్, अ० न० अतिक्रमणे అతిక్రమించుట, దాఁటుట. –सनम् –సనమ్, अ० न० उल्लासे ఉల్లాసము; रोमाञ्च గగుర్పాటు.

ल्लापनम् ఉల్లాపనమ్, अ० न० वृत्यादिना व्याख्याने వృత్తిమున్నగువానితో వ్యాఖ్యానించుట.

उल्लुञ्चनम् ఉల్లుఞ్చనమ్, अ०न० कृन्तने కత్తిరించుట, उन्मूलने పెకలించుట. –ण्ठनम् –ణ్ఠనమ్, अ० न० उल्लुण्ठायाम् మఱుఁగుమాట.

उल्लेखनम् ఉల్లేఖనమ్, अ० न० वमने వాంతి; खनने త్రవ్వుట; इदं कर्तव्यमित्यादिनाखसंकल्पितार्थप्रतिपादकवाक्योच्चारणे ఇది కర్తవ్యము అని తాను సంకల్పించిన అర్థమును దెలియఁజేయు వాక్యము నుచ్చరించుట; चिह्नकरणे గీయుట గుర్తువేయుట; घर्षणे ఒరపిడి, రాయిడి.

उह्यमानः ఉహ్యమానః, अ० त्रि० क्रियमाणवहने మోయఁబడుచున్నట్టిది.

न ५ న 5

उड्डीयमानः ఉడ్డీయమానః अ०त्रि० उड्डयनं कर्तरि ఎగురుచున్నట్టిది. त्रि०तच्छीले అట్టి స్వభావముగల పిట్ట మొ।

उत्पाद्यमान. ఉత్పాద్యమానః, अ०त्रि० क्रियमाणोत्पादने పుట్టింపఁబడుచున్నట్టిది.

उदगयनम् ఉదగయనమ్, अ०न० उत्तरायणे ఉత్తరాయణము.

उद्विग्नमनाः ఉద్విగ్నమనాః, स०त्रि० सोद्वेगहृदये కలఁతనొందిన మనస్సుగలవాఁడు.

उपक्रोशनम् ఉపక్రోశనమ్, अ०न० निन्दायाम् నిందించుట. –गमनम् –గమనమ్, अ०न० उपगमे 'ఉపగమః' చూ। –गूहनम् –గూహనమ్, अ०न० आलिङ्गने కౌఁగలించుకొనుట. –घातिनी –ఘాతినీ, ई० स्त्री० वेहद्गर्भायाम् ఈచుకపోయిన ఆవు మొ। –च्छन्दनम् –చ్ఛన్దనమ్, अ०न० सान्त्वेनप्रार्थने మధురవాక్కులతో ప్రార్థించుట; उपमन्त्रणे ఉపమంత్ర

ఱ(మా)ము. —जीवनम् —జీవనమ్, అం నం जीविकायाम् వృత్తి, वृत्त्याद्यर्थमाश्रये జీవనమునకై ఆశ్రయించుట. —ढौकनम् —ఢౌకనమ్, అం నం उपहारे 'ఉపహారః' చూ —तापनम् తాపనమ్, అం త్రిం सन्तापकरे సంతాపమును కలిగించునది.

उपनयनम् ఉపనయనమ్, అం నం द्विजत्वप्रापके संस्कारभेदे ద్విజత్వమును గలిగించెడి యొకసంస్కారము, వడుగు, వడువు, समीपप्रापणे సమీపమునకుఁ దీసికొనిపోవుట; कर्मभेदे ఆ యా విద్యాగ్రహణసాధనమైన కర్మవిశేషము. —नहनम् —నహనమ్, అం నం बन्धने బంధించుట; तत्साधने वस्त्रादौ కట్టుకొనెడివస్త్రము మొ —नायनम् —నాయనమ్, అం నం उपनयने వడుగు. —नाहनम् —నాహనమ్, అం నం श्लेपादिबन्धने వ్రణములకు ఉపయోగించెడి మలామ మొ —निधानम् —నిధానమ్, అం నం उपनिधौ 'ఉపనిధిః' చూ —पादनम् —పాదనమ్, అం నం सम्यक्कथने చక్కఁగాఁ జెప్పుట; युक्त्यासमर्थने యుక్తితో సమర్థించుట; प्रापणे పొందించుట. —प्रदानम् —ప్రదానమ్, అం నం उत्कोचे లంచము; दानोपाये దానోపాయము. —यमनम् —యమనమ్, అం నం संयमने సంయమము; अग्नेरधस्स्थापने అగ్నిక్రింద నుంచుట, बन्धनसाधने బంధనసాధనము దర్భ మొ। विवाहे పెండ్లి —यमिनी —యమినీ, ఈం సీం अग्न्याधानाङ्गसिकतादौ అగ్న్యాధాన సాధనమైన యిసుక మొ॥ —याचनम् —యాచనమ్, అం నం प्रार्थनायाम् ప్రార్థించుట, యాచన. —रितनः —రితనః, అం త్రిం ऊर्ध्वभवे పైనఁగలిగినది. —लेपनम् —లేపనమ్, అం నం उपलेपे 'ఉపలేపః' చూ। —वर्णनम् —వర్ణనమ్, అం నం सम्यक् कीर्तने చక్కఁగా కీర్తించుట. —वर्तनम् —వర్తనమ్, అం నం देशे దేశము; सजलस्थले నీళ్లుగల ప్రదేశము. —वासनम् —వాసనమ్, అం నం उपसेवने 'ఉపసేవనమ్' చూ। —वाहनम् —వాహనమ్, అం నం समीपनयने దగ్గఱకుఁ దీసికొనిపోవుట. —वेशनम् —వేశనమ్, అం నం स्थितौ కూర్చుండుట; स्थापने నిలువఁబెట్టుట. —व्याख्यानम् —వ్యాఖ్యానమ్, అం నం विस्पष्टकथने మిగుల స్పష్టముగాఁ జెప్పుట; फलमाहात्म्योपासनाप्रकारादिकथने ఫలము మాహాత్మ్యము ఉపాసనము వీని ప్రకారమును జెప్పుట. —शमनम् —శమనమ్, అం నం उपशमे ఉపశమ(మా)ము; निवारणे అడ్డగించుట. —शिङ्घनम् —శింఘనమ్, అం నం आघ्राणे వాసనచూచుట. —संख्यानम् —సంఖ్యానమ్, అం నం सूत्रानुक्तस्य अर्थस्य वार्तिकाद्यैःकथने సూత్రమునఁ జెప్పఁబడని యర్థమును వార్తికాదులచేఁ జెప్పుట; वाक्यभेदे ఒకవాక్యము. —सव्यानम् —సంవ్యానమ్, అం నం अधोंशुके దోవతి, కట్టుబట్ట. —सदनम् —సదనమ్, అం నం सेवायाम् సేవ, अनुगमनेन प्राप्तौ అనుసరించుటచే లభించుట. अव्यं सदनसामीप्ये ఇంటియొద్ద सदने इत्यर्थे ఇంటియందు. —सम्पन्नः —సమ్పన్నః, అం త్రిం प्राप्ते లభించినట్టిది; मृते మరణించినట్టిది. —सर्जनम् —సర్జనమ్, అం నం अप्रधाने ప్రధానము గానిది; उत्पाते ఉత్పాతము; संमार्गसाधने తుడిచెడి సాధనము; शब्दभेदे శబ్దవిశేషము. —सेचनम् —సేచనమ్, అం నం उपसेके 'ఉపసేకః' చూ उपदंशे ఊరుఁగాయ; आहुतिसाधने ఆహుతి సాధనము త్రిం उपसेचके జలాదులచే మృదువుగాచేయువాఁడు. —सेवनम् —సేవనమ్, అం నం उपभोगप्रसङ्गे అనుభవింపఁగోరిక; अत्यासक्तौ మిక్కిలి యిచ్ఛ; सेवने సేవించుట. —स्त(ष्ट)म्भनम् —స్త(ష్ట)

మ్బనమ్, అంనం आलम्बने పట్టు, स्थितौ నిలుచుట; सहकारे సాహాయ్యము. –स्थापनम् –స్థాపనమ్. అంనం उपस्थितिजनने ఉపస్థితి(చూ)కలిగించుట. त्रिं तद्वति అది గలది. –स्पर्शनम् –స్పర్శనమ్, అం నం उपसर्शे 'ఉపస్పర్శః' చూ

उपाध्यायानी ఉపాధ్యాయానీ, ईं सीं उपाध्यायस्य भार्यायाम् ఒజ్జసాని, సోమిదమ, ఉపాధ్యాయుని భార్య. –लम्भनम् –లమ్భనమ్, అంనంउपालम्भे 'ఉపాలమ్భః' చూ —वर्तनम्–పవర్తనమ్, అం నం पुनरागमने మఱలివచ్చుట; भूमौलुठने నేలపైపొర్లాడుట.

न-सं प्रं న-సం ప్ర

उच्छिष्टचाण्डालिनी ఉచ్ఛిష్టచాణ్డాలినీ, ईंसीं मातङ्गदेवीमूर्तिभेदे మాతంగి దేవియొక్క ఒకమూర్తి.

उच्छिष्टभोजनः ఉచ్ఛిష్టభోజనః, అంత్రిం यज्ञशिष्टाशिनि యజ్ఞశేషమును భుజించువాఁడు. –मोदनम् –మోదనమ్, అం నం मधूच्छिष्टे మైనము.

उत्तमफलिनी ఉత్తమఫలినీ, ईंसीं दुग्धिकायाम् చిఱుపాల †. –रफल्गुनी –రఫల్గునీ, ईंसीं नक्षत्रविशेषे ఉత్తర ✱.

उत्पादशयनः ఉత్పాదశయనః, అంపుంटिट्टिभे లకుముకి పిట్ట, शिशौ శిశువు.

उत्साहवर्धनः ఉత్సాహవర్ధనః, అంపుంवीररसे వీరరసము.

उद्गारशोधनः ఉద్గారశోధనః, అం పుం कृष्णजीरके నల్లజిలకఱ †.

उपनिबन्धनम् ఉపనిబన్ధనమ్. అంనంसंपादन साधने సంపాదించు సాధనము; ग्रथने కూర్చుట. –निवपनम् –నివపనమ్. అం నం समिदाधानादिक्रियायाम् సమిధలనుంచుట మున్నగు క్రియ. –निवेशनम् –నివేశనమ్, అం నం निवासने నివసింపఁజేయుట; स्थापने నిలుపుట, निवेशने ప్రవేశపెట్టుట. –संयमनम् –సంయమనమ్. అం నంसम्यक्बन्धने చక్కఁగా బంధించుట, तत्साधने దాని సాధనము. –समाधानम् –సమాధానమ్, అం నం राशीकरणे రాశిగా చేయుట; समिधः प्रक्षिप्य ज्वालने సమిధలు వేసి ప్రజ్వలింపఁజేయుట.

उभयवेतनः ఉభయవేతనః, అం పుం दूतभेदे తన ప్రభువునుండియు రహస్యముగా శత్రురాజునుండియు జీతముఁ దీసికొనెడి యొక దూత.

प-सं प्रं ప-సం ప్ర

उडु (डू) पः ఉడు (డూ) పః. అం ప్రం प्लवे కట్టుమ్రాను, తె(తే)టిక, తేపిక, తెప్ప, తేప, ఒక పడవ, चर्मावनद्धनौके తోలు గప్పిన పడవ. पुं चन्द्रे చుక్కల ఱేఁడు, చంద్రుఁడు.

उडुपुष्पम् ఉడుపుష్పమ్, అం నం जपायाम् దాసనము †.

उत्कम्पः ఉత్కమ్పః, అంపుంउत्कम्पने వణఁకిపోవుట. त्रिंतद्वति అదిగలవాఁడు.

उत्तरभाद्रपत् ఉత్తరభాద్రపత్, द्वंसीं उत्तरभाद्रपदायाम् ఉత్తరభాద్ర ∴.

उत्सर्पी ఉత్సర్పీ. नंत्रिंऊर्ध्वं प्रसारिणि పైకి వ్యాపించునది; अतिशयिते అతిశయించినది.

उत्क्षेपः ఉత్క్షేపః, అం పుం ऊर्ध्वक्षेपणे పైకిఁ జిమ్ముట. त्रिंतद्वति పైకిఁ జిమ్మువాఁడు.

उद्वापः ఉద్వాపః,అంపుంउत्पाटने పెకలించుట; उद्धरणे ఉద్ధరించుట; उत्क्षेपे ఎగురఁగొట్టుట; संचीयमाने ప్రోగుచేయఁబడునట్టిది; मुण्डने గొఱుగుట.

उद्वेपः ఉద్వేపః, అం పుంउत्कम्पे 'ఉత్కమ్పః' చూ।

उप ఉప. अव्यं हीनार्थे తేమి తక్కువ; अन्तिके సమీపము; आरम्भे ప్రారంభము; दाने ఈవి; सादृश्ये సామ్యము; व्याप्तौ వ్యాపించుట; पूजायाम् పూజ; आचार्यकरणे ఆచార్యకృత్యము; शक्तौ సామర్థ్యము; दोषे దోషము; अधिके ఎక్కువ; मरणे చావు; अत्यये అతిక్రమించుట; सामीप्ये దగ్గఱ; सतोगुणान्तराधाने సంస్కారము గలిగించుట; निदर्शने నిదర్శనము; क्रियाभेदे క్రియావిశేషము; वीप्सायाम् వీప్స(చూ): अध्ययने చదువు.

उपकूप: ఉపకూపః, अंपुं आहावे 'ఆహావః' చూ। –कूपम् –కూపమ్, अव्यं कूपसामीप्ये బావి యొద్ద; कूपे इत्यर्थे బావియందు. –जल्पी –జల్పీ, नं त्रिं उपदेशके ఉపదేశించువాఁడు. –जाप: –జాపః, अं पुं भेदोपाये భేదోపాయము, उपांशुजपे ఉపాంశు(చూ) జపము. –ताप: –తాపః, अं पुं पीडने బాధించుట; रोगे రోగము; तापे తాపము; त्वरायाम् తొందర; अशुभे అశుభము. –तापी –తాపీ, नं त्रिं तद्वति అది గలవాఁడు.

उपनिक्षेप: ఉపనిక్షేపః, अंपुं उपनिधौ 'ఉపనిధిః' చూ॥

उपपू: ఉపపూః, रं सीं शाखानगरे పేట. –पृक् –పృక్, चं त्रिं समीप्येन संपृक्ते సమీపముగా తడుపఁబడినది.

उपलेप: ఉపలేపః, अंपुं उपलेपने పూయుట అలుకుట; सर्वेन्द्रियावसादने అన్ని యింద్రియములు శిథిలమగుట. –क्षेप: –క్షేపః, अं पुं आक्षेपे ఆక్షేపము; समीपे निक्षेपणे దగ్గఱనుంచుట. –सर्पी –సర్పీ, नं त्रिं समीपगन्तरि సమీపించువాఁడు.

उलपम् ఉలపమ్, अंनं गुल्मिन्याम् పొద†. नं उलुपे 'ఉలపః' చూ॥

उलप: ఉలపః, अं पुं तृणभेदे మృదువుగా నుండెడి యొక తృణము

उलूपी ఉలూపీ, नंपुं शिशुमारे పెడకమొసలి; शिशुके ఉలస. ఉలచమీను. ईं सीं नागकन्याभेदे అర్జునుని భార్య. ఒకనాగకన్య.

उषप: ఉషపః, अं पुं सूर्ये సూర్యుఁడు; अग्नौ అగ్ని.

उष्मपा: ఉష్మపాః, आंपुं पितृगणविशेषे ఒక పితృగణము.

ब బ

उत्पलशारिबा ఉత్పలశారిబా, आं सीं गोप्याम् మామెన †.

उत्पिब: ఉత్పిబః, अं त्रिं उद्धृत्य पायिनि ఎత్తిత్రాగువాఁడు.

उम्बी ఉమ్బీ, ईं सीं यव(गोधूम)भक्ष्यभेदे యవ(గోదుమ)ల కుడుము.

उरुबु: ఉరుబుః, उं पुं एरण्डे ఆముదము†.

उल्बम् ఉల్బమ్, अंनं जरायौ మావి; गर्ते గుంట.

भ భ

उज्जृम्भ: ఉజ్జృమ్భః, अं पुं विकासे వికాసము; स्फुटने విచ్చుట; जृम्भे ఆవులింత. त्रिं प्रकाशान्विते ప్రకాశముగలది; उज्जृम्भायुते ఉజ్జృంభ(చూ) గలది. –म्भा –మ్భా, आं सीं विकासे వికాసము; जृम्भे ఆవులింత.

उत्तमाम्भ: ఉత్తమామ్భః, सं नं तुष्टिविशेषे తొమ్మిదివిధములైన తుష్టులలో నొకటి.

उद्ग्राभ: ఉద్గ్రాభః, अंपुं उद्ग्राहे 'ఉద్గ్రాహః' చూ।

उद्भित् ఉద్భిత్, दं पुं यागविशेषे ఒకయాగము. त्रिं तरुगुल्मलतादौ భూమిని పెల్లగించుకొని పుట్టెడి చెట్లు చేమలు మొ

उपकुम्भम् ఉపకుమ్భమ్, अव्यं॰ कुम्भसामीप्ये కడవయొద్ద; कुम्भे इत्यर्थे కడవయందు.

उपभृत् ఉపభృత్, त्‌॰ सी॰ स्रुग्भेदे होमपात्रे ఒక హోమపాత్ర (స్రుక్కు).

उपलम्भः ఉపలమ్భః, अ॰पुं॰लाभे లాభము; ज्ञाने జ్ఞానము. –ष्टम्भः –ష్టమ్భః, अ॰पुं॰ पतनप्रतिरोधे ఊఁత, ఆసరా; आलम्बने ఊఁతగొనుట; आडम्बरे ఆడంబరము, आधिक्ये ఎక్కువ. न॰स्तम्भे స్తంభము. –स्तम्भः –స్తమ్భః, अ॰पुं॰उपष्टम्भे 'ఉపష్టమ్భః' చూ। स्थितौ నిలఁబడుట; सहकारे సాయము.

उपालम्भः ఉపాలమ్భః, अ॰ पुं॰ दुर्वाक्ये దూషించుట; परपक्षदूषणे ఇతర పక్షము వాక్షేపించుట; निन्दापूर्वके तिरस्कारे నిందాపూర్వకముగా తిరస్కరించుట.

उभ ఉభ, धा॰ (उभति) पूरणे నింపుట.

उभे–भौ ఉభే–భౌ, अ॰त्रिं॰द्वि॰द्वयोः ఇద్దఱు రెండు.

उम्भः ఉమ్భ, धा॰ (उम्भति) पूरणे నింపుట.

उम्भिः ఉమ్భిః, इ॰त्रिं॰पूरके నింపునది.

उल्लाभः, ఉల్లాభః, अ॰पुं॰उल्लोचे 'ఉల్లోచః' చూ

म २ మ 2

उन्मा ఉన్మా. आ॰सी॰ ऊर्ध्वमाने తూఁచుట.

उमा ఉమా, आ॰ सी॰ पार्वत्याम् పార్వతి, अतस्याम् అగిసె †, हरिद्रायाम् పసుపు†; कीर्तौ కీర్తి; कान्तौ కాంతి; शान्तौ శాంతి.

उष्मः ఉష్మః, अ॰ पुं॰ ग्रीष्मे ऋतौ గ్రీష్మ ఋతువు, आतपे ఎండ; स्वेदे చెమట, ఉక్క.

उष्मा ఉష్మా. न्‌॰पुं॰ऊष्मणि 'ఊష్మా' చూ

म ३ మ 3

उत्क्रमः ఉత్క్రమః, अ॰पुं॰ व्युत्क्रमे విలోమ (విపరీత) క్రమము; उत्क्रान्तौ 'ఉత్క్రాన్తిః' చూ।

उत्तमः ఉత్తమః, अ॰ पुं॰ हरौ విష్ణువు, ध्रुवसोदरे ధ్రువుని తమ్ముఁడు, तृतीयमनौ మూఁడవమనువు, वैशिकाख्यनायके వైశికుఁడనెడి నాయకుఁడు त्रिं॰उत्कृष्टे శ్రేష్ఠుఁడు, మిన్న, మేటి; अन्त्ये చివరిది. सं॰ त्रिं॰ तमोऽतीते తమస్సు నతిక్రమించినది. –मा –మా, आ॰सी॰ अहितकारिण्यपि प्रिये हितकारिण्यां नायिकायाम् ప్రియుఁడు తనకు అపకారముచేసినను ప్రియము నే చేసెడి నాయిక; दुग्धिकायाम् చిఱుపాల †. उत्कृष्टस्त्रियाम् ఉత్తమురాలు. –माम् –మామ్, अव्य॰ उत्तरामित्यर्थे 'ఉత్తరామ్' చూ

उद्गमः ఉద్గమః, अ॰पुं॰उद्भवे పుట్టుక; ऊर्ध्वगमने పైకిఁబోవుట; उदये ఉదయించుట; उन्नतौ అభివృద్ధి.

उद्दामः ఉద్దామః, अ॰ त्रिं॰ महति గొప్పది; बन्धरहिते బంధములేనిది; निर्गले అడ్డులేనిది; गम्भीरे లోఁతైనది. पुं॰ वरुणे వరుణుఁడు; पञ्चचत्वारिंशदक्षरवृत्ते 45 అక్షరములుగల వృత్తము.

उद्भ्रमः ఉద్భ్రమః; अ॰ पुं॰ समन्तात् भ्रमणे అంతటను తిరుగుట; उद्वेगे వ్యాకులత.

उद्यमः ఉద్యమః, अ॰ पुं॰ उद्योगे జతనము, ప్రయత్నము; प्रयासे పరిశ్రమ; उत्तोलने పైకెత్తుట.

उद्यामः ఉద్యామః, अ॰ पुं॰ पाशे పాశము త్రాడు.

उपमः ఉపమః, अ॰त्रिं॰ उपमेये పోల్చఁదగినది; समीपे సమీపము. –मा –మా, आ॰ सी॰ अलङ्कारभेदे ఒక అర్థాలంకారము सादृश्ये పోలిక; उपमानप्रमाणे ఉపమాన ప్రమాణము. –मात् –మాత్, द्‌॰ सी॰

स्थूणायाम् కట్టుఁగంబము.

उत्त्रिमः ఉత్త్రిమః, అం త్రిం वपनजाते వపన(ము)మువలనఁ గలిగినది.

म ४ మ 4

उच्चैस्तमाम् ఉచ్చైస్తమామ్, अव्यं औन्नत्यातिशये మిక్కిలిఅధికము(హెచ్చు)గామిక్కిలి పైఁగా మిక్కిలిబిగ్గరఁగా. –मः –మః, అం త్రిం अत्युन्नते మిక్కిలి యున్నతము.

उदग्भूमः ఉదగ్భూమః, అం త్రిం उत्कृष्ट(उन्नत) भूमिके देशे మంచి (ఉన్నత) భూమి గల దేశము.

उदुत्तमः ఉదుత్తమః, అం త్రిం अत्युत्तमे మిక్కిలి యుత్తముఁడు.

उपक्रमः ఉపక్రమః, అం పుం प्रथमे प्रारम्भे తొలుత మొదలుపెట్టుట, ఉపక్రమించుట. ज्ञात्वा आरम्भे ఎఱిఁగి ప్రారంభించుట; सामाद्युपाये సామదానాది-ఉపాయము; चिकित्सायाम् వైద్యము, विक्रमे పరాక్రమము; धर्माद्यैः परीक्षणे ధర్మ-అర్థాదులచేత పరీక్షించుట; षड्विधलिङ्गेष्वन्यतमे తాత్పర్యమును నిర్ణయించెడి ఒక హేతువు. షడ్విధ లింగములలో మొదటిది; आरभ्यमाणे ఆరంభింపఁబడునది. –गमः –గమః, అం పుం अङ्गीकृतौ అంగీకరించుట; समीपगमने సమీపించుట, ज्ञाने జ్ఞానము. –धर्मः –ధర్మః, అంపుం हीनधर्मे అప్రధాన ధర్మము –नाम –నామ, న్ంనం उपाह्वये ఇంటిపేరు. త్రిం तद्वति అదిగలది. –यमः –యమః, అంపుం विवाहे వివాహము. –यामः –యామః, అంపుం यज्ञपात्रभेदे ఒక యజ్ఞపాత్ర; तद्देवे దాని దేవత, विवाहे వివాహము. –रमः –రమః, అం పుం वैराग्ये వైరాగ్యము; नाशे నశించుట; निवृत्तौ మఱలుట. నం उपरतौ ఉపరతి. –रामः –రామః, అంపుం उपरमे 'ఉపరమః' చూ. संन्यासे సంన్యాసము. –रामम् –రామమ్. अव्यं रामसामीप्ये రాముని యొద్ద. –शमः –శమః, అంపుం इन्द्रियाणां संयमे ఇంద్రియ నిగ్రహము; वैराग्ये వైరాగ్యము, रोगोपद्रवशान्तौ రోగము ఉపద్రవము-వీని శాంతి; निवृत्तौ మఱలుట.

उपाकर्म ఉపాకర్మ, న్ంనం कर्मभेदे సంవత్సరాంతమున మరల వేదాధ్యయనము చేయుటగల (అధీత వేదములు తేజోవంతములగుటకై చేయు) ఒక కర్మ; उपाकरणे 'ఉపాకరణమ్' చూ –गमः –గమః, అంపుం उपगमे 'ఉపగమః' చూ॥

उपोत्तमम् ఉపోత్తమమ్, అం త్రిం उपान्त्ये 'ఉపాన్త్యమ్' చూ॥

उरुक्रमः ఉరుక్రమః, అం పుం विष्णौ వామనమూర్తియగు విష్ణువు; ऋषभदेवे ఋషభదేవుఁడు.

उशत्तमः ఉశత్తమః, అం త్రిం कामयमाने కోరుచున్నవాఁడు.

उष्णरश्मिः ఉష్ణరశ్మిః, ఇం పుం सूर्ये వేఁడివెలుఁగు, ఇవము సూడు, చలిదాయ, సూర్యుఁడు.

म-सं०प्रं మ-సం।ప్ర।

उत्तरपश्चिमा ఉత్తరపశ్చిమా, ఆం సీం वायुकोणे వాయుమూల. –मः –మః, అంపుం तद्देशे దానికి సంబంధించిన దేశము. త్రిం तत्र वर्तिनि అందుండువాఁడు.

उन्नतभूमिः ఉన్నతభూమిః, ఇంసీం उन्नतायां क्षितौ మిట్ట, మిఱ్ఱు, మెరక, ఎత్తైన నేల.

उपमेयोपमा ఉపమేయోపమా, ఆంసీం अलङ्कारभेदे ఒక యలంకారము.

उपसंयमः ఉపసంయమః, అంపుం उपसंहारे ఉపసంహరించుట, ముగింపు; सम्यक्नियमे

చక్కఁగానియమించుట, बन्धने బంధించుట.

उष्णोपगमः ఉష్ణోపగమః, అం పుం ग्रीष्मेऋतौ గ్రీష్మ ఋతువు.

य २ య 2

उक्थ्यः ఉక్థ్యః, అం త్రిం शास्त्रस्तुते ఉక్థ మను శస్త్రముతో స్తుతింపఁదగినవాఁడు. उक्थसाधने शस्त्रे ఉక్థసాధనమైన శస్త్రము.

उख्यम् ఉఖ్యమ్, అం త్రిం उखासंस्कृते కుండలో వండిన (సంస్కరించిన) పదార్థము.

उज्ज्यम् ఉజ్జ్యమ్, అం నం आरोपितज्याके धनुषि ఎక్కువెట్టఁబడిన విల్లు.

उथ्यः ఉథ్యః, అం పుం नदे నదము.

उप्यम् ఉప్యమ్, అం త్రిం वपनीये విత్తఁదగిన వడ్లు మొ॥

उम्यम् ఉమ్యమ్, అం నం अतसीभवनोचित-क्षेत्रे అగిసెచెట్లు పెరిగెడిపొలము.

य ३ య 3

उच्चयः ఉచ్చయః, అం పుం नीव्याम् కోక ముడి; पुष्पादिच्छेदने పుష్పాదులఁగోయుట; चये సమూహము, उद्धृत्यावचिते ఎత్తికోయఁబడినది.

उच्चार्यः ఉచ్చార్యః, అం త్రిం उच्चारणीये ఉచ్చరింపఁదగినది.

उच्छेद्यः ఉచ్ఛేద్యః, అం త్రిం उच्छेदयोग्ये ఉచ్ఛేద(ము)ము చేయఁదగినది. —ष्यः —ష్యః, అం త్రిం अवशेषणीये ఉచ్ఛిష్టము గావింపఁదగినది.

उच्छ्र(च्छ्रा)यः ఉచ్ఛ్ర(చ్ఛ్రా)యః, అం పుం औन्नत्ये ఎత్తు, పొడవు; उच्चद्रव्याङ्के హెచ్చువేయు అంకె.

उच्छ्रित्य ఉచ్ఛ్రిత్య, अव्यं उच्छ्रयं कृत्वेत्यर्थे ఎత్తుచేసి పొడిగించి హెచ్చువేసి.

उड्डीय ఉడ్డీయ, अव्यं उड्डयनं कृत्वा పైకెగిరి.

उतथ्यः ఉతథ్యః, అం పుం बृहस्पत्यग्रजे బృహస్పతియన్న.

उत्कृत्य ఉత్కృత్య, अव्यं छित्वा ఛేదించి.

उत्क्रम्य ఉత్క్రమ్య, అవ్యం उत्क्रमणं कृत्वा ఉత్క్రమించి (మరణించి)

उत्तार्यम् ఉత్తార్యమ్, అం త్రిం उल्लङ्घनीये దాఁటఁదగినది; उद्गमनीये వెడలఁగ్రక్కఁదగినది.

उत्थाय ఉత్థాయ, अव्यं उत्थानं कृत्वा లేచి, నిలువఁబడి. —प्यः —ప్యః, అం త్రిం उत्थापनयोग्ये ఉత్థాపన(ము)ము చేయఁదగినది.

उत्पत्य ఉత్పత్య, अव्यं उद्गमनं कृत्वा పైకెగిరి. —श्यः —శ్యః, అం త్రిం उन्मुखे తలయెత్తికొనినవాఁడు; ऊर्ध्वप्रेक्षके పైకి(నఁ)జూచువాఁడు; ऊर्ध्वदृष्टौ ఊర్ధ్వదృష్టి(పైచూపు)గలవాఁడు.

उत्पाद्यः ఉత్పాద్యః, అం త్రిం उत्पादयितुं योग्ये కలిగిం(పుట్టిం)పఁదగినది.

उत्सर्या ఉత్సర్యా, ఆం స్త్రీం ऋतुमत्यां गवि ఎదమైన గోవు.

उत्सृज्य ఉత్సృజ్య, अव्यं त्यक्त्वा విడిచి.

उदक्या ఉదక్యా, ఆం స్త్రీం रजस्वलायाम् ముట్టయినస్త్రీ. —द्या —ద్యా, ఆం స్త్రీం तैलपिपीलिकायाम् ఎఱ్ఱచీమ. —न्या —న్యా, ఆం స్త్రీం पिपासायाम् దప్పి. —न्युः —న్యుః, ఉం త్రిం पिपासौ దప్పిగలవాఁడు.

उदयः ఉదయః, అం పుం उदयाचले ఉదయగిరి, తూరుపుమల, తొలిగట్టు, పొడుపుగుబ్బలి, పొడుపుఁదిప్ప, మొదటికొండ, తూర్పుఁగొండ; उद्गतौ ఉదయించుట, పుట్టుట; लग्ने లగ్నము; गृहभेदे ఒక గృహము, वृद्धौ అభివృద్ధి सूर्यादीनामुद्गमे సూర్యాది గ్రహములుదయించుట. —र्यः —ర్యః, అం త్రిం उदरभवे కడుపునఁ బుట్టినది.

उदीच्यः ఉదీచ్యః, అం పుం शरावत्याः पश्चिमोत्तरदेशे శరావతీ నదికి పడమటను ఉత్తరము

వను గల దేశవిశేషము; कर्मान्ते కర్మావసానము; तत्र कर्तव्ये అందుచేయఁదగినది, उदक्भवे ఉదక్ (చూ) భవము(కలిగినది).
उद्देश्यः ఉద్దేశ్యః, అం త్రిం अनुसधेये అనుసంధింపఁ (ఉద్దేశింపఁ)దగినది, ఉద్దేశ్యము; अनुवाद्ये అనువదింపఁదగినది.
उद्धयः ఉద్ధయః, అం త్రిం उद्धृत्य पानकर्तरि ఎత్తి త్రాగువాఁడు.
उद्वयाः ఉద్వయః, స్లం త్రిం अतिक्रान्तवयसि వయసుదాఁటినది.
उद्वास्यः ఉద్వాస్యః, అం త్రిం उद्वासनयोग्ये ఉద్వాసన(చూ)ముచేయఁదగినది.
उन्नयः ఉన్నయః, అంపుంउन्नयने పైకెత్తుట.
उन्नायः ఉన్నాయః, అంపుంउन्नयने పైకెత్తుటః वितर्के ఊహ; उच्चये ఉచ్ఛ్రయము, రాశి.
उन्नेयः ఉన్నేయః, అంత్రింउत्तोलनीये పైకెత్తఁదగినది; उद्भावनीये ఊహింపఁదగినది
उपाख्या ఉపాఖ్యా, ఆంసీం प्रत्यक्षे ప్రత్యక్షము;निरुक्तौ నిర్వచించుట. —न्त्यम् —న్త్యమ్, అం త్రిం अन्त्यसमीपे కడపటిదానికి దగ్గఱ (వెనుక)నున్నది. —न्त्या న్త్యా, ఆం సీం उत्तरभाद्रपदायाम् ఉత్తరభాద్ర *. —यः —యః. అం పుంसाधने సాధనము; प्रयुक्त-धनप्राप्तिसाधने ऋणदातृव्यापारमेदे ఇచ్చిన అప్పు రాఁబట్టుకొనెడి క్రియావిశేషము; उपक्रमे ఉపక్రమము, उपगमे 'ఉపగమః' చూ। सामदानमेददण्डोपायेषु సామదానభేద దండోపాయములు; उपगतौ వెరవు, సుఱవు, సూటి, అనువు, ఇమ్ము, ఉపమ, ఎత్తు, ఎత్తుగడ, ఒడికము, ఒఱపు, కీలు, జతనము, తెఱకువ, దీమసము, నెప్పు, పొక్కి, మందు, మేవడి, వజ్జి, వయినము, వయిపు వలను, వళవు, వెరవు, వెదువు, వైనము, వైపు, ఉపాయము. —यी యీ, న్లం త్రింतद्वति ఉపాయముగలవాఁడు. —स्यः —స్యః, అం త్రిం आराध्ये సేవింపఁదగినది, ध्येये ధ్యానింపఁదగినది. —स्य —స్య, అవ్యం उपासनां कृत्वा ఉపాసనచేసి.
उपेयः ఉపేయః,అంత్రింउपायसाध्ये ఉపాయ (చూ) ముచే సాధింపఁదగినట్టిది. —क्ष्यः —క్ష్యః, అం త్రిం उपेक्षणीये ఉపేక్ష(చూ) చేయఁదగినది.
उपोष्य· ఉపోష్యః,అంత్రింउपवासयोग्ये ఉపవసించుటకుఁదగినవాఁడు. उपवासेन यापनीये पुण्यदिनादौ ఉపసింపఁదగిన పుణ్య దినము మొ
उभयः ఉభయః, అంత్రింఏం द्ववयवे రెండవయవములుగలది, జంట, జత. —ये —యే. అంత్రింబం उभयेषु ఇద్దఱు, రెండు, జత.
उरस्यः ఉరస్యః, అం పుం पुत्रे కొడుకు.
उर्वर्यः ఉర్వర్యః,అంత్రింउर्वरायांजाते ఉర్వర (చూ) యందుఁగలిగినవాఁడు. పుం रुद्रमेदे ఒక రుద్రుఁడు.
उलप्यः ఉలప్యః, అం త్రిం उलपभवे ఉలప (చూ)మునఁ గలిగినది. పుం रुद्रमेदे రుద్ర విశేషము.
उल्लङ्घ्य ఉల్లఙ్ఘ్య, అవ్యం अतिक्रम्य అతిక్రమించి, దాఁటి. —ङ्घ्यः —ఙ్ఘ్యః, అం త్రిం अतिक्रमणयोग्ये అతిక్రమింపఁ(దాఁటఁ)దగినది.
उल्लोप्यम् ఉల్లోప్యమ్,అంనం लौकिकगीतिमेदे ఒక లౌకిక గీతి.
उशेन्यः ఉశేన్యః, అం త్రిం कमनीये మనోహరము.
उषस्यम् ఉషస్యమ్. అం త్రిం उषसि जाते ఉషఃకాలమునఁ గలిగినది.

य ४ య 4

उच्चैःकृत्य ఉచ్చైఃకృత్య, అవ్యంउच्चैःकृत्वेत्यर्थे బిట్టు (అప్రియము)గాఁబలికి.

उत्तरीयम् ఉత్తరీయమ్, अ० न० ऊर्ध्वदेहधार्ये वस्त्रे ఉత్తరిగము, ఒల్లియ, ఒల్లె, ఓణి. కండువ, కండువా, పైపంచె, పైబట్ట, బయిర (బైర)వాసము, ఉత్తరీయము. –रेद्युः –రేద్యుః, अव्य० उत्तरेऽह्नि మఱునాఁడు, మఱుసటిదినము.

उदकीर्यः ఉదకీర్యః, अ० पु० उदकीर्णे 'ఉదకీర్ణః' చూ।

उपकार्या ఉపకార్యా आ०सी०उपकारिकायाम् 'ఉపకారికా' చూ। उपकारयोग्यायाम् ఉపకారము చేయఁదగినది. –कुल्या –కుల్యా, आ० सी० पिप्पल्याम् పిప్పలి †. –कुल्यम् –కుల్యమ్, अव्य० कुल्यायामित्यर्थे మడుగునందు; कुल्यासामीप्ये మడుగు దగ్గఱ. –क्रिया –క్రియా, आ० सी० उपकारे ఉపకారము.–गत्य(म्य) –గత్య(మ్య), अव्य० समीपं गत्वा సమీపించి. –ग्राह्यम् –గ్రాహ్యమ్, अ०न०उपहारे 'ఉపహారః' చూ –चयः –చయః, अ० पु० उन्नतौ ఎత్తు. वृद्धौ అభివృద్ధిః लग्नात् तृतीयषष्ठदशमैकादशस्थानेषु లగ్నమునకు 3 6 10 11 -వ స్థానములు. –चर्यम् –చర్యమ్, अ० त्रि० सेव्ये సేవింపఁదగినది.. चिकित्सनीये చికిత్సచేయఁదగినది. न० सेवायाम् సేవ; चिकित्सायाम् వైద్యము –चर्या –చర్యా, आ०सी० चिकित्सायाम् వైద్యము सेवायाम् సేవ. –चायी –చాయీ, न्०त्रि०वृद्धिकारके వృద్ధినొందించువాఁడు. –चाय्यः –చాయ్యః, अ० पु० यज्ञाग्नौ యాగాగ్నిః स्थण्डिले అగ్నినుంచుస్థలవిశేషము. –चार्यः–చార్యః, अ०त्रि०उपचर्ये 'ఉపచర్యమ్'చూ। –चेयम् –చేయమ్, अ०त्रि०चयनीये फलादौ కోయఁదగినఫలము మొ। –जप्यः –జప్యః, अ० त्रि०भेदोपायार्हे భేదోపాయమునకుఁ దగినవాఁడు. –जीव्यम् –జీవ్యమ్, अ०न० उपजीवनयोग्ये ఉపజీవన(చూ)యోగ్యము. –तिष्यम् –తిష్యమ్, अ० न० पुनर्वस्वाम् పునర్వసు *; आश्रेषायाम् ఆశ్రేష *. –दिश्य –దిశ్య, अव्य० उपदेशं कृत्वा ఉపదేశించి. –दिश्यम् –దిశ్యమ్, अ० त्रि० उपदिशि जाते మూలదిక్కునఁ గలిగినది. –देश्यम् –దేశ్యమ్, अ०त्रि०उपदेशार्हे ఉపదేశింపఁదగినది. –धर्म्यः – ధర్మ్యః, अ० पु०पाषण्डे పాషండుఁడు. –धायी –ధాయీ, न्०त्रि०उपधानत्वेन धारिणि దిండుగా చేసికొనినవాఁడు. –धेयम् –ధేయమ్, अ०त्रि० स्थापनीये ఉంచఁదగినది. –न(ना)य –న(నా)యః, अ० पु० उपनयने ఉపనయనము. –भोग्यम् –భోగ్యమ్, अ०त्रि० अनुभवयोग्ये అనుభవింపఁదగినది. –भोज्यम् –భోజ్యమ్, अ०त्रि०भोजनयोग्ये భుజింపఁదగినది. –मास्यम् –మాస్యమ్, अ०न०मासिके మాసికము. –मेयम् –మేయమ్, अ०त्रि० उपमानयोग्ये పోల్పఁదగినది. –रथ्या రథ్యా, आ०सी० क्षुद्रवीथिकायाम् పెద్దవీధిపొంత గొంది (సందు) అడ్డదారి. –लभ्यः –లభ్యః, अ०त्रि०ज्ञेये ఎఱుఁగఁదగినది;प्राप्ये పొందఁదగినది. –लम्भ्यः –లమ్భ్యః, अ०त्रि०स्तुत्ये స్తుతింపఁదగినది. –वाह्यः –వాహ్యః, अ० पु० राजवाह्ये गजे రాజెక్కెడి యేనుఁగు. –शयः –శయః, अ०पु०रोगज्ञानजनके నిదాన విశేషము; समीपशयने దగ్గఱఁగాఁ బరుండుట. –शयम् –శయమ్, अव्य० शये इत्यर्थे హస్తమునందు; शयसामीप्ये హస్తము దగ్గఱ. –शल्यम् –శల్యమ్, अ०न०ग्रामान्ते గ్రామసమీపప్రదేశము; प्रान्तभागे సమీపప్రదేశము. –शायः –శాయః, अ० पु० प्रहरिणां पर्यायशयने కావలివాండ్రు వంతుల ప్రకారము నిద్రించుట. –शायी –శాయీ, न्०त्रि०

समीपशयनशीले దగ్గఱఁగాఁబరుండువాఁడు. –शिष्यः –శిష్యః, अ० पु० शिष्यस्य शिष्ये శిష్యుని శిష్యుఁడు. –सद्यः –సద్యః, अ० त्रि० सेव्ये సేవింపఁదగినవాఁడు. –सर्या –సర్యా, आ० स्त्री० ऋतुमत्या गव्यादौ చెదయయిన ఆవు గేదె మొ –सर्यः –సార్యః, अ० त्रि० समीपगमनयोग्ये సమీపింపఁదగినవాఁడు; प्राप्तव्ये పొందఁదగినది –स्थेय. –స్థేయః, अ० त्रि० सेव्ये సేవింపఁదగినవాఁడు –हव्यः –హవ్యః, अ० पु० क्रतुभेदे ఒక యజ్ఞము. –हास्यः –హాస్యః, अ० त्रि० उपहासेन निन्द्ये ఎగతాళిచేయఁదగినవాఁడు. –क्षयः –క్షయః, अ० पु० हानौ హాని. –क्षयम् –క్షయమ్, अ० त्रि० हानिं गते హానినొందినవాఁడు. अव्य० क्षयसामीप्ये ఇంటిమొద్ద; क्षये इत्यर्थे ఇంటియందు.

उपात्ययः ఉపాత్యయః, अ० पु० अक्रमे క్రమము దప్పుట; धर्मातिक्रमे ధర్మము నతిక్రమించుట; नाशे నశించుట. –देयः –దేయః, अ०त्रि०उत्तमे శ్రేష్ఠమైనది; ग्राह्ये గ్రహింపఁదగినది; कार्ये కార్యమైనట్టిది. –धेयः –ధేయః, अ० त्रि० आरोप्ये ఆరోపింపఁదగినది; उपाधिना विशेष्ये ఉపాధిచేవిశేషింపఁదగినది, अभिनिवेशनीये అభినివేశమునకు యోగ్యము.

उपाध्यायः ఉపాధ్యాయః, अ० पु० जीवनाय वेदशास्त्राद्युपदेशके వృత్తికొఱకు వేదశాస్త్రాదులఁజెప్పెడివాఁడు, అయగా(వా)రు, అయ్యగా(వా)రు, ఒజ్జ, ఓజ, చదువులయ్య, పంతులు. –ध्याया–यी –ధ్యాయా–యీ, आ० ई० स्त्री० स्वयं विद्योपदेशिन्याम् చదువులమ్మ, పంతులమ్మ. –लभ्यः –లభ్యః, अ० त्रि० तिरस्कार्ये తిరస్కరింపఁదగినది. –लम्भ्यः లమ్భ్యః, अ० त्रि० हिंसनीये హింసింపఁదగినది. –श्रयः –శ్రయః, अ० पु० आश्रये ఆశ్రయించుట; आश्रयणीये ఆశ్రయింపఁదగినది, आश्रयकर्तरि ఆశ్రయించువాఁడు. –ह्वयः –హ్వయః, अ० पु० उपनामनि 'ఉపనామ' చూ

उभय(ये)द्युः ఉభయ(యే)ద్యుః, अव्य० उभयोरह्नोः రెండురోజులు.

उमाप्रियः ఉమాప్రియః, अ०पु०शिवे శివుఁడు.

उरणाख्य. ఉరణాఖ్యః, अ०पु०पद्माटे తగిరిస.

उरुगाय· ఉరుగాయః, अ० पु० श्रीकृष्णे శ్రీకృష్ణుఁడు; विस्तीर्णगतौ విస్తీర్ణమైనగమనము; बहुकीर्तने బెస్సగా కీర్తించుట.

उष्णवीर्य. ఉష్ణవీర్యః, अ०पु०शिशुमारे పిడకమొసలి. त्रि० उग्रवीर्ये ఉష్ణవీర్యముగల పదార్థములు.

य - र० प्र० య - సం ప్ర।

उतथ्यतनयः ఉతథ్యతనయః, अ०पु०गौतममुनौ గౌతముఁడు.

उत्कलिकाप्रायाम् ఉత్కలికాప్రాయమ్, अ० न० ससमासदृढाक्षरगद्ये సమాసములును దృఢాక్షరములునుగల గద్యవిశేషము.

उत्तरक्रिया ఉత్తరక్రియా, आ० स्त्री० मरणानन्तरक्रियायाम् అపరకర్మ; वार्षिकेपितृकृत्ये ఏఁడుది. –दायी –దాయీ, न्०त्रि०प्रत्युत्तरदायिनि ఎదురుచెప్పువాఁడు. –वयः –వయః, सु०न०वार्धके ముదిమి.

उत्तरात्रयम् ఉత్తరాత్రయమ్, अ०न० उत्तरफल्गुन्युत्तराषाढोत्तरभाद्रपदासु तारासु ఉత్తర * ఉత్తరాషాఢ * ఉత్తరభాద్ర *.

उत्तानशयः ఉత్తానశయః, अ० त्रि० स्तनन्धये చంటిపాప.

उत्पादशयः ఉత్పాదశయః, अ० पु० टिट्टिभे లకుముకి; शिशौ శిశువు.

उत्सादनीयम् ఉత్సాదనీయమ్, अ० त्रि० उत्सादनयोग्ये ఉత్సాదన(చూ)యోగ్యము

उदकक्रिया ఉదకక్రియా, आ० सी० तर्पणे తర్పణము. –यनीया –యనీయా, आ० सी० यागभेदे ఒకయాగము. –रामयः –రామయః, अ० पु० अतिसारभेदे ఒక అతిసార రోగము.

उद्गमनीयम् ఉద్గమనీయమ్, अ० न० धौतवस्त्रद्वये ఉదికిన బట్టలజత.

उद्वर्तनीयम् ఉద్వర్తనీయమ్, अ० त्रि० उत्सादनद्रव्ये నలుఁగుపిండి.

उद्वेजनीयः ఉద్వేజనీయః, अ० त्रि० उद्वेजके కలఁతనొందించువాఁడు.

उपध्मानीयः ఉపధ్మానీయః, अ० पु० पफयोः पूर्वमर्धविसर्गसदृशे विसर्गविशेषे ప ఫ ల కు వెనుక అర్ధ విసర్గవలెనుండు ఒకవిసర్గము.

उपाजेकृत्य ఉపాజేకృత్య, अव्य० अन्वाजेकृत्येत्यर्थे 'అన్వాజేకృత్య' చూ। –राधयः –రాధయః अ० त्रि० उपसेवके దగ్గఱనుండి సేవించువాఁడు. –स्थानीयः –స్థానీయః, अ० त्रि० उपासके ఉపాసించువాఁడు; उपास्ये ఉపాసింపఁదగినవాఁడు. –दानाख्या –దానాఖ్య, आ० सी० तुष्टि प्रभेदे ఆధ్యాత్మికమగు తుష్టివిశేషము.

उमासहायः ఉమాసహాయః, अ० पु० महादेवे శివుఁడు.

र २ ఠ 2

उग्रः ఉగ్రః, अ० पु० शिवे శివుడు; शिग्रौ మునగ †; क्षत्रियात् शूद्रायाजाते सुते క్షత్రియునకు శూద్ర స్త్రీయందుఁ బుట్టిన కొడుకు; शूद्रस्य विप्रकन्यायां जाते శూద్రునకు బ్రాహ్మణ కన్యయందుఁ బుట్టినవాఁడు; वायौ వాయువు; केरलदेशे కేరళదేశము. न० क्रूरसंज्ञकनक्षत्रेषु క్రూరనక్షత్రములు; पूर्वोत्तरद्वारगृहे తూర్పు - ఉత్తరముల యందు వాకిళ్లుగల యిల్లు; वत्सनाभे వసనాభి. त्रि० दारुणकर्मकर्तरि క్రూరకర్ముఁడు; उत्कटे తీవ్రము; उत्कृष्टे శ్రేష్ఠము, दीर्घे పొడవైనది; तीक्ष्णवीर्ये ఉష్ణవీర్యముగలపదార్థము; सर्वकार्येषु उद्यते సర్వకార్యములఁ జేయ నుంకించువాఁడు.

उग्रा ఉగ్రా, आ० सी० अम्बायाम् అంబ, పార్వతి; वचायाम् వస†, दीप्ये ఓమము†; धन्याके కొత్తిమిరి †. छिक्किकायाम् ఛిక్కిక†, उग्रजातेर्भार्यायाम् ఉగ్రజాతివాని భార్య; प्रखरायां नार्याम् కఠిన స్వభావముగల స్త్రీ; कालिकावरणभेदे కాళికావరణ విశేషము; योगीनीभेदे యోగినీ విశేషము.

उद्रः ఉద్రః, अ० पु० जलमार्जाले నీరుపిల్లి.

उरः ఉరః, स० न० वक्षसि రొమ్ము; श्रेष्ठे శ్రేష్ఠము. अ० पु० मेषे పొట్టేలు. त्रि० गन्तरि వెళ్లువాఁడు.

उरस् ఉరస్, धा० (उरस्यति) बले బలవంతుఁడగుట.

उरी ఉరీ, अव्य० विस्तारे విస్తారము; अङ्गीकारे అంగీకారము.

उरुः ఉరుః, उ० त्रि० विशाले విశాలమైనది; बृहति గొప్పది; विस्तीर्णे విస్తరించినది; बहुले అధికము; दीर्घे పొడవయినది.

उर्द्रः ఉర్ద్రః अ० पु० उद्रे నీరుపిల్లి.

उष्ट्रः ఉష్ట్రః, अ० पु० पशुविशेषे ఒంటె, ఒంటియ, లొటిపిట (ట్ట), లొట్టిపిట (ట్ట), లొట్టియ, లొట్టె, లొట్టెమఁగు.

उष्ट्री ఉష్ట్రీ, ई० सी० मृद्भाण्डविशेषे ఒక మట్టి పాత్ర, वाम्याम् ఆఁడు లొట్టిపిట్ట.

उस्रः ఉస్రః, अ० पु० वृषभे ఎద్దు; किरणे కిరణము; सूर्ये సూర్యుఁడు; देवे వేలుపు; दिवसे దినము.

उस्रा ఉస్రా, आ० सी० गवि గోవు; लतायाम् తీఁగె; भुवि భూమి.

उस्रौ ఉస్రౌ, अ० पु० द्वि० अश्विनीकुमारयोः

-దేవవైద్యులు.

उह्रः ఉహ్రః, अ० पुं० वृषभे ఎద్దు.

उ च्‌ र 3

उच्चन्द्रः ఉచ్చన్ద్రః, अ० पुं० रात्रिशेषे రాత్రి శేషము, కడరేయి.

उच्चारः ఉచ్చారః, अ०पुं०उच्चारणे ఉచ్చరించుట; मले మలము, ग्रहादीना राशिनक्षत्रान्तरसंचारे గ్రహములు అన్యరాశినక్షత్రములలో సంచరించుట.

उच्छास्त्रम् ఉచ్ఛాస్త్రమ్, अ० त्रि० शास्त्रविरुद्धे कार्ये శాస్త్రవిరుద్ధమైన కార్యము; शास्त्रमतिक्रान्ते శాస్త్రము నతిక్రమించినది.

उत्करः ఉత్కరః, अ०पुं०धान्यादीनां राशीकरणे ధాన్యాదులను రాశిగాఁబోయుట; समूहे గుంపు; अवकरे చీఁపురుచే తుడువఁబడిన దుమ్ము మొ॥ हस्तपादादिविक्षेपे హస్తపాదాదులను విదిలించుట; प्रसारणे చాఁచుట, పఱచుట; तृणापसारणे చెత్తనుత్రోసివేయుట.

उत्कारः ఉత్కారః, अ० पुं० धान्योत्क्षेपणे ధాన్యమును రాశిచేయుట తూర్పాఱఁబట్టుట; उत्किरणे పైకిఁ జిమ్ముట. -रा -రా, आ० स्त्री० प्रतिवर्षप्रसूतायां गवि ఏఁటేఁట ఈనెడి యావు.

उत्किरः ఉత్కిరః, अ० त्रि० उत्क्षेपकर्तरि వెదచల్లువాఁడు ఎగురవేయువాఁడు.

उत्तरम् ఉత్తరమ్, अ० न० न्यायावयवभेदे ఒకన్యాయాంగము; अपृष्टकथने అడుగనిదే చెప్పుట; प्रतिवाक्ये బదులుమాట, మఱుమాట, మాఱుమాట, ప్రత్యుత్తరము; सिद्धान्तानुकूलतर्कोपन्यासे సిద్ధాంతానుకూలమగు తర్కోపన్యాసము; उत्तराश्रये 'ఉత్తరాశ్రయమ్' చూ। पुं०ऊर्ध्वमार्गे పైదారి; उत्तरणे దాఁటుట; वामभागे ఎడమవైపు; शिवे శివుఁడు; हरौ విష్ణువు; उत्तरदिग्देशकालेषु ఉత్తర దిక్కు ఉత్తరదేశము ఉత్తర (భవిష్యత్) కాలము. त्रि० तेषुभवे వానియందుఁ బుట్టినది; वामभागस्थे ఎడమవైపున నున్నది; उत्तमे ఉత్తమము; ऊर्ध्वे పైది; दिव्ये దివ్యమైనది. -रा -రా. अव्य०उत्तरादित्यर्थे 'ఉత్తరాత్' చూ। आ०स्त्री०उत्तराश्रये 'ఉత్తరాశ్రయమ్' చూ॥ उत्तरक्रियासु ఉత్తరక్రియలు; उत्तरदिशि ఉత్తరదిక్కు. -रात् -రాత్, अव्य० उत्तरदिग्देशकालेषु ఉత్తర దిక్కు ఉత్తరదేశము ఉత్తర (భవిష్యత్) కాలము(प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थेषु ఇది ప్రథమా పంచమీ సప్తమ్యర్థములయందు ఉపయుక్తమగును). -राम् -రామ్, अव्य० अतिशयेनोत्कर्षे మిక్కిలి ఉత్కృష్టత.

उत्तारः ఉత్తారః, अ० पुं० उद्वमने వెడలఁగ్రక్కుట, उल्लङ्घने అతిక్రమించుట; पारनयने గట్టెక్కించుట. -री -రీ, न्‌० त्रि० चपले చపలుఁడు.

उत्सूत्रम् ఉత్సూత్రమ్, अ०त्रि० सूत्रमतिक्रान्ते సూత్ర (చూ) ము నతిక్రమించినది. -रः -రః, अ० पुं० दिनान्ते సాయంకాలము.

उदग्रः ఉదగ్రః, अ०त्रि०उन्नते ఎత్తైనది; वृद्धे వృద్ధినొందినది; उद्धते గర్వితుఁడు.

उदरम् ఉదరమ్, अ० न० कुक्षौ కడుపు, డొక్క, బొజ్జ, బొఱ్ఱ, వాలుగడుపు, వాల్గడుపు, పొట్ట; युद्धे యుద్ధము; मध्यभागे మధ్య ప్రదేశము. त्रि०अल्पे స్వల్పము. पुं०उदररोगे ఉదరరోగము. -श्रुः -శ్రుః, उ०त्रि० उद्गतनेत्रजले కంటనీరుగార్చినవాఁడు.

उदारः ఉదారః, अ० त्रि० अनुकूले అనుకూలుఁడు; दक्षिणे నేర్పరి; असाधारणे అసాధారణమైనవాఁడు; गम्भीरे గాంభీర్యము గలవాఁడు; दातरि దాత; महति గొప్పవాఁడు; सरले చక్కని మనస్సుగలవాఁడు

उद्गारः ఉద్గారః, अ० पुं० उद्वमने క్రక్కుట;

कण्ठशब्दभेदे త్రేనుపు. త్రేణుఁపు, త్రేఁపు, త్రేన్పు, త్రేఁచుట, త్రేనుచుట, త్రేన్పుట.

उद्धारः ఉద్ధారః, అం పుం ऋणे అప్పు: मुक्तौ ముక్తి: ऋण शुद्धौ అప్పు తీఱుట; उद्धारणे ఉద్ధరించుట; अंशभेदे విభాగవిశేషము: व्यतिरेके వ్యతిరేకము; त्यागे విడుచుట, उत्कर्षे గొప్ప.

उद्धुरः ఉద్ధురః, అం త్రిం उन्नते ఎత్తయినది; दृढे దృఢమైనది; भारशून्ये బరువులేనిది.

उन्दरः ఉన్దరః, ఉం పుం मूषके ఎలుక.

उन्दुरः-रुः ఉన్దురః-రుః, అం ఉం పుం मूषिके ఎలుక.

उन्दूरः ఉన్దూరః, ఉం పుం मूषके ఎలుక.

उन्नम्रः ఉన్నమ్రః, అం త్రిం उन्नते ఎత్తైనది.

उन्निद्रः ఉన్నిద్రః, అం త్రిం विकसिते వికసించి(విచ్చి)నట్టిది: प्रबुद्धे మేల్కొనినట్టిది, निद्रारहिते నిద్రలేనివాఁడు.

उन्मुद्रः ఉన్ముద్రః, అం త్రిం विकसिते వికసించినట్టిది: मुद्रारहिते ముద్రలేనిది.

उपरः ఉపరః, అం పుం उपले ఱాయి. –रि –రి, अव्यं ऊर्ध्वभागे ఉప్పరము, ఎగుదల, ఎగువ, పఱ, పై. పొడుగు (వు), మీఁదు. మేలు. (प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थेषु ఇది ప్రథమాపంచమీ సప్తమీవిభక్త్యర్థములయందుప యుక్తమగును).

उपात्रम् ఉపాత్రమ్, అం నం अस्त्रोपकरणे అస్త్రోపకరణము, అంబులపొది, కత్తియొఱ మొ।

उपेन्द्रः ఉపేన్ద్రః, అం పుం इन्द्रावरजे వేగంటి నైఁదోడు, వామన భగవానుఁడు, (इन्द्रस्योपरि इन्द्रे ఇంద్రునకు పైనియింద్రుఁడు) విష్ణువు.

उम्बरः ఉమ్బరః, అం పుం द्वारोर्ध्वकाष्ठे లఙ్మ్రకమ్ము: देहल्याम् కడపద్రాను; गन्धर्वभेदे ఒక గంధర్వుఁడు.

उम्बुरः ఉమ్బురః, అం పుం द्वारोर्ध्वकाष्ठे లఙ్మ్రకమ్ము.

उरभ्रः ఉరభ్రః, అం పుం मेषे పొట్టేలు: चक्रमर्दके తగిరిస †.

उर(रु)री ఉర(రు)రీ, అవ్యం उरी पश्य 'ఉరీ' చూ॥

उरत्रम् ఉరత్రమ్, అం నం उरस्त्राणे 'ఉరస్త్రాణమ్' చూ॥

उर्वरः ఉర్వరః, అం త్రిం अधिके అధికము –रा –రా, ఆం సీం भुवि భూమి, सर्वसस्याढ्यभूम्याम् సర్వసస్యసమృద్ధమైన(అన్ని పంటలతో నలరారు) భూమి: अप्सरोभेदे ఒక అప్సర.

उर्वारुः-रूः ఉర్వారుః-రూః, ఉం ఊం సీం कर्कट्याम् దోస †.

उशीरम् ఉశీరమ్, అం నం लामज्जके వట్టివేళ్లు. –री –రీ, ఈం సీం लघुकाशे తృణవిశేషము.

उ ४ ८ 4

उग्रतारा ఉగ్రతారా, ఆం సీం देवीभेदे దేవీవిశేషము.

उच्चतरुः ఉచ్చతరుః, ఉం పుం नारिकेले కొబ్బరి†.

उच्चैःकारम् ఉచ్చైఃకారమ్, अव्यं उच्चैःकृत्वा బెట్టుగాఁబలికి.

उच्चैस्तराम् ఉచ్చైస్తరామ్, अव्यं उच्चैस्तमामित्यर्थे 'ఉచ్చైస్తమామ్' చూ॥

उच्छिलीन्ध्रम् ఉచ్ఛిలీన్ధ్రమ్, అం నం छत्राके పుట్టగొడుగు. త్రిం तद्वति అదిగలది.

उडुम्बरः ఉడుమ్బరః, అం పుం उदुम्बरे 'ఉదుమ్బరః' చూ।

उड्डामरः ఉడ్డామరః, అం త్రిం श्रेष्ठे శ్రేష్ఠము: उद्भटे మహాశయుఁడు. పుం तन्त्रभेदे ఒక తంత్రము.

उत्तरत्र ఉత్తరత్ర, अव्यं उत्तरेण इत्यर्थे 'ఉత్తరేణ' చూ॥

उत्पिञ्जरः ఉత్పిఞ్జరః, అం త్రిం भृशमाकुले మిక్కిలిచెదరినది.

उदधिक्राः ఉదధిక్రాః, ఆం పుం समुद्रक्रामके సముద్రమును వ్యాపించినది. —हारः —హారః, అం పుం जलहरणे నీరు తీసికొని పోవుట. త్రిం तद्वति అదిగలవాఁడు.

उदाहारः ఉదాహారః, అం పుం उदाहरणे ఉదాహరణ(మా)ము.

उदुम्बरः ఉదుమ్బరః, అం పుం देहल्याम् కడప; जन्तुफले అంజూరు, అత్తి, అత్తిమాను, బొడ్డ. మేది †; कुष्ठभेदे ఒక కుష్ఠవ్యాధి; नपुंसके నపుంసకుఁడు, अशीतिगुञ्जापरिमिते ఎనుబదిగురిగింజలయెత్తు, కర్షము. నం ताम्रे రాగి.

उद्दन्तुरः ఉద్దన్తురః, అం త్రిం उन्नते ఎత్తైనది; कराले భయంకరమైనది; उच्चदन्तयुते మిట్ట పళ్లుగలవాఁడు.

उद्वत्सरः ఉద్వత్సరః, అం పుం संवत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము.

उपकारः ఉపకారః, అం పుం उपकृतौ మంచి, మేలు; ఉపకారము; विकीर्णपुष्पादौ చెదరిన పువ్వు మొ॥ प्रधानस्यानुगुण्यसंपादने ప్రధానమైనదానికనుగుణముగా నుండుట. —कारी —కారీ, న్ం త్రిం उपकारकर्तरि ఉపకారము సేయునది ఈం సీం पटमण्टपादिराजसदने రాజులుండుడేరా. —गिरम्-रि —గిరమ్-రి, అవ్యం गिरिसामीप्ये కొండయొద్ద; गिराविलर्थे కొండయందు. —गुरुः —గురుః, ఉం పుం गुरुसदृशे గురువుతోసమానుఁడు. —गुरु —గురు, అవ్యం गुरुसामीप्ये గురువునొద్ద; गुराविलर्थे గురువునందు. —चक्रः —చక్రః, అం పుం चक्रवाकसदृशपक्षिणि చక్రవాకము వంటి ఒక పక్షి —चक्रम् —చక్రమ్, అవ్యం चक्रसामीप्ये చక్ర(మా)ముయొద్ద; चक्र इत्यर्थे చక్రమునందు. —चारः —చారః, అం పుం उत्कोचे లంచము; अयथार्थवाक्येन संतोषकरणे వట్టిమాటలతో సంతోషపెట్టుట; धर्मानुष्ठाने ధర్మానుష్ఠానము, चिकित्सायाम् వైద్యము; सेवायाम् సేవ; लक्षणया बोधने లక్షణచే(శక్యార్థమునువిడిచి అన్యార్థమును) బోధించుట; व्यवहारे వ్యవహారము; पूजाद्रव्ये పూజాద్రవ్యము; पंचोपचारेषु గంధము మున్నగు 5 ఉపచారములు; षोडशोपचारेषु ధ్యానము ఆవాహనము మున్నగు 16 ఉపచారములు, अष्टादशोपचारेषु ఆసనము స్వాగతము మున్నగు 18 ఉపచారములు; चतुष्षष्ट्युपचारेषु ఆసనారోపణము సుగంధి తైలాభ్యంగముమున్నగు 64 ఉపచారములు. —चित्रम् —చిత్రమ్, అం నం वृत्तविशेषे ఒక వృత్తము. —चित्रा —చిత్రా, ఆం సీం मूषकपर्ण्याम् ఎలుకచెవి †; दन्त्याम् దంతి †; स्वातौ స్వాతి *; हस्तायाम् హస్త *; वृत्तभेदे ఒక వృత్తము. —तन्त्रम् —తన్త్రమ్. అం నం तन्त्रविशेषे కపిలాదిమహర్షులు రచించినతంత్రశాస్త్రములు —तीरम् —తీరమ్, అవ్యం तीरे इत्यर्थे ఒడ్డున; तीरसामीप्ये ఒడ్డుదగ్గఱ. —नेत्रम् —నేత్రమ్, అం నం सुलोचने ముక్కద్దము. అవ్యం नेत्रे इत्यर्थे కంటియందు; नेत्रसामीप्ये కంటియొద్ద. —पुरम् —పురమ్, అం నం शाखानगरे పేట. అవ్యం पुरसामीप्ये పట్టణముయొద్ద; पुरे इत्यर्थे పట్టణమునందు —सरः —సరః, అం పుం प्रजने 'ప్రజనః' చూ। नैरन्तर्येण निर्गमने అవిచ్ఛిన్నముగా బయలుదేఱుచుండుట. —स्करः —స్కరః, అం పుం भूषणे खचिते నగయందు పొదుగఁబడిన రాయి; वेशवारे మసాలావస్తువులు; गृहोपकरणे గృహోపకరణములైన చీపురు చేట మొ॥ हिंसायाम् హింస; मूषके ఎలుక; विकृते వికారము నొందినది; अध्याहारेण कथके ఉటంకించి

-చెప్పువాఁడు. —स्कारः —స్కారః, అం పుం संहनने కూర్చుట. పొదుగుట; संस्कारे సంస్కరించుట; विकारे వికారము; अध्याहारे ఉటంకించుట; भूषणे సొమ్ము. —हारः —హారః, అం పుం नैवेद्यादिपूजासामग्रयाम् నైవేద్యము మున్నగు పూజా సామగ్రి, उपायने కానిక, కానుక, కాన్క, కప్పము, సూడిదె, ఉడుగర, అప్పనము, ఉపారము, ఉలుప (పా), కట్టనము, కట్నము, చందా, పావడము, పోరచి, మేవ, మేవా, వీడు, సూడిద, కానికె; उपढौकने కానుక నిచ్చుట. —हारम् —హారమ్, अव्यं हारसामीप्ये హారము యొద్ద; हारे इत्यर्थे హారమునందు. —ह्वरम् —హ్వరమ్, అం నం रहसि ఏకాంతము; गन्तव्यदेशे వెళ్లవలసిన ప్రదేశము; अत्यन्त गोप्यस्थाने మిగుల రహస్య స్థలము; प्रान्तभागे సమీపస్థానము; भूप्रदेशे భూప్రదేశము, समीपे దగ్గఱ. పుం रथे రథము.

उपाहारः ఉపాహారః, అం పుం अल्पाहारे అల్పాహారము, చిఱుదిండి, నలితిండి, తినుబండము.

उरीकारः ఉరీకారః, అం పుం उरी पश्य 'ఉరీ' చూ

उक्षतरः ఉక్షతరః, అంపుం वृद्धवृषभे ముదుసలియెద్దు. —री —రీ, ఈం సీం वृद्धगवि ముదుసలి యావు

र-संप्रं ర-సం॥ ప్ర॥

उग्रशेखरा ఉగ్రశేఖరా, ఆం సీం स्वर्णयाम् గంగ.

उत्तरकुरुः ఉత్తరకురుః, ఉంపుం वर्षभेदे ఒక భూఖండము. —रतन्त्रम् —రతన్త్రమ్, అం నం ग्रन्थभेदे ఒక వైద్యగ్రంథము. —राधरः —రాధరః, అం త్రిం उच्चावचे ఉచ్చావచః చూ —रापरा —రాపరా, ఆం సీం वायुकोणे వాయుమూల. —रोत्तरम् —రోత్తరమ్, अव्यं क्रमेणोत्तरे ఉత్తరోత్తరము, ముందుముందు. త్రిం तत्रजाते ముందు ముందు కలుగునది.

उत्पलपत्रम् ఉత్పలపత్రమ్, అం నం नखक्षते నఖక్షతము; तिलकभेदे తిలక విశేషము, उत्पलदले కలువరేకు.

उदककृच्छ्रम् ఉదకకృచ్ఛ్రమ్, అం నం व्रतभेदे ఒక వ్రతము. —कोदरः —కోదరః, అంపుం रोगभेदे ఒకరోగము. —यगिरिः —యగిరిః, ఇంపుం उदयपर्वते తూర్పుకొండ. —यान्तरम् —యాన్తరమ్, అం నం ग्रहोदयज्ञानसंस्कारभेदे గ్రహముల యుదయము నెఱిఁగెడి ఒక సంస్కారము. —रपूरम् —రపూరమ్, अव्यं उदरं पूरयित्वा కడుపు నింపుకొని. —रम्भरिः —రమ్భరిః, ఇం పుం कुक्षिम्भरौ కుక్షింభరి.

उदावत्सरः ఉదావత్సరః, అం పుం उद्वत्सरे ఒక సంవత్సరము.

उपचतुरः ఉపచతురః, అం త్రిం चतुरोगते నాల్గింటిని పొందినవాఁడు; चतुर्णां समीपवर्तिनि నాల్గింటికి దగ్గఱనున్నది. —नगरम् —నగరమ్, అం నం शाखानगरे పట్టణమందలి పేఁట. —निष्क(ष्कु)रम् —నిష్క (ష్కు) రమ్, అం నం राजमार्गे రాజమార్గము. —रिचरः రిచరః, అం పుం वसुविशेषे ఒక వసువు. —संहारः —సంహారః, అం పుం समाप्तौ ముగింపు; षड्विधलिङ्गेष्वन्यतमे గ్రంథ తాత్పర్యమును నిర్ధారణచేయు ఒక లింగము, షడ్లింగములలో నొకటి; संग्रहे సంగ్రహించుట; सम्यक् हरणे చక్కఁగా హరించుట; अन्वयार्थमुपक्षेपे ఒకచోటఁ జెప్పబడిన యర్థమును ఇతరత్ర అన్వయించుటకై కొనివచ్చుట; साकल्येन संबन्धे అంతటితోను సంబంధము.

उपेन्द्रवज्रा ఉపేన్ద్రవజ్రా, ఆం సీం वृत्तविशेषे

ఒక వృత్తము.

उभयचरः ఉభయచరః, अं॰त्रिं॰ भुवि दिवि संचारिणि భూమ్యాకాశములయందు సంచరించువాఁడు. -री -రీ, ई॰ स्त्री॰ ग्रहयोगभेदे ఒక గ్రహయోగము.

उररीकारः ఉరరీకారః. अं॰पुं॰ उरी पश्य 'ఉరీ' చూ

उष्ट्रशिरोधरम् ఉష్ట్రశిరోధరమ్. अं॰नं॰ भगन्दररोगविशेषे ఉష్ట్రగ్రీవమనెడి యొక భగందరరోగము.

ल २ ల 2

उलः ఉలః, अ॰ पुं॰ मृगभेदे ఒక జింక.

उलुः ఉలుః, उं॰ त्रिं॰ बृहति గొప్పది; वृद्धियुक्तशब्दे శ్రీల మంగళ వాక్యములు.

उल्लुः ఉల్లుః, ऊं॰ त्रिं॰ उत्पाटके పెకలించునది.

ल ३ ల 3

उखलः ఉఖలః, अ॰ पुं॰ भूरिपत्रे तृणभेदे విస్తారమైన ఆకులుగల ఒక తృణము.

उच्चलम् ఉచ్చలమ్, अं॰नं॰ मनसि మనస్సు. त्रिं॰ चञ्चले చలనముగలది.

उच्चूलम् ఉచ్చూలమ్, अं॰नं॰ ध्वजोर्ध्वस्थवस्त्रखण्डे ధ్వజముపై వ్రేలాడు వస్త్రవిశేషము.

उच्छलः—लत् ఉచ్ఛలః—లత్, अं॰ तृं॰ त्रिं॰ उत्पतति పైకి ఎగురుచున్నట్టిది.

उज्वलः ఉజ్వలః, अं॰पुं॰ शृङ्गाररसे శృంగారరసము. नं॰ सुवर्णे బంగారము. त्रिं॰ स्वच्छे నిర్మలము; दीप्ते మండునది; प्रकाशिनि విశదమైనది.

उत्कलः ఉత్కలః, अं॰पुं॰ व्याधे కిరాతుఁడు; भारवाहके బరువుమోయువాఁడు, देशभेदे ఉత్కళదేశము.

उत्कूलम् ఉత్కూలమ్, अं॰ त्रिं॰ कूलमतिक्रान्ते గట్లుదాఁటినది; कूलंप्राप्ते గట్టెక్కినది.

उत्खला ఉత్ఖలా, आं॰स्त्री॰ मुरायाम् 'మురా' చూ

उत्तालः ఉత్తాలః, अं॰त्रिं॰ त्वरिते తొందరగలవాఁడు; उत्कटे అధికమైనది. श्रेष्ठे శ్రేష్ఠమైనది, विकराले భీతిని గొలుపునది; उन्नते ఎత్తైనది. पुं॰ कपौ కోఁతి.

उत्पलम् ఉత్పలమ్, अं॰नं॰ कुवलये కల్వ. కలువ, తొగ, తొవ, తోవ †; पारिभाव्ये చెంగల్వకోష్టు †; इन्दीवरे నల్లకలువ †; जलजपुष्पे నీటఁబుట్టెడి పూవు. त्रिं॰ मांसशून्ये మాంసములేనిది, బక్కచిక్కినది.

उत्पली ఉత్పలీ, ई॰ स्त्री॰ तुषचपट्यम् ఉముకపోనియక చేసిన ఒబ్బట్టు. त्रिं॰ उत्पलयुक्ते ఉత్పల (మా) ముగలది.

उत्पाली ఉత్పాలీ, ईं॰स्त्री॰ आरोग्ये ఆరోగ్యము.

उत्फालः ఉత్ఫాలః, अ॰ पुं॰ लम्फे గంతు, దుముకు.

उत्फुल्लः ఉత్ఫుల్లః, अ॰ त्रिं॰ विकसिते వికసించినది, उत्ताने 'ఉత్తానమ్' చూ। नं॰ रतिबन्धे రతిబంధము; भगे యోని.

उद्दालः ఉద్దాలః, अ॰ पुं॰ श्लेष्मातके విరిగి †; वनकोद्रवे అడవిఅల్ల †.

उद्वेलः ఉద్వేలః, अ॰ त्रिं॰ वेलामतिक्रान्ते వేళమీఱినది; मर्यादामतिक्रान्ते మేరమీఱినది.

उन्मीलः ఉన్మీలః, अं॰पुं॰ उन्मीलने 'ఉన్మీలనమ్' చూ

उन्मूलः ఉన్మూలః, अं॰त्रिं॰ छिन्नमूले వేరు తెగినది.

उपलः ఉపలః, अं॰पुं॰ पाषाणे ఱాయి; मणौ మణి; वालुकायाम् ఇసుక; मेघे మేఘము. आं॰स्त्री॰ शर्करायाम् మొరపఱాయి.

उरलः ఉరలః, अ॰ त्रिं॰ गतियुते గతిగలది.

उलुलिः ఉలులిః, इं॰ } पुं॰ वृद्धिसूचकशब्दे శ్రీల
उलूलुः ఉలూలుః, उं॰ } మంగళ వాక్యములు

उल्ललः ఉల్లలః, అం త్రిం बहुरोमयुते మిక్కిలి వెంట్రుకలుగలవాఁడు. उच्छलिते బయలువెడలినవాఁడు. —लन्—లన్, త్రిం త్రిం उल्लवमाने దాఁటుచున్నట్టిది.

उल्लोलः ఉల్లోలః, అం పుం महातरङ्गे గొప్ప అల.

उष्णालुः ఉష్ణాలుః, ఉం త్రిం उष्णासहने వేఁడిమిని సహింపలేనివాఁడు.

ల ఘ ల 4

उत्खर्वेलः ఉఖర్వలః, అం పుం उखले 'ఉఖలః' చూ॥

उच्चतालम् ఉచ్చతాలమ్, అం నం पानगोष्ठीनृत्ये మద్యపానశాలలో నృత్యముచేయుట.

उच्छृङ्खलम् ఉచ్ఛృఙ్ఖలమ్, అం త్రిం शृङ्खलारहिते బంధము (అడ్డు) లేనిది.

उञ्छशिलम् ఉఞ్ఛశిలమ్, అం నం उञ्छे 'ఉఞ్ఛః' చూ॥

उत्पिञ्जलः ఉత్పిఞ్జలః, అం త్రిం उत्पिञ्जरे 'ఉత్పిఞ్జరః' చూ॥

उदक(कि)लम् ఉదక(కి)లమ్, అం త్రిం उदकवति ఉదకముగలది

उदूखलम् ఉదూఖలమ్, అం నం उलूखले 'ఉలూఖలమ్' చూ॥ పుం शारीरे सन्धिभेदे ఒక ఎముకల కీలు.

उपजला ఉపజలా, ఆం సీం नदीभिदि ఒక నది. —तैलः —తైలః, అం త్రిం अभ्यक्ततैले తలంటి స్నానముచేసినవాఁడు.

उरसिलः ఉరసిలః, అం పుం प्रशस्तवक्षोयुक्ते ప్రశస్తమైన వక్షస్థలముగలవాఁడు.

उरुकालः ఉరుకాలః, అం పుం महाकाललतायाम् మహాకాలలతః दीर्घकाले బహుకాలము.

उलूखलम् ఉలూఖలమ్, అం నం तण्डुलादिकण्डनसाधने రోలు, లోలు. పుం गुग्गुलौ గుగ్గిలము

उषाकलः ఉషాకలః, అం పుం कुक्कुटे కోడి.

उष्णकाल ఉష్ణకాలః, అం పుం ग्रीष्मऋतौ గ్రీష్మఋతువు, ఆమని, విసరి, వెట్ట, వెట్ట(ట్టి)కారు, వేసఁగి, వేసవి, ఎండకాలము.

ల - సం ప్రం ల - సం॥ ప్ర।

उत्खातकेलिः ఉత్ఖాతకేలిః, ఇం సీం वप्रक्रीडायाम् ఏనుఁగులు మొదలైనవి కొమ్ములు మున్నగువానితో భూమిని కోరాడెడియాట.

उत्तरकालः ఉత్తరకాలః, అం పుం भविष्यत्काले భవిష్యత్కాలము.

उत्तरकोशला ఉత్తరకోశలా, ఆం సీం अयोध्यायाम् సాకేతపట్టణము.

उदुम्बरदला ఉదుమ్బరదలా, ఆం సీం दन्त्याम् దంతి †.

उत्थिताङ्गुलिः ఉత్థితాఙ్గులిః, ఇం పుం चपेटे 'చపేటః' చూ॥

उदधिमलम् ఉదధిమలమ్, అం నం अब्धिकफे 'అబ్ధికఫః' చూ॥

व - सं प्रं వ - సం॥ ప్ర।

उग्रधन्वा ఉగ్రధన్వా, న్ పుం इन्द्रे ఇంద్రుఁడు; शिवे శివుఁడు; शत्रुवधायोद्यतधनुष्के శత్రువధకై ధనుస్సునెత్తినవాఁడు. —श्रवाः శ్రవాః, సం పుం सूतमुनौ సూత మహర్షి.

उच्चदेवः ఉచ్చదేవః, అం పుం वासुदेवे కృష్ణుఁడు.

उच्चैःकृत्वा ఉచ్చైఃకృత్వా, అవ్యం उच्चैःकारमित्यर्थे బిట్టుగాఁబలికి. —श्रवः —శ్రవః, అం పుం इन्द्राश्वे ఇంద్రుని గుఱ్ఱము. —श्रवाः —శ్రవాః, సం పుం इन्द्राश्वे ఇంద్రుని గుఱ్ఱము, వేల్పుదొరతేజి, వెల్లి గుఱ్ఱము, జాలుపుట్టువు, తెల్లతేజి, వెలిమావు, వేల్పుమావు దదలుతేజి, తెల్ల జక్కి నిక్కువీనుల జక్కి (మావు), నిక్కువీన్వావుఁము, నీరుపుట్టువు ఉచ్చైశ్శ్రవము. త్రిం बधिरे చెవిటి.

उत्तरपूर्वा ఉత్తరపూర్వా. आ०सी ऐशान-कोणे ఈశానమూల.

उत्तानशीवा ఉత్తానశీవా, न्०त्रि० अतिशिशौ పసిపాప; उत्तानस्थिते మిట్టగా నున్నది.

उत्प्लवा ఉత్ప్లవా. आ० सी० नौकायाम् పడవ.

उत्सवः ఉత్సవః, अ०पु० विवाहाद्युद्भवे సంబరము, తద్దె, తిరునాళ్ల (ళ్ల), పరువము. అంతు, సంభ్రమము, సొకము, ఆమని, ఆమెత, పండుగ(వ), పండుగు, పండువు, పబ్బము, వివాహాద్యుత్సవము; इच्छाप्रसवे కోరిక లీడేఱుట; कोपे కోపము, उत्सेके ఉప్పొంగుట; आनन्दे సంతోషము.

उत्साहवान् ఉత్సాహవాన్, त्०त्रि० उत्साहयुते ఉత్సాహ (చూ) ముగలవాఁడు.

उदग्भवम् ఉదగ్భవమ్, अ० त्रि० उदक्जाते ఉదక్ (చూ) జాతము (కలిగినది).

उदन्वान् ఉదన్వాన్, त्०पु० समुद्रे నీటికుప్ప. సముద్రము.

उदरवान् ఉదరవాన్, त्० त्रि० उदरिले పెద్ద బొజ్జగలవాఁడు.

उदश्वित् ఉదశ్విత్, त्०न० अर्धजलेनमथिते तक्रे సగమునీళ్లు కలిపి చిలికిన చల్ల.

उद्द्राव. ఉద్ద్రావః, अ० पु० पलायने పాఱిపోవుట; उत्कृष्टगतियुक्ते శ్రేష్ఠమైన గతి గలవాఁడు.

उद्धवः ఉద్ధవః, अ०पु० श्रीकृष्णमन्त्रिणि శ్రీకృష్ణుని మంత్రిః यज्ञाग्नौ యాగాగ్ని; उत्सवे ఉత్సవ (చూ) ము.

उद्भवः ఉద్భవః, अ० पु० जनने పుట్టుక; भगवद्विभूतिविशेषे उत्कर्षे అతిశయము, ఒక భగవద్విభూతి; संसारातीते సంసారమున కతీతుడైనవాడు; हरौ విష్ణువు; उत्पत्तिमति ఉత్పత్తిగలవాఁడు.

उद्यावः ఉద్యావః, अ०पु० ऊर्ध्वतोमिश्रणे పైన మిశ్రముచేయుట.

उद्वान् ఉద్వాన్, त्० त्रि० उत्कृष्टे శ్రేష్ఠము; उन्नते ఉన్నతిగలది.

उपजिह्वाः ఉపజిహ్వా, आ०सी० लम्बिकायाम् చిఱునాలుక, కొండనాలుక; रोगभेदे చిఱునాలుక క్రిందికిజాఱుట; कीटभेदे చెదపురుగు.

—जीवी —జీవీ, न्० त्रि० उपजीवनयुते ఉపజీవన(చూ)ము గలవాఁడు. —देवः —దేవః, अ०पु० विद्याधराद्युपदेवतायाम् ఉపదేవతలు, విద్యాధరులు, యక్షులు మొ —देवी —దేవీ, ई०सी० तज्जातिस्त्रियाम् ఆజాతిస్త్రీలు. —द्रवः —ద్రవః, अ०पु० रोगारम्भकविकारभेदे రోగమునారంభించు వికార విశేషము; उत्पाते అంగద, అట్టు, ఆపది, అవలి, అవశి, ఆవిడి, క్రందు, గత్తర, గొడిపె, గోహారు, చీఁదఱ, నన, నెట్టు, పులుగాకు, రట్టడి, రట్టు, రహటు, రాటు, రాయిడి, రావడి, లూటి, లూటీ వేకరము, సిలుగు, హావడి, హావశి, ఉపద్రవించుట, ఉపద్రవము; उपप्लवे ఉపప్లవ (చూ)ము. —प्लवः —ప్లవః, अ०पु० चन्द्रसूर्यग्रहणे సూర్యచంద్రుల గ్రహణము, विकल्पे వికల్పము; राहौ రాహువు, उल्कापातादिरूपे उपद्रवे ఉల్కాపాతము మొదలైన ఉపద్రవము; उत्पातसूचके वाय्वादौ ఉత్పాతమును సూచించు వాయువు మొ॥ भये భయము; विघ्ने విఘ్నము; राजविप्लवे రాజవిప్లవము; उपरोधे ఉపరోధ (చూ) ము; समीपे प्लवने దగ్గఱగా ఎగురుట; समीपेगतौ దగ్గఱగా వెళ్లుట; आपदायाम् 'ఆపదా' చూ॥

उपलक्षणभावः ఉపలక్షణభావః, अ०पु० शक्यतावच्छेदकत्वे శక్యతావచ్ఛేదకభావము.

उपवित् ఉపవిత్, द०सी० प्राप्तौ ప్రాప్తిః ज्ञाने జ్ఞానము. त्रि० तद्वति ఇవిగలవాఁడు.

उपवैणवम् ఉపవైణవమ్, अ० न० त्रिसंध्ये మూఁడు సంధ్యాకాలములు.

उपसेवी ఉపసేవీ, न्०त्रि० उपसेवके సమీపించి

సేవచేయువాఁడు. –ह्वः –హ్వః, అం పుం आह्वाने పిలుచుట.

उपसेदिवान् ఉపసేదివాన్, స్తం పుం शिष्ये శిష్యుఁడు.

उपाजेकृत्वा ఉపాజేకృత్వా. అవ్యం अन्वाजेकृत्य 'అన్వాజేకృత్య' చూ

उपेयिवान् ఉపేయివాన్, స్తం త్రిం उपगते పొందినవాఁడు.

उरस्वान् ఉరస్వాన్, తం త్రిం उरसिले 'ఉరసిలః' చూ॥

उरुवुः ఉరువుః, ఉంపుం उरुबूके ఆముదము†.

उर्वी ఉర్వీ, ఈం సీం नद्याम् నది, बृहत्वयुक्तायाम् గొప్పది; भूमौ భూమి. ధాం(ऊर्वति) हिंसार्थे హింసించుట.

उष्ट्रग्रीवः–वा ఉష్ట్రగ్రీవః–వా, అం న్నం పుం भगन्दररोगभेदे ఒక భగందరరోగము.

श - सं प्रं. శ - సం ప్ర!

उक्थशाः ఉక్థశాః, స్తం పుం यजमाने యజమానుఁడు; शस्त्रस्तावके శస్త్రమును స్తుతించువాఁడు.

उग्रेशः ఉగ్రేశః, అంపుం शिवे బూచుల మొకిమీఁడు, శివుఁడు.

उच्छिष्टगणेशः ఉచ్ఛిష్టగణేశః, అంపుం गणपतिभेदे గణపతివిశేషము.

उड्डीशः ఉడ్డీశః, అం పుం आगमशास्त्रविशेषे ఒక ఆగమశాస్త్రము; शिवे శివుఁడు.

उड्रदेशः ఉడ్రదేశః, అం పుం ओड्रदेशे ఓఢ్రదేశము.

उत्क्रोशः ఉత్క్రోశః, అం పుం कुररे పెన్నదపులుగు. త్రిం उच्चैःक्रन्दिनि బిగ్గరఁగా అఱచువది.

उत्क्लेशः ఉత్క్లేశః, అంపుం पीडायाम् బాధ; कफस्य वमनोपस्थितौ కంఠములోనికి కఫ్లె వచ్చుట.

उत्थानैकादशी ఉత్థానైకాదశీ, ఈంసీం कार्तिकशुक्लैकादश्याम् కార్తికశుద్ధ-ఏకాదశి.

उदग्दशम् ఉదగ్దశమ్. అం నం उत्तराग्रे वस्त्रे ఎడమవైపున అంచు (బద్దె)గల పంచె.

उद्दशः ఉద్దశః, అం త్రిం गर्विते గర్వితుఁడు.

उद्दंशः ఉద్దంశః, అంపుం उत्कुणे ఉఙ్కుణః చూ॥

उद्देशः ఉద్దేశః, అంపుం अभिप्राये అభిప్రాయము; तन्त्राधिकरणभेदे ఒక తంత్రాధికరణము; उत्कृष्टदेशे శ్రేష్ఠమైనదేశము; अन्वेषणे వెదకుట; कीर्तने వర్ణించుట; अनुसंधाने అనుసంధానము, अभिलाषे కోరిక; उपदेशे ఉపదేశము; तद्देशे ఉపదేశించు స్థానము; संक्षेपे ఉటంకించుట.

उन्नतीशः ఉన్నతీశః, అంపుం गरुडे గరుడుఁడు

उपकुशः ఉపకుశః, అంపుం सुखरोगभेदे ఒక ముఖవ్యాధి. –क्रोशः –క్రోశః, అంపుం निन्दायाम् నింద. –क्रोशम् –క్రోశమ్, అవ్యం क्रोशसमीपे క్రోసుదగ్గఱ. త్రిం तद्वति అది గలది –क्लेशः –క్లేశః, అం పుం मदादिषु మదము మొ –दंशः –దంశః, అంపుం शिग्रौ మునుగ †; समष्ठिले సమష్ఠిల †; उपसेचने ఉప్పుఁగాయ, ఊరుఁగాయ, రుచిఁగాయ; सुरापानरोचकभक्ष्ये కల్లు త్రాగునపుడు నంజుకొను మాంసాదులు; उपस्थरोगभेदे కొఱుకుడు రోగము; संदंशने కొఱుకుట. –दश –దశ, న్నంత్రింబం दशसमीपस्थेषु తొమ్మిది పదునొకండు –दिशम् –దిశమ్, అవ్యం दिशीत्यर्थे దిక్కునందు; दिक्सामीप्ये దిక్కుదగ్గఱ. –दिशा –దిశా. ఆం సీం विदिशि మూలదిక్కు. –देशः –దేశః, అం పుం चोदनायाम् విధివాక్యము; हितकथने హితము చెప్పుట; दीक्षायाम् దీక్ష, మంత్రము చెప్పుట; ఉపదేశించుట; गुरुसम्प्रदाये గురుసంప్రదాయము; अनुशासने అనుశాసన(ము)ము. –देशी –దేశీ, న్నం త్రిం तद्वति

అధిగలవాఁడు. –विश· –వింశః, అం త్రిం विंशसर्मपस्थेषु పందొమ్మిది ఇదువది మొకటి. –वेशः –వేశః, అం పుం स्थितौ కూర్చుండుట, वेषसदृशे సమాన వేషము. –वेशी –వేశీ, న్ం త్రిం तद्वति అధిగల వాఁడు. –स्पर्शः–స్పర్శః, అం పుం आचमने ఆచమనము; स्नाने స్నానము, स्पर्शे తాఁకుట.

उपांशु ఉపాంశు, అవ్యం विजने ఏకాంతము; अप्रकाशे వెల్లడికాకుండుట. –शु –శుః, ఉం పుం जपविशेषे పెదవులు కదలి కదలక వినఁబడివినఁబడక చేయు జపము; मौने మౌనము; निगूढे రహస్యము.

उर्वशी, ఈం సీం ऊर्वश्याम् ఉర్వశి, नदीभिदि ఒక నది.

उशः (शन्) ఉశః (శన్). అం న్ం త్రిం कामयमने కోరుచున్నట్టివాఁడు.

उशिक् ఉశిక్, జ్ం పుం अग्नौ అగ్ని, घृते నేయి; कामयमाने కోరుచున్నవాఁడు; हविषि హవిస్సు; अन्ने అన్నము; मेधायाम् బుద్ధి.

उशीः ఉశీః, ఈంసీం इच्छाविशेषे ఒకకోరిక.

उष्णांशुः ఉష్ణాంశుః, ఉంపుం उष्णरश्मौ వేఁడి వెలుఁగు, సూర్యుఁడు.

प - संप्रं ష - సం ప్ర

उच्चिक्रमिषा ఉచ్చిక్రమిషా. ఆం సీం उत्क्रान्तुमिच्छायाम् ఉత్క్రమణ (చూ) ము చేయవలె ననెడి కోరిక. –षुः –షుః, ఉం త్రిం तद्वति అధిగలవాఁడు.

उच्चैर्घोषः ఉచ్చైర్ఘోషః, అం పుం सर्वजनाग्रश्राव्यशब्दे చాటఁదగిన మాట; उच्चैःशब्दान्विते గొప్ప ధ్వని గలది; रुद्रमूर्तिभेदे ఒక రుద్రమూర్తి.

उज्जेषः ఉజ్జేషః, అంపుం उत्कृष्टतायाम् శ్రేష్ఠ్యము. త్రిం तद्वति శ్రేష్ఠుఁడు. –षी –షీ, న్ం త్రిం उत्कृष्टे శ్రేష్ఠుఁడు.

उत्कर्षः ఉత్కర్షః, అం పుం अतिशये ఆధిక్యము; अविद्यमानधर्मारोपे ప్రశంస, లేని ధర్మములు కలవనుట; उत्पाट्यकर्षणे పీఁకి వేయుట; प्राशस्त्ये ఉత్కృష్టత; स्वकालात् परकालेकर्तव्यतायाम् స్వకాలమున కంటె ఇతర కాలమున కర్తవ్యముగా ఉండుట. త్రిం उत्कर्षनिमित्ते ఉత్కర్షకు నిమిత్తమైనది; उत्कर्षान्विते ఉత్కర్ష గలది.

उत्तुषः ఉత్తుషః, అం పుం भृष्टधान्ये వేఁచిన ధాన్యము, పేలాలు.

उद्घर्षः ఉద్ఘర్షః, అం పుం उद्घर्षणे 'ఉద్ఘర్షణమ్' చూ।

उद्घोषः ఉద్ఘోషః, అం పుం उच्चशब्दकरणे బిట్టుగాఁ బలుకుట, ఉద్ఘోషించుట.

उद्धर्षः ఉద్ధర్షః, అం పుం विवाहाद्युत्सवे వివాహాద్యుత్సవము; उत्कृष्टेहर्षे మహదానందము త్రిం तद्वति అది గలవాఁడు.

उन्निमषः ఉన్నిమషః, అం త్రిం विकसिते వికసించినది, किंचित्प्रकाशिते కొద్ది ప్రకాశము గలది.

उन्मेषः ఉన్మేషః, అం పుం नेत्राद्युन्मूलने కనురెప్పవిప్పుట మొ॥ నేత్రాదులఁదెఱచుట; किंचित्प्रकाशे కొద్ది ప్రకాశము.

उपजोषः ఉపజోషః, అం పుం उपजोषणे 'ఉపజోషణమ్' చూ –जोषम् –జోషమ్, అవ్యం प्रीतौ ప్రీతి; कल्याणे శుభము; यथाकर्मभोगमित्यर्थे కర్మానుభవమునకుఁ దగినట్లు; मौने మౌనము.

उपज्योतिषम् ఉపజ్యోతిషమ్, అం న్ం गणितादिशास्त्रे గణితశాస్త్రము మొ॥

उपनिषत् ఉపనిషత్, ద్ం సీం रहस्यग्रन्थे రహస్యగ్రంథము లయిన పురాణ-ఉపనిషత్తులు (గీతలు) మొ॥ ब्रह्मविद्यायम् బ్రహ్మ

విద్య; योगे యోగము, దేవతాది విషయిక మగు ఉపాసన; धर्मे ధర్మము; रहसि ఏకాంతము; समीपसदने సమీపగమనము; वेदव्रतभेदे ఒక వేదవ్రతము; वेदशिरोभागे వేదాంతము, శ్రుతిశిరస్సు (ఈశావాస్యాదిగా ముక్తికోపనిషత్పర్యంతము గల 108 ఉపనిషత్తులు). —वर्षः —వర్షః, अ०पु० ऋषिभेदे పాణినికాత్యాయనాదులకు విద్యను నేర్పిన యొక ఋషి. —विषः —విషః, अ०पु० अर्कक्षीरादिषु జిల్లేడుపాలు జెముడుపాలు తరిగొప్పి† ఉమ్మెత్త† గన్నేరు†. न० कृत्रिमविषे కృత్రిమవిషము. —विषा —విషా, आ०स्त्री० अतिविषायाम् అతివస†. —श्लेष —శ్లేషః, अ०पु० एकदेशेनसम्बन्धे గృహమునకు ఘటమునకు వలె ఏకదేశసంబంధము.

उपसम्भाषा ఉపసమ్భాషా, आ० स्त्री० सान्त्वने ఓదార్చుట; सम्भाषणे మాట్లాడుట

उपेयुषी ఉపేయుషీ, ई० स्त्री० उपगतायाम् పొందినట్టిది.

उरुषाः ఉరుషాః, आ० त्रि० बहुदातरि నెఱదాత: [illegible]

उषत् ఉషత్, त्० त्रि० अमङ्गलवाचि అశుభవాక్కు.

उष ఉష, धा० (ओषति) दाहे దహించుట.

उषः ఉషః, अ० पु० कामुके కాముకుఁడు; गुग्गुलौ గుగ్గిలము†; रात्रिशेषे కడరేయి; दिवसे పగలు; सन्ध्यात्रयसमये త్రిసంధ్యల సమయము. त्रि० दाहके దహించునది. न० पांशुलवणे చౌటుప్పు. स्त्री० न० ब्राह्ममुहूर्ते బ్రాహ్మముహూర్తము, पञ्चपञ्चाशद्घटिकोत्तरकाले 55 గడియలకు పిమ్మటి కాలము, వేకువ, వేగుజాము.

उषस् ఉషస్, धा० (उषस्यति) प्रभातीभावे తెల్లవాఱుట.

उषा ఉషా, अव्य० रात्रौ రాత్రి; रात्र्यन्ते రాత్రికడపటి భాగము, వేకువ. आ० स्त्री० अनिरुद्धभार्यायाम् అనిరుద్ధుని భార్య; रात्रौ రాత్రి; धेनौ గోవు सायंसन्ध्यायाम् సాయంకాలసంధ్య. सन्ध्यात्रये త్రిసంధ్యలు; यात्रामुहूर्तान्तरे ఒక యాత్రాముహూర్తము (వేకువ); क्षारभूमौ చవుటినేల; स्थाल्याम् స్థాలి, పాత్ర.

उष्णीष. ఉష్ణీషః, अ० पु० किरीटे కిరీటము; शिरोवेष्टनवस्त्रे తలపాగా. —षी —షీ, न्० त्रि० तद्वति అది గలవాఁడు. पु० शिवे శివుఁడు.

स - सं० प्र० స - సం ప్ర

उच्छ्वासः ఉచ్ఛ్వాసః, अ० पु० अन्तर्मुखश्वासे గాలిపీల్చుట, ఎగయూపిరి. प्राणवायोर्बहिर्गतौ గాలి విడుచుట, దిగయూపిరి, ग्रन्थपरिच्छेदे గ్రంథపరిచ్ఛేదము, ఆశ్వాసము, సర్గ మొ॥ —सी —సీ, न्० त्रि० तद्वति అది గలవాఁడు; उद्गते బయల్వెడలినది, मुमूर्षौ చావనున్నవాఁడు.

उत्कासः ఉత్కాసః, अ० पु० रोगभेदे ఒక శ్లేష్మవ్యాధి.

उत्तंसः ఉత్తంసః, अ० पु० शिरोभूषणे శిరోభూషణము, సిగను దాల్చిన పూలు మొ॥ कर्णाभरणे కర్ణాభరణము, చెవినగ.

उत्तमसाहसः ఉత్తమసాహసః, अ०पु० साशीतिसहस्रपणदण्डे 1080 కర్షములు శిక్ష (జరిమానా) విధించుట; सहस्रपणमिते 1000 కర్షములు. —रमीमांसा —రమీమాంసా, आ० स्त्री० शारीरकमीमांसाशास्त्रे బ్రహ్మసూత్రములు.

उत्तराभासः ఉత్తరాభాసః, अ० पु० दुष्टोत्तरे అయోగ్యమైన సమాధానము.

उत्त्रासः ఉత్త్రాసః, अ० पु० अतिभये మిక్కిలి వెఱపు.

उत्पित्सा ఉత్పిత్సా, आ॰ स्त्री॰ उत्पतितुमिच्छायाम् పైకెగయఁ గోరిక. –त्सुः –త్సుః उ॰ त्रि॰ तद्वति అదిగలవాఁడు.

उत्प्रासः ఉత్ప్రాసః, अ॰ पु॰ उपहासे ఎగతాళి.

उत्सः ఉత్సః, अ॰ पु॰ प्रस्रवणे కొండయూట; स्रवज्जले చెలమ, जलप्रवाहे నీటిప్రవాహము.

उदवासः ఉదవాసః, अ॰ पु॰ जलवासे నీటియందుండుట, ఒక వ్రతము.

उदासः ఉదాసః, अ॰ पु॰ निरसने నిరసించుట; उपेक्षायाम् ఉపేక్ష (చూ); उत्क्षेपणे 'ఉత్క్షేపణమ్' చూ।

उद्घसम् ఉద్ఘసమ్, अ॰ न॰ मासे మాంసము

उद्घासः ఉద్ఘాసః, अ॰ पु॰ उत्पिण्डे 'ఉత్పిండః' చూ।

उद्घ्रस ఉద్ఘ్రస, धा॰ (उघ्राति उद्घ्रासयति) ఆఞ్ఛే 'ఉఞ్ఛః' చూ

उद्यासः ఉద్యాసః, अ॰ पु॰ उद्यमे ఉద్యమము.

उद्वासः ఉద్వాసః. अ॰ पु॰ स्वस्थानातिक्रमेण अस्तप्राप्तौ స్వస్థానము నతిక్రమించుటచేత అస్తమించుట.

उन्नसः ఉన్నసః, अ॰ त्रि॰ उन्नतनासिके ఎత్తైన ముక్కు గలవాఁడు.

उपजरसम् ఉపజరసమ్, अव्य॰ जरायाः सामीप्ये ముదిమికిదగ్గఱ, ముదురువయస్సు.

उपन्यासः ఉపన్యాసః, अ॰ पु॰ वाक्योपक्रमे వాక్యోపక్రమము నుడువ మొదలిడుట, वाक्यप्रयोगे మాటలు నడపుట, వాక్యముల ప్రయోగించుట; विचारे విచారణ; उपनिधौ 'ఉపనిధిః' చూ

उपपौर्णमासम् – सि ఉపపౌర్ణమాసమ్ – సి, अव्य॰ पौर्णमास्याः समीपे పున్నమికిదగ్గఱ, చతుర్దశి పాడ్యమి.

उपरसः ఉపరసః, अ॰ पु॰ गन्धकादि గంధకము మొ –वासः –వాసః, अ॰ पु॰ अभोजने ఇల్ల, ఉపాసము, నంకు, నిట్ట, నిట్ర, నిట్రు, నిప్పస్తు, నుంకు, పస్తిల్లి, పస్తు, ఉపవాసము; समीपवासे దగ్గఱ నుండుట, एकवाराशनेदिने రోజు కొకసారి భుజించుట, ఒక్కప్రొద్దు. –सी –సీ, न्॰ त्रि॰ तद्वति ఉపవసించినవాఁడు.

उपसत् ఉపసత్, द्॰ स्त्री॰ इष्टिविशेषे ఒక యజ్ఞము. पु॰ अग्नौ అగ్ని. त्रि॰ समीपस्थिते దగ్గఱ నున్నవాఁడు.

उपहास· ఉపహాసః, अ॰ पु॰ परिहासे ఎగతాళి.

उपासा ఉపాసా, आ॰ स्त्री॰ उपासने ఉపాసన.

उल्लसन् ఉల్లసన్, त॰ त्रि॰ शोभमाने ప్రకాశించుచున్నట్టిది.

उल्लासः ఉల్లాసః, अ॰ पु॰ ग्रन्थपरिच्छेदे గ్రంథమందలి యొకభాగము, प्रकाशे ప్రకాశము, वृद्धौ వృద్ధి, आह्लादे సంతోషము; अलङ्कारभेदे ఒక యలంకారము; हर्षजनकव्यापारे హర్షమును గలిగించు క్రియ; प्रारम्भे ప్రారంభము.

उषसी ఉషసీ, ई॰ स्त्री॰ सायंसन्ध्यायाम् సాయంకాలసంధ్య.

ह - सं॰ प्र॰ హ - సం। ప్ర।

उकानहः ఉకానహః, अ॰ पु॰ पीत (कृष्ण), रक्तवर्णे अश्वे పసుపు(నలుపు) ఎఱుపు గలసిన వన్నెగల గుఱ్ఱము.

उताहो ఉతాహో, अव्य॰ विकल्पे వికల్పము; प्रश्ने ప్రశ్నించుట; विचारे విచారించుట.

उत्तमसंग्रहः ఉత్తమసంగ్రహః, अ॰ पु॰ रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము.

उत्तमाहः ఉత్తమాహః, अ॰ पु॰ उत्तमदिने మంచిరోజు. –राहः –రాహః, अ॰ पु॰

उत्साहः ఉత్సాహః, अ० पु० वीररसस्थायिभावे వీర రస స్థాయి భావము; कल्याणे శుభము; उद्यमे ప్రయత్నము; सूत्रे సూత్రము, దారము; ध्रुवकभेदे ఒక సంగీతధ్రువకము; राज्ञांशक्तिविशेषे రాజుల ఉత్సాహశక్తి; अध्यवसाये నిశ్చయము, कर्तव्यकृत्येषु स्थिरतरे प्रयत्ने కర్తవ్యకార్యములయందు మిక్కిలి స్థిరమైన ప్రయత్నము, అంగద, అగ్గలిక, అచ్చలము, అరదము, ఎకె(ల)సము, ఓజ, కొమ్ము, జతనము, జోక, తొడరు, పింపిళ్ళు, పింపిసలు, పొంపు, బరవసము, మొక్క(గ్గ)లము, మొనకట్టు, లలి, వీఁక, హాళి, హెచ్చరిక.

उदकमेहः ఉదకమేహః, अ० पु० मेहभेदे ఒక మేహరోగము.

उदवाहः ఉదవాహః, अ० पु० वारिवाहे మేఘము. त्रि० उदकवाहके నీళ్లు మోయువాఁడు.

उद्ग्राहः ఉద్గ్రాహః, अ० पु० उद्ग्रहणे ఎత్తిపట్టుకొనుట; वादप्रभेदे వాదవిశేషము; उद्ग्राहियम् ఉగ్గము.

उद्बाहुः ఉద్బాహుః, अ० त्रि० उद्यतहस्ते చేతు లెత్తినవాఁడు; प्रसारितबाहौ చేతులు చాఁచినవాఁడు.

उद्वहः ఉద్వహః, अ० पु० पुत्रे కొడుకు, वंशकारके వంశమును వృద్ధిచేయువాఁడు; वायुविशेषे సప్తవాయువులలో నొకటి; विवाहे పెండ్లి. --हा –హా, आ० स्त्री० कन्यायाम् కన్య

उद्वाहः ఉద్వాహః, अ० पु० विवाहे వివాహము.

उन्नाहम् ఉన్నాహమ్. अ० न० काञ्जिके

-నుంచఁబడినవాఁడు; उपयोमे ఉపయోగము, आनुकूल्ये అనుకూలించుట; अनुकूलवति అనుకూలుఁడు; ग्रहतुल्ये రాహువు కేతువు (ఉపగ్రహములు); कारावन्धने చెఱనుంచుట; नक्षत्रविशेषेषु నక్షత్రవిశేషములు; उपग्रहणे 'ఉపగ్రహణమ్' చూ –ग्राहः –గ్రాహః. अ० पु० उपहारे కానుక.

उपजापसहः ఉపజాపసహః, अ० त्रि० भेदयोग्ये భేదోపాయమున కర్హుఁడు.

उपदेहः ఉపదేహః, अ० पु० देहादिवृद्धौ దేహము గండమాలాది వ్యాధులచే పెరుఁగుట. –दोहः –దోహః, अ०पु० दोहनपात्रे పాలుపిదుకుపాత్ర. –नाहः –నాహః, अ०पु० व्रणालेपनपिण्डे పుండునకుఁబూయు మందు, वीणानिबन्धने వీణతీఁగలు చుట్టు బిరడా –बर्हः బర్హః. अ० पु० उपबर्हणे 'ఉపబర్హణమ్' చూ –बाहुः –బాహుః, उ० त्रि० बाहुसमीपस्थे బాహువులకు దగ్గఱ మున్నది. –बाहु –బాహు, अव्य० बाहुसामीप्यादौ బాహువుదగ్గఱ బాహువునందు.

उपसंग्रहः ఉపసంగ్రహః, अ० पु० अभिवादने పాదములంటి మ్రొక్కుట, मेलने కలుపుట,उपाकरणे ఉపకరణము, सम्यक्संग्रहणे చక్కఁగా సంగ్రహించుట, ఉటంకించుట.

उपोद्ग्रहः ఉపోద్గ్రహః, अ० पु० ज्ञाने జ్ఞానము.

उर्वीरुहः ఉర్వీరుహః, अ०पु० भूरुहे చెట్టు.

उष्णासहः ఉష్ణాసహః, अ० पु० हेमन्ततौ హేమంతఋతువు. त्रि० उष्णमसहमाने వేఁడిమి నోర్వలేనివాఁడు.

उष्णिहा ఉష్ణిహా. आ० स्त्री० उष्णिक्छन्दसि ఉష్ణిక్ఛందస్సు

ధించుట.

उहिर् ఉహిర్, धा० (ओहति) अर्दने హిం సించుట.

उहूः ఉహూః, ऊ० सी० खेदसूचके शब्दे మూలుగుట.

क्ष - सं० प्र० క్ష - సం। ప్ర।

उग्राक्षः ఉగ్రాక్షః, अ०पु० शिवे అగ్గికంటి. శివుఁడు.

उच्चक्षु. ఉచ్చక్షుః, स्० त्रि० उत्क्षिप्तनेत्रे ఎగురవేయఁబడిన కన్ను: उत्पाटितनेत्र పీకివేయఁబడిన కన్ను. त्रि० तद्वति అది గలవాఁడు.

उत्तरपक्षः ఉత్తరపక్షః. अ० पु० समाधाने సమాధానము, సిద్ధాంతము; उत्तरविकल्पे ఉత్తరవికల్పము: वामबाहौ ఎడమచేయి. —पक्षी —పక్షీ. न्० त्रि० सिद्धान्तिनि సిద్ధాంతి. —साक्षी —సాక్షీ, न्०त्रि० साक्षिभेदे సాక్షిలసాక్ష్యమును గమనించువాఁడు.

उत्प्रेक्षा ఉత్ప్రేక్ష, आ० सी० अलङ्कारभेदे ఒక యలంకారము: उद्भावने 'ఉద్భావనమ్' చూ —क्षी —క్షీ, न्० त्रि० तद्वति అది గలవాఁడు, सभावनायुते ఊహించువాఁడు, ऊर्ध्वदृष्टियुते పైచూపు గలవాఁడు.

उदकपरीक्षा ఉదకపరీక్ష, अ० सी० दिव्यशदथभेदे ఒక దివ్యశపథము.

उपचक्षुः ఉపచక్షుః, स्० न० उपनेत्रे సులోచనము. —रक्षः —రక్షః, अ०पु० समीपे स्थित्वा रक्षके దగ్గఱ నుండి కాపాడునట్టి సైన్యము మొ —शिक्षा —శిక్ష, आ० सी० सम्यक्शिक्षणे చక్కఁగా నేర్పుట.

उपाक्षम् ఉపాక్షమ్, अव्य० नेत्रसामीप्ये కంటియొద్ద; नेत्रे इत्यर्थे కంటియందు

उपेक्षा ఉపేక్ష, आ० सी० औदासीन्ये అలవోక, అసడ్డ, అలము, ఒప్పరికము,కక్కుతి, కిన్నర, కన్నుకవ, కీటు, కేరడము, చదరు, తరితీపు, మందెమేలము, వెనుక, వెన్క. సయాట, సయ్యాట, సయ్యాటము, ముప్పొత్తులు. ఉపేక్షించుట(ఊరకుండుట), अनपेक्षणे కోరకుండుట; त्यागे త్యాగము; ज्ञानभेदे జ్ఞానవిశేషము: चित्तप्रसादनसाधने भावनाभेदे ఒక చిత్తశుద్ధిసాధనము; పాపాత్ములయెడ తాటస్థ్యము

उरणाक्षः ఉరణాక్షః, अ० पु० पक्षाटे తగిరిస†.

उरुचक्षाः ఉరుచక్షః, स०त्रि० विस्तर्णतेजसि గొప్ప తేజస్సు గలవాఁడు: महादर्शने గొప్ప దృష్టి గలవాఁడు पु० सूर्ये సూర్యుఁడు.

उक्ष ఉక్ష, धा० (उक्षति) सेचने తడుపుట. చల్లుట.

उक्षः ఉక్షః, अ० त्रि० सेक्तरि తడుపువాఁడు; सिक्ते తడుపఁబడినది; धृते ఉదుకఁబడినది

उक्षा ఉక్ష, न्० पु० वृषभे ఎద్దు, ऋषभे ఋషభము†. त्रि० सेचके తడుపువాఁడు.

—✦—

ऊ १ ఊ 1

ऊ ఊ, अव्य० करुणायाम् దయ; रक्षणे కాపాడుట, सम्बुद्धौ సంబోధించుట; वाक्यारम्भे వాక్యము నారంభించుట.

ऊः ఊః, ऊ० पु० महेश्वरे శివుఁడు; चन्द्रे చంద్రుఁడు. त्रि० पालके పాలన చేయువాఁడు.

ऊम् ఊమ్, अव्य० रुषोक्तौ కోపపుఁ బలుకు; प्रश्ने ప్రశ్నించుట; निन्दायाम् నింద; स्पर्धायाम् పోటీ: उच्चाटनकरे दुस्सहेबीजे ఉచ్చాటనము చేయునదియు దుస్సహము నగు

నాక బీజాక్షరము.

ऊर्क् ఊర్క్, జ్. నం. बले బలము; अन्ने అన్నము.

क క

ऊर्ध्वकः ఊర్ధ్వకః, అం. पुं. यवमध्याकारमर्दले యవమధ్యమును బోలిన మద్దెల.

ऊर्ध्वरेतस्कः ఊర్ధ్వరేతస్కః, అం. पुं. कृतवीर्यधारणे వీర్యధారణ చేసినవాఁడు.

ऊर्ध्वलोकः ఊర్ధ్వలోకః, అం. पुं. स्वर्गे స్వర్గము; भूर्भुवरादौ పైలోకము, భూలోకము, భువర్లోకము మొ।

ऊर्मिका ఊర్మికా, आं. स्त्रीं. अङ्गुलीयके ఉంగరము; भृङ्गनादे తుమ్మెద ఝుంకారము; ऊर्म्याम् 'ఊర్మిః' చూ॥

ऊलूकः ఊలూకః, అం. पुं. उलूके గుడ్లగూబ.

ऊषकम् ఊషకమ్, అం. నం. प्रत्यूषे వేకువ.

ऊष्मकः ఊష్మకః, అం. पुं. ग्रीष्मर्तौ గ్రీష్మ

ख ఖ

ऊर्ध्वमुखम् ఊర్ధ్వముఖమ్. అం. నం. नक्षत्रविशेषेषु ఊర్ధ్వముఖ నక్షత్రములు. त्रिं. ऊर्ध्वप्रसृते పైకి వ్యాపించినది.

ऊर्ध्वगः ఊర్ధ్వగః, అం. पुं. श्रीविष्णौ శ్రీవిష్ణువు; रोगभेदे ఒక రోగము. त्रिं. ऊर्ध्वगामिनि పైకిఁ బోవునట్టిది, धार्मिके ధర్మాత్ముఁడు.

ऊर्ध्वलिङ्गः ఊర్ధ్వలిఙ్గః, అం. पुं. महादेवे శివుఁడు.

ऊर्वङ्गम् ఊర్వఙ్గమ్, అం. నం. शिलीन्ध्रे పుట్టగొడుగు.

ज జ

ऊरुजः ఊరుజః, అం. పుం. वैश्ये వైశ్యుఁడు, నల్లనయ్యతొడబద్ధ. त्रिं. ऊरोजाते తొడనుండి కలిగినవాఁడు.

ऊर्ज ఊర్జ, ధాం (ऊर्जयति-ते) बलप्राणनयोः బలము చేష్టసలుపుట (జీవించుట).

ऊर्जः ఊర్జః, అం. पुं. कार्तिकमासे కార్తికమాసము; उत्साहे ఉత్సాహము; बले బలము; प्राणने చేష్టసలుపుట, नं. जले నీరు. त्रिं. बलयुते బలముగలది. స్త్రీ. सों. जले బలము, बले బలము; अन्नरसे అన్నరసము. नं. अन्ने అన్నము.

ऊर्जा ఊర్జా, आं स्त्रीं. बले బలము उत्साहे ఉత్సాహము. अन्नरसविकारे అన్నరసవికారము वृद्धौ వృద్ధి

ऊर्ध्वज्ञः -ज्ञुः ఊర్ధ్వజ్ఞః-జ్ఞుః, అం. ఉం. त्रिं. ऊर्ध्वजानुने కొంగమోఁకాళ్లవాఁడు.

ऊषरजम् ఊషరజమ్, అం. नं. पांशवलवणे చవుటుప్పు: अयस्कान्तभेदे ఒక సూదంటురాయి.

ठ ఠ

ऊठ ఊఠ, ధాం. (ऊठति) उपघाते కొట్టుట, హింస.

ऊर्ध्वकाठी ఊర్ధ్వకఠీ, ఈం. सों. नारायण्याम् పిల్లపీచరగ.

ढ ఢ

ऊढः ఊఢః, అం. त्रिं. कृतवहने మోయఁబడినది; धृते ధరింపఁబడినది; विवाहिते పెండ్లియాడినవాఁడు.

ऊढिः ఊఢిః, ఇం. सों. वहने మోయుట; विवाहे పెండ్లియాడుట.

ण ణ

ऊर्णम् ఊర్ణమ్, అం. नं. मेषलोमरचितवस्त्रादौ ఉన్నితో నేసిన బట్ట మొ॥

ऊर्णा ఊర్ణా, आ० स्त्री० भ्रूमध्यावर्तभेदे ఒక కనుబొమల నడిమిసుడి; मेषादिलोमसु ఉన్ని, బ్రుప్పుడు, బొచ్చు, గొఱ్ఱెబొచ్చు.

ऊर्णुञ् ఊర్ణుఞ్, धा० (ऊर्णौति, ऊर्णोति, ऊर्णुते) आच्छादने కప్పుట, మూయుట.

ऊषणः ఊషణః, अ० पु० चित्रके చిత్రమూలము†. न० शुण्ठ्याम् సొంటి; पिप्पलमूले పిప్పలివేరు, मरीचे మిరియాలు†. –णा –ణా, आ० स्त्री० पिप्पल्याम् పిప్పలి†; चव्ये చవ్యము†.

ऊष्मणः ఊష్మణః, अ० त्रि० ऊष्मयुक्ते ఉక్కగలది.

त త

ऊतम् ఊతమ్, अ० त्रि० कृतसीवने కుట్టఁబడినది; कृतवयने నేయఁబడినది; ग्रथिते కూర్పఁబడినది, रक्षिते రక్షింపఁబడినది.

ऊतिः ఊతిః, इ० स्त्री० रक्षणे కాపాడుట, सीवने కుట్టు, కుట్టుట, కుట్టుడు, लीलायाम् విలాసము; वयने నేయుట; क्षरणे జాఱిపోవుట; पुराणलक्षणविशेषे కర్మవాసనారూపమయిన ఒక పురాణలక్షణము.

ऊनता ఊనతా, आ० स्त्री० न्यूनतायाम् అచ్చిక, అచ్చికము; అరవాయ, అఱ, అఱగొఱ, ఒచ్చెము, కడమ, కీఱ, కుందు, కొంచియము, కొంచెము, కొద, కొదవ, కొదుక, కొఱ, కొఱఁత, గఱగొఱ, గుటికొండి, చవుక, చౌక, డిందు, తక్కు, తక్కువ(వు), తగ్గు, తగ్గుదల, దిగుడు, దిగవాయి, దిగ్గుడు, నిముకళా, నులుసు, పొచ్చెము, బెరికి, మట్టము, మట్టు, ములుచ, ముల్చ, మొఱక, లలి, లొచ్చు, లొజ్జు, లోకువ, విన్నన, వెలితి, వెల్తి, సొడ్డు.

ऊरीकृतः ఊరీకృతః, अ० त्रि० अङ्गीकृते అంగీకరింపఁబడినది; विस्तृते విస్తరించినది.

ऊर्जितम् ఊర్జితమ్, अ० त्रि० वर्धिते వృద్ధిఁబొందింపఁబడినది, बलयुते బలము గలది; वृद्धियुक्ते వృద్ధి గలది. न० बले బలము; सामर्थ्ये సామర్థ్యము; उत्साहे ఉత్సాహము. –तिः –తిః, इ० स्त्री० उत्कर्षे అధిక్యము.

ऊर्ध्वगतिः ఊర్ధ్వగతిః, इ०स्त्री० स्वर्गादौगमने స్వర్గాదులకుఁ బోవుట; उत्क्रान्तौ ఉత్క్రమణము; ऊर्ध्वगमने పైకిఁ బోవుట. त्रि० तद्गति అది గలవాఁడు. –रेताः –రేతాః, స० पु० महादेवे శివుఁడు; सनकादिमुनिषु సనక సనందనాదులు; भीष्मे భీష్ముఁడు; संन्यासिनि సన్న్యాసి; ऊर्ध्वरेतस्के ఊర్ధ్వగామియైన రేతస్సు గలవాఁడు, వీర్యధారణ చేసినవాఁడు. –स्थितिः –స్థితిః, इ० स्त्री० अश्वपृष्ठभागे గుఱ్ఱపువీపు –स्रोताः –స్రోతాః, స० पु० ऊर्ध्वरेतसि ఊర్ధ్వరేతస్కుఁడు; वनस्पत्यादौ వనస్పతులు మొ॥

ऊर्ध्वावर्तः ఊర్ధ్వావర్తః, अ०पु० अश्वपृष्ठभागे గుఱ్ఱపువీపు. –सितः –సితః, अ० पु० कारवेल्ले కాకర†. त्रि० ऊर्ध्वोपविष्टे పైనఁ గూర్చుండినవాఁడు.

थ థ

ऊर्ध्वमन्थी ఊర్ధ్వమన్థీ, न्० पु० नैष्ठिकब्रह्मचारिणि నైష్ఠికబ్రహ్మచారి.

ऊर्ध्वस्थः ఊర్ధ్వస్థః, अ०त्रि० उत्थिते నిలువఁబడినవాఁడు.

ऊर्दः ఊర్దః, अ०त्रि० क्रीडायुक्ते క్రీడ గలది.

ऊर्ध्वपादः ఊర్ధ్వపాదః, अ० पु० शरभमृगे శరభమృగము.

ध ధ

ऊधः ఊధః, स०न० क्षीराधारस्थाने పొదు, పొదువు, పొదుఁగు, रात्रौ రాత్రి.

न న

ऊन ఊన. धा० (ऊनयति–ते) परिहाणे . తగ్గుట, తగ్గించుట.

ऊनम् ఊనమ్, अ० त्रि० हने తగ్గినది, లేనిది, ఊనత గలది; असंपूर्णे అపూర్ణము.

ऊरुदघ्नः ఊరుదఘ్నః, अ०त्रि० ऊरुपयन्तोर्ध्वमानान्विते తొడమెత్తు గలది; ऊरुपरिमाणे తొడలోఁతు గలది.

ऊर्जितशासनः ఊర్జితశాసనః, अ० पु० भगवति विष्णौ పరమేశ్వరుఁడు, విష్ణువు.

ऊर्ध्वजानुः ఊర్ధ్వజానుః, उ० त्रि० ऊर्ध्वज्ञौ కొంగమోఁకాళ్ళవాఁడు. –मानम्–మానమ్, अ० न० उन्माने తూనిక, తూకము; मानमेदे నిలువుకొలత.

ऊर्ध्वलोचनः ఊర్ధ్వలోచనః, अ०पु० शरभमृगे శరభమృగము.

ऊर्ध्वायनः ఊర్ధ్వాయనః, अ० पु० पक्षिमेदे ఒక పక్షి. न० ऊर्ध्वगतौ పైకిఁ బోవుట. त्रि० तद्वति అది గలది.

ऊहनम् ఊహనమ్, अ० न० ऊहे ఊహించుట.

ऊहिनी ఊహిని. ई० स्त्री० सेनायाम् సేన; समूहे గుంపు; समवेतायाम् గుమిగూడినది.

प ప

ऊलुपी ఊలుపి, न० पु० जलजन्तुमेदे ఒక జలచరము, शिशुके ఉలుచమీను.

ऊष्मपाः ఊష్మపాః, आ० पु० पितृगणमेदे ఒక పితృగణము.

भ భ

ऊरुस्तम्भ. ఊరుస్తమ్భః, अ०पु० व्याधिमेदे ఒకజబ్బు, తొడలు పట్టుకొనిపోవుట; –म्भा –మ్భా. आ० स्त्री० कदल्याम् అరఁటి.

ऊर्णनाभः–भिः ఊర్ణనాభః–భిః, अ० इ०पु० लूतायाम् సాలెపురుగు(వు).

ऊर्ध्वभाक् ఊర్ధ్వభాక్. ज०त्रि० उपरिभागस्थे పైభాగమున నున్నవాఁడు; अग्निमेदे ఒక అగ్ని.

म మ

ऊष्मम् ఊమమ్. अ० न० पत्तनमेदे ఒక పట్టణము.

ऊर्ध्वन्दमः ఊర్ధ్వన్దమః, अ० त्रि० ऊर्ध्वस्थे నిలఁబడినవాఁడు, పైనున్నవాఁడు. –रोमा –రోమా. न०पु० विकटरोम्णि यमदूतादौ నిలఁబడియుండు రోమములు గల యమదూతలు మొ॥

ऊर्मिः ఊర్మిః, इ० उ० तरङ्गे అల; प्रकाशे వెలుఁగు; षडूर्मिषु ఆఁకలిదప్పులు జరామరణములు శోకమోహములు; उत्कण्ठायाम् తహతహ; वस्त्रसङ्कोचरेखासु బట్ట ముడుతలు; पीडायाम् బాధ; वेगे వేగము; अश्ववेगगतौ గుఱ్ఱపు పరుగు.

ऊर्मिमान् ఊర్మిమాన్. त०त्रि० वक्रे వంకరయైనది; ऊर्मियुक्ते ఊర్మి (చూ) గలది.

ऊर्मी ఊర్మీ, न०त्रि० ऊर्मियुक्ते ఊర్మి (చూ) గలది. पु० समुद्रे సముద్రము.

ऊष्मः ఊష్మః. अ० पु० ग्रीष्मर्तौ గ్రీష్మఋతువు; अशीतस्पर्शे ఉబ్బ, ఉమ్మ, ఉక్క. त्रि० तद्वति వెచ్చనిది.

ऊष्मा ఊష్మా. न० पु० ग्रीष्मर्तौ గ్రీష్మఋతువు; शषसहेषु శషసహలు; आतपे ఎండ; तेजोद्रव्यस्य सूक्ष्मावयवे తేజోద్రవ్యము యొక్క సూక్ష్మావయవము. आ० स्त्री० ऊष्मणि ఉక్క.

ऊष्मागमः ఊష్మాగమః. अ० पु० ग्रीष्मऋतौ గ్రీష్మఋతువు.

य య

ऊधन्यम् ఊధన్యమ్, अ० त्रि० ऊधसेहिते

పొదుగునకు హితమైనది.

ऊधस्यम् ఊధస్యమ్, अं नं क्षीरे పాలు.

ऊयी ఊయీ. धा॰ (ऊयते) तन्तुसन्ताने నేయుట.

ऊरव्यः ఊరవ్యః, अं पुं ऊरुजे 'ఊరుజః' చూ॥

ऊर्णायुः ఊర్ణాయుః, उं पुं मेषे పొట్టేలు; मेषलोमकम्बले ఉన్నికంబళి, గొఱ్ఱెబొచ్చుతో నేసిన కంబళి; ऊर्णनाभे సాలెపురుగు.

ऊर्ध्वक्रिया ఊర్ధ్వక్రియా, आं स्त्रीं अपरकर्मणि అపరకర్మ. –शायी –శాయీ, न्॰ त्रिं शिशौ శిశువు. पुं शिवे శివుఁడు.

ऊर्ध्वाम्नायः ఊర్ధ్వామ్నాయః, अं पुं तन्त्रभेदे తంత్రవిశేషము.

ऊह्यः ఊహ్యః, अं त्रिं ऊहनीये ఊహ చేయఁదగినది.

र ర

ऊररी ఊరరీ, ऊरी ఊరీ | अव्यं॰ उररीकारे (अङ्गीकारे) सम्मतौ సమ్మతించుట, సమ్మతి (చూ); विस्तारे విస్తరించుట.

ऊरुः ఊరుః, उं पुं जानूपरिभागे ఊరు, ఊరువు, తొడ, పెందొడ.

ऊरूरी ఊరురీ. अव्यं॰ ऊरी पश्य 'ఊరీ' చూ।

ऊर्दरः ఊర్దరః, अं पुं असुरे రాక్షసుఁడు; शूरे శూరుఁడు.

ऊर्ध्वगपुरम् ఊర్ధ్వగపురమ్, अं नं हरिश्चन्द्रपुरे హరిశ్చంద్రపురము.

ऊर्ध्वपात्रम् ఊర్ధ్వపాత్రమ్. अं नं यज्ञपात्रे उलूखलादौ యజ్ఞసంబంధమైన రోలు మున్నగు పాత్ర.

ऊर्द्रः ఊర్ద్రః. अं पुं जलबिडाले నీరుపిల్లి.

ऊर्ध्वपुण्ड्रः ఊర్ధ్వపుండ్రః, अं पुं तिलकविशेषे నిలువుబొట్టు, నామము. విషు పాదాలు.

ऊर्वरा ఊర్వరా. आं स्त्रीं उर्वरायम् 'ఉర్వరా' చూ॥

ऊषञ्जरम् ఊషఞ్జరమ్. अं नं औद्भिदे వట్టియుప్పు, చౌటుప్పు.

ऊषरः ఊషరః. अं त्रिं रेणुकादिनवतीर्थेषु రేణుక మున్నగు తొమ్మిది తీర్థములు; क्षारमृयुतेदेशे ఉప్పున. ఊసర, ఊసరము. కారు, చగడు, చగుడు, చవటినేల, చవడు, చవుటినేల, చవుడు, చౌట, చౌడు.

ल ల

ऊर्जस्वलः ఊర్జస్వలః, अं त्रिं अतिबलवति మిగుల బలముగలవాఁడు. पुं अलङ्कारभेदे ఒక యలంకారము.

ऊर्ध्वमूलः ఊర్ధ్వమూలః, अं पुं संसारवृक्षे శబలబ్రహ్మమే మూలముగాఁగల సంసారవృక్షము.

ऊर्मिमाली ఊర్మిమాలీ, न्॰ पुं समुद्रे నీటికుప్ప, సముద్రము.

ऊर्मिला ఊర్మిలా, आं स्त्रीं नद्याम् నది; लक्ष्मणभार्यायाम् లక్ష్మణుని భార్య; काचमणिमालायाम् గాజుపూసలదండ.

व వ

ऊरुपर्व –र्वा ఊరుపర్వ –ర్వా, न्॰ पुं॰ जानुनि మోఁకాలు.

ऊर्जस्वी ఊర్జస్వీ. न्॰ त्रिं अतिबलवति మిగుల బలము గలవాఁడు. नं अलङ्कारविशेषे ఒక యలంకారము.

ऊर्ध्वदेवः ఊర్ధ్వదేవః, अं पुं विष्णौ విష్ణువు; शिवे శివుఁడు.

ऊर्ध्वम् ఊర్ధ్వమ్. अं त्रिं उत्थिते నిలఁబడినది, పైకి లేచినది; उत्पाटिते పీఁకఁబడినది; उच्चे ఎత్తైనది; उत्क्षिप्ते పైకి వేయఁబడినది; उपरिस्थे పైన నున్నది; ब्रह्मणि

బ్రహ్మము. अव्यं उपर्यर्थे పైన్, పైన, పైనిన్, మీఁద.

ऊर्वष्ठीवम् ఊర్వష్ఠీవమ్, अंनं ऊर्वोः अष्ठीवतोश्च समाहारे తొడలు మోఁకాళ్లు.

ऊर्वी ఊర్వీ. ईं सीं ऊरुमध्यस्थ नेतौ తొడనడిమి.

ऊषवात् ఊషవాన్, त्रिं क्षारमृद्युते देशे చవుడు గల దేశము.

ऊर्ध्वकेशः ఊర్ధ్వకేశః. अंपुं कुशमये विप्रे దర్భరూపబ్రాహ్మణుఁడు.

ऊर्वशी ఊర్వశీ. ईं सीं स्वर्वेश्याविशेषे నారాయణ ఋషి తొడనుండి బయల్వెడలిన ఒక యచ్చర.

ष ష

ऊर्ध्वशोषम् ఊర్ధ్వశోషమ్, अव्यं ऊर्ध्वशुष्के మీఁద ఎండిపోవునది.

ऊर्षा ఊర్షా, आंसीं देवताडे దావరదంగి†.

ऊष ఊష, धां (ऊषति)रुजायाम् రోగము.

ऊषः ఊషః, अंपुं क्षारमृत्तिकायाम् చౌటమన్ను, కారపుమన్ను, కారము, చవుడు, చౌడ, చౌడు; रन्ध्रे రంధ్రము, బెజ్జము; प्रभाते వేకువ; प्रातस्सन्ध्यायाम् ప్రాతఃకాలసంధ్య; चन्दनाद्रौ మలయపర్వతము; कर्णरन्ध्रे చెవిరంధ్రము.

ऊषा ఊషా. आं सीं उषायाम् ఉషాదేవి.

ह హ

ऊरुग्राहः ఊరుగ్రాహః, अंपुं ऊरुस्तम्भे 'ఊరుస్తమ్భః' చూ॥

ऊर्ध्वदेहः ఊర్ధ్వదేహః. अंपुं मरणान्तरभाविनि देहे మరణానంతరము గలిగెడి దేహము. –बाहुः –బాహుః, उं पुं उद्बाहौ 'ఉద్బాహుః' చూ॥

ऊर्ध्वेहा ఊర్ధ్వేహా. अं सीं ऊर्ध्वचेष्टायाम् లేవఁబోవుట.

ऊह ఊహ. धां(ऊहते)वितर्के ఊహించుట.

ऊहः ఊహః, अंपुं अध्याहारे అధ్యాహారం(ము)ము; अपूर्वार्थोत्प्रेक्षणे అపూర్వమైన అర్థము నుత్ప్రేక్షించుట; ऊहने ఊహించుట; आगमाविरोधेन न्यायेन सिद्धान्तीकरणे శాస్త్రమునకు విరోధములేనివిధమున సిద్ధాంతముచేయుట; विमर्शात्मके तर्के విమర్శరూపమగు తర్కము; आरोपे ఆరోపించుట; परीक्षणे పరీక్షించుట.

ऊहा ఊహా. आंसीं ऊहे ఊహ, తలఁపు, తలఁచుట, తలంపు. తలంచుట

क्ष క్ష

ऊरणाक्षः ఊరణాక్షః, अंपुं प्रपुन्नाटे తగిరిస†.

ऋ १ ఋ 1

ऋ ఋ. अव्यं संबोधने సంబోధించుట; परिहासे ఎగతాళి(वाक्यविकारे) అట్టి వాక్యవికారము; मन्त्रस्तोभवचने అర్థశూన్యమగు మంత్రోచ్చారణము; वाक्ये వాక్యము; निन्दायाम् నింద. धां (ऋच्छति) गतिप्रापणयोः గతి పొందించుట; (इयर्ति)गतौ గతి.

ऋः ఋః, उं पुं स्वर्गे స్వర్గము. सीं देवमातरि అదితి, దేవతల తల్లి.

ऋक ఋక్, चूं सीं ऋग्वेदे ఋగ్వేదము; मन्त्रविशेषे ఋక్కు, ఒక వేదమంత్రము; स्तुतौ స్తుతి; पूजायाम् పూజ.

ऋम् ఋమ్. अव्य० संक्षोभकरे चञ्चले बीजे సంక్షోభమును గలిగించునదియును చంచలమును నగు నొక బీజాక్షరము.

क క

ऋचीकः ఋచీకః, अ० पु० सवितृभेदे ఒక సూర్యుఁడు; मुनिभेदे జమదగ్నితండ్రి.

ऋजीकः ఋజీకః, अ० त्रि० तपोधने తపస్సంపన్నుఁడు; दुष्टे దుష్టుఁడు, इन्द्रे ఇంద్రుఁడు; धूमे పొగ; साधने సాధనము.

ऋणान्तकः ఋణాన్తకః, अ० पु० कुजग्रहे కుజుఁడు.

ऋणिकः ఋణికః, अ० त्रि० अधमर्णे 'అధమర్ణః' చూ।

ऋषिजाङ्गलिकी ఋషిజాఙ్గలికీ, ई०सी० छगलायाम् బొద్దికూర†.

ऋष्यमूकः ఋష్యమూకః, अ० पु० गिरिभेदे ఒక కొండ.

ऋक्षगन्धिका ఋక్షగన్ధికా, आ०सी० क्षीरविदार्यम् పాలగుమ్ముడు†; वृद्धदारके బొద్దికూర†.

ग గ

ऋष्यशृङ्गः ఋష్యశృఙ్గః, अ० पु० मुनिभेदे ఒక ముని.

च చ

ऋच ఋచ, धा०(ऋचति)स्तुतौ స్తుతించుట.

ऋचा ఋచా,आ०सी० ऋग्वेदे ఋగ్వేదము.

छ ఛ

ऋच्छ ఋచ్ఛ, धा० (ऋच्छति) गतीन्द्रियप्रलयमूर्तिभावेषु గతి ఇంద్రియ నాశము మూర్తిభావము (కఠినమగుట).

ज జ

ऋज ఋజ, धा० (अर्जते) गतिस्थानार्जनोपार्जनेषु గతి స్థితి అర్జనము (ముఖ్య సంపాదన) ఉపార్జనము (సంపాదనము సేవించుట).

ऋजि ఋజి, धा० (ऋञ्जते) भर्जने వేయించుట, వేచుట.

ऋजुः ఋజుః. उ० त्रि० अवक्रे చక్కని, చక్కనిది, జవర, తిన్న, వంకరలేనిది; प्रगुणे ఉత్కృష్టగుణము గలది; अनुकूले అనుకూలము; कल्याणे శుభము, शोभने రమ్యము.

ऋतजित् ఋతజిత్, त्० पु० यज्ञविशेषे ఒక యజ్ఞము.

ऋतध्वजः ఋతధ్వజః, अ०पु० मुनिभेदे ఒక ముని; शिवे శివుఁడు.

ऋषभध्वजः ఋషభధ్వజః, अ०पु० शिवे శివుఁడు;प्रथमजिनेन्द्रे మొదటి జైనేంద్రుఁడు.

ऋषियज्ञः ఋషియజ్ఞః, अ० पु० ब्रह्मयज्ञे బ్రహ్మయజ్ఞము, వేదాధ్యయనము.

ऋक्षराजः ఋక్షరాజః, अ० पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు, जाम्बवति జాంబవంతుఁడు.

ट ట

ऋष्टिः ఋష్టిః, इ० पु० खड्गे కత్తి; उभयतोधारे खड्गे రెండు వైపుల పదను గల కత్తి.

ण ణ

ऋणम् ఋణమ్.अ०न० पर्युदञ्चने అప్పుదల, అప్పుదల, అరవడి, తంట, తంటా, బాకి, రవడి, అప్పు; जले నీరు; दुर्गे కోట; भूमौ భూమి.

ऋणमत्कु(मार्ग)णः ఋణమత్కు(మార్గ)ణః, अ० पु० लग्नके జామీనుదారు, పూఁట, పూఁటకాఁపు. జామీను. జామీనుదారుఁడు, పూఁటపడువాఁడు. అప్పు దీవికొనినవానికి

ప్రతిగా నుండువాఁడు.

ऋणार्णम् ఋణార్ణమ్. అం॰న॰ ऋणापनयनाय कृते ऋणे అప్పుతీర్చుటకై చేసినట్టి యప్పు.

ऋणि ఋణీ, న॰త్రి॰ अधमर्णे అప్పులకాఁడు (పోతు), అర (రు) వరి, అప్పుతీసికొనిన వాఁడు.

ऋणु ఋణు, ధా॰ (ऋणोति, ऋणुते, अर्णोति, अर्णुते) गतौ గతి.

ऋतपर्णः ఋతపర్ణః, అం॰ पु॰ राजर्षिविशेषे ఒక రాజర్షి.

त త

ऋक्संहिता ఋక్సంహితా, आ॰सी॰ ऋग्वेदे ఋగ్వేదము.

ऋग्वेदाधिपतिः ఋగ్వేదాధిపతిః, इ॰ पु॰ देवगुरौ బృహస్పతి.

ऋणमुक्तिः ఋణముక్తిః, इ॰सी॰ ऋणशोधने అప్పుతీఱుట. —हर्ता -హర్తా, ऋ॰ पु॰ कुजे కుజుఁడు,

ऋतम् ఋతమ్, अव्य॰ सत्यमित्यर्थे నిజమే అనుట. అం॰న॰ उञ्छशिले 'ఉఞ్ఛః' చూ। जले నీరు; सत्ये నిజమైనది; मोक्षे మోక్షము; प्रियवाक्ये ప్రియవాక్యము; कर्मफले కర్మఫలము: सत्यवचसि సత్య వాక్కు, परमार्थभूतवस्तुनि పారమార్థిక సత్యము, పరమాత్మ; मानससत्ये మానసికసత్యము; यथाशास्त्रे यथाकर्तव्ये बुद्धौ सुनिश्चितेऽर्थे శాస్త్రీయముగా కర్తవ్యమైనదానిని గూర్చి బుద్ధియందు నిశ్చయించుకొనిన విషయము. त्रि॰सत्ये సత్యమైనది, दीप्ते ప్రకాశించినది; पूजिते పూజింపఁబడినది.पु॰ यज्ञे యజ్ఞము; सूर्ये సూర్యుఁడు; देवभेदे ఒక దేవత.

ऋतव्रतः ఋతవ్రతః, अं॰ पु॰ मुनिभेदे ఒక ముని.

ऋतिः ఋతిః, इ॰ सी॰ शुभे శుభము; मार्गे త్రోవ; जुगुप्सायाम् ఏవ; निन्दायाम् నింద; स्पर्धायाम् పోటీ, गतौ నడక; अशुभे అశుభము; देवभेदे ఒక దేవత.

ऋतुः ఋతుః, उ॰पु॰ मासद्वयात्मके काले ఋతువు, రెండుమాసముల కాలము; दीप्तौ ప్రకాశము; मासे మాసము; षट्संज्ञायाम् ఆఱు; वसन्तादिषु षट्सु ఆఱు వసంతాది ఋతువులు; स्त्रीकुसुमे స్త్రీ రజస్సు, ముట్టు.

ऋतुप्राप्तः ఋతుప్రాప్తః, अं॰ त्रि॰ अवन्ध्यवृक्षादौ ఏఁటేఁటఫలించు వృక్షాదులు. —मती —మతీ, ई॰सी॰ रजस्वलायाम् బహిష్ఠయైన (వెలుపల నున్న) స్త్రీ. —वृत्ति. —వృత్తిః, इ॰ पु॰ संवत्सरे సంవత్సరము. —स्नाता —స్నాతా, आ॰ सी॰ कृतऋतुस्नानायाम् ముట్టుస్నానము చేసినట్టిది.

ऋते ఋతే, अव्य॰ वर्जने వినా, లేనిదే, విడిచి.

ऋश्य(ष्य)केतुः ఋశ్య(ష్య)కేతుః, उ॰ पु॰ अनिरुद्धे అనిరుద్ధుఁడు;मन्मथे మన్మథుఁడు. —प्रोक्ता —ప్రోక్తా, आ॰सी॰ कण्डूरायाम् దురదగొండి†: नारायण्याम् పిల్లపీఁచర†; अतिबलायाम् చిట్టాముదము†.

ऋषभगजविलसितम् ఋషభగజవిలసితమ్, అం॰న॰ वृत्तभेदे ఒక వృత్తము.

ऋषिप्रोक्ता ఋషిప్రోక్తా, आ॰ सी॰ माषपर्ण्याम् కారుమినుము†.

ऋष्यगता ఋష్యగతా, आ॰सी॰ नारायण्याम् పిల్లపీఁచర†.

थ ధ

ऋक्थम् ఋక్థమ్. अं॰ नं॰ धने రొక్కము, ధనము; सुवर्णे బంగారము; दायरूपेधने పంచుకొనఁదగిన ధనము.

ऋक्थी ఋక్థీ. न॰त्रि॰ तद्वति అదిగలవాఁడు.

ऋग्गाथा ఋగ్గాథా. आ॰सी॰ लौकिकगतिभेदे

ఒక లౌకిక గీతి.

द ద

ऋग्वेदः ఋగ్వేదః, अ० पुं० ऋचि ఋగ్వేదము.

ऋक्षोदः ఋక్షోదః, अ० पुं० गिरिभेदे ఒక కొండ.

ध ధ

ऋद्धम् ఋద్ధమ్, अ०न० परिपक्वमर्दितधान्ये నూర్చిన ధాన్యము; सिद्धान्ते సిద్ధాంతము. त्रि० समृद्धे సమృద్ధిగలది.

ऋद्धिः ఋద్ధిః, इ० स्त्री० समृद्धौ సమృద్ధి; पार्वत्याम् పార్వతి, ओषधीभिधि ఋద్ధి†; वृद्धौ వృద్ధి†.

ऋधक् ఋధక్, अव्य० सत्ये సత్యము, वियोगे ఎడబాటు; शीघ्रे త్వర; सामीप्ये దగ్గఱ, लाघवे తేలిక.

ऋधु ఋధు, धा० (ऋध्यति, ऋध्नोति) वृद्धौ వృద్ధి.

ऋष्य(क्ष)गन्धा ఋష్య(క్ష)గన్ధా, आ० स्त्री० वृद्धदारके బొద్దికూర†; क्षीरविदार्याम् పాలగుమ్మడు†.

न న

ऋञ्जसानः ఋఞ్జసానః,अ०पुं० मेघे మేఘము.

ऋणादानम् ఋణాదానమ్, अ०न० उत्तमर्णेन अधमर्णात् सलाभधनग्रहणे వడ్డితోఁ గూడ అప్పును రాఁబట్టుకొనుట.

ऋष्यकेतनः ఋష్యకేతనః, अ०पुं० अनिरुद्धे అనిరుద్ధుఁడు.

प ప

ऋतपः ఋతపః, अ०पुं० कर्मफलभोक्तरिजीवे కర్మఫలము ననుభవించు జీవుఁడు.

फ ఫ

ऋफ ఋఫ, धा०(ऋफति)हिंसायाम् హింస.

ऋम्फ ఋమ్ఫ, धा० (ऋम्फति) हिंसायाम् హింస.

ब బ

ऋक्षविडम्बी ఋక్షవిడమ్బీ, न्० पुं० नक्षत्रसूचके నక్షత్రసూచకుఁడు.

भ భ

ऋभुः ఋభుః, उ०पुं० देवे దేవత, अवधूतविशेषे ఋభువు, బ్రహ్మపుత్రుడు, ఒక అవధూత.

ऋभू: ఋభూః, ऊ० पुं० ऋभुमुनौ ఋభువు.

ऋषभः ఋషభః, अ० पुं० वृषभे ఎద్దు; स्वरभेदे ఒక స్వరము; उत्तरपदे श्रेष्ठे ఇది ఉత్తరపదమైన శ్రేష్ఠవాచకము; ऋषभे ఋషభము†; नक्वाले మొసలి తోఁక; कर्णरन्ध्रे చెవిరంధ్రము; भगवदवतारभेदे భగవదవతారమైన ఋషభదేవుఁడు (आदिजिने ఆదిజినుఁడు). गिरिभेदे ఒక కొండ; कोलपुच्छे రాపులుఁగు. –भी –భీ, ई०स्त्री० पुरुषाकारयोषिति పురుషాకారము గల స్త్రీ, మాచకమ్మ; शूकशिम्ब्याम् దురదగొండి†; विधवायाम् విధవ; गवि గోవు.

म మ

ऋजिमा ఋజిమా, न्०पुं० आर्जवे చక్కఁదనము, చాయ, జవర. లిన్నన. వంకరలేకయుండుట, ఋజుత్వము.

ऋतधामा ఋతధామా, न्० पुं० विष्णौ విష్ణువు; इन्द्रभेदे ఒక యింద్రుఁడు.

ऋनामा ఋనామా, न्०स्त्री० देवमातरि దేవతల తల్లి, అదితి.

य య

ऋजुकायः ఋజుకాయః, अ०पुं० कश्यपमुनौ

కశ్యపఋషి. त्रिं अवक्रकाये చక్కఁగా నున్న శరీరము గలవాఁడు.

ऋणत्रयम् ఋణత్రయమ్, अं नं देवर्षि-पितृणेषु దేవ-ఋషి-పితృ-ఋణములు -लेख्यम् -లేఖ్యమ్, अं नं ऋणग्रहण-सूचके पत्रभेदे ఋణపత్రము.

ऋतपेयम् ఋతపేయమ్, अं नं यागभेदे ఒక యాగము.

ऋतव्यम् ఋతవ్యమ్, अं त्रिं ऋतुदेवताके हविरादौ ఋతుదేవతాకమైన హవిస్సు మొ।

ऋतीया ఋతీయా, आं स्त्रीं जुगुप्सायाम् రోఁత.

ऋश्यः-ष्यः ఋశ్యః-ష్యః, अं पुं मृगभेदे బిళ్లదున్న, మను, మనుబిళ్ల, మన్ను. ముక్కొమ్ము మెకము, మనుఁబోతు. మూఁడుకొమ్ముల మృగము.

ऋषिकुल्या ఋషికుల్యా, आं स्त्रीं नदीभेदे ఒక నది; नद्याम् నది.

र ర

ऋच्छरा ఋచ్ఛరా, आं स्त्रीं वेश्यायाम् వేశ్య.

ऋज्रः ఋజ్రః, अं त्रिं नायके నాయకుఁడు; ऋजुगामिनि చక్కఁగాఁ బోవునది.

ऋतम्भरा ఋతమ్భరా, आं स्त्रीं प्रज्ञाविशेषे కేవలసద్వస్తుమాత్రమే ధారణయందుగల బుద్ధివృత్తివిశేషము; नदीविशेषे ఒక నది.

ऋषभतरः ఋషభతరః, अं पुं मन्दशक्तौ वृषभे మోయశక్తిలేని యెద్దు.

ऋक्षगिरिः ఋక్షగిరిః, इं पुं कुलाचलविशेषे ఒక కులగిరి.

ऋक्षरः ఋక్షరః, अं पुं कण्टके ముల్లు; ऋत्विजि ఋత్విక్కు. -रा -రా, आं स्त्रीं वारिधारायाम् జలధార.

ऋक्षहरीश्वरः ఋక్షహరీశ్వరః, अं पुं सुग्रीवे సుగ్రీవుఁడు.

ल ల

ऋषिजाङ्गलम् ఋషిజాఙ్గలమ్, अं नं ऋक्षगन्धायाम् బొద్దికూర†.

व వ

ऋज्वी ఋజ్వీ, ईं स्त्रीं आर्जवयुक्तायाम् ఋజుత్వముగలస్త్రీ; गतिभेदे చక్కనినడక.

ऋत्विक् ఋత్విక్, जं पुं याजके అధ్వర్యువు మొదలగు పదునాఱుగురు ఋత్విక్కులు.

ऋक्षवान् ఋక్షవాన్, तं पुं शैलभेदे ఒక కొండ

ष ష

ऋचीषम् ఋచీషమ్, अं नं पिष्टपचनपात्रे బూరెలమూఁకుడు, బాణలి.

ऋजीषम् ఋజీషమ్, अं नं पिष्टपचने బాణలి; धने ధనము; नरकविशेषे నరకవిశేషము, పాపులను సలసల క్రాఁగెడి నూనెకళాయిలోఁ బడవేయుట.

ऋषः ఋషః, अं पुं वृषभे ఎద్దు.

ऋषिः ఋషిః, इं पुं वसिष्ठादिषु వసిష్ఠుఁడు మున్నగు ఋషులు, మంత్రద్రష్టలు; वेदे వేదము; किरणे కిరణము; सन्न्यासिनि సన్న్యాసి; मन्त्रे మంత్రము; ज्ञाननिष्ठे బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు.

ऋषी ఋషీ, धां (ऋषति) गतौ గతి.

स స

ऋणदासः ఋణదాసః, अं पुं दासभेदे ఋణవిముక్తునిఁ జేయుటచేత దాసుఁడుగా చేసికొనఁబడినవాఁడు.

क्ष క్ష

ऋणमोक्षः ఋణమోక్షః, अं पुं ऋणमुक्तौ అప్పుతీఱుట.

ऋभुक्षः ఋభుక్షః, अ० पुं० वज्रे వజ్రాయుధము; स्वर्गे స్వర్గము; इन्द्रे ఇంద్రుఁడు. –क्षाः –క్షాః, न्०पुं० इन्द्रे ఇంద్రుఁడు.

ऋक्षम् ఋక్షమ్, अ० न० मेषादिराशौ మేషము మున్నగు రాశి; नक्षत्रे రిక్క, నక్షత్రము; पुं० श्योणके దుండిగము†; भल्लूके ఎలుఁగుబంటి; कुलशैलभेदे ఒకకుల గిరి. त्रि० कृतवेधने హింసింపఁబడినది.

ॠ

ॠ ౠ. अव्य० रक्षायाम् రక్షణము; वाक्यारम्भे వాక్య ప్రారంభము. धा० (ऋणोति) गतौ గతి.

ॠः ౠః, ऊ० पुं० भैरवे భైరవుఁడు; दनुजे రాక్షసుఁడు. स्त्री० देवमातरि దేవతలతల్లి, అదితి; दितौ రాక్షసులతల్లి, దితి; स्मृतौ స్మరించుట. गतौ గతి, పొందుట.

ॠम् ౠమ్. अव्य० सम्मोहनकरे उज्ज्वले बीजे సంమోహనకరమును ఉజ్జ్వలమును నగు నొక బీజాక్షరము.

ऌ

ऌ ఌ. अव्य० देवमातरि దేవతలతల్లి, అదితి; भुवि భూమి; पर्वते కొండ.

ऌम् ఌమ్, अव्य० विद्वेषणकरे मोहके बीजे విద్వేషమును గలిగించునదియు మోహకరము నగు నొక బీజాక్షరము.

ॡ

ॡः ౡః, ऊ० पुं० महादेवे శివుఁడు. स्त्री० कामधेनुमातरि కామధేనువుతల్లి; देवस्त्रियाम् దేవతాస్త్రీ; दित्याम् దితి; दैत्यस्त्रियाम् రాక్షసస్త్రీ.

ॡम् ౡమ్. अव्य० मोहके बीजे మోహకరమైన యొక బీజాక్షరము.

ए

ए ఎ. अव्य० करुणायाम् దయ; सम्बोधने సంబోధించుట; स्मृतौ స్మరణ; आह्वाने పిలుచుట; असूयायाम् అసూయ; एकारे 'ఏకారః' చూ॥

एः ఏః, ए०पुं० हरौ విష్ణువు.

एम् ఏమ్.अव्य० सर्ववश्यकरे शुद्धतत्त्वे बीजे సర్వమును వశ్యముచేసికొనునదియు శుద్ధతత్త్వము గలదియు నగునొక బీజాక్షరము.

क క

एकः ఏకః, अ० त्रि० सजातीयविजातीयस्वगतभेदरहिते ब्रह्मणि సజాతీయ విజాతీయ స్వగత భేదములు లేని బ్రహ్మపదార్థము; प्रथमसंख्यायाम् ఒకటి; एकसंख्येये ఎక్కటి, ఎక్కము, ఒకొటి, ఒకొఁడు, ఒక్కటి, ఒక్కము, ఒక్కొటి, పగర.

పగడము వంచ వంచము వంచి ఒందు ఒక్కండు ఒక్కఁడు ఒకండు ఒక్కండు ఒకఁడు ఏకాకిని కేవలము అసహాయుఁడు (ఒంటరి) अन्यस्मिन् మఱియొకఁడు मुख्ये ముఖ్యుఁడు सत्ये సత్యము समाने సమానుఁడు अल्पे అల్పము

एकक ఏకకః అం త్రిం ఏకాకిని ఒంటరి

एककालिक ఏకకాలిక అం త్రిం समानकालभवे సమకాలికము ఒక్కకాలమునందుండునది

एकत्रिक ఏకత్రికః అం పుం यागभेदे ఒక యాగము

एकपत्रिका ఏకపత్రికా ఆం సీం अजमोदायाम् ఒక ఓమము† तवक्षीर्याम् తవక్షీరి†

-पादिका -పాదికా ఆం సీం पक्षिणास्थितिभेदे పిట్టలు ఒంటికాలిపైనిలఁబడియుండుట -यष्टिका -యష్టికా, ఆంసీం हारविशेषे ఒంటిపేట గల హారము -वर्षिका -వర్షికా, ఆంసీం एकाब्दायाम् ఏకాబ్దా యూ॥

एकविंशतिकम् ఏకవింశతికమ్ అం నం सङ्ख्याविशेषे ఇరువదియొకటి త్రిం तद्वति అదిగలది

एका ఏకా ఆం సీం एकरूपिण्या दुर्गायाम् అద్వితీయపరబ్రహ్మస్వరూపిణి దుర్గ, దేవి एकाकिन्याम् ఒకత ఒకతి ఒకతుక, ఒకరిత (తి) ఒకరితె ఒకర్తు(ర్తి) ఒకర్తు(ర్తె) ఒకర్తుక ఒకొత (తి), ఒకొతు(ర్తు)క ఒకొతె ఒకొరిత ఒకొరితి(తె) ఒకొర్తు (ర్తి) ఒకొర్తు(ర్తె), ఒక్కత(తి) ఒక్క(క్కొ)తు(ర్తు)క ఒక్కతె(ర్తె), ఒక్క(క్కొ)రిత(తి) ఒక్క(క్కొ)రితె ఒక్క(క్కొ)ర్తు(ర్తి) ఒక్క(క్కొ)ర్తు ఒక్కొత(తి) ఒక్కొతె(ర్తె) ఓర్తు ఓర్తి ఓర్తు ఓర్తుక ఓర్తె ఒకతె.

एकाकी ఏకాకీ న్‌ంత్రిం असहाये ఏక్కటి, ఎ(ఒ)క్కటీఁడు ఒంటరికా(వా)డు ఒంటరీఁడు ఒంటికాఁడు ఒంట్రింపు విడి ఒంటరి తోడులేనివాఁడు

एकादशक ఏకాదశకః అం పుం इन्द्रियगणे ఇంద్రియగణము ఇంద్రియములు

एकादशराशिकम् ఏకాదశరాశికమ్, అం నం गणनप्रकारभेदे ఒక గణితపద్ధతి

एकाष्टका ఏకాష్టకా ఆంసీం शच्याम् శచీదేవి माघकृष्णाष्टम्याम् మాఘ బహుళ అష్టమి तत्रकर्तव्ये श्राद्धे అందు చేయ వగిన ఒక శ్రాద్ధము

एकैषिका ఏకైషికా, ఆం సీం वृक्षभेदे ఒక చెట్టు

एकोदक ఏకోదక అంపుం सगोत्रे సమాన గోత్రముగలవాఁడు -शिका -శికా ఆం సీం पाठायाम् చిఱుబొద్ది†

एडक ఏడకః,అంపుం मेषे ఏడిక, పొట్టేలు वनच्छागे అడవిమేఁక पशुभेदे గొఱ్ఱెవంటి ఒక పశువు

एडमूक ఏడమూక అం త్రిం शठे మోసకాఁడు वाक्श्रुतिहीने చెవిటియుమూఁగయు నైనవాఁడు.

एडु(डू, डो)कम् ఏడు(డూ, డో)కమ్, అం నం अन्तर्यस्तकीकसे कुड्ये లోపల ఎముక లుంచి కట్టిన గోడ

एणतिलक ఏణతిలకః అం పుం चन्द्रे చంద్రుఁడు

एरका ఏరకా ఆంసీం निर्ग्रन्थितृणविशेषे కనుపులు లేని ఒక తృణము

एरण्डपत्रिका ఏరణ్డపత్రికా, ఆం సీం दन्त्याम् దంతి†

एलक ఏలకః అంపుం एडके పొట్టేలు

एल(ला, ल्ल)वालुकम् ఏల(లా ల్ల)వాలుకమ్. అంనం हरिवालुके కూఁతురుబుడమ,

మూఁగుదోస†

एलीका ఏలీకా आ० सी० सूक्ष्मैलायाम् చిట్టి లకి†

एषणिका ఏషణికా आ० सी० स्वर्णकारादीना लोहमयतुलाविशेषे బంగారము మున్నగు వానిని తూఁచెడి కమసాలి మున్నగు వారి లోహమయమైన త్రాసు

एलुक ఏలుకః अ० पु० गन्धद्रव्यभेदे ఒక గంధద్రవ్యము

ख ఖ

एकमुखम् ఏకముఖమ్ अ० न० एकप्रधाने द्यूतादौ ఒకఅంకె ప్రధానముగ గల జూదము मो॥ रुद्राक्षभेदे ఏకముఖరుద్రాక్ష —शाख —శాఖ अ० त्रि० तुल्यशाखे ఒక్క—శాఖలోని వాఁడు

ग గ

एकपिङ्ग ఏకపిఙ్గ अ० पु० कुबेरे ఒంటికంటి వేల్పు, కుబేరుఁడు. —लिङ्ग —లిఙ్గ अ० पु० कुबेरे కుబేరుఁడు. न० सिद्धिसाधन स्थलविशेषे సిద్ధిహేతువైన ఒక స్థలము ఐదుక్రోసులలోపల మఱియొక శివలింగము లేని ప్రదేశము —शृङ्ग —శృఙ్గ अ० पु० हरौ విష్ణువు पितृगणभेदे ఒక పితృగణము एकशृङ्गयुक्तपशौ ఒంటికొమ్ముగల ఒకపశువు —सर्ग —సర్గః अ० त्रि० एकताने ఏకాగ్రచిత్తుడు

एकाङ्ग ఏకాఙ్గ अ० पु० बुधग्रहे బుధుఁడు न० चन्दने చందనము शिरसि శిరస్సు —ङ्गी —ఙ్గీ न० पु० भार्यावियुक्ते భార్యనెడఁబాసినవాఁడు. ई० सी० पतिवियुक्तायाम भర్త నెడఁబాసినది

एर(ल)ङ्ग ఏర(ల)ఙ్గః, अ० पु० मत्स्यविशेषे ఒక చేప

घ ఘ

एकौघ ఏకౌఘ अ० पु० अविच्छिन्नप्रवाहे ఎల్లప్పుడు తెంపులేక ప్రవహించెడి ప్రవాహము

ज జ

एकरज ఏకరజ अ० पु० भृङ्गराजे గుంటకలగర†

एकेन्द्रियसञ्ज्ञा ఏకేంద్రియసంజ్ఞా अ० सी० वैराग्यभेदे వైరాగ్యవిశేషము

एजि ఏజి इ० त्रि० वातरोगिणि వాతరోగము గలవాఁడు

एडगज ఏడగజః अ० पु० प्रपुन्नाटे తగిరిస†

एज् ఏజ్ धा० (एजते) दीप्तौ ప్రకాశించుట (एजति) कम्पने వణఁకుట

ट ట

एकजटा ఏకజటా आ० सी० देवीमूर्तिभेदे ఒక దేవీమూర్తి —दृष्टि —దృష్టి इ० पु० काके కాకి काणे ఒంటికంటివాడు सी० अनन्यविषयदर्शने అన్యదృష్టి లేకుండుట त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు —नट —నట अ० पु० मुख्यनटे ప్రధానవటకుఁడు —षष्ट —షష్ట अ० त्रि० एकषष्ट्या युते అఱువదియొకటి గలది —षष्टि —షష్టి इ० सी० सङ्ख्याविशेषे అఱువదియొకటి त सङ्ख्येये అన్ని గలది

एकोद्दिष्टम् ఏకోద్దిష్టమ్ अ० न० प्रतोद्दृश्यक-श्राद्धे అపరకర్మలో చేసెడి శ్రాద్ధవిశేషము

ठ ఠ

एककुष्ठम् ఏకకుష్ఠమ్ अ० न० कुष्ठभेदे ఒక కుష్ఠవ్యాధి

एठ ఏఠ धा० (एठते) विबाधायाम् బాధ (అడ్డపాటు) హింస शाठ्ये మోసము

ड డ

एकदण्डी ఏకదణ్డీ न्० पु० विदिततत्त्वे सन्यासिनि విద్వత్సంన్యాసము గలవాఁడు బ్రహ్మజ్ఞానియై సంన్యసించినవాఁడు

एकाण्ड ఏకాణ్డః अ० पु० अश्वभेदे ఒక అశ్వము

एड ఏడః अ०त्रि० बधिरे చెవిటి. पु० मेषे పొట్టేలు

एरण्ड ఏరణ్డః, अ० पु० उरुबूके ఆ ముదము [illegible] तत्फले ఆముదాలు —ण्डा —ण्डी —ణ్డా —ణ్డీ अ०ई०सी० पिप्पल्याम् పిప్పలి†

ण ణ

एकधुरीण ఏకధురీణః अ० त्रि० एकभारवाहके गवादौ బండి నాఁగలి మొదలైన వానిలో ఏదేని ఒక బరువు మోయు ఎద్దు

एकपर्णा ఏకపర్ణా आ०सी० मेनकाया पुत्रीमेदे పార్వతియొక్క ఒకసోదరి —पर्णी —పర్ణీ ई० सी० करतालीरूपे वाद्ये చేతాళము

—वेणि —णी —వేణి —ణీ इ० ई० सी० जटाकारवेण्याम् ఒకటిగా జడగట్టిన కేశపాశము (కొప్పు)

एकविंशन्महामार्ण ఏకవింశన్మహామణి इ० पु० आधारदण्डे వెన్నెముక

एण ఏణ अ० पु० कृष्णवर्णमृगे నల్లయిఱ్ఱి

एणी ఏణీ ई०सी० कृष्णमृग्याम् నల్లలేడి

एलापर्णी ఏలాపర్ణీ ई०सी० रास्नायाम् సన్నరాస్నము†

एषण ఏషణ, अ०पु० लोहमयबाणे ఇనుపబాణము —णा —ణా आ०सी० इच्छायाम् కోరిక पुत्रवित्तलोकनामनामु పుత్రైషణ విత్తైషణ లోకైషణ —णी —ణీ ई०सी० [illegible] నెఱపికిచ్చేయు శస్త్రవిశేషము एषणिकायाम् ఎషణికా చూ

एषिर्ण ఎషిణీ, ई०सी० इच्छावत्याम् కోరిక గలది.

त త

एकजाति ఏకజాతిః इ०पु० शूद्रे శూద్రుడు क्रमभेदे ఒక పరుగు समानधर्मे సమానమైన ధర్మము त्रि० तद्वति అదికలది

एकत ఏకతః अव्य० एकस्मादित्यर्थे ఒకదానివలన ఒకదానినుంటి ఒకదానికంటె अ०पु० मुनिमेदे ఒక ముని देवमेदे ఒక దేవత —त —తా आ०सी० एकत्वे ఒకటిగా నుండుట

एकदन्त ఏకదన్త, अ०पु० विनायके ఒంటి కొమ్ము దేవర ఒంటిపల్లుదొర గణతి

—भक्तम् —భక్తమ్ अ०न० एकभोजने ఒకమాఱుభోజనము, ఒక్క ప్రొద్దు —भक्ति —భక్తి, इ०सी० अनन्यभक्तौ అనన్యభక్తి त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు. —भूतम् —భూతమ్ अ० त्रि० एकीभूते ఏకీభవించినది

एकासक्त ఒకట నాసక్తి గలవాఁడు

एकविंशति ఏకవింశతి, इ०सी० एकाधिकविंशतौ ఇరువదియొకటి तत्संख्येये అన్నిగలది

एकशतम् ఏకశతమ్ अ० न० एकाधिकशते నూటొకటి एकमिते शते నూఱు तत्संख्येये నూఱుగలది —श्रुति —శ్రుతి इ० त्रि० शब्दभेदे ఏకస్వరముగా ఉచ్చరింపఁబడిన శబ్దము सी० एकस्वरश्रुतौ ఏకస్వరముగల శ్రుతి

एकादून(ञ)विंशति ఏకాదూ(న్న)వింశతి इ० शी० एकोनविंशतौ పందొమ్మిది तत्संख्येये అన్నిగలది.

एकान्तत ఏకాన్తతః अव्य० अव्यभिचारिणि నియతమైనది एकान्ते ఏకాంతము.

एकान्तम् ఏకాన్తమ్ अ०न० अतिशये అధిక్యము త్రి० नियते నియమితమైనది निर्जने ఒరులు లేనిది ఏకతము మంతనము अधिके అధికము —न्ती —న్తీ न०त्रि०विष्णुभक्तविशेषे విష్ణుభక్తవిశేషము ఏకాంతభక్తి గలవాఁడు

एकायनगत ఏకాయనగత अ०त्रि० एकाग्रचित्त నిశ్చలమనస్కుఁడు ఏదేని ఒకవిషయమునందు నిలిచిన మనస్సు గలవాఁడు

एकीभूत ఏకీభూత अ० त्रि० एकता गते ఐక్యమునొందినవాఁడు.

एकोनविंशति ఏకోనవింశతి इ०सी० एकेन ऊनाया विंशतिसङ्ख्यायाम् పందొమ్మిది तत्सङ्ख्येये పందొమ్మిది వస్తువులు

एत ఏత अ०पु० शबलवर्णे నానావర్ణములు గలసిన వన్నె త్రి० तद्वति అట్టివన్నెగలది आगते వచ్చినవాఁడు

एतत् ఏతత్ द० त्रि० नित्यापरोक्षे आत्मनि నిత్యము అనుభవరూపమైయున్న ఆత్మ बुद्धिस्थे समीपवर्तिनि ఇది ఇద్ది ఇయ్యది ఈయది

एता ఏతా अ०सी० आगतायाम् వచ్చినట్టిది

एधतु ఏధతు उ० पु० पुरुषे పురుషుఁడు अग्नौ అగ్ని त्रि० वृद्धियुक्ते వృద్ధి గలది सी० वृद्धौ వృద్ధి

एधितम् ఏధితమ్ अ० त्रि० वृद्धे వృద్ధినొందినది वर्धिते వృద్ధినొందింప బడినది

थ ధ

एकरिक्थी ఏకరిక్థీ न० त्रि० एकपित्र्याशहरे తండ్రిదైన ఒకభాగమును హరించినవాఁడు ससृष्टे సంసర్గము గలది —तीर्थी —తీర్థీ न०त्रि० समानाश्रमयुक्ते సమానమైన ఆశ్రమము గలవాఁడు

एकस्थ ఏకస్థః अ०त्रि० एकत्र स्थिते ఒక్కచోట నున్నది.

द ద

एकतोदन् ఏకతోదన్, त० त्रि० पशुभेदे गवादौ ఒకవైపుదంతములుగలగోవులు మొ॥

एकदा ఏకదా, अव्य० एकस्मिन्काले ఒక్కకాలమునందు ఒకప్పుడు एकपर्याये ఒక పర్యాయము, ఉమ్మడిన్ ఉఱక ఉవ్వెత్తు ఒకటన్, ఒక(క్క)పెట్టు ఒక(క్క)పెట్టునన్ ఒక(క్క)మొగిన్ ఒక(క్క)యూకన్ ఒక్కంతగాన్ ఒక్కుమ్మడిన్, ఒక్కూకన్ ఒక్కెత్తు ఒక్కొటన్, ఒక్కొలనము ఒక్కొలు ధరీనన్, ధరీలునన్, ఒక్కసారిగా —दिक् —దిక్, श०त्रि० तुल्यदिक्स्थिते ఒక్క దిక్కున నున్నది —दृक् —దృక్ श०पु० शिवे శివుఁడు क के काकि काणे ఒంటికంటివాఁడు तत्त्वविदि తత్త్వవేత్త शुक्रे శుక్రుడు

एकपदम् ఏకపదమ్ अ०न० तत्काले తత్కాలము ఆ సమయము एकस्मिन् स्थाने ఒక్క స్థానము पु० देवभेदे ఒక దేవతః एकचरणे मनुष्ये ఒంటికాలువాఁడు मृगभेदे ఒక మృగము रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము त्रि० एकपदवाच्ये ఏకపదముచేఁ జెప్పఁదగినది —पदि —పది अव्य० पादप्रहारे అడుగు తాటించుట కాలితోఁదన్నుట కాలితోఁ గ్రుమ్ముట గుదిగ్రోయుట తాఁచుట, తన్నుట, తన్ను. —पदी —పదీ, ई० सी० मार्गे త్రోవ. एकचरणयुक्तायाम् ఒంటికాలు గలది —पदे —పదే अव्य० अकस्मादित्यर्थे అకస్మాత్తుగా —पाद —పాదః अ०पु०परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు असुरभेदे ఒక రక్కసి त्रि० एकपादमात्रावलम्बके ఒంటికాలిమీఁద నిలఁబడినవాఁడు —वाद् వాద, अ० पु० डिण्डिमे

రాయడిగిడిగిల్ల अद्वैतवादे అద్వైతవాదము

एकान्तवादी ఏకాన్తవాదీ న్‌ం పుం नास्तिकभेदे సప్తపదార్థవాది ఒక నాస్తికుడు

एकाब्दा ఏకాబ్దా ఆంసీం एकहायन्या गवि ఒక యేఁడాదిపెయ్య

एतादृक् ఏతాదృక్ శ్‌ం త్రిం एतादृशे ఇట్టి వాఁడు ఇటువంటివాడు

ध ధ

एकधा ఏకధా अव्यं एकप्रकारे ఒక్కవిధముగా

एकादशधा ఏకాదశధా अव्यं एकादशप्रकारे పదునొకండు విధములుగా

एकाङ्गीसुगन्ध ఏకాఙ్గీసుగన్ధ అం పుం सुगन्धगणे పరిమళద్రవ్యసమూహము

एकोनविंशतिधा ఏకోనవింశతిధా अव्यं एकोनविंशतिप्रकारे పందొమ్మిదివిధములుగా

एध ఏధ धां (एधते) वृद्धौ వృద్ధినొందుట

एध ఏధ अं पुं स्‌ंनं इध्मे సమిధ కట్టెపుల్ల

एधा ఏధా आं सीं समृद्धौ సమృద్ధి

न న

ऐककालीन ఏకకాలీనః, अंत्रिं समकालिके ఒక్కకాలమునందుండునది

एकतान ఏకతానః अं पुं एकाग्रचित्ते ఒక్కవిషయముననే ఉన్న మనస్సు एकरूपविस्तारे ఒక్క రూపము విస్తరించుట स्वरभेदे ఏకత్వమునొందిన స్వరవిశేషము त्रिं एकाग्रचित्तयुक्ते ఏకాగ్రచిత్తము గల వాడు —पत्नी పత్నీ ईंसीं पतिव्रतायाम् పతివ్రత सपत्न्याम् సవతి

एकहायनी ఏకహాయనీ ईं सीं एकाब्दायाम् ఏకాబ్దా చూ

एकान्न ఏకాన్నః, अं त्रिं एकभक्तयुक्ते ఒక్కప్రొద్దు (ఒంటిపూట భోజనము) గలవాఁడు

एकायनम् ఏకాయనమ్ अंनं एकाश्रये ఒక్కటి నాశ్రయించియుండుట एकमात्रगम्ये పరమగమ్యము नीतिशास्त्रे నీతిశాస్త్రము एकताने ఏకతానః చూ मुख्याश्रये ముఖ్యమైన ఆశ్రయము

एजनम् ఏజనమ్ अं नं कम्पने కదలుట पुं बहिःश्वासे గాలివిడుచుట त्रिं कम्पुके కదల్చునది

एतन ఏతనః अंपुं निःश्वासे నిట్టూర్పు

एन ఏనః स्‌ंनं पापे పాపము अपराधे నేరము

एनी ఏనీ ईं सीं ऐतायाम् నానావర్ణములు గలసిన వన్నెగలది

प ప

एकपात् ఏకపాత్ द्‌ं पुं रुद्रभेदे ఒక రుద్రుఁడు, विष्णौ విష్ణువు. त्रिं एकपादयुक्ते ఒక పాదము గలవాఁడు

एकशेप ఏకశేప अं पुं एकमूले वृक्षभेदे ఒక్క వేరు గల ఒక చెట్టు

फ ఫ

एकशफ ఏకశఫః अं पुं एकखुरे जन्तुमात्रे ఒక్కగిట్ట గల జంతువులు (గుఱ్ఱము గాడిద కంచరగాడిద శరభమృగము చమరీమృగము మొ॥)

म మ

एकग्राम ఏకగ్రామః अं त्रिं समानग्रामवासिनि ఒక్క గ్రామమునందుండువాఁడు.

एकजन्मा ఏకజన్మా, न्‌ं पुं नृपे రాజు शूद्रे శూద్రుఁడు

एकतम ఏకతమః अं त्रिं बहूनां मध्ये

एकस्मिन् అనేకులలో నొకఁడు —भूम —భూమః, अं त्रिं एकभूमियुक्ते ఒక్క-భూమిగలది पुं प्रासादभेदे సౌధవిశేషము
एकात्मा ఏకాత్మ, नं पुं विष्णौ విష్ణువు त्रिं एकस्वरूपे ఒక్క-స్వరూపముగలవాఁడు
एकान्तदुःषमा ఏకాన్తదుఃషమా आं सीं बौद्धकल्पितकालभेदे బౌద్ధులుకల్పించిన ఒక కాలము
एकाहगम ఏకాహగమః अं त्रिं एकदिन-गम्यदेशे ఒకరోజులో వెళ్లఁదగిన దేశము

य య

एककार्य ఏకకార్య अं त्रिं तुल्यकार्ययुक्ते సమాన కర్మ గలవాడు
एकगम्य ఏకగమ్యః अं त्रिं परमात्मनि పరమాత్మ नं मुख्यगम्ये ముఖ్యగమ్యము
एकचर्या ఏకచర్యా आं सीं असहायगमने ఒంటరిగా వెళ్లుట —च्छाया —చ్ఛాయా आं सीं अधमर्णसाम्ये అప్పుచేసినవాని - సామ్యము.
एकजातीय ఏకజాతీయః, अं त्रिं सजातीये ఒక్క జాతికిఁ జెందినది समानधर्मयुक्ते ఒక్క ధర్మము గలవాడు
एकभार्य ఏకభార్యః, अं पुं अन्यस्त्रीरहिते ఏకపత్నీవ్రతము గలవాఁడు —भार्या —భార్యా आं सीं पतिव्रतायाम् పతివ్రత
एकलव्य ఏకలవ్యః अं पुं हिरण्यधनुषपुत्रे ద్రోణాచార్యుడు గురువుగాఁ గల ఒక నిషాదుఁడు
एकागारीय ఏకాగారీయః, अं त्रिं मुन्यादौ ముని మొ॥
एकाग्र्यम् ఏకాగ్ర్యమ్ अं नं एकाग्रचित्ते ఒక్క విషయమునందే ఉండెడి మనస్సు त्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు
एकीकृत्य ఏకీకృత్య अव्यं एककृत्वा ఒక్కటిగాచేసి —भूय —భూయ, अव्यं एकत्वप्राप्य ఏకత్వమునుబొంది ఒక్కటియయి.
एकीय ఏకీయ अं त्रिं एकपक्षभवे ఒక్క పక్షమునందుండువాఁడు
एजय ఏజయః अं त्रिं कम्पके కదలించునది
एनस्यम् ఏనస్యమ్ अं त्रिं एनसा कृते పాపముతో చేయ బడినది
एषणीयम् ఏషణీయమ్ अं त्रिं अशास्ये కోరఁదగినది गम्ये వెళ్లఁదగినది
एषितव्य ఏషితవ్య, एष्टव्य ఏష్టవ్యః } अं त्रिं आशास्ये కోరఁదగినది
एष्य ఏష్యః अं त्रिं आशास्ये కోరఁదగినది गन्तव्ये వెళ్ల దగినది नं शल्यकर्मभेदे ఒక శల్యకర్మ

र ర

एककर ఏకకరః, अं त्रिं एकमात्रकारके ఒక్కటే చేయువాఁడు —गुरु —గురు उं पुं सतीर्थ्ये సహపాఠి —चक्र —చక్ర अं पुं सूर्यरथे సూర్యుని రథము असुर-भेदे ఒక రక్కసి नं शुम्भपुर्याम् శుంభపురి हरिगृहे హరిగృహము —चक्रा —చక్రా आं सीं पुरीभेदे ఒక పట్టణము —चर —చరః अं पुं गण्डके ఖడ్గమృగము त्रिं एकाकिचरिणि व्यघ्रसर्पादौ ఒంటరిగా సంచరించు వ్యాఘ్రము సర్పము మొ —चारी —చారీ, नं त्रिं एकचरे 'ఏకచరః చూ॥ बुद्धसहचरभेदे బుద్ధుని ఒక సహచరుడు —तर —తర अं त्रिं द्वयोरेकस्मिन् ఇరువురిలో నొకఁడు
एकत्र ఏకత్ర अव्यं एकस्मिन् ఒకదానియందు, ఒకచోట
एकधुर ఏకధురః अं त्रिं एकधुरीणे ఏకధురీణ ' చూ —धुरा —ధురా, आं सीं

एकभारे ఒక్క బరువు

एकपरि ఏకపరి అవ్యం० एकेन विपरीत वृत्त-मित्यर्थे ఒక్కటి వ్యత్యస్తమైనదనుట

एकराट् ఏకరాట్ జ० पु० चक्रवर्तिनि చక్రవర్తి

एकरात्र ఏకరాత్ర అం० पु० एकाहोरात्रे ఒక పగలు ఒక రాత్రియు (ఒక రోజు)

-वस्त्र వస్త్ర అం०त्रि० उत्तरीयशून्ये పైపంచె లేనివాడు -वारम् -వారమ్ అవ్యం० सकृदर्थे ఒకతడవ, ఒకతూరు ఒకతూరి ఒకతేప, ఒకపరి ఒకపారి ఒకమరి ఒకమాఱు ఒకవిడుత ఒకసారి -वीर -వీర అం० पु० महावीरे మహావీరుడు. वृक्षमेदे ఏఱుమద్ది† జీడి† -सूत्र -సూత్రః అం०पु० डमरुके డమరుగము

एकाग्र ఏకాగ్రః అం० त्रि० एकाग्रयुते ఏకాగ్రత గలవాడు

एकादशद्वारम् ఏకాదశద్వారమ్, అం० नं० शरीरे దేహనగరము

एकान्तरम् ఏకాన్తరమ్, అం०नं० व्रतमेदे ఒక వ్రతము पु० ज्वरमेदे వంతుజ్వరము त्रि० एकव्यवधाने ఒకటి వ్యవధానముగా గలది -पारम् -పారమ్ అం० नं० तुष्टिमेदे తుష్టి విశేషము

एकार ఏకారః అం० पु० झिण्टीशपर्यायपदे ఝింటీశ అను పర్యాయపదము గల యక్షరము त्रिकोणे త్రికోణము भगे భగము शक्तौ శక్తి

एकाहार ఏకాహార, అం०त्रि० एकान्ने ఏకాన్నము -क्षरम् -క్షరమ్ అం० नं० प्रणवे ఓంకారము एकवर्णे ఒంటిఅక్క(క్ష)రము त्रि० तद्वति అదిగలది

एकोत्तरम् ఏకోత్తరమ్ అం० त्रि० एकैकाधिके ఒక్కొక్కటి అధికముగా గలది एकाधिके ఒకటి అధికముగా గలది -दर -దర అం०पु० सोदरे సోదరుడు

एर्वारु ఏర్వారు ఉం०पु० कर्कटीमेदे పొడుగు దోస†

एलापत्र ఏలాపత్రః అం०पु० सर्पविशेषे ఒక సర్పము

एषावीर ఏషావీరః అం०पु० निन्दितब्राह्मण-मेदे దుష్ప్రతిగ్రహము గల బ్రాహ్మణవిశేషము.

ल ల

एककपल ఏకకపాలః, అం० त्रि० एककपाले संस्कृते ఒక్కపాత్రలో సంస్కరింపబడినది

एककाल ఏకకాలః అం० त्रि० अभिन्नसमये ఒక్కవేళ ఒక పర్యాయము

एककुण्डल ఏకకుణ్డల అం०पु० कुबेरे కుబేరుడు. बलरामे బలరాముడు

एकताल ఏకతాలః,అం०पु० नृत्तगीतवाद्यसाम्ये నృత్యము గీతము వాద్యము-వీని సామ్యము वाद्यमेदे ఏకతాళము

एकपाटला ఏకపాటలా ఆం० स्री० पार्वती-सोदरीमेदे పార్వతి యొక్క ఒక సోదరి

-पिङ्गल -పిఙ్గలః అం०पु० कुबेरे ఒంటికంటి వేల్పు కుబేరుడు -पुष्कल -పుష్కలః అం० पु० काहले కాహల (చూ) వాద్యము.

एकफला -లా ఏకఫలా -లీ ఆం० ई० स्री० ओषधमेदे ఒక్కఫలము గల ఒక ఓషధి -मूला -మూలా ఆం० स्री० सालपर्ण्याम् ముయ్యాకుపొన్న†.

एकल ఏకల అం०त्रि० एकाकिनि ఒంటరి निरवयवे అవయవరహితము अद्वितीये అద్వితీయము एकत्वाश्रये ఏకత్వము వాశ్రయించినది.

एकावली ఏకావలి, ఈం०स्री० अलङ्कारमेदे ఒక అలంకారము एकयष्टिके हारे ఒంటిపేటగల హారము एकपङ्क्तौ ఏకపంక్తి.

एकाष्ठीलः ఏకాష్ఠీలః. अ० पु० शिवमल्लयाम् లింగమల్లె, బకపుష్పము. –ला –లా, आ० स्त्री० पाठायाम् చిఱుబొద్ది†; बके లింగమల్లె†.

एरण्डतैलम् ఏరణ్డతైలమ్; अ० न० दीपतैले దివ్వెచమురు, ఆమిదెము, ఆముదము. –फला –ఫలా, आ०स्त्री० लघुदन्त्याम् చిఱుదంతి†.

एलवालुः ఏలవాలుః, उ० न० एलावालुनि మాఁగుడోస†.

एला ఏలా, आ० स्त्री० चन्द्रबालायाम् పెద్దయేలకి†; वृत्तभेदे ఒక వృత్తము. धा० (एलायति) विलासे క్రీడ.

व వ

एकत्वम् ఏకత్వమ్,अ०न० अभेदे అభేదము; सायुज्यमुक्तौ సాయుజ్య మను మోక్షము. एकवचने ఏకవచనము.

एककार्यत्वम् ఏకకార్యత్వమ్, अ०न० संगतिभेदे సంగతివిశేషము.

एकवत् ఏకవత్. अव्य० एकेनतुल्यक्रियायाम् ఒక్కవిధము. त्०त्रि० तद्वति ఒక్క విధముగా నుండునది.

एकीभावः ఏకీభావః, अ० पु० एकत्वे ఏకముగుట. त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

एकोनविंशतिकृत्वः ఏకోనవింశతికృత్వః, अव्य० एकोनविंशत्यावृत्तौ పందొమ్మిదిమార్లు.

एतावान् ఏతావాన్, त्० त्रि० एतत्परिमाणविशिष्टे ఇంతటిది,-ఇంతవాఁడు.

एनस्वान् –स्वी ఏనస్వాన్ –స్వీ, त्०न्०त्रि० पापिनि పాపి; अपराधिनि అపరాధి.

एवएव,अव्य० अवधारणे అ,ఎ,ఏ,మాత్రమే; अनुपयुक्तत्वे ఉపయోగపడకుండుట; साम्ये పోలిక; वाक्यभूषणे వాక్యాలంకారము; चारनियोगे చారుని నియోగించుట; विनिग्रहे దంపుట; परिभवे తిరస్కారము; ईषदर्थे కొంచెము.

एवः ఏవః, अ० त्रि० गमनकर्तरि నడుచు (పొందు)వాఁడు.

एवम् ఏవమ్, अव्य० इवार्थे వలె; अङ्गीकारे సమ్మతించుట; इत्थमर्थे ఇట్లు; प्रकृतपरामर्शे ప్రస్తుత విషయమును పరామర్శించుట; उपदेशे ఉపదేశము; प्रश्ने ప్రశ్నించుట; परकृतौ పరకార్యము; अवधारणे నిశ్చయము; निर्देशे నిర్దేశించుట; समुच्चये సముచ్చయము; समन्वये సమన్వయము.

श శ

एकचत्वारिंशः ఏకచత్వారింశః, अ० त्रि० एकाधिकचत्वारिंशत्संख्यापूरणे నలువదియొకటవది. –शत् –శత్. त्० स्त्री० संख्यासंख्येययोः నలువదియొకటి నలువది యొక్క సంఖ్య గలవి.

एकत्रिंशः ఏకత్రింశః, अ०त्रि० एकाधिकत्रिंशत्संख्यापूरणे ముప్పదియొకటవది. –त्रिंशत् –త్రింశత్. त्०स्त्री० एकाधिकत्रिंशत्संख्यासंख्येययोः ముప్పదియొకటి ముప్పది యొక్క సంఖ్య గలవి. –विंशः –వింశః, अ०त्रि० एकाधिकविंशत्संख्यापूरणे ఇరువదియొకటవది. –विंशत् –వింశత్, त्० स्त्री० संख्यासंख्येययोः ఇరువదియొకటి ఇరువది యొక్క సంఖ్య గలవి. –देशः –దేశః, अ० पु० अवयवे అవయవము (एकस्मिन्नंशे ఒక భాగము); प्रतीके ప్రతీకము. –शी –శీ, न्०त्रि० तद्वति అదిగలది.

एकशः ఏకశః. अव्य० अल्पमल्पमित्यर्थे కొంచెకొంచెముగా; एकमेकमित्यर्थे ఒక్కొక్కటిగా (ఒక్కొక్కని); एकेनैकेनेत्यर्थे ఒక్కొక్కని చేత; एकस्मा एकस्मादित्याद्यर्थेषु ఒక్కొక్కని కొఱకు ఒక్కొక్కనివలన

ఒ క్కొ క్క వి కి ఒక్కొక్క-వియందు ఒక్కొక్కడు.

एकादश ఏకాదశ, न॰ त्रि॰ एकादशसु పదు నొకండు వస్తువులు; एकादशसंख्यायाम् పదునొకండు. –दशः –దశః, अ॰ त्रि॰ एकादशसंख्यापूरणे పదునొకండవది. –दशी –దశీ, ई॰ स्री॰ हरिवासरे ఏకాదశితిథి. न॰त्रि॰ एकादशयुते పదునొకండు.గలది.

–नंशा –నంశా, आ॰ स्री॰ अनेकांशवत्यां दुर्गायाम् అనేక-అంశలు గల దుర్గ.

एकैकशः ఏకైకశః, अव्य॰ एकशः इत्यर्थे 'ఏకశః' చూ॥

एकोनविंशः ఏకోనవింశః, अ॰ त्रि॰ एकेन ऊनविंशतिसंख्यापूरणे పందొమ్మిదవది. –विंशत् –వింశత్, त॰स्री॰ संख्यासंख्येययोः పందొమ్మిది పందొమ్మిదిసంఖ్యగలవి

एतशः –शाः ఏతశః –శాః, अ॰ स॰ पु॰ ब्राह्मणे బ్రాహ్మణుడు; अश्वे గుఱ్ఱము.

एतादृशः ఏతాదృశః, अ॰ त्रि॰ ईदृशे ఇటువంటివాడు, ఇట్టిడు, ఇట్టివాడు. –शी –శీ, ई॰ स्री॰ ईदृश्याम् ఇట్టిది.

प ష

एकपुरुषः ఏకపురుషః, अ॰ पु॰ पुरुषोत्तमे పరమాత్మ; प्रधानपुरुषे ప్రధానపురుషుడు त्रि॰ एकपुरुषयुक्त ఒక్క పురుషుడుగలది.

एकार्षिः ఏకర్షిః, इ॰ पु॰ सूर्ये సూర్యుడు.

एकशेषः ఏకశేషః, अ॰ पु॰ समासभेदे ఒక సమాసము; एकान्ते ఏకాంతము. त्रि॰ अतिशयिते అధికము.

एषः ఏషః, द॰ पु॰ बुद्धिस्थे समीपवर्तिनि ఇతడు, ఈతడు. ఈయన, వీడు.

एषा ఏషా, आ॰ स्री॰ इच्छायाम् కోరిక; द॰स्री॰ बुद्धिस्थायां समीपवर्तिन्याम् ఈడ, ఈపె, ఈవిద, ఈవిదె. ఈయమ ఈమె, ఇది.

एषी ఏషీ, न॰त्रि॰ इच्छायुते కోరికగలవాడు.

एषृ ఏషృ, (एषते) गतौ గతి.

स స

एकरसः ఏకరసః, अ॰त्रि॰ एकरागे అనన్య విషయకమైన రాగము గలవాడు; एकाभिप्राये ఒక్క-అభిప్రాయము గలది: अभिन्नस्वभावे ఏకస్వభావము గలది एकरागविषये ఒక్క రాగమునకు విషయమగునది; एकरसयुक्ते नाटके ఏదేని ఒక్క రసము ప్రాధాన్యముగా గల నాటకము. –हंसः –హంసః, अ॰ पु॰ जीवे జీవుడు.

ह హ

एकदेहः ఏకదేహః,अ॰पु॰ बुधग्रहे బుధుడు: वंशरूपे गोत्रे వంశము, గోత్రము.

एकधुरावहः ఏకధురావహః, अ॰त्रि॰ 'ఏకధురీణః' చూ॥

एकादशाहः ఏకదశాహః. अ॰पु॰ यागभेदे ఒక యజ్ఞము; श्राद्धभेदे ఒక శ్రాద్ధము.

एकाहः ఏకాహః, अ॰ पु॰ एकस्मिन् दिने ఒక్క రోజు: यागभेदे ఒక యాగము.

एतर्हि ఏతర్హి. अव्य॰ अस्मिन् काले इत्यर्थे ఇప్పుడు, ఈకాలమునందు.

क्ष క్ష

एकपक्षः ఏకపక్షః, अ॰ पु॰ सहाये సహాయుడు, ఒక్కపక్షమునందే ఉండువాడు. पु॰ अनन्यपक्षे ఒక్క పక్షము. –वृक्षः –వృక్షః, अ॰पु॰ सिद्धिसाधने देशभेदे సిద్ధి లభించు ఒక స్థానము (నాలుగు క్రోసుల లోపల ఒక్క వృక్షమే కల ప్రదేశము).

एतादृक्षः ఏతాదృక్షః, अ॰ त्रि॰ एतादृशे ఇట్టివాడు.

एकाक्षः ఏకాక్షః. अ॰ पु॰ काके కాకి. त्रि॰ काणे ఒంటికంటివాడు..

ऐ ఐ

ऐ ఐ, अव्यं स्मृतौ స్మరించుట, आह्वाने పిలుచుట; आमन्त्रणे ఆమంత్రణ(ము)ము. शोचने దుఃఖించుట.

ऐ ఐః, ऐं पुं महेश्वरे శివుఁడు.

ऐम् ఐమ్ अव्यं शुद्धसात्त्विके पुरुषवश्यकरे बीजे శుద్ధసాత్త్వికము పురుషవశ్యకరము నగునొకబీజాక్షరము, वाग्बीजे వాగ్బీజము

क-सम्प्रं క-సం ప్ర

ऐक ఐకః, अं त्रिं एकशब्दर्थे ఏకము ఒక్కఁడు

ऐककोटिक ఐకకోటికః, अं त्रिं कोटीश्वरे కోటీశ్వరుఁడు. –लक्षिक –లక్షికః, अं त्रिं लक्षाधिकारिणि లక్షాధికారి. –शतिक –శతికః,अंत्रिं शतयुते నూఱుగలవాఁడు

ऐकसहस्रिक ఐకసహస్రికః, अंत्रिं सहस्राधिकारिणि వేయిగలవాఁడు.

ऐकागारिक ఐకాగారికః, अं त्रिं चोरे దొంగ. –की –కీ, ईंस्त्रीं चौर्यकारिण्याम् దొంగతనముచేయు స్త్రీ. –युतिक –యుతికః, अंत्रिं दशसहस्रयुते పదివేలు గలవాఁడు.

ऐकान्तिक ఐకాన్తికః, अं त्रिं अव्यभिचारिणि నియతమైనది, తప్పిపోనిది

ऐकान्यिक ఐకాన్యికః, अंपुं एकापपाठे छात्रे వేదాధ్యయన పరీక్షాకాలమున నొక్కతప్పు నుచ్చరించిన శిష్యుఁడు.

ऐकाहिक ఐకాహికః, अं त्रिं एकाहनिष्पन्ने ఒక్కరోజులో జరగునది; एकाहभवे ఒక్కరోజుండునది

ऐच्छिकम् ఐచ్ఛికమ్,अंत्रिं इच्छानुवर्तिनि కోరిక ననుసరించి యుండునది, నియమము లేనిది; इच्छया कृते ఇచ్ఛచేతఁజేయఁబడునది.

ऐडक ఐడకః, अंपुं मेषाकारे पशुविशेषे పొట్టేలు వంటి యొక పశువు.

ऐडूकम् ఐడూకమ్, अं नं एडूके 'ఏడూకమ్' చూ

ऐणिक ఐణికః, अं त्रिं एणहन्तरि జింకలఁ జంపువాఁడు.

ऐतिहासिक ఐతిహాసికః, अंत्रिं इतिहाससम्बन्धिनि ఇతిహాసమునకు సంబంధించినది. इतिहासवेदिनि ఇతిహాసము నెఱిఁగినవాఁడు.

ऐन्द्रजालिक ఐన్ద్రజాలికః, अंपुं मायाकारके మాయావి, గారడీఁడు.

ऐन्द्रलुप्तिक. ఐన్ద్రలుప్తికః, अं पुं केशघ्नरोगयुते పేనుకొఱుకుడురోగము గలవాఁడు.

ऐन्द्रियकम् ఐన్ద్రియకమ్, अंत्रिं इन्द्रियगोचरे विषये ఇంద్రియములకుఁ గనఁబడునది, శబ్దము మొ. प्रत्यक्षज्ञाने ప్రత్యక్ష జ్ఞానము.

ऐलवालुकम् ఐలవాలుకమ్, अं नं एलेये నూఁగుదోస†.

ऐषीकम् ఐషీకమ్, अं नं इषीकायम् 'ఇషీకా' చూ

ऐष्टिक ఐష్టికః,अंपुं इष्टे. व्याख्यानग्रन्थे ఇష్టికి సంబంధించిన వ్యాఖ్యాన గ్రంథము; कर्मभेदे ఒక కర్మ· इष्टिसाधने प्रयोगे ఇష్టిని సాధించు ప్రయోగము.

ऐहलौकिकम् ఐహలౌకికమ్, अं त्रिं धने ధనము, इहलोकोपयोगिनि ఈ లోకమునం దుపయోగపడునది.

ऐहिकम् ఐహికమ్, अं त्रिं इहलोकभवे ఈ లోకమునఁ గలిగినది, स्रक्चन्दनादिसुखभोगे స్రక్చందనాదుల సుఖానుభవము,

इहविदिते ఇచట తెలియఁబడినది.

ऐक्षुक ఐక్షుకః, అంత్రిం इक्षुसाधुनि क्षेत्रादौ చెఱకున కుపయుక్తమగు పొలము మొ

ऐक्ष्वाक ఐక్ష్వాకః, అం పుం इक्ष्वाकुपुत्रे ఇక్ష్వాకురాజుకొడుకు, सूर्यवंश्यनृपे సూర్య వంశపురాజు.

ड డ

ऐड ఐడః, అంత్రిం एडसम्बन्धिनि పొట్టేలు నకు సంబంధించినది.

ऐडबिड ఐడబిడః, అం పుం ऐलबिले కుబేరుఁడు

ऐरण्डम् ఐరణ్డమ్, అంనం एरण्डफले ఆముదాలు.

ण ణ

ऐणम् ఐణమ్, అంత్రిం कृष्णमृगचर्मादौ నల్లయిఱ్ఱితోలు మొ॥

ऐन्द्रायण ఐన్ద్రాయణః, అం పుం इन्द्रपुत्रे ఇంద్రునికొడుకు.

ऐरावण ఐరావణః, అం పుం इन्द्रगजे ఐరావతము

ऐरिणम् ఐరిణమ్, అం నం पाशवलवणे చౌటుప్పు.

ऐरावत ఐరావతః, అంపుం इन्द्रगजे అదవిపుట్టువు, చదలయేన్గు, చవుదంతి, చౌదంతి, జాల్పుట్టువు, తెల్లయేనుఁగు, నీరుపుట్టువు, మబ్బురూపరి, మొదటిహత్తి, వెలిగారు, వేగంటిమెక్కుడు, వేలుపులగారు, ఇంద్రుని యేనుఁగు, सर्पभेदे ఒక సర్పము. नारङ्गे నారింజ†. लिकुचे గజనిమ్మ† నం इन्द्रधनुषि ఇంద్రధనుస్సు मरुस्थलभेदे ఒక మరుభూమి. –ती –తీ, ईं सीं विद्युति మెఱుపు. वटपत्र्याम् పిండిబండ† ऐरावतभार्यायाम् అభ్రము, ఐరావతముభార్య, नदीभिदि ఒక నది.

द ద

ऐङ्गुदम् ఐఙ్గుదమ్, అం నం इङ्गुदीफले గారపండు.

न న

ऐदंयुगीन ఐదంయుగీనః, అం త్రిం इदंयुगे साधौ ఈ యుగమున కుపయుక్తమగునది.

ऐशानी ఐశానీ, ईं सीं ईशानकोणे ఈశాన మూల

ऐषमस्तन ఐషమస్తనః, అంత్రిం एतद्वत्सरभवे ఈ యేఁటిది.

प ప

ऐरावणाधिप ఐరావణాధిపః, అం పుం इन्द्रे చౌదంతిమెకిమీఁడు, ఇంద్రుఁడు.

भ భ

ऐभ ఐభః, అంత్రిం इभसम्बन्धिनि ఏనుఁగునకు సంబంధించినది.

ऐभी ఐభీ,ईंसीं लताभिदि హస్తిఘోషత్†.

म మ

ऐषम ఐషమః, అంపుం अस्मिन् वत्सरे ఈ యేఁడు.

य-सं प्रं య-సం ప్ర।

ऐककण्ठ्यम् ఐకకణ్ఠ్యమ్, అంనం एककण्ठत्वे ఒద్దిక, ఒకేమాటగలిగియుండుట.

ऐकध्यम् ఐకధ్యమ్, अव्यं एकधेत्यर्थे ఒక విధముగా.

ऐकपत्यम् ఐకపత్యమ్, అం నం सार्वभौमत्वे

చక్రవర్తిగా నుండుట -पद्यम् -పద్యమ్, అం॰నం॰ एकार्थबोधकतासपादने ఒక్క-అర్థమును బోధించునదిగా నుండుట. -मत्यम् -మత్యమ్, అం॰ నం॰ एकमतित्वे ఒక్క-మనస్సు గలిగియుండుట, ఒద్దిక -रस्यम् -రస్యమ్, అం॰నం॰ सामरस्ये సామరస్యము -राज्यम्-రాజ్యమ్ అం॰నం॰ ऐकपत्ये సార్వభౌమపదవి -भाव्यम् -భావ్యమ్, అం॰నం॰ एकभावत्वे ఒక్క- భావము గలిగియుండుట

ऐकाग्र्यम् ఐకాగ్ర్యమ్,అం॰నం॰ एकाग्रतायाम् ఏకాగ్రత మనస్సు ఒక్క-లక్ష్యమున నిశ్చలముగా నుండుట

ऐकात्म्यम् ఐకాత్మ్యమ్. అం॰ నం॰ ऐक्ये ఐక్యము ఒక్కటిగా నుండుట, आत्मैकत्वे ఆత్మ ఒక్క-టే యనుట

ऐकाधिकरण्यम् ఐకాధికరణ్యమ్ అం॰ నం॰ एकाश्रयत्वे సామానాధికరణ్యము, ఒక్క-టే ఆశ్రయమై యుండుట.

ऐकार्थ्यम् ఐకార్థ్యమ్. అం॰ నం॰ एकार्थीभावे ఏకార్థము- (ఒక్క-టే ప్రయోజనముగ(-) గలిగియుండుట

ऐकीय ఐకీయః అం॰ త్రిం॰ एकसबन्धिनि ఏక (చూ) సంబంధమైనది

ऐक्यम् ఐక్యమ్. అం॰ నం॰ एकीभावे ఒక్కటిగా నుండుట ऐकमत्ये ఐకమత్యము

ऐकार्थ्ये 'ఐకార్థ్యమ్ చూ

ऐणेयम् ఐణేయమ్, అం॰ త్రిం॰ रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము ऐणे 'ఐణమ్ చూ॥

ऐतरेयम् ఐతరేయమ్. అం॰నం॰ ऋग्वेदीयोपनिषदि ఋగ్వేద సంబంధమైన ఒక యుపనిషత్తు ब्राह्मणविशेषे ఐతరేయ బ్రాహ్మణము -यी -యీ. న్లం॰ పుం॰ ऋग्वेदीयशाखाविशेषाध्येतरि ఒక ఋక్శాఖ నధ్యయనముచేయువాఁడు

ऐतिह्यम् ఐతిహ్యమ్, అం॰నం॰ पारम्पर्योपदेशे పరంపరగా వచ్చెడి యుపదేశము प्रमाणविशेषे ఐతిహ్యప్రమాణము, లోకవాదుక

ऐन्द्रियम् ఐన్ద్రియమ్ అం॰ త్రిం॰ प्रत्यक्षज्ञाने ప్రత్యక్షజ్ఞానము, इन्द्रियसबन्धिनि ఇంద్రియముల(ం)కు సంబంధించినది నం॰ इन्द्रिये ఇంద్రియము

ऐन्यम् ఐన్యమ్ అం॰ త్రిం॰ इनभवे సూర్యుని యందుఁ గలిగినది.

ऐरेयम् ఐరేయమ్ అం॰ నం॰ मद्यविशेषे ఒక మద్యము పుం॰ कुजे కుజుఁడు త్రిం॰ अन्नादौ అన్నము మొ

ऐर्म्यम् ఐర్మ్యమ్, అం॰ నం॰ अञ्जनभेदे ఒక అంజనము.

ऐलेय ఐలేయః. అం॰ పుం॰ कुजे కుజుఁడు. నం॰ एलावालुके నూఁగుదోస†.

ऐश्वर्यम् ఐశ్వర్యమ్, అ॰ నం॰ अणिमादिविभूतौ అణిమ మహిమ మున్నగుసిద్ధులు सम्पत्तौ సంపద नियन्तृत्वे ప్రభుత్వము శాసకత్వము सात्त्विकबुद्धिधर्मविशेषे [अणिमादौ సాత్త్వికమైన ఒక బుద్ధిధర్మము, అణిమాదికము—1 అణిమ, అణుత్వము, శిలలో నైతము ప్రవేశింపఁగలుగుట, అత్యంత సూక్ష్మరూపమును బడయుట 2 మహిమ, ఏనుఁగు-పర్వతము-ఆకాశము- వీనియంతటి గొప్పరూపమును బడయుట 3 గరిమ, కొండంతబరువు గలవాఁడగుట 4 లఘిమ, దూదిరేణువు వలె మిక్కిలి తేలికయైనవాఁడగుట, సూర్యకిరణము నాశ్రయించి సూర్యలోకమునకు నైతము పోఁగలుగుట 5 ప్రాప్తి, భూమియందే ఉండియు వ్రేలికొనతో చంద్రుని స్పృశింపఁగలుగుట సమస్తము ప్రాప్తించుట 6 ప్రాకామ్యము ఇచ్ఛకడ్డులేమి భూతభౌతిక పదార్థములతో తన రూపము అడ్డగింపఁబడకుండుట, వీట

యందు వలెనే భూమియందు మునుఁగుట, తేలుటయు, సంకల్పించినదంతయు సత్యమే (సఫలమే)యగుట 7 ఈశిత్వము(వ్యష్టిగా) భూతముల సృజింపఁగలుగుటయు సంహరింపఁగలుగుటయుపరిపాలింపఁగలుగుటయు 8 వశిత్వము,పంచభూతములు పాంచభౌతిక పదార్థములన్నియు వశమందుండుట-వీనిపై తాను స్వాతంత్ర్యము గలిగియుండుట]: ईश्वरधर्मे ఈశ్వరధర్మము

ऐषमस्त्य ఐషమస్త్యః, అం త్రిం एतद्वत्सर-स्थिते ఈ యేఁడుండునది.

र ర

ऐकाग्र. ఐకాగ్రః, అం త్రిం एकताने ఏకాగ్ర మనస్కుఁడు.

ऐन्द्रम् ఐన్ద్రమ్, అం నం पञ्चाङ्गयोगभेदे ఒక పంచాంగయోగము, ज्येष्ठायाम् జ్యేష్ఠ*, वनार्द्रके అడవిఅల్లము† इन्द्रदेवताके हविरादौ ఇంద్రదేవతాకమైన హవిస్సు మొ॥ त्रिं इन्द्रसम्बन्धिनि ఇంద్రసంబంధమైనది. पुं सम्वत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము నం व्याकरणभेदे ఒక వ్యాకరణము

ऐन्द्रि ఐన్ద్రిః, ఇం పుం इन्द्रपुत्रे ఇంద్రుని కొడుకు, జయంతుఁడు, काके కాకి, अर्जुने వేగంటికొమరుఁడు, అర్జునుఁడు, वालिवा-न... .

ऐन्द्री ఐన్ద్రీ, ఈం సీం शच्याम् శచీదేవి, दुर्गायाम् దుర్గ, ज्येष्ठायाम् జ్యేష్ఠ*, अलक्ष्म्याम् జ్యేష్ఠాదేవి, పెద్దమ్మ, एलायाम् ఏలకి†; इन्द्रवारुण्याम् పెద్ద పాఁప ర† प्राच्याम् తూర్పు, आगवशेषे ఒకముక్కు. देवीमूर्तिभेदे ఇంద్రశక్తి. धारणाभेदे ఒక ధారణ.

ऐर ఐరః అం పుం अन्नभवे मण्डे అన్నపు గంజిపైని మీఁగడ నం ब्रह्मलोकस्थे सरोविशेषे బ్రహ్మలోకమునందలియొకసరస్సు త్రిం भूमिभवे భూమియందుఁ బుట్టినది जलभवे నీటియందుఁ బుట్టినది

ऐश्वरम् ఐశ్వరమ్, అం త్రిం ईश्वरसम्बन्धिनि ఈశ్వరసంబంధమైనది. నం अघटितघटनाचातुर्ये అఘటితఘటనాసామర్థ్యము.

ल ల

ऐल ఐలః అం పుం कुजे కుజుఁడు. నం अन्नसमूहे అన్నసమూహము. త్రిం भूमिजाते భూమియందుఁ బుట్టినది.

ऐलबिल ఐలబిలః, అం పుం कुबेरे ఇలబిల కొడుకు, కుబేరుఁడు

व వ

ऐन्दवम् ఐన్దవమ్, అం నం मृगशिरसि మృగశిర* త్రిం इन्दुसम्बन्धिनि చంద్రునకు సంబంధించినది -वी-వీ,ఈం సీం नर्मदायाम् నర్మదానది सोमराज्याम् కారుగచ్చ†.

ऐक्षवम् ఐక్షవమ్, అం నం इक्षुभवे చెఱకు వలనఁ గలిగిన బెల్లము మొ॥ मद्यभेदे ఒక మద్యము

श శ

ऐशम् ఐశమ్, అం త్రిం ईशसम्बन्धिनि ఈశ్వరసంబంధమైనది.

ऐशी ఐశీ, ఈంసీం दुर्गायाम् దుర్గ.

स స

ऐनसम् ఐనసమ్, అం నం एनसि 'ఏనః' చూ॥

ओ ఓ

ओ ఓ, अव्यं॰ करुणायाम् దయ स्मरणे స్మరించుట: सम्बुद्धौ సంబోధించుట आह्वाने పిలుచుట.

ओ ఓః, ओं॰पुं॰ ब्रह्मणि బ్రహ్మ

ओम् ఓమ్, अव्यं॰ प्रणवे ప్రణవము, ఓంకారము परमात्मनि పరమాత్మ ईश्वरे ఈశ్వరుఁడు. निराकरणे త్యజించుట शुभे మంగళము. उपक्रमे ప్రారంభము अङ्गीकारे సమ్మతి. स्वीकारे తీసికొనుట, अस्वीकारे స్వీకరింపమి, अखिलवाङ्मये नित्यशुद्धेबीजे సమస్త వాఙ్మయరూపము నిత్యశుద్ధమునగు నొక బీజాక్షరము

क క

ओक ఓకః, अं॰ पुं॰ पक्षिणि పక్షి शूद्रे శూద్రుఁడు: समवाये సమవాయ(ము)ము आश्रये ఆశ్రయము स्रं॰नं॰ गृहे గృహము आश्रये ఆశ్రయము

ओडिका ఓడికా, आं॰स्री॰ओड्याम् ఓడీ' చూ॥

ओदनपाकी ఓదనపాకీ, ईं॰स्री॰ नीलझिण्ट्याम् నల్లపూవుల గోరింట† ओषधिभेदे ఒక ఓషధి.

ओदनिका ఓదనికా आं॰ स्री॰ बलायाम् చిట్టాముదము†

ओष्ठक ఓష్ఠకః अं॰ त्रिं॰ ओष्ठसंस्कारतत्परे పెదవుల నలంకరించుకొనువాఁడు

ख ఖ

ओखृ ఓఖృ, धा॰(ओखति) शोषणालमर्थयो ఎండించుట 'అలమ్ చూ॥

घ ఘ

ओघ. ఓఘః, अं॰ पुं॰ तुष्टिभेदे ఆధ్యాత్మికమైన ఒక తుష్టి. प्रवाहे జలవేగము समूहे గుంపు. द्रुतनृत्ये శీఘ్రగతితోఁ గూడిన కరచరణాదులు గల నాట్యము మొ परम्परायाम् పరంపర, उपदेशे ఉపదేశము

ज జ

ओज ఓజః अं॰पुं॰ विषमसङ्ख्यायाम् బేసి యంకె अयुग्मे బేసి स्रं॰ नं॰ कान्त्याम् కాంతి प्राणबले ప్రాణబలము सत्त्वः प्रकाशे వెలుఁగు धातुतेजसि ఓజస్సు, రసాది ధాతువుల ప్రకాశము, शस्त्रादिकौशले శస్త్రాదులయందలి నేర్పు. ज्ञानेन्द्रियपाटवे జ్ఞానేంద్రియముల పటుత్వము गौडीरीत्याम् కావ్యగుణములలోని గౌడీరీతి. अवष्टम्भे సౌష్ఠవము ओजराशिषु బేసిరాసులు

ओषधिज ఓషధిజః, अं॰ त्रिं॰ औषधे ఔషధము पुं॰ अग्नौ అగ్ని

ठ ఠ

ओजिष्ठ ఓజిష్ఠః, अं॰ त्रिं॰ अत्यन्तौजस्विनि మిక్కిలి ఓజస్సు గలవాఁడు सारतमे మిక్కిలి సారవంతము

ओष्ठ ఓష్ఠః, अं॰ पुं॰ दशनवाससि అధరము, కెమ్మోవి పలుకప్పు, పలుదెర(ఱ) పలువలువ, పల్కప్పు, పల్వల్వ మోవి, వాతెర(ఱ) పెదవి. उत्तरोष्ठे పైపెదవి.

ओष्ठी ఓష్ఠీ, ईं॰स्री॰ बिम्बिकायाम् దొండ†.

ड డ

ओडी ఓడీ, ईं॰ स्री॰ नीवारधान्ये నివ్వరి ధాన్యము.

ओलडि ఓలడి, धा॰ (ओलण्डयति. ओलण्डति) उत्क्षेपणे విసరివేయుట.

ण ణ

ओकण –णि ఓకణః –ణిః అం ఇం. పుం
ओकणी ఓక్కణీ, ఈం. సీం. केशकीटे పేను
ओड्याण ఓడ్యాణః } అం ప్రం उड्याणे
ओड्डियाण ఓడ్డియాణః } 'ఉడ్యాణః' చూ॥
ओणृ ఓణృ ధాం (ओणति) अपनयने తొలఁ గించుట తీసికొనిపోవుట
ओषण ఓషణః అం పుం कटुरसे కారము –णी –ణీ, ఈం. సీం. शकभेदे ఒక కూర†
ओष्णम् ఓష్ణమ్ అం త్రిం मन्दोष्णे ఇంచుక వేఁడిమి గలది

त త

ओतप्रोतम् ఓతప్రోతమ్, అం త్రిం तिर्यगूर्ध्वं स्यूते నిలువుగను అడ్డముగను కుట్టఁ(అల్లఁ) బడినది बहिरन्तर्व्याप्ते లోపల వెలుపల వ్యాపింపఁబడినది
ओतम् ఓతమ్, అం త్రిం वस्त्रे दीर्घतन्तौ వస్త్రపు నేఁతయందలి నిడుపునూలు, పడుగు अन्तर्व्याप्ते లోపల వ్యాపింప బడినది स्यूते కుట్ట (అల్లఁ)బడినది
ओतु ఓతు ఉం పుం मार्जाले పిల్లి तिरश्चीनसूत्रे వస్త్రపు నేఁతయందలి అడ్డనూలు పేక

थ థ

ओषधिप्रस्थ ఓషధిప్రస్థః అం పుం हिमालयराजधान्याम् హిమవంతుని రాజధాని

ध ధ

ओषधि –धी ఓషధిః –ధీ, ఇం ఈం సీం फलपाकान्तवंत्यादौ పండినవెంటనే ఎండి పోయెడి వరి (అరఁటి) మొ॥ लतादिषु లతలు మొ॥

न న

ओकोदनी ఓకోదనీ ఈం. సీం. केशकीटे పేను.
ओजसीनम् ఓజసీనమ్, అం నం ओजोयुक्ते अहनि ఓజస్సుతోఁ గూడిన దినము
ओदन ఓదనః అం పుం अन्ने అన్నము. పుం मेघे మేఘము –नी –నీ. ఈం సీం बलायाम् చిట్టాముదము†.

प ప

ओड्रपुष्प ఓడ్రపుష్పః, అం పుం जपायाम् దాసాని†
ओष्ठकोप ఓష్ఠకోపః, అం పుం मुखरोगभेदे ఒకముఖవ్యాధి –पुष्प –పుష్పః, అం పుం बन्धूके మంకెన†.

म మ

ओग्म ఓగ్మః. అం పుం क्लेदने తడుపుట.

य య

ओक्य ఓక్యః అం త్రిం निवासाय हिते నివసించుటకు హితమైనది
ओदनाह्वया ఓదనాహ్వయా, ఆం సీం. बलायाम् చిట్టాముదము†
ओजीयान् ఓజీయాన్, స్ం త్రిం ओजिष्ठ ఓజిష్ఠ చూ॥
ओदनीय ఓదనీయః } అం పుం ओदनसाधने
ओदन्य ఓదన్యః } అన్నమున కుపయోగించు బియ్యము మొ॥
ओष्ठ्य ఓష్ఠ్యః, అం త్రిం ओष्ठभवे वर्णे పవర్గము ఉపధ్మానీయము

र ర

ओङ्कार. ఓఙ్కారః, అం పుం आरम्भे ప్రారం

आ० सी० तारायाम् తార ఒక బుద్ధశక్తి.

ओड्र ఓడ్రః अ०पु० जपायाम् దాసాని †
ओड्रदेशस्थे ఓడ్రదేశస్థుఁడు ब० देशभेदे
ఓడ్రదేశము न० जपापुष्पे దాసానిపువ్వు

ल ల

ओकुल ఓకులః, अ०पु० भृष्टगोधूमे వేఁచిన గోదుమలు

ओल -ल्ल ఓలః -ల్లః अ० पु० कन्दे కందఁ †. त्रि० आर्द्रे తడిసినది

ओष्ठोपमफला ఓష్ఠోపమఫలా, आ० सी० बिम्बिकायाम् దొండఁ †.

व వ

ओजस्वान् -स्वी ఓజస్వాన్ -స్వీ. त० न० त्रि० ओजोयुक्ते ఓజస్సు గలవాఁడు

ओडव ఓడవః, अ० पु० पञ्चस्वरयुतरागे పంచస్వరములు (సగమధని)గల రాగము

श శ

ओषधीश ఓషధీశః, अ० पु० चन्द्रे పంట పైరుల యొకిమీఁదు (దొర), చంద్రుఁడు

ष ష

ओष. ఓషః, अ०पु० दाहे దాహము, దహించుట, पाके పాకము न० वेगे వేగము

औ ఔ

औ ఔ, अव्य० सम्बोधने సంబోధించుట आह्वाने పిలుచుట, विरोधे విరోధము निर्णये నిర్ణయము.

औ ఔః, औ० पु० अनन्ते అనంతుఁడు शब्दे ధ్వని सी० भूमौ భూమి.

औम् ఔమ్. अव्य० सर्ववाङ्मये वश्यकरे बीजे సర్వవాఙ్మయము వశ్యకరము నగు నొక బీజాక్షరము

क - सं० प्र० క - సం ప్ర

औक्थिक ఔక్థికః, अ० त्रि० सामवेदाध्ययनकर्तरि సామవేదము నధ్యయనము చేయువాఁడు, उक्थविदि సామవేదము నెఱిఁగినవాఁడు

औजसिक ఔజసికః, अ० पु० शूरे శూరుఁడు ओजोयुक्ते ఓజస్సు గలది

औज्जयनक ఔజ్జయనకః, अ०त्रि० उज्जयिन्या जाते ఉజ్జయినియందుఁ బుట్టినది

औडुपिक ఔడుపికః, अ० त्रि० उडुपेन तारके తెప్పచేఁ దాఁటించువాఁడు.

औत्तरपथिक ఔత్తరపథికః, अ०त्रि० उत्तरमार्गगे ఉత్తరాదిమార్గమునుండిపోవువాఁడు.

औत्पत्तिक ఔత్పత్తికః, अ०त्रि० नित्यसबन्धे నిత్యసంబంధము

औत्पातिक ఔత్పాతికః अ०त्रि० उत्पातभवे ఉత్పాత(ము)మునుండి కలిగినది

औत्सङ्गिक ఔత్సఙ్గికః, अ० त्रि० उत्सङ्गेन हारके ఒడిలోఁబెట్టి తీసికొనిపోవువాఁడు

औत्सर्गिक ఔత్సర్గికః, अ० त्रि० सामान्यविधियोग्ये సామాన్యవిధికిఁ దగినవాఁడు

औदक ఔదకః अ० त्रि० उदकपूर्णकुम्भग्राहके నీళ్లకుండను దీసికొని పోవువాఁడు, उदकसबन्धिनि ఉదకసంబంధమైనది

औदनिक ఔదనికః, अ०त्रि० पाचके వంటవాఁడు -यिक -యికః. अ०त्रि० लग्नकालभवे లగ్నకాలమునఁ గలిగినది -रिक -రికః, अ०त्रि० आद्यूने తిండిపోతు -श्वित्कम् -శ్విత్కమ్, अ० त्रि० उदश्वित्सस्कृते సగమునీరుగలసిన చల్లతో వండిన పదార్థము.

औद्दालकम् ఔద్దాలకమ్ अं० नं० वल्मीककीटसंभृतमधुनि పుట్టతేనె –कि –కః, इं० पुं० गौतमे గౌతముఁడు, ఆరుణి

औद्धारिक ఔద్ధారికః, अं० त्रिं० उद्धारार्थं देये द्रव्यभेदे విభాగసమయమున ఉద్ధార (చూ)ము కొఱకు ఈయఁదగిన ద్రవ్యవిశేషము

औद्वाहिकम् ఔద్వాహికమ్ अं०नं० विवाहसम्बन्धिधनादौ వివాహసంబంధమైన ధనము మొ॥

औपगवकम् ఔపగవకమ్, अं०नं० औपगवसमूहे ఔపగవు (చూ)ల సమూహము –चारिकम् –చారికమ్, अं०त्रिं० उपचारार्थे ఉపచారము (చూ) గాఁ జెప్పెడి యర్థము उपचारहेतुके ఉపచారము హేతువుగాఁగలది

औपच्छन्दसिकम् ఔపచ్ఛన్దసికమ్, अं० नं० छन्दोविशेषे ఒక వృత్తము.

औपदेशिक ఔపదేశికః, अं०त्रिं० उपदेशोपजीविनि ఉపదేశముతో జీవించువాఁడు उपदेशेन प्राप्ते ఉపదేశముచే లభించినది –निधिकम् –నిధికమ్, अं० नं० उपनिधौ 'ఉపనిధిః' చూ॥ –निषत्क –నిషత్కః, अं०त्रिं० उपनिषदुक्तोपदेशेन उपजीविनि ఉపనిషత్ప్రోక్తమైన ఉపదేశముతో జీవించువాఁడు –पत्तिकम् –పత్తికమ్, अं०त्रिं० युक्ते యోగ్యమైనది उपपत्तिमति సయుక్తికము. –पातिक –పాతికః, अं० त्रिं० उपपातकसंसृष्टे ఉపపాతకములతో సంసర్గము గలది

औपमिकम् ఔపమికమ్, अं० त्रिं० उपमया निर्दिष्टे ఉపమానముతో నిరూపింపఁబడినది –यिकम् –యికమ్, अं० त्रिं० युक्ते యుక్తమైనది न्यायागतवस्तुनि న్యాయముగా లభించినవస్తువు उपायलब्धे ఉపాయముచే పొందఁబడినది पुं० उपाये ఉపాయము.

औपयौगिक ఔపయోగికః, अं० त्रिं० उपयोगनिमित्ते ఉపయోగనిమిత్తమైనది –रोधिक –రోధికః, अं० त्रिं० उपरोधनिमित्ते ఉపరోధ (చూ) నిమిత్తమైనది. पुं० पैलवे दण्डे పీలు(చూ)దండము –वासिक –వాసికః, अं० त्रिं० उपवासे साधौ ఉపవాసమున కుపయుక్తమగునది तत्र समर्थे అందు సమర్థుఁడు –वेशिक –వేశికః, अं०त्रिं० उपवेशोपजीविनि కూర్చుండి జీవనము చేయువాఁడు –श्लेषिक –శ్లేషికః, अं० त्रिं० एकदेशेन सम्बद्धे ఏకదేశమున సంబంధము గలది, ఆధారవిశేషము –सर्गिकः –సర్గికః, अं० पुं० सन्निपातरोगविशेषे సన్నిపాతరోగవిశేషము त्रिं० उपसर्गसम्बन्धिनि ఉపసర్గ (చూ)ముతో సంబంధించినది –स्थानिकः –స్థానికః, अं०त्रिं० उपस्थानेन उपजीविनि సేవచేసి జీవనముచేయువాఁడు –हारिक –హారికః, अं०त्रिं० उपहारद्रव्ये కానుకగా ఈయఁబడెడి వస్తువు

औपाधिक ఔపాధికః अं०त्रिं० उपाधिकृते ఉపాధి(చూ) చేత ఏర్పడినది, ఉపాధికల్పితము. पुं० उपाधौ ఉపాధి

औपाध्यायक ఔపాధ్యాయకః, अं० त्रिं० उपाध्यायात् लब्धे ఉపాధ్యాయుని నుండి లభించినట్టిది

औमाक ఔమాకః, अं० त्रिं० अतसीविकारे అతసీ (చూ) వికారము.

औरभ्रकम् ఔరభ్రకమ్, अं० नं० मेषवृन्दे గొఱ్ఱెలమంద –भ्रिक –భ్రికః, अं० त्रिं० मेषविक्रयोपजीविनि గొఱ్ఱెల వలన జీవించువాఁడు –सिकम् –సికమ్, अं०नं० उरसि రొమ్ము

और्ध्वकालिक ఔర్ధ్వకాలికః, अं०त्रिं० ऊर्ध्वकालभवे పిమ్మటఁ గలిగినది.

और्ध्वदे(दै)हिकम् ఔర్ధ్వదే(దై)హికమ్, अं त्रिं प्रेतकर्मणि ప్రేతకర్మ.

और्णिक ఔర్ణికః, अं त्रिं ऊर्णाया निमित्ते ఉన్నికి కారణమైనది.

और्ध्वस्रोतसिक ఔర్ధ్వస్రోతసికః, अं त्रिं शैवे శైవుఁడు

औलूकम् ఔలూకమ్, अं नं उलूकाना समूहे గుడ్లగూబలగుంపు

औवेणकम् ఔవేణకమ్, अं नं गीतिभेदे గీతివిశేషము.

औषरकम् ఔషరకమ్, अं नं औषरे చౌటుప్పు

औषसिक ఔషసికః, अं त्रिं उषसाचारिणि ఉషస్సున సంచరించువాఁడు. उषसि भवे వేకువను గలిగినది

औषिक. ఔషికః, अं त्रिं उषसि भवे వేకువను గలిగినది

औष्ट्रकम् ఔష్ట్రకమ్. अं नं उष्ट्रसमूहे ఒంటెలగుంపు उष्ट्रविकारे ఉష్ట్రవికారము, उष्ट्रावयवे ఉష్ట్రావయవము

औष्ट्रिकम् ఔష్ట్రికమ్. अं त्रिं उष्ट्रदध्यादौ ఒంటెపాలు ఒంటెపెరుఁగు మొ॥

औष्णिक ఔష్ణికః, अं त्रिं उष्णीषधारिणि తలపాగను ధరించువాఁడు

औक्षकम् ఔక్షకం, अं नं औक्षे 'ఔక్షమ్ చూ

ग గ

औरगम् ఔరగమ్, अं नं आश्रेषायाम् ఆశ్రేష. त्रिं उरगसम्बन्धिनि సర్పసంబంధమైనది.

घ ఘ

औघः ఔఘః, अं पुं जलसघाते జలరాశి

ज జ

औद्भिज्जम् ఔద్భిజ్జమ్, अं नं औषरे చౌటుప్పు.

औशिजः ఔశిజః, अं त्रिं इच्छायुक्ते కోరిక గలవాఁడు

औष्णिजम् ఔష్ణిజమ్, अं नं उष्णिगर्थे 'ఉష్ణిక్' చూ

ट ట

औपरिष्ट ఔపరిష్టః, अं त्रिं उपरिष्टाद्भवे పైన (పైనుండి) కలిగినది

ड డ

औड ఔడః अं त्रिं आर्द्रे తడిసినది

औषणशौण्डी ఔషణశౌండీ, ईं स्त्रीं शुण्ठ्याम् సొంటి

ण ణ

औष्ट्रायण ఔష్ట్రాయణః, अं पुं उष्ट्रापत्ये ఒంటెపిల్ల.

औक्षण ఔక్షణః, अं पुं वत्से కోడెదూడ

त త

औचिती ఔచితీ ईं स्त्रीं औचित्ये యోగ్యత

औत्पात ఔత్పాతః अं त्रिं उत्पातबोधक-ग्रन्थे ఉత్పాతములఁ దెలిపెడి గ్రంథము, तत्रभवे అందుఁ గలిగినది

औदश्वितम् ఔదశ్వితమ్ अं त्रिं औदश्वित्के 'ఔదశ్విత్కమ్' చూ

औपवस्तम् ఔపవస్తమ్, अं नं उपवासे ఉపవాసము

थ థ

औष्ट्ररथम् ఔష్ట్రరథమ్ अं नं उष्ट्रवाह्य-रथसम्बन्धिनि ఉష్ట్రరథ సంబంధమైనది

द ద

औत्तानपाद -दि ఔత్తానపాదః -దిః, अं इं पुं ध्रुवे ధ్రువుఁడు.

औद्भिदम् ఔద్భిదమ్ अं नं औषरे చౌటుప్పు

औपनिषदम् ఔపనిషదమ్, अं त्रिं वेदान्त-

वेद्ये परमात्मनि ఉపనిషత్తుల చేతనే తెలిసి కొనఁదగిన పరమాత్మ तत्प्रतिपादके ग्रन्थे దానిని బోధించెడి గ్రంథము.

ध ధ

औषधम् ఔషధమ్, अंनं रोगनाशकद्रव्ये ఔషధము మందు ओषधिजाते अन्नादौ ఓషధులవలనకలిగిన అన్నము మొ॥ओषधी ఓషధి†, शुण्ठ्याम् సొంఠి विष्णौ విష్ణువు

औषधि -धी ఔషధిః -ధీ, इं ईं सीं सम्यगोषधौ ప్రకాశించెడి ఓషధివిశేషము

न న

औदघ्नम् ఔదఘ్నమ్, अंत्रिं मणिकस्थ-जलादिके బానలోనుండెడినీరు మొ॥ -पान -పానః, अंत्रिं राजग्राह्यकरादौ పన్ను उदपानभवे ఉదపాన (చూ) మునందుఁ గలిగినది

औपस्थान ఔపస్థానః अं त्रिं उपासके ఉపాసించువాఁడు.

औमायनम् ఔమాయనమ్ अंत्रिं उमाया निमित्ते అగిసెలకు నిమిత్తమైనది.

औपासनम् अंनं गृह्याग्नौ कर्तव्ये होमादौ వివాహాగ్నియందు ప్రొద్దున సంధ్యాకాలమున అనుష్ఠింపఁదగిన హోమము మొ

औमीनम् ఔమీనమ్, अंनं ऊम्ये ఉమ్యమ్ చూ॥

प ప

औडुप ఔడుపః अं त्रिं उडुपेन निर्वृत्ते ఉడుప (చూ) నిర్వర్తము (సిద్ధించినది) उडुपसन्निकृष्टदेशादौ తెప్పకు సమీపమునఁ గల ప్రదేశము మొ॥

औद्वेप ఔద్వేపః, अं त्रिं उद्वेपेन निर्वृत्ते వణకుచేత నేర్పడినది

म మ

औडुलोमि ఔడులోమిః इं पुं उडुलोम्न पुत्रे ఉడులోముని కొడుకు

औत्तम ఔత్తమః अं त्रिं उत्तमेन निर्वृत्ते ఉత్తమునిచేత నేర్పడినది

य య

औखीय ఔఖీయః, अंत्रिं उखप्रोक्तब्राह्मणाध्यायिनि ఉఖప్రోక్తమైన బ్రాహ్మణమును నధ్యయనముచేయువాఁడు.

औख्यम् ఔఖ్యమ్ अंत्रिं उखाया संस्कृते కుండయందు వండినది.

औचित्यम् ఔచిత్యమ్.अंनं सत्ये సత్యము योग्यतायाम् యోగ్యత (उचितित्रि ఉచితిమ)

औजस्यम् ఔజస్యమ్ अंनं ओजसि ఓజస్సు

औत्कण्ठ्यम् ఔత్కంఠ్యమ్, अंनं उत्कण्ठायाम् 'ఉత్కంఠ' చూ॥

औत्कर्ष्यम् ఔత్కర్ష్యమ् | अंनं आधिक्ये
औत्कृष्ट्यम् ఔత్కృష్ట్యమ్ | ఆధిక్యము

औत्तराधर्यम् ఔత్తరాధర్యమ్, अंनं ऊर्ध्व-नीचभावेनस्थितौ హెచ్చుతగ్గులుగనుండుట.

औत्तरेय ఔత్తరేయః, अंपुं परीक्षिन्नृपतौ ఉత్తరకొడుకు. పరీక్షిన్మహారాజు.

औत्सुक्यम् ఔత్సుక్యమ్, अंनं व्यभिचारि भावमेदे వలపు उत्कण्ठायाम् తహతహ. इच्छायाम् ఇచ్ఛ

औदर्य ఔదర్యః, अं त्रिं उदरभवे జాఠరము, అగ్ని మొ॥ अन्त. प्रविष्टे లోనఁ బ్రవేశించినది

औदार्यम् ఔదార్యమ్, अंनं उदारतायाम् ఉదార(చూ)త్వము. सततविनये సదా వినయము वाक्यार्थसपत्तौ వాక్యము యొక్క అర్థసంపత్తి

औदासीन्यम् ఔదాసీన్యమ్,अंनं शुभाशुभयोरुपेक्षायाम् శుభాశుభములఁ బట్టించుకొన

ఉండుట. राहित्ये లేమి, विरागे విరాగము

औदास्यम ఔదాస్యమ్, अ० न० अकर्तृत्वे కర్తృత్వము లేకుండుట वैराग्ये విరక్తి मनोयोगाभावे మనస్సుతో చేరిక లేమి

औद्धत्यम् ఔద్ధత్యమ్, अ० न० अविनीतौ దుండగము, దుడుకు జులిమి, లూటి, అము త్రుప్పు పొగరు పోతరము, అవినీతి

औधस्यम् ఔధస్యమ్, अ० न० क्षीरे పాలు

औन्नत्यम् ఔన్నత్యమ్,अ०न० उन्नत्याम् ఎత్తు, ఉన్నతి (మా)

औपकलाप्यम् ఔపకలాప్యమ్,अ०त्रि० कलापसमीपभवे కలాప(మా)ము యొద్దఁగలిగినది

औपकार्यम् ఔపకార్యమ్ अ० न० निवासे నివాసము उपकार्यायाम् డేరా —धर्म्यम् —ధర్మ్యమ్. अ० न० अपकृष्टधर्मे హీన ధర్మము —धेयम् —ధేయమ్ अ० न० रथाङ्गे చక్రము —पक्ष्यम् —పక్ష్యమ్,अ०त्रि० बाहुमूलसबन्धिनि చంకలకు సంబంధించినది

औपम्यम् ఔపమ్యమ్ अ० न० उपमायाम् ఉపమ(మా) सादृश्ये సామ్యము

औपवास्यम् ఔపవాస్యమ్, अ० न० उपवासे ఉపవాసము —वाह्य —వాహ్యః, अ० पु० उपवाहने ఉపవాహనము రథము మొ

औपस्थ्यम् ఔపస్థ్యమ్, अ० न० उपस्थसुखे ఉపస్థ (గ్రామ్యధర్మ) సుఖము

औपानह्य ఔపానహ్యః,अ०पु० मुञ्जे ముంజగడ్డి न० चर्मणि తోలు

औरस्य ఔరస్యః, अ०त्रि० उरसिभवे కడుపులోఁ బుట్టినది

और्वशेय ఔర్వశేయః, अ० पु० उर्वशीपुत्रे ఊర్వశికొడుకు, అగస్త్యుఁడు

औलूक्य ఔలూక్యః, अ०पु० वैशेषिकशास्त्रज्ञे వైశేషికుడు

औषस्य ఔషస్యః अ० त्रि० उषोभवे ప్రాతఃకాలమునందలిది.

औष्ठ्यम् ఔష్ఠ్యమ్ अ० त्रि० ओष्ठभवे वर्णे ఉ పవర్గము ఉపధ్మానీయము

औष्ण्यम् ఔష్ణ్యమ్,अ०न० उष्णत्वे వేఁడిమి.

औष्म्यम् ఔష్మ్యమ్, अ० न० ऊष्मणोभावे ఉమ్మదము, ఉక్క

र ర

औड्र ఔడ్రః अ० पु० ओड्रदेशनृपे ఓఢ్రదేశపు రాజు ओड्रदेशवासिनि ఓఢ్రదేశమున నివసించువాఁడు आदौ क्षत्रिये पश्चात्क्रियालोपेन शूद्रत्वमापन्ने (दस्यौ) మొదట క్షత్రియుఁడై పిదప కర్మలోపముచేత శూద్రత్వమును బొందినవాఁడు (దస్యుఁడు). त्रि० ओड्रदेशजे ఓఢ్రదేశమునఁ బుట్టినది.

औत्तर ఔత్తరః अ०त्रि० उत्तारके తరింపఁజేయువాఁడు, ఋషి గురువు మొ॥

औदुम्बर ఔదుమ్బరః, अ० पु० यमे యముఁడు न० कुष्ठरोगभेदे ఒకకుష్ఠవ్యాధి ताम्रे రాగి उदुम्बरफलादौ మేడిపండు మొ ताम्रजे पात्रादौ రాగిగిన్నె రాగిచెంబు మొ

औन्नेत्रम् ఔన్నేత్రమ్,अ०न० उन्नयने పైకెత్తుట

और्भ्रम् ఔర్భ్రమ్, अ०न० कम्बले కంబళి. त्रि० मेषसम्बन्धिनि గొఱ్ఱెసంబంధమైనది

और्वर ఔర్వరః, अ०त्रि० भूमिजाते భూమియందుఁ గలిగినది.

औशीनर ఔశీనరః, अ०पु० शिबौ శిబి.

औशीरम् ఔశీరమ్, अ० न० शयने పడక आसने ఆసనము चामरदण्डे చామరదండము चामरे వింజామర त्रि० उशीरसम्बन्धिनि వట్టివేళ్లకు సంబంధించినది

औपवस्त्रम् ఔపవస్త్రమ్, अ० न० उपरिवस्त्रे పైపంచె उपवासे ఉపవాసము

औषरम् ఔషరమ్, अ०न० पाशवलवणे చౌటుప్పు

औष्ट्रम् ఔష్ట్రమ్ अ०त्रि० उष्ट्रसम्बन्धिनि ఒంటెకు సంబంధించిన పాలు మొ

ल ల

औपल ఔపలః, అం త్రిం उपलसम्बन्धिनि రాతికి సంబంధించినది

व వ

औडव ఔడవః, అం పుం पञ्चस्वरयुक्तरागभेदे ఐదు స్వరములు మాత్రమే యుండెడి ఒక రాగము —वी —వి, న్ం త్రిం तद्वति అది గలవాఁడు

औपगव ఔపగవః అం పుం उपगोरपत्ये ఉపగు(మా)వుని పుత్రుఁడు —वि —వి. ఇం పుం गीष्पतेस्सुते బృహస్పతికొడుకు गीष्पतिशास्त्रे బృహస్పతిశాస్త్రము उद्धवे ఉద్ధవుఁడు

और्व ఔర్వ, అంపుం वडवाग्नौ బడబాగ్ని मुनिभेदे ఒక ముని. నం पाशवलवणे చౌటుప్పు త్రిం भूमिजे భూమినుండికలిగినది

श శ

और्वश ఔర్వశః, అం త్రిం उर्वशीसम्बन्धिनि ఉర్వశి(మా)కి సంబంధించినది

स స

औत्स ఔత్సః, అం త్రిం उत्सभवे ఉత్స(మా)మునందుఁ గలిగినది

औपवास ఔపవాసః, అం త్రిం उपवासव्रते दीयमाने देये द्रव्ये ఉపవాసవ్రతమున అర్పింపఁబడు వస్తువు.

औरस ఔరసః,అంపుం पुत्रे కొడుకు త్రిం हृदयभवे హృదయమునఁగలిగినది उरसा पुरोभवे హృదయముచేతమొదటఁగలిగినది.

औशनसम् ఔశనసమ్,అంనం शिल्पशास्त्रे శిల్పశాస్త్రము उपपुराणभेदे ఒకఉపపురాణము

औषसम् ఔషసమ్, అంత్రిం उषसि भवे ప్రాతఃకాలమునందలిది उषस्सम्बन्धिनि ఉషస్సునకు సంబంధించినది

ह హ

औत्तराह ఔత్తరాహః,అంత్రిం उदीचि भवे ఉత్తరదిక్కునఁగాని ఉత్తరదేశమునఁగాని ఉత్తరకాలమునఁగాని కలిగినట్టిది.

और्ध्वदेह ఔర్ధ్వదేహః అంత్రిం ऊर्ध्वदेहसबन्धिनि ఊర్ధ్వదేహ (మా) సంబంధమైనది

क्ष క్ష

औक्षम् ఔక్షమ్, అంనం वृषभसमूहे ఎద్దుల గుంపు. త్రిం उक्षसम्बन्धिनि ఎద్దునకు సంబంధించినది

अं అం

ం (अनुस्वार బిన్దుః) 'अम्' पश्य 'అమ్' చూ॥

अः అః

ః (विसर्ग విసర్గః), 'अ' पश्य 'అః' చూ

ఇతి బాలామరేత్యాదివివిధబిరుదావళీవిరాజిత-పణ్డితరాయ శ్రీమామిడివేఙ్కటార్యవిరచితేశబ్దార్థకల్పతరౌ స్వరవర్ణాదిపదార్థవితరణ (నిరూపణ) త్మకః ప్రథమకాణ్డః

ఓంతత్సత్

क १ క ।

क. కః, अ० पुं० विष्णौ విష్ణువు. चतुर्मुखे బ్రహ్మ मन्मथे మన్మథుఁడు, वायौ వాయువుః अग्नौ అగ్ని. सूर्ये సూర్యుఁడు, यमे యముఁడు. दक्षप्रजापतौ దక్షప్రజాపతి खगे పక్షి नृपे రాజు, देहे శరీరము, काले కాలము घने మేఘము, शब्दे ధ్వని प्रकाशे ప్రకాశము, आत्मनि ఆత్మ मनसि మనస్సు बुद्धौ బుద్ధి. मयूरे నెమిలి. कामग्रन्थौ కామశాస్త్రి ముడి पादपूरणे పాదపూరణము केशे తలవెండ్రుక म० पुं० प्रश्ने ప్రశ్నించుట (जिज्ञासिते). ఎవఁడు. ఏవాఁడు, ఏఁడు, ఎవ్వఁడు, ఎవ్వాఁడు.

कत् కత్. अव्य० निन्दायाम् నింద ईषदर्थे కొంచెము

कम् కమ్ अ० नं० ब्रह्मणि బ్రహ్మము प(पा)दपूरणे ప(పా)దపూరణము अ० नं० अव्य० सुखे సుఖము शिरसि శిరస్సు जले నీరు अव्य० सर्वविषहरे कल्याणदे बीजे సకల విషములను హరించునదియు శుభప్రదమునగు నొక బీజాక్షరము

का కా. म० स्त्री० प्रश्ने ప్రశ్నించుట (जिज्ञासितायाम्),ఎవత, ఎవతి, ఎవతుక, ఎవతె. ఎవరిత, ఎవరితి, ఎవరితె. ఎవర్త, ఎవర్తి ఎవర్తుక, ఎవర్తె. ఎవ్వత, ఎవ్వతి, ఎవ్వతుక, ఎవ్వతె. ఎవ్వరిత, ఎవ్వరితి(తె), ఎవ్వర్త, ఏవ్వర్తి ఎవ్వర్తుక. ఎవ్వర్తె. ఏతె, ఏపె ఏదిద. ఏమె, ఏది अव्य० किञ्चिदर्थे కొంచెము. निन्दायाम् నింద

कात् కాత్. अव्य० तिरस्कारे తిరస్కారము.

कि కి, धा० (चिकेति) ज्ञाने జ్ఞానము. ఎఱుఁగుట.

किम् కిమ్, म० त्रि० अकथनीये ఏదో, వర్ణింపశక్యముగానిది. प्रश्ने ప్రశ్నించుట (जिज्ञासिते), ఎది, ఎద్ది, ఎయ్యది ఎయ్యెది, ఏది,ఏయది, ఏమి. ఏ. निन्दिते నిందితము अव्य० वितर्के ఊహ, निन्दायाम् నింద, प्रश्ने ప్రశ్నచేయుట विकल्पे వికల్పము अत्यर्थे మిక్కిలి; किञ्चिदर्थे కొంచెము, निषेधे నిషేధించుట सादृश्ये సామ్యము (ప్రకారము) करणे చేయుట

की కీ अव्य० निन्दायाम् నింద.

कु కు अव्य० निन्दायाम् నింద पापे పాపము. किञ्चिदर्थे కొంచెము, निवारणे అడ్డగించుట धा० (कौति)शब्दे ధ్వనిచేయుట

कु కుః, उ० स्त्री० भूमौ భూమి भूमिभागे భూతలము प्रथमाङ्के ఒకటి.

कुङ् కుఙ్ धा० [क(कु)वते] शब्दे ధ్వనిచేయుట

कू కూః, ऊ०स्त्री० पिशाच्याम् పిశాచి.

कृञ् కృఞ్, धा०(कृणोति, कृणुते) हिंसायाम् హింసించుట (करोति कुरुते)करणे చేయుట

कृत् కృత్, त्र० त्रि० (पदान्ते పదాంతమున) कर्तरि చేయువాఁడు छेदके ఛేదించువాఁడు.

कॄ కౄ धा०(किरति) विक्षेपे విసరివేయుట.

कॄ కౄ } धा० (कृणाति कृणीते) हिंसा-
कञ् కౄఞ్ } याम् హింసించుట

कै కై धा० (कायति) शब्दे ధ్వనించుట

क्नूञ् క్నూఞ్, धा० (क्नूनाति, क्नूनीते) शब्दे ధ్వనించుట

क्रा క్రాః, आ० त्रि० क्रान्तरि ఆక్రమించువాఁడు

क्री క్రీః, ई०त्रि० क्रेतरि కొనువాఁడు

क्रीञ् క్రీఞ్, धा० (क्रीणाति, क्रीणीते) द्रव्यविनिमये కొనుట.

क्रीम् క్రీమ్, अव्य० कालिकाबीजे కాళికాబీజము

क्रुङ् క్రుఙ్ చుం०प्सं० क्रौञ्चे క్రౌంచపక్షి हंसे హంస

क्रुत् క్రుత్, ध्०सी० क्रोधे కోపము

क्रोम् క్రోమ् | अव्य० अङ्कुशबीजे అంకుశ

क्रौम् క్రౌమ్ | బీజము

क्लीम् క్లీమ్, अव्य० कामबीजे కామబీజము जगन्मोहनबीजे జగన్మోహనబీజము

क्लुङ् క్లుఙ్. धा० (क्लवते) गतौ గతి.

क्व క్వ, अव्य० कुत्रेत्यर्थे ఎక్కడ

क २ క 2

कक కక, धा० (ककते) लौल्ये గర్వించుట చాపల్యము.

ककि కకి, धा० (कङ्कते) गतौ గతి.

ककुत् కకుత్, द० सी० वृषस्कन्धे మూఁపురము, ఎద్దుమూఁపు राजचिह्ने రాజచిహ్నము: श्रेष्ठे శ్రేష్ఠము, गिरिशिखरे పర్వతశిఖరము.

ककुप् కకుప్, भ० सी० दिशि దిక్కు वेण्याम् జడ: रागिणीविशेषे ఒక రాగము कान्त्याम् కాంతి चम्पकमालायाम् సంపంగిదండ शास्त्रे శాస్త్రము छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు.

कङ्क కఙ్కః, अ० पुं० यमे యముఁడు कपटविप्रे కపటబ్రాహ్మణుఁడు, लोहपृष्ठे రాపులుఁగు, రాబందు, महाराजचूते మహారాజచూతము, ఒకమామిడి† क्षत्रिये క్షత్రియుఁడు

कङ्का కఙ్కా आ० सी० कृष्णताम्रे ఒక చందనము†

कङ्गु కఙ్గుః, उ०सी० कङ्गुधान्ये కొఱ్ఱలు.

कर्क కర్కః, अ०पुं० श्वेताश्वे తెల్లగుఱ్ఱము. कर्केतने मणौ కర్కేతనము, ఒక మణి दर्पणे అద్దము घटभेदे చిన్నకుండ अग्नौ అగ్ని कर्कटवृक्षे కర్కటము, ఒక చెట్టు

कर्कौ 'కర్కిః చూ

कर्कि –र्की కర్కిః –ర్కీ इ० नू० पुं० कर्कटके పీత.

कल्क కల్కః अ०प्र० विष्ठायाम् మలము शरीरजमले శరీరమలము లు, तुरुष्के తురుష్క(చూ)ము कपटे కపటము. पापे పాపము: घृततैलादिशेषे స్నిగ్ధపదార్థముల (నేయి మానె మున్నగువాని) పాత్రశేషము विभीतके తాండ్రి†. औषधभेदे ఒక్కౌషధము. కలికము चूर्णभेदे ఒక చూర్ణము त्रि० पापिनि పాపాత్ముఁడు

कल्कि –ल्की కల్కిః –ల్కీ, इ० नू० पुं० विष्ण्ववतारविशेषे కల్కి. విష్ణుని యొక్కయవతారము

काक కాకః अ० पुं० वायसे మెల్లకంటి. గ(గు)మికాఁడు కాకి काकजङ्घायाम् 'కాకజంఘా చూ॥ पङ्गौ కుంటి काकपद-तुल्य कारे కాకిపాదము వంటి ఆకారము वृक्षभेदे ఒక చెట్టు शिर प्रक्षालने తలంటు परिमाणविशेषे ఒక కొలత द्वीपभेदे ఒక ద్వీపము: अतिधृष्टे మిక్కిలిదిట్ట तिलकभेदे తిలకవిశేషము न० रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము. वायसगणे కాకులమూఁక, किंचिज्जले కొంచెము నీరు त्रि० तद्वति కొంచెము జలము గలది.

काका కాకా, आ० सी० काकनासिकायाम् కాకిదొండ† काकोल्याम् కాఱకొల్లి†. काकजङ्घायाम् పూసలగురివెంద†, गुञ्जायाम् గురివెంద†: फञ्जी కాకిమేడి†. काकमाच्याम् కామంచి†

काकि కాకిః, इ०पुं० काकापत्ये కాకిపిల్ల

काकी కాకీ. ई०सी० काकोल्याम् కాఱకొల్లి†: काकमाच्याम् కామంచి†. काकयोषिति ఆఁడుకాకి.

काकु కాకుః, उ० सी० शोकभीत्यादिभि

जाते ध्वनेर्विकारे దుఃఖము వెలపు మున్నగు వానిచేఁ గలిగిన కంఠధ్వని విశేషము जिह्वायाम् నాలుక विरुद्धार्थकल्पके शब्दविशेषे విరుద్ధార్థమును బోధించు శబ్దవిశేషము, కాకువు.

किकि కికిః इं पुं नारिकेले కొబ్బరి†, चाषे పాలపిట్ట

किकी కికీ, नं॰पुं॰ चषे పాలపిట్ట.

किष्कु కిష్కుః उं पुं॰ वितस्तौ జేన हस्ते మూర, प्रकोष्ठे ముంజేయి, द्वादश (चतुर्विंशत्य)ङ्गुलप्रमाणे 12 (24) అంగుళముల ప్రమాణము त्रिं॰ कुत्सिते నిందితుఁడు.

कीकि కీకిః इं॰पुं॰ चाषे పాలపిట్ట

कुक కుక धा॰ (कोकते) आदाने గ్రహించుట,

कुक కుకః अं॰ त्रिं॰ समये సమర్థుఁడు आदायिनि గ్రహించువాఁడు.

कृक కృకః, अं॰ पुं॰ गले కంఠము.

केका కేకా, आं॰ स्त्री॰ मयूरवाण्याम् నెమిలి కూఁత, కేక.

केकी కేకీ, नं॰पुं॰ मयूरे నెమిలి.

कोक కోకః अं॰ पुं॰ विष्णौ విష్ణువు चक्रवाके చక్రవాకపక్షి वृके తోఁడేలు ज्येष्ठायाम् బల్లి खर्जूर्याम् చిట్టీఁదు†, मण्डूके కప్ప.

कोङ्क కోఙ్కః | अं॰पुं॰ कोङ्कणदेशे కోంకణ
कौङ्क కౌఙ్కః | దేశము.

क ३ క 3

कंसकम् కంసకమ్. अं॰ नं॰ कास्ये కంచు. कासीसे మైలుతుత్తము -कृट् -కృట్. पुं॰ कृष्णे కృష్ణుఁడు

कंसिक కంసికః,अं॰त्रिं॰ कसेन क्रीते కంస(చూ)ము చేత కొనఁబడినది.

कचाकु కచాకుః, उं॰ त्रिं॰ अधृष्ये తిరస్కరింపరానివాఁడు दुःशीले దుస్స్వభావముగలవాఁడు॰ पुं॰ सर्पे పాము.

कचिक కచికః, अं॰ त्रिं॰ केशादूरभवे కేశములకు సమీపమునఁ గలిగినది.

कच्छक కచ్ఛకః अं॰ पुं॰ तुन्ने నంది†.

कञ्चिका కఞ్చికా, आं॰ स्त्री॰ वंशशाखायाम् వెదురుకొమ్మ क्षुद्रस्फोटे చిలిపికురుపు.

कञ्चुक. కఞ్చుకః, अं॰ पुं॰ सर्पनिर्मोके పాముకుబుసము वारवाणे అంగరేకు చట్ట, చొకా, చొకాయ(యి) చొక్కా చొగా, చోలా, చొక్కాయ(యి) वस्त्रे వస్త్రము क्षीरीशे ముల్లంగివంటి ఒకచెట్టు†, निचोले अविक वर्धापक गृहीताङ्गस्थितवस्त्रे పుత్రాదుల జన్మోత్సవమున యజమానుని శరీరమునుండి భృత్యాదులు తీసికొనునట్టి వస్త్రము॰ लोह कवचे లోహకవచము कवचे కవచము. -की -కీ ईं॰ स्त्री॰ ओषधीभिदि ఒక యోషధి. नं॰पुं॰ सर्पे పాము अन्त.पुराध्यक्षे అంతఃపురపాలకుఁడు विटे విటుఁడు. अगुरुणि అగురు† यवे యవలు† चणके సెనగలు†. द्वारपाले ద్వారపాలకుఁడు कवचिनि కవచధారి

कञ्जक కఞ్జకః, अं॰पुं॰ शारिकायाम् గోరువంక.

कञ्जिका కఞ్జికా॰ आं॰ स्त्री॰ भार्ङ्ग्याम् బారంగి†.

कटकम् కటకమ్. अं॰प्रं॰ राजधान्याम् రాజధాని, नगरे పట్టణము, गिरिसानौ కొండచరి गिरिनितम्बे కొండనడుము, वलये ఒత్తులు, కడియము,కడెము,చేకట్టు తోడా, పాటీ, పోఁచీ, బొద్దు, ముంగాముఱుగు, సూదిగము ముఱుగు चक्रे చక్రము, लवणे ఉప్పు, गजदन्तमण्डले ఏనుఁగుదంతముల వృత్తము (గుండ్రన) सेनासंघे సేనగుమికూడుట. -की -కీ, नं॰ पुं॰ पर्वते కొండ, सेनाध्यक्षे సేనానాయకుఁడు. त्रिं॰ कटकयुते కటక(చూ)ము గలది

कटाकु కటాకుః, ఉ ం పుం खगे పక్షి
कटुक కటుకః. అంపుం पटोले చేఁదుపొట్ల† सुगन्धितृणे వాసనగడ్డి अर्के జిల్లేడు† कुटजे కొడిసె† राजसर्षपे నల్లావాలు† कटुरसे కారము త్రిం तद्वतिకారముగలది, परुषे నిష్ఠురము उग्रे ఉగ్ర(మా)ము నం त्रिकटनि సొంటి పిప్పిలి మిరియాలు —का —కా. ఆం స్త్రీం राजिकायाम् నల్లావాలు†. तिक्तालाबुके చేఁదుసొర† रोहिण्याम् కటుకరోహిణి† ताम्बूल्याम् తములపాకుతీఁగె†. —की —కీ, ఈంస్త్రీం रोहिण्याम् కటుకరోహిణి† दूर्वायाम् గఱిక† कटुरसयुतायाम् కారము గలది.
कठाकु కఠాకుః ఉంపుం पक्षिणि పక్షి.
कठिका కఠికా ఆం స్త్రీం श्वेतमृत्तिकाविशेषे సౌలమన్ను, మడ్డ. పిసుసున్నము. कठिन्याम् బలపము.
कडकम् కడకమ్, అం నం लवणभेदे ఒక చారతియుప్పుట गोधूमचूर्णे గోదుమపిండి మైదాపిండి. —का —కా. ఆం స్త్రీం अतिसूक्ष्माशे రవ, రవంత अल्पे స్వల్పము, तण्डुलभेदे పన్నబియ్యము अग्निमन्थे నెల్లి†.
कणीक కణీక అం త్రిం अल्पे కొంచెము
कण्टक కణ్టకః అంపుం रोमाञ्चे గగుర్పాటు द्रुमाङ्गे ముల్లు కట్టుతేలు, వసి, ముల్లు दोषभेदे దోషవిశేషము सूच्यग्रे సూది మొన क्षुद्रवैरिणि పిపశత్రువు लग्नकेन्द्रे లగ్నకేంద్రము, मत्स्यादिकीकसे చేప మున్నగువాని ముల్లు —की —కీ ఈంస్త్రీం वार्ताकीविशेषे ముండ్లములక† నంపుం धत्तूरे ఉమ్మెత్త† गोक्षुरे పల్లేరు†, वंशे వెదురు†. खदिरे చండ్ర†. बदरे రేఁగు† मीने చేఁప త్రిం कण्टकयुते ముల్లు గలది
कण्ठिका కణ్ఠికా. ఆంస్త్రీం कण्ठाभरणविशेषे కంటియ. కంటె.
कण्डिका కణ్డికా, ఆం స్త్రీం वेदैकदेशे వేదములోని యొక భాగము.
कतक కతకః, అం పుం अम्बुप्रसादिनि ఇందుగు(వు). ఇన్నుగ,చిల్ల (చిల్లగింజ)†.
कथक కథకః, అం త్రిం कथोपजीविनि నాటకాదార్యుఁడు वक्तरि చెప్పెడివాఁడు, नाटकवर्णनकर्तरि నాటకమును వర్ణించెడివాఁడు
कदकम् కదకమ్, అంనం विताने మేలుకట్టు
कनक కనకః, అం పుం देशभेदे ఒకదేశము पलाशे మోదుగు† कृष्णधत्तूरे నల్లఉమ్మెత్త†, कासमर्दे కసింద† कणगुग्गुलौ ఒక గుగ్గిలము†. धत्तूरे ఉమ్మెత్త†, नागकेसरे నాగకేసరము†. चम्पके సంపంగి†. [illegible] ..చందనము†. लाक्षायाम् లాక్ష†. कालीये కృష్ణచందనము†. నం सुवर्णे బంగారము.
कन्दुक కన్దుకః, అంపుం गेन्दुके బావదము, పరి ె౦దు, బంతి నం छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు
कन्यका కన్యకా. ఆం స్త్రీం आर्यवैश्यकुलदेवतायाम् కన్యకాపరమేశ్వరి. दशवर्षायां स्त्रियाम् పదియేండ్లపడుచు. नायिकाभेदे ఒక నాయిక कन्यायाम् 'కన్యా' చూ.
कन्या(न्यि)का కన్యా(న్యి)కా, ఆం స్త్రీం कन्यायाम् కన్నియ, కన్నె.
कपिका కపికా. ఆం స్త్రీం नीलसिन्दुवारे నల్లవావిలి†.
कबक కబకః, అంపుం कवके 'కవకః' చూ॥
कमक కమకః,అంత్రిం कामुके కాముకుఁడు.
कम्पाक కమ్పాకః. అం పుం वायौ గాలి.

कम्बुक కమ్బుకః అం॰పుం॰ कम्बौ 'కమ్బుః' చూ —का —కా, ఆం॰స్త్రీం॰ बल्यायाम् పెన్నెరుగు† ग्रीवायाम् కంఠము कम्बौ 'కమ్బుః' చూ॥

करक కరకః, అం॰పుం॰ दाडिमे దానిమ్మ† पलाशे మోదుగు† कोविदारे ఎఱ్ఱకాంచనము† वकुले పొగడ† करीरे వెదురు† खगभेदे ఒకపక్షి वर्षोपले వడగల్లు वाद्यभेदे వాద్యవిశేషము नारिकेलादिस्थ కొబ్బరి తీసిన టెంకాయచిప్ప करञ्जे పురిగోరు† करे చేయి ద్వి॰ कपाले తలపుఱ్ఱె, कमण्डलौ కమండలువు —का (की) —కా(కీ) ఆం॰ ఈం॰ స్త్రీం॰ वर्षोपले వడగల్లు

करङ्क కరఙ్కః, అం॰పుం॰ मस्तके శిరస్సు कीकसे ఎముక इक्षुविशेषे ఒక చెఱకు† नारिकेलफलास्थि కొబ్బరితీసిన టెంకాయచిప్ప. कपाले తలపుఱ్ఱె कमण्डलौ కమండలువు पात्रभेदे గరగ. చిన్నకుండ

करिक కరికః, అం॰పుం॰ अरिमेदे అరిమేదః చూ॥ —का —కా. ఆం॰స్త్రీం॰ नखव्रणे గోటిగాయము.

कर्णिक కర్ణికః, అం॰ త్రిం॰ बृहत्कर्णे గొప్ప చెవులు గలవాఁడు —का —కా, ఆం॰స్త్రీం॰ अजशृङ्ग्याम् జట్టుపు†. अग्निमन्थे నెల్లి† लेखन्याम् కలము, कर्णाभरणविशेषे చెవికమ్మ, कुट्टन्याम् తార్పుడుకత్తె हस्तमध्याङ्गुलौ చేతినడిమి వ్రేలు:हस्तिहस्ताग्रे ఏనుఁగుతొండపుకొన पद्मबीजकोशे తామరదుద్దు —की —కీ, న్॰పుం॰ गजे ఏనుఁగు वर्षपर्वतभेदे ఒక వర్షపర్వతము. నం॰ पद्मे పద్మము

कर्तृका కర్తృకా, ఆం॰స్త్రీం॰ क्षुद्रखड्गे చిన్నకత్తి, చాకు

कर्षक కర్షకః అం॰త్రిం॰ कृषीवले అరకాఁడు, పైరుపెట్టువాఁడు. కమతకాఁడు కమతీఁడు కమ్మతీఁడు. కాఁపు దుక్కిముచ్చు, పంటకాఁపు. రయితు, రైతు సేద్యకాఁడు; लेखके వ్రాయసకాఁడు आकर्षके ఆకర్షించునది. లాగునది. పుం॰ अयस्कान्ते సూదంటురాయి

कलक కలకః, అం॰ పుం॰ शकुले మత్స్యవిశేషము

कलङ्क కలఙ్కః అం॰ పుం॰ चिह्ने గుఱుతు. अपवादे అగడరు, అగడు. అపనెపము, అవడు అవదూరు. అవసడి(రి), ఆట, ఆడిక, ఆడికోలు, ఆరడి, ఆఱడి. ఆఱుదూఱు అపము. ఈసడము. ఈసడింపు, ఎగ్గులు, ఏవ, ఏవగింపు ఏవము, ఓకర, ఓకరింత, ఓకిలి, ఓకిలింత, కళంకు. కింకిరి, కొడిమె గుహారు గోరపన. గోరము. గోను, దాబా, దొగరు, తిట్టు తిట్టువాటు. తెగడిక తెగడు, దిసంతు, దూరు.దూఱు, నేన, పలుకు. పల్కు, ప్రచ్ఛు, మాట, రట్టు రొచ్చు, రొయి. రొయ్యి, రోఁత, రోయి, ఱట్టడి, ఱట్టు ఱవ్వ ఱొచ్చు. వట్టిమాట సడి నెగ్గము నెగ్గింపు, నెగ్గు, నెగ్గెము, అపవాదము (కళంకము) धातुमले లోహములచిట్టెము तद्विकारे వానివలని వికారము.

कलिङ्क కలిఙ్కః, అం॰పుం॰ क्रौञ्चे క్రౌంచపక్షి

कलिका కలికా. ఆం॰ స్త్రీం॰ मुकुले మొగ్గ. वीणामूले వీణయొక్క మొదలు. पदसन्ततियुतरचनाविशेषे పదములు తెంపు లేక యుండు ఒక రచన कलायाम् కళ, छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు.

कल्पक కల్పకః, అం॰ పుం॰ नापिते మంగలి. कर्चूरे కచోరము कल्पकारके కల్పకారుఁడు. త్రిం॰ रचके చేయువాఁడు आरोपके కల్పించువాఁడు, कल्पे కల్పము.

कवक కవకః, అం॰పుం॰ कवले కబళము నం॰ छत्राके పుట్టగొడుగు

कविक కవికః, अ०पुं० खलीने కలుకులియము, కళ్లె కళ్లెము, కళ్యము, లగామ లగాము, వాగె, గుఱ్ఱపుకళ్లెము —का —కా, आ० सी० पुष्पभेदे ఒక పువ్వు मत्स्यभेदे ఒక చేఁప खलीने కళ్లెము

कशिक కశికః अ० पुं० नकुले ముంగిస

कषाकुः కషాకుః, उ० पुं० अग्नौ అగ్ని सूर्ये సూర్యుఁడు

कषीका కషీకా, आ० सी० पक्षिजातौ పక్షిజాతి खनित्रे గడ్డపాఱ

काचूक కాచూకః, अ० पुं० कुक्कुटे కోడి चक्रवाके చక్రవాకము

काञ्चि(ञ्जि)कम् కాఞ్చి(ఞ్జి)కమ్, अ० नं० तण्डुलोदके గంజి, కాఁడి కూటినీళ్లు కూరాడు, తరవాణి, పులగలి, పులికడుగు పులినీళ్లు పుల్లనీళ్లు పులియఁబెట్టిన కడుగునీళ్లు కలి —का —కా, आ० सी० जीवन्त्याम् తిప్పతీఁగె† पलाश्याम् నేలగుమ్ముడు† सर्षपदण्डे कृते व्यञ्जनभेदे ఆవకాయలతోఁ జేసిన

[illegible] कटुरस కారము

काठकम् కాఠకమ్, अ० नं० कठानां धर्मे आम्नाये समूहे वा కఠశాఖీయుల ధర్మముగాని వేదముగాని సమూహముగాని.

काणूक కాణూకః, अ० पुं० काके కాకి.

काण्डिका కాణ్డికా, आ० सी० कलाये బఠాణి† ऐलेये నూఁగుదోస†.

काथिक కాథికః, अ० त्रि० कथारचनाया समर्थे కథను రచించుటలో నేర్పరి.

कानक కానకః, अ० त्रि० कनकसम्बन्धिनि బంగారుసంబంధమైన నాణెము మొ॥

कान्थ(न्थि)क కాన్థ(న్థి)కః, अ० त्रि० कन्थाजाते కంథ(బొం)యందుఁ గలిగినది

कापिक కాపికః अ०पुं० कपौ కోఁతి

कामकृत् కామకృత్, त्०त्रि० यथेच्छकारिणि ఇచ్చవచ్చినట్లుచేయువాఁడు वरदे వరదాత पुं० विष्णौ విష్ణువు

कामिक కామికః, अ० पुं० ग्रन्थभेदे ఒక గ్రంథము कारण्डवे కన్నులేడి नं० काम्यकर्मणि సకామకర్మ

कामुक కాముకః, अ०पुं० अतिमुक्तके పువ్వులగురివెంద†, अशोके అశోకము† भर्तरि భర్త, चटके పిచ్చుక: मैथुनेच्छावति మత్తుకాఁడు, మేలువాఁడు, వలకాఁడు, వలపుకాఁడు, రతియందిచ్ఛగలవాఁడు, त्रि० इच्छायुक्ते కోరికగలవాఁడు —का —కా, आ० सी० धनादिष्विच्छावत्याम् ధనాదులయందు కోరికగల స్త్రీ —की —కీ, ई०सी० सुरतेच्छावत्याम् మాఁటినంగ, వలపుకత్తె వలపుకత్తియ, సంభోగేచ్ఛగలస్త్రీ वेश्यायाम् వేశ్య

काम्बुका కామ్బుకా आ० सी० अश्वगन्धिकायाम् పెన్నేరు†

कायिक కాయికః, अ० त्रि० देहनिष्पन्ने శరీరముచేత నేర్పడునట్టిది —का —కా, आ० सी० प्रत्यब्ददेयवृद्धौ ఏఁటేఁట ఇచ్చెడి వడ్డీ, बलीवर्दादिकायकष्टसाध्याया वृद्धौ అప్పుతీసికొనినవాని యెద్దులు మున్నగువానిచే పని చేయించుకొనుట యనెడి వడ్డీ.

कारकम् కారకమ్ अ०त्रि० कर्तरि చేయునది, करकसबन्धिनि వడగండ్లకు సంబంధించిన జలము మొ॥ नं० कर्त्रादिषट्कारकेषु ఆఱు కారకములు (కర్త కర్మ కరణము సంప్రదానము అపాదానము అధికరణము)

कारिका కారికా, आ० सी० शिल्परचनायाम् శిల్పరచన, वृद्धिभेदे ఒక వడ్డీ यातनायाम् మిక్కిలిబాధ. नटयोषिति నటి, ఆటకత్తె नापितादिकर्मणि మంగలి మున్నగువారల పని, क्रियायाम् క్రియ. कण्टकारिकायाम् వాఁకుడు†. अल्पाक्षरे बह्वर्थज्ञापकश्लोकभेदे

కార్ది అక్షరములు గలిగి గొప్ప అర్థమును బోధించెడి శ్లోకవిశేషము వివరణశ్లోకము

काकींक కార్కీకః, अ० त्रि० श्वेताश्वतुल्ये తెల్లగుఱ్ఱమువంటిది

कार्तिक కార్తికః, अ० पु० कार्तिकिकमासे కార్తికమాసము स्कन्दे కుమారస్వామి कृत्तिकानक्षत्रयुक्त पौर्णम सीघटिते कार्तिकिकपक्षे కృత్తికానక్షత్రము పౌర్ణమి కలిసిన కార్తికపక్షము वर्षविशेषे ఒక సంవత్సరము —की —కీ, ई० सी० कार्तिकपूर्णिमायाम् కార్తికపూర్ణిమ देवीशक्तिभेदे కౌమారీశక్తి देवीभेदे దేవీవిశేషము

कार्मिकम् కార్మికమ్, अ० त्रि० चित्रवस्त्रादौ నానావర్ణములు అద్దిన వస్త్రము మొ पञ्चसु मलेषु अन्यतमे పంచమలములలో నొకటి

कार्मुक కార్ముకః, अ०पु० महानिम्बे పెనువేము† श्वेतखदिरे వెలిచండ్ర† वशे వెదురు†. रक्तकरवीरे ఎఱ్ఱగన్నేరు† न० यन्त्रभेदे ఒక యంత్రము धनुषि విల్లు धनूराशौ ధనూరాశి रेखाभेदे ఒక రేఖ त्रि० कार्यकुशले పనులలో నేర్పరి

कार्षिक కార్షికః,अ०पु० कर्षके సేద్యకాఁడు त्रि० कर्षणार्हे లాగయోగ్యమైనది कर्षेण क्रीते కర్ష(మూ)మిచ్చి కొనఁబడినది, कर्षपरिमाणे కర్షపరిమాణము

कालक కాలకః, अ०पु० तिलकालके పుట్టుమచ్చ. जलव्याले నీరుపాము न० कालशाके కటివేఁపాకు† यकृति 'యకృత్',మొ त्रि० कालवर्णेन रञ्जिते నలుపురంగు వేయఁబడినది —का —కా. आ०सी० कालकेयनाम्नोऽसुरगणस्यजनन्याम् కాలకేయనామక రాక్షసగణముయొక్క తల్లి —कृत् —కృత్ त्०पु० सूर्ये సూర్యుఁడు परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు

कालिक కాలికః अ०पु० क्रौञ्चे క్రౌంచపక్షి. न० कृष्णचन्दने కృష్ణచందనము वैरे విరోధము त्रि० कालसम्बन्धिनि కాల(సమయ)సంబంధమైనది कालभवे కాలమందలిది. —का —కా, आ० सी० वृश्चिकाल्याम् తేలుమణి†. काकोल्याम् కాకోలి† रोमराज्याम् నూఁగారు कृष्णवर्णे నలుపు. भवान्याम् పార్వతి देवीमूर्तिभेदे కాళికాదేవి धूमपङ्क्तौ ధూమపంక్తి. मेघपङ्क्तौ మేఘపంక్తి पटोलशाखायाम् పొట్లకొమ్మ. नवमेघे క్రొత్తమబ్బు प्रतिमासीयवृद्धौ నెలనెలకు ఇచ్చెడివడ్డి क्रमदेयवस्तुमूल्ये క్రమముగా నిచ్చెడి వస్తువుల వెల, शिवायाम् నక్క, सुरायाम् కల్లు क्षीरकीटे పాలపురుగు, कृष्णचटके నల్లపిచ్చుక, स्वर्णादिधातुदोषे బంగారు మొదలగు దాతువులలోని దోషము काकस्त्रियाम् ఆఁడుకాకి, जटामास्याम् జటామాంసి† हरीतकीभेदे ఒక కరక†. कालवर्णरञ्जितायाम् నలుపురంగు వేయఁబడిన కాటి మొ धूसर्याम् దూసరవర్ణముగలది मस्याम् సిరా चतुर्वर्षकुमारीभेदे నాలుగేండ్ల బాలిక, कुज्झटिकायाम् పొగమంచు.

कालीक కాలీకః अ०पु० क्रौञ्चे క్రౌంచము

कालिपक కాల్పికః, अ० पु० कल्पोक्तविधौ కల్పమునఁ జెప్ప బడిన విధి

काल्प(ल्य)क కాల్ప(ల్య)కః, अ०पु० कर्चूरके కచోరము†

कावृक కావృకః, अ० पु० कुक्कुटे కోడి. चक्रवाके జక్కవ, पीतमस्तकखगे పచ్చతలపిచ్చుక

काशक కాశకః अ०पु० काशे రెల్లు†

काष्ठकम् కాష్ఠకమ్,अ०न० अगुरुणि అగురు. त्रि० काष्ठयुक्ते కట్టెలు గలది

काष्ठिक కాష్ఠికః अ० त्रि० बहुकाष्ठयुते కట్టెలు సమృద్ధిగఁగల దేశము మొ —की

-का, आ० स्त्री० क्षुद्रकाष्ठखण्डे చిదుగు, సమిధ

काहका కాహకా, आ० स्त्री० काहलावाद्ये పెద్దతక్క. కాహళ

किंशुक. కింశుకః, अ० पुं० पलाशे మోదుగు (చె)†, नन्द्याम् నంది†

किञ्जल्क కిఞ్జల్కః, अ० पुं० केसरे అకరు, అకరువు. పుప్పొడి. పుష్పరేణువు. पद्मपरागे తామరపుప్పొడి. पुं० नागकेसरे నాగకేసరము†

किम्पाकः కిమ్పాకః. अ० पुं० महाकाललतायाम् మహాకాలలత, तत्फले దాని ఫలము त्रि० अज्ञे అజ్ఞాని, मातृशासिते తల్లిచేత శాసింపఁబడినవాఁడు

किरक కిరకః अ० पुं० लेखके వ్రాతకాఁడు बालसूकरे ఎండపిల్లి

किरिक కిరికః, अ०पुं० रुद्रभेदे ఒక రుద్రుఁడు. मेघे మేఘము

कीचक కీచకః. अ०पुं० वृक्षभेदे ఒక వృక్ష

మ†, राक्षसभेदे ఒక రాక్షసుఁడు

कीटक కీటకః, अ० पुं० कृमिजातौ (క్రిమికంటె పెద్దదిగానుండు) పురుగు, పురువు, పుర్వు कीटराशौ కర్కటకవృశ్చికరాసులు त्रि० निष्ठुरे కఠినము.

कीरक కీరకః, अ० पुं० क्षपणके ఒక బౌద్ధ సంన్యాసి, शुकशिशौ చిలుకపిల్ల, वृक्षभेदे చిలుకకూర†

कीलक కీలకః अ० पुं० संवत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము गवां स्तम्भे పాలు పిదుకునపుడు ఆవును కట్టెడు గుంజ, गवां गात्रकण्डूयनार्थं गोष्ठे निखाते स्तम्भे గోవులు గోకికొనుటకు నిమిత్తము గోశాలలో పాతినస్తంభము, कीले కీలః చూ. न० मन्त्रविशेषे మంత్రవిశేషము स्तोत्रभेदे స్తోత్రవిశేషము, मेथिकाष्ठे కట్టుఁగంబము, కట్టుఁగొయ్య, గుంజ

कुचिक -की కుచికః -కీ, अ० ई० पुं० मत्स्यभेदे ఒక చేఁప पुं० देशभेदे ఒక దేశము.

कुञ्चिका కుఞ్చికా. आ० स्त्री० कृष्णजीरके నల్లజీలకఱ్ఱ; मत्स्यभेदे ఒక చేఁప; मेथिकायाम् మెంతులు†; वेणुशाखायाम् వెదురుకొమ్మ; कूर्चिकायाम् కుంచె, కుంచియ, కుంచెకోల, गुञ्जायाम् గురివెంద†, महीलतायाम् వానపాము

कुञ्जिका కుఞ్జికా आ० स्त्री० कृष्णजीरके నల్లజీలకఱ్ఱ† कुब्जवल्ल्याम् పొదగా అల్లుకొనిన తీఁగె

कुटक కుటకః, अ०पुं० देशभेदे ఒక దేశము न० लाङ्गलफाले నాఁగటికఱ్ఱు

कुटङ्क కుటఙ్కః, अ०पुं० गृहाच्छादने ఇంటి పెకప్పు

कुट्टक కుట్టకః, अ० पुं० गणकानामङ्कविशेषे గణితశాస్త్రమందలి ఒక యంకె.

कुट्टाक కుట్టాకః, अ० त्रि० छेदके ఛేదించునది, గొడ్డగము. ఛేదకము.

कुठाकु కుఠాకుః, उ० पुं० पक्षिविशेषे ఒక పక్షి

कुठिक अ०पुं० कुष्ठे చెంగల్వకోష్టు†.

कुणक కుణకః, अ०पुं० शिशौ శిశువు, పిల్ల

कुण्टकः కుణ్టకః, अ०पुं० स्थूले లావైనది.

कुण्ठक కుణ్ఠకః, अ० त्रि० कुण्ठे కుంటువడినది, మొక్కవోయినది ब० देशभेदे ఒక దేశము

कुण्डिका కుణ్డికా आ० स्त्री० कमण्डलौ కమండలువు. स्थाल्याम् కుండ గుండిగ ఇత్తడిపాత్ర

कुतुकम् కుతుకమ్, अ० न० कुतूहले కుతూ

హలము.

कुद्दङ्क కుద్దఙ్కః, అం పుం मञ्चोपरिस्थमण्डपे అరప, కురుజు, తమగము, మంచియ, మంచె(పొలములో మంచెపైవేసెడివందిరి)

कुनकः కునకః, అం పుం करटे 'కరటః' చూ

कुन्दक కున్దకః, అం పుం कुन्दुरुके కుందురుష్కము† कुन्दे 'కున్దః' చూ॥

कुब्जक. కుబ్జకః,అంపుం भद्रपुष्पे కుబ్జకము. గొజంగి, గొజ్జఁగ, గొజ్జంగి, గొజ్జెఁగ (పన్నీరుపూలచెట్టు), धान्यभेदे గొజ్జఁగి బ్రాలు†.

कुब्जिका కుబ్జికా, ఆం స్త్రీం देवीमूर्तिभेदे ఒక దేవీమూర్తి अष्टवर्षाया कन्यायाम् ఎనిమిదేండ్ల కన్య.

कुम्भक కుమ్భకః, అం పుం निश्चलश्वासे प्राणायामभेदे కుంభకప్రాణాయామము. గాలిని లోపలికి పీల్చి నిలుపుట, सद्वृत्ति नैश्चल्ये ఆత్మాకారవృత్తి యొక్క నిలుకడ, स्वरूपानुसन्धानदार्ढ्ये ఆత్మానుసంధానదార్ఢ్యము.

कुम्भिका కుమ్భికా, ఆం స్త్రీం पाटलायाम् కలిగొట్టు† द्रोणपुष्प्याम् ఏనుఁగుతుమ్మి† नेत्ररोगभेदे నేత్రరోగవిశేషము वारिपर्ण्याम् నాఁచు. गम्भार्याम् గుమ్ముడు†. वेश्यायाम् వేశ్య.

कुम्भीकः కుమ్భీకః అం పుం रोगभेदे ఒక వ్యాధిః पुन्नागे పున్నాగము† नपुंसकभेदे ఒక నపుంసకుఁడు, कुम्भिकायाम् నాఁచు —का —కా, ఆం స్త్రీం दाडिमाकारफले लताविशेषे దానిమ్మవంటి పండ్లుగల యొక తీఁగె.

कुरका కురకా,ఆంస్త్రీంसल्लक्याम् అందుగు†

कुर्चिका కుర్చికా. ఆం స్త్రీం कूर्चिकायाम् 'కూర్చికా' చూ॥

कुलक: కులకః. అం పుం वल्मीके పుట్ట, काकतिन्दुके చిట్టితుమికి† हरितसर्पे పసిరికపాము, నం पटोले చేఁదుపొట్ల, मरुवके మరువము,† परस्परसम्बद्धश्लोकपञ्चके ఒక క్రియయం దన్వయించు ఐదు శ్లోకములు. త్రిం शिल्पिकुलश्रेष्ठे శిల్పికులప్రధానుఁడు, कुलश्रेष्ठे కులశ్రేష్ఠుఁడు.

कुलङ्कः కులఙ్కః, అం పుం करताल्याम् 'కరతాలీ' చూ

कुलिक కులికః, అం త్రిం कुलश्रेष्ठे కులశ్రేష్ఠుఁడు, शिल्पिकुलप्रधाने శిల్పికులప్రధానుఁడు. పుం कालविशेषे ఒక కాలము, सर्पभेदे ఒక సర్పము. वृक्षभेदे వృక్షవిశేషము.

कुलीकः కులీకః, అం పుం पक्षिणि పక్షి,

कुलुकम् అం నం जिह्वामले నాలుకమురికి.

कुविक కువికః,అంపుం कुचिके ఒక దేశము.

कुशिक కుశికః అంపుం मुनिभेदे ఒకముని, अश्वकर्णके ఇనుమద్ది†. सर्जे మద్ది†, तैलशेषे నూనెమడ్డి, बिभीतके తాండ్ర†. త్రిం केकरे మెల్లకంటివాఁడు —क. —का —కః —కా, అం ఆం స్త్రీం फाले నాఁగటికఱ్ఱు

कुषाकु. కుషాకుః, ఉం పుం कपौ కోఁతి, अग्नौ అగ్నిః सूर्ये సూర్యుఁడు. త్రిం परतापकरे పరులఁ దపింపఁజేయువాఁడు

कुहकम् కుహకమ్,అంనం इन्द्रजाले ఇంద్రజాలము, మాయ, గారడి త్రిం मायिनि మాయావి మోసకాఁడు. పుం नागभेदे ఒక సర్పము. —ङ्क —కఙ్కః, అంపుం तालभेदे ఒక తాళము.

कूचिका కూచికా, ఆం స్త్రీం तूलिकायाम् చిత్తరువు వ్రాయు కుంచె.

कूटक కూటకః, అం పుం मुरायाम् మురత†. केशपाशे జుట్టు కూఁకటి गिरिभेदे ఒకకొండ నం अफलनिरीषलाङ्गले కఱ్ఱుఏదికోలయు లేని నాఁగలి, గొడగ, फाले నాఁగటికఱ్ఱు.

-कृत् -కృత్. अ० पुं० शिवे శివుఁడు. कायस्थे కరణము त्रि० कितवे మోసకాఁడు: कृत्रिममानादिकारके దొంగనాణెములు మొదలైనవానిని చేయువాఁడు.

कूणिका కూణికా. आ० स्त्री० शृङ्गे కొమ్ము: वीणाग्रस्थवंशशलाकायाम् వీణె మొదట నుండెడి వెదురుపుల్ల

कूपकः కూపకః, अ०पुं० शुष्कनदीस्थानादिषु जलार्थं कृतगर्ते దొరువు చెలమ, పిల్లనూయి: मृद्भाण्डे మట్టికడవ, नौमध्यपताकास्तम्भे ఓడనడిమి కంబము. तैलादिपात्रे నూనెమున్నగువానిపాత్ర, श्रोणिगर्ते పిఱుఁదలమీఁది గుంటలు. चितायाम् చితి.

कूपाङ्कः కూపాఙ్కః. अ० पुं० रोमाञ्चे గగుర్పాటు.

कूपिका కూపికా, आ० स्त्री० जलगतमहाशिलायाम् ఏటిలో నుండెడి కొండ (బండ) మొ॥

कूर्चिका కూర్చికా, आ० स्त्री० क्षीरविकृतौ జున్ను: सूच्याम् సూది. तूलिकायाम् చిత్తరువు వ్రాయు కుంచె: मुकुले మొగ్గ. कुञ्चिकायाम् 'కుఞ్చికా' చూ॥ मार्जनसाधन तृणगुच्छे కుడిచెడికుంచె धान्यभेदे జన్నువాలు†.

कूलकम् కూలకమ్ तीरे ఒడ్డు. पुं० वल्मीके పుట్ట

कृतकम् కృతకమ్, अ० नं० बिडालवणे అట్టుప్పు त्रि० कृत्रिमे కృత్రిమము, కల్పితము. అసహజము

कृताङ्कः కృతాఙ్కః, अ०पुं० चतुस्संख्यान्विते पाशकभेदे నాలుగంకెగల ఒక పాచిక.

कृत्तिका కృత్తికా, आ० स्त्री० तृतीयनक्षत्रे అగ్గిరిక్కు. కత్తెర, కార్తె మంగలికత్తిరూపు, కృత్తికానక్షత్రము.

क्रमुकः క్రముకః, अ०पुं० क्रमुके పోఁక†.

कृशिका కృశికా. आ० स्त्री० आखुकर्ण्याम् ఎలుకచెవి†.

कृषकः కృషకః, अ०पुं० वृषभे ఎద్దు, कृषिके 'కృషికః' చూ॥

कृषिकः కృషికః,अ०पुं० फाले నాఁగటికఱ్ఱు. त्रि० कर्षके సేద్యకాఁడు. -का -కా, आ० स्त्री० फाले నాఁగటికఱ్ఱు.

कृष्णकः కృష్ణకః, अ० पुं० कृष्णसर्षपे నల్లావాలు†. नं० कृष्णाजिने జింకచర్మము.

कृष्णिका కృష్ణికా, आ०स्त्री० कृष्णसर्षपे నల్లావాలు.

क्लृप्तिकः క్లృప్తికః,अ०त्रि० क्रीते కొనఁబడినది.

केकिकः కేకికః. अ०पुं० मयूरे నెమిలి.

केचुकम् కేచుకమ్, अ० नं० नाडीचे ఒక కంద†.

केणिका కేణికా, आ०स्त्री० पटकुट्याम् డేరా.

केतकः కేతకః, अ०पुं० केतक्याम् గేదఁగి. మొగలి†. नं० केतकीपुष्पे మొగలిపూవు

केतकी కేతకీ, ई०स्त्री० केतके 'కేతకః' చూ॥ न०पुं० ध्वजे ధ్వజము.

केन्दुकः కేన్దుకః, अ० पुं० लोध्रे లొద్దుగు†; तालभेदे ఒక తాళము

केमुकः కేముకః. अ० पुं० कन्दभेदे ఒక కంద†, तृणविशेषे ఒక గడ్డి

केरकः కేరకః, अ०पुं० देशभेदे ఒక దేశము.

केलकः కేలకః अ०पुं० खड्गधारादिनर्तके కత్తియంచు మున్నగువానిపై నాట్యము చేయువాఁడు.

केलिकः కేలికః,अ०पुं० अशोके అశోకము†.

केविका కేవికా, आ० स्त्री० महागन्धायाम् ఒక పుష్పము.

केशकः కేశకః. अ० पुं० केशेष्वासक्ते తలవెండ్రుకలయందాసక్తిగలవాఁడు

केशिकः కేశికః, अ० त्रि० प्रशस्तकेशयुक्ते మంచి తలవెండ్రుకలు గలవాఁడు. -का

—का, आ० स्त्री० नारायण्याम् పిల్లిపిచరగ†.

कैंशुकम् కైంశుకమ్, अ० न० किंशुकपुष्पे మోదుగపూవు.

कैतकम् కైతకమ్, अ० न० केतकीपुष्पे మొగలిపువ్వు, केतक्यादिजले పన్నీరు. त्रि० केतकीसम्बन्धिनि మొగలికిసంబంధించినది

कैशिकम् కైశికమ్, अ० न० केशसमूहे తల వెంట్రుకల సమూహము. पु० शृङ्गाररसे శృంగారరసము. —की —కీ, ई० स्त्री० वृत्ति-भेदे ఒక కావ్యవృత్తి.

कोटकः కోటకః, अ० पु० गृहकारके ఇండ్లు గట్టెడి ఒక సంకరజాతివాఁడు.

कोटिकः కోటికః, अ०पु० इन्द्रगोपे ఆరుద్ర పురుగు.

कोरकः కోరకః, अ०पु० कलिकायाम् మొగ్గ. न० कक्कोलके తక్కోలము†, मृणाले తామరతూఁడు; चोरे చోరము, ఒక గంధ ద్రవ్యము.

कोलकम् కోలకమ్, अ० न० कक्कोले తక్కోలము†; मरीचे మిరియము. पु० अङ्कोले ఊడుగు†, बहुवारके విరిగి†.

कोश(ष)कृत् కోశ(ష)కృత్, त०पु० इक्षुभेदे ఒక చెఱకు; कीटभेदे ఒక పురుగు. त्रि० कोशकारे విఘంటుకారుఁడు.

कोश(ष)स्कृत् కోశ(ష)స్కృత్, त० पु० जन्तुभेदे ఒక జంతువు.

कोषकः కోషకః, अ० पु० अण्डकोशे వృషణము.

कौटिकः కౌటికః, अ०त्रि० मांसविक्रयजीविनि కటికవాఁడు.

कौतुकम् కౌతుకమ్, अ० न० कुतूहले కుతూహలము; दीक्षाकङ्कणे వ్రతదీక్షయందు చేతికి గట్టెడి నూలిదారము; इच्छायाम् కోరిక; परम्परायातमङ्गले పరంపరగా వచ్చెడి శుభము, क्रीडायाम् క్రీడ, విలాసము, हर्षे సంతోషము, उत्सवे ఉత్సవము, పండుగ; विवाहसूत्रे పెండ్లిలో కట్టెడి నూలిదారము, गीतादिभोगे तत्कालेच సంగీతాదుల యనుభవము - దాని కాలము. पु० विस्मये వింత.

कौन्तिकः కౌన్తికః, अ० पु० कुन्तायुधधरे ఈఁటెకాఁడు, ఈటెను ధరించువాఁడు.

कौलिक కౌలికః, अ० पु० कुलमार्गप्रवर्तके కుళసంప్రదాయప్రవర్తకుఁడైన పరమశివుఁడు. त्रि० ब्रह्मविदि బ్రహ్మవేత్త; पाषण्डे వేదబాహ్యమతస్థుఁడు; कुलपरम्परायाते వంశపరంపరగా వచ్చినట్టిది. तन्त्रोक्ते कुलाचारे తంత్రప్రోక్తమైన కౌళాచారము. कौले కౌళసంప్రదాయవేత్త.

कौशि(षि)क కౌశి(షి)కః, अ० पु० गुग्गुलौ గుగ్గిలము† इन्द्र ఇంద్రుఁడు उलूके గుడ్లగూబ. अश्वकर्णे ఇనుమద్ది† विश्वामित्रे విశ్వామిత్రుఁడు. कोशज्ञे నిఘంటుజ్ఞానము గలవాఁడు नकुले ముంగిస व्याळग्राहिणि పాములవాఁడు, शृङ्गाररसे శృంగారరసము मज्जायाम् 'मज्जा' मा कोशाध्यक्षे కోశాధిపతి; कोषकारे కోశకారుఁడు.

कौशिका కౌశికా, आ०स्त्री० नारिकेलनिर्मित-पानपात्रे కమండలువువంటి టెంకాయపాత్ర

कौशि(षि)की కౌశి(షి)కీ, ई०स्त्री० नदीभिदि ఒక నది, योगमायायाम् యోగమాయ, देवीमूर्तिभेदे ఒకదేవీమూర్తి वृत्तिभेदे ఒక వృత్తి.

कौक्षकः కౌక్షకః, अ० त्रि० कुक्षिदेशभवे కడుపులో నేర్పడినది

क्रमकः క్రమకః, अ०पु० वेदक्रमवेत्तरि వేదమును క్రమాంతము చదివినవాఁడు

क्रमिकः క్రమికః, अ० त्रि० कुलक्रमागते వంశక్రమముగా వచ్చినది क्रमवर्तिनि క్రమముగా మెలఁగువాఁడు.

क्रमुक క్రముకః, అం పుం ब्रह्मदारुणि గంగ రావి, पट्टिकालोध्रे ఎఱ్ఱలొద్దుగు, पूगे పోఁక भद्रमुस्तके భద్రముస్తెలు; कार्पासफले ప్రత్తికాయ. –की –కీ, ఈం సీం पूगे పోఁక.

क्रयिक క్రయికః | అం త్రిం क्रेतरि కొనువాఁ
क्रायक క్రాయకః | డు. वणिजि వర్తకుఁడు

क्रीडक క్రీడకః, అం పుం क्रीडाकारके ఆడు కొనువాఁడు, द्वारपाले ద్వారపాలకుఁడు.

क्रीतक క్రీతకః, అంపుం अपत्यार्थं मातापित्रोरन्तिकात्क्रीतपुत्रे సంతతినిమిత్తము తల్లి దండ్రులయొద్దనుండికొనఁబడిన పుత్రుఁడు నం क्रये కొనుట

क्रोधकृत् క్రోధకృత్, తం పుం क्रोधकारिणि కోపించువాఁడు. विष्णौ విష్ణువు.

क्लीतकम् క్లీతకమ్, అం నం यष्टिमधुके అతి మధురము.

क्लेदकः క్లేదకః, అం త్రిం क्लेदकारके తడుపు వాఁడు పుం ... ... ; अग्नौ అగ్ని.

क ४ क ४

कक्कोलक కక్కోలకః, అం పుం कोशफले स्थूलमरिचे పెద్దమిరియము.

कङ्कटक కఙ్కటకః, అం పుం कवचे కవచము. –णीका –ణీకా, ఆం సీం क्षुद्रघण्टिकायाम् చిఱుగంట, గజ్జెలు

कङ्कतिका కఙ్కతికా, ఆం సీం केशप्रसाधन्याम् చిక్కంటు, చిక్కంటె, చిక్కిల, దువ్వెన. नागबलायाम् చిఱు

कच्छ(च्छा, च्छो)टिका కచ్ఛ(చ్ఛా, చ్ఛో)టికా, ఆం సీం कौपीने గోఁచి वस्त्राञ्चले బట్టకొంగు.

कञ्चुलिका కఞ్చులికా, ఆం సీం स्त्रीणां कञ्चुके స్త్రీల చొక్కాయి, అవిక, కంచెల, కుప(ప్ప)సము, చనుకట్టు, చనుఁ(న్నుఁ)గప్పు, చనుమఱువు చన్కట్టు, వంజ, రైక, అయిక, ఱైక, రవిక.

कटिल्लक కటిల్లకః,అంపుం कारवेल्ले కాఁకర

कटुपाकः కటుపాకః అం త్రిం पाककाले कटुत्वयुक्ते వండునపుడు కారు (గాటు)వచ్చు పదార్థములు

कठाहक కఠాహకః, అంపుం दात्यूहे కూకు రుగుండఁగి

कठिनिका కఠినికా, ఆం సీం कठिन्याम् బలపము.

कठिल्लक కఠిల్లకః,అంపుం कारवेल्ले కాఁకర. तुलस्याम् తులసి, पुनर्नवायाम् గలిజేరు

कडम्बकः కడమ్బకః, అంపుం कडम्बे 'కడమ్బః' చూ॥

कडवक కడవకః,అంపుం सर्गे అధ్యాయము.

कण्डूमका కణ్డూమకా. ఆం సీం कीटभेदे ... పురుగు

कथानकम् కథానకమ్, అం నం कथाविशेषे ఒక కథ.

कदम्बक కదమ్బకః, అం పుం सर्षपे ఆవాలు; नीपे కడిమి; दारुहरिद्रायाम् మ్రాని పసుపు; ...म्बे 'కదమ్బః' చూ॥ నం समूहे సమూహము.

कनिष्ठकम् కనిష్ఠకమ్, అం నం शुकतृणे ములుగడ్డి –ष्ठिका –ష్ఠికా, ఆం సీం दुर्बलाङ्गुलौ చిటికెన, చిటికె(క)నవ్రేలు.

कनीनका కనీనకా, ఆం సీం कन्यायाम् కన్య सालभञ्जिकायाम् బొమ్మ, कनीनिकायाम् కంటినల్లగ్రుడ్డు.

कनीनिका కనీనికా, ఆం సీం कनिष्ठाङ्गुलौ చిటికెనవ్రేలు; नेत्रतारकायाम् కంటి నల్లగ్రుడ్డు.

कन्दशाकम् కన్దశాకమ్, अ० न० सूरणादौ కంద మొదలైన దుంపకూరలు.

कन्याशुल्कः కన్యాశుల్కః, अ०पु० कन्यकाशुल्के ఉంకుడు, ఉంకువ(వు), వయిఁడి, పైఁడి, ప్రండి, సంకు, సంకుడు, సుంకము, ఓలి, కన్యాశుల్కము.

कपर्दक కపర్దకః, अ० पु० शिवजटाजूटे శివుని జటాజూటము, वराटके గవ్వ. -र्दिका -ర్దికా, आ०सी० वराटिकायाम् గవ్వ

कपाटिका కపాటికా, आ० सी० क्षुद्रकपाटे చిన్నతలుపు. -लिका -లికా, आ० सी० भग्नमृत्पात्रशकले కుండపెంకు, दन्तरोगविशेषे ఒక దంతరోగము, कपालावयवे కపాల(పుఱ)-అవయవము.

कपिलकः కపిలకః, अ०त्रि० कम्पयुते వణఁకుగలది. -लिका -లికా, आ०सी० शतपदीभेदे ఒక జెఱ్ఱి. -ल्लिका -ల్లికా, आ० सी० गजपिप्पल्याम् గజపిప్పలి†. -शीका -శీకా, आ०सी० मदिरायाम् మద్యము.

कपुष्टिका కపుష్టికా, आ० सी० चूडाकर्मणि చూడాకర్మ.

कपोतकम् కపోతకమ్, अ० न० सौवीराञ्जने సౌవీరాంజనము.

कफान्तकः కఫాన్తకః, अ० पु० शुण्ठ्याम् శొంఠి; बर्बुरे బొబ్బిలి† न० मरिचे మిరియము†.

कम्पिल्लकः కమ్పిల్లకః, अ०पु० काम्पिल्ले కంపిల్లము, రోచని†.

कम्बलिका కమ్బలికా, आ०सी० क्षुद्रकम्बले చిఱుకంబళి (దావళి).

करञ्जकः కరఞ్జకః अ० पु० करञ्जे 'కరఞ్జః' చూ॥ -शूक. -శూకః, अ०पु० नखे గోరు.

कराम्बु(म्ल)कः కరామ్బు(మ్ల)కః, अ० पु० करमर्दके కలివె†. -यिका -యికా, आ० सी० बलाकायाम् తెల్ల (పెద్ద) కొక్కెర.

-लिकः -లికః, अ०पु० वृक्षे చెట్టు.

करीरिका కరీరికా, आ० सी० गजदन्तमूले ఏనుఁగ పంటిమొదలు.

करेन्दुक కరేన్దుకః, अ० पु० भूतृणे భూతృణము, చిప్పగడ్డి.

करोटक. కరోటకః, अ० पु० नागभेदे ఒక నాగసర్పము.

कर्कटक కర్కటకః अ०पु० राशिभेदे కర్కటరాశి, इक्षुभेदे ఒక చెఱకు यन्त्रभेदे ఒక యంత్రము(కంపాసు) कुलीरे ఎండ్రకాయ, ఎండ్రుక, ఎండ్రకాయ, ఎండ్రి, ఎండ్రిక, నండ్రకాయ, పీత. -रिका -రికా, आ० सी० घर्षे ఒరయిక, नेत्रखर्जाम् కంటిదురదలు. -रीकः -का -రీకః -కా, अ०आ० प्स० कर्कर्याम् 'కర్కరీ' చూ॥ -शिका -శికా, आ० सी० वनकोल्याम् కానరేఁగు.

कर्कारुक कర్కారుకః, अ० पु० कर्कारौ గుమ్మడి†.

कर्कोटक కర్కోటకః, अ० पु० नागसर्पविशेषे ఒకనాగసర్పము; बिल्वे మారేడు†. -टकी -టకీ, ई०सी० पानस्याम् అఁగాఁకర†, पीतघोषायाम् ఒకబీర. फललताभेदे ఒక పండ్లతీఁగె. -टिका -టికా, आ० सी० कूष्माण्डे గుమ్మడి†.

कर्चरिका కర్చరికా, आ०सी० पूरिकाभेदे ఒక మినుపరొట్టె.

कर्चूरक కర్చూరకః, अ० पु० द्राविडके కొండబెండ, గంధకచోరము, కచ్చూరకము, కచోరము†. हरिद्रायाम् పసుపు†.

कर्णपाकः కర్ణపాకః, अ० पु० कर्णरोगभेदे ఒక చెవిజబ్బు.

कर्णाटक. కర్ణాటకః, अ० पु० ऋषिभेदे ఒక ఋషి; देशभेदे ఒక దేశము.

कर्दमक కర్దమకః, अ०पु० शालिविशेषे ఒక వడ్లు.

कर्पटिक కర్పటికః, अ० त्रि० कर्पटधारिणि జీర్ణవస్త్రమును ధరించువాఁడు

कर्पूरक కర్పూరకః, अ०पु० घनसारे కర్పూరము; कर्चूरके కచోరము.

कर्मीरक కర్మీరకః,अ०पु० शाखोटे బేఁడు

कलन्दिका కలన్దికా, आ० स्री० आत्मविद्यायाम् బ్రహ్మవిద్య. —म्बिका —మ్బికా, आ० स्री० ग्रीवापश्चान्नाड्याम् మెడవరము; कलम्ब्याम् తీఁగెవద్భలి. —विङ्क —విఙ్కః, अ० पु० चटके ఊరఁబిచ్చుక; कलिङ्गवृक्षे కొడిసె†.

कलाचिका కలాచికా, आ०स्री० प्रकोष्ठे ముంజేయి. —दक —దకః, अ०पु० स्वर्णकारे అగసాలె. —पक —పకః, अ० पु० गजस्कन्धबन्धे ఏనుఁగమూఁపుమోకు न० ऋणविशेषे ఒక ఋణము, एकवाक्यतापन्ने श्लोकचतुष्के ఒక క్రియయందు దన్వయించెడి నాలుగు శ్లోకములు. —मक —మకః, अ०-

...వ్యాప్తుం..." अर्थप्रयोगे వడ్డివ్యాపారము —विक —వికః, अ० पु० कुक्कुटे కోడి —हक —హకః,अ०पु० काहलायाम् కాహలవాద్యము.

कल्याणकृत् కల్యాణకృత్, त० त्रि० शास्त्रविहितकर्मकारिणि శాస్త్రము విధించిన కర్మను చేసెడివాఁడు. —णिका —ణికా, आ०स्री० मनश्शिलायाम् మణిశిల.

कवरकी కవరకీ, ई० स्री० बन्द्याम् బంది —लिका —లికా, आ०स्री० व्रणौषधे పుండు మందు.

कशे(से)रुका కశే(సే)రుకా, आ० स्री० पृष्ठास्थ्नि కోఠము(మ్ము)క, కోఠమ్ము, క్రోఠముక, పూసయెముక, వెన్నువట్టె (పూస), వెన్నెముక

कषायकृत् కషాయకృత్, त० पु० रक्तलोध्रे ఎఱ్ఱలొద్దుగు.

कषेरुका కషేరుకా, आ०स्री० तृणकन्दे గొట్టి, నమ్మదుంప, నమ్మి

काकरूक కాకరూకః, अ०पु० स्त्रीजिते స్త్రీకి లోఁబడినవాఁడు; उलूके గుడ్లగూబ. दम्भे కపటము; त्रि० निर्धने దరిద్రుఁడు. दिगम्बरे దిగంబరుఁడు; भीरुके పిఱికి. —लक —లకః, अ०पु० ग्रीवाया उन्नतप्रदेशे మెడపిఁడె.

काकोचिक కాకోచికః, अ० पु० मत्स्यभेदे ఒక చేఁప. —लूकम् —లూకమ్, अ० न० काकोलूकसमाहारे కాకి గూబయు —पृक —పృకః, अ० पु० व्याधिभेदे ఒక వ్యాధి.

काचनकम् —का కాచనకమ్ —కా, अ० आ० न० स्री० काचने కాచనమ్ చూ॥ —की —కీ, न० पु० लेखे జాబు, లేఖ.

काञ्चनक కాఞ్చనకః, अ० पु० शालिधान्य-

, कोविदारे-ఎఱ్ఱ కాంచనము. न० हरिताले హరిదళము.

काथञ्चित्कम् కాథఞ్చిత్కమ్, अ० त्रि० कथंचिद्भवे అతికష్టముగా ఏర్పడెడిది. कथञ्चिदर्थे అతికష్టముగా.

कादम्बक కాదమ్బకః,अ०पु० बाणे బాణము.

कादाचित्कम् కాదాచిత్కమ్, अ० त्रि० कदाचिद्भवे ఎన్నడైన (ఒకానొకప్పుడు) సంభవించెడిది

कानिष्ठिकम् కానిష్ఠికమ్, अ०न० कनिष्ठायाम् 'కనిష్ఠ' చూ॥

कान्तलक కాన్తలకః,अ०पु० नन्द्याम् నంది†.

कान्तारक కాన్తారకః, अ०पु० इक्षुभेदे ఒక చెఱకు.

कान्दर्पिकम् కాన్దర్పికమ్, अ०न० वाजीकरणे వాజీకరణరసాయనము. —विक —వికః, अ०त्रि० आपूपिके పిండివంటలుచేయువాఁడు

ఆమ్రేడివాడును

कान्दिशीक కాన్దిశీకః,అం౦త్రిం౦ भयपलायिते భయపడి పాఱిపోయినవాఁడు.

कापटिक కాపటికః. అం త్రిం शठे మోస కాఁడు परमर्मज्ञे ఒరులగుట్టుకనిపట్టువాఁడు

कापाटिकम् కాపాటికమ్, అం నం क्षुद्रकवाटे చిఱుతలుపు

कापलिक కాపాలికః,అం౦పుం౦ वर्णसङ्करजातौ ఒక వర్ణసంకరజాతి शैवाचारयुक्तसिद्धान्तिभेदे శైవ సంప్రదాయవిశేషము గల ఒక సిద్ధాంతి, तस्य आचारे వాని యాచారము నం क्षुद्रकवाटे చిఱుతలుపు

कापोतक కాపోతకః,అం౦త్రిం౦ कपोतकीयभवे కపోతసమూహమునఁ గలిగినది.

कामलिका కామలికా, ఆంసీం౦ कङ्गुधान्ये కొఱ్ఱలు.

कामन्दकि కామన్దకిః, ఇం పుం नीतिशास्त्रप्रणेतरि నీతిశాస్త్రకారుఁడు.

कामालिका కామాలికా, ఆంసీం౦ मद्ये కల్లు

कमोदकम् కామోదకమ్, అం౦నం౦ मृतोद्देशेन स्वेच्छया दत्तोदके ధర్మోదకము, మృతుల నుద్దేశించి స్వేచ్ఛగా నొసఁగెడి ఉదకము

काम्पिल्लका కామ్పిల్లకా, ఆం సీం देशभेदे ఒక దేశము.

काम्बविक కామ్బవికః, అం పుం शङ्खकारे సంకు(శంఖము)పనివాఁడు

काम्बोजक కామ్బోజకః, అంపుం౦ कम्बोजदेशभवे కంబోజదేశస్థుఁడు. నం तद्देशीयहास्यादौ ఆ దేశపు హాస్యము మొ॥

कारणिक. కారణికః, అంత్రిం౦ परीक्षके దానాదులయందు పరీక్షించువాఁడు, करणसम्बन्धिनि కరణములకు సంబంధించినది.

कारायिका కారాయికా, ఆం సీం बलाकायाम् పెద్దకొక్కెరలు.

कारुणिकः కారుణికః, అం త్రిం दयालौ దయగలవాఁడు.

कार्तान्तिक కార్తాన్తికః, అంపుం౦ ज्यौतिषिके జోస్యుఁడు.

कार्तिकिक కార్తికికః. అం పుం कार्तिकमासे కార్తికమాసము, कार्तिकीयुक्तपक्षे కార్తిక పూర్ణిమకలసిన కార్తికపక్షము; सवत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము

कार्दमिकः కార్దమికః, అంత్రిం౦ कर्दमेन युक्ते वस्त्रादौ బురద యంటిన వస్త్రము మొ

कार्पटिक కార్పటికః. అం త్రిం अन्यमर्मज्ञे ఒరులగుట్టు తెలిసికొనువాఁడు. तीर्थसेविनि తీర్థముల సేవించువాఁడు, कर्पटवस्त्रधारिणि చిరిగినబట్టలు గట్టువాఁడు; कर्मठे కర్మఠుఁడు.

कार्पासक -सिका కార్పాసకః -సికా, అం ఆం౦సం౦ तुण्डिकेर्याम् ప్రత్తి†

कार्मारक కార్మారకః, అంత్రిం౦ कर्मकारकृते కర్మకార(మా)నిర్మితము.

कालमुष्क కాలముష్కః, అం పుం గోలీడే మొక్కము† -शाकम् -శాకమ్ అం౦నం౦ श्राद्धशाके కటివేము (కటివేఁపాకు)†.

कालान्तक కాలాన్తకః, అంపుం౦ शिवे మిత్తి మిత్తి, శివుఁడు. -पकम् -పకమ్, అం౦నం౦ चतुर्णां श्लोकाना समन्वये నాలుగుశ్లోకములం కొకే క్రియయందన్వయము

कालिङ्गिका కాలిఙ్గికా. ఆంసీం౦ त्रिवृति తెల్లతెగడ† -न्दकम् -న్దకమ్, అం నం कालिङ्गफले పుచ్చకాయ.

कालीयकम् కాలీయకమ్. అం నం कृष्णचन्दने నల్లచందనము,पीतवर्णसुगन्धिकाष्ठे పచ్చని మంచిగందపుచెక్క.

कालेयक కాలేయకః,అంపుం౦ शुनके కుక్క: ప్రం हरिद्रायाम् పసుపు†, दारुहरिद्रायाम् మ్రానిపసుపు†,पीतवर्णसुगन्धिकाष्ठे పచ్చని మంచిగందపుచెక్క

काल्पनिक. కాల్పనికః అం త్రిం कल्पिते కల్పితము: आरोपिते ఆరోపింపఁబడినది.

काल्याणकम् కాల్యాణకమ్. అంనం कल्याण-भावे కల్యాణస్థితి.

कावचिकम् కావచికమ్, అం నం कवचिना समूहे కవచము దొడిగినవారి గుంపు

कास्मीरक కాశ్మీరకః, అంత్రిం कास्मीरदेश-भवे కాశ్మీరదేశస్థుఁడు.

काष्ठालुकम् కాష్ఠాలుకమ్, అంనం कन्दविशेषे ఒక కంద, కఱ్ఱపెండలము†.

काहारक కాహారకః, అంపుం शिबिकावाहक जातिविशेषे పల్లకి మోసెడి బోయీఁడు.

किंशुलक కింశులకః, అం పుం पलाशे మోదుగు†.

किञ्चि(ञ्चु)लि(लु)क: కిఞ్చి(ఞ్చు)లి(లు)కః } किञ्चुलिका కిఞ్చులికా, అం ఆం ప్సం } महीलतायाम् ఎఱ్ఱ.

किङ्किणीक —का కిఙ్కిణీకః —కా, ఆంసీం किङ्किण्याम् గజ్జె.

किमिच्छक: కిమిచ్ఛకః, అం పుం व्रतविशेषे ఒక వ్రతము త్రిం भृत्यादौ ఆజ్ఞను నిరీక్షించెడి భృత్యుఁడు మొ

किराटिका కిరాటికా. ఆంసీం पर्यन्तभूस-चारिण्या शारिकाया పరిసరములఁ దిరిగెడి గోరువంక.

किलिञ्जक: కిలిఞ్జకః, అం పుం कटे చాప, काशादिरज्जौ తెల్లి మున్నగువాని త్రాడు.

किसरिक కిసరికః, అం పుం सुगन्धिद्रव्य वणिजि సుగంధద్రవ్యము లమ్మెడివాఁడు.

कुकूणक: కుకూణకః,అంపుం कुकूणके 'కుకూణకః' చూ॥

कुचण्डिका కుచణ్డిం, ఆం సీం मूर्वायाम् చాఁగ†.

कुटङ्गक కుటఙ్గకః, అం పుం पटले కప్పు; पत्रादिच्छादिते गृहे ఆకులు మొదలైనవి కప్పిన యిల్లు.

कुटिलिका కుటిలికా, ఆం సీం व्याधानां गतिविशेषे కిరాతులు పొంచి నడుచుట, कर्मारस्योपकरणभूतेलौहे కమ్మరివాని యొక యినుప పనిముట్టు

कुटीचक: కుటీచకః, అం పుం पुत्रान्नादे కొడుకులు పెట్టెడి యన్నముతో జీవించెడు యతి విశేషము.

कुटुङ्गक: కుటుఙ్గకః, అం పుం कुसूले గాదె: कुटङ्गके 'కుటఙ్గకః' చూ॥ —म्बिक —మ్బికః, అంత్రిం कुटुम्बयुक्ते కుటుంబముగలవాఁడు: कर्षके సేద్యకాఁడు.

कुट्टीरक కుట్టీరకః, అం త్రిం क्षुद्रपर्वतवत् स्तूपीकृते చిన్నకొండ వలె తిన్నెగాఁ జేసి కొనఁబడినది.

कुठाटङ्क: కుఠాటఙ్కః, అంపుం परशौ గండ గొడ్డలి.

कुठेरक. కుఠేరకః,అంపుం पर्णासे నల్లగగ్గెర†: अर्जके తెల్లగగ్గెర†: नन्द्याम् నంది†; तुल-स्याम् తులసి

कुण्डलिका కుణ్డలికా, ఆం సీం मात्रावृत्तभेदे ఒక మాత్రావృత్తము; जलेबीति प्रसिद्ध पक्वान्ने జిలేబి.

कुतूणक కుతూణకః, అం పుం बालाना नेत्र रोगभेदे బాలుర ఒక కంటిజబ్బు.

कुनाशक: కునాశకః, అం పుం यासे తీఁట కసింద†.

कुन्तलिका కున్తలికా, ఆం సీం दध्यादिच्छेदन्यां छुरिकायाम् గడ్డపెరుఁగు జున్ను మున్నగువానిని కోసెడి కత్తి. बालेयशाके గంటుబారంగి†.

कुन्दुरुकी కున్దురుకీ, ఈం సీం सल्लक्याम् అందుగు†.

कुबेरक: కుబేరకః. అంపుం नन्द्याम् నంది†.

कुमारक కుమారకః, అం పుం तिक्तशाके

కుమారుఁడు: पुत्रे కొడుకు. स्कन्दे కుమారస్వామి: बालके పిల్లవాఁడు. -रिकः -రికః, अं॰त्रिं॰ कुमारीमति కుమార్తెలుగలవాఁడు. -रिका -రికా, आ॰ स्त्री॰ नवमल्लिकायाम् 'నవమల్లికా' చూ॥ खण्डविशेषे కుమారికా ఖండము. स्थूलैलायाम् పెద్దయేలకి†. अनूढकन्यायाम् పెండ్లికాని పడుచు, कुमार्याम् 'కుమారి' చూ घृतकुमरिकयाम् చిన్న గోరింట†. -लकः -లకః, अं॰पुं॰ सौवीरदेशे సౌవీరదేశము

कुमुदिका కుముదికా, आ॰ स्त्री॰ कट्फले చేఁకు†.

कुमोदकः కుమోదకః, अं॰पुं॰ विष्णौ విష్ణువు

कुम्भिपाकी కుమ్భిపాకీ, ई॰ स्त्री॰ कट्फले చేఁకు†.

कुम्भीपाकः. కుమ్భీపాకః, अं॰ पुं॰ नरकभेदे సలసల కాఁగెడి నూనె కొాయిలోఁ బడవేయుట, ఒక నరకము.

कुरङ्गिका కురఙ్గికా, आ॰ स्त्री॰ मुद्गपर्ण्याम् పిల్లపెసర†.

कुर(रु)ण्टकः కుర(రు)ణ్టకః, अं॰ पुं॰ पीतझिण्ट्याम् పచ్చపూవులగోరింట†.

कुर(रु)वकः కుర(రు)వకః, अं॰ पुं॰ रक्तझिण्ट्याम् ఎఱ్ఱపూలగోరింట†: पीतझिण्ट्याम् పచ్చపూవులగోరింట†

कुरुम्बिका కురుమ్బికా, आ॰स्त्री॰ द्रोणपुष्प्याम् ఏనుఁగుతుమ్మి†. सैंहल्याम् 'సైంహలీ' చూ

कुर्पासकः. కుర్పాసకః,अं॰पुं॰ कञ्चुलिकायाम् 'కఞ్చులికా' చూ

कुलत्थिका కులత్థికా. आ॰ स्त्री॰ कुलत्थायाम् 'కులత్థా' చూ

कुलायिका కులాయికా. आ॰ स्त्री॰ पक्षिशालायाम् పక్షులగూడు. -हकः -హకః, अं॰पुं॰ कृकलासे తొండ, वृक्षभेदे ఒకచెట్టు.

कुलिङ्गकः కులిఙ్గకః, अं॰पुं॰ चटके పిచ్చిక.

कुलीनकः కులీనకః, अं॰ पुं॰ वनमुद्गे అడవి పెసర†.

कुलुत्थिका కులుత్థికా. आ॰स्त्री॰ कुलत्थायाम् 'కులత్థా' చూ॥

कुवक्रकम् కువక్రకమ్, अं॰ नं॰ वैक्रान्ते 'వైక్రాన్తమ్'. చూ

कुवृत्तिकृत् కువృత్తికృత్, त्,ं॰पुं॰ पूतिकेనెమిలి యడుగు† त्रिं॰ दुर्वृत्तियुते చెడ్డపనులు చేయువాఁడు

कुशी(सी)दिकः కుశీ(సీ)దికః, अं॰पुं॰ वार्धुषिके వడ్డిచేత జీవించువాఁడు

कुशी(सी)रकः. కుశీ(సీ)రకః, अं॰पुं॰ कर्षणेन कुण्ठितहलके क्षेत्रादौ దున్నుటచేమొక్కవోయిన నాఁగలి గల పొలము మొ॥

कुहे(हि)लिका కుహే(హి)లికా, आ॰ स्त्री॰ धूमाकारहिमे పొగమంచు.

कूर्पासकः కూర్పాసకః, अं॰ पुं॰ कञ्चुके स्त्रीणामाप्रपदीन कञ्चुके పాదముల వఱకు వ్రేలాడు స్త్రీలచొక్కా कञ्चुलिकायाम् 'కంచులికా చూ

कूष्माण्डकः కూష్మాణ్డకః, अं॰ पुं॰ कर्कारौ గుమ్మడి†.

कृकवाकुः కృకవాకుః, उं॰पुं॰ सरटे తొండ. कुक्कुटे కోడి. मयूरे నెమిలి.

कृकाटिका కృకాటికా, आ॰स्त्री॰ ग्रीवापश्चाद्भागे ముచ్చిలిగుంట, పెడతల.

कृतोदकः కృతోదకః, अं॰ त्रिं॰ कृतस्नानादौ స్నానాదులుచేసినవాఁడు.

कृमीलकः కృమీలకః, अं॰पुं॰ वनमुद्गे అడవి పెసర†.

कृष्णाकाक [illegible] अं॰पुं॰ काकभेदे [illegible] -पाकः [illegible], [illegible] कामटक [illegible].

कृष्णार्जक కృష్ణార్జకః, अं॰पुं॰ (विषघ्न्याम्) [illegible]) कालतुलस्याम् కృష్ణతులసి.

वनबर्बरे అడవివాయింట.

केदारक కేదారకః, अ० पु० व्रीहिभेदे ఒక వడ్లు(వరి). -रिकम् -రికమ్, अ० न० केदारगणे వరిమళ్లసమూహము.

केशान्तिक. కేశాన్తికః, अ० त्रि० केशान्तप्रमाणके తలయెత్తు (పరిమాణము) గలది

केसरिका కేసరికా. आ० स्त्री० लताविशेषे సహదేవి†.

कैदारकम् కైదారకమ్. अ० न० केदारसमूहे వరిమళ్ళగుంపు.

कैमुतिक: కైముతికః अ० पु० न्यायभेदे చెప్పవలసిన పని యేమి యనుట.

कैराटक: కైరాటకః, अ० पु० स्थावरविषभेदे ఒక పాషాణ(విష)ము.

कैवर्तिका కైవర్తికా, आ० स्त्री० लताभेदे ఒక లత.

कोकरक కోకరకః, अ० पु० देशभेदे ఒక దేశము.

कोनालक కోనాలకః, अ०पु० प्लवखगे నీరు కోడి.

कोपनक కోపనకః,अ०पु० चोरे చోరము†. त्रि० कोपने కోపముగలవాఁడు.

कोमलकम् కోమలకమ్. अ० त्रि० कोमले మృదువైనది, मृणाले తామరతూఁడు.

कोमासिका కోమాసికా, आ०स्त्री० जालिकायाम् అగిపెవలె నుండు ఒక చెట్టు.

कोयष्टिक కోయష్టికః, अ० पु० जलकुक्कुभे చీఁకుఁగొక్కెర, గుడ్డికొంగ.

कोलम्बक కోలమ్బకః, अ० पु० तन्त्रीहीनवीणासर्वशरीरे తీఁగెలు తప్ప వీణెయొక్క యావత్ స్వరూపము.

कोशलिकम् కోశలికమ్. अ० न० उत्कोचे లంచము.

कोशा(षा)तक కోశా(షా)తకః, अ० पु० कठे కరకాయ, केशे తలవెంట్రుక. -की -కీ, ई० स्त्री० पटोल्याम् పొట్ల†, घोषके బీఱ†. तत्फले వీని కాయ. न० पु० बडवाग्नौ బడబాగ్ని: वाणिज्ये వర్తకము वणिजि వర్తకుఁడు.

कौकुट्टक కౌకుట్టకః, अ० पु० देशभेदे ఒక దేశము.

कौक्कुटिक కౌక్కుటికః, अ०पु० दम्भयुक्ते కపటి, अदूरेरितेक्षणे भिक्षौ దృష్టిపూతముగా అడుగుబెట్టు యతి.

कौटकिक: కౌటకికః, अ०त्रि० कौटिके 'కౌటికః' చూ

कौटिलिक కౌటిలికః, अ० पु० व्याधे కిరాతుఁడు कर्मारे కమ్మరి.

कौटुम्बिक. కౌటుమ్బికః, अ० त्रि० अभ्यागारिके 'అభ్యాగారికః' చూ कुटुम्बमध्यपातिनि शुकशुनकादौ కుటుంబములోనుండు చిలుక కుక్క మొ॥

कौडविक కౌడవికః. अ० त्रि० कुडववापयोग्ये क्षेत्रे మానెఁడువిత్తఁదగిన పొలము, पात्रभेदे మానెఁడుపట్టెడి (ఉడికెడి) పాత్ర, तत्पचके మానెఁడు వండువాఁడు. तदवहारके మానెఁడు ఎత్తుకొనిపోవువాఁడు, कुडवपरिमिते మానెఁడు.

कौडेयक: కౌడేయకః, अ०त्रि० कार्कश्यकरणार्हाया भूमौ जाते గట్టి చేయఁదగిన నేలయందుఁ గలిగినది

कौण्डलिक కౌణ్డలికః, अ०त्रि० कुण्डलसन्निकृष्टदेशादौ కుండలములకు దగ్గఱ నున్న ప్రదేశము మొ

कौण्डाग्नक కౌణ్డాగ్నకః, अ० त्रि० कुण्डसम्बन्धिनि अग्नौ जाते హోమకుండాగ్ని యందుఁ గలిగినది

कौण्डिल्यक కౌణ్డిల్యకః, अ० पु० जन्तुभेदे ఒక జంతువు: कीटभेदे ఒక పురుగు.

कौदालीक. కౌదాలికః. अ० पु० रजक्या

तीवराज्जाते దాశరిదానియందు పల్లెవానికిఁ బుట్టినవాఁడు

कौद्रविकम् కౌద్రవికమ్, అం నం सौवर्चललवणे సౌవర్చల లవణము.

कौमुदिका కౌముదికా, ఆం స్త్రీం गौरीसख्याम् ఒక పార్వతిచెలికత్తె चन्द्रिकायाम् వెన్నెల

कौमो(पो)दकी కౌమో(పో)దకీ, ఈం స్త్రీం विष्णुगदायाम् విష్ణుదేవుని గద

कौम्भेयक. కౌమ్భేయకః, అం త్రిం कुम्भीजाते కుంభి(మూ)యందుఁ గలిగినది

कौलेयकः కౌలేయకః, అంపుం शुनके కుక్క. कुर्जने 'కులీనః' చూ

कौरवक. కౌరవకః, అం త్రిం कुरुवंशजे కురువంశమునఁ బుట్టినవాఁడు. कुरवकसम्बन्धिनि కురవక (చూ) సంబంధమైనది

कौलालक కౌలాలకః, అం త్రిం कुलालकृते కుమ్మరి చేసినట్టి వస్తువు

कौलिशिक· కౌలిశికః, అం త్రిం कुलिशसदृशे కులిశ (చూ) సమానము.

कौल्माषिक. కౌల్మాషికః, అంత్రిం कुल्माषसाधने గుగ్గిళ్ళు కుపయుక్తమైనది.

कौशलिका కౌశలికా, ఆం స్త్రీం उपहारे కానుక, कुशलप्रश्ने క్షేమమడుగుట, కుశల ప్రశ్న.

कौषीतकी కౌషీతకీ, ఈం స్త్రీం उपनिषद्भेदे . ఒక ఉపనిషత్తు अगस्त्यपत्न्याम् అగస్త్యుని భార్య. లోపాముద్ర. న్‌ం పుం कौषीतकप्रोक्ताध्यायिनि కౌషీతకప్రోక్తగ్రంథముచదువు వాఁడు.

कौसृतिक కౌసృతికః, అం త్రిం मायाकारे మాయావి గారడీఁడు.

कौक्षेयक కౌక్షేయకః, అంపుం कुक्षिबद्धखड्गे కటారి, కటారు, కరాచి, చుర, చు(చూ)ర కత్తి. చురి, చురియ, చూర, చూరి, చూరి, 'తేగాకత్తి, పిడెము, సురియ, సురె, బాఁకు, మొలలోఁబెట్టుకొనెడికత్తి खड्गे పెద్దకత్తి

क्रथनकः క్రథనకః } అం పుం उष्ट्रे ఒంటె.
क्रमेलकः క్రమేలకః }

क्रीडनकम् క్రీడనకమ్. అం నం क्रीडासाधने ఆటవస్తువు

क्लीतकिका క్లీతకికా, ఆంస్త్రీం नील्याम् నీలి†. –नकम् –నకమ్, అంనం मूर्वायाम् చాఁగ†.

क्लैतकिकम् క్లైతకికమ్, అం నం मद्ये కల్లు.

क ५ క 5

कटखादक కటఖాదకః, అం పుం काचकलशे గాజుచెంబు, काके కాకి, जम्बुके నక్క. త్రిం अतिभक्षके తిండిపోతు; शवखादके శవమును దినువాఁడు

कटिघुटिका కటిఘుటికా, ఆం స్త్రీం धान्यभेदे మొలగులికలు, మొలకొలకులు. –मालिका –మాలికా, ఆం స్త్రీం कटिभूषणे కటిభూషణమ్ చూ॥ –रोहकः –రోహకః, అం పుం गजपश्चिमभागे आरोहके ఏనుఁగ వెనుకభాగమునఁ గూర్చుండినవాఁడు –शीर्षक –శీర్షకః, అం పుం कटिदेशे కటిప్రదేశము.

कटुकीटक కటుకీటకః, అంపుం मशके దోమ. –तिक्तक –తిక్తకః, అంపుం भूनिम्बे నేలవేము†, शणे జనుము†. –तिक्तिका –తిక్తికా, ఆం స్త్రీం कटुतुम्ब्याम् చేఁదుసొర. –तिन्दुक –తిన్దుకః, అం పుం काकेन्दौ నల్లతుమికి† –पत्रिका –పత్రికా, ఆం స్త్రీం कण्टकार्याम् వాఁకుడు †. –वार्ताकी –వార్తాకీ, ఈం స్త్రీం श्वेतकण्टकार्याम् తెల్లవాఁకుడు†.

कटूत्कटकम् కటూత్కటకమ్, అం నం शुण्ठयाम् సొంటి.

कणजीरक కణజీరకః, అం పుం क्षुद्रजीरके సన్నజిలకఱ†.

कण्टकारिका కణ్టకారికా, आ० स्त्री० बृहत्याम् నేలములక, నేలములగ, నేలములుక, చిన్నములుక, రాములుక, వ్రాఁకుడు, వాఁకుడు†. –कालुक –కాలుకః, अ० पु० यासे తీఁటకసింద†.

कण्ठकूणिका కణ్ఠకూణికా, आ० स्त्री० वीणायाम् వీణె. –नीडक –నీడకః, अ० पु० खगभेदे ఒక పక్షి. –नीलकः –నీలకః, अ० पु० महादीपे కాగడ, కాగడా. –पाशक. –పాశకః, अ०पु० गजकण्ठवेष्टनरज्जौ ఏనుఁగమెడకుఁ గట్టెడి మోకు. –शालूकम् –శాలూకమ్, अ०न० कण्ठरोगभेदे మ్రింగుకుండకుండ బాధించెడి ఒక కంఠరోగము.

कथंकथिक. కథంకథికః, अ०त्रि० प्रश्नकर्तरि అది యెట్లని ప్రశ్నించువాఁడు.

कनकारक కనకారకః, अ० पु० कोविदारे ఎఱ్ఱకాంచనము†. –लुका –లుకా, आ०स्त्री० सुवर्णकलशभेदे బంగారుగిండి

कन्यकाम्बिका కన్యకామ్బికా, आ० स्त्री० कन्यकाया परमेश्वर्याम् కన్యకాపరమేశ్వరి.

कपिकन्दुकम् కపికన్దుకమ్, अ० न० शिरोऽस्थ्नि తలయెముక. –शीर्षकम् –శీర్షకమ్, अ० न० प्राकाराग्रे కోటబురుజు. हिङ्गुले ఇంగిలీకము.

कपोतवङ्का కపోతవఙ్కా, आ०स्त्री० ब्राह्मयाम् బ్రాహ్మి†

कफकूर्चिका కఫకూర్చికా, आ० स्त्री० लालायाम् నోటిజొల్లు. చొంగ

करकण्टकः కరకణ్టకః, अ० पु० नखे గోరు –तालकम् –తాలకమ్. अ० न० झल्लके కంచుతాళము –तालिका –తాలికా, आ० स्त्री० करतलशब्दे చేతాళము. –दीपिका –దీపికా, आ० स्त्री० दीपविशेषे అగ్గిబాడి, ఇంగిరాము, ఇలాయ(యి), కరదివి(వ్వె)య, కరదివ్వె, కోలదివియ, కోలదివ్వె, చేదివియ, చేవెలుఁగు, జూంజము, జూంజాము, నడదివియ, నిచ్చెనదివ్వెపంజు, నిచ్చెనపంజు, పంజాయి, పగలొత్తులు, పముజు, పెను పంజు, మషాలు, మోబత్తులు, దివటీ, దివ్వటీ, దీవటీ, చేతిదీపము, ఇనుపకమ్మికి గుడ్డలు చుట్టి ముట్టించెడి దీపము. –पत्रिका –పత్రికా, आ० स्त्री० करपत्रे 'కరపత్రమ్' చూ अम्बुखेलायाम् జలక్రీడ; పిళ్ళచల్లాటము. –पात्रिका –పాత్రికా, आ०स्त्री० जलक्रीडायाम् జలక్రీడ –पालिका –పాలికా, आ० स्त्री० गदाकारह्रस्वहस्तदण्डे గదవలె నుండు చిన్న చేతికఱ్ఱ, खड्गे కత్తి –भञ्जिका –భఞ్జికా, आ०स्त्री० करमर्दभेदे ఒకకలివె†. –मर्दक –మర్దకః, अ०पु० अविघ्ने కలివె†. –मर्दिका –మర్దికా, आ०स्त्री० वनकरमर्दके కానకలివె†, करमर्दे కలివె†. –वालक –వాలకః, अ० पु० खड्गे ఖడ్గము. –वालिका –వాలికా, आ०स्त्री० करपालिकायाम् 'కరపాలికా' చూ –वीरक –వీరకః, अ० पु० खड्गे కత్తి, अर्जुने ఏఱుమద్ది†; करवीरे గన్నేరు†. –हाटकः –హాటకః, अ०पु० मदने మంగ†. हस्ताभरणे మురుదు.

करिदारक కరిదారకః, अ० पु० सिंहे సింహము. –नासिका –నాసికా, आ० स्त्री० यन्त्रभेदे ఏనుఁగతొండము వంటి వస్తువు. –शावकः –శావకః, अ०पु० कलभे ఏనుఁగుగున్న

कर्कराटुक కర్కరాటుకః, अ० पु० खगभेदे పెద్దకాక్కెర. –न्धुकः –న్ధుకః, अ० पु० अन्धकूपे చీఁకటినూయి, పాడుపడినూయి.

कर्णजलूका కర్ణజలూకా, आ० स्त्री० –जलौक(का) –జలౌకః(కా) सु०आ०स्त्री० } शतपद्याम् జెఱ్ఱి చెవిదూరుపాము రోఁకటిబండ. –पत्रकः –పత్రకః, अ० पु० कर्ण-

पाल्याम् చెవికమ్మ. —पूरक. —పూరకః, अ० पु० नीपे కడిమి†. न० शिरीषे దిరిసెనము†, अशोके అశోకము†, नीलोत्पले నల్లకలువ†, कर्णभूषायाम् కర్ణాభరణము. —लतिका —లతికా, आ० सी० कर्णभूषणे కర్ణాభరణము.

कर्दमाटक కర్దమాటకః, अ० पु० मलादिनिक्षेपस्थाने మలాదులనుబడవేయుస్థానము.

कर्बुदारक. కర్బుదారకః, अ० पु० श्लेष्मातके విరిగి†. [దాకలి.

कर्मकीलकः కర్మకీలకః, अ० पु० रजके

कलकूजिका కలకూజికా
कलतूणि(लि)का కలతూణి(లి)కా } आ०सी० कामुकायाम् 'కాముకా' చూ॥

कलिका(मा)रकः కలికా(మా)రకః, अ० पु० पूतिकरजे నెమిలియడుగు†. [ఒక వీణె

कविलासिका కవిలాసికా, आ०सी० वीणाभेदे

कष्टकारक· కష్టకారకః, अ० पु० ससारे సంసారము.

कक्षा(क्ष्या)वेक्षक· కక్ష(క్ష్య)వేక్షకః, अ०पु० अन्त पुरपाले అంతఃపురపాలకుఁడు, उद्यानवनपाले ఉద్యానవనపాలకుఁడు, चित्रकारे చిత్రకారుఁడు, कवौ కవి, विटे విటుఁడు; द्वारपाले ద్వారపాలకుఁడు.

काकणन्तिका కాకణన్తికా, आ०सी० गुञ्जायाम् గురివెంద† —तिन्दुक. —తిన్దుకః, अ०पु० काकपीलुके నల్లతుమికి —तुण्डक· —తుణ్డకః, अ० पु० सन्दशे పటుకారు, कालागुरुणि నల్లయగరు. —तुण्डिका —తుణ్డికా, आ० सी० गुञ्जायाम् గురివెంద†. —नासिका —నాసికా, आ० सी० त्रिवृति తెగడ† काकाङ्गयाम् కాకిదొండ†. —पीलुक. —పీలుకః, अ० पु० काकतिन्दुके నల్లతుమికి†. —मर्दकः —మర్దకః, अ०पु० किम्पाके మహాకాలం లత†. —माचिका —మాచికా आ० सी० वायस्याम् కాఁచి, కామంచి†.

काकोलूकिका కాకోలూకికా, आ०सी० काकोलूक्योर्वैरे కాకులయు గుడ్లగూబలయు వైరము.

काण्डकटुक కాణ్డకటుకః, अ० पु० कारवेल्ले కాఁకర†. —काण्डक· —కాణ్డకః, अ० पु० काशे తెల్లు —कीलक —కీలకః, अ० पु० लोध्रे లొద్దుగు†.

कान्तिदायकम् కాన్తిదాయకమ్, अ० न० कालीयके 'కాలీయకమ్' చూ

कामदूतिका కామదూతికా, आ०सी० नागदन्त्याम् నాగదంతి†; पाटलायाम् కలిగొట్టు†. —नीयकम् —నీయకమ్, अ० न० सौन्दर्ये సౌందర్యము. [కర్పూరము.

कारमिहिका కారమిహికా, आ० सी० कर्पूरे

कालकण्ट(ण्ठ)क కాలకణ్ట(ణ్ఠ)కః, अ० पु० दात्यूहे భరతపక్షి. —कन्दक· —కన్దకః, अ० पु० जलसर्पे నీరుపాము. —कर्णिका —కర్ణికా, आ०सी० अलक्ष्म्याम् జ్యేష్ఠాదేవి, పెద్దమ్మ. —कामकौ —కామకౌ, अ० पु० द्वि० विश्वदेवविशेषयो· కాలకామకసంజ్ఞక విశ్వదేవతలు —चिन्तक —చిన్తకః, अ० पु० दैवज्ञे జోస్యుఁడు. —जोषक —జోషకః, अ० त्रि० योग्यकाले भोजनादिनातुष्टे गोपभेदे వేళకు భోజనాదులచేసి తృప్తిపడు ఒక గోపజాతి. —तिन्दुक —తిన్దుకః, अ० पु० काकतिन्दुके చిట్టితుమికి. —पालकम् —పాలకమ్, अ०न० कङ्कुष्ठे కంకుష్ఠమృత్తిక. त्रि० समयप्रतीक्षके సమయము నిరీక్షించువాఁడు. —भाण्डिका —భాణ్డికా, आ०सी० मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ† —मुष्कक. —ముష్కకః, अ० पु० मुष्कके మొక్కము†. —मेशि(षि)का —మేశి(షి)కా, आ० सी० मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ, सुषेणिकायाम्

నల్లతెగడ†.

कालातिरेक కాలాతిరేకః, అం॰ పుం॰ कालातिक्रमणे వేళ అతిక్రమించుట. सवत्सरातिक्रमे సంవత్సరమతిక్రమించుట. —क्षरिक —క్షరికః, అం॰ త్రిం॰ शिक्षिताक्षरे యోగ్య కాలమున విద్యనభ్యసించినవాఁడు.

काष्ठदीपिका కాష్ఠదీపికా, ఆం॰ సీం॰ दीपविशेषे బొంజము, బొంజాము, బొంజాయి, బొంజాయి కట్టె. దివి(వ్వి)యకోల, దివ్వెకోల, దండు ము(లు), మరుదు, దివిటీకిమారుగా కాల్చి పట్టుకొనెడు వెలుతురు కట్టెలకట్ట

काष्ठलेखक కాష్ఠలేఖకః, అం॰ పుం॰ घुणाख्ये कीटे కొయ్యను (అక్షరములను) తొలిచెడి పురుగు. —वल्लिका —వల్లికా, ఆం॰ సీం॰ कटुकायाम् కటుకరోహిణి†.

कियदेतिका కియదేతికా; ఆం॰ సీం॰ उत्साहे ఉత్సాహము. [హంసపాది†.

कीटपादिका కీటపాదికా, ఆం॰ సీం॰ हसपद्याम्

कीरवर्णक కీరవర్ణకః, అం॰ పుం॰ ग्रन्थिपर्णे స్థౌణేయము†. [ఏనుఁగుకంద†

कुञ्जरालुकम् కుఞ్జరాలుకమ్, అం॰ నం॰ गजालुके

कुट(ट्टि)हारिका కుట(ట్టి)హారికా, ఆం॰ సీం॰ दास्याम् దాసి. [వెలిచంద్ర†.

कुब्जकण्टक కుబ్జకణ్టకః అం॰ పుం॰ श्वेतखदिरे

कुण्डगोलकम् కుణ్డగోలకమ్, అం॰ నం॰ काञ्जिके పులికడుగు; कुण्डगोलकयो समाहारे కుండుడు గోలకుఁడును.

कुम्भकारिका కుమ్భకారికా, ఆం॰ సీం॰ कुलत्थायाम् 'కులత్థ' చూ॥ —मण्डूक —మణ్డూకః, అం॰ పుం॰ कुम्भस्थभेके కడవలోని కప్ప (ఒక న్యాయము).

कुरुकन्दक కురుకన్దకః, అం॰ పుం॰ मूलके ముల్లంగి† —नदिका —నదికా, ఆం॰ సీం॰ अल्पनद्याम् ఉపనది.

कुलधारक కులధారకః, అం॰ పుం॰ औरसपुत्र ధర్మపత్నియందుఁ బుట్టిన కొడుకు. —नायिका —నాయికా, ఆం॰ సీం॰ कुलैसेव्ये नायिकाभेदे కౌళసాంప్రదాయికులచే సేవింపఁదగిన ఒక నాయిక —पालकम् —పాలకమ్, అం॰ నం॰ कुरम्बे కమలాఫలము. —पालिका —పాలికా, ఆం॰ సీం॰ कुलस्त्रियाम् 'కులస్త్రీ' చూ॥ —साधक —సాధకః, అం॰ త్రిం॰ कुलोपासके కౌళసాంప్రదాయికఉపాసకుఁడు (అదాయ్యలు). ...

कु(कू)रह(हु)ण्डक కు(కూ)లహ(హు)ణ్డకః, అం॰ పుం॰ जलावर्ते నీటిసుడి.

कुवकालुका కువకాలుకా, ఆం॰ సీం॰ घोलीशाके గో‌ళి. ఒక ఆకుకూర†.

कुशकण्डिका కుశకణ్డికా, ఆం॰ సీం॰ वैदिकाग्निसस्कारभेदे వేదోక్తమైన ఒక అగ్నిసంస్కారము. [कुङ्कुमे కుంకుమము.

कुसुमात्मकम् కుసుమాత్మకమ్, అం॰ నం॰

कूटकारक కూటకారకః, అం॰ పుం॰ कूटसाक्षिणि 'కూటసాక్షి' చూ —पालक —పాలకః, అం॰ పుం॰ पित्तज्वरे పైత్యజ్వరము, कुलाल पवने కుమ్మరావము.

कृतवेधक కృతవేధకః, అం॰ పుం॰ श्वेतकोशातक्याम् తెల్లపొట్ల† నేతిబీర†.

कृमिकण्टकम् కృమికణ్టకమ్, అం॰ నం॰ चित्रके చిత్రమూలము†, विडङ्गे వాయువిడంగము†, उदुम्बरे మేడి†. —कर्णक —కర్ణకః, అం॰ పుం॰ कर्णरोगभेदे ఒక చెవిజబ్బు. —दन्तक —దన్తకః, అం॰ పుం॰ दन्तरोगभेदे ఒక పంటిజబ్బు

कृष्णचञ्चुक కృష్ణచఞ్చుకః, అం॰ పుం॰ चणके సెనగ†. —चूडिका —చూడికా, ఆం॰ సీం॰ गुञ्जायाम् గురివెంద†. -जीरक —జీరకః అం॰ పుం॰ कृष्णवर्णजीरके నల్లజీలకఱ్ఱ† —मल्लिका —మల్లికా, ఆం॰ సీం॰ कृष्णार्जके నల్లగగ్గెర†. —मृत्तिक —మృత్తికః, అం॰ పు

कृष्णभूमेనల్లనేలదేశము -वल्लिका- వల్లికా అం सी० जतुकायाम् కొఱంద†. -वृन्तिका -వృన్తికా. आ० सी० गम्भार्याम् గుమ్ముడు†. कृष्णवृन्तायाम् కారుమినుము† కలిగొట్టు†. -शिम्बिका -శిమ్బికా, आ०सी० कामाण्ड्याम् మహాజ్యోతిష్మతి†.

केतुपताका కేతుపతాకా. आ० सी० जातकचक्रभेदे ఒక జాతకచక్రము

केनिपातक కేనిపాతకః, अ०पु० अरित्रे ఓడ నడుపు తెడ్డు. [మఱుఁదలు

केलिकुञ्चि(ञ्जि)का आ०सी० भार्याभगिन्याम्

केशमार्जकम् కేశమార్జకమ్. अ०न० कङ्कतिकायाम् 'కఙ్కతికా' చూ

कोलनासिका కోలనాసికా. आ० सी० बङ्क्षिण्याम् బంకిణి†. -वालुकम् -వాలుకమ్, अ० न० कङ्कुष्ठे కంకుష్ఠమృత్తిక.

कोशशायिका కోశశాయికా.आ०सी० छुरिकायाम् బాఁకు

कोष्ठागारिक కోష్ఠాగారికః,अ०त्रि० कोष्ठागारे नियुक्ते కోష్ఠాగార(చూ)మునందు నియోగింపఁబడినవాఁడు.

कौलपुत्त्रकम् కౌలపుత్రకమ్, अ० न० कुलपुत्रस्य भावे కులపుత్ర(చూ)భావము

कौष्ठवितक కౌష్ఠవితకః, अ०त्रि० कुष्ठविद्यासाधौ కుష్ఠవిద్య నేర్చిగినవాఁడు

क्रथकैशिका క్రథకైశికాః,अ०पु०ब० विदर्भदेशेषु విదర్భదేశము [పుష్పము†

क्रमपूरक క్రమపూరకః, अ० पु० बके ఒక

क्र(क्रि)मिकण्टक క్ర(క్రి)మికణ్టకః, अ० पु० कृमिकण्टके 'కృమికణ్టకమ్ చూ

क्रयाक्रयिका క్రయాక్రయికా, आ०सी० क्रये अक्रयेच కొనుట అమ్ముటయు

क्रौशशतिक క్రౌశశతికః अ० त्रि० क्रोशशतादागन्तरि भिक्षौ నూఱు క్రోసుల నుండి వచ్చిన బిచ్చగాఁడు, क्रोशशतगन्तरि నూఱు క్రోసులు వెళ్ళినవాఁడు.

क द క ద

कज्जलरोचक. కజ్జలరోచకః. अ०पु० दीपवृक्षे దీపస్తంభము. [మాగే ఉత్తరేను†.

कटुमञ्जरिका కటుమఞ్జరికా, आ०सी० अपामार्गे ఉత్తరేను†.

कण्टकवृन्ताकी కణ్టకవృన్తాకీ. ई०सी० वार्ताक्याम् ములక†.

कण्ठतलासिका కణ్ఠతలాసికా. आ० सी० अश्वग्रीवावेष्टकरज्जुचर्मादौ గుఱ్ఱపు మెడకు తగిలించెడి త్రాడు తోలుపట్టా మొ

कपाटसन्धिक కపాటసన్ధికః, अ०पु० कर्णरोगभेदे దిబ్బద, చెవులు వినఁబడమి.

कपालनालिका కపాలనాలికా. आ० सी० तर्कौ కదురు.

कपोतपालिका కపోతపాలికా. आ०सी० सौधादिप्रान्ते काष्ठादिरचिते पक्षिवासस्थाने మేడలు మొదలైన విహారస్థానములయందు చతురములైన పక్షులుండెడిమ్రాఁకు కొఱిగయందేర్పఱచిన పావురాల గూఁడు (విటంకము). [ఒక పురుగు.

कमलकीरक కమలకీరక, अ०पु० कीटभेदे

कम्बलिवाह्यकम् కమ్బలివాహ్యకమ్. अ०न० वृषभवाह्यशकटे కోలా(ల్లా)రుబండి. కొల్లాబండి, గాడి, గాడీ. గొల్లెనబండి.పాటబండి, హాయలుబండి, ఎడ్లబండి, ఎద్దులబండి.

करकच्छपिका కరకచ్ఛపికా. आ०सी० कूर्ममुद्रायाम् కూర్మముద్ర.

करकपात्रिका కరకపాత్రికా, आ० सी० कमण्डलुसदृशपात्रे కమండలువు వంటి ఒక పాత్ర

करभकाण्डिका కరభకాణ్డికా. आ० सी० उष्ट्रकाण्ड्याम् ఒక పుష్పవృక్షము†.

करिसुन्दरिका కరిసున్దరికా. आ० सी० नागदन्ते చిఱుకకాయ్య.

कर्णाभरणक కర్ణాభరణకః, अ॰पुं॰ आरग्वधे రేలు†. [విరికిడివరుస.
कर्णोपकर्णिका కర్ణోపకర్ణికా,आ॰सी॰कर्णाकर्णी
कर्पूरतिलका కర్పూరతిలకా. आ॰सी॰ पार्वतीसख्याम् ఒక పార్వతి చెలికత్తె, విజయ
–नालिका –నాలికా, आ॰सी॰ पक्वान्नविशेषे ఒక పిండివంట. [भिक्षुके సన్న్యాసి.
कर्मसन्यासिक: కర్మసంన్యాసికః, अ॰ पुं॰
क (का) षायवासिक· క(కా)షాయవాసికః॰ अ॰ पुं॰ कीटभेदे ఒక పురుగు.
कस्तूरीम(व)ल्लिका కస్తూరిమ(వ)ల్లికా, आ॰ सी॰ मृगमदवासायाम् కస్తురిమల్లె†.
काको(ष्ठो)दुम्बरिका కాకో(ష్ఠో)దుమ్బరికా, आ॰ सी॰ जघनेफलायाम् బ్రహ్మమేడి కాకిమేడి, కుక్కమేడి†.
काञ्चनपुष्पकम् కాఞ్చనపుష్పకమ్, अ॰ न॰ आहुल्ये పూవ (చూ) విశేషము.
कारकदीपक కారకదీపకః, अ॰पुं॰ अलकारभेदे ఒక యలంకారము
कारस्कराटिका కారస్కరాటికా. आ॰ सी॰ कर्णजलूकायाम् చెవిదూఱు పాము.
कार्पटगुप्तिका కార్పటగుప్తికా, आ॰ सी॰ वटकविशेषे ఒక వడియము.
का(क)र्पासनासिका కా(క)ర్పాసనాసికా,आ॰ सी॰ तर्कौ కదురు. –सौत्रिक –సౌత్రికః, अ॰त्रि॰ कर्पाससूत्रनिर्मिते వడికిన నూలితో నేయఁబడిన వస్త్రము మొ॥
कालानुसारकम् కాలానుసారకమ్, अ॰ न॰ पीतचन्दने పచ్చచందనము†. त्रि॰ समयानुसारिणि వేళ ననుసరించునది.
कीटगर्दभक కీటగర్దభకః, अ॰ पुं॰ कीटभेदे ఒక పురుగు.
कुक्कुटमस्तक కుక్కుటమస్తకః, अ॰ पुं॰ चव्ये చవ్యము†.
कुटुम्बहारक కుటుమ్బహారకః, अ॰ पुं॰ यात्रायोगविशेषे ఒకచెడుయాత్రాయోగము
कुण्डलिनायक కుణ్డలినాయకః, अ॰ पुं॰ पिङ्गलसर्पे పింగళసర్పము.
कुत्सकुसिकिका కుత్సకుసికికా, आ॰ सी॰ कुत्सगोत्राणा कुसिकगोत्राणा च स्त्रीपुंसा मैथुने కుత్సగోత్రులయు కుసికగోత్రులయు స్త్రీపురుషుల మైథునము.
कुम्भीरमक्षिका కుమ్భీరమక్షికా. आ॰ सी॰ कीटभेदे ఒక పురుగు.
कुम्भोलूखलकम् కుమ్భోలూఖలకమ్ अ॰न॰ गुग्गुलौ గుగ్గిలము†.
कुलिशनाम(य)क కులిశనామ(య)కః, अ॰ पुं॰ रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము.
कुसूलधान्यक కుసూలధాన్యకః, अ॰ पुं॰ वर्षत्रयपर्याप्तधान्ययुते विप्रे మూఁడేండ్లకు సరిపోవు ధాన్యము గల బ్రాహ్మణుఁడు.
कूपस्थमण्डूकः కూపస్థమణ్డూకః, अ॰ पुं॰ न्यायभेदे బావిలోని కప్ప, ఒక న్యాయము (సామెత).
कृतसापत्निका కృతసాపత్నికా, आ॰ सी॰ ज्येष्ठभार्यायाम् మొదటి పెండ్లాము
कृतान्तजनक· కృతాన్తజనకః, अ॰ पुं॰ सूर्ये జముతండ్రి, జమునయ్య, సూర్యుఁడు.
कृतावसक्थिक కృతావసక్థికః अ॰ त्रि॰ वस्त्रादिना जानुजङ्घापृष्ठबन्धयुक्ते మోకాళ్లకు నడుమునకు వస్త్రము చుట్టుకొని కూర్చుండినవాఁడు.
कृत्रिमपुत्रक. కృత్రిమపుత్రకః, अ॰ पुं॰ वस्त्रादिरचितपुत्तलिकायाम् వస్త్రాదినిర్మితమైన బొమ్మ.
कृष्णपिण्डीतक కృష్ణపిణ్డీతకః, अ॰ पुं॰ कृष्णपिण्डीरे వృక్షవిశేషము†.
कृष्णफलपाक కృష్ణఫలపాకః, अ॰पुं॰ करमर्दे కలివె†.
कृष्णोदुम्बरिका కృష్ణోదుమ్బరికా, आ॰ सी॰

का॰ोदुम्बरिकायाम् కాకిమేడి†.

केलिरैवतकम् కేళిరైవతకమ్, अ॰नं॰ नाटकभेदे ఒక నాటకము

केवलकुम्भकः కేవలకుమ్భకః, अ॰ पुं॰ उच्छ्वासनिश्श्वासरहिते कुम्भकभेदे గాలి పీల్చుటయు విడుచుటయు లేని కుంభక(చూ) విశేషము. [मुस्तकभेदे కైవర్తిముస్తె.

कैवर्तीमुस्तकम् కైవర్తీముస్తకమ్, अ॰ नं॰

कोलकर्कटिका కోలకర్కటికా. आ॰ स्त्री॰ मधुखर्जूरिकायाम् తేనెఖర్జూరము†

क्रयविक्रयिक. క్రయవిక్రయికః, अ॰ पुं॰ वणिजि బేహారి, వర్తకుఁడు

क्रोष्टुकपुच्छिका క్రోష్టుకపుచ్ఛికా. आ॰ स्त्री॰ पृश्निपर्ण्याम् నక్కతోఁకపొన్న,కోలపొన్న†. गोलोम्याम् 'గోలోమీ' చూ॥

क ७ క 7

कटुचातुर्जातकम् కటుచాతుర్జాతకమ్, अ॰नं॰ एलालवङ्गत्वक्पत्रकमरिचेषु ఏలకులు లవంగము లవంగపుపట్ట మిరియాలు.

कुलाकुलसंज्ञकः కులాకులసంజ్ఞకః, अ॰ त्रि॰ तिथिवारनक्षत्रविशेषेषु కులతిథి కులవార కులనక్షత్రములు.

ख-सं॰प्र॰ ఖ-సం ప్ర

कख కఖ / कखे కఖే } धा॰ (कखति) हसने నవ్వుట.

कङ्कमुख కఙ్కముఖః, अ॰ पुं॰ सन्दंशे పట్టుకాఱు न॰ यन्त्रभेदे పటుకాఱు వంటి ఒక యంత్రము. [వనుభవించుట.

कङ्खम् కఙ్ఖమ్, अ॰ नं॰ पापभोगे పాపము

कथामुखम् కథాముఖమ్. अ॰नं॰ कथाप्रस्तावनायाम् ఒక గ్రంథప్రారంభాంశము.

करशाखा కరశాఖా, आ॰ स्त्री॰ कराङ्गुलौ చేతివ్రేలు.

करिमुख కరిముఖః, अ॰ पुं॰ गजानने ఏనుఁగుమోముసామి, గణపతి.

काण्डपुङ्खा కాణ్డపుఙ్ఖా. आ॰स्त्री॰ शरपुङ्खायाम् బాణముపిడి†.

कामरेखा కామరేఖా, आ॰ स्त्री॰ वेश्यायाम् వేశ్య. -सख· -సఖః, अ॰ पुं॰ वसन्ते మరుని చెలికాఁడు, వసంతుఁడు, వసంత ఋతువు [कपिभेदे నల్లమూతికోఁతి.

कालमुखः కాలముఖః, अ॰ पुं॰ कृष्णमुखे

किंसखा కింసఖా. इ॰पुं॰ कुत्सितसखे అధమ మిత్రుఁడు, చెడ్డచెలి -ख. -ఖః, अ॰पुं॰ प्रश्नविषये सख्यौ ఏ మిత్రుఁడు.

किखि కిఖిః, इ॰पुं॰ वानरे కోఁతి, सृगालभेदे ఒక నక్క. [కుసుమ†.

कुक्कुटशिख కుక్కుటశిఖః, अ॰पुं॰ कुसुम्भे

कुटमुख కుటీముఖః, अ॰पुं॰ शिवपारिषदभेदे ఒక శివపార్షదుఁడు.

कुनख కునఖః, अ॰ पुं॰ रोगविशेषे రోగవిశేషము त्रि॰ दुष्टनखयुते చెడ్డ గోళ్లుగలవాఁడు. [కోకిల.

कुहूमुख· కుహూముఖః, अ॰ पुं॰ कोकिले

कूपख: కూపఖః, अ॰ पुं॰ कूपखनके బావి త్రవ్వువాఁడు.

कृतपुङ्ख. కృతపుఙ్ఖః, अ॰त्रि॰ शराभ्यासेनिपुणे గుఱితప్పక అమ్ములవేయ నేర్చినవాఁడు -मुख· -ముఖః, अ॰ त्रि॰ पण्डिते పండితుఁడు. [శంఖము.

कृमिशङ्खः కృమిశఙ్ఖః, अ॰प्र॰ जीवशङ्खे జీవ

कृष्णमुख· కృష్ణముఖః, अ॰ पुं॰ कालमुखे 'కాలముఖః' చూ॥ त्रि॰ कालाग्रे నల్లని మొనగలది. -सख. -సఖః, अ॰पुं॰अर्जुने కఱ్ఱివేలుపు నెచ్చెలి, అర్జునుఁడు नदीसर्जे ఏఱుమద్ది†. -सखा -సఖా, आ॰ स्त्री॰ कृष्णजीरके నల్లజీలకఱ్ఱ†.

कृशशाखः కృశశాఖః, अ॰पुं॰ पर्पटे పాపట†.

केलिमुख కేలిముఖః, अं॰पुं॰ परिहासे ఎగతాళి. [ఖడ్గమృగము

क्रोडीमुख క్రోడీముఖః, अं॰ पुं॰ खड्गमृगे

ग २ గ 2

कगे కగే. धा॰(कगति)क्रियासामान्ये క్రియాసామాన్యము చేయుట.

कङ्गु –ङ्गू: కఙ్గుః –ఙ్గూః, उं॰ ऊं॰ स्त्री॰ धान्यमेदे కొఱ్ఱలు.

काग కాగః, अं॰ पुं॰ काके కాకి.

काङ्गा కాఙ్గా, आं॰ स्त्री॰ वचायाम् వస, वराटिकायाम् గవ్వ

क्ङ्गु క్ఙ్గుః, उं॰स्त्री॰ कङ्गौ కొఱ్ఱలు

ग ३ గ 3

कट्वङ्ग కట్వఙ్గః,अं॰पुं॰ दिलीपे దిలీపుఁడు, शोणके దుండిగము.

कलिङ्ग కలిఙ్గః, अं॰ पुं॰ पूतिकरञ्जे నెమిలియడుగు; धूम्याटे కూఁకటిమూఁగపిట్ట कुटजे కొండమల్లె शिरीषे దిరిసెనము, प्लक्षे జువ్వి बं॰ देशमेदे కళింగదేశము नं॰ इन्द्रयवे కొడిసెకాయ –ङ्गा–ङ्गा, आं॰स्त्री॰ इन्द्रयवे కొడిసెపాల त्रिवृतायाम् తెల్లతెగడ; स्त्रियाम् స్త్రీ [మ జ.

कवर्गः కవర్గః, अं॰पुं॰ कखगघङेषु క ఖ గ

काकाङ्गा(ङ्गी) కాకాఙ్గా(ఙ్గీ), आं॰ ईं॰ स्त्री॰ काकनासिकायाम् కాకిదొండ.

कामग కామగః, अं॰ त्रि॰ य नादौ వాహనము మొ॥ पुं॰ यथेच्छ भोगामिनि యథేచ్ఛగా తిరిగి తేకవాఁడు, –गा –गी, आं॰ स्त्री॰ कुलटायाम् జంకులాడి.

कामाङ्गः కామాఙ్గః,अं॰पुं॰ आम्रे మామిడి.

कालाङ्ग కాలాఙ్గః, अं॰ पुं॰ काद्रवेयमेदे కద్రూపుత్రనాగసర్పవిశేషము. नं॰ मेषादिरूपेषु कालपुरुषस्याङ्गषु మేషము వృషభము మున్నగు కాలపురుషనియంగములు कृष्णवर्णदेहे నల్లని శరీరము त्रिं॰ तद्वति అదిగలది.

कालिङ्ग कालिङ्गः, अं॰ पुं॰ भूमिकर्कारुके పుచ్చ; गजे ఏనుఁగు सर्पमेदे కాళింగ సర్పము, लोहमेदे ఒక లోహము. कलिङ्गनृपे కళింగదేశాధిపతి कलिङ्गदेशजने కళింగదేశనివాసి. बं॰ कलिङ्गदेशे కళింగదేశము. त्रिं॰ तत्र जाते అందుఁగలిగినది. नं॰ फलमेदे కర్బూజాపండు –ङ्गी –ङ्गी, ईं॰ स्त्री॰ राजकर्कट्याम् పెద్దదోస [చూ

कुदङ्ग కుద్రఙ్గః, अं॰पुं॰ कुद्रङ्के 'కుద్రఙ్కః'

कुरङ्ग కురఙ్గః, अं॰ पुं॰ मृगे జింక, मृगमेदे ఒక జింక नं॰ तारलोहे వెండి

कुलिङ्ग కులిఙ్గః, अं॰ पुं॰ चटके పిచ్చుక, पक्षिणि పక్షి; धूम्याटे కూఁకటిమూఁగ. नं॰ कुत्सितलिङ्गे కపటవేషము त्रिं॰ तद्वति అదిగలవాఁడు –ङ्गी –ङ्गी, ईं॰स्त्री॰ कर्कटशृङ्गयाम् జిట్టుపు

कुवङ्गम् కువఙ్గమ్, अं॰ नं॰ सीसके సీసము.

कूपाङ्ग కూపాఙ్గః,अं॰पुं॰ रोमाञ्चे గగుర్పాటు.

कृशाङ्ग కృశాఙ్గః, अं॰ त्रि॰ सूक्ष्माङ्गविशिष्टे సూక్ష్మావయవములు గలవాఁడు, అల్పుఁడు, బక్కవాఁడు, బడుగు(వు), బెండుమానిసి, వక్కకట్టెయ, వక్కెకెత్తె, వగ్గు, బక్క, చిక్కినవాఁడు.

कृशाङ्गी కృశాఙ్గీ. ईं॰ स्त्री॰ प्रियङ्गौ కొఱ్ఱలు; तन्वङ्गयाम् సన్ననిశరీరముగలది नं॰त्रिं॰ कृशाङ्गे 'కృశాఙ్గః' చూ

कोरङ्गी కోరఙ్గీ, ईं॰ स्त्री॰ सूक्ष्मैलायाम् చిన్నయేలకి पिप्पल्याम् పిప్పలి.

कोशाङ्गम् కోశాఙ్గమ్. अं॰ नं॰ इत्कटे కువ(చూ)విశేషము.

ग ४ గ 4

कटभङ्ग कటభఙ్గః, अं॰ पुं॰ ओषधि(सस्य)

च्छेदे ఓషధులు (వైర్లు) గోయుట. नृपात्यये రాజవినాశము.

कटुभङ्ग కటుభఙ్గః, అం పుం शुण्ठ्याम् సొంటి.

कर्कटाङ्गा కర్కటాఙ్గా, ఆం స్త్రీం शृङ्गयाम् [జిట్టుపు†. [పిట్ట, दात्यूहे భరతపక్షి

कर्कराङ्ग కర్కరాఙ్గః, అం పుం खञ्जने కాటుక

कर्मयुगम् కర్మయుగమ్, అం నం कलियुगे కలియుగము —योग —యోగః, అం పుం परमेश्वरार्पिते चित्तशुद्धिजनके वैदिककर्मणि పరమేశ్వరార్పితమై చిత్తశుద్ధిని గలిగించు వైదికకర్మ. —रङ्ग —రఙ్గః, అం పుం पीतफले ఒక నారింజ (కమలాఫలము)†.

कलविङ्क కలవిఙ్కః, అం పుం चटके పిచ్చుక, कलिङ्गे वृक्षे 'కలిఙ్గః' చూ॥

कलियुगम् కలియుగమ్, అం నం अन्त्ययुगे కడపటియుగము.

काककङ्गु కాకకఙ్గుః, ఉం పుం धान्यभेदे కాకికొఱ్ఱలు† —मद्गु —మద్గుః, ఉం పుం दात्यूहे భరతపక్షి. —मुद्गा —ముద్గా, ఆం స్త్రీం मुद्गपर्ण्याम् పిల్లపెసర†.

कार्यभङ्ग कార్యభఙ్గః, అం పుం कार्यहानौ కార్యముచెడుట, ఆటుమూఁడగుట, కప్పు విప్పగుట, చెడుట, బుసిపోవుట, బెడియుట.

कालखड्ग కాలఖడ్గః, అం పుం महानरकविशेषे ఒక మహానరకము. —गङ्गा —గఙ్గా ఆం స్త్రీం यमुनायाम् యమునానది —योगी —యోగీ, న్ం పుం शिवे శివుఁడు.

काव्यलिङ्गम् కావ్యలిఙ్గమ్, అం నం अर्थालङ्कारभेदे ఒక యర్థాలంకారము.

कृष्णगङ्गा కృష్ణగఙ్గా, ఆం స్త్రీం कृष्णवेणायाम् కృష్ణవేణానది —मुद्ग —ముద్గః, అం పుం मुद्गभेदे పెసలు† —मृग —మృగః, అం పుం कृष्णसारे నల్లయిఱ్ఱి —शृङ्ग —శృఙ్గః అం పుం महिषे దున్న —शृङ्गी —శృఙ్గీ, ఈం స్త్రీం महिष्याम् గేదె.

क्रियायोग క్రియాయోగః, అం పుం तपस्स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानेषु తపస్సు స్వాధ్యాయము ఈశ్వరప్రణిధానము. क्रियासम्बन्धे క్రియతో చేరిక.

ग ५ గ 5

कथाप्रसङ्ग కథాప్రసఙ్గః, అం పుం विषवैद्ये విషవైద్యుఁడు, वार्तायाम् వార్త कथायामासक्तौ కథయందనురాగము. त्रिं वाचाले వదరుఁబోతు. वातुले వెఱ్ఱెత్తినవాఁడు.

कपोतवेगा కపోతవేగా, ఆం స్త్రీం ब्राह्मयाम् బ్రాహ్మి†.

कर्कटशृङ्गी కర్కటశృఙ్గీ, ఈం స్త్రీం अजशृङ्गयाम् జిట్టుపు†, महाघोषायाम् ఏనుఁగు బీర†.

कर्पूरभोग కర్పూరభోగః, అం పుం धान्यभेदे కప్పురభోగులు†.

कालनियोग కాలనియోగః, అం పుం दैवाज्ञायाम् దైవాజ్ఞ. [జిట్టుపు†

कुलीरशृङ्गी కులీరశృఙ్గీ ఈం స్త్రీం कर्कटशृङ्गयाम्

कुसुम्भराग కుసుమ్భరాగః, అం పుం कुसुम्भस्यवर्णे కుసుమపూలరంగు. दम्पत्यो रागभेदे సతీపతుల అనురాగవిశేషము.

घ ఘ

कण्ड्वोघ కణ్డ్వోఘః, అం పుం शूककीटे వల్లెలు కదుఁదురీఁగె. [కాకిదొండ†.

काकजङ्घा కాకజఙ్ఘా, అం స్త్రీం काकाङ्गयाम्

काचिघ కాచిఘః, అం పుం सुवर्णे బంగారు; मातृपितृहीने बालके తల్లిదండ్రులు లేని బాలుఁడు; मूषके ఎలుక, सूचके కొండెకాఁడు.

कामदुघा కామదుఘా, ఆం స్త్రీం कामधेनौ 'కామధేనుః' చూ —घ. —ఘః, అం త్రిం कामप्रदे కోర్కుల నొసఁగువాఁడు.

च २ च 2

कच కచ, धा० (कचते)बन्धने బంధించుట.

कच కచః, केशे తలవెండ్రుక, शुष्कव्रणे మానిన పుండు(గుర్తు). बृहस्पतिसुते కచుఁడు; मेघे మేఘము; बन्धे బంధించుట, शोभायाम् కాంతి.

कचा కచా, आ० सी० करिण्याम् ఆఁడేనుఁగు.

कचि కచి, धा० (कञ्चते) दीप्तिबन्धनयोः ప్రకాశించుట బంధించుట

कचु కచుః, उ० सी० कन्दभेदे ఒకకంద†.

कच्चित् కచ్చిత్. अव्य० साभिलाषप्रश्ने ఇష్టార్థప్రశ్న, అభిలాషతో నడుగుట, प्रश्ने ప్రశ్నించుట. हर्षे సంతోషము मङ्गले శుభము.

कश्चित् కశ్చిత్, अव्य० कश्चनार्थे ఒకఁడు, ఒకానొకఁడు, ఒకటి ఒకానొకటి.

काच కాచః अ० पु० शिक्ये ఉట్టి; क्षारे గాజుమన్ను. नेत्ररोगभेदे ఒక నేత్రవ్యాధి, काचमणौ గాజుఱాయి. न० काचलवणे గాజుప్పు, मधूच्छिष्टे మైనము.

काचि కాచి. धा० (काञ्चते) दीप्तिबन्धनयो ప్రకాశించుట బంధించుట. [కతె, ఒకతె.

काचित् కాచిత్. अव्य० काचनार्थे ఒకానొ

काञ्चि కాఞ్చి इ | सी० गुञ्जायाम् గురివెంద†,

काञ्ची కాఞ్చీ ई | स्त्रीकट्याभरणे మొలత్రాఁడు, ఒడికట్టు, ఒడ్డణము, పడదల, ఒడ్డాణము; पुरीभेदे ఒక పట్టణము

किञ्च కిఞ్చ. अव्य० आरम्भे మొదలుపెట్టుట, सम्भावनायाम् ఊహ, साकल्ये సమస్తము, अपिचेत्यर्थे అదియుఁగాక, మఱియు, समुच्चये సముచ్చయము; अवान्तरे 'అవాన్తరమ్' చూ॥

किञ्चित् కిఞ్చిత్, अव्य० स्वल्पे అన్నువ, అలకన, అలఁతి, అలుపము, అసదు, ఈఁదు, ఎలి, ఎల, ఒకింత, ఒక్కింత, కన్నియ, కన్నె, కన్య. కసిడి, కాకి, కింగిరి, కిముదు, కిసర, కుఱుకుఱు, కొంచియము, కొద్ది, గిటగిటన, గుడిగుడి, గుల్ల, గోదు. చికిచికి. చిటి, చిటిపొటి. చిట్టి చిడిపి,చిడువు.చిదుర, చివ, చిని, చిన్న, చిన్ని, చిప్ప, చిరుకు. చిఱి, చిఱు,చిఱుత,చిలిపి. చిలుపు. చెఱుకు. చెవఁటి, చెన్నఁటి, జిలిబిలి, జిలుఁగు,జిలు, తక్కుఱు. తవి, తిబిరి, తుక్కు. తోదెము. తోలెము, దోలి, నలి. పీరు, నులి. నుసి. పిన. పిన్న, పిల్ల పిసరు, పున్న. పులు, పుల్ల. పొటిపొట్టి. బుచ్చి, బుడిబుడి,బొమ్మ, ముఱి, ముక్కిడి, రవ. లే, లేఁత, వెద, సన్నము,సయి(లి)కపు,సైకము,హలాకు. స్వల్పము; असाकल्ये కొంత; इदन्तया निर्देष्टुमशक्ये ఏదోఒకటి

कुच కుచ, धा० (कोचति) शब्दे तारे బిగ్గరఁగా పలుకుట. सम्पर्चनकौटिल्यप्रतिष्टम्भविलेखनेषु సంబంధించుట వంకరవోవుట ఆగిపోవుట (అడ్డగించుట) వ్రాయుట (గీయుట). (कुचति) सङ्कोचने ముడుచుకొనుట. [सङ्कुचिते ముడుచుకొనినది.

कुचः కుచః, अ० पु० स्तने స్తనము. त्रि०

कुञ्च కుఞ్చ, धा० (कुञ्चति) कौटिल्याल्पीभावयोः వంకరవోవుట తగ్గిపోవుట.

कुञ्चि. కుఞ్చిః, इ०पु० अष्टमुष्टिमाने ఎనిమిది పిడికిళ్ళ కొలత.

कूच. కూచః, अ०पु० स्तने స్తనము.

कूची కూచీ, ई० सी० तूलिकायाम् చిత్తరువు వ్రాయు కుంచె, కుంచియ.

कूर्च. కూర్చః, अ० पु० शीर्षे శిరస్సు, आसनविशेषे ఆసనార్థ ముపయోగించెడి దర్భలకట్ట, व्याजे మిష, వంక; अङ्गुष्ठाङ्गुलिमध्यस्थे उपरिभागे బొటనవ్రేలివడి మిమెత్తుతావు, बीजभेदे 'హూం'అను బీజాక్షరము; विकत्थने స్తుతించుకొనుట; दम्भे

కపటము, कुशमुष्टौ కూర్చ దర్భలకట్ట: मयूरपुच्छमुष्टौ నెమలికుంచె. न० मलापकर्षणार्थे उशीरादिनिर्मिते पदार्थे తుడిచెడి కుంచె. కుచ్చు. पु० भ्रूमध्ये కనుబొమల నడిమి; श्मश्रुणि గడ్డము మీసముల వెండ్రుకలు त्रि० कठिने కఠినము

केचित् కేచిత్. अव्य० केचनार्थे కొందఱు, కొన్ని.

कोच కోచః, अ० पु० सङ्करजातिभेदे ఒక సంకరజాతి; तद्देशे వారుండు దేశము सङ्कोचे సంకోచము. त्रि० सङ्कोचके సంకోచముగలది. [పర్వతము

कौञ्च కౌఞ్చః, अ० पु० क्रौञ्चपर्वते క్రౌంచ

क्रुञ्च క్రుఞ్చ 'कुञ्च पदस्य 'కుఞ్చ' చూ॥

कुञ्च క్రుఞ్చః, अ०पु० क्रौञ्चे కొంచపిట్ట.

कुञ्चा క్రుఞ్చా, आ० स्त्री० क्रौञ्चस्त्रियाम् ఆఁడు కొంచపిట్ట: वीणाभेदे ఒక వీణె.

क्रोञ्च క్రోఞ్చః, अ०पु० क्रौञ्चे 'కౌఞ్చః చూ

क्रौञ्च క్రౌఞ్చః, अ०पु० द्वीपभेदे కొంచదీవి, క్రౌంచద్వీపము; क्वचि కొంచ,కొక్కెరాయి. కొక్కెర, కొంగ; कुररे పెన్నదపులుఁగు, पर्वतभेदे కొంచమల, క్రౌంచపర్వతము. राक्षसभेदे ఒకరాక్షసుఁడు, अर्हता ध्वजभेदे జైనుల ఒక ధ్వజము. [చోట.

क्वचित् క్వచిత్ अव्य० कस्मिंश्चिद्देशे ఒకానొక

च ३ చ 3

कणीचि కణీచిః. इ०पु० निवासे నివాసము, पल्लव्याम పల్లవి చూ –ची –చీ. ई०स्त्री० पुष्पितलतायाम् పూచినతీఁగె, गुञ्जायाम् గురివెంద†: शकटे బండి. कणीच्याम् 'కణీచిః' చూ॥

कथञ्चिन् కథఞ్చిత్, अव्य० अतिप्रयत्नेनेत्यर्थे ఎట్టకునేని, ఎట్టకేని, ఎట్టకేలకున్, మిక్కిలి ప్రయత్నముతో. కష్టపడి, असाकल्यान्विते

कथमित्यर्थे ఎటులనో ఒకటులు.

कदाचित् కదాచిత్. अव्य० जातिवत्यर्थे ఒకప్పుడు, ఒక్కెడన్. ఒకానొకప్పుడు

कनीचि కనీచిః, ई०स्त्री० कणीचयाम् 'కణీచి' చూ

कर्मचित् కర్మచిత్. त्०त्रि० कृतकर्मणि కర్మనుష్ఠించినవాఁడు. [చిత్' చూ

कर्हिचित् కర్హిచిత్. अव्य० कदाचिदर्थे 'కదా

कलाची కలాచీ, ई०स्त्री० प्रकोष्ठे ముంజేయి.

कवच కవచః,अ०पु० नन्द्याम् నంది†, गर्दभाण्डे కలజువ్వి†. पटहे తప్పెట. पु० तन्त्रोक्ते मन्त्रविशेषे తంత్రోక్తమైన మంత్రవిశేషము: स्वर्णादिरचितरक्षायाम् బంగారు వెండి రాగి మున్నగువాని తోడుతోఁ జేసిన రక్ష तनुत्राणे మయిమఱువు. మఱువు, మెయిమఱుగు(వు), మెయిమరువు, మెయిమర్వు. మేమర్వు. మైమర్వు. మోమఱువు. కమరు, జోడు, దగలా, జిరా. జిరాయి. జీరా, తొడుగు(పు. వు). తొడ్గు. బొందన(ం)ము. దుప్పటము, చిలుకత్తు. బందు. కత్తరము. సమకట్టు. చట్ట. పక్కెర, పేరణము. పేరణి, కవచము. [దొంద†.

काकाञ्ची కాకాఞ్చీ, ई०स्त्री० काकाङ्गयाम् కాకి

काकोची కాకోచీ,न०पु० मत्स्यभेदे ఒకచేప

कालीची కాలీచీ. ई० स्त्री० यमविचारभूमौ యముని న్యాయస్థానము (కోర్టు).

किम्पच. కిమ్పచః. अ० त्रि० कृपणे తనకు మాత్రము సరిపోవునట్లు వంట చేసికొను వాఁడు. లోభి.

कुटच కుటచః, अ०पु० कुटजे కొడిసె†.

कुत्रचित् కుత్రచిత్. अव्य० कदाचिदर्थे 'కదాచిత్' చూ क्वचिदर्थे ఒకానొకచోట.

कुवचा కువచాః, स्०त्रि० कुत्सितवचोयुक्ते నిందితమురైన మాటలుగలవాఁడు. వదరుఁబోతు.

कृष्णार्चि కృష్ణార్చిః, స్.పుం. अग्नौ అగ్ని
कोलाञ्च కోలాఞ్చః. అ.పుం. देशभेदे ఒక దేశము
क्रकच అ.త్రి. करपत्रे కరగసము, రంపము. అంపము; पञ्चाङ्गयोगभेदे ఒక పంచాంగ యోగము పుం. ग्रन्थिले వెలుతురు†. —चा —చా, ఆ. సీ. केतक्याम् మొగలి†.

च-संप्र० చ-సం ప్ర

कचाकचि కచాకచి. अव्य. कचेषु कचेषु गृहीत्वा प्रवृत्त युद्धे జుట్లుపట్టుకొని పోరాడుట.
कन्दगुडूची కన్దగుడూచీ, ఈ. సీ. कन्दभेदे ఒక కంద†; गुडूचीभेदे ఒక తిప్పతీఁగె†.
करकच కరకచః అ.పుం. योगविशेषे శని వారము మొదలుగా షష్ఠ్యాదితిథులేడు క్రమముగాఁగలసిన యోగము.
कर्णपिशाची కర్ణపిశాచీ, ఈ. సీ. देवीभेदे దేవివిశేషము.
काकचि(च)ञ्चा -ञ्चि. -ञ्ची కాకచి(చ)ఞ్చా -ఞ్చిః -ఞ్చీ ఆ. ఇ. ఈ. సీ. गुञ्जायाम् గురువింద† ... ఈ. సీ. वायस्याम् కాంచి†, कट्फले గుమ్ముడు†
कुडुहुञ्ची కుడుహుఞ్చీ, ఈ. సీ. क्षुद्रकारवेल्याम् పొట్టికాఁకర†.
केशलुञ्च కేశలుఞ్చః, అ. పుం. जैनर्षिभेदे బోడితలగల ఒక జైనఋషి.
कोलवाच కోలవాచః. అ.పుం. बिलेशयमृगभेदे బొఱియలలో నుండు ఒక మృగము.
कोश(ष)चञ्चु కోశ(ష)చఞ్చుః, ఉ. పుం. सारसे ఒటిముక్కుగల పుల్గు, బెగ్గురుపక్షి.

छ ఛ

कच्छ కచ్ఛః. అ. పుం. नद्याम् నంది†. नद्यादितीरे నదిమున్నగువాని ఒడ్డు नौकाङ्गे నౌకాంగము, చుక్కాని; कक्षायाम् కాసె. కచ్చె, కచ్చెల, చింగు, చుంగు, చెంగు कौपीने కచ్చడము, గోంచి, कूर्मकर्परे తాఁబేటి కాయ, मुखाच्छादने ముసుఁగు. బం. देशभेदे ఒక దేశము. त्रि. जलप्रायदेशे జల సమృద్ధిగల దేశము
कच्छ కచ్ఛా, ఆ. సీ. चीरिकायाम् ఈల పురుగు वाराह्याम् నేలచిక్కుఁగె†; कक्षायाम् కాసె. గోంచిపెట్టు. [पामायाम्
कच्छुः(च्छू) కచ్ఛుః(చ్ఛూః), ఉ. ఊ.సీ.
कपि(पी)कच्छू కపి(పీ)కచ్ఛూః, ఊ. సీ. कण्डूरायाम् దురదగొండి. దూలగోవెల†.
काकपुच्छ కాకపుచ్ఛః. అ. పుం. कोकिले కోయిల. [కచ్ఛదేశమునఁ బుట్టినది.
काच्छम् కాచ్ఛమ్, అ. త్రి. कच्छदेशोद्भवे
कालपुच्छ కాలపుచ్ఛః, అ. పుం. एणसमे मृगविशेषे ఇఱ్ఱివంటి యొక మృగము.
कुच्छम् కుచ్ఛమ్. అ. న. कुमुदे కలువ†.
केशच्छित् కేశచ్ఛిత్, ద్.పుం. नापिते మంగలి.
कोलपुच्छ కోలపుచ్ఛః. అ.పుం. कङ्के రాబందు.
क्रोष्टुपुच्छी క్రోష్టుపుచ్ఛీ ఈ.సీ. पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†.

ज २ జ 2

कजम् కజమ్. అ.న. जलजे పద్మము†.
कञ्जम् కఞ్జమ్, అ. న. पद्मे పద్మము†. अमृते అమృతము. పుం. चतुर्मुखे బ్రహ్మ, केशे తలవెండ్రుకలు.
कर्ज కర్జ, धा. (कर्जति) व्यथने బాధించుట.
काञ्जी కాఞ్జీ, ఈ.సీ. महाद्रोण्याम् పెద్దపిలి†.
किञ्जम् కిఞ్జమ్. అ.న. किञ्जल्के కింజల్కము.
कुजु కుజు. धा. (कोजति) स्तेयकरणे దొంగిలించుట.
कुज కుజః, అ.పుం. मङ्गलवारे మంగళవారము; महीरुहे చెట్టు, नरकासुरे నరకాసురుఁడు; भौमग्रहे కెంపుగాతు(ము), వేలపట్టి. పురమి పట్టి, అంగారకుఁడు (కుజుఁడు).

कुजा కుజా, आ० स्त्री० पार्वत्याम् పార్వతి भूमिजायाम् నేలచూలి, నేలపట్టి, పుడమి పట్టి, పుడమిపుట్టు, సీతాదేవి.

कुञ्ज కుఞ్జః, अ०पु० लतादिपिहितोदरे स्थाने కుంజము, కురము, పొదరిల్లు; गजदन्ते ఏనుఁగుదంతము, गजहनौ ఏనుఁగుదౌడ,

कुब्ज కుబ్జః, अ० त्रि० गडुले మఱుగుజ్జు, గూనివాఁడు, మఱుగుజ్జువాఁడు. पु० अपामार्गे ఉత్తరేను†. खड्गे కత్తి हृदय-पृष्ठरोगे గూను కణితి

कूज కూజ, धा० (कूजति) अव्यक्ते शब्दे కూయుట, అస్పష్టముగాఁ బలుకుట.

ज ३ జ 3

कञ्जज: కఞ్జజః,अ०पु० चतुर्मुखे తమ్మిచూలి బ్రహ్మ.

कपिज కపిజః, अ०पु० सिल्हे చిల్లమద్ది

कम्बोज కమ్బోజః, अ०पु० गजविशेषे ఒక యేనుఁగు, शङ्खभेदे ఒక శంఖము, देशभेदे కాంబోజదేశము.

करज. కరజః, अ० पु० करञ्जके కానుగు, नखे గోరు न० व्याघ्रनखे పులిగోరు† त्रि० करे जाते చేతిలోఁ బుట్టినది

करञ्ज. కరఞ్జః, अ० पु० करञ्जके కానుగు†.

करञ्जी కరఞ్జీ, ई०स्त्री०करञ्जभेदे ఒక కానుగు†.

करिज కరిజః, अ० पु० गजशिशौ ఏనుఁగు పిల్ల గున్న.

कर्णजित् కర్ణజిత్,त्०पु० अर्जुने అర్జునుఁడు

कर्मज కర్మజః, अ० पु० कलियुगे కలియుగము. स्वर्गादौ స్వర్గము మొ वटे మఱ్ఱి†. वेगाख्ये संस्कारे వేగము, సంస్కారము, अदृष्टे పురాకృతకర్మము त्रि० कर्मसम्भवे కర్మవలనఁ గలిగినట్టిది क्रियाजन्ये संयोगे క్రియాజన్యమైన సంయోగము, विभागे च అట్టి విభాగము.

कलञ्ज. కలఞ్జః अ० पु० धूमपत्रभेदे గంజా, గాంజా, జడ, బంగి, గంజావి, గంజాయి†, सविषास्त्रेण हतमृगपक्षिणो. విషము పూసిన బాణముతోఁ చంపఁబడిన మృగము అట్టి పక్షియు, सङ्ख्याभेदे ఒక సంఖ్య, धूमपत्रे పొగాకు†

कलिञ्ज: కలిఞ్జః, अ०पु० कटे చాఁప తడిక.

कान्यजा కాన్యజా, आ०स्त्री० नल्याम् నలి†:

कामज కామజః, अ०त्रि० कामजाते व्यसनादौ కామముచేఁ గలిగిన వ్యసనాదులు, వేఁట జూదము పగటినిద్ర అపవాదము స్త్రీ మద్యపానము తౌర్యత్రికము (నృత్త గీత వాద్యములు) వృథాసంచారము. —जित् —జిత్, त्० पु० शिवे శివుఁడు, स्कन्दे కుమారస్వామి, बुद्धदेवे బుద్ధుఁడు. त्रि० कामजयिनि మరుని గెలిచినవాఁడు.

काम्बोज కామ్బోజః, अ०पु० काम्बोजदेशे కాంబోజదేశము; पुन्नागे సురపొన్న†; प्रथमत क्षत्रिये पश्चात् कर्मलोपेन शूद्रत्वमापन्ने మొదట క్షత్రియుఁడయ్యును పిదప కర్మలోపముచే శూద్రత్వమును బొందినవాఁడు, श्वेतखदिरे వెలిచండ్ర† त्रि० कम्बोजदेशभवे కంబోజదేశమునఁ బుట్టినది. —जी —జీ, ई० स्त्री० माषपर्ण्याम् కారుమినుము†: श्वेतखदिरे వెలిచండ్ర†: वाकूच्याम् కారుగచ్చ†, गुञ्जायाम् గురివెంద†.

कायज. కాయజః, अ० पु० मन्मथे మేనుచూలి, మన్మథుఁడు. त्रि० कायिके 'కాయికమ' చూ [సంబంధమైనది.

कारञ्ज కారఞ్జః, अ०त्रि० करञ्जजाते కానుగ

कारज కారజః, अ० त्रि० कर्मजे క్రియాజన్యము, नखसम्बन्धिनि గోటికిసంబంధించినది

कारुज కారుజః, अ०पु० गजशिशौ ఏనుఁగు గున్న; फेने నురుఁగు;गैरिके కావి(జేగురు)

డాయి, नागकेसरे నాగకేసరము†, वल्मीके పుట్ట: स्वयजाततिले (तिलकालके) పుట్టు మచ్చ నం० तत्क्षणचित्रलेखनादौ అప్పటి కప్పుడు చిత్రరువువ్రాయుట మొ॥ శిల్పము.

कालज्ञ కాలజ్ఞః, अ० पु० कुक्कुटे కోడి, ज्यौतिषिके జోస్యుఁడు, उचितसमयाभिज्ञे యోగ్యసమయము గమనించువాఁడు.

कासजित् కాసజిత్. त्० स्त्री० भार्ग्याम् బారంగి†.

किंराज. కింరాజః, अ०पु० प्रश्नविषये राजनि ఏ రాజు. -जा -జా. न्० पु० नीचराजे నీచుఁడు, నీచుఁడైన రాజు. त्रि० तद्वति నీచరాజు గల దేశము మొ

किलिञ्जम् కిలిఞ్జమ్. अ० प्र० कटे చాఁప, काशादिरज्जौ వెల్లుదర్భ మున్నగువానిత్రాడు, सूक्ष्मदारुणि చిదుగు.

कीटजा కీటజా. आ० स्त्री० लाक्षायाम् లక్క.

कुटजः కుటజః, अ० पु० गिरिमल्लिकायाम् కొడిస, కొడిసె, కొండమల్లె†. कम्भजे 'కుమ్భజః' చూ॥ -जा -జా. आ० स्त्री० कलङ्कच्छन्दसि వృత్తవిశేషము

कुणञ्जः -ञ्जा కుణఞ్జః -ఞ్జా, अ० आ० स० वास्तूके చక్రవర్తికూర†.

कुम्भज కుమ్భజః, अ० पु० अगस्त्ये అగస్త్యుఁడు. द्रोणाचार्ये ద్రోణుఁడు, वसिष्ठे వసిష్ఠుఁడు. त्रि० कुम्भे जाते కడవపుట్టువు. కడవయందుఁ గలిగినది [రము†.

कुर्णज. కుర్ణజః अ० पु० कर्चूरे గంట్లకచో

कुलज కులజః, अ०पु० कुलीने కులీనః చూ॥ -जा -జా, आ०स्त्री० कुलस्त्रियाम् 'కులస్త్రీ' చూ॥ [రము†.

कुलञ्ज కులఞ్జః, अ०पु० गन्धमूले గంట్లకచో

कुलिज కులిజః. अ० त्रि० हस्तजाते చేతియందుఁ గలిగిన గోరు మొ॥

कूटज కూటజః, अ०पु० कुटजे కొండమల్లె†.

कूपज. కూపజః. अ० पु० रोमकूपे రోమకూపము.

कृणञ्ज. కృణఞ్జః. अ०पु० कुणञ्जे చక్రవర్తికూర†.

कृतज्ञ కృతజ్ఞః, अ० पु० हरौ విష్ణువు, शुनके కుక్క. त्रि० कृतोपकारज्ञे ఒరులు చేసినమేలు మఱవనివాఁడు: तदल्पप्रत्युपकारके దానికై ప్రత్యుపకారము చేయువాఁడు.

कृतौजाः కృతౌజాః, स्० त्रि० कृतपराक्रम పరాక్రమించినవాఁడు.

कृमिजम् కృమిజమ్, अ०न० अगुरुणि అగురు -जा -జా. आ०स्त्री० लाक्षायाम् లక్క

कैटज కైటజః. अ० पु० कुटजे కొడిసె†.

कोटिजित् కోటిజిత్. त्०पु० कालिदासे కాళిదాసకవి. त्रि० कोटिजयिनि కోటి గెలిచిన వాఁడు.

कौटज కౌటజః, अ० पु० कुटजे కొడిసె.

कौशिज. కౌశిజః, अ०पु० देशभेदे ఒక దేశము.

क(क्रि)मिजम् క్ర(క్రి)మిజమ్, अ० न० कृमिजे 'కృమిజమ్' చూ॥

क्रोधज క్రోధజః, अ०पु० मोहे మోహము. न० क्रोधजाते व्यसनाष्टके చాడీలుచెప్పుట సాహసము ద్రోహము ఈర్ష్య అసూయ అర్థదూషణ(ము)ము దూషించుట కఠిన భాషణము.

ज ४ జ 4

कटुबीजा కటుబీజా. आ० स्त्री० पिप्पल्याम् పిప్పలి†.

कन्याकुब्ज కన్యాకుబ్జః, अ० पु० देशभेदे కనోజ్. కాన్యకుబ్జదేశము.

कपिध्वज. కపిధ్వజః. अ०पु० अर्जुने, హనుమ ముసిదముగలవాఁడు, అర్జునుఁడు.

कमलजः కమలజః, अ० पु० पद्मज తమ్మిపుట్టు. బ్రహ్మ.

कराम्बुजम् కరామ్బుజమ్, अ०पु० करारविन्दे

కైతమ్మి, కరకమలము. [రాజ.

कर्णानुज కర్ణానుజః, అంపుం युधिष्ठिरे ధర్మ

कललज కలలజః, అం పుం सर्जरसे సజ్జ రసము, गर्भे గర్భము.

कलिन्दजा కలిన్దజా, ఆంసీం कालिन्दीनद्याम् కాళిందీనది, యమున. [కుంకుమపువ్వు

कश्मीरजम् కశ్మీరజమ్, అం నం कुङ्कुमे

काकध्वज కాకధ్వజః, అం పుం वडवाग्नौ బడబాగ్ని. –ध्वजा –ధ్వజా, ఆం సీం धूमावत्याम् ధూమావతీమహావిద్య. –स्फूर्ज –స్ఫూర్జః, అంపుం काकतिन्दुके నల్లతుమికి†.

कान्यकुब्जम् కాన్యకుబ్జమ్, అం నం कन्या-कुब्जे 'కన్యాకుబ్జమ్' చూ [కులవ్వ†.

कालकञ्जम् కాలకఞ్జమ్, అంనం नीलपद्मे నల్ల

कालाण्डज కాలాణ్డజః, అం పుం कोकिले కోయిల.

काश्मीरजम् కాశ్మీరజమ్, అంనం कुष्ठे చెంగల్వకోష్టు†; कुङ्कुमे కుంకుమపువ్వు पुष्करमूले తామరదుంప. –जा –జా, ఆం సీం अतिविषायाम् అతివస†.

किर्मीरजित् కిర్మీరజిత్ } త్రిం పుం भीमसेने
कीचकजित् కీచకజిత్ } భీముఁడు.

कीटसञ्ज्ञ కీటసంజ్ఞః, అం పుం कीटराशिषु కర్కాటకము వృశ్చికము మీనము మకరాంత్యార్థము (రాసులు)

कुठेरजः కుఠేరజః, అంపుం तुलस्याम् తులసి†

कुन्तिभोज కున్తిభోజః, అంపుం कुन्तीपितरि కుంతితండ్రి కుంతిభోజుఁడు.

कुम्भवीज కుమ్భబీజః, అం పుం करञ्जभेदे ఒక కానుగు. [జనకునితమ్ముఁడు

कुशध्वज కుశధ్వజః, అంపుం जनकराजानुजे

कूर्मराजः కూర్మరాజః, అం పుం कूर्मरूपे विष्ण्ववतारविशेषे విష్ణుదేవుని ఒక యవతారము, ఆదికూర్మము.

कृतसंज्ञ కృతసంజ్ఞః, అం త్రిం कृतसङ्केते दासादौ సంజ్ఞచేయఁబడిన సేవకుఁడు మొ कृतचेतने చేష్టగలవాఁడు.

कृष्णबीज కృష్ణబీజః, అం పుం फेनिले కుంకుడు†, रक्तशिग्रौ ఎఱ్ఱమునగ†. నం कालिङ्गे పుచ్చకాయ.

केदारज. కేదారజః, అం పుం व्रीहिभेदे వడ్లు, వరి†, पद्मकाष्ठे పద్మకాష్ఠము†.

केशराज కేశరాజః, అంపుం भृङ्गराजे గుంటకలగర†

कैटभजित् కైటభజిత్, త్రంపుం विष्णौ విష్ణువు.

कौशिकयोज కౌశికయోజః, అం పుం शाखोटे పేఁకు†.

ज – సంప్ర జ – సం ప్ర

कज्जलध्वज కజ్జలధ్వజః, అంపుం दीपे దీపము

करवीरकन्दसञ्ज्ञ కరవీరకన్దసంజ్ఞః, అం పుం तैलकन्दे నూనెకంద† [చిఱువెసగలు†.

कल्याणबीज కల్యాణబీజః, అం పుం मसूरे

करवीरभुजा కరవీరభుజా, ఆం సీం आढक्याम् కందులు†

कुक्कुटध्वज కుక్కుటధ్వజః అంపుం षण्मुखे పుంజుదాలుపు, కుమారస్వామి

कादम्बरीबीजम् కాదమ్బరీబీజమ్, అం నం सुराबीजे మద్యముచేయు పదార్థములు.

कुलुक्कगुञ्जा కులుక్కగుఞ్జా, ఆంసీం उल्काग्नौ కొఱవివిప్పు.

कूलमुद्रुज కూలముద్రుజః, అం త్రిం कूलभेदके గట్లు భేదించునది.

कृकवाकुध्वजः కృకవాకుధ్వజః అం పుం कुक्कुटध्वजे 'కుక్కుటధ్వజః' చూ

कृमिजलज కృమిజలజః, అం పుం कृमिशङ्खे పురుగుసంకు, జీవశంఖము.

केशवाग्रज. కేశవాగ్రజః, అం పుం बलरामे వెన్నునన్న, బలరాముఁడు.

कोसलात्मजा కోసలాత్మజా, ఆంసీం कौस-

ल्यायाम् కౌసల్య.

ट २ ట 2

कट కటః. अ० पुं० नडे కిక్కసకసవు†. गजकपोले ఏనుఁగుచెక్కిళ్లు. तृणे గడ్డి कपोले చెక్కిళ్లు तृणासने చాఁప अतिशये అధికము; समये సమయము (ఆచారము). शवे శవము; शवरथे శటువు, పాడె, शरे బాణము; तष्टकाष्ठे చెక్కిన కొయ్య. पाशकभेदे ఒక పాచిక; श्रोणिफलके మొల श्मशाने శ్మశానము. కాడు कुसूले గాదె ओषधिभेदे ఒక యోషధి त्रि० क्रियाकारे కర్మచేయువాఁడు. आवरणकर्तरि ఆవరించునది, पदान्ते उत्कटे ఇది పదాంతమైనపుడు ఉత్కట(మూ)ము

कटिः కటిః, इ० स्त्री० श्रोण्याम् పిఱుఁదు मेखलास्थाने కవును. కౌను, నడుము నెన్నడుము, రొండి, పిఁగు. లేఁగౌను. మొల.

कटी కటీ. ई०स्त्री० कटौ కటిః చూ: पिप्पल्याम् పిప్పలి; कटुक्याम् కటుకరోహిణి†. न्०पुं० गजे ఏనుఁగు त्रि० कटवति కట(మూ)ము గలది धा० (कटति, कण्टति) गतौ గతి

कटु కటుః उ०पुं० कटुरसे కారము चम्पके సంపంగి†: पटोले చేఁదిపొట్ల†: चीनकर्पूरे చీనాకర్పూరము स्त्री० कृष्णसर्षपे నల్లావాలు, प्रियङ्गौ కొఱ్ఱ कटुरोहिण्याम् కటుకరోహిణి. लतायाम् తీఁగె न० दूषणे నింద: अकार्ये నిందితకార్యము त्रि० कटुरसयुक्ते కారము గలది: सुगन्धौ సువాసనగలది: मत्सरिणि మాత్సర్యముగలది: अप्रिये ఇష్టముగానిది. तीक्ष्णे గాఢమైనది. परुषे కఠినవాక్కు: दुर्गन्धौ దుర్గంధము గలది

कटे కటే, धा० (कटति) वर्षावरणयो వర్షించుట చుట్టు(కమ్ము)కొనుట.

कण्ट కణ్టః, अ० पुं० कण्टके ముల్లు.

कण्टी కణ్టీ, न्० पुं० अपामार्गे ఉత్తరేను†. खदिरे చండ్ర†. गोक्षुरे పల్లేరు†, कलाये బటాని† त्रि० कण्टकयुते ముండ్లు గలది

कष्टम् కష్టమ్, अ० न० दुःखे కసటు, అగచాటు, అవరు, అవశ, ఇడుముడి, ఇబ్బంది. కొడిపె, గండు. గొడిపె, చిక్కు, చోదుమ, చోద. దెప్పరము. తొగ. పల్లటము. పాటు, పాము. పీనుఁగపెంట. బడప అంగద, అంగలారుపు. అంగలార్పు గోడు వగపు, వంత. వనట, వెత. అద(ల)జడి, అలమట. ఉత్తలపాటు, ఉమ్మలిక, ఉమ్మలికము, అడలు, కుందు. నెంజలి, నెగులు, కొందలము, పిమ్మట, అటమట, అలందురు. అలుగుల, అలుగులము, అల్లట. అటుపోటు, ఇదుమ, ఉమ్మలము. ఉమ్మలింపు. ఎడరు. ఎర, ఏఁపు, ఒంజిలి.ఒందిలి, ఒత్తడి. కక్కసము, కిన్నఱ, కఱకటి, కస్తి కార్య కిసమస, కుతికలపాటు, కుతిల కుసి, కోఱడము, గంటి, గాసి. గొదవ, జడి, తొందర(ఱ). తొక్కట. త్రిక్కు, త్రొక్కట.దావంతము, దునుకు, దురపిల్లు. దూఁకలి. దొనుకు, నచ్చు. నలఁక. నలఁ(లుఁ)కువ, నవఁత. నెవులు. దొగులు, నొప్పి, నొలి, నొవులు. నొవ్వి. నొవ్వు, నోవి. నోవు. పిరుపీఁకు, పిర్వీకు పొక్కు, బాద బాము, బారి, బెడఁద. మనికితము. వందుడు. వగ, వల్వంత, వెతారము, వెసనము, సణుగు, సలుపు, వేగి, స్రుక్కు. దుఃఖపడుట, దుఃఖము; तदाविष्करणशब्दे కట్టా. అయ్యో అనుట. त्रि० तद्वति కష్టమైనది पीडाकारे దుఃఖకరము; गहने చొరరానిది. जुगुप्सिते నిందితము: दोषभेदे ఆలంకారిక దోషవిశేషము; कष्टसाध्ये కష్టసాధ్యము, पापे కసటు, పాపము.

किट కిట, ధా॰ (केटति) त्रासे భయపడుట, गतौ గతి [र्याम् అందుపంది

किटि. కిటిః, ఇం॰పుం॰ सूकरे పంది स्त्री॰ सूक-

किटी కిటీ, ఈం॰ स्त्री॰ सूकर्याम् అందుపంది.

किट्टम् కిట్టమ్, అం॰నం॰ तैलाद्यधोभागस्थे मले నూనె మున్నగువాని మడ్డి. देहमले దేహ మలములు, धातूनां मले చిట్టము. చిట్టియము, చిట్టెము, లోహములముటికి

कीट కీట, ధా॰ (कीटयति –ते) वर्णे రంగు వేయుట.

कीटः కీటః, అం॰పుం॰ स्थूलक्रिमौ పెద్దదియగు పురుగు. కీటకము; मागधजातौ మాగధ జాతి; कीटसञ्ज्ञे 'కీటసంజ్ఞః చూ త్రిం॰ कठिने కఠినము.

कुट కుట, ధా॰ (कुटति) कौटिल्ये వంకరవోవుట. (कोटयति) छेदने ఛేదించుట

कुटः కుటః, అం॰ పుం॰ वृक्षे వృక్షము, घटे కుండ; शैले కొండ, कोटे కోట, गृहे ఇల్లు, शिलाकुट्टके రాళ్లమలచువాడు

कुटिः కుటిః, ఇం॰స్త్రీ॰ कौटिल्ये కుటిలత్వము, गृहे ఇల్లు; कुटीरे గుడిసె. పుం॰ वृक्षे చెట్టు, देहे దేహము త్రిం॰ कुटिले కుటిలుడు.

कुटी కుటీ, ఈం॰స్త్రీ॰ कुटीरे గుడిసె, कुट्टन्याम् కుంటెనకత్తె मुरायाम् మురత†, चित्रगुच्छके నానావర్ణములు గల పూలగుత్తి कौटिल्ये కుటిలత్వము.

कुट्ट కుట్ట; ధా॰ (कुट्टयति) छेदनभर्त्सनयो ఛేదించుట బెదరించుట, पूरणे నింపుట, प्रतापे ప్రతాపము.

कूट కూట, ధా॰ (कूटयति –ते) परितापे పరితపించుట, परिदाहे కాల్చుట; आमन्त्रणे పిలుచుట (कूटयते)अप्रदाने ఈయకుండుట, కూడబెట్టుట; अवसादने నశింపజేయుట.

कूटः కూటః, అం॰ పుం॰ अगस्त्ये అగస్త్యుడు. भग्नशृङ्गे కొమ్ములు విఱిగినది. నం॰ कपटे కపటము. कृत्रिमे అసహజము. पर्वतशृङ्गे కొండశిఖరము, अग्रे కొన, మొన, धान्यादिराशौ ధాన్యాదులరాశి, अयथार्थप्रकाशने అవాస్తవమును కనబఱచుట, मायायाम् మాయ, पुरद्वारे పట్టణద్వారము, गृहे ఇల్లు. मृगबन्धनयन्त्रे బోను, अयोघने దాగలి, सीराङ्गे నాగలియట్టు; लोहमुद्गरे ఇనుపగుదియ, शाठ्ये మోసము. త్రిం॰ निश्चले నిశ్చలము, अनृते మిథ్య, అసత్యము, कितवे మోసకాడు.

कृष्टम् కృష్టమ్, అం॰ త్రిం॰ कृतकर्षणे क्षेत्रादौ దున్నిన పొలము మొ॰ आकृष्टे లాగబడినది నం॰ कर्षणे దున్నుట.

कृष्टि కృష్టిః, ఇం॰ పుం॰ पण्डिते పండితుడు. స్త్రీ॰ कर्षणे దున్నుట; आकर्षणे లాగుట.

कोट కోటః, అం॰ పుం॰ दुर्गे కోట, ప్రహరి. कौटिल्ये కుటిలత్వము

कोटिः కోటిః, ఇం॰ స్త్రీ॰ आयुधधारायाम् ఆయుధముల యంచు; सङ्ख्याविशेषे ఒక సంఖ్య, కోటి (10000000). तत्सङ्ख्येयेకోటి వస్తువులు, प्रकर्षे అతిశయము. धनुरग्रे వింటికొన. रेखाभेदे ఒక రేఖ. राशिचक्रस्य तृतीयांशे రాశిచక్రమందలి తృతీయాంశము, क्षेत्रावयवविशेषे ఒకానొక క్షేత్రావయవము; पृक्कायाम् పిక్క-†, अग्रभागे కొన, మొన. पूर्वपक्षे పూర్వపక్షము, सशयस्यालम्बने సంశయమునకు హేతువు.

कोटी కోటీ, ఈం॰ స్త్రీ॰ कोटौ కోటి, पूर्वपक्षे పూర్వపక్షము, शाकभेदे ఒక కూర.

कोट्ट కోట్టః, అం॰పుం॰ दुर्गे కోట. నం॰ राजधानीभेदेఒకరాజధాని, पुरभेदेపురవిశేషము.

कौटः కౌటః, అం॰పుం॰ स्वतन्त्रे స్వతంత్రుడు; कुटजे కొండమల్లె†. నం॰ मिथ्याकथने అసత్యముచెప్పుట, मिथ्यासाक्ष्ये అబద్ధసాక్ష్యము.

कौटिः కౌటిః, ఇం॰ పుం॰ कूटवादिन. पुत्रे అబ

ద్ధము చెప్పువాని కొడుకు.

क्रष्टा క్రష్టా, ऋ० त्रि० कर्षगकर्तरि దున్నెడి వాఁడు లాగెడివాఁడు.

क्रुष्टम् క్రుష్టమ్, अ०न० ध्वनियुक्तरोदने ఎలుగెత్తియేడ్చుట; ध्वनौ ధ్వని. त्रि० कथिताप्रिये అప్రియము బలికినవాఁడు. आहूते పిలువఁబడినవాఁడు

क्रोष्टा క్రోష్టా, ऋ० } पु० जम्बुके నక్క.
क्रोष्टु క్రోష్టుః, उ० }

क्लिष्टम् క్లిష్టమ్, अ० न० असङ्गतवाचि సందర్భములేని మాట. त्रि० क्लेशयुक्ते క్లేశముగలది, पीडिते బాధింపఁబడినది

क्लिष्टा క్లిష్టా, आ० स्त्री० पातञ्जलोक्ते चित्तवृत्तिविशेषे క్లేశమూలకమైనచిత్తవృత్తివిశేషము

क्लिष्टि క్లిష్టిః, इ०स्त्री० क्लेशे కష్టము, सेवायाम् సేవ.

ट ३ ట 3

कक्खट. కక్ఖటః, अ०त्रि० कठिने కఠినము हासान्विते నవ్వుతోఁ గూడినది. –टी –टि, ई० स्त्री० कठिन्याम् బలపము.

कङ्कटः కఙ్కటః, अ०पु० कवचे కవచము –टी –टि. न्० त्रि० कवचिनि కవచముగలవాఁడు.

कच्चटम् కచ్చటమ్, अ० न० जलपिप्पल्याम् నీరుపిప్పలి†, कुत्सिते నింద.

कञ्चटम् కఞ్చటమ్, अ० न० जलतण्डुलीये నీరుచిల్లికూర†.

कन्दटम् కన్దటమ్, अ०न० कैरवे తెల్లకలువ.

कन्दोट కన్దోటః, अ०पु० कुमुदे తెల్లకలువ न० नीलोत्पले నల్లకలువ.

कन्याऽट కన్యాఽటః, अ०पु० स्त्रीवाससद्मनि స్త్రీల నివాసగృహము

कपट కపటః, अ०पु० अन्यथा स्थितवस्तुन अन्यथा प्रकाशनरूपे हृदयस्थभावनिगूहनरूपे व्यापारभेदे కవుడు, కన్ను, కీలు, చిట్టకము, టక్కు, రవళి దుత్తూరము, బవంతము, వెద్దు, ఉక్కివము, కిటుకు, కువాద(క)ము, కువ్వాడము, కైపు, కొదు, గజను, గబ్బి, గబ్బి, గవురు, గుబుసు, గారు, జిత్తు, టవలిక, టాటోటు, దంబము, దంబు, [illegible], పొచ్చెము, [illegible], బూమియ, బూమె, మతకము, వయనిక, వైసిక, సట, మనస్సులోని భావమును కప్పిపుచ్చుటయును ఒకవిధముగా నున్నదానిని మఱొకవిధముగాఁ గనఁబఱచుటయుఁ గల యొక ప్రవృత్తి. –टी –टि. न्०त्रि० तद्वति గబ్బి. కపటము గలవాఁడు. ई०स्त्री० परिमाणभेदे ఒక పరిమాణము.

कपाट కపాటః, अ० त्रि० कवाटे తలుపు. –टी –टि. ई० स्त्री० कवाटे తలుపు, क्षुद्रकवाटे చిఱుతలుపు. కిటికి

कपीष्ट. కపీష్టః, अ०पु० क्षीरिकायाम् పాల†, कपित्थे వెలగ, कपीतने అంబాళము†.

करट కరటః, अ०पु० काके కాకి, वाद्यभेदे ఒక వాద్యము; कुसुम्भके కుసుమ†, एकादशाहादिश्राद्धे ప్రేతకర్మలో పదునొకండవ రోజుచేసెడి శ్రాద్ధము, नास्तिके నాస్తికుఁడు. बिल्वे మారేడు†. दुर्दुरूटे అణఁచరానివాఁడు, क्षत्रियजातिभेदे ఒకక్షత్రియజాతి; गजगण्डे ఏనుఁగుచెక్కిలి. वाद्यभेदे ఒక వాద్యము. त्रि० निन्द्यजीविनि నిందితవృత్తిగలవాఁడు. –टा –टा. आ०स्त्री० दुःखदोह्याया गवि పాలు పిదుకనీయని యావు: आहरकरटेतिक्रियायाम् ఆహర కరట అని వచించుటగల క్రియ, गजगण्डे ఏనుఁగుచెక్కిలి. –टी –टि. न्० पु० गजे ఏనుఁగు. ई० स्त्री० काकयोषिति ఆఁడుకాకి.

कर(रे)ट्टु కర(రే)టుః, उ०पु० कराटिका-

याम् పెద్దకాకర.

कराट కరాటః,अं०त्रिं० विकटे భయంకరము

करेऽट కరేఽటః, अं०पुं० नखे గోరు.

करोटः కరోటః, अं० पुं०
-टि. -टी-टिः-टी,इं०ईं०स्त्री० } शिरोऽस्थिनि తలపుఱ్ఱె. కర్పెర. కప్పెర. చిప్ప, తలపాటు పుచ్చె పునుక పున్క. పుఱియ. పుఱ్ఱియ. పుఱ్ఱె, బుఱ్ఱ.

कर्कट కర్కటః, अं० पुं० राशिभेदे కర్కటకరాశి, सर्पे పాము. रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము,आयसे कीलकभेदे ఒకయినుప చీలః कण्टके ముల్లు, वृक्षभेदे నేలయునిరిక వంటి కాయలు గల ఒక చెట్టు, करेटौ పెద్ద కాకర, अलाब्वाम् సొఱ†. पद्मकन्दे తామరదుంప: कर्कटके 'కర్కటకః' చూ

कर्कटि కర్కటిః. इं० स्त्री० इर्वारौ దోస, शाल्मलीफले బూరుగపండు.

कर्कटी కర్కటీ, ईं० स्त्री० एर्वारौ పొడుగు దోస, शाल्मलौ బూరుగు, देवदाल्याम् దేవదాలి†; अजश्रृङ्ग्याम् జుష్టుపు†. घोषिकायाम् బీఱ†, घोटिकायाम् గొబ్బి†. -टु -टुः, उं० पुं० करेटौ పెద్దకాకర.

कर्कोट. కర్కోటః, अं०पुं० कर्कोटके 'కర్కోటకః' చూ -टी -टी, ईं० स्त्री० कर्कोटिकायाम् 'కర్కోటికా' చూ

कर्णाट· కర్ణాటః, अं० पुं० देशविशेषे ఒక దేశము. त्रिं० तत्रभवे అందుఁగలిగినది, तत्र वासिनि అందు ఉండువాఁడు. -टी -टी, ईं० स्त्री० तद्देशभाषायाम् కన్నడము, हंसपद्याम् హంసపాది†. -टम्-टమ్,अं० नं० गृहभेदे గృహవిశేషము.

कर्दट· కర్దటః,अं०पुं० पद्मकन्दे తామరదుంప, पङ्के అడుసు. त्रिं० कर्दमगन्तरि అడుసులోనికిఁ బోవునది.

कर्पठ కర్పటః, अं०पुं० जीर्णवस्त्रे కప్పడము, చిరిగిన గుడ్డ. जीर्णवस्त्रखण्डे చిరిగిన గుడ్డపేలిక, वस्त्रखण्डे గుడ్డపేలిక. मलिनवस्त्रे మాసినగుడ్డ काषायवस्त्रे కావిబట్ట गिरिभेदे ఒక కొండ.

कर्वटः కర్వటః, अं० पुं० प्रधानग्रामे ముఖ్యగ్రామము, सुन्दरग्रामे మనోహరమైన గ్రామము, देशभेदे దేశవిశేషము पुं० नगरे పట్టణము. [కప్పు.

कलटम् కలటమ్, अं०नं० गृहाच्छादने ఇంటి

कवटी కవటీ, ईं० स्त्री०
कवाटम् కవాటమ్, अं०नं० } द्वाररोधके काष्ठादिमये पदार्थे తలుపు. తల్పు. వాకిలి -टी -टी, ईं०स्त्री० स्वल्पकवाटे చిఱుతలుపు. కిటికి.

काकेष्ट. కాకేష్టః, अं०पुं० निम्बे వేము.

कार्णाट. కార్ణాటః, अं० पुं० कर्णाटदेशनृपे కర్ణాటదేశపురాజు. -टी -टी, ईं० स्त्री० रागिणीभेदे ఒక స్త్రీరాగము,మాలవరాగము యొక్క భార్య

कार्पट కార్పటః, अं० पुं० कर्पटे 'కర్పటః' చూ त्रिं० तद्वति కర్పటధారి कार्यार्थिनि పనిమీఁద వచ్చినవాఁడు जतुनि లక్క.

कावट కావటః,अं०पुं० कर्वटे 'కర్వటః' చూ

किनाटम् కినాటమ్, अं० नं० वृक्षत्वगन्तरे काष्ठसलग्ने वल्कले చెట్టుపట్టకు లోపల నుండెడి సన్నని నార.

किरिटि కిరిటి, इं० नं० हिन्तालफले గిలకతాటిపండు, हिन्ताले గిలకతాడు† फले పండు.

किरीट. కిరీటః, अं०पुं० मुकुटे కిరీటము,తలకట్టు, బొమిడికము, शिरोवेष्टने తలకట్టు. తలచుట్టు. పాగ. పాగా. తలపాగ. -टी -टी, नं०पुं० अर्जुने క్రీడి అర్జునుఁడు. त्रिं० किरीटयुते తలకట్టుదారి కిరీటముగలవాఁడు.

किलाट కిలాటః,अं०पुं० क्षीरविकृतौ జున్ను. -टी -टी, ईं० स्त्री० क्षीरविकृतौ జున్ను.

न्.पुं. वेणौ వెదురు.

कीकटः కీకటః, अ.त्रि. निर्धने దరిద్రుఁడు, लोभिनि కిగ్గాడి,లోభి. पुं. अश्वे గుఱ్ఱము బం. देशभेदे ఒక దేశము -(బిహారు), तद्देशवासिषु అందుండుజనము.

कीरेष्टः కీరేష్టః, अ. पुं. आम्रे మామిడి†: अक्षोटे కొండగోఁగు; जलमधूके నీరుఇప్ప†.

कुकुटः కుకుటః,अ.पुं. शाकभेदे ఒకకూర†.

कुक्कुटः కుక్కుటః, अ.पुं. चरणायुधे అఱవాలు, అడుగువాలుపులుఁగు, కొమరువాలు, పెట్టపోరి, మెట్టవాలుపిట్ట, మెట్టవాల్పిట్ట, కోడిపుంజు, కోడి: धान्यभेदे కోడిజునమలు†, निषादीजाते शूद्रपुत्रे బోయదానియందు శూద్రునకుఁబుట్టిన కొడుకు, तृणोल्कायाम् గడ్డివిప్పు: कुक्कुभे గంపపులుఁగు अग्निकणे నిప్పురవ,वनकुक्कुटे అడవికోడి. —टि —టిః, इ.स्त्री. दम्भचर्यायाम् కపట ప్రవర్తన. —टी —టీ, ई. स्त्री. कीटभेदे ఒకపురుగు: ज्येष्ठ्याम् బల్లి: कुक्कुटयोषिति కుక్కుటజాతిస్త్రీ కోడిపెట్ట: शाल्मल्याम् బూరుగు†, कुक्कुटौ కుక్కుటీః చూ॥

कुज्झटि —टी కుజ్ఝటిః —టీ, इ. ई. स्त्री. धूमाकारहिमे పొగమంచు.

कुदृष्टि. కుదృష్టిః, इ.स्त्री. वेदबाह्यतार्किककल्पनायाम् వేదవిరుద్ధమైనతార్కికకల్పన

कुनट. కునటః, अ.पुं. दुष्टनटे పిచ్చవటుఁడు, शोणके దుండిగము†. —टी —టీ, ई. स्त्री. मनःशिलायाम् మణిశిల. नैपाल्याम् నేపాళదేశపు మణిశిల: धन्याके దనియాలు†, नीचनट्याम् పిచ్చవటి.

कुरट కురటః, अ.पुं. चर्मकारे మాదిగ.

कुरण्ट కురణ్టః, अ. पुं. कुरण्टके గోరఁట, గోరంట, పచ్చగోరంట, ఎచ్చచేమంతి, పెద్ద గోరఁట, మయిద, పీతఝింటి†.

कुरुट కురుటః, अ. पुं. सितावरे శాకవిశేషము†. —ण्ट. —ణ్టః, अ.पुं. कुरण्टे 'కురణ్టః' చూ॥ —ण्टी —ణ్టీ, ई. स्त्री. दारुपुत्तलिकायाम् కొయ్యబొమ్మ,भार्याम् బారంగి†.

कुलटा కులటా, आ. स्त्री. व्यभिचारिण्यां स्त्रियाम् అంకులాఁడి, అపగండి, జెడిపు(పె) దొర్ధతొయ్యలి, బొరవరి, అంటకది, గుడిసెపాటు, జరభి, వసుపుకత్తె, వపగూఁటి, [illegible]వవి, మిండకోర, మిండత, మిండలకోర(రి), మిండలి, రం(లం)కులాలి(లు) అంపుఁబోతు, లంజెత, ఊఁగ, వాదవదినె, విటకత్తె, విటుకులాఁడి, వెలిచపులు గవ్వతొయ్యలి, వెల్లాటకత్తియ, వెల్లాటకత్తె, వేడుకకత్తియ, వేడుకకత్తె, సొగసుకత్తె. व्यभिचारिणीः परकीयान्तर्गतनायिकाभेदे పరకీయ నాయికలలో ఒక నాయిక. —टी —టీ, ई. स्त्री. कुनट्याम् మణిశిల.

कुलाटः కులాటః, अ. पुं. क्षुद्रमत्स्यभेदे ఒక పిల్లచేఁప. —टा —టా,आ.स्त्री. भिक्षुक्याम् బిచ్చకత్తె.

कूपीटम् కృపీటమ్, अ.नं. जले నీరు: उदरे కడుపు; वने అడవి, इन्धने కట్టె, చిదుగు.

केशट కేశటః अ. पुं. केशवे విష్ణువు- छागे మేఁక; सोदरे సోదరుఁడు; शोषणाख्यमन्मथबाणे శోషణము. ఒక మన్మథ బాణము: शोणके దుండిగము†; केशकीटे పేను.

कैराट కైరాటః, अ. पुं. कैराटके 'కైరాటకః' చూ॥

कोयष्टि కోయష్టిః, इ.पुं. कोयष्टिके గుడ్డికొక్కెర, గుడ్డికొక్కురాయి. గ్రుడ్డికొక్కురాయి, చీఁకుకొక్కెర, గుడ్డికొంగ.

क्रोडेष्टा క్రోడేష్టా. आ. स्त्री. मुस्तके తుంగముస్తె†.

ट ४ ట 4

कङ्कत्रोटः —टिः కఙ్కత్రోటః —టిః, अ०इ० पु० मत्स्यविशेषे గద్దముక్కు చేప.

कटकटः కటకటః, अ०पु० महादेवे శివుడు. त्रि० अत्यन्तातिशयिते సర్వోత్కృష్టము —कटा —కటా, अव्य० ध्वन्यनुकरणे కట కటా యని మ్రోయుట —ङ्कटः —ఙ్కటః, अ० पु० अग्नौ అగ్ని; सुवर्णे బంగారు. चित्रके చిత్రమూలముౕ; गणेशे గణపతి.

कटुकीटः కటుకీటః, अ० पु० मशके దోమ.

कटूत्कटम् కటూత్కటమ్. अ० न० आर्द्रके అల్లముౕ शुण्ठ्याम् సొంటి.

करमट्ट కరమట్టః, अ० पु० पूगे పోకౕ: पानीयामलके ఏరు ఉసిరికౕ. —हाट. —హాటః, अ०पु० मदने మంగౕ. पद्मादीना कन्दे తామర మున్నగువాని గడ్డ (దుంప). देशभेदे ఒక దేశము

करारोट. కరారోటః, अ० पु० अङ्गुलीयके ఉంగరము. —स्फोटः —స్ఫోటః, अ० पु० भुजास्फालने మల్లాదులు భుజములు చఱచు కొనుట.

कर्कराटुः కర్కరాటుః, उ० पु० कटाक्षे కడ గంటిచూపు. —रेटः —రేటః, अ० पु० गले हस्ताधाने మెడఁబట్టి గెంటుట. —रेटुः —రేటుః, उ०पु० करेटौ పెద్దకొక్కెర.

कर्णकीटी కర్ణకీటీ, ई० स्त्री० कर्णजलौकायाम् చెవిజొరు(దూరు) పాము. —मोटि(टी) —మోటి(టీ) इ० ई० स्त्री० दुर्गाभेदे ఒక దుర్గ. —वेष्टः —వేష్టః, अ०पु० कुण्डले చెవి పోగులు. —स्फोटा —స్ఫోటా, आ० स्त्री० ओषधीभेदे ఒక ఓషధి (బొల్లిజూపర).

कर्मचेष्टा కర్మచేష్టా, आ०स्त्री० क्रियाचेष्टायाम् కర్మమష్టాపమునక యవచేష్ట. —वाटी —వాటీ, ई०स्त्री० तिथौ తిథి.

कलकीट. కలకీటః, अ० पु० कीटभेदे ఒక పురుగు. —कूट. —కూటః, अ०पु० नगरभेदे ఒక నగరము.

कलम्बुटम् కలమ్బుటమ్. अ० न० हैयङ्गवीने అప్పుడే తీసిన వెన్న; नवनीते వెన్న.

कष्टकष्टम् కష్టకష్టమ్, अ० न० अत्यन्तकष्टे మిక్కిలికష్టము; हाहन्तेत्यर्थे కటకటా, అయ్యో అనుట [గుడ్డ.

कक्षापट కక్షాపటః, अ० पु० कौपीने గోఁచి

काकपुष्ट కాకపుష్టః, अ० पु० कोकिले సోఁకుడుపులుఁగు, కోయిల.

काण्डपटः కాణ్డపటః, अ० पु० यवनिकायाम् గంతపరము, తెరచీర.

काण्डस्पृष्टः కాణ్డస్పృష్టః, अ० पु० शस्त्राजीवे ఆయుధమును బట్టి బ్రదుకువాఁడు.

कामकूट కామకూటః, अ० पु० वेश्याप्रिये వేశ్యాలోలుఁడు, वेश्याया. विभ्रमे వేశ్యావిలాసము.

कार्यपुट కార్యపుటః, अ०पु० अनर्थकरे కీడు చేయువాఁడు. उन्मत्ते పిచ్చివాఁడు, क्षपणके బౌద్ధసంన్యాసి.

कालकीट కాలకీటః, अ० पु० देशभेदे ఒక దేశము. त्रि० तत्र जाते అందుఁ బుట్టిన వాఁడు. —कूटः —కూటః, अ०पु० विषभेदे ఒక విషము: बोले బొలెంతబోలు. विषे విషము. पु० काके కాకి. —कूटि —కూటిః, इ०त्रि० कालकूटभवे కాలకూటమునఁ గలిగినది —घण्टः —ఘణ్టః, अ० पु० पञ्चाङ्गयोगभेदे ఒక పంచాంగయోగము.

काष्ठकीटः కాష్ఠకీటః, अ०पु० घुणे కొయ్యను తొలిచెడు పురుగు. [వడ్రంగిపిట్ట.

काष्ठकुट्टः కాష్ఠకుట్టః, अ० पु० शतच्छदे

कुटन्नटः కుటన్నటః, अ० पु० शोणके దుండిగముౕ न० कैवर्तीमुस्तके తుంగముస్తెౕ.

कुटीकुटम् కుటీకుటమ్. अ० न० कुटीकुटयोः

समाहारे కుటీ(చూ)కుట(చూ)ములు.

कुण्डकीट కుణ్డకీటః, अ०पु० पतित (जारतो) ब्राह्मणीसुते భ్రష్టురాలైన (జారునివలన) బ్రాహ్మణస్త్రీకిఁ బుట్టిన కొడుకు, दासीकामुके దాసిని కామించినవాఁడు; चार्वाकवचनामिज्ञे చార్వాకమతవేత్త

कुलोत्कट కులోత్కటః, अ० पु० कुलीनाश्वे ఉత్తమజాతి గుఱ్ఱము. त्रि० कुलीने 'కులీనః' చూ॥

कृतकोटिः కృతకోటిః, इ० पु० काश्यपमुनौ కాశ్యపముని, उपवर्षमुनौ ఉపవర్షముని

कृष्णजटा కృష్ణజటా, आ० सी० माम्याम् జటామాంసి†. [పురుపు. పేను

केशकीट కేశకీటః, अ०पु० यूकायाम् కురుల

केशमुष्टि కేశముష్టిః, इ० पु० विषमुष्टौ విషముష్టి†, महानिम्बे పెనువేము†.

कोकिलेष्टा కోకిలేష్టా, आ०सी० महाजम्बाम् పెద్దనేరేడు†. [ఒక రేఁగు†

कोलघोण्टा కోలఘోణ్టా, आ०सी० बदरीमेदे

क्रमजटा క్రమజటా, आ०सी० वेदपाठप्रकारमेदे ఒక వేదపాఠక్రమము.

ट-सं०प्र० ట-సం ప్ర

कमलकीट. కమలకీటః, अ० पु० कीटमेदे తమ్మివన్నెపుర్వు, ఒక పురుగు.

कण्टकुरण्ट కణ్టకురణ్టః, अ० पु० झिण्ट्याम् గోరంట, ములుగోరింట†.

करालत्रिपुटा కరాలత్రిపుటా, आ०सी० लङ्काधान्ये లంకలు, ధాన్యవిశేషము.

कर्कचिर्भटी కర్కచిర్భటీ, ई०सी० कर्कटीमेदे ఒక దోస†.

कस्तूरीपट्टी కస్తూరీపట్టీ, ई० सी० धान्यमेदे కస్తురిపట్టియలు, కస్తు(స్తూ)రి, పట్టెలు, ఒక ధాన్యము.

ककरघा(हा)ट కకరఘా(హా)టః, अ० पु० विषवृक्षमेदे ఒక విషవృక్షము

काककर्कटी కాకకర్కటీ, ई० सी० खर्जूर्याम् చిట్టీఁదు†.

कालकटङ्कट. కాలకటఙ్కటః, अ० पु० शिवे కాలాగ్నిరుద్రుఁడు, శివుఁడు.

कालात्ययापदिष्टः కాలాత్యయాపదిష్టః, अ०पु० हेत्वाभासविशेषे ఒక హేత్వాభాసము.

कुलकर्कटी కులకర్కటీ, ई० सी श्याम చినదోస†.

ठ २ ఠ 2

कठ కఠ, धा० (कठति) कृच्छ्रजीवने కష్టజీవనము

कठ కఠః, अ० पु० ऋषिमेदे ఒక ఋషి, स्वरमेदे ఒక స్వరము, मन्त्रेतरवेदभागरूपे ब्राह्मणे సంహితకంటె భిన్నమైన వేదభాగరూపమగు బ్రాహ్మణము, उपनिषद्मेदे కఠోపనిషత్తు, ऋक्मेदे ఒక ఋక్కు. ब० कठशाखाध्येतृषु కఠశాఖను అధ్యయనము చేసినవారు.

कठा కఠా, आ०सी० हस्तिन्याम् ఆఁడేనుఁగు.

कठि కఠి, धा० (कण्ठति -ते -यति -यते) शोके శోకించుట

कठी కఠీ, ई० सी० कठशाखायाम् కఠశాఖ.

कण्ठ కణ్ఠః, अ० पु० मदने మంగ†; समीपे దగ్గఱ; ध्वनौ ధ్వని, कण्ठध्वनौ గొంతు, కంఠధ్వని होमकुण्डात् बाह्ये अङ्गुलिमिते स्थाने హోమకుండమునకు వెలుపలిఅంగుళపరిమాణము, ग्रीवापुरोभागे గొంతు, అఱు, అఱుత, అఱ్ఱు, కుతిక, కుతుక, కుత్తిక, కొలికి, గొంతుక, కుత్తుక, కొలిమి, మెడ, బొండు, మెడకాయ

कण्ठी కణ్ఠీ, ई०सी० गले గొంతు, కంఠము, अश्वकण्ठवेष्टनरज्जुचर्मादौ గుఱ్ఱపు మెడకు తగిలించెడి త్రాడు చర్మము మొ॥

काठ కాఠః, अं॰पुं॰ पाषाणे ఱాయి. त्रिं॰ कठसम्बन्धिनि కఠ(ము) సంబంధమైనది.

काष्ठम् కాష్ఠమ్, अं॰नं॰ दारुणि కట్టె,కట్టియ, కొయ్య, కఱ్ఱ, కోల, దారువు.

काष्ठा కాష్ఠా, आं॰ स्त्री॰ दिशि కడ, దిక్కు. अष्टादशनिमेषात्मकेकाले పదునెనిమిదిఱెప్పపాట్లకాలము, కాష్ఠ दशक्षणपरिमिते काले పదిక్షణములకాలము, प्रकर्षे గొప్ప; सीमायाम् హద్దు, పొలిమేర, स्थितौ ఉనికి, స్థానము, दारुहरिद्रायाम् మ్రానిపసుపు†.

काष्ठी కాష్ఠీ, न्॰त्रिं॰ काष्ठप्राये కట్టెలు అధికముగఁ గలది

कुठ కుఠః, अं॰पुं॰ वृक्षे చెట్టు.

कुठि కుఠి, धा॰ (कुण्ठति) प्रतिघाते కుంటువడుట దెబ్బకొట్టుట वेष्टने చుట్టుకొనుట (कुण्ठयति –ते) वेष्टने చుట్టుకొనుట

कुठि కుఠి, इं॰ पुं॰ तरौ చెట్టు, गिरौ కొండ.

कुण्ठ కుణ్ఠః, अं॰ त्रिं॰ अकर्मण्ये కుంటువడినది పనులకుఁ దగనివాఁడు, मूर्खे గొంటు, [మూర్ఖుఁడు.

कुण्ठा కుణ్ఠా, आं॰ स्त्री॰ गतिप्रतिहतौ కుంటువడుట, మొద్దువోవుట, మొఱవవోవుట

कुष्ठम् కుష్ఠమ్, अं॰ नं॰ पारिभाव्ये చెంగల్వకోష్టు; श्वित्रे తెల్లకుష్టు,తెల్లపులము,ఉలువు. ఉలుము, తెన్ను. పులము. కుష్ఠవ్యాధి; विषभेदे ఒక విషము. [గలవాఁడు.

कुष्ठी కుష్ఠీ, न्॰ त्रिं॰ कुष्ठरोगिणि కుష్ఠవ్యాధి

कोठ. కోఠః, अं॰ पुं॰ मण्डलाकारे कुष्ठे గుండ్రకుష్టు.

कोष्ठम् కోష్ఠమ్, अं॰ नं॰ कुक्षिमध्ये లోఁగడుపు, गृहमध्ये కొట్టము. కొట్టడి, కొఠారు. గిడ్డంగి, ఉగ్రాణము. పరకులగది. కొట్టు, గృహమధ్యము.कुसूले గాదె. आमाग्निपक्वमूत्ररुधिरस्थाने ఆమము అగ్ని మూత్రము రక్తము గల స్థానము, स्थानभेदे స్థానవిశేషము, स्थाने స్థానము. त्रिं॰ आत्मीये తనవాఁడు.

ఠ 3 ఠ 3

कङ्कु(ङ्गु)ष्ठम् కఙ్కు(ఙ్గు)ష్ఠమ్. अं॰ नं॰ पर्वतीयमृत्तिकाविशेषे కాలకుష్ఠము, ఒక పర్వతమృత్తిక.

कणिष्ठम् కణిష్ఠమ్. अं॰ त्रिं॰ अत्यल्पे చాల కొద్దిది. అతిస్వల్పము.

कनिष्ठ కనిష్ఠః, अं॰ पुं॰ अनुजे కడవాఁడు, తంబి, తమ్మువాఁడు, తుదివాఁడు, వెనుకటివాఁడు, తమ్ముఁడు. त्रिं॰ अतियूनि చిన్న. చిన్నవాఁడు. మిగులతక్కువ వయస్సుగలవాఁడు. अत्यल्पे మిగుల స్వల్పము. –ष्ठा –ష్ఠా, आं॰ स्त्री॰ अनुजायाम् చెలియలు, చెలెలు చెల్లియ. చెల్లియలు, చెల్లె చెల్లెలు, कनिष्ठाङ्गुली చిటి(టి)వ్రేలు, పిల్లవ్రేలు, చిటికెనవ్రేలు,कनिष्ठस्य भार्यायाम् తమ్మునిపెండ్లాము नायिकाभेदे ఒక నాయిక, अत्यल्पवयस्कायाम् చిన్నది మిక్కిలితక్కువవయస్సుగల స్త్రీ

कमठ కమఠః, अं॰ पुं॰ विष्णवतारविशेषे కూర్మావతారము, कूर्मे తాఁబేలు, भिक्षापात्रे బిచ్చపుబొచ్చె. सल्लक्याम् అందుగు†; असुरभेदे ఒక రాక్షసుఁడు· वशे వెదురు†. नं॰ कमण्डल्वादिजलपात्रे కమండలువు మున్నగు మునుల జలపాత్ర. –ठी –ఠీ. ईं॰स्त्री॰ कच्छप्याम् ఆఁడుతాఁబేలు, सल्लक्याम् అందుగు†.

करिष्ठ కరిష్ఠ. अं॰ त्रिं॰ अतिशयेन कर्तरि లెస్సగా చేయువాఁడు. [శూరః చూ॥

कर्मठ కర్మఠః, अं॰ त्रिं॰ कर्मशूरे 'కర్మ

कर्मिष्ठ కర్మిష్ఠః, अं॰त्रिं॰ क्रियावति లెస్సగా కర్మలుచేయువాఁడు, क्रियादक्षे పనులలో నేర్పరి.

कशिष्ठः క్రశిష్ఠః, అం త్రిం अतिशयकृशे మి క్కిలి కృశించినవాఁడు.

ठ - సంప్రం ఠ - సం॥ ప్ర

कठिनपृष्ठ కఠినపృష్ఠః, అం పుం कमठे తాఁబేలు.

कण्ठशुण्ठी కణ్ఠశుణ్ఠీ, ఈం సీం मुखरोगभेदे ఒక ముఖ(బాలు)రోగము.

कम्बुकाष्ठा కమ్బుకాష్ఠా, ఆం స్త్రీం अश्वगन्धा- कायाम् పెన్నేరు†. —कण्ठी —కణ్ఠీ, ఈం సీం कम्बुग्रीवायाम् శంఖమువంటి కంఠముగల స్త్రీ. [కథాప్రస్తావన

कथापीठम् కథాపీఠమ్, అం నం ग्रन्थमुखे

कलकण्ठ కలకణ్ఠః అం పుం पिके కోయిల. हसे హంస. पारावते పావురము. త్రిం कलस्वरयुते అవ్యక్త మధురధ్వని గలది.

कल्माषकण्ठ కల్మాషకణ్ఠః అం పుం कालकण्ठे శితికంఠుఁడు, శివుఁడు

कविज्येष्ठ కవిజ్యేష్ఠః, అం పుం वाल्मीकौ కవి పెద్ద, వాల్మీకి.

कर्मनिष्ठ కర్మనిష్ఠః, అం త్రిం यागादिकर्मा- सक्ते యాగాదికర్మలయందాసక్తిగలవాఁడు

—श्रेष्ठ —శ్రేష్ఠః, అం త్రిం कर्मणा श्रेष्ठे కర్మ లచే శ్రేష్ఠత్వమును పొందినవాఁడు.

काककुष्ठम् కాకకుష్ఠమ్, అం నం कङ्कुष्ठे 'కఙ్కుష్ఠమ్' చూ॥.

काण्डपृष्ठ కాణ్డపృష్ఠః, అం పుం वेश्यापतौ వేశ్యాభర్త अन्यकुलप्रविष्टे सुतविशेषे వేఱు కులముఁ జొచ్చిన కొడుకు; काण्डस्पृष्टे 'కాణ్డస్పృష్టః' చూ॥ నం कर्णचापे కర్ణుని విల్లు, स्थूलपृष्ठे धनुरादौ లావైన మూఁపు గల విల్లు మొ॥

कालकण्ठ కాలకణ్ఠః అం పుం शिवे కఱకం ఠుఁడు, విసపుమేఁతరి, శివుఁడు. दात्यूहे భరతపక్షి कलविङ्के ఊరఁబిచ్చుక खञ्जने కాటుకపిట్ట; मयूरे నెమిలి, पीतसारके వేఁ గిస†. —कुण्ठ —కుణ్ఠః, అం పుం यमे యముఁడు. —कुष्ठम् —కుష్ఠమ్, అం నం कङ्कुष्ठे 'కఙ్కుష్ఠమ్' చూ —पृष्ठम् —పృష్ఠమ్, అం నం चापे విల్లు. कर्णचापे కర్ణుని విల్లు. పుం कङ्के రాపులుఁగు; मृगभेदे ఒక జింక.

काष्ठमठी కాష్ఠమఠీ ఈం సీం [illegible] చితి. కాడుకోకోద

कुलश्रेष्ठः కులశ్రేష్ఠః, అం పుం कुले श्रेष्ठे కుల పెద్ద —श्रेष्ठी —శ్రేష్ఠీ, న్ం పుం शिल्पिकुल- प्रधाने శిల్పికులములో పెద్ద

कूर्मपृष्ठ కూర్మపృష్ఠః, అం పుం अम्लाने గోరింట†. शरावे బొచ్చె, మూఁకుడు. నం कमठपृष्ठदेशे తాఁబేటిబొచ్చె

कृष्णकाष्ठम् కృష్ణకాష్ఠమ్, అం నం कालागुरुणि నల్లయగురు [ఱంపపుఁదోఁకచేప.

क्रकचपृष्ठी క్రకచపృష్ఠీ, ఈం సీం मत्स्यभेदे

ड ర డ 2

कड కడ, ధాం (कडति) मदे మదించుట.

कड కడః, అం త్రిం मूर्खे మూర్ఖుఁడు; भक्षणीये తినఁబడునది.

कडि కడి, ధాం (कण्डति —ते) मदे మదిం చుట; भेदने భేదించుట, ఖండించుట. कण्ड- यति —ते) भेदने భేదించుట

कड्ड కడ్డ, ధాం (कड्डति)कार्कश्ये గడ్డుత నము, కాఠిన్యము.

कण्डुः —ण्डूः కణ్డుః —ణ్డూః, ఉం ఊం సీం गात्रघर्षणे కండు, కసి, కసిమిరి, గురగుర, గుఱగుఱ, గులగుల, తీఁట, జిల, దూల, నవ, తీంట్రము, తీవిరము, నస, నసిమిరి, మస, దురద; तत्साधनरोगे అదిగలరోగము.

कण्डूञ् కణ్డూఞ్. ధాం (कण्डूयति —ते) गात्रविघर्षणे గోఁకికొనుట

काण्ड కాణ్డః, అం పుం कुत्सिते నిందితుఁడు अङ्कोले ఊడుగు†. ప్రం जले నీరు; नाडी-

वृन्दे నాడీసమూహము, षोडशहस्तमिते वेणुदण्डे గడ,పదునాఱుమూరలవెదురుకఱ్ఱ. वर्गे వర్గము, సజాతీయసమూహము, कर्मकाण्डे కర్మకాండము; ब्रह्मकाण्डे జ్ఞానకాండము; श्लाघायाम् పొగడ్త; सन्धिविच्छिन्नास्थिखण्डे కీలుతొలఁగిన యెముకముక్క. न० बाणे బాణము कुत्सिते కుత్సితము शरे తెల్లి†. अवसरे అవసరము, యోగ్యసమయము, स्तम्बे దుబ్బు रहसि ఏకాంతము, दण्डे కఱ్ఱ; नाले కాఁడ. वृक्षस्कन्धे పర్వము, కనుపు. చెట్టుబోదె; ग्रन्थपरिच्छेदे గ్రంథపరిచ్ఛేదము, కాండ.

काण्डी కాణ్డీ న్०त्रि०काण्डयुते కాండముగలది.

कुड కుడ, धा० (कुडति) बाल्ये బాల్యము.

कुडि కుడి, धा० (कुण्डते) दाहे దహించుట. (कुण्डति) वैकल्ये వికలమగుట (कुण्डयति—ते) रक्षणे కాపాడుట.

कुडिः కుడిః, इ०पु० देहे శరీరము.

कुण्डः కుణ్డః, अ० पु० अमृते भर्तरि जारजे భర్త జీవించియుండఁగా జారునివలనఁబుట్టినవాఁడు; न० मानभेदे కుంచెఁడు. కొలతవిశేషము, मृत्पात्रभेदे అలికి,పనటి,పరఁటి, ప్రవ్వ, బాండువ, మఱువ. కుండ. देवजलाशये కుంట, గుంట, మనుష్యనిర్మితముగాని కొలను, अग्न्याधारे स्थानभेदे కొండము, గుండము, హోమకుండము.

कुण्डा కుణ్డా, आ० सी० कुण्डत्रियाम् కుండ (చూ) స్త్రీ.

कुण्डी కుణ్డీ, ई० सी० कुण्डिकायाम्‘కుణ్డికా’ చూ॥दाहे దహించుట न्०पु० शिवे శివుఁడు

कूड కూడ, धा०(कूडति) घनत्वे గడ్డకట్టుట

क्रीडः క్రీడః, अ०पु० परीहासे పరిహాసము.

क्रीडा క్రీడా, आ०सी० परीहासे స్త్రీపురుషుల పరిహాసము; खेलायाम् ఆలవోక, గొండ్లి, గొంట్లి, గొల్లి, చరలాట, చర్లాట, చెరలాటము, చెర్లాటము, త్రుళ్లాట, రంతు, ఆట.

क्रीडी క్రీడీ, న్० త్రి० तद्वति క్రీడగలవాఁడు.

क्रीडृ క్రీడృ, धा० (क्रीडति) विहारे విహరించుట, ఆడుట [గుట.

कुड క్రుడ, धा० (क्रुडति) निमज्जने మునుఁ

क्रोड క్రోడః, अ०पु० सूकरे పంది. अश्वानामुरसि గుఱ్ఱపుఱొమ్ము; शनौ శని, वाराहीकन्दे నేలతాడిదుంప, उदग्ग्रामभेदे ఒక ఉత్తరపుగ్రామము न० भुजयोरन्तरे ఱొమ్ము. रक्षसि రాకాసి, वृक्षकोटरे చెట్టుతొఱ్ఱ.

क्रोडा క్రోడా, आ०सी० भुजान्तरे ఱొమ్ము, अश्वानामुरसि గుఱ్ఱపుఱొమ్ము.

क्रोडी క్రోడీ, ई० सी० सूकर्याम् ఆఁడుపంది; वाराहीकन्दे నేలతాడిదుంప.

ड ३ డ 3

कखड· కఖడః,अ०पु० चक्रमर्दके తగిరిస†.

करण्ड కరణ్డః, अ०पु० मधुकोशे తేనెతెట్టె, खड्गे ఒరా, కత్తి कारण्डवे కన్నెలేడు; वशादिरचितपात्रे కరడిగ,కరడు, గరిడియ, పుటిక, పుటికె, పుట్టి. పుట్టిక. బుట్టి బుట్టిక, సజ్జగాఁడు, బుట్ట, తట్ట. सम्पुटके కరడ. కరవట(డ)ము. కరాటము, గుండీ, డబ్బి, డబ్బి, తాఱుపు. తాప్పు. పక్కిఁటి, పక్కిఁటి, పూనె, బరణి, బరిణె

करण्डा కరణ్డా. आ० सी० कारण्डवे కన్నెలేడు; दलाढके ‘దలాఢకః’చూ कालखण्डे ‘కాలఖణ్డమ్’ చూ॥ पुष्पादिपात्रे కరడ, పూలబుట్ట మొ॥

करण्डी కరణ్డీ, न्०पु० मत्स्ये చేఁప.

काकाण्डः కాకాణ్డః अ० पु० काक्या· अण्डे కాకిగ్రుడ్డు. पु० महानिम्बे పెనువేము†. काकतिन्दुके నల్లతుమికి†. —ण्डी —ణ్డీ, ई० सी० महाज्योतिष्मत्याम् మహాజ్యోతిష్మతి†;

कोलशिम्ब्याम् కోలతంబ†.

कारुण्डी కారుణ్డీ,ई॰स्त्री॰ जलौकायाम् జలగ.

कुचण्डी కుచణ్డీ, ई॰ स्त्री॰ मूर्वायाम् చాఁగ†

कुम्भाण्डम् కుమ్భాణ్డమ్, अ॰ न॰ कूष्माण्डे గుమ్మడి†. –ण्डी –ణ్డీ, ई॰स्त्री॰ गौरकूष्माण्ड्याम् బూడిదగుమ్మడి†.

कुरण्डः కురణ్డః, अ॰ पु॰ वृषणवृद्धिव्याधौ బుడ్డ. कुरण्टके గోరింట† साकरुण्डे సాకరుండము†.

कु(कू)ष्माण्ड కు(కూ)ష్మాణ్డః, अ॰ पु॰ शिवपारिषदभेदे ఒక శివపార్షదుఁడు, यागक्रियाभेदे ఒక యాగక్రియ, कर्कारौ గుమ్మడి† देवतागणभेदे కూష్మాండదేవతాగణము द्वात्रिंशन्नरकाधिपतौ ముప్పదిరెండు నరకముల కధిపతి, యముని ఒకఉద్యోగి भ्रूणभेदे మిథ్యాగర్భము. –ण्डा –ణ్డా. आ॰ स्त्री॰ दुर्गाभेदे నవదుర్గలలో నొకతె. –ण्डी –ణ్డీ, ई॰ स्त्री॰ उमायाम् పార్వతి, कर्कारौ గుమ్మడి†: ऋग्भेदेषु ఋగ్విశేషములు.

कुहेडो కుహేడి. ई॰ स्त्री॰ कुज्झटयाम् పొగమంచు.

कोकुड. కోకడః. अ॰ पु॰ बिलेशयमृगभेदे కొటియలోనుండు ఒకమృగము, चमरमृगे చమరీమృగము.

कोदण्ड. కోదణ్డః, अ॰ पु॰ भ्रुवि కనుబొమ. प्र॰ देशभेदे ఒకదేశము. न॰ धनुषि విల్లు

ड-सं॰प्र॰-ద-ప్రం ప్ర

कटुतुण्डी కటుతుణ్డీ ई॰स्त्री॰लताभेदे ఒకలత.

कनकदण्डः కనకదణ్డః, अ॰ पु॰ राजच्छत्रे రాజు ధరించెడి గొడుగు.

कपिचूडा కపిచూడా, आ॰ स्त्री॰ आम्रातके అంబాళము†. [ముఁడుఁగుఁదామర†.

करजोडि కరజోడిః, इ॰ पु॰ नमस्कार्याम्

कर्कखण्ड కర్కఖణ్డః, अ॰पु॰ देशभेदे ఒకదేశము. [చెవిద్వనించుట.

कर्णक्ष्वेड. కర్ణక్ష్వేడః, अ॰पु॰ कर्णरोगविशेषे

कर्मकाण्डम् కర్మకాణ్డమ్, अ॰ न॰ कर्मकर्तव्यताप्रतिपादके वेदभागे కర్తవ్యకర్మలను దెలిపెడి వేదభాగము.

काकतुण्ड. కాకతుణ్డః, अ॰ पु॰ कालागुरुणि నల్లయగురు. –तुण्डी –తుణ్డీ, ई॰ स्त्री॰ राजरीतौ హొన్నిత్తడి (గిల్టు) బంగారము काकाङ्ग्याम् కాకిదొండ†. –भाण्डी –భాణ్డీ, ई॰स्त्री॰ महाकरञ्जे పెనుకానుగు†.

काण्डगुण्ड. కాణ్డగుణ్డః, अ॰ पु॰ गुण्डतृणे గుండగడ్డి.

कामक्रीडा కామక్రీడా, आ॰स्त्री॰ कामकेल्याम् కామకేళి; वृत्तभेदे ఒక వృత్తము.

कालखण्डम् కాలఖణ్డమ్, अ॰न॰ कुक्षिदक्षिणभागस्थे मासखण्डान्तरे కడుపులో కుడివైపున నల్లగానుండు ఒక మాంసఖండము. –दण्डः –దణ్డః, अ॰ पु॰ पञ्चाङ्गयोगभेदे ఒక పంచాంగయోగము.

कुक्कुटाण्डः కుక్కుటాణ్డః, अ॰ पु॰ कुक्कुट्याः अण्डे కోడిగ్రుడ్డు.

कृष्णचूडा కృష్ణచూడా. आ॰स्त्री॰ पुष्पवृक्षभेदे ఒక పూచెట్టు.

कूष्माण्डखण्ड. కూష్మాణ్డఖణ్డః, अ॰ पु॰ औषधभेदे ఒక ఔషధము.

कैरविणीखण्डम् కైరవిణీఖణ్డమ్, अ॰ न॰ कुमुदसमूहे కలువతీవెలగుప్ప.

क्रोडचूडा క్రోడచూడా, आ॰ स्त्री॰ सहाश्रावणिकायाम् సహాశ్రావణిక†.

ण २. ణ 2

कण కణ, धा॰ (कणति) शब्दे మ్రోయుట: गतौ గతి (काणयति–ते) निमीलने కన్నుమూయుట ముడుచుకొనుట.

कण· కణః, अ० पु० अतिसूक्ष्मांशे గనె, మిక్కిలి సూక్ష్మము, రవః धान्यांशे నూక, न० महिषाख्यगुग्गुलौ ఒక గుగ్గిలము†

कणा కణా. आ० स्त्री० श्वेतजीरके తెల్లజిల కఱ†; अल्पे స్వల్పము: कुम्भीरमक्षिकायाम् కీటవిశేషము, पिप्पल्याम् పిప్పళ్లు. जीरके జిలకఱ్ఱ†.

कणी కణీ, ई०स्त्री० वनजीरके కారుజిలకఱ్ఱ

कणे కణే, अव्य० अभिलाषातिशये మిక్కిలి యభిలాష. श्रद्धाप्रतिघाते శ్రద్ధనుభగ్నపఱచి

कर्ण కర్ణ, धा० (कर्णयति –ते) भेदने రంధ్రమువేయుట.

कर्ण. కర్ణః, अ० पु० श्रोत्रे జానుగు, వీను, ఉలివులాగ, లాఁగరి, చెవి, कर्णगोलके కర్ణగోళము; राधेये కర్ణుఁడు: अरित्रे ఓడనడిపెడి తెడ్డు, द्विसङ्ख्यायाम् రెండు, सुवर्णाख्याम् సువర్ణాళి†; रेखभेदे ఒక రేఖ, कुटिले కపటి लम्बकर्णे వ్రేలాడు చెవులు గలవాఁడు.

कर्णि కర్ణిః, इ०पु० बाणविशेषे ఒకబాణము, भेदने భేదించుట.

कर्णी కర్ణీ. न्०पु० आरग्वधे రేల†, नगभेदे ఒక వర్షపర్వతము. लम्बकर्णे వ్రేలాడు చెవులు గలవాఁడు ई० न्० प्स० बाणभेदे ఒకబాణము. ई०स्त्री० मूलदेवमातरि మూలదేవ (చూ) జనని.

काण· కాణః, अ० पु० काके కాకి. त्रि० एकाक्षे ఒంటికంటివాఁడు; पञ्चाङ्गयोगभेदे ఒక పంచాంగయోగము.

कार्ण· కార్ణః, अ० त्रि० कर्णसम्बन्धिनि కర్ణునకు (చెవికి) సంబంధించినది.

कार्णि· కార్ణిః, इ०त्रि० कर्णेन निर्वृत्ते కర్ణునిచేత నేర్పడినది.

कार्ष्ण. కార్ష్ణః. अ० त्रि० कृष्णसंबन्धिनि కృష్ణ(చూ)సంబంధమైనది.

कार्ष्णिः కార్ష్ణిః, इ०पु० मन्मथे కన్నయ్య బిడ్డ, మన్మధుఁడు, शुकदेवे శుకుఁడు.

कार्ष्णी కార్ష్ణీ, ई० स्त्री० नारायण्याम् పిల్లపీఁచర†.

किण· కిణః, अ० पु० निघर्षणजातचिह्ने ఒరపిడిచే కాయగాచుట, शुष्कव्रणे గాయపుకాయ, मासग्रन्थौ పులిపిరి మొ

किणि. కిణిః, ई०स्त्री० अपामार्गे ఉత్తరేను†

कीर्ण కీర్ణః, अ० त्रि० कीर्णियुक्ते కీర్ణి (చూ) గలది

कीर्णि కీర్ణిః, इ० स्त्री० निधाने ఉంచుట, विक्षेपे విసరివేయుట. हिंसने హింసించుట, आच्छादने కప్పుట.

कुण కుణ. धा० (कुणति) शब्दोपकरणयो ర్ధ్వనించుట ఉపకరించుట. (कुणयति –ते) आमन्त्रणे పిలుచుట

कुणि కుణిః, इ०पु० नन्द्याम् నంది†. त्रि० कुकरे కుకరః చూ [ముకానుట

कूण కూణ, (कूणयति –ते) सकोचने ముదు

कूणि కూణిః, इ०त्रि० कुकरे 'కుకరః' చూ

कृणु కృణుః, उ० पु० चित्रकरजातौ చిత్తరువు వ్రాసెడు జాతి

कृष्ण కృష్ణః. अ० पु० भक्तदुःखकर्षिणि భక్తుల దుఃఖములను నశింపఁజేయువాఁడు, भक्तजनपापादिदोषकर्षरि భక్తజనులపాపాది దోషములను తొలఁగించువాఁడు; पुरुषार्था-नामाकर्षके భక్తజనులకు సమస్త పురుషార్థములను సంపాదించి పెట్టువాఁడు; (तादृशे అట్టి) देवकीनन्दने శ్రీకృష్ణుఁడు, కటివేల్పు, అలకాపరి, ఇట్టిదాల్పుబావ, ఉర్దకేలుగలాఁడు, ఉర్దకేలువేలుపు, ఎదమచ్చగలసామి, కదలియల్లుఁడు, క్రొన్ననవిలుకానితండ్రి, గట్టుతాలుపు, చట్టుఁగైదువజోదు, చుట్టువాలుజోదు(దారి), తమ్మికంటి, తరిదాల్పు. తటిగట్టుదారి, తామరపొక్కిలివాఁడు, తెలిదమ్మికంటి, నల్లమేనుదొర, నల్లనయ్య, పచ్చవలు

వదారి, పసిఁడిపుట్టముదాల్పు పుట్టువడుగు, బూరగొమ్ముతుపాని. మరునయ్య, మొసలి వాయొంట్లదాల్పు, రక్కసులగొంగ, లచ్చి మగఁడు. తలమురితాలుపు. వెన్నుఁడు, సంకుదారి. సోఁకుమూఁకలగొంగ, కట్టి నెచ్చెలి. కట్టినేస్తి, వెన్నదొంగ, ప్రేతల మేలువాఁడు; अर्जुने అర్జునుఁడు, కట్టి नीलवर्णे కప్పు. కఱ, కటి, నలుపు. నల్లన, కందు, కఱయ, కఱి, కఱియ, కఱ్ఱె, కట్టి, కసీనము, కమఁగందు, కారియ, కార్రు, కావిరి, కుమ్మర, దామ, దామనము, నల, మకిల, మసి, మయిల, మాయ, మైల, నల్ల నీల వర్ణము, परब्रह्मणि పరబ్రహ్మ. वेदव्यासे వ్యాసమహర్షి अग्नौ అగ్ని. कोकिले కోయిల काके కాకి, बहुलपक्षे కృష్ణపక్షము. तदभिमानिन्या देवतायाम् కృష్ణపక్షాభిమా నినియగు దేవత, नेत्रगते अंशभेदे కంటి లోనినీలిమ†, कृष्णसारमृगे కృష్ణమృగము करमर्दे కలివె†. न० अञ्जने కాటుక; कालागुरुणि నల్లయగురు; धनभेदे పాప ద్రవ్యము, लोहे ఇనుము, अशुभकर्मणि అశుభకర్మ; मरीचे మిరియము†. त्रि० कृष्णवर्णवति నల్ల, నల్లనిది.

कृष्णा కృష్ణా. आ०सी० नदीभिदि కృష్ణానది, यमुनायाम् యమునానది, द्रौपद्याम् ద్రౌపది, द्राक्षायाम् ద్రాక్ష†; नील्याम् నీలి†, पिप्पल्याम् పిప్పలి†, कृष्णजीरके నల్లజీలకఱ్ఱ†, पर्पटयाम् పాపట†; नीलपुनर्नवायाम् నల్లగలిజేరు†, गम्भार्याम् గుమ్మడు†, कटुकायाम् కటుకరోహిణి†; शारिबाभेदे ఒక మామెన†, कृष्णसर्षपे నల్లావాలు†, काकोल्याम् కాకుకార్లి†, पितृयाणमार्गे కృష్ణగతి, ధూమాదిమార్గము, कृष्णवर्णगवि కపిలగోవు. सोमराज्याम् కారుగచ్చు†.

कोण కోణః, अ० पु० शनौ శని; वीणादिवादने काष्ठभेदे వీణమున్నగువానిని వాయించెడికోడుపు, आयुधधारायाम् కత్తియంచు. लगुडे దుడ్డుకఱ్ఱ वाद्यभेदे వాద్యవిశేషము, गृहादीनामेकदेशे ఇంటిలోని ఒక మూల, గది, కొట్టు; कुजे కుజుఁడు, विदिशि విదిక్కు, మూలదిక్కు, लग्नान्नवमपञ्चमस्थानयोः లగ్నమునకు [illegible] ములు.

कोणि కోణిః. इ० पु० कुकरे 'కుకరః' చూ

कोष्णम् కోష్ణమ్, अ० न० किञ्चिदुष्णे ఇసుమంతకాఁక, ఒకింతవేఁడిమి, కనువెచ్చ, గోరువెచ్చ, గోర్వెచ్చ తనివెచ్చ, నులివెచ్చ, నులివెచ్చన, కొంచెమువేఁడిమి. त्रि० तद्वति కొంచెము వేఁడిమి గలది.

क्रेणि క్రేణిః, इ० त्रि० क्रेतरि కొనువాఁడు

क्वण క్వణ, धा० (क्वणति) शब्दे ధ్వనించుట.

क्व(क्वा)ण. క్వ(క్వా)ణః, अ० पु० वीणाध्वनौ వీణాధ్వని. शब्दे ధ్వని त्रि० शब्दकारके ధ్వనిచేయునది.

ण ३ ణ 3

कङ्कणम् కఙ్కణమ్, अ० न० कटके కటక (చూ)ము; మురుగులు, हस्तसूत्रे చేతికిఁగట్టు తోరము, भूषणे అలంకారము; जलकणे నీటిబొట్టు, गुर्वक्षरे గురువు. లఘువుకాని యక్షరము, शेखरे సిగదండ. —णा —ణా. आ०सी० किङ्किण्याम् గజ్జెలు —णी —ణీ, ई०सी० किङ्किण्याम् గజ్జెలు; कटयाभरणविशेषे గజ్జెలమొలత్రాడు

कत्रृणम् కత్తృణమ్. अ० न० वारिपर्ण्याम् నాఁచు, सौगन्धिके तृणे కామంచిగడ్డి.

कदुष्णम् కదుష్ణమ్. अ०न० कोष्णे 'కోష్ణమ్' చూ॥

कद्रुण. కద్రుణః अ०त्रि० पिङ्गलवर्णयुते గోరోజనపు వన్నెగలది.

कफ(फो)णि. –णी కఫ(ఫో)ణిః –ణీ, ఇం ఇంసీంప్సం कूर्परे మోఁచేయి.

करणम् కరణమ్, అం నం परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు, इन्द्रियेषु ఇంద్రియములు, नाट्यविशेषे నృత్యభేదము. वर्णाना स्पष्टतादौ వర్ణము మున్నగునవి స్ఫుటముగా నుండుట మొ असाधारणकारणे అసాధారణకారణము. गीतभेदे గానవిశేషము. गणके లెక్కలువ్రాయువాఁడు, కరణము, व्रतबन्धे ఉపనయనము; हस्तलेपे చేతిపూఁత, रतिबन्धे సురతబంధము; साधने సాధనము. सस्थाने తాళవ్యవస్థాపకమైన తాదనవిశేషము बवादिकरणे బవ మున్నగు పంచాంగకరణము, देहे శరీరము, रथबन्धे రథబంధము कारणे హేతువు चित्ते మనస్సు; साधकतमे ప్రధానసాధనము, పనిముట్టు. क्षेत्रे వరిమడి पद्मायासने పద్మాసనము మొ कर्मणि కర్మ చేయుట, ఒనరించుట, కావించుట, సలుపుట. కర్మ. पुं शूद्राविशो सुते వైశ్యునకు శూద్రస్త్రీయందుఁ బుట్టిన కొడుకు; व्रात्यात् क्षत्रियात् सवर्णायामुत्पन्ने వ్రాత్యుఁడైన క్షత్రియునకు సవర్ణస్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు

करणी కరణీ, ఈంసీం वृक्षभेदे ఒకవృక్షము, शूद्रविशोः सुतायाम् వైశ్యునకు శూద్రస్త్రీయందుఁ బుట్టిన కూఁతురు.

करिणी కరిణీ, ఈంసీం गजस्त्रियाम् ఆఁడేనుఁగు, देवताभेदे ఒక దేవత. बीजगणितोक्ते क्रियाविशेषे బీజగణితోక్తమైన. క్రియావిశేషము.

करुण. కరుణః, అంపుం रसभेदे నవరసములలో నొకటి, కరుణరసము, बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు, परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు; वृक्षभेदे వృక్షవిశేషము; सर्वभूताभयदातरि परमहंसपरिव्राजके సకలభూతములకభయదానముచేసిన పరమహంసపరివ్రాజకుఁడు, సంన్యాసి त्रिं सदये దయగలవాఁడు, दीने జాలిపడఁదగినవాఁడు.

करुणा కరుణా, ఆంసీం लक्ष्म्याम् లక్ష్మీదేవి. परदुःखप्रहाणेच्छायाम् ఒరుల కష్టములఁ దొలఁగింపవలెననెడి యిచ్ఛ, दुःखितेषु दयायाम् దుఃఖితులయెడ జాలి, దయ. –णी –ణీ, ఈం సీం पुष्पवृक्षभेदे ఒక పుష్పవృక్షము న్ంత్రిం दयालौ దయగలవాఁడు.

करेणु కరేణుః, ఉం పుం गजे ఏనుఁగు; कर्णिकारे కొండగోఁగు†. సీం हस्तिन्याम् ఆఁడేనుఁగు, ओषधीभिदि ఒక ఓషధి. –णूः –ణూః, ఊంసీం गजस्त्रियाम् ఆఁడేనుఁగు.

कर्णोर्ण కర్ణోర్ణః, అంపుం मृगभेदे ఒకమృగము.

कर्पण కర్పణః, అం పుం आयसे शस्त्रभेदे లోహనిర్మితమైన ఒక ఆయుధము

कर्मिणी కర్మిణీ, ఈం సీం व्यापारयुक्तायाम् स्त्रियाम् కర్మలుచేయు స్త్రీ.

कर्षणम् కర్షణమ్, అంనం आकर्षणे ఆకర్షించుట, లాగుట. शोषणे ఎండించుట. पीडने బాధించుట, कृषिकर्मणि కృషి, వ్యవసాయము, సేద్యము. –णि –ణిః, ఇంసీం कुलटायाम् కులట (చూ). –णी –ణీ, ఈంసీం क्षीरिण्याम् పాలు†.

कर्षिणी కర్షిణీ. ఈంసీం कविकायाम् గుఱ్ఱపు కళ్లెము. क्षीरिकायाम् పాలు†; आकर्षणकर्त्र्याम् ఆకర్షించునది

कल्याणम् కల్యాణమ్, అంనం शुभे శుభము; सुवर्णे బంగారము, विवाहे వివాహము, పెండ్లి, పెండిలి; मोक्षे మోక్షము. त्रिं शुभयुते శుభముగలది. –णी –ణీ, న్ంత్రిం कल्याणयुते కల్యాణ (చూ) ము గలవాఁడు. ఈంసీం गवि గోవు माषपर्ण्याम् కారుమినుము†; मङ्गलमूर्त्याम् మంగళస్వరూపిణి.

कवोष्णम् కవోష్ణమ్, అంనం कोष्णे 'కోష్ణమ్'

చూ॥

कषणः కషణః, अ० त्रिं० शलाटौ పచ్చికాయ. न० घर्षणे రాయిడి; चालने కదలించుట.

काकणम् కాకణమ్, अ० न० महाकुष्ठभेदे ఒక పెద్దకుష్టు.

काकिणी కాకిణీ, ई० स्त्री० कर्ष(माष)चतुर्थभागे కర్ష(మాష)ములో నాల్గవభాగము; विंशतिवराटकेषु ఇరువది గవ్వలు; गञ्जायाम् గురుగింజ; काकन्याम् 'కాకని' చూ॥

कारणम् కారణమ్, अ० न० जगदुपादाननिमित्तकारणे परमेश्वरे జగత్తునకు ఉపాదానకారణమును నిమిత్తకారణము నయిన పరమేశ్వరుఁడు, हेतौ కతము, అక్కఱ,కోపు, జోలి, నెపము, నెవము, నేపము, పట్టు, వయినము, వైనము,పదబు,హేతువు; करवाद्यभेदे ఒకచేతివాద్యము, उद्देश्ये ఉద్దేశ్యము; उत्तरभेदे ఉత్తరవిశేషము; साधने సాధనము; इन्द्रिये ఇంద్రియము; देहे దేహము; अव्यक्ते बीजभावे బీజావస్థ, అవ్యక్తము; कर्मणि కర్మ; गीतभेदे ఒక గానము; वधे చంపుట. पुं० गणके కరణము. —णा —ణా, आ० स्त्री० यातनायाम् తీవ్రవేదన; नरकबाधायाम् నరకబాధ; हिंसायाम् హింస; प्रेरणायाम् ప్రేరణ, చేయించుట.

कार्मणम् కార్మణమ్, अ० न० मूलकर्मणि 'మూలకర్మ' చూ॥ योगविद्यायाम् యోగవిద్య; मलभेदे త్రివిధమలములలో నొకటి; मन्त्रतन्त्रादियोजने మంత్రతంత్రాదులప్రయోగము; वाचिकं श्रुत्वा क्रियमाणे कर्मणि మాట విని చేసెడి కర్మ. त्रिं० कर्मठे 'కర్మఠః' చూ॥

काशिष्णुः కాశిష్ణుః, उ० त्रिं० प्रकाशशीले ప్రకాశించు స్వభావము గలది. [గజ్జెలు.

किङ्कणी కిఙ్కణీ, ई० स्त्री० क्षुद्रघण्टिकायाम्

किङ्किणी కిఙ్కిణీ, ई० स्त्री० विकङ्कते పుల్లవెలఁగ†; क्षुद्रघण्टिकायाम् గజ్జియ, చిఱుగంట, బిరుజు, బురజ, మువ్వ, మూవ, గజ్జెలు; अम्लरसायां द्राक्षायाम् పుల్లద్రాక్ష†; जलजम्ब्वाम् నీరునేరేడు†; देवीस्तुतिभेदे ఒక దేవీస్తోత్రము; कट्याभरणविशेषे కట్యాభరణవిశేషము, మొలగజ్జెలు.

किरणः కి

सूर्यचन्द्रादिकिरणे సూర్య చంద్రాదుల కిరణము, కళుకు, చేయి, తళుకు, త్రాడు, నిగ్గు, మొంకు, మినుకు, మెఱుఁగు, వెలుఁగు.

कुतृणम् కుతృణమ్, अ० न० वारिपर्ण्याम् నాఁచు.

कुर्वाणः కుర్వాణః, अ० त्रिं० भृत्ये సేవకుఁడు; कुर्वति చేయుచున్నవాఁడు.

कुवेणिः —णी కువేణిః —ణీ, इ० ई० स्त्री० मत्स्यधान्याम् చేపలఁబట్టి వేయు బుట్ట.

कृकणः కృకణః, अ० पुं० ककरे కక్కెర; कृमौ క్రిమి; क्रकरे క్రకరవాయువు.

कृपणः కృపణః, अ० त्रिं० अतिलोभवति పిసినిగొట్టు; मन्दे మందమతి; कुत्सिते నిందితుఁడు; महाव्यसनप्राप्ते दीने మిక్కిలి చింతను పొందిన దీనుఁడు. पुं० कृमौ క్రిమి. न० दैन्ये దీనత్వము.

कृपाणः కృపాణః, अ० पुं० खड्गे ఖడ్గము. —णी —ణీ, ई० स्त्री० कर्तर्याम् కత్తెర; छुरिकायाम् చిన్నకత్తి, బాకు. [గలది.

कृमिणः కృమిణః, अ० त्रिं० कृमियुक्ते క్రిములు

कृषाणः కృషాణః, अ० पुं० कर्षके సేద్యకాఁడు.

कोङ्कणः కోఙ్కణః, अ० पुं० ब० देशभेदे ఒక దేశము. न० शस्त्रभेदे ఒక శస్త్రము. —णा —ణా, आ० स्त्री० परशुरामजनन्याम् పరశురామునితల్లి, రేణుక.

कौङ्कणः కౌఙ్కణః, अ० पुं० कोङ्कणदेशनृपे కోంకణదేశపురాజు; कोङ्कणदेशे కోంకణదేశము.

कौङ्किणम् కౌఙ్కిణమ్, अ० न० कोङ्कणदेशे కొంకణదేశము.

क्रकणः క్రకణః, अ० पु० क्रकरे కకెర.

क्रमणः క్రమణః, अ० पु० चरणे అడుగు. न० पादन्यासे అడుగుపెట్టుట.

क्रयणम् క్రయణమ్, अ० न० क्रये కొనుట.

ण ४ ణ 4

कटव्रणः కటవ్రణః, अ०पु० भीमे భీముఁడు. పోరుతీఁటగలాఁడు. [కఱకువాయిపిట్ట.

कटुक्वाणः కటుక్వాణః, अ०पु० टिट्टिमे లకుముకి

कण्ठमणिः కణ్ఠమణిః, इ० पु० काकले మెడపీఁకె, कण्ठेधार्ये मणिभेदे కంఠమున ధరింపఁదగిన యొక మణి.

कथाप्राणः కథాప్రాణః, अ० पु० नाटकाचार्ये నాటకాచార్యుఁడు.

करपर्णः కరపర్ణః, अ० पु० रक्तैरण्डे ఎఱ్ఱాముదము†; भिण्डातके ఒక కాయకూర†.

कराङ्गणम् కరాఙ్గణమ్, अ० न० राजग्राह्यधनादानस्थाने పన్ను చెల్లించు స్థానము.

करीषिणी కరీషిణీ, ई० स्त्री० गोमयाधिष्ठातृदेव्यां श्रियाम् గోమయాధిష్ఠానదేవి, లక్ష్మి.

कर्णाकर्णिः కర్ణాకర్ణిః, इ० पु० कर्णपरम्परया श्रवणयोग्ये अन्योन्यकथने విన్కిడివడుప.

कर्षापणः కర్షాపణః, अ०पु० कार्षापणे 'కార్షాపణః' చూ॥

कषमाणः కషమాణః, अ० त्रि० कण्डूयमाने గోకికొనుచున్నవాఁడు.

कलापूर्णः కలాపూర్ణః, अ० पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు. त्रि० कलाभिः पूर्णे కళలతోనిండినవాఁడు. [పెనర†.

काकपर्णी కాకపర్ణీ, ई० स्त्री० मुद्गपर्ण्याम् పిల్ల

काण्डवीणा కాణ్డవీణా, आ० स्त्री० चाण्डालवीणायाम् మాలవీణె; शरमय्यां वीणायाम् శరమయావీణ.

कामगुणः కామగుణః, अ० पु० रागे అనురాగము; विषये భోగసాధనపదార్థము; आभोगे పరిపూర్ణత, సమృద్ధి.

कारयिष्णुः కారయిష్ణుః, उ० त्रि० कारयितरि చేయించునట్టివాఁడు.

कार्षापणः కార్షాపణః, अ० पु० कर्षपरीमिते मुद्रितरजत(ताम्र)टङ्के కర్షమెత్తు గల వెండి (రాగి)నాణెము, षोडशपणात्मके मानभेदे పదునాఱు పణముల పరిమాణము గలది: पणपरिमाणे పణ(చూ)పరిమాణము.

कालकर्णी కాలకర్ణీ, ई० स्त्री० अलक्ष्मीभेदे జ్యేష్ఠాదేవి. –पर्णः –పర్ణః, अ०पु० तगरे నందివర్ధనము†.

कीटमणिः కీటమణిః, इ०पु० खद्योते మిణుఁగుఱుఁబురుగు.

कीशपर्णः –र्णी కీశపర్ణః –ర్ణీ, अ० ई० (स०) अपामार्गे ఉత్తరేను†. [తెల్లతెగడ†.

कुटरुणा కుటరుణా, आ० स्त्री० त्रिवृतायाम्

कुमारिणी కుమారిణీ; ई०स्त्री० चण्ड्याम् కాళి.

कुलवर्णा కులవర్ణా, आ० स्त्री० रक्तत्रिवृतायाम् ఎఱ్ఱతెగడ†. [దుర్వాసమహర్షి.

कुशारणिः కుశారణిః, इ० पु० दुर्वासोमुनौ

कृतक्षणः కృతక్షణః, अ० त्रि० लब्धावकाशे అవకాశము లభించి (వీలుచిక్కి)నవాఁడు.

कृष्णचूर्णम् కృష్ణచూర్ణమ్, अ० न० लोहमले ఇనుపచిట్టెము. –पर्णी –పర్ణీ, ई० स्त्री० कृष्णतुलस्याम् కృష్ణతులసి†. –वर्णः–వర్ణః, अ०पु० राहौ రాహువు; शूद्रे శూద్రుఁడు; कालवर्णे నల్లుపువన్నె. त्रि० तद्वति నల్లనివన్నెగలది. –वेणा –వేణా, आ० स्त्री० नदीभेदे ఒక నది, కృష్ణ.

केलिकीर्णः కేలికీర్ణః, अ०पु० उष्ट्रे ఒంటె.

केशपर्णी కేశపర్ణీ, ई० स्त्री० अपामार्गे ఉత్తరేను†.

कैरविणी కైరవిణీ, ई० स्त्री० कुमुदयुक्तपुष्क-

रिण्यादौ కలుపలు గల కొలను మొ॥

कोणकुणः కోణకుణః, అం పుం उत्कुणे 'ఉఱుఁకుణః' చూ॥

कोपयिष्णुः కోపయిష్ణుః, ఉం త్రిం परस्य कोपकारके ఒరులకుకోపముగలిగించువాఁడు.

कौद्रवीणम् కౌద్రవీణమ్. అం త్రిం कोद्रवक्षेत्रे అల్లు పండెడి పొలము.

कौल्माषीणम् కౌల్మాషీణమ్. అం త్రిం कुल्माषोत्पत्तियोग्य क्षेत्रे కూళధాన్యము పండెడి పొలము.

क्रियमाणम् క్రియమాణమ్, అం నం अनुष्ठीयमाने చేయఁబడుచున్నట్టిది. [కుడు†.

क्रोडपर्णी క్రోడపర్ణీ, ఈం సీం बृहत्याम् వాఁ

ण ५ ణ 5

कटिभूषणम् కటిభూషణమ్, అం నం कट्याभरणे బంగారు(వెండి)మొలత్రాడు బంగారు (వెండి) గజ్జెలమొలత్రాడు ఒడ్డాణము మొ॥

कटुरोहिणी కటురోహిణీ, ఈంసీం कटुक्याम् కటుకరోహిణి†.

कटो(ण्डो)लवीणा కటో(ణ్డో)లవీణా, ఆంసీం चाण्डालवीणायाम् మాలవీణ.

कण्टकश्रेणिः కణ్టకశ్రేణిః, ఇం సీం कण्टकार्याम् ముండ్లములక†.

कण्ठभूषणम् కణ్ఠభూషణమ् } अं नं कण्ठ-
कण्ठाभरणम् కణ్ఠాభరణమ్ } भूषायाम् అడ్డిగలు అఱా అఱుు ఉత్తండము ఉత్తండాలు కంటసరి కంటె కట్టాణిగుండ్లు కుతికంటు గోదుమపూసలు గోళ్లకుతికంటు తరగతిగుండ్లు తీఁగె తీఁగెమెదనూలు నాగవడగలదండ నాగవడగలు నాను నానుక్రోవి పట్టెడ పలకసరి పలుకసరి పుంజాలదండ పైఁడికంటి బిరికి మల్లెమొగ్గలు మెదనూలు సరడు మొ।

कन्दरोहिणी కన్దరోహిణీ, ఈంసీం गुडूचीभेदे ఒక తిప్పతీఁగె†. -शूरणः -శూరణః, అం పుం सूरणे కంద†. [కొలపొన్న†.

कपित्थपर्णी కపిత్థపర్ణీ, ఈం సీం पृश्निपर्ण्याम्

कपोतबाणा కపోతబాణా, ఆం సీం नल्याम् నళి†. -वर्णा -వర్ణీ, ఈంసీం सूक्ष्मैलायाम् సన్నయేలకి†. [కన్నము.

करघर्षणः కరఘర్షణః,

करणत्राणम् కరణత్రాణమ్, అం నం शिरसि శిరస్సు.

करभूषणम् కరభూషణమ్. అంనం हस्तभूषणे ఒత్తులు కడియములు కనుపులగుండ్లు గాజులు గొలుసులు గోఁట్లు చేఃట్లు తోడాలు పాటీలు పోఁచీలు బొద్దలు ముంగామురుగులు మురిడీగొలుసులు మురుగులు సూదిగములు మొ। [చేయఁబడనున్నది.

करिष्यमाणः కరిష్యమాణః, అంత్రిం कर्तव्ये

करीरकुणम् కరీరకుణమ్, అం నం करीरस्य पाके కరీర(చూ)పాకము (పండుట).

कर्णदर्पणः కర్ణదర్పణః, అం పుం ताटङ्के చెవికమ్మ. -भूषणम् -భూషణమ్. అం నం అంటుజోడు కత్తెరబావిలీ కుంచెన కుంచెవకుచ్చులు కుంపెన గుమ్మెతీలు చెవులపూలు జూమికీలు దుద్దులు వడగ పోఁగులు బవిరబావిలీ బావిలీగొలుసు బిల్ల బు(బొ)గడ మద్దికాయలు మురువు రారేక(రావిరేక)మొ॥

कर्पूरतृणम् కర్పూరతృణమ్. అంనం तृणभेदे కప్పురపుగడ్డి -मणिः -మణిః, ఇం పుం रत्नभेदे ఒక రత్నము.

कल्किपुराणम् కల్కిపురాణమ్, అం నం अनुभागवते ఒక ఉపపురాణము.

काचलवणम् కాచలవణమ్. అంనం सौवर्चले సౌవర్చలవణము, గాజుప్పు, నల్లఉప్పు.

काण्डवारिणी కాణ్డవారిణీ, ఈం సీం दुर्गायाम् దుర్గాదేవి. [कायाम् పెన్నేరు†.

कामरूपिणी కామరూపిణీ ఈంసీం अश्वगन्ध-

कारणगुणः కారణగుణః, अ॰पुं॰ उपादानगुणे ఉపాదానకారణము యొక్క గుణము.

काललवणम् కాలలవణమ్. अ॰नं॰ बिडालवणे ఆట్టుప్పు.

कृतलक्षणः కృతలక్షణః, अ॰पुं॰ श्रीहरौ శ్రీ విష్ణువు. त्रि॰ त्यागशौर्यादिगुणप्रसिद्धे త్యాగశౌర్యాది గుణములచేఁ బ్రసిద్ధుఁడు, कृतचिह्ने గుర్తువేయఁబడినది.

कृष्णलवणम् కృష్ణలవణమ్' अ॰नं॰ सौवर्चले సౌవర్చలలవణము. –विषाणा –విషాణా, आ॰स्त्री॰ यजमानकण्डूयनसाधने యజ్ఞకర్త యజ్ఞకాలమున గోఁకికొనెడి జింకకొమ్ము.

कौरवायणिः కౌరవాయణిః, इ॰ पुं॰ कौरवे 'కౌరవః' చూ। [కొఁగిలించి.

क्रोडीकरणम् క్రోడీకరణమ్. अ॰नं॰ आलिङ्गने

क्रौञ्चदारणः క్రౌఞ్చదారణః, अ॰ पुं॰ षण्मुखे కొంచమల (కొంచగుబ్బలి) వ్రక్కలించిన వన్నెకాఁడు (బలుదిట్ట), కుమారస్వామి.

ण - सं॰प्र॰ ణ - సం॥ ప్ర॥

कपोतचरणा కపోతచరణా, आ॰स्त्री॰ नल्याम् వశ†. [वाल्मीकौ వాల్మీకి.

कविरामायणः కవిరామాయణః. अ॰ पुं॰

काञ्चनकारिणी కాఞ్చనకారిణీ. ई॰स्त्री॰ नारायण्याम् పిల్లపీఁచర†.

कारणकारणम् కారణకారణమ్, अ॰नं॰ मूलप्रकृतेरधिष्ठाने परब्रह्मणि మూలప్రకృతికి అధిష్ఠానముగా నుండు పరబ్రహ్మము.

कारणगुणोद्भवगुणः కారణగుణోద్భవగుణః. अ॰पुं॰ कारणगुणपूर्वके गुणे కారణగుణము పూర్వముగఁ గల గుణము [స్పర్శము రూపము రసము గంధము ద్రవత్వము స్నేహ(జిడ్డు)గుణము వేగము గురుత్వము (బరువు) ఏకత్వము నానాత్వము పరిమాణము స్థితిస్థాపకసంస్కారము].

कुमारकल्याणम् కుమారకల్యాణమ్, अ॰ नं॰ घृतभेदे ఒక ఘృతము (లేహ్యము).

कूटकार्षापणः కూటకార్షాపణః. अ॰ पुं॰ कृत्रिमरौप्यमुद्रादौ దొంగనాణెము.

कृन्तविचक्षणा కృన్తవిచక్షణా. आ॰ स्त्री॰ क्रियाभेदे విచక్షణ! కృన్త అని పలించుట గల క్రియ.

त २ త 2

कतः కతః, अ॰ पुं॰ कतके చిల్ల†.

कति కతి. इ॰ त्रि॰ ब॰ संख्यापरिमाणप्रश्ने ఎన్ని, ఎందఱు.

कन्तः కన్తః,अ॰त्रि॰ सुखयुक्ते సుఖముగలది.

कन्तुः కన్తుః. उ॰ पुं॰ मन्मथे మన్మథుఁడు; कुसूले గాదె. नं॰ हृदये హృదయము. त्रि॰ सुखिनि సుఖముగలవాఁడు.

कर्त కర్త. धा॰ (कर्तति –यति) शैथिल्ये కత్తిరించుట.

कर्ता కర్తా, ऋ॰त्रि॰ उत्पादके ఉత్పత్తిచేయువాఁడు; अनुष्ठातरि చేయువాఁడు; कारकविशेषे షట్కారకములలో నొకటి: क्रियाश्रये క్రియకు ఆశ్రయము; छेदके కత్తిరించువాఁడు. पुं॰ दाहे తాపము; चिदाभासे అంతఃకరణమువందలి చిదాభాసము, చిదాభాసుఁడు; परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు.

कातिः కాతిః. इ॰स्त्री॰ स्तवे స్తోత్రము.

कातुः కాతుః. उ॰पुं॰ कूपे బావి.

कर्तृ కర్తృ, ऋ॰नं॰ कारके చేయునది; छेदके కత్తిరించునది; क्षुद्रखड्गे చాకు.

कान्तः కాన్తః. अ॰ पुं॰ चन्द्रे చంద్రుఁడు; भर्तरि భర్త; वसन्ततौ వసంతఋతువు; वासुदेवे వాసుదేవుఁడు;रक्तकरवीरे ఎఱ్ఱగన్నేరు†. त्रि॰ मनोहरे సొంపైనది; अभीष्टे ఇష్టమైనది; गृहविशेषे సుందరగృహము. नं॰ कुङ्कुमे కుంకుమము; लोहभेदे ఒక లోహ

ము; सुखस्य अन्ते సుఖము యొక్క అంతము.

कान्ता కాన్తా, आ° सी° प्रियायाम् స్త్రీ: सुन्दर्याम् అందకత్తె: प्रियङ्गौ ప్రేంకణము†; मुस्तामेदे నాగరముస్తె†: रेणुकायाम् రేణుక†; बृहदेलायाम् పెద్దయేలకి†: प्रियपत्न्याम् ప్రియమైన భార్య.

कान्तिः కాన్తిః. इ° सी° चन्द्रप्रियाभेदे చంద్రుని ఒక ప్రియురాలు; दुर्गायाम् దుర్గ: कामशक्तिभेदे కోరిక: सौन्दर्ये అందము: चन्द्रकलाभेदे ఒక చంద్రకళ: लक्ष्म्याः अनुचरदेवीभेदे లక్ష్మీదేవి యొక్క ఒక అనుచరదేవత; शोभायाम् కళకు, చాయ చికిలి, జిగి, జోతి, దాలు, తళుకు, తళ్కు, నిగ, నిగ్గు మించు, మిన, మినుకు, మిన్కు, మెఱపు, మెఱుగు, రంగు, వన్నె, కాంతి; दीप्तौ వెలుగు, सौन्दर्यगुणभेदे ఒక సౌందర్యగుణము.

कित కిత, धा° (चिकित्सति –ते) रोगापनयने చికిత్సచేయుట. (केतयति) निवासे నివసించుట.

किन्ता కిన్తా, आ° सी° कुत्सितत्वे నిందిత భావము.

किन्तु కిన్తు. अव्य° प्रागुक्तविरुद्धार्थे వెనుక చెప్పినదానికి విరుద్ధార్థము, కాని అనుట; किंपुनरित्यर्थे ఇంక చెప్పున దేమిటియనుట

कीर्तिः కీర్తిః. इ° सी° यशसि యశస్సు. అసము, కీర్తి, పేరు, పొగడిత, పొగడ్త, బిరిసి, బ్రైని; प्रसादे అనుగ్రహము; शब्दे ధ్వని; पङ्के బురద; विस्तृतौ విస్తారము, दीप्तौ ప్రకాశము; प्रख्यातौ ప్రసిద్ధి: मातृकाविशेषे ఒక మాతృక.

कुतः కుతః. अव्य° कस्मादित्यर्थे ఎందువలన, ఎక్కడనుండి: कथमित्यर्थे ఎట్లనుట: आलापे మఱుగుమాట.

कुतूः కుతూః, ऊ° सी° चर्ममये स्नेहपात्रे నూనె పోయు తోలుసిద్దె.

कुन्तः కున్తః, अ°पु° प्रासायुधे ఈటె, గద, చివ్వ. బల్లెము: चण्डभावे మిక్కిలికోపము; गवेधुकायाम् అడవిగోదుమలు†: क्षुद्रकीटभेदे ఒక క్రిమి.

कुन्तिः కున్తిః, इ°पु° देशभेदे ఒక దేశము.

कुन्ती गुग्गुलौ గుగ్గులము†: पाण्डवमातरि పాండవులతల్లి.

कृतम् కృతమ్. अव्य° अलमर्थे చాలుననుట; निषेधे వలదనుట. अ°न° सत्ययुगे కృతయుగము; फले ఫలము; कर्मणि కర్మ: हविषि హవిస్సు; स्तोमभेदे ఒక స్తోమము (స్తోత్రము): चतुरङ्कयुक्ते पाशकभेदे నాలుగు అంకె గల ఒకపాచిక. पु° दासभेदे ఇంత కాలము నీకు దాసుడ నని అంగీకరించిన సేవకుడు. त्रि° शिक्षिते శిక్షణ పొందిన వాడు; संस्कृते సంస్కరింపబడినది; हिंसिते హింసచేయబడినది; विहिते చేయబడినది: संपादिते సంపాదింపబడినది; चतुस्संख्यायाम् నాలుగు: जनिते పుట్టింపబడినది; अभ्यस्ते అభ్యసింపబడినది; पर्याप्ते చాలినది.

कृतिः కృతిః. इ° सी° विंशतिवर्णच्छन्दसि ఇరువది యక్షరములుగల యొక ఛందస్సు; विंशतिसंज्ञायाम् ఇరువది; पुरुषप्रयत्ने పురుషప్రయత్నము; करणे చేయుట: क्रियायाम् రచన, కృతి; हिंसायाम् హింస.

कृती కృతీ, न्° त्रि° पण्डिते పండితుడు; कृतार्थे కృతార్థుడు, पुण्यवति పుణ్యాత్ముడు.
धा° (कृन्तति) छेदने ఛేదించుట. (कृणत्ति) वेष्टने చుట్టుకొనుట.

कृते కృతే. अव्य° चतुर्थ्यर्थे కొఱకు, నిమి[త్తము.

कृत्तम् కృత్తమ్. अ° त्रि° छिन्ने ఛేదింపబడినది; चेष्टिते చేష్టగలది.

कृत्तिः కృత్తిః, इ०सी० मृगादिचर्मणि మృగాదులతోలు; त्वचि త్వక్కు, తాట; कृत्तिकायाम् కృత్తిక*; भूर्जपत्रे బుజపత్తిరి†. [చుట.

कॄत కౄత, धा०(कीर्तयति) संशब्दने కీర్తిం

कॢप्तः కॢప్తః, అం త్రిం रचिते చేయఁ(కల్పింపఁ) బడినది; नियते నియమింపఁబడినది; छिन्ने ఛేదింపఁబడినది.

कॢप्तिः క్లృప్తిః, इ० सी० कल्पने కల్పించుట, చేయుట; अवधारणे నిశ్చయము, नैयत्ये నియమము గలిగియుండుట.

केत కేత, धा० (केतयति –ते) श्रावणे వినిపించుట; निमन्त्रणे च నిమంత్రణము; आमन्त्रणे పిలుచుట.

क्रान्तः క్రాన్తః, अ०पु० अश्वे గుఱ్ఱము; न० पदे పాదము; क्रमणे 'క్రమణః' చూ త్రిం अतीते కడచినది; आक्रान्ते ఆక్రమింపఁబడినది

क्रान्ता క్రాన్తా, आ०सी० बृहत्याम् వాఁకుడు.

क्रान्तिः క్రాన్తిః, इ०सी० क्रमणे 'క్రమణః' చూ॥ अपगमे తప్పినడచుట; आक्रमणे ఆక్రమించుట.

क्लान्तः క్లాన్తః. अ० त्रि० श्रमंगते బడలికఁ జెందినవాఁడు వాడిపోయినది. [పోవుట.

क्लान्तिः క్లాన్తిః, इ० सी० श्रमे బడలిక వాడి

क्लीतः క్లీతః, अ० पु० अग्निप्रकृतिके कीटभेदे అగ్నిపురుగు. न० अधार्ष्ट्ये దిటవులేమి.

क्लृप्तः క్లృప్తః, అం త్రిం रचिते రచింపఁ(చేయఁ) బడినది; कल्पिते కల్పింపఁబడినది; विहिते విధింపఁబడినది, निर्मिते నిర్మింపఁబడినది; वापिते గొటిగింపఁబడినది.

त ३ త 3

कङ्कतः కఙ్కతః, अ०पु० कोशातके బీఱ†; द्विशिरस्सर्पे రెండుతలలపాము. –तम्–ती –తమ్–తీ, अ०ई०न० कङ्कतिकायाम् దువ్వెన.

कणितम् కణితమ్, अ० न० आर्तनादे పీడితుల యఱపు. त्रि० तत्कर्तरि ఆర్తనాదము చేయువాఁడు. ['కణ్డూః' చూ॥

कण्डूतिः కణ్డూతిః, इ० सी० कण्डूयाम्

कथंता కథంతా, आ० सी० किंप्रकारतायाम् ఏ ప్రకారంబైన స్థితి.

कथितम् కథితమ్, अ० त्रि० उक्ते చెప్పఁబడినది, वाच्ये अर्थे వాచ్యమైన యర్థము; किञ्चिद्रूपेण प्रतिपादिते ఏదేనొకరూపమునఁ జెప్పఁబడినది. पु० विष्णौ విష్ణువు.

कन्दोतः కన్దోతః, अ०पु० कुमुदे తెల్లకలువ†.

कपोतः కపోతః, अ०पु० पारावते పావురము; वनकपोते కానపావురము, గువ్వ; मूषिकभेदे ఒక యెలుక. –ती –తీ, ई०सी० कपोतस्त्रियाम् ఆఁడుపావురము ఆడుగువ్వ; यूपभेदे కూలమువంటికొనగల ఒక యూపము.

कमिता కమితా, ऋ०त्रि० कामुके కాముకుఁడు.

कम्पितम् కమ్పితమ్, अ०न० कम्पे వణఁకు, కదలిక; चालने కదలించుట. त्रि० कम्पयुते కదలికగలది; चालिते కదలింపఁబడినది.

कर्मान्तः కర్మాన్తః, अ०पु० कृष्टभूमौ దున్నిన పొలము; धान्यादिसंग्रहस्थाने కళ్లము, ధాన్యాదులను ప్రోఁగుచేయుచోటు; कर्मावसाने కర్మసమాప్తి. [చూ।

कर्शितः కర్శితః, अ०त्रि० ग्लानिंगते 'గ్లపితః'

कर्षितः కర్షితః. अ० त्रि० कृतकर्षणे కర్షణ (చూ)ము గలది.

कलितः కలితః, अ० त्रि० ज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది; बद्धे కట్టఁబడినది; धृते ధరింపఁబడినది; मेदिते పగులఁగొట్టఁబడినది; प्राप्ते పొందఁబడినది; सङ्क्रान्ते సంక్రమించినట్టిది; गृहीते గ్రహింపఁబడినది; विचारिते విచారింపఁబడినది; गणिते లెక్కింపఁబడినది; उक्ते చెప్పఁబడినది. न० ज्ञानबन्धनादौ ఎఱుఁగుట కట్టుట పగులగొట్టుట పొందుట గ్రహించుట విచారించుట లెక్కించుట

చెప్పుట సంక్రమించుట.

कल्पान्तः కల్పాన్తః, అం పుం प्रलये ప్రళయము.

कल्पितः కల్పితః, అం పుం सज्जितगजे సిద్ధపఱచిన యేనుఁగు. त्रिं रचिते రచింపఁబడినది; आरोपिते ఆరోపింపఁ(అధ్యసింప)బడినది; व्यञ्जिते వ్యక్తముచేయఁబడినది; कृत्रिमसंज्ञया परिभाषिते కృత్రిమసంజ్ఞతోఁ జెప్పఁబడినది.

कविता కవితా, ఆం స్త్రీం कवित्वे కయిత, కయితము, కైత, కవిత్వము

कक्षतुः కక్షతుః, ఉం పుం तरुभेदे ఒక చెట్టు.

काचितः కాచితః, అం త్రిం शिक्यारोपिते ఉట్టియందుంచఁబడినది.

कापोतम् కాపోతమ్, అం నం कपोतसमूहे పావురాల(గువ్వల)గుంపు; सौवीराञ्जने సౌవీరాంజనము; सर्जिकाक्षारे సర్జక్షారము. పుం कपोतवर्णे పావురపువన్నె. త్రిం तद्वति అదిగలది; कपोतसम्बन्धिनि పావురమునకు సంబంధించినది. –ती –తీ, ఈం స్త్రీం ओषधीभेदे ఒక ఓషధి.

कामितम् కామితమ్, అం త్రిం अभिलषिते కోరఁబడినది. నం अभिलाषे కోరిక.

कारितः కారితః, అం త్రిం कारणाय प्रेरिते చేయింపఁబడినవాఁడు. –ता –తా, ఆం స్త్రీం स्वयमेव ऋणिकेनाङ्गीकृतायामधिकवृद्धौ అప్పు తీసికొనినవాఁడంగీకారపూర్వకముగానిచ్చెడి యెక్కువ వడ్డి.

कार्यता కార్యతా, ఆం స్త్రీం कर्तव्यतायाम् కర్తవ్యముగా నుండుట; कृतिसाध्यतायाम् చేయశక్యమైయుండుట.

काष्ठतट् కాష్ఠతట్. క్షం పుం रथकारे వడ్రంగి. త్రిం काष्ठतक्षणकर्तरि కట్టెలు చెక్కువాఁడు.

कासृतिः కాసృతిః, ఇం స్త్రీం कुत्सितगतौ నిందితమైనగతి (మార్గము).

काङ्क्षितम् కాఙ్క్షితమ్, అం త్రిం कामिते 'కామితమ్' చూ॥

किमुत కిముత, అవ్యం किंपुनरित्यर्थे ఇఁకఁ జెప్పవలయునా?, చెప్పవలసినపనిలేదనుట; वितर्के ఊహ; विकल्पे వికల్పము; प्रश्ने ప్రశ్నించుట; अतिशये అధికము.

किमूत కిమూత. అవ్యం

किरातः

शिवे కిరాతవేషధారియైన శివుఁడు; वनेचरे म्लेच्छविशेषे అడవిద్రిమ్మరి, ఎఱుక, ఎఱుకు, బొటిగాఁడు, వట్రవాఁడు, బోయి, సింగఁడు, బోయ, ఒక మ్లేచ్ఛజాతివాఁడు; देशविशेषे కిరాతదేశము; अश्वरक्षके అశ్వపాలకుఁడు; मीनभेदे ఒక చేఁప; भूनिम्बे నేలవేము†. త్రిం अल्पतनौ అలివిరి, బక్కవాఁడు. వం वेदानध्ययनादिना वृषलत्वं प्राप्तेषु क्षत्रियेषु వేదాధ్యయనాదులు లేనందున శూద్రత్వమునుబొందిన క్షత్రియులు. –तिः –తిః, ఇం స్త్రీం दुर्गायाम् దుర్గ; गङ्गायाम् గంగ. –ती –తీ, ఈం స్త్రీం कुट्टन्याम् కుంటెనకత్తె, गङ्गायाम् గంగ; किरातवेषधारिण्यां दुर्गायाम् కిరాతవేషధారిణి యైన పార్వతి; चामरग्राहिण्यां दास्याम् చామరము బట్టెడి దాసి.

कीर्तितः కీర్తితః, అం త్రిం कथिते చెప్పఁబడినది; ख्याते కీర్తి (ప్రఖ్యాతి) గలవాఁడు.

कीलितः కీలితః, అం త్రిం बद्धे కట్టఁబడినవాఁడు; निखातकीले పాఁతినమేకు గలది. నం बन्धे కట్టు.

कुञ्चितः కుచితః, అం త్రిం परिमिते పరిమితిగలది.

कुञ्चितम् కుఞ్చితమ్, అం నం तगरपुष्पे నందివర్ధనపుష్పము. త్రిం वक्रे వంకరయైనది; सङ्कोचिते సంకుచితము చేయఁబడినది.

कुटितम् కుటితమ్, అం త్రిం कुटिले వంకరయైనది.

कुट्टितः కుట్టితః, అం త్రిం छेदिते ఛేదింపఁబడి

నది. नं छेदितेपक्वमांसभेदे వండి కోసిన మాంసపుముక్క.

कुण्ठित. కుణ్ఠితః, అం त्रिं कुण्ठीभूते కుంటుపడినది, దెబ్బతినినది, మొక్కవోయినది; कुण्ठे 'కుణ్ఠః' చూ॥

कुत्सितः కుత్సితః, అం त्रिं निकृष्टे కుచ్ఛితుఁడు, అడిగొంటు, అడిగొట్టు, ఉక్కివుఁడు, ఉలిపి, ఉలిపిగొట్టు, ఏతరి, ఒఱపిడి, కఱటి, కల్లరీఁడు, కూళ, కూళఁడు, గడుసు, గరాసు, గొంటరి, గొంటు, చిఱుమువాఁడు, చెడుగు, చెనఁటి, చెన్నఁటి, టాటోటు, టాటోటుకాఁడు, తవరికాఁడు, తక్కులాఁడు, తులువ, దోసకారి, నాలిబూతము, నాలిముచ్చు, పలువ, పిసాళి, పెఱగాయ, ప్రాచీనవిత్తు, బేరజము, మొండికట్టె, మొక్కలి, మొక్కలికాఁడు, మొక్కలీఁడు, రేవఁడు, లంది, లండీ, లందు, లందుబోతు, సుడియ, టక్కరి, కుత్సితుఁడు (నిందితుఁడు). नं कुष्ठे చెంగల్వకోష్టు†: कुत्सायाम् నింద.

कुपितः కుపితః, అంత్రిం क्रुद्धे 'క్రుద్ధః' చూ।

कुरुतः కురుతః, అం पुं वेणुपात्रे వెదురుపాత్ర(గొట్టము).

कुलूताः కులూతాః, అంపుం బం देशभेदे ఒక దేశము; तद्राजेषु ఆ దేశప్రభువులు.

कुवृत्तिः కువృత్తిః, ఇం స్త్రీం निन्दिताचरणे నిందితప్రవర్తన. త్రింतद्वति అదిగలవాఁడు.

कुशि(षि)तः కుశి(షి)తః, అం త్రిం जलमिश्रिते నీటితోఁ గలసినది.

कुष्ठितः కుష్ఠితః, అం త్రిం जातकुष्ठे కుష్ఠు వచ్చినవాఁడు.

कुसितः కుసితః, అంపుం जनपदे గ్రామము. త్రిం कुसीदके 'కుసీదకః' చూ॥ ईषत् बद्धे ఇంచుక బంధింపఁబడినది.

कुसृतिः కుసృతిః, ఇంస్త్రీం शाठ्ये కపటము; इन्द्रजाले గారడి; कुवृत्तौ 'కువృత్తిః' చూ॥

कूजितम् కూజితమ్, అం నం पक्षिशब्दे పక్షి(ల)కూఁత; अव्यक्तशब्दे అస్పష్టధ్వని.

कूणितः కూణితః, అంత్రిం सङ्कुचिते ముడుచుకొనినది.

कृतान्तः కృతాన్తః, అంపుం यमे యముఁడు; भरण्याम् భరణి*; शनौ శని; शनिवारे శనివారము; सिद्धान्ते సిద్ధాంతము, తీర్పు; वेदान्तशास्त्रे వేదాంతశాస్త్రము; दैवे పురాకృతకర్మ; पापे పాపము· प्रारब्धे ప్రారబ్ధము; द्विसंज्ञायाम् రెండు. -न्ता -న్తా, ఆంస్త్రీం रेणुकायाम् రేణుక†.

कृष्टोप्तम् కృష్టోప్తమ్, అం త్రిం कृष्टक्षेत्रे उप्तधान्ये దున్నినపొలములో విత్తినధాన్యము.

केनतिः -ती కేనతిః-తీ, ఇంఈంస్త్రీం मन्मथपत्न्याम् రతిదేవి, स्मरलीलायाम् కామవిలాసము.

केवर्तः కేవర్తః, అం పుం कैवर्ते బెస్త.

कैरातः కైరాతః, అం పుం बलवत्पुरुषे బలవంతుఁడు. నం चन्दनभेदे ఒకచందనము. पुं भूनिम्बे నేలవేము†. త్రిం किरातसम्बन्धिनि కిరాతసంబంధమైనది.

कैवर्तः కైవర్తః, అంపుం धीवरे గాలకాఁడు, జాలకాఁడు, జాలరి, తీవరుఁడు, తూలి, తూలికాఁడు, పట్టపువాఁడు, పెనుమీనువేఁటరి, మాలికాఁడు, వలఁతేఁడు, బోయ; वेश्यागर्भे क्षत्रियौरसजाते వేశ్య యందు క్షత్రియునకుఁ బుట్టిన కొడుకు, బెస్తవాఁడు, బెస్త. -र्ती -ర్తీ, ఈంస్త్రీం कैवर्तपत्न्याम् బోయత, బోయెత, కైవర్తునిభార్య; मुस्तकभेदे కైవర్తిముస్తె.

कौलूतः కౌలూతః, అం త్రిం कुलूतदेशजाते కులూతదేశమునఁ గలిగినది. పుం तद्देशप्रभौ ఆ దేశప్రభువు.

क्रन्दितम् క్రన్దితమ్, అం నం रोदने ఏడ్చుట; आह्वाने పిలుచుట; योधानां चीत्कृतौ యో

ధుల చీత్కారము (బొబ్బరింత).

क्रशितः క్రశితః, अं०त्रि० कृशीकृते కృశింపఁ జేయఁబడినది.

क्रेङ्कितम् క్రేఙ్కితమ్, अं०न० अव्यक्तशब्दभाषणे గుసగుసలు, రహస్యసంభాషణము.

क्लिशितः క్లిశితః, अं० त्रि० क्लेशयुक्ते క్లేశము గలది; उपतापिते ఉపతాప(మ)ముగలది.

क्लेशितः క్లేశితః, अं० त्रि० क्लेशयुक्ते క్లేశము నొందినవాఁడు.

क्वणितम् క్వణితమ్, अं०न० ध्वनौ ధ్వని.

क्वथितम् క్వథితమ్, अं०त्रि० निष्पक्वे చక్కఁగా కాఁగిన కషాయము; अतिशयपक्वे చిమిడినది, ఎక్కువగా ఉడికినది. —ता —తా, आं०सी० वेशवारयुते पक्वतक्रे మెంతిమజ్జిగ, మజ్జిగపులుసు.

त ४ త 4

कंसारातिः కంసారాతిః, इं०पुं० कृष्णे మామ దాయ, కృష్ణుఁడు

ककुद्मती కకుద్మతీ, ईं०सी० श्रोणौ పిఱుఁదు; कट्याम् మొల. —द्मती —ద్మతీ, ईं० सीं० छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు. [జుట్టు, కొప్పు.

कचहस्तः కచహస్తః, अं० पुं० केशपाशे

कचाचितः కచాచితః, अं० त्रि० विकीर्णकेशे

कञ्चुकितः కఞ్చుకితః, अं० त्रि० जातकञ्चुके కంచుక(మ)ము గలవాఁడు.

कटुङ्कता కటుఙ్కతా, आं० सी० नित्यकर्मसमाचारनिष्ठुरत्वे నిత్యకర్మ నుష్ఠాననిష్ఠ. —तिका —తికా, आं० सी० कटुतुम्ब्याम् చేఁదిసొర. [ర్పాటుగలది.

कण्टकितः కణ్టకితః, अं० त्रि० पुलकिते గగు

कण्डूयिता కణ్డూయితా, ऋं०त्रि० कण्डूयमाने గోఁకికొనెడివాఁడు.

कण्वसुता కణ్వసుతా, आं०सी० शकुन्तलायाम् శకుంతల (విశ్వామిత్రపుత్రిక).

कथम्भूतः కథమ్భూతః, अं० त्रि० किंप्रकारप्राप्ते ఏపద్ధతి నున్నట్టిది; कीदृशे ఎట్టివాఁడు.

कथीकृतः కథీకృతః, अं० त्रि० कथामात्रावशेषिते పేరుమాత్రమే మిగిలినట్టిది.

कदर्थितः కదర్థితః, अं० त्रि० कुत्सितार्थीकृते నిందితపదార్థము

कन्दलता కన్దలతా, आ० सी० मालाकन्दे మాలాకందతీ. [ఒక తిప్పతీఁగె.

कन्दामृता కన్దామృతా. आं० सी० गुडूचीभेदे

कन्यापतिः కన్యాపతిః, इं० पुं० वरे పెండ్లికొడుకు, जामातरि అల్లుఁడు. —भर्ता —భర్తా, ऋं०पुं० जामातरि అల్లుఁడు; षण्मुखे కుమారస్వామి.

कपिचूतः కపిచూతః, अं० पुं० आम्रातके అంబాళము.

कबलितः కబలితః, अं० त्रि० भुक्ते భుజింపఁబడినది; व्याप्ते వ్యాపించినట్టిది; कृतग्रासे ఆహారముగాఁ జేసికొనఁబడినది.

कमलाप्तः కమలాప్తః, अं० पुं० सूर्ये తమ్మిచుట్టము, సూర్యుఁడు. [అస్త్రము.

करमुक्तम् కరముక్తమ్, अं०न० अस्त्रभेदे ఒక

करम्बितम् కరమ్బితమ్, अं० त्रि० मिश्रिते కలసినది.

करालितम् కరాలితమ్, अं० त्रि० पीडिते బాధింపఁబడినది; भीषिते భయపెట్టఁబడినది. —घातः —ఘాతః, अं०पुं० चपेटाघाते చెంపదెబ్బ, చెం(లెం)పకాయ.

करिपोतः కరిపోతః, अं० पुं० गजशिशौ ఏనుఁగుపిల్ల. —रतम् —రతమ్, अं० नं० रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము.

कर्णलता కర్ణలతా, आं०सी० कर्णपाल्याम् చెవితమ్మె. —स्रोतः —స్రోతః, सं०न० कर्णमले గులిమి.

कर्मकर्ता కర్మకర్తా, ऋं० पुं० प्राप्तकर्तृत्वभावे

कर्मणि కర్తృత్వభావమును బొందిన కర్మ.

कर्णीसुतः కర్ణీసుతః, अंपुं कंसासुरे కంసుఁడు; मूलदेवे స్తేయ(దొంగతనము)శాస్త్రప్రవర్తకుఁడైన మూలదేవుఁడు.

कलधूतम् కలధూతమ్, अंनं रजते వెండి. –धौतम् –ధౌతమ్, अं नं रजते వెండి; सुवर्णे బంగారు. पुं कलध्वनौ 'కలధ్వనిః' చూ॥

कलावती కలావతీ, ईंसीं तुम्बुरुवीणायाम् తుంబురుని వీణె; श्रीराधामातरि రాధతల్లి, వృషభానుని భార్య; अप्सरोभेदे ఒకయప్సర; आगमोक्तदीक्षाविशेषे ఆగమప్రోక్తమైన ఒక దీక్ష.

कल्पलता కల్పలతా, आं सीं स्वर्णकल्पितलताकारे दानविशेषे బంగారుతీఁగె, ఒక మహాదానము.

कल्यवर्तः కల్యవర్తః, अं पुं प्रातर्भोजने ప్రాతఃకాలభోజనము, చద్దికుడుపు.

कवयिता కవయితా, ऋं त्रिं कवनकर्तरि కవనముచేయువాఁడు కవి.

काकणन्ती కాకణన్తీ, ईंसीं गुञ्जायाम् గురివెంద†. –तिक्ता –తిక్తా, आं सीं काकाङ्ग्याम् కాకిదొండ†; गुञ्जायाम् గురివెంద†. –माता –మాతా, ऋंसीं काकमाचिकायाम् కామంచి†. –रुतम् –రుతమ్, अं नं काकशब्दे కాకియఱపు, ఒక శకునము.

काण्डतिक्तः కాణ్డతిక్తః, अंपुं भूनिम्बे నేలవేము†.

कान्दिग्भूतः కాన్దిగ్భూతః, अंत्रिं कान्दिशीके 'కాన్దిశీకః' చూ॥

कामदूती కామదూతీ, ईंसीं कामदूतिकायाम् 'కామదూతికా' చూ॥ –पतिः –పతిః, इं सीं रत्याम् రతిదేవి. –यिता –యితా, ऋंत्रिं कामुके 'కాముకః' చూ॥ –लता –లతా, आं सीं शिश्ने మగగుఱి. –वती –వతీ, ईं सीं दारुहरिद्रायाम् మ్రానిపసుపు†. –वृतः –వృత్తః, अंत्रिं यथेच्छाचारिणि స్వేచ్ఛాచారి. –वृत्तिः –వృత్తిః, इं सीं कामस्यचेष्टिते కామచేష్ట; स्वेच्छाचारे స్వేచ్ఛాచారము. त्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు. –वृन्ता –వృన్తా, आंसीं पाटलायाम् కలిగొట్టు†. –शक्तिः –శక్తిః, इंसीं मन्मथपत्नीभेदे ఒక మన్మథపత్ని. –सुतः –సుతః, अं पुं अनिरुद्धे అనిరుద్ధుఁడు, మరుబిడ్డ.

कारयिता కారయితా, ऋं त्रिं कर्तृप्रेरके చేయించెడివాఁడు.

कारागुप्तः కారాగుప్తః, अं त्रिं बन्द्याम् [బంది (చూ).

कालकृतः కాలకృతః, अंपुं सूर्ये సూర్యుఁడు; आधिभेदे ఆధి(చూ)విశేషము.

कालङ्कृतः కాలఙ్కృతః, अंत्रिं कासमर्दे కసింద†. –युक्तः –యుక్తః, अंपुं संवत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము. –वृन्तः –వృన్తః, अं पुं कुलत्थे 'కులత్థః' చూ। –वृन्ती –వృన్తీ, ईं सीं पाटलायाम् కలిగొట్టు†.

कालातीतम् కాలాతీతమ్, अंनं कालातिक्रमे కాలాతిక్రమము. त्रिं तद्वति అదిగలది. पुं हेत्वाभासभेदे ఒక హేత్వాభాసము.

काष्ठतन्तुः కాష్ఠతన్తుః, उं पुं कोशकारे పట్టుపురుగు; काष्ठस्थे कीटभेदे ఒక కట్టెపురుగు.

किंकार्यता కింకార్యతా, आं सीं किंकर्तव्यविमूढतायाम् ఏదిచేయవలెనో తోఁచకుండుట.

किंकिरातः కింకిరాతః, अं पुं पीताम्लाने పచ్చగోరింట†; रक्ताम्लाने ఎఱ్ఱగోరింట†; अशोके అశోకము†; मन्मथे మన్మథుఁడు; शुके చిలుక; पिके కోయిల; पुष्पभेदे పుష్పవిశేషము.

किंनिमित्तम् కింనిమిత్తమ్, अं त्रिं किमर्थवति ఏమి ప్రయోజనము గలది. अव्यं किमर्थमित्यर्थे ఎందు కనుట.

किंवदन्तिः –न्ती కింవదన్తిః –న్తీ, इं ईं स्त्रीं जनश्रुतौ నానాడి, నానుడు, వానోడు, పుబ్బు, వైఁడి, దాసము, సామిత, సామెత, నానుడి, జను లను(లాడు)కొను మాట.

कीटमाता కీటమాతా, आं स्त्रीं हंसपद्याम् హంసపాది†.

कुटीकृतम् కుటీకృతమ్, अंनं वक्रगृहे వేరా.

कुट्ट(ट्टि)मितम् కుట్ట(ట్టి)మితమ్, अं नं स्त्रीणा हावभेदे ఇష్టమేయయ్యును అప్రీతిని నటించుట, స్త్రీల విలాసవిశేషము.

कुण्ठीकृतम् కుణ్ఠీకృతమ్, अं त्रिं कुण्ठिते కుంటువడినది.

कुमुद्वती కుముద్వతీ, ईंस्त्रीं कुमुदलतायाम् కలువతీఁగె†; कुशपत्न्याम् కుశుని భార్య; कुमुदनागभगिन्याम् నైరృతిదిగ్గజముతోఁబుట్టువు; कुप्रीतियुक्तायाम् చెడ్డసంతోషముగలది.

कुम्भरेताः కుమ్భరేతాః, स्‌ंपुं अग्निभेदे ఒక అగ్ని; कुम्भजे 'కుమ్భజః' చూ॥

कुरुपतिः కురుపతిః, इंपुं युधिष्ठिरे ధర్మరాజు.

कुरुबिस्तः కురుబిస్తః, अं पुं चतुःपलपरिमितसुवर्णे పలమెత్తు బంగారము.

कुलकान्ता కులకాన్తా, आं स्त्रीं कुलस्त्रियाम् 'కులస్త్రీ' చూ॥ –तन्तुः –తన్తుః, उं पुं कुलावलम्बने కులమునకాశ్రయమైనవాఁడు. –पतिः –పతిః, इंपुं मुनीनां दशसाहस्रमन्नदानादिपूर्वकमध्यापयितरि मुनिभेदे పదివేలమంది మునులకు అన్నదానాదిపూర్వకముగా విద్యనేర్పెడి ఒకముని; कुलश्रेष्ठे కులనాయకుఁడు. –व्रतम् –వ్రతమ్, अं नं वंशक्रमेण कर्तव्ये व्रते వంశపారంపర్యముగా అనుష్ఠించెడి వ్రతము.

कुशावती కుశావతీ, ईं स्त्रीं कुशस्य राजधान्याम् కుశుని రాజధాని. –वर्तः –వర్తః अंपुं गङ्गावतारतीर्थे గంగాద్వారము.

कुष्ठकेतुः కుష్ఠకేతుః, उं पुं भूम्याहुल्ये కంబిఫలము, కుప(చూ)విశేషము†. –हन्ता –హన్తా, ऋं पुं हस्तिकन्दे ఏనుఁగుకందర†; अवल्गुजे కారుగచ్చు†.

कुहरितम् కుహరి(తమ్) కోకిలగానము; ध्वनौ ధ్వని; मणिते 'మణితమ్' చూ॥ त्रिं कृतच्छिद्रे రంధ్రము వేయఁబడినది.

कूलवती కూలవతీ, ईं स्त्रीं तटिन्याम् నది.

कृतहस्तः కృతహస్తః, अं त्रिं कृतपुङ्खे అంపకాఁడు, గుఱికాఁడు, సూటికాఁడు. 'కృతపుఙ్ఖః' చూ॥

कृताकृतम् కృతాకృతమ్, अं नं कार्यकारणयोः కార్యకారణములు; असंपूर्णकार्ये చేసిచేయనిపని. पुं परमेश्वरे కార్యకారణరూపుఁడు, పరమేశ్వరుఁడు. –र्थता –ర్థతా, आंस्त्रीं कृतकृत्यतायाम् సాఫల్యము, కృతకృత్యుఁడగుట.

कृपाद्वैतः కృపాద్వైతః, अंपुं बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు.

कृपीपतिः కృపీపతిః, इंपुं द्रोणाचार्ये ద్రోణాచార్యుఁడు. –सुतः –సుతః, अंपुं अश्वत्थाम्नि అశ్వత్థామ.

कृमिशुक्तिः కృమిశుక్తిః, इं स्त्रीं जलशुक्तौ కప్పచిప్ప.

कृष्णगतिः కృష్ణగతిః, इं स्त्रीं धूमादिमार्गे ధూమాదిమార్గము, పితృయానము. –दन्ता –దన్తా, आंस्त्रीं काश्मर्याम् గుమ్ముడు†. –वृन्ता –వృన్తా, आंस्त्रीं कुबेराक्ष्याम् కలిగొట్టు†; माषपर्ण्याम् కారుమినుము.

केशहस्तः కేశహస్తః, अंपुं केशसमूहे జుట్టు.

कोणाघातः కోణాఘాతః, अंपुं वाद्यसंघाते వాద్యసముదాయము.

कोपलता కోపలతా, आं सीं चित्रपर्ण्याम् కోలపొన్న; त्रिपुटायाम् తెల్లతెగడ; कर्णस्फोटायाम् 'కర్ణస్ఫోటా' చూ।

कौतस्कुतः కౌతస్కుతః, अंत्रिं कुतस्कुतो भवे దేనిదేనినుండి కలిగినది.

कौलपतः కౌలపతః, अंत्रिं कुलपतिसम्बन्धिनि కులపతి (చూ) సంబంధమైనది.

क्रान्तिवृत्तम् క్రాన్తివృత్తమ్, अंनं क्रान्तिवलयाकारे वृत्तक्षेत्रे క్రాంతివలయాకారమైన వృత్తక్షేత్రము.

क्रियाशक्तिः క్రియాశక్తిః,इंसीं जगदुत्पत्तिसाधने परमेश्वरशक्तिविशेषे బ్రాహ్మీ,సృష్టికి కారణమైన ఒక పారమేశ్వరీశక్తి.

क्रूरधूर्तः క్రూరధూర్తః, अं पुं कृष्णधत्तूरे నల్లఉమ్మెత్త†. [ఱుఁడు.

क्रूराकृतिः క్రూరాకృతిః, इं पुं रावणे రావ

क्रोडीकृतः క్రోడీకృతః, अं त्रिं विषयीकृते గోచరముచేసి కావఁబడినది. –कृतिः –కృతిః, ईं सीं आलिङ्गने కౌఁగిలింత.

क्रौञ्चारातिः క్రౌఞ్చారాతిః,इंपुं क्रौञ्चदारणे క్రౌంచమలఁగొట్టినజాణఁడు,కుమారస్వామి.

त ५ त 5

कण्टकिलता కణ్టకిలతా, आं सीं त्रपुष्याम् ముఱుదోస†.

कन्यकाजातः కన్యకాజాతః, अंपुं कानीने 'కానీనః' చూ॥ –पतिः –పతిః, इं पुं जामातरि అల్లుఁడు. [సూర్యుఁడు.

कपिलद्युतिः కపిలద్యుతిః, इं पुं सूर्ये

कपोतवृत्तिः కపోతవృత్తిః, इं सीं कपोततुल्यायां संचयरहितजीविकायाम् పావురమువలెనే కూడఁబెట్టుటలేనివృత్తి.

करिगर्जितम् కరిగర్జితమ్, अंनं बृंहिते పీనుఁగుల అఱుపు.

करेणुसुतः కరేణుసుతః, अं पुं पालकाव्ये मुनौ గజశాస్త్రప్రవర్తకుఁడైన పాలకావ్యుఁడనెడి ముని.

कर्णवर्जितः కర్ణవర్జితః,अंत्रिं बधिरे చెవిటి. पुं चक्षुःश्रवसि పాము.

कलशी(सी)सुतः కలశీ(సీ)సుతః, अं पुं कुम्भजे 'కుమ్భజః' చూ॥

कलहायितः కలహాయితః,अंत्रिं कृतकलहे కలహముపెట్టుకొనినవాఁడు.

कामकारतः కామకారతః, अव्यं स्वेच्छामात्रेणेत्यर्थे స్వేచ్ఛగా మెలఁగుట.

कामुककान्ता కాముకకాన్తా, आंसीं माधव्याम् పూవులగురివెంద†.

कालप्रभातम् కాలప్రభాతమ్, अंनं शरदृतौ శరదృతువు. –प्रवृत्तिः –ప్రవృత్తిః,इंसीं खण्डकालस्य व्यवहारारम्भे ఖండకాలము యొక్క వ్యవహారప్రారంభము.

काव्यार्थापत्तिः కావ్యార్థాపత్తిః, इं सीं अलङ्कारभेदे ఒక అర్థాలంకారము.

किट्टवर्जितम् కిట్టవర్జితమ్,अंनंशुक्ले వీర్యము.

किराततिक्तः కిరాతతిక్తః, अं पुं भूनिम्बे నేలవేము†.

किलकिञ्चितम् కిలకిఞ్చితమ్, अं नं स्त्रीणां भावभेदे స్త్రీలశృంగారభావ(చేష్టా)విశేషము. –किलितम् –కిలితమ్, अं नं शौर्येण गर्जिते సింహనాదము.

कुञ्जरारातिः కుఞ్జరారాతిః, इंपुं सिंहे ఏనుఁగుగొంగ, సింహము.

कुटजगतिः కుటజగతిః, इं सीं छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు.

कुतोनिमित्तम् కుతోనిమిత్తమ్, अं त्रिं किंनिमित्ते 'కింనిమిత్తమ్' చూ॥

कुमुदवती కుముదవతీ, ईंसीं कुमुदिन्याम् 'కుముదినీ' చూ॥

कुमुदाहितः కుముదాహితః, अं पुं सूर्ये కలువలదాయ, సూర్యుఁడు.

कुररीरुता కురరీరుతా, आ०सी० वृत्तभेदे ఒక వృత్తము.

कुलदेवता కులదేవతా, आ०सी० कुलक्रमेणोपास्यदेवतायाम् ఇలువేలుపు. ఇలువేల్పు. వంశపారంపర్యముగా ఉపాసింపఁబడెడి దేవత; मातृभेदे షోడశమాతృకలలో నొకతె.

कुलपर्वतः కులపర్వతః, अ० पु० महेन्द्रादिशैलेषु सप्तसु మహేంద్రము మలయము సహ్యము శక్తిమంతము ఋక్షము వింధ్యము పారియాత్రము. –प्रसूतः –ప్రసూతః, अ० त्रि० कुलीने 'కులీనః' చూ।

कूटसङ्क्रान्तिः కూటసంక్రాన్తిః, इ० सी० मिथ्यासंक्रान्तौ నడిరేయికి మీఁదవచ్చిన సంక్రాంతి. ['ప్రతీకారః' చూ

कृतानुकृतम् కృతానుకృతమ్, अ०न० प्रतीकारे

कृत्तिकासुतः కృత్తికాసుతః, अ० पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు; षाण्मातुरे ఆర్గురతల్లుల కొమరుఁడు, కుమారస్వామి.

कृशानुरेताः కృశానురేతాః, स०पु० शिवे శివుఁడు.

कृष्णकापोती కృష్ణకాపోతీ, ई०सी० ओषधिभेदे ఒక యోషధి. –त्रिवृता –త్రివృతా, आ०सी० पालिन्याम् నల్లతెగడ†. –लोहितः –లోహితః, अ० पु० कृष्णरक्तमिश्रितवर्णे నలుపు ఎఱుపు గలసిన వన్నె. त्रि० तद्वति అదిగలది

केसरिसुतः కేసరిసుతః, अ० पु० हनुमति హనుమంతుఁడు. [కైవడిముస్తె.

कैवर्तमुस्तम् కైవర్తముస్తమ్, अ०न० कुटन्नटे

कोङ्कणासुतः కోఙ్కణాసుతః, अ० पु० परशुरामे పరశురాముఁడు. [భీష్ముఁడు.

कौणपदन्तः కౌణపదన్తః, अ० पु० भीष्मे

कौमुदीपतिः కౌముదీపతిః, इ० पु० चन्द्रे వెన్నెలరాయఁడు, చంద్రుఁడు.

क्रीडाकिरातः క్రీడాకిరాతః, अ० पु० शिवे శివుఁడు.

क्रोधमूर्छितः క్రోధమూర్ఛితః, अ०त्रि० अतिकोपने మిక్కిలికోపి.

त द त 6

कण्टकप्रावृता కణ్టకప్రావృతా, कुमारकायाम् కలబంద.

कथितपदता కథితపదతా, आ० सी० वाक्यदोषभेदे పౌనరుక్త్యము.

कलहान्तरिता కలహాన్తరితా, आ० सी० पतिमवमत्य पश्चात्तापसमन्वितायां नायिकायाम् నాయకునవమానించి పశ్చాత్తాపపడెడు నాయిక.

कामावशा(सा)यिता కామావశా(సా)యితా, आ० सी० सत्यसंकल्पतायाम् సత్యసంకల్పత్వము, ఒక సిద్ధి.

किम्पुरुषार्थता కిమ్పురుషార్థతా, आ० सी० कुत्सितपुरुषार्थत्वे పుణ్యమూపురుషార్థమూ లేకుండుట

कुटुम्बव्यापृतः కుటుమ్బవ్యాపృతః, अ० त्रि० अभ्यागारिके 'అభ్యాగారికః' చూ॥

कुमारललिता కుమారలలితా, आ० सी० वृत्तभेदे ఒక వృత్తము.

कुलपुरोहितः కులపురోహితః, अ०पु० वंशपुरोहिते వంశపారంపర్యముగావచ్చెడి పురోహితుఁడు.

कुल्माषाभिषुतम् కుల్మాషాభిషుతమ్, अ०न० काञ्जिके పులికడుగు, కలి.

केलिकिलावती కేలికిలావతీ, ई०सी० मन्मथपत्न्याम् రతిదేవి.

कैलासपर्वतः కైలాసపర్వతః, अ०पु० रजतगिरौ తెల్లగుబ్బలి, మదికానుగట్టు(మల), ముక్కంటిమల(యిల్లు), విసపుమేఁతరిదిలు ఱెంకి, వెండికొండ(గుండు), వెండిమించుకొండ, వెలిగొండ(తిప్ప). కెలాసగిరి.

थ २ ధ 2

कत्थ కత్థ, धा० (कत्थते) श्लाघायाम् పొగడ్త, పొగడుకొనుట

कथ కథ, धा० (कथयति –ते) वाक्यप्रबन्धे చెప్పుట, వాక్యరచన.

कथम् కథమ్, अव्य० केनप्रकारेणेत्यर्थे ఎటు, ఎటులు, ఎటువలెన్. ఎట్లు, ఎట్టులు, ఎట్టువోలెన్, ఏది, ఏదీ, ఎట్లు; हर्षे సంతోషము; निन्दायाम् నింద; प्रश्ने అడుగుట; सम्भावनायाम् ఊహ; सम्भ्रमे తొట్రుపాటు.

कथा కథా, आ०सी० प्रबन्धकल्पनायाम् కత, కద, కాదంబర్యాదిరూపమైన ప్రబంధరచన, ఇంచుక సత్యముగలచరిత్ర; पक्षप्रतिपक्षोपन्यासेन विचारणायाम् వాదప్రతివాదపూర్వకమగు విచారణ; कथने చెప్పుట.

कन्था కన్థా, आ० सी० भित्तौ గోడ; सूत्रग्रथितजीर्णवस्त्रखण्डे అంటెలు, గంత, బొంత, పప్పళి పచ్చడము, చిటిగిన గుడ్డపేలికలు కూర్చి కుట్టిన బట్ట, బొంత.

कुथ కుథ, धा० (कुथ्यति) पूतीभावे కంపుకొట్టుట. (कुथ्नाति) संश्लेषणे కూడిక; सङ्क्लेशे దుఃఖము.

कुथः కుథః, अ०पु० कुशे దర్భ; वेणौ వెదురు; करिकम्बले 'పరిస్తోమః' చూ। कीटे పురుగు; प्रतस्नायिनि द्विजे ప్రాతస్స్నానముచేయు ద్విజుఁడు.

कुथा కుథా, आ० सी० कन्यायाम् కన్య; करिकम्बले 'పరిస్తోమః' చూ॥

कुथि కుథి | धा० (कुन्थति) हिंसासंक्लेशनयोः
कुन्थ కున్థ | హింసించుట, కష్టపెట్టుట.

कुन्थुः కున్థుః. उ०पु० बौद्धभेदे ఒకబౌద్ధుఁడు.

कोथः కోథః, अ० पु० नेत्ररोगभेदे ఒకనేత్రరోగము; भगन्दररोगोपद्रवभेदे భగందరరోగ-ఉపద్రవవిశేషము; गलने జాఱుట. त्रि० गलिते జాఱినది; मथिते మథింపఁబడినది.

क्रथ క్రథ | धा० (क्रथति. क्रथति. क्राथयति)
क्रथ క్రథ | हिंसायाम् హింసించుట.

क्राथः క్రాథః, अ० पु० मारणे చంపుట.

क्रोथः క్రోథః, अ० पु० हनने చంపుట.

क्लथ క్లథ. धा० (क्लथति) हिंसायाम् హింసించుట. [ఇంకిపోవునట్లు కాఁచుట.

क्वथे క్వథే. धा० (क्वथति) निष्पाके నీరు

क्वाथ. క్వాథః, अ०पु० द्रवनिष्पाके చిక్కఁగా కాఁచుట; अतिदुःखे మిక్కిలి దుఃఖము; व्यसने వ్యసనము.

थ ३ ధ 3

कंसास्थि కంసాస్థి. न०न० कांस्ये కంచు.

ककुत्स्थः కకుత్స్థః. अ०पु० पुरञ्जयाख्ये सूर्यवंशीयराजविशेषे పురంజయుఁ డనెడి ఒక సూర్యవంశపురాజు (వృషభరూపధారి యైన ఇంద్రుని మూఁపురము నధిష్ఠించినవాఁడు).

कतिथ. కతిథః, अ०त्रि० कियत्संख्यापूरणे ఎన్నవవాఁడు ఎన్నవది.

कदर्थः కదర్థః, अ०त्रि० कुत्सितपदार्थे నిందితమైన పదార్థము.

कपि(बि)त्थः కపి(బి)త్థః, अ० पु० दधित्थे వెలఁగ, వెలంగ†. [కొల్లి.

कयस्था కయస్థా, आ०सी० काकोल्याम् కారు

कक्षोत्था కక్షోత్థా, आ० सी० भद्रमुस्तायाम् నాగముస్తెలు†.

काकुत्स्थः కాకుత్స్థః, अ० पु० ककुत्स्थे 'కకుత్స్థః' చూ॥ अ०पु० श्रीरामे శ్రీరాముఁడు. त्रि० ककुत्स्थवंशोद्भवेषु కకుత్స్థవంశజులు.

कापथः కాపథః, अ०पु० दुष्टमार्गे చెడుత్రోవ. न० उशीरे వట్టివేరు.

कायस्थः కాయస్థః, अ०पु० गणके కరణము, లెక్కలు వ్రాయువాఁడు; परमात्मनि పర

మాతృ. -स्था -స్థా, आ०सी० हरीतक्याम् కరక†; तुलस्याम् తులసి†; एलायाम् ఏలకి†; आमलक्याम् ఉసిరిక†, काकोल्याम् కాకుకొల్లి†.
कीमर्थम् కిమర్థమ్. अ०त्रि० किमर्थवति ఏమి ప్రయోజనము గలది. अ०व्य० कस्मै प्रयोजनायेत्यर्थे దేనికి, ఎందులకు, ఏం, ఏలా, ఎందుకు.
कुनाथः కునాథః, अ० पुं० कुत्सितपालके ఎం దుకుదైన పాలకుడు; भूपे రాజు.
कुपथः కుపథః, अ०पुं० कापथे చెడుత్రోవ.
कुलत्थः కులత్థః. अ० पुं० ताम्रबीजे ఉల వలు†. -त्था -త్థా, आ०सी० वनकुलत्थे అడవిఉలవలు†; कुलत्थाञ्जने కులత్థాంజనము.
कूटस्थम् కూటస్థమ్, अ० नं० व्याघ्रनखे నఖము†. त्रि० सर्वकालेषु एकरूपतया वर्तमाने అన్నికాలములయందును ఒక్కరూప ముగ నుండునట్టిది; अज्ञानतत्कार्याधिष्ठाने అజ్ఞానమునకును తత్కార్యమునకును అధి ష్ఠానమైనది; परमात्मनि పరమాత్మ; अक्षरपुरुषे అక్షరపురుషుడు, మూలప్రకృతి; विषयसन्निधावपि विकारशून्ये విషయ (దృశ్య)ములు సన్నిధానమున నున్నను వికారమును బొందనిది; अयोघनवत्स्थिते కూటము (దాగలి) వలెనుండునది.
कृतार्थः కృతార్థః. अ०पुं० कृतकृत्ये కృతకృ త్యవాడు, కర్తవ్యమును నెఱవేర్చినవాడు
कोश(ष)स्थः కోశ(ష)స్థః. अ०पुं० शङ्खादिके जन्तुभेदे శంఖాదిజంతువిశేషము, గుల్లలు కప్పుచిప్పలు మొ॥
कौलत्थः కౌలత్థః, अ० त्रि० कुलत्थसंस्कृते ఉలవలచే సంస్కరింపబడినది.
क्रत्वर्थ. క్రత్వర్థః, अ०त्रि० क्रतूपकारके క్రతు వున కుపయుక్తమగునది.
क्रियार्थ· క్రియార్థః, अ०त्रि० कर्तव्यविधिबोधके वेदादिवाक्यभेदे కర్తవ్యమును దెలి పెడి వేదాదివాక్యవిశేషము.
क्लमथः క్లమథః, अ० पुं० श्रमे ఆయాసము (బడలిక) వాడిపోవుట.

थ - सं० प्र० థ - సంయుక్తము॥

कटिप्रोथः కటిప్రోథః
'స్ఫిక్' చూ॥
कटुग्रन्थि కటుగ్రన్థి, इ० नं० पिप्पलीमूले పిప్పలివేరు, शुण्ठमूले సొంటివేరు.
कतिपयथ. కతిపయథః, अ० त्रि० कतिथे 'కతిథః' చూ
कपिरथः కపిరథః, अ०पुं० श्रीरामे హనుమ రాతు, శ్రీరాముడు; कपिध्वजे 'కపిధ్వజః' చూ।
करिपथः కరిపథః, अ०पुं० गजगमनयोग्यमार्गे ఏనుగు పోదగిన దారి, రాజవీధి; देशभेदे ఒక దేశము.
कर्णगूथम् కర్ణగూథమ్, अ० नं० कर्णमले గులిమి, कर्णरोगभेदे ఒక కర్ణరోగము
कर्णीरथः కర్ణీరథః, अ०पुं० मनुष्यवाह्ये याने మనుష్యులుమోయు వాహనము, పల్లకి మొ।
कर्मग्रन्थिः కర్మగ్రన్థిః, इ०पुं० अज्ञानजन्यवासनारूपे दोषे అవిద్యాజనితమైన వాసనా రూపమగు దోషము.
कर्परिकातुत्थम् కర్పరికాతుత్థమ్, अ० नं० कर्पर्याम् 'కర్పరి' చూ।
कामतिथिः కామతిథిః, इ०सी० त्रयोदश्याम् త్రయోదశి. -प्रस्थः -ప్రస్థః, अ० पुं० कामगिरिप्रस्थे కామగిరి యొక్క నెత్తము.
कारापथः కారాపథః, अ०पुं० लक्ष्मणपुत्रयोरङ्गदचन्द्रकेत्वोर्देशे లక్ష్మణపుత్రులైన అంగ దుడు చంద్రకేతువు పరిపాలించిన దేశము.
कालग्रन्थिः కాలగ్రన్థిః, इ० पुं० संवत्सरे సంవత్సరము. -नाथः -నాథః, अ० पुं०

महादेवे శివుఁడు.

कुलतिथि. కులతిధిః, इं०स० ४-८-१२-१४ तिथिषु 4-8-12-14-వ తిథులు.

कुलाकुलतिथिः కులాకులతిధిః, इं० स० २-६-१० तिथिषु 2 6-10 వ తిథులు.

कृ(क्रि)मिकोशोत्थम् కృ (క్రి) మికోశోత్థమ్, अ० न० कौशेयवस्त्रे పట్టుబట్ట.

कृ(क्रि)मिग्रन्थिः కృ(క్రి)మిగ్రన్థిః इं० पुं० सन्धिगतरोगभेदे ఒక సంధిరోగము.

कृष्णसारथिः కృష్ణసారథిః, इं० पुं० अर्जुने అర్జునుఁడు; दारुके దారుకుఁడు.

कैलासनाथ. కైలాసనాథః, अ० पुं० शिवे వెండికొండదుఁడు, శివుఁడు: कुबेरे కుబేరుఁడు.

कौण्डोपरथ. కౌణ్డోపరథః, अ०पुं० आयुध-जातिसङ्घे ఆయుధజాతిసంఘము.

क्रीडारथः క్రీడారథః, अ०पुं०क्रीडार्थे याने క్రీడాశకటము, 'కమ్బలివాహ్యకమ్' చూ॥

द २ ద 2

कद. కదః, अ०पुं० जलदे మేఘము; सुखदे సుఖకరము.

कदा కదా,अव्य०कस्मिन्काले इत्यर्थेఎన్నఁడు, ఎపుడు, ఎప్డు, ఎప్పుడు.

कदि కది, धा० (कन्दति)आह्वाने పిలుచుట, रोदनेఏడ్చుట (कन्दते) वैक्लव्येభయపడుట; वैकल्ये వికలమగుట.

कन्द. కన్దః, अ०पुं० मेघे మేఘము; योनि-रुग्भेदि ఒక యోనిరోగము; कर्पूरे కర్పూరము. त्रि० पद्मालतादिकन्दे మోసు, వేరు, తామర మున్నగువాని గడ్డ(దుంప); सस्य मूले పైరువేరు,सूरणेకంద†, लशुनेవెల్లుల్లి†.

कन्दी కన్దీ, न्० पुं० सूरणे కంద†. त्रि० कन्दयुक्ते కంద (చూ) గలది,

कन्दुः కన్దుః, उ०स० भर्जनपात्रे బొరుసు, మంగలము,మంద, వేఁపుడుచట్టి: स्वेदन्याम् పెనము.

कर्द కర్ద, धा० (कर्दति) कुत्सिते शब्दे కడుపులో ప్రేవు లరచుట.

कर्दः కర్దః, अ०पुं० पङ्के అడుసు.

कार्न्दः కార్న్దః, अ०त्रि० कन्दसंबन्धिनि కంద (చూ) సంబంధమైనది.

किन्दी కిన్దీ, न्०पुं० अश्वे గుఱ్ఱము.

कीदृक కీదృక్.श०त्रि० कीदृशेఎటువంటివాఁడు, ఎట్టివాఁడు, ఎట్టువాఁడు,ఏలాటివాఁడు,ఎట్టిది.

कुन्द. కున్దః,अ०पुं० विष्णौ విష్ణువు,निधिभेदे ఒక నిధి, चक्रभ्रमौ కత్తులసాన: करवीरे గన్నేరు†; वर्षपर्वतभेदे ఒకవర్షపర్వతము; कुन्दुरौ 'కున్దురుః' చూ। न० पद्मे తామర†: माघ्ये తోఁటమొల్ల,మల్లియ, మల్లె, మొల్ల†.

कुन्दुः కున్దుః, उ०पुं० मूषके ఎలుక; कुन्दुरौ 'కున్దురుః' చూ॥

कुर्द కుర్ద, धा० (कूर्दते) क्रीडायाम् ఆడుట.

केन्दुः కేన్దుః, उ०पुं० तिन्दुके తుమ్మికి†.

क्रद క్రద, धा० (क्रदते) वैक्लव्ये బెదరుట; वैकल्ये వికలమగుట.

क्रदि క్రది | धा० (क्रन्दति, क्लन्दति) आह्वाने
क्लदि క్లది | పిలుచుట; रोदनेఏడ్చుట (क्रन्दते, क्लन्दते) 'क्रद'पश्य 'క్రద' చూ

क्रन्द క్రన్ద, धा० (आक्रन्दयति –ते) सातत्यरोदने నిరంతరదుఃఖము,

क्लद క్లద, धा०(क्लदते) 'क्रद'पश्य'క్రద'చూ॥

क्लिदि క్లిది, धा० (क्लिन्दति –ते) परिदेवने ఏడ్చుట.

क्लिद्क్లిదూ,धा०(क्लिद्यति)आर्द्रीभावेతడియుట.

क्लेदः క్లేదః, अ० पुं० आर्द्रतायाम् ఇవము కొమట, తోఁగుట, నానుట, తడియుట.

क्लेदा క్లేదా. न्०पुं० चन्द्रे చంద్రుఁడు.

क्लेदुः క్లేదుః, उ० पुं० चन्द्रे చంద్రుడు;

संनिपाते సంనిపాతము.

द ३ ద 3

ककन्दः కకన్దః, अ०पु० सुवर्णे బంగారు; नृपे రాజు.

ककुदः కకుదః, अ०प्र० ककुदि 'కకుత్'చూ॥

कणादः కణాదః, अ० पु० वैशेषिकशास्त्रकृति కణభుక్కు. ఒక ముని, వైశేషికశాస్త్రకర్త; स्वर्णकारे అగసాలె.

कद्वदः కద్వదః, अ०त्रि० गर्ह्यवादिनि నిందర్హమైన మాటలు గలవాఁడు.

कपर्दः కపర్దః, अ०पु० कपर्दके 'కపర్దకః'చూ॥

कपर्दी కపర్దీ, न्०पु० शिवे జడముడిజంగము, శివుఁడు; जटायुक्ते జడదారి, జడలుదాల్చిన వాఁడు.

कर्णान्दुः –न्दूः కర్ణాన్దుః –న్దూః, उ०ऊ०स्त्री० कर्णपाल्याम् చెవికమ్మ.

कर्णेन्दुः కర్ణేన్దుః, उ०पु० अर्धचन्द्राकृतिकर्णभूषणे అర్ధచంద్రాకారముగల చెవిపోఁగు.

कर्मन्दः కర్మన్దః, अ० पु० भिक्षुसूत्रकारके ऋषिभेदे భిక్షుసూత్రములు రచించిన ఒక ముని. –न्दी –న్దీ, न्०पु० यतौ సంన్యాసి. ब० भिक्षुसूत्राध्यायिषु భిక్షుసూత్రములనధ్యయనముచేయువారు, యతులు.

कलादः కలాదః, अ०पु० स्वर्णकारे కంసాలి.

कलिन्दः కలిన్దః, अ०पु० शैलभेदे ఒకకొండ; सूर्ये సూర్యుఁడు; विभीतके తాండ్ర†.

काकन्दिः –न्दी కాకన్దిః –న్దీ, इ० ई० स्त्री० देशभेदे ఒక దేశము.

काकुदम् కాకుదమ్, अ० न० तालुनि దౌడ.

काकेन्दुः కాకేన్దుః, उ०पु० काकतिन्दुके చిట్టితుమికి†.

कागदः కాగదః, अ०प्र० लेखनाधारे पत्रभेदे కాకి(గి)త(ద)ము, కాగదము (పత్రము).

कान्तिदम् కాన్తిదమ్, अ० न० घृते నేయి; पित्ते పిత్తము. त्रि० कान्तिप्रदे కాంతినొసఁగునది. –दा –దా, आ०स्त्री० सोमराज्याम्, కారుగచ్చ†.

कामदः కామదః, अ०पु० हरे శివుఁడు; हरौ విష్ణువు, त्रि० अभीष्टप्रदे కోర్కులనొసఁగువాఁడు. –दा –దా, आ०स्त्री० कामधेनौ కామధేనువు.

कामोदा కామోదా, आ०स्त्री० रागिणीभेदे ఒక

कालिन्दम् కాలిన్దమ్, अ० न० फलवृक्षभेदे కర్బూజా†. त्रि० कलिन्दजाते కళిందపర్వతమునఁ బుట్టినది.

कालिन्दी కాలిన్దీ, ई०स्त्री० यमुनायाम् యమునానది, हस्तिकायाम् చిఱుతేకు†; रक्तत्रिवृति ఎఱ్ఱతెగడ†; श्रीकृष्णभार्यायाम् శ్రీకృష్ణుని భార్యలలో నొకతె. [దము.

कावादः కావాదః, अ०पु० वाक्कलहे వాగ్వాదము.

कुकु(कू)दः కుకు(కూ)దః, अ० त्रि० सालङ्कृतकन्यादातरि సొమ్ములుపెట్టి కన్యను దానముచేయువాఁడు.

कुणिन्दः కుణిన్దః, अ०पु० शब्दे ధ్వని.

कुण्डोदः కుణ్డోదః, अ०पु० गिरिभेदे ఒకకొండ.

कुपिन्दः కుపిన్దః, अ०पु० कुविन्दे సాలె.

कुमुदः కుముదః, अ०पु० दक्षिण(नैरृत)दिग्गजे దక్షిణ(నైరృతి) దిగ్గజము; सर्पभेदे ఒక సర్పము; विष्णुपारिषदभेदे ఒక విష్ణుపార్షదుఁడు; हरौ విష్ణువు, कपिभेदे ఒకవానరుఁడు; कर्पूरे కర్పూరము, शैलभेदे ఒకకొండ; दैत्यभेदे ఒక రాక్షసుఁడు; ध्रुवकभेदे సంగీతాంగమైన ధ్రువకవిశేషము. न० सितोत्पले తెల్లకలువ†; पद्मे పద్మము†; रक्तपङ्कजे ఎఱ్ఱదామర†; रजते వెండి. –दा –దా, आ० स्त्री० गम्भार्याम् గుమ్ముడు†; कुम्भ्याम् కుంభి†; धातक्याम् అరె†; वारिपर्ण्याम् నాఁచు; सालपर्ण्याम् ముయ్యాకుపొన్న†. –दी –దీ, ई० स्त्री० कट्फले కుంభి†.

कुवादः కువాదః,अ०त्रि० पिशुने కొండెకాఁడు.

कुलिन्दाः కులిన్దాః अ०पु०ब० देशभेदे ఒక దేశము; तद्राजेषु ఆ దేశప్రభువులు.

कुविन्दः కువిన్దః, अ० पु० तन्तुवाये సాలె.

कुशी(षी,सी)दम् కుశీ(షీ,సీ)దమ్, अ० न० वृद्धिजीविकायाम् వడ్డీవ్యాపారము; रक्तचन्दने ఎఱ్ఱచందనము.

कुसिदः కుసిదః, अ०त्रि० वृद्धिजीविनि వడ్డిచే బ్రదుకువాఁడు; कुसीदे వడ్డీవ్యాపారము.

कूकुदः కూకుదః,अ०त्रि०कुकुदे'కుకుదః'చూ

कोविदः కోవిదః,अ०पु० पण्डिते పండితుఁడు; निपुणे నేర్పరి.

कौमुदः కౌముదః, अ०पु० कार्तिकिके కార్తిక మాసము. -दी -దీ,ई०स्त्री० चन्द्रिकायाम् వెన్నెల, शरत्पूर्णिमायाम् శరత్కాలపూర్ణిమ; दीपोत्सवतिथौ దీపోత్సవతిథి; उत्सवे ఉత్సవము; कार्तिकोत्सवे కార్తికోత్సవము.

कौमोदी కౌమోదీ, ई० स्त्री० विष्णुगदायाम् విష్ణుదేవునిగద.

क्रव्यादः క్రవ్యాదః, अ० पु० अग्निभेदे ఒక అగ్ని; राक्षसे పొలసుదిండి, పొలసుదిండి పోతు, రాక్షసుఁడు; निर्ऋतौ నిరృతి; सिंहे సింహము; श्येने డేగ. त्रि० मासाशिनि పొలసుదిండి, మాంసభక్షకుఁడు

क्रूरदृक् క్రూరదృక్, श०त्रि० पिशुने కొండెకాఁడు. पु० शनौ శని; कुजे కుజుఁడు. स्त्री० क्षुताख्यदृष्टौ క్రూరదృష్టి; पापग्रहदृष्टौ పాపగ్రహము యొక్క దృష్టి.

द ४ ద 4

कचामोदम् కచామోదమ్, अ०न० गन्धद्रव्यभेदे ఒక గంధద్రవ్యము.

कटुकन्दः కటుకన్దః, अ०पु० शिग्रौ మునగ†; आर्द्रके అల్లము†;लशुने వెల్లుల్లి†. -च्छदः -చ్ఛదః, अ० पु० तगरे నందివర్ధనము†.

-मोदम् -మోదమ్, अ०न० जवादिनामसुगन्धद्रव्ये జవ్వాజి, జవ్వాది.

कठमर्दः కఠమర్దః, अ० पु० शिवे శివుఁడు (కష్టజీవనమును మర్దించువాఁడు).

कण्टपादः కణ్టపాదః, अ० पु० विकङ्कते పుల్లవెలఁగ†.

कदम्बदः కదమ్బదః,अ०पु० सर्षपे ఆవాలు†.

कन्यावेदी కన్యావేదీ, न्०पु० जामातरि అల్లుఁడు.

करच्छदः కరచ్ఛదః, अ० पु० शाखोटे బఱుకు†; सिन्दूरपुष्प्याम् సిందూరపుష్పి†.

करमर्दः కరమర్దః, अ० पु० पानीयामलके రాసిఉసిరిక†. -मर्दी -మర్దీ, ई० स्त्री० करमर्दके కలివె†. न्०पु०करञ्जे కానుగు†; पानीयामलके రాసిఉసిరిక. [ఉసిరిక.

करामर्दः కరామర్దః, अ० पु० करमर्दे రాసి

कलनादः కలనాదః, अ० पु० राजहंसे రాజహంస; कलकण्ठे 'కలకణ్ఠః' చూ॥

कविवेदी కవివేదీ, न्०त्रि० काव्यवेत्तरि కవి.

काकच्छदः -दिः కాకచ్ఛదః -దిః, अ०इ० पु० खञ्जनभेदे ఒక కాటుకపిట్ట. -पदः -పదః, अ० पु० रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము. न० काकपदपरिमाणे కాకిపాదమంత; लेखनत्रुटिसूचके रेखाभेदे అంచపదము, వ్రాతలోనిపొరపాటు సూచించుగుర్తు(×).

-मर्दः -మర్దః, अ०पु० विषमुष्टौ ముషిణి.

काञ्चि(ञ्ची)पदम् కాఞ్చి(ఞ్చీ)పదమ్, अ० न० जघने మొల.

कामप्रदः కామప్రదః, अ० पु० रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము; कमदे 'కామదః' చూ।

काष्ठकन्दः కాష్ఠకన్దః, अ० पु० कन्दभेदे కఱ్ఱపెండలము†.

कासकन्दः కాసకన్దః, अ०पु० कासालौ జిలకంద†. -मर्दः -మర్దః, अ० पु० अरिमर्दे కసివెంద, కారకసివింద,బలుసు, కసింద†;

वेशवारभेदे ఒక సంబారము.

किक्किकसादः కిక్కిసాదః, अ० पु० सर्पभेदे ఒక పాము. [కిన్నపుదొంగ.

कुड्यच्छेदी కుడ్యచ్ఛేదీ, न्०पु० सन्धिचोरे

कुणिपदी కుణిపదీ, ई०सी० क्रियासु मन्दपादयुक्तायाम् పనులలో వెనుకంజవేయు స్త్రీ.

कुरुविन्दः కురువిన్దః, अ० पु० मुस्तायाम् తుంగముస్తె; दर्पणे అద్దము; हिङ्गुले ఇంగిలీకము; माषे మినుములు†; कुल्माषे అరమినుములు†. न० पद्मरागे పద్మరాగము; काचलवणे గాజుప్పు; माणिक्ये మాణిక్యము.

कुशबिन्दुः కుశబిన్దుః, उ०पु० देशभेदे ఒక దేశము.

कृतवेदी కృతవేదీ, न्०त्रि० कृतज्ञे కృతజ్ఞుఁడు.

कृष्णकन्दम् కృష్ణకన్దమ్, अ० न० रक्तोत्पले ఎఱ్ఱకలువ†. —भेदा —दी —భేదా —దీ.आ० ई०सी० रोहिण्याम् కటుకరోహిణి†.

कोकनदम् కోకనదమ్, अ०न० रक्तपद्मे కెందమ్మి. ఎఱ్ఱదామర†; रक्तोत्पले చెంగలువ. ఎఱ్ఱకలువ†. [కంద†.

कोलकन्दः కోలకన్దః. अ०पु० पुटकन्दे పుట

क्रतुच्छदः క్రతుచ్ఛదః, अ०पु० बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు.

क्रियापादः క్రియాపాదః, अ० पु० साध्यार्थसाधनरूपे तृतीयपादे పూర్వపక్షోత్తరపక్షములకంటె భిన్నమై సాధ్యార్థసాధనరూపమైన మూఁడవపాదము. —वादी —వాదీ. न्०त्रि० वादिनि వాది.

क्रोडपादः క్రోడపాదః, अ०पु० कूर्मे తాఁబేలు.

क्रौञ्चपदा క్రౌఞ్చపదా, आ०सी० वृत्तभेदे ఒక వృత్తము.

द - सं०प्र० . ద - సం।ప్ర।

कदम्बवादी కదమ్బవాదీ,न्०पु०नीपे కడిమి†.

कनकाङ्गदम् కనకాఙ్గదమ్, अ० न० सुवर्णकेयूरे బంగారు బాహుపురి. —दी —దీ. न्० पु० विष्णौ విష్ణువు.

कनिष्ठपदम् కనిష్ఠపదమ్, अ० न० वर्गमूले బీజగణితోక్తమైన వర్గమూలము.

कमनच्छदः కమనచ్ఛదః, अ० पु० कङ्के రాపులుఁగు.

कमलभिदा కమలభిదా,आ०सी०कमलपाटल

कर्कशच्छदः కర్కశచ్ఛదః. अ० पु० पटोले చేఁదుపొట్ల†; शाखोटे పకు. —दा —దా. आ० सी० कोशातक्याम् బీర†.

क(का)लानुनादी క(కా)లానునాదీ, न्० पु० भ्रमरे తుమ్మెద; चटके ఊరపిచ్చుక; कपिञ्जले కముజు. चातके వానకోయిల.

कान्ताङ्घ्रिदोहदः కాన్తాఙ్ఘ్రిదోహదః, अ०पु० अशोके అశోకము†.

कालपरिच्छेद. కాలపరిచ్ఛేదః,अ०पु० कालेन परिच्छित्तौ కాలముచేత నేర్పడెడి పరిచ్ఛేదము ఒకకాలమునందుండి మఱొకకాలమునందు లేకుండుట.

क्रकचच्छदः క్రకచచ్ఛదః, अ०पु० केतक्याम् మొగలి†. —पादः —పాదః, अ०पु० सरटे తొండ.

ध - सं०प्र० ధ - సం।ప్ర।

कण्ठबन्धःకణ్ఠబన్ధః,अ०पु० उद्बन्धे'ఉద్బన్ధః' చూ॥ [విధములుగా.

कतिधा కతిధా. अव्य० कतिप्रकारेणेत्यर्थे ఎన్ని

कन्धः కన్ధః, अ०पु० मेघे మేఘము.

कन्धिः కన్ధిః. इ०पु० जलधौ సముద్రము. सी० शिरोधौ మెడ. [యము†.

कफविरोधी కఫవిరోధీ, न्०पु० मरिचे మిరి

कबन्धम् కబన్ధమ్. अ०न० जले నీరు. पु० क्रियायुक्ते शिरोहीनकलेवरे కదలికగల తలలేని మొదలు(మొండెము); शिरोहीनकलेवरे అట్ట, మొండెము, మొండియము,

మొండె, మొట్టె, మొండెము पुं उदरे పొట్ట; मेघे మేఘము; धूमकेतौ తోఁకచుక్క; राक्षसभेदे కబంధుఁడు, ఒక రాక్షసుఁడు; राहौ రాహువు. [తాలి' చూ

करधिः కరధిః, इं सीं करताल्याम् 'కర

करिबन्धः కరిబన్ధః, अं पुं आलाने 'అలానమ్' చూ —स्कन्धम् —స్కన్ధమ్.अंनं गजसमूहे ఏనుఁగులగుంపు

कर्कन्धूः కర్కన్ధూః,ऊंसीं बदर्याम् రేఁగు† —न्धु —న్ధు, उंनं तत्फले రేఁగిపండు.

कर्णवेधः కర్ణవేధః, अं पुं संस्कारभेदे చెవులుకుట్టుట, ఒక సంస్కారము.

कर्मबन्धः కర్మబన్ధః, अंपुं संसारे సంసారము. [అకుకూరం†.

कलन्धुः కలన్ధుః, उं पुं घोल्याम् గోళి,ఒక

कलशो(सो)दधिः కలశో(సో)దధిః, इंपुं क्षीरसमुद्रे పాలసముద్రము.

कलानिधिः కలానిధిః, इंपुं चन्द्रे జంటదంటచౌకములపాళ్ల తెలిముద్ద, చంద్రుఁడు

कल्यजग्धिः కల్యజగ్ధిః, इं सीं कल्यवर्ते 'కల్యవర్తః' చూ॥

काण्डसन्धिः కాణ్డసన్ధిః,इंपुं पर्वणि కనుపు.

कामधुक् కామధుక్, हंसीं कामधेनौ కామధేనువు.त्रिं काम्यप्रदे కోర్కులనిచ్చువాఁడు

कामवृद्धिः కామవృద్ధిః, इंपुं क्षुपभेदे క్షుప (చూ) విశేషము.

कामान्धः కామాన్ధః, अंपुं पिके కోయిల. त्रिं कामवस्तविवेके కామముచే వివేకము నశించినవాఁడు. —न्धा —న్ధా. आं सीं कस्तूर्याम् కస్తూరి. [మామిడి†

कामायुधः కామాయుధః, अं पुं आम्रे

कालगन्धः కాలగన్ధః, अं पुं कालागुरुणि నల్లయగురు; काललेशे అల్ప కాలము, कालचन्दने నల్లచందనము†.

कालसंरोधः కాలసంరోధః, अंपुं चिरकालावस्थाने ఒక్కచోట చాలకాల ముండుట.

कालस्कन्धः కాలస్కన్ధః, अं पुं तिन्दुके నల్లతుమికి†; तमाले చీఁకటి†; उदुम्बरे మేడి†; जीवके వేఁగిస†; अरिमेदे వెలిచంద్ర†.

किन्धी కిన్ధీ, नंपुं अश्वे గుఱ్ఱము.

किष्किन्धः కిష్కిన్ధః, अं पुं देशभेदे ఒక దేశము, गिरिभेदे ఒకకొండ. —न्धा —న్ధా, आंसीं वालिराजधान्याम् వాలిరాజధాని. —न्धा —న్ధా —न्धी —న్ధీ,आंईंसीं तत्रत्यगुहायाम् అందున్న గుహ.

कीलालधि.కీలాలధిః,इंपुंसमुद्रे సముద్రము.

कुम्भसन्धिः కుమ్భసన్ధిః, इंपुं गजकुम्भमध्यभागे ఏనుఁగుతలపై నుండు రెండు మాంసపిండముల మధ్యస్థానము.

कुरुवृद्धः కురువృద్ధః, अं पुं भीष्मपितामहे భీష్ముఁడు. ['కులస్త్రీ' చూ।

कुलवधूः కులవధూః, ऊंसीं कुलस्त्रियाम्

कुष्ठगन्धि కుష్ఠగన్ధి,इंनं एलेयेనూఁగుదోస†.

कुसीदवृद्धि కుసీదవృద్ధిః, इं सीं कुसीदरूपाया वृद्धौ వడ్డీరూపమైన యధివృద్ధి.

कुसुमायुधः కుసుమాయుధః, अं पुं पुष्पधन्वनि మన్మథుఁడు (పూవిలుకాఁడు).

कूटायुधम् కూటాయుధమ్, अं नं कूटशस्त्रे ఆయుధమువలె కనఁబడని కత్తికట్టె మొ॥

कृतधीः కృతధీః, अंत्रिं अभ्यासेन संस्कृतान्तःकरणे స్థిరచిత్తుఁడు, అభ్యాసముచే సంస్కరింపఁబడిన మనస్సు గలవాఁడు.

कृतवेधः కృతవేధః, अंपुं कृतवेधके తెల్లబీఱ (నేతిబీఱ).

कृमिजग्धम् కృమిజగ్ధమ్, अं नं अगुरुचन्दने అగురు...

कृष्णगन्धः కృష్ణగన్ధః, अंपुं शिग्रौ ములగ†. ...—गन्धा —గన్ధా. आं सीं कीटभेदे ఒక ... —स्कन्धः —స్కన్ధః, अंपुं

तमाले చీకటి†. [మాంసి†.
केशधृत् కేశధృత్, త్ం పుం जटामांस्याम् జటా
केशबन्धः కేశబన్ధః, అం పుం धम्मिल्ले కీలు గంటు, కీల్గంటు, కొండె, క్రొమ్ముడిగంటు, చెంపకొప్పు, చొల్లియము, జాఱుముడి, జొల్లెము, చొల్లెము, జొల్లెము, వెద, కీల్ముడి, క్రొమ్ముడి, నూనెముడి, వెనుగంటు, వెన్ను గంటు 'ధమ్మిల్లః' చూ॥
केशवायुधम् కేశవాయుధమ్, అం నం रथाङ्गे చక్రము. పుం आम्रे మామిడి†.
कोकबन्धु కోకబన్ధుః, ఉం పుం सूर्ये జక్కవల యంటు(తేడు), సూర్యుఁడు.
कोश(ष)वृद्धि కోశ(ష)వృద్ధిః, ఇం పుం कुरण्टके గోరింట†. సీం वृषणवृद्धौ బుడ్డ; धनसंचयवृद्धौ ధనరాశివృద్ధిచేయుట.
कौशिकायुधम् కౌశికాయుధమ్, అం నం इन्द्रचापे ఇంద్రునిధనుస్సు.
क्रुद्धः క్రుద్ధః, అం త్రిం कुपिते అలిగినవాఁడు, కనలినవాఁడు, కినిసినవాఁడు, కోపగించిన వాఁడు.
क्रुध క్రుధ, ధాం (क्रुध्यति)कोपे కోపించుట.
क्रुधा క్రుధా, ఆం సీం कोपे 'కోపః' చూ॥
क्रूरगन्धः క్రూరగన్ధః, అం పుం गन्धके గంధకము. —धा —న్ధా, ఆం సీం कन्थायाम् కంథారి†. [చెడివాఁడు.
क्रोद्धा క్రోద్ధా, ఋం త్రిం क्रोधकर्तरि కోపగిం
क्रोधः క్రోధః, అం పుం परापकारयचित्तवृत्तिभेदे (कोपे) అంక(కా)పింకములు, అంగద, అంచలము, అక్కసు, అచ్చలము, అలక, అలుక, అలుకువ, అల్క, ఆకరము, ఈరస, ఈరసము, ఈసు, కనరు, కనలు, కినుపు, కరకరి, కలుచ... కచ్చురు, కాంతాళము, కాఁక, కారాళము, కింక, కింకిరి, కినుక, కినుకము, కినుపు, కిన్క, క్రాక్కు గంటు, గోడ, చిందట, చింగు, చిటచిట చిడిముడి, చిడిముడిపాటు, చిరాకు, చిట్టి, చిట్టు, చెరచెర, జిద్దు, తుకతుక, నేవ, పెలుచ, పెలుచన, పెల్చ, పెల్చన, పై(బై)దాలము, ప్రల్లదనము, బయిదాలము, మంట, రోసము, విడి, సిడిముడి, సీసము, ఒరులకపకారము చేయవలెననెడి ఒక చిత్తవృత్తి...రస స్థాయి భావము. సంవత్సరము.
क्रोधी క్రోధీ, న్ం పుం महिषे దున్న. త్రిం कोपिनि కోపముగలవాఁడు.
क्रौञ्चबन्धम् క్రౌఞ్చబన్ధమ్, అవ్యం क्रौञ्चमिव बन्धेत्यर्थे క్రౌంచ(చూ)మునువలె బంధించి.

न २ న 2

क्नत् కనత్ త్ం త్రిం प्रकाशमाने ప్రకాశించుచున్నట్టిది.
कनी కనీ, ఈం సీం कन्यायाम् కన్యః पुत्रिकायाम् కూఁతురు. ధాం(कनति) दीप्तिकान्तिगतिषु ప్రకాశించుట శోభించుట గతి.
कन्नम् కన్నమ్, అం నం पापे పాపము; मूर्छायाम् మూర్ఛ.
क्नाग्नि: కాగ్నిః, ఇం పుం ईषदग्नौ కొద్దినిప్పు.
किन्नु కిన్ను. అవ్యం सादृश्ये పామ్యము; प्रश्ने ప్రశ్నించుట; वितर्के సంశయము; किमुतेत्यर्थे ఇఁక చెప్పునదేమిటి; स्थाने యుక్తమే.
कृत्नुः కృత్నుః, ఉం త్రిం शिल्पिनि శిల్పి; बहुकर्मकरे పెక్కు పనులు సేయువాఁడు.
कृत्स्नम् కృత్స్నమ్, అం నం समस्ते అంతటికిన్, ఎల్లన్, ఎల్లవెంటన్, ఎల్లవెంటకున్, అంతయు, कुक्षौ కడుపు, जले నీరు. త్రిం अशेषे పూర్ణము.
केनम् కేనమ్, అం నం उपनिषद्भेदे కేనోపనిషత్తు.
क्लिन्नम् క్లిన్నమ్, అం త్రిం आर्द्रे తడిసినది.

न ३ న 3

कङ्गुनी కఙ్గునీ, ई० सी० कङ्गौ కొఱ్ఱలు†.

कच्छुघ्नी కచ్ఛుఘ్నీ. ई० सी० पटोले చేంతి పొట్ల†.

कञ्जनः కఞ్జనః, अ०पुं० मन्मथे మన్మథుఁడు; शारिकायाम् గోరువంక. [గద్దివిప్పు.

कटाग्निः కటాగ్నిః, इ०पुं० वीरणाग्नौ అవురు

कठिनम् కఠినమ్, अ० त्रि० क्रूरे క్రూరము; स्तब्धे కదలక యుండునది, कर्कशे కర్కశము, కటికి, కడిఁది, కఱకు, కఱుకు, క్రక్కస, గట్టి, గడుసు, గొట్టు, గొడ్డ, దురుసు, నిగ్గడి, పెలుచ, పెలుచన, పెల్చ, పెల్చన, బిరుసు, బిఱుసు, బెట్టిదము, బెడిదము, బేడిదము, గట్టిడి, కర్కశము. पुं० కటికి, కట్టడి, గడుసరి, గొంటరి, పరుస, బెట్టి(డి)దుఁడు, మల్లకుఁడు, మొక్కటీఁడు, కఠినుఁడు (క్రూరుఁడు): न० पिठरे కుండ; फाणिते కండచక్కెర. –ना –నా, आ०सी० गुड-शर्करायाम् కలకండ, పటికబెల్లము; स्थाल्याम् కుండ. –नी –నీ, ई०सी० वर्णलेखिकायाम् బలపము.

कण्ठाग्निः కణ్ఠాగ్నిః, इ०पुं० पक्षिणि పక్షి.

कण्डनम् కణ్డనమ్, अ०न० धान्यादेः निस्तुषीकृतौ దంచుట, దంపుట, దంగఁజేయుట, దంచుట, పొట్టులేకుండచేయుట. –नी –నీ, ई० सी० उलूखले రోలు; मुसले రోఁకలి.

कण्डूघ्नः కణ్డూఘ్నః, अ०पुं० गौरसर्षपे తెల్లావాలు†; आरग्वधे రేల†.

कत्थनम् కత్థనమ్, अ०न० आत्मगुणाविष्करणे పొగడుకొనుట.

कथनम् కథనమ్, अ०न० कथायाम् అనుట, అప్పనసేయుట, అడుట, ఉగ్గడించుట, ఎత్తుట, చిటుకుపొటుకుమనుట, తడవుట, దబ్బుట, ను(నొ)డుగు(వు)ట, పలుకుట, పల్కుట, పేరుకొనుట, పేర్కొనుట, పేరుగ్రుచ్చుట, మందలించుట, మాటాడుట, వక్క(క్క)ణించుట, వాక్రుచ్చుట, వాపుచ్చుట, చెప్పుట (కథనము).

कदग्निः కదగ్నిః, इ० पुं० मन्दाग्नौ మందాగ్ని. त्रि० तद्वति అగ్నిమాంద్యము గలవాఁడు.

कदनम् కదనమ్, अ० न० युद्धे యుద్ధము; पापे పాపము; मर्दने మర్దించుట; मारणे చంపుట; विह्वलतायाम् భయాదులచే అవయవముల స్వాధీనత తప్పుట.

कदन्नम् కదన్నమ్, अ०न० कुत्सितान्ने నిందిత (అభక్ష్య)మైన అన్నము.

कननः కననః, अ०त्रि० काणे ఒంటికంటివాఁడు.

कफघ्नी కఫఘ్నీ, ई० सी० शुण्ठ्याम् సొంటి; हवुषाभेदे ఒక బీఱ†.

कमनः కమనః, अ०पुं० ब्राह्मणे బ్రాహ్మణుఁడు; मन्मथे మన్మథుఁడు; अशोके అశోకము†. त्रि० कामुके కాముకుఁడు; रम्ये మనోహరము.

कम्पनः కమ్పనః, अ० पुं० अस्त्रभेदे ఒక అస్త్రము; सान्निपातिकज्वरभेदे ఒక సన్నిపాతజ్వరము, शिशिरर्तौ శిశిరఋతువు. त्रि० चञ्चले కదలునది; कम्पयितरि కంపింపఁజేయునది. न० कम्पे వణఁకు, కదలిక.

कर्तनम् కర్తనమ్, अ०न० छेदने ఛేదించుట, కత్రించుట, కత్తిరించుట; शिथिलीकरणे శిథిలముచేయుట; सूत्रनिर्मितौ నూలువడుకుట. त्रि० कर्तनसाधने ఛేదించుసాధనము; छेदके ఛేదించునది. –ना –నా, आ० सी० छेदने ఛేదించుట. –नी –నీ, ई०सी० कर्तर्याम् కత్తెర; छुरिकायाम् చాకు. [పులో ధ్వని.

कर्दनम् కర్దనమ్, अ० न० कुक्षिशब्दे కడు

कलनः కలనః, अ०पुं० वेतसे ఏటిప్రబ్బలి†. न० चिह्ने గుఱుతు; वातादिदोषे వాతపిత్తా

ంలదోషము; लङ्घने దాటుట; ग्रसने మ్రింగుట; एकरात्रगर्भे ఏకదినగర్భము; गणने లెక్కించుట; ग्रहणे గ్రహించుట; ज्ञाने జ్ఞానము. —ना —నా, आ॰सी॰ गणनायाम् లెక్కించుట; ज्ञाने జ్ఞానము; ग्रहणे పట్టుకొనుట; मोचने విడుపు.

ल्कनम् కల్కనమ్, अ॰न॰ दम्भे కపటము; शाठ्ये మోసము; कथने చెప్పుట; कलहे కలహము.

कल्पनम् కల్పనమ్, अ॰ न॰ रचनायाम् రచన; विधाने చేయుట; आरोपे ఆరోపించుట, మోపుట; छेदने ఛేదించుట. —ना —నా, आ॰सी॰ रचनायाम् కల్పించుట, विधाने చేయుట; सम्पादनायाम् సంపాదించుట; अनुमितिभेदे అనుమానవిశేషము; गजस्य सज्जीकरणे ఏనుఁగను సిద్ధపఱచుట; अर्थापत्तिप्रमाणे అర్థాపత్తిప్రమాణము. —नी —నీ, ई॰ सी॰ कर्तर्याम् కత్తెర.

कश्चन కశ్చన, अव्य॰ कश्चिदर्थे ఒకానొకఁడు.

कसनः కసనః, अ॰पु॰ कासरोगे కాస(దగ్గు) రోగము. —ना —నా, आ॰ सी॰ लूताभेदे ఒక సాలెపురుగు.

काकघ्नी కాకఘ్నీ, ई॰सी॰ महाकरञ्जे నిప్పుంపన్నెకానుగు†.

काकिनी కాకినీ, ई॰सी॰ पणपादे పణ(మా)ములో నాల్గవవంతు; माषपादे మాష(మా)ములో నాల్గవవంతు; वराटके గవ్వ; मानपादे కొలతలో నాల్గవవంతు; उन्मानतुर्यांशे తూనికలో నాల్గవవంతు

काचन కాచన, अव्य॰ काचिदर्थे ఒకానొకతె. —नम् —नी —నమ్ —నీ, अ॰ई॰न॰ पत्रनिबन्धने జాబుమడపు (కవరు); पुस्तकादिबन्धने పుస్తకాదుల బంధనము (దారము).

काञ्चनः కాఞ్చనః, अ॰पु॰ उदुम्बरे మేడి†; काञ्चनारे దేవకాంచనము†; पद्मकेसरे పద్మకింజల్కము†; धान्यभेदे బంగారుతీఁగెలు†; चम्पके సంపంగి†; नागकेसरे నాగకేసరము†; धत्तूरे ఉమ్మెత్త†. न॰ धने ధనము; दीप्तौ ప్రకాశము; सुवर्णे బంగారు; बन्धने బంధించుట; हरिताले హరిదళము.

రెడ్డివారినానుఁబ్రాలు†.

काननम् కాననమ్, अ॰ न॰ अरण्ये కాన, అడవి; गृहे ఇల్లు, ब्रह्ममुखे బ్రహ్మముఖము.

कानीनः కానీనః, अ॰पु॰ कन्यकाजाते పెండ్లికానిపిల్లకుఁ బుట్టినవాఁడు; कर्णव्यासादौ, కర్ణుఁడు వ్యాసుఁడు మొ॥

कामनः కామనః, अ॰ त्रि॰ कामुके కాముకుఁడు. —नम् —ना —నమ్ —నా, अ॰आ॰ न॰ इच्छायाम् కోరిక.

कामिनी కామినీ, ई॰ सी॰ अतिकामयुतस्त्रियाम् మిక్కిలి కామముగల స్త్రీ; योषिति స్త్రీ; सुन्दर्याम् అందకత్తె; भीरुस्त्रियाम् పిఱికితనముగలది; चटकस्त्रियाम् ఆఁడుపిచ్చుక; चक्रवाक्याम् ఆఁడుజక్కవ पारावतस्त्रियाम् ఆఁడుపావురము; सारसपक्षिण्याम् ఆఁడుబెగ్గురు; मद्ये కల్లు, दारुहरिद्रायाम् మ్రానిపసుపు†; बन्दायाम् బదనిక†; प्रियङ्गौ ప్రేంకణము†; कामशक्तिभेदे ఒక కామశక్తి.

कामीनः కామీనః, अ॰ पु॰ रामपूगे ఒక పోఁక†. त्रि॰ कामानुगते కామము ననుసరించినవాఁడు.

कालाग्निः కాలాగ్నిః, इ॰पु॰ पञ्चमुखे रुद्राक्षे పంచముఖరుద్రాక్షము; प्रलयाग्नौ ప్రళయాగ్ని; रुद्रे రుద్రుఁడు.

कालिनी కాలినీ, ई॰सी॰ आर्द्रायाम् ఆర్ద్ర*.

कासघ्नः కాసఘ్నః, अ॰पु॰ तुलस्याम् తులసి†; मोदकभेदे కరక జింకలి సొంటి మిరియము

తేనె (బెల్లము) వీనితో చేసిన కుడుము; वासके అర్ధసరము†. –घ्नी –ఘ్ని, ఈం స్త్రీం कण्टकार्याम् వాకుడు†. [చూ॥

किंचन కించన, అవ్యం किञ्चिदर्थे 'కిఞ్చిత్'

कितनुः కింతను:, ఉం పుం ऊर्णनाभौ సాలె పురుగు. [ఒక పంచాంగకరణము.

किंतुघ्नः కింతుఘ్న:, అం పుం पञ्चाङ्गकरणभेदे

किंपुनः కింపున:, అవ్యం किमुतार्थे ఇంక చెప్పవలయునా? చెప్పఁబనిలేదనుట; कियदधिकमित्यर्थे ఎంత యెక్కువ; कियदल्पमित्यर्थे ఎంత తక్కువ. –ना –నా, ఆం స్త్రీం नदीभिदि ఒక నది.

कीटघ्नः కీటఘ్న:, అంపుం गन्धके గంధకము

कीर्तनम् కీర్తనమ్, అంనం कथने కీర్తించుట, చెప్పుట, పలుకుట. –ना –నా, ఆం స్త్రీం यशसि కీర్తి; कथने కీర్తించుట.

कुञ्जनी కుఙ్జనీ, ఈం స్త్రీం ज्योतिष्मत्याम् ఎక్కుడు†. [కంటిజబ్బు.

कुञ्चनम् కుఞ్చనమ్, అంనం नेत्ररोगभेदे ఒక

कुटुनी కుటునీ, ఈంస్త్రీం कुट्टन्याम् కుంటెనకత్తె.

कुट्टनम् కుట్టనమ్, అం నం छेदने ఛేదించుట; निन्दने నిందించుట

कुट्ट(ट्टि)नी కుట్ట(ట్టి)నీ, ఈం స్త్రీం परपुरुषेण सह परस्त्रियाः समागमकारयित्र्यां स्त्रियाम् ఎడకత్తియ, ఎడకత్తె, కుంటికత్తె, కొమ్మ తారుపుగుల్ల, తాపికత్తియ, తారుపుకత్తియ, తారుపుకత్తె, తారుపుడి, తార్పుకత్తియ, తార్పుకత్తె, దొం(బొం)తకత్తియ, దొం(పొం)తకత్తె, బడవ, లాతి, వంతకత్తియ, కుంటి(టె)నకత్తియ, కూర్చియిచ్చుమిటారి, తాపికత్తె, కుంటెనకత్తె, లంజను విటునికిఁదార్చునది.

कुण्डिनः కుణ్డిన:, అం పుం ऋषिविशेषे ఒక ఋషి. నం विदर्भदेशनगरे విదర్భదేశమందలి యొక పట్టణము.

कुतनुः కుతను:, ఉం పుం कुबेरे కుబేరుఁడు. స్త్రీం कुत्सितशरीरे నిందితమైన శరీరము. త్రిం तद्वति అదిగలవాఁడు.

कुत्सनम् కుత్సనమ్, అంనం निन्दने నిందించుట; निन्दासाधनधर्मे నిందకుసాధనమైన ధర్మము. త్రిం तद्वति అదిగలవాఁడు.

कुदिनम् కుదినమ్, అంనం सावनदिने సూర్యోదయము మొదలు సూర్యోదయము వఱకుఁ గల కాలము; ज्योतिषनिषिद्धदिने జ్యోతిశ్శాస్త్రనిషిద్ధమైన రోజు.

कुन्दिनी కున్దినీ, ఈంస్త్రీం पद्मसमूहे పద్మసమూహము.

कुपिनी కుపినీ ఈంస్త్రీం कुवेण्याम् 'కువేణి:' చూ। నంపుం कैवर्ते బెస్తవాఁడు.

कुम्भिनी కుమ్భినీ, ఈంస్త్రీం भूम्याम् భూమి; कलशधारिण्याम् కలశమును ధరించిన స్త్రీ. जयपाले జయపాలము†.

कु(कू)र्दनम् కు(కూ)ర్దనమ్, అంనం खेलायाम् క్రీడ, ఆట. [నాశకుఁడు.

कुलघ्नः కులఘ్న:, అంత్రిం वंशघातके వంశ

कुलीनः కులీన:, అం త్రిం सत्कुलजे మంచి (ఉత్తమ)వంశమునఁ బుట్టినవాఁడు; कुलाचारस्थिते కులాచారమునందుండువాఁడు; भूमिलग्ने భూమియందు లీనమైనది. పుం आजानेये 'ఆజానేయ:' చూ॥

कुष्ठघ्नी కుష్ఠఘ్ని, ఈంస్త్రీం फल्गौ కాకిమేడి†: वाकुच्याम् కారుగచ్చ†.

कुहनः కుహన:, అంపుం मूषके ఎలుక; सर्पे పాము. నం मृद्भाण्डे మట్టిపాత్ర; काचभाजने గాజుపాత్ర; विस्मापने ఆశ్చర్యము గలిగించుట. త్రిం ईर्ष्यालौ ఓర్వలేనివాఁడు. –ना –నా, ఆంస్త్రీం दाम्भिकध्यानमौनादौ దాంభికముగాచేసెడి ధ్యానమౌనాదులు; धनेच्छया मिथ्याधर्माश्रयणे ధనేచ్ఛచేనగు మిథ్యాచారము, दम्भचर्यायाम् కపటప్రవర్తనము.

कुह्वानम् కుహ్వానమ్, అంనం कुत्सितशब्दे పిత్తు.

कूजनम् కూజనమ్, అం॰న॰ पक्षिशब्दे కూయుట, పిట్టకూఁత; अव्यक्तशब्दे అస్పష్టశబ్దము.

कूर्दनम् కూర్దనము, అం॰న॰ खेलायाम् క్రీడ, ఆట. –नी –నీ, ఈం॰స్త్రీ॰ मधूत्सवे వసంతోత్సవము; चैत्रपूर्णिमायाम् చైత్రపూర్ణిమ.

कृतघ्नः కృతఘ్నః, అం॰త్రి॰ विस्मृतेतरकृतहिते ఒరులు చేసిన మేలు మఱచువాఁడు.

कृतान्नम् కృతాన్నమ్, अं॰न॰ सूक्ष्मकादिपक्वान्ने లడ్డు మున్నగు పిండివంటలు.

कृन्तनम् కృన్తనమ్, అం॰న॰ छेदने చేదించుట; छेदनसाधने ఛేదింపసాధనము. त्रि॰ छेदके ఛేదించునది.

कृमिघ्न కృమిఘ్నః, అం॰పుం॰ पलाण्डौ ఉల్లిగడ్డ†, विडङ्गे వాయువిళంగము†; कोलकन्दे కోలకంద†; भल्लातके జీడి†. पारिभद्रे దేవదారు†. –घ्ना –ఘ్నా, ఆం॰స్త్రీ॰ हरिद्रायाम् పసుపు†. –घ्नी –ఘ్నీ, ఈం॰స్త్రీ॰ विडङ्गे వాయువిళంగము; रामपत्रायाम् పొగాకు†.

कृशानुः కృశానుః, ఉం॰పుం॰ अग्नौ అగ్ని; चित्रके చిత్రమూలము†. [కొన్ని.

केचन కేచన, అవ్య॰ केचिदर्थे కొందఱు

केतनम् కేతనమ్, అం॰న॰ ध्वजे టెక్కెము; गृहेऽल्लुः चिह्ने గుర్తు, स्थाने స్థానము చోటు; कृत्ये కర్తవ్యము; निमन्त्रणे నిమంత్రణ(ము)ము. [లూదిపోవు రోగము.

केशघ्नम् కేశఘ్నమ్, అం॰న॰ इन्द्रलुप्ते వెండ్రుక

केशिनी కేశినీ, ఈం॰స్త్రీ॰ प्रशस्तकेशवत्याम् మంచి తలవెండ్రుకలు గలది; रावणमातरि రావణునితల్లి; जटामांस्याम् జటామాంసి†; शङ्खिन्याम् కల్లుటిఁగె†; अप्सरोभेदे ఒక అప్సర; पार्वतीसहचरीभेदे పార్వతిచెలికత్తె.

कोपनः కోపనః, అం॰త్రి॰ कोपशीले ఆక్రోని, ఆక్రోసుకాఁడు, కినుకకాఁడు, కోపకాఁడు, కోపస్వభావముగలవాఁడు; कोपसाधके కోపమునకు సాధనమైనది. न॰ कोपनिष्पादने కోపమును గలిగించుట; दोषविकारकारकव्यापारभेदे దోషవికారమును గలిగించు ఒక వ్యాపారము. –ना –నా, ఆం॰స్త్రీ॰ कोपशीलायाम् కోపకత్తె, కోపస్వభావముగలస్త్రీ.

कोपिनी కోపినీ, ఈం॰స్త్రీ॰ कोपनायाम् 'కోపనా' చూ॥

कौपीनम् కౌపీనమ్, అం॰న॰ पापे పాపము; गुह्यदेशे గుహ్యప్రదేశము; अकार्ये చేయరానిది; चीरे చీర; मेखलाबद्धवस्त्रखण्डे గోఁచి; शिश्ने మగగుఱి.

कौलीनम् కౌలీనమ్, అం॰న॰ कुलीनत्वे మంచి వంశమునఁబుట్టుట; प्राणिद्यूते పశుపక్ష్యాదుల పందెము; अपवादे అపవాదము; गुह्ये గుహ్యావయవము; कुकर्मणि అకార్యము; राजद्यूते రాజులజూదము; रणे యుద్ధము; सर्पपशुपक्षिशुनकयुद्धे సర్పపశుపక్షిశునకముల పోరు. त्रि॰ भूमिलग्ने భూమియందు లీనమగునది; कुलक्रमागते వంశక్రమముగా వచ్చినట్టిది. [ఛేదించుట.

क्रथनम् క్రథనమ్, అం॰న॰ मारणे చంపుట; छेदने

क्रन्दनम् క్రన్దనమ్, అం॰న॰ रोदने ఏడ్చుట; योधसंरावे యుద్ధభటుల అఱపు, బొబ్బరింత; आह्वाने పిలుచుట पुं॰ मार्जाले పిల్లి

क(कि)मिघ्नः క్ర(క్రి)మిఘ్నః, అం॰పుం॰ विडङ्गे వాయువిళంగము†. –घ्नी –ఘ్నీ, ఈం॰స్త్రీ॰ वाकुच्याम् కారుగచ్చ†.

क्रीडनम् క్రీడనమ్, అం॰న॰ खेलने ఆడుట, ఆట; क्रीडासाधने ఆటవస్తువు.

क्रोधनः క్రోధనః, అం॰పుం॰ भैरवभेदे ఒక భైరవుఁడు; संवत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము. त्रि॰ क्रोधशीले కోప స్వభావముగలవాఁడు. –ना –నా, ఆం॰స్త్రీ॰ कोपनायाम् 'కోపనా' చూ॥

क्लेदन. క్లేదనః, అం॰పుం॰ श्लेष्मविशेषे కఫవిశే

షము. न० आर्द्रीभावे తడియుట: आर्द्रीकरणे తడుపుట. त्रि० क्लेदकारके తడుపునది, జలము మొ।

क्वचन క్వచన, अव्य० क्वचिदर्थे 'క్వచిత్' చూ

क्वणनम् క్వణనమ్, अ०न० वीणाशब्दे వీణధ్వని. पु० हण्डिकासुते చిన్న బండి.

क्वथनम् క్వథనమ్, अ० न० द्रवनिष्पाके చక్కఁగా కాఁచుట.

न ४ న ।

कचङ्गनम् కచఙ్గనమ్,अ०न० करशून्यविपणौ పన్నులేని యంగడివీధి

कटदानम् కటదానమ్, अ० न० भगवत.पार्श्वपरिवर्तनाख्ये कर्मणि భగవానుని పార్శ్వపరివర్తము. [వట్టివేరు

कटायनम् కటాయనమ్, अ० न० वीरणमूले

कणाटीनः కణాటీనః,अ०पु० खञ्जने కాటుకపిట్ట

कण्टतनुः కణ్టతనుః, उ० सी० बृहत्याम् వాఁకుడు†

कण्ठदघ्नः కణ్ఠదఘ్నః अ०त्रि० गलपरिमणे కంఠముల్లోఁతు (ఎత్తు) గలది. —धानः —ధానః, अ०पु० देशभेदे ఒక దేశము.

कण्डूयनम् కణ్డూయనమ్,अ०न० गात्रघर्षणभेदे గీఁకుట, గీఱుట, గోఁకుట(గోఁకికొనుట). त्रि० तत्साधने దాని సాధనము.

कत्थमानः కత్థమానః, अ० त्रि० श्लाघमाने పొగడుకొనుచున్నవాఁడు.

कथंचन కథంచన, अव्य० केनाप्यंशनेत्यर्थे ఏవిధ (ఏకాంశ) ముగానైనను; असाकल्ये కొంత; कथमित्यर्थे ఎట్లు.

कथ्यमानः కథ్యమానః, अ० त्रि० उच्यमाने చెప్పఁబడుచున్నట్టిది.

कदाचन కదాచన, अव्य० कस्मिंश्चित्काले इत्यर्थे ఒకప్పుడు ఎప్పు(న్న)డైనను.

कपटिनी కపటినీ, ई० सी० कपटयुक्तायाम् కపటముగలది, गन्धद्रव्यभेदे చిడ, ఒక గంధద్రవ్యము.

कपालिनी కపాలినీ,ई०सी० दुर्गायाम् పార్వతి.

कपीतनः కపీతనః, अ० पु० पीतने అంబాళము†: गर्दभाण्डे కలజువ్వి†: बिल्वे మారేడు†; शिरीषे దిరిసెనము†: अश्वत्थे రావి†: पूगे పోఁక†.

कवलनम् కబలనమ్,अ०न०गिलने మ్రింగుట

कमलिनी కమలినీ, ई० सी० कमलसरसि తామరకొలను; कमलसमूहे పద్మసమూహము: कमललतायाम् తామరతీఁగె.

करीषाग्निः కరీషాగ్నిః, इ० पु० गोमयानले పిడకనిప్పు. [మ్రానిపసుపు†.

कर्कटिनी కర్కటినీ, ई० सी० दारुहरिद्रायाम्

कर्केतनः కర్కేతనః, अ० प्र० रत्नभेदे ఒక రత్నము. [विषये శబ్దము.

कर्णयोनिः కర్ణయోనిః, इ० पु० कर्णग्राह्य

कर्दमिनी కర్దమినీ, ई० सी० प्रचुरकर्दमयुक्तदेशे అడుసు తఱుచుగాఁగల దేశము.

कर्मस्थानम् కర్మస్థానమ్, अ०न० दशमस्थाने పదియవ యిల్లు.

कलध्वनिः కలధ్వనిః, इ } पु० पारावते పావురము मयूरे నెమిలి; कोकिले కోయిల; कलशब्दे అవ్యక్తమధురధ్వని. त्रि० तद्वति అదిగలది.

कलध्वानः కలధ్వానః, अ }

कलाटीनः కలాటీనః, अ० पु० पक्षिभेदे ఒక పక్షి. —पिनी —పినీ, ई०सी० रात्रौ రాత్రి; नागरमुस्तायाम् ముస్తె†. -यनः -యనః, अ०पु० नर्तके నటుఁడు.

कल्याणिनी కల్యాణినీ, ई० सी० बलायाम् చిట్టాముదము†.

कवा(पा)टघ्नः కవా(పా)టఘ్నః, अ० त्रि० चोरभेदे బందిపోటుదొంగ.

कष्टस्थानम् కష్టస్థానమ్, अ० न० संसारे సంసారము; दुःखदस्थाने దుఃఖప్రదమైన

స్థానము.

काकादनी కాకాదనీ, ఈ౦సీ౦ गुञ्जायाम् గురివెంద†; कुलिके కులికము†.

काण्डहीनम् కాణ్డహీనమ్, అ౦న౦ भद्रमुस्तके భద్రముస్తెలు†.

कात्यायनः కాత్యాయనః, అ౦ పు౦ वररुचौ వ్యాకరణవార్త్తికకారుఁడైన వరరుచిముని; धर्मशास्त्रकर्तरि मुनिभेदे ఒకధర్మశాస్త్రకర్త. —नी —నీ, ఈ౦ సీ౦ पार्वत्याम् పార్వతి; काषायाम्बरधारिण्यामर्धजरत्यां विधवायाम् పగముముదిసి కావిగట్టినవిధవ; दुर्गाविशेषे నవదుర్గలలో నొకతె.

कापिवनम् కాపివనమ్, అ౦న౦ यागभेदे ఒక యాగము.

कादम्बिनी కాదమ్బినీ, ఈ౦సీ౦ मेघमालायाम् మేఘపంక్తి.

कामजनिः —जानः కామజనిః —జానః, ఇ౦ అ౦పు౦ कोकिले కోయిల. —धेनुः —ధేనుః, ఉ౦ సీ౦ स्वर्गधेन्वाम् అడిగిన నొసఁగెడి యావు, చదలుతొడుకు, జేజేగిడ్డి, తెల్ల(లి) మొదవు, పుడుకుఁదొడుకు, వెలిమొదవు, వేలుపులగిడ్డి, ఈవుల మొదవు, పాలకడలి కాన్పు, వింటిపని, వెచికిలఁబడుఁదొడుకు వెలిగిడ్డి, వేలుపుటావు, వేల్పుగిడ్డి. స్వర్గధేనువు; वशिष्ठधेनौ నందినీధేనువు, శబల, వశిష్ఠుని యావు. सुरभिकन्यायाः रोहिण्याः कन्यायां गवि సురభి పుత్రిక యగు రోహిణియొక్క బిడ్డయైన యావు; दानभेदे సువర్ణనిర్మితమైన గోవు, దానవిశేషము; ग्रन्थभेदे ఒక ధాతుపారవ్యాఖ్యానగ్రంథము. —पत्नी —పత్నీ, ఈ౦ సీ౦ रत्याम् రతిదేవి. —प्रश्नः —ప్రశ్నః, అ౦పు౦ यथेष्टप्रश्ने స్వేచ్ఛగా ప్రశ్నించుట. —यानः —యానః, అ౦త్రి౦ याचके యాచకుఁడు. कामुके కామి. —याना —యానా, ఆ౦సీ౦ गर्भिण्याम् గర్భిణి.

कामासनम् కామాసనమ్, అ౦న౦ आसनभेदे ఒక యోగాసనము.

काम्यदानम् కామ్యదానమ్, అ౦న౦ स्वर्गादिफलेच्छया क्रियमाणे दाने స్వర్గాదిఫలములఁ గోరి యిచ్చెడి దానము.

कायमानम् కాయమానమ్, అ౦ న౦ तृणकुट्याम् పూరిగుడిసె, పర్ణశాల; शरीरपरिमाणे శరీరపరిమాణము. —संपत् —సంపత్, ఇ౦ సీ౦ रूपलावण्यबलवज्रसंहननत्वेषु లావణ్యము బలము వజ్రమువంటి దృఢశరీరము గలిగియుండుట.

कार्ष्णायनः కార్ష్ణాయనః, అ౦ పు౦ व्यासगोत्रापत्ये వ్యాసునిగోత్రములోఁ బుట్టినవాఁడు.

कालचिह्नम् కాలచిహ్నమ్, అ౦న౦ मरणचिह्ने మరణచిహ్నము. —ज्ञानम् —జ్ఞానమ్, అ౦ న౦ सौरागमादिज्योतिश्शास्त्रे సౌరాగమము మొదలైన జ్యోతిశ్శాస్త్రము, योग्यसमयज्ञाने యోగ్యసమయజ్ఞానము; कालचिह्ने మరణచిహ్నము. —मानः —మానః, అ౦ పు౦ कृष्णतुलस्याम् కృష్ణతులసి†; कृष्णार्जके నల్లగగ్గెర†. న౦ कालपरिमाणे కాలపరిమాణము. —हानिः —హానిః, ఇ౦సీ౦ विलम्बे ఆలస్యము. —हीनः —హీనః, అ౦ పు౦ लोध्रे లొద్దుగు†.

कालाञ्जनम् కాలాఞ్జనమ్, అ౦ న౦. अञ्जने కాటుక. —ञ्जनी —ఞ్జనీ, ఈ౦సీ౦ रोचन्याम् కంపిల్లము†. —यनः —యనః, అ౦ త్రి౦ कालनिर्वृत्ते కాలకృతము.

काल्यमानः కాల్యమానః, అ౦త్రి౦ विचाल्यमाने కదలింపఁబడుచున్నట్టిది.

काशकृत्स्नः కాశకృత్స్నః, అ౦ పు౦ आदिशाब्दिके ऋषिभेदे కాశకృత్స్నముని, ఒక వైయాకరణుఁడు.

काष्ठमौनम् కాష్ఠమౌనమ్. అ౦న౦ संज्ञयापि स्वाभिप्रायस्याप्रकाशने సైగతోనైనను తన

యభిప్రాయమును వెల్లడింపని మౌనము.

किंपचानः కింపచానః, अ० त्रि० अतिलोभिनि పిసినిగొట్టు.

किरातिनी కిరాతినీ, ई० स्त्री० जटामांस्याम् జటామాంసి†. [కర్కటకము†.

किलासघ्नः కిలాసఘ్నః, अ०पु० सुगन्धके

कुचन्दनम् కుచన్దనమ్, अ० न० रक्तचन्दने ఎఱ్ఱచందనము†; कुङ्कुमे కుంకుమము.

कुजम्भनः కుజమ్భనః, अ० ०पु सन्धिचोरे కన్నపుదొంగ.

कुटुम्बिनी కుటుమ్బినీ, ई०स्त्री० क्षीरिकायाम् పాల†; कुटुम्बानां समूहे కుటుంబముల సమూహము; भार्यायाम् భార్య; पतिपुत्रवत्याम् పెనిమిటి బిడ్డలును గలది.

कुण्डलना కుణ్డలనా, आ० स्त्री० वेष्टनकरणे చుట్టగా చుట్టుట.

कुण्डलिनी కుణ్డలినీ,ई०स्त्री० कुलकुण्डलिन्याम् 'కులకుణ్డలినీ' చూ। उरग्याम् ఆడుపాము. गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె†; कुण्डलाना समूहे కుండలముల సమూహము; जलेबीनामपक्वान्ने జిలేబి. [‘కుత్రచిత్’ చూ॥

कुत्रचन కుత్రచన, अव्य० कुत्रचिदित्यर्थे

कुद्रवनः కుద్రవనః, अ० पु० कोद्रवे అర్క†

कुमुदघ्नी కుముదఘ్నీ,ई०स्त्री० क्षीरविषवृक्षभेदे విషమువంటి పాలుగల ఒక చెట్టు.

कुमुदिनी కుముదినీ, ई०स्त्री० कुमुदसमूहे తెల్లకలువలగుంపు; कुमुदलतायाम् తెల్లకలువతీఁగె; कैरविण्याम् 'కైరవిణీ' చూ॥

कुम्भयोनिः కుమ్భయోనిః, इ० पु० कुम्भजे 'కుమ్భజః' చూ। [రము†.

कुलञ्जनः కులఞ్జనః,अ०पु० कुलञ्जे గంట్లకచో

कुल्यासनम् కుల్యాసనమ్, अ०न० आसनभेदे ఒక యోగాసనము.

कृष्णधनम् కృష్ణధనమ్,अ०न० अन्यायार्जिते धने అన్యాయార్జితమైన ద్రవ్యము.

कृष्णाजिनम् కృష్ణాజినమ్, अ०न० कृष्णसारचर्मणि నల్లయిఱ్ఱితోలు. –ज्ञनी –జ్ఞనీ, ई० स्त्री० रोचन्याम् కంపిల్లము†.

केतुरत्नम् కేతురత్నమ్, अ०न० वैदूर्ये వైదూర్యమణి. [‘కౌమ్భ్యః’ చూ॥

कौण्डायनः కౌణ్డాయనః, अ० त्रि० कौम्भ्ये

कौन्तायनिः కౌన్తాయనిః, इ०त्रि० कुन्तीनिर्वृत्तादौ కుంతి(చూ)కృతము.

कौम्भायनः –निः కౌమ్భాయనః -నిః, अ० इ०त्रि० कौम्भ्ये 'కౌమ్భ్యః' చూ।

कौलत्थीनम् కౌలత్థీనమ్, अ०न० कुलत्थोत्पत्तियोग्यक्षेत्रे ఉలవలు పండెడి పొలము.

क्रियास्नानम् క్రియాస్నానమ్, अ० न० क्रियाङ्गस्नाने కర్మకు అంగమైన స్నానము.

क्रीडारत्नम् క్రీడారత్నమ్, अ०न० सुरते రతి.

क्रीडायानम् క్రీడాయానమ్, अ०न० क्रीडारथे 'క్రీడారథః' చూ॥ [ఢక్క.

क्रोशध्वनिः క్రోశధ్వనిః, इ० पु० ढक्कायाम्

क्रोष्टुविन्ना క్రోష్టువిన్నా, आ० स्त्री० गुहायाम् నక్కతోఁకపొన్న (కసవు)†.

क्रौञ्चादनम् క్రౌఞ్చాదనమ్, अ०न० घेञ्चुलिकायाम् ఒక ఓషధి†; पिप्पल्याम् పిప్పలి†; मृणाले తామరతూఁడు. –नी –నీ, ई०स्त्री० पद्मबीजे తామరవిత్తు.

न ५ న 5

कञ्जलोचना కఞ్జలోచనా, आ० स्त्री० स्त्रियाम् కలువకంటి, స్త్రీ.

कटपूतनः కటపూతనః, अ०पु० प्रेतभेदे ప్రేతవిశేషము. –मालिनी –మాలినీ, ई० स्त्री० मद्ये కల్లు.

कण्टकाशनः కణ్టకాశనః, अ०पु० उष्ट्रे ఒంటె.

कन्दवर्धनः కన్దవర్ధనః, अ०पु०सूरणे కంద†.

कपिकेतनः కపికేతనః, अ० पु० कपिध्वजे 'కపిధ్వజః' చూ॥

कपिशाञ्जनः కపిశాఞ్జనః, अ० पु० नीलकण्ठे కఱకంఠుఁడు, శివుఁడు.

क(का)पोताञ्जनम् క(కా)పోతాఞ్జనమ్, अ०न० स्रोतोञ्जने సౌవీరాంజనము (పావురమువన్నె గల యంజనము). [మంగ†.

कफवर्धनः కఫవర్ధనః, अ०पु० पिण्डीतके

कमलयोनिः కమలయోనిః, इ०पु० पद्मभवे తమ్మిచూలి, బ్రహ్మ.

कमलासनः కమలాసనః, अ०पु० सूर्ये సూర్యుఁడు, चतुर्मुखे అబ్జంపుఁదమ్మిపైన మరుగాఁ, తమ్మిగద్దియదశవాయి, తెలిద మ్మిగద్దియఁగొలువుండురాయఁడు, బ్రహ్మ. –ना –నా, आ० स्त्री० लक्ष्म्याम् లక్ష్మీదేవి –नम् –నమ్, अ० न० पद्मासने పద్మాసనము त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

कम्बुमालिनी కమ్బుమాలినీ, ई० स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् కల్లితీగె†. [పెండ్లి

करपीडनम् కరపీడనమ్, अ०न० पाणिपीडने

करभादनी కరభాదనీ, ई०स्त्री० दुरालभायाम् తీటకసింద†.

कर्णवेधनी కర్ణవేధనీ, ई० स्त्री० कर्णारायाम् 'కర్ణారా' చూ. –वेष्टनम् –వేష్టనమ్, अ० न० कुण्डले కుండలములు, పోఁగులు.

कव्यवाहनः కవ్యవాహనః,अ०पु०अग्नौ అగ్ని.

काचभाजनम् కాచభాజనమ్, अ० न० काचपात्रे గాజుగిన్నె గాజుచెంబు మొ॥

कापिशायनम् కాపిశాయనమ్, अ० न० मद्ये కల్లు: दैवते వేల్పు. –नी –నీ, ई० स्त्री० द्राक्षायाम् ద్రాక్ష†. [కాముకుఁడు.

कामयमानः కామయమానః, अ०त्रि० कामुके

कायबन्धनम् కాయబన్ధనమ్, अ० न० चेतनाधिष्ठितशुक्रशोणितसंयोगभेदे చేతనాధిష్ఠితమైన శుక్రశోణితముల సంయోగము. –वलनम् –వలనమ్,अ०न०कवचे కవచము.

कालखञ्जनम् కాలఖఞ్జనమ్, अ० न० यकृति 'యకృత్' చూ. –यापनम् –యాపనమ్, अ०न० कालक्षेपणे కాలముగడపుట.

कासनाशिनी కాసనాశినీ, ई० स्त्री० कर्कटशृङ्ग्याम् కాకరశృంగి†. –मर्दनः –మర్దనః, अ० पु० पटोले చేఁదుపొట్ల†.

कुक्कुटासनम् కుక్కుటాసనమ् आसनभेदे ఒక యోగాసనము

कुञ्जराशनः కుఞ్జరాశనః, अ० पु० अश्वत्थे రావి†. –सनम् –సనమ్, अ०न० आसनभेदे ఒక యోగాసనము.

कुलत्थाञ्जनम् కులత్థాఞ్జనమ్, अ० न० अञ्जनभेदे ఉలవలవలె నుండు ఒక అంజనము.

कुलनाशनम् కులనాశనమ్, अ० न० कुलनाशनसाधने కులనాశనసాధనము, ముసలము.

कुलिशासनः కులిశాసనః, अ०पु० शाक्यमुनौ గౌతమబుద్ధుఁడు. ['ఉత్పలినీ' చూ.

कुवलयिनी కువలయినీ, ई०स्त्री० उत्पलिन्याम्

कुशलप्रश्नः కుశలప్రశ్నః, अ०पु० कौशल्याम् క్షేమమునడుగుట

कुष्ठगन्धिनी కుష్ఠగన్ధినీ, ई०स्त्री० अश्वगन्धायाम् పెన్నేరు†. –नाशन. –నాశనః, अ० पु० वाराहीकन्दे నేలతాడిదుంప†; क्षीरीशे 'క్షీరీశః' చూ. गौरसर्षपे తెల్లావాలు† –सूदन.–సూదనః,अ०पु० आरग्वधे రేల†.

कुसुमाञ्जनम् కుసుమాఞ్జనమ్, अ०न० पैत्तलमलजाते पुष्पाकारे अञ्जनभेदे ఇత్తడికరఁగియున్నప్పుడు దాని చిట్టెమునుండి కలిగి పుష్పమును బోలియుండు ఒక అంజనము.

कुहकस्वन. కుహకస్వనః, अ० पु० कुक्कुटे కోడి

कृतवेतनः కృతవేతనః, अ०त्रि० कृतभृतिके दासे కూలికి కుదిరిన దాసుఁడు.

कृतवेधना కృతవేధనా, आ० स्त्री० कोशातक्याम् బీర†.

कृतावदानः కృతావదానః, अ०त्रि० विख्यात-

कर्मयुक्ते ప్రఖ్యాతినొందిన కర్మలుగలవాఁడు.
कृपीटयोनिः కృపీటయోనిః, इ० पुं० अग्नौ నీరుపావ, నీటిబిడ్డఁడు, అప్పులయప్ప, కట్టె పుట్టువు, అగ్ని.
कृमिभोजनम् కృమిభోజనమ్,अ०न० नरकभेदे ఒక నరకము.
कृष्णचन्दनम् కృష్ణచన్దనమ్, अ०न० हरिचन्दने హరిచందనము (श्वेतचन्दने తెల్లచందనము). [డిను౾డు
केवलज्ञानं కేవలజ్ఞానీ, न्०पुं० अर्हद्भेदे ఒక
केशमथनी కేశమథనీ, ई० स्त्री० शम्याम् జమ్మి†. -मार्जनम् -మార్జనమ్, अ० न० कङ्कतिकायाम् దువ్వెన, केशसंस्कारे జుట్టు దువ్వుట. -रचना -రచనా, आ० स्त्री० कबर्यादिविन्यसभेदे కొప్పు వేయుట మొ॥ -रञ्जनः -రఞ్జనః, अ०पुं० भृङ्गराजे గుంటకలగర†. -वर्धनी -వర్ధనీ, ई०स्त्री० सहदेव्याम् సహదేవి†.
कोकिलासनम् కోకిలాసనమ్, अ०न० आसनभेदे ఒక యోగాసనము.
क्रव्यघातनः క్రవ్యఘాతనః, अ० पुं० मृगे మృగము; दरमृगे నల్లచాఱలదుప్పి.
क्रियावसन्नः క్రియావసన్నః, अ० त्रिं० साक्ष्यादिना प्राप्तपराजये సాక్ష్యము మున్నగువానిచే పరాజయము నొందినవాఁడు. -साधनम् -సాధనమ్, अ० न० ज्ञाने జ్ఞానము; द्रव्ये ద్రవ్యము.
क्रूरलोचनः క్రూరలోచనః,अ०पुं० शनौ శని.
कौणपाशनः కౌణపాశనః, अ० पुं० सर्पभेदे ఒక పాము.
कौण्डपायिनम् కౌణ్డపాయినమ్, अ०न० सत्रभेदे ఒక సత్రము (యాగము).
कौसल्याजनिः కౌసల్యాజనిః, इ०पुं० श्रीरामे శ్రీరాముఁడు. -जानिः -జానిః इ० पुं० दशरथे దశరథుఁడు, -यनिः -యనిః, इ०पुं० श्रीरामे శ్రీరాముఁడు.

न - सं० प्र० న - సం॥ ప్ర॥

कन्दर्पमथनः కన్దర్పమథనః, अ० पुं० शिवे వలరాజుసూఁడు, శివుఁడు.
करुणानिधानम् కరుణానిధానమ్, अ० न० करुणानिधौ దయాబువు.
क(का)श्यपनन्दनः క(కా)శ్యపనన్దనః,अ०पुं० गरुडे గరుత్మంతుఁడు.
कलहनाशनः కలహనాశనః, अ० पुं० कलिमारके నెమిలియడుగు†.
कलहायमानः కలహాయమానః, अ० त्रिं० कलहंकुर्वति కలహించుచున్నవాఁడు,
कसनोत्पाटनः కసనోత్పాటనః,अ०पुं० वासके అడ్డసరము†.
कामप्रवेदनम् కామప్రవేదనమ్, अ० न० स्वाभिप्रायप्रकाशने తన యభిప్రాయమును ప్రకటించుట.
कालिन्दीभेदनः కాలిన్దీభేదనః, अ० पुं० बलरामे జమునగొంగ, బలరాముఁడు.
काष्ठाम्बुवाहिनी కాష్ఠామ్బువాహినీ, ई०स्त्री० द्रोण्याम् దోనె.
कुण्डपायिनामयनम् కుణ్డపాయినామయనమ్, अ०न०-सत्रभेदे ఒక సత్రము(యాగము).
कुन्तलवर्धनः కున్తలవర్ధనః,अ०पुं० भृङ्गराजे గుంటకలగర†.
कुमारपालनः కుమారపాలనః, अ० पुं० शालिवाहने శాలివాహనుఁడు.
कुरङ्गनयना కురఙ్గనయనా, आ०स्त्री० कुरङ्गाक्ष्याम् లేడికంటి,స్త్రీ. -वाहनः -వాహనః, अ० पुं० वायौ జింకగుఱ్ఱమువలంతి,పడిగలజింకతత్తడిజెక్కునెఱరౌతు, వాయువు.
कुलकुण्डलिनी కులకుణ్డలినీ, ई० स्त्री० मूलाधारस्थितशिवशक्तिभेदे మూలాధార(షట్)చక్రమధ్యమందుండెడి శివశక్తివిశేషము,

కుండలిపిశక్తి.

कृष्णद्वैपायनः కృష్ణద్వైపాయనః, अం पुం वेदव्यासे వ్యాసమహర్షి (యమునాద్వీపమునం గలిగినవాండు).

कोकिलनयनः కోకిలనయనః, अంपुం वृक्षभेदे వృక్షవిశేషము.

क्रूरप्रसादनः క్రూరప్రసాదనః, अం पुం भक्ते భక్తుండు; सेवके సేవకుండు.

प.२ ప 2

क्पः కపః, अంपुం वरुणे వరుణుండు. त्रिం जलपायिनि నీరుద్రావువాండు. बం असुरविशेषेषु కొందఱు అసురులు

कपि కపి, धाం (कम्पते) వణంకుట.

कपिः కపిః, इం पुం वराहे వరాహమూర్తియైన విష్ణువు; सूर्ये సూర్యుండు; वानरे 'వానరః' చూ॥ सिह्ले 'సిహ్లః' చూ॥ आमलके ఉసిరిక†; करञ्जभेदे ఒక కానుగు†; रक्तचन्दने ఎఱ్ఱచందనము†; पिङ्गलवर्णे కోంతివన్నె. त्रिం तद्वति అదిగలది.

कम्पः కమ్పః, अం पुం वेपथौ వణంకుట, వణంకు.

कम्पा కమ్పా, आంसीం चलने కదలిక.

कल्पः కల్పః, अం पुం व्याकरणप्रत्ययभेदे ఒక వ్యాకరణప్రత్యయము; देववृक्षभेदे ఒక దేవవృక్షము; ब्रह्मदिने ఉదయకల్పము, బ్రహ్మపగలు; प्रलये లయకల్పము, ప్రళయము; श्वेतवराहादिकल्पेषु శ్వేతవరాహాదికల్పములు; वेदाङ्गभेदे ఒక వేదాంగము; विकल्पे వికల్పము; रचने రచన; वेदशास्त्रोक्तविधौ వేదశాస్త్రములవిధి. त्रिం उचिते తగినది; (उत्तरपदे) तुल्यवस्तुनि (పదాంతమున) సమానార్థకము.

काऽपि కాఽపి, अव्यం काचनार्थे ఒకానొకతె.

काल्पः కాల్పః, अంपुం द्राविडके గంట్లకచో

रము.

कुप కుప, धाం (कुप्यति) क्रोधे కోపించుట. (कोपयति –ते) भाषायाम् పలుకుట.

कूपः కూపః, अంपुం उदपाने నుయి, నుయ్యి, మాయి, చేదబావి, బావి; गर्ते గుంట.

कूपत् కూపత్, अव्यం प्रश्ने ప్రశ్నించుట; प्रशंसायाम् ప్రశంసించుట

कूपी కూపీ, ईంसीం पात्रभेदे పాత్రవిశేషము, కుప్పె, బుడ్డి; स्नेहपात्रभेदे ఒకనూనెపాత్ర.

कूर्पम् కూర్పమ్, अంनం भ्रुवोर्मध्ये కనుబొమలనడిమి.

कृप కృప, धाం (कृपयति –ते) दौर्बल्ये [దుర్బలత్వము.

कृपः కృపః, अం पुం कृपाचार्ये కృపాచార్యుండు; व्यासर्षौ వ్యాసముని.

कृपा కృపా, आంसीం अनुग्रहेच्छायाम् అనుగ్రహింపవలె ననెడి యిచ్ఛ (करुणायाम् 'కరుణా' చూ॥).

कृपि కృపి, धाం (कल्पयति –ते) कल्पने [కల్పనచేయుట.

कृपी కృపీ, ईంसीం द्रोणपत्न्याम् ద్రోణునిభార్య.

कृपू కృపూ, धाం (कल्पते) सामर्थ्ये సమర్థత.

केपृ కేపృ, धाం (केपते) कम्पने వణంకుట; गतौ గతి.

कोपः కోపః, अం पुం प्रणयकोपे ప్రణయకోపము; धातुप्रकोपे ధాతువుల ప్రకోపము; क्रोधे క్రోధ(ము)ము.

कोऽपि కోఽపి, अव्यం कश्चिदर्थे ఒకానొకఁడు, ఒకానొకటి.

कोपी కోపీ, न्ంपुం कोपशीले కోపస్వభావము గలవాండు. पुం जलपारावते నీరుపావురము. त्रिం कोपयुते కోప(ము)ముగలది.

कौपम కౌపమ్, अంनం कूपोदके నూతినీరు.

कौर्पः కౌర్పః, अంपुం वृश्चिकराशौ వృశ్చికరాశి.

क्रप క్రప, धाం (क्रपते) कृपायाम् దయ; गतौ గతి. [చక్కఁగాఁ బలుకుట.

क्लप క్లప, धाం(क्लपयति –ते) व्यक्तायांवाचि

प ३ ప 3

कचपम् కచపమ్, అ०न० तृणे గడ్డి: पत्रे ఆకు: शाकपत्रे కూరఆకు.

कच्छपः కచ్ఛపః, అ० पु० कूर्मे తాఁబేలు; भगवदवतारभेदे ఆదికూర్మము; निधिभेदे ఒకనిధి; मल्लबन्धविशेषे ఒక మల్లబంధము —पी —పీ, ई० स्त्री० कमठ्याम् ఆఁడుతాఁబేలు; वीणाभेदे ఒక వీణె, क्षुद्ररोगविशेषे ఒక చిలిపివ్యాధి.

कटिपः కటిపః, అ०त्रि०कटित्रे'కటిత్రమ్'చూ।

कणपः కణపః, అ०पु० अग्न्यस्त्रभेदे తుపాకి.

कन्दर्पः కన్దర్పః,అ०पु० मन्मथे మన్మథుఁడు; ध्रुवकभेदे సంగీతధ్రువకవిశేషము

करिपः కరిపః, అ० पु० हस्तिपके మావటీఁడు.

कलापः కలాపః, అ०पु० मयूरपिञ्छे నెమిలిపింఛము(పురి); भूषणे ఆభరణము; पञ्चविंशतियष्टिके स्त्रीकटिभूषणे ఇరువదియైదు సరములుగల స్త్రీలమొల్లాణము, व्याकरणभेदे ఒక వ్యాకరణము; ग्रामभेदे గ్రామవిశేషము; समूहे సమూహము; तूणीरे అమ్ములపొది; चन्द्रे చంద్రుఁడు, अर्धचन्द्राकारास्त्रभेदे అర్ధచంద్రుని బోలిన యస్త్రము. पु० शरे బాణము: धनुषि ధనుస్సు. त्रि० पण्डिते పండితుఁడు. —पी —పీ, न०पु० मयूरे నెమిలి: कोकिले కోయిల: वृक्षे చెట్టు, वटे మఱ్ఱి. त्रि० कलापयुते కలాప(పూ)ముగలది.

कशिपुः కశిపుః, उ०पु० अन्ने అన్నము; वस्त्रे వస్త్రము; आसनभेदे ఆసనవిశేషము, शय्यायाम् పరుపు. द्वि० अन्नाच्छादनयोः అన్నవస్త్రములు.

कश्यपः కశ్యపః, అ० पु० मुनिभेदे కశ్యప ప్రజాపతి; मीनभेदे ఒక చేప; मृगभेदे ఒక మృగము.

कसिपुः కసిపుః, उ०पु० अन्ने అన్నము.

कक्षपः కక్షపః, అ० पु० कूर्मे తాఁబేలు;

कालापः కాలాపః, అ० पु० फणायाम् పాముపడగ, असुरे రాక్షసుఁడు: वेदशाखाभेदे ఒక వేదశాఖ. त्रि० कलापव्याकरणाभिज्ञे కలాప వ్యాకరణజ్ఞుఁడు.

काश्यपः కాశ్యపః, అ०पु० कणादमुनौ కణాదముని, कश्यपगोत्रजाते కశ్యపగోత్రములోనివాఁడు. मृगभेदे ఒక మృగము, न० मांसे మాంసము. त्रि० कश्यपसम्बन्धिनि కశ్యపసంబంధమైనది. —पिः —పిః, इ०पु० गरुडाग्रजे అనూరుఁడు; गरुडे గరుత్మంతుఁడు. —पी —పీ, ई० स्त्री० भूम्याम् భూమి; अम्बिकायाम् అంబిక.

किमपि కిమపి, अव्य० किञ्चनार्थे ఏదియైనను ఏదోఒకటి (ఒకానొకటి). किञ्चिदर्थे ఏమియును కొంచెమైనను.

कुजपः కుజపః, అ०त्रि० कुत्सितजपकारके దొంగజపము చేయువాఁడు.

कुटपः కుటపః, अ०पु० [illegible]; मुनौ ముని [illegible]. न० कमले పద్మము.

कुडपः కుడపః, अ०पु० [illegible].

कुणपः కుణపః, अ०पु० शवे [illegible] ఒక [illegible]. त्रि० [illegible]. —पी —పీ, ई०स्त्री० [illegible].

कुतपः కుతపః, अ०पु० [illegible]

[illegible]

रजते వెండి; शाके కూర; खड्गपात्रे ఖడ్గ కారమైన పాత్ర. प्र० नेपालकम्बले దావళి; कुशे దర్భ.

कुतुपः కుతుపః, अ० प्र० कुतपकाले కుతప (ము)కాలము, चर्ममये ह्रस्वे स्नेहपात्रे నూనె పోసెడి చిన్న తోలుసిద్దె. [బ్రాగెడిపాత్ర.

कुशपः కుశపః, अ० पु० पानपात्रे మద్యము

कुरूपी కురూపీ, न्० त्रि० हीनाकृतौ కురిపి, రూపహీనుఁడు

कोणपः కోణపః, अ० पु० निर्ऋतौ మూల -ఱేఁడు, నిర్భృతి

कौजपः కౌజపః, अ० त्रि० कुजपसम्बन्धिनि కుజప(ము)సంబంధమైనది.

क्रतुस्पृक् క్రతుస్పృక్, श्० त्रि० इन्द्रियस्पर्शिनि ఇంద్రియములఁ దాఁకునట్టిది.

कौणपः కౌణపః, अ० पु० राक्षसे రాక్షసుఁడు.

प ४ ప 4

कथमपि కథమపి, अव्य० अतिकष्टेनेत्यर्थे మిక్కిలికష్టపడి; अतिगौरवेणेत्यर्थे మిక్కిలి గౌరవము; बाढमित्यर्थे గాఢముగా.

कम्बुपुष्पी కమ్బుపుష్పీ, ई०स्री० शङ्खपुष्प्याम సంకుపూతీవె, కట్లతీఁగె†.

कन्याधिप. కన్యాధిపః, अ० पु० बुधे కన్నె రాసిఱేఁడు.బుధుఁడు.

कर्ण(र्ण)जप· కర్ణ(ర్ణ)జపః, अ० पु० पिशुने ఇల్లామల్లి, ఒరుదలకాఁడు, కొండగీఁడు, కొండియుఁడు,కొండీఁడు,కొండెకాఁ(గీఁ)డు చాడీకోరు, చాడీగొట్టు, తంట(టా)లమారి, కొండెము చెప్పువాఁడు. –पुष्पः –పుష్పః, अ० पु० मोरटायाम् దార†.

कलालापः కలాలాపః,अ०पु० भ्रमरे తుమ్మెద.

कष्टरिपुः కష్టరిపుః, उ० पु० कष्टसाध्ये शत्रौ కష్టసాధ్యమైన శత్రువు.

काकपुष्पम् కాకపుష్పమ్, अ०न० ग्रन्थिपर्णे మాచిపత్రి†.

काचकूपी కాచకూపీ, ई०स्री० काचपात्रे గాజు పాత్ర, సీసా మొ। [కూర†.

काण्डपुष्पा కాణ్డపుష్పా, आ०स्री० द्रोणेतुम्मि

कान्तपुष्पः కాన్తపుష్పః, अ० पु० कोविदारे ఎఱ్ఱకాంచనము†.

कामरूपः కామరూపః, अ० पु० प्राग्ज्योतिषे ఒక దేశము. त्रि० कामरूपिणि 'కామరూపి' చూ।–रूपी –రూపీ,न्०पु०कृकवाकौ ఊసర వెల్లి; विद्याधरे విద్యాధరుఁడు. न्०त्रि०प्रशस्तरूपवति రూపరి, అందగాఁడు; यथेष्टरूपधारिणि ఇచ్చవచ్చిన రూపము దాల్చువాఁడు.

कालसर्पः కాలసర్పః, अ०पु० कालरूपे सर्पे కాలమనెడి సర్పము; कृष्णसर्पे నల్లత్రాఁచు. –क्षेपः –క్షేపః, अ०पु० वेलातिक्रमणे వేళ మించుట; कालक्षेपणे కాలముగడపుట.

कीलालपः కీలాలపః, अ० पु० राक्षसे నల్ల (నెత్తురు) త్రావుఁడు, రాక్షసుఁడు.

कुम्भाधिपः కుమ్భాధిపః, अ०पु० शनौ శని, కడవరాసిఱేఁడు.

कुर्वद्रूपः కుర్వద్రూపః, अ०पु० फलजननयोग्ये धान्यादिबीजे విత్తుటకుఁ దగిన విత్తనము.

कुलदीपः కులదీపః, अ०पु० दीपभेदे కౌళాచారాంగమైన దీపవిశేషము. त्रि० कुलप्रकाशके వంశమునకు వన్నెదెచ్చువాఁడు.

कुशपुष्पम् కుశపుష్పమ్, अ० न० कुशानां च पुष्पाणां च समाहारे దర్భలుపుష్పములును; ग्रन्थिपर्णे మాచిపత్రి†.

कुशिंशपा కుశింశపా, आ०स्री० कपिलशिंशपायाम् పచ్చపూవులయిరుగుడు†.

कृतशिल्पः కృతశిల్పః, अ०पु० अभ्यस्तशिल्पे శిల్పము నభ్యసించినవాఁడు.

कृमिरिपुः కృమిరిపుః, उ०पु० विडङ्गे వాయువిళంగము†.

कृष्णपुष्पः కృష్ణపుష్పః, अ० पु० कृष्णधत्तूरे నల్లఉమ్మెత్త†. –पुष्पी –పుష్పీ, ई०सी० प्रियङ्गौ ప్రేంకణము†. –सर्पः –సర్పః,अ० पु० कालवर्णे सर्पे నల్లత్రాచు. –सर्पा –సర్పా, आ०सी० ओषधिमेदे ఒకఓషధి.

कृष्णधूपः కృష్ణధూపః,अ०पु० सिह्ले 'సిహ్లః' చూ॥

केशरूपा కేశరూపా, आ० सी० बन्दाके బదనిక†.

क्रकचपात् క్రకచపాత్, द्०पु० सरटे తొండ.

क्रियाकल्पः క్రియాకల్పః, अ०पु० चिकित्साकल्पे చికిత్సావిధి [కొంచదివి.

क्रौञ्चद्वीपः క్రౌఞ్చద్వీపః, अ० पु द्वीपमेदे

प - सं० प्र० ప - సం। ప్ర॥

कदम्बपुष्पा –ष्पी కదమ్బపుష్పా –ష్పీ,आ० ई० सी० मुण्डितिकायाम् బోడతరము†.

कन्दर्पकूपः కన్దర్పకూపః,अ०पु० भगे యోని.

कपिलशिंशपा కపిలశింశపా, आ०सी० कुशिंशपायाम् పచ్చయిరుగుడు†.

करणाधिपः కరణాధిపః,अ०पु० जीवे జీవుఁడు. ब० इन्द्रियाणां अधिदेवतासु 'అధిదేవతాః' చూ।

करणाधिपाधिपः కరణాధిపాధిపః, अ० पु० ईश्वरे ఈశ్వరుఁడు.

कर्कटाधिपः కర్కటాధిపః, अ० पु० चन्द्रे ఏతరానివాఁడు, చంద్రుఁడు.

कल्पपादपः కల్పపాదపః, अ० पु० कल्पवृक्षे 'కల్పవృక్షః' చూ॥ दानमेदे సువర్ణనిర్మితమైన వృక్షవిశేషము, ఒక దానము.

काञ्चनपुष्पी కాఞ్చనపుష్పీ, ई०सी० गणिकायाम् కూరనెల్లి†.

कार्तवीर्यदीपः కార్తవీర్యదీపః, अ०पु० दीपमेदे కార్తవీర్యార్జును నుద్దేశించి ఈయఁబడెడి దీపవిశేషము. –रिपुः –రిపుః, उ०पु० परशुरामे పరశురాముఁడు.

काहलापुष्पः కాహలాపుష్పః, अ०पु० धत्तूरे ఉమ్మెత్త†.

किष्किन्धा(न्ध्या)धिपः కిష్కిన్ధా(న్ధ్యా)ధిపః, अ० पु० वालिनि వాలి.

कुसुमाधिपः కుసుమాధిపః, अ० पु० चम्पके పూఱేఁడు, సంపంగి†.

कूपकच्छपः కూపకచ్ఛపః, अ०पु० अल्पज्ञे నూయితాఁబేలు, అల్పజ్ఞుఁడు.

केशकलापः కేశకలాపః, अ० पु० केशसमूहे జుట్టు. [బొద్దికూర†.

कोठरपुष्पी కోఠరపుష్పీ, ई०सी० बृद्धदारके

फ ఫ

कफः కఫః, अ०पु० श्लेष्मणि తెమడ, శ్లేష్మము, కఫము.

कफी కఫీ, न्० त्रि० कफरोगिणि కఫరోగి. पु० गजे ఏనుఁగు. [చిలమంద.

कुल्फः కుల్ఫః, अ० पु० रोगे వ్యాధి; गुल्फे

ब २ బ 2

कबृ కబృ, धा०(कबते)वर्णे వర్ణించుట చిత్రించుట.

कम्बिः –म्बी కమ్బిః –మ్బీ, इ० ई० सी० दर्व्याम् కమ్మి, తెడ్డు, గరిటె.

कम्बुः కమ్బుః, उ०स० शङ्खे శంఖము: शङ्खवलये సంకుకడియము. प्र० जलशुक्तौ కప్పచిప్ప; गलेकंठము; कचूरे కచోరము†: गजे ఏనుఁగు. पु० कर्वौ 'కర్బుః' చూ॥

कम्बूः కమ్బూః, ऊ० सी० ग्रीवायाम् మెడ; नलके ఒక యెముక. पु० शङ्खवलये సంకుకడియము; शङ्खे శంఖము: परद्रव्यापहारिणि ఒరుల సొత్తు నపహరించువాఁడు.

कर्ब కర్బ, धा० (कर्बति) गतौ గతి.

कर्बुः కర్బుః, उ० पु० कर्बुरे చిత్రవర్ణము त्रि० तद्वति అదిగలది.

किल्बी కిల్బీ, న్०పు० अश्वे గుఱ్ఱము.

कुबि కుబి, धा० (कुम्बति, कुम्बयति -ते) आच्छादने కప్పుట.

कुम्बः కుమ్బః, అ० త్రి० बाहुकुण्ठे కుంటు వడిన చేతులుగలవాఁడు.

कुम्बा కుమ్బా, आ०सी० यज्ञभूमिवृतौ యజ్ఞ భూమికి చుట్టుదట్టముగావేసెడి కంచె; वेष्टनभेदे ఒక కంచె; स्थलशाटके దట్టమైన బట్ట (దుప్పటి).

क्लीबः క్లీబః, అ०పు० नपुंसके నపుంసకుఁడు. త్రి० निरुत्साहे ఉత్సాహము లేనివాఁడు, अधीरे ధైర్యములేనివాఁడు; निर्विक्रमे పంద; शब्दानां लिङ्गभेदे నపుంసకలింగము; ऋ ॠलॢॡवर्णेषु ఋౠఌౡ అను వర్ణములు.

क्लीबृ క్లీబృ, धा० (क्लीबते) अधार्ष्ट्ये దిటవు లేమి, నిర్వీర్యుఁడగుట.

ब ३ బ 3

कटम्बः కటమ్బః, అ० పు० आतोद्ये 'ఆతోద్యమ్' చూ बाणे బాణము.

कडम्बः కదమ్బః, అ०పు० शाकनाडिकायाम् కమ్మ. కాఁడ, కామ, కూరయొక్క కాఁడ; कोणे మూల; प्रान्तभागे అంచు. —म्बी —మ్బీ, ఈ० సీ० शाकभेदे, తీఁగబచ్చలి†.

कदम्बः కదమ్బః, అ०పు० कदम्बके కడప, కదప, కదమ, కొరవి, కడిమి, కడిమి†. 'కదమ్బకః' చూ॥ न०देवताडे దావరదంగి†. —म्बी-మ్బీ, ఈ०సీ० देवताल्याम् దేవదాడి†.

करम्बः కరమ్బః, అ०త్రి० मिश्रिते కలిసినది. పు० मिश्रणे కదంబము, కలుపుట; करम्भे 'కరమ్భః' చూ॥

कलम्बः కలమ్బః, అ० పు० बाणे బాణము; शाकनाडिकायाम् కూరకాఁడ; कदम्बे కడిమి†. —म्बी —म्बुः म्बूः—మ్బీ —మ్బుః —మ్బూః,ఈ०ఉ०ఊ०సీ० कडम्ब्याम् తీఁగ బచ్చలి.

कादम्बः కాదమ్బః, అ०పు० कादम्बे కడిమి†: कलहंसे కలహంస; समूहे కదుపు, సమూహము; बाणे బాణము; इक्षौ చెఱకు†. త్రి० कदम्बजाते కదంబ(మూ)ము నుండి కలిగినది. —म्बा —మ్బా, ఆ०సీ० कदम्बपुष्प्याम् బోదతరము†.

काम्बीबः కాంబీబః, అ० పు० शिग्रौ మునుగ†.

कुटुम्ब కుటుమ్బ, धा० (कुटुम्बयते) धारणे ధరించుట, పాలనసేయుట.

कुटुम्बः కుటుమ్బః, అ० పు० पोष्यवर्गे ఆలు బిడ్డలు మొ। పోష్యవర్గము; बान्धवे బంధువు; नामनि పేరు; सन्ततौ సంతానము; द्वितीयगृहे లగ్నమునకు రెండవస్థానము. —म्बी —మ్బీ, న్०పు० गृहस्थे గృహస్థుఁడు. త్రి० कुटुम्बिके 'కుటుమ్బికః' చూ।

कुमिम्बः కుమిమ్బః, అ० పు० भूमण्डले భూమండలము; निन्दितबिम्बे నిందితమైన బింబము.

कुरुम्बम् కురుమ్బమ్, అ० న० कमलाफले కమలాఫలము†. —म्बा —మ్బా, ఆ०సీ० द्रोणपुष्प्याम् ఏమఁగతుమ్మి†. —म्बी-మ్బీ ఈ०సీ० सैंहल्याम् 'సైంహలీ' చూ।

कुशि(सि)म्बि.(म्बीः) కుశి(సి)మ్బిః(మ్బీః), ఇ०ఈ०సీ० शिम्बीभेदे శంబీ(మూ)విశేషము.

कौटुम्बः కౌటుమ్బః, అ०త్రి० कुटुम्बभरणोपयोगिवस्तुनि కుటుంబనిర్వహణమునకు ఉపయుక్తమగు సామగ్రి.

कौशाम्बी కౌశామ్బీ, ఈ०సీ० वत्सपत्तने వత్స రాజపట్టణము.

ब - सं०प्र० బ - సం॥ ।ప॥

कटुकालाबूः కటుకాలాబూః. ఊ० సీ० इक्ष्वाकटुतुम्बी కటుతుమ్బీ, ఈ० ...कौ చేదు,

చేఁతిసొఱ†.

कन्यकाम्बा కన్యకామ్బా, आ० स्त्री० कन्यकापरमेश्वर्याम् కన్నెకమ్మవారు, కన్యకాపరమేశ్వరి.

काकजम्बुः –म्बूः కాకజమ్బుః –మ్బూః,उ० ऊ०स्त्री० भूमिजम्बवाम् కాకినేరేడు, నల్లనేరేడు, సీరునేరేడు,నేలనేరేడు,కట్టెనేరేడు†.

–शिम्बी –శిమ్బీ, ई०स्त्री० काकाङ्ग्याम् కాకిదొండ†.

कालानुशारिबा కాలానుశారిబా, आ० स्त्री० तगरपादिके వండివర్ధవము†.

काष्ठजम्बूः కాష్ఠజమ్బూః, ऊ०स्त्री० काकजम्बवाम् కట్టెనేరేడు†.

काष्ठशारिबा కాష్ఠశారిబా,आ०स्त्री० शारिबाभेदे కట్టెమామెన†.

कुम्भतुम्बी కుమ్భతుమ్బీ, ई० स्त्री० अलाबूविशेषे కుండానుగు, గుండ్రనిసొఱ†.

कृष्णनिम्बः కృష్ణనిమ్బః, अ०पुं० कालशाके కటివేము†. [ఒక కదిమి†.

केलिकदम्बः కేలికదమ్బః,अ०पुं० कदम्बभेदे

कोलशिम्बिः –म्बी కోలశిమ్బిః –మ్బీ, इ० ई० स्त्री० अतिबलायाम् చిట్టాముదము†: सूकरपादिकायाम् సూకరపాదిక†.

भ २ క 2

कभम् కభమ్, अ०न० रोहिण्याम् రోహిణి*.

कम्भः కమ్భః, अ०त्रि० जलयुक्ते నీరుగలది; सुखयुक्ते సుఖముగలది.

कम्भु కమ్భు, उ०न० उशीरे వట్టివేరు.

कुभि కుభి. 'कुबि' पश्य 'కుబి' చూ॥

कुभृत् కుభృత్, त० पुं० भूधरे నేలతాల్పు, కొండ.

कुम्भः కుమ్భః, अ०पुं० राशिभेदे కడవపేరిఁటిరాశి,కుంభరాశి, गजशिरःस्थितमांसपिण्डद्वये ఏనుఁగ తలమీఁది రెండు మాంసపిండములు; वेश्यापतौ వేశ్యాభర్త; घटे కడవ; परिमाणभेदे కడివెఁడు, हृद्रोगभेदे ఒకగుండెజబ్బు: वैद्यकपरिभाषया द्रोणद्वयपरिमाणे వైద్యపరిభాషలోఅఱువదినాల్గుసేర్లు(కొలత) कुम्भके 'కుమ్భకః'చూ। न० गुग्गुलौ గుగ్గిలము†; त्रिवृतायाम् తెల్లతెగడ†.

कुम्भा కుమ్భా, आ० स्त्री० वेश्यायाम् వేశ్య.

कुम्भी కుమ్భీ, ई०स्त्री० वारिपर्ण्याम् నాఁచు; पर्पटे పాపట†.उखायाम् వంటకుండ; कलशे చెంబు; पाटलायाम् కలిగొట్టు†; दन्त्याम् దంతి†: रोमश्याम् ములుదోస†; गर्गर्याम् పెరుఁగుచిలుకు కుండ; कट्फले ఈఁకు†.

न्० पुं० गजे ఏనుఁగు; कुलाले కుమ్మరి; गुग्गुलौ గుగ్గిలము†; कुम्भीर మొసలి; कलशवारिणि కలశము ధరించినవాఁడు; जयपाले నేపాళము†.

भ ३ భ 3

ककुभः కకుభః, अ०पुं० (वीणायाः) प्रसेवके కరిది, కరివె, వీణెకాయ, अद्रिभेदे ఒకకొండ; रागभेदे ఒక రాగము; नदीसर्जे ఏఱుమద్ది†. –भा –భా, आ० स्त्री० दिशि దిక్కు: रागिणीविशेषे ఒక స్త్రీరాగము.

कक्कुभः కక్కుభః, अ०पुं० खगभेदे గబ్బు, ఒక పక్షి.

कटभी కటభీ, ई० स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् ఎక్కుడుదీగె†; अपराजितायाम् నామిదము†; लताभेदे ఒక లత.

कणभः కణభః,अ०पुं० कीटभेदे అగ్గిపురుగు.

–भुक् –భుక్. ज्०पुं०कणादे'కణాదః' చూ॥

करभः కరభః, अ० पुं० उष्ट्रे ఒంటె; उष्ट्रशिशौ ఒంటెపిల్ల; नखे పులిగోరు†; मणिबन्धादाकनिष्ठं करस्य बहिः प्रदेशे మణికట్టు మొదలు చిటికెనవ్రేలు వఱకుఁగల చేతివెలుపలిపార్శ్వము, పెడచెయ్యి; మీఁజెయి, మీఁ

మానుఁడు. त्रि० कर्मविशिष्टे కర్మగలవాఁడు (కర్మగలది); फलेच्छया कर्मकर्तरि ఫలమును గోరి కర్మచేయువాఁడు.

कल्म కల్మ, न्०नं० कर्मणि కర్మ.

काम కామ, अव्य० अभ्यनुज्ञायाम् సెలవు, అనుమతి; निकामे ఇచ్చవచ్చినట్లు; अत्यर्थे మిక్కిలి.

कामः కామః, अ०पुं० मन्मथे మన్మథుఁడు; इच्छायाम् కోరిక ('ఆశా' చూ॥) अनुरक्तिभेदे చొక్కు, తగులము, తమకము, తమి, మచ్చిక, మచ్చికె, మచ్చిగ, మరులు, ముచ్చట, మేలు, వలపు, విరాళము, విరాళి, అనురాగవిశేషము; तदधिष्ठानदेवतायाम् కామాధిష్ఠానదేవత, बलरामे బలరాముఁడు; रौक्मिणेये రుక్మిణికొడుకు; फलतृष्णायाम् ఫలాభిలాషః शब्दादिविषयेषु శబ్దమున్నగువిషయములు:- विषयभोगे విషయముల సుఖము; स्त्रीसङ्गे మత్తి,వల,వలపు,కామము. कर्मफले కర్మఫలము; त्रयोदशाह्ने పదమూఁడు; महाराजचूते రాచమామిడి†, विष्णौ విష్ణువు; कामबीजे కామబీజము 'క్లీమ్'; ककारे "క".

कामम् కామమ్, अ०नं० स्वच्छन्दार्थे ఇచ్చవచ్చినట్లు; अनुमतौ అంగీకరించుట; काम्ये కోరఁబడునది; रेतसि వీర్యము; बाढमित्यर्थे లెస్సగా. अव्य० प्रकामे ఇచ్చవచ్చినట్లు; अकामानुमतौ ఇష్టములేకపోయినను అంగీకరించుట; असूयायाम् అసూయ; अनुगमने అనుసరించుట, पर्याप्ते చాలినంతగా; अनुमतौ సరేయనుట.

कामिः కామిః, इ० पुं० कामुकपुरुषे 'కాముకః' చూ॥ स्त्री० मन्मथपत्न्याम् రతిదేవి.

कामी కామీ, न्०पुं० कामुकपुरुषे 'కాముకః' చూ॥ कामनायुक्ते కోరికగలవాఁడు; चक्रवाके జక్కవ; चटके పిచ్చిక; चन्द्रे చంద్రుఁడు; पारावते పావురము, भर्तरि భర్త; सारसे బెగ్గురుపక్షి; ऋषभे ఋషభము†; सत्यसंकल्पे परमेश्वरे సత్యసంకల్పుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు.

कार्मः కార్మః, अ०त्रि० निष्कामकर्मानुष्ठातरि ఫలమును గోరక కర్మ చేయువాఁడు.

किमु కిము, अव्य० विमर्शे-पर्यालोचन; निषेधे నిషేధించుట; प्रश्ने ప్రశ్నించుట; निन्दायाम् నింద; विकल्पे వికల్పము,సంశయము; सम्भावनायाम् ఊహ [చూ॥

किमुत् కిముత్, अव्य० किमुतेत्यर्थे 'కిముత'

क्रिमिः -र्मी క్రిమిః -ర్మీ, इ०ई०स्त्री० पलाले చెత్త(గడ్డి); गृहे ఇల్లు; सुवर्ण(लोह)पुत्तलिकायाम् బంగారు(ఇనుప)బొమ్మ.

कुमुत् కిముత్, द्०त्रि० कृपणे లోభి; अप्रीते సంతోషములేనివాఁడు. न० कैरवे తెల్లకలువ†; रक्तोत्पले చెంగలువ†. स्त्री० कुत्सितमुदे చెడుసంతోషము.

कुस्म కుస్మ. धा० (कुस्मयते) చెడునవ్వు.

कूमम् కూమమ్, अ०नं० सरोवरे కొలను.

कूर्मः కూర్మః, अ० पुं० कमठे తాబేలు, దాసరయ్య,దాసరిగాఁడు,నల్లదాసరిగాఁడు, మొగపిటికి, డాఁబేలు; नेत्रोन्मीलनहेतुवायौ కనుల విప్పుటకు కారణముగానుండెడి ఒకవాయువు; मुद्राभेदे కూర్మముద్ర; विष्ण्ववतारभेदे విష్ణుదేవుని ఒక యవతారము.

कृमिः కృమిః,-इ०पुं० कीटके చిన్నపురుగు; कृमिले పురుగులుగలది; खरे గాడిద; कुक्षिजकीटरोगे కడుపునబుట్టు క్రిమిరోగము; लाक्षायाम् లక్క.

कौर्मम् కౌర్మమ్, अ०नं० कूर्मपुराणे కూర్మపురాణము. त्रि० कूर्मसम्बन्धिनि కూర్మసంబంధమైనది.

क्रमः క్రమః, अ०पुं० वेदशास्त्रोक्तविधौ శాస్త్రమూల విధానము; विष्णौ విష్ణువు; आक्रमणे

అక్రమించుట; चिकित्सायाम् వైద్యము; विन्यासे ఉంచుట; पादविक्षेपे అడుగుబెట్టుట; अनुष्ठाने అనుష్ఠించుట; सामर्थ्ये సమర్థత, నేర్పు; वेदपाठभेदे వేదపాఠ విశేషము, క్రమము; अलङ्कारभेदे క్రమాలంకారము. अनुक्रमे ఉద్దవ(వి)డి, తెఱఁగు, దార, నెప్పు, నెటి, పదకము, పరువడి, బడి, మరియాద, మేర, లలి, వయనము, వరువడి వావిరి, వైనము, సరవి, ఒగి, ఓజ, ఓలి, సొరిది, స్రావి, వరుస; नौयत्येन पूर्वापरावस्थाने పూర్వాపరములు నియమయుక్తముగా ఉండుట ప్ర० पादे పాదము; पक्षे అడుసు.

क्रमिः క్రిమిః, इ० पु० कृमौ 'కృమిః' చూ॥

क्लोमम् క్లోమమ్, अ०न० उदरस्थजलाधारे

क्लोमा క్లోమా. न्० प्र० (కడుపులో నుండు నీరుతిత్తి; पिपासास्थाने దప్పికయగుస్థానము; कालखण्डे 'కాలఖణ్డమ్' చూ।

क्रमु క్రము, धा० (क्राम्यति, क्रामति) पाद-विक्षेपे అడుగువేయుట.

क्रमुः క్రముః, उ०पु० क्रमुके పోఁక†.

क्रामन् క్రామన్, त्०त्रि० पादं विक्षिपति అడుగుబెట్టుచున్నవాఁడు.

क्रिमिः క్రిమిః, इ०पु० कृमौ (చిన్నదియగు) పురువు, పుర్వు, ప్రువ్వు, పురుగు; रोगभेदे ఒక కృమిరోగము. [బడలిక.

क्लमः క్లమః, अ० पु० परिश्रमे ఆయాసము,

क्लमी క్లమీ, न्०त्रि० क्लान्तियुक्ते ఆయాసపడిన వాఁడు. [వాడిపోవుట

क्लमु క్లము, धा० (क्लाम्यति, क्लमति) ग्लानौ

म ३ మ 3

ककुद्मान् కకుద్మాన్, त्०पु० वृषभे మూఁపురముతాల్పు, ఎద్దు; उदकसमूहयुक्ते ఉదకసమూహముగలది; ऋषभे ఋషభము†, पर्वते కొండ. –द्मी –ద్మీ, न्०पु० ऋषभे ఎద్దు; गिरौ కొండ.

कतम (मत्) కతమః(మత్), अ०प्र० बहून् मध्ये प्रश्नविषयेएकस्मिन् అనేకులలో నెవఁడు (పెక్కింటిలో నేది). [పిశాచము.

करमः కరమః, अ० पु० पिशाचभेदे ఒక

कर्णीमान् కర్ణీమాన్, त्०पु० आरग्वधे ఱేల†.

कर्दमः కర్దమః, अ० पु० पङ्के అడుసు; कर्दमप्रजापतौ కర్దమప్రజాపతి. छायायाम् నీడ; पापे పాపము. न० मासे మాంసము. त्रि० कर्दमवति అడుసుగలది. –मी –మీ. न्०त्रि० कर्दमयुक्ते అడుసుగలది. पु० मुद्रे పెసర†; पुष्पभेदे పుష్పవిశేషము.

कर्मात्मा కర్మాత్మా, न्० पु० संसारिणि जीवे సంసారియైన జీవుఁడు; कर्मासक्तचित्ते కర్మాసక్తియుక్తచిత్తుఁడు.

कलमः కలమః, अ०पु० चोरे దొంగ; शालि-धान्यभेदे రాజనాలు†; धान्यमेदे ఒక ధాన్యము; लेखन्याम् ఇముకలము, కలవకట్టియ, కలపకట్టె, పేనా, కలము, కలమము.

काचिमः కాచిమః, अ० पु० देवकुलोद्भूत-तरौ దేవాలయమందలి వృక్షము.

कान्तिमान् కాన్తిమాన్, त्० पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు; कामदेवभेदे మన్మథవిశేషము. त्रि० कान्तियुक्ते కాంతిగలది.

कार्दमः కార్దమః, अ० त्रि० कार्दमिके 'కార్దమికః' చూ।

कालात्मा కాలాత్మా, न्०पु० परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు. त्रि० कालकृतस्वभावके కాలకృతమైన స్వభావముగలది.

कालिमा కాలిమా, न्०पु० कार्ष्ण्ये నలుపు.

कितमाम् కింతమామ్, अव्य० प्रश्ने कतमे అనేకులలో ఎవఁడు(ఏది) యనుట; इदमेतेषा-मतिशयेन किमित्यर्थे వీనిలో నతిశయించినదిదియా యనుట; बहुषु मध्ये कुत्सिततमे అనేకులలో మిక్కిలి నిందితుఁడు.

किलिमम् కిలిమమ్, अ०न० देवदारुणि దేవదారు†.

कीर्तिमान् కీర్తిమాన్, त्०त्रि० यशस्विनि కీర్తిగలవాఁడు. पु० श्राद्धदेवभेदे శ్రాద్ధదేవతలలో నొకఁడు.

कुङ्कुमम् కుఙ్కుమమ్, अ०न० गन्धद्रव्यभेदे కుంకుమపువ్వు(పూవు), కుంకుము, కుంకుమము, ఒకగ్రంథద్రవ్యము; हरिद्राचूर्णादि-मिश्रिते रक्तवर्णचूर्णे (मङ्गलद्रव्य)-विशेषे (तिलकभेदे) కుంకుమము, చంద్రము, చందురము, చెందిరము, చెందిరిక, చెంద్రము, చెంద్రిమ, చెంద్రిమము, సిందురము, పసుపునున్నము మున్నగునవి కలిపి చేసిన ఒక మంగళద్రవ్యము (తిలకవిశేషము).

कुट्टिमः కుట్టిమః, अ०पु० शिलादिनिबद्धभूमौ శిలాదులుపఁటిచిన నేల; रत्नमयभूमौ మణిమయమైన నేల; सौधप्रदेशभेदे ఒక రాజగృహప్రదేశము; दाडिमेदानిమ్మ†; कुटीरे గుడిసె; गर्भागारे లోపలిగది; रत्नखनौ మణులగని; सुधाघटितभूतले గచ్చునేల.

कुनामा కునామా, न्०त्रि० अतिकृपणे మిక్కిలి లోభి.

कुन्दमः కున్దమః, अ०पु० मार्जाले పిల్లి.

कुवमः కువమః, अ० पु० सूर्ये సూర్యుఁడు. त्रि० कुत्सितवमनकारके నింద్యముగా వాంతి చేసికొనువాఁడు.

कुसुमम् కుసుమమ్, अ०न० पुष्पे పూవు; फले పండు; स्त्रीरजसि ముట్టునెత్తురు; नेत्ररोगभेदे కంటిలో పూవులేచుట; धान्यभेदे కుసుములు, కుసుమములు, ఒక ధాన్యము.

कृतात्मा కృతాత్మా, न्० त्रि० कृतकृत्ये కృతకృత్యుఁడు; योगिनि యోగి; संस्कृतान्तः-करणे శాస్త్రాచార్యోపదేశాదులచే సంస్కరింపఁబడిన మనస్సు గలవాఁడు.

कृत्रिमम् కృత్రిమమ్, अ०न० जवादिनि జవ్వాది; काचलवणे గాజుప్పు; बिडलवणे అట్టుప్పు; रसाञ्जने రసాంజన (మూ)ము; रतिबन्धभेदे ఒకరతిబంధము. सिह्ले 'సిహ్లః' చూ॥ पु० धनादिप्रलोभनेन पुत्रीकृते ధనాద్యభిలాషగలుగజేసి పుత్రుఁడుగా చేసికొనఁబడినవాఁడు, కృత్రిమపుత్రుఁడు. त्रि० क्रियया निष्पन्ने చేయఁబడినది, అసహజమైన వస్తువు. [గులి గలది.

कृमिमान् కృమిమాన్, त्०त्रि० कृमिले పురుగులి గలది.

कृष्णमृत् కృష్ణమృత్, त्०स्त्री० कालमृत्तिकायाम् నల్లమన్ను; श्लक्ष्णभूमौ మృదువైన నేల. त्रि० तद्वति అదిగల దేశము.

कौसुमम् కౌసుమమ్, अ०त्रि० पुष्पसम्बन्धिनि పుష్పసంబంధమైనది. न० कुसुमाञ्जने కుసుమాంజన(మూ)ము. [కృశించుట.

क्रशिमा క్రశిమా, न्०पु० कार्श्ये సన్నగిలుట, కృశించుట.

म ४ మ 4

कन्यारामः కన్యారామః, अ०पु० बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు.

कपिनामा కపినామా, न्०पु० सिह्ले 'సిహ్లః' చూ॥ —लोमा —లోమా, आ०न्०स्त्री० रेणुकायाम् రేణుక†

कम्पलक्ष्मा కమ్పలక్ష్మా, न्०पु० वायौ గాలి.

करद्रुमः కరద్రుమః, अ०पु० कारस्करे విషముష్టి†. —ध्मः —ధ్మః, अ०पु० पाणिन्धमे నందుంచి పిడికిలి యూఁదువాఁడు.

कर्णकृमिः కర్ణకృమిః, इ० पु० कर्णरोगभेदे ఒక చెవిజబ్బు.

कर्मभूमिः కర్మభూమిః, इ० स्त्री० आर्यावर्ते 'ఆర్యావర్తః' చూ॥ भारतवर्षे భారతదేశము; पूर्वमीमांसायाम् పూర్వమీమాంస. —क्षमः —క్షమః, अ० त्रि० अलंकर्मीणे అనాయాసముగాఁ గార్యములఁ జేయువాఁడు.

कलिद्रुमः కలిద్రుమః, अ० पु० विभीतके

కాంద్రత్†.

कल्पद्रुमः కల్పద్రుమః, అం పుం कल्पवृक्षे '‌కల్పవృక్షః' చూ॥ [పుష్పము†.

काकनामा కాకనామా, న్ం పుం बके ఒక

कामकामः –मी కామకామః –మీ, అం న్ం త్రిం अभीष्टकामे విషయములంగోరువాఁడు. –ज्ञ(ज्ञा)मी–జ్ఞ(జ్ఞా)మీ,న్ంత్రిం अनुकामीने మంచిచెడ్డల విచారింపక యిచ్చవచ్చినటులఁ బోవువాఁడు. –न्धमी –న్ధమీ, న్ం పుం कांस्यकारे కంచరి.

कारन्धमी కారన్ధమీ, న్ం పుం कांस्यकारे కంచరి; धातुवादरते ధాతు (ఖనిజ) విద్య నెఱిఁగినవాఁడు. [కల్లోలిఒ.

कारोत्तमः కారోత్తమః, అం పుం सुरामण्डे

कालतमः కాలతమః, అంత్రిం अत्यन्तकृष्णे మిక్కిలి నల్లనిది. –धर्मः –ధర్మః,అంపుం मृतौ చావు: कालस्यधर्मे కాలము యొక్క ధర్మము. –धर्मा –ధర్మా, న్ంపుం मरणे చావు. –नेमिः –मी –నేమిః –మీ, ఇంన్ం పుం असुरभेदे ఒక రాక్షసుఁడు.

कुजाष्टमः కుజాష్టమః, అం పుం योग (दोष) विशेषे లగ్నమున కెనిమిదవయింట కుజుఁ డుండునట్టి దోషము.

कुरङ्गमः కురఙ్గమః, అం పుం कुरङ्गे జింక; हरिणभेदे ఒక జింక.

कुलद्रुमः కులద్రుమః, అం పుం श्लेष्मातकादिषु दशसु वृक्षेषु విరిగి కామగు నేరేడు రావి కడిమి వేము మఱ్ఱి మేడి ఉసిరిక చింతచెట్లు.

कृतकर्मा కృతకర్మా, న్ంత్రిం निपुणे నేర్పరి; कृतकृत्ये కృతకృత్యుఁడు; పుం परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు; सन्न्यासिनि సన్న్యాసి. –श्रमः –శ్రమః, అంత్రిం महोत्साहे గొప్పఉత్సాహముగలవాఁడు పుం यमस्य सभ्ये ऋषिभेदे యముని సభ్యుఁడైన ఒక ఋషి.

कृतागमः కృతాగమః, అం పుం विष्णौ శ్రుతిస్మృతిరూపమగు శాస్త్రమునకుకర్త,విష్ణువు.

कृत्स्नधर्मः కృత్స్నధర్మః, అంపుం निष्कामकर्मानुष्ठाने నిష్కామకర్మానుష్ఠానము.

कृष्णकर्मा కృష్ణకర్మా,న్ంత్రిం परमेश्वरार्पितकर्मणि కృష్ణార్పణముగాకర్మలఁజేయువాఁడు; दुराचारयुते దురాచారము గలవాఁడు. నం व्रणस्य कृष्णतासम्पादके क्रियाभेदे వ్రణము ను నల్లబడునట్లు చేయు క్రియావిశేషము. –भूमः –భూమః, అంపుం कृष्णवर्णमृत्तिकायुक्ते देशे నల్లనేల గల దేశము. –वर्त्मा –వర్త్మా, న్ంపుం अग्नौ కప్పుత్రోవరి, కప్పుఁ దెరువుజాడ, అగ్నిః चित्रके చిత్రమూలము; राहौ రాహువు; दुराचारयुते దుష్ప్రవర్తన ముగలవాఁడు. నం कृष्णरूपे मार्गे వాసుదేవుఁడనెడి మార్గము.

कृष्णाष्टमी కృష్ణాష్టమీ, ఈంసీం भाद्रपदबहुलाष्टम्याम् భాద్రపద బహుళ-అష్టమి.

केमद्रुमः కేమద్రుమః, అం పుం जन्मकालयोगभेदे ఒక జన్మకాలయోగము.

केशनाम కేశనామ, న్ంనం ह्रीबेरे కురువేరు (వెంట్రుకల పర్యాయపదములు గలది)†.

कोपक्रमम् కోపక్రమమ్, అం నం ब्रह्मणः उपक्रमे బ్రహ్మదేవుఁడుసృష్టినారంభించుట. పుం कोपस्य क्रमे కోపముయొక్కక్రమము.

क्रतूतमः క్రతూత్తమః, అంపుం राजसूये రాజసూయయాగము.

क्रूरकर्मा క్రూరకర్మా, న్ంపుం कटुतुम्ब्याम् చేఁదుసొర†. త్రిం क्रूरे క్రూరుఁడు.

क्लिन्नवर्त्म క్లిన్నవర్త్మ, న్ం నం नेत्ररोगभेदे ఒక నేత్రవ్యాధి.

म - सं०प्र० మ - సం। ప్ర।

कण्टक(कि)द्रुमः కణ్టక(కి)ద్రుమః, అం పుం शाल्मल्याम् బూరుగు†; बर्बूरे తుమ్మ†;

कण्टकितरौ ముండ్లచెట్టు.

कन्दलीकुसुमम् కన్దలీకుసుమమ్, अं नं शिलीन्ध्रे పుట్టగొడుగు.

कपिकच्छूफलोपमा కపికచ్ఛూఫలోపమా, आं स्त्रीं जतुकायाम् కొండ†.

कपिलद्रुमः కపిలద్రుమః, अं पुं काश्याम् తొగరి†.

कलमोत्तमः కలమోత్తమః, अं पुं गन्धशालौ సుగంధముగలవడ్లు (గంధసరులు)†.

क(का)श्मीरजन्मा క(కా)శ్మీరజన్మ, न्ं नं कुङ्कुमभेदे ఒక కుంకుమపువ్వు. కుష్ఠె చెంగల్వకోష్టు†. [జము†.

कुलिशद्रुमः కులిశద్రుమః, अं पुं स्नुह्याम् [జెముడు†.]

केशाम्बुनाम కేశామ్బునామ, न्ं नं ह्रीबेरे కురువేరు(వెంట్రుకలయు నీళ్లయు పర్యాయపదములు గలది)†.

कोदण्डरामः కోదణ్డరామః, अंपुं धान्यभेदे కోదండరామములు, ఒక ధాన్యము.

क्रियाभ्युपगमः క్రియాభ్యుపగమః, अं पुं परस्परक्रियास्वीकारे ఒకరిపని నొకరుచేయుట కంగీకరించుకొనుట; कर्षणाद्यर्थमन्यक्षेत्रस्वीकारे ఇచటఁ బండెడి పంట మనయిరువురది యని అంగీకరించి కృష్యాదులకొసము ఇతరుల పొలము దీసికొనుట.

य र य 2

कण्ठ्यः కణ్ఠ్యః, अं त्रिं कण्ठजे కంఠము నుండికలిగెడిశబ్దములు మొ॥ अकुहविसर्जनीयेषु అ కవర్గము హ విసర్గము: कण्ठस्वरहितकरे కంఠస్వరమును బాగుచేయునది.

कद्र्यङ् కద్ర్యఙ్, च्ं त्रिं अनिश्चितदेशगन्तरि ఎటో వెళ్లువాఁడు.

कन्या కన్యా, आं स्त्रीं सहायाम् పిన్నగోరింట; अनूढदुहितरि పెండ్లికానిబిడ్డ: स्त्रियाम् ... पत्रिकायाम् కన్నియ, కన్నె, కూఁతురు, ఆఁడుపడుచు: अनूढायाम् పెండ్లికానిపడుచు; राशिभेदे కన్నెరాసి, పడుచురాసి; కన్యారాశి: वन्ध्याकर्कोटक्याम् గొడ్డుకాఁకర†; दुर्गाभेदे ఒక దుర్గ: अष्टकन्यासु నర నాగ గంధర్వ విద్యాధర యక్ష సిద్ధ కింపురుష పిశాచకన్యలు; अहल्याद्रौपदीताराकुन्तीमन्दोदरीषु అహల్య ద్రౌపది తార కుంతి మండోదరి; दशवर्षबालिकायाम् పదేండ్ల బాలిక: वृत्तभेदे ఒక వృత్తము: स्थूलैलयाम् పెద్దయేలకి†; वाराहीकन्दे నేలతాడిదుంప. [దగినది.

कम्प्यः కమ్ప్యః, अंत्रिं चालनीये కదలింపఁ

कर्ण्यम् కర్ణ్యమ్, अंत्रिं कर्णहिते చెవికి హితమైనది; कर्णे जाते చెవిలోఁగలిగిన గులిమి మొ॥ भेद्ये భేదింపఁదగినది.

कर्व्यः కర్వ్యః, अं पुं कर्चूरे కచోరము.

कल्प्यः కల్ప్యః, अंत्रिं कल्पनयोग्ये కల్పన(మూ) యోగ్యము.

कल्यम् కల్యమ్, अंनं मधुनि తేనె; प्रभाते వేకువ; लग्ने లగ్నము त्रिं उद्युक्ते సిద్ధమైనది: वाक्श्रुतिरहिते చెవిటియు మూఁగయునైనవాఁడు; उपायवचने కార్యసాధనభూతమైన వాక్కు. नीरोगे రోగములేనిది; निपुणे నేర్పరి. शुभवाचि శుభవాక్కు.

कल्या కల్యా, आंस्त्रीं हरीतक्याम् కరక†; मद्ये కల్లు; शुभवाचि శుభవాక్కు.

कव्यम् కవ్యమ్, अं नं पितृदेयान्नादौ పితరులకైన యన్నము మొ॥

कश्यम् కశ్యమ్, अं नं अश्वमध्ये గుఱ్ఱపు నడుము: मद्ये కల్లు त्रिं कशार्हे చబుకు దెబ్బలకుఁ దగిన యపరాధి.

कक्ष्यः కక్ష్యః, अंपुं रुद्रभेदे ఒకరుద్రుఁడు. अंनं एषणिकापात्रे(త్రాసుసిబ్బి); पार्श्वभागे పార్శ్వ(ప్రక్క)ప్రదేశము. अं त्रिं कक्षे जाते కక్ష(మూ)మునందుఁ గలిగినది; कक्षपूरके కక్ష(మూ)మును నింపునది.

कक्ष्या కక్ష్య, ఆ०స० हर्म्यादेःकोष्ठे మేడ మున్నుగువాని తొట్టికట్టు(ముంగిలి), गज-कक्षबद्धरज्जौ కక్ష(ఏనుఁగ నడుము)నకుఁ గట్టెడి పలుపు: गुञ्जायाम् గురివెంద†; काञ्चयाम् స్త్రీల మొలనూలు: उत्तरीये పైపంచె; वस्त्राञ्चले బట్టకొంగు; परिकरबन्धने నడుము గట్టుట, నడికట్టు: अङ्गुलौ వ్రేలు, उद्योगे ప్రయత్నము; सादृश्ये పోలిక; राजगृहादे वेष्टनावच्छिन्ने देशे రాజభవనాదుల యంతరువులు: राजगृहादेःप्रारम्भकोष्ठके రాజగృహాదుల మొదటి తొట్టికట్టు.

कांस्यम् కాంస్యమ్,అ०న० ताम्रवङ्गजलोहभेदे కంచు, मानभेदे ఒక కొలత; पानपात्रे మద్యముత్రాగు పాత్ర; वाद्यभेदे ఝల్లరి, కంచుతాళము.

काठ्यः కాట్యః,అ०పు० रुद्रभेदे ఒకరుద్రుఁడు.

कात्यः కాత్యః, అ०పు० कात्यायनमुनौ కాత్యాయనముని.

काप्यम् కాప్యమ్, అ०త్రి० पापादौ పాపము మొ॥ పు० आङ्गिरसे అంగిరసుఁడు.

काम्यः కామ్యః, అ० పు० सर्जके వేఁగిస. న० फलमुद्दिश्य क्रियमाणे कर्मभेदे సకామ(కర్మఫలమునుద్దేశించి చేసెడి) కర్మ. త్రి० कमनीये మనోహరము; कामनाविषये स्वर्गादौ కోరికకు విషయమగు స్వర్గాదులు; कामोद्दीपके కామము నుద్రేకింపఁజేయునది.

काम्या కామ్య,ఆ०సీ० कामनायाम् కోరిక.

कायः కాయః, అ० త్రి० प्रजापतिदेवताके हविरादौ బ్రహ్మదేవతాకమైనహవిస్సు మొ॥ పు० शरीरे దేహము; समूहे గుంపు: वैश्ये వైశ్యుఁడు: लक्ष्ये లక్ష్యము, గురి: ब्रह्मदेवताके तीर्थे బ్రహ్మతీర్థము, मूलधने మూలధనము: प्राजापत्यविवाहे ప్రాజాపత్యవివాహము; स्वभावे స్వభావము. న० स्वल्पाङ्गुल्योमूले ఋషితర్పణ యోగ్యస్థానము, దర్భముడి వ్రేలు చిటికెనవ్రేలు వీనిమొదలు.

कार्त्स्न्यम् కార్త్స్న్యమ్, అ० న० साकल्ये మొత్తము, సమస్తము.

कार्यम् కార్యమ్,అ०న० हेतौ హేతువు: प्रयोजने ఫలము; कर्मणि కారియము,పని; शरीरे దేహము: दशमस्थाने పదియవయిల్లు: प्रागभावप्रतियोगनि घटपटादिविकारे మొదట లేక తరువాత ఏర్పడెడి ఘట(కుండ)పటాది(వస్త్రము) వికారములు,అనాత్మలు; उद्देश्ये ఉద్దేశ్యము; आरोग्ये ఆరోగ్యము; आदेशप्रत्ययागमेषु వ్యాకరణమునందలి ఆదేశము ప్రత్యయము ఆగమము: यागादिकर्मसाध्ये अपूर्वे మీమాంసకుల అపూర్వము; विवादे తగవు. త్రి० कर्तव्ये చేయఁదగినది; कृतिसाध्ये కర్మచే సాధింపఁదగినది: उत्पाद्ये పుట్టింపఁదగినది.

कार्या కార్య,ఆ०సీ० बृहत्याम् వాఁకుడు†.

कार्यी కార్యీ, న०త్రి० कार्यार्थिनि పనిమీఁద వచ్చినవాఁడు: कार्ययुक्ते కార్య(చూ)ముగలవాఁడు; आदेशस्थानिनि ఆదేశస్థానముగలది.

कार्श्यः కార్శ్యః, అ०పు० साले మద్ది†; कर्चूरे కచోరము†; लकुचे గజనిమ్మ†, कृशे అల్పము. న० कृशत्वे సన్నగిలుట, ఇటియుట, కొంచెపడుట, వలియుట, సన్నగిల్లుట,సన్నమగుట,సన్నవాఱుట,కృశించుట.

कार्ष्ण्यम् కార్ష్ణ్యమ్, అ०న० कृष्टत्वे దున్నఁ(లాగఁ)బడినదిగా ఉండుట.

कार्ष्ण्यम् కార్ష్ణ్యమ్, అ०న० कृष्णत्वेచామనచాయ, నలుపు. పు० कृष्ण(व्यास)गोत्रापत्ये కృష్ణ(వ్యాస)గోత్రమునఁ బుట్టినవాఁడు.

कार्ष्यः కార్ష్యః, అ०పు० साले మద్ది†.

काल्यम् కాల్యమ్,అ०న० कल्ये వేకువ. త్రి० प्राप्तकाले शीतादौ అయాకాలమున వచ్చినట్టి చలి మొ॥ कालभवे కాలమునఁ గలిగినది.

काल्या కాల్యా, आ० स्त्री० उपसर्यायां गवि ఎదఱయిన ఆవు.

काव्यः కావ్యః, अ०पु० शुक्रे శుక్రుఁడు. त्रि० कविसंबन्धिनि కవిసంబంధమైనది; वर्णनीये వర్ణింపఁదగినది; स्तुत्ये స్తుతింపఁదగినది. न० कविवाक्यविशेषे కబ్బము, కావ్యము.

काव्या కావ్యా,आ०स्त्री० हरीतक्याम् కరక్కాయ†; मतौ బుద్ధి.

काश्यः కాశ్యః, अ०पु० काशिराजे కాశిరాజు. न० मद्ये కల్లు. [పురుగు.

किप्यः కిప్యః, अ०पु० मलकीटे మలమందలి

कियत्(यान्) కియత్(యాన్), त्०त्रि० किं परिमाणवति ఎంతటిది ఎంతటివాఁడు.

कुज्या కుజ్యా, आ० स्त्री० जीवाभेदे జీవా(కంపాను)విశేషము.

कुड्यम् కుడ్యమ్, अ०न० भित्तौ అలవ,గోడ; विलेपने పూయుట; कौतूहले కుతూహలము.

कुद्यम् కుద్యమ్, अ०न० भित्तौ గోడ.

कुप्यम् కుప్యమ్, अ० न० सुवर्णरजतभिन्ने ताम्रादिधातौ వెండి బంగారుకంటె వేఱైన కంచు రాగి మున్నగు లోహములు.

कुल्यम् కుల్యమ్, अ०न० अस्थ्नि ఎముక; अष्टद्रोणपरिमाणे ఎనిమిది తూముల కొలత; शूर्पे చేట; आंसे మాంసము. त्रि० मान्ये గౌరవింపఁదగినవాఁడు; कुलोद्भवे ఉత్తమ వంశజుఁడు; कुलहिते కులమునకు హితమైనది; कुल्याभवे కుల్యా(ము)జాతము.

कुल्या కుల్యా, आ० स्त्री० नद्याम् నది; कुलस्त्रियाम् కులకాంత; अल्पकृत्रिमसरिति అవుఁ, అవుదు, ఓడిక, బోజ, బోదరి, బోదు, కాల్వ, జాలు, బట్టె, కయ్య,క్రయ్య, వంక, వరవ, కాలువ, నీరు పాఱుటకు త్రవ్విన మార్గము; जीवन्त्याम् తిప్పతీఁగె†, पयः-प्रणाल्याम नीరు పాఱెడి గొట్టము తూము కొలత.

कूद्यम् కూద్యమ్, अ०न० भित्तौ గోడ.

कूप्यः కూప్యః,अ०त्रि० कूपेजाते బావియందుఁ గలిగినది.

कृत्यः కృత్యః, अ० त्रि० धनादिभिर्भेद्ये शत्रौ ధనాదులచే భేదముఁనొందింపఁదగిన శత్రువు, विद्विष्टे ద్వేషింపఁబడినది; कार्ये పని; प्रयोजने ప్రయోజనము; कर्तव्ये చేయఁదగినది. पु० तव्यादिप्रत्ययेषु తవ్యాదిప్రత్యయములు.

कृत्या కృత్యా, आ० स्त्री० क्रियायाम् పని; अभिचारक्रियाया देवतायांच శత్రునాశమునకై ప్రయోగింపఁబడెడి శక్తి క్రియయు.

कृष्यम् కృష్యమ్, अ०त्रि० कर्षणार्हे దున్నఁదగినది, పొలము మొ॥

केश्यम् కేశ్యమ్, अ०न० कृष्णागुरुणि నల్లయగురు. पु० भृङ्गराजे గుంటకలగర†. त्रि० केशहितकारके కేశములకు హితకరము.

कैश्यम् కైశ్యమ్, अ० न० केशसमूहे జుట్టు.

कोल्या కోల్యా,आ०स्त्री० पिप्पल्याम् పిప్పలి†.

कौट्या కౌట్యా, आ०स्त्री० कूटस्य पुत्रिकायाम् మోసకాని కూఁతురు अ०त्रि० कूटसन्निकृष्टे దాగలికి దగ్గఱ నున్నది.

कौम्भ्यः కౌమ్భ్యః, अ०त्रि० कुम्भसन्निकृष्टे కడవదగ్గఱ నున్నది. [రాశి.

कौर्प्यः కౌర్ప్యః, अ०पु० वृश्चिकराशौ వృశ్చిక

कौल्यः కౌల్యః, अ०त्रि० कुलीने మంచివంశమునఁ బుట్టినవాఁడు.

कौश्यः కౌశ్యః, अ०त्रि० कुशसम्बन्धिनि కుశ(దర్భ)సంబంధమైనది. पु० कुशगोत्रजे కుశగోత్రమునఁ బుట్టినవాఁడు.

क्नूयी క్నూయీ, धा० (क्नूयते) शब्दे ధ్వని చేయుట; उन्दे తడియుట.

क्रयः క్రయః, अ०पु० मूल्येन परस्मात् द्रव्य-ग्रहणे కొనుగోలు, కొనుబడి, దర, దారణ,

क्रयी క్రయీ, न्ं त्रिं क्रेतरि కొనువాఁడు.

क्रय्यम् క్రయ్యమ్, अं त्रिं क्रयार्थं आपणे प्रसारिते द्रव्ये అమ్మకమునకై అంగడిలోఁ బెట్టిన సరకు.

क्रव्यम् క్రవ్యమ్, अं नं मांसे మాంసము.

क्रव्यात् క్రవ్యాత్, द्ंपुं क्रव्यादे 'క్రవ్యాదః' చూ

क्रियः క్రియః, अं पुं मेषराशौ మేషరాశి

क्रिया క్రియా, आं सीं पूजायाम् పూజ; कर्मणि అక్కఱ, అగవు, కర్జము, కారియము, చక్కటి, చేఁత, పని, వెంట, 'కర్మ' చూ॥ धातौ ధాతువు; सम्प्रधारणे వివాదవిచారాంగమైన సాధనము; आख्याते తిఙ్; जातकर्मादिषु జాతకర్మమున్నగుసంస్కారములు; उपाये ఉపాయము; आरम्भे ప్రారంభము; प्रायश्चित्ते ప్రాయశ్చిత్తము; करणे చేయుట, श्राद्धे శ్రాద్ధము; उद्योगपत्न्याम् ఉద్యోగుని భార్య; चेष्टायाम् చైదము, చైది, కలత, పని, చేష్ట; शिक्षायाम् శిక్ష; चिकित्सायाम् వైద్యము; शुचौ శుభ్రత.

क्रुध्यन् క్రుధ్యన్, त्ंत्रिं कुपिते కోపగించినవాఁడు.

क्रेयम् క్రేయమ్, अं त्रिं क्रेतुंयोग्ये కొనఁ [దగినది.

क्रौर्यम् క్రౌర్యమ్, अंनं क्रूरभावे క్రూరత్వము, కఠిన(చూ)త్వము.

क्लैब्यम् క్లైబ్యమ్, अंनं अधैर्ये పిఱికితనము; क्लीबत्वे నపుంసకత్వము.

य ३ య 3

कणीयान् కణీయాన్, सुं त्रिं अल्पतरे మిక్కిలి కొద్దిది.

कण्डूया కండూయా, आंसीं कण्डूयने 'కండూయనమ్' చూ॥

कत्तोयम् కత్తోయమ్, अं नं मद्ये కల్లు.

कत्पयः కత్పయః, सुंनं मुखकरजले ముఖ

ప్రదమైన జలము, మంచినీరు.

कदर्यः కదర్యః, अं त्रिं लोभिनि లోభి; अर्थसंचयकारके ధనమునుకూడఁబెట్టువాఁడు.

कदाख्यम् కదాఖ్యమ్, अंनं कुष्ठे చెంగల్వకోష్టు† त्रिं कुनामनि చెడ్డపేరుగలది.

कनिक्या కనిక్యా, आंसीं श्वेतगोधूमचूर्णे మైదాపిండి.

कनीयान् కనీయాన్, सुंपुं अनुजे తమ్ముఁడు. त्रिं अल्पतरे స్వల్పము, युवतरे చాలకొద్దివయస్సు గలవాఁడు. [విశేషము†.

कन्दाढ्यः కన్దాఢ్యః, अंपुं धरणीकन्दे కంద

कपीज्यः కపీజ్యః, अंपुं क्षीरिकायाम् పాలు†; सुग्रीवे సుగ్రీవుఁడు; श्रीरामे శ్రీరాముఁడు.

कपूयः కపూయః, अंत्रिं निन्दिते నిందితమైనది.

कप्याख्यः కప్యాఖ్యః, अंपुं सिल्हके 'సిహ్లకః' చూ। (కపినామములు గలది).

कमीयान् కమీయాన్, सुं त्रिं कमिष्ठे మిక్కిలి కోరిక గలవాఁడు.

कर्तव्यम् కర్తవ్యమ్, अंत्रिं करणीये చేయఁదగినది; छेद्ये ఛేదింపఁదగినది, अवश्यकरणे అవశ్యము చేయుట; अवश्यच्छेदने అవశ్యము ఛేదించుట.

कर्मण्यः కర్మణ్యః, अं त्रिं कर्मणा सम्पन्ने కర్మనిష్ఠుఁడు, कर्मणिप्रवीणे పనులలోనేర్పరి. –ण्या –ణ్యా, आंसीं वेतने కూలి.

कलायः కలాయః, अंपुं सतीनके బఠాణి, నూఁగుదోస†; चणकभेदे గుండ్రనిసెనగలు, బటాణీ†. –या –యా, आंसीं गण्डदूर्वायाम् తెల్లగఱిక.

कल्ययः కల్యయః, अंपुं कल्याख्ये एकाङ्कयुक्ते पाशके ఒకటియంకె గల కలి యనెడి పాచిక.

कवयिः –यी కవయిః –యీ, इं ईं सीं क्रकचपृष्ठमीने ఱంపపుతోఁకచేప.

कवि(वी)यम् కవి(వీ)యమ్, अ०प्र० खलीने గుఱ్ఱపుకళ్లెము. [కవి

कवीयान् కవీయాన్,स०त्रि० कवितरे గొప్ప

कषयः కషాయః, अ०पु० रागादिमनोदोषेषु రాగము ద్వేషము మున్నగు మనోదోషములు; कलियुगे కలియుగము; शोणके దుండిగము†; रागे రంగు, चित्तस्तब्धतायाम् అఖండవస్తువు నందలేక మనస్సు స్తంభించియుండుట, धवे చండ్ర†; रक्तवर्णे రక్తవర్ణము; रक्ताधिकपीतवर्णे కావిరంగు; निर्यासे చెట్టుబంక. प्र० क्वाथे ఓషధులకషాయము; विलेपने పూఁత; अङ्गरागे చందనాదులు,तुवररसे ఒగరు. त्रि० तद्वति ఒగరు గలది, सुरभौ పరిమళము గలది लोहिते ఎఱ్ఱనిది, अपटौ దిటవు లేనిది. कषायवर्णवति కావిరంగుగలది,अनुरागयुते అనురాగముగలది. –या –యా, आ०स्त्री० दुरालभायाम् తీఁటకసింద†. –यी –యీ, न०पु० साले మద్ది†; खर्जूरे ఖర్జూరము, लकुचे గజనిమ్మ†. त्रि० कषाययुक्ते కషాయ(మా)ము గలది.

कहयः కహయః, अ०पु० सूर्याश्वे సూర్యుని గుఱ్ఱము. సువర్ణవల్లి†.

काकायुः కాకాయుః, उ० पु० सुवर्णवल्याम्

काणेयः కాణేయః,अ०पु० काकशिशौ కాకిపిల్ల

कातीयः కాతీయః, अ०पु० कात्यायनच्छात्रे కాత్యాయనుని శిష్యుఁడు. त्रि० तत्सम्बन्धिनि కాత్యాయనసంబంధమైనది.

कापट्यम् కాపట్యమ్, अ०न० कपटे కపటము

कापिल्यः కాపిల్యః, अ०त्रि० कपिलेन निर्वृत्ते కపిలకృతము.

कापेयः కాపేయః, अ०पु० शौनकमुनौ శౌనక ముని. त्रि० कपिसम्बन्धिनि కపిసంబంధమైనది. न० कपिभावे కపిభావము: कपिकर्मणि కోఁతిచేష్ట.

कामाख्या కామాఖ్యా, आ० स्त्री० सतीदेव्याः योनिपीठरूपे स्थाने సతీదేవి-యోనిపీఠరూపమైన స్థానము; तदधिष्ठात्र्यां देव्याम् దాని కధిష్ఠానదేవత. [ఘుఁడు.

कामायुः కామాయుః, स०पु० गरुडे గరుత్మం

काम्पिल्यः కామ్పిల్యః, अ० पु० रोचन्याम् రోచని†, देशभेदे ఒక దేశము.

कारुण्यम् కారుణ్యమ్, अ०न० करुणायाम् కరుణ(మా).

कार्कश्यम् కార్కశ్యమ్, अ०न० काठिन्ये కాఠిన్యము గట్టితనము, కఠిన(మా)త్వము.

कार्पण्यम् కార్పణ్యమ్, अ०न० कृपणत्वे లోభము; अज्ञाने అజ్ఞానము. दैन्ये దైన్యము.

कालाख्या కాలాఖ్యా,आ०स्त्री० तुष्टिभेदे గురూపదేశవిశేషము వలనఁ గలిగిన ఒక తృప్తి.

कालियः కాలియః, अ०पु० नागभेदे కాళియ నాగసర్పము.

कालीयम् కాలీయమ్. अ० न० कृष्णचन्दने నల్లచందనము;कुङ्कुमे కుంకుమపువ్వు पु० सर्पभेदे ఒక సర్పము

कालुष्यम् కాలుష్యమ్, अ० न० मालिन्ये మురికి; पापे పాపము.

कालेयम् కాలేయమ్, अ० न० कालचन्दने కృష్ణచందనము; सामभेदे ఒక సామము; कालखण्डे కారిజము 'కాలఖణ్డమ్' చూ॥

काशेयः కాశేయః, अ० त्रि० काशां जाते కాశియందుఁ గలిగినది. पु० काशिराजपुत्रे కాశిరాజుకొడుకు. [గుమ్మడు†.

कारमर्यः కాశ్మర్యః, अ० पु० गम्भार्याम्

कारमीर्यः కాశ్మీర్యః, अ०त्रि० कारमीरनिर्वृत्ते కాశ్మీరకృతము. न०कुङ्कुमभेदे ఒకకుంకుమపువ్వు.

काषायः కాషాయః, अ० त्रि० काषायरञ्जिते वस्त्रादौ కావిరంగు అద్దిన వస్త్రము మొ॥ –यी –యీ, न०पु० कषायर्षिप्रोक्तशाखाध्यायिषु కషాయఋషిశాఖ నధ్యయనము

చేయువారు. त्रि० काषाययुक्ते కాషాయము గలది.

कुतस(त्र)त्यः కుతస్(త్ర)త్యః, अ०त्रि० कुत्र भवे ఎచటఁ గలిగినది ఎచ్చట నున్నది.

कुधान्यम् కుధాన్యమ్, अ०न० धान्यभेदे చిఱు ధాన్యము, కొఱ్ఱలు మొ।

किष्किन्ध्य కిష్కిన్ధ్యః, अ०पुं० किष्किन्धे 'కిష్కిన్ధః' చూ —न्ध्या —న్ధ్యా, आ०स्त्री० किष्किन्धायाम् 'కిష్కిన్ధా' చూ

कुरूप्यम् కురూప్యమ్, अ०न० रङ्गे తగరము

कुलायः కులాయః, अ० पुं० खगगृहे పిట్ట గూఁడు; स्थाने ఉనికిపట్టు; यज्ञभेदे ఒక యజ్ఞము न० देहे శరీరము.

कुलेय కులేయః, अ०त्रि० कुलजे కులమునఁ బుట్టినది. [(అధమము)

कुप्रियः కుప్రియః, अ०त्रि० जघन्ये జఘన్యము

कूटायु కూటాయుః स०पुं० गुग्गुलौ గుగ్గిలము†

कृतायः కృతాయః, अ०पुं० कृताख्ये चतुरङ्कयुते पाशके నాలుగుఅంకెగల కృత మనెడి పాచిక.

के(कै)कयः కే(కై)కయః, अ०पुं० देशभेदे ఒక దేశము; राजभेदे ఆ దేశపు రాజు.

केकयी కేకయీ ई० स्त्री० भरतमातरि కైక, కైకేయి, భరతునితల్లి, కైకేయి

कैकेयी కైకేయీ

कैकेयः కైకేయః, अ०पुं० केकयदेशनृपे కేకయదేశప్రభువు. కైకతండ్రి.

कैङ्कर्यम् కైఙ్కర్యమ్, अ०न० दासत्वे సేవకత్వము.

कैट(ड)र्यः కైట(డ)ర్యః, अ०पुं० मदने మంగ†; भूनिम्बे నేలవేము†; कटभ्याम् 'కటభీ' చూ। कट्फले కేఁకు†: प्रकीर्ये నెమిలియడుగు†. [మల్లగుంపు

कैदार्यम् కైదార్యమ్, अ०न० केदारसमूहे పరి

कैवल्यम् కైవల్యమ్, अ०न० आत्यन्तिकदुःखनिवृत्तौ (मुक्तिभेदे) సమూలముగా దుఃఖనాశము, ముక్తివిశేషము: केवलभावे అఖండస్థితి, निर्वृतौ నిర్వాణము, ఆనందము: मोक्षे మోక్షము: माध्यस्थ्ये తాటస్థ్యము; द्रष्टृत्वे దృఙ్మాత్రస్థితి, अकर्तृत्वे కర్తృత్వముతెగుట: अविद्याकल्पितदेहादिप्रपञ्चनिवृत्तौ अद्वितीयब्रह्मभावापत्तिरूपे केवलत्वे అవిద్యాకల్పితమైన నామరూపాదిప్రపంచముపశమించినట్టి అద్వితీయబ్రహ్మభావప్రాప్తిరూపమైన కేవలత్వము: अद्वितीयवस्तुनि అద్వితీయమైన వస్తువు, కేవలసత్త, మహాసత్త. त्रि० कैवल्यस्वरूपे కైవల్యస్వరూపము.

कोटिज्या కోటిజ్యా, आ०स्त्री० चापावयवविशेषे గ్రహస్ఫుటసాధనాంగమైన ధనురవయవ (కంపాసు)విశేషము.

कौकृत्यम् కౌకృత్యమ్, अ०न० पश्चात्तापविषये పశ్చాత్తాపవిషయము, दुष्कृत्ये చెడుచేయుట.

कौटल्यम् కౌటల్యమ్, अ०न० कौटिल्ये కుటిలత్వము.

कौटिल्यम् కౌటిల్యమ్, अ०न० कुटिलत्वे వంకరతనము. पुं० चाणक्यमुनौ చాణక్యముని.

कौटीयः కౌటీయః, अ० त्रि० कूटसन्निकृष्टे దాగలికి దగ్గఱ నున్నది. —र्यः —ర్యః, अ० त्रि० असहाये తోడులేనివాఁడు. —र्या —ర్యా, आ०स्त्री० दुर्गायाम् దుర్గ.

कौण्डिन्यः కౌణ్డిన్యః, अ० पुं० मुनिभेदे ఒక ముని.

कौनख्यम् కౌనఖ్యమ్, अ०न० कुत्सितनखरूपे रोगभेदे నిందితమైన గోళ్లుగలిగియుండుట, ఒక వ్యాధి.

कौन्तेयः కౌన్తేయః, अ०पुं० कुन्तीसुते కుంతి (గొంతి)కొడుకులు, ధర్మరాజు భీముఁడు అర్జునుఁడు अर्जुने ఏఱుమద్ది†.

कौरव्यः కౌరవ్యః, अ० पुं० कुरोरपत्ये కురురాజసంతతి. कुरुदेशराजे కురుదేశపురాజు.

कौलीन्यम् కౌలీన్యమ్, अ० न० कुलीनत्वे

గొప్పవంశమునఁ బుట్టుట. [జూఁదు.

कौलेयः కౌలేయః, अ॰ त्रि॰ कुलीने సత్కుల

कौशल्यम् కౌశల్యమ్, अ॰ न॰ कुशले క్షేమము; कुशलतायाम् నేర్పు. त्रि॰ कोसलदेशभवे కోసలదేశమునఁ బుట్టినది.

कौश(स)ल्या కౌశ(స)ల్యా, आ॰ सी॰ श्रीराममातरि శ్రీరామునితల్లి.

कौशेयम् కౌశేయమ్, अ॰ त्रि॰ क्रिमिकोशोत्थे పట్టుతో నేసిన బట్ట మొ॥

कौसीद्यम् కౌసీద్యమ్, अ॰ न॰ आलस्ये సోమరితనము; तन्द्रायाम् కునికిపాటు; कुसीदवृत्तौ వృద్ధి(వడ్డి)జీవనము.

क्रमज्या క్రమజ్యా, आ॰ सी॰ जीवाभेदे జీవా(కంపాసు)విశేషము.

क्रशीयान् క్రశీయాన్, से॰ त्रि॰ क्रशिष्ठे మిక్కిలి కృశించినవాఁడు.

क्रान्तिज्या క్రాన్తిజ్యా, आ॰ सी॰ अक्षक्षेत्रावयवभेदे అక్షక్షేత్రసంబంధమైన ఒక అవయవము.

य ४ య 4

कटुत्रयम् కటుత్రయమ్, अ॰ न॰ त्रिकटुनि శొంఠి పిప్పలి మిరియాలు.

कण्टकाढ्यः కణ్టకాఢ్యః, अ॰ पु॰ कुब्जके కుబ్జక(మూ)ము†. [తామరదుంప.

कण्टाह्वयम् కణ్టాహ్వయమ్, अ॰ न॰ पद्मकन्दे

कतिपयः కతిపయః, अ॰ त्रि॰ कत्यर्थे ఎన్ని ఎందఱు; परिमितार्थे కొన్ని కొందఱు.

कपित्थास्यः కపిత్థాస్యః, अ॰ पु॰ गोलाङ्गूले కొండముచ్చు. —प्रियः —ప్రియః, अ॰ पु॰ कपित्थे వెలఁగ†; पीतने అంబాళము†.

कमनीयः కమనీయః, अ॰ त्रि॰ मनोहरे మనోహరము; कामनायोग्ये కోరఁదగినది.

कम्बलीया కమ్బలీయా, आ॰ सी॰ ऊर्णायाम् ఉన్ని, గొఱ్ఱె మున్నగువాని బొచ్చు.

करजाख्यम् కరజాఖ్యమ్, अ॰ न॰ नख्याम् నఖి†. —णीयम् —ణీయమ్, अ॰ त्रि॰ कर्तव्ये చేయఁబడఁదగినది —तोया —తోయా, आ॰ सी॰ नदीभिदि గౌరీవివాహకాలమున ధార పోయునపుడు శివునిచేతినుండి పుట్టిన నది. —न्धयः —న్ధయః, अ॰ त्रि॰ हस्तलेहके చేయి నాకువాఁడు. [పెద్దకొక్కెర.

करेटव्या కరేటవ్యా, आ॰ सी॰ धनच्छवाम्

कर्कटाख्या కర్కటాఖ్యా, आ॰ सी॰ अजशृङ्ग्याम् జుట్టుపు†. [దేశము.

कर्णप्रायः కర్ణప్రాయః, अ॰ पु॰ देशभेदे ఒక

कर्माशयः కర్మాశయః, अ॰ पु॰ कर्मजन्ये धर्माधर्मरूपे गुणभेदे కర్మవలనఁ గలిగిన ధర్మాధర్మరూపమగు నొక గుణము.

कर्मेन्द्रियम् కర్మేన్ద్రియమ్, अ॰ न॰ वाक्पाणिपादपायूपस्थेषु వాక్కు పాణి పాదము పాయువు ఉపస్థము.

कलिप्रियः కలిప్రియః, अ॰ पु॰ कपौ కోఁతి; नारदे నారదుఁడు (పోరుదిండి). —माल्यः —మాల్యః, अ॰ पु॰ प्रकीर्ये నెమిలియడుగు†.

कल्पक्षयः కల్పక్షయః, अ॰ पु॰ प्रलये ప్రళయము. [पु॰ शुनके కుక్క.

कक्षशायः —युः కక్షశాయః —యుః, अ॰

काकपेयः కాకపేయః, अ॰ त्रि॰ नद्यादौ నదీ పదాదులు. —वन्ध्या —వన్ధ్యా, आ॰ सी॰ काकीवत् एकमात्रपुत्रजननेन वन्ध्यात्वं प्राप्तायाम् కాకివలెనే ఒక బిడ్డను గని వంధ్యాత్వమును బొందినది.

काचधान्यम् కాచధాన్యమ్, अ॰ न॰ धान्यभेदे గాజుకప్పెరలు†.

काञ्चनीया కాఞ్చనీయా, आ॰ सी॰ गोरोचनायाम् గోరోజనము. अ॰ त्रि॰ काञ्चनसम्बन्धिनि కాంచనసంబంధమైనది.

कादम्बर्यः కాదమ్బర్యః, अ॰ पु॰ कदम्बे కదిమి. —लेयः —లేయః, अ॰ त्रि॰ कदल-

निर्वृत्ते కడల(మా)కృతము.

काद्रवेयः కాద్రవేయః, అంపుం नागे నాగస ర్పము; फणपुच्छयुते मत्स्याकारे सर्पे పడగ తోఁకయుఁ గలిగి నరాకారమునను౦డెడిదేవ సర్పము (కద్రూసంతతి). [చము.

कापिशेयः కాపిశేయః, అంపుం पिशाचे పిశా

कामारण्यम् కామారణ్యమ్, అంనం मनोहर वने సుందరమైన వనము.

कार्तवीर्यः కార్తవీర్యః, అంపుం कृतवीर्यसुते सहस्रबाहौ अर्जुने కార్తవీర్యార్జునుఁడు, కృత వీర్యుని కొడుకు.

कार्तिकेय. కార్తికేయః, అంపుం कृत्तिकासुते కుమారస్వామి.

कालकन्या కాలకన్య, ఆంస్త్రీం जरायाम् ముసలితనము (కాలుని కన్య). –केयः –కేయః, అంపుం असुरभेदे ఒకరక్కసుఁడు. –शे(से)यम् –శే(సే)యమ్, అంనం तक्रे మజ్జిగ.

कालिम्मन्या కాలిమ్మన్య, ఆంస్త్రీం आत्मानं कृष्णतया मन्यमानायाम् నేనునల్లనిదానను. అని తలఁచునది.

काश्यपेयः కాశ్యపేయః, అంపుం सूर्ये సూర్యుఁడు; कश्यपपत्नीजाते కశ్యపపత్నీ సంతతి (సురాసురాదులు).

किस(श)लयम् కిస(శ)లయమ్, అంనం पल्लवे చిగురు; पल्लवगुच्छे చిగుళ్లగుత్తి.

कीकसाम्यः కీకసాస్యః, అంపుం पक्षिणि పక్షి

कुड्यच्छेद्यम् కుడ్యచ్ఛేద్యమ్, అంనం भित्तिगर्ते గోడకన్నము. పుం खनके త్రవ్వువాఁడు.

कुड्यमत्स्यः కుడ్యమత్స్యః, అం పుం गृहगोधिकायाम् బల్లి (గోడచేఁప)

कुण्डपायी కుణ్డపాయీ, న్ంపుం कुण्डाकारचमसेन सोमपायिनि కలశమువంటి చమస ముతో సోమపానము చేయువాఁడు. –य्यः –య్యః, అం పుం क्रतौ యజ్ఞము.

कुमारयुः కుమారయు, ఉం పుం युवराजे యువరాజు.

कुम्भीधान्यः కుమ్భీధాన్యః, అం పుం वर्षभोग्यसंचितधान्ये गृहस्थभेदे ఏడాదికి సరి పోవు ధాన్యముగల ఒక గృహస్థుఁడు.

कुलधुर्यः కులధుర్యః, అంత్రిం कुलश्रेष्ठे కుల పెద్ద. –भृत्या –భృత్యా, ఆంస్త్రీం गर्भिणीपरिचर्यायाम् గర్భిణికి చేయు పరిచర్య; कुलभरणे వంశరక్షణము. –संख्या–సంఖ్యా, ఆంస్త్రీం कुलश्रेष्ठतायाम् వంశములో గణుతి కెక్కుట. –क्षया –క్షయా, ఆం స్త్రీం शूकशिम्ब्याम् దూలగొండి†.

कुवलयम् కువలయమ్, అంనం श्वेतोत्पले తెల్లకలువ†; नीलोत्पले నల్లకలువ†; भूवलये భూమండలము; जलजपुष्पे నీటఁ బుట్టెడి పుష్పములు.

कुशाग्रीयः కుశాగ్రీయః, అంత్రిం कुशाग्रसदृशे కుశాగ్రమువంటిది, సూక్ష్మమైనది.

कुशेशयम् కుశేశయమ్, అంనం पद्मे పద్మము. పుం सारसे బెగ్గురుపక్షి; गिरिभेदे ఒకకొండ; कर्णिकारे కొండగోఁగు†.

कुसिता(दा)यी కుసితా(దా)యీ, ఈం స్త్రీం कुसीदस्य पत्न्याम् వడ్డివ్యాపారముచేయువాని భార్య.

कूलंधयः కూలంధయః, అంత్రిం कूलस्पर्शिनि గట్టుదాఁకునది, జలము మొ॥

कृतविद्यः కృతవిద్యః, అం త్రిం अभ्यस्तविद्ये విద్య నభ్యసించినవాఁడు.

कृतालयः కృతాలయః, అం పుం भेके కప్ప. త్రిం कृतवासे నివసించినవాఁడు.

कृष्टपच्यम् కృష్టపచ్యమ్, అం త్రిం कृष्टे क्षेत्रे स्वयमेवपच्ये धान्यादौ దున్నిన పొలములో తనంతన పండిన ధాన్యము మొ। –पाक्यम् –పాక్యమ్, అంనం शुद्धकर्मणि పరిశుద్ధమైన కర్మ.

कृष्णकाय: కృష్ణకాయః, अ० पु० महिषे దున్న. –काया –కాయా, आ०स्त्री० महिष्याम् గేదె. –रूप्यम् –రూప్యమ్, अ०त्रि० कृष्णस्य भूतपूर्वसंबन्धिनि కృష్ణునకు మున్నున్నదానికి సంబంధించినది.

केशोच्चय: కేశోచ్చయః, अ० पु० केशसमूहे జుట్టు. [కేరళదేశప్రభువు.

कैरलेय: కైరలేయః, अ० पु० केरलदेशनृपे

कोपनीय: కోపనీయః, अ० त्रि० द्वेषविषये ద్వేషమునకు విషయమగునది.

कौटसाक्ष्यम् కౌటసాక్ష్యమ్, अ०न० मिथ्यासाक्ष्ये అబద్ధపుసాక్ష్యము.

कौण्डपायी కౌణ్డపాయీ, न्०पु० कुण्डपायिनि 'కుణ్డపాయీ' చూ॥

कौतूहलम् కౌతూహలమ్, अ० न० कुतूहले కుతూహలము.

कौम्भकार्य: కౌమ్భకార్యః, अ०पु० कौम्भकारौ 'కౌమ్భకారిః' చూ॥ [చూ॥

कौरवेय: కౌరవేయః, अ०पु० कौरवे 'కౌరవః'

कौलकेय: కౌలకేయః, अ०त्रि० कुलीने ఉత్తమకులజుఁడు. पु० असतीपुत्रे లంజెకొడుకు

कौलटेय: కౌలటేయః, अ०पु० सतीभिक्षुकीसुते పతివ్రతయైన బిచ్చకత్తెకొడుకు; कुलटासुते బంకులాలికొడుకు.

कौशी(षी)धान्यम् కౌశీ(షీ)ధాన్యమ్, अ०न० कोशजधान्ये కోశధాన్యము (నువ్వులు, సెనగలు మొ).

कौश(स)लेय: కౌశ(స)లేయః, अ० पु० कौसल्यापुत्रे శ్రీరాముఁడు.

क्रयलेख्यम् క్రయలేఖ్యమ్, अ०न० क्रयसूचकपत्रे క్రయపత్రము.

क्रियेन्द्रियम् క్రియేన్ద్రియమ్, अ०न० कर्मेन्द्रिये 'కర్మేన్ద్రియమ్' చూ॥

क्रीडनीय: క్రీడనీయః, अ०त्रि० क्रीडासाधने ఆటవస్తువు. [నేలతాడిదుంప.

क्रोडकन्या క్రోడకన్యా, आ०स्त्री० वाराहीकन्दे నే(ల...

य ५ య 5

कटुकत्रयम् కటుకత్రయమ్, अ०न० त्रिकटुनि సొంటి పిప్పలి మిరియాలు.

कडङ्गरीय: కడఙ్గరీయః, अ० पु० कडङ्गराहें गवादौ పొల్లుపొట్టుమేసెడియెద్దు మొ॥

कनकाह्वय: కనకాహ్వయః, अ०पु० धत्तूरे ఉమ్మెత్త†; नागकेसरे నాగకేసరము†.

कपिवदान्य: కపివదాన్యః, अ०पु० आम्रातके అంబాళము†.

करभप्रिया కరభప్రియా, आ०स्त्री० क्षुद्रदुरालभायाम् చిఱుతిఁటకసింద†.

कर्त्रभिप्राय: కర్త్రభిప్రాయః, अ० पु० कर्तुः अभिप्राये కర్తయొక్క అభిప్రాయము. त्रि० तद्विषये దానికిలక్ష్యమగునది; कर्तृसंबन्धिनि కర్తకు సంబంధించినది.

कर्मधारय: కర్మధారయః, अ०पु० समासभेदे ఒక సమాసము.

कलहप्रिया కలహప్రియా, आ०स्त्री० शारिकायाम् గోరువంక. –य: –యః, अ० पु० नारदे పోరుదిండి, నారదుఁడు.

कलिन्दकन्या కలిన్దకన్యా, आ० स्त्री० कालिन्द्याम् కాళింది, యమునానది

काकतालेयम् కాకతాలీయమ్, अ०न० अवितर्कितसंभवे అనుకొనకయే సంభవించిన విషయము (కాకి వ్రాలినది తాటిపండు పడినది అనెడి సామెత).

काञ्चनाह्वय· కాఞ్చనాహ్వయః, अ०पु० कनकाह्वये నాగకేసరము†.

कानिष्ठिनेय: కానిష్ఠినేయః, अ०पु० कनिष्ठायाः पुत्रे చెల్లెలికొడుకు.

कापोतपाक्य: కాపోతపాక్యః, अ०पु० कपोतशिशुसमुदाये పావురాయిపిల్లలగుంపు.

कारकुक्षीय: కారకుక్షీయః, अ०पु० साल्वदेशे

సాల్వదేశము. ఆంతద్దేశవాసిషు ఆదేశస్థులు.

कालपर्यय: కాలపర్యయః, అం పుం काल-विपर्यये కాలవైపరీత్యము. –साह्वयम् –సాహ్వయమ్, అంనం नरकभेदे కాలసూత్రమను నరకము.

कालानुसार्यम् కాలానుసార్యమ్, అం నం अश्मपुष्पे రాపువ్వు कालेयके పచ్చవంటి గంధము; तगरभेदे ఒక నందివర్ధనము†; शिंशपायाम् ఇరుగుడు†. [దున్న.

कालीतनय: కాళీతనయః, అం పుం महिषे

कुञ्जरच्छायम् కుఞ్జరచ్ఛాయమ్, అంనం योग-भेदे ఒక యోగము.

कुमारभृत्या కుమారభృత్యా, ఆంస్త్రీం कौमार-भृत्ये కౌమారతంత్రము, కుమారరక్షణోపాయభూతమైన ఒక వైద్యశాస్త్రాంశము.

कुमुदप्राय: కుముదప్రాయః, అంపుం कुमुद्वति 'కుముద్వాన్' చూ। –प्रिय: –ప్రియః, అం పుం चन्द्रे కలువచెలికాఁడు, చంద్రుఁడు.

कुमुदाभिख्यम् కుముదాభిఖ్యమ్, అం నం रजते వెండి.

कुवलेशय: కువలేశయః, అంపుం शेषशायिनि శేషశాయి, నారాయణుఁడు.

कुसुममध्यम् కుసుమమధ్యమ్, అంనం भव्ये ఒక నారింజ†.

कृत्तिकातनय: కృత్తికాతనయః, అం పుం कृत्तिकासुते 'కృత్తికాసుతః' చూ॥

केवलद्रव्यम् కేవలద్రవ్యమ్, అం నం मरिचे మిరియము†.

केवलान्वयी కేవలాన్వయీ, న్ంత్రిం कुत्राप्य-भावरहिते ఎన్నడునుఎచ్చటను లేమిలేనిది.

केशवालय: కేశవాలయః, అం పుం अश्वत्थे రావి†; विष्णवालये విష్ణ్వాలయము.

कौठारिकेय: కౌఠారికేయః, అంత్రిం स्वल्प कुठारसम्बन्धिनि చిఱుగొడ్డలికి సంబంధించినది.

कौबेरिकेय: కౌబేరికేయః, అంపుం कुबेरिकाया: पुत्रे నిందితదేహముగలదాని కొడుకు.

कौमारिकेय: కౌమారికేయః, అంపుం कुमारि-काया: पुत्रे కన్యకొడుకు.

कौलटिनेय: కౌలటినేయః, అంపుం कौलटेये 'కౌలటేయః' చూ॥ [శ్రీరాముఁడు.

कौशिकप्रिय: కౌశికప్రియః, అం పుం श्रीरामे

कौषीतकेय· కౌషీతకేయః, అంపుం कौषीत-क्या· पुत्रे లోపాముద్రకొడుకు.

क्रतुविक्रयी క్రతువిక్రయీ, న్ంత్రిం क्रतुफल-विक्रेतरि యజ్ఞపుణ్యమును అమ్మెడివాఁడు.

क्रयविक्रयौ క్రయవిక్రయౌ, అంపుం वाणिज्ये బేరము, వర్తకము.

क्रीतानुशय: క్రీతానుశయః, అంపుం विवादभेदे వస్తువును కొని పశ్చాత్తాపపడుట.

य - सं-प्र० య - సం-ప్ర

करकङ्कणन्याय: కరకఙ్కణన్యాయః, అంపుం स्पष्टतोदृष्टान्तबोधके न्यायभेदे కంకణమనగా చేతికంకణమే అయినను చేతికంకణము-అని స్పష్టముగా దెలుపుటవంటి న్యాయము (సామెత).

काकाक्षिगोलकन्याय: కాకాక్షిగోలకన్యాయః, అం పుం एकस्य उभयसंबन्धज्ञापके न्याये కాకికిఁ గల ఒంటికన్ను వలె ఒకడు రెండు పనులను ఏకకాలమునఁగాక క్రమముగా చూడఁగలుగుట (ఒక సామెత).

कुण्डपायिनामयनन्याय: కుణ్డపాయినామయనన్యాయః, అం పుం न्यायभेदे కుండపాయియనెడి సత్త్రమున అగ్నిహోత్రపదమునకు ప్రకృతాగ్నిహోత్రమునకంటె భిన్నకర్మత్వమును ప్రతిపాదించు ఒక న్యాయము.

कौण्डोपरथीय: కౌణ్డోపరథీయః, అం పుం कौण्डोपरथे 'కౌణ్డోపరథః' చూ

क्रयविक्रयानुशय: క్రయవిక్రయానుశయః, అం

पु० विवादभेदे క్రయవిక్రయములు చేసి పశ్చాత్తాపపడుట.

र र ర 2

कत्र కత్ర, धा० (कत्रति, कत्रयति) शैथिल्ये శిథిలము సేయుట

कद्रु· కద్రుః, उ०पु० कर्बुरवर्णे చిత్రవర్ణము त्रि० तद्वति అట్టి వన్నెగలది

कद्रुत्रि కద్రుత్రి, इ०त्रि० ब० कुत्सितेषु त्रिषु నిందితములైన మూఁడు.

कद्रूः కద్రూః, ऊ० स्त्री० नागमातरि నాగసర్పములతల్లి, కద్రువ [నట్టివి

कम्र కమ్రః, अ०त्रि० चलनशीले కదలు

कम्र· కమ్రః, अ०त्रि० कामुके కాముకుఁడు, रम्ये సుందరము.

करः కరః, अ०पु० किरणे కిరణము; हस्ते చేయి; राजग्राह्य धने అడికోలు, అప్పన, ఒప్పన, కూలి, కోరు, పంగము, పంజి, కప్పము, అ(ట)ప్పనము, అరి, పగిది, పడుగ్గు, పలదము, ఏంది, బెగడ, బెడిగ, బేడిగ, పరి, కిస్తు, పిస్తు, హాసీలు, పన్ను; हस्तर्क्षे హస్తః, गजहस्ते ఏనుఁగుతొండము, द्विसङ्ख्यायाम् రెండు त्रि० उत्तरपदे कर्तरि ఇదిఉత్తరపదమైనపుడుచేయువాఁడు.

करी కరీ, न्०पु० गजे చెయ్యిగల మెకము, ఏనుఁగు, अष्टसङ्ख्याय म् ఎనిమిది, नागकेसरे నాగకేసరము†. ई०स्त्री० कर्त्र्याम्चేయుస్త్రీ.

कर्त्री కర్త్రీ, ई०स्त्री० कारिकायाम् (కత్తె) చేసెడి స్త్రీ छुरिकायाम् కత్తి छेदनकर्त्र्याम् ఛేదించు స్త్రీ.

कार. కారః,अ०पु० कर्मणि క్రియ. वधे చంపుట. निश्चयेనిశ్చయము, यत्नेప్రయత్నము यतौ సంన్యాసి. हिमशैले మంచుకొండ; विक्षिप्ते धान्यादिराशौ చెదరిన ధాన్యాదుల రాశి; बले బలము, रतौ రతి; बलौ బలి మొసఁగుట, पत्यौ భర్త నం करकजले వడగండ్లనీరు. त्रि० (पदान्ते పదాంతమున) कर्तरि చేయువాఁడు.

कारा కారా, आ०स्त्री० बन्धनालये చెఱసాల. दूत्याम् దూతిక; पीडायाम् బాధ, प्रसेवके వీణెకరివె; बन्धने కట్టు, सुवर्णकारिकायाम् స్వర్ణకారుని భార్య.

कारिः కారిః, इ०स्त्री० क्रियायाम् పని त्रि० शिल्पिनि శిల్పి.

कारी కారీ, ई०स्त्री० बृहत्याम् వాఁకుడు†. कर्त्र्याम् చేయునది.

कारु కారుః, उ०पु० कर्मणि పని, शिल्पे శిల్పము; कर्तरि చేయువాఁడు; शिल्पिनि 'శిల్పి' చూ सूपकारादौ వంటవాఁడు మొ

कारू కారూః, ऊ०स्त्री० शिल्पिन्याम् శిల్పిని, చాకిత మొ

किरः కిరః, अ०पु० सूकरे పంది, विक्षेपके వెదచల్లువాఁడు. अवस्करविक्षेपदेशे కసవు పాఱవేసెడి స్థలము (దిబ్బ).

किरि కిరిః, इ०पु०सूकरेపంది, मेघेమేఘము.

कीर కీరః, अ० पु० शुके చిలుక. ब० काश्मीरदेशे కాశ్మీరదేశము. न० मासे మాంసము.

कुत्र కుత్ర, अव्य० कस्मिन्नित्यर्थे ఎందున్, ఎగ్గడన్, ఎగ్గడన్, ఎచటన్, ఎచ్చటన్, ఎచటు,ఎచ్చటు,ఎచొటు,ఎచ్చొట,ఎచ్చొటు, ఎచోటు, ఎయ్యెడన్, ఏచ్చో, ఎచ్చోట, ఎచ్చోటు, ఎట, ఎటు, దేనియందు, ఎక్కడ, आक्षेपविषये నిందావిషయము (ఎక్కడ)

कुध्र కుధ్రః, अ०पु० महीध्रे పురమితాల్పు, కొండ.

कुत्रम् కుత్రమ్, अ० न० वने అరణ్యము; कुण्डे కుండము, कुण्डले కుండలము; तन्तौ తంతువు, నూలిపోఁగు, शरणे శరణము; शकटे బండి

कुद्रि కుద్రి, धा० (कुन्द्रयति –ते) अनृतभाषणे బొంకులాడుట

कुम्र కుమ్రః, अ०त्रि० कुण्ठितबाहौ బాహుపుష్టి లేనివాఁడు.

कुर కుర, धा०(कुरति) शब्दे ధ్వనిచేయుట

कुरी కురీ, ई० सी० तृणधान्यभेदे ఒక తృణధాన్యము

कुरुः కురుః, उ०पु० चन्द्रवंशीयराजभेदे ఒక చంద్రవంశపురాజు, अन्ने అన్నము, बृहत्याम् వాఁకుడు†, वर्षभेदे ఉత్తర కురువర్షము ब० देशभेदे కురుదేశము, तद्देशराजे ఆ దేశప్రభువు. त्रि० यज्ञादिकर्तरि యజ్ఞాదులు చేయువాఁడు [రాలు, నీచురాలు.

कुस्त्री కుస్త్రీ, ई०सी० कुत्सितस्त्रियाम् కుచ్చితు

कूरः కూరః, अ०प्त० अन्ने అన్నము, కూరము.

कृच्छ्रम् కృచ్ఛ్రమ్, अ० न० प्राजापत्यव्रते ప్రాజాపత్యవ్రతము: पापे పాపము. पु० मूत्ररोगे మూత్రకృచ్ఛ్రరోగము. प्त० कष्टे కష్టము, सान्तपनादिव्रते సాంతపనాదివ్రతములు. त्रि० कष्टसाधने కష్టమైనసాధనము. कष्टयुक्ते కష్టముగలది, कष्टसाध्ये కష్టసాధ్యము.

केन्द्रम् కేన్ద్రమ్, अ० न० लग्नचतुर्थसप्तमदशमस्थानेषु 4-7-10 స్థానములు. वृत्तक्षेत्रस्य मध्यस्थाने వృత్తక్షేత్రము యొక్క మధ్యస్థానము. पु० यात्रायोगभेदे ఒక యాత్రాయోగము.

कोरः కోరః, अ०पु० शरीरावयवभेदे దేహమందలి ఒక సంధి, सस्थाने సమూహము

क्रौत्रम् కౌత్రమ్, अ०न० कुत्रीभावे నీచత్వభావము.

क्मर క్మర,धा०(क्मरति)हूर्छने కుటిలత్వము.

क्रूरः క్రూరః, अ०पु० विषमराशौ బేసిరాశి, ग्रहभेदे క్రూరగ్రహము: रक्तकरवीरे ఎఱ్ఱగన్నేరు; श्येने డేగ, कङ्के రాబందు. त्रि० घोरे భయంకరము; निर्दये కటిక, కూశ

చంది, చెరగరము, చెడుగఁడు, చెణగరము, ప్రామిడి, బెట్టిదుఁడు, బెదిదుఁడు, క్రూరుఁడు. దయలేనివాఁడు, कठिने చెడుగు, ప్రామిడి, బెట్టిదము, బెరసు, వాఁడి, వాని, వాలు, క్రూరమైనది, కఠిన(మూ)ము, उष्णे వేఁడిమిగలది; घातुके హింసించువాఁడు. न० पूर्वात्रयभरणीमघानक्षत्रेषु పుబ్బ పూర్వాషాఢ పూర్వాభాద్ర భరణి మఘ-నక్షత్రములు.

क्रूरा క్రూరా, आ०सी० रक्तपुनर्नवायाम् ఎఱ్ఱగలిజేరు†.

क्रोष्ट्री క్రోష్ట్రీ, ई०सी० सृगालिकायाम् ఆఁడునక్క: कृष्णविदार्याम् నల్లనేలగుమ్ముడు†, श्वेतभूकूष्माण्डे తెల్లనేలగుమ్ముడు†, लाङ्गल्याम् నీరుపిప్పలి†.

क ३ క 3

कङ्करम् కఙ్కరమ్, अ० न० तक्रे మజ్జిగ. त्रि० कुत्सिते నిందితము.

कङ्केर కఙ్కేరః, उ०पु० काकभेदे ఒకకాకి.

कचरम् కచరమ్, अ०त्रि० मलिने మురికిగలది न० तक्रे మజ్జిగ.

कच्छुर. కచ్ఛురః, अ० त्रि० पामरे పామరుఁడు, कण्डूरोगयुते తీఁటగలవాఁడు. पु० व्यभिचारिणि వ్యభిచారి. –रा –రా, आ० सी० यासे తీఁటకసివిం(వెం)ద, తీఁటకోవెల, రేగడిదూల, తీఁటకసింద†. कण्डूरायाम् 'కణ్డూరా' చూ शठ्याम् గంట్లకచోరము; व्यभिचारिण्याम् వ్యభిచారిణి; ग्राहिण्याम् రేగడిదూలి†. [రము†.

कच्छोर. కచ్ఛోరః, अ०पु० शठ्याम् గంట్లకచో

कच्चारः కచ్చారః, अ०पु० सूर्ये సూర్యుఁడు.

कज(जा)र కజ(జా)రః, अ०पु० सूर्ये సూర్యుఁడు: चतुर्मुखे బ్రహ్మ; गजे ఏనుఁగు; कुक्षौ కడుపు

कटप्रू కటప్రూః, ऊ०पु० शिवे శివుఁడు,

विद्याधरे విద్యాధరుఁడు, राक्षसे రాక్షసుఁడు. कामचारिणि స్వేచ్ఛాచారి, कीटभेदे ఒక పురుగు; द्यूतकृति జూదరి

कटार కటారః, अ०पु० नागरे పట్టణవాసి, कामिनि కాముకుఁడు.

कटित्रम् కటిత్రమ్, अ०न० कटिवाससि నడికట్టుబట్ట, कटिकवचे నడుము కవచము, मेखलायाम् మొలత్రాడు.

कटीर· కటీరః, अ० पु० गुहायाम् గుహ, जघने మడికట్టు, कट्याम् మొల; नितम्बे పిఱుఁదు.

कटुरम् కటురమ్, अ०न० तक्रे మజ్జిగ

कटोरम् –रा కటోరమ్ –రా, अ०आ०न० पात्रभेदे ఒక పాత్ర.

कट्टार· కట్టారః, अ०पु० कटिशस्त्रे చుర, చురకత్తి, చురి, చురియ, చూర, చూరకత్తి, చూరి, చూరీ, తేగకత్తి, ఏడెము, సురియ, సురె, కటారి, కటారు, బాఁకు

कट्वरम् కట్వరమ్, अ० न० दधिसारे వెన్న; दधिसारयुते तक्रे మీఁగడమజ్జిగ, व्यञ्जने వండినకూర

कठरः కఠరః, अ०त्रि० कठिने కఠినుఁడు.

कठेर, కఠేరః, अ० त्रि० दरिद्रे దరిద్రుఁడు. –रु. –రుః, उ०पु० चामरवायौ వింజామరగాలి.

कठोरम् కఠోరమ్, अ०त्रि०कठिने కఠిన(చూ)ము, पूर्णे నిండినది

कडत्रम् కడత్రమ్, अ०न० पात्रभेदे ఒకపాత్ర, श्रोणौ పిఱుఁదు; कलत्रे భార్య.

कडार కడారః, अ०त्रि० दृप्ते మదించినవాఁడు. पु० दासे సేవకుఁడు; पिशङ्गे 'పిశఙ్గః' చూ

कणेर కణేరః, अ० पु० कर्णिकारे కొండగోఁగు –रा –రా, आ०सी० वेश्यायाम् వేశ్య हस्तिन्याम् ఆఁడేనుఁగు. –रु –రుః, उ०पु० कर्णिकारे కొండగోఁగు†. सी० कणेरायाम् 'కణేరా' చూ

कण्डरा కణ్డరా, आ०सी० महानाड्याम् కండర, కండరము, పెద్దనరము.

कण्डुर. కణ్డురః, अ०पु० कारवेल्ले కాఁకర† कुन्दरे తృణవిశేషము† –रा –రా आ० सी० अलम्लपर्ण्याम् పుల్లబచ్చలి†, कण्डू-रायम् దూలగొండి†.

कण्डूरा కణ్డూరా, आ० सी० मर्कट्याम् తీఁట కోవెల, దురదగోవెల, దూలకొం(గొం)డి, దూలగోవెల, దురదగొండి†,

कतर –रत् కతరః, –రత్, अ० प्र० द्वयोर्मध्येकइत्यर्थे ఇద్దఱిలోనెవఁడు రెంటిలోనేది

कदर కదరః, अ० पु० श्वेतखदिरे తెల్లచండ్ర†, अङ्कुशे అంకుశము, क्रकचे రంపము; रोगभेदे ఒక వ్యాధి, न० पायसभेदे ఒక పాయసము. [చూ

कद्वरम् కద్వరమ్, अ०न० कट्वरे 'కట్వరం'

कन्थ(न्था)री కన్థ(న్థా)రీ, ई० सी० तीक्ष्णकण्टकायाम् కంథారి. ఒక ముండ్లచెట్టు.

कन्दर· కన్దరః, अ० पु० कन्दर्याम् 'కన్దరీ' చూ अङ्कुशे అంకుశము न० अङ्कुरे మొలక†, आर्द्रके అల్లము. त्रि० कन्दरसन्निकृष्टदेशादौ కందరసమీప ప్రదేశాదులు –रा –రా, आ०सी० गुहायाम् గుహ. –री –రీ, ई०सी० गृहाकारे पर्वतनितम्बस्थाने కనుమ, కొండలసందుత్రోవ, గృహాకారమైన పర్వతనితంబ (నడుము) స్థానము, गुहायाम् గుహ.

कन्दिरी కన్దిరీ, ई०सी०लज्जाल्वाम् అత్తపత్తి†.

कन्धर· కన్ధరః, अ०पु० जलधरे కంధరము, నీరుతాలుపు, మేఘము; मारिषशाके తోఁటకూర. –रा –రా, आ०सी० शिरोधौ శిరముతాల్పు, మెడ.

कपीन्द्र కపీన్ద్రః, अ०पु० हनुमति హనుమంతుఁడు, कपीज्ये 'కపీజ్యః' చూ॥

कफारि కఫారిః, ఇం పుం शुण्ठ्याम् సొంటి.
कब(व)र కబ(వ)రః, అం ప్రం केशपाशे కొప్పు, लवणे ఉప్పు, आम्ले చింతపండు పుం पाठके చదువువాఁడు; राक्षसे రాక్షసుఁడు; पापे పాపి चित्रवर्णे చిత్రవర్ణము, ओषधभेदे ఒక మందు. त्रिं केशभूषायाम् నాగరము, सम्पृक्ते కలసినది, शबले చిత్రవర్ణముగలది, खचिते పొదగఁబడినది. आं सीं बर्बरायाम् వాయింట† –री–రీ, ईं सीं बर्बरायाम् వాయింట†. कारव्यम् ఇంగువ†; केशवेशे క్రొవ్వెద, తుఱుము, మూల, వేనలి, కొప్పు, उमायाम् అగిసె†.
कमर కమరః, అం త్రిం कामुके కాముకుఁడు.
कम्बर కమ్బరః, అం పుం चित्रवर్ణे నానా వర్ణములు గలసిన వన్నె. त्रिं तद्वति అట్టి వన్నెగలది. [గుమ్మడు†.
कम्भारी కమ్భారీ, ఈం సీం गम्भार्याम्
करट्ट కరట్, అంపుం नखे గోరు.
करिर కరిరః, అంపుం करीरे వెఱుతురు†.
करीर. కరీరః, అంపుం करीरे వెఱ(ఱు)తురు†, अङ्कुरे మొలక, घटे కుండ, वेणवङ्कुरे వెదురు మొలక –रा –री –రా –రీ, ఆం ఈం సీం गजदन्तमूले ఏనుఁగ కొమ్ము మొదలు; चीरिकायाम् చిమ్మట.
कर्कर కర్కరః, అంపుం मुद्गरे ఇనుపగుదియ दर्पणे అద్దము. त्रिं कर्कशे కఠినము, दृढे గట్టిది. प्रं शर्करायाम् కంకర, గులకరాయి –री –రీ, ఈంసీం सनालजलपात्रे గరిగ, జారీచెంబు. कन्दो पक्वपदार्थनिष्कासनसाधने सनालपात्रेऽपि వెల(చిల్లుల)గరిఁటె, కర్కరి
कर्कारुः _रु. కర్కారుః –రూః ఉంఊంపుం कूष्माण्डे గుమ్మడి†, कूष्माण्डभेदे బూడిద గుమ్మడి†.
कर्चरी కర్చరీ, ఈం సీం शुष्कफलखण्डे నీరులేకుండ వండిన పండుముక్క (కచ్రి).
कर्चूर కర్చూరః, అంపుం शट्याम् గంట్లకచోరము†, कम्बरे 'కమ్బరః,' చూ నం सुवर्णे బంగారు; हरिताले హరిదళము. वैजयन्त्या తక్కిలి†.
कर्णारा కర్ణారా, ఆంసీం कर्णवेधन्याम् చెవియూరె, చెవులుకుట్టు ఒక సాధనము; गजकर्णवेधनास्त्रे ఏనుఁగుచెవి కుట్టెడి యూరె –रि –రిః, ఇంపుం अर्जुने అర్జునుఁడు; नदीसर्जे ఏఱుమద్ది†.
कर्तरि –री కర్తరిః–రీ, ఇంఈంసీం कृपाण्याम् (केशादिकर्तनसाधने) కత్తెర; अस्त्रभेदे ఒక ఆయుధము, योगभेदे ఒక యోగము,
कर्पर కర్పరః, అంపుం कपाले కపాలము పుఱక. शस्त्रभेदे ఒకఆయుధము. उदुम्बरे మేడి†, कटाहे గోలెము. –री –రీ, ఈం సీం तुत्थाञ्जने మైలుతుత్తము; रसाञ्जने రసాంజన(మా)ము.
कर्पूर కర్పూరః, అం పుం गन्धद्रव्यविशेषे కపురము, గంబురా, గంబురము, గంబూర, గంబూరు, చలియిసుక, నెల, కప్పురము, క్రమము, సిరము, గంబూరము, కర్పూరము; नरभेदे మనుష్యవిశేషము; धान्यभेदे గంబూరరాజనాలు, ఒక ధాన్యము. –रा రా, ఆంసీం हरिद्राभेदे ఒక పసుపు†.
कर्फरः కర్ఫరః, అంపుం दर्पणे అద్దము.
कर्बरः కర్బరః, అంపుం कर्वरे 'కర్వరః' చూ
कर्बुरम् కర్బురమ్, అం నం पापे పాపము; सुवर्णे బంగారము; नादेयनिष्पावधान्ये ధాన్యవిశేషము; जले నీరు. పుం धत्तूरे ఉమ్మెత్త†, शट्याम् గంట్లకచోరము†. राक्षसे రాక్షసుఁడు; कम्बरे 'కమ్బరః' చూ –रा –రా, ఆం సీం पृक्कायाम् పిక్క†, कृष्णवृन्तायाम् కలిగొట్టు†. –री –రీ, ఈంసీం बर्बरायाम् వాయింట†; दुर्गायाम् దుర్గ.

कर्बू(र्वू)र. కర్బూ(ర్వూ)రః, अ०पु० हरिद्रायाम् పసుపు†, शट्याम् కచ్చూరము†, राक्षसे రాక్షసుఁడు, कम्बरे 'కమ్బరః' చూ न० सुवर्णे బంగారు, हरिताले హరిదళము.

कर्मरी కర్మరీ, ई०स्त्री० त्वक्क्षीर्याम् తవక్షీరి.

कर्मार కర్మారః, अ०पु० अयस्कारे కమ్మరి, वेणौ వెదురు†, कर्मरङ्गे ఒక నారింజ.

कर्वरः కర్వరః, अ०पु० राक्षसे రాక్షసుఁడు, व्याघ्रे పులి; पापे పాపము; औषधभेदे ఒక మందు. –री –రీ, ई०स्त्री० शिवायाम् పార్వతి: हिङ्गुपत्र्याम् ఇంగువ†.

कलत्रम् కలత్రమ్, अ०न० भार्यायाम् భార్య नितम्बे పిఱుఁదు, दुर्गे కోట.

कवर. కవరః, अ० पु० कबरे 'కబరః' చూ

कवारम् కవారమ్, अ० न० पद्मे పద్మము –रि –రిః, इ० पु० कुत्सितशत्रौ అధమ శత్రువు.

कशेरु కశేరుః, उ०प्र० पृष्ठास्थिनि వెన్నెముక, तृणकन्दे గడ్డి నమ్మి, నమ్మదుంప, मुस्तायाम् ముస్తె पु० द्वीपभेदे ఒక ద్వీపము. –रू –రూః, ऊ०स्त्री० कशेरौ 'కశేరుః' చూ॥ शणजातौ ఒక జనుముపైరు.

कश्मीर· కశ్మీరః, अ०पु० देशभेदे కాశ్మీర దేశము, तत्प्रभौ ఆదేశ ప్రభువు.

कसेरु. కసేరుః, उ०पु० कशेरौ 'కశేరుః' చూ

कस्तीरम् కస్తీరమ్, अ० न० रङ्गे తగరము.

कस्तूरी కస్తూరీ, ई०स्त्री० गन्धद्रव्यभेदे ఇఱ్ఱి గోరజము, కస్తురి, కస్తురివీణియ, జింకపొక్కిలి, మదము, మెకపుటాము, వీణె, వీణియ, కస్తూరి.

कस्वर· కస్వరః, अ० त्रि० गन्तरि వెళ్లెడివాఁడు. हिंसके హింసించువాఁడు.

कह्लारम् కహ్లారమ్, अ० न० सौगन्धिके ఇంచుక యెఱుపును మిక్కిలి పరిమళమును గల కలువ†: उत्पले కలువ†.

काकत्री కాకత్రీ, ई०स्त्री० बके బకపుష్పము†.

काकार. కాకారః, अ०त्रि० जलप्लाविणि ఏరు కారునది. –रि· –రిః, इ०पु० उलूके గుడ్లగూబ.

काण्डीर· కాణ్డీరః, अ० त्रि० धनुर्धरे విలుకాఁడు: अपामार्गे ఉత్తరేణి†: काण्डे కాండరు†. –रा –री –రా, –రీ, आ० ई० स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†

काण्डेरी కాణ్డేరీ, ई० स्त्री० नागदन्त्याम् నాగదంతి†.

कातन्त्रम् కాతన్త్రమ్, अ०न० कालापकव्याकरणे కాలాపకవ్యాకరణము

कातरः కాతరః, अ०त्रि० व्याकुलिते కలఁత నొందినవాఁడు, विवशे పరాధీనుఁడు; भीते భయముగలవాఁడు, चञ्चले చంచలము. पु० उडुपे పడవ; मत्स्यभेदे ఒక చేఁప.

कान्तारम् కాన్తారమ్, अ०प्र० दुर्गममार्गे పోరానిత్రోవ: महारण्ये పెద్దయడవి. बिले రంధ్రము. पु० कोविदारे ఎఱ్ఱకాంచనము†. –र –री –రః, –రీ, अ० ई०प्स० इक्षुभेदे ఒక చెఱకు†.

कामारि కామారిః, इ०पु० शिवे మదనారి, శివుఁడు: माक्षिके మాక్షికధాతువు.

कारीरम् కారీరమ్, अ०न० वेणुकाण्डे వెదురు కాఁడ(కనుపు): वेणोः भस्मनि వెదురు బూడిద करिरस्य फलादौ వెఱుతురుపండు మొ॥ –री –రీ, ई०स्त्री० वृष्टिहेताविष्टिभेदे వానకొఱకు చేసెడి జన్నము.

कार्मार. కార్మారః, अ०पु० कर्मारे కమ్మరి, कर्मारपुत्रे కమ్మరికొడుకు.

कालाम्र· కాలామ్రః, अ०पु० द्वीपभेदे ఒక ద్వీపము.

कावारम् కావారమ్, अ० न० शैवाले నీటిపాఁచి. –रम् –री –రమ్, –రీ, अ० ई० स्त्र० तृणादिरचिते छत्रे జమ్ము తాటాకు

మున్నగువానితో చేసిన గొడుగు.

कावेरम् కావేరమ్,అం న० कुङ्कुमे కుంకుమ పువ్వు -री -రీ, ఈ०सी० नदीमिदि ఒక నది, वेश्यायाम् వేశ్య· हरिद्रायाम्పసుపు†

कार्स्म(श्म, श्व)री కార్స్మ(శ్మ, శ్వ)రీ, ఈ० सी० काश्मर्ये గుమ్ముడు†.

काश्मीर కాశ్మీరః, अ०पु०ब० देशभेदे ఒక దేశము: तद्देशजभौ ఆ దేశప్రభువు त्रि० तद्देशजाते ఆ దేశమునఁ బుట్టినది. न० कुङ्कुमे కుంకుమపువ్వు. पुष्करमूले తామర దుంప: टङ्के వెలిగారము. -रा -రా, आ० सी० अतिविषायाम् అతివస†, कपिलद्राक्षायाम् నల్లద్రాక్ష; पृथिव्याम् భూమి. -री -రీ, ई०सी० गम्भार्याम् గుమ్ముడు.

काष्ठद्रुः కాష్ఠద్రుః, उ०पु० पलाशे మోదుగు

कासरः కాసరః,अ०पु० महिषे కారెనుబోతు దున్న.

कासारः కాసారః, अ० पु० सरसि సరస్సు दण्डकभेदे ఒక దండకము. न० पक्वान्नभेदे ఒక పిండివంట. -रि. -రిః, इ०पु० कासमर्दे కసిందర†, आलूके ఒక కందర†.

कास्तीरम् కాస్తీరమ్, अ०न० रङ्गे తగరము

किंशारु కింశారుః,उ०पु० सस्यशूके ధాన్యపు ముల్లు: बाणे బాణము कङ्के రాపులుఁగు.

किङ्कर కిఙ్కరః अ०त्रि० भृत्ये సేవకుఁడు. -रा -రా, आ० सी० दास्याम् దాసి -री -రీ, ई०सी० दासपत्न्याम्దానునియిల్లాలు.

किङ्किर. కిఙ్కిరః, अ०पु० कोकिले కోయిల, भ्रमरे తుమ్మెద: अश्वे గుఱ్ఱము; मन्मथे మన్మథుఁడు: रक्तवर्णे ఎఱుపు. त्रि० तद्वति ఎఱ్ఱనిది. न० गजकुम्भे ఏనుఁగ కుంభస్థలము. -रा -రా, आ०सी० रक्ते రక్తము -री -రీ, न०पु० विकङ्कते పుల్లవెలఁగ†

किन्तराम् కిన్తరామ్, अव्य० पृष्टैकतरे ఇద్దఱిలో నెవఁడు రెండింటిలో నేది, द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टे (कुत्सिते) ఇద్దఱిలో ఉత్కృష్టుఁడు (అధముఁడు)

किन्नर. కిన్నరః, अ० पु० अश्वमुखे नराकारे देवयोनिभेदे గుఱ్ఱపుమొగము గలిగి మనుష్యాకారముతోనుండెడి దేవయోనివిశేషము, దేవగాయకులు, · वर्षभेदे కిన్నరవర్షము, अर्हदुपासकभेदे ఒక జైన ఉపాసకుఁడు. -री -రీ,ई०सी० किन्नरस्त्रियाम् కిన్నరస్త్రీ.

किम्भरा కిమ్భరా, आ०सी० नल्याम् గువ్వగుత్తి†.

किर्मीर. కిర్మీరః, अ० पु० रक्षोभेदे ఒక రక్కసి: नागरङ्गे నారింజ†: कर्बुरे 'కర్బురః' చూ॥

किशरा కిశరా,आ०सी० शर्करायाम्మొరము.

किशोर కిశోరః, अ०पु० अश्वशिशौ గుఱ్ఱపు పిల్ల सूर्ये సూర్యుఁడు. कैशोरयुक्ते కైశోర(చూ)ముగలవాఁడు,तैलपर्ण्याम् పచ్చవన్నెగల శ్రీగంధము. -री -రీ, ई०सी० तरुण्याम् యువతి. कैशोरयुक्तायाम् కైశోర(చూ)ముగలది.

किसरम् కిసరమ్. अ० न० सुगन्धिद्रव्यभेदे ఒక పరిమళద్రవ్యము. [కూర.

कीडेर కీడేరః, अ०पु० तण्डुलीयशाके చిఱ్ఱి

कुकरः కుకరః, अ० पु० कुणिरोगे చేయిపని చేయలేకపోవుట, ఒక జబ్బు त्रि० तद्वति ఈఁచఁబోయిన చేతులుగలవాఁడు, कुत्सकरे చెడుపనులు చేయువాఁడు.

कुकुर కుకురః, अ० पु० शुनके కుక్క. दशार्हे (देशभेदे) దశార్హదేశము. ग्रन्थिपर्ण्याम् మాచిపత్రి†.

कुक्कुर కుక్కురః, अ०पु० शुनके కుక్క. न० ग्रन्थिपर्णे మాచిపత్రి†. -री -రీ, ई० सी० शुनकस्त्रियाम् ఆఁడుకుక్క.

कुचरः కుచరః,अ०त्रि०पिशुने కొండెకాఁడు: भूमिचरे భూమియందు సంచరించునది.

कुञ्जरः కుఞ్జరః, अ० पु० गजे ఏనుఁగు, हस्तर्क्षे హస్తః. गजपिप्पल्याम् ఏనుఁగుపిప్పలి, उत्तरपदे श्रेष्ठे ఉత్తరపదమైనపుడు శ్రేష్ఠుఁడు, केशे తలవెండ్రుక, गिरिभेदे ఒక కొండ: देशभेदे ఒక దేశము. -रा -రా, आ० सी० धातक्याम् అరెతి†: पाटलौ కలిగొట్టు†. -रा -री -రా -రీ, आ०ई०सी० हस्तिन्याम् ఆఁడేనుఁగు.

कुटर. కుటరః, अ०त्रि० मन्थानबन्धनस्तम्भे పెరుఁగుచిలికెడి కంబము, చల్లరాడు, తరిగంబము -री -రీ, ई०सी० मन्थानदण्डाग्रस्थितचक्राभदारुणि కవ్వపుగుత్తి -रु -రుః, उ०पु० वस्त्रगृहे డేరా

कुटिरम् కుటిరమ్, अ० न० कुटीरे గుడిసె.

कुटीरम् కుటీరమ్, अ०न० ह्रस्वकुट्याम् గుడిసె.

कुट्टार. కుట్టారః, अ० पु० गिरौ కొండ न० केवले ఒక్కటి, रते రతి

कुट्टीरः కుట్టీరః, अ०पु०अल्पशैले చిన్నకొండ, ఠివ్వ:. त्रि० छेदके ఛేదించునది.

कुठरः కుఠరః, अ०पु० कुटरे 'కుటరః' చూ

कुठार. కుఠారః, अ०पु० परशौ గండగొడ్డలి, तरौ చెట్టు -री -రీ, ई०सी० परशौ పరశువు. नृ०पु० परशुरामे పరశురాముఁడు. -रु -రుః, उ०पु० तरौ చెట్టు, कपौ కోఁతి. शस्त्रकारे ఆయుధములు చేయువాఁడు

कुठेरः కుఠేరః, अ० पु० अग्नौ అగ్ని तुलस्याम् తులసి. अर्जके గగ్గెర -रु -రుః, उ०पु० चामरवाते వింజామరగాలి.

कुण्डीरः కుణ్డీరః, अ० पु० मनुष्ये మనుష్యుఁడు. त्रि० बलवति బలవంతుఁడు

कुतन्त्री కుతన్త్రీ, ई०सी० कुत्सितवीणायाम् కిన్నెర, क्षुद्रदण्डे చిన్నకఱ్ఱ, బెత్తము.

कुद्दार కుద్దారః, अ० पु० कुद्दाले 'కుద్దాలః' చూ कोविदारे ఎఱ్ఱకాంచనము

कुधर. కుధరః, अ०पु० कुध्रे 'కుధ్రః' చూ

कुन्दर కున్దరః, अ० पु० तृणभेदे కుందరగడ్డి विष्णौ వరాహరూపియగు విష్ణువు

कुन्दुरु -र. కున్దురుః -రః, अ०उ०पु० गन्धद्रव्यभेदे కుందురుష్కమనెడి యొక గంధద్రవ్యము.

कुबेर కుబేరః, अ०पु० यक्षराजि కాయకన్నెటి, పడచక్కెలిక, పడచక్కిమొకమీఁడు, వానిఁడు, కుబేరుఁడు; नन्द्याम् నంది†: अर्हदुपासकभेदे ఒకజైనఉపాసకుఁడు: मन्दे సోమరి. न० कुत्सितशरीरे నిందితదేహము. त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

कुमार కుమార, धा० (कुमारयति -ते) क्रीडायाम् ఆటలాడుట.

कुमार కుమారః, अ०पु० षण्मुखे పుంజూదాలపు, వెనకయ్య వెనుక(వాఁడు)య్య, అడుగుకైదువుపుల్గు పడగదునేదారి, ముద్దయ్య, కొమరుసామి, కుమారస్వామి: ग्रहभेदे కుమారగ్రహము, सुते కొమ(మా)రుఁడు, కొడుకు. पञ्चवर्षीयबाले ఐదేండ్లబాలుఁడు, शुके చిలుక नाट्योक्तौ युवराजे నాట్యోక్తియందు యువరాజు: अश्ववारके రౌతు: ऋषिकुल्याभेदे ఒక ఉపనది, मन्त्रभेदे ఒక మంత్రము, वरुणे ఉలిమిరి†: अर्हदुपासकभेदे ఒకజైన-ఉపాసకుఁడు, वर्षभेदे కుమారవర్షము, स्वरभेदे స్వరవిశేషము: सिन्धुनदे సింధునదము त्रि० सुन्दरे మనోహరుఁడు. न० शुद्धकाञ्चने మేలిమిబంగారము. -री -రీ ई० सी० विद्याभेदे ఒక విద్య; द्वादशवर्षीयकन्यायाम् పండ్రెండేండ్ల కన్య: सहायाम् పిన్నగోరింట†, गृहकन्यकायाम् కలబంద† वन्ध्याकर्कोटयाम् గొడ్డుకాఁకర†; पुष्पभेदे మోదిసీ (తరుణీ) పుష్పము: स्थूलैलायाम् పెద్దయేలకి, अविवाहितावस्थावस्याम् పెండ్లికాని పడుచు पुत्रिकायाम కొమరిత, కొమరె, కొమారి, కొమారిత(తె),

కౌమార్త, కౌమార్తె, కూఁతురు: पार्वत्याम् పార్వతి, सीतायाम् సీతాదేవి; नदीभिदि ఒక నది. श्यामाखगे నల్లపిట్ట सप्तलायाम् ఏర జాతి†; अपराजितायाम् అపరాజిత(విష్ణు క్రాంత)†: जम्बूद्वीपाशभेदे కుమారికాఖండము. न॰पुं॰ कुमारयुक्ते కుమారులుగలవాఁడు

कुम्भीर కుమ్భీరః, अं॰ पुं॰ नक्रे మొసలి

कुरर. కురరః, अं॰ पुं॰ उत्क्रोशे పెన్నుదపులుఁగు. -री -రీ, ईं॰स्त्री॰ मेष्याम् గొఱ్ఱె कुररस्त्रियाम् ఆఁడుపెన్నుద.

कुरीरम् కురీరమ్, अं॰ नं॰ रते రతి पुं॰ कम्बले గొంగళి. [యోధనుఁడు

कुरुराट् కురురాట్, ज्॰पुं॰ सुयोधने సు(దుర్)

कुर्कुर. కుర్కురః, अं॰ पुं॰ शुनके కుక్క

कुर्परः కుర్పరః, अं॰पुं॰ कपोणौ మోఁచేయి. जानुनि మోఁకాలు.

कुलरः కులరః, अं॰त्रि॰ कुलसन्निकृष्टदेशादौ కుల(మూ)సమీప ప్రదేశాదులు

कुलस्त्री కులస్త్రీ, ईं॰ स्त्री॰ नान्यगामिन्या कुलरक्षिकायाम् వ్యభిచారమును విరోధించి కులమును మానమును గాపాడుకొను స్త్రీ, కులకాంత.

कुलि(ली)रः కులి(లీ)రః, अं॰ पुं॰ कर्कटके పీత; कर्कटराशौ కర్కటరాశి.

कुलीराद् కులీరాద్, द्॰पुं॰ कर्कटगन्तने పీత పంతావము.

कुवज्रम् కువజ్రమ్, अं॰ नं॰ वैक्रान्तमणौ వజ్రమువలెనుండుఒకరాయి,వైక్రాంతమణి.

कुवर కువరః, अं॰पुं॰ तुवरे ఒగరు; क्षपये కావిరంగు. त्रिं॰ तद्वति ఒగిరంది.

कुशाग्र కుశాగ్రః, अं॰ त्रिं॰ कुशाग्रीये 'కుశాగ్రీయః' చూ अतिदुर्बोधग्राहके మిక్కిలి సూక్ష్మబుద్ధిగలవాఁడు.

कुष्ठारिः కుష్ఠారిః, इं॰पुं॰ अरिमेदे 'అరిమేదః' చూ॰ पटोलेచేఁదిపొట్లు†. अर्काणे జిల్లేడు† खदिरे చండ్ర†, गन्धके గంధకము, कुष्ठनाशके కుష్ఠును కొట్టివేయునది.

कुहरम् కుహరమ్, अं॰नं॰ रन्ध्रे బెజ్జము: गह्वरे గుహ. कण्ठे కంఠము. कण्ठशब्दे కంఠధ్వని; कर्णे చెవి; समीपे దగ్గఱ पुं॰ नागभेदे నాగ(గజ)విశేషము.

कूदर కూదరః,अं॰पुं॰जातिभेदे కూదరజాతి.

कूपा(वा)र కూపా(వా)రః, अं॰पुं॰ अकूपारे సముద్రము

कूब(व)र కూబ(వ)రః, अं॰पुं॰ कुब्जके 'కుబ్జకః' చూ ग्रं॰ युगन्धरे నొగ, కాఁడి మ్రాఁకు. नं॰ रथिकस्थाने రథికుఁడు కూర్చుండు స్థలము. त्रिं॰ रम्ये సుందరము, कुब्जे 'కుబ్జః'చూ -री -రీ, न्॰पुं॰ रथे రథము, బండి ईं॰स्त्री॰ काम्बले కంబళి గప్పిన రథము. [చూ॥

कूर्पर కూర్పరః, अं॰पुं॰ कुर्परे 'కుర్పరః'

कूर्मराट् కూర్మరాట్, ज्॰पुं॰ आधारशक्त्युपरिस्थित आदिकूर्मे ఆధారశక్తిమీఁద నుండెడి ఆదికూర్మము, कूर्मराजे కూర్మరూపి యగు విష్ణువు.

कृकर కృకరః, अं॰पुं॰ क्षुतहेतुवाते తుమ్ము పుట్టించు గాలి ఉపవాయువు। करवीरे గన్నేరు†, चाषे చష్యము†; शिवे శివుఁడు। मकरराशौ మకరరాశి.

कृच्छ्रारि కృచ్ఛ్రారిః, इं॰पुं॰ विन्ध्यगिरे ఒక మూలిక†. [గొఱిజను†

कृतघ्ना కృతఘ్నా, आ॰स्त्री॰ कलम्बिकायाम् ।

कृतहस्त కృతహస్తః, अं॰त्रिं॰ शिक्षितके ధను విద్య నభ్యసించినవాఁడు.

कृदरः కృదరః, अं॰पुं॰ कुशूले గాదె

कृन्तत्रम् కృన్తత్రమ్; अं॰नं॰ लाङ्गले నాగలి.

कृश(ष,स)रः కృశ(ష,స)రః,अं॰पुं॰ तिलतण्डुलमाषैः కూడఁబెట్టిన పులగము. -रा -రా, आ॰स्त्री॰ तुल्यार्थे

पक्काग्ने పల్లము, పొంగలి, పులగము

कृष्करः కృష్కరః, అం॰పుం॰ शिवे శివుఁడు.

केकरः కేకరః, అం॰ త్రిం॰ निम्नोन्नताक्षियुक्ते మెల్లకంటివాఁడు నం॰ निम्नोन्नताक्षिणि మెల్లకన్ను. పుం॰ चतुर्वर्णात्मके मन्त्रे నాలుగక్షరములు గల మంత్రము.

केदर. కేదరః, అం॰పుం॰ तरुभेदे ఒక చెట్టు; केकरे మెల్లకంటివాఁడు.

केदार కేదారః, అం॰పుం॰ गङ्गाधरे మిన్నువాఁకఱాలుపు, శివుఁడు; हिमगिरिस्थे गिरिभेदे హిమాద్రియందు గల ఒక కొండ నం॰ शिवलिङ्गभेदे ఒకశివలింగము; क्षेत्रभेदे కేదారక్షేత్రము, व्रीहिभवनोचितक्षेत्रे వరిపొలము,మడి,కయ్య,నంజె,నంజ,మాగాణి; आलवाले చెట్టుపాదు.

केनारः కేనారః, అం॰పుం॰ कुम्भिनरके ఒకనరకము; शिरसि తల; कपोले చెక్కిలి, सन्धौ కీలు, సంధి.

केयूरम् కేయూరమ్, అం॰నం॰ अङ्गदे బాయిత, బాయిత్తు, బాయెతు, బాయెత్తు, బావిజ, దండకడియము, సందికడియము, సందిదండ, సందిలిదండ, సరిదండ,బాహుపురి; धान्यभेदे బాహుపురులు, ఒక ధాన్యము పుం॰ रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము.

केश(स)रः కేశ(స)రః, అం॰పుం॰ पद्मादिपुष्पमध्यस्थे केशाकारे पदार्थभेदे పూవులో దారమువలెనుండు అకరువు. పుం॰ नमेरौ సురపొన్న†; वकुले పొగడ†; नागकेसरे నాగకేసరము†, बीजपूरे మాదీఫలము†; सिंहादिस्कन्धजटायाम् సింహాదుల జూలు, జూట; अश्वकेशेषु గుట్టపుజూలు. నం॰ हिङ्गुवृक्षे ఇంగువ†; कासीसे అన్నభేది. सुवर्णे బంగారు; कुङ्कुमे కుంకుమపువ్వు; छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు;

केश(स)री కేశ(స)రీ, న్‌॰పుం॰ सिंहे జడమెకము, జడలమెకము, సింహము, अश्वे గుఱ్ఱము; पुन्नागे సురపొన్న†. नागकेसरे నాగకేసరము†, बीजपूरके మాదీఫలము†; हनुमत्पितरि హనుమంతుని తండ్రి. త్రిం॰ उत्तरपदे श्रेष्ठे ఉత్తరపదమైనపుడు శ్రేష్ఠుఁడు

कैदार కైదారః, అం॰పుం॰ शालिधान्ये వడ్లు నం॰ केदारसमूहे వరిమళ్లగుంపు; केदारजले వరిమళ్లనీళ్లు.

कैन्नरः కైన్నరః, అం॰త్రిం॰ किन्नरवर्षवासिनि కిన్నరవర్షనివాసి; किन्नरसम्बन्धिनि కిన్నరసంబంధమైనది

कैशोरम् కైశోరమ్, అం॰నం॰ दशवर्षानन्तरपञ्चदशवर्षपर्यन्तायामवस्थायाम् పది మొదలు పదునైదేండ్ల వఱకుగల వయస్సు.

कोकाग्रः కోకాగ్రః, అం॰పుం॰ समष्ठिले పువ(పూ)విశేషము.

कोटरः కోటరః,అం॰పుం॰ वृक्षस्कन्धादिस्थगह्वरे తొఱ్ఱ, తొఱ్ఱు,దొఱట,దొట్టట,తొట్ట,తొఱ, తొఱ్ఱ, తొఱట,తొలి,చెట్టుకొఱ్ఱ —री —రీ, ఈంసీం॰ नग्नायाम् దిసమొలగలస్త్రీ, दुर्गायाम् దుర్గ

कोटिर కోటిరః, అం॰పుం॰ इन्द्रगोपे ఆరుద్రపురుగు, इन्द्रे ఇంద్రుఁడు; नकुले ముంగిస.

कोटीर· కోటీరః, అం॰పుం॰ किरीटे కిరీటము, जटायाम् జడ.

कोट्टार. కోట్టారః, అం॰పుం॰ कूपे బావి, सरस्तटे కొలనికట్టు.भद्रमुस्तायाम् భద్రముస్తెలు.

कोठर కోఠరః, అం॰పుం॰ अङ्कोले ఊడుగు†.

कोदार కోదారః, అం॰పుం॰ धान्यभेदे ఒక ధాన్యము.

कोशाम्र కోశామ్రః, అం॰ పుం॰ किमिद्री తుమ్మెదమామిడి†: फलवृक्षभेदे ఒక ఫలవృక్షము.

कौबेरम् కౌబేరమ్, అం॰ నం॰ कुष्ठे చెంగల్వకోష్టు†. త్రిం॰ कुबेरसम्बन्धिनि కుబేరసం

బంధమైనది. –री –రి, ई॰स्त्री॰ मातृकाभेदे ఒక మాతృక: उदीच्याम् ఉత్తరదిక్కు, कुबेरशक्त्याम् కౌబేరిశక్తి.

कौमारम् కౌమారమ్, अ॰ न॰ जन्मप्रभृति पञ्चमवर्षपर्यन्तायामवस्थायाम् ఐదేండ్లవఱకు గల వయస్సు. पु॰ तद्वति అట్టివయస్సుగల వాఁడు, युवराजे యువరాజు. अपूर्वपतिकाया कुमार्या वोढरि వరుఁడు. कुमारे కుమారుఁడు. सर्गभेदे కౌమారసర్గము. त्रि॰ कुमारसम्बन्धिनि కుమారసంబంధమైనది. –री –రి, ई॰स्त्री॰ मातृकाभेदे సప్తమాతృకలలో నొకతె, कौमारयुक्तायाम् కౌమార(మా)ముగలది, కుమారి, षण्मुखशक्त्याम् కౌమారిశక్తి, దేవీవిశేషము, वाराहीकन्दे నేలతాడిదుంప, अगृहीतदारान्तरस्य पत्युः भार्यायाम् వధువు

कौलीरा కౌలీరా, आ॰ स्त्री॰ कर्कटशृङ्ग्याम् జొట్టుపు†.

क्रकर· క్రకరః, अ॰पु॰ करीरे వెఱుతుఱు†, कृकरखगे కక్కెర, క్రక్కెర, చిన్నకక్కెర, పెద్దకక్కెర, కక్కెర, क्रकचे ఱంపము. त्रि॰ दीने దీనుఁడు.

क्रतुध्रुक् క్రతుధ్రుక్, ह॰पु॰ असुरे జన్నంపు దాయ, అసురుఁడు: नास्तिके నాస్తికుఁడు. –राट् –రాట్, ज॰ पु॰ अश्वमेधे అశ్వమేధము.

क्रिमिद्रुः క్రిమిద్రుః, उ॰पु॰ कोशाम्रे తుమ్మెద మామిడి†. [నక్క.

क्रुश्वरी క్రుశ్వరి, ई॰स्त्री॰ सृगालिकायाम् ఆఁడు

क्रोडाङ्घ्रि క్రోడాఙ్ఘ్రిః, इ॰पु॰ कूर्मे తాఁబేలు.

र ४ ర 4

कंसकार. కంసకారః, अ॰ पु॰ ब्राह्मणात् वैश्याया जाते (कास्यकारे) బ్రాహ్మణునకు వైశ్యస్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు (కంచరి).

ककुन्दरम् కకున్దరమ్, अ॰न॰ श्रोणिगर्तद्वये పిఱుఁదులమీఁది గుంటలు.

कङ्कपत्र· –त्री కఙ్కపత్రః –త్రీ, अ॰न॰पु॰ पुङ्खे कङ्कपत्रयुते बाणे పిడియందు రాపులుఁగు యీఁకెలు గల బాణము. –शत्रुः –శత్రుః, उ॰पु॰ पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†.

कचाटुर కచాటురః, अ॰पु॰ दात्यूहे బరతపక్షి.

कटंवरा కటంవరా, आ॰ स्त्री॰ रोहिण्याम् కటుకరోహిణి†.

कटकार· కటకారః, अ॰पु॰ कटकृति చాఁప అల్లువాఁడు, మేదరి, शूद्रायां वैश्यत जाते (शिल्पिभेदे) వైశ్యునకు శూద్రస్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు(శిల్పివిశేషము), सकरवर्णभेदे సాతాని.

कटम्भर కటమ్భరః, अ॰पु॰ शोणके దుండిగము†, कटम्याम् ఎక్కుడు†. –रा –రా, आ॰स्त्री॰ मूर्वायाम् చాఁగ†, कलम्बिकायाम् తీఁగెబచ్చలి†, नागबलायाम् చిఱి†; कटुकयाम् కటుకరోహిణి†. प्रसारिण्याम् గొంతెమగోరు† पुनर्नवायाम् గలిజేరు†. हस्तिन्याम् ఆఁడేనుఁగు,

कटिसूत्रम् కటిసూత్రమ్, अ॰न॰ कटयलङ्कारभेदे మొలత్రాడు.

कटुपत्र కటుపత్రః, अ॰पु॰ पर्पटे పాపట†; अर्जके గగ్గెర†. –भद्रः –భద్రః, अ॰पु॰ शुण्ठ्याम् సొంటి.

कठिञ्जर· కఠిఞ్జరః, अ॰पु॰ पर्णासे నల్లగగ్గెర (तुलस्याम् తులసి†): कृष्णबर्बरायाम् నల్లవాయింట†.

कडङ्ग(ङ्ग)र కడఙ్గ(ఙ్గ)రః, फलशून्यमाषमुद्गादिकाष्ठे మినుము పెసర మున్నగువాని కాఁడ పొల్లు పొట్టు మొ

कणजीर· కణజీరః, अ॰पु॰ जीरके జిలకఱ†.

कणाटीर: కణాటీరః, अ॰पु॰ खञ्जने కాటుకపిట్ట.

कण्टकार· కణ్టకారః, अ॰ पु॰ शाल्मलौ

బూరుగు†, विकङ्कते పల్లవెంగ†. –कारी –కారీ, ई० स्त्री० बृहत्याम् వాఁకుడు†. –पत्र' –పత్రః, अ० पु० विकङ्कते పల్లవెంగ†.

कण्ठसरः కణ్ఠసరః, अ० पु० कण्ठभूषाविशेषे కంటసరి, మెడసొమ్ము.

कण्ठसूत्रम् కణ్ఠసూత్రమ్, अ०न० रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము. [దూలగొండి†.

कण्डूकरी కణ్డూకరీ, ई० स्त्री० शूकशिम्ब्याम्

कत्सवरम् కత్సవరమ్, अ०न० स्कन्धे స్కంధము, మూఁపు.

कथंकारम् కథంకారమ్, अव्य० कथमित्यर्थे ఎట్లు. केन प्रकारेण कृत्वेत्यर्थे ఎట్లు చేసి.

कथान्तरम् కథాన్తరమ్, अ०न० कथावसरे కథావసరము; वादान्तरे అన్యవాదము.

कनकारः కనకారః, अ०पु० कोविदारे ఎఱ్ఱకాంచనము†.

कन्दसारम् కన్దసారమ్, अ०न० नन्दनवने నందనవనము. त्रि०कन्दप्रधाने కంద ప్రధానముగఁగలది.

कन्यासर. కన్యాసరః, अ०पु० धान्यभेदे కన్నెసరులు, ఒక ధాన్యము.

कपिवक्त्र కపివక్త్రః, अ० पु० नारदे నారదుఁడు त्रि०कपिमुखे కోఁతిమొగమువాఁడు

कपोताङ्घ्रि కపోతాఙ్ఘ్రిః, इ०स्त्री० नल्याम् గువ్వగుత్తిక†. –रिः –రిః, इ०पु० श्येने డేగ.

करपत्रम् కరపత్రమ్,अ०न० क्रकचे ఱంపము, अम्बुक्रीडायाम् జలక్రీడ, करपत्रिकायाम् కార్యక్రమాదికమును సూచించు కాగితము –पात्रम् –పాత్రమ్, अ०न० जलक्रीडायाम् నీళ్లచెర్లాటము. –भीरः –భీరః, अ०पु० सिंहे ఏనుఁగుగొంగ, సింహము. –भोरू –భోరూః,ऊ०स्त्री० प्रशस्तोरुकायाम् (उत्तम स्त्रियाम्) ఉత్తమస్త్రీ. –मरी –మరీ,ई०पु०

बन्ध्याम् చెఱఁబడ్డవాఁడు. –वीर –వీరః, अ०पु०चण्डाते గన్నెరు, గన్నేరు, గన్నేరు†. रक्तचण्डाते ఎఱ్ఱగన్నేరు†, श्मशाने శ్మశానము, खड्गे ఖడ్గము; पुरभेदे పురవిశేషము, देशभेदे ఒక దేశము, तीर्थभेदे ఒక తీర్థము;धान्यभेदे గన్నేరులు,ఒకధాన్యము. –वीरी –వీరీ, ई० स्त्री० श्रेष्ठगवि ఉత్తమ గోవు; अदित्याम् అదితి; पुत्रवत्याम् బిడ్డలు గలది. –सूत्रम् –సూత్రమ్, अ०न० हस्तसूत्रे నూలికంకణము.

करिपत्रम् కరిపత్రమ్, अ०न० तालीशपत्रे తాడిసపత్రి†. ['సిహ్లః' చూ

करेन(व)रः కరేన(వ)రః, अ० पु० सिह्ले

कर्कसारम् కర్కసారమ్,अ०न० दधिसक्तुषु పెరుఁగు కలిపిన వేఁపుడుపిండి

कर्णधार. కర్ణధారః, अ० पु० नाविके ఓడ నడుపువాఁడు. त्रि० दुःखादिनिवारके కష్టములనుండి గట్టెక్కించువాఁడు. –पत्रम् –పత్రమ్, अ०न० कर्णपाल्याम् చెవికమ్మ. –पुरम् –పురమ్, अ०न० चम्पानगर्याम् చంపాపురము. –पूर –పూరః, अ०पु० कर्णपूरके 'కర్ణపూరకమ్' చూ

कर्णिकारः కర్ణికారః,अ०पु० आरग्वधे రేల†; परिव्याधे కొండగోను, కొండగోఁగు†.

कर्बुदारः కర్బుదారః; अ०पु० कोविदारे ఎఱ్ఱకాంచనము†; नीलझिण्टयाम् నల్లగోరింట†; काञ्चने కాంచనము†.

कर्मकरः కర్మకరః, अ०पु० यमे యముఁడు. त्रि० दासे సేవకుఁడు; वेतनजीविनि జీతగాఁడు. –करी –కరీ, ई०स्त्री० दास्याम् దాసి; मूर्वायाम् చాఁగ†- –कार' –కారః, अ०पु० वेतनेन विना कर्मकारके వెట్టి,కూలి లేకుండ పనిచేయువాఁడు; कमारे కమ్మరి. –कारी –కారీ, नृ० त्रि० कर्मकारके పని చేయువాఁడు. –वज्र –వజ్రః, अ० पु०

शूद्रे శూద్రుఁడు. –शूर –శూరః, అం త్రిం
आफलोदयकर्मणि ఫలము కలుగువఱకు
విడువక పనిచేకొనసాగించువాఁడు, కార్యారి,
తగువాఁడు, తా(దా)ళికుఁడు, తీరువరి, తీర్పరి,
దిట్ట; प्रारब्धकर्मसमापके ప్రారంభించినదా
నిని పరిసమాప్తి చేయువాఁడు. –क्षेत्रम्
–క్షేత్రమ్, అం నం भारतवर्षे భారతదేశము

कलङ्कुर కలఙ్కురః, అం పుం जलभ्रमे నీటి
సుడి. –न्दर –న్దరః, అం పుం वर्णसकर
जातिभेदे ఒక సంకరజాతివాఁడు.

कलाङ्कुरः కలాఙ్కురః, అం పుం सारसे
బెగ్గురుపక్షి: कर्णीसुते 'కర్ణీసుతః' చూ
–धर –ధరః, అం పుం कलानिधौ 'కలా
నిధిః' చూ चतुष्षष्टिकलापूर्णे 64 విద్యలు
గలవాఁడు. [వృద్ధి(వడ్డి)విశేషము.

कलान्तरम् కలాన్తరమ్, అం నం वृद्धिभेदे

कलिकार. కలికారః, అం పుం धूम्याटे కూఁ
కటిమూఁగ: प्रकीर्ये నెమిలియడుగు†;
नारदे నారదుఁడు. త్రిం कलहकारे కలహిం
చువాఁడు: कलिकाप्रासरि కలికా(హా)యు
క్తము.

कलिका(हा)री కలికా(హా)రీ, ఈం స్త్రీం विष-
लाङ्गल्याम् నీరువిప్పలి†.

कलूतरः కలూతరః. అం పుం देशभेदे ఒక
దేశము. [శరీరము

कलेब(व)रम् కలేబ(వ)రమ్, అం నం देहे

कल्पकारः కల్పకారః, అం పుం आश्वलायना-
दिषु కల్పసూత్రముల రచించిన ఆశ్వలాయ
నాదులు –तरु –తరుః, ఉం పుం ग्रन्थभेदे
గ్రంథవిశేషము, कल्पवृक्षे 'కల్పవృక్షః' చూ
–सूत्रम् –సూత్రమ్, అం నం वैदिककर्मा
नुष्ठानप्रतिपादकेषु आपस्तम्बादिरचितेषु
सूत्रात्मकग्रन्थेषु ఆశ్వలాయన-ఆపస్తంబాది
ఋషులు రచించిన వైదికకర్మానుష్ఠానబోధ
కములైన సూత్రగ్రంథములు.

कविपुत्र కవిపుత్రః, అం పుం शुक्राचार्ये శుక్రుడు.

कष्टकार కష్టకారః, అం పుం ससारे సంసా
రము. త్రిం कष्टकरे పీడాకారము.

कक्षधरम् కక్షధరమ్, అం నం मर्मस्थानभेदे
వక్షఃకక్షముల నడుమ నుండెడి ఒక మర్మ
స్థానము. [కంధరి.

कास्यकार కాంస్యకారః, అం పుం कंसकारे

काकभीरु కాకభీరుః, ఉం పుం उलूके గుడ్లగూబ.

काकोदर కాకోదరః, అం పుం सर्पे పాము.

काचकारः కాచకారః, అం పుం काचकृति
గాజుపనివాఁడు.

काञ्चनारः కాఞ్చనారః, అం పుం कोविदारे
ఎఱ్ఱకాంచనము†.

काण्डकार. కాణ్డకారః, అం పుం क्रमुके పోఁక†;
शरकारे బాణకారుఁడు. –धार –ధారః,
అం పుం देशभेदे ఒక దేశము.

कादम्बर కాదమ్బరః, అం పుం दध्यग्रे పె
రుఁగుమీఁది తేట. నం मद्यभेदे కదిమిపూల
కల్లు ऐक्षवे गुडादौ చెఱకుసంబంధమైన
బెల్లము కల్లు మొ॥ –री –రీ, ఈం స్త్రీం मद्ये
కల్లు, कोकिलायाम् ఆఁడుకోయిల, शारि-
कायाम् గోరువంక; भारत्याम् సరస్వతి:
काव्यभेदे ఒక గద్యకావ్యము.

काननारिः కాననారిః, ఇం పుం शम्याम् కాన
దాయ, జమ్మి†.

काप्यक(का)रः కాప్యక(కా)రః: అం పుం
स्वपापवक्तरि తన పాపమును చెప్పికొనెడి
వాఁడు.

कामकारः కామకారః, అం పుం कामेन कर्म-
करणे కోరికతో కర్మచేయుట: स्वेच्छाप्रवृत्तौ
ఇచ్ఛవచ్చినట్లు మెలఁగుట. త్రిం काम्यनि-
ष्पादके కామ్యకర్మలు చేయువాఁడు.
–चरः –చరః, అం త్రిం स्वेच्छाचारिणि
స్వేచ్ఛాచారి –चारः –చారః, అం పుం
कामेन गवादेः चारणे ఇచ్ఛల పాల

ములో పశువుల మేపుట, कामकारे 'కామకారః' చూ —चारी —చారీ, न्० पु० गरुडे గరుత్మంతుఁడు, चटके పిచ్చుక త్రిం० कामुके కాముకుఁడు. स्वच्छन्दवर्तिनि స్వేచ్ఛాచారి —धरः —ధరః, अ० पु० सरोमेदे ఒక సరస్సు. —पूरः —పూరః, अ० त्रि० अभीष्टदातरि కోరుకిదీర్చువాఁడు. —मुद्रा —ముద్రా, आ० स्री० मुद्रामेदे ఒక ముద్ర. —शरः —శరః, अ० पु० चूते మామిడిచెట్టు. —शास्त्रम् —శాస్త్రమ్, अ० न० काम्यप्रतिपादके शास्त्रे కామ్యకర్మలఁదెలిపెడిశాస్త్రము; रतिशास्त्रे రతిశాస్త్రము —सूत्रम् —సూత్రమ్, अ० न० वात्स्यायनादिप्रणीते कामव्यापारबोधके शास्त्रभेदे వాత్స్యాయనాదులు రచించిన కామవ్యాపారబోధకమగుశాస్త్రవిశేషము.

कामेश्वरः కామేశ్వరః, अ० पु० परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు. —री —రీ, ई० स्री० भैरवीभेदे ఒక భైరవి; देवीमूर्तिभेदे ఒక దేవీమూర్తి

कारकरः కారకరః, अ० त्रि० क्रियाकरे दासादौ పనులుచేయు సేవకుఁడు మొ —स्कर —స్కరః, अ० पु० किम्पाके విషముష్టిచెట్టు.

कारागारम् కారాగారమ్, अ० न० कारागृहे చెఱసాల. —वरः —వరః, अ० पु० चर्मकारे మాదిగ. [కర్నుపదాంగ.

कारुचौरः కారుచోరః, अ० पु० सन्धिचौरे

कारोत्तरः కారోత్తరః, अ० पु० सुरामण्डे కల్లుతేట; कूपे బావి; चालन्याम् జల్లెడ त्रि० कार्यक्षमे పనులలో నేర్పరి

कार्तस्वरम् కార్తస్వరమ్, अ० न० सुवर्णे బంగారు; धत्तूरे ఉమ్మెత్త.

कार्यकरः కార్యకరః, अ० पु० अधिकारिणि పార్పత్తెకాఁడు, మణియకాఁడు అధికారి त्रि० कार्यकर्तरि పనిచేయువాఁడు.

कालचक्रम् కాలచక్రమ్, अ० न० द्वादशारे कालचक्रभेदे 12 అర(బండికంటియాకు)లుగల కాలచక్రవిశేషము, कालरूपे चक्रे కాలమనెడి చక్రము; चक्रभेदे 84 చక్రములలో నొకటి; रजतमये चक्रभेदे వెండిచక్రము, దానవిశేషము; दण्डभेदे కాలదండవిశేషము —ञ्जरः —ఞ్జరః, अ० पु० शिवे శివుఁడు, गिरिभेदे ఒక కొండ, योगिचक्रमेलके యోగిచక్రమేలకము, भैरवभेदे ఒక భైరవుఁడు देशभेदे ఒక దేశము. त्रि० मृत्योर्जारके మృత్యువును జయించువాఁడు. —ञ्जरा —री —ఞ్జరా —రీ, आ० ई० स्री० चण्डिकायाम् పార్వతి —तर —తరః, अ० त्रि० अतिकृष्णे మిక్కిలి నల్లనిది. —रात्रि —రాత్రిః, इ० स्री० मृत्युदेवतायाम् మృత్యుదేవత; कल्पान्तरात्रौ ప్రళయకాలరాత్రి, प्रलयकाले ప్రళయకాలము; दुर्गाया मूर्त्यन्तरे దుర్గయొక్క ఒక మూర్తి, तत् प्रतिपादकमन्त्रभेदे కాలరాత్రి మంత్రము; भीमरथ्याम् 'భీమరథీ' చూ यमभगिन्याम् యమునిచెల్లెలు; दीपावल्याम् దీపావళి-అమావాస్య. —सारः —సారః, अ० पु० कृष्णसारे నల్లయిఱ్ఱి. न० पीतचन्दने పచ్చచందనము. —सूत्रम् —సూత్రమ్, अ० न० नरकभेदे ఒక నరకము; मृत्युहेतुसूत्रे మృత్యుహేతువైన సూత్రము. —होरा —హోరా, आ० स्री० लग्नार्धरूपहोरायाम् లగ్నార్ధరూపమైన హోర, समयभेदे సమయవిశేషము.

कालागुरु కాలాగురు, अ० न० कृष्णागुरुणि నల్లఅగరు. —न्तरम् —న్తరమ్, अ० न० अन्यस्मिन् काले ఇతరకాలము; उत्पत्युत्तरकाले ఉత్పత్తికి పిమ్మటికాలము; समयान्तरस्थायिनि అన్యసమయమునందుండునది

काल्पसूत्रः కాల్పసూత్రః, अ० त्रि० कल्पसूत्रा

सिद्धे కల్పసూత్రము నెఱిఁగినవాఁడు.

काव्यचौरः కావ్యచౌరః, అం పుం परकीय-काव्यस्य स्वकीयत्वेन प्रख्यापके चोरभेदे కబ్బపుదొంగ, ఇతరుల కావ్యమును తన దిగాఁ జెప్పికొనెడివాఁడు.

काशप(फ)री కాశప(ఫ)రీ, ఈంసీం काशा-मृतनयाम् తెల్ల అవరించిన నది. —पौण्ड्र —పౌణ్డ్రః, అంపుం देशभेदे ఒక దేశము —(स)हरः —(స)హరః, అం పుం ओष-धीभिदि కాఁచర, కాసర†.

काशू(सू)कारः కాశూ(సూ)కారః, అం పుం पूगे పోఁక† —तरी —తరీ, ఈం సీం ह्रस्वे शक्त्यायुधे శక్తి యను నాయుధము.

काष्ठदारु కాష్ఠదారుః, ఉంపుం देवदारुणि దేవదారువు†.

काष्ठागारम् కాష్ఠాగారమ్, అంనం काष्ठनिर्मिते गृहे కట్టెలతోఁ గట్టిన యిల్లు.

कीटमारी కీటమారీ, ఈంసీం हंसपद्याम् హంసపాది†.

कुकुन्दरः కుకున్దరః, అంపుం कुक्कुरद्रौ కుక్క-పాల†. నం ద్విం श्रोणिगर्तद्वये పిఱుఁదుల మీఁది గుంటలు. [కుక్క-పాల†

कुक्कुरद्रु కుక్కురద్రుః, అం పుం वृक्षभेदे

कुचाङ्गेरी కుచాఙ్గేరీ, ఈంసీం चुक्रिकायाम् పులిచింత† [గళవారము

कुजवारः కుజవారః, అంపుం मङ्गलवारे మం

कुटिचर కుటిచరః, అంపుం जलसूकरे నీరుపంది. [చకః' చూ

कुटीचरः కుటీచరః, అంపుం कुटीचके 'కుటీ

कुणज्ञर కుణజ్ఞరః, అంపుం वनवास्तूके అడవి చక్రవర్తికూర†.

कुण्डोदरः కుణ్డోదరః, అంపుం अप्रशस्तकुक्षि-युक्ते నింద్యమైన కడుపు గలవాఁడు.

कुतुम्बुरु కుతుమ్బురు, అం నం कुत्सितति-न्दुकीफले నిందితమైన తుమ్మికికాయ

कुम्भकारः కుమ్భకారః, అం పుం वैश्यायां विप्रतोजाते బ్రాహ్మణునకు వైశ్యస్త్రీయందుఁ గలిగినవాఁడు (कुलाले కుమ్మరి) कुक्कुमे గంపపులుఁగు. త్రిం कुम्भकारके కుండలు చేయువాఁడు —कारी —కారీ, ఈం సీం मनश्शिलायाम् మణిశిల, कुलत्थायाम् 'కులత్థ' చూ कुलालभार्यायाम् కుమ్మరిభార్య. —मुद्रा —ముద్రా, ఆంసీం मुद्राभेदे కుంభముద్ర

कुम्भोदर. కుమ్భోదరః, అంపుం शिवपारि-षद्भेदे ఒక శివపార్షదుఁడు.

कुरङ्क(ङ्कु)र. కురఙ్క-(ఙ్కు-)రః, అంపుం सारसे బెగ్గురుపక్షి.

कुराङ्घ्रि కురాఙ్ఘ్రిః, ఇంపుం रक्तमूलके ఎఱ్ఱముల్లంగి†.

कुरुक्षेत्रम् కురుక్షేత్రమ్, అంనం कुरुपाण्डव-युद्धभूमौ కురుపాండవయుద్ధభూమి; कुरुरा-जकृष्टभूमौ కురురాజు దున్నిన భూమి, देव-यजनस्थाने देवयज्ञाधारभूते क्षेत्रे దేవతల యజ్ఞాధారభూతమైనక్షేత్రము; अविमुक्तक्षेत्रे కాశి.

कुलन्धर కులన్ధరః, అంపుం वंशधरे వంశమును నిలబెట్టువాఁడు. —पत्रः —పత్రః, అం పుం दमनके దవనము†. —पुत्र —పుత్రః, అంపుం कुलन्धरे पुत्रे వంశము నుద్ధరించు కొడుకు. —म्भर. —మ్భరః, అంపుం सन्धिचोरे కన్నపుదొంగ —वारः —వారః, అంపుం मङ्गलशुक्रवारयोः మంగళవారము శుక్రవారము. —विप्र —విప్రః, అంపుం कुलपुरोहिते వంశపారంపర్యముగా వచ్చెడి పురోహితుఁడు —सत्रम् —సత్రమ్, అం నం पित्रादिक्रमेण अनुष्ठेये सहस्रवर्ष-साध्ये सत्रभेदे తండ్రి మొదలుగా క్రమేణ పుత్రపౌత్రాదులు వేయి సంవత్సరము లను ష్ఠింపఁదగిన సత్ర(యాగ)విశేషము.

कुलाङ्गारम् కులాఙ్గారమ్, అంనం कुलाधमे వంశమును దూషితముఁ జేసినవాఁడు. —चारः —చారః, అం పుం कुलोचिते धर्मे ధర్మము; ज्ञानभेदे జ్ఞానవిశేషము; आचारभेदे కౌళాచారము.

कुलेचरः కులేచరః, అంపుం शाकभेदे ఒక కూరగు. —श्वरः —శ్వరః, అంపుం शिवे శివుఁడు. वंशपतौ కులపతి. —री —రీ, ఈం సీం शिवायाम् పార్వతి.

कुशधारा కుశధారా, ఆంసీం नदीभेदे ఒకనది

कुशाकरः కుశాకరః, అంపుం यज्ञाग्नौ యజ్ఞాగ్ని.

कुष्ठहन्त्री కుష్ఠహన్త్రీ, ఈం సీం वाकुच्याम् కారుగచ్చు†.

कुस्तुम्बरी —म्बुरु కుస్తుమ్బరీ —మ్బురు, ఈం ఉంనం धान्याके కొత్తిమిరి†.

कुक्षिम्भरिः కుక్షిమ్భరిః, ఇంపుం आत्मम्भरौ 'ఆత్మమ్భరిః' చూ॥ —रन्ध्रः —రన్ధ్రః, అం పుం नले కిక్కిసకసవు†.

कूटपूरी కూటపూరీ, ఈం సీం बलाकायाम् తెల్లకొక్కెర. —यन्त्रम् —యన్త్రమ్, అం నం उन्माथे బోను.

कूटागारम् కూటాగారమ్, అంనం शिरोगृहे మేడమీఁది యిల్లు, द्रोणा क्रीडागृहे క్రీడాగృహము, मृषागारे మిథ్యాగృహము, లక్కయిల్లు మొ॥

कूर्चशिरः కూర్చశిరః, స్,అంనం गुल्फे చీలమండ

कूर्मचक्रम् కూర్మచక్రమ్, అంనం कृषिजपयज्ञकर्मोक्ते कूर्माकारचक्रे కృషిజపయజ్ఞాదులయందు విధింపఁబడిన కూర్మరూపమైన చక్రము. —यन्त्रम् —యన్త్రమ్, అం నం यन्त्रभेदे యంత్రవిశేషము

कूल(ले)चर. కూల(లే)చరః, అం పుం गजचमरीमहिषादिषु నద్యాదితీరముల సంచరించెడి ఎనుము ఏనుఁగు చమరీమృగము మొ॥

कृतच्छिद्रा కృతచ్ఛిద్రా, ఆంసీం कोशातकयाम् బీఱ†. —स्वर. —స్వరః, అం పుం सुवर्णाकरे బంగారుగని. त्रिं कृतशब्दे ధ్వనిచేసినట్టిది.

कृतिकरः కృతికరః, అం పుం विंशतिहस्ते (रावणे) రావణుఁడు. [పురుగు.

कृमिकर కృమికరః, అం పుం कीटभेदे ఒక

कृष्णचन्द्रः కృష్ణచన్ద్రః, అంపుం श्रीकृष्णे శ్రీకృష్ణుఁడు. —चरः —చరః, అంత్రిం कृष्णस्य भूतपूर्वे गवादौ పూర్వము కృష్ణునకు సంబంధించిన గోవులు మొ —ताम्रम् —తామ్రమ్, అంనం हरिचन्दने హరిచందనము. —तारः —తారః, అంపుం कृष्णसारे నల్లయిఱ్ఱి हरिणे జింక. —वक्त्रः —వక్త్రః, అం పుం वानरे కోఁతి. गोलाङ्गूले కొండముచ్చు. —सारः —సారః, అంపుం कृष्णमृगे నల్లయిఱ్ఱి, खदिरे చండ్ర†; स्नुह्याम् జెముడు†. —रा —రా, ఆంసీం शिंशुपायाम् ఇరుగుడు†.

कृष्णोदर. కృష్ణోదరః, అం పుం सर्पभेदे ఒక సర్పము.

केशाकार. కేశకారః, అం పుం इक्षुभेदे ఒక చెఱకు. —कारी —కారీ. న్ంత్రిం केशरचनाकारके కొప్పు నలంకరించునది. —धरः ధరః, అంపుంబం देशभेदे ఒక దేశము. त्रिं केशवपनाकर्तरि వెండ్రుకలు గొఱిగించినవాఁడు. —हन्त्री —హన్త్రీ, ఈం సీం शम्याम् జమ్మి†.

कोजागरः కోజాగరః, అం పుం आश्विनपूर्णिमायाम् ఆశ్వయుజపూర్ణిమ.

कोटचक्रम् కోటచక్రమ్, అం నం चक्रभेदे కోటశుభాశుభములం దెలిపెడి చక్రవిశేషము.

कोटिपात्रः కోటిపాత్రః, అం పుం अरित्रे ఓడనడుపు తెడ్డు.

कोविदारः కోవిదారః, అం పుం रक्तकाञ्चनारे ఎఱ్ఱకాంచనము†.

कोश(ष)कारः కోశ(ష)కారః, అంపుం कीट-

भेदे వట్టువురుగు: इक्षुभेदे ఒక చెఱకు, निघण्टुकर्तरि నిఘంటురచయిత; खड्गकोशकर्तरि కత్తియొఱచేయువాఁడు.

कोशागारम् కోశాగారమ్. अ०न० धनागारे ధనాగారము, బొక్కసము.

कोष्ठागारम् కోష్ఠాగారమ్, अ० न० कुसूले గాదె, గరిసె कोशागारे బొక్కసము

कौलटेर కౌలటేరః, अ० पु० कुलटासुते ఱంకులాలికొడుకు

क्रान्तिसूत्रम् క్రాన్తిసూత్రమ్,अ०न० योगभेदे క్రాంతుల సూత్రాకారయోగము.

क्र(क्रि)मिशत्रुः క్ర(క్రి)మిశత్రుః, उ० पु० रक्तमन्दारे ఎఱ్ఱమందారము†: विडङ्गेवాయు విళంగము†.

क्रियाकारः క్రియాకారః, अ० पु० नूतनशिष्ये క్రొత్తవిద్యార్థి. त्रि० क्रियाकारके పనులు చేయువాఁడు. [ఒకఛందస్సు.

क्रीडचक्रम् క్రీడచక్రమ్, अ० न० छन्दोभेदे

क्रीडानारी క్రీడానారీ, ई० स्त्री० क्रीडार्थाया नार्याम् క్రీడకొఱకైన వేశ్యారూపమగు స్త్రీ.

क्रोडपत्रम् క్రోడపత్రమ్, अ०न० ग्रन्थस्थपत्रयोर्मध्ये चिह्नविशेषेण लिखिते पत्रे వ్రాయునపుడు మఱచిన విషయమును చిహ్నవిశేషముతో వ్రాసి రెండుకాగితములనడుమను చేర్పఁబడిన కాగితము.

क्रौञ्चस्वरः క్రౌఞ్చస్వరః, अ०पु० मध्यमस्वरे క్రౌంచస్వరము, మధ్యమస్వరము.

क ४ క 5

कटकसर. కటకసరః, अ० पु० धान्यभेदे కటకసరులు, ఒక ధాన్యము. –ङ्कटेरी –ఙ్కటేరీ, ई०स्त्री० हरिद्रायाम् పసుపు†: दारुहरिद्रायाम् మ్రానిపసుపు†. –शर्करा –శర్కరా, आ०स्त्री० गाङ्गेष्ठ्याम् 'గాఙ్గేష్ఠీ' చూ॥

कण्टकागार∙ కణ్టకాగారః,अ०पु०सरटे తొండ.

कण्ठकर्तरी కణ్ఠకర్తరీ, ई०स्त्री० गलकर्तयाम् గండగత్తెర, మెడకత్తెర. –कुठारः –కుఠారః, अ०पु० परशौ గండ(గ్ర)గొడ్డలి.

कनकपत्रम् కనకపత్రమ్, अ०न० कर्णभूषाविशेषे బంగారుకమ్మలు.

कनकक्षार కనకక్షారః,अ०पु०टङ्के వెలిగారము.

कन्दराकर కన్దరాకరః,अ०पु० पर्वते కొండ.

कपटेश्वरी కపటేశ్వరీ, ई०स्त्री० श्वेतकण्टकार्याम् తెల్లవాఁకుడు†.

कपर्दसर కపర్దసరః,अ०पु० धान्यभेदे గవ్వ సరులు, ఒక ధాన్యము.

कपालशिरा కపాలశిరాః,स्०पु०शिवे శివుఁడు.

कपिकच्छुरा కపికచ్ఛూరా, आ०स्त्री० मर्कट्याम् దూలగొండి†.

कपिलधारा కపిలధారా, आ०स्त्री० गङ्गायाम् గంగానది, कपिलगोदुग्धधारायाम् కపిల గోవుపాలధార. [పిశాచము.

कपिशापुत्र కపిశాపుత్రః, अ०पु० पिशाचे

कपोतसारम् కపోతసారమ్, अ०न० कपोताञ्जने 'కపోతాఞ్జనమ్' చూ॥

कमलाकरः కమలాకరః, अ०पु० पद्मसरसि తామరకొలను, पद्मवृन्दे పద్మసమూహము, स्मृतिनिबन्धभेदे ఒక స్మృతి.

कमलोत्तरम् కమలోత్తరమ్, अ०न० कुसुम्भे కుసుమపువ్వు†. [చూ

करशीकरः కరశీకరః,अ०पु०वमथौ 'వమథుః'

कर्पूरसरः కర్పూరసరః, अ० पु० धान्यभेदे కర్పూరపుసరులు, ఒక ధాన్యము.

कवचपत्र కవచపత్రః, अ०पु० भूर्जे బూజపత్రి†. –हर –హరః, अ०पु० कुमारे కొమార(మా)ముగలవాఁడు

कवाटवक्रम् కవాటవక్రమ్, अ० न० वृक्षभेदे వృక్షవిశేషము.

काकवल्लरी కాకవల్లరీ, ई०स्त्री० स्वर्णवल्ल्याम्

సువర్ణవల్లి†. [ఫల్గు కాకిమేడి†
काकोडु(दु)म्बर కాకోడు(దు)మ్బరః, అం॰పుం॰
काचकर्परः కాచకర్పరః, అం॰పుం॰ धान्यभेदे గాజుకప్పెరలు, ఒక ధాన్యము.
काञ्चनगिरि కాఞ్చనగిరిః, ఇం॰ पुं॰ हेमाद्रौ మేరుపర్వతము. दानभेदे దానవిశేషము. –क्षीरी –క్షీరీ, ఈం॰सी॰ क्षीरिण्याम् పాల†.
काण्डगोचर. కాణ్డగోచరః, అం॰ पुं॰ नाराचे నారసము. [కాంచీపట్టణము.
कान्तिनगरी కాన్తినగరీ, ఈం॰सी॰ काञ्चयाम्
कारणोत्तरम् కారణోత్తరమ్, अ॰न॰ उत्तरभेदे వాది చెప్పినదాని నంగీకరించి కాని అని దానికి ప్రతికూలకారణమును జెప్పుట.
कालकस्तूरी కాలకస్తూరీ, ఈం॰सी॰ कस्तूरीभेदे నల్లకస్తూరి.
कालाग्निरुद्रः కాలాగ్నిరుద్రః, అం॰పుం॰ सर्वसंहारके रुद्रे సర్వసంహారకరుద్రుడు.
कालानुसारि కాలానుసారి, .న్॰ नं॰ शैलेये బాపువు.
कुञ्जरदरी కుఞ్జరదరీ; ఈం॰सी॰ देशभेदे ఒక దేశము –वञ्जरी –వల్లరీ, ఈం॰ सी॰ निकुञ्जिकायाम् ఒక చింత†.
कुन्तलोशीरम् కున్తలోశీరమ్, అం॰న॰ ओषधीमिदि ఒక ఓషధి.
कुलनक्षत्रम् కులనక్షత్రమ్, అం॰న॰ भरणी रोहिणीपुष्यमघोत्तरफल्गुनीचित्ता वि शा खा ज्येष्ठाश्रवणोत्तरभाद्रपत्सु భరణి రోహిణి పుష్యమి మఘ ఉత్తర చిత్త విశాఖ జ్యేష్ఠ శ్రవణము ఉత్తరభాద్ర.
कुसुमपुरम् కుసుమపురమ్, అం॰న॰ पाटली पुत्रे పాటలీపుత్రము, పాట్నా.
कुसुमाकर. కుసుమాకరః, అం॰పుం॰ वसन्ततौ వసంతఋతువు. –धिराट् –ధిరాట్, జ్పుం॰ चम्पके సంపంగి†. [కోడి
कुहकस्वरः కుహకస్వరః, అం॰ పుం॰ कुक्कुटे
कूचशेखर కూర్చశేఖరః, అం॰పుం॰ नारिकेले టెంకాయ†.
कृच्छ्र तिकृच्छ्र కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రః, అం॰పుం॰ व्रतविशेषे ఒక వ్రతము.
कृष्णपिण्डीर· కృష్ణపిణ్డీరః, అం॰పుం॰ पिण्डीतकभेदे నల్లమంగ†:- मुस्तायाम् ముస్తె.
–वर्बर. –బర్బరః, అం॰పుం॰ बर्बरभेदे నల్లతులసి†. –वानरः –వానరః, అం॰పుం॰ गोलाङ्गूले కొండముచ్చు –सुन्दर –సున్దరః, అం॰పుం॰ श्रीकृष्णे కృష్ణచంద్రుడు
केलिन गर కేలినాగరః, అం॰పుం॰ भोगप्रधाने नागरे భోగియగు నాయకవిశేషము.
केसरवरम् కేసరవరమ్, అం॰న॰ कुङ्कुमे కుంకుమపువ్వు
कैटमेश्वरी కైటభేశ్వరీ, ఈం॰सी॰ दुर्गायाम् దుర్గ.
कौमुदीचार. కౌముదీచారః, అం॰ప్రం॰ आश्विन पूर्णिमायाम् ఆశ్వయుజపూర్ణిమ.
क्रकचपत्र క్రకచపత్రః, అం॰పుం॰ केतक्याम् మొగలి†, शाकवृक्षे టేకు†
क्रीडोपस्करम् క్రీడోపస్కరమ్, అం॰ న॰ क्रीडासाधने ఆటవస్తువు.
क्रोष्टुकशिर క్రోష్టుకశిరః, స్॰న॰ वातरोगभेदे ఒక వాతవ్యాధి.

र - सं॰-प्रं॰ ర - సం-ప్ర

कथनानन्तरम् కథనానన్తరమ్, अव्यं॰ उक्ते सतीत्यर्थे అనఁగన్, అనవుడున్, నాన్, నాఁగన్, నావుడున్, చెప్పఁగా.
कन्यकापरमेश्वरी కన్యకాపరమేశ్వరీ, ఈం॰सी॰ परमेश्वर्यंशसम्भूतायां वैश्यकुलदेवतायाम् పరమేశ్వరి-అంశముతో నవతరించిన వైశ్యుల కులదేవత.
कर्णेचुरचुरा –टिरटिरा కర్ణేచురచురా –టిరటిరా, ఆ॰सी॰ कर्णेजपने చాడీచెప్పుట.
कर्मव्यतिहार· కర్మవ్యతిహారః, అం॰పుం॰ पर-

स्परैकजातीयक्रियाकरणे పరస్పరక్రియాను కరణము, కొట్టినచో కొట్టుట తిట్టినచో తిట్టుట మొ

कारणशरीरम् కారణశరీరమ్, अ०न० आनन्दमयकोशे ఆనందమయకోశము,సుషుప్తి, స్థూలసూక్ష్మదేహమూలము, స్వరూపాజ్ఞానము, సత్త్వప్రధానమైన అజ్ఞానము, అనాద్యవిద్య,అనిర్వచనీయము,కారణదేహము.

कालिन्दीसोदरः కాలిన్దీసోదరః, अ०पुं० यमे జమునతోఁబుట్టు(వైఁదోఁడు), యముఁడు.

किम्पुरुषेश्वरः కిమ్పురుషేశ్వరః,अ०पुं०कुबेरे కుబేరుఁడు.

कुलाकुलचक्रम् కులాకులచక్రమ్, अ० न० ग्राह्यमन्त्रस्य शुभाशुभताज्ञानार्थे चक्रभेदे ఉపదేశము పొందఁదగిన మంత్రము వలని శుభాశుభఫలముల నెఱుఁగుటకైన చక్రము.

कुलाकुलनक्षत्रम् కులాకులనక్షత్రమ్, अ०न० आर्द्रामूलाभिजिच्छतभिषासु ఆర్ద్ర మూల అభిజిత్తు శతభిషము.

कुलाकुलवारः కులాకులవారః, अ०पुं० बुधवारे బుధవారము.

कुसुमविचित्रा కుసుమవిచిత్రా, आ० स्त्री० वृत्तभेदे ఒక వృత్తము.

कैलासमन्दिर. కైలాసమన్దిరః, अ०पुं० शिवे వెండికొండదునీఁడు, శివుఁడు.

क्रकचव्यवहारः క్రకచవ్యవహారః, अ० पुं० गणितभेदे వస్తువుయొక్క వేతనము నెఱుఁగుటకైన ఒక గణితము.

क्रियासमभिहार క్రియాసమభిహారః,अ०पुं० क्रियाया. पौन पुन्ये మరలమరలచేయుట, भृशार्थे మిక్కిలి, అధికము.

ल २ ల 2

कल కల, धा० (कलते) शब्दसंख्यानयो ర్ధ్వనించుట,చెప్పుట లెక్కించుట(कालयति) क्षेपे కదపుట, త్రోయుట. (कलयति) गतौ గతి. सङ्ख्याने च లెక్కించుట

कल. కలః, अ०पुं० अव्यक्तमधुरध्वनौ అవ్యక్తమధురధ్వనిః कोलौ रేఁగు†ః सालेमद्वि†. न० शुक्रे రేతస్సు. त्रि०अजीर्णे జీర్ణముకానిది.

कला కలా, आ०स्त्री० चन्द्रमण्डलस्य षोडशे भागे చంద్రమండలములోఁ బదునాఱవ భాగము, त्रिंशत्काष्ठात्मके काले 540 రెప్పపాట్లకాలము, षोडशसु పదునాఱు, कपटे కపటము. विभूतौ ఈశ్వరవిభూతి, शक्तौ శక్తి मरीचिपत्न्याम् మరీచిభార్య, राशे स्त्रिंशद्भागस्य षष्टिभागे రాశిలోని ముప్పదియవభాగములో అఱువదవవంతు కాలము, वृद्धौ వృద్ధి, विद्यायाम् విద్యః कलनायाम् లెక్కః स्त्रीरजसि ముట్టునెత్తురు; नौकायाम् పడవ; प्रणवस्य पञ्चाशत्कलासु ప్రణవము యొక్క ఏఁబది కళలు సృష్టి,బుద్ధి,స్మృతి, మేధ మొ अशतुल्ये उपाधिभेदे అంశము వంటి ఉపాధివిశేషము, पुरुषस्य षोडशसु कलासु పురుషుని పదునాఱుకళలు,ప్రాణము శ్రద్ధ ఆకాశము వాయువు తేజస్సు జలము భూమి ఇంద్రియము మనస్సు అన్నము వీర్యము తపస్సు మంత్రము కర్మ లోకము నామము; अंशे అంశము; सूत्रात्मके पदार्थे సూత్రాత్మకమైన పదార్థము. धातुक्रेदभेदे ధాతువుల ఆర్ద్రిత; ह्रस्वाक्षरे లఘ్వక్షరము, गीतादिचतुष्षष्टिविद्यासु గీతాదిచతుష్షష్టి(64) కళలు [గీతము వాద్యము నృత్యము నాట్యము ఆలేఖ్యము విశేషకచ్ఛేద్యము తండులకుసుమబలివికారములు పుష్పాస్తరణము దశనవసనాంగరాగములు మణిభూమికాకర్మ శయనరచన ఉదకవాద్యము ఉదకఘాతము చిత్రాయోగములు మాల్యగ్రథనవికల్పములు శేఖరాపీడయోజనము నేపథ్యయోగములు కర్ణపత్రభంగములు గంధ

యుక్తి భూషణయోజనము ఇంద్రజాలము కౌచుమారయోగములు హస్తలాఘవము చిత్రశాకాపూపభక్ష్యవికారక్రియ పానకరస రాగాసవయోజనము సూచీవాపకర్మ వీణా డమరుకసూత్రక్రీడ ప్రహేలిక ప్రతిమాల దుర్వచకయోగములు పుస్తకవాచనము నాటికాఖ్యాయికాదర్శనము కావ్యసమస్యా పూరణము పట్టికావేత్రబాణవికల్పములు తర్కుకర్మలు తక్షణము వాస్తువిద్య రూప్య రత్నపరీక్ష ధాతువాదము మణిరాగజ్ఞానము ఆకరజ్ఞానము వృక్షాయుర్వేదయోగములు మేషకుక్కుటలావకయుద్ధవిధి శుకసారికా ప్రలాపనము ఉత్సాదనము కేశమార్జనకౌశలము అక్షరముష్టికాకథనము మ్లేచ్ఛితక వికల్పములు దేశభాషాజ్ఞానము పుష్పశకటికానిమిత్తజ్ఞానము యంత్రమాతృక ధారకా మాతృక సంపాట్యము మానసీకావ్యక్రియ క్రియావికల్పములు ఛలితకయోగములు అభిధానకోశచ్ఛందోజ్ఞానము వస్త్రగోపనములు ద్యూతవిశేషము ఆకర్షణక్రీడ బాలక క్రీడనకములు వైనాయికీవిద్యాజ్ఞానము వైజయికీవిద్యాజ్ఞానము వైతాలికీ(వైయానికీ) విద్యాజ్ఞానము].

कलि: కలిః, इं॰पुं॰ अन्त्ययुगे నాల్గు లక్షల ముప్పదిరెండువేలయేండ్ల పరిమితిగల తుది యుగము; कलहे కలహము; शूरे శూరుఁడు, युद्धे కలను, యుద్ధము; विभीतके తాండ్ర†, एकाङ्कयुक्तपार्श्वके पाशके ఒక అంకె గల పాచిక. सी॰ कलिकायाम् మొగ్గ.

कली కలీ, ई॰सी॰ कलिकायाम् మొగ్గ

कल्ल కల్ల, धा॰ (कल्लते) अव्यक्ते शब्दे అస్పష్టముగాఁ బలుకుట अशब्दे ఊరకుండుట

कल्ल: కల్లః, अ॰त्रि॰ बधिरे చెవిటి.

काम्ल కామ్లః, अ॰ पुं॰ ईषदम्ले కొంచెకపులుపు. त्रि॰ तद्वति అదిగలది.

काल కాల, धा॰ (कालयति -ते) उपदेशे ఉపదేశించుట.

काल కాలః, अ॰पुं॰ परमात्मनि పరమాత్మ, कालाभिमानिन्या देवतायाम् కాలాభిమాని దేవత, दिष्टे కాలము, कालदण्डयोगे కాలదండ మనెడి యోగము, विश्वदेवभेदे ఒక విశ్వదేవత, गुणक्षोभके భగవద్విభూతిభేదే గుణములఁగలఁచివేయు ఒకభగవద్విభూతి, कोकिले కోయిల, यमे యముఁడు. शनौ కప్పుమేనిగాము, శని; त्रिषु మూఁడు, रुद्रे శివుఁడు. मृत्यौ మృత్యువు, योगभेदे ఒక యోగము. कलाये 'కలాయః' చూ षट्सङ्ख्यायाम् ఆఱు, मेघाख्ये तुष्टिभेदे మేఘ మనెడి ఒక తుష్టి; द्विसङ्ख्यायाम् రెండు. सर्जरसे సజ్జరసము; रक्तचित्रके ఎఱ్ఱచిత్రమూలము†, कालवेलायाम् 'కాలవేలా' చూ ध्रुववसुसुतभेदे ధ్రువుఁ డనెడి వసువు యొక్క ఒక కొడుకు, कासमर्दे కసింద†, द्रव्यभेदे నవద్రవ్యములలో నొకటి, अवसररूपे (समये) కారు,అంకె,అజ్జ, అదను, ఎజ్జ, కోపు, చో, తతి, తరవాయి,తరుణము, తడవు, వడి, తఱి, తల, తోయము, నాఁడు, పదను, పాశము, పూఁట, పొద్దు, ప్రొద్దు, సంసు, సావి, సేపు, హదను, సమయము; कृष्णवर्णे నలుపు त्रि॰ तद्वति కఱ,నల్లనిది, हिंसके హింసించునది न॰ लोहे లోహము; दारहरिद्रायाम् మ్రానిపసుపు†, कक्कोलके తక్కోలము†, कालीयके 'కాలీయకమ్' చూ

काला కాలా, आ॰ सी॰ नील्याम् నీలి†; अश्वगन्धायाम् పెన్నేరు†; कुलिके కులికము†, पाटलायाम् కలిగొట్టు†; मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†; कृष्णत्रिवृतायाम् నల్లతెగడ†. कृष्णजीरके నల్లజిలకఱ†; कश्यपपत्नीभेदे కశ్యపుని ఒక భార్య.

काली కాళి, ఈం స ం पार्वत्याम् కప్పుముత్తె దువ. పార్వతి, दुर्गामूर्तिभेदे కాళి, కాళికా దేవి, कृष्णवर्णायाम् నల్లని స్త్రీ; मातृकाभेदे ఒక మాతృక; भीमसेनपत्नीभेदे భీముని ఒక భార్య क्षीरकीटे పాలపురుగు, मेघ-पङ्क्तौ మేఘపంక్తి व्यासमातरि సత్యవతి; रात्रौ రాత్రి. निन्दायाम् నింద, अग्निजिह्वा-भेदे ఒక అగ్నిజిహ్వ: त्रिवृति తెగడ†. तुवरिकायाम् తొగరి†, वृश्चिकाल्याम् తేలు కొండి†, कालरात्रौ కాలరాత్రి, యముని తోఁబుట్టువు; महाविद्याभेदे ఒక మహావిద్య

किल కిల, अव्य० वार्तायाम् వార్త అఁట, सम्भाव्ये సంభవింపఁదగినది, प्रसिद्धार्थद्योतने ప్రసిద్ధమైన యర్థమును ప్రకాశింపఁజేయుట, तिरस्कारे తిరస్కారము, असत्ये అబద్ధము; अरुचौ అప్రీతి; हेतौ కారణము; निर्णये నిర్ణయము, पश्चात्तापे పశ్చాత్తాపము. धा० (किलति)श्वैत्यक्रीडनयोः తెల్లబడుట ఆడుట

किलि కిలి, अव्य० कण्ठकूजिते కంఠధ్వని విశేషము.

कील కీల, धा० (कीलति)बन्धने బంధించుట

कील కీలః, अ०पुं० अग्निज्वालायाम् అగ్ని జ్వాల: लेशे కొంచెము; कूर्परे మోఁచేయి स्तम्भे స్తంభము, कफोणिनिम्नदेशे మోఁచేతి క్రిందిభాగము शङ्कौ కొఱు, కొఱ్ఱు, గసి, గసిక, గూటము, గూటాము, బంజర, వసి, సీల, మేకు, చీల (కీలము).

कीला కీలా,आ०स्त्री०अग्निज्वालायाम् అగ్ని జ్వాల. रतिप्रहारभेदे రతిప్రహారవిశేషము, बन्धे బంధము, కట్టు.

कीली కీలీ, न०पुं० अग्नौ అగ్ని.

कुल కుల, धा० (कोलति)संस्त्याने बन्धुषु च ప్రోగుచేయుట బాంధవ్యమునెఱపుట

कुलम् కులమ్,अ०न० वंशे కొలము,పదుగు వంగడ(స)ము, సంతు, జాతి, వంశము, देहे శరీరము; जनपदे దేశము; गृहे ఇల్లు; सजातीयप्राणिसमूहे సజాతీయప్రాణిసముదా యము, కొలము, వర్గము, कृष्टभूमिविशेषे దున్నిన క్షేత్ర(పొలము)విశేషము, गोत्रे గోత్రము. पुं० कुलिके శిల్పికులములో పెద్ద त्रि० श्रेष्ठे శ్రేష్ఠుఁడు, भूमिलग्ने భూమియందు లీనమైనది: तिथिनक्षत्रवारभेदे కులతిథి కులవార కులనక్షత్రములు, कुलाचारयुते కౌలాచారముగలవాఁడు.

कुला కులా, आ० स्त्री० कुलकुण्डल्याम् కుణ్డ లినిశక్తి.

कुलिः కులిః, इ०पुं० हस्ते చేయి. स्त्री० बृह-त्याम् వాఁకుడు†.

कुली కులీ, ई० स्त्री० पत्न्या अग्रजायाम् భార్యఅక్క. बृहत्याम् ములక†, कण्टकारि-कायाम् వాఁకుడు†. न०पुं० पर्वते కొండ. त्रि० कुलीने ఉత్తమకులజుఁడు.

कूल కూల,धा०(कूलति)आवरणे ఆవరించుట.

कूलम् కూలమ్, अ० न० तीरे ఒడ్డు, तटाके చెఱువు, स्तूपे మట్టితిన్నె, सेनापृष्ठे సేన వెనుకభాగము; अन्तिके సమీపము.

केला కేలా, धा० (केलायते) विलासे క్రీడ.

केलि కేలిః, इ०पुं०स्त्री० भुवि భూమి, प्रिया-प्रिययो. परस्परविहारक्रीडने కేళి, ప్రియుఁడు ప్రియురాలు అన్యోన్యముగా విహరించుట; क्रीडायाम् 'క్రీడ' చూ

केली కేలీ, ई० स्त्री० केल्याम् 'కేలి' చూ॥

केलृ కేలృ, धा० (केलति) चलने కదలుట

कोलः కోలః, अ० पुं० उडुपे తెప్పకొయ్య: सूकरे పంది: शनौ శని. चित्रव्याघ्रे చిఱుత పులి, जातिभेदे ఒక సంకరజాతి भुजान्तरे రొమ్ము: अस्त्रभेदे ఒక యస్త్ర ము, కోల. आलिङ्गने కౌఁగిలి; उत्सङ्गे ఒడి: टङ्कद्वयमात्रे రెండు టంకముల యెత్తు तुरुष्के తురక; देशभेदे ఒక దేశము, न०

चव्ये చవ్యము†; मरिचे మిరియము†, बदरीफले రేఁగుపండు, तोलकपरिमाणेఉల మెత్తు.

कोला కోలా, आ० सी० अन्नभेदे కో ల, कोलापुरे కోలాపురము, चव्ये చవ్యము†, पिप्पल्याम् పిప్పలి†; बदर्याम् రేఁగు†.

कोलिः -ली కోలిః -లీ, इ०ई०सी०बदर्याम् రేఁగు†.

कोल्लः కోల్లః, अ०पु० गिरिभेदे ఒక కొండ.

कौल కౌలః,अ०त्रि०कुलीनेఉత్తమకులజుఁడు, ब्रह्मविदि బ్రహ్మవేత్త. कुलाचारप्रवर्तके ग्रन्थे కౌలాచారబోధకమైన గ్రంథము, कुलाचाररते కౌలాచారతత్పరుఁడు.

क ३. ల 3

कंबूलम् కంబూలమ్,अ०न० वर्षयोगभेदे ఒక వర్షయోగము.

कक्कुलः కక్కులః, अ०पु० वकुले పొగడ†.

कक्कोलः కక్కోలః,अ०पु० कक्कोलके తక్కోలము†. न० तत्फले (सुगन्धिद्रव्यभेदे) తక్కోలపుకాయ, ఒక సుగంధిద్రవ్యము

कङ्काल కఙ్కాలః, अ० पु० शरीरास्थ्नि డొక్క, ఒడలియెముకలగూడు, అస్థిపంజరము, కంకాళము.

कङ्केलिः -लि. కఙ్కేలిః -ల్లిః,इ०पु० अशोके అశోకము†. -ल्लः -ల్లః, अ०पु० वास्तूके చక్రవర్తికూర†.

कङ्गुलः కఙ్గులః, अ०पु० हस्ते చేయి.

कचेलम् కచేలమ్, अ० न० लेख्यपत्रबन्धने सूत्रादौ వ్రాఁతకాగితములు కట్టెడి దారము.

कज्जलः కజ్జలః, अ०पु० मत्स्यभेदे ఒకచేఁప, मेघे మేఘము; शारिरकायाम् గోరువంక. न० अञ्जने కాఁటుక; लेखनमस्याम् సిరా. -ली -లీ, ई० सी० मत्स्यभेदे ఒక చేఁప. मिश्रितरसगन्धके అనుపానముతోఁ గూడిన రసగంధకము.

कञ्चुली కఞ్చులీ, ई० सी० कञ्चुलिकायाम् 'కఞ్చులికా' చూ

कञ्चूलम् కఞ్చూలమ్, अ०न० स्त्रीगात्राभरणे స్త్రీల మొదలినగ.

कञ्जल. కఞ్జలః, अ० पु० शारिकायाम् గోరువంక. [చెక్కిళ్లవాఁడు.

कटालः కటాలః, अ० त्रि० दुष्टगण्डयुक्ते చెడ్డ

कटिल्लः కటిల్లః, अ० पु० कारवेल्ले కాఁకర†.

कटोलः కటోలః,अ०पु०चण्डाले చండాలుఁడు, कटुरसे కారము त्रि० तद्वति కారముగలది

कट्फल. కట్ఫలః, अ० पु० कैडर्ये తేఁకు, పినగుమ్ముడు, చేఁకు†. -ला -లా, आ० सी० काकमाच्याम् కామంచి†; बृहत्याम् వాఁకుడు†; वार्ताक्याम् ములక†, देवदाल्याम् దేవదారంగి†, गम्भार्याम्గుమ్ముడు†, मृगेर्वारौ తెల్లపెద్దపాఁవర†.

कठोल. కఠోలః, अ० त्रि० कठोरे కఠినము.

कण्टलः కణ్టలః, अ० पु० वर्बूरे తుమ్మ†.

कण्टालु కణ్టాలుః, उ०सी० वशे వెదురు†, बृहत्याम् వాఁకుడు†, वार्ताक्याम् ములక†; बर्बूरे తుమ్మ†.

कण्ठालः కణ్ఠాలః, अ० पु० कन्दे కంద†; नौकाङ्गे చుక్కాను; खनित्रे గడ్డపాఱ; रणे युద్ధము, उष्ट्रे ఒంటె. -ला -లా, आ० सी० गोणीभेदे ఒకగోనె; जालगोणिकायाम् వలవంటి గోనె.

कण्डूलः కణ్డూలః, अ० पु० कण्डूकारके జిలకంద†; कण्डूयुते తీఁటగలవాఁడు.

कण्डोलः కణ్డోలః, अ० पु० उष्ट्रे ఒంటె, गोणीभेदे ఒక గోనె; धान्यादिस्थापनपात्रे (पिटे) బల్ల, పెద్దగంప. -ली -లీ, ई० सी० चण्डालवीणायाम् కిన్నెర.

कदलः కదలః, अ०पु० कदल्याम् అరఁటి†; पृश्नयाम् ప్రాఁచితీఁగె. न० कदलीफले

అరటిపండు —ला —లా, आ० सी० पृश्नयाम् ప్రేంచిత్తిగె, शाल्मल्याम् బూరుగు† डिम्बिकायाम् 'డిమ్బికా' చూ॥

कदली కదలీ, ई० सी० रम्भायाम् అంటి, అనంటి. అఱటి, అరటి†, पताकायाम పతాక, జెండా. मृगभेदे ఒక యిఱ్ఱి वैजयन्त्याम् తక్కిలి†.

कनल. కనలః, अ०त्रि०दीप्ते ప్రకాశముగలది.

कन्दल. కన్దలః, अ०पु० मृगभेदे ఒక జింక: अपवादे నింద; कलापे కలాపము, నెమలి పింఛము; कलहभेदे వాగ్యుద్ధము: उपरागे గ్రహణము: कपाले కపాలము, తలపుఱ్ఱె कलध्वनौ అవ్యక్తమధురధ్వని: कन्दे కంద†: नवाङ्कुरे క్రొత్తమొలక. न० कनके బంగారు. —ली —లీ, ई० सी० पताकायाम् జెండా, पद्मबीजे తామరవిత్తు गुल्मभेदे భూమికదళి; हरिणभेदे ఒక జింక.

कन्दालु· కన్దాలుః, उ० न० कासालौ జిలకంద†, भूमिकन्दे నేలకంద†: त्रिपर्णिकायाम् అమ్లవల్లి†.

कपाल కపాలః, अ० प्र० शिरोऽस्थ्नि తలపాలు 'కరోటః' చూ॥ यत्यादे भिक्षापात्र పింఛ, పెంకు, పెంకుర, పెంచి, పెంచిక, పెంచు, పెరక. బొంకి, బొచ్చె, బోకి, బోల, బిచ్చపుబొచ్చె. भर्जनपात्रभेदे మంగలము, వేపుడుచట్టి; यज्ञपात्रभेदे పురోడాశాదుల సంస్కరించు పాత్రవిశేషము; समूहे సమూహము: घटावयवे ఘట-అవయవము, अण्डादीनामवयवे బ్రహ్మాండభాండ-అవయవము. न० कुष्ठरोगभेदे ఒక కుష్ఠు. —लि: —లిః, इ० पु० शिवे శివుఁడు. —ली —లీ, न्० पु० शिवे పునుకతాల్పు, పునుకదారి, శివుఁడు जातिभेदे కపాలిజాతి. त्रि० कपालयुक्ते కపాలయుక్తము

कपिल: కపిలః, अ० पु० पिशङ्गे 'పిశఙ్గః' చూ शुनके కుక్క अग्नौ అగ్ని; हरौ విష్ణువు, भगवदवतारविशेषे దేవహూతి పుత్రుఁడు, सिह्ले 'సిహ్లః' చూ मूषकभेदे ఒక యెలుక; मुनिभेदे సాంఖ్యశాస్త్రకర్తయైన కపిలముని, देशभेदे ఒక దేశము. त्रि०कपिलवर्णयुते కపిల, గోరోజనమువంటివన్నెగలది.

कपिला కపిలా, आ० सी० पुण्डरीकदिग्गजभार्यायाम् పుండరీకదిగ్గజముయొక్క భార్య; गोविशेषे పుల్లావు, కపిలగోవు: रेणुकायाम् రేణుక†; शिंशपायाम् ఇరుగుడు†: लूताभेदे ఒక సాలెపురుగు नदीभिदि ఒకనది; गृहकन्यायाम् కలబంద†, राजरीतौ హొన్నిత్తడి

कपोल కపోలః, अ०पु० गण्डस्थले చెక్కిలి, చెంప, చెక్క, చెకుక్క, గరువు, గవుద, గౌద, చెరఁప, చెలిపి, పుక్క, బుగ్గ, లెంప, దవుడ, దౌడ [గలిగించునది

कफल· కఫలః, अ०त्रि० कफदायके కఫము

कफेल्ड· కఫేలూః, ऊ०पु० श्लेष्मातके విరిగి†.

कबल కబలః, अ०पु० ग्रासे అన్న అడపర, కరుడు, దొబ్బ, పిండలి, పిడచ సరవడము, ముద్ద, పిడుచ (కవళము). मत्स्यभेदे ఒక చేఁప; रोगनाशार्थं द्रव्यभेदस्य क्रियाभेदे వ్యాధి పోవుటకై చేసెడి క్రియావిశేషము.

कबिल కబిలః, अ०पु० कपिले 'కపిలః' చూ

कमल కమలః, अ०पु० मृगभेदे ఒకయిఱ్ఱి, सारसे బెగ్గురుపక్షి; ध्रुवकभेदे ధ్రువకవిశేషము; पाटलवर्णे తెలుపు ఎఱుపు గలసిన వన్నె. त्रि० तद्वति అదిగలది. न० क्लोमनि 'క్లోమ' చూ जले నీరు; पद्मे తామర†, औषधे మందు, ताम्रे రాగి.

कमला కమలా, आ० सी० लक्ष्म्याम् లక్ష్మీదేవి कमलाफले కమలాఫలము†. पद्मिन्याम् పద్మినీజాతిస్త్రీ नदीभिदि ఒకనది छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు. —लं —లీ, ई०सी० कमलसमूहे పద్మసమూహము.

कम्पिल కమ్పిలః, అం పుం कम्पिल्ले కంపి
ల్లము†.
कम्पिल्ल కమ్పిల్లః, అం పుం नगरभेदे ఒక
పట్టణము, काम्पिल्ये కంపిల్లము, రోచని†.
कम्बल· కమ్బలః,అంపుం क्रिमिभेदे గొంగళి
పురుగు, तीर्थभेदे ఒకతీర్థము मृगभेदे ఒక
మృగము; सर्पभेदे ఒక సర్పము; गवादे
सास्नायाम् గంగడోలు; मेषलोमनिर्मिते
वस्त्रादौ గొఱ్ఱెబొచ్చుతో నేసినదావళిలివాని (సి)
మొ। కంబడి, కంబళి, గొంగడి, గొంగళి,
గోరువడము నం जले నీరు; उत्तरासङ्गे ఉత్త
రీయము —ला —ళీ, న్ం పుం वृषभे ఎద్దు.
कराल కరాలః, అం పుం दन्तरोगभेदे ఒక
దంతవ్యాధి, भल्लाततैले జీడినూనె; सर्जरस-
युक्ततैले సజ్జరసముతోఁ గూడిన తైలము.
कस्तूरीमृगे కస్తూరిమృగము. कृष्णतुलस्याम्
నల్లతులసి†; कृष्णकुठेरके నల్లగగ్గెర†; स्नेह-
पक्वे वेसवारे వేఁచినమసాలాసామగ్రి. త్రిం
तुङ्गे ఎత్తయినది, दन्तुरे మిట్టపండ్లవాఁడు
भयानके భయంకరమైనది. —ला —లా
ఆంసీం शारिबायाम् మామెన† —लं—లీ,
ఈం సీం अग्निजिह्वाभेदे ఒకఅగ్నిజిహ్వ
कर्णाल కర్ణలః, అం త్రిం प्रशस्तश्रवणशक्तियुक्ते
చక్కఁగా వినఁగలిగినవాఁడు.
कर्णिल కర్ణిలః, అంత్రిం कर्णिके పొడవైన
చెవులుగలవాఁడు
कलल కలలః అంప్రం जरायौ మావి. सूक्ष्मे
एकरात्रगर्भपिण्डे సూక్ష్మమైన ఒకరోజుగర్భ
పిండము
कलिलम् కలిలమ్, అంత్రిం गहने ఎఱుఁగరా
నిది చొరరానిది; मिश्रिते కలసినది.
कल्लोल కల్లోలః, అంపుం महत्तरङ्गे పెద్దఅల;
हर्षे సంతోషము త్రిం शत्रौ శత్రువు.
कवल కవలః, అంపుం कबले 'కబలః' చూ
कविल కవిలః అం త్రిం स्तोतरि స్తుతించు
వాఁడు; शब्दकारके ధ్వనిచేయునది.
कवूलम् కవూలమ్, అం నం कवूले ఒక వర్ష
యోగము.
कवेलम् కవేలమ్, అం నం उत्पले కలువ†.
कश्म(स्म)लम् కశ్మ(స్మ)లమ్, అంనం पापे
పాపము, मूर्च्छायाम् మూర్ఛ… मोहे మో
హము. త్రిం मलिने మలినము.
काकल. కాకలః, అం పుం द्रोणकाके మాల
కాకి. నం कण्ठमणौ మెడపీఁకె. —लिः
—లిః, ఇంసీం कलध्वनौ కల(మా) ధ్వని.
—ली —లీ, ఈం సీం कलध्वनौ కలధ్వని;
स्तेयसाधने पदार्थे దొంగవానిఒకపనిముట్టు
गुञ्जायाम् గురివెంద†.
काकाल కాకాలః అంపుం द्रोणकाके మాలకాకి.
काकिल కాకిలః,అంపుం कण्ठमणौ మెడపీఁకె.
काकोलः కాకోలః, అం పుం सर्पे సర్పము;
ओषधिभेदे కాకుకాళ్లి†; नरकभेदे కాకు
లచే భక్షింపఁబడుటగల ఒక నరకము;
द्रोणकाके మాలకాకి; कुलाले కుమ్మరి,
सूकरभेदे ఒక పంది నం विषभेदे ఒక
విషము. —ली —లీ, ఈంసీం वायसोल्याम्
కాకుకొట్టి, తప్పెట, మాది, మాఁడె, కాకు
కాళ్లి†. [పిల్ల.
काजलम् కాజలమ్, అంనం कुत्सितजले చెడ్డ
काणेली కాణేలీ, ఈం సీం अनूढकन्यायाम्
పెండ్లికానిపిల్ల. असत्याम् దుష్టురాలు.
काण्डोल. కాణ్డోలః, అంపుం कण्डोले 'కణ్డో
లః' చూ॥
कातलः కాతలః,అంపుం मत्स्यभेदे ఒకచేఁప.
कापाल. కాపాలః,అంపుం कर्कट्याम् 'కర్కటీ'
చూ నం कुष्ठभेदे ఒక కుష్ఠు. త్రిం कपाल-
सम्बन्धिनि కపాలసంబంధమైనది. —ली
—లీ, ఈంసీం विडङ्गे వాయువిళంగము†.
న్ంపుం ब्रह्मकपालधारिणि शिवे పునుకకం
చమువాఁడు, పునుకతాలుపు, పునుకదారి,

శివుఁడు, जातिसङ्करे ఒక చండాలుఁడు.

कापिल కాపిలః, అం पुं कपिल(साङ्ख्य) शास्त्रवेत्तरि సాంఖ్యశాస్త్రవేత్త: पिशङ्गे 'పిశఙ్గః' చూ నం उपपुराणभेदे కపిలపురాణము. त्रिं कपिलसम्बन्धिनि కపిలముని సంబంధమైనది.

काफल కాఫలః, అంపుం कट्फले ఉంకు†.

कामल కామలః, అం పుం मरुदेशे మరుభూమి. वसन्ते వసంతఋతువు; कामलाय म् 'కామలా' చూ త్రిం कामुके కాముకుఁడు. –ला –లా, ఆం స్త్రీం रोगभेदे కామాల, కామెల, పసరిక, పవిరిక, కన్నులును కాలు సేతులగోళ్లను పచ్చబడుట (ఒక వ్యాధి).

कामालु కామాలుః, ఉంపుం रक्तकाञ्चने ఎఱ్ఱకాంచనము†.

काम्पिल्ल కామ్పిల్లః,అంపుం कम्पिल्ले రోచని†.

काम्बल కామ్బలః, అంపుం कम्बलावृते रथे కంబళ్లు గప్పిన రథము, కాంబళము.

काललः కాలలః, అంత్రిం कालकयुक्ते కాలక (చిహ్నవిశేషము)గలది.

काष्ठीलः కాష్ఠీలః, అంపుం राजार्के రాచజిల్లేడు†. –ला –లా, ఆంస్త్రీం कदलीभेदे ఒక అరఁటి†. [కంద(జిలకంద).

कासालुः కాసాలుః, ఉంపుం कासकन्दे ఒక

काहल కాహలః, అం పుం कुक्कुटे కోడి, शब्दे ధ్వని, मार्जाले పిల్లి. నం अव्यक्तवाक्ये అస్పష్టవాక్కు. త్రిం खले దుష్టుఁడు, भृशे అధికము, शुष्के ఎండినది. –ला–లా, ఆంస్త్రీం अप्सरोभेदे ఒక యచ్చరః महाढक्कायाम् ఢంకా, वाद्यभेदे కాళియ, కాళె, బూరగొమ్ము, ఉమ్మెత్తపూవువంటి ఒక వాద్యము. –लि. –లిః,ఇంపుం शंकरे శివుఁడు –ली –లీ, ఈం స్త్రీం तरुण्याम् యువతి.

किंकिल కింకిల, అవ్యం कोपे अश्रद्धाया च కోపము అశ్రద్ధయు.

किञ्जल కిఞ్జలః,అంపుంकिञ्जल्के కింజల్కము.

किट्टालः కిట్టాలః, అంపుం ताम्रकलशे రాగిచెంబు, लोहमले చిట్టెము.

किश(स)लम् కిశ(స)లమ్, అంనం पल्लवे చిగురు.

कीलालम् కీలాలమ్, అం నం जले నీరు; रुधिरे నెత్తురు: मधुनि తేనె, अमृते అమృతము. పుం पशौ పశువు, रसे రసము త్రిం बन्धनयोग्ये బంధింపఁదగనది

कुकील కుకీలః, అంపుం पर्वते పుడమిచీల, పర్వతము.

कुकूलः కుకూలః, అం పుం तुषानले ఊకనిప్పు పుం कवचे కవచము: शङ्कुसङ्कीर्णगर्ते మేకులు నాటిన గుంట, పరిఖావిశేషము.

कुकोलम् కుకోలమ్,అంనం बदर्याम् రేఁగు†.

कुचेल కుచేలః, అంపుం कृष्णसतीर्थ्ये శ్రీకృష్ణుని సహపాఠి. త్రిం कुत्सितवाससि చినిఁగినవస్త్రము గలవాఁడు. –ली –లీ,ఇంస్త్రీం पाठायाम् చిఱుబొద్ది†: अम्बष्ठायाम् 'అమ్బష్ఠా' చూ

कुञ्जलम् కుఞ్జలమ్, అంనం तण्डुलोदके పులికడుగు. [కప్పు

कुटलम् కుటలమ్, అంనం गृहपटले ఇంటి

कुटिलम् కుటిలమ్, అం నం छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు; तगरपुष्पे నందివర్ధనపుష్పము. త్రిం वक्रे వంకరైనది. –ला –లా.ఆంస్త్రీం नदीभेदे ఒక నది, राधिकासखीविशेषे ఒక రాధచెలికత్తె. स्पृक्कायाम् పిక్కు†, तगरपायाम् ఒక నందివర్ధనము†; सरस्वत्याम् సరస్వతి.

कुट्(ड्)मल కుట్(డ్)మలః, అం పుం मुकुले మొగ్గ. నం नरकभेदे రజ్జువులతో పీడించుటగల ఒక నరకము; बाणाग्रे బాణపుములికి, फलके డాలు.

कुणाल కుణాలః,అంపుం देशभेदे ఒక దేశము.

कुण्डलम् కుణ్డలమ్, अं० पुं० कर्णभूषणभेदे ప్రోఁగులు,పోఁగులు; गुर्वक्षरे గురువు-అక్షరము पाशे త్రాడు, वलये గుండ్రనివస్తువు; वेष्टने చుట్టుకొనుట -ली -ळी, ई० स्त्री० गुञ्जयाम् తెప్పతీఁగ†, कपिकच्छ्वाम् దూలగొండి†. काञ्चने దేవకాంచనము† कुण्डलीशक्तौ కుండలినీశక్తి. जलेबीनामकभक्ष्ये జిలేబి. न्० पुं० चित्रमृगे చిత్రవర్ణము గల జింక; मयूरे నెమిలి, वरुणे వరుణుఁడు विष्णौ మొసలివాయొంట్లతాల్పు, విష్ణువు; सर्पे పాము त्रि० कुण्डलयुते కుండలయుక్తుఁడు

कुत्सला కుత్సలా, आ० स्त्री० नील्याम् నీలి†.

कुदालः కుదాలః अं० पुं० खनित्रे గడ్డపాఱ.

कुद्दालः కుద్దాలః, अं०पुं० कोविदारे ఎఱ్ఱకాంచనము†; खनित्रे గుద్దలి, గడ్డపాఱ

कुद्मलम् కుద్మలమ్, अं०न० कुट्मले మొగ్గ.

कुनली కునలీ, न्०पुं० बके బకపుష్పము†

कुन्तल కున్తలః,अं०पुं० केशे తలవెంట్రుక; पानपात्रे త్రాగెడిపాత్ర; ध्रुवकभेदे ధ్రువకవిశేషము. यवे యవలు हले నాఁగలి, ह्रीबेरे కురువేరు†. बं० देशभेदे ఒకదేశము.

कुपीलु కుపీలు, उं०पुं० काकेन्दौ కాకితుమ్మికి†

कुम्भला కుమ్భలా, आ०स्त्री० मुण्डितिकायाम् బోడతరము†.

कुम्भिल కుమ్భిలః, अं०पुं० चोरे దొంగ, मत्स्यभेदे ఒకచేఁప; श्यालके బావమఱఁది; श्लोकार्थचोरे ఇతరుల శ్లోకభావమును దొంగిలించి ర(వ)చించువాఁడు [లము†

कुम्भोलु కుమ్భోలు, उं नं० गुग्गुलौ గుగ్గి

कुम्भीलः కుమ్భీలః,अं०पुं० कुम्भीरे మొసలి; श्लोकार्थचोरे శ్లోకార్థమునుదొంగిలించువాఁడు.

कुरल కురలః,अं०पुं० कुररे పెన్నుదపులుఁగు; अलकेषु ముంగురులు.

कुरल కురలః अं०पुं० अलकेषु ముంగురులు.

कुलाल కులాలః, अं०पुं० उलूके గుడ్లగూబ कुक्कुभे గంపపులుఁగు; कुम्भकारे కుమ్మరవాఁడు 'కుమ్భకారః' చూ -ली -ळी, ई० स्त्री० कुलालस्त्रियाम् కుమ్మరత; कुलत्थायाम 'కులత్థా' చూ.

कुल्मलम् కుల్మలమ్, अं०न० पापे పాపము.

कुवलम् కువలమ్, अं० नं० उत्पले కలువ†; बदरीफले రేఁగుపండు; जले నీరు; सर्पोदरे పాముకడుపు -ली -ळी, ई०स्त्री० बदर्याम् రేఁగు†.

कुवेलम् కువేలమ్, अं०न० उत्पले కలువ†.

कुशलम् కుశలమ్,अं०न० क्षेमे క్షేమ(మూ)ము; पर्याप्तौ చాలినదియగుట सुकृते పుణ్యము. त्रि० निपुणे నేర్పరి; कुशग्राहके దర్భలు గ్రహించువాఁడు; कुशयुक्ते దర్భలుగలవాఁడు; कुशलिनि 'కుశలీ' చూ -ली -ळी, न्०त्रि० कुशलयुते క్షేమముగలవాఁడు. ई० स्त्री० अश्मन्तके అశ్మంతక(మూ)ము†.

कुशू(सू)लः కుశూ(సూ)లః, अं०पुं० व्रीह्यागारे ధాన్యముంచెడు కొట్టు; धान्यस्थापनार्हे स्थाने కణజము,గరిసె,గటిసె,గవిసె,గాదె, గుమ్మి,పంటసాల,గాదె. तुषाग्नौ ఊఁకనిప్పు.

कुषल కుషలః, अं त्रि० निपुणे నేర్పరి.

कुष्ठलम् కుష్ఠలమ్,अं०न० कुत्सिते स्थले నిందితమైన స్థలము.

कुष्मलम् కుష్మలమ్, अं०न० छादने కప్పు; छेदने కోఁత. त्रि० विकसिते వికసించినది

कुसलम् కుసలమ్, अं० नं० कुशले కుశము त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

कुहलिः కుహలిః, इं०पुं० विवाहसम्बन्धिपुष्पताम्बूले వివాహసంబంధమైన పుష్పతాంబూలము.

कुहूलम् కుహూలమ్,अं०न० सशल्यगर्ते శల్యములు గల గుంట.

कुहेली కుహేలీ, ఈం॰सी॰ कुहेल्याम् పొగమంచు
कुद्दालः కుద్దాలః, అం॰पुं॰ उद्दाले విరిగి
कृकला కృకలా, आं॰सी॰ पिप्पल्याम् పిప్పలి.
कृपालु. కృపాలుః, उं॰पुं॰ दयालौ దయగల వాఁడు.

कृमिल. కృమిలః, అం॰त्रिं॰ कृमियुक्ते పురుగులు గలది. —ला —లా, आं॰सी॰ बहुप्रसवायाम् బహుసంతానముగలది.

कृशला కృశలా, आं॰सी॰ केशे తలవెంట్రుక
कृष्णल· కృష్ణలః, అం॰ पुं॰ यवत्रयपरिमितमाने మూఁడు యవలయెత్తు. —ला —లా, : आं॰सी॰ गुञ्जायाम् గురివెంద†. [కంద†.
कृष्णालु కృష్ణాలుః, उं॰ पुं॰ कालालौ నల్ల
केरलः కేరలః, అం॰पुं॰ प्रश्नग्रन्थभेदे ఒక ప్రశ్నగ్రంథము; देशभेदे మలబారు, మలయాళదేశము, सम्प्रदायभेदे కేరళసంప్రదాయము; म्लेच्छता प्राप्ते क्षत्रियभेदे మ్లేచ్ఛత్వమునొందిన ఒక క్షత్రియుఁడు. —ली —లీ, ఈం॰सी॰ ज्यौतिषग्रन्थभेदे ఒకజ్యోతిషగ్రంథము, होरायाम् హోర(చూ).

केवलम् కేవలమ్, అం॰नं॰ निर्णये నిర్ణయము; ज्ञानभेदे జ్ఞానవిశేషము; अवधारणे నిర్ధారణము, మాత్రమే. पुं॰ कपटिनि కపటి त्रिं॰ अद्वितीये రెండవదిలేనిది, ఒక్కటి. कृत्स्ने సమస్తము; निर्णीते నిర్ణయింపఁబడినది; शुद्धे పరిశుద్ధము. —ली —లీ, ఈం॰सी॰ ज्ञानविशेषे ఒక జ్ఞానము; ज्योतिषग्रन्थभेदे ఒక జ్యోతిషగ్రంథము. न्॰ पुं॰ जैनभेदे ఒక జైనుఁడు.

केवाल. కేవాలః, అం॰त्रिं॰ हिंसके హింసించువాఁడు —ली —లీ, अव्यं॰ हिंसायाम् హింస
कैरालम् —ली కైరాలమ్ —లీ, అం॰ ఈం॰ न॰ विडङ्गे వాయువిళంగము†. [ళంగము
कैवलम् కైవలమ్, అం॰ నం॰ विडङ्गे వాయువి
कोकिलः కోకిలః, అం॰पुं॰ पिके కెంపుకనులపుల్గు, కెంపుకంటి, కోగెల, చిగురాకుదిండి, తలిరుదిండి, తలిరుమేఁతరి, ప(బ)రితము, పెంపుడుగున్న, మావికొమ్మయిలుపుల్గు, సోఁకుడుపులుఁగు, కోవెల, కోయిల, కోకిల, కోకిలము. अङ्गारे నిప్పు.

कोमलम् కోమలమ్, అం॰नं॰ जले నీరు त्रिं॰ मनोज्ञे రమ్యము; मृदुले మృదువైనది —ला —లా, आं॰सी॰ क्षीरिकायाम् పాల†.

कोशि(षि)ला కోశి(షి)లా, आं॰सी॰ मुद्गपर्ण्याम् పిల్లపెసర†.

कोश(ष,स)ल కోశ(ష,స)లః, అం॰ पुं॰ देशभेदे కోసలదేశము. —ला —లా, आं॰सी॰ अयोध्यायम् అయోధ్య.

कोहलः కోహలః, అం॰ पुं॰ वाद्यभेदे ఒక వాద్యము, मद्यभेदे ఒక మద్యము; नाटकशास्त्रकर्तृमुनिभेदे నాటకశాస్త్రకర్తయైన యొక ముని.

कौकिली కౌకిలీ, ఈం॰सी॰ कोकिलर्षिदृष्टायाम् కోకిలర్షి కనుగొనినది (సౌత్రామణి)

कौण्डल కౌణ్డలః, అం॰त्रिं॰ कुण्डलयुक्ते కుండలయుక్తుఁడు. [పండు.
कौवलम् కౌవలమ్, అం॰नं॰ बदरीफले రేఁగు
कौशलम् కౌశలమ్, అం॰नं॰ नैपुण्ये నేర్పు. —ली —లీ, ఈం॰सी॰ कौशलिकायाम् 'కౌశలికా' చూ

क्रमेल క్రమేలః, అం॰पुं॰ उष्ट्रे ఒంటె.
क्रोधालुः క్రోధాలుః, उं॰त्रिं॰ कोपशीले కోపి.

ल ४ ల 4

ककुञ्जल కకుఞ్జలః, అం॰ पुं॰ चातके వానకోయిల.

कङ्कमाला కఙ్కమాలా, आं॰सी॰ करताल्याम् 'కరతాలి' చూ —रोल —రోలః, అం॰ पुं॰ अङ्कोले ఊడుగు†.

कचङ्गल కచఙ్గలః, అం॰पुं॰ समुद्रे సముద్రము.

-माल· -మాలః, अ० पु० धूमे పొగ, अग्नौ అగ్ని. [తాల్పు, పాము.
कञ्चुकालुः కఞ్చుకాలుః, उ०पु० सर्पे పార
कटकोलः కటకోలః, अ०पु० पतद्ग्रहे 'పత ద్గ్రహః' చూ [నడుమునొప్పి
कटिशूल. కటిశూలః, अ० पु० शूलरोगभेदे
कटीतल. కటీతలః,अ०पु० वक्रखड्गे బాఁకు न० नितम्बे కటిప్రదేశము.
कट्वदला కట్వదలా,आ०सी० कर्कट्याम् దోస
-फल. -ఫలః,अ०पु० पटोले చేఁతిపొట్ల†.
-फला -ఫలా,आ०सी०श्रीवल्लयाम् శ్రీవల్లి†.
कडितुल. కడితులః, अ० पु० खड्गे కత్తి
कण्टकाल కణ్టకాలః, अ०पु० पनसे పనస†.
कण्टकिलः కణ్టకిలః, अ० पु० वशभेदे ఒక వెదురు†. -दला -దలా, आ०सी० केतक्याम् మొగలి†. -फलः -ఫలః, अ० पु० धत्तूरे ఉమ్మెత్త†, पनसे పనస†: लताकरञ्जे తీఁగెకానుగు†; गोक्षुरे పల్లేరు†, एरण्डभेदे ఒకఆముదాలు†. -फला -ఫలా, आ०सी० देवताल्याम् దేవదాలి†. -वल्ली -వల్లీ, ई०सी० श्रीवल्लयाम् శ్రీవల్లి†.
कण्टाफल కణ్టాఫలః, अ०पु० पनसे పనస.
कण्ठेकाल కణ్ఠేకాలః, अ०पु० शिवे కఱకంఠుఁడు, శివుఁడు.
कतफलः కతఫలః, अ० पु० कतके 'కతకః' చూ. -मालः-మాలః, अ०पु०अग्नौअగ్ని.
कनखल కనఖలః, अ०पु० गङ्गाद्वारसमीपस्थे तीर्थभेदे గంగాద్వారసమీపమునఁ గల తీర్థ విశేషము, गिरिभेदे ఒక కొండ.
कन्दफला కన్దఫలా,आ०सी० क्षुद्रकारवेल्लयाम् పొట్టికాఁకర† -मूलम्-మూలమ్,अ०न० मूलके ముల్లంగి†. -राल -రాలః,अ०पु० प्लक्षे జువ్వి†: गर्दभाण्डे కలజువ్వి†. आक्षोटे కొండగోఁగు†. -वल्ली -వల్లీ, ई० सी० वन्ध्याकर्कोटक्याम् గొడ్డుకాఁకర†.

कन्यापाल కన్యాపాలః, अ०पु० पालवणिजि ఒక శూద్రజాతి [రేఁగు†.
कपिकोलि కపికోలిః, इ०पु० कोलिभेदे ఒక
कपिञ्जल. కపిఞ్జలః, अ० पु० चातके వాన కోయిల: तित्तिरौ తీతువు; पक्षिभेदे కంజు, కయిజు, కవుఁజు, కయిదు, తైఁజు, తైదు కముఁజు, కౌఁజు. -तैलम् -తైలమ్-अ० न० सिह्ले 'సిహ్లః' చూ. -वल्ली -వల్లీ, ई० सी० गजपिप्पल्याम् గజపిప్పలి
कपुच्छलम् కపుచ్ఛలమ్,अ०न० केशचूडायाम् మాదాకర్మ
कमण्डलु కమణ్డలుః, उ०पु० प्लक्षे జువ్వి†, चतुष्पाज्जातौ పశుజాతి. न० यतिब्रह्मचारिधार्यजलपात्रभेदे బుడిపి,బుడ్డి,బుడ్డిగ,బుడ్పి' బోలె, కమండలము, కమండలువు, సన్న్యాసులును బ్రహ్మచారులును ధరించు జలపాత్ర విశేషము.
करतलम् కరతలమ్, अ० न० हस्ततले అర (ఱ)చెయి(య్యి), అర(ఱ)చేయి, లోచెయి, లోచెయ్యి. पु० हस्ते చేయి. -तालम् -తాలమ్, अ०न० झल्लके కంచుతాళము. पु० करताल्याम् 'కరతాలి' చూ -ताली -తాలీ, ई० सी० करतलध्वनौ అఱచేతులుతట్టుట, చేతులతో తాళమువేయుట, చప్పట్లుకొట్టుట, కరతాళము. -पालः -పాలః, अ० पु० करवाले ఖడ్గము. -पाली -పాలీ, ई०सी० हस्तयष्टौ చేతికఱ్ఱ.-वाल -వాలః, अ०पु० नखे గోరు. -माल. -మాలః, अ० पु० धूमे పొగ. -माला -మాలా, आ०सी० कराङ्गुलिपर्वरूपमालायाम् చేతివ్రేళ్లకణుపుల రూపమగు జపమాల. -वाल· -వాలః, अ०पु० खड्गे కరవాలు, ఖడ్గము -स्थाली -స్థాలీ, न०पु० शिवे శివుఁడు.
कर्कफलम् కర్కఫలమ్, अ० न० क्षुद्रामलके నేలయుసిరికవంటి కాయలుగల ఒక చెట్టు.

-राल -రాలః,अ०पु०अलकेषुముంగురులు.

कर्णताल: కర్ణతాలః, अ०पु० कर्णताडने చెవి కొట్టుకొనుట. -पालि· -ली -పాలిః -లీ, इ०ई०सी० कर्णांशभेदे చెవితోపలిభాగము (పొర); कर्णरोगभेदे ఒక కర్ణవ్యాధి; कर्ण-भूषणे చెవికమ్మలు. -फल -ఫలః,अ०पु० मत्स्यभेदे ఒక చేఁప -शूल -శూలః, अ०पु० कर्णरोगभदे చెవిపోటు.

कर्णास्फाल కర్ణాస్ఫాలః, अ० पु० गजस्य कर्णचालने ఏనుఁగుచెవికొట్టుకొనుట

कर्पराल: కర్పరాలః, अ० पु० अक्षोटे కొండ గోఁగు†.

कर्मफलम् కర్మఫలమ్, अ० न० कर्मविपाके సుఖదుఃఖరూపమైన కర్మవిపాకము; कर्मरङ्ग फले ఒకనారింజపండు. -मूलम्-మూలమ్, अ०न० कुशे దర్భ -शाला -శాలా, आ० सी० शिल्पादे शालायाम् కర్మాగారము -शील: -శీలః, अ०त्रि०कर्मकरणशीलयुक्ते కర్మచేయు స్వభావము గలవాఁడు.

कर्षफल· కర్షఫలః, अ०पु० कलिद्रुमे తాండ్ర. -ला -లా,आ०सी०आमलक्याम् ఉసిరిక†.

कलकल కలకలః, अ०पु० सालनिर्यासे మద్దిబంక; कोलाहले 'కోలాహలః' చూ

कलाकुलम् కలాకులమ్, अ०न० हलाहले హాలాహలవిషము -केलि· -కేలిః,इ०पु० मन्मथे, మన్మథుఁడు. [దానిమ్మ.

कल्कफल· కల్కఫలః, अ० पु० दाडिमे

कल्प(ल्य,ल्या)पाल· కల్ప(ల్య,ల్యా)పాల, अ०पु० सुराजीविनि కల్లమ్మెడివాఁడు.

कव्यवाल· కవ్యబాలః, अ० पु० पितृदेवभेदे ఒక పితృదేవత; अग्नौ అగ్ని.

कक्षपाला కక్షపాలా, आ०सी० भस्त्रिकाविशेषे కక(క్క)పాల, జోలె. [రసాంజనము.

कास्यनील: కాంస్యనీలః अ० पु० अञ्जनभेदे

काककला కాకకలా, आ० सी० काकाङ्गयाम् కాకిదొండ. -नीला -నీలా, आ० सी० जम्बूभेदे ఒక నేరేడు† -पीलु -పీలుః, उ०पु० काकेन्दौ నల్లతుమ్మికి†; काका-ङ्गयाम् కాకిదొండ, श्वेतगुञ्जायाम् తెల్లగురి వెంద†: -फल -ఫలః, अ०पु० निम्बे వేము. -बलि. -బలిః,इ०पु० काकेभ्योदेये बलौ కాకులకొఱకైన బలి.

काकाण्डोला కాకాణ్డోలా, आ०सी० कोलशि-म्ब्याम् 'కోలశిమ్బిః' చూ

काचमलम् కాచమలమ్, अ० न० काचलवणे 'కాచలవణమ్' చూ -स्थाली -స్థాలీ, ई० सी० काचपात्रे గాజుగిన్నె, पाटलायाम् కలిగొట్టు†. [ఎఱ్ఱకాంచనము†.

काञ्चनाल కాఞ్చనాలః, अ० पु० कोविदारे

काण्डनील· కాణ్డనీలః, अ०पु०लोध्रे లొద్దుగు†.

कापिष्ठल కాపిష్ఠలః, अ० पु० मध्यदेशभेदे ఒక మధ్యదేశము.

कामकला కామకలా, आ०सी० रतौ రతిదేవి. ब० चन्द्रस्य षोडशकलासु చంద్రుని పదునాఱు కళలు -केलि -కేలిః, इ०पु० सुरते రతి, जारे జారుఁడు -ताल -తాలః, अ०पु० कोकिले కోయిల -पाल -పాలః, अ० पु० बलरामे బలరాముఁడు; विष्णौ విష్ణువు. -फल -ఫలః, अ०पु०महाराजाम्रे ఒక రాచమామిడి†

काम्यफलम् కామ్యఫలమ్,अ०न० आर्थिक्या शुद्धौ అర్థశుద్ధిః काम्यकर्मणा फले కామ్యకర్మల ఫలము.

कारवल्ली కారవల్లీ, ई०सी० कटिल्लके కాఁకర. काण्डीरे ఉత్తరేను†. -वेल्ल -వేల్లః, अ० पु० कटिल्लके కాఁకర. -वेत्री -వేల్లీ, ई० सी० क्षुद्रकारवेत्रे పొట్టికాఁకర†.

कालकाल కాలకాలః, अ०पु० मृत्युंजये మిత్తి మిత్తి, శివుఁడు, कालस्यापि प्रेरके परमा-त्मनि కాలమునకు ప్రేరకుఁడు,పరమాత్మ;

मृत्युमृत्यौ नृसिंहभगवति మృత్యువునకు
మృత్యువు, శ్రీ నృసింహభగవానుఁడు
–कील· –కీలః, अ॰पु॰ कोलाहले 'కోలా
హలః' చూ॥ –ताल –తాలః, अ॰ पु॰
तमाले చీఁకటి†. –मूल –మూలః,अ॰पु॰
रक्तचित्रके ఎఱ్ఱచిత్రమూలము†. –वेला
–వేలా, आ॰ सी॰ शनिवेलायाम् శనివేళ.
–शालिः –శాలిః, इ॰पु॰ कृष्णव्रीहौ నల్ల
వడ్లు†. [కొండబూరుగు†.
काशाल्मलि. కాశాల్మలిః, इ॰सी॰ रोचने
काष्ठमल्ल· కాష్ఠమల్లః, अ॰पु॰ शवयाने పాడె
किङ्किराल. కిఙ్కిరాలః,अ॰पु॰ बर्बूरे తుమ్మ†
किलकिला కిలకిలా, आ॰सी॰सिंहनादे వీరుల
గర్జన; हर्षस्वने హర్షధ్వని [లము
कीशफलम् కీశఫలమ్, अ॰न॰ कक्कोले తక్కో-
कुचफल కుచఫలః,अ॰पु॰दाडिमे దానిమ్మ†.
कुजम्भिल కుజమ్భిలః, अ॰त्रि॰ सन्धिचोरे
కన్నపుదొంగ. [గుమ్మడి†
कुञ्जफला కుఞ్జఫలా, आ॰ सी॰ कूष्माण्डे
कुतूहलम् కుతూహలమ్, अ॰न॰ नायिका
नायकयोः भावभेदे తమి, నాయికానాయ
కులభావవిశేషము; फलनिरपेक्षतया चिकी-
र्षिते(कौतुके) వేడుక, अपूर्वविषयदिदृक्षाद्य-
तिशयजन्ये चेष्टाभेदे తమి,తహతహ, వగా
వరి, వెంటము, వేడబము, వేడుక, వేడ్క,
ఆత్రము, అపూర్వవిషయములను చూడ
(అనుభవింప)వలెననెడిఅభిలాషాతిశయము
వలని చేష్టావిశేషము. त्रि॰ अद्भुते అబ్బు
రము, प्रशस्ते ప్రశస్తము. –ली –లీ, नृ॰
त्रि॰ कुतूहलयुक्ते ఆత్రగాఁడు వేడుకకాఁడు
कुपिञ्जल కుపిఞ్జలః,अ॰पु॰पक्षिभेदे ఒకపక్షి
कुप्यशाला కుప్యశాలా, आ॰सी॰ताम्रादिपात्र-
निर्माणगृहे కంచు రాగి మున్నగు పాత్రలు
మొదలైనవి చేసెడి సాల
कुमारिलः కుమారిలః, अ॰ पु॰ मीमांसकभेदे
ఒక మీమాంసకుఁడు, కుమారిలభట్టు.
कुम्भशाला కుమ్భశాలా, आ॰ सी॰ घटादि
निर्माणगृहे కుండలుమున్నగునవిచేసెడిసాల.
कुरचिल्ल· కురచిల్లః, अ॰ पु॰ कुलीरे ఎండ్ర
కాయ. [శ్యామాశక్తివిశేషము.
कुरुकुल्ला కురుకుల్లా, आ॰सी॰ श्यामाशक्तिभेदे
कुलपालिः –ली కులపాలిః –లీ, इ॰ई॰सी॰
कुलस्त्रियाम् 'కులస్త్రీ' చూ।
कुलम्मल· కులమ్మలః, अ॰पु॰ चोरे దొంగ·
कुलाकुल· కులాకులః, अ॰ त्रि॰ तिथिवार-
नक्षत्रविशेषेषु కులాకులతిథివారనక్షత్రములు.
–हल –హలః, अ॰ पु॰ भूकदम्बे నేలక
డిమి†.
कुवाहुल కువాహులః, अ॰पु॰ उष्ट्रे ఒంటె.
कुशस्थलम् కుశస్థలమ్, अ॰ न॰ कन्याकुब्जे
కన్యాకుబ్జదేశము. –ली –లీ, ई॰ सी॰
द्वारकायाम् ద్వారక. [ములుమోదుగు†.
कुशाल्मलि కుశాల్మలిః, इ॰पु॰ रोहितके
कुसुमाल కుసుమాలః, अ॰पु॰ चोरे దొంగ.
कृतकाल కృతకాలః, अ॰त्रि॰ कृतावधौ నిర్ణ
యముచేయఁబడిన అవధి(సమయము)గల
వాఁడు, శిష్యుఁడు మొ
कृतफलम् కృతఫలమ్,अ॰न॰ कक्कोले తక్కో-
లము†. –फला –ఫలా, आ॰सी॰ कोल
शिम्ब्याम् 'కోలశిమ్బిః' చూ॥ –माल.
–మాలః, अ॰पु॰ आरग्वधे రేల†; कर्णि-
कारे కొండగోఁగు†. त्रि॰ कृतमाल्ये పూం
మాల కట్టినవాఁడు. –ला –లా, आ॰ सी॰
नदीभेदे ఒక నది.
कृताञ्जलिः కృతాఞ్జలిః, इ॰ पु॰ लज्जालौ ము
డుఁగుఁదామర, అత్తపత్తి†. त्रि॰ सम्पुटी-
कृतहस्ते దోయిలించినవాఁడు,దోసిలి మొగ్గిన
వాఁడు, చేమోడ్పుగలవాఁడు.
कृमिफल కృమిఫలః,अ॰पु॰उदुम्बरे మేడి†.
–शैलः –శైలః, अ॰पु॰ वल्मीके పుట్ట.

कृषीवलः కృషీవలః, अं त्रिं कर्षके సేద్యకాఁడు 'కర్షకః' చూ

कृष्णकलि· కృష్ణకలిః,इंपुं पुष्पवृक्षभेदे ఒక పూలచెట్టు. –फल –ఫలః, अंपुं करमर्दे కలివె†. –फला –ఫలా, आं स्त्रीं सोमराज्याम् కారుగచ్చ†. –मूली –మూలీ, ईं स्त्रीं शारिबाभेदे ఒక మామెన†. –वल्ली –వల్లీ, ईं स्त्रीं कर्कट्याम् దోస†, कृष्णार्जके నల్లగగ్గెర†, शारिबाभेदे ఒకమామెన†: कृष्णतुलस्याम् కృష్ణతులసి

कृष्णाचलः కృష్ణాచలః, अंपुं रैवतके రైవతకపర్వతము.

क्लृप्तकीला క్లృప్తకీలా, आं स्त्रीं व्यवस्थालिपौ వ్యవస్థాపత్రము, పట్టా మొ

केकावल· కేకావలః,अंपुं मयूरे నెమిలి, కేకి

केतुमालम् కేతుమాలమ్, अंनं जम्बूद्वीपस्थे वर्षविशेषे జంబూద్వీపమందలి ఒకఖండము

केलिकला కేలికలా, आंस्त्रीं वाणीवीणायाम् సరస్వతీదేవివీణె; केलिरूपकलायाम् కేళిరూపమైన కళ. –किलः –కిలః, अंत्रिं परिहासकारके పరిహసించువాఁడు. पुं कूष्माण्डाख्ये शिवसहचरे కూష్మాండుఁడు, ఒక శివుని అనుచరుఁడు; विदूषके విదూషకుఁడు. –किला –కిలా, आंस्त्रीं रत्याम् రతిదేవి.

केश(स)राम्ल. కేశ(స)రామ్లః, अं पुं मातुलुङ्गके మాదీఫలము†: ఛత్తురేఅమ్మెత్త†

कोटिफलम् కోటిఫలమ్, अंनं क्षेत्रावयवस्य फले త్రికోణాది క్షేత్రావయవఫలము.

कोलदलम् కోలదలమ్, अं नं नख्याम् నఖి†. –मूलम् –మూలమ్, अं नं पिप्पलीमूले పిప్పలివేరు. –वल्ली –వల్లీ, ईं स्त्रीं गजपिप्पल्याम् ఏనుఁగు పిప్పలి† सूकरपादिकायाम् సూకరపాదిక†

कोलाहलः కోలాహలః, अंपुं बहुविधे दूरगामिनि अव्यक्त शब्दे నానావిధమై చాలదూరము వ్యాపించు అస్పష్టధ్వని, గుంపున బుట్టిన రొద.

कोश(ष)पाल కోశ(ష)పాలః, अं पुं कोशरक्षके రొక్కపుదొర, కోశాధికారి.

कोश(ष)फलम् కోశ(ష)ఫలమ్, अं नं कक्कोले తక్కోలము. –ला –లా, आं स्त्रीं महाकोशातक्याम् పెద్దబీర. –ली –లీ, ईंस्त्रीं त्रपुष्याम् చేఁదిదోస†.

कौतूहलम् కౌతూహలమ్, अं नं कुतूहले 'కుతూహలమ్' చూ [ఒక అప్సర.

क्रतुस्थला క్రతుస్థలా, आंस्त्रीं अप्सरोभेदे

क्रिमिशैलः క్రిమిశైలః, अंपुं वल्मीके పుట్ట.

क्रीडाताल క్రీడాతాలః, अं पुं तालविशेषे ఒక తాళము. [ఢంకా.

क्रोशताल క్రోశతాలః, अंपुं महाढकायाम्

क्रोष्टुफल క్రోష్టుఫలః, अं पुं इङ्गुद्याम् గార†. [भेदे కవులు, కౌలు, పట్టా.

क्लुप्तकीला క్లుప్తకీలా, आंस्त्रीं व्यवस्थापत्र-

ల ५ ల 5

कङ्कालमाली కఙ్కాలమాలీ, न्ंपुं शिवे శివుఁడు. [ङ्क्रियाम् మొలత్రాటిగజ్జెలు.

कटिशृङ्खला కటిశృఙ్ఖలా, आंस्त्रीं कटिकि-

कटुकफलम् కటుకఫలమ్, अं नं कक्कोले తక్కోలము†. –शृङ्गालम् –శృఙ్గాలమ్, अंनं गौरसुवर्णे शाके ఒక ఆకుకూర.

कणगुग्गुलु కణగుగ్గులుః, उंपुं महिषगुग्गुलौ ఒక గుగ్గిలము†

कण्टक(कि,की)फल కణ్టక(కి,కీ)ఫలః,अंपुं गोक्षुरे పల్లేరు†, पनसे పనస†

कण्टकाष्ठल· కణ్టకాష్ఠలః, अंपुं मत्स्यभेदे ఒక చేఁప.

कण्टार्तगला కణ్టార్తగలా, आंस्त्रीं नीलझिण्ट्याम् నల్లగోరింట†. [చేఁప.

कनकपल కనకపలః, अंपुं मत्स्यभेदे ఒక

कनकाचल కనకాచలః, అం पुं हेमाद्रौ మేరు పర్వతము. दानभेदे బంగరుకొండ, ఒక దానము. [कायाम् ఒక కంద†

कन्दबहुला కన్దబహులా, आ० सी० त्रिपर्णि-

कपालमाली కపాలమాలీ, న్ం पुं कपालिनि-(शिवे) శివుఁడు 'కపాలి' చూ।

कपिपिप्पली కపిపిప్పలీ, ईं सी० रक्तापामार्गे ఎఱ్ఱయుత్తరేను†. सूर्यानुवर्ते ప్రొద్దుతిరుగుడు†. [నల్లద్రాక్ష.

कपिलफला కపిలఫలా, आ० सी० द्राक्षाभेदे

कपोतपाली కపోతపాలీ, ईं सी० विटङ्के 'విటఙ్కమ్' చూ [కమలాఫలము.

कमलाफल కమలాఫలః, अं पुं नारङ्गभेदे

करकुट्मल కరకుట్మలః, అం पुं मुकुलिताञ्जलौ దోయిలి. –ट्शालि –ట్శాలిః, इं पुं इक्षुभेदे ఒకచెఱకు. –ञ्फल –ఞ్ఫలః, अं पुं कपित्थे వెలఁగ.

करिपिप्पली కరిపిప్పలీ, ईं सी० गजपिप्पल्याम् ఏనుఁగుపిప్పలి –माचल.–మాచలః, अं पुं सिंहे ఏనుఁగుగొంగ, సింహము.

करुणमल्ली కరుణమల్లీ, ईं सी० नवमल्लिकायाम् విరజాజి†.

कर्णशष्कुली కర్ణశష్కులీ, ईं सी० कर्णगोलके చెవిగోళము, कर्णमध्यवर्त्याकाशे చెవినడిమి ఆకాశము. [పర్వతము.

कर्णिकाचलः కర్ణికాచలః, అం पुं सुमेरौ మేరు

कर्बुरफल కర్బురఫలః, अं पुं साकरण्डे 'సాకరుణ్డః' చూ

कर्मचण्डाल కర్మచణ్డాలః, अं पुं असूयके అసూయకుఁడు; पिशुने కొండెకాఁడు; कृतघ्ने కృతఘ్నుఁడు; दीर्घरोषके దీర్ఘకోపి; राहौ రాహువు [పిచ్చిక.

कलाविकल కలావికలః, अं पुं चटके

कल्पनाकालः కల్పనాకాలః, అం त्रिं अस्थिरे అస్థిరము.

काठिन्यफल కాఠిన్యఫలః, अं पुं कपित्थे వెలఁగ†

कारणमाला కారణమాలా, आ० सी० अलङ्कारभेदे ఒక అర్థాలంకారము.

काष्ठकदली కాష్ఠకదలీ, ईं सी० कदली भेदे ఒక యరఁటి†. –पाटला –పాటలా, आ० सी० पाटलौ కలిగొట్టు†. –कुद्दाल –కుద్దాలః, అం पुं अभ्रौ 'అభ్రిః' చూ –बिडाल –బిడాలః, अं पुं चित्रोडे ఉడుత.

किरणमाली కిరణమాలీ, న్ం पुं अंशुमालिनि వేయిచేతులఁదిట్ట, సూర్యుఁడు

किरीटमाली కిరీటమాలీ, న్ం पुं अर्जुने క్రీడి, అర్జునుఁడు. [కైలాసపర్వత(ము)ము.

कुबेराचल. కుబేరాచలః, అం पुं कैलासपर्वते

कुमारपाल కుమారపాలః, అం पुं शालिवाहननृपे శాలివాహనుఁడు.

कुरुजाङ्गलम् కురుజాఙ్గలమ్, అం న० कुरुक्षेत्रे కురుక్షేత్రము. कुरुदेशेषु जाङ्गलदेशेषु च కురుదేశములు జాంగలదేశములును.

कुलकुण्डली కులకుణ్డలీ, ईं सी० कुलकुण्डलिन्याम् 'కులకుణ్డలినీ' చూ

कूटशाल्मलि. కూటశాల్మలిః, इं पुं रोचने కొండబూరుగు†.

कूपीटपाल కూపీటపాలః, అం पुं समुद्रे సముద్రము; वायौ గాలి, अरित्रे 'అరిత్రమ్' చూ

कृष्णकोहल కృష్ణకోహలః, అం पुं द्यूतकारिणि జూదరి. –तण्डुला –తణ్డులా, आ० सी० कर्णस्फोटायाम् బొల్లిబూసరి†. –पिङ्गला –పిఙ్గలా, आ०सी० चण्ड्याम् దుర్గ. –पिपीली –పిపీలీ, ईं सी० पिपीलिकाभेदे ఒక వల్లిచీమ. –मण्डलम् –మణ్డలమ్, అం న० नेत्रावयवभेदे కంటినల్లగుడ్డు

केश(स)राचलः కేశ(స)రాచలః, అం पुं सुमेरौ మేరుపర్వతము. [చెంకాయ†.

कौशिकफल. కౌశికఫలః, అం पुं नारिकेले

ल-सं०प्र० ల-సం ప్ర

कचरिपुफला కచరిపుఫలా, आ०सी० शम्याम् జమ్మి†.

कन्दर्पमूषलः కన్దర్పమూషలః, अ० पु० मेढ्रे శిశ్నము. —श्रृङ्खल —శృఙ్ఖలః, अ० पु० रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము.

कपिलोमफला కపిలోమఫలా आ०सी० शूकशिम्ब्याम् దూలగొండి† [చవ్యము†

करिकणवल्ली కరికణవల్లీ, ई०सी० चविकायाम्

कषाययावनाल. కషాయయావనాలః, अ०पु० तुवरयावनाले ఎఱ్ఱజొన్నలు†.

काकतुण्डफला కాకతుణ్డఫలా, आ०सी० काकाङ्गयाम् కాకిదొండ.

काचसौवर्चलम् కాచసౌవర్చలమ్, अ० न० काचलवणे గాజుప్పు.

काञ्चनकदली కాఞ్చనకదలీ,ई०सी० कदलीभेदे బంగరువన్నెయరటి.

कामखड्गदला కామఖడ్గదలా, आ० सी० स्वर्णकेतक्याम् బంగరువన్నెమొగలి.

काष्ठधात्रीफलम् కాష్ఠధాత్రీఫలమ్, अ० न० आमलके ఉసిరిక.

कुञ्जरपिप्पली కుఞ్జరపిప్పలీ, ई०सी० करिपिप्पल्याम् గజపిప్పలి.

कुञ्जरक्षारमूलम् కుఞ్జరక్షారమూలమ్, अ०न० मूलके ముల్లంగి†. [मर्दे కలివె

कृष्णपाकफल కృష్ణపాకఫలః, अ०पु० कर-

केशहन्तृफला కేశహన్తృఫలా, आ० सी० शम्याम् జమ్మి. [ल्याम् లవలి†.

कोमलवल्कली కోమలవల్కలీ, ई०सी० लव-

कौक्कुटिकन्दल. కౌక్కుటికన్దలః, अ० पु० सर्पभेदे ఒక పాము.

क्रीडारसातलम् క్రీడారసాతలమ్, अ० न० उपरूपकभेदे ఒక ఉపరూపకము.

क्रोष्टुकमेखला క్రోష్టుకమేఖలా, आ० सी० पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†.

व २ వ 2

कच्वी కచ్వీ, ई०सी० कन्दभेदे ఒక కంద.

कट्वी కట్వీ, ई०सी० कटुकायाम् కటుకరోహిణి, कटुरसयुतायाम् కారముగలది.

कण्वः కణ్వః, अ० पु० मुनिभेदे శకుంతల తండ్రి, ఒక ముని. न० पापे పాపము.

कर्व కర్వ, धा० (कर्वति) दर्पे గర్వించుట.

कर्वः కర్వః, अ०पु० मन्मथे మన్మథుఁడు; मूषके ఎలుక; कामे కోరిక.

कविः కవిః, इ० पु० काव्यकर्तरि కయి, కబ్బపుఁగూరువరి, కయిసరుఁడు, కబ్బపు సేఁతరి, కైపరుఁడు, మాటలల్లువాఁడు,కవి, ऋषिभेदे శుక్రుని తండ్రి; कलिकदेवाग्रजे కల్కి-అన్న; शुक्रे శుక్రుఁడు; चौरयोधे యోధవిశేషము; मेधाविनि బుద్ధిబలముగలవాఁడు; वाल्मीकौ వాల్మీకి, ब्रह्मणि బ్రహ్మ ము, ఆత్మ; सूर्ये సూర్యుఁడు. त्रि० क्रान्तदर्शिनि 'క్రాన్తదర్శి చూ सी० कविकायाम् కళ్లెము.

कवी కవీ, ई०सी० कविकायाम् కళ్లెము

कह्व కహ్వః, अ०पु० बके వక్కపులుఁగు, వక్కకొంగ.

काण्व. కాణ్వః, अ० त्रि० कण्वसबन्धिनि కణ్వఋషిసంబంధమైనది. पु० कण्वापत्ये కణ్వుని సంతతి. [కాణ.

काण्वी కాణ్వీ, ई०सी० कण्वशाखायाम् కణ్వ

कावी కావీ, ई०सी० कविसबन्धिन्या स्त्रिया కవియొక్క స్త్రీ.

क्विवा కింవా, अव्य० विकल्पे వికల్పము; वितर्के ఏదియో, ఏమో, సంశయము; सभावनायाम् ఊహ. [యున్నవాఁడు.

किंवान् కింవాన్, तु० त्रि० किंविशिष्टे ఏమి

किंस्वित् కింస్విత్, अव्य० वितर्के వితర్కము.

किण्वम् కిణ్వమ్, अ०न० मद्यसाधने द्रव्ये కల్లు చేసెడి పదార్థము. न० पापे పాపము.

कुर्वन् కుర్వన్, त० त्रि० भृत्ये సేవకుఁడు, कारके చేయుచున్నవాఁడు. पु० चर्मकारे మాదిగ.

कुवम् కువమ్, अ० न० उत्पले కలువ, जलजपुष्पे నీటఁ బుట్టిన పూవు.

कुवित् కువిత్, अव्य० अधिके అధికము, प्रशसायाम् ప్రశంస. त्रि० कुज्ञानयुते కు(చూ)జ్ఞానము గలవాఁడు.

कृत्वा కృత్వా, अव्य० विधायेत्यर्थे చేసి; हिंसित्वेत्यर्थे హింసించి. नृ०त्रि० कर्तरि చేయువాఁడు.

कृवि కృవి, धा० (कृणोति) हिंसाकरणयोश्च హింసించుట చేయుట గతి.

कृविः కృవిః, इ०पु० वापयन्त्रे మగ్గము.

क्रुश्वा క్రుశ్వా, नृ०पु० जम्बुके నక్క.

क्रेवृ క్రేవృ } धा० (क्लेवते) सेवने సేవించుట.
क्लेवृ క్లేవృ }

व ३ వ 3

कण्टाह्वम् కణ్టాహ్వమ్, अ०न० कटुकन्दे 'కటుకన్దః' చూ

कदध्वा కదధ్వా, नृ०पु० दुष्टमार्गे చెడుత్రోవ

करवी కరవీ, ई०स्त्री० हिङ्गुपत्रे ఇంగువ†, कबर्याम् 'కబరీ' చూ॥ [బదనినది.

करिव కరివః, अ० त्रि० गजगते ఏనుఁగును

कर्णविट् కర్ణవిట్, श०स्त्री० कर्णमले గులిమి

कर्तृत्वम् కర్తృత్వమ్, अ० न० कर्तृधर्मे కర్తయైనవాని ధర్మము.

कलावान् కలావాన్, त०पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు. त्रि० कलायुक्ते కలా(చూ)యుక్తుఁడు.

कल्लत्वम् కల్లత్వమ్, अ०न० बाधिर्ये చెవుడు.

कव्यवाट् కవ్యవాట్, ह०पु० अग्नौ అగ్ని.

कक्षीवान् కక్షీవాన్, त०पु० स्फोटायने मुनौ స్ఫోటాయనముని.

कक्ष्यावान् కక్ష్యావాన్, त०पु० गजे ఏనుఁగు. त्रि० कक्ष्यायुते కక్ష్య(చూ)గలది.

काण्डवान् కాణ్డవాన్, त०पु० बाणधरे బాణము గలవాఁడు, काण्डयुक्ते కాండ(చూ)ముగలది.

कान्दवम् కాన్దవమ్, अ०न० कन्दुसस्कृते भक्ष्ये మంగలములో(పెనముపై)వేఁచిన(కాల్చిన) భక్ష్యము, దోసె(అట్టు) మొ

कामवान् కామవాన్, त०त्रि० कामयुक्ते కామ(చూ)ముగలవాఁడు. [మామిడి.

कामाह्व కామాహ్వః, अ० पु० राजाम्रे రాచ

कारव కారవః, अ०पु० काके కాకి. —वी —వీ, ई० स्त्री० शतपुष्पायाम् పెద్దసదాప, అడవిసదాప, दीप्ये ఓమము; कृष्णजीरके నల్లజిలకఱ, हिङ्गुपत्र्याम् ఇంగువ†, क्षुद्रकारवेल्ले పొట్టికాఁకర. रुद्रजटायाम् రుద్రజడః मयूरशिखायाम् నెమిలిజుట్టు†; कारवेल्ले కాఁకరః काकयोषिति ఆఁడుకాకి.

कितव కితవః, अ० पु० धत्तूरे ఉమ్మెత్త†; चण्डायाम् బలురక్కసి†; खले దుష్టుఁడు, द्यूतकारे జూదరి, वञ्चके మోసకాఁడు; रोचने కంపిల్లము†.

कुडवः కుడవః, अ०पु० मानिकायाम् మానిక.

कुद्रवः కుద్రవః, अ० पु० धान्यभेदे అరుక(గ)లు, ఊటకలు, అరికెలు, అర్లు, ఒక ధాన్యము.

कुप्लव కుప్లవః, अ०पु० तृणादिनिर्मिते उडुपे గడ్డి మున్నగువానితోఁ జేసిన పడవ.

कुमुद्वान् కుముద్వాన్, त०त्रि० कुमुयुते కుముద్(చూ)యుక్తము; कुमुदप्राये देशादौ కలువలుతఱుచుగాఁగలదేశము,సరోవరము మొ॥

कुरव. కురవః, अ०पु० श्वेतमन्दारे తెల్లమందారము; कुरवके 'కురవకః' చూ कुत्सिते शब्दे నిందితమైన శబ్దము. त्रि० तद्वति అది గలది.

कुलवान् కులవాన్, त्० त्रि० कुलीने ఉత్తమ కులజుఁడు

कृत्स्नवित् కృత్స్నవిత్, द्० त्रि० ब्रह्मविदि బ్రహ్మవేత్త, सर्वज्ञे సర్వజ్ఞుఁడు.

कृशाश्वी కృశాశ్వీ, न्०पु० नटे నటుఁడు.

कृष्णस्वम् కృష్ణస్వమ్, अ०न० अन्यायार्जित-वित्ते అన్యాయముగా సంపాదించిన ధనము.

केरव కేరవః, अ०पु० हसे హంస

केशव కేశవః, अ० पु० विष्णौ విష్ణువు, पुन्नागे సురపొన్న†, जलस्थे शवे నీటిలోని శవము. त्रि० प्रशस्तकेशयुक्ते మంచితలవెంట్రుకలు గలవాఁడు.

कैतवम् కైతవమ్, अ०न० कापट्ये కపటము. द्यूते జూదము: वैदूर्यमणौ వైడూర్యమణి; खलत्वे దుష్టత్వము. पु० कितवे 'కితవః' చూ

कैरवम् కైరవమ్, अ०न० कैतवे కపటము; सिते उत्पले తెల్లకలువ†. पु० शत्रौ శత్రువు —वी —వీ, ई०स्त्री० चन्द्रिकायाम् వెన్నెల, मेथिकायाम् మెంతి† न्०पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు

कोटवी కోటవీ, ई०स्त्री० कालिकायाम् కాళికాదేవి, नग्नस्त्रियाम् దిసమొలగలది.

कोट्टवी కోట్టవీ, ई०स्त्री० मुक्तकेश्या नग्नायाम् తల విరియఁబోసికొని దిసమొలతోనుండు స్త్రీ, कालिकायाम् కాళికాదేవి: बाणासुरमातरि బాణాసురునితల్లి.

कोद्रवः కోద్రవః, अ०पु० कुद्रवे 'కుద్రవః' చూ॥

कोश(ष)वान् కోశ(ష)వాన్ त्०त्रि० कोशयुक्ते కోశ(మూ)ముగలవాఁడు

कौरव కౌరవః, अ०पु० कुरुसन्ताने కురురాజసంతానము: कुरुदेशनृपे కురుదేశప్రభువు, कुरुवंश्ये కురువంశజుఁడు. त्रि० कुरुसम्बन्धिनि కురు(మూ)సంబంధమైనది.

कौलव. కౌలవః, अ०पु० करणभेदे ఒకపంచాంగకరణము.

क्रतुद्विट् క్రతుద్విట్, ष्०पु० रक्षसि జన్నంపు దాయ, రక్కసి, नास्तिके నాస్తికుఁడు.

क्रियावान् క్రియావాన్, त्०त्रि० क्रियाविशिष्टे క్రియా(మూ)యుక్తుఁడు, क्रियानिरते కర్మనిష్ఠుఁడు; कर्तरि కర్త. [కొండ.

कौञ्चवान् క్రౌఞ్చవాన్, त्०पु० गिरिभेदे ఒక

व ४ వ 4

कंसोद्भवा కంసోద్భవా, आ० स्त्री० सौराष्ट्र्या मृत्तिकायाम् సౌరాష్ట్రమృత్తిక.

कटुरव కటురవః, अ० पु० मण्डूके కప్ప; काके కాకి; परुषशब्दे కటువైన శబ్దము. त्रि० तद्वति అదిగలది.

कण्ठीरवः కణ్ఠీరవః, अ०पु० सिंहे బొబ్బమెకము, సింహము; मत्तगजे మదపుటేనుఁగు. पारावते పావురము —वी —వీ, ई० स्त्री० वसके అర్కసరము†.

कतिकृत्व కతికృత్వః, अव्य० कियत्पर्यायेषु ఎన్నిసా(మా)ర్లు, ఎన్నితడవలు.

कथभाव కథంభావః, अ०पु० किंप्रकारतायाम् ఏప్రకారమైనస్థితి, कस्यचित्प्रकारस्य प्राप्तौ ఒకానొకవిధమైనదాని ప్రాప్తి. कथमित्यपेक्षायाम् ఎట్లనెడి అపేక్ష त्रि० इतिकर्तव्यतारूपे अङ्गे కర్తవ్యనిర్ధారణ కంగమైనది.

कनकाह्व కనకాహ్వః, अ० पु० कनकाह्वये 'కనకాహ్వయః' చూ

कन्दुपक्वम् కన్దుపక్వమ్, अ०त्रि० भृष्टे వేఁచిన పదార్థము. [ఒకతిప్పతీఁగె.

कन्दोद्भवा కన్దోద్భవా, आ०स्त्री० गुडूचीभेदे

कपित्थत्वक् కపిత్థత్వక్, च्०पु० ऐलेये మాఁగుడోపు†. [తేజీరౌతు, ఇంద్రుఁడు

कपिलाश्वः కపిలాశ్వః, अ० पु० इन्द्रे కపిల

कम्बुग्रीवा కమ్బుగ్రీవా, आ० स्त्री० त्रिरेखाङ्कितकण्ठे మూఁడురేఖలు గల కంఠము. —वः —వః, तद्वति అదిగలవాఁడు.

कर्कटाह्वः కర్కటాహ్వః, अ० पु० बिल्वे

మారేడు†. ह्वा హ్వ,आ०सी०अजश्वङ्गयाम ఱట్టుపు†.

कर्णश्रव. కర్ణశ్రవః, अ० पु० श्रवणयोग्यशब्दाधारे वाय्वादौ వినదగిశబ్దమున కాధారమైన వాయువు మొ।

कर्मदेव. కర్మదేవః, अ० पु० यज्ञै स्वर्ग (देवत्व) प्राप्ते యజ్ఞముచేసి స్వర్గ(దేవత్వ) మును బొందినవాఁడు.

कर्माजीवः కర్మాజీవః, अ०पु० शिल्पादिकर्मद्वारा जीवनसाधने జీవనోపాయమైనశిల్పాదిరూపమగుకర్మ त्रि०तद्वति అదిగలవాఁడు

कलरवः కలరవః, अ० पु० कलध्वनौ 'కలధ్వనిః' చూ

कल्याणवान् కల్యాణవాన్,न०त्रि०कल्याणयुक्ते కల్యాణ(మా)ముగలవాఁడు.

काकयव కాకయవః, अ० पु० तण्डुलशून्यतृणधान्ये బియ్యములేని తృణధాన్యము.

काण्डलाव కాణ్డలావః, अ०पु० काण्ड छेत्तुमित्यर्थे వృక్షస్కంధమును ఛేదించుటకు त्रि० वृक्षस्कन्धच्छेदके వృక్షస్కంధమును ఛేదించువాఁడు

कापटवम् కాపటవమ్, अ० न० कापटुभावे వనికిరాని పటుత్వము.

कामदेव కామదేవః, अ० पु० घृतभेदे ఒక ఘృతము; मन्मथे మన్మథుఁడు; परमेश्वरे పరమాత్మ.

कारण्डव కారణ్డవః,अ०पु० हसभेदे కన్నియలేడి, కన్నెలేడి, కన్నెలేడు, ఒక హంస.

कारेणवम् కారేణవమ్, अ०त्रि० करेणुसम्बन्धिनि కరేణు(మా)సంబంధమైనది.

किकिदि(दी)व కికిది(దీ)వః, अ० किकि(की)दि(दी)वि. కికి(కీ)ది(దీ)విః,इ० पु० चाषे పాలపిట్ట. [నారింజ†

किर्मीरत्वक् కిర్మీరత్వక్, चू० पु० नागरङ्गे

किष्कुपर्वा కిష్కుపర్వా,न०पु० इक्षौ చెఱకు†; वेणौ వెదురు†; पोटगले కిష్కుపకసవు†.

कुक्कुरवाक् కుక్కురవాక్, च०पु०सारङ्गे ఇఱ్ఱి.

कुमारव. –वान् కుమారవః –వాన్, अ०त्०त्रि० कुमारयुते కొడుకులు గలవాఁడు.

कुरबिल्व కురబిల్వః, अ०पु० पद्मरागे పద్మరాగము.

कुलदेवी కులదేవీ, ई०सी० देवीभेदे ఒకదేవి कुलदेवतायाम् 'కులదేవతా' చూ

कुशलवौ కుశలవౌ, अ०पु०द्वि० श्रीरामपुत्रयो కుశలవులు.

कुशीलव కుశీలవః,अ०पु०वाल्मीकौ వాల్మీకిః कीर्तिसञ्चारके नटे కీర్తిని వ్యాపిచేయు నటుఁడు; चारणे బట్టువారు, गायके గాయకుఁడు; नटे నటుఁడు. द्वि०कुशलवयो కుశలవులు.

कुहूरव. కుహూరవః, अ० पु० कोकिले కోయిల, कुहूशब्दे కుహూ అనెడి ధ్వని

कूटपूर्वः కూటపూర్వః, अ०पु० गजाना ज्वरे ఏనుఁగులకువచ్చెడి జ్వరము. वञ्चके మోసకాఁడు.

कृतपूर्वी కృతపూర్వీ, न० त्रि० पूर्वनिष्पन्नकर्मणि ఇదివఱకేచేసియున్నట్టికర్మగలవాఁడు

कोकदेव కోకదేవః,अ०पु० पारावते పావురము

कौशा(सा)रवः కౌశా(సా)రవః, अ० पु० कुशारमुनेरपत्ये మైత్రేయుఁడు.

कौशीलवम् కౌశీలవమ్, अ०न० नृत्यगीतवादित्रानुबन्धे నృత్తగీతవాద్యముల చేరిక.

क्रूररावी క్రూరరావీ, न०पु० काकोले మాలకాకి. ['కర్పరీ' చూ॥

क्वाथोद्भवम् క్వాథోద్భవమ్, अ०न० कर्पर्याम्

व - सं०प्र० వ - సం ప్ర

कटुनिष्पाव. కటునిష్పావః, अ०पु० नदीनिष्पावधान्ये కారనుములు†.

कनकप्रसवा కనకప్రసవా, आ०सी० स्वर्णकेतक्याम् బంగరువన్నె మొగలి†.

कनकलोद्भव కనకలోద్భవః, अ० पु० सजरसे సజ్జరసము.

कन्दरोद्भवा కన్దరోద్భవా, आ० स्त्री० क्षुद्रपाषाणभेद्याम् పిండిబండ†: गुडूचीभेदे ఒక తిప్పతీఁగె.

कन्दर्पजीव కన్దర్పజీవః, अ० पु० पनसे పనస†.

कन्यक देवी కన్యకాదేవీ, ई० स्त्री० कन्यका-परमेश्वर्याम् కన్నియదేవేరి 'కన్యకాపరమేశ్వరీ' చూ

करपत्रवान् కరపత్రవాన్, न् ० पु० तलेताडు†

करपल्लवः కరపల్లవః, अ० पु० अङ्गुलौ వ్రేలు. करकिसलये చిగురువంటి చేయి.

करालभैरवम् కరాలభైరవమ్, अ० न० तन्त्रभेदे తంత్రవిశేషము.

कर्णसस्राव కర్ణసంస్రావః, अ० पु० कर्णरोगभेदे చెవిలో చీముకాఱుట.

कर्मसचिव కర్మసచివః, अ० पु० कर्मसु सहाये పనులువడుపు మంత్రి. [మద్ది†.

कललजोद्भव కలలజోద్భవః, अ० पु० साले

कलिकापूर्वम् కలికాపూర్వమ్, अ० न० प्रत्येककर्मजन्ये अदृष्टे యజ్ఞమునందలి ప్రతికర్మవలనను గలిగెడి అదృష్టము.

काकलीरव. కాకలీరవః, अ० पु० कलध्वनौ 'కలధ్వనిః' చూ।

काचसम्भवम् కాచసమ్భవమ్, अ० न० काचलवणे గాజుప్పు. [దేశము.

कारपचवः కారపచవః, अ० पु० देशभेदे ఒక

कार्तिकोत्सव. కార్తికోత్సవః, अ० पु० कार्तिकपूर्णिमायाम् కార్తికపూర్ణిమ, कार्तिकदीपोत्सवे కార్తికదీపోత్సవము.

कार्यकारणभाव. కార్యకారణభావః, अ० पु० हेतुहेतुमद्भावे ఒకటి కార్యమైయుండమఱొకటి కారణముగా నుండుట.

कालभैरव కాలభైరవః, अ० पु० शिवांशजे भैरवभेदे శివాంశసంభూతుఁ డగు ఒక భైర

వుఁడు. [పుత్రజీవము†.

कुमारजीव కుమారజీవః, अ० पु० जीवपुत्रे

कुमुदबान्धव· కుముదబాన్ధవః, अ० पु० తొగ చెలికాఁడు, కలువలతేఁడు, చంద్రుఁడు.

कुम्भसम्भव. కుమ్భసమ్భవః, अ० पु० कुम्भजे 'కుమ్భజః' చూ

कुलसम्भवः కులసమ్భవః, अ० पु० बीज्ये 'బీజ్యః' చూ

कुसुमासवम् కుసుమాసవమ్, अ० न० पुष्पमधुनि పూఁదేనె, पुष्पमद्ये పూలకల్లు.

कृत्तिकाभवः కృత్తికాభవః, अ० पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు.

कृष्णसमुद्भवा కృష్ణసముద్భవా, आ० स्त्री० कृष्णगङ्गायाम కృష్ణవేణానది.

केलिसचिव కేలిసచివః, अ० पु० नर्मसचिवे క్రీడామంత్రి, విదూషకుఁడు మొ

कोकिलोत्सव కోకిలోత్సవః, अ० पु० आम्रे మామిడి†.

कौलेशभैरवी కౌలేశభైరవీ, ई० स्त्री० त्रिपुराभैरवीभेदे ఒక త్రిపుర-భైరవి

क्रिमिशात्रव· క్రిమిశాత్రవః, अ० पु० अरिमेदे 'అరిమేదః' చూ॥

श २ శ 2

कश కశ, धा० (कष्टे) गतिशासनयो గతి శాసించుట.

कश. కశః, अ० पु० मासरोहिण्याम् సంబరేను†; कशायाम् 'కశా' చూ॥

कशा కశా, आ० स्त्री० चर्मयष्ट्याम् (अश्वादिताडन्याम्) కసము, కొఱడు, జాటి, చబుకు, కర్కసము, చవుకు, చేరు(ఱు)కోల, చేర్కోల, చేర్లకోల, చేఱులకోల, చౌకు, తరటు, మునికోల, సంపెట, సమ్మెట, కొరడా.

काशः కాశః, अ० पु० इक्षुगन्धायाम् రెల్లుగడ్డి†; कासे దగ్గురోగము; क्षुते తుమ్ము;

मूषिकभेदे ఒక యెలుక

काशिः కాశిః, इं० सी० वाराणस्याम् వారణాసి, కాశీక్షేత్రము; सूर्ये సూర్యుఁడు. ब० देशभेदे కాశిదేశము.

काशी కాశీ, ई० सी० शिवपुर्याम् కాశీక్షేత్రము, देवीमूर्तिभेदे ఒక దేవీమూర్తి, क्षुद्रकाशे చిరుతెల్లి†. न० त्रि० प्रकाशशीले ప్రకాశించునది; कासयुक्ते దగ్గుగలవాఁడు.

काश्ट కాశ్ఱ, धा० (काशते, काश्यते) दीप्तौ ప్రకాశించుట.

कीश కీశః, अ० पुं० कपौ కోఁతి, खगे పక్షి, सूर्ये సూర్యుఁడు. त्रि० दिगम्बरे దిసమొల వాఁడు.

कुश కుశః, अ० पुं० द्वीपभेदे కుశద్వీపము; श्रीरामसुते శ్రీరాముని కొడుకు, योक्त्रे పలుపు. त्रि० पापिष्ठे పాపిష్ఠుఁడు; मत्ते మదించినవాఁడు प्र० दर्भे కొన్పె, దర్భ (పాపమును ఖండించునది). न० जले నీరు, सर्पोदरे పాముకడుపు

कुशा కుశా, आ० सी० मधुकर्कट्याम् తియ్యదోస†, वल्गायाम् గుఱ్ఱపువాగె; रज्जौ త్రాడు. ब० यज्ञे गणनार्थेषु औदुम्बरशङ्कुषु యజ్ఞమునందు లెక్కించుటకైన మేడిపుల్లలు.

कुशि కుశి, धा० (कुशति, कुश्यति) भाषायाम् భాష, పలుకుట.

कुशी కుశీ, ई० सी० आयसवस्तुषु ఇనుపవస్తువులు; लाङ्गलफाले నాఁగటికఱ్ఱు. न० पुं० वाल्मीकौ వాల్మీకి. त्रि० कुशयुक्ते దర్భలు గలవాఁడు. [లుట.

कृश కృశ, धा० (कृश्यति) तनूकरणे సన్నగి

कृश. కృశః, अ० त्रि० सूक्ष्मे సన్నము, సూక్ష్మము; अल्पे అన్నువ, స్వల్పము, कार्श्यगते గిటగిటన, పలపల, పలపలన, పల్పలన, బడుగు, బడువు, సొరపు, పీల, పక్కి, కృశించినది.

केश కేశః, अ० पुं० हरौ విష్ణువు; शिरोरुहे కురులు, నెఱికలు, నెఱులు, వెంట్రు(డ్రు)కలు వెఱక, వేనలి, తలవెండ్రుకలు; वरुणे వరుణుఁడు, ह्रीबेरे కురువేరు†, किरणे కిరణము. ब० त्रिमूर्तिषु త్రిమూర్తులు

केशिः కేశిః, इं० पुं० असुरभेदे ఒకరాక్షసుఁడు.

केशी కేశీ, ई० सी० नील्याम् నీలి†; जटामांस्याम् జటామాంసి†, कण्डूरायाम् దురదగొండి†. न० पुं० सिंहे సింహము, दैत्यभेदे ఒక రక్కసుఁడు; विष्णौ విష్ణువు. त्रि० प्रशस्तकेशयुक्ते మంచి తలవెండ్రుకలు గలవాఁడు.

कोश కోశః, अ० प्र० राज्याङ्गे सुवर्णादिरूपे अर्थसमूहे రాజ్యాంగవిశేషము, బంగారు వెండి మున్నగువానిరూపమైన ద్రవ్యసమూహము; अण्डे గ్రుడ్డు; शब्दार्थसंग्रहे అర్థములతో పర్యాయపదముల బోధించు గ్రంథము, నిఘంటువు, गुह्याङ्गे గోప్యావయవము; शास्त्रे శాస్త్రము; मञ्जूषायाम् పెట్టె; जातिफले జాజికాయ, आच्छादने కప్పు, గవిబు, గలిబు, గవి(వు)సెన, గొసెన, ఒఱ, मुद्रादित्वचि పెసలుమున్నగువానిపైవిపొట్టు; अन्नमयादिषु पञ्चसु అన్నమయ ప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞానమయ ఆనందమయకోశములు, पानपात्रे మద్యము త్రాగెడి గిన్నె; दिव्यभेदे నేరమున్నట్లుఅనుమానింపఁబడినవానిని దేవాలయాదులలో ప్రమాణాదులచేఁ బరీక్షించుట, गोपनगृहे రహస్యగృహము. खड्गपिधाने కత్తియొఱ; कृताकृतयो हेमरूप्ययोः గనిలోఁ బుట్టినవియు కరఁగి నగలుగా చేయఁబడినవియు నగు వెండిబంగారములు, मुकुले మొగ్గ; समूहे సమూహము, धनाद्यगारे ఉగ్రాణము, ఖజానా, పంటసాల, బండ(డా)రము, బండరువు, బండారు, ములుగు, బొక్కసము, ధనాద్యగారము;

आवरके पदार्थमेदे పొర, पिधाने కప్పు, मेघे మేఘము.

कोशी కోశి, ई० सी० धान्यायग्रभागे ధాన్యాదులకొన(మొన); चर्मपादुकायाम् చెప్పులు. न०त्रि० कोशयुक्ते కోశ(మూ)ము గలది पु० आम्रे మామిడి†.

कौशम् కౌశమ్, अ०न० कान्यकुब्जदेशे కాన్యకుబ్జదేశము. कुशद्वीपे కుశద్వీపము. त्रि० कुशसबन्धिनि దర్భసంబంధమైనది

क्रुश క్రుశ, धा० (क्रोशति) आह्वाने रोदने च పిలుచుట ఏడ్చుట.

क्रोशः క్రోశః, अ०पु० अष्टसहस्रहस्तपरिमाणे కూఁతనేల, కూఁతపట్టు, కూఁతపట్టునేల, కూఁతవేటు, పరుగు, పరుగునేల, పరుగు మెట్ట, పరువు, కోసు; मुहूर्ते ముహూర్తము. आह्वाने పిలుపు; रोदने ఏడుపు.

क्रोशी క్రోశి, न०त्रि० शब्दकारके ధ్వనిచేయునది; क्रोशयुक्ते క్రోశ(మూ)ముగలది.

क्लिश క్లిశ, धा० (क्लिश्यते) उपतापे క్లేశము నొందుట. [చుట.

क्लिश క్లిశూ, धा० (क्लिश्नाति) विबाधने బాధించుట

क्लेश క్లేశ, धा० (क्लेशते) अव्यक्तायां वाचि అస్పష్టముగాఁ బలుకుట, बाधने బాధించుట

क्लेशः క్లేశః, अ०पु० दु:खे దుఃఖము; व्यवसाये ఉద్యోగము, పరిశ్రమ; कोपे కోపము रोगादौ రోగము మొ॥ अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशेषु అవిద్య(మూ) అస్మిత(మూ) రాగము ద్వేషము అభినివేశ(మూ)ము.

शाः ३ శ 3

कणश కణశః, अव्य० लेशतइत्यर्थे కొంచెకొంచెముగా.

कणिशम् కణిశమ్, अ० न० सस्यमञ्जर्याम् వరి మున్నగువాని యెన్ను, కంకి.

कपिशः కపిశః, अ०पु० सिह्ले 'पिह्लः' చూ॥ कृष्णपीतमिश्रितवर्णे నలుపు పసుపు గలసిన వన్నె, కోఁతివన్నె त्रि० तद्वति అట్టి వన్నె గలది न० मद्यभेदे ఒక మద్యము –शा –శా, आ० सी० नदीभिदि ఒక నది; माधव्याम् పూవులగురివెంద†.

कर्कश కర్కశః, अ०पु० गुणभेदे చికిత్సోప యుక్తమైన ఒక గుణము, काम्पिल्ये కంపిల్లము†, इक्षौ చెఱకు†, खड्गे కత్తి कासमर्दे కసింద†. त्रि० दुर्बोधे ఎఱుఁగరానిది अत्यन्ते అధికము, कठिने కర్కశము 'కఠినమ్' చూ कठोरे పరుషము, क्रूरे క్రూరము; निर्दये దయలేనిది; साहसिके తెగువగలది. –शा –శా, आ०सी० वृश्चिकाल्याम् తేలుకొండి†.

कलश. కలశః, अ० पु० पात्रभेदे చిముంత, తంబుగ, నగ్గెడ, చెంబు, కలశము; घटे కడవ मानभेदे మాన(కొలత)విశేషము. –शि: –शी –శిః –శి, इ० ई० सी० घटे కలశము, पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†.

कापिशम् కాపిశమ్, अ०न० मद्यभेदे పూవుల గురివెందకల్లు.

कालेश కాలేశః, अ० पु० सूर्ये సూర్యుడు, शिवे శివుఁడు, मकरे "మ"వర్ణము.

किकिश కిక్కిశః, अ०पु० देहस्थे क्रिमिभेदे దేహమందలి ఒక పురుగు.

कीक्स कीकश కీకశః, अ०पु० चण्डाले చండాలుఁడు.

कीदृश కీదృశః,अ०त्रि०किंदृशि 'కీదృక్' చూ॥

कीनाश కీనాశః, अ०पु० यमे యముఁడు; वानरे కోఁతి. त्रि० कर्षके 'కర్షకః' చూ क्षुद्रे క్షుద్రుఁడు, నీచుఁడు; पशुघ्ने కటిక.

कुडिशः కుడిశః, अ०पु० मत्स्यभेदे ఒక చేఁప.

कुलिश కులిశః, अ०पु० कुडिशे ఒక చేఁప, अस्थिसहरे నల్లేరు† प्र० वज्रायुधे వజ్రాయుధము.

कुलीशः కులీశః, अ०प्र० वज्रे వజ్రాయుధము.

कृष्णशम् కృష్ణశమ్, अ० न० कृष्णदशायुक्ते वस्त्रे నల్లనిదద్దె (అంచు) గల వస్త్రము.

कोटिश. కోటిశః, अव्य० कोटौ कोटौ ప్రతి కోటి. अ० पु० लोष्टभेदने మట్టిగడ్డలు కొట్టెడు కొయ్య, నేలచదును, దిమ్మెస.

कोटीश కోటీశః, अ०पु० कोटिशे దిమ్మెస. त्रि० कोटिपतौ నూఱునూఱువేల యేలిక, కోటీశ్వరుఁడు.

क्रमशः క్రమశః, अ०पु० क्रमेण क्रमेणेत्यर्थे వరుసగా, క్రమక్రమముగా.

श ४ శ 4

कचपाश. కచపాశః, अ०पु० केशसमूहे జుట్టు

कर्णवश కర్ణవంశః, अ० पु० मञ्चे మంచె

कर्पराश కర్పరాంశః, अ० पु० कपालांशे కపాల-అంశము —राशी —రాశీ, न्० पु० वटुकभैरवे వటుకభైరవుఁడు.

कर्मनाशा కర్మనాశా, आ०स्री० नदीभेदे ఒక నది. [దీపపుగ్లాసు

काचकोश కాచకోశః, अ०पु० अपवरकभेदे

कामाङ्कुश· కామాఙ్కుశః, अ०पु० नखे గోరు; शिश्ने మగగుఱి; व्यघ्रनखद्वययुक्ते भूषणे రెండుపులిగోళ్ల నగ. कामप्रतिरोधके కామమును నిరోధించునది.

कामिनीश కామినీశః,अ०पु०शिश्ने మొగగుఱి.

कार्यदर्शी కార్యదర్శీ, न्०त्रि० कार्यनिर्वाहके కర్తవ్యము(పను)లను నిర్వహించువాఁడు. पु० परमात्मनि పరమాత్మ, సర్వద్రష్ట.

कालकेशी కాలకేశీ, ई०स्री० नील्याम् నీలి†

—पाश —పాశః, अ०पु० यमपाशे యమపాశము. न० यात्राया वर्जनीये कालविशेषे ప్రయాణమునందు విడువఁదగిన కాలవిశేషము.

किन्नरेश కిన్నరేశః,अ०पु० कुबेरे కుబేరుఁడు.

किराताशी కిరాతాశీ,न्०पु०गरुडे గరుత్మంతుఁడు

कुलनाश కులనాశః, अ० पु० उष्ट्रे ఒంటె.

कुशीवशः కుశీవశః,अ०पु० वाल्मीकौ వాల్మీకి.

कुष्ठनाशी కుష్ఠనాశీ,न्०पु०अवल्गुजे కారుగచ్చ†

कृतनाश కృతనాశః, अ०पु० कृतयोः पुण्यपापयोः भोगमन्तरेण विनाशे (दोषविशेषे) చేసిన పుణ్యపాపములు ఫలము ననుభవింపకయే నశించు ననెడి ఒక దోషము.

केलिकोशः కేలికోశః, अ०पु० नटे నటుఁడు.

केशपाश. కేశపాశః,अ०पु० केशसमूहे జుట్టు. —पाशी —పాశీ, ई० स्री० सिखायाम् సిగ. —वेशः —వేశః,अ०पु०कबर्याम्' కబరీ'చూ

केशाकेशि కేశాకేశి, अव्य० कचाकचीत्यर्थे 'కచాకచి'చూ॥ [బసువు, గుఱ్ఱము.

क्रतुपशु క్రతుపశుః,उ०पु० अश्वे జన్నంపుఁ

क्रान्तदर्शी క్రాన్తదర్శీ, न्०त्रि० अतीतानागतसमस्तवस्तुवेत्तरि కడచినవియు రాఁబోవునవియు నగు విషయములనన్నిటి నెఱిఁగినవాఁడు. न० सर्वज्ञे ब्रह्मणि సర్వజ్ఞమైన (శబల) బ్రహ్మము.

ल श శ 5

कीलसस्पर्श· కీలసంస్పర్శః, अ०पु० वृक्षभेदे ఒక వృక్షము.

कुलिशाङ्कशा కులిశాఙ్కశా, आ० स्री० बौद्धानां विद्यादेवीभेदे ఒక బౌద్ధుల విద్యాదేవత

कृतप्रणाश· కృతప్రణాశః, अ० पु० कृतनाशे 'కృతనాశః' చూ॥

ष २ ష 2

कर्षः కర్షః, अ०पु० कर्षणे ఒరయిక; विभीतके తాండ్ర†. प्र० षोडशाद्यमाषके माने 16 మాష(20 చిన్న)ములయెత్తు; तन्मिते सुवर्णे అంతయెత్తు బంగారు. पु० विभीतके తాండ్ర†: आकर्षणे ఆకర్షించుట.

कर्षी కర్షీ,न्०त्रि० आकर्षके ఆకర్షించువాఁడు.

कर्षू కర్షూః, ఊం సీం इष्टिखाते యజ్ఞకుండము, शल्ये ఎముక; कुल्यायाम् కాలువ; नद्याम् నది पुं०करीषाग्नौ పిడకనిప్పు:वार्तायाम् (कृषौ) వార్త, కృషి, तुषाग्नौ ఊకనిప్పు

कषకష,धा०(कषति)हिंसायाम् హింసించుట

कषः కషః, అంపుం निकषोपले ఒరయుఱాయి, ఒరగల్లు खड्गादितीक्ष्णीकरणयन्त्रे(शाणे) కత్తులసాన.

कषा కషా, ఆంసీం कशायाम् 'కశా' చూ

कषि కషిః,ఇంత్రిం हिंसके హింసించువాఁడు

कार्षः కార్షః, అం పుం कर्षके సేద్యకాఁడు, 'కర్షకః' చూ

कार्षि కార్షిః, ఇం సీం कृषिवृत्तौ సేద్యము.

काष· కాషః, అం పుం कषणे ఒరపిడి, कषे [ఒరగల్లు.

कुष కుష, ధాం (कुष्णाति)निष्कर्षे నిశ్చయించుట. [प्रशसायाम् ప్రశంస.

कुषित् కుషిత్, అవ్యం बाहुल्ये అధిక్యము;

कृष కృష, ధాం (कर्षति, कृषति–ते) विलेखने ఆకర్షించుట.

कृषिः కృషిః, ఇంసీం सस्योत्पादनार्थं भूमिकर्षणरूपे वैश्यवृत्तिविशेषे కరిసె, కమ(మ్మ)తము, కరిసనము, కరిసెనము, కరిసెము, కర్షనము, కిమక, జిరాయితి, దుక్కి,తెగబడి, పంట, పాటు, పొలము, సాగు,సాగుబడి, సేద్యము, వ్యవసాయము.

कोष. కోషః, అంప్రం कोशे 'కోశః' చూ

कोषी కోషీ, 'कोशी'पदय 'కోశ చూ

ष ३ ష 3

कन्युषम् కన్యుషమ్, అంనం हस्तपुच्छे మణికట్టునుండి వ్రేళ్లకొనవఱకు గల భాగము.

करीष. కరీషః,అంప్రం शुष्कगोमये ఏరు(ఱు)పిడక, ఏర్పిడక, ఏఱునుగ్గులు, నుగ్గులు, వరటి, పిడక, పిడుక, వంటలు; पशुपुरीषे పెండ, పేడ –ष –షీ, న్రంత్రిం तद्वति అదిగలదేశము. [చూ॥

करुष· కరుషః, అంపుంబం कारुषे'కారుషః'

करूष. కరూషః,అంపుం देशभेदे ఒకదేశము.

कलुष కలుషః, అంపుం महिषे దున్న. నం पापे పాపము त्रिं० तद्वति పాపముగలది; अनच्छे కలఁగినది, మలినము; गर्हिते నిందితము; असमर्थे సామర్థ్యములేనిది.

कल्मषम् కల్మషమ్, అంనం कन्युषे 'కన్యుషమ్' చూ पापे పాపము. पुं० मासभेदे మలమాసము, नरकभेदे ఒక నరకము. त्रिं० मलिने కలఁకబారినది. पापयुक्ते పాపముగలది.

कल्माष కల్మాషః, అం పుం राक्षसे రక్కసుఁడు, गन्धशालौ ఒక వడ్లు†, अग्निभेदे ఒక అగ్ని, कृष्णपाण्डुरवर्णे నలుపు తెలుపు తోఁగూడినమెఱుపు గలనీరవన్నె, कृष्णवर्णे నలుపు; कर्बुरे 'కర్బురః' చూ॥ त्रिं० कृष्ण(चित्र)वर्णयुक्ते కృష్ణ (చిత్ర) వర్ణముగలది. –षी –షీ, ईं० सीं० यमुनायाम् యమునానది, कृष्णवर्णस्त्रियाम् నల్లని స్త్రీ.

काण्डर्षिः కాణ్డర్షిః, ఇంపుం वेदभागभेदमीमांसके ऋषौ కర్మజ్ఞానభక్తికాండలను విచారించిన ఋషులు(జైమిని వేదవ్యాసుఁడు శాండిల్యుఁడు). [ష(చూ)సమూహము.

कारीषम् కారీషమ్, అంనం करीषसमूहे కరీ

कारु(रू)ष కారు(రూ)షః, అం పుం करूषदेशप्रभौ కరూషదేశప్రభువు(దంతవక్త్రుఁడు)

किल्बिषम् కిల్బిషమ్,అంనంअपराधे నేరము, पापे పాపము, रोगे రోగము.

कुल्माष కుల్మాషః, అంపుం अर्धस्विन्नगोधूमादिषु సగముఉడికిన గోధుమలు పెసగలు మొ॥ గుగ్గిళ్లు; राजमाषे అలచందలు†, यावके కారుమినుములు†, सूर्यस्य पारिपार्श्विकभेदे సూర్యుని ఒకఅనుచరుఁడు; शुक-

धान्ये ముల్లుగల యవలుమున్నగుధాన్యము वनकुलत्थे అడవిఉలవలు†; रोगभेदे ఒక వ్యాధి. न॰ काञ्जिके పులికడుగు मसीपरिणामे మసి(షా)పరిణామము, कुसराम्ने పుల గము.

प ४ ष 4

कण्ठभूषा కణ్ఠభూషా, आ॰सी॰ कण्ठभूषणे 'కణ్ఠభూషణమ్' చూ

कथाशेष. కథాశేషః, अ॰त्रि॰ मृते మరణిం చినవాఁడు. [కోటకామ్మ

कपिशीर्षम् కపిశీర్షమ్, अ॰ न॰ प्राकाराग्रे

करघर्षा करघर्षिी, न॰ पु॰ क्षुद्रमन्थनदण्डे చిన్న కవ్వము.

कर्मदोष. కర్మదోషః, अ॰ पु॰ दुष्टकर्मणि దుష్కర్మ· पापादौ పాపము మొ कर्महेतौ కర్మహేతువు, అవిద్యావాసన. –शेष –శేషః, अ॰ त्रि॰ पुरोडाशादिषु పురోడాశముసోమముమంత్రముతండులములు మొ

कलघोषः కలఘోషః,अ॰पु॰कोकिलेకోయిల –ङ्कषः –ఙ్కషః, अ॰पु॰ सिंहे సింహము. –षा –షా, आ॰सी॰ करताल्याम् 'కరతాలీ' చూ॥

काकशीर्ष కాకశీర్షః,अ॰पु॰बके బకపుష్పము†

कापुरुष కాపురుషః, अ॰ पु॰ कुत्सितपूरुषे నిందితపురుషుఁడు त्रि॰ तत्सम्बन्धिनि వానికి సంబంధించినది.

कालपेषी కాలపేషీ,ई॰सी॰ लताभेदे శ్యామా లత. –मेषी –మేషీ, ई॰ सी॰ अवल्गुजे కారుగచ్చ†; त्रिवृति తెగడ†. मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†.

किम्पु(म्पू)रुष కిమ్పు(మ్పూ)రుషః,अ॰पु॰ अश्वाकारजघने नराकारमुखे (देवगायके) గుఱ్ఱమువంటి ఆకారము గలిగి నరాకార ముఖము గల దేవయోనివిశేషము, దేవగా యకులు, वर्षभेदे కింపురుషవర్షము.

कीटमेष కీటమేషః,अ॰पु॰ कीटभेदे నదీతీర మున ఇసుకలోపల నుండెడి ఒక పురుగు.

कीर्तिशेष కీర్తిశేషః, अ॰ त्रि॰ मृते కీర్తి మిగిలినవాఁడు, మరణించినవాఁడు.

कुरुवर्षम् కురువర్షమ్,अ॰न॰ वर्षभेदे జంబూ ద్వీపమునఁ గల ఉత్తరకురువర్షము.

कुसुमेषुः కుసుమేషుః, उ॰पु॰ मन्मथे పూవి ల్తుఁడు, మన్మథుఁడు.

कूर्चशीर्षः కూర్చశీర్షః, अ॰ पु॰ जीवके జీవ కము†; नारिकेले టెంకాయ†.

कूलङ्कष కూలఙ్కషః, अ॰पु॰ समुद्रे సము ద్రము. त्रि॰ कूलव्यापके గట్లు నొఱసికొను నది –षा –షా, आ॰ सी॰ नद्याम् నది.

कृष्णामिषम् కృష్ణామిషమ్, अ॰न॰ कालायसे ఇనుము.

केलिशुषि : కేలిశుషిః, इ॰सी॰ भूमौ భూమి.

कोटि(टी)वर्षम् కోటి(టీ)వర్షమ్, अ॰ न॰ बाणासुरपुरे బాణాసురుని పట్టణము. –र्षा –ర్షా, आ॰सी॰ सृक्कायाम् పిక్క†.

कोरदूष కోరదూషః, अ॰ पु॰ कुद्रवे 'కుద్ర వః' చూ [కోటకామ్మ.

क्रयशीर्षम् క్రయశీర్షమ్, अ॰न॰ प्राकाराग्रे

क्रियाद्वेषी క్రియాద్వేషీ, न॰त्रि॰ हीनप्रतिवादिनि సాక్షులను సాక్ష్యమును ద్వేషించెడి హీనప్రతివాది.

प - सं॰ - प्र॰ ష - సం - ప్ర

करवीरभूषा కరవీరభూషా, आ॰सी॰ आढक्याम् కందులు†.

करीषङ्कषा కరీషఙ్కషా,आ॰सी॰ वात्यायाम् వాయుసమూహము. [సోమరితనము.

कार्यप्रद्वेष. కార్యప్రద్వేషః, अ॰पु॰ आलस्ये

कालपुरुष. కాలపురుషః, अ॰ पु॰ ज्योतिश्शास्त्रे జ్యోతిశ్శాస్త్రము: यमसहाये యముని

సహచరుఁడు; वायुचक्रभेदे ఒక వా యు చక్రము, कृष्णवर्णपुरुषे నల్లనివాఁడు, ईश्वर-मूर्तिभेदे కాలరూపమగు ఈశ్వరమూర్తి విశేషము. –सङ्कर्षा –సఙ్కర్షా, आ० स्त्री० नववर्षायां कुमार्याम् తొమ్మిదేండ్లపిల్ల

कालान्तरविष కాలాన్తరవిషః, अ० पु० मूषिके ఎలుక.

कूटार्थभाषा కూటార్థభాషా, आ०स्त्री० प्रबन्धकल्पनारूपायां कथायाम् ప్రబంధకల్పనా రూపమైన కథ.

क्रतुपुरुषः క్రతుపురుషః, अ० पु० यज्ञवराहे యజ్ఞవరాహమూర్తియగు విష్ణువు

स २ స 2

कंस కంసః, अ० पु० श्रीकृष्णमातुले శ్రీకృష్ణుని మేనమామ. कांस्ये (ताम्ररङ्गमिश्रण-जनितधातुद्रव्ये) కంచు,కంసము. पुं० तैज-सपानपात्रे లాగెడిపాత్ర; आढके తూము (పరిమాణము) यज्ञियपात्रभेदे ఒక యజ్ఞ పాత్ర.

कस కస, धा० (कसति) गतौ గతి.(कस्ते) गतिशासनयो గతి శాసించుట.

कस కసః, अ०पु० कषे ఒరగల్లు.

कसि కసి, धा० (कंस्ते) गतिशासनयो. గతి శాసించుట.

कास కాసః, अ० पु० क्षवथौ దగ్గురోగము, शिग्रौ మునుగ†. त्रि० हिंसके హింసించు వాఁడు.

कासू కాసూః, ऊ०-स्त्री० विकलवाचि కలవ రింత, बुद्धौ బుద్ధి; रोगे రోగము; शस्त्रायुधे శక్తి యను నాయుధము [నిందించుట.

कास కాస్న, धा० (कासते) शब्दकुत्सायाम्

किं(कि)सः కిం(కి)సః, अ०त्रि० कुत्सितच्छेदके కుత్సితమును ఛేదించునది.

कुंसा కుంసా, आ० स्त्री० भाषणे పలుకుట

ज्ञापने తెలుపుట. [దించుట.

कुत्स కుత్స, धा० (कुत्सयते) अवक्षेपणे నిం

कुत्सः కుత్సః, अ० पु० ऋषिभेदे కౌత్సుని తండ్రి. బ०कुत्सापत्येपుకుత్సఋషిపుత్రులు.

कुत्सा కుత్సా, आ०स्त्री० निन्दायाम् నింద.

कुस కుస, धा०(कुस्यति)सश्लेषणे కలియుట.

कुसि కుసి, धा० (कुसति, कुंसयति) भाषा-याम् మాటాడుట

कुसूः కుసూః, ऊ०पु० गण्डूपदे ఎఱ్ఱ.

कृत्स కృత్సః, अ०पु० पापे పాపము. न० जले నీరు, समूहे గుంపు.

कौत्सः కౌత్సః, अ० पु० कुत्सर्षिपुत्रे కుత్స ఋషిపుత్త్రుఁడు, వరతంతుశిష్యుఁడు; साम-भेदे ఒక సామము.

क्रसु క్నసు, धा० (क्रस्यति) ह्वरणदीप्त्योः కుటిలత్వము ప్రకాశించుట.

स ३ స 3

कन्यस కన్యసః, अ०पु० कनिष्ठे కడవాఁడు. त्रि० अधमे అధమము, కనిసము –सी –సీ, ई०स्त्री० कनिष्ठायाम् కడగొట్టుది.

कर्णसू కర్ణసూః, ऊ० स्त्री० कर्णजनन्याम् కర్ణునితల్లి, పృథ, కుంతి, గొంతి.

कर्पासः కర్పాసః,अ०पुं०तुण्डिकेर्याम्ప్రత్తి†.

कलस కలసః, अ०पु० कलशे కలశము.

कलसि. –सी కలసిః –సీ, इ० ई० स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†, कलशे కలశము.

क्वस. కవసః, अ०पु० कवचे కవచము; कण्टकजातिभेदे ఒక కంటకజాతి.

कामसू· కామసూః, ऊ० त्रि० कामप्रदे కో ర్కెలనొసఁగువాఁడు पुं० कृष्णे శ్రీకృ ష్ణుఁడు. स्त्री० रुक्मिण्याम् రుక్మిణి.

कामेप्सु· కామేప్సుః, उ० पु० फलकामिनि కర్మఫలమును గోరువాఁడు.

कार्पासम् కార్పాసమ్, अ०न० कर्पासीफले

ప్రత్తికాయ, తూలెదూది. त्रि० कर्पासीविकारे ప్రత్తికి సంబంధించిన నూలు మొ —सी —సీ, ई०सी० तुण्डिकेर्याम् ప త్తి, ప్రత్తి†.

कासीसम् కాసీసమ్, अ० न० उपधातुभेदे అన్నభేది

किलासम् కిలాసమ్, अ० न० सिध्मे సెబె. --सी —సీ, न०त्रि०सिध्मले సెబెగలవాఁడు.

कीकस. కీకసః, अ०पु० क्रिमिजातिभेदे ఒక పురుగుజాతి. न० अस्थिनि ఎముక.- त्रि० कठिने కఠిన(మూ)ము.

कुरस కురసః, अ० पु० मद्यभेदे ఒక కల్లు —सा —సా, आ०सी० दार्विकायाम् బెండ†.

कु(कू)र्पास కు(కూ)ర్పాసః, अ०पु० कञ्चुलिकायाम् కుప(ప్ప)సము, అంగరక, అంగి, అంగీ, కబాయి, కుబుస, అరచట్ట, కబాయీ, కుబుసము, దుత్తాయి, నగ, పేరణి, రవిక సగముచొక్కా (కూర్పాసము 'కఞ్చులికా మూ). [షః' మూ

कुल्माषः కుల్మాసః, अ०पु० कुल्माषे 'కుల్మా

कूलास కూలాసః, अ०त्रि० कूलक्षेपके గట్టునకు కొట్టి(విసరి)వేయునది.

केलास· కేలాసః, अ०पु० स्फटिके స్ఫటికము

कैकस కైకసః, अ०पु० राक्षसे రక్కసుఁడు. —सी —సీ, ई०सी० रावणमातरि రావణాసురునితల్లి.

कैलास. కైలాసః, अ०पु०शिवकुबेरयो स्थाने .कैलासपर्वते శివకుబేరుల యావాసము, వెండిమల, కైలాసపర్వత (మూ) ము; आज्ञाचक्राद्दूर्ध्वे ఆజ్ఞాచక్రమునకు పైభాగము

स ४ स 4

कनीयसम् కనీయసమ్, अ०न० ताम्रे రాగి. पु० कनिष्ठे కడవాఁడు —सी —సీ, ई०सी० कनिष्ठायाम् కడగొట్టుది

करन्यास కరన్యాసః, अ०पु० न्यासभेदे మంత్రవిశేషముతో అంగుష్ఠాది కనిష్ఠికాంతము క్రమముగా చేయు న్యాసవిశేషము.

कलहस. కలహంసః, अ०पु० राजहंसे రాజహంస; नृपोत्तमे రాజశ్రేష్ఠుఁడు, कादम्बे ధూమ్రవర్ణములైన ముక్కు కాళ్లు రెక్కలు గలిగి అవ్యక్తమధురధ్వనిసేయు హంస, కలహంసము; वृत्तभेदे ఒక వృత్తము. परमात्मनि పరమాత్మ.

कर्मन्यासः కర్మన్యాసః, अ०पु० निष्कामकर्मानुष्ठाने పరమేశ్వరప్రీతిగా కర్మల ననుష్ఠించుట; कर्मत्यागे కర్మల సంన్యసించుట.

कलान्यास కలాన్యాసః, अ० पु० न्यासभेदे న్యాసవిశేషము, శిష్యశరీరమున ఆపాదమస్తకము అనులోమముగను విలోమముగను మంత్రవిశేషములతో కలాన్యాసముచేయుట.

काकनास కాకనాసః, अ०पु० विकङ्कते పుల్లవెలఁగ†. —सा —సా, आ०सी० काकनासिकायाम् కాకిదొండ†.

कान्तायसम् కాన్తాయసమ్, अ०न०अयस्कान्ते సూదంటుదాయి [గొంగ, శివుఁడు.

कामध्वसी కామధ్వంసీ, न० पु० शिवे మరు

कार्ष्णायसम् కార్ష్ణాయసమ్, अ०न० कृष्णायसस्यविकारे ఇనుపపనిముట్టు.

कालमसी కాలమసీ, ई०सी०नदीभिदि ఒకనది.

कालायसम् కాలాయసమ్, अ० न० लोहे లోహము; कृष्णवर्णे लोहभेदे ఇనుము.

कालिदास కాళిదాసః, अ०पु० महाकविविशेषे కాళిదాసమహాకవి.

कुमारसू కుమారసూః, आ०सी० पार्वत्याम् పార్వతి, गङ्गायाम् గంగ.

कुम्भदासी కుమ్భదాసీ, ई० सी० कुट्टन्याम् కుంటెనకత్తె.

कुम्भीनस. కుమ్భీనసః, अ० पु० क्रूरसर्पे క్రూరసర్పము. —सिः —సిః, ई०पु० बलि· दानवे బలిచక్రవర్తి.

कुलीनसम् కులీనసమ్, అ० न० जले నీరు.
कुविद्यास. కువిద్యాసః, అ० त्रि० कुविद्यानि-
रासके నింద్యమైనవిద్యను నిరసించువాఁడు.
कृक(कु)लास. కృక(కు)లాసః,అ०पु० सरटे
తొండ; पक्षिणि పక్షి.
कृतदास కృతదాసః, అ०पु० दासमेदे ఇంత
కాలము నీకు దాస్యముచేసెదనని ఒప్పుకొ
నిన దాసుఁడు.
कृत्तिवास -सा కృత్తివాసః -సాః, అ०
म०पु० शिवे తోలుదాలుపు, పొడలగించె
ముదాల్పు, శివుఁడు.
कृष्णायसम् కృష్ణాయసమ్, అ० न० लोहे
ఇనుము -वास: -వాసః, అ०पु० अश्वत्थे
రావి†. [జంతువిశేషము.
कोश(ष)वासी కోశ(ష)వాసీ,న०पु० जन्तुमेदे
क्रतुध्वंसी క్రతుధ్వంసీ, న० पु० शिवे జన్నం
పుఁబగవాఁడు,జన్నంపువేఁటకాఁడు,శివుఁడు

स - सं० प्र० స - సం ప్ర

कच्छुराक्षसम् కచ్ఛురాక్షసమ్, అ०न० तैल-
मेदे ఒక తైలము. [దళము
कनकरस కనకరసః, అ०पु० हरिताले హరి
कर्पूररस. కర్పూరరసః, అ० पु० रसकर्पूरे
రసకర్పూరము.
कर्ममीमासा కర్మమీమాంసా,ఆ०सी०पूर्वमी-
मांसायाम् పూర్వమీమాంస(చూ).
कार्तिकेयप्रसू: కార్తికేయప్రసూః, ఊ० सी०
पार्वत्याम् పార్వతి [గుగ్గిలము†.
कालनिर्यास కాలనిర్యాసః, అ०पु० गुग्गुलौ
कुटजरस: కుటజరసః, అ०पु० अर्शोनाशके
रसमेदे మూలవ్యాధినికొట్టివేసెడిఒకరసము.
कुमुदावास: కుముదావాసః, అ०पु० कुमुद्वति
'కుముద్వాన్' చూ॥
कोकिलावास కోకిలావాసః, అ०पु० आम्रे
మామిడి†.

कोलाविध्वंसी కోలావిధ్వంసీ, న० पु० पर्वत-
वासिनि म्लेच्छमेदे కొండలయందుండెడి
ఒక మ్లేచ్ఛుఁడు

ह - सं० प्र० హ - సం ప్ర

कच्छरुहा కచ్ఛరుహా, ఆ० सी० दूर्वायाम् గఱిక.
कटाह కటాహః, అ०पु० तैलादिपाकपात्रमेदे
కళాయి; सूर्ये సూర్యుఁడు कच्छे కచ్ఛ
(చూ)ము नरकमेदे సలసల కాఁగెడి కళా
యిలోఁ బడవేయుట, ఒకనరకము, कूर्मपृष्ठे
తాఁబేటివెన్నుచిప్ప; स्तूपे మట్టితిన్నె; खर्परे
తలపుఱ్ఱె: जायमानशृङ्गाग्रमहिषीशिशौ కొ
మ్ము లు వ చ్చుచున్న గేదెదూడ; द्वीपमेदे
ఒక ద్వీపము.
कटुस्नेह కటుస్నేహః,అ०पु०सर्षपे ఆవాలు†,
गौरसर्षपे తెల్లావాలు†.
कन्दार्ह: కన్దార్హః, అ०पु० कन्दे కంద†.
कपिलोहम् కపిలోహమ్,అ०न०पित्तले ఇత్తడి.
करग्रह కరగ్రహః అ०पु० विवाहे పెండ్లి;
हस्तधारणे చేయిపట్టుకొనుట, प्रजाभ्य
करादाने పన్నువసూలుచేయుట.
करग्राह: కరగ్రాహః, అ०पु० पत्यौ భర్త;
हस्तग्राहके చేయిపట్టుకొనువాఁడు, प्रजाभ्य:
करादायके పన్నుతీసికొనువాఁడు.
कररुह కరరుహః,అ०पु० नखे గోరు. खड्गे
కత్తి.
कर्णग्राह: కర్ణగ్రాహః, అ०पु० नाविके పడవ
నడుపువాఁడు. -जाहम् -జాహమ్,అ०न०
कर्णमूले చెవిమొదలు.
कर्णप्रतिनाह కర్ణప్రతినాహః,అ०पु०कर्णरोग
मेदे ఒక చెవిజబ్బు
कर्मार्ह: కర్మార్హః,అ०पु० पुरुषे పురుషుఁడు.
त्रि० कर्मकरणसमर्थे పనులలో నేర్పరి
कर्हि కర్హి, अव्य० कदेत्यर्थे 'కదా' చూ॥
कलह కలహః, అ० प्र० युद्धे యుద్ధము;

विवादे అరివేరము, అర్వేరము, కచ్చియ, కచ్చె, గొడవ,చిదగొద, చివ్వ,జిద్దు, తంట, తంటా, తంపి,తగువు, పోరాట, పోరికము, పోరు, బకేడా, మాడాట, మారా(ా)టము, ముడి, రచ్చ, జగడము,తగవు,వాగ్యుద్ధము.

कव्यवाहः కవ్యవాహః, अ०पु० अग्नौ అగ్ని.

कशार्ह. కశార్హః, अ० त्रि० कश्ये కొరడా దెబ్బలకుఁ దగినవాఁడు.

कक्षरुहा కక్షరుహా, आ०स्त्री० नागरमुस्तायाम् భద్రముస్తె†. [జదవిక†.

काकरुहा కాకరుహా, आ० स्त्री० बन्दायाम्

काण्ड(ण्डे)रुहा కాణ్డ(ణ్డే)రుహా, आ० स्त्री० कटुक्याम् కటుకరోహిణి†.

कान्तलोहः కాన్తలోహః,अ०पु० अयस्कान्ते అంటుఱాయి, సూదిరాయి, సూదంటుఱాయి, అయస్కాంతము.

काममह. కామమహః, अ०पु० चैत्रपूर्णिमायाम् చైత్రపూర్ణిమ; तत्र कर्तव्ये काममहोत्सवे హోళీపండుగ,హోలి,వసంతోత్సవము.

कामहा కామహా, न्० पु० विष्णौ విష్ణువు, शिवे శివుఁడు.

कायव्यूहः కాయవ్యూహః, अ० पु० काये धातूना व्यूहने శరీరమునఁగల వాతపిత్తకఫములయు త్వగాది సప్తధాతువులయు విన్యాసము చేయుట.योगिभिः कर्मभोगार्थं कल्पिते कामसमुदाये యోగులు కర్మభోగార్థము కల్పించుకొనెడి అనేక శరీరములు.

कारण्डव्यूहः కారణ్డవ్యూహః,अ०पु० बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు, बौद्धशास्त्रभेदे ఒక బౌద్ధ శాస్త్రము. [విష్ణువు.

कालनेमिनिहा కాలనేమినిహా, न्०पु० विष्णौ

काललोहम् కాలలోహమ్, अ०न० कृष्णायसे ఇనుము.

काष्ठलोही కాష్ఠలోహీ, न्०पु० लोहयुक्ते काष्ठमये मुद्गरे ఇనుపకట్లగుదియ. [యము.

कासहा కాసహా, न्०पु० क्वाथभेदे ఒక కషా

काही కాహీ, ई० स्त्री० कुटजे కొడిసె†.

किणिही కిణిహీ,ई०स्त्री० अपामार्गे ఉత్తరేణు†.

कियाहः కియాహః, अ०पु० रक्तवर्णाश्वे ఎఱ్ఱ గుఱ్ఱము. [కోడికాలువన్నె పాము.

कुक्कुटाहिः కుక్కుటాహిః, इ०पु० सर्पभेदे

कुटजलेहः కుటజలేహః, अ० पु० लेहभेदे ఒక లేహము.

कुदेहः కుదేహః, अ०पु०कुबेरे'కుబేరః'చూ॥

कुनहः కునహః,अ०पु०देशभेदे ఒకదేశము त्रि०कुत्सितबन्धके౦ందితునిబంధించువాఁడు.

कुमारवाही కుమారవాహీ, न्०पु० षण्मुखस्य वाहने నెమిలి.

कुराहः కురాహః, अ० पु० ईषत्पाण्डुवर्णे कृष्णजङ्घे अश्वभेदे నల్లనిపిక్కలు గల బూదిదవన్నె గుఱ్ఱము. [ధర్మరాజు.

कुरूद्वहः కురూద్వహః, अ० पु० युधिष्ठिरे

कुर्कुटाहि కుర్కుటాహిః, इ०पु० कुक्कुटाभे खगे కోడివంటి ఒక పిట్ట.

कुलाहः కులాహః, अ० पु० सरटे తొండ, शाकभेदे ఒక కూర†. ईषत्पीतवर्णे कृष्णजानौ अश्वे నల్లని మోఁకాళ్లుగలిగి ఇంచుక పచ్చగా నుండు గుఱ్ఱము.

कुलोद्वह. కులోద్వహః, अ०त्रि० वंशपालके వంశరక్షకుఁడు. ['మేదః' చూ॥

कुष्ठहृत् కుష్ఠహృత్, द०पु० विट्खदिरे 'అరి

कुह కుహ, अव्य० कुत्रार्थे 'కుత్ర' చూ॥ धा० (कुहयते) विस्मापने వింతగొలుపుట.

कुहः కుహః, अ० पु० कुबेरे కుబేరుఁడు. त्रि० विस्मापके వింతగొలుపువాఁడు.

कुहा కుహా, आ०स्त्री० कटुक्याम् కటుకరోహిణి†; कुहायाम् పొగమంచు.

कुहुः -हूः కుహుః -హూః, उ० ऊ० स्त्री० नष्टेन्दुकलायाममावास्यायाम् చంద్రకళకనఁబడనిఅమావాస్య; तदधिष्ठात्र्यां देवपत्न्याम्

దాని కరిష్ఠాత్రియైన దేవపత్ని; कोकिलारावे కోకిలధ్వని.

कूलमुद्वहः కూలముద్వహః, अं०त्रि० कूलमापूर्यवाहिनि नदीनदादौ గట్లు నొరసికొని పాఱెడి యేఱు మొ॥ [మందు.

कुहा కుహా, आ० सी० कुञ्झट्याम् పొగ

कृमिवारिरुह కృమివారిరుహః, अं० पुं० कृमिशङ्खे జీవశంఖము

कृष्णदेह. కృష్ణదేహః,अं०पुं०भ्रमरेతుమ్మెద

–रुहा –రుహా, आ० सी० जतुकायाम् కొరింద†. –लोहम् –లోహమ్, अं० नं० अयस्कान्ते సూదంటుఱాయి,అయస్కాంతము.

केतुगृहम् కేతుగృహమ్, अं० नं० मीनराशौ మీనరాశి.

केशग्रह కేశగ్రహః,अं०पुं० केशग्रहणे జుట్టు పట్టుకొనుట; रत्यङ्गे రతికి అంగము –ग्राहम –గ్రాహమ్, अव्यं० केशान् गृहीत्वेत्यर्थे జుట్టుపట్టుకొని. –रुहा –రుహా, आ० सी० भद्रदन्तिकायाम् భద్రదంతి†.

केशारुहा కేశారుహా, आ० सी० सहदेव्याम సహదేవి†. [సిరి†.

केशार्हा కేశార్హా, आ०सी० महानील्याम् పెద్ద

क्रयारोह క్రయారోహః,अं०पुं० हट्ट అంగడి వీధి.

*क्ष-२ - క్ష 2

कक्षः కక్షః, अं०पुं० उत्तरीयवस्त्रस्य पश्चाद्भागस्थे अञ्चले పైపంచెవెనుకకొంగు. लतायाम् తీగె; शुष्कवने ఎండిన అడవి अन्त पुरे అంతఃపురము; बाहुमूले చంక, शुष्कतृणे ఎండుగడ్డి; बाहौ చేయి; नौकाङ्गे చుక్కాని, परिकरे నడికట్టు कच्छे (जलप्रायदेशे) నీరు తఱచుగాఁగల ప్రదేశము नं० पापे పాపము.

कक्षा కక్షా, आ०सी० मध्यबन्धने నడికట్టు, मध्ये నడుము; पार्श्वभागे ప్రక్క. सशयकोटौ శంక,పూర్వపక్షము. अन्त पुरे అంతఃపురము; कक्षे కక్షః' చూ॥ भित्तौ గోడ; साम्ये సాదృశ్యము. हर्म्यादि प्रकोष्ठे తొట్టికట్టు (మేడల యంతరువులు); काञ्चयाम् మొలనూలు, उत्तरीये పైపంచె; स्पर्धास्पदे కచ్చ బాహుమూలే చంక; कच्छैकदेशे గోఁచి కొంగు; गजबन्धनरज्जवाम् ఏనుఁగు మోకు, कक्षरोगभेदे చంకక్రింద లేచెడి ఒక గడ్డ; बाहौ చేయి, वस्त्राञ्चले బట్టకొంగు.

कक्षी కక్షీ, नं०त्रि० प पिनि పాపి.

काक्षि కాక్షి, धा० (काङ्क्षति) కోరుట.

काक्षिः కాక్షిః, इं०त्रि० कक्षभवे కక్ష(చూ) జాతము (కలిగినది)

काङ्क्षा కాఙ్క్షా, आ०सी० इच्छायाम కోరిక.

काङ्क्षी కాఙ్క్షీ, नं०त्रि० अभिलाषिणि కోరికగలవాఁడు

काक्ष కాక్షః,अं०पुं० कटाक्षे కడకంటిచూపు

काक्षी కాక్షీ, ईं० सी० सौराष्ट्रमृदि తొవరి (ఎఱ్ఱ)మన్ను तुवरिका याम కందులు†

कुक्ष కుక్షః, अं०पुं० कुक्षौ కడుపు

कुक्षि కుక్షిః, इं०पुं० उदरे ఉదర(చూ)ము; उदरपार्श्वे కడుపుప్రక్క; मध्यभागे మధ్య ప్రదేశము.

कौक्ष కౌక్షః, अं० त्रिं० उदर(मध्य)भवे కడుపున(నడుమను) బుట్టినది; कुक्षिबद्धे अलङ्कारादौ కుక్షిబద్ధమైనఅలంకారము మొ॥

क्ष ३ క్ష 3

कटाक्षः కటాక్షః, अं० पुं० अपाङ्गदृष्टौ కడక(ం)న్ను, క్రేగన్ను(కడకంటిచూపు, క్రేగంటిచూపు).

काकेक्षु కాకేక్షుః, उं०पुं० तृणभेदे కనుము, బెల్లు, కాకిచెఱకు†, काशभेदे కాకిబెల్లు, అంటిస†

काचाक्ष కాచాక్షః, अ० पुं० बकभेदे గాజుకంటి, ఒక కొంగ, प्लवे నీరుకోడి.

काण्डेक्षु· కాణ్డేక్షుః, उ० पुं० काशभेदे ఒక జెల్లు†; कोकिलाक्षे గొలిమిడి† కాకిచెఱకు†, काष्ठेक्षौ 'కాష్ఠేక్షుః' చూ॥

कामाक्षी కామాక్షి, ई०स्त्री० देवीमूर्तिभेदे ఒక దేవీమూర్తి बीजभेदे ఒక బీజాక్షరము.

काष्ठेक्षुः కాష్ఠేక్షుః, उ० पुं० इक्षुभेदे కట్టె (గట్టి)చెఱకు†.

कीदृक्ष. కీదృక్షః, अ० त्रि० कीदृशि 'కీదృక్' చూ॥

कुशाक्ष· కుశాక్షః, अ० त्रि० कुशाग्रदृष्टिविशिष्टे కొనకంటి, సూక్ష్మదృష్టిగలవాఁడు

कृष्णेक्षुः కృష్ణేక్షుః, उ० पुं० कान्तारे నల్లచెఱకు†. [(తెల్ల)చెఱకు†.

क्रोष्टेक्षुः క్రోష్టేక్షుః, उ० पुं० श्वेतेक्षौ వక్క-

क्ष ४ క్ష 4

ककुदाक्ष· కకుదాక్షః, अ० त्रि० राजचिह्नधारके రాజచిహ్నములు ధరించినవాఁడు.

कचपक्षः కచపక్షః, अ०पुं० केशसमूहे జుట్టు

कण्टवृक्ष కణ్టవృక్షః, अ० पुं० तेजःफलवृक्षे ఒక ముండ్లచెట్టు

कनकाक्ष కనకాక్షః, अ०पुं० उलूकाकारे पक्षिभेदे గుబిలి, గుబ్బిలి, గుబ్బ(బ్బి)లికాఁడు, గుమిలి, చిఱుగూబ, చిఱుతగూబ, పగటిచీకు, పయిఁ(సిఁ)డికంటి(టె), పైఁడికంటి, బంగారుకంటి, పకినంపుఁబులుఁగు, పకినంపుఁబక్కి, పకినాలపులుఁగు, పకినాలువెలయించు పక్కి; रक्षोभेदे హిరణ్యాక్షుఁడు.

कपिलाक्षी కపిలాక్షి, ई०स्त्री० पीतशिंशपायाम् పచ్చయిరుగుడు†: मृगेर्वारौ బుడమ†.

कर्मसाक्षी కర్మసాక్షి, न्०पुं० सूर्ये చెయువుల సాక్షి, సూర్యుఁడు, सूर्यादित्रयोदशसु సూర్యుఁడు చంద్రుఁడు హృదయము యముఁడు పంచభూతములు ఉభయసంధ్యలు అహోరాత్రాభిమానదేవతలు (మానవులు చేయు సుకృతదుష్కృతములగు సాక్షులు); अकर्त्रात्मनि నిష్క్రియమగు ఆత్మ.

कर्माध्यक्षः కర్మాధ్యక్షః, अ०पुं० कर्मसाक्षिणि 'కర్మసాక్షి' చూ

कल्पवृक्ष. కల్పవృక్షః, अ०पुं० कल्पतरौ ఈగిమ్రాను, కదలికానుపు, జాల్మోలక, ఈవుంమ్రాను, తె(వె)ల్లమ్రాను, వేల్పుఁజెట్టు, తెఱగంటిమ్రాఁకు, పెట్టుమ్రాఁకు, మింటిచెట్టు, పుడుకుమాను, పెట్టుఁజెట్టు, మెచ్చుంజెట్టు, వాదని పువ్వులమ్రాను, వినుమ్రాను, వెలిమ్రాను, వేలుపుఁజెట్టు, కల్పవృక్షము.

काकपक्ष కాకపక్షః, अ० पुं० कर्णपार्श्वस्थे केशभेदे కూఁకటి, చిప్ప(కూఁ)కటినెఱులు, కుంకటి, చిప్పకుం(కూఁ)కటి, చుంచు, చుంచుకురులు, జులపాలు, పిల్లజుట్టు; धान्यभेदे కాకితెక్కులు, ఒక ధాన్యము.

कान्तपक्षी కాన్తపక్షి, न्०पुं० मयूरे నెమిలి.

कामलाक्षी కామలాక్షి, ई०स्त्री० आकर्षणकारके देवीमूर्तिभेदे ఆకర్షణముచేసెడి ఒక దేవీమూర్తి. [బదరిక†.

कामवृक्षः కామవృక్షః, अ०पुं० वृक्षरुहायाम्

कालाध्यक्षः కాలాధ్యక్షః, अ० पुं० सूर्ये సూర్యుఁడు, परमेश्वरे పరమాత్మ.

कुबेराक्षी కుబేరాక్షి, ई० स्त्री० कृष्णवृन्तायाम् కలిగొట్టు†; लताकरञ्जे తీఁగెకానుఁగు†.

कुमुदाक्षः కుముదాక్షః, अ० पुं० विष्णुपारिषदभेदे ఒక విష్ణుపార్షదుఁడు.

कुरङ्गाक्षी కురఙ్గాక్షి, ई०स्त्री० मृगाक्ष्याम् లేఁడికంటి, సుందరనయన, స్త్రీ.

कुलिङ्गाक्षी కులిఙ్గాక్షి, इ० स्त्री० पटिकायाम् పటిక†.

कुसुमाक्षः కుసుమాక్షః, अ०त्रि० पुष्पयुक्तनेत्रवति కంటిలో పువ్వు లేచినవాఁడు.

कूटसाक्षी కూటసాక్షి, न्०त्रि० मिथ्याभिधा-

यिनि साक्षिणि అబద్ధపుసాక్ష్యము బలుకు వాఁడు. [తుమ్మెదమామిడి†.

कृमिवृक्षः క్రిమివృక్షః, अ० पु० कोशाम्रे

कृष्णपक्षः కృష్ణపక్షః, अ०पु० बहुलपक्षे నల్లపక్షము, బహుళపక్షము.

केतुवृक्ष. కేతువృక్షః, अ० पु० मेरो चतुर्दिक्षु वर्तमानेषु कदम्बजम्बूवटपिप्पलवृक्षेषु మేరుపర్వతమునకు నలుదిశలం గ్రమముగా నుండెడి కదంబజంబూవటాశ్వత్థవృక్షములు.

केलिवृक्ष. కేలివృక్షః, अ० पु० केलिकदम्बे క్రీడార్థమైన ఒక కడిమి†, विदूषके విదూషకుఁడు. [केशसमूहे కొప్పు.

केशपक्ष. కేశపక్షః, अ०पु० केशभारे జుట్టు;

कोकिलाक्षः కోకిలాక్షః,अ०पु० इक्षुगन्धायाम् గొలిమిడి†. -क्षु. -క్షుః, उ०पु० इक्षुभेदे నల్లచెఱకు†.

कौटतक्षः కౌటతక్షః, अ० पु० स्वतन्त्रे रथकारे స్వతంత్రజీవనముచేసెడి వడ్రంగి.

क्ष - सं० - प्र० క్ష - సం - ప్ర

कनकाध्यक्ष కనకాధ్యక్షః, अ०पु० भैरिके బంగారముపై అధికారి

कपिलद्राक्षा కపిలద్రాక్ష,आ०सी० द्राक्षाविशेषे నల్లద్రాక్ష†.

काकदन्तपरीक्षा కాకదన్తపరీక్ష, आ० सी० न्यायभेदे కాకికి ఎన్ని దంతములు ఏవర్ణము గలవి-అనెడి అన్వేషణమువలెనే నిష్ప్రయోజనమైన అన్వేషణ (ఒక సామెత).

काकलीद्राक्षा కాకలీద్రాక్ష, आ० सी० अवीजायामल्पद्राक्षायाम् కిసమిసు†.

कौमुदीवृक्षः కౌముదీవృక్షః, अ० पु० दीपवृक्षे దీపస్తంభము.

कौस्तुभवक्षा· కౌస్తుభవక్షః, स०पु० श्रीविष्णौ పేటియుక్కుతాల్పు (కోటిసూర్యసమప్రభమైన కౌస్తుభమణి వక్షస్థలమునఁగల దేవుఁడు), శ్రీవిష్ణువు.

ख ఖ

खम् ఖమ్,अ०न० आनन्दाकाशे బ్రహ్మము, आकाशे ఆకాశము, इन्द्रियेषु ఇంద్రియములు; पट्टणे పట్టణము; बिन्दौ సున్న; शून्ये శూన్యము; सवेदने తెలిసికొనుట. सुखे సుఖము; स्वर्गे స్వర్గము; कर्मणि కర్మ; क्षेत्रे క్షేత్రము; लग्नाद्दशमस्थाने లగ్నమునకు పదియవయిల్లు, अभ्रके అభ్రకము. पु० सूर्ये సూర్యుఁడు. अव्य० सर्वक्षोभकरे व्यापके बीजे వ్యాపకము పర్వసంక్షోభకరమునగు వాని బీజాక్షరము.

खा ఖా, आ०सी० नद्यान् నది.

खाः ఖాః, अ०पु० खनितरि త్రవ్వువాఁడు

खुड् ఖుడ్, धा० (खवते) शब्दे ధ్వనిచేయుట.

खे ఖై, धा० (खायति) खदने 'खद' पश्य 'ఖద' చూ॥

ख्या ఖ్యా, धा० (ख्याति) प्रकथने చెప్పుట.

क ३ క 3

खखोल्कः ఖఖోల్కః, अ० पु० आदित्यभेदे ఒక సూర్యుఁడు.

खजक· ఖజకః, अ०पु० मन्थाने కవ్వము.

खजाक· ఖజాకః, अ०पु० खगे పక్షి. -का -కా, आ० सी० दर्व्याम् గరిఁటె, తెడ్డు.

खजिका ఖజికా, आ० सी० खजायाम् తెడ్డు.

खटकः ఖటకః, अ० पु० नागवीटे మనువు కుదుర్చువాఁడు; घटके కూ(చే)ర్చువాఁడు, खटिके ముడిచినచేయి.

खटिकः ఖటికః, अ०पु० कुञ्चितपाणौ ముడి

చినచేయి —का —కా, आ०सी० कर्णरन्ध्रे చెవిరంధ్రము; लेखनद्रव्ये బలపము वीणे ఆవురుగడ్డి†.

खट्टिक ఖట్టికః, अ०पु० मासविक्रयिणि కటిక, शाकुनिके పిట్టలవేఁటాడువాఁడు; महिषीक्षीरफेने గేదెపాలనురుఁగు

खट्टिका ఖట్టికా, आ० सी० शवयाने పాడె, क्षुद्रखट्वायाम् గడ్డియ, గడ్డె.

खट्व(ट्वा, ट्वि)का ఖట్వ(ట్వా, ట్వి)కా, आ०सी० खट्वायाम् మంచము; खट्टिकायाम् గడ్డియ

खडकम् ఖడకమ్, अ० न० स्थणौ స్థాణువు, మోడు. —क्की —క్కీ, ई०सी०पक्षद्वारे కిటికి.

खडिक ఖడికః, अ०त्रि० खडयुते ఖడ(చూ) ముగలది —का —కా, आ०सी० खटिकायाम् బలపము

खड्गिक ఖడ్గికః, अ० पु० शौनिके కటిక मृगयौ వేఁటకాఁడు; महिषीक्षीरफेने గేదెపాలనురుఁగు.

खड्गीकम् ఖడ్గీకమ్, अ०न० लवित्रे కొడవలి

खण्डक ఖణ్డకః, अ०त्रि० छेदके ముక్కలు సేయునది. पु० शर्करामेदे కండచక్కెర.

खण्डिक ఖణ్డికః, अ० पु० कक्षे కక్షము, చంక; कलाये బటాణి†, ऋषिमेदे ఒకఋషి त्रि० क्रुद्धे 'క్రుద్ధః' చూ. —का —కా, आ० सी० ह्रस्वखण्डे చిన్నఖండము (ముక్క).

खदिका ఖదికా, आ० सं० लजेषु పేలాలు

खनकः ఖనకః, अ० पु० मूषके ఎలుక, सन्धिचोरे కన్నపుదొంగ. त्रि० खननकर्तरि త్రవ్వెడివాఁడు; खनौ గని.

खरिका ఖరికా, आ०सी० चूर्णाकृतिकस्तूरीभेदे కస్తూరిచూర్ణము [ఖుసు, ఒక వ్యాధి

खर्जिका ఖర్జికా, आ०सा० उपदंशरोगे కా

खलकः ఖలకః, अ०पु० कुम्मे కడవ.

खल्लि(ल्वि)का ఖల్లి(ల్వి)కా, आ०सी० ऋचीषे బాణలి. अम्बरीषे మంగలము.

खाजिक ఖాజికః, अ० पु० लजेषु పేలాలు

खाण्डिक ఖాణ్డికః, अ०पु० मोदककारके కుడుములుచేయువాఁడు

खातक ఖాతకః, अ० त्रि० ऋणिनि ఋణి' చూ परसैन्यविदारके శత్రుసేనలఁజెండాడు వాఁడు. न० परिखायाम् అగడ్త.

खादक ఖాదకః, अ०त्रि० भक्षके తినువాఁడు ऋणिनि 'ఋణి చూ [వాఁడు

खादुकः ఖాదుకః, अ०त्रि० हिंस्रके హింసించు

खानक ఖానకః, अ०त्रि० खनके త్రవ్వువాఁడు.

खानिकम् ఖానికమ్, अ०न० कुड्यच्छेदे గోడ కన్నము. —क्क —ఖక్కః, अ०पु० मासभेदे ఒక మాంసము [యీఁదు†.

खारिकम् ఖారికమ్, अ०न० महापारेवते పెద్ద

खारीक ఖారీకః, अ० त्रि० खारीवापे 'ఖారీవాపః' చూ खारीक्रीते పుట్టెఁడిచ్చి కొన్న వస్తువు [దేవతాడి†.

खुञ्जा(ञ्ञा)कः ఖుఞ్జా(ఞ్ఞా)కః, अ०पु०देवताले

खुडक ఖుడకః, अ०पु० खुलके 'ఖులకః' చూ

खुरक ఖురకః, अ०पु० तिले నువ్వులు†.

खुराक ఖురాకః, अ०पु० पशौ పశువు.

खुलकः ఖులకః, अ०पु० गुल्फाष्टमभागे గుల్ఫ (చూ)మునం దెనిమిదవభాగము.

खुल्लक. ఖుల్లకః, अ०त्रि० निष्ठुरे నిష్ఠురము, दरिद्रे దరిద్రుఁడు खले దుష్టుఁడు.

खेटक ఖేటకః, अ०पु० यष्टिरूपे अस्त्रमेदे దండమువంటి ఒక అస్త్రము, मृगयायाम् వేఁట. न० कफे కఫము: बलदेवगदायाम् బలరాముని గద, तृणे గడ్డి फलकाकारे काष्ठमेदे పలకవంటి ఒక కఱ్ఱ. त्रि० कुशीदिके 'కుశీదికః' చూ

खोलक ఖోలకః, अ० पु० वल्मीके పుట్ట; पुगवल्कले పోఁకపట్ట, पाकपात्रमेदे గుండిఁగ; शिरसोभागमेदे ఒక శిరోభాగము.

खोल्मुक ఖోల్ముకః, अ०पु० कुजे మింటికా
ఱవి, కుజుఁడు.

ख्यापकः ఖ్యాపకః, अ०त्रि० ज्ञापके తెలిపెడి
వాఁడు प्रकाशके వెల్లడించువాఁడు.

क ४ క 4

खगान्तक ఖగాన్తకః, अ० पु० श्येने ఇరుఁ
బుట్టువులమిత్తి, డేగ.

खञ्जनिका ఖఞ్జనికా, आ०स्री० खगभेदे కాటుక
పిట్టవంటి యొక పిట్ట.

खट्टेरकः ఖట్టేరకః, अ०त्रि० वामने పొట్టివాఁడు

खडक्किका ఖడక్కికా, आ०स्री० पक्षद्वारे ప్రక్క
వాకిలి, కిటికి.

खदिरिका ఖదిరికా, आ० स्री० लाक्षायाम
లక్క; लज्जल्वाम् అత్తపత్తి†.

खद्योदकः ఖద్యోతకః, अ०पु० फलविषे ఒక
విషఫలము†.

खरशाकः ఖరశాకః, अ०पु० भार्ग्याम् భారంగి†

खलतिक ఖలతికః, अ० पु० शैले కొండ
-न०ए० तत्र भवेषु वनेषु పర్వతవనములు

खलूरिका ఖలూరికా, आ० स्री० शस्त्राभ्यासे
శస్త్రాభ్యాసము.

खस्फाटिक ఖస్ఫాటికః, अ०पु० चन्द्रकान्ते
చంద్రకాంతమణి; सूर्यकान्ते సూర్యకాంత
మణి.

[redacted] ఖస్వస్తికమ్, अ०न० शीर्षोप-
रिस्थआकाशे తలమీఁది మిన్ను.

खाण्डविकः ఖాణ్డవికః, अ० त्रि० खाण्डिके
'ఖాణ్డికః' చూ।

खानोदक. ఖానోదకః, अ० पु० नारिकेले
టెంకాయ†.

खुरालकः ఖురాలకః, अ०पु० वाणे బాణము.
—लिकः —లికః, अ०पु०नाराचे నారసము;
उपधाने దిండు; न पिताक्षपात्रे మంగలిపొది.

खेखीलकः ఖేఖీలకః, अ० पु० सशब्दयष्ट्याम्
ధ్వనిగల కఱ్ఱ.

ख - सं०प्र० ఖ - సం ప్ర

खड्गपुत्रिका ఖడ్గపుత్రికా, आ०स्री० छुरिका-
याम् చిన్నకత్తి —फलक —ఫలకః, अ०
पु० खडगकोशे కత్తియొఱ

खण्डकुष्माण्डक ఖణ్డకుష్మాణ్డకః, अ० पु०
औपधभेदे గుమ్మడికాయముఱబ్బా.

खण्डमोदक ఖణ్డమోదకః, अ० पु० सिता-
खण्डे కండచక్కెర.

खण्डामलकम् ఖణ్డామలకమ్, अ०न० आम-
लकचूर्णे ఉసిరికపొడి; खण्डपक्वामलके ఉసి
రికకాయలమురబ్బా.

खण्डेन्दुशिबिक· ఖణ్డేన్దుశిఖికః, अ०पु० शिवे
ముడుతనెలతాల్పు, శివుఁడు.

खदिरपत्रिका ఖదిరపత్రికా, आ०स्री० लज्जालौ
అత్తపత్తి†. अरिमेदे 'అరిమేదః' చూ

खरकाष्ठिका ఖరకాష్ఠికా, आ०स्री० बलायाम्
చిట్టాముదము†. —पत्रक —పత్రకః, अ०पु०
तिलके బొట్టుగు† —वल्लिका —వల్లికా,
आ०स्री० ताम्बूल्याम् తమలపాకు†.

खराब्द इकुरकम् ఖరాబ్దాఙ్కురకమ్, अ०न०
वैदूर्यमणौ వైడూర్యమణి.

खाट्वाभारिक ఖాట్వాభారికః, अ० त्रि०
खट्वाभारवाहके మంచపు బరువు మోయు
వాఁడు.

खादिरघुटिका(वटक) ఖాదిరఘుటికా(వటకః),
अ०आ०स्र० भक्ष्यविशेषे కవిరియుండ,
కయిరవడి, కైరవడి, కాఁచువడియము.

खोडकशीर्षकम् ఖోడకశీర్షకమ్, अ० न०
हिङ्गुले ఇంగిలీకము†.

खक्ख ఖక్ఖ, धा० (खक्खति) हासे నవ్వు.

खटकामुखः ఖటకాముఖః, अ० पु० शराक-
र्षगमुद्राभेदे బాణము వేయునపుడు పట్టెడి ఒక
పిడికిటి పట్టు.

खण्डशाखा ఖణ్డశాఖా, आ० सी० महिषवल्ल्याम् మహిషవల్లి†. [వాఁడు.

खर्वशाख. ఖర్వశాఖః, अ० त्रि० वामने పొట్టి

ग గ

खग. ఖగః, अ० पु० देवे వేలుపు; पक्षिणि పక్షి; बाणे బాణము, वायौ గాలి, सूर्ये సూర్యుఁడు; सूर्यादिग्रहे సూర్యచంద్రాది గ్రహములు; शलभभेदे ఒక మిడుత. त्रि० आकाशगामिनि మింటఁ దిరుగాడునది,ఆకాశగమనముగలది.

खगङ्गा ఖగఙ్గా, आ० सी० वियद्गङ्गायाम् మిన్నేఱు, ఆకాశగంగ

खट्वाङ्ग ఖట్వాఙ్గః, अ० पु० राजभेदे ఒక రాజర్షి. न० दण्डारोपितनरशिरस्के शिवायुधभेदे దండముపై నిలిపిన తలపుఱ్ఱె,శివుని ఒక ఆయుధము; पात्रभेदे ఒక భిక్షపాత్ర; पृष्ठास्थ्नि వెన్నెముక, खट्वाया पादे మంచపుకోడు. -ङ्गी -ఙ్గీ, न्०त्रि० तद्वति అది గలది. शिवे శివుఁడు.

खडयवागूः ఖడయవాగూః, ऊ०सी० पानकभेदे ఒక పానకము

खड्ग. ఖడ్గః, अ० पु० गण्डके मृगे కత్తిమెకము, ఖడ్గమృగము; चोरे చోరము, బలరక్కసి†, बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు, गण्डकशृङ्गे గండకమృగముకొమ్ము; निष्क्रान्त त्रिंशदङ्गुलौ प्रहरणास्त्रभेदे ఖడ్గ, ఖడ్గము, ఆడిదము, అలుగు, కటారి, కటారు, కత్తి, కత్తియ, కత్తె, కరవాలు, కరాచురకత్తి, కరాచు(చూ)రి, ఖండా, తరవలి, తలవరి, తలిమము, నరాజి, నరాజీ, నారాజి, పట్టియము, పట్టెము, పిరంగి, పేరంగు, వాలు, ముప్పదియంగుళములుమించిన కత్తి, పెద్ద కత్తి न०लोहे ఇనుము.

खड्गी ఖడ్గీ, न्०पु० खड्गे मृगे కటికమెకము, కత్తిమెకము, ఖడ్గమృగము मञ्जुघोषे మంజుఘోషుఁడు शिवे శివుఁడు. त्रि० खड्गधारिणि ఖడ్గదారి, కటారికాఁడు, ఖడ్గముధరించినవాఁడు.

खापगा ఖాపగా, आ० सी० खगङ्गायाम् మిన్నేఱు, గంగ.

खेटाङ्ग. ఖేటాఙ్గః, अ०पु० उपद्रावकजन्तुभेदे ఉపద్రవము గలిగించు ఒక ప్రాణి.

घ ఘ

खरीजङ्घ ఖరీజఙ్ఘః, अ० पु० ऋषिभेदे ఒక ఋషి, शिवे శివుఁడు.

च చ

खच ఖచ, धा०(खचति) भूतप्रादुर्भावे గడువు మీఱి పుట్టుట. (खचयति -ते) बन्धने కట్టు

खसूचि. ఖసూచిః, इ० पु० आकाशसूचके ప్రశ్నవిషయమును మఱపించుటకై ఆకసమువైపు చూపించు నిందితవాఁడు.

खारिम्पच. ఖారింపచః, अ०त्रि० खारीमितान्नपाचके పుట్టెఁడన్నము వండెడివాఁడు.

ज జ

खज ఖజ, धा० (खजति) मन्थे మథించుట.

खजः ఖజః, अ०पु० दर्व्याम् గరిఁటె,తెడ్డు; मन्थाने కవ్వము.

खजा ఖజా, आ० सी० मन्थने మథించుట; मारणे చంపుట; दर्व्याम् గరిఁటె.

खजि ఖజి, धा०(खञ्जति) गतिवैकल्ये కుంటి నడక.

खजिन् ఖజిన్, न्०पु० बुद्धभेदे ఒకబుద్ధుఁడు.

खञ्ज ఖఞ్జః, अ०त्रि० एकपादविकले కుంటి, కుంటు, కాలులేనివాఁడు

खञ्जा ఖఞ్జా, आ०सी० छन्दोभेदे ఒకఛందస్సు.

खण्डजः ఖణ్డజః, अ० पु० गुडभेदे చక్కెర

బెల్లము.

खडजोद्भवजः ఖణ్డజోద్భవజః, అం పుం गुणिभेदे గుడ(బెల్లము)విశేషము.

खनिजः ఖనిజః, అంత్రిం खनिजाते గనులందు పుట్టిన సువర్ణాది ధాతువులు.

खर्ज ఖర్జ, ధాం(खर्जति) पूजने పూజించుట, व्यथने బాధించుట

खर्जु ఖర్జుః, ఉం పుం कण्डूभेदे ఒక తీటరోగము, खर्जूर्याम् చిట్టీఁదు†: कीटभेदे ఒక పురుగు

खर्जू ఖర్జూః, ఊంసీం कण्डौ 'కణ్డూః' చూ॥ कीटभेदे ఒక పురుగు.

खबु(बु)जम् ఖర్బు(ర్బూ)జమ్, అంనం लताफलभेदे కర్బూజా, ఒక దోస†.

खसबीजम् ఖసబీజమ్, అం నం खस्खसतिले గసగసాలు†.

खसात्मज ఖసాత్మజః, అంపుం रक्षसि రక్కసి.

खुजु ఖుజు, ధాం (खोजति) स्तेयकरणे దొంగిలించుట.

ट-सं० प्रं० ట-సం ప్ర

खक्खट ఖక్ఖటః, అంపుం कठिन्याम् బలపము.

खञ्जखे(री)ट ఖఞ్జఖే(రీ)టః, అంపుం खञ्जने కాటుకపిట్ట.

खट ఖట, ధాం(खटति) काङ्क्षायाम् కోరుట.

खट ఖటః, అంపుం अन्धकूपे పాడువడిన నూయి; कफे కఫము, कतृणे కామంచికసవు: टङ्के టంకము; तृणे గడ్డి: लाङ्गले నాఁగలి; शस्त्रभेदे ఒక ఆయుధము.

खटी ఖటీ, ఈంసీం कठिन्याम् బలపము.

खट्ट ఖట్ట, ధాం (खट्टयति –ते) संवरणे ఆవరించుట, కప్పుట.

खट्वा ఖట్వా, ఆంసీం खट्वायाम् మంచము

खट्टिः ఖట్టిః, ఇంపుం शवयाने పాడె.

खड्गटः ఖడ్గటః,అంపుం बृहत्काशे పెద్దరెల్లు†.

खड्गारीटः ఖడ్గారీటః, అం పుం चर्मफलके డాలు. असिधाराव्रतस्थिते అసిధారావ్రతము సలుపువాఁడు.

खरकुटी ఖరకుటీ, ఈం సీం नापितगृहे మంగలియిల్లు, गर्दभशालायाम् గాడిదలసాల.

खर्ब(र्व)टः ఖర్బ(ర్వ)టః, అం పుం चतुश्शतग्राममध्यस्थले 400 గ్రామముల నడిమి; गिरितटग्रामे గట్టుమీఁదఁ గట్టిన గ్రామము, नदीगिरिसमाकुले ग्रामे ఒకవైపు నది ఒకవైపు కొండయుఁ గల గ్రామము.

खर्वाटः ఖర్వాటః, అం పుం निष्केशशिरसि బట్టతలవాఁడు.

खल्ला(ल्लि,ल्ली,ल्वा)टः ఖల్లా(ల్లి,ల్లీ,ల్వా)టః, అంపుం खलतौ 'ఖలతిః' చూ। खर्वाटे బట్టతలవాఁడు.

खशेट. ఖశేటః, అంపుం मत्स्यभेदे ఒకచేఁప.

खाट ఖాటః, అంపుం शवयाने కటువు,పాడె

खाटि· ఖాటిః, ఇంసీం असत्ग्रहे దురభినివేశము शवरथे పాడె किणे 'కిణః' చూ॥

खिट ఖిట, ధాం (खेटति) त्रासे భయపెట్టుట.

खिरहिट्टी ఖిరహిట్టీ, ఈం సీం महासमङ्गायाम् ఒక మంజిష్ఠ†.

खेट ఖేట | ధాం[खे(खो)टयति–ते] भक्षणे
खोट ఖోట | తినుట

खेटः ఖేటః, అం పుం कर्पकग्रामे సేద్యకాండ్రపల్లె: अस्त्रभेदे దండమువంటి ఒక అస్త్రము: सूर्यादिग्रहे సూర్యాదిగ్రహములు. प्रं फलके కేడెము, అ(ఒ)డ్డనము,అరిగ, కేడము,కేవడము,డాలువాలు,దడిగ, పలక, హరిగ, డాలు त्रिं अधमे హీనుఁడు, मुनिन्दके మిక్కిలి నిందించువాఁడు.

खेटी ఖేటీ,న్ంపుం नागरे నాగరము: कामिनि కాముకుఁడు.

खेट्टम् ఖేట్టమ్, అంనం तृणभेदे ఒకతృణము.

खोटः ఖోటః,అంపుం गतिप्रतिघाते కుంటుట.

खोटि —टी ఖోటిః —టీ, ఇం॰ఈం॰సీ॰ चतुरत्रियाम् నేర్పుగత్తె: पालङ्क्याम् కుందురు షక్కము†

ड - सं॰ प्र॰ డ - సం ప్ర

खग्गड॰ ఖగ్గడః, अं॰ पु॰ पोटगले జెల్లు†.

खञ्जपादक्रीडा ఖఞ్జపాదక్రీడా, आं॰सी॰ बालक्रीडाभेदे గంటన, గంటనగాలు, ఒక ఆట.

खड ఖడ, धा॰(खडयति —ते) भेदने భేదించుట.

खड. ఖడః, अं॰पु॰ भेदे భేదము, భేదించుట; पानकभेदे ఒక పానకము न॰ तृणभेदे తృణవిశేషము.

खडि ఖడి, धा॰ (खण्डते)मन्थे మథించుట. (खण्डयति —ते) भेदने ముక్కలుసేయుట

खडी ఖడీ, ईं॰सी॰ लेखनद्रव्ये బలపము.

खड्ड ఖడుః, उं॰पु॰ मृतशय्यायाम् కటువు, పాడె.

खण्डः ఖణ్డః, अं॰पु॰ भेदे భేదము, భేదించుట; नवसु తొమ్మిది; मणिदोषभेदे ఒక రత్న దోషము, इक्षुविकारभेदे కండ, కండచక్కెర, పటిక బెల్లము, ఇసుకపులకండము, పుల(లు) కండము, కలకండ: बिडालवणे అట్టుప్పు. प्र॰ शकले అలవర(ఱ)లు, అర(ర)వుడు, ఇండె, ఇడుపు, ఈరిక, కనియ, గండరులు, గంట్రలు, గంట్రిక, గనియ, గనె, చక్క, చిందఱ, చిందఱవందఱ, చిదుర, చిప్ప, చీరిక, చీలిక, చెక్క, తుండ, తుండము, తుండు, తుండె, తుండెము, తునక, తునియ, తునుక, తునె, తూటు, త్రుంపు, త్రుంపుడు, నుగ్గు, నెటియ, నెఱ, నెట్టియ, నెట్టె, పచ్చడి, పరియ, పఱియ, పఱె, పట్టియ, పట్టె, పలుకు, పల్కు, పాయ, ప్రప్పు బద్ద బద్దర, బిల్ల, బ్రద్ద బ్రద్దర, మురియ, ముఱు, మొటిక, మొట్టిక, మోసు, రవ, వందఱ, వక(కా)వకలు, వ్రక్క, వ్రప్పు, వ్రయ్య, వ్రయ్యలము, ముక్క. एकदेशे ఖండము, ఒక భాగము. त्रिं॰ खण्डिते ఖండింపఁబడినది.

खण्डि॰ ఖణ్డిః, इं॰सी॰ खण्डने ఖండించుట.

खण्डी ఖణ్డీ, ईं॰सी॰ वनमुद्गे అడవిపెసర†. न॰त्रिं॰ खण्डके ఖండించువాఁడు; खण्डयुक्ते ఖండముగలది.

खरदण्डम् ఖరదణ్డమ్, अं॰न॰ पद्मे పద్మము†.

खाण्डम् ఖాణ్డమ్, अं॰न॰ खण्डभावे ఖండత్వము; खण्डविकारे ఖండ(చూ)వికారము.

खण्डु ఖణ్డుః, उं॰त्रिं॰ खण्डके ఖండించునది.

खुड ఖుడ, धा॰ (खुडति) सवरणे కప్పుట.

खुडि ఖుడి, धा॰ (खुण्डयति —ते, खुण्डति —ते) खण्डने ఖండించుట.

खेड ఖేడ | खोड ఖోడ | धा॰[खे(खो)डयति—ते] भक्षणे తినుట.

खोड ఖోడః, अं॰त्रिं॰ खञ्जे కుంటు, కుంటివాఁడు

ढ ఢ

खट्वारूढ॰ ఖట్వారూఢః, अं॰त्रिं॰ खट्वाश्रिते మంచము నాశ్రయించినవాఁడు; अविनीते నీతిలేనివాఁడు; जाल्मे బరుఁడు, విషిద్ధాచారముగలవాఁడు.

ण ణ

खण्डकर्णः ఖణ్డకర్ణః, अं॰ पु॰ आलुभेदे ఒక కంద†.

खण्डलवणम् ఖణ్డలవణమ్, अं॰न॰ बिडलवणे [అట్టుప్పు.

खमणि. ఖమణిః, इं॰ पु॰ सूर्ये మింటిరతనము, సూర్యుఁడు.

खरको(क्वा)ण ఖరకో(క్వా)ణః, अं॰ पु॰ तित्तिरौ గట్టివాయిపిట్ట, తీతువు.

खरणाः ఖరణాః, स्॰त्रिं॰ तीक्ष्णनासिके వాఁడి ముక్కుగలవాఁడు.

खरदूषणः ఖరదూషణః, अं॰पु॰ उन्मत्ते

ఉమ్మెత్త†. त्रिं बहुदोषयुते మిక్కిలిదోషములుగలవాఁడు.

खसर्पणः ఖసర్పణః, अं पुं बुद्धे బుద్ధుఁడు.

खादोअर्णाः ఖాదోఅర్ణాః, स् ं स्त्रीं नद्याम् నది.

खुरणाः ఖురణాః, स् ं त्रिं खुरणसे ఖుఱ్ఱముక్కుగలవాఁడు.

ख्यातगर्हण. ఖ్యాతగర్హణః, अंत्रिं अवगीते ప్రసిద్ధమైన నిందగలవాఁడు.

त - सं प्रं త - సం ప్ర

खगवती ఖగవతీ, ईंस्त्रीं भूमौ భూమి.

खचितः ఖచితః, अं त्रिं छुरिते పొదుగఁబడినది, చెరువఁబడినది, చొనుపఁబడినది, తాపింపఁబడినది, తాచఁ(పఁ)బడినది, దాపఁబడినది, దూర్పఁబడినది, కూర్పఁ(చెక్కఁ)బడినది; संयुक्ते కూడినది; व्याप्ते వ్యాపించినది

खज्योतिः ఖజ్యోతిః, स्ंपुं खद्योते మిణుఁగుఱు, మిణుఁగురుబూచి, మెఱుఁగుడుఁబురువు(బుర్వు), మిడుఁగురుపురుగు(వు).

खञ्जनरतम् ఖఞ్జనరతమ్, अं नं यतीनां गोप्ये मैथुने గోప్యమైన యతిమైథునము.

खडतुः ఖడతుః, उंपुं बाहुजङ्घातरणे దోఁ(దోఁ)గాడుట, దోఁ(దోఁ)గియాడుట, దోఁ(దోఁ)గుట, తడవాడుట, తడవుట, తడవియాడుట, నేలఁజేతులూఁదిమోఁకాళ్లతోనడచుట

खण्डितः ఖణ్డితః, अं त्रिं भेदिते పగులఁగొట్టఁబడినది; छेदिते నఱకఁబడినది, द्विधाकृते విభజింపఁబడినది हीनाङ्गे అంగహీనుఁడు. –ता –తా, आं स्त्रीं अन्योपभोगिनं पतिं दृष्ट्वा ईर्ष्याकोपयुतनायिकाभेदे అన్యస్త్రీ ననుభవించిన పతిని గాంచి యీర్ష్యను కోపమును బొందిన ఒకనాయిక

खण्डितता ఖణ్డితతా, आं स्त्रीं खण्डितत्वे కోఁతపడుట, తునియుట, తుమఁగుట, తూఁటకట్టుట, తెగుట, త్రుంగుట, త్రెగుట, త్రెయ్యుట త్రెవ్వుట, నఱుకుడువడుట, పెరుగుట, మురియుట, మోదువడుట, మోర్పడుట, విఱుగుట, ప్రక్కవాయు(ఋ)ట, ఖండింపఁబడుట

खद्योत. ఖద్యోతః, अंपुं सूर्ये సూర్యుఁడు, खज्योतिषि 'ఖజ్యోతిః' చూ

खनिता ఖనితా, ऋंत्रिं खननकर्तरि త్రవ్వెడివాఁడు.

खपान्थः ఖపాన్థః, अं पुं ग्रहे గ్రహము.

खभ्रान्ति. ఖభ్రాన్తిః, इं पुं आतायिनि 'ఆతాయి' చూ

खर्वितः ఖర్వితః, अंत्रिं ह्रस्वे పొట్టివాఁడు. –ता –తా, आंस्त्रीं चतुर्दशीयुक्तामावास्यायाम् చతుర్దశితోఁ గూడిన అమావాస్య; परदिनस्थिततिथिशेषे మఱునాఁడు మిగిలిన తిథి.

खलता ఖలతా, आंस्त्रीं खलत्वेदुष्टत्वमु; आकाशलतायाम् ఆకాశవల్లి. –ति –తిః, इंस्त्रीं इन्द्रलुप्ते వెండ్రుక లూడిపోవు రోగము. त्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు.

खलमूर्ति ఖలమూర్తిః, इंपुं पारदे పాదరసము.

खातम् ఖాతమ్, अं त्रिं कृतखनने త్రవ్వఁబడినది. नं गर्ते గోయి; पुष्करिण्याम् కోనేరు, खनने త్రవ్వుట.

खाति ఖాతిః, इंस्त्रीं खनने త్రవ్వుట

खादितः ఖాదితః, अंत्रिं भक्षिते తినఁబడినది.

खादतमोदता ఖాదతమోదతా, आं स्त्रीं खादत मोदत इति उच्यते यस्या क्रियाया तस्याम् తినుఁడు ఆనందింపుఁడు అని చెప్పఁబడగల క్రియ.

खिन्नता ఖిన్నతా, आंस्त्रीं खिन्नत्वे ఒల్లఁబోవుట, చిన్నఁబో(వో)వుట, తూలపోవుట, పుయిలోడుట, బచ్చివాఱుట, వాడుట, విన్నవోవుట, విన్నఁదగుట. [తంద్రి

खुल्लतातः ఖుల్లతాతః, अंपुं पितुरनुजे పిన

ख्यातः ఖ్యాతః, अ० त्रि० प्रसिद्ध దొర, పేరిమి
కాఁడు, పేరైనవాఁడు, మంచుకెక్కినవాఁడు,
చెప్పవాఁడు, వాసైనవాఁడు, వాసికెక్కిన
వాఁడు; कथिते చెప్పఁబడినది.

ख्यातगर्हितः ఖ్యాతగర్హితః, अ० त्रि० प्रसिद्ध-
निन्दे ప్రసిద్ధమైన నిందగలవాఁడు. न०
कथने చెప్పుట, घोषणायाम् చాటుగాఁబలుకుట.

ख्यातिः ఖ్యాతిః, इ० स्त्री० ज्ञाने జ్ఞానము:
प्रसिद्धौ ప్రసిద్ధి: प्रशंसायाम् ప్రశంసించుట;
कथने చెప్పుట: प्रकाशे వెల్లడి.

ख्यापित ఖ్యాపితః, अ० त्रि० प्रकाशिते వెల్ల
డింపఁబడినది.

खाण्डवप्रस्थ ఖాణ్డవప్రస్థః अ० पु० इन्द्रप्रस्थे
ఇంద్రప్రస్థ(చూ)ము

ख ఖ

खण्डकथा ఖణ్డకథా, आ० स्त्री० स्वल्पकथायाम्
చిఱుకథ, స్వల్పకథ [కర్పరి చూ
खर्परीतुत्थम ఖర్పరీతుత్థమ్, अ० न० कर्पर्याम्

खद ఖద, धा० (खदति) स्थैर्ये స్థిరత్వము:
हिंसायाम् హింసించుట भक्षणे తినుట.
खरच्छदः ఖరచ్ఛదః अ० पु० कुन्दुरे 'కున్దు
రః' చూ॥ तृणभेदे ఒక గడ్డి. [పాత్ర
खरसोन्दः ఖరసోన్దః, अ० पु० लोहपात्रे లోహ
खर्द ఖర్ద, धा० (खर्दते) दन्दशूके కాటువే
యుట. [చూ॥
खसकन्दः ఖసకన్దః, अ० पु० क्षीरीशे 'క్షీరీశః'
खादी ఖాదీ, न० त्रि० भक्षके తినువాఁడు.
खाद ఖాదృ, धा० (खादति) भक्षणे తినుట
खिद ఖిద, धा० (खिद्यते -खिन्ते) दैन्ये
దుఃఖించుట (खिन्दति) परितापे పరితాపము
खुर्द ఖుర్ద, धा० (खुर्दते) क्रीडायाम् ఆటాడుట.
खेदः ఖేదః, अ० पु० शोके శోకము: रोगे
వ్యాధి अवसादे దుఃఖము.
खेदि. ఖేదిః, इ० पु० किरणे కిరణము.
खेदी ఖేదీ, न० त्रि० खेदयुक्त ఖేద(చూ)ము
గలవాఁడు.

ख ఖ.

खरगन्धा ఖరగన్ధా, आ० स्त्री० नागबलायाम् బిఱి†.
-स्कन्धः -స్కన్ధః, अ० पु० प्रियालौ మొ
రటి†. -न्धा -న్ధా, आ० स्त्री० खर्जूर्याम्
చిట్టీఁతు†
खर्जूरवेध ఖర్జూరవేధః, अ० पु० विवाहे-
त्याज्ये योगभेदे వివాహమున విడువఁదగిన
ఒక యోగము

न-म० प्र० న-మం ప్ర

खकामिनी ఖకామినీ, ई० स्त्री० चर्चिकायाम्
'చర్చికా' చూ॥ चिल्लिकायाम् ఆఁడుచీమరపిట్ట
खञ्जन. ఖఞ్జనః, अ० पु० खगभेदे కాటుకపిట్ట,
కాఁటు, ధవ్యపులుఁగు, ఉవ్వఁబులుఁగు.
न० विकलगतौ కుంటుట. -ना -నా
आ० स्त्री० खञ्जनाकृतखगे కాటుకపిట్టవంటి
ఒక పిట్ట.
खटिनी ఖటినీ, ई० स्त्री० खटिकायाम् బలపము.
खट्टन ఖట్టనః, अ० त्रि० वामने పొట్టివాఁడు.
खड्गधेनुः ఖడ్గధేనుః, उ० स्त्री० खड्गिधेनौ
'ఖడ్గిధేనుః' చూ॥ छुरिकायाम् చిన్నకత్తి.
खड्गिधेनु ఖడ్గిధేనుః, उ० स्त्री० धेनुरूपगण्ड
कयाम् ఆవువంటి గండకిమృగము.
खण्डनम् ఖణ్డనమ్, अ० न० छेदने నఱుకుట;
निराकरणे తిరస్కరించుట, भेदने పగులఁ
గొట్టుట. त्रि० खण्डके ఖండించునది -ना
-నా, आ० स्त्री० खण्डने ఖండించుట, ఖండన.
खण्डिनी ఖణ్డినీ; ई० स्त्री० भूमौ భూమి.
खदूरवासिनी ఖదూరవాసినీ, ई० स्त्री० बुद्ध-
शक्तिभेदे ఒక బుద్ధశక్తి.

खद्योतनः ఖద్యోతనః, అం పుం సూర్యే సూర్యుఁడు.

खननम् ఖననమ్, అం నం भूवदारणे త్రవ్వుట, త్రవ్వటముఁ, త్రవ్వుట.

खनिः –नी ఖనిః –నీ, ఇం ఈం స్త్రీం रत्नाद्युत्पत्तिस्थाने సువర్ణాదులు రత్నాదులు కలుగునట్టి చోటు; గని, खनने త్రవ్వుట: आधारे ఆధారము, गर्ते గుంట.

खनु ఖను, ధాం (खनति –ते) अवदारणे త్రవ్వుట. [కునికిపాటు.

खमीलनम् ఖమీలనమ్, అం నం तन्द्रायाम्

खरघातनः ఖరఘాతనః, అం పుం नागकेसरे నాగకేసరము†. –नादिनी–నాదినీ, ఈం స్త్రీం रेणुकायाम् రేణుక†.

खरसोनिः ఖరసోనిః, ఇం స్త్రీం लोहिकायाम् లోహిక, ఒకలత†. [కోమటి.

खर्जनम् ఖర్జనమ్, అం నం कण्डूयने గోఁకి

खर्जू(र्जु)घ्नः ఖర్జూ(ర్జు)ఘ్నః, అం పుం अर्कपर्णे జిల్లేడు†, चक्रमर्दे తగిరిస†; धत्तूरे ఉమ్మెత్త†

खलधानम् ఖలధానమ్, అం నం सस्यमर्दनस्थाने కళ్లము.

खलि(ली)नः ఖలి(లీ)నః, అం పుం अश्वकविकायाम् కళెము, కళ్లెము, कविके 'కవిక' చూ॥

खलिनी ఖలినీ, ఈం స్త్రీం खल्यायाम् 'ఖల్య' చూ॥

खलिवर्धनः ఖలివర్ధనః, అం పుం दन्तरोगभेदे పన్నువాపు.

खलेधानी ఖలేధానీ, ఈం స్త్రీం मेध्याम् 'మేధి' చూ॥ धूलौ ధూళి. [భూమి

खस्तनी ఖస్తనీ, ఇం స్త్రీం भूमौ మిన్నుచఁటి,

खादनः ఖాదనః, అం పుం दन्ते పల్లు. నం भक्षणे తినుట, తిండి.

खानः ఖానః, అం పుం हिन्दुधर्मफलोपरि म्लेच्छजातिविशेषे ఖాను, హిందుధర్మము లోపించఁజేసెడి ఒకమ్లేచ్ఛజాతి. నం भक्षणे తినుట; खनने త్రవ్వుట; हिंसने హింసించుట

खानिः –नी ఖానిః –నీ, ఇం ఈం స్త్రీం खनौ ఖని. [ఖేదము నొందుచున్నవాఁడు.

खिद्यमानः ఖిద్యమానః, అ త్రిం खेदं गच्छति

खिन्नः ఖిన్నః, అం త్రిం अलसे మందుఁడు; खेदयुक्ते కసుగందినది, చిన్నవోయినది, విన్నవోయినది, వాడినది, ఖేదమునొందినది.

खुरासानः ఖురాసానః, అం పుం देशभेदे ఒక దేశము. [ఆట.

खुर्दनम् ఖుర్దనమ్, అం నం क्रीडायाम् క్రీడ,

खेगमनः ఖేగమనః, అం పుం कालकण्ठके తరత పక్షి. [కొలువువాఁడు.

खेटितानः ఖేటితానః, అం పుం वैतालिके మేలు

खेदिनी ఖేదినీ, ఈం స్త్రీం असनपर्ण्याम् సోమిదము†.

खेलनम् ఖేలనమ్, అం నం खेलायाम् క్రీడ, ఆట, क्रीडासाधने ఆటవస్తువు. –नी –నీ, ఈం స్త్రీం शारिफलके జూదమాడుపలక.

खोटनम् ఖోటనమ్, అం నం गतिप्रतिघाते కుంటుట. [డించుట.

ख्यापनम् ఖ్యాపనమ్, అం నం प्रकाशने వెల్ల

प ప

खजपम् ఖజపమ్, అం నం घृते నేయి, दध्नि పెరుఁగు.

खधूपः ఖధూపః, అం పుం अग्निक्रीडाभेदे ఆవ్వాయిచువ్వ అగ్న్యస్త్రభేదే తుపాకి.

खबाष्पः ఖబాష్పః, అం పుం हिमजलकणे మంచుతుంపుర.

खरपुष्पः ఖరపుష్పః, అం పుం मरुवके మరువము†. –ष्पा –ष्पी –ష్పా ష్పీ, ఆం ఈం స్త్రీం अजगन्धिन्याम् వాయింట†.

खलपूः ఖలపూః, ఊం త్రిం भूमिशोधनकारिणि కళ్లమూడ్చువాఁడు.

खल्वपि ఖల్వపి, అవ్యం निश्चयार्थे నిశ్చయము.

खष्पः ఖష్పః, అం పుం क्रोधे కోపము; बलात्कारे బలాత్కారము.

खारीवापः ఖారీవాపః, अ० त्रि० खारीमितधान्यवपनयोग्ये क्षेत्रादौ పుట్టెఁడు విత్తులు విత్తఁదగిన పొలము; खारीमितधान्यादिवापके పుట్టెఁడు విత్తులు విత్తెడివాఁడు.

ब ౞

खम्ब ఖమ్బ, धा० (खम्बति) गतौ గతి.

खर्ब ఖర్బ, धा० (खर्बति) गतौ గతి.

भ భ

खरगन्धनिभा ఖరగన్ధనిభా, आ०स्री० नागबलायाम् బిఱ్ఱి.

खातभू ఖాతభూః, ऊ० स्री० परिखायाम् అగడ్త; प्रतिकूपे పిల్లనూయి.

म మ

खगमः ఖగమః, अ० त्रि० आकाशगामिनि ఆకాశమున సంచరించునది.

खण्डिमा ఖణ్డిమా, न्० पु० खण्डत्वे ఖండముగా ఉండుట.

खनित्रिमः ఖనిత్రిమః, अ० त्रि० खननेन निर्वृत्ते త్రవ్వుటచే అయినట్టిది.

खमूर्तिमान् ఖమూర్తిమాన్, त्० त्रि० ब्रह्मस्वरूपे బ్రహ్మస్వరూపుఁడు.

खर्मम् ఖర్మమ్, अ० न० पट्टवस्त्रे పట్టుబట్ట, पौरुषे పురుషప్రయత్నము.

खसमः ఖసమః, अ०पु० बुद्धे బుద్ధుఁడు.

खुल्लमः ఖుల్లమః, अ० पु० मार्गे త్రోవ.

य య

खण्डकाव्यम् ఖణ్డకావ్యమ్, अ०न० अष्टसर्गानतिक्रान्ते काव्ये ఎనిమిదిసర్గలకు మించని చిన్న కావ్యము, మేఘసందేశము మొ॥

खण्डनखण्डखाद्यम् ఖణ్డనఖణ్డఖాద్యమ్, अ० न० ग्रन्थभेदे శ్రీహర్షప్రణీతమైన ఒక వేదాంతగ్రంథము.

खरपादाढ्यः ఖరపాదాఢ్యః, अ०पु० कपित्थे వెలఁగ.

खरप्रियः ఖరప్రియః, अ०पु० पारावते పావురము. [చేఁప.

खलेशयः ఖలేశయః, अ०पु० मत्स्यभेदे ఒక

खल्या ఖల్యా, आ०स्री० खलानां समूहे కల్లములగుంపు.

खाद्यः ఖాద్యః, अ०त्रि० भक्ष्ये భక్ష్యము.

खालत्यम् ఖాలత్యమ్, अ०न० इन्द्रलुप्ते 'ఇన్ద్రలుప్తః' చూ

खेयम् ఖేయమ్, अ०न० परिखायाम् అగడ్త త్रि० खननयोग्ये త్రవ్వఁదగినది.

र ర ర 2

खरः ఖరః, अ०पु० वत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము; रविपार्श्वगभेदे ఒకసూర్యపార్శ్వవర్తి; कङ्के రాబందు. काके కాకి. कुररे పెన్నదపులుఁగు, दैत्यभेदे ఒక రాక్షసుఁడు; पश्चिमद्वारगृहे పడమటివాకిలియిల్లు; घर्मे వేసవి, गार्दभे 'గార్దభః' చూ अश्वतरे కంచరగాడిద; कण्टकिनि 'కణ్టకి' చూ तीक्ष्णे తీక్ష్ణము; अत्युष्णे మిక్కిలివేఁడిమి. त्रि० तद्वति అది గలది; कठिने కఠినము; निष्ठुरे నిష్ఠురము.

खरा ఖరా, आ० स्री० देवताले దేవదాలి.

खरी ఖరీ, ई०स्री० खरस्त्रियाम् ఆఁడుగాడిద, ఆఁడుకంచరగాడిద మొ॥

खरुः ఖరుః, उ०पु० शिवे శివుఁడు; अश्वे గుఱ్ఱము; दन्ते పల్లు; मन्मथे మన్మథుఁడు, दर्पे గర్వము; क्रूरे క్రూరుఁడు; मूर्खे మూర్ఖుఁడు, निषिद्धैकरुचौ నిషిద్ధవిషయమునందే ఆసక్తిగలవాఁడు; श्वेतवर्णे తెలుపు त्रि० श्वेते తెల్లనిది. स्री०पतिं वरायां कन्यायाम् పతిని వరించెడి కన్య.

खात्रम् ఖాత్రమ్, अ०न० खनित्रे గడ్డపాఱ;

जलाधारे జలాశయము; वने వనము; सूत्रे సూత్రము.

खार: ఖారః, अ०पु० खार्याम् పుట్టి.

खारि: -री ఖారిః -రీ, इ०ई०स्री० पञ्चद्रोण-परिमिते माने పుట్టి. [रोगे రోగము

खिद्र· ఖిద్రః, अ० पु० दरिद्रे దరిద్రుఁడు,

खुर ఖుర, धा० (खुरति) छेदने ఛేదించుట

खुर· ఖురః, अ० पु० पशूना शफे గొరిజ, గొరిజియ, గొరిజె, గొరిసె, డెక్క, గిట్ట खट्वापादे మంచపుకోడు, नख्य म् గవి†, नापिताश्त्रभेदे మంగలికత్తి

खुरी ఖురీ, ई०सी० खुरे గిట్ట

खोर· ఖోరః, अ०पु० खञ्जे కుంటి.

खोर्ऋ ఖోర్ఋ, धा० (खोरति) 'खोल्' पश्य 'ఖోల్ఋ' చూ

ख ३ ఖ 3

खङ्कुर· ఖఙ్కురః,अ०पु० अलके ముంగురులు.

खचर ఖచరః, अ० पु० मेघे మేఘము, वायौ గాలి; सूर्ये సూర్యుఁడు, राक्षसे రాక్షసుఁడు; ग्रहे గ్రహము; गन्धर्वे గంధర్వుఁడు. गीतभेदे ఒక గీతము. ब० देशभेदे ఒక దేశము त्रि० आकाशगामिनि ఆకాశమున సంచరించునట్టిది.

खचारी ఖచారీ, न्०पु० षण्मुखे కుమారస్వామి. त्रि० खचरे 'ఖచరః' చూ॥

खण्डर: ఖణ్డరః,अ०त्रि० खण्डसन्निकृष्टे ఖండ (ము) సమీపము.

खण्डाभ्रम् ఖణ్డాభ్రమ్, अ० न० दन्तक्षतभेदे దంతక్షతవిశేషము; छिन्नाभ्रे మేఘపుతునుక.

खण्डीर: ఖణ్డీరః, अ० पु० पीतमुद्गे పచ్చపెసలు†

खदिर: ఖదిరః, अ०पु० इन्द्रे ఇంద్రుఁడు, चन्द्रे చంద్రుఁడు; दन्तधावने చిత్తరేను, చిరిమాను, కదరము, చండ్ర†.

खदिरा -री ఖదిరా -రీ, आ०ई०स्री० लज्जाल्वाम् అత్తపత్తి†.

खनित्रम् ఖనిత్రమ్, अ०न० भूमेः अवदारणे గడ్డపలుగు, పలుగు, గుంటకపలుగు, గునపము, గడ్డపార.

खपुर: ఖపురః, अ०त्रि० अलसे మందుఁడు. पु० पूगे పోఁక† व्याघ्रनखे పులిగోరు†: भद्रमुस्तके తుంగముస్తె†. न० गन्धर्वनगरे గంధర్వనగరము, घटे కుండ, आकाशगामिनि दैत्यपुरविशेषे ఆకాశసంచారము గల ఒక అసురపట్టణము, हरिश्चन्द्रपुरे హరిశ్చంద్రుని పట్టణము.

खर्जुरम् ఖర్జురమ్, अ०न० रजते వెండి.

खर्जूर· ఖర్జూరః, अ० पु० खले దుష్టుఁడు; वृश्चिके తేలు, फलवृक्षभेदे ఈతచెట్టు, కజూ(జ్జు,జ్జూ)రము, గజ్జురము, పేరీఁదు, ఖర్జూరము†. न० हरिताले హరిదళము; रजते వెండి. -री -రీ, ई०सी० खर्जूरप्रभेदे ఈఁదు, ఈఁద, ఈఁదు, చిట్టీత, చిట్టీఁదు, ఈఁత†.

खर्पर ఖర్పరః, अ० पु० भिन्नमृत्पात्रखण्डे కుండపెంకు, कपाले కప్పెర, బిచ్చపుచిప్ప; चोरे దొంగ. धूर्ते మోసకాఁడు. न० कर्पर्याम् 'కర్పరీ' చూ॥ -री -రీ, ई०सी० कर्पर्याम् 'కర్పరీ' చూ

खर्बुरा ఖర్బురా, आ०सी० तरद्याम् తరది†.

खव रि ఖవారి, इ० न० खजले ఆకాశమునుండి పడిన (క్రిందఁబడని) జలము,దివ్యోదకము [దేశము.

खशीर ఖశీరః, अ० पु० ब० देशभेदे ఒక

खहर ఖహరః, अ० पु० राशिभेदे గణితశాస్త్రోక్తమైన ఒక రాశి

खादिर· ఖాదిరః,अ०पु० यूपे యూపస్తంభము त्रि० खदिरविकृतौ చండ్రసంబంధమైనది.

खार्कार. ఖార్కారః, अ० पु० गार्दभशब्दे ఓండ్రించుట, ఓండ్రపెట్టుట, ఓండ్ర, గాడిద

-కూఁత.

खिखि(ङ्खि)र. ఖిఖి(ఙ్ఖి)రః, अ॰पु॰ शिवामेदे ఒకనక్క: खट्वाङ्गे శివుని ఆయుధభేదము, ह्रीबेरे కురువేరు†.

खिदिर ఖిదిరః, अ॰ पु॰ चन्द्रे చంద్రుఁడు

खुरप्र. ఖురప్రః,अ॰पु॰ क्षुरप्रे'క్షురప్రః'చూ

खेचर. ఖేచరః, अ॰पु॰ पारदे పాదరసము, विद्याधरे విద్యాధరుఁడు, शिवे శివుఁడు; अश्वे గుఱ్ఱము, मेषादिराशौ మేషము మున్నగు రాసులు. त्रि॰ खचरे 'ఖచరః'చూ॥ न॰ कासीसे అన్నభేది; तुणे గడ్డి -री -రీ, ई॰सी॰ मुद्रामेदे ఖేచరీముద్ర

खेसर. ఖేసరః, अ॰पु॰ अश्वखरजे వేసడ(ర)ము, కంచ(చ)రగాడిద.

ख ४ ఖ ।

खगवक्त्र. ఖగవక్త్రః, अ॰पु॰ लकुचे గజనిమ్మ†; -शत्रु -శత్రుః, उ॰पु॰ पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న, श्येने పక్షిరాంగ,డేగ.

खगेश्वर. ఖగేశ్వరః, अ॰पु॰ गरुडे పక్షిరాయఁడు, పులుఁగులదొర, గరుత్మంతుఁడు.

खञ्जकारि ఖఞ్జకారిః, इ॰पु॰ धान्यमेदे ఒక ధాన్యము.

खड्गिमार. ఖడ్గిమారః, अ॰ पु॰ लतामेदे కత్తివంటి ఆకులు గల ఒక లత.

खण्डधारा ఖణ్డధారా, आ॰ सी॰ कर्तर्याम् కత్తెర. -सर. -సరః, अ॰पु॰ सिताखण्डे కండచక్కెర.

खद्यपत्री ఖద్యపత్రీ,ई॰सी॰ खदिरे చండ్ర†.

खनयित्री ఖనయిత్రీ, ई॰सी॰ अस्त्रमेदे ఒక ఆయుధము.

खरधार ఖరధారః, अ॰त्रि॰ तीव्रधारे अस्त्रमेदे ప్రవాదులను ఛేదించెడి ఒక కత్తి -पत्र -పత్రః,अ॰पु॰ मरुवके మరువము†. शाके తేకు†; क्षुद्रतुलस्याम् భూతులసి† यावन ले బొన్న†. तिलके బొట్టుగు†; कुशे దర్భ. -पत्री -పత్రీ, ई॰सी॰ गोजिह्वायाम् బెండ†; फल्गौ కాకిమేడి†. -पात्रम् -పాత్రమ్, अ॰न॰ लोहपात्रे లోహపాత్ర. -मञ्ज -మఞ్జః, अ॰त्रि॰ अत्यन्तशोधके చక్కఁగా శుద్ధిచేయునది. -स्वरा -స్వరా, आ॰सी॰ वनमल्लिकायाम् అడివిమల్లె†

खरागरी ఖరాగరీ,ई॰सी॰देवताले దేవతాడి†.

खलाधारा ఖలాధారా, आ॰सी॰ तैलपायिकायाम् గబ్బిలము.

खलीकार ఖలీకారః, अ॰पु॰ अपकारे అపకారము. भर्त्सने బెదరించుట.

र - सं॰प्र॰ ర - సం ప్ర

खट्वाङ्गधर ఖట్వాఙ్గధరః अ॰ पु॰ शिवे శివుఁడు. -मुद्रा -ముద్రా,आ॰सी॰ मुद्रामेदे ఒక ముద్ర.

खण्डखर्जूरम् ఖణ్డఖర్జూరమ్, अ॰ न॰ खण्डपक्के खर्जूरफले ముద్దఖర్జూరము; स्वादुखर्जूरे తేనె(తియ్య)ఖర్జూరము. -शर्करा -శర్కరా,आ॰सी॰फाणिते కలకండ,కండచక్కెర.

खदिरसारः ఖదిరసారః, अ॰पु॰ खदिरनिर्यासजे सारे చండ్రచిగురుసారము, కాఁచు.

खरमञ्जरि· -री ఖరమఞ్జరిః -రీ,इ॰ई॰सी॰ अपामार्गे ఉత్తరేను†.

ल - सं॰प्र॰ ల - సం-ప్ర

खकुन्तल· ఖకున్తలః, अ॰ पु॰ व्योमकेशे మినుసిగదయ్యంబు, శివుఁడు.

खगोल ఖగోలః, अ॰ पु॰ आकाशमण्डले గ్రహాద్యాధారమైనఆకాశమండలము,గోళాకారమైన ఆకాశముయొక్క పరిధి.

खजलम् ఖజలమ్, अ॰ न॰ हिमे మంచు; खवारिणि 'ఖవారి' చూ॥

खञ्जखेल. ఖఞ్జఖేలః,अ॰पु॰खञ्जने కాటుకపిట్ట.

खड्गफलः ఖడ్గఫలః, अ० पु० खड्गकोशे కత్తియొఱ.

खण्डकालुः ఖణ్డకాలుః, उ० पु० आलुविशेषे చక్కెరకంద†. -ताल. -తాలః, अ०पु० तालभेदे ఏకతాళము. -पालः -పాలః, अ०पु० शूद्रायां क्षत्रियाज्जाते క్షత్రియునకు శూద్రస్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు, खाण्डिके 'ఖాణ్డికః' చూ గుడవికారనిర్మాతరి బెల్లము చేయువాఁడు.

खण्डलः ఖణ్డలః, अ० त्रि० खण्डधरे ఖండ(చూ)ము గ్రహించువాఁడు.

खण्डाली ఖణ్డాలీ, ई०स्त्री० कासारे సరస్సు; कामुकस्त्रियाम् కాముకురాలు; मानभेदे ఒక మానము. [मेघे మేఘము.

खतमालः ఖతమాలః, अ० पु० धूमे పొగ;

खमूली ఖమూలీ,ई०स्त्री०कुम्भिकायाम् నాచు

खरदला ఖరదలా, आ० स्त्री० फल्गौ కాకిమేడి†. -नालम् -నాలమ్, अ०न० पद्मे పద్మము†. -शालम् -శాలమ్, अ० न० खरशालायाम् గాడిదలపాల. त्रि० तत्रभवे అచటఁ గలిగినది. [యుట

खल ఖల, धा० (खलति) सचये ప్రోగుసే

खलः ఖలః, अ० पु० सूर्ये సూర్యుఁడు, औषधमर्दनपात्रे సన్నికల్లు; खडे 'ఖడః' చూ॥ तमाले చీఁకటి†. धत्तूरे ఉమ్మెత్త† तिलकल्के తెలకపిండి. पु० भुवि భూమి धान्यमर्दनस्थाने కళ్లము; स्थाने చోటు, धूलिराशौ దుమ్ముప్రోగు. त्रि० अधमे అధముఁడు; कर्णेजपे కొండెకాఁడు; क्रूरे క్రూరుఁడు: नीचे నీచుఁడు; इतरे ఇతరుఁడు; दुर्जने అల్పుఁడు, ఉలిపికట్టె(గొట్టు), చేట్లకావి, తుచ్ఛ, తుచ్ఛు, పొట్లవి, దుర్జనుఁడు.

खलकुलः ఖలకులః,अ०पु०कुलत्थे ఉలవలు†.

खलिः -लि ఖలిః -లీ, इ०ई०स्त्री० तैलकिट्टे నూనెమడ్డి.

खलु ఖలు, अव्य० अनुनये ఓదార్చుట; जिज्ञासायाम् కదా, తెలిసికొనఁగోరిక, नियमे నియమము; निश्चये నిశ్చయము; निषेधे నిషేధము. मानेకొలత, वीप्सायाम् వ్యాప్తిః वाक्यपूरणे వాక్య పూ ర ణ ము. वाक्यालङ्कारे వాక్యాలంకారము, पादपूरणे పాదపూరణము.

खलुक् ఖలుక్, ज०पु० अन्धकारे చీఁకటి.

खलेवाली ఖలేవాలీ, ई० स्त्री० मेधिकाष्ठे 'మేధిః' చూ॥

खल्लः ఖల్లః, अ० पु० औषधमर्दनपात्रे కల్వము, కలువము, సన్నికల్లు, మందులు నూఱెడిరాతిపాత్ర; चर्मपात्रे తోలుతిత్తి: चर्मणि తోలు, गर्ते గోయి, चातके వానకోయిల: निम्ने గొల్లము, పల్లము. वस्त्रभेदे వస్త్రవిశేషము (కొల్లాయి)

खल्ली ఖల్లీ, ई०स्त्री० हस्तपादावमर्दनाख्यरोगे చేతులుకాళ్లు మర్దించుకొనునట్టి ఒకరోగము.

खवल्ली ఖవల్లీ, ई०स्त्री० खलतायाम् ఆకాశవల్లి, నాచు. [గసాలు†.

खसतिलः ఖసతిలః, अ० पु० खसखसे గస

खाखसतिलम् ఖాఖసతిలమ్,अ०न० खसबीजे గసగస(సా)లు. [పుదొంగ

खानिलः ఖానిలః, अ० पु० सन्धिचोरे కన్న

खिलम् ఖిలమ్, अ०त्रि० अकृष्टभूमौ దున్నని నేల; शून्ये శూన్యము, न्यूने తక్కువయయినది: सारसङ्क्षिप्ते पूर्वत्रानुक्ते परिशिष्टे మొదట చెప్పనిదానిని సారముసంగ్రహించి చెప్పెడి పరిశిష్టము, శ్రీసూక్తశివసంకల్ప హరివంశాదులు. पु० नारायणे నారాయణుఁడు.

खुरली ఖురలీ, ई०स्त्री० शराभ्यासे విలువిద్య నేర్చుట; शस्त्रप्रयोगे బాణము వేయుట; अभ्यासे అలవాటు

खुल्लः ఖుల్లః, अ०त्रि० क्षुद्रे నీచుఁడు, अल्पे

గొట్టు, అల్లుఁడు. कनिष्ठे కడగొట్టు వాఁడు. नं नद्याम् నది†

खेल· ఖేలః, अं पुं खेलने ఆట.

खेला ఖేలా, आंसीं क्रीडयाम् క్రీడ, ఆట. धा० (खेलायति) विलासे క్రీడ.

खेऽलिः ఖేఽలిః, इंसीं खगे పక్షి, गीते గీతము, పాట, बाणे బాణము; सूर्ये సూర్యుఁడు. त्रिं आकाशगामिनि ఆకసమునఁ దిరుగునది.

खेल् ఖేల్ృ, धा० (खेलति) चलने కదలుట.

खोल् ఖోలః, अं त्रिं खञ्जे కుంటి వృద్ధే ముదుసలి.

खोलिः ఖోలిః, इं सीं तृणे గడ్డి.

खोल् ఖోల్ృ, धा० (खोलति) गतिप्रतिघाते కుంటుట.

ख्य ఖ్య

खट्वा ఖ్యాా, आं सीं मञ्चे కంకటి, మంచము, व्रणबन्धमेदे ఒక పుంటికట్టు

खरत्वक् ఖరత్వక్, चूंसीं लज्जालुमेदे ఒక అత్తపత్తి†.

खराश्वा ఖరాశ్వా, आंसीं दीप्ये ఓమము†

—ह्वा —హ్వా, आंसीं अजमोदायाम् ఒక ఓమము†.

खर्व ఖర్వ, धा० (खर्वति) दर्पे మదించుట.

खर्वः ఖర్వః, अंत्रिं ह्रस्वे కుఱుచయైనది: वामने పొట్టివాఁడు पुं निधिमेदे ఒకనిధి; सहस्रकोटिसंख्यासंख्येययो వేయి కోట్లు कुब्जके 'కుబ్జకః' చూ

खर्वा ఖర్వా, आंसीं ह्रस्वगवि పొట్టియావు.

खलेयवम् ఖలేయవమ్, अव्यं खलेस्थितयवकाले కల్లములో యవ లుండు వేళ.

खल्व ఖల్వః, अंपुं निष्पावे అనుములు†, चणके సెనగలు†.

खव ఖవ, धा०(खौनाति)'खच'पश्य'ఖచ'చూ॥

खसभवा ఖసంభవా, आंसीं आकाशमांस्याम् సూక్ష్మజటామాంసి†.

खाडवम् ఖాడవమ్, अंनं एलामलककोलालवणशुण्ठीमातुलुङ्गरसशर्करासंस्कृते चूर्णमेदे ఏలకులు ఉసిరిక రేఁగు ఉప్పు సొంటి మాదిఫలరసము చక్కెర - వీనిచే సంస్కరింపఁబడిన ఒక చూర్ణము.

खाण्डवम् ఖాణ్డవమ్, अं नं वनविशेषे ఇంద్రుని ఒక వనము, पुरमेदे ఒక పట్టణము. त्रिं खण्डविकारयुक्ते కండచక్కెరతోఁగూడినది.

खेव् ఖేవ్ృ, धा० (खेवते) सेवने సేవించుట.

श శ

खट्वाश ఖట్వాశః, अं पुं खन्धमार्जारे పునుఁగుపిల్లి.

खण्डपरशु ఖణ్డపరశుః, उंपुंविष्णौविష్ణువు; परशुरामे పరశురాముఁడు, शिवे శివుఁడు.

खण्डपर्शु ఖణ్డపర్శుః, उंपुं खण्डामलके 'ఖణ్డామలకమ్' చూ॥ चूर्णलेपिनि సున్నము పూయువాఁడు; भग्नदन्तहस्तिनि దంతములు విఱిఁగిన యేనుఁగు; राहौ రాహువు, शिवे శివుఁడు; परशुरामे గండగొడ్డలితాల్పు, పరశురాముఁడు.

खलि(ले)श· ఖలి(లే)శః, अंपुं मत्स्यमेदे ఒక చేప.

खश· ఖశః,अंपुंबं देशमेदे ఒకదేశము: आदौ क्षत्रियेषु पश्चात् कर्मलोपात् शूद्रतामापन्नेषु మొదట క్షత్రియులై యయ్యుకర్మలోపముచే శూద్రత్వము నొందినవారు (దస్యుపదవాచ్యులు)

खशा ఖశా, आं सीं मुरायाम् మురః†; यक्षरक्षोप्सरोमातरि యక్షులయు రక్కసులయు అప్సరలయు తల్లి.

ष ష

खडयूषः ఖడయూషః, అం पु० कपित्थमरिचादिभिः संस्कृते तक्रविशेषे వెలగపండు మిరియాలమున్నగునవి వేసి చేసిన మజ్జి పులుసు.

खड्गकोष. ఖడ్గకోషః,అంపుం खड्गपत्रे 'ఖడ్గపత్రమ్' చూ॥ कोशे ఒఱ, కత్తిమొఱ

खलुरेष. ఖలురేషః, అం पु० मृगभेदे ఒక మృగము. [చుట

खुष ఖష, धा०(खषति) हिंसायाम् హింసిం

खिलेषु ఖిలేషుః, ఉం పుం हरिवंशे హరివంశ (గ్రంథ)ము.

स స

खचमसः ఖచమసః, అంపుం चन्द्रे వేలుపుల బోనము, చంద్రుడు.

खट्वासः ఖట్వాసః,అంపుం खट्वाशे పునుగుపిల్లి

खरणसः ఖరణసః, అం त्रि० तीक्ष्णनासिके వాడిముక్కువాడు.

खलेबुसम् ఖలేబుసమ్, अव्य० खलेस्थितबुसकाले కళ్లములో పొల్లు ఉండువేళ

खश्वास. ఖశ్వాసః, అంపుం वायौ మింటి యూర్పు, గాలి.

खसः ఖసః, అం पु० पामनि గజ్జి, చీట, आत्यात्क्षत्रियात्सवर्णायामुत्पन्ने సంస్కార హీనుడైన క్షత్రియునకు సవర్ణస్త్రీయందు బుట్టినవాడు, ఒక సంకరజాతి; रोगभेदे జాడ్యము, ఒక రోగము; खशे 'ఖశః' చూ॥

खसा ఖసా, ఆంసీం खशायाम् 'ఖశా' చూ।

खस(खा)खस ఖస్(ఖా)ఖసః, అంపుం खसतिले గసగసాలు†.

खस्खसरसः ఖస్ఖసరసః, అం पु० अहिफेने నల్లమందు. [ముక్కువాడు.

खुरणसः ఖురణసః, అం त्रि० खुरणसि బుఱ్ఱ

ह హ

खण्डकाद्यलौह॰ ఖణ్డకాద్యలౌహః, అం पु० औषधभेदे ఒక ఔషధము.

खरग्रहः ఖరగ్రహః, అంపుం खरशाले గాడిదలసాల.

खाङ्गाहः ఖాఙ్గాహః, అం पु० श्वेतपिङ्गलाश्वे తెలుపువన్నెయు గోరోజనపువన్నెయుగల గుఱ్ఱము.

खुङ्गाह ఖుఙ్గాహః, అంపుం कृष्णपिङ्गलश्वेतवर्णे अश्वे నలుపు తెలుపు గోరోజనపువన్నెయుగల గుఱ్ఱము. ['ఖాఙ్గాహః' చూ॥

खेङ्गाह ఖేఙ్గాహః అం पु० खाङ्गाहे

क्ष క్ష

खकक्षा ఖకక్షా, ఆంసీం गगनपरिधौ సూర్యరశ్మిప్రచారమునకవధిగానుండెడి బ్రహ్మాండసుషిరము, ఆకాశపరిధి.

खड्गपरीक्षा ఖడ్గపరీక్షా, ఆంసీం కత్తిపరికించుట, ఖడ్గరూపఘటనాదులచే శుభాశుభములనెఱుగుట కుపయుక్తమైన పరీక్ష.

ग గ

गः గః, అం पु० गणपतौ గణపతి; गन्धर्वे గంధర్వుడు; गुर्वक्षरे గురువు(అక్షరము); स्वरभेदे ఒక స్వరము. न० गीते గానము. -त्रि० (पदान्ते) गामिनि పదాంతమున గతిగలది, వెళ్లువాడు; गातरि గాయకుడు.

गम् గమ్, अव्य० सर्वविघ्नशमने महत्तरे गणपतिबीजे సమస్త విఘ్నములనణచునదియు మహత్తరమునగు బీజము, గణపతి

బీజము.

गा గా, आ० सी० गाथायाम् 'గాథ' చూ॥ धा० (जिगाति) स्तुतौ స్తుతించుట.

गीः గీః, र्० सी० वाण्याम् వాణి, వాక్కు; स्तुतौ స్తుతి.

गाङ् గాఙ్, धा० (गाते) गतौ గతి.

गु గు, धा० (गुवति) पुरीषोत्सर्गे ఏరుగుట.

गुः గుః, उ० पु० अन्धकारे అంధకారము, అజ్ఞానము; (पदान्ते) किरणयुक्त పదాంతమున కిరణములు గలవాఁడు.

गुङ् గుఙ్, धा० (गवते) अव्यक्तशब्दे అస్పష్టముగాఁ బలుకుట. [ఏరుగు

गू గూః, ऊ०सी० मले మలము, विष्ठायाम्

गृ గృ, धा० (गरति) सेचने తడుపుట. (गारयते) विज्ञाने ఎఱుఁగుట, विज्ञापने విన్నవించుట.

गॄ గౄ, धा० (गिरति, गिलति) निगरणे మ్రింగుట (गृणाति) शब्दे ధ్వనించుట.

गै గై, धा० (गायति) शब्दे ధ్వనించుట, గానము.

गौ. గౌః, ओ०पु० किरणे కిరణము. गोमेधे यज्ञे గోమేధ మనెడు యజ్ఞము; चन्द्रे చంద్రుఁడు; सूर्ये సూర్యుఁడు; स्वर्गे స్వర్గము; वज्रे వజ్రాయుధము; वज्राग्रे వ జ్ర ము वृषभे 'వృషభః' చూ पशौ పశువు; सी० धेनौ ఆవు, ఆఁబసి, కుఱ్ఱి, తొఱ్ఱు పయిరము, పైరము, పసులు, పెయ్య పేయ, లేఁగటియావు, గిడ్డి, తొడుకు, మొదవు, గోవు इन्द्रिये ఇంద్రియములు नेत्रे కన్ను मातरि తల్లి; नवसंज्ञायाम् తొమ్మిది, बाणे బాణము; भूमौ భూమి. लोमनि వెంద్రుక. वाचि వాక్కు; दिशि దిక్కు. बं० जले జలము.

ग्मा గ్మా, आ०सी० भूमौ భూమి

ग्लै గ్లై, धा० (ग्लायति) हर्षक्षये సంతోషహాని, क्लमे బడలిక, వాడిపోవుట.

ग्लौः గ్లౌః, औ०पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు, कर्पूरे కర్పూరము.

ग्लौम् గ్లౌమ్, अव्य० भूबीजे భూమిబీజము.

क २ క 2

गोका గోకా, आ० सी० गवादौ ఆవు మొ॥ (గోశబ్దార్థములు)

क ३ క 3

गङ्ग(ङ्गा,ङ्गि)का గఙ్గ(ఙ్గా,ఙ్గి)కా, आ० सी० गङ्गायाम् గంగ.

गङ्गुक గఙ్గుకః, अ० पु० कङ्गौ కొఱ్ఱలు.

गञ्जिका గఞ్జికా, आ०सी० गञ्जायाम् కల్లంగడి.

गडक. గడకః, अ०पु० मत्स्यशिशौ చేఁపపిల్ల; मत्स्यभेदे బెల్ల.

गडु(ड्डु,ड्डू)कः గడు(డ్డు,డ్డూ)కః, अ०पु० कनकालुकायाम् బంగారుగిండి.

गणकः గణకః, अ०त्रि० संख्याकारके లెక్కబెట్టువాఁడు. त्रि० गणेन क्रीते మొత్తమిచ్చి కొనఁబడినది. पु० दैवज्ञे జోస్యుఁడు; सङ्कीर्णजातिभेदे (कायस्थे) ఒక సంకరజాతి (కరిణీకుఁడు, లెక్కవాఁడు, సంప్రతి, కరణము).

गणिका గణికా, आ०सी० करिण्याम् ఆఁడేనుఁగు अग्निमन्थे కూరనెల్లి; यूथिकायाम् అడవిమొల్లి, वेश्यायाम् వేశ్య.

गण्डकः గణ్డకః, अ०पु० खड्गे मृगे ఖడ్గమృగము, ग्रन्थौ ముడి, स्फोटकरोगे స్ఫోటక వ్యాధి; गण्डे 'గణ్డః' చూ॥ —की —కీ, ई० सी० शालग्रामशिलोत्पत्तिस्थानभूत नदीमिदि గండకీనది, సాలగ్రామశిలలు కలిగిన యొక నది; तदधिष्ठातृदेवीभेदे దానికధిష్ఠానదేవత, గండకీదేవి.

गण्डिकः గణ్డికః, इ० पु० क्षुद्रपाषाणादौ గా

డిగ, గోలీవంటి చిఱుకాయి, గులకఱాయి
మొ॥ -का -కా, आ०सी० क्षुद्रशैले తిప్ప, చిన్నకొండ; क्षुद्रगण्डपाषाणे గుండు, గండశిల.

गन्धकः గన్ధకః, अ०पु० उपधातुभेदे గంధకము, గంధకము; शिग्रौ మునుగ†.

गन्धिक గన్ధికః, अ०पु० गन्धके గంధకము. गन्धवणिजि 'గంధవణిక్' చూ

गभीका గభీకా, आ०सी० वृक्षभेदे గుమ్ముడు†; तत्फले గుమ్ముడుపండు.

गमकः గమకః, अ०त्रि० गमयितरि పొందించువాఁడు, बोधके తెలుపునది पु० स्वरभेदे సంగీతగమకము.

गर्जकः గర్జకః, अ०पु० शालमत्स्ये ఒకచేఁప.

गर्तिका గర్తికా, आ०सी० तन्तुवायगृहे సాలెవాని సాల.

गर्भकः గర్భకః, अ०पु० केशमध्यस्थितेमाल्ये సిగదండ. न० रात्रिद्वये రెండురాత్రులు.

गलकः గలకః, अ० पु० गडके ఒక చేఁప

गल्लकः గల్లకః, अ० पु० मद्यपानपात्रे కల్లుత్రాగెడిపాత్ర, इन्द्रनीलमणौ ఇంద్రనీలమణి

गल्वर्कः గల్వర్కః, अ०पु० पद्मरागे కెంపు; गल्लके 'గల్లకః' చూ [పొరవేత్త

गाणिकः గాణికః, अ० त्रि० गणसूत्रज्ञे గణ

गाथकः గాథకః, अ०त्रि० गायके గాయకుఁడు

गान्धिकः గాన్ధికః, अ० पु० गन्धवणिजि 'గన్ధవణిక్' చూ॥ न० गन्धद्रव्ये సుగంధద్రవ్యము. -का -కా, आ० सी० कीटभेदे ఒక పురుగు. [వట్టిది.

गामुकः గాముకః, अ०त्रि० गमनशीले వెళ్ల

गायकः గాయకః, अ०त्रि० गानकर्तरि గాణ, -గాణుఁడు, పాటరి, బ(ల)యకాఁడు, సీకారి, పాటకాఁడు, तादृशे नटे అట్టి వ టుఁ డు, गन्धर्वे గంధర్వుఁడు.

गायिका గాయికా, आ० सी० गानकर्त्र्याम् పాటకత్తె नट्याम् ఆటకత్తె. [చెట్టు.

गिन्दुक గిన్దుకః, अ०पु० कन्दुके బంతి; वृक्षे

गिरिक గిరికః, अ०पु० शिवे శివుఁడు. त्रि० गिरिजाते కొండను బుట్టినది. -का -కా, आ०सी० बालमूषिकायाम् చిట్టెలుక.

गीतिका గీతికా, आ०सी० वृत्तभेदे గీతి, ఒక వృత్తము गाथाविशेषे ఒక గ్రామ్యగాథ, गीतौ గానము.

गुच्छक గుచ్ఛకః, अ०पु० गुच्छे 'గుచ్ఛః' చూ॥ धान्यभेदे గుత్తులు, ఒక ధాన్యము: रीढाकरञ्जे గుత్తిసెమిలుగు†. न० ग्रन्थिपर्णे మాచిపత్రి†.

गुञ्जकृत् గుఞ్జకృత్, अ०पु० भ्रमरे తుమ్మెద.

गुञ्जिका గుఞ్జికా, आ०सी० गुञ्जायाम् 'గుఞ్జా' చూ

गुटिका గుటికా, आ०सी० वटिकायाम् గుళిక, గోలి, ఉండ, వటియము, जपसङ्ख्यानसाधने పూస, మణి.

गुडकः గుడకః, अ० पु० गुडपक्वे బెల్లముతో వండినది, गोलाकारे पदार्थे ఉండ, गुडे బెల్లము. [आलस्ये మాంద్యము.

गुडाका గుడాకా, आ० सी० निद्रायाम् నిద్ర;

गुडिका గుడికా, आ०सी० गुटिकायम् 'గుటికా' చూ॥ [చునది, గుణించెడివాఁడు.

गुणक గుణకః, अ०त्रि० गुणनकारके గుణిం

गुणिका గుణికా, आ०सी० उच्छूनदेहे వృద్ధినొందిన(ఉబ్బిన) దేహము.

गुण्डकः గుణ్డకః, अ० पु० धूलौ దూళి, कलोक्तौ అ వ్య క్త మ ధు ర ధ్వ ని, स्नेहपात्रे నూనెపాత్ర. त्रि० मलिने మలినము.

गुण्डिक గుణ్డికః, अ०पु० चूर्णीकृते तण्डुलादौ బియ్యపుపిండి, ముగ్గుపిండి. [పత్రి†.

गुत्थकम् గుత్థకమ్, अ०न० ग्रन्थिपर्णे మాచి

गुत्सकः గుత్సకః, अ०पु० ग्रन्थपरिच्छेदे గ్రంథభాగము. स्तबके గుత్తి गुच्छे 'గుచ్ఛః' చూ।

गुलिका గుళికా, आ०सी० गुटिकायाम् 'గుటికా'

मा गुडादियुक्तकूष्माण्डव्यञ्जने బెల్లము మున్నగునవి వేసి వండిన గుమ్మడికాయకూర; रोगभेदे వడగడ్డలు. [పోఁకచెట్టు.

गु(गू)वाक: గు(గూ)వాకః, अं०पुं० क्रमुके

गुह्यकः గుహ్యకః, अं पुं० देवयोनिविशेषे कुबेरनिधिरक्षके मणिभद्रादौ దేవయోనివిశేషము, గుహ్యకులు, కుబేరనిధిరక్షకు లగు మణిభద్రాదులు; पक्वान्नभेदे ఒకపక్వాన్నము

गृह्यक. గృహ్యకః, अं०पुं० गृह्ये 'గృహ్యః' చూ॥

गेन्दु(ण्डु, ण्डू)क: గేన్దు(ణ్డు,ణ్డూ)కః, अं०पुं० कन्दुके 'కన్దుకః' చూ॥

गैरिकम् గైరికమ్, अं०नं० उपधातुभेदे(रक्त धातौ) జేగురు, జేవురు, కావి, सुवर्णे బంగారు. त्रि० गिरिजे కొండనుపుట్టినది

गोधिका గోధికా, आ० स्त्री० गोधायाम् ఉడుము, ఏపరి, తెల్లమేపరి, ఉడుము निहाकायाम् నీటియుడుము, నీరుడుము.

गोपकः గోపకః, अं०त्रि० गोपे అలఁగాపరి, అలఁగాపు, కాటిపాపఁడు, కిలారి, కీలారి, గొల్లకి(కీ)లారి, గొల్లఁడు, గొల్లఁపసిగాపు, పసులకాపరి, పసులవాఁడు, వ్రేఁడు, గొల్లవాఁడు, గోపాలకుఁడు, बहुग्रामाध्यक्षे పెక్కుగ్రామములకధిపతి. रक्षके రక్షకుఁడు

गोपका గోపకా, आ० स्त्री० रक्षणकर्त्र्याम् కాపాడునట్టి స్త్రీ.

गोपिका గోపికా, आ० स्त्री० गोपस्त्रियाम् గొల్లత; గొల్లది, గొల్లెత, మందప్రోయాలు, వ్రేత, గోపస్త్రీ.

गोप्यक. గోప్యకః, अं०पुं० दासीपुत्रे దాసికొడుకు, भृत्ये సేవకుఁడు; रक्षणीये రక్షింపఁదగినవాఁడు, अप्रकाशनीये వెల్లడింపఁదగనిది.

गोरङ्कु. గోరఙ్కుః, उं पुं० पक्षिभेदे గొరంకి, గొరవ(వం)క, గొరువంక, గోరఁగోరంక, గోరఁకి, గోర(రు)వంక, గోరింక, గోర్వంక, బట్టికాఁడు, సారె, గోరంకి, प्रतिभुवि జామీనుదారు, పూఁటకాఁపు.

गोरिका గోరికా, आ०स्त्री० गोरङ्कौ గోరువంక.

गोलक గోలకః, अं०पुं० गुडे బెల్లము; गोले బొంగరబోలు, अलिञ्जरे పెద్దదాన, विधवाजारजसुते విధవకు జారునివలనఁ బుట్టినవాఁడు, कलाये బటాణి†. पिण्डे ముద్ద,గడ్డ गोले 'గోలః' చూ॥ नं० गोलोके గోలకము: इन्द्रियाधिष्ठानभेदे నేత్రశ్రోత్రాది గోళములు

गोलोक: గోలోకః, अं० पुं० वैकुण्ठोर्ध्वस्थश्रीकृष्णस्थाने బ్రహ్మాండములకవ్వల నుండు వైకుంఠలోకమునకు మీఁదిలోకము, మురళీకృష్ణునిస్థానము; గోలోకము (श्रीकृष्णस्य नित्यधामनि శ్రీకృష్ణునినిత్య(నిజ)ధామము.

गौञ्जिक: గౌఞ్జికః, अं०पुं० स्वर्णकारे కంసాలి.

गौडिकः గౌడికః, अं त्रि० गुडकृतभक्ष्यादौ బెల్లముతో చేసిన భక్ష్యము మొ॥ पुं० इक्षौ చెఱకు. नं० मद्यभेदे మద్యవిశేషము.

गौणिकः గౌణికః, अं०त्रि० गुणसाधने గుణసాధనము; गुणज्ञे గుణవేత్త, गुणग्रन्थपाठके గుణగ్రంథము చదువువాఁడు, गुणकृते గుణములచేత నేర్పడినది पुं० गुणे గుణము.

गौपिकः గౌపికః, अं०पुं० गोपिकापत्ये గొల్లపిల్లవాఁడు.

गौरिक గౌరికః, अं० पुं० श्वेतसर्षपे తెల్లావాలు†. त्रि० श्वेते తెల్లనిది.

गौलिक: గౌలికః,अं०पुं० मोक्षे మొక్కము†.

गौल्मिक గౌల్మికః, अं० पुं० गुल्मे नियुक्ते సైన్యరక్షణస్థానవిశేషమున నియోగింపఁబడినవాఁడు

ग्रन्थकृत् గ్రన్థకృత్, तृं० त्रि० ग्रन्थकर्तरि పొత్తపుఁగూరువరి, గ్రంథకర్త.

ग्रन्थिकः గ్రన్థికః, अं० पुं० वेणौ వెదురు†; करीरे వెదురు†; दैवज्ञे జ్యోతిష్కుఁడు;

सहदेवे సహదేవుఁడు. ग्रं गुग्गुलौ గుగ్గిలము†. नं ग्रन्थिपर्णे మాచిపత్రి†; ग्रन्थीके 'గ్రన్థికమ్' చూ॥

ग्रन्थीकम् గ్రన్థికమ్, अं नं पिप्पलीमूले పిప్పలిదుంప

ग्रामिकः గ్రామికః, अं पुं ग्रामाध्यक्षे గ్రామరక్షణమందు నియోగింపఁబడినవాఁడు, గ్రామికుఁడు.

ग्राहक గ్రాహకః, अं पुं विषवैद्ये విషవైద్యుఁడు; श्येने డేగ, सितावरे ఒకకూర†. त्रिं ग्रहीतरि తీసికొనువాఁడు, గ్రహించువాఁడు, ज्ञापके తెలుపునది.

ग्राहुक గ్రాహుకః, अं त्रिं ग्रहणशीले గ్రహించునట్టిది.

ग्रैष्मक గ్రైష్మకః, अं त्रिं ग्रीष्मर्तुभवे గ్రీష్మఋతువునఁ గలిగినది.

ग्रैष्मक. గ్రైష్మికః, अं त्रिं ग्रीष्मधर्मज्ञे గ్రీష్మధర్మవేత్త.

क ४ క 4

गजढक्का గజఢక్కా, आं स्त्रीं हस्तिमदसूचनार्थकृतशब्दायां गजोपरिस्थढक्कायाम् ఇది మదపుటేనుఁగు - అని సూచించుటకై అట్టి యేనుఁగుమీఁద మ్రోయింపఁబడెడి ఢంకా.

गडेरि(लि)का గడ్డరి(లి)కా, आं स्त्रीं मेषानुगन्त्र्या मेषपङ्क्तौ గొఱ్ఱెను వెంబడించు గొఱ్ఱెలమంద, अज्ञातागममूले धारावाहिनि (न्यायभेदे) శ్రుతిప్రమాణము తెలియఁగక ఒకరినొకరు పరించి ఒకరునడచుట, గొఱ్ఱెదాటు.

गणेरुका గణేరుకా, आं स्त्रीं कुट्टन्याम् 'కుట్టని' చూ॥

गद्याण(न,ल)क. గద్యాణ(న,ల)కః, अं पुं अष्टचत्वारिंशत् गुञ्जापरिमाणे 48గురిగింజల యెత్తు.

गन्धशाकम् గన్ధశాకమ్, अं नं गौरसुवर्णशाके తెల్లరేఁ†.

गन्धादिकम् గన్ధాదికమ్, अं नं तृणकुङ्कुमे ఒక కుంకుమము.

गभीरिका గభీరికా, आं स्त्रीं बृहत् ढक्कायाम् పెద్దఢంకా, నగారా. [చిఱుసెనగలు†.

गभोलिकः గభోలికః, अं पुं क्षुद्रचणके

गम्भरिका గమ్భారికా, आं स्त्रीं गम्भार्याम् గుమ్ముడు†.

गम्भीरिका గమ్భీరికా, आं स्त्रीं नदीभेदे ఒక నది; गम्भीराया नद्याम् లోఁతుగల యేఱు; नाडीभेदे ఒక నాడి; नेत्ररोगभेदे ఒక నేత్రవ్యాధి. [ములగవిత్తు.

गरात्मकम् గరాత్మకమ్, अं नं शिग्रुबीजे

गरावि(यि)का గరావి(యి)కా, आं स्त्रीं लाक्षायाम् లక్క. [ఒక వ్యాధి.

गर्दभिका గర్దభికా, आं स्त्रीं रोगभेदे మండు,

गर्भपाकी గర్భపాకీ, न्ं पुं आशुव्रीहौ షష్టికధాన్యము. 'ఆశువ్రీహిః' చూ

गर्मुटिका గర్ముటికా, आं स्त्रीं धान्यभेदे ఒక ధాన్యము.

गलन्तिका గలన్తికా, आं स्त्रीं कर्कर्याम् కలంత, గంగ, గరిగె, గలఁతియ, గిండి, జారీ, కొమ్ముచెంబు; स्वल्पवारिधारायुते पात्रे కొద్దిబిందారగలపాత్ర, గళంతిక.

गलितकः గలితకః, अं पुं नाट्यभेदे ఒక నాట్యము

गवाधि(षि)का గవాధి(షి)కా, आं स्त्रीं लाक्षायाम् లక్క —विकम् —వికమ్, अं नं गोमेषयोस्समाहारे గోవు పొట్టేలును. —ह्निकम् —హ్నికమ్, अं नं गो दिनभक्ष्ये ఆవు-దినబత్తెము. —ल्रुक —లూకః, अं पुं गवये मृगे గవయమృగము.

गवी(वे)धुका గవీ(వే)ధుకా, आं स्त्रीं अरण्यगोधूमे అడవిగోధుమలు†.

गवेधु(रु)कम् గవేధు(రు)కమ్, अ० न० गैरिके గైరిక (మా) ధాతువు. –शका –शिका –శకా –శికా, आ०स्त्री० लताभेदे ఒక లత (బుడమ).

गवेडकम् గవైడకమ్, अ० न० गवाविके 'గవావికమ్' చూ [వీటి†.

गाङ्गेरुकी గాఙ్గేరుకీ, ई० स्त्री० नागबलायाम्

गान्धर्विकः గాన్ధర్వికః, अ०त्रि० सङ्गीतकुशले గొంతుమేళగాడు, సంగీతపండితుఁడు.

गारुडिक. గారుడికః, अ० पु० विषवैद्ये విష వైద్యుఁడు.

गावेधुकम् గావేధుకమ్, अ०त्रि० गवेधुकाविकारे అడవిగోదుమలకు సంబంధించినది.

गिरिय(या)क· గిరియ(యా)కః, अ० पु० गिन्दुके 'గిన్దుకః' చూ॥

गुग्गुलुकः గుగ్గులుకః,अ०त्रि० गुग्गुलुविक्रेतरि గుగ్గిలపువర్తకుఁడు.

गुणनिका గుణనికా, आ०स्त्री० पठनावृत्तौवల్లె వేయుట; शून्ये శూన్యము, नृत्ये నృత్యము. मलायाम् మాల; अभ्यासे అభ్యాసము.

गुदपाक గుదపాకః, अ० पु० गुदव्याधिभेदे మలముతో చీముమున్నగునవి స్రవించుట.

गुरुण्टकः గురుణ్టకః, अ० पु० तिलमयूरे మయూరవిశేషము. [पल्ययाम् బల్లి.

गृहा(हो)लिका గృహా(హో)లికా, आ०स्त्री०

गोकण्टक· గోకణ్టకః, अ० पु० गोक्षुरके పల్లేరు†; विकङ्कतेపుల్లవెలఁగ†. विषमोन्नते .సరిగాలేక యెత్తైయుండు ప్రదేశము; स्थपुटे 'స్థపుటః' చూ॥

गोकुलिकः గోకులికః, अ०पु० केकरे మెల్ల కంటివాఁడు; पङ्कस्थगव्युपेक्षके_ఆడుసులో బడిన యావు నుపేక్షించువాఁడు.

गोचारक· గోచారకః, अ० त्रि० गोरक्षके ఆలకాపరి

गोतीर्थक గోతీర్థకః, अ० पु० छेदभेदे ఒక శస్త్రచికిత్స.

गोधूमकः గోధూమకః, अ०पु० सर्पभेदे ఒక సర్పము.

गोपायकः గోపాయకః,अ०त्रि० रक्षके రక్షించువాఁడు. –लक –లకః, अ०पु० शिवे శివుఁడు; गोपाले 'గోపాలః' చూ –लिका –లికా, आ० स्त्री० गोपपत्न्याम् గొల్లని భార్య; शारिवायाम् మామెన†: कीटभेदे ఒక పురుగు. [मस्तके నందికొరస్సు·

गोपुटिकम् గోపుటికమ్, अ० न० शिववृषभ-

गोपुरक గోపురకః, अ०पु० गवापूरके గోవులను నింపువాఁడు, कुन्दुरौ 'కున్దురుః' చూ॥ न० गोपुरे గోపురము.

गोमक्षिका గోమక్షికా, आ०·स्त्री० दंशभेदे జోరీఁగ, అడవీఁగ.

गोमूत्रिका గోమూత్రికా, आ० स्त्री० तृणभेदे ఒక గడ్డి: चित्रालंकारभेदे ఒకకవిత, చిత్రాలంకారము: गोमूत्रतुल्ये प्रचारादौ గోమూత్రమువంటి నడక, మొ॥

गोमेदक గోమేదకః, अ० पु० पीतमणौ గోమేదకము, పసుపువన్నెగల ఒక మణి: गोमेदे 'గోమేదః' చూ

गोरक्षकः గోరక్షకః,अ०त्रि० गोपालके 'గోపాలకః' చూ [వంక.

गोराटिका గోరాటికా. आ०स्त्री० गोरङ्कौగోరు

गोलत्तिका గోలత్తికా, आ०स्त्री० वनचरपशुस्त्रीभेदे ఒక వనచరస్త్రీపశువు.

गोलोमिका గోలోమికా,आ०स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†.

गोशीर्षक· గోశీర్షకః, अ०पु० द्रोणपुष्प्याम् ఏనుఁగుతుమికి†, गोशीर्षे 'గోశీర్షః' చూ॥

गोस्थानकम् గోస్థానకమ్, अ० न० गोष्ठे 'గోష్ఠమ్' చూ [వల్లెరు, పల్లేరు†.

गोक्षुरकः గోక్షురకః, अ०पु० गोकण्टके

गोक्षोडकः గోక్షోడకః, अ०पु०प्रतुदे ఒకపక్షి.

गौदानिकम् గౌదానికమ్, अ० त्रि० गोदानव्रतसम्बन्धिधनिनि గోదానవ్రతసంబంధమైనది.
गौपुच्छिक గౌపుచ్ఛికః, अ० त्रि० गोपुच्छेनक्रीते గోపుచ్ఛముచేత కొనఁబడినది; गोपुच्छेन तारके గోపుచ్ఛముచేత దాఁటించువాఁడు.
गौमयिक गౌమయికః, अ० त्रि० गोमयेननिर्वृत्ते గోమయముతో బనట్టిది.
गौरशाक గౌరశాకః, अ० पु० मधुकभेदे ఒక అతిమధురము†.
गौरार्द्रकम् గౌరార్ద్రకమ్, अ० न० स्थावरविषभेदे ఒక పాషాణ(విష)ము.
गौराहिक గౌరాహికః, अ० पु० निर्विषे सर्पभेदे విషముండని ఒక పాము.
गौशतिकः గౌశతికః, अ० त्रि० गोशतस्वामिनि నూఱు-ఆవుల ఆసామి.
ग्रहणकम् గ్రహణకమ్, अ० न० ग्राहके शास्त्रे గ్రహింపఁజేయు శాస్త్రము.
ग्रामटिका గ్రామటికా, आ० स्त्री० स्वल्पग्रामे కుగ్రామము, చిన్నపల్లె.
ग्रामेयकः గ్రామేయకః, अ० पु० ग्रामभवे గ్రామమునఁ గలిగినది.
ग्रैवेयकम् గ్రైవేయకమ్, अ० न० कण्ठभूषणे 'కణ్ఠభూషణమ్' చూ

क ५ క 5

गगनोल्मुकः గగనోల్ముకః, अ० पु० खोल्मुके 'ఖోల్ముకః' చూ। [గుఁడింది,రావి†.
गजभक्षक. గజభక్షకః, अ० पु० अश्वत्थे ఏనుఁ
गणकर्णिका గణకర్ణికా, आ० स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् పెద్దపాఁపర†. –चक्रकम् –చక్రకమ్, अ० न० धार्मिकाणां सम्भूय भोजने ధార్మికులు (పెద్దలు) పలువురు ఒకచోఁ గూడి చేయు భోజనము. –नायिका –నాయికా आ० स्त्री० दुर्गायाम् దుర్గ. –पीठकम् –పీఠకమ్, अ० न० वक्षसि రొమ్ము. –रूपक –రూపకః, अ० पु० श्वेतार्के తెల్లజిల్లేడు†. –हासकः –హాసకః, अ० पु० चोरे చోర(చూ)ము†.
गणिकारिका గణికారికా, आ० स्त्री० अग्निमन्थे కూరనెల్లి†. –पिटका –పిటకా, आ० स्त्री० जिनानां द्वादशाचाराङ्गादिषु జైనుల 12ఆచారాంగాదులు.
गण्डफलकम् గణ్డఫలకమ్, अ० न० विस्तीर्णगण्डे విశాలమైన చెక్కిళ్లు –मालिका –మాలికా, आ० स्त्री० लज्जालुवाम् అత్తపత్తి†.
गतनासिक గతనాసికః, अ० त्रि० विघ्रे 'విఘ్రః' చూ॥ –भर्तृका –భర్తృకా, आ० स्त्री० विधवायाम् విధవ; प्रोषितभर्तृकायाम् 'ప్రోషితభర్తృకా' చూ –सन्नकः–సన్నకః, अ० पु० निर्मदगजे మదముడిగినయేనుఁగు.
गतागतिकः గతాగతికః, अ० त्रि० गत्वा आगते పోయివచ్చినట్టిది, पक्षिगतिभेदे పక్షుల ఒక గమనము.
गन्धका(हा)रिका గన్ధకా(హా)రికా, आ० स्त्री० सैरन्ध्रयाम् 'సైరంధ్రి' చూ
गन्धके(चे)लिका గన్ధకే(చే)లికా, आ० स्त्री० कस्तूर्याम् కస్తూరి. –खेड(ल)क –ఖేడ(ల)కః, अ० पु० भूतृणे చిప్పకసవు. –मूष(षि)कः –మూష(షి)కః, अ० पु० गन्धमूष्याम् చుంచు. –र्वलोकः –ర్వలోకః, अ० पु० गुह्यकविद्याधरलोकमध्यवर्तिनि लोके గుహ్యకలోకమునకుపైన విద్యాధరలోకము నకుక్రింద ఉండు లోకము. –वृक्षकः –వృక్షకః, अ० पु० साले మద్ది. [బారంగి.
गर्दभशाकः గర్దభశాకః, अ० पु० भार्ग्याम्
गर्भपातक रक्तशिग्री

गलेचोपक: గలేచోపక,अं०त्रिं०कण्ठे कर्तनीये కుత్తుకకత్తిరింపఁదగినవాఁడు.

गातागतिक: గాతాగతికః, अं०त्रिं० गमनागमननिष्पन्ने రాకపోకలచే బనట్టిది.

गिरिकण्टक: గిరికణ్టకః, अं०पुं० वज्रे గట్టు దాయ,వజ్రాయుధము. –कर्णिका –కర్ణికా, आं० सीं० भूमौ భూమి, श्वेतापामार्गे తెల్ల యుత్తరేను†, शङ्खिन्यां కట్లతీఁగె†. –पुष्पकम् –పుష్పకమ్, अं० नं० शिलाजतुनि సిలాజిత్తు. –मल्लिका –మల్లికా, आं०सीं० कुटजे కొండమల్లె, కొడిసె†.

गुच्छ(त्स)दन्तिका గుచ్ఛ(త్స)దన్తికా, आं० सीं० कदल्याम् అరఁటి. –मल्लिका –మల్లికా, आं०सीं० धान्यभेदे గుత్తిమల్లెలు, ఒక ధాన్యము. –मूलिका –మూలికా, आं० सीं० गुण्डालिन्याम् ఒక గడ్డి†.

गुणवृक्षक: గుణవృక్షకః, अं०पुं० नौकास्तम्भे ఓడకంబము. [మిణుఁగురుపురుగు.

गुह्यदीपक. గుహ్యదీపకః, अं० पुं० खद्योते

गूढपुष्पक: గూఢపుష్పకః, अं० पुं० वकुले పొగడ†. –वल्लिका –వల్లికా, आं० सीं० अङ्कोटे ఊడుగు†.

गृहकारक: గృహకారకః,अं०पुं० वर्णसंकरभेदे ఇండ్లుగట్టెడి ఒక సంకరజాతి –कूलक: –కూలకః, अं०पुं० चिञ्चिडे ఒక కూర†. –गोधि(लि)का –గోధి(లి)కా, आं०सीं० पल्लयाम् బల్లి. –पोतक: –పోతకః, अं० पुं० वेश्मभुवि 'వేశ్మభూః' చూ. –माचिका –మాచికా, आं०सीं० जतुकायाम् చీకురువాయి. –वाटिका –వాటికా, आं०सीं० गृहान्तिकारामे ఇంటితోఁట.

गृहायनिक: గృహాయనికః, अं० पुं० गृहस्थे ఇంటివాఁడు, గృహస్థుఁడు.

गोकिराटिका గోకిరాటికా, आं० सीं० शारिकायाम् గోరువంక.

गोजागरिकम् గోజాగరికమ్, अं०नं० मङ्गले ప్రశస్తాచరణము. पुं० कण्टकारे'కణ్టకారః' చూ भक्ष्यकारके పిండివంటలుచేయువాఁడు.

गोधावीणाका గోధావీణాకా, आं०सीं० गोधाचर्मनद्धवीणायाम् ఉడుముతోలు బంధించిన వీణె.

गोवृन्दारकम् గోబృన్దారకమ్, अं० नं० श्रेष्ठे गवि శ్రేష్ఠమైన గోవు (ఎద్దు).

गोमचर्चि(तल्लि)का గోమచర్చి(తల్లి)కా,आं० सीं० गवोद्घे 'గవోద్ఘః' చూ

गोमयोदकम् గోమయోదకమ్, अं० नं० समार्जनीशोधितभूमिभागे सम्प्रोक्षणायोचितगोमयाप्सु కలయంపి, కలవదము,చానవి, చాపి, పేఁడనీళ్లు, కలాఁపి. [రేఁడు†.

गोहरीतकी గోహరీతకీ, ईं०सीं० बिल्वे మా

गौडवास्तुकम् గౌడవాస్తుకమ్, अं०नं० वास्तुकभेदे ఒక చక్రవర్తికూర†.

गौरुतल्पिक: గౌరుతల్పికః, अं०पुं० गुरुतल्पगते గురుపత్నిని బొందినవాఁడు.

गौलक्षणिक: గౌలక్షణికః, अं०त्रिं० गोलक्षणज्ञे గోలక్షణవేత్త.

गौसहस्रिक. గౌసహస్రికః, अं०त्रिं० गोसहस्रस्वामिनि వేయిగోవుల ఆసామి.

ग्रहचिन्तक: గ్రహచిన్తకః, अं० पुं० दैवज्ञे జోస్యుఁడు. –नायक: –నాయకః, अं०पुं० सूर्ये సూర్యుఁడు,अर्कपर्णे జిల్లేడు†, शनौ శని.

ग्रामयाजक: గ్రామయాజకః, अं० पुं० ग्रामपुरोहिते గ్రామపురోహితుఁడు (నిందితబ్రాహ్మణుఁడు). –हासक: –హాసకః,अं०पुं० भगिनीपतौ తోఁబుట్టువుపెనిమిటి.

ग्रावरोहक: గ్రావరోహకః, अं० पुं० अश्वगन्धायाम् పెన్నేరు†.

क – सं० प्र० క – సం ప్ర

गतानुगतिक: గతానుగతికః, अं० त्रिं० गम-

नानुरूपगमनयुक्ते ఒకరి నడక ననుసరించిన నడకగలది.

गन्धपलाशिका గన్ధపలాశికా, आं॰सी॰ हरिद्रायाम् పసుపు†. -पिशाचिका -పిశాచికా, आं॰ सी॰ धूपे వాసనగల పొగ. -फणिज्झक -ఫణిజ్ఝకః, अ॰ पुं॰ रक्ततुलस्याम् ఎఱ్ఱతులసి†. -रसाङ्गक -రసాఙ్గకః, अ॰ पुं॰ श्रीवेष्टे 'శ్రీవేష్టః' చూ -र्वहस्तक -ర్వహస్తకః, अ॰पुं॰ एरण्डे ఆముదము†.

गाण्डि(ण्डी)वकार्मुकः గాణ్డి(ణ్డీ)వకార్ముకః, अ॰पुं॰ अर्जुने అర్జునుఁడు.

गातानुगतिकः గతానుగతికః, अ॰त्रि॰ गमनानुरूपगमननिष्पन्ने ఒకరి నడక ననుసరించిన నడకగలదా(వా)నిచేత ఐనట్టిది

गारुत्मतपत्रिका గారుత్మతపత్త్రికా, आ॰ सी॰ पाठालतायाम् పాఠ, ఒక లత.

गार्दभरथिकः గార్దభరథికః, अ॰त्रि॰ गर्दभयुक्तरथगमनयोग्ये గాడిదలుగట్టిన బండిలో వెళ్లఁదగినవాఁడు.

गुडकुष्माण्डकम् గుడకుష్మాణ్డకమ్, अ॰ नं॰ औषधभेदे ఒక ఔషధము. -भल्लातक -భల్లాతకః, अ॰पुं॰ औषधभेदे ఒక ఔషధము. [गृहे దేరా.

गुणलयलिका గుణలయలికా, आं॰सी॰ वस्त्र-

गुण्डारोचनिका గుణ్డారోచనికా, आं॰ सी॰ काम्पिल्ये కంపిల్లము†.

गृहसंवेशकः గృహసంవేశకః, अ॰ पुं॰ वास्तुविद्योपजीविनि వాస్తువిద్యచే బ్రదుకువాఁడు. [टीमेदे ఒక దోస†.

गोपकर्कटिका గోపకర్కటికా, आं॰सी॰ कर्क

गोमयच्छत्रिका గోమయచ్ఛత్త్రికా, आं॰सी॰ शिलीन्ध्रे పుట్టగొడుగు.

ग्रहशृङ्गाटकम् గ్రహశృఙ్గాటకమ్, अ॰ नं॰ ग्रहयोगभेदे ఒక గ్రహయోగము.

ग्राम(म्य)मद्गुरिका గ్రామ(మ్య)మద్గురికా, आ॰ सी॰ ग्रामयुद्धे ఊరిపోరు, शृङ्गयाम् శృంగి(చూ)మత్స్యము.

ख ఖ

गण्डलेखा గణ్డలేఖా, आ॰सी॰ प्रशस्तगण्डस्थले మిక్కిలి చక్కని చెక్కిలి, చెక్కుటద్దము.

गन्धमुखा-खी గన్ధముఖా -ఖీ, आ॰ई॰ } सी॰
गन्धाखु గన్ధాఖుః, उ॰ }
गन्धमूषिके కంపెలుక, చుంచు, చుండు, చెంచు, మూఁగెలు, చుంచె(డె)లుక.

गर्दभशाखी గర్దభశాఖీ, ई॰ सी॰ भार्ग्याम् బారంగి†. [कुलिके కులికము†.

गृध्रनखी గృధ్రనఖీ, ई॰सी॰ बदर्याम् రేఁగు†;

गोखा గోఖా, आं॰सी॰ नखे గోరు.

गोमुख గోముఖః, अ॰पुं॰ वाद्यभेदे గోముఖాకారవాద్యము. पुं॰ नक्रे మొసలి, महादेवगणान्तरे శివగణవిశేషము, यक्षभेदे ఒక యక్షుఁడు नं॰ कुटिलाकारलेपने గోముఖాకారముగా అలుకుట; जपमालाभित्तिकायाम् జపమాలసంచి; सुरङ्गाभेदे ఒక సొరంగము -खी -ఖీ, ई॰सी॰ नदीभेदे ఒక నది, गुहाभेदे హిమాలయమునుండి భూమిపై గంగపడినట్టి గుహ. [వీథి.

ग्राममुखः గ్రామముఖః, अ॰पुं॰ हट्टे అంగడి

ग గ

गङ्गा గఙ్గా, आं॰सी॰ सर्वतीर्थमय्यां नदीमतल्लिकायाम् అంచలవిడిది, అడుగుపుట్టువు, కడలివెలఁది, కూఁతుబిడ్డ, చదలేఱు, జడదారిచెవిబుగ్గ, జాలంచలవిడిది, తలయేఱు, తెనియదువదివేపురముగిత్రోవ, తెలియేఱు, నేమంబుగన్నమన్నివితల్లి, పులుమాలినపతితల్లి, పెరుమాళ్లడుగుబుగ్గ, పొందామరలపంట, బంగారుతామరపంటచేను

మిన్నువాఁక, మిన్నుకొలఁకు, మిన్నేఱు, మివ్వాఁక, ముత్తెరువులాఁడి, ముత్రోవదిమ్మరి, ముయ్యేఱు, మెట్టుచాలు, తెప్పవేయవిమూఁకమెప్పుకేళాకూళి, వినువాఁక, వెన్నునడుగుపావ, వెల్లివాఁకి, వేలుపుటేఱు, వేల్పుటేఱు, సతతపనులఁ జెంకి, కదలివెలఁదుక, కఱకంఠుతలయేఱు, కూఁతురిబిడ్డ తాతపనఁటివెల్లి, తెలివాఁక, తెల్లుకానుపు పవతితల్లి, గంగానది, तदधिष्ठातृदेवतायाम् దాని కధిష్ఠానదేవత, గంగాదేవి; नद्याम् నది, भगवद्विभूतिभेदे ఒక భగవద్విభూతి हिमवत्कन्याभेदे హిమవంతుని ఒకపుత్రిక

गन्धमृग· గన్ధమృగః, అంపుం गन्धमार्जाले ఒత్తెకుపిల్లి, కమ్మఁబిల్లి, చ(చె)ట్టపుమెకము, పున్గుఁబిల్లి, బూతపిల్లి, పునుఁగుపిల్లి, कस्तू-रीमृगे కస్తురిమెకము, కస్తురిపిల్లి, కస్తూరీమృగము [ఒకలత

गरुडवेगा గరుడవేగా, ఆం స్త్రీం लताभेदे

गर्ग గర్గః, అం పుం गण्डूपदे ఎఱ్ఱ; तालभेदे ఒక తాళము. वृषभे ఎద్దు, सर्पभेदे ఒకపాము ज्योतिषसंहिताप्रवर्तके मुनिभेदे జ్యోతిషసంహితను ప్రవర్తింపఁజేసిన యొక ఋషి मुनिभेदे ఒకముని, ब्रह्ममानसपुत्रभेदे బ్రహ్మదేవుని ఒక మానసపుత్రుఁడు.

गाङ्गम् గాఙ్గమ్, అం త్రిం गङ्गासम्बन्धिनि గంగకు సంబంధించినది.

गात्रभङ्गा గాత్రభఙ్గా, ఆంస్త్రీం शूकशिम्ब्याम् దూలగొండి†. [నుండి వచ్చినట్టిది

गार्ग. గార్గః, అం పుం गार्ग्यादागते గార్గ్యుని

गार्गी గార్గీ, ఈంస్త్రీం वाचक्नव्यां ब्रह्मविदुत्त-मायाम् వాచక్నవి (వచక్నుని పుత్రిక), బ్రహ్మము నెఱిఁగినవారిలో ఉత్తమురాలు, గార్గి, दुर्गायाम् దుర్గ. [యకుఁడు.

गिरिशृङ्ग గిరిశృఙ్గః, అంపుం गणपतौ వినా

गुरुतल्पग. గురుతల్పగః. అంపుం गुरुभार्या-गमनकर्तरि గురుభార్యను (సవతితల్లిని) పొందినవాఁడు.

गूढमार्ग గూఢమార్గః, అం పుం सुरङ्गायाम् సొరంగము, భూమధ్యమార్గము.

गूढाङ्गः గూఢాఙ్గః, అంపుం कूर्मे తాఁబేలు.

गोगोयुगम् గోగోయుగమ్, అం నం गोयुग्मे రెండు గోవులు (ఎద్దులు).

गोत्रभाग· గోత్రభాగః. అం పుం एकगोत्र-जातानां भागे సగోత్రుల పరస్పరవిభాగము

गोमृग గోమృగః అం పుం गवये గవయమృగము.

गोशृङ्ग. గోశృఙ్గః, అం పుం बर्बरे బారంగి†.

गोसर्ग గోసర్గః, అంపుం प्रातःकाले ప్రాతఃకాలము.

गौराङ्ग. గౌరాఙ్గః, అం పుం विष्णौ విష్ణువు; श्रीकृष्णे శ్రీకృష్ణుఁడు; नवद्वीपस्थशचीपुत्रे గౌరాంగుఁడు, నవద్వీపమునఁగల శచికుమారుఁడు. [शुनके కుక్క.

ग्राम(म्य)मृग గ్రామ(మ్య)మృగః, అంపుం

घ ఘ

गलौघ. గలౌఘః, అంపుం कण्ठरोगभेदे ఒక కంఠవ్యాధి.

गवोद्घः గవోద్ఘః, అంపుం उत्तमवृषभे శ్రేష్ఠమైన యెద్దు, प्रशस्ताया गवि ఉత్తమగోవు.

च చ

गवची గవచీ, ఈం స్త్రీం इन्द्रवारुण्याम् పెద్దపాఁపర†.

गवाची గవాచీ, ఈంస్త్రీం मत्स्यभेदे ఒకచేఁప.

गात्रसङ्कोची గాత్రసఙ్కోచీ, న్ పుం जाहके 'జాహకః' చూ॥ [లవంగపుపట్ట.

गुडत्वचा గుడత్వచా, ఆం స్త్రీం गुडत्वचि

गुलुञ्छः గులుఞ్ఛః, అంపుం स्तबके గుత్తి.

गुडु(डू)ची గుడు(డూ)చీ, ఈంస్త్రీం लताभेदे

సోమిద, తిప్పతీఁగె.

गूढवर्चाः గూఢవర్చాః,స్త్రీం.పుం मण्डूके కప్ప

गोची గోచీ, ఈం.స్త్రీం. गवाच्याम् ఒక చేఁప;

हिमवत्पत्न्याम् మేనక. [దళము

गोरोचम् గోరోచమ్, అం.నం. हरिताले హరి

ग्रुचु గ్రుచు | ధాం (ग्रोचति, ग्लोचति) स्तेय-
ग्लुचु గ్లుచు | करणे దొంగిలించుట.

ग्लुञ्चु గ్లుఞ్చు, ధాం (ग्लुञ्चति) गतौ గతి.

ఛ ఛ

गच्छ గచ్ఛః, అం.పుం వృక్షే వృక్షము, पद-सद्मे स्थाने పదము, స్థానము.

गुच्छः గుచ్ఛః, అం.పుం ग्रन्थपरिच्छेदे గ్రంథ భాగము; द्वात्रिंशद्यष्टिके हारे 32 పేటల హారము, धान्यमेदे గుత్తులు, ఒక ధాన్యము पुष्पफलादिस्तबके పూలు పండ్లు మున్నగు వాని గుత్తి स्तम्बे తృణాదులగంట పొద, मयूरपुच्छे నెమిలిపింఛము, मल्लिकादौ మల్లెము गुच्छकरञ्जे గుత్తికానుగు†, स्तबके కుచ్చు, గుది, గొత్తు, గుత్తి.

गुलुच्छ· –ञ्छ· గులుచ్ఛః –ఞ్ఛః, అం పుం स्तबके గుత్తి

गोपुच्छः గోపుచ్ఛః, అం.పుం गोलाङ्गूलकपौ కొండముచ్చు; हारमेदे ఒక హారము

ज – सं प्रं జ – సం ప్ర

गगनध्वज గగనధ్వజః, అం పుం मेघे మేఘము; सूर्ये మింటిటెక్కెము, సూర్యుఁడు

गज గజ, ధాం(गजति) शब्दे ధ్వనిచేయుట मदने మదించుట. (गाजयति –ते) शब्दे ధ్వనించుట.

गजि గజి, ధాం (गञ्जति) शब्दे ధ్వనించుట

गजः గజః,అం.పుం हस्तिनि అత్తి,ఇభదంతి, ఏనిక, ఏన్గు, చెయ్యిగలమెకము, చేగలమెకము, చేటచెవులమెకము, పలు(వెల్ల)మ్ముల మెకము, రెంటత్రాగుడు, రెంటత్రాగుడుమెకము, హత్తి, ఎక్కుడుమెకము, గబ్బుచెంపమెకము, గొప్పబొ (య) జ్జమెకము, గొరు, బలునంజ(హజ్జ)మెకము, బలితలమెకము, సిబ్బె(బ్బె)మే(మ)నిమెకము, ఏనుఁగు, अष्टसु ఎనిమిది, औषध-पाकार्थे गर्तमेदे ఔషధము వండుటకయిన ఒక గోయి, वास्तुन मानमेदे వాస్తుమానములలో నొకటి, हस्तद्वयपरिमाणे రెండు మూరలు,గజము; मानमेदे మానవిశేషము; माने కొలత.

गञ्ज· గఞ్జః,అం.పుం तिरस्कारे తిరస్కారము. प्रं खनौ గని; गोष्ठागारे పసులకొట్టము; भाण्डागारे బండారము, पामरगृहे పామరుని యిల్లు, हट्टे అంగడివీథి, मद्यभाण्डे కల్లుకుండ.

गञ्जा గఞ్జా, ఆం స్త్రీం मदिरागृहे కల్లంగడి.

गदाग्रज గదాగ్రజః, అం పుం बलरामे బలరాముఁడు; श्रीकृष्णे గదుఁడనువానియన్న, శ్రీకృష్ణుఁడు.

गन्धज्ञा గన్ధజ్ఞా, ఆం.స్త్రీం. नासिकायाम् ముక్కు.

गन्धधूमज. గన్ధధూమజః, అం.పుం खादुना-मगन्धद्रव्ये స్వాదు, ఒక గంధద్రవ్యము.

गन्धबीजा గన్ధబీజా, ఆం.స్త్రీం मेथिकायाम् మెంతులు†. –राजः –రాజః, అం పుం महिषगुग्गुलौ కణగుగ్గిలము†; पुष्पवृक्षमेदे ఒకపూలచెట్టు, जवादिनामगन्धद्रव्ये జవ్వాది; लवङ्गलतायाम् లవంగపుఁదీగె నం. चन्दने చందనము. –राजी –రాజీ, ఈం స్త్రీం नख्याम् నఖి†.

गरुडध्वजः గరుడధ్వజః, అం పుం विष्णौ పక్కిడాల్వేలుపు, విష్ణువు.

गरुडाग्रजः గరుడాగ్రజః, అం పుం अनूरौ గరుడియన్న, అనూరుఁడు(వు).

गर्ज గర్జ, ధాం (गर्जति, गर्जयति –ते) शब्दे గర్జించుట.

गर्जः గర్జః, అం॰ पुं॰ गजघीङ्कारे ఏనుఁగుగీఁక,
गर्जायाम् 'గర్జా' చూ

गर्जा గర్జా, ఆ॰ स्त्री॰ मेघ दिध्वनौ మేఘ
ములధ్వని, గర్జించుట.

गर्जि. గర్జిః, इ॰पुं॰ मेघध्वनौ ఉఱుము.

गवराज గవరాజః, अ॰पुं वृषभे ఎద్దు

गाधिज. గాధిజః, अ॰ पुं॰ गाधेये విశ్వామి
త్రుఁడు.

गिरिजम् గిరిజమ్, अ॰नं॰ अभ्रके అభ్రకము.
अश्मपुष्पे రాతిపువ్వు; लोहे లోహము;
शिलाजतुनि సిలాజిత్తు. त्रि॰ पर्वतसम्भूते
కొండనుబుట్టినది. पुं॰ गैरिके 'గైరికః' చూ॥
लोध्रे లొద్దుగు†, मधुके అతిమధురము†
गौरशाके తద్భేదము†: –जा –జా, आ॰
स्त्री॰ पार्वत्याम् గట్టురాపట్టి, పార్వతి; मातु
लुङ्गयाम् మాదీఫలము, మా దీ ఫ ల ము†,
क्षुद्रपाषाणभेदिन्याम् పిండిబంద దుబ్బు†,
त्रायमाणायाम् కలుకానుగు†, कार्याम् వాఁ
కుడు†, मल्लिकायाम् మల్లె†; गिरिकदल्याम्
కొండయరఁటి†: गङ्गायाम् గంగ.

गिरिराजः గిరిరాజః, अ॰पुं॰ हिमाद्रौ హిమ
వంతుఁడు

गुज గుజ, धा॰(गुजति)शब्दे ధ్వనిచేయుట.

गुजि గుజి, धा॰ (गुञ्जति) अव्यक्त शब्दे
అస్పష్టముగాఁ బలుకుట.

गुञ्जः గుఞ్జః, अ॰पुं॰ पुष्पस्तबके పూలగుత్తి.
गुञ्जने 'గుఞ్జనమ్' చూ॥

गुञ्जा గుఞ్జా, आ॰स्त्री॰ लवणाकरभूमौ ఉప్పు
పండెడు భూమి; कले కలధ్వని (చూ),
कृष्णलायाम् గురిజ, గురివెంద, పూసల
గురివెంద†: तत्फले గురిగింజ,గురిజపూస
पटहे తప్పెట, गोधूमद्वयमाने రెండు గోదు
మలయెత్తు, मानभेदे నాలుగు యవలయెత్తు.
मद्यगृहे కల్లంగడి, चर्चायाम् విచారణ.

गुडबीज గుడబీజః, अ॰पुं॰ क्षुद्रचणके చిఱు
సెనగలు† [భవనవిశేషము.

गुहराज గుహరాజః, अ॰ पुं॰ प्रासादभेदे

गुह्यबीज గుహ్యబీజః, अ॰पुं॰ भूतृणे చిప్ప
కసవు

गूढज గూఢజః,अ॰पुं॰पुत्रभेदे పుత్రవిశేషము.

गृज గృజ } धा॰ (गर्जति, गृञ्जति) शब्दे
गृजि గృజి } గర్జించుట. [యువు.

गृध्रराज. గృధ్రరాజః, अ॰पुं॰ जटायौ జటా

गृहज గృహజః, अ॰ पुं॰ दासभेदे గృహ
మందు దాసికిఁ బుట్టినవాఁడు.

गोज గోజః, अ॰ पुं॰ सकीर्णजातिभेदे ఒక
సంకరజాతి नं॰ गोच्छागक्षीरविकारे ఆవు
మేక-వీనిపాలకు సంబంధించినది त्रि॰ गोः
जाते గోవునుండి కలిగినది [మీ' చూ

गोजा గోజా, आ॰ स्त्री॰ गोलोम्याम् 'గోలో

गोजित् గోజిత్, त्॰पुं॰ भूपे రాజు.

गोजि· –जी గోజిః –జీ, इ॰ ई॰ स्त्री॰ गो-
जिह्वायाम् బెండ†. [ద్వః' చూ॥

गोतल्लज గోతల్లజః, अ॰पुं॰ गवोद्वृषे 'గవో

गोत्रज గోత్రజః, अ॰पुं॰ सगोत्रे జ్ఞాతి.

गोरसजम् గోరసజమ్, अ॰नं॰ तक्रे మజ్జిగ.

गोराजः గోరాజః, अ॰ पुं॰ श्रेष्ठवृषभे మంచి
యెద్దు.

गोव्रज. గోవ్రజః,अ॰पुं॰गोसमूहे ఆలమంద:
गोगतिस्थाने ఆవులు సంచరించు చోటు;
गोष्ठे మంద.

गौरीज. గౌరీజః, अ॰ पुं॰ षण्मुखे కుమార
స్వామి नं॰ अभ्रके అభ్రకము.

ग्रहराज. గ్రహరాజః, अ॰ पुं॰ सूर्ये గేము
ఱేఁడు, సూర్యుఁడు. चन्द्रे చంద్రుఁడు;
गुरौ బృహస్పతి. [(చూ)ము.

ग्रामज గ్రామజః, अ॰ त्रि॰ ग्राम्ये గ్రామ్య

ग्रामयाजी గ్రామయాజీ, न्॰पुं॰ ग्रामयाजके
'గ్రామయాజకః' చూ॥

ग्रीष्मजा గ్రీష్మజా, आ॰ स्त्री॰ लवल्याम्

లవలి†, नवमल्लिकायाम् విరజాజి†.

ग्रहभीतिजित् గ్రహభీతిజిత్, त्रिं०पुं० पीडायाम् 'పీడ' చూ

ट - संप्रं ట - సం ప్ర

गजचिर्भटा గజచిర్భటా, आं०स्त्री० विशालायाम् పెద్దపాపర†.—र्भिट —ర్భిటః, अं० पुं० गोडुम्बायाम् చిన్నపాపర† —टा–टी —టా —టీ आं०ईं०स्त्री० विशालायाम् పెద్ద పాపర†.

गजपुटः గజపుటః, अं० पुं० औषधपाकार्थे हस्तमितखातगर्ते ఔషధపాకమునకైన గజ ముగుంట.

गणकूटः గణకూటః,अं०पुं० वैवाहिके गणरूपे कूटे వివాహసంబంధమైన గణకూటము

गन्धकुटी గన్ధకుటీ, ईं०स्त्री० मुरायाम् మురి† —शटी —శటీ,ईं०स्त्री०शठ्याम् కచోరము†.

गन्धोत्कटा గన్ధోత్కటా, आं० स्त्री० दमनके దవనము†

गर्गाटः గర్గాటః,अं०पुं० मत्स्यभेदे ఒకచేప.

गर्वाटः గర్వాటః, अं० पुं० द्वारपाले ద్వారపాలకుడు. [వెదకువాడు.

गविष्टिः గవిష్టిః,इं०पुं० गवामन्वेष्टरि గోవుల

गाङ्गटः గాఙ్గటః,अं०पुं० मत्स्यभेदे ఒకచేప.

गाढमुष्टिः గాఢముష్టిః,इं०पुं० खड्गे ఖడ్గము त्रिं० लोभिनि గట్టిపిడికిలివాడు, లోభి

गाडावटी గాడావటీ, ईं०स्त्री० चतुरङ्गमध्यक्रीडाविशेषे చదరంగము-నడుమను ఆడెడి ఒక యాట.

गृष्टिः గృష్టిః,इं०स्त्री०काश्मर्याम् గుమ్ముడు†, बदरे రేగు†. बदरायाम् పాచితీగె; सकृत्प्रसूतायाम् ఒక్కకాన్పుగలది; गोगृष्ट्याम् 'గోగృష్టిః' చూ॥

गृहतटी గృహతటీ, ईं० स्त्री० वीथ्याम् వీధి

गोकिराटा గోకిరాటా, आं० स्त्री० गोरङ्कौ గోరువంక.

गोगृष्टिः గోగృష్టిః, इं० स्त्री० सकृत्प्रसूतायां गवि ఒకతూరి యీనిన ఆవు.

गोरक्षकर्कटी గోరక్షకర్కటీ, ईं० स्त्री० क्षुद्रकर्कट्याम् బుడమదోస†.

गोरटः గోరటః,अं०पुं०दुर्खदिरे వెలిచండ్ర†.

गोवाटः గోవాటః, अं०पुं० गोष्ठे గోశాల.

गोष्ट గోష్ట, धा०(गोष्टते) सघाते ప్రోగగుట.

गोपघोण्टा గోపఘోణ్టా, आं०स्त्री० बदरीभेदे ఒక రేగు†; हस्तिकोलौ ఏనుగరేగు, గొర (పెద్ద)రేగు†. विकङ्कते పుల్లవెలగ†.

गोपालकर्कटी గోపాలకర్కటీ, ईं०स्त्री० क्षुद्रकर्कट्याम् బుడమదోస†. [యేంకి†.

गोपुटा గోపుటా, आं०स्त्री० स्थूलैलायाम् పెద్ద

गोष्ठेपटुः గోష్ఠేపటుః, उं०पुं० गोष्ठेश्वेडिनि 'గోష్ఠేక్ష్వేడీ, చూ

गौरीपट्टः గౌరీపట్టః, अं० पुं० शिवलिङ्गस्थे गौरीपूजास्थाने శివలింగముక్రింది నుండు గౌరీపూజాస్థానము.

ग्रन्थकुटी గ్రన్థకుటీ,ईं०स्त्री० पुस्तकशालायाम् పుస్తకశాల, लेख्यस्थाने కార్యాలయము (ఆఫీసు)

ग्रामकूटः గ్రామకూటః,अं०पुं०शूद्रे శూద్రుడు

ग्राम्यकर्कटी గ్రామ్యకర్కటీ,ईं०स्त्री०कूष्माण्डे గుమ్మడి† [ग्रीवायाम् మెడగంట.

ग्रीवाघण्टा గ్రీవాఘణ్టా, आं०स्त्री० ग्रीवास्थित-

ठ ఠ

गन्धकाष्ठम् గన్ధకాష్ఠమ్, अं० नं० अगुरुकाष्ठे అగురుచెక్క; गन्धदारुणि గంధపుచెక్క; अगुरुचन्दने అగురుచందనము, चन्दनभेदे శంబరచందనము

गरिष्ठः గరిష్ఠః, अं० त्रिं० गुरुतमे మిక్కిలి గొప్పది మిక్కిలిదుర్భరము.

गाङ्गेष्ठी గాఙ్గేష్ఠీ, ईं० स्त्री० लताभेदे ఏటిమొ

ద్ధునమందు ఒక లత.

गुदौष्ठ గుదౌష్ఠః, अ०पु० गुदावयवभेदे ఒక గుద-అవయవము

गुठि గుఠి, धा० (गुण्ठयति) वेष्टने చుట్టుకొనుట.

गोगोष्ठम् గోగోష్ఠమ్, अ०न० गोष्ठे గోశాల.

गोष्ठम् గోష్ఠమ్, अ०न० गोष्ठीश्राद्धे గోష్ఠీశ్రాద్ధము, गोस्थानके కి(క్రి)ారము, కోన, పసి, మంద తొట్టిపట్టు, దొడ్డి, పసులకొట్టము, ఆవులుండెడిమంద, గోశాల, चिदधिष्ठिताहङ्कारे ఆత్మాధిష్ఠితమైన అహంకారము. पु० सभायाम् సభ.

गोष्ठि గోష్ఠిః, इ०सी० गोष्ठ्याम् గోష్ఠి.

गोष्ठी గోష్ఠీ, ई०सी० पोष्यवर्गे పోషింపఁదగిన వర్గము; सलापे పరస్పరసంభాషణము; सभायाम् సభ; समूहे గుంపు.

गौरपृष्ठ గౌరపృష్ఠః, अ०पु० यमपारिषदभेदे యముని ఒక సభ్యుఁడు. [దేర్పడినది.

गौष्ठम् గౌష్ఠమ్, अ०त्रि० गोष्ठीजाते గోష్ఠియం

गौष्ठी గౌష్ఠీ, ई०सी० गोष्ठ्याम् గోష్ఠి

प्रसिष्ठ ప్రసిష్ఠః, अ०त्रि० प्रसितृतमे మిక్కిలి భక్షించువాఁడు

ड - सं०प्र० డ - సం-ప్ర

गड గడి, धा० (गडति) सेचने తడుపుట

गड గడః, अ०पु० मत्स्यभेदे ఒక చేప, लवणभेदे ఒక ఉప్పు. विघ्ने ఆటంకము; व्यवधाने ఎడము, परिखायाम् అగడ్త; देशभेदे ఒక దేశము [క్రియ

गडि గడి, धा० (गण्डति) वदनैकदेशे కపోల

गडि గడిః, इ० पु० दम्ये 'దమ్యః చూ अलसे गवादौ మాంద్యముగలయెద్దు గుడ్డము మొ

गडु గడుః, उ० पु० कुब्जे మఱుగుజ్జు; गण्डूपदे ఎఱ్ఱ मासग्रन्थौ కంతి, కణఁతి, तत्तुल्यव्यर्थपदार्थे అట్టినిరర్థకవస్తువు, शल्यास्त्रे ఎముక-ఆయిదము.

गण्ड గణ్డః, अ० पु० अपाये అపాయము. कपोले చెక్కిలి, खड्गे मृगे ఖడ్గమృగము. स्फोटके కురుపు, गजकपोले ఏనుఁగుచెక్కిలి; ग्रन्थौ ఒడలిబుడుపులు. ग्रहयोगभेदे ఒక గ్రహయోగము; चिह्ने గుఱుతు, योगभेदे ఒక పంచాంగయోగము, पिटके గడ్డ, వ్రణము; बुद्बुदे బుడగ; मूलादिनक्षत्राणा दण्डभेदे మూల మున్నగు నక్షత్రముల దుష్టాంశము; वीथ्यङ्गे ఒక రూపకాంగము; वीरे వీరుఁడు, हयभूषणे అశ్వాలంకారము

गण्डभेरुण्ड. గణ్డభేరుణ్డః, अ० पु० शीर्षद्वययुते खगे రెండుతలలపక్షి.

गण्डि. గణ్డిః, इ० पु० तरुस्कन्धे చెట్టుబోదె.

गण्डु -ण्डू గణ్డుః -గణ్డూః, उ०ऊ०पुं० उपधाने దిండు, शरीरग्रन्थौ ఒడలిబుడుపులు.

गन्धभा(मु)ण्ड. గన్ధభా(ము)ణ్డః, अ० पु० लताभेदे ఒక తీఁగె.

गरुड గరుడః, अ०पु० खगेश्वरे గరుడి, క్రీడిచెలితేరు, గరుటామంతుఁడు, గరుటాలమంతుఁడు, గరుటి, చిలువతిండి, చిలువమేఁతరి, చుక్కనుదుటిపిట్ట, తల్లివేసటఁబాపినదంట, తుట్టెపురుగుగొంగ, తెలిగంటిబోనముతెచ్చినలావరి, పెలిమోముపక్కి, తొడలులేనివానిసైఁదోడు, నల్లనయ్యరవాణ, పక్కిరాయఁడు, పాఁపమేపరి, పాములవేటఁగాఁడు, పులుఁగులదొర, పులుఁగుబొల్లఁడు, పులుఁగుఱేఁడు, పెందిరువడి, బొల్లిగ(గ్ర)ద్ద, బొల్లినెమ్మొగముపిట్ట, మరునయ్యతేజి, మేలిమ్మపులుఁగు, వెన్నుపడగ, వెన్నుగరదము, గరుత్మంతుఁడు, व्यूहभेदे గరుడవ్యూహము, प्रासादभेदे భవనవిశేషము.

गर्दभाण्ड. గర్దభాణ్డః, अ०पु० प्लक्षे జువ్వి†; वृक्षभेदे కలజువ్వి‡ [బొడ్డు.

गर्भण्ड గర్భణ్డః, अ०पु० नाभिगुडके కాయ

गलगण्ड గలగణ్డః, अ० पु० कण्ठरोगभेदे ఒక కంఠరోగము (గొదబిళ్లలు).

गलेगण्डः గలేగణ్డః,अ०पु० पक्षिभेदेఒకపక్షి.

गवेडु గవేడుః,उ०सी०गवेधौ'గవేధుః' చూ॥

गाण्ड. –ण्डी గాణ్డః –ణ్డీ, अ०ई०पुं०स० ग्रन्थौ గ్రంథి, ముడి

गारुडम् గారుడమ్,अ०प्र० पुराणान्तरे గరుడపురాణము, व्यूहभेदे గరుడవ్యూహము मरकते గరుడపచ్చ, మరకతమణి, विषहरमन्त्रभेदे గారుడమంత్రము, अस्त्रभेदे గారుడాస్త్రము; विषशास्त्रे విషశాస్త్రము, सुवर्णे బంగారు त्रि० गरुडसम्बन्धिनि గరుడసంబంధమైనది –डी –డీ, ई० सी० लताभेदे పాతాళగరుడి†. विद्याभेदे విషహరవిద్య.

गिरिगुड. గిరిగుడః, अ० पु० कन्दुके బంతి.

गुड గుడ, धा०(गुडति)रक्षायाम् కాపాడుట

गुड గుడః, अ० पु० इक्षुपाके అచ్చు, బెలికడము, బెల్లము: गोले గుండు గోళము గోలి; ग्रासे కబళము; हस्तिसन्नाहे ఏనుఁగును సిద్ధముచేయుట.

गुडा గుడా, आ०सी० कार्पास्याम् ప్రత్తి†: उशीर्याम् ఒక బెల్లు†, गुटिकायाम् గుళిక, ఉండ: अङ्गुष्ठतर्जनीयोगे చిన్ముద్ర; स्नुह्याम् జెముడు†. [కొనుట.

गुडि గుడి,धा०(गुण्डयति –ते) वेष्टने చుట్టు

गुण्ड గుణ్డః, अ०पु० असिपत्रे వమ్మగడ్డి†, चूर्णने చూర్ణముచేయుట. त्रि० चूर्णीकृते పొడిచేయఁబడినది.

गूढनीडः గూఢనీడః,अ०पु०खञ्जने కాటుకపిట్ట.

गृहनीडः గృహనీడః, अ०पु० चटके పిచ్చుక.

गेहेश्वेडी గేహేక్ష్వేడీ, न्०त्रि० भीरौ పంద.

गोडः గోడః, अ०पु० नाभौ బొడ్డు: मासगुडके ఒదలిబుడుపు.

गोण्डः గోణ్డః, अ०पु० नीचजातिभेदे గవుండు, ఒక నీచజాతి, वृद्धनाभौ ఉబుకుబొడ్డు. त्रि० तद्वति ఉబుకుబొడ్డువాఁడు

गोप्रकाण्ड. గోప్రకాణ్డః, अ० पु० गवोद्धृषे 'గవోద్ధః' చూ॥

गोष्ठेश्वेडी గోష్ఠేక్ష్వేడీ, न्०त्रि० सभाप्रगल्भे సభయందు గొప్ప ప్రతిభగలవాఁడు.

गौड. గౌడః, अ० पु० देशभेदे ఒకదేశము. ब० तद्देशस्थेषु అందుండు జనులు. त्रि० गुडविकारे గుడవికారము.

गौडी గౌడీ, ई० सी० काव्यरीतिभेदे ఒక కావ్యరీతి: रागिणीभेदे ఒక స్త్రీరాగము: सुराभेदे ఒక మద్యము. [నపుంసకుఁడు

ग्रामषण्ड· గ్రామషణ్డః, अ०पु० षण्डे నపుం

ढ ఢ

गाढम् గాఢమ్, अ०न० तीव्रे తీవ్రము, అతిశయము, दृढे గాటము, దృఢము. त्रि० तद्वति తీవ్రత (దార్ఢ్యము) గలది, अवगाढे మునిఁగినది; सेविते సేవింపఁబడినది.

गुणसमूढ గుణసంమూఢః, अ०पु० गुणकार्येषु देहादिषु आत्माभिमानवति గుణకార్యములైన దేహాదులయందు ఆత్మత్వ (నేనని) బుద్ధిగలవాఁడు.

गूढम् గూఢమ్, अ० त्रि० गुप्ते గుట్టు, దాఁచఁబడినది: दुरवगाहे దుర్బోధమైనది. न० पुरीषे మలము.

गोलीढः గోలీఢః,अ०पु०मोक्षे మొక్కము†.

ण २ ణ 2

गण గణ, धा० (गणयति) లెక్కపెట్టుట.

गणः గణః, अ०पु० गणपती గణపతి, चोरे చోరము†: जन्मनक्षत्रानुसारेण देवमनुष्यादिपारिभाषिके జన్మనక్షత్రము లనుబట్టి యేర్పడెడి దేవమనుష్య రాక్షసగణములు, धातुसमूहे ధాతువు(క్రియ)లగణము: प्रमथे

రుద్రానుచరులు,ప్రమథగణము, संख्यायाम् లెక్క, समूहे సమూహము, गजा 27 ఏనుఁగులు रथा 27 రథములు अश्वा 81 గుఱ్ఱములు पद तय - 135 కాలిబంట్లు- एभिर्युतसैन्ये-ఇవి గల సేన, ध्रुवादिनक्षत्रविशेषसमूहे ధ్రువాదిసంజ్ఞగల నక్షత్రవిశేష సమూహము वणिक्समूहे వర్తకసమూహము. स्वपक्षे తనపక్షము. वाक्ये వాక్యము

गणि గణిః, ఇం సీం गणने గణించుట, లెక్కించుట

गिष्णु గిష్ణుః, ఉం పుం गायने పాటకాఁడు, सामादिगायके సామాదులను గానముచేయువాఁడు

गीर्णम् గీర్ణమ్, అం త్రిం गिलिते మ్రింగఁబడినది, वर्णिते వర్ణింపఁబడినది, स्तुते స్తుతింపఁబడినది.

गीर्णि గీర్ణిః, ఇం సీం गिलने మ్రింగుట, वर्णने వర్ణించుట. स्तुतौ స్తుతించుట.

गुण గుణ, ధాం(गुणयति)आमन्त्रणे పిలుచుట.

गुणः గుణః, అం పుం आत्मगुणेषु 'ఆత్మగుణాః' చూ अप्रधाने అప్రధానము, अप्रधानधर्मभेदे ఒకఅప్రధానధర్మము, धर्मभेदे ఒక ధర్మము. अभ्यासे అభ్యాసము; माधुर्यादिषु మాధుర్యాది ఆలంకారికగుణములు, विशेषणे విశేషణము; वट्याम् 'వటీ' చూ दोषान्यधर्मे దోషమునకంటె భిన్నమైన ధర్మము, विद्यादौ విద్య మొ॥ विवेकवैराग्यादौ వివేకము వైరాగ్యము మొ॥ प्रधाननिर्वाहके अङ्गे ప్రధానమైనదాని కంగము; सादृश्यादिषु సాదృశ్యము మొ विवारादिबाह्यप्रयत्नेषु శక్తములైన వివారాదిబాహ్యప్రయత్నములు, आवृत्तौ ~నము, మడుగు, మడుపు, మడ్గు, మణుఁగు, మణువు, రెట్టి(ద్విగుణము త్రిగుణము మొ), इन्द्रिये ఇంద్రియము; उत्कर्षे ~ప్రతనము. धनुष मौर्व्याम् ~నము, అరి, అల్లె, అల్లియ, ఎక్కు, ఎక్కుడు, ~నయము, తెగ, నారి, మోపు, వల్లియ, వింటినారి, तन्तौ దారము, त्यागादौ త్యాగము మొ॥ त्रिषु మూఁడు; नये నీతి; पाचके వంటవాఁడు, भीमसेने భీముఁడు; रज्जौ త్రాడు, वस्तुधर्मे వస్తుధర్మము; शब्दस्पर्शादौ శబ్దము స్పర్శము మొ॥ त्रिषु మూఁడు, शमदमादिषु శమము దమము మొ। शुक्लादौ తెలుపు మొ। शौर्यादौ శౌర్యము మొ श्लेषादिकाव्यगुणेषु శ్లేష మున్నగు కావ్యగుణములు, अष्टविधवीर्ये శీతవీర్యము ఉష్ణవీర్యము మొ सत्त्वादौ సత్త్వము రజస్సు తమస్సు; राज्ञा सन्धिविग्रहादौ సంధి విగ్రహముయానము మొ ज्ञानविद्यादिषु జ్ఞానము విద్య మొ रूपादिषु రూపము మున్నగు 24 పదార్థములు, अकारे అకారము, एकारे ఏకారము; ओकारे ఓకారము. త్రిం गुणिते ఇనుమడించినది.

गुणा గుణా,ఆం సీం सप्तलायाम् సంబరేను†: दूर्वायाम् గఱిక†. [ముగలది

गुणी గుణీ, న్ం త్రిం गुणविशिष्टे గుణ(చూ)

गूर्णः గూర్ణః, అం త్రిం प्रशस्ते ప్రశస్తము; उद्युक्ते ప్రయత్నించినవాఁడు; हिंसिते హింసింపఁబడినది; गते గతిగలది.

गृह्णन् గృహ్ణన్, న్ం త్రిం ग्रहणं कुर्वति గ్రహించుచున్నట్టివాఁడు.

गेष्ण. గేష్ణః, అం పుం पर्वणि కనుపు अवयवभेदे ఒక అవయవము.

गेष्णु· గేష్ణుః, ఉం పుం गिष्णौ 'గిష్ణుః' చూ॥

गोणी గోణీ, ఈం సీం धान्याधारभस्त्रिकायाम् గోనియ, గోనె, గోనెసంచి, गोणीपरिमाणे గోనెఁడు, शाण्याम् 'శాణీ' చూ॥ छिद्रवस्त्रे చిల్లులబట్ట, द्विशूर्पात्मके मानभेदे రెండు చేటల పరిమాణము.

गौण గౌణః, అం త్రిం अमुख्ये అముఖ్యము: अप्रधाने कर्मादौ అప్రధానమైన కర్మము गौण्या प्रवृत्ते शब्दे గౌణీ(చూ)లక్షణచేత ప్రవర్తించిన శబ్దము.

गौणी గౌణీ, ఈం స్త్రీం लक्षणाभेदे సాదృశ్య లక్షణ లక్ష్య సంబంధరూపమైన లక్షణ సాదృశ్యమూలకమైన లక్షణము

ग्य ణ్య

ग्याण గ్యాణః, అం పుం ग्याणके "గ్యాణకః" చూ

ग्रणम् గ్రణమ్, అం నం भक्षणे భక్షించుట सेचने తడుపుట, विषे విషము.

गर्भिणी గర్భిణీ, ఈం స్త్రీం गर्भवत्याम् చూలాలు, వేవిళ్లుగలది, గర్భవతి

गर्हणम् –णा గర్హణమ్ –ణా, అం ఆం నం निन्दायाम् గర్హించుట, నింద.

गार्भिणम् గార్భిణమ్, అం నం गर्भिणीसमूहे గర్భిణుల సమూహము.

गीर्बा(र्वा)णः గీర్బా(ర్వా)ణః, అం పుం देवे పలుకులబ్బినమేటి, దేవత.

गुरणम् గురణమ్, అం నం उद्यमे ప్రయత్నము, हननाद्यर्थमुद्यमे హింసాదులుచేయ ప్రయత్నించుట.

गुर्विणी గుర్విణీ, ఈంస్త్రీం गर्भिण्याम् గర్భిణి

गूरणम् గూరణమ్, అంనం उद्यमे ప్రయత్నము

गूषणा గూషణా, ఆం స్త్రీం मयूरपिच्छचन्द्रे నెమిలిపురికన్ను. [పొగాకు†.

गृध्राण గృధ్రాణః, అం పుం धूम्रपत्रायाम्

गृहणी గృహణీ, ఈంస్త్రీం काञ्जिके పులికడుగు.

गृहिणी గృహిణీ, ఈం స్త్రీం भार्यायाम् గేస్తురాలు, భార్య.

गोकर्णः గోకర్ణః, అం పుం अश्वतरे కంచరగాడిద, ऋषिभेदे ఒక ఋషి: गणदेवताभेदे ఒక గణదేవత: गवये కడంజు, కడఁజు, కణఁజు, కణజు, కదితి, కణితి, ఒక మృగము: विस्तृताङ्गुष्ठानामिकापरिमाणे లొడిత, లొడితెలి, रुद्रभेदे ఒక రుద్రుఁడు: पात्रभेदे గోకర్ణము, ఒకపాత్ర, सर्पे పాము; क्षेत्रभेदे ఒక క్షేత్రము –र्णी –ర్ణీ, ఈంస్త్రీం मूर्वायाम् చాఁగ† [గోసమూహము.

गोगण గోగణః,అంపుం गोसमूहे గోవ,మంద,

गोपाणि గోపాణిః, ఇంపుం वज्रपाणौ ఇంద్రుఁడు

गोफणा గోఫణా, ఆం స్త్రీం व्रणबन्धनभेदे ఒక పుండుకట్టు.

गोरणम् గోరణమ్, అం నం उद्यमे ప్రయత్నము; हननार्थमुद्यमे చంపఁ ప్రయత్నించుట.

ग्रसिष्णु గ్రసిష్ణుః, ఉంత్రిం ग्रसनशीले మ్రింగునట్టివాఁడు; परमेश्वरे పరమాత్మ. పుం प्रलयकाले ప్రళయకాలము

ग्रहणम् గ్రహణమ్, అం నం आदरे ఆదరించుట; इन्द्रिये ఇంద్రియము, शब्दे శబ్దము: सूर्यचन्द्रयोः राहुणा ग्रसने సూర్యచంద్రులను రాహువు మ్రింగుట, करे చేయి; धीगुणे (ज्ञाने) తెలిసికొనుట, चक्षुषा राहुदर्शने రాహువు కంటికగపడుట, हस्तयो व्यापारे అందుట, అంది(దు)కొనుట, అప్పళించుట, ఎత్తుట, ఏలుట, ఏలుకొనుట, కముచుట, కయికొనుట, కైకొనుట, కొనుట, క్రోలుట, గెబ్బుట, చేకొనుట, చేపట్టుట, తొడుకుట, పట్టుట, పుచ్చుట, పుచ్చుకొనుట, పుడు(చు)కుట, పట్టుకొనుట, గ్రహించుట, बन्द्याम् చెఱనున్న ప్రాణి, बन्धने బంధించుట, स्वीकारे తీసికొనుట; उपलब्धौ అగపడుట, అబ్బుట, చిక్కుట, చిక్కువడుట, చేపడుట, తగులుట, తగులుపడుట, తగులొనుట, తగుల్పడుట, తవులుట, దొఱకుట, పట్టువడుట. –णि –णी –ణిః –ణీ, ఇం ఈం స్త్రీం अतिसारे 'అతిసారః' చూ॥

ग्रामणम् గ్రామణమ్, అం నం ग्रामणीसम्ब-

न्धिनि గ్రామణి (చూ) సంబంధమైనది.
ग्रामणी. గ్రామణీః, ई० पु० विष्णौ విష్ణువు.
भोगिनि భోగి, नापिते మంగలి त्रि०
ग्रामाध्यक्षे గ్రామాధిపతి श्रेष्ठे శ్రేష్ఠుఁడు.
सी० नील्याम् నీలి†, वेश्यायाम् వేశ్య
ग्रामिणी గ్రామిణీ, ई० सी० नील्याम् నీలి†,
ग्रामयुक्तायाम् గ్రామ(చూ)ముగలది.
ग्रामीणः గ్రామీణః, अ० पु० काके కాకి.
शुनके కుక్క: ग्राम्यसूकरे ఊరఁబంది
त्रि० ग्रामसम्भूते గ్రామమునఁ బుట్టినట్టిది
పల్లెటూరివాఁడు. —णा —ణా, आ० सी०
नील्याम् నీలి†. पालङ्क्ये 'పాలఙ్క్యమ్' చూ॥
ग्राहिणी గ్రాహిణి, ई०सी० क्षुद्रदुरालभायाम्
చిన్నరేగడిదూలి†, प्रतिकूलायाम् ప్రతికూల
మైనస్త్రీ: ताम्रमूलायाम् తీఁటకసింద†.

ग ४ గ 4

गजकर्ण గజకర్ణః, अ० पु० गणपतौ వినా
యకుఁడు —कर्णी —కర్ణీ, ई०सी० ओष-
धीभेदे ఒక ఓషధి. —कृष्णा —కృష్ణా, आ०
सी० गजपिप्पल्याम् గజపిప్పలి†.
गणाग्रणी గణాగ్రణీః, ई०पु० गणपतौ వినా
యకుఁడు. [రోగము.
गदाग्रणी: గదాగ్రణీః, ई०पु० क्षयरोगे క్షయ
गन्धतृणम् గన్ధతృణమ్, अ०न० भूतृणे చిప్ప
కసవు.
गन्धवणिक् గన్ధవణిక్, ज०पु० क्षत्रियायाम-
म्बष्ठाज्जाते (गन्धवाणिजे) అంబష్ఠునకు
క్షత్రియస్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు, సుగంధ
ద్రవ్యము లమ్మువాఁడు.
गन्धिपर्ण· గన్ధిపర్ణః, अ०पु० सप्तच्छदे ఏడా
కులయరఁటి†.
गवेषणा గవేషణా, आ० सी० अन्वेषणायाम्
వెదకుట: धर्माद्यन्वेषणायाम ధర్మాదులను
విచారించుట; गो अन्वेषणे గోవును ('గాః'
చూ) వెదకుట. —ण· —ణః, अ० त्रि०
तद्वति అదిగలవాఁడు. अन्वेष्टरि వెదకువాఁడు.
गावल्गणि. గావల్గణిః, इ० पु० गवल्गणसुते
सञ्जये గవల్గణునికొడుకు, సంజయుఁడు.
गिरिकर्णी గిరికర్ణీ, ई०सी० आस्फोटायाम्
దింటెన†, यवासे తీఁటకసింద†. —काण
—కాణః, अ० त्रि० गिरिणा एकनेत्रहीने నేత్ర
రోగముచే ఒక కన్ను పోయినవాఁడు.
गुडतृ(त्रि)णम् గుడతృ(త్రి)ణమ్, अ० न०
इक्षौ చెఱకు.
गृहमणि· గృహమణిః, इ०पु० दीपे గీము
మాణికము, దీపము —स्थूणम् —స్థూణమ్,
अ० न० गृहालम्बनस्तम्भे ఇంటికంబము,
మొగరము. [పాలనురుఁగు†.
गोजापर्णी గోజాపర్ణీ, ई०सी० दुग्धफेनायाम्
गोदारणम् గోదారణమ్, अ० न० कुद्दाले
గుద్దలి, लाङ्गले నాఁగలి.
गोलवणम् గోలవణమ్, अ०न० गोदेयपरि-
मितलवणे గోవునకు పెట్టఁదగినంత ఉప్పు.
ग्रन्थिपर्णम् గ్రన్థిపర్ణమ్, अ०न० चोरे చోర
ము†, स्थौणेये గంఠిపనము, పచ్చాకు, మా
చిపత్రి†. —र्णी —ర్ణీ, ई० सी० जतुकायाम्
కొరింద†; गण्डदूर्वायाम् తెల్లగఱిక†.
ग्राम्यायणिः గ్రామ్యాయణిః, इ०पु० ग्राम्यस्य
पुत्रे మూఢునికొడుకు.

ग - सं० प्र० గ - సం ప్ర

गणेशभूषणम् గణేశభూషణమ్, अ० न०
सिन्दूरे సిందూరము.
गन्धकचूर्णः గన్ధకచూర్ణః, अ०पु० चूर्णभेदे
గంధకప్రధానమైన ఒక చూర్ణము. —सा-
रणः —సారణః, अ० पु० बृहन्नल्याम् నభి
(చూ)విశేషము†. [ర్యుఁడు.
गभस्तिपाणिः గభస్తిపాణిః, इ०पु० सूर्ये సూ
गरुडोत्तीर्णम् గరుడోత్తీర్ణమ్, अ०न० मरकते

మరకతమణి.

गर्भिण्यवेक्षणम् గర్భిణ్యవేక్షణమ్, अ० न० गर्भिणीपरिचर्यायाम् గర్భిణీస్త్రీకిచేసెడి పరిచర్య.

गात्रावरणम् గాత్రావరణమ్, अ० न० कवचे [కవచము.

गृहावग्रहणी గృహావగ్రహణీ, ई० स्त्री० देहल्याम् గడప

गोधूमचूर्णम् గోధూమచూర్ణమ్, अ० न० गोधुमाना चूर्णे గోదుమలపిండి మైదాపిండి.

गौरसुवर्णम् గౌరసువర్ణమ్, अ०न० पत्रशाके ఒక ఆకుకూర†; आरग्वधभेदे తెల్లతేల†.

त २ త 2

गतम् గతమ్, अ०त्रि० प्राप्ते పొందఁబడినది, ప్రాప్తించినది; पतिते పడినది. अतीते కడచినది, इत्थं भावं प्राप्ते ఇట్టిస్థితినిపొందినది, कृतगतिके వెళ్లినది. ज्ञ ते ఎఱుఁగఁబడినది, समाप्ते ముగిసినది न० गमने గతి,నడక.

गति గతిః. इ० स्त्री० विषये విషయము లక్ష్యము; उपाये ఉపాయము; गमनेనడక, పోక; यात्रायाम् యాత్ర, नाडीव्रणे నాడికురుపు, ज्ञाने జ్ఞానము. मार्गे త్రోవ, मुक्तौ ముక్తి प्राप्तौ ప్రాప్తి स्वर्गादौస్వర్గము మొ परिणामे పరిణామము; प्रमाणे ప్రమాణము; स्थाने స్థానము; स्वरूपे స్వరూపము.

गन्ता గన్తా,ऋ०त्रि० गमनशीले గమనస్వభావముగలవాఁడు; गमनकर्तरि వెళ్లెడివాఁడు, प्राप्तिशीले ప్రాపించునట్టిది.

गन्तु గన్తుః, उ०पु० पथिके బాటసారి.

गन्तुम् గన్తుమ్, अव्य० गमनं कर्तुमित्यर्थे వెళ్లుటకు.

गर्तः గర్తః, अ० पु० भुविश्वभ्रे కలుఁగు, గోయి, బొంద, బొక్క, బొఱియ, లాఁగ, లోయ, గుంతము, గొయ్యి,పడె,పట్టె, బొఱ్ఱె, బొఱ్ఱియ,గుంట, श्रोणिगर्ते పిఱుఁదులమీఁది గుంటలు; त्रिगर्तदेशे త్రిగర్తదేశము;रोगभेदे ఒక వ్యాధి, गृहे గృహము; रथे రథము, खातभेदे కాలువ. [పస్థము.

गर्ता గర్తా, न०त्रि० गर्तसन्निकृष्टे గర్తసమీ

गाता గాతా, ऋ०त्रि० गायके పాటకాఁడు.

गातु గాతుః, उ०पु० गन्धर्वे గంధర్వుఁడు. कोकिले కోయిల, भ्रमरे తుమ్మెద त्रि० गायने పాటకాఁడు रोषयुते రోషముగలవాఁడు. [దగ్గఱనున్నది.

गार्त గార్తః, अ०त्रि० गर्तसन्निकृष्टे గుంట

गान्तुः గాన్తుః,उ०त्रि० गन्तरि వెళ్లెడివాఁడు, पथिके బాటసారి.

गीतम् గీతమ్, अ०न० गाने గానము,పాట. त्रि० शब्दिते ధ్వనిచేయఁబడినది, स्तुते స్తుతింపఁబడినది, कृतगाने గానముచేయఁబడినది.

गीता గీతా,आ०स्त्री० श्री कृष्णार्जुनसंवादात्मके काण्डत्रयात्मके शास्त्रविशेषे శ్రీకృష్ణార్జునుల సంవాదరూపమును కర్మభక్తిజ్ఞానాఖ్య కాండత్రయాత్మకమునగు యోగశాస్త్రము: शिव-ब्रह्मदेवीरामगीतादिषु च శివగీత బ్రహ్మగీత దేవీగీత రామగీత మొ

गीतिः గీతిః, इ०स्त्री० गाने గానము,పాట; आर्यावृत्तभेदे ఒక ఆర్యావృత్తము.

गुप्तः గుప్తః, अ०पु० परमेश्वरे విష్ణువు. त्रि० गूढे దాఁచఁబడినది, रक्षिते కావఁబడినది. पु० वैश्योपनामभेदे వైశ్యుల ఒక ఉపనామము; युद्धे యుద్ధము.

गुप्ता గుప్తా, आ०स्त्री० कपिकच्छ्वाम् దూలగొండి†, परकीयाया नायिकायाम् పరకీయనాయిక: रक्षिताय म् రక్షింపఁబడినది.

गुप्तिः గుప్తిః, इ० स्त्री० कारागारे చెఱసాల; भूरन्ध्रे గోయి, योगाङ्गे यमादौ యోగాంగమైన యమము మొ रक्षणे కాపాడుట; संवरणे కప్పుట. गोपने దాఁచిపెట్టుట;

ग्राह्यमन्त्रसंस्कारभेदे ఉపదేశింపఁబడిన మంత్రమును వెల్లడిచేయకుండుట; अवस्कर स्थाने తుడిచిన కసవు పారఁబోయు చోటు, खनने త్రవ్వుట. नैकारन्द्रे ఓడచిల్లి.

गोप्ता గోప్తా, ऋ० त्रि० रक्षके రక్షకుఁడు, सवरके కప్పిపుచ్చువాఁడు. पु० श्रीकृष्णे శ్రీకృష్ణుఁడు.

ग्र(ग्ल)स्तम् గ్ర(గ్ల)స్తమ్, अ०न० लुप्तवर्णपदव चि గ్రచ్చు, కొతుకు, కొదుగు, గచ్చు, కొచ్చెమాట, తొందరమాట, అసంపూర్ణముగా ఉచ్చరించిన మాట. त्रि० गिलिते 'గలితమ్' చూ॥

ग्रस्ता గ్రస్తా, ऋ०त्रि० भक्षके భక్షించువాఁడు

ग्रुक्तः గ్రుక్తః, अ०त्रि० अपहृते దొంగిలింపఁబడినది.

त ३ ౘ 3

गजता గజతా, आ० सी० गजसमूहे ఏనుఁగులగుంపు. [సమూహము

गणता గణతా, आ०सी० गणसमूहे గణ(చూ)

गणितम् గణితమ్, अ०न० गणने లెక్కించుట, లెక్క, अङ्कविद्यायाम् వ్యక్తము అవ్యక్తమునైన గణితశాస్త్రము. त्रि० कृतगणने లెక్కింపఁబడినది, गणनया आगते లెక్కింపఁగా వచ్చినట్టిది. -ती-తి, न०त्रि० गणनकर्तरि లెక్కించువాఁడు.

गण्डान्तम् గణ్డాన్తమ్, अ० न० तिथिनक्षत्रादीना सन्धिसमयभेदे తిథినక్షత్రాదుల ఒక సంధిసమయము.

गतान्त. గతాన్తః, अ० त्रि० मुमूर्षौ చావనున్నవాఁడు, अन्तं गते అంత(చూ)ము నొందినవాఁడు.

गदितम గదితమ్, अ०त्रि० उक्ते చెప్పఁబడినది

गन्धो(न्धौ)तु గన్ధో(న్ధౌ)తుః, उ०पु० गन्धमार्जाले పునుఁగుపిల్లి

गभस्ति గభస్తిః, इ०पु० बाहौ బాహువు पाणौ చేయి अङ्गुलौ వ్రేలు सूर्ये సూర్యుఁడు किरणे కిరణము -स्ती -స్తీ, ई० सी० स्वाहादेव्याम् అగ్నిభార్య.

गमितम् గమితమ్, अ०त्रि० प्रापिते పొందింపఁబడినది.

गर्जितम् గర్జితమ్, अ० न० मेघादिनिर्घोषे మేఘాదులధ్వని. पु० मत्तगजे మదపుటేనుఁగు. त्रि० गर्जनकर्तरि గర్జించునది; जातगर्जने గర్జించినది.

गर्भितम् గర్భితమ్, अ०त्रि० जातगर्भे గర్భమేర్పడినట్టిది. न० काव्यदोषभेदे మధ్యలో మాటగల ఒక కావ్యదోషము.

गर्वित గర్వితః, अ० त्रि० गर्विणि గర్వముగలవాఁడు, मत्ते మదించినది.

गर्हितम् గర్హితమ్, अ०त्रि० निन्दिते నిందింపఁబడినది

गलितम् గలితమ్, अ० त्रि० परिणते పరిణమించినది, च्युते జాఱిపడినది

गव्यूतम् -ति గవ్యూతమ్ -తిః, अ०इ०स्त्री० क्रोशे కోసు; क्रोशयुगे రెండుకోసులు

गार्मुतम् గార్ముతమ్, अ० त्रि० गर्मुद्धान्यसम्बन्धिनि ఉలవలకు సంబంధించినది.

गालितम् గాలితమ్, अ० त्रि० कृतद्रवे కరఁగింపఁబడినది.

गिरि(लि)तम् గిరి(లి)తమ్, अ०त्रि० भक्षिते తినఁ(మ్రింగఁ)బడినది.

गी (र्)पति గీః(ర్)పతిః | इ०पु० बृहस्पतौ
गीष्पति గీష్పతిః | పలుకుమగఁడు, బృహస్పతి, पण्डिते పండితుఁడు. [చూ॥

गुञ्जितम् గుఞ్జితమ్, अ०न० गुञ्जने.'గుఞ్జనమ్'

गुणितम् గుణితమ్, अ०त्रि० आहते గుణింపఁ(హెచ్చవేయఁ)బడినది: अभ्यस्ते అభ్యసింపఁబడినది: पिण्डिते ముద్దచేయఁబడినది.

गुण्ठि(ण्डि)तम् अ०त्रि० धूल्यादिवेष्टिते దుమ్ము

మున్నగువానిచేఁ గప్పఁబడినది, आवृते ఆవరింపఁబడినది.

गुपि(म्फि)त గుపి(మ్ఫి)తః, అం త్రిం ग्रथिते కూర్పఁ(రచింపఁ)బడినది

गृध्नुता గృధ్నుతా, ఆం స్త్రీం लुब्धत्वे లోభము, రాగము. [బడినది.

गृभीत గృభీతః, అంత్రిం गृहीते గ్రహింపఁ

गृहीतम् గృహీతమ్, అంత్రిం ज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది, धृते పట్టుకొనఁబడినది प्राप्ते పొందఁబడినది; स्वीकृते తీసికొనఁబడినది నం ज्ञानादौ ఎఱుఁగుట పట్టుకొనుట పొందుట తీసికొనుట. –ति. –తిః, ఇంస్త్రీం ग्रहणे గ్రహించుట. –ती –తీ,న్ంత్రిం गृहीतवति గ్రహించినవాఁడు.

गोकृतम् గోకృతమ్,అంనంगोमये ఆవుపేడ

गोघृतम् గోఘృతమ్, అం నం गो घृते ఆవు నెయ్యి; वृष्टिजले వాననీరు [దకము

गोदन्तम् గోదన్తమ్, అంనం हरित ले హరి

गोपति. గోపతిః,ఇంపుంइट्चरे అచ్చుపెద్దు, గిబ్బ,బసవఁడు,బసవన(న్న),మలవిలుకాని తేరు, ముక్కంటిమావు, మూఁపురముగల యెద్దు,అంకెలిడుమెకము,అచ్చువేసివిడిచిన యెద్దు,ఆఁబోతు, इन्द्रे ఇంద్రుఁడు, राज्ञि రాజు; शिवे శివుఁడు; श्रीकृष्णे శ్రీకృష్ణుఁడు, सूर्ये సూర్యుఁడు, गोस्वामिनि గోవులు గల వాఁడు. [గోరోజనము.

गोपित्तम् గోపిత్తమ్, అంనం गोरोचनायाम्

गोपीतः గోపీతః, అం పుం खञ्जनभेदे ఒక కాటుకపిట్ట.

गोमतम् గోమతమ్, అం నం गव्यूतौ రెండు కోసులు. –ती –తీ, ఈంస్త్రీం नदीभिदि ఒక నది; विद्याभेदे ఒక విద్య –न्त. –న్తః, అంపుం गिरिभेदे ఒక కొండ.

गोमाता గోమాతా, ఋంస్త్రీం सुरभौ సురభి, కశ్యపుని ఒక భార్య

गोयूति గోయూతిః, ఇంస్త్రీం गो गतौ గోవు నడక. [కోసులు.

गोरुतम् గోరుతమ్, అం నం गव्यूतो రెండు

गोहित గోహితః, అం పుం कोशातक्याम् బీఱ†, बिल्वे మారేడు†; विष्णौ విష్ణువు, కృష్ణుఁడు.

गौमत గౌమతః అంత్రిం गोमतीजाते గోమతీనదియందుఁ గలిగినది; गोमतीसन्निकृष्ट-देशादौ గోమతీనదీసమీప ప్రదేశము మొ॥

ग्रथितम् గ్రథితమ్, అంత్రిం आक्रान्ते ఆక్రమింపఁబడినది, गुम्फिते కూర్పఁబడినది; हिंसिते హింసింపఁబడినది. నం मुद्राभेदे ఒక ముద్ర. [బడినది.

ग्रन्थितम् గ్రన్థితమ్,అంత్రిం ग्रथिते కూర్పఁ

ग्रसितम् గ్రసితమ్, అంత్రిం कवलिते భక్షింపఁబడినది.

ग्रस्तास्त గ్రస్తాస్తః, అంపుం अदृष्टमोक्षे ग्रासोत्तरमस्तगते सूर्ये चन्द्रे च గ్రహణమునకు పిమ్మట విడువఁబడి కనఁబడకయే అస్తమించిన సూర్యుఁడు చంద్రుఁడును.

ग्रहीता గ్రహీతా,ఋంత్రిం ग्रहणकर्तरि గ్రహించువాఁడు, గ్రహణ(మా)ము చేయువాఁడు, ऋणिनि అప్పులకాఁడు.

ग्रामता గ్రామతా, ఆం స్త్రీం ग्रामाणां समूहे గ్రామముల సమూహము.

ग्रामान्तम् గ్రామాన్తమ్, అంనం ग्रामसमीपे ఊరుదగ్గఱ.

ग्रावस्तुत् గ్రావస్తుత్, త్ంపుం होतु सहायके ऋत्विग्भेदे హోతకుసహాయుఁడుగానుండెడి ఒక ఋత్విక్కు.

ग्राहितम् గ్రాహితమ్, అంత్రిం ग्रहण प्रापिते పట్టువడునట్లు చేయఁబడినది.

ग्रीष्मर्तु గ్రీష్మర్తుః, ఉంపుం ज्येष्ठाषाढमासद्वये విసరి, వెట్ట, వెట్ట(ట్టి)కారు, వేసఁగి, వేసవి, గ్రీష్మఋతువు.

ग्लपितः గ్లపితః, అం త్రిం ग्लानिं गते కృశిం చినది, బడలినది, వాడిపోయినది

त ४ త 4

गङ्गादत్త గఙ్గాదత్తః, అం పుం भीष्मे భీష్ముఁడు —सुतः —సుతః, అం పుం भीष्मे గంగ యొక్క బిడ్డఁడు, భీష్ముఁడు; षण्मुखे కుమారస్వామి

गजपतिः గజపతిః, ఇం పుం श्रेष्ठगजे ఉత్తమ గజము; अत्युच्चगजे మిక్కిలి యెత్తైన యేనుఁగు. —दन्तः —దన్తః, అం పుం धान्यभेदे ఏనుఁగుకొమ్ములు, ఒకధాన్యము

गडयन्त. గడయన్తః, అం పుం मेघे మేఘము.

गणपति గణపతిః, ఇం పుం गणेशे ముక్కంటి మూకతేఁడు, వినాయకుఁడు, శివేశ్వుఁడు, समूहपतौ సమూహమునకు పతి. —वती —వతీ, ఈం స్త్రీం दिवोदासमातरि దివోదాసునితల్లి

गतागतम् గతాగతమ్, అం నం गमनागमनयोः రాకడపోకడయు, రాకపోకలు; पक्षिगति ఒకపక్షిగతి, त्रिं गत्वा आगते పోయి వచ్చినట్టిది. —ति —తిః, ఇం స్త్రీం गत्यागयोः రాకపోకలు. —लता —లతా, ఆం స్త్రీం प्रियङ्गौ ప్రేంకణము. —वती —వతీ, ఈం స్త్రీం मत्स्यगन्धायाम् వ్యాసునితల్లి, सुरायाम् కల్లు. भूमौ భూమి, मुरायाम् మురా†; नवमल्लिकायाम् విరజాజి† वायुपट्टणे వాయుదేవుని పట్టణము.

गन्धजातम् గన్ధజాతమ్, అం నం तेजपत्रे 'తేజపత్రమ్' చూ॥ —पीता —పీతా, ఆం స్త్రీం शटीभेदे ఒక కచోరము†. —माता —మాతా, ఋం స్త్రీం भूमौ భూమి.

गमयिता గమయితా, ఋం త్రిం प्रापयितरि పొందింపఁజేయువాఁడు.

गर(ल)व्रत· గర(ల)వ్రతః, అం పుం मयूरे పాఁపమేఁతరి, నెమిలి.

गर्भवती గర్భవతీ, ఈం స్త్రీం गर्भिण्याम् చూలాలు.

गर्भतृप्त గర్భతృప్తః, అం పుం शिशौ శిశువు.

गलवार्त· గలవార్తః, అం త్రిం नीरोगे జబ్బులేనివాఁడు —हस्त —హస్తః, అం పుం गलन्यस्तहस्ते గెంటుటకై మెడపై వేసిన చేయి; अर्धचन्द्रबाणे అర్ధచంద్రబాణము. —स्ता—స్తా, ఆం స్త్రీం कृष्णत्रिवृति నల్లతెగడ†

गवानृतम् గవానృతమ్ అం నం गोविषयके अनृते ఆవువిషయములో అబద్ధముచెప్పుట.

गवामृतम् గవామృతమ్, అం నం गोक्षीरे ఆవుపాలు.

गवाम्पति గవామ్పతిః, ఇం పుం गोपतौ ఆఁబోతు. गोपालके గోపాలకుఁడు गोस्वामिनि గోవులు గలవాఁడు, रुद्रे రుద్రుఁడు; किरणपतौ కిరణములకు పతి. [తము.

गविजात గవిజాతః, అం త్రిం गोजाते గోజా

गवेङ्गितम् గవేఙ్గితమ్, అం నం गोशकुनभेदे ఒక గోశకునము. [వెదకఁబడినది.

गवेषितम् గవేషితమ్. అం త్రిం अन्वेषिते

गाणपत· గాణపతః, అం త్రిం गणपतिसम्बन्धिनि గణపతిసంబంధమైనది.

गारुत्मतम् గారుత్మతమ్, అం నం मरकते గరుడపచ్చ, गारुडास्त्रे గారుడాస్త్రము.

गार्हपतः గార్హపతః, అం త్రిం गृहपतिसम्बन्धिनि గృహపతి(చూ)సంబంధమైనది.

गालोडित గాలోడితః, అం త్రిం उन्मत्ते పిచ్చివాఁడు; रोगार्ते రోగపీడితుఁడు; मूर्खे మూఢుఁడు.

गिरिशन्तः గిరిశన్తః, అం పుం शिवे శివుఁడు (కొండమీఁద ఉండి భక్తులకు మేలుచేయువాఁడు).

गिरिसुतः గిరిసుతః, అం పుం मैनाके మైనాకుఁడు. —ता—తా, ఆం స్త్రీం पार्वत्याम् పార్వతి.

गुणवती గుణవతీ, ఈం స్త్రీం अप्सरोभेदे ఒక

అద్వర, गुणाढ्यायाम् గుణవంతురాలు
-वृत्ति· -వృత్తిః, ఇం౦సీ౦ शब्दस्य अर्थ-
प्रकाशनरूपशक्तौ శబ్దశక్తి, లక్షణావృత్తి;
गुणातीत· గుణాతీతః, అ౦పు౦ परमात्मनि
పరమాత్మ; स्थितप्रज्ञे స్థితప్రజ్ఞుఁడైన జ్ఞాని,
अद्वेष्टृत्वादि गुणसयुक्ते विष्णुभक्ते అద్వేష్టృ
త్వము సర్వభూతమైత్రి కరుణ మున్నగు
లక్షణములు గల విష్ణుభక్తుఁడు.
गुप्तगति గుప్తగతిః, ఇం౦పు౦ गूढपुरुषे వేఁగు
లవాఁడు. त्रि० गूढगमने గుట్టయిన నడక
గలవాఁడు.
गुरुगीता గురుగీతా, ఆ౦సీ౦ गीताभेदे గురు
స్తుతిరూపమైన గీత. _वर्ती -వర్తీ, న్౦
పు౦ गुरुकुलवासिनि గురుకులమున నివసిం
చువాఁడు; गुरुशुश्रूषके గురుశుశ్రూష చేయు
వాఁడు. -वृत्ति· -వృత్తిః,ఇం౦సీ౦ शिष्येण
कर्तव्ये आचारभेदे శిష్యునకు కర్తవ్యమైన
ఆచారవిశేషము. [పుల్లప్రబ్బలి†.
गुल्मकेतु గుల్మకేతుః, ఉ౦ పు౦ अम्लवेतसे
गुहाहितम् గుహాహితమ్, అ౦త్రి౦ बुद्धिस्थे
బుద్ధిగుహయందున్నట్టిది, ఆత్మ
गृत्सपति గృత్సపతిః,ఇం౦పు౦रुद्रभेदेరుద్రుఁడు
गृहकर्ता గృహకర్తా,ఋ౦పు౦ धूसरे अतिसूक्ष्मे
చటకభేదే గిజ(జ్జి)గాఁడు(పిట్ట). -पङ्क्तिः
-పఙ్క్తిః,ఇ౦సీ౦ रक्षकजनावासपङ्क्तौ రక్షక
భటులు(వీరభటులు)నివసించెడియిండ్లవరుస
-पतिः -పతిః,ఇం౦పు౦ गृहस्थे గృహస్థుఁడు;
मन्त्रिणि మంత్రిః धर्मे ధర్మము सत्रयाग
कर्तरि సత్రయాగముచేసినవాఁడు. सदान्न-
दानकर्तरि गृहस्थे ఎల్లప్పుడు అన్నదానము
చేసెడి గృహస్థుః यजमाने యజమానుఁడు;
अग्निभेदे ఒకఅగ్నిః गृहस्वामिनि గృహము
గలవాఁడు. सी० गृहपत्न्याम् గేస్తురాలు
-वित्तः -విత్తః, అ౦ త్రి౦ गृहस्वामिनि
-గృహపతి.

गृहागत. గృహాగతః,అ౦పు౦ अतिथौ అతిథి.
त्रि० गृहमागते ఇంటికి వచ్చినవాఁడు.
गोलोहित: గోలోహితః, అ౦త్రి౦ गालोडिते
'గాలోడితః' చూ [రక్షింపఁబడినది.
गोपायितम् గోపాయితమ్, అ౦త్రి౦ रक्षिते
गोविकर्ता గోవికర్తా,ఋ౦త్రి౦गोघ्ने'గోఘ్నః'
చూ [मेघे అశ్వమేధము.
गोवित(न)त. గోవిత(న)తః, అ౦పు౦ अश्व-
गोष्ठपति. గోష్ఠపతిః,ఇం౦పు౦ गोष्ठाध्यक्षे గోష్ఠా
నాధిపతి.
गोष्ठीपतिः గోష్ఠీపతిః, ఇం౦పు౦ बहुपोष्यवर्ग
पालके పెద్దకుటుంబమును పోషించువాఁడు,
सभापतौ సభాధ్యక్షుఁడు.
गौरवित· గౌరవితః,అ౦త్రి౦पूज्ये పూజ్యుఁడు.
गौरीसुत గౌరీసుతః, అ౦పు౦ अष्टवर्षोढाज-
तनये పెండ్లియాడినఎనిమిదేండ్లస్త్రీకిఁబుట్టిన
కొడుకు; षण्मुखे కుమారస్వామి.
ग्रहपति. గ్రహపతిః,ఇం౦పు౦ अर्कपर्णे జిల్లేడు†;
सूर्ये గ్రహములరేఁడు, సూర్యుఁడు, चन्द्रे
చంద్రుఁడు. -भक्ति -భక్తిః, ఇం౦ సీ౦
ग्रहाणां विभागरूपे देशादिभेदे గ్రహవిభాగ
రూపమైన దేశపురుషద్రవ్యాదిభేదము.
ग्रामघात. గ్రామఘాతః,అ౦పు౦ ग्रामस्वहरणे
గ్రామద్రవ్యము నపహరించుట; ग्रामजन-
वृत्तिहनने గ్రామస్థులవృత్తిని భంగపఱుచుట
_घाती -ఘాతీ,న్౦పు౦ ग्रामार्थं पशुघातके
గ్రామస్థులు భుజించుటకై పశువుమ జంపు
వాఁడు. -भृत. -భృతః, అ౦పు౦ ग्रामेण-
पोषणीये గ్రామస్థులచేఁ బోషింపఁబడఁదగిన
వాఁడు.

त-सं० ग्रं० త-సం ప్ర।

गणदेवताः గణదేవతాః, ఆ౦సీ౦బ౦ सङ्घ-
भूतेषु देवताविशेषेषु గుంపుగా నుండెడి
కొందఱు దేవతలు (आदित्यविश्ववसुतुषिता-

भास्वरानिलमहाराजिकसाध्यरुद्रेषु ఆదిత్యులు విశ్వదేవతలు వసువులు తుషితులు ఆభాస్వరులు అనిలురు మహారాజికులు సాధ్యులు రుద్రులు-అనఁబడువారు)

गणपर्वतः గణపర్వతః, అం పుం कैलासाचले కైలాసపర్వతము(ప్రమథగణములతో నిండియుండెడి కొండ).

गणाधिपतिः గణాధిపతిః, ఇం పుం गणेशे గణపతి; शिवे శివుఁడు; एकादशजैनश्रेष्ठभेदेषु పదునొకండ్రు జైనశ్రేష్ఠులు.

गतप्रत्यागतः గతప్రత్యాగతః, అం త్రిం विरक्त्या गत्वा प्रतिनिवृत्ते విరక్తితో పోయి మఱలివచ్చినవాఁడు

गतानुगतम् గతానుగతమ్, అం నం गमनानुरूपगमने ఒకరి నడక ననుసరించిన నడక. త్రిం तद्गति అదిగలది. [ఒక లత.

गन्धमालती గన్ధమాలతీ, ఈం స్త్రీం लताभेदे

गन्धर्वहस्त గన్ధర్వహస్తః, అం పుం एरण्डे ఆముదము†. [సూర్యుఁడు

गभस्तिहस्तः గభస్తిహస్తః, అం పుం सूर्ये

गरुडरुतम् గరుడరుతమ్, అం నం वृत्तभेदे ఒక వృత్తము. [గరుడపచ్చ.

गरुडाङ्कितम् గరుడాఙ్కితమ్,అంనం मरकते

गर्गसंहिता గర్గసంహితా, ఆంస్త్రీం गर्गकृते ज्योतिषग्रन्थभेदे గర్గాచార్యులు రచించిన ఒక జ్యోతిషగ్రంథము.

गर्भावक्रान्ति. గర్భావక్రాన్తిః, ఇంస్త్రీం गर्भे जीवस्य प्रवेशे గర్భాశయమున జీవుఁడుప్రవేశించుట.

गर्भोपघातः గర్భోపఘాతః, అంపుం जातगर्भस्य नाशे గర్భముపోవుట; मेघस्य जलोत्पादनशक्तिनाशे మేఘమునకు జలమును బుట్టించుశక్తి నశించుట

गलहस्तित గలహస్తితః, అంత్రిం जातगलहस्ते మెడపట్టి గెంటివేయఁబడినవాఁడు

गान्दि(न्धि)नीसुत గాన్ది(న్ధి)నీసుతః,అంపుం भीष्मे భీష్ముఁడు. षण्मुखे కుమారస్వామి, अक्रूरे అక్రూరుఁడు [పుష్యము.

गुरुदैवतः గురుదైవతః,అంపుం पुष्ये పుష్యమి,

गुह्यभाषितम् గుహ్యభాషితమ్, అంనం मन्त्रे మంత్రము.

गृहकपोतः గృహకపోతః,అంపుం कपोतभेदे కపోతవిశేషము(ఇంటిపావురము). –देवता –దేవతా, ఆం స్త్రీం वास्तुदेवतासु నలువదియైదుగురు వాస్తుదేవతలు

गोविदापति గోవిదాంపతిః, ఇంపుం विष्णौ వేదవిదులకుపతి, విష్ణువు.

गोष्ठिपण्डि(विजि)त గోష్ఠిపణ్డి(విజి)తః,అంపుం गोष्ठेश्वेडिनि 'గోష్ఠేశ్వేడీ' చూ

ग्रहदेवता· గ్రహదేవతాః, ఆం స్త్రీం బం ग्रहाधिदेवतासु సూర్యాదిగ్రహములకు అధిష్ఠాతలుగా నుండెడి రుద్రాదిదేవతలు.

ग्रहप्रत्यधिदैवतम् గ్రహప్రత్యధిదైవతమ్. అం నం अग्न्यादिषु అగ్ని మొ॥

थ - सं० प्र० థ - సం ప్ర

गजवीथी గజవీథీ, ఈంస్త్రీం रोहिणीमृगशिर-आर्द्रासु రోహిణి* మృగశిర* ఆర్ద్ర*.

गडोत्थम् గడోత్థమ్, అంనం लवणभेदे శంబరదేశపు ఉప్పు.

गणतिथ· గణతిథః, అం పుం गणाना पूरणे గణపూరణము. –नाथ. –నాథః, అంపుం गणपतौ 'గణపతిః' చూ॥

गतार्थः గతార్థః, అంత్రిం ज्ञातार्थके తెలియఁబడిన అర్థముగలది.

गन्त्रीरथ. గన్త్రీరథః, అంపుం शकटे బండి.

गमथः గమథః, అంపుం मार्गे త్రోవ. త్రిం पथिके బాటసారి

ग थः గాథః, అం త్రిం वाक्ये వాక్యము.

गाथा గాథా, ఆంస్త్రీం गेये గేయము, పాట

चरित्रे చరిత్రము, प्राकृतभाषासु ప్రాకృత భాషలు; श्लोके శ్లోకము, वृत्तभेदे ఒకవృత్తము; वाक्ये వాక్యము.

गीरथ. గీరథః, अ०पुं० बृहस्पतौ బృహస్పతి जीवात्मनि జీవాత్మ; [గోదుమలు†.

गुत्थः గుత్థః, अ०पुं० गवेधुकायाम् అడవి

गूढपथ గూఢపథః, अ० पुं० अन्तःकरणे అంతఃకరణము, गूढमार्गे సొరంగము.

गूथम् గూథమ్, अ०न० पुरीषे మలము.

गृहस्थः గృహస్థః, अ०पुं० द्वितीयाश्रमस्थे గేస్తు, ఆలుబిడ్డలుగలయతఁడు, ఇలుఱేఁడు, ఇంటికాఁపు, ఇలుదొర, ఇంటివాఁడు, కాఁపు, మనికిఱేఁడు, గేస్తుఁడు, గ్రస్తు, గృహస్థు, గృహస్థుఁడు. [కృత్యము

गृहार्थ. గృహార్థః, अ०पुं० गृहकृत्ये గృహ

गोग्रन्थिः గోగ్రన్థిః, इ०पुं० गोष्ठे గోశాల करीषे పిడక, गोजिह्वायाम् బెండ†.

गोतीर्थम् గోతీర్థమ్, अ०न० गोष्ठे గోశాల, तीर्थभेदे ఒక తీర్థము. [చూ

गोनाथ. గోనాథః, अ०पुं० गोपतौ 'గోపతిః'

गोपथः గోపథః, अ०पुं० अथर्ववेदीयब्राह्मणभेदे అధర్వవేదబ్రాహ్మణవిశేషము

गोपीथम् గోపీథమ్, अ०न० सोमपाने సోమపానము; तीर्थे తీర్థము पुं०रक्षणे కాపాడుట

गोमथ. గోమథః, अ०त्रि० गोपे గొల్లవాఁడు

गोमयोत्था. గోమయోత్థా, आ०स्त्री० कीटभेदे పేఁడపురుఁగు.

गोवीथि గోవీథిః, ई०स्त्री० नक्षत्रभेदत्रयरूपे मार्गभेदे ఒక మూఁడు నక్షత్రములు గల మార్గవిశేషము (हस्तचित्तास्वातीषु హస్త చిత్త స్వాతి).

गौरिषक्थ. గౌరిషక్థః, अ०पुं० गौरीतुल्यसक्थियुक्ते గౌరి (చూ) వంటి సక్థి(చూ)గలవాఁడు. [త్వము.

ग्रथि గ్రథి, धा० (ग्रन्थते) कौटिल्ये కుటిల

ग्रन्थ గ్రన్థ, धा० (ग्रथ्नाति, ग्रन्थयति) सदर्भे సందర్భము, రచన, కూర్పు (ग्रन्थयति, ग्रन्थति) बन्धने బంధించుట.

ग्रन्थ. గ్రన్థః, अ०पुं० आनुष्टुभे श्लोके అనుష్టుప్పు, 32 అక్షరములుగల శ్లోకము; धने ధనము, सन्दर्भे సందర్భము. शास्त्रे శాస్త్రము; गुम्फने గుమ్ఫన(చూ)ము.

ग्रन्थि గ్రన్థిః, इ०पुं० अन्योन्याभ्यासे పరస్పరాభ్యాసము, कौटिल्ये కుటిలత్వము, मायापाशे మాయాపాశము, ग्रन्थिपर्णे గంఠివనము†. भद्रमुस्तायाम् తుంగముస్తె†, रोगभेदे కంతి, ఒక రోగము(గడ్డ): वेण्वादिपर्वणि కనుపు: काण्डसन्धौ కాండముల సంధి: हितावल्याम् 'హితావళి' చూ॥ पिण्डलौ దావుకందర†; बन्धने కట్టు, ముడి.

ग्रन्थी గ్రన్థీ, न्०त्रि० ग्रन्थयुक्ते గ్రన్థ(చూ)ము గలవాఁడు.

ग्रामस्थ గ్రామస్థః, अ० त्रि० ग्रामवासिनि గ్రామవాసి, పల్లెటూరివాఁడు.

द-सं० प्र० ద-సం ప్ర

गङ्गोद्भेद గఙ్గోద్భేదః, अ० पुं० तीर्थभेदे మొట్టమొదట గంగప్రకటమైన ఒకతీర్థము.

गण्डूपद. గణ్డూపదః, अ० पुं० किञ्चुलुके ఎఱ, వానపాము, వానపేగు. ఎఱ్ఱి. —दी—దీ, ई०स्त्री०तत्स्त्रियाम् ఆఁడుఎఱ్ఱి: अल्पकिञ्चुलुके చిన్నయెఱ్ఱి. [చక్కఁగాఁ బలుకుట.

गद గద, धा० (गदति) व्यक्ताया वाचि

गदः గదః, अ० पुं० भाषणे మాట, रोगे రోగము, मेघध्वनौ ఉఱుము. रोहिणीगर्भजाते वसुदेवपुत्रभेदे రోహిణియందుఁ గలిగిన వసుదేవుని ఒక కొడుకు न० कुष्ठे కుష్టు; विषभेदे ఒక విషము.

गदगदम् గదగదమ్, अ० न० गद्गदभाषणे గద్గదస్వరము.

गदा గదా, आ० सी० पाटलायाम् కలిగొట్టు†, लोहमये अस्त्रमेदे గుదుప, గుదియ, గుదె, గుసుపము, దుడ్డు, ఇనుపగుదియ, आयुधमेदे గుదె, గుదియ, గద; बुद्धितत्त्वे బుద్ధితత్త్వము.

गदागदौ గదాగదౌ, अ०पुं०द्वि० स्वर्वैद्ययोः దేవవైద్యులు.

गदी గదీ, न्०पुं० विष्णौ విష్ణువు त्रि० गदाविशेषे గుదియతాల్పు, గదగలవాఁడు; रोगिणि రోగి. धा० (गदयति –ते) देव-(मेघ)शब्दे ఉఱుముట.

गद्गद గద్గద, धा० (गद्गदयति) वाक्स्खलने - వాక్స్ఖలిత్యము

गद्गदः గద్గదః. अ०पुं०अव्यक्त(अस्फुट)शब्दे అవ్యక్త (అస్పష్ట) శబ్దము, డగ్గుత్తిక, డగ్గుత్తికపడినమాట. त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

गन्धकन्द· గన్ధకన్దః, अ०पुं० कशेरौ గొట్టి†.

गन्धर्ववेद గన్ధర్వవేదః, अ०पुं० सामवेदस्योपवेदे సామవేదమునకుఁ జెందిన ఉపవేదము, సంగీతమూలగ్రంథము.

गन्धोदम् గన్ధోదమ్, अ० न० गन्धोदके సుగంధవాసితమైనజలము, పన్నీరు, గొజ్జంగినీరు, పూనీరు మొ॥

गम्भीरवेदी గమ్భీరవేదీ, न्०पुं० दुर्दमे गजे అణఁచ(పట్ట)శక్యముగాని యేనుఁగు

गरदम् గరదమ్, अ०न० विषे విషము. त्रि० विषप्रदे విషముబెట్టువాఁడు.

गर्द గర్ద, धा० (गर्दति, गर्दयति–ते) शब्दे ధ్వనించుట. ['జాలగర్దభః' చూ॥

गर्दभगद· గర్దభగదః, अ०पुं० जालगर्दमे

गर्भद గర్భదః, अ०पुं०पुत्रजीवे పుత్రజీవము†

गर्मुच्छदः గర్ముచ్ఛదః, अ०पुं० धान्यमेदे ఒక ధాన్యము. [చూ॥

गर्ह्यवादी గర్హ్యవాదీ, न्०त्रि० कद्वदे 'కద్వదః'

गलदः గలదః } अ० पुं० वाचि వాక్కు.
गल्द· గల్దః }

गान्दी గాన్దీ, ई०सी०गान्दिन्याम् అక్రూరుని తల్లి.

गिरिमेद గిరిమేదః, अ० पुं० अरिमेदे 'అరిమేదః' చూ

गीतमोदी గీతమోదీ, न्०पुं०किन्नरे కిన్నరుఁడు.

गुच्छा(त्सा)ह्वकन्दः గుచ్ఛా(త్సా)హ్వకన్దః, अ०पुं० कन्दमेदे గుత్తికంద†.

गुणपदी గుణపదీ, ई० सी० गुणितपादायाम् కూడియుండు పాదములు గలది. –वाद· –వాదః, अ०पुं० अर्थवादमेदे ఒక అర్థవాదము, ఈయజమానుఁడు కుశముష్టి అనుటవంటిది [దుంప†.

गुण्डकन्द· గుణ్డకన్దః, अ० पुं० कशेरौ వమ్మ

गुद గుద, धा०(गोदते)क्रीडायाम् క్రీడించుట.

गुदम् గుదమ్, अ० न० मलद्वारे కుట్టియ, కుట్టె, పట్టి, పత్తె, పూద, ముడి, మూడి, గాఁడు, గుద్ద, ముడ్డి, మలద్వారము. पुं० वलयाकारे गुदस्थाने వలయాకారమైన గుదస్థానము.

गुर्द గుర్ద, धा० (गूर्दते) क्रीडायाम् క్రీడించుట. [गुर्दयति –ते] पूर्वनिकेतने పూర్వనివాసము. [గుత్తికంద†.

गुलुञ्चकन्दः గులుఞ్చకన్దః, अ०पुं० कन्दमेदे

गुह्यनिष्यन्द గుహ్యనిష్యన్దః, अ०पुं० मूत्रे ఉచ్చ.

गूढपाद గూఢపాదః, अ०पुं० सर्पे కానరాన డుగులుగల మేటి, సర్ప(పా)ము.

गुदा గుదా, आ०सी० नाडीमेदे ఒక నాడి.

गृहीतदिक् గృహీతదిక్, श्०त्रि० पलायिते పాఱిపోయినవాఁడు; तिरोहिते మఱుఁగువడినవాఁడు.

गृ(गे)हेनर्दी గృ(గే)హేనర్దీ, न्०पुं० गृहशूरे ఇంటను శూరుఁడు, రచ్చను పిరుఁడు.

गोदः గోదః, अ० पुं० मस्तिष्के మెదడు; नीवृति జనపదము; गोदावरीसमीपस्थदेशे

గోదావరియొద్దఁగల దేశము. త్రిం तदद्दूर-
भवादौ దానియొద్దఁ గలిగినది; गोदातरि
గోదానము చేసినవాఁడు.

गोदा గోదా, ఆం స్త్రీం गोदावर्याम् గోదావరీనది.

गोदुग्धदा గోదుగ్ధదా, ఆం స్త్రీం चणिकायाम्
చణిక, గోక్షీరమును వృద్ధి సేయు ఒకసస్యము.

गोधापदी గోధాపదీ, ఈం స్త్రీం सुवहायाम्
చెప్పుతట్టు.

गोनन्द. గోనన్దః, అం పుం षण्मुखगणभेदे
కార్తికేయగణవిశేషము —न्दी — న్దీ, ఈం
స్త్రీం सारसे బెగ్గురు -र्द -ర్దః, అం పుం
शिवे శివుఁడు; मत्स्ये చేప, सर्पे పాము,
सारसे బెగ్గురు; देशभेदे ఒకదేశము నం
कैवर्तीमुस्तके తుంగ ముస్తె.

गोनिष्यन्द. గోనిష్యన్దః, అం పుం गोमूत्रे గో
మూత్రము.

गोपदम् గోపదమ్, అం నం गोष्पदे 'గోష్పదమ్' చూ

गोमन्दः గోమన్దః, అం పుం पर्वतभेदे ఒక
పర్వతము.

गोमहिषदा గోమహిషదా, ఆం స్త్రీం षण्मु-
खानुचरे मातृभेदे కుమారస్వామి వెంటనుం
డెడి ఒక మాతృక.

गोमेद· గోమేదః, అం పుం गोमेदके 'గోమే
-దకః' చూ॥ द्वीपभेदे ఒక ద్వీపము, वर्ष.
चलभेदे ఒక వర్షాచలము.

गोर्दम् గోర్దమ్, అం నం मस्तिष्के మెదడు.

गोवत्सादी గోవత్సాదీ, న్ పుం वृके తోడేలు.

गोविन्द. గోవిన్దః, అం పుం बृहस्पतौ బృహ
స్పతి, वराहमूर्तौ వరాహరూపియగు విష్ణువు
मत्स्यमूर्तौ మత్స్యరూపియగు భగవానుఁడు,
वेदान्तवेद्य వేదాంతవేద్యుఁడు, పరమాత్మ.
श्रीकृष्णमूर्तौ కృష్ణమూర్తి गवाध्यक्षे గోవుల
కధిపతి, योगीन्द्रविशेषे पूज्यपादस्य गुरौ
శ్రీ శంకరభగవత్పాదుల గురువు

गोष्पदम् గోష్పదమ్, అం నం गोखुरजाते
गर्ते ఆవుఅడుగిడఁగా పడిన గుంట, गोप-
दप्रमाणे ఆవుఅడుగు పరిమాణము; गोभिः
सेविते देशे గోవులు సంచరించినప్రదేశము;
गोभिरसेवितवन दौ గోవులడుగిడనివనము
మొ तीर्थभेदे ఒక తీర్థము

गौडपाद. గౌడపాదః, అం పుం माण्डूक्य-
कारिकाकर्तरि महायोगिनि మాండూక్యోప
నిషత్కారికలు రచించిన ఒక మహాయోగి.

गौरावस्कन्दी గౌరావస్కన్దీ, న్ పుం अहल्या-
जारे शक्रे ఇంతికొంపుంజు, ఇంద్రుఁడు

ग्रन्थिभेद. గ్రన్థిభేదః, అం పుం चोरभेदे ముల్లె
విప్పుదుగాఁడు, ఒక దొంగ.

ग्राम्यकन्द గ్రామ్యకన్దః, అం పుం कन्दभेदे
ఊరఁగంద.

घ - संप्र ఘ - సం-ప్ర

गगगसिन्धु గగనసిన్ధుః, ఉం స్త్రీం खगङ्गायाम्
'ఖగఙ్గా' చూ॥

गजस्कन्धः గజస్కన్ధః, అం పుం उत्तमपुरुष-
लक्षणे ఏనుఁగుమూఁపు, ఉత్తమపురుషలక్ష
ణము; तद्वति అదిగలవాఁడు, ఉత్తమపురు
షుఁడు. [చుట.

गन्ध గన్ధ, ధాం (गन्धयते) अर्दने హింసిం

गन्धः గన్ధః, అం పుం गन्धके గంధకము;
सबन्धे సంబంధము; गर्वे గర్వము; घृष्ट-
चन्दने తీసినగంధము; लेशे లేశము; शिग्रौ
మునగ; पृथिवीगुणे आमोदे గబ్బు,
కవులు, గౌలు, పూఁత, వేదు, కంపు, వలపు,
గంధము, పృథివీగుణము. బం चन्दन-
कुङ्कुमादिषु గంధము కుంకుమ మొ నం
कृष्णागुरुणि నల్లయగురు. త్రిం समीपगृह-
वर्तिनि ఇరుగుపొరుగుననున్న ఇంటివాఁడు;
गन्धवति గంధముగలది.

गन्धवन्धुः గన్ధబన్ధుః, ఉం పుం आम्रे మామిడి.

गन्धर्ववधूः గన్ధర్వవధూః, ఊం స్త్రీం शठ्याम्

గంట్లకచోరము†, चीडायाम् చీడ†.

गन्धा గన్ధా,आ०सी० चम्पककोरके సంపెంగ మొగ్గ, शय्याम् గంట్లకచోరము†, सालपर्ण्याम् మున్యాకుపొన్న† आमोदयुक्तायाम् గంధముగలది.

गन्धि గన్ధి, इ०न० तृणकुङ्कुमे తృణకుంకుమ(మూ)ము. त्रि० पदान्ते गन्धयुक्ते పదాంతమున గంధముగలది.

गन्धी గన్ధీ, न्० त्रि० प्रशस्तामोदयुक्ते తావి (పరిమళము) గలది.

गरुद्योधी గరుద్యోధీ, न्० पु० भारतीखगे భారతీపక్షి [क्षायाम् ఆశించుట.

गर्ध గర్ధ, धा० (गर्धयति –ते) अभिकाङ्-

गर्धः గర్ధః, अ०पु०अभिलाषातिशये పేరాస, అత్యాశ. –र्धी –ర్ధీ, न्०त्रि० तद्वति అది గలవాఁడు. [ఒక కంఠవ్యాధి.

गलविद्रधिः గలవిద్రధిః,इ०पु० कण्ठरोगभेदे

गवेधुः గవేధుః, उ०सी० गवेधुकायाम् కారుగోదుమలు†.

गाधः గాధః,अ०पु० स्थाने స్థానము, इच्छायाम् కోరిక: तलस्पर्शे మిట్ట त्रि० तद्वति అదిగలది

गाधिः –धी గాధిః –ధీ, इ०न्०पु० विश्वामित्रपितरि గాధిరాజు, విశ్వామిత్రునితండ్రి

गाधृ గాధృ, धा० (गाधते) प्रतिष्ठालिप्सयो నిలుకడుట ఆశపడుట, ग्रन्थे రచించుట, కూర్చుట.

गान्धी గాన్ధీ, ई०सी० कीटभेदे ఒక పురుగు

गार्हमेध. గార్హమేధః,अ०पु० पञ्चयज्ञे పంచయజ్ఞములు.

गुग्गुलुगन्धि. గుగ్గులుగన్ధిః, इ० पु० गवि గోవు(ఎద్దు). त्रि० गुग्गुलुगन्धयुक्ते గుగ్గిలపు వాసనగలది.

गुणविधि గుణవిధిః, इ०पु० गुणद्रव्यविधौ అంగముగ నుండు ద్రవ్యమును విధించుట.

गुच्छा(त्सा)र्ध గుచ్ఛా(త్సా)ర్ధః, अ० पु० षोडशयष्टिके मुक्ताहारे పదునారు సరముల ముత్యాలహారము. प्र० गुच्छ(त्स)स्य अर्धे గుచ్ఛ(త్స)ములో సగము.

गुध గుధ, धा० (गुध्यति) परिवेष्टने చుట్టుకొనుట. (गुध्नाति) रोषे కోపించుట.

गृधि. గృధిః, इ०सी० महदभिलाषे పేరాస.

गुरुस्कन्धः గురుస్కన్ధః, अ०पु० पर्वतराजभेदे ఒకపర్వతశ్రేష్ఠము, श्लेष्मातके విరిగి†.

गुलुगुधा గులుగుధా, अव्य० सहार्थे కూడ.

गृधु గృధు, धा०(गृध्यति) अभिकाङ्क्षायाम् ఆశపడుట.

गृधु గృధుః, उ० पु० कामे కోరిక. त्रि० अभिलाषुके ఆశగలవాఁడు

गृधू గృధూః, ऊ० सी० बुद्धौ బుద్ధి पु० कुत्सिते కుచ్చితుఁడు,अपाने అపాన(మూ)ము.

गृहगोधा గృహగోధా, आ० सी० पल्लयाम् బల్లి. –मेध –మేధః, अ० पु० पञ्चयज्ञे పంచయజ్ఞములు. तद्वति गृहस्थे అవిగల గృహస్థుఁడు –मेधी –మేధీ, न्०पु० गृहस्थे గృహస్థుఁడు मरुद्भेदे ఒక మరుత్తు

गोधा గోధా,आ०सी०गोधिकायाम् 'గోధికా' చూ॥ तले తల(మూ)ము.

गोधास्कन्ध గోధాస్కన్ధః, अ०पु० अरिभेदे 'అరిమేదః' చూ॥

गोधि గోధిః, इ० पु० ललाटे నొసలు; गोधिकायाम् 'గోధికా' చూ॥

गोधुक् గోధుక్, ह्०पु० गोपे గొల్లవాఁడు. त्रि० गोदोहके ఆవుపాలుపిదుకువాఁడు.

गोपवधू గోపవధూః, ऊ०सी० शारिवायाम् మామెన†; गोपिकायाम् గోపిక.

गोमेधः గోమేధః, अ० पु० यज्ञभेदे ఒక యజ్ఞము.

गोरक्षदुग्धा గోరక్షదుగ్ధా, आ०सी० अमृतसञ्जीवन्याम అమృతసంజీవని†.

ग्रन्थसन्धि గ్రన్థసన్ధిః, ఇం పుం ग्रन्थपरिच्छेदे గ్రంథమందలి ప్రకరణము.

न २ న 2

गानम् గానమ్, అం నం गीतौ గుంల్లి, గొల్లి, పాట, గీతి (లౌకికము వైదికము నగు గానము); गमने గతి, स्तवने స్తుతి

गानी గాని న్ం త్రిం गानयुक्ते గాన(ము)ము గలవాఁడు

गूनम् గూనమ్, అం నం त्यक्तपुरीषे విడువఁబడిన మలము. त्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు.

गृघ्नुः గృధ్నుః, ఉం త్రిం लुब्धे ఆశగలవాఁడు.

गोघ्न గోఘ్నః, అం త్రిం गोहन्तरि గోహత్య చేసినవాఁడు

ग्रघ्न గ్రధ్నః, అం పుం स्तवके గుత్తి

ग्लान గ్లానః, అం త్రిం रोगादिना क्षीणदेहादौ రోగాదులచే దేహాదులు కృశించినవాఁడు, दीने దీనుఁడు. నం दैन्ये దైన్యము

ग्लानि గ్లానిః, ఇం సీం अनुत्साहे ఉత్సాహములేమి, रोगे రోగము, हानौ హాని, క్షీణించుట, వాడిపోవుట, दौर्बल्ये బలహీనత, व्यभिचारिगुणभेदे ఒక వ్యభిచారిగుణము

ग्लास्नु గ్లాస్నుః, ఉం త్రిం ग्लानियुक्ते గ్లాని(ము) నొందినవాఁడు.

न ३ న 3

गगनम् గగనమ్, అం నం आकाशे ఆకాశము, शून्याङ्के సున్న. दशमराशौ దశమస్థానము

गञ्जनम् గఞ్జనమ్, అం నం नाशे నశించుట त्रिं तिरस्कारके తిరస్కరించునది

गणनम् -ना గణనమ్ -నా, అం ఆం స్త్రం संख्याने లెక్కచేయుట, లెక్కించుట, ఎంచుట, ఎన్నికచేయుట, ఎన్నికఁబెట్టుట, గణుతించుట, ఎన్నికనిడుట, ఎన్నుట, గణుతిచేయుట, లెక్కపెట్టుట.

गणान्नम् గణాన్నమ్, అం నం मठान्ने మఠములోని యన్నము, बहुस्वामिके अन्ने పలువురి యన్నము. [పలుకుట.

गदनम् గదనమ్, అం నం भाषणे మాట,

गदिनी గదినీ, ఈం సీం रोगिण्याम् రోగవతి, गदाधारिण्याम् గదను ధరించినది.

गन्धनम् గన్ధనమ్, అం నం उत्साहे ఉత్సాహము, तृणविशेषे ఒకగడ్డి प्रकाशने ప్రకాశింపఁజేయుట, सूचने సూచించుట, हिंसायाम् హింసించుట. व्रीहिभेदे ధాన్యవిశేషము.

गन्धिनी గన్ధినీ, ఈం సీం मुरायाम् మురత్.

गमनम् గమనమ్, అం నం ज्ञाने జ్ఞానము, ఎఱుక, विजिगीषो प्रयाणे దండయాత్ర; पादेन्द्रियगुणविशेषे అడుగుట, అరుగుదెంచుట, అరుదెంచుట, అరుగుట, ఎల్లుట, ఏగుదెంచుట, ఏతెంచుట, చనుదెంచుట, చాగుట, తరలుట, తర్లుట, తూఁగుట, త్రోచుట, నడ(చు)చుట, నడతెంచుట, పయనించుట, పరఁగుట, పెకలుట, బెందగిల్లుట, మట్టాడుట, విచ్చేయుట, విజయం (యము) చేయుట, వెడలఁబడు(డాటు)ట, వెడ(ల)లుట, వెల్లుట, వేంచేయుట, సనుట, సాగుట, ఏగుట, చనుట, పనివినుట, పోవుట, నడక, గమించుట.

गरघ्न గరఘ్నః, అం పుం कृष्णार्जके నల్లగగ్గెర†. बर्बरे బొరంగి†. త్రిం विषघ्ने విషమును కొట్టివేయునది -घ्नी -ఘ్నీ, ఈం సీం कृष्णतुलस्याम् కృష్ణతులసి†.

गर्जनम् గర్జనమ్, అం నం कोपे కోపము, ध्वनौ శబ్దము, గర్జించుట.

गर्धन గర్ధనః, అం త్రిం लुब्धे ఆశగలవాఁడు.

गर्भनुत् గర్భనుత్, త్ం పుం लाङ्गल्याम् తరిగొట్టు (గర్భమును భేదించునది)†.

गविनी గవినీ, ఈం సీం गोगणे 'గోగణః' చూ

गहनम् గహనమ్, అం నం अरण्ये అడవి, गह्वरे గుహ; दुःखे దుఃఖము; जले నీరు.

त्रिं दुर्गमे వెళ్లరానిది; सान्द्रे దట్టమైనది. दुर्बोधे ఎఱుఁగరానిది. दुष्प्रवेशे చొరరానిది पुं विष्णौ విష్ణువు, सर्वसाक्षिणि సర్వసాక్షి. -ना -నా, आंस्त्रीं अलङ्कारे ఆభరణము

गानिनी గానినీ, ईंस्त्रीं वचायाम् వస†. गानयुक्तायाम् గాన(మూ)ము గలది.

गान्दि(न्दि)नी గాన్ది(న్ది)నీ, ईंस्त्रीं गङ्गायाम् గంగ; अक्रूरस्य मातरि అక్రూరుని తల్లి

गायन. గాయనః, अंत्रिं गानोपजीविनि సంగీతము వృత్తిగాఁ గలవాఁడు. -नी-నీ, ईं स्त्रीं गानोपजीविन्याम् సంగీతము వృత్తిగాఁగల స్త్రీ.

गालनम् గాలనమ్, अं नं द्रावणे కరఁగించుట, क्षारणे స్రవింపఁజేయుట, జాఱునట్లు చేయుట, గాలించుట.

गालिनी గాలినీ, ईंस्त्रीं मुद्राभेदे ఒకముద్ర.

गाहनम् గాహనమ్, अंनं प्रवेशने ప్రవేశించుట, विलोडने మథించుట, తరుచుట स्नाने స్నానము

गिलनम् గిలనమ్, अं नं चर्वणमन्तरेण भक्षणे ఎరగొనుట, కిడిగొనుట, కముచుట, కవ్వుట, గ్రుక్కగొనుట, త్రెక్కొనుట, మ్రింగుట.

गुञ्जनम् గుఞ్జనమ్, अंनं ध्वनिभेदे గుఁయ్యి గుఁయ్యిఅనెడిమ్రోఁత, पुष्पगुच्छे పూగుత్తి.

गुणनम् గుణనమ్, अंनं गणनावृत्तौ హెచ్చువేయుట, గుణించుట.

गुणनी గుణనీ, ईं स्त्रीं पठनावृत्तौ వల్లెవేయుట, వల్లించుట, పరనావృత్తి

गुण्ठनम् గుణ్ఠనమ్, अंनं वेष्टने చుట్టుట, కప్పుట, చుట్టి(కప్పి)వేయుట.

गुण्डनम् గుణ్డనమ్, अंनं रक्षणे రక్షించుట. चूर्णने పొడిచేయుట, गुण्ठने 'గుణ్ఠనమ్' చూ

गुम्फनम् గుమ్ఫనమ్, अंनं ग्रन्थने 'గ్రన్థనమ్' చూ -ना -నా, आंस्त्रीं वाक्ये शब्दार्थयो सम्यग्रचनायाम् గుమ్ఫించుట, వాక్యమునందు శబ్దార్థములఁ జక్కఁగాఁ గూర్చుట, చక్కని వాక్యరచన.

गुरुघ्न గురుఘ్నః, अंपुं गौरसर्षपे తెల్లావాలు† त्रिं गुरुहन्तरि గురుహత్య చేసినవాఁడు.

गुल्मिनी గుల్మినీ, ईं स्त्रीं लताप्रतानिन्याम् దట్టముగా అల్లుకొనిన తీఁగెలు గల పొద. विस्तृतलतायाम् చక్కఁగా విస్తరించినలత

गुह्निनम् గుహినమ్, अंनं अरण्ये అడవి.

गृञ्जनम् గృఞ్జనమ్, अंनं विषदुग्धपशुमांसे విషముపూనిన పశువుమాంసము. पुं लशुने వెల్లుల్లి, తెల్లయుల్లి†; रक्तलशुने ఎఱ్ఱయుల్లి† प्रं मूलभेदे ఒక దుంప. [గృహిణి.

गेहिनी గేహినీ, ईंस्त्रीं गृहिण्याम् ఇల్లాలు,

गोदानम् గోదానమ్, अं नं केशखण्डनसंस्कारे పుట్టువెంట్రుకలుదీయుట; दक्षिणकर्णसमीपस्थे शिरोभगे కుడిచెవియొద్దఁగల శిరోభాగము, गो. दाने గోదానము.

गोधनम् గోధనమ్, अंनं गोगणे కదుపు, పదువు, మొదవు, ఆలు, ఆవులమంద, గోగణ(మూ)ము, गोरूपे धने గోవులు అనెడి ధనము. त्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు. पुं स्थूलाग्रबाणे బాణవిశేషము. [వాఁకుడు.

गोधिनी గోధినీ, ईं स्त्रीं बृहतीभेदे ఒక

गोधेनु· గోధేనుః, ऊंस्त्रीं दुग्धवत्या सवत्साया गवि పాలు దూడయుఁ గల ఆవు.

गोपनम् గోపనమ్, अंनं अप्रकाशने దాఁగురించుట; దాఁగఁజేయుట, దాఁచుట, దాఁపుట, దాఁపుట, దాఁచుట, रक्षणे కాపాడుట, कृतकर्माप्रकाशने ఏమటించుట, కనుమొఱఁగుట, దాఁగుట, వాఁగురించుట, దాఁగియుండుట, మఱుఁగుట, చేసినపనిని వెల్లడింపకుండుట; दीप्तौ ప్రకాశము, ईर्ष्यायाम् ఈర్ష్య आकुलतायाम् వ్యాకులత. -ना -నా, आंस्त्रीं

దీప్తౌ ప్రకాశము. [త్న్రికము.
गोमीन· గోమీనః, అం॰पुं॰ मीनभेदे గోమ
गोयानम् గోయానమ్, అం॰नं॰ शकटे బండి.
गोस्तन. గోస్తనః,అం॰पुं॰ चत्वारिंशत्सरे हारे నలువదిపేటల హారము, चतुर्यष्टिके हारे నాలుగుపేటల హారము -ना -नी -నా, -నీ, आ॰ई॰स्त्री॰ कपिलद्राक्षायाम् నల్ల ద్రాక్ష, द्राक्षायाम् ద్రాక్ష†. [(మా)ము.
गोस्थानम् గోస్థానమ్, అం॰ नं॰ गोष्ठे గోష్ఠ
गौष्ठीनम् గౌష్ఠీనమ్, అం॰ नं॰ भूतपूर्वगोष्ठे పూర్వము గోవులున్న చోటు.
ग्रथनम् గ్రథనమ్, అం॰ नं॰ ग्रन्थने గ్రన్థన (మా)ము; मन्त्रेणान्तरितसाध्यवर्णविन्यासभेदे మంత్రగ్రథితసాధ్యవర్ణవిన్యాసవిశేషము.
ग्रन्थनम् -ना గ్రన్థనమ్ -నా, అం॰ఆం॰नं॰ सन्दर्भे సందర్భము. गुम्फने గుమ్ఫనమ్ మా
ग्रन्थिनी గ్రన్థినీ, ఈం॰स्त्री॰ ग्रन्थवत्याम् గ్రంథము(సందర్భము)గలది.
ग्रसनम् గ్రసనమ్, అం॰नं॰ ग्रसे కబళము; भक्षणे భక్షించుట; सूर्यचन्द्रयोरुपरागे సూర్య చంద్రుల గ్రహణము.
ग्लपनम् గ్లపనమ్, అం॰ नं॰ ग्लानिकरणे గ్లానినొందింపఁజేయుట. त्रि॰ ग्लानिकारके గ్లానినొందింపఁజేయునది.
ग्लेपनम् గ్లేపనమ్, అం॰नं॰ दैन्ये దీనత్వము.

ग ४ గ 4

गजदघ्न గజదఘ్నః, అం॰त्रि॰ गजतुल्योर्ध्वपरिमाणे ఏనుఁగెత్తుగలది.
गजानन. గజాననః, అం॰पुं॰ विनायके ఏనుఁగుమొగంబుదేవర, గబ్బుచెక్కిళ్ల మొకము మోముగలసామి, వినాయకుఁడు.
गजाश(द)नः గజాశ(ద)నః,అం॰पुं॰ अश्वत्थे రావి†. नं॰ पद्ममूले తామరదుంప. -नी -నీ, ఈం॰ स्त्री॰ सल्लक्याम् అందుగు†.
गणरत्नम् గణరత్నమ్, అం॰ नं॰ पाणिन्युक्तगणानां श्लोकरूपटीकाग्रन्थे పాణినిప్రోక్తమైన స్వరాదిగణములకు శ్లోకరూపమైన టీకాగ్రంథము. [(మా)
गणेशान గణేశానః, అం॰पुं॰ गणेशे గణపతి
गदयित्नु· గదయిత్నుః,ఉం॰पुं॰ कामुके కాముకుఁడు; धनुषि విల్లు. कामे కోరిక; वावदूके వక్త.
गम्यमान గమ్యమానః అం॰ त्रि॰ वर्तमानगतिकर्मणि వెళ్లఁబడుచున్నట్టిది, बुध्यमाने ఎఱుఁగఁబడుచున్నట్టిది.
गर्भाधानम् గర్భాధానమ్, అం॰ नं॰ संस्कारविशेषे నిషేకము, ఒక సంస్కారము.
गल(ले)स्तनी గల(లే)స్తనీ,ఈం॰स्त्री॰ छागयाम् ఆఁడుమేక.
गवादनम् గవాదనమ్, అం॰ नं॰ घासे గడ్డి. -नी -నీ, ఈం॰ स्त्री॰ गोग्रासपात्रे ఆవునకు మేఁతపెట్టెడి పాత్ర; इन्द्रवारुण्याम् పెద్ద పాఁపర† नीलापराजितायाम् నల్లవిష్ణుక్రాంత†. [కోదుకు.
गाङ्गायनि గాఙ్గాయనిః,ఇం॰पुं॰ गङ्गासुते గంగ
गिरिमान గిరిమానః, అం॰पुं॰ गजे ఏనుఁగు.
गीतायनम् గీతాయనమ్, అం॰नं॰ गानसाधने గానసాధనము, మృదంగాదులు.
गुडधेनु గుడధేనుః,ఉం॰स्त्री॰ दानभेदे బెల్లపు గోవు, ఒక దానము. [చిపిట†.
गुण्डासिनी గుణ్డాసినీ, ఈం॰स्त्री॰ चिपिटायाम्
गुदयोनि. గుదయోనిః, ఇం॰पुं॰ कुम्भीके ఒక నపుంసకుఁడు. [రాగమణి.
गुरुरत्नम् గురురత్నమ్,అం॰नं॰ पुष्परागे పుష్య
गृहपत्नी గృహపత్నీ, ఈం॰स्त्री॰ स्वगृहवासिन्याम् స్వగృహవాసిని, గేస్తురాలు.
गोचन्दनम् గోచన్దనమ్, అం॰नं॰ गोशीर्षे ఒక చందనము.
गोदोहनम् గోదోహనమ్,అం॰नं॰ गवा दोह-

नस्थाने ఆవులం బిదికెడి స్థలము; मुहूर्ताष्टमभागे ముహూర్తకాలములో ఎనిమిదవ భాగము; गोःदोहने ఆవును (పాలు) పిదుకుట. –नी –నీ, ई० स्त्री० गोदोहनपात्रे పాలు పిండెడి పాత్ర.

गोपयानम् గోపాయనమ్, अ०न० गोपने గోపన(మా)ము. त्रि० रक्षके రక్షించువాఁడు.

गोरोचना గోరోచనా, आ० स्त्री० गन्धद्रव्यविशेषे గోరచనము, గోర(అ)జము, గోరోజనము, గోరోచన.

गोवन्दनी గోవన్దనీ, ई०स्त्री० प्रियङ्गौ ప్రేంకణము†; पीतदण्डोत्पले పచ్చకాఁడకలువ†.

गोवर्धनः గోవర్ధనః, अ०पु० गिरिविशेषे ఒక కొండ; गिरियज्ञभेदे ఒక గిరియజ్ఞము.

गौधूमीनम् గౌధూమీనమ్, अ० न० गोधूमभवनयोग्ये क्षेत्रे గోదుమలుపండెడిపొలము.

गौलोमनः గౌలోమనః, अ०त्रि० गोलोमसदृशे గోవువెండ్రుకవంటిది. [याम् వేఁట.

ग्रामाधानम् గ్రామాధానమ్, अ०न० मृगया-

न - सं० ग्र० న - సం॥ ప్ర॥

गगनाङ्गनम् గగనాఙ్గనమ్, अ० न० वृत्तभेदे ఒక వృత్తము. –ना –నా, आ० स्त्री० अप्सरसि విమిటారి, అచ్చర.

गजबन्ध(न्धि)नी గజబన్ధ(న్ధి)నీ, ई० स्त्री० हस्तिबन्धनशालायाम् ఏనుఁగులఁ గట్టెడి కొట్టము. –मोटनः –మోటనః, अ० पु० सिंहे సింహము.

गण्डोपधानम् గణ్డోపధానమ్, अ०न० उपधानभेदे తలగడ, దిండు. [దః' చూ॥

गद्गदध्वनिः గద్గదధ్వనిః, इ०पु० गद्गदे 'గద్గ

गन्धमादनः గన్ధమాదనః, अ०प्र० गिरिभेदे ఒకకొండ; पु० तत्रवासिनि అందుండునది. न० तत्रस्थवने అందుండు వనము. –नी –నీ, ई०स्त्री० चीडायाम् చీఁడ†; मद्ये కల్లు; बन्दायाम् బదనిక†. –मादिनी –మాదినీ, ई०स्त्री० लाक्षायाम् లక్క; मुरायाम् మురః†. मालिनी –మాలినీ, ई०स्त्री० मुरायाम् మురః†. –मैथुनः మైథునః, अ० पु० वृषभे ఎద్దు. –मोदनः –మోదనః, अ०पु० गन्धके గంధకము. –मोहिनी –మోహినీ, ई० स्त्री० चम्पककलिकायाम् సంపెంగ మొగ్గ. –शुण्डिनी –శుణ్డినీ, ई० स्त्री० गन्धमूष्याम् చుంచు.

गर्भघातिनी గర్భఘాతినీ, ई०स्त्री० लाङ्गल्याम् తరిగొట్టు†. –पातनः –పాతనః, अ० पु० फेनिले కుంకుడు†; कलिकार्याम् తరిగొట్టు†. –पातिनी –పాతినీ, ई० स्त्री० विशल्यायाम నాఁగేటిచాలుకూర† తరిగొట్టు†. –लम्भनम् –లమ్భనమ్, अ०न० क्रियाभेदे ఒక గర్భసంస్కారము.

गर्भोपघातिनी గర్భోపఘాతినీ, ई०स्त्री० गर्भघातिन्यां धेन्वादौ ఈచుకపోయినఆవు మొ॥

गवामयनम् గవామయనమ్, अ०न० सत्रभेदे పది(పండ్రెండు) నెలలు చేయవలసిన ఒక సత్ర(యాగ)ము.

गात्रमार्जनी గాత్రమార్జనీ, ई०स्त्री० क्षुद्रपत्र्याम् తుండుగుడ్డ చిన్న చేతిగుడ్డ.

गात्रानुलेपनी గాత్రానులేపనీ, ई०स्त्री० विलेपनयोग्यपिष्टघृष्टसुगन्धिद्रव्ये సుగంధిద్రవ్యములముద్ద.

गिरिनन्दिनी గిరినన్దినీ, ई०स्त्री० पार्वत्याम् గట్టుపట్టి, పార్వతి; गङ्गायाम् గంగ; नद्याम् నది. –शालिनी –శాలినీ, ई० स्त्री० गिरिकर्णिकायाम् కట్లతీఁగె†.

गुड्गुडायनम् గుడుగుడాయనమ్, अ० न० कुक्षिरोगभेदे కడుపు గుడగుడలాడుట.

गुणवचनम् గుణవచనమ్, अ०न० गुणवाचके शब्दे గుణవద్ద్రవ్యవాచకమైన శబ్దము. –संख्यानम् –సంఖ్యానమ్, अ० न०

साङ्ख्यशास्त्रे సాంఖ్యశాస్త్రము, पातञ्जलदर्शने పాతంజలదర్శనము.

गुरुवर्चोघ्नः గురువర్చోఘ్నః, अ०पुं० लिम्पाके 'లిమ్పాకః' చూ

गूढमैथुनः గూఢమైథునః, अ०पुं० काके కాకి

गृहनमन గృహనమనః, अ०पुं० वायौ వాయువు -नाशन -నాశనః, अ०पुं० वनकपोते కానపావురము. -मेधिनी -మేధినీ, ई० स्त्री० गृहिण्याम् గేస్తురాలు. सात्त्विकबुद्धयाम् సాత్త్వికబుద్ధి.

गेहोपवनम् గేహోపవనమ్, अ०न० गृहारामे ఇంటితోఁట. [తోలుదాలువు, శివుఁడు.

गोचर्मवसन గోచర్మవసనః, अ० पुं० शिवे

गोत्रस्खलनम् గోత్రస్ఖలనమ్, अ०न० आशया अन्यस्य नामग्रहणरूपे रागहेतुके स्खलने ఒకరిపేరు బిలువవలసి భ్రమతో మఱొకరి పేరు బిలుచుట [గోష్ఠ(చూ)ము.

गोपालधानी గోపాలధానీ, ई० स्त्री० गोष्ठे

गोवासदासन గోవాసదాసనః, अ०पुं० देशभेदे ఒక దేశము.

गोवासन గోవాసనః, अ०पुं० गवा वासयितरि గోవులకు స్థానమిచ్చువాఁడు.

ग्रन्थिबन्धनम् గ్రన్థిబన్ధనమ్, अ०न० दृढबन्धनार्थे बन्धनभेदे దృఢబంధనార్థమైన ఒక బంధనము (త్రాడు), जन्मतिथौ गोरोचनादियुतसूत्रबन्धने పుట్టినరోజున చేతికి కట్టెడి కంకణము. [ఉఁకు†.

ग्रहनाशन గ్రహనాశనః, अ०पुं० शाकवृक्षे

ग्रहावमर्दन గ్రహావమర్దనః, अ० पुं० राहौ రాహువు; ग्रहयो परस्परयुद्धे రెండుగ్రహముల పరస్పరయుద్ధము

प-सं० प्र० ప-సం ప్ర

गजपादपः గజపాదపః, अ० पुं० स्थाल्यम् స్థాలి†.

गजपुष्पी గజపుష్పీ, ई० स्त्री० नागपुष्पायाम् నాగపుష్పి†. -रिपुः -రిపుః, उ०पुं० सिंहे ఏనుఁగులగొంగ, సింహము.

गणद्वीप గణద్వీపః, अ० पुं० यवद्वीपे ఏడు రాజ్యములు గల ఒక ద్వీపము. -रूपः -రూపః, अ०पुं० अर्कपर्णे జిల్లేడు†. -पी -పీ, न०पुं० श्वेतार्के తెల్లజిల్లేడు†.

गणाधिप గణాధిపః, अ०पुं० गणपतौ 'గణపతిః' చూ

गण्डकूप గణ్డకూపః, अ०पुं० पर्वतस्योन्नते तटे ఎత్తైన కొండచఱియ, तत्रस्थकूपे అందున్న బావి. [మదపుటేనుఁగు.

गन्धद्विप గన్ధద్విపః, अ० पुं० मत्तगजे

गन्धप గన్ధపః, अ०पुं० देवभेदे ఆఘ్రాణించియే తృప్తిపడు కొందఱు దేవతలు.

गन्धपुष्प గన్ధపుష్పః, अ०पुं० वेतसे ప్రబ్బలి†; अङ्कोले ఊడుగు† उद्दाले విరిగి†. -पा -పా, आ०स्त्री० नील्याम् నీలి†. केतक्याम् మొగలి† गणिकार्याम् కూరనెల్లి†. न० गन्धपुष्पयो గంధము పూవు.

गन्धलोलुप గన్ధలోలుపః, अ० पुं० मधुमक्षिकायाम् తేనెటీఁగ.

गुच्छ(त्स)पुष्पः గుచ్ఛ(త్స)పుష్పః, अ० पुं० सप्तपर्णे ఏడాకులఅరఁటి†, करञ्जभेदे గుత్తుంకానుగు†, धातक्याम् అరె†.

गुडपुष्प గుడపుష్పః, अ०पुं० मधूके ఇప్ప†, धान्यभेदे ఇప్పపూలు, ఒక ధాన్యము

गुप గుప, धा० (गुपति) गोपने రక్షించుట. (जुगुप्सते) निन्दायाम् నిందించుట (गुप्यति) వ్యాకులత (गोपयति-ते) भाषायाम् చెప్పుట.

गुपू గుపూ, धा०(गोपायति) रक्षणे రక్షించుట.

गृहकच्छप. గృహకచ్ఛపః, अ०पुं० गृहाश्मनि 'గృహాశ్మ' చూ

गृ(गे)हधूपः గృ(గే)హధూపః, अ० पुं० ग्रहादिनशने धूपे గ్రహాదులఁ బాఱఁదోలు

టకై వేసెడి ఒక ధూపము, ముంతపొగ

गृहप గృహపః, అం పుం गृहाधिपे 'గృహపతిః' చూ राश्यधिपतौ రాశి-అధిపతి.

गुरुतल्प. –ल्पी గురుతల్పః–ల్పీ, అం న్ పుం गुरुतल्पगे 'గురుతల్పగః' చూ అం నం गुरुभार्यायाम् గురుభార్య.

गुह्यपुष्प గుహ్యపుష్పః, అం పుం अश्वत्थे రావి.

गूढपात् గూఢపాత్, ద్ పుం गूढपादे 'గూఢపాదః' చూ

गेपृ గేపృ, ధా (गेपते) कम्पने వణకుట, गतौ గతి.

गोप గోపః, అం పుం गोपके 'గోపకః' చూ गोष्ठाध्यक्षे గోశాలాధిపతి, बोले బొలెంతబోలు. भूरिग्रामाधिकारिणि బహుగ్రామములకు అధిపతి, भूपे రాజు. त्रिं रक्षके కాపాడువాఁడు.

गोपा గోపా, ఆం సీం श्यामायाम् 'శ్యామా' చూ†

गोपा గోపాః, ఆం పుం गोरक्षके గోరక్షకుఁడు

गोपी గోపీ, ఈం సీం गोपस्त्रियाम् గోపస్త్రీ, श्रुतिदेवमुनिकन्यारूपासु गोपिकासु శ్రుతిదేవముని కన్యారూపిణులైన గోపికలు; रक्षिकायां स्त्रियाम् కాపాడెడి స్త్రీ.

गोरूप. గోరూపః, అం పుం शिवे శివుఁడు.

गोसर्प గోసర్పః, అం పుం गोधायाम् ఉడుము

गौरीपुष्प గౌరీపుష్పః, అం పుం प्रियङ्गौ ప్రేంకణము†.

फ ఫ

गुफ గుఫ } ధా (गुफति, गुम्फति) ग्रन्थे
गुम्फ గుమ్ఫ } రచించుట, కూర్చుట.

गुम्फ గుమ్ఫః, అం పుం ग्रन्थने 'గ్రన్థనమ్' చూ॥ बाहुभूषणे బాహుపురి. श्मश्रुणि 'శ్మశ్రు' చూ॥

गुल्फ గుల్ఫః, అం పుం पादग्रन्थौ గుత్తి, గుది, మండ, చీలమండ, చీలమండ.

ब బ

गगनाम्बु గగనామ్బు, ఉం నం खवारिणि వాననీరు, 'ఖవారి చూ

गर्ब గర్బ, ధా (गर्बति) गतौ గతి.

गिरिकदम्ब· గిరికదమ్బః, అం పుం धाराकदम्बे (మొగలు)కడిమి†.

गिरिनिम्ब: గిరినిమ్బః, అం పుం महानिम्बे కొండ(పెను)వేము†.

गोडिम्ब: గోడిమ్బః, అం పుం सृगालजम्ब्वाम् నక్కనేరేడు†

गोतुम्बा గోతుమ్బా, ఆం సీం इन्द्रवारुण्याम् పెద్దపాఁపర†, गवाक्ष्याम् చిన్నపాఁపర, బుడమ†.

गोरक्षजम्बू గోరక్షజమ్బూః, ఊం సీం गोधूमे గోధుమలు†; कोशातक्याम् బీర†; बदरे రేఁగుపండు, क्रमुकफले పోఁకకాయ –तुम्बी –తుమ్బీ, ఈం సీం कुम्भतुम्ब्याम् కుండానుగు†.

भ - सं प्र భ - సం ప్ర

गजवल्लभा గజవల్లభా, ఆం సీం गिरिकदल्याम् కొండయరఁటి†; सल्लक्याम् అందుగు†.

गन्धालीगर्भा గన్ధాలీగర్భా, ఆం సీం सूक्ष्मैलायाम् చిన్నయేలకి†. [మృగము.

गरभ. గరభః, అం పుం गर्भे గర్భము. मृगे

गर्दभ. గర్దభః, అం పుం गन्धे గంధము. खरे గాడిదె, గాలిగాఁడు, చలువగుఱ్ఱము, రేవుజక్కి, గాడిద. నం कैरवे తెల్లకలువ†; विडङ्गे వాయువిడంగము†. –भी –భీ, ఈం సీం कटम्याम् ఎక్కుడుదీఁగె†; अग्निप्रकृतिके कीटभेदे స్పృశించిన బొబ్బ పొక్కెడి ఒక పురుగు. गर्दभस्त्रियाम् ఆఁడుగాడిద, रोगभेदे ఒకరోగము; विष्णुक्रान्तायाम् విష్ణుక్రాంత†; श्वेतकण्टकार्याम् తెల్లవాఁకుడు†.

गर्भ· గర్భః, అం పుం अग्नौ అగ్నిః अन्ने అన్నము; अपवरके గది, उदरే ఉదర(చూ) ము, गङ्गाद्युषितस्थले నదీగర్భము, గంగాది జలమున్నట్టిచోటు, नाटकसन्धिभेदे ఒక నాటకసంధి; पनसकण्टके పనసముల్లు, पुत्रे కొడుకు; कुक्षिस्थशिशौ కడుపు, కడ్పు, కరువు, చూఁడి, చూలు, వేఁకటి, వ్రేఁకటి, పిండము, గర్భము, मध्ये మధ్యప్రదేశము शिशौ శిశువు [సాహసించుట.

गल्भ గల్భ, ధాం(गल्भते) धाष्टर्ये ధృష్టత,

गार्दभम् గార్దభమ్, అంత్రిం गर्दभसम्बन्धिनि గాడిదకు సంబంధించినది.

गार्भम् గార్భమ్, అం త్రిం गर्भसम्बन्धिनि గర్భసంబంధమైనది

गिरिभित् గిరిభిత్, ద్ంపుం इन्द्रे గట్టుదాయ, ఇంద్రుఁడు. पाषाणभेदके కొండపిండి†; नदीभेदे ఒకనది, नदीभेदके నదిని భేదించు నది. –भू –భూః, ఊంసీం पर्वतभूमौ పర్వతభూమి; गिरिजायाम् 'గిరిజా' చూ

गुडभा గుడభా, ఆంసీం यावनालशर्करायाम् ఒక చక్కెర

गुदस्तम्भ గుదస్తమ్భః, అం పుం रोगभेदे మలము స్తంభించుట.

गुरुभम् గురుభమ్, అంనం पुष्यर्क्षे పుష్యమి*.

गृहबलिभुक् గృహబలిభుక్, జ్ం పుం काके కాకి; चटके పిచ్చుక

गोत्रभित् గోత్రభిత్, ద్ం పుం इन्द्रे కొండల రెక్కలు గొట్టినదని, ఇంద్రుఁడు; नामभेदके ఒకని నామము (పేరు) నకు బదులు మఱొకని నామము నుచ్చరించువాఁడు.

गोभृत् గోభృత్, త్ంపుం महीध्रे నేలతాలుపు, కొండ. [త్రము

गोम्भः గోమ్భః. స్ం నం गोमूत्रे గోమూ

गोष्ठेगल्भः గోష్ఠేగల్భః, అం పుం गोष्ठेश्वेडिनि 'గోష్ఠేశ్వేడీ' చూ

ग्राम्यवल्लभा గ్రామ్యవల్లభా, ఆంసీం पालङ्क्ये పాలంక్య(చూ)ము†, वेश्यायाम् వాడ వదినె, వేశ్య.

म २ మ 2

गम గమః, అం పుం अपर्यालोचिते मार्गे ఆలోచింపనిత్రోవ. जिगीषोर्यात्रायाम् దండయాత్ర. द्यूतभेदे ఒక జూదము; मार्गे దారి. सदृक्पाटे సమపాఠము; गमने గతి, నడక, गम्यमाने मार्गादौ పోవుచున్న మార్గము మొ

गमी గమీ, న్ంత్రిం गमनकर्तरि వెళ్లెడివాఁడు.

गरुत् గరుత్, త్ంసీం नडे కిక్కిసకసవు†; लतायाम् తీఁగ; धान्यभेदे ఉదరలు, ఒక ధాన్యము; सुवर्णे బంగారు.

गामी గామీ, న్ంత్రిం गमिनि 'గమీ' చూ

गुल्म గుల్మః, అం పుం अप्रकाण्डे लतादौ బోదెలేని లతాదులు, गजा 9 ఏనుఁగులు रथा 9 రథములు अश्वा 27 గుఱ్ఱములు पदातयः-45 మంది కాలిబంట్లు-एभिर्युक्त-सेनायाम् దళగల సేన, प्रधानपुरुषाधिष्ठिते रक्षकसमूहे ప్రధానపురుషుఁడు గల రక్షక సమూహము; घट्टदेशे रक्षार्थं स्थापिते सैन्ये ఘట్ట(చూ)స్థానమున రక్షణకై నిలిపిన సేన; गुल्मिन्याम् ఈరము, ఈరాలు, ఈఱమి, ఈఱము, గుండు, చెట్టు, జిట్ట, జీబు, డొంక, తుప్ప, పుట్ట, పొదరు, పొద; रोगभेदे గుల్మరోగము; प्लीहनि 'ప్లీహ' చూ

गुल्मी గుల్మీ, ఈంసీం आमलक्याम् ఉసిరిక†
एलायाम् ఏలకి†; पटगृहे డేరా; वने అడవి, लवल्याम् లవలి†, गृध्रनख्याम् గద్దగోరు†. న్ంత్రిం गुल्मयुते గుల్మరోగముగలవాఁడు.

गोम గోమ, ధాం (गोमयति –ते) उपलेपने అలుకుట. [మికి సమానుఁడు.

गोमत् గోమత్, త్ంపుం गोस्वामितुल्ये గోస్వా

गोमान् గోమాన్, త్ంత్రిం गोस्वामिनि గో

స్వామి, గోవులు గలవాఁడు: गोयुक्ते గో
('గౌః' చూ) యుక్తుఁడు
गोमी గోమీ,న్.త్రి. गोस्वामिनि గోస్వామి
पुं. उपासके ఉపాసకుఁడు, जम्बुके నక్క,
श्रामणेरे బౌద్ధభిక్షుకశిష్యుఁడు.
ग्राम గ్రామ. धा.(ग्रामयति -ते) आमन्त्रणे
పిలుచుట.
ग्राम గ్రామః, अ. पुं. स्वरसघभेदे సంగీత
స్వరములకూడిక, (पदान्ते)समूहे(పదాంత
మున)సమూహము, ग्रामवासिजने గ్రామ
మందుండు జనము; ग्रामसबन्धिनि గ్రామ
సంబంధమైనది, ग्राम्यधर्मे రతి, विप्रादीना
निवासस्थाने గామము, ఊరు, కుప్పము,
కాటిక, కొట్టిక, పాలము, పల్లియ, పల్లె,
గ్రామము; जनपदे దేశము.
ग्रामी గ్రామీ,న్.త్రి. ग्रामस्वामिनि గ్రామాధి
కారి. ग्रामवासिनि గ్రామస్థుఁడు, मैथुनयक्ते
రతిగలవాఁడు.
ग्रीष्म. గ్రీష్మః, अ.पुं. ग्रीष्मतौ 'గ్రీష్మర్తుః'
చూ ऊष्मणि ఉబ్బు, ఉమ్మ, ఉక్క. త్రి.
तद्वति అదిగలది.
ग्री(ग्रै)ष्मी గ్రీ(గ్రై)ష్మీ, ई.सी. नवमल्लि-
कायाम् విరజాజి†.न्.त्रि. ग्रीष्मसंबन्धिनि
గ్రీష్మ(ము)మునకు సంబంధించినది.

ग ३ గ 3

गन्धाश्मा గన్ధాశ్మా,న్.पुं. गन्धके గంధకము
गरिमा గరిమా,న్.पुं. गुरुत्वे(गुणे) బరువుగా
నుండుట, గురుత్వము. ऐश्वर्यविशेषे ఒక
ఐశ్వర్య(ము)ము.
गरुत्मान् గరుత్మాన్, त्.पुं. गरुडे తెలిమో
ముపక్కి, బొల్లిమోరపులుంగు, తొడలేని
వానిసైదోడు, 'గరుడః' చూ॥ पक्षिणि
పక్కి, పక్షి.
गिरिमृत् గిరిమృత్, द्.सी. गैरिके జేగురు,
కావిజాయి.
गृहाश्मा గృహాశ్మా, न्.पुं. पेषण्या शिला-
याम् కల్వము తిరుగలి సన్నెకల్లు.
गोचर्म గోచర్మ,न्.न. शतोत्तरद्विसहस्रहस्त-
परिमितभूमौ రెండువేలనూట హస్తముల
ప్రమాణముగల నేల; गवा चर्मणि గోవు
తోలు.
गोतम. గోతమః, अ.पुं.अतिजडे మిక్కిలి
మందుఁడు; गौतममुनौ గౌతమముని. -मी
-మీ, ई.सी. अहल्यायाम् అహల్య
गोधर्म గోధర్మః, अ.पुं. मैथुने రతి.
गोधुम. గోధుమః, अ.पुं.गोधूमे గోదుమలు,
గోధు(ధూ)మలు‡.
गोधूम గోధూమః,अ.पुं. धान्यभेदे గోదు
మలు; नागरङ्गे నారింజ+ -मी -మీ.ई.
सी. गोलोमिकाम् కోలపొన్న†, क्रोष्टुवि-
न्नायाम् నక్కతోఁకకసవు‡.
गोलोमी గోలోమీ, ई.सी. भूतकेशे జటా
మాంసి‡ वचायाम् వస†, वेश्यायाम् వేశ్య;
श्वेतदूर्वायाम् తెల్లగఱిక†, गोलोमिकायाम्
కోలపొన్న (నక్కతోఁకకసవు)†.
गोष्टो(स्तो)म గోష్టో(స్తో)మః, अ. पुं
स्तोमभेदे ఒక స్తోమ(ము)ము; यागभेदे
అగ్నిష్టోమాంగమయిన ఒక యాగము.
गौतम. గౌతమః, अ.पुं. मुनिभेदे గౌతమ
ముని, नचिकेतस· पितरि నచికేతసుని
తండ్రి, ఉద్దాలకుఁడు. शाक्यमुनौ (बुद्धदेवे)
శాక్యవంశమునకు చెందిన బుద్ధదేవుఁడు;
अहल्यपुत्रे शतानन्दे అహల్యకొడుకు,
శతానందుఁడు, कृपाचार्ये కృపాచార్యుఁడు;
गोतमस्य गोत्रोद्भवे शिष्ये वा గోతమ(గో
త్రోద్భవుఁడు) శిష్యుఁడు, भरद्वाजे భర
ద్వాజముని. -मी -మీ, ई.सी. दुर्गायाम्
దుర్గ, गोदावर्याम् గోదావరినది; गोरोचना-
याम् గోరోజనము, गौतम(प्रोक्त)विद्यायाम्

గౌతమ(బుద్ధ)ప్రోక్తమైన విద్య. कृप्याम् కృపి,ద్రోణునిభార్య

गोवाम. గోవామః, अ० पु० गोष्ठे గోశాల

गौत्तम గౌత్తమః, अ० पु० स्थावरविषभेदे ఒక విష(పాషాణ)ము

गौ-म. గౌధూమః, अ० त्रि० गोधुमविकारे గోదుమలనుండి యేర్పడినది [తీర్థము

गौरिमान् గౌరిమాన్, त्०त्रि० तीर्थभेदे గౌరి

ग्रन्थिमान् గ్రన్థిమాన్, त्०पु० अस्थिसहरे నల్లేరు† त्रि० ग्रन्थियुक्ते గనుపులు గలది

म-सं०प्र० మ-సం ప్ర

गजादिनामा గజాదినామా, न्०स्त्री० गजपिप्पल्याम् గజపిప్పలి†

गण्डकुसुमम् గణ్డకుసుమమ్, अ०न० गजमदे ఏనుఁగుమదము [గమ్యము, విష్ణువు

गतिसत्तम గతిసత్తమః, अ०पु० विष्णौ ఉత్తమ

गन्धकुसुमा గన్ధకుసుమా, आ०स्त्री० गणिकारिकायाम् కూరనెల్లి†

गन्धनमा గన్ధనామా, न्०स्त्री० रक्ततुलस्याम् ఎఱ్ఱతులసి†, रोगभेदे ఒక వ్రణము

–सोमम् –సోమమ్, अ०न० कुमुदे తెల్లకలువ†.

गन्धोत्तमा గన్ధోత్తమా, आ०स्त्री० सुरायाम् కల్లు.

गभस्तिनेमि గభస్తినేమిః, इ०पु० सूर्यनारायणे సూర్యనారాయణుఁడు.

गभस्तिमान् గభస్తిమాన్, त्० पु० सूर्ये సూర్యుఁడు. न० उपद्वीपभेदे ఒకఉపద్వీపము; पातालभेदे ఒక అధోలోకము.

गभीरात्मा గభీరాత్మా, न्०पु० विष्णौ విష్ణువు

गरुडात्मा గరుడాత్మా, न्०पु० मरकते మరకతమణి. [రక్షణము.

गर्भभर्म గర్భభర్మ, न्०न० शिशुभरणे శిశు

गर्भाष्टमः గర్భాష్టమః, अ० त्रि० गर्भकालादष्टमे मासवत्सरादौ గర్భధారణకాలమున తొమిదవదైన మాసము సంవత్సరము మొ

गीर्वाणकुसुमम् గీర్వాణకుసుమమ్, अ० न० देवकुसुमे లవంగము

गुदवर्म గుదవర్మ, न्०न० मलद्वारे మలద్వారము.

गुरुकम గురుక్రమః, अ०पु० पारम्पर्योपदेशे పరంపరగా వచ్చిన ఉపదేశము. –तमः –తమః, अ०त्रि० अतिगुरौ మిక్కిలి గురు(మా)వైనది, मात्रादौ తల్లి తండ్రి ఆచార్యుఁడు, विष्णौ విష్ణువు.

गृहद्रुम. గృహద్రుమః, अ०पु० अजश्रृङ्ग्याम् జిట్టుపు†. –भूमि –భూమిః, इ० स्त्री० वेश्मभुवि గృహనిర్మాణయోగ్యమైనభూమి.

गृहस्थधर्मा: గృహస్థధర్మాః, अ० पु० ब० दमदानदयादेवपूजागुरुभक्तिक्षमासत्यशौच-तपोऽस्तेयेषु దమము దానము దయ దేవపూజ గురుభక్తి క్షమ సత్యము శౌచము తపస్సు అస్తేయము-అనఁబడునవి.

गृहाराम గృహారామః, अ०पु० निष्कुटे ఇంటితోఁట, ఇంటిచేరువనున్న తోఁట –श्रम –శ్రమః, गृहरूपे आश्रमे గృహమనెడిఆశ్రమము; तद्धर्मे దాని ధర్మము

गोकुलाष्टमी గోకులాష్టమీ | इ० स्त्री०
गोपा(ष्टा)ष्टमी గోపా(ష్టా)ష్టమీ | कार्तिकशुक्लाष्टम्याम् కార్తికశుద్ధ-అష్టమి.

गौरीकुङ्कुमम् గౌరీకుఙ్కుమమ్, अ० न० धान्यभेदे గౌరికుంకుమలు, ఒక ధాన్యము.

ग्रहनेमि గ్రహనేమిః,इ०पु०चन्द्रे చంద్రుఁడు.

ग्रहसमागम గ్రహసమాగమః, अ० पु० चन्द्रेण सह कुज दिपञ्चग्रहयोगभेदे చంద్రునితో ఐదు కుజాదిగ్రహముల కలయిక.

ग्राम (म्य) कर्म-धर्म గ్రామ (మ్య) కర్మ –ధర్మః, अ०न्०प्र० मैथुने రతి.

ग्राम्यकुङ्कुमम् గ్రామ్యకుఙ్కుమమ్, अ०न० कुसुम्भे కుసుమపువ్వు†

य २ య 2

गण्यम् గణ్యమ్, అం త్రిం गणनीये గణిం(లెక్కిం)పఁదగినది, सङ्ख्यान లెక్కరిగణుతింపఁదగినవాఁడు; गणभवे గణ(మూ)మునఁగలిగినది.

गद्यम् గద్యమ్,అంనం पादरहिते कवितामेदे వచనము,కవితావిశేషము,గద్దెము,గద్యము. త్రిం वक्तव्ये చెప్పఁదగినది.

गम्यम् గమ్యమ్, అం త్రిం प्राप्ये పొందఁదగినది; गमनयोग्ये గమింపఁ(వెళ్లఁ)దగినది, ज्ञेये తెలియఁదగినది.

गम्या గమ్యా, ఆంసీం पत्न्याम् పెండ్లాము.

गयः గయః, అంపుం कपिमेदे ఒక కపి, दैत्यमेदे ఒక యసురుఁడు; राजर्षिमेदे ఒక రాజర్షి, मुनिमेदे ఒక ముని.

गया గయా, ఆంసీం तीर्थविशेषे ఒకపుణ్య తీర్థము.

गर्ज्यम् గర్జ్యమ్, అంత్రిం गर्जनीये గర్జింపఁదగినది

गर्ह्य గర్హ్యః, అంత్రిం अधमे అధముఁడు; निन्द्ये నిందిం(గర్హిం)పఁదగినది.

गल्या గల్యా,ఆంసీం गलसमूहे గళ(కంఠ)సమూహము.

गव्यम् గవ్యమ్,అంనం धनूरज्जौ వింటిత్రాడు; रागद्रव्ये రాగద్రవ్యము, పొరాణి మొ॥ త్రిం गोक्षीरादिषु ఆవుపాలు ఆవుపెరుఁగు మొ॥ गोहिते గోవులకుహితమైనది, गोसबन्धिनि గోసంబంధమైనది.

गव्या గవ్యా,ఆంసీంगव्यूतौ రెండుకోసులు; गोरोचनायाम् గోరోజనము, गोसमूहे గోవులగుంపు.

गाय గాయః, అంపుం गाने గానము. త్రిం (पदान्ते) गायके (పదాంతమున) గాణ, గాయకుఁడు.

गाया -यी గాయా -యీ, ఆం ఈం సీం गानकर्त्र्याम् గాణి, పాటకత్తె.

गार्ध्यम् గార్ధ్యమ్, అం నం लोमे లోభము.

गुण्य గుణ్యః,అంత్రిం प्रशस्तगुणयुक्ते ప్రశస్తమైనగుణములుగలవాఁడు; गुणनीये గుణిం(హెచ్చిం)పఁదగినది.

गुल्यः గుల్యః, అంపుం मधुरे మధురము

गुह्यम् గుహ్యమ్,అంనం गोपने గోపన(మూ)ము, उपस्थे ఉపస్థము, అఁడుగుఱి మగగుఱి. పుం कूर्मे తాఁబేలు, दम्भे కపటము; विष्णौ విష్ణువు. త్రిం गोप्ये దాఁచఁదగినది.

गृध्यम् గృధ్యమ్, అంత్రిం अभिलषणीये అభిలషింపఁదగినది. నం इच्छायाम् ఆశ.

गृध्यी గృధ్యీ,నంత్రింइच्छायुक्ते ఆశగలవాఁడు.

गृह्य గృహ్యః, అంపుం गृहासक्तपक्षिमृगादौ ఇల్లుమరగిన పశుపక్ష్యాదులు (చిలుక మొ లేడి మొ) अग्निमेदे గృహ్యాగ్ని. నం गृह्यसूत्रे గృహ్యసూత్రము, गुदे ముడ్డి. गृह्याग्निकर्मणि గృహ్యాగ్నియందలి కర్మ. త్రిం पराधीने పరాధీనుఁడు; आयत्ते స్వాధీనుఁడు; स्वपक्षे యేతనపక్షమువాఁడు; गृहभवे वस्तुनि ఇంటియందున్న వస్తువు.

गृह्या గృహ్యా, ఆంసీం शाखानगरे పేట.

गेयम् గేయమ్, అంనం गीतौ గేయము,గీతి (మూ) త్రిం गातव्ये గానము సేయఁదగినది; गायणे గానముసేయువాఁడు.

गेह्यम् గేహ్యమ్, అం నం गेहभवे గృహమునఁ గలిగినది, गेहहिते గృహమునకు హితమైనది.

गोप्यम् గోప్యమ్, అంత్రిం गोपनीये దాఁచఁదగినది; रक्षणीये రక్షింపఁదగినది. పుం दासीपुत्रे దాసికొడుకు.

गोष्ठ्य గోష్ఠ్యః, అం పుం गोष्ठे भवे గోష్ఠ(మూ)మునఁగలిగినది,रुद्रमेदे ఒకరుద్రుఁడు.

गोह्यम् గోహ్యమ్, అంత్రిం गुह्ये గుహ్యము; गोप्ये గోప్యము.

गौच्यः గౌచ్యః, अ०पु० मैनाके మైనాకుఁడు (గిరి).

गौण्यम् గౌణ్యమ్, अ०न० गौणतायाम् గౌణత్వము. [ర్యము.

गौल्यम् గౌల్యమ్,अ०न० गुडस्यभावे మాధు

ग्रस्य గ్రస్యః, अ०त्रि० अदनीये భక్షింపఁదగినది.

ग्राम्य· గ్రామ్యః, अ० त्रि० ग्रामभवे గ్రామమునఁ బుట్టినది; मूढे మూఢుఁడు. प्राकृते పామరుఁడు; ग्रामीणे పల్లెటూరివాఁడు न० मैथुने రతి; स्वीकारे స్వీకరించుట; रतबन्धे రతిబంధము, अश्लीले అసభ్యమయినమాట, బూతు. पु०काव्यदोषभेदे ఒకకావ్యదోషము, रात्रौ मेषवृषभराशयो రాత్రియందలి మేష వృషభరాసులు; मिथुनादिराशिषु మిథునాదిరాసులు; पशुभेदे గ్రామపశువులు(గోవుగుఱ్ఱము గాడిద కుంటరగాడిద కుక్క పిల్లి మొ)

ग्राम्या గ్రామ్యా,आ०सी०तुलस्याम् తులసి†; नील्याम् నీలి†, निष्पाव्याम् 'నిష్పావీ చూ वृत्तिभेदे వృత్తివిశేషము; ओषधीभेदे గ్రామ ఓషధులు.

ग्रास्य గ్రాస్యః, अ०त्रि० ग्रस्ये 'గ్రస్యః చూ

ग्राह्य గ్రాహ్యః,अ०त्रि० ग्रहणयोग्ये గ్రహింపఁదగినది, గ్రహణ(చూ)యోగ్యము.

य ३ య 3

गजाख्यः గజాఖ్యః, अ० पु० चक्रमर्दे తగిరిస† न० हस्तिनापुरे హస్తినాపురము.

गजास्य గజాస్యః, अ०पु० गजानने 'గజాననః' చూ॥ गजासुरे గజాసురుఁడు.

गणेयम् గణేయమ్, अ०त्रि० सङ्ख्येये లెక్కింపఁదగినది.

गदाख्यम् గదాఖ్యమ్, अ०न० कुष्ठे చెంగల్వకోష్టు†.

गन्तव्यम् గన్తవ్యమ్,अ०त्रि०गम्ये'గమ్యమ్' చూ

गन्धाढ्यम् గన్ధాఢ్యమ్, अ०न० जवादिनाम-गन्धद्रव्ये జవ్వాది, चन्दने చందనము त्रि० गन्धयुक्ते గంధముగలది. पु० नागरङ्गे నారింజ†. -ढ्या -ఢ్యా, आ०सी० गन्धपत्रायाम् గంట్లకచోరము†. सुवर्णयूथिकायाम् ఒక మొల్ల†, सहायाम् పిన్నగోరింట†, देवगन्धे ఉదసాలె†, भद्रमुस्तायाम् నాగముస్తె†. [శ్రేష్ఠతరము.

गरीयान् గరీయాన్,स्.०त्रि०गुरुतरे గొప్పది,

गलोड्यः గలోడ్యః, अ० पु० धान्यभेदे ఒక ధాన్యము.

गवय· గవయః, अ०पु० गोसदृशपशौ गोकर्णे గోకర్ణ (చూ) మృగము, గోవువంటి ఒక పశువు

गाङ्गेय. గాఙ్గేయః, अ० पु० गङ्गासुते 'గఙ్గాసుతః' చూ॥ इल्लीशे ఒక చేప; उन्मत्ते ఉమ్మెత్త†. न० सुवर्णे బంగారు; कशेरौ గొట్టి† भद्रमुस्तके నాగముస్తె†. [గూను.

गाडुल्यम् గాడుల్యమ్, अ० न० गडुलभावे

गाणिक्यम् గాణిక్యమ్, अ०न० गणिकासङ्घे వేశ్యలగుంపు. [చూ

गाणेयम् గాణేయమ్,अ०त्रि० गण्ये 'గణ్యమ్'

गातव्यम् గాతవ్యమ్, अ०त्रि० गेये పాడఁదగినది, गन्तव्ये వెళ్లఁదగినది.

गादित्यम् గాదిత్యమ్, अ०त्रि० गदितेन निर्वृत्ते చెప్పుటచేత ఐనట్టిది. [మిత్రుఁడు.

गाधेयः గాధేయః, अ० पु० गाधिपुत्रे విశ్వా

गाम्भीर्यम् గామ్భీర్యమ్, अ०न०अविकारित्वे నిర్వికారముగా ఉండుట, सात्त्विकगुणभेदे ఒక సాత్త్వికగుణము, अचापल्ये నిశ్చలత; अगाधत्वे కుక్కు, లోఁతు.

गार्ष्टेयः గార్ష్టేయః, अ० पु० एकैकपुत्रे ఒక్కఁడే కొడుకు. [గృహస్థధర్మము.

गार्हस्थ्यम् గార్హస్థ్యమ్, अ०न० गृहस्थधर्मे

गालोड्यम् గాలోడ్యమ్, अ०न० गलोड्ये ఒక ధాన్యము, पद्मबीजे తామరవిత్తు.

गिलायु· గిలాయుః, उ०पु० कण्ठरोगभेदे ఒక కంఠవ్యాధి

गिलोड्य గిలోడ్యః, अ०पु० मधुरफलतरुविशेषे ఒక తియ్యని పండ్లచెట్టు

गुणाढ्य గుణాఢ్యః, अ०त्रि०सद्गुणयुक्ते సద్గుణ సంపన్నుఁడు.

गैरेयम् గైరేయమ్, अ०न० शिलाजतुनि సిలాజిత్తు गिरिमृदि జేగురు. [చూ

गोनाय గోనాయః, अ०पु० गोपके 'గోపకః

गोप्तव्यम् గోప్తవ్యమ్, अ०त्रि० गोप्ये 'గోప్యమ్' చూ

गोमयम् గోమయమ్, अ०न० गो विष्ठायाम् పెండ, పేఁడ, ఆవుపేఁడ त्रि० गवात्मके గోస్వరూపమైనది

गोमायु గోమాయుః, उ०पु० जम्बुके నక్క.

गोसङ्ख्य గోసంఖ్యః, अ०पु० गोपके 'గోపకః చూ [ఉదుమువిల్లి.

गौधेय గౌధేయః, अ० पु० गोधिकापत्ये

गौपत्यम् గౌపత్యమ్, अ०न० गोपते भावे గోపతిత్వము, इन्द्रत्वे ఇంద్రపదవి.

गौप्तेय గౌప్తేయః, अ० पु० गुप्तायाः पुत्रे గుప్త(వైశ్యస్త్రీ)పుత్రుఁడు. [పల్లెటూరిస్త్రీ.

ग्रामेया గ్రామేయా, आ० स्री० ग्राम्यस्त्रियाम्

गौरास्य గౌరాస్యః, अ०पु० कृष्णदेहे गौरमुखे कपौ నల్లని దేహము తెల్లని మొగము గల కోఁతి [యకమ్' చూ

ग्रैवेयम् గ్రైవేయమ్, अ०न० ग्रैवेयके 'గ్రైవే

गौरक्ष्यम् గౌరక్ష్యమ్, अ०न० पाशुपाल्ये గో పోషణము.

य ४ య 4

गङ्गा(गाङ्ग)टेय. గఙ్గా(గాఙ్గ)టేయః, अ०पु० मत्स्यभेदे ఒక చేఁప.

गजच्छाया గజచ్ఛాయా, आ०स्री० अमावास्याऽपराह्णे అమావాస్యయందలి అపరాహ్ణము. योगभेदे ఒకయోగము; सूर्यग्रहणकाले సూర్యగ్రహణసమయము. –प्रिया –భక్ష్యా –ప్రియా, భక్ష్యా, आ०स्री० सल्लक्याम् అందుగు†.

गणद्रव्यम् గణద్రవ్యమ్, अ०न० गणस्वामिके द्रव्ये పలువురి ద్రవ్యము (సొత్తు); द्रव्याणां गणे ద్రవ్యసమూహము. –नीयम्–నీయమ్, अ० त्रि० गण्ये 'గణ్యమ్' చూ –पूज्य· –పూజ్యః, अ०पु० देशभेदे ఒక దేశము. –राज्यम् –రాజ్యమ్, अ०न० देशभेदे ఒక దేశము [చూ॥

गणितव्यम् గణితవ్యమ్, अ०न०गण्ये 'గణ్యమ్'

गन्धतूर्यम् గన్ధతూర్యమ్, अ०न० रणवाद्यभेदे ఒక యుద్ధవాద్యము. –द्रव्यम् –ద్రవ్యమ్, अ०न० नागकेसरे నాగకేసరము† सुगन्धिद्रव्ये పరిమళద్రవ్యము.

गन्धेन्द्रियम् గన్ధేన్ద్రియమ్, अ०न० नासिकायाम् ముక్కు.

गमनीयम् గమనీయమ్, अ० त्रि० गम्ये 'గమ్యమ్' చూ

गर्भशय्या గర్భశయ్యా, गर्भाशय గర్భాశయః अ०आ०पु० गर्भोत्पत्तिस्थाने మావి, గర్భమేర్పడు తోలుసంచి. ['వర్తికా' చూ॥

गाञ्जिकाय గాఞ్జికాయః, अ०पु० वर्तिकायाम्

गाणपत्यम् గాణపత్యమ్, अ० न० गणपतित्वे గణపతి(చూ)పదవి.

गान्धारेय గాన్ధారేయః, अ०पु० दुर्योधनादौ దుర్యోధనుఁడు మొ॥

गार्हपत्य గార్హపత్యః, अ० पु० यज्ञाग्निभेदे యజమానునిచే ఇతరాగ్నులకు పూర్వమే సంస్కరింపఁబడిన యగ్ని.

गिरिप्रिया గిరిప్రియా, आ० स्री० चमर्याम् చమరీమృగము. –शयः –శయః, अ०पु०

-शिवे శివుఁడు.

गीतप्रियः గీతప్రియః,అం॰పుం॰ गानासक्ते గాన ప్రియుఁడు; शिवे శివుఁడు. –या –యా, ఆం॰సీం॰ मातृकाभेदे ఒక మాతృక.

गुडाशयः గుడాశయః,అం॰పుం॰ अक्षोटे కొండ గానుగు†.

गुणगृह्य గుణగృహ్యః, అం॰ త్రిం॰ गुणपक्षपातिनि గుణ(ధర్మ) పక్షపాతి. –नीय –నీయః, అం॰ పుం॰ अभ्यासे అభ్యాసము త్రిం॰ गुणितव्ये గుణింపఁదగినది.

गुर्वादित्य· గుర్వాదిత్యః, అం॰ పుం॰ योगभेदे గురుసూర్యులొక్కచోట నుండుట

गुहाशय. గుహాశయః, అం॰ పుం॰ ब्रह्मणि బ్రహ్మము; सिंहादिजन्तुषु సింహశార్దూలాదులు. प्राणे ప్రాణము; मूषके ఎలుక

गूढव्यङ्ग्या గూఢవ్యఙ్గ్యా,ఆం॰సీం॰ लक्षणाभेदे ఒక లక్షణ.

गृहकन्या గృహకన్యా,ఆం॰సీం॰ घृतकुमार्याम् ఇంటికన్నియ, కలబం(మం)ద,కలబంద†. –मेध्य. –మేధ్యః,అం॰త్రిం॰ गृहमेधदेवताके గృహమేధసంబంధమైనది –मेध्या –మేధ్యా, ఆం॰సీం॰ गृहकृत्यपरायाम् గృహకృత్యములయందాసక్తిగలది –याय्य. –యాయ్యః, అం॰పుం॰ गृहस्वामिनि గృహపతి

गृहाशया గృహాశయా, ఆం॰సీం॰ ताम्बूल्याम् తమలపాకు†. [పతంజలిమహర్షి

गोनर्दीयः గోనర్దీయః, అం॰ పుం॰ पतञ्जलिमुनौ

गोपकन्या. గోపకన్యా, ఆం॰సీం॰गोपिकायाम् గోపిక, शारिवायाम् మామెన†. –नीय –నీయః, అం॰త్రిం॰ गोप्ये 'గోప్యమ్' చూ

गोहालिया గోహాలియా, ఆం॰సీం॰ ओषधीभेदे ఒక ఓషధి.

ग्रहाद्वय. గ్రహాద్వయః, అం॰పుం॰ भूताङ्कुशे భూతాంకుశ(మూ)ము. –मयः –మయః, అం॰పుం॰ ग्रहावेशे దయ్యముపట్టుట.

ग्रामगृह्य గ్రామగృహ్యః, అం॰త్రిం॰ ग्रामबाह्ये గ్రామమునకు వెలుపలిది. –गृह्या–గృహ్యా, ఆం॰సీం॰ तादृक्सेनायाम् అట్టిసేన. –चर्या –చర్యా, ఆం॰సీం॰ मैथुने రతి

य-सं॰ग्र॰ య-సం ప్ర

गजसाह्वय గజసాహ్వయః,అం॰పుం॰ गजाह्वये హస్తినాపురము

गन्धनिलया గన్ధనిలయా, ఆం॰ సీం॰ नवमल्लिकायाम् విరజాజి†.

गन्धर्वविद्या గన్ధర్వవిద్యా, ఆం॰సీం॰ सगीतविद्यायाम् గాంధర్వవిద్య, సంగీతవిద్య.

गर्दभाह्वय గర్దభాహ్వయః, అం॰ పుం॰ कुमुदे తెల్లకలువ†. [काव्यभेदे ఒక కావ్యము.

गुणीभूतव्यङ्ग्यम् గుణీభూతవ్యఙ్గ్యమ్, అం॰నం॰

गृहबलिप्रिय గృహబలిప్రియః,అం॰పుం॰ बके వక్కపులుఁగు.

गोतमान्वय గోతమాన్వయః, అం॰ పుం॰ शाक्यमुनौ గౌతమబుద్ధుఁడు.

गोपालतापनीयम् గోపాలతాపనీయమ్,అం॰నం॰ गोपालतापने (उपनिषद्भेदे) ఒకఉపనిషత్తు.

गोमयप्रियम् గోమయప్రియమ్. అం॰ నం॰ शिलीन्ध्रे పుట్టగొడుగు.

गोसप्रदायः గోసంప్రదాయః, అం॰ త్రిం॰ गोदातरि గోదాత.

र २ ర 2

गन्त्री గన్త్రీ, ఈం॰ సీం॰ वृषभशकटे ఎద్దులబండి; गमनकारिकायाम् వెళ్లెడిస్త్రీ: गमनशीलायाम् గమనస్వభావముగల స్త్రీ.

गर. గరః, అం॰పుం॰ विषे విషము, रोगे రోగము. निगरणे మింగుట; उपविषे 'ఉపవిషః, చూ నం॰ विषभेदे ఒక విషము: वत्सनाभे వసనాభి, करणभेदे ఒక పంచాంగకరణము.

गरा గరా, आ॰सी॰ देवताच्याम् దేవతాడి†. त्रि॰ गीर्यमाणे మ్రింగఁబడుచున్నట్టిది; भक्षणे భక్షించుట.

गरी గరీ, ई॰सी॰ देवताल्याम् దేవతాడి†.

गरुत् గరుత్, त्॰पु॰पक्षिपक्षे గఱి,పిట్టఱెక్క; गरणे 'గరణమ్' చూ [మగుట

गात्र గాత్ర, धा॰ (गात्रयते) शैथिल्ये శిథిల

गात्रम् గాత్రమ్, अ॰ न॰ शरीरे శరీరము. गजपृष्ठजङ्घादौ ఏనుఁగు-వీపు పిక్కలు మొ त्रि॰ गातृसबन्धिधनि గాయకసంబంధమైనది.

गान्त्रम् -न्त्री గాన్త్రమ్ -న్త్రీ, अ॰ई॰न॰ गन्त्र्याम् ఎడ్లబండి.

गिरा గిరా, आ॰सी॰ वाचि గిర, వాక్కు.

गिरि॰ గిరిః, इ॰पु॰ कन्दुके బంతి. नेत्ररोगे కంటిజబ్బు. पर्वते కొండ, मेघे మేఘము; पारददोषविशेषे పాదరసములోని ఒక దోషము, तान्त्रिकयतिभेदे ఒక తాంత్రికయతి, सन्नयासिना दशनामस्वन्यतमे సంన్యాసుల దశనామములలో నొకటి. सी॰ निगरणे మ్రింగుట; गिर्याम् చిట్టెలుక. त्रि॰ पूज्ये పూజ్యుఁడు.

गिरी గిరీ,ई॰सी॰ बालमूषिकायाम् చిట్టెలుక.

गुद्र గుద్ర, धा॰ (गुन्द्रयति) मिथ्याकथने అబద్ధముచెప్పుట.

गुन्द्र. గున్ద్రః, अ॰ पु॰ शरे కనుము. కాకిచెఱకు, కాకివెదురు†.

गुन्द्रा గున్ద్రా,आ॰सी॰ एरकायाम् 'ఏరకా' చూ गवेधुकायाम् అడవిగోదుమలు†; प्रियङ्गौ ప్రేంకణము†; भद्रमुस्तके నాగముస్తె†.

गुरी గురీ,धा॰(गुरते)उद्यमने ప్రయత్నించుట.

गुरु॰ గురుః,उ॰पु॰परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు, अज्ञानान्धकारनिरोधके అజ్ఞానాంధకారమును బాఱఁదోలువాఁడు, अग्रजे అన్న; मीमासकभेदे ప్రభాకరుఁడు संप्रदायप्रवर्तके సంప్రదాయమును నడిపెడివాఁడు; दीर्घाक्षरे దీర్ఘాక్షరము, निषेकादिकारके గర్భాదానాది సంస్కారములనడిపెడివాఁడు; समपादान्तमाक्षरे 2-4 పాదముల చివరి యక్షరము; पितृमात्राचार्यादौ తండ్రి తల్లి ఆచార్యుఁడు మొ। पितृव्ये తండ్రిసోదరుఁడు. पितामहे తండ్రితండ్రి, बृहस्पतौ బృహస్పతి, मातामहे తల్లితండ్రి; मातुले మేనమామ; मन्त्राणामुपदेष्टरि ఒజ్జ, మంత్రాదులనుపదేశించెడి వాఁడు, राज्ञि రాజు, रक्षके రక్షకుఁడు, लघुद्वये రెండులఘువులు; वर्णज्येष्ठे కులపెద్ద; श्वशुरे మామ, सयुक्तवर्णपूर्वाक्षरे సంయుక్తాక్షరమునకు వెనుకనున్న యక్షరము; धर्मोपदेशके ధర్మ ముపదేశించువాఁడు, कपिकच्छ्वाम् దూలగొండి†; द्रोणाचार्ये ద్రోణాచార్యుఁడు, पुष्यक्षे పుష్యమి*; उपाध्याये ఒజ్జ. त्रि॰ श्रेष्ठे మిన్న; गम्भीरार्थे గంభీరము, दुर्भरे భరింపరానిది, बलवति బలవంతుఁడు; महति గొప్పవాఁడు; दुर्जरे జీర్ణముకాని పదార్థము; दुष्पाके పక్వముగానిది; पूज्ये పూజ్యుఁడు.

गूर గూర, धा॰ (गूरयते) उद्यमने ప్రయత్నించుట. [గతి.

गूरी గూరీ, धा॰ (गूर्यते) हिंसागत्योः హింస

गृध्र గృధ్రః, अ॰ पु॰ दाक्षाय्ये గద్ద,గ్రద్ద; पक्षिणि పక్షి. त्रि॰ लुब्धे పేరాసగలవాఁడు.

गोत्र గోత్రః, अ॰ पु॰ पर्वते కొండ. न॰ अपत्ये సంతతి; ऋषिगोत्रे ఋషిసంబంధమైన గోత్రము; कुले కులము, వంశము; छत्रे గొడుగు, नाम्नि పేరు; सम्भावनीयबोधे సమ్భావింపఁదగిన ప్రజ్ఞ, मार्गे మార్గము; वृद्धौ వృద్ధి; वने అడవి; वित्ते ధనము; संघे సమూహము; क्षेत्रे క్షేత్రము, పొలము.

गोत्रा గోత్రా, आ॰ सी॰ भूमौ భూమి; गोसमूहे ఆవులమంద.

गोध्र॰ గోధ్రః, अ॰पु॰ महीध्रे కొండ.

गोप्त्री గోప్త్రీ, ఈం సీం गोपनकर्त्र्याम् దాచి పెట్టునది, रक्षणकर्त्र्याम् రక్షించునది

गौरः గౌరః, అం పుం मृगभेदे ఒకమృగము; खदिरे చండ్ర†, श्वेतसर्षपे తెల్లావాలు†; चन्द्रे చంద్రుఁడు; श्रीचैतन्यदेवे महाप्रभौ శ్రీచైతన్యమహాప్రభువు, अरुणे ఎంజాయ పీతే పసుపు; श्वेते తెలుపు त्रिं तद्वति ఈ వర్ణములుగలది. विशुद्धे పరిశుద్ధము నం कुङ्कुमे కుంకుమము, पद्मकेसरे పద్మకింజల్కము: सुवर्णे బంగారు, परिमाणभेदे మూఁడుతెల్లావాల పరిమాణము.

गौरा గౌరా, ఆం సీం विशुद्धाया स्त्रियाम् పరిశుద్ధురాలు.

गौरी గౌరీ, ఈం సీం गौरवर्णयुतस्त्रियाम् గౌర (చూ) వర్ణముగల స్త్రీ: अष्टवर्षाया कन्यायाम् ఎనిమిదేండ్లకన్య गोरोचनायाम् గోరోజనము: तुलस्याम् తులసి†. नदीभेदे ఒక నది, दारुहरिद्रायाम् మ్రానిపసుపు†, पार्वत्याम् పార్వతి. प्रियङ्गौ ప్రేంకణము†. बुद्धशक्तिभेदे ఒక బుద్ధశక్తి, भूमौ భూమి, मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†, मल्लिकायाम् మల్లె† रागिणीभेदे ఒక స్త్రీరాగము, श्वेतदूर्वायाम् తెల్లగరిక†, सुवर्णकदल्याम् బంగారు-అరఁటి†: हरिद्रायाम् పసుపు†; वरुणपत्न्याम् వరుణునిభార్య; आकाशमांस्याम् పిన్నజటామాంసి†, वाचि వాక్కు.

ग గ

गकार గకారః, అం పుం गुर्वक्षरे గురువు (అక్షరము)

गजारिः గజారిః, ఇం పుం सिंहे సింహము; शिवे శివుఁడు, वृक्षभेदे ఒక చెట్టు.

गजेन्द्रः గజేన్ద్రః, అం పుం विष्णुभक्ते गजश्रेष्ठे విష్ణుభక్తిగల గజశ్రేష్ఠము: गजश्रेष्ठे ఉత్తమమైన ఏనుఁగు; इन्द्रगजे ఐరావతము.

गडुरः గడురః, అం త్రిం गडुले గూనివాఁడు.

गडेरः గడేరః, అం పుం मेघे మేఘము -री -రీ, ఈం సీం मेघ्याम् గొఱ్ఱె.

गड्डरः గడ్డరః, అం పుం मेषे పొట్టేలు.

गणेरुः గణేరుః, ఉం పుం कर्णिकारे కొండగోఁగు†. సీం गणेर्वाम् 'గణేరూః చూ -రూ. -రూః, ఊం సీం करिण्याम् ఆఁడేనుఁగు; वेश्यायाम् వేశ్య. [దనము†.

गण्डारिः గణ్డారిః, ఇం పుం कोविदारे ఎఱ్ఱకాంచనము†.

गण्डीरः గణ్డీరః, అం పుం शूरे శూరుఁడు; शाकभेदे గురుజకూర†, समष्ठिलायाम् ఏదువంగ†. -री -రీ, ఈం సీం मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†: स्नुह्याम् జెముడు†.

गत्वरः గత్వరః, అం త్రిం गमनशीले గమనస్వభావము గలది.

गन्धारः గన్ధారః, అం పుం చం देशभेदे గంధారదేశము; तन्नृपेषु దాని ప్రభువులు.

गभीरम् గభీరమ్, అం త్రిం अगाधे మిక్కిలి లోఁతైనది, दुर्बोधे ఎఱుఁగరానిది, गहने చొరరానిది. निम्ने లోఁతుగలది: मन्द्रे మంద్రము, గంభీరస్వరము, दुष्प्रवेशे ప్రవేశింపరానిది. -रा -రా, ఆం సీం वाचि వాక్కు: रोदस्यो భూమ్యాకాశములు.

गम्भारी గమ్భారీ, ఈం సీం काश्मर्याम् గుమ్ముడు†.

गम्भीरः గమ్భీరః, అం త్రిం गभीरे 'గభీరమ్' చూ॥ పుం ऋङ्मन्त्रभेदे ఒక ఋగ్వేదమంత్రము, जम्बीरे నిమ్మ†, पद्मे పద్మము†.

गर्गरः గర్గరః, అం పుం तरुणपशौ ఈదువచ్చిన పశువు, मत्स्यभेदे ఒకచేఁప; दधिमथनघटे పెరుఁగు చిలికెడి కుండ; कलशे చెంబు. -री -రీ, ఈం సీం स्वल्पघटे గరగ, గరిగె, చిన్నకుండ.

गर्जरम् గర్జరమ్, అం నం गृञ्जने ఉల్లి†.

गवेन्द्रः గవేన్ద్రః, అం పుం श्रेष्ठे गवि శ్రేష్ఠ

మైన యెద్దు

गह्वरम् గహ్వరమ్, అ०న० दम्भे కపటము; रोदने ఏడుపు; गुहायाम् గుహ, वने అడవి, विषमस्थाने ఎగుడుదిగుడు: अनेकार्थसयुक्ते నానార్థములతోఁగూడినది पु० निकुञ्जे పొదరిల్లు. -री -రీ, ఈ०सी० गुहायाम् గుహ.

गञ्जरम् గాజరమ్, अ० న० गर्जरे ఉల్లి†

गान्धार గాన్ధారః, अ०त्रि० गन्धारदेशभवे గంధారదేశమున పుట్టినది पु० सिन्दूरे సిందూరము, देशभेदे ఒక దేశము. तन्नृपे దానిప్రభువు, तृतीयस्वरे మూఁడవస్వరము; गान्धारेरपत्ये గాంధారిపుత్రుఁడు -रि -రిః, ఇ०पु० गान्धारदेशे గాంధారదేశము, तद्देशनृपापत्ये ఆదేశపుప్రభువుకొడుకు न० गन्धरसे దాళెంతబోలు -री -రీ, ఈ०सी० दुर्योधनादिमातरि దుర్యోధనాదులతల్లి) नाडीभेदे ఒక నాడి, यवासे తీఁటకసింద†, जिनाना शासनदेवताभेदे జైనులను శాసించెడి ఒక దేవత: पार्वतीसहचरीभेदे ఒక పార్వతిచెలికత్తె.

गायत्रम् గాయత్రమ్, అ०న० सामभेदे ఒక సామము त्रि० गायत्रीसबन्धिनि గాయత్రి సంబంధమైనది. -त्री -త్రీ, ఈ०सी० छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు: दुर्गायाम् దుర్గ. द्विजत्वसंपादके मन्त्रभेदे ద్విజత్వముసాధించెడి ఒక మంత్రము: तदभिमानदेवतायाम् దాని నభిమానించెడి ఒక దేవత (స్మరించుచుండువానిని రక్షించుచుండునది) न०पु० खदिरे చండ్ర†; गायत्रस्तोत्रवति उद्गातरि గాయత్రస్తోత్రకర్తయైన ఉద్గాత

गारित्रम् గారిత్రమ్, అ०న० अन्ने అన్నము

गिरित्र గిరిత్రః, అ० पु० गिरिशन्ते 'గిరిశన్తః' చూ [తుఁడు, शिवे శివుఁడు

गिरीन्द्र గిరీన్ద్రః, అ०पु० हिमाद्रौ హిమవంతుఁడు

गुञ्ज(ञ्ज)री గుజ్జ(ఞ్జ)రీ, ఈ०सी० रागिणीभेदे ఒక స్త్రీరాగము. ['గుడకః' చూ

गुडेर గుడేరః,అ०पु० ग्रासे కబళము, गुडके

गुधेर గుధేరః, అ०त्रि० गोप्तरि 'గోప్తా' చూ॥

गु(गू)र्जर గు(గూ)ర్జరః, अ० पु० देशभेदे ఒక దేశము

गुहेर గుహేరః, అ० पु० कर्मारे కమ్మరి.

गोक्षुर గోక్షురః, అ० पु० गोक्षुरे పల్లేరు. -रिः -రిః, गोक्षुरे పల్లేరు†.

गोचरः గోచరః, అ० पु० शब्दादिविशेषे శబ్దస్పర్శాది విషయములు, गवां जगिव-स्थाने గోవులుమేయు స్థలము, गन्तव्यदेशे గమ్యస్థానము. देशे దేశము: राशिषु ग्रहाणां सञ्चारे గ్రహచారము, రాసులయందు గ్రహముల సంచారము त्रि० ज्ञानमात्रविषये జ్ఞానమునకు విషయమగునది. भूमिचरे భూచరములు [సుఁడు.

गोचूरी గోచరీ,న०त्रि० तपस्विभेदे ఒక తాప

गोजर గోజరః, అ० पु० वृद्धवृषभे ముసలి యెద్దు [(చూ)ము

गोदत्रम् గోదత్రమ్, అ० న० शिरस्त्रे కిరీట

गोधर గోధరః, అ०पु० भूधरे నేలతాల్పు, కొండ.

गोधेर గోధేరః, అ०त्रि०गोप्तरि'గోప్తా'చూ

गोपित्री గోపిత్రీ, ఈ०सी०गोप्त्र्याम् 'గోప్త్రీ' చూ॥

गोपुरम् గోపురమ్,అ०న० पत्तनद्वारे పట్టణపు వాకిలి, कैवर्तीमुस्ते కైవర్తిముస్తె†, श्रेष्ठद्वारे శ్రేష్ఠమైన వాకిలి.

गोपेन्द्र గోపేన్ద్రః,అ०पु०श्रीकृष्णे శ్రీకృష్ణుఁడు

गोमूत्रम् గోమూత్రమ్, అ० న०-गो मूत्रे పంచితము, ఆవుఉచ్చ.

गोवरम् గోవరమ్, అ०న० शुष्कगोमयचर्णे ఎండిన ఆవుపేడపొడి.

गोव्याघ्रम् గోవ్యాఘ్రమ్, అ० న० गोव्याघ्र-समाहारे గోవ్యాఘ్రములు.

गोहिरम् గోహిరమ్, अं॰नं॰ पादमूले పాద మూలము. [మయనమ్ చూ

गोसत्रम् గోసత్రమ్,अं॰नं॰ गवामयने 'గవా

गोक्षुर గోక్షురః, अं॰पुं॰ गोकण्टके పల్లేరు.

गौधा(धे)र. గౌధా(ధే)రః,अं॰पुं॰ गोधिका-सुते ఉడుముపిల్ల

र ४ ర 4

गङ्गाद्वारम् గఙ్గాద్వారమ్, अं॰नं॰ मायापुर्याम् (हरिद्वारे) హరిద్వారము -धर· -ధరః, अं॰पुं॰ शिवे మిను(న్ను)వాఁక మోపరి (తాలుపు), శివుఁడు, समुद्रे ఏటిఱేఁడు, సముద్రము, अतिसारनाशकचूर्णभेदे అతిసారరోగమును పోఁగొట్టెడి ఒక చూర్ణము. -पत्री -పత్రీ, ई॰स्त्री॰ शटीभेदे ఒక కచోరము†. -क्षेत्रम् -క్షేత్రమ్, अं॰नं॰ गङ्गातीराद्गव्यूतिमात्रे स्थले గంగాతీరమునుండి రెండు కోసులవఱకుఁగల స్థలము.

गजपुरम् గజపురమ్, अं॰नं॰ गजाह्वये ఢిల్లీ

गजासुरः గజాసురః, अं॰ पुं॰ दैत्यभेदे ఒక రాక్షసుఁడు.

गणकारः గణకారః, अं॰पुं॰ भीमे భీముఁడు -कारिः -కారిః, इं॰पुं॰ गणरत्नकर्तरि గణరత్న(మా)కర్త. -मैत्रम् -మైత్రమ్, अं॰ नं॰ गणकूटे గణకూట(మా)ము. -रात्रम् -రాత్రమ్. अं॰ नं॰ रात्रिवृन्दे పెక్కురాత్రులు. [విన్నకూరనెల్లి†.

गणिकारी గణికారీ, ई॰स्त्री॰ क्षुद्रगणिकायाम्

गण्डकारी గణ్డకారీ,ई॰स्त्री॰ लज्जाल्वाम् అత్తపత్తి†, खदिरे చండ్ర. -गात्रम् -గాత్రమ్, अं॰नं॰ सीताफले సీతాఫలము†.

गदाधर గదాధరః, अं॰ पुं॰ विष्णौ విష్ణువు. -स्वरः -స్వరః, अं॰पुं॰ मेघे మేఘము.

गन्धदारु గన్ధదారు, उं॰ नं॰ चन्दने చందనము†. -धारी-ధారీ,नं॰पुं॰ शिवे శివుఁడు.

-पत्र. -పత్రః, अं॰पुं॰ तुलस्याम् తులసిః मरुवके మరువము†, बर्बरे దారంగి†ः नागरङ्गे నారింజ†. बिल्वे మారేడు.

-पत्रा -పత్రా, आं॰स्त्री॰ शटीभेदे గంధకచోరము†. -पत्री -పత్రీ, ई॰स्त्री॰ अश्वगन्धायाम् పెన్నేరు†, अम्बष्ठायाम् 'అమ్బష్ఠా' చూ अजमोदायाम् ఒక ఓమము. -भद्रा -భద్రా, आं॰ स्त्री॰ लताभेदे ఒక లత. -सर· -సరః,अं॰पुं॰ धान्यभेदे గంధసరులు, ఒక ధాన్యము. -सार -సారః,अं॰पुं॰चन्दने చందనము†.

गरलारिः గరలారిః, इं॰पुं॰ मरकते మరకతమణి.

गरागरी గరాగరీ, ई॰स्त्री॰ गर्याम् 'గరీ'చూ।

गर्भकर గర్భకరః, अं॰ पुं॰ पुत्रजीवे పుత్రజీవము† -कार· -కారః, अं॰ पुं॰ भर्तरि భర్త. नं॰ स्तोमभेदे ఒక సామము. -दात्री -దాత్రీ,ई॰स्त्री॰ इङ्गुदीतुल्यपत्रायां अपत्यदाया ओषध्याम् గారచెట్టు-ఆకులవంటి ఆకులుగలిగి సంతానముగలుగఁజేసెడి ఒక ఓషధి

गर्भागारम् గర్భాగారమ్, अं॰ नं॰ शयनगृहे పవ్వళింపువిడారు, పడకటి(యి)ల్లు. देवतागृहे గర్భగుడి. गर्भाशये గర్భస్థానము.

गलाङ्कुर గలాఙ్కురః,अं॰पुं॰ गलरोगभेदे ఒక కంఠరోగము (నోరుపూచుట).

गविष्ठिरः గవిష్ఠిరః,अं॰पुं॰ काव्ये కణ్వముని.

गवी(वे)श्वर గవీ(వే)శ్వరః,अं॰पुं॰ गोस्वामिनि ఆవుల గలవాఁడు.

गार्ध्रपत्र గార్ధ్రపత్రః, अं॰ पुं॰ गार्ध्रपक्षे 'గార్ధ్రపక్షః' చూ

गिरिचर· గిరిచరః, अं॰पुं॰ चोरे దొంగః शिवे శివుఁడు. -ज्वर. -జ్వరః, अं॰ पुं॰ वज्रे వజ్రము. -धरः -ధరః, अं॰ पुं॰ विष्णौ గట్టుతాలుపు, కృష్ణుఁడు, విష్ణువు.

गिरिसारः గిరిసారః, अ०पु० मलये మలయగిరి, रङ्गे తగరము; लोहे ఇనుము
गीतासार గీతాసారః, अ०पु० अनन्यभक्तिसंयुक्तभगवच्छरणागतौ అనన్యభక్తితో భగవంతుని శరణుజొచ్చుట.
गुच्छ(त्स)पत्र. గుచ్ఛ(త్స)పత్రః, अ० पु० ताले తాడు†. –वत्रा –పత్రా, आ० सी० गुण्डालायाम् 'గుణ్డాలా' చూ
गुडकरी గుడకరీ, ई०सी० रागिणीभेदे ఒక స్త్రీరాగము. –दारु –దారు, उ० न० इक्षौ చెఱకు†. –शिग्रु –శిగ్రుః, उ०पु० रक्तशिग्रौ ఎఱ్ఱమునగ†.
गुणकारः గుణకారః, अ०त्रि० पाचके వంటవాఁడు. पु० भीमे భీముఁడు –गौरी –గౌరీ, ई०सी० सत्याम् సాధ్వి, ఉత్తమురాలు.
गुणाकरः గుణాకరః, अ० पु० बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు; गुणिनि గుణవంతుఁడు.
गुणेश्वरः గుణేశ్వరః, अ०पु० चित्रकूटे చిత్రకూటగిరి. [మూలవ్యాధి.
गुदाङ्कुरः గుదాఙ్కురః, अ० पु० अर्शोरोगे
गुप्तचर గుప్తచరః, अ०पु० गूढचारे గూఢచారుఁడు; बलरामे బలరాముఁడు.
गुरुतर గురుతరః, अ० त्रि० गरीयसि 'గరీయాన్' చూ॥ –पत्रम् –పత్రమ్, अ० न० वङ्गे తగరము. –पत्रा –పత్రా, आ० सी० तिन्त्रिण्याम् చింత†. –सारा –సారా, आ० सी० शिंशपायाम् ఇరుగుడు†.
गुह्यगुरु గుహ్యగురుః, उ०पु० शिवे శివుఁడు
गूढचारी గూఢచారీ, न्०त्रि० गुप्तीभूयचारिणि గోప్యముగా సంచరించువాఁడు –पत्र –పత్రః, अ०पु० अङ्कोले ఊడుగు; करीरे వెదురు†.
गृध्रपत्र గృధ్రపత్రః, अ० पु० गार्ध्रपक्षे 'గార్ధ్రపక్షః' చూ –पत्रा –పత్రా, आ० सी० धवपत्रायाम పొగాకు†.

गृहयन्त्रम् గృహయన్త్రమ్, अ० न० वस्त्रालम्बे दारुभेदे చిలుకకొయ్య
गेहेशूर గేహేశూరః, अ०पु० कापुरुषे పంద
गोणीतरी గోణీతరీ, ई० सी० ह्रस्वगोण्याम् చిన్నగోనెసంచి. [రాగము.
गोण्डाकरी గోణ్డాకరీ, ई० सी० रागभेदे ఒక
गोदावरी గోదావరీ, ई० सी० नदीभिदि ఒక నది.
गोपभद्रम् గోపభద్రమ్, अ० न० शालूके 'శాలూకమ్' చూ॥ –भद्रा –భద్రా, आ०सी० काश्मर्याम् గుమ్ముడు†. –राष्ट्रम् –రాష్ట్రమ్, अ० न० जनपदभेदे ఒక దేశము.
गोपायत्री గోపాయత్రీ, ई० सी० गोप्त्र्याम् 'గోప్త్రి' చూ॥
गोप्रचार గోప్రచారః, अ०पु० गोचारणस्थाने గోవులమేపెడిస్థలము, तीर्थभेदे ఒకతీర్థము –तार –తారః, अ०पु० तीर्थभेदे ఒకతీర్థము
गोभण्डीरः గోభణ్డీరః, अ० पु० जलकुक्कुभे బెగగువ్వ. [చూ॥
गोष्ठागारम् గోష్ఠాగారమ్, अ०न० गञ्जे 'గఞ్జః'
गोसहस्रम् గోసహస్రమ్, अ० न० दानभेदे ఒక మహాదానము. –स्री –స్రీ, ई० सी० सोम(मङ्गल)वारयुतामायाम् సోమ(మంగళ)వారముతోఁ గూడిన అమావాస్య.
गौरशिराः గౌరశిరాః, स्०त्रि० अतिवृद्धे పండు ముసలి.
गौरीतक्रम् గౌరీతక్రమ్, अ०न० सर्वदोषहरे तक्रभेदे ఉప్పు మిరియాలు సొంటి జీలకర నారింజతోలుఏలకులు-వీనిని పొడిచేసి కలిపి నేతియింగువ తాలింపుబెట్టిన మజ్జిగ. –मन्त्र –మన్త్రః, अ० पु० ह्रीं गौरि रुद्रदयिते योगेश्वरि हुंफट् स्वाहेति मन्त्रे "హ్రీం గౌరి రుద్రదయితే యోగేశ్వరి హుంఫట్ స్వాహా" అను మంత్రము.
ग्रन्थिपत्रम గ్రన్థిపత్రమ్, अ०न० चोरे చోర

(మూ)ము†. –हरः –హరః, अं० पुं० आमात्ये మంత్రి.

ग्रहणीरुक् గ్రహణీరుక్, जूं० स्त्री० अतिसारे 'అతిసారః' చూ॥ –मैत्रम् –మైత్రమ్. अं० नं० वैवाहिके ग्रहमित्रामित्रादिविचारे వైవాహికగ్రహశత్రుమిత్రత్వవిచారణ –विप्रः –విప్రః, अं० पुं० ग्रहदानप्रहीतरि पतितब्राह्मणे గ్రహదానము బట్టెడి పతిత బ్రాహ్మణుఁడు. [నక్షత్రము.

ग्रहाधारः గ్రహాధారః, अं० पुं० ध्रुवे ధ్రువ

ग्रामपुत्रः గ్రామపుత్రః, अं०पुं० बहुभिः पोषणीये ఊరిబిడ్డఁడు, పలువురచేతఁ బోషింపఁబడువాఁడు.

र ५ ర 5

गगन(ने)चरः గగన(నే)చరః, अं० पुं० ख(खे)चरे 'ఖ(ఖే)చరః' చూ॥

गङ्गावतारः గఙ్గావతారః, अं०पुं० तीर्थभेदे గంగ అవతరించిన ఒక తీర్థము. –सागरः –సాగరః, अं० पुं० तीर्थभेदे గంగాసాగరసంగమము. [గురాకాసిగొంగ, శివుఁడు.

गजासुरारिः గజాసురారిః, इं०पुं० शिवे ఏనుఁ

गणाभ्यन्तरः గణాభ్యన్తరః, अं० पुं० गणायोतसृष्टमठधनाद्युपजीविनि సంఘద్రవ్యము (సొత్తు) చేత జీవించువాఁడు.

गण्डकीपुत्रः గణ్డకీపుత్రః, अं० पुं० शालग्रामे ఏటిపుట్టువు, సాలగ్రామము.

गन्धतन्मात्रः గన్ధతన్మాత్రః, अं०पुं० पृथिवीतन्मात्रे పృథివీతన్మాత్ర, స్థూలపృథివికి కారణముగా నుండెడి సూక్ష్మమైన పార్థివాంశము.

गन्धमार्जारः గన్ధమార్జారః, अं० पुं० खट्टासे 'ఖట్టాసః' చూ॥ –वल्लरी –వల్లరీ, ईं०स्त्री० सहदेव्याम् సహదేవి†. –शेखरः –శేఖరః, अं०पुं० कस्तूर्याम् కస్తూరి.

गरुडमन्त्रः గరుడమన్త్రః, अं०पुं० क्षिप ओं स्वाहेति(विषहर)मन्त्रे "క్షిప ఓం స్వాహా" అను విషహరమంత్రము. –सरः –సరః, अं०पुं० धान्यभेदे గరుడసరులు, ఒక ధాన్యము. [ఒక యాగము.

गर्गत्रिरात्रः గర్గత్రిరాత్రః, अं० पुं० यागभेदे

गल्लचातुरी గల్లచాతురీ, ईं०स्त्री० उपधानभेदे తలగడ, దిండు.

गुडशर्करा గుడశర్కరా, आं०स्त्री० गुडजातसितायाम् బెల్లపుఁజక్కెర.

गुणसागरः గుణసాగరః, अं०पुं० बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు; चतुर्मुखे బ్రహ్మ.

गुहाबदरी గుహాబదరీ, ईं०स्त्री० सालपर्ण्याम् ముయ్యాకుపొన్న†. [కుబేరుఁడు.

गुह्यकेश्वरः గుహ్యకేశ్వరః, अं० पुं० कुबेरे

गोधिकापुत्रः గోధికాపుత్రః, अं०पुं० गौधेये ఉడుముపిల్ల; सर्पभेदे ఉడుమునందు సర్పమువలనఁ బుట్టిన పాము.

गोमयच्छत्रम् గోమయచ్ఛత్రమ్, अं० नं० शिलीन्ध्रे పుట్టగొడుగు.

गौरीशिखरम् గౌరీశిఖరమ్, अं० नं० गौर्याः तपःस्थाने शिखरे పార్వతితపస్సుచేసిన ఒక పర్వతశిఖరము. [లవంగము.

ग्रहणीहरम् గ్రహణీహరమ్, अं० नं० लवङ्गे

ग्रामकुमारः గ్రామకుమారః, अं०त्रिं० ग्रामसुन्दरे గ్రామములో సుందరుఁడు.

ग्रीष्मसुन्दरः గ్రీష్మసుందరః, अं०नं० शाकभेदे ఒక కూర.

र ६ ర 6

गन्धर्वनगरम् గన్ధర్వనగరమ్, अं०नं० राजनगराकारे रक्तनीलपीतादिमेघरचनाविशेषे రాజనగరాకారమై పెక్కు వన్నెలు గలిగియుండెడి ఒక మేఘరచన; इन्द्रजाले ఇంద్రజాలము, గారడి; शून्याधिष्ठाने मायाविनि-

मितपक्षे శూన్యమే స్వరూపముగఁ గల ఐంద్రజాలికనిర్మితమైన పట్టణము.

ల ౨ ల 2

गम्ल గమ్ల, ధాం (गच्छति) गतौ గతి.

गल గల, ధాం (गलति) अदने తినుట (गलयते) स्रवणे ప్రవించుట. (गालयते) क्षारणे ప్రవింపఁజేయుట

गल: గలః, అం పుం कण्ठे గళము,కంఠము, मत्स्यभेदे ఒక చేఁప, सर्जरसे సర్జరసము, वाद्यभेदे ఒక వాద్యము.

गलन् గలన్, త్ం త్రిం स्रवति కాఱుచున్నట్టిది.

गला గలా, ఆం స్త్రీం लज्जालुभेदे ఒక అత్తపత్తి†. [लतायाम् తీఁగె.

गलि. గలిః, ఇం పుం गडौ 'గడిః' చూ స్త్రీం

गल्ल: గల్లః, అం పుం कपोले చెక్కిలి

गह्वम् గహ్వమ్, అం నం गाम्भीर्ये గాంభీర్యము, दुष्प्रवेशे కష్టపడి ప్రవేశించుట.

गालि: గాలిః, ఇం పుం शापे తిట్టు.

गिल గిల, ధాం (गिलति) भक्षणे మ్రింగుట.

गिल: గిలః, అం పుం जम्बीरे నిమ్మ†; कुम्मीरे మొసలి. త్రిం भक्षके తినువాఁడు.

गिलि: గిలిః, ఇం స్త్రీం गिलने మ్రింగుట

गुल: గులః, అం పుం गुडे బెల్లము.

गुला గులా, ఆం స్త్రీం स्नुह्याम् జెముడు†.

गुली గులీ, ఈం స్త్రీం गुटिकायाम् గుటిక (చూ); वसन्तरोगे వడగద్దలు చెమటగుల్లలు.

गोल: గోలః, అం పుం ग्रहयोगभेदे ఒక గ్రహయోగము; बोले బొలెంతబోలు. मदने మదనము†; वर्तुले గోలి, గుండ్రనిది. विधवाजारजसुते విధవకు జారునివలనఁ బుట్టినవాఁడు నం मण्डले గోళము, क्षेत्रभेदे గోళక్షేత్రము.

गोला గోలా, ఆం స్త్రీం अलिञ्जरे పెద్దబాన, गोदावर्याम् గోదావరి; दुर्गायाम् దుర్గ, नैपाल्याम् నేపాళదేశపు మణిసిల; बाल-क्रीडनके గోలి. पत्राञ्जने సిరా: मण्डले గోళము, सख्याम् చెలికత్తె.

ల ౩ ల 3

गङ्गोल గఙ్గోలః, అం పుం गोमेदे గోమేద మణి.

गडुल గడులః, అం త్రిం कुब्जे గూనివాఁడు.

गडोल. గడోలః, అం పుం ग्रासे కబళము; गुडके గోలి (తుపాకిగుండు).

गड्डल గడ్డలః, అం పుం गड्डरे మేషము.

गण्डली గణ్డలీ, న్ం పుం शिवे శివుఁడు.

गण्डाली గణ్డాలీ, ఈం స్త్రీం श्वेतदूर्वायाम् తెల్లగఱిక†, नाकुल्याम् సర్పాక్షి†. [చూ

गण्डोल. గణ్డోలః, అం పుం गडोले 'గడోలః'

गतिला గతిలా, ఆం స్త్రీం नद्याम् నది, परम्परायाम् పరంపర; वेत्रे పేము†.

गन्धाम्ला గన్ధామ్లా, ఆం స్త్రీం वनबीजपूरे కాన-మాదిఫలము†. —ला —లా, ఆం స్త్రీం लताभेदे ఒక తీఁగె —ली —లీ, ఈం స్త్రీం लताभेदे ఒక తీఁగె.

गन्धोलि: గన్ధోలిః, ఇం స్త్రీం शठ्याम् గంట్లకచోరము†: भद्रमुस्तायाम् నాగముస్తె†. —ली —లీ, ఈం స్త్రీం वरटायाम् ఎఱ్ఱకుమ్మెద, కణుదురీఁగ. गन्धोलौ 'గన్ధోలిః' చూ

गरलम् గరలమ్, అం నం कृत्रिमविषे కృత్రిమ విషము, तृणपुले గడ్డిమోపు, सर्पविषे పాము విషము, मानभेदे మానవిశేషము.

गरुल: గరులః, అం పుం गरुडे 'గరుడః' చూ

गवल: గవలః, అం పుం महिषे దున్న.

गुग्गुल(लु) గుగ్గుల(లు)ః, అం ఉం పుం रक्तशिग्रौ ఎఱ్ఱమునగ†: महिषाक्षे గుగ్గిలము [గుగ్గుల(లు)ము(వు)]†.

गुच्छा(त्सा)ल: గుచ్ఛా(త్సా)లః, అం పుం भूतृणे చిప్పగడ్డి.

गुडलम् గుడలమ్, అ౦న౦ गौड्या सुरायाम् బెల్లపుకల్లు. त्रि० गुडजे బెల్లమునుండి కలిగినది.

गुण्डाला గుణ్డాలా, ఆ० सी० जलजक्षुपभेदे నీటఁబుట్టిన జెప(చూ)విశేషము. [ద్వవి.

गुन्दल గున్దలః, అ౦పు౦ मर्दलरवे మృదంగ

गुन्द्रला గున్ద్రిలా, ఆ౦సీ౦ चकोरे వెన్నెల పులుఁగు.

गुपिल గుపిలః, అ౦త్రి౦ रक्षके రక్షకుఁడు పు० राज्ञि రాజు.

गुहिलम् గుహిలమ్, అ० న० धने ధనము. त्रि० गुहासन्निकृष्टदेशादौ గుహాసమీపప్రదేశాదులు. [కడుగు

गृहाम्लम् గృహామ్లమ్, అ౦న౦ काञ्जिके పులి

गोकि(की)लः గోకి(కీ)లః, అ౦పు౦ मुसले రోఁకలి, हले నాఁగలి; कुकीले కొండ.

गोकुलम् గోకులమ్, అ౦న౦ गोसमूहे ఆవుల మంద; गोष्ठे గోశాల, గోష్ఠ(చూ)ము, व्रजे వ్రేపల్లె. [కదిమి†

गोच्छालः గోచ్ఛాలః, అ౦పు౦ भूकदम्बे నేల

गोजलम् గోజలమ్,అ౦న౦ गोमूत्रे 'గోమూత్రమ్' చూ॥

गोधुलि గోధూలిః, ఇ० ప్సం० समयभेदे ఆవులుమేసి యిండ్లకు వచ్చుచుండఁగా వానిగిట్టలధూళిలేచెడుకాలము(సంధ్యాకాలము)

गोपाल గోపాలః, అ० పు० राज्ञि రాజు, श्रीकृष्णे ఆలకాపరి, శ్రీకృష్ణుఁడు; गोरक्षके గోరక్షణచేయువాఁడు; क्षत्रियात् शूद्रकन्यायाजाते(गोपके)గొల్ల,క్షత్రియునకుశూద్రస్త్రీయందుఁ గలిగినవాఁడు —लि. —లిః, ఇ० పు० शिवे శివుఁడు, प्रवरभेदे ఒక ప్రవర —ली —లీ,ఈ౦సీ౦ गोपालकर्कट्याम् బుడమదోస†; गोपस्त्रियाम् గోపిక; गोपालयित्र्याम् గోపోషణచేయుస్త్రీ, मातृकाभेदे ఒక మాతృక.

गोपिल గోపిలః,అ౦త్రి౦गोप्तरि'గోప్తౄ'చూ

गोभिल. గోభిలః, అ౦పు౦ ऋषिभेदे గృహ్యసూత్రవిశేషకర్తయైన ఒక ఋషి.

गोवाल. గోవాలః అ౦పు౦ ओषधिभेदे ఒక ఓషధి; गो रोम्णि గోవువెండ్రుకలు

गोशालम् —లాగోశాలమ్ —లా, అ౦ఆ౦న౦ गवाशालायाम् పసులకొట్టము, గోష్ఠము

गोहल्ल గోహల్లః,అ౦పు౦गोमये గోమయము

गौरिल. గౌరిలః, అ० పు० लोहचूर्णे లోహచూర్ణము; श्वेतसर्षपे తెల్లావాలు†.

ग्रन्थिल గ్రన్థిలః,అ౦పు౦करीरे వెదురు†; रुद्राक्षे రుద్రాక్ష†; विकङ्कते పుల్లవెలఁగ†. तण्डुलीयशाके చిర్రికూర हितावल्याम् హితావలి(చూ) पिण्डाली దాలకంద†; चोरे చోర(చూ)ము†,भद्रमुस्तायाम्నాగముస్తె†. त्रि० ग्रन्थियुते గనుపులుగలది न० पिप्पलीमूले పిప్పలివేరు,दूर्वाभेदे గనుపులగరిక, आर्द्रके అల్లము†.

ग्रहिल గ్రహిలః, అ० त्रि० निर्बन्धयुक्ते నిర్బంధ(చూ)ముచేయఁబడినవాఁడు

ల ४ ల 4

गङ्गाजलम् గఙ్గాజలమ్, అ० న० धान्यभेदे గంగాజలములు, ఒక ధాన్యము

गणाचल. గణాచలః, అ౦పు౦ गण (कैलास) पर्वते 'గణ(కైలాస)పర్వతః,' చూ

गण्डकाली గణ్డకాలీ, ఈ० सी० खदिरायाम् ముడుఁగుఁదామర†; मञ्जिष्ठायाम्మంజిష్ఠ†.

—माला —మాలా, ఆ० सी० रोगभेदे కంఠము చంకలుగజ్జలు-వీనియందు ఉసిరికల(రేఁగు)పండంతటిగడ్డలులేచెడి ఒక వ్యాధి.

—शिला —शैला. —శిలాః —శైలాః, అ० ఆ౦ప్స౦బ౦ भूकम्पादिना शैलच्युतस्थूलोपलेषु భూకంపాదులచే కొండనుండి జారిపడిన పెద్దబండలు.

गदालोलम् గదాలోలమ్, अ० न० तीर्थभेदे ఒక తీర్థము.

गन्धकाली గన్ధకాళీ, ई० स्री० सत्यवत्याम् సత్యవతి, వ్యాసునితల్లి. —जलम् —జలమ్, अ०न० गन्धोदे 'గన్ధోదమ్' చూ —तैलम् —తైలమ్, अ०न० तैलभेदे చందనపు అత్తరు (అత్తరువు, తావినూనె) మొదలైనది, సుగంధి తైలము. —दला —దలా, आ०स्री० अजमोदायाम् ఒకఓమము†. —धूलि. —ధూలిః, इ०स्री० कस्तूर्याम् కస్తూరి. —नली —నాళీ, ई०स्री० नासायाम् ముక్కు. —फल —ఫలః, अ०पु० कपित्थे వెలగ†. बिल्वे మారేడు†, तेजफले 'తేజఫలః' చూ —फला —ఫలా, आ०स्री० प्रियङ्गौ ప్రేంకణము†; मेथिकायाम् మెంతి†, विदार्याम् తెల్లనేలగుమ్మడు†; सल्लक्याम् అందుగు†. —फली —ఫలీ, ई० स्री० प्रियङ्गौ ప్రేంకణము†, चम्पककोरके సంపెంగమొగ్గ —मूल —మూలః, अ०पु० कुलञ्जने శటి, గంట్లకచోరము†. —मूला —మూలా, आ० स्री० शट्याम् శటి. सल्लक्याम् అందుగు†. —मूली —మూలీ, ई० स्री० शट्याम् శటి, मागध्याम् అడవిమొల్ల†. —शालि —శాలిః, इ०पु० शालिभेदे పరిమళముగల వడ్లు. [వెలగ†

गर्जाफल గర్జాఫలః, अ०पु० विकण्टके వెల్ల

गलानि(बि)लः గలాని(బి)లః, अ० पु० मत्स्यभेदे ఒక చేప

गिरिपीलु గిరిపీలుః, उ०पु० परूषके పేరీదు†. —माल —మాలః, अ०पु० ब्रह्मदारुणि గంగరావి†. —शाल —శాలః, अ० पु० प्रतुदे ఒక పక్షి [లిని మ్రింగెడి మొసలి.

गिलगिल గిలగిలః, अ०पु० गिलग्राहे మొస

गुच्छ(त्स)फल గుచ్ఛ(త్స)ఫలః, अ० पु० कतके చిల్ల†; रीठाकरञ्जे గున్తలకానుగు†, राजादन्याम् పాల† —ला —లా, आ०स्री० अग्निदमन्याम् జువ(చూ)విశేషము काकमाच्याम् కాంచి†, द्राक्षायाम् ద్రాక్ష; कदल्याम् అరటి.

गुडफल గుడఫలః, अ०पु० पीलौ గోగు, గోంగు†. —मूल —మూలః, अ० पु० तण्डुलेये చిఱ్ఱికూర†

गुडाचलः గుడాచలః, अ०पु० दानभेदे బెల్లపు కొండ, ఒకదానము. [వ్యాధి

गुदकीलः గుదకీలః, अ०पु० अर्शोरोगे మూల

गुन्द्रमूला గున్ద్రమూలా, आ०स्री० एरकायाम् 'ఏరకా' చూ

गुल्ममूलम् గుల్మమూలమ్, अ० न० आर्द्रके అల్లము†. —वल्ली —వల్లీ, ई०स्री० सोमवल्ल्याम् తిప్పతీగె. —शूल —శూలః, अ०पु० शूलरोगभेदे ఒక శూలవ్యాధి.

गुह्यकाली గుహ్యకాళీ, ई०स्री० देवीमूर्तिकालीभेदे గుహ్యకాళి, ఒక దేవీమూర్తి.

गूढफल గూఢఫలః, अ०पु० बदरे బదరః† చూ

गृहचुल्ली గృహచుల్లీ, ई०स्री० गृहभेदे ముందు వెనుకల రెండు శాలలుగల యిల్లు —पालः —పాలః, अ०पु० शुनके కుక్క. —बलिः —బలిః, इ० पु० वैश्वदेवे వైశ్వదేవము. —यालु —యాలుః, उ०त्रि० ग्रहीतरि తీసికొనెడివాఁడు.

गोत्रकीला గోత్రకీలా, आ०स्री० भूमौ భూమి.

गोपदल గోపదలః, अ० पु० पूगे పోఁక†. —वल्ली —వల్లీ, ई०स्री० मूर्वायाम् చాఁగ†.

गोमण्डलम् గోమణ్డలమ్, अ० न० भूमण्डले భూమండలము; गोवृन्दे ఆలమంద.

गोलङ्गूल గోలాఙ్గూలః, अ०पु० कपिभेदे కుందంగి, కొండంగి, కొండముసువ, కొండెంగ, మసికోఁతి, కొండము(ము)చ్చు: कृष्णकपौ ఎఱ్ఱమూతిగల నల్లకోఁతి.

ग्रन्थिदला గ్రన్థిదలా, आ० स्री० मालाकन्दे ఒక కంద†. —फल. —ఫలః, अ०पु०

कपित्थे వెలఁగ, मदने ఉమ్మెత్త†; शाकरुण्डे శాకరుండ(చూ)ము†. –मूलम् –మూలమ్, अ०न० गृञ्जने తెల్లయుల్లి. –ला –లా, आ०सी० मालादूर्वायाम् తీఁగె గఱిక. [సేనావిశేషము.

ग्रामपाल గ్రామపాలః, अ०पु० सैन्यभेदे

ग्राहिफल గ్రాహిఫలః, अ० पु० कपित्थे వెలఁగ†.

ल ५ ల 5

गजपिप्पली గజపిప్పలీ, ई० सी० इभकणायाम् 'ఇభకణా' చూ –मण्डली –మణ్డలీ, ई०सी० गजाना परिवेषे ఏనుఁగులు మండలాకారముగా చేరి నిలుచుంకుట –माचल –మాచలః, अ०पु० गजरिपौ 'గజరిపుః' చూ

गण्डकीशिला గణ్డకీశిలా, आ०सी० शालग्रामे సాలగ్రామము.

गन्धकोकिला గన్ధకోకిలా, आ०सी० कस्तूर्याम् కస్తూరి. –जटिला –జటిలా, आ० सी० वचायाम् వస† –तण्डुलः –తణ్డులః, अ० पु० शालिभेदे పరిమళముగల వడ్లు –नकुल –నకులః, अ० पु० चुचुन्दर्याम् చుంచెలుక. –नाकुली –నాకులీ, ई० सी० नाकुल्याम् సర్పాక్షి†. –बहुला –బహులా, आ०सी० गोरक्ष्याम् క్షుప(చూ)విశేషము –वल्कल –వల్కలః, अ०न० त्वचे లవంగము†. –विह्वल –విహ్వలః, अ० पु० गोधूमे గోదుమలు –व्याकुल –వ్యాకులః, अ०पु० कङ्कोले తక్కోలము†.

गलकम्बलः గలకమ్బలః, अ०पु० सास्नायाम् గంగడోలు, గోవుల మెడక్రింద వ్రేలాడెడి తోలు. –मेखला –మేఖలా, आ० सी० कण्ठाभरणभेदे ఒకకంఠాభరణము (కంటె).

गिरिकदली గిరికదలీ, ई०सी० वनकदल्याम् కాన (కొండ)యరఁటి, విస్తరము లెక్కు-వగాఁగల యరఁటి†. –जामलम् –జామలమ్, अ०न०अभ्रके కాకిబంగారము, బేగడ, ముచ్చెబంగారు, అభ్రకము. [దేరా.

गुणलयली గుణలయలీ, ई० सी० पटमण्डपे

गुरुकुण्डली గురుకుణ్డలీ, ई० सी० चक्रभेदे ఒకరాశిచక్రము. –मर्दल. –మర్దలః, अ० पु० डिण्डिमे 'డిణ్డిమః' చూ

गैरकम्बूलम् గైరకమ్బూలమ్, अ० न० ग्रहयोगभेदे ఒక గ్రహయోగము

ग्रन्थिमत्फल గ్రన్థిమత్ఫలః, अ०पु० लकुचे గజనిమ్మ†.

ग्रहकल्लोल గ్రహకల్లోలః, अ० पु० राहौ గాములకదలు, రాహువు.

ल ६ ల 6

गजदन्तफला గజదన్తఫలా, आ०सी० ङ्गयाम् పొడుగుదోస†

गोरक्षतण्डुली గోరక్షతణ్డులీ, ई०सी० क्षुपभेदे క్షుప(చూ)విశేషము

व २ వ 2

गत्वा గత్వా, अव्य० गमन कृत्वेत्यर्थे వెళ్లి न्०त्रि० गन्तरि వెళ్లెడివాఁడు.

गर्व గర్వ, धा० (गर्वति) दर्पे ఎగసిపడుట, గరివించుట, తెగటు, త్రుళ్లియాడుట, నిక్కినీలుఁగుట, మురి(టి)యుట, మెకమెకపడుట, వికుృట, విఱియఁబడుట, నిక్కివీగుట, వేచుట, హంకరించుట, మదించుట. (गर्वयते) माने గర్వించుట.

गर्व. గర్వః, अ०पु० दर्पे గరువము, అదటు, ఆసము, అము, ఉదుటు, ఎగవు, ఏతు, ఏపు, ఒయా(య్యా)రము, కండకావరము, కచ్చు, కావరము, క్రొవ్వు, గబ్బు, గెబ్బు, గోరింపు, డంబు, దబదబ, తరితీపు, తిముడు, తెగటు, త్రుక్కు, త్రుళ్లింత, త్రుళ్లు, దుడుకు, నిక్కు,

నెగవు, పించము, పిలుకు, పీఁచము, పురి, బొంగు, పొవరు, పోతరము, ప్రల్లదనము, బడాయి, బింకము, బింకెము, బిగి, బిగువు, బిట్టు, బీరము, బెట్టిదము, బెట్టు, మత్తు,మల్లరము, మిట్టిపాటు,మిడి,మిడిమేలము, మిడిసిపాటు, మురి, మురిప(పె)ము, మురువు, ములకము, మెకమెకపాటు, రాలిపాటు, విరగఁబాటు, వీఁక, వీకు, హంకారము, గర్వము; अवज्ञाभेदे అవజ్ఞావిశేషము, అన్యుల నలక్ష్యముసేయుట, व्यभिचारि-भावभेदे ఒక వ్యభిచారిభావము.

गर्वी గర్వీ, న్ం త్రిం गर्विते గర్వించినవాఁడు

गवी గవీ, ఈం సీం (पदान्ते) धेनौ (పదాంతమున) ఆవు ('గౌః' చూ)

गुर्वी గుర్వీ, ఈంసీం गौरवयुक्तायाम् గురుత్వ(గౌరవ)ము గలది, गर्भिण्याम् గర్భిణి; गुरुपत्न्याम् గురువుభార్య ధాం (गुर्वति) उद्यमने ప్రయత్నించుట.

गेवृ గేవృ, ధాం (गेवते) सेवने సేవించుట

गोत्वम् గోత్వమ్, అంనం जातिभेदे గోశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమైన జాతివిశేషము; गोभावे గోవుయొక్కభావము.

गोविट् గోవిట్, శ్రంసీం गोमये గోమయము.

गोऽश्वौ గోఽశ్వౌ, అంపుంద్విం गवि अश्वे च గోవు గుఱ్ఱము.

ग्रावा గ్రావా, న్ంపుం पर्वते కొండ, पाषाणे బండ, ఱాయి; मेघे మేఘము. త్రిం दृढे దృఢమైనది, గట్టిది.

ग्रीवा గ్రీవా, ఆంసీం कन्धरायाम् మెడ.

ग्रीवी గ్రీవీ, న్ంపుం उष्ट्रे ఒంటె త్రిం दीर्घग्रीवे పొడుగుమెడవాఁడు.

ग्रैवम् గ్రైవమ్, అం త్రిం ग्रीवाभवे మెడయందుఁ గలిగినది(గలది).

ग्लाव గ్లావః, అం పుం (बके दाल्भ्ये) ఒక దాల్భ్యుఁడు) मैत्रेये మైత్రేయుఁడు.

ग्लुञ्चित्वा గ్లుఞ్చిత్వా, అవ్యం अपहृत्य దొంగిలించి.

ग्लेवृ గ్లేవృ, ధాం(ग्लेवते) सेवने సేవించుట.

घ ३ ఘ 3

गजाह्वम् గజాహ్వమ్, అంనం गजाख्ये ఢిల్లీ. పుంబం तद्युक्तदेशभेदे అదిగల దేశము, तद्वासिषु అందు నివసించువారు. तन्नृपेषु దాని ప్రభువులు. –ह्वा –హ్వా, ఆం సీం गजाख्ये ढिल्ली गजपिप्पल्याम् గజపిప్పలి†.

गताध्वा గతాధ్వా, న్ంత్రిం गतमार्गे క(న)డచిన మార్గముగలవాఁడు. ज्ञाततत्त्वे తత్త్వవేత్త. ఆంసీం खर्वितायाम् చతుర్దశతోఁ గూడిన అమావాస్య. [దోస†

गन्धत्वक् గన్ధత్వక్, చ్ం నం ऐलेये నూఁగు

गन्धर्व గన్ధర్వః, అంత్రిం गायने పాటకాఁడు. పుం अन्तराभवसत्त्वे యాతనాశరీరము గలవాఁడు; अन्तरपिशाचे పూనినదయ్యము अश्वे గుఱ్ఱము; एरण्डे ఆముదము†. द्वीपभेदे ఒక ద్వీపము; किरणधारके కిరణములుగలవాఁడు, कस्तूरीमृगे కస్తూరిమృగము; खेचरे ఖేచరుఁడు, पुंस्कोकिले మగకోకిల; देवगायने (देवयोनिविशेषे) స్వర్గమందలి గాయకుఁడు (దేవయోనివిశేషము).

गन्धर्वाह्वा గన్ధర్వాహ్వా, ఆం సీం रक्ततुलस्याम् ఎఱ్ఱతులసి. [గోతురంగములు.

गवाश्वम् గవాశ్వమ్, అం నం गोऽश्वयो.

गाडव గాడవః, అంపుం गवेधौ కాడుగోదుమలు†. నం गडुभावे మఱుగుజ్జుతనము.

गाण्डि(ण्डी)व గాణ్డి(ణ్డీ)వః, అంప్రం अर्जुनधनुषि అర్జునునివిల్లు; धनुषि విల్లు. –वी –వీ, న్ంపుం अर्जुने అర్జునుఁడు, नदीसर्जे ఏఱుమద్ది†.

गात्रवान् గాత్రవాన్, త్ంత్రిం सुन्दरे అందగాఁడు

गान्धर्वः గాన్ధర్వః, అం పుం अष्टविधदैवसर्गान्तरे ఎనిమిదివిధములైన దైవసృష్టిలో

నౌకటి, उपद्वीपभेदे భారతదేశమందలి ఒక యుపద్వీపము. अस्त्रभेदे గంధర్వాస్త్రము, अश्वगुल्मम्, विवाहभेदे గాంధర్వ వివాహము, सामवेदस्योपवेदे సామవేదము యొక్క ఉపవేదము, సంగీతశాస్త్రము त्रिं గంధర్వసంబంధమైనది नं सगीतभेदे ఒక సంగీతము. –र्वी –ర్వీ ईंसीं दुर्गायाम् దుర్గ. वाचि వాక్కు. [లొద్దుగు†.

गालव గాలవః, अंपुं कन्दुके బంతి. लोध्र

गिरिह्वा గిరిహ్వా, आंसीं विष्णुक्रान्तायाम् విష్ణుక్రాంత†.

गीर्देवी గీర్దేవీ, ईंसीं वाग्देव्याम् సరస్వతి.

गुडत्वक् గుడత్వక్. चूंसीं गुडत्वचायाम् దాచె(ల్చి)నచెక్క, లవంగపుబట్ట.

गुणवान् గుణవాన్, तुं त्रिं गुणाढ्ये గుణ(చూ)వంతుడు. –वित् –విత్, दुं त्रिं साङ्ख्यज्ञे కాపిలుడు, సాంఖ్యుడు

गुरुत्वम् గురుత్వమ్, अंनं गुरोर्भावे గురు(చూ) భావము, గొప్పతనము; द्रव्यनिष्ठे गुणभेदे బరువుగా నుండుట.

गृण्डीव గృణ్డీవః. अंपुं स्थूलजम्बुकेलाव (పెద్ద)నక్క. [ఎద్దునాలుక,బెండ†.

गोजिह्वा గోజిహ్వా, आंसीं दार्वीकायाम्

गोद्रव గోద్రవః,अंपुं गोमूत्रे గోమూత్రము.

गोष्ठश्व. గోష్ఠశ్వః, अंत्रिं स्वस्थाने स्थित्वा परद्वेषिणि (हिंसके) తనయింటనుండిపరుల ద్వేషిం(హింసిం)చెడివాడు; गोष्ठस्थे शुनि గోష్ఠమందలి కుక్క. –श्वा –శ్వా, नूंपुं गोष्ठस्य शुनि గోష్ఠసంబంధమైన కుక్క.

गोसव. గోసవః, अं पुं गोसत्रे గోసత్ర (యజ్ఞ)ము.

गौरत्वक् గౌరత్వక్,चूंसीं इङ्गुद्याम् గార†.

गौरवम् గౌరవమ్, अं नं गुरो भावे గౌరవము,గరువము, గార(రా)బము, గారము, గారవింపు,గారాబు,గారాము,పరువు,పెంపు, పెత్తనము,పెద్దతనము,పెద్దఱికము,పేరిమి, పేర్మి,బిగిసి,బియిసి,బివిసి,బెట్టు,బెత్తు,బెసి, మన్నన, మెఱవడి, మేలిమి, లంబు, గురుభావము, గురుత్వము, गुरो कर्मणि గురుకర్మ; गौरवहेतुके अभ्युत्थाने గౌరవము వలన అభ్యుత్థాన(చూ)ముసేయుట त्रिं गुरुसबन्धिनि గురుసంబంధమైనది.

ग्राम्याश्व గ్రామ్యాశ్వః,अंपुं गर्दभे గాడిద.

ग्ल(ग्लु)चित्वा గ్లు(గ్లు)చిత్వా, अव्यं अपहृत्य దొంగిలించి

व - सं॰ प्र॰ వ - సం ప్ర।

गजाजीवः గజాజీవః, अंपुं हस्तिपके మావటి,బరికాడు, మావతుడు,మావటివాడు, మావటీడు. [ములో ప్రధానుడు.

गणपूर्व గణపూర్వః,अंपुं ग्रामण्याम् గ్రామ

गण्डदूर्वा గణ్డదూర్వా, आं सीं दूर्वाभेदे గనుపులగఱిక.

गतार्तवा గతార్తవా, आंसीं गतपञ्चाशद्वर्षवयस्कायाम् ఏబదియేండ్లుదాటినస్త్రీ; गतरजस्काया स्त्रियाम् ముట్టు-ఉడిగినస్త్రీ.

गन्धाजीव గన్ధాజీవః, अ|पुं गन्धवणिजि
गन्धोपजीवी గన్ధోపజీవీ, न्) గంధపుబేహారి 'గన్ధవణిక్' చూ [త్వర, हर्षे సంతోషము.

गमकारित्वम् గమకారిత్వమ్, अंनं रभसे

गर्भ(र्भा)स्राव. గర్భ(ర్భా)స్రావః, अं पुं गर्भच्युतौ గర్భముపోవుట. –वी –వీ, नूं पुं हिन्ताले గిఱకతాడు†

गात्रसप्लव గాత్రసంప్లవః, अंपुं प्लवखगे నీరుకాకి(కోడి). [జేగురు.

गिरिमृद्भवम् గిరిమృద్భవమ్, अंनं गौरिके

गिरिस्रवा గిరిస్రవా, आं सीं गिरिनद्याम् సెలయేఱు [చక్కెర.

गुडोद्भवा గుడోద్భవా, आं सीं शर्करायाम्

गृहदेवी గృహదేవీ, जरायाम् 'జరా' చూ।

गोधूमसभवम् గోధూమసంభవమ్, अं नं काञ्जिकभेदे గోదుమగంజి.

गोपालव గోపాలవః, अं पुं आयुधजीविनि क्षत्रियभेदे కత్తిబట్టిజీవించెడిఒకక్షత్రియజాతి

गोमयोद्भवः గోమయోద్భవః, अं पुं आरग्वधे జేలి†, [ఆబుగోవులు

गोषड्गवम् గోషడ్గవమ్, अं नं गोषट्के

गोसम्भवा గోసమ్భవా, आं सीं श्वेतदूर्वायाम् తెల్లగరిక.

गौतमसम्भवा గౌతమసమ్భవా, आं सीं गौतमगङ्गयाम् గౌతమి, గోదావరి

गौरग्रीव. గౌరగ్రీవః, अं पुं देशभेदे ఒక దేశము.

ग्रामजनिष्पावी గ్రామజనిష్పావీ, ई सीं नखनिष्पाव्याम् ఒక ధాన్యము†.

ग्रीष्मभवा గ్రీష్మభవా / ग्रीष्मोद्भवा గ్రీష్మోద్భవా } आं सीं नवमल्लिकायाम् విరజాజి†.

श-सं प्रं శ-సం ప్ర

गजकूर्माशी గజకూర్మాశీ, नं पुं गरुडे ఏనిక తాఁబేళ్ల నెరగొన్న బలీపుల్గు, 'గరుడః' చూ॥

गणशः గణశః, अव्यं गणानुगणान् कृत्वेत्यर्थे గుంపులుగుంపులుగా చేసి, बहुश इत्यर्थे బహుశః, శతవిధములు.

गणेश గణేశః, अं पुं गणपतौ 'గణపతిః' చూ॥

गन्धनिशा గన్ధనిశా, आं सीं गन्धपत्रायाम् గంధకచోరము†.

गन्धपलाशी గన్ధపలాశీ, ई सीं शट्याम् గంట్లకచోరము†. [చూ

गलोद्देश గలోద్దేశః, अं पुं निगाले 'నిగాలః'

गवी(वे)श గవీ(వే)శః, अं पुं गोस्वामिनि గోస్వామి. गोरक्षके గోరక్షకుఁడు, शिवे శివుఁడు

गिरिश గిరిశః, अं पुं गिरिशये కొండవీటి జంగము, వెండికొండదుసేఁడు, శివుఁడు.

गिरीश గిరీశః, अं पुं हिमवति కొండ తేఁడు, హిమవంతుఁడు, गीष्पतौ గీష్పతి (చూ); गिरिशे 'గిరిశః' చూ

गुच्छकणिश గుచ్ఛకణిశః, अं पुं धान्यभेदे ఒక ధాన్యము.

गुडकेश గుడాకేశః, अं पुं गुडावत्केशयुक्ते अर्जुने బెల్లమువంటి కేశములు గలవాఁడు, అర్జునుఁడు; शिवे బ్రహ్మాండగోళమును వ్యాపించిన శివుఁడు; जितालस्ये అప్రమత్తుఁడు, जितनिद्रे నిద్రను గెలిచినవాఁడు.

गुणभ्रंश గుణభ్రంశః, अं पुं गुणनाशे గుణనాశము. [శ్వరుఁడు

गुणेश గుణేశః, अं पुं परमेश्वरे పరమే

गुदभ्रंश. గుదభ్రంశః, अं पुं रोगभेदे గుద వలయముబ్బుట

गृहेशः గృహేశః, अं पुं गृहपतौ గృహస్వామి; रामेश्वरे రామేశ్వరమందలిశివుఁడు

गोपेश గోపేశః, अं पुं शाक्यमुनौ గౌతమ బుద్ధుఁడు; नन्दघोषे వ్రేపల్లె.

गोप्रवेश గోప్రవేశః, अं पुं गोधूलौ 'గోధూలిః' చూ॥ [గొడ్డుటావు.

गोवशा గోవశా, आं सीं वन्ध्यायां गवि

गोविन्दद्वादशी గోవిన్దద్వాదశీ, ई सीं फाल्गुनशुक्लद्वादश्याम् ఫాల్గున శుద్ధ ద్వాదశి.

गोशशाः గోశశాః, अं पुं बोलेदा లెంతబోలు.

ष-सं प्रं ష-సం ప్ర

गण्डूष గణ్డూషః, अं पुं करिकराग्रे ఏనుఁగు తొండపు కొన, मुखपूरणे పుక్కిలిబట్టుట, పుకి(క్కి)లించుట, గండూషించుట; प्रसृतिपरिमाणे చేరెఁడు, పుడిసిలి; मुखपूरणतोयादौ పుక్కి, బుగ్గ, పుక్కిలి, పుకి(క్కి)లింత.

—षा —షా. आं सीं उन्नतनाभौ ఎత్తుబొడ్డు; गण्डूषे గండూషము. ['గణ్డూఖః' చూ।

गन्धमूषी గన్ధమూషీ, ई सीं गन्धाखौ

गरुडोपनिषत् గరుడోపనిషత్, ద్గం సీం उप-
निषद्भेदे గరుడోపనిషత్తు.
गर्भयोषा గర్భయోషా, ఆం సీం गर्भस्थानी-
याया योषायाम् గర్భస్థమైనయోష (స్త్రీ).
गर्भोपनिषत् గర్భోపనిషత్, త్గం సీం उप-
निषद्भेदे గర్భోపనిషత్తు
गवेष గవేష ధాం (गवेषयति _ते)
मार्गणे వెదకుట
गवेष గవేషః, అం పుం अन्वेषणे వెదకుట
त्रिं गवेष्टरि వెదకువాఁడు.
गिरिषत् గిరిషత్, ద్గం పుం गिरिशे 'గిరిశః' చూ
गूढपुरुष గూఢపురుషః, అం పుం चारे వేగుల
వాఁడు. [వెదకుట
गेषृ గేషృ, धां (गेषते) अन्विच्छायाम्
गोवृष గోవృషః, అం పుం वृषभर्षभे శ్రేష్ఠమైన
ఎద్దు. गोबलीवर्दन्याये సామాన్యవిశేషద్యో
తకమగు (గోబలీవర్ద)న్యాయము
गोशीर्षः గోశీర్షః, అం పుం ऋषभपर्वते
ఋషభపర్వతము నం तत्रजाते चन्दनभेदे
అచటఁ బుట్టిన మిక్కిలిపరిమళముగల ఒక
చందనము†· अस्त्रभेदे ఒక ఆయుధము.
गोषत् గోషత్, ద్గం త్రిం स्खलद्वाक्ये గద్గద
వాక్యము [షుఁడు, సూర్యుఁడు.
ग्रहपुष· గ్రహపుషః, అం పుం सूर्ये గాముల
ग्रामघोषी గ్రామఘోషీ, న్గం పుం इन्द्रे ఇంద్రుఁడు
ग्लेषृ గ్లేషృ ధాం (ग्लेषते) अन्विच्छायाम्
వెదకుట

स - सं प्र స - సం ప్ర

गङ्गाधररसः గఙ్గాధరరసః, అం పుం औषध-
भेदे ఒక ఔషధము. [ధము.
गजद्वयस· గజద్వయసః, అం త్రిం गजदघ्ने
'గజదఘ్నః' చూ॥
गजनासा గజనాసా, ఆం సీం करिकरे తొం
गतासु· గతాసుః, ఉం త్రిం मृते ప్రాణమువద
లినవాఁడు, शवे ప్రాణముపోయినదేహము.
गन्धमासी గన్ధమాంసీ, ఈం సీం जटामासीभेदे
ఒక జటామాంసి†. _रस –రసః, అం పుం
बोले బాలెంతబోలు నం गन्धरसयो. గంధ
ము రసము.
गर्भदास గర్భదాసః, అం పుం गर्भमारभ्य
दासे ఇంటఁబుట్టిన దాసి యొక్క కొడుకు.
–मास –మాసః, అం పుం गर्भारम्भमासे
గర్భమేర్పడినమాసము –वास. –వాసః,
అం పుం कुक्षिरूपस्थाने కుక్షిస్థానము, कुक्षौ
वासे కడుపులో నివసించుట
गार्ध्रवासा· గార్ధ్రవాసాః, సం పుం गार्ध्रपक्षे
'గార్ధ్రపక్షః' చూ [గుకంద†
गिरिवासी గిరివాసీ, న్గం పుం गजकन्दे ఏనుఁ
गुत्स గుత్సః, అం పుం गुच्छे 'గుచ్ఛః' చూ॥
ग्रन्थिपर्णे గండిపనము†.
गृत्स గృత్సః, అం పుం मन्मथे మన్మథుఁడు;
रुद्रभेदे ఒక రుద్రుఁడు त्रिं स्तोतरि స్తుతిం
చువాఁడు; स्तुत्ये స్తుతింపఁదగినది, मेधा-
विनि మేధావి. [వాతవ్యాధి
गृध्रसी గృధ్రసీ, ఈం సీం वातव्याधिभेदे ఒక
गोनसः గోనసః, అం పుం तिलित्से తిప్పతి
మ్మరి, కొండచిలువ.
गोनास· గోనాసః, అం పుం तिलित्से కొండ
చిలువ, वैक्रान्तमणौ కృత్రిమవజ్రము.–सी
–సీ, ఈం సీం ओषधिभेदे ఒక ఓషధి.
गोपरस· గోపరసః, అం పుం बोले బాలెంతబోలు.
गोपानसी గోపానసీ, ఈం సీం कुड्यच्छादने
वक्रदारुणि చూరుకమ్మి(పట్టె), కొడిగెకాధా
రమైన పట్టెను గప్పుచున్న వంకరమ్రాను,
గృహమునకు కప్పైన వక్రదారువు; पट-
लाधारे वंशपञ्जरे ఇంటికప్పు ఆధారముగాఁ
గల వెదురుపంజరము.
गोरस. గోరసః, అం పుం गोः क्षीरे ఆవు
పాలు, गोः दध्नि ఆవుపెరుఁగు; गो तक्रे ఆవు

మజ్జిగ, वाग्रसे వాక్యరసము.
गोलास గోలాసః, अं पुं शिलीन्ध्रे పుట్ట గొడుగు [ద్వాదశి, ఒక వ్రతము.
गोवत्स గోవత్సః, अंपुं व्रतमेदे గోవత్స
गोवास గోవాసః, अं पुं गोष्ठे గోశాల.
गोसः గోసః,अंपुं उष्णकाले వేసవి, बोले బాలెంతలోలు, प्रभाते వేకువ.
ग्र(ग्ल)स· గ్ర(గ్ల)స్సః, अं पुं स्तवके స్తుతించువాఁడు [గ్రహించుట
ग्रस గ్రస, धां (ग्रासयति –ते) ग्रहणे
ग्रसु గ్రసు, धां (ग्रसते) अदने భక్షించుట
ग्राम(मे)वास· గ్రామ(మే)వాసః, अं पुं ग्रामे स्थितौ పల్లెటూరియునికి.
ग्रास. గ్రాసః, अं पुं (कुक्कुटाण्डप्रमाणे) कबले కోడిగుడ్డంత అన్నపుముద్ద, కబళ(మా)ము; ग्रहणे గ్రహణము, छायच्छादकसंस्पर्शे ఆచ్ఛాదింపఁబడుదాని నాచ్ఛాదించుదానియొక్క స్పర్శ.
ग्रीष्महासम् గ్రీష్మహాసమ్, अंनं इन्द्रतूले 'ఇన్ద్రతూలమ్' చూ॥
ग्लसु గ్లసు, धां (ग्लसते) अदने భక్షించుట.

ह-सं॰ ग्रं హ-సం గ్ర

गजारोह గజారోహః, अंपुं गजाजीवे 'గజాజీవః' చూ॥ [ఖడ్గమృగము.
गणोत्साह· గణోత్సాహః, अं पुं गण्डके
गन्धवह· గన్ధవహః, अंपुं वायौ తావిమోవరి, గాలి; गन्धयुक्ते नायकमेदे గంధయుక్తుఁడైన ఒక నాయకుఁడు. त्रिं गन्धधारिणि గంధమును ధరించువాఁడు –वहा –వహా, आं स्त्रीं नासिकायाम् ముక్కు.
–वाह. –వాహః, अंपुं वायौ వాయువు, कस्तूरीमृगे కస్తూరిమృగము. –हा–ही –హా –హీ, आंईंस्त्रीं नासिकायाम् ముక్కు.
गरहा గరహా,नंपुं गरघ्ने 'గరఘ్నః' చూ
गरुडव्यूह: గరుడవ్యూహః,अंपुं व्यूहमेदे గరుడాకారమైన వ్యూహము.
गर्भगृहम् గర్భగృహమ్, अंनं गृहमध्यभागे నట్టిల్లు, నడిమియిల్లు, నడియిల్లు.
–व्यूह. –వ్యూహః, अं पुं व्यूहमेदे పద్మాకారముగల వ్యూహము
गर्ह గర్హ, धां (गर्हति –ते, गर्हयति –ते) कुत्सायाम् (विनिन्दने) నిందించుట.
गर्हा గర్హా, आं स्त्रीं निन्दायाम् నింద.
गलग्रह: గలగ్రహః, अंपुं आरम्भानन्तरप्रत्यारम्भाभाववति ప్రారంభించినమఱునాఁడు అనధ్యయన(మా)ము వచ్చుటచే నిలిచి పునః ప్రారంభము చేయఁబడని తిథి, १-४-७-८-९-१३-१४-१५(३०)तिथिषु 1 4-7-8.9-13-14-15(30)తిథులు, व्यञ्जनमेदे ఒక కూర; मत्स्यकण्टके చేఁపముల్లు.
गल्ह గల్హ, धां (गल्हते) कुत्सायाम् నింద.
गह గహ, धां(गहयति –ते)गहने దుష్ప్రవేశము దుర్గమము. [వెంట్రుక.
गात्ररुहम् గాత్రరుహమ్, अं नं तनूरुहे
गाहू గాహూ, धां(गाहते)विलोडने మునుఁగుట. ['గిలగిలః' చూ
गिलग्राह. గిలగ్రాహః, अं पुं गिलगिले
गुणग्राही గుణగ్రాహీ, नं त्रिं गुणग्राहके గుణములను గైకొను(గుర్తించు)వాఁడు.
गुदग्रह. గుదగ్రహః, अंपुं रोगमेदे మలము స్తంభించుట. [ఊడుగు†.
गुप्तस्नेह· గుప్తస్నేహః, अं पुं अङ्कोले
गुरुराहु. గురురాహుః, उंपुं योगमेदे గురువుతో రాహువు చేరియుండుట.
गुरुहा గురుహా,नंपुं गौरसर्षपे తెల్లావాలు†. त्रिं गुरुहन्तरि గురుహత్యచేసినవాఁడు.
गुह గుహ, धां (गूहति –ते) संवरणे దాఁచిపెట్టుట (కప్పిపుచ్చుట) రక్షించుట.
गुहः గుహః,अंपुं चण्डालजातीये श्रीराम-

मित्रे చండాలజాతీయుఁడు, శ్రీరాముని చెలికాఁడు, శృంగబేరపురాధీశుఁడు, గుహుఁడు; विष्णौ విష్ణువు. षण्मुखे కుమారస్వామి. अश्वे గుఱ్ఱము.

गुहा గుహా, ఆం॰ స్త్రీ॰ हृदये బుద్ధి గుహ, హృదయాకాశము. देवखातबिले బొఱుగవి పడఁకు, పణఁకు, అకృత్రిమమైన కొండబిలము; बुद्धौ బుద్ధి संवरणे కప్పిపుచ్చుట, मायायाम् మాయ; मेषे పొట్టేలు, पर्वतादे गह्वरे పర్వతాదులబిలము, क्रोष्टुविन्नायाम् వక్కతోఁకపొన్న (కసవు)†, सालपर्ण्याम् ముయ్యాకుపొన్న†.

गृह గృహ, ధా॰(गृहयते)ग्रहणे గ్రహించుట

गृहम् గృహమ్, అం॰ న॰ गृहिण्याम् ఇల్లాలు, భార్య; चतुर्थभवने నాల్గవయిల్లు(స్థానము). नाम्नि పేరు; नामराशौ నామరాశి, मेषादि राशौ (మేషాది)రాశి. (मृदादिरचिते) गेहे గీము, ఇలు, ఇల్లు, ఇక్క, ఇమ్ము, ఇరవు పట్టు, ఇరవు, ఉనికి, ఉనికిపట్టు, కొంప, టెంకి, ఠాణి, ఠాణియ, ఠాణె, ఠావు, తావు, తావలము, తిరుమాళిగ, తెంకి, తొట్టికట్టు, దీమము, దీము, నట్టు, నెలవు, పట్టు, బిడారు, మనికి, మనికిపట్టు, లోఁగిలి, లోగిలి, సాల, గృహము.

गृहाः గృహాః, అం॰ పుం॰ బ॰ गृहे ఇల్లు; भार्यायाम् భార్య.

गृ(गे)ही గృ(గే)హీ, న్, పుం॰ गृहपतौ గృహస్వామి, गृहस्थे గృహస్థుఁడు.

गृह्र గృహూ, ధా॰(गर्हते)गर्हणे నిందించుట.

गृहेरुहः గృహేరుహః, అం॰ పుం॰ गृहजाते वृक्षे ఇంటిలో మొలచిన చెట్టు.

गेहम् గేహమ్, అం॰ న॰ गृहे గీము, ఇల్లు

गेहेदा(मे)ही గేహేదా(మే)హీ, న్, పుం॰ कापुरुषे పంద, హీనుఁడు.

गोदुहः గోదుహః, అం॰ పుం॰ गोदुहि 'గోదుక్' [మా

गोदोहः గోదోహః, అం॰ పుం॰ गोक्षीरे ఆవుపాలు, गोदोहने 'గోదోహనమ్' మా

गोलिह. గోలిహః, అం॰ పుం॰ गोलीढे మొక్కముు†. छत्रायाम् గొడుగుగడ్డి†.

ग्रन्थिबर्ही గ్రన్థిబర్హీ, న్, పుం॰ ग्रन्थिपर्णे గండివనము† [పట్టుకొనుట, గ్రహించుట.

ग्रह గ్రహ, ధా॰ (गृह्णाति, गृह्णीते) उपादाने

ग्रह గ్రహః, అం॰ పుం॰ अनुग्रहे అనుగ్రహించుట. आदाने పట్టుకొనుట, चन्द्रसूर्ययोः ग्रहणे చంద్రసూర్యుల గ్రహణము; नवसु తొమ్మిది, निर्बन्धे నిర్బంధము; रणोद्यमे యుద్ధప్రయత్నము, सूर्यादिनवग्रहेषु గాములు, సూర్యాది నవగ్రహములు; सोमादिग्रहणपात्रे సోమాదులఁ బట్టెడి పాత్ర, स्कन्दग्रहादिषु గాములు, బాలారిష్టహేతువులైన కుమారగ్రహాదులు, मलबन्धे మలబంధకరోగము; इन्द्रियेषु ఇంద్రియములు.

ग्रामसिंह. గ్రామసింహః, అం॰ పుం॰ शुनके ఊరిసింగము, కుక్క.

ग्राह గ్రాహః, అం॰ త్రిం॰ उपपदे ग्राहके పదాంతమున గ్రహించువాఁడు. పుం॰ आग्रहे అగ్రహము, నిర్బంధము, आदाने పట్టుకొనుట, स्वीकारे స్వీకరించుట; अवहारे(जलचरभेदे) నెగడు, నెవడు, అవహారం(మా)ము, ज्ञाने జ్ఞానము.

ग्राही గ్రాహీ, న్, పుం॰ कपित्थे వెలఁగ†. త్రిం॰ ग्राहके పట్టుకొనెడివాఁడు; मलबन्धकारके మలబంధకరోగము గలుగఁజేయునది.

ग्लह గ్లహ, ధా॰(ग्लहते)ग्रहणे గ్రహించుట.

ग्लह గ్లహః, అం॰ పుం॰ अक्षेषु पणे జూదమునందలి పందెము.

జనపురోహితుఁడు; गणेशदीक्षावति గణపతి-దీక్షగలవాఁడు.

गताक्ष గతాక్షః, అం త్రిం अन्धे అవిటి, కన్నువిటి, కానని వాఁడు, కానరానివాఁడు, గుడ్డి, పీఁకు, రేఫీఁకు, గ్రుడ్డి, గ్రుడ్డివాఁడు.

गवाक्ष· గవాక్షః, అం పుం वात यने కిటికి, కిటికీ, జాల, జాలకట్టు, తోరణ, తోరణము, తోరణగెండె(గండ్లు), తోర్ణగండ్లు, గవాక్షము. –क्षी–క్షీ, ఈంసీం गोतुम्बायाम् 'గోతుమ్మ' మా अपराजितायाम् విష్ణుక్రాంత†, शाखोटे పెద్దచీఁకు†.

गार्ध्रपक्ष. గార్ధ్రపక్షః, అంపుం गृध्रपत्रयुक्तबाणे గ్రద్దయీఁకెలుగల బాణము [కంబము.

गुणवृक्ष. గుణవృక్షః, అంపుం नौकास्तम्भे ఓడ

गूढसाक्षी గూఢసాక్షీ, న్ం త్రిం साक्षिभेदे ప్రతివాదివాక్యములను సాక్షత్తుకాక స్వార్థపరుఁడైన వాదినుండి వినిన సాక్షి.

गृहाक्षः గృహాక్షః, అంపుం गवाक्षे ఇలుకన్ను, 'గవాక్షః' మా [అతిమధురము†

गैरिकाक्ष గైరికాక్షః, అంపుం जलमधूके ఒక

गोत्रवृक्ष గోత్రవృక్షః, అంపుం धन्वने 'ధన్వనః' మా [ఒక దేశము

गोपलकक्षा గోపాలకక్ష, ఆంసీం देशभेदे

गोमायुभक्ष· గోమాయుభక్షః, అంపుం नीचजातिभेदे ఒక నీచజాతి.

गोरक्षः గోరక్షః, అంపుం नागरङ्गे నారింజ†, लताभेदे ఒక తీఁగె, गोरक्षणे గోరక్ష్యము, वृषभे వృషభము† త్రిం गोरक्षके గోరక్షకుఁడు –क्षी –క్షీ, ఈంసీం क्षुपभेदे క్షుప (మా)విశేషము. [గవయమృగము.

गोसदृक्ष గోసదృక్షః, అంపుం गोसदृशे मृगे

ग्रामतक्षः గ్రామతక్షః, అం పుం ग्रामाधीने रथकारे గ్రామాధీనుఁడైన వడ్రంగి.

ग्लौकाक्ष గ్లౌకాక్షః, అంపుం विश्वरूपेपरमेश्वरे చంద్రసూర్యులు కన్నులుగాఁ గలవాఁడు, విశ్వరూపుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు.

घ १ ఘ 1

घः ఘః, అం పుం घण्टायाम् గంట, घर्घरध्वनौ ఘర్ఘర(మా)శబ్దము.

घम् ఘమ్, అవ్యం सौभाग्यदे स्तम्भनकरे बीजे స్తంభనముచేయునదియు సౌభాగ్యప్రదము నగు నొక బీజము.

घा ఘా, ఆంసీం घाते దెబ్బ काञ्च्याम् స్త్రీకట్యాభరణము.

घुः ఘుః, ఉం పుం ध्वनौ ధ్వని (కానపావురము-కూత) धातुद्वये దా-ధా-ధాతువులు. लघुवर्णे లఘువు

घुङ् ఘుఙ్, ధాం (घवते) शब्दे ధ్వనించుట.

घुट् ఘుట్, హంపుం संवरणकर्तरि కప్పువాఁడు. [ధ్వని

घुम् ఘుమ్, అవ్యం अव्यक्तशब्दे అవ్యక్త

घृ ఘృ, ధాం (घरति) सेचने తడుపుట (जिघर्ति) क्षरणदीप्त्योः జాఱుట ప్రకాశించుట. (घारयति –ते) प्रस्रवणे స్రవించుట, स्रावणे స్రవింపఁజేయుట.

घृङ् ఘృఙ్, అవ్యం अव्यक्ते शब्दे అస్పష్ట ధ్వని

घ्नन् ఘ్నన్, తంత్రిం घातयति కొట్టుచున్నవాఁడు; नुदति పోఁగొట్టుచున్నవాఁడు.

घ्रा ఘ్రా, ధాం(जिघ्रति) गन्धोपादाने వాసన చూచుట.

क-सं प्र क-సం ప్ర

घटकः ఘటకః, అంత్రిం योजके కూర్చువాఁడు మనువుకుదుర్చువాఁడు; स्वविषयताव्यापक-

विषयताविशिष्टे स्वविषयతావ్యాపకవిషయ
తావిశిష్టము, वनस्पतौ వనస్పతి (చూ),
ह्रस्वघटे దుత్త, ముంత. –कृत् –కృత్,
त्.पुं. कुम्भकारे కుమ్మరి.
घटिकम् ఘటికమ్, अ.न. नितम्बे పిఱుదు
त्रि. घटेन नद्यादितारिणि ఘటముచే ఈఁది
నద్యాదులను దాఁటెడివాఁడు. –का –కా,
आ.सी. मुहूर्ते ముహూర్తకాలము, षष्टि-
पलात्मके दण्डरूपे काले అఱువదిపల (24
నిమిష)ముల కాలము, గడె, గడియ,
अल्पघटे ముంత, దుత్త.
घटोत्कचान्तक ఘటోత్కచాన్తకః, अ.पुं.
कर्णे కర్ణుఁడు. [విశేషము.
घण्टक ఘణ్టకః, अ.पुं. क्षुपभेदे క్షుప(చూ)
घण्टाक ఘణ్టాకః, अ.पुं. मोक्षे మోక్షము†.
घण्टिका ఘణ్టికా, आ. सी. लम्बिकायाम्
కొండనాలుక, किङ्किण्याम् కింకిణి, చిఱుగంట
घनगोलक ఘనగోలకః, अ. पुं. सश्लिष्ट-
स्वर्णरजते బంగారుకూడిన వెండి
घनवल्लिका ఘనవల్లికా, आ. सी. विद्युति
మెఱుము; रुदन्त्याम् రుదంతి†.
घर्घरिका ఘర్ఘరికా, आ. सी. नदीभेदे ఒక
నది, वाद्यभेदे ఒక వాద్యము, भृष्टधान्ये
వేఁచినధాన్యము; वादित्रभाण्डे వాద్యఘట
ము, क्षुद्रघण्टिकायाम् కింకిణి, చిఱుగంట
घर्मचर्चिका ఘర్మచర్చికా, आ. सी. स्वेद-
गुलिकायाम् చెమటగుల్లలు.
घर्मान्तकामुकी ఘర్మాన్తకాముకీ, ई. सी.
बलाकायाम् పెద్దకొక్కెర.
घाटिका ఘాటికా, आ.सी. घाटायाम् పెడతల.
घाण्टिक ఘాణ్టికః, अ.पुं. घण्टया बोधके
राज्ञाम् ఘంటావాద్యముచే రాజుల మేల్కొ-
లుపువాఁడు, धत्तूरे ఉమ్మెత్త† त्रि. घण्टा-
वादके గంటవాద్దెకాఁడు
घातक ఘాతకః, अ.त्रि. हननकर्तरि వధిం
చువాఁడు. पुं. योगभेदे ఘాతకయోగము.
घातुक. ఘాతుకః, अ.त्रि. क्रूरे క్రూరుఁడు;
हिंस्रे చంపువాఁడు.
घार्तिक ఘార్తికః, अ.पुं. घृतपक्वभक्ष्यभेदे
పెక్కు రంధ్రములుగల ఒక నేతిపిండివంట.
घुटिक –का ఘుటికః –కా, अ.आ.पुं.सी.
गुल्फे 'గుల్ఫః' చూ
घुण्टिकम् ఘుణ్టికమ్, अ.न. गुल्फाकारे वन-
करीषे చీలమండవలె నుండు అడవిపిడుక.
घुर्घुरक ఘుర్ఘురకః, अ. पुं. विषोपद्रवभेदे
ఒక విష ఉపద్రవము. –रिका –రికా,
आ.सी. कासोपद्रवभेदे కంఠము గురగుర
లాడుటగల ఒక కాసవ్యాధి.
घूक ఘూకః, अ.पुं. उलूके గుడ్లగూబ
घृतकुमारिका ఘృతకుమారికా, आ. सी.
घृतकुमार्याम् కలబంద†. –कोशातकी
–కోశాతకీ, ई.सी. कोशातकीभेदे నేతి
బీర†.
घृतप(पू)र्णक ఘృతప(పూ)ర్ణకః, अ. पुं.
घृतकरञ्जे నేయికానుగు† –प्रतीक. –ప్రతీ
కః, अ.पुं. अग्नौ అగ్ని.
घृतमण्डलिका ఘృతమణ్డలికా, आ. सी.
हंसपद्याम् హంసపాది†.
घेल्कुलिका ఘేల్కులికా, आ.सी. क्रौञ्चादने
క్రౌంచాదన(చూ)ము†.
घोङ्क. ఘోఙ్కః, अ.पुं. पक्षिभेदे ఒకపక్షి.
घोटक: ఘోటకః, अ. पुं. अश्वे గుఱ్ఱము,
घोटिका ఘోటికా आ.सी. अश्वयाम् గోడిగ,
ఆఁడుగుఱ్ఱము; कर्कट्याम् దోస†
घोरक ఘోరకః, अ. पुं. ब. देशभेदे ఒక
దేశము.
घोषक ఘోషకః, अ. पुं. कोशातक्याम्
బీర†.
घोषातकी ఘోషాతకీ, ई.सी. कोशातक्याम्
బీర†; श्वेतघोषायाम् తెల్లపూవులబీర†.

ग గ

घट्टगा ఘట్టగా, आ० सी० नदीमेदे ఒక నది

घ ఘ

घघ(ग्घ) ఘఘ(గ్ఘ), धा० (घघ(ग्घ)ति) हसने నవ్వుట.

घर्घुर्घा ఘర్ఘుర్ఘా, आ० सी० यमकीटके ఒకవిశేషము

च చ

घटोत्कच ఘటోత్కచః, अ० पु० भीमसेनसुते భీమునికొడుకు. [అడవిగోధుమ†.

घुलघ ఘులఘ్నః, अ० पु० गवेधुकायाम्

घृताची ఘృతాచీ, ई० सी० अप्सरोमेदे ఒక యప్సర. -चि -र्चिः, म० पु० अग्नौ అగ్ని.

ज జ

घटज. ఘటజః, अ० पु० कुम्भजे 'కుమ్భజః' చూ

घटराज ఘటరాజః, अ० पु० कुम्भे కడవ

घण्टा(घण्टिनी)बीज ఘణ్టా (ఘణ్టినీ) బీజః, अ० पु० जयपाले నేపాళము†.

घृतकरञ्ज. ఘృతకరఞ్జః, अ० पु० करञ्जमेदे నేయికానుగు†, प्रकीर्ये నెమిలియడుగు†

घोलजम् ఘోలజమ్, अ० न० तक्रजाते తక్రజము, వెన్న నేయి.

घ्राणजम् ఘ్రాణజమ్, अ० न० प्रत्यक्षमेदे ఘ్రాణేంద్రియగోచరము.

ट-सं०प्र० ట-సం ప్ర

घट ఘట, धा० (घटते) चेष्टायाम् చేష్టపడుట. (घाटयति -ते) सघते ప్రోగుచేయుట; भाषायाम् చెప్పుట.

घट ఘటః, अ० पु० कुम्भे కడవ, నీరుమోపరి, అలకి, కాగు, కడవ, వంటి, పనటి, పరటి, ద్రవ్వ, బాండువ, మఱువ, కుండ. कुम्भके కుంభకప్రాణాయామము; गजकुम्भे ఏనుగుకుంభస్థలము; घटपरिमाणे కుండెడు. कुम्भराशौ కుంభరాశి, योजने కూర్చుట.

घटा ఘటా, आ० सी० गजसमूहे ఏనుగుల గుంపు; समूहे గుంపు; घटनायाम् సంఘటన, కూర్చుట, गोष्ठ्याम् గోష్ఠి, सभायाम् సభ. [చెప్పుట.

घटि ఘటి, धा० (घण्टयति -ते) भाषायाम्

घटिघट. ఘటిఘటః, अ० पु० शिवे శివుడు.

घटी ఘటీ, ई० सी० अल्पघटे చిన్నకుండ, घटिकाकाले గడియకాలము. न० पु० कुम्भराशौ కుంభరాశి त्रि० घटयुक्ते ఘట(చూ) ముగలది [चलने కదలిక.

घट्ट ఘట్ట, धा० (घट्टयति -ते, घट्टते)

घट्ट ఘట్టః, अ० पु० शुल्कग्रहणस्थाने సుంకముతీసెడి స్థానము, चालने కదలించుట. नद्यादौ स्नानाद्यर्थमवतरणस्थाने నీళ్లరేవు.

घण्ट. ఘణ్టః, अ० त्रि० दीप्ते ప్రకాశించినది. पु० व्यञ्जनमेदे ఒక కూర.

घण्टा ఘణ్టా, आ० सी० अतिबलायाम् చిట్టాముదము†, कांस्यनिर्मितवाद्यविशेषे గంట, ఘంట; गोलीढे మొక్క†, कोशातक्याम् బీర†, सार्धघटिकाद्वयकाले రెండు వఱగడియలకాలము.

घण्टु ఘణ్టుః, उ० पु० गजघण्टायाम् జేగంట, గజఘంట; प्रतापे ప్రతాపము.

घरट्ट ఘరట్టః, अ० पु० चक्राकारसक्तुपेषण्याम् జక్కి, తిరగలి, తిఱుగల్లు, తిరుగలి.

घर्घट ఘర్ఘటః, अ० पु० मत्स्यमेदे ఒకచేప.

घाट ఘాటః, अ० पु० ग्रीवायाः पश्चाद्भागे పెడతల; अवटौ మచ్చిలి, మచ్చిలిగుంట (ఠ) घट्टे ఘట్ట(చూ)ము; गवादिप्रचारस्थानमेदे పశువులు సంచరించు స్థలము. त्रि० घाटायुक्ते పెడతలగలది.

घण्ट ఘణ్ట, धा० (घणोति, घणुते) दीप्तौ ప్రకాశించుట.
घटा ఘటా, आ० सी० घाटे పెడతల
घुट ఘుట, धा० (घोटते) परिवर्तने మార్పు నొందుట. (घुटति) प्रतीघाते హింసించుట
घुटः —ण्ट ఘుటః —ణ్టః, अ० पु० | गुल्फे
घुटि —टी ఘుటిః —టీ, इ० ई० सी० | గుత్తి, గుదీ, 'గుల్ఫః' చూ॥
घुष्टः ఘుష్టః, अ० त्रि० उच्चैः शब्दिते చాటితెలు పఁబడినది. न० तादृशे वाक्ये అట్టి వాక్యము
घृष्टः ఘృష్టః, अ० त्रि० कृतघर्षणे మర్దనచేయఁబడినది. पु० गन्धभेदे గంధవిశేషము.
घृष्टि. ఘృష్టిః, इ० पु० किरणे కిరణము: सूकरे గూఁటి, అడవిపంది. सी० घर्षणे రాయిడి; वाराह्याम् పాఁచితీఁగ, अपराजितायाम् విష్ణుక్రాంత†: स्पर्धायाम् పోటి
घोटः ఘోటః, अ० पु० घोटके గోడా, గుఱ్ఱము
घोटजटी ఘోటజటీ, ई० सी० वृक्षभेदे గొబ్బి†
घोटी ఘోటీ, ई० सी० घोटिकायाम् ఆఁడు గుఱ్ఱము.
घोण्टा ఘోణ్టా, आ० सी० पूगे గొంటు, పోఁక†: बदर्याम् గొబ్లి, రేఁగు†.
घोरघुष्टम् ఘోరఘుష్టమ్, अ० न० कांस्ये కంచు.
ग्लाटः ఘ్లాటః, अ० त्रि० कृतपणादाने పందెము వేయఁబడినది.

ड ఢ

घण्टाताडः ఘణ్టాతాడః, अ० पु० कालसूचक-घण्टावादके వేళను సూచించెడి గంటకొట్టువాఁడు; तादृशे यन्त्रभेदे గడియారము, संकीर्णजातिभेदे ఒక సంకరజాతి.
घण्डः ఘణ్డః, अ० पु० भ्रमरे తుమ్మెద.
घनपाषण्डः ఘనపాషణ్డః, अ० पु० मयूरे మబ్బువిచ్చిపులుఁగు, నెమిలి.
घुड ఘుడ, धा० (घुडति) व्याघाते వ్యాఘాతము, దెబ్బ.
घुण्ड ఘుణ్డః, अ० पु० भ्रमरे తుమ్మెద
घृतमण्ड. ఘృతమణ్డః, अ० पु० घृतसारे 'ఘృతసారః' చూ

ढ ఢ

घ्लाढा ఘ్లాఢా, ऋ० त्रि० पणादानकर्तरि పందెకాఁడు.

ण - सं० प्र० ణ - సం ప్ర

घण्टकर्ण ఘణ్టకర్ణః, अ० पु० क्षुपभेदे క్షుప (చూ) విశేషము.
घण्टाकर्णः ఘణ్టాకర్ణః अ० पु० शिवानुचरभेदे ఒక శివుని సేవకుఁడు.
घर्षणम् ఘర్షణమ్, अ० न० घर्षे 'ఘర్షః' చూ। —णी —ణీ, ई० सी० हरिद्रायाम् పసుపు†.
घिणि ఘిణి, धा० (घिण्णते) ग्रहणे గ్రహించుట.
घुण ఘుణ, धा० (घुणति, घोणते) भ्रमणे గిరగిరతిరుగుట
घुण ఘుణః, अ० पु० काष्ठभक्षककीटभेदे మ్రానుతొలుచు పురుగు, చెక్కపై అక్కరములఁ జెక్కెడి ఒక పురుగు.
घुणि ఘుణి, धा० (घुण्णते) ग्रहणे గ్రహించుట.
घुसृणम् ఘుసృణమ్, अ० न० कुङ्कुमे కుంకుమపువ్వు. [ణము.
घूर्ण ఘూర్ణ, धा० (घूर्णति —ते) भ्रमणे భ్రమ
घूर्णः ఘూర్ణః, अ० पु० शाकभेदे ఒకకూర†: रोगभेदे భ్రమ, ఒక జబ్బు. भ्रमणे భ్రమణము त्रि० तद्वति అదిగలది.
घूर्णिः ఘూర్ణిః, इ० सी० भ्रमणे భ్రమణము.
घृणा ఘృణా, आ० सी० करुणायाम् కనికరము: जुगुप्सायाम् రోఁత.
घृणि ఘృణి, धा० (घृण्णते) ग्रहणे గ్రహించుట
घृणि ఘృణిః, इ० पु० अर्चिषि జ్వాల. तरङ्गे అల: किरणे కిరణము, सूर्ये సూర్యుఁడు न० जले నీరు. त्रि० दीप्ते ప్రకాశించినది.

घृणु ఘృణు, ధా౦ (घर्णोति, घृणोति, घर्णुते, घृणुते) दीप्तौ ప్రకాశించుట.

घोणा ఘోణా, ఆ౦ స్త్రీ౦ घ्राणे ముక్కు, अश्वघ्राणे గుఱ్ఱపుముక్కు.

घोणी ఘోణీ, న౦పు౦ सूकरे ముట్టెమెకము, అడవిపంది.

घोषणम् –णा ఘోషణమ్ –ణా, అ౦ఆ౦న౦ उच्चैर्घुष्टे (उच्चैश्शब्देन ज्ञापने) చాటించుట, చాటుట, చాటింపు, ఉచ్చైర్ఘుష్ట(మా)ము: ध्वनौ ధ్వని.

घ्राणम् ఘ్రాణమ్, అ౦న౦. गन्धग्रहणे వాసన జూచుట; न सिकायाम् ముక్కు త్రి౦ घ्रते 'ఘ్రాతమ్' మా [పరిమళద్రవ్యము.

घ्राणतर्पण ఘ్రాణతర్పణః, అ౦పు౦ सुरभौ

त-सं० प्र० త -సం ప్ర

घटितम् ఘటితమ్, అ౦ త్రి౦ निर्मिते నిర్మింపఁబడినది, योजिते కూర్పఁబడినది.

घट्टकुटीप्रभातम् ఘట్టకుటీప్రభాతమ్, అ౦ న౦ न्यायभेदे సుంకమీయ వెఱచి రాత్రియందు చెడుత్రోవనుబట్టిపోవుచున్నదొంగవర్తకుఁడు వేకువ యగుసరికి సుంక మిచ్చుచోటికే చేరు కొని విఫలమనోరథుఁడగుట, ఒకసామెత.

घट्टितम् ఘట్టితమ్, అ౦న౦ चित्रपटादे रञ्जनार्थं अन्नचूर्णलिप्ते वस्त्रादौ రంగువేయుటకై గంజిపెట్టఁబడిన చిత్తరువుబట్ట మొ निर्मिते నిర్మింపఁబడినది; चालिते కదలింపఁబడినది

घनवात ఘనవాతః, అ౦పు౦ नरकभेदे ఒక నరకము. –हस्त –హస్తః, అ౦ పు౦ समत्रिघातमितहस्ते ఎటుచూచినను హస్త ప్రమాణము గలది.

घर्घरितम् ఘర్ఘరితమ్, అ౦న౦ वराहशब्दे గురగుర, పందికూఁత. [సూర్యుఁడు.

घर्मदीधिति ఘర్మదీధితిః, ఇ౦పు౦ उष्णरश्मौ

घर्मान्त ఘర్మాన్తః, అ౦పు౦ वर्षाकाले వర్ష కాలము.

घस्ति ఘస్తిః, ఇ౦స్త్రీ౦ भक्षणे భక్షించుట

घात ఘాతః, అ౦పు౦ प्रहारे దెబ్బ अङ्कपूरणे గుణించుట, बाणे బాణము, मारणे చంపుట चतुरङ्गे स्वस्थानमागतमन्यबलमपसार्य तत स्थ नपुनराक्रमणे చదరంగములో తమ స్థానమును జేరిన పరసైన్యమును వెడలఁగొట్టి ఆ స్థానమును పునరాక్రమించుట నవన तारासु నైధన(మా)తారలు. [ఐదవ వల

घाति. ఘాతిః, ఇ౦స్త్రీ౦ पक्षिबन्धने పిట్టలఁ

घाती ఘాతీ, న౦త్రి౦ हननकरणशीले హింస చేయువాఁడు. [ఏనుఁగుగీఁక

घीङ्कृति ఘీఙ్కృతిః, ఇ౦ స్త్రీ౦ गजगर्जिते

घुषित ఘుషితః, అ౦త్రి౦ घुष्टे 'ఘుష్టః' మా॥

घूर्णित ఘూర్ణితః, అ౦త్రి౦ भ्रमिते ఘూర్ణిల్లినది, గిరగిర తిరిగినది. प्रचलायिते కునికిపాట్లుపడువాఁడు.

घृणावती ఘృణావతీ, ఈ౦స్త్రీ౦ गङ्गायाम् గంగ

घृतम् ఘృతమ్, అ౦న౦ जले నీరు; घनीभूते आज्ये గడ్డకట్టిన నెయ్యి, నెయి, నెయ్యి, నే, నేయి, చేదము రు త్రి౦ दीप्ते ప్రకాశించినది सेचके తడుపునది [ఒక నది.

घृतच्युता ఘృతచ్యుతా, ఆ౦ స్త్రీ౦ नदीभेदे

घृतदीधिति. ఘృతదీధితిః, ఇ౦పు౦ अग्नौ అగ్ని.

घृतपीतः ఘృతపీతః, అ౦త్రి౦ पीतघृते నేయి త్రాగినవాఁడు.

घृती ఘృతీ, న౦త్రి౦ प्रशस्तघृत(जल)युक्ते ప్రశస్తమైన ఘృత(జల)ము గలది.

घोषकाकृति ఘోషకాకృతిః, ఇ౦స్త్రీ౦ श्वेतकोशातक्याम् తెల్లబీరకాయ.

घोषवती ఘోషవతీ, ఈ౦స్త్రీ౦ वीणायाम् వీణ.

घ्रातम् ఘ్రాతమ్, అ౦త్రి౦ घ్राణవిషయీకృతే వాసన చూడఁబడినది. [వాసనచూచువాఁడు.

घ्राता ఘ్రాతా, ఋ౦ త్రి౦ गन्धग्रहणकर्तरि

घ्राति ఘ్రాతిః, ఇ౦స్త్రీ౦ नासिकायाम् ముక్కు;

आघ्राणे వాసనచూచుట, ఆఘ్రాణ(ము)ము.

थ థ

घण्टापथः ఘణ్టాపథః, अं॰पुं॰ राजमार्गे రాజవీథి. [మఱ్ఱిత్రోవ, ఆకాశము

घनवीथि ఘనవీథిః, इं॰ सी॰ मेघद्वारे

द ద

घण्टानाद ఘణ్టానాదః, अं॰पुं॰ कुबेरमन्त्रिभेदे కుబేరుని ఒక మంత్రి. –शब्द –శబ్దః, अं॰पुं॰ कांस्ये కంచు.

घनच्छदः ఘనచ్ఛదః, अं॰पुं॰ शिग्रौ మునగ†.

घासकुन्दः ఘాసకున్దః, अं॰ पुं॰ घासप्रचुरस्थाने గడ్డి సమృద్ధిగఁ గల స్థానము

घृतपदी ఘృతపదీ, ईं॰सी॰ इडादेव्याम् ఇడాదేవి सरस्वत्याम् సరస్వతి

घृतोदः ఘృతోదః, अं॰पुं॰ घृतसमुद्रे నెయ్యి సంద్రము. [న్యామ్ తుమ్మి.

घ्राणदु:खदा ఘ్రాణదుఃఖదా, आं॰सी॰ छिक्‍-

ध ధ

घनस्कन्ध. ఘనస్కన్ధః, अं॰ पुं॰ कोशाम्रे తుమ్మెదమామిడి†. [నరకము

घनोदधि ఘనోదధిః, इं॰पुं॰ नरकभेदे ఒక

घर्मधुक् ఘర్మధుక్, हं॰सी॰ धेनौ ఆవు

घृणिनिधिः ఘృణినిధిః, इं॰पुं॰ सूर्ये సూర్యుఁడు गङ्गायाम् గంగ

न-सं॰प्र॰ న-సం ప్ర

घटनम् ఘటనమ్, अं॰नं॰ निर्माणे గడన, ఘటించుట, నిర్మాణము; योजने కూర్చుట. –ना –నా, आं॰सी॰ गजसमूहे ఏనుఁగుల గుంపు; संहतकरणे గుంపుగా చేయుట; योजने కూర్చుట; मेलने చేర్చుట, కలుపుట

घटपर्यसनम् ఘటపర్యసనమ్, अं॰नं॰ प्रायश्चित्तक्रियाभेदे ప్రాయశ్చిత్తక్రియావిశేషము.

घट्टनम् ఘట్టనమ్, अं॰नं॰ अभिघाते గట్టన, గట్టించుట, దెబ్బ, चालने కదలించుట. –ना –నా, आं॰सी॰ चालने కదలించుట. वृत्तौ వృత్తి

घतनः ఘతనః, अं॰त्रि॰ मारके చంపువాఁడు.

घन ఘనః, अं॰पुं॰ समूहे సమూహము; दार्ढ्ये దృఢత్వము, विस्तृतौ విస్తారము; अभ्रके అభ్రకము कफे కఫము, काठिन्ये కాఠిన్యము, మూర్తి, గడ్డ. समाङ्कत्रयवधे సమసంఖ్యతో మువ్మారు హెచ్చువేయఁగా వచ్చినదానివి హెచ్చువేయుట; मुस्तायाम् తుంగముస్తె मेघे మేఘము, लोहमुद्गरे ఇనుపగుదియ, लोहे ఇనుము; वेदपाठविशेषे వేదపాఠవిశేషము, ఘన, शरीरे శరీరము. नं॰ कांस्यतालादिवाद्ये కంచుతాళము మున్నగు వాద్యము. त्वचे లవంగము†, मध्यनृत्ते శ్రమము ఆలస్యము గాని నృత్యము. त्रि॰ दृढे దృఢము, గట్టిది, सपुटे నంపుటము, पूर्णे పూర్ణమైనది. सान्द्रे దట్టమైనది.

घनवाहन ఘనవాహనః, अं॰पुं॰ मेघवाहने మొగులెక్కుప్రోడ, ఇంద్రుఁడు; शिवे శివుఁడు. [కూర†.

घनस्वन ఘనస్వనః, अं॰पुं॰ तण्डुलीये చిట్టి

घना ఘనా, आं॰सी॰ माषपर्ण्याम् కారుమినుము†; रुद्रजटायाम् రుద్రజడ†; घनश्रियाम् దిట్టమైన స్త్రీ.

घनाघन. ఘనాఘనః, अं॰पुं॰ इन्द्रे ఇంద్రుఁడు; क्रूरमत्तगजे క్రూరమైన మదపుటేనుఁగు, मेघे మేఘము, वर्षुकमेघे కురియునట్టి మేఘము, अन्योन्यघट्टने పరస్పరసంఘర్షణము. त्रि॰ घातुके క్రూరుఁడు. सान्द्रे దట్టమైనది. –ना–నా, आं॰सी॰ काकमाच्याम् కామంచి†.

घातनम् ఘాతనమ్, अं॰नं॰ यज्ञियपशुवधे యజ్ఞమందలి పశువధ; मारणे చంపుట.

घातस्थानम् ఘాతస్థానమ్, अ०न० श्मशाने శ్మశానము.

घुष्टान्नम् ఘుష్టాన్నమ్, अ०न० सत्रान्ने సత్రములో వేయఁ(పెట్టఁ)బడెడి అన్నము.

घुसृणापिञ्जरतनु ఘుసృణాపిఞ్జరతనుః, उ० }
घूकनादिनी ఘూకనాదినీ, ई०स्त्री० }
गङ्गायाम् గంగ. [తిరుగుట.

घूर्णनम् ఘూర్ణనమ్, अ०न० भ्रमणे గిరగిర

घूर्णायमान. ఘూర్ణాయమానః, अ० त्रि० घूर्ण्यमाने గిరగిర తిరుగుచున్నట్టిది.

घृतावनिः ఘృతావనిః, इ० स्त्री० यूपकर्णे యూప(చూ)కర్ణము

घृतिनी ఘృతినీ, ई०स्त्री० गङ्गायाम् గంగ.

घोरदर्शन: ఘోరదర్శనః, अ०पु० उलूके గుడ్లగూబ. –रास(वाश)नः –రాస(వాశ)నః, अ०पु०जम्बुके ఊళమొకము, నక్క.

घोषयित्नु. ఘోషయిత్నుః, उ०पु० कोकिले కోయిల, वन्दिनि స్తోత్రపాఠకుఁడు; ब्राह्मणे బ్రాహ్మణుఁడు.

प ప

घटप्रक्षेप ఘటప్రక్షేపః अ०पु० प्रायश्चित्त क्रियाभेदे ప్రాయశ్చిత్తక్రియావిశేషము.

घटाटोप ఘటాటోపః, अ०पु० आडम्बरे ఆడంబరము.

घृतपः ఘృతపః, अ०त्रि० आज्यपानकर्तरि నేయిత్రాగువాఁడు पु० ब० 'आज्यपा' पश्य 'ఆజ్యపాః' చూ॥ –स्पृक् –స్పృక్, श०त्रि० आज्यस्पर्शिनि నేయితాఁకువాఁడు.

फ ఫ

घनकफ· ఘనకఫః,अ०पु०मेघोपले వడగల్లు

ब బ

घम्ब(र्ब) ఘమ్బ(ర్బ), धा० (घम्ब(र्ब)ति) गतौ గతి.

भ భ

घननाभि· ఘననాభిః, इ०पु० धूमे పొగ.

घुणवल्लभा ఘుణవల్లభా, आ०स्त्री० विषायाम् అతివస†.

म మ

घटिंधम ఘటింధమః, अ०त्रि० मुखमारुतेन घटीवादके అల్పఘటము నూదువాఁడు.

घनद्रुम· ఘనద్రుమః, अ०पु० विकण्टके పుల్లవెలఁగ†. –वर्त्म –వర్త్మ, न्०न० घनवीथौ ఘనవీథి(చూ). –श्याम. –శ్యామః, अ०पु० श्रीरामे శ్రీరాముఁడు; श्रीकृष्णे శ్రీకృష్ణుఁడు. [కాలము.

घनागम ఘనాగమః, अ०पु० वर्षाकाले వర్షా

घर्मः ఘర్మః, अ०पु० आतपे ఎండ, ऊष्मणि ఉమ్మ; स्वेदे చెమట; ग्रीष्मकाले వేసవి.

य య

घटसृञ्जयः ఘటసృఞ్జయః, अ०पु० देशभेदे ఒక దేశము. [అల్పఘటపానకర్త.

घटिंधय ఘటింధయః,अ०त्रि० कुम्भधायके

घनात्यय· ఘనాత్యయః, अ० पु० शरत्काले శరదృతువు. –मय: –మయః, अ० पु० खर्जूरे ఖర్జూరము†. –श्रय –శ్రయః, अ० पु० आकाशे ఆకాశము

घात्य ఘాత్యః, अ०त्रि० घातयोग्ये ఘాత(చూ)యోగ్యము.

घार्तेयः ఘార్తేయః, अ० त्रि० दीप्ताया· अपत्ये ప్రకాశము గలదాని బిడ్డ.

घुणप्रिया ఘుణప్రియా, आ०स्त्री० उदुम्बर पर्ण्याम् దంతి†. [కంచు.

घोरघुष्यम् ఘోరఘుష్యమ్, अ० न० कांस्ये

घ्रेयम् ఘ్రేయమ్, अ०त्रि० आघ्रेये ఆఘ్రా

జేంపః(వాసనచూడః)దగినది

र-सं प्रं ర-సం ప్ర

घट(टी)कारः ఘట(టీ)కారః,అంపుం कुम्भकारे కుమ్మరి.

घटि(टी)यन्त्रम् ఘటి(టీ)యన్త్రమ్, అంనం कूपात् जलोद्धरणयन्त्रे నూతి నుండి నీళ్లు చేఁదెడి రాట్నము, ఏత(తా)ము(తలము) గిరక(గిలక) మొ कालमानज्ञापके यन्त्रभेदे గడియారము

घण्टेश्वरः ఘణ్టేశ్వరః, అం పుం मङ्गलपुत्रे మంగళపుత్రుఁడు, ఒక దేవత.

घनपत्र· ఘనపత్రః, అంపుం पुनर्नवायाम् గలిజేరు†, शिग्रौ మునుగ†. -सारः -సారః, అం పుం कर्पूरे కర్పూరము, जले నీరు; दक्षिणावर्तपारदे ఒక పాదరసము; वरवारिदे శ్రేష్ఠమైనమేఘము; वृक्षभेदे ఒకచెట్టు

घनाकरः ఘనాకరః, అంపుం वर्षाकाले వర్షాకాలము.

घरः ఘరః, అంపుం गृहे ఇరవు, ఇల్లు.

घर्घरः ఘర్ఘరః, అంపుం उलूके గుడ్లగూబ, पर्वतद्वारे పర్వతద్వారము, ध्वनौ ధ్వని; हास्ये నవ్వు, द्वारे వాకిలి; नदभेदे ఒక నదము; ध्वनिभेदे ఒకధ్వని. त्रिं तद्वति అదిగలది. -रा -రా, ఆంసీం अल्पघण्टायाम् చిఱుగంట, वीणाविशेषे ఒక వీణ -री -రీ, ఈంసీం गङ्गायाम् గంగ.

घस्मर. ఘస్మరః, అంత్రిం भक्षणशीले తిండిపోతు.

घस्रः ఘస్రః, అంపుం दिने పగలు. నం कुङ्कुमे కుంకుమపువ్వు త్రిం हिंस्रे క్రూరుఁడు.

घातवारः ఘాతవారః, అంపుం राशिविशेषयुक्तवारविशेषे మకరాదిరాశియుక్త మంగళవారాదులు.

घारः ఘారః, అం పుం सेचने తడుపుట.

घारि ఘారి, ఇంనం छन्दोभेदे ఒకవృత్తము.

घीङ्कार. ఘీఙ్కారః, అంపుం घीङ्कृतौ ఏనుఁగుగీఁక.

घुणाक्षरः ఘుణాక్షరః, అం పుం न्यायभेदे ఘుణ(మా)ము క్రూమనుదొలువగా అప్రయత్నముగనే అక్షర మేర్పడినట్లు అనుకొనకయేఏదేనికోరిక నెఱవేఱుట, ఒకసామెత.

घुर ఘుర, ధాం (घुरति) भीमार्थशब्दयो· భయముగొలుపుట ధ్వనించుట.

घुर· ఘురః,అంత్రిం ध्वनिविशेषकर्तरि ఘుర్ అనెడి ధ్వనిచేయునది. [పందిముక్కు.

घुरिः -री ఘురిః -రీ,ఇంఈంసీం. सूकरतुण्डे

घुर्घुर ఘుర్ఘురః,అంపుంवराहध्वनौ అడవిపంది యఱపు, यमकीटे ఒక పురుగు. -री -రీ, ఈంసీం जलजन्तुविशेषे ఒక జలజంతువు.

घूरि ఘూరి, ధాం (घूर्यते) हिंसावयोहान्योः హింస ముదిమి. [గుజరాతిదేశము.

घूर्जर. ఘూర్జరః, అం పుం देशभेदे గుజరి,

घृतकुमारी ఘృతకుమారీ, ఈంసీం गुल्मभेदे కలబంద†.

घृतधारा ఘృతధారా, ఆంసీం नदीभेदे ఒక నది. -पू(व)र. -పూ(వ)రః, అంపుం पक्वान्नभेदे ఒక పిండివంట. -सार. -సారః, అంపుం गलिताज्यावस्सारे గోదారి, కాఁచిన నేతిమడ్డి.

घोटकारि· ఘోటకారిః, ఇం పుం अश्वारौ గోదాగొంగ, దున్న करवीरे గన్నేరు†.

घोरः ఘోరః, అంత్రిం भयानके ఘోరము, భయంకరమైనది; दुर्गमे వెళ్లరానిది. నం विषे విషము. పుం मुनिभेदे ఒక ముని; पञ्चभूतेषु పంచభూతములు [రుద్రుఁడు

घोरघोरतर ఘోరఘోరతరః, అంపుం रुद्रे

घोरा ఘోరా, ఆంసీం रात्रौ రాత్రి, देवताल्याम् దేవదాలి†; सूर्यसङ्क्रान्तिभेदे ఒక సూర్యసంక్రమణము; राजस्या मनोवृत्तौ

. రజోగుణముతోఁ గూడిన మనోవృత్తి.

ल - सं० प्र० ల - సం ప్ర

घटालः ఘటాలః, अं० त्रि० निन्दितघटनायुक्ते నింద్యమైన ఘటన (చూ) గలది.

घटिल ఘటిలః, अं० त्रि० घटयुक्ते ఘటము గలది.

घण्टापाटलिः ఘణ్టాపాటలిః. इं० पुं० गोलीढे మొక్కముష్టి†.

घण्टाली ఘణ్టాలీ, ईं० सी० कोशातक्याम् బీర†.

घनकाल· ఘనకాలః, अं० पुं० वर्षर्तौ వర్షఋతువు. –ज्वाला –జ్వాలా, आं० सी० वज्राग्नौ పిడుగునిప్పు; विद्युति మెఱుము –ता(तो)ल. తా(తో)లః, अं० पुं० चातके వానకోయిల. –मूल. –మూలః, अं० पुं० मोरटे దాఁగ†. नं० घनस्य(समत्रिघातस्य) मूले ఘన(చూ)మునకుమూలమైన అంకె. –वल्ली –వల్లీ, ईं० सी० विद्युति మెఱుము; अमृतस्रवायाम् దుదంతి†.

घनामलः ఘనామలః, अं० पुं० वास्तूके చక్రవర్తికూర†.

घनोपल ఘనోపలః, अं० पुं० वर्षोपले వానరాయి, వడగల్లు. [గుంట్రాయి.

घर्षणाल ఘర్షణాలః, अं० पुं० पेषणाश्मनि

घलम् ఘలమ్, अं० नं० तक्रे మజ్జిగ.

घाटाल ఘాటాలః, अं० पुं० रोगभेदे ఒకవ్యాధి.

घृणालु ఘృణాలుః, उं० पुं० कृपालौ దయాళువు.

घृतस्थला ఘృతస్థలా, आं० सी० अप्सरोभेदे ఒక అచ్చర. [గబ్బిలము.

घृतेली ఘృతేలీ, ईं० सी० तैलपायिकायाम्

घृष्टिला ఘృష్టిలా, आं० सी० पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†.

घोलम् ఘోలమ్, अं० नं० तक्रे మజ్జిగ.

घोलि –ली ఘోలిః –లీ, इं० ईं० सी० शाकभेदे గోంగూర†.

व - सं० प्र० వ - సం ప్ర

घट्टजीवी ఘట్టజీవీ, नं० पुं० नौकातारके నావికుఁడు.

घण्टारवा ఘణ్టారవా, आं० सी० शणपुष्पिकायाम् గిల(లి,లు)గిచ్చ, గిలగింత, గిలగల, గిలిగిట్ట, గిలక†.

घनत्वक् ఘనత్వక్, चं० पुं० शिग्रौ మునగ†.

घनपदवी ఘనపదవీ, ईं० सी० घनवीथौ ఆకాశము –पल्लव –పల్లవః, अं० पुं० शिग्रौ మునగ†. [भेदे ఒక పావురము.

घुल्घुलारव· ఘుల్ఘులారవః, अं० पुं० पारावत-

घृताचीगर्भसम्भवा ఘృతాచీగర్భసంభవా, आं० सी० एलायाम् ఏలకి.† ['वेष्टः' చూ॥

घृताह्व ఘృతాహ్వః, अं० पुं० श्रीवेष्टे 'శ్రీ

घृष्वि. ఘృష్విః, इं० पुं० सूकरे పంది.

घोरत्वम् ఘోరత్వమ్, अं० नं० घोरतायाम् గోరగింత, ఘోరముగా ఉండుట.

श శ

घासराशि· ఘాసరాశిః, इं० पुं० तृणकूटे వామి, మేటి, కసవుకుప్ప.

घृतकेशः ఘృతకేశః, अं० पुं० अग्नौ అగ్ని.

घोरवाशी ఘోరవాశీ, नं० पुं० जम्बुके నక్క. त्रि० घोररवे ఘోరశబ్దము చేయునది.

ष - सं० प्र० ష - సం ప్ర

घर्ष. ఘర్షః, अं० पुं० घर्षणे ఒత్తిడి, ఒర, ఒర(ఱ)పిడి, కరిపెనము, నెగ్గడము, ఒర(ఱ,జి)యిక, రాపిడి, రాపు, రాయిడి, రారాపిడి, రారాపు, ఱంపు, ఱాపు, కరిసించుట, కర్శించుట.

घष ఘష | धा० (घषते, घुंषते) कान्तिकरणे
घुषि ఘుషి | కాంతిమంతము (ప్రకాశింపఁ)జేయుట.

घुषिर् ఘుషిర్, धा० (घोषति) अविशब्दने అప్రతిజ్ఞానము (అనంగీకారము) शब्दे ధ్వనించుట. (घोषयति -ते) विशब्दने ఘోషించుట.

घृषु ఘృషు, धा० (घर्षति) सघर्षे ఒరసిడి.

घोष ఘోషః, अ०पु० गोपे గొల్ల आभी रपञ्चयम् 'అభీరపల్లీ' చూ घोषणायाम् గోసు, చాటుట. ध्वनौ మ్రోత; वर्णोच्चरण-बाह्यप्रयत्नभेदे వర్ణోచ్చారణమందలి ఒక బాహ్యప్రయత్నము, मशके దోమ, मेघ-गर्जिते ఉఱుము. न० कांस्ये కంచు.

घोषा ఘోషా, आ०स्त्री० कोशातक्याम् బీఱ†; अजशृङ्ग्याम् జట్టుపు†, मधुरिकायाम् సదాప†; शतपुष्पायाम् అడవిసదాప†.

घ्र - घ्रं० प्रं० ఘ్ర - సం ప్ర

घटदासी ఘటదాసీ, ई०स्त्री० कुट्टन्याम् 'కుట్టనీ' చూ॥

घनरसः ఘనరసః, अ० पु० कर्पूरे కర్పూరము, मोरटे చాగ†. बिम्बिकायाम् దొండ†. न० जले నీరు. त्रि० सान्द्ररसके దట్టమైన (చిక్కని) రసముగలది. -वास -వాసః, अ०पु० कूश्माण्डे గుమ్మడి†.

घसिः ఘసిః, इ०पु० भक्षणे భక్షించుట.

घस्ऌ ఘస్ఌ, धा० (घसति) अदने భక్షించుట.

घास ఘాసః, अ०पु० यवसे కసవు, కవను, గవతము, గాదము, చెత్త, పిల్లు, పులు, పుల్లు, పూరి, గడ్డి; भक्ष्ये భక్ష్యము.

घासि ఘాసిః, इ०पु० अग्नौ అగ్ని. भक्ष्ये భక్ష్యము ['శాఖోటః' చూ

घूकावास ఘూకావాసః, अ०पु० शाखोटे

घृणावास ఘృణావాసః, अ०पु० कूष्माण्डे గుమ్మడి†; कृपालौ దయాళువు.

घोण(न)सः ఘోణ(న)సః, अ०पु० गोनसे కొండచిలువ.

घोरराशी ఘోరరాసీ, न०पु० घोरव शिनि 'ఘోరవాశీ' చూ

क्ष క్ష

घातिपक्षी ఘాతిపక్షీ, न०पु० श्येने డేగ.

घृणापूर्णाक्ष ఘృణాపూర్ణాక్షః, अ०पु० विष्णौ విష్ణువు -क्षी -క్షీ, ई०स्त्री० प्रसन्नाक्ष्यम् (श्रियाम्) కనికరముతో నిండియుండు కన్నులు గలది, శ్రీదేవి.

ఙ ङ

ङः ఙః, अ०पु० भैरवे భైరవుఁడు, विषये విషయము; विषयेच्छायाम् విషయాభిలాష. न० अञ्जने కాటుక; वेणुनादे పిల్లనగ్రోవి -మ్రోత.

ङम् ఙమ్, अव्य० सर्वविषनाशकरे बीजे సమస్త విషముల హరించెడి యొక బీజాక్షరము.

ङुङ् ఙుఙ్, धा० (ङवते) शब्दे ధ్వనించుట.

च १ చ 1

चच, अव्यं पादपूरणे పాదపూరణము; अन्वाचये రెండు క్రియలలో ఒకటి ప్రధానముగను మఱియొకటి అప్రధానముగను చెప్పుట; समाहारे సమాహారము, సమూహము. इतरेतरयोगे అన్యోన్యసంబంధము. समुच्चये ఒకటిపై నొకటి ఆధారపడని అవయవార్థములకు ఒక క్రియతో నేర్పడెడి సంబంధము; अवधारणे నిర్ధారణము, भेदे భేదము, नकारे నకారము, నిషేధార్థకము, हेतौ కారణము, विनियोगे వినియోగము. पक्षान्तरे మఱియొక పక్షము, तुल्ययोगितायाम् సమమైన కలయిక గలిగియుండుట (अप्यर्थे ఇంకను, అదియుఁగాఁక, అం(ఇం)తేకాక, అదియునుంగాక, మఱియు).

च. చః, अं पुं चण्डीशे శివుఁడు. चर्वणे భక్షించుట, कूर्मे తాఁబేలు, चन्द्रे చంద్రుఁడు, चोरे దొంగ त्रिं दुर्जने దుష్టుఁడు, निर्बीजे విత్తనములేనిది.

चण् చణ్, अव्यं चेदर्थे 'చేత్' చూ

चम् చమ్, अव्यं अभिचारघ्ने क्रूरे बीजे అభిచార(మూ)మును కొట్టివేయునదియు క్రూరమునగు నొక బీజాక్షరము.

चि చి, धां (चाययति –ते) गतौ గతి.

चिञ् చిఞ్, धां (चयति –ते, चपयति चययति, चिकेति, चिनुते, चिनोति) चयने ప్రోఁగుసేయుట.

चित् చిత్, त्रंसीं बुद्धौ బుద్ధి चित्तवृत्तिभेदे ఒక చిత్తవృత్తి, చేతన, स्वयंप्रकाशे ब्रह्मणि స్వతఃస్ఫూర్తిగల బ్రహ్మపదార్థము, ఆత్మ, చైతన్యము, చిత్తు, చితి. त्रिं चयनकर्तरि చయ(మథ)నము సేయువాఁడు पुं अग्नौ అగ్ని. अव्यं असाकल्ये అసంపూర్ణార్థకము, अव्यक्तानुकरणे ధ్వనివిశేషము.

चेत् చేత్, अव्यं यद्यर्थे అట్లయితే, ఎడల, असन्देहेऽपिसन्दिग्धतया कथने సందేహము లేకున్నను సందేహ మున్నట్లు పలుకుట; पक्षान्तरे మఱియొకపక్షము.

च्यु చ్యు, धां (च्यावयति–ते) सहने సహనము; हसने నవ్వుట. [జాఱుట.

च्युङ् చ్యుఙ్, धां (च्यवते) गतौ గతి,

क २ క 2

चक చక, धां (चकते) तृप्तौ తృప్తి; प्रतिघाते च అనిష్టశంకవలని గమనాది ప్రతిరోధము, (चकति) तृप्तौ తృప్తి (चङ्कति) भ्रान्तौ భ్రాంతి. [హింస, ఆర్తి.

चक्क చక్క, धां (चक्कयति –ते) व्यथने

चर्क చర్క, धां (चर्कति) गतौ గతి.

चिक చికః, अंपुं गन्धमूषके చుంచెలుక.

चिक्क చిక్క, धां (चिक्कयति –ते) पीडने బాధించుట. [మూ॥ पुं चिक्के చుంచు.

चिक्क. చిక్కః, अंत्रिं अवटीटे 'అవటీటః'

चिक्का చిక్కా, आंसीं पूगे పోఁక†. पूगीफले పోఁకకాయ.

चीक చీక, धां (चीकति, चीकयति –ते) आमर्षणे చక్కని సహనము. [హింస.

चुक्क చుక్క, धां (चुक्कयति –ते) व्यथने

चोक्क చోక్కః, अंपुं उत्तमाश्वे మేలైన గుఱ్ఱము. निर्गुण्ड्याम् వావిలి†.

क ३ క 3

चक्रक చక్రకః, अं पुं तर्कभेदे ఒక తర్కము; छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు; दद्रुरोगे దద్దురోగము. नं मनस्तत्त्वे మనస్తత్త్వము.

चक्रिका చక్రికా, आंसीं दुरुद्योगे దురో్య

పారము, जानुनि మోఁకాలు, राशौ రాశి, वञ्चनायाम् మోసము: न्यायभेदे మరల మరల చక్రము తిరిగినట్లు తిరుగుట, ఒక సామెత, घरट्टे తిరుగలి.

चक्राकी చక్రాకీ,ఈం०सी०हंस्याम् ఆఁడుహంస

चञ्चुक· చఞ్చుకః,अं०पुं०शाकभेदेచెంచలి†

चटक చటకః,अं०पुं० कलविङ्के ఊరఁబిచ్చు(చ్చు)క, పిచ్చిక, పిచ్చుక, పిట్ట न० पिप्पलीमूले పిప్పలివేరు. –का –కా, आ०सी० चटकस्त्रियाम्ఆఁడుపిచ్చిక, श्यामाखगे నల్లపిట్ట.

चटिका చటికా,आ०सी०चटकस्त्रियाम् ఆఁడు పిచ్చుక; पिप्पलीमूले పిప్పలివేరు

चणक చణకః, अं०पुं० हरिमन्थके స(సె)నగలు†, मुनिभेदे చాణక్యునితండ్రి, ఒక ముని

चणिका చణికా, आ०सी० तृणभेदे ఒక గడ్డి.

चण्डिका చణ్డికా, आ०सी० दुर्गायाम् చండి, పార్వతి, सप्तवर्षायां कुमार्याम् ఏడేండ్లపిల్ల

चतुष्कम् చతుష్క–మ్, अ०न० चतुर्षु నాలువు, అర్ద,ఉర్ద,ఉర్దా, చవు,చౌ,తిగవంచ, తీవంచ, నలు, నాల్గు, పుంజీ, చవుకము, చౌకము, నాలుగు; चतुस्सङ्ख्यान्विते నాలుగు గలది. चतुस्तम्भमण्डपे చవికె, నాలుగు స్తంభాల మండపము. यष्टिभेदेయష్టి(చూ)విశేషము, अश्वगतिभेदेఒకగుఱ్ఱపునడక. –ष्की–ష్కీ, ఈ०सी० मशकहर्याम् దోమతెర, पुष्करिणीभेदे కోనేఱు.

चन्दक చన్దకః, अं०पुं० मत्स्यभेदेఒకచేఁప.

चन्द्रक· చన్ద్రకః, अं०पुं० मयूरपुच्छस्थे चन्द्राकारे पदार्थे నెమలిపురికన్ను, जलपतितस्नेहबिन्दो. चन्द्राकारे मण्डले నీటిలోఁబడిన నూనెబొట్టుయొక్క చంద్రాకారమండలము; नखे గోరు; चन्द्रके ఒక చేఁప न० श्वेतमरिचे తెల్లమిరియము†, शिग्रुबीजे మునుగవిత్తు. –की–కీ,न्०पुं० मयूरेనెమిలి.

चन्द्रिक చన్ద్రికః अं०पुं०चन्द्रशेखरेనెలతాల్పు, శివుఁడు –का–కా, आ०सी०चन्द्रातपेచంద్రిక,నెలవెలుఁగు, పండువెన్నెల. రేయెండ, వెన్నెల. एलायाम् ఏలకి†. कर्णस्फोटायाम् బొల్లిబూసరి†, श्वेतकण्टकार्याम् తెల్లవాఁకుడు† मेथिकायाम् మెంతి†: मल्लिकायाम् మల్లె†. मत्स्यभेदे ఒకచేఁప. चन्द्रभागायाम् చంద్రభాగానది, आह्लादिकायाम् ముదముగూర్చునది.

चम्पक· చమ్పకః, अं०पुं० चाम्पेये చనుపకము, తుమ్మెదకంటు, బంగరు, సంపంగి, సంపఁగి, సంపగియ, సంపఁగె, సంపెఁగ, సంపెంగ†: पनसफलैकभागभेदेపనసతొన; कदलीभेदे ఒక అరఁటి†. न० धान्यभेदे సంపెఁగలు, ఒక ధాన్యము, साङ्ख्यसिद्धिभेदे ఒక సాంఖ్యుల సిద్ధి

चरक చరకః, अं०पुं० चारे వేగులవాఁడు: पर्पटेఅప్పడము. परिव्राजकेయతి. आयुर्वेदकारके मुनिभेदे వైద్యశాస్త్రప్రణేత యగు నొక ముని, तत्कृतग्रन्थे చరకసంహిత, व्याघ्रनखे పులిగోరు†.

चर्चिका చర్చికా, आ०सी० दुर्गायाम् దుర్గ: चर्चायाम् 'చర్చ' చూ

चर्मिक చర్మికః, अं०त्रि० चर्ममयफलकधारिणि డాలుతాల్పు.

चलुकः చలుకః, अं०पुं० प्रसृतौ చేర, भाण्डभेदे ఒక మృత్పాత్ర. [चव्ये చవ్యము†.

चविकम् –का చవికమ్ –కా, अ०आ०न्न०

चषकम् చషకమ్, अं०न्न० मद्यपानपात्रेమద్యముత్రాగెడిపాత్ర. न०मधुनिమధువు,मद्यभेदे ఒక మద్యము. [చూ॥

चाक्रिक. చాక్రికః,अं०पुं०घाण्टिके 'ఘాణ్టికః' तैलकारे తెలికవాఁడు. शाकटिके బండిమీఁద పోవువాఁడు.

चाणक. చాణకః,అం॰పుం॰ चाणक्यच्छात्रे చాణక్యుని శిష్యుఁడు.

चातक· చాతకః,అం॰పుం॰ सारङ्गे మబ్బునీరాను పిట్ట, వానవెచ్చెలి, వానకోయిల

चान्द्रकम् చాన్ద్రకమ్,అం॰నం॰ शुण्ठ्याम् సొంటి.

चारक: చారకః, అం॰పుం॰ पशुपालके పసుల కాపరి, గతౌగతి, प्रियाले మోరటి†; कारागारे చెరసాల, बन्धे బంధము.

चारुक: చారుకః, అం॰పుం॰ क्षुद्रधान्यभेदे ఒక చిఱుధాన్యము.

चार्चिक: చార్చికః,అం॰త్రిం॰चर्चाभिज्ञे చర్చలో నిపుణుఁడు. चर्चापरग्रन्थाध्येतरि చర్చకుపయుక్తములైన గ్రంథములు చదువువాఁడు.

चार्मिक. చార్మికః, అం॰ త్రిం॰ चर्मनिर्मिते తోలుతో చేసినట్టిది.

चार्वाक: చార్వాకః, అం॰పుం॰ असुरभेदे ఒక రక్కసి; बृहस्पतिशिष्ये नास्तिकभेदे చార్వాకుఁడు, నాస్తికశిరోమణి, బృహస్పతి యొక్క శిష్యుఁడు

चालक: చాలకః, అం॰పుం॰ अङ्कुशादुर्दमे गजे అంకుశ నలవిగాని యేనుఁగు. త్రిం॰ चालनकर्तरि కదలించువాఁడు

चितिका చితికా, ఆం॰సీం॰ कटिश्रृङ्खलायाम् నడుముగొలుసు.

चित्रक చిత్రకః, అం॰పుం॰ वह्निसञ्ज्ञके చిత్రమూలము†; एरण्डे ఆముదము†, चित्रकरे చిత్రకారుఁడు; व्याघ्रे పులి; क्षुद्रव्याघ्रे చిఱుత, शूरे శూరుఁడు. मृगान्तके చివంగి. నం॰ तिलके బొట్టు. –कृत् –కృత్, త్రం॰పుం॰ तिनिशे నెమ్మి†.चित्रकरे చిత్ర(చూ)కారుఁడు

चित्रिक చిత్రికః, అం॰పుం॰ चैत्रमासे చైత్రమాసము.

चिप्पिका చిప్పికా,ఆం॰సీం॰ रात्रिचरजन्तुभेदे రేయిని సంచరించెడి ఒక జంతువు.

चिबुकम् చిబుకమ్, అం॰నం॰ अधराद्धोभागे గద్దువ, గడ్డము. పుం॰ मुचुकुन्दे ముచుకుందము†.

चिरक्का చిరుకా, ఆం॰సీం॰
चिल्लक –का చిల్లకః –కా, అం॰ఆం॰పుం॰సీం॰) झिल्लिकायाम् చిమట.

चीनक. చీనకః, అం॰పుం॰ चीनके చీనకర్పూరము; धान्यभेदे చెనఁగులు, ఒకధాన్యము.

चीनाक: చీనాకః, అం॰పుం॰ चीनकर्पूरे చీనకర్పూరము. [రఘువ్రాఁత.

चीरक: చీరకః, అం॰పుం॰ विकारलेखने వికా

चीरि(लि)का చీరి(లి)కా,ఆం॰సీం॰झिल्लिकायाम् చిమ్మట.

चीरुकम् చీరుకమ్, అం॰నం॰ फलवृक्षभेदे ఒక ఫలవృక్షము. –का –కా. ఆం॰సీం॰ झिल्लिकायाम् చిమ్మట.

चील्लक చీల్లకః, అం॰పుం॰ झिल्लिकायाम् చిమట.

चुक्रिका చుక్రికా, ఆం॰సీం॰ चाङ्गेर्याम् పులిచింత†. [చనుమొన.

चुचु(चू)क. చుచు(చూ)కః, అం॰పుం॰ कुचाग्रे

चुबुकम् చుబుకమ్, అం॰ నం॰ चिबुके చిబుక(చూ)ము.

चुम्बक చుమ్బకః, అం॰పుం॰ घटस्योपर्यवलम्बने కుండను పైన వ్రేలాడఁగట్టుట, अयस्कान्ते అంటుడాయి, సూదిరాయి, సూదంటుడాయి. త్రిం॰ बहुग्रन्थैकदेशज्ञे కొంచెకొంచెముగా పెక్కు గ్రంథములు చదివినవాఁడు, वञ्चके మోసకాఁడు; चुम्बनकर्तरि ముద్దుపెట్టుకొనువాఁడు; कामुके కాముకుఁడు, चुम्बनपरे ముద్దుపెట్టుకొనుస్వభావము గలవాఁడు.

चुलका చులకా, ఆం॰సీం॰ नदीभेदे ఒకనది.

चुलुकम् చులుకమ్, అం॰నం॰ माषमात्रमज्जनयोग्यजले మినుపగింజమునుగునంత నీరు. चलुके 'చలుకః' చూ॥ घनपङ्के చిక్కనిఅడుసు.

चुलुकी చులుకీ, న్రం॰పుం॰ शिशुमाराकारमीने

మొసలివంటి చేప.

चुल्लकी చుల్లకీ, ఈ౦సీ౦ शिशुमरे మొసలి, कुण्डीभेदे ఒక కమండలువు; कुलान्तरे ఒక కులము.

चुचु(चू)कम् చుచు(చూ)కమ్, అ౦న౦ कुचाग्रे అంచులు, కామలు, గుబ్బలు, చనుముక్కులు, చనుమోములు, వాచులు, బొగడలు, ముకులు, ముక్కులు, చనుమొ(ఁగ)నలు. త్రి౦ चूषणशक्तिरहिते త్రాగలేనివాఁడు.

चूडक చూడకః, అ౦పు౦ कूपे బావి.

चूतक చూతకః, అ౦పు౦ चूते మామిడి†, कूपके చెలమ.

चूर्णकम् చూర్ణకమ్, అ౦న౦ गद्यभेदे ఒక గద్యము, चूर्णने పొడిచేయుట, चूर्णे చూర్ణ(చూ)ము. పు౦ सक्तौ పేలపిండి.

चूर्णिका చూర్ణికా, ఆ౦సీ౦ सक्तुषु పేలపిండి. –कृत् –కృత్, త్౦పు౦ महाभाष्यकारके-पतञ्जलिमुनौ వ్యాకరణభాష్యకర్తయైన పతంజలిమహర్షి.

चूलिकः చూలికః, అ౦పు౦ घृतभृष्टगोधूमचूर्णे నేతితో వేఁచిన గోదుమపిండి –का –కా, ఆ౦సీ౦ गजकर्णमूले ఏనుఁగుచెవిమొదలు; नाटकाङ्गभेदे ఒక నాటకాంగము.

चेट(ड)क చేట(డ)కః, అ౦పు౦ दासे బంటు; संधानदक्षे కుంటెనకాఁడు.

चेटि(डि)का చేటి(డి)కా, ఆ౦సీ౦ दास्याम् దాసి; कुट्टन्याम् కుంటెనకత్తె.

चेतक చేతకః, అ౦త్రి౦ चेतनकर्तरि బుద్ధికి వికాసము నొసఁగునది –की–కీ, ఈ౦సీ౦ हरीतक्याम् కరక†; तत्फले కరకకాయ; जातिपुष्पे జాజిపూవు.

चेलिका చేలికా, ఆ౦సీ౦ पट्टवस्त्रे పట్టుబట్ట

चेलुक. చేలుకః, అ౦పు౦ वृद्धभिक्षुशिष्ये బౌద్ధ సంన్యాసిశిష్యుఁడు.

चेष्टक చేష్టకః, అ౦పు౦ रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము; चेष्टाविशिष्टे చేష్ట (చూ) గల వాఁడు. [गिरिभेदे ఒకకొండ.

चैत्यक. చైత్యకః, అ౦పు౦ अश्वत्थे రావి†;

चैत्रिकः చైత్రికః, అ౦పు౦ चैत्रमासे చైత్రమాసము. [దేశమునఁ బుట్టినది.

चैदिकः చైదికః, అ౦త్రి౦ चेदिदेशभवे చేది

चैलक చైలకః, అ౦పు౦ चेलस्थश्वेतयूकायाम् చీరపేను

चोदक చోదకః, అ౦త్రి౦ प्रेरके ప్రేరణచేయువాఁడు. పు౦ विधिवाक्ये విధించునట్టి వాక్యము. [పర్ణః' చూ॥

चोरक చోరకః, అ౦పు౦ ग्रन्थिपर्णे 'గ్రన్థి

चो(चौ)रिका చో(చౌ)రికా, ఆ౦సీ౦ चौर्ये దొంగతనము.

चोलक చోలకః, అ౦పు౦ कवचे కవచము; वल्कले నార, చెట్టుపట్ట. –की –కీ, న్౦పు౦ करीरे వెదురు†, नारङ्गे నారింజ†; किष्कुपर्वणि చెఱకు† వెదురు†

क ४ క 4

चकोरक చకోరకః, అ౦పు౦ चकोरे 'చకోరః' చూ

चक्रवाक చక్రవాకః, అ౦పు౦ कोके జక్కవ, కవ (గుండు)పులుఁగు, చట్టుఁబులుఁగు, జక్కువ, జంటపిట్ట, బటువుగువ్వ, బంది పేరిపిట్ట.

चञ्चरीक చఞ్చరీకః, అ౦పు౦ भृङ्गे తుమ్మెద.

चण्डातक చణ్డాతకః, అ౦పు౦ वरस्त्रीणामधोरु पर्यन्ते अंशुके చెడి, వరస్త్రీ(వెలదిమిన్న)లు పగముతొడల వఱకు తొడిగికొనెడి లాగు, చలా(ల్లా)డము, దట్టి, దట్టీ, గుడిగి, చెడ్డి, పిల్లమెఱము, మెఱము, చల్లడము. –लिका –లికా, ఆ౦సీ౦ चण्डालवीणायाम् కిన్నెర; उमायाम् పార్వతి; ओषधीभिदि ఒక ఓషది.

चतुर्थकः చతుర్థకః, అ౦పు౦ विषमज्वरभेदे

మూఁడురోజులుదాఁటి వచ్చెడి ఒకజ్వరము.
–थिका –ర్థికా,आ०सी० पलपरिमाणे నాలు
గుకర్షములయెత్తు.
चपेटक (टिका) చపేటకః(టికా), अ०आ०
ि स० चपेटे 'చపేటః'చూ [కాంచనము†.
चमरिक. చమరికః, अ०पु० कोविद रे ఎఱ్ఱ
चर्चरीकः చర్చరీకః, अ०पु० महाकालभैरवे
ప్రళయకాలరుద్రుఁడు, केशविन्यासे జుట్టు
ముడి; शाके కూర†. ['చణ్డాతకః'చూ
चलनकम् చలనకమ్, अ०न० चण्डातके
चाण्डालकि. చాణ్డాలకిః,इ०पु० चण्डालापत्ये
చండాలునిబిడ్డ. –लिक –లికః, अ०त्रि०
చండాలనిర్మితము. –का –కా, आ०सी०
चण्डालवीणायाम् కిన్నెర, దండియ, దండె,
సారంగి, సిద్ధకిన్నెర, మాలవీణ.
चातुरिक చాతురికః, अ०पु० सारथौ సారథి
–र्थ(र्थि)क –ర్థ(ర్థి)కః,अ०पु० चतुर्थदिन-
जाते ज्वरे నాలుగురోజుల కొకమాఱు
వచ్చెడి జ్వరము. [గంధము పూసినట్టిది.
चान्दनिकः-చాన్దనికః, अ०त्रि० चन्दनलिप्ते
चारटिका చారటికా, आ०सी० नल्याम्నః†
–मिक –మికః, अ०त्रि० ग्रन्थसमाप्ति-
पर्यन्ताध्यायिनि గ్రంథమును కడవఱకు
చదువువాఁడు.
चिकित्सक. చికిత్సకః,अ०पु० वैद्ये వైద్యుఁడు.
चिकीर्षक చికీర్షకః, अ०त्रि०चिकीर्षौ'చికీర్షుః'
చూ॥ [అటు(డు)కులు
चिपि(पु)टक చిపి(పు)టకః, अ०पु० पृथुके
चिश्चा(श्चो)टक చిఞ్చా(ఞ్చో)టకః, अ०पु०
तृणभेदे ఒక గడ్డి
चिरपाकी చిరపాకీ,न्०पु० कपित्थे వెలఁగ†.
–लोका. –లోకాః, अ०पु०ब० प्राप्तपितृ-
लोकेषु पितृषु పితృలోకమునుజేరినపితరులు
चिराटिका చిరాటికా, आ०सी० श्वेतपुनर्ण-
वायाम् తెల్లగలిజేరు†. चटिकायाम्చటిక†.

चिविल्लिका చివిల్లికా, आ०सी० रक्तदलायाम्
క్షుప(చూ)విశేషము.
चीनाशुकम् చీనాంశుకమ్, अ०न० चीनाम्बरे
చీనాంబరము, ఒక పట్టుబట్ట.
चीरीवाक. చీరీవాకః, अ०पु० झिल्लिकायाम्
చిమ్మట. [గలవాఁడు
चूडारकः చూడారకః, अ०त्रि० चूडायुक्ते శిఖ
चेतनकी చేతనకీ,ई०सी० हरीतक्याम्కరక†.
चे(चै)लाशक చే(చై)లాశకః, अ०पु० प्रेत-
भेदे చీరపేలను దినెడి ఒక ప్రేతము.
चोल(लो)ण्डुक చోల(లో)ణ్డుకః, अ० पु०
शिरोवेष्टने తలపాగ [కాకి.
चौरिकाक చౌరికాకః, अ०पु० काकभेदे ఒక

क ५ క 5

चक्रकारकम् చక్రకారకమ్,अ०न० व्याघ्रनखे
పులిగోరు†; नखे గోరు. –जीवक. –జీవ
కః, अ०पु० कुलाले కుమ్మరి. –नायक
–నాయకః, अ०पु० व्याघ्रनखे పులిగోరు.
–मर्दकः –మర్దకః, अ०पु० प्रपुन्नटे తంటె
యము, తంటెము, తగిర(రి)స†.
चण्डतुण्डकः చణ్డతుణ్డకః,अ०पु०गरुडसुतवि-
शेषे గరుడునివి ఒక కొడుకు. –नायिका
–నాయికా, आ०सी० दुर्गानायिकाभेदे ఒక
దుర్గానాయిక. –रुद्रिका –రుద్రికా,आ०सी०
विद्याभेदे ఒక విద్య.
च(चा)तुर्जातकम् చ(చా)తుర్జాతకమ్, अ०
न० त्वगेलापत्रकनागकेसरेषु లవంగపు పట్ట
ఏలకులు జాపత్రి నాగకేసరాలు.
चन्द्रकाटुकि చన్ద్రకాటుకిః, इ०पु० प्रवरभेदे
ఒక ప్రవర –गोलिका –గోలికా,आ०सी०
चन्द्रिकायाम् వెన్నెల. –लोहकम् –లోహ
కమ్, अ०न० रजते వెండి. –शालिका
–శాలికా, आ०सी० वलभ्याम् 'వలభీ'చూ॥
चर्मचटका చర్మచటకా,आ०सी० जतुकायाम्

చిరుకువాయి. –चित्रकम्–చిత్రకమ్,అం॰నం॰ श्वेतकुष्ठे తెల్లకుష్ఠు. –दूषिका –దూషికా, ఆం॰సీ॰ कोठे గుంద్రకుష్ఠు. –नालिका –నాలికా, ఆం॰సీ॰ कशायाम् 'కశా'చూ –पादुका –పాదుకా, ఆం॰సీ॰ चर्ममय-पादुकायाम् ఉద్దాలు, గుమ్మాళి, పైజాలు, మలకదము, మలంకివాలు, మెట్టు, లాడు పులు, సంబవులు, సంజాళిగలు, సమ్మాళిగలు, తోలుచెప్పులు

चातुरर्थिक· చాతురర్థికః, అం॰పుం॰ चतुर्ष्वर्थेषु विहिते प्रत्ययमेदे నాలు గర్థములయందు విధింపఁబడిన ఒక ప్రత్యయము.

चातुर्दशिक· చాతుర్దశికః, అం॰త్రిం॰ चतुर्दश्या अध्येतरि చతుర్దశినధ్యయనము సేయువాఁడు. –भौतिकः –భౌతికః, అం॰త్రిం॰ चतुर्भूतकृते వాయ్వాది (4) భూతములచేత నేర్పడినది –मासिक –మాసికః, అం॰త్రిం॰ चतुर्मास-व्यापकब्रह्मचर्ययुक्ते कर्मणि నాలుగు మాసములు బ్రహ్మచర్యముతోఁ గూడిన కర్మ.

चान्द्रव्रतिकः చాన్ద్రివ్రతికః, అం॰పుం॰ चन्द्र-तुल्य(चान्द्रायण)व्रताचारिणि చంద్రసమ (చాంద్రాయణ)వ్రత మాచరించువాఁడు.

चिताचूडकम् చితాచూడకమ్, అం॰నం॰ चितायाम् చితి, సొద.

चित्रदण्डकः చిత్రదణ్డకః,అం॰పుం॰कन्दे కంద†

चित्रपत्रिका చిత్రపత్రికా, ఆం॰సీ॰ चित्रपर्ण्याम्'చిత్రపర్ణీ'చూ –पिच्छक· –పిచ్ఛకః, అం॰పుం॰ मयूरे నెమిలి. –वल्लिक –వల్లికః, అం॰పుం॰ पाठीने 'పాఠీనః' చూ॥ –शीर्षक –శీర్షకః, అం॰పుం॰ कीटमेदे ఒక పురుగు.

चिरजीवक· చిరజీవకః, అం॰పుం॰ जीवके జీవకము†. त्रिं॰ चिरजीविनि చిరంజీవి.

चिलमि(मी)लिका చిలమి(మీ)లికా,ఆం॰సీ॰ तटिति మెఱపు, खद्योते మిణుఁగురుఁబురుఁగు, कण्ठीमेदे ఒక కంఠె.

चिलिमीनकः చిలిమీనకః, అం॰పుం॰ चिलिचिमे 'చిలిచిమః' చూ [చెందలి†.

चीरपत्रिका చీరపత్రికా, ఆం॰సీ॰ चञ्चुशाके

चुक्रवास्तुकम् చుక్రవాస్తుకమ్, అం॰నం॰ शाक-मेदे చుక్కకూర. –वेधकम् –వేధకమ్, అం॰నం॰ काञ्जिकमेदे ఒక పులికడుగు.

चूर्णशाकाङ्क చూర్ణశాకాఙ్కః, అం॰పుం॰ गौर-सुवर्णे ఒక ఆకుకూర†.

क-सं॰ प्र॰ క-సం ప్ర

चतुर्विंशतिकम् చతుర్వింశతికమ్, అం॰ నం॰ चतुर्विंशतिसङ्ख्यायुक्ते 24 గలది, साङ्ख्योक्ते प्राकृतिके गणे సాంఖ్యులవచించెడి 24 తత్త్వములు (పంచభూతములు పంచజ్ఞానేంద్రియములు పంచకర్మేంద్రియములు పంచప్రాణములు అంతఃకరణచతుష్టయము)

चतुस्त्रिंशज्जातक చతుస్త్రింశజ్జాతకః, అం॰ పుం॰ बुद्धमेदे ఒక బుద్ధుఁడు [వర్ధమానుఁడు

चरमतीर्थकृत् చరమతీర్థకృత్,త॰పుం॰वर्धमाने

चर्मप्रभेदिका చర్మప్రభేదికా,ఆం॰సీ॰चर्मभे-दनास्त्रमेदे ఆరె, తోల్లు కుట్టెడి సూది –सेविका –సేవికా, ఆం॰సీ॰ भल्लाय म् తిత్తి, కొలిమితిత్తి [मेदे ఒక నది.

चक्षुर्वर्धनिका చక్షుర్వర్ధనికా, ఆం॰సీ॰ नदी-

चाणक्यमूलक చాణక్యమూలకః, అం॰ పుం॰ मूलकमेदे ఒక ముల్లంగి†.

चातुराश्रमिका. చాతురాశ్రమికాః, అం॰పుం॰బం॰ चातुराश्रम्यधर्मेषु నాలుగాశ్రమముల ధర్మములు. [विष्णौ విష్ణువు.

चातुर्महाराजिक. చాతుర్మహారాజికః, అం॰పుం॰

चित्रकहरीतकी చిత్రకహరీతకీ, ఈం॰ సీ॰ औषधमेदे ఒక ఔషధము.

चिपिटनासिक. చిపిటనాసికః,అం॰పుం॰ देशमेदे ఒక దేశము. బం॰ तन्नृपेषु దానిప్రభువులు तद्देशवासिषु అందుండువాడు.

ख-सं०प्र० ఖ-సం ప్ర

चक्रनख. చక్రనఖః, अं०पुं० व्याघ्रनखे పులిగోరు†. —मुख —ముఖః,अं०पुं०वराहे పంది

चटकनखः చటకనఖః,अं०पुं०धान्यभेदे పిచ్చుకగోళ్లు, ఒక ధాన్యము. [ఒక అస్త్రము

चटकामुखम् చటకాముఖమ్,अं०न० अस्त्रभेदे

चतुर्मुख చతుర్ముఖః,अं०पुं० ब्रह्मणि శివంచమోములదిట్ట, న లు వ, నలుమొగంబుల వేల్పు, బ్రహ్మ; औषधभेदे ఒక మందు. न० मुद्राभेदे ఒక ముద్ర. चतुर्द्वारे 'చతుర్ద్వారమ్' చూ —खी –ఖీ, ई०सी० चतुर्मुखेषु నాలుగుముఖములు

चन्द्ररेखा చన్ద్రరేఖా, आ०सी० चन्द्रमण्डल-सूचकरेखाभेदे నడుమను చంద్రుఁడు కనఁబడని చంద్రరేఖ; अप्सरोभेदे ఒక అచ్చర, अवल्गुजे కారుగచ్చ†: भवान्याम् పార్వతి छन्दोभेदे ఒక వృత్తము

चित्रपुङ्खः చిత్రపుఙ్ఖః, अं०पुं० शरभेदे బాణవిశేషము.—रे(ले)खा —రే(లే)ఖా,आ०सी० अप्सरोभेदे ఒకయచ్చర; उषाया सख्याम् ఉష-చెలికత్తె वृत्तभेदे ఒక వృత్తము, चित्राया रेखायाम् చిత్రమైన రేఖ. —लेखः —లేఖః, अं०पुं० चित्रलेखने చిత్రలేఖనము

चेतोमुखः చేతోముఖః,अं०पुं०प्राज्ञे ప్రాజ్ఞుఁడు (జీవుఁడు). [కమండలువు.

चैत्यमुख చైత్యముఖః, अं० पुं० कमण्डलौ

चैत्रमखः చైత్రమఖః, अं०पुं० वसन्तोत्सवे వసంతోత్సవము.

ग-सं०प्र० గ-సం ప్ర

चक्राङ्ग చక్రాఙ్గః, अं०पुं० हंसे హంస; रथे రథము, कोके చక్రవ —ङ्गा —ఙ్గా, आ० सी० सुदर्शनायाम् సోమలత†. —ङ्गी —ఙ్గీ ई०सी० कटुक्याम् కటుకరోహిణి†, हिल-मोचिकायाम् చిలుకకూర†: मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†, हंस्याम् ఆఁడుహంస: कर्कट-शृङ्ग्याम् జట్టువు†

चङ्गः చఙ్గః,अं०त्रि०शोभने చక్కనిది, రమ్యము; दक्षे సమర్థుఁడు, सुस्थे మంచిస్థితి గలది.

चतुरङ्गम् చతురఙ్గమ్, अं०न० क्रीडाभेदे చదరంగము; हस्त्यश्वरथपदातिरूपाङ्गचतुष्टययुते सैन्ये ఏనుఁగులు గుఱ్ఱములు రథములు కాలిబంట్లుగల సేన.

चतुर्दशाङ्गम् చతుర్దశాఙ్గమ్,अं०न०पाचनभेदे వైద్యశాస్త్రప్రోక్తపాచన(చూ)విశేషము.

चतुर्युगम् చతుర్యుగమ్, अं०न० कृतादियुगचतुष्टये కృత త్రేతా ద్వాపరకలియుగములు. —वर्ग —ర్వర్గః, अं०पुं० धर्मार्थकाममोक्षेषु ధర్మార్థకామమోక్షములు.—शृङ्ग —శ్శృఙ్గః, अं०पुं०वर्षपर्वतभेदे ఒకవర్షపర్వతము; अग्नौ అగ్ని. शब्दब्रह्मणि శబ్దబ్రహ్మము, परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు.

चन्द्रभागः చన్ద్రభాగః, अं०पुं० गिरिभेदे ఒక కొండ —गा –గా,आ०सी०नदीभिदि ఒకనది.

चपलाङ्ग చపలాఙ్గః, अं० पुं० शिशुमारे మొసలి. त्रि० दुष्टे దుష్టుఁడు.

चमरीमृग చమరీమృగః, अं०पुं० मृगभेदे సవరపుమెకము.

चर्मतरङ्गः చర్మతరఙ్గః, अं०पुं० (जरया पतित)वलौ (ముదిమివలని) ఉగ్గులు,తరులు, తఱులు, నెత్తఱులు,నొక్కులు,ముడుకులు, ఒదలిముడుతలు. [ఒక లత†.

चर्मरङ्गा చర్మరఙ్గా, आ०सी० आवर्तक्याम्

चवर्ग చవర్గః, अं०पुं० चछजझञेषु చ ఛ జ ఝ ఞ లు.

चक्षूराग చక్షూరాగః, अं०पुं० नेत्रारुणतायाम् కనులయెఱుపు. —रोग —రోగః, अं०पुं० नेत्रव्याधौ కంటిజబ్బు.

चाङ्गम् చాఙ్గమ్, अं०न० दन्तपटुत्वे దంతప

టిమ. పుం° चाङ्गेर्याम् పులిచింత†.

चान्द्रभागा చాన్ద్రభాగా, आ°सी° चन्द्रभागायाम् చంద్రభాగానది. పురుగు

चिचिटिङ्गः చిచ్చిటిఙ్గః, अ°पुं° कीटभेदे ఒక

चित्ताभोग చిత్తాభోగః, अ°पुं° एकस्मिन विषये चित्तस्य स्थैर्ये ఏదేనొక విషయము నందు మనస్సు స్థిరముగా నుండుట.

चित्रमृग చిత్రమృగః, अ°पुं° पृषते పొడలు గల మృగము, దుప్పి

चित्राङ्ग. చిత్రాఙ్గః, अ°पुं° चित्रव्याघ्रे చిఱుత పులి, रक्तचित्रके ఎఱ్ఱచిత్రమూలము†, सर्पभेदे ఒక పాము. न° हिङ्गुले ఇంగిలీకము; हरितले హరిదళము; मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ† त्रि° चित्राङ्गयुक्ते చిత్రమైనఅంగము(లు)గలది

चीनवङ्गम् చీనవఙ్గమ్, अ°न° सीसके సీసము

चेलगङ्गा చేలగఙ్గా, आ°सी° नदीभेदे ఒక నది

घ ఘ

चघ చఘ, धा° (चघ्नोति) घातने చంపుట.

च - सं° प्र° చ - సం ప్ర

चञ्च· చఞ్చః, अ°पुं° एरण्डे ఆముదము†.

चञ्चत् చఞ్చత్, त्°त्रि° देदीप्यमाने చక్కగా ప్రకాశించుచున్నట్టిది.

चञ्चा చఞ్చా, आ°सी° तृणनिर्मितपुरुषे వెఱ బొమ్మ, గడ్డిబొమ్మ, नलनिर्मितकटे కిక్కిస కసవుచాప.

चञ्चु చఞ్చు, धा° (चञ्चति) गतौ గతి

चञ्चु· చఞ్చుః, उ°पुं° एरण्डे ఆముదము†. मृगे మృగము क्षुद्रचञ्चौ చిరుచెంచలి† सी° पत्रशाकभेदे ఒక ఆకుకూర, చెంచలి†. चञ्चवाम् 'చఞ్చుః' చూ॥ —सूचिः —సూచిః, इ°पुं° कारण्डवे 'కారణ్డవః' చూ

चञ्चू· చఞ్చూః, ऊ°सं° पक्षिनासिकायाम् పక్షిముక్కు.

चतु पञ्च —ञ्च చతుఃపఞ్చ —ఞ్చాః, अ° न° त्रि° चतुस्सङ्ख्यके पञ्चसङ्ख्यके वा నాలుగైదు

चर्च చర్చ, धा° (चर्चति) परिभाषणहिंसातर्जनेषु చెప్పుట హింసించుట బెదరించుట (चर्चयति —ते) अध्ययने చదువుట.

चर्चा చర్చా, आ° सी° दुर्गायाम् దుర్గ; चिन्तयाम् చింత, विचारणायाम् విచారణ; चर्चिक्ये 'చార్చిక్యమ్' చూ

चर्चा చర్చాః, स्°पुं° निधिभेदे ఒక నిధి.

चलच(ञ्च)ञ्चु చలచ(ఞ్చ)ఞ్చుః, उ° पुं° चकोरे 'చకోరః' చూ

चारचुञ्चु చారచుఞ్చుః, उ°त्रि° गतिविशेषैः ज्ञाते గతులనుబట్టి కనుగొనబడినది

चिञ्चा —ञ्ची చిఞ్చా —ఞ్చీ, आ°ई°सी° तिन्त्रिण्याम् చింత†, गुञ्जायाम् గురివెంద†.

चुचू· —चू చుచూః —చ్చూః, ऊ°पुं° वितुन्ने నీరుచెంచలి†.

चुञ्चु చుఞ్చుః, उ°पुं° सङ्कीर्णजातिभेदे ఒక సంకరజాతి (చెంచు); गन्धाखौ చుంచు.

चोचम् చోచమ్, अ°न° वल्कले నార, చెట్టు పట్ట; चर्मणि తోలు. लवङ्गे లవంగము†. गुडत्वचि 'గుడత్వక్' చూ

छ ఛ

चक्रगुच्छ. చక్రగుచ్ఛః, अ°पुं° अशोके అశోకము†. [దము. न° चामरे చామరము.

चमरपुच्छ చమరపుచ్ఛః, अ°पुं° कोकडे కోకః

ज - सं° प्र° జ - సం ప్ర

चक्रगज చక్రగజః, अ°पुं° चक्रमर्दे తగిరిస†; चक्राकारे दद्रुरोगे గుండ్రని దద్దులు లేచుట —सञ्ज्ञम् —సఞ్జ్ఞమ్, अ°न° वङ्गे తగరము. पुं° कोके జక్కవ.

चक्रदन्तीबीजम् చక్రదన్తీబీజమ్, अ° न° जयपालास्थिनि నేపాళపువిత్తు.

चणकात्मजः చణకాత్మజః, అం పుం चाणाक्ये చాణక్యుఁడు

चतुर्भुज. చతుర్భుజః, అం పుం विष्णौ ఉద్దకేలు గలాఁడు, విష్ణువు: नन्दनन्दने శ్రీకృష్ణుఁడు. నం चतुष्कोणक्षेत्रे చతుష్కోణ(చూ) క్షేత్రము త్రిం चतुर्वर्गयुते చతుర్వర్గ(చూ) ముగలవాఁడు

चतूराजी చతూరాజీ, ఈం సీం चतुरङ्गक्रीडाया क्रीडाभेदे చదరంగమునం దొక ఆట.

चन्द्रसञ्ज्ञ. చన్ద్రసంజ్ఞః, అం పుం कर्पूरे చంద్రుని పేర్లు గలది, కర్పూరము.

चन्द्रिकाम्बुजम् చన్ద్రికామ్బుజమ్, అం నం कुमुदे తెల్లకలువ†. [గజపిప్పలి†.

चव्यजा చవ్యజా, ఆం సీం करिपिप्पल्याम्

चित्रभेषजा చిత్రభేషజా, అం సీం फल्गौ కాకిమేడి†. [आङ्गिरसे బృహస్పతి

चित्रशिखण्डिजः చిత్రశిఖణ్డిజః, అం పుం

चीनजम् చీనజమ్, అం నం तीक्ष्णलोहे ఉక్కు.

चैत्ययज्ञ. చైత్యయజ్ఞః, అం పుం यज्ञभेदे ఒక యజ్ఞము.

ट २ ట 2

चट చట, ధాం (चाटयति-ते) भेदने వ్రక్కలుసేయుట, स्थानान्तरनयने వేఱుస్థానమును పొందించుట. [మైనమాట.

चटु చటు, అం నం అవ్యం प्रियेवाक्ये ప్రియ

चटुः చటుః, ఉం పుం उदरे కడుపు, वृस्याम् 'బృసీ' చూ

चटे చటే, ధాం (चटति) 'कटे' पश्य 'కటే' చూ

चाट· చాటః, అం పుం विश्वास्य परद्रव्यापहर्तरि నమ్మించి ఒరులసొత్తుకాఁజేయువాఁడు

चाटु చాటు, ఉం త్రిం प्रिये वाक्ये అచ్చిక బుచ్చికము, అచ్చికము, ఇచ్చకము, బెల్లింపుమాట, మంచి, ప్రియమైనమాట(చాటువు) मिथ्याप्रियवाक्ये గరుసు, పయిలోట, మొగమాట, మొగమిచ్చు, మోమిచ్చు, మోమోట, మోమోటమి, ముఖప్రీతిగలమాట.

चिट చిట, ధాం (चेटति) परप्रैष्ये దాస్యము, దూతకర్మ, प्रेषणे పంపుట.

चिटी చిటీ, ఈం సీం चण्डालवेषधारिण्या योगिन्याम् చండాలవేషధారిణియైనయోగిని.

चुट చుట } ధాం (चुटति, चोटयति ते } छेदने
चुटि చుటి } चुण्टयति –ते } ఛేదించుట. [అల్పమగుట

चुड्ड చుడ్డ, ధాం (चुड्डयति –ते) अल्पीभावे

चेट చేటః, అం పుం दासे బంటు.

चेटी చేటీ, ఈం సీం दास्याम् దాసి.

चेष्ट చేష్ట, ధాం (चेष्टते) चेष्टायाम् చేష్టసలుపుట

चेष्टा చేష్టా, ఆం సీం देहादिचलने దేహావయవాదుల కదలిక, చేఁత, वायुकार्ये స్పర్శ ऋं त्रिं चेष्टाकर्तरि చేష్టసలిపెడివాఁడు.

ट ३ ట 3

चक्राट చక్రాటః, అం పుం विषवैद्ये విషవైద్యుఁడు, वञ्चके మోసకాఁడు, दीनारे మాడ.

चन्द्रेष्टा చన్ద్రేష్టా, ఆం సీం उत्पलिन्याम् కలువ†

चपट. చపటః, అం పుం चपेटे 'చపేటః' చూ

चपेटः –टा చపేటః –టా, అం ఆం పుం సీం विस्तृताङ्गुलिकेपाणौ చాఁచినవ్రేళ్లుగల అఱచేయి, చెం(ఐం)పకాయ. –टी –టీ, ఈం సీం भाद्रशुक्लषष्ठ्याम् భాద్రపదశుద్ధషష్ఠి.

चरटः చరటః, అం పుం खञ्जने కాటుకపిట్ట. –ण्टी –ణ్టీ, ఈం సీం चिरण्ट्याम् సువాసిని.

चर्पट చర్పటః, అం పుం पर्पटे అప్పడము, चपेटे చప్పట, చఱపు, 'చపేటః' చూ –विपुले విపులము, स्फारे అధికము. –टा –టా, ఆం సీం चपेट्याम् 'చపేటీ' చూ –टी –టీ, ఈం సీం पोल्याम् పోళి, చపాతీ.

चर्भटः చర్భటః, అం పుం उर्वारौ దోస†. –टी –టీ, ఈం సీం हर्षकेल्याम् ఆనందక్రీడ,

साटोपवाक्ये సంభ్రమముతోఁగూడినమాట, चर्चायाम् చర్చ.

चारटी చారటీ, ई॰स्त्री॰ स्थलपद्मिन्याम् స్థలపద్మినీ' మా॥ तामलक्याम् నేలయుసిరి†.

चिङ्गट –टी చిఙ్గటః –టీ, अ॰ ई॰ प्स॰ मत्स्यभेदे ఒక చేఁప

चिपिट చిపిటః, अ॰पु॰ पृथुके నానఁబోసి వేఁచి దంపిన వడ్లు, అటు(కు)కులు अङ्गल्या नेत्रप्रान्तनिपीडने వ్రేలితో కడకంటిని అదిమిపట్టుట; चपेटे చెంపకాయ नतनासिकायाम् చప్పిడి(వడ్డి)ముక్కు. त्रि॰ तद्वति అదిగలవాఁడు. –टा–టా, आ॰स्त्री॰ गुण्डाशिन्याम् తృణవిశేషము†.

चिपुट చిపుటః, अ॰पु॰ पृथुके అటుకులు.

चिबिट చిబిటః. अ॰पु॰ चिपिटे అడుకులు

चि(च)र(रि)ण्टी చి(చ)ర(రి)ణ్టీ, ई॰स्त्री॰ सुवासिन्याम् పేరంటాలు, शाकमेदे పేరంటాలికూర: तरुण्याम् యువతి.

चिर्भटी చిర్భటీ, ई॰स्त्री॰ उर्वारौ దోస†.

चिर्भिट. చిర్భిటః, अ॰पु॰ गोरक्षकर्कट्याम् బుడమదోస† [ప్రవర.

चोकुटि చోకుటిః, इ॰पु॰ गोत्रप्रवरमेदे ఒక

ट - सं॰ प्र॰ ట - సం ప్ర

चक्रपद्माट· చక్రపద్మాటః, अ॰पु॰ चक्रमर्दके తగిరిస†.

चक्रवाटः చక్రవాటః,अ॰पु॰ क्रियारोहे కార్యారంభము, समीपे దగ్గఱ. दीपवृक्षे దీపస్తంభము. मेरो नेमौ మేరుపర్వతనేమి.

चक्षत्पुटः చక్షత్పుటః, अ॰ पु॰ तालमेदे ఒక తాళము.

चतुष्कूटा చతుష్కూటా, आ॰स्त्री॰ श्रीविद्या. मन्त्रमेदे శ్రీవిద్యయందలి మంత్రవిశేషము. –पाटी –పాటీ, ई॰स्त्री॰नद्याम् నది –पष्ट· –పష్టః,अ॰त्रि॰चतुष्षष्टि सङ्ख्यापूरणे అఱువదినాల్గవది –षष्टि –షష్టిః, इ॰स्त्री॰ चतुरधिकषष्ट्याम् చవుషష్టి, 64.

चन्द्रकूट చన్ద్రకూటః, अ॰पु॰गिरिमेदे ఒక కొండ. –घण्टा –ఘణ్టా,आ॰स्त्री॰ दुर्गाभेदे నవదుర్గలలో నొకతె. [శివుఁడు.

चण्डिकाघण्ट చణ్డికాఘణ్టః, अ॰पु॰ शिवे

चर्मचटी చర్మచటీ,ई॰स्त्री॰जतुकायाम्చీకురువాయి –पुट –పుటః,अ॰पु॰ चर्मपात्रमेदे ఒక తోలుసిద్దె –यष्टि –యష్టిః, इ॰स्त्री॰ कशायाम् 'కశా' చూ

चाटपुटः చాటపుటః, अ॰पु॰ तालमेदे ఒక తాళము. [षके విదూషకుఁడు.

चाटुप(व)टु చాటుప(వ)టుః, उ॰पु॰ विदू-

चानराटम् చానరాటమ్, अ॰न॰ चनराटनृपाख्याने చనరాటనృపతిచరిత్రము.

चापचट చాపచటః,अ॰पु॰प्रियाले మోరటి†.

चारभट చారభటః, अ॰पु॰ धीरे ధీరుఁడు.

चार्वाघाट చార్వాఘాటః, अ॰पु॰ सुन्दराघातकेखगमेदेवడ్రంగిపిట్ట(చార్వాఘాటము)

चित्रकूट చిత్రకూటః, अ॰पु॰ गिरिमेदे ఒక కొండ –घण्टा –ఘణ్టా,आ॰स्त्री॰ देवीमेदे ఒక దేవి –पट. –పటః, अ॰पु॰ चित्राधारपटे చిత్రరువున కాధారమైన బట్ట. चित्रे पटे చిత్రమైన బట్ట.

चीचीकुटि చీచీకుటి, अव्य॰ शारिकादिशब्दानुकरणे గోరువంకమున్నగు పక్షులధ్వన్యనుకరణము.

चीनपिष्टम् చీనపిష్టమ్, अ॰न॰सीसके సీసము; सिन्दूरभेदे ఒక సిందూరము.

चीनाकर्कटी చీనాకర్కటీ, ई॰स्त्री॰ राजकर्कट्याम् రాచ(మిక్కిలి తియ్యని)దోస†.

चिबिठ చిబిఠః, अ॰पु॰ चिपिटे అడుకులు.

ठ ఠ

चतुष्पाठी చతుష్పాఠీ, ई॰स्त्री॰ वेदाध्ययन-

मण्डपे చతుర్వేదపారశాల.

चित्रकण्ठ చిత్రకణ్ఠః, अ०पु० कपोते కపోత (చూ)పక్షి. –पृष्ठः –పృష్ఠః, अ०पु० चटके 'చటకః' చూ

चिबिठ. చిబిఠః, अ०पु० चिपिटे అటుకులు.

ड-सं० प्र० డ-సం ప్ర

चक्रगण्डुः చక్రగణ్డుః, उ०पु० चक्राकारे उपधाने గుండ్రనిదిండు, గుండ్రనితలగడ.

चचेण्डा చచేణ్డా, आ० सी० लताभेदे పొట్ల వంటి ఒక తీగె. [कोपे కోపము

चडि చడి, धा० (चण्डते, चण्डयति –ते)

चण्ड. చణ్డః, अ० पु० कालीभैरवभेदे ఒక కాళభైరవుఁడు; चण्डासुरे ఒక రాక్షసుఁడు: तिन्त्रिण्याम् చింత†; यमकिङ्करे యముని కింకరుఁడు त्रि० तीव्रतायुक्ते తీవ్రతగలది, अत्यन्तकोपने మిక్కిలికోపి. न० तीक्ष्णे తీక్ష్ణము. ['చాముణ్డా' చూ

चण्डमुण्डा చణ్డముణ్డా, आ०सी०चामुण्डायाम्

चण्डा చణ్డా, आ०सी० दुर्गानायिकाभेदे ఒక దుర్గానాయిక, नदीभेदे ఒక నది, आखुपर्ण्याम् ఎలుకచెవి†, कपिकच्छ्वाम् దూలగొండి†. चोरे చోరము†;जिनाना शासनदेवताभेदे జైనులను శాసించెడి ఒక దేవత, लिङ्गिन्याम् లింగదొండ†: शङ्खपुष्प्याम कడిం†; श्वेतदूर्वायाम् తెల్లగఱిక. अत्यन्तकोपनायाम् మిక్కిలి కోపకత్తె.

चण्डि చణ్డిః, इ०सी० दुर्गायाम् దుర్గ

चण्डी చణ్డీ, ई०सी०दुर्गायाम् చెండి,పార్వతి. कोपनायाम्చండి,కోపకత్తె हिंस्रायाम्క్రూరురాలు, अतिजगत्याम् అతిజగతీవృత్తము

चण्डुः చణ్డుః, उ०पु० मूषके ఎలుక.

चन्द्रचूड చన్ద్రచూడః, अ० पु० चन्द्रिके 'చన్ద్రికః' చూ –नाडी –నాడీ, ई० सी० इडायाम् ఇడానాడి

चन्द्रापीडः చన్ద్రాపీడః, अ०पु० चन्द्रिके 'చన్ద్రికః' చూ

चर्मदण्ड చర్మదణ్డః,अ०पु०कशायाम् 'కశా' చూ –मुण्ड–ముణ్డా, आ०सी०दुर्गायाम्దుర్గ

चाण्ड. చాణ్డః,अ०पु० चण्डस्य पुत्रे చండుని కొడుకు. न० चण्डताय म् చండత్వము.

चामुण्डा చాముణ్డా, आ०सी० मातृकाभेदेసప్తమాతృకలలో నొకతె, दुर्गाय म् దుర్గ; चिच्छक्त्याम्చిచ్ఛక్తి, ब्रह्मविद्यायाम् బ్రాహ్మీస్థితి. [ष्पादजन्तुभेदे ఉబురు, ఉడుత.

चिक्कोड చిక్కోడః, अ०पु० त्रिरेखपृष्ठे चतु-

चिङ्गड చిఙ్గడః, अ०पु०मत्स्यभेदे ఒకచేప

चिञ्चिण्ड చిఞ్చిణ్డః अ० पु०

चिञ्चिड. –ण्ड. చిఞ్చిడః –ణ్డః फलवृक्षभेदे ఒక ఫలవృక్షము.

चिन्तिडी చిన్తిడీ,ई०सी० तिन्त्रिण्याम्చింత†.

चीडा చీడా, आ० सी० गन्धद्रव्यभेदे ఒక గంధద్రవ్యము.

चुड చుడ, धा०(चुडति)सवरणेదట్టుకొనుట

चुडि చుడి, धा०(चुण्डति) अल्पीभावे అల్పమగుట; (चुण्डयति –ते) छेदने ఛేదించుట

चुड्ड చుడ్డ,धा० (चुड्डति) भावकरणे భావమును ప్రకటించుట, कृतौ చేయుట, हावे హావ(చూ)ము. [నిపాన(చూ)ము.

चुण्डा చుణ్డా, आ०सी० कूपे బావి, निपाने

चूडा చూడా, आ०सी० अग्रे కొన, कूपेబావి. चूडाकर्मणि చౌలము, बाहुभूषणे దండకడియము; भूषणेఆభరణము; मयूरशिखायाम् నెమిలికూఁకటి(సిగ), वलभौ చూరు,ఇంటిచూరు, शिखायाम् సిగ, शिरसि శిరస్సు.

चूर्णखण्डम् చూర్ణఖణ్డమ్, अ० न० कर्करे కంకరరాయి.

चेड. చేడః, अ०पु० दासे బంటు.

चेडी చేడీ, ई०सी० दास्याम् దాసి.

चोडः చోడః, अ०पु० चोले 'చోలః' చూ॥

चोडीచోడీ, ఈ౦స్త్రీ౦ शाट्याम् గంట్లకచోరము†.
चोदनागुड చోదనాగుడః, అ౦పు౦ कन्दुकेబంతి
चौडम् చౌడమ్, అ౦న౦ चौले చౌలము.
चौडि· –डी చౌడిః –డీ, ఇ౦ఈ౦స్త్రీ౦ चूडा सबन्धिनि చూడా(చూ)సంబంధమైనది.
चौण्टम् చౌణ్టమ్, అ౦న౦ चुण्टोदके చుండా (చూ)జలము.

ण २ ణ 2

चण చణ, ధా౦ (चगति) दाने ఇచ్చుట, गतौ గతి. हिंसने హింస.
चण చణః, అ౦పు౦ चणके సెనగలు† త్రి౦ निपुणे జాణ, నేర్పరి.
चीर्ण చీర్ణః, అ౦త్రి౦ शीलिते అభ్యసింపఁబడినది, सपादिते సంపాదింపఁబడినది. कृते చేయఁబడినది. विदारिते చీల్పఁబడినది.
चुण చుణ, ధా౦ (चुणति) छेदने ఛేదించుట
चूण చూణ, ధా౦ (चूणयति –ते) सक्रोचे సంకోచము.
चूर्ण చూర్ణ, ధా౦ (चूर्णयति –ते) प्रेरणे ప్రేరేపించుట, सक्रोचने సంకోచింపఁజేయుట, पेषणे పిండిచేయుట,
चूर्णम् చూర్ణమ్, అ౦న౦ ताम्बूलोपकरणे సున్నము, धूली ధూళి; वासयोगे గంధపుఁబొడి. పు౦सशर्करधूलौ మొరముతోఁగూడిన ధూళి. पेषणे నూఱుట, పిండిచేయుట, (पेषणजाते) क्षोदे చూరు, ఉసి, నుసి, కసవు, గులగులలు, నగ్గు, నఱుము, నూచ, నూచము, నలి, నుగ్గు, నుఱుము, పరుము, పిండి, పొడుము, పొడి, తుమురు, తుఱుము, పన్ని, సురుము, చూర్ణము
चूर्णि –र्णी చూర్ణిః –ర్ణీ ఇ౦ఈ౦స్త్రీ౦ कार्षापणे కార్షాపణ(చూ)ము; कपर्दकशते నూఱు గవ్వలు, पातञ्जले महाभाष्ये (సంశయము లను పిండిచేయునది) పతంజలి రచించిన మహాభాష్యము. चूर्णने సున్ని (పింపి) చేయుట. న్త్రి౦ चूर्णससृष्टे పిండితో చేసిన పదార్థము

ण ३ ణ 3

चरण చరణ, ధా౦ (चरण्यति) गतौ గతి.
चरणम् చరణమ్, అ౦న౦ गतौ గతి, సంచారము अनुष्ठाने అనుష్ఠానము; भक्षणेతినుట. ప్ర౦ गोत्रे గోత్రము. अङ्घ्रौ కాలు, పాదము; मूलेవేరు పు౦वेदैकदेशेవేదమునందొక శాఖ; एकदेशेఒకభాగము, किरणेకిరణము, श्लोकपादे పద్యపాదము, చరణము, तुर्यांशेనాల్గవ భాగము. పు౦ బ౦ नामान्ते पूज्यवाचके నామాంతమున పూజ్యవాచకము.
चरिष्णु· చరిష్ణుః, ఉ౦ త్రి౦ चरणशीले సంచరించు (చరణము) స్వభావముగలది
चर्वणम् చర్వణమ్, అ౦ న౦ दन्तैः चूर्णने (भक्षणे) న మ లు ట, భక్షణ(చూ)ము. आस्वादने రుచిచూచుట –णा –ణా, ఆ౦ స్త్రీ౦ नीलमक्षिकायाम् నల్లయీఁగ, चर्वणे 'చర్వణమ్' చూ
चर्षणि చర్షణిః, ఇ౦పు౦ मनुष्ये మనుష్యుఁడు. స్త్రీ౦ नार्याम् స్త్రీ. –णी –ణీ, ఈ౦ స్త్రీ౦ कुलटायाम् 'కులటా' చూ
चक्षणम् చక్షణమ్, అ౦న౦ अवदशे ఊరుగాయ, कथने చెప్పుట; अनुग्रहेण दर्शने కృపతోఁజూచుట.
चारणा· చారణాః, అ౦పు౦బ౦ कुशीलवेषु నలుదిశల కీర్తిని వ్యాపింపఁజేసెడి నట్టువులు; देवगायनेषु దేవగాయకులు, దేవతల స్తుతించువారు, वन्दिषु క్రిక్కులు, చదువరులు, బట్టులు, బట్లు, బూతులు, బట్టువారు, స్తుతిపాఠకులు.
चारिणी చారిణీ, ఈ౦స్త్రీ౦ करुण्याम् 'కరుణీ' చూ॥ कुलटायाम् 'కులటా' చూ।

चार्मणम् చార్మణమ్, अ॰न॰ चर्मसमूहे తోళ్ల గుంపు. [వాలుదారులగుంపు.

चर्मिणम् చార్మిణమ్, अ॰न॰ चर्मिणा समूहे

चिक्कणम् చిక్కణమ్, अ॰न॰ पूगफले పోఁక కాయ. पु॰ पूगे పోఁక†. त्रि॰ स्निग्धे చిక్కన(మిసిమి)గలది, స్నిగ్ధ(ము)ము. —णा —ణా, आ॰ सी॰ उत्तमाया गवि ఉత్తమ గోవు. —णी —ణీ, ई॰सी॰ पूगे పోఁక†, हरीतक्याम् కరక†, तत्फले వీనిఫలములు.

चित्कणः చిత్కణః, अ॰त्रि॰ चित्शब्दकारके చిత్ అను శబ్దము చేయునది.

चित्रिणी చిత్రిణీ, ई॰सी॰ नायिकाभेदे చిత్తిని, సకలగుణసంపన్నయు సుందరియును నగు ఒక నాయిక (ఒకజాతి స్త్రీ)

चिरेण చిరేణ, अ॰व्य॰ दीर्घकाले పెద్దతడవు, చాలకాలము.

चीरिणी చీరిణీ, ई॰सी॰ नदीभेदे ఒక నది

चुरण చురణ, धा॰ (चुरण्यति) चौर्ये దొంగిలించుట.

चूषणम् చూషణమ్, अ॰न॰ चोष्यादीना पाने జుఱ్ఱుట, పీరు(లు)చుట, పీర్చుట, పీల్చుట, పులుసు పాయసము మున్నగువానిని జుఱ్ఱుకొనుట

ण ४ ణ 4

चक्रपर्णी చక్రపర్ణీ, ई॰सी॰ पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†. —पाणि. —పాణిః, इ॰पु॰ विष्णौ చుట్టువాలుదారి, విష్ణువు. —श्रेणी —శ్రేణీ, ई॰सी॰ अजशृङ्गयाम् జుట్టుపు†.

चङ्क्रमणम् చఙ్క్రమణమ్, अ॰न॰ इतस्ततो भ्रमणे ఇటునటు తిరుగుట, पुन पुन भ्रमणे మరలమరల తిరుగుట; अतिवेगेन गमने మిక్కిలి వేగముగా నడచుట. रोगभेदे ఒక వ్యాధి.

चतुर्वर्णा· చతుర్వర్ణాః, अ॰ पु॰ ब॰ चतुर्षु वर्णेषु నాలుగువర్ణములు. —ष्कर्णः —ష్కర్ణః, अ॰पु॰ द्वाभ्या क्रियमाणे मन्त्रे ఇరువురు మాత్రమే చేరి చేసెడి రహస్యాలోచన. —ष्कर्णी —ష్కర్ణీ, ई॰सी॰ मातृभेदे ఒక మాతృక. —ष्कोणम् —ష్కోణమ్, अ॰न॰ क्षेत्रभेदे చదరముగా నుండునట్టి క్షేత్రము (పొలము). त्रि॰चतुरश्रे చదరము. —ष्पर्णी —ష్పర్ణీ, ई॰सी॰क्षुद्राम्लिकायाम् చిరుచింత†. —ष्पाणिः —ష్పాణిః, इ॰पु॰ चतुर्भुजे 'చతుర్భుజః' చూ॥ —ष्पुण्ड्र. —ష్పుణ్డ్రః, अ॰पु॰ मिण्डायाम् బెండ†.

चन्द्रमणि చన్ద్రమణిః, इ॰पु॰ चन्द्रकान्ते చందురా, చందురాయి, చలువఱాయి, జాబిలిఱాయి, నెలఱాయి, చందురతనము, చంద్రకాంతమణి. —रेणु —రేణుః, उ॰पु॰ काव्यचौरे 'కావ్యచోరః' చూ

चरव्रण. చరువ్రణః, अ॰ पु॰ चित्रपूपे ఒక అప్పము. [ఉషస్తి, ఒక ముని

चाक्रायणः చాక్రాయణః, अ॰पु॰ उषस्तिमुनौ

चान्द्रायणम् చాన్ద్రాయణమ్, अ॰न॰व्रतविशेषे [एकैकं ह्रासयेत्पिण्ड कृष्णे शुक्ले तु वर्धयेत उपस्पृशन् त्रिषवणमेतच्चान्द्रायणं व्रतम् కృష్ణప్రతిపత్తు(పాడ్యమి)మొదలు(పదునైదు ముద్దలలో)ఒక్కొక్క ముద్దను తగ్గించుచుఁ బోవలెను; అమావాస్యనాఁడు ఉపవసింపవలెను). శుక్లప్రతిపత్తు (పాడ్యమి)మొదలు క్రమేణ ఒక్కొక్క ముద్దను పెంచుచుఁబోవలెను; ఒక్కొక్క ముద్ద నెమిలిగుడ్డంత ఉండవలెను; మూఁడువేళల స్నానముచేయవలెను; ఇది] చందునోము, చాంద్రాయణవ్రతము.

चारकीण చారకీణః, अ॰त्रि॰ चरकाय हिते చరక(ము)హితము. [గొంతెమగోరు†.

चारुपर्णी చారుపర్ణీ, ई॰ सी॰ प्रसारिण्याम्

चित्रकोण చిత్రకోణః, अ॰पु॰अञ्जनिकायाम्

నల్లికండ్లపాము: पन्नयाम् బల్లి. –पर्णी –పర్ణి, ఈం॰सी॰ जलपिप्पल्याम् నీరుపిప్పలి†: पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†; मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†, द्रोणपुष्प्याम् 'ద్రోణపుష్పి' చూ

चिन्तामणिः చిన్తామణిః, ఇం॰पु॰ चिन्तितार्थप्रदे रत्ने తలఁపులరతనము, జేజేల (వేలుపు) మానికము, తలఁపుమిన్న, తలఁపుదాయి, పుడుకుఁగల్లు వినువారల మానికము, దాగరతనము, తలఁపురతన(మానిక)ము, దివ్యమణి॰ स्पर्शमणौ పరుసవేది, सर्वाभीष्टप्रदे हरौ సర్వాభీష్టములు సిద్ధింపఁజేసెడి విష్ణువు, बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు; मन्त्रविशेषे ఒక మంత్రము, यात्रायोगान्तरे ఒక యాత్రాయోగము; गणपतिभेदे ఒక వినాయకుఁడు. ['ఆతాయి' చూ

चिरम्भण· చిరమ్భణః, అం॰पु॰ आतायिनि

चीरपर्णः చీరపర్ణః, అం॰पु॰ साले మద్ది†

चीर्णपर्ण. చీర్ణపర్ణః, అం పు॰ खर्जूरे ఖర్జూర(మా)ము†; निम्बे వేము†.

चूडामणिः చూడామణిః, ఇం పు॰ गुञ्जाफले గురుగింజ; भानुवारयुते सूर्यग्रहणे ఆదివారయుక్త సూర్యగ్రహణము सोमवारयुते चन्द्रग्रहणे సోమవారయుక్త చంద్రగ్రహణము; शिरोरत्ने తలమానికము; श्रेष्ठार्थके శ్రేష్ఠవాచకము. [చిత్రనిర్మితము.

चैत्रायण· చైత్రాయణః, అం॰त्रि॰ चित्रनिर्वृत्ते

ण-संप्रं ణ-సంప్ర

चक्रधारणम् చక్రధారణమ్, అం॰न॰ अक्षनाभौ బండికంటినడిమితూము.

चक्रपुष्करिणी చక్రపుష్కరిణీ, ఈం॰सी॰ मणिकर्णिकायाम् మణికర్ణిక [తిప్పతీఁగె†.

चक्रलक्षणा చక్రలక్షణా, ఆం॰सी॰ गुडूच्याम्

चण्डोग्रशूलपाणिः చణ్డోగ్రశూలపాణిః, ఇం॰पु॰ शिवमूर्तिभेदे ప్రళయకాలరుద్రుఁడు.

चतुरङ्गिणी చతురఙ్గిణీ, ఈం॰सी॰ सेनायाम् సేన. –रूषणम् –రూషణమ్, అం॰न॰ सकणमूले त्र्यूषणे పిప్పలి పిప్పలివేరు సొంటి మిరియాలు. –र्हायण. ర్హాయణః, అం త్రిం॰ चतुर्वर्षोद्भवे जन्तौ నాలుగేండ్ల వయస్సుగల జంతువు. –णी –ణీ, ఈం॰सी॰ चतुरङ्गायाम् 'చతురఙ్గా' చూ

चार्क्ववर्मण చార్క్రవర్మణః, అం॰पु॰ व्याकरणाचार्यभेदे ఒక వ్యాకరణాచార్యుఁడు.

चर्मिकायणि చార్మికాయణిః, ఇం॰ पु॰ चर्मिण पुत्रे దాలుతాల్పుబిడ్డ.

त २ త 2

चतु చతుః, అవ్యం॰ चतुर्वारे నాలుగుమాఱులు चतुष्टये చవు, నాలుగు. [చుట.

चते చతే, ధా॰ (चतति–ते) याचने యాచిం

चित చిత, ధా॰ [चे(चि)तयति –ते] सचेतने ప్రజ్ఞవచ్చుట.

चितम् చితమ్, అం॰त्रि॰ छन्ने కప్పఁబడినది, कृतचयने కోయఁబడినది; सपादिते సంపాదింపఁబడినది, राशीकृते ప్రోఁగుసేయఁబడినది. [కాడు, సొర, సొద(చితి).

चिता చితా, ఆం॰सी॰ शवदहनाधारचुल्लीभेदे

चितिः చితిః, ఇం॰सी॰ अग्न्यादे चयने అగ్నిమున్నగువాని చయనము; अग्निचयनाधारे इष्टकाभेदे అగ్నిచయనమున కాధారమైన ఒక యిటిక, दुर्गायाम् దుర్గ; चितायाम् 'చితా' చూ॥ समूहे గుంపు. चैतन्ये చైతన్యము, స్వతస్ఫూర్తిగల బ్రహ్మపదార్థము.

चिति చితి, ధా॰ (चिन्तयति –ते) स्मृतौ స్మరణ [జ్ఞానము.

चिते చితే, ధా॰ (चेतति) सज्ञाने ఎఱుఁగుట,

चित्तम् చిత్తమ్, అం॰त्रि॰ ज्ञाते ఎఱుఁగబడినది; ज्ञातरि తెలిసికొనునది. न॰ स्मरणकरणे अन्तःकरणवृत्तिभेदे స్మరణముచేసెడి ఒక

అంతఃకరణవృత్తి अन्त करणे అంతఃకర
ణము, మనస్సు
चित्ति చి_త్తిః,ఇం॰सी॰प्रज्ञायाम् ప్రజ్ఞ;चिन्तने
స్మరణము; कर्मणि కర్మ; ख्यातौ ఖ్యాతి.
चिन्ता చిన్తా, आ॰ सी॰ अनिष्टभावनायाम्
అడలు, అదవద, అలమట, కలవరము,
తలఁపు, తలపోఁత, దిగులు, వగ, వగపు,
అనర్థమును భావించుట, ध्याने తలఁపు,
స్మృతి, ధ్యానము, व्यभिचारिगुणभेदे ఒక
వ్యభిచారిగుణము; दर्शनसभोगभावनाभेदे
దర్శించునట్టిసంభోగించునట్టిభావనావిశేషము
चिन्ति చిన్తిః, ఇం॰पु॰ देशभेदे ఒకదేశము
चुतः –ति. చుతః –తిః, अं॰इं॰सं॰गुदद्वारे
గుద(మల)ద్వారము.
चुस्त చుస్తః, अं॰पुं॰ पनसादिफलान्तर्गते
असारभागे పనసాది ఫలములచెత్త (తోలు
మొ॥): भृष्टमासे వేఁచినమాంసము: मास-
पिण्डभेदे ఒక మాంసపుముద్ద
चूतः చూతః, अं॰पुं॰ आम्रे మామిడి†. नं॰
मन्मथबाणभेदे ఒక మన్మథబాణము, चुते
'చుతః' చూ
चूर्ति చూ_ర్తిః,ఇం॰सी॰चरणेచరణ(చూ)ము
चृत చృత, धा॰ (चर्तति चर्तयति –ते)
सदीपने ప్రజ్వలింపఁజేయుట.
चृती చృతీ, धा॰ (चृन्तति) हिंसाग्रन्थनयोः
హింస కూర్పుట.
चेत· చేతః, स्॰नं॰ मनसि మనస్సు: चित्त
वृत्तौ స్మరణము; प्रज्ञायाम् ప్రజ్ఞ.
चेता చేతాః, स्॰पुं॰ चैतन्ये చైతన్యము,
ఆత్మ: ज्ञातरि తెలిసికొనువాఁడు.
चैत्त చైత్తః, अं॰पुं॰ चित्ताभिमानिनि क्षेत्रज्ञे
క్షేత్రజ్ఞుఁడు: विज्ञानातिरिक्तस्कन्धमात्रे విజ్ఞాన
స్కంధమునకంటె ఇతరమైన స్కంధము.
नं॰ चित्तसबन्धिनि स्मरणादौ చిత్తసంబంధ
మైన స్మరణము మొ॥ [సంకల్ప వికల్ప
ములుచేయుట నిశ్చయించుట ధ్యానించుట
(తలంచుట) అహంకరించుట]
च्युतम् చ్యుతమ్, अं॰त्रि॰ क्षरिते కా(జా)రి
నది; गते పోయినది.
च्युति చ్యుతిః, इं॰सी॰ चुते 'చుతః' చూ
क्षरणे కారుట, ఉరలుట, ఉరలుకొనుట,
ఊడుట, విడియుట,విడి(డు)వడుట, విడిపో
వుట, విడుట, విరియఁబడు(బాఱు)ట, విరి
యుట, వీడుకొనుట, వీడ్కొనుట, సళ్లుట,
జాఱుట,వదలుట,వీడుట,ప్రీలుట,సడలుట,
జాటిపోవుట, गतौ గతి.
च्योतन् చ్యోతన్,न्॰त्रि॰ क्षरति కా(జా)లు
చున్నట్టిది.
च्युतिर् చ్యుతిర్,(च्योतति)आसेचने తడుపుట
च्यूत చ్యూతః, अं॰पुं॰ चूते మామిడి†.

त ३ త 3

चकितम् చకితమ్, अं॰नं॰ भये భయము,
सभ्रमे తొట్రుపాటు, स्त्रीणा सात्त्विकालंकार-
भेदे స్త్రీలయొక్క ఒకసాత్త్వికాలంకారము.
त्रि॰ भीते భయపడినవాఁడు; शङ्कित సందే
హముగలవాఁడు. –ता –తా, आ॰ सी॰
अष्टिवृत्ते అష్టి(ఒక)వృత్తము.
चण्डात చణ్డాతః, अं॰पुं॰ करवीरे గన్నేరు†.
चरितम् చరితమ్, अं॰त्रि॰ गते వెళ్లినది.
प्राप्ते లభించినది; ज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది,
अनुष्ठिते ఆచరింపఁబడినది नं॰ चरित्रे చరి
త్రము, स्वभावे స్వభావము, अनुष्ठाने అను
ష్ఠానము; सञ्चारे సంచారము.
चर्चितम् చర్చితమ్, अं॰नं॰ चन्दनादिलेपने
చందనాదులపూఁత. त्रि॰ तद्वति అదిగలది.
चर्वितम् చర్వితమ్, अं॰त्रि॰ भक्षिते తినఁ
(నమలఁ)బడినది, आस्वादिते రుచిచూడఁ
బడినది.
चलितम् చలితమ్,अं॰त्रि॰कम्पिते కదలినది,

गते వెళ్లినది; प्राप्ते పొందఁబడినది; ज्ञाते ఎఱుఁగఁబడినది. न० चलने కదలిక; गतौ నడక. [चषे చంపుట

चषति. చషతిః, इ०पु० भक्षणे భక్షించుట

चाटूक्तिः చాటూక్తిః, इ० स्री० प्रियकथने ప్రియములువలుకుట; सेवायाम् సేవ

चिच्छक्ति చిచ్ఛక్తిః, इ० स्री० चिद्रूपाया शक्त्याम् (चैतन्ये) చిద్రూపమయిన శక్తి, చైతన్యము, పరదేవత, దేవి.

चितो(त्रो)क्ति చిత్రో(త్రో)క్తిః,इ०स्री० उपश्रुतौ 'ఉపశ్రుతిః' చూ॥ [जीवे జీవుఁడు.

चित्पति చిత్పతిః, इ०पु० मनोऽभिमानिनि

चिन्तितम् చిన్తితమ్.अ०त्रि० मनसा विचारिते మనసునఁదలఁచినది. चिन्तायुक्ते చింత గలది. न० चिन्तायाम् చింత. –ति.–తిః, इ०स्री० चिन्तायाम् చింత.

चिह्नितम् చిహ్నితమ్, अ०त्रि० चिह्नविशिष्टे గుఱుతుగలది గుర్తువేయఁబడినది.

चूर्णितम् చూర్ణితమ్, अ०त्रि० कृतचूर्णे పిండి చేయఁబడినది:

चेष्टितम् చేష్టితమ్, अ० न० गतौ నడక; चेष्टायाम् చేత, క్రియ त्रि० चेष्टायुते చేష్ట గలది. [పింపఁబడినది.

चोदितम् చోదితమ్, अ०त्रि० प्रेरिते ప్రేరే

चोरितम् చోరితమ్, अ०त्रि० मुषिते దొంగి లింపఁబడినది.

त ४ త 4

चक्रदत्तम् చక్రదత్తమ్, अ०न० वैद्यशास्त्रभेदे ఒక వైద్యశాస్త్రము. –दन्ती –దన్తీ, ई० स्री० दन्त्याम् దంతి† –वर्ती –వర్తీ, न० पु० वास्तूकशाके చక్రవర్తికూర, सप्तद्वीपयुतभूमिपालके हरिश्चन्द्रादौ ఏడుదీవులతోఁ గూడినపుడమినేలెడి హరిశ్చంద్రుఁడు మొ –वात· –వాతః,अ०पु० वात्यायाम् (भ्रमिवायौ) సుడి, సుర, సుడి(ర)గాలి

चक्रावर्तः చక్రావర్తః अ०पु० भ्रमणे గిర గిర తిరుగుట. [ఒక దుర్గానాయిక.

चण्डवती చణ్డవతీ, ई०स्री० दुर्गानायिकाभेदे

चतुर्गति చతుర్గతిః, इ०पु० कूर्मे తాఁబేలు, नारायणे నాలుగాశ్రమములవారికి గతియైన వాఁడు, నారాయణుఁడు –र्दन्तः –ర్దన్తః, अ०पु० ऐरावते చవుదంతి, ఐరావత(ము)ము. –र्मूर्ति –ర్మూర్తిః, इ०पु० विष्णौ విరాడ్ఢిరణ్యగర్భావ్యాకృతతురీయ మూర్తులు (తెలుపు పసుపు ఎఱుపు నలుపు వన్నెలు) గలవాఁడు, విష్ణువు

चनसितम् చనసితమ్, अ०न० ब्राह्मणवाचके (శర్మపదము వలె) బ్రాహ్మణవాచకము.

चन्द्रकान्त చన్ద్రకాన్తః, अ०पु० चन्द्रमणौ 'చన్ద్రమణిః' చూ न० श्रीखण्डे శ్రీఖండము మనుచందనము† कैरवे తెల్లకలువ.–कान्ता –కాన్తా, आ०स्री०रात्रौ రాత్రి, चन्द्रिकायाम् వెన్నెల, छन्दोभेदे ఒకఛందస్సు –कान्ति –కాన్తిః, इ०न० रजते వెండి –कित –కితః, अ०त्रि० जातचन्द्रके చంద్రక(ము) మేర్పడినట్టిది –गुप्त –గుప్తః, अ०पु० मौर्यवंश्ये राजभेदे మౌర్యవంశమునకుఁజెందిన ఒక రాజు, द्विजभेदे ఒక ద్విజుఁడు. –द्युति· –ద్యుతిః, इ०पु० चन्दने చందనము†. –भूति –భూతిః, इ० स्री० रजते వెండి –मती –మతీ, ई०स्री० सतीतल्लजे हरिश्चन्द्रकलत्रे హరిశ్చంద్రునిభార్య. –व्रतम् –వ్రతమ్, अ०न० चान्द्रायणे 'చాన్ద్రాయణమ్' చూ

चपलता చపలతా, आ०स्री० चापल्ये చపలత్వము, व्यभिचारिभावभेदे ఒక వ్యభిచారిభావము. [చంపానగరము

चम्पावती చమ్పావతీ, ई०स्री० चम्पापुर्याम्

चर्मण्वती చర్మణ్వతీ,ई०स्री०नदीभेदे ఒకనది.

चलकेतु చలకేతుః, उ०पु० केतुभेदे ఒక కేతువు

चान्द्रव्रतम् చాన్ద్రవ్రతమ్, अ०न० चन्द्रवत्प्रकृतिरञ्जकनृपलक्षणविशेषे చంద్రుడువలె ప్రజలను రంజింపఁజేసెడి ఒక రాజలక్షణము.

चारुव्रत చారువ్రతః, अ०पु० मासोपवासिनि ఒక మాస ముపవాసముచేయువాఁడు. –ता –తా, आ०स्त्री० तादृक्स्त्रियाम् అట్టి స్త్రీ.

चिकित्सित చికిత్సితః, अ०त्रि० प्रतिकृतरोगे చికిత్సపొందినవాఁడు. न० चिकित्सायाम् వైద్యము. [చేయఁగోరినపని

चिकीर्षितम् చికీర్షితమ్, अ०न० कर्तुमीप्सिते

चित्तोन्नति చిత్తోన్నతిః, इ०स्त्री० गर्वे గర్వము.

चित्रकेतु చిత్రకేతుః, उ०पु० गरुडपुत्रभेदे గరుడుని ఒక కొడుకు –गुप्. –గుప్తః, अ०पु० यमभेदे పదునలుగురు యములలో నొకడు; यमस्य लेखके యమునియొద్ద వ్రాతకాఁడు. –लता –లతా, आ० स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†. –हस्त –హస్తః, अ०पु० मल्लयुद्धाङ्गहस्तक्रियाभेदे మల్లయుద్ధమందలి ఒక హస్తచేష్ట.

चिन्त्यद्योताः చిన్త్యద్యోతాః, अ० पु० ब० దేవతావిశేషములు

चिरतिक्त చిరతిక్తః, अ०पु० भूनिम्बे నేలవేము†. –सूता –సూతా, आ०स्त्री० एकवत्सरवत्सायां गवादौ ఒకయేఁటిదూడగల ఆవు(గేదె)మొ

चैकीर्षितम् చైకీర్షితమ్, अ० न० चिकीर्षिते 'చికీర్షితమ్' చూ॥

चैटयत చైటయతః, अ०त्रि० य. चेटः इव यतते तस्मिन् బంటువలె యత్నించువాఁడు

चोरघातः చోరఘాతః, अ०पु० राज्ञा गजविशेषे దొంగలఁజంపెడి ఒకరాచయేనుఁగు.

चण्डवृष्टिप्रयात చణ్డవృష్టిప్రయాతః, अ०पु० दण्डकभेदे ఒక దండకము.

चतुरशीत చతురశీతః, अ०त्रि० चतुरशीतिसङ्ख्यापूरणे ఎనుబదినాల్గవది. –ति –తిః, इ०स्त्री० चतुरधिकसङ्ख्यासङ्ख्येययो· 84 ఈ సంఖ్య గలవియు

चतुर्णवत. చతుర్ణవతః, अ०त्रि० चतुर्णवतिपूरणे తొంబదినాల్గవది –ति –తిః, इ०स्त्री० चतुरधिकनवतिसङ्ख्यासङ्ख्येययोः తొంబది తొంబదిసంఖ్యగలవియు.

चतुर्थभक्तम् చతుర్థభక్తమ్, अ०न० चतुर्थकाले దినమందలి నాల్గవకాలము.

चतुर्विंशति చతుర్వింశతిః, इ०स्त्री० चतुरधिकविंशतिसङ्ख्यासङ्ख्येययो 24 ఈ సంఖ్య గలవియు. [मातृकाभेदे ఒక మాతృక.

चतुष्पथनिकेता చతుష్పథనికేతా, आ० स्त्री०

चतुष्पथरता చతుష్పథరతా, आ०स्त्री० मातृकाभेदे ఒక మాతృక.

चतुष्पदवैकृतम् చతుష్పదవైకృతమ్, अ०न० पशुविरुद्धकामादिविकारे విరుద్ధమైన పశువుల కామాదివికారము.

चतुस्सप्तत చతుస్సప్తతః, अ०त्रि० चतुस्सप्ततिपूरणे డెబ్బదినాల్గవది. –ति –తిః, इ० स्त्री० चतुरधिकसप्ततिसंख्यासङ्ख्येययोः 74 ఈ సంఖ్య గలవియు.

चम्पोपलक्षितः చమ్పోపలక్షితః, अ० पु० अङ्गदेशे అంగదేశము. ब० तत्रवासिषु అందుండువారు. [మాదిగ.

चर्मावकर्ता చర్మావకర్తా, ऋ०पु० चर्मकारे

चित्तसमुन्नति చిత్తసమున్నతిః, इ०स्त्री० गर्वे గర్వము.

त-संप्र० త-సం ప్ర

चक्रवाकवती చక్రవాకవతీ, ई०स्त्री० नदीभेदे ఎక్కువ జక్కవలు గల ఒక నది

थ థ

चक्रतीर्थम् చక్రతీర్థమ్, अ०न० तीर्थभेदे ఒక తీర్థము –सक्थः –సక్థః, अ०त्रि० चक्रा-

क्षारसक्थियुक्ते గుంట్రవితొడలు గలవాఁడు.
चतुर्थः చతుర్థః,అం త్రిం तुरीये నాల్గ(ల)వది.
–र्थी –ర్థీ,ఈం సీం तुरीयतिथौ చౌతి,చవుతి.
विभक्तिविशेषे కొఱకు, కై.
चतुष्पथ· చతుష్పథః,అం పుం द्विजे ద్విజుఁడు,
शृङ्गाटके చవుపదము, నాలుగు త్రోవలుగల
చిన చోటు.
चन्द्रगोलस्था చన్ద్రగోలస్థాః, అం పుం బం
पितृदेवतासु పితృదేవతలు
चरितार्थ చరితార్థః, అం త్రిం प्राप्तप्रयोजने
ప్రయోజనము కలిగినట్టివాఁడు, कृतार्थे
'కృతార్థః' చూ [మార్గము
चारपथ· చారపథః, అం పుం राजमार्गे రాజ
चित्तोत्थम् చిత్తోత్థమ్, అం నం सप्तमगृहे
ఏడవయిల్లు.
चित्रपथा చిత్రపథా, ఆం సీం चित्रानद्याम्
చిత్రానది. –रथ –రథః.అం పుం गन्धर्वभेदे
ఒక గంధర్వుఁడు; सूर्ये సూర్యుఁడు. –थी
–థీ, ఈం సీం नदीभेदे ఒక నది.
चिरस्थ చిరస్థః,అం పుం नायके నాయకుఁడు.
త్రిం चिरस्थायिनि దీర్ఘకాలముండునది.
चिहणकन्थम् చిహణకన్థమ్, అం నం चिक्क-
णाया कन्थायाम् చిక్కణి బొంత.
चैत्ररथम् చైత్రరథమ్, అం నం कुबेरोद्याने
కుబేరుని ఉద్యానవనము.

द-स० प्र० ద-సం ప్ర

चक्रन(ण)दी చక్రన(ణ)దీ,ఈం సీం गण्डक्याम्
గండకి(చూ)నది –पदम् –పదమ్, అం నం
छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు. –पादः –పాదః,
అం పుం गजे ఏనుఁగు; रथे రథము. –रद.
–రదః, అం పుం वराहे పంది.
चतुरब्दा చతురబ్దా, ఆం సీం चतुर्हायण्याम्
'చతుర్హాయణీ' చూ॥
चतुर्दन् చతుర్దన్,న్ం త్రిం चतुर्दन्तोपलक्षित
वयोविशिष्टे गवादौ నాలుగు పళ్లు వచ్చిన
కోడె మొ [శమ్' చూ
चतुर्दिक् చతుర్దిక్, శ్ం సీం चतुर्दिशे 'చతుర్ది
चतुर्वेद చతుర్వేదః, అం పుం विष्णौ విష్ణువు,
चतुर्वेदविदि చతుర్వేదములనెఱిఁగినవాఁడు.
चतुष्पदम् చతుష్పదమ్,అం నం रतिबन्धभेदे
ఒక రతిబంధము; करणभेदे ఒక కరణము,
చతుష్పాత్తు పుం चतुश्चरणे गवादिपशौ
నాలుగుకాళ్లుగల గోవు ఎద్దు మున్నగు పశు
వులు; मकराद्यार्धधनुरन्त्यार्धमेषवृषभसिंह-
राशिषु మకరములో మొదటిసగము ధనుస్సు
లోచివరిసగము మేష వృషభ సింహములు,
రాసులు. –ष्पदी –ష్పదీ, ఈం సీం चतुश्च-
रणस्त्रीपशौ నాలుగుకాళ్లుగల ఆవు గేదె మొ
छन्दोभेदे చౌపాయి; श्लोके శ్లోకము,పద్యము.
–ष्पाद –ష్పాదః,అం పుం चतुष्पदि 'చతు
ష్పాత్' చూ
चदि చది, ధాం (चन्दति) आह्लादे సంతో
షించుట. दीप्तौ ప్రకాశించుట. [చుట.
चदे చదే, ధాం (चदति–ते) याचने యాచిం
चन्द చన్దః,అం పుం चन्द्रे చందు,'చన్ద్రః' చూ॥
चन्दनादि. చన్దనాదిః, ఇం పుం चन्दनोशीरा-
दिषु చందనోశీరాది సప్తపదార్థములు.
चन्द्रबिन्दुः చన్ద్రబిన్దుః, ఉం పుం अर्धचन्द्र-
युक्तबिन्दौ ‿, వర్ణవిశేషము.
चन्द्रास्पदा చన్ద్రాస్పదా, ఆం సీం कर्कट-
शृङ्गयाम् జట్టుపు [ఒక తీర్థము.
चमसोद्भेदं· చమసోద్భేదః, అం పుం तीर्थभेदे
चम्पकुन्द చమ్పకున్దః, అం పుం मत्स्यभेदे
ఒక చేప. [లిక్లేద(చూ)ముగలది.
चिक्लिद చిక్లిదః,అం త్రిం अतिक्लेदयुते మిక్కి
चित्तनदी చిత్తనదీ, ఈం సీం पुण्यपापरूपो-
भयस्रोतोवाहिन्या चित्तवृत्तौ పుణ్యపాపము
లనెడి ఉభయస్రోతస్సులఁ బ్రవహించెడి
చిత్తవృత్తి.

चित्रपदा చిత్రపదా, आ०सी० गोधालतायाम् గోధాలత†; वृत्तभेदे ఒక వృత్తము –पदा –పాదా, आ०सी० गोरक्षी 'గోరక్షు–ః' చూ

चित्राङ्गद. చిత్రాఙ్గదః, अ०पु० गन्धर्वभेदे ఒక గంధర్వుఁడు. क्षत्रभेदे ఒక రాజు. –दा –దా, आ०सी० अप्सरोभेदे ఒక అప్సర; अर्जुनपत्नीभेदे అర్జునుని ఒక భార్య.

चीरितच्छदा చీరితచ్ఛదా, आ०सी० पालङ्क्यायाम् కుందురుష్కము†.

चुद చుద, धा० (चोदयति –ते) सचोदने ప్రేరేపించుట.

चुदी చుదీ, ई०सी० कुट्टन्याम् 'కుట్టనీ' చూ

चूर्णपारद. చూర్ణపారదః, अ०पु० हिङ्गुले ఇంగిలీకము.

चेदिः చేదిః, इ० पु० देशभेदे ఒక దేశము ब० तत्रवासिषु అందుండువారు. तन्नृपेषु ఆ దేశప్రభువులు.

चोदम् చోదమ్, अ०न० चोचे లవంగ మ†.

ध - सं० प्र० ధ - సం ప్ర

चक्रपरिव्याधः చక్రపరివ్యాధః, अ० पु० आरग्वधे రేల†.

चक्रबन्ध చక్రబన్ధః, अ० पु० कविताभेदे కవితావిశేషము. –बन्धु –బన్ధుః, उ० पु० सूर्ये జక్కవలయంటు(జేఁడు),సూర్యుఁడు. –वृद्धि –వృద్ధిః, इ०सी० वृद्धेरपि वृद्धौ వడ్డికి వడ్డి; भाटकलाभे బాడుగ(అద్దె)వచ్చుట.

चतुर्धा చతుర్ధా, अव्य० चतुष्प्रकारे నాలుగు విధములుగా. [చంద్రుఁడు.

चन्द्रार्ध. చన్ద్రార్ధః, अ०पु० अर्धचन्द्रे అర్ధ

चरणायुध· చరణాయుధః, अ० पु० कुक्कुटे అజ్జయలుఁగుపులుఁగు, కుక్కుట(మూ)ము.

चक्षुर्बन्ध· చక్షుర్బన్ధః,अ०पु० इन्द्रजाले కను కట్టువిద్దె, ఇంద్రజాలము.

चित्रगन्ध చిత్రగన్ధః,अ०पु० हरिताले హరి దళము. –योधी –యోధీ, न०पु० अर्जुने వింతజోదు, అర్జునుఁడు.

चैटयतविधम् చైటయతవిధమ్,अ०न० चैटयताना विषये చైటయత(చూ)విషయ(గోచ ర)ము.

न २ న 2

चन చన,अव्य०अप्यर्थे అంతేకాదు,మఱియు. असाकल्ये అసంపూర్ణార్థకము, नेत्यर्थे లేదు కాదు. धा० (चनति, चनयति –ते) श्रब्दो- (शब्दो) पहननयो శ్రద్ధ(శబ్దము) హింసించుట

चन. చనః, स्०न० अन्ने అన్నము.

चिह्नम् చిహ్నమ్, अ०न० लाञ्छाने చిన్న, చిన్నె, అంకనము, అంగమచ్చము, అడియాల(ళ)ము, అది, ఆనవాలు, ఆనాలు, ఇంకువ, ఎఱుక, ఐమచ్చ, కలంకు, కెతము, కళంకు, గుఱి, గుర్తు, చలివాలు, చిన్నియ, దాగు, నెరసు, పులుగు, పొక్కు, మచ్చ, మచ్చము, మచ్చెము, మేపచ్చన, లక్క(చ్చ)నము, గుఱుతు. त्रिकलेगणे ఒక లఘువు ఒక గురువు

चीन చీనః, अ०पु० चीनकर्पूरे చీన(నా) కర్పూరము. चीनदेशवासिनामाचारभेदे చీన(నా)దేశస్థుల ఒక ఆచారము; सूत्रे मृगभेदे ముప్పది యంగుళముల పాదవుగల గువ్వ వన్నెజింక; वस्त्रभेदे చీనాంబరము, व्रीहिभेदे కొఱ్ఱలవంటి ఒక ధాన్యము; क्रियालोपात् शूद्रत्वमापन्ने क्षत्रिये కర్మలోపము వలన శూద్రత్వమునొందిన క్షత్రియుఁడు, देशभेदे చీనాదేశము. ब० तद्देशवासिषु అందుండువారు; तन्नृपेषु దానిప్రభువులు. न० पताकायाम् జెండా; सीसके సీసము.

च्यौत्न చ్యౌత్నః,अ०पु०गन्तरि వెళ్లువాఁడు, पक्षिणि పక్షి, क्षीणपुण्यजने పుణ్యక్షయమైన వాఁడు.

न ३ న 3

चन्दनः చన్దనః, అం౦ पुं० वृक्षभेदे గంధపు మ్రాను; रक्तचन्दने ఎఱ్ఱచందనము†. पुं० कपिभेदे ఒక వానరము. -ना -నా, आ० स्त्री० उत्पलशारिवायाम् సుగంధిపాల†. -नी -నీ, ई० स्त्री० नदीभेदे ఒక నది

चयनम् చయనమ్, అం౦ न० समाहरणेपुष्पादుల నొకచోఁ బ్రోగుచేయుట, अग्न्यादे सत्कारभेदे అగ్న్యాదుల సంస్కారవిశేషము; सत्कारसाधने यूपादौ సంస్కారసాధనములైన యూపము మొ

चलन చలనః, అం౦ पुं० चरणे పాదము, हरिणे జింక న० कम्पे వణఁకు. गतौ అదరు, అదురు, ఇసితింతలు, ఉలివు, ఎసకము, కదలు, గెంటు, తడఁబాటు, తలఁకు, తలఁడు, తల్లడపాటు, తల్లడము, తుంపెసలు, తొలంకు, నుక్కుట, పటికిరింత, పదరు, పల్లట, బెదఁకు, బెణఁకు, బెళఁకు, బెళుకు, వెగడు, కదలిక, అటమటించుట, అదురుచుట, అదుర్చుట, అద్రుచుట, అల్లలనాడుట, అల్లలా(ల్లా)డుట, అసియాడుట, అదుట, ఇసిరింతలువాఱుట, ఉదురుట, ఉరలఁబాఱుట, ఉరియాడుట, ఉరియుట, ఉఱ్ఱటలూఁగుట, ఉఱ్ఱూఁగుట, ఉఱ్ఱూఁతలూఁగుట, ఉలియుట, ఉలివాడుట, ఊఁగుట, ఊటాడుట, కత్తరిల్లుట, కదలాడుట, కదలుట, కసరుట, కుదులుట, క్రాలుట, గెంటించుట, గెంటుట, చంగలించుట, చిందిలుట, చిట్టాడుట, చేర్పడుట, జంపాడుట, జడియుట, జవ్వాడుట, తకపికలాడుట, తడఁబడుట, తత్తఱించుట, తత్తరిలు(ల్లు)ట, తమ(లఁ)కించుట, తమ(లఁ)కుట, తలఁటుట, తల(ల్ల)డింకుట, తల(ల్ల)డిలు(ల్లు)ట, తలదుట, తల్లడకుడుచుట, తల్లడపడుట, తుంపెసలాడుట, తుంపెసలుగునియుట, తుప్పలుదూలుట, తూఁగా(లా)డుట, తూఁగి(లి)యాడుట, తూఁగుట, తూలఁబాఱుట, తూలుట, తెమలుట, తొడిఁబడుట, తొన(లఁ)కుట, తొలఁకాడుట, నట్టాడుట, నడయాడుట, పంకించుట, పదరుట, పల్లటిలు(ల్లు)ట, బిత్తరపోవుట, బిత్తరించుట, బెగ్గిలు(ల్లు)ట, బెదఁ(ణఁ, ళ)కుట, మిడు(సు)కుట, వడఁ(ణఁ)కుట, వీఁగియాడుట, వీఁగుట, వెగడుపడుట, సుడివడుట, సురుగుట, సలించుట, చలించుట. त्रि० चञ्चले కదలికగలది.

चलनी చలనీ, ई० स्त्री० गजबन्धन्याम् గజశాల; वस्त्रभेदे వస్త్రవిశేషము.

चातनम् చాతనమ్, అం౦ न० याचने యాచించుట; पीडने బాధించుట.

चालनम् చాలనమ్, అం౦ न० तितऔ జల్లెడ; स्थानान्तरनयने నడిపించుట, కదలించుట; कम्पने కదలిక. -नी -నీ, ई० स्त्री० तितऔ 'తితఉః' చూ [గలవాఁడు.

चिकिनः చికినః, అం౦ त्रि० चिपिटे నత్తిముక్కు-

चित्रान्नम् చిత్రాన్నమ్, అం౦ न० हरिद्रान्ने పులి(ళి)హోర, अजक्षीरेण सक्तिन्नेषु अजाकर्णरक्तेन रक्तेषु यवतिलतण्डुलेषु మేఁకపాలతో వండి మేఁకచెవినెత్తురుతో రంజితములైన యవలు నువ్వులు బియ్యము.

चिन्तनम् -ना చిన్తనమ్ -నా, అం౦ आ० स्त्री० कर्तव्याकर्तव्यचिन्तायाम् ఇదిచేయఁదగును ఇది చేయరాదు - అనెడి ఆలోచన, विचारे విచారణ; स्मरणे తలఁపు, చింతించుట, ధ్యానము;

चिरत्नः చిరత్నః, అం౦ त्रि० चिरन्तने పురాతనము

चुम्बनम् చుమ్బనమ్, అం౦ न० मुखसयोगविशेषे ముద్దు, ముద్దిడు(చ్చు)ట, ముద్దాడుట, ముద్దుపెట్టుకొనుట.

चेतनः చేతనః, అం౦ पुं० प्राणिनि ప్రాణి; आत्मनि ఆత్మ, जीवे జీవుఁడు; परमात्मनि

పరమాత్మ; मनुष्ये మనుష్యుఁడు. त्रिं प्राणयुक्ते ప్రాణముతోఁ గూడినది. –ना –నా, आं सीं चित्तवृत्तौ బుద్ధివృత్తి; बुद्धौ బుద్ధి, ज्ञाने జ్ఞానము, चैतन्ये చైతన్యము.

चेलान చేలానః, अंपुं फललताभेदे ఒక పండ్లతీఁగె.

चोदनम् చోదనమ్, अंनं प्रेरणे ప్రేరేపించుట, विधिवाक्ये విధివాక్యము. त्रिं चोदके ప్రేరేపించువాఁడు. –ना –నా, आं सीं प्रवर्तनायाम् ప్రవర్తన, प्रेरणायाम् ప్రేరేపించుట, विधिवाक्ये విధివాక్యము; प्रवृत्तिहेतौ ప్రవర్తనకుకారణము. अज्ञातार्थज्ञापके शब्दे తెలియని యర్థమును దెలిపెడి శబ్దము चोदनाविषये यागादिप्रयत्ने చోదనకు విషయమైన యాగాది ప్రయత్నము.

चोपनम् చోపనమ్, अंनं मौने మౌనము; शनैर्गमने మెల్లగా నడుచుట; तूष्णीस्थितौ ఊరకుండుట [లకే చూ

चोलनम् చోలనమ్, अंनं चोलकिनि 'చో

च्यवन. చ్యవనః, अं पुं ऋषिभेदे భృగుపుత్రుఁడు, ఒకఋషి नं क्षरणे జాఱుట त्रिं జాఱినవాఁడు. [ఋషి

च्यवान చ్యవానః, अंपुं च्यवने చ్యవన

च्यावन చ్యావనః, अं त्रिं च्युतिकारके జాఱునట్లు చేయునది. नं च्युतिसम्पादने జాఱునట్లు చేయుట.

न-संप्रं న-సం ప్ర

चक्रधनु చక్రధనుః, सूंपुं कपिलमुनौ కపిల మహర్షి

चक्रभेदिनी చక్రభేదినీ, ईंसीं रात्रौ రాత్రి

चक्रयानम् చక్రయానమ్, अं नं रथादौ చక్రములుగలవాహనము, రథము, బండిమొ

चक्रवर्तिनी చక్రవర్తినీ, ईं सीं अलक्तके లత్తుక, जटामास्याम् జటామాంసి†; महाराज्याम् సార్వభౌమురాలు, जन्याम् కోరింద†.

चतुरानन. చతురాననః, अंपुं चतुर्मुखे నల్మొముదారి, బ్రహ్మ

चतुर्दशभुवनम् చతుర్దశభువనమ్, अं नं भूरादिषु चतुर्दशसु लोकेषु భూర్లో(లో)కము భువర్లోకము సువర్లోకము మహోలోకము జనోలోకము తపోలోకము సత్యలోకము అతలము వితలము సుతలము తలాతలము మహాతలము రసాతలము పాతాళము

चतुर्दशविद्यास्थानानि చతుర్దశవిద్యాస్థానాని, अं नं बं पुराणन्यायमीमासाधर्मशास्त्रसाङ्गवेदेषु పురాణములు న్యాయము(పూర్వోత్తర)మీమాంసలు ధర్మశాస్త్రము వేదములు వేదాంగములు (14 విద్యాస్థానములు).

चतुर्हायन చతుర్హాయనః, अंत्रिं चतुर्हायणे 'చతుర్హాయణః' చూ॥ –ना –నా, आंसीं चतुर्वर्षशालायाम् నిర్మించి నాలుగేండ్లయిన శాల

चतुस्तना –नी చతుస్తనా –నీ, आंईं सीं गोमहिष्यादौ నాలుగుచన్నులుగలఆవు గేదె మొ॥ –स्तन· –స్తనః, अं पुं चतुर्वर्गप्रदातरि हरौ చతుర్వర్గ(చూ)ప్రదుఁడైన హరి. बं सनकसनत्कुमारसनन्दनसनातनेषु సనకసనందన సనాతన సనత్కుమారులు.

चन्दनधेनु చన్దనధేనుః, उंसीं चन्दनाङ्कितधेनौ చందనాలంకృతమైనగోవు, దానవిశేషము.

चन्द्रसूर्याग्निलोचन చన్ద్రసూర్యాగ్నిలోచనః, अंपुं त्रिनेत्रे ముక్కంటి, శివుఁడు.

चन्द्र नन. చన్ద్రాననః, अंपुं षण्मुखे కుమారస్వామి. त्रिं चन्द्रतुल्यमुखे చంద్రునివంటి ముఖముగలవాఁడు [అరె.

चर्मप्रभेदिनी చర్మప్రభేదినీ, ईंसीं आरायाम्

चक्षुर्वहनम् చక్షుర్వహనమ్, अंनं अज-

शृङ्गयाम् జుట్టుపుర్తి.
चाणकीनम् చాణకీనమ్, अ॰न॰ चणकोत्पत्तियोग्ये क्षेत्रे శెనగలుపండెడి పొలము.
चाणूरान्ध्रनिषूदन. చాణూరాన్ధ్రనిషూదనః, अ॰पु॰ श्रीकृष्णे శ్రీకృష్ణుఁడు.
चातकानन्दन చాతకానన్దనః, अ॰पु॰ मेघे మేఘము वर्षाकाले వర్షాకాలము.
चान्द्रमसायन –नि చాన్ద్రమసాయనః–నిః, अ॰इ॰पु॰ बुधे బుధుఁడు.
चायमान. చాయమానః, अ॰त्रि॰ पश्यति చూచుచున్నవాఁడు, पूजयति పూజించుచున్నవాఁడు.
चारुलोचन చారులోచనః, अ॰पु॰ हरिणे జింక –वर्धना -వర్ధనా, आ॰सी॰ सुन्दर्याम् స్త్రీ, సుందరి. [करणे వైద్యముచేయుట.
चिकित्सनम् చికిత్సనమ్, अ॰न॰ चिकित्सा
चित्तप्रसादनम् చిత్తప్రసాదనమ్, अ॰ न॰ मैत्र्यादिचतुष्टये మైత్రి(చూ)కరుణ(చూ)ముదిత(చూ)ఉపేక్ష(చూ)
चित्तबन्धनम् చిత్తబన్ధనమ్, अ॰न॰ मूलाज्ञ ने మూలాజ్ఞానము [స్మారకము.
चित्रदर्शनम् చిత్రదర్శనమ్, अ॰न॰ स्मारके
चित्रभानु· చిత్రభానుః, उ॰पु॰ अग्नौ అగ్ని, सूर्ये సూర్యుఁడు; अर्कपर्णे జిల్లేడు†; चित्रके చిత్రమూలము† भैरवे భైరవుఁడు; सवत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము. द्वि॰ अश्विनो· అశ్వినీకుమారులు.
चित्रलेखनम् చిత్రలేఖనమ్, अ॰न॰ कलाभेदे ఒక కళ. –लेखनी –లేఖనీ, ई॰ सी॰ कूच्याम् 'కూచీ' చూ॥ –लोचना –లోచనా, आ॰सी॰ गोरङ्क 'గోరఙ్కః' చూ
चित्रशिखण्डिन. చిత్రశిఖణ్డినః, न्॰ पु॰ ब॰ सप्तर्षिषु సప్తర్షులు.
चित्रसेन. చిత్రసేనః, अ॰पु॰ यमस्य लेखकभेदे యముని ఒకవ్రాఁతకాఁడు. –ना –నా,
आ॰सी॰ नदीभेदे ఒక నది. [తనము.
चिरन्तनः చిరన్తనః, अ॰त्रि॰ पुरातने పురా
चीरनिवसन. చీరనివసనః, अ॰पु॰ देशभेदे ఒకదేశము त्रि॰ चीरधारिणि చీర(చూ)ధారి.
चेकितानः చేకితానః, अ॰पु॰ शिवे శివుఁడు. त्रि॰ अत्यन्तज्ञानयुक्ते గొప్పజ్ఞానముగలవాఁడు
चैटयतायनिः చైటయతాయనిః, इ॰पु॰ चैटयतस्य पुत्रे చైటయత(చూ)పుత్రుఁడు

प - सं प्र॰ ప - సం ప్ర

चतुष्पात् చతుష్పాత్, त्॰पु॰ चतुष्पादे 'చతుష్పాదః' చూ॥
चन्दनगोपी చన్దనగోపీ, ई॰सी॰ शारिबाभेदे ఒక మూలిక†. –पुष्पम् –పుష్పమ్, अ॰ न॰ लवङ्गे లవంగము†.
चन्द्रपुष्पा చన్ద్రపుష్పా, अ॰सी॰ श्वेतकण्टकार्याम् తెల్లవాఁకుడు†.
चन्द्रातप. చన్ద్రాతపః, अ॰पु॰ उल्लोचे 'ఉల్లోచః' చూ॥ चन्द्रिकायाम् వెన్నెల.
चप చప, धा॰(चपति) सान्त्वने ఓదార్చుట. (चपयति –ते) परिकल्कने మోసగించుట, चूर्णीकरणे పిండిచేయుట. [गतौ గతి.
चपि చపి, धा॰ (चम्पति, चम्पयति –ते)
चम्पकपुष्पम చమ్పకపుష్పమ్, अ॰ न॰ धान्यभेदे సంపంగిపూవడ్లు [వము†.
चम्प. చమ్పః, अ॰पु॰ कोविदारे ఎఱ్ఱకాంచ
चम्पा చమ్పా, आ॰सी॰ कर्णपुर्याम् కర్ణునిపట్టణము. नदीभेदे ఒక నది. पनसावयवभेदे పనస(పండులోని) అవయవవిశేషము.
चम्पाधिप చమ్పాధిపః, अ॰पु॰ कर्णे కర్ణుఁడు
चम्पू· చమ్పూః, ऊ॰सी॰ गद्यपद्यात्मकेकाव्ये గద్యపద్యములుగల కబ్బము
चाप చాపః, अ॰पु॰ धनुषि విల్లు धनराशौ ధనుస్సు, ఒకరాశి वृत्तक्षेत्राधे వృత్తక్షేత్రమునందలి సగము.

चापी చాపి, न॰ त्रि॰ धन्विनि వింటివాఁడు धनूराशौ ధనూరాశి.

चामरपुष्प: చామరపుష్పః, अं॰ पुं॰ काशे రెల్లు†: केतके మొగలి† चूते మామిడి†, पूगे పోఁక†.

चित्तविक्षेप. చిత్తవిక్షేపః, अं॰ पुं॰ (योगस्य) अन्तराये అన్తరాయ(మూ)ము.

चित्रजल्प. చిత్రజల్పః, अं॰ पुं॰ जल्पविशेषे విచిత్రములైన పెక్కు భావములు చమత్కారము గలిగి దుస్తరముగా నుండెడి ఒక జల్ప(మూ)ము. —पुष्पी —పుష్పీ, ईं॰ स्त्री॰ अम्बष्ठायाम् 'అమ్బష్ఠా' చూ॥—सर्प —సర్పః, अं॰ पुं॰ मातुलाहौ మాతులాహి(చూ).

चित्रापूप· చిత్రాపూపః, अं॰ पुं॰ अपूपभेदे ఒక అప్పము. —क्षुप. —క్షుపః, अं॰ पुं॰ द्रोणपुष्प्याम् క్షుప(మూ)విశేషము.

चिद्रूप· చిద్రూపః, अं॰ त्रि॰ ज्ञानमये జ్ఞానస్వరూపుఁడు; हृदयालौ మంచిమనస్సు గలవాఁడు. स्फूर्तिमति స్ఫురణముగలది. आत्मनि ఆత్మ.

चिप्प చిప్పః, अं॰ पुं॰ नखरोगभेदे ఒక గోటి జబ్బు.

चिरपुष्प చిరపుష్పః, अं॰ पुं॰ वकुले పొగడ†.

चुचुप చుచుపః, अं॰ पुं॰ देशभेदे ఒక దేశము

चुप చుప, धा॰ (चोपति) मन्दाया गतौ మెల్లగా నడచుట.

चुलुम्प చులుమ్పః, अं॰ पुं॰ बाललालने పిల్లలను బుజ్జగించుట. —म्पा—మ్పా, आं॰ स्त्री॰ अजायाम् ఆఁడుమేక. —म्पी—మ్పీ, न्॰ पुं॰ शिशुमाराकृतिमत्स्ये మొసలివంటి చేఁప

चोरपुष्पी చోరపుష్పీ, ईं॰ स्त्री॰ शङ्खिन्याम् కడిలి†.

च्युप: చ్యుపః, अं॰ पुं॰ मुखे ముఖము, నోరు.

चृप చృప, धा॰ (चर्पति, चर्पयति —ते) सदीपने ప్రకాశింపఁజేయుట

फ ఫ

चित्ररेफ చిత్రరేఫః, अं॰ पुं॰ वर्षभेदे ఒక వర్షభూ(ఖండ)ము.

ब బ

चम्ब చమ్బ, धा॰ (चम्बति) गतौ గతి.

चर्ब చర్బ, धा॰ (चर्बति) गतौ గతి, चर्वणे నమలుట

चिबि: —बु చిబిః —బు, इं॰ उं॰ पुं॰ चिबुके గడ్డము

चुबि చుబి, धा॰ (चुम्बति) ముద్దుపెట్టుకొనుట. (चुम्बयति —ते) हिंसायाम् హింసించుట: चुम्बने చుంబనము.

चुबू చుబూః, ऊं॰ पुं॰ मुखे ముఖము, నోరు

चित्प्रतिविम्ब చిత్ప్రతిబిమ్బః, अं॰ पुं॰ चिदाभासे చిదాభాసుఁడు, జీవుఁడు.

चुम्ब· —म्बा చుమ్బః —మ్బా, अं॰ आं॰ पुंस्त्री॰ चुम्बने చుంబనము

चेबी చేబీ, ईं॰ स्त्री॰ रागिणीभेदे ఒక స్త్రీరాగము.

भ భ

चक्रभृत् చక్రభృత్, त्॰ पुं॰ चक्रिणि చక్రి, విష్ణువు.

चञ्चुभृत् చఞ్చుభృత్, त्॰ पुं॰ पक्षिणि పక్షి.

चतुर्थभाक् చతుర్థభాక్, ज्॰ पुं॰ आपदि चतुर्थांशकरग्राहिणि नृपे ఆపత్కాలమున నాలవపాలు పన్ను దీసికొనెడి రాజు.

चीभृ చీభృ, धा॰ (चीभते) कत्थने ప్రశంసించుట.

चन्द्रप्रभ· చన్ద్రప్రభః, अं॰ पुं॰ जैनभेदे ఒక జైనుఁడు. —भा —భా, आं॰ स्त्री॰ गुटिकाभेदे ఒక గుటిక. वर्तिभेदे మంచిచూపు నిచ్చెడి ఒక వత్తి.

चम्पकरम्भा చమ్పకరమ్భా, आं॰ स्त्री॰ कद-

लीभेदे ఒక అరఁటి†. [సులు.

चरभम् చరభమ్, अ०न० चरराशौ చరరా

चर्माम्भ. చర్మామ్భః, स०न० रसधातौ రస ధాతువు.

चरमक्ष्माभृत् చరమక్ష్మాభృత్, त०पु० अस्ताद्रौ క్రుంకుకొండ(మల), క్రుంకుడుగట్టు, క్రుంకుమెట్ట, పడమటికొండ, అస్తగిరి

चित्रारम्भ చిత్రారమ్భః ⎫ अ०त्रि०

चित्रार्पितारम्भ చిత్రార్పితారమ్భః ⎭ चित्रलिखितपुत्तलिकादौ చిత్రపటమున వ్రాసిన బొమ్మ, చిత్తరువు.

चिल्लाभः చిల్లాభః, अ०पु० ग्रन्थिभेदके चोरे బందిపోటుదొంగ. [పించుట

चीभ చీభ, धा० (चीभते) प्रशंसायाम् ప్రశం

म - सं० प्र० మ - సం ప్ర

चक्रनामा చక్రనామా, न०पु० माक्षिकधातौ మాక్షికధాతువు, चक्रव केचక్రము పేర్లుగలది, జక్కవ. –भ्रम –మి –భ్రమః –మిః, अ०इ०प्स० शस्त्रोत्तेजनयन्त्रे కత్తులసాన

चञ्चुमान् చఞ్చుమాన్, त०पु० पक्षिणि పక్షి.

चणद्रुम చణద్రుమః, अ० पु० क्षुद्रगोक्षुरे చిన్నపల్లేరు†.

चण्डिमा చణ్డిమా, न०पु० चण्डत्वे చండత్వము, మిక్కిలి కోపము గలిగియుండుట

चण्डीकुसुमः చణ్డీకుసుమః, अ०पु० रक्तकरवीरे ఎఱ్ఱగన్నేరు†. [ఒక రూపకము.

चतुरक्रम. చతురక్రమః, अ०पु० रूपकभेदे

चतुरात्मा చతురాత్మా, न०पु० विष्णौ విష్ణువు

चतुराश्रमम् చతురాశ్రమమ్, अ०न० चतुराश्रमाणां समाहारे బ్రహ్మచర్య గృహస్థ వానప్రస్థసంన్యాసాశ్రమములు.

चतुरिमा చతురిమా, न०पु० चातुर्ये నేర్పు

चतुर्थीकर्म చతుర్థీకర్మ, न०न० वैवाहिके कर्मभेदे వివాహానంతరము నాల్గవరోజు కర్తవ్యమైన కర్మవిశేషము.

चतुस्समम् చతుస్సమమ్, अ०न० चत्वारि समानि यस्मिन् तस्मिन् నాలుగు వస్తువులు సమభాగములుగాఁ గల ఔషధాదికము.

चन्द्रनामा చన్ద్రనామా, न० पु० चन्द्रसंज्ञे 'చన్ద్రసంజ్ఞః' చూ –भस्म –భస్మ, न०न० कर्पूरे కర్పూర(మూ)ము.

चन्द्रमा చన్ద్రమా, आ०सीं० नदीभेदे ఒకనది. –मा –మాః, स०पु० चन्द्रे చందమామ, 'చన్ద్రః' చూ [వృత్తము.

चन्द्रवर्त्म చన్ద్రవర్త్మ, न०न० वृत्तभेदे ఒక

चन्द्रविहङ्गम. చన్ద్రవిహఙ్గమః, अ०पु० बके వక్కుకొంగ. [భక్షించుట.

चमु చము, धा० (चमति, चम्नोति) भक्षणे

चमू చమూః, ऊ०सी० सेनायाम् సైన్యము, गजा 729 ఏనుఁగులు रथा 729 రథములు अश्वा 2187 గుఱ్ఱములు भटा 3645 భటులు. एभिर्युक्तसैन्ये ఇవి గల సేన; चमसे చమ సము द्वि० द्यावापृथिव्यो భూమ్యాకాశములు.

चरमम् చరమమ్, अ०त्रि० अन्त्ये కడపటిది. पश्चिमे పడమటిది, शेषभवे శేషించినది न० अन्ते చివర.

चर्म చర్మ, न०न० अजिने అంట, అట్ట, చట్ట, చెక్కు, తాఁట, తిత్తి, తొంట, తొక్కు, తోకుక్కు, తొడప, తొలుక, తోడు, తోడుపట్టు, తోలుక, పట్ట, తొడవసంబు, కళాసము, తోలు, त्वचि చర్మము; त्वगिन्द्रिये త్వగింద్రియము, फलके డాలు. [పత్తిరి†.

चर्मद्रुम. చర్మద్రుమః, अ० पु० भूर्जे బుజ

चर्मी చర్మీ, न०पु० नन्दिकेश्वरे నందికేశ్వరుఁడు; फलकपाणौ డాలుదాల్పు भूर्जे బుజపత్తిరి†. कदल्याम् అరఁటి†.

चलत्पूर्णिमा చలత్పూర్ణిమా, आ०सी० चन्द्रकमीने ఒక చేఁప.

चक्षुष्मान् చక్షుష్మాన్, त०त्रि० प्रशस्तनेत्रयुक्ते

చక్కని నేత్రములు గలవాఁడు.

चार्म. చార్మః, अ०पु० चर्मावृतरथे తోలు గప్పిన రథము

चित्तपरिकर्म చిత్తపరికర్మ, न्०न० चित्तप्रसादने 'చిత్తప్రసాదనమ్' చూ॥

चित्तभूमि చిత్తభూమిః, इ० स्त्री० चित्तस्य अवस्थाभेदे క్షిప్తము మూఢము విక్షిప్తము ఏకాగ్రము-అనెడి చిత్తావస్థావిశేషములు

चित्तविभ्रम· చిత్తవిభ్రమః, अ०पु० उन्मादे 'ఉన్మాదః' చూ

चित्रकर्म చిత్రకర్మ, न्०न० चित्रलेखने చిత్రలేఖనము. पु० चित्रकृति 'చిత్రకృత్' చూ

–रश्मि· –రశ్మిః, इ०पु० मरुद्गणभेदे మరుద్గణవిశేషము.

चिदात्मा చిదాత్మా, न्० पु० चैतन्यस्वरूपे प्रत्ययभिन्ने परमात्मनि చైతన్యస్వరూపము ప్రత్యగభిన్నము నైన పరమాత్మ.

चिमिः చిమిః, इ० पु० शुके చిలుక पट्टके 'పట్టకః' చూ॥

चिमिचिम· చిమిచిమః, अ०पु० मूलव्याधि बाधाभेदे మూలవ్యాధికి సంబంధించిన ఒక బాధ: कण्डूभेदे దురద, చిమచిమ

चिलि(ली)चि(ची)म –मि
చిలి(లీ)చి(చీ)మః –మిః,
चिल्लि(चेलि)मः
చిల్లి(చేలి)మః
चेलिचीम చేలిచీమః,
} अ० इ० पु० नडाख्यतृणचरमत्स्ये కిక్కిస కసవునఁ దిరిగెడి యొకచేఁప

चूडाकर्म చూడాకర్మ, न्०न० चौले పుట్టువెంట్రుకలుతీయుట.

य२ య 2

चय చయ, धा० (चयते) गतौ గతి.

चय చయః, अ०पु० पीठे పీఠము, दुर्गे దుర్గము, కోట; वप्रे కోటకొఱడు; प्राकारमूलबन्धने ప్రాకారమూలమందుండు వేదిక; परिखोद्धृतमृत्स्तूपे అగడ్తనుండి ఎత్తిపోయఁబడిన మట్టితిన్నె; समूहे సమూహము, दोषवृद्ध्यादौ దోషప్రకోపాదులు, पुष्पादे· समाहरणे పుష్పాదులను ప్రోగుచేయుట अग्न्यादेः चयने అగ్నిమున్నగువాని చయనము(సంస్కారవిశేషము)

चर्या చర్యా, आ०स्त्री० आचारे ఆచరణము, ईर्यापथस्थितौ ఈర్యాపథ (చూ) మునందలి నిలుకడ: गतौ గతి. अवश्याचरणे అవశ్యమనుష్ఠించుట.

चर्यम् చర్యమ్, अ०त्रि० अनुष्ठेये అనుష్ఠింపఁ [దగినది.

चर्व्यम् చర్వ్యమ్, अ०त्रि०चर्वणयोग्ये(भक्ष्यभेदे) నమలఁదగినది (భక్ష్యవిశేషము)

चव्यम् చవ్యమ్, अ०न० चविके చవ్యము†.

चव्या చవ్యా, आ०स्त्री० वचायाम् వస† चविकायाम् చవ్యము†. [వికారము.

चा ?ः చాయః, अ०त्रि० चर्ममये చర్మ (చూ)

चायृ చాయృ, धा० (चायति –ते) पूजानिशामनयोः పూజించుట చాక్షుషజ్ఞానము(కనిపట్టుట).

चित्यम् చిత్యమ్, अ०न० चितायाम् చితి, సొద त्रि०चयनीयेచయన(చూ)యోగ్యము.

चित्या చిత్యా, आ०स्त्री०चितायाम् చితి,సొద. चयने చయన(చూ)ము

चिन्त्यम् చిన్త్యమ్, अ०त्रि० चिन्तनीयेచింతిం(ధ్యానిం)పఁదగినది.

चिप्य చిప్యః, अ०पु० कृमिभेदे ఒక క్రిమి.

चुच्य చుచ్య, धा० (चुच्यति) अभिषवे స్నానము మథనము (అవయవముల శిథిలపఱచుట) పీడించుట కల్లుదీయుట.

चुच्यू చుచ్యూః, ऊ०पु० शाकभेदेఒక కూర.

चुप्यः చుప్యః, अ०त्रि० शनैः गन्तरि మెల్లగాఁబోవువాఁడు. [ణ(చూ)యోగ్యము.

चुष्यम् చూష్యమ్,अ०त्रि० चूषणयोग्ये చూష

चेत्य· చేత్యః,अ०त्रि० ज्ञेये ?ఁదగినది.

चेयम् చేయమ్, అం త్రిం चेतव्ये చయన(చూ) యోగ్యము: चेतु (छेत्तुं) योग्ये కో యు (త్రుంచు)దగినది पुं चयनीयाग्नौ సంస్కరింపఁదగిన అగ్ని.

चैत्यम् చైత్యమ్, అం నం देवालये దేవళము, बौद्धालये బౌద్ధులమఠము; जिनसभायाम् జైనులసభ: जनविश्रामस्थाने జనులు విశ్రమించెడి స్థలము, यज्ञशालायाम् యాగశాల पुं बुद्धबिम्बे బుద్ధవిగ్రహము, चैत्यस्थे देवभेदे చైత్యమందలి ఒక దేవత, उद्देश्यपादपे రచ్చచెట్టు: जिनतरौ జినసభావృక్షము; देवकुले గర్భగుడి

चैद्य· చైద్యః, అం పుం शिशुपाले శిశుపాలుఁడు.

चोद्यम् చోద్యమ్, అం నం पूर्वपक्षे పూర్వపక్షము, प्रश्ने ప్రశ్న. త్రిం चोदनार्हे ప్రేరేపింపఁదగినది; आक्षेप्ये ఆక్షేపింపఁదగినది, अद्भुते వింత, సోదెము, సోద్దెము [చూ

चोष्यम् చోష్యమ్, అం త్రిం चूष्ये 'చూష్యమ్'

चौण्ड्य(ण्ड्य)म् చౌణ్య(ణ్డ్య)మ్, అం నం निपानोदके నిపాన(చూ)జలము.

चौर्यम् చౌర్యమ్, అం నం स्तेये గిలుబు, గిలుబుకోలు, గిలువు, చేవాఁడి, తెక్కలి, దాపము, దావరము, దావా, దొంగపని, దొంగతనము, దోఁగురు, దోఁపదము, దోఁపిడి, దోఁపు, దోఁపుడు, పచ్చియము, పచ్చెము, బందిపట్టు, బందిపోటు, మోస, మోసము, ముచ్చిమి, ముచ్చిలి, లంకింపు, వల్లిడి, మూఱ, కొల్ల, దొంగతనము.

य ३ య 3

चरण्य చరణ్య, धां (चरण्यति) गतौ గతి

चरण्य. చరణ్యః, అం త్రిం चरणतुल्ये చరణసమానము.

चरव्य· చరవ్యః, అం త్రిం चरुहिते చరువునకుపయుక్తమైనది, తండులములు మొ॥

चर्चिक्यम् చర్చిక్యమ్, అం నం चन्दनादिः गात्रलेपने గంధాదులమైపూఁత.

चक्षुष्य చక్షుష్యః, అం పుం केतके మొగలి† पौण्डर्ये పుండరీకము†; शिग्रौ మునుగ† త్రిం अक्षिहिते కంటికి హితమైనది నం సౌవీరాఞ్జనే సౌవీరాంజనము· कर्पर्याम् 'కర్పరీ' చూ॥ प्रियदर्शने చూడనానందకరమైనది नेत्रजाते కంటియందుఁ గలిగినది.

चक्षुष्या చక్షుష్యా, ఆం స్త్రీం अजश्रृङ्ग्याम् జట్టుపు†. कुलत्थायाम् 'కులత్థా' చూ सुभगायाम् సుందరి. [నిర్మితము.

चाक्रेयः చాక్రేయః, అం త్రిం चक्रनिर्वृत्ते చక్ర

चाणक्यः చాణక్యః, అం పుం चणके 'చణకః' చూ॥ वात्स्यायने (कौटिल्ये) వాత్స్యాయనుఁడు, కౌటిల్యుఁడు. నం तन्निर्मिते नीतिशास्त्रभेदे చాణక్యనిర్మితమైనఒక నీతిశాస్త్రము.

चातुर्यम् చాతుర్యమ్, అం నం नैपुण्ये నేర్పు.

चापल्यम् చాపల్యమ్, అం నం अनवस्थाने నిలుకడలేమి, చాపల్యము, वागादेः चापल्ये వాక్పాణిపాదచాపల్యాదులు.

चाम्पेय చామ్పేయః, అం పుం चम्पके సంపెంగ†: नागकेसरे నాగకేసరము†. నం किञ्जल्के కేసరము, स्वर्णे బంగారు; उन्मत्ते ఉమ్మెత్త†.

चारित्र्यम् చారిత్ర్యమ్, అం నం चारित्रे చరిత్రము

चार्चिक्यम् చార్చిక్యమ్, అం నం चर्चिक्ये 'చర్చిక్యమ్' చూ

चिकित्स्य· చికిత్స్యః, అం త్రిం चिकित्सितु योग्ये చికిత్సచేయఁదగినది. [దలచినది.

चिकीर्ष्यम् చికీర్ష్యమ్, అం త్రిం कर्तुमेष्ये చేయఁ

चिन्तिया చిన్తియా, ఆం స్త్రీం चिन्तायाम् చింత.

चिन्मयः చిన్మయః, అం త్రిం ज्ञानमये జ్ఞానస్వరూపమైనది.

चिरस्य చిరస్య అవ్యం चिरेणेत्यर्थे 'చిరేణ'

चिराय చిరాయ } చూ

चिरायु· చిరాయుః, స॰పు॰ सुरे దేవత. त्रि॰ चिरजीविनि 'చిరజీవి' చూ

चैतन्यम्, చైతన్యమ్, అ॰న॰ चेतनस्य भावे చేతనము యొక్క భావము, चेतनायाम् చేతన,తెలివి, प्रधानवादिमते प्रकृतौ ప్రకృత్యాత్మవాదులమతమునప్రధానము,ప్రకృతి, चेतने చేతనము. भूतभौतिकप्रपञ्चाधिष्ठानप्रकाशे మహదాది స్తంబపర్యంతమయిన సమస్త ప్రపంచమునకధిష్ఠానముగానుండెడి ప్రకాశము, పరబ్రహ్మము पु॰ कृष्णावतारमेदे (गौरे) चैतन्यदेवे శ్రీకృష్ణుని అవతారవిశేషమైన చైతన్యమహాప్రభువు

चौडार्य· చౌడార్యః, అ॰त्रि॰ चूडारनिर्वृत्त చూడార(చూ)కృతము

चौपय्या చౌపయ్యా, ఆ॰సీ॰ वृत्तमेदे ఒక వృత్తము, చౌపాయి.

य 4 య 4

चक्रकुल्या చక్రకుల్యా, ఆ॰సీ॰ पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†. -शल्या -శల్యా, ఆ॰సీ॰ श्वेतगुञ्जायाम् తెల్లగురివెంద†.

चतुर्विद्य చతుర్విద్యః,అ॰పు॰ चतुर्वेदे 'చతుర్వేదః' చూ॥ -द्या -ద్యాః, ఆ॰సీ॰బ॰ वेदचतुष्टये నాలుగు వేదములు.

चतुष्टयम् చతుష్టయమ్, అ॰న॰ चतुरवयवसमुदाये నాలుగవయవములు గలది; चतुष्के నాలుగు, చతుష్క(చూ)ము लग्नकेन्द्रे లగ్నకేంద్రము. -यी -యీ, ఈ॰ సీ॰ चतुष्के నాలుగు. [याम् గోరోజనము

चन्दनीया చన్దనీయా, ఆ॰సీ॰ गोरोचना-

चन्द्रक्षय చన్ద్రక్షయః,అ॰పు॰अमावास्यायाम् అమావాస్య.

चन्द्रोदय. చన్ద్రోదయః, అ॰పు॰ औषधमेदे ఒక ఔషధము -या -యా, ఆ॰సీ॰ वर्तिमेदे మంచిచూపు నిచ్చెడి ఒక వత్తి.

चाक्च(चि)क्यम् చాకచ(చి)క్యమ్, అ॰న॰ उज्ज्वलतायाम् ప్రకాశముగలిగియుండుట

चातुर्मास्यम् చాతుర్మాస్యమ్,అ॰న॰ आषाढशुक्लद्वादश्यादिचतुर्मासकर्तव्ये व्रते ఆషాఢశుక్లద్వాదశిని ప్రారంభించి కార్తికశుక్లద్వాదశితో పూర్తిచేయవలసిన వ్రతము; यज्ञमेदे నాలుగు మాసములు చేయవలసిన ఒక యజ్ఞము(చాతుర్మాస్య యజ్ఞమునకు నాలుగు పర్వములు—1 వైశ్వదేవము, 2 వరుణప్రఘాసము, 3 శాకమేధము, 4 సునాశీరీయము; ఇవి యీనాలుగుమాసములయందు వచ్చును). -वर्ण्यम् -ర్వర్ణ్యమ్, అ॰ న॰ ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रवर्णेषु నాలుగు(బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్ర) వర్ణములు. -र्वैद्य -ర్వైద్యః, అ॰పు॰ चतुर्वेदे 'చతుర్వేదః' చూ॥ -ष्टय -ష్టయః, అ॰పు॰ कलापसूत्रवृत्तिवेत्तरि కలాపసూత్రములవృత్తి నెఱిగినవాఁడు

चारवायु· చారవాయుః, ఉ॰పు॰ निदाघजे वायौ వేసవిగాడ్పు

चित्रकाय చిత్రకాయః, అ॰పు॰ चित्रकव्याघ्रे చిఱుతపులి, व्याघ्रे పెద్ద పులి. -वीर्य. -వీర్యః, అ॰పు॰ रक्तैरण्डे ఎఱ్ఱాముదము†.

चिरक्रिय చిరక్రియః, అ॰त्रि॰ चिरकारिणि పనిలో చాల జాగుచేయువాఁడు.

चिल्लभक्ष्या చిల్లభక్ష్యా, ఆ॰సీ॰ हनौ హను(చూ)వు†.

चेतनीया చేతనీయా,ఆ॰సీ॰ ऋद्धौ ఋద్ధి†.

चैटयत्या చైటయత్యా,ఆ॰సీ॰चैटयतपुत्र्याम् చైటయత(చూ)పుత్రిక

चैन्तितेयः చైన్తితేయః,అ॰పు॰ चिन्तायुक्ताया· पुत्रे చింతాయుక్తమైనదాని పుత్రుఁడు.

चैत्ररथ्यम् చైత్రరథ్యమ్, అ॰న॰ चैत्ररथे 'చైత్రరథమ్'చూ [ङ्क्याम् కాకిదొండ†.

चोरस्नायु. చోరస్నాయుః, ఉ॰పు॰ काका-

य - सं०प्र० య - సం ప్ర

चक्रसाह्वय చక్రసాహ్వయః, అం०पुं० कोके జక్కవ.

चक्रवालेय· చక్రవాలేయః,అం०त्रि० चक्रवाल-समीपादौ చక్రవాలసమీపప్రదేశాదులు

चतुराश्रम्यम् చతురాశ్రమ్యమ్, అం०न० चतुराश्रमेषु నాలుగాశ్రమములు तद्धर्मे వాని ధర్మము

चतुर्दशविद्याः చతుర్దశవిద్యాః, ఆం०स्त्री०ब० 'चतुर्दशविद्यास्थानानि' पश्य 'చతుర్దశవిద్యాస్థానాని' చూ॥

चन्दनालय చన్దనాలయః, అం०पुं० मलये గంధపుకొండ, మలయగిరి.

चम्पकारण्यम् చమ్పకారణ్యమ్, అం० न० तीर्थभेदे ఒక తీర్థము.

चक्षुर्विषय చక్షుర్విషయః,అం०पुं०रूपेरూపము नेत्रप्रचारस्थाने దృష్టి ప్రసరించు స్థలము

चातुराश्रम्यम् చాతురాశ్రమ్యమ్,అం०न० चतुराश्रमे 'చతురాశ్రమ్'చూ ['చిరేణ'చూ

चिररात्राय చిరరాత్రాయ, अव्य० चिरेणेत्यर्थे

र २ ర 2

चक्रम् చక్రమ్, అం०न० मनस्तत्त्वे మనస్తత్త్వము; जलभ्रमे నీటిసుడి. समूहे గుంపు. सेनायाम् సేన, तगरपुष्पे నందివర్ధనము†: काव्यबन्धभेदे ఒక కవిత్వబంధము; रथाङ्गे బండిగాను, चक्रायुधे చుట్టుగైదువు कुलालचक्रे కుమ్మరిసారె; वर्मल्यादिषु వర్మైష్యాది చక్రములు, राशिचक्रे రాశిచక్రము, दम्भभेदे కపటవిశేషము; तैलयन्त्रे గానుగ; ग्रामजाले గ్రామసమూహము; राष्ट्रे రాష్ట్రము व्यूहभेदे చక్రవ్యూహము, मुद्राभेदे ఒక ముద్ర: षट्चक्रेषु షట్చక్ర(చూ) ములు; श्रीचक्रादिषु శ్రీచక్రము మొ॥ सर्वतोभद्रादिषु సర్వతోభద్రము మున్నగు చక్రములు, देवार्चनयन्त्रेषु దేవపూజాయంత్రములు.अकडमा(थहा)दिषु అకడమా(థహా) దిచక్రములు, छन्दोभेदे ఒకఛందస్సు. पुं० चक्रवाके జక్కవ. त्रि०चक्राकारे చక్రాకారమైనది. [नागरमुस्तायाम् నాగరముస్తె.

चक्रा చక్రా,आ०स्त्री०कर्कटशृङ्गयाम्‌జిట్టుపు†.

चक्री చక్రీ,న్०पुं०विष्णौ చుట్టుగైదువజోదు, విష్ణువు सर्पे చుట్టుపురుగు, పాము; रथे తేరు, तिनिशे రెమ్మ वैश्यायां शूद्रतः चौरान् जाते వైశ్యస్త్రీయందు జారుడైన శూద్రునివలన గలిగినవాడు; कुलाले కుమ్మరి. ग्रामजालिके అనేక గ్రామముల కధికారి, काके కాకి, खरे గాడిద: चक्रवर्तिनि చక్రవర్తి चक्रवाके జక్కవ: तिलघातके తెలికవాడు; सूचके కొండెకాడు: अजे మేక· चक्रमर्दे తగిరిస†, व्यालनखे 'వ్యాలనఖమ్' చూ॥ त्रि० चक्रयुक्ते చక్రముగలది. रथारूढे రథమెక్కినవాడు.

चक्रु చక్రుః, उ०त्रि० कर्तरि చేయువాడు.

चन्द्र. చన్ద్రః,అం०पुं० चन्द्रमसि చందురుడు, ఎడగిందు, కందుగలదుండగీడు, కదలిమీగడముద్ద,కదలివెన్న, కలువరాయడు, కలువవిందు, కవపులుదాయ, చందమామ, చందు, చందురమామ, చలివెలుగు, చలివెల్గ, చలువజోతి, కమ్మవిల్తునిమామ, కలకంపతలమానికము, కటివేల్పుదాకన్ను, చలువతేడు, చలువలతేడు, చాటుబోటుల బావ, చీకటిమిత్తి, చీకటివేరువిత్తు, చీకటులమిత్తి, చుక్కలగమికాడు, చుక్కలదొర(తేడు), చెంగలువనెచ్చెలి,జక్కవకవవిప్పు, ఒక్కవదొంగ, జక్కవపగవాడు, జాబిలి, జాబిల్లి, జింకతాలుపరి,జింకతాలుపు, తపనికన్నాప, తమ్మిపగతుడు,తమ్ములపగవాడు, తొగచెలికాడు, తొగతేడు, తొగ

విందు, విసివెలుఁగు, నీరుపుట్టువు, నెత్తమ్మిదిమ్మెల విదురమందు, పంటపైరులదొర, పదార్వుర్గదొర, పైరులయెకిమీఁడు, పాలకడలిపట్టి(వెన్న), పుట్టుకచలువజోతి, పెనుకాఁకరాతోదు, బలువిప్పుగఱ్ఱపొతులసద్ది, బిత్తరిటింకతాల్పు, మందురా, మామమామబావ, ముక్కంటితలపువ్వు, మున్నీటివట్టి, మునుచీఁకటులవిచ్చుమొగ్గ, రాజు, రిక్కలనంటు, రేజవరాలిమగఁడు, రేజోతి, రేదొర, రేపొలఁతిమగఁడు, రేయివెల్గు, రేఱేఁడు, రేవెలుఁగు, రేవెల్గు, లచ్చితోనెడమకన్ను, లేటిమ్రెగలమేటి, వలివెలుఁగు, వలివెల్గు, వెన్నముద్ద, వెన్నెలగుత్తి, వెలివెల్గు, వేలుపులబోనము, సెల, ప్రొద్దుజంట, ప్రొద్దుజోఁడు, ప్రొద్దుజోఁడుకోడె, మరుమామ, లచ్చియన్నవెన్నునెడమకన్ను, వెన్నెలతేఁడు, వెన్నెలరాయఁడు, చంద్రుఁడు, (चन्द्रनामवति)कर्पूरे(చంద్రునిపేర్లుగలది) సిరము, కర్పూరము; शोण-मुक्ताफले ఎఱ్ఱనిముత్తెము: सुवर्णे బంగారు; काम्पिल्ये కంపిల్లము†; द्वीपभेदे ఒకద్వీపము; मृगशीर्षे మృగశిర†: आकाशस्थे जलमये मण्डलाकारवस्तुनि ఆకసమున మండలాకారముగా నుండు జలమయపదార్థము, विसर्गे విసర్గః एकाङ्के ఒకటి, चन्द्रके నెమలిపురికన్ను जले నీళ్లు: उत्तरपदे श्रेष्ठ ఉత్తరపదమైన శ్రేష్ఠవాచకము; वज्रे వజ్రము त्रिं आह्लादजनके ఆహ్లాదకరమయినది.

चन्द्रा చన్ద్రా, आंसीं एलायाम् ఏలకి†; चन्द्रातपे 'చన్ద్రాతపః' చూ गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె†.

चन्द्री చన్ద్రీ, ईंस्त्रीं वाकुच्याम् కారుగచ్చ†.

चर చర, धां (चरति) गतिभक्षणयोः గతిభక్షించుట. (चारयति –ते) संशये సందేహము. असंशये నిశ్చయము.

चर చరః, अं त्रिं चले కదలికగలది; जङ्गमे సంచారముగలది, पुनर्वसुस्वातीश्रवणादित्रिकरूपे नक्षत्रभेदे పునర్వసు స్వాతి శ్రవణము ధనిష్ఠ శతభిషము पुं अक्षद्यूतभेदे ఒకఅక్ష(పాచికల)ద్యూత(జూద)ము, मङ्गलवारे మంగళవారము; खञ्जने కాటుకపిట్ట, कपर्दके గవ్వ; मेषकर्कटतुलामकरराशिषु మేష కర్కటక తులా మకర రాసులు.

चरिः చరిః, इंपुं पशौ పశువు.

चरु చరుః, उंपुं हव्यान्ने హోమార్థము వండఁదగిన అన్నము: चरुपाकपात्रे చరవ, చరువు వండెడి పాత్ర, मेघे మేఘము.

चाक्रम् చాక్రమ్, अंत्रिं चक्रनिर्वृत्ते చక్రనిర్మితము.

चात्रम् చాత్రమ్, अंनं अग्निमन्थनयन्त्रावयवभेदे అగ్నిని మథించెడి ఒక యంత్రావయవము.

चान्द्रः చాన్ద్రః, अं पुं चन्द्रकान्ते చంద్రకాంతమణి त्रिं चन्द्रमानदिनमासादौ చంద్రసంబంధమైన దినమాసాదులు; चान्द्रमाने చాంద్రమానము; चन्द्रसम्बन्धिनि చంద్రునకు సంబంధించినది. नं आर्द्रके అల్లము†. मृगशीर्षे మృగశిర–.

चान्द्री చాన్ద్రీ, ईंस्त्रीं चन्द्रिकायाम् వెన్నెల: श्वेतकण्टकार्याम् తెల్లవాఁకుడు†; चन्द्रपत्न्याम् చంద్రహోష.

चारः చారః, अं पुं प्रियाले మోరటి†: कारागृहे చెఱ, చెఱసాల: गतौ సంచారము. स्वपरराष्ट्रवृत्तान्तज्ञानार्थं राजनियोगेन इतस्ततोभ्रमणकर्तरि (चरे) కా(కో)టికాఁడు, కా(గొ)ట్టికాఁడు, తిరుపరి, తిర్పరి, దాదికాఁడు, పడవాఁడు, వాగరుఁడు, వేగరి, వేగు, వేగువాఁడు, వేగులవాఁడు, స్వ(తన)పర(శత్రు) రాష్ట్రవృత్తాంతముల నెఱుఁగుటకై రాజపనుపున అటనటసంచరించెడి పురుషుఁడు. नं कृत्रिमविषे కృత్రిమవిషము.

चारी చారి, ई० स्त्री० गतिभेदयुक्तनृत्यक्रीडायाम् గతివిశేషముతోఁ గూడిన నృత్యక్రీడ. न०त्रि० सचारयुक्ते సంచరించునట్టిది.

चारुः చారుః, उ०पु० बृहस्पतौ బృహస్పతి. त्रि० मनोहरे సుందరమైనది. न० कुङ्कुमे కుంకుమము

चित्र చిత్ర धा०(चित्रयति –ते) चित्रीकरणे చిత్రించుట; अद्भुते వింతగొలుపుట

चित्रः చిత్రః, अ०पु० अशोके అశోకము†, एरण्डे ఆముదము†: चित्रके చిత్రమూలము; यमभेदे ఒక యముఁడు; चित्रगुप्ते చిత్రగుప్తుఁడు. न० अद्भुते చిట్టబు,వింత,आकाशे ఆకాశము; आलेख्ये పటమునందు రూపము వ్రాయుట, అందు వ్రాసిన రూపము, చిత్తరువు; अलङ्कारभेदे ఒక శబ్దాలంకారము, कवितभेदे చిత్రకావ్యము कुष्ठभेदे ఒక కుష్టు; तिलके బొట్టు, वृत्तभेदे ఒకవృత్తము. त्रि०कर्बुरे 'కర్బురః' చూ॥ विस्मयजनके ఆశ్చర్యకరమైనది.

चित्रा చిత్రా, आ०स्त्री० सुभद्रायाम् సుభద్ర, चित्रगुप्तस्य सोदर्याम् చిత్రగుప్తుని సోదరి, वृत्तभेदे ఒక వృత్తము, व्रजाङ्गनाभेदे ఒక వ్రజవనిత: चन्द्रपत्नीभेदे చంద్రునిఒకభార్య· अप्सरोभेदे ఒక యప్సర; गोडुम्बाया म् పెద్దపాఁపర†; चित्रानक्षत्रे ముత్తెపుసవతు, చిత్త*, नाडीभेदे చిత్రానాడి. नदीभेदे ఒక నది; यागभेदे ఒక యాగము: मायायाम् మాయ; सर्पभेदे ఒక సర్పము; मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†: मूषकपर्ण्याम् ఎలుకచెవి†, दान्तिकायाम् నాగదంతి†: मृगेर्वारौ వక్కదోస†, श्वेतदूर्वायाम् తెల్లగఱిక†, चित्रानक्षत्रजातायां स्त्रियाम् చిత్రానక్షత్రమునఁ బుట్టిన స్త్రీ.

चित्री చిత్రి,न०त्रि० चित्रयुक्ते చిత్ర(ము)ము గలది, आश्चर्यजनके వింతగొలుపునది.

चिरम् చిరమ్, अ० न० त्रिकले गणे ఒక లఘువుఒకగురువు, दीर्घकाले చాలకాలము. त्रि० तद्वर्तिनि దీర్ఘకాలముండునది अव्य० दीर्घकाले చాలకాలము.

चिरा చిరా,आ०स्त्री० बहुकालसाध्यायाम् దీర్ఘకాలముచే సాధింపఁదగినది.

चिरात् చిరాత్,अव्य०दीर्घकाले చాలకాలము. द्रं०पु० गरुडे గరుత్మంతుఁడు, भूनिम्बे నేలవేము†. [సించుట.

चिरि చిరి,धा० (चिरिणोति) हिंसायाम् హిం

चिरिः చిరిః, इ०पु० शुके చిలుక.

चिरु చిరు,उ०न०बाहुसन्धौ బాహువులసంధి.

चिरे చిరే, अव्य० दीर्घकाले చిరకాలము.

चीरम् చీరమ్, अ०न० गोस्तने ఆవుచన్ను; चूडायाम् సిగ, वस्त्रखण्डे గోచి గుడ్డపేలిక: रेखालक्षणभेदे ఒక రేఖాలక్షణము: वस्त्रे వస్త్రము लेखनभेदे జిలుగువ్రాఁత. वस्त्रभेदे వస్త్రవిశేషము,చీర; वस्त्रे బట్ట वल्कले చెట్టుపట్ట, నారచీర; सीसके సీసము.

चीरिः చీరిః, इ०स्त्री० नेत्राशुके కనుతెప్ప, झिल्लिकायाम् చిమ్మట, कच्छटिकायाम् 'కచ్ఛటికా' చూ

चुक్రః చుక్రః, अ०पु० आम्लरसे పులుపు, अम्लवेतसे పుల్లప్రబ్బలి† न०काञ्जिकभेदे ఒక పులికడుగు: तिन्त्रिणीके చింతపండు. शाकभेदे చుక్కకూర. सधानभेदे సందాన(ము)విశేషము.

चुक्रा –क्री చుక్రా –క్రీ, आ०ई०स्त्री० चाङ्गेर्याम् పులిచింత†, चिञ्चायाम् చింత†.

चुब्रम् చుబ్రమ్, अ०न०मुखे ముఖము,నోరు.

चुर చుర,धा०(चोरति, चोरयति –ते) स्तेये దొంగిలించుట. [వాఁడు.

चुरः చురః, अ०त्रि० चौर्यकर्तरि దొంగిలించు

चुरा చురా, आ०स्त्री० चौर्ये దొంగతనము.

चुरिः –री చురిః –రీ, इ० ई० स्त्री० निपाने

- విపాన(చూ)ము.

चूरी చూరీ, ధా౦ (चूर्यते) दाहे దహించుట

चूरुः చూరుః, ఉ౦పు౦ कृमिभेदे ఒక క్రిమి.

चैत्र చైత్రః, అ౦పు౦ वर्षाचलभेदे ఒక వర్ష పర్వతము: चैत्रमासे చాంద్రమాన చైత్ర మాసము, बुद्धभिक्षुके బౌద్ధసంన్యాసి. शवे శవము; चित्रानक्षत्रजाते पुरुषे చిత్రానక్షత్ర మునఁ బుట్టినవాఁడు; बुधपुत्रभेदे బుధుని ఒక కొడుకు: बार्हस्पत्ये वर्षभेदे ఒక బార్హ స్పత్యసంవత్సరము: तथाभूते अर्धमासे అట్టి అర్ధమాసము; मीनस्थरविके सौरचैत्र మీన యుక్తచైత్రముతోఁగూడిన సౌరమానచైత్ర మాసము.

चैत्रि చైత్రిః, ఇ౦పు౦ चैत्रमासे చైత్రమాసము.

चैत्री చైత్రీ, ఈ౦ స్త్రీ౦ चित्रायुक्तपूर्णिमायाम् చిత్తతోఁగూడిన పున్నమ న్౦పు౦ चैत्रमासे చైత్రమాసము.

चोरः చోరః, అ౦పు౦ कामक्रोधलोभेषु కామ క్రోధలోభములు, कृष्णश्यामे నల్లని చో రము†, गन्धद्रव्यभेदे ఒకగంధద్రవ్యము†: तस्करे ఎడకాఁడు, ఎడత్రోవకాపరి, ఎతు(త్తు) బరికాఁడు, ఎల్లాఁపి, కత్తెరదొంగ, కన్నగాఁడు, కల్లరీఁడు, కొల్లకాఁడు, గజముచ్చు, గడి దొంగ, గరిడీముచ్చు, చూఱకారుఁడు, చేవాఁడి కాఁడు, జజ్జ(జాజ)రకాఁడు, దొంగ, తవ్వి, తెక్కలికాఁడు, తెరువాటుకాఁడు, దాపరీఁడు, దొద్దకాఁడు, దొరకోలుసన్నాసి, దోఁపరి, దోఁపిడికాఁడు, దోఁపుకాఁడు, దోఁపుడు కాఁడు, ద్రోహ(యి)వాఁడు, నాఁచు, బరి మచ్చరి, మాయదారి, ముచ్చు, ముడి(ల్లి)య విడుపు, మునిముచ్చు, మోసరి, ముచ్చు, ముచ్చుగొర, రేద్రిమ్మరి, రేద్రిమ్మరీఁడు, లోవాఁడికాఁడు, వడికాఁడు, వల్లిడికాఁడు, దొంగ, చోరుఁడు.

चोरा చోరా, ఆ౦స్త్రీ౦ शङ्खिन्याम् కిడిలి†.

चौर చౌరః, అ౦త్రి౦ चुराशीले దొంగిలించు స్వభావముగలవాఁడు, దొంగ.

र ३ ర 3

चकोरः చకోరః, అ౦పు౦ ज्योत्स्नाप्रिये पक्षिणि చందమామపులుఁగు, నిప్పుదిండి, నిప్పు లనుమ్రింగుపులుఁగు, నెలపుల్గు, నెలత్రావ దము, నెలపులుఁగు, మంచుగ్రోలు (త్రాఁ గెడు)పులుఁగు, వన్నియపిట్ట, వన్నియపు లుఁగు, వెన్నెలపిట్ట(పులుఁగు), చకోరము.

चङ्क्रः చఙ్క్రః, అ౦పు౦ रथे రథము वृक्षे చెట్టు. న౦ याने వాహనము.

चञ्चरी చఞ్చరీ, న్౦పు౦ भ्रमरे తుమ్మెద.

चञ्चुरः చఞ్చురః, అ౦పు౦ पत्रशाकभेदे చెంచలి†. త్రి౦ दक्षे సమర్థుఁడు.

चण्डोग्रा చణ్డోగ్రా, ఆ౦స్త్రీ౦ दुर्गानायिकाभेदे ఒక దుర్గానాయిక.

चतस्रः చతస్రః, ర౦స్త్రీ౦బ౦ सङ्ख्यासङ्ख्येयोः నాలుగు, నలుగురుస్త్రీలు, చతుష్క(చూ)ము

चतुर చతురః, అ౦త్రి౦ कार्यदक्षे పనులలో సమర్థుఁడు, आलस्यहीने అలసతలేనివాఁడు, निपुणे చదుర, చదురుఁడు, నేర్పరి, चतुर्विशिष्टे నాలుగుగలది. పు౦ गजशालायाम् ఏనుఁగులసాల, नायकभेदे ఒకనాయకుఁడు: वक्रगमने కుటిలగతి.

चत्वरम् చత్వరమ్, అ౦న౦ चतुष्पथे నాలుగు త్రోవలు గలసిన చోటు, अङ्गणे ముంగిలి. स्थण्डिले స్థండిల(చూ)ము: नानाजनाना वासस्थाने (सत्रे) నానాజనులు నివసించు స్థలము (సత్రము)

चत्वारः చత్వారః, ర౦పు౦బ౦ सङ्ख्यासङ्ख्येयोः నాలుగు[చతుష్క(చూ)ము], నల్గురు, నలు గు(వు)రు, నల్వురుపురుషులు.

चत्वारि చత్వారి, ర౦న౦బ౦ सङ्ख्यासङ्ख्येयोः నాలుగు(చతుష్కము), నాలుగు వస్తువులు.

चदिरः చదిరః, అంపుం गजे ఏనుఁగు, भुजगे పాము, कर्पूरे కర్పూరము, चन्द्रे 'చన్ద్రః' చూ
चन्दिर. చన్దిరః, అంపుం गजे ఏనుఁగు, चन्द्रे చంద్రుఁడు, कर्पूरे కర్పూరము.
चमरः చమరః, అంపుం महिषाकारे मृगभेदे సవర(రం)పు మెకము, కుచ్చు(చ్చె)ల మెకము, జల్లిలోఁక(వాలు)మెకము, జల్లి మెకము, చమరము, మహిషాకృతిగలమృగము నం चामरे వింజామర.
चमरी చమరీ, ఈంస్త్రీం चमरजातिस्त्रियाम् చమరీమృగి, मञ्जर्याम् పూగుత్తి
चमूरु చమూరుః, ఉంపుం मृगभेदे నానావర్ణములు గలసిన వన్నెఁగల జింక.
चरित्रम् చరిత్రమ్, అంనం चेष्टिते ప్రవర్తన. स्वभावे స్వభావము. अनुष्ठाने అనుష్ఠానము, व्रताद्यनुष्ठाने వ్రతాదుల యనుష్ఠానము, लीलादौ విలాసము మొ —त्रा —త్రా, ఆం స్త్రీం चिञ्चायाम् చింత†. [చూ
चरीत्रम् చరీత్రమ్, అంనం चरित्रे 'చరిత్రమ్'
चर्चरी చర్చరీ, ఈంస్త్రీం अनृजुकेशे వంకరవెంట్రుక; करध्वनौ కరతాళము, गीतिभेदे ఒక గీతి; वसन्तसमयक्रीडायाम् వసంతకాలక్రీడ; चर्भट्याम् చర్భటి(చూ), वृत्तभेदे ఒక వృత్తము, कार्पटिकाना सादरवचने కార్పటిక (చూ) జనుల ఆదరవాక్యము; तौर्यत्रिके 'తౌర్యత్రికమ్' చూ
चर्मरी చర్మరీ, ఈంస్త్రీం विषफललतभेदे విషఫలములు గల ఒక లత.
चर्मर చర్మరుః, ఉం } పుం మాదిగ.
चमार. చర్మారః, అం }
चाङ्गेरी చాఙ్గేరీ, ఈంస్త్రీం चुक्रिकायाम् పులిచింత†.
चाणू(नू)र చాణూ(నూ)రః, అంపుం कंसानुचरे मल्लभेदे కంసుని యనుచరుఁడైన ఒక మల్లుఁడు.
चातुर. చాతురః, అంత్రిం चतुरे నిపుణుఁడు, नियन्तरि నాయకుఁడు; नेत्रगोचरे కన్నులకుఁ బడునది. నం चतुश्चक्रे शकटे నాల్గుచక్రములబండి. —री —రీ, ఈంస్త్రీం चतुरिम्णि నేర్పు
चामर —रम् —री చామరః —రమ్, —రీ, అం ఈం త్రిం चमरीपुच्छकृतव्यजने కుంచియ, కుంచె, జమిడివీచోపు, జల్లి, జల్లెడ, వీచోపు, సురటి, వింజామర, వింజామరము.
चारित्रम् చారిత్రమ్, అంనం कुलक्रमागताचारे వంశక్రమముగా వచ్చుచుండెడి ఆచారము चरित्रे 'చరిత్రమ్' చూ
चिकुरः చికురః, అంపుం केशे తలవెంట్రుక; सर्पभेदे ఒక పాము; वृक्षभेदे ఒకవృక్షము; पर्वते కొండ త్రిం चञ्चले చంచలము, चपले చపలుఁడు, దోషము నాలోచింపక శిక్షించువాఁడు, तरले తరలము.
चिकूरः చికూరః, అంపుం केशे తలవెంట్రుక.
चिक्किर చిక్కిరః, అంపుం मूषिकभेदे ఒకఎలుక.
चि(ची)त्कार. చి(చీ)త్కారః, అంపుం चिदित्यव्यक्तशब्दकरणे 'చిత్' అనెడి అవ్యక్తధ్వనిచేయుట
चिहुर చిహురః, అంపుం चिकुरे తలవెంట్రుక.
चीवरम् చీవరమ్, అంనం भिक्षुप्रावरणे సంన్యాసులబట్ట. —री —రీ, నంపుం (बुद्ध)भिक्षुके (బౌద్ధ)సంన్యాసి [నాదము.
चुक्कार చుక్కారః, అంపుం सिंहनादे సింహ
चुञ्चुरी చుఞ్చురీ, ఈంస్త్రీం तिन्त्रिणीबीजद्यूते చింతగింజలజూదము, వామనగుంటలాట మొ [బొందినది.
चूडार చూడారః, అంత్రిం चूडागते సిగను
चेदिराट् చేదిరాట్, జ్ంపుం शिशुपाले శిశుపాలుఁడు; उपरिचरवसौ ఉపరిచరవసువు.

र ४ र 4

चक्रचारी చక్రచారీ, న్ంపుం रथे రథము.

–दंष्ट्र –దంష్ట్రః, అం పుం वराहे పంది.
–द्वार· –ద్వారః,అంపుం गिरिभेदे ఒకకొండ.
–धरः –ధరః, అంపుం विष्णौ విష్ణువుః ग्रामयाजिनि 'గ్రామయాజీ చూ సర్పేపాము
चक्रेश्वरी చక్రేశ్వరీ, ఈంసీం जिनाना विद्या देवीभेदे జైనులయొక్క ఒక విద్యాదేవత.
चञ्चुपत्र చఞ్చుపత్రః, అంపుం चञ्चुशाके చెంచలి†.
चणपत्री చణపత్రీ,ఈంసీంरुदन्त्याम्రుదంతి†.
चण्डीमन्त्र చణ్డీమన్త్రః, అంపుం ऐ ह्रीं क्लीं चामुण्डायैविच्चे इतिमन्त्रे ఐం హ్రీం క్లీం చాముణ్డాయై విచ్చే-యనెడి మంత్రము.
चण्डेश्वरः చణ్డేశ్వరః, అంపుం रक्ततनौ शिव- मूर्तिभेदे ఎఱ్ఱనిరూపు గల ఒక శివమూర్తి.
चतुरश्रः చతురశ్రః, అంత్రిం चतुष्कोणे చచ రము, నాలుగంచులుగలది; अन्यूनातिरिक्ते హెచ్చుతగ్గులులేనిది. పుం लग्नचतुर्थाष्टम- स्थानयो. 4-8 స్థానములు; ब्रह्मसंताने केतुभेदे బ్రహ్మసంతానమైన ఒక కేతువు –रश्रिः –రశ్రిః, ఇంసీం చతుష్కోణము.
–र्दंष्ट्रः ర్దంష్ట్రః, అంపుం स्कन्दसैनिकभेदे ఒక స్కందసైనికుఁడు' नृसिहभगवति శ్రీనృసింహభగవానుఁడు. –र्द्वारम् –ర్ద్వార మ్, అంనం चतुर्षु द्वारेषु నాలుగు వాకిళ్లు; तद्वति गृहे అవిగల యిల్లు. –र्भद्रम् –ర్భద్ర మ్, అంనం चतुर्वर्गे 'చతుర్వర్గః' చూ॥ त्रिं तद्वति అవిగలవి. –र्होत्र –ర్హోత్రః, అంపుం विष्णौविష్ణువు. –श्चक्रम् –శ్చక్రమ్, అంనం मन्त्रशुद्धिज्ञापके चक्रभेदे మంత్ర శుద్ధిని దెలిపెడి ఒక చక్రము.
–ष्पत्री –ష్పత్రీ, ఈంసీంक्षुद्रपाषाणभेदिनि చిరుపిండిబంధ†; वितुन्ने నీరుచెంచలి†.
चतूरात्रम् చతూరాత్రమ్,అంనం रात्रिचतुष्टये నాలుగురాత్రులు. तत्साध्ये क्रतुभेदे దానిచే సాధింపఁదగిన ఒక యజ్ఞము.

चन्द्रगिरि· చన్ద్రగిరిః, ఇంపుంचन्द्रकूटे చంద్ర కూటపర్వతము. –पुत्र –పుత్రః, అంపుం बुधे బుధుఁడు –वक्रम् –వక్రమ్, అంనం धान्यभेदे చంద్రవంకలు, ఒక ధాన్యము.
–शू(सू)र. –శూ(సూ)రః,అంపుం वृक्षभेदे ఒక చెట్టు
चमत्कार. చమత్కారః,అంపుం चित्तानन्दकरे प्रकाशे (आश्चर्ये) మనస్సున కానందమును గూర్చెడి ప్రకాశ(ఆశ్చర్య)ము. अपामार्गे ఉత్తరేను†.
चमीकर. చమీకరః, అంపుం कृतस्वरे (स्वर्णो- द्भवाकरे)కృతస్వరము,బంగారుపుట్టెడిగని.
चमूचर. చమూచరః, అంపుం सैनिके సైని కుఁడు. –हर –హరః,అంపుంशिवेశివుఁడు.
चराचरम् చరాచరమ్,అంనం आकाशे ఆకా శము, जगति జగత్తు. त्रिं जङ्गमाजङ्गमे (ఒకప్పుడు) కదలికలేనిదికదలికగలదియు जङ्गमे సంచారముగల ప్రాణులు.
चर्मकार చర్మకారః, అంపుం पादूकृति మాదిగ,తోళ్లపనివాఁడు,చెప్పులుకుట్టువాఁడు. –री –రీ, ఈంసీం चर्मकषायाम् సంబ రేను† –पत्रा –పత్రా, ఆంసీం जतुका- याम् చీకురువాయి. –मुद्रा –ముద్రా, ఆం సీం मुद्राभेदे ఒకముద్ర. –सारः –సారః, అంపుం चर्माम्भसि రసధాతువు.
चाटकैर చాటకైరః, అంపుం चटकाशिशौ పిచ్చికపిల్ల.
चाटुकार చాటుకారః, అంత్రిం सततं चाटु- वाक्यकर्तरि చాటు(చూ)వులను రచించెడి వాఁడు
चातुर्भद्रम् చాతుర్భద్రమ్, అంనం नागरा- तिविषामुस्तागुडूचीषु సొంటి అతివస విదు ముస్తె తిప్పతీఁగె.
चामीकरम्చామీకరమ్,అంనంसुवर्णेబంగారు.
चान्द्रपुरम् చాన్ద్రపురమ్, అంనం देशभेदे

ఒక దేశము.

चारुधारा చారుధారా, आ०सी० नारायण्याम् పిల్లపిండదర†, इन्द्राण्याम् శచీదేవి. –नेत्र –నేత్రః, అ० పు० हरिणे జింక. –नेत्रा –నేత్రా, आ०सी० अप्सरोभेदे ఒకఅప్సర. –वक्त्रः –వక్త్రః అ०పు० कुमारानुचरभेदे స్కందుని ఒక అనుచరుఁడు.

चिञ्चासार. చిఞ్చాసారః, అ०పు० अम्लशाके పుల్లఁగూర†.

चित्तहरः –हारः –हारी చిత్తహరః –హారః హారీ, అ०న్०త్రి० मनोहरे సుందరము.

चित्रक(का)र. చిత్రక(కా)రః, అ०పు० चित्रकारके विश्वकर्मण शूद्रागर्भजाते విశ్వకర్మకు శూద్రస్త్రీయందుఁ గలిగినవాఁడు, రంగులు వేయువాఁడు, చిత్తరువుల వ్రాసెడివాఁడు, అంచులవాఁడు, జీనిగిరివాఁడు, ముచ్చి

चित्रकृति 'చిత్రకృత్' చూ –नेत्रा–నేత్రా, आ०सी० गोरक्षौ 'గోరక్షః' చూ॥ –पत्र –పత్రః, అ०పు० खगभेदे చిత్రవర్ణ పక్షములుగల ఒక పక్షి. –पत्री –పత్రీ, ई०सी० जलपिप्पल्याम् నీరుపిప్పలి†. –शिरा –శిరాః, స్०పు० मूत्रपुरीषविषे सत्त्वभेदे విష మూత్ర విషపురీషములు గల ఒక ప్రాణి

चित्राटीर. చిత్రాటీరః, అ०పు० चन्द्रे చంద్రుఁడు, घण्टाकर्णे ఘంటాకర్ణుఁడు, बलिच्छागरक्ताक्तमाले బలియైన మేఁకనెత్తురుతో పూయఁబడిన నొసలు గలవాఁడు.

चिरकारी చిరకారీ, న్० त्रि० चिरक्रिये 'చిరక్రియః' చూ –रात्रम् –రాత్రమ్, అ० న० दीर्घकाले చాలకాలము.

चिह्नकारी చిహ్నకారీ, న్०त्रि० घोरदर्शने చూడ వెఱపుఁబుట్టించువాఁడు. [కాఁడు.

चुरुचुरः చురుచురః, అ०త్రి० पिशुने కొండె

चूर्णकारः చూర్ణకారః, అ०పు० नटकन्याया पुण्ड्रकाज्जाते నటకన్యయందు పుండ్రకుని వలనఁ గలిగినవాఁడు.

चैत्यतरु చైత్యతరుః, ఉ० పు० ग्रामादौ प्रसिद्धवृक्षे రచ్చచెట్టు, अश्वत्थे రావిచెట్టు†.

र - सं० प्र० ర - సం ప్ర

चक्रलताम्र· చక్రలతామ్రః, అ०పు० वृद्धरसाले పెద్దరసాలు†.

चक्रगदाधर చక్రగదాధరః, అ०పు० परमात्मनि वासुदेवे పరమాత్మ, వాసుదేవుఁడు, 'కృష్ణః' చూ [ఒక బుద్ధుఁడు.

चक्रसंवर చక్రసంవరః, అ० పు० बुद्धभेदे

चट(टि)काशिरः చట(టి)కాశిరః, స్०న० पिप्पलीमूले పిప్పలివేరు.

चणकाम्लवारि చణకామ్లవారి, ఇ०న० हरिमन्थकपत्रस्थजले పొలమందలి సెనగ ఆకులపైని నీరు.

चन्दनगिरि చన్దనగిరిః, ఇ०పు० मलये గంధపుఁగొండ. –सार· –సారః, అ०పు० वज्रक्षारे వజ్రము, క్షారవిశేషము.

चन्द्रशेखर చన్ద్రశేఖరః, అ०పు० शिवे చదురు తెలతాల్పు, శివుఁడు, गिरिभेदे ఒక కొండ; ध्रुवकभेदे ధ్రువకవిశేషము; चट्टलदेशस्थे महापीठे చట్టలదేశమునఁ గల ఒక మహాపీఠము; तत्रस्थे भैरवभेदे అచటఁగల ఒక భైరవుఁడు.

चपलावक्त्रम् చపలావక్త్రమ్, అ० న० छन्दोभेदे ఒక వృత్తము.

चामुण्डामन्त्र చాముణ్డామన్త్రః, అ० పు० चण्डीमन्त्रे 'చణ్డీమన్త్రః' చూ॥

चारुकेशरा చారుకేశరా, आ०सी० नागरमुस्तायाम् భద్రముస్తెలు.

चिरलोकपितरः చిరలోకపితరః, ऋ०पु०ब० अग्निष्वात्तादिषु पितृषु అగ్నిష్వాత్తాది పితృదేవతలు. [చీన(నా)కర్పూరము.

चीनकर्पूर చీనకర్పూరః, అ०పు० कर्पूरभेदे

चैत्यविहार చైత్యవిహారః, अ॰पुं॰ जिनगृहे బౌద్ధనివాసము.

ल २ ల 2

चल చల, धा॰ (चलति) कम्पने (गतौ) కదలుట (గతి) विलसने విలాసము. (चालयति –ते) పోషించుట.

चलः చలః, अ॰पुं॰ वायौ గాలి. न॰ कम्पे కంప(చలన)ము. वृत्तभेदे ఒక వృత్తము. त्रि॰ चञ्चले చంచలము: कम्पयुक्ते కంప(ము)ముగలది. [చుచున్నట్టిది

चलन् చలన్, तृ॰त्रि॰ चलनगच्छति చలిం

चला చలా, आ॰ स्त्री॰ श्रियाम् సిరి, सिह्ले 'విహ్లః' చూ॥

चलि చలి, (चलयति) कम्पने కదలించుట. (चालयति) अन्यथाकरणे తారుమారుసేయుట, हरणे హరించుట, क्षेपणे వేయుట.

चलु. చలుః, उ॰पुं॰ गण्डूषे పుక్కిలింత.

चालः చాలః, अ॰ पुं॰ गृहाच्छादने ఇంటికప్పు, चलने కదలుటః चालने కదలించుట.

चिल చిల, धा॰(चिलति)वसनेకప్పుకొనుట.

चिल्ल చిల్ల, धा॰(चिल्लति) शैथिल्ये శిథిలము చేయుటఃभावकरणेचభావమునువెల్లడించుట.

चिल्लः చిల్లః, अ॰पुं॰ आतायिनि 'ఆతాయీ' చూ॥ क्लिन्ने తడిసినది. चुल्ले 'చుల్లమ్' చూ

चिल्लि చిల్లిః,इ॰पुं॰भ्रूमध्येకనుబొమలనడిమి.

चिल्ली చిల్లీ,ई॰स्त्री॰क्षुद्रवास्तुके వాస్తుక(ము) విశేషము, झिल्लिकायाम् చిమ్మట.

चिह्ल చిహ్లః, अ॰पुं॰ वृक्षभेदे ఒక చెట్టు

चुल చుల, धा॰ (चोलयति –ते) समुच्छ्राये ఉన్నతినొందించుట.

चुल చులః, अ॰त्रि॰ चोरे దొంగ.

चुल्ल చుల్ల, धा॰ (चुल्लति) भावकरणे భావమును సూచించుట.

चुल्लम् చుల్లమ్, अ॰न॰ क्लिन्नाक्षि తడిసినకన్ను. त्रि॰क्लिन्नाक्षेతడిసినకన్నులుగలవాఁడు

चुल्ला చుల్లా, आ॰स्त्री॰ चितायाम् సొద.

चुल्लि –ल्ली చుల్లిః –ల్లీ, इ॰ई॰स्त्री॰ पाकार्थे अग्निस्थापनस्थाने పొయి, ప్రొయి, పొయ్యి, ప్రొయ్యి [క్రిందిభాగము,केशेతలవెంట్రుకలు

चूल. చూలః, अ॰पुं॰ कवाटाधोभागे తలుపు

चूला చూలా, आ॰स्त्री॰गृहोपरिगृहे పైమేఁడ चूडायाम् సిగ.

चेलम् చేలమ్, अ॰न॰ वस्त्रे వస్త్రము त्रि॰ अधमे అధముఁడు· गर्हिते నిందితుఁడు.

चेलृ చేలృ, धा॰ (चेलति) चलने కదలుట

चेल्लृ చేల్లృ, धा॰ (चेल्लति) चलने కదలిక. गतौ గతి.

चैलम् చైలమ్, अ॰न॰ वस्त्रे వస్త్రము. त्रि॰ वस्त्रसबन्धिनि వస్త్రసంబంధమైనది.

चोल. చోలః, अ॰ पुं॰ ह्रदभेदे ఒక జలాశయము; देशभेदे చోళదేశము: स्त्रीणाकञ्चुके స్త్రీల చొక్కాయి రవికె; आप्रपदीने 'ఆప్రపదీనమ్'చూ कूर्पासके 'కూర్పాసకః'చూ॥

चोली చోలీ, ई॰स्त्री॰ स्त्रीणा कञ्चुके స్త్రీల చొక్కాయిరవిక, पुसावस्त्रभेदेచొక్కాయి

चौलम् చౌలమ్, अ॰ न॰ उपनयनात्पूर्वं कर्तव्ये संस्कारभेदेవడుగునకుముందుచేసెడి ఒక సంస్కారము, చూడాకర్మ.

ल ३ ల 3

चक्ला చక్రలా, आ॰स्त्री॰ उच्चटायामूవట్రువముస్తె†.

चञ्चलः చఞ్చలః,अ॰पुं॰कामुके కాముకుఁడు, वायौ వాయువు त्रि॰ चपले చపలము,చలన(ము)ముగలది, కదలునట్టిది –ला –లా, आ॰स्त्री॰ विद्युति మెఱపు: श्रियाम् సిరి, पिप्पल्याम् పిప్పలి†.

चट्टुल చటులః,- अ॰त्रि॰ चञ्चले చపలమైనది, शोभने సుందరము. –ला –లా, आ॰

सी० विद्युति మెఱపు [ఒక సిద్ధపీఠము.
चट्टलम् చట్టలమ్, अ०न० सिद्धपीठविशेषे
चण्डाल. చణ్డాలః, अ०पुं० शूद्रात् ब्राह्मण्यामुत्पन्ने ఒకజాతివాఁడు, గోసఁగి, తోఁప, తోటి, పాణసి, మాల, మాలఁడు, వెలివాడవాఁడు, వెలి వాఁ డు, సుర(రి)యాణవు, సురి(రె)యాప, చండాలుఁడు, శూద్రునకు బ్రాహ్మణ స్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు त्रि० क्रूरकर्मणि క్రూరకర్ముఁడు.
चण्डिल· చణ్డిలః, अ०पुं० नापिते మంగలి; रुद्रे రుద్రుఁడు: वास्तूके చక్రవర్తికూర†.
—ला —లా, आ०सी० नदीभेदे ఒక నది.
चतुल చతులః, अ०त्रि० स्थापयितरि స్థాపించువాఁడు. [होमकुण्डे హోమకుండము
चत्वाल చత్వాలః, अ०पुं० दर्भे దర్భ;
चन्द्रला చన్ద్రిలా, आ०सी० देवीभेदे ఒక దేవి तत्स्थाने ఆమె స్థానము [మూ
चन्द्रिल. చన్ద్రిలః, अ०पुं० चण्डिले 'చణ్డిలః'
चपलम् చపలమ్, अ०न० वेगे వేగము.
त्रि० तरले తరలము, चञ्चले చలన(మూ)ముగలది, दोषमनिश्चित्यकर्मकारिणि దోషము నాలోచింపక కర్మచేయువాఁడు; विकले చెదరినది क्षणिके క్షణికము. पुं० पारदे పాదరసము, प्रस्तरभेदे ఒక రాయి, मीने చేప, चातके వానకోయిల, क्षये నాశము —ला —లా, आ० सी० मद्ये కల్లు जिह्वायाम् నాలుక; कुलटायाम् ఱంకుటాలు. विजयायाम् 'విజయా' మూ वृत्तभेदे ఒకవృత్తము, चञ्चलायाम् 'చఞ్చలా' మూ
चम्पालु చమ్పాలుః, उ०पुं० पनसे పనస†.
चवल· చవలః, अ०पुं० राजमाषे అలచందలు.
चषाल. చషాలః, अ०प्र० यूपकटके యజ్ఞపశువును బంధించుటకయి యూపస్తంభము నడుమనుంచెడియినుప(కొయ్య)కడియము.
चाण्डाल· చాణ్డాలః, अ०पुं० चण्डाले 'చణ్డాలః' మూ॥ —ली —లీ, ई० सी० चण्डालस्त्रियाम् మాలెత. [మూ॥
चात्वाल చాత్వాలః, अ०पुं० चत्वाले 'చత్వాలః'
चापलम् చాపలమ్, अ०न० वाक्पाणिपादानाचापल्ये నోరు చేయి కాలు-వీని ననావశ్యకముగాఁ గదలించుట; अविमृश्यकारितायाम् విమర్శింపక చేసెడి పని; अनवस्थितौ నిలుకడలేమి. [చంపానది.
चाम्पिला చామ్పిలా, आ०सी० चम्पानद्याम्
चिक्किल చిక్కిలః, अ०पुं० पङ्के అడుసు.
चिच्छिल చిచ్ఛిలః, अ०पुं० देशभेदे ఒక దేశము.
चिञ्चाम्लम् చిఞ్చామ్లమ్, अ०न० आम्लशाके పుల్లఁగూర.
चित्तल చిత్తలః, अ०पुं० मृगभेदे ఒకమృగము.
चित्रल చిత్రలః, अ०पुं० कम्बरे 'కమ్బరః' మూ —ला —లా, आ०सी० गोरक्ष्याम् ఒక చెట్టు(మూ)ము.
चीरल्लि చీరల్లిః, इ०पुं० पक्षिभेदे ఒక పక్షి.
चुक्राम्लम् చుక్రామ్లమ్, अ०न० चुक्रे చింతపండు, चुक्रशाके చుక్కకూర: चाङ्गेर्याम् పులిచింత†. ['చఙ్గేరీ' మూ
चुञ्चुली చుఞ్చులీ, ई० सी० चुञ्चुर्याम्
चूडाम्लम् చూడామ్లమ్, अ०न० चुक्रे చింతపండు.
चूडाल· చూడాలః, अ०त्रि० चूडायुते జుట్టుగలది न० शिरसि తల. —ला —లా, आ० सी० चकलायाम् చక్రువము†; श्वेतगुञ्जायाम् తెల్లగురివెంద†, योगिनीभेदे ఒక బ్రహ్మవాదిని; नागरमुस्तायाम् భద్రముస్తె†.
चेलालः చేలాలః, अ०पुं० लतापनसे తీఁగపనస†.

ల४ ల 4

चक्रतैलम् చక్రతైలమ్, अ०न० चक्रमर्दतैले తగిరిసనూనె. —फलम् —ఫలమ్, अ०न० अस्त्रे ఒక ఆయుధము, —वालम् —వాలమ్,

అ॰న॰ मण्डलाकारे మండలాకారమైనది, मण्डले మండలము, समूहे సమూహము. पु॰ पर्वतभेदे కదపటిమల, చుట్టుఁగొండ, తుదగట్టు,బటువు గుబ్బలి, బటువుమల,మేర గట్టు, సుడిగట్టు, చక్రవాళపర్వతము.

चट्लोलः చటూల్లోలః, అ॰త్రి॰ चटुलोले ప్రియోక్తులయం దాసక్తిగలవాఁడు, चञ्चले చంచలము, सुन्दरे సుందరము, सुचञ्चले మిక్కిలి చంచలము.

चतुरम्लम् చతురమ్లమ్, అ॰న॰ अम्लवेतस-वृक्षाम्लबृहज्जम्बीरनिम्बुकेषु పుల్లప్రబ్బలి† చింత† నారింజ (దానిమ్మ)†, దబ్బ (రేఁగు)†. –र्दोल –ర్దోలః, అ॰ప్ర॰ चतुर्भि. वाह्ये यानभेदे నలుగురు మోయఁదగినమేనా. –श्शालम् –ला –श्शालम्–లా అ॰ఆ॰న॰ अन्योन्याभिमुखशालाचतुष्टये నాలుగిండ్ల బవంతి. –ष्कल. –ష్కలః,అ॰పు॰ चतुर्मात्रे गणभेदे నాలుగు మాత్ర (లఘువు)లు గల ఒక గణము॰ –ष्फला –ష్ఫలా, ఆ॰సీ॰ कोशातक्याम् బీర†.

चन्द्रबाला చన్ద్రబాలా, ఆ॰సీ॰ औषधभेदे ఒక ఔషధము, चन्द्रिकायाम् వెన్నెల. चन्द्रपत्न्याम् చంద్రభార్య, एलायाम् ఏలకి†. –मल्ली –మల్లీ, ఈ॰సీ॰ अष्टपद्याम् చంద్రమల్లె†.–मौलि –మౌలిః,ఇ॰పు॰ चन्द्रशेखरे నెలదారి,శివుఁడు. –वल्ली –వల్లీ, ఇ॰సీ॰ माधव्याम् పూవులగురివెంద†; सोमलतायाम् తిప్పతీఁగె. –शाला –శాలా, ఆ॰సీ॰ शिरोगृहे పైమేడ: चन्द्रिकायाम् వెన్నెల –शिला –శిలా, ఆ॰సీ॰ चन्द्रमणौ చంద్రమణి(చూ).

चन्द्रावली చన్ద్రావలీ, ఈ॰సీ॰ वृन्दावनस्थ गोपीभेदे బృందావనమునందుండెడి ఒక గోపిక. [చంద్రమణి(చూ).

चन्द्रोपल చన్ద్రోపలః, అ॰పు॰ चन्द्रमणौ

चम्पकालु· చమ్పకాలుః,ఉ॰పు॰ पनसेపనస†.

चरकाल చరకాలః, అ॰పు॰ दिनमानज्ञ नोपाये कालभेदे దినమానము నెఱుఁగుటకుపయుక్తమైన ఒక కాలము. –णिल –ణిలః, అ॰త్రి॰ चरणनिर्गतादौ చరణ(చూ)నిర్గతము మొ

चरुचेली చరుచేలీ, న్॰పు॰ शिवे శివుఁడు.

चर्मकील. చర్మకీలః, అ॰ప్ర॰ अर्शे 'అర్శస్' చూ –तिल. –తిలః, అ॰త్రి॰ सतिलके పుట్టుమచ్చలు గలవాఁడు. –द्लम्–దలమ్, అ॰న॰ कुष्ठभेदे ఒక కుష్ఠు

चलद्ल చలదలః, అ॰పు॰ अश्वत्थे రావి†

चलाचल చలాచలః, అ॰త్రి॰ चञ्चले చంచలము. पु॰ काके కాకి.

चव्यफलम् చవ్యఫలమ్, అ॰న॰ गजपिप्पल्याम् గజపిప్పలి†.

चाटु(टू)लो(ल्लो)लः చాటు(టూ)లో(ల్లో)లః, అ॰త్రి॰ चाटुकारे 'చాటుకారః' చూ

चारुफला చారుఫలా, ఆ॰సీ॰ द्राक्षायाम् ద్రాక్ష† –शिला–శిలా,ఆ॰సీ॰మణౌమణి.

चित्तकालः చిత్తకాలః,అ॰త్రి॰ चित्तपरिच्छेद्ये చిత్తమున్నకాలమునందుమాత్రముండునది.

चित्रफलः చిత్రఫలః, అ॰పు॰ मत्स्यभेदे ఒక చేప –फला –ఫలా, ఆ॰సీ॰ उर्वारुभेदे ఒక దోస†; बृहत्याम् వాకుడు†; चित्रवल्ल्याम् 'చిత్రవల్లీ' చూ लिङ्गिन्याम् లింగదొండ†; वार्ताक्याम् ములక†. –वल्ली –వల్లీ, ఈ॰సీ॰इन्द्रवारुण्याम् పెద్దపాపర†, मृगेर्वारौ బుడమ†. –शाला –శాలా, ఆ॰సీ॰ जालिन्याम् చిత్రరువులసాల. [నది.

चित्रोपला చిత్రోపలా, ఆ॰సీ॰नदीभेदे ఒక

चिरकाल· చిరకాలః, అ॰పు॰दीर्घकाले బహుకాలము. [ఎండు†.

चुक्रफलम् చుక్రఫలమ్,అ॰న॰ वृक्षाम्ले చింత

चुलिआला చులిఅలా, ఆ॰సీ॰ वृत्तभेदे ఒక

వృత్తము. [గ్రహబలవిశేషము.
चेष्टाबलम् చేష్టాబలమ్, अ॰ न॰ ग्रहबलभेदे
चैत्रावली చైత్రావళీ, ई॰ स्त्री॰ चैत्रपूर्णिमायाम् చైత్రపూర్ణిమ, मदनत्रयोदश्याम् మదనత్రయోదశి.

ल - सं॰ प्र॰ ల - సం ప్ర

चक्रमण्डली చక్రమణ్డలీ, न॰ पु॰ अजगरे పెనుబాము —मुसल —ముసలః, अ॰ पु॰ युद्धभेदे ఒక యుద్ధము

चच्चरीकावली చఞ్చరీకావళీ, ई॰ स्त्री॰ वृत्तभेदे ఒక వృత్తము. [తేం†.

चतुरङ्गुलः చతురఙ్గులః; अ॰ पु॰ आरग्वधे

चतुर्थकाल. చతుర్థకాలః, अ॰ पु॰ सार्धदिनात्मके भोजनकाले ఒకటియు నరపగల్లరూపమైన భోజనకాలము

चतुष्षष्टिकला చతుష్షష్టికలాః, आ॰ स्त्री॰ ब॰ नर्तनादिताम्बूलरक्षाकृतिविज्ञानपर्यन्तासु उपविद्यासु 1 హావభావాదిసంయుక్తనర్తనము 2 నానావిధవాద్యవాదనజ్ఞానము 3 వస్త్రాలంకారసంధానము 4 అనేకరూపావిర్భావక్రియ 5 శయ్యాస్తరణసంయోగపుష్పాదిగ్రథనము 6 ద్యూతాద్యనేకక్రీడాభిరంజనము 7 అనేకాసనసంధానరతిజ్ఞానము 8 మకరంద-ఆసవమద్యాదిక్రియ 9 గుహ్యశల్యాహృతిజ్ఞాన(మున)సిరావ్రణచ్ఛేదనము 10 హీనాదిరససంయోగ(మున)అన్నాదిపాచనము 11 వృక్షాదిప్రసవారోపపాలనాదిక్రియ 12 పాషాణధాత్వాదిద్రావణ(స్తంభన)ము 13 ఇక్షువికారక్రియ 14 ధాత్వౌషధిసంయోగక్రియ 15 సంకీర్ణధాతుపృథక్కరణము 16 ధాత్వాదిసంయోగక్రియ 17ఆయుర్వేదాగమద్వారనిష్కాసనజ్ఞానము 18 శస్త్రసంధానవిక్షేపము 19 మల్లయుద్ధము 20 యంత్రాద్యస్త్రనిపాతనము 21 వ్యూహరచన 22 గజాశ్వరథగోపనము తద్యుద్ధసంయోజనము 23 ముద్రాదులచే దేవతాతోషణము 24 గజాశ్వాదిసారథ్యము(చాళనశిక్ష) 25–28 మృత్తికా-కాష్ఠ - పాషాణ - ధాతు-భాండాదినిర్మాణములు 29 చిత్రోద్యానఖని 30 తటాకవాపీప్రాసాదసమభూమిక్రియ 31 బాణాదిఘట్యాదియంత్రక్రియ 32 హీనమధ్యాదిసంయోగముచే వర్ణాదుల రంజనము 33జలవాయు-అగ్నిసంయోగనిరోధాదిక్రియ 34 నౌకారథాదియానక్రియ 35 రజ్జుసూత్రాదిక్రియ 36 వివిధతంతుసంయోగములచే వస్త్రబంధము 37వేదాదిసదసద్జ్ఞానము 38రత్నసువర్ణాదిజ్ఞానము 39 కృత్రిమసువర్ణరత్నాదికరణము 40 సువర్ణాద్యలంకారక్రియ 41 విలేపనాదిక్రియ 42 చర్మమార్దవాదిక్రియ 43 పశుచర్మాంగనిర్హారక్రియ 44 క్షీరదోహనాదిక్రియ 45 కంచుకాదిసీవనము 46 నద్యాది-తరణము 47 గృహభాండాదిమార్జనము 48 వస్త్రసంమార్జనము 49 క్షురకర్మ 50 తిలమాంసాదిస్నేహనిష్కాసనము 51 సీరాద్యాకర్షణము 52 వృక్షాద్యారోహణము 53 మనోనుకూలసేవాకర్మ 54 వేణుతృణాదిపాత్రనిర్మాణము 55 కాచపాత్రాదినిర్మాణము 56 జలసంసేచనము 57 జలసంహరణము 58 లోహాభిశస్త్రాస్త్రక్రియ 59 గజాశ్వవృషభోష్ట్రపల్యాణాదిక్రియ 60 శిశుసంరక్షణము 61 శిశుక్రీడనము 62 శిశు-అపరాధియోగ్యతాడనము 63 నానాదేశీయవర్ణలేఖనము 64 తాంబూలరక్షాదిక్రియ ('कला' पश्य 'కలా' చూ).

चन्दनाचल చన్దనాచలః, अ॰ पु॰ मलये గంధపుగొండ, మలయగిరి.

चर्ममण्डल: చర్మమణ్డలః, अ॰ पु॰ देशभेदे ఒక దేశము.

चित्रकतैलम् చిత్రకతైలమ్, अ॰ न॰ अर्शोघ्न-

- तैलेమూలవ్యాధివిశేషం(గించెడిఒకతైలము
चित्रकम्बल చిత్రకమ్బలః, అ॰పుం॰ कम्बल मेदे చిత్రకంబళి.
चन्द्रकालानलम् చన్ద్రకాలానలమ్, అ॰ నం॰ मौहूर्तिकाना चक्रमेदे జ్యోతిషికుల చక్రవిశేషము. [ఆ॰స్త్రీ॰ मत्स्यमेदे ఒకచేఁప
चन्द्रचञ्चल –ला చన్ద్రచఞ్చలః –లా, అ॰
चम्पकमाला చమ్పకమాలా, ఆ॰स्त्री॰ स्त्रीणा कण्ठाभरणमेदे స్త్రీల ఒక కంఠాభరణము. वृतमेदे ఒక వృత్తము.
चित्रतण्डुलम् –ला చిత్రతణ్డులమ్ –లా, అ॰ ఆ॰స్త్రీ॰ विडङ्गे వాయువిడంగము†
–मण्डल –మణ్డలః, అ॰పుం॰ सर्पमेदे ఒకపాము. –मेखलः –మేఖలః, అ॰పుం॰ मयूरे 'నెమిలి. –वदालः –వదాలః, అ॰ పుం॰ पाठीने 'పాఠీనః' చూ॥
चूर्णकुन्तला· చూర్ణకున్తలాః, అ॰ పుం॰ బ॰ अलकेषु 'అలకః' చూ

च-सं॰ प्रं॰ చ-సం॥ప్ర॥

चक्रवान् చక్రవాన్, త్॰పుం॰ तैलिके తెలికవాఁడు: गिरिमेदे ఒక కొండ.
चक्राह्वः చక్రాహ్వః, అ॰పుం॰ चक्रमर्दके తగిరిస†. कोके జక్కవ.
चक्रीवान् చక్రీవాన్, త్॰పుం॰ गर्दमे గాడిద.
चक्रोपजीवी న్॰పుం॰ तैलिके తెలికవాఁడు.
चतुर्भाव చతుర్భావః, అ॰పుం॰ विष्णौవిష్ణువు
चतुर्वेदवित् చతుర్వేదవిత్, ద్॰పుం॰ चतुर्वेदे 'చతుర్వేదః' చూ [పక్కి, నెమిలి
चन्द्रकवान् చన్ద్రకవాన్, త్॰పుం॰ मयूरे జుట్టు
चन्द्रसभव చన్ద్రసంభవః, అ॰ పుం॰ बुधे బుధుఁడు. –वा –వా, ఆ॰स्त्री॰ क्षुद्रैलायाम् చిన్నఏలకి†.
चन्द्रिकाद्राव చన్ద్రికాద్రావః, అ॰పుం॰ चन्द्र मणौ 'చన్ద్రమణిః' చూ
चमित्वा చమిత్వా, అవ్యం॰ भुक्त्वेत्यर्थे భుజించి
चरणपर्व చరణపర్వ, న్॰నం॰ गुल्फे 'గుల్ఫః' చూ [याम् ఏలకి
चर्मसम्भवा చర్మసమ్భవా, ఆ॰स्त्री॰ एला-
चर्व చర్వ, ధా॰ (चर्वति, चर्वयति –ते) चर्वणे భక్షించుట.
चर्वा చర్వా, ఆ॰स्त्री॰ तलप्रहारे అఱచేతిదెబ్బ: चर्वणे నములుట [य म् చవ్యము†.
चवि –वी చవిః –వీ, ఇ॰ఈ॰स्त्री॰ चविका-
चक्षुःश्रवा. చక్షుఃశ్రవాః, స్॰పుం॰ सर्पे కంటి విన్కరి, వీనులకంటి, సర్ప(చూ)ము.
चान्त्वा చాన్త్వ, అవ్యం॰ भुक्त्वेत्यर्थेభుజించి
चार्वी చార్వీ, ఈ॰स्त्री॰ सुन्दर्याम् సుందరి. चन्द्रिकायाम् వెన్నెల. बुद्धौ బుద్ధి, दीप्तौ ప్రకాశము; कुबेरपत्न्याम् కుబేరుని భార్య.
चित्तवित् చిత్తవిత్, ద్॰పుం॰बाह्यविषयाकारशून्यं विज्ञानमेवात्मेति वादिनि बौद्धमेदेబాహ్యవిషయాకారము లేని విజ్ఞానమే(బుద్ధియే) ఆత్మ యనెడి ఒకబౌద్ధుఁడు,విజ్ఞానాత్మవాది.
चित्तविप्लव చిత్తవిప్లవః, అ॰పుం॰ उन्मादे ఉన్మాద(చూ)ము.
चित्रत्वक् చిత్రత్వక్,చ్॰పుం॰भूर्जे బుజపత్రిరి†
चित्रदेव చిత్రదేవః,అ॰పుం॰ कुमारानुचरमेदे స్కందుని ఒక అనుచరుఁడు –वी · వీ, ఈ॰स्त्री॰ इन्द्रवारुण्याम् పెద్దపాఁపర†.
चिर(र)जीवीచిర(రం)జీవీ,న్॰పుం॰काके కాకి: अश्वत्थामबलिव्यासहनूमद्विभीषणकृपाचार्यपरशुरामादिषु అశ్వత్థామ బలి వ్యాసుఁడు హనుమంతుఁడు విభీషణుఁడు కృపాచార్యుఁడు పరశురాముఁడు మొ जीवकेజీవకము†: शाच्यल्याम् బూరుగు† त्रि॰ बहुकालजीविनि చిరకాలము జీవించువాఁడు.
चिरि(र)बिल्व చిరి(ర)బిల్వః, అ॰పుం॰ करञ्जके కానుగు†.
चीव చీవ, ధా॰ (चीवयति –ते) भाषायाम्

పలుకుట, दीप्ते ప్రకాశము.
चीवृ చీవృ, धा० (चीवति -ते) आदानसंवरणयो: గ్రహించుట కప్పుకొనుట.
चूडावान् చూడావాన్, त्० त्रि० चूडिनि జుట్టు గలవాఁడు, చూడికుఁడు.
चेवी చేవీ, ई० सी० रागिणीभेदे ఒక స్త్రీరాగము
चैतन्यभैरवी చైతన్యభైరవీ, ई० सी० भैरवीभेदे భైరవీవిశేషము
चैलधाव చైలధావః, अ० पु० रजके చాకలి

श - सं० प्र० శ - సం ప్ర

चक्रांश చక్రాంశః, अ० पु० राशिचक्रस्य षष्ट्युत्तरशतत्रयात्मके भागे రాశిచక్రములో 360-వ భాగము. [సూర్యుఁడు.
चण्डांशु చణ్డాంశుః, उ० पु० सूर्ये వేఁడి వెలుఁగు,
चण्डी(ण्डे)श చణ్డీ(ణ్డే)శః, अ० पु० शिवे శివుఁడు, रुद्रगणभेदे రుద్రగణవిశేషము
चतु(ष्)पञ्चाशत् చతుః(ష్)పఞ్చాశత్, त्० त्रि० सख्यासंख्येययो 54 -श -శః, अ०त्रि० तत्पूरणे(चतुष्पञ्चाशत्तमे) ఏఁబది నాల్గవది [వృత్తము
चतुरंशा చతురంశా, आ० सी० वृत्तभेदे ఒక
चतुर्थांश చతుర్థాంశః, अ० त्रि० चतुर्थभागस्य स्वामिनि నాలవపాలువ కధికారి. -र्दश -ర్దశ. न्० त्रि० सख्यासख्येययो పదునా ...లుగు పదునలుగురు. -र्दश -ర్దశః, अ० त्रि० तत्पूरणे పదునాల్గవది. -र्दशी -ర్దశీ, ई० सी० तिथिभेदे ఒక తిథి. न्० त्रि० चतुर्दशायुक्ते నాలుగుదశలు గలవాఁడు. -र्दिश -शम् -ర్దిశః -శమ్, श० सी० ब० अ० न० चतसृषु दिशासु నలుగడ, నల్గడ, నల్దెసలు
चतुश्चत्वारिंशत् చతుశ్చత్వారింశత్, त्० सी० चतुरधिकचत्वारिंशत्सख्यासख्येययो 44. -श: -శః, अ० त्रि० तत्पूरणे (चत्वारिंशत्तमे) నలుబదినాల్గవది.
चतुस्त्रिंशत् చతుస్త్రింశత్, त्० सी० चतुरधिकत्रिंशतिसख्यासख्येययो 34. -श -శః, अ० त्रि० तत्पूरणे (चतुस्त्रिंशत्तमे) ముప్పది నాల్గవది
चत्वारिंश చత్వారింశః, अ० त्रि० चत्वारिंशत्पूरणे (चत्वारिंशत्तमे) నలుబ(వ)దవది. -शत् -శత్, त्० सी० सख्यासख्येययोः నలుబ(వ)ది, నలువండ్రు, నలుబ(వ)దిమంది.
चन्द्रांशु చన్ద్రాంశుః, उ० पु० विष्णौ విష్ణువు
चम्पेश చమ్పేశః, अ० पु० कर्णे కర్ణుఁడు.
चरराशि చరరాశిః, इ० पु० मेषकर्कटतुलामकरराशिषु మేషకర్కటతులామకరరాసులు
चातुर्दशम् చాతుర్దశమ్, अ० न० रक्षसि రక్షస్సు, రక్కసి त्रि० चतुर्दशीभवे చతుర్దశిని బుట్టినది [జుట్టు.
चिकुरपाश చికురపాశః, अ० पु० केशसमूहे -विंश -ర్వింశః, अ० त्रि० चतुर्विंशतिसख्यापूरणे ఇరువదినాల్గవది.
चित्रेश చిత్రేశః, अ० पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు.
चिदाकाश చిదాకాశః, अ० प्र० सर्वाधारे आकाशवत् निर्लेपे शुद्धे ब्रह्मणि సర్వాధారము ఆకాశమువలె నిర్లేపమునైన చిత్తు, శుద్ధబ్రహ్మము, అరువుబయలు, वृत्तिसन्निधिषु शब्दादिविषयसन्निधिषु च प्रकाशमाने आत्मनि వృత్తులయు శబ్దాదివిషయములయు సంధులలో ప్రకాశించు (వెల్లడియగు)నట్టి ఆత్మ, స్వస్వరూపము.
चेतोऽंशु చేతోఽంశుః, उ० पु० विश्वतैजसप्राज्ञरूपे जीवे విశ్వతైజసప్రాజ్ఞరూపుఁడగు జీవుఁడు.
चेष्टानाश చేష్టానాశః, अ० पु० प्रलये ప్రళయము
चो[illegible] ...శః, अ० पु० गणपतिभेदे ఒక గణపతి.
... చ్యవనప్రాశః, अ० पु० औषधे ఒక ఔషధము

प-सं०प्र० ష-సం ప్ర

चन्द्रघोषा చన్ద్రఘోషా, आ०स्त्री० चन्द्रस्य भार्यायाम् చంద్రునిభార్య

चम्पकोषः చమ్పకోషః,अ०पुं०पनसे పనసా†.

चर्मकषा(सा) చర్మకషా(సా), आ० स्त्री० सप्तलायाम् సంబరేను†.

चष చష, धा० (चषति –ते) भक्षणे భక్షించుట. (चषति) वधे చంపుట.

चारुशीर्ष చారుశీర్షః,अ०पुं० इन्द्रसखे आलम्बायने ऋषौ ఇంద్రుని చెలికాఁడు,ఆలంబాయనుఁడు, ఒక ఋషి

चलेषुः చలేషుః, उ०पुं० लक्ष्यमप्राप्तबाणके సరిగా బాణము వేయలేనివాఁడు.

चाषः చాషః, अ०पुं० पक्षिभेदे పాల, పాలగుమ్మ(పిట్ట).

चाक्षुषः చాక్షుషః, अ०पुं० षष्ठे मनौ ఆఱవ మనువు. न० प्रत्यक्षे ప్రత్యక్షము; चक्षुर्ग्राह्ये रूपादौ కంటి కగపడు రూపము మొ॥ त्रि० तद्वति అదిగలది.

चिकर्तिषु చికర్తిషుః, उ०त्रि० कर्तितुमिच्छौ కత్తిరింపఁగోరినవాఁడు.

चिकीर्षा చికీర్షా, आ० स्त्री० कर्तुमिच्छायाम् చేయఁగోరిక. –र्षु –ర్షుః उ०त्रि० चिकीर्षके 'చికీర్షకః' చూ॥

चिचीषा చిచీషా, आ०स्त्री० चेतुमिच्छायाम् ప్రోగుచేయఁ(చేదింపఁ)గోరిక.

चित्तदोष· చిత్తదోషః, अ०पुं० शून्यतायाम् శూన్యభావము.

चूष చూష, धा० (चूषति) पाने త్రాగుట, పీల్చుట.

चूषा చూషా, आ०स्त्री० गजकटिबन्धनरज्जौ ఏనుఁగునడుమునకుఁ గట్టెడి మోకు.

चोषः చోషః, अ०पुं० पार्श्वबाधाभेदे ప్రక్కదొక్కలో మంట.

स-सं०प्र० స-సం ప్ర

चकासत् చకాసత్, त्०त्रि० प्रकाशमाने ప్రకాశించుచున్నట్టిది.

चकासृ చకాసృ, धा० (चकास्ति, चकास्ते, चकासति) दीप्तौ ప్రకాశించుట.

चक्राधिवासी చక్రాధివాసీ, न्०पुं० नरङ्गे నారింజ†.

चतुरसा చతురంసా, आ०स्त्री० वृत्तभेदे ఒక వృత్తము.

चन्द्ररसा చన్ద్రరసా, आ०स्त्री० नदीभेदे ఒక నది. –हास –హాసః, अ०पुं० खड्गे ఖడ్గ(చూ)ము; रावणखड्गे రావణుని ఖడ్గము न० रजते వెండి. –सा –సా, आ०स्त्री० गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె†.

चन्द्रौरस చన్ద్రౌరసః,अ०पुं० बुधे బుధుఁడు, वृत्तभेदे ఒక వృత్తము.

चमसः చమసః, अ०प्र० यज्ञियपात्रभेदे ఒక యజ్ఞపాత్ర, सोमपानपात्रभेदे ఒక సోమపానపాత్ర. पुं० पर्पटे అప్పడము; लड्डुके లడ్డు –सा –సా, आ०स्त्री० चमसे చమసపాత్ర. –सी –సీ,ई०स्त्री० माषचूर्णे మినుపపిండి.

चरणसः చరణసః, अ०त्रि० चरणनिर्वृत्ते చరణ(చూ)కృతము.

चलाभास చలాభాసః, अ०पुं० रज्जुसर्पादेर्गमने రజ్జుసర్పాదుల కదలిక.

चातुर्मास. చాతుర్మాసః,अ०त्रि०चतुर्षु मासेषु भवे నాలుగుమాసములయందుఁ గలిగినది. –सी –సీ, ई०स्त्री० इष्टिभेदे చాతుర్మాసీష్టిః पूर्णिमाभेदे చాతుర్మాసీపూర్ణిమ.

चान्द्रमसम् చాన్ద్రమసమ్, अ०न० मृगशीर्षे మృగశిర*. त्रि० चन्द्रसबन्धिनि చంద్రసంబంధమైనది.

चाषे 'చాషః' చూ॥

चास చాసః, अ०पुं० इक्षुभेदे ఒకచెఱకు†,

चिकित्सा చికిత్సా, आ०स्त्री० रुक्प्रतिक्रियायाम రోగనివారణోపాయము, వైద్యము.

चिक्कसम् చిక్కసమ్,अ०न० यवचूर्णे యవల పిండి.

चिक्कसा చిక్కంసా, आ०सी० कमितुमिच्छायाम् అడుగుపెట్టఁగోరిక. -सुः -సుః, उ० त्रि० तद्वति అడిగలవాఁడు.

चित्राङ्गदसूः చిత్రాఙ్గదసూః, ऊ०सी० सत्यवत्याम् సత్యవతి, వ్యాసునితల్లి.

चित्रायसम् చిత్రాయసమ్,अ०न० तीक्ष्णलोहे ఉక్కు.

चिदाभास. చిదాభాసః, अ०पु० बुद्धावात्मप्रतिबिम्बे బుద్ధియందలిఆత్మ-ప్రతిబింబము, కర్తృత్వ భోక్తృత్వ జ్ఞాతృత్వాదులు గల జీవుఁడు.

च्युस చ్యుస, धा० (च्योसयति -ते) हानौ హాని, हसने నవ్వుట.

ह - सं० प्र० హ - సం ప్ర

चक्रव्यूहः చక్రవ్యూహః, अ०पु० व्यूहमेदे చక్రాకారమైన వ్యూహము

चतुर्बाहु చతుర్బాహు, उ०न० चतुष्कोणे చతుష్కోణ(మూ)ము.

चतुर्व्यूह· చతుర్వ్యూహః, अ०पु० विष्णौ విష్ణువు.

चन्द्रगृहम् చన్ద్రగృహమ్,अ०न० कर्कटराशौ కర్కటరాశి.

चन्द्रहा. చన్ద్రహా, न०पु० राहौ రాహువు.

चरगृहम् చరగృహమ్, अ०न० चरराशौ 'చరరాశిః' చూ

चरणव्यूह· చరణవ్యూహః, अ०पु० वेदशाखाविभाजके ग्रन्थमेदे వేదశాఖలవిభాగము గల ఒక గ్రంథము.

चह చహ, धा० (चहति, चहयति -ते) परिकल्कने మోసగించుట దంభము.

चक्षुर्हा చక్షుర్హా, न०पु० दृष्टिमात्रेण घातिनि చూపుచేతనే చంపువాఁడు.

चामरग्राहः -ही చామరగ్రాహః -హీ, अ० न०पु० चामरेण वीजनकर्तरि సురఁటితాల్పు, వింజామరవేయువాఁడు.

चित्रबर्ह. చిత్రబర్హః, अ०पु० मयूरे నెమిలి, गरुडात्मजमेदे గరుడుని ఒక కొడుకు. -वहा -వహా, आ०सी० नदीमेदे ఒకనది.

चिरमेही చిరమేహీ, न०पु० गर्दभे గాడిద.

चैत्यगृहम् చైత్యగృహమ్, अ०न० चतुष्पथस्थे गृहे చతుష్పథ(మూ)మునఁగల గృహము.

क्ष క్ష

चर्मवृक्ष చర్మవృక్షః, अ०पु० भूर्जे బుజపత్తిరి.

चक्षा చక్షః, स०पु० उपाध्याये ఉపాధ్యాయుఁడు, देवगुरौ బృహస్పతి.

चक्षिङ् చక్షిఙ్, धा०(चष्टे) व्यक्ताया वाचि స్పష్టముగాఁ బలుకుట, दर्शने చూచుట.

चक्षु చక్షుః, ष०न० नेत्रे కన్ను.

चातुरक्षम् చాతురక్షమ్, अ०न० क्रीडामेदे నాలుగు పాచికలతో ఆడెడి ఒక ఆట.

चित्रपक्षः చిత్రపక్షః, अ०पु० तित्तिरौ తిత్తిరి పక్షి.

चित्राक्षी చిత్రాక్షీ,न०पु० गोरङ्कौ 'గోరఙ్కుః' చూ

चुक्षा చుక్ష, आ०सी० हिंसायाम् హింస.

चोक्ष· చోక్షః, अ०पु० स्वभावसिद्धशुचिनि वनप्रदेशे స్వతస్సిద్ధ పరిశుద్ధత గల అరణ్య ప్రదేశము. त्रि० दक्षे సమర్థుఁడు.

चौक्षः చౌక్షః,अ०त्रि० हिंसाशीले క్రౌర్యము గలవాఁడు.

छ ఛ ।

छः ఛః, अंत्रिं निर्मले పరిశుద్ధము नं गृहे ఇల్లు. छादने కప్పుట.
छम् ఛమ్, अव्यं भूतनाशकरे भीषणे बीजे భూతములఁ బాఱఁదోలునదియు భయంకర మునగు నొక బీజాక్షరము.
छा ఛా, आंसीं छेदने ఛేదించుట.
छाः ఛాః, आंपुं पारदे పాదరసము त्रिं छेत्तरि ఛేదించువాఁడు.
छिः ఛిః, इंपुं निन्दायाम् నింద
छित् ఛిత్, द्रुंत्रिं छेत्तरि ఛేదించువాఁడు
छो ఛో, धां (छयति) छेदने ఛేదించుట
छ्यु ఛ్యు, धां (छयवते) गतौ గతి.

क-संप्र క-సంప్ర

छगलकः ఛగలకః, अंपुं छागे మేఁక.
छच्छिका ఛచ్ఛికా, आंसीं तक्रभेदे తక్ర (మజ్జిగ)విశేషము.
छत्रकः ఛత్రకః, अंपुं अतिच्छत्रे గొడుగుగడ్డి†, मत्स्यरङ्गे 'మత్స్యరఙ్గః' చూ नं ईश्वरगृहभेदे ప్రాసాద(చూ) విశేషము.
छत्राक ఛత్రాకః, अंपुं जालबर्बुरके ఒక తుమ్మ†. नं शिलीन्ध्रे పుట్టగొడుగు. –की –కీ, ईंसीं नाकुल्याम् సర్పాక్షి†.
छत्रिकः ఛత్రికః, अंत्रिं छत्रयुक्ते గొడుగు గలవాఁడు. –का –కా, आंसीं शिलीन्ध्रे పుట్టగొడుగు. [తీఁగె†.
छद्मिका ఛద్మికా, आंसीं गुडूच्याम् తిప్ప
छन्दक ఛన్దకః, अंत्रिं रक्षके రక్షించువాఁడు. विष्णौ విష్ణువు. [దోస†.
छर्दापनिका ఛర్దాపనికా, आंसीं कर्कट्याम्
छर्दि(र्दी)का ఛర్ది(ర్దీ)కా, आं सीं विष्णुक्रान्तायाम् విష్ణుక్రాంత†, उत्कासिकायाम् 'ఉత్కాసికా' చూ॥
छलिकम् ఛలికమ్, अंनं नाटकभेदे ఒక నాటకము.
छात्रव्यंसक ఛాత్రవ్యంసకః, अंपुं मन्दशिष्ये మందుఁడైన శిష్యుఁడు [వాఁడు
छादकः ఛాదకః, अं त्रिं छादने కప్పునట్టి
छाद्मिकः ఛాద్మికః, अंत्रिं कापटिके కపటి.
छान्दसिका ఛాన్దసికా, आंसीं छन्दसभावे ఛాందసుని భావము.
छायाङ्क ఛాయాఙ్కః, अंपुं चन्द्रे చంద్రుఁడు.
छिक्का ఛిక్కా, छिक्किका ఛిక్కికా } आंसीं क्षुते తుమ్ము.
छिद्रकम् ఛిద్రకమ్, अंनं वज्रे వజ్రము.
छिन्नवेशिका ఛిన్నవేశికా, आंसीं पाठायाम् చిఱుబొద్ది† 'ఛిప్పికా' చూ॥
छिप्पिका ఛిప్పికా, आंसीं चिप्पिकायाम्
छुछुका ఛుఛుకా, आंसीं गन्धाखौ చుంచు
छुबुकम् ఛుబుకమ్, अंनं चिबुके గడ్డము
छुरिका ఛురికా, आंसीं असिपुत्र्याम् చురియ, సురియ, చిన్నకత్తి.
छूरिका ఛూరికా, आंसीं वन्ध्यगवि గొడ్డుటావు. छुरिकायाम् చురిక.
छेक. ఛేకః, अंपुं गृह्ये ఇల్లుమరగిన పశుపక్ష్యాదులు; अनुप्रासभेदे ఒక అనుప్రాస(చూ). त्रिं विदग्धे నగరనివాసి.
छेका ఛేకా, आंसीं मत्तायाम् మదించినస్త్రీ.
छेलक. ఛేలకః, अंपुं छागे మేఁక.
छेलिका ఛేలికా, आंसीं छाग्याम् ఆఁడుమేఁక.
छैदिक ఛైదికః, अंपुं वेतसे ప్రబ్బలి†.
छोटिका ఛోటికా, आंसीं अङ्गुलिध्वनौ చిటిక, చిటికరించుట, చిటికరింత, ప్రేలుమిడి, ప్రేల్మిడి, ప్రేల్పుడి, చిటికవేయుట.

ख ఖ

छागमुख. ఛాగముఖః, अंपुं षण्मुखे ఛాగ

ముఖ మాఱవదిగాఁ గలవాఁడు, కుమార స్వామి; తదనుచరమేదేవానిఒకఅనుచరుఁడు.

ग గ

छग ఛగః, అంపుం छागे మేఁక.

छत्रभङ्ग ఛత్రభఙ్గః, అం పుం नृपक्षये రాజ నాశము, वैधव्ये ముండమోయుట. अस्वातन्त्र्ये స్వతంత్రతలేమి

छन्दोग ఛన్దోగః, అంపుం सामवेदज्ञे సామ వేదము నెఱిఁగినవాఁడు.

छाग· ఛాగః, అంపుం पशुभेदे చింబోతు, మేఁకపోతు, వేఁట, మేఁక. నం पुरोडाशे పురోడాశము, छागीक्षीरे మేఁకపాలు త్రిం छागसम्बन्धिनि మేఁకసంబంధమైనది

छागी ఛాగీ,ఈంసీం अजायाम् చింబు,చుచ్చు, మేఁక, ఆఁడుమేఁక.

छोलङ्ग. ఛోలఙ్గః, అం పుం मातुलुङ्गे మాదీఫలము†.

छ ఛ

छत्रगुच्छ ఛత్రగుచ్ఛః, అంపుం गुण्डे నమ్మ గడ్డి†. ['గన్దాఖః' చూ

छुच्छु ఛుచ్ఛుః, ఉంసీం गन्धाखौ చుంచు,

ज జ

छजि ఛజి, ధాం(छज्जयति –ते) कृच्छ्रजीवने కష్టజీవనము.

छागभोजी ఛాగభోజీ, న్ంపుం वृके తోఁడేలు

ट ట

छटा ఛటా, ఆంసీం दीप्तौ ప్రకాశము; परम्परायाम् పరంపర [ఛేదించుట

छुट ఛుట, ధాం(छुटति, छोटयति –ते) छेदने

छोटी ఛోటీ, న్ంపుం कैवर्ते జాలి 'కైవర్తః' చూ

ड డ

छगलण्ड ఛగలణ్డః, అంపుం प्रचण्डदेव्याः स्थाने దేవీస్థానవిశేషము. –लाण्डी –లాణ్డీ, ఈంసీం वृद्धदारके బొద్దికూర†.

छ(छे)मण्ड ఛ(ఛే)మణ్డః, అం త్రిం माता-पितृविहीने बाले తలిదండ్రులులేనిబాలుఁడు.

छात्रगण्ट ఛాత్రగణ్డః, అంపుం पद्यपादमात्र-वेत्तरि मन्दे शिष्ये పద్యములో ఒక చరణముమాత్రమే నేర్చిన మందశిష్యుఁడు.

छिलिहिण्ड· ఛిలిహిణ్డః, అంపుం पातालगरुडे పాతాళగరుడి†.

छुड ఛుడ, ధాం (छुडति) संवरणे చుట్టుకొనుట. (छोडति) पिधाने కప్పుట.

ण ణ

छगण ఛగణః,అంపుం करीषे 'కరీషః' చూ.

छागण· ఛాగణః,అంపుం करीषाग्नौ పిడకనిప్పు.

छिद्रकर्ण ఛిద్రకర్ణః,అంత్రిం छिन्नकर्णे చిరిగిన (విరిపోయిన) చెవులుగలవాఁడు. [పూఁత.

छुरणम् ఛురణమ్,అంనం विलेपने పూయుట,

छोरणम् ఛోరణమ్,అంనంपरित्यागेవిడుచుట.

त - सं प्रं త - సం ప్ర

छन्दश्चिति ఛన్దశ్చితిః, ఇంసీం छन्दसांगणे ఛందస్సుల సమూహము.

छन्दस्तुप् ఛన్దస్తుప్, భంపుం अनूरौ అనూరుఁడు

छन्दोविचिति. ఛన్దోవిచితిః, ఇంసీం छन्द-श्शास्त्रे ఛందశ్శాస్త్రము

छर्दित ఛర్దితః,అంత్రిం कृतवमने వాంతియైన వాఁడు.

छलितम् ఛలితమ్, అంత్రిం वञ्चिते వంచింపఁ బడినవాఁడు. నం छले వంచన.

छात. ఛాతః, అంత్రిం दुर्बले బలహీనుఁడు; छिन्ने కోయఁబడినది,

छादितम् ఛాదితమ్, अ०त्रि० आच्छादिते కప్పఁబడినది.

छातः ఛాతః, अ०त्रि० भुक्ते భుజింపఁబడినది.

छितम् ఛితమ్, अ०त्रि० छिन्ने కోయఁబడినది.

छित्तिः ఛిత్తిః, इ०सी० छेदने ఛేదించుట, करञ्जे కానుగు†.

छिद्रान्ता. ఛిద్రాన్తః, अ०पु० नडे ఒక్క పకసపు†

छिद्रितम् ఛిద్రితమ్, अ०त्रि० कृतच्छिद्रे రంధ్రము వేయఁబడినది; जातरन्ध्रे రంధ్రము గలది.

छिन्नमस्ता ఛిన్నమస్తా, आ०सी० देवीविद्याभेदे దేవీవిశేషము, పది మహావిద్యలలో నొకటి.

छुरितम् ఛురితమ్, अ०त्रि० खचिते ఖచిత(మూ)ము; लिप्ते పూయఁబడినది; छिन्ने ఛేదింపఁబడినది.

छेकापह्नुतिः ఛేకాపహ్నుతిః, इ०सी० अलङ्कारभेदे ఒక అలంకారము.

छेकोक्तिः ఛేకోక్తిః, इ०सी० वक्रोक्तौ వంకర [మాట.

छेत्ता ఛేత్తా, ऋ०त्रि० छेदनकर्तरि ఛేదించునట్టి వాఁడు.

छेदितम् ఛేదితమ్, अ०त्रि० छिन्ने ఛేదింప [బడినది.

थ థ

छागरथ. ఛాగరథః, अ०पु० अग्नौ తగరు, రౌతు, అగ్ని.

छायानाथ. ఛాయానాథః, अ०पु० सूर्ये ఛాయ మగఁడు, 'సూర్యః' చూ॥ —पथः —పథః, अ०पु० ज्योतिश्चक्रमध्यवर्तिनि दक्षिणोत्तरायते तिरश्चीने आकाशस्थानविशेषे జ్యోతిశ్చక్రమునడుమను దక్షిణోత్తరభాగమునందు అడ్డముగా నుండెడి ఒక ఆకాశస్థానము.

द ద

छद ఛద, धा० (छदति —ते, छादयति—ते) अपवारणे కప్పుట.

छदः ఛదః, अ०पु० पर्णे ఆకు; पक्षिपक्षे పక్షి ఱెక్క, तमाले చీఁకటి†; ग्रन्थिपर्णे గ్రంధిపర్ణ(మూ)ము.

छदिः ఛదిః, इ०स्०न० गृहपटले ఇంటికప్పు.

छदि ఛది, धा० (छन्दति, छन्दयति —ते) सवरणे చుట్టుకొనుట

छदिर् ఛదిర్, धा० (छदयति —ते) ऊर्जने (जीवने) ప్రాణ(బల)వంతముఁగావించుట.

छन्दः ఛన్దః, अ०पु० इच्छायाम् కోరిక; वशतायाम् స్వాధీనమగుట, विषे విషము, विषभेदे ఒకవిషము. त्रि० रहसि ఏకాంతము. स्०न० वेदे ఛందస్సు, వేదము. वेदाङ्गविशेषे ఛందశ్శాస్త్రము, सामभेदे సామవిశేషము; पद्ये పద్యము, स्वैराचारे స్వేచ్ఛాచారము. इच्छायाम् కోరిక; कपटे కపటము; गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपङ्क्तित्रिष्टुब्जगतीषु గాయత్రిఉష్ణిక్కు అనుష్టుప్పు బృహతిపంక్తి త్రిష్టుప్పు జగతి యనెడి ఛందస్సులు; अतिजगत्यादिषु అతిజగతి అతిశక్వరి అష్టి అత్యష్టి ధృతి అతిధృతి మొ॥

छर्दम् ఛర్దమ్, अ०न० वमने వాంతి.

छर्द ఛర్ద, धा०(छर्दयति—ते) वमने కక్కుట.

छर्दिः ఛర్దిః, इ०स्०सी० वमने వాంతి.

छर्दी ఛర్దీ, ई०सी० वमने వాంతి; वमिरोगे వమనవ్యాధి, उद्गारे త్రేనుపు.

छादम् ఛాదమ్, अ०न० पटले ఇంటికప్పు.

छायापादः ఛాయాపాదః, अ०पु० शङ्कुच्छायापादे పండ్రెండంగుళముల శంకు ఛాయయొక్క పాదమానము.

छिदा ఛిదా, आ०सी० छेदने ఛేదించుట.

छिदिः ఛిదిః, इ०सी० परशौ గండగొడ్డలి; वज्रे వజ్రము. त्रि० छेत्तरि ఛేదించువాఁడు.

छिदिर् ఛిదిర్, धा० (छिनत्ति, छिन्ते) द्वैधीकरणे ఛేదించుట.

छृदिर् ఛృదిర్, धा० (छृणत्ति, छृन्ते) देवने దేవనము, క్రీడపలుపుట; दीप्तौ ప్ర కా శము.

छृदी ఛృదీ, धा० (छर्दति, छर्दयति –ते) सदीपने ప్రకాశింపఁజేయుట.

छेद ఛేద, धा० (छेदयति –ते) द्विधाकरणे ఛేదించుట.

छेद ఛేదః, अ०त्रि० खण्डे ముక్క, తునుక. छेदके భాగించునది. पु० छेदने ఛేదించుట.

छेदिः ఛేదిః, इ०त्रि० छेत्तरि ఛేదించువాఁడు पु० वज्रे వజ్రము, त्वष्टरि వడ్రంగి.

न న

छदनम् ఛదనమ్, अ०न०पर्णे ఆకు, पक्षिपक्षे పక్షిఱెక్క, त्वचे వల్కలము पिधाने కప్పుట

छन्नम् ఛన్నమ్, अ०न० रहसि ఏకాంతము. त्रि० आच्छादिते కప్పఁబడినది, निर्जने జనములేనిది.

छर्दन. ఛర్దనః, अ०पु०निम्बे వేము†; मदने ఉమ్మెత్త†. न० वमने వాంతి. त्रि० वमन-कर्तरि వాంతిచేయునది.

छर्दिघ्न ఛర్దిఘ్నః, अ०पु०निम्बभेदे ఒక వేము

छलनम् ఛలనమ్, अ०न० प्रतारणे మోసపుచ్చుట. –ना –నా, आ०स्त्री० वञ्चनायाम् మోసము. [‘ఛాగరథః’ చూ॥

छागवाहन. ఛాగవాహనః, अ०पु० छागरथे

छात्रदर्शनम् ఛాత్రదర్శనమ్, अ०न० हैयङ्गवीने ‘హైయఙ్గవీనమ్’ చూ॥

छादनम् ఛాదనమ్, अ०न०पर्णे ఆకు, आच्छादने కప్పుట. पु०नीलाम्लाने వల్లగోరింట†. त्रि० छादके కప్పునది. [చంద్రుఁడు.

छायामानः ఛాయామానః, अ० पु० चन्द्रे

छिक्कनी ఛిక్కనీ, ई०स्त्री० वृक्षभेदे ఒకచెట్టు.

छिन्नग्रन्थिनी ఛిన్నగ్రన్థినీ, ई०स्त्री० त्रिपर्णिकायाम् ‘త్రిపర్ణికా’ చూ॥

छिन्न ఛిన్నః, अ०त्रि० कृतच्छेदने ఛేదింపఁబడినది, विभक्ते విభజింపఁబడినది. पु० मन्त्रभेदे ఒక మంత్రము, व्रणभेदे ఒక వ్రణము.

छिन्ना ఛిన్నా, आ०स्त्री० कुलटायाम् ఱంకులాడి, गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె†.

छृन्न ఛృన్నః, अ०त्रि० दीप्ते ప్రకాశించినది.

छेदनम् ఛేదనమ్, अ०न० द्विधाकरणे అఱవఱపేయుట, ఉత్తరించుట, కవిమసగుట, కనుపుగొట్టుట, గండ్రించుట, చక్కడుచుట, చక్కాడుట, చెక్కుచేయుట, చాఁగఱగొనుట, చించుట, చిందఱవందఱచేయుట, చీరుట, చీఱుట, చెండాడుట. చెండుచెండాడుట, చెలగుట, చెల్లుట, తఱుగుట, తీసివేయుట, తుందించుట, తునుమాడుట, తునుముట, తున్మట, తున్మాడుట, తెగఁగొట్టుట, తెగవేయుట, త్రవుట, త్రవ్వటించుట, త్రవ్వుట, నఱ(ఱు)కుట(దు), నుగ్గాడుట, పరిమారుచుట, పరిమార్చుట, పాలాడుట, ప్రాముట, మురికొనుట, మొత్తుట, రేయుట, వందఱలాడుట, వ్రచ్చుట, వ్రక్కలించుట, వ్రేయుట, సెలగు(వు)ట, కోయుట, గిల్లుట, గిల్లివేయుట, త్రుంచుట, త్రుంచివేయుట, ఛేదించుట, छेदनसाधने ఛేదించెడి సాధనము. त्रि० छेदके ఛేదించునది.

प ప

छत्रपुष्प ఛత్రపుష్పః, अ०पु०तिलके బొట్టుగు†

छप ఛప, धा० (छम्पति) गतौ గతి.

छपि ఛపి, धा० (छम्पयति –ते) गतौ గతి.

छर्दिकारिपुः ఛర్దికారిపుః, उ०पु० क्षुद्रैलायाम् చిట్టేలకి†.

छुप ఛుప, धा० (छुपति) स्पर्शे తాఁకుట.

छुपः ఛుపః, अ०पु० युद्धे యుద్ధము; स्पर्शने తాఁకుట, क्षुपे ‘క్షుపః’ చూ॥ त्रि० चपले

-'చపలమ్' చూ

छृप ఛృప, धा० (छर्पति, छर्पयति -ते) सदीपने ప్రకాశింపఁజేయుట, याचने యాచించుట.

भ ఛ

छटाभा ఛటాభా, आ०सी० विद्युति మెఱపు

म మ

छद्म ఛద్మ, न्०न० छले ఛల(మా)ము, कपटे కపట(మా)ము: स्वरूपाच्छदने స్వరూపమును గప్పిపుచ్చుట [వాఁడు.

छद्मी ఛద్మీ, न्०त्रि० छद्मयुक्ते కపటము గల

छन्दोमः ఛన్దోమః, अ०पु० यागमेदे ఒక యాగము.

छमु ఛము, धा० (छमति) अदने భక్షించుట

य య

छत्राधान्यम् ఛత్రాధాన్యమ్, अ०न० धान्याके కొత్తిమిరి†

छन्दस्यम् ఛన్దస్యమ్, अ०त्रि० इच्छया कृते కోరికతోఁ జేయఁబడినది, छन्दसा निर्मिते ఛందస్సుచేత నిర్మింపఁబడినది.

छागलेयः ఛాగలేయః, अ०पु० स्मृतिकर्तरि ऋषिभेदे స్మృతికర్తయైన ఒక ఋషి.

छात्रिक्यम् ఛాత్రిక్యమ్, अ०न० छत्रयुक्तत्वे గొడుగుగలవాఁడై యుండుట.

छादिषेयम् ఛాదిషేయమ్, अ०न० छदिषे हिते तृणे ఇల్లుకప్పెడి గడ్డి.

छान्दोग्यम् ఛాన్దోగ్యమ్, अ०न० छन्दोगानामाम्नाये धर्मे समूहे च ఛందోగులయొక్క వేదము ధర్మము సమూహము; उपनिषद्भेदे ఛాందోగ్యోపనిషత్తు.

छाया ఛాయా, आ०सी० अनातपे ఛాయ, ఎండలేమి, నీడ; कान्तौ కాంతి, कात्यायन्याम् పార్వతి, पङ्क्तौ పంక్తి, पालने ఏలుట. प्रतिबिम्बे ప్రతిబింబము: सादृश्ये ఛాయ, పోలిక, यसूपत्नीभेदे ఛాయ, సూర్యుని ఒక భార్య. तमसि చీఁకటి; वृत्तभेदे ఒక వృత్తము: उत्कोचे 'ఉత్కోచః' చూ

छायातनय. ఛాయాతనయః, अ०पु० शनौ ఛాయపట్టి, శని.

छालिक्यम् ఛాలిక్యమ్, अ०न० गानभेदे ఒక గానము.

छेदनीय ఛేదనీయః, अ०पु० कतके 'కతకః' చూ॥ त्रि० छेद्ये ఛేదింపఁదగినది.

छेद्यम् ఛేద్యమ్, अ०त्रि० छेत्तुं योग्ये ఛేదింపఁదగినది.

र-सं०प्र०। ర-సం ప్ర

छगलाङ्घ्रि -न्त्री ఛగలాఙ్ఘ్రిః -న్త్రీ, इ०ई०सी० वृके తోఁడేలు, वृद्धदारके బొద్దికూర†.

छत्रचक्रम् ఛత్రచక్రమ్, अ०न० राज्ञा शुभाशुभबोधके चक्रभेदे రాజుల శుభాశుభములఁ దెలిపెడి ఒకచక్రము. -ध(धा)रः -ధ(ధా)రః, अ०पु० छत्रस्यग्राहिणि గొడుగుపట్టెడివాఁడు. -पत्रम् -పత్రమ్, अ०न० स्थलपद्मे మెట్టతామర†; भूर्जे బుజపత్తిరి†.

छत्रम् ఛత్రమ్, अ०न० आतपत्रे గొడుగు, ఎండచాటుపట్టువు, ఎండ మఱుగు(వు), ఎల్లి, చట్టువు, గొడుగు; आवरणे ఆవరణము पु० भूतृणे చిప్పకసవు†, क्षुपभेदे ఒక క్షుప(మా)ము.

छत्रा ఛత్రా, आ०सी० धान्यके కొత్తిమిరి†; पालघ्ने గొడుగుగడ్డి†, मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†: मिश्रेयायाम् సదాప†, शिलीन्ध्रे పుట్టగొడుగు.

छत्रातिच्छत्रः ఛత్రాతిచ్ఛత్రః, अ० पु० पालघ्ने గొడుగుగడ్డి†.

छत्री ఛత్రీ न्०पु० नापिते మంగలి त्रि० छत्रयुक्ते గొడుగుగలవాఁడు.

छत्वर. ఛత్వరః, अ०पु० गृहे ఇల్లు, कुञ्जे పొదరిల్లు

छदपत्र ఛదపత్రః,अ०पु० भूर्जे బుజపత్తిరి†

छागमित्र ఛాగమిత్రః, अ०पु० देशभेदे ఒక దేశము. [न० मधुभेदे ఒక తేనె

छात्र· ఛాత్త్రః, अ०पु० शिष्ये శిష్యుఁడు.

छात्त्रि ఛాత్త్రిః इ०स्री छादने కప్పుట. पु० छादके కప్పునట్టివాఁడు.

छायाकरः ఛాయాకరః, अ० त्रि० छत्रधरे గొడుగుపట్టెడివాఁడు. -तरु -తరుః, उ० पु०नमेरौ సురపొన్న†. -मित्रम्-మిత్రమ్, अ०न० छत्रे ఛత్ర(చూ)ము.

छायामृगधर. ఛాయామృగధరః,अ०पु०चन्द्रे ఛాయారూపమైన మృగమునుధరించువాఁడు, చంద్రుఁడు.

छायायन्त्रम् ఛాయాయన్త్రమ్,अ०न० कालज्ञानसाधके यन्त्रभेदे కాల(వేళ)జ్ఞానసాధకములైన శంకుయష్టిధనుశ్చక్రాది యంత్రములు. [भेदे ఒక మృగము.

छिक्क(क्का)र. ఛిక్క(క్కా)రః, अ०पु० मृग-

छित्त्व(द्व)रः ఛిత్త్వ(ద్వ)రః, अ०त्रि० वञ्चके మోసకాఁడు; शत्रौ శత్రువు, छेदके ఛేదించునట్టిది.

छिदिर. ఛిదిరః, अ०पु० अग्नौ అగ్ని; खड्गे ఖడ్గము; परशौ గండ్రగొడ్డలి, रज्जुभेदे ఒక త్రాడు.

छिदुर. ఛిదురః,अ०त्रि०स्वय छिन्ने స్వయము తెగినట్టిది; छित्वरे 'ఛిత్వరః' చూ

छिद्र ఛిద్ర, धा० (छिद्रयति -ते) कर्णभेदने చెవులుకుట్టుట; करणभेदने అవయవము ఛేదించుట.

छिद्रम् ఛిద్రమ్, अ०न० अष्टमभवने ఎనిమిదవయిల్లు, गर्ते గోయి; दोषे దోషము; रन्ध्रे చిందఱ, రంధ్ర(చూ)ము.

छिन्नपत्री ఛిన్నపత్త్రి, ई०स्री० अम्बष्ठायाम् చిఱుబొద్ది†.

छुछुन्दरः -रिः ఛుఛున్దరః -రిః अ०इ०पु० गन्धाखौ 'గన్ధాఖుః'చూ -री -రీ,ई०स्री० गन्धमूष्याम् ఆఁడుచుంచు

छुद्रम् ఛుద్రమ్, अ०न० प्रतीकारे ప్రతీకారము, रश्मौ కిరణము.

छुर ఛుర, धा० (छोरति) छेदने ఛేదించుట. (छुरति) लेपने పూయుట.

छुरा ఛురా, आ०स्री० सुधायाम् (గచ్చు) సున్నము.

छुरिकापत्री ఛురికాపత్త్రి, ई०स्री० श्वेतायाम् శ్వేత, ఒక తీఁగె†.

छु(छू)री ఛు(ఛూ)రి, ई०स्री० छुरिकायाम् చురి, చూరి, చిన్నకత్తి. [ఒక ఈఁత†.

छोहारा ఛోహారా, आ०स्री० खर्जूरिकाभेदे

ल ల

छगल ఛగలః,अ०पु० छागे ఛాగ(చూ)ము; वृद्धदारके బొద్దికూర†, छागप्रधानदेशे మేఁకలు తఱుచుగాఁగల ప్రదేశము त्रि० तत्रवासिनि అందుండువాఁడు. न० नीलवस्त्रे నీలవస్త్రము. -ली -లీ, ई०स्री० छाग्याम् ఆఁడుమేఁక. न्०पु० ऋषिभेदे ఒక ఋషి.

छटाफल· ఛటాఫలః, अ०पु० पूगे పోఁక†.

छलम् ఛలమ్,अ०न० स्वरूपाच्छादने స్వరూపమును గప్పిపుచ్చుట, व्याजे మిష; यथार्थगूहने సత్యమును మఱుగుపఱచుట, शाठ्ये మోసము, कापट्ये కపటభావము, युद्धमर्यादायाश्चलने యుద్ధమర్యాదనుండి తప్పిపోవుట; तात्पर्यान्तरेण प्रयुक्तस्य शब्दस्य अर्थान्तरेण कथने వేఱుద్దేశముతోఁ బ్రయోగింపఁబడిన శబ్దమునకు అర్థాంతరమునుజెప్పుట; दूषणभेदे ఒక దోషము; प्रमादाभिहिते ఏమఱుపాటుమాట. त्रि० छलकारिणि ఛల(చూ)ము సేయువాఁడు.

छल्लि -ल्ली ఛల్లిః -ల్లీ, ఇం॰ఈం॰सी॰ वल्कले చెట్టుపట్ట; लतायाम् తీఁగె, सन्ततौ సంతానము.

छागलः ఛాగలః, అం॰పుం॰ छागे మేఁక; ऋषिभेदे ఒక ఋషి, मत्स्यभेदे ఒకచేఁప. -लि -లిః, ఇం॰పుం॰ छागापत्ये మేఁకపిల్ల.

छात्त्रिशालम् -ला ఛాత్త్రిశాలమ్ -లా, అం॰ ఆం॰న॰ छात्त्रे. शालायाम् కప్పునట్టివాని యిల్లు.

छाल ఛాలః, అం॰పుం॰ वल्कले చెట్టుపట్ట.

छिद्राफलम् ఛిద్రాఫలమ్, అం॰న॰ मायारूपे फले మాయారూపమైన ఫలము.

छेलु. ఛేలుః, ఉం॰పుం॰ सोमराज्याम् కారుగచ్చ†.

व వ

छन्दोदेवः ఛన్దోదేవః, అం॰పుం॰ ब्राह्मण्या नापितेन जाते మంగలివానికి బ్రాహ్మణస్త్రీయందుఁ గలిగినవాఁడు, చండాలవిశేషము. स्त्रीणा पूज्ये देवभेदे స్త్రీలుపూజింపఁదగిన ఒక దేవత.

छमित्वा ఛమిత్వా, అవ్య॰ भुक्त्यर्थे భుజించి.

छर्दित्वा ఛర్దిత్వా, అవ్య॰ सदीप्येत्यर्थे ప్రకాశించి.

छान्त्वा ఛాన్త్వా, అవ్య॰ भुक्तेत्यर्थे భుజించి.

छृत्वा ఛృత్వా, అవ్య॰ सदीप्येत्यर्थे ప్రకాశించి.

छविः -वी ఛవిః -వీ, ఇం॰ఈం॰सी॰ कान्तौ కాంతి, शोभायाम् శోభ.

छिन्नोद्भवा ఛిన్నోద్భవా, ఆం॰सी॰ गुडूच्याम् [తిప్పతీఁగె†.

श శ

छिद्रदर्शी ఛిద్రదర్శీ, న్॰త్రి॰ रन्ध्रान्वेषिणि (शत्रौ) మచ్చరి, తప్పులు వెదకువాఁడు (శత్రువు).

ष ష

छन्दोभाषा ఛన్దోభాషా, ఆం॰सी॰ छन्दसा कथने ఛందోవచనము; उपाङ्गशास्त्रभेदे ఉపాంగమైన ఒక శాస్త్రము.

छष ఛష, ధా॰ (छषति -ते) हिंसायाम् హింసించుట.

छायापुरुष ఛాయాపురుషః, అం॰పుం॰ आकाशेदृश्ये निजच्छायानुरूपे पुरुषे ఆకాశమున జూడఁదగిన తన ప్రతిబింబానురూపమై ఉండెడి పురుషుఁడు.

स స

छान्दस ఛాన్దసః, అం॰పుం॰ श्रोत्रिये వేదముఁ జదివినవాఁడు. त्रि॰ छन्दस्सम्बन्धिनि వేదసంబంధమైనది, वेदव्याख्यानग्रन्थे వేదవ్యాఖ్యానగ్రంథము; वेदभवे వేదమునుండి కలిగినది.

छिन्नश्वास. ఛిన్నశ్వాసః, అం॰పుం॰ श्वासभेदे శ్వాసవిశేషము.

ह హ

छन्दोमदशाहः ఛన్దోమదశాహః, అం॰పుం॰ यागभेदे దశాహసాధ్యమైన ఒక యాగము.

छायाग्रह ఛాయాగ్రహః, అం॰పుం॰ राहौ రాహువు; केतौ కేతువు, दर्पणे అద్దము.

छिद्रवैदेही ఛిద్రవైదేహీ, ఈం॰सी॰ करिपिप्पल्याम् గజపిప్పలి†.

छिन्नरुह. ఛిన్నరుహః, అం॰పుం॰ तिलके బొట్టుగు†. -हा -హా, ఆం॰सी॰ गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె†, सल्लक्याम् అందుగు†; स्वर्णकेतक्याम् బంగరుగేదఁగి†.

क्ष క్ష

छत्रवृक्ष. ఛత్రవృక్షః, అం॰పుం॰ मुचुकुन्दे ముచుకుందము†.

ज १ జ 1

ज. జః, అ०పు० जनार्दने విష్ణువు; जनके తండ్రి. जन्मनि జన్మ, जगधौ భుజించుట जन्मविच्छेदे జన్మవిచ్ఛేదము, ముక్తి जवे వేగము; जगणे జ గ ణ ము, मृत्युञ्जये మృత్యుంజయుఁడు, శివుఁడు, विषे విషము, पिशाचे పిశాచము, तेजसि తేజస్సు త్రి० जविनि వేగము గలవాఁడు. जाते పుట్టినవాఁడు, जेतरि జయించునట్టివాఁడు

जम् జమ్, अव्य० कृत्यादिनाशकरे दुर्धर्षबीजे కృత్యము(పను)లఁ జెఱచునదియుఁ దిరస్కరింపరానిదియు నగు నొక బీజము.

जा జా, आ०सी० जनन्याम् తల్లి देवरपत्न्याम् మఱఁది పెండ్లము.

जि జి, धा० (जयति) जये జయించుట, अभिभवे పరాభవించుట.

जि జిః, इ०पु० पिशाचे పిశాచము త్రి० क्षयशीले నశించునట్టివాఁడు.

जित् జిత్, त्०त्रि० जेतरि జయించువాఁడు.

जु జు. धा०(जवति)रहसि వేగము (जवते) गतौ గతి. [गमने గతి.

जुः జుః, उ०सी० त्वरागमने వడిగాఁబోవుట,

जू జూ, धा० (जवति) गतौ గతి.

जूः జూః, ऊ०सी० सरस्वत्याम् సరస్వతి, आकाशे ఆకాశము; पिशाच्याम् పిశాచి, जवने వేగము. गमने గతి; त्वरागमने వడిగాఁబోవుట. त्रि०जवयुक्ते వేగముగలది.

जृ జృ, धा० (जरति)न्यक्कारे తిరస్కారము.

जॄ జౄ, धा० (जृणाति, जरति, जरयति -ते) वयोहानौ ముదియుట.

जॄष् జౄష్, धा०(जीर्यति) वयोहानौ ముదియుట శిథిలమగుట జీర్ణమగుట.

जै జై, धा० (जायति) क्षये క్షీణమగుట.

ज्ञः జ్ఞః, अ०पु० कुजे కుజుఁడు; चतुर्मुखे బ్రహ్మ; पण्डिते పండితుఁడు; बुधे బుధుఁడు; स्वप्रकाशे ब्रह्मणि స్వయంప్రకాశమైనబ్రహ్మపదార్థము. त्रि० वेत्तरि తెలిసికొనువాఁడు.

ज्ञा జ్ఞా, आ०सी० पण्डितायाम् పండితురాలు. धा०(ज्ञपयति -ते, ज्ञापयति -ते) मारणतोषणनिशामनेषु చంపుట సంతోషపెట్టుట నిశామనము(వినిపించుట చూచుట తెలియఁజేయుట); निशाने తీక్ష్ణము సేయుట, (जानाति, जानीते) अवबोधने ఎఱుఁగుట. (आज्ञापयति -ते) नियोगे ఆజ్ఞాపించుట.

ज्या జ్యా,आ०सी० सरलरेखामेदे సరళమైన ఒక రేఖ, भूमौ భూమి, मातरि తల్లి; चापरज्जौ అల్లెత్రాడు. धा०(जिनाति) वयोहानौ ముదియుట. [పించుట.

ज्युङ् జ్యుఙ్, धा० (ज्यवते) गतौ గతి,సమీ

ज्यो జ్యో, धा०(ज्यवते)नियमे నియమము; उपनये ఉపనయనము, व्रतोपदेशे వ్రత-ఉపదేశము.

ज्योक् జ్యోక్, अव्य० इदानीमर्थे ఇపుడు; कालभूयस्त्वे చాలకాలము; प्रश्ने ప్రశ్నించుట; शीघ्रार्थे శీఘ్రము; उज्ज्वलत्वे ప్రకాశము.

ज्रि జ్రి, धा०(ज्रयति)अभिभवे పరాభవము. (ज्रयति, ज्राययति -ते) वयोहानौ ముదియుట.

क २ క 2

ज्ञकः జ్ఞకః, अ०पु० ज्ञे 'జ్ఞః' చూ॥

ज्ञिका జ్ఞికా,आ०सी०ज्ञात्र्याम् తెలిసికొనదిస్త్రీ.

क ३ క 3

जतुकम् జతుకమ్, अ०न० हिङ्गौ ఇంగువ. -का -కా,आ०सी०अजिनपत्रायाम् చివుక, చీకురా(వా)యి, జీవుక, చీఁకురువాయిపిట్ట,

जतुकृति కోరింద†. –कृत् –కృత్,త్ం सी॰ चक्रवर्तिन्याम् కోరింద†.

जतूका జతూకా, आ॰ सी॰ जतुकायाम् 'జతుకా' చూ

जनकः జనకః, अ॰पुं॰पितरि తండ్రి,राजर्षौ सीतापितरि ఒక రాజర్షి, సీతతండ్రి. त्रि॰ उत्पादके ఉత్పత్తిసేయువాఁడు.

जनिका జనికా, आ॰सी॰ उत्पादिकायाम् ఉత్పత్తిసేయునది, जन्याम् 'జనిః' చూ॥

जन्तुका జన్తుకా, आ॰सी॰ लाक्षायाम् లక్క; नाभौ నాభి, हिङ्गुनि ఇంగువ.

जम्बु(म्बू)क జమ్బు(మ్బూ)కః, अ॰पुं॰ नीचे నీచుఁడు, वरुणे వరుణుఁడు, श्योनाके దుండిగము†.श्योनाकभेदे ఒక దుండిగము†; कुमारानुचरभेदे స్కందుని ఒక అనుచరుఁడు; सृगाले ఆల మెకము, ఊళమెకము, ఎండ్రిమెక్క మెకము, కయ్యాలమెకము, నరియఁడు, నక్క మెకము, వఱడు, నగ్గారి,నగ్గాలము, ఎండ్రిమేఁతరి,నక్క మెకము,బుద్ధిమెకము, నక్క. [याम् కిసమిసు†.

जम्बूका జమ్బూకా, आ॰सी॰ निर्बीजद्राक्षा-

जम्भ(म्भि)का జమ్భ(మ్భి)కా, आ॰ सी॰ जृम्भायाम् 'జృమ్భా' చూ॥

जर्तिकः జర్తికః, अ॰पुं॰ बाहीकदेशे బాహీకదేశము. ब॰ तत्रवासिषु అందుండుజనులు

जलार्कः జలార్కః,अ॰पुं॰ जलप्रतिबिम्बितसूर्ये నీటిలో ప్రతిబింబించిన సూర్యుఁడు.

जला(लि,लु,लू,लो)का జలా(లి,లు,లూ,లో)కా, आ॰सी॰ जलौकायाम् జలగ.

जलौका జలౌకా,आ॰सी॰ रक्तपायाम् అంబారుపిడుజు,చెక్కకొఱుజు,చెక్కకొఱుదురు, చెక్కపిడుఁజు, నల్లద్రాగు(పు)డు, బుద్దపిడుఁదు,జెలగ,జలగ. –काः –కాః,స్ం सी॰ जलौकायाम् జలగ. त्रि॰ जलवासिनि జలమందుండుప్రాణి. ब॰ जलौकायाम् జలగ.

जल्पक జల్పకః, अ॰त्रि॰ बहुभाषिणि అధికముగా మాటాడువాఁడు.

जल्पाक. జల్పాకః, अ॰पुं॰ वाचाले ప్రేలరి. कथके చెప్పెడివాఁడు.

जहक జహకః, अ॰पुं॰ काले కాలము, निर्मोके కుబుసము. त्रि॰ त्यागिनि త్యజించినవాఁడు; बाले బాలుఁడు. –का –కా, आ॰सी॰गात्रसंकोचन्याम् శరీరసంకోచము గలది.

जाङ्घिकः జాఙ్ఘికః, अ॰पुं॰ जङ्घाकरिके శీఘ్రగామి, उष्ट्रे ఒంటె; श्रीकार्याम् శ్రీకారి†.

जातकम् జాతకమ్, अ॰न॰ जातस्य शुभाशुभसूचके होराग्रन्थे పుట్టినవాని శుభాశుభములఁ దెలిపెడి హోరాశాస్త్రము, బృహజ్జాతకము మొ॥ जातकर्मणि జాతకర్మ त्रि॰ जाते పుట్టినది, सुन्दरे సుందరము.

जातुकम् జాతుకమ్,अ॰न॰हिङ्गुनि ఇంగువ

जानक జానకః, अ॰त्रि॰ जनकसबन्धिनि జనకునకు(తండ్రికి) సంబంధించినది.

जानकी జానకీ, ई॰सी॰ श्रीरामपत्न्याम् సీతాదేవి.

जापक జాపకః, अ॰पुं॰ जापे 'జాపః'చూ॥

जायकम् జాయకమ్, अ॰न॰ पीतवर्णे सुगन्धिकाष्ठभेदे పసుపువన్నెగల ఒక మంచి గంధపుఁజెక్క.

जालकः జాలకః, अ॰पुं॰ गवाक्षे 'గవాక్షః' చూ मेषलोम्नि గొఱ్ఱెవెండ్రుక. पुं॰ क्षारके కసుగాయ లేతమొగ్గ; नवकलिकाबृन्दे లేతమొగ్గలగుత్తి; जाले జాల(చూ)ము. –कि –కిః, इ॰पुं॰ आयुधजीविभेदे ఒకఆయుధజీవి.

जालिक జాలికః, अ॰पुं॰वागुरिके వలవేఁటకాఁడు; कैवर्ते వల్లెవాఁడు; लूतायाम् సాలెపురుగు. त्रि॰ जालजीविनि (चारिणि) వలచేత జీవించు(చరించు)వాఁడు; ग्रामजालिनि

పెక్కుగ్రామముల కధిపతి. –का –కా, ఆం॰ స్త్రీ॰ जलूकायाम् జలగ; भटाना लोहकवचे యోధుల యినుప కవచము, स्त्रीणा मुखावरणवस्त्रे మోషా స్త్రీలు ముఖమునఁగప్పుకొనెడివస్త్రము, वस्त्रमेदेవలవలె వెలితిగా నేసిన వస్త్రము, विधवायाम्విధవ; गिरिसारे గిరిసార(మూ)ము; क्षारके లేఁత మొగ్గ. [కమ్' చూ

जापकम् జాపకమ్, अं॰न॰ जायके 'జాయ

जाहकः జాహకః, अं॰पु॰ जलौकायाम्జలగ, खट्वायाम् మంచము; मार्जारे పిల్లి; घोङ्के ఒక పక్షి; बिलेशये जन्तुमेदे బొఱియలలో నుండెడి ఒక జంతువు,

जिल्लिक: జిల్లికః, अं॰पु॰ देशमेदे ఒక దేశము

जीरक జీరకః, अं॰पु॰ जीरेజ(జీ)లకఱ(ఱ్ఱ)†: धान्यमेदेజిలకఱరాజనములు, ఒకధాన్యము.

जीर्णकः జీర్ణకః, अं॰त्रि॰ जीर्णप्रकारे జీర్ణ ప్రకారము.

जीवक జీవకః, अं॰पु॰ गन्धद्रव्यमेदे ఒక గంధద్రవ్యము; ओषधिमेदे ఒక ఓషధి, सर्जके వేఁగిస†: क्षपणके జైనభిక్షుకుఁడు: व्यालग्राहिणि పాములవాఁడు. त्रि॰ प्राणधारकेప్రాణధారణ సేయునది: वृद्धयाजीविनि వడ్డిచే జీవించువాఁడు; सेवके సేవకుఁడు.

जीविका జీవికా, आं॰स्त्री॰ जीवनोपाये బ్రతు(దు)కుఁదెరువు: जीवन्याम् పాలకూర†.

जुटकम् జుటకమ్, अं॰न॰ जटायाम् జడ, జుట్టు.

जुटिका జుటికా, आं॰स्त्री॰ शिखामेदेఒకసిగ.

जुष्कक: జుష్కకః, अं॰ पुं॰ यूषे యూష(మ)ము. [కర్పూరము.

जूतिका జూతికా, आं॰स्त्री॰ कर्पूरमेदे ఒక

जृम्भकः జృమ్భకః, अं॰पु॰ रुद्रगणमेदे ఒక రుద్రగణము. त्रि॰जृम्भाकारके ఆవులించువాఁడు.

जेन्ताक: జేన్తాకః, अं॰पु॰ स्वेदमेदे చెమట. न॰ गृहमेदे స్వేదసేవనార్థమైనగృహము.

जोङ्गकम् జోఙ్గకమ్, अं॰न॰ अगुरुणि అగురు చందనము.

जोषिका జోషికా, आं॰ स्त्री॰ योषायाम् స్త్రీ: जालिकायाम् 'జాలికా' చూ

ज्ञापकम् జ్ఞాపకమ్ अं॰त्रि॰ निदर्शने దృష్టాంతము; बोधके తెలియఁజేయునది

ज्ञापिका జ్ఞాపికా, आं॰स्त्री॰ बोधिकायाम् బోధకురాలు.

ज्योतिष्कः జ్యోతిష్కః, अं॰पु॰ चित्रके చిత్రమూలము†; मेथिकाबीजे మెంతులు; अग्निमन्थे నెల్లి†. ब॰ ग्रहतारानक्षत्रादौ గ్రహతారానక్షత్రాదులు. न॰ मेरोः श्रृङ्गमेदे ఒక మేరుశిఖరము. [అగ్నిజ్వాల.

ज्वलका జ్వలకా, आं॰स्त्री॰ अग्निशिखायाम्

क ४ క 4

जञ्जपूक: జఞ్జపూకః, अं॰त्रि॰ अतिशयजपशीले ఎప్పుగా జపించునట్టివాఁడు.

जटाटङ्कः జటాటఙ్కః, अं॰पु॰ शिवे శివుఁడు.

जत्वश्मकम् జత్వశ్మకమ్, अं॰न॰ शिलाजतुनि సిలాజిత్తు.

जनान्तिकम् జనాన్తికమ్, अं॰न॰ अप्रकाश कथने త్రిపతాక(మూ)కరముతో ఇతరులకుఁ దెలియకుండునట్లు చేసెడి పరస్పరసంభాషణము: जनसमीपे జనులదగ్గఱ.

जयढक्का జయఢక్కా, आं॰स्त्री॰ वाद्यमेदे జయసూచకమైన ఢక్క (ఢంకా).

जयन्तिका జయన్తికా, आं॰स्त्री॰ हरिद्रायाम् పసుపు†: दुर्गासखीमेदे దుర్గయొక్క ఒక చెలికత్తె.

जर्जरीक: జర్జరీకః, अं॰त्रि॰ बहुच्छिद्रयुते అనేక రంధ్రములుగలది, जरातुरे వార్ధక్యపీడితుఁడు.

जलकल्कः జలకల్కః, अं॰पु॰ पङ्के అడుసు.

–काक –కాకః,అం పుం दात्यूहे దాత్యూహ(చూ)ము. –रङ्क: –రఙ్కుః, అం పుం बके వాలుకొంగ. –रङ्कु: –రఙ్కుః, ఉం పుం दात्यूहे దాత్యూహ(చూ)ము. –शूकम् –శూకమ్, అం నం शैवाले నీటిపాచి.

जलाणु(ण्डु)कम् జలాణు(ణ్డు)కమ్, అం పుం पोताधाने మీనుపిల్లల గుంపు. –ण्टक· –ణ్టకః, అం పుం नक्रराजे గ్రాహ(చూ)ము –त्मकम् –త్మకమ్,అం త్రిం जलमये జలస్వరూపము. –त्मिका –త్మికా,ఆం సీం जलूकायाम् జలగ. –न्तकः –న్తకః, అం పుం स्वादूदकसमुद्रे స్వాదూదకసముద్రము. –म्बिका –మ్బికా, ఆం సీం कूपे బావి. –यु(लु,लो)का –యు(లు,లో)కా,ఆం సీం जलौकायाम् జలగ. –लुकम् –లుకమ్,అం నం शालूके శాలూక(చూ)ము. –सुका –సుకా, ఆం సీం जलौकायाम् జలగ.

जवनिका జవనికా, ఆం సీం यवनिकायाम् తెరచీర.

जवाधिक· జవాధికః,అం పుం जवनाश्वे మిక్కిలి వేగముగల గుఱ్ఱము. త్రిం अतिजविनि మిక్కిలి వేగము గలవాఁడు.

जहानक జహానకః,అం పుం प्रलये ప్రళయము

जागरक జాగరకః,అం త్రిం अनिद्रे నిద్రలేని వాఁడు.

जागरूकः జాగరూకః, అం త్రిం जागरणशीले మేలుకొనియుండు స్వభావము గలవాఁడు

जाङ्गुलिक జాఙ్గులికః,అం పుం विषवैद्ये విషవైద్యుఁడు. [ఒక మాతృక.

जाटालिका జాటాలికా, ఆం సీం मातृकाभेदे

जाटिलिक జాటిలికః,అం పుం जटिलाया पुत्रे జడలుగలదాని కొడుకు.

जिघांसकः జిఘాంసకః,అం త్రిం जिघांसौ జిఘాంసు(చూ)వు.

जीवत्तोका జీవత్తోకా,ఆం సీం जीवत्पुत्रिकायाम् బిడ్డలు జీవించియున్నట్టిది. –नकम् –నకమ్, అం నం अन्ने అన్నము. –निका –నికా, ఆం సీం हरीतक्याम् కరక†. –न्तिका –న్తికా,ఆం సీం जीवाख्यशाके జీవశాకము†; जीवन्त्याम् పాలకూర†; गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె†; वृक्षरुहायाम् బదనిక†; हरीतक्याम् కరక†. –लोक. –లోకః, అం పుం ससारे సంసారము. –शाक –శాకః, అం పుం शाकभेदे ఎఱ్ఱనికాడలుఆకులుగల ఒకకూర†.

जीवान्तकः జీవాన్తకః,అం పుం शाकुनिके పక్షుల వేటాడువాఁడు

जैवातृक· జైవాతృకః, అం పుం औषधे ఔషధము, चन्द्रे చంద్రుఁడు; कर्पूरे కర్పూరము; पुत्रे కొడుకు. త్రిం दीर्घायुष्के దీర్ఘాయుష్యము గలవాఁడు.

ज्योतिर्लोकः జ్యోతిర్లోకః,అం పుం कालचक्रप्रवर्तके ध्रुवलोके కాలచక్రమును నడిపెడి ధ్రువలోకము, तदधिपे परमेश्वरे దానికి ప్రభువైన విష్ణువు.

ज्यो(ज्यौ)तिषिक జ్యో(జ్యౌ)తిషికః,అం పుం दैवज्ञे జోసి, జోస్యుఁడు.

ज्वरान्तकः జ్వరాన్తకః, అం పుం आरग्वधे రేల†, नैपाले నేపాళవేము†.

क ५ క 5

जङ्घाकरिकः జఙ్ఘాకరికః,అం త్రిం जाङ्घिके 'జాఙ్ఘికః' చూ.

जतु(य)पुत्रक· జతు(య)పుత్రకః, అం పుం पाशकगुटिकायाम् ఒక పాచిక.

जनिनीलिका జనినీలికా,ఆం సీం महानील्याम् పెద్దనీలి†.

जलकण्टक జలకణ్టకః, అం పుం कुम्भीरे మొసలి, शृङ्गाटके పరికెగడ్డ†. –करङ्क –కరఙ్కః, అం పుం नारिकेले టెంకాయ†, पद्मे పద్మము†; मेघे మేఘము. –कामुक·

—కాముకః, అం పుం कुटुम्बिन्याम् పాం†. —कुब्जकः —కుబ్జకః, అం పుం पङ्कारे 'పఙ్కారః' చూ॥ —जन्तुका —జన్తుకా, ఆం సీం जलौकायाम् జలగ —जम्बूका —జమ్బూకా, ఆం సీం क्षुद्रजम्ब्वाम् చిన్న (కాకి) నేరేడు†. —तापिक —తాపికః, అం పుం क्रमाच्याम् కామంచి†. —तिक्तिका —తిక్తికా, ఆం సీం सल्लक्याम् అందుగు†. —बालक —బాలకః, అం పుం विन्ध्यपर्वते వింధ్య పర్వతము. —बालिका—బాలికా, ఆం సీం विद्युति మెఱపు. —मण्डुक —మణ్డుకః, అం పుం जलदर्दुरे 'జలదర్దురః' చూ —मक्षिका —మక్షికా, ఆం సీం जलकृमौ నీరుపురుగు. —मातृका—మాతృకా, ఆం సీం जलस्थमातृकाभेदे జలమందుండు మాతృకలు, మత్సి కూర్మి వరాహి మొ —मृत्तिका—మృత్తికా, ఆం సీం वर्षोपले వడగల్లు. —वृश्चिक —వృశ్చికః అం పుం मत्स्यभेदे ఒక చేప.

जानुकारक జానుకారకః, అం పుం रविपार्श्वगभेदे సూర్యపార్శ్వవర్తులలో నొకఁడు.

जालकारक జాలకారకః, అం పుం लूतायाम् సాలెపురుగు. —गोणिका —గోణికా, ఆం సీం मन्थन्याम् 'మన్థనీ' చూ कण्ठालायाम् 'కణ్ఠాలా' చూ॥

जीर्णबुध्नकम् జీర్ణబుధ్నకమ్, అం నం मुस्तकभेदे ఒక ముస్తె†.

जीवत्पितृक జీవత్పితృకః, అం త్రిం विद्यमानपितृके జీవించియున్న తండ్రిగలవాఁడు. —पुत्रक —పుత్రకః, అం పుం पुत्रजीवे పుత్రజీవము†. —मातृकाः—మాతృకాః, ఆం సీం బం कुमारीधनदायासु కుమారి ధనద వంద మొ॥

क - सं प्रं క - సం ప్ర

जघनकूपक జఘనకూపకః, అం పుం कुकुन्दरे 'కుకున్దరః' చూ

जम्बूलमालिका జమ్బూలమాలికా, ఆం సీం वरकन्यापक्षयो॰ परिहासवचनसमूहे వరపక్షమునకు కన్యాపక్షమునకు సంబంధించిన పరిహాసవాక్యములు वरकन्ययो॰ मुखचन्द्रिकायाम् వరువిముఖచంద్రిక కన్య-ముఖచంద్రిక.

जाङ्गलपथिक జాఙ్గలపథికః, అం త్రిం जङ्गलपथेन आहृते (गन्तरि) అడవిదారిని తీసికొని రాఁబడినది (వెళ్లిడివాఁడు).

जानुप्रहृतिकम् జానుప్రహృతికమ్, అం నం जानुप्रहारनिर्वृत्ते मल्लयुद्धभेदे మోఁకాళ్లతోఁ గుమ్మికొనుట గల ఒక మల్లయుద్ధము.

जालबर्बुरक జాలబర్బురకః, అం పుం बर्बुरकभेदे ఒక తుమ్మ†.

जीर्णास्थिमृत्तिका జీర్ణాస్థిమృత్తికా, ఆం సీం कृत्रिममृत्तिकाभेदे ఒక కృత్రిమమృత్తిక.

जीवपत्रप्रचायका జీవపత్రప్రచాయకా, ఆం సీం उदीचा क्रीडाभेदे ఔత్తరాహుల ఒక క్రీడ.

जीवार्धपिण्डक జీవార్ధపిణ్డకః, అం పుం चक्रस्थराशिकलाना १८०० शतानामष्टमे भागे చక్రమందలి రాశికల(చూ)లయొక్క 1800 వందలలో ఎనిమిదవభాగము.

ख ఖ

जतुमुख జతుముఖః, అం పుం व्रीहिभेदे ధాన్యవిశేషము.

जलाखु జలాఖుః, ఉం పుం उद्रे నీరుపిల్లి.

ज्वालामुख జ్వాలాముఖః, అం పుం नृसिंहमूर्तिभेदे ఒక నృసింహమూర్తి —खी —ఖీ, ఈం సీం पीठस्थानभेदे ఒక పీఠస్థానము: विद्याभेदे ఒక విద్య (దేవత).

ग - सं प्रं గ - సం ప్ర

जगत् జగత్, త్ పుం वायौ గాలి. నం विश्वे

ప్రపంచము, लोके లోకము, सामभेदे ఒక సామమంత్రము. त्रिं जङ्गमे చర(చూ)ము.

जनातिगः జనాతిగః, अं त्रिं लोकातीते లోకాతీతమైనది. [తీర్థవిశేషము.

जम्बूमार्गः జమ్బూమార్గః, अं पुं तीर्थभेदे

जयदुर्गा జయదుర్గా, आं स्त्रीं दुर्गामूर्तिभेदे ఒక దుర్గామూర్తి. [ల(చూ)ము†.

जलङ्गः జలఙ్గః, अं पुं महाकाले మహాకా

जलधिगा జలధిగా, आं स्त्रीं नद्याम् నది.

जलमद्गुः జలమద్గుః, उं पुं मत्स्यरङ्के పక్షివిశేషము. —मार्गः —మార్గః, अं पुं प्रणाल्याम् నీరుపోవుదారి, जलस्थमार्गे నీటిలోనిదారి. [జలగ.

जलोरगा జలోరగా, आं स्त्रीं जलौकायाम्

जिङ्गी జిఙ్గీ, ईं स्त्रीं मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†.

जिह्मग జిహ్మగః, अं पुं सर्पे పాము त्रिं मन्दगे మెల్లఁగాఁ బోవువాఁడు.

जागृ జాగృ, धां (जागर्ति) निद्राक्षये మేల్కొనుట. [दारके బొడ్డికూర†

जुङ्गः —ङ्गा జుఙ్గః —ఙ్గా, अं आं पुं स्त्रीं वृद्ध-

जुगि జుగి, धां (जुङ्गति) वर्जने విడుచుట.

जोङ्गम् జోఙ్గమ్, अं नं कालीयके కాలీయక(చూ)ము†. [महाव्रतिनि మహావ్రతి.

जोटिङ्गः జోటిఙ్గః, अं पुं शिवे శివుఁడు;

ज्ञानयोगः జ్ఞానయోగః, अं पुं ज्ञाननिष्ठायाम् జ్ఞాననిష్ఠ.

ज्योतिरिङ्गः జ్యోతిరిఙ్గః, अं पुं खद्योते ఖద్యోత(చూ)ము. [భద్రదంతి†.

ज्वराङ्गा జ్వరాఙ్గా, आं स्त्रीं भद्रदन्तिकायाम्

घ ఘ

जङ्घा జఙ్ఘా, आं स्त्रीं प्रसृतायाम् జంగ, పిక్క, తొ(దొ)డ, పిక్క

जाङ्घि. జాఙ్ఘిః, इं त्रिं जङ्घाभवे పిక్కమండి కలిగినది, जङ्घासम्बन्धिनि పిక్కకుసంబంధించినది.

च చ

जर्च జర్చ, धां (जर्चति) गतौ గతి.

जलसूचिः జలసూచిః, इं पुं कङ्कत्रोटे 'కఙ్కత్రోటః' చూ॥ काके కాకి, शिशुमारे పిడక మొసలి; शृङ्गाटके వరికెగడ్డ†, जलौकायाम् జలగ.

छ ఛ

जम्बुकपुच्छ జమ్బుకపుచ్ఛః, अं पुं धान्यभेदे నక్కతోఁకచియ్యము.

जर्छ జర్ఛ, धां (जर्छति) गतौ గతి.

ज - सं प्रं జ - సం ప్ర

जघन्यज జఘన్యజః, अं पुं अनुजे 'అనుజః' చూ॥

जज జజ जजि జజి	धां	जजति जञ्जति	युद्धे యుద్ధము.

जज्ञिः జజ్ఞిః, इं त्रिं ज्ञातरि ఎఱుఁగువాఁడు; जाते పుట్టినవాఁడు.

जञ्जः జఞ్జః, अं त्रिं योद्धरि యుద్ధముచేయువాఁడు; युद्धे యుద్ధము.

जपयज्ञः జపయజ్ఞః, अं पुं जपरूपे यज्ञे జపమనెడి యజ్ఞము; जन्मविच्छेदके पापनाशके यज्ञे జన్మవిచ్ఛేదకముపాపనాశకము నైన యజ్ఞము.

जम्बु(म्बू)वनजम् జమ్బు(మ్బూ)వనజమ్. अं नं श्वेतजपापुष्पे తెల్లదాసానిపూవు.

जरायुजः జరాయుజః, अं त्रिं जरायुमध्यजाते मनुष्यपश्वादिषु మావియందుఁబుట్టెడు మనుష్యులు పశువులు మొ॥ [భీముఁడు.

जरासन्धजित् జరాసన్ధజిత్, त् पुं भीमसेने

जर्ज జర్జ, धां (जर्जति) परिभाषणहिंसातर्जनेषु చెప్పుట హింసించుట బెదరించుట;

भर्त्सने అపకారవాక్కు.

जलजः జలజః, అం పుం मत्स्ये చేఁప; काकेन्दौ కాకితుమికి†: रक्तकरवीरे ఎఱ్ఱగన్నేరు†. जलवेतसे నీరుప్రబ్బలి†: चन्द्रे చంద్రుఁడు. नं शङ्खे శంఖము: पद्मे పద్మము†; क्षारभेदे ఒక క్షార(మూ)ము: शैवाले నీటిపాఁచి त्रिं जले जाते నీటఁ బుట్టినది.

जलधिज జలధిజః,అంపుంचन्द्रे చంద్రుఁడు —जा —జా, आंस्त्रीं श्रदेव्याम् ముస్నిటిచూలి, లక్ష్మీదేవి. [పాఁచి

जलपृष्ठजा జలపృష్ఠజా. आंस्त्रीं शैवाले నీటి

जलबिन्दुजा జలబిన్దుజా, आंस्त्रीं यावनालीशर्करामेदे ఒక చక్కెర.

जलरङ्कः జలరఙ్కః,అంపుం बके వాలుకొంగ.

जलेजम् జలేజమ్,అంనం जलजे పద్మము†.

जाजी జాజీ, न्ंत्रिं योधशीले యుద్ధము చేయునట్టివాఁడు. [కూర†.

जीर्णफञ्जी జీర్ణఫఞ్జీ, ईंस्त्रीं वृद्धदारके బొద్ది

जीवयाजः జీవయాజః, అంపుం पशुयज्ञे పశుయజ్ఞము. —सञ्ज्ञ. —సంజ్ఞః, అంపుం कामवृद्धिवृक्षे కామవృద్ధిచేయునట్టి ఓషధి.

जीवितज्ञा జీవితజ్ఞా, आंस्त्रीं नाड्याम् నాడి

ज्योतिर्बीजम् జ్యోతిర్బీజమ్, అంనం खद्योते ఖద్యోత(మూ)ము.

ज्ञानयज्ञः జ్ఞానయజ్ఞః, అంపుం ज्ञानरूपे यज्ञे జ్ఞానమనెడి యజ్ఞము, బ్రాహ్మస్థితి: तत्त्वज्ञे తత్త్వవేత్త.

ट-सं प्रं ట-సం ప్ర।

जकुटः జకుటః, అంపుం मलये మలయగిరి. -नं वार्ताकुपुष्पे వంగపూవు.

जङ्गमकुटी జఙ్గమకుటీ,ईंस्त्रीं छत्रे గొడుగు, पर्णच्छत्रे ఆకులగొడుగు.

जट జట, धां (जटति) सङ्घाते ప్రోగగుట

जटा జటా, आंस्त्रीं व्रतिनः शिखायाम् జడ, వ్రతయుక్తునిసిగ; अन्योन्यसलग्नकेशे అల్లిన (అల్లుకొనిన) వెంట్రుకలు, जटामास्याम् జటామాంసి†: वेदपाठविशेषे జట, ఒకవేద పాఠము, तरुशिफायाम् చెట్టు ఊఁడ, कपिकच्छ्वाम् దూలగొండి†. रुद्रजटायाम् రుద్రజడ†: नारायण्याम् పిల్లపీచర†.

जटाजूटः జటాజూటః, అంపుం जटाबन्धे జటాసమూహము

जटि జటిః, इंपुं जटायाम् జడ; वटे మఱ్ఱి†. प्लक्षे జువ్వి†. समूहे గుంపు; जटामास्याम् జటామాంసి†

जटी జటీ, ईं स्त्रीं जटामास्याम् జటామాంసి†, ईंन्ंन्संं प्लक्षे జువ్వి†. न्ं त्रिं जटायुके జటాయుక్తము.

जनेष्टः జనేష్టః, అంత్రిం जनाभिमते జనసమ్మతము. पुं मुद्गरे ముద్గర(మూ)ము†. —ष्टा —ష్టా,आंस्त्रीं जतुकायाम् కొరింద†: वृद्धयाम् వృద్ధి† हरिद्रायाम् పసుపు†, जात्याम् జాజి†.

जयघण्टा జయఘణ్టా, आंस्त्रीं घण्टाभेदे జేగంట విజయము సూచించెడి గంట

जरापुष्ट. జరాపుష్టః, అంపుం जरासन्धे జరాసంధుఁడు. [గ్రాహము.

जलकिराटः జలకిరాటః,అంపుం ग्राहे నెగడు,

जलकुक्कुटः జలకుక్కుటః,అంపుం पक्षिभेदे గుండఁగి, చిలవ, నీరుకోడి, పుల్లగొరగ, బొల్లికోడి, బుడకోడి. —वरण्ट —వరణ్టః, అంపుం वसन्तव्रणभेदे ఒక వసంతవ్రణము (చెమటగుల్ల).

जातिस्फोटः జాతిస్ఫోటః, అంపుం स्फोटभेदे వ్యాకరణమతసిద్ధమైన ఒక స్ఫోటకము.

जातेष्टिः జాతేష్టిః, इंस्त्रीं वैश्वानरेष्टौ పుత్రజననేష్టి [పురుగు.

जालकीटः జాలకీటః, అంపుం लूतायाम् సాలె

जीमूतकु(कू)ट. జీమూతకు(కూ)టః,అంపుం

पर्वते కొండ. [పెంకూరు†

जीवद्दष्टा జీవదృష్టా, आ०सी० जीवन्त्याम्

जीवेष्टि జీవేష్టిః,अ०पु० बृहस्पतिसवे బృహస్పతిసవ(యజ్ఞ)ము.

जुट జుట, धा० (जुटति) बन्धने కట్టుట.

जुष्टम् జుష్టమ్, अ०न० उच्छिष्टे ఎంగిలి. त्रि० प्रीते ప్రీతినొందినది; सेविते సేవిం(అనుభవిం)పఁబడినది.

जूटः జూటః,अ०पु० जटासहतौ జటాసమూహము; जटयाम् జడ; बन्धे ముడి.

जोङ्गटः జోఙ్గటః, अ०पु० गर्भिण्यभिलाषे వేవిళ్లు.

ठ-सं०प्र० ఠ-సం ప్ర

जम्बोष्ठम् జమ్బోష్ఠమ్, अ०न० व्रणादिदहनोपकरणभेदे పుండుమున్నగువానికాల్చెడి ఒక వనిముట్టు.

जरठ జరఠః, अ०त्रि० जीर्णे ముదుసలి. कर्कशे కఠిన(మౌ)ము; परिणते పరిణామము జెందినది. पु० जरायाम् వార్ధక్యము; पाण्डुराजे పాండురాజు. [వడిగలది

जविष्ठ జవిష్ఠః,अ०त्रि०अतिवेगवति మిగుల

जाम्बवौष्ठम् జామ్బవౌష్ఠమ్,अ०न० जम्बोष्ठ జమ్బోష్ఠ(మౌ)ము.

जीवश्रेष्ठा జీవశ్రేష్ఠా,आ०सी०ऋद्धयाम् ఋద్ధి†.

ज्ञाननिष्ठ· జ్ఞాననిష్ఠః,अ०त्रि० ज्ञानसाधनयुते జ్ఞానసాధనగలవాఁడు; तत्त्वज्ञे తత్త్వవేత్త

ज्येष्ठ· జ్యేష్ఠః, अ०पु० विष्णौ విష్ణువు; प्राणे ప్రాణము, मासभेदे జ్యేష్ఠమాసము त्रि० अतिश्रेष्ठे మిక్కిలి శ్రేష్ఠుఁడు अतिवृद्धे మిక్కిలి పెద్దవాఁడు, अग्रजे అన్న.

ज्येष्ठा జ్యేష్ఠా, आ०सी० नक्षत्रभेदे జ్యేష్ఠ, ఒక నక్షత్రము. नादजाताया ब्रह्मप्रकृतिभूताया देव्याम् నాదమునుండికలిగిన బ్రహ్మప్రకృతియైన దేవి; मध्यमाङ्गुलौ నడిమివ్రేలు, गङ्गायाम् గంగ, ज्येष्ठादेव्याम् అలక్ష్మి, దారిద్ర్యదేవత, పెద్దమ్మ, జ్యేష్ఠాదేవి; भर्तुरधिकप्रियाया न यिकायाम् భర్తకు మిక్కిలి ప్రియమయిన నాయిక. अग्रजायाम् పెద్దది, అక్క. ['జైష్ఠీ' మా

ज्येष्ठी జ్యేష్ఠీ,ई०सी०पल्लयाम् బల్లి; ज्यैष्ठ्याम्

ज्यैष्ठ జైష్ఠః, अ०पु० ज्येष्ठमासे జ్యేష్ఠమాసము; बार्हस्पत्ये वर्षभेदे బార్హస్పత్యసంవత్సరవిశేషము; सौरमासविशेषे వృషభరాశిలో సూర్యుఁ డుండునట్టి మాసము; ज्यैष्ठीयुक्तचान्द्रे मासे జ్యైష్ఠి(మూ)తోఁ జేరిన చాంద్రమాస(పక్ష)ము.

ज्यैष्ठी జైష్ఠీ, ई०सी० ज्येष्ठा(मूला)युक्तपूर्णिमायाम् జ్యేష్ఠ(మూల)తోఁగూడిన పూర్ణిమ.

ड-सं०प्र० డ-సం ప్ర

जङ्गिड: జఙ్గిడః,अ०पु० राक्षसादिभयनिवारके मणिभेदे రాక్షసాదులభయము బాపెడొకరి ఒక మణి.

जड జడః, अ०त्रि० चेतनभिन्ने చేతనము గానిది (अज्ञाने అజ్ఞానము, तत्कार्ये అవిద్యాకార్యము, దృశ్యవర్గము), मन्दबुद्धौ మందమతి; मूर्खे మూర్ఖుఁడు, वेदग्रहणासमर्थे వేదమును గ్రహింపఁజాలనివాఁడు, हिमग्रस्ते మంచుచేతఁ గొట్టఁబడినవాఁడు; अप्रज्ञे ప్రజ్ఞపోయినవాఁడు; मूके మూఁగ; शीतले చల్లనిది न० जले నీళ్లు, सीसके సీసము.

जडा జడా,आ०सी० तामलक्याम् నేలయుసిరిక†. शूकशिम्ब्याम् దూలగొండి†.

जरडी జరడీ, ई०सी० तृणभेदे ఒక గడ్డి.

जलक्रीडा జలక్రీడా, आ०सी० नद्यादौ सखीना परस्परजलसेचनरूपक्रीडायाम् నదిమున్నగువానియందు చెలికాండ్రు ఒకరిపై నొకరు నీళ్లుచల్లుకొనుట.

जलर(रु)ण्ड జలర(రు)ణ్డః, अ०पु० जला-

वर्ते నీటినుడి, जलरेणौ నీటితుంపురు: सर्पे పాము.

जहिजोड జహిజోడ, अव्य० त्यागजोडार्थ-नियोगक्रियायाम् వదలుము - కట్టివేయుము అనుటగల క్రియ.

जागुडम् జాగుడమ్, अ०न० कुङ्कुमे కుంకుమము. पु० देशभेदे ఒక దేశము.

जुड జుడ, धा० (जुडति) गतौ గతి. बन्धने కట్టుట. (जुण्डयति, जोडयति –ते) प्रेरणे ప్రేరేపించుట. [కట్టు

जोडः జోడః, अ०पु० बन्धने బంధించుట,

ण २ ణ 2

जर्ण జర్ణః, अ०पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు: वृक्षे చెట్టు. त्रि० जीर्णे జీర్ణ(మై)ము.

जिष्णुः జిష్ణుః, उ०पु० विष्णौ విష్ణువు, अर्जुने అర్జునుఁడు, इन्द्रे ఇంద్రుఁడు త్రి० जयिष्णौ 'జయిష్ణుః' చూ

जीर्ण· జీర్ణః, अ० पु० पुरातने ప్రాఁతది, जरायुक्ते ముదిమిగలది, जठराग्निना कृतपाके అఱిగిన అన్నము మొ

जीर्णा జీర్ణా, आ०सी० स्थूलजीरके పెద్దజిలకఱ్ఱ†

जीर्णिः జీర్ణిః, इ०सी० जीर्णतायाम् ముదిమి జీర్ణమగుట. [धान्यभेदे జొన్నలు†

जूर्ण జూర్ణః, अ०पु० तृणभेदे తృణవిశేషము;

जूर्णिः జూర్ణిః, इ०सी० ब्रह्मणि బ్రహ్మ; वेगे వేగము, सूर्ये సూర్యుఁడు: देहे దేహము, स्त्रीरोगे స్త్రీరోగము.

ण ३ ణ 3

जयिष्णु జయిష్ణుః, उ०त्रि० जयशीले జయించుస్వభావము గలవాఁడు.

जरण. జరణః, अ०पु० कृष्णजीरके నల్లజిలకఱ్ఱ†, जीरके జిలకఱ్ఱ†; सौवर्चले సౌవర్చలవణము: कासमर्दे కసింద†. त्रि० जीर्णे జీర్ణము. न०हिङ्गुनि ఇంగువ, कुष्ठे చెంగల్వకోష్టు†. [లొకఱ(ఱ్ఱ), సోఁపు†.

जरणा జరణా, आ०सी०कृष्णजीरके నల్లజీ(జీ)

चक्षणम् జక్షణమ్, अ०न० भक्षणे తినుట.

जारण జారణః, अ०पु० जारकद्रव्ये శిథిల(జీర్ణ)ముచేసెడి పదార్థము न० जीर्णता-सपादने జీర్ణముసేయుట.

जारणी జారణీ, ई०सी० } जीरके జీలకఱ్ఱ†.
जीरण జీరణః, अ०पु० }

जीवोर्णा జీవోర్ణా, अ ०सी० जीवत. मेषादेः रोमणि జీవించియున్న గొఱ్ఱ మున్నగువాని వెంట్రుకలు. [చూ॥

जूषणम् జూషణమ్,अ०न० धातक्याम्'దాతకి'

जृम्भणम् జృమ్భణమ్, अ०न० गात्रविनामे ఒడలు విఱుచుకొనుట, मुखविकासकारके व्यापारभेदे ఆవులించుట, ఆవలిం(లిం)త, ఆవురిం(లిం)త. [రాస్నము†.

जृम्भिणी జృమ్భిణీ,ई०सी० रास्नायाम् సన్న

जोषणम् –णा జోషణమ్ –ణా, अ०आ०स्त्री० सेवने సేవించుట. प्रीतौ ప్రీతి.

ण ४ ణ 4

जगत्प्राण. జగత్ప్రాణః, अ०पु० वायौ ఒడలిలొల్పులపిందుకుసురగుబలియుండు, మేనులొల్పులకుసురైన మేటి, వాయువు

जङ्घात्राणम् జఙ్ఘాత్రాణమ్, अ०न० जङ्घाकवचे పిక్కలకుఁ దొడిగెడి కవచము.

जतुकृष्णा జతుకృష్ణా, आ०सी० जतुकायाम् కోరింద†. –मणि –మణిః, इ०पु० रोग-भेदे ఒక వ్యాధి. [ఋషి.

जतूकर्ण జతూకర్ణః, अ०पु० ऋषिभेदे ఒక

जरायणिः జరాయణిః,इ०पु० जरासन्धे జరాసంధుఁడు. [గాదః' చూ

जलद्रोणी జలద్రోణీ, ई०सी० अवगादे 'अव

जागरणम् జాగరణమ్, अ०न० निद्राऽभावे

ఉప(ప్ప)వడము, కన్నిచ్చుట, మేలుకా(కొ)ంచుట, మేలుకొంట, మేలుకోలు, మేల్కొంట, మేల్క(ల్కొ)నుట, మెలఁకువ, మెలుకువ, మేలుకొనియుండుట, జాగరణము.

जातूकर्ण· జాతూకర్ణః, అం పుం उपस्मृतिकर्तरि ऋषिभेदे ఉపస్మృతికారుఁడైన ఒక ఋషి.

जीर्णपर्ण జీర్ణపర్ణః, అం పుం कदम्बेऽ డిమి† चिरन्ने ताम्बूले వాడిపోయిన తాంబూలము

जुषमाण జుషమాణః, అం త్రిం प्रीयमाणे ప్రేమించుచున్నవాఁడు, सेवमाने సేవించుచున్నవాఁడు.

जुहुराण జుహురాణః, అం పుం चन्द्रे చంద్రుఁడు త్రిం कुटिलकारिणि కుటిలముగావించువాఁడు

जुहूरा(वा)ण జుహూరా(వా)ణః, అం పుం अग्नौ అగ్ని, अध्वर्यौ అధ్వర్య్యు(మా)వు, चन्द्रे చంద్రుఁడు.

जृम्भमाण· జృమ్భమాణః, అం త్రిం जृम्भा कुर्वाणे ఆవులించుచున్నవాఁడు; विवर्धमाने వృద్ధినొందుచున్నట్టిది.

ज्येष्ठवर्ण· జ్యేష్ఠవర్ణః, అం పుం ब्राह्मणे బ్రాహ్మణుఁడు, श्रेष्ठे वर्णे శ్రేష్ఠమైన వర్ణము.

ण - सं० प्र० ణ - సం ప్ర

जनोदाहरणम् జనోదాహరణమ్, అం నం यशसि కీర్తి. [జలగ†

जलसर्पिणी జలసర్పిణీ, ఈం సీం जलौकायाम्

जलहरणम् జలహరణమ్, అం నం वृत्तभेदे ఒక వృత్తము

जहदजहल्लक्षणा జహదజహల్లక్షణా, ఆం సీం अंशान्तरपरित्यागेन अशान्तरलक्षणायाम् రెండంశములలో విరుద్ధమైన యంశమును విడిచి అవిరుద్ధమైన యంశమును గ్రహించుటగల లక్షణ. वाच्यार्थैकदेशत्यागेन एकदेशवृत्तौ వాచ్యార్థమునందేకదేశ (ఒక భాగము) పరిత్యాగముతో ఏకదేశమునందుండు వృత్తి भागत्यागलक्षणायाम् భాగత్యాగలక్షణ, విడిచి విడువని లక్షణ.

जहल्लक्षणा జహల్లక్షణా, ఆం సీం वाच्यार्थमशेषतः परित्यज्य तत्सम्बन्धिन्यर्थान्तरे प्रवृत्तिरूपाया (जहत्स्वार्थाया) लक्षणायाम् వాచ్యార్థమును బొత్తిగా విడిచిపెట్టి దానికి సంబంధించిన ఇతరార్థమునఁ బ్రవర్తించెడి లక్షణ यस्या शक्यार्थमनन्तर्भाव्य अर्थान्तरस्य प्रतीतिर्भवति तस्या लक्षणायाम् శక్యార్థముగ్రహింపఁబడక అర్థాంతరముప్రతీయమానమగునట్టి లక్షణ, విడుచులక్షణ

जातिब्राह्मण జాతిబ్రాహ్మణః, అం పుం तपश्रुतिरहिते विप्रे తపస్సువేదములేనిబ్రాహ్మణుఁడు

ज्ञानदर्पण· జ్ఞానదర్పణః, అం పుం पूर्वजिने (मञ्जुघोषे) పూర్వజినుఁడు (మంజుఘోషుఁడు). [तिषि జ్యోతి(మా)

ज्योतिरिङ्गण జ్యోతిరిఙ్గణః, అం పుం खज्यो-

त २ త 2

जतु జతు, ఉం నం अलक्ते (लाक्षायाम्) లత్తుక (లక్క)

जतूः జతూః, ఊం సీం जतुकायाम् చివుక.

जन्तु జన్తుః, ఉం పుం जननशीले प्राणिनि జన్మించునట్టి స్వభావముగల ప్రాణి, देहाभिमानिनि దేహమునభిమానించెడిజీవుఁడు.

जर्तु· జర్తుః, ఉం పుం गजे ఏనుఁగు, योनौ యోని.

जातम् జాతమ్, అం నం जन्मनि జన్మ, समूहे గుంపు; सामान्ये జాతి, సామాన్యము. త్రిం व्यक्ते వ్యక్తమైనది, उत्पन्ने పుట్టినది, भूते ఐనది.

जाति. జాతిః, ఇం సీం जातौ సామాన్యము, మనుష్యత్వగోత్వమృగత్వహంసత్వాదులు: जातिफले జాజికాయ, षड्जादिषु सप्तसु

स्वरेषु षड्जमु మొదలగు సప్తస్వరములు: जन्मनि జన్మ; मालत्याम् జాజి, జాది†: अवयवव्यङ्ग्यं अवयवव्यंग्यము, अलङ्कारभेदे ఒక యలంకారము. अमलक्याम् ఉసిరిక†, काम्पिल्ये కంపిల్లము†, चुक्रायाम् ప్రొయ్యి; वशे వంశము, अवयवव्यङ्ग्ये ఒక్క మా ఉపదేశించుటచేతనే తెలియఁబడెడి యర్థము. धर्मभेदे ధర్మవిశేషము. वेदशाखाभेदे ఒక వేదశాఖ. वादिवाक्येषु दूषणदानरूपे वाक्ये వాదివాక్యముల యందు దోషమును గనఁబఱచునట్టి వాక్యము. स्वभावे స్వభావము, जातिवाचकशब्दे జాతివాచకమైన శబ్దము; धान्यभेदे జాజిరా జనములు†. [तत्पुष्पे జాజిపూవు

जाती జాతీ, ई० सी० मालत्याम् జాజి†:

जातु జాతు, अव्य० कदाचिदर्थे ఒకానొకప్పుడు, सभावनायाम् ఊహ; निन्दायाम् నింద.

जित జితః, अ०त्रि० पराभूते పరాభవము నొందినవాఁడు, पराजिते ఓడిపోయినవాఁడు. स्वायत्तीकृते వశపఱచుకొనఁబడినది. पु० अर्हदुपासकभेदे ఒక జైనోపాసకుఁడు न० जये జయము.

जीति. జీతిః, इ०सी० हानौ హాని

जुतृ జుతృ, धा०(जोतते)भासने ప్రకాశించుట.

जूति జూతిః, इ०सी० शीघ्रगमने వడిగాఁ బోవుట.

जूर्ति జూర్తిః, इ०सी० ज्वरे జ్వరము.

जेता జేతా, ऋ०त्रि० जयिष्णौ 'జయిష్ణుః' చూ विष्णौ విష్ణువు पु० ऋषिभेदे ఒక ఋషి

जेतुम् జేతుమ్, अव्य० वशीकर्तुमित्यर्थे గెలుచుటకు, వశపఱచుకొనుటకు

ज्ञप्त జ్ఞప్తః, अ०त्रि० ज्ञाते 'జ్ఞాతః' చూ॥

ज्ञप्ति జ్ఞప్తిః, इ०सी०तोषणे సంతోషపెట్టుట, बुद्धौ బుద్ధి ज्ञाने జ్ఞానము; स्तुतौ స్తుతి, मरणे చంపుట, तोषणे సంతోషపెట్టుట, तीक्ष्णीकरणे తీక్ష్ణ(మూ)ముసేయుట.

ज्ञात జ్ఞాతః, अ०त्रि० विदिते ఎఱుఁగఁ(తెలిసికొనఁ)బడినది. न० ज्ञाने జ్ఞానము.

ज्ञाता జ్ఞాతా, ऋ०त्रि० अहङ्कारादिना प्रकाशके चेतने అహంకారాదులఁ బ్రకాశింపఁజేసెడి చైతన్యము; चिच्छायावत्यहङ्कारे చిదాభాస యుక్తమయిన అహంకారము, वृत्तिद्वाराविषयवेत्तरि జ్ఞాత,బుద్ధివృత్తిద్వారా విషయముల నెఱిఁగెడివాఁడు. ज्ञानशीले తెలిసికొను స్వభావముగలవాఁడు.

ज्ञाति జ్ఞాతిః, इ०पु० सगोत्रे దాయాదుఁడు; पितरि తండ్రి. सी० ज्ञाने జ్ఞానము.

ज्ञातृ జ్ఞాతృ, ऋ०न० ज्ञातरि ఎఱుఁగునట్టిది.

ज्युत జ్యుత,धा०(ज्योतते)दीप्तौ ప్రకాశించుట.

ज्योति జ్యోతిః, स्०न० प्रकाशे జ్యోతి, వెలుఁగు; नक्षत्रे నక్షత్రము, नेत्रे కన్ను; विज्ञाने విజ్ఞానము, दर्शनसाधने చూచుటకు సాధనమైనది; स्वयप्रकाशे सर्वावभासके चैतन्ये స్వయంప్రకాశమై సర్వమును ప్రకాశింపఁజేసెడి చైతన్యము. पु० अग्नौ అగ్ని, सूर्ये సూర్యుఁడు; मेथिकायाम् మెంతులు†.

त ३ త 3

जगती జగతీ,ई०सी०छन्दोभेदे ఒకఛందస్సు: जगति జగము,లోకము, भूमौ భూమి: जम्बुक्षेत्रे జంబుక్షేత్రము. [బడినది.

जटितम् జటితమ్, अ०त्रि० खचिते పొదుగఁ

जडता జడతా,आ०सी० अपाटवे పటుత్వములేమి शीतलत्वे చల్లగానుండుట; व्यभिचारिगुणभेदे ఒక వ్యభిచారిగుణము.

जनता జనతా,आ०सी० जनसमूहे జనసమూహము.

जनन्त జనాన్తః, अ०पु० जनसमीपे జనసమీపము; जनमर्यादायाम् జనులమర్యాద;

सीमामेदयुते देशमेदे సీమా(హద్దు)విశేష
ముగల ఒక దేశము.
जनितः జనితః,అంత్రిం उत्पादिते పుట్టింపఁ
బడినది. —ता —తా, ఋంపుం पितरि తండ్రి.
जम्पती జమ్పతీ,ఇంపుంద్విం दम्पत्यो భార్యా
భర్తలు.
जयन्त. జయన్తః, అంపుం इन्द्रपुत्रे ఇంద్రుని
కొడుకు. विराटगृहे दम्भवेषिणि भीमसेने
విరాటునియింట మాఱురూపముతో నున్న
భీముఁడు, चन्द्रे చంద్రుఁడు, यात्रायोगमेदे
ఒక యాత్రాయోగము; तालमेदे ఒక తాళ
ము, शिवे శివుఁడు, रुद्रमेदे ఒకరుద్రుఁడు.
—न्ती —న్తీ, ఈంసీం इन्द्रपुत्र्याम् ఇంద్రుని
పుత్రిక: पताकायाम् జెండా; जयायाम्
తక్కిలి†: दुर्गाशक्तिमेदे దుర్గయొక్క ఒక
శక్తి · रोहिणीयुक्तश्रावणमासकृष्णाष्टम्याम्
రోహిణీసహితమగు శ్రావణబహుళా(కృష్ణా)
ష్టమి, శ్రీకృష్ణజయంతి.
जरती జరతీ, ఈంసీం वृद्धायाम् వృద్ధస్త్రీ
—न्तः —న్తః, అంపుం महिषे దున్న. त्रिं
वृद्धे ముదుసలి.
जरित. జరితః,అంత్రిం वृद्धे ముదుసలి. —ता
—తా, ఆంసీం पक्षिणीमेदे ఒక ఆఁడుపిట్ట.
जल्पितम् జల్పితమ్, అంత్రిం कथिते చెప్పఁ
బడినది. नं कथने పలుకు, మాట.
जक्षितम् జక్షితమ్,అంత్రిం भक्षिते తినఁబడి
నది.
जागत· జాగతః, అంత్రిం जगतीभवे జగ
తినిపుట్టినది: जगतीछन्दस्के జగతీఛందస్సు
గలది నం तादृशे साममेदे అట్టిఒకసామము
जागर्ति జాగర్తిః, ఇంసీం जागरणे జాగర
ణ(మా)ము. [జాగ్రత్(మా)భావము.
जाग्रत्ता జాగ్రత్తా,ఆంసీం जाग्रद्भावे జాగ్రత్త,
जामाता జామాతా, ఋంపుం पुत्रिकापतौ అల్లు
వాఁడు, పెండ్లికొడుకు, అల్లుఁడు; स्वामिनि
ప్రభువు, सूर्यावर्ते ప్రొద్దుతిరుగుడు†.
जामिता జామితా,ఆంసీం आलस्ये ఆలస్యము.
जारित. జారితః, అంత్రిం शोधिते శుద్ధము
చేయఁబడినది, मारिते धात्वादौ నిర్దోషము
గావింపఁబడిన లోహములు మొ [నది.
जिह्मित జిహ్మితః,అంత్రిం घूर्णिते మూర్ఛిల్లి
जीमूत జీమూతః,అంపుం इन्द्रे ఇంద్రుఁడు;
देवताले దేవతాడి†: पर्वते కొండ; भृतिकरे
భృతి(మా)కర్త. घृतिकरे ధైర్యము ను
గూర్చువాఁడు: कोशातक्याम् బీఱ†. मुस्तके
తుంగముస్తె†, मेघे మేఘము, दण्डकमेदे
ఒక దండకము.
जीवन्तः జీవన్తః, అంపుం औषधे మందు,
प्राणे ప్రాణము. त्रिं आयुष्मति ఆయుస్సు
గలది. —न्ती —న్తీ, ఈంసీం जीवायाम्
పాలకూర†: गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె. वृक्षरु-
हायाम् బదనిక†; स्वर्णवर्णहरीतक्याम् బంగ
రువన్నెకరక†, लतामेदे ఒకతీఁగె, शम्याम्
గంట్లకచోరము†, डोड्याम् శుప(మా)విశే
షము.
जीवातु· జీవాతుః, ఉంప్రం जीवनौषधे బ్రతి
కించుమందు, अन्ने అన్నము, जीवने జీవ
నము, मृतसंजीवनौषधे మృతుని బ్రతికిం
చెడిమందు.
जीवितम् జీవితమ్, అంనం जीवने కాయ
కము, జరుగుబడి, జరుగుఁబాటు, బ్రతుకు,
బ్రదిమి, మనికి, మనుగడ, మనువు, మన్కి,
మన్ని, మెలఁకువ, బ్రదుకు त्रिं तद्वति
జీవించినది. [హోమము
जुहोति. జుహోతిః, ఇంసీం होममेदे ఒక
जृम्भितम् జృమ్భితమ్, అంనం स्फुटने విక
సించుట, విచ్చుట, रतिबन्धमेदे ఒక రతి
బంధము; जम्भणे ఆవులింత. त्रिं चेष्टिते
చేష్టిత(మా)ము, स्त्रवृद्धे వృద్ధిజెందినది.
जोषिता జోషితా, ఋంత్రిం सेवके సేవించువాఁడు

ज्ञपितः జ్ఞపితః, అం త్రిం ज्ञाते 'జ్ఞతః' చూ

ज्ञापितः జ్ఞాపితః, అం త్రిం बोधिते తెలుపఁ(ఎఱుకపఱుపఁ)బడినది, सूचिते సూచింపఁబడినది, लक्षिते గుర్తింపఁబడినది

ज्वरितः జ్వరితః, అం త్రిం ज्वरयुक्ते జ్వర(ము)ముగలవాఁడు.

ज्वलित జ్వలితః, అం త్రిం दीप्ते ప్రకాశించినది. दग्धे మండినది,కాలినది,జ్వలించినది

त ४ త 4

जगत्कर्ता జగత్కర్తా, ఋం పుం जगदादिकर्तरि नारायणे జగత్తునకు ఆదికర్తయైన నారాయణుఁడు. —त्पतिः —త్పతిః, ఇం పుం जगन्नाथे జగన్నాధుఁడు, విశ్వనాధుఁడు —त्सेतु —త్సేతుః, ఉం పుం विष्णौ విష్ణువు —द्धाता —ద్ధాతా, ఋం పుం परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు. —न्माता —న్మాతా. ఋం సీం पार्वत्याम् జగముంగన్నతల్లి, పార్వతి; लोकमातरि లక్ష్మి

जटावती జటావతీ, ఈం సీం जटामास्याम् జటామాంసి†.

जनयिता జనయితా, ఋం పుం पितरि తండ్రి త్రిం उत्पादके పుట్టించెడివాఁడు. —श्रुतः —శ్రుతః, అం త్రిం लोकविख्याते జగత్ప్రసిద్ధిగలది. —श्रुतिः —శ్రుతిః, ఇం సీం किंवदन्त्याम् 'కింవదన్తిః' చూ [భూమి.

जन्तुमती జన్తుమతీ, ఈం సీం भूतधात्र्याम्

जयदत्त జయదత్తః,అం పుం इन्द्रपुत्रे జయంతుఁడు. [మాతృక.

जयावती జయావతీ, ఈం సీం मातृभेदे ఒక

जर्जरितम् జర్జరితమ్, అం త్రిం जीर्णीकृते జీర్ణముగావింపఁబడినది, शकलीकृते ముక్కలుచేయఁబడినది.

जलकेतुः జలకేతుః, ఉం పుం केतुभेदे ఒక కేతువు. —पतिः —పతిః, ఇం పుం अप्पतौ నీటిఱేఁడు, వరుణుఁడు. —पित्तम् —పిత్తమ్, అం నం అగ్నౌ అగ్ని. —प्रान्त —ప్రాన్తః, అం పుం जलसमीपस्थाने జలసమీప ప్రదేశము —मूर्तिः —మూర్తిః, ఇం పుం शिवे అంభోమూర్తి శివుఁడు —लता —లతా, ఆం సీం तरङ्गरेखायाम् తరంగపంక్తి. —शुक्तिः —శుక్తిః, ఇం సీం शम्बूके కాకిచిప్ప, గుల్ల, చిప్ప, ఆలిచిప్ప, కప్పచిప్ప. —हस्ती —హస్తీ న్ం పుం ग्राहे నెగడు, గ్రాహ(ము)ము, जलगजे నీటియేనుఁగు.

जलावर्त. జలావర్తః, అం పుం अम्भसा भ्रमे నీటిసుడి [జడ' చూ

जलेजातम् జలేజాతమ్, అం నం जलेजे 'జలే

जलोद्भूत. జలోద్భూతః, అం పుం क्षुपभेदे ఒక క్షుప(ము)ము.

जागरितम् జాగరితమ్, అం నం इन्द्रियैरर्थोपलब्धौ ఇంద్రియములచే విషయములను గ్రహించుట, జాగ్రదవస్థ जागरणे జాగరణ(ము)ము. —ता —తా, ఊం త్రిం जागरूके 'జాగరూకః' చూ [ఒక రాజర్షి.

जानश्रुति జానశ్రుతిః, ఇం పుం राजर्षिभेदे

जाम्बवती జామ్బవతీ, ఈం సీం नागदमन्याम् ఒక క్షుప(ము)ము†; श्रीकृष्णपत्नीभेदे జాంబవతి, శ్రీకృష్ణుని యొకభార్య, జాంబవంతుని కూఁతురు [భార్యాభర్తలు.

जायापती జాయాపతీ, ఇం పుం ద్విం दम्पत्योः

जिज्ञासितम् జిజ్ఞాసితమ్,అం త్రిం कृतजिज्ञासे జిజ్ఞాసచేయఁబడినది; ज्ञातुमिष्टे ఎఱుఁగఁగోరినవిషయము, विचारिते విచారింపఁబడినది.

जीवत्पति జీవత్పతిః, ఈం సీం सधवायाम् ముత్తైదువ, మగఁడు జీవించియున్న స్త్రీ. —न्मुक्त· —న్ముక్తః, అం త్రిం ब्रह्मज्ञानेन तदज्ञानबाधनद्वारा स्वस्वरूपाखण्डब्रह्मणि साक्षात्कृते अज्ञानतत्कार्यसञ्चितादिकर्मसंशयविपर्ययादीनामपि बाधितत्वात् जीवत्येवा-

खिलबन्धरहिते ब्रह्मनिष्ठे బ్రహ్మాకారవృత్తి చేత నజ్ఞానము నశించి తద్ద్వారా తనకు స్వరూపమేయై అఖండముగా నుండు బ్రహ్మము సాక్షాత్కరింపఁబడి అజ్ఞానము తోఁబాటు అజ్ఞానకార్యమైన సంచితాది కర్మయు సంశయాసంభావన విపరీత భావన లను తొలఁగిపోఁగా జీవించి యుండియే సకలబంధరహితుఁడుగా నుండెడి బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు, कौलिके కౌళసంప్రదాయవేత్త, మాహేశ్వరుఁడు; विष्णो प्रेमभक्त విష్ణుసంబంధమైన ప్రేమభక్తిగలవాఁడు. अद्वेष्टृत्वादिसयुक्ते అద్వేష్టృత్వాదిలక్షణలక్షితుఁడు —न्मुक्ति· —న్ముక్తిః, ఇం॰సీ॰जीवत एव कर्तृत्वभोक्तृत्वसुखदुःखादिबन्धनिवृत्तिरूपायां स्थितौ జీవించియుండఁగనే కర్తృత్వభోక్తృత్వ సుఖిత్వదుఃఖిత్వాది రూపమైన బంధము లేకుండునట్టి స్థితి. —न्मृत. —న్మృతః, అం త్రిం॰य· जीवन्नपि वैश्वदेवातिथिभोजनाद्यन्तरेण आत्मन पोषणेन नित्यकार्याकरणात् मृतसम. तस्मिन् వైశ్వదేవము-అతిథిభోజనము లోనగునవి లేకుండ ఆత్మంభరి(యౌ)యై నిత్యకార్యములు చేయనందున బ్రదికియుఁజచ్చినవానితో సమానుఁడైయుండువాఁడు. —वृत्ति· వృత్తిః, ఇం॰సీ॰ पाशुपाल्ये గొరక్ష(యౌ)ము, जीवनिष्ठे गुणादौ జీవుని యందుండు గుణములు మొ

जुगुप्सितम् జుగుప్సితమ్, అం॰త్రిం॰ निन्द्ये నిందింపఁదగినది

ज्ञानपत. జ్ఞానపతః, అం॰పుం॰ गुरुपुत्रे గురుపుత్రుఁడు. —ति —తిః, ఇం॰పుం॰ गुरौ గురువు

ज्योतिष्मती జ్యోతిష్మతీ, ఈం॰సీ॰ ज्योतिष्कासायाम् ఉప్పిరింత, మానెరు, మానేరు, మెఱవుఁదీఁగ, ఎక్కుడుదీఁగె†; रात्रौ రాత్రి, सात्त्विकचित्तवृत्तिविशेषे సత్త్వగుణ ప్రధానమైన ఒక చిత్తవృత్తి. अग्निपुर्याम् అగ్నిదేవుని పట్టణము. —हस्ता —హస్తా ఆం॰సీ॰ दुर्गायम् దుర్గ

त - सं॰ प्र॰ త - సం ప్ర

जह्वाप्रह(ह)त జహ్వాప్రహ(హృ)తః, అం॰త్రిం॰ मन्दगतिके గతి మందగించినవాఁడు.

जडभरत. జడభరతః, అం॰పుం॰ अवधूतभेदे ఒక అవధూత.

जलवैकृतम् జలవైకృతమ్, అం॰నం॰ जलविकारभेदे జలసంబంధమైన అపశకునములు

जलाधिदैवत· —तम् జలాధిదైవతః —తమ్, అం॰పుం॰ वरुणे వరుణుఁడు. నం॰ पूर्वाषाढायाम् పూర్వాషాఢ. [ఒకవృత్తము.

जलोद्धतगति జలోద్ధతగతిః, ఇం॰సీ॰ वृत्तभेदे

जागरितान्तम् జాగరితాన్తమ్, అం॰నం॰ जागरितमाये विज्ञेये జాగ్రదవస్థాంతర్గతమయిన దృశ్యసముదాయము.

जानुप्रहृतम् జానుప్రహృతమ్, అం॰నం॰ जानुप्रहारे మోఁకాలితోఁ గుమ్మట.

जीमूतकेतु జీమూతకేతుః, ఉం॰పుం॰ विद्याधरपतौ విద్యాధరులప్రభువు. [విషము.

जीवनाघातः జీవనాఘాతః, అం॰పుం॰ विषे

थ - सं॰ प्र॰ థ - సం ప్ర।

जगन्नाथ· జగన్నాథః, అం॰పుం॰ विश्वनाथे విశ్వనాథుఁడు, విశ్వేశ్వరుఁడు; जगन्नाथस्वामिनि జగన్నాథస్వామి. నం॰ तदीयक्षेत्रे జగన్నాథ క్షేత్రము.

जरूथ జరూథః, అం॰పుం॰ मांसे మాంసము త్రిం॰ जरणीये శిథిలము సేయఁదగినది.

जलपथ జలపథః, అం॰పుం॰ जलमार्गे జలమార్గ(యౌ)ము [పులగటిక†.

जलस्था జలస్థా, ఆం॰సీ॰ गण्डदूर्वायाम् గను

जहत्स्वार्था జహత్స్వార్థా, ఆం॰సీ॰ जहल्लक्षणायाम् 'జహల్లక్షణ' చూ॥

जीवथ జీవథః, అం పుం कूर्मे తాబేలు. प्राणे ప్రాణము; मयूरे నెమిలి; मेघे మేఘము త్రిం जीवनवति జీవనముగలవాఁడు, चिरायुष्के దీర్ఘాయుష్మంతుఁడు धर्मिके పుణ్యాత్ముఁడు [ష్టుః' చూ

जैत्ररथ జైత్రరథః,అం త్రిం जयिष्णौ 'జయి

ज्योतीरय జ్యోతీరథః,అంపుం ध्रुवे ధ్రువుఁడు.

द - सं प्र ద - సం ప్ర

जनपद. జనపదః, అం పుం देशे దేశము. –दी –దీ, న్‌పుం देशधिपतौ దేశమున కధిపతి. [లోకనింద.

जनप्रवाद జనప్రవాదః, అంపుం लोकापवादे

जन्मद జన్మదః, అం పుం पितरि తండ్రి –दा –దా, ఆంసీం मातरि తల్లి

जम्बूनदी జమ్బూనదీ, ఈంసీం जम्बूफलरसजाते नदीभेदे జంబూఫలరసమునుండి కలిగిన ఒక నది.

जम्भभेदी జమ్భభేదీ,న్‌పుంइन्द्रे ఇంద్రుఁడు.

जयशब्द జయశబ్దః.అంపుంजयसूचके शब्दे జయసూచకమైన శబ్దము, జయధ్వని.

जलद· జలదః, అంపుंमुस्तके తుంగముస్తె मेघे మేఘము, कर्पूरे కర్పూరము. త్రిం जलदातरि జలదాత.

जलमोदम् జలమోదమ్,అంనం उशीरे వట్టి వేరు. –ह्रद. –హ్రదః, అంపుం जलबहुले ह्रदे అధికజలముగల కొలను.

जवादि జవాది, ఇంనం मृगघर्मजाते कृत्रिमे गन्धद्रव्यभेदे జవాజి, జవ్వాజి, జవ్వాదు, జిబువాయి, జవ్వాది, జవాది.

जातवेदा జాతవేదాః, స్‌పుం अग्नौ అగ్ని: सूर्ये సూర్యుఁడు.

जातिशक्तिवाद: జాతిశక్తివాదః, అం పుం वादभेदे శబ్దజాతియందు శక్తిసమర్థకమైన కథావిశేషము.

जातिशब्द జాతిశబ్దః, అంపుం जातिवाचकशब्दे జాతివాచకమైన (హంస మృగాది) శబ్దము.

जानपद జానపదః, అంపుం जने జనము; देशे దేశము. త్రిం तस्मदागते అటనుండి వచ్చినవాఁడు, तत्रभवे అందుఁ గలిగినది. तत्सबन्धिनि దానికి సంబంధించినది –दी –దీ, ఈంసీం वृत्तौ వృత్తి.

जाम्बूनदम् జామ్బూనదమ్, అంనం सुवर्णे బంగారు, उन्मत्ते ఉమ్మెత్త.

जालपदी జాలపదీ. ఈంసీం हस्यम् ఆఁడు హంస. –पाद:-పాదః,అంపుంहसे హంస.

जीवद జీవదః, అంపుం वैद्ये వైద్యుఁడు: शत्रौ శత్రువు, ग्रन्थिपर्णे గ్రన్థిపర్ణ(చూ)ము. త్రిం जीवनदातरि జీవనదాత. –दा –దా, ఆంసీం जीवन्त्याम् పాలకూర.

ध ధ

जग्धम् జగ్ధమ్, అం త్రిం भुक्ते భుజింపఁబడినది నం भोजने భోజనము.

जग्धि జగ్ధిః, ఇంసీం भोजने భుజించుట: सहभोजने సహభోజన(చూ)ము.

जनुषान्ध జనుషాన్ధః, అంత్రిం जन्मान्धे పుట్టుగ్రుడ్డి.

जरासन्ध జరాసన్ధః, అంపుం मागधे नृपे మాగధప్రభువు, జరాసంధుఁడు

जलधि జలధిః, ఇంపుం जलनिधौ జలనిధి; शतलक्षकोटिषु నూఱులక్షల కోట్లు

जलनिधि జలనిధిః, ఇంపుం समुद्रे మబ్బుపువ్వులపెల్లి, సముద్రము –बन्ध –బన్ధః, అంపుం सेतौ వంతెన –बन्धु –బన్ధుః, ఉంపుం मत्स्ये చేఁప. –व्यध. –వ్యధః, అంపుం कह्वत्रोटे గద్దముక్కుచేఁప

जात्यन्ध జాత్యన్ధః, అంత్రిం जन्मान्धे పుట్టుగ్రుడ్డి

जामित्रवेध జామిత్రవేధః, అం॰పుం॰ योगभेदे ఏడవయింట చంద్రుఁ డుండునట్టి దోషము

जारुधि. జారుధిః,ఇం॰పుం॰गिरिभेदे ఒకకొండ

जालन्धरबन्ध. జాలన్ధరబన్ధః,అం॰పుం॰ योगसम्बन्धिबन्धभेदे ఒక యోగబంధము, పూరకముచేసినవెనుక కంఠమును బిగియఁ బట్టి గడ్డమును వక్షస్థలమున నుండునట్లు చేయుట.

जितक्रोध జితక్రోధః,అం॰పుం॰ विष्णौविష్ణువు. త్రిం॰ जितकोपे కోపమునుజయించినవాఁడు.

जीवनौषधम् జీవనౌషధమ్, అం॰నం॰ जीवातौ 'జీవాతుః' చూ॥

जीवोपाधि జీవోపాధిః, ఇం॰పుం॰ अविद्यायाम् అవిద్య, అజ్ఞానము; अज्ञानस्य व्यष्टिशक्तिभेदे అజ్ఞానముయొక్క వ్యష్టిశక్తి, अवस्थात्रये అవస్థాత్రయము.

न २ న 2

जघ्नि: జఘ్నిః, ఇం॰పుం॰ हननसाधने ఆయుధము. [చేయువాఁడు.

जघ्नु జఘ్నుః, ఉం॰త్రిం॰ घातके హింస

जन· జనః, అం॰పుం॰ महर्लोकादूर्ध्वलोके జన (మహర్లోకమునకు పై)లోకము. लोके లోకము, జనము. బం॰ समुद्रस्थदैत्यविशेषेषु సముద్రగతులయిన కొందఱు అసురులు.

जन జన, ధా॰ (जजन्ति) जनने పుట్టుట.

जनी జనీ, ధా॰ (जायते) प्रादुर्भावे పుట్టుట, ప్రకటమగుట, అగుట.

जनत् జనత్, తం॰పుం॰ जनने పుట్టుక.

जनि: –नी జనిః –నీ, ఇం॰ఈం॰స్త్రీం॰ जन्मनि జన్మ; प्रादुर्भावे ప్రకటమగుట; मातरितల్లి स्त्रियाम् స్త్రీ; स्नुषायाम् కోడలు, जायायाम భార్య; चक्रवर्तिन्याम् కోరింద†; गन्धद्रव्यभेदे ఒక గంధద్రవ్యము.

जनु· –नू జనుః –నూః,ఉం॰ఊం॰స్త్రీం॰जन्मनि జన్మ. [గాపాడెడివాఁడు,

जनौ జనౌః, ఔం॰ త్రిం॰ जनरक्षके జనులఁ

जह्नु జహ్నుః, ఔం॰పుం॰ राजर्षिविशेषे ఒక రాజర్షి विष्णौ విష్ణువు [సంబంధమైనది.

जान. జానః, అం॰త్రిం॰ जनसम्बन्धिनि జన

जानु జాను, ఉం॰నం॰ ऊरुपर्वणि మోఁకాలు.

जिन జినః, అం॰పుం॰ अर्हति ఒకబౌద్ధుఁడు, बुद्धदेवे బుద్ధదేవుఁడు; विष्णौ విష్ణువు. త్రిం॰ अतिवृद्धे మిగుల ముదుసలి, जेतरि జయశీలుఁడు.

जीन జీనః, అం॰త్రిం॰ जीर्णे ప్రాఁతది.

जुन జున, ధా॰ (जुनति) गतौ గతి.

जैन. జైనః, అం॰పుం॰ अर्हति ఒక బౌద్ధుఁడు तदुपासके వాని నుపాసించువాఁడు. త్రిం॰ जिनसम्बन्धिनि జినసంబంధమైనది.

ज्ञान జ్ఞానః, అం॰పుం॰ जीवे జీవుఁడు, विष्णौ విష్ణువు. నం॰ विशेषेण सामान्यतो वाऽवबोधे అఱివు, ఎఱుక, ఎఱుకువ, గరగరిక, గుఱికొచ్చు,తెఱ(ఱు)కువ, తెలివిడి,తేఁకువ, తేట,రహి, తెలివి, విశేషముగఁగాని సామాన్యముగాఁగాని తెలిసికొనుట; बुद्धौ బుద్ధి. अध्यवसाये నిశ్చయాత్మికవృత్తి. साङ्गवेदतदर्थविषये अवबोधे అర్థయుక్తముగా వేద వేదాంగముల నెఱుఁగుట; वेदे వేదము. चक्षुरादिजाया बुद्धिवृत्तौ నేత్రాదీంద్రియముల ద్వారా బయల్వెడలి రూపాదివిషయములలోఁ బ్రసరించెడి బుద్ధివృత్తి, सम्यग्बोधे సమ్యగ్జ్ఞానము, చక్కఁగాఁ దెలిసికొనుట, देवताध्यानादौ దేవతాధ్యానము మొ॥विवेकविज्ञाने వివేకవిజ్ఞానము; तत्त्वज्ञाने పంచవింశతితత్త్వజ్ఞానము, शास्त्रे శాస్త్రము; मुद्राभेदे ఒక ముద్ర; मोक्षफलिकायां बुद्धौ మోక్షమే ప్రయోజనముగఁ గల బుద్ధి; जीवेश्वरजगद्भेदभ्रमाधिष्ठानभूते नित्यस्वप्रकाशे सच्चिदानन्दस्वरूपाद्वितीये परमार्थसत्ये

ब्रह्मचैतन्ये జీవుఁడు-ఈశ్వరుఁడు-జగత్తు - అనెడి భేదభ్రాంతికి అధిష్ఠానమైనదియును నిత్యమును స్వయంప్రకాశమును సచ్చిదానందస్వరూపమును అద్వితీయమును పారమార్థికసత్యము నైన బ్రహ్మచైతన్యము, आत्मानात्मरूपसर्वपदार्थावबोधे ఆత్మ అనాత్మలజ్ఞానము. विवेकसामर्थ्ये వివేచనాశక్తి अहंग्रहोपासने అహంగ్రహోపాసన, ఆత్మయందు బ్రహ్మత్వబుద్ధి; शब्दयुक्तिभ्यामात्मनिश्चये శ్రుతియుక్తులచేఁ గలిగిన ఆత్మనిశ్చయము. बुद्धिवृत्तिनिरोधे యోగము, బుద్ధివృత్తులనిరోధము. ज्ञानसाधनेषु अमानित्वादिविंशतिगुणेषु జ్ఞానసాధనములైన అమానిత్వమున్నగు ఇరువదిగుణములు ब्रह्मादिस्तम्बान्तेषु नानाविधभूतेष्वात्मैकत्वदृष्टौ బ్రహ్మమొదలు తృణము వఱకు గల నానావిధభూతములయందు ఏకాత్మదృష్టి. आत्मनः श्रवणमननाभ्यां परिनिष्पन्ने प्रमाणजन्यचेतोवृत्त्यभिव्यक्तचिद्रूपे ఆత్మయొక్క శ్రవణమననములచే సిద్ధించినదియును ప్రమాణజన్యమైన బుద్ధివృత్తియందభివ్యక్తమయినదియు నగు చిద్రూపము; महावाक्यजन्याखण्डाकारायां वृत्तौ మహావాక్యశ్రవణముచేఁ గలిగిన అఖండాకారవృత్తి, బ్రహ్మాకారవృత్తి. स्वस्वरूपस्फुरणे స్వస్వరూపస్ఫూర్తి, ज्ञानाज्ञानविवर्जिते ज्ञाने జ్ఞానాజ్ఞానములను మీఱిన జ్ఞానము; ब्रह्मात्मैक्यसाक्षात्कारे తనను బ్రహ్మముగా అనుభవమునకుఁ దెచ్చికొనుట; सृष्टिस्थितिलयस्फूर्तिविवर्जिते ज्ञाने సృష్టి స్థితి లయములు స్ఫురించుటయనునది లేని జ్ఞానము.

ज्ञानी జ్ఞానీ, న్ం త్రిం ज्ञानवति జ్ఞానయుక్తుఁడు; चतुर्विधभक्तेषु श्रेष्ठे చతుర్విధ భక్తులలో శ్రేష్ఠుఁడు, ब्रह्मविदि బ్రహ్మసాక్షాత్కారమైనట్టివాఁడు.

ज्यानि జ్యానిః, इं सीं नद्याम् నది, वयोहानौ ముదిమి त्रिं जीर्णे జీర్ణము ప్రాఁతది.

ज्योत्स्ना జ్యోత్స్నా, आं सीं दुर्गायाम् దుర్గ, चन्द्रिकायाम् వెన్నెల, रेणुकायाम् రేణుక†.

ज्योत्स्नी జ్యోత్స్నీ, ईं सीं पटोलिकायाम् పొట్ల†, रेणुकायाम् రేణుక† ज्योत्स्न्याम् 'జ్యోత్స్నీ' చూ [వెన్నెలగలది.

ज्यौत्स्न జ్యౌత్స్నః, अं त्रिं ज्योत्स्नायुक्ते

ज्यौत्स्नी జ్యౌత్స్నీ, ईं सीं चन्द्रिकायुक्तरात्रौ వెన్నెలరేయి.

न ३ న 3

जगनु –न्नु జగనుః –న్నుః, उं पुं जन्तौ జంతువు, ప్రాణి, अग्नौ అగ్ని.

जघनम् జఘనమ్, अं नं स्त्रीश्रोणौ స్త్రీయొక్క పిఱుఁదు; स्त्रीणां श्रोणिपुरोभागे మడికట్టు, స్త్రీయొక్క మొలముందరిచోటు, कटौ మొల పిఱుఁదు. [వాయి.

जतुनी జతునీ, ईं सीं जतुकायाम् చీఁకురు

जननम् జననమ్, अं नं उद्भवे కలుగుట. जन्मनि జన్మ, वंशे వంశము, आविर्भावे ప్రకటమగుట; उपनयनदीक्षादिसंस्कारभेदे ఉపనయనదీక్షాదుల సంస్కార విశేషము, उत्पादने కలిగించుట. त्रिं उत्पादके కలిగించునది –नि. –నిః, इं सीं जन्याम् జని†. –नी –నీ, ईं सीं करुणायाम् దయ. मातरि తల్లి जटामांस्याम् జటామాంసి†. कटुकायाम् కటుకరోహిణి†. मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ†, जन्याम् జని†. जतुकायाम् చీఁకురువాయి; यूथिकायाम् అడవిమొల్ల†; अलक्तके లత్తుక.

जन्तुघ्न జన్తుఘ్నః, अं पुं मातुलुङ्गे మాదీఫలము†. नं जन्तुघ्न्याम् 'జన్తుఘ్నీ' చూ. हिङ्गुनि ఇంగువ. त्रिं प्राणिघातके ప్రాణులఁజంపునది –घ्नी –ఘ్నీ, ईं सीं विडङ्गे

వాయువిళంగము†. [చుట

जपनम् జపనమ్,అం౦నం౦ जपे జపము, జపిం

जमनम् జమనమ్, అం౦నం౦ भक्षणे తినుట.

जयनम् జయనమ్, అం౦నం౦ जये గెలుపు: अश्वादिसन्नाहे గుఱ్ఱముమున్నగువాని కవచము. –नी –నీ, ఈం౦ सी౦ इन्द्रपुत्र्याम् ఇంద్రునిపుత్రిక.

जल्पनम् జల్పనమ్, అం౦నం౦ कथने చెప్పుట. त्रि౦ कथके చెప్పెడివాఁడు.

जवनः జవనః, అం౦పుం౦ म्लेच्छजातिभेदे యవనజాతి, वेगवदश्वे వేగముగలగుఱ్ఱము; अश्वे గుఱ్ఱము: देशभेदे యవనదేశము; मृगभेदे ఒక మృగము. नं౦ जूतौ 'జూతిః' చూ॥ वेगे వేగము. त्रि౦ तद्वति వడిగాఁబోవువాఁడు. यवनदेशवासिनि యవనదేశనివాసి. –नी –నీ, ఈం౦सी౦ जवनिकायाम् తెర; ओषधीभेदे ఒక యోషధి.

जविन జవినః,అం౦పుం౦कोकडेకోకడ(చూ)ము.

जाघनी జాఘనీ, ఈం౦सी౦ ऊरौ తొడ, पशो पुच्छे పశువుతోఁక. [గలవాఁడు.

जानान. జానానః,అం౦त्रि౦ ज्ञानवति జ్ఞానము

जापनम् జాపనమ్, అం౦నం౦ निरसने నిరసించుట; निवर्तने మఱలుట.

जायाघ्न· జాయాఘ్నః, అం౦పుం౦ तिलकालके పుట్టుమచ్చ: योगभेदे ఒక యోగము.

जालिनी జాలినీ, ఈం౦सी౦चित्रशालायाम् చిత్రశాల, कोशातक्याम् 'కోశాతకి' చూ॥

जावनः జావనః, అం౦త్రిం౦ यवनदेशवासिनि యవనదేశనివాసి.

जिगत्नु. జిగత్నుః, ఉం౦పుం౦ प्राणे ప్రాణము.

जिङ्गिनी జిఙ్గినీ,ఈం౦सी౦ओषधीभेदे ఒకఓషధి

जीवनम जीవనమ్, అం౦నం౦ विष्णौ విష్ణువు. प्राणधारणे మనుట, మిడుకుట, బ్రతు(దు)కుట, జీవించుట. जले నీళ్లు; जीविकायाम् వృత్తి. जीविते జీవిత(చూ)ము, मज्जायाम् కొవ్వు, हैयङ्गवीने 'హైయఙ్గవీనమ్' చూ త్రిం౦ जीवनसाधने జీవనసాధనము, जीवनदातरि జీవనదాత. पुं౦ वायौ గాలి, जीवके వేఁగిస†: फलवृक्षभेदे ఒక ఫలవృక్షము. पुत्रे కొడుకు. –ना –నా,ఆం౦सी౦ मेदायाम् మేద†. –नी –నీ, ఈం౦सी౦ काकोल्याम् కాలకొల్లి†; जीवायाम् పాలకూర† मेदायाम् మేద†; यूथिकायाम् అడవిమొల్లి†, डोड्याम् ఒక జీవ(చూ)ము

जेमनम् జేమనమ్, అం౦నం౦ भक्षणे తినుట.

जैमिनि. జైమినిః, ఇం౦పుం౦ पूर्वमीमांसाप्रणेतरि मुनिविशेषे व्यासशिष्ये జైమిని, పూర్వమీమాంసాప్రవర్తకాచార్యుఁడు

जोडनम् జోడనమ్, అం౦నం౦ बन्धने జోడించుట, జతపఱచుట, బంధించుట.

ज्ञापनम् జ్ఞాపనమ్,అం౦నం౦बोधने ఎఱుకపఱచు(చేయు)ట, చాటుట, తెలుపుదుచేయుట, తెలుపుట.

ज्वरघ्न· జ్వరఘ్నః, అం౦పుం౦ गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె†: वाम्नूके చక్రవర్తికూర†. –घ्नी –ఘ్నీ.ఈం౦सी౦मञ्जिष्ठायाम् మంజిష్ఠ [ము

ज्वराग्नि జ్వరాగ్నిః,ఇం౦పుం౦ज्वरतापेజ్వరతాప

ज्वलन జ్వలనః, అం౦పుం౦ अग्नौ అంటరానివేల్పు, అగ్ని. चित्रके చిత్రమూలము†. नं౦ प्रज्वलने ఎరియుట, కనలుట, కమరు(లు)ట,చిటచిటమను(లాడు)ట, చిఱచిఱలాడుట, చురచురవోవుట, తనుకుట, తీండ్రించుట, దరికొనుట, మండుట, మటమటలాడుట, ముసముసమ(య)నుట, మెలకుట, వెలుఁగుట, కాలుట, మండుట, జ్వలించుట त्रि౦ दीप्तिशीले జ్వలించునట్టిది.

ज्वलिनी జ్వలినీ, ఈం౦सी౦ मूर्वायाम् చాఁగ†.

न ४ న 4

जगद्योनिः జగద్యోనిః, ఇం౦పుం౦ परमेश्वरे పర

మేశ్వరుఁడు, विरिञ्चे 'విరిఞ్చః'చూ॥ सी० प्रकृतौ ప్రకృతి, भुवि భూమి.

जठरनुत् జఠరనుత్,న్०पु० आरग्वधेజేం†.

जठराग्नि. జఠరాగ్నిః,इ०पु० वैश्वानरे(अग्नौ) వైశ్వానరుఁడు, కడుపుచిచ్చు

जनस्थानम् జనస్థానమ్, अ०न० दण्डकारण्ये దండకారణ్యము; तत्रसम्स्थानभेदे అటఁ గల ఒక స్థానము.

जनार्दन. జనార్దనః, अ०पु० विष्णौ విష్ణువు. सालग्रामभेदे ఒకసాలగ్రామము. त्रि०(दुष्ट) जनपीडके (దుష్ట)జనులఁ బీడించువాఁడు. –शन –శనః, अ०पु० वृके తోఁడేలు.

जमदग्नि జమదగ్నిః,इ०पु० परशुरामपितरि (सप्तर्षिष्वन्यतमे) పరశురామునితండ్రి(సప్తర్షులలో నొకఁడు).

जम्बालिनी జమ్బాలినీ, ई०सी० नद्याम् నది

जयत्सेन జయత్సేనః, अ०पु० विराटगृहे छद्मवेषिणि नकुले విరాటునియింట కపటవేషధారియైయున్న నకులుఁడు.

जरसानः జరసానః,अ०पु०पुरुषे పురుషుఁడు.

जलधेनु జలధేనుః, उ०सी० दानभेदे జలధేనువు, ఒక దానము. –यानम्–యానమ్, अ०न० नौकादौ నావ మొ

जलाटन. జలాటనః,अ०पु०कङ्के రాపులుఁగు –नी –నీ, ई०सी० जलौकायाम् జలగ.

जलेन्धन జలేన్ధనః, अ०पु० बडबानले బడబాగ్ని. न०सौरविद्युदादितेजसि సూర్యుఁడు మెఱుపు మున్నగువాని వెలుఁగు.

जातुधान : జాతుధానః, अ०पु० यातुधाने రాక్షసుఁడు

जानुदघ्न జానుదఘ్నః,अ०त्रि० जानुप्रमाणके మోఁకాటిబంటి(లోఁతుగలది) जानुपर्यन्तोर्ध्वमानान्विते మోఁకాటియెత్తుగలది

जामदग्न. జామదగ్న్యః, अ०पु० जमदग्निशिष्ये జమదగ్ని-శిష్యుఁడు.

जायमान జాయమానః।अ०पु०उपनीते వడుగైనవాఁడు. त्रि०तद्भवति పుట్టుచున్నవాఁడు.

जालकिनी జాలకినీ, ई०सी० मेष्याम् గొఱ్ఱె.

जावायनि జావాయనిః, इ०त्रि० जवयुक्ते వేగముగలది. [లొద్దుగు†.

जीर्णबुघ्नः జీర్ణబుఘ్నః, अ०पु० रक्तलोध्रे ఎఱ్ఱ

जीवघन జీవఘనః,अ०पु० हिरण्यगर्भे హిరణ్యగర్భుఁడు, సమష్టిసూక్ష్మశరీరాభిమాని. –धनम् –ధనమ్, अ०न० गवादिजन्तुरूपे धने గో(పశు)సంపద. –धानी –ధానీ, ई० सी० भुवि భూమి. –पत्नी –పత్నీ, ई०सी० सधवायाम् ముత్తైదువ. –योनिः –యోనిః, इ०पु० सजीवजन्तौ జీవుఁడు గల ప్రాణి. –स्थानम् –స్థానమ్, अ०न० मर्मणि ఆయము, ఆయముపట్టు, కిటుకు, మర్మము. –हीन –హీనః, अ०पु० षडक्षरे मन्त्रे ఆఱక్షరములు గల ఒక మంత్రము.

जीवादानम् జీవాదానమ్, अ०न० व्यापद्भेदे వ్యాపద(చూ)విశేషము.

जुगुप्सनम् జుగుప్సనమ్, अ०न० निन्दनेఏవపడుట, ఈసడించుట, ఏవగించుట, ఓకరించుట,ఓకిలించుట, కంకిరిపడుట,గోరపడుట, రోఁతగించుట, రోయుట, అసహ్యపడుట. त्रि० तद्वति ఏవగించుకొనువాఁడు.

जुहुवान. జుహువానః, अ०पु० अग्नौ అగ్ని; तरौ చెట్టు.

ज्ञीप्स्यमान జ్ఞీప్స్యమానః, अ०त्रि० ज्ञातुमिष्यमाणे ఎఱుఁగఁబడఁగోరుచున్నట్టిది.

न - सं० प्र० న - సం ప్ర

जगन्मोहिनी జగన్మోహినీ, ई० सी० महामायायाम् మహామాయ; दुर्गायाम् దుర్గ.

जङ्घन्यमानः జఙ్ఘన్యమానః, अ०त्रि० अतिपीड्यमाने మిక్కిలి పీడింపఁబడుచున్నట్టిది.

जञ्जभ्यमानः జఞ్జభ్యమానః,अ०त्रि० गात्रवि-

नामेन विद रितमुखे ఒడలువిఱుచుకొని అవు లించుచున్నవాఁడు.

जन्तुनाशनम् జన్తునాశనమ్, అం॰నం॰ हिङ्गुनि ఇంగువ. [శచీదేవి.

जयवाहिनी జయవాహినీ, ఈం॰सी॰ इन्द्राण्याम्

जर्जरानना జర్జరాననా, ఆం॰सी॰ मातृमेदे ఒక మాతృక.

जलदाशन జలదాశనః, అం॰पुं॰ साले మద్ది†.

-प्रदानम् -ప్రదానమ్, అం॰नं॰ तर्पणे తర్పణము. -शयनः -శయనః, అం॰पुं॰ नारायणे నారాయణుఁడు.

-स्तम्भनम्- స్తమ్భనమ్, అం॰नं॰ मन्त्रादिना जलगतिवारणे మంత్రాదులచే జల గతిని నిలిపివేయుట: विद्यामेदे అట్టి విద్య.

जागरितस्थानः జాగరితస్థానః, అం॰पुं॰ वैश्वानरे వైశ్వుఁడు, వైశ్వానరుఁడు.

जाज्वल्यमान జాజ్వల్యమానః, అం॰ त्रिं॰ देदीप्यमाने అధికముగాఁ బ్రకాశించు(ప్రజ్వ లించు)చున్నట్టిది

जानुविजानु జానువిజాను, ఉం॰नं॰ खड्गयुद्धप्रकारमेदे ఒక ఖడ్గయుద్ధపద్ధతి.

जिह्ममेहन జిహ్మమేహనః, అం॰पुं॰ मेके కప్ప

जिह्वानिर्लेखनम् జిహ్వానిర్లేఖనమ్, అం॰ नं॰ जिह्वामलनिरसनद्रव्ये నాలుకగీసికొనెడిబద్ద

जीमूतवाहनः జీమూతవాహనః అం॰पुं॰ इन्द्रे ఇంద్రుఁడు

जीवनयोनि జీవనయోనిః, ఇం॰सी॰ प्राणसचारकारणे अतीन्द्रिये यत्नमेदे ప్రాణసంచారమునకుఁ గారణమై అతీంద్రియముగా నుండెడి యత్నవిశేషము. [ధాన్యము

जीवसाधनम् జీవసాధనమ్, అం॰नं॰ धान्ये

ज्ञातनन्दनः జ్ఞాతనన్దనః, అం॰पुं॰ अर्हद्भेदे ఒక బౌద్ధుఁడు.

ज्ञानसाधनम् జ్ఞానసాధనమ్, అం॰नं॰ ज्ञानेन्द्रिये జ్ఞానేంద్రియము.

ज्वालामालिनी జ్వాలామాలినీ, ఈం॰सी॰ देवीमेदे ఒక దేవి.

प - सं॰प्र॰ ప - సం ప్ర

जन्तुपादप జన్తుపాదపః, అం॰पुं॰ कोशाम्रे కుమ్మెదమామిడి†.

जन्मप. జన్మపః, అం॰पुं॰ जन्मलग्न(राशि)पतौ జన్మలగ్న(రాశి)-అధిపతి.

जपः జపః, అం॰पुं॰ मन्त्रादेरावृत्तौ మంత్రాదులనుమరలమరల ఉచ్చరించుట, पाठे పఠించుట, పారాయణముచేయుట. त्रिं॰ जपकारके జపముచేయువాఁడు.

जप జప, धा॰ (जपति) व्यक्तायां वाचि స్పష్టముగాఁ బలుకుట मानसे च మనస్సులోఁబలుకుట. [చున్నవాఁడు.

जपन् జపన్, త్॰త్రిం॰ जप कुर्वति జపించు

जपा జపా, ఆం॰सी॰ उडुपुष्पे దాసన, దాసనము దాసాని†: तत्पुष्पे దాసానిపూవు.

जम्बु(म्बू)द्वीप జమ్బు(మ్బూ)ద్వీపః, అం॰पुं॰ सप्तद्वीपेषुप्रथमे నేరే(రే)డుదీవి, తొలుదీవి

जलकपि జలకపిః, ఇం॰पुं॰ शिशुमारे నీరుకోఁతి, మొసలి. -कूपी -కూపీ, ఈం॰सी॰ कूपगर्ते కుంట; पुष्करिण्याम् కోనేరు. -तापी -తాపీ, న్॰पुं॰ मत्स्यमेदे ఒకచేఁప. -द्वीप. -ద్వీపః, అం॰पुं॰ द्वीपमेदे ఒకదీవి. -प्रपा -ప్రపా, ఆం॰सी॰ प्रपायाम् చలివందిరి.

जलाधिप. జలాధిపః, అం॰पुं॰ वरुणे నీటిఱేఁడు, వరుణుఁడు.

जल्प జల్ప, धा॰ (जल्पति) व्यक्तायां वाचि స్పష్టముగాఁ బలుకుట -रूपः -రూపః, అం॰पुं॰ मकरे మొసలి.

जल्प జల్పః, అం॰पुं॰ भाषणे పలుకు: विजिगीषुकथामेदे परमतनिरसनपूर्वकस्वमतस्थापनरूपे పరమతనిరసనపూర్వకముగా స్వమతమును స్థాపించుటగల ఒక వాదము

जातरूपम् జాతరూపమ్, అం॰नं॰ सुवर्णे బంగారు.

जातस्य रूपे పుట్టినప్పటిరూపము (నగ్న
త్వము). त्रिं उत्पन्नरूपे రూపమేర్పడినట్టిది.
जाप. జాపః, अंपुं जपे 'జపః' చూ
जालपात् జాలపాత్, दंपुं हसे హంస.
जिह्वाप. జిహ్వాపః,अंपुं चित्रकव्याघ्रे చిఱుత
పులి; भल्लूके ఎలుగుబంటి मार्जाले పిల్లి;
व्याघ्रे పులి, शुनके కుక్క
जीवपुष्पा జీవపుష్పా, आंसीं बृहज्जीवन्त्याम्
మహాజీవంతి†.
ज्ञप జ్ఞప, धां (ज्ञपयति –ते) ज्ञाने తెలి
యుట; ज्ञापने తెలుపుట. मारणे చంపుట,
आलोके ఆలోక(చూ)ము; तोषणे సంతోష
పెట్టుట, निशाने వాఁడిచేయుట, स्तुती స్తుతిం
చుట.

ब - संप्रं బ - సం ప్ర

जगदम्बा జగదమ్బా,आंसीं दुर्गायाम् దుర్గ
जम्बु జమ్బు,उंनं जम्बूफले నేరేడుపండు,
जम्ब्वाम् నేరేడు†.
जम्बुः జమ్బుః, उ | सीं द्वीपमेदे జంబూ
जम्बू జమ్బూః, ऊ | ద్వీపము वृक्षमेदे అల్లో
(ల్లో)నేర(రే)డు, నేర(రే)డు.
जलडिम्ब. జలడిమ్బః, अंपुं जलशुक्तौ
'జలశుక్తిః' చూ. –बिम्ब –బిమ్బః, अं
पुं बुद्बुदे బుడగ
ज्येष्ठाम्बु జ్యేష్ఠామ్బు, उंनं तण्डुलप्रक्षालने
जले బియ్యపుకడుగునీరు. [జీవశంబము.
जन्तुकम्बु జన్తుకమ్బుః, उंपुं कृमिशङ्खे

भ - संप्रं భ - సం ప్ర

जघन्यभम् జఘన్యభమ్, अंनं भरण्यार्द्रा-
श्लेषास्वातिज्येष्ठाशततारासु భ ర ణి ఆ ర్ద్ర
ఆశ్లేష స్వాతి జ్యేష్ఠ శతభిషము.
जन्मभम् జన్మభమ్,अंनं जन्मनक्षत्रे జన్మ
నక్షత్రము. (जन्मतारायाम् జన్మతార),
जन्मलग्ने(राशौ) జన్మలగ్నము(రాశి).
जभ జభ,धां(जभति) मैथुने రతి (जभते)
जृम्भे ఆవులింత. [నటింపఁజేయుట.
जभि జభి, धां (जम्भयति –ते) नाशने
जभी జభీ, धां(जम्भते) गात्रविनामे ఒడలు
విఱుచుకొనుట.
जम्भ జమ్భః, अंपुं अशे బాగము,
जम्बीरे నిమ్మ†; तृणे గడ్డి दन्ते పల్లు;
दैत्यभेदे ఒక రాక్షసుఁడు; भक्षणे తినుట;
हनौ 'హనుః' చూ भक्ष्ये భక్ష్యము,
जृम्भायाम् ఆవులింత
जम्भा జమ్భా,आंसीं जृम्भायाम् ఆవులింత.
जम्भिभ జమ్భి, नंनं जम्बीरे నిమ్మ.
जम्भी జమ్భీ, नंपुं जृम्भायुक्ते ఆవులించు
వాఁడు.
जयस्तम्भ జయస్తమ్భః,अंपुं जयसूचक-
स्तम्भे కలిగిన జయమును దెలుపుటకై
పాఁతిన స్తంభము. [గుడ్డికొంగ.
जलकुक्कुभः జలకుక్కుభః,अंपुं कोयष्टिके
जलगर्भ జలగర్భః, अंपुं मेघनिःसृत-
जलसूचके निमित्तभेदे వాననీరు సూచించెడి
ఒక నిమిత్తము
जलभू జలభూః, ऊंपुं मेघे మేఘము;
कर्पूरे కర్పూరము, कच्चटे నీరుచిట్టికూర†.
–भृत् –భృత్, तंपुं मेघे మేఘము. त्रिं
जलधारके ఘటము మొ
जलस्तम्भ జలస్తమ్భః,अंपुं जलस्तम्भने
జలస్తంభన(చూ)ము.
जृम्भः జృమ్భః, अंप्रं जृम्भणे జృమ్భణ
(చూ)ము. पुंविकासे వికాసము, विस्फारे
విజృంభించుట [ణ(చూ)ము.
जृम्भा జృమ్భా, आंसीं जृम्भणे జృమ్భ

म - संप्रं మ - సం ప్ర

जगिम జగిమ్మః, इंपुं वायौ వాయువు.

त्रिं० गन्तरि గతిగలవాఁడు. [చెడి ప్రాణి

अङ्गम. జఙ్గమః, अं०त्रिं० गतियुते సంచరిం

जङ्गमगुल्म. జఙ్గమగుల్మః, अं०पुं० रक्षकपदातिबृन्दे రక్షకభటసముదాయము.

जडिमा జడిమా,न्०पुं० जडतायाम् 'జడతా' చూ। [లుఁడు

जनङ्गमः జనఙ్గమః, अं०पुं० चण्डाले చండా

जनिमा జనిమా, न्०पुं० जन्मनि జన్మ.

जन्म జన్మ,न्०नं० देहधारणे ఉత్పత్తి,పుట్టు, పుట్టుగు(వు),పుట్టుబడి,బాము,మేను,పుట్టుక, దేహధారణము, जनने అదరుట, అత్తుట, అమతిల్లుట, అరుట, ఉత్పత్తిల్లుట, ఊరుట, ఎలయుట, ఒందుట, ఒట్టుట, ఒదవుట, ఒనరుట, ఒలయుట, కదురుట, కూరుట, గండరించుట, చెందుట, తట్టుట,తనుకుట, తలకొనుట, తలకొనుదెంచుట, తేరుట, తేఱుట, తేలువాఱుట, తొట్టగిలు(ల్లు)ట, తొడరుట, తొరలుట, తొలకరించుట,దొరయుట, నివ్వటిలు(ల్లు)ట,పట్టుట,పనుగొనుట,పనుపడుట, పన్నుట, పన్నుపడుట, పయి(పై)కొనుట, పాటిలు(ల్లు)ట, పుట్టుట, పొంపిరివోవుట, పొటముట, పొడతెంచుట, పొడముట, పొడ్మట, పొరయుట,పోయుట, బెరయుట, ముదివడుట,మూడుట,మెయికొనుట,మేకొనుట, మొనయుట, మొలతెంచుట, రక్కొనుట, రెక్కొనుట,హత్తుట, కలుగు(వు)ట, జనించుట, సంభవించుట; जन्मतारायाम् జన్మతార.

जन्मम् జన్మమ్, अं०नं० जन्मनि జన్మము

जन्मवर्त्म జన్మవర్త్మ, न्०नं० भगे యోని

जन्मलग्न(राशौ) జన్మలగ్నము(రాశి).

जहिस्तम्ब జహిస్తమ్బ, अव्य० त्यागस्तम्भनियोगक्रियायाम् వదలుము - నిలుపుము - అనుటగల క్రియ.

ज्वालगर्दभ జాలగర్దభః, अं०पुं० क्षुद्ररोगभेदे ఒక చిలిపిరోగము. [‘జభీ చూ॥

जृभि జృభి, धा० (जृम्भते) 'जभी' पश्य

म - सं० प्रं మ - సం ప్ర

जमु జము, धा०(जमति) अदने భక్షించుట.

जन्माष्टमी జన్మాష్టమీ, ई०सी० कृष्णाष्टम्याम् 'కృష్ణాష్టమీ' చూ

जन्मी జన్మీ,न्०पुं० प्राणिनि ప్రాణి,జీవుఁడు.

जरणद्रुम· జరణద్రుమః, अं०पुं० సలెమద్ది

जलकूर्म· జలకూర్మః, अं० पुं० शिशुमारे మొసలి. –ङ्गम. –ఙ్గమః, अं०पुं० चण्डाले చండాలుఁడు. –जन्म –జన్మ, न्०नं० पद्मे పద్మము†. –गुल्म –గుల్మః, अं० पुं० कूर्मे తాఁబేలు, जलावर्ते నీటిసుడి, जलचत्वरे జలచత్వర(చూ)ము.

जलदागम జలదాగమః, अं०पुं० वर्षाकाले వర్షాకాలము. –निर्गम –నిర్గమః, अं०पुं० जलमार्गे ఒప్పరము, ఓడిక, జలదారి, జాలారి, తూపరాణ, తూవరాణము, తూప(వ)రాణి, దొన, దోని, నీరుగండి, నీరు పోవు తూము, पुटभेदे 'పుటభేదః' చూ॥

जलब्राह्मी జలబ్రాహ్మీ, ई०सी०हिलमोचिकायाम् చిలుకకూర†.

जलमुक् జలముక్, च्०पुं० मेघे మేఘము त्रिं० जलमोचनकर्तरि నీళ్లు వదలువాఁడు.

जलेभ· జలేభః,अं०पुं०जलगजे నీటియేనుఁగు.

जह्नुसप्तमी జహ్నుసప్తమీ,ई०सी० वैशाखशुक्लसप्तम्याम् వైశాఖశుద్ధసప్తమి, జహ్నుఋషి కుడిచెవినుండి గంగను వదలినరోజు.

जातकर्म జాతకర్మ,न्०नं० पुत्रजन्मनि पितृकर्तव्ये पुत्रसंस्कारभेदे శిశువు పుట్టినప్పుడు తండ్రి చేయవలసిన మంత్రపూర్వకమైన ఒక సంస్కారము.

जामा జామా,आ०सी० पुत्रिकायाम् కూఁతురు.

जामि జామి,अव्य० आलस्ये సోమరితనము.

जामिः मी- జామిః –మీ, ఇం ఈం सीं पुत्रिकायाम् కుమార్తె; स्नुषायाम् కోడలు; भगिन्याम् సోదరి. कुलस्त्रियाम् కులస్త్రీ; सन्निहितसपिण्डस्त्रियाम् సన్నిహితురాలైన దాయాది.

जाल्मः జాల్మః, अंपुं असमीक्ष्यकारिणि ఆలోచింపకపనిచేయువాఁడు. క్రూరే క్రూరుఁడు, पामरे పామరుఁడు [రావిరుణ్ణ.

जितनेमि. జితనేమిః, इंपुं अश्वत्यदण्डे

जितात्मा జితాత్మ, नंपुं जितेन्द्रिये 'జితేన్ద్రియః' చూ श्राद्धभागार्हे देवमेदे శ్రాద్ధములో పాలుగల ఒక వేలుపు.

जिताष्टमी జితాష్టమీ, ईंसीं आश्वयुजकृष्णाष्टम्याम् ఆశ్వయుజబహుళ-అష్టమి

जितु(त्तु)म. జితు(త్తు)మః, अंपुं मिथुनराशौ మిథునరాశి त्रिं अतिशयजययुते గొప్పజయముగలిగినవాఁడు.

जिमु జిము, धां(जेमति) अदने భక్షించుట

जिह्म జిహ్మః, अंत्रिं कुटिले కుటిలము, వక్రము; अप्रसन्ने కలఁగినది; मन्दे మందుఁడు. नं तगरे నందివర్ధనము†, कपटे కపటము; आयुष्कामेष्टौ देवताभेदे ఆయుష్కామేష్టియందలి ఒకదేవత. [ప్రాణి.

जीवात्मा జీవాత్మ, नंपुं जीवे జీవుఁడు,

जेमा జేమా, नं त्रिं जयिष्णौ 'జయిష్ణుః' చూ

ज्येष्ठाश्रमः జ్యేష్ఠాశ్రమః, अंपुं गृहस्थाश्रमे గృహస్థాశ్రమము; गृहस्थे గృహస్థుఁడు –मी –మీ, नंपुं गृहस्थे గృహస్థుఁడు

ज्योतिष्टोमः జ్యోతిష్టోమః, अंपुं यज्ञभेदे ఒక యజ్ఞము.

ज्योतिष्मान् జ్యోతిష్మాన్, तंपुं गिरिभेदे ఒక కొండ, सूर्ये సూర్యుఁడు. त्रिं ज्योतिर्युक्ते జ్యోతి(చూ)గలది.

ज्वलनाश्मा జ్వలనాశ్మ, नंपुं सूर्यकान्ते సూర్యకాంతము.

य २ య 2

जन्यम् జన్యమ్, अंपुं युद्धे యుద్ధము, परीवादे అపవాదము; जनने జనన(చూ)ము; विपणौ అంగడివీథి. त्रिं उत्पाद्ये పుట్టింపఁదగినది, जनके పుట్టించునది, जनहिते జనసమ్మతము; जायमाने పుట్టుచున్నది; नवोढाज्ञातिमित्रभृत्यस्निग्धेषु పెండ్లికూఁతురికి సంబంధించిన దాయాద మిత్ర సేవక ప్రేమపాత్రులు. पुं देहे శరీరము; जनजल्पे జనులజల్పము

जन्या జన్యా, आंसीं प्रीतौ సంతోషము; मातृसख्याम् తల్లిచెలికత్తె.

जन्युः జన్యుః, उंपुं अग्नौ అగ్ని चतुर्मुखे బ్రహ్మ प्राणिनि ప్రాణి; जनने జనన(చూ)ము [(పరింపఁ)దగినది, जप्ये జపము.

जाप्यम् జప్యమ్, अंत्रिं जपनीये ఒపింపఁ

जय జయః, अंपुं अग्निमन्थे కూరనెల్లి†; अर्जुने అర్జునుఁడు, इतिहासपुराणेषु భారత రామాయణాదీతిహాసములు భాగవతాది పురాణములు. दक्षिणद्वारगृहे దక్షిణపువాకిలియిల్లు, वत्सरभेदे జయసంవత్సరము, वशीकरणे వశపఱచుకొనుట; शत्रुपराङ्मुखीकरणे శత్రువుల పాఱదోలుట. जयन्ते జయంతుఁడు; युधिष्ठिरे ధర్మరాజు, विष्णोः द्वारपालभेदे విష్ణుదేవుని ఒక ద్వారపాలకుఁడు, नागभेदे నాగవిశేషము; जयने ఓరుపు, ఓర్పు, గెలిచిడి, గెల్పిడి, గెలుప(వ)ము, గెల్పు, పంపు, గెలుపు, గెలుచుట, గెలుపుకొనుట, చేకొనుట, జయించుట.

जया జయా, आंसीं मातृभेदे ఒకమాతృక; अग्निमन्थे కూరనెల్లి†; कृष्णदूर्वायाम् నల్లగఱిక, तृतीयाष्टमीत्रयोदशीतिथिषु తదియ అష్టమి త్రయోదశి; दुर्गायाम् పార్వతి, दुर्गायाः सखीभेदे ఒక దుర్గ-చెలికత్తె; पता-

कविशेषे జయపతాకము; बुद्धशक्तिविशेषे ఒక బుద్ధశక్తి भद्गायाम् జనము† हरीतक्याम् కరక†, तर्कायाम् తక్కె 'తర్కారీ' చూ॥

जयीజయీ,न्‌०त्रि०जयशीले జయిష్ణు(చూ)వు

जय्यः జయ్యః, अ०त्रि० जेतृ शक्ये గెలువ నలవియగునది

जाड्यम् జాడ్యమ్, अ०न० जडतायाम् జడత్వము; मौर्ख्ये మూర్ఖత్వము.

जात्यः జాత్యః, अ०त्रि० कान्ते భర్త, श्रेष्ठे శ్రేష్ఠుఁడు, सुन्दरे సుందరుఁడు, कुलीने 'కులీనః' చూ

जाया జాయా, आ०स्त्री० पत्न्याम् భార్య. कलत्रस्थाने (सप्तमगृहे) ఏడవయిల్లు.

जायी జాయీ,न्‌०त्रि० जययुक्ते జయముగలవాఁడు. पु० ध्रुवकभेदे ఒక ధ్రువకము.

जाल्य· జాల్యః, अ०पु० शिवे శివుఁడు.

जित्या జిత్యా, आ०स्त्री० कृष्टभूमिसमीकरणकाष्ठभेदे దున్నిననేలను సవరణచేసెడి ఒక కొయ్య, గుంటక.

जीर्यन् జీర్యన్, त्‌०त्रि० वयोहानिं गच्छति ముదియు(జీర్ణమగు)చున్నట్టిది.

जीव्यम् జీవ్యమ్, अ०त्रि० जीविकायाम् జీవనోపాయము.

जीव्या జీవ్యా,आ०स्त्री०जीवन्त्याम् పాలకూర†, हरीतक्याम् కరక†,गोरक्षदुग्धायाम् అమృతసంజీవని†·

जुष्यम् జుష్యమ్, अ०त्रि० सेव्ये సేవింపఁదగినది. न०अवश्यसेवने తప్పకసేవించుట

जेयम् జేయమ్,अ०त्रि०जेतु योग्ये జయింపఁదగినది. [త్వము

जैह्मयम् జైహ్మ్యమ్, अ०न० कौटिल्ये కుటిల

जोष्यम् జోష్యమ్, अ०त्रि०प्रिये विषये ప్రియమైన పదార్థము.

ज्ञेयम् జ్ఞేయమ్, अ०त्रि० ज्ञातुं योग्ये ब्रह्मणि తెలిసికొనవలసినబ్రహ్మపదార్థము, बोद्धव्ये ఎఱుఁగఁదగినది; शब्दादिविषये శబ్దస్పర్శాదివిషయము.

ज्यायान् జ్యాయాన్, स्‌०त्रि० अतिवृद्धे పండుముసలి, जीर्णे జీర్ణము, పురాతనము, अतिप्रशस्ते మిక్కిలి ప్రశస్తము.

ज्यैष्ठ्यम् జైష్ఠ్యమ్, अ०न० ज्येष्ठत्वे జ్యేష్ఠత్వము, పెద్దతనము, श्रेष्ठत्वे శ్రేష్ఠత్వము, గొప్పతనము.

य ३ య 3

जघन्य. జఘన్యః, अ०पु० राजानुचरभेदे ఒక రాజసేవకుఁడు, शूद्रे శూద్రుఁడు. न० शिश्ने మగగుఱి. त्रि० आश्लेषाशतभिषाऽऽर्द्राखतिज्येष्ठाभरणीषु ఆశ్రేష శతభిష ఆర్ద్ర స్వాతి జ్యేష్ఠ భరణి. अल्पे అల్పము, गर्हिते నిందితము, चरमे చివరది,కడపటిది. अर्थकामासक्ते కామకాంచనములయందాసక్తి గలవాఁడు.

जटायु· జటాయుః, उ०स्‌०पु० दशरथसखे पक्षिराजे జటాయువు, పక్షిరాజు, गुग्गुलौ గుగ్గిలము†. [నట్టిది.

जनिष्यः జనిష్యః,अ०त्रि० जनिष्यमाणे పుట్టు

जरायु· జరాయుః, उ० पु० गर्भावरणचर्मणि గర్భస్థపిండమునకు రక్షకముగా మీఁద క్రమ్ముకొనియుండెడి తోలుసంచి, మావి. जटायौ జటాయువు; गर्भाशये గర్భాశయము. अग्निजारे 'అగ్నిజారః' చూ मातृभेदे ఒక మాతృక.

जन्योय ఒన్యోయః, अ०त्रि० जनहितनिर्वृत्ते జనసమ్మతమైనదా(వా)రిచే నేర్పడినది.

जवीयान् జవీయాన్,स्‌०त्रि० जविष्ठे 'జవిష్ఠః' చూ

जागर्या జాగర్యా, / जाग्रिया జాగ్రియా } आ०स्त्री० जागरणे జాగరణ(మా)ము.

जाठर्य జాఠర్యః, अंत्रिं जठरभवे रोगादौ కడుపులోఁ బుట్టిన వ్యాధి మొ॥

जातीयः జాతీయః, अंत्रिं (पद न्ते) जातौ भवे(పదాంతమున) జాతియందుఁ బుట్టినది

जातेय· జాతేయః, अंत्रिं जाताया अपत्ये కలిగినవానికిఁ గలిగిన బిడ్డ [బిడ్డ.

ज मेय జామేయః,अंत्रिंभ गिनेये సోదరి-

जाह्व्य జాహ్వ్యః, अंत्रिं मासदानपुष्टे మాంసమిచ్చి పోషింపఁబడినది, स्तोत्र र्हे స్తుతింపఁదగినది. [నత, వేగము.

जावन्यम् జావన్యమ్, अंनं जवनिम्नि జవ

जिज्ञास्यम् జిజ్ఞాస్యమ్,अंत्रिं जिज्ञासायोग्ये విచారణచేయఁదగినది [జాన్నలా†.

जूर्णाऽऽह्य జూర్ణాఽఽహ్యః अंपुं देवधान्ये

जेतव्यम् జేతవ్యమ్, अंत्रिं जेये 'జేయమ్' చూ

जैवेयः జైవేయః,अंपुं जीव(गुरु)पुत्रेబృహస్పతికొడుకు, కచుఁడు. त्रिं जीवा(ज्या) सबन्धिनि వింటినారికి సంబంధించినది.

ज्ञातव्यः జ్ఞాతవ్యః, अंत्रिं वेदितव्ये ఎఱుఁగఁదగినది.

ज्ञातेयम् జ్ఞాతేయమ్, अंनं ज्ञातेः भावे कर्मणि జ్ఞాతియొక్క భావము కర్మయు

य ४ య 4

जडक्रिय జడక్రియః,अंत्रिं चिरक्रिये 'చిరక్రియః' చూ॥

जनप्रिय జనప్రియః,अंपुं शिग्रौ మునగ†: धान्याके కొత్తిమిరి†. [పః చూ

जनाश्रयः జనాశ్రయః,अंपुं मण्डपे 'మణ్డ

जन्मशय्या జన్మశయ్యా, आंसीं प्रसवशय्यायाम् ప్రసూతి పాన్పు

जन्मेजयः జన్మేజయః, अंपुं जनमेजये జనమేజయుఁడు. [మాతృక.

जयप्रिया జయప్రియా,आंसीं मानृभेदे ఒక

जयाश्रया జయాశ్రయా, आंसीं जरज्याम् ఒక గడ్డి†.

जलक्रिया జలక్రియా, आं सीं तर्पणेతర్పణము -प्रायम् -ప్రాయమ్,अंनं अनूपे 'అనూపమ్' చూ -प्रिय - ప్రియః, अं पुं चातके వానకోయిల, मत्स्ये చేప. -वाद्यम् -వాద్యమ్, अंनं पाणिताडनेन वाद्यतुल्यध्वनियुक्ते जले చేతితో కొట్టఁగా వాద్యమువలె ధ్వనించు జలము.

जलशय -शायी జలశయః -శాయీ, अं न्ंपुं नारायणे నారాయణుఁడు

जलालय జలాలయః,अंपुं शरत्काले శరత్కాలము. -शय. -శయః, अंपुंसमुद्रे సముద్రము; जलाध रे చెఱువు, మడుఁగు మొ नीलोशीरे నల్లవట్టివేరు†; लामज्जके తెల్లవట్టివేరు†; शृङ्गाटकेపరికెగడ్డ†. -शया -శయా,आंसीं गुण्डालायाम् 'గుణ్డాలా' చూ -श्रय -శ్రయః,अंपुं वृत्तगुण्डतृणे గుండ్రదమ్మగడ్డి. -श्रया-శ్రయా,आंसीं शूलीतृणे శూలిగడ్డి बलाकायाम् పెద్ద కొక్కెర -ह्वयम् -హ్వయమ్, अंनं उत्पले కలువ†.

जलेच्छया జలేచ్ఛయా,आंसीं हस्तिशुण्डायाम् నల్లేరు†. -शय -శయః, अं पुं मत्स्ये చేప; नारायणे నారాయణుఁడు.

जातापत्या జాతాపత్యా, आंसीं प्रसूतायाम् బాలెంత [జాబికాయ.

जातिशस्यम् జాతిశస్యమ్, अंनं जातीफले

जामदग्न्य జామదగ్న్యః,अंपुं परशुरामे పరశురాముఁడు.

जालकीय జాలకీయః,अंपुं जालकी 'జాలకి:' చూ -प्राया-ప్రాయా,आंसींलोहमयाङ्गरक्षिण्याम् ఇనుపడొక్కాయి. -क्षर्यम् -క్షీర్యమ్, अंनं क्षीरविषे वृक्षभेदे విషమువంటి పాలుగల ఒక చెట్టు.

जितेन्द्रियः జితేన్ద్రియః, अ०त्रि० स्थितप्रज्ञे స్థితప్రజ్ఞుఁడు. पुं० कामवृद्धौ కామవృద్ధి†.

जिह्म(ह्वा)शल्यः జిహ్మ(హ్వా)శల్యః, अ०पुं० खदिरे చండ్ర†.

जीवनीयम् జీవనీయమ్, अ०त्रि० उपजीव्ये జీవనయోగ్యము: विद्याशिल्पादिके విద్య శిల్పము మొ॥ नं० जले నీళ్లు —नीया —నీయా, आ०स्त्री० जीवायाम् పాలకూర† —प्रिया —ప్రియా, आ०स्त्री० हरीतक्याम् కరక†. [కొడుకు.

ज्ञातलेय. జ్ఞాతలేయః, अ०पुं० ज्ञातिपुत्रे జ్ఞాతి-

जूर्णाह्वयः జూర్ణాహ్వయః, अ०पुं० देवधान्ये జొన్నలు†.

ज्ञानगम्यम् జ్ఞానగమ్యమ్, अ०नं० अमानित्वादिसाधनकलापेन ज्ञानशब्दितेन गम्ये (ब्रह्मणि) జ్ఞాన మనఁబడిన అమానిత్వాది సాధనసముదాయముచే(జ్ఞానముచే) పొందఁదగినది (బ్రహ్మపదార్థము) —मय. —మయః, अ०त्रि० परमात्मनि పరమాత్మ.

ज्ञानेन्द्रियम् జ్ఞానేన్ద్రియమ్, अ०नं० श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणेषु త్వక్కు(చర్మము) కన్ను చెవి నాలుక ముక్కు. [అక్క-కొడుకు

ज्यैष्ठिनेय జ్యైష్ఠినేయః, अ०पुं० ज्येष्ठासुते

ज्योतिर्मयः జ్యోతిర్మయః, अ०त्रि० ज्योतिस्स्वरूपे జ్యోతిస్స్వరూపుఁడు, పరమాత్మ. —विद्या —విద్యా आ०स्त्री० ज्योतिश्शास्त्रे జ్యోతిశ్శాస్త్రము.

ज्योत्स्नाप्रिय. జ్యోత్స్నాప్రియః, अ० पुं० चकोरे చకోర(చూ)ము.

य - सं० प्र० య - సం ప్ర

जनमेजयः జనమేజయః,अ०पुं० परीक्षित्पुत्रे పరీక్షిత్తుకొడుకు.

जरत्कारुप्रिया జరత్కారుప్రియా, आ० स्त्री० मनसादेव्याम् మనసాదేవి.

जलतण्डुलीयः జలతణ్డులీయః, अ०पुं० कच्चटे నీరుచిట్టికూర†. [శరత్కాలము.

जलदक्षय. జలదక్షయః, अ०पुं० शरत्काले

जह्नुतनया జహ్నుతనయా, अ०स्त्री० गङ्गायाम् జడదారిదెవియూట, గంగా(చూ)నది.

जातेष्टिन्यायः జాతేష్టిన్యాయః, अ०पुं० पितृकृतेष्ट्या पुत्रगतफलसूचके एकस्य काम्यत्वनैमित्तिकत्वसूचके न्यायभेदे తండ్రి చేసిన యిష్టిచేత పుత్రునకు ఫలము సిద్ధించినవిధమున ఒక్క-కర్మకే కామ్యత్వము నైమిత్తికత్వమును గలదనుటను సూచించెడి ఒక న్యాయము. [रामे పరశురాముఁడు

जामदग्नेय జామదగ్నేయః, अ०पुं० परशु-

जारतिनेय· జారతినేయః, अ०पुं० जरत्या अपत्ये వృద్ధురాలి బిడ్డ. जरतिनोऽपत्ये వృద్ధునిబిడ్డ. ['జిజ్ఞాస్యమ్' చూ॥

जिज्ञासनीयः జిజ్ఞాసనీయః,अ०त्रि० जिज्ञास्ये

जिह्वामूलीय జిహ్వామూలీయః, अ० पुं० कखाभ्या प्रागर्धविसर्गसदृशे विसर्गविशेषे (ᳵ) క ఖ లకువెనుకనుండెడి అర్ధవిసర్గ సమానమైన ఒక విసర్గ.

जीवस्तिकाय జీవాస్తికాయః, अ०पुं० जीवे బౌద్ధులు వచించెడి జీవుఁడు.

जैह्माशिनेय జైహ్మాశినేయః,अ०त्रि० जिह्माशिनोऽपत्ये జిహ్మాశి(చూ)-బిడ్డ.

ज्येष्ठामूलीय. జ్యైష్ఠామూలీయః, अ०पुं०ज्येष्ठमासे జ్యేష్ఠమాసము.

र २ ర 2

जत्रु జత్రు, उ०नं० भुजशिरस्सन्धौ మూఁపుసంధి, మెడకొంకులు: स्कन्धवक्षस्सन्धौ మూఁపు రొమ్ము-వీని సంధి.

जरन् జరన్, त्०त्रि० वृद्धे ముదుసలి: जीर्णे జీర్ణము, ప్రాఁతది.

जरा జరా,आ०स्त्री० वार्धक्ये ముసలితనము,

तदधिष्ठातृदेवताभेदे దాని కధిష్ఠానదేవత. जराकारणे వార్ధక్య హేతువు: गृहकुड्ये विलिख्य पूजनीये राक्षसीभेदे ఇంటిగోడపై వ్రాసి పూజింపఁదగిన ఒక రాక్షసి, क्षीरि कायाम् పాలి†.

जरी జరీ, न्ं त्रिं जरायुते వృద్ధుఁడు

जाग्रत् జాగ్రత్, तृं त्रिं जागरणकर्तरि మేల్కొనియుండువాఁడు; सावधाने ఎచ్చరికగలవాఁడు; प्रकाशमाने ప్రకాశించుచున్నటిది स्त्रीं जागरिते 'జాగరితమ్' చూ

जार: జారః, अंपुं उपपतौ మిండగీఁడు, మిండఁడు, మేలువాఁడు, బంటుఁబోతు, వేడుక కాఁడు, వేడ్కకాఁడు, పెలు(బంటు)మగఁడు. जारके 'జారకః' చూ

जारी జారీ, ईंस्त्रीं ओषधीभेदे ఒకయోషధి

जारु జారుః, उंपुं जरायौ మావి. त्रिं जारके 'జారకః' చూ [చూచువాఁడు

जिघ्रः జిఘ్రః, अंत्रिं आघ्राणकर्तरि వాసన

जिघ्रन् జిఘ్రన్, तृं त्रिं आघ्राणं कुर्वति వాసనచూచుచున్నవాఁడు [पक्षिणि పక్షి.

जित्रि: జిత్రిః, इं पुं समये సమయము;

जिरि జిరి, धां (जिरिणोति) हिंसायाम् హింస

जूरी జూరీ, धां (जूर्यते) हिंसावयोहान्यो: హింసించుట ముదియుట: कोपे కోపించుట

जीरः జీరః, अंपुं अणौ అణువు खड्गे కత్తి जीरके జీలకఱ్ఱ†. क्षिप्रे వేగము, जवशीले వడిగలవాఁడు.

जैत्र జైత్రః, अं पुं पारदे పాదరసము त्रिं जयिष्णौ 'జయిష్ణుః' చూ॥ नं औषधे మందు.

जैत्री జైత్రీ, ईंस्त्रीं तर्कार्याम् 'తర్కారీ' చూ॥

ज्वर జ్వర, धां (ज्वरति) रोगे రోగము.

ज्वरः జ్వరః, अंपुं रोगभेदे ఉడుకుతెగులు, జ్వరము; वैष्णवज्वरे వైష్ణవజ్వరము, शैवज्वरे శైవజ్వరము

ज्वरी జ్వరీ, न्ं त्रिं ज्वरिते జ్వరగ్రస్తుఁడు.

ऱ ३ ఠ 3

जगर జగరః, अंपुं कवचे కవచము.

जठर జఠరః, अंपुं उदरे పొట్ట. त्रिं कठिने కఠినము: वृद्धे ముదిసినది. पुं देशभेदे ఒక దేశము.

जनित्री జనిత్రీ, ईंस्त्रीं जनयित्र्याम् తల్లి.

जम्बि(म्बी)र: జమ్బి(మ్బీ)రః, अं पुं अर्जके తెల్లగగ్గెర† जम्भीरे 'జమ్భీరః' చూ॥

जम्भर. జమ్భరః, अंपुं दन्तशठेనిమ్మ†.

जम्भारि: జమ్భారిః, इंपुं इन्द्रे ఇంద్రుఁడు; वज्रे వజ్రాయుధము.

जम्भीर జమ్భీరః, अंपुं दन्तशठेనిమ్మ†: मरुवके మరువము†. [లక్ష్మి.

जयश्री జయశ్రీ, ईंस्त्रीं जयलक्ष्म्याम् జయ

जर्जर జర్జరః, अंत्रिं खण्डिते ఖండింపఁబడినది, जीर्णे జీర్ణము, ప్రాఁతది; जरातुरे వార్ధక్యపీడితుఁడు. पुं इन्द्रध्वजे ఇంద్రధ్వజము, शैलेये నాచు.

जलत्रा జలత్రా, आं स्त्रीं जङ्गमकुट्याम् 'జఙ్గమకుటీ' చూ॥

जलरुट् జలరుట్, हंनं जलजे పద్మము†.

जलार्द्रम् జలార్ద్రమ్, अंनं आर्द्रवस्त्रे తడిబట్ట. -द्रा -ద్రా, आंस्त्रीं आर्द्रतालवृन्ते తడిసిన విసనకఱ్ఱ.

जलेन्द्र జలేన్ద్రః, अंपुं पूर्वयक्षे పూర్వయక్షుఁడు, वरुणे వరుణుఁడు: शिवे శివుఁడు.

जागरः జాగరః, अंपुं जागरणे జాగరణ(మా)ము; जाग्रद्वृत्तौ జాగ్రదవస్థ. -री -రీ, न्ं त्रिं तद्वति అదిగలవాఁడు.

जाठर: జాఠరః, अंत्रिं जठरसम्बन्धिनि కడుపునకు సంబంధించినది पुं कुमारानुचरभेदे స్కందుని ఒక అనుచరుఁడు.

जाडार: జాడారః, अंपुं जडस्यापत्ये జడుని

కొడుకు.

जाड्यारि· జాడ్యారిః,ఇం°పుం°जम्बीरे నిమ్మ†.

जामित्रम् జామిత్రమ్,అం°నం° सप्तमगृहे ఏడవ యిల్లు.

जितारि జితారిః,ఇం°పుం°बुद्धेబుద్ధుఁడు, मृतार्हत्पितरि వృత్తార్హతునితండ్రి, जितशत्रौ శత్రు జయముగలవాఁడు.

जित्वर. జిత్వరః, అం°త్రిం° जयिष्णौ 'జయిష్ణుః'చూ -री-రీ, ఈం°स्त्रीं° काश्याम् కాశి.

जिनेन्द्र జినేన్ద్రః, అం°పుం° बुद्धे బుద్ధుఁడు

र 8 ర 4

जगद्गुरु జగద్గురుః, ఇం°పుం° विष्णौ విష్ణువు, शिवादौ శివుఁడు బ్రహ్మ మొ॥ नारदादौ నారదుఁడు మొ। जगद्भ्योगुरौ జగత్తులకంటె బరువైనవాఁడు -द्गौरी -ద్గౌరీ, ఈం°स्त्रीं° मनसादेव्याम् మనసాదేవి. -द्धात्री -ద్ధాత్రీ, ఈం°स्त्रीं°दुर्गामूर्तिभेदे దుర్గయొక్క ఒక మూర్తి. [గామి.

जङ्घाकरः జఙ్ఘాకరః, అం°త్రిం° जाङ्घिके శీఘ్ర

जटाची(टी)र జటాచీ(టీ)రః, అం°పుం° शिवे శివుఁడు -धर· -ధరః, అం°పుం° शिवे శివుఁడు, देशभेदे ఒక దేశము; कोशकारभेदे కోశకార(చూ)విశేషము. बुद्धभेदे ఒకబుద్ధుఁడు. त्रिं° जटाधारिणि జడదారి. -सुर. -సురః, అం°పుం° देशभेदे ఒక దేశము

जतुकारी జతుకారీ, ఈం°स्त्रीं° जतुकायाम् ఒక లతి†

जनकारी జనకారీ, న్°పుం° अलक्तके లత్తుక

जनयित्री జనయిత్రీ, ఈం°स्त्रीं° मातरि తల్లి.

जन्तुमारी జన్తుమారీ, ఈం°स्त्रीं° निम्बूके ఒక నిమ్మ†. -हन्त्री -హన్త్రీ,ఈం°स्त्रीं° विडङ्गे వాయువిళంగము.

जन्मान्तरम् జన్మాన్తరమ్, అం°నం° अन्यस्मिन् जन्मनि మఱియొక జన్మ.

जयपत्रम् జయపత్రమ్, అం°నం° अश्वमेधाश्वकपालबद्धलिपौ అశ్వమేధయాగసంబంధమయిన గుఱ్ఱపునొసట గట్టెడి పట్టా, योग्यतापत्रे యోగ్యతాపత్రము, డిగ్రీ; विजयपत्रे విజయపత్రము, డిక్రీ -वार.-వారః, అం°పుం° मङ्गलवारे మంగళవారము.

जरत्कारु జరత్కారుః, ఉ పుం° मुनिभेदे ఒక ముని. स्त्रीं° तत्पत्न्याम् వాని భార్య, మనసాదేవి.

जरातुरः జరాతురః, అం°త్రిం° जीर्णे ప్రాఁతది, जराग्रस्ते వార్ధక్యపీడితుఁడు. -भीरु.-భీరుః, ఉం°పుం° मन्मथे మన్మథుఁడు.

जलचर జలచరః, అం°త్రిం° जलजन्तौ జలజంతువు. -चारी -చారీ,న్°పుం°मत्स्ये చేఁప. त्रिं° जलचरे జలచరము. -धरः -ధరః, అం°పుం° मेघे నీటిమోపరి, మేఘము, समुद्रे సముద్రము; तिनिशे నెమ్మి†. त्रिं° जलभृति ఘటము మొ॥ -धारः -ధారః, అం°పుం° गिरिभेदे ఒక కొండ. -धारा -ధారా, ఆం° स्त्रीं° जलसन्ततौ నీటిధార, ధార -न्धरः -న్ధరః,అం°పుం°ऋषिभेदे ఒకఋషిః असुरभेदे ఒక రక్కసి; जालन्धरबन्धे 'జాలన్ధరబన్ధః' చూ॥ -पूर. -పూరః, అం°పుం° जलसमूहे జలసమూహము. -यन्त्रम् -యన్త్రమ్, అం° నం° धारायन्त्रे నీటిని చిమ్మెడియంత్రము; घटीयन्त्रे ఘటీయంత్ర(చూ)ము. -यात्रा -యాత్రా, ఆం°स्त्रीं° जलाहरणार्थयात्रायाम् శుభకర్మలయందు జలముతెచ్చుటకొఱకైన యాత్ర. -हारः -హారః, అం°త్రిం° जलवाहके నీళ్లమోయు(తెచ్చు)వాఁడు. -हारी -హారీ, ఈం°స్త్రీం° जलहारिण्याम् నీళ్లమోయునట్టిస్త్రీ. న్°పుం° जलहारे నీళ్ళుమోయువాఁడు.

जलाधारः జలాధారః,అం°పుం° जलाशये జలాశయ(చూ)ము.

जलेचरः జలేచరః, अ०पुं० हसादौ హంస నీరుకాకి కొంగ మొ

जलोदरम् జలోదరమ్, अ०न० उदररोगभेदे ఒక కడుపుజబ్బు.

जातमात्र. జాతమాత్రః, अ०त्रि० सद्योजाते అప్పుడే పుట్టినవాఁడు

जाति(ती)पत्री జాతి(తీ)పత్రీ, ई०स्त्री० जातीफलस्य त्वचि జాపత్రి, జాప_త్తిరి, జాజిప_త్తిరి, గంధద్రవ్యవిశేషము. –सारम् –సారమ్, अ०न० जातीफले జాజికాయ

जातिस्मरः జాతిస్మరః, अ०त्रि० पूर्वजन्मवृत्तान्तस्मारके పూర్వజన్మజ్ఞానముగలవాఁడు.

जात्युत्तरम् జాత్యుత్తరమ్, अ०न० असदुत्तरे వంకరసమాధానము. [పోషించువాఁడు.

जारभर. జారభరః, अ०पुं० जारपोषके జారుని

जालनर జాలనరః, अ०पुं० त्रिगर्तदेशे త్రిగర్తదేశము; जलन्धरे 'జలన్ధరః' చూ

जितशत्रुः జితశత్రుః, उ० | पुं० जितारौ
जितामित्र జితామిత్రః, अ० | 'జితారిః' చూ॥

जिताक्षर. జితాక్షరః, अ०त्रि० दृष्टिमात्रेण अक्षरवाचनशक्तियुक्ते చదివిన మాత్రమున పాఠము నప్పగించగలవాఁడు.

जिनेश्वरः జినేశ్వరః, अ०पुं० बुद्धे బుద్ధుఁడు.

जीर्णज्वर. జీర్ణజ్వరః, अ०पुं० द्व दशाहाधिककालस्थायिनि ज्वरे పంద్రెండుదినములు మించియుండెడి జ్వరము. –दारु –దారు, उ०न० वृद्धदारके బొద్దికూర†. –पत्र· –పత్రః, अ०पुं० रक्तलोध्रे ఎఱ్ఱలొద్దుగు† –वज्रम् –వజ్రమ్, अ०न० वैक्रान्ते వైక్రాంతమణి· –वस्त्रम् –వస్త్రమ్, अ०न० पटच्चरे చివి(రి)గిన(ప్రాఁత)బట్ట.

जीर्णोद्धारः జీర్ణోద్ధారః, अ०पुं० भग्नमन्दिरादेसंस्कारे (पूर्वप्रतिष्ठापितलिङ्गादेः च उद्धारे) మొదట ప్రతిష్ఠింపఁబడి శిథిలమయిన ఆలయము శివలింగము మున్నగువానికి సంబంధించిన సంస్కారవిశేషము.

जीवदात्री జీవదాత్రీ, ई०स्त्री० ऋद्धयाम् ఋద్ధి†; जीवायाम् పాలకూర†. –नेत्री –నేత్రీ, ई०स्त्री० सैंहल्याम् 'సైంహలీ' చూ –पुत्र –పుత్రః, अ०पुं० वृक्षभेदे పుత్రజీవము†. –पुत्रा –పుత్రా, आ०स्त्री० जीवत्तोकायाम् 'జీవత్తోకా' చూ –भद्रः –భద్రః, अ०त्रि० जीवत्कुशले కుశలజీవనముగలవాఁడు. –भद्रा –భద్రా, आ०स्त्री० जीवन्त्याम् 'జీవన్తీ' చూ॥

जीवाधार జీవాధారః, अ०पुं० हृदये హృదయము.

ज्ञानमुद्रा జ్ఞానముద్రా, आ०स्त्री० चिन्मुद्रायाम् చిన్ముద్ర, అంగుష్ఠతర్జనీయోగము గల ఒక ముద్ర. [अग्रजायाम् భార్య-అక్క.

ज्येष्ठश्वश्रू జ్యేష్ఠశ్వశ్రూః, ऊ०स्त्री० जायाया·

ज्योतिश्चक्रम् జ్యోతిశ్చక్రమ్, अ०न० चन्द्रसूर्यादिग्रहनक्षत्रमण्डले సూర్యచంద్రాదిగ్రహనక్షత్రమండలము, भचक्रे అశ్విన్యాదినక్షత్రఘటితమై మండలాకారముగ నుండెడి రాశిచక్రము –शास्त्रम् –శాస్త్రమ్, अ० न० ज्योतिषे జ్యోతిషము. [మంజిష్ఠ†.

ज्वरहन्त्री జ్వరహన్త్రీ, ई०स्त्री० मञ्जिष्ठायाम्

र - सं०प्र० ర - సం ప్ర

जगदाधार జగదాధారః, अ०पुं० काले కాలము; वायौ వాయువు· परमात्मनि పరమాత్మ.

जनकसप्तरात्र జనకసప్తరాత్రః, अ० पुं० यागभेदे జనకుఁడుగనుగొనిన ఒక యాగము.

जनकेश्वर· జనకేశ్వరః, अ०पुं० जनकस्थापिते शिवलिङ्गे జనకుఁడు ప్రతిష్ఠించిన శివలింగము [भेदे ఒక యాత్రాయోగము.

जयशेखरः జయశేఖరః, अ०पुं० यात्रायोग-

जलकान्तार. జలకాన్తారః, अ०पुं० वरुणे వరుణుఁడు –चत्वरम् –చత్వరమ్, अ०न० अल्पजलयुक्तदेशे కొంచెజలము(నీటికఱవు)

గల దేశము. –दर्दुरः –దర్దురః, అం పుం वाद्यभेदे (पाणिना उत्थपिते अपरेण ताडिते मण्डूकवत् ध्वनिकारके जले) చేతితో ఎత్తి మఱియొకచేతితో కొట్టఁబడి కప్పవలె ధ్వనిచేసెడి జలము, వాద్యవిశేషము. –पवित्रम् –పవిత్రమ్, అం నం सन्यासिना त्रिदण्डबद्धे वस्त्रे సంన్యాసులు ధరించెడిదండమునఁ గట్టఁబడిన వితస్తిమాత్ర (జేనెఁడు) వస్త్రము. –समुद्र –సముద్రః, అం పుం स्वादूदकसमुद्रे మంచినీళ్లసముద్రము. –सूकर. –సూకరః, అం పుం कुम्भीरे మొసలి

जवादिवक्रम् జవాదివక్రమ్, అం నం धान्यभेदे జవ్వాదివంకలు, ఒక ధాన్యము

जातरूपधर జాతరూపధరః, అం పుం नग्ने దిసమొలవాఁడు. [వర్ణసంకరము

जातिसङ्कर జాతిసంకరః, అం పుం वर्णसङ्करे

जाम्बूनदेश्वरी జామ్బూనదేశ్వరీ, ఈం సీం देवीभेदे ఒక దేవత; तत्क्षेत्रे ఆమె-క్షేత్రము.

जीवमन्दिरम् జీవమన్దిరమ్, అం నం देहे శరీరము.

ज्वालामालिनीमन्त्र జ్వాలామాలినీమన్త్రః, అం పుం ओं नमोभगवति ज्वालामालिनि गृध्रगणपरिवृते हुंफट् स्वाहेतिमन्त्रे ఓంనమోభగవతి జ్వాలామాలిని గృధ్రగణపరివృతే హుంఫట్ స్వాహా-అనుమంత్రము.

ल २ ల 2

जल జల, ధాం (जलति) तीक्ष्णीभवने తీక్ష్ణమగుట. (जालयति –ते) अपवारणे కప్పివేయుట, वृत्तौ వృత్తి

जलम् జలమ్, అం నం उदके ఉదకము, జాలు, తెలి, మొగులు, విరి, విసము, నీరు, నీళ్లు; चतुर्थस्थाने నాల్గవయిల్లు; पूर्वाषाढायाम् పూర్వాషాఢ† ह्रीबेरे కురువేరు†, (गवादि-पदान्ते) मूत्रे (గవాది పదాంతమున) మూత్రము త్రిం जडे జడము.

जालम् జాలమ్, అం నం शणादिसूत्रनिर्मिते पदार्थभेदे జాలం, ఊఁతఊఁతు, ఊఁదు, ఎత్తెల, గట్టి, గూడ, దాఁప, మావు, వల, ములుతారు, क्षारके కసుగాయ పసరుమొగ్గ गवाक्षे గవాక్ష(మా)ము. इन्द्रजाले మాయ, ఇంద్రజాలము, समूहे గుంపు. कपटे కపటము. పుం कदम्बे కడిమి†.

जाली జాలీ, ఈం సీం पटोलिकायाम् పొట్ల†, पटोले చేఁదిపొట్ల†; क्षारके కసుగాయ పసరుమొగ్గ త్రిం పుం जालयुते జాల(మా) ముగలవాఁడు. [నూలుట పిండిచేయుట.

जुल జుల, ధాం (जोलयति –ते) पेषणे

ज्वल జ్వల, ధాం (ज्वलति) दीप्तौ ప్రకాశించుట మండుట, चलने కదలిక, (प्रज्वलयति) ప్రజ్వలింపఁజేయుట.

ज्वलः జ్వలః, అం త్రిం दीप्ते ప్రకాశముగలది జ్వలించినది.

ज्वाल జ్వాలః, అం పుం ज्वालायाम् జ్వాల; दीप्तौ ప్రకాశించుట మండుట

ज्वाला జ్వాలా, ఆం సీం अग्निशिखायाम् ఏరువకరలు, సెక, సెగ, సెవ, తమట, మంట, అగ్నిజ్వాలః दग्धान्ने మాడినయన్నము.

ज्वाली జ్వాలీ, న్ పుం शिवे శివుఁడు.

ल ३ ల 3

जगल జగలః, అం పుం पिष्टकृतमद्ये పిండిచేఁజేసిన సారాయి. मदने ఉమ్మెత్త†. నం कवचे కవచము, गोमये ఆవుపేఁడ; मेदके 'మేదకః' చూ॥ త్రిం धूर्ते వంచకుఁడు.

जङ्गलम् జఙ్గలమ్, అం నం वने అడవి; रहसि ఏకాంతము; निर्वारिदेशे నిర్జలప్రదేశము. –ला –లా, ఆం సీం मांसे మాంసము.

जङ्गाल జఙ్గాలః, అం పుం सेतौ వంతెన.

जङ्गुलम् జఙ్గులమ్, అం నం विषे విషము.

जङ्घा(ङ्घि)ल జఙ్ఘా(ఙ్ఘి)లః, అం త్రిం अतिजवे 'అతిజవః' చూ

जटाल. జటాలః, అం త్రిం जटायुते జట(చూ) గలది. అం పుం वटे మఱ్ఱి†; कर्चूरे కచోరము†; गुग्गुलौ గుగ్గిలము† मोक्षे మోక్షము†. – ला –లా, ఆం సీం जटामास्याम् జటామాంసి†.

जटिल: జటిలః, అం పుం ब्रह्मचारिणि బ్రహ్మచారి. सिंहे సింహము. త్రిం जटयुते జట(చూ)గలది. –ला –లా, ఆం సీం दमनके దవనము†; पिप्पल्याम् పిప్పలి†, जटालायाम् జటామాంసి†; वचायाम् వస† उच्चटायाम् 'ఉచ్చటా' చూ॥ [పుట్టుమచ్చ

जटु(डु)ल జటు(డు)లః, అం పుం तिलकालके

जन्तुला జన్తులా, ఆం సీం काशे రెల్లు†.

जबाला జబాలా, ఆం సీం सत्यकामर्षे मातरि సత్యకాముని (జాబాలుని) తల్లి

जम्बाल జమ్బాలః, అం పుం पङ्के బురద, शैवाले నీటిపాచి, केतक्याम् మొగలి†.

जम्बूल జమ్బూలః, అం పుం केतक्याम् మొగలి†, जम्ब्वाम् నేరేడు†. నం वरकन्यापक्षयोः परिहासवचने వరునిపక్షము యొక్కయు కన్యపక్షముయొక్కయు పరిహాసవాక్యములు.

जम्भल జమ్భలః, అం పుం जम्भरे 'జమ్భరః' చూ॥ –ला –లా, ఆం సీం राक्षसीभेदे సముద్రపు ఉత్తరతీరమునందుండి స్మరణమాత్రమున గర్భిణీస్త్రీబాధను దొలఁగించెడి ఒక రాక్షసి.

जर्तिलम् జర్తిలమ్, అం నం अजाक्षीरे మేఁకపాలు. పుం अरण्यतिले కారునువ్వులు†.

जर्हिल: జర్హిలః, అం పుం जर्तिले కారునువ్వులు.

जलालु: జలాలుః, ఉం పుం आलुकभेदे ఒక ఆలుగడ్డ†.

जलेला జలేలా, ఆం సీం मातृभेदे ఒక మాతృక.

जाङ्गल. జాఙ్గలః, అం త్రిం जङ्गलभवे జంగల(చూ)మందుఁ బుట్టినది. పుం कपिञ्जले కముఁజు, वनप्राये అడవులు తఱుచుగాఁగల దేశము, देशभेदे అల్పోదకము గల ఒక దేశము, जङ्गलस्थपशुमांसे జంగల(చూ)మందలి పశువులమాంసము, तत्र ये उदके అందలి జలము. –लि –లిః, ఇం పుం जाङ्गुलौ 'జాఙ్గులిః' చూ –ली –లీ, ఈం సీం शूकशिम्ब्याम् దూలగొండి†, जाङ्गुल्याम् 'జాఙ్గులీ' చూ

जाङ्गुलम् జాఙ్గులమ్, అం నం विषे విషము, पटोलिकाफले పొట్లకాయ. –लि: –లిః, ఇం పుం विषवैद्ये విషవైద్యుఁడు. –ली –లీ, ఈం సీం विषविद्यायाम् విషవిద్య, విషహరమయిన మంత్రము.

जाटलि జాటలిః, ఇం పుం वृक्षभेदे ఒక వృక్షము.

जाबाल జాబాలః, అం పుం अजाजीवे 'అజాజీవః' చూ सत्यकामे मुनौ సత్యకాముఁడను ముని, उपनिषद्भेदे ఒక ఉపనిషత్తు. –लि –లిః, ఇం పుం मुनिभेदे ఉపస్మృతికర్తయైన ఒక ముని [చూ

जामल· జామలః, అం పుం यामले 'యామలః'

जितवान् జితవాన్, తం త్రిం कृतजये జయించినవాఁడు. [घस्मरे తిండిపోతు.

जिह्वल జిహ్వలః, అం త్రిం लुब्धे లోభి,

जीव(वा)ला జీవ(వా)లా, ఆం సీం सैंहल्याम् 'సైంహలీ' చూ॥ [వేము.

जैपाल జైపాలః, అం పుం जयपाले నేపాళ

जोन्ताल· –ला జోన్తాలః –లా, అం ఆం పుం देवधान्ये జొన్నలు†. [గలవాఁడు.

ज्ञातल జ్ఞాతలః, అం పుం ज्ञानयुक्ते జ్ఞానము

ల ౪ ల 4

जगद्बल జగద్బలః, అం పుం वायौ వాయువు.

जटाज्वाल. జటాజ్వాలః, అం పుం दीपे దీపము.

—वली —వల్లీ,ఈం సీం रुद्रजटायाम् రుద్రజడ

जतबिल జతబిలః, అం పుం कल्के కలికము अग्नेरुद्दीपने द्रव्यभेदे అగ్నిని ప్రజ్వలింపఁ జేసెడి ఒక పదార్థము. त्रिं जतुना निर्वृत्ते లక్కచే నిర్మితము.

जन्तुफल జన్తుఫలః, అం పుం उदुम्बरे ఉదుంబర(మా)ము [దాత, విష్ణువు

जन्मकीलः జన్మకీలః, అం పుం मुकुन्दे ముగితి

जयद्बलः జయద్బలః, అం పుం विराटगृहे छद्मवेषिणि सहदेवे విరాటునియింట మాఱువేషముతో నున్న సహదేవుఁడు.

जयपाल జయపాలః, అం పుం हरौ విష్ణువు; चतुर्मुखे బ్రహ్మ, नृपे రాజు, दन्तीबीजे నేపాళవేము†.

जलताल· జలతాలః, అం పుం मत्स्यभेदे ఒక చేఁప. —नीली —నీలీ, ఈం సీం शैवाले నాఁచు, పాఁచి, పెద్దపాఁచి, ప్రాఁచి, నీటిపాఁచి. —फलम् —वली —ఫలమ్ —వల్లీ, అం ఈం న్లం शृङ्गाटके పరికెగడ్డ†. —व्याल —వ్యాలః, అం పుం अलगर्दे నీరుకట్టియ, నీరుకట్టె, నీరుకట్ట, నీరుదొత్త, నీరుపాము, బురదపాము.

जलाश्वलम् జలాశ్వలమ్, అం నం स्वतोवारिनिर्गमे స్వయము పాఱెడి నీరు; शैवाले నీటి పాఁచి. —ञ्जलिः —ఞ్జలిః, ఇం పుం जलपूर्णाञ्जलौ దోసిలిని నింపిన జలము, तर्पणे తర్పణము. —छीला —ली —ఛ్ఛీలా —లీ, ఆం ఈం సీం पुष्करिण्याम् కోనేఱు.

जवनालम् జవనాలమ్, అం నం यावनाले జొన్నలు†. [जातिकोशे జాజికాయ.

जाति(ती)फलम् జాతి(తీ)ఫలమ్, అం నం

जालमालि. జాలమాలిః, ఇం పుం आयुधजीविभेदे ఒక ఆయుధజీవి.

जिह्वामलम् జిహ్వామలమ్, అం నం कुलुके నాలుకపైనిపాఁచి. —मूलम् —మూలమ్, అం నం जिह्वाया मूलस्थाने అంగిలిగుంట.

जीववली —शुक्ला జీవవల్లీ —శుక్లా, ఆం ఈం సీం क्षीरकाकोल्याम् పాలకాకోలి†.

ज्येष्ठबला జ్యేష్ఠబలా, ఆం సీం सहदेव्याम् సహదేవి†.

ल - सं० प्र० ల - సం ప్ర

जघनचपला జఘనచపలా, ఆం సీం वृत्तभेदे ఒక వృత్తము. [మేది.

जघनेफला జఘనేఫలా, ఆం సీం फल्गौ కాకి

जगन्मङ्गलम् జగన్మఙ్గలమ్ అం నం कालीकवचभेदे ఒక కాళీకవచము.

जयकोलाहल. జయకోలాహలః, అం పుం पाशकक्रीडाभेदे ఒక పాచికలయాట; जयध्वनौ జేజే అనుట

जयमङ्गल జయమఙ్గలః, అం పుం ध्रुवकभेदे ధ్రువకవిశేషము; राजवाह्ये गजे రాజెక్కెడి యేనుఁగు. [నీటిపాఁచి.

जलकुन्तलः జలకున్తలః, అం పుం शैवाले

जलदकाल జలదకాలః, అం పుం वर्षाकाले వర్షాకాలము

जलधरमाला జలధరమాలా, ఆం సీం वृत्तभेदे ఒక వృత్తము; कादम्बिन्याम् మేఘమాల.

जलनकु(मार्जा)ल. జలనకు(మార్జా)లః, అం పుం उद्रे నీరుపిల్లి. [ण्याम् నాఁచు.

जलवल्कलः జలవల్కలః, అం పుం वारिप-

जीमूतमूल జీమూతమూలః, అం పుం शठ्याम् గంట్లకచోరము†.

व २ వ 2

जव జవః, అం పుం वेगे వేగము. त्रिं वेगवति వడిగలది.

जवा జవా, ఆం సీం जपायाम् దాసాని†; पाटलापुष्पे కలిగొట్టుపువ్వు.

जवी జవీ, నం త్రిం वेगवति వడిగలది

जान्त्वा జాన్త్వా, అవ్యం भुक्त्वेत्यर्थे భుజించి.

जस्त्वा జస్త్వా, अव्य० मोचयित्वेत्यर्थे విడిచి.

जित्वा జిత్వా, न्०त्रि० जयिष्णौ 'జయిష్ణుః' మా अव्य० वशीकृत्येत्यर्थे జయించి, వశపఱుచుకొని. [పెట్టుట

जिवि జివి, धा० (जिन्वति) प्रीणने సంతోష

जिष्ट्वा జిష్ట్వా, अव्य० सिक्त्वेत्यर्थे తడిపి.

जिह्वा జిహ్వా, आ०सी० अग्निज्वालायाम् అగ్నిజ్వాల; रसनायाम् నాలిక, నాల్క, నాలుక, నాలుక, रसनेन्द्रिये జిహ్వేంద్రియము

जीर्वी జీర్వీ, इ०पु० परशौ గండగొడ్డలి.

जीव జీవ, धा० (जीवति) प्राणधारणे బ్రదుకుట, జీవనము

जीव జీవః, अ०पु० प्राणधारणे జీవము, జీవనము, उपाधिप्रविष्टे ब्रह्मणि ఉపాధి(శరీరము)లో బ్రవేశించిన బ్రహ్మము, ఆత్మ, शरीरावच्छिन्ने चैतन्ये శరీరావచ్ఛిన్నమైన చైతన్యము; प्राणादिवृन्दधारयितरि ప్రాణాది సమూహమును ధారణచేయువాఁడు; विष्णौ విష్ణువు, चिदाभासे చిత్ప్రతిబింబము, చిదాభాసుఁడు; साभासाहंकारे ఆభాసముతోఁ గూడిన అహంకారము. प्राणिनि ప్రాణి. कर्णे చెవి, बृहस्पतौ బృహస్పతి, लिङ्गदेहे సూక్ష్మశరీరము. आजीविकायाम् వృత్తి. कार्यकारणसंघाते కార్యకారణసంఘాతము जीवास्तिकाये జీవపదార్థము. जीवके వేఁగిస†. जीवन्त्याम् పాలకూర† त्रि० जीवनयुक्ते జీవనముగలది.

जीवा జీవా, आ०सी० जीवन्तिकायाम् పాలకూర†; मौर्व्याम् వింటినారి, वचायाम् వస†; वृत्तौ వృత్తి. भूषणध्वनौ నగలమ్రోఁత, भूमौ భూమి; जीवनोपाये బ్రదుకుదెరువు; जीवने జీవనము, क्षेत्रभेदे ఒక క్షేత్రము

जीवी జీవీ, न्०पु०प्राणिनि ప్రాణి; जीवनयुक्ते జీవనముగలది.

जुर्वे జుర్వ, धा० (जुर्वति) वधे వధించుట.

जैवम् జైవమ్, अ०त्रि० जीवसम्बन्धिनि జీవ(మా)సంబంధమైనది. न० धनूराशौ ధనూరాశి, मीनराशौ మీనరాశి; पुष्ये పుష్యమి*. पु० कचेकముఁడు. [సమీపప్రదేశాదులు

जैवि జైవిః, इ०त्रि० जीवस्यादूरदेशादौ జీవ

ज्ञात्वा జ్ఞాత్వా, अव्य० विदित्वेत्यर्थे తెలిసికొని.

ज 3 జ 3

जटवान् జటావాన్, त्०त्रि० जटायुक्ते జట(మా)గలది [జడ(మా)భావము.

जडत्वम् జడత్వమ్, अ०न० जडिम्न జడత,

जनित्व. జనిత్వః, अ०पु० पितरि తండ్రి. –त्वा –త్వా, आ०सी० मातरि తల్లి अव्य० उद्भूयेत्यर्थे పుట్టి, జన్మించి.

जम्भद्विट् జమ్భద్విట్, ष्०पु० जम्भभेदिनि ఇంద్రుఁడు [భద్రదంతి†.

जयाह्वा జయాహ్వా आ०सी० भद्रदन्त्याम्

जसित्वा జసిత్వా, 'जस्त्वा पश्य 'జస్త్వా' చూ

जागृवान् జాగృవాన్, स्० त्रि० जागरूके 'జాగరూకః' చూ –वि –విః, इ० पु० अग्नौ అగ్ని नृपे రాజు

जाम्बवम् జామ్బవమ్, अ० न० जम्बूफले నేరేడుపండు. त्रि० जम्बूनिर्मिते జంబూ(మా)నిర్మితము. –वान् –వాన్, त्०पु० ब्रह्मण पुत्रे ऋक्षराजे ఋక్షరాజు, జాంబవంతుఁడు. –वी –వీ, ई०सी० नागदमन्याम् నాగదమని† [జాంబవంతుఁడు.

जाम्बुवान् జామ్బువాన్, त्० पु० जाम्बवति

जारत्वम् జారత్వమ్, अ०न०जारभावे చేఁకటితప్పు, రంపు, వదుమఁజత, పదుపు, జ(బా)రము, రంకు, అంకాట, వెలిచవి, అంకు.

जाह्नवी జాహ్నవీ, ई०सी० जह्नुतनयायाम् 'జహ్నుతనయా' చూ [భావము.

जीवत्वम् జీవత్వమ్, अ० न० जीवभावे జీవ

जुहूवान् జుహూవాన్, त्‌ं पुं अग्नौ అగ్ని.
जेमित्वा జేమిత్వా, अव्यं भुक्त्वेत्यर्थे భుజించి
जेषित्वा జేషిత్వా, अव्यं सिक्त्वेत्यर्थे తడిపి
ज्योतिर्वित् జ్యోతిర్విత్, द्‌ं पुं ज्यौतिषिके జోస్యుఁడు.

व ४ వ 4

जनदेव జనదేవః. अं पुं नृपे రాజు.
जयदेव· జయదేవః, अं पुं गीतगोविन्द-काव्यकारके గీతగోవిందకావ్యకర్త.
जरद्गवः జరద్గవః,अंपुं गृध्रभेदे ఒకగ్రద్ద वृद्धवृषभे ముసలియెద్దు, क्षीयमाणे वृषे క్షీణించుచున్న యెద్దు (ధర్మమనెడి వృషభము. –वी –వీ, ईंस्त्रीं आकाशस्थे वीथिभेदे ఆకాశమందుఁగల ఒక వీథి.
जलजिह्व· జలజిహ్వః,अंपुंमकरे మొసలి. –जीवी –జీవీ, न्‌ं पुं मत्स्योपजीविनि జాలరి. –देव –దేవః अंपुं पूर्वाषाढायाम् పూర్వాషాఢ*, जलस्थदेवे జలమందుండు దేవత. –प्लव. –ప్లవః, अं पुं जलमार्जाले నీరుపిల్లి –बिल्व –బిల్వః, अंपुं कर्कटे ఎండ్రకాయ. जलचत्वरे జలచత్వర(మూ)ము. [నీటిసముద్రము.
जलार्णव జలార్ణవః, अंपुंजलसमुद्रे మంచి
जलोद्भवा జలోద్భవా,आंस्त्रीं गुण्डालायाम् 'గుణ్డాలా' చూ लघुब्राह्म्याम् లఘుబ్రాహ్మి†.
जायाजीव జాయాజీవః, अंपुंनटे నటుఁడు, నట్టువుఁడు
जारद्गवी జారద్గవీ,ईंस्त्रीं ज्येष्ठानूराधाविशाखावीथ्याम् జ్యేష్ఠ అనూరాధ విశాఖ-ఇవియుండు మార్గము. ['జితకాశి' చూ॥
जिताहव జితాహవః, अंपुं जितकाशिनि
जिवाजिवः జివాజివః
जीव(व)जीव జీవ(వం)జీవః — अंपुं चकोरे చకోర(మూ)ము
जीवच्छव· జీవచ్ఛవః,अंप्तं जीवन्मृते మను పినుఁగు.
ज्वालाजिह्व జ్వాలాజిహ్వః, अंपुंअग्नौ అగ్ని

व ५ వ 5

जलजाजीव జలజాజీవః,अंपुं जलजीविनि జాలరి.
जलविषुवम् –वत् జలవిషువమ్ –వత్, अत्‌ंनं मेषतुलाराश्योः మేషరాశి తులారాశి
जायानुजीवी జాయానుజీవీ, न्‌ं पुं नटे నటుఁడు, बके వక్కపులుఁగు.

श ४

जगदीश జగదీశః, अं पुं नारायणे జగమేలే పరమాత్మ, విష్ణువు.
जलकेश జలకేశః, अंपुं शैवाले నాఁచు. –राशि. –రాశిః. इंपुं समुद्रे నీటికుప్ప, సముద్రము
जलाकाश జలాకాశః, अं पुं जलप्रतिबिम्बिताकाशे నీటిలో ప్రతిబింబించిన యాకాశము; जलावच्छिन्नआकाशे జలములోనుండెడి యాకాశము. [समुद्रे సముద్రుఁడు
जलेश జలేశః, अंपुं वरुणे వరుణుఁడు;
जाङ्गलदेश. జాఙ్గలదేశః, अं पुं कुरुदेशसमीपस्थे देशे కురుదేశము యొద్దఁగల దేశము.
जाति(ती)कोशम् - शी జాతి(తీ)కోశమ్ –శీ, अंईंक्लं जतीफले జాజికాయ.
जातिभ्रंश జాతిభ్రంశః, अंपुं हिंसायाम् హింస, लशुनमद्यादिसेवने వెల్లుల్లిమద్యము-పీవిని సేవించుట; मित्रे कुटिलत्वे మిత్రుని మోసగించుట, पुंसि मैथुने పురుషునితో రమించుట.
जितकाशि జితకాశిః, इंत्रिं लोमिनि లోమి, योधभेदे పిడికిటిబలముగల ఒకయోధుఁడు –शी –శీ, न्‌ंत्रिं युद्धे प्राप्तविजये యుద్ధ

మున జయించినవాఁడు.

जिह्माशी జిహ్మాశీ, న్० त्रि० मन्दभोजिनि మెల్లగా భుజించువాఁడు.

जीवितेश. జీవితేశః, అ०पु०चन्द्रे చంద్రుఁడు; जीवनौषधे బ్రతికించెడు మందు: प्राणनथे జీవుఁడు, ప్రాణేశ్వరుఁడు; प्रिये భర్త. यमे యముఁడు: सूर्ये సూర్యుఁడు త్రి० जीवितेश्वरे జీవితేశ్వరుఁడు

ष - सं०प्र० ష - సం ప్ర

जङ्गमविषम् జఙ్గమవిషమ్, అ०न० सर्पादिप्राणिनाविषे సర్పవృశ్చికాదిప్రాణులవిషము

जलषाट् జలాషాట్, హ్० त्रि० जलसोढरि జలమును సహించునది.

जष జష, धा० (जषति) हिंसायाम् హింస

जाति(ती)कोष -षी జాతి(తీ)కోషః -షీ, అ०प्र०ई०सी० जातीफले జాజికాయ.

जातुषम् జాతుషమ్, అ० त्रि० जतुनिर्मिते లక్కతోఁ జేసినట్టిది.

जिगमिषा జిగమిషా, आ०सी० गन्तुमिच्छायाम् వెళ్లఁగోరిక. -षु -షుః, उ०त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

जिगीषा జిగీషా, आ० सी० अतिशये ఆధిక్యము: उद्यमे ప్రయత్నము, जेतुमिच्छायाम् గెలువఁగోరిక. -षु. -షుః, उ०त्रि० तद्वति గెలువఁగోరినవాఁడు.

जिजीविषा జిజీవిషా, आ०सी० जीवितुमिच्छायाम् బ్రదుకఁగోరిక. -षु -షుః, उ० त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

जिषु జిషు, धा० (जेषति) सेचने తడుపుట

जिहीर्षा జిహీర్షా, आ०सी० हर्तुमिच्छायाम् హరింపఁగోరిక. -र्षु -ర్షుః, उ० त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.

जुष జుష, धा० (जोषति, जोषयति -ते) परितर्कणे ఊహ హింస; परितर्पणे తృప్తి

जुषन् జుషన్, तृ०त्रि० सेवमाने సేవించుచున్నవాఁడు. [సంతోషము సేవ.

जुषी జుషీ, धा० (जुषते) प्रीतिसेवनयोः

जूष జూష, धा० (जूषति -ते) हिंसायाम् హింస. [కందికట్టు మొ॥

जूष జూషః అ०प्र० मुद्गादियूषे పెసరకట్టు

जेषृ జేషృ, धा० (जेषते) गतौ గతి.

जोष జోషః, అ०पु० प्रीतौ సంతోషము, सेवने సేవించుట.

जोषम् జోషమ్, अव्य० तूष्णीमर्थे మౌనముగా, ఊరక. अव्य० न० सुखे సుఖము, సుఖముగా. [योषायाम् జోటి, స్త్రీ.

जोषा -षित् జోషా -షిత్, आ० तृ० सी०

ज्योतिषम् జ్యోతిషమ్. అ०न० वेदाङ्गविशेषे జోస్యము, ఒకవేదాంగము, సూర్యాదిగ్రహగతులు మున్నగువానిని దెలిపెడి శాస్త్రము. -षी -షీ, ई०सी० तारायाम् నక్షత్రము. न्०त्रि० दैवज्ञे జోసి, జోస్యుఁడు.

. स - सं० प्र० స - సం ప్ర

जगन्निवास జగన్నివాసః, అ० पु० वासुदेवे నారాయణుఁడు. [జటామాంసి†.

जटामासी జటామాంసీ, ई०सी० मास्याम्

जतुरस జతురసః, అ०पु० अलक्तके లత్తుక.

जर्त्स జర్త్స, धा० (जर्त्सति) भर्त्सने బెదరింపుమాట; उत्क्रोशने ఉరుకుట, रक्षणे కాపాడుట.

जलमसि జలమసిః, इ०पु० मेघे మేఘము.

जलरस జలరసః, అ०पु० लवणे ఉప్పు.

जलराक्षसी జలరాక్షసీ, ई०सी० सिंहिकायाम् సింహిక యను రాక్షసి.

जलवासम् జలవాసమ్, అ०न० उशीरे వట్టివేరు†; विष्णुकन्दे విష్ణుకందు†.

जलसरसम् జలసరసమ్, అ०न० सरोभेदे ఒక సరస్సు

जलहास జలహాసః, అ०पु० फेने నురుఁగు;

समुद्रफेने సముద్రపునురుఁగు.

जलोच्छ्वास జలోచ్ఛ్వసః, అం॰పుం॰परीवाहे అలుగ, ఆలుఁగు, అలువు, అల్గు, కలుఁజు, మరిగొమ్మ, నీటియలుఁగు. अधिकजलस्य सर्वतो वहने జలమువృద్ధినొంది అంతటను ప్రవహించుట.

जलौकस. జలౌకసః, అం॰పుం॰ जलौकायाम् జలగ

जवसम् జవసమ్, అం॰నం॰ यवसे 'యవసమ్' చూ

जसि జసి, धा॰ (जसति, जसयति - ते) रक्षणे కాపాడుట; मोक्षणे విడిపించుట.

जसु జసు, धा॰ (जस्यति) मोक्षणे విడిపించుట (जसति, जासयति – ते) हिंसायाम् హింసించుట. ताडने కొట్టుట, अनादरे పరాభవము. [శబ్దో.

जातीरसम् జాతీరసమ్, అం॰నం॰ बोले బోలెం

जात्याभासः జాత్యాభాసః, అం॰త్రిం॰ मायोत्पन्ने रज्जुसर्पादौ మిథ్యగాఁబుట్టిన రజ్జుసర్పము మొ [मेदे ఒక సర్పోవంకము.

जालसरसम् జాలసరసమ్, అం॰నం॰ सरोवर-

जिघत्सा జిఘత్సా, ఆం॰సీం॰ अत्तुमिच्छायाम् తినఁగోరిక; क्षुधायाम् ఆఁకలి –त्सु –త్సుః, ఉం॰త్రిం॰ तद्वति అదిగలవాఁడు.

जिघांसा జిఘాంసా, ఆం॰సీం॰ हन्तुमिच्छायाम् హింసింపఁగోరిక. –सु –సుః, ఉం॰త్రిం॰तद्वति అదిగలవాఁడు. పుం॰शत्रौ శత్రువు

जिज्ञासा జిజ్ఞాసా, ఆం॰సీం॰ ज्ञातुमिच्छायाम् తెలిసికొనఁగోరిక; तदर्थविचारे అందులకై విచారణచేయుట –सु –సుః, ఉం॰ త్రిం॰ तद्वति అదిగలవాఁడు; आत्मज्ञानार्थिनि ఆత్మ నెఱుఁగఁగోరినవాఁడు, ముముక్షువు.

जिहासा జిహాసా, ఆం॰సీం॰ हातुमिच्छायाम విడువఁగోరిక. –सु –సుః, ఉం॰త్రిం॰तद्वति అదిగలవాఁడు.

जीवनावास జీవనావాసః, అం॰పుం॰ वरुणे వరుణుఁడు. शरीरे శరీరము.

जीवसू జీవసూః, ఊం॰సీం॰ जीवत्तोकाय म् 'జీవత్తోకా' చూ

जुगुप्सा జుగుప్సా, ఆం॰సీం॰ दोषेक्षणादिमिर्गर्हायाम् దోషములను గమనించి రోయుట (जुगुप्सने 'జుగుప్సనమ్' చూ)

ज्ञानाभ्यास. జ్ఞానాభ్యాసః, అం॰పుం॰ श्रवण दीना असकृदावृत्तौ మఱలమఱల శ్రవణమననాదులఁజేయుట [(చూ).

ज्ञीप्सा జ్ఞీప్సా, ఆం॰సీం॰ जिज्ञसायाम् జిజ్ఞాస

ज्यायसी జ్యాయసీ, ఈం॰సీం॰ अतिप्रशस्तायाम् మిక్కిలి శ్రేష్ఠమయినది, अतिवृद्धायाम् పండుముసలిది.

ज्योतिष्कासा జ్యోతిష్కాసా, ఆం॰ సీం॰ ज्योतिष्मत्याम् 'జ్యోతిష్మతీ' చూ॥

ह - सं॰प्र॰ హ - సం ప్ర

जगद्वहा జగద్వహా, ఆం॰ సీం॰ धरित्र्याम् భూమి.

जयावह జయావహః, అం॰త్రిం॰ जयसपादके జయమునొసఁగునది. –हा– హా,ఆం॰సీం॰ भद्रदन्त्याम् భద్రదంతి†.

जलयन्त्रगृहम् జలయన్త్రగృహమ్, అం॰నం॰ चतुःपार्श्वे जलयुक्ते जलमध्ये निर्मितगृहे నలుదెసల జలముండునటుల నీటినడుమను గట్టిన భవనము; जलयन्त्रयुते गृहे జలయంత్ర(చూ)ము గల యిల్లు समुद्रगृहे ఓడ, నావ (స్టీమరు).

जलरुहम् జలరుహమ్, అం॰త్రిం॰ जलरुहि జలజము, పద్మము మొ॥ –वाहः –వాహః, అం॰పుం॰ वारिवाहे మేఘము. త్రిం॰ जलहारे 'ఒలహారః' చూ.

जलहम् జలహమ్, అం॰నం॰स्वल्पे जलयन्त्रगृहे చిన్న జలయంత్రగృహ(చూ)ము.

जलेरुहम् –रोही జలేరుహమ్ –రోహీ, అం॰

न्० त्रि० जलरुहि జలరుహ(మూ)ము
–वाहः –వాహః, अ० पु० जलमज्जनेन तत्स्थपदार्थोत्तोलके నీటిలోమునిఁగి అందుఁగల వస్తువులను పైకిఁదీయువాఁడు. [మూ
जहा జహా, आ० सी० कण्डूरायाम् 'కణ్డూర'
जहु జహుః, उ० पु० अपत्ये బిడ్డ
जीमूतवाही జీమూతవాహీ, न्० पु० धूमे పొగ
जुहू జుహూః, ऊ सी० प्राग्देशे తూర్పుదెస; यज्ञपात्रभेदे స్రుక్కు, ఒక యజ్ఞపాత్ర.
जेहृ జేహృ, धा० (जेहते) प्रयत्ने ప్రయత్నించుట; गतौ గతి (ప్రాప్తి)
ज्ञानापोह ज्ञानापోహః, अ० पु० विस्मरणे విస్మృతి, మఱపు
ज्वरापहा జ్వరాపహా, आ० सी० बिल्वपत्र्याम् బిల్వపత్రి; बिल्वशुण्ड्याम् బిల్వశుంఠి.

क्ष - सं० प्र० క్ష - సం ప్ర

जगच्चक्षुः జగచ్చక్షుః, स्० पु० सूर्ये జగము కన్ను, సూర్యుఁడు.
जगत्साक्षी జగత్సాక్షీ, न्० पु० परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు. सूर्ये సూర్యుఁడు.
जनचक्षु. జనచక్షుః, स्० पु० सूर्ये సూర్యుఁడు.
जलकाङ्क्षः –क्षी జలకాఙ్క్షః –క్షీ, अ० न्० पु० गजे ఏనుఁగు. ई० सी० हस्तिन्याम् ఆఁడేనుఁగు.
जलद्राक्ष। జలద్రాక్ష, अ० सी० शालिञ्चयाम् ఒక కూర†. [పిప్పలి†.
जलाक्षी జలాక్షీ, ई० सी० जलपिप्पल्याम् నీరు
जक्षజక్ష, धा० (जक्षति, जक्षिति) भक्षहसनयो భక్షించుట నవ్వుట. [మదమెక్కువాఁడు.
जक्षन् జక్షన్, न्० त्रि० भक्षण कुर्वति భక్షించు
जक्षि జక్షి, धा० (जङ्क्षते) दाने దానము·
जक्षि జక్షిః, इ० सी० भक्षणे తినుట.
जातोक्ष జాతోక్షః, अ० पु० युववृषे మోయఁదగినయీడువచ్చినకోడె, కాఁడిపట్టినయెద్దు.
जालाक्ष జాలాక్షః, अ० पु० गवाक्षे 'గవాక్షః' మూ
जिघृक्षा జిఘృక్షా, आ० सी० ग्रहीतुमिच्छायाम् తీసికొనఁగోరిక. –क्षु –క్షుః, उ० त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.
ज्ञानचक्षुः జ్ఞానచక్షుః, स्० न० ज्ञाननेत्रे జ్ఞాన(మూ)నేత్రము पु० तद्वति అదిగలవాఁడు.
ज्योत्स्नावृक्ष జ్యోత్స్నావృక్షః, अ० पु० दीपस्तम्भे దీప స్తంభము.

झ १ ఝ 1

झ ఝః, अ० पु० झिण्टीशे శివుఁడు ఏకారము. झञ्झानिले గాలివాన. दैत्यराजे రాక్షసరాజు ध्वनौ ధ్వని, ఝుంకారము. उच्चवाते ప్రచండమైన వాయువు; वृष्टीवर्षमु; देवगुरौ బృహస్పతి. त्रि० नष्टे చెడిపోయినది.
झम् ఝమ్, अव्य० भूतनाशकरे बीजे భూతములఁ గొట్టివేసెడి యొక బీజాక్షరము.
झॄ ఝౄ, धा० (झृणाति) वयोहानौ ముదియుట.
झॄष् ఝౄష్, (झीर्यति)
झ्यु ఝ్యు, धा० (झ्यवते) गतौ గతి.

क - सं० प्र० క - సం ప్ర

झढक· ఝఢకః, अ० पु० अन्त्यजवर्णभेदे ఒక కడజాతి.
झम्पाक· ఝమ్పాకః, अ० पु० वानरे కోఁతి.
झर्झरक ఝర్ఝరకః, अ० पु० कलियुगे కలియుగము. –रिका –రికా, आ० सी० निस्तुषमाषचूर्णकृतापूपभेदे పొట్టులేని మినుపపిండితోఁ జేసినఅప్పడము तारादेव्याम् తారాదేవి.
–रीक· –రీకః, अ० पु० शरीरे శరీరము.
झल्लकम् ఝల్లకమ్, अ० न० कांस्यनिर्मितकर-

ताले కంచుతాళము.

झल्लिका ఝల్లికా, आ०सी० दीप्तौ ప్రకాశము, आतपे ఎండ; उद्वर्तनमले నలుగుబిండి ముటికి. [నృత్యవిశేషము

झल्लीषकम् ఝల్లీషకమ్, अ० न० नृत्यभेदे

झषाङ्कः ఝషాఙ్కః, अ० पु० मीनकेतने మీనుమొసలి సిడెంబుల మేటి, अनिरुद्धे అనిరుద్ధుఁడు. [నేలయుసిరిక†

झाटिका ఝాటికా, आ० सी० तामलक्याम्

झाबुक ఝాబుకః, अ० पु० पिचुले సన్నని యాకులుగలవక్కి†. [కాల్చినయిటుక.

झामकम् ఝామకమ్, अ०न० दग्धेष्टकायाम्

झार्झरिक ఝార్ఝరికః, अ० त्रि० झर्झरे 'ఝార్ఝరః' చూ [పండు.

झिङ्गाकम् ఝిఙ్గాకమ్, अ० न० फलभेदे ఒక

झिरि(री)का ఝిరి(రీ)కా }
झीरुका ఝీరుకా } आ०सी० झिल्लिकायाम् చిమట.

झिल्लि(ल्ली)का ఝిల్లి(ల్లీ)కా, आ०सी० कीटभेदे ఇలకోడి, చిమ్మెట, రిల్లు, చిమట, చిమ్మిట, చిమ్మట, ఈలపురుగు; आतपरुचौ ఎండ వెలుతురు, वर्त्याम् వత్తి. तारादेव्याम् తారా దేవి.

ग గ

झिङ्गी ఝిఙ్గీ, ई०सी० जिङ्गिन्याम् ఒకచెట్టు†

च చ

झर्च ఝర్చ, धा० (झर्चति) उक्तौ చెప్పుట; भर्त्सने బెదరింపుమాట

छ ఛ

झर्छ ఝర్ఛ, धा० (झर्छति) 'झर्च' पश्य 'ఝర్చ' చూ

झ ఝ

झञ्झा ఝఞ్ఝా, आ०सी०ध्वनिभेदे ఝుమ్మనెడి ధ్వని, ताद्दशध्वनियुते प्रचण्डवाते తీవ్రతతోఁగూడిన అట్టి ధ్వనిగల వాయువు.

झर्झ ఝర్ఝ, धा० (झर्झति) 'झर्च' पश्य 'ఝర్చ' చూ

झिञ्झी ఝిఞ్ఝీ, ई०सी० झिल्लिकायाम् చిమట.

ट ట

झट ఝట, धा०(झटति)सङ्घते ప్రోగువడుట.

झटा ఝటా, आ०सी० शीघ्रे వేగము. भूम्यामलक्याम् నేలయుసిరిక†.

झटि ఝటిః, इ०पु०क्षुद्रतृणभेदे ఒకచిఱుగడ్డి.

झाटः ఝాటః, अ० पु० कुञ्जे పొదరిల్లు; कान्तारे పోరానిత్రోవ. व्रणादीना मार्जने పుండుమున్నగువానిని తుడిచెడి కుంచె. न० समूहे గుంపు.

झाटा ఝాటా, आ०सी० यूथिकायाम् అడవి మొల్ల†; तामलक्याम् నేలయుసిరిక†.

झिण्टी ఝిణ్టీ, ई०सी०सैरेयके ములుగోరింట, గోరింట†

झुण्टः ఝుణ్టః, अ०पु० गुल्मे పొద; स्तम्बे బోదెలేని చిన్నచెట్టు†.

ठ ఠ

झल(झिल्ली)कण्ठ. ఝల(ఝిల్లీ)కణ్ఠః, अ०पु० गृहकपोते పెంపుడుపావురము; पारावते పావురము.

ड డ

झोड ఝోడః. अ०पु० पूगभेदे ఒకపోఁక†.

ण ణ

झङ्कारिणी ఝఙ్కారిణీ,ई०सी गङ्गायाम् గంగ.

झणझणा ఝణఝణా, आ०सी० शब्दभेदे ఒక ధ్వని, तद्वति అట్టి ధ్వనిగలది.

त త

झङ्कृता ఝఙ్కృతా, ఆ॰సీ॰ तारादेव्याम् తారాదేవి. -ति -తిః, ఇ॰సీ॰ कांस्यतालादिध्वनौ కంచువాద్యములమ్రోఁత.

झग(गि)ति ఝగ(గి)తి, अव्य॰ शीघ्रार्थे వేగముగా.

झङ्कारितम् ఝఙ్కారితమ్, అ॰త్రి॰ झङ्कृयुते ఝంకారముగలది न॰ जलकणवर्षणे తుంపురులవాన.

झञ्झावात ఝఞ్ఝావాతః, అ॰పుం॰ सवृष्टिवायौ కసరు, కసురు, వానగాలి, గాలివాన, తుపాను.

झषकेतु ఝషకేతుః, ఉ॰పుం॰ झषाङ्के 'ఝషాఙ్కః' చూ

झाङ्कृत ఝాఙ్కృతః, అ॰పుం॰ क्षारभेदे ఒక గాజు, चरणालङ्कारभेदे ఒకపాదాభరణము, అందె.

झान्त ఝాన్తః, అ॰త్రి॰ भुक्ते భుజించినది

झटि(डि)ति ఝటి(డి)తి, अव्य॰ शैघ्र्ये జడితి, త్వరగా.

झर्झरावती ఝర్ఝరావతీ, ఈ॰ సీ॰ गङ्गायाम् గంగ.

न న

झगझगायमान ఝగఝగాయమానః, అ॰త్రి॰ देदीप्यमाने మిఱుమిట్లు గొలుపుచున్నట్టిది

झषाशनः ఝషాశనః, అ॰ పుం॰ शिशुमारे మొసలి.

झिङ्गिनी ఝిఙ్గినీ, ఈ॰సీ॰ उल्कायाम् 'ఉల్కా' చూ॥ वृक्षभेदे జింగిని†.

प ప

झम्प. -म्पा ఝమ్పః -మ్పా, అ॰ఆ॰సీ॰ स्वेच्छाधीने सपातपतने జంపు, గంతు, దుముకుట, దూఁకుట, దూఁకుడు.

झम्पी న॰పుం॰ वानरे కోఁతి.

ब బ

झाबु ఝాబుః, ఉ॰పుం॰ झाबुके 'ఝాబుకః' చూ॥

म మ

झमु ఝము, ధా॰(झमति) अदने భక్షించుట

र - सं॰ प्र॰ ర - సం ప్ర

झङ्कारः ఝఙ్కారః, అ॰పుం॰ भ्रमरादिध्वनौ తుమ్మెదలు మున్నగువాని ధ్వని.

झण(न)त्कारः ఝణ(న)త్కారః, అ॰ పుం॰ कङ्कणादिध्वनौ కంకణాదులధ్వని.

झर -रा -रि ఝరః -రా -రిః, అ॰ఆ॰ ఇ॰సీ॰ पर्वतोद्गतजलप्रवाहे జక్కర, కొండకాలువ, వాఁక, వాఁగు, వ్రంత, సెల, సెలయేఱు.

झर्झर ఝర్ఝరః, అ॰పుం॰ ऋजीषे 'ఋజీషమ్' చూ कलियुगे కలియుగము; वाद्यभेदे ఉడుక, ఒక వాద్యము पटहे తమ్మట, वेत्रदण्डे పేముకఱ్ఱ कांस्यवाद्ये కంచువాద్యము, జేగంట, जलपात्रभेदे జలపాత్రవిశేషము; नदभेदे ఒక నదము. -रा -రా, ఆ॰సీ॰ वेश्यायाम् వేశ్య -री -రీ, ఈ॰సీ॰ तारादेव्याम् తారాదేవి, झर्झरिकायाम् 'ఝర్ఝరికా' చూ वारिपात्रभेदे ఒకజలపాత్ర. हुडुक्के ఉడుక. న॰పుం॰ शिवे శివుఁడు.

झलरी ఝలరీ, ఈ॰సీ॰ बालकुन्तले బాలకేశములు; झर्झरे ఉడుక.

झल्लरा -री ఝల్లరా -రీ, ఆ॰ఈ॰సీ॰ छत्राद्यालम्बितकूर्चे జాలరు, జంపు, జగజంపు, జల్లి, జాలీ, జొంపము, గొడుగు మున్నగువానిక్రింద వ్రేలాడెడి కుచ్చులు, शुद्धे పరిశుద్ధము, क्लेदे తడియుట; वाद्यभेदे ఒక వాద్యము, हुडुक्के ఉడుక, बालकेशेषु బాలకే

కేశములు.

झषोदरी ఝషోదరీ, ई॰ स्त्री॰ व्यासमातरि వ్యాసునితల్లి, మత్స్యగంధ.

झामरः ఝామరః, अ॰पु॰ तर्कुशाणे కదురు నూఱెడి సాన.

झार्झर ఝార్ఝరః, अ॰ त्रि॰ झर्झरवादके ఝర్ఝరవాద్యము మ్రోయించువాఁడు.

झिरिः री– ఝిరిః–రీ,इ॰ई॰स्त्री॰झिल्लिकायाम् చిమట.

झुमरि. ఝుమరిః, इ॰ स्त्री॰ रागिणीविशेषे ఒక స్త్రీరాగము.

ल ల

झञ्झानिल ఝఞ్ఝానిలః, अ॰पु॰ झञ्झावाते 'ఝఞ్ఝావాతః' చూ

झलज्झला ఝలజ్ఝలా, आ॰स्त्री॰ कर्णास्फाले 'కర్ణాస్ఫాలః' చూ

झला ఝలా, आ॰स्त्री॰ आतपोर्मौ ఎండవెలుతురు; कन्यायाम् కన్య.

झल्लः ఝల్లః, अ॰पु॰ सवर्णाया व्रात्यात् क्षत्रिय त् जाते సంస్కారరహితక్షత్రియుని వలన సవర్ణస్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు

झल्ली ఝల్లీ,ई॰स्त्री॰वाद्यभेदे ఝర్ఝరవాద్యము

झल्लोल ఝల్లోలః,अ॰पु॰तर्कुलासके రాట్నము

झाटल ఝాటలః,अ॰पु॰मोक्षे మొక్కము†

–ली –లీ, ई॰स्त्री॰ जाटली జాటలి†.

झाटामला ఝాటామలా, आ॰ स्त्री॰ तामलक्याम् నేలయుసిరిక†.

झालिः ఝాలిః,इ॰स्त्री॰चोष्यविशेषे మామిడిపండు పిండి ఉప్పు ఆవాలు ఇంగువ వేసి చేసిన ఒక పులుసు

झिल्लि ఝిల్లిః, इ॰पु॰ वाद्यभेदे ఒకవాద్యము

झिल्ली ఝిల్లీ, ई॰स्त्री॰ झिल्लिकायाम् 'ఝిల్లికా' చూ

झूलि ఝూలిః, इ॰पु॰ पूगभेदे ఒకపోఁక†, दुष्टदैवश्रुतौ అశుభసూచకమగు మాటను వినుట.

व వ

झमित्वा ఝమిత్వా | अ॰व्य॰ भुक्त्वेत्यर्थे
झान्त्वा ఝాన్త్వా | భుజించి.

श శ

झम्पाशी ఝమ్పాశీ, ई॰ स्त्री॰ मत्स्यरङ्गे మత్స్యరంగము, ఒక పిట్ట.

झिण्टीश ఝిణ్టీశః, अ॰पु॰ एकारे ఏకారము; शिवे శివుఁడు.

ष ష

झष ఝష, धा॰ (झषति) हिंसायाम् హింసించుట. (झषति –ते) आदानसंवरणयोः తీసికొనుట చుట్టుకొనుట (కప్పుట)

झष ఝషః, अ॰पु॰ तापे తాపము, मकरे మొసలి, मत्स्ये చేప. न॰ खिले శిథిలమైనది; वने వనము.

झषा ఝషా, आ॰स्त्री॰ नागबलायाम् బీలు†.

स స

झरसी ఝరసీ, ई॰ स्त्री॰ शाकभेदे చేఁతరా(లా)సికూర†.

ञ ఞ

ञ ఞః, अ॰पु॰ गायने పాటకాఁడు; ध्वनिभेदे ఘర్ఝరధ్వని: वाममतौ వక్రబుద్ధి वृषभे ఎద్దు; शुक्रे శుక్రుఁడు

ञम् ఞమ్, अव्य॰ मृत्युप्रमथने बीजे మృత్యువును కొట్టివేసెడి యొక బీజాక్షరము.

ट १ ట 1

ट. టః, अं॰ पुं॰ वामने వామనుఁడు, పొట్టి వాఁడు, पादे పాదము, ध्वनौ ధ్వని.

टम् టమ్, अं॰नं॰ करङ्के కరంక(చూ)ము, टङ्कारे టంకారము; टगणे టగణము. अव्यं॰ सर्वव्याधिहरे सुभगे बीजे సర్వవ్యాధులను గొట్టివేయునదియు సుందరము నగు నొక బీజాక్షరము.

टा టా, आं॰सीं॰ भूमौ భూమి.

क - सं॰प्र॰ క - సం ప్ర

टकि టకి, धा॰(टङ्कति॰ टङ्कयति -ते)बन्धने బంధించుట.

टक्क. టక్కః, अं॰पुं॰ देशभेदे ఒక దేశము

टङ्कः టఙ్కః, अं॰पुं॰राजाम्रे రాచమామిడి, पाषाणदारणे కాసెయులి, రాయినఱకెడిఉలి, खड्गे కత్తి कोषे కత్తియొఱ, कोपे కోపము. प्रं॰ जङ्घायाम् పిక్క, खनित्रे గడ్డపాఱ, दर्पे మదము. विंशतिगुञ्जामाने 20 గురిగింజలయెత్తు, परशौ గండగొడ్డలి, कृष्णकपित्थे నల్లవెలఁగ†, टङ्कणे 'టఙ్కణమ్' చూ

टङ्ककः టఙ్కకః, अं॰पुं॰ रजतमुद्रायाम् వెండి నాణెము, రూపాయి.

टङ्कटीकः టఙ్కటీకః, अं॰पुं॰ शिवे శివుఁడు.

टङ्का టఙ్కా, आं॰सीं॰ जङ्घायाम् పిక్క. तारादेव्याम् తారాదేవి. [గంగరావి†.

टङ्कानकः టఙ్కానకః, अं॰पुं॰ ब्रह्मदारुणि

टाङ्कम् టాఙ్కమ్, अं॰नं॰ मद्यभेदे నల్లవెలఁగపండుతోఁ జేసిన మద్యము.

टिकृ టికృ, धा॰ (टीकते) गतौ గతి.

टिट्टिभक టిట్టిభకః, अं॰पुं॰टिट्टिभे లకుముకి

टिण्टिनिका టిణ్టినికా, आं॰सीं॰ जलौकायाम् జలగ.

टीका టీకా, आं॰सीं॰ विषमपदव्याख्याने-ग्रन्थे కఠినపదముల కర్థమును దెలిపెడి గ్రంథము. वृत्तौ వృత్తి, వివరణగ్రంథము.

टीकृ టీకృ, धा॰ (टेकते) गतौ గతి.

टुण्टुक. టుణ్టుకః, अं॰पुं॰शोणके దుండిగము†, कृष्णखदिरे నల్లచండ్ర†, खगभेदे ఒకపక్షి. त्रिं॰ अल्पे స్వల్పము, क्रूरे క్రూరుఁడు. -का -కా, आं॰सीं॰पाठायाम् చిఱుబొద్ది†.

टुनाका టునాకా, आं॰सीं॰ तालमूल्याम् నేల తాడు†. [వాఁడు.

टेरक టేరకః, अं॰त्रिं॰ केकरे మెల్లకంటి

ग గ

टङ्ग టఙ్గః, अं॰पुं॰ खनित्रे గడ్డపాఱ, खड्गभेदे ఒక కత్తి, जङ्घायाम् పిక్క, परशुभेदे ఒక గండగొడ్డలి, टङ्गने టంగన(చూ)ము; चतुर्माषकमाने 20 గురిగింజలయెత్తు.

टवर्ग టవర్గః, अं॰पुं॰ टठडढणेषु ట ఠ డ ఢ ణ లు.

टोट టోటః, अं॰त्रिं॰अल्पे స్వల్పము, हीने హీనము.

ण ణ

टगण టగణః, अं॰पुं॰ षाण्मात्रिके गणे ఆఱు మాత్రలు గల గణము.

टङ्क(ङ्ग)ण టఙ్క(ఙ్గ)ణః, अं॰प्रं॰ लोहविद्राविणि क्षारे గవ్వచౌకము, పటిక, పటికారము, వెలిగారము, టంకణము.

टङ्कारकारिणी [illegible] तारादेव्याम् తారాదేవి.

त త

टङ्कपति టఙ్కపతిః, अं॰ पुं॰ [illegible]ध्यक्षे [illegible]ధనాధ్యక్షుఁడు.

न న

टक्कनामान. టక్క_నామానః, న్పుం పుం బం बाहीकदेशेषु బాహీకదేశము.

टङ्कनम् టఙ్క_నమ్, అం నం क्षारमेदे వెలిగారము. పుం अश्वमेदे ఒక గుఱ్ఱము; देशमेदे ఒక దేశము.

टङ्किनी టఙ్కినీ,ఈంసీం पाठायाम् చిఱుబొద్ది†.

टट्टनी టట్టనీ, ఈంసీం पल्लयाम् బల్లి.

टलनम् టలనమ్, అం నం वैक्लव्ये మనస్సు వికలమగుట.

टिप्पनी టిప్పనీ, ఈం సీం टीकायाम् టీక. व्याख्यायाम् వ్యాఖ్యానము.

प ప

टिप టిప, ధాం (टेपयति -ते) नोदने త్రోయుట.

भ భ

टिट्टिभः టిట్టిభః, అం పుం खगमेदे పెన్నదపులుఁగు, లకుముకిపిట్ట.

य య

टक्कदेशीयः టక్క_దేశీయః, అం పుం वास्तूके చక్రవర్తికూర†.

र ర

टगरः టగరః, అంపుం टङ्कने వెలిగారము, हेलाविलासविषये హేలా(చూ)విలాసముల విషయము. త్రిం केकरे మెల్లకంటివాఁడు.

टङ्कार. టఙ్కారః,అంపుం मौर्व्याकर्षणजे शब्दे వింటినారిమ్రోఁత, विस्मयहेतुके शब्दे ఆశ్చర్యము కారణముగాఁగల శబ్దము; ध्वनिमेदे ఒక ధ్వని. -री -రీ, న్పుం तद्वति అది గలది. ఈంసీం वृक्षमेदे ఒక చెట్టు.

टट्टरी టట్టరీ, ఈం సీం अनृते అసత్యము पटहे తప్పెట; लम्पावाद्ये లంపా(చూ)వాద్యము.

टट्टर. టట్టరః, అం పుం दुन्दुभिरवे భేరీనాదము.

टाङ्कर. టాఙ్కరః, అం పుం नागवीटे ఒక వృక్షము†.

टार. టారః, అంపుం रङ्गे తగరము. अश्वे గుఱ్ఱము; लङ्गे 'లఙ్గః' చూ

ल ల

टङ्कशाला టఙ్క_శాలా, ఆం సీం रूप्यकनिर्माणगृहे టంకసాల, వెండినాణెములు ముద్రించెడి స్థానము.

टल టల ट्वल ట్వల	ధాం	टलति ट्वलति	वैक्लव्येమనస్సు వికలమగుట.

टोडलम् టోడలమ్, అంనం तन्त्रमेदे ఒక తంత్రము.

व వ

टङ्कवान् టఙ్క_వాన్, త్పుం పుం गिरिमेदे ఒక కొండ.

श శ

टिण्डिश టిణ్డిశః, అం పుం फलवृक्षमेदे ఒక ఫలవృక్షము.

ठ ౧ ఠ ।

ठः ఠః, अं० पुं० शङ्करे శివుఁడు; मण्डलेమండలము, గుంౘ్రనివస్తువు, लोकगोचरे విషయము, దృశ్యము; महाशब्दे పెద్దమ్రోఁత, चन्द्रमण्डले చంద్రమండలము, शून्ये సున్న, బిందువు. प्रं० अनुकरणशब्दे ఠమ్మనుధ్వని.

ठम् ఠమ్, अव्यं० चन्द्ररूपे अमृतबीजे చంద్రరూపమైన అమృతబీజము.

ठठम् ఠఠమ్ ⎫ अं० नं० अनुकरणशब्दे ఒక
ठठठम् ఠఠఠమ్ ⎭ విధమైన ధ్వని.

ण ణ

ठगण ఠగణః, अं० पुं० पञ्चमात्रिके गणे ఐదు మాత్రలు గల గణము.

र ఠ

ठक्कुरः ఠక్కురః, अं० पुं० देवप्रतिमायाम् దేవునిప్రతిమ. द्विजोपाधिभेदे ద్విజత్వమును సూచించెడి ఒక సంజ్ఞ, देवतायाम् దేవత, వేలుపు

ड డ

ड డః, अं० पुं० शिवे శివుఁడు; बाडबे బడబాగ్ని, शब्दे మ్రోఁత, भये భయము

डम् డమ్, अव्यं० गरुडात्मके विषघ्ने शोभने बीजे విషములఁ గొట్టివేయునదియు సుందరము నగు నొక బీజము, గరుడబీజము.

डा డా, आं० स्त्री० डाकिन्याम् డాకిని.

डीङ् డీఙ్, धा० (डयते, डीयते) विहायसा गतौ మింటిమీఁదెగయుట, ఆకాశగమనము

क्ष - सं० प्रं० క్ష - సం ప్ర

डमरुका డమరుకా, आं० स्त्री० मुद्राभेदे ఒక ముద్ర. [వెదురుతోఁ జేసిన ఒక పాత్ర.

डल्लकम् డల్లకమ్, अं० नं० वंशरचिते पात्रभेदे

डाहूक: డాహూకః, अं० पुं० दात्यूहे కూఁకుడుగుంపఁగి.

डिडिका డిడికా, आं० स्त्री० अकाले पलिततायाम् యౌవనమున వెండ్రుకలు నరయుట.

डिण्डिरमोदकम् డిణ్డిరమోదకమ్, अं० नं० गृञ्जने వెల్లుల్లి†.

डिम्बिका డిమ్బికా, आं० स्त्री० जलडिम्बे నీటిబుడగ; शोणके దుండిగము†; कामुक्याम् కాముకి. [మూ॥

डिम्भक డిమ్భకః, अं० पुं० डिम्भे 'డిమ్భః'

डीनडीनकम् డీనడీనకమ్, अं० नं० खगगतिभेदे ఒక పక్షిగమనము.

डीनावडीनकम् డీనావడీనకమ్, अं० नं० खगगतिभेदे ఒక పక్షిగమనము.

डुण्डुक డుణ్డుకః, अं० नं० शोणके దుండిగము†.

डुलिका డులికా, आं० स्त्री० खञ्जनाकारे खगभेदे కాటుకపిట్టవంటి యొక పిట్ట.

डोडिका డోడికా, आं० स्त्री० फलशाकभेदे ఒక ఫలశాకము.

डोलिका డోలికా, अं० स्त्री० डोलायाम् ఉయాల, ఉయెల, ఉయేల, ఉయ్యాల, ఉయ్యెల, ఉయ్యేల, ఉయ్యాలతొట్టి, ఉయ్యేల, ఊయల, ఊయాల, ఊయేల, చపురా, దోలా, దోలి, తొట్టిల, తొట్టెల, తొట్ల, తొట్లియ, తొట్లె, లాలి, ఊయెల.

ड ఢ

डण्ड· డణ్డః, अं० पुं० मत्स्यभेदे ఒక చేప.

डिण्डिभाण्डम् డిణ్డిభాణ్డమ్, अ० न० वादित्रे 'వాదిత్రమ్' చూ।

डुण्डुः డుణ్డుః, उ० पु० डुण्डुभे 'డుణ్డుభః' చూ॥

डोडि:—डी డోడిః —డీ, इ० ई० स्त्री० फलशाकभेदे ఒక ఫలశాకము. क्षुपभेदे ఒక క్షుప(చూ)ము.

डोरडी డోరడీ, ई० स्त्री० बृहत्याम् వాకుడు†.

ण ణ

डगण, డగణః, अ० पु० चतुर्मात्रके गणे నాలుగుమాత్రలు గల గణము.

थ థ

डवित्थ డవిత్థః, अ० पु० काष्ठमये मृगे కొయ్య మృగము; द्रव्यवाचिसञ्ज्ञाशब्दभेदे ద్రవ్య వాచకసంజ్ఞగల ఒక శబ్దము.

डित्थ డిత్థః, अ० पु० काष्ठमये गजे కొయ్య యేనుగు, श्यामरूपत्वयुवत्वविद्वत्त्वसुन्दरत्वप्रियदर्शनत्वसर्वशास्त्रार्थवेतृत्वविशिष्टे पुरुषे చామనచాయ, మంచిప్రాయము విద్య సౌందర్యము సర్వశాస్త్రార్థజ్ఞానము గలిగి చూడదగిన (చక్కని) పురుషుడు; एकव्यक्तिमात्रबोधके संज्ञाशब्दभेदे ఒక్క వ్యక్తిని మాత్రమే తెలిపెడి సంజ్ఞగల ఒక శబ్దము.

न న

डयनम् డయనమ్, अ० न० खगाना नभोगतौ పక్షులు మింటికెగయుట; कर्णीरथे 'కర్ణీరథః' చూ

डाकिनी డాకినీ, ई० स्त्री० देव्या अनुचरीभेदे దేవియొక్క ఒక సేవకురాలు; दर्शनमात्रेण उपद्रवकारिणि स्त्रीजनभेदे చూచినమాత్రమున ఉపద్రవము గలిగించెడి స్త్రీజనవిశేషము. [దేశము

डाहल డాహలః, अ० पु० त्रिपुरदेशे త్రిపుర

डीनम् డీనమ్, अ० न० खगगतिभेदे పక్షిగతి విశేషము; आगमशास्त्रभेदे ఒక ఆగమ శాస్త్రము.

डीयमान, డీయమానః, अ० त्रि० आकाशप्रत्युद्गच्छति మింటికెగయుచున్నట్టిది

डोलनम् డోలనమ్, अ० न० दोलने ఊగాడుట, ఊగుట, ఊగులాడుట, ఊగులాట ఊచుట, ఊగించుట, ఊగజేయుట.

डोलायमान డోలాయమానః, अ० त्रि० दोलायमाने ఊగుచున్నట్టిది.

प ప

डप డప, धा० (डापयते) सङ्घाते ప్రోగుసేయుట

डिप డిప, धा० (डिप्यति, डिपति, डिपयति —ते) क्षेपे విసరివేయుట (डिम्पति, डिप्यते) सङ्घाते ప్రోగుసేయుట.

ब బ

डब డబ, धा० (डम्बयति —ते) लोकने లోకనము, దర్శించుట.

डिब డిబ, धा० (डिम्बति, डिम्बयति —ते) सङ्घे సమూహము, प्रेरणे ప్రేరేపించుట.

डिम्ब డిమ్బః, अ० पु० अण्डे గ్రుడ్డు; कलले కలల(చూ)ము; भये భయము, भयध्वनौ వెఱపుటఱపు, प्लीहनि 'ప్లీహా' చూ॥ डमरे 'డమరః' చూ फुप्फुसे 'పుప్పుసః' చూ॥

भ భ

डभ డభ, धा० (डम्भयति—ते) सङ्घे సంఘము

डिभ డిభ, धा० (डिम्भयति —ते) हिंसने హింస; संहते సమూహము.

डिम्भः డిమ్భః, अ० त्रि० शिशौ శిశువు, పిల్ల, मूर्खे మూర్ఖుడు; स्तनपे చంటిపాప.

डुण्डुभ డుణ్డుభః, अ० पु० द्विशिरस्सर्पे రెండు

తలలపాము, ఇరుదలశిఖండి (పాము), పూడుఁబాము.

म మ

डमः డమః, అం పుం चाण्डाल्या नेटात् जाते సంకీర్ణజాతివిశేషము.

डालिमः డాలిమః, అం పుం दाडिमे దానిమ్మ.

डिडिमा డిడిమాః, అం పుం प्रनुदे ఒక పక్షి

डिण्डिम డిణ్డిమః, అం పుం वाद्यभेदे డమామి, డమాయి, డమా(మ్మా)రము, డవిఁడ, రాయిడి గిడిగిడి, ఒక వాద్యము, गजघण्टानादे గజ ఘంట(జేగంట)మ్రోఁత; पानीयामलके నీటి ఉసిరిక†.

डिम డిమ, ధా (डेमति) हिंसने హింసించుట.

डिम డిమః, అం పుం दृश्यकाव्यरूपनाटकभेदे దృశ్యకావ్యరూపమైన ఒక నాటకము.

डोम. డోమః, అం పుం सङ्कीर्णजातिभेदे ఒక సంకరజాతి.

र ర

डङ्गर డఙ్గరః, అం పుం डिङ्गरे 'డిఙ్గరః' చూ

डङ्ग(ङ्गा)री డఙ్గ(ఙ్గా)రీ, ఈం సీం दीर्घार्वारुम् పొడుగుదోస†.

डमरः డమరః, అం పుం विप्लवे దేశోపద్రవము; कलहे జగడము; परचक्रादिभये ఇతర రాష్ట్రాదులవలని భయము; भीत्या पलायने భయపడి పాఱిపోవుట.

डमरु –रू. డమరు –రూః, ఉం పుం कापालिकयोगिवाद्ये డమరుగము, బుడుబుడుక్క, యోగికాపాలికాదుల వాద్యము; चमत्कारे చమత్కారము.

डम्बर డమ్బరః, అం పుం समूहे సమూహము, आडम्बरे ఆడంబరము. कुमारानुचरभेदे స్కందుని ఒక అనుచరుఁడు.

डाङ्गरी డాఙ్గరీ, ఈం సీం डङ्गर्याम् 'డఙ్గరీ' చూ

डामरः డామరః, అం పుం चमत्कारे చమత్కారము; शिवप्रोक्त तन्त्रशास्त्रविशेषे శివప్రోక్తమైన ఒక తంత్రశాస్త్రము. डमरे 'డమరః' చూ

डिङ्करी డిక్కరీ, ఈం సీం युवत्याम् యువతిః

डिङ्गर డిఙ్గరః, అం పుం भृत्ये సేవకుఁడు; वने వనము; क्षेपे చిమ్ముట, నిరసించుట, धूर्ते వంచకుఁడు.

डिण्डि(ण्डी)र డిణ్డి(ణ్డీ)రః, అం పుం समुद्रफेने సముద్రపునురుఁగు.

डिम्भकचक्रम् డిమ్భకచక్రమ్, అం నం शुभाशुभसूचके चक्रभेदे శుభాశుభములఁదెలిపెడి ఒక చక్రము.

डोरम् డోరమ్, అం నం हस्तबाह्वादिबन्धनसूत्रे తోరము, వ్రతసూత్రము.

ल ల

डुण्डुल డుణ్డులః, అం పుం क्षुद्रोलूके (कनकाक्षे) గూబవంటి ఒక పక్షి ('కనకాక్షః' చూ)

डुल. డులః, అం పుం उलूकभेदे ఒకగుడ్లగూబ.

डुलि డులిః, ఇం సీం कमठ्याम् ఆఁడుతాఁబేలు.

डुली డులీ, ఈం సీం क्षुद्रवास्तूके చిట్టికూర†.

डोल. డోలః, అం పుం अभिनयहस्तभेदे అభినయహస్తవిశేషము.

डोला డోలా, ఆం సీం डोलिकायाम् 'డోలికా' చూ

ड्वल డ్వల, ధా (ड्वालयति –ते) मिश्रीकरणे మిశ్రముచేయుట.

व వ

डिम्बाहवम् డిమ్బాహవమ్, అం నం भयध्वनियुते युद्धे వెఱపుతోఁగూడిన అఱపులు గల పోరు.

श శ

डिण्डिश. డిణ్డిశః, అం పుం टिण्टिशे 'టిణ్డిశః' చూ

ह హ

डहु. డహుః, ఉం పుం लिकुचे గజనిమ్మ†.

ढ १ ఢ 1

ढ. ఢః, అంపుం निर्गुणे నిర్గుణము: ढक्कायाम् ఢక్కా: शुनके కుక్క; शुनकपुच्छे కుక్కతోఁక; ध्वनौ ధ్వని.

ढम् ఢమ్, అవ్యం सर्वसम्पत्प्रदे सुभगे बीजे సకలసంపదల నొసఁగునదియు సుందరము నగు నొక బీజాక్షరము.

क క

ढक्का ఢక్కా, आం सीం यश पटहे ఢక్కరవిణ, ఢంక, ఢక్కా, ఢక్కా, ఢవిణ, ఢంకా, ఢక్క.

ढङ्कः ఢఙ్కః, అంపుం गोपतौ ఆఁబోతు.

ढमामिका ఢమామికా, आంसीం चर्मवाद्यमेदे ఢమాయి, ఒక చర్మవాద్యము.

ढौकृ ఢౌకృ, धाం (ढौकते) गतौ గతి, प्रेरणे ప్రేరేపించుట.

ट ట

ढुण्टी ఢుణ్టీ, ईంसीం वाक्यमेदे ఒక వాక్యము.

ढ ఢ

ढुण्ढ ఢుణ్ఢ, धाం(ढुण्ढति) अन्वेषणे వెదకుట.

ढुण्ढिः ఢుణ్ఢిః, इंपुं गणेशविशेषे ఢుంఢివినాయకుఁడు.

ण ణ

ढगण. ఢగణః, अంपुం त्रिमात्रिके गणे మూఁడు మాత్రలు గల ఒక గణము.

न న

ढौकनम् ఢౌకనమ్, अंनं उपहारे కానుక.

य య

ढक्काढोलप्रिया ఢక్కాఢోలప్రియా, आంसीం अन्नपूर्णायाम् అన్నపూర్ణేశ్వరి.

र ర

ढक्कारी ఢక్కారీ, ईం सीం तारिणीदेव्याम् తారిణీదేవి.

ढामरा ఢామరా, आంसीం हंस्याम् ఆఁడుహంస.

ल ల

ढक्कानादचलज्जला ఢక్కానాదచలజ్జలా, आం सीం गङ्गायाम् గంగ.

ढालम् ఢాలమ్, अంनం चर्ममयादिफलके డాలు (खेटे 'ఖేటః' చూ).

ढाली ఢాలీ, न्ంत्रिం ढालधारिणि డాలుకాఁడు.

ढुलि ఢులిః, इంसीం कमठ्याम् ఆఁడుతాబేలు.

ढोल ఢోలః, अंपुं मृदङ्गमेदे ఢోలా, ఢోలు.

व వ

ढक्कारवा ఢక్కారవా, आంसीం तारिणीदेव्याम् తారిణీదేవి.

ण १ ణ 1

णः ణః, अंपुं गुणवर्जिते గుణరహితుఁడు: बिन्दुदेवे బిందుదేవుఁడు, ఒక బౌద్ధదేవత निर्णये నిశ్చయము नंभूषणे ఆభరణము, ज्ञाने జ్ఞానము; पानीयनिलये చలివందిలి.

णम् ణమ్, అవ్యం सर्वसिद्धिप्रदे मोहकरे बीजे సకలసిద్ధుల నొసఁగునదియు మోహకరము నగు నొక బీజాక్షరము. [పొందించుట.

णीञ् ణీఞ్, धाం (नयति –ते) प्रापणे

णु ణు, धा० (नौति) स्तुतौ స్తుతించుట

णू ణూ, धा० (नुवति) स्तवने స్తుతించుట

ण्यः ణ్యః, अ०पु० ब्रह्मलोकस्थे समुद्रतुल्ये सरोवरभेदे బ్రహ్మలోకమునందుఁగలసముద్రమువంటి యొక సరోవరము.

ख ఖ

णख ణఖ, खखि ణఖి } धा० { नखति / नङ्खति } गतौ గతి

ज జ

णिजि ణిజి, धा० (निङ्क्ते) शुद्धौ శుద్ధి; शोधने శుద్ధిచేయుట.

णिजिर् ణిజిర్, धा० (नेनेक्ति) शौचपोषणयो శుద్ధి పోషణము; शोधने శుద్ధిచేయుట.

ट ట

णट ణట, धा० (नटति) नृतौ నాట్యము (అభినయముతోఁ గూడిన నటకార్యము).

त త

त తః, अ०पु० अमृते అమృతము.

द ద

णद ణద, धा० (नदति) अव्यक्ते शब्दे అస్పష్ట ధ్వని. (नादयति –ते) भाषायाम् శబ్దము సేయుట.

णर्द ణర్ద, धा० (नर्दति) शब्दे ధ్వని.

णिदि ణిది, धा० (निन्दति) कुत्सायाम् నింద.

णिदृ ణిదృ; धा० (नेदति –ते) कुत्सासन्निकर्षयोः నింద సమీపించుట.

णुद ణుద, धा० (नुदति –ते) प्रेरणे ప్రేరేపించుట, త్రోయుట.

णेदृ ణేదృ, 'णिदृ' पदस्य 'ణిదృ' చూ॥

भ భ

णभ ణభ, धा० (नभते, नभ्यति, नभ्नाति) हिंसायाम् హింసించుట.

म మ

णम ణమ, धा० (नमति) प्रह्वत्वे నమ్రుఁడగుట వంగుట నమస్కరించుట, शब्दे च శబ్దముచేయుట.

य య

णय ణయ, धा० (नयति –ते) गतौ గతి, रक्षणे కాపాడుట

ल ల

णल ణల, धा० (नलति) गन्धे గంధక్రియ; बन्धने బంధించుట.

णिल ణిల, धा० (निलति) गहने గహనము, దుర్గ్రహము.

णील ణీల, धा० (नीलति) वर्णे నీలముగానించుట.

व వ

णिवि ణివి, धा० (निन्वति) सेचने తడుపుట, सेवने సేవించుట.

णीव ణీవ, धा० (नीवते) स्थौल्ये లావగుట.

श శ

णश ణశ, धा० (नश्यति) अदर्शने కనఁబడక పోవుట; ध्वंसे ధ్వంసము.

णिश ణిశ, धा० (नेशति) समाधौ అంతఃకరణనిరోధము.

ष ష

णिष ణిష, धा० (नेषति) सेके తడుపుట.

णेषृ ణేషృ, धा० (नेषते) गतौ గతి.

स స

णस ణస, धा० (नसते) कौटिल्ये కుటిలభావము.

णासृ ణాసృ, धा० (नासते) शब्दे ధ్వని.

णिसि ణిసి, धा० (निंस्ते) चुम्बने ముద్దిడుట.

ह హ

णह ణహ, धा० (नह्यति–ते) बन्धने బంధించుట.

क्ष క్ష

णक्ष ణక్ష, धा० (नक्षति) गतौ గతి.

णिक्ष ణిక్ష, धा० (निक्षति) चुम्बने ముద్దిడుట.

त १ త 1

त తః, अ०पुं० अमृते అమృతము; सुगते బుద్ధుఁడు, रत्ने మణి; हसने నవ్వు. सहने సహనము; गर्भे గర్భము. शठे మోసకాఁడు, गौरववर्जिते గౌరవరహితము. तरुणे యువకుఁడు; क्रीडे క్రీడము,బొమ్మ. जम्बुकपुच्छे నక్కతోక; पुच्छे తోఁక, म्लेच्छे మ్లేచ్ఛుఁడు, चोरे దొంగ.

तत् తత్,त्०त्रि० विस्तारके విస్తరింపఁజేయునది. द् त्रि० पूर्वोक्ते बुद्धिस्थे వెనుక చెప్పినదియు మనస్సులో నున్నదియు నగు విషయము; परामर्शयोग्ये పరామర్శింపఁదగినది, प्रसिद्धे ప్రసిద్ధము; विप्रकृष्टे దూరమున నున్నది, అది, అద్ది, అయ్యది, అయది, न० सर्वनामसमानार्थे సర్వనామసమానార్థము; सत्यज्ञानादिलक्षणलक्षितस्य तत्त्वमस्यादिश्रुतिप्रसिद्धस्य ब्रह्मणोनाम्नि సత్యజ్ఞానాదిలక్షణములు గలదియును తత్త్వమసి మున్నగు మహావాక్యములచే బోధింపఁబడునదియు నైన బ్రహ్మము యొక్క నామము; मायोपहिते ब्रह्मणि మాయ ఉపాధిగాఁ గల బ్రహ్మము, ఈశ్వరుఁడు. अव्य० हेतौ కారణము, ఆకారణమువలన; अहेतौ కారణాభావము, तदेत्यर्थे అప్పుడు

तम् తమ్, अव्य० धनधान्यादिसम्पत्प्रदे प्रसन्ने बीजे ధనధాన్యాదిసంపదల నొసఁగునదియును ప్రసన్నము నగు నొక బీజాక్షరము. न० पुण्ये పుణ్యము.

ता తా, आ०सी० पुण्ये పుణ్యము.

तु తు, अव्य०अवधारणे నిశ్చయము, पक्षान्तरे మఱొకపక్షము, पादपूरणे పాదపూరణము, प्रशसायाम् ప్రశంస. भेदे భేదము; निग्रहे శిక్షించుట, नियोगे ఆజ్ఞాపించుట; समुच्चये సముచ్చయము, पूर्वोक्तशङ्कानिवृत्यर्थे వెనుకఁ దెలిపిన శంకను తొలఁగించుట. धा०(तौति, तवीति) वृत्तौ వృత్తి, वृद्धौ వృద్ధి, हिंसायाम् హింస, पूर्तौ పూర్తి.

तुक् తుక్, जु०पुं० अपत्ये సంతానము.

तृट् తృట్, षु०सी० इच्छायाम् కోరిక, कामकन्यायाम् కామునికన్య, पिपासायाम् దప్పి लाङ्गल्याम् 'లాఙ్గలి' † మూ

तृ తౄ, धा०(तरति) प्लवनतरणयो ఈఁదుట దాఁటుట; अभिभवे పరాభవము.

ते తే,अव्य०त्वयेत्यर्थे నీచేత; गौर्याम् పార్వతి

त्मा త్మా, न०पुं० आत्मनि ఆత్మ.

त्यत् త్యత్,द०त्रि० प्रसिद्धे ప్రసిద్ధము; परोक्षे वस्तुनि పరోక్షముగా నుండు వస్తువు; वाग्वाकाशयो వాయ్వాకాశములు

त्रा త్రా, धा० (त्राते) पालने పరిపాలించుట.

त्रि త్రి, अव्य० त्रिवारे మూఁడుసార్లు (మూఁటిలు).

त्रैङ् త్రైఙ్, धा०(त्रायते) पालने కాపాడుట

त्व త్వ, अ०त्रि० अन्यस्मिन् మఱియొకటి; एकशब्दार्थे ఒకటి ఒకఁడు.

त्वक् త్వక్, चु० सी० त्वगिन्द्रिये త్వగింద్రియము, चर्मणि చర్మ(మూ)ము: गुडत्वचि దాల్చినచెక్క, లవంగపుఁబట్ట; वृक्षादित्वचि చెట్టుపట్ట, నారము वराङ्गके లవంగము†.

त्वत् త్వత్, त० त्रि० अन्यस्मिन् మఱియొకటి.

त्वम् త్వమ్, द०त्रि० युष्मदर्थे ఈవు, నీవు; श्रोतुर्देहेन्द्रियातीते वस्तुनि- శ్రోతయైనవాని దేహేంద్రియాదులకు అతీతమైన వస్తువు.

त्वा త్వా, अव्य० वितर्के వితర్కము, विशेषे విశేషము.

त्विट् త్విట్,ष०सी०कान्त्याम् కాంతి; जिगीषायाम् గెలువనిచ్చ तेजसि తేజస్సు; वाचि

వాక్కు, व्यवसाये ప్రయత్నము.

त्वै త్వై, अव्य० 'त्वा' पदस्य 'త్వా' చూ

क २ క 2

तक తక, धा० (तकति) हसने నవ్వుట; सहने సహనము [జీవనము, దుస్థితి

तकि తకి, धा० (तङ्कति) कृच्छ्रजीवने కష్ట

तङ्कः తఙ్కః, अ० पुं० कृच्छ्रजीवने కష్టపు బ్రతుకు प्रियचिह्न ప్రియచిహ్నము; तापे తాపము; भये భయము; परिधानवसने కట్టు బట్ట.

तर्क తర్క, धा० (तर्कयति -ते) भाषायाम् చెప్పుట; दीप्तौ ప్రకాశించుట; आकाङ्क्षायाम् ఇచ్ఛ; वितर्के ఊహించుట.

तर्क తర్కః, अ०पुं० ऊहायाम् 'ఊహ' చూ अनुमाने అనుమానము; अर्थवादे అర్థవాదము, ऊहभेदे వ్యభిచారశంకానివర్తకమైన ఊహ; व्याप्यारोपात् व्यापकप्रसजने వ్యాప్యమగుదానినిఁబట్టి వ్యాపకమగు దానియొక్క ప్రసక్తి; तर्कशास्त्रे తర్కశాస్త్రము; मीमांसारूपविचारे మీమాంస, విచారణ, आकाङ्क्षायाम् అకాంక్ష, ఇచ్ఛ आगमाविरोधि न्याये శాస్త్రవిరుద్ధముగాని న్యాయము, आगमार्थपरीक्षणे శాస్త్రార్థమునుపరీక్షించుట. मानसज्ञानभेदे మానసికమైనఒక జ్ఞానము; 'स्वबुद्ध्या ऊहमात्रे స్వబుద్ధితో ఊహించుట, मीमांसाशास्त्रे మీమాంసాశాస్త్రము; न्यायशास्त्रे న్యాయశాస్త్రము.

तर्की తర్కీ, न्० त्रि० मीमांसके మీమాంస చేయువాఁడు. [కదురు.

तर्कुः తర్కుః, उ०पुं० कपालनालिकायाम्

तल्कम् తల్కమ్, अ०न० वने అడవి.

तिक తిక, धा०(तिक्नोति) गतौ గతి; आस्कन्दने ఆక్రమణము; वधे వధించుట.

तिक्र తిక్ర, धा० (तेकते) गतौ గతి.

तीक्र తీక్ర, धा० (तीकते) गतौ గతి.

तोकम् తోకమ్, अ० न० अपत्ये బిడ్డ, పిల్ల (पुत्रे కొడుకు; पुत्रिकायाम् కూఁతురు).

त्रक త్రక, धा० (त्रकते) गतौ గతి.

त्रकि త్రకి, धा० (त्रङ्कते) गतौ గతి.

त्रिकम् త్రికమ్, अ०न० त्रयाणां सङ्घे మూఁటింటికూటమి; सन्धिभेदे ఒకసంధి, టికము, ముడ్డిపూస; त्रिपथसस्थाने మూఁడుత్రోవలు గలసినచోటు, त्रिफलायाम् 'త్రిఫల' చూ॥ त्रिमदे 'త్రిమదః' చూ त्रिकटुनि 'త్రికటు' చూ त्रित्वसङ्ख्यायाम्-తివ, తికము, తి, మూఁడు; पृष्ठवंशाधोभागे వెన్నుముక క్రిందిభాగము; कटिभागे కటిప్రదేశము. पुं० गोक्षुरे పల్లేరు†. त्रि० तृतीयके మూఁడవది; त्र्यधिकलाभादियुक्ते शतादौ మూఁడు ఎక్కువ లాభము గలిగియుండెడి నూఱు మొ

त्रिका త్రికా, आ० स्त्री० कूपस्य नेमौ నూఁతి గిరక ఏతము మొ

त्रौक्र త్రౌక్ర, धा० (त्रौकते) गतौ గతి.

क ३ క 3

तटाकः తటాకః, अ०पुं० पद्माकरे తామరలు కలవలునుగలకొలను; जलाशयभेदे కుంట, బావి, చెరువు, చెఱువు

तडाक తడాకః, अ०पुं० तडागे తటాక(చూ) ము. -का -కా, आ०स्त्री० दीप्तौ ప్రకాశము.

तण्डकः తణ్డకః, अ०पुं० परिष्कारे పరిష్కారము नं० समासप्रायवाचि సమాసభూయిష్ఠమైన వాక్కు; फेने నురుఁగు; गृहदारुणि దంతియ, దంతె, ఇంటిదూలము; तरुस्कन्धे చెట్టుబోదె. त्रि० उपघातके పీడించునది. मायाबहुले మాయాపూర్ణము. पुं० खञ्जने కాటుకపిట్ట. [చునట్టిత్రాడు, పగ్గము

तनिका తనికా, आ०स्त्री० बन्धनरज्जौ బంధిం

तनुकम् తనుకమ్, अ०न० सूत्रे సూత్రము;

దారము. [ఱణె సూక్ష్మముగావించునది.

तनूकृत् తనూకృత్, త్ం త్రిం अल्पीकरणका-

तन्तुक. తన్తుకః, అంపుం सर्षपे ఆవాలు.

तन्तुकी తన్తుకీ, ఈంసీం नाड्याम् నాడి.

तन्त्रकम् తన్త్రకమ్, అంత్రిం नूतनवस्त्रे క్రొత్త బట్ట. [తిప్పతీగె.

तन्त्रिका తన్త్రికా, ఆం సీం गुडूच्याम्

तप्तकम् తప్తకమ్, అంనం पोलिकादिसाधने कन्द्वाम् పెనము. [శ్వాసరోగము.

तमकः తమకః, అంపుం श्वासरोगभेदे ఒక

तम्बिकाతమ్బికా,ఆంసీంसौरभेय्याम्గోవు

तरिकः తరికః, అంపుం नौकाशुल्कग्रहणाधिकृते ఓడవన్ను గైకొనెడి యధికారి. उडुपे తెప్పకొయ్య. -का -కా,ఆంసీం नौकायाम् ఓడ.

तर्कक. తర్కకః, అం త్రిం तर्ककारके తర్కించువాఁడు, याचके యాచించువాఁడు

तर्जिक. తర్జికః,అంపుంदेशभेदे ఒక దేశము.

तर्णक తర్ణకః,అంపుం सद्योजातवत्से(शिशौ) అప్పుడు పుట్టిన దూడ (శిశువు). [వాఁడు.

तर्दक· తర్దకః, అంత్రిం हिंसके హింసచేయు

तलकम् తలకమ్,అంనంपुष्करिण्याम्కోనేఱు

तलिका తలికా, ఆంసీంवकपट्टे 'వక్రపట్టః' చూ॥ [పెనుపువేసెడి సేవకుఁడు

तल्पक· తల్పకః, అంపుం शय्यास्तरणकर्तरि

तल्लिका తల్లికా,ఆంసీంताल्याम् కుంచెకోల

तक्षकः తక్షకః, అంపుం विश्वकर्मणि విశ్వకర్మ; वृक्षभेदे ఒక వృక్షము, नागभेदे ఒక నాగసర్పము; सङ्कीर्णजातिभेदे సూత్రధారుఁడు, సూచకునివలన విప్రకన్యయందుఁ బుట్టినవాఁడు. త్రిం तक्षणकर्तरि చెక్కునట్టి వాఁడు, వడ్రంగి.

ताज(जि)कम् తాజ(జి)కమ్,అంనం ज्योतिषग्रन्थभेदे ఒక జ్యోతిషగ్రంథము.

ताट(ड)का తాట(డ)కా, ఆంసీం राक्षसीभेदे ఒక రాక్షసి.

ताटङ्क. తాటఙ్కః, అంపుం गुर्वक्षरे గురువు-అక్షరము, ताडङ्के 'తాడఙ్కః' చూ

ताटाकम् తాటాకమ్, అం నం तटाकजले చెఱువునీరు.

ताडङ्क· తాడఙ్కః, అంపుం कर्णपत्रे ఆకు, కమ్మ, చెవాకు, చెవియాకు, చెవ్వాకు, లక్కాకు, విచ్చుటాకు, చెవికమ్మ; कर्णाभरणभेदे ఒక కర్ణాభరణము [కిల్లి

ताडिका తాడికా, ఆంసీం तालरसमये తాటి

तात्त्विकम् తాత్త్వికమ్, అంత్రిం तत्त्वसम्बन्धिनि తత్త్వ(ము)మునకు సంబంధించినది

तान्त्रिक తాన్త్రికః, అంత్రిం कौलिके కౌళసంప్రదాయవేత్త शास्त्रज्ञे శాస్త్రము నెఱిఁగినవాఁడు, सिद्धान्तविदि సిద్ధాంతము నెఱిఁగినవాఁడు; तन्त्रविहिते తంత్రమువిధించినట్టిది, शास्त्रसबन्धिनि శాస్త్రమునకు సంబంధించినది.

तापक· తాపకః, అంపుం ज्वरे జ్వరము, रजोगुणे రజోగుణము. త్రిం तापकरे తపింపఁజేయునది [గలిగినది.

तापिक తాపికః, అంత్రిం ग्रैष्मभवे వేసవిని

ताम्रकम् తామ్రకమ్, అంనం ताम्रे రాగి.

ताम्राकु. తామ్రాకుః,ఉంపుం उपद्वीपभेदे ఒక ఉపద్వీపము.

ताम्रिकः తామ్రికః,అంపుంकास्यकारे కంచరిః सकीर्णजातिभेदे ఒక సంకరజాతి. త్రిం ताम्रसबन्धिनि రాగివస్తువు. -का -కా, ఆంసీం गुञ्जायाम् గురివెంద; वाद्यभेदे ఒక వాద్యము

तायिक తాయికః,అంపుంतर्जिके'తర్జికః'చూ॥

तारक. తారకః, అంపుం दैत्यभेदे ఒక రాక్షసుఁడు; कर्णे ఓడనడిపెడితెడ్డు, नाविके ఓడనడుపువాఁడు; नौकायाम् ఓడ. నం नेत्रे కన్ను. త్రింतारयितरి తరింపఁజేయువాఁడు,

దాటించువాఁడు. —का —కా, आ०सी० नेत्र కన్ను; अक्ष्ण कनीनिकायाम् కంటినల్లగ్రుడ్డు. नक्षत्रे నక్షత్రము. छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు.

तारिकम् తారికమ్, अ०न० आतरे 'ఆతరః' చూ —का —కా, आ०सी० ताडिकायाम् తాటికల్లు [శాస్త్రజ్ఞుఁడు

तार्किक. తార్కికః, अ० पु० तर्कज्ञे తర్క-

तार्णकम् తార్ణకమ్, अ०त्रि० तृणनिर्मिते గడ్డి తోఁజేసినది, तृणयुक्तदेशजाते గడ్డి యున్న దేశమునఁ గలిగినది.

तालकम् తాలకమ్, अ० न० तुवरिकायाम् కందులు†, कवाटरोधनयन्त्रे బీగము, తాళము. हरिताले హరిదళము. —की —కి, ई० सी० ताडिकायाम् తాటికల్లు. —ङ्क. —ఙ్కః, अ०पु० ताडङ्के 'తాటఙ్కః' చూ

तालाङ्क· తాలాఙ్కః, अ०पु० बलरामे తాటిటెక్కెముమేటి, బలరాముఁడు: शाकभेदे ఒక కూర, करपत्रे అంపము, महालक्षण-सम्पूर्णपुरुषे మహాలక్షణములతోఁ బరిపూర్ణుడైన పురుషుఁడు; पुस्तके పుస్తకము; शिवे శివుఁడు.

तालिक: తాలికః, अ० पु० चपेटे 'చపేటః' చూ॥ लिखितस्य निबन्धने కాగితపుసంచి, కవరు —का —కా, आ०सी०चपेटे 'చపేటః' చూ॥, ताम्रवल्ल्याम् 'తామ్రవల్లీ' చూ॥ ताल-मूलिकायाम् నేలతాడు†.

तावक· తావకః, अ० त्रि० त्वत्सम्बन्धिनि నీ సంబంధమైనది, నీయది (నీది), నీవాఁడు.

तावत्क· తావత్కః अ०त्रि० तावतिके 'తావతికః' చూ॥

तिक्तक తిక్తకః, अ०पु० पटोले చేఁదిపొట్లు†, भूनिम्बे నేలవేము†: निम्बे వేము†; कृष्णखदिरे నల్లచండ్ర†: इङ्गुद्याम् గారె†.

तिक्त(क्ति)का తిక్త(క్తి)కా, आ०सी० तिक्तालाब्वाम् చేఁదిసొర†.

तिन्दुक: —कि: —की తిన్దుకః —కిః —కీ, अ० इ०ईस० स्फूर्जके తుమిక, తుమికి, తుమ్మికి, తుమ్మికి†.

तिलक తిలకః, अ०पु० अभिनयहस्तभेदे ఒక అభినయహస్తము; तिलकालके పుట్టుమచ్చ रोगभेदे నల్లపులిపిరి, ध्रुवकभेदे ఒక ధ్రువకము; क्षुरके బొట్టుగు†, मरुवके మరువము†, अश्वभेदे ఒక గుఱ్ఱము. न० सौवर्चले 'సౌవర్చలమ్' చూ, क्लोमनि 'క్లోమ' చూ पु० ललाटादिधार्ये चन्दनादौ చుక్క, చుక్కబొట్టు, బొట్టు, पुण्ड्रे పుండ్రము, బొట్టు. त्रि० (पदान्ते) श्रेष्ठे (పదాంతమున) శ్రేష్ఠుఁడు. —का —కా, आ०सी० छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు: हारभेदे హారవిశేషము. —की —కీ, न०त्रि० तिलकयुक्ते బొట్టుపెట్టుకొనినవాఁడు.

तिल्वक తిల్వకః, अ०पु० लोध्रे లొద్దుగు†.

तिष्यक తిష్యకః, अ०पु० पौषमासे పుష్యమాసము. [त्रि० शास्त्रकरे శాస్త్రకర్త.

तीर्थकृत् తీర్థకృత్, त्०पु०जिने జినదేవుఁడు.

तीक्ष्णक తీక్ష్ణకః, अ०पु०मोक्षे మోక్షము†; श्वेतसर्षपे తెల్లావాలు†. [పవిత్రారణ్యము.

तुङ्गकम् తుఙ్గకమ్, अ०न० अरण्यभेदे ఒక

तुणिक తుణికః, अ०पु० नन्द्याम् నంది†.

तुण्डिका తుణ్డికా, आ० सी० बिम्बिकायाम् దొండ†, नाभौ బొడ్డు.

तुन्दिक. తున్దికః, अ०त्रि० तुन्दिनि 'తున్దీ' చూ —का —కా, आ०सी० नाभौ బొడ్డు.

तुम्बिका తుమ్బికా, आ०सी० कटुतुम्ब्याम् చేఁదిసొర†. [సొఱకాయ.

तुम्बुकम् తుమ్బుకమ్, अ०न० अलाबूफले

तुरुष्क· తురుష్కః, अ०पु० देशभेदे తురుష్కదేశము, महम्मदीये తురక, మలెక, మలెక్క, మెంచ, ముసల్మాను, ముస్లిము, సాహెబు, మహమ్మదీయుఁడు; श्रीवासे 'శ్రీవాసః' చూ॥

सिह्ल 'సిహ్లః' చూ॥
तुलिका తులికా,ఆ०स्त्री०खञ्जनिकायाम् 'ఖఞ్జ
నికా' చూ [ఛందస్సు.
तूणकम् తూణకమ్, అ०न० छन्दोभेदे ఒక
तूणीकः తూణీకః, అ०पु० नन्द्याम् నంది†.
तूतकम् తూతకమ్,అ०न०तुत्थे మైలతుత్తము.
तूलकम् తూలకమ్, అ०न० तूले దూది.
तूलिका తూలికా, ఆ०स्त्री० कलमे కలము;
मूषायाम् మూస; तूलशय्यायाम् దూది
పఱుపు; नील्याम् నీలి†, वर्तौ వత్తి. तूल्याम्
'తూలీ' చూ।
तूष्णीकः తూష్ణీకః, అ०त्रि० मौनावलम्बिनि
ఊరక(మిన్న)కుండు స్వభావముగలవాఁడు,
మౌని. –काम् –కామ్, అవ్య० तूष्णीमर्थे
'తూష్ణీమ్' చూ [याम् గడ్డిపరకనిప్పు.
तृणोल्का తృణోల్కా, ఆ०स्त्री० तृणजोल्का-
तृणौकः తృణౌకః. స్०न० तृणनिर्मितगृहे
పూరిల్లు, గడ్డిల్లు గడ్డియిల్లు.
तैर्थकः తైర్థకః, అ० त्रि० तीर्थदेशभवे తీర్థ
ప్రదేశమునఁ గలిగినది.
तैर्थिकः తైర్థికః,అ०त्रि० तीर्थकरे తీర్థ(చూ)
కరులు, కపిలకణాదాదులు: सिद्धान्तविदि
సిద్ధాంతము నెఱిఁగినవాఁడు. तैर्थके 'తైర్థకః'
చూ॥ तीर्थसेविनि తీర్థములసేవించువాఁడు.
तैलिकः తైలికః, అ०पु० तिलघातके తెలిక
వాఁడు; तैलविक्रेतरि నూనెయమ్మువాఁడు.
तोटकम् తోటకమ్, అ० न० वृत्तभेदे ఒక
వృత్తము.
तोलकः తోలకః, అ०प्र० तोले తులము.
तौतिकम् తౌతికమ్, అ०न० शुक्तौ ముత్తెపుఁ
జిప్ప; मुक्तायाम् ముత్తెము.
तौलिकः తౌలికః, అ०पु० चित्रकारे చిత్రకా
రుఁడు [(రాశి)
तौक्षिक తౌక్షికః,అ०पु० धनूराशौ ధనుస్సు
त्रपाकः త్రపాకః, అ०पु० म्लेच्छजातिभेदे
ఒక మ్లేచ్ఛజాతి
त्रिंशकः త్రింశకః, అ० त्रि० त्रिंशता क्रीते
ముప్పదికిఁ గొన్న వస్తువు.
त्रिंशत्कम् త్రింశత్కమ్,అ०त्रि०त्रिंशत्परिमाणे
ముప్పది పరిమాణముగలది: तत्सङ्ख्यायाम्
ముప్పది.
त्रिककुत् త్రికకుత్, ద్० पु० त्रिकूटे త్రికూట
పర్వతము; विष्णौ విష్ణువు; यज्ञभेदे ఒక
యజ్ఞము. –कुप् –కుప్, భ్० पु० यज्ञभेदे
ఒక యజ్ఞము.
त्रिनाकः త్రినాకః, అ० पु० तृतीये नाके
మూఁడవ పుణ్యలోకము, उत्तमस्थाने
ఉత్తమస్థానము.
त्रिनिष्कः త్రినిష్కః, అ०त्रि० त्रिभि निष्कैः
क्रीते మూఁడు మాడలకుఁగొన్న వస్తువు.
त्रिलोकी త్రిలోకీ, ఈ०स्त्री० त्रयाणां लोकानां
समाहारे ముల్లోకములు, స్వర్గమర్త్యపాతా
ళములు.
त्रिशङ्कुः త్రిశఙ్కుః, ఉ०पु० चातके వాన
కోయిల. खद्योते 'ఖద్యోతః' చూ मार्जाले
పిల్లి; शलभे మిడుత, हरिश्चन्द्रपितरि హరి
శ్చంద్రునితండ్రి. [ऋषिभेदे ఒక ముని
त्रिशोकः త్రిశోకః, అ०पु० जीवे జీవుఁడు,
त्रोटकः త్రోటకః, అ०पु० भगवत्पादशिष्य-
विशेषे శ్రీశంకరాచార్యుల శిష్యవిశేషము.
–की –కీ,ఈ०स्त्री०रागिणीभेदे ఒకస్త్రీరాగము.
त्रोडकः త్రోడకః, అ० त्रि० छेदके ఛేదించు
వాఁడు न०दृश्यकाव्यभेदे ఒకదృశ్యకావ్యము.
त्र्यनीकः త్ర్యనీకః,అ०पु० संवत्सराभिमानि-
देवभेदे ఒక సంవత్సరాభిమానిదేవత. –का
–కా,ఆ०स्त्री० सेनाभेदे అశ్వగజరథములు
గల సేన.
त्र्यम्बकः త్ర్యమ్బకః, అ०पु० गिरिभेदे ఒక
కొండ: शिवे ముక్కంటి, శివుఁడు –का
–కా, ఆ०स्त्री० दुर्गायाम् దుర్గ.

त्र्यष्टकम् త్ర్యష్టకమ్, అం॰న॰ जलनिक्षेपण-स्थानभेदे ఒక జలనిక్షేపణస్థానము.

त्र्याहिक॰ త్ర్యాహికః, అం॰ త్రిం॰ त्र्यहभवे ज्वरादौ దినత్రయముండెడి జ్వరము మొ॥ त्र्यहपर्याप्तधनयुक्ते మూఁడురోజులకుచాలిన ధనముగలవాఁడు.

त्वक्पाक॰ త్వక్పాకః, అం॰ పుం॰ व्याधिभेदे తొకదోషజాతమైన ఒక వ్యాధి, అనె

त्सारुक త్సారుకః, అం॰త్రిం॰ खड्गयुद्धनिपुणे ఖడ్గయుద్ధములో నేర్పరి.

क ४ క 4

तण्डुलीक. తణ్డులీకః, అం॰పుం॰ तण्डुलीये చిట్టి కూర†. [గము, మంటపము

तमङ्गक తమఙ్గకః, అం॰ పుం॰ मण्टपे తమ

तमालिका తమాలికా, ఆం॰సీ॰ देशभेदे ఒక దేశము, ताम्रवल्ल्याम् తామ్రవల్లి† तामलक्याम् నేలయుసిరిక†.

तरण्डकम् తరణ్డకమ్, అం॰న॰ तरण्डे 'తరణ్డమ్' మొ॥ —न्तुकम् —న్తుకమ్, అం॰ న॰ क्षेत्रभेदे ఒక క్షేత్రము.

तर्तरीकम् తర్తరీకమ్, అం॰న॰ नौकाभेदे ఒక నావ. త్రిం॰ पारगे ఉత్తీర్ణుఁడు.

ताच्छीलिकः తాచ్ఛీలికః, అం॰పుం॰ तच्छीलार्थ-विहिते प्रत्यये తచ్ఛీలార్థమున విధింపఁబడిన ప్రత్యయము.

तात्कालिकम् తాత్కాలికమ్, అం॰త్రిం॰ तत्काल-भवे అప్పటిది, అప్పటికుండునది

तामलकी తామలకీ, ఈం॰సీ॰ भूम्यामलक्याम् నేలయుసిరిక†. —शिकः —సికః, అం॰త్రిం॰ तमसा निर्वृत्ते తమోగుణకార్యము.

ताम्बूलिक. తామ్బూలికః, అం॰పుం॰ ताम्बूल-रचनाधिकृते తాంబూలమునురచించువాఁడు.

ताम्रपाकी తామ్రపాకీ, ఈం॰సీ॰ गर्दभाण्डे కలజువ్వి†.

तार्तीयीकः తార్తీయీకః, అం॰ త్రిం॰ तृतीये మూఁడవది. [ఒక దౌడరోగము.

तालुपाक తాలుపాకః, అం॰పుం॰ तालुरोगभेदे

तालूषकम् తాలూషకమ్, అం॰న॰तालुनि దౌడ.

तावतिकः తావతికః, అం॰త్రిం॰ तावता क्रीते అంతకుఁ గొన్న వస్తువు

तिक्तशाकः తిక్తశాకః అం॰పుం॰खदिरे చండ్ర†, वरुणे ఉలిమిరి†.

तित्तिरीकम् తిత్తిరీకమ్, అం॰న॰ तित्तिरिपक्ष-दाहेन जाते अञ्जने తీతువుపక్కికాల్చిచేసిన అంజనము.

तिनाशक తినాశకః, అం॰పుం॰तिनिशे నెమ్మి†.

तिन्तडि(लि)का తిన్తడి(లి)కా, ఆం॰ సీ॰ चिञ्चायाम् చింత†. —डीकम् —డీకమ్, అం॰ న॰ दग्धतिन्तिडीकजाते अञ्जने చింతగింజలు కాల్చి చేసిన అంజనము. పుం॰ चिञ्चायाम् చింత† [चुक्रे చింతపండు.

तिन्त्रडी(णी)कम् తిన్త్రిడీ(ణీ)కమ్, అం॰న॰

तिलकल्क తిలకల్కః, అం॰పుం॰पिण्याके తెలకపిండి, గానుఁగ(గు)పిండి.

तिलोदकम् తిలోదకమ్, అం॰న॰ तिलमिश्रि-तोदके నువ్వులనీళ్లు.

तीर्थकाक॰ తీర్థకాకః, అం॰పుం॰लोलुपे లుబ్ధుఁడు. —वाक —వాకః, అం॰పుం॰केशे తలవెండ్రుక.

तीक्ष्णकल्क తీక్ష్ణకల్కః, అం॰ పుం॰ तुम्बुरौ తుంబురు†. —शूकः —శూకః, అం॰పుం॰ यवे యవలు†. [అరుదొండ†.

तुजालकः తుజాలకః, అం॰పుం॰ बिम्बिकाभेदे

तुरङ्गक॰ తురఙ్గకః, అం॰ పుం॰ हस्तिघोषायाम् ఏనుఁగుబీర†. —ङ्गिका —ఙ్గికా, ఆం॰ సీ॰ देवदाल्याम् దేవదారి†,

तु(तू)वरिका తు(తూ)వరికా, ఆం॰సీ॰ आढक्याम् వక్క, వక్కర, తొగరి, తొవరి, కందులు†; सौराष्ट्रमृदि తొగ(వ)రిమన్ను, ఎఱ్ఱమన్ను.

तुषोदकम् తుషోదకమ్, अ॰न॰ काञ्जिकभेदे ఒక కలి.

तृतीयक తృతీయకః, अ॰पु॰ तृतीयदिनभवे ज्वरविशेषे వంతుజ్వరము.

तेजनक· తేజనకః, अ॰पु॰ गुन्द्रे 'గున్ద్రః' చూ —की —కీ, ई॰स्त्री॰ मूर्वायाम् చాఁగ: ज्योतिष्मत्याम् ఎక్కుడుతీ†.

तैन्तिडीकम् తైన్తిడీకమ్, अ॰न॰ चुकसंस्कृते చింతపండువేసి వండినది; चिञ्चाविकारे చింత చెట్టునకుఁ జెందినది.

तैमिरिक. తైమిరికః, अ॰त्रि॰ तिमिररोगिणि తిమిరరోగము గలవాఁడు.

तैलपकः తైలపకః, अ॰पु॰ तैलपायिकायाम् గబ్బిలము. —वक. —వకః, तेलुनृपस्य देशे తేలుప్రభువు-దేశము.

तैलाम्बुका తైలామ్బుకా, आ॰स्त्री॰ तैलपके గబ్బిలము. [కందులు†.

तोमरिका తోమరికా, आ॰ स्त्री॰ आढक्याम्

तोयशूक. తోయశూకః, अ॰पु॰ शैवाले నాఁచు.

तौतातिकम् తౌతాతికమ్, अ॰न॰ तुतातभट्टकृतमीमांसाशास्त्रे తుతాతభట్టరచితమయిన మీమాంసాశాస్త్రము.

तौर्यत्रिकम् తౌర్యత్రికమ్, अ॰न॰ नृत्तगीतवाद्ये నృత్తగీతవాద్యములు. [కారుఁడు.

तौलिकिकः తౌలికికః: अ॰पु॰ चित्रकारे చిత్ర

तौवरकः తౌవరకః, अ॰त्रि॰ तुवरीसम्बन्धिनि తౌవరి-సంబంధమైనది. पु॰ तुवरे 'తువరః' చూ॥ [చేఁప

त्रिकण्टकः త్రికణ్టకః, अ॰पु॰ मत्स्यभेदे ఒక

त्रिकार्षिकम् త్రికార్షికమ్, अ॰न॰ शुण्ठीमुस्तातिविषाकृतौषधे శొంఠి తుంగముస్తెలు అతివస-వీనితోఁ జేసిన మందు.

त्रिकूर्चक· త్రికూర్చకః, अ॰पु॰ शस्त्रभेदे ఒక శస్త్రము. ['త్రిజాతకమ్' చూ

त्रिगन्धकम् త్రిగన్ధకమ్, अ॰न॰ त्रिजातके

त्रिजातकम् త్రిజాతకమ్, अ॰न॰ समभागेषु मिलितेषु त्वगेलापत्रेषु సమభాగములుగా కలిపిన లవంగాలు ఏలకులు ఆకుపత్తిరి.

त्रिदलिका త్రిదలికా, आ॰स्त्री॰ चर्मकषायाम् సంబరేను†.

त्रिदिवौका. త్రిదివౌకాః, स्॰पु॰ देवे దేవత.

त्रिधारक త్రిధారకః, अ॰पु॰ गुण्डे నమ్మగడ్డి†.

त्रिनैष्किक త్రినైష్కికః, अ॰त्रि॰ त्रिनिष्के 'త్రినిష్కః' చూ॥

त्रिपताकः త్రిపతాకః, अ॰पु॰ त्रिपताकाकारितेकरे నడిమివ్రేలు ఉంగరపువ్రేలు మడిచి మిగిలిన మూఁడువ్రేళ్లు ఎత్తిపట్టి త్రిపతాకాకారముగా నుంచిన చేయి. न॰ वलित्रयान्विते ललाटे మూఁడుముడుతలు గల నొసలు.

त्रिपत्रक త్రిపత్రకః, अ॰पु॰ पलाशे మోదుగు†. न॰ तुलसीकुन्दबिल्वपत्रेषु తులసి మొల్ల నేరేడు-వీని దళములు.

त्रिपदिका త్రిపదికా, आ॰स्त्री॰ त्रिपादि शङ्खाद्याधारपात्रे శంఖాదుల నుంచెడి మూఁడు కాళ్ల పాత్ర. [వల్లి†.

त्रिपर्णिका త్రిపర్ణికా, आ॰स्त्री॰ कन्दाली అడ్డ

त्रिपादिका త్రిపాదికా, आ॰स्त्री॰ हंसपद्याम् హంసపాది†. ['త్రిపుణ్డ్రమ్' చూ॥

त्रिपुण्ड्रकम् త్రిపుణ్డ్రకమ్, अ॰ न॰ त्रिपुण्ड्रे

त्रियम्बक· త్రియమ్బకః, अ॰ पु॰ त्र्यम्बके 'త్ర్యమ్బకః' చూ॥

त्रियामकम् త్రియామకమ్. अ॰न॰ पापे పాపము

त्रिलोहकम् త్రిలోహకమ్, अ॰ त्रि॰ सुवर्णरजतताम्रमये पात्रादौ బంగారు వెండి రాగి-వీనితోఁ జేసిన వస్తువులు.

त्रिवर्णकम् త్రివర్ణకమ్, अ॰न॰ गोक्षुरे పల్లేరు†. न॰ त्रिफलायाम् 'త్రిఫలా' చూ॥ त्रिकटुनि 'త్రికటు' చూ द्विजेषु ద్విజులు; कृष्णरक्तपीतवर्णेषु నలుపు పసుపు ఎఱుపు వన్నెలు.

त्रिवलीकम् త్రివలీకమ్, अ॰न॰ पायौ ముడ్డి.

त्रिवृत्तिकः త్రివృత్తికః, अं०त्रि० वृत्तित्रययुक्ते మూఁడు వృత్తులు గలవాఁడు. —का —కా, आं०स्त्री० त्रिवृति తెగడ†.

त्रिशालकम् త్రిశాలకమ్, अं०न० त्रिदिक्षु शालात्रययुते गृहभेदे మూఁడు దిక్కుల యందుమూఁడుశాలలుగల గృహవిశేషము.

त्रिसरकम् త్రిసరకమ్, अं०न० त्रिवारमधुपाने ముమ్మాఱు కల్లుత్రావుట. [పల్లేరు†

त्रैकण्टक త్రైకణ్టకః, अं० पुं० गोक्षुरके

त्रैकालिकम् త్రైకాలికమ్, अं०त्रि० त्रिकालभवे త్రికాలములయందుండునది.

त्रैगुणिक. త్రైగుణికః, अं०त्रि० कुसीदकभेदे మూఁడురెట్లవడ్డికిచ్చువాఁడు.

त्रैदशिकम् త్రైదశికమ్, अं० न० दैवतीर्थे దైవతీర్థము. ['త్రిలౌహకమ్' చూ

त्रैधातुकम् త్రైధాతుకమ్, अं०त्रि० त्रिलौहके

त्रैनिष्किक. త్రైనిష్కికః, अं०त्रि० त्रिनिष्के 'త్రినిష్కః' చూ

त्रैमासिक త్రైమాసికః, अं०त्रि० त्रिमासवयस्के మూఁడునెలలశిశువు; त्रिमासभवे మాసత్రయమునఁ గలిగినది.

त्रैयम्बक త్రైయమ్బకః, अं०पुं० धनुर्विद्याभेदे ఒక ధనుర్విద్య. त्रि० त्र्यम्बकसबन्धिनि త్ర్యంబక (చూ) సంబంధమైనది.

त्रैयाहिक త్రైయాహికః, अं०त्रि० त्र्यहभवे దివసత్రయమం దేర్పడినది; त्र्याहिके 'త్ర్యాహికః' చూ॥ [గణితము.

त्रैराशिकः త్రైరాశికః, अं०पुं० गणितभेदे ఒక

त्रैवर्गिक త్రైవర్గికః, अं०त्रि० त्रिवर्गसाधने త్రివర్గ(చూ)సాధనము; त्रिवर्गरते త్రివర్గమువందాసక్తుఁడు.

त्रैवर्णिक త్రైవర్ణికః, अं०त्रि० द्विजातिविहिते ద్విజులకువిధింపఁబడినది బం० द्विजेषु ద్విజులు

त्रैवर्षिकः త్రైవర్షికః, अं०त्रि० त्रिवर्षे भविष्यति మూఁడేండ్లకగువట్టిది.

त्रैवार्षिक త్రైవార్షికః, अं०त्रि० त्रिवर्षे भूते (भवति) మూఁడేండ్లకు ఐన(ఉన్న)ట్టిది.

त्रैवेदिकः త్రైవేదికః, अं०त्रि० त्र्यध्ययनार्थे विहिते వేదత్రయాధ్యయనార్థము విధింపబడినది.

त्र्यहैहिक త్ర్యహైహికః, अं० पुं० त्र्यहपर्याप्तधनिनि మూఁడురోజులకు చాలిన ధనముగలవాఁడు.

त्वक्पुष्पिका త్వక్పుష్పికా, आं०स्त्री० त्वक्पुष्पे సిబ్బియము, సిబ్బెము, సోబియ, సోబె.

~~त्वरितक త్వరితకః, अं०पुं० व्रीहिभेदे~~ షష్టిక ధాన్యము.

त ५ త 5

तक्रकूर्चिका తక్రకూర్చికా, आं० स्त्री० तक्रेण पक्वे क्षीरे మజ్జిగతోఁ బక్వముచేయఁబడిన పాలు, జున్నుఁబాలు.

तण्डुलीयिका తణ్డులీయికా, आं०स्त्री० विडङ्गे వాయువిడంగము†. ['కాణ్డకమ్' చూ॥

तण्डुलोदकम् తణ్డులోదకమ్, अं०न० काञ्जिके

तन्त्रधारक తన్త్రధారకః, अं०पुं० कर्मस्वरूपज्ञापकपुस्तकवाचके కర్మస్వరూపమును దెలిపెడి గ్రంథము బఠించువాఁడు.

तन्त्रिपालकः తన్త్రిపాలకః, अं०पुं० जयद्रथे జయద్రథుఁడు.

तप्तरूपकम् తప్తరూపకమ్, अं०न० शुद्धरजते శుద్ధమైనవెండి. —वालुक. —వాలుకః, अं० पुं० नरकभेदे ఒక నరకము.

तरवालिका తరవాలికా, आं०स्त्री० करवालिकायाम् తరవరి, పట్టాకత్తి.

तरुतु(तू)लिका తరుతు(తూ)లికా, आं०स्त्री० खगभेदे తోఁకయూఁచెడి ఒక పక్షి

तर्कुलासक తర్కులాసకః, अं०पुं० तर्कुचालकेयन्त्रे రాటన(న)ము, రాటము, రాట్టము రాట్నము.

तलसारकम् తలసారకమ్, अ०न० वक्रपट्टे 'వక్రపట్టః' చూ॥

ताम्रकुट्टकः తామ్రకుట్టకః, अ० पु० ताम्रकारे రాగిపనిచేయువాఁడు -पुष्पिका -పుష్పికా, आ०सी०रक्तत्रिवृति ఎఱ్ఱతెగడ†. -सारकम् -సారకమ్, अ०न० रक्तचन्दनकाष्ठे ఎఱ్ఱచందనపుఁజెక్క. पु० ताम्रसारिके 'తామ్రసారికః' చూ॥ -सारिक -సారికః, अ०पु० खदिरे చండ్ర†. रक्तचन्दने ఎఱ్ఱచందనము†.

तारमाक्षिकम् తారమాక్షికమ్, अ०न० रजततुल्ये उपधातुभेदे ఛాలవెండి.

तार्क्ष्यनायकः తార్క్ష్యనాయకః, अ० पु० गरुडे 'గరుడః' చూ॥

तालपत्रिका తాలపత్రికా, आ०सी० मुसल्याम् నేలతాడు. -पुष्पकम् -పుష్పకమ్, अ०न० पौण्डर्ये పుండరీకము†. -मूलिका -మూలికా, आ०सी०मुसल्याम् నేలతాడు. -वृन्तकम् -వృన్తకమ్, अ०न० व्यजने వీవన, వీవెన, సురఁటి, సురఁటీ, విసనకఱ్ఱ.

तिक्तकन्दिका తిక్తకన్దికా, आ० सी० गन्धपत्रायाम् గంధకచోరము†. -गन्धिका -గన్ధికా, आ०सी०वाराह्याम् పాఁచితీఁగె† -भद्रकः -భద్రకః, अ०पु० पटोले చేఁతిపొట్ల†.

तिलकालकः తిలకాలకః, अ० पु० देहजाते तिलकाकारचिह्ने మఱువు, పుట్టుమచ్చ; व्याधिभेदे ఒక వ్యాధి, నల్లపులిపిరి. -घातकः -ఘాతకః, अ०पु० तिलपीडके గాండ్లవాఁడు, తెల(లి)కు(క)లవాఁడు, తెలికవాఁడు. -पुष्पकः -పుష్పకః, अ० पु० विभीतके తాండ్ర†: नासिकायाम् ముక్కు.

तीक्ष्णकण्टकः తీక్ష్ణకణ్టకః, अ० पु० उन्मत्ते ఉమ్మెత్త†; बर्बुरे తుమ్మ†; इङ्गुद्याम् గారె†: वंशे వెదురు†. -का -కా, आ०सी० कन्थार्याम् కండారి†.

तूलकार्मुकम् తూలకార్ముకమ్, अ०न० तूलस्फोटनार्थे धनुषि దూదియేకుడువిల్లు. -नालिका -నాలికా, आ०सी०पिञ्जिकायाम् ఏకు. -मृदुकृत् -మృదుకృత్, त्रि० तूलशोधके सङ्कीर्णजातिभेदे పింజారి, పెంజారి, దూదేకులసాహెబు, దూదేకులవాఁడు.

तृणजलूका తృణజలూకా, आ०सी० तृणजलायुकायाम् గడ్డిజలగ, గడ్డిలోఁ బుట్టెడి (గడ్డివంటి ఆకారము గల) ఒక జలగ. -पत्रिका -పత్రికా, आ०सी० इक्षुदर्भायाम् 'ఇక్షుదర్భా' చూ॥ -शोषकः -శోషకః, अ०पु० सर्पभेदे ఒక పాము. -शौण्डिका -శౌణ్డికా, आ०सी० लघुकेतक्याम् ఒక మొగలి†.

तैलचो(चौ)रिका తైలచో(చౌ)రికా, आ०सी० तैलपके గబ్బిలము. -पर्णकः -పర్ణకః, अ० पु० ग्रन्थिपर्णे 'గ్రన్థిపర్ణః' చూ॥ -पर्णिकम् -పర్ణికమ్, अ०न० हरिचन्दने హరిచందనము†: चन्दनभेदे ఒక చందనము†. -पायिका -పాయికా, आ०सी० तैलपके గబ్బిదము, గబ్బిదా, గబ్బిలా, గబ్బిదా(రా, లా)యి, చీకురా, చీకురువాయి, జిబ్బిటీ, జిబ్బిడాయి, గబ్బిలము. -स्फटिकः -స్ఫటికః, अ०पु० गोमेदे గోమేదమణి.

तोयसूचकः తోయసూచకః, अ०पु० मण्डूके కప్ప: वर्षसूचके योगभेदे వర్షమునుసూచించెడి ఒక యోగము.

तौरायणिकः తౌరాయణికః, अ०पु०यजमाने యజమానుఁడు. [అజ్ఞానము.

त्रिगुणात्मकम् త్రిగుణాత్మకమ్, अ०न० अज्ञाने

त्रिपुरान्तकः త్రిపురాన్తకః, अ०पु० शिवे త్రిపురవేటకాఁడు, శివుఁడు.

त्रिसुवर्चकः త్రిసువర్చకః, अ०पु० च्यवनरूपे अग्नौ చ్యవనరూపమైన అగ్ని.

त्रैयाहावकः త్రైయాహావకః, अ०पु० त्र्याहावे

'త్ర్యహావః' చూ

क-संप्र० క - సం ప్ర

तगरपादिकम् తగరపాదికమ్, अ०न० नन्द्यावर्ते నందివర్ధనము†.

ताण्डवतालिक తాణ్డవతాలికః,अ०पु० नन्दिकेश्वरे నందికేశ్వరుఁడు.

ताम्बूलकरङ्कः తామ్బూలకరఙ్కః, अ० पु० ताम्बूलपेटिकायाम् తమలపాకులపెట్టె.

तालरे(वे)चनक తాలరే(వే)చనకః, अ०पु० नटे నటుఁడు.

तिक्तकर्कोटकी తిక్తకర్కోటకీ, ई० सी० वन्ध्याकर्कोटक्याम् గొడ్డుఁగాకర†.

तिलचित्रपत्रक. తిలచిత్రపత్రకః, अ० पु० तैलकन्दे నూనెకంద†.

तिलतण्डुलकम् తిలతణ్డులకమ్, अ० न० आलिङ्गने కౌఁగిలి; निस्तुषतिले పొట్టులేని నువ్వులు.

तुच्छधान्यकम् తుచ్ఛధాన్యకమ్, अ० न० पुलाके పొల్లు.

तुरगलीलक. తురగలీలకః, अ०पु० तालभेदे ఒక తాళము.

तृणजलायुका తృణజలాయుకా, आ० सी० तृणजलूकायाम् 'తృణజలూకా' చూ.

तैर्यगयनिकः తైర్యగయనికః, अ०त्रि० सत्रभेदे ఒక సత్రము.

तैलपिपीलिका తైలపిపీలికా, आ०सी० रक्तपिपीलिकायाम् ఎఱ్ఱచీమ. पिपीलिकाभेदे ఒక చీమ.

तोयनीविका తోయనీవికా,आ०सी०पृथिव्याम् భూమి.

तोयप्रसादकम् తోయప్రసాదకమ్, अ० न० कतकबीजे చిల్లగింజ.

त्रिदशदीर्घिका త్రిదశదీర్ఘికా, आ०सी० सुरदीर्घिकायाम् గంగ.

त्रिपुरमल्लिका త్రిపురమల్లికా, आ०सी० पुष्पवृक्षभेदे ఒక పూలచెట్టు

त्रैपारायणिक. త్రైపారాయణికః, अ० त्रि० त्रिवार वेदपारायणकारके ముమ్మాఱు వేద పారాయణచేసినవాఁడు.

ख-संप्र० ఖ - సం ప్ర

तदामुखम् తదాముఖమ్, अ० न० आरम्भे ప్రారంభము.

तरनख తరనఖః, अ०पु० कण्टके ముల్లు.

तापदु खम् తాపదుఃఖమ్, अ०न० पातजलोक्त दु खभेदे పతంజలి వచించిన ఒకదుఃఖము.

ताम्रशिखी తామ్రశిఖీ, न्०पु० ताम्रचूडे కోడి.

तिर्यङ्मुखः తిర్యఙ్ముఖః, अ०पु० अश्विनीरेवतीहस्तचित्रास्व तीपुनर्वसूज्येष्ठामृगा नु राधासु అశ్వని రేవతి హస్త చిత్త స్వాతి పునర్వసు జ్యేష్ఠ మృగశిర అనూరాధ.

तृखम् తృఖమ్,अ०न० जातीफलेజాజికాయ.

त्रख త్రఖ, धा० (त्रखति) गतौ గతి.

त्रखि త్రఖి, धा० (त्रङ्खति) गतौ గతి.

त्रयीमुख త్రయీముఖః,अ०त्रि०विप्रेవిప్రుఁడు

त्रिखम् త్రిఖమ్, अ०न० त्रपुषे ఒక దోస.

त्रिखि త్రిఖి, धा० (त्रिङ्खति) गतौ గతి.

त्रिमुखः త్రిముఖః, अ०पु० बुद्धदेवे బుద్ధుఁడు. न० मुद्राभेदे ఒక ముద్ర. –खा – ఖా, आ० सी० मायादेव्याम् మాయాదేవి.

त्रिरेख త్రిరేఖః, अ० पु० शङ्खे శంఖము. न० रेखात्रये మూఁడురేఖలు. त्रि० तद्वति అది(వి)గలది.

त्रिशाख. త్రిశాఖః, अ०त्रि० शाखात्रययुते కొమ్మలు మూఁడు మొనలుగలది.

त्रिशिखम् త్రిశిఖమ్, अ०न० किरीटे కిరీటము; त्रिशूले త్రిశూలము; मण्डलभेदे ఒక మండలము त्रि० शिखात्रयवति మూఁడు శిఖలు గలది.

त्र्यम्बकसख. త్ర్యమ్బకసఖః, అం పుం कुबेरे ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి, ముక్కంటిసంగాతి, కుబేరుఁడు.

ग २ గ 2

तगि తగి, ధాం (तङ्गति) गतौ గతి, स्खलने జాఱుట, कम्पे కదలుట. [చూ.

तिग తిగ, ధాం (तिग्नोति) 'तिक'पदस्य 'తిక'

तुगा తుగా, ఆం సీం त्वक्क्षीरे తవక్షీరి

तुङ्गः తుఙ్గః, అం పుం खड्गिनि ఖడ్గమృగము गिरौ కొండ; नारिकेले టెంకాయ†, पुन्नागे సురపొన్న†; बुधग्रहे బుధుఁడు. योगभेदे గ్రహముల ఉచ్చస్థితి, ఒక యోగము; शिवे శివుఁడు. त्रिं उग्रे భయంకరము; उन्नते ఎత్తైనది; उच्चे ఉచ్చ(చూ)ము; मुख्ये ముఖ్యము. नं किञ्जल्के కేసరము.

तुङ्गा తుఙ్గా, ఆం సీం त्वक्क्षीरे తవక్షీరి, शम्याम् జమ్మి†; छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు

तुङ्गी తుఙ్గీ, ఈం సీం बर्बरायाम् వాయింట†. रात्रौ రాత్రి; शाकभेदे ఒక కూర†; नारायण्याम् పిల్లపీచర†; हरिद्रायाम् పసుపు†. नं पुं उच्चस्थिते ग्रहे ఉచ్చక్షేత్రముననున్న గ్రహము; प्रधानस्थानस्थे ప్రధానస్థానమున నున్నవాఁడు.

त्यागः త్యాగః, అం పుం दाने దానము, తేగము, ఇడుట, ఈగి, ఈవి, ఒసఁగుట, తెగివ, దార, వుడి(డు)కిరింత. పుడిగ, పుడుకు, పుడుగ, పుటుకు, పెట్టు, పెట్టుడు, విడుపు, విడ్పు, ఇచ్చుట, विसर्जने అయుట, ఉజ్జగ(న)ము, ఉజ్జగింపు, ఉజ్జగించుట, ఉజ్జనచేయుట, ఎడుట, ఉజ్జన, ఎడుడు, ఒరలుట, తక్కువ, తొలఁగుట, దనిలీ, మానుట, విడి, విడుగ ద(ర), విడ్పు, వీడుకోలు, వీడ్కోలు, వీడుట, వదలుట, విడచుట, త్యజించుట, सर्वकर्मफलाभिसन्धिवर्जने నిష్కామకర్మానుష్ఠానము, विवेकिपुरुषे వివేకముగలవాఁడు. उपेक्षायाम् ఉపేక్షించుట. सर्वकर्मसन्यासे సర్వకర్మలను విడుచుట, సన్న్యసము. वियोगे ఎడఁబాటు.

त्यागी త్యాగి, నుం త్రిం दातरि దాగి, దాత वर्जनशीले వదలిపెట్టుస్వభావముగలవాఁడు, शूरे శూరుఁడు; त्यागयुक्ते త్యాగ(చూ)ముగలవాఁడు.

त्रगि త్రగి, ధాం [त्रङ्ग(ङ्घ)ति] गतौ గతి

त्रङ्ग -ङ्गा త్రఙ్గః -ఙ్గా, అం ఆం పుం సం 'उद्रङ्गे ఉద్రఙ్గః' చూ [कम्पने च కదలుట

त्वगि త్వగి, ధాం (त्वङ्गति) गतौ గతి.

ग ३ గ 3

तट(टा)ग. తట(టా)గః, అం పుం तटाके చెఱువు. [तटाके చెఱువు

तडाग. తడాగః, అం పుం कूटयन्त्रे బోను,

तरङ्गः తరఙ్గః, అం పుం वायुना नद्यादिजलस्य तिर्यगूर्ध्वादिप्लवने తరఁగ, అక్కలి, కదలు, కెర(రం)దము, కర, కెరటము, తఱుఁగు, తెర, తొలఁకు, వాఁగులు, అల, अश्वादिप्लुते గంతు, గుఱ్ఱము మున్నగువవి దుముకుట, ग्रन्थभागे అధ్యాయము; वस्त्रे బట్ట

तवर्ग తవర్గః, అం పుం तथदधनेषु త థ ద ధ నలు. [మొక్కపీరు మొ॥

ताडाग· తాడాగః, అం త్రిం तटाकजे చెఱువు

तातगुः తాతగుః, ఉం పుం पितृव्ये 'పితృవ్యః' చూ॥ త్రిం पितृहिते తండ్రికి హితుఁడు.

तिक्ताङ्गा తిక్తాఙ్గా, ఆం సీం पातालगरुड्याम् 'పాతాలగరుడీ' చూ॥ [పితుకుకాలము.

तिष्ठद्गु తిష్ఠద్గు, అవ్యం दोहनकाले పాలు

तुरग -ङ्गः తురగః -ఙ్గః, అం పుం अश्वे తురికి, గుఱ్ఱము. నం मनसि మనస్సు -गी -ङ्गी తురఙ్గీ, ఈం సీం अश्वगन्धायाम् పెన్నేరు†, अश्वायाम् ఆఁడుగుఱ్ఱము. నుం త్రిం

अश्वारोहे గుఱ్ఱపురౌతు.

तैलङ्ग. తైలఙ్గః, అం॰పుం॰ आन्ध्रदेशे ఆంధ్ర (తె లుఁ గు) దే శ ము. బ॰ तत्र वासिषु ఆంధ్రులు, తెలుఁగువాండ్రు(వారు).

त्रिगङ्गम् త్రిగఙ్గమ్, అం॰న॰ तीर्थभेदे మూఁడు నదులు గలసిన తీర్థము.

त्रिजगत् త్రిజగత్, త్॰ త్రి॰ त्रिलोक्याम 'త్రిలోకి' చూ॥

त्रिभङ्गः త్రిభఙ్గః, అం॰పుం॰ सविलासदेहस्थिति-विशेषे శిరస్సు నడుము పాదములు ఇంచుక వంచి ఒయ్యారముగా నిలుచుండుట. त्रि॰ तद्वति అదిగలవాఁడు –ङ्गी –ङ्गं, ఈం॰సీ॰ वृत्तभेदे ఒక వృత్తము. [డవభాగము.

त्रिभाग. త్రిభాగః,అం॰పుం॰ तृतीयभागे మూఁ

त्रिमार्गा త్రిమార్గా, ఆం॰సీ॰ त्रिमार्गगाय म् 'త్రిమార్గగా' చూ॥ मार्गत्रये ముత్రోవ, మూఁడుత్రోవలు,పథిత్రోవ. [షుఁడు.

त्रियुग. త్రియుగః,అం॰పుం॰यज्ञपुरुषे యజ్ఞపురు

त्रिलिङ्ग· త్రిలిఙ్గః, అం॰పుం॰ आन्ध्रदेशे ఆంధ్ర (తెలుఁగు) దే శ ము; लिङ्गत्रययुते शब्दे మూఁడులింగములయందుఁ గల శబ్దము, अहङ्कारादौ అహంకారము మొ॥ वातादि-धातुदोषजे रोगे వాతాది ధాతువుల వలనఁ గలిగిన తెగులు. –ङ्गी –ङ्गं, ఈం॰సీ॰ त्रिषु लिङ्गेषु మూఁడులింగములు.

त्रिवर्ग త్రివర్గః,అం॰పుం॰धर्मार्थकामेषु ధర్మార్థ కామములు; राज्ञा आयव्ययवृद्धिषु రాజ సంబంధమైన స్వామ్య వృద్ధి క్ష యములు, सत्त्वरजस्तमस्सु స త్త్వరజ స్త మోగుణములు; सुनीतौ లెస్సయైననీతి, त्रिकटुनि 'త్రికటు' చూ॥ त्रिफलायाम् 'త్రిఫలా' చూ॥

त्रिशृङ्गः త్రిశృఙ్గః, అం॰పుం॰ त्रिककुति త్రికూటాద్రి, त्रिकोणे ముక్కోణము. –ङ्गी –ङ्गं, న॰పుం॰ रोहितमत्स्ये ఎఱ్ఱమీను.

त्रिसर्ग· త్రిసర్గః,అం॰పుం॰ सत्त्वरजस्तमसा सर्गे సాత్త్వికాదిసృష్టి ['త్రిమార్గగా' చూ॥

त्र्यध्वगा త్ర్యధ్వగా, ఆం॰సీ॰ त्रिमार्गगायाम्

त्वलग· త్వలగః,అం॰పుం॰जलव्याले నీరుపాము.

ग - संप्र॰ గ - సం ప్ర

तन्तुनाग తన్తునాగః, అం॰పుం॰ ग्राहे నెగడు, నెవడు, అవహార(మా)ము.

तरुमृग తరుమృగః, అం॰పుం॰ वानरे చెట్టు ద్రిమ్మరి, కోఁతి. [టాకు.

तरुराग· తరురాగః, అం॰పుం॰ पल्लवे చిగురు

ताम्बूलराग తామ్బూలరాగః, అం॰పుం॰ मसूरे చిఱుసెనగలు†. [ఒక మందు.

ताम्रयोग· తామ్రయోగః, అం॰పుం॰ औषधभेदे

तारामृग తారామృగః, అం॰పుం॰ मृगशीर्षे మృగశిర†. [తీవ్రవైరాగ్యము.

तीव्रसवेग తీవ్రసంవేగః, అం॰పుం॰तीव्रविरक्तौ

तूष्णीगङ्ग తూష్ణీంగఙ్గః,అం॰పుం॰ देशभेदे ఒక దేశము. [దేవతిర్యఙ్మనుష్యలసృష్టి.

त्रिधासर्ग త్రిధాసర్గః, అం॰పుం॰ भूतादिसृष्टौ

त्रिपञ्चाङ्ग త్రిపఞ్చాఙ్గః, అం॰పుం॰ समाधिभेदे పంచదశాంగములు గల యొక సమాధి.

त्रिपथगा త్రిపథగా, ఆం॰సీ॰ त्रिमार्गगायाम् 'త్రిమార్గగా' చూ

त्रिमार्गगा త్రిమార్గగా, ఆం॰సీ॰ आकाश-गङ्गायाम् ముత్తెరువులాఁడి, ముత్రోవద్రిమ్మరి, ఆకాశగంగ ['కఙ్గః' చూ॥

त्वक्तरङ्ग. త్వక్తరఙ్గః, అం॰ పుం॰ कण्डूवाम्

घ ఘ

तण्डुलौघः తణ్డులౌఘః, అం॰ పుం॰ वेणुवंशे వెదురుకంచె.

ताडघः తాడఘః, అం॰పుం॰तालवादके शिल्पि-भेदे తాళమువాయించెడి ఒక శిల్పి.

तालजङ्घः తాలజఙ్ఘః, అం॰పుం॰ देशभेदे ఒక దేశము.

तिघ తిఘ, धा०(तिघ्नोति) घातने వధించుట

त्रिलघु త్రిలఘుః, उ०पु० नगणे నగణము.

ङ ఙ

तैङ. తైఙః, अ०पु० तिङा व्याख्यानग्रन्थे తిఙ్గుల వ్యాఖ్యానగ్రంథము.

च చ

तञ्चु తఞ్చు, धा० (तञ्चति) गतौ గతి.

तञ्चू తఞ్చూ, धा० (तनक्ति) सङ्कोचने ముడుచుకొనుట.

तथाच తథాచ, अव्य० पूर्वोक्तार्थदृढीकरणे వెనుకఁ జెప్పిన యర్థమును బలపఱచుట.

तद्र्यञ्चः తద్ర్యఞ్చః, अ०त्रि० तद्गामिनि అది పొందువాఁడు; तत्पूजके వానిని పూజించువాఁడు.

तमिषीचि తమిషీచిః, इ०स्त्री० अप्सरोभेदे [ఒక అప్సర

तलाची తలాచీ, ई०स्त्री० नलनिर्मितकटे కిక్కిసకసవు-చాప.

तिक्तमरिचः తిక్తమరిచః, अ०पु० कतके చిల్లు†.

तिरश्ची తిరశ్చీ, ई०स्त्री० पशौ पक्षिणश्च स्त्रियाम् ఆఁడుపశువు ఆఁడుపక్షి.

तीर्थशौचम् తీర్థశౌచమ్, अ०न० घट्टादि-परिष्कारे రేవుమున్నగువానిని బాగుచేయుట.

तूलपिचु తూలపిచుః, उ०पु० शाल्मलौ బూరుగు†.

तैरश्च తైరశ్చః, अ०त्रि० तिर्यक्सबन्धिनि తిర్యక్(చూ)సంబంధమైనది.

त्रिचित् త్రిచిత్, त्०पु० कृतामित्रयचयने అగ్నిత్రయచయనముచేసినవాఁడు.

त्रिपञ्च త్రిపఞ్చ, न्०त्रि० पञ्चदशसु పదునైదు.

त्र्युचम् త్ర్యుచమ్, अ०न० ऋक्त्रये మూఁడు ఋక్కులు.

त्वचम् త్వచమ్, अ०न० त्वचि 'త్వక్' చూ॥ त्वक्पत्रे 'త్వక్పత్రమ్' చూ

त्वच త్వచ, धा०(त्वचति) संवरणे చుట్టుకొనుట.

त्वचा త్వచా, आ०स्त्री० त्वचि 'త్వక్' చూ॥

त्वञ्चु త్వఞ్చు, धा० (त्वञ्चति) गतौ గతి (त्वनक्ति) सङ्कोचे ముడుచుకొనుట.

छ ఛ

तर्पणेच्छुः తర్పణేచ్ఛుః, उ०पु० भीष्मे భీష్ముఁడు

तापिच्छः -ञ्छ. తాపిచ్ఛః -ఞ్ఛః, अ०पु० तमाले చీఁకటి†, माक्षिके మాక్షికధాతువు

तावच्छ తావచ్ఛః, अव्य० तावत्तावत्प्रकारे అంతంతగా.

तुच्छम् తుచ్ఛమ్, अ०त्रि० अल्पे స్వల్పము, शून्ये శూన్యము, हीने తొచ్చెము, అధమము; मन्दे మందుఁడు, अलीके అప్రియము न०शून्ये శూన్యము, पुलाके పొల్లు, तुत्थायाम् నీలి†

तुच्छा తుచ్ఛా, आ०स्त्री० नील्याम् నీలి†

ज २ జ 2

तज्ज తజ్జః, अ०त्रि० तस्माज्जाते దాని(పరమాత్మ)నుండి కలిగినది

तज्ज्ञ. తజ్జ్ఞః, अ० त्रि० तदभिज्ञे దాని (బ్రహ్మము) నెఱిఁగినవాఁడు

तञ्जू తఞ్జూ, 'तञ्चू' पश्य 'తఞ్చూ' చూ॥

तर्ज తర్జ, धा० (तर्जति, तर्जयते) तर्जने బెదరించుట; भर्त्सने అపకారవాక్కు.

तिज తిజ, धा०(तेजते, तेजयति-ते) निशाने తీక్ష్ణముసేయుట (तितिक्षते) క్షమించుట.

तुज తుజ, धा० (तोजति) हिंसायाम् హింస; (तोजयति -ते) हिंसाबलादाननिकेतनेषु హింసించుట బలియుట గ్రహించుట నివసించుట.

तुजि తుజి, धा०(तुञ्जति)प्रापणे పొందించుట; हिंसायाम् హింస; बले బలము; दाने దానము; पालने కాపాడుట (तुञ्जति, तुञ्जयति -ते) दीप्तौ ప్రకాశించుట. 'तुज' पश्य

'తుజ' చూ॥ भाषायाम् చెప్పుట.

तुञ्ज. తుఞ్జః, అం॰పుం॰ दैत्ये రాక్షసుఁడు; वज्रे వజ్రము. [निशाने వాఁడిచేయుట

तेज తేజ, धा॰ (तेजति) पालने కాపాడుట,

तेज తేజః, స్॰నం॰ चैतन्यात्मके ज्योतिषि చిజ్జ్యోతి, చైతన్యాత్మకమగు ప్రకాశము; शब्दस्पर्शरूपगुणे तन्मात्रभेदे శబ్దస్పర్శరూప గుణములు గల ఒక (తేజస్) తన్మాత్ర, प्रकाशे వెలుఁగు, తేజము, पराक्रमे పరాక్రమము; सारे సారము, पराभिभवसामर्थ्ये శత్రువుల నణఁచఁగలుగుట, रेतसि శుక్లము. लिङ्गदेहे సూక్ష్మదేహము. अश्ववेगे గుఱ్ఱపువడి. अनभिभाव्यत्वे తిరస్కరింపరాకుండుట रजोगुणे రజోగుణము; प्रतापे ప్రతాపము, प्रभावे ప్రభావము, नवनीते వెన్న, देहकान्तौ దేహకాంతి. अग्नौ అగ్ని; सुवर्णे బంగారు; पित्ते పిత్తము; मज्जायाम् మజ్జ. तिरस्कारासहने తిరస్కారమును సహింపమి; प्रागल्भ्ये ప్రతిభ, तेजस्विनि తేజోవంతుఁడు. [ట్టుట, दाने ఇచ్చుట.

त्यज త్యజ, धा॰ (त्यजति) हानौ విడిచిపె

त्वग्जम् త్వగ్జమ్, అం॰నం॰ रोमणि వెండ్రుక, रक्ते నెత్తురు.

ज ३ జ 3

तद्राज. తద్రాజః, అం॰పుం॰ तदर्थविहिते प्रत्ययभेदे తదర్థమున విధింపఁబడిన ఒక ప్రత్యయము.

तनु(नू)जः తను(నూ)జః, అం॰ పుం॰ पुत्रे కొడుకు. न॰ पञ्चमस्थाने ఐదవ యిల్లు. –जा –జా, ఆం॰సీం॰ पुत्रिकायाम् కుమార్తె.

तल्लजः తల్లజః, అం॰పుం॰ पदान्ते प्रशस्तवाचके ఇది ఉత్తరపదమైనపుడు శ్రేష్ఠవాచకము

तापिञ्जः తాపిఞ్జః, అం॰పుం॰ तापिच्छे 'తాపిచ్ఛః' చూ॥

तापीज తాపీజః, అం॰పుం॰ माक्षिके మాక్షిక ధాతువు.

तार्क्ष्यजम् తార్క్ష్యజమ్, అం॰నం॰ रसाञ्जने రసాంజనము. [ముత్తెము

तिमिजम् తిమిజమ్, అం॰నం॰ मुक्ताभेदे ఒక

त्रिबीज· త్రిబీజః, అం॰పుం॰ श्यामाके చామలు†·

त्रिभुजम् త్రిభుజమ్, అం॰నం॰ क्षेत्रभेदे త్రికోణక్షేత్రము.

ज - सं॰ प्र॰ జ - సం ప్ర

तथाराज తథారాజః, అం॰పుం॰ बुद्धे బుద్ధుఁడు.

तनुबीजः తనుబీజః, అం॰పుం॰ बीजबदरे సీమరేగు†.

तपनात्मजा తపనాత్మజా, ఆం॰సీం॰ गोदावर्याम् గోదావరి, यमुनायाम् యమున.

तरम्बुजम् తరమ్బుజమ్, అం॰నం॰ फलभेदे పుచ్చకాయ.

तरुराजः తరురాజః, అం॰పుం॰ ताले తాడు†.

तवराजः తవరాజః, అం॰పుం॰ यवासशर्करायाम् తీఁటకసిందచక్కెర.

ताम्रत्रपुज తామ్రత్రపుజః, అం॰పుం॰ कास्ये కంచు.

ताम्रबीज తామ్రబీజః, అం॰పుం॰ कुलत्थे ఉలవలు†. –जा –జా, ఆం॰సీం॰ कुलत्थायाम् అడవి-ఉలవ†.

तारकजित् తారకజిత్, త్॰పుం॰ षण्मुखे రిక్క-రక్కసుమిత్తి, కుమారస్వామి.

तालध्वजः తాలధ్వజః, అం॰పుం॰ बलरामे బలరాముఁడు; भीष्मे తాటిసిడెముమేటి, భీష్ముఁడు

तिक्तगुञ्जा తిక్తగుఞ్జా, ఆం॰సీం॰ करञ्जे కానుగు†.

–बीजा –బీజా, ఆం॰ సీం॰ कटुतुम्ब्याम् చేఁదియానుగు†.

तिलतेजा తిలతేజా, ఆం॰సీం॰ लताभेदे ఒక తీఁగె. –पिञ्ज –पेजः –పిఞ్జః, –పేజః, అం॰పుం॰ निष्फलतिले పొల్లునువ్వులు.

तीर्थराज తీర్థరాజః, అం॰పుం॰ प्रयागे ప్రయాగ

క్షేత్రము. –जि –जी –జిః –జీ, ఇం ఈం
सी० काश्याम् కాశీక్షేత్రము. [రసము.
तुङ्गबीजम् తుఙ్గబీజమ్, అం న० पारदे పాద
तुन्दपरिमृज తున్దపరిమృజః } అం పుం मन्दे
तुन्दमृजः తున్దమృజః } అలసుఁడు.
तुल बीजम् తులాబీజమ్, అం న० गुञ्जायाम्
గురిగింజ.

तृणध्वजः తృణధ్వజః, అం పుం वेणौ వెదురు†;
ताले తాడు†. [याम् మొదవగడ్డి†.
तृणबल्वजा తృణబల్బజా, ఆం సీం बल्वजा·
तृणबीजम् తృణబీజమ్, అం నం श्यामाके
చామలు†. [కాయ†: ताले తాడు†.
तृणराज. తృణరాజః, అం పుం नारिकेले టెం
तैलकल्कजः తైలకల్కజః, అం పుం तैलकिट्टे
మానెమడ్డి. [జ్ఞః' చూ॥
त्रिकालज्ञः త్రికాలజ్ఞః, అం పుం सर्वज्ञे 'సర్వ
त्रिदोषज త్రిదోషజః, అం పుం सन्निपाते సన్ని
పాతరోగము. [मित्रे విశ్వామిత్రుఁడు.
त्रिशङ्कुयाजी త్రిశఙ్కుయాజీ, నం పుం विश्वा-
त्रुटिबीज. త్రుటిబీజః, అం పుం कचौ ఒకకంద†

ट २ ట 2

तट తట, ధాం. (तटति) उच्छ्राये ఉన్నతి
నొందుట. (ताटयति –ते) आहतौ దెబ్బ
కొట్టుట.
तटम् తటమ్, అం త్రిం उच्छ्रिते ఎత్తైనది,
नद्यादितीरे తట్టు,ఒడ్డు నం उच्चक्षेत्र ఉచ్చ
రాశి. పుం शिवे శివుఁడు
तटित् తటిత్, త్ సీం विद्युति మెఱుపు.
तटी తటీ, ఈం సీం तीरे ఒడ్డు.
तष्ट. తష్టః, అం త్రిం तनूकृते చెక్కఁబడినది.
द्विधाकृते ఛేదింపఁబడినది; ताडिते కొట్టఁ
బడినది, गुणिते గుణింపఁబడినది.
तष्टा తష్టా, ఋం పుం त्वष्टरि వడ్లవాఁడు,వడ్లంగి,
వడ్రంగి; विश्वकर्मणि తట్రు, విశ్వకర్మ;
आदित्यमेदे ఒకసూర్యుఁడు త్రిం तक्षणकर्तरि
చెక్కెడివాఁడు.
तष्टि తష్టిః, ఇం సీం तक्षणे చెక్కుట.
तिण्टी తిణ్టీ, ఈం సీం त्रिवृति తెల్లతెగడ†.
तुट తుట, ధాం (तुटति) कलहकर्मणि కల
హించుట [గలవాఁడు
तुष्टः తుష్టః అం త్రిం संतोषयुक्त సంతోషము
तुष्टिः తుష్టిః, ఇం సీం सन्तोषे సంతోషము,
तृप्तौ తృప్తి, తనివి, बुद्धिमेदे ఒక బుద్ధి
मातृमेदे ఒక మాతృక: अलं बुद्धौ ఇఁక
చాలు ననెడి బుద్ధి. [చెవిపూస
तुष्टुः తుష్టుః, ఉం పుం कर्णमणौ కర్ణమణి,
त्रिष्टुप् త్రిష్టుప్, భ్ సీం छन्दोमेदे ఒక
ఛందస్సు: तदभिमानिदेवतायाम् దాని నభి
మానించు దేవత.
त्रुट త్రుట, ధాం (त्रुटति, त्रुट्यति, त्रोटयते)
छेदने నఱకుడు.
त्रुटि –टी త్రుటిః –టీ, ఇం ఈం సీం निमेषे
त्रिशतभागे ఱెప్పపాటులో మూఁడు వందల
భాగము, अवयवादिहीनतायाम् అవయవాది
రాహిత్యము; सशये సంశయము; सूक्ष्मै-
लायाम् చిన్నయేలకి†; लेशे కొంచెమైనది:
मातृमेदे ఒక మాతృక.
त्रोटि –टी త్రోటిః –టీ, ఇం ఈం సీం चञ्चौ
పిట్టముక్కు: कट्फले కేఁకు†, खगान्तरे
ఒక పక్షి: मीनमेदे ఒక చేఁప. [నాలుగు.
त्र्यष्ट త్ర్యష్ట, న్ త్రిం चतुर्विंशतौ ఇరువది
त्वष्टः త్వష్టః, అం త్రిం तनूकृते చెక్కఁబడినది.
त्वष्टा త్వష్టా, ఋం పుం चित्रायाम् చిత్త*,
त्वष्टरि 'త్వష్టా' చూ [సంకరజాతి.
त्वष्टिः త్వష్టిః, ఇం పుం सकीर्णजातिमेदे ఒక
त्वाष्टी త్వాష్టీ, ఈం సీం दुर्गायाम् దుర్గ.

ट ३ ట 3

तक्राट తక్రాటః, అం పుం मन्थाने కవ్వము.

तरूटः తరూటః, అం॰పుం॰ उत्पलकन्दे కలువ దుంప.

तर्कुटम् తర్కుటమ్, అ॰నం॰ तन्तुनिर्माणे నూలువడుకుట -टी -టీ, ఈం॰సీ॰ तर्कौ కదురు. [वत्सरे సంవత్సరము.

तर्बटः తర్బటః, అం॰పుం॰ चक्रमर्दे తగిరిస†,

तिरिट తిరిటః, అం॰పుం॰ इक्षुग्रन्थौ చెఱకు గనుపు.

तिरीटः తిరీటః, అం॰పుం॰ लोध्रे లొద్దుగు. नं॰ किरीटे కిరీటము; सुवर्णे బంగారు.

तैलाटी తైలాటీ, ఈం॰సీ॰ वरटायाम् ఎఱ్ఱ కుమ్మెద [మేలకి†.

त्रपुटी త్రపుటీ, ఈం॰సీ॰ सूक्ष्मैलायाम् చిన్న

त्रिकटः త్రికటః, అం॰ పుం॰ गोक्षुरे పల్లేరు†. -टु -టు, ఉం॰నం॰ शुण्ठीपिप्पलीमरीचेषु శొంఠి పిప్పలి మిరియాలు. -ट्टः -ట్టః, అం॰పుం॰ गोक्षुरे పల్లేరు†, स्नुहयाम् జెముడు†; मत्स्यभेदे ఒకచేఁప. बृहत्यग्निदमनीदु स्पर्शात्रये వాఁకుడుకూరనెల్లిలీఁటకనిందలు

त्रिकूट. త్రికూటః,అం॰పుం॰गिरिभेदे ఒకకొండ, सामुद्रलवणे సముద్రపుఉప్పు. -टा -టా, ఆం॰సీ॰ भैरवीभेदे ఒక భైరవి.

त्रिजट. త్రిజటః,అం॰పుం॰शिवे శివుఁడు, बिल्वे మారేడు†. -टा -టా, ఆం॰సీ॰ राक्षसीभेदे ఒక రాక్షసి.

त्रिपटु. త్రిపటుః,ఉం॰పుం॰ काचे కాచ(చూ)ము.

त्रिपुट. త్రిపుటః, అం॰పుం॰ गोक्षुरे పల్లేరు†; कलायभेदे ఒక బటాని†: शरे జెల్లు†, कवाटताले తలుపుతాళము; तालभेदे త్రిపుట తాళము, हस्तभेदे హస్తవిశేషము; तीरे దాణము. -टा -టా, ఆం॰సీ॰ कर्णस्फोटायाम् బొల్లిబూసర†, त्रिवृति తెల్లతెగడ†. देवीभेदे ఒక దేవత; मल्लिकायाम् మల్లె†; रक्तत्रिवृति ఎఱ్ఱతెగడ†, एरण्डे ఆముదము†. सूक्ष्मैलायाम चిన్నయేలకి†; स्थूलैलायाम् పెద్దయేలకి†. -टी -టీ, ఈం॰సీ॰ एरण्डे ఆముదము†, त्रिवृति తెల్లతెగడ†; त्रयाणां ज्ञातृज्ञानज्ञेयादीनां पुटानां समाहारे జ్ఞాత జ్ఞానము జ్ఞేయము(ద్రష్టదర్శనముదృశ్యము అథవా ప్రమాత ప్రమాణము ప్రమేయము) అనెడి మూఁడింటి సముదాయము నం॰పుం॰ एरण्डे ఆముదము†.

त्रियष्टि త్రియష్టిః, ఇం॰సీ॰ क्षुपभेदे ఒక ఔప (చూ)ము पुं॰ हारभेदे మూఁడు పేటల హారము [(చూ)లోఁ గూడినది.

त्रिषष्ट త్రిషష్టః, అం॰త్రి॰ त्रिषष्टियुते త్రిషష్టి

त्रिषष्टि త్రిషష్టిః, ఇం॰సీ॰ त्र्यधिकषष्ट्याम् అఱువదిమూఁడు. [ఒక చిక్కము.

त्र्यङ्कटम् త్ర్యఙ్కటమ్, అం॰నం॰ शिक्यभेदे

ट - सं० प्र० ట - సం ప్ర

तक्रारिष्टः తక్రారిష్టః, అం॰పుం॰ औषधभेदे ఒక మందు. [పురుగు.

तन्तुकीट తన్తుకీటః, అం॰పుం॰ कोशकारे పట్టు

तपनेष्टम् తపనేష్టమ్, అం॰నం॰ ताम्रे రాగి.

तपोऽवट తపోఽవటః, అం॰పుం॰ ब्रह्मावर्ते బ్రహ్మవర్తదేశము. [విశేషము.

तरद्वटी తరద్వటీ, ఈం॰సీ॰ पक्वान्नभेदे భక్ష్య

तलकीट తలకీటః,అం॰పుం॰ वृक्षभेदे ఒకచెట్టు.

तल्पकीट· తల్పకీటః, అం॰పుం॰ मत्कुणे నల్లి.

तापसेष्टा తాపసేష్టా,ఆం॰సీ॰द्राक्षायाम् ద్రాక్ష.

ताम्रकुट्ट· తామ్రకుట్టః, అం॰పుం॰ ताम्रकारे రాగిపనిచేయువాఁడు. -कूटः -కూటః,అం॰పుం॰ धूम्रपत्रे పొగాకు†. -पट्टम् -పట్టమ్, అం॰ నం॰ ताम्रनिर्मितलेखनपत्रे రాగిశాసనము(రేకు) [देशभेदे ఒక దేశము.

ताल(ला,लि)कट· తాల(లా,లి)కటః,అం॰పుం॰

तालजटा తాలజటా, ఆం॰సీ॰ तालप्रलम्बे తాటిజడలు. [भेदे ఒక దౌడతెగులు.

तालुपुप्पुट. తాలుపుప్పుటః,అం॰పుం॰ तालुरोग-

तिलकटम् తిలకటమ్, अ०न० तिलरजसि నువ్వులపొట్టు(నూఁగు). –किट्टम्–కిట్టమ్, अ०न० तिलपिण्याके తెలికపిండి.
तुटितुटः తుటితుటః, अ०पु० शिवे శివుఁడు.
तुलाकूटम् తులాకూటమ్, अ०न० तुलायाः कूटे దాఁగా తూనికలోని మోసము. –कोटि –टी –కోటిః–టీ, इ०ई०सी० अर्बुदे అర్బుదము. पादाङ्गदे గండపెండేరము, కాలియందె, मानमेदे మాన(తూక)విశేషము. –धट. –यष्टि: –ధటః –యష్టిః, अ०इ० पु० तुलाधारदण्डे దండియ, దండె, త్రాసుకోల, తక్కెడదండె. [కాః' చూ
तृणकुटी తృణకుటీ,ई०सी०तृणौकसि 'తృణౌ
तैलकिट्टम् తైలకిట్టమ్, अ०न० तैलस्य मले నూనెమడ్డి. –कीटः –కీటః, अ०पु० कीटमेदे నూనెపురుగు.
त्रपुकर्क्टी త్రపుకర్కటీ, ई०सी० कर्कट्याम् పెదుగుదోస†. [టగిరి.
त्रिमुकुट త్రిముకుటః, अ०पु० त्रिकूटे త్రికూ

ठ ఠ

तनिष्ठ తనిష్ఠః, अ०त्रि० तनुतमे మిక్కిలి సన్ననిది. [వత్తి దూదియేకు.
तन्तुकाष्ठम् తన్తుకాష్ఠమ్, अ० न० तूल्याम्
तन्त्रकाष्ठम తన్త్రకాష్ఠమ్, अ०न० तुर्याम् 'తురీ' చూ॥ तूल्याम् ఏకు. [చూ॥
तपिष्ठ తపిష్ఠః,अ०त्रि०तपीयसि 'తపీయాన్'
तन्निष्ठः తన్నిష్ఠః,अ०त्रि० तस्मिन् स्थिते అందున్నవాఁడు, सर्वकर्मसन्यासेन ब्रह्मात्मैक्य विचारपरे సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకముగా అద్వితీయ బ్రహ్మవిచారణచేయువాఁడు; ब्राह्मीस्थितियुक्ते బ్రాహ్మస్థితిగలవాఁడు.
तर्कुपीठी తర్కుపీఠీ,ई०सी०तर्कुपिण्डे'తర్కుపిణ్డః' చూ॥
तीव्रकण्ठः తీవ్రకణ్ఠః, अ०पु० कन्दे కంద†.
तेजिष्ठ తేజిష్ఠః, अ०त्रि० अत्यन्ततेजोयुक्ते మిక్కిలి తేజస్సుగలవాఁడు.
त्रपिष्ठम् త్రపిష్ఠమ్, अ०त्रि० तृप्रतमे మిగుల కష్టమైనది.
त्रिगर्तषष्ठ త్రిగర్తషష్ఠః, अ०पु०आयुधजीविसघमेदे ఆయుధముబట్టి జీవించెడి ఒకజాతి.
त्रिपाठ త్రిపాఠః, अ०पु० पदक्रमसहिताना पाठे పదము క్రమము సంహిత-వీని అధ్యయనము. –ठी –ఠీ, न०पु० तद्वति అది గలవాఁడు. [లోకము
त्रिपृष्ठम् త్రిపృష్ఠమ్, अ०न० सत्यलोके సత్య
त्वचिष्ठ: త్వచిష్ఠః, अ०त्रि० अतिशयत्वग्युक्ते మిక్కిలి త్వక్కు గలది.

ड २ డ 2

तड తడ, धा० (ताडयति –ते) आघाते కొట్టుట; దీప్తౌ ప్రకాశించుట.
तडि తడి, धा० (तण्डते) ताडने కొట్టుట.
तडि: తడిః, इ०पु० आघाते కొట్టుట. त्रि० तत्कर्तरि కొట్టెడివాఁడు.
तडित् తడిత్, त्०सी० विद्युति మెఱపు.
तण्ड. తణ్డః, अ०पु० समूहे తండా, గుంపు.
तण्डा తణ్డా, आ०सी० आहतौ దెబ్బ.
तण्डिः తణ్డిః, इ०पु० ऋषिमेदे ఒక ఋషి.
तण्डुः తణ్డుః, उ०पु० नन्दिकेश्वरे నందికేశ్వరుఁడు. सी० तण्ड्वाम् కొయ్యతెడ్డు,త్రెడ్డు.
तण्डू కణ్డూః,ऊ०सी०दारुहस्तके కొయ్యతెడ్డు.
ताड తాడః, अ०पु० गुणने గుణించుట; ताडने కొట్టుట; गिरौ కొండ; ध्वनौ ధ్వని; मुष्टिमेयतृणादौ పిడికెఁడంతగడ్డి మొ॥
ताडिः తాడిః, इ०सी० ताल्याम् శ్రీతాళము†.
ताडी తాడీ, ई०सी० भूषणमेदे ఒక నగ; ताड्याम् శ్రీతాళము†. [శాస్త్రము.
ताण्डम् తాణ్డమ్, अ०न० नृत्यशास्त्रे నృత్య
तुड తుడ,धा०(तुडति)तोडने'తోదనమ్'చూ॥

तुडितుడి, धा० (तुण्डते) तोडने 'తోదనమ్' చూ
तुडि. తుడిః, इ० सी० भेदने ఖండించుట, చీల్చుట. [చూ॥
तुड्ऱుడ్ఱ, धा० (तोडति) तोडने 'తోదనమ్'
तुड्ड తుడ్డ, धा० (तुड्डति) अनादरे పరాభవము.
तुण्ड: తుణ్డః, अ०पु० शिवे శివుఁడు. न० मुखे ముఖము, నోరు, गजहस्ते తొండము.
तुण्डि తుణ్డిః, इ०पु० चञ्चौ పిట్టముక్కు, मुखे నోరు. सी० तुण्ड्याम् 'తుణ్డీ' చూ
तुण्डी తుణ్డీ, ई०सी० बिम्बिकायाम् దొండతీ. बन्दायाम् బదనికతీ, नाभौ బొడ్డు न०पु० नन्दिकेश्वरे నందికేశ్వరుఁడు.
तूड् తూడ్ఱ, 'तुड्' पश्य 'తుడ్ఱ' చూ॥ अनादरे పరాభవము.
तोड· తోడః, अ०पु० तोडने 'తోదనమ్' చూ
तोडी తోడీ ई०सी० धान्यभेदे ఒకధాన్యము.
तोड् తోడ్ఱ, धा० (तोडति) अनादरे పరాభవము.

ड - सं०प्र० । డ - సం ప్ర

तक्रपिण्ड: తక్రపిణ్డః, अ०पु० क्षीरविकृतिभेदे నీరువడిఁగట్టిన పెరుఁగు.
तप्तपाषाणकुण्ड తప్తపాషాణకుణ్డః अ० पु० नरकभेदे ఒక నరకము.
तप्तशूर्मिकुण्ड: తప్తశూర్మికుణ్డః अ० पु० नरकभेदे ఒక నరకము.
तप्तसुराकुण्ड: తప్తసురాకుణ్డః अ०पु० नरकभेदे ఒక నరకము.
तमस्काण्ड. తమస్కాణ్డః, अ०पु० तमस्समूहे అంధకారసమూహము.
तरण्ड: తరణ్డః, अ०पु० उडुपे తెప్పకొయ్య; कुम्भरम्भातुम्ब्यादिनिर्मितप्लवे కడవలు అరఁటికంబములు సొరకాయబుఱ్ఱలు మున్నగువానిచే నిర్మితమైన తెప్పకొయ్య; देशभेदे ఒక దేశము; नौकायाम् నావ. प्र०मत्स्यबन्धनसूत्रकाष्ठे చేపల గాలపుదారమును గట్టెడి కఱ్ఱ. —ण्डा —ण्डी —ణ్డా —ణ్డీ, आ०ई०सी० नावि నావ. [చెట్లగుంపు.
तरुख(ष)ण्ड: తరుఖ(ష)ణ్డః, अ०पु० तरुसमूहे
तर्कुपिण्ड: తర్కుపిణ్డః, अ०पु० तर्कुस्थितमृत्पिण्डे రాట్నపుకదురుక్రిందనుంచెడి మట్టియుండ.
ताम्रकुण्डम् తామ్రకుణ్డమ్, अ०न० ताम्रपात्रभेदे రాగిపాత్ర(బిందె) —चूड: —చూడః, अ०पु० कुक्कुटे కోడి; ग्रन्थिपर्णे 'గ్రన్థిపర్ణః' చూ —डा —డా, आ०सी० मातृभेदे ఒక మాతృక.
तारापीड తారాపీడః, अ०पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు.
तिक्ततुण्डी తిక్తతుణ్డీ, ई०सी० कटुतुम्ब्याम् చేఁదిసొఱకాయ.
तिन्तिड తిన్తిడః, अ०पु० तिन्त्रिण्याम् చింతతీ; चुक्रे చింతపండు —डी —డీ, ई० सी० तिन्तिडे చింతతీ.
तूर्यखण्ड· తూర్యఖణ్డః, अ०पु० प्रतिपत्तूर्ये ఢగఢవాద్యము.
तृणकाण्डम् తృణకాణ్డమ్, अ०न० तृणसमूहे గడ్డిప్రోగు. —गण्ड: —గణ్డః, अ० पु० उच्चिङ्गटे ఒక చేప; कीटभेदे ఒక పురుగు. —पीडम् —పీడమ్, अ०न० युद्धभेदे ఒక యుద్ధము. [वेश्यायाम् లజ్జలేనివేశ్య.
त्रपारण्डा త్రపారణ్డా, आ०सी० निर्लज्ज-
त्रिकाण्ड: త్రికాణ్డః, अ०पु० अमरकोशे అమరనిఘంటువు; निरुक्ते నిరుక్తము. —ण्डी —ణ్డీ, ई०सी० काण्डत्रये మూఁడుకాండలు.
त्रिदण्डम् త్రిదణ్డమ్, अ०न० मनोवाक्कायदण्डेषु మనోదండము వాగ్దండము కాయదండము; यतेर्दण्डविशेषे యతి ధరించెడి ఒక దండము. पु० सन्यासाश्रमभेदे ఒక సంన్యాసాశ్రమము. —ण्डी —ణ్డీ, न० पु०

तद्वति परिव्राजके అదిగలవాఁడు, మనోవా
క్కాయముల దండించినవాఁడు, సంన్యాసి.
त्रिपिण्डम् త్రిపిణ్డమ్, అం॰న॰पार्वणश्राद्धे ఆబ్ది
కము.
त्रिभण्डी త్రిభణ్డీ, ఈం॰सी॰ त्रिवृति తెల్లతెగడ†.

ढ ఢ

ताराषोढा తారాషోఢా, आ॰ सी॰ न्यासभेदे
షోఢాన్యాసము.

ण २, ణ 2

तर्णः తర్ణః, అం॰पु॰ तर्णके 'తర్ణకః' చూ
तर्णि తర్ణిః, ఇం॰पु॰ उडुपे తెప్పకొయ్య
. सूर्ये సూర్యుఁడు.
तार्णः తార్ణః, అం॰त्रि॰ तृणसम्बन्धिनि గడ్డికి
సంబంధించినది. पु॰ तृणाग्नौ గడ్డినిప్పు.
तीर्णः తీర్ణః, అం॰त्रि॰ उत्तीर्णे గట్టెక్కినవాఁడు
దాటఁబడినది దాటినది; तिरस्कृते తిర
స్కరించినది; प्लुते దుమికినది.
तीर्णा తీర్ణా, आ॰सी॰वृत्तविशेषे ఒకవృత్తము.
तीक्ष्णः తీక్ష్ణః, అం॰पु॰ कुन्दुरुष्के కుందురు
ష్కము†; यवक्षारे యవల ఉప్పు, श्वेतकुशे
తెల్లదర్భ†. न॰ खरस्पर्शे వాఁడిమి వేఁడిమి,
लौहभेदे ఉక్కు; चव्ये చవ్యము†. नक्षत्र-
विशेषेषु ఉగ్రనక్షత్రములు, मरणे మృత్యువు;
मुष्कके మొక్కము†; युद्धे యుద్ధము, विषे
విషము. शस्त्रे శస్త్రము; शीघ्रे వేగము,
सामुद्रलवणे ఉప్పు. त्रि॰ आत्मत्यागिनि నెఱ
దాత; तीक्ष्णतायुक्ते తీండ్రము వాఁ(వేఁ)డిమి
గలది, निरालस्ये అలస్యములేనిది, योगिनि
యోగి; सुबुद्धियुते బుద్ధిసూక్ష్మతగలవాఁడు.
तीक्ष्णा తీక్ష్ణ, आ॰सी॰ कपिकच्छवाम् దూల
గొండి†; वचायाम् వస†; सर्पकङ्कालिका-
याम् పాము-యెముకలగూడు महाज्योति-
ष्मत्याम् ఎక్కుడు†; अत्यम्लपर्ण्याम् చిల్ల
బచ్చలి†; तारादेव्याम् తారాదేవి.
तुण తుణ, धा॰(तुणति)कौटिल्ये కుటిలత్వము.
तुणि. తుణిః, ఇం॰पु॰ नन्द्याम् నంది†, कुणौ
'కుణిః' చూ
तूण తూణ, धा॰ (तूणयते) पूरणे నింపుట.
(तूणयति –ते) सङ्कोचे ముడుచుకొనుట
तूणः _णा తూణః –ణా, అం॰आ॰स॰ तूणीरे
దొన, అమ్ములపొది.
तूणि. తూణిః, ఇం॰पु॰ तुणौ 'తుణిః' చూ
तूणी తూణీ, ఈం॰सी॰ तूणे 'తూణః' చూ॰
नील्याम् నీలి†; नन्द्याम् నంది†. त्रि॰
तूणयुक्ते తూణ(చూ)యుక్తుఁడు.
तूर्णम् తూర్ణమ్, అం॰न॰ वेगे వేగము. त्रि॰
तद्वति వేగముగలది.
तूर्णिः తూర్ణిః, ఇం॰पु॰ मले మలము; शीघ्रे
శీఘ్రము, मनसि మనస్సు, श्लोके శ్లోకము.
तूष्णीम् తూష్ణీమ్, अव्य॰ मौने ఊరక, ఊరక,
మిన్నక, మౌనముగా.
तृणम् తృణమ్, అం॰న॰ अर्जुने కసవు, కసవు,
గఱిక, గవతము, గాదము, చెత్త, పచ్చిక,
పసిరిక, పిల్లి, పులు, పుల్ల, పూరి, గడ్డి†,
नडादौ కిక్కసకసవు మొ†; श्यामाकादौ
చామలు మొ†.
तृणु తృణు, धा॰ (तृणोति, तर्णोति, तृणुते,
तर्णुते) अदने భక్షించుట. [వాఁడు.
तृष्णक् తృష్ణక్, జ॰ त्रि॰ लुब्धे పేరాసగల
तृष्णा తృష్ణా, आ॰सी॰ पिपासायाम् దప్పి;
रोगभेदे అదిగల ఒకవ్యాధి, लोभे లోభము;
अप्राप्ताभिलाषे లభించియుండనిదానియందిచ్ఛ
त्राणम् త్రాణమ్, అం॰न॰ त्राणायाम् కటుకా
నుగు†; रक्षणे రక్షించుట. त्रि॰ रक्षके
రక్షించువాఁడు; रक्षिते రక్షింపఁబడినది. -
त्राणा త్రాణా, आ॰सी॰ त्रायन्त्याम् కటుకానుగు†.
त्रिणम् త్రిణమ్, అం॰न॰ तृणे గడ్డి, తృణము.
त्रीणि త్రీణి, ఇం॰న॰బ॰ त्रिसङ्ख्यायाम् తిగ,

తివ, తీ, ముచ్చు, మూఁడు, రెండునొకటి, మూఁడు: त्रिसङ्ख्येये మూఁడువస్తువులు.
श्येणी త్ర్యైణీ, ఈంసీం शल्ले ఏదుపందిముల్లు.

ण ३ ణ 3

तगणः తగణః, అంపుం अन्त्यलघौ చివర లఘువు గల గణము
तङ्गण తఙ్గణః, అంపుం देशभेदे ఒక దేశము.
तत्क्षण. తత్క్షణః, అంపుం सद्योऽर्थे వెంటనే.
तद्गुण· తద్గుణః, అంపుం अलङ्कारभेदे ఒక అర్థాలంకారము: प्रधानगुणे ప్రధానవిశేషణము. త్రిం तत्तुल्यगुणके తత్సమానగుణము(లు)గలవాఁడు. [జేయువాఁడు
तपिष्णु తపిష్ణుః, ఉంత్రిం तपने తపింపఁ
तरण తరణ, ధాం (तरणयति) गतौ గతి
तरणः తరణః, అంపుం उडुपे తెప్పకొయ్య स्वर्गे స్వర్గము. నంपारगमने గట్టెక్కుట, ఒడ్డుజేరుట, దాఁటుట, తఱియుట, తరించుట. प्लवने ఈఁదుట, ఈఁతకొట్టుట, ఈఁదులాడుట.
तरणिः తరణిః, ఇంపుం उडुपे తెప్పకొయ్య; किरणे కిరణము, ताम्रे రాగి, सूर्ये సూర్యుఁడు. సీం नौकायाम् ఓడ; घृतकुमार्याम् కలబంద†; सहायाम् పిన్నగోరింట†.
तरणी తరణీ, ఈంసీం नावि పడవ, पद्मचारिण्याम् మెట్టదామర†: घृतकुमार्याम् కలబంద†.
तरिणी తరిణీ, ఈంసీం नौकायाम् ఓడ.
तरुणः తరుణః, అం త్రిం यौवनयुते యౌవనముగలది, ఎల; नूतने క్రొత్తది. పుం एरण्डे ఆముదము†: जीरके జిలకఱ†. నం कुब्जकपुष्पे గొజ్జంగిపూవు. -णी -ణీ, ఈంసీం चीडायाम् చీద†: गन्धाढ्यायाम् చేమంతి†; युवत्याम् యువతి, दन्त्याम् దంతి†, घृतकुमार्याम् కలబంద†; कुब्जके గొజ్జంగి†; सहायाम् పిన్నగోరింట†.

तर्कणम् తర్కణమ్, అంనం ऊहभेदे తరకటింపు, తరకటించుట, ఊహించుట.
तर्किणः తర్కిణః, అంపుం चक्रमर्दने తగిరిస†.
तर्पणम् తర్పణమ్, అంనం तृप्तौ తృప్తి, తనివి, पित्रादीनुद्दिश्य क्रियमाणे उदकदाने (पितृयज्ञे) పితృయజ్ఞము, పితరులు మున్నగువారి నుద్దేశించి చేసెడి ఉదకదానము, प्रीणने తృప్తిపఱచుట॥ यज्ञकाष्ठे యజ్ఞసమిధ. త్రిం तृप्तिकारके తృప్తినొందించునది. -णी -ణీ, ఈంసీం वृक्षभेदे ఒక చెట్టు. [మర.
तर्पिणी తర్పిణీ, ఈంసీం चारट्याम् మెట్టదా
तर्षणम् తర్షణమ్, అంనం पिपासायाम् దప్పి.
तक्षणम् తక్షణమ్, అంనం काष्ठादीनां तनूकरणे చెక్కుట. -णी -ణీ, ఈంసీం तक्षणसाधनभेदे బాడిత, బాడితె, బాడిస, బాడిసె.
तारणः తారణః, అంపుం विष्णौ విష్ణువు; नावि పడవ; वत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము. నం उद्धारणे ఉద్ధరించుట; सतारणे తరింపఁజేయుట. త్రిం तारयितरि తరింపఁజేయునది. -णा -ణా, ఆంసీం सतारणे తరింపఁజేయుట. -णि. -ణిః, ఇంసీం नौकायाम् పడవ. -णी -ణీ, ఈంసీం नौकायाम् పడవ, कश्यपपत्नीभेदे కశ్యపుని ఒకభార్య.
तारिणी తారిణీ, ఈంసీం बुद्धदेवीभेदे ఒక బౌద్ధదేవత; महाविद्याभेदे ఒక మహావిద్య (తారిణీదేవి)
तिन्त्रिणी తిన్త్రిణీ, ఈంసీం चिञ्चायाम् చింత†.
तुरण తురణ, ధాం (तुरण्यति) त्वरायाम् తొందర. [హింసించుట.
तृंहणम् తృంహణమ్, అంనం हिंसायाम्
तैरणी తైరణీ, ఈంసీం क्षुपभेदे ఒకక్షుపము (ఏది)†.
तोरणः తోరణః, అం ప్రం बहिस्स्थिते द्वारे (सिंहद्वारे) దోరణ, దోరణము, వెలుపలి ద్వారము, సింహద్వారము, తోరణము. నం

कन्धरायाम् మెడ.

तोषणम् తోషణమ్, అ౦న౦ सन्तोषे సంతోషము; सतोषोत्पादने సంతోషపెట్టుట, तत्साधने సంతోషసాధనము. त्रि० सतोषजनके సంతోషపెట్టునది –णी –ణీ, ఈ౦ సీ౦ सतोषकारिण्याम् సంతోషముపెట్టుస్త్రీ

त्रिकोणम् త్రికోణమ్,అ౦న౦ मोक्षे మోక్షము; कामरूपपीठे కామరూపపీఠము; त्रिभुजे 'త్రిభుజమ్' చూ. भगे ఆఁడుగుఱి; लग्नात्पञ्चमनवमस्थानयोः లగ్నమునకు ఐదవ తొమ్మిదవయిండ్లు; कोणत्रयेముక్కోణము. त्रि० तद्वति అదిగలది.

त्रिगण· త్రిగణః,అ౦పు౦त्रिवर्गे'త్రివర్గః'చూ॥

त्रिगुणम् త్రిగుణమ్, అ౦న౦ प्रधाने ప్రకృతి, गुणत्रये మూఁడుగుణములు (సత్త్వము, రజస్సు తమస్సు). त्रि० तद्वति అవిగలది; त्रिभिर्गुणिते మూఁడురెట్లుగలది. –णा –ణా, ఆ౦సీ౦ मायायाम् మాయ, त्रिशूले త్రిశూలము. –णी –ణీ,ఈ౦సీ౦बिल्वे మారేడు†.

त्रिपर्ण త్రిపర్ణః, అ౦పు౦ पलाशे మోదుగు†. –र्णा –ర్ణా, ఆ౦సీ౦ वनकार्पास्याम् అడవిప్రత్తి†. –र्णी –ర్ణీ,ఈ౦సీ౦ पर्णत्रये మూఁడాకులు, त्रिपर्णायाम् అడవిప్రత్తి†; पृश्निपर्ण्याम्కోలపొన్న†; सालपर्ण्याम् ముయ్యాకుపొన్న†. [सूत्रभेदे ఒక దారము.

त्रिपाणम् త్రిపాణమ్, అ౦న౦ वल्कले నార;

त्रिवेणिः –णी త్రివేణిః –ణీ, ఇ౦ ఈ౦ సీ౦ प्रयागे ప్రయాగక్షేత్రము. –णुः –ణుః,ఉ౦ పు౦ रथमुखस्थेऽवयवभेदे బండినొగకట్లు.

त्रिशाणः త్రిశాణః, అ౦త్రి౦ शाणत्रयपरिमिते పంద్రెండు మాషములు; तत्क्रीते పంద్రెండు మాషములకుఁ గొనిన వస్తువు.

त्रैवणम् త్రైవణమ్,అ౦త్రి౦ वनत्रयसंबन्धिनि మూఁడువనములకు సంబంధించినది.

त्र्याहण· త్ర్యాహణః,అ౦పు౦पक्षिभेदेఒకపక్షి.

त्र्यु(त्र्यू)षणम् త్ర్యు(త్ర్యూ)షణమ్, అ౦న౦ त्रिकटुनि 'త్రికటు' చూ

त्वरणम् త్వరణమ్,అ౦న౦त्वरायाम् వేగము.

ण ४ ణ 4

तण्डुरी(वी)ण తణ్డురీ(వీ)ణః, అ౦పు౦ कीटे పురుగు. న౦ काञ्जिके కలి. त्रि० बर्बरे బారంగి†

तदर्पणम् తదర్పణమ్, అ౦న౦ वस्तुन प्रत्यर्पणे తనయొద్ద దాఁచవిచ్చినవస్తువును తిరిగి అర్పించుట.

तनुत्राणम्తనుత్రాణమ్,అ౦న౦कवचेకవచము –व्रण·–వ్రణః,అ౦పు౦वल्मीकरोगेబోదకాలు.

तमोगुण తమోగుణః, అ౦పు౦ प्रमादमोहादिकारणे गुणभेदे ప్రమత్తత మోహము అజ్ఞానము మున్నగువానికిఁ గారణమైన యొక గుణము. –मणिः –మణిః, ఇ౦పు౦ खद्योते 'ఖద్యోతః' చూ॥ गोमेदके గోమేదకమణి.

तरङ्गिणी తరఙ్గిణీ, ఈ౦సీ౦ नद्याम् నది.

तरुकूणिः తరుకూణిః, ఇ౦పు౦ वाग्गुदखगे కబోదిపక్షి. ['మరః'చూ॥

तर्कुशाण· తర్కుశాణః, అ౦పు౦ झामरे 'ఝా

तलत्राणम् తలత్రాణమ్, అ౦న౦ तलकवचे కరతలకవచము.

तलेक्षण తలేక్షణః, అ౦పు౦ सूकरे పంది.

ताम्रकर्णी తామ్రకర్ణీ, ఈ౦సీ౦ पश्चिमदिग्गजभार्यायाम् పశ్చిమదిగ్గజముయొక్క భార్య. –पर्ण. –పర్ణః, అ౦పు౦ उपद्वीपभेदे ఒక ఉపద్వీపము. –पर्णी –పర్ణీ, ఈ౦సీ౦ नदीभेदे ఒకనది, ताम्रकर्ण्याम् 'తామ్రకర్ణీ'చూ॥ शिलाभेदे ఒకశిల. –वर्णः –వర్ణః, అ౦పు౦ पल्लिवाहे తృణవిశేషము. –र्णा –ర్ణా, ఆ౦ సీ౦ जटायाम् జడలు. [తీర్థము.

ताम्रारुणा తామ్రారుణా, ఆ౦సీ౦तीर्थभेदे ఒక

तारकिणी తారకిణీ, ई०सी० निशायाम् రాత్రి.
तालपर्णम् తాలపర్ణమ్, अ०न० मुरायाम् మురౌ†
—र्णी —ర్ణీ, ई०सी० मिसी పదాప†: मुरायाम् మురౌ†.
तिथिप्रणीः తిథిప్రణీః, ई०पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు.
तिलपर्णः తిలపర్ణః, अ०पु० श्रीवेष्टे 'శ్రీవేష్టః' చూ॥ न० चन्दने చందనము†. —र्णी —ర్ణీ, ई०सी० रक्तचन्दने ఎఱ్ఱచందనము†: सिह्ले 'సిహ్లః' చూ नदीभेदे ఒక నది.
तुङ्गवेणा తుఙ్గవేణా, आ०सी० नदीभेदे ఒక నది.
तुरायणम् తురాయణమ్, अ०न० असङ्गवचने అసంగవాచకము, यज्ञभेदे ఒక యజ్ఞము.
तृणमणि తృణమణిః, इ०पु० नीलमणौ నీలమణి.
तैलद्रोणी తైలద్రోణీ, ई०सी० तैलपूर्णे काष्ठादिरचिते पात्रभेदे కొయ్యమున్నగువానితోఁ జేయఁబడి నూనెతో నింపిన ఒకవిధమైన పెద్దపాత్ర.
तैलपर्णः తైలపర్ణః, अ०पु० गिरिभेदे ఒక కొండ. —र्णी —ర్ణీ, ई०सी० चन्दने చందనము†. श्रीवेष्टे 'శ్రీవేష్టః' చూ॥ सिह्ले 'సిహ్లః' చూ [ధాన్యము.
तोदपर्णी తోదపర్ణీ, ई०सी० धान्यभेदे ఒక
त्रसरेणु. త్రసరేణుః, उ०पु० गवाक्षान्तर्गतसूर्यकिरणेषु दोधूयमाने रजसि కిటికీలలో నుండి లోపలికిఁ బ్రసరించిన సూర్యకిరణములలో కదలుచుఁ గనఁబడెడి రేణువు: परमाणुषट्के ఆఱుపరమాణువులు; त्रिंशत्परमाणुपरिमाणे ముప్పది పరమాణువుల పరిమాణము सी० सूर्यस्य भार्याभेदे సూర్యుని ఒక భార్య.
त्रायमाणः త్రాయమాణః, अ०त्रि० रक्ष्यमाणे రక్షింపఁబడుచున్నట్టిది. —णा —ణా, आ०सी० त्रायन्त्याम् కలుకానుగు†.
त्रिकरणम् త్రికరణమ్, अ०न० मनोवाक्कायेषु మనస్సు వాక్కు శరీరము.
त्रिलवणम् త్రిలవణమ్, अ०न० बिडरुचकसैन्धवलवणेषु బిడరుచక సైంధవలవణములు
त्रिवृत्पर्णी త్రివృత్పర్ణీ, ई०सी० हिलमोचिकायाम् చిలుకకూర†.
त्रिशरणम् త్రిశరణమ్, अ०न० बुद्धे బుద్ధుఁడు.
त्रिषवणम् త్రిషవణమ్, अ०न० त्रिसन्ध्ये 'త్రిసన్ధ్యమ్' చూ
त्रिसुपर्ण. త్రిసుపర్ణః, अ०पु० ऋग्वेदस्यैकदेशे ఋగ్వేదమునందొకభాగము; तद्व्रते దానికిఁ జెందినవ్రతము तद्व्रति ఈవ్రతముగలవాఁడు.
त्रिसौपर्णम् త్రిసౌపర్ణమ్, अ०न० व्रतभेदे ఒక వ్రతము: भगवन्नामभेदे ఒక భగవన్నామము.
त्रिहायणः త్రిహాయణః, अ०पु० त्रिवर्षे गवादौ మూఁడేండ్లయీడు గల కోడె మొ —णी —ణీ, ई०सी० त्रिवर्षाया गवि మూఁడేండ్ల పెయ్య, द्रौपद्याम् ద్రౌపది.
त्रैहायण. త్రైహాయణః, अ०त्रि० त्रिवत्सरसबन्धिनि మూఁడేండ్లకు సంబంధించినది. न० तद्भावे మూఁడేండ్లభావము(స్థితి).
त्र्याक्षायण త్ర్యాక్షాయణః, अ०पु० त्र्यक्षस्य युन्यपत्ये త్రినేత్రునిపుత్రుఁడు.
त्वरायणः త్వరాయణః, अ०त्रि० त्वरायुक्ते వడిగలది.

ण - सं० ग्र० ణ - సం గ్ర

तटस्थलक्षणम् తటస్థలక్షణమ్, अ०न० तद्भिन्नत्वे सति तद्बोधकत्वमितिलक्षणलक्षिते लक्षणे దానికంటె వేఱుగానుండి దానిని దెలియఁజేయునదిగానుండెడిలక్షణము; लक्ष्यानन्तर्भूतं सत् यल्लक्ष्यं सूचयति तादृशे लक्षणे లక్ష్యమునందుఇముడక లక్ష్యమును సూచించెడి లక్షణము; यावल्लक्ष्यकालमनवस्थितत्वे सति इतरव्यावर्तके विशेषणे యావత్కాలము లేకున్నను ఇతరమైనదానినుండి వేఱు

పఱచి లక్ష్యమును సూచించెడి లక్షణము.
तनुसचारिणी తనుసంచారిణీ, ఈంసీం बालिकायाम् బాలిక. [సూర్యకాంతమణి.
तपनमणिः తపనమణిః, ఇంపుం सूर्यकान्ते
तप्तसुवर्णम् తప్తసువర్ణమ్, అంనం शुद्धकाञ्चने అపరంజి, ఉదిరి, కదాని, కుందనము, జాంబూ, జాళ్వా, పుత్తడి, పుత్తళి, మేలిమి, పుటము పెట్టినబంగారు [బదనికర్.
तरुरोहिणी తరురోహిణీ, ఈంసీం बन्दायाम्
तलवारणम् తలవారణమ్, అంనం तलत्राणे 'తలత్రాణమ్' చూ॥ [బలరాముఁడు.
ताललक्षणः తాలలక్షణః, అంపుం तालाङ्के
तिक्तरोहिणी తిక్తరోహిణీ, ఈంసీం कटुकायाम् కటుకరోహిణిర్.
तिरस्करिणी తిరస్కరిణీ, ఈంసీం देवीमेदे ఒక దేవత; यवनिकायाम् తెరచీర, विद्यामेदे కనుకట్టువిద్య. [ष्याम् గేదె.
तुरङ्गद्विषणी తురఙ్గద్విషణీ, ఈంసీం महि-
तुरीयवर्णे తురీయవర్ణః, అంపుం शूद्रे శూద్రుఁడు
तुलसारिणी తులసారిణీ, ఈంసీం तूणे తూణ (చూ)ము
तृणमत्कुण తృణమత్కుణః, అంపుం ऋणमत्कुणे 'ఋణమత్కుణః' చూ
त्रिकूटलवणम् త్రికూటలవణమ్, అం నం द्रोणीलवणे 'ద్రోణీలవణమ్' చూ।
त्रिनेत्रचूडामणि. త్రినేత్రచూడామణిః, ఇంపుం चन्द्रे ముక్కంటితలపువ్వు, చంద్రుఁడు.
त्रिवृत्करणम् త్రివృత్కరణమ్, అంనం पृथिव्यप्तेजसा मिश्रीकरणे అ త్రి వృ త్కృ త (సూక్ష్మ)పృథివ్యప్తేజస్సులను ఒకదానిలో నొకటి మిశ్రముగావించి త్రివృత్కృత (స్థూల)ములఁజేయుట.

त र త 2

तत తతః, अव्यं० हेतौ కారణము, అందువలన, आनन्तर्ये తరువాతః आदौ మొదటః कथान्तरे మఱొకప్రసంగముః प्रश्ने ప్రశ్న, प्रथमाद्वितीयातृतीयापञ्चमीसप्तम्यर्थेषु అది (అట్టి) దానిని (వానిని) దానిచేత దానివలన (దానినుండి) దానియందు (అక్కడ).
ततम् తతమ్, అంత్రిం विस्तृते విస్తరించినది, व्याप्ते వ్యాపింపఁబడినది నం वीणादितन्त्रीवाद्ये వీణె మున్నగు తంత్రీవాద్యము, विस्तृतौ విస్తారముః सन्ततौ సంతానము పుం वायौ గాలి. [సమూహము.
तति. తతిః, ఇంసీం श्रेण्याम् పంక్తి, समूहे
तन्तम् తన్తస్, ధాం (तन्तस्यति) दुःखे దుఃఖము.
तन्ति. తన్తిః, ఇంసీం प्रसारितरज्ज्वाम् పఱచిన(దాఁచిన)త్రాడు, योक्त्रे పలుపు.
तन्तुः తన్తుః, ఉం పుం सताने సంతానముః सूत्रे దారముః तन्तुनागे 'తన్తునాగః' చూ॥
तप्त తప్తః, అంత్రిం दग्धे కాలినది, తపించినదిః सतापिते కాల్పఁ(తపింపఁజేయఁ)బడినది. [(దాఁటెడి)వాఁడు.
तर्ता తర్తా, ఋంత్రిం तरणकर्तरि తరించెడి
तर्तुम् తర్తుమ్, అవ్యం तरितुमित्यर्थे దాఁటుటకు.
तातः తాతః; అంపుం पितरि తండ్రి; दयनीये దయచూపఁ దగినవాఁడు. త్రిం पूज्ये పూజ్యుఁడుః भगणे భగణము.
तातिः తాతిః, ఇంపుం पुत्रे కొడుకు. సీం वृद्धौ వృద్ధినొందుట. [श्रान्ते బడలినది.
तान्तम् తాన్తమ్, అంత్రిం ग्लाने వాడినది;
तिक्त తిక్తః, అంపుం रसविशेषे కనరు, చేఁదు; सुगन्धे మంచిగంధముః वरुणे ఉలిమిరిర్; कुटजे కొండమల్లిర్. నం पर्पटे పాపటర్. త్రిం तिक्तरसयुक्ते చేఁదుగలది.
तिक्ता తిక్తా, ఆంసీం पाठायाम् చిఱుబొద్దిర్; रोहिण्याम् కటుకరోహిణిర్; तिक्तफलायाम 'తిక్తఫలా' చూ॥

तुस्तम् తుస్తమ్, అం॰న॰ रेणौ రేణువు.

तूस्तम् తూస్తమ్, అం॰న॰ जटायाम् జడ, रेणौ రేణువు; पापे పాపము; सूक्ष्मे సూక్ష్మము.

तृप्त. తృప్తః, అం॰త్రి॰ तृप्तियुक्ते తృప్తిగలవాఁడు.

तृप्तिः తృప్తిః, ఇం॰సీ॰ पूर्णकामत्वे పూర్ణకాముఁడగుట; भोजनादिना वाञ्छानिवृत्तौ తుష్టిచెల్లుట, తనివి, ఆదట, అపోక, ఆపోవుట, తనివు, తనుపు, తప్పు, తన్పి, తనియుట, తనివోవుట, తనిసనుట, తనుపారుట, తనివిఁ జెందుట.

त्यक्तम् త్యక్తమ్, అం॰ త్రి॰ कृतत्यागे త్యాగ (మా)ముచేయఁబడినది; त्यक्तुमुद्यते విడువఁ బ్రయత్నించినవాఁడు.

त्रस्तम् త్రస్తమ్, అం॰న॰ शीघ्रे వేగము త్రి॰ भीते భయపడినవాఁడు; चकिते సందేహము గలవాఁడు.

त्रातम् త్రాతమ్, అం॰త్రి॰ रक्षिते రక్షింపఁబడినది; रक्षणे రక్షించుట. [వాఁడు.

त्राता త్రాతా, ఋం॰త్రి॰ रक्षणकर्तरि రక్షించెడి

त्रितः త్రితః, అం॰పుం॰ ब्रह्ममानसपुत्रविशेषे ఒక బ్రహ్మమానసపుత్రుఁడు. [స్థితి.

त्रिता త్రితా, ఆం॰సీ॰ त्रयाणा भवे మూఁడింటి

त्रेता త్రేతా, ఆం॰సీ॰ त्रेतायै 'త్రేతాయః' చూ॥ दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयेषु దక్షిణాగ్నిగార్హపత్యాగ్నిఆహవనీయాగ్నిః युगभेदे త్రేతాయుగము.

त्रैतम् త్రైతమ్, అం॰న॰ त्रितायाम् 'త్రితా' చూ

त्वत्तः త్వత్తః, అవ్య॰ त्वत्सकाशादित्यर्थे నీ నుండి.

त ३ త 3

तत्त्वतः తత్త్వతః, అవ్య॰ यथावदर्थे ఉన్న దున్నట్లు. [ఆసక్తిగలవాఁడు

तद्गतः తద్గతః, అం॰త్రి॰ तत्परे తత్పరుఁడు,

तद्धितः తద్ధితః, అం॰పుం॰ प्रत्ययभेदे ఒక ప్రత్యయము. త్రి॰ तस्मै हिते దా(వా)నికి హితమైనది

तन्त्रता తన్త్రతా, ఆం॰సీ॰ अनेकमुद्दिश्य सकृत्प्रवृत्तौ అనేక క్రియల నుద్దేశించి ఒక్కసారిగాఁ బ్రవర్తించుట.

तन्त्रि(न्द्रि)तः తన్త్రి(న్ద్రి)తః, అం॰ త్రి॰ तन्द्र युते తూఁగుబోతు; आलस्ययुक्ते మందుఁడు. [रात्रौ రాత్రి.

तन्यतुः తన్యతుః, ఉం॰పుం॰ वायौ గాలి. सीं॰

तपती తపతీ, ఈం॰సీ॰ छायादेव्याम् ఛాయాదేవి, नदीभेदे ఒక నది, सूर्यकुमार्याम् సూర్యుని కుమార్తె. [కాలము.

तपान्त. తపాన్తః, అం॰పుం॰ वर्षाकाले వర్షా

तपितः తపితః, అం॰త్రి॰ तप्ते 'తప్తః' చూ॥

तमत. తమతః, అం॰త్రి॰ तृषिते 'తృషితః' చూ

तरन्त. తరన్తః, అం॰పుం॰ समुद्रे సముద్రము; उडुपे తెప్పకొయ్య भक्ते భక్తుఁడు, राक्षसे రాక్షసుఁడు. –न्ती –న్తీ, ఈం॰సీ॰ नौकायाम् ఓడ.

तरिता తరితా, ఆం॰సీ॰ तर्जन्याम् చూపుడు వ్రేలు; गृञ्जने 'గృఞ్జనమ్' చూ॥ ఋం॰త్రి॰ तर्तरि 'తర్తా' చూ

तरीता తరీతా, ఋం॰త్రి॰ तर्तरि 'తర్తా' చూ॥

तरि(री)तुम् తరి(రీ)తుమ్, అవ్య॰ तर्तुमित्यर्थे దాఁటుటకు. [(బెదరిం)పఁబడినది.

तर्जित. తర్జితః, అం॰త్రి॰ भर्त्सिते అదలిం

तर्षितः తర్షితః, అం॰త్రి॰ तृषिते 'తృషితః' చూ॥

तलित· తలితః, అం॰త్రి॰ भृष्टमासभेदे వేఁచిన మాంసవిశేషము.

ताडितम् తాడితమ్, అం॰త్రి॰ कृतताडने కొట్టఁబడినది.

तापित తాపితః, అం॰త్రి॰ जातसन्तापे సంతాపముగలవాఁడు; पीडिते బాధింపఁబడినవాఁడు

तालती తాలతీ, ఈం॰సీ॰ ताडिकायाम् తాటికల్లు.

तालितम् తాలితమ్, అం॰న॰ गुणे దారము,

త్రాడు; तुलितवस्त्रे పరిమితమైనబట్ట; वाद्यभाण्डे వాద్యపు కుండ.

तिमितम् తిమితమ్, అం॰ త్రిం॰ आर्द्रे తడిసినది; स्तिमिते నిశ్చలము.

तीरितः తీరితః, అం॰ త్రిం॰ शास्त्रव्यवस्थानिर्णीते శాస్త్రనియతివనుసరించి నిర్ణయింపఁబడినది. నం॰ कर्मणः समाप्तौ కర్మ-పరిసమాప్తి

तुतातः తుతాతః, అం॰ పుం॰ मीमांसकभेदे ఒక మీమాంసకుఁడు.

तुलितम् తులితమ్, అం॰ త్రిం॰ तुलया परिच्छिन्ने తూఁచఁబడినది; समीकृते సరిచేయఁబడినది. उपमिते పోల్పఁబడినది, परिमिते పరిమితము

तुषितः తుషితః, అం॰ పుం॰ षट्त्रिंशत्(द्वादश) सङ्ख्यावद्गणदेवताविशेषे ముప్పదియాఱుగురు (పండ్రెండుగురు) గల ఒక దేవగణము.

तृणता తృణతా, ఆం॰ స్త్రీం॰ तृणत्वे తృణత్వము; धनुषि విల్లు.

तृपत. తృపతః, అం॰ పుం॰ चन्द्रे చంద్రుఁడు.

तृषित. తృషితః, అం॰ త్రిం॰ तृषायुक्ते ఆశ (దప్పి)గలవాఁడు.

तेजितः తేజితః, అం॰ త్రిం॰ तीक्ष्णीकृते వాఁడి చేయఁబడినది.

तोडितम् తోడితమ్, అం॰ త్రిం॰ कृततोडने చీల్పఁబడినది ముక్కలుచేయఁబడినది హింసింపఁబడినది.

तोदितः తోదితః, అం॰ త్రిం॰ प्रेरिते ప్రేరేపింపఁ(తోలఁ)బడినది; व्यथिते హింసింపఁబడినది.

त्याजितः త్యాజితః, అం॰ త్రిం॰ त्यागं प्रापिते విడిపింపఁబడినది.

त्रायन्ती త్రాయన్తీ, ఈం॰ స్త్రీం॰ त्रायमाणायाम् కలుఁగానుగు, కలుక్రాంత, కారునూవు, కారునువ్వు†.

त्रिंशतिः త్రింశతిః, ఇం॰ స్త్రీం॰ त्रिंशत्सङ्ख्यासङ्ख्येययो ముప్పదిమూఁడు.

त्रिगर्त త్రిగర్తః, అం॰ పుం॰ जालन्धरे देशे జాలంధరదేశము. गणितान्तरे ఒక గణితము. –र्ता –र्त्ता, ఆం॰ స్త్రీం॰ कामुक्याम् 'కాముకి' చూ॥ घुर्घुरिकायाम् 'ఘుర్ఘురికా' చూ॥

त्रिचित త్రిచితః, అం॰ పుం॰ गार्हपत्याग्नौ గార్హపత్యాగ్ని. [ఐకమ్ చూ॥

त्रिजातम् త్రిజాతమ్, అం॰ నం॰ त्रिजातके 'త్రిజా

त्रिणत. త్రిణతః, అం॰ త్రిం॰ त्रिषु स्थानेषु नते మూఁడు చోట్ల వంగినది –ता –తా, ఆం॰ స్త్రీం॰ तृणतायाम् 'తృణతా' చూ॥

त्रिधातुः త్రిధాతుః, ఉం॰ పుం॰ गणेशे గణపతి నం॰ धातुत्रये మూఁడుధాతువులు.

त्रिभुक्ति త్రిభుక్తిః, ఇం॰ పుం॰ देशभेदे ఒక దేశము.

त्रिमूर्ति త్రిమూర్తిః, ఇం॰ పుం॰ मूर्तित्रयवति परमकारणे బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకమైన పరమకారణము, పరమాత్మ. బం॰ ब्रह्मविष्णुमहेश्वरेषु ముమ్మూర్తులు, బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరులు. స్త్రీం॰ परदेवतायाम् పరాశక్తి, बुद्धदेवीभेदे ఒక బౌద్ధదేవత.

त्रिबिस्तम् త్రిబిస్తమ్, అం॰ నం॰ स्वर्णकर्षत्रयमूल्यार्हे మూఁడుబంగారు కర్షముల వెల గల వస్తువు.

त्रिवृतः త్రివృతః, అం॰ త్రిం॰ त्रिधा त्रिगुणिते మూఁడువిధములుగా మూఁడింటిచే హెచ్చింపఁబడినది; मिश्रितेषु पृथिव्यप्तेजस्सु త్రివృత్కరణ(చూ)ముగల భూమి జలాగ్నులు; त्रिगुणितेषु మూఁడింటిచే హెచ్చింపఁబడినది. పుం॰ यज्ञे యజ్ఞము. –ता –त्ता –తా –త్తా, ఆం॰ స్త్రీం॰ त्रिवृति తెల్లతెగడ†.

त्रिशक्ति త్రిశక్తిః, ఇం॰ స్త్రీం॰ प्रधाने మూలప్రకృతి. బం॰ सरस्वतीलक्ष्मीपार्वतीषु సరస్వతిలక్ష్మిపార్వతులు; प्रभुमन्त्रोत्साहशक्तिषु ప్రభుశక్తి మంత్రశక్తి - ఉత్సాహశక్తులు; कालीतारात्रिपुरासु కాళి తార త్రిపుర; इच्छाक्रियाज्ञानशक्तिषु ఇచ్ఛాశక్తి క్రియాశక్తి జ్ఞానశక్తి.

त्रिशतम् –ती త్రిశతమ్ –తీ, అం ఈం క్లం शतकत्रये మూఁడువందలు.

त्रिसप्त త్రిసప్త,న్ం त्रिం బం एकविंशतिसङ्ख्या-सङ्ख्येययो. 21 ఈ సంఖ్యగలవి.

त्रिसिता త్రిసితా, ఆం सीం त्रिशर्करायाम् 'త్రిశర్కరా' చూ॥ [नदीभेदे ఒక నది.

त्रिस्रोता. త్రిస్రోతాః,స్ంसींगङ्गायाम् గంగ;

त्रुटित త్రుటితః, అం त्रिం छिन्ने తెగినది, తునిఁగినది. [బడినది.

त्रोटितः త్రోటితః, అం त्रिం छेदिते త్రెంపఁ

त्र्यशीत. త్ర్యశీతః, అంत्रिం त्र्यशीतिपूरणे ఎనుబదిమూఁడవది.

त्र्यशीतिः త్ర్యశీతిః,ఇంसीం सङ्ख्यासङ्ख्येययो. 83 ఈ సంఖ్యగలవి.

त्वरितम् త్వరితమ్, అం నం वेगे వేగము. त्रिం तद्वति వేగముగలది –ता –తా,ఆం सीం देवीभेदे ఒక దేవత.

त ४ త 4

तटाघातः తటాఘాతః, అంపుం उच्चै कारे-कराक्षेपे ఏనుఁగు తొండమెత్తి విసరుట; उत्खतकेलि. 'ఉత్ఖాతకేలిః' చూ॥

तथागत· తథాగతః, అంపుం बुद्धे బుద్ధుఁడు. त्रिం तथा भूते 'తథా భూతః' చూ॥ समा-रब्धगतिमति ప్రారంభించినవడకగలవాఁడు –भूतः –భూతః, అం त्रिం तादृशेन रूपेण भूते ఆప్రకారముగా బనట్టిది.

तनुवात. తనువాతః, అంపుం नरकभेदे ఒక నరకము.

तनूकृतः తనూకృతః, అంत्रिం सूक्ष्मीकृते సన్నగాచేయఁబడినది; तष्टेచెక్కఁబడినది.

तन्त्रयुक्ति· తన్త్రయుక్తిః, ఇంसी› सुश्रुतो-क्तयुक्तिभेदे సుశ్రుతమువచించిన ఒకయుక్తి

तपोधृतिः తపోధృతిః, ఇంపుం तपोरते తపఅప్రక్తుఁడు. –मूर्तिः –మూర్తిః, ఇంపుం परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు; तपस्विनि తావసి.

तमस्वती తమస్వతీ, ఈంसीं रात्रौ రాత్రి.

तमोज्योति. తమోజ్యోతిః, స్ంపుం खद्योते 'ఖద్యోతిః' చూ॥ -लिप्ती –లిప్తీ, ఈంसीं तामलिप्ते ఒక దేశము.

तरङ्गितः తరఙ్గితః,అంत्रिं जाततरङ्गे అలలుగలది, चञ्चले చంచలము. –लितः –లితః, అంत्रिం आन्दोलिते ఊఁపఁబడినది;चलिते కదలినది. (నాట్యముచేయఁబడినది.

ताण्डवितम् తాణ్డవితమ్, అంत्रिం नर्तिते

तामलिप्त· –प्ती తామలిప్తః, –ప్తీ, అంఈం प्सं देशभेदे ఒక దేశము.

ताम्रलिप्त. తామ్రలిప్తః, అంపుం देशभेदे ఒక దేశము. [ఆంప్సం कुलत्थे ఉలవలు†.

ताम्रवृन्तः –न्ता తామ్రవృన్తః –న్తా, అం

ताम्र वती తామ్రావతీ,ఈంसीంनदीभेदेఒకనది.

तारकितम् తారకితమ్, అంనం नक्षत्रयुक्तन-भसि చుక్కలుగలమిన్ను –क्षितिः–క్షితిః, ఇంపుం देशभेदे ఒక దేశము. सीం उच्च-भूमौ ఉన్నతమైన మన్ను.

तालवृन्तम् తాలవృన్తమ్, అంనం तालवृन्तके 'తాలవృన్తకమ్' చూ॥

तिक्तधातु· తిక్తధాతుః, ఉంపుం पित्ते పిత్తము.

तितिक्षित. తితిక్షితః, అంत्रिం क्षान्ते ఓర్పుగలవాఁడు. ['తిథ్యధిపతిః' చూ॥

तिथिपतिः తిథిపతిః, ఇం పుం तिथ्यधिपतौ

तिरस्कृतम् తిరస్కృతమ్, అంనం अवमा-निते అవమానింపఁబడినది; आच्छादिते కప్పఁబడినది. పుం मन्त्रभेदेఒకమంత్రము. –तिः–తిః,ఇంसीంतिरस्कारेతిరస్కారము.

तिरोभूतः తిరోభూతః, అంत्रिం अन्तर्हिते మఱుఁగువడినది; आच्छादिते కప్పఁబడినది. –हित –హితః, అంत्रिం तिरोभूते 'తిరోభూతః' చూ॥

तिर्यक्पाती తిర్యక్పాతీ,న్ంत्रिం साचि विप्र-

सारिणि అడ్డముగాఁ బోవునది; कुटिलवृत्तौ కుటిలమైనవృత్తిగలది -स्रोता.-స్రోతః, स्‌ंपुं पशुपक्ष्यादौ పశువు పక్షి మొ॥

तीरभुक्ति· తీరభుక్తిః,इं॰सी॰विदेहदेशे విదేహదేశము. [తిర్హుతార(దేవి).

तीक्ष्णकान्ता తీక్ష్ణకాన్తా,आं॰सी॰उग्रतारायाम्

तुङ्गीपति తుఙ్గీపతిః, इं॰पुं॰चन्द्रे చంద్రుఁడు.

तुर्फरीतुः తుర్ఫరీతుః, उ॰त्रि॰हन्तरि హింసకుఁడు.

तुष्टुषितः తుష్టుషితః, अं॰त्रि॰ स्तोतुमभिप्रेते స్తోత్రము సేయుఁదలంపఁబడినది.

तृणकेतुः తృణకేతుః, उं॰पुं॰ वशे వెదురు† ताले తాడు†. -जाति -జాతిః, इं॰सी॰ उलपादौ ఉలవ(చూ)ము మొ -ज्योति -జ్యోతిః,स्‌ं॰नं॰ रात्रौप्रकाशशालिनि लता-विशेषे రాత్రియందు ప్రకాశించెడి ఒక లత. ज्योतिष्मत्याम् ఎక్కుడుతీఁగె†. -शीतम् -శీతమ్, अं॰नं॰ कत्तृणे కామంచిపూరి† -ता -తా, आं॰सी॰ जलपिप्पल्याम् నీరుపిప్పలి†. [మడిగాలి.

तृणावर्तः తృణావర్తః, अं॰पुं॰ वात्यायाम्

तेजवती తేజవతీ, ईं॰सी॰ गजपिप्पल्याम ఏనుఁగుపిప్పలి.

तेजोमूर्तिः తేజోమూర్తిః, इं॰ पुं॰ सूर्ये సూర్యుఁడు. त्रि॰ तेज आत्मके తేజస్స్వరూపుఁడు -वृत्तम् -వృత్తమ్, अं॰नं॰ तेजोऽनुरूपेचरिते వీర్యానురూపమైనచరిత్ర.

तेजोवती తేజోవతీ, ईं॰सी॰ अग्निपुरे అగ్నిపట్టణము. ज्योतिष्मत्यान् ఎక్కుడుతీఁగె†. गजपिप्पल्याम् ఏనుఁగుపిప్పలి†; चव्ये చవ్యము†. [మూనేత్రాగినవాఁడు.

तैलपीतः తైలపీతః, अं॰ त्रि॰ पीततैलके

तैलम्पाता తైలమ్పాతా, आं॰सी॰स्वधायाम् స్వధ, శ్రాద్ధే తద్దినము.

त्रिगुणित· త్రిగుణితః, अं॰ त्रि॰ त्रिरावृत्ते మూఁడురెట్లు చేయఁబడినది.

त्रिधामूर्ति త్రిధామూర్తిః, इं॰पुं॰ परमेश्वरे పరమాత్మ.

त्रिनवत త్రినవతః, अं॰त्रि॰ त्रिनवतितमे తొంబదిమూఁడవది. -ति· -తిః, इं॰सी॰ सङ्ख्यासङ्ख्येययोः 93 ఈ సంఖ్య గలవి

त्रिप्रसृत త్రిప్రసృతః, अं॰पुं॰ मत्तगजे మదపుటేనుఁగు.

त्रिसप्तत త్రిసప్తతః, अं॰त्रि॰ त्रिसप्ततितमे డెబ్బదిమూఁడవది -ति -తిః, इं॰सी॰ सङ्ख्यासङ्ख्येययोः 73 ఈ సంఖ్య గలవి

त्रोटिहस्त. త్రోటిహస్తః, अं॰पुं॰ खगे పక్షి.

त्विषापति త్విషాంపతిః, इं॰पुं॰ सूर्ये వెలుఁగుఱేఁడు, సూర్యుఁడు.

त - सं॰प्र॰ త - సం ప్ర

तदाप्रभृतिः తదాప్రభృతిః, इं॰त्रि॰ तत्काल प्रभृतिके అదిమొదలుకొని ఉన్నట్టిది.

तन्तुसन्ततम् తన్తుసన్తతమ్, अं॰नं॰ स्यूत वस्त्रे కుట్టినబట్ట.

तरणिपोत తరణిపోతః,अं॰पुं॰द्रोण्याम् డోనె

तरलायितम् తరలాయితమ్,अं॰त्रि॰ चञ्चला-चरिते కంపింపఁజేయఁబడినది.

तिथ्यधिपति. తిథ్యధిపతిః, इं॰पुं॰ प्रतिपदा-दीना क्रमात् तिथिपतिषु अग्निब्रह्मगौरीगणेश सर्पषण्मुखसूर्यशर्वदुर्गायमविश्वहरिकामशिव· चन्द्रेषु పాడ్యమి మున్నగు తిథులకు క్రమముగా అధిపతులైన అగ్ని బ్రహ్మ గౌరీగణపతి సర్పషణ్ముఖసూర్యరుద్రదుర్గా యమ విశ్వ (విశ్వదేవతలు)హరిమన్మథశివచంద్రులు.

तिन्तिडीद्यूतम् తిన్తిడీద్యూతమ్, अं॰ नं॰ चिञ्चाबीजद्युते చింతగింజలతో ఆడెడి జూదము, ఓమనగుంటలు మొ॥

तुण्डदेवभक्त తుణ్డదేవభక్తః,अं॰पुं॰ तुण्डदेव प्रभोर्देशे తుండదేవప్రభుదేశము.

तुल्ययोगिता తుల్యయోగితా, ఆం సీం अलङ्कारभेदे ఒక యలంకారము.

तृतीया(त्रिगुणा)कृतम् తృతీయా(త్రిగుణా)కృతమ్, అం త్రిం त्रिहल्ये 'త్రిహల్యమ్' చూ

तृतीय(या)प्रकृति. తృతీయ(యా)ప్రకృతిః, ఇం సీం नपुंसके నపుంసకుఁడు.

त्रयस्त्रिंशत्पति త్రయస్త్రింశత్పతిః, ఇం పుం इन्द्रे ఇంద్రుఁడు, प्रजापतौ ప్రజాపతి.

त्रिणाचिकेत త్రిణాచికేతః, అం పుం अध्वर्युभेदे ఒక అధ్వర్యువు. [रसि అచ్చర.

त्रिदशवनिता త్రిదశవనితా, ఆం సీం अप्स-

त्रिपरिक्रान्त త్రిపరిక్రాన్తః, అం పుం याजनाध्ययनप्रतिग्रहवृत्तिके యాజనము అధ్యయనము ప్రతిగ్రహము వృత్తిగాఁగలవాఁడు

त्रिफलीकृत త్రిఃఫలీకృతః, అం త్రిం త్రి वितुषीकृते ముమ్మాఱు పొట్టులేకుండ చేయఁబడిన బియ్యము మొ [వృత్తము

त्वरितगति త్వరితగతిః, ఇం సీం वृत्तभेदे ఒక

थ - सं० प्र० థ - సం ప్ర

तटस्थ తటస్థః, అం త్రిం तीरस्थे ఒడ్డుననున్నవాఁడు, उदासीने మధ్యవర్తి; समीपस्थे దగ్గఱనున్నవాఁడు. [కలి

तण्डुलोत्थम् తణ్డులోత్థమ్, అం నం काञ्जिके

तत्पदलक्ष्यार्थ తత్పదలక్ష్యార్థః, అం పుం अविद्यादिसमष्ट्युपाध्युपहिताधारभूते निरुपाधिकचैतन्ये అజ్ఞానాది సమష్ట్యుపాధికమైన యీశ్వరతత్త్వమున కధిష్ఠానముగానుండెడి నిరుపాధిక(ఏయుపాధియులేని) చైతన్యము, శుద్ధచైతన్యము.

तत्पदवाच्यार्थः తత్పదవాచ్యార్థః, అం పుం अज्ञानादिसमष्ट्युपधिरेतदुपहितसर्वज्ञत्वादिविशिष्टचैतन्यमेतदनुपहितं सत्याद्यात्मकचैतन्यं च तप्तायःपिण्डवदेकत्वेनावभासमानमेतत्त्रितये కాలిన ఇనుపగుండువలె ఒక్కటిగాఁ దోఁచు అవిద్యాది సమష్ట్యుపాధియును తదుపహితుఁడై సర్వజ్ఞుఁడుగా భాసించెడియీశ్వరుఁడును వీనికాధారమగు సత్యజ్ఞానాది లక్షణములు గల బ్రహ్మము-అనెడి యీ మూఁడు తత్త్వములకూటమి.

तत्पदार्थः తత్పదార్థః, అం పుం जगत्कारणे परमात्मनि జగత్కారణమైన పరమాత్మ.

तथा తథా, అవ్యం अङ्गीकारे అంగీకారము; तेनप्रकारेणेत्यर्थे ఆలాగు, అట్లు; निश्चये నిశ్చయము, परमार्थे పరమార్థము, నిజము; पृष्टप्रतिवाक्ये బదులుపలుకుట; समुच्चये సముచ్చయము. साम्ये పోలిక.

तदर्थम् తదర్థమ్, అం త్రిం तत्प्रयोजनके అది ప్రయోజనముగాఁ గలది तदुद्देश्यके అది ఉద్దేశ్యముగాఁ గలది. పుం तत्पदार्थे 'తత్పదార్థః' చూ [కారము.

तन्थी(स्थी) తన్థీ(స్థీ), अव्यं स्वीकारे అంగీ-

तरिरथ. తరిరథః, అం పుం अरित्रे ఓడనడుపు తెడ్డు.

तरस्था తరస్థా, ఆం సీం बन्दायाम् బదనిక†.

तस्थु తస్థుః, ఉం పుం स्थावरे స్థావర(ము)ము.

तारापथ. తారాపథః, అం పుం आकाशे చుక్కలతెరువు(త్రోవ), ఆకాశము.

तावतिथः తావతిథః, అం త్రిం तावता पूरणे అన్నవది.

तिथ తిథః, అం పుం अग्नौ అగ్ని: कामे కామము, काले కాలము; वर्षाकाले వర్షాకాలము

तिथि తిథిః, ఇం సం प्रतिपदादिषु పాడ్యమి విదియ మొ पञ्चदशसु పదునైదు.

तिथी తిథీ, ఈం సీం तिथौ తిథి.

तीर्थम् తీర్థమ్, అం నం आगमे ఆగమము; उपकूपे 'ఉపకూపః' చూ निदाने ఆదికారణము; अग्नौ అగ్ని; सत्यादिषु సత్యాద్యుత్తమగుణములు, ब्राह्मणे బ్రాహ్మణుఁడు;

क्षीरजसि మట్టునెత్తురు, उपाध्याये ఉపాధ్యాయుఁడు; उपाये ఉపాయము; ऋषिजुष्टजले ఋషులు సేవించిన జలము. गुरौ గురువు; घट्टे శుల్కగ్రహణస్థానము; दर्शने దర్శనము; देवऋषिपितृब्रह्मतीर्थेषु దేవ ఋషి పితృ బ్రహ్మ తీర్థములు; जलावतारे నీళ్లరేవు; पात्रे పాత్రుఁడు; पुण्यभूमौ అయోధ్యమున్నగు పుణ్యక్షేత్రము; पुण्यारण्ये పుణ్యారణ్యము, मन्त्रिणि మంత్రి, यज्ञे యజ్ఞము; योनौ యోని, शास्त्रे శాస్త్రము; सत्त्रिणि 'సత్త్రి' చూ॥ सत्रयाजिना दश नामस्वन्यतमे సంన్యాసులదశనామములలో నొకటి. [కప్పుట, स्तुतौ స్తుతించుట

तुत्थ తుత్థ, धा० (तुत्थयति -ते) आवरणे

तुत्थः తుత్థః, अ०पु० अग्नौ అగ్ని. न० अञ्जनभेदे మయిలు(మైలు)తుత్తము; कर्परीतुत्थे మ్రానిపసుపున వండిన అంజనవిశేషము; ग्रावणि గ్రావ, రాయి; रसाञ्जने రసాంజనము.

तुत्था తుత్థా, आ०स्त्री० तुत्थाञ्जने మైలుతుత్తము; नील्याम् నీలి†; सूक्ष्मैलायाम् చిన్న యేలకి†.

तुषोत्थम् తుషోత్థమ్, अ०न० काञ्जिके కలి.

तृणग्रन्थि తృణగ్రన్థిః, इ० स्त्री० स्वर्णजीवन्त्याम् బంగరువన్నెకరక†. [కూరనెల్లి†.

तेजोमन्थः తేజోమన్థః, अ०पु० अग्निमन्थे

तैर्थः తైర్థః, अ०त्रि० तीर्थे देये తీర్థమందియఁదగినది, तीर्थकार्ये తీర్థమందు కర్తవ్యము; घट्टात् आगते అయస్థానమునుండి వచ్చినది.

त्रिपथम् త్రిపథమ్, अ०न० त्रिमार्ग्याम् మూఁడుత్రోవలు त्रि० तद्वति అవి గలది.

त्रिलोकनाथः త్రిలోకనాథః, अ०पु० परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు.

त्वम्पदलक्ष्यार्थः త్వమ్పదలక్ష్యార్థః, अ० पु० अज्ञानादिव्यष्टयुपाध्युपहिताधारभूते अनुपहितप्रत्यगानन्दरूपे तुरीये चैतन्ये వ్యష్టి స్థూల సూక్ష్మ కారణ దేహములు ఉపాధిగఁ గల చిదాభాస(జీవు)నకాధారముగా నున్నదియు నిరుపాధికమును ప్రత్యక్కును ఆనందరూపమును తురీయము నైన చైతన్యము; त्वमित्यर्थे 'త్వమ్' చూ॥

त्वम्पदवाच्यार्थः త్వమ్పదవాచ్యార్థః, अ०पु० तप्तायः पिण्डवदेकत्वेनावभासमाने अज्ञानादिव्यष्टिस्तदुपहितमल्पज्ञत्वादिविशिष्टचैतन्यं तदधिष्ठाननिरुपाधिकचैतन्यमेतत्त्रये తప్తాయఃపిండమువలె ఒక్కటిగాఁ దోఁచెడి స్థూలసూక్ష్మకారణదేహములు - ఇవి ఉపాధిగఁగలిగి కించిజ్జ్ఞత్వాదిగుణములు గలిగియుండెడి జీవచైతన్యము - వీని కధిష్ఠానమును నిరుపాధికము నైన ప్రత్యక్చైతన్యము-అను వీని కూటమి.

द २ ద 2

तदा తదా, अव्य० तत्काले इत्यर्थे అపుడు, అప్డు, అప్పుడు.

तर्द తర్ద, धा० (तर्दति) हिंसायाम् హింస.

तर्दः తర్దః, अ०त्रि० हिंसके హింసచేయువాఁడు

तर्दूः తర్దూః, ऊ०स्त्री० तण्डवाम् తెడ్డు.

तादृक् తాదృక్, श्०त्रि० तादृशे అటువంటివాఁడు

तिन्दुः తిన్దుః, उ०पु० तिन्दुके 'తిన్దుకః' చూ॥ कर्षमाने కర్షమెత్తు. [పెట్టుట.

तुद తుద, धा० (तुदति -ते) व्यथने బాధ

तुदः తుదః, अ०त्रि० तर्दे 'తర్దః' చూ॥

तुन्दम् తున్దమ్, अ०न० उदरे కడుపు.

तुन्दिः తున్దిః, इ०पु० गन्धर्वभेदे ఒక గంధర్వుఁడు. न० उदरे కడుపు. स्त्री० नाभौ బొడ్డు. [గలవాఁడు.

तुन्दी తున్దీ, न्०त्रि० बृहत्कुक्षौ పెద్ద కడుపు

तूदः తూదః, अ०पु० कार्पासिकायाम् ప్రత్తి†;

ब्रह्मदारुणि గంగరావి†.

तूदी తూదీ, ఈంసీం देशभेदे ఒక దేశము.

तृदिर् తృదిర్, ధాం (तृणत्ति, तृन्ते) हिंसानादरयो. హింస అనాదరము.

तोदः తోదః, అంపుం व्यथायाम् బాధ.

त्रदि త్రది, ధాం (त्रन्दति) चेष्टायाम् చేష్ట.

त्रिदृक् త్రిదృక్, శ్రుంపుం शिवे ముక్కంటి, శివుఁడు

त्वादृक् త్వాదృక్, త్రిం త్రిం त्वादृशे నీవంటివాఁడు

द ३ ద 3

तत्पदम् తత్పదమ్, అంనం तच्छब्दे తత్పదము 'తత్' చూ सृष्टेः पुरा अधुनाऽपि एकमेवाद्वितीयंसन्नामरूपविवर्जितमितिलक्षणलक्षिते ब्रह्मणि సృష్టికి మొదటను ఇప్పుడును ఎట్టి నామరూపములును లేక ఏకమై అద్వితీయమై త్రికాలాబాధ్యమై వెలుఁగుచుండెడి బ్రహ్మపదార్థము.

तदादिः తదాదిః, ఇంత్రిం तदाप्रभृतौ 'తదాప్రభృతిః' చూ॥

त(ता)रदा(दी) త(తా)రదా(దీ), ఈం సీం कण्टकिवृक्षभेदे ఒక ముండ్లచెట్టు.

तलोदा తలోదా, ఆంసీం नद्याम् నది

तोयदः తోయదః, అంపుం जलदे 'జలదః' చూ నం घृते నెయ్యి.

त्रिपद. త్రిపదః, అంపుం त्रिविक्रमे త్రివిక్రముఁడు, విష్ణువు. -दा -దా, ఆంసీం गायत्र्याम् గాయత్రి, ऋचि ఋక్కు; हंसपद्याम् హంసపాది†. -दी -దీ, ఈంసీం गायत्र्याम् గాయత్రి, ఛందస్సు; गजपादबन्धनरज्जौ ఏనుఁగుకాలిపగ్గము, गोधापद्याम् చెప్పుతట్టు†, त्रिपदिकायाम् 'త్రిపదికా' చూ॥ छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు: पादत्रययुतायाम् మూఁడుపాదములు గలది, हंसपद्याम् హంసపాది†.

त्रिपाद. త్రిపాదః, అంపుం परमपुरुषे పురుషోత్తముఁడు; ज्वरे జ్వరము.

त्रिमदः త్రిమదః, అంపుం मुस्ताचित्रकविडङ्गेषु తుంగముస్తె† చిత్రమూలము† వాయువిడంగము†; विद्याकुलधनमदेषु విద్యాకులధనమదములు.

त्रिवेद త్రివేదః, అంపుం त्रयीविदि త్రయీ(చూ)వేత్త. -दी -దీ, ఈంసీం ऐष्टिकपाशुकसौमिकवेदिकात्रये ఇష్టి-పశు-సోమములకు సంబంధించిన మూఁడు వేదికలు, त्र्यायाम् 'త్రయీ' చూ నంపుం त्रिवेदे 'త్రివేదః' చూ॥

त्वंपदम् త్వంపదమ్, అం నం त्वमितिपदे 'త్వమ్' అనెడి పదము ('త్వమ్' చూ॥)

द ४ ద 4

तनुच्छद తనుచ్ఛదః, అంపుం कवचे కవచము.

तनुह्रद తనుహ్రదః, ఉంపుం गुदे ముడ్డి.

तपच्छद తపచ్ఛదః, అంపుం दमनके దవనము.

तमोनुद తమోనుదః, అంపుం तमोनुदि 'తమోనుత్' చూ प्रकृते प्रेरके परमात्मनि ప్రకృతిని ప్రేరేపించెడి పరమాత్మ.

ताम्बूलदः తామ్బూలదః, అం పుం राज्ञा ताम्बूलदातरि सेवके రాజులకు తాంబూలమందించెడి సేవకుఁడు [హంసపాది†.

ताम्रपादी తామ్రపాదీ, ఈంసీం हंसपद्याम्

तालकन्द. తాలకన్దః, అంపుం तालमूल्याम् నేలతాడు† [వాఁడు.

तिलतुद తిలంతుదః, అంపుం तैलिके తెలికి

तीर्णपदी తీర్ణపదీ, ఈంసీం तालमूल्याम् నేలతాడు†.

तीव्रकन्दः తీవ్రకన్దః, అంపుం सूरणे కంద†.

तीव्रानन्द తీవ్రానన్దః, అంపుం आशुतोषे శివుఁడు

तीक्ष्णकन्द. తీక్ష్ణకన్దః, అంపుం पलाण्डौ ఉల్లి†

तृणकन्द. తృణకన్దః, అంపుం कशेरौ నమ్మ

దుంపఁ†. –पदी –పదీ, ఈంసీం लताभेदे ఒక తీఁగె. [ఒక ఉపనిషత్తు.

तेजोबिन्दुः తేజోబిన్దుః, ఉంపుం उपनिषद्भेदे

तैलकन्दः తైలకన్దః, అంపుం तरुभेदे నూనె కందఁ†. –स्यन्दा –స్యన్దా, ఆంసీం श्वेतगोकर्ण्याम् తెల్లదాఁగ†; कक्कोल्याम् 'కాకోలి' చూ॥ [దువేదములు; प्रणवे ఓంకారము.

त्रिवृद्वेद. త్రివృద్వేదః. అంపుంत्रय्याम् మూఁ

त्रैककुदम् త్రైకకుదమ్, అంనం स्रोतोऽञ्जने పావిరాంజనము.

द ५ ద 5

तगरपादी తగరపాదీ, ఈంసీం तगरे నంది వర్ధనము† [ఒక పడవ.

तरण्डपादा తరణ్డపాదా, ఆంసీం नौकाभेदे

तृणषट्पद. తృణషట్పదః, అంపుం वरटायाम् కణుఁదురీఁగ.

ध - सं०प्र० ధ - సం ప్ర

तत्कालधीः తత్కాలధీః, ఈంత్రిం समयोचितमतियुते సమయోచితమయిన ప్రజ్ఞగల వాఁడు

तत्पदाभिध తత్పదాభిధః, అంపుం तत्पद वाच्यार्थे 'తత్పదవాచ్యార్థః' చూ [వాఁడు.

तथाविध· తథావిధః, అంత్రిం तादृशे అట్టి

तद्बुद्धि· తద్బుద్ధిః, ఇంసీం तदाकारप्रज्ञायाम् బ్రహ్మాకారవృత్తి. త్రిం स्थितप्रज्ञे స్థితప్రజ్ఞుఁడు

तद्विध. తద్విధః, అంత్రింतादृशे అట్టివాఁడు

तपोनिधि తపోనిధిః, ఇంపుం तपोधने తాపసుఁడు.

तरान्धु తరాన్ధుః,ఉంపుం नौकाभेदेఒకపడవ.

तरुणदधि తరుణదధి,ఇంనం सद्योजातदधनि రేగడపెరుఁగు

तलयुद्धम् తలయుద్ధమ్, అంనం चपेटाघातयुद्धे చెంపదెబ్బలపోరు.

ताम्रदुग्धा తామ్రదుగ్ధా, ఆంసీం गोरक्षदुग्धायाम् అమృతసంజీవని†.

ताम्रार्धः తామ్రార్ధః, అంపుం कांस्ये కంచు.

तिक्तदुग्धा తిక్తదుగ్ధా, ఆంసీంअजशृङ्ग्याम् జుట్టుపు† क्षीरिण्याम् చిటుపాల†: स्वर्णक्षीर्याम् 'స్వర్ణక్షీరీ' చూ॥

तिथ्यर्धम् తిథ్యర్ధమ్, అంనం करणे కరణము.

तिरोधाతిరోధా,अव्यంतिरोधानेతిరోధానము.

तीव्रगन्धा తీవ్రగన్ధా, ఆంసీంअजमोदायाम् ఒక ఓమము†.

तीक्ष्णगन्ध- తీక్ష్ణగన్ధః,అంపుం कुन्दुरी కుందురుష్కము†; गन्धके గంధకము, रक्ततुलस्याम् ఎఱ్ఱతులసి†; शिग्रौమునగ†. –न्धा –న్ధా, ఆంసీం कन्थार्याम् కందారి†; कृष्णसर्षपे నల్లావాలు†, जीवन्त्याम् పాలకూర†; वचायाम् వస; श्वेतवचायाम् తెల్లవస, सूक्ष्मैलायाम् సన్నయేలకి†.

तुरगस्कन्ध. తురగస్కన్ధః, అంపుం समूहे గుఱ్ఱలమంద.

तृणगोधा తృణగోధా, ఆంసీం सरटे తొండ; तृणजलूकायाम् 'తృణజలూకా' చూ॥

तृणौषधम् తృణౌషధమ్, అం నం एलेये 'ఐలేయమ్' చూ

त्रिदशायुधम త్రిదశాయుధమ్, అంనం इन्द्रायुधे 'ఇన్ద్రాయుధమ్' చూ॥ [ములుగా.

त्रिधा త్రిధా, अव्यం त्रिप्रकारे మూఁడు విధ

त्रिमधु· త్రిమధుః, ఉం పుం ऋग्वेदैकदेशे ఋగ్వేదమందొకభాగము;तद्व्रतभेदेఅందలి ఒక వ్రతము: तद्वेदाध्येतरि ఆ వేదము నదువువాఁడు.मधुवातादिऋक्त्रये మధువాతాది-ఋక్త్రయము, मधुशब्दत्रये మూఁడు మధుశబ్దములు. నం शर्करामधुघृते(दुग्धे)षु చక్కెర తేనె నేయి(పాలు). [తలలవాఁడు.

त्रिमूर्ध. త్రిమూర్ధః, అంపుంत्रिशिरसि మూఁడు

त्रिलोकधृक्(त्) త్రిలోకధృక్(త్),षं॰ त्॰ पुं॰ श्रीविष्णौ శ్రీవిష్ణువు

त्रिविध. త్రివిధః, अं॰ त्रि॰ त्रिप्रकारे మూఁడు విధములుగ నున్నది.

त्रिविष्टब्धम् త్రివిష్టబ్ధమ్, अं॰ नं॰ त्रिदण्डरूपे अवष्टम्भत्रये త్రికరణముల నిశ్చలత.

त्रिशक्तिधृत् త్రిశక్తిధృత్, त्॰ पुं॰ प्रभौ ప్రభువు. परमेश्वरे పరమేశ్వరుఁడు.

त्रिसन्धि త్రిసన్ధిః, इं॰ सी॰ पुष्पभेदे ఒక పూవు. नं॰ पूर्वापरमध्यसन्धौ ఆదిమధ్యాంతసంధి.

त्रिसुगन्धि త్రిసుగన్ధి, न्॰ नं॰ त्वगेलापत्राणा समत्वे సమమైన పాళ్లుగల లవంగాలు ఏలకులు ఆకుపత్రి. [జ్యోతిషము.

त्रिस्कन्धम् త్రిస్కన్ధమ్, अं॰ नं॰ ज्योतिषे

त्रेधा(त्रैधम) త్రేధా[త్రైధమ్),अव्य॰ त्रिधेत्यर्थे 'త్రిధా' చూ॥

त्वक्सुगन्धः త్వక్సుగన్ధః, अं॰ पुं॰ नारङ्गे నారింజ†. -धा -ధా, आं॰ सी॰ ऐलेये నూఁగుదోస†.

त्वग्गन्धः త్వగ్గన్ధః, अं॰ पुं॰ नारङ्गे నారింజ†.

त्वचिसुगन्धा త్వచిసుగన్ధా, आं॰ सी॰ क्षुद्रैलायाम् చిన్నయేలకి†. [వంటివాఁడు.

त्वद्विधः త్వద్విధః, अं॰ त्रि॰ त्वत्सदृशे నీ

त्वम्पदाभिधः త్వమ్పదాభిధః,अं॰ पुं॰ त्वम्पदवाच्यार्थे 'త్వమ్పదవాచ్యార్థః' చూ॥

न २ న 2

तना తనా, आं॰ सी॰ धने ధనము.

तनु తను, धा॰ (तनोति, तनुते) विस्तारे విస్తరించుట. (तनति, तानयति -ते) श्रद्धोपकरणयो శ్రద్ధ ఉపకరణ(ఉపకార)ము; आघाते దెబ్బ కొట్టుట.

तनुः తనుః, उं॰ त्रि॰ कृशे సన్ననిది, विरले పలుచనిది; अल्पे కొంచెము सी॰ त्वचि తోలు, చర్మము, शरीरे శరీరము; स्त्रियाम् స్త్రీః लग्नस्थाने లగ్నస్థానము. सं॰ नं॰ शरीरे శరీరము.

तनूः తనూః, ऊं॰ सी॰ शरीरे శరీరము; गवि గోవు, अप्सु నీరు पुं॰ प्रजापतौ ప్రజాపతి.

तन्नि తన్నిః, इं॰ पुं॰ चक्रकुल्यायाम् కోంపొన్న†.

तान తానః, अं॰ पुं॰ ज्ञानविशेषे ఒకజ్ఞానము, ज्ञानविषये జ్ఞానగోచరము, विस्तृतौ విస్తారము, गानाङ्गभेदे ఒక గాన-అంగము.

तुन्न తున్నః, अं॰ त्रि॰ छिन्ने ఛేదింపఁబడినది; व्यथिते దుఃఖితుఁడు. पुं॰ नन्द्याम् నంది†.

तृप्नु. తృప్నుః, उं॰ त्रि॰ तृप्तिशीले తృప్తిపడు స్వభావముగలవాఁడు.

तेन తేన, अव्य॰ तद्धेतुनेत्यर्थे అందుచేత, అందువలన, కాఁబట్టి. [అంగము.

तेन తేనః, अं॰ पुं॰ गानाङ्गविशेषे ఒకగాన-

त्रस्नु త్రస్నుః, उं॰ त्रि॰ त्रासशीले పిఱికి.

न ३ న 3

तङ्कनम् తఙ్కనమ్, अं॰ नं॰ कृच्छ्रजीवने కష్టపుఁబ్రదుకు [स्खलने జాఱుట.

तङ्गनम् తఙ్గనమ్, अं॰ नं॰ कम्पने కదలుట;

तटिनी తటినీ, ईं॰ सी॰ नद्याम् నది. [చూ॥

तदानीम् తదానీమ్,अव्य॰'तदा' पदय'తదా'

तद्दिनम् తద్దినమ్, अव्य॰ दिनमध्ये మధ్యాహ్నము, प्रतिदिने ప్రతిదినము. अं॰ नं॰ पूर्वोक्तदिने తద్దినము ఆరోజు.

तद्धन తద్ధనః, अं॰ त्रि॰ कृपणे లోభి.

तन्तुन. తన్తునః, अं॰ पुं॰ ग्राहे నెగడు.

तपन. తపనః, अं॰ पुं॰ ग्रीष्मे వేసవికాలము; अग्निभेदे ఒక అగ్ని, नरकान्तरे ఒక నరకము. भल्लातके జీడి†; शिवे శివుఁడు; सूर्यकान्ते సూర్యకాంతమణి, सूर्ये వేఁడివేలుపు, సూర్యుఁడు; क्षुद्राग्निमन्थे చిన్ననెల్లి

కూర†. న० तपे తాపము: युवतीनामलंकारभेदे జవరాండ్రయొక్క ఒక అలంకారము.
तपनी తపని, ఈ०सी० गोदावर्याम् గోదావరి.
तपिनी తపిని, ఈ०सी० नदीभेदे ఒక నది.
तमोघ्नः తమోఘ్నః, అ०पु० बोधे జ్ఞానము, तमोनुदि 'తమోనుత్' చూ॥ –नुत् –నుత్, –కృ०पु० हरे శివుఁడు, हरौ విష్ణువు, अग्नौ అగ్ని; चन्द्रे చంద్రుఁడు; दीपे దీపము; सूर्ये ఇరులుగొంగ, సూర్యుఁడు. [చూ॥
तर्किन. తర్కినః,అ०पु० तर्किले 'తర్కిలః'
तर्जनम् –ना తర్జనమ్ –నా, అ० ఆ० న० भयजनने తర్జించుట,అదలిం(లు)చుట,అదల్చుట,అదలుపు,అదల్పు,గద్దించుట,దట్టన, జంకె, జంకెన, బెదరింపు, భయపెట్టుట, भर्त्सने 'భర్త్సనమ్' చూ –नी –నీ, ఈ० सी० अङ्गुष्ठानन्तराङ्गुलौ జుట్టవ్రేలు, జుట్టనివ్రేలు, జుట్టెనవ్రేలు, జుత్త(త్తె)నవ్రేలు,ముత్తనియవ్రేలు, మెండిఁడు, చూపుడువ్రేలు.
तलिनम् తలినమ్, అ०त्रि० अल्पे స్వల్పము; दुर्बले బలహీనము; विरले పలుచనిది, स्वच्छे నిర్మలము. న० शय्यायाम् పాన్పు.
तल्लनः తలునః, అ०पु० वायौ గాలి; यूनि యువకుఁడు. –नी –నీ, ఈ०सी० तरुण्याम् 'తరుణి' చూ॥
तल्पनम् తల్పనమ్, అ०न० करिपृष्ठे ఏనుఁగువీఁపు; पृष्ठवशास्यमासे వెన్నెముకమాంసము.
ताडनम् తాడనమ్, అ०न० प्रहरणे తాటిం(పిం)చుట, అడుచుట, చఱచుట, చాఁగఱగొనుట,జవురుట,జౌరుట, నులుపుట, పులుముట,పెట్టుట,బాదుట,బాదుకొనుట,కొట్టుట, మొత్తుట, మోఁదుట, రాకించుట, రుత్తుట, వ్రేటుగొనుట, వ్రేయుట; अघाते అటు, కొట్టు, గాఁత, చాఁపు, నిడ్డ, పెట్టు, మొత్తు, లత్త, లాడు, వేటు, వేఁత, వ్రేటు, వ్రేఁత, దెబ్బ; मन्त्रसंस्कारभेदे ఒకమంత్రసంస్కారము, गुणने గుణించుట –नी –నీ, ఈ० सी० कशायाम् 'కశ' చూ
तातन తాతనః, అ०पु० खञ्जने కాటుకపిట్ట
तापन. తాపనః, అ०त्रि० तापके తపింపఁజేయునది. पु०मन्मथबाणभेदे ఒక మన్మథబాణము; सूर्यमणौ సూర్యకాంతము. सूर्ये సూర్యుఁడు న०तापकरणे తపింపఁజేయుట.
तायनम् తాయనమ్,అ०न०पालने పాలించుట. विस्तारे విస్తరించుట.
तासुनः తాసునః, అ०पु० शणे జనము†.
तिजिन తిజినః, అ०पु० चन्द्रे చంద్రుఁడు.
तिलान्नम् తిలాన్నమ్,అ०न० कृशरे'కృశరః చూ
तुङ्गिनी తుఙ్గినీ, ఈ०सी० नारायण्याम् పిల్లపీచర†. [చేఁటిపాఱ†.
तुम्बिनी తుమ్బినీ, ఈ०सी० तिक्तालाब्वाम्
तु(तू)लिनी తు(తూ)లినీ, ఈ०सी० शाल्मलौ బూరుగు†. [వెన్నెల; हिमे మంచు.
तुहिनम् తుహినమ్, అ०न० चन्द्रिकायाम्
तृणाग्नि. తృణాగ్నిః, ఇ०पु० तार्णे वह्नौ గడ్డినిప్పు.
तृपाना తృపానా, ఆ०सी० लतायाम् తీఁగె.
तेजन. తేజనః, అ०पु० मुञ्जे ముంజగడ్డి†: वेणौ వెదురు†: शरे జెల్లి†; सस्ये పైరు†. న० खड्गादितीक्ष्णीकरणे వాఁడిచేయుట, వానిచేయుట, పదనుపెట్టుట –नी –నీ, ఈ० सी० ज्योतिष्मत्याम् ఎక్కుడు†, मूर्वायाम् చాఁగ†.
तेमनम् తేమనమ్, అ०न० आर्द्रीकरणे తేమచేయుట, తడుపుట: निष्ठाने తిమ్మనము, మజ్జిగపులుసు –नी –నీ, ఈ०सी० चुल्लिभेदे చుల్లీ(ప్రొయ్యి)విశేషము.
तेवनम् తేవనమ్, అ०न० क्रीडायाम् ఆట,

क्रीडावने ఉద్యానవనము.

तैलीनम् తైలీనమ్, అం త్రిం तिलभवनयोग्यक्षेत्रे నువ్వులుపండు పొలము.

तोडनम् తోడనమ్, అం నం भेदने బద్దలు చేయుట, दारणे పీల్చుట; हिंसने హింసించుట.

तोदनम् తోదనమ్, అం నం तोत्रे ములుకోల. व्यथने నొప్పించుట; तुण्डे ముఖము. त्रिं व्यथके హింసించునది. पुं क्षीरिकाभेदे ఒక పాలచెట్టు†.

तोलनम् తోలనమ్, అం నం उन्माने తూఁగఁజేయుట, తూనికవేయుట, తూఁచుట.

त्यजनम् త్యజనమ్, అం నం त्यागे త్యజించుట

त्रसनम् త్రసనమ్, అం నం भये అంజు, అదలుట, అదరుట, అలు(ఱ)కుట, ఉలుకుట, ఎదవకుట, ఓరుట, కొంకు, కోఁచవాఱుట, గ్రక్కతిల్లుట, జంకుట, జడియుట, తలఁకు, దద్దటిల్లుట, దద్దఱుట, దద్దిర్లుట, పిచ్చలించుట, పిఱువడుట, పుల్లగిలు(ల్లు)ట, పొక్కుట, బీతుకొనుట, బెగడుట, బెగడువడుట, బెగ్గడిలు(ల్లు)ట, బెగ్గడుట, బెగ్గలించుట, బెగ్గిలు(ల్లు)ట, బెదరుట, బెదరుపడుట, వంచాడిం(రిం)చుట, వెఱచఱచుట, స్రుక్కుట, వెఱచుట, భయపడుట; उद्वेगे కలఁత. त्रिं भीते భయపడినవాఁడు.

त्रासनम् త్రాసనమ్, అం నం तर्जने జంకె, జంకెన, బెదరింపు, 'తర్జనమ్' చూ త్రిం भयंकरे భయంకరము.

त्रिप्रश्न త్రిప్రశ్నః, అం పుం दिग्देशकालप्रश्ने దిక్కు దేశము కాలము - వీని ప్రశ్న, तन्मूलके दिगादिनिरूपणे దీని ననుసరించి దిగాదులను నిరూపించుట

त्रिमुनि త్రిముని, ఇం నం पाणिनिकात्यायनपतञ्जलिषु పాణిని - కాత్యాయన - పతంజలులు, तत्प्रणीते व्याकरणे వీరు రచించిన వ్యాకరణము.

त्रिस्तनम् త్రిస్తనమ్, అం నం व्रतभेदे ఒక వ్రతము. –नी –నీ, ఈం స్త్రీం राक्षसीभेदे ఒక రక్కసి. [ईश्वरे ఈశ్వరుఁడు.

त्रिस्थानः త్రిస్థానః, అం పుం जीवे జీవుఁడు;

त्रिस्नानम् త్రిస్నానమ్, అం నం व्रतभेदे త్రిషవణ(మూ)ము గల ఒక వ్రతము.

त्रुटनम् త్రుటనమ్, అం నం विच्छेदे కోఁతపడుట, తునియుట, తునుఁగుట, తూఁటకట్టుట, త్రుంగుట, తెగుట, త్రెయ్యుట, త్రెవ్వుట, నలుకుడువడుట, పెరుగుట, మురియుట, మోదువడుట, మోద్పడుట, విఱుగుట, వ్రక్కవాయుట, వ్రక్కవాఱుట, తెగుట.

त्रोटनम् త్రోటనమ్, అం నం विच्छेदने ఛేదించుట, త్రుంచుట

त्र्यञ्जनम् త్ర్యఞ్జనమ్, అం పుం कालरसपुष्पाञ्जनेषु కాలాంజనము రసాంజనము పుష్పాంజనము.

त्र्यहीन త్ర్యహీనః, అం పుం त्रिदिनसाध्येक्रतुभेदे దినత్రయసాధ్యమైన ఒక క్రతువు.

त्वचनम् త్వచనమ్, అం నం संवरणे కప్పిపుచ్చుట; स्पर्शे తాఁకుట.

न ४ న 4

तत्त्वज्ञानम् తత్త్వజ్ఞానమ్, అం నం ब्रह्मज्ञाने బ్రహ్మజ్ఞానము, प्रमायाम् 'ప్రమా' చూ

तनूजनि తనూజనిః, ఇం త్రిం तनूजे కొడుకు.

तपस्विनी తపస్వినీ, ఈం స్త్రీం तपोयुक्तायाम् తాపసురాలు; मांस्याम् జటామాంసి†; रोहिण्याम् కటుకరోహిణి†.

तपोधन తపోధనః, అం పుం तापसे తాపసుఁడు, दमनके దవనము†; स्वर्गादौ స్వర్గము మొ. –धना –ధనా, ఆం స్త్రీం मुण्डीर्याम् 'ముండీరి' చూ –वनम् –వనమ్, అం నం वनभेदे ఒక వనము; तीर्थभेदे ఒక తీర్థము.

तमस्विनी తమస్వినీ, ఈం స్త్రీం रात्रौ రాత్రి.

तमालिनी తమాలినీ, ఈంసీం तमोलिप्ते తమోలి ప్తదేశము, तामलक्याम् నేలఉసిరిక†.

तरसानः తరసానః, అంపుం नौकायाम् ఓడ.

-स्थानम् -స్థానమ్, అంనం आतरग्रहण-स्थाने రేవుసుంకము గొనెడిస్థలము.

तलमीन. తలమీనః, అంపుం चिलिचिमे 'చిలిచిమః' చూ

ताड्यमानः తాడ్యమానః, అం పుం पटहे తప్పెట. త్రిం हन्यमाने కొట్టఁబడుచున్నట్టిది.

तालवनम् తాలవనమ్, అంనం बृन्दावनस्थ-वनभेदे బృందావనమునందలి యొకవనము.

तावकीन· తావకీనః, అంత్రిం तावके 'తావకః' చూ॥ [తుమికివంటి ఒక లత†

तिन्दुकिनी తిన్దుకినీ, ఈంసీం आवर्तक्य म्

तिरश्चीनः తిరశ్చీనః, అంత్రిం तिर्यग्भूते అడ్డముగా నున్నట్టిది, वक्रे వంకరయైనది.

तिरोधानम् తిరోధానమ్, అంనం अन्तर्धाने అగపడకపోవుట,ఇఱుముకొనుట,ఓలమాసగొనుట, చాటుపడుట, జాఱు(ఱు)గుట, దాఁకొనుట, దాఁగుట,దుక్కుట, దొంగుట, తాఱుట, దంకసిలు(ల్లు)ట,దాఁకొనుట. దాఁగుట, దాఁగుకొనుట, దొంగుట, పొంచుట, పొరయుట, ట్రుంగుట, ట్రుంగుడువడుట, మఱుఁగగుట, మఱుఁగు(పు)వడుట,మాటువడుట, మునుఁగుట,మున్గుట, తిరోహితమగుట; आच्छादने అచ్ఛాదన(ము)ము; मलविशेषे పంచమలములలో నొకటి.

तिर्यग्यान తిర్యగ్యానః,అంపుంకర్కటే పీత

-योनिः -యోనిః, ఇంసీం पशुपक्ष्यादि· जातौ పశుపక్ష్యాదిజాతి,

तिलधेनु· తిలధేనుః, ఉం సీం दानभेदे నువ్వులగోవు, ఒక దానము. [చూ

तिलौदनम् తిలౌదనమ్,అంనం कृशरे 'కృశరః'

तीर्थसेनि. తీర్థసేనిః, ఇంసీం मातृभेदे ఒక మాతృక.

तुत्थाञ्जनम् తుత్థాఞ్జనమ్, అంనం शिखिग्रीवे మైలుతుత్తము; मयूरकण्ठे నెమిలిమెడ.

तुम्ब(ष)वनम् తుమ్బ(ష)వనమ్, అం నం देशभेदे ఒక దేశము.

तुलादानम् తులాదానమ్, అంనం तुलपुरुषे 'తులాపురుషః' చూ -मानम् -మానమ్, అంనం तुलायष्टौ 'తులాయష్టిః' చూ॥

तुल्यपानम् తుల్యపానమ్, అంనం सपीतौ ఆత్మీయులు ఒకచోఁ గూడి త్రాగుట.

तुष्टिदानम् తుష్టిదానమ్, అంనం पारितोषिके బహుమతి.

तृणाञ्जन తృణాఞ్జనః, అంపుం सरटे తొండ.

तैर्यग्योन. తైర్యగ్యోనః, అంత్రిం तिर्यग्यो· निसम्बन्धिनि తిర్యగ్యోని సంబంధమైనది.

त्रयीतनु· త్రయీతనుః, ఉంపుం सूर्ये ప్రాఁబడువుల పెట్టియ, సూర్యుఁడు.

त्रिनयनः త్రినయనః,అంపుం त्रिनेत्रे 'త్రినేత్రః' చూ -ना -నా, ఆంసీం दुर्गायाम् దుర్గ

त्रिपुरघ्न త్రిపురఘ్నః, అంపుం त्रिपुरान्तके 'త్రిపురాన్తకః' చూ [ముల్లోకములు.

त्रिभुवनम् త్రిభువనమ్, అంనం त्रिलोक्याम्

त्रिलोचन. త్రిలోచనః, అంపుం त्रिनेत्रे 'త్రినేత్రః' చూ॥ -ना -నా, ఆంసీం दुर्गायाम् దుర్గ; बुद्धदेवीभेदे ఒక బౌద్ధదేవత.

त्रिशूलिनी త్రిశూలినీ, ఈంసీం दुर्गायाम् దుర్గ.

त्रिसवनम् త్రిసవనమ్, అంనం त्रिसन्ध्ये 'త్రిసన్ధ్యమ్' చూ॥

त्र्यधिष्ठानः త్ర్యధిష్ఠానః, అం పుం जीवे జీవుఁడు. నంకూటస్థాత్మని కూటస్థచైతన్యము.

न-संप्रं న-సం ప్ర

तक्रवामनः తక్రవామనః, అంపుం नारङ्गे నారింజ†.

तद्गुणसंविज्ञान తద్గుణసంవిజ్ఞానః, అం పుం बहुव्रीहिसमासविशेषे ఒక బహువ్రీహిసమా

పము. [सुवर्णे 'తప్తసువర్ణమ్ చూ॥
तप्तकाञ्चनम् తప్తకాఞ్చనమ్, అం౦న౦ तप्त-
तरणिरत्नम् తరణిరత్నమ్, అం౦న౦ सूर्यकान्ते సూర్యకాంతము.
तरलनयना తరలనయనా, ఆం౦సీ౦ चञ्चल नयनायाम् చంచలమైన నేత్రములు గలది.
–नि –ని,ఇం౦పుం౦छन्दोभेदे ఒకఛందస్సు
तरुजीवनम् తరుజీవనమ్, అం౦న౦ वृक्षमूले చెట్టువేరు [क्षिकायाम् విరజాజి†
तरुविलासिनी తరువిలాసినీ, ఈం౦సీ౦ नवम-
ताम्ररसायनी తామ్రరసాయనీ, ఈం౦ सी౦ गोरक्षदुग्धायाम् అమృతసంజీవని†.
तिमिङ्गिलाशन. తిమిఙ్గిలాశనః, అం౦పుం౦ देश-भेदे ఒక దేశము. [నరకబాధ.
तीव्रवेदना తీవ్రవేదనా, ఆం౦సీ౦ यातनायाम्
तुन्नसेवनी తున్నసేవనీ, ఈం౦ సీ౦ सूचीभेदे చీల్చిన పొట్ట మున్నగువానిని కుట్టెడి ఒక సూది.
तुरङ्गवदन తురఙ్గవదనః, అం౦ పుం౦ किन्नरे కిన్నరుఁడు, हयग्रीवे హయగ్రీవుఁడు
तूलसेवनम् తూలసేవనమ్,అం౦న౦ सूत्रकर्तने నూలువడుకుట. [याम् మూస.
तैजसावर्तनी తైజసావర్తనీ, ఈం౦సీ౦ मूषा-
तैलभाविनी తైలభావినీ. ఈం౦ సీ౦ जात्याम् జాజి†. –साधनम् –సాధనమ్, అం౦ న౦ कक्कोले తక్కోలము†.
तोयधिवासिनी తోయాధివాసినీ, ఈం౦ సీ౦ पाटलायाम् కలిగొట్టు†. [విష్ణువు.
त्रिदशायनः త్రిదశాయనః, అం౦ పుం౦ विष्णौ
त्रिपुरदहन త్రిపురదహనః. అం౦పుం౦ त्रिपुरा न्तकः 'త్రిపురాన్తకః' చూ॥
त्रैलोक्यमोहनम् త్రైలోక్యమోహనమ్, అం౦ న౦ कवचभेदे ఒక తారాకవచము.
त्वक्सारभेदिनी త్వక్సారభేదినీ, ఈం౦ సీ౦ क्षुद्रचञ्चौ చిఱుచెంచలి†.

प र प 2

तप తప, ధా౦ (तपति) सतापे తపించుట. (तप्यते) ऐश्वर्ये ఐశ్వర్యము ననుభవించుట. (तपति–ते, तपयति –ते) दाहे దహించుట.
तपः తపః, అం౦పుం౦ ग्रीष्मर्तौ గ్రీష్మఋతువు; तपसि తపస్సు. तापके తపింపఁజేయువాఁడు. స౦న౦ आलोचने ఆలోచన: तदात्मके ईश्वरज्ञानभेदे ఆలోచనాత్మకమైన ఈశ్వర జ్ఞానవిశేషము; अनशने ఉపవాసము; कामा-नशने మితభోజనము: मनइन्द्रियाणामैका-ग्र्ये మనస్సు ఇంద్రియములు-వీని ఏకాగ్రత, తపము, తపను, తబము, దబము, తపస్సు: कायिकवाचिकमानसिकतपस्सु కాయికవాచికమానసికరూపములైన త్రివిధ తపస్సులు, कृच्छ्रादिकर्मणि కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదులు, ज्ञाने జ్ఞానము, नवमभवने తొమ్మిదవయిల్లు; जनोलोकादूर्ध्वस्थे तपो-लोके జనోలోకమునకుమీఁద నుండెడి తపోలోకము, उपासनायाम् ఉపాసన; स्वधर्मे స్వధర్మము शास्त्रीयमार्गेण शरीरशोषणे శాస్త్రవిధి ననుసరించి శరీరము శుష్కింపఁజేయుట: क्षुत्पिपासादिद्वन्द्वसहने ఆఁకలి దప్పి శీతము ఉష్ణము మున్నగు ద్వంద్వముల సహించుకొనుట; वानप्रस्थासाधारण-धर्मे వానప్రస్థుని అసాధారణధర్మము; धर्मे ధర్మము; नियमे నియమము: अग्नौ అగ్ని. [शिशिरऋतौ శిశిరఋతువు.
तपाः తపాః,స౦పుం౦माघमासे మాఘమాసము:
तपु తపుః,స౦న౦अग्नौ అగ్ని.सूर्ये సూర్యుఁడు.
तम्पा తమ్పా, ఆం౦సీ౦ गवि గోవు.
तर्पी తర్పీ, న౦త్రి౦ तर्पके తృప్తినొందించువాఁడు. [భార్య; शय्यायाम् పాన్పు.
तल्पम् తల్పమ్, అం౦ప్రం౦ अट्टे అట్టడి; कलत्रे
तापः తాపః, అం౦పుం౦ कष्टे కష్టము: सन्तापे

సంతాపము.

तापी తాపీ, ఈం॰సీం॰नदीभिदि తాపీనది, यमुनायाम् యమునానది. न्ं॰पुं॰बुद्धेబుద్ధుఁడు. त्रिं॰ तापयुक्ते తాపముగలది, तापके తపింపఁజేయువాఁడు. [జాఱుట.

तिपृ తిపృ, धा॰ (तेपते) क्षरणे క్షరణము,

तुप తుప, धा॰ | तोपति, तुपति | हिंसायाम्
तुम्प తుమ్ప, | तुम्पति | హింసించుట.

तृम्प –म्फ తృమ్ప –మ్ఫ, धा॰[तृप(म्फ)ति] प्रीणने తృప్తి.

तृप తృప, धा॰ (तृप्यति, तृप्नोति, तृपति) प्रीणने తృప్తి (तर्पति, तर्पयति –ते) तृप्तौ తృప్తి; सदीपने ప్రజ్వలింపఁజేయుట.

तृपत् తృపత్, त्ं॰पुं॰ चन्द्रे చంద్రుఁడు; छत्रे గొడుగు. [కదలిక.

तेपृ తేపృ, 'तिपृ' पदस्य 'తిపృ' చూ॥ कम्पे

त्रप· త్రప, अं॰त्रिं॰ सलज्जे సిగ్గుగలవాఁడు

त्रपा త్రపా, आं॰सीं॰ लज्जायाम् సిగ్గు. कुलटायाम् 'కులటా' చూ॥ कुले వంశము, कीर्तौ కీర్తి. [लज्जायाम् సిగ్గు.

त्रपि త్రపి, धा॰ [त्रपते, त्र(त्रा)पयति]

त्रपु త్రపు, उं॰नं॰रङ्गे తగ(వ)రము. सीसके సీసము.

त्रपुः త్రపుః, षं॰नं॰ रङ्गे తగరము.

त्रपूष् త్రపూష్, धा॰ (त्रपते) लज्जायाम्లజ్జ.

त्रुप త్రుప, धा॰ | त्रोपति | हिंसायाम्
त्रुम्प –म्फ త్రుమ్ప–మ్ఫ | त्रुम्पति | హింస.

तैलपा తైలపా, आं॰सीं॰ तैलपकेగబ్బిలము.

त्रितापम् త్రితాపమ్, अं॰नं॰ तापत्रये 'తాపత్రయమ్' చూ॥ [అశ్వమేధాశ్వము.

त्रिरूपः త్రిరూపః, अं॰पुं॰ अश्वमेधीयाश्वमेदे

त्रिपात् త్రిపాత్, दं॰पुं॰अग्नौ తిగకాళ్లదేవర, అగ్ని: ज्वरे జ్వరము, विष्णौ త్రివిక్రముఁడు, విష్ణువు.

प ३ ప 3

तथाऽपि తథాఽపి, अव्यं॰आक्षेपस्य समाधाने అయినన్,ఐనన్,ఐనను,ఐనప్పటికిని.

त्रिस्पृक् త్రిస్పృక్ | शं॰पुं॰दिनत्रययुक्
त्र्यहस्पृक् త్ర్యహస్పృక్ | तिथौ మూఁడు రోజులతో సంబంధము గల తిథి.

त्वक्पुष्पम् త్వక్పుష్పమ్, अं॰नं॰ रोमाञ्चे గగుర్పాటు, सिध्मे సోబ. –ष्पी –ష్పీ,ఈం॰सीं॰ सिध्मे సోబ. न्ं॰त्रिं॰ तद्वति అదిగలవాఁడు

प-सं॰प्र॰ ప-సం ప్ర

तनूनपम् తనూనపమ్, अं॰नं॰ घृते నెయ్యి. –पात् –పాత్, दं॰पुं॰ अग्नौ అగ్ని; घृते నేయి.

तन्तु(न्त्र, न्द्र)वाप. తన్తు(న్త్ర,న్ద్ర)వాపః, अं॰पुं॰ तन्तुवाये 'తన్తువాయః' చూ

ताम्रपुष्पः తామ్రపుష్పః, अं॰पुं॰ कोविदारे ఎఱ్ఱకాంచనము†;भूमिचम्पके నేలసంపెంగ† –ष्पी –ష్పీ, ईं॰सीं॰ धातक्याम् ఆరె†ః पाटलायाम् కలిగొట్టు†.

तारपुष्पः తారపుష్పః, अं॰पुं॰ कुन्दे మొల్ల†·

ताराधिपः తారాధిపః, अं॰पुं॰ शिवे శివుఁడు. नक्षत्रेशे చంద్రుఁడు; देवगुरौ బృహస్పతి. वालिनि వాలి; सुग्रीवे సుగ్రీవుఁడు. बं॰ नक्षत्राधिपतिषु నక్షత్రాధిపతులు.

तिक्तपुष्पा తిక్తపుష్పా, आं॰सीं॰ पाठायाम् చిఱుబొద్ది†. [ఉసిరిక†·

तिष्यपुष्पा తిష్యపుష్పా, आं॰सीं॰ आमलके

तीक्ष्णपुष्पम् తీక్ష్ణపుష్పమ్, अं॰नं॰ लवङ्गे లవంగము†. –ष्पा –ష్పా,आं॰सीं॰ केतक्याम् మొగలి†.

तुन्दकूपी తున్దకూపీ, ईं॰सीं॰ नाभौ బొడ్డు.

तुम्बिपुष्पम् తుమ్బిపుష్పమ్, अं॰नं॰ लता-

म्बुजे దోస†.
तुम्बीपुष्पम् తుమ్బీపుష్పమ్, अ०न० धान्य-
 भेदे తుమ్మపూరాజనాలు, ఒక ధాన్యము.
तृणपुष्पम् తృణపుష్పమ్, न०अ० तृणकुङ्कुमे
 తృణకుంకుమము†. [కవ్వపుగడ్డి†.
तृणाह्विप. తృణాంహ్రిపః, अ०पु० मन्थानतृणे
तोयपुष्पी తోయపుష్పీ, ई०सी० पाटलायाम्
 కలిగొట్టు†. [అవమతిథి
त्रिदिनस्पृक् త్రిదినస్పృక్, श०पु०अवमतिथौ
त्रिदशगोपः త్రిదశగోపః, अ०पु० इन्द्रगोपे
 ఆరుద్రపురుగు. [ఒక ఆవ†.
त्रिदशसर्षप త్రిదశసర్షపః, अ०पु० देवसर्षपे
त्रिपि(वि)ष्टपम् త్రిపి(వి)ష్టపమ్, अ०न० स्वर्गे
 స్వర్గము, आकाशे ఆకాశము.
त्रैपि(वि)ष्टपः త్రైపి(వి)ష్టపః, अ०पु० देवे
 వేలుపు.
तुफ తుఫ, धा० } तुफति,तोफति } हिंसायाम्
तुम्फ తుమ్ఫ } तुम्फति } హింస.
तृफ తృఫ धा० } तृफति } तृप्तौ తృప్తి
तृम्फ తృమ్ఫ } तृम्फति }
त्रुफ త్రుఫ, धा० } त्रोफति } हिंसा-
त्रुन्फ –म्फ త్రుమ్ఫ –మ్ఫ } त्रुम्फति } याम
 హింస.

ब - सं० प्र० బ - సం ప్ర

तम्ब తమ్బ, धा० (तम्बति) गतौ గతి.
तम्बा తమ్బా, आ०सी० गवि గోవు.
तम्बी తమ్బీ, ई०सी० कन्दौ 'కన్దుః' చూ
तर्ब తర్బ, धा० (तर्बति) गतौ గతి.
तालप्रलम्बम् తాలప్రలమ్బమ్, अ०न० ताल-
 जटायाम् 'తాలజటా' చూ॥
तुबि తుబి, धा० (तुम्बति) अर्दने హింస.
 (तुम्बयति –ते)अदर्शने కనఁబడకపోవుట,
 अर्दने హింస.
तुम्बः తుమ్బః, अ०पु० अलाबौ సొఱ†.
तुम्बा తుమ్బా, आ०सी० गवि గోవు; बृह-
 त्फलाया तुम्ब्याम् ఏనుఁగుసొఱ†: वर्तु-
 लालाब्वाम्గుండ్రని(పీఁకె)సొఱ†: आमलके
 ఉసిరిక†.
तुम्बिः తుమ్బిః, इ०सी० तुम्बे సొఱ†.
तुम्बी తుమ్బీ, ई०सी० अलाबौ సొఱ†;
 कुलिके కులికము(తుమ్మి)†.
तुवरीशिम्ब తువరీశిమ్బః, अ०पु० रक्तचक्र-
 मर्दने ఎఱ్ఱతగిరిస†. [వేము†.
तृणनिम्ब తృణనిమ్బః, अ०पु० भूनिम्बेनेల
तोयबिम्बम् తోయబిమ్బమ్, अ०न० बुद्बुदे
 బుడగ.
त्रिपिब· త్రిపిబః,अ०पु०छागभेदे ఒక మేఁక.

भ - सं० प्र० భ - సం ప్ర।

तटि(डि)द्गर्भ. తటి(డి)ద్గర్భః, अ०पु०
 मेघे మేఘము. –प्रभा –ప్రభా, आ०सी०
 मातृभेदे ఒక మాతృక
तनुभृत् తనుభృత్,त्०पु०जीवेజీవుఁడు,ప్రాణి
तन्तुनाभ తన్తునాభః, अ०पु०लूतायाम् సాలె
 పురుగు [ఆవాలు†.
तन्तुभ· తన్తుభః, अ०पु०वत्से దూడ, सर्षपे
तप्तकुम्भ తప్తకుమ్భః,अ०पु० नरकभेदे ఒక
 నరకము.
तम प्रभः తమఃప్రభః, अ० पु० नरकभेदे
 ఒక నరకము. –भा –భా, आ० सी०
 नरकभूमिभेदे ఒక నరకభూమి.
तमोभित् తమోభిత్, द्०पु० खद्योते 'ఖద్యో
 తః' చూ
तरुभुक् తరుభుక్,ज्०पु०बन्दायाम् బదనిక†.
तापसद्रुमसन्निभा తాపసద్రుమసన్నిభా, आ०
 सी० गर्भदात्र्याम् పుత్రజీవము†.
ताम्रगर्भम् తామ్రగర్భమ్,अ०न०तुत्थे మైలు
 తుత్తము. [ఎఱ్ఱచందనము†.
ताम्राभम् తామ్రాభమ్, अ०न० रक्तचन्दने

तालकाभः తాలకాభః, अ०पुं० हरिते ఆకు పచ్చవన్నె. –गर्भः –గర్భః, अ०पुं० ताल मज्जनि తాటిముట్టె. [ముందు

तालभृत् తాలభృత్, त्०पुं० ताल हृ బలరా

तितिभः తితిభః, अ०पुं० इन्द्रगोपे ఆరుద్ర పురుగు, खद्योते 'ఖద్యోతః' చూ

तुङ्गनाभः తుఙ్గనాభః, अ०पुं० कीटभेदे ఒక పురుగు.

तुङ्गभम् తుఙ్గభమ్, अ०न०उच्चराशौ ఉచ్చరాశి.

तुन्तुभः తున్తుభః, अ०पुं० सर्षपे ఆవాలు.

तुण्ड(न्द)भ. తుణ్డ(న్ద)భః. अ० त्रि० तुन्दिनि 'తున్ది' చూ॥वृद्धनाभौ ఎత్తైనబొడ్డుగలవాడు.

तुभ తుభ, धा० (तोभते, तुभ्यति, तुभ्नाति) हिंसायाम् హింస.

तुलभः తులభః, अ०पुं० आयुधजीविसंघभेदे ఆయుధముబట్టి జీవించెడి ఒక జాతి.

तृणजम्भा తృణజమ్భా, न्०त्रि० तृणभक्षके కసవు మేసవునది. तृणतुल्यदन्तयुक्ते తృణ మువంటి దంతములు గలవాడు.

तृषाभू: తృషాభూః, ऊ०स्री० क्लोमनि క్లోమ (చూ)ము.

तोयकुम्भः తోయకుమ్భః, अ०पुं० शैवाले నాచు –डिम्भः –డిమ్భః, अ०पुं० वर्षोपले వడగల్లు

त्रिनाभः త్రినాభః, अ०पुं० दामोदरे విష్ణువు

त्रिभम् త్రిభమ్, अ० न० लग्नादिराशित्रये లగ్నము మొదలు మూడురాసులు.

त्रैष्टुभम् త్రైష్టుభమ్, अ० न० त्रिष्टुभि త్రిష్టుప్ఛందస్సు.

म २ మ 2

तम తమః, अ०पुं० तमाले చీకటి, राहौ రాహువు. न० तमोगुणे తమోగుణము, अन्धकारे చీకటి, पादाग्रे మీగాలు स्०न० राहौ రాహువు; अज्ञाने అజ్ఞానము, अन्धकारे కప్పు, మబ్బు, మయిల, మైల, అంధకార (చూ)ము; प्रमादादिहेतौ प्रकृतेर्गुणभेदे అజ్ఞానము ప్రమాదము మోహము-అనువానికిఁ గారణమైన ఒక ప్రకృతిగుణము; विशेषदर्शनविरोधिदोषे విశేషజ్ఞానమునకు విరోధిగా నుండెడి దోషము; कार्याकार्याविवेके కర్తవ్యాకర్తవ్యముల వివేకములేకపోవుట; पापे పాపము; मले మలము; मोहे మోహము; शोके దుఃఖము; प्रकृतिमहदहंकारपञ्चतन्मात्रेष्वनात्मसु आत्मबुद्धौ ఆత్మ (తాను) కాని ప్రకృతి మహత్తత్త్వము అహంకారము పంచతన్మాత్రలు-అను వీని యందు ఆత్మబుద్ధి. [చీకటి.

तमा తమా, आ०स्री० रात्रौ రాత్రి, तमाले

तमा తమాః, स्०पुं० राहौ రాహువు.

तमि తమి, धा० (ताम्यति) खेदे దుఃఖము.

तमिः –मी తమిః, –మీ, इ०ई०स्री० रात्रौ రాత్రి मोहे మోహము.

तमु తము, धा०(ताम्यति)काङ्क्षायाम् ఇచ్ఛ

तर्म తర్మ, न्०न० यूपाग्रे యూపస్తంభపుకొన.

तस्मात् తస్మాత్, तेनेत्यर्थे కనకన్, కనుకన్, కాఁగన్, కానన్, కావునన్ 'తేన' చూ॥

ताम తామః, अ०पुं० दोषे దోషము; ग्लानौ గ్లాని(చూ). त्रि० तद्धेतौ గ్లానికారణము; भीषणे భయంకరము.

तिग्मम् తిగ్మమ్, अ०न० तीक्ष्णे వేఁడిమి. त्रि० तद्वति వెచ్చనిది.

तिम తిమ, धा० (तिम्यति) आर्द्रीकरणे తడుపుట. (तेमति) आर्द्रीभावे తడియుట.

तिमिः తిమిః, इ०पुं० शतयोजनविस्तीर्णे मत्स्ये నూరామడల పొడవు గల చేప; समुद्रे సముద్రము. [యుట.

तीम తీమ, धा० (तीम्यति) आर्द्रीभावे తడి

तुम తుమ, धा० (तोमति) प्रेरणे ప్రేరేపించుట; आहनने కొట్టుట.

तेमः తేమః, अ० पुं० आर्द्रीभावे ఇవముకొ

నుట,తోఁగుట,నానుట,చెమ్మ,తెమ్మ,తేమ,
తడియుట.
तोक्मम् తోక్మమ్, అం॰నం॰ कर्णमले గుబిమి.
यवाङ्कुरे యవలమొలక†. पुं॰ पल्लवादिषु
చిగుళ్ల మొలకలు మొ हरितअपक्वयवे
ఆకుపచ్చ(పచ్చి)యవలు, हरिद्वर्णे ఆకుపచ్చ
వన్నె; मेघे మేఘము.

म ३ మ 3

ततमः తతమః, అం॰త్రిం॰ तेषा मध्ये एकस्मिन्
వారందఱిలో నొకఁడు.
तदात्मा తదాత్మ, నం॰ పుం॰ तत्स्वरूपे అదియే
స్వరూపముగఁగలవాఁడు, तदभिन्ने దా(వా)ని
కంటె అభిన్నుఁడు.
तद्धर्मा తద్ధర్మ, నం॰త్రిం॰ तथाभूतधर्मयुक्ते
అట్లున్నట్టి ధర్మముగలవాఁడు.
तनिमा తనిమా, నం॰పుం॰ कार्श्ये కృశించుట;
तनुत्वे అల్పమగుట.
तलिमम् తలిమమ్, అం॰నం॰ कुट्टिमे కుట్టిమ
(మా)ము, शय्यायाम् దదిదము, పాన్పు;
विताने మేలుకట్టు, खड्गे కత్తి.
ताम्राश्मा తామ్రాశ్మా, నం॰పుం॰ पद्मरागे కెంపు
तिरिमः తిరిమః, అం॰పుం॰ शालिभेदे ఒకవరి†.
तुटुमः తుటుమః, అం॰పుం॰ मूषिके ఎలుక.
तोयात्मा తోయాత్మా, నం॰పుం॰ श्रीविष्णौ శ్రీవి
ష్ణువు. [త్యాగము వలన సిద్ధించినది.
त्यागिमा త్యాగిమా, నం॰త్రిం॰ त्यागेन निष्पन्ने
त्रय्यात्मा త్రయ్యాత్మ, నం॰ పుం॰ त्रयीतनौ
'త్రయీతనుః' చూ॥
त्रिकर्मा త్రికర్మా, నం॰పుం॰ इज्याध्ययनदानयुक्ते
అధ్యయనము యజనముదానముగలవాఁడు.
त्रिधामा త్రిధామా, నం॰పుం॰ अग्नौ అగ్ని; हरे
శివుఁడు, हरौ విష్ణువు త్రిం॰ त्रित्वसंख्यान्विते
మూఁడుసంఖ్యగలది. [దంతస్తులమేడ.
त्रिभूमः త్రిభూమః, అం॰పుం॰ प्रासादभेदे మూఁ

त्रियामा త్రియామా, ఆం॰స్త్రీం॰ कृष्णत्रिवृति
నల్లతెగడ†, नील्याम् నీలి†; यमुनायाम्
యమునానది, रात्रौ రాత్రి, हरिद्रायाम् పసుపు.
त्रिवर्मा త్రివర్మ, నం॰పుం॰ जीवे జీవుఁడు;
गङ्गायाम् గంగ. [యజ్ఞము.
त्रिष्टोमः త్రిష్టోమః, అం॰ పుం॰ यज्ञभेदे ఒక
त्रिसमम् త్రిసమమ్, అం॰నం॰ हरीतकीशुण्ठी-
गुडाना समत्वे సమమైన పాళ్లుగల కరక
కాయ సొంటి బెల్లము वर्षत्रये మూఁడేండ్లు.
त्रिसामा త్రిసామా, నం॰పుం॰ विष्णौ విష్ణువు.
ఆం॰స్త్రీం॰ नदीभेदे ఒక నది

म ४ మ 4

ततस्तमाम् తతస్తమామ్, అవ్యం॰ बहूनामध्ये
एकस्य अतिशये అన్నిటి(అందఱి)లో అధి
కముగా.
तप्तसूर्मी తప్తసూర్మి, ఈం॰ స్త్రీం॰ नरकभेदे
కాలిన లోహప్రతిమను కౌఁగిలింపఁజేయు
టగల ఒక నరకము. [స్త్రీబీజము, స్త్రీం.
तत्त्वरश्मि తత్త్వరశ్మిః, ఇం॰ పుం॰ वधूबीजे
तरतमः తరతమః, అం॰త్రిం॰ न्यूनाधिकभावेन
वर्तमाने హెచ్చుతగ్గులుగలది [నము.
तरुणिमा తరుణిమా, నం॰పుం॰ तारुण्ये యౌవ
ताम्रकृमिः తామ్రకృమిః, ఇం॰పుం॰ इन्द्रगोपे
ఆరుద్రపురుగు. [ఒక అప్సర.
तिलोत्तमा తిలోత్తమా, ఆం॰స్త్రీం॰ अप्सरोभेदे
तीक्ष्णकर्मा తీక్ష్ణకర్మా, నం॰త్రిం॰ आयःशूलिके
'ఆయశ్శూలికః' చూ॥
तुरङ्गम తురఙ్గమః, అం॰పుం॰ अश्वे గుఱ్ఱము.
तृणकूर्मः తృణకూర్మః, అం॰పుం॰ तुम्ब्याम् సొఱ.
—द्रुम. —ద్రుమః, అం॰ పుం॰ ताले తాడు†;
नारिकेले కొబ్బరి†; केतक्याम् మొగలి†;
पूगे పోఁక†; श्रीताले శ్రీతాళము†; हिन्ताले
గిలకతాడు†; खर्जूरे ఖర్జూరము†, खर्जूर्याम्
చిట్టీఁదు†.

तृणोत्तमः తృణోత్తమః, अं पुं उखले 'ఉఖలః' చూ

तोयकर्म తోయకర్మ, न्ंनं तर्पणे తర్పణము. –काम. –కామః, अंपुंजलवेतसे నీటిప్రబ్బ†. [వేదవిహితధర్మము.

त्रयीधर्म త్రయీధర్మః, अंपुं वैदिकधर्मे

त्रासजिह्म త్రాసజిహ్మః, अंत्रिं भयक्लिष्टे వెఱచి క్లేశపడినవాఁడు.

त्रिंशत्तम త్రింశత్తమః, अंत्रिं त्रिंशत्सङ्ख्यापूरणे ముప్పదవది.

त्रिलोकात्मा త్రిలోకాత్మ, न्ंपुं विष्णौ విష్ణువు

त्रिविक्रमः త్రివిక్రమః, अंपुं विष्णौ మూఁడు పాదములచే మూఁడులోకముల నాక్రమించిన విష్ణువు.

त्रैविक्रमः త్రైవిక్రమః, अंपुं त्रिविक्रमावतारे త్రివిక్రమావతారము

थ - सं प्रं థ - సం ప్ర

तारकब्रह्म తారకబ్రహ్మ, न्ंनं ओं रामायनमइतिमन्त्रे 'ఓం రామాయ నమః' అనెడి మంత్రము.

तालनवमी తాలనవమీ, ईंसीं भाद्रपदशुक्लनवम्याम् భాద్రపదశుద్ధనవమి.

तृणकुङ्कुमम् తృణకుఙ్కుమమ్, अं नं सुगन्धद्रव्यभेदे ఒక సుగంధద్రవ్యము.

त्रिलोचनाष्टमी త్రిలోచనాష్టమీ, ईं सीं ज्येष्ठकृष्णाष्टम्याम् జ్యేష్ఠబహుళ-అష్టమి.

त्रिसन्ध्यकुसुमा త్రిసన్ధ్యకుసుమా, आं सीं पुष्पवृक्षभेदे ఒక పూలచెట్టు.

य २ య 2

तट्य తట్యః, अंपुं शिवे శివుఁడు.

तथ्यम् తథ్యమ్, अंनं सत्ये నిజము. त्रिं तद्वति నిజముగలది. [చూ

तद्र्यङ् తద్ర్యఙ్, चंत्रिं तद्र्यञ्चे 'తద్ర్యఞ్చః'

तय् తయ, धां (तयते) गतौ గతి. रक्षणे రక్షించుట.

तय. తయః, अंपुं रक्षके రక్షకుఁడు

तक्ष्य తక్ష్యః, अंपुं यवक्षारे యవక్షారము.

ताय తాయః, अंपुं तायने 'తాయనమ్' చూ॥

तायृ తాయృ, धां(तायते)सन्तानपालनयो ప్రబంధ(విస్తార)ము పాలనము.

तार्यम् తార్యమ్, अंत्रिं तरणयोग्ये దాఁటఁదగినది. आतरे రేవు.

तार्क्ष्य తార్క్ష్యః, अंपुं गरुडे 'గరుడః' చూ अनूरौ అనూరుఁడు; अश्वे గుఱ్ఱము; खगे గరుడపక్షి; गिरिभेदे ఒక కొండ, रथे రథము; सर्पे పాము; सालेमद्दि†; अश्वकर्णे ఇనుమద్ది†. सुवर्णे బంగారు. नं रसाञ्जने రసాంజనము. [తీఁగె.

तार्क्ष्यी తార్క్ష్యీ, ईंसी वनलताभेदे ఒక అడవి

तिर्यक् తిర్యక్, अव्यं तिरोऽर्थे అడ్డముగా; विरुद्धार्थे విరుద్ధముగా, वक्रे వంకరగా. चंत्रिं पशौ పశువు; खगादौ పక్షి మొ॥

तिर्यङ् తిర్యఙ్, चंत्रिं तिर्यग्गामिनि అడ్డముగా వెళ్లునది; पशौ పశువు, पक्ष्यादौ పక్షి మొ

तिल्यम् తిల్యమ్, अंनं तैलीने 'తైలీనమ్' చూ त्रिं तिलहिते తిలలకుపయుక్తమగునది.

तिष्य. తిష్యః, अंपुं पुष्यमासे పుష్యమాసము. कलियुगे కలియుగము, पुष्ये పుష్యమి*. त्रिं पुष्यजाते అందుఁ బుట్టినవాఁడు. नं मङ्गले శుభము.

तिष्या తిష్యా, आंसीं आमलके ఉసిరిక†.

तीर्थ्य. తీర్థ్యః, अंपुं रुद्रभेदे రుద్రవిశేషము.

तुर्य తుర్యః, अंत्रिं तुरीये 'తురీయమ్' చూ॥

तुल्यः తుల్యః, अंत्रिं समाने సమానము.

तुष्य తుష్యః, अंपुं शिवे శివుఁడు.

तूर्यम् తూర్యమ్, अंनं गुरुलघ्वोः ఒక గురువు ఒకలఘువు, वाद्यभेदे ఒకవాద్యము;

वाद्ये వాద్యము.
तृण्या తృణ్యా, ఆంసీం तृणसमूहे గడ్డిప్రోగు
तृष्यम् తృష్యమ్, అంనం लोमे లోభము. त्रि॰ लोम्ये లోభిం(ఆశిం)పఁదగినది.
तैर्थ्यम् తైర్థ్యమ్, అంత్రిం तीर्थसमीपादौ తీర్థసమీపాదులు.
तैक्ष्ण्यम् తైక్ష్ణ్యమ్, అంనం तीक्ष्णतायाम् తీక్ష్ణ(చూ)ముగానుండుట.
तोयम् తోయమ్, అంనం जले 'జలమ్' చూ
तोल्यम् తోల్యమ్, అంనం तोलने తూఁచుట త్రిం तोलनीये తూఁచఁదగినది.
तौर्यम् తౌర్యమ్, అంనం वाद्यध्वनौ వాద్యధ్వని.
तौल्यम् తౌల్యమ్, అంత్రిం तुलया परिच्छिन्ने తూఁచఁబడినది; तुल्ये సమానము.
त्याज्यम् త్యాజ్యమ్, అంత్రిం त्यागयोग्ये త్యాగ(చూ)యోగ్యము. पु॰ कालविशेषे త్యాజ్య(వర్జ్య)కాలము. [చూ॥
त्रप्स्यम् త్రప్స్యమ్, అంనం द्रप्से 'ద్రప్సమ్'
त्रयः త్రయః, ఇం पु॰ బం त्रिसङ्ख्यायाम् మూఁడు; त्रिसङ्ख्येये ముగ్గురు, మువురు, మువ్వురు, మూగురు, మూవురు, ముగ్గురు (మూఁడువస్తువులు).
त्रयम् త్రయమ్, అంనం त्रितये మూఁడవయవములుగలది, మూఁడింటికూటమి. 'त्रीणि' पद्य 'త్రీణి' చూ॥
त्रयी త్రయీ, ఈంసీం ऋग्यजुस्सामवेदेषु ఋగ్యజుస్సామవేదములు; पुरन्ध्र्याम् 'పురన్ధ్రి' చూ॥ सुमतौ సుబుద్ధి, दुर्गायाम् దుర్గ; सोमराज्याम् కారుగచ్చు†; त्रित्वसंख्यान्वितायाम् మూఁడింటికూటమి గలది.
त्वच्यम् త్వచ్యమ్, అంత్రిం त्वचि हिते చర్మవిషయమున హితమైనది.

य ३ య 3

तण्डुल्यः తణ్డుల్యః, అంపుం तण्डुलीये చిట్టికూర†

ततस्त्यः తతస్త్యః } అంత్రిం तत्रभवे అక్కడనున్నట్టిది.
तत्रत्य తత్రత్యః }
तत्क्रिय. తత్క్రియః, అంత్రిం कर्मकारे వెట్టి.
तदीय. తదీయః, అం త్రిం तत्सम्बन्धिनि వా(దా)నికి సంబంధించినది.
तनयः తనయః, అంపుం सुते కొడుకు –या –యా, ఆంసీం पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†; घृतकुमार्याम् కలబంద†; कुमार्याम् కూఁతురు.
तनीयान् తనీయాన్, స్ంత్రిం अल्पतरे అల్పతరుఁడు.
तन्मयः తన్మయః, అంత్రిం तद्भावभाविते తదాకారమైన మనస్సుగలవాఁడు, तदात्मके తత్స్వరూపుఁడు. तपस्यायाम् తపమొనర్చుట
तपस्य. తపస్యః, అంపుం फाल्गुनिके ఫాల్గునమాసము; अर्जुने అర్జునుఁడు. త్రిం तपोभवे తపస్సునఁగలిగినది. –स्या–స్యా, ఆంసీం तपोऽनुष्ठाने తపస్సుచేయుట.
तपीयान् తపీయాన్, స్ం త్రిం भृश तप्तरि మిక్కిలి తపించువాఁడు, तपस्विनि తాపసి.
तर(रि)ण्य తర(రి)ణ్య, ధాం [तर(रि)ण्यति] गतौ గతి.
ताच्छील्यम् తాచ్ఛీల్యమ్, అం నం नियततत्स्वभावतायाम् నియమితమైన అదియే స్వభావము గలిగియుండుట.
ताटस्थ्यम् తాటస్థ్యమ్, అంనం उदासीनत्वे ఔదాసీన్య(చూ)ము; नैकट्ये సమీపముగా ఉండుట.
तात्पर्यम् తాత్పర్యమ్, అంనం अभिप्राये అభిప్రాయము; तत्परतायाम् అందే ఆసక్తి గలిగియుండుట; वक्तुरिच्छायाम् వక్తయొక్క ఇచ్ఛ.
तादर्थ्यम् తాదర్థ్యమ్, అంనం तदर्थत्वे దానికిఁగా నుండుట; तदुद्देश्यकत्वे అదియే ఉద్దేశ్యముగాఁ గలిగియుండుట. [దము.
तादात्म्यम् తాదాత్మ్యమ్, అంనం अभेदे అభే

तानव्यम् తానవ్యమ్, अ०पुं०तनोरपत्येతనువు-బిడ్డ. [తంతువు-బిడ్డ.

तान्तव्य. తాన్తవ్యః, अ० पुं० तन्तोरपत्ये

तापत्य· తాపత్యః,अ०पुं०तपत्या अपत्येతపతి-బిడ్డ. -त्यम् -త్యమ్, अ० न० तापसधर्मे తపసిధర్మము. [తామ్రద్వీపము

ताम्राख्यः తామ్రాఖ్యః, अ० पुं० ताम्रद्वीपे

तारुण्यम्తారుణ్యమ్, अ०न०यौवनेయౌవనము

तारेयः తారేయః, अ०पुं० तारायाः अपत्ये తార-కొడుకు (అంగదుఁడు, బుధుఁడు)

तार्तीयः తార్తీయః,अ०त्रिं०तृतीये 'తృతీయః' చూ [చవర్గము-య-శ

तालव्यम् తాలవ్యమ్, अ०त्रिं० इचुयशेषु इ-

तालाख्या తాలాఖ్య,आ०सी०मुरायाम्ముర†.

ताक्षण्य. తాక్షణ్యః, अ० पुं० तक्ष्णोऽपत्ये తక్ష-పుత్రుఁడు. [చేఁతిసాలు†.

तिक्ताख्या తిక్తాఖ్య, आ० सी० तिक्तालाबौ

तिरस्य తిరస్య, धा०(तिरस्यति) अन्तर्धाने అంతర్ధానము.

तिरियः తిరియః, अ०पुं०शालिभेदे ఒకవరి†.

तुरीय తురీయ, धा० (तुरीयति) गतौ గతి

तुरीयम् తురీయమ్, अ०त्रिं० गतियुक्ते గతిగలది, चतुर्थे నాల్గవది; तारके తారకము, सर्वाधारभूते अनुपहिते ब्रह्मचैतन्ये సర్వాధారము నిరుపాధికము నయిన బ్రహ్మచైతన్యము, ఆత్మ. [గడ్డి.

तृणाढ्यम् తృణాఢ్యమ్,अ०न० गिरितृणेకొండ

तृतीयम् తృతీయమ్, अ०त्रिं० त्रयाणा पूरणे మూఁడవది. -या -యా, आ०सी० विप-त्तारायाम् విపత్తార*, तृतीयतिथौ తదియ, विभक्तिभेदे చేతన్, చేన్, తోడన్, తోన్. -यी -యీ, नृं०त्रिं० तृतीयभागार्हे మూఁడవభాగమున కర్తుఁడు.

तेजीयान् తేజీయాన్, सृं०त्रिं० अतिशयतेजो-युक्ते గొప్ప తేజస్సుగలవాఁడు.

तैलक्ष्यम् తైలక్ష్యమ్, अ०न० तिलक्षभावे తిలకి(చూ)భావము.

त्यक्तव्य· త్యక్తవ్యః, अ० त्रिं० त्यागयोग्ये త్యాగ(చూ)యోగ్యము.

त्रपीयान् త్రపీయాన్,सृं०त्रिं०दु खतरे మిగుల దుఃఖకరమైనది.

त्रिकायः త్రికాయః, अ०पुं० बुद्धे దుఃఖత్రయముపోయినవాఁడు, బుద్ధుఁడు.

त्रितयम् త్రితయమ్, अ०न० त्रित्वसंख्यायाम् మూఁడు. त्रि० तद्वति మూఁడుగలది.

त्रिसत्यम् త్రిసత్యమ్ अ०त्रिं० त्रिकालाबाध्ये वस्तुनि త్రికాలాబాధ్యమైన వస్తువు, బ్రహ్మము, ఆత్మ.

त्रिसन्ध्यम् త్రిసన్ధ్యమ్, अ०न० प्रह्ण पर ह्ण-मध्याह्नेषु త్రికాలములు, ప్రాహ్ణ - అపరాహ్ణ-మధ్యాహ్నములు (सन्ध्यात्रये మూఁడుసంధ్యలు). -न्ध्या -న్ధ్య, आ० सी० जपापुष्पे దాసానిపువ్వు.

त्रिसीत्यम् త్రిసీత్యమ् } अ० न० त्रि कृष्टक्षेत्रे
त्रिहल्यम् త్రిహల్యమ్ } మూఁడుచాళ్లు దున్నిన పొలము.

त्रेताय త్రేతాయః, अ० पुं० त्रेताख्यपाशके త్రేత యనఁబడుమూఁడుసంఖ్యగలపాచిక.

त्रिविद्य త్రివిద్యః,अ०पुं०त्रिवेदे'త్రివేదః' చూ॥ न० विद्यात्रये మూఁడువిద్యలు.

त्रैकाल्यम త్రైకాల్యమ్, अ०न० त्रिकाले 'త్రికాలమ్' చూ।

त्रैगुण्यम् త్రైగుణ్యమ్, अ०न० ससारे సంసారము. त्रिगुणे మూఁడుగుణములు; तद्भावे వాని భావము

त्रैधर्म्यम् త్రైధర్మ్యమ్, अ०न० ज्योतिष्टो-मादिकाम्यकर्मणि జ్యోతిష్టోమము మున్నగు కామ్యకర్మ. [మూఁడునెలలు.

त्रैमास्यम త్రైమాస్యమ్, अ०न० त्रिमासे

त्रैरूप्यम् త్రైరూప్యమ్,अ०न०त्रिरूपस्य भावे

త్రివిధరూపములు గలిగియుండుట.

त्रैलोक्यम् త్రైలోక్యమ్, అం॰న॰ त्रिलोक्याम् 'త్రిలోకి' చూ

त्रैवर्ग्यम् త్రైవర్గ్యమ్, అం॰త్రి॰ त्रिवर्गसाधने త్రివర్గ(చూ)సాధనము. [చూ

त्रैविद्य త్రైవిద్యః, అం॰పుం॰त्रिविद्ये 'త్రివిద్యః'

त्रैस्वर्यम् త్రైస్వర్యమ్, అం॰ న॰ स्वरत्रिके మూఁడుస్వరములు. [నిఘ.

त्वदीयः త్వదీయః, అం॰త్రి॰भवदीये నీవాఁడు

त्वरायम् త్వరాయన్, ధా॰ (त्वरायस्यति) त्वरणे త్వరపడుట.

य ४ య 4

तण्डुलीय తణ్డులీయః, అం॰పుం॰ अल्पमारिषे చిఱ్ఱికూర†. ताप्ये మాక్షికధాతువు; विडङ्गे వాయువిళంగము†.

तदारभ्य తదారభ్య, అవ్య॰తదానీమారభ్యే-त्यर्थे ఆదిమొదలు, అదిసుత, అనాఁడుగ్గ్, తలనాఁడు, నాఁటఁగోలె, నాఁటఁబట్టి, నాఁట(టి)నుండి, నాఁటిసుత, నాఁడాది, నాఁడు మొదలు.

तनुच्छाय. తనుచ్ఛాయః, అం॰ పుం॰ बर्बुरके బొబ్బిలి†. –च्छाया –చ్ఛాయా, ఆం॰ సీ॰ वृत्तभेदे ఒక వృత్తము, त्रियाम् స్త్రీ.

तन्तु(न्त्र॰न्द्र)वाय. తన్తు(న్త్ర, న్ద్ర)వాయః, అం॰పుం॰नृपाया वैश्यससर्गात् जाते(कुविन्दे) వైశ్యుని వలన క్షత్రియస్త్రీయందుఁ బుట్టిన వాఁడు, సాలీఁడు, సాలెవాఁడు, సాలె. लूतायाम् చెలగము, చెలఁది, చెలఁదిబల్లి, జాలికాఁడు, సాంద్రపురువు, నేఁతపురుగు, పాదాత్రపురువు,పాదాంత్ర,పాదొట్టుపురుగు, పన్నుపిల్లి, సాలీఁడు, సాలెపురుగు. త్రి॰ तन्तुवयनकर्तरि సాలీఁడు, నూలువడుకు వాఁడు, నేఁతరి, మగ్గరి, నేతకాఁడు.

तपनीयम् తపనీయమ్,అం॰న॰सुवर्णे బంగారు.

तपात्यय: తపాత్యయః, అం॰పుం॰ तपान्ते వర్షాకాలము. [చూ॥

तरपण्यम् తరపణ్యమ్,అం॰న॰आतरे'ఆతరః'

तरुशायी తరుశాయీ, న్॰పుం॰ खगे పక్షి.

तर्कविद्या తర్కవిద్యా, ఆం॰సీ॰ गौतमकणादादिप्रणीते तर्कशास्त्रे గౌతమకణాదాదులచే రచింపఁబడిన తర్క (న్యాయ)శాస్త్రము.

तक्षकीय తక్షకీయః, అం॰త్రి॰ तक्षविशिष्टे తక్ష(చూ)న్వితము.

तान्त(न्तु)वाय्य (यि.) తాన్త(న్తు)వాయ్యః (యిః), అం॰ ఇం॰ పుం॰ तन्तुवायस्य अपत्ये సాలెవానిబిడ్డ.

तापत्रयम् తాపత్రయమ్, అం॰న॰ आध्यात्मिकादित्रिविधदुःखेषु ఆధ్యాత్మిక (చూ) ము ఆధిదైవిక(చూ)ము ఆధిభౌతిక(చూ)ము ననెడి మూఁడువిధములైన దుఃఖములు.

तापनीय॰ తాపనీయః, అం॰ త్రి॰ हिरण्मये బంగారుతోఁ జేయఁబడినది. న॰ निष्कपरिमाणे सुवर्णे నిష్క(చూ)మెత్తు బంగారము, उपनिषद्भेदे గోపాలనృసింహతాపనీయోపనిషత్తులు

तारतम्यम् తారతమ్యమ్, అం॰న॰तरतमभावे హెచ్చుతగ్గులు గలిగియుండుట.

तिथिद्वयम् తిథిద్వయమ్, అం॰న॰ "युग्माग्नियुगभूतना षण्मुन्योर्वसुरन्ध्रयो । रुद्रेणद्वादशीयुक्ता चतुर्दश्याच पूर्णिमा प्रतिपदाप्यमावास्या" इत्युक्तलक्षणे तिथियुग्मे విదియతోఁ గూడిన తదియ చవితితోఁగూడిన పంచమి షష్ఠితోఁగూడిన సప్తమి అష్టమితోఁగూడిన నవమి ఏకాదశితోఁగూడిన ద్వాదశి చతుర్దశితోఁగూడిన పూర్ణిమ పాడ్యమితోఁగూడిన అమావాస్య. –क्षयः –క్షయః, అం॰ పుం॰ अमावास्यायाम् అమావాస్య.

तिरस्क्रिया తిరస్క్రియా, ఆం॰సీ॰तिरस्कारे తిరస్కారము; आच्छादने మఱుఁగు చేయుట

तिलमयः తిలమయః, अं त्रिं तिलविकारे తిల(నువ్వు)వికారము. [నల్లజిలకఱ్ర.
तिलापत्या తిలాపత్యా, आंसीं कृष्णजीरके
तुन्नवायः తున్నవాయః, अं पुं सौचिके సూదివనివాఁడు; सूच्यादिजीविनि కుట్టుపు వాఁడు, చిప్పె, చిప్పెవాఁడు, దరిజీ, దర్జీ.
तुच्छधान्यम् తుచ్ఛధాన్యమ్, अंनंनिर्बीज-धान्ये కట్టు,తంకర,తప్ప,తప్పకాయ,తటక, తఱకి,తలకపొల్లు,తాలు,తూరు, పొల్లు, పొల్లు కట్టు, పొల్లు, తాలు.
तुषधान्यम् తుషధాన్యమ్, अं नं सतुषमुद्गादिषु పొట్టుగల ధాన్యములు, పెసలు కందులు మొ॥
तृणधान्यम् తృణధాన్యమ్, अंनं नीवारादिधान्ये నివ్వరి మొ॥ श्यामाकादौ చామలు మొ —शून्यम् —శూన్యమ్, अंनं मल्लिकायाम् మల్లె†. केतकीपुष्पे మొగలిపువ్వు†.
—हर्म्यः —హర్మ్యః, अंपुं मयटे మయట(మూ)ము. [తమము.
तृष्णाक्षयः తృష్ణాక్షయః, अंपुं शान्तिगुणे
तेजोमयः తేజోమయః, अंत्रिं तेज.प्रचुरे అధికమైన తేజస్సుగలది, तेजोविकारे తేజో వికారము; स्वप्ने స్వప్నావస్థ.
तैत्तिरीयः తైత్తిరీయః, अंपुंयजुर्वेदशाखाविशेषे ఒక యజుర్వేదశాఖ. बं तदध्येतृषु దానిని జదువువారు. [లము.
तैलपायी తైలపాయీ, न्‌पुं तैलपके గబ్బి

य-सं प्रं య-సం ప్ర

तत्पदवाच्यः తత్పదవాచ్యః, अंत्रिं तत्पदाभिधेये 'తత్పదార్థః' చూ॥
तदादितदन्तन्याय. తదాదితదన్తన్యాయః,अंपुं न्यायभेदे అంతర్భూతమైనది కర్తవ్యముగా శాస్త్రముచే విధింపఁబడగా దానికాదిమైనదాని విధానమును ఉత్కృష్టముగాబోధిం చెడి ఒక న్యాయము.
तपनतनय. తపనతనయః, अंपुं अर्कजे 'అర్కజః' చూ —या —యా, आंसीं शम्याम् జమ్మి†; यमुनायाम् యమున.
तमुष्टुहीयम् తముష్టుహీయమ్,अंनं सूक्तभेदे ఒక సూక్తము.
तलहृदयम् తలహృదయమ్, अंनं पादतलमध्यस्थाने అఱకాలి మధ్యభాగము.
तस्करस्नायुः తస్కరస్నాయుః,तंपुंकाकाङ्गयाम् కాకిదొండ†. [శివుఁడు.
ताण्डवप्रियः తాణ్డవప్రియః, अंपुं शिवे
तापसप्रियः తాపసప్రియః, अं पुं प्रियाली మోరటి†. [నొసలు.
तिलकाश्रयः తిలకాశ్రయః, अंपुं ललाटे
तिलतण्डुलन्याय తిలతణ్డులన్యాయః,अंपुं संसर्गविशेषे నువ్వులు బియ్యము కలిసిన ప్రకారము కలియుట, ఒక సామెత.
तुरगब्रह्मचर्यम् తురగబ్రహ్మచర్యమ్,अंनं स्त्रियाः अलाभे तत्त्यागरूपे व्रतभेदे స్త్రీ లభింపక బ్రహ్మచర్యముతో నుండునట్టి ఒక వ్రతము.
तुरङ्गप्रिय తురఙ్గప్రియః,अंपुंयवे యవలు†.
तृणजलौकान्यायः తృణజలౌకాన్యాయః, अं पुं यथा तृणजलूकायाः अपरदेशसंयोगानन्तरं पूर्वदेशवियोग. तथैव जीवस्य अपरदेहसंयोगेन पूर्वदेहपरित्यागरूपे न्याये తృణజలూక(మూ)కు అపరస్థానముతో సంబంధము గలిగినవెనుక పూర్వస్థానముతో వియోగము గలుగునట్లే జీవునకు అపరదేహముతో సంయోగము గలిగినవెనుక పూర్వదేహమునువాలించుననెడిన్యాయము.
तृणराजाह्वयः తృణరాజాహ్వయః, अं पुं ताले తాడు†.
तृणारणिन्याय. తృణారణిన్యాయః, अं पुं तृणस्य अरणेश्च अग्निजनने यथा परस्परनि-

रपेक्षतया कारणत्वमेव स्वातन्त्र्येण कारणतासूचके न्यायभेदे గడ్డి అరణి అన్యాపేక్ష లేక అగ్ని పుట్టుటకు కారణము లగునట్లే స్వతంత్రతో కారణమగునట్టిస్థితిని దెలిపెడి న్యాయము.

तृतीययुगपर्यय తృతీయయుగపర్యయః, అం పుం द्वापरकलियुगसन्धौ ద్వాపర కలియుగముల సంధికాలము.

तोयधिप्रिय· తోయధిప్రియః, అంపుం लवङ्गे [లవంగము.

त्रिदशालय· త్రిదశాలయః, అంపుం मेरौ మేరు పర్వతము; स्वर्गे స్వర్గము.

त्रैलोक्यविजया త్రైలోక్యవిజయా, आंसीं भङ्गायाम् గంజాయి†.

त्रैविष्टपेय. త్రైవిష్టపేయః, అంపుం देवे వేలుపు

त्वम्पदवाच्यः త్వమ్పదవాచ్యః, అం పుం त्वम्पदाभिधे 'త్వమ్పదవాచ్యార్థః' చూ

र २ ర 2

तक्रम् తక్రమ్, అంనం चतुर्थांशजलसयुक्ते गोरसे నాలవపాలు నీళ్లుగలిపి చిలికినచల్ల, మజ్జిగ, మోరు.

तत्र తత్ర, अव्यं तस्मिन्नित्यर्थे అక్క(క్క-)డన్, అందన్, అగ్గడన్, అచ(చ్చ)టన్, అందున్, అచో(చ్చో, చ్చో)టన్, అచ్చోన్, అటన్, అయ్యెడన్, అడన్, అయెడన్, అదిగో, అదె, అవంకన్, అల్లదె, అల్లదిగో.

तत्र(त्रि) తత్ర(త్రి), धां(तन्त्रति,तन्त्रयते) कुटुम्बधारणे కుటుంబపోషణము.

तद्रि తద్రి, धां(तन्द्रति)अवसादे దుఃఖము; मोहे మోహము.

तन्त्रम् తన్త్రమ్, అంనం परच्छन्दानुगमने ఒరులఆశయమునననుసరించిపోవుట; नीत्यवयवे నీతి-అంగము, विध्यर्थे अङ्गसमुदाये తంతు, విధివిగుఱించిన అంగసముదాయము; वशे అధీనము; इतिकर्तव्यतायाम् చేయఁదగిన దానివిధము, उभयार्थैकप्रयोगे రెండర్థము లయం దేకప్రయోగము; कुटुम्बभरणादिकृत्ये కుటుంబపోషణాదికార్యము; कुले వంశము; गृहे ఇల్లు, तन्तुवाये సాలీఁడు; तन्तौ దారము, धने ధనము; परिच्छदे పరివారము; प्रधाने ప్రధానము; प्रबन्धे ప్రబంధము, औषधे మందు, राष्ट्रे రాష్ట్రము; वयनसाधने మగ్గము; शपथे శపథము; श्रुतिशाखान्तरे ఒక వేదశాఖ, शिवाद्युक्तशास्त्रविशेषे శైవాదితంత్ర(శాస్త్ర)ములు, साधारणविधौ సామాన్యవిధి; सिद्धान्ते సిద్ధాంతము, स्वराष्ट्रचिन्तायाम् తనరాష్ట్రమునుగుఱించిన చింత; हेतौ కారణము

तन्त्रा తన్త్రా, आं सीं ईषन्निद्रायाम् కునికిపాటు. [तन्द्रायाम् కునికిపాటు.

तन्त्रि తన్త్రిః, इंसीं तन्त्र्याम् వీణతీఁగె,

तन्त्री తన్త్రీ, ईंसीं गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె†; नदीभेदे ఒక నది; नाड्याम् నాడి; सिरायाम् నరము. योषाविशेषे ఒక స్త్రీ, रज्जौ త్రాడు; वीण गुणे తంతి, వీణతీఁగె. वीणायाम् వీణ.

तन्द्रा –न्द्रिः –न्द्री తన్ద్రా –న్ద్రిః –న్ద్రీ, आं इं ईं सीं अलसत्वे మాంద్యము; प्रमीलायाम् తందర, తూఁగు, ముచ్చిరిపాటు, కునికిపాటు.

तरः తరః, అంపుం तरणे దాఁటుట, अग्नौ అగ్ని; आतरे రేవు. सुं नं कपौ కోఁతి; तीरे ఒడ్డు; बले బలము; रोगे రోగము, वेगाख्यगुणे వేగిరపడుట, वेगे వేగము.

तरत् తరత్, द्रंपुं कारण्डवे కన్నెలేడు; प्लवे తెప్పకొయ్య త్రిం प्लवमाने ఈఁదుచున్నట్టిది.

तरिः –री తరిః –రీ, इं ईं सीं नावि ఓడ; वस्त्रदशायाम् బద్దె; वस्त्रपेटके బట్టలపెట్టె.

तरी తరీ, ईंसीं गदायाम् గద; द्रोण्याम् దోనె; धूमे పొగ.

तरीः తరీః, ई॰सी॰ नावि ఓడ.

तरु. తరుః, उ॰पु॰ वृक्षे చెట్టు. त्रि॰ तारके దాఁటించువాఁడు

ताम्रः తామ్రః, अ॰पु॰द्वीपभेदे ఒకద్వీపము. न॰ कुष्ठभेदे ఎఱ్ఱపులుము, लोहभेदे రాగి. रक्तवर्णे ఎఱుపు त्रि॰ तद्वति ఎఱ్ఱనిది.

ताम्रा తామ్రా, आ॰ सी॰ ताम्रवल्ल्याम् మంజిష్ఠ†, सैंहल्याम् 'సైంహళి' చూ॥

ताम्री తామ్రీ, ई॰सी॰ वाद्यभेदेఒకవాద్యము.

तारः తారః, अ॰पु॰ विष्णौవిష్ణువు. देवीप्रणवे హ్రీంకారము; ब्रह्मप्रणवे ఓంకారము; शुद्धमुक्तायाम् మంచిముత్తెము;मुक्ताविशुद्धौముత్తెపుశుద్ధి. तारणे దాఁటించుట; शिवे శివుఁడు; शिरोजातध्वनौ శిరస్స్థానమునందుఁ బుట్టిన (గొప్ప)ధ్వని न॰ नक्षत्रे నక్షత్రము. तीरे ఒడ్డు, अध्ययनरूपसिद्धौ అధ్యయన మనెడి సిద్ధి: तारकायाम् కంటినల్లగ్రుడ్డు; रजते వెండి त्रि॰ उच्चशब्दवतिగొప్పధ్వనిగలది उच्चैस्तरे మిక్కిలిఉచ్చము: निर्मले స్వచ్ఛము, विस्पष्टप्रकाशयुते స్పష్టముగా వెలుఁగుచున్నట్టిది.

तारा తారా, आ॰ सी॰ चीडायाम् చీడ† तारकायाम् అది, కంటిపాప, నల్లగ్రుడ్డు, కంటినల్లగ్రుడ్డు. महाविद्याभेदे ఒక మహావిద్య; नक्षत्रे నక్షత్రము. बुद्धदेवताभेदेఒక బౌద్ధదేవత; मुक्तायाम् ముత్తెము. वालि (सुग्रीव)पत्न्याम् వాలి (సుగ్రీవుని) భార్య सुरगुरुदारेषु బృహస్పతిభార్య.

तारीతారీ, न्॰त्रि॰तारकेతరింపఁజేయువాఁడు

तिरः తిరః, अव्य॰ अन्तर्धाने మఱుఁగు, కప్పుట, కనఁబడకుండుట; तिरस्कारे తిరస్కారము; तिर्यगर्थे అడ్డముగా.

तिरस् తిరస్, धा॰ (तिरस्यति) अन्तर्धौ మఱుఁగువడుట.

तिस्रः తిస్రః, इ॰सी॰ त्रिसंख्यासङ्ख्येययो॰ మూఁడు మూఁడువస్తువులు (ముగ్గురు).

तीर తీర, धा॰ (तीरयति -ते) कर्मसमाप्तौ క్రియాపూర్తి पारगतौ గట్టెక్కుట.

तीरम् తీరమ్, अ॰न॰ नद्यादे कूले దరి,ఎదగడ్డ,ఏనాదము,ఓర,కర,తట్టు పొంత, గట్టు, ఒడ్డు; गङ्गाकूलभेदे గంగాతీరవిశేషము.पु॰ बाणे తీరు, బాణము, सीसके సీసము. त्रपुणि తగరము.

तीरु॰ తీరుః, उ॰पु॰ शिवे శివుఁడు.

तीव्रम् తీవ్రమ్,अ॰न॰अतिशये తీవరము,ఆధిక్యము, तीरे తీరము, బాణము. त्रपुणि తగరము,तीक्ष्णेతీక్ష్ణము,తీవ్రత.लोहभेदेఉక్కు; लोहेఇనుము सीसके సీసము. त्रि॰ अधिके అధికము, तीक्ष्णेతీక్ష్ణము, अत्युष्णे మిక్కిలి ఉష్ణము,कटौ కారము. पु॰ शिवे శివుఁడు.

तीव्रा తీవ్రా, आ॰सी॰गण्डदूर्वायाम् గనుపుగడిక†; कृष्णसर्षपे నల్లావాలు†; ज्योतिष्मत्याम् మానేరుతీఁగ†: तरद्याम्ఒకముండ్లచెట్టు†. तुलस्याम् తులసి†, नदीभिदि ఒక నది: रोहिण्याम् కటుకరోహిణి†.

तुर తుర, धा॰ (तुरयति॰ तुतोर्ति) त्वरणे వేగిరపడుట. [तद्वति త్వర(వడి)గలది.

तुरम् తురమ్, अ॰न॰ शीघ्रे వేగము. त्रि॰

तुरिः -री తురిః -రీ, इ॰ई॰सी॰ तन्त्रवायस्य काष्ठादिनिर्मिते वयनसाधने నాడె,తొట్టె నాళ, నడుమను నూలికండె నుంచి నేనెడు సాలెవాని ఒక పనిముట్టు (దారునాళము).

तूरम् తూరమ్, अ॰न॰ वाद्यभेदे సన్నాయి. ताड्यमानपटहादौ కొట్టఁబడెడి తప్పెటమొ॥

तूरी తూరీ, ई॰सी॰ धत्तूरेఉమ్మెత్త†. धा॰ (तूर्यति -ते) गतित्वरणहिंसनयो॰ శీఘ్రగతి హింస.

तृप्र. తృప్రః,अ॰पु॰ पुरोडाशे పురోడాశము. न॰ दुःखे దుఃఖము; घृते నేయి.

तैरम् తైరమ్, अ॰न॰ कुलत्थे ఉలవలు†.

तोत्रम् తోత్రమ్, अ०न० गवादिताडनदण्डे ములుకోల, బరి, బరిగోల, ముద్దిగె, మునికోల,ములు(ల్లు)కోల,వరియ,సాటి,సిడుబు, సిల్ల, ముల్లుఁ బెట్టె.

तोरी తోరి, ई०स्री० तोड्याम् 'తోడి' చూ

तौरम् తౌరమ్, अ०न०यागभेदेఒకయాగము.

त्रोत्रम् త్రోత్రమ్, अ० न० तोत्रे 'తోత్రమ్' చూ अस्त्रे అస్త్రము; अरोपक्रियायाम्ఆరోపణము, व्याधिभेदे ఒక వ్యాధి.

त्र्यस्रम् త్ర్యస్రమ్, अ०न० त्रिकोणे ముక్కోణము, త్రికోణము.

त्वक्त्रम् త్వక్త్రమ్, अ०न० कवचेకవచము.

त्वरा త్వరా,आ०स्री०उत्कण्ठायाम्'ఉత్కణ్ఠ' చూ वेगे తొర, తరవు, తబ్బు, దురము, వేగము धा०(त्वरते) सम्भ्रमे తొట్రుపాటు.

त्वरि: త్వరిః, इ०स्री० त्वरायाम् త్వర.

त्वाष्ट्र: త్వాష్ట్రః,अ०त्रि० त्वष्टृदेवताकेత్వష్టదేవతగాఁ గలది पु० वृत्रासुरे వృత్రాసురుఁడు; विश्वरूपे విశ్వరూపుఁడు न० क्षुद्ररथे అల్పరథము.

त्वाष्ट्री త్వాష్ట్రీ, ई०स्री० सञ्ज्ञानामनि सूर्यपत्न्याम् సంజ్ఞాదేవి, సూర్యపత్ని; चित्रायाम् చిత్త*.

त्सर త్సర, धा०(त्सरति)छद्मगतौ కపటగతి.

त्सरुः త్సరుః, उ०पु० खड्गादिमुष्टौ బిర, పరుఁజు, పిడి, కత్తిమున్నగువాని పిడి

त థ

तगर. తగరః, अ०पु० मदने మంగ†. न० आहुल्ये పుష్పవిశేషము†, गन्धद्रव्यभेदे ఒక గంధద్రవ్యము, नन्द्यावर्ते నందివర్ధనము†; तद्भेदे తద్విశేషము†.

ततरः తతరః, अ०त्रि० तयोर्मध्ये एकस्मिन् వారిదవురలో నొకఁడు.

तत्करः తత్కరః,अ०त्रि० तत्कारके దానిని రచించువాఁడు. [ఇంగువ†.

तत्पत्री తత్పత్రీ, ई० स्री० हिङ्गुपत्र्याम्

तत्पर తత్పరః,अ०त्रि० आसक्ते ఆసక్తుఁడు; तद्गते దానిని జెందినవాఁడు, तस्मात् परे वस्तुनि దానికంటె పరమైనది. पु० निमेषस्य त्रिंशद्भागात्मके काले ఱెప్పపాటులో ముప్పదవవంతుకాలము.

तनुत्रम् తనుత్రమ్, अ०न० कवचे కవచము

तनु(नू)रुट् తను(నూ)రుట్, ह०न० रोम्णि వెండ్రుక.

तन्तुरम्తన్తురమ్,अ०न०तन्तुलेతామరతూఁడు.

तन्मात्रम् తన్మాత్రమ్, अ० न० तदेवेत्यर्थे అదే, అదిమాత్రము,शब्दादिषु(महाभूतेषु) पञ्चसु ఆకాశాదిపంచతన్మాత్రలు. శబ్దాదుల సూక్ష్మవస్తులు.

तमरम् తమరమ్, अ०न० वङ्गे తగరము.

तमिस्रम् తమిస్రమ్, अ० न० अन्धकारे చీఁకటి. कोपे కోపము. –स्रा –స్రా, आ० स्री० अमानिशि అమావాస్యరాత్రి. तमस्ततौ చిమ్మచీఁకటి; तमोयुक्तरात्रौ చీఁకటిరేయి.

तमोऽरि: తమోఽరిః,इ०पु० तमोघ्ने 'తమోఘ్నః' చూ॥ [యోగము.

तम्बीर: తమ్బీరః, अ०पु० योगभेदे ఒక

तरित्रम् తరిత్రమ్, अ०न०तरणसाधने తరణసాధనము, నౌక మొ

तर्कारी తర్కారీ,ई०स्री० जयायाम् తక్కలి, తక్కిడి,తక్కె,తక్కెద,తక్కెల,తక్కెడ, తక్కెల,తక్కలి†.

तसर· తసరః, अ०पु० सूत्रभेदे ఒక నూలు.

तस्कर తస్కరః, अ०त्रि०चोरे దొంగ. पु० मदने మంగ†, पृक्काशाके పిక్కకూర, कर्णे చెవి. –री –రీ, ई०स्री० कोपनायाम् కోపస్వభావముగల స్త్రీ.

तानूर. తానూరః, अ०पु० आवर्ते సుడి.

तन्दुरम् తన్దురమ్, अ०न० पाचनयन्त्रभेदे

ఒక పాకయంత్రము.

तान्दु(न्द्)रम् తాన్దు(న్దూ)రమ్, అ౦న౦ तन्दु-रपक्वे मासभेदे తందుర(మూ)పక్వమైనఒక మాంసము. [పిల్ల

तामरम् తామరమ్. అ౦న౦ घृते నెయ్యి; जले

तामिस्रः తామిస్రః, అ౦పు౦ द्वेषे ద్వేషము: क्रोधे కోపము, नरकभेदे ఒక నరకము.

ताराभ्रः తారాభ్రః, అ౦పు౦ कर्पूरे కర్పూరము.

तारारिः తారారిః, ఇ౦పు౦ विटमाक्षिके ఒక ఉపధాతువు.

तालूरः తాలూరః, అ౦పు౦ आवर्ते సుడి.

तावरम् తావరమ్, అ౦న౦ धनुर्गुणे వింటినారి.

तावुरिः తావురిః, ఇ౦పు౦ वृषभराशौ వృషభరాశి.

तित्तिरः తిత్తిరః, అ౦పు౦ तित्तिरौ తీతువు

तित्तिरिः తిత్తిరిః, ఇ౦పు౦ खगभेदे తీతువుపిట్ట; मुनिभेदे ఒక ముని: उपनिषद्भेदे తైత్తిరీయోపనిషత్తు. -री-రీ, ఈ౦స్త్రీ౦ कृष्णयजुश्शाखायाम् కృష్ణయజుశ్శాఖ.

तिमिरम् తిమిరమ్, అ౦న౦ अन्धकारे చీఁకటి, नेत्ररोगभेदे నేత్రదృష్టిని నిరోధించెడి ఒక వ్యాధి. -रिः -రిః, ఇ౦పు౦ तिमौ తిమి(మీ)మత్స్యము.

तीवरः తీవరః, అ౦పు౦ व्याधे బోయవాఁడు. सकरजातिभेदे రాజపుత్రస్త్రీకి క్షత్రియుని వలనఁ బుట్టినవాఁడు; समुद्रे సముద్రము

तुखारः తుఖారః, అ౦ పు౦ विन्ध्यपर्वतस्थे जातिभेदे వింధ్యపర్వతమందుండెడిఒకజాతి.

तुच्छद्रुः తుచ్ఛద్రుః, ఉ౦పు౦ एरण्डे ఆముదాలు†

तुमुरम् తుమురమ్, అ౦ న౦ तुमुले తుముల(మూ)ము.

तुम्बरम् తుమ్బరమ్, అ౦న౦ वाद्यभेदे తంబురా, ఒకతంత్రీవాద్యము. -रः -रुः -రః -రుః, అ౦ఉ౦పు౦ तुम्बुरौ తుంబురుఁడు.

तुम्बुरः తుమ్బురః, అ౦పు౦ विन्ध्यपर्वतस्थे जातिभेदे వింధ్యపర్వతమందుండెడి ఒకజాతి.

तुम्बुरी తుమ్బురీ, ఈ౦స్త్రీ౦ धन्याके ధనియాలు†, शम्याम् జమ్మి†. -रुः -రుః, ఉ౦పు౦ अर्हदुपासकभेदे ఒక అర్హతుఁడు: गन्धर्वविशेषे ఒకగంధర్వుఁడు. वृक्षभेदे తుంబురువృక్షము, लघुगुर्वोः ఒక లఘువు ఒక గురువు న౦ तिन्दुकीफले తుమికిపండు.

तुवरः తువరః, అ౦పు౦ श्मश्रुहीने పేడి, रक्तचूर्णे ఎఱ్ఱజొన్నలు†: कषायरसे తొగరు, తొవరు, కసరు, కసియము, కసెము, కస్పెము, ఒగరు. त्रि౦ तद्वति ఒగరుగలది.

तु(तू)वरी తు(తూ)వరీ, ఈ౦స్త్రీ౦ आढक्याम् తొగరి, తొవరి, నక్కెర, నక్కెర, కందులు†. सौराष्ट्रमृदि తొగరి, తొవరి, తొవరిమన్ను, ఎఱ్ఱమన్ను.

तुषारः తుషారః, అ౦పు౦ तुखारे 'తుఖారః' చూ॥ हिमकणभेदे మంచుతుంపర, कर्पूरभेदे ఒక కర్పూరము, देशभेदे ఒక దేశము: हिमे మంచు: शीतलस्पर्शे చల్లన. त्रि౦ तद्वति చల్లనిది.

तुह(हा)रः తుహ(హా)రః, అ౦పు౦ कुमारपारिषदभेदे స్కందుని ఒక పార్షదుఁడు.

तूणीरः తూణీరః, అ౦పు౦ निषङ्गे అంబు(అమ్ము)లపొది, తరకసా, పాణివదము, పొవ, ఒత్తరి, తరకసము, దొన, పొది, బత్తడి(రి)క.

तूपरः తూపరః, అ౦పు౦ शृङ्गहीनपशौ కొమ్ములులేని(బోడి)పశువు.

तूब(व)रः తూబ(వ)రః, అ౦పు౦ तूपरे 'తూపరః' చూ॥ श्मश्रुजीनपुरुषे పేడి, నపుంసకుఁడు; कषायरसे ఒగరు. त्रि౦ तद्वति ఒగరుగలది.

तृणेन्द्रः తృణేన్ద్రః, అ౦పు౦ ताले తాడు†.

तृष्णारिः తృష్ణారిః, ఇ౦పు౦ पर्पटे పావట†.

तैतिरः తైతిరః, అ౦పు౦ तित्तिरौ తీతువు.

तैत्तिरम् తైత్తిరమ్, అ౦న౦ तित्तिरिसमूहे తీతువులగుంపు. పు౦ तित्तिरिखगे తీతువు, गण्डके

ఖడ్గమృగము. -रि. -రిః, ఇం౦పుం౦ ऋषिभेदे ఒక ఋషి. [రోగము

तैमिरम् తైమిరమ్, అం౦న౦ तिमिररोगे తిమిర

तोमरः తోమరః, అం౦పుం౦ गदाभेदे ఒకగద, छन्दोभेदे ఒక వృత్తము, लघुगुर्वो. ఒక లఘువు ఒక గురువు. सर्वलायाम् నేజ, నేజము, నేజా, చిల్లకోల. हस्तक्षेप्ये सशल्ये दण्डाकारे अस्त्रभेदे చేతితోవిసరెడి దండము వంటి ఒక సశల్య-ఆయుధము [సీరు.

तौषारम् తౌషారమ్, అం౦న౦ तुषारजले మంచు

त्रसर. త్రసరః, అం౦పుం౦ सूत्रवेष्टने కుంచియ, కుంచె,పంటియ,పంచె, పంచెకోల,పరఁటె, పలక, సాలెవాఁడునూలుచుట్టెడి పంచెకట్టె

त्रसुर· త్రసురః, అం౦త్రిం౦ भीरौ పిఱికి.

त्रिचक्रः త్రిచక్రః, అం౦పుం౦ अश्विनीकुमारयो रथे అశ్వినీకుమారుల రథము.

त्रिधारा త్రిధారా, ఆం౦స్త్రీం౦ गङ्गायाम् గంగ, स्नुह्याम् జెముడు†.

त्रिनेत्र. త్రినేత్రః, అం౦పుం౦शिवे తిగకంటిదొర, వేసికంటివేల్పు, వేసికస్వామి,ముక్కంటికంటి దేవర,ముక్కంటి,శివుఁడు త్రిం౦ नेत्रत्रययुक्ते మూఁడుకన్నులుగలవాఁడు. -त्रा -త్రా, ఆం౦స్త్రీం౦ वाराहीकन्दे నేలతాడిదుంప.

त्रिपत्रः త్రిపత్రః అం౦పుం౦ बिल्वे మారేడు†. -त्रम् -त्री -త్రమ్ -త్రీ,అం౦ఈం౦న౦ पत्रत्रये మూఁడాకులు.

त्रिपुण्ड्रम् త్రిపుణ్డ్రమ్, అ౦ న౦ भस्मन भालस्थतिर्यग्रेखात्रये విబూదిబొట్టు, లలాట మందలి మూఁడు విభూతిరేఖలు.

त्रिपुरम् త్రిపురమ్,అం౦న౦ कामचारिणि मय-दानवरचिते पुरत्रये మయుఁ డనెడి యసురుఁడు నిర్మించిన స్వేచ్ఛాపంచారముగల మూఁడుపురములు. -रा -రా, ఆం౦స్త్రీం౦ परदेवतायाम् త్రిపుర, పరదేవత. -री-రీ, ఈం౦స్త్రీం౦ देशभेदे ఒక దేశము.

(83)

त्रिभद्रम् త్రిభద్రమ్, అం౦న౦ सुरते రతి.

त्रिमात्र త్రిమాత్రః, అం౦పుం౦ प्लुते ప్లుతము.

त्रिरात्रम् త్రిరాత్రమ్,అం౦న౦रात्रित्रये మూఁడు రాత్రులు; दिनत्रये మూఁడురోజులు; व्रतभेदे ఒక వ్రతము. पुं౦ यज्ञभेदे ఒక యజ్ఞము.

त्रिवारः త్రివారః, అ౦ త్రి౦ वारत्रययुक्ते మూఁడువార(పర్యాయ)ములు గలది. पुं౦ गरुडपुत्रभेदे గరుడుని ఒక కొడుకు.

त्रिशिराः త్రిశిరాః, స౦పుం౦ कुबेरे కుబేరుఁడు; ज्वरे జ్వరము, राक्षसभेदे ఒకయసురుఁడు; जैवे रथे బృహస్పతిరథము.

त्रिसरः త్రిసరః,అం౦పుం౦कृशरे 'కృశరః' చూ

त्रिक्षुर· త్రిక్షురః, అం౦పుం౦कोकिलाक्षे గొలిమిడి†

त्रैपुरः త్రైపురః, అం౦పుం౦ त्रिपुरदेशे త్రిపుర దేశము బ౦ असुरविशेषेषु కొందఱు అసురులు.

त्र्यक्षर త్ర్యక్షరః, అం౦పుం౦प्रणवे ఓంకారము; मन्त्रभेदे ఒక మంత్రము, खटके మనువు కుదుర్చువాఁడు. న౦छन्दोभेदे ఒకఛందస్సు. -री -రీ, ఈం౦స్త్రీం౦ विद्यायाम् విద్య.

त्वक्पत्रम् త్వక్పత్రమ్, అం౦న౦वराङ्गके లవంగము†. गुडत्वचि 'గుడత్వక్' చూ॥ -त्री -త్రీ, ఈం౦స్త్రీం౦ कारव्याम् ఇంగువ†.

त्वक्सारः త్వక్సారః, అం౦పుం౦गुडत्वचि 'గుడత్వక్' చూ सरन्ध्रवंशे బొలువెదురు†; वेणौ వెదురు†, शोणे దుండిగము†. -रा -రా, ఆం౦స్త్రీం౦ त्वक्क्षीरे తవక్షీరి.

त्वक्क्षीरम् -रा -री త్వక్క్షీరమ్ -రా -రీ, అం౦ఆం౦ఈం౦న౦ वशरोचनायाम् వెదురు నుండికాని గోదుమబియ్యమునుండి కాని తీయఁబడు గింజలవంటి సారము, తవక్షీరి.

२ ४ ७ ४

तण्डुलेरः తణ్డులేరః, అ౦ पुं౦ तण्डुलीये చిట్టి కూర†.

ततपत्री తతపత్త్రి, ఈ౦సీ౦ कद्‌ल्याम् అరటి†.

ततस्तराम् తతస్తరామ్, अव्य० द्वयोर्मध्ये एकस्य अतिशये రెండింటికి(ఇద్దఱి)లో అధికముగా.

तथाकारम् తథాకారమ్, अव्य० कथञ्चित् उक्तप्रकारेण कृत्वेत्यर्थे ఎట్టకేలకు చెప్పిన రీతిని చేసి.

तनुपत्र तనుపత్రః, अ०पु० इङ्गुद्याम् గారె†. —भस्त्रा —భస్త్రా, आ० सी० नासिकायाम् ముక్కు. —वारम् —వారమ్, अ०न० कवचे కవచము. —सर —సరః, अ०पु० खेदे చెమట. —क्षीर —క్షీరః, अ०पु०अम्रातके అంబాళము†.

तन्तुसार. తన్తుసారః, अ०पु० क्रमुके పోఁక†

तप क(स्क)र तపఃక(స్క)రః, अ० त्रि० तप कारके తపస్వి. मत्स्यभेदे ఒక చేఁప.

तप्तकृच्छ्रम् తప్తకృచ్ఛ్రమ్, अ०पु० त्र्यहमुष्ण पिबेदापस्त्र्यहमुष्ण घृत पिबेत् त्र्यहमुष्ण पयः पीत्वा वायुभक्ष्योदिनत्रयमिति कथितव्रतविशेषे మూఁడురోజులు వేడినీళ్లు మూఁడురోజులు వేఁడినెయ్యి మూఁడు రోజులు వేఁడిపాలు త్రాగి మూఁడురోజులు వాయుభక్షణ చేయుట గల ఒక వ్రతము —मुद्रा —ముద్రా, आ०सी० वैष्णवै शरीरधार्ये अग्नितप्तधातुमयभगवदायुधचिह्ने వైష్ణవులు శరీరమున ధరింపఁదగినదియు కాలినదియు ధాతుమయమైనదియు నగు భగవదాయుధ చిహ్నము.

तप्ताङ्गार. తప్తాఙ్గారః, अ०पु० नरकभेदे ఒక నరకము.

तमोहरः తమోహరః,अ०पु० तमोघ्ने 'తమోఘ్నః' చూ॥ [ఖడ్గ(చూ)ము.

तरवारि. తరవారిః,इ०पु०खड्गे తరవరి(లి),

तरुसार తరుసారః,अ०पु०कर्पूरे కర్పూరము.

तर्कमुद्रा తర్కముద్రా, आ०सी०चिन्मुद्रायाम् చిన్ముద్ర. [याम् చిఱుబొజ్జగల స్త్రీ

तलोदरी తలోదరీ, ई०सी० कृशोदर्या भार्या-

तल्वकार తల్వకారః, अ०पु० केनोपनिषदि కేనోపనిషత్తు

तवक्षीरम् తవక్షీరమ్, अ०न० त्वक्क्षीर्याम् 'త్వక్షీరీ చూ —री —రీ, ई०सी० गन्धलतायाम् ప్రేంకణము†.

तापहरी తాపహరీ,ई०सी० मासव्यञ्जनविशेषे ఒక మాంసపు కూర.

ताम्रकार. తామ్రకారః, अ० पु० ताम्रकुट्टके రాగిపనిచేయువాఁడు. —पत्र —పత్రః, अ० पु० जीवशाके పాలకూర. न० ताम्रपट्टे తామ్రపట్ట(చూ)ము. —सार. —సారః, अ० पु० रक्तचन्दने ఎఱ్ఱచందనము†.

तारकारि తారకారిః, इ० पु० तारकजिति 'తారకజిత్' చూ —तारम्—తారమ్,अ०न० सिद्धिभेदे ఒక సిద్ధి, మ న న ము. —सार —సారః, अ० पु० उपनिषद्भेदे ఒక ఉపనిషత్తు. —हार —హారః,अ०पु० स्थूलमुक्ताहारे లావుముత్తెముల హారము.

ताराचक्रम् తారాచక్రమ్, अ०न० दीक्षोपयोगिचक्रभेदे దీక్షకుపయుక్తమైన ఒక చక్రము. —रात्रि —రాత్రిః, इ०सी० पर्वविशेषे ఒక పర్వము(భాద్రపదబహుళమందు కులనక్షత్రయుక్తమయిన మంగళవారము నాఁడు వచ్చెడి సంక్రమణముతోఁ గూడిన అర్ధరాత్రము.

तालचरः తాలచరః,अ०पु०देशभेदे ఒక దేశము

ताल(ड)पत्रम् తాల(డ)పత్రమ్,अ०न०कर्णिकायाम् చెవులకమ్మలు,तालस्य पत्रे తాటాకు, తాటియాకు. —पत्री —పత్రీ, ई०सी० मिसी చిన్నసదాప†: मूषिकपर्ण्याम् ఎలుకచెవి†. —यन्त्रम् —యన్త్రమ్, अ०न० शल्योद्धारणयन्त्रभेदे శల్యములఁ బెటికితీయంత్రము. —क्षीरम् —క్షీరమ్, अ०न० शर्कराभेदे తాటి

చక్కెర(కలకండ). [నవత్రి†.
तालीपत्रम् తాలీపత్రమ్, అంనం तालीशे తాళీ
तिक्तपत्र తిక్తపత్రః,అంపుంबिल्वेమారేడు†.
-सारः -సారః, అంపుం खदिरे చంద్ర†.
तृणमेदे ఒక గడ్డి.
तिग्मकर తిగ్మకరః,అంపుంसूर्ये సూర్యుఁడు
तिमिरारि తిమిరారిః, ఇంపుం तमोघ्ने 'తమో
ఘ్నః' చూ [కప్పివేయునది
तिरस्कर· తిరస్కరః, అంత్రిం आच्छादके
तिरस्कार· తిరస్కారః, అం పుం अवमाने
ఒచ్చెము,బదనామి,బన్నము అవమానము.
త్రిం अवज्ञाकारके అవమానించువాఁడు
-री -రీ, న్ంత్రిం आच्छादके కప్పునది,
अवमन्तरि అవమానించువాఁడు.
तिलयन्त्रम् తిలయన్త్రమ్, అంనం तिलनि-
ष्पीडनयन्त्रेగానిగ,గానుఁగ,గానుఁగు,నూనె
తీసెడియంత్రము. -भार -భారఃఅంపుం
देशमेदे ఒక దేశము.
तीर्थकर· తీర్థకరః, అంపుం जिने జినుఁడు,
शास्त्रकरे శాస్త్రకారుఁడు; विष्णौ విష్ణువు
-ङ्कर -ఙ్కరః, అంపుం जिने జినుఁడు.
तीक्ष्णदंष्ट्रः తీక్ష్ణదంష్ట్రః, అంపుం भैरवे భైర
వుఁడు; शार्दूले పెద్దపులి -धार· -ధారః,
అంపుం खड्गे ఖడ్గము. -पत्र -పత్రః,
అం పుం तुम्बुरौ తుంబురు†. -सारा
-సారా,ఆంసీం शिंशपायाम् ఇరుగుడు†.
तुका(गा)क्षीरी తుకా(గా)క్షీరీ, ఈంసీం त्वक्
क्षीरे తవక్షీరి.
तुङ्गभद्र తుఙ్గభద్రః, అంపుం मत्तगजे మదపు
టేనుఁగు -द्रा -ద్రా, ఆంసీం नदीमिदि
ఒక నది.
तुण्ड(ण्डि)केरी తుణ్డ(ణ్డి)కేరీ,ఈంసీం कार्पा-
सिकायाम् ప్రత్తి†. विम्बिकायाम् దొండ†.
तुन्दिकर తున్దికరః, అంపుంतुन्दिनि 'తున్ది'
చూ॥

तुरङ्गारि. తురఙ్గారిః, ఇంపుంघोटकारौ 'ఘోట
కారిః' చూ
तुलाधरः తులాధరః,అంపుంतुलाराशौ తులా
రాశి; वणिजि వర్తకుఁడు. -सूत्रम् -సూ
త్రమ్, అంనం तुलारज्जौ తక్కెడత్రాడు.
तुषसारः తుషసారః, అంపుం अग्नौ అగ్ని.
तूणधार తూణధారః, అంపుం धन्विनिవింటి
వాఁడు
तृणगौरम् తృణగౌరమ్, అంనం तृणकुङ्कुमे
తృణకుంకుమ(చూ)ము. -चर. -చరః,
అంపుం गोमेदेగోమేదకము. -पत्री -పత్రీ,
ఈంసీం गुण्डाशिन्याम् చిపిట†. -सारा
-సారా, ఆంసీం कदल्याम् అరఁటి†.
तेजपत्रम् తేజపత్రమ్, అంనంवराङ्गके లవం
గము†. [యేషు ఇంద్రియములు·
तेजोमात्रा తేజోమాత్రాః,ఆంసీంబం इन्द्रि-
तैलकार తైలకారః, అంపుం तैलिके తెలిక
వాఁడు. -यन्त्रम् -యన్త్రమ్, అం నం
तिलयन्त्रे గానుఁగ. [అవత్తి.
तैलागुरु. తైలాగురుః, ఉంపుం दाहागुरौ అగ
तोयकृच्छ्रम् తోయకృచ్ఛ్రమ్, అంనం व्रत-
विशेषे నీరుమాత్రమే త్రావియుండెడి యొక
వ్రతము. -ध(धा)रः -ధ(ధా)రః, అం
పుం मुस्तायाम् తుంగముస్తె†; मेघेమేఘము;
सुनिषण्णके నీరుబెంచలి†. -यन्त्रम् -య
న్త్రమ్, అంనం घटीयन्त्रमेदे ఒకగడియా
రము. [కలువ†.
त्रिशतपत्रम् త్రింశత్పత్రమ్,అంనంकुमुदे తెల్ల
त्रिचतुरा త్రిచతురాః, అంత్రింబం त्रयोवा
चत्वारोवेत्यर्थे మూఁడో నాలుగో.
त्रिपुरारिः త్రిపురారిః,ఇంపుంत्रिपुरान्तके 'త్రిపు
రాన్తకః' చూ॥ -ष्करम् -ష్కరమ్, అం
నంब्रह्मकृततीर्थमेदे బ్రహ్మనిర్మితమైన ఒక
తీర్థము. పుం तिथिवारनक्षत्रयोगमेदे తిథి
వారనక్షత్రముల యోగవిశేషము.

त्रिमधुरम् త్రిమధురమ్, अ० न० त्रिमधुनि 'త్రిమధు' చూ॥

त्रिशर्करा త్రిశర్కరా, आ०स्त्री० शर्करात्रये గుడోత్పన్న హిమోత్థ మధుర యనెడి మూఁడు చక్కెరలు.

त्रिसाहस्रम् త్రిసాహస్రమ్. अ०त्रि० सहस्रत्रयपरिमिते మూఁడువేలసంఖ్యగలది.

त्रैमातुरः త్రైమాతురః, अ० पु० कौसल्याकेकयीसुमित्राणा स्नेहभाजनत्वेन तदीयाशपायसभोजनेन जनिते लक्ष्मणे (शत्रुघ्ने) కౌసల్యాకైకేయీసుమిత్రలకుఁప్రేమపాత్రుఁడును భుజింపఁబడిన వారి పాయసాంశంలచే అవతరించినవాఁడునైన లక్ష్మణుఁడు (శత్రుఘ్నుఁడు).

त्वक्कण्डुरः త్వక్కణ్డురః, अ०पु० व्रणे పుండు.

त्वगङ्कुर. త్వగఙ్కురః, अ० पु० रोमाञ्चे గగుర్పాటు.

त्वगाक्षीरी త్వగాక్షీరీ, ई०स्त्री० त्वक्क्षीरे తవక్షీరి.

त्वग्दोषारिः త్వగ్దోషారిః, इ० पु० हस्तिकन्दे ఏనుఁగుకంద†. [లవంగము†.

त्वचापत्रम् త్వచాపత్రమ్, अ०न० त्वक्पत्रे

त्वचिसारः త్వచిసారః, अ०पु० वेणौ వెదురు†.

त-सं०प्र० త-సం ప్ర

तत्साधुकारी తత్సాధుకారీ, न्० त्रि० तस्य साधुकारिणि దా(వా)నికి మంచిసేయువాఁడు.

तपस्विपत्र. తపస్విపత్రః, अ०पु० दमनके దవనము†.

तमालपत्रम् తమాలపత్రమ్, अ०न० तिलके బొట్టు.पत्रके లవంగము†.पु०तमाले చీఁకటి†.

तमोविकारः తమోవికారః, अ०पु० आलस्यादौ మాంద్యము నిద్ర మొ॥ रोगे వ్యాధి; तमिस्रायाम् చీఁకటిరేయి.

तरुणज्वर· తరుణజ్వరః, अ०पु० आसप्तरात्रे ज्वरे ఏడురోజులకు మించని జ్వరము.

तरुणेतरः తరుణేతరః, अ० त्रि० अतरुणे తరుణముగానిది, తఱపి, ముదురు.

तलप्रहारः తలప్రహారః, अ०पु० चपेटाघाते చెంపదెబ్బ. —वकारः —వకారః, अ० पु० केनोपनिषदि కేనోపనిషత్తు. —सारकम् —సారకమ్, अ० न० वक्त्रपट्टे వక్త్రపట్ట (చూ)ము.

तात्कालिकविकार. తాత్కాలికవికారః, अ०पु० अङ्गक्रियादिविलासे అంగచేష్టాదులయందలి విలాసము.

तापसतरु తాపసతరుః, उ०पु० इङ्गुद्याम् గార†. —पत्री —పత్రీ, ई० स्त्री० दमनके దవనము†. [దారకంద†.

ताम्बूलपत्र తామ్బూలపత్రః, अ०पु० पिण्डालौ

तारशुद्धिकरम् తారశుద్ధికరమ్, अ०न० सीसके సీసము.

तालावचर· తాలావచరః, अ०पु० नटे నటుఁడు.

तालीशपत्रम् తాలీశపత్రమ్, अ०न० तालीशे 'తాలీశమ్' చూ।

तिलमयूर తిలమయూరః, अ०पु० मयूरविशेषे తిలపుష్పచిహ్నములు గల ఒక నెమిలి.

तुङ्गशेखरः తుఙ్గశేఖరః, अ०पु० गिरौ కొండ

तुलिकायन्त्रम् తులికాయన్త్రమ్, अ० न० ज्योतिर्विदा यन्त्रभेदे జ్యౌతిషికుల ఒకయంత్రము. [చంద్రుఁడు.

तुहिनकरः తుహినకరః, अ० पु० हिमांशौ

तूलशर्करा తూలశర్కరా, आ०स्त्री० कार्पासबीजे ప్రత్తివిత్తు. [पण्याम् సోమిదము†

तृषितोत्तरा తృషితోత్తరా, आ०स्त्री० असन·

तोमरधर. తోమరధరః, अ०पु० अग्नौ అగ్ని.

त्रिदशमञ्जरी త్రిదశమఞ్జరీ, ई०स्त्री० तुलस्याम् తులసి†. [వేలుపులబువ్వ, అమృతము.

त्रिदशाहार. త్రిదశాహారః, अ०पु० अमृते

त्रिदशेश्वरः త్రిదశేశ్వరః, अ० पु० देवेन्द्रे ఇంద్రుఁడు. —री—రీ, ई०स्त्री० दुर्गायाम् దుర్గ.

त्रिशाखपत्र త్రిశాఖపత్రః, అం పుం बिल्वे మారేడు†.

ल २ ల 2

तल తల, ధాం (तलति,तालयति -ते)प्रतिष्ठायाम् ప్రతిష్ఠ

तल: తలః, అంపుం ताले తాడు, वितस्तौ జేన. करास्फालने చేతులుచఱచుట. चपेटे 'చపేటః' చూ त्सरौ 'త్సరుః' చూ तलायाम् 'తలా' చూ सव्येन पाणिना तन्त्रीवादने ఎడమచేతితో వీణెతీఁగెల మీటుట; आधारे ఆధారము; गर्ते గుంట; तलहृदये తలహృదయ(మూ)ము; स्वभावे స్వభావము గ్రం स्वरूपे స్వరూపము, अधोभागे క్రిందిప్రదేశము, वने వనము, कार्यबीजे కార్యబీజ(మూల)ము; आलवाले చెట్టుపాదు. నం पृष्ठे వెనుకభాగము, मुष्टौ పిడికిలి; तलायाम् 'తలా చూ

तला తలా, ఆంసీంज्याघ तवारणे అత్తెము, వింటినారిదెబ్బ తగులకుండ చేతికిఁ దొడుగుకొనెడి తోలు.

तलित् తలిత్, త్రంసీం तडिते మెఱుపు.

तल्ल. తల్లః, అంత్రిం तस्मिन् लीने అందు లయమొందునది. పుం तटाके చెఱువు. నం आलवाले చెట్టుపాదు, बिले బిలము.

तल्ली తల్లీ, ఈంసీం तरुण्याम् యువతి

तालः తాలః, అంపుంవృక్షభేదే తాటిచెట్టు; करताले కంచుతాళాలు, त्सरौ 'త్సరుః' చూ कांस्यवाद्यभाण्डे కంచువాద్యపుకుండ; वितस्तौ జేన, करतले అఱచేయి; गीतकालक्रियामाने తాళము, గానసంబంధమైన కాలక్రియలప్రమాణము; मानभेदे పంద్రెండుమాత్రలకాలము; गुरुलघ्वौ గురులఘువులు నం तालीशे తాళీసపత్రి†; दुर्गासिंहासने దుర్గసింహాసనము; हरिताले హరిదళము, तालफले తాటిపండు; चापे ధనుస్సు; संगीतशास्त्रोक्तेषु चच्चत्पुटादिषु సంగీతశాస్త్రము వచించెడి చచ్చత్పుటాది తాళములు (చచ్చత్పుటము చాచపుటము షట్పితాపుత్రకము ఉద్ఘట్టకము సన్నిపాతము కంకణము కోకిలారవము రాజకోలాహలము రంగవిద్యాధరము శచీప్రియము పార్వతీలోచనము రాజచూడామణి జయశ్రీ వాదకాకలము కందర్పము నలకూబరము దర్పణము రతిలోలము మోక్షపతి శ్రీరంగము సింహవిక్రమము దీపకము మల్లికామోదము గజలీలము (చర్చరి) కుహక్కము విజయానందము వీరవిక్రమము టెంకికము రంగాభరణము శ్రీకీర్తి వనమాలి చతుర్ముఖము సింహనందనము నందీశ(నందీశ్వర)ము చంద్రబింబము ద్వితీయకము జయమంగళము గంధర్వము మకరందము త్రిభంగి రతితాలము వసంతము గజఝంపము మారుతి కవిశేఖరము ఘోషము హరవల్లభము భైరవము గతప్రత్యాగతము మల్లతాలము భైరవమస్తకము సరస్వతీకంఠాభరణము క్రీడ విస్ఫారుకము ముక్తావళి రంగరాజము భరతానందము ఆదితాళము సంపర్కేష్టకము మొ॥

तालिः తాలిః,ఇంసీం तालीशे 'తాలీశమ్'చూ॥ मद्यभेदे తాటికల్లు. कवाटरोधनयन्त्रे తాళము, బీగము, తలుపుతాళము.

ताली తాలీ, ఈంసీం तालीशे 'తాలీశమ్'చూ॥ तालमूलिकायाम् నేలతాడు†; श्रीताले శ్రీతాళము†; ताम्रवल्लयाम् తామ్రవల్లి(మూ)आढक्याम् కందులు†, कवाटोद्घाटनयन्त्रे కుంచెకోల, తాళపుచెవి; तालजसुरायाम् తాటికల్లు; छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు. న్రంపుం शिवे శివుఁడు. త్రిం दत्तताले తాళము వాయించువాఁడు.

तालु తాలు,उं०नं० जिह्वेन्द्रिय धिष्ठाने स्थान-
मेदे దవుడ, దౌడ.

तिल తిల, धा०(तेलति)गतौ గతి (तिलति)
संवरणे (स्नेहे) చుట్టుకొనుట (స్నేహము).
(तेलयति –ते)स्नेहनेస్నిగ్ధమగుట స్నిగ్ధము
చేయుట.

तिलः తిలః, अ० पुं० सस्यमेदे తెలికలు,
నూగులు, నువులు, బొట్టుగు, బొట్టువు,
నూవులు, నువ్వులు†; तिलकालके పుట్టు
మచ్చ. नं० स्वल्पप्रमाणे లేశము.

तिल्ल తిల్ల, धा० (तिल्लति) गतौ గతి

तुल తుల, धा० (तोलति,तुलयति, तोलयति
–ते) उन्माने తూఁచుట.

तुला తులా, आ०स्त्री० राशिमेदे తులారాశి.
पलशतमाने నూఱుపలములయెత్తు गृहदा-
रुमेदे దూలము; माने తూనిక, साम्ये పో
లిక; उन्मानसाधने తరాజు, తరాసు, దడ,
త్రాసు, भाण्डे కుండ, गृहस्तम्भाग्रपीठेఇంటి
కంబముమీఁది పీఁట, परीक्षामेदे ఒకపరీక్ష,
तोलने తూఁచుట. [‘తులి’ చూ॥

तुलिः –ली తులిః –లీ, इ०ई० स्त्री० तुर्याम्

तूल తూల; धा० (तूलति) निष्कर्षे (निष्का
शने) ఇంత అని పరిచ్ఛిన్నము గావించుట
(तूलयते) पूरणे పూరించుట, నింపుట.

तूलम् తూలమ్, अ०नं० तूदे గంగరావి†;
आकाशेఆకాశము. प्र०निर्बीजकार्पासेదూది

तूला తూలా, आ०स्त्री० कार्पास्याम् ప్రత్తి†,
वर्त्याम् వత్తి. [कायाम् కుంచె

तूलिः –ली తూలిః –లీ, इ०ई०स्त्री० तूलि-

तैलम् తైలమ్, अ०नं० तिलादिस्निग्धवस्तूना
स्नेहे సామాన్యముగానూనె; तिलस्नेहे నెయి,
నెయ్యి,నే, నూవులనూనె,నూవియ,నూనె,
తలచమురు; सिह्ले ‘సిహ్లః’ చూ॥

तैली తైలీ, न्०पुं० तैलकीटे నూనెపురుగు,
बर्तौ వత్తి, तैलकारे తెలికవాఁడు.

तोल. తోలః, अ० प्र० अशीतिरत्तिकामाने
(कर्षे) కర్షమెత్తు, తులము

तौलम् తౌలమ్, अ० नं० तुलायाम् త్రాసు,
मानमेदे తులము, तुलाराशौ తులారాశి.

तौली తౌలీ, न्०प्र० तुलाराशौ తులారాశి.

त्रिल త్రిలః, अ०पुं० नगणे నగణము.

ल ३ ల 3

तकिल తకిలః, अ०त्रि०वञ्चके మోసకాఁడు;
औषधे మందు. –ला –లా, आ० स्त्री०
ओषधी ఓషధి.

तच्छील. తచ్ఛీలః, अ०त्रि० तत्स्वभावे जने
అదియే స్వభావముగలవాఁడు.

तज्जलान् తజ్జలాన్, त्० त्रि० तस्मात् जाते
तस्मिन् लीने तेन स्थिते దాని(బ్రహ్మము)
నుండి కలిగి దానిచేతనే ఉనికిగలదియై దాని
యందే లయమొందునట్టిది.

तण्डुल. తణ్డులః, अ०पुं० विडङ्गे వాయువిళం
గము†; तण्डुलीये చిల్లికూర†. प्र०मानमेदे
ఎనిమిది ఆవగింజల-పరిమాణము; निस्तु-
षधान्ये పాలు, ప్రాలు, బియ్యము. –ला
–లా, आ०स्त्री० विडङ्गे వాయువిళంగము†;
महासमङ्गायाम् పెద్దమంజిష్ఠ†; यवतिक्ता-
याम् పద్మము†; तण्डुलीये చిల్లికూర†.
–ली –లీ,ई०स्त्री०शशाण्डुल्याम् ‘శశాణ్డులీ’
చూ –लुः –లుః, उ०पुं० विडङ्गे వాయువి
ళంగము†.

तत्काल. తత్కాలః, अ०पुं०तदात्वे వర్తమా
నకాలము, అప్పుడు; तस्मिन् काले ఆకా-
(ఆ కా)లము. त्रि०तत्कालवर्तिनि ఆ కాల
మందుండునది.

तत्फलः తత్ఫలః, अ० पुं० उत्पले కలువ†;
कुष्ठेచెంగల్వకోష్టు†; चोरकेనల్లకచోరము.

तद्बल. తద్బలః,अ०पुं०बाणमेदेఒక బాణము.

तनुल. తనులః अ०त्रि०विस्तृतेవిస్తరించినది.

तन्तुलम् తన్తులమ్, అంనం मृणाले తామర తూఁడు. -ली -లీ, ఈంసీం शर्करापाके చక్కెరపాగు [(మూ)సమేతుఁడు.

तन्द्रालु తన్ద్రాలుః,ఉంత్రిం तन्द्रायुक्ते తంద్రా

तमालः తమాలః, అంపుం तिलके బొట్టు. खड्गभेदे ఒక కత్తి; वरुणे ఉలిమిరి†; वृक्षभेदे చీఁకటిమ్రాను(చెట్టు), कृष्णखदिरे నల్లచండ్రి†; वंशत्वचि వెదురుపట్ట त्वक्पत्रे లవంగము†. -ली -లీ, ఈంసీం ताम्रवल्ल्याम् తామ్రపల్లి(మూ); वरुणे ఉలిమిరి†.

तरलः తరలః, అంపుం हारमध्यरत्ने నాయకమణి(పూస). हारे హారము; तले తలము, క్రిందుమీఁదలు త్రిం मध्यशून्यद्रव्ये నడుమ నెరముగలది; चञ्चले చలనముగలది; द्रवीभूते ద్రవించినది; भास्वरे ప్రకాశించునట్టిది. कामुके కాముకుఁడు; विस्तीर्णे విరివియైనది. -ला -లా, ఆంసీం हीरके వజ్రమణి. यवाग्वाम् జావ, सुरायाम् కల్లు.

तरालुः తరాలుః,ఉంపుంनौकाभेदे ఒక పడవ.

तर्किलः తర్కిలః, అంపుంचक्रमर्दे తగిరిస†.

तर्पिली తర్పిలీ. ఈంసీం पद्मचारिण्याम् మెట్టతామర†.

तर्षुल తర్షులః, అంత్రిం तृष्णायुक्ते ఆశగలది

तल्पलम् తల్పలమ్, అం నం गजपृष्ठवंशे ఏనుఁగు-వెన్నెముక.

ताडुलः తాడులః,అంపుంताडके కొట్టెడివాఁడు.

तातल తాతలః, అంపుం रोगे వ్యాధి, पाके వంటకము; लोहकूटे ఇనుపదాగలి, पितृसमाने తండ్రివంటివాఁడు. త్రిం तप्ते కాలినది, కాఁచినది.

ताम्बूलम् తామ్బూలమ్, అంనంनागवल्लीदले తమలపాకు क्रमुके పోఁక; पूजाद्रव्यभेदे ఒక పూజాద్రవ్యము, वीटिकायाम् తమ(ము)లము, తమ్మ(మ్మ)లము, పన్నెము, పన్నెరము, పళ్యము, బాగాలు,వక్కలాకులు, విడియ,వి(వీ)డియము,వి(వీ)డెము, వి(వీ)ద్యము, వక్కాకు -ली -లీ. ఈం సీం ताम्बूलवल्ल्याम् తమలపాకుతీఁగె. న్ంత్రిం ताम्बूलविक्रेतरि తాంబూల మమ్మెడివాఁడు. पुं जातिभेदे ఒక జాతి

तारलः తారలః, అంపుంविटे విటుఁడు, तरले తరల(మూ)ము.

तिजिल తిజిలః, అంపుం चन्द्रे చంద్రుఁడు.

तितिलम् తితిలమ్, అం నం मृण्मयपात्रभेदे ఒక మట్టిపాత్ర. तैतिले తైతిలకరణము; तिलपिष्टे నువ్వుపిండి.

तिन्तिली తిన్తిలీ, ఈంసీం चिञ्चायाम् చింత†.

तिन्दुल తిన్దులః, అంపుం तिन्दुके తుమ్మికి†.

तुण्डिल తుణ్డిలః,అంత్రింతున్దిని 'తున్దీ' మూ॥ मुखरे 'అబద్ధముఖః' మూ

तुन्दिलः తున్దిలః,అంత్రింతున్దిని 'తున్దీ' మూ

तुमुलम् తుములమ్, అం నం व्याकुले रणे వ్యాకులమైన యుద్ధము प्रं रणसङ्कुले దొమ్మియుద్ధము. पुंकलिद्रुमे తాండ్రచెట్టు. త్రిం सङ्कुले క్రిక్కిరిసియున్నది.

तृणाम्लम् తృణామ్లమ్, అంనంलवणतृणे ఉప్పుగడ్డి†.

तृप(फ)लः -ला తృప(ఫ)లః -లా, అం ఆంప్సం त्रिफलायाम् 'త్రిఫలా' మూ

तृप्रालुः తృప్రాలుః, ఉం త్రిం तृप्रासहने దుఃఖమును సహింపలేనివాఁడు.

तृष्णालुः తృష్ణాలుః, ఉంత్రిం तृष्णायुक्ते ఆశగలవాఁడు.

तेजल. తేజలః, అంపుం कपिञ्जले కముఁజు.

तैतिल. తైతిలః, అంపుంदेवे వేలుపు; गण्डके ఖడ్గమృగము. నంకరణభేదే తైతిలకరణము.

तोडलम् తోడలమ్, అంనం तन्त्रभेदे ఒక తంత్రము. [అస్త్రము.

तोपलम् తోషలమ్, అంనం मुसले ముసల-

त्रपुलम् త్రపులమ్, అంనం रङ्गे తగరము.

त्रिकालम् త్రికాలమ్, अ॰न॰ भूतभविष्यद्वर्तमानकालेषु భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములు; प्रातर्मध्याह्नसायंकालेषु ప్రాతర్మధ్యాహ్నసాయంకాలములు त्रि॰ कालत्रयवर्तिनि ముక్కాలము(మువ్వేళ)లయందుండునది.

त्रिदलः త్రిదలః, अ॰ पु॰ बिल्वे మారేడు†. —ला —లా, आ॰सी॰ गोधापद्याम् చెప్పుతట్ట†.

त्रिफला —ली త్రిఫలా —లీ, आ॰ ई॰ सी॰ आमलकीहरीतकीविभीतकीफलत्रये కరక తాడి ఉసిరికాయలు.

त्रिवलि —ली త్రివలి —లీ, इ॰ई॰स्त्री॰ उदरस्थवलित्रये కడుపుమీఁదిమూఁడుముడుతలు

त्रिवेला త్రివేలా, आ॰सी॰ त्रिवृति తెల్లతెగడ†.

त्रिशला త్రిశలా, आ॰ सी॰ अर्हन्मातृभेदे వర్ధమానునితల్లి.

त्रिशूलम् త్రిశూలమ్, अ॰ न॰ अस्त्रविशेषे ముమ్మొనవాలు. —ली —లీ, नृ॰पु॰ शिवे ముమ్మొనవాలుదాల్పు, శివుఁడు.

त्रिस्थली త్రిస్థలీ, ई॰ सी॰ काशीगयाप्रयागेषु కాశీగయాప్రయాగలు. [లామృతము.

त्रैफलम् త్రైఫలమ్, अ॰न॰औषधभेदे త్రిఫ

त्रोतलम् త్రోతలమ్, अ॰ न॰ तन्त्रभेदे ఒక తంత్రము. त्रि॰ स्खलद्वाक्ये తొట్రువడుచున్న మాటలుగలవాఁడు.

त्र्यङ्गुलम् త్ర్యఙ్గులమ్, अ॰ त्रि॰ अङ्गुलित्रयमिते మూఁడంగుళముల ప్రమాణముగలది. [अञ्जलित्रये మూఁడుదోసిళ్లు

त्र्यञ्जलम् —लि త్ర్యఞ్జలమ్ —లి, अ॰नृ॰न॰

ल ४ ల 4

तन्तिपालः తన్తిపాలః, अ॰पु॰गोमातृपालके గోమాతను పోషించువాఁడు; सहदेवे సహదేవుఁడు.

तन्तुशाला తన్తుశాలా, आ॰सी॰ तन्तुवयनगृहे సాలె (నేఁతనేసెడి) సాల.

तन्त्रिपालः తన్త్రిపాలః, अ॰ पु॰ सहदेवे సహదేవుఁడు.

तपस्स्थली తపస్స్థలీ, ई॰सी॰ काश्याम् కాశి

तरुतलम् తరుతలమ్, अ॰न॰ तरुमूले వృక్షమూలము. —वल्ली —వల్లీ, ई॰सी॰ जतूकायाम् కొఠింద†; बन्दायाम् బదనిక†

तलतालः తలతాలః, अ॰पु॰ वाद्यभेदे ఒక వాద్యము(కంజెర).

तलातलम् తలాతలమ్, अ॰न॰ अधोलोकभेदे ఒక అధోలోకము. [ఛందస్సు.

तविपुला తవిపులా, आ॰सी॰ छन्दोभेदे ఒక

तक्षशिला తక్షశిలా, आ॰ सी॰ भरतपुत्रस्य राजधान्याम् తక్ష(భరతునికొడుకు)రాజధాని.

ताम्रफल తామ్రఫలః, अ॰पु॰ अक्षोटे కొండగోఁగు†. —मूला —మూలా, आ॰ सी॰ कच्छुरायम् దూలగొండి†; यासे తీఁటకసింద†; लज्जालौ అత్తపత్తి†. —वल्ली—వల్లీ, ई॰सी॰ चित्रकूटादिदेशप्रसिद्धलताभेदे చిత్రకూటాదిదేశప్రసిద్ధమైన ఒక లత, मञ्जिष्ठायाम మంజిష్ఠ†.

तार्क्ष्यशैलम् తార్క్ష్యశైలమ్, अ॰ न॰ रसाञ्जने రసాంజనము. पु॰ गरुडाद्रौ గరుడాచలము.

तालमूली తాలమూలీ, ई॰सी॰मुसल्याम् నేలతాడు†.

तिक्तफलः తిక్తఫలః, अ॰पु॰ कतके చిల్ల†. —फला —ఫలా, आ॰ सी॰ षड्भुजायाम् 'షడ్భుజా' నూ॥ यवतिकायाम् పద్మము†; वार्ताक्याम् ముండ్లములక†. —वल्ली —వల్లీ, ई॰सी॰ मूर्वायाम् చాఁగ†.

तिमिङ्गल తిమిఙ్గలః, अ॰पु॰ महामीनभेदे తిమి(మా)ని మ్రింగెడు చేఁప.

तिलशैलः తిలశైలః, अ॰पु॰दानभेदे నువ్వుల కొండ, ఒక దానము.

तिष्यफला తిష్యఫలా, आ॰सी॰ आमलक्याम् ఉసిరిక†.

तीव्रज्वाला తీవ్రజ్వాలా, आ॰सी॰ धातक्याम् ఆరె†.

तीक्ष्णतैलम् తీక్ష్ణతైలమ్, अ॰न॰ मद्ये కల్లు; स्नुहीक्षीरे జెముడుపాలు; सर्जरसे సజ్జరసము. –फलः –ఫలః, अ॰पु॰ तुम्बुरौ తుంబురు† –मूल. –మూలః, अ॰पु॰ शिग्रौ మునగ† [విప్పు

तुषानल తుషానలః, अ॰पु॰ तुषाग्नौ ఉముక

तूलनालिः –ली తూలనాలిః –లీ, इ॰ई॰सी॰ पिञ्जिकायाम् ఏకు. [ఒక గడియారము

तुर्यगोलः తుర్యగోలః, अ॰पु॰ घटीयन्त्रभेदे

तु(तू)लिफला తు(తూ)లిఫలా, आ॰ सी॰ शाल्मलौ బూరుగు†. ['తూష్ణీకః చూ

तूष्णीशील. తూష్ణీంశీలః, अ॰त्रि॰ तूष्णीके

तृणपुली తృణపులీ, ई॰सी॰ चञ्चायाम् గడ్డిబొమ్మ.

–शूली –శూలీ, ई॰सी॰ लताभेदे ఒకలత

तेज फल. తేజఃఫలః, अ॰पु॰ श्वेतसर्षपे తెల్లావాలు†, गन्धफले గంధఫలము†.

तैलफलः తైలఫలః, अ॰पु॰ इङ्गुद्याम् గార†

–माली –మాలీ, ई॰सी॰ वर्त्याम् వత్తి

–वल्ली –వల్లీ, ई॰सी॰ शतावर्याम् పిల్లిపీచర.

तैलिशाला తైలిశాలా, आ॰सी॰ तैलनिष्पीडनगृहे నూనెతీయు(గానుగ)సాల.

तोयफला తోయఫలా, आ॰सी॰ इर्वार्यौ దోస†.

–वल्ली –వల్లీ, ई॰सी॰ कारवेल्ले కాకర†.

त्रिकशूलम् త్రికశూలమ్, अ॰न॰ वातजातव्यथाभेदे నడుమునొప్పి. [ఒక సాలెపురుగు

त्रिमण्डला త్రిమణ్డలా, आ॰सी॰ लूताभेदे

ल-सं॰प्र॰ ల-సం ప్ర

तरुणीकटाक्षमाल. తరుణీకటాక్షమాలః, अ॰पु॰ तिलके బొట్టుగు†. [लायाम् పెద్దయేలకి†.

ताडकाफलम् తాడకాఫలమ్, अ॰न॰ स्थूलै-

ताम्बूलवल्ली తామ్బూలవల్లీ, ई॰सी॰ ताम्बूल्याम् తమలపాకుతీగె.

तारतण्डुलः తారతణ్డులః, अ॰पु॰ धवलयावनाले తెల్లజొన్నలు†; तद्भेदे మొక్కజొన్నలు†. –विमला –విమలా, आ॰ सी॰ तारमाक्षिके ఱాతివెండి.

तारामण्डल తారామణ్డలః, अ॰ पु॰ ईश्वरमण्डपभेदे రాజమండపవిశేషము.

तालमर्दलः తాలమర్దలః, अ॰पु॰ वाद्यभेदे కంజెర, ఒక వాద్యము. [ल्याम् పిప్పలి†.

तिक्ततण्डुला తిక్తతణ్డులా, आ॰सी॰ पिप्प-

तिमिङ्गिलगिल తిమిఙ్గిలగిలః, अ॰पु॰ महत्तमेमत्स्यभेदे తిమింగలమును మ్రింగెడిచేప.

तिलाङ्कितदलः తిలాఙ్కితదలః, अ॰पु॰ तैलकन्दे నూనెకంద†. [ल्याम् పిప్పలి†.

तीक्ष्णतण्डुला తీక్ష్ణతణ్డులా, आ॰सी॰ पिप्प-

तुन्दिलफला తున్దిలఫలా॰ आ॰सी॰ त्रपुष्याम् 'త్రపుషీ' చూ॥ [వరిదెగడ్డ†.

त्रिकोणफलम् త్రికోణఫలమ్, अ॰न॰ शृङ्गाटके

त्रिपुटीफल త్రిపుటీఫలః, अ॰पु॰ एरण्डे ఆముదము†. [మాలకంద†.

त्रिशिखिदला త్రిశిఖిదలా, आ॰सी॰ मालकन्दे

व २ వ 2

तजवी తజ్వీ, ई॰सी॰ हिङ्गुपत्र्याम् ఇంగువ†.

तत्त्व(त्व)म् తత్త్వ(త్వ)మ్, अ॰न॰ विलम्बितनृत्यगीतवाद्यलये మెల్లఁగా చేయఁబడిన నృత్యము గీతము వాద్యము; पञ्चविंशतौ ఇరువదియైదు. स्वभावे స్వభావము; याथार्थ्ये యథార్థస్థితి; स्वरूपे స్వరూపము; ब्रह्मणि బ్రహ్మము; वाद्यभेदे ఒక వాద్యము; ब्रह्मभावे బ్రహ్మభావము, ब्रह्मण. याथात्म्ये బ్రహ్మము యొక్క యథార్థస్వరూపము, मनसि మనస్సు; वस्तुनि వస్తువు, अद्वयज्ञाने ద్వైతవర్జితమైన జ్ఞానము; साङ्ख्यप्रसिद्धप्रकृत्यादिषु पञ्चविंशतिपदार्थेषु సాంఖ్యులు వచించిన ప్రకృతి మున్నగు 25 తత్త్వములు (ప్రధానము లేక ప్రకృతి మహత్తత్త్వము

అహంకారము పంచభూతములు జ్ఞానేంద్రి
యపంచకము కర్మేంద్రియపంచకము పంచ
ప్రాణములు అంతఃకరణము పురుషుఁడు):
त्रिगुणे మూఁడుగుణములు, सर्वस्मिन् दृश्ये
बाध्यमानेऽपि तद्बाधाविष्ठानत्वेन स्वयम-
बाध्यमाने अनारोपिते स्वरूपे సమస్తదృశ్య
ములు బాధింపఁబడినను (మటుమాయమై
నను) దాని కధిష్ఠానమై శేషించునదియును
అకల్పిత(స్వతస్సిద్ధ)మును అగు స్వరూ
పము, బ్రహ్మపదార్థము, నిజరూపము.

तद्वत् తద్వత్, अव्यं तत्प्रकारे అట్లే, అప్ర
కారము. तं त्रिं तेन युते అదిగలది.

तन्वि తన్విః, इं सीं तन्वी 'తన్వీః' చూ

तन्वी తన్వీ, ईं सीं सालपर्ण्याम् ముయ్యాకు
పొన్న†: छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు कृशा-
ङ्गयाम् పలుచనిశరీరముగలది

तावत् తావత్, अव्यं साकल्ये అంతయు.
अवधौ మేర, అంతవఱకు; पक्षान्तरे మఱి
యొకపక్షము; रणे యుద్ధము; तदा అప్పుడు,
माने అంత; अधिकारे అధికారము; अव-
धारणे నిర్ధారణము, प्रशंसायाम् ప్రశంస.

तावान् తావాన్, तं त्रिं तत्परिमाणयुक्ते అంత
వాఁడు అంతటిది.

तिल्व తిల్వః, अं पुं लोध्रे లొద్దుగు†.

तीव తీవ, धां (तीवति) स्थौल्ये లావగుట.

तुर्वी తుర్వీ, धां (तूर्वति) हिंसायाम् హింస.

तुविः తువిః, इं सीं तुम्ब्याम् 'తుమ్బీ' చూ

तेवृ తేవృ, धां (तेवते) देवने క్రీడించుట.

त्रिवृत् త్రివృత్, तं पुं यज्ञे యజ్ఞము. सीं
त्रिवृतायाम् తెల్లతెగడ†. त्रिं त्रिवृते 'త్రి
వృతః' చూ॥

त्र्यविः త్ర్యవిః, इं पुं सार्धवत्सरवत्से ఏఁడాది
యునరకోడెదూఁడ.

त्र्यवी త్ర్యవీ, ईं सीं सार्धवत्सरवत्सायाम्
ఏఁడాదియునరపెయ్య.

व ३ వ 3

तडि(डि)त्वान् తటి(డి)త్వాన్, तं पुं मेघे
మేఘము; मुस्तके తుంగముస్తె†.

तत्त्ववित् తత్త్వవిత్, दं त्रिं याथार्थ्यवेत्तरि
యథార్థస్వరూపమును(ఉన్నదానినిఉన్నట్లు)
గుర్తించినవాఁడు. [విధముగా ఉండుట.

तथात्वम् తథాత్వమ్, अं नं तथाभूतत्वे ఆ

तथैव తథైవ, अव्यं तद्वदेवेत्यर्थे దానివలెనే,
అట్లె, అలాగే. [లము, అప్పుడు.

तदात्वम् తదాత్వమ్, अं नं तत्काले తత్కా-

तद्भाव తద్భావః, अं पुं तस्य असाधारणे
धर्मे దా(వా)ని అసాధారణధర్మము, तद्रू-
पप्राप्तौ తత్స్వరూపప్రాప్తి [నెల్లికూర†.

तनुत्वक् తనుత్వక్, चं पुं क्षुद्राग्निमन्थे సన్న

तपस्वी తపస్వీ, नं त्रिं तापसे తపస్సుచేయు
వాఁడు, తపసి; तपोयुक्ते తపస్సుగలవాఁడు;
अनुकम्प्ये జాలిపొందఁదగినవాఁడు, दीने
దీనుఁడు. पुं नारदे నారదుఁడు, मत्स्यभेदे
ఒక చేఁప, घृतकरञ्जे నెమిలియడుగు†.

तरस्वान् తరస్వాన్, तं त्रिं वेगवति వడి
గలవాఁడు, रोगिणि రోగి. -स्वी -స్వీ, नं
पुं गरुडे గరుత్మంతుఁడు; वायौ గాలి.
त्रिं वेगगामिनि వేగముగలవాఁడు; शूरे
శూరుఁడు. [బడినవాఁడు.

तस्थिवान् తస్థివాన్, सं त्रिं स्थितिमति నిలు

ताण्डवम् తాణ్డవమ్, अं पुं उद्धतनृत्ये ఉద్ధత
కరణాంగవిక్షేపమైఆరభటీవృత్తిప్రధానమైన
నాట్యము,पुंनृत्ये పురుషుఁడుచేసెడినృత్యము,
नृत्ये నృత్యము, त्रिलघुनि 'త్రిలఘు' చూ॥
तृणभेदे ఒక గడ్డి.

तानवम् తానవమ్, अं नं तनुत्वे కృశించుట,
సన్నగిలుట, పలుచనగుట.

तान्तवम् తాన్తవమ్, अं त्रिं तन्तुनिर्मिते
దారములతో చే(నే)సినది; वस्त्रे వస్త్రము.

तार्क्वम् తార్క్వమ్, अं॰त्रि॰ तर्कुविकारे తర్కు(కదురు)వికారము.
तितउः తితఉః, उ॰पुं॰ क्षुद्रच्छिद्रसमोपेते चालने (चालन्याम्) జల్లి, జల్లెడ. नं॰छत्रे గొడుగు. [పెక్కు బెజ్జములుగలది
तुन्नवान् తున్నవాన్, त्॰ त्रि॰ बहुरन्ध्रयुते
तुर्यवाट् తుర్యవాట్ ह्॰पुं॰ चतुर्वर्षे पशौ నాలుగేండ్లయీడుగల పశువు
तेजस्वान् తేజస్వాన్, त्॰त्रि॰ तेजोयुक्ते 'తేజస్వి' చూ
तेजस्वी తేజస్వీ, न्॰ } त्रि॰ तेजोयुक्ते
तेजोवान् తేజోవాన్, त्॰ } తేజస్సుగలవాఁడు
तेजोह्वा తేజోహ్వా, आं॰स्त्री॰ ज्योतिष्मत्याम् ఎక్కుడుతీఁగె.
त्रिखट्वम् –ट्वी త్రిఖట్వమ్ –ట్వీ, अं॰ईं॰ न॰ खट्वात्रये మూఁడుమంచములు
त्रिदिवः త్రిదివః, अं पुं॰ स्वर्गे స్వర్గము न॰ आकाशे ఆకాశము; सुखे సుఖము. –वा –వా, आं॰स्त्री॰ नदीभिदि ఒక నది.
त्रिभाव. త్రిభావః, अं॰त्रि॰ त्रैकालिके 'త్రైకాలికః' చూ॥ [వేదిక.
त्रिस्तावा త్రిస్తావా, आं स्त्री॰ वेदिभेदे ఒక
त्र्याहावः త్ర్యాహావః, अं पुं॰ देशभेदे ఒక దేశము. ['గుడత్వక్' చూ
त्वक्स्वाद्वी త్వక్స్వాద్వీ, ईं॰स्त्री॰ गुडत्वचि
त्रिलव త్రిలవః,अं॰पुं॰ तृतीयांशे మూఁడవ భాగము.

त - सं॰ प्र॰ త - సం ప్ర

तत्त्वभावः తత్త్వభావః, अं॰पुं॰ नेतिनेत्यादिश्रुतिनिर्दिष्टे विदिताविदिताभ्यामन्यस्मिन् अद्वयस्वभावे "ఇదికాదు ఇదికాదు" అని శ్రుతిచే నిర్వచింపఁబడినదియును తెలియఁబడినదానికంటెను తెలియఁబడనిదానికంటెనువేఱయినదియునయిన అద్వితీయబ్రహ్మభావము, స్వస్వరూపము.
तत्रभवान् తత్రభవాన్,त्॰त्रि॰पूज्ये పూజ్యుఁడు
तदनन्यत्वम् తదనన్యత్వమ్, अं॰नं॰ तदभिन्नत्वे దాని(బ్రహ్మము)కంటె వేఱుగున త్తేనిదిగా నుండుట; तयोर्भेदाभावे ఆ రెంటింట భేదములేమి.
तनुभव తనుభవః } अं॰ पुं॰ पुत्रे
तनूभ(द्भ)व తనూభ(ద్భ)వః } కొడుకు.
तन्तुपर्व తన్తుపర్వ, न्॰नं॰ श्रावणपूर्णिमायाम् శ్రావణీపూర్ణిమ. [అశోకము†.
ताम्रपल्लव. తామ్రపల్లవః, अं॰पुं॰ अशोके
तार्क्ष्यप्रसवः తార్క్ష్యప్రసవః,अं॰पुं॰सालेमద్ది†
तालुजिह्व. తాలుజిహ్వః, अं॰ पुं॰ कुम्भीरे మొసలి.
तिक्तपर्वा తిక్తపర్వా, न्॰स्त्री॰ हिलमोच्याम् చిలుకకూర†; गुडूच्याम्తిప్పతీఁగె†; मधुके అతిమధురము†; दूर्वायाम् గఱిక. –यवा –యవా, आं॰स्त्री॰ शङ्खिन्याम् కట్లతీఁగె†.
तिरोभाव తిరోభావః, अं॰पुं॰पिधाने మఱుఁగు, प्रलये ప్రళయము.
तीर्थदेव తీర్థదేవః, अं॰पुं॰ शिवे శివుఁడు.
तीर्थसेवी తీర్థసేవీ. न्॰पुं॰बके కొంగ.
तूष्णींभाव తూష్ణీంభావః,अं॰पुं॰ तूष्णींस्थितौ ఊరకుండుట.
तृणोद्भव· తృణోద్భవః, अं पुं॰ नीवारे నివ్వరి†· तृणाग्नौ గడ్డినిప్పు. [అంగిరస్సు.
तोरश्रवा తోరశ్రవాః, स्॰पुं॰ अङ्गिरोमुनौ
तौम्बुरवी తౌమ్బురవీ, न्॰पुं॰ तुम्बुरुप्रोक्तशाखाध्येतरि తుంబురు ప్రోక్తమైన శాఖను చదివినవాఁడు. [జ్ఞుఁడు.
त्रिकालवित् త్రికాలవిత్, द्॰पुं॰ सर्वज्ञे సర్వ
त्रिदिवोद्भवा త్రిదివోద్భవా, आं॰स्त्री॰ स्थूलैलायाम् పెద్దయేలకి†, गङ्गायाम् గంగ.
त्रिपुरभैरवी త్రిపురభైరవీ,ईं॰स्त्री॰त्रिपुराख्यदेवीभेदे త్రిపుర, దేవి.

त्रैशङ्कव త్రైశఙ్కవః, అ०पु० हरिश्चन्द्रे హరిశ్చంద్రుడు.

श - सं०प्र० శ - సం ప్ర

तत्त्वदर्शी తత్త్వదర్శీ, न०त्रि० वस्तुयाथात्म्यदर्शनशीले వస్తువు యొక్క యథార్థస్వరూపమును దర్శించు స్వభావముగలవాఁడు.

तरशः తరశః, अ०त्रि० तरयुक्ते చెల్లుగలది.

तादृशः తాదృశః, अ०त्रि० तथाविधे అటువంటివాఁడు అటులఁగనఁబడునది.

तालिशः తాలిశః, अ०पु० शैले కొండ.

तालीशम् తాలీశమ్, अ०न०तालीशपत्रे తాళీసపత్రి(పత్రి)†, भूधात्र्याम् నేలయుసిరిక†.

तिग्मांशुः తిగ్మాంశుః, उ०पु० उष्णरश्मौ సూర్యుఁడు.

तिणिशः తిణిశః, अ०पु० लोध्रे లొద్దుగు†

तिनिश తినిశః, अ०पु० रथद्रौ నెమ్మి†.

तिन्दिशः తిన్దిశః, अ०पु० टिण्डिशे 'టిణ్డిశః' చూ

तिलश తిలశః, अव्य० तिलं तिलं कृत्वेत्यर्थे దుగ్గుదుగ్గుగా కొంచెకొంచెముగా.

तुङ्गीशः తుఙ్గీశః, अ०पु० कृष्णे కృష్ణుఁడు. शिवे శివుఁడు, सूर्ये సూర్యుఁడు; चन्द्रे చంద్రుఁడు. [बिम्बिकायाम् దొండ†.

तुण्ड(ण्डि)केशी తుణ్డ(ణ్డి)కేశీ, ई० स्त्री०

तुलाकोशः తులాకోశః, अ०पु० मानदण्डभेदे ఒక కొలతబద్ద, तुलया परीक्षणे త్రాసుతో పరీక్షించుట. [సమసమముగా.

तुल्यशः తుల్యశః, अव्य० तुल्यं तुल्यमित्यर्थे

तुश తుశ, धा० (तोशते) वधे చంపుట.

तुहिनांशुः తుహినాంశుః, उ० पु० हिमांशौ చంద్రుఁడు.

तेजसाराशिः తేజసాంరాశిః,इ०पु०सूर्ये వెలుఁగులమొత్తము, సూర్యుఁడు.

तोयेशः తోయేశః,अ०पु०अप्पतौ వరుణుఁడు.

न० शतभिषायाम् శతభిష , पूर्वाषाढायाम् పూర్వాషాఢ*.

त्रय (त्रि)पञ्चाशत् త్రయః (త్రి) పఞ్చాశత్, त्० स्त्री० त्र्यधिकपञ्चाशत्सङ्ख्यासंख्येययोः 53 ఈ సంఖ్యగలది. –श –శః, अ०त्रि० तत्सङ्ख्यापूरणे ఏఁబదిమూఁడవది.

त्रयश्(त्रि)चत्वारिंशत् త్రయశ్(త్రి)చత్వారింశత్, त्०स्त्री० सङ्ख्यासङ्ख्येययो 43 ఈ సంఖ్యగలది.

त्रयस्त्रिंशत् త్రయస్త్రింశత్, त्० स्त्री० संख्यासंख्येययोः 33 ఈ సంఖ్యగలది

त्रयोदश త్రయోదశ, न०त्रि० सङ्ख्यासंख्येययो 13 ఈ సంఖ్యగలది. –दश –దశః, अ०त्रि० तत्सङ्ख्यापूरणे పదుమూఁడవది. –दशी –దశీ, ई०स्त्री० तिथिभेदे ఒక తిథి. –विंशः –వింశః, अ० त्रि० त्रयोविंशतिसंख्यापूरणे ఇరువదిమూఁడవది.

त्रिंशः త్రింశః,अ०त्रि०त्रिंशत्तमे ముప్పదవది.

त्रिंशत् త్రింశత్, त्०स्त्री० संख्यासंख्येययोः ముప్పది

त्रिंशांशः త్రింశాంశః, अ०पु० राशे त्रिंशत्तमे अंशे లగ్నములో ముప్పదవభాగము.

त्रिंशी త్రింశీ, न०त्रि०त्रिंशत्के 'త్రింశత్కమ్' చూ॥ [మూఁడు కొరడాదెబ్బలు.

त्रिकशम् త్రికశమ్, अ० न० कशाघातत्रये

त्रिकालदर्शी త్రికాలదర్శీ,न०त्रि० सर्वज्ञे సర్వజ్ఞుఁడు. पु० ऋषौ ఋషి.

त्रिदशः త్రిదశః, अ०पु० जीवे జీవుఁడు. ब० देवेषु పదుల్గవని పెద్దలు, దేవతలు.

त्रिदशाङ्कुश త్రిదశాఙ్కుశః, अ०पु० वज्रे వజ్రము. [ఇంద్రుఁడు; देवे దేవత.

त्रिदिवाधीश త్రిదివాధీశః, अ० पु० इन्द्रे

त्रिदिवेशा త్రిదివేశాః,अ०पु०ब०देवेषु దివిలు కావులు, దేవతలు. [सूर्ये సూర్యుఁడు.

त्रिलोकेशः త్రిలోకేశః, अ०पु०विष्णौ విష్ణువు:

त्रिशुक् త్రిశుక్, చ॰పు॰ धर्मे ధర్మము. तापत्रये తాపత్రయ(మూ)ము.

त्रिस्पृशा త్రిస్పృశా, ఆ॰సీ॰ एकादशीभेदे ద్వాదశీత్రయోదశీ (ఈ రెండు) తిథులతోఁ గూడిన ఏకాదశి; द्वादशीभेदे మూఁడు రోజులతో సంబంధముగల ద్వాదశి.

त्रुटिश త్రుటిశః, అవ్యం॰ त्रुटिस्त्रुटिरित्याद्यर्थे త్రుటిత్రుటిగా కొంచెకొంచెముగా.

त्रैशम् త్రైంశమ్, అ॰న॰ ब्राह्मणभेदे ముప్పది యధ్యాయములు గల ఒక బ్రాహ్మణము.

त्र्यंशः త్ర్యంశః, అ॰పు॰ तृतीये अंशे మూఁడవభాగము, त्रिगुणिते अंशे త్రిగుణితమైన అంశము.

त्र्यहस्पर्शः త్ర్యహస్పర్శః, అ॰ప్ర॰ दिनक्षये దినక్షయము; अवमतिथौ 'అవమతిథిః' చూ

–स्पृशः –స్పృశః, అ॰పు॰ त्रिद्युस्पृशि 'త్రిద్యుస్పృక్' చూ॥ [వాఁడు.

त्वादृशः త్వాదృశః, అ॰త్రి॰ त्वत्सदृशे నీవంటి

त्विषामीशः త్విషామీశః, అ॰పు॰ त्विषाम्पतौ సూర్యుఁడు.

ष-सं॰प्र॰ ష-సం ప్ర।

तत्पुरुषः తత్పురుషః, అ॰పు॰ तदधिष्ठातृदेवे దాని కధిష్ఠానదేవత; समासविशेषे ఉత్తర-పదార్థప్రధానమగు నొకసమాసము; रुद्रभेदे ఒక రుద్రుఁడు. [దివ్య(మూ)విశేషము.

तप्तमाषः తప్తమాషః, అ॰పు॰ दिव्यभेदे

तरीषः తరీషః, అ॰పు॰ नावि ఓడ; समर्थे సమర్థుఁడు; बोधे జ్ఞానము; शोभनाकारे మేలె సొగసైన పడవ, स्वर्गे స్వర్గము; व्यवसाये ప్రయత్నము, समुद्रे సముద్రము.

–प्र॰ करीषे 'కరీషః' చూ॥ –षी –షీ, ఈ॰సీ॰ इन्द्रकन्यायाम् ఇంద్రునికన్యక.

तर्षः తర్షః, అ॰పు॰ अभिलाषे కోరిక; पिपासायाम् దప్పి; उडुपे తెప్పకొయ్య, समुद्रे సముద్రము.

तविषः తవిషః, అ॰పు॰ स्वर्गे స్వర్గము; समुद्रे సముద్రము, शक्ते సమర్థుఁడు, व्यवसाये ప్రయత్నము; शोभनाकृतौ సుందర రూపము; మేలె పడవ; सुवर्णे బంగారు.–षी –షీ, ఈ॰సీ॰ नद्याम् నది; भूमौ భూమి; देव(इन्द्र)कन्यायाम् దేవ(ఇంద్ర)కన్య.

तस्थुषी తస్థుషీ, ఈ॰సీ॰ स्थितिमत्याम् నిలఁబడిన మగువ

ताराभूषा తారాభూషా, ఆ॰సీ॰ रात्रौ రాత్రి.

तालुशोष తాలుశోషః, అ॰పు॰ तालुरोगभेदे ఒక దౌడతెగులు.

ताविष తావిషః, అ॰పు॰ तविषे 'తవిషః' చూ॥ –षी –షీ, ఈ॰సీ॰ तविष्याम् 'తవిషీ' చూ॥

तितीर्षु తితీర్షుః, ఉ॰త్రి॰ तरि(री)तुमिच्छौ తరింపఁ(దాఁటఁ)గోరినవాఁడు.

तिमिकोष తిమికోషః, అ॰పు॰ समुद्रे సముద్రము. [तरम्बुजे పుచ్చ†.

तिमिष. తిమిషః, అ॰పు॰ इर्वारौ దోస†,

तिरिष. తిరిషః, అ॰పు॰ शालिभेदे ఒక వరి†.

तुराषा(सा)ट् తురాషా(సా)ట్, హ॰పు॰ इन्द्रे ఇంద్రుఁడు [याम् వాయింట†.

तुलसीद्वेषा తులసీద్వేషా, ఆ॰సీ॰ बर्बरा-

तुलापुरुष తులాపురుషః, అ॰పు॰ महादानविशेषे ఒక మహాదానము, తులాభారము.

तुष తుష, ధా॰(तुष्यति) प्रीतौ సంతోషించుట.

तुष. తుషః, అ॰పు॰ कलिद्रुमे తాండ్ర†; धान्यादित्वचि ఉమక, ఊఁక, నూఁకపొట్టు, పొట్టు, ఉముక.

तूष తూష, ధా॰ (तूषति) तुष्टौ సంతోషము.

तृषा తృషా, ఆ॰సీ॰ कामकन्यायाम् కామునికన్య; आशायाम् ఆశ, पिपासायाम् దప్పి; लाङ्गल्याम् తటిగొట్టు†. ధా॰ (तृष्यति) पिपासायाम् దప్పి.

तैष తైషః, అ॰పు॰ पौषमासे పుష్యమాసము.

तैषी తైషీ,ई०सी०पुष्ययुक्तपूर्णिमायाम् పుష్య
మితో(గూడిన పూర్ణిమ.

तोषः తోషః, अ०पु० सन्तोषे సంతోషము.

त्रपुष(स)म् త్రపుష(స)మ్, अ०न० त्रपुषी-
फले త్రపుషీ(చూ)ఫలము, रङ्गे తగరము.

त्रपुषी త్రపుషీ, ई०सी० महेन्द्रवारुण्याम् పెద్ద
పా(వర†: कर्कटीभेदे ఒక దోస†.

त्रापुषम् త్రాపుషమ్, अ०त्रि० त्रपुषा निर्वृत्ते
తగరపువస్తువు.

त्रिदोषः త్రిదోషః, अ०पु० सन्निपाते సంని
పాతవ్యాధి. न० वातपित्तकफेषु వాతము
పిత్తము కఫము.

त्रिपु(पू)रुष. త్రిపు(పూ)రుషః, अ० पु०
भोगभेदे భోగవిశేషము. न० पित्रादिपुरुष
त्रये పితృపితామహప్రపితామహులు. त्रि०
पुरुषत्रयपरिमिते మూ(డువిలువులుగలది.

त्रिपुषा త్రిపుషా,आ०सी०कृष्णत्रिवृति నల్లతెగడ.

त्रिपौरुषम् త్రిపౌరుషమ్, अ०त्रि० त्रिपुरुष-
सम्बन्धिनि త్రిపురుష(చూ)సంబంధమైనది.

त्रिवर्षः త్రివర్షః, अ०त्रि० त्रिहायणे 'త్రిహా
యణః' చూ॥ न० वर्षत्रये మూ(డేండ్లు.

त्रीषु' త్రీషుః, उ०त्रि० इषुत्रयमितेस्थाने ఇషు
త్రయపరిమితమైన స్థానము. न० बाण-
त्रययुते चापे మూ(డుతూపులవిల్లు.

त्वग्दोषः త్వగ్దోషః॥अ०पु०कोठे ఎఱ్ఱపులుము

त्विष త్విష, धा० (त्वेषति -ते) दीप्तौ ప్రకా
శించుట.

त्विषा త్విషా, आ०सी० त्विषि 'త్విట్'చూ॥

त्विषिः త్విషిః, इ०पु० किरणे కిరణము.

स - सं० - प्र० స - సం ప్ర

तत्त्वन्यासः తత్త్వన్యాసః,अ०पु० न्यासभेदे
విష్ణుపూజాంగమైన న్యాసవిశేషము.

तनुरसः తనురసః, अ०पु० स्वेदे చెమట.

तन्तुनिर्यास తన్తునిర్యాసః,अ०पु०ताले తాడు†

तपसः తపసః, अ०पु० सूर्ये సూర్యు(డు;
चन्द्रे చంద్రు(డు; खगे పక్షి.

तप्तरहसम् తప్తరహసమ్, अ०न० तप्ते
रहस्थानभेदे తపించినఏకాంతస్థలవిశేషము.

तमसम् తమసమ్, अ०न० अन्धकारे చీ(కటి,
नगरे పురము, कूपे బావి. -सा -సా,आ०
सी० नदीभिदि ఒక నది.

तरसम् తరసమ్, अ०न० मांसे మాంసము.
त्रि० वेगिनि వడిగలది -सा -సా,अव्य०
शीघ्रे శీఘ్రము.

तसि తసి, धा० (तंसति -ते, तंसयति-ते)
अलङ्करणे అలంకరించుట.

तसु తసు, धा०(तस्यति)उपक्षये నశించుట;
उत्क्षेपे ఎగురవైచుట.

तापस తాపసః, अ०पु०दमनके దవనము†;
बके వక్కు-కొంగ. न० पत्रके లవంగము†.
त्रि०तपश्चरणशीले తపస్సుచేయుస్వభావముగ
లవా(డు,తాపసి,తాపసు(డు, तपोयुक्ते తపస్సు
గలవా(డు. -सा -సా,आ०सी०तपश्चरण-
शीलायाम् తాపసురాలు. -सी -సీ,ई०सी०
तपोयुक्तायाम् తపస్సుగల స్త్రీ.

तामस. తామసః, अ०पु० राहुसुते రాహువు
కొడుకు; सर्पे పాము; खले దుష్టు(డు; उलूके
గుడ్లగూబ; अहङ्कारे అహంకారము; मनु-
विशेषे తామసమనువు; अधर्माज्ञानावैरा-
ग्यानैश्वर्याभिधानेषु चतुर्षु बुद्धिधर्मेषु అధ
ర్మము అజ్ఞానము అవైరాగ్యము అనైశ్వ
ర్యము-అనెడి నాలుగు బుద్ధిధర్మములు.
त्रि० तमोगुणयुते తమోగుణముగలవా(డు;
तमःप्रधानगुणके తమఃప్రధానమైన గుణము
గలవా(డు; तमसाकृते తమోగుణకృతము;
तमस्सञ्जाते తమస్సువల(బుట్టినది. न०
अन्यायार्जितद्रव्ये అన్యాయముగా సంపాదిం
చిన సొమ్ము. -सी -సీ, ई०सी० तमि-
स्रायाम् కటికచీ(కటిగలరేయి; महाकाल्याम्

మహాకాళి: तमोगुणयुतायाम् తమోగుణము గల స్త్రీ; मास्याम् జటామాంసి†.

तामरसम् తామరసమ్, అం॰న॰ पद्मे పద్మము; ताम्रे రాగి; सुवर्णे బంగారు; छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు. -सी -సీ, ఈం॰सी॰ पद्मिन्याम् తామరతీఁగె†.

तिलरस తిలరసః, అం॰पु॰ तिलतैले అంటు నూనె, మంచినూనె, నువ్వులనూనె

तिलित्सः తిలిత్సః, అం॰पु॰ गोनसे కొండ చిలువ. [క్షారము.

तीक्ष्णरसः తీక్ష్ణరసః, అం॰पु॰ यवक्षारे యవ

तीक्ष्णायसम् తీక్ష్ణాయసమ్, అం॰న॰ शस्त्रायसे ఉక్కు. [ఒక గంధద్రవ్యము

तुङ्गरसः తుఙ్గరసః, అం॰पु॰ गन्धद्रव्यभेदे

तुङ्गीनास॰ తుఙ్గీనాసః అం॰पु॰ कीटभेदे ఒక పురుగు

तुलसी తులసీ, ఈం॰सी॰ वृक्षभेदे తొలసి, తొళసి, తులసి†; विष्णुप्रियायाम् విష్ణు ప్రియ, బృంద, తులసీదేవి.

तुस తుస, ధా॰ (तोसति) शब्दे ధ్వనిచేయుట.

तुसः తుసః, అం॰पु॰ तुषे ఊముక.

तृणासृक् తృణాసృక్, జ్॰న॰ तृणकुङ्कुमे తృణకుంకుమము†.

तैजसः తైజసః, అం॰त्रि॰ रजोगुणोत्पन्ने రజో గుణజనితము; तेजोजन्ये తేజోజనితము. पु॰ राजसाहंकारे రాజసాహంకారము, स्वप्नावस्थाभिमानिनि తైజసుఁడు, స్వప్నా వస్థాభిమాని; हिरण्यगर्भे హిరణ్యగర్భుఁడు న॰ लोहेषु లోహములు; घृते నేయి.

त्रप्सा త్రప్సా, ఆం॰सी॰ घनीभूतश्लेष्मादौ గడ్డకట్టిన కఫము మొ॥

त्रस త్రస, ధా॰ (त्रसति, त्रसयति -ते) धारणे ధరించుట, ग्रहणे తీసికొనుట, वारणे అడ్డగించుట; गतौ గతి.

त्रसः త్రసః, అం॰त्रि॰ जङ्गमे సంచరించెడి ప్రాణులు, वने అడవి.

त्रसि త్రసి, ధా॰ (त्रंसति॰ त्रंसयति -ते) కలఁత. [भाषायाम् పలుకుట.

त्रसी త్రసీ, ధా॰ (त्रस्यति॰ त्रसति) उद्वेगे

त्रास. త్రాసః, అం॰पु॰ भये భయము; मणि-दोषभेदे ఒక మణిదోషము.

त्रिदशावास త్రిదశావాసః, అం॰पु॰ स्वर्गे స్వర్గము; मेरौ మేరుగిరి.

त्रिदिवौकस త్రిదివౌకసః, అం॰पु॰ देवे వేలుపు.

त्रिवत्स త్రివత్సః, అం॰पु॰ त्रिहायने 'త్రిహా యనః' చూ

त्रिविष्टपसत् త్రివిష్టపసత్, త్॰पु॰ देवे వేలుపు.

त्रिस्रोतसी త్రిస్రోతసీ, ఈం॰सी॰ नदीभेदे ఒక నది. [వ్యాపింపఁబడినది.

त्वद्वसु త్వద్వసుః, ఉం॰त्रि॰ त्वया व्याप्ते నీచే

ह सं॰ प्र॰ హ - సం ప్ర

ततामह తతామహః, అం॰पु॰ पितामहे తండ్రి తండ్రి.

तथाहि తథాహి, అవ్య॰ निदर्शने దృష్టాంతము, प्रसिद्धमेवेत्यर्थे అది ప్రసిద్ధమే (యుక్తమే) కదా యనుట; उक्तार्थदृढीकरणे చెప్పిన యర్థమును దృఢపఱచుట.

तनु(नू)रुहम् తను(నూ)రుహమ్, అం॰न॰ शरीरलोम्नि ఒడలివెండ్రుకలు, पक्षिपक्षे పిట్టఱెక్క. पु॰ पुत्रे కొడుకు.

तन्तुविग्रहा తన్తువిగ్రహా, ఆం॰सी॰ कदल्याम् అరఁటి†. [దమముగలవాఁడు.

तप क्लेशसहः తపఃక్లేశసహః, అం॰त्रि॰ दान्ते

तमिस्रहा తమిస్రహా, న్॰पु॰ सूर्ये సూర్యుఁడు.

तमोपहः తమోపహః, అం॰ } पु॰ तमोघ्ने 'త

ततोहा తమోహా, న్॰ } మోఘ్నః' చూ॥

तरुरुहा తరురుహా, ఆం॰सी॰ वृक्षरुहायाम् బదనిక†.

तर्हि తర్హి, అవ్య॰ तस्मिन्काले అపుడు.

तिलस्नेहः తిలస్నేహః, అం॰पु॰ तैले నువ్వుల

మూనె.

तिहा తిహా,న్ం పుం రోగేవ్యాధిః व्रीहौధాన్యము; चापे విల్లు; सद्भावे సద్భావము ఉనికి.

तीरग्रहः తీరగ్రహః, అం పుం देशभेदे ఒక దేశము [ఉక్కు.

तीक्ष्णलोहम् తీక్ష్ణలోహమ్, అం నం शस्त्रायसे

तुर्यौही తుర్యౌహీ, ఈం సీం चतुर्वर्षगवि నాలు గేండ్ల ఆవు.

तुलाग्रग(ग्रा)हः తులాగ్రగ(గ్రా)హః, అం పుం तुलासूत्रे త్రాసు దారము.

तुषग्रहः తుషగ్రహః, అం పుం अग्नौ అగ్ని

तुहः తుహః, అం పుం छागे మేఁకపోతు

तुहिर् తుహిర్, ధాం (तोहति) अर्दने హిం సించుట.

तृह్ తృంహూ, ధాం(तृहति)हिंसायाम् హింస.

तृणग्राही తృణగ్రాహీ, న్ం పుం नीलरत्ने నీల మణి.

तृणसिंह తృణసింహః,అం పుం कुठारे గొడ్డలి.

तृन्ह తృన్హ, ధాం (तृहति)हिंसायाम् హింస.

तृषाहम् తృషాహమ్, అం నం जले నీరు —हा —హా, ఆం సీం मधुरिकायाम् పదాప (అతిమధురము)†. [हिंसायाम् హింస.

तृह తృహ, ధాం (तर्हयति —ते, तृणेढि)

तृहू తృహూ, ధాం(तृहति)हिंसायाम् హింస.

तोमरग्रहः తోమరగ్రహః, అం పుం तोमरास्त्रग्राहिणि తోమరాస్త్రమునుధరించినవాఁడు.

त्रिबाहुः త్రిబాహుః, ఉం పుం रुद्रानुचरभेदे రుద్రుని ఒక అనుచరుఁడు.

त्रियूहः త్రియూహః,అం పుం कपिलाश्वे కపిల వర్ణముగల గుఱ్ఱము.

त्रिलौही త్రిలౌహీ, ఈం సీం धातुत्रयघटितमुद्राभेदे మూఁడు లోహములతో నిర్మింపఁబడిన యొక నాణెము. [రోజులు.

त्र्यहम् త్ర్యహమ్, అం నం दिनत्रये మూఁడు

त्वग्दोषापहा త్వగ్దోషాపహా, ఆం సీం वाकुच्याम् కారుగచ్చ†.

क्ष - सं प्र క్ష - సం ప్ర

तुण्डुलपरीक्षा తణ్డులపరీక్ష, ఆం సీం दिव्यभेदे దివ్య(మా)విశేషము.

तपस्तक्ष తపస్తక్షః,అం పుం इन्द्रे ఇంద్రుఁడు.

तरक्ष. –क्षु, తరక్షః –క్షుః, అం ఉం పుం मृगादने చిఱుఁగి, చివ్వంగి, చివ్వఁగి, మెక ముతిండి, సివఁగి, సివ్వఁగి, సివంగి.

तक्षु తక్షుః, ఉం పుం तरक्षे సివంగి.

तक्ष తక్ష, ధాం (तक्षति) त्वचने చుట్టుకొనుట; तनूकरणे చెక్కుట.

तक्षः తక్షః, అం పుం रामानुजभरतसुते శ్రీ రాముని సోదరుఁడైన భరతునికొడుకు; राजधानीभेदे తక్షశిల; तनूकरणे చెక్కుట, संवरणे చుట్టుకొనుట. నం चित्रर्क्षे చిత్త.

तक्षा తక్షా, న్ం పుం तष्टरि 'తష్టా' చూ. चित्रर्क्षे చిత్త.

तक्षू తక్షూ,ధాం(तक्ष्णोति)तनूकरणे చెక్కుట.

तादृक्ष. తాదృక్షః, అం త్రిం तादृशे అట్టివాఁడు.

ताम्रवृक्षः తామ్రవృక్షః, అం పుం रक्तचन्दने ఎఱ్ఱచందనము†. कुलत्थे ఉలవలు†.

ताम्राक्षः తామ్రాక్షః,అం పుం कोकिले కోయిల.

तार्क्ष తార్క్షః, అం పుం कश्यपे కశ్యపుఁడు.

तार्क्षी తార్క్షీ, ఈం సీం पातालगरुड्याम् పాతాళ గరుడి†.

तितिक्षः తితిక్షః, అం త్రిం तितिक्षौ తితిక్షువు. —क्षा —క్ష, ఆం సీం सर्वदुःखसहने సమస్త కష్టములను సహించుకొనుట, ఓర్పు.

तितिक्षुः తితిక్షుః, ఉం త్రిం क्षमायुक्ते ఓర్పరి.

तुक्षः తుక్షః, అం త్రిం तोषयुक्ते సంతోషము గలవాఁడు. [బూరుగు†.

तूलवृक्ष తూలవృక్షః, అం పుం शाल्मलौ

तृणेक्षुः తృణేక్షుః, ఉం పుం बल्बजायाम् మొద వగడ్డి†.

तृक्ष తృక్ష, धा० (तृक्षति) गतौ గతి
तेजोवृक्षः తేజోవృక్షః, अं०पुं० क्षुद्राग्निमन्थे చిన్ననెల్లికూరచెట్టు.
त्रक्ष త్రక్ష, धा० (त्रक्षति) गतौ గతి.
त्रिचक्षुः త్రిచక్షుః, सं०पुं० त्र्यक्षे శివుఁడు.
त्रितक्षम् త్రితక్షమ్, अं०नं० तक्षत्रितये ముగ్గురు వడ్రంగులు. [విష్ణువు
त्रिदशाध्यक्ष త్రిదశాధ్యక్షః, अं०पुं० विष्णौ
त्रिपक्ष త్రిపక్షః, अं०पुं० तृतीये पक्षे మూఁడవపక్షము.
त्रिप्लक्ष. త్రిప్లక్షః, अं०पुं० देशभेदे ఒకదేశము.
त्र्यक्ष. త్ర్యక్షః, अं०पुं० त्रिनेत्रे 'త్రినేత్రః' చూ॥
त्वक्ष् త్వక్ష్, धा० (त्वक्षति) तनूकरणे చెక్కుట
त्वाचप्रत्यक्षम् త్వాచప్రత్యక్షమ్, अं०नं० स्पर्शज्ञाने స్పర్శజ్ఞానము. [వాఁడు.
त्वादृक्ष త్వాదృక్షః, अं०त्रिं० त्वादृशे నీవంటి

थ १ థ 1

थः థః, अं०पुं० पर्वते కొండ. त्रिं० भयत्रायके భయమునుండి కాపాడెడివాఁడు नं० मङ्गले శుభము; भये భయము. रक्षणे కాపాడుట; भक्षणे భక్షించుట; व्याधिभेदे ఒక వ్యాధి; भयचिह्ने వెలుపుగుఱుతు.
थम् థమ్, अव्यं० धर्मप्राप्तिकरे निर्मले बीजे పుణ్యప్రదము నిర్మలము నగు నొక బీజాక్షరము.

क క

थुथुक्कृत् థుథూక్కృత్, तं० स्त्री० होलिकायाम् హోలీపండుగ.

ड డ

थुड థుడ, धा०(थुडति)सवरणे చుట్టుకొనుట.

थ థ

थूथू థూథూ, अव्यं० थुत्कारे 'థు' అనుట.
थैथै థైథై, अव्यं० वाद्यानुकरणशब्दभेदे ఒక వాద్యానుకరణము, 'థైథై' అనుట.

न న

थुडनम् థుడనమ్, अं०नं० सवरणे చుట్టుకొనుట.

य య

थौणेय థౌణేయః, अं० पुं० स्थौणेये గంఠివనము, పచ్చాకు, మాచిపత్రి. त्रिं० स्थूणाहितादौ స్థూణా(చూ)హితము.

र ర

थुत्कार. థుత్కారః, अं०पुं० निष्ठीवनत्यागानुकरणशब्दे ఉమియుటననుకరించెడి యొక శబ్దము 'థు' అనుట.

व వ

थर्व థర్వ, धा० (थर्वति) चरणे చరించుట, గతి.
थुर्वी థుర్వీ, धा० (थूर्वति) हिंसायाम् హింస.

द १ ద 1

दः దః, अं० पुं० दयायाम् దయ; दाने దానము, दमे దమ(చూ)ము; शैले కొండ; दत्ते దత్తము, खण्डने ఖండించుట. त्रिं० दातरि దాత. नं० भार्यायाम् భార్య.

दत् దత్, త్ం॰పుం॰ दन्ते పల్లు.

दम् దమ్, అవ్యం॰ भार्यायाम् భార్యః पुष्टि-
श्रुद्धिकरे प्रियदर्शने बीजे పుష్టివృద్ధికలిగించు
వది ప్రియదర్శనమునగు నొకబీజాక్షరము.

दा దా, ఆం॰सी॰ खण्डने ఖండించుట; रक्षणे
రక్షించుట; शोधने శుద్ధిచేయుట, दाने ఈవి,
दले ఆకు; उपतापे రోగము; रक्षायाम् రక్ష
ణము.

दाञ् దాఞ్, ధాం॰ (ददाति, दत्ते) दाने ఇచ్చుట.

दाण् దాణ్, ధాం॰ (यच्छति) दाने ఇచ్చుట.

दाप् దాప్, ధాం॰ (दाति) लवने ఛేదించుట.

दाम् దామ్, అవ్యం॰ दत्तात्रेयबीजे దత్తాత్రేయ
బీజము.

दिक् దిక్, శ్ం॰ सी॰ (प्राच्यादि) दिशायाम्
దెస, అస, కద, కెలంకు, కెలను, చక్కటి,
చెఱంగు, వంక, వలంకు, వలంకువు, వలను,
దిక్కు; दन्तक्षतभेदे దంతక్షతవిశేషము,
एकदेशे ఏకదేశము, కొంతభాగము; चतुस्
(अष्ट, दश) सख्यासख्येययो నాలుగు(ఎని
మిది, పది) ఈ సంఖ్యగలవి, श्रोताधिष्ठा-
तृदेवताभेदे కర్ణేంద్రియమునకధిష్ఠానదేవత.

दीङ् దీఙ్, ధాం॰ (दीयते) क्षये నష్టమగుట.

दु దు, ధాం॰ (दवति) गतौ గతి. (दुनोति)
తపించుట, బాధ.

दुर् (दुस्) దుర్ (దుస్), అవ్యం॰ दु.खे దుఃఖము,
निषेधे నిషేధించుట, दुष्टे చెడ్డది; निन्दायाम्
నింద; ईषदर्थे కొంచెము; कृच्छ्रे కష్టము;
कृशे కృశించినది; असम्पत्तौ దారిద్ర్యము;
संकटे సంకటము; कोपे కోపము; दोषे
దోషము, दु खभावने దుఃఖమునుతలంచుట.

दूङ् దూఙ్, ధాం॰ (दूयते) परितापे ఖేదపడుట.

दृ దృ, ధాం॰ (दृणोति) हिंसायाम् హింస.

दृक् దృక్, శ్ం॰सी॰ दर्शने చూపు; ज्ञाने
జ్ఞానము; नेत्रे దృశి, కన్ను: द्वयो. రెండు;
त्रिं॰ दर्शके (द्रष्टरि) చూచునది, ज्ञातरि
తెలిసికొనునది; अध्यक्षे అధ్యక్షుఁడు.

दृङ् దృఙ్, ధాం॰ (द्रियते) आदरे ఆదరణ.

दृन् దృన్, అవ్యం॰ दृढार्थे దృఢముగా;
हिंसायाम् హింస.

दॄ దౄ, ధాం॰(दरति, दरयति) भये భయము.
(दृणाति) विदारणे చీల్చుట. (दीर्यति) विदारे
చీలుట.

देङ् దేఙ్, ధాం॰ (दयते) रक्षणे కాపాడుట.

दैप् దైప్, ధాం॰(दायति) शोधने శోధించుట.

दो దో, ధాం॰ (द्यति) अवखण्डने ఛేదించుట.

दोः దోః, స్ం॰ప్రం॰ बाहौ చేయి.

द्य ద్య, అవ్యం॰ हिंसायाम् హింస; प्रतिलोम्ये
ప్రతిలోమ(విలోమ)భావము; पादपूरणे పాద
పూరణము

द्यु ద్యు, ధాం॰(द्यौति) अभिगमने ఎదుర్కొనుట

द्युः ద్యుః, ఉం॰పుం॰ अग्नौ అగ్ని నం॰ आकाशे
ఆకాశము, दिने పగలు; स्वर्गे స్వర్గము.
అవ్యం॰ आकाशे ఆకాశము.

द्युत् ద్యుత్, త్ం॰పుం॰ किरणे కిరణము.

द्यूः ద్యూః, ఊం॰త్రిం॰ देवके క్రీడించువాఁడు.

द्यै ద్యై, ధాం॰(द्यायति) न्यक्करणे తిరస్కారము.

द्यौ ద్యౌః, ఓం॰వ్రం॰सी॰ स्वर्गे దివి, స్వర్గము;
आकाशे ఆకాశము. [పోవుట.

द्रा ద్రా, ధాం॰ (द्राति) कुत्साया गतौ పోతి

द्राक् ద్రాక్, అవ్యం॰ शीघ्रे శీఘ్రము.

द्रु ద్రు, ధాం॰ (द्रवति) गतौ గతి. (द्रुणोति)
अनुतापे పశ్చాత్తాపము; वधे చంపుట.

द्रु ద్రుః, ఉం॰పుం॰वृक्षे చెట్టు सी॰ गतौ గమ
నము; शाखायाम् చెట్టుకొమ్మ.

द्रू· ద్రూః, ఊం॰పుం॰ सुवर्णे బంగారము.

द्रूञ् ద్రూఞ్, ధాం॰(द्रूणाति, द्रूणोति, द्रूणुते,
द्रूणीते) हिंसायाम् హింస; गतौ గతి.

द्रै ద్రై, ధాం॰ (द्रायति) स्वप्ने నిద్ర.

द्वाः ద్వాః, ర్ం॰सी॰ द्वारे వాకిలి; उपाये ఉపా
యము, साधने సాధనము.

द्वि· ద్విః, अव्य॰ द्विवारक्रियादौ రెండుసార్లు (మాఱులు). [ద్వేషించువాఁడు

द्विट् ద్విట్, ष॰ त्रि॰ शत्रौ శత్రువు: द्वेष्टरि

द्रु द्వృ, धा॰(द्वरति) संवरणेచుట్టుకొనుట

द्वे ద్వే, इ॰म॰द्वि॰ द्विसंख्यासख्येययो. రెండు ఇద్దఱు స్త్రీలు.

द्वै ద్వై, अव्य॰ वितर्के వితర్కము, ఊహ

द्वौ ద్వౌ, इ॰ त्रि॰ द्वि॰ द्विसख्यासख्येययो దువ [ఇరు,ఈరు,జంట,దంట,దుగ,రెంచ, రెంట, రెండు] ఇద్దఱు [ఇరుగు(వు)రు, ఇద్వురు]

क २ క 2

दकम् దకమ్, अ॰न॰ उदके ఉదకము.

दाक. దాకః, अ॰पु॰ दातरि దాత. यजमाने యజమానుఁడు.

दिक्कः దిక్కః,अ॰पु॰विंशतिवर्षके गजे ఇరువదేండ్లయేనుఁగు; करभे ఏనుఁగుపిల్ల.

दिक्क దిక్కః, अ॰पु॰ उत्कुणशिशौనల్లిపిల్ల.

दृकम् దృకమ్, अ॰न॰ रन्ध्रे రంధ్రము

दौष्क· దౌష్కః, अ॰त्रि॰ बाहुभ्या चारिणि చేతులతో నడుచువాఁడు

द्रेक్ద్రేక్, धा॰ (द्रेकते) शब्दोत्साहयो ర్వనించుట ఉత్సాహము (వృద్ధి గర్వము)

द्रेक्कः ద్రేక్కః, अ॰पु॰ द्रेक्काणे ద్రేక్కాణ (మా)ము.

द्विक· ద్వికః, अ॰ पु॰ काके కాకి, कोके జక్కువ, द्वितीयके రెండవది न॰द्वये రెండు. त्रि॰ तद्युते రెండుగలది; वृद्ध्यादिना दीयमानद्विरूपकादिके शतादौ రెండు హెచ్చుగా వడ్డియిచ్చెడి మాఱు; द्वयो రెండు ఇద్దఱు

द्व्येकम् ద్వ్యేకమ్, अ॰त्रि॰ द्वौवा एकोवा इत्यर्थे ఒకటో రెండో.

क ३ క 3

दंशकः దంశకః, अ॰पु॰ दंशे 'దంశః' చూ॥

त्रि॰ दशनकर्तरि కఱచునది కొఱుకునది కాటువేయునది.

दष्ट्रिका దంష్ట్రికా, आ॰सी॰दष्ट्रायाम् కోఱపల్లు. —क —కః,अ॰त्रि॰तद्वति అదిగలది.

दधिका దధికా, आ॰सी॰ दग्धान्ने మాఁడు, మాఁడినయన్నము, మాఁడుబెక్కలు.

दण्डक దణ్డకః, अ॰पु॰ छन्दोमेदे ఒక ఛందస్సు శ్యామలాదండకము మొ॥ अल्पे दण्डे చిన్నకఱ్ఱ; देशमेदे ఒక దేశము. —का —కా, आ॰सी॰ अरण्यमेदे దండకారణ్యము, भूमिमेदे ఒక స్థానము.

दण्डिक· దణ్డికః,अ॰पु॰मत्स्यमेदे ఒకచేఁప. त्रि॰ दण्डिनि దండధారి. —का —కా, आ॰सी॰ हारमेदे ఒక హారము; रज्जौ త్రాడు.

दत्तक దత్తకః,अ॰पु॰पुत्रमेदेదత్తపుత్రుఁడు.

दत्तिक దత్తికః, अ॰त्रि॰ अल्पे दत्ते కొంచె మీయఁబడినది.

दन्तक. దన్తకః, अ॰पु॰ गिरिशृङ्गे పర్వత శిఖరము; गिरेस्तिर्यग्बहिर्गते पाषाणे కొండనుండి అడ్డముగా బైటికి వ్యాపించిన ఱాయి; नागदन्ते చిలుకకొయ్య, दन्तमार्जनासक्ते పలుదోముటయందు దాసక్తిగలవాఁడు; दन्ते దంతము.

दन्तिका దన్తికా, आ॰सी॰ दन्त्याम् దంతి†.

दमक· దమకః,अ॰त्रि॰ दमनकर्तरि అణఁచువాఁడు.

दम्भक·దమ్భకః,अ॰त्रि॰प्रतारकेవంచకుఁడు

दरक· దరకః, अ॰पु॰ भीरौ పిఱికి.

दर्पक దర్పకః,अ॰पु॰मन्मथे మన్మథుఁడు. त्रि॰दर्प(मोह)कारके మదింప(మోహింపఁ) జేయువాఁడు.

दर्वक. దర్వకః, अ॰पु॰ दर्व्याम् తెడ్డు.

दर्विका దర్వికా, आ॰सी॰ दर्व्याम् తెడ్డు; दार्विकायाम् బెండ†.

दर्शक· దర్శకః, अ॰त्रि॰ द्वाःस्थे ద్వారపాల

కుఁడు, दर्शयितरि చూపించువాఁడు; प्रवीणे నేర్పరి, द्रष्टरि చూచువాఁడు; प्रधाने ముఖ్యుఁడు.

दलिकम् దలికమ్, अ०न० काष्ठे కట్టె

दशकम् దశకమ్, अ०त्रि० दशसु పది; तद्गति పదిగలది.

दाडकः దాడకః, अ०पु० दन्ते పల్లు.

दाण्ड(ण्डि)कि. దాణ్డ(ణ్డి)కిః,इ०त्रि० आयुध-जीविसङ्घभेदे ఆయుధముబట్టి జీవించెడి ఒక సంఘము.

दाण्डिकः దాణ్డికః, अ०त्रि० दण्डधारणोपजीविनि కఱ్ఱ చేపట్టి జీవించువాఁడు.

दाधिकम् దాధికమ్, अ०त्रि० दधिसंस्कृते పెరుఁగుతో సంస్కరింపఁబడినది, ఆవద మొ॥ दध्ना संसृष्टे పెరుఁగుతోఁ గలసినది न० औषधभेदे ఒక మందు.

दानकम् దానకమ్, अ०न० कुत्सिते दाने నిందితమైన దానము.

दाम्भिकः దామ్భికః, अ०त्रि०दम्भयुते దంభముగలవాఁడు, बैडालव्रतिनि 'బైడాలవ్రతి' చూ॥ बके కొక్కెరకొంగ.

दायक. దాయకః, अ० त्रि० दातरि ఇచ్చువాఁడు, खण्डके ఖండించువాఁడు: दायादे దాయాదుఁడు.

दारकः దారకః, अ०पु० बालके బాలుఁడు; पुत्रे కొడుకు; ग्राम्यसूकरे ఊరఁబంది. त्रि० विदारके చీల్చువాఁడు.

दारिका దారికా, आ०सी०पुत्र्याम् కూఁతురు; बालिकायाम् బాలిక.

दारुकः దారుకః, अ०पु० श्रीकृष्णसारथौ శ్రీకృష్ణునిసారథి. न० देवदारुणि దేవదారు†

—का —కా, आ०सी० सालभञ्जिकायाम् కట్టెబొమ్మ.

दार्विका దార్వికా, आ०सी० गोजिह्वायाम् ఎద్దునాలుక,బెండ†, रसाञ्जने రసాంజనము.

दाविकम् దావికమ్, अ०त्रि०देविकानद्या जाते దేవికానదిలోఁ బుట్టినది.

दासिका దాసికా, आ०सी० दास्याम् దాసి, पीतझिण्ट्याम् పచ్చగోరింట†; वेश्याम् వేశ్య.

दाहकः దాహకః, अ० पु० अग्नौ అగ్ని: चित्रके చిత్రమూలము†. त्रि० दाहकर्तरि దహించునది.

दाहुक దాహుకః,अ०त्रि०दाहके దహించునది.

दाक्षकः దాక్షకః, अ०पु० दाक्षे 'దాక్షః' చూ

दिनकृत् దినకృత్, त्०पु० सूर्ये సూర్యుఁడు.

दिनिका దినికా, आ०सी० दिनभृतौ రోజుకూలి, దినబత్తెము.

दिवो(वौ)का. దివో(వౌ)కః, स्०पु० देवे వేలుపు: चातके వానకోయిల.

दीपकः దీపకః,अ०पु०रागभेदे దీపకరాగము. दीपे దీపము, खगग्राहिखगे పక్షులఁ బట్టెడి దీముపిట్ట: यवान्याम् అజమోద†, दीप्ये ఓమము†; वृत्तभेदे ఒక వృత్తము: अलङ्कारभेदे ఒక యలంకారము. त्रि० स्वपरप्रकाशके తనను ఇతరమునను ప్రకాశింపఁజేయునది. न ० कुङ्कुमे కుంకుమము.

दीपिका దీపికా, आ० सी० दीपे దీపము: क्षुद्रदीपे చిన్నదీపము: ग्रन्थभेदे గ్రంథవిశేషము (తర్కసంగ్రహవ్యాఖ్యానము బ్రహ్మసూత్రదీపిక ఉపనిషద్దీపిక మొ॥).

दीप्तकम् దీప్తకమ్, अ०न० सुवर्णे బంగారు.

दीप्तिक దీప్తికః, अ०पु०दुग्धपाषाणे పాల†.

दीप्यक దీప్యకః,अ०पु० अलंकारे అలంకారము; दीप्ये ఓమము†; मयूरशिखायाम् నెమలిసిగ†; रुद्रजटायाम् రుద్రజడ†, यवान्याम् అజమోద†.

दीर्घिका దీర్ఘికా. आ०सी० वाप्याम् నడబావి: जलाशये కోనేఱు. [బాయి.

दुग्धाङ्कः దుగ్ధాఙ్కః,अ०पु० शिलाभेदे పాలరాయి.

दुग्धिका దుగ్ధికా,आ०सी० क्षीराव्याम् చిఱు

పాంటి. युग्मफलायाम् 'యుగ్మఫలా' చూ॥
दुच्छक· దుచ్ఛకః, అం॰पुं॰मुरायाम् మురటి.
विहारायवकाशके విహారాదులకు వీలుగా నుండునది.
दुण्डुक: దుణ్డుకః, అం॰त्रिं॰ कुमतौ దుర్బుద్ధి.
दुम्बक: దుమ్బకః, అం॰पुं॰ मेषविशेषे ఒక పొట్టేలు. [మ్లేచ్ఛదేశము.
दुराक దురాకః, అం॰पुं॰ म्लेच्छदेशभेदे ఒక
दुस्तर्क: దుస్తర్కః, అం॰पुं॰शुष्कतर्के సారాంశములేని తర్కము. ['దూతీ' చూ॥
दूति(ती)का దూతి(తీ)కా, ఆం॰सी॰ दूत्याम्
दूलिका దూలికా, ఆం॰सी॰ नील्याम् నీలి.
दूषक: దూషకః, అం॰त्रिं॰ दूषणकर्तरि దూషించువాఁడు, खले దుష్టుఁడు. पुं॰ शाले ·जात्यन्तरे ఒక వరి.
दूषि(षी)का దూషి(షీ)కా, ఆం॰सी॰ नेत्रमले కంటిపుసి, तूलिकायाम् కుంచె.
दृष्टिकृत् దృష్టికృత్, తం॰त्रिं॰ दर्शके చూచువాఁడు. नं॰ स्थलपद्मे మెట్టతామర.
देवक: దేవకః, అం॰पुं॰ देवकीपितरि దేవకి తండ్రి; गन्धर्वपतिभेदे ఒకగంధర్వప్రభువు. त्रिं॰ क्रीडके క్రీడించువాఁడు. –की –కీ, ఈం॰ सी॰ श्रीकृष्णमातरि దేవకిదేవి, శ్రీకృష్ణుని తల్లి.
देविक: దేవికః, అం॰पुं॰ अनुकम्पिते देवदत्ते కనికరింపఁబడిన దేవదత్తుఁడు; धत्तूरे ఉమ్మెత్త. –का –కా,ఆం॰सी॰नदीभिदि ఒక నది. [सुमेरौ మేరుగిరి.
देवौक: దేవౌకః, సం॰नं॰देवस्थाने దేవళము:
देशक: దేశకః, అం॰त्रिं॰ उपदेशके ఉపదేశించువాఁడు.
देशिक: దేశికః, అం॰पुं॰ श्रीगुरौ శ్రీగురువు त्रिं॰ देशभवे దేశీయము; पथिके బాటసారి
देहकृत् దేహకృత్, తం॰त्रिं॰ देहकारके దేహజనకము (పంచభూతములు).

देहिका దేహికా,ఆం॰सी॰कीटभेदे చెదపురుగు.
दैनिक: దైనికః, అం॰त्रिं॰ दिनभवे పగటియందుఁ గలిగినది. –की –కీ, ఈం॰ सी॰ दिनिकायाम् 'దినికా' చూ
दैवक· దైవకః, అం॰पुं॰ देवे వేలుపు –की –కీ, ఈం॰सी॰ देवक्याम् దేవకి.
दैविकम् దైవికమ్, అం॰नं॰ दैवश्राद्धे దేవశ్రాద్ధము. त्रिं॰ दैवादागते దైవ(ప్రారబ్ధ)వశమునఁ గలిగినది. देवसम्बन्धिनि దేవతాసంబంధమైనది
दैशिकम् దైశికమ్, అం॰त्रिं॰ देशसम्बन्धिनि దేశమునకు సంబంధించినది, देशकृते దేశకల్పితము.
दैष्टिक· దైష్టికః,అం॰त्रिं॰ दैवादागते ప్రారబ్ధవశమునఁ గలిగినది; दैवप्रमाणके పురాకృతకర్మను ప్రమాణముగా నెంచువాఁడు.
दैहिक· దైహికః, అం॰त्रिं॰ देहसम्बन्धिनि దేహసంబంధమైనది.
दोधक: దోధకః,అం॰पुं॰वृत्तभेदे ఒకవృత్తము.
दोरक దోరకః,అం॰पुं॰वीणातन्त्रीबन्धनरज्जौ వీణతీఁగెల బంధించెడి త్రాడు.
दोलिका దోలికా, ఆం॰ सी॰ डोलिकायाम् 'డోలికా'చూ॥ यानभेदे పల్లకి; स्वेदनयन्त्रे మంగలము [అట్టు·
दोषक. దోషకః, అం॰पुं॰ अपूपविशेषे దోసె.
दोषिक: దోషికః, అం॰पुं॰ रोगे వ్యాధి.
दौहिकम् దౌహికమ్, అం॰त्रिं॰ नित्य दोहार्हे నిత్యము పిదుకఁదగినది.
द्यूतकृत् ద్యూతకృత్, తం॰पुं॰ द्यूतकरे జూదకాఁడు, జూదరి.
द्योतक· ద్యోతకః, అం॰त्रिं॰ प्रकाशके ప్రకాశిం(స్ఫురిం)పఁజేయునట్టిది.
द्रवक· ద్రవకః, అం॰त्रिं॰ पलायनशीले పాఱిపోవునట్టిది, क्षरणशीले జాఱిపోవునట్టిది.
द्रव्यक ద్రవ్యకః, అం॰त्रिं॰ द्रव्यहारके ద్రవ్య

మును హరించు నట్టిది, द्रव्य(आ)वाहके ద్రవ్యమును మోయు(పొందించు)నట్టిది.

द्रावकः ద్రావకః, అం పుం चन्द्रमणौ చంద్ర కాంతమణి; निपुणे నేర్పరి; घोषके చేఁదు బిఱ; विटे విటుఁడు; रसद्रव्यमेदे ద్రావకము. నం मधूच्छिष्टे మైనము: प्लीहमेषजे ప్లీహ రోగౌషధము. త్రిం हृदयग्राहिणि హృద యాకర్షకము; द्रवकारके ద్రవింపఁ(కరఁగ)ఁ జేయునది.

द्राविका ద్రావికా, ఆం స్త్రీం लालायाम् జొల్లు

द्रोणिका ద్రోణికా, ఆం స్త్రీం नील्याम् నీలి†.

द्रौणिकः ద్రౌణికః, అం త్రిం द्रोणवापक्षेत्रे తూమెఁడు విత్తులు విత్తఁదగిన పొలము; द्रोणेन क्रीते తూమెఁడిచ్చి కొన్న వస్తువు పుం कटाहे గోలెము.

द्रौहिकम् ద్రౌహికమ్, అం త్రిం नित्यं द्रोहार्हे నిత్యము ద్రోహింపఁదగినది.

द्वारकम् ద్వారకమ్, అం నం द्वारकायाम् ద్వారక పుం रविपार्श्वगान्तरे ఒక సూర్యపార్శ్వవర్తి.

द्वार(रि)का ద్వార(రి)కా, ఆం స్త్రీం पुरीविशेषे ద్వారకాపురి. [పొలుఁడు.

द्वारिक· ద్వారికః, అం త్రిం द्वा.स्थे ద్వార

द्विककुत् ద్వికకుత్, ద్రం పుం उष्ट्रे ఒంటె.

द्विनिष्कः ద్వినిష్కః, అం త్రిం निष्कद्वयक्रीते రెండుమాడలకుఁ గొన్న వస్తువు.

द्वीपिका ద్వీపికా, ఆం స్త్రీం नारायण्याम् పిల్లి పీచర†. [యందుండునది.

द्वैपकम् ద్వైపకమ్, అం త్రిం द्वीपभवे దీవి

द्व्यणुकम् ద్వ్యణుకమ్, అం నం परमाणुद्वयारब्धे రెండు పరమాణువుల కలయికచేత నేర్పడినట్టిది.

द्व्याढकः ద్వ్యాఢకః, అం త్రిం आढकद्वयस्य स्वस्मिन् समावेशके రెండుతూములుపట్టునది; तस्य अवहारके రెండుతూము లపహరించు వాఁడు; तस्य पाचके అంత వండెడివాఁడు

द्व्यात्मकः ద్వ్యాత్మకః, అం పుం द्विस्वभावे राशिमेदे ద్విస్వభావము గల రాశి.

द्व्याहिकः ద్వ్యాహికః, అం త్రిం दिनद्वयभवे ज्वरे రెండురోజులుండెడి జ్వరము.

क ४ క 4

दग्धकाक. దగ్ధకాకః, అం పుం द्रोणकाके బొంత కాకి. [ఝామకే కాల్చిన యిటికలాయి.

दग्धेष्ट(ष्टि)का దగ్ధేష్ట(ష్టి)కా, ఆం స్త్రీం

दण्डढक्का దణ్డఢక్కా, ఆం స్త్రీం वाद्यविशेषे నౌబతు, నగారా. [పెరుఁగుసంద్రము.

दध्युदकः దధ్యుదకః, అం పుం दधिसमुद्रे

दन्तवल्क· దన్తవల్కః, అం పుం दन्तावरक-चर्मात्मके मासमेदे పంటిచిగురు. –शङ्कुः –శఙ్కుః, ఉం పుం अस्त्रमेदे ఒక అస్త్రము.

दन्तालिका దన్తాలికా, ఆం స్త్రీం वल्गायाम् వాఁగె

दन्तुरकः దన్తురకః, అం పుం देशमेदे ఒక దేశము.

दन्दशूकः దన్దశూకః, అం పుం सर्पे పాము; राक्षसे రాక్షసుఁడు, नरकमेदे ఒకనరకము.

दमनक. దమనకః, అం పుం दमने దవనము†. నం वृत्तमेदे ఒక వృత్తము.

दर्दरीकम् దర్దరీకమ్, అం నం वाद्यमेदे ఒక వాద్యము

दर्वरीक· దర్వరీకః, అం పుం इन्द्रे ఇంద్రుఁడు; वायौ గాలి; वाद्यमेदे ఒక వాద్యము.

दलाढकः దలాఢకః, అం పుం करिकर्णे ఏనుఁగ చెవి, कुन्दे మొల్ల†, खाते కందకము, గుంట, गैरिके గేరూ, కావి; नागकेसरे నాగ కేసరము†, पृश्न्याम् తూఁటికూర†: फेने నురుఁగు, महत्तरे వాలపెద్దవాఁడు: वात्यायाम् వాయుసమూహము; शिरीषे దిరిసెన†; स्वयजाततिले తనంతన మొలచిన నువ్వు†.

दशनाङ्कः దశనాఙ్కః, అం పుం दन्तक्षते దంతక్షతము.

दशाढकी దశాఢకీ, ఈం స్త్రీం अर्धखार्याम्

పందుము. –निकः –నికః, अ०पु० दन्त्याम् దంతి†.

दशेर(रु)क దశేర(రు)కః,अ०पु० मध्यदेशे మధ్యదేశము. ब० मध्यदेशनिवासिषु మధ్యదేశనివాసులు. [విప్పురవ.

दहनोल्का దహనోల్కా, आ०सी० अग्निकणे

दारुणकम् దారుణకమ్, अ०न० मस्तकस्थरोगविशेषे మాద, ఒక శిరోవ్యాధి.

दार्दुरिकः దార్దురికః, अ०पु० कुलाले కుమ్మరి.

दार्ष्टान्तिकः దార్ష్టాన్తికః, अ०त्रि० उपमेये దృష్టాంతము ఉపమేయములతోఁ దెలుపఁబడెడి విషయము. [మాళవదేశము.

दाशेरकः దాశేరకః, अ० पु० मालवदेशे

दासेरकः దాసేరకః, अ०पु० उष्ट्रे ఒంటె; दासीपुत्रे దాసికొడుకు; धीवरे పల్లెవాఁడు.

दाक्षिणकः దాక్షిణకః, अ०त्रि० दक्षिणादानतत्परे దక్షిణలిచ్చుటయందాసక్తిగలవాఁడు; इष्टापूर्तेन चन्द्रलोकगामिनि ఇష్టాపూర్తముల చేత చంద్రలోకము బొందువాఁడు, तद्बन्धे వానికిఁ గలిగెడి బంధము.

दिक्करिका దిక్కరికా, आ०सी० नदीभिदि ఒక నది; युवत्याम् యువతి.

दिक्पालकाः దిక్పాలకాః, अ०पु०ब० इन्द्रादिषु ఇంద్రుఁడు అగ్ని యముఁడు నిరృతి వరుణుఁడు వాయువు కుబేరుఁడు ఈశానుఁడు.

दिनान्तकः దినాన్తకః, अ० पु० अन्धकारे చీఁకటి.

दिरिपकः దిరిపకః, अ०पु० कन्दुके బంతి

दिवान्धकी దివాన్ధకీ, ई०सी० गन्धमूष्याम् చుంచెలుక. [పాము

दिव्येलकः దివ్యేలకః, अ०पु० सर्पभेदे ఒక

दिव्योदकम् దివ్యోదకమ్, अ०न० खवारिणि 'ఖవారి' చూ॥ [సూర్యాదులంశము.

दीप्तांशकः దీప్తాంశకః, अ०पु० सूर्यादेरंशभेदे

दीर्घशूकः దీర్ఘశూకః, अ०पु० शालिभेदे రాజనాలు†. [తెల్ల మందారము†.

दीर्घालर्क దీర్ఘాలర్కః, अ०पु० श्वेतमन्दारे

दुग्धिनिका దుగ్ధినికా, आ०सी० रक्तापामार्गे ఎఱ్ఱయుత్తరేను†.

दुन्दुभिकः దున్దుభికః, अ०पु० कीटभेदे ఒక పురుగు. [అభిచార(మూ)ముసేయువాఁడు.

दुरिष्टकृत् దురిష్టకృత్, त्०पु० अभिचारकरे

दुर्नामकः దుర్నామకః, अ०पु० अर्शसि మూలవ్యాధి. ['దుర్మల్లీ' చూ॥

दुर्मल्लिका దుర్మల్లికా, आ० सी० दुर्मल्ल्याम्

दुर्मिलका దుర్మిలకా, आ०सी० वृत्तविशेषे ఒక వృత్తము. [వృత్తము.

दुर्लतिका దుర్లతికా, आ०सी० वृत्तभेदे ఒక

दूरेपाकः–कुः దూరేపాకః–కుః, अ०उ०त्रि० दूरे पाचके దూరమున వండుకొనువాఁడు.

दृढवल्का దృఢవల్కా, आ० सी० अम्बष्ठायाम् 'అమ్బష్ఠా' చూ

देवलकः దేవలకః, अ०पु० देवाजीवे పూజారి. –लोक –లోకః, अ०पु० स्वर्गे స్వర్గము.

देवान्तक దేవాన్తకః, अ०पु० दैत्य(रक्षो)भेदे ఒక దైత్యుఁడు(రక్కసి).

दैवलकम् దైవలకమ్, अ०त्रि० देवलकसम्बन्धिनि పూజారికి సంబంధించినది. पु० भूतसेवके భూతములనేవించువాఁడు. –सिकम् –సికమ్, अ०त्रि० दिवसभवे దైవికము. [వృత్తము.

दोहडिका దోహడికా, आ०सी० वृत्तभेदे ఒక

दौवारिक దౌవారికః, अ०पु० द्वास्थे ద్వారపాలకుఁడు; द्वारनियुक्ते వాకిటను నియమింపఁబడినవాఁడు. –रिकी –రికీ, ई० सी० प्रतीहार्याम् ద్వారపాలిక. –लिकः –లికః, अ०पु० देशभेदे ఒక దేశము.

दौस्साधिकः దౌస్సాధికః, अ०पु० द्वास्थे ద్వారపాలుఁడు.

द्रव्यकल्कः ద్రవ్యకల్కః, अ०पु० कल्कचूर्ण-

. रसतैलार्कल्पे पञ्चके కల్కము చూర్ణము రసము తైలము అర్క(అరకు).

द्राविडकः ద్రావిడకః, అం పుం कर्चूरके గంధకచోరము†. నం विड्लवणे అట్టుప్పు

द्रुसन्न(ल्ल)कः ద్రుసన్న(ల్ల)కః, అం పుం प्रियाले మోరటి†.

द्रोणकाकः ద్రోణకాకః, అం పుం कृष्णकाके బొంతకాకి, మాలకాకి.

द्वादशकम् ద్వాదశకమ్, అం నం द्वादशसु పండ్రెండు. త్రిం तत्सङ्ख्येये పండ్రెండుగలది. द्वादशपणे दण्डादौ పండ్రెండు పణముల దండము మొ

द्वितीयकः ద్వితీయకః, అంపుం द्वितीयदिनभवे ज्वरे రెండవరోజున వచ్చెడి జ్వరము. నం द्वितीयरूपेणग्रहणे రెండవరూపముతో గ్రహించుట. —यिकः —యికః, అం త్రిం द्विके ద్విక(మూ)ము.

द्विधात्मकः ద్విధాత్మకః, అంపుం जातीकोशे జాజికాయ. పుం द्व्यात्मके ద్వ్యాత్మక(మూ)ము.

द्विनग्नक ద్వినగ్నకః, అంపుం अनाच्छादितमेढ्रमणौ తోలు కప్పఁబడకయుండెడి శిశ్నాగ్రము గలవాఁడు.

द्विपत्रकः ద్విపత్రకః, అంపుం चण्डालकन्दे చండాలకంద†. నం द्विदलकमले రెండుదళముల కమలము. —दिका —దికా, ఆంస్త్రీం गीतिभेदे ద్విపద; द्विगुणदण्डे రెట్టింపుదండన.

द्विमातृकः ద్విమాతృకః, అంపుం विनायके వినాయకుఁడు; जरासन्धे జరాసంధుఁడు.

द्विवज्रकम् ద్వివజ్రకమ్, అంనం षोडशकोणे गृहे పదునాఱు కోణములు గల యిల్లు.

द्विवार्षिकः ద్వివార్షికః, అం త్రిం द्विवर्षभूते రెండేండ్లు గడచినట్టిది. —हिक्का —హిక్కా, ఆంస్త్రీం डोलिकायाम् ఊయెల.

द्विशतिका ద్విశతికా, ఆంస్త్రీం द्विद्विशतदाने రెండు రెండువందలిచ్చుట.

द्विशृङ्गिका ద్విశృఙ్గికా, ఆంస్త్రీం मेढ्रवल्लयम् మేఢ్రలత.

द्विषाष्टिकः ద్విషాష్టికః, అంత్రిం द्वैषष्टी दिनानि व्याप्य भृते भूते भाविनि च 120 రోజులు భరింపఁబడినదిగాని కడచినదిగాని నడచునదిగాని.

द्वैगुणिकः ద్వైగుణికః, అంత్రిం वृद्ध्याजीवे द्विगुणलाभाय धनप्रयोक्तरि రెట్టింపువడ్డిచే జీవించువాఁడు. ['ద్వివిష్కః' చూ

द्वैनिष्किक ద్వైనిష్కికః, అంపుం द्विनिष्के

द्वैतीयीकः ద్వైతీయీకః, అం త్రిం द्वितीये రెండవది.

द्वैपदिक ద్వైపదికః, అం పుం द्विपदाध्येतरि ద్విపదాధ్యయనము సేయువాఁడు.

द्वैमातृकः ద్వైమాతృకః, అంపుం नदीमातृके देवमातृके च देशे నదులవలనను వానలవలనను ఫలించెడి దేశము.

द्वैयह्निकः ద్వైయహ్నికః, అంత్రిం द्वयोरह्नोर्भवे దినద్వయముండునది.

द्वैरात्रिकः ద్వైరాత్రికః, అంత్రిం द्वयो रात्र्योर्भवे రెండురాత్రులుండునది.

द्वैवार्षिकः ద్వైవార్షికః, అంత్రిం द्विवर्षभाविनि రెండేండ్లు నడచునది

द्वैसमिकः ద్వైసమికః, అంత్రిం द्विवर्षभवे రెండేండ్లుండునది.

क ५ క 5

दण्डकन्दक. దణ్డకన్దకః, అంపుం धरणीकन्दे అల్వారుదుంప, నేలకంద, కఱ్ఱపెండలము†.
—नायकः —నాయకః, అంపుం सेनान्याम् సేనాపతి. —पालकः —పాలకః, అం పుం शकुलभेदे ఒక మీను; सेनान्याम् సేనాపతి.

दण्डाजनिकः దణ్డాజనికః, అంత్రిం मायाविनि మాయకాఁడు.

दधिकूर्चिका దధికూర్చికా,आ०स्त्री०दध्ना सह पक्के क्षीरे పెరుగుతో పక్వముచేసినపాలు. –पुष्पिका –పుష్పికా, आ०स्त्री० अपराजितायाम् 'అపరాజిత' చూ

दन्तकाष्ठकम् దన్తకాష్ఠకమ్, अ०न० आहुल्ये ఒక క్షుపము. –पत्रकम्(त्रिका) –పత్రకమ్ (త్రికా),अ०आ०न्न०कुन्दपुष्पे మొల్లపూవు. –मूलिका –మూలికా, आ० स्त्री० दन्त्याम् దంతి†. –लेखक. –లేఖకః,अ०त्रि० दन्तलेखनाजीवे దంతలేఖనము వృత్తిగాఁ గల వాఁడు. –हर्षक: –హర్షకః, अ०पु० जम्बीरे నిమ్మ‡. [दन्त्याम् దంతి‡

दन्तिमूलिका దన్తిమూలికా, आ० स्त्री०

दरकण्टिका దరకణ్టికా, आ०स्त्री०नारायण्याम् పిల్లపీఁచర†. [పత్రము†.

दलनिर्मोक: దలనిర్మోకః, अ०पु० भूर्जे బుజ

दवदग्धकम् దవదగ్ధకమ్, अ० न० रोहिषे ఒక గడ్డి†.

दशमालिक: దశమాలికః, अ०पु० देशमेदे ఒక దేశము. –मूत्रकम् –మూత్రకమ్,अ० न० गोमहिषाजमेषाश्वगजखरोष्ट्रमानुषमानुषीणा मूत्रे స్త్రీపురుషులు గోమహిష ములు మేఁకపోతు పొట్టేలు గుఱ్ఱము ఏనుఁగు గాడిద ఒంటె-వీని మూత్రములు

दक्षिणान्तिका దక్షిణాన్తికా,आ०स्त्री० वृत्तमेदे ఒక వృత్తము. [विनि మాయకాఁడు.

दाण्डाजिनिक దాణ్డాజినికః, अ०त्रि० माया-

दारुचीर्णकम् దారుచీర్ణకమ్,अ०न० गुडत्वचि 'గుడత్వక్' చూ॥ –पुत्रिका –పుత్రికా, आ०स्त्री० काष्ठपुत्तलिकायाम् కొయ్యబొమ్మ. –हस्तक. –హస్తకః, अ०पु० तण्डवाम् కొయ్యతెడ్డు. [कायाम् బెండ†.

दार्विपत्रिका దార్విపత్రికా, आ०स्त्री० दार्वि-

दीपकलिका దీపకలికా, अ०स्त्री० दीपशिखायाम् దీపజ్వాల. –मालिका –మాలికా, आ०स्त्री० दीपावल्याम्दीపావళి-అమావాస్య.

दीर्घकण्टक· దీర్ఘకణ్టకః,अ०पु०बबुरे తుమ్మ‡ –कोशि(षि)का –కోశి(షి)కా, आ० स्त्री० दुर्नामायाम् ఏనుఁగుజలగ. –घाटिक: –ఘాటికః,अ०पु०उष्ट्रे ఒంటె –वच्छिका –వచ్ఛికా, आ० स्त्री० कुम्भीरे మొసలి. –वृन्तक –వృన్తకః, अ०पु० शोणके దుండిగము†. –वृन्तका –వృన్తకా, आ० स्त्री० इन्द्रचिर्भट्याम् బుట్టుపు†. –वृन्तिका –వృన్తికా,आ०स्त्री०रास्नायाम् సన్నరాష్ట్రము†. –शाखिका –శాఖికా, आ०स्त्री० नीलाम्न्याम् ఒక క్షుపము†. –शिम्बिका–శిమ్బికా, आ०स्त्री० कृष्णिकायाम् నల్లావాలు†.

दुर्गकारक: దుర్గకారకః, अ०पु० वृक्षमेदे ఒక చెట్టు.

दृढकण्टक దృఢకణ్టకః, अ० पु० वृक्षमेदे బలుసు†. –गात्रिका –గాత్రికా, आ०स्त्री० फाणिते కండచక్కెర. –दशक· –దంశకః, अ० पु० जलचरमेदे ఒక జలజంతువు. –सूत्रिका –సూత్రికా, आ० स्त्री० मूर्वायाम् చాఁగ†. [చెట్టు.

दृतिधारक దృతిధారకః, अ०पु०वृक्षमेदे ఒక

देवखातकम् దేవఖాతకమ్, अ० न० अखाते 'అఖాతమ్' చూ॥ –जग्धकम् –జగ్ధకమ్, अ०न० कत्तृणे కామంచికసవు‡. –दत्तक: –దత్తకః, अ०पु० देविके 'దేవికః' చూ॥ –दालिका –దాలికా, आ०स्त्री० महाकाले విషముష్టి†. –नामक: –నామకః, अ०पु० देवयोनौ దేవయోని. –नारक. –నారకః, अ०पु० देवरूपे नरे దేవరూపుఁడైనవరుఁడు. –मातृक. –మాతృకః, अ०पु०वृष्ट्या फलवति देशे వర్షముచేతనే పండెడు దేశము: कृष्यादौ సేద్యము మొ॥ –मानक. –మానకః,अ०पु०कौस्तुभे కౌస్తుభమణి. –राजक: –రాజకః, अ०त्रि०इन्द्रकृते ఇంద్రకృతము.

—वर्धकिः —వర్ధకిః, इं०पुं०विश्वकर्मणि దేవశిల్పి.

देवागारिकः దేవాగారికః, अं०त्रिं० देवागारे परिचरणार्थं नियुक्ते దేవళమున పరిచర్యకై నియమింపఁబడినవాఁడు.

देहधारकम् దేహధారకమ్, अं० नं० अस्थि ఎముక.

दैवचिन्तकः దైవచిన్తకః, अं० पुं० दैवज्ञे జోస్యుఁడు. —राजिक· —రాజికః,अं०त्रिं० देवराजभवे ఇంద్రునియందు దేర్పడినది. —लेखकः—లేఖకః,अं०पुं०दैवज्ञेజోస్యుఁడు

दोषातिलक దోషాతిలకః,अं०पुं०दीपेదీపము

द्यूतकारक· ద్యూతకారకః,अं०त्रिं० द्यूतकृति జూదరి, द्यूतस्य कारयितरि జూదమాడించువాఁడు.

द्रोणगन्धिका ద్రోణగన్ధికా, आं०स्री० रास्नायाम् సన్నరాష్ట్రము†

द्वादशान्यिक. ద్వాదశాన్యికః, अं०त्रिं० जातद्वादशापपाठके पाठकमेदेపంద్రెండుతప్పులు సదివిన పాఠకుఁడు.

द्वारकण्टक. ద్వారకణ్టకః, अं०पुं० क्वाटे తలుపు. —पालका —పాలకాః, अं०पुं०बं० दौवारिकेषुవాకిటిలెంకలు,వాకిటికావలివాండ్రు

द्विकौडविक· ద్వికౌడవికః, अं०त्रिं०कुडवद्वयक्रीते అద్దెఁడిచ్చి కొన్న వస్తువు.

द्विजसेवकः ద్విజసేవకః } अं०पुं० शूद्रे
द्विजोपासकः ద్విజోపాసకః } శూద్రుఁడు.

द्विरदान्तक ద్విరదాన్తకః, अं० पुं० सिंहे సింహము.

द्विसाप्ततिक. ద్విసాప్తతికః,अं०त्रिं०द्विसप्ततिभृते 72 వేతనము గలవాఁడు. तथा भूते भाविनि च 72కదచినదిగాని నడచునదిగాని.

द्वैयाहाविकः ద్వైయాహావికః, अं०त्रिं०द्वयो आहावयोर्भवे ఆహావ(మూ)ద్వయమునఁ గలిగినది.

क ६ క 6

दण्डपिङ्गलक· దణ్డపిఙ్గలకః, अं०पुं०देशभेदे ఒక దేశము.

दण्डावतानक. దణ్డావతానకః, अं०पुं० वातरोगभेदे ఒక వాతరోగము.

दत्ताप्रदानिकम् దత్తాప్రదానికమ్, अं० नं० दत्तस्य पुनरादानेదత్తముగానిచ్చియుమరల తీసికొనుట.

दधिमण्डोदक. దధిమణ్డోదకః, अं० पुं० दधिमण्डतुल्यजले समुद्रभेदे పెరుఁగు మీగడవంటి జలముగల ఒక సముద్రము

दन्तपुप्पुटकः దన్తపుప్పుటకః,अं०पुं० दन्तरोगविशेषे పంటిచిగురువాఁపు.

दन्तोलूखलिक దన్తోలూఖలికః, अं० पुं० वानप्रस्थविशेषे ఒక వానప్రస్థుఁడు.

दशसाहस्रिकः దశసాహస్రికః, अं० त्रिं० अयुतमितभागादौ దశసహస్రపరిమితమైన భాగము మొ॥

दशैकादशिक దశైకాదశికః, अं० पुं० दश दत्वा एकादश ग्रहीतरि कुसीदके పదియిచ్చి పదునొకండు(వడ్డితో) తీసికొనువాఁడు.

दक्षिणकालिका దక్షిణకాలికా, आं० स्री० आदिशक्तौ ఆదిశక్తి, శివునిగుండెపై కుడికాలుంచిన కాళిక.

दक्षिणावर्तकी దక్షిణావర్తకీ,ईं०स्री० वृश्चिकाल्याम् తేలుకొండి†.

दाडिमपत्र(पुष्प)कः దాడిమపత్ర(పుష్ప)కః, अं०पुं० रोहितके ములుమోదుగు†.

दाक्षिणापथकः దాక్షిణాపథకః, अं० त्रिं० दक्षिणापथदेशभवेదక్షిణాపథమునఁగలిగినది

दिव्योपपादुकः దివ్యోపపాదుకః, अं० पुं० अयोनिसम्भवेषु देवेषु అయోనిసంభవులైన దేవతలు.

दीर्घपटोलिका దీర్ఘపటోలికా, आं०स्री० पटो-

लिकामेदे చేంతిపొట్ల†. -रोहिषकम् -రోహిషకమ్, అంనం कतृगे కామంచికసవు†.
दृषदिमाषक దృషదిమాషకః, అం పుం करमेदे తిరుగలిమున్న గువావికి సంబంధించినపన్ను.
देवचिकित्सकौ దేవచికిత్సకౌ, అం పుం द्विं अश्विनोः వేలుపువెజ్జులు 'అశ్వినౌ' చూ
-लाङ्गुलिका -లాఙ్గులికా, ఆం స్త్రీం वृश्चिकाल्याम् తేలుకొండి†.
द्रविणनाशकम् ద్రవిణనాశకమ్, అం నం शिग्रौ మునగ†. [बिडलवणे అట్టుప్పు
द्राविडभूतिक. ద్రావిడభూతికః, అం పుం
द्वादशवर्षिकः ద్వాదశవర్షికః, అం త్రిం द्वादशवर्षभाविनि పండ్రెండేండ్లు నడచు(ఉండు) నట్టిది.
द्वादशवार्षिकः ద్వాదశవార్షికః, అం త్రిం द्वादशवर्षान् व्याप्य अधीष्टे भृते भूते वा పండ్రెండేండ్లు సత్కారపూర్వకముగా వ్యవహరించినదిగాని అట్టి కూలివాఁడుగాని పండ్రెండేండ్లు న(క)డచినదిగాని; व्रतमेदे అట్టి ఒక వ్రతము.
द्वास्थितदर्शकः ద్వాస్థితదర్శకః, అం పుం द्वा स्थे ద్వారపాలకుఁడు.
द्विकार्षापण(णि)कः ద్వికార్షాపణ(ణి)కః, అం త్రిం कार्षापणद्वयक्रीते రెండు కార్షాపణ(ము) ములకుఁ గొన్న వస్తువు.
द्विसांवत्सरिकः ద్విసాంవత్సరికః, అం త్రిం द्विवर्षव्याप्यभूतादौ రెండేండ్లు కడచినదిగాని భరింపఁబడినదిగాని నడచునదిగాని.
द्वैपारायणिकः ద్వైపారాయణికః, అం త్రిం पारायणद्वयावर्तिनि రెండుమాఱులు పారాయణచేసినవాఁడు.

ख-संप्रं ఖ-సంప్ర

दशमुख. దశముఖః, అం పుం रावणे రావణుఁడు.
दक्षिणामुखः దక్షిణాముఖః, అం త్రిం दक्षिणदिगभिमुखे దక్షిణదిక్కున మొగముపెట్టినవాఁడు, बुद्धिद्वारा गम्ये परमात्मनि శుద్ధబుద్ధి ద్వారా ఎఱుఁగఁదగిన పరమాత్మ. పుం दक्षिणामूर्तौ దక్షిణామూర్తి
दीपशिखा దీపశిఖా, ఆం స్త్రీం दीपज्वालायाम् దీపజ్వాల, कज्जले కాటుక.
दीर्घशाख దీర్ఘశాఖః, అం పుం साले మద్ది†.
दुःख దుఃఖ, ధాం (दुःखयति -ते) दुःखक्रियायाम् దుఃఖపెట్టుట. (दु.ख्याति)दुःखक्रियायाम् దుఃఖపడుట.
दुःखम् దుఃఖమ్, అం నం त्रिविधे तापे తాపత్రయ(ము)ము; कष्टे 'కష్టమ్' చూ। प्रतिकूलवेदनीये ప్రతికూలవేదనీయము; रजसि రజోగుణము, ससारे సంసారము; चित्तवृत्तिविशेषे ఒక చిత్తవృత్తి· रजःपरिमाणे రజోగుణపరిమాణము; अधर्मजन्ये అధర్మము యొక్క కార్యము, అంగలార్చుట, అలఁదురుట, ఉమ్మలించుట, ఉమ్మలికించుట, కష్టపడుట, కుందుట, కుల్లుట, క్రొల్లగించుట, క్రుల్లుట, గోడాడుట, జాలిగొనుట, జాలిఁబడుట, దురపిల్లుట, పల్లటిల్లుట, పొక్కుట, మనికితపడుట, మచ్చిరుట, వందురుట, వగచుట, వెనుఁబడుట, వేస(పా)రుట, సరించుట, స్రుక్కఁబడుట, స్రుక్కుట, దుఃఖపడుట, దుఃఖించుట. [గలవాఁడు.
दुःखी దుఃఖీ, న్ం త్రిం दुःखान्विते దుఃఖము
दुर्मुख. దుర్ముఖః, అం పుం अश्वे గుఱ్ఱము; गणपतिमूर्तिविशेषे ఒక గణపతిమూర్తి; वत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము; नागमेदे ఒక నాగసర్పము; उत्तरद्वारगृहे ఉత్తరపువాకిలి యిల్లు. త్రిం अप्रियवादिनि అప్రియములు పలుకువాఁడు.
दुष्खम् దుష్ఖమ్, అం నం दुःखे దుఃఖము.
देवसख దేవసఖః, అం పుం गिरिमेदे ఒకకొండ.
द्राखृ ద్రాఖృ, ధాం (द्राखति) 'ओखृ' पश्य

‘ఓఖ్య’ చూ॥ [స్త్రీరాగము

देशाखी దేశాఖీ, ఇ॰ सी॰ रागिणीभेदे ఒక

द्रु(म)नखः ద్రు(మ)నఖః, అ॰ पुं॰ कण्टके ముల్లు.

द्रोण(णी)मुखम् ద్రోణ(ణీ)ముఖమ్, అ॰ न॰ चतुःशतग्राममध्ये मनोहरग्रामे నాలుగు వందల గ్రామములనడుమనుండు సుందర గ్రామము. [यवे ద్వారబంధము.

द्वारशाखा ద్వారశాఖా, ఆ॰ सी॰ द्वारस्य अव

द्विमुखः ద్విముఖః, అ॰ पुं॰ अहौ జంటమోములపాము, దగమోరపాదుపా, అగ్ని. कृमिरोगभेदे ఒక కృమిరోగము; सर्पविशेषे రెండుతలలపాము. न॰ मुद्राभेदे ఒకముద్ర. त्रि॰ मुखद्वययुते రెండుముఖములు గలది. —खा —ఖా, ఆ॰ सी॰ सनालकलशे జారీచెంబు, కొమ్ముచెంబు మొ॥ जलौकायाम् జలగ. —खी —ఖీ, ఇ॰ सी॰ अर्धप्रसूतायां गवि స॰ము ఈనిన ఆవు.

ग - सं प्रं గ - సం ప్ర

दण्डमातङ्गः దణ్డమాతఙ్గః, అ॰ पुं॰ पिण्डीतगरे ఒక వందివర్ధనము†.

दर्दुरोगी దర్దురోగీ, న్॰ त्रि॰ दद्रुणे ‘దద్రుణః’ చూ॥ [మీఁగడ.

दध्युत्तरगम् దధ్యుత్తరగమ్, అ॰ न॰ दधिस्नेहे

दन्तभागः దన్తభాగః, అ॰ पुं॰ गजस्य पुरोभागे ఏనుఁగుముందటిభాగము, తొండము శిరమ్ము మూఁపు.

दशभूमिग. దశభూమిగః, అ॰ पुं॰ बुद्धे బుద్ధుఁడు

दशयोगः దశయోగః, అ॰ पुं॰ } खर्जूरवेधे ‘ఖర్జూరవేధః’ చూ॥
दशयोगभङ्ग. దశయోగభఙ్గః }

दक्षिणमार्गः దక్షిణమార్గః, అ॰ पुं॰ धूमरात्रिकृष्णपक्षादिकालाभिमानदेवताविशिष्टे परलोकमार्गे ధూమము రాత్రి కృష్ణపక్షము మున్నగు కాలముల నభిమానించెడి దేవతలుగల పరలోకమార్గము, ధూమాదిమార్గము; तन्त्रोक्ते आचारभेदे తంత్రోక్తమైన ఆచారవిశేషము.

दायभाग. దాయభాగః, అ॰ पुं॰ सम्बन्धिमात्रेण सम्बन्धिधनस्य विभागे సంబంధులు సంబంధముగలవాని సొత్తు పంచికొనుట.

दिङ्नाग. దిఙ్నాగః, అ॰ पुं॰ दिग्गजे దిగ్గజము

दीप्ताङ्ग దీప్తాఙ్గః, అ॰ पुं॰ मयूरे నెమిలి त्रि॰ कान्तिमति కాంతిమంతుఁడు. [పసుపు.

दीर्घरागा దీర్ఘరాగా, ఆ॰ सी॰ हरिद्रायाम्

दीर्घाध्वग. దీర్ఘాధ్వగః, అ॰ पुं॰ उष्ट्रे ఒంటె, लेखहारे వార్తాహరుఁడు. [ధిగమః’ చూ॥

दुरधिग. దురధిగః, అ॰ त्रि॰ दुरधिगमे ‘దుర

दुर्ग. దుర్గః, అ॰ पुं॰ असुरभेदे ఒక యసురుఁడు; गुग्गुलौ గుగ్గిలము† महाविघ्ने గొప్పవిఘ్నము; भवबन्धे సంసారబంధము; शोके శోకము, यमदण्डे యమదండము; महारोगे గొప్పవ్యాధి; नरके నరకము. न॰ कोट्टे కోట. त्रि॰ दुर्ज्ञेये ఎఱుఁగరానిది (కష్టముచే ఎఱుఁగఁదగినది); दुर्गमे వెళ్లరాని ప్రదేశము; दुस्तरे దాఁటరానిది. न॰ कुकर्मणि దుష్కర్మ; दुःखे దుఃఖము; जन्मनि జన్మ; महाभये గొప్పభయము.

दुर्गा దుర్గా, ఆ॰ सी॰ उमायाम् పార్వతి; काल्याम् కాళికాదేవి नील्याम् నీలి†; अपराजितायाम् విష్ణుక్రాంత†; श्यामाखगे వల్లిపిట్ట, दुर्गहन्तरि देवीविशेषे దుర్గహంత్రియైన దేవి, పరదేవత, దుర్గ.

दुर्गि దుర్గిః, ఇ॰ सी॰ दुर्गायाम् దుర్గి, దుర్గ.

दुर्भगः దుర్భగః, అ॰ त्रि॰ अनिष्टे అనిష్టము; दुरदृष्टविशिष्टे దురదృష్టముగలవాఁడు. —गा —గా, ఆ॰ सी॰ पतिस्नेहरहितायाम् భర్తయొక్క ప్రేమలేనిది.

दुर्मार्गः దుర్మార్గః, అ॰ पुं॰ दुष्टे मार्गे చెడ్డత్రోవ. त्रि॰ दुष्टे దుర్జనుఁడు.

दुर्योग దుర్యోగః, అం పుం दुष्टकौशले దుష్ట మైన నేర్పు.

दुष्टयोगः దుష్టయోగః, అం పుం व्यतीपातादौ వైధృతి వ్యతీపాతము మొదలైనయోగములు

दूरग. దూరగః,అం త్రిం दूरगामिनि దూరము పోవునది.

दृढरङ्गा దృఢరఙ్గా, ఆం స్త్రీం स्फट्याम् పటిక

दृढाङ्गम् దృఢాఙ్గమ్, అం నం हीरके వజ్రము

देवभाग దేవభాగః, అం పుం लवणसमुद्रादुत्तरस्थे उत्तरगोले లవణసముద్రమునకు ఉత్తరమున నుండెడి ఉత్తరగోళము. –मार्गः –మార్గః, అం పుం देवयाने पथि అర్చిరాది మార్గ(మా)ము –युग –యుగః, అం పుం सत्ययुगे సత్య(కృత)యుగము.

दैत्ययुगम् దైత్యయుగమ్, అం నం दैवयुगवत् द्वादशसहस्रमितवर्षेषु దైవయుగము వలెనే 12000 సంవత్సరముల కాలము, దైత్యయుగము (దేవతలరాత్రి).

दैवयुगम् దైవయుగమ్, అం నం देवमानेन द्वादशसहस्रवत्सरकाले దేవమానముచే పండ్రెండువేలసంవత్సరముల(రాక్షసులరాత్రి) కాలము (मानुषमहायुगे మనుష్యుల మహాయుగము). –सर्गः –సర్గః,అం పుం देवतासृष्टौ దేవతలసృష్టి. –योग –యోగః,అం పుం भाग्यस्य फलोन्मुखतया सम्बन्धे అదృష్టమునకు ఫలోన్ముఖతతోడి సంబంధము.

दौर्गम् దౌర్గమ్, అం నం दुर्ग(र्ग)सम्बन्धिनि దుర్గ(ర్గా)సంబంధమైనది.

द्युगः ద్యుగః, అం పుం खगे ఖగ(మా)ము.

द्रङ्गः ద్రఙ్గః, అం పుం पुरीभेदे పురివిశేషము.

द्वयातिगः ద్వయాతిగః, అం త్రిం विरजस्तमसि రజస్తమోగుణముల నతిక్రమించినవాఁడు.

द्वादशाङ्गः ద్వాదశాఙ్గః, అం పుం धूपविशेषे ఒకధూపము. –ङ्गी –ఙ్గీ, ఈం స్త్రీం जिनाभिमताचाराङ्गेषु द्वादशसु(దృష్టివాదముతోఁ గూడ) జైనుల పండ్రెండాచారాంగములు.

द्विगु ద్విగుః, ఉం పుం समासभेदे ఒక సమాసము. త్రిం गोद्वयस्वामिनि రెండుగోవుల ఆసామి.

द्विजलिङ्गी ద్విజలిఙ్గీ, న్ పుం द्विजलिङ्गधारिणि ద్విజవేషధారి; क्षत्रिये క్షత్రియుఁడు.

द्विजाङ्गी ద్విజాఙ్గీ, ఈం స్త్రీం रोहिण्याम् కటుకరోహిణి†.

घ ఘ

दघ దఘ, ధాం (दघ्नोति) घातने హింస. (दघ्यति) गतौ గతి.

दघि దఘి, ధాం (दङ्घति) त्यागे త్యజించుట; पालने పాలించుట.

दाघ దాఘః, అం పుం दाहे తాపము.

दिव्यौघ దివ్యౌఘః, అం పుం महादेवादिगुरुषु మహాదేవమహాకాలాదిగురువులు.

दीर्घ. దీర్ఘః,అం త్రిం आयते దాఁపు,నిడివి,కోల, కోలన, తెగ, పెద, పెద్ద,వాలిక,వాలు, వాసి, నిగుడ,నిడుపు, సోగ,పొడవైనది. పుం उष्ट्रे ఒంటె. रामशरे రామబాణము: साले మద్ది†, द्विमात्रे రెండుమాత్రలకాల ముచ్చరింపఁదగిన యక్షరము, इत्कटे ఇత్కటము†.

दीर्घजङ्घः దీర్ఘజఙ్ఘః,అం పుం बके వక్కు-కొంగ; उष्ट्रे ఒంటె.

दीर्घा దీర్ఘా,ఆం స్త్రీం पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†.

द्राघि ద్రాఘి, ధాం (द्राङ्घति) 'द्राघृ' पश्य 'ద్రాఘృ'చూ॥ (द्राघयति –ते) दीर्घीकरणे దీర్ఘముగావించుట.

द्राघृ ద్రాఘృ, ధాం (द्राघते) सामर्थ्ये సమర్థత, आयामे च పొడవగుట; भ्रमे భ్రాంతి.

द्रोणघा ద్రోణఘా / द्रोणदुघा ద్రోణదుఘా } ఆం స్త్రీం द्रोणक्षीराया गवि తూమెఁడు పాలిచ్చెడియావు.

च చ

दधीचः -चिः దధీచః -చిః, అం ఇం పుం अर्थिने इन्द्राय स्वदेहास्थिदातरि महर्षिविशेषे యాచించిన ఇంద్రునకుఁ దన యెముకలు దానముచేసిన యొక మహర్షి.

दलसूचि. -ची దలసూచిః -చీ, ఇంఈంసీం कण्टके ముల్లు [कोणे నిర్భుతి-మూల.

दक्षिणपश्चात् దక్షిణపశ్చాత్, अव्यं नैर्ऋति-

दीर्घचञ्चु దీర్ఘచఞ్చుః, ఉం పుం खगभेदे పొడుగుముక్కు గల ఒక పిట్ట

दुर्वच. దుర్వచః, అంత్రిం वक्तुमशक्येचెప్ప రానిది పలుకరానిది. స్ఉంనం दुर्वाक्ये చెడు మాట. -चा -చాః, స్ంత్రిం कद्वदे 'కద్వ దః' చూ॥ [గటిక సూదులు, ఒక ధాన్యము.

दूर्वासूची దూర్వాసూచీ, ఈం सीं धान्यभेदे

दृ(द्व्य)च ద్వృచ(ద్వ్యృచ)చః, అంపుం ऋग्द्वयुते मन्त्रभेदे రెండు ముక్కులు గల ఒక మంత్రము.

छ ఛ

दारुकच्छ దారుకచ్ఛః, అంపుం देशभेदे ఒక దేశము.

ज జ

दधिजम् దధిజమ్, అం నం नवनीते వెన్న.

दनुज· దనుజః, అంపుం दानवे రాక్షసుఁడు.

दन्तबीजः దన్తబీజః,అంపుంदाडिमेదానిమ్మ.

दन्तिजा దన్తిజా, ఆంసీం दन्त्याम्దంతి†.

दन्तीबीजम् దన్తీబీజమ్, అంనం जयपाले నేపాళవేము†.

दशकण्ठ(कन्धर)जित् దశకణ్ఠ(కన్ధర)జిత్, త్ంపుం श्रीरामे శ్రీరాముఁడు.

दशनबीज. దశనబీజః, అం పుం दन्तबीजे దానిమ్మ†.

दशभुजा దశభుజా, ఆంసీం दुर्गायाम्దుర్గ·

दशवाजी దశవాజీ, న్ంపుందశాశ్వేచంద్రుఁడు.

दारुजः దారుజః,అంపుంमर्दले మద్దెల. त्रिं दारुजाते కఱ్ఱను బుట్టినది.

दाशराज्ञः దాశరాజ్ఞః, అంత్రిం दशना राज्ञां सम्बन्धिनि పదుగురురాజులకు సంబంధించినది.

दिग्गजः దిగ్గజః, అంపుం दिक्षु स्थिते ऐरावतादौ క్రమముగా తూర్పుమున్నగుదిక్కులయందున్న ఐరావతము మొ (ఐరావతము పుండరీకము వామనము కుముదము అంజనము పుష్పదంతము సార్వభౌమము సుప్రతీకము - వీని భార్యలు — అభ్రము కపిల పింగల అనుపమ తామ్రకర్ణి శుభ్రదంతి అంగన అంజనావతి) దెసయేనుఁగు.

दितिजः దితిజః, అంపుం दैतेये రక్కసుఁడు.

दिविजः దివిజః, అంపుం देवे దేవత.

दिव्यतेजाः దివ్యతేజాః, స్ంసీం ब्राह्मयाम् బ్రాహ్మిలత†. [మని.

दीपध्वजः దీపధ్వజః, అంపుం कज्जले కాటుక,

दीर्घभुजः దీర్ఘభుజః, అంపుం शिवानुचरभेदे ఒక శివానుచరుఁడు. -यज्ञः -యజ్ఞః,అం త్రిం बहुकालव्यापकयज्ञकारिणि దీర్ఘకాలము నడిచెడి యజ్ఞము సేయువాఁడు.

दुग्धबीजः దుగ్ధబీజః, అంపుం धवलयावनालादौ తెల్ల(మొక్క)జొన్నలు మొ॥

दुष्टगजः దుష్టగజః, అంపుం गम्भीरवेदिनि 'గమ్భీరవేదీ' చూ॥

दुष्प्रजाः దుష్ప్రజాః, స్ంత్రిం दुष् (निन्द्य) प्रजायुक्ते చెడ్డసంతుగలవాఁడు.

दृढबीजः దృఢబీజః, అంపుం बदरे రేఁగు†; चक्रमर्दके తగిరిస†; बर्बुरे బొబ్బరి†.

दृष्टरजाः దృష్టరజాః,స్ంసీం प्राप्तरजस्कायां कन्यायाम् రజస్వలయైన కన్య: तादृश्या युवत्याम् అట్టి యువతి.

देवदत्ताग्रज· దేవదత్తాగ్రజః, అం పుం बुद्धे బుద్ధుఁడు.

देवयजि. దేవయజిః, ఇం పుం देवयाजिनि 'దేవయాజీ' చూ. –यज्ञ –యజ్ఞః, అంపుం होमे హోమము. –याजी –యాజీ,న్ంత్రిం आत्ममेदेन देवार्थयागकारके భేదదృష్టితో దేవతల నుద్దేశించి యజ్ఞములుసేయువాఁడు. –राज –రాజః, అంపుం सुरराजे వేల్పుఱేఁడు, ఇంద్రుఁడు.

देहजः దేహజః, అంపుం तनुजे కొడుకు.

दैत्यमेदजः దైత్యమేదజః, అంపుం गुग्गुलौ గుగ్గిలము. –जा –జా, ఆంస్త్రీం मेदिन्याम् భూమి.

दैवज्ञः దైవజ్ఞః, అం పుం ज्यौतिषिके జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త, జోసి, జోస్యుఁడు, జోస్యము చెప్పువాఁడు. –ज्ञा –జ్ఞా, ఆంస్త్రీం विप्रश्निकायाम् జోగిణి, వేలుపుసాని, వేల్పులసాని, సోది(దె)కత్తియ, సోదెకత్తె, దైవజ్ఞురాలు.

दैवयज्ञः దైవయజ్ఞః, అంపుం दर्शपूर्णमासादौ దర్శపూర్ణమాసజ్యోతిష్టోమాదులు. త్రిం तद्वति అవిగలవాఁడు. –ज्ञि –జ్ఞిః, ఇంపుం देवयाजिनोऽपत्ये దేవయాజి-బిడ్డ.

दोषज्ञ. దోషజ్ఞః, అంత్రిం पण्डिते కర్తవ్యాకరణమునందలి దోషము నెఱిఁగినవాఁడు, పండితుఁడు; चिकित्सके వైద్యుఁడు; दोषविषयकज्ञानयुक्ते దోషములఁగనిపట్టువాఁడు

दोहजम् దోహజమ్, అంనం दुग्धे పాలు.

द्यूतबीजम् ద్యూతబీజమ్, అంనం कपर्दके గవ్వ.

द्रवजः ద్రవజః, అంపుం गुडे బెల్లము.

द्रव्ययज्ञः ద్రవ్యయజ్ఞః, అంత్రిం स्मार्तकर्मपरे పశ్వాద్యుక్తకర్మనిష్ఠుఁడు.

द्रौणीजः ద్రౌణీజః, అంపుం द्रोणाचार्ये ద్రోణాచార్యుఁడు, अश्वत्थाम्नि అశ్వత్థామ.

द्वन्द्वजः ద్వన్ద్వజః, అంత్రిం द्विदोषजे रोगे త్రిదోషములలో రెండింటివలనఁ గలిగిన వ్యాధి. [వలనఁ బుట్టినవాఁడు.

द्वाज. ద్వాజః, అంపుం द्वाभ्या जाते ఇరువురి

द्विज ద్విజః, అంపుం द्विजन्मनि 'ద్విజన్మ' చూ

द्विजराज ద్విజరాజః, అంపుం गरुडे గరుత్మంతుఁడు; चन्द्रे ఇరుఁబుట్టువులఱేఁడు, చంద్రుఁడు. द्विजोत्तमे ద్విజశ్రేష్ఠుఁడు.

द्विजा ద్విజా, ఆంస్త్రీం भार्ग्याम् బారంగి†; रेणुकायाम् రేణుక†, पालङ्क्याम् కుందురుష్కము†. द्विजस्त्रियाम् ద్విజస్త్రీ.

द्विमातृज ద్విమాతృజః, అం పుం द्विमातृके 'ద్విమాతృకః' చూ [పార(చూ)ము.

द्वीपजम् ద్వీపజమ్, అంనం महापारे మహా

ट २ ట 2

दष्ट దష్టః, అంత్రిం दशिते కొఱుక(కఱవఁ) బడినది.

दिष्ट దిష్టః, అంపుం काले కాలము; दारुहरिद्रायाम् మ్రానిపసుపు†. త్రిం उपदिष्टे ఉపదేశింపఁబడినది; दत्ते ఈయఁబడినది. నం दैवे భాగ్యము

दिष्टि దిష్టిః, ఇంస్త్రీం परिमाणे పరిమాణము; सुखे సుఖము; उपदेशे చెప్పుట, उत्सवे ఉత్సవము, दैवे భాగ్యము.

दुष्ट. దుష్టః, అంపుం कुजने తుంట,అడిగొట్టు, అడిబంద, అరుజాతి, అలజాతి, అలవ,అవదగాకి, ఆకతాయ, కల్లరి, కల్లరీఁడు, కొయ్యద్రిప్పు,కూళ,కైలాటకాఁడు,గడుసు,గరాసు, గుండఁగొయ్య, గొంటు, గోవు,చిలిపి, చిలుమువాలు, చెండిపోతు, చెట్ట, చెడుగు, చెడుజాతి, చెనఁటి, టకటొంకు,టక్కరి, టక్కులాఁడు,టాటోటు,తవిశికాఁడు,తవశి, తవలి, తాటోటు, తిప్పకాయ,తుంటరి,తూఁట, తూఁటరి, తూఁదరి, దుండగీఁడు, దుడుకఁడు, దులువ, దబ్బిలి,దూబ,దోసకారి, నరకఁడు,

పడిసేటు,పలుగాకి,పలుగు,పల్లాకి, నాలిబూ తము,పలువ,పాదెగట్టు,పాపాలముద్ద,పోటు వఁడు, పోఁచకాఁడు, పోటువ, పోలెవాఁడు, ప్రల్లదకాఁడు,బంద, బందగుఁడు, బందఁడు, బాకిల్లమారి, పాలసుఁడు, పాపి, పిక్కరి, పిసాళి, పెంకె, పోడువ, బికారి, బేరజము ముదికాఁడు, మొండికట్టె, మోటు, రాలు గాయ, వెంబర,సుద్దులమారి,లండి,లబ్బా. त्रि० अधमे నీచము: दुर्बले బలములేనిది, दोषयुक्ते దోష(ము)ముగలది, दोषाश्रिते దోషమున కాశ్రయమైనది न० कुष्ठे చెంగ ల్వకోష్టు†.

दुष्टा దుష్టా, आ०सी० दुष्टस्त्रियाम् గొంటి, చెదుగు, దోసకారి, పాలసురాలు, ప్రల్లదు రాలు, వెంబర, దుష్టురాలు.

दृष्टम् దృష్టమ్, अ० त्रि० ज्ञाते ఎఱుఁగఁబడి నది, वीक्षिते చూడఁబడినది. न० स्वराष्ट्र परराष्ट्रमनुष्यकृतभये స్వపరరాష్ట్రవాసుల వలని భయము; दर्शने చూపు: साक्षात्कारे సాక్షాత్కారము.

दृष्टिः దృష్టిః, इ०सी० चिच्छक्तियुताया चक्षु-र्जन्यमनोवृत्तौ చిచ్ఛక్తితోఁగూడి నేత్రేంద్రియముమండి బహిర్గతమైన మనోవృత్తి. ज्ञाने జ్ఞానము; दर्शने కనుకలి, కనుఁబాటు, కన్ను, కానుపు, కాన్పు,చూట్కి, చూడిక, చూడ్కి, విగా, చూపు: द्विसंहायाम् రెండు; नेत्रे కన్ను; प्रकाशे ప్రకాశము.

द्रष्टा ద్రష్టా, ऋ० त्रि० चिच्छायावत्यहङ्कारे చిదాభాసయుక్తమైన అహంకారము:दर्शके (दृष्टे कर्तरि) చూచువాఁడు; विचारकुशले విచారణయందు నేర్పరి; साक्षात्कारके సాక్షి, प्रकाशके ప్రకాశింపఁజేయువాఁడు.

द्वेष्टा ద్వేష్టా, ऋ०त्रि० द्वेषकर्तरि ద్వేషించెడి వాఁడు.

द्विष्टः ద్విష్టః, अ०त्रि० द्वेषस्य विषयीभूते ద్వేషింపఁబడినవాఁడు न० ताम्रे రాగి.

घ्राष्टम् ద్వ్యష్టమ్, अ०न० ताम्रे రాగి.

ट ३ ట 3

दभ्रटः దర్భటః, अ०पु० निभृतगृहे ఏకాంత గృహము. [వాదీ' చూ॥

दर्वटः దర్వటః, अ०पु० दण्डवादिनि 'दण्ड

दार्वटम् దార్వటమ్, अ०न० चिन्तागृहे చింతా గృహము, मन्त्रगृहे రహస్యాలోచనచేయు గృహము.

दुरिष्टम् –ष्टि దురిష్టమ్ –ష్టిః, अ० इ० स्त्री० अभिचारार्थे यज्ञे అభిచార(ము)ముకొఱ కైన యజ్ఞము [సంపాదింపఁదగినది.

दुर्घटः దుర్ఘటః, अ०त्रि० दुस्सपाद्ये కష్టముచే

दुर्दृष्टः దుర్ద్రష్టః, अ०त्रि० रागादिदोषेण दृष्टे రాగాదిదోషముతో చూడఁబడినవాఁడు.

दु(दुः)स्पृष्टम् దు(దుః)స్పృష్టమ్, अ० न० ईषत्स्पर्शेन उच्चार्ये वर्णे ఇంచుక స్పర్శచేసి ఉచ్చరింపఁదగిన అక్షరము.

दु(दुः)स्फोटः దు(దుః)స్ఫోటః, अ०पु० दुष्टे व्रणे చెడ్డవ్రణము: दुष्टे अन्नादौ దుష్టమైన అన్నము మొ॥

देवटः దేవటః, अ० पु० शिल्पिनि శిల్పి. –टी –టీ, ई०सी० गङ्गाचिल्लयाम् చీరపిట్ట.

देवाटः దేవాటః, अ० पु० हरिहरक्षेत्रे హరి హరక్షేత్రము.

देवेष्टः దేవేష్టః,अ०पु० गुग्गुलौ గుగ్గిలము†; महामेदायाम् మహామేద†. [ద్రిమ్మరి.

देशाटः దేశాటః, अ०पु० देशाटनकर्तरि దేశ

द्रोहाटः ద్రోహాటః, अ० पु० बैडालव्रतिके మిథ్యాచారుఁడు; मृगलुब्धके వేటకాఁడు; वेदशाखाविशेषे ఒక వేదశాఖ.

द्विपटी ద్విపటీ, ई०सी०आच्छादनवस्त्रविशेषे దుప్పటము, దుప్పటి.

द्विपुटः ద్విపుటః, अ० पु० वृक्षमेदे సుగంధ

యుక్తమైన తెల్లని పూలు గల ఒక చెట్టు

द्वि(द्वा)षष्टिः ద్వి(ద్వా)షష్టిః, ఇం॰సీ॰द्यधिक षष्टिसङ्ख्यासङ्ख्येययोः 62 ఈ సంఖ్యగలది –ష్ట. –ష్టః, అం॰త్రి॰ द्विषष्ट्युतशतादौ ద్విషష్టితో(గూడిన శతము మొ द्विषष्टितमे అఱువదిరెండవది.

ट ४ ట 4

दन्तवेष्ट దన్తవేష్టః, అం॰పుం॰ दन्तरोगभेदे ఒక దంతరోగము.

दन्त्यरिष्टम् దన్త్యరిష్టమ్, అం॰ నం॰ अर्शोघ्ने औषधभेदे మూలవ్యాధిని గొట్టివేసెడి ఒక ఔషధము. దేవు(డు.

दयाकूट దయాకూటః, అం॰పుం॰बुद्धदेवे బుద్ధ

दार्वाघाट. దార్వాఘాటః, అం॰పుం॰काष्ठकुट्टखगे వ్రడ్రం(డ్లం)గిపిట్ట, బెగ్గురుపులు(గు, బెబ్బులు(గు, మా(మ్రా)విపుక్కిటిపులు(గు,మా(మ్రా)విపోటుపులు(గు, మా(మ్రా)నుగొయల, మా(మ్రా)నుపులు(గు, మా(మ్రా)నుపోటువు, మ్రాను(చెట్టు)దొలుచుపిట్ట.

दिव्यदृष्टिः దివ్యదృష్టిః,ఇం॰సీ॰ निमेषरहित-दृष्टौ ఱెప్పపాటులేనిచూపు; अतीन्द्रियार्थ-दर्शने ఇంద్రియముల కగోచరమైన విషయములను గోచరింప(జేసికొనుట. త్రిం॰ तद्वति అదిగలవా(డు. [మసి

दीपकिट्टम् దీపకిట్టమ్, అం॰నం॰कज्जले కాటుక,

दीर्घदृष्टिः దీర్ఘదృష్టిః, ఇం॰ పుం॰ पण्डिते పండితు(డు; अनुवीक्षणे 'అనువీక్షణమ్' చూ

दुरदृष्टम् దురదృష్టమ్, అం॰నం॰दुर्भाग्ये దుర్భాగ్యము, పాపము.

दुर्दुरूटः దుర్దురూటః, అం॰పుం॰ नास्तिके నాస్తికు(డు; पलाण्डौ ఉల్లి†.

दुर्धुरूटः దుర్ధురూటః, అం॰త్రి॰ युक्तिं विना गुरुवाक्यममन्यमाने యుక్తిలేనిదే గురువాక్యమును మన్నించనివా(డు.

दृढमुष्टि దృఢముష్టిః, ఇం॰త్రి॰लोभिनि లోభి; పుం॰ खड्गादौ ఖడ్గము మొ॥ - .

देवसृष्टा దేవసృష్టా. ఆం॰సీ॰ मद्ये కల్లు.

देवाभीष्टा దేవాభీష్టా, ఆం॰సీ॰ ताम्बूल्याम् తములపాకుతీ(గె†. [బాణాసురునిపట్టణము.

देवीकोट దేవీకోటః, అం॰పుం॰ बाणासुरपुरे

ट ५ ట 5

दशनोच्छिष्ट దశనోచ్ఛిష్టః, అం॰త్రి॰ दन्तोच्छिष्टे పంటియెంగిలిగలది. పుం॰ निःश्वासे నిట్టూర్పు. నం॰ अधरादिचुम्बने అధరోష్ఠాదుల ముద్దుపెట్టుకొనుట.

दहनलुष्ट దహనప్లుష్టః,అం॰త్రి॰ वैद्यकप्रसिद्ध-पदार्थभेदे అగ్నితత్త్వముగల ఒక వైద్యకద్రవ్యము.

ठ-सं॰प्र॰ ఠ-సం ప్ర

दन्तकाष्ठम् దన్తకాష్ఠమ్, అం॰నం॰ दन्तधावनोपयोगिकाष्ठे పలుదోముపుల్ల, विकङ्कते పుల్లవెల(గ†. –शठ· –శఠః, అం॰పుం॰ अम्लरसे పులుసు; कर्मरङ्गे కర్మరంగము; कपित्थे వెల(గ†; कशेरके ములువెల(గ†; नारङ्गे నారింజ†; जम्बीरे నిమ్మ†. –ठा –ఠా, ఆం॰ సీ॰ चाङ्गेर्याम् పులిచింత†; आम्लिकायाम् చింత†, क्षुद्राम्लिकायाम् చిఱుచింత†.

दन्तौष्ठम् దన్తౌష్ఠమ్, అం॰ నం॰ दन्तौष्ठाना समाहारे దంతములు పెదవులు.

दविष्ठम् దవిష్ఠమ్,అం॰త్రి॰ दूरतमे మిక్కిలి దూరమైనట్టిది.

दशकण्ठः దశకణ్ఠః, అం॰పుం॰ रावणे పదిసిరసులరక్కసు(డు, రావణు(డు.

दाहकाष्ठम् దాహకాష్ఠమ్,అం॰నం॰ दाहागुरुणि అగరుపుల్ల [దున్నది.

दिविष्ठ· దివిష్ఠః, అం॰త్రి॰ स्वर्गस्थे స్వర్గమం

दीर्घकण्ठः దీర్ఘకణ్ఠః, అం పుం बके వకము, కొంగ
-पृष्ठः -పృష్ఠః, అం పుం सर्पे నిడుపఁడు, పాము.

दुष्ठु దుష్ఠు, అవ్యం निन्दायाम् నింద.

दुष्ठुः దుష్ఠుః, ఉ ం త్రిం अविनीते వినయము లేనివాఁడు. [పాతిపోవుచున్నవాఁడు.

दृष्टपृष्ठः దృష్టపృష్ఠః, అం త్రిం पलायमाने

देवकाष्ठम् దేవకాష్ఠమ్, అం నం देवदारुणि దేవదారువు†.

द्रढिष्ठः ద్రఢిష్ఠః, అం త్రిం दृढतमे దిట్టము, మిక్కిలి దృఢమైనది. [దీర్ఘమైనది

द्राघिष्ठः ద్రాఘిష్ఠః, అం త్రిం दीर्घतमे మిక్కిలి

द्रुमश्रेष्ठ ద్రుమశ్రేష్ఠః, అం పుం ताले తాడు†.

द्विठः ద్విఠః, అం పుం विसर्गे విసర్గము; स्वाहायाम् స్వాహాకారము

द्विपृष्ठः ద్విపృష్ఠః, అం పుం ब्रह्मपुत्रे राजभेदे బ్రహ్మపుత్రుఁడైన ఒక రాజు.

द्विष्ठः ద్విష్ఠః, అం త్రిం द्वयो स्थिते రెంటియం దుండువాఁడు: स्थानद्वयस्थिते రెండుచోట్ల నున్నవాఁడు.

ड - सं प्र ॰ డ - సం ప్ర

दण्डः దణ్డః, అం పుం विष्णौ విష్ణువు; शिवे శివుఁడు: भगवद्विभूतिभेदे ఒక భగవద్వి భూతి. ప్రం लगुडे దుడ్డు, దుడ్డుకఱ్ఱ, దుడ్డుఁ గోల, మదకఱ్ఱ, ద్రుడ్డు, దుడ్డుఁగఱ్ఱ పుం अभिमाने అభిమానము; अश्वे గుఱ్ఱము. उपायविशेषे దండోపాయము: ग्रहभेदे ఒక గ్రహము; घटिकायाम् గడియ, चतुर्हस्त प्रमाणे బారెఁడు; दमने అణఁచుట, నిగ్ర హించుట, दोषजन्यराजग्राह्यधने జుల్మాను, జరిమానా: प्रकाण्डे చెట్టుబోదె, मन्थाने కవ్వము, मात्रामात्रे మాత్ర. यमे యముఁడు, यष्टयाम् కఱ్ఱ. युधिसेनायास्तिर्यग्वृत्तौ యుద్ధములో అడ్డముగా తీర్చిన సేన: वीणादिवादने(कोणे) కోణము, వీణె మున్నగు వాద్యము వాయించెడు కొడుపు, व्रति(यति)-धार्यकाष्ठभेदे వటువు(యతి)ధరించుదండము. सूर्यपार्श्ववर्तिभेदे ఒక సూర్యపార్శ్వవర్తి, देहे దేహము; नृपे రాజు; सैन्ये సైన్యము; प्रजाशासनभेदे ఒక ప్రజాశాసనము, రాజ దండనము, इन्द्रधनुषि ఇంద్రధనుస్సు. दण्डतुल्यस्थितौ కఱ్ఱవలె నిలఁబడుట, सूर्य-परिवेषभेदे ఒక సూర్యపరివేష(మా)ము.

दण्ड దణ్డ, ధాం (दण्डयति -ते) दण्डनिपातने దండమువిధించుట.

दण्ड दण्डि దణ్డదణ్డి, అవ్యం दण्डैर्दण्डै प्रहृत्य प्रवृत्ते युद्धे కఱ్ఱలదీసికొని ఒకరినొకరు కొట్టుకొనుట.

दण्डी దణ్డీ, న్ం పుం शिवे శివుఁడు, जिनभेदे ఒక జినుఁడు, दमनके దవనము†, द्वास्थे ద్వారపాలకుఁడు: मञ्जुघोषे మంజుఘో షుఁడు; यमे యముఁడు, नृपे రాజు, संन्यासिनि సంన్యాసి: सूर्यपारिषदभेदे ఒకసూర్య పార్శ్వవర్తి. త్రిం दण्डयुक्ते దండము గల వాఁడు

दधिमण्ड దధిమణ్డః, అం పుం मस्तुनि మీఁగడ.

दाडी దాడీ, ఈం స్త్రీం दाडिमे దానిమ్మ; तत्फले దానిమ్మపండు.

दाण्डः దాణ్డః, అం పుం दण्डभावे దండము యొక్క భావము; आयुधजीविसङ्घभेदे ఆయు ధముబట్టి జీవించెడు ఒక సంఘము; दण्ड-समूहे దండముల సమూహము.

दाण्डा దాణ్డా, ఆం స్త్రీం दण्डक्रीडाविशेषे బిల్ల గోడ మున్నగు కఱ్ఱలయాట.

दानशौण्ड. దానశౌణ్డః, అం పుం बहुप्रदे మిక్కిలి యీవిగలవాఁడు.

दार्वण्डः దార్వణ్డః, అం పుం मयूरे నెమిలి.

दिण्डि· దిణ్డిః, ఇం పుం वाद्यभेदे ఒక వాద్యము.

दिनपिण्ड. దినపిణ్డః, అం॰పుం॰ अहर्गणे నెల.

दिशोदण्डः దిశోదణ్డః, అం॰పుం॰ दिशोऽनादरेण दण्डे పరిభవించి దండించుట.

दीर्घकाण्ड. దీర్ఘకాణ్డః, అం॰ పుం॰ गुण्डे నమ్మగడ్డి†. –ण्डा –ణ్డా, ఆం॰సీ॰ तिक्ताङ्गयाम् పాతాలగరుడి†. –तुण्डा –తుణ్డా, ఆం॰సీ॰ गन्धमूष्याम् చుంచెలుక. –दण्ड –దణ్డః, అం॰పుం॰ एरण्डे ఆముదము†. –ण्डा –ణ్డా, ఆం॰సీ॰ गोरक्ष्याम् ఒక క్షుపము†.

दुडि దుడిః, ఇం॰సీ॰ कमठ्याम् ఆఁడుతాఁబేలు

दृढकाण्ड దృఢకాణ్డః, అం॰పుం॰ वंशे వెదురు† कत्तृणे కామంచికసవు. –ण्डा –ణ్డా, ఆం॰సీ॰ तिक्ताङ्गायाम् పాతాలగరుడి†

देवताडः దేవతాడః, అం॰ పుం॰ अग्नौ అగ్ని राहौ రాహువు; देवताले ఎఱ్ఱపగడ, ఏరవకడ, కట్టుతాడి, దంగి, దావర, దా(దా)వరదంగి, దేవతాడి†, कोशातक्याम् బీఱ†
–दण्ड –దణ్డః, అం॰పుం॰ कोशातक्याम् బీఱ†.

देशीयवराडी దేశీయవరాడీ, ఈం॰సీ॰ रागिणीभेदे ఒక స్త్రీరాగము.

दोडी దోడీ, ఈం॰ సీ॰ फलवृक्षभेदे ఒక ఫలవృక్షము, तत्फले దావిపండు.

दोर्गड्डु· దోర్గడః, ఉం॰ పుం॰ बहुकुण्ठे కుంటిచేయవాఁడు. [బాహుదండము.

दोर्गण्ड. దోర్గణ్డః, అం॰ పుం॰ बाहुरूपे दण्डे

द्रगड. ద్రగడః, అం॰ పుం॰ प्रतिपत्तूर्ये ఒక వాద్యము.

द्रविडः ద్రవిడః, అం॰ పుం॰ देशभेदे ద్రవిడదేశము; जामदग्न्यभयेन क्षत्रियधर्मं परित्यज्य वृषलत्वं प्राप्ते तद्देशीये क्षत्रिये పరశురాముచకు వెఱచి స్వధర్మమునువదలి శూద్రత్వమునుస్వీకరించినద్రవిడదేశక్షత్రియుఁడు ब्राह्मणभेदे ఒక బ్రాహ్మణుఁడు; सवर्णायां व्रात्यक्षत्रियाज्जाते क्षत्रियभेदे సవర్ణస్త్రీయందు వ్రాత్యుఁడైన క్షత్రియునివలనఁ బుట్టిన ఒక క్షత్రియుఁడు. –डी –డీ, ఈం॰సీ॰ रागिणीविशेषे ఒక స్త్రీరాగము. [పేయుట.

द्राडृ ద్రాడృ, ధా॰(द्राडते)विशरणे ముక్కలు

द्राविड· ద్రావిడః, అం॰పుం॰ द्रविडदेशवासिनि ద్రవిడదేశనివాసి. कर्णाटद्रविडगुर्जरमहाराष्ट्रान्ध्रेषु ఆంధ్రకర్ణాటకద్రవిడగుర్జరమహారాష్ట్రవాసు లనఁబడెడి పంచద్రావిడులు. त्रिं॰ द्रविडदेशसम्बन्धिनि ద్రవిడదేశసంబంధమైనది. –डी –డీ, ఈం॰సీ॰ एलायाम् ఏలకులు†.

द्रुड ద్రుడ, ధా॰(द्रुडति) मज्जने మునుఁగుట.

द्रुड. ద్రుడః, అం॰త్రిం॰ मग्ने మునిఁగినవాఁడు.

द्रुमषण्डः ద్రుమషణ్డః, అం॰పుం॰ वृक्षसमूहे చెట్లగుంపు.

द्वारपिण्डी ద్వారపిణ్డీ, ఈం॰సీ॰ देहल्याम् గడప.

द्विदण्डि ద్విదణ్డి, అవ్య॰ दण्डद्वययुक्ते प्रहरणे రెండుకఱ్ఱలతోఁ గొట్టుట (సాము).

ढ - सं॰प्र॰ ఢ - సం ప్ర।

दाढा దాఢా, ఆం॰సీ॰ प्रार्थनायाम् ప్రార్థన; दंष्ट्रायाम् కోఱపల్లు; समूहे గుంపు.

दिङ्मूढः దిఙ్మూఢః, అం॰త్రిం॰ दिग्भ्रान्तियुक्ते దిగ్భ్రమమునొందినవాఁడు.

दुर्गाढः దుర్గాఢః, అం॰త్రిం॰ कृच्छ्रेण अवगाह्ये దురవగాహము. [పనులుచేయువాఁడు.

दुर्धुरूढ. దుర్ధురూఢః, అం॰త్రిం॰ दुष्कृतिनि చెడ్డ

दूरूढा దూరూఢా, ఆం॰ సీ॰ दुस्थतया रूढे దుస్థితిచేత నేర్పడినది.

दृढम् దృఢమ్, అం॰ త్రిం॰ कठिने రటము, దిటము, ఇట్టలము, ఉక్కు, ఉదుటు, ఉదిరి, ఉటిది, ఊట, ఒఱపు, కటికి, కొదమ, గట్టి, చేగ, చేవ, తరపు, దిటవు, దిట్ట, నేటు, పదిలము, బటువు, బిగి, బిగితము, బిగువు, బిట్టు, బిఱ్ఱు, బెట్టిదము, సదాటు, కఠినము; अशिथिले శిథిలముగానిది; बलवति బలము గలది

- स्थूले స్థూలము. नं॰ अतिशये అధికము.
. गणितभेदे ఒక గణితము; लोहे లోహము.
-पुं॰ रूपकान्तरे ఒక రూపకము.

द्विराषाढः ద్విరాషాఢః, अ॰पुं॰ मिथुनस्थरव्यारब्धशुद्धप्रतिपदादिदर्शान्तमासद्वये మిథునసంక్రమణముగలఅధికనిజ-ఆషాఢమాసములు

द्विरूढा ద్విరూఢా, आ॰सी॰ द्विवारपरिणीतायाम् మాఱుమనువుది, రెండుమాఱులు పెండ్లాడిన స్త్రీ.

ण २ ణ 2

दिष्णु: దిష్ణుః, उ॰त्रि॰ दातरि దాత.

दीर्णम् దీర్ణమ్, अ॰ त्रि॰ भीते వెఱచినది, विदारिते చీలినది नं॰विदारे చీలిక,చీలుట, . भये వెఱపు.

देष्णुः దేష్ణుః, उ॰त्रि॰ दिष्णौ దాత.

द्राण ద్రాణః,अ॰ त्रि॰पलायिते పాఱిపోయినవాఁడు; सुप्त నిద్రించినవాఁడు. नं॰ स्वप्ने నిద్ర; पलायने పాఱిపోవుట.

द्रुण ద్రుణ, धा॰(द्रुणति) हिंसागतिकौटिल्येषु హింస గతి కుటిలత.

द्रुणः ద్రుణః, अ॰ पुं॰ भ्रमरे తుమ్మెద, वृश्चिके తేలు. नं॰ कार्मुके ధనుస్సు; खड्गे కత్తి. त्रि॰ पिशुने కొండెకాఁడు.

द्रुणा ద్రుణా, आ॰सी॰ धनुर्गुणे వింటినారి.

द्रुणिः -णी ద్రుణిః -ణీ, इ॰ई॰सी॰ कमठ्याम् ఆఁడుతాఁబేలు, अवगादे 'అవగాదః' చూ॥ द्रोण्याम् దోనె; कर्णजलूकायाम् చెవిదూఱుపాము.

द्रूणः ద్రూణః, अ॰पुं॰ वृश्चिके తేలు.

द्रोणः ద్రోణః, अ॰पुं॰ कलशे కలశము; वृक्षे చెట్టు; पुष्पवृक्षभेदे తుమ్మిచెట్టు, चतु शतधनुष्परिमिते जलाशये నాలుగువందలబారల పరిమాణముగల జలాశయము; द्रोणकाके మాలకాకి; द्रोणाचार्ये ద్రోణాచార్యుఁడు, वर्षगिरिभेदे ఒకవర్షపర్వతము; मेघनायकविशेषे ఒక మేఘనాయకుఁడు; वृश्चिके తేలు. प्र॰ आढकचतुष्टये నల్తుము; आढकपरिमाणे తూము. [द्रोणपुष्प्याम् ఒక కుసుమము†.

द्रोणा ద్రోణా, आ॰ सी॰ द्रोण्याम् దోనె,

द्रोणि. -णी ద్రోణిః -ణీ, इ॰ई॰सी॰ कदल्याम् అరఁటి†, इन्द्रचिर्भिट्याम् బుట్టుపఁ†. द्रुते ద్రుత(చూ)ము; काष्ठरचिते स्नानपात्रे స్నానముచేసెడి కొయ్యతొట్టి, गवादन्याम् పెద్దపాపర†; गोण्याम् గోనె, బస్తా; पत्रपात्रे దొన్నె, దొప్ప; द्विशूर्पपरिमाणे రెండు చేటల పరిమాణము; काष्ठाम्बुवाहिन्याम् అరిజ, అరిణ, దోని, దోనియ, దోనె; देशविशेषे ఒక దేశము; नदीभिदि ఒక నది; नील्याम् నీలి†, नौकाविशेषे ఒకనౌక, पर्वतद्वयसन्धौ రెండుకొండలనడిమి; लवणभेदे ద్రోణిలవణము; शैलभेदे ఒక కొండ. ई॰सी › द्रोणपत्न्याम् ద్రోణునిభార్య.

द्रौणः ద్రౌణః, अ॰त्रि॰ पात्रभेदे తూమెఁడు (నల్తుము) పట్టెడిపాత్ర; द्रोणपरिमितपाचके తూమెఁడు వండెడివాఁడు; द्रोणावहारके తూమెఁడపహరించువాఁడు.

द्रौणिः ద్రౌణిః,इ॰पुं॰ अश्वत्थाम्नि అశ్వత్థామ.

ण ३ ణ 3

दद्रु(द्रू)णः దద్రు(ద్రూ)ణః, अ॰त्रि॰ दद्रुरोगिणि దద్రు(ఒక కుష్ఠ)వ్యాధి గలవాఁడు.

दरणिः -णी దరణిః -ణీ, इ॰ई॰पुं॰सं॰ तरङ्गे అల.

दर्पणम् దర్పణమ్, अ॰ पुं॰ मुकुरे అద్దము; गिरिभेदे కుబేరుఁడు నివసించెడి ఒకకొండ; नदभेदे ఒక నదము नं॰ नेत्रे కన్ను.

दशार्णः దశార్ణః,अ॰पुं॰देशभेदे ఒకదేశము. -र्णा -ర్ణా, आ॰सी॰ नदीभेदे ఒక నది.

दक्षिण దక్షిణః, अ॰त्रि॰ अपसव्ये వలను,

. వలపల, కుడివైపు, కుడి; दक्षिणादिक्स्थिते దక్షిణదిక్కున నున్నట్టిది, सरले కుటిలత లేని మనస్సుగలవాఁడు, परच्छन्दानुवर्तिनि పరులమనస్సు నెఱిఁగి నడుచుకొనువాఁడు; दक्षभागस्थे కుడివైపున నున్నట్టిది. पुं॰ आचारभेदे దక్షిణాచారము; शृङ्गारनायकभेदे సకలనాయికలయెడ సమముగా సహజాను రాగముజూపువాఁడు, दक्षिणाग्नौ దక్షిణాగ్ని —णा —ణా, आं॰ स्त्री॰ अन्यासक्ताऽपि पूर्वनायके गौरवादिकं या न विमुञ्चति तस्या नायिकायाम् ఇతరులఁ గూడినదియైనను మొదటినాయకునియందు గౌరవాదుల విడువని నాయిక; दक्षिणदिशि దక్కినము, వలకెద, దక్షిణదిక్కు; दक्षिणदेशे దక్షిణదేశము, देव्यान्तरे ఒక దేవత, प्रतिष्ठायाम् ప్రతిష్ఠ, ఆధారము; मूल्ये వెల, దక్షిణ, यज्ञपत्न्याम् యజ్ఞపత్ని· यज्ञादिविधिषु क्रियमाणे दाने యజ్ఞాదివిధులయందుఁ జేయఁబడుదానము. —णात् —ణాత్, अव्यं॰ दक्षिणदिग्देशकालेषु प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थेषु దక్షిణదిక్కు దక్షిణ దిక్కునుండి దక్షిణదిక్కునందు దక్షిణదేశము దక్షిణదేశమునుండి దక్షిణదేశమునందు దక్షిణ (పిమ్మటి) కాలము దక్షిణకాలము నుండి దక్షిణకాలమునందు.

दारणम् దారణమ్, अं॰न॰ कतकवीजे చిల్లగింజ; भेदने బ్రద్దలుసేయుట, చీల్చుట; औषधभेदे ఒక మందు. त्रिं॰ दारके చీల్చునట్టిది.

दारुणः దారుణః, अं॰पुं॰ चित्रके చిత్రమూలము†: भयानकरसे భయానకరసము त्रिं॰तद्वति అదిగలది, भीषणे భయంకరము; विदारके చీల్చునట్టిది· नं॰ तीक्ष्णसंज्ञक-नक्षत्रगणे ఉగ్రనక్షత్రములు. —णा —ణా, आं॰स्त्री॰ अक्षयसंज्ञकतृतीयतिथौ అక్షతదియ; देवीविशेषे ఒక శక్తి.

दाक्षिणम् దాక్షిణమ్, अं॰न॰ दक्षिणाना समूहे దక్షిణలసమూహము. [బూనుట, దీక్ష.

दीक्षणम् దీక్షణమ్, अं॰न॰ नियमभेदे దీక్ష

दुरोण దురోణః, अं॰पुं॰ कलशे కలశము, పాత్ర; यज्ञगृहे యాగశాల

दुर्वर्णम् దుర్వర్ణమ్, अं॰न॰ एलेये కూఁతురుబుడమ†; रजते వెండి त्रिं॰ असद्वर्णे చెడు వర్ణము(వన్నె)గలది: श्वेतकुष्ठिनि తెల్లకుష్ఠు గలవాఁడు. पुं॰दुष्टवर्णे నింద్యమైన వర్ణము.

दूषणम् దూషణమ్, अं॰न॰ दोषे దోషము; सदोषतासंपादने చెఱ(ఱు)చు(పు)ట, చెఁరగొట్టుట. पुं॰ राक्षसभेदे ఒక రాక్షసుఁడు. त्रिं॰ दोषजनके దోషముగలిగించునది.

दृका(क्का)णः దృ(క్కా)కాణః, अं॰पुं॰ द्रेक्काणे ద్రేక్కాణ(ము)ము.

दृक्कर्णः దృక్కర్ణః, अं॰पुं॰ चक्षुःश्रवसि పాము.

दौर्वीणम् దౌర్వీణమ్, अं॰न॰ दूर्वारसे గరికరసము; मृष्टपर्णे మృష్టపర్ణ(ము)ము.

द्युगण ద్యుగణః, अं॰पुं॰ अह्नां समूहे దినములసమూహము.

द्युमणि ద్యుమణిః, इं॰पुं॰ सूर्ये చదలు(మిను)మానికము, సూర్యుఁడు; मारिते ताम्रे శుద్ధిచేసిన తామ్రము.

द्रवणम् ద్రవణమ్, अं॰न॰ अनुतापे పశ్చాత్తాపము; गमने గతి, నడక, क्षरणे ఉట్టుట, ఉరలుట, ఉఱుచు, ఒలుకుట, ఓడిగిల్లుట, కరఁగునడుట, కయిబ్రాలుట, జైబ్రాలుట, కాఱుట, గిలుట, చినుకుట, జల్లించుట, జాఱుట, జొబ్బిలు(ల్లు)ట, తొంగలించుట, తొట్టు, తొర(రు)ఁగుట, దిగువాఱుట, వడియుట, వారుట, కరగుట, ద్రవించుట.

द्रविणम् ద్రవిణమ్, अं॰ न॰ बले త్రాణ, బలము, धने ధనము. सुवर्णे బంగారు; पराक्रमे పరాక్రమము, वाञ्छिते కోరిక.

द्रङ्क्षणम् ద్రఙ్క్షణమ్, अं॰ न॰ कर्षार्धे అర్ధ

కర్షము: तोलके తులము.

द्रावणम् ద్రావణమ్, అ॰న॰ कतकबीजे చిల్లగింజ, द्रवीकरणे కరఁగుట, కరఁగించుట, ద్రవింపఁజేయుట: विद्रावणे తఱుముట, తోలుట, పఱపుట, తొప్పుట, తోలుట, పీచుట, వెలిచుట, వెదలించుట, వెలలఁబన్నుట. వెలారించుట, వెలార్చుట, వెళ్లఁగొట్టుట. पु॰ मन्मथबाणविशेषे ఒక మన్మథబాణము. त्रि॰ पलायनकारके తఱుమునట్టిది.

द्रुघण. ద్రుఘణః, అ॰पु॰ भूमिचम्पके నేలసంపెంగ†: कुठारे ˘ండగొడ్డలి, ब्रह्मणि దుగిణుఁడు, బ్రహ్మ; अयोघने సమ్మెట, मुद्गरे ఇనుపగుదియ.

द्रुमिणी ద్రుమిణీ, ई॰सी॰ वृक्षसमूहे చెట్లగుంపు

द्रुहणः ద్రుహణః, అ॰ पु॰ ब्रह्मणि బ్రహ్మ

द्रुहिणः ద్రుహిణః, అ॰ पु॰ चतुर्मुखे దుగిణుఁడు, దుగివఁడు, బ్రహ్మ; विष्णौ విష్ణువు

द्रूघण ద్రూఘణః, అ॰पु॰ मुद्गरे ఇనుపగుదియ.

द्रेक्का(ष्का)ण. ద్రేక్కా-(ష్కా-)ణః, అ॰ पु॰ राशेः तृतीयेभागे రాశి-మూఁడవభాగము.

द्विगुणः ద్విగుణః, అ॰त्रि॰ द्वाभ्यांगुणिते దుగుణము, రెండురెట్లుగలది न॰ गुणद्वये రెండింతలు, ఇనుమడి, ఇన్మడి, ఇబ్బడి, ఇమ్మడి, జంట, జమిడి, బమిలి, దువ, దుగుణము, దంట, దుగ, రెట్టి.

द्विपर्णी ద్విపర్ణీ, ई॰सी॰ वनकोल्याम् కానరేఁగు†

द्वि(द्वै)शाणः ద్వి(ద్వై)శాణః, అ॰त्रि॰ शाणद्वयक्रीते ఎనిమిదిమాషములకుఁ గొన్నవస్తువు

द्वेषणः ద్వేషణః, అ॰पु॰ शत्रौ పగవాఁడు न॰ द्वेषे ద్వేషము, ద్వేషించుట.

ण ४ ణ 4

दण्डपाणि. దణ్డపాణిః, ఇ॰ पु॰ काशीस्थे भैरवविशेषे కాశియందుండెడి ఒకభైరవుఁడు: यमे యముఁడు.

दधिशोण· దధిశోణః, అ॰पु॰ वानरे కోఁతి.

दन्तशाण దన్తశాణః. అ॰पु॰ दन्तघर्षणचूर्णे పండ్లపొడి.

दाक्षायण. దాక్షయణః, అ॰पु॰ दक्षपुत्रे దక్షునికొడుకు, अलंकारे ఆభరణము. न॰ सुवर्णे బంగారు. –णी –ణీ, ई॰सी॰ सत्याम् సతీదేవి, దుర్గ: अश्विन्यादिनक्षत्रे అశ్విని భరణి మొ॥ दन्त्याम् దంతి†, देवीविशेषे ఒక దేవత; रोहिण्याम् రోహిణి·, रेवत्याम् రేవతి*; अदित्याम् అదితి.

दिक्चारिणी దిక్చారిణీ, ई॰सी॰ कुलटायाम् దిచ్చరి, కులట.

दिनप्रणीः దినప్రణీః, ई॰पु॰ सूर्ये సూర్యుఁడు.

दिन(वा)मणि. దిన(వా)మణిః, इ॰पु॰ सूर्ये పగటిజోతి, సూర్యుఁడు. [స్వామి.

दीप्तवर्ण దీప్తవర్ణః, అ॰पु॰ षण्मुखे కుమార

दीर्घकणा దీర్ఘకణా, आ॰सी॰ श्वेतजीरके తెల్లజిలకఱ†. –तृणः –తృణః, అ॰पु॰ पल्लिवाहे 'పల్లివాహః' చూ॥ –पर्णी –పర్ణీ, ई॰सी॰ पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†.

दुरीषणा దురీషణా, आ॰सी॰ शापे శాపము.

दुर्ब्राह्मण· దుర్బ్రాహ్మణః, అ॰पु॰ निन्दितब्राह्मणभेदे మూఁడుతరములుగా వేదము వేది (హోమము) ఉత్పన్నమైనట్టి నిందిత బ్రాహ్మణుఁడు.

दुर्मरणम् దుర్మరణమ్, అ॰न॰ दुर्मरे 'దుర్మరః' చూ॥ –र्षणः –ర్షణః, అ॰ त्रि॰ दुस्सहे దుస్సహము. [రానిది.

दुर्वारणः దుర్వారణః, అ॰त्रि॰ दुर्वारे నివారింప

दुष्ट्रण. దుష్టవ్రణః, అ॰पु॰ अचिकित्सनीये व्रणे దుశ్చికిత్స్యమైన వ్రణము.

दूरोहण· దూరోహణః, అ॰त्रि॰ दूरोहे దురారోహము. पु॰ आदित्ये సూర్యుఁడు. न॰ छन्दोभेदे ఒకఛందస్సు दुःखेन रोहणे కష్టముతో ఎక్కుట.

दृढतृण దృఢతృణః, అంపుం मुञ्जे ముంజగడ్డి
–णा –ణా, ఆం సీం बल्बजायाम् మొదవగడ్డి.

दृष्टिगुणः దృష్టిగుణః, అం పుం बाण देर्लक्ष्ये బాణముమున్నగువాని లక్ష్యము, గురి.

देवगणः దేవగణః, అం పుం नक्षत्रगणविशेषे దేవసంజ్ఞకనక్షత్రగణము; देवपक्षे దేవపక్షము; देवानुचरादौ దేవ-అనుచరాదులు. त्रयस्त्रिंशद्देवेषु ముప్పదిముగ్గురు దేవతలు (అష్టవసువులు ఏకాదశరుద్రులు ద్వాదశాదిత్యులు మఱియు ఇంద్రప్రజాపతులు గాని అశ్వినీదేవతలుగాని ద్యావాపృథ్వులుగాని) –द्रोणी –ద్రోణీ, ఈం సీం देवयात्रायाम् దేవయాత్ర. स्वयम्भूलिङ्गाद्यवस्थानगह्वरे స్వయంభూలింగాదులబిలము. –पर्ण –పర్ణః, అం పుం सुरपर्णे సురపర్ణము† –मणि –మణిః, ఇం పుం कौस्तुभे కౌస్తుభమణి; सूर्ये సూర్యుఁడు; महामेदायाम् మహామేద†, शिवे శివుఁడు. अश्वरोमावर्तभेदे ఒక గుఱ్ఱపుసుడి. –श्रेणी –శ్రేణీ, ఈం సీం मूर्वायाम् చాఁగ†.

देवार्पणम् దేవార్పణమ్, అం నం त्यागे త్యాగము; वेदे వేదము.

दैववाणी దైవవాణీ, ఈం సీం संस्कृतभाषायाम् సంస్కృతభాష, उपश्रुतौ ఉపశ్రుతి(చూ).

द्रव्यगणः ద్రవ్యగణః, అం పుం सप्तत्रिंशदोषधीगणे 72 ఓషధులగణము.

द्रोणपर्णी ద్రోణపర్ణీ, ఈం సీం भूमिकदल्याम् నేలయరఁటి†.

द्विचरणः ద్విచరణః, అం పుం राशिभेदे ధనూరాశి-పూర్వార్ధము మిథునము కన్య తుల కుంభము(రాసులు). [పంటిజబ్బు.

द्विजव्रण. ద్విజవ్రణః, అం పుం दन्तार्बुदे ఒక

द्विरात्रीण. ద్విరాత్రీణః, అం త్రిం रात्रिद्वयसाध्ये (द्वैरात्रिके) రెండురాత్రులలో అగునట్టిది

द्विलक्षण. ద్విలక్షణః, అం త్రిం द्विप्रकारे రెండు విధములైనట్టిది.

ण - सं० प्र० ణ - సం ప్ర౦

दन्तक(ह)र्षण దన్తక(హ)ర్షః, అం పుం जम्बीरे నిమ్మ†

दन्द्रम्यमाण దన్ద్రమ్యమాణః, అం త్రిం कुटिलगतियुते వక్రగతిగలవాఁడు.

दलसारिणी దలసారిణీ, ఈం సీం केमुके 'కేముకః' చూ

दक्षसावर्णि దక్షసావర్ణిః, ఇం పుం नवमे मनौ తొమ్మిదవ మనువు. [చిలుక.

दाडिमभक्षण దాడిమభక్షణః, అం పుం शुके

दाहहरणम् దాహహరణమ్, అం నం उशीरे వట్టివేరు.

दिदृक्षमाणः దిదృక్షమాణః, అం త్రిం द्रष्टुमिच्छति చూడఁగోరుచున్నవాఁడు.

दुग्धपाषाण. దుగ్ధపాషాణః, అం పుం पाषाणविशेषे పాలరాయి; वृक्षभेदे ఒక చెట్టు.

दुर्गतरणी దుర్గతరణీ, ఈం సీం देवीभेदे ఒక దేవి.

दुष्प्रधर्षण దుష్ప్రధర్షణః, అం త్రిం दुर्धर्षे దుర్ధర్షము. –धर्ष(र्षि)णी –ధర్ష(ర్షి)ణీ, ఈం సీం वार्ताक्याम् ముండ్లములక†. बृहत्याम् వాఁకుడు†. [మెల్లకంటివాఁడు.

दूरेरितेक्षणः దూరేరితేక్షణః, అం త్రిం केकरे

देवब्राह्मण దేవబ్రాహ్మణః, అం పుం देवलके పూజారి –सावर्णि –సావర్ణిః, ఇం పుం त्रयोदशे मनौ పదుమూఁడవ మనువు.

दोहदलक्षणम् దోహదలక్షణమ్, అం నం स्त्रीणा यौवनसन्धौ స్త్రీల యౌవనసంధి.

दौहित्रायणः దౌహిత్రాయణః, అం పుం दुहितुः पुत्रे కూఁతురికొడుకు.

द्योतिरिङ्गण ద్యోతిరిఙ్గణః, అం పుం खद्योतिषि 'ఖద్యోతః' చూ

द्रोणीलवणम् ద్రోణీలవణమ్, అం నం द्रोणीभवे लवणे ఉపకర్ణాటకదేశమునఁబుట్టినఉప్పు

द्वात्रिंशल्लक्षण ద్వాత్రింశల్లక్షణః, అం పుం

द्वात्रिंशल्लक्षणोपेते 'ద్వాత్రింశల్లక్షణోపేతః' చూ

द्वामुष्यायण. ద్వాముష్యాయణః, అం పుం उद्दालके ఉద్దాలకుఁడు; द्विपितृके ఇద్దఱుతండ్రులకుఁ జెందినవాఁడు, దత్తపుత్రవిశేషము

द्विकार्षापण. ద్వికార్షాపణః, అం త్రిం द्विकार्षापणिके 'ద్వికార్షాపణికః' చూ

द्विगुणाकर्णः ద్విగుణాకర్ణః, అం త్రిం द्विगुणकर्णरूपलक्षणान्विते ఇబ్బడిచెవుల లక్షణము గలవాఁడు.

द्यामुष्यायण· ద్వ్యాముష్యాయణః, అం పుం तव मम चायमिति परिभाषया धर्मत परिगृहीते पुत्रे ఇతఁడు నీకును నాకును చెందినవాఁడుగా నుండునని సంకల్పించి (జనక ప్రతిగ్రహీతలచేత) ధర్మానుసారముగా స్వీకరింపఁబడిన కొడుకు.

त र త 2

दत्त దత్తః, అం త్రిం कृतदाने దానముచేయఁబడినది; पूजिते పూజింపఁబడినవాఁడు. పుం दत्तपुत्रे దత్తపుత్రుఁడు, दत्तात्रेये దత్తాత్రేయుఁడు; जिनभेदे ఒక జినుఁడు, वैश्यस्योपपदे వైశ్యత్వమును సూచించు ఒక శబ్దము. నం शरणागतसत्राणे శరణుజొచ్చినవానిని గాపాడుట; भूतानामहिंसने ప్రాణిహింసచేయకుండుట, दाने దానము.

दत्ति· దత్తిః, ఇం సీం दाने ఇచ్చుట.

दन्तः దన్తః, అం పుం अद्रिकटके కొండనడుము; पद्यमात्राविशेषे ఒక లఘువు రెండు గురువులు; कुञ्जे పొదరిల్లు; द्वात्रिंशत्सङ्ख्यायाम् 32, चर्वणसाधने अस्थिभेदे అవుడు, దౌడు, పలు, పల్లు, పండులు, పండ్లు; सानुनि కొండచఱియ, गिरिशृङ्गे పర్వతశిఖరము.

दन्ती దన్తీ, ఈం సీం प्रत्यक्पर्ण्याम् దంతిచెట్టు†; वृक्षभेदे దంతె, ఒకచెట్టు. నం పుం दन्तावले పలుగొమ్ములమెకము, ఏనుఁగు

दातम् దాతమ్, అం త్రిం छेदिते కోయఁబడినది, शुद्धे పరిశుద్ధము; लूने త్రుంచఁబడినది.

दाता దాతా, ఋం త్రిం दानशीले ఈ౧(వి)కాఁడు, ఈవరి, దాగకాఁడు, దాగి, తెగుదారి, విడుపరి, దానముచేయుస్వభావముగలవాఁడు; दानकर्तरि దానముసేయువాఁడు.

दातिः దాతిః, ఇం సీం द ने దానము, शुद्धौ శుద్ధి छेदने ఛేదించుట.

दान्त. దాన్తః, అం పుం दमनके దవనము†; शिक्षितेवृषभादौ శిక్షణమీయఁబడిన ఎద్దు మొ త్రిం दान्तियुते దాంతి(చూ)గలవాఁడు, दमिते అణఁచఁబడినది.

दान्ति. దాన్తిః, ఈం సీం तप क्लेशादिसहने ఇంద్రియనిగ్రహాదిక్లేశమును సహించుట, बाह्येन्द्रियनिग्रहे బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము.

दितम् దితమ్, అం త్రిం छेदिते ఛేదింపఁబడినది.

दिति దితిః, ఇం సీం खण्डने ముక్కలుసేయుట; दित्याम् 'దితీ చూ.

दिती దితీ, ఈం సీం दैत्यमातरि అసురులతల్లి.

दीप्तम् దీప్తమ్, అం త్రిం समुज्वलिते ప్రజ్వలించినది. प्रकाशान्विते ప్రకాశించినది. నం सुवर्णे బంగారు; हिङ्गुनि ఇంగువ. పుం जम्बीरे నిమ్మ†; सिंहे సింహము; नासारोगभेदे ఒక నాసికారోగము.

दीप्ता దీప్తా, ఆం సీం ज्योतिष्मत्याम् ఎక్కుడుతీఁగె†; लाङ्गलिक्याम् నాఁగేటిచాలుకూర†; सातलायाम् సంబరేను†.

दीप्तिः దీప్తిః, ఇం సీం लाक्षायाम् లక్క; कास्ये కంచు; प्रकाशे కాంతి, अभिव्यक्तौ వ్యక్తమగుట, स्त्रीणा यौवने स्वाभाविकगुणभेदरूपे सत्वजे अलकारे స్త్రీలకు యౌవనమున అప్రయత్నముగా నేర్పడెడి సాత్త్వికమగు అలంకారము (హావభావాదికము).

द्रुत· ద్రుతః, అం త్రిం पीडिते బాధింపఁబడినది.

दूतः దూతః, అం పుం सन्देशहरे కాంకి, రాయబారి, వార్తలు తీసికొనిపోవువాఁడు త్రిం उपतप्ते రోగగ్రస్తుఁడు; प्रेष्ये బంటు. నం उपतापे రోగము.

दूतिः -ती దూతిః -తీ, ఇం ఈం సీ స్త్రీపురుషयोः सन्देशप्रापिकायाम् (सचारिकायाम्) స్త్రీపురుషులకు వార్తలు చేరవేయునది, స్త్రీని పురుషునిగూర్చునట్టిస్త్రీ, జాతి, కుంటెనకత్తె, దూతిక, ఎడకత్తియ, ఎడకత్తె, బోటికత్తియ, బోటికత్తె. [బడినది, विदीर्णे చీలినది

दृतः దృతః, అం త్రిం आदरयुक्ते ఆదరింపఁ

दृता దృతా, ఆం సీం जीरके జీలకఱ్ఱ.

दृतिः దృతిః, ఇం పుం उदकनोदनचर्मयन्त्रे నీళ్లను చిమ్మెడి తిత్తి; जलाद्याधारे चर्मपात्रे నీరు మున్నగువానిని పోసెడి తోలుతిత్తి; रोमशचर्मणि వెంట్రుకలతోఁ గూడిన చర్మము; गलकम्बले గంగడోలు; मत्स्ये చేఁప, शरीरावयवविशेषे ఒక శరీరావయవము. [हृष्टे హర్షించినవాఁడు

दृप्तः దృప్తః, అం త్రిం गर्विते గర్వించినవాఁడు

द्युत ద్యుత, ధాం (द्योतते) दीप्तौ ప్రకాశించుట

द्युतिः ద్యుతిః, ఇం సీం रश्मौ కిరణము, देहकान्तौ దేహకాంతి, प्रकाशे వెలుఁగు.

द्युती ద్యుతీ, ఈం సీం शोभायाम् కాంతి.

द्यूतः ద్యూతః, అం పుం अक्षादिक्रीडायाम् జూదము, నెత్తము, పందెము, పన్నిదము, అచేతనములైన పాచికలు మున్నగువానితో ఆడెడి ఆట; विवादपदभेदे ఒక వివాదస్థానము, भगवद्विभूतिभेदे ఒక భగవద్విభూతి.

द्योतः ద్యోతః, అం పుం आतपे ఎండ; प्रकाशे ద్యోతము, వెలుఁగు.

द्रुतः ద్రుతః, అం పుం बिडाले పిల్లి, वृक्षे చెట్టు. -త్రిం द्रवीभूते కరఁగినది; पलायिते పరుగెత్తినది; शीघ्रे శీఘ్రమైనది. నం नृत्यभेदे శీఘ్రగతితోఁ గూడిన కరచరణాదులు గల నృత్యము, शीघ्रलये శీఘ్రమైనలయ; शीघ्रे వేగము. [द्रवे కరఁగుట.

द्रुतिः ద్రుతిః, ఇం సీం पलायने పాఱిపోవుట;

द्वित ద్విత:, అం పుం देवभेदे ఒక వేలుపు.

द्विता ద్వితా, ఆం సీం द्वयो भावे రెంటిభావము, ద్విత్వము. [ములుగాఁ బోయినది.

द्वीतम् ద్వీతమ్, అం త్రిం द्विधा इते రెండువిధ

द्वैतम् ద్వైతమ్, అం నం जीवेश्वरादिभेदे జీవేశ్వరాదిభేదము; द्वये రెండు, జత, द्वैधी भावे రెండుగానుండుట.

द्वैती ద్వైతీ, న్ం త్రిం कपिलकणादादिदृष्ट्यनुसारिणि కపిలుఁడు కణాదుఁడు మున్నగువారి దృష్టిని(సిద్ధాంతమును) అనుసరించినవాఁడు; जीवेश्वरादिभेदवादिनि జీవేశ్వరాది భేదదృష్టిగలవాఁడు.

त ३ త 3

दशित దంశితః, అం త్రిం धृतकवचे కవచయుక్తము, दष्टे 'దష్టః' చూ॥

दण्डित. దణ్డితః, అం త్రిం कृतदण्डे దండన విధింపఁబడినది

दमितः దమితః, అం త్రిం दन्तियुते దాంతిగలవాఁడు, कृतदमने वृषादौ శిక్షణమీయఁబడినయెద్దు మొ

दम्पती దమ్పతీ, ఇం పుం ద్విం भार्याभर्त्रो ఆలుమగండ్రు, ఆలుమగలు, దంపతులు.

दयित· దయితః, అం పుం भर्तरि భర్త త్రిం प्रिये ప్రియమైనది. -ता -తా, ఆం సీం भार्यायाम् భార్య.

दरितः దరితః, అం త్రిం भीते భయపడినవాఁడు.

दरि(री)ता దరి(రీ)తా, ఋం త్రిం दारयितरि బ్రద్దలుసేయువాఁడు.

दर्पित దర్పితః, అం త్రిం दृप्ते గర్వించినవాఁడు.

दर्शतः దర్శతః, అం పుం सूर्ये సూర్యుఁడు; चन्द्रे చంద్రుఁడు.

दर्शित· దర్శితః, అం త్రిం दृष्टिगोचरीकृते చూపఁబడినది, प्रकटिते వెల్లడింపఁబడినది, प्रतिपादिते తెలియఁజేయఁబడినది.

दलता దలతా, ఋం త్రిం द्विधाकारके పగులఁగొట్టువాఁడు.

दलित దలితః, అం త్రిం खण्डिते బ్రద్దలు చేయఁబడినది, विकसिते వికసించినది, अर्धीकृते పగము గావింపఁబడినది.

दशति దశతిః, ఇంసీం शते నూఱు.

दशान्तः దశాన్తః, అంపుం वार्धक्ये ముదిమి, वर्तिकान्ते బత్తి కొన.

दक्षता దక్షతా, ఆంసీం दाक्ष्ये సమర్థత.

दापित. దాపితః,అంత్రిం दायिते 'దాయితః' చూ राज्ञा पराजितेन प्रदापिते धने రాజుచే ఓడినవానినుండి యిప్పింపఁబడిన ధనము. तद्वति అదిగలవాఁడు.

दायित. దాయితః, అంత్రిం दापिते ఇప్పింపఁబడినది, दण्डिते దండింపఁబడినవాఁడు; साधिते సాధింపఁబడినది.

दारितः దారితః, అం త్రిం विदारिते చీల్చ (బ్రద్దలు)సేయఁబడినది

दिक्पतिः దిక్పతిః, ఇంపుం दिक्पालके కద యేలిక, దెసజేఁడు, 'దిక్పాలకః' చూ

दिक्छक्ति దిక్ఛక్తి, ఇంనం दिक्कोणे మూల దిక్కు.

दिगन्त. దిగన్తః, అంపుం म्लेच्छदेशे మ్లేచ్ఛ దేశము; दिशामन्ते దిక్కులకొన.

दिनान्त. దినాన్తః,అంపుంसायङ्कालेసంజవేళ.

दिष्टान्तः దిష్టాన్తః, అంపుం मरणे మరణము; भाग्यसमाप्तौ అదృష్టసమాప్తి.

दीधितिः దీధితిః, ఇంసీం किरणे కిరణము

दीपितः దీపితః, అంత్రిం अलङ्कृते అలంకరించినది; उज्ज्वलिते ప్రజ్వలించినది, प्रकाशिते ప్రకాశించినది —ता —తా, ఋం త్రిం दीप्तिकर्तरि ప్రకాశింపఁజేయువాఁడు.

दीक्षान्त. దీక్షాన్తః, అంపుం प्रधानयागसमाप्के यागभेदे ప్రధానయాగము-చివరచేయునట్టి ఒకయిష్టి: अवभृथे అవభృథ(చూ)ము.

दीक्षितः దీక్షితః అంత్రిం सोमपानवति यागे आदेष्टरि సోమపానముగలయజ్ఞమునందాజ్ఞ పించువాఁడు दीक्षणीयेष्टिकृति దీక్షయోగ్యమైన ఇష్టి నొనర్చినవాఁడు, स्वीकृतदीक्षे దీక్షఁ బూనినవాఁడు: सोमपानाध्वरान्विते సోమపానము గల యజ్ఞముతోఁ గూడిన వాఁడు, यज्ञमात्रे सजातदीक्षे యజ్ఞదీక్షగల వాఁడు. —ता —తా, ఋంపుం सोमयागाढ्ये సోమయాజి త్రిం दीक्षाशीले దీక్ష స్వభావముగఁ గలవాఁడు.

दुःखित. దుఃఖితః, అం త్రిం ईर्ष्यादियुक्ते ఈర్ష్యమున్నగునవి గలవాఁడు, सजातदुःखे దుఃఖముగలిగినవాఁడు; ससारिणि సంసారి.

दुरन्त. దురన్తః, అంత్రి दुःखावसाने చివర దుఃఖముగలది; मृगयादिव्यसनेषु వేట జూదము మున్నగు వ్యసనములు; दुर्ज्ञेये ఎఱుఁగరానిది; गभीरे లోఁతైనది; दुरतिक्रमणीये దాఁటరానిది. [पापे పాపము.

दुरित. దురితః, అంత్రిం पापिनि పాపి. నం

दुरुक्तम् —क्तिः దురుక్తమ్ —క్తిః, అంఇంనం दुर्वचने చెడుమాట; शापे శాపము.

दुगतः దుర్గతః, అంత్రిం आपन्ने ఆపదనొందినవాఁడు, दरिद्रे దరిద్రుఁడు —तिः —తిః, ఇంసీం दारिद्र्ये పేదఱికము: नरके నరకము. త్రిం तद्वति అది(వి)గలవాఁడు.

दुर्जातम् దుర్జాతమ్, అంనం व्यसने వ్యసనము. త్రిం अयुक्ते అసమంజసము, असम्यग्जाते చక్కఁగా పుట్టనిది(ఏర్పడనిది).

दुर्जातिः దుర్జాతిః, ఇంత్రిం निन्दितवंश्ये నీచ వంశజుఁడు; निन्दितजनिके చెడ్డపుట్టుకగల వాఁడు. సీం दुष्टजातौ చెడ్డజన్మ.

दुर्दान्त· దుర్దాన్తః,అంపుం कलहे కలహము;

-वत्सतरे కోడె త్రిం दुर्दमे దుర్దమ(మా)ము.
दुर्द्यूतम् దుర్ద్యూతమ్, అంనం कपटद्यूते కపటపుజూదము. [ఒకలఁత.
दुर्द्रिता దుర్ద్రితా, ఆం సీం खण्डितलतामेदे
दुर्नीतम् దుర్నీతమ్, అంనం नीतिविरुद्धाचरणे అవినీతి. త్రిం तद्वति అదిగలది.
दुर्मति దుర్మతిః, ఇం పుం वत्सरमेदे ఒక సంవత్సరము. సీం कुमतौ దుర్బుద్ధి. త్రిం तद्वति దుర్బుద్ధిగలవాఁడు.
दुर्वान्तम् దుర్వాన్తమ్, అంనం कुवमने చెడ్డ వాంతి. త్రిం तद्वति అదిగలది. –न्ता –న్తా. ఆంసీం दुष्प्रवृत्तौ దుష్ప్రవర్తన.
दुर्वृत्तम् దుర్వృత్తమ్, అంనం दुष्प्रवृत्तौ చెడు నడవడి. త్రిం तद्वति అదిగలది. –त्ति –త్తిః, ఇంసీం दुर्वृत्ते 'దుర్వృత్తమ్' చూ॥
दुर्हुतम् దుర్హుతమ్, అంనం निष्फलहोमे ఫల మీయని హోమము.
दुष्कृतम् దుష్కృతమ్, అంనంपापेపాపము త్రిం तद्वति పాపి –ति. –తిః, ఇం సీం दुष्कृते 'దుష్కృతమ్' చూ॥ –ती –తీ, న్ంత్రిం पापिनि పాపాత్ముఁడు.
दुष्क्रीतम् దుష్క్రీతమ్, అంత్రిం अपरीक्ष्य-क्रीते పరిశీలింపక కొన్న వస్తువు
दुष्म(ष्य)न्तः దుష్మ(ష్య)న్తః, అం పుం शकुन्तलायाः भर्तरि దుష్మ(ష్య)ంతుఁడు, శకుంతల-భర్త.
दुष्षु(स्व)प्न దుఃష(స్వ)ప్నః, అంత్రిం दुष्ट-स्वप्नयुक्ते చెడ్డకల గనినవాఁడు. నం दुस्स्वप्ने -చెడుకల
दुस्स्थितः దుస్థ్సితః, అంత్రిం दुस्थे 'దుస్థః' చూ॥ –ति –తిః, ఇంసీం दुरवस्थायाम् దురవస్థ.
दुहिता దుహితా, ఋంసీంपुत्र्याम् కూఁతురు
दूषितः దూషితః, అంత్రిం दत्तदूषणे దూషిం చినవాఁడు; प्राप्तदूषणेదూషింపఁబడినవాఁడు; अभिशस्ते మైథునాపవాదముగలవాఁడు.–ता –తా, ఆంసీం नष्टकन्याभावायाम् చెఱచఁ బడిన(చెడిన)కన్య.
दृक्शक्ति· దృక్శక్తిః, ఇం సీం प्रकाशरूपे चैतन्ये ప్రకాశరూపమైన చైతన్యము. త్రిం तद्वति చేతనుఁడు.
दृक्श्रुति దృక్శ్రుతిః, ఇంపుంचक्षुश्श्रवसिపాము
दृग्गति దృగ్గతిః, ఇంసీం ग्रहस्पष्टोपयोगिनि గ్రహస్ఫుటమునం దుపయుక్తమైనది.
दृग्वृत्तम् దృగ్వృత్తమ్, అం నం वृत्ताकारे दृक्प्रचारस्थले వృత్తాకారమైన దృక్ప్రచార స్థానము.
दृङ्नति· దృఙ్నతిః, ఇంసీం ग्रहणदर्शनोप-योगितया दर्शिते दृक्प्रचारस्य नतिविशेषे గ్రహణదర్శనమునందుపయుక్తముగా కను గొనిన దృక్ప్రచార నతివిశేషము.
दृष्टान्त దృష్టాన్తః, అంపుం अलङ्कारमेदे ఒక అర్థాలంకారము. उदाहरणे తారకాణ, తా ర్కాణ, తార(రు)కాణము, తార్కాణము, మూదల, మూదలిక, రుజువు, ఉదాహర ణము; मरणे చావు, शास्त्रे శాస్త్రము; गौत-मप्रोक्तषोडशपदार्थेषु अन्यतमे గౌతముఁడు వచించిన షోడశపదార్థములలో నొకటి.
दृहित. దృహితః, అంత్రిం वृद्धिं प्राप्ते వృద్ధి నొందినది.
देवता దేవతా, అంసీం वेदमेयत्यागोद्देश्ये వేదవిషయకమై త్యజింపఁబడునట్టి ద్రవ్య మున కుద్దేశ్యమైనట్టిది; मन्त्रस्तुत्यायाम् మంత్రముచే స్తుతింపఁదగినది; देवे వేల్పు; विष्णवादिप्रतिमायाम् శివవిష్ణ్వాదిప్రతిమ. బం देवगणे దేవగణ(మా)ము; स्वस्वगण-पत्नीसहितासु त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवतासु తమ తమ గణ(పరివార)ములతోనుపత్నులతోను గూడి ముప్పదిమూఁడుకోట్ల దేవతలు, అం కులు, చదలుకాఁపులు, దావనివారు, జన్న

పుండులు, బియ్యాలు, జేజెలు, జేజేలు, తక్కురులు, ఠాకురులు, తెలగంటులు, తొలివేల్పుపగతురు, దయ్యములు, దేవరలు, దేవర్లు, నరులుగనని పెద్దలు, నిద్దురలేనట్టి పెద్దలు, పల్కుటల్గుమేటులు, బాసవాలులు, బాసవాలుదిట్టరులు, మింటి(మినుకు)తెరువరులు, మింటిత్రోవరులు, ముదియనివారు, వినుద్రిమ్మరులు, వేలుపులు, వేల్పులు.

देशितः దేశితః, అం॰ त्रि॰ उपदिष्टे ఉపదేశింపఁబడినది.

दैवतम् దైవతమ్, అం॰ నం॰ देवे దేవుఁడు, దేవతః देवताप्रतिमायाम् శివవిష్ణ్వాదిప్రతిమ. देवतासमूहे దేవతలసమూహము. त्रि॰ देवतासम्बन्धिनि దేవతలకు సంబంధించినది. –तिः –తిః, ఇం॰ पुं॰ देवतापत्ये దేవత-బిడ్డ.

दोर्गन्तुः దోర్గన్తుః, ఉ॰ पुं॰ कुण्ठितहस्ते చచ్చుపడినచేయిగలవాఁడు.

दोलितः దోలితః, అం॰ त्रि॰ आन्दोलिते ఊఁగినది ఊఁచఁబడినది; कम्पिते కంపించినది.

दोहितः దోహితః, అం॰ त्रि॰ संजातदोहे పిదుకఁబడినది.

दौष्य(ष्म)न्तिः–न्तः దౌష్య(ష్మ)న్తిః–న్తః, అ॰ఇం॰ पुं॰ दुष्यन्तपुत्रे భరతుఁడు.

द्युतितः ద్యుతితః, అం॰ त्रि॰ दीप्तिविशिष्टे దీప్తి(చూ)గలది. నం॰ दीप्तौ దీప్తి.

द्युपतिः ద్యుపతిః, ఇం॰ पुं॰ इन्द्रे ఇంద్రుఁడు; सूर्ये సూర్యుఁడు. [తః' చూ

द्योतितः ద్యోతితః, అం॰ त्रि॰ द्युतित. 'ద్యుతి

द्रवन्ती ద్రవన్తీ, ఈం॰ स्त्री॰ स्रवन्त्याम् ద్రవించుచున్నట్టిది; नद्याम् నది; मूषकपर्ण्याम् ఎలుకచెవి. [చఁబడినది.

द्रावित. ద్రావితః, అం॰ त्रि॰ द्रवीकृते కరఁగిం

द्वा.(द्वा)स्थितः ద్వాః(ద్వా)స్థితః, అం॰ पुं॰ द्वाःस्थे ద్వారపాలకుఁడు. [జన్మ' చూ॥

द्विजातिः ద్విజాతిః, ఇం॰ पुं॰ द्विजन्मनि 'ద్వి

द्विधातुः ద్విధాతుః, ఉ॰ पुं॰ गणपतौ వినాయకుఁడు. నం॰ धातुद्वये రెండులోహములు. त्रि॰ तद्घटिते దా(వా)నిచే నిర్మింపఁబడినది.

द्विमाता ద్విమాతా, ఋ॰ पुं॰ द्विमातृके 'ద్విమాతృకః' చూ

द्विरुक्तम् ద్విరుక్తమ్, అం॰ त्रि॰ द्विरुक्तियुक्ते ద్విరుక్తిగలది. –क्तिः –క్తిః, ఇం॰ स्त्री॰ द्विवारकथने రెండుసార్లు చెప్పుట.

द्विशतम् ద్విశతమ్, అం॰ నం॰ शतद्वये 200. त्रि॰ तत्सङ्ख्यापूरणे ఇన్నూఱవది. –ती–తీ, ఈం॰ स्त्री॰ शतद्वये ఇన్నూఱు.

द्व्यशीतिः ద్వ్యశీతిః, ఇం॰ स्त्री॰ संख्यासंख्येययोः 82 ఈసంఖ్యగలది –तः –తః, అం॰ त्रि॰ तत्पूरणे ఎనుబదిరెండవది; द्व्यशीतियुते ద్వ్యశీతితోఁ గూడినది.

द्व्याचित. ద్వ్యాచితః, అం॰ त्रि॰ आचितद्वयस्य स्वस्मिन् समावेशके अवहारके पाचके च ఇరువదిపుట్లు పట్టునదిగాని అంత అపహరించువాఁడుగాని అంత వండెడువాఁడుగాని.

त ४ త 4

दण्डनीति. దణ్డనీతిః, ఇం॰ स्त्री॰ गुरुशुक्रादिप्रणीते अर्थ (नीति)शास्त्रे గురుశుక్రాదులచే విరచితమైన అర్థ(నీతి)శాస్త్రము; दुर्गायाम् దుర్గ. –नेता –నేతా, ఋ॰ पुं॰ दण्डप्रणायके దండము విధించువాఁడు (రాజు). –हस्त –హస్తః, అం॰ पुं॰ तगरपुष्पे తగర(చూ)పుష్పము.

दण्डाहतम् దణ్డాహతమ్, అం॰ నం॰ मन्थानलोडिते तक्रे కవ్వముచే చిలికిన చల్ల.

दन्तजात. దన్తజాతః, అం॰ त्रि॰ जातदन्ते పళ్లువచ్చినవాఁడు. –पातः –పాతః, అం॰ पुं॰ दन्ताना पतने పళ్లూడుట. –वर्तिः –వర్తిః, ఇం॰ स्त्री॰ वर्तिकाभेदे దంతనిర్మితమైన వత్తి.

दन्तक्षतम् దన్తక్షతమ్, అం॰ నం॰ सुरते रद-

नाघाते కప్పు, తెమ్మొవిగుబి, పలుకెంపు, పలుగంటి(టు), పలునొక్కు, పల్లొత్తు, పెదవికెంపు, పెదవిగంటు, వాతెరకెంపు, రతియందలి దంతములకాటు.

दन्ताघातः దన్తాఘాతః, अ० पु० जम्बीरे నిమ్మ†: दन्तक्षते దంతక్షతము. –दन्ति –దన్తి, अव्य० दन्तैश्च दन्तैश्चप्रहृत्य प्रवृत्ते युद्धे పరస్పరము కఱచుకొనుచు పోరాడెడిపోరు

दमयन्ती దమయన్తీ, ई० स्त्री० नलभार्यायाम नलునిభార్య. –यिता –యితా, ऋ० त्रि० दमनकर्तरि శాసించెడివాఁడు. [ద్రవ్యము.

दरिद्रता దరిద్రతా, आ० स्त्री० दारिद्र्ये దారి

दरिद्रितः దరిద్రితః, अ० त्रि० दारिद्र्ययुते దారిద్ర్యముగలవాఁడు –ता –తా, ऋ० त्रि० दुर्गति गन्तरि దుర్గతినొందెడువాఁడు.

दर्शयिता దర్శయితా, ऋ० त्रि० दर्शके చూపించెడివాఁడు. पु० द्वाःस्थे ద్వారపాలకుఁడు.

दलपति. దలపతిః, इ० पु० दलाध्यक्षे దళవరి, గమికాఁడు, చేరువకాఁడు, జంగిలి, దణాయఁడు, దణి, దణియ, దణె, దళవాయి, దొర, పడవాలు(ల్లు), పడాలు, మొనకాఁడు, మోటుకాఁడు, సేనాధిపతి.

दशशतम् దశశతమ్, अ० न० सहस्रसंख्या-सङ्ख्येययोः వేయి వేయిసంఖ్యగలది.

दशास्थिति. దశాస్థితిః, इ० स्त्री० अवस्थायाम् అవస్థ

दक्षसुतः దక్షసుతః, अ० पु० देवे వేల్పు.

दक्षिणतः దక్షిణతః, अव्य० दक्षिणदिशि దక్షిణదిక్కు; दक्षिणदेशे దక్షిణదేశ(భాగ)ము.

दाण्डपाता దాణ్డపాతా, आ० स्त्री० तिथिभेदे దండ-పాతము గల ఒక తిథి.

दानपतिः దానపతిః, इ० पु० अक्रूरे అక్రూరుఁడు; बहुप्रदे వెలిదాత.

दामलिप्तम् దామలిప్తమ్, अ० न० तमोलिप्ते తమోలిప్తపురి.

दारुपीता దారుపీతా, आ० स्त्री० दारुहरिद्रायाम् మ్రానిపసుపు†. –सिता –సితా. आ० स्त्री० गुडत्वचि 'గుడత్వక్' చూ।

दार्वाघातः దార్వాఘాతః, अ० पु० दार्वाघाटे 'దార్వాఘాటః' చూ काष्ठाघाते కట్టెకొట్టు.

दार्षद्वतम् దార్షద్వతమ్, अ० न० सत्रभेदे ఒక సత్ర(యాగ)ము.

दिग्देवता దిగ్దేవతా, आ० स्त्री० दिङ्मर्यादा-साक्षिभूतदेवतायाम् దిక్కులమర్యాదకు సాక్షియైన దేవత, श्रोत्राधिदेवतायाम् శ్రోత్రేంద్రియాధిదేవత.

दितिसुतः దితిసుతః, अ० पु० दैत्ये అసురుఁడు.

दिनकर्ता దినకర్తా, ऋ० पु० सूर्ये సూర్యుఁడు. –ज्योतिः –జ్యోతిః, स्० न० आतपे ఎండ. –पति –పతిః, इ० पु० सूर्ये సూర్యుఁడు; वारेशे सूर्यादौ వారములకధిపతులైన సూర్యుఁడు చంద్రుఁడు మొ॥ दिनप्रवेशलग्नेशे దినప్రవేశలగ్నమున కధిపతి. तल्लग्नदर्शिनि अधिकबलयुक्ते ग्रहभेदे ఆలగ్నమునుజూచెడి అధికబలముగల గ్రహవిశేషము –पातः –పాతః, अ० पु० दिनक्षये 'దినక్షయః' చూ॥

दिवस्पतिः దివస్పతిః, इ० पु० इन्द्रे మింటిప్రోల్సామి, ఇంద్రుఁడు

दिवाकीर्तिः దివాకీర్తిః, इ० पु० उलूके గుడ్లగూబ; चण्डाले చండాలుఁడు, नापिते మంగలి. –मीत (ति) –మీతః(తిః), अ० इ० पु० उत्पलजलाशये కలువకొలను, घूके గుడ్లగూబ, चोरे దొంగ.

दिव्यलता దివ్యలతా, आ० स्त्री० मूर्वायाम् చాఁగ†

दीपान्विता దీపాన్వితా, आ० स्त्री० दीपावल्याम् దీపావళి.

दीप्तकीर्तिः దీప్తకీర్తిః, इ० पु० षण्मुखे కుమారస్వామి. [illegible] కుమారస్వామి. –शाकः –శక్తిః, इ० पु० शक्तिधरे కుమార

दीर्घगतिः దీర్ఘగతిః, इ०पु० उष्ट्रे ఒంటె –तन्तुः –తన్తుః, उ०पु० बहुकालव्यापि-संतानके చిరకాలముండెడిసంతతిగలవాఁడు. –वृन्तः –వృన్తః, अ०पु० शोणके దుండిగము; साले మద్దిః ताले తాడు†.

दुःखजात. దుఃఖజాతః, अ०त्रि० जातदुःखे దుఃఖము గలిగినవాఁడు न० दुःखसमूहे పెక్కుదుఃఖములు. [తప్పులుసదువుట

दुरधीतम् దురధీతమ్, अ०न० सदोषाध्ययने

दुर्निमित: దుర్నిమితః, अ०त्रि० सम्भ्रमादुत्क्षिप्ते త్రొటుపాటుతో ఉత్క్షిప్త(మై)ము –त्तम् –త్తమ్, अ०न० दुश्शकुने అపశకునము.

दुर्मन्त्रितम् దుర్మన్త్రితమ్, अ० त्रि० दुष्टं मन्त्रिते దురాలోచనతో చేసిన పని न० दुर्मन्त्रणायाम् దురాలోచన.

दुर्ललितम् దుర్లలితమ్, अ०न० दुराशायाम् దురాశ; दुश्चेष्टिते దుష్టచేష్ట. त्रि० तद्वति దురాశ(దుశ్చేష్ట)గలవాఁడు.चपले చపలుఁడు

दुर्लसितम् దుర్లసితమ్, अ०न० दुश्चेष्टायाम చెడ్డపని. [దురవస్థ.

दुर्वसति దుర్వసతిః,इ०सी० दुःखेनावस्थितौ

दुर्विनीतः దుర్వినీతః, अ०त्रि० अविनीते వినయములేనివాఁడు. पु० अशिक्षिताश्वे శిక్షలేని గుఱ్ఱము. [गतौ నింద్యమైనగతి.

दुर्व्रजितम् దుర్వ్రజితమ్, अ०न० निन्दित-

दुश्चरितम दुశ్చరితమ్,अ०न०पापे పాపము. त्रि० तद्वति అదిగలది; दुःखेन कृते కష్టముతోఁజేయఁబడినది.

दुष्प्रवृत्ति దుష్ప్రవృత్తిః,इ०सी०दुर्वार्तायाम् దుర్వార్తః दुष्टप्रवृत्तौ దుష్ప్రవర్తన.

दूरापात –ती దూరాపాతః –తీ, अ० न० त्रि० दूरपातिनि अस्त्र దూరముగాఁబ్రయోగింపఁబడెడి యస్త్రము.

दृढलता దృఢలతా, आ०सी० |तकाङ्गायाम् పాతాళగరుడి†. –व्रतः –వ్రతః, अ०त्रि० कर्मशूरे 'కర్మశూరః' చూ॥ भगवानेव भज-नीय. स च एवं रूप. एवेत्यत्राप्रामाण्य-शङ्काशून्यसकल्पके विदुषि భగవంతుఁడే భజింపఁదగినవాఁడని అతఁడట్టివాఁడే యని యీవిషయమున అప్రామాణ్యశంకారహితమైన సంకల్పముగల విద్వాంసుఁడు; स्थिर-सकल्पयुक्ते స్థిరసంకల్పుఁడు. –हस्तः –హస్తః, अ०पु० योधभेदे చక్కఁగా కత్తిమున్నగువని పట్టనేర్చిన యోధుఁడు.

दृश(ष)द्वती దృశ(ష)ద్వతీ,ई०सी०उमायाम् పార్వతి, नदीभिदि ఒక నది.

दृष्टिकृतः దృష్టికృతః, अ० त्रि० कृतदर्शने దృష్టియుంచఁబడినది. न० स्थलपद्मे మెట్టతామర†. –गतः –గతః, अ०त्रि० नेत्रविषये కంటఁబడినది.

देवखातम् దేవఖాతమ్,अ०न० अखाते 'అఖాతమ్' చూ॥ गुहायाम् గుహ; देवसमीपस्थे खाते గుడికోనేఱు –दत्त. –దత్తః, अ० पु० सज्ञाशब्दप्रतिपाद्ये नरभेदे సంజ్ఞాశబ్దముతోఁ బ్రతిపాదింపఁదగిన ఒకమనుష్యుఁడు, बुद्धानुजे బుద్ధునితమ్ముఁడుః अर्जुनशङ्खे అర్జునునిశంఖము, जृम्भाप्रवर्तके वायौ ఆవులింత గలిగించెడి వాయువు. त्रि०देवेन दत्ते దేవునిచేత ఈయఁబడినవాఁడు; देवार्थोत्सृष्टे దేవత(ల)కొఱకై అర్పింపఁబడినది. –दूती –దూతి, वनबीजपूरे కానమాదీఫలము†. –पति. –పతిః, इ०पु० इन्द्रे ఇంద్రుఁడు. –भीति. –భీతిః,इ०सी०देवेभ्योभये సురలవలని వెఱపుః देवाना भये దేవతలభయము. –भूतः –భూతిః, इ०सी० स्वर्णद्याम మిన్నేఱు. –माता –మాతా, ऋ०सी० अदित्याम् అదితి दाक्षायण्याम దుర్గ. –यातः (तु) –యాతః(తుః), अ०उ०त्रि० देवत्वं प्राप्ते దేవత్వమును బొందినవాఁడు. –यिता –యితా, ऋ० त्रि० परिदेवके విలపించెడి

వాఁడు. -रात -రాతః, अ०पु० विष्णुना रक्षिते परीक्षिति విష్ణువుచేరక్షింపఁబడిన పరీక్షిన్మహారాజు. -लता -లతా, आ० सी० नवमल्लिकायाम् విరజాజి†: देवलत्वे అర్చకత్వము. -लाति -లాతిః, इ०सी० देवप्रतिमाग्रहणे దేవతాప్రతిమను గ్రహించుట. -व्रत -వ్రతః, अ०पु० भीष्मे భీష్ముఁడు. न० साममेदे ఒక సామము -श्रुत -శ్రుతః, अ०पु० ईश्वरे ఈశ్వరుఁడు: नारदे నారదుఁడు; शास्त्रे శాస్త్రము: जिनभेदे ఒక జినుఁడు. -हूतिः -హూతిః, इ० सी० कपिलमुनिजनन्याम् కపిలమహర్షి-తల్లి.

देहकर्ता దేహకర్తా, ऋ०पु०ईश्वरे ఈశ్వరుఁడు, सूर्ये సూర్యుఁడు.

देहातीत దేహాతీతః, अ०पु० ज्ञानिनि జ్ఞాని.

दैत्यमाता దైత్యమాతా, ऋ० सी० दित्याम् అసురులతల్లి, దితి.

दैवदत्त. దైవదత్తః, अ०त्रि०देवदत्तच्छात्रादौ దేవదత్తుని శిష్యుఁడు మొ॥ देवदत्तभक्तियुक्ते దేవదత్తునిభక్తుఁడు. -दत्ति. -దత్తిః,इ०पु० देवदत्तापत्ये దేవదత్తునిబిడ్డ. -वित्तम् -విత్తమ్, अ०न० देवताज्ञाने దేవతాజ్ఞానము, ఉపాసన. [జూదమాడించువాఁడు.

द्यूतवृत्ति ద్యూతవృత్తిః. इ० त्रि० सभिके

द्रव्यपति ద్రవ్యపతిః, इ०पु० मेषादिराशौ మేషము మొదలైన రాసులు

द्वा(द्वि)नवति. ద్వా(ద్వి)నవతిః, इ० सी० सख्यासंख्येययोः 92 ఈసంఖ్య గలది -तः -తః, अ त्रि० द्विनवतितमे తొంబదిరెండవది. [వృషమం†

द्वारदातुः ద్వారదాతుః, उ०पु० भूमीसहे ఒక

द्वार(रा)वती ద్వార(రా)వతీ, ई०सी० द्वारकायाम् ద్వారక.

द्वा(द्वि)विंशतिः ద్వా(ద్వి)వింశతిః, इ० सी० सख्यासख्येययोः 22 ఈ సంఖ్య గలది.

द्वा(द्वि)सप्तति ద్వా(ద్వి)సప్తతిః, इ०सी० सख्यासख्येययो 72 ఈ సంఖ్య గలది. -तः -తః, अ०त्रि० द्विसप्ततितमे డెబ్బదిరెండవది. [మడిఁపఁజేయఁబడినది

द्विगुणित ద్విగుణితః,अ०त्रि० द्विर्गुणिते ఇను

द्विजपति ద్విజపతిః, इ०पु० द्विजराजे 'ద్విజరాజః' చూ -शप्तः -శప్తః, अ० पु० राजमाषे అలచందలు†.

द्विदे(दै)वतम् ద్విదే(దై)వతమ్, अ० त्रि० द्विदेवताके ఇద్దఱుదేవతలుగలది. विशाखायाम् విశాఖ.

द्विधागति. ద్విధాగతిః, इ० पु० कुम्भीरे మొసలి. त्रि० द्विप्रकारगतियुक्ते రెండువిధముల నడచునది.

द्विरभ्यस्तः ద్విరభ్యస్తః, अ०त्रि० द्विरुक्ते ద్విరుక్త(మై)ము द्विगुणिते ద్విగుణిత(మై)ము.

द्वीपवती ద్వీపవతీ, ई०सी०नद्याम् నది, भूमौ భూమి.

द्वैताद्वैतम् ద్వైతాద్వైతమ్, अ०न० जीवेश्वरभेदाभेदयो జీవేశ్వరుల భేదము అభేదము.

त - सं०प्र० త - సం ప్ర

दशरश्मिशत దశరశ్మిశతః,अ०पु०सहस्राशौ సూర్యుఁడు.

दशाधिपतिः దశాధిపతిః, इ०पु० रव्यादौ సూర్యుఁడు మొ॥ (కృత్తికాదిక్రమముగా సూర్యుఁడు చంద్రుఁడు కుజుఁడు రాహువు గురువు శని బుధుఁడు కేతువు శుక్రుఁడు) దశాధిపతులు. [అశ్వని*.

दस्रदेवता దస్రదేవతా, आ०सी० अश्विन्याम्

दहनारातिः దహనారాతిః,इ०पु०जले జలము.

दक्षविहिता దక్షవిహితా, आ०सी० गीतिकाभेदे ఒక గీతిక.

दक्षिणामूर्ति· దక్షిణామూర్తిః, इ०पु०परशिवे

శివమూ ర్తివిశేషము, అనుకూలమైనమూ ర్తి గల పరమశివుఁడు —वर्तः —వ ర్తః, అం త్రిం दक्षिणे आवर्तविशिष्टे కుడివైపునుడి (తిరిగియుండుట)గలది త్రిం दक्षिणदिक्स्थे దక్షిణదిక్కున నున్నది.

दक्षिणाशापति. దక్షిణాశాపతిః, ఇంపుం यमे యముఁడు; कुजे కుజుఁడు.

दाक्षायणीपतिः దాక్షాయణీపతిః, ఇంపుం चन्द्रे చంద్రుఁడు; शिवे శివుఁడు.

दिधिषूपति. దిధిషూపతిః, ఇంపుం दिधिषौ 'దిధిషః' చూ॥ [జక్కన.

दिनदुःखित దినదుఃఖితః, అంపుం चक्रवाके

दीर्घमारुत దీర్ఘమారుతః, అంపుం गजे ఏనుఁగు. —सुरत —సురతః, అంపుం शुनके కుక్క.

देवकीमाता దేవకీమాతా, ఋం పుం श्रीकृष्णे శ్రీకృష్ణుఁడు. —निर्मिता—నిర్మితా ఆంసీం गुडूच्याम् తిప్పతీఁగె. —पालित —పాలితః, అంత్రిం देवमातृके 'దేవమాతృకః' చూ నం सञ्ज्ञाभेदे ఒక సంజ్ఞ

देवप्रतिकृति. దేవప్రతికృతిః, ఇంసీం देवप्रतिमायाम् దేవతాప్రతిమ. —सेनापति —సేనాపతిః, ఇంపుం षण्मुखे కుమారస్వామి.

देशकालवस्तुपरिच्छेदरहितम् దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితమ్, అంత్రిం महाकाशवत् सर्वव्यापिनि त्रिकालाबाध्ये सर्वाधिष्ठाने प्रत्यगभिन्ने परब्रह्मणि మహాకాశమువలె సర్వవ్యాపిగావున దేశపరిచ్ఛేద(మూ)ముగాని త్రికాలాబాధ్యమగుటచే కాలపరిచ్ఛేద(మూ)ముగాని సర్వాధిష్ఠానమై సర్వస్వరూపమగుటచేత వస్తుపరిచ్ఛేద(మూ)ముగాని లేక విరాజిల్లుచుండెడి ప్రత్యగభిన్నమైన బ్రహ్మపదార్థము (దేశమునకు కాలమునకును అధిష్ఠానమగుటచేతను బ్రహ్మము దేశకాలాపరిచ్ఛిన్నము).

दैववञ्चित· దైవవఞ్చితః, అంత్రిం हतभाग्ये దురదృష్టవంతుఁడు.

दैशिकविशेषणता దైశికవిశేషణతా, ఆంసీం सम्बन्धभेदे దేశకృతమైన అభావీయ స్వరూపసంబంధవిశేషము.

दोहद(ल)वती దోహద(ల)వతీ, ఈం సీం गर्भिण्याम् గర్భిణి, వేవిళ్లుగలది

द्रुतविलम्बितम् ద్రుతవిలమ్బితమ్, అం నం वृत्तभेदे ఒక వృత్తము. త్రిం किञ्चिच्छीघ्रे किञ्चिद्विलम्बिते ఇంచుక తొందర యించుక ఆలస్యమును గలది.

द्वात्रिंशल्लक्षणोपेतः ద్వాత్రింశల్లక్షణోపేతః, అంపుం महापुरुषे మహాపురుషుఁడు, ముప్పదిరెండులక్షణాలు గల పరమపురుషుఁడు

[राग सप्तसु हन्त षट्स्वपि शिशोरङ्गेष्वलं तुङ्गता
विस्तारस्त्रिषु खर्वता त्रिषु तथा गम्भीरता च त्रिषु
धैर्य्यं पञ्चसु किञ्च पञ्चसु सखे सम्प्रेक्ष्यते सूक्ष्मता
द्वत्रिंशद्वरलक्षणः कथमसौ गोपेषु सम्भाव्यते ।

व्या सप्तसु नेत्रान्तपादकरतलताल्वधरोष्ठजिह्वानखेषु रागः । षट्सु वक्ष·स्कन्धनखमुखनासिकाकटिषु तुङ्गता त्रिषु कटिललाटवक्षस्सु विस्तारः केचित्कटिस्थाने शिरः पठन्ति । त्रिषु ग्रीवाजङ्घामेहनेषु खर्वता । पुनस्त्रिषु नाभिस्वरसत्त्वेषु गाम्भीर्यम् पञ्चसु नासाभुजनेत्रहनुजानुषु दैर्घ्यम् पुन पञ्चसु त्वक्केशरोमदन्ताङ्गुलिपर्वसु सूक्ष्मतेति हरिभक्तिरसामृतसिन्धु

శ్రీకృష్ణుని యీ లక్షణములను జూచి ఆశ్చర్యముతో ఒక గోపకుఁడు తనచెలికానితోఁ బలికిన మాటలు—కంటికొనలు పాదములు (అఱకాళ్ళు) అఱచేతులు బుగ్గలు క్రిందిపెదవి నాలుక గోళ్ళు-వీనియందెఱ్ఱఁదనమును

వక్షస్థ్సలము మూఁపు(భుజశిరస్సు) గోళ్ళు కటిస్థలము(మొల) ముక్కు ముఖము-వీని యందౌన్నత్యమును కటిస్థలము (లేదా శిరస్సు) నొసలు వక్షస్థలము-వీనియందు వైశాల్యమును కంఠము పిక్కలు శిశ్నము-వీనియందు పొట్టితనమును బొడ్డు కంఠస్వరము హృదయము-వీనియందు గాంభీర్యము ముక్కు భుజములు కన్నులు చెక్కిళ్ళు మోఁకాళ్ళు-వీనియందు నిడివియు చర్మము తలవెంట్రుకలు ఒడలివెంట్రుకలు దంతములు వ్రేళ్లకనుపులు-వీనియందు సన్నఁదనము(పలుచన) యనెడి యీ ముప్పదిరెండుత్తమలక్షణములు భగవదవతారములయందు నైతము కానఁబడవే. - అట్టి లక్షణములు గల యితఁడు గోపకులమున నెట్లు సంభవించెనోకదా.-యని హరి భక్తిరసామృతసింధువు.]

द्वादशशोधितम् ద్వాదశశోధితమ్, అం నం द्वादशशुद्धियुक्ते लग्ने ద్వాదశశుద్ధి(చూ) గల లగ్నము. ['ద్విహల్యమ్' చూ॥

द्विगुणाकृतम् ద్విగుణాకృతమ్, అంనం द्विहल्ये

द्विजकुत्सित. ద్విజకుత్సితః, అంపుం श्लेष्मातके విరిగి†. [భము, सिंहे సింహము.

द्विरदाराति. ద్విరదారాతిః, ఇంపుం शरभे శర

థ २ థ 2

दु स्थः (दुस्स्थ., दुस्थ·) దుఃస్థః (దుస్స్థః, దుస్థః), అంత్రిం मूर्खे మూర్ఖుఁడు; लुब्धे లోభి; दुष्टं स्थिते చెడ్డగామున్నది; दुर्गते 'దుర్గతః' చూ॥

दो स्थ (दोस्स्थः, दोस्थ·) దోఃస్థః(దోస్స్థః, దోస్థః), అంత్రిం भुजस्थिते భుజమం(చేతి యం)దున్నది. పుం क्रीडके ఆటాడువాఁడు; क्रीडायाम् ఆట; सेवके సేవకుఁడు; सेवायाम् సేవ.

द्वा स्थ (द्वास्स्थः, द्वास्थ) ద్వాఃస్థః(ద్వాస్స్థః, ద్వాస్థః),అంపుంद्वारपाले ద్వారపాలకుఁడు; नन्दीश्वरे నందీశ్వరుఁడు.

द्वि स्थ (द्विस्स्थ , द्विस्थ.) ద్విఃస్థః(ద్విస్స్థః, ద్విస్థః), అంత్రిం द्विवारस्थिते రెండు మారులున్నవాఁడు.

द्व्यर्थ· ద్వ్యర్థః, అంత్రిం अर्थद्वययुते शब्दादौ రెండర్థములుగల శబ్దము మొ॥ द्विप्रयोजनके రెండు ప్రయోజనములు గలది. నం अर्थद्वये రెండర్థములు. [ములుగలది.

द्व्यर्थी ద్వ్యర్థీ, న్ంత్రిం अर्थद्वययुते రెండర్థ

థ ३ థ 3

दधित्थ దధిత్థః, అంపుంकपित्थे వెలఁగ†.

दमथ –थु దమథః–థుః, అంఉంపుం दण्डे దండోపాయము, दमने అణఁచుట; दान्तौ 'దాన్తిః' చూ॥

दरथ. దరథః,అంపుంदिक्षु प्रसरणे దిక్కుల యందు వ్యాపించుట; गर्ते గుంట.

दवथु దవథుః,ఉంపుం परितापे సంతాపము; नेत्र दिदाहे కన్నులమండుట మొ

दाधित्थम् దాధిత్థమ్, అంనం दधित्थस्य-विकारे కపిత్థవికారము, दधित्थपरिमाणे వెలఁగపండంత.

दुस्सक्थ :–क्थि दुस्सक्थः –क्थिः, అం ఇం త్రిం दुष्टसक्थियुक्ते చెడుతొడలుగలవాఁడు.

दूरस्थम् దూరస్థమ్, అంత్రిం दूरे स्थिते దూరమున నున్నది.

दृक्पथः దృక్పథః, అంపుం दृष्टियोग्ये स्थाने దృష్టిప్రసరించెడి స్థానము.

द्वारस्थ. ద్వారస్థః, అంపుం द्वास्थे ద్వారపాలకుఁడు, द्वारस्थिते వాకిటనున్నది.

द्विपथम् ద్విపథమ్, అంనం मार्गद्वये రెండు దారులు. త్రిం तद्वति రెండుదార్లుగలది.

द्वैरथम् ద్వైరథమ్, అంనం रथद्वययुते युद्धे

ఇరుతేరులుగల పోరు.

थ - सं० प्र० ధ - సం ప్ర

दग्धतिथिः దగ్ధతిధిః, ఇ०स्त्री० सोमवारैकादश्याम् సోమవారముతోఁ గూడిన ఏకాదశి; भानुवारद्वादश्याम् భానువారముతోఁగూడిన ద్వాదశి, गुरुवारषष्ठ्याम् గురువారషష్ఠి, बुधवारतृतीयायाम् బుధవారతృతీయ, शुक्रवाराष्टम्याम् శుక్రవార-అష్టమి; शनिवारनवम्याम् శనివారనవమి, मङ्गलवारपञ्चम्याम् మంగళవారయుక్తపంచమి (मतान्तरेకొంద అమతమున—मङ्गलवारदशम्याम् మంగళవార దశమి; शुक्रवारद्वितीयायाम् శుక్రవారద్వితీయ; शनिवारसप्तम्याम् శనివారసప్తమి) मीनधनुर्मासद्वितीयायाम् మీనధనుర్మాసము లలో విదియ, वृषभकुम्भमासचतुर्थ्याम् వృషభకుంభమాసములలో చవితి; मेषकर्कटकमासषष्ठ्याम् మేష కర్కటకమాసము లలో షష్ఠి, कन्यामिथुनमासाष्टम्याम् కన్యా మిథునమాసములలో అష్టమి; वृश्चिकसिंहमासदशम्याम् వృశ్చికసింహమాసములలో దశమి; मकरतुलामासद्वादश्याम् మకర తులామాసములలోద్వాదశి. –रथ.–రథః, అ०पु० चित्ररथे गन्धर्वे చిత్రరథుఁ డనెడి గంధర్వుఁడు.

दण्डमाथः దణ్డమాథః, అ०पु० दण्डाकार (प्रधान)मार्गे ముఖ్యమార్గము.

दधीचा(च्य)स्थि దధీచా(చ్య)స్థి, ఇ०न०वज्रे వజ్రము; वज्रायुधे వజ్రాయుధము.

दशमीस्थः దశమీస్థః, అ०त्रि० दशमीमनङ्गदशा प्राप्ते వదియవ అనంగదశ(మా)ను పొందినవాఁడు, अतिवृद्धे వందుముసలి.

दशरथः దశరథః, అ०पु० श्रीरामचन्द्रजनके పదితేరులదొర, శ్రీరాముతండ్రి.

दहनसारथि దహనసారథిః, ఇ०पु० वायौ వాయువు

दक्षिणस्थ దక్షిణస్థః, అ०पु० सारथौ సారథి.

दक्षिणापथः దక్షిణాపథః, అ०पु० देशभेदे ఒక దేశము.

दाशरथः దాశరథః, అ०पु० श्रीरामे శ్రీరాముఁడు. त्रि० दाशरथिसम्बन्धिनि దాశరథి సంబంధమైనది. –थिः –ధిః, ఇ०पु०दशरथपुत्रे (श्रीरामादौ) పదితేరులదొరకొమరుఁడు (శ్రీరామచంద్రుఁడు భరతుఁడు లక్ష్మణుఁడు శత్రుఘ్నుఁడు).

दिव्यरथ. దివ్యరథః, అ० पु० व्योमयाने విమానము. [గజపిప్పలి†.

दीर्घग्रन्थि దీర్ఘగ్రన్థిః, ఇ०पु०गजपिप्पल्याम्

दुफानिकुत्थम् దుఫానికుత్థమ్, అ०न० वर्षयोगभेदे ఒక వర్షయోగము.

दुरवस्था దురవస్థా, ఆ०स्त्री० दारिद्र्यादौ దారిద్ర్యము కొదిమె, కొదివె, జంద్రము, చెడుదెన, పీనుఁగుపెంట, దుస్థితి మొ॥

दृढग्रन्थिः దృఢగ్రన్థిః,ఇ०पु० वंशे వెదురు†. त्रि० कठिनग्रन्थियुक्ते పిఁటముడిగలది

देवपथः దేవపథః, అ०पु० देवयाने అర్చిరాదిమార్గ(మా)ము, छायापथे 'ఛాయాపథః' మా देवस्थानगमनार्थे पथे దేవస్థానగమనార్థమైన మార్గము. –रथः –రథః, అ० पु० विमाने విమానము; सूर्यरथे సూర్యుని రథము.

द २ ద 2

दद దద, धा० (ददते) दाने ఇచ్చుట, धृतौ ధృతి(మా).

दद· దదః,అ०त्रि०दातरि దాత. [వాఁడు.

ददन् దదన్, त्.०त्रि० यच्छति ఇచ్చుచున్న

ददिः దదిః, ఇ०त्रि० दातरि దాత. [నట్టిది.

ददत् దదృత్, त्.०त्रि० विदारणशीले చీల్చు

दादः దాదః, అ०पु० दाने దానము.

दुन्दु దున్దుః, ఉం॰పుం॰ भेर्याम् భేరి, वसुदेवे వసుదేవుఁడు.

द्वन्दम् ద్వన్దమ్, అం॰నం॰ द्वन्द्वे ద్వంద్వము.

द्विदन् ద్విదన్, త్ం॰త్రిం॰ दन्तद्वययुते वृषादौ రెండుపళ్ళువచ్చిన కోడె మొ॥

द ३ ద 3

दध्युद దధ్యుదః, అం॰పుం॰ दधिसमुद्रे పెరుఁగు సముద్రము. [रोगभेदे పుప్పిపన్నుగుట.

दन्ताद· దన్తాదః, అం॰పుం॰ दन्तखादकक्रिमि-

दरद దరదః, అం॰ త్రిం॰ भयप्रदे భయపెట్టునది. ప్రుం॰ हिङ्गुले ఇంగిలీకము. పుం॰ देशभेदे ఒక దేశము; भये భయము; म्लेच्छजातिभेदे ఒక మ్లేచ్ఛజాతి, क्रियालोपात शूद्रत्वमापन्ने क्षत्रियभेदे కర్మలోపమువలన శూద్రత్వమునొందిన క్షత్రియవిశేషము.

दर्पदः దర్పదః, అం॰పుం॰ विष्णौ విష్ణువు.

दायाद. దాయాదః, అం॰పుం॰ ज्ञातौ జ్ఞాతి, सुते కొడుకు. త్రిం॰ दायाधिकारिणि పాలిసొమ్ముకు నధిపుఁడు. –दी –దీ, ఈం॰సీం॰ सुतायाम కూఁతురు. న్ం॰త్రిం॰दायादे దాయ,దాయాది

दारदः దారదః, అం॰పుం॰ पारदे పాదరసము; विषभेदे ఒక విషము; समुद्रे సముద్రము; हिङ्गुले ఇంగిలీకము.

दार्षदः దార్షదః,అం॰త్రిం॰ दृषदि पिष्टे రాతిలో విసరినది, పిండి మొ॥ [లము.

दिनादिः దినాదిః, ఇం॰పుం॰ अहर्मुखे ప్రాతఃకా

दुर्भि(र्भे)दः దుర్భి(ర్భే)దః, అం॰త్రిం॰ दुर्भेद्ये భేదింపరానిది కష్టముచే భేదింపఁదగినది.

दुर्मदः దుర్మదః,అం॰త్రిం॰उन्मत्ते ఉన్మత్తుఁడు.

दुर्वादः దుర్వాదః, అం॰పుం॰अपवादेअపవాదు. निन्दितवाक्ये చెడుమాట.

दुर्वेदः దుర్వేదః, అం॰త్రిం॰ दुर्लभे దుర్లభము; वेदपाठरहिते వేదాధ్యయనరహితుఁడు.

दुष्पदः దుష్పదః, అం॰త్రిం॰ दुर्लभेదుర్లభము.

दूरदृक् దూరదృక్, శ్ం॰పుం॰ गृध्रे గ్రద్ద. త్రిం॰ दूरदर्शिनि దూరదృష్టిగలవాఁడు; पण्डिते పండితుఁడు.

देहद దేహదః, అం॰పుం॰पारदे పాదరసము త్రిం॰ देहद तरि దేహమిచ్చినవాఁడు.

दोहदः దోహదః, అం॰ ప్రుం॰ तीव्रेच्छायाम् అధికమైన ఇచ్ఛ गर्भिणीच्छायाम् వేవిళ్ళు; गर्भलक्षणे గర్భచిహ్నము गर्भे గర్భము, अकाले पत्रपुष्पफलोत्प दकद्रव्ये तक्रियाया च అకాలమున పత్రపుష్పఫలాదులఁబుట్టించువస్తువు అట్టి క్రియ (ఎరువువేయుట స్త్రీపాదతాడనాదిరూపమయిన కర్మ మొ॥).

दौर्हार्दम् దౌర్హార్దమ్ | అం॰నం॰ शत्रुत्वे శత్రుత్వము.
दौर्हृदम दౌర్హృదమ్ |

दौह(र्हृ)दम् దౌహ(ర్హృ)దమ్,అం॰నం॰दोहदे దోహదము.

द्रुपदः ద్రుపదః, అం॰పుం॰ अपराधिन पादबन्धनकाष्ठभेदे బొండకొయ్య, తప్పుచేసినవారి కాలికిఁ గట్టెడి ఒకవిధమైన కొయ్య; राजभेदे ఒక రాజు. నం॰ काष्ठपादुकायाम् పావుకోడు. –दी –దీ, ఈం॰సీం॰द्रुमसमपादयुक्तायाम् చెట్టువలెపొడవైనపాదములుగలది.

द्रौपद ద్రౌపదః,అం॰పుం॰ द्रुपदपुत्रे ద్రుపదుని కొడుకు. –दी –దీ ఈం॰సీం॰ द्रुपदपुत्र्याम् ద్రౌపది, ద్రోపది, ద్రుపదునికూఁతురు.

द्विपदः ద్విపదః,అం॰పుం॰द्विचरणे 'ద్విచరణః' మొ॥ समासभेदे రెండుపదములుగల సమాసము; द्विपादि రెండుపాదములు గల ప్రాణులు. నం॰ पादद्वये రెండుపాదములు. త్రిం॰ तद्वति ద్విపాదములు గలది. –दा –దా, ఆం॰సీం॰ ऋग्विशेषे ఒక ఋక్కు. –दी –దీ, ఈం॰సీం॰छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు.

द्विबिन्दु· ద్విబిన్దుః, ఉం॰పుం॰ विसर्गे విసర్గ.

द्विरदः ద్విరదః, అం॰పుం॰ दन्तावले ఏనుఁగు; नागकेसरे నాగకేసరము†.

द्विविद. ద్వివిదః, అం॰ पुं॰ स्वस्यनामानुकीर्तनात् ऐकाहिकज्वरहरे वानरान्तरे తనను స్మరించినచో ఏకదినజ్వరమును హరించెడి యొక వానరుఁడు.

द्विवेदः ద్వివేదః, అం॰ पुं॰ द्विवेदाध्यायिनि రెండు వేదములఁ జదివికొనినవాఁడు.

द ४ ద 4

दण्डवादी దణ్డవాదీ, న్॰ पुं॰ द्वास्थे ద్వారపాలకుఁడు. त्रि॰ दण्डवक्तरि తీర్పరి, మునసబు మొ॥

दधिस्वेदः దధిస్వేదః, అం॰ पुं॰ तक्रे మజ్జిగ

दन्तच्छद. దన్తచ్ఛదః, అం॰ पुं॰ रदनच्छदे పలుకప్పు, పెదవి. [ఒక దంతవ్యాధి

दन्तार्बुदः దన్తార్బుదః, అం॰ पुं॰ दन्तरोगभेदे

दिव्यनदी దివ్యనదీ, ई॰ स्त्री॰ स्वर्णद्याम् మిన్నేఱు

दीर्घकन्द దీర్ఘకన్దః, అం॰ पुं॰ मूलके ముల్లంగి†

—च्छदः —చ్ఛదః, అం॰ पुं॰ इक्षौ చెఱకు†.

—नादः —నాదః, అం॰ पुं॰ शङ्खे శంఖము. त्रि॰ घण्टादौ గంట మొ॥ —पादः —పాదః, అం॰ पुं॰ कङ्के రాపులుఁగు. —रदः —రదః, అం॰ पुं॰ वराहे పంది.

दुरासद. దురాసదః, అం॰ त्रि॰ दुर्गमे దుర్గమము; दुर्लभे దుర్లభము; दुर्जने దుష్టుఁడు; दुर्धर्षे ఎదిరింపరానివాఁడు.

दुरुच्छेदः దురుచ్ఛేదః, అం॰ त्रि॰ दुर्वारे అనివార్యము. पुं॰ दुःखेन वारणे కష్టముతో నివారించుట. [याम् ఉలవలు†

दृक्प्रसादः దృక్ప్రసాదః, అం॰ पुं॰ कुलत्था-

दृढच्छदः దృఢచ్ఛదః, అం॰ पुं॰ कतृणे కామంచికసవు. —पदः —పాదః, అం॰ पुं॰ वेधसि బ్రహ్మః दृढनिश्चये దృఢనిశ్చయము. त्रि॰ तद्वति అదిగలవాఁడు. —दा —దా, आ॰ स्त्री॰ यवतिक्तायाम् ఒక లత†; भूम्यामलक्याम् నేలయుసిరిక†.

दृष्टिवादः దృష్టివాదః, అం॰ पुं॰ वादरूपकथाभेदे పంచాత్మకమైన బౌద్ధుల వాదరూపకథావిశేషము.

देवच्छन्दः దేవచ్ఛన్దః, అం॰ पुं॰ एकाशीति [शत(साष्टशत)]यष्टिके हारे 81 [100 (108)] పేటల ముత్యాలహారము. —नदी —నదీ, ई॰ स्त्री॰ गङ्गायाम् గంగ: देवखातनद्याम् దేవతలు నిర్మించిన నది. —नन्दी —నన్దీ, న్॰ पुं॰ इन्द्रद्वारपाले ఇంద్రునిద్వారపాలకుఁడు.

दोषैकदृक् దోషైకదృక్, శ్॰ त्रि॰ परेषा दोषान्वेषके(खले) పరులదోషములే వెదకువాఁడు, ఖలుఁడు.

द्रविणोदा· ద్రవిణోదాః, స్॰ पुं॰ अग्नौ అగ్ని.

द्वन्द्वगदः ద్వన్ద్వగదః, అం॰ पुं॰ रागद्वेषादिरूपे रोगे రాగద్వేషాదిరూపమైన రోగము.

द्वैतवादी ద్వైతవాదీ, న్॰ त्रि॰ जीव(जीवेश्वर) भेदवादिनि नैयायिकादौ జీవులలోఁగాని జీవేశ్వరులలోఁగాని భేదమును వచించెడి నైయాయికాదులు.

द - सं॰ प्र॰ ద - సం ప్ర

दन्तुरच्छदः దన్తురచ్ఛదః, అం॰ पुं॰ बीजपूरे మాదీఫలము†. [బ్రాహ్మిలత†.

दर्दुरच्छदा దర్దురచ్ఛదా, आ॰ स्त्री॰ ब्राह्मयाम्

दशनच्छदः దశనచ్ఛదః, అం॰ पुं॰ दन्तच्छदे పెదవి. —पदम् —పదమ్, అం॰ न॰ दन्तक्षतस्थाने तच्चिह्ने పలునొక్కుగుఱుతు.

दिव्यदोहदम् దివ్యదోహదమ్, అం॰ न॰ उपयाचिते మ్రొక్కుబడి. [హము.

दुरुपसदः దురుపసదః, అం॰ त्रि॰ दुःसहे దుస్స

दुष्टरक्तदृक् దుష్టరక్తదృక్, శ్॰ त्रि॰ पित्तादिदोषजरक्तनेत्रके పిత్తాదిదోషముచే ఎఱ్ఱనైన కన్నులుగలవాఁడు.

दृष्टिसृष्टिवादः దృష్టిసృష్టివాదః, అం॰ पुं॰ वाद-

रूपकथाभेदे దృష్టి ని (చూపును) బట్టియే సృష్టికి సిద్ధి (స్వప్నాదులయందు వలెనే) అనెడి వాదము.

देशपरिच्छेद. దేశపరిచ్ఛేదః, అం॰పుం॰ देशेन परिच्छितो దేశముచేతనైన పరిచ్ఛేదము; सर्वदेशाव्यापने ఒకచోట నుండి మఱొక చోట లేకుండుట.

देहात्मवादी దేహాత్మవాదీ, న్॰త్రిం॰ चार्वाके చార్వాకుఁడు, దేహమే ఆత్మ యనువాఁడు

द्यूतप्रतिपदा ద్యూతప్రతిపదా, ఆ॰సీ॰ द्यूत प्रतिपदि 'ద్యూతప్రతిపత్' చూ

द्रविणप्रदः ద్రవిణప్రదః, అం॰పుం॰ विष्णौ ధన (అభీష్ట)దాత, విష్ణువు. [నూనెకంద†.

द्रावककन्दः ద్రావకకన్దః, అం॰పుం॰ तैलकन्दे

घ २ ధ 2

दग्धः దగ్ధః, అం॰త్రిం॰ कृतदाहे దహింపఁ (కాల్పఁ)బడినది, కాలినది; सन्तप्ते కాఁచఁబడినది, కాఁచినది పుం॰ लग्नभेदे దగ్ధలగ్న(ము)ము. న॰नक्षत्रभेदे దగ్ధనక్షత్ర(ము)ము; कतृणे కామంచికసవు.

दग्धा దగ్ధా, ఆ॰సీ॰ दग्धतिथौ 'దగ్ధతిథిః' చూ॥ सूर्याधिष्ठितदिशि సూర్యుఁడున్న దిక్కు; दग्धरुहायाम् తంగేడు†.

दघ దఘ, ధా॰ (दघते) धारणे ధరించుట, दाने దానము.

दधि దధి, ఇ॰ న॰ क्षीरविकृतिभेदे కలుపు, తయిరు, తైరు, పెరుగు, పెర్గు, పెర్వు, పెరుఁగు; वस्त्रे బట్ట. పుం॰श्रीवासे 'శ్రీవాసః' చూ॥ सर्जे మద్ది†. త్రిం॰धारणकर्तरि ధరించువది.

दधृक् దధృక్, ష॰త్రిం॰ धृष्टे దిట్ట धर्षण-कर्तरि పరిభవించువాఁడు.

दिग्धः దిగ్ధః, అ॰ త్రిం॰ प्रवृद्धे మిగులవృద్ధి నొందినది; लिप्ते పూయఁబడినది. పుం॰अग्नौ అగ్ని; प्रबन्धे ప్రబంధము; स्नेहे స్నేహము: लिप्तके 'లిప్తకః' చూ॥

दीधीङ् దీధీఙ్,ధా॰(दीधीते) दीप्तिदेवनयोः ప్రకాశించుట శోకించుట.

दुग्धम् దుగ్ధమ్, అ॰న॰ क्षीरे పాలు; दोहने పిదుకుట. త్రిం॰ कृतदोहने పిదుకఁబడినది; प्रपूरिते నిండింపఁబడినది.

दुग्धी దుగ్ధీ, ఈ॰సీ॰क्षीराव्याम् చిఱుపాలి†; दुग्धपाषाणे ఒక చెట్టు†.

दुघ దుఘ, ధా॰ (दोघति) हिंसने హింసించుట; प्रेरणे ప్రేరణ.

दुर्धी దుర్ధీ,ఈ॰త్రిం॰कुमतौदుర్బుద్ధిగలవాఁడు.

दृब्ध. దృబ్ధః, అ॰త్రిం॰ ग्रथिते కూర్పఁ (గ్రుచ్చఁ)బడినది, भीते వెఱచినవాఁడు. న॰ ग्रथने కూర్పు: भये వెఱపు.

दृन्धि దృన్ధిః, ఇ॰సీ॰ ग्रथने కూర్పు, కూర్చుట, పుష్పాదులను గ్రుచ్చుట.

दोग्धा దోగ్ధా, ఋ॰పుం॰ गोपाले గొల్ల; वत्से దూడ, सूर्ये సూర్యుఁడు; कवौ కవి త్రిం॰ दोहनकर्तरि పిదికెడిస్వభావము గలవాఁడు, दोहनकर्तरि పిదికెడివాఁడు.

दोघः దోఘః, అ॰పుం॰ गोवत्से ఆవుదూడ.

द्वि(द्वे)धा ద్వి(ద్వే)ధా, అవ్య॰ द्विप्रकारे ఇరుతెఱగులు, రెండువిధములుగా.

द्वैधम् ద్వైధమ్,అవ్య॰द्विधार्थे 'ద్విధా' చూ త్రిం॰ द्विधास्थिते ద్వివిధముగానున్నది. అ॰ న॰ विवादे కలహము; द्विप्रकारे రెండువిధములు, बलिना सन्धि कृत्वा अबलेन विरोधने బలవంతునితో సంధిచేసికొని బలహీనునితో విరోధించుట,बलिनो वैरिणो.मध्ये काकाक्षिवदलक्षितस्य उभयत्र वाचाऽऽत्मनस्समर्पणे బలవంతులైన ఇద్దఱు శత్రువులు దండెత్తివచ్చినప్పుడు ఒకరికిఁదెలియకుండునట్లు మఱియొకరితో సంధిచేసికొని ఇరువురకు అనుకూలుఁడువలె మెలఁగుట; संशये సంశయము, सैन्यस्य द्विधास्थितौ

సైన్యముయొక్క ద్వివిధభావము.

ध ३ ధ 3

दशधा దశధా, अव्यं॰ दशप्रकारे పదివిధము లుగా. [ययोः ఐదు. पुं॰ बुद्धे బుద్ధుఁడు

दशार्धम् దశార్ధమ్, अं॰नं॰ पञ्चसङ्ख्यासङ्ख्ये-

दिनार्धः దినార్ధః, अं॰पुं॰ दिवाभागस्य अर्धे సగముపగలు.

दिवान्ध దివాన్ధః, अं॰पुं॰ उलूके గ్రుడ్లగూబ. —न्धा —న్ధా, आं॰स्त्री॰ वल्गुलापक्षिणि కబోది పక్షి.

दुर्गन्ध. దుర్గన్ధః, अं॰ पुं॰ दुष्टगन्धे కంపు, గదురు, కబ్బు, గవులు, గొలు, పుస్తు, బూఁజు, విస్తు, చెడువాసన. सौवर्चले నల్ల ఉప్పు. त्रिं॰ दुर्गन्धिनि 'దుర్గన్ధి'యూ —न्धी —న్ధీ, नं॰त्रिं॰ दुर्गन्धयुक्ते దుర్గంధముగలది.

दुर्बोधम् దుర్బోధమ్, अं॰त्रिं॰ बोद्धुमशक्ये ఎఱుఁగరానిది. दुःखेन ज्ञेये కష్టముచే ఎఱుఁగఁదగినది.

दुर्योधः దుర్యోధః. अं॰त्रिं॰ दुःखेन योधनीये కష్టముచే పోరాడఁదగినవాఁడు.

दुर्मेधा దుర్మేధాః, सं॰ त्रिं॰ विवेकासमर्थे వివేచింప నసమర్థుఁడు; धारणाशून्यबुद्धिके బుద్ధిచిక్కించుకొనలేనివాఁడు.

दुर्विध· దుర్విధః, अं॰त्रिं॰ दरिद्रे పేదవాఁడు; खले దుర్జనుఁడు; मूर्खे మూర్ఖుఁడు.

दुश्शोधः దుశ్శోధః, अं॰त्रिं॰ दुःखेन शोधनीये కష్టముచే శోధింపఁదగినది; दुःखेन प्रतीकार्ये కష్టముచే ప్రతీకారముచేయఁదగినది. [సంధి.

दुष्षन्धि. దుష్షన్ధిః, इं॰पुं॰ दुष्टे सन्धौ దుష్ట

दुष्षेध దుష్షేధః, अं॰त्रिं॰ सेद्धुमसाध्ये నెఱవేర్పరానిది. [ద్యము.

दुस्साध దుస్సాధః, अं॰त्रिं॰ दुस्साध्ये దుస్సా

दुस्साधी దుస్సాధీ, नं॰ पुं॰ द्वास्थे ద్వారపాలకుఁడు. त्रिं॰ दुस्साधके దుష్టసాధకుఁడు.

दिगुपाधि దిగుపాధిః, इं॰पुं॰ उदयाचलादौ ఉదయగిరి అస్తగిరి మొ

दिनबन्धु దినబన్ధుః, उं॰पुं॰ सूर्ये సూర్యుఁడు.

देवान्धः దేవాన్ధః, सं॰नं॰ अमृते అమృతము, नैवेद्ये నైవేద్యము.

देहधिः దేహధిః, इं॰पुं॰ पक्षिपक्षे పక్షిఱెక్క. —धृक् —ధృక్, जं॰पुं॰ प्राणे ప్రాణము. त्रिं॰ देहधारके దేహధారి.

द्विमूर्ध. ద్విమూర్ధః, अं॰ त्रिं॰ मस्तकद्वययुते రెండుతలలుగలవాఁడు. —र्धा —ర్ధా, नं॰पुं॰ दानवभेदे ఒక దనుజుఁడు.

द्विविधः ద్వివిధః, अं॰त्रिं॰ द्विप्रकारे రెండు విధములు నున్నది.

ध - सं॰प्र॰ ధ - సం ప్ర

दंष्ट्रा(दन्ता)युधः దంష్ట్రా (దన్తా) యుధః, अं॰पुं॰ वराहे పంది.

दण्डवालधि దణ్డవాలధిః, इं॰पुं॰ गजे ఏనుఁగు.

दलेगन्धि· దలేగన్ధిః, इं॰पुं॰ सप्तच्छदे ఏడాకులయరఁటి†. [విధములైనది.

दशविध దశవిధః, अं॰त्रिं॰ दशप्रकारे పది

दक्षिणाबन्धः దక్షిణాబన్ధః, अं॰पुं॰ दक्षिणायामनुबन्धे అభిమానముతో నిచ్చెడి దక్షిణ.

दायबन्धु· దాయబన్ధుః, उं॰पुं॰ सोदरे సోదరుఁడు.

दारुगन्धा దారుగన్ధా, आं॰ स्त्री॰ चीडायाम् చీడ†. —वधू —వధూః, ऊं॰स्त्री॰ काष्ठपुत्तलिकायाम् కొయ్యబొమ్మ. —मूर्धा —మూర్ధా, नं॰पुं॰ उदयपर्वते ఉదయగిరి.

दिव्यगन्धम् దివ్యగన్ధమ్, अं॰नं॰ गन्धके గంధకము; लवङ्गे లవంగము —न्धा —న్ధా, आं॰स्त्री॰ चञ्चुशाके చెంచలి†. स्थूलैलायाम् పెద్దయేలకి†. [लायाम् మణిశిల.

दिव्यौषधि· దివ్యౌషధిః, इं॰स्त्री॰ मनःशि

दीर्घस्कन्धः दीर्घस्कన్ధః, అం॰పుం॰ తాలేరాజు†.

दीर्घायुधः దీర్ఘాయుధః, అం॰పుం॰ कुन्ते ఈటె, బల్లెము; वराहे పంది.

दुग्धबन्धः దుగ్ధబన్ధః, అం॰పుం॰ दुग्धदोहनार्थे गोःबन्धे పాలుపిదుకునప్పుడు ఆవుకాళ్లుకట్టు త్రాడు, ఉరు(ఱు,జ్జు) త్రాడు, ఉజ్జుకట్టు, దాయఁగట్టు. [చినవాఁడు.

दुर्विदग्ध. దుర్విదగ్ధ, అం॰త్రిం॰ गर्विते గర్విం

दूरवेधी దూరవేధీ, న్అం॰పుం॰ दूरापाते 'దూరాపాతః' చూ॥ दूरात् लक्ष्यभेदके దూరమునుండియే లక్ష్యమును భేదించువాఁడు.

दृढसन्धः -न्धिः దృఢసన్ధః -న్ధిః, అం॰ఇం॰ త్రిం॰ दृढावयवसन्धिमतिशरीरादौ దృఢమైన కీళ్లుగలశరీరము మొ॥ -स्कन्ध. -స్కన్ధః, అం॰పుం॰ क्षीरिकायाम् పాల†.

दृष्टिबन्धु దృష్టిబన్ధుః, ఉం॰పుం॰ खद्योते 'ఖద్యోతః' చూ॥ चिह्ने గురుతు

देवगन्धा దేవగన్ధా, ఆం॰సీం॰ महामेदायाम् మహామేద†. -वधू. -వధూః, ఊం సీం॰ अप्सरसि అప్సరస.

देवायुधम् దేవాయుధమ్, అం॰నం॰ इन्द्रधनुषि ఇంద్రధనుస్సు, वज्रादौ వజ్రము మొ॥

दैत्यपुरोधाः దైత్యపురోధాః, స్ం॰ పుం॰ शुक्रे శుక్రుఁడు.

दोलायुद्धम् దోలాయుద్ధమ్, అం॰నం॰ अनियतजयपराजये युद्धे జయాపజయముల నిర్ణయింపవీలుకాని యుద్ధము. [లక్క.

द्रुमव्याधिः ద్రుమవ్యాధిః, ఇం॰పుం॰ द्रुमामये

द्वन्द्वयुद्धम् ద్వన్ద్వయుద్ధమ్, అం॰నం॰ द्वयोर्द्वयोर्युद्धे ఇరువు రిరువురుగా పోరాడుట.

द्वात्रिंशदपराधाः ద్వాత్రింశదపరాధాః, అం॰పుం॰ బం॰ देवालये यानैर्वा पादुकाभिर्वा याने చెప్పులతోఁగాని వాహనముఎక్కికాని దేవళములోనికిఁ బోవుట; देवोत्सवेष्वसेवायाम् దేవతా ఉత్సవములలో సేవచేయకుండుట; तदग्रतोऽप्रणामे దేవునియెదుట నమస్కరింపకుండుట; उच्छिष्टे अशौचे च भगवद्वन्दनादिके ఉచ్ఛిష్టములోను అశౌచములోను దేవునకు మ్రొక్కుట; एकहस्तप्रणामे ఒంటిచేతితో మ్రొక్కుట, तत्पुरस्तात् प्रदक्षिणे దేవునియెదుట ప్రదక్షిణము చేయుట, पादप्रसारणे కాళ్లుచాఁచుట; पर्यङ्कबन्धने పర్యంక(యోగపట్టా)బంధనము, शयने పరుండుట; भक्षणे భుజించుట; मिथ्याभाषणे అసత్యము పలుకుట; उच्चैर्भाषणे పెద్దగా మాట్లాడుట; मिथोजल्पे పరస్పరమువాదులాడుట; रोदने ఏడ్చుట; विग्रहे పోట్లాడుట; निग्रहे శిక్షించుట; अनुग्रहे అనుగ్రహించుట; क्रूरभाषणे పరుషవచనములు; कम्बलावरणे ఉన్నికంబళి కప్పుకొనుట; परकीर्तेरपह्नुतौ సంకీర్తన చేయకుండుట; अश्लीलभाषणे బూతుమాటలు, अधोवायुविमोक्षणे పిత్తుట, साष्टीकृतासने కాలుపైకాలువేసికూర్చుండుట; परनिन्दायाम् పరనింద, परस्तुतौ పరస్తుతి, निजस्तुतौ च ఆత్మస్తుతియుననివియు; शक्त्या गौणोपचरे శక్తి(సిరి) యుండియు అల్పముగా పూజించుట, अनिवेदितभक्षणे నైవేద్యముపెట్టక భుజించుట; तत्तत्कालभवफलादीनामनर्पणे ఆ యా కాలములయందు లభించెడి ఫలపుష్పాదులను సమర్పింపకుండుట; विनियुक्तावशिष्टस्य व्यञ्जनादेः प्रदाने ఉపయోగించుకొనఁగా మిగిలియున్నదానిని అర్పించుట; गुरौ मौने గురువుదగ్గఱ ఉన్నప్పుడు మౌనవ్రతము; देवतानिन्दने అన్యదేవతానింద (ఈ ముప్పదిరెండు భగవదపచారములు).

द्वादशशुद्धि ద్వాదశశుద్ధిః ఇం॰సీం॰ लग्नस्य व्ययस्थाने ग्रहराहित्ये లగ్నమునకుపండ్రెండవయింట నే గ్రహములును లేకుండుట.

द्वारबन्धः ద్వారబన్ధః, అం॰పుం॰ द्वारशाखायाम्

దారబందము.

द्विजबन्धु. ద్విజబన్ధుః, ఉం పుం त्रैवर्णिकाधमे అపకృష్టద్విజుఁడు భట్టదైవజ్ఞాదులు.

न २ న 2

दघ्नः దఘ్నః, అం పుం यमे యముఁడు.

दनु. దనుః, ఉం స్త్రీం दानवमातरि దానవుల తల్లి.

दान దాన, ధాం (दानति –ते) खण्डने ఖండించుట. (दीदासति –ते) आर्जवे చక్కఁన సేయుట.

दानम् దానమ్, అం నం सविभागे చక్కఁగా పంచియిచ్చుట; सिद्धिहेतौ సిద్ధికారణము, न्यायार्जितस्य धनधान्यादे श्रद्धया अर्थिभ्यः प्रदाने న్యాయముగా సంపాదించిన ధన ధాన్యాదులను శ్రద్ధతో అర్థు(యాచకు)లకొసఁగుట, ఈవి, త్యాగ(మూ)ము; गजमदजले ఏనుఁగుమదజలము; छेदने ఛేదించుట; धने ధనము; पालने రక్షించుట; राज्ञामुपायभेदे దానోపాయము, विवेकज्ञानशुद्धौ వివేకజ్ఞానశుద్ధి, शुद्धौ శుద్ధి. త్రిం दीयमाने गवादिपदार्थे ఈయఁబడునట్టిపదార్థము, గోదానము భూదానము మొ॥

दानुः దానుః, ఉం త్రిం दातरि దాత; विक्रान्ते పరాక్రమముగలవాఁడు పుం वायौ వాయువు, सुखे సుఖము.

दिनम् దినమ్, అం నం षष्टिदण्डात्मके मानुषे अहोरात्रे దారీఖు, తేది, నాఁడు, దివ్వ, పూఁట, పొద్దు, ప్రొద్దు, మనుజులఅహోరాత్రరూపమైన అఱువదిగడియలకాలము, రోజు, सूर्यकिरणावच्छिन्ने काले పవలు, పగలు, सिंहकन्यातुलावृश्चिककुम्भमीनलग्नेषु సింహము కన్య తుల వృశ్చికము కుంభము మీనము-అనెడి ఆఱు లగ్నములు; तिथौ తిథి. वारे వారము, భానువారము మొ॥ త్రిం

खण्डिते ఖండింపఁబడినది.

दीन. దీనః, అం త్రిం दुःखिते దుఃఖపడినవాఁడు; दरिद्रे పేద; भीते భయపడినవాఁడు. నం तगरपुष्पे నందివర్ధనము

दीना దీనా, ఆం స్త్రీం मूषिकायाम् ఆఁడెలుక.

दूनः దూనః, అం త్రిం श्रान्ते శ్రమపడినవాఁడు; उपतप्ते పరితాపమునొందినవాఁడు, दुःखिते దుఃఖపడినవాఁడు.

दैनम् దైనమ్, అం నం दीनत्वे దైన్యము త్రిం दैनिके 'దైనికః' చూ

द्युनम् ద్యునమ్, అం నం लग्नात्सप्तमराशौ లగ్నమున కేడవయిల్లు. [बले బలము.

द्युम्नम् ద్యుమ్నమ్, అం నం धने ధనము;

द्यूनम् ద్యూనమ్, అం నం द्युने 'ద్యునమ్' చూ॥ త్రిం क्षीणे క్షీణించినది.

न ३ న 3

दशनम् దంశనమ్, అం నం कवचे కవచము; दन्तेन खण्डने కొఱుకుట, కఱచుట, మూ కొనుట, కాటుచే(వే)యుట.

दण्डघ्नः దణ్డఘ్నః, అం త్రిం दण्डपारुष्यकर्तरि దండపారుష్య(చూ)కర్త.

ददनम् దదనమ్, అం నం दाने దానము.

ददानः దదానః, అం త్రిం यच्छति ఇచ్చుచున్నవాఁడు. [రిస†, अवल्गुजे కారుగచ్చ†.

दद्रुघ्नः దద్రుఘ్నః, అం పుం चक्रमर्दके తగి

दधानः దధానః, అం త్రిం धारयति ధరించు (కట్టుకొను)చున్నవాఁడు.

दध्यन्नम् దధ్యన్నమ్, అం నం दध्योदने పెరుఁగన్నము. [ర్శనా' చూ॥

दध्यानी దధ్యానీ, ఈం స్త్రీం सुदर्शनायाम् 'సుద

दन्तिनी దన్తినీ, ఈం స్త్రీం दन्त्याम् దంతి†.

दमनः దమనః, అం పుం दमनके దవనము†; कुन्दे మొల్ల†, वीरे వీరుఁడు. నం दण्डने దండించుట, दमे దమ(చూ)ము త్రిం

शासनकर्तरि శాసించువాఁడు, उपशान्ते ఉప
శమించినది [నెల్లి†.
दमनी దమనీ, ఈంసీం अग्निदमन्याम् కూర
दमु(मू)ना: దము(మూ)నాః, స్ంపుం अग्नौ
అగ్నిః शुक्रे శుక్రుఁడు.
दम्भनम् దమ్భనమ్, అంనం दम्भे కపటము;
मोहने మోహపెట్టుట [శీలుఁడు
दयितुः. దయిత్నుః, తంత్రిం दयालौ దయా
दर्द(र्द्‌)घ्नः దర్ద్ర(ర్ద్రూ)ఘ్నుః, అంపుం दद्रुघ्ने
తగిరిస†.
दर्शनम् దర్శనమ్, అంనం आलोकने దరిసె
నము, దరిసించుట, కనుట, కనుఁగొనుట,
కన్గొనుట, కాంచుట, తిలకించుట, పొడగ
నుట, పొడగాంచు(చూ)ట మొగపడుట,
వీరువ, చూచుట; ज्ञाने తెలివి दर्पणे
అద్దము; वृत्तिभेदे(दृष्टौ) ఒక వృత్తి, దృష్టి
(చూ)చూపు· धर्मे ధర్మము; नेत्रे నేత్రము;
बुद्धौ బుద్ధి मनने అనుసంధానము; यगे
యాగము; रूपे రూపము; वर्णे వర్ణము;
शास्त्रे శాస్త్రము; स्वप्ने స్వప్నము; वैशेषि
कन्यायमीमासासाख्ययपातञ्जलवेदान्त रूपेषु
षड्दर्शनेषु వైశేషిక-న్యాయ-మీమాంసా-
సాంఖ్య-పాతంజల-వేదాంతదర్శనములు
शैवशाक्तसौरगाणेशवैष्णवनास्तिकदर्शनेषु శైవ
శాక్త-సౌర-గాణేశ-వైష్ణవ-నాస్తికదర్శన
ములు, बौद्धजैनादिदर्शनेषु బౌద్ధదర్శనము
జైనదర్శనము మొ
दलन. దలనః, అంత్రిం भेदकर्तरि పగులఁ
గొట్టువాఁడు. –नी –నీ, ఈంసీం मृत्पिण्डे
మట్టిపెళ్ల. [చిచ్చు
दवाग्नि· దవాగ్నిః, ఇంపుం दावाग्नौ కారు
दशन. దశనః, అంప్రం दन्ते పల్లు, शिखरे
శిఖరము. నం कवचे కవచము.
दहनः దహనః, అం పుం अग्नौ అగ్నిః
कपोते పావురము, चित्रके చిత్రమూలము†,
भल्लातके జీడి†, दुष्टे దుష్టుఁడుః रुद्रभेदे
ఒకరుద్రుఁడు. త్రిం दाहके దహించువాఁడు.
నం दहे కమరుచుట, కమర్చుట, కాలుచుట,
ముట్టించుట, దహించుట, కాల్చుటః कृत्तिका-
याम् కృత్తిక. [చుట.
दापनम् దాపనమ్, అంనం दानप्रेरणे ఇప్పిం
दामनि దామనిః, ఇంపుం दमनस्यापत्ये దమ
నునిబిడ్డ, आयुधजीविसंघभेदे ఆయుధము
బట్టి జీవించెడి ఒక సంఘము.
दामनी దామనీ, ఈంసీం पशुबन्धनरज्जौ
దామెన, పసులఁగట్టుదామెనత్రాడు, పలు
తలుగు(పలుపు)లుగల పొడుగుత్రాడు.
दामिनी దామినీ, ఈంసీం विद्युति మెఱుపు.
दालन దాలనః, అంపుం दन्तरोगभेदे ఒక
పంటిజబ్బు
दावाग्नि· దావాగ్నిః, ఇంపుం वनाग्नौ ఎర
గ(వ)లి, కారగ్గి, కార్చిచ్చు, కారు(ఱు)
చిచ్చు. అరణ్యాగ్ని. [దహింపఁజేయుట.
दाहनम् దాహనమ్, అంనం दहनाय प्रेरणे
दिक्ज्ञानम् దిగ్జ్ఞానమ్, అంనం दिशा ज्ञान-
साधने प्रकारभेदे దిక్కులను గుర్తించెడి
ఒక ప్రకారము.
दीपन. దీపనః, అంపుం कासमर्दे కసింద†ః
पलाण्डौ ఉల్లి मयूरशिखायाम् నెమిలిజుట్టు†;
शालिञ्चे శాలించశాకము†. నం कुङ्कुमे
కుంకుమము; तगरमूले తగర(చూ)మూ
లము; प्रकाशने ప్రకాశింపఁజేయుటః ग्राह्य-
मन्त्रसंस्कारभेदे గ్రహింపఁదగిన మంత్రము
యొక్క ఒక సంస్కారము. త్రిం दीपके
ప్రకాశింపఁజేయునది, दीपनसाधने దీపన
సాధనము. –नी –నీ, ఈంసీం पाठायाम्
చిలుబొద్ది†, मेथ्याम् మెంతి†; यवान्याम्
ఓమము†
दीप्ताग्नि దీప్తాగ్నిః, ఇంపుం अगस्त्ये అగ
స్త్యుఁడు త్రిం दीप्तजठराग्नियुक्ते జఠరాగ్ని

బాగుగా నున్నవాఁడు.

दुर्जनः దుర్జనః, అం॰త్రిం॰ दुष्टे దుష్టుఁడు.

दुर्दिनम् దుర్దినమ్, అం॰నం॰ हरिस्मरणरहिते दिने హరిస్మరణ లేని దినము, अहोरात्रवर्षणे రేయింబవలును గురియుట, वृष्टीवान: मेघच्छन्नेऽह्नि మబ్బుకమ్మినరోజు; मेघान्धकारे మబ్బుచీఁకటి, दुष्टदिने చెడురోజు.

दुर्नाम्नी దుర్నామ్నీ, ఈం॰సీం॰ दीर्घकोशिकायाम् ఏనుఁగుజలగ.

दुर्मना: దుర్మనాః, స॰త్రిం॰ दुर्मतौ దుర్బుద్ధి; विमनसि వ్యాకులచిత్తుఁడు.

दुर्योनिः దుర్యోనిః, ఇం॰సీం॰ निन्दितजातौ నీచజాతి. त्रिं॰ तद्वति అదిగలవాఁడు.

दुष्पानम् దుష్పానమ్, అం॰త్రిం॰ पातुमशक्ये త్రాగరానిది, నం॰ दु खेन पाने కష్టముతో త్రాగుట.

दुस्स्वप्नः దుస్స్వప్నః, అం॰పుం॰ अशुभसूचके स्वप्नभेदे అశుభము సూచించెడికల,చెడుకల.

दूतघ्नी దూతఘ్నీ, ఈం॰సీం॰ कदम्बपुष्प्याम् బోదతరము†.

दृशान: దృశానః, అం॰పుం॰ लोकपाले లోకపాలకుఁడు, ब्राह्मणे బ్రాహ్మణుఁడు. उपाध्याये ఉపాధ్యాయుఁడు; आचार्ये ఆచార్యుఁడు; विरोचनेసూర్యుఁడు ;నం॰ज्योतिषि వెలుఁగు.

देवन. దేవనః,అం॰పుం॰पाशके పాచిక. నం॰क्रीडायाम अట: जिगीषायाम् గెలువనిచ్ఛ-ద्युतौ వెలుఁగు; लीलोद्याने క్రీడోద్యానము,व्यवहारे వ్యవహారము; स्तुतौ స్తుతి: पद्मे పద్మము –ना –నా, ఆం॰ సీం॰ क्रीडायाम् ఆట, सेवायाम् సేవ, विलापे చింత.

देवान्नम् దేవాన్నమ్, అం॰ నం॰ अमृते చవి, వేలుపుబోనము,వేల్పులకూడు,అమృతము.

देशना దేశనా, ఆం॰సీం॰नियोगे ఆజ్ఞ. विधौ విధి, విధానము, उपदेशे ఉపదేశము..

देशिनी దేశినీ, ఈం॰సీ॰ तर्जन्यङ्गुलौ చూపుడువ్రేలు. [गुट. कम्पने కదలుట

दोलनम् దోలనమ్, అం॰నం॰ आन्दोलने ఊఁగు

दोषघ्न· దోషఘ్నః, అం॰త్రిం॰औषधादौ ఔషధము మొ

दोहनम् దోహనమ్, అం॰నం॰ अन्तःस्थितद्रवद्रव्यस्य बहिर्निस्सारणरूपे व्यापारे పిదు(కు) కుట. –नी –నీ, ఈం॰సీం॰ दोहनपात्रे పాలు పిదుకుపాత్ర

द्योतनम् ద్యోతనమ్, అం॰నం॰ प्रकाशे ప్రకాశము; प्रकाशने ప్రకాశింపఁజేయుట, दर्शने చూపు పుం॰ दीपे దీపము. త్రిం॰ प्रकाशके ప్రకాశింపఁజేయునది, द्योतनशीले ప్రకాశింపుస్వభావముగలది [మూలము†.

द्रयाग्नि ద్వయాగ్నిః, ఇం॰పుం॰ चित्रके చిత్ర

द्विजानिः ద్విజానిః, ఇం॰పుం॰ द्विभार्यके ఇద్దఱు భార్యలు గలవాఁడు.

द्विदाम्नी ద్విదామ్నీ, ఈం॰సీం॰ रज्जुद्वययुतायां गवि రెండుత్రాళ్ళు (పలుపు మఱియు ముకుత్రాడు)గల యావు

द्विमुनि ద్విమునిః, अव्यं॰ मुनिद्वये ఇద్దఱు మునులు. నం॰तद्वति ఇద్దఱుమునులుగలది.

द्विस्तना ద్విస్తనా, ఆం॰సీం॰ इष्टकाकृतिभेदे ఒక యిటికల వెలుగు.

द्वि(द्वि)स्विन्नम् ద్వి(ద్విః)స్విన్నమ్. అం॰ నం॰ द्विवारपक्वे तण्डुले ఉప్పుడుబియ్యపుటన్నము –ఆడుకులయన్నము.

द्विहीनम् ద్విహీనమ్, అం॰నం॰नपुंसकलिङ्गशब्दे నపుంసకలింగశబ్దము.

द्व्यहीन. ద్వ్యహీనః, అం॰త్రిం॰ दिनद्वयसाध्ये దినద్వయసాధ్యము పుం॰ क्रतुभेदे ఒక క్రతువు.

न ४ న 4

दग्धलग्नम् దగ్ధలగ్నమ్, అం॰నం॰ शून्यलग्ने శూన్యలగ్నము (తదియయందు సింహమక

రములు పాద్యమియందు తులామకరములు పంచమియందు కన్యామిధునములు సప్తమియందుకర్కాటకధనుస్సులు నవమియందు సింహవృశ్చికములు ఏకాదశియందు ధనుర్మీనములు త్రయోదశియందు వృషభమీనములు-ఇవి దగ్ధరాసు లనఁబడును).

दण्डस्थानम् దణ్డస్థానమ్,अ०न० उपस्थ दिषु-दशसु ఉపస్థము ఉదరము జిహ్వ హస్తములు పాదములు కన్నులు ముక్కు చెవులు ధనము దేహము.

दण्डाजिनम् దణ్డాజినమ్, अ०न० दण्डाजिनयोः समाहारे దండము కృష్ణాజినము, दम्भे డంబము; वञ्चनायाम् మోసము.

दधिधेनुः దధిధేనుః, उ०सी० दानभेदे పెరుఁగావు, ఒక దానము.

दध्योदनः దధ్యోదనః, अ०पु० दध्युपसिक्ते अन्ने దధ్యన్నము, పెరుఁగుతో సంస్కరింపఁబడిన యన్నము.

दनुसूनुः దనుసూనుః,उ०पु०दनुजे దానవుఁడు.

दयमानः దయమానః, अ०त्रि० दया कुर्वति దయసూపుచున్నవాఁడు.

दरसानःదరసానః, अ०पु०द्योते'ద్యోతః' చూ॥

दशाननः దశాననః, अ०पु० दशकण्ठे 'దశకణ్ఠః' చూ॥

दशेन्धनः దశేన్ధనః, अ०पु० दीपे దీపము

दक्षिणाग्निः దక్షిణాగ్నిః, इ०पु० अन्वाहार्यपचनाख्ये यज्ञाग्निमध्ये अग्निभेदे అన్వాహార్యపచననామకయజ్ఞాగ్నిమధ్యమునఁగల అగ్నివిశేషము; वेद्याः दक्षिणे अग्नौयज्ञవేదికకు దక్షిణభాగమున నుండెడి యగ్ని. —णेन —ణేన, अव्य० (सप्तम्यर्थेऽनौ) दक्षिणदिशि దక్షిణదిక్కున; दक्षिणदेशे దక్షిణ—దేశమున.

दामाञ्जनम् దామాఞ్జనమ్, अ०न० अश्व द्विपादबन्धनरज्जौ పాలాసత్రాడు, గుఱ్ఱము మున్నగువాని కాళ్లకుఁ గట్టెడి త్రాడు.

दारुचि(ची)नी దారుచి(చీ)నీ, ई०सी० गुडत्वचि దారుచి(చీ)ని 'గుడత్వక్' చూ।

दास्यमानः దాస్యమానః, अ०त्रि० भविष्यद्दानसम्बन्धिवस्तुनि ఈయఁబోవుచున్నట్టిది, ఈయనున్నది. [దిగ్జ్ఞాన(చూ)ము.

दिक्साधनम् దిక్సాధనమ్, अ०न० दिक्ज्ञाने

दिग्दर्शनम् దిగ్దర్శనమ్, अ०न० दिक्ज्ञानसाधनयन्त्रे దిక్సూచియంత్రము, కంపాసు, एकदेशस्य दर्शने ఒకింత గాంచుట.

दिग्वदनम् దిగ్వదనమ్, अ०न० तत्तद्दिग्वक्त्रे राशौ ఆయాదెసను మొగము గల మేషాది రాశి.

दिनमानम् దినమానమ్,अ०न० दिनस्य माने సూర్యదర్శనకాలమానవిశేషము. —रत्नम् —రత్నమ్,अ०न०दिनमणौ'దినమణిః' చూ॥

दिवाटनः దివాటనః, अ०पु० काके కాకి. —तनः —తనః,अ०त्रि० दिवाभवे పగటిది.

दिव्यप्रश्नः దివ్యప్రశ్నః, अ०पु० अनागतज्ञापके प्रश्ने భవిష్యత్తును దెలిపెడి ప్రశ్న. —मानम् —మానమ్, अ०न० दैवे माने దేవమానము. —रत्नम् —రత్నమ్, अ०न० चिन्तामणौ చింతామణి. —सानुः —సానుః, उ०पु० विश्वदेवभेदे ఒక విశ్వదేవత.

दीप्यमानः దీప్యమానః, अ०त्रि० प्रकाशमाने ప్రకాశించుచున్నట్టిది.

दीयमानः దీయమానః, अ०त्रि० वर्तमानदानसम्बन्धिवस्तुनि ఇవ్వఁ(ఈయఁ)బడుచున్నట్టిది.

दुग्धफेनः దుగ్ధఫేనః, अ०पु० शर्करासहितक्षीरडिण्डीरे చక్కెర చేర్చిన పాలనురుగు. —नी—నీ, ई०सी०क्षुपभेदे ఒకచెవ(చూ)ము.

दुर्दमनः దుర్దమనః,अ०त्रि० दुर्दमे 'దుర్దమః' చూ॥

दुर्वासना దుర్వాసనా, आ०सी० पूरयितुमश-

क्येच्छायाम् పూర్తిచేయనలవిగాని యిచ్ఛ

दुश्शकुनम् దుశ్శకునమ్, అం॰న॰अशुभसूचके निमित्तभेदे అప(వ)శకునము.

दुश्च्यवन దుశ్చ్యవనః,అం॰పుం॰इन्द्रे ఇంద్రుఁడు

दुष्कुलीन. దుష్కులీనః, అం॰త్రిం॰ दौष्कुलेये .'దౌష్కులేయః' చూ॥ పుం॰चोरे చోర(చూ) ము†.

दुष्पतनम् దుష్పతనమ్, అం॰ న॰ अपशब्दे అపశబ్దము. [शक्ये ఎఱుఁగరానిది.

दुष्प्रज्ञानम् దుష్ప్రజ్ఞానమ్, అం॰త్రిం॰ ज्ञातुम-

दूरभिन्न దూరభిన్నః, అం॰ త్రిం॰ अत्यन्त विलक्षणे మిక్కిలి వేఱైనది.

दूषयित्नु· దూషయిత్నుః,ఉం॰త్రిం॰ दूषणशीले దూషించుస్వభావము గలవాఁడు.

दृग्लम्बनम्-దృగ్లమ్బనమ్, అం॰న॰ ग्रहण ज्ञानप्रकारभेदे గ్రహణజ్ఞానసాధనమైన ఒక ప్రకారము.

दृढधन. -नुः దృఢధనః -నుః, అం॰పుం॰ शाक्यमुनौ గౌతమబుద్ధుఁడు.

देवजनः దేవజనః, అం॰పుం॰देवरूपे जने దేవ రూపుఁడైన మనుష్యుఁడు; उपदेवे 'ఉప దేవః' చూ। -दानी -దానీ,ఈం॰సీ॰हस्ति-घोषे ఏనుఁగుబీఱ†. -धानी -ధానీ, ఈం॰సీ॰इन्द्रपुर्याम् అమరావతి. -पत्नी-పత్నీ, ఈం॰సీ॰ मध्वालुके గెనుసుగడ్డ†. -पानम् -పానమ్,అం॰న॰ चमसे చమసము. -प्रश्न -ప్రశ్నః, అం॰పుం॰ उपश्रुतौ 'ఉపశ్రుతిః' చూ॥ -मानम् -మానమ్, అం॰న॰ मानुष-संवत्सरे మనుష్యులసంవత్సరము (దేవతల ఒక రోజు). -मुनिः -మునిః, ఇం॰పుం॰ देवर्षौ 'దేవర్షి' చూ॥ -यानम् -యానమ్, అం॰న॰ विमाने విమానము. ప్ర॰अर्चिरादि मार्गे అర్చిరాదిమార్గ(చూ)ము, శుక్లగతి. -यानी -యానీ, ఈం॰సీ॰ शुक्राचार्यपुत्र्याम् (ययातिराजभार्यायाम्) శుక్రాచార్యునికూఁ తురు (యయాతిరాజు-భార్య) -योनि -యోనిః, ఇం॰పుం॰ विद्याधराप्सरोयक्षरक्षो-गन्धर्व किंनरपिशाचगुह्यकसिद्धभूतेषुविद्या ధరులు అప్సరసలు యక్షులు రాక్షసులు గంధర్వులు కింనరులు పిశాచములు గుహ్య కులు సిద్ధులు భూతములు. -शुनी -శునీ, ఈం॰సీ॰ सरमायाम् సరమ. -सेना-సేనా, ఆం॰సీ॰ षण्मुखपत्न्याम् కుమారస్వామి-భార్య. -स्थानम् -స్థానమ్, అం॰న॰ देवा-लये 'దేవాలయః' చూ

देवोद्यानम् దేవోద్యానమ్, అం॰న॰ देवताना-मुद्यानेषु దేవతలయుద్యానవనములు(नन्दन-चैत्ररथवैभ्राजसर्वतोभद्रमिश्रकसिध्रकावणेषु నందనము చైత్రరథము వైభ్రాజము సర్వ తోభద్రము మిశ్రకము సిధ్రకావణ మనెడి ఆఱు వనములు).

दैनन्दिनम् దైనన్దినమ్, అం॰త్రిం॰ दिने दिने भवे ప్రతిదినము కలుగు(వచ్చు)నట్టిది.

दैवप्रश्न దైవప్రశ్నః, అం॰పుం॰ उपश्रुतौ 'ఉప శ్రుతిః' చూ॥ [రాత్రియందుఁ గలిగినది.

दोषातन· దోషాతనః, అం॰ త్రిం॰ रात्रिभवे

दोहदिनी దోహదినీ, ఈం॰సీ॰गर्भिण्याम् గర్భిణి

द्युमद्गानम् ద్యుమద్గానమ్, అం॰న॰ सामगा-नभेदे ఒక సామగానము.

द्योतमान. ద్యోతమానః, అం॰త్రిం॰ प्रकाशमाने ప్రకాశించుచున్నట్టిది.

द्रोणमाना ద్రోణమానా, ఆం॰సీ॰ द्रोणदुघा-याम् 'ద్రోణదుఘా' చూ

द्रौणायनः -निः ద్రౌణాయనః -నిః, అం॰ఇం॰ పుం॰ अश्वत्थाम्नि అశ్వత్థామ. [జందెము.

द्विजायनी ద్విజాయనీ, ఈం॰సీ॰ यज्ञोपवीते

द्वियमुनम् ద్వియమునమ్, అం॰న॰द्वयोर्यमुनयोः समाहारे రెండు యమునలు

द्विरशनम् ద్విరశనమ్, అం॰న॰ द्विवारभोजने రెండుమాఱులు భోజనము. -सन· -సనః,

అం॰పుం॰ सर्पे పాము. [రుక్త(చూ)ము.

द्विर्वचनम् ద్విర్వచనమ్, అం॰నం॰ द्विरुक्ते ద్వి

द्विहायनम् ద్విహాయనమ్, అం॰నం॰ वर्षद्वये రెండేండ్లు —नः —నః, అం॰త్రిం॰ द्विवर्षे पश्वादौ రెండేండ్లయీడుగల పశువు మొ —नी —నీ, ఈం॰సీం॰ द्विवत्सरगवि రెండేండ్ల పెయ్య.

द्वैतवनम् ద్వైతవనమ్, అం॰నం॰ द्वैतरूपेऽरण्ये ద్వైత మనెడి యరణ్యము, शोकमोहादिद्वन्द्वदोषशून्ये तपोवने శోకమోహాదిద్వంద్వ దోషములులేని తపోవనము.

द्वैपायनः ద్వైపాయనః, అం॰పుం॰ कृष्णद्वैपायने 'కృష్ణద్వైపాయనః' చూ

द्वैहायनम् ద్వైహాయనమ్, అం॰నం॰ द्विवर्षवयस्कभावे రెండేండ్లయీడు గలవాఁడుగా నుండుట.

न ५ న 5 -

दधिवामनः దధివామనః, అం॰పుం॰ दध्यन्नेन हवनीये वामनमेदे దధ్యోదనముతో హోమముచేయఁదగిన ఒక వామనుఁడు. నం॰ शालग्राममेदे ఒక వామనమూర్తిసాలగ్రామము.

दन्तधावन దన్తధావనః, అం॰పుం॰ खदिरे చండ్ర†, गुच्छकरञ्जे గుత్తికానుగు†, वकुले పొగడ†. నం॰ दन्तमार्जने పలుదోముట.

—पवनम् —పవనమ్, అం॰నం॰ दन्तकाष्ठे పలుదోముపుల్ల; दन्तधावने పలుదోముట.

दर्शयामिनी దర్శయామినీ, ఈం॰సీం॰ तमिस्रायाम् చీఁకటిరేయి. [చిమ్మ.

दवदहनः దవదహనః, అం॰పుం॰ दवाग्नौ కారు

दशवदनः దశవదనః, అం॰పుం॰ दशमुखे రావణుఁడు. ['అక్షౌహిణి' చూ॥

दशानीकिनी దశానీకినీ, ఈం॰సీం॰ अक्षौहिण्याम्

दक्षिणायनम् దక్షిణాయనమ్, అం॰నం॰ सूर्यस्य दक्षिणादिशा(गोल)सचारे సూర్యునిదక్షిణదిశా(గోళ)సంచారము, श्रवणादिषु मासेषु శ్రావణము మొదలుగా నాలుమాసముల కాలము, तुलादिराशिषट्के తుల మొదలుగా ఆఱురాసులు, देवानां रात्रौ దేవతల రాత్రి కాలము, असुराणां दिने అసురుల పగటి కాలము, दक्षिणमार्गे దక్షిణమార్గ(చూ)ము: तदभिमानदेवतायाम् దక్షిణాయనకాలభిమానదేవత. [व्यासमातरि వ్యాసునితల్లి.

दाश(स)नन्दिनी దాశ(స)నన్దినీ, ఈం॰ సీం॰

दिनयौवनम् దినయౌవనమ్, అం॰నం॰ मध्याह्ने మధ్యాహ్నము.

दिव्यगायन· దివ్యగాయనః, అం॰పుం॰ गन्धर्वे గంధర్వుఁడు. —यमुना —యమునా, ఆం॰సీం॰ नदीमेदे ఒక నది. [పిల్లి.

दीप्तलोचन దీప్తలోచనః, అం॰పుం॰ मार्जाले

दीर्घरसन· దీర్ఘరసనః, అం॰పుం॰ सर्पे పాము

—लोचन —లోచనః, అం॰పుం॰ शिवानुचरमेदे శివుని ఒక అనుచరుఁడు.

दीक्षितायनी దీక్షితాయనీ, ఈం॰సీం॰ दीक्षितस्य भार्यायाम् దీక్షితుని భార్య

दुग्धपाचनम् దుగ్ధపాచనమ్, అం॰నం॰ क्षीरपाकपात्रे పాలుకాఁచెడి కుండ.

दुर्गलङ्घनः దుర్గలఙ్ఘనః, అం॰పుం॰ उष्ट्रे ఒంటె.

दुर्विमोचन. దుర్విమోచనః, అం॰త్రిం॰ दुःखेन मोचनीये కష్టముతోఁగూడిన విడుపు గలది.

दूरदर्शन· దూరదర్శనః. అం॰పుం॰ गृध्रे గ్రద్ద; पण्डिते పండితుఁడు; यन्त्रमेदे దుర్భిణి.

दृढबन्धिनी దృఢబన్ధినీ, ఈం॰సీం॰ श्यामायाम् సోమలత†.

देदीप्यमानः దేదీప్యమానః, అం॰త్రిం॰ जाज्वल्यमाने మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నట్టిది.

देवगायनः దేవగాయనః, అం॰పుం॰ गन्धर्वे వేలుపుగాఁ, గంధర్వుఁడు. —दर्शनः —దర్శనః, అం॰త్రిం॰ देवदर्शके దేవతాదర్శనము

గలవాఁడు. –भवनम् –భవనమ్, అం॰న॰ अश्वत्थे రావి†, देवालये 'దేవాలయః' చూ –यजनम् –యజనమ్, అం॰న॰ कुरुक्षेत्रे కురుక్షేత్రము; यज्ञभूमौ యజ్ఞభూమి.

देवायतनम् దేవాయతనమ్, అం॰న॰ देवालये దేవాలయము. [ఒక ముద్ర.

दैत्यभूमिनी దైత్యభూమినీ, ఈం॰स्त्री॰ मुद्राभेदे

दैलीपायन. దైలీపాయనః, అం॰पुं॰ दैलीपेः पुत्रे దైలీపి(చూ)పుత్రుఁడు.

दोधूयमानः దోధూయమానః, అం॰त्रि॰ अतिशयेन कम्पनविशिष्टे మిక్కిలి కదలు –(వణఁకు)చున్నట్టిది

दोलायमान. దోలాయమానః, అం॰त्रि॰ दोलनविशिष्टे కంపించు(ఊఁగు)చున్నట్టిది.

द्रोहचिन्तनम् ద్రోహచిన్తనమ్, అం॰ న॰ 'వ్యాపాదః' చూ॰

द्रौपदायनि· ద్రౌపదాయనిః, ఇం॰त्रि॰ द्रुपदेन निर्वृत्ते ద్రుపదునిచేత చేర్పడినది.

द्विरदाशनःద్విరదాశనః, అం॰पुं॰सिंहेసింహము

न - सं॰ प्रं॰ న - సం॥ప్ర॥

दहनकेतन. దహనకేతనః, అం॰पुं॰धूमे పొగ.

दिक्करवासिनी దిక్కరవాసినీ, ఈం॰स्त्री॰ देवीभेदे ఒక దేవి. [జమ్మి†.

दुरितदमनी దురితదమనీ, ఈం॰स्त्री॰ शम्याम्

दुर्गतिनाशिनी· దుర్గతినాశినీ, ఈం॰स्त्री॰दुर्गायाम् దుర్గ, పార్వతి

दृतिवाततोरयनम् దృతివాతతోరయనమ్, అం॰న॰ सत्रभेदे ఒక సత్ర(యాగ)ము

दे(दै)वकीनन्द· దే(దై)వకీనన్దః, అం॰ पुं॰ श्रीकृष्णे శ్రీకృష్ణుఁడు.

देशपरिच्छिन्न దేశపరిచ్ఛిన్నః, అం॰त्रि॰ सर्वदेशाव्यापके ఒకచోటనుండి మరొకచోట లేనిది. एकदेशवर्तिनिఏకదేశమందుండునది.

दैत्यनिषू(सू)दन దైత్యనిషూ(సూ)దనః, అం॰ पुं॰ दैत्यारौ శ్రీవిష్ణువు.

द्युभ्वाद्यायतनम् ద్యుభ్వాద్యాయతనమ్, అం॰న॰ भूम्याकाशादीनामधिष्ठाने ब्रह्मणि భూమ్యాకాశములకధిష్ఠానమైన బ్రహ్మపదార్థము, ఆత్మ. [षण्मुखे కుమారస్వామి.

द्वादशलोचन. ద్వాదశలోచనః, అం॰ पुं॰

द्वादशायतनम् ద్వాదశాయతనమ్, అం॰ న॰ दशेन्द्रियमनोबुद्धिषु కర్మేంద్రియములు జ్ఞానేంద్రియములు మనస్సు బుద్ధి.

द्विपरार्धावसानम् ద్విపరార్ధావసానమ్, అం॰న॰ परान्तकाले 'పరాన్తకాలః' చూ॰

द्विविंशतिकीनम् ద్వివింశతికీనమ్, అం॰ त्रि॰ द्वाविंशतिसंख्यापरिमिते 22 సంఖ్యగలది.

प - सं॰प्रं॰ ప - సం. ప్ర।

दण्डप దణ్డపః, అం॰पुं॰ दण्डेन पालके नृपे దండముచేత పరిపాలించు ప్రభువు.

दण्डापूप. దణ్డాపూపః, అం॰ पुं॰ न्यायभेदे కఱ్ఱను లాగికొనఁగా దానికిఁగ్రుచ్చిన అప్పములను లాగికొనఁబడినవే యగు ననెడి ఒక సామెత.

धिपुष्पी దధిపుష్పీ, ఈం॰स्त्री॰ कोलशिम्ब्यामद 'కోలశిమ్బిః' చూ॰ –पूप: –పూపః, అం॰ पुं॰ अपूपविशेषे పెరుఁగుతో కలిపి వండిన బియ్యపు పిండి-అప్పము.

दन्तपुष्पम दన్తపుష్పమ్, అం॰ న॰ कुन्दे మొల్ల†; कतकफले చిల్లగింజ.

दर्प: దర్పః, అం॰ पुं॰ कस्तूर्याम् కస్తూరి, गर्वे గర్వము, हर्षजन्यमदे సంతోషముచేత మదించుట, गर्वभेदे గర్వవిశేషము; ऊष्मणि ఉక్క; उत्साहे ఉత్సాహము; धर्ममर्यादातिक्रमे ధర్మమర్యాద నతిక్రమించుట.

दर्भपुष्प. దర్భపుష్పః, అం॰पुं॰ सर्पभेदे ఒక పాము. [దర్భలుతఱుచుగాఁగల దేశము.

दर्भानूप. దర్భానూపః, అం॰पुं॰दर्भप्राये देशे

दर्शपाः దర్శపాః, अ०पु०ब० दर्शनमात्रेण पानृषु देवेषु (సమర్పించిన పదార్థములను) చూచినంత మాత్రముననే తృప్తిపొందెడి దేవతలు

दर्शविपत् దర్శవిపత్, त्०पु० चन्द्रे చంద్రుడు.

दलपः దలపః, अ०पु० दलपतौ 'దలపతి' మొ॥ न०शत्रे ఆయుధము: శస్త్రము सुवर्णे బంగారు. त्रि० विदारके చీల్చివేయునది

दलपुष्पा దలపుష్పా, आ० स्त्री० केतक्याम् మొగలి†. [పది గ్రామములపై అధికారి.

दशपः దశపః, अ०पु० दशग्रामाधिकारिणि

दशपञ्चतपाः దశపఞ్చతపాః, स्०पु० इन्द्रियनिग्रहपूर्वकपञ्चाग्नितपश्चारिणि ఇంద్రియనిగ్రహపూర్వకముగా పంచాగ్ని(మా)మధ్యమున తపస్సుచేయువాడు

दशाङ्गधूपः దశాఙ్గధూపః, अ०पु० पिशाचादिनाशके धूपभेदे ఒక ముంతపొగ.

दिनप. దినపః, अ०पु० सूर्ये సూర్యుడు, सूर्यादिषु సూర్యుడు చంద్రుడు మొ॥ भानुवारादिषु ఆదివారము సోమవారము మొ॥

दिम्प దిమ్ప ధా०(दिम्पयति) सघाते ప్రోగుచేయుట. [గన్నేరు†.

दिव्यपुष्पः దివ్యపుష్పః अ०पु० करवीरे

दिवस्पृक् దివస్పృక్, श्०पु० विष्णौ విష్ణువు, आकाशस्पर्शिनि ఆకసమును దాకునది, —శబ్దము మొ॥ स्वपरप्रकाशके प्रदीपे తాను ప్రకాశించి ఇతరమును ప్రకాశింపజేయునది

दिवास्वाप· దివాస్వాపః, अ०पु० उलूके గుడ్లగూబ. —पा —పా, आ०स्त्री० वल्गुलीखगे కబోదిపక్షి.

दीपः దీపః, अ० पु० स्वपरप्रकाशके దివ్వె, జిగటాలు, జోతి, తిల్లిక, తిర్వక, దిప్పెము, దివియ, దివె, దివ్వియ, దివ్య, దివ్వె, దీవియ, దీవె, పంజు, దీపము: प्रकाशके ప్రకాశింపజేయునది. [వర్తి.

दीपकूपी దీపకూపీ, ई०स्त्री० दीपवर्त्याम् దీపపు

दीपपादपः దీపపాదపః, अ०पु० दीपस्तम्भे దీపస్తంభము.

दीपपुष्प. దీపపుష్పః, अ०पु० चम्पके సంపంగి†

दीपी దీపి, धा०(दीप्यते) दीप्तौ ప్రకాశించుట.

दीर्घपात् దీర్ఘపాత్, द्०पु० कङ्के రావులుగు.

दीर्घपादप దీర్ఘపాదపః, अ०पु० तालेతాడు†; पूगे పోక†.

दुग्धपुष्पी దుగ్ధపుష్పీ, ई०स्त्री० वृक्षभेदे ఒక చెట్టు, सेवन्ताली ఒక కంద†

दुराप· దురాపః, अ०त्रि० दुर्लभे పొందరానిది. न० दुष्प्राप्तौ కష్టముచే లభించుట.

दुरालाप· దురాలాపః, अ०पु० दुर्वचने చెడుమాట. त्रि० कद्वदे 'కద్వద' చూ॥

दुर्गपुष्पी దుర్గపుష్పీ, ई०स्त्री० वृक्षभेदे ఒక చెట్టు.

दृप దృప, धा० (दृप्यति) हर्षमोहनयो. సంతోషము గర్వము (दृपति) उत्क्लेशे ఉత్కంఠ దుఃఖము. (दर्पति, दर्पयति —ते) सदीपने ప్రకాశింపజేయుట.

दृशिस्वरूप. దృశిస్వరూపః, अ०त्रि० चैतन्यमात्रे చిన్మాత్రము, కేవలచైతన్యము.

दृष्टिगा· దృష్టిపాః, अ० पु० ब० देवगणभेदे ఒక దేవగణము.

दृष्टिविक्षेपः దృష్టివిక్షేపః, अ०पु० कटाक्षदर्शने కడకంటిచూపు: दर्शनान्तराये కన్నుచెదరుట, दृक्क्षेपे చూచుట.

दृष्टिक्षेप· దృష్టిక్షేపః, अ०पु० दृक्क्षेपे చూచుట.

दृक्क्षेप. దృక్క్షేపః, अ०पु० दृष्टिपाते కన్నువేయుట, చూచుట.

देवकल्पः దేవకల్పః, अ०त्रि० देवतुल्ये దేవునితో సమానుడు. —दीपः —దీపః, अ०पु० नेत्रे కన్ను. —धूपः —ధూపః, अ० पु० गुग्गुलौ గుగ్గిలము, सर्जरसे సజ్జరసము.

देवपूः దేవపూః, र्०स्त्री० अमरावत्याम् అమరావతి. [కర్మ.

देवशिल्पी దేవశిల్పి, न्०पु० विश्वकर्मणि విశ్వ

देवसर्षप దేవసర్షపః, अ॰पु॰वृक्षभेदे ఒకచెట్టు.
देशरूपम् దేశరూపమ్, अ॰न॰समञ्जसे సమంజసము. पु॰ प्रशसिते देशे ప్రశంసింపఁదగిన దేశము. [ఒకె గరుడునికొడుకు.
दैत्यद्वीपः దైత్యద్వీపః, अ॰पु॰गरुडात्मजभेदे
दैलीपिः దైలీపిః, इ॰पु॰ दिलीपापत्ये దిలీపునికొడుకు, రఘుమహారాజు.
दैवदीप దైవదీపః, अ॰पु॰ नेत्रे కన్ను.
दैवारिप దైవారిపః, अ॰पु॰ शङ्खे శంఖము.
द्यूतप्रतिपत् ద్యూతప్రతిపత్, द॰सी॰ कार्तिकिकशुद्धप्रथमतिथौ కార్తికశుద్ధపాడ్యమి
द्राप. ద్రాపః, अ॰पु॰ आकाशे ఆకాశము; पङ्के బురద. मूर्खे మూర్ఖుఁడు; शिवे శివుఁడు
द्रोणपुष्पी ద్రోణపుష్పీ ई॰सी॰ क्षुपभेदे ఒక కుపము†: द्रोणे తుమ్మి†.
द्वादशांशाधिपा· ద్వాదశాంశాధిపాః, अ॰पु॰ ब॰ राश्यधिपतिषु రాశ్యధిపతులు.
द्वारगोप. ద్వారగోపః | द्वारप· ద్వారపః | अ॰पु॰ द्वास्थे ద్వారపాలకుఁడు.
द्विजप्रपा ద్విజప్రపా, आ॰सी॰ पक्षिणा प्रपायाम् పిట్టలు నీటిని త్రావుటకై కట్టబడిన తొట్టి మొ॥
द्विपः ద్విపః, अ॰पु॰ गजे రెంటత్రాగుడు, ఏనుఁగు. नागकेसरे నాగకేసరము†.
द्विपात् ద్విపాత్, द॰त्रि॰ पादद्वययुते రెండు పాదములుగల పాము
द्विरपः ద్విరాపః, अ॰पु॰ द्विपे ఏనుఁగు.
द्विरूपः ద్విరూపః, अ॰त्रि॰ रूपद्वययुते రెండు రూపములుగలది.
द्विशूर्प· ద్విశూర్పః, अ॰त्रि॰ शूर्पाभ्या क्रीते రెండు చేటల ధాన్య మిచ్చి కొన్న వస్తువు
द्विषन्तप. ద్విషన్తపః, अ॰त्रि॰ परन्तपे శత్రువులఁ దపింపఁజేయువాఁడు.
द्वीप. ద్వీపః, अ॰पु॰ द्वीपतुल्ये अवलम्बनस्थाने ద్వీపమును బోలిన ఆశ్రయస్థానము; जम्बूप्लक्षकुशक्रौञ्चशाकशाल्मलिपुष्करेषु सप्तसु జమ్బూ-ప్లక్ష-కుశ-క్రౌంచ-శాక-శాల్మలి-పుష్కర-ద్వీపములు; वारिणोऽन्तस्तटे దీవి, గడ్డ, నడుదీవె, నెడిమె, నది మిదిన్నె, లంక, నీళ్లనడుమనున్న దిన్నె; व्याघ्रचर्मणि పులితోలు; व्याघ्रे పులి. [పులి.
द्वीपी ద్వీపీ, न॰पु॰ चित्रके చిఱుతపులి, व्याघ्रे
द्वैप. ద్వైపః, अ॰पु॰ द्वीपिचर्मावृतरथे పులితోలు గప్పిన తేరు. न॰ व्याघ्रचर्मणि పులితోలు त्रि॰ द्वीपसम्बन्धिनि ద్వీప(వ్యాఘ్ర)సంబంధమైనది.

फ - ఫ

दन्तशोफ· దన్తశోఫః, अ॰पु॰ दन्तव्रणे పంటికుఱుపు. [గ్రహయోగము.
दुरुफ దురుఫః, अ॰पु॰ ग्रहयोगभेदे ఒక
दृन्फू. దృన్ఫూః, ऊ॰सी॰ सर्पजातौ సర్పజాతి; वज्रे వజ్రము.
दृन्फ దృన్ఫ, धा॰ (दृफति, दृम्फति) उत्क्लेशे ఉత్కటదుఃఖము; क्लेशने దుఃఖపెట్టుట.
दृफ(म्फ) దృఫ(మ్ఫ), धा॰(दृम्फति) 'दृन्फ' -पश्य 'దృన్ఫ' చూ॥
द्विरेफः ద్విరేఫః, अ॰पु॰ बर्बरे 'బర్బరః' చూ భృङ्गे తుమ్మెద.
द्विशफ ద్విశఫః, अ॰पु॰ द्विखुरे 'ద్విఖురః' చూ॥

ब - బ

दाडिम्ब. దాడిమ్బః, अ॰पु॰ दाडिमे దాడిం(శిం)బ, దాడివిమ్మ, దాడి(శి)మ్మ, దానిమ్మ.
देवकुरुम्भा దేవకురుమ్భా, आ॰सी॰ महाद्रोण्याम् పెద్దపాఁపర.

भ - सं॰ प्र॰ భ - సం ప్ర

दण्डभृत् దణ్డభృత్, त॰पु॰ कुलाले కుమ్మరి; नृपे రాజు, यमे యముఁడు. त्रि॰ दण्डधा-

ङ्के దండము ధరించినవాఁడు.

दण्डविष्कम्भ. దణ్డవిష్కమ్భః,అం॰పుం॰ कुठरे 'కుఠరః' చూ [मेदे ఒక పంటిబద్దు.

दन्तवैदर्भ దన్తవైదర్భః,అం॰పుం॰ दन्तरोग

दन्भ దన్భు, ధాం॰(दभ्नोति) दम्भे కపటము (दम्भयते) सघाते ప్రోఁగుసేయుట.

दभि దభి,ధాం॰(दम्भयति–ते)प्रेरणे ప్రేరణ

दम्भः దమ్భః,అం॰పుం॰कपटे కపట(చూ)ము. दोषे దోషము; स्थितस्यास्थितस्य वा धर्मस्य प्रकटीकरणे ఉన్నధర్మమునుగాని లేనిధర్మ మునుగాని వెల్లడిచేసికొనుట; लोभवचना-‥ध्या धर्मानुष्ठाने డంబము, డంబు, దబ్బు, దాఁబు,లోభముతోను లోకవంచనకయియును ధర్మము ననుష్ఠించుట.

दम्भु దమ్భు,ధాం॰(दभ्नोति) दम्भनेదంభము.

दर्भ· దర్భః, అం॰పుం॰ कुशे కొస్సె, దబ్బ, దర్భ†; कुशमेदे ఒక దర్భ काशे తెల్లి† बल्वजे మొదవగడ్డి†, शाद्वले లేఁతపచ్చిక† मुञ्जे ముంజిగడ్డి†.

दर्शनप्रतिभू దర్శనప్రతిభూః, ఊం॰పుం॰ प्रति-भूमेदे చూచుటకుఒప్పికొనిన పూఁటకాఁపు

दल्भ. దల్భః, అం॰పుం॰ऋषिविशेषे ఒకఋషి चक्रे చక్రము; पापे పాపము, वञ्चनायाम् మోసము.

दशरूपभृत् దశరూపభృత్,తం॰పుం॰ विष्णौ పది వేషములసామి(దిట్ట),విష్ణువు. [దేశము.

दशीविदर्भ దశీవిదర్భః, అం॰పుం॰ देशमेदे ఒక

दारुगर्भा దారుగర్భా, ఆం॰స్త్రీం॰ दारुस्त्रियाम् కొయ్యబొమ్మ; काष्ठकदल्याम् కట్టెయరఁటి†

दार्भ. దార్భః, అం॰త్రిం॰ दर्भसबन्धिनि దర్భ సంబంధమైనది;

दाल्भ्य· దాల్భ్యః, అం॰ పుం॰ బం॰ दाल्भ्यस्य छात्रेषु దాల్భ్యునిశిష్యులు.

दासीसभम् దాసీసభమ్, అం॰ నం॰ दासीना सघ ते దాసీలసమూహము

दिन्भ దిన్భు, ధాం॰(दिम्भयते) सघाते ప్రోఁగు సేయుట.

दिभि దిభి, ధాం॰ (दिम्भयति –ते) नोदने ప్రేరణ. [దివియకంబము·

दीपस्तम्भ. దీపస్తమ్భః, అం॰ పుం॰ दीपवृक्षे

दीर्घवर्षाभू దీర్ఘవర్షాభూః, ఊం॰ స్త్రీం॰ श्वेत-पुनर्नवायाम् తెల్లగలిజేరు†.

दुण्डुभ దుణ్డుభః, అం॰త్రిం॰डुण्डुमे 'డుణ్డుభః' చూ –भि –భిః, ఇం॰పుం॰ दुन्दुभौ భేరి.

दुन्द(न्दु)भ దున్ద(న్దు)భః,అం॰పుం॰दुन्दुभौభేరి.

दुन्दुभि దున్దుభిః, ఇం॰పుం॰मेर्याम् భేరిః.रक्षो-(दैत्य)मेदे ఒక రాక్షసు(దైత్యు)ఁడు; वत्स-रमेदे ఒక సంవత్సరము; वरुणेవరుణుఁడు; विषे విషము. స్త్రీం॰ अक्षबिन्दुत्रिकद्वये పాచి కలమీఁది మూఁడు బొట్ల (చుక్కల) జత; प शके పాచిక; द्यूतोपकरणमेदे రెండుగు ప్రక్కల బిందువులు గలిగి సువర్ణశృంగాది వికారమై యుండెడి ఒక పాచిక.

दुरालभा –म्भा దురాలభా–మ్భా, ఆం॰స్త్రీం॰ यासे తీఁటకసింద†. –म्भः–మ్భః,అం॰త్రిం॰ दु खेन स्पर्शार्हे తాఁకుటకు కష్టమైనది,

दुर्लभ· దుర్లభః, అం॰ పుం॰ कचूरे గచ్చి గల వాఁడు; कर्चूरे గంట్లకచోరము†. త్రిం॰ लब्धुमशक्ये లరిది,కడిఁది,గగనము,గొట్టు, బంగారము,బంగారు, దాఁతి,ద్రాఁతి, మంది, వెక్కసము, దొరకనిది,లభింపనిది, अति-प्रशस्ते మిగులప్రశస్తము; दुष्प्रापे కష్టముచే లభించునది; प्रिये ప్రియము, –आ –బా,- ఆం॰స్త్రీం॰ श्वेतकण्टकार्याम् తెల్లవాఁకుడు†; दुरालभायाम् తీఁటకసింద†.

दुर्लाभ· దుర్లాభః, అం॰పుం॰ दु खेन लामे కష్ట ముచే లభించుట.

दूडभ· దూడభః, అం॰త్రిం॰ दु खेन दम्भनीये కష్టముచే దంభింపఁ(మోహింపఁ)జేయబడు నది.

सूर्ये సూర్యుఁడు; सर्पे పాము
दृग्भूः దృగ్భూః, ఊం సీం वज्रे వజ్రము.
दृन्भूः దృన్భూః, ఊంపుంकथके చెప్పువాఁడు.
कपौ కోఁతి, दृग्भुवि 'దృగ్భూః' చూ प्रभौ
ప్రభువు, सन्दर्भकर्तरि కూర్పరి; तरुसर्प
जातौ వృక్షసర్పజాతి, चक्रसर्पे చక్ర(చ
క్రాకార)సర్పము.
दृभ దృభ, ధాం (दर्भति, दर्भयति –ते)
संदर्भे సందర్భము, కూర్పు.
दृभी దృభీ, ధాం (दृभति) ग्रन्थे కూర్పుట.
- (दर्भति, दर्भयति) भये భయము.
देवगर्भ. దేవగర్భః, అంపుం देव हितगर्भके
नरादौ దేవతావీర్యజనితులగుమనుష్యాదులు
देवदुन्दुभि· దేవదున్దుభిః, ఇంసీం रक्ततुल-
स्याम् ఎఱ్ఱతులసి†.
देवभूः దేవభూః, ఊం పుం स्वर्गे స్వర్గము,
देवत्वप्राप्तौ దేవత్వమునొందుట; तद्वति అది
గలవాఁడు. –भृत् –భృత్, త్ం పుం इन्द्रे
ఇంద్రుఁడు; विष्णौ విష్ణువు. [పొన్న†.
देववल्लभः దేవవల్లభః, అంపుం पुन्नागे सुर
देवसभा దేవసభా, ఆంసీం सुधर्मायाम्
వేగంటికచ్చేరి, దేవతల కొలువుకూటము.
राजसभायाम् రాజసభ.
देहभुक् దేహభుక్, జ్ంపుం जीवे జీవుఁడు;
सूर्ये సూర్యుఁడు –भृत् –భృత్, త్ంపుం
देहाभिमानिनि जीवे దేహాభిమానము గల
జీవుఁడు. [बके వక్కుక్కొంగ.
द्वा(दा)रबलिभुक् ద్వా(దా)రబలిభుక్, జ్ంపుం
द्वारस्तम्भः ద్వారస్తమ్భః, అంపుం द्वाराङ्ग
स्तम्भे వాకిటి కంగముగా నుండెడి కంబము.
द्वितीयाभा ద్వితీయాభా, ఆం సీం दारुह-
रिद्रायाम् మ్రానిపసుపు†.

म २ మ 2

दम దమః, అంపుం दमने అడఁ(ణఁ)చుట;
पङ्के అడుసు, बहिरिन्द्रियनिग्रहे బాహ్యేం
ద్రియనిగ్రహము; शमे మనోనిగ్రహము,
दण्डने దండించుట
दमी దమీ, న్ంత్రిం दमनशीले దమన(చు)
ము స్వభావముగఁ గలవాఁడు
दमु దము, ధాం (दाम्यति) उपशमे ఉపశ
మము. दण्डे దండించుట. [वज्रे వజ్రము.
दलिम. దల్మిః, ఇంపుం इन्द्रे ఇంద్రుఁడు,
दस्म దస్మః, అం పుం अग्नौ అగ్ని चोरे
దొంగ; दर्शनीये చూడఁదగినవాఁడు. दुष्टे
దుష్టుఁడు; यजमाने యజమానుఁడు
दामन् దామన్, అంనం योक्त्रे తగులు, తలుగు,
తల్లు, పలుగు, పల్లె, పలుపు, పశుకంఠరజ్జువు;
सन्धाने కూర్పుట; लोके లోకము
दाम –मा దామ –మా, ఆంన్ంస్రీం माला-
याम् దండ, रज्जौ త్రాడు; दामन्याम् 'దా
మనీ' చూ दुग्धबन्धे 'దుగ్ధబన్ధః' చూ॥
दा(दौ)लिम. దా(దౌ)ల్మిః, ఇం పుం इन्द्रे
ఇంద్రుఁడు. [పమేతము.
द्युमः ద్యుమః, అంత్రిం द्युसहिते ద్యు(చు)
द्रम ద్రమ, ధాం (द्रमति) गतौ గతి.
द्रम्मः ద్రమ్మః, అంపుం आणकस्य द्वादशांशे
రువ్వ, దమ్మిడి, పైస, षोडशपणेषु పదు
నాఱుపణములు.
द्रुम. ద్రుమః, అంపుం पारिजाते పారిజాతము†.
वृक्षे చెట్టు; किम्पुरुषाधीशभेदे ఒక కిన్నర
ప్రభువు.
द्रुम्म ద్రుమ్మ, ధాం (द्रुम्मति) गतौ గతి.

म ३ మ 3

दण्डिमा దణ్డిమా, న్ంపుం दण्डस्य भावकर्मणोः
దండించువాని భావము కర్మయు.
दत्तात्मा దత్తాత్మా, న్ంపుం स्वयगातमाना दत्तपुत्रे
తానుగా తనను సమర్పించుకొనినపుత్రుఁడు.
दत्रिमः దత్రిమః, అం పుం दत्तके దత్తపు

త్రుఁడు త్రిం दाननिर्वृत्ते దానముచేతనైనట్టిది.

दशम. దశమః, अं त्रिं दशाना पूरणे పదవది (పదియవది); పది మవవాఁడు. -मी -మీ, ईं सीं तिथिविशेषे దశమి; नव-तेरूर्ध्वावस्थायाम् తొంబదియేండ్లకు మించిన వయస్సు न्ं त्रिं अतिवृद्धे మిక్కిలి వృద్ధుఁడు.

दाडिम. దాడిమః अं त्रिं द डिम्बे దాని(?)మ్మ. -मी-మీ, ईं सीं एलायाम् ఏలకి†.

दालिमः దాలిమః, अं पुं दाडिम्बे దానిమ్మ†.

दीप्तिमत् దీప్తిమత్, त् ं त्रिं दीप्तियुक्ते దీప్తి (కాంతి)మంతము.

दीर्घिमा దీర్ఘిమా, न्ं पुं द्राघिम्नि నిడివి

दुग्धाश्मा దుగ్ధాశ్మ, न्ं पुं दुग्धपाषाणे 'దుగ్ధపాషాణః' చూ [పచ్చియుల్లి†

दुद्रुमः దుద్రుమః, अं पुं हरितपलाण्डौ

दुरात्मा దురాత్మ, न्ं त्रिं दुष्टचित्ते కుమతి, దురాత్ముఁడు.

दुर्गमम् దుర్గమమ్, अं त्रिं दुर्गमनीये ప్రయాసచే వెళ్ళఁదగినది; दुर्ज्ञेये కష్టముచే ఎఱుఁగఁదగినది.

दुर्दमः దుర్దమః, अं त्रिं दु खेन दम्ये ప్రయాసచే అణఁచఁదగినది; दमयितुमशक्ये అణఁచరానిది.

दुर्द्रुमः దుర్ద్రుమః, अं पुं पलाण्डौ ఉల్లి†.

दुर्धर्मा దుర్ధర్మ, न्ं त्रिं दुष्टधर्मयुक्ते అధర్మాత్ముఁడు.

दुर्नामा దుర్నామా, न्ं सीं अर्शोरोगे మూలవ్యాధి. आं न्ं सीं दीर्घकोशिकायाम् ఏనుఁగుబలగ. [కః' చూ॥ कोठे 'కోఠః' చూ॥

दुश्चर्मा దుశ్చర్మ, न्ं पुं द्विनग्नके 'ద్వినగ్న

दुष्कर्मा దుష్కర్మ, न्ं नं पापे పాపము. -त्रिं पापिनि పాపి.

दुः(ष्)षमम् దుః(ష్)షమమ్, अव्यं असमञ्जसे అయుక్తము; निन्दायाम् నింద.

दुस्समम् దుస్సమమ్, अव्यं असमञ्जसे అయుక్తము.

दृक्कर्म దృక్కర్మ, न्ं नं ग्रहदर्शनयोग्यता-ज्ञानार्थकर्मभेदे గ్రహములఁగనిపట్టెడి క్రియా విశేషము. [देवस्वरूपे దేవస్వరూపుఁడు.

देवात्मा దేవాత్మ, न्ं पुं अश्वत्थे రావి†;

द्युतिमान् ద్యుతిమాన్, त् ं त्रिं प्रशस्तकान्ति युक्ते ప్రశస్తమైన కాంతిగలవాఁడు.

द्योभूमि ద్యోభూమిః, इं पुं खगे పక్షి. -मी -మీ, इं सीं द्विं द्यावाभूम्यो. భూమ్యాకాశములు

द्रढिमा ద్రఢిమా, न्ं पुं दार्ढ्ये 'దార్ఢ్యమ్' చూ॥

द्राघिमा ద్రాఘిమా, न्ं पुं दैर्घ्ये నిడివి.

द्विजन्मा ద్విజన్మ, न्ं पुं अण्डजे పక్షి; दन्ते పల్లు; ब्राह्मणक्षत्रियवैश्येषु దుగపుట్టుకలు, బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులు, तुम्बुरौ తుంబురు†. त्रिं द्वि जाते రెండుమాఱులు పుట్టునది

द्विभूमः ద్విభూమః, अं त्रिं भूमिद्वययुते प्रासादादौ రెండుభూములు(అంతస్తులు)గల మేడ మొ॥

म 4 మ 4

दण्डयाम దణ్డయామః, अं पुं अगस्त्ये అగస్త్యుఁడు; दिने దినము; यमे యముఁడు.

दधिघर्म దధిఘర్మః, अं पुं कर्मभेदे దధిసంస్కారకర్మ.

दर्वि(र्वी)होमः దర్వి(ర్వీ)హోమః, अं पुं अप्रकृतिविकृतिहोमे ప్రకృతి వికృతి భిన్న హోమము.

दक्षिणेर्मा దక్షిణేర్మ, न्ं पुं लुब्धेन दक्षिण-भागे कृतव्रणे मृगे బోయవానిచే కుడిభాగమందు గాయపఱుపఁబడిన మృగము.

दानकामः దానకామః, अं त्रिं दातरि దాత. -धर्म. -ధర్మః, अं पुं दानात्मके धर्मे

దానరూపమైన ధర్మము.

दारकर्म దారకర్మ, న్ం పుం विवाहे పెండ్లి

दिनागमः దినాగమః, అం పుం प्रभाते ప్రాతఃకాలము. [కచరః చూ

दिवंगमः దివంగమః, అం త్రిం नाकचरे 'నా

दीधितिमान् దీధితిమాన్, న్ం పుం अंशुमति సూర్యుఁడు. [ఒక విశ్వదేవుఁడు

दीप्तरोमा దీప్తరోమా, న్ం పుం विश्वेदेवभेदे

दीर्घद्रुमः దీర్ఘద్రుమః, అం పుం शाल्मली బూరుగు†. —रोमा —రోమా, న్ం పుం शिवानुचरभेदे ఒక శివానుచరుఁడు; भल्लूके ఎలుగుగొడ్డు —सूक्ष्म· —సూక్ష్మః, అం పుం प्राणायामभेदे ప్రాణాయామవిశేషము —सोमः —సోమః, అం పుం सोमयागविशेषे ఒక సోమయాగము.

दुःखग्रामः దుఃఖగ్రామః, అం పుం संसारे సంసారము; दुःखसमुदाये దుఃఖసమూహము.

दुरानम. దురానమః, అం త్రిం आनमयितुमशक्ये వంచరానిది; दुःखेन आनमनीये ప్రయాసచే వంచఁదగినది.

दूर्वाष्टमी దూర్వాష్టమీ, ఈం సీం भाद्रपदशुक्लाष्टम्याम् భాద్రపదశుద్ధ-అష్టమి. —सोम. —సోమః, అం పుం सोमलताभेदे ఒక సోమలత.

दृढभूमिः దృఢభూమిః, ఇం పుం दीर्घकालनैरन्तर्यसत्कारासेविते मनसः स्थैर्यकरणार्थे अभ्यासभेदे నిత్య నిరంతర మాదరముతో చాలకాలము మనస్థైర్యము కొఱకు సేవిం(శీలిం)చిన అభ్యాసవిశేషము త్రిం तद्वति विषयसुखवासनया चालयितुमशक्ये అది గలవాఁడై విషయసుఖవాసనలచే కదలింపఁబడనిమనస్సుగలవాఁడు. —लोमा —లోమా, న్ం పుం सूकरे పంది. ఆం సీం सूकर्याम् ఆఁడుపంది. [తెల్లతామర†

दृशोपमम् దృశోపమమ్, అం నం. श्वेतपद्मे

देवगामी దేవగామీ, న్ం త్రిం देवगन्तरि దేవుని జేరువాఁడు. —ब्रह्मा —బ్రహ్మా, న్ం పుం नारदे నారదుఁడు. —भूमि. —భూమిః, ఇం సీం स्वर्गे స్వర్గము, देवप्रियभूमौ దేవప్రియమైన భూమి. —वर्त्म —వర్త్మ, న్ం నం सुरवर्त्मनि వేలుపుఁదెరువు, ఆకాశము.

दैवशर्मिः దైవశర్మిః, ఇం పుం देवशर्मणोऽपत्ये దేవశర్మ-కొడుకు.

द्यावाभूमी —क्षमे ద్యావాభూమీ —క్షమే, ఇం ఆం సీం ద్విం रोदस्योः మిన్ను మన్నుః स्वर्भुवो. స్వర్గము భూమి. [దేవదారు†.

द्रुकिलिमम् ద్రుకిలిమమ్, అం నం देवदारुणि

द्वादशात्मा ద్వాదశాత్మా, న్ం పుం सूर्ये పంటా ఱుమేనులసామి. సూర్యుఁడు.

द्विजोत्तम. ద్విజోత్తమః, అం పుం ब्राह्मणे బ్రాహ్మణుఁడు.

म - सं प्र మ - సం ప్ర

दत्तानपकर्म దత్తానపకర్మ, న్ం నం दत्तप्रदानिके 'దత్తప్రదానికమ్' చూ

दन्तच्छदोपमा దన్తచ్ఛదోపమా, ఆం సీం बिम्बिकायाम् దొండ†.

दक्षिणपश्चिमा దక్షిణపశ్చిమా, ఆం సీం नैर्ऋते कोणे నిర్ఋతి-మూల. —म. —మః, అం త్రిం तत्रवर्तिनि అందు వసించువాఁడు.

दुरतिक्रमः దురతిక్రమః, అం త్రిం दुरत्यये 'దురత్యయః' చూ —विगमः —విగమః, అం త్రిం दुर्गमे 'దుర్గమమ్' చూ.

दुर्गानवमी దుర్గానవమీ, ఈం సీం आश्वयुज(कार्तिक)शुक्लनवम्याम् ఆశ్వయుజ(కార్తిక)శుద్ధనవమి, మహానవమి

दृष्टिविभ्रम. దృష్టివిభ్రమః, అం పుం नेत्रविलासभेदे ఒక-నేత్రవిలాసము; दृष्टिभ्रमे కన్ను చెదరుట.

देवकर्दमः దేవకర్దమః, అం పుం सुगन्धद्रव्यविशेषे చందనము కర్పూరము అగరు కుం

కమపూవుచేరినసుగంధద్రవ్యము.-कुसुमम्
-కుసుమమ్, అం.న. लवङ्गे లవంగము†.
देवतानुक्रमः దేవతానుక్రమః, అం.త్రి. देवो-
-द्देशे దేవతల నుద్దేశించినది.
द्यूतपूर्णिमा ద్యూతపూర్ణిమా, आ.सी.आश्व
-युजपूर्णिमायाम् ఆశ్వయుజపూర్ణిమ.
द्वितीयाश्रम. ద్వితీయాశ్రమః, అం.పుం. गृह-
स्थाश्रमे గృహస్థాశ్రమము.

य २ య 2

दण्ड्य దణ్డ్యః, అం.త్రి. दण्डनीये శిక్షింపఁ
దగినవాఁడు.
दध्यञ्च దధ్యఞ్,చ.పుం.दधीचे'దధీచః'చూ
दन्त्यम् దన్త్యమ్, అం.న. लृतुलसेषु ౹ తవ
ర్గము ల స. త్రి. दन्तेभ्यो हिते పండ్లకు
హితమైనది.
दम्यः దమ్యః, అం.పుం. भारवहनादियोग्य-
वयोयुते वत्से మోయుటకును దున్నుటకును
పనుపఱచఁదగిన వయస్సుగల కోడె. త్రి.
दमनीये దమన(చూ)యోగ్యము.
दय् దయ, ధా. (दयते) दानगतिरक्षण-
हिंसादानेषु దానము గతి రక్షణము హింస
గ్రహించుట.
दय -या దయః, -యా, అం. ఆ. స్త్రీ.
-करुणायाम् అక్కటికఁ,అక్కటికము,అక్క-
సము, విబ్బరికము, కనికరము, 'కరుణ'
చూ॥ [పేయువాఁడు
दयूः దయూః, ఊం.త్రి.देवनकर्तरि క్రీడాదులు
दर्यम् దర్యమ్,అం.త్రి.भीतिसाधने భయపాద
నము. [దర(చూ)సమీపప్రదేశము మొ॥
दल्यः దల్యః, అం.త్రి. दलस्यादूरदेशादौ
दस्युः దస్యుః,ఉం.పుం. कर्मलोपेन आर्यभाषा
नादरेण च म्लेच्छत्वमापन्नेषु आर्येषु కర్మ
లోపముచేతను ఆర్యభాషానాదరముచేతను
మ్లేచ్ఛత్వమునొందిన ఆర్యులు, चोरे దొంగ,
महासाहसिके గొప్పసాహసముగలవాఁడు,
रिपौ శత్రువు: खले దుష్టుఁడు. త్రి. उपक्षेप
कर्तरि ఆక్షేపించువాఁడు.
दाप्यः దాప్యః, అం.త్రి. दण्डये శిక్షార్హుఁడు:
दापनयोग्ये ఇప్పింపఁదగినది.
दाय् దాయ్, ధా. (दायते) दने ఇచ్చుట.
दायः దాయః, అం.త్రి. दातरि దాత. పుం.
खण्डने ఖండించుట, दाने ఈవి, यावत्स-
म्बन्धिधनि घने సంబంధులకు సంబంధించిన
ద్రవ్యము, लये లయము; विभक्तव्यपितृ-
-द्रव्ये పంచుకొనఁదగిన-తండ్రి మున్నగువారి
-సొత్తు विवाहादिषु जामात्रादिभ्योदीयमाने
धने అరణము, వివాహాదులయందు అల్లుఁడు
మొఁదలుమున్నగువారికిచదివించెడిధనము,
सोल्लुण्ठने ఎత్తిపొడుపుమాట,स्थाने స్థానము.
दार्ढ्यम् దార్ఢ్యమ్, అం.న. दृढतायाम् గట్టిత
నము, ఉక్కు, ఉదుట, ఉబవు, ఊట,గట్టి,
చేగ, చేవ, బిగువు
दार्भ्य దార్భ్యః, అం త్రి. दर्भभवे దర్భ
యందుఁ గలిగినది. [దాల్భ్యఋషి.
दाल्भ्यः దాల్భ్యః, అం.పుం. बकदाल्भ्ये బక
दाश्यः దాశ్యః, అం త్రి. दशकादूरदेशादौ
అరవియాఁగల సమీపప్రదేశము మొ॥
दास्यम् దాస్యమ్, అం.న. परिचर्यायाम् పరి
చర్య, కొల్వము, ఉ(ఊ)డిగము, ఊడియ
ము, ఊడెము,చాకిరి, दासस्य भावकर्मणोः
-దాసునిభావము కర్మయు.
दाह्य దాహ్యః, అం.త్రి. दग्धव्ये కాల్పఁదగి
నది: दहनीये కాల్పఁదగినది
दाक्ष्यम् దాక్ష్యమ్, అం.న. कौशले నేర్పు.
दिग्ज्या దిగ్జ్యా,ఆ.సీ.दिशामशमेदे దిక్కుల
ఒక యంశము.
दित्य దిత్యః, అం పుం. दैतेये అసురుఁడు.
త్రి. छेदनार्हे కోయఁదగినది.
दिद्युत् దిద్యుత్, త్.త్రి. द्योतनशीले ప్రకా

శించునట్టిది. पुं वज्रे వజ్రము.

दिव्यम् దివ్యమ్, अं त्रिं द्युलोकात् जाते ద్యులోకమునుండి కలిగినది; लोकातीते అప్రాకృతము; दिविभवे దివి (స్వర్గము ఆకాశము)యందుఁ బుట్టినది; रम्ये మనోహరము. पुं गुग्गुलौ గుగ్గిలము†, तत्पातमेदे ఉత్పాతవిశేషము; तत्त्ववेत्तरि తత్త్వవేత్త; नायकमेदे ఒక నాయకుఁడు; भावमेदे దివ్యభావము; यवे యవలు†. नं दैवे दिने దైవదిన(మా)ము, दैवमाने దేవమాన(మా)ము, लवङ्गे లవంగము†; हरिचन्दने హరిచందనము†, गङ्गाजलादिस्पर्शपूर्वके शपथमेदे గంగోదకాదులను ముట్టి చేసెడి శపథవిశేషము, ఒట్టుబెట్టుకొనుట, ప్రమాణముచేయుట; लौकिकसाक्ष्यादिप्रमाणासद्भावे तुलादिपरीक्षामेदे లౌకికసాక్ష్యాది ప్రమాణములు సరిగా లేనపుడు చేసెడి ఒక తులాపరీక్ష, తులారోహణము; खवारिणि 'ఖవారి' చూ स्नानमेदे ఒక స్నానము.

दिव्या దివ్యా, आंसीं आमलक्याम् ఉసిరిక†; नारायण्याम् పిల్లిపీచర†; ब्राह्मयाम् బ్రాహ్మి†, महामेदायाम् మహామేద†; वन्ध्याकर्कोटक्याम् గొడ్డుగాకర†; श्वेतदूर्वायाम् తెల్లగఱిక†; स्थूलजीरके పెద్దజిలకఱ్ఱ†; हरीतक्याम् కరక†; पुरायाम् పుర†.

दिश्यम् దిశ్యమ్, अंत्रिं दिशिभवे దిక్కునందుఁ బుట్టినది, दिगन्तरादानीते వేఱుదిశనుండి తేఁబడినది

दिष्ट्या దిష్ట్యా, अव्यं आनन्दे సుఖము; भाग्ये దైవవశమున; मङ्गले శుభము.

दीप्त्य· దీప్త్యః, अं त्रिं दीप्तिहिते దీప్తి(మా)హితము.

दीप्यः దీప్యః, अंत्रिं दीपहिते దీపమునకు హితమైనది. पुं यवान्याम् ఓమము†; रुद्रजटायाम् రుద్రజడ†; जीरके జిలకఱ్ఱ†. नं श्वेतजीरके తెల్లజిలకఱ్ఱ†.

दीप्या దీప్యా, आंसीं यवान्याम् ఓమము.

दुह्यम् దుహ్యమ్, अं त्रिं दोह्ये दुग्धादौ పిదుకఁదగిన పాలు మొ॥

दुह्या దుహ్యా, आंसीं दोह्यगवादौ పిదుకఁదగిన గోవు మొ [ధ్యానించువాఁడు.

दूढ्य. దూఢ్యః,अंत्रिं दुष्टं ध्यायिनि చెట్టను

दूत्यम् దూత్యమ్, अंनं दूतकर्मणि దూతకర్మ, వార్తలను కొనిపోవు పని; दूतभावे దూతభావము. [రము†; पुरीषे మలము.

दूर्यम् దూర్యమ్, अंनं शय्याम् గంట్లకచో

दूश्यम् దూశ్యమ్, अंनं पटगृहे డేరా.

दूष्य దూష్యః, अंत्रिं दूषणार्हे దూషింపఁదగినది, राज्यापघातके రాజ్యమునకు కీడ గలిగించువాఁడు. नं पटगृहे డేరా; पूये చీము; वस्त्रे బట్ట.

दूष्या దూష్యా, आंसीं गजमध्यबन्धनरज्जौ ఏనుఁగునడుమునకుఁ గట్టెడి మోకు.

दृग्ज्या దృగ్జ్యా, आंसीं दिनमानादिज्ञानसाधनमेदे దినమానాదులఁ గనిపట్టెడి ఒక సాధనము.

दृत्यम् దృత్యమ్, अंनं आदरे ఆదరణ. त्रिं आदरणीये ఆదరింపఁదగినది.

दृश्यम् దృశ్యమ్, अंत्रिं दर्शनीये చూడఁదగినది; रम्ये మనోహరము; ज्ञेये ఎఱుఁగఁబడునది; प्रकाश्ये ప్రకాశింపఁబడునది, अनात्मस्वरूपे అనాత్మ,ఆత్మభిన్నపదార్థము; ममतास्पदे देहादौ నాదియనెడి భావమునకు విషయమగు దేహేంద్రియాదులు; दृष्टिविषये దృష్టికి గోచరమగునది.

देयम् దేయమ్, अंत्रिं दातव्ये ఈయఁదగినది; दानार्हे దానయోగ్యుఁడు. नं धनविशेषे ఈయఁబడు ధనము.

देश्यम् దేశ్యమ్,अंत्रिं देशभवे దేశీయము; उपदेशार्हे ఉపదేశమునకుఁ దగినది. नं

पूर्वपक्षे పూర్వపక్షము, శంక.
दैत्य· దైత్యః, అం॰పుం॰ दितिजे అసురుఁడు.
दैत्या దైత్యా, ఆం॰స్త్రీ॰ दैत्यस्त्रियाम् రాక్షసి, चण्डायाम्నల్లకచోరము†; मुरायाम्మురర†, सुरायाम् కల్లు.
दैन्यम् దైన్యమ్, అం॰ నం॰ दीनत्वे దీనుని భావము; कार्पण्ये కృపణుని భావము; व्यभिचारिगुणभेदे ఒక వ్యభిచారిగుణము.
दैर्घ्यम् దైర్ఘ్యమ్, అం॰ నం॰ दीर्घत्वे నిడివి, నిడుద, నిడుపు, పొగరు, పొడవు, వాలు, దీర్ఘముగానుండట.
दैव्यम् దైవ్యమ్, అం॰ నం॰ दैवे భాగ్యము देवतासम्बन्धिनि దేవతాసంబంధమైనది.
देह्य దేహ్యః, అం॰పుం॰ जीवे జీవుఁడు. త్రిం॰ देहभवे దేహమందుఁ గలిగినది.
दैक्ष्यम् దైక్ష్యమ్, అం॰నం॰ दीक्षाया भवे దీక్షయందుఁ గలిగినది.
दोर्ज्या దోర్జ్యా, ఆం॰స్త్రీ॰ भुजाकारज्यायाम् భుజాకారమైన జ్యా('జ్యా' చూ॥).
दोह्यम् దోహ్యమ్,అం॰త్రిం॰ दुह्ये 'దుహ్యమ్' చూ [చూ
दौत्यम् దౌత్యమ్, అం॰నం॰ दूत्ये 'దూత్యమ్'
दौर्ग्यम् దౌర్గ్యమ్, అం॰ నం॰ दुर्गसम्बन्धिनि దుర్గమునకు సంబంధించినది.
दौष्ट्यम् దౌష్ట్యమ్, అం॰నం॰ दुष्टभावे దుష్టు అటగొడ్డియము, అటగొడ్డెము,కొఱగామి, గొట్టు,ఆలిమి,దుండగీకము,మొఱకదము, దుండగము, చెడ్డతనము.
द्रप्स्यम् ద్రప్స్యమ్, అం॰నం॰ द्रप्से ద్రప్స(చూ)ము.
द्रव्यम् ద్రవ్యమ్,అం॰త్రిం॰ द्रुसम्बन्धिनि వృక్షసంబంధమైనది, द्रोर्विकारे వృక్షమయమైనది నం॰ औषधे మందు; गुणाश्रये గుణమున కాశ్రయమైన పదార్థము, पित्तले ఇత్తడి; पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशकालदिगात्ममनस्सु పృథివి జలము అగ్ని వాయువు ఆకాశము కాలము దిక్కు ఆత్మ మనస్సు; मद्ये కల్లు. रसगुणवीर्यविपाकशक्तिषु రసము గుణము వీర్యము పాకము శక్తి लाक्षायाम् లక్క; भव्ये మంగళద్రవ్యము, विनये వినయము, विलेपने పూఁత, वित्ते ధనము.
द्राव्यम् ద్రావ్యమ్, అం॰త్రిం॰ अनुतपनीये కరఁగదగినది; अवश्य गन्तव्येఅవశ్యము వెళ్లఁదగినది. क्षरणीये కరఁగింపఁదగినది.
द्रुह्य ద్రుహ్యః, అం॰త్రిం॰ द्रोहविषये ద్రోహమునకు గుఱియగునది
द्वयम् –यी ద్వయమ్ –యీ,అం॰ై॰ద్వంయుగ్మే దోయి, కవ, కవలి, గెద, జంట, ఉద్ది, జమట, జమలి, జమిడి, జమిలి, జోక, జోడు, జోడుకోడియ, జోడుకోడె, దంట, దొందు, సంగడము, సంగడి, రెండు, జత.
द्वार्यम् ద్వార్యమ్,అం॰నం॰द्वारिभवेవాకిటఁగలిగినది [द्वीपभवे ద్వీపమునఁ గలిగినది.
द्वीप्य ద్వీప్యః, అం॰పుం॰ रुद्रे రుద్రుఁడు త్రిం॰
द्वेष्य ద్వేష్యః, అం॰త్రిం॰ द्वेषार्हे ద్వేషింపఁదగినది; द्वेषविषये ద్వేషమునకు గుఱియగునది. शत्रौ శత్రువు.
द्वैप्य ద్వైప్యః, అం॰త్రిం॰समुद्रसमीपवर्तिद्वीपवासिनि సముద్రసమీపమునఁ గల ద్వీపమున నివసించువాఁడు అందుఁబుట్టినవాఁడు.
द्व्यन्य· ద్వ్యన్యః, అం॰త్రిం॰ द्वाभ्यामन्यस्मिन् రెండింటికంటె వేఱైనది నం॰ द्वयोरन्ययोः समाहारे వేఱైన ఇద్దఱి(రెండింటి)కూటమి.

य ३ య 3

दग्धव्य దగ్ధవ్యః, అం॰త్రిం॰ दहनीये దహింపఁదగినది [చూ
दत्तिय· దత్తియః, అం॰త్రిం॰दत्तिके 'దత్తికః'
दत्तेय దత్తేయః, అం॰పుం॰ इन्द्रे ఇంద్రుఁడు; दत्ताया अपत्ये దత్తపుత్రిక-పుత్రుఁడు.

दधि(ध्य)स्य దధి(ధ్య)స్య, धा०[दधि(ध्य) स्यति] अति गार्ध्येन दधीच्छायाम् అతి లోభముతో పెరుఁగును గోరుట.
लाढ्य. దలాఢ్యః, अ०पु० कर्दमभेदे అడుసు.
दवीयान् దవీయాన్, न०त्रि० दविष्ठे మిక్కిలి దవ్వయినది, దూరతమము.
दशास्य దశాస్యః, अ० पु० दशकण्ठे 'దశకణ్ఠః' చూ [తుఁడు, गृध्रे గ్రద్ద
दक्षाय्य దక్షాయ్యః, अ०पु० गरुडे గరుత్మం
दक्षिण्य దక్షిణ్యః, अ०त्रि० दक्षिणार्हे దక్షిణకు అర్హుఁడు.
दानीयः దానీయః, अ०त्रि० दानयोग्ये దానయోగ్యము: दानपात्रे దానార్హుఁడు.
दाम्पत्यम् దామ్పత్యమ్, अ०न० दम्पतिसबन्धिनि దంపతులకు సంబంధించినది: दम्पत्यो. अन्योन्यप्रीतौ దంపతులఅన్యోన్యప్రేమ.
दायाद्यम् దాయాద్యమ్, अ०न० सापिण्ड्ये దాయాదిభావము: तद्धने దాయాదిధనము.
दारिद्रयम् దారిద్ర్యమ్, अ०न० धनादिराहित्ये ఎద్దడి, నాదారు, నిప్పచ్చు, నిప్పచ్చరము, నెవ్వలిగాడు, పంజె, పంజెతనము, పేదర్కి, పేదతికము, పేదతిమి, లేమి, లేమిడి, లేవడి, సీదరము, సీద్రము, బీదతనము.
दार्तेयम దార్తేయమ్, अ० त्रि० दतिभवे(स्थिते) తోలుపెద్దయందుఁ గలిగినది అందుండునది
दाशे(से)यी దాశే(సే)యీ, ई० स्त्री० व्यासमातरि सत्यवत्याम् సత్యవతి, వ్యాసునితల్లి
दासेयः దాసేయః, अ०पु० दास्याः अपत्ये దాసి-బిడ్డ, धीवरे జాలరి.
दाक्षाय्यः దాక్షాయ్యః, अ०पु० गृध्रे గ్రద్ద
दाक्षिण्यम् దాక్షిణ్యమ్, अ० त्रि० दक्षिण्ये 'దక్షిణ్యః' చూ॥ न० पाटवे పటుత్వము, आनुकूल्ये అనుకూలత; परच्छन्दानुवर्तित्वे మొగమోట, మోమోట, మోమోటము, మొగమోటము. दक्षिणभावे దక్షిణ(చూ) భావము. [विमहर्षि.
दाक्षेयः దాక్షేయః, अ०पु० पाणिनिमुनौ పాణి
दीपीय· దీపీయః, अ०त्रि० दीपहिते దీపమున కుపయుక్తమైనది.
दीर्घायु· దీర్ఘాయుః, ष० त्रि० आयुष्मति దీర్ఘాయుష్యము గలవాఁడు. पु० चिरजीविनि 'చిరజీవి' చూ
दीर्घास्यः దీర్ఘాస్యః, अ०पु० शिवानुचरभेदे శివుని ఒక అనుచరుఁడు, गजे ఏనుఁగు देशभेदे ఒక దేశము. [రుద్రుఁడు.
दुन्दुभ्यः దున్దుభ్యః, अ० पु० रुद्रभेदे ఒక
दुर्ग्राह्यः దుర్గ్రాహ్యః, अ०त्रि० ग्रहीतुमशक्ये గ్రహింపరానిది. दुःखेन ग्राह्ये కష్టముచే గ్రహింపఁదగినది.
दुर्जय. దుర్జయః, अ०पु० जेतुमशक्ये జయింపరానిది, दुःखेन जेतव्ये ప్రయాసచే జయింపఁగనది
दुर्ज्ञेयः దుర్జ్ఞేయః, अ० त्रि० ज्ञातुमशक्ये ఎఱుఁగరానిది, दुःखेन ज्ञेये కష్టముచేత నెఱుఁగదగినది
दुर्ण(र्न)य. దుర్ణ(ర్న)యః, अ० पु० दुष्टायां नीतौ అవినీతి. त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.
दुर्भाग्यम् దుర్భాగ్యమ్, अ०न० दुरदृष्टे(पापे) దురదృష్టము (పాపము). —ग्यः —గ్యః, अ०त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు, దుర్భాగ్యుఁడు.
दुर्वाच्यम् దుర్వాచ్యమ్, अ०त्रि० कष्टेन वाच्ये కష్టముచేఁ జెప్పఁదగినది. न० अकीर्तौ అపకీర్తి.
दुश्चिक्यम् దుశ్చిక్యమ్, अ०न० लग्नात् तृतीय भवने లగ్నమునకు మూఁడవయిల్లు.
दुस्साध्यः దుస్సాధ్యః, अ०त्रि० साधयितुमशक्ये సాధింపరానిది: दुःखेन साध्ये కష్టముచే సాధింపఁదగినది.
दूरेत्य దూరేత్యః, अ० त्रि० दूरे जातादौ దూరమునఁ బుట్టినది దూరమున నున్నది.

दृक्प्रिया దృక్ప్రియా, आ० स्त्री० शोभायाम् శోభ, కాంతి.

देवद्र्यङ् దేవద్ర్యఙ్, च०त्रि० देवगन्तरि దేవతలగూర్చి వెళ్లువాఁడు; देवपूजके దేవతల సేవించువాఁడు.

देवयुः దేవయుః, उ०त्रि० धार्मिके ధర్మాత్ముఁడు, लोकयात्रिके ఉత్తమలోకములఁ జేరువాఁడు. पु० देवे దేవత. [ద్గణవిశేషము.

देवार्यः దేవార్యః, अ०पु० अर्हद्गणभेदे అర్హ

देवियः దేవియః, अ०पु० देविके 'దేవికః' చూ॥

देवेज्य. దేవేజ్యః, अ०पु० देवगुरौ బృహస్పతి.

देशीयम् దేశీయమ్, अ०त्रि० देशभवे (ఆయా) దేశమునఁ గలిగినది.

दैतेय: దైతేయః, अ०पु० दैत्ये అసురుఁడు.

दैवत्यम् దైవత్యమ్, अ०न० देवतायाम् దేవత.

दोषास्य దోషాస్యః, अ०पु० दीपे దీపము.

दोहीयान् దోహీయాన్, स०त्रि० अतिशयेन दोग्धरि బాగుగాఁ పిదుకువాఁడు

दौरात्म्यम् దౌరాత్మ్యమ్ } अ०न० दौष्ट्ये దుష్టత్వము, చెడ్డతనము
दौर्जन्यम् దౌర్జన్యమ్

दौर्गत्यम् దౌర్గత్యమ్, अ० न० दारिद्र्ये దారిద్ర్యము, दुःखित्वे దుఃఖిగానుండుట.

दौर्गन्ध्यम् దౌర్గన్ధ్యమ్, अ०न० दुर्गन्धयुक्तत्वे కంపుగలిగియుండుట. [దుర్బలత్వము.

दौर्बल्यम् దౌర్బల్యమ్, अ०न० दुर्बलतायाम्

दौर्भाग्यम् దౌర్భాగ్యమ్, अ०न० दुरदृष्टे దురదృష్టము.

दौलेय: దౌలేయః, अ०पु० कूर्मे తాఁబేలు.

दौष्कुल्य: దౌష్కుల్యః, अ० त्रि० दुष्कुले 'దుష్కులః' చూ॥

दौष्म(ष्य)न्तः దౌష్మ(ష్య)న్తః, अ० त्रि० दुष्यन्तसम्बन्धिनि దుష్యంతునకు సంబంధించినది. [याम् సూర్యునిభార్య

द्युमयी ద్యుమయీ, ई०स्त्री० सूर्यस्य भार्या-

द्रढीयान् ద్రఢీయాన్, स०त्रि० दृढतरे మిక్కిలి దిటమైనది. [ద్రవించుస్వభావముగలది.

द्रवाय्य. ద్రవాయ్యః, अ०त्रि० द्रुतिशीले

द्रष्टव्यः ద్రష్టవ్యః, अ०त्रि० दर्शनार्हे దర్శింపఁ (చూడఁ)దగినది. [ఎక్కువదీర్ఘమైనది.

द्राघीयान् ద్రాఘీయాన్, स० त्रि० अतिदीर्घे

द्रुवयम् ద్రువయమ్, अ०न० तुलाहस्तप्रस्थादिमानेषु త్రాసు మూర కుంచము మున్నగు మానములు.

द्वितयम् -यी ద్వితయమ్ -యీ, अ०ई०न० द्वित्वसंख्यायाम् రెండు. त्रि० तद्वति ఈ సంఖ్యగలది.

द्वितीय: ద్వితీయః, अ० त्रि० द्वयो: पूरणे రెండవది రెండవవాఁడు. पु० पुत्रे కొడుకు. -या -యా, आ०स्त्री० तिथिभेदे విదియ, भार्यायाम् భార్య, विभक्तिविशेषे ని,ను,ల, గురించి, గూర్చి. -यी -యీ, न्० त्रि० अर्धभागग्राहके సగము దీసికొనువాఁడు.

द्विपण्य. ద్విపణ్యః, अ० त्रि० पणद्वयक्रीते రెండుపణములకుఁ గొన్న వస్తువు.

द्विपाद्यम् ద్విపాద్యమ్, अ० न० द्विगुणदण्डे రెట్టింపుదండన. त्रि० द्विपादपरिमाणयुते రెండుపాదముల పరిమాణము గలది. -यी -యీ, न्०पु० द्विपे ఏనుఁగు.

द्विमाष्य ద్విమాష్యః, अ०त्रि० माषद्वयपरिमाणयुक्ते రెండుమాషములపరిమాణముగలది

द्विमास्य: ద్విమాస్యః, अ०त्रि० मासद्वयंव्याप्यभूते రెండునెల లున్నట్టిది; मासद्वयवयस्के రెండునెలల వయస్సుగలది.

द्विशत्य ద్విశత్యః, अ० त्रि० द्विशतेन क्रीते రెండువంద లిచ్చి కొన్న వస్తువు.

द्विषेण्य. ద్విషేణ్యః, अ०त्रि० द्वेषशीले ద్వేషించుస్వభావము గలవాఁడు.

द्विसीत्यम् ద్విసీత్యమ్ } अ०त्रि० द्वि कृष्टक्षेत्रे రెండు దాళ్ల దున్నిన పొలము.
द्विहल्यम् ద్విహల్యమ్

द्वैराश्यम् ద్వైరాశ్యమ్, అం నం. द्विविधराशियुक्तत्वे రెండురాసులు గలిగియుండుట.

द्वैविध्यम् ద్వైవిధ్యమ్, అం నం द्विविधभावे రెండురీతుల నుండుట.

य ४ య-4

दण्डमत्स्यः దణ్డమత్స్యః, అంపుం मत्स्यभेदे దండాకారమైన మత్స్యము.

दत्तात्रेयः దత్తాత్రేయః, అంపుం विष्ण्वंशजाते अत्रिपुत्रे అత్రివలన అనసూయయందుజనించిన విష్ణ్వవతారవిశేషము.

दधित्थाह्वयः దధిత్థాహ్వయః, అం పుం श्रीवेष्टे 'శ్రీవేష్టః' చూ —शाय्यः —శాయ్యః, అం పుం శృతే నేయి. [గడ్డి†

दर्भाह्वयः దర్భాహ్వయః, అంపుంముఞ్జే ముంజి

दर्शनीयः దర్శనీయః, అంత్రిం दर्शनयोग्ये దర్శింపఁదగినవాఁడు; रम्ये మనోహరము.

दशनाढ्या దశనాఢ్యా, ఆంసీం चुक्रिकायाम् పులిచింత†. —पेयः —పేయః,అంపుంयज्ञभेदे ఒక యాగము. —मास्यः —మాస్యః, అంపుంदशमासान् व्याप्य गर्भे स्थिते बाले పదినెలలు గర్భములో నున్న బాలుఁడు.

दशामयः దశామయః,అంపుం रुद्रे రుద్రుఁడు.

दहनीयः దహనీయః,అంపుందాహ్యే 'దాహ్యః' చూ.

दक्षकन्या దక్షకన్యా,ఆంసీంसत्याम् సతీదేవి.

दक्षिणीयः దక్షిణీయః, అం త్రిం 'दक्षिण्ये' 'దక్షిణ్యః' చూ. [టుఁడు.

दानवेयः దానవేయః, అం పుం दानवे దను

दाशतयी దాశతయీ, ఈంసీం ऋक्संहितायाम् ఋగ్వేదసంహిత. —मेयः —మేయః, అంపుం देशभेदे ఒక దేశము.

दास(श)मीयः దాస(శ)మీయః, అం త్రిం दशमदेशभवे దశమదేశజాతుఁడు; गृहस्थशूद्राभिरतस्त्रीजाते గృహస్థశూద్రవియందాసక్తమైన స్త్రీకిఁ బుట్టినవాఁడు.

दाहमय దాహమయః,అంత్రింदाहप्रचुरे दाहप्रधान ప్రధానమైనది, జ్వరము మొ॥ [అదితిపుత్రుఁడు.

दाक्षायण्य దాక్షాయణ్యః, అంపుం अदित्ये

दाक्षिणात्यः దాక్షిణాత్యః, అంత్రింदक्षिणदेशभवे దక్షిణదేశమునఁ బుట్టినవాఁడు. పుం नारिकेले టెంకాయ†.

दिग्विजयः దిగ్విజయః, అంపుం दिक्स्थितनृप(लोक)जये దిక్కులయందుఁగల నృపులను (లోకాలను) జయించుట, దిగ్జయము.

दिधिषाय्यम् దిధిషాయ్యమ్, అంనం आरोपितबन्धुभावे ఆరోపించుకొనినబంధుత్వము; मये మద్యము. త్రిం धारके ధరించునది

दिनचर्या దినచర్యా, ఆంసీం दिनकर्तव्यभेदे పగటిని చేయవలసిన విధులు —क्षयः —క్షయః, అంపుం एकस्मिन्दिने तिथित्रयसन्निवेशे మూఁడుతిథులు గలిసిన రోజు; अमावास्यायाम् అమావాస్య.

दिवामध्यम् దివామధ్యమ్, అం నం मध्याह्ने మధ్యాహ్నము. —शय. —శయః, అంపుం दिवानिद्रायुक्ते పగటినిద్రగలవాఁడు; दिवसे अप्रकाशयुक्ते పగలు ప్రకాశింపనిది

दिव्यादिव्यः దివ్యాదివ్యః, అంపుం नायकभेदे అర్జునాది నాయకులు, —व्या —వ్యా, ఆం సీం. नायिकाभेदे ద్రౌపద్యాదినాయికలు; उपदेवीभेदे ఒక ఉపదేవత.

दीपनीय దీపనీయః, అం పుం. यवान्याम् ఓమము†; ओषधीवर्गभेदे ఒక ఓషధీవర్గము. త్రింज्वालनीये జ్వలింపఁజేయఁదగినది.

दीर्घायुष्यः దీర్ఘాయుష్యః, అంపుం श्वेतमन्दारे తెల్లమందారము|; चिरजीविनि 'చిరజీవి' చూ.

दीक्षणीयम् దీక్షణీయమ్, అంనం हविर्भेदे ఒక హవిస్సు. —या —యా, ఆం సీం इष्टिभेदे ఒక యాగము.

दु खदोह्या దుఃఖదోహ్యా, ఆం స్త్రీం दुःखेन दोह्याया धेन्वादौ కష్టముగా పాలుపిదుకఁబడియెడి ఆవు గేదె మొ॥

दुरत्यय: దురత్యయః, అం త్రిం दुस्तरे దాటరానిది; दुरतिक्रमणीये కష్టముచే అతిక్రమింపఁదగినది. -ध्यय. -ధ్యయః, అం త్రిం दुष्प्रापे పొందరానిది, अध्येतुमशक्ये చదువ శక్యముగానిది. -न्वय. -న్వయః, అం త్రిం दु.खेन अनुगमनीये ప్రయాసచే అనుగమింపఁదగినది.

दुराशय: దురాశయః, అం పుం दुष्टे आशये చెడ్డఆశయ(మా)ము. త్రిం तद्वति అదిగలవాఁడు.

दुर्भिषज्यम् దుర్భిషజ్యమ్ అం త్రిం दु खेन चिकित्स्ये ప్రయాసచే చికిత్సచేయఁదగినది నం तादृकचिकित्सायाम् కష్టపు చికిత్స.

दुर्विनय· దుర్వినయః, అం పుం विनयाभावे వినయము-లేమి. [ఊహింపరానిది

दुर्विभाव्य· దుర్విభావ్యః, అం త్రిం अतर्क्ये

दुर्हृदयम् దుర్హృదయమ్, అం నం दुष्टमनसि చెడ్డమనస్సు. త్రిం तद्वति దుష్టహృదయుఁడు

दृक्चाञ्चल्यम् దృక్చాఞ్చల్యమ్, అం నం दृशे: चञ्चलतायाम् చిరుతలుక్రమ్ము(వాలు)ట, చికిలించుట, మిఱుమిట్లుగొనుట, కన్నులు చెదరుట. [పద్మము.

दृशाकाङ्क्ष्यम् దృశాకాఙ్క్ష్యమ్, అం నం पद्मे

दृश्यादृश्य: దృశ్యాదృశ్యః, అం త్రిం दृश्ये अदृश्ये च కనఁబడి కనఁబడనిది. -श्या-శ్యా, ఆం స్త్రీం सिनीवाल्याम् 'సినీవాలి' మా॥ तदभिमानिदेवतायाम् దాని నభిమానించెడిదేవత.

देवकीयम् దేవకీయమ్, అం నం देवसम्बन्धिनि దేవసంబంధమైనది. -कुल्या-కుల్యా, ఆం స్త్రీం गङ्गायाम् గంగ. -गुह्यम्-గుహ్యమ్, అం నం मरणे మరణము (వైరాగ్యము కలుగకుండుటకై దేవతలచేగోప్యముచేయఁబడునట్టిది). -चर्या -చర్యా, ఆం స్త్రీం अद्भुते అద్భుతము; होमादौ హోమము మొ॥ -धान्यम् -ధాన్యమ్, అం నం जूर्णाह्वये జొన్నలు†. -पूज्य· -పూజ్యః, అం పుం देवगुरौ బృహస్పతి. -प्रिय· -ప్రియః, అం పుం पीतभृङ्गराजे పచ్చగుంటకలగర†; बके లింగమల్లె†. -भूयम् -భూయమ్, అం నం देवभावे దేవత్వము. -विद्या -విద్యా, ఆం స్త్రీం निरुक्ते నిరుక్తము. -सव्य. -సవ్యః, అం పుం द्यूतकारके జూదమాడించువాఁడు

देवालय· దేవాలయః, అం పుం देवताप्रतिमास्थाने దేవళము, కోయిల, కోవెల, వేలుపు టెంకి, గుడి, स्वर्गे స్వర్గము.

देवेशय: దేవేశయః, అం పుం विष्णौ విష్ణువు.

देहत्रयम् దేహత్రయమ్, అం నం स्थूलसूक्ष्मकारणदेहेषु ముమ్మేనులు, స్థూల-సూక్ష్మ-కారణదేహములు. -वायु· -వాయుః, ఉం పుం प्राणादौ ప్రాణవాయువు మొ॥ -साम्यम् -సామ్యమ్, అం నం अङ्गाना समतायाम् అంగముల సమత్వము -क्षय: -క్షయః, అం పుం रोगे వ్యాధి. [త్రిదోష(మా)ము.

दोषत्रयम् దోషత్రయమ్, అం నం त्रिदोषे

दौर्मनस्यम् దౌర్మనస్యమ్, అం నం दुर्मनसोभावे మనోవ్యాకులత.

दौर्हृदयम् దౌర్హృదయమ్, అం నం दुष्टचित्तत्वे చెడుమనసు గలిగియుండుట.

दौष्कुलेय. దౌష్కులేయః, అం త్రిం दुष्कुलजाते నీచకులజుఁడు.

दौष्पुरुष्य: దౌష్పురుష్యః, అం పుం दुष्टपुरुषे దుష్టపురుషుఁడు. నం तद्भावे దుష్టభావము.

द्रवद्रव्यम् ద్రవద్రవ్యమ్, అం నం द्रवपदार्थे ద్రవపదార్థము, జలము మొ॥ [వృత్తము.

द्रुतमध्या ద్రుతమధ్యా, ఆం స్త్రీం वृत्तभेदे ఒక

द्रुमामय: ద్రుమామయః, అం పుం लाक्षायाम् లక్క; वृक्षव्याधौ చెద,చెట్లరోగము. -श्रय:

-ప్రయః, అం౦పుం సరటే తొండ.

द्रौपदेयाः ద్రౌపదేయాః, అం౦పుం౦బం౦ द्रौपदीपुत्रेषु ద్రౌపదికొడుకులు (ప్రతివింధ్యుఁడు సుతసోముఁడు శ్రుతకర్ముఁడు శతానీకుఁడు శ్రుతసేనుఁడు).

द्वादशाख्य ద్వాదశాఖ్యః,అం౦పుం౦బుద్ధే బుద్ధుఁడు.

-युः -యుః, త౦పుం శునకే కుక్క.

द्वापरायः ద్వాపరాయః, అం౦పుం౦ द्व्यङ्कसंख्यान्विते पाशके రెండంకెగల పాచిక.

द्विजप्रिया ద్విజప్రియా,ఆం౦సీం౦ सोमवल्लयाम् సోమలత. [పిట్టగూడు

द्विजालय. ద్విజాలయః, అం పుం खगालये

द्विधालेख्यः ద్విధాలేఖ్యః, అం౦పుం౦ हिन्ताले గిలకతాడి†. [గర్భిణి.

द्विहृदया ద్విహృదయా, ఆం౦సీం౦ गर्भिण्याम्

द्वैषणीया ద్వైషణీయా, ఆం౦సీం౦ ताम्बूलीभेदे ఒక తములము†.

य-सं० प्रं० య-సం౦ ప్ర౦

दण्डकारण्यम् దణ్డకారణ్యమ్, అం౦నం౦ रावणस्य बलनिवेशस्थाने రావణునిదండు విడిసినచోటు, జనస్థానము. -पारुष्यम् -పారుష్యమ్, అం౦నం౦ हस्तपादायुधादिभिः परगात्रेष्वभिद्रोहे చేతితో చఱచుట కొట్టుట తన్నుట తాయివేయుట ఆయుధాదులచే హింసించుట మొ॥ भस्मादिभिश्चोपघाते దుమ్ము మలమమున్నగువవి పైనవేయుట; राज्ञां व्यसनविशेषे రాజులకు సంబంధించిన ఒక వ్యసనము. -सहायः -సహాయః, అం౦పుం౦ दुष्टनिग्रहादौ राज्ञः सहाये దుష్టనిగ్రహము మున్నగువానియందు రాజునకు సహాయుడుగా నుండువాఁడు.

दन्तमूलीया· దన్తమూలీయాః, అం౦పుం౦బం౦ लृतुलसेषु ౡ తవర్గము ల స.

द्दशमहाविद्या· దశమహావిద్యాః,ఆం౦సీం౦బం౦ कालीताराषोडशीभुवनेश्वरीभैरवीछिन्नमस्ताधूमावतीबगलामातङ्गीकमलासु కాళి తార షోడశి భువనేశ్వరి త్రిపురభైరవి ఛిన్నమస్త ధూమావతి బగళ మాతంగి కమల అనెడి పది దేవీమూర్తివిశేషములు.

दहनप्रिया దహనప్రియా, ఆం౦సీం౦ स्वाहायाम् స్వాహాదేవి. [చిలుక.

दाडिमप्रियः దాడిమప్రియః, అం౦పుం౦ शुके

दारुमुख्याह्वया దారుముఖ్యాహ్వయా, ఆం౦సీం౦ गोधिकायाम् 'గోధికా' చూ

दिवस्पृथिव्यौ దివస్పృథివ్యౌ ఈం౦సీం౦ద్విం౦ द्यावाभूम्यो· 'ద్యావాభూమీ' చూ

दुग्धतालीयम् దుగ్ధతాలీయమ్, అం౦నం౦दुग्धाग्रे 'దుగ్ధాగ్రమ్' చూ क्षीरफेने పాలనురుఁగు.

दुत्थोत्थदवीयः దుత్థోత్థదవీయః, అం పుం౦ वृष्टियोगभेदे ఒక వర్షయోగము.

दुष्पराजयः దుష్పరాజయః, అం౦త్రిం౦ दुर्जये 'దుర్జయః' చూ [స్థితప్రజ్ఞుఁడు.

दृढनिश्चयः దృఢనిశ్చయః, అం౦పుం౦ स्थितप्रज्ञे

दृष्टप्रत्ययः దృష్టప్రత్యయః, అం౦త్రిం౦ दर्शनेन कृतदृढनिश्चये దర్శించి దృఢనిశ్చయ మేర్పడినవాఁడు.

देवजनविद्या దేవజనవిద్యా, ఆం౦సీం౦ नृत्यगीतादौ నృత్యము గీతము మొ॥

देवरहस्यम् దేవరహస్యమ్, అం౦నం౦ अतिगोप्ये మిక్కిలి గోప్యము. -सायुज्यम् -సాయుజ్యమ్, అం౦నం౦देवभावे దేవత్వము.

देवानाप्रिय. దేవానాంప్రియః, అం౦పుం౦ छागे మేఁక, मूर्खे మూర్ఖుఁడు.

देहचतुष्टयम् దేహచతుష్టయమ్, అం నం౦ स्थूलसूक्ष्मकारणमहाकारणदेहेषु స్థూల-సూక్ష్మ-కారణ-మహాకారణదేహములు.

देहलीदीपन्यायः దేహలీదీపన్యాయః, అం౦పుం౦ न्यायभेदे ఒకన్యాయము, గడపమీఁదబెట్టిన దీపము ఇంటిలోపలను ఇంటిబైటను ప్రకా

శింపరేతిని ఉభయత్ర (ఇక్కడను అక్కడను) ప్రకాశించుట.

दैवतरेयः దైవతరేయః, అం॰ పుం॰ देवतरस्यापत्ये దేవతర(చూ)పుత్రుఁడు.

दोहापनयः దోహాపనయః, అం॰ పుం॰ क्षीरे పాలు.

दौर्भागिनेयः దౌర్భాగినేయః, అం॰ పుం॰ दुर्भगापुत्रे దురదృష్టవంతురాలిబిడ్డ.

द्यावापृथिव्यौ ద్యావాపృథివ్యౌ, ఈం॰ సీ॰ ద్వి॰ द्यावाभूम्योः 'ద్యావాభూమీ' చూ॥

द्वादशादित्या ద్వాదశాదిత్యాః, అం॰ పుం॰ బ॰ धात्रिन्द्रपर्जन्यत्वष्टृपूषार्यमभगविवस्वदंशुमद्वरुणमित्रविष्णुषु పన్నిద్దఱు సూర్యులు (ధాత ఇంద్రుఁడు పర్జన్యుఁడు త్వష్ట పూష అర్యముఁడు భగుఁడు వివస్వంతుఁడు అంశుమంతుఁడు వరుణుఁడు మిత్రుఁడు విష్ణువు).

द्वादशाध्यायी ద్వాదశాధ్యాయీ, ఈం॰ సీ॰ जैमिनीयसूत्ररूपाया द्वादशलक्षण्याम् జైమినిసూత్రరూపమైన ద్వాదశలక్షణి; मन्वादिसहितायाम् మన్వాదిసంహిత.

द्वैयहकाल्यम् ద్వైయహకాల్యమ్, అం॰ నం॰ द्व्यहकालजातस्य भावे దినద్వయమందుఁ గలిగినదాని భావము.

द २ ద 2

दंष्ट्रा దంష్ట్రా, ఆం॰సీ॰ स्थूलदन्तविशेषे కొమ్ము, కోఱ, కోఱపల్లు.

दंष्ट्री దంష్ట్రీ, నం॰ పుం॰ सर्पे పాము, सूकरे వరాహము. త్రి॰ दंष्ट्राविशिष्टे కోఱలు గలది.

दद्रुः -द्रूः దద్రుః -ద్రూః, ఉం॰ ఊం॰ పుం॰ चर्मरोगविशेषे ఒక చర్మ (కుష్ఠు) వ్యాధి, रोगभेदे దద్దు, అజీయ, అజె, అజెము, అవియ, అనె, కంతి, కదఁతి, కజఁతి, కజీతి, బొరుసు, దద్దుర.

दभ्रः దభ్రః, అం॰ త్రి॰ अल्पे స్వల్పము; कृशे సన్నము. పుం॰ समुद्रे సముద్రము.

दर దర, అవ్య॰ ईषदर्थे కొంచెము.

दरः దరః, అం॰ పుం॰ गर्ते గోయి; भये వెఱపు. పుం॰ शङ्खे శంఖము, दरौ 'దరిః' చూ

दरत् దరత్, తం॰ సీ॰ हृदये హృదయము; कूले ఒడ్డు, దరి. పుం॰ गिरितटे కొండచఱియ; गिरौ కొండ; म्लेच्छजातौ మ్లేచ్ఛజాతి; भये భయము.

दरि దరిః, ఇం॰ సీ॰ कन्दरे గుహ. పుం॰ सर्पभेदे ఒక సర్పము

दरी దరీ, ఈం॰సీ॰ कन्दरे గుహ.

दर्द्रुः -र्द्रूः దర్ద్రుః -ర్ద్రూః, ఉం॰ఊం॰పుం॰ दद्री 'దద్రుః' చూ॥

दस्र దస్రః, అం॰త్రి॰ हिंस्रे హింసించునది. పుం॰ खरे గాడిద. ద్వి॰ स्वर्वैद्ययोः దేవవైద్యులు. నం॰ शिखरे శిఖరము.

दहः దహః, అం॰ పుం॰ अग्नौ అగ్ని; उदरे పొట్ట; वनाग्नौ కార్చిచ్చు; हृदयाकाशे హృదయాకాశము. త్రి॰ स्वल्पे స్వల్పము.

दात्रम् దాత్రమ్, అం॰ నం॰ छेदनसाधनभेदे కొడవలి. [विदारणे చీల్చుట.

दारः దారః, అం॰ పుం॰ औषधभेदे ఒకమందు;

दारा దారా, ఆం॰సీ॰ } भार्यायाम् భార్య.
दाराः దారాః, అం॰పుం॰బ॰ }

दारि. దారిః, ఇం॰ త్రి॰ विदारके బ్రద్దలు సేయునది.

दारी దారీ, ఈం॰సీ॰ पादस्फोटे కాళ్ళుపగులుట గల యొక కుష్ఠు

दारुः దారుః, ఉం॰ పుం॰ काष्ठे కఱ్ఱ, కట్టె, देवदारुणि దేవదారు†, पित्तले ఇత్తడి. పుం॰ शिल्पिनि శిల్పి త్రి॰ दातरि దాత; खण्डनशीले ఖండించుస్వభావము గలది; दारौ 'దారిః' చూ॥

दास्रम् దాస్రమ్, అం॰నం॰ अश्विन्याम् అశ్వని*.

दीप्रः దీప్రః, అం॰ త్రి॰ दीप्तिशीले ప్రకాశించు

స్వభావము గలది.

दुस्त्री(स्त्री) దుస్త్రీ(స్త్రీ), ఈం॰సీం॰ दुष्टायाम् దుష్టురాలు 'దుష్టా' చూ॥

दूरम् దూరమ్, అం॰నం॰ दूरत्वे ఎడ, ఎడవు, కడ, కెళవు, దవు, దవ్వు, దౌ, దౌవు, దూరము. త్రిం॰ विप्रकृष्टे దూరమందుండునది; महताऽन्तरेण वर्तमाने చాల తేడా గలది. अगोचरे గోచరముగానిది.

दूरात् దూరాత్ / दूरे దూరే } अव्यं॰ दूरेणेत्यर्थे దూరముగా.

दृप्रः దృప్రః, అం॰త్రిం॰ बलवति బలవంతుడు.

दोग्ध्री దోగ్ధ్రీ, ఈం॰సీం॰ गवि గోవు.

दोरः దోరః, అం॰ పుం॰ डोरे దోరము, 'దోరమ్' చూ

दौत्रम् దౌత్రమ్, అం॰ నం॰ दुस्त्रीभावकर्मणोः దుష్టస్త్రీభావము కర్మయు. [పదార్థము.

द्यौत्रम् ద్యౌత్రమ్, అం॰నం॰ ज्योतिर्द्व्ये జ్యోతిః

द्वारम् ద్వారమ్, అం॰ నం॰ उपाये అంగము, ఉపాయము; मुखे ముఖము; गृहनिर्गमस्थाने (द्वारि) దో ర ము, గుంటము, దువారము, మొకము, మొగ, మోము, మొగము, పరటిది, వాకిలి.

द्वारि ద్వారి, ఇం॰నం॰ प्रकृतौ ప్రకృతి.

द्वारी ద్వారీ, న్॰త్రిం॰ द्वास्थे ద్వారపాలుడు.

द्वित्राः ద్విత్రాః, అం॰ త్రిం॰ బం॰ द्वौ वा त्रयो वेत्यर्थे రెండు(ఇద్దఱు) లేక మూడు (ముగ్గురు)

द्विर॰ ద్విరః, అం॰పుం॰ द्विरेफे 'ద్విరేఫః' చూ॥

र ३ ర.3

दंष्ट्रास्त्र దంష్ట్రాస్త్రః, అం॰పుం॰ सूकरे వరాహము

दण्डरी దణ్డరీ, ఈం॰సీం॰ डक्कयाम् పొడుగుదోస†

दण्डार. దణ్డారః, అం॰పుం॰ कुलालचक्रे కుమ్మరిసారె, मत्तगजे మదపుటేనుగు; वाहने వాహనము, यन्त्रभेदे ఒకయంత్రము త్రిం॰ दण्डिते దండింపఁబడినవాఁడు.

दन्तुरः దన్తురః, అం॰త్రిం॰ उन्नतदन्ते మిట్ట (మిడి)పండ్లవాఁడు; उन्नतानते 'ఉన్నతానతః' చూ

दरिद्रः దరిద్రః, అం॰త్రిం॰ दुर्गते 'దుర్గతః' చూ॥ निःस्वे అతగుడు, గుల్లకాఁడు, పంద, వరికట్టె, పేద, బిక్కారి, బికాసి, బ్రక్కులొల్లెగాఁడు, బీద.

दर्दरः దర్దరః, అం॰పుం॰ गिरौ కొండ. త్రిం॰ ईषद्भग्नभाजने ఓటికుండ మొ

दर्दुरः దర్దురః, అం॰పుం॰ गिरिभेदे ఒకకొండ; मण्डूके కప్ప; मृत्पात्रभेदे ఒక మట్టిపాత్ర; राक्षसभेदे ఒక రక్కసుఁడు; मेघे మేఘము, वाद्यभेदे ఒక వాద్యము; ग्रामजाले గ్రామసమూహము, देशभेदे ఒక దేశము. –रा –రా, ఆం॰సీం॰ चण्डिकायाम् పార్వతి.

दर्भरः దర్భరః, అం॰ త్రిం॰ दर्भाद्दूरदेशादौ దర్భసమీపప్రదేశాదులు.

दरिद्रा దరిద్రా, ధా॰(दरिद्राति) दुर्गतौ దుర్గతి.

दशेरः దశేరః, అం॰పుం॰ हिंस్రे హింసచేయువాఁడు.

दहरः దహరః, అం॰పుం॰ स्वल्पे స్వల్పము; बालके పిల్లవాఁడు; भ्रातरि సోదరుఁడు; मूषिकायाम् ఎలుక; अतिसूक्ष्मे మిక్కిలి సూక్ష్మము; नरके నరకము, वरुणे వరుణుఁడు; हृदयाकाशे హృదయాకాశము, दुर्बोधे 'దుర్బోధః' చూ॥

दारुस्त्री దారుస్త్రీ, ఈం॰సీం॰ दारुवध्वाम् కొయ్యబొమ్మ; दारुमयस्त्रीप्रतिमायाम् కొయ్యతోఁ జేసిన స్త్రీప్రతిమ.

दार्दुरः దార్దురః, అం॰పుం॰ दक्षिणावर्तशङ्खभेदे ఒక దక్షిణావర్తశంఖము త్రిం॰ दर्दुरसम्बन्धिनि దర్దుర(చూ)సంబంధమైనది.

दाशेर॰ దాశేరః, అం॰పుం॰ दाशेये 'దాశేయః' చూ॥

दासेरः దాసేరః, అం॰ పుం॰ उष्ट्रे ఒంటె, कैवर्ते జాలరి, शूद्रे శూద్రుఁడు. दासीपुत्रे

దాపి కొడుకు.

दिक्करः దిక్కరః, అంపుం यूनि యువకుఁడు शिवे శివుఁడు. –री –రీ, ఈంస్త్రీం युवत्याम् యువతి, న్ంపుం दिग्गजे దిగ్గజము.

दिग्वस्त्रः దిగ్వస్త్రః, అంపుం शिवे శివుఁడు. जैनभेदे ఒక జైనుఁడు. త్రిం नग्ने దిగంబరుఁడు.

दिङ्मात्रम् దిఙ్మాత్రమ్, అం నం एकदेशे అయూకి, ఇక్కవ, ఈగడ, కందువ, కన్ను, దాయ, చొప్పు, తావి, తావు, పత్తు, పాదువ, పులుగు, పొంకువ, పొలము, పోబ(వ)డి, పంచు, పడి, పవ, పవ(వ్వ)డి, పావ, జాడ, యాదాయ. [వాద్యము.

दिण्डिरः దిణ్డిరః, అం పుం वाद्यभेदे ఒక

दिलीरम् దిలీరమ్, అంనం शिलीन्ध्रे పుట్టగొడుగు

दीनारः దీనారః, అంపుం निष्के దినారి, గద్దె, ప్రైఁడిటంకము, మొహరీ, వరహా, వరా, రెండుమాడలు; द्वात्रिंशद्गुञ्जापरिमितकाञ्चने 32గురిగింజలయెత్తుబంగారు. रजतमुद्रायाम् రూపాయ; सुवर्णकर्षद्वये దినారి, వరహా, రెండుకర్షములయెత్తు బంగారు, स्वर्णभूषणे బంగారునగ.

दीर्घद्रुः దీర్ఘద్రుః, ఉంపుం ताले తాడు†.

दुग्धाम्रम् దుగ్ధామ్రమ్, అంనం दुग्धपक्वाम्रे పాలతో వండిన మామిడిపండు

दुर्जरः దుర్జరః, అం త్రిం दु खेन जीर्यति ప్రయాసచేత జీర్ణమగునది. –रा –రా, ఆంస్త్రీం ज्योतिष्मत्याम् ఎక్కుడుతీఁగ†.

दुर्धरः దుర్ధరః, అంత్రిం दुःखेन धार्ये ధరింపఁగష్టమైనది. పుం नरकभेदे ఒకనరకము; भल्लातके జీడి†, पारदे పాదరసము; ऋषभे వృషభము†; శ్రీ हरौ శ్రీవిష్ణువు.

दुर्मरः దుర్మరః, అం పుం दुर्मरणे దుర్మరణము. త్రిం तद्वति చెడ్డచావు గలవాఁడు. –रा –రా, ఆంస్త్రీం दुर्वायाम् గఱిక†.

दुर्वारः దుర్వారః, అంత్రిం दु खेन वारणीये వారింపఁగష్టమైనది, అనివార్యము. –रिः –రిః, योधभेदे ఒక యోధుఁడు

दुश्चरः దుశ్చరః, అంపుం जलशुक्तौ కప్పచిప్ప భల్లూకే ఎలుఁగుగొడ్డు. త్రిం दुष्करे దుష్కర(మా)ము.

दुष्करम् దుష్కరమ్, అంనం आकाशे ఆకాశము, दुःखेन करणे కష్టపడిచేయుట. త్రిం कर्तुमशक्ये చేయశక్యముగానిది

दुष्पत्रः దుష్పత్రః, అంపుం कृष्णशाखाम् నల్లకచోరము†; गणहासके బలురక్కసి†.

दुष्पूरः దుష్పూరః, అంత్రిం पूरयितुमशक्ये పూర్ణముచేయరానిది. अनिवार्ये అనివార్యము.

दुस्तरः దుస్తరః, అం త్రిం दु खेन तरणीये దాఁటుటకుఁ గష్టమైనది.

देवत्रा దేవత్రా, అవ్యం देवाय देये దేవతకియ్యఁదగినది; तदधीने దేవాధీనము

देवरः దేవరః, అంపుం पतिसोदरे మగనితోఁబుట్టువు. –राट् –రాట్, జ్ంపుం देवराजे దేవేంద్రుఁడు.

देवेन्द्रः దేవేన్ద్రః, అంపుం शचीपतौ (इन्द्रे) వేల్పుఱేఁడు, ఇంతికొప్పుంజా, ఒడలిమాపాదయఁడు, కటి, కొండపగతుఁడు, కొండతెక్కలుగొట్టి దటి, గట్టుపాయ, చౌదంతియెకిమీఁడు, జేజే, తలపుమానికముగలాఁడు, తలఁపుదాయసంతరించినదొర, తూరుపుదటి(ఱేఁడు), తెలిగంటిఱేఁడు, విలువెల్లజాపుతై వెలయువాఁడు, నూఱుచలకత్తి వేఁగాంచు జోదు, నూఱుజన్నములసోమాని, బలువాల్రాయఁడు, బావవార్ధొర, మబ్బురవుతు, మలగొంగ, మొగులెక్కుప్రోడ, మైఁగనురా, వినుప్రోడ్దొర, విప్పుతెప్పులఱేఁడు, సురతాణి, ఇంద్రుఁడు ('ఇన్ద్రః' చూ॥)

दैत्यारिः దైత్యారిః, ఇంపుం देवे దేవత; विष्णौ ఱేకుమూకలగొంగ, విష్ణువు.

दौर्भ्रात्रम् దౌర్భ్రాత్రమ్, అం॰న॰ दुर्भ्रातृभावे దుష్టసోదరభావము

दौहित्र దౌహిత్రః, అం॰పుం॰दुहितु पुत्रे మనుమఁడు, కూఁతురికొడుకు. న॰ खड्गेऽत्ति, तिलेषु నువ్వులు, कपिलायाः घृते కపిలగోవు-నేయి —त्री —త్రీ, ఈం॰సీ॰ दुहितु सुतायाम् మనుమరాలు, కూఁతురికూఁతురు

द्युचरः ద్యుచరః, అం॰పుం॰ खगे పక్షి; ग्रहे గ్రహము.

द्योकार. ద్యోకారః, అం॰ పుం॰ प्रासादादिकरे शिल्पभेदे దేవాలయాదులనిర్మించెడి శిల్పి.

द्रुमारि ద్రుమారిః, ఇం॰పుం॰ गजे ఏనుఁగు.

द्वापरः ద్వాపరః, అం॰ పుం॰ युगभेदे ద్వాపరయుగము; सशये సంశయము; द्वापराये 'ద్వాపరాయః' చూ॥

द्विचरः ద్వికరః, అం॰త్రి॰ द्विसङ्ख्यान्वितकारके రెండుపేయువాఁడు. న॰ करद्वये రెండు చేతులు.

द्विखुरः ద్విఖురః, అం॰ త్రి॰ छिन्नखुरे पशुभेदे రెండుగిట్టలుగలప్రాణి(మేఁక గొఱ్ఱె ఎనుము ఎద్దు పంది ఒంటె కణితి జింక మొ).

द्विपात्रम् ద్విపాత్రమ్, అం॰న॰ पात्रद्वये రెండు పాత్రలు. [క్షరము.

द्विमात्रः ద్విమాత్రః, అం॰పుం॰ दीर्घाक्षरे దీర్ఘా

द्विरात्रम् ద్విరాత్రమ్, అం॰న॰ रात्रिद्वये రెండు రాత్రులు. త్రి॰ रात्रिद्वयसाध्ये రెండురాత్రు(రోజు)లలో సాధింపఁదగినది.

द्यक्षरम् ద్వ్యక్షరమ్, అం॰ త్రి॰ वर्णद्वययुते రెండక్షరములుగలది. —री —రీ, ఈం॰సీ॰ विद्याभेदे ఒక శక్తిమంత్రము.

र ४ ర 4

दशभीरु దంశభీరుః, ఉం॰పుం॰ महिषे దున్న.

दकोदर· దకోదరః, అం॰పుం॰ जलोदरे 'జలోదరః' చూ

दग्धमन्त्र దగ్ధమన్త్రః, అం॰ పుం॰ मन्त्रभेदे అగ్నియు వాయువును శిరోభాగమునకు వచ్చెడి మంత్రము.

दण्डगौरी దణ్డగౌరీ, ఈం॰సీ॰ अप्सरोभेदे ఒక అప్సరస. —ताम्री —తామ్రీ,ఈం॰సీ॰ वाद्यभेदे ఒక రాగివాద్యము. —धर —धारः —ధరః —ధారః, అం॰త్రి॰ दण्डहस्ते కఱ్ఱను బట్టినవాఁడు. పుం॰ राज्ञि రాజు; यमे గుదెకాఁడు, యముఁడు. —मुद्रा —ముద్రా, ఆం॰ సీ॰ मुद्राभेदे దండాకారముగాఁబట్టినముద్ర —यात्रा —యాత్రా, ఆం॰ సీ॰ दिग्विजये దిగ్విజయము; युद्धायगमने ఎదురు, దాడి, బలువిడి, ఈఁవాడుట, ఎత్తుదెంపుట, ఎదిరించుట,ఎదురుకొనుట,ఎదురుచుట,ఎదుర్చుట, కోలలచేయుట, చెనకు(యు)ట, డీకొనుట, తలపడుట, తొడరుట, దాడియాడుట, డీకొనుట దళమెత్తుట,దాడిచేయుట, పోటొగ్గుట, మార్కొనుట, ముదలించుట, మెందొడ్డుట, మాఱుకొనుట,మొనయుట, మోహరించుట, రాయుట,దండెత్తుట; वरयात्रायाम् పెండ్లికి వదుఁడుతరలిపోవుట; सम्यग्गमने తిన్నగాఁబోవుట

दधिचारः దధిచారః,అం॰పుం॰मन्थाने కవ్వము. —व रि —వారి,ఇం॰న॰ मस्तुनि పెరుఁగుపైని మీఁగడ. —सारः —సారః, అం॰పుం॰नवनीते వెన్న. [దః' చూః

दध्याकरः దధ్యాకరః,అం॰పుం॰ दध्युदे 'దధ్యు

दध्युत्तरम् దధ్యుత్తరమ్, అం॰ న॰ दधिस्नेहे పెరుఁగుజిడ్డు.

दन्तकूरः దన్తకూరః, అం॰పుం॰ युद्धे యుద్ధము (పళ్లకొఱుకుట గలది). —क्रूरः —క్రూరః, అం॰పుం॰ देशभेदे ఒక దేశము; तन्नृपे దానిప్రభువు. —पत्रम् —పత్రమ్, అం॰న॰ कर्णभूषणभेदे ఒక చెవినగ. —वक्रः —వక్రః, అం॰పుం॰ असुरभेदे ఒక రక్కసుఁడు.

—वस्त्रम् —వస్త్రమ్, అం నం పలువలువ, పెదవి. —सिरा —సిరా, ఆం సీం दन्तमासे పంటిచిగురు

दयावीरः దయావీరః, అం పుం दयासहिते वीररसे దయతోఁ జేరిన వీరరసము. तद्वति नायकभेदे అదిగల నాయకుఁడు.

दरवर· దరవరః, అంపుం श्रीकृष्णशङ्खे పాంచజన్యము

दरोदरः దరోదరః, అంపుం पाशके పాచిక.

दर्दरार्द्रम् దర్దరార్ద్రమ్, అంనం व्यञ्जनभेदे ఒక కూర.

दर्भपत्रः దర్భపత్రః, అంపుం काशे రెల్లు†.

दर्वीकरः దర్వీకరః, అంపుం फणिनि సర్పము.

दशपुरम् దశపురమ్, అంనం कैवर्तीमुस्तके కైవర్తిముస్తె†; देशभेदे మాలవదేశమునందొక ఖండము. —पूरम् —పూరమ్, అంనం दशपुरे కైవర్తిముస్తె†. —रात्र —రాత్రః, అంపుం यागभेदे ఒక యజ్ఞము నం रात्रि दशके పదిరాత్రులు. —हरा —హరా, ఆం సీం ज्येष्ठशुद्धदशम्य म దశపాపహర, జ్యేష్ఠశుద్ధదశమి (गङ्गजन्मदिने सेतुबन्ध· रामेश्वरप्रतिष्ठादिने च గంగాజన్మదినము సేతుబంధరామేశ్వరప్రతిష్ఠాదినము). —क्षीरम् —క్షీరమ్, అంనం मृगीगर्दभीधेन्वजामेष्युष्ट्रयश्वामहिषीहस्तिनीनारीक्षीरेषु జింక గాడిద ఆవు మేఁక గొఱ్ఱె బఱ్ఱె గుఱ్ఱము ఒంటె ఏనుఁగు స్త్రీ-వీని క్షీరములు.

दशाक्षरम् దశాక్షరమ్, అంనం पङ्क्तिच्छन्दसि పంక్తిచ్ఛందస్సు. త్రిం मन्त्रभेदे దశాక్షరమంత్రము. —री —రీ, ఈంసీం देवतामन्त्रभेदे ఒక దేవతామంత్రము.

दक्षिणारु· దక్షిణారుః, ఉం పుం दक्षिणेर्मणि 'దక్షిణేర్మా' చూ।

दानवज्रः దానవజ్రః, అంపుం वैश्ये వైశ్యుఁడు, अश्वभेदे అశ్వవిశేషము. —वारिः —వారిః, ఇంపుం देवे తొలివేల్పుపగతుఁడు, వేలుపు; विष्णौ విష్ణువు. ఇంనం गजमदजले ఏనుఁగు-మదము. —वीरः —వీరః, అంపుం दानयुक्तवीररसे దాతృత్వముతోఁగూడిన వీరరసము. तद्वति नायकभेदे అదిగలనాయకుఁడు

दामोदरः దామోదరః, అంపుం अर्हद्विशेषे ఒక జైనదేవత; नदभिदि ఒక నదము; कृष्णे బ్రహ్మాండోదరుఁడు, కృష్ణుఁడు, విష్ణువు; शालग्रामभेदे ఒక సాలగ్రామము.

दारुपत्री దారుపత్రీ, ఈంసీం हिङ्गुपत्र्याम् ఇంగువ†. —यन्त्रम् —యన్త్రమ్, అంనం काष्ठनिर्मितयन्त्रभेदे కొయ్యతోఁజేసిన యంత్రము. —सारः —సారః, అంపుం चन्दने చందనము. [దీర్ఘసత్రమునఁ గలిగినది.

दार्घसत्र దార్ఘసత్రః, అంత్రిం दीर्घसत्रे भवे

दाश(स)पु(पू)रम् దాశ(స)పు(పూ)రమ్, అంనం दशपुरे కైవర్తిముస్తె†.

दासमित्रि దాసమిత్రి, ఇంపుం दाससम्बन्धिमित्रस्य पुत्रे దాసునకు సంబంధించిన మిత్రుని పుత్రుఁడు.

दाहज्वर· దాహజ్వరః, అం పుం दाहप्रधाने ज्वरे మిక్కిలి దహించెడి జ్వరము. —सरः —సరః, అంపుం श्मशाने శ్మశానము.

दाहागुरु దాహాగురు, ఉం నం गन्धद्रव्यभेदे అగురు-పుల్ల, అగరువత్తి.

दाक्षीपुत्रः దాక్షీపుత్రః, అంపుం पाणिनिमुनौ పాణినిమహర్షి.

दिगन्तरम् దిగన్తరమ్, అంనం दिशामवकाशे దిశలయవకాశము, अन्यदिशि వేఱైనదిక్కు.

दिगम्बरः దిగమ్బరః, అంత్రిం नग्ने అంగమొలవాఁడు, బిత్తలవాఁడు, దిస(మ్మ)మొలవాఁడు. పుం जैनभेदे ఆత్మనుమధ్యమ పరిమాణమని వచించెడి ఒకజైనుఁడు; शिवे శివుఁడు; क्षपणके క్షపణకుఁడు. నం दिग्रूपवस्त्रे దిక్కనెడి వస్త్రము; दिगाकाशसमाहारे దిక్కు-

మహిమయు, ఆకాశము, अन्धकारे చీకటి
—चरी —రీ, ఈం सी० कालिकायाम् కాళికాదేవి
दिगीश्वराः దిగీశ్వరాః, అం पुं० బం दिक्पालेषु
'దిక్పాలకాః' చూ॥ सूर्यशुक्रकुजराहुशनि
चन्द्रबुधगुरुषु సూర్య-శుక్ర-కుజ - రాహు
శని-చంద్ర-బుధ-బృహస్పతులు
दिङ्नक्षत्रम् దిఙ్నక్షత్రమ్, అం న० नक्षत्रभेदे
క్రమముగా ప్రాగాది దిక్కులయందు
వచ్చెడి కృత్తికాదినక్షత్రములు.
दिनकरः దినకరః, అం पुं० दिवाकरे 'దివా
కరః' చూ॥ —सर. —సరః, అం पुं० धान्य
भेदे దినసరులు, ఒక ధాన్యము.
दिलीपराट् దిలీపరాట్, జ్ पुं० दिलीपे దిలీపుఁడు
दिवाकरः దివాకరః, అం पुं० अहस्करे పగ
(వ)లు సేయువలంతి, సూర్యుఁడు. —चर
—చరః, అం पुं० पक्षिभेदे పక్షివిశేషము
चण्डाले చండాలుఁడు, श्यामाखगादौ నల్ల
పిట్ట మొ॥ —चारी —చారీ, న్ त्रि० दिवस
सचारिणि పగలు సంచరించునది
दिव्यनारी దివ్యనారీ, ఈం सी० अप्सरसि వేల్పు
చెలి, అప్సరస. —वस्त्र —వస్త్రః, అం पुं०
सूर्यप्रकाशे సూర్యప్రకాశము. —सार
—సారః, అం पुं० साले మద్దిత్.
दीपखोरी దీపఖోరీ, ఈం सी० दीपवर्त्याम् దీపపు
వత్తి. —शत्रुः —శత్రుః, ఉం पुं० कीटभेदे
ఒక (పేఁడ)పురుగు
दीर्घकूरम् దీర్ఘకూరమ్, అం న० राजान्ने రాజ
నాలు†. —तरु —తరుః, ఉం पुं० ताले తాడు†
—निद्रा —నిద్రా, ఆం सी० मरणे పెద్దనిద్దుర,
మరణము. —पत्र. —పత్రః, అం पुं० राज-
पलाण्डौ రాచఉల్లి†; विष्णुकन्दे విష్ణుకందర†.
हरिदर्भे విష్ణుదర్భ; एरण्डे ఆముదము†.
ताले తాడు†; मधूलके పేరిప్పు†; कुन्दरे
కుందరగడ్డి†; कुपीलौ కాకితుమ్మికి†
वेतसे ప్రబ్బ†; करीरे వెణుతురు†; लशुने
వెల్లుల్లి†, रक्तलशुने ఎఱ్ఱయుల్లి†; हिज्जले
ఎఱ్ఱగన్నేరు†. —पत्रा —పత్రా, ఆం सी०
श्वेतवचायाम् తెల్లవస†, सालपर्ण्याम् ము
య్యాకుపొన్న†, घृतकुमार्याम् కలబంద†,
चित्रपर्ण्याम् చిత్రపర్ణి(చూ). ह्रस्वजम्ब्वाम्
పిన్ననేరేడు†: गन्धपत्रायाम् గంధకచో
రము†: केतक्याम् మొగలి†; डोड्याम्
ఒక పలశాకము† —पत्री —పత్రీ, ఈం सी०
महाचञ्चवाम् పెద్దచెంచలి†; लताभेदे పలా
శిలత†: —रात्रम् —రాత్రమ్, అం న० अव्य०
चिरकाले చిరకాలము. पुं० दीर्घाया रात्रौ
దీర్ఘమైనరేయి. —वक्त्र —వక్త్రః, అం पुं०
गजे ఏనుఁగు. —शरः —శరః, అం पुं०
यावनले జొన్నలు†. —सत्रम् —సత్రమ్,
అం న० यागभेदे ఒక యాగము, तीर्थभेदे
ఒక తీర్థము; अग्निहोत्रे అగ్నిహోత్రము.
—सूत्र —त्री —సూత్రః —త్రీ, అం న్ त्रि०
चिरक्रिये 'చిరక్రియః' చూ
दीर्घ(घो)र्वारु. దీర్ఘ(ర్ఘో)ర్వారుః, ఉం सी०
गजदन्तफलायाम् పొడుగుదోస†.
दुन्दुमारः దున్దుమారః, అం पुं० धुन्धुमारदेशे
దుందుమారదేశము
दुराचर. దురాచరః, అం त्रि० दुष्करे దుష్క
రము; दुराचारयुते దురాచారముగలవాఁడు.
—चारः —చారః, అం पुं० दुष्टे आचारे
దుష్ప్రవర్తన. त्रि० तद्वति అదిగలవాఁడు.
दुरितारि. దురితారిః, ఇం सी० जैनाना शासन-
देवताभेदे ఒక జైనుల శాసనదేవత.
दुरुत्तरः దురుత్తరః, అం त्रि० दुस्तरे దుస్తరము.
पुं० दुःखेन तरणे కష్టపడిదాఁటుట. न० दुष्टे
उत्तरे చెడ్డసమాధానము. —धुरा —ధురా,
ఆం सी० ग्रहयोगभेदे ఒకచాంద్రయోగము.
दुरोदरः దురోదరః అం पुं० द्यूतकरे జూదరిః
पणे పందెము पाशके పాచిక. न० द्यूते
జూదము.

दुर्नामारि దుర్నామారిః, ఇం॰పుం॰ अर्शोघ्ने కంద†
दुश्चारित्र. దుశ్చారిత్రః, అం॰పుం॰ पापिनि పాపి.
-त्रं॰ पापे పాపము.
दुष्खदिरः దుష్ఖదిరః, అం॰పుం॰ गोरटे ఉంట్ర,
ఉంట్రవ, ఉంట్రెన, వెలివంట్ర†. [రాధి
दुष्टचारी దుష్టచారీ, న్॰త్రిం॰ अपराधिनि అప
दूतागारम् దూతాగారమ్, అం॰నం॰ पत्रगृहे
తపాలాకచ్చేరి, పోస్టాఫీసు
दूषणारि. దూషణారిః, ఇం॰పుం॰ श्रीरामे శ్రీరామ
చంద్రుఁడు. [ఒక ఉదరవ్యాధి.
दूष्युदरम् దూష్యుదరమ్, అం॰నం॰ कुक्षिरोगमेदे
दृढतरु దృఢతరుః, అం॰పుం॰ धवे ధవము†.
-नीरः -నీరః, అం॰పుం॰ नारिकेले టెంకాయ†.
-पत्र -పత్రః, అం॰పుం॰ वंशे వెదురు†.
-पत्रा -क्षुरा -పత్రా -క్షురా, ఆం॰స్త్రీం॰
बल्वजायाम् మొదవగడ్డి†.
दृतिहरः దృతిహరః, అం॰పుం॰ चर्महारके
చర్మమెత్తికొనిపోవువాఁడు. -रि -రిః,
ఇం॰పుం॰ शुनके కుక్క. [ఉక్కు.
दृषत्सारम् దృషత్సారమ్, అం॰నం॰ मुण्डायसे
देवकिरि దేవకిరిః, ఇం॰పుం॰ यज्ञवराहे వరాహ
రూపియగు విష్ణువు. -किरी -కిరీ, ఈం॰స్త్రీం॰
मेघरागस्य भार्यामेदे ఒక మేఘరాగము-
భార్య. -गिरिः -గిరిః, ఇం॰పుం॰ गिरिमेदे
ఒక కొండ. -गिरी -గిరీ, ఈం॰స్త్రీం॰ श्रीराग-
रागिणीमेदे ఒక శ్రీరాగము-భార్య. -गुरु.
-గురుః, ఉం॰పుం॰ सुराचार्ये వేలుపుటొజ్జ
బృహస్పతి -तरु -తరుః, అం॰త్రిం॰ अति-
शयदीप्ते లెస్సగాఁ బ్రకాశించునది, अतिदेवके
మిక్కిలి క్రీడించువాఁడు. -तरु -తరుః,
ఉం॰పుం॰ मन्दारे మందారము†; पारिजाते
పారిజాతము†, सन्ताने సంతానము, कल्प-
वृक्षे వేలుపుఁజెట్టు, కల్పవృక్షము: हरिच-
न्दने హరిచందనము†: चैत्ये చైత్య(చూ)
ము†. -दारुः -దారుః, ఉం॰పుం॰ वृक्षमेदे
దేవదారు, దేవదారువు†. -परः -పరః,
అం॰త్రిం॰ यद्भविष्ये కానున్నది కాకపోదని
పురుషప్రయత్నము లేక యుండువాఁడు.
-पुत्री -పుత్రీ, ఈం॰స్త్రీం॰ एलायाम् ఏలకి†.
-मित्र -మిత్రః, అం॰పుం॰ संज्ञामेदयुते नरे
సంజ్ఞావిశేషముతోఁ గూడిన మనుష్యుఁడు.
-यात्रा -యాత్రా, ఆం॰స్త్రీం॰ देवोत्सवादौ
దేవతల ఊరేగింపు మొ -शत्रु -శత్రుః,
ఉం॰పుం॰ ग्रहमेदे గ్రహవిశేషము: सुरारौ వేల్పు-
గొంగ, రక్కసుఁడు -सरः -సరః, అం॰పుం॰
धान्यमेदे దేవసరులు, ఒక ధాన్యము.
देवाहार. దేవాహారః, అం॰పుం॰ नैवेद्ये నైవే
ద్యము; देवान्न 'దేవాన్నమ్' చూ.
देशकारा -री దేశకారా -రీ, ఆం॰ ఈం॰ స్త్రీం॰
रागिणीविशेषे ఒక మేఘరాగము-భార్య.
देशान्तरम् దేశాన్తరమ్, అం॰నం॰ अन्यदेशे
పరాయిదేశము. [ఒడ్లపెంచుకొనువాఁడు.
देहम्भरः దేహమ్భరః, అం॰పుం॰ देहपोषके
देहयात्रा దేహయాత్రా, ఆం॰స్త్రీం॰ भोजनादौ
భోజనాదిరూపమైన శరీరపోషణము; मरणे
మరణము. -सार -సారః, అం॰పుం॰ मज्जा-
याम् మజ్జ. [టొజ్జ, శుక్రుఁడు.
दैत्यगुरु దైత్యగురుః, ఉం॰పుం॰ शुक्रे సోఁకు
दैवतन्त्र దైవతన్త్రః, అం॰త్రిం॰ दैवाधीने
దైవాధీనము. -दीप. -దీపః, అం॰పుం॰ नेत्रे
కన్ను. -परः -పరః, అం॰త్రిం॰ देवपरे
'దేవపరః' చూ
दैवाकरि దైవాకరిః, ఇం॰పుం॰ दिवाकरपुत्रे
'అర్కజః' చూ -करी -కరీ, ఈం॰ స్త్రీం॰
यमुनायाम् యమున. -सुरम् -సురమ్,
అం॰నం॰ देवासुरयोर्वैरे దేవాసురుల వైరము;
త్రిం॰ देवासुरशब्दयुक्ते దేవాసురశబ్దములు
గలది. [మూఁపు
दोश्शिखरः దోశ్శిఖరః, అం॰పుం॰ भुजशिरसि
दोषकारी దోషకారీ, న్॰త్రిం॰ दोषिणि దోష

కారి, దోషి.

दोषाकरः దోషాకరః, అం॰ పుం॰ निशाकरे రేఁడు, చంద్రుఁడు; दोषाणामाकरे దోషములకు స్థానము.

द्युतिकरः ద్యుతికరః,అం॰పుం॰ ध्रुवे ధ్రువుఁడు. त्रिं॰ शोभाकरे శోభను గూర్చునది.

द्यूतकरः ద్యూతకరః,అం॰త్రిం॰ द्यूतकृति జూజ(ద)కాఁడు, జూజరి, నెత్తరి, పందెకాఁడు, పందెపుకాఁడు, జూదరి. –कारः –కారః, అం॰త్రిం॰ द्यूतकारके 'ద్యూతకారకః' చూ

द्रवत्पत्री ద్రవత్పత్రీ, ఈం॰స్త్రీ॰ वृक्षभेदे ఒముది†.

द्रवाधारः ద్రవాధారః, అం॰పుం॰ चुलुके చేర, द्रवद्रव्यस्याधारे ద్రవపదార్థమునకాధారము

द्रावकरम् ద్రావకరమ్, అం॰ నం॰ श्वेतटङ्कने తెల్లవెలిగారము. –कारः –కారః, అం॰త్రిం॰ द्रवकारके ద్రవింపఁజేయునది.

द्रुममरः ద్రుమమరః, అం॰పుం॰ कण्टके ముల్లు.

द्रुमेश्वरः ద్రుమేశ్వరః, అం॰పుం॰ ओषधीशे చంద్రుఁడు; ताले తాడు†; वृक्षराजे వృక్షశ్రేష్ఠము. ['ద్రోణమూ' చూ॥

द्रोणक्षीरा ద్రోణక్షీరా, ఆం॰స్త్రీ॰ द्रोणघायाम्

द्वन्द्वचरः -चारी ద్వన్ద్వచరః –చారీ,అం॰న్॰ పుం॰ चक्रवाके జంటపిట్ట, జక్కవ.

द्वारयन्त्रम् ద్వారయన్త్రమ్, అం॰నం॰ कवाट बन्धनयन्त्रे బీగము,తాళము. [రథః' చూ॥

द्विवेशरा ద్వివేశరా, ఆం॰స్త్రీ॰ लघुरथे 'లఘు

द्विस(सा)हस्रम् ద్విస(సా)హస్రమ్, అం॰నం॰ द्विगुणितसहस्रे రెండువేలు. त्रिं॰ तेन क्रीते అంతకుఁ గొన్నది; तत्परिमिते అంత పరిమితిగలది. [यण्याम् పిల్లిపీఁచర†.

द्वीप(पि)शत्रुः ద్వీప(పి)శత్రుః,ఉం॰పుం॰ नारा-

द्वैमातुरः ద్వైమాతురః, అం॰ త్రిం॰ द्विमातृजे ఇద్దఱు తల్లులకుఁ జెందినవాఁడు. पुं॰ जरासन्धे జరాసంధుఁడు; विनायके ఇద్దఱు-(జమిలి)తల్లులముద్దుబిడ్డఁడు,వినాయకుఁడు

र - सं॰ प्र॰ ర - సం ప్ర

दग्धनक्षत्रम दग्धనక్షత్రమ్, అం॰నం॰ रव्यादिवारेषुक्रमात् भरणीचित्रोत्तराषाढाधनिष्ठोत्तराज्येष्ठारेवतीषु క్రమముగా భానువారాదులయందు వచ్చెడి భరణి చిత్త ఉత్తరాషాఢ ధనిష్ఠ ఉత్తర జ్యేష్ఠ రేవతి.

दन्तशर्करा దన్తశర్కరా, ఆం॰స్త్రీ॰कफवातशोषितदन्तमले కఫవాతములచే ఎండిన పండ్లపాఁచి. [రావణుఁడు.

दशकन्धरः దశకన్ధరః, అం॰ పుం॰ दशकण्ठे

दशपारमिताध्वरः దశపారమితాధ్వరః, అం॰ పుం॰ बुद्धे బుద్ధదేవుఁడు.

दशसाहस्रम् దశసాహస్రమ్, అం॰నం॰ अयुते పదివేలు; तत्संख्येये ఆ సంఖ్య గలవి.

दशापवित्रम दశాపవిత్రమ్, అం॰నం॰ वासःखण्डे జందెముగా నుపయోగించెడిబట్టబద్దె. –वतारः –వతారః, అం॰పుం॰मत्स्यकूर्मवराहनृसिंहवामनपरशुरामश्रीरामश्रीकृष्णबुद्धकल्किरूपधारिणि विष्णौ పదివేషములసామి, మత్స్య-కూర్మ-వరాహ-నృసింహ-వామన-పరశురామ శ్రీరామ-శ్రీకృష్ణ - బుద్ధ-కల్కిరూపధారియైన శ్రీవిష్ణువు.

द(दा)हनागुरु ద(దా)హనాగురు, ఉం॰ నం॰ दाहागुरुणि 'దాహగురు' చూ॥

दक्षसहरः దక్షసంహరః,అం॰పుం॰शिवे శివుఁడు

दक्षिणतारम् దక్షిణతారమ్, అం॰నం॰दक्षिणस्थे तीरे నది మున్నగువాని కుడి ఒడ్డు.

दक्षिणाचारः దక్షిణాచారః, అం॰పుం॰ स्वधर्मनिरततया पञ्चतत्त्वेन पूजने స్వధర్మవిరతిగలిగి పంచతత్త్వములచేఁ బూజించుట, వామేతరమార్గము; दक्षिणदिग्गतिशालिनि దక్షిణదిక్కువ సంచరించుస్వభావముగలది.

दक्षिणापरा దక్షిణాపరా, ఆం॰స్త్రీ॰ दक्षिण पश्चिमायाम् 'దక్షిణపశ్చిమా' చూ॥

दाडिमीसारः దాడిమీసారః, అం॰పుం॰ दाडिमे దానిమ్మ†.

दानसागरः దానసాగరః, అం॰పుం॰ देयद्रव्यभेदे ఒక్కొక్కటి పదునారుచొప్పున ఇచ్చునట్టి భూమ్యాదిషోడశపదార్థములు.

दारुहरिद्रा దారుహరిద్రా, ఆ॰స్త్రీ॰ पीतद्रौ మ్రానిపసుపు†.

दिवासचराः దివాసంచరాః, అం॰పుం॰బ॰ दिवसचारिषु पक्षिविशेषेषु పగలు సంచరించెడి పక్షులు. [కొంగ

दीर्घकन्धरः దీర్ఘకన్ధరః, అం॰పుం॰ बके పక్కి-

दुराढ्यंकरः దురాఢ్యంకరః, అం॰త్రి॰ दु खेन अनाढ्ये आढ्य करणीये కష్టపడి ఆఢ్యుని (సంపన్నుని)గాఁజేయఁదగిన అనాఢ్యుఁడు.

दुरुदाहरः దురుదాహరః, అం॰త్రి॰ दुर्वचे చెప్పరానిది పుం॰ दुष्टे उदाहरणे దుష్టమైనఉదాహరణము. [మొ॥

दुर्गसञ्चर· దుర్గసఞ్చరః, అం॰పుం॰सङ्क्रमे వంతెన

दुर्निष्प्रपतरम् దుర్నిష్ప్రపతరమ్, అం॰ త్రి॰ दु.खेन निष्क्रान्ततरे అతికష్టముచే బయటఁ బడుటగలది.

देवकीपुत्रः దేవకీపుత్రః, అం॰పుం॰ श्रीकृष्णे శ్రీకృష్ణుఁడు; ऋषिविशेषे ఒక ముని. –गान्धारः –గాన్ధారః, అం॰ పుం॰ स्वरभेदे ఒక స్వరము. –गान्धारी –గాన్ధారీ, ఈ॰ స్త్రీ॰ श्रीरागरागिणीभेदे ఒక శ్రీరాగము-భార్య –शेखर –శేఖరః,అం॰పుం॰दमनके దవనము†

देवानुचरः దేవానుచరః, అం॰పుం॰ उपदेवे 'ఉపదేవః' చూ॥

दैव्या(वा)होरात्रः దైవ్యా(వా)హోరాత్రః,అం॰ పుం॰ मानुषवत्सरे దేవత(అసుర)ల రోజు, మనుష్యసంవత్సరము. [(చూ)విశేషము

दैर्घवरत्र· దైర్ఘవరత్రః, అం॰పుం॰कूपभेदे కూప

दोलिकाचक्रम् దోలికాచక్రమ్, అం॰నం॰डोला-. रोहणमुहूर्तचक्रे శిశువును ఉయ్యెలలో వేయుటకైన ముహూర్తచక్రము.

द्वात्रिंशदक्षरी ద్వాత్రింశదక్షరీ, ఈ॰స్త్రీ॰ ग्रन्थे గ్రంథము, అనుష్టుప్వృత్తము; विद्याविशेषे ఒక విద్య.

द्वादशकर. ద్వాదశకరః, అం॰ పుం॰ देवगुरौ ద్వాదశకిరణుఁడు, బృహస్పతి. षण्मुखे బారకయిపోటరి, కుమారస్వామి; तदनुचरगणभेदे వాని ఒక అనుచరగణము; शूलयोगे శూలయోగము; हर्षणयोगे హర్షణయోగము. –करी –కరీ,ఈ॰స్త్రీ॰ भैरवीभेदे ఒక భైరవి. –पत्र: –పత్రః, అం॰పుం॰मन्त्रभेदे ద్వాదశాక్షరమంత్రము. –पुत्रा –పుత్రాః, అం॰ పుం॰ బ॰ औरसादिषु ఔరస-క్షేత్రజ-దౌహిత్ర-పౌనర్భవ-కానీన-గూఢోత్పన్న-సహోఢ-దత్త(క)-క్రీత-స్వయముపగత-అపవిద్ధ ఉత్పాదితపుత్రులు. –यात्रा. –యాత్రాః, ఆ॰స్త్రీ॰బ॰ चान्द्रन्यादिषु भगवयात्रासु భగవత్సంబంధమైన చాందనీ-స్నాపతీ-రథ-శయనీ-దక్షిణపార్శ్వకా-వామపార్శ్వకా-ఉత్థానీ-ఛాదనీ-పుష్పాభిషేక-శాల్యోదనీ-దోలా-మదనభంజికాయాత్రలు. –रात्र. –రాత్రః, అం॰పుం॰ यागभेदे ఒక యాగము, सत्रभेदे ఒక సత్రము, रात्रिसत्रभेदे ఒక రాత్రిసత్రము నం॰द्वादशसु रात्रिषु పండ్రెండు రాత్రులు.

द्वादशाक्षर ద్వాదశాక్షరః,అం॰పుం॰ महामन्त्रविशेषे పండ్రెండక్షరములు గల మహామంత్రము ('ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ' లేక 'ఓం క్లీం గోపీజనవల్లభాయ స్వాహా' అనునది). నం॰ जगतीच्छन्दसि జగతీచ్ఛందస్సు –री –రీ, ఈ॰స్త్రీ॰ विद्याभेदे శక్తి సంబంధమైన ఒక విద్య.

द्वीपकर्पूरः ద్వీపకర్పూరః, అం॰పుం॰ चीनकर्पूरे చీన(వా)కర్పూరము. –खर्जूरम्–ఖర్జూరమ్, అం॰నం॰ खर्जूरभेदे ద్వీపాంతరఖర్జూరము.

ల २ ల 2

दल దల, ధా० (दलति) विशरणे ముక్కలు చేయుట, भेदने బ్రద్దలగుట వికసించుట. द(दा)लयति) विदारणे చీల్చుట.

दलत् దలత్, త్రి० विकसिते వికసించినది.

दलम् దలమ్, అ० न० उत्सेधे ఔన్నత్యము, खण्डे ఖండ(మూ)ము, ముక్క; धनेదనము; अपद्रव्ये అమంగళద్రవ్యము; अर्धे సగము; तमालपत्रे తమాలపత్ర(మూ)ము: पत्रे ఆకు రేకు, पक्षे పక్షము, ఒక భాగము, బ్రద్ద; सेनायाम् దండు. సేన. పు० उत्सेधवद्वस्तुनि ఉన్నతపదార్థము; खण्डने బ్రద్దలు సేయుట.

दलि దలి, ధా० (दालयति –ते) 'दल' पश्य .'దల' చూ।

दलिः దలిః, ఇ० స० मृत्पिण्डे మట్టిపెళ్ళ. సీ० दालौ పప్పులు.

दालम् దాలమ్, అ० न० इन्द्रनीलाकारमक्षिकाकृते वृक्षकोटरान्तस्थे मधुनि నల్ల తేనెటీగలు చెట్లతొఱ్ఱలలోఁగూర్చిన తేనె: मधुभेदे పూవులనుండి జాతి ఆకులలో ప్రోగయిన తేనె, कोद्रवे అల్లు†. [చూ॥

दाला దాలా, ఆ० సీ० किम्पाके 'కిమ్పాకః'

दालिः దాలిః, ఇ० సీ० मुद्ग दकचणकादीनादले దాళి, పెసలు కందులు సెనగలు మున్నగువాని బేడలు(పప్పులు), दाडिमे దానిమ్మ†.

दाली దాలీ, ఈ० సీ० देवदाल्याम् దేవదాడి†; दालौ దాళి.

दुल దుల, ధా० (दोलयति–ते) उत्क्षेपे ఊపుట.

दुलि. దులిః, ఇ० పు० मुनिभेदे ఒక ముని. త్రి० उत्क्षेपके పైకివేయునది. సీ० दुल्याम् 'దులీ చూ॥

दुली దులీ, ఈ० సీ० कमठ्याम् ఆఁడుతాఁబేలు.

दूली దూలీ, ఈ० సీ० नील्याम् నీలి†.

दोल దోలః, అ० పు० डोलने ఊఁగుట, ఊఁచుట, डोलिकायाम् ఊయెల; श्रीकृष्णस्य उत्सवभेदे భగవానుని డోలోత్సవము.

दोला దోలా, ఆ० సీ० डोलिकायाम् ఊయెల; नील्याम् నీలి†: यानभेदे డోలీ, మంచము వంటి ఒకవిధమైన తొట్టి, वाह्यघट्याः स्वेदनयन्त्रभेदे మంగలము.

दोलि: –ली దోలిః –లీ, ఇ० ఈ० సీ० यानभेदे డోలి. న० త్రి० तद्वति దోలా(మూ)యుక్తుఁడు.

ల ३ ల 3

दंष्ट्राल దంష్ట్రాలః, అ० త్రి० दंष्ट्रायुक्ते కోఱలుగలవాఁడు.

दत्तिल. దత్తిలః, అ० త్రి० दत्तिके 'దత్తికః' చూ॥

दत्तोलि. దత్తోలిః, ఇ० పు० पुलस्त्ये పులస్త్యముని. [యుధము, वज्रे వజ్రమణి

दम्भोलि. దమ్భోలిః, ఇ० పు० वज्रायुधे వజ్రా

दयालुः దయాలుః, ఉ० త్రి० दयायुक्ते అక్కటి, దయ(మూ)గలవాఁడు.

दलाम्लम् దలామ్లమ్, అ० न० चुक्रे చింతవండు.

दामलिट् దామలిట్, హ० పు० दामलेहके దామ(మూ)ము నాస్వాదించునది: तदिच्छौ దాని నిచ్ఛగించునది. ['దిక్పాలకాః' చూ॥

दिक्पाला दిక్పాలాః, అ० పు० బ० दिक्पालकेषु

दिक्शूलम् దిక్శూలమ్, అ० త్రి० शनिसोमवारयुतप्राग्दिशि శనిసోమవారములలో తూర్పు गुरुयुतदक्षिणदिशि గురువారమునదక్షిణము. भानुशुक्रयुतपश्चिमदिशि ఆదిశుక్రవారములలోఁ పడమర, बुधमङ्गलयुतोत्तरदिशि బుధమంగళవారములలో ఉత్తరము (వారశూలలు)

दिग्बलम् దిగ్బలమ్, అ० న० दिङ्निमित्ते ग्रहबले దిక్కులనుబట్టినియమితమైనగ్రహముల బలము. –ली –లీ, న० పు० तद्वति లగ్నే అదిగల లగ్నము; राशिभेदे च అట్టి రాశి

दीपाली దీపాలీ, ఈ० సీ० दीपावल्याम् దీపావళి.

दु कूल. దుఃకూలః, అం పుం चोरे చోరము†.
दुकूलम् దుకూలమ్, అం నం क्षौमवस्त्रे వెలి (తెల్ల)పట్టుచీర తెల్లబట్ట; श्लक्ष्णवस्त्रे సన్నబట్ట; सूक्ष्मवस्त्रे సూక్ష్మవస్త్రము [దుకూలము
दुगूलम् దుగూలమ్, అం నం पट्टवस्त्रे పట్టుబట్ట,
दुर्गलः దుర్గలః, అం పుం देशभेदे ఒక దేశము
दुर्बलः దుర్బలః, అం త్రిం अल्पबलान्विते స్వల్పబలము గలవాఁడు; कृशे అతగుఁడు, బక్క,బదుగు, బదువు బెండుమారిని,పక్కి-కట్టియ,పక్కికట్టె,వగ్గు,బక్కవాఁడు शिथिले శిథిలమైనది -ला -లా, ఆం స్త్రీం अम्बुशिरीषिकायाम् నీరుదిరిసెన†.
दुर्बालः దుర్బాలః, అం త్రిం दुश्चर्मयुक्ते దుశ్చర్మ(మా)ముగలవాఁడు, कुटिलकेशे నిందిత కేశములుగలవాఁడు; खलतौ 'ఖలతిః' చూ
दुर्मल्ली దుర్మల్లీ, ఈం స్త్రీం उपरूपकभेदे నాలుగంకములుగల ఒక ఉపరూపకము
दुल्ललः దుల్లలః, అం త్రిం रोमशे అధికరోమయుక్తుఁడు.
दुश्शीलः దుశ్శీలః | అం త్రిం दुष्टशीले దుస్స్వ
दु शील· దుఃశీలః | భావము గలవాఁడు.
दुष्कालः దుష్కాలః, అం పుం निन्दिते काले అవిహితమైనకాలము, प्रलये ప్రళయము, शिवे శివుఁడు.
दुष्कुलम् దుష్కులమ్, అం నం निन्दिते कुले నిందితమైనకులము. త్రిం दौष्कुलेये 'దౌష్కులేయః' చూ॥
दृगलम् దృగలమ్, అం నం शकले ముక్క
दृग्गोलः దృగ్గోలః, అం పుం खगोलान्तर्गत-गोलविशेषे ఖగోళాంతర్గతమైన యొక గోళము; नेत्रगोले నేత్రగోళము.
देवल· దేవలః, అం పుం देवरे మఱఁదికొడుకు; देवाजीवे పూజరి, తంబళి, తమ్మళి, నంబి, పూజారి, धार्मिके ధర్మశీలుఁడు, ऋषिभेदे ఒక ఋషి; स्मृतिकर्तृभेदे ఒక స్మృతికర్త नारदे నారదుఁడు.
देवाला దేవాలా, ఆం స్త్రీం रागिणीभेदे ఒక స్త్రీరాగము.
देविल. దేవిలః, అం పుం अनुकम्पिते देवदत्ते కరుణింపఁబడిన దేవదత్తుఁడు. త్రిం धार्मिके ధర్మశీలుఁడు.
देहला దేహలా, ఆం స్త్రీం मद्ये మద్యము. -लि. -ली -లిః -లీ, ఇం ఈం స్త్రీం गृहावग्रहण्याम् కడప, గడప.
दोर्मूलम् దోర్మూలమ్, అం నం कक्षे చంక.
दोषल దోషలః, అం త్రిం दोषयुक्ते దోషసహితము
दोहलः దోహలః, అం పుం दोहदे దోహద(మా)ము, इच्छायाम् ఇచ్ఛ -ली -లీ, ఈం స్త్రీం अशोके అశోకము†.
दौकू(गू)ल దౌకూ(గూ)లః,అం పుం दुकूलपरिवृते रथे దుకూలముల గప్పిన రథము.
दौष्कुल. దౌష్కులః, అం త్రిం दौष्कुलेये 'దౌష్కులేయః' చూ॥ [ఔషధి(మా).
द्युतिला ద్యుతిలా, ఆం స్త్రీం ओषधिभेदे ఒక
द्रमिल ద్రమిలః,అం పుం देशभेदे ఒక దేశము.
द्रामिल ద్రామిలః, అం పుం चाणक्यमुनौ చాణక్యముని - త్రిం द्रमिले जाते ద్రమిల దేశీయుఁడు.
द्विदलम् ద్విదలమ్, అం త్రిం दलद्वययुते రెండు దళములుగలది; द्विपत्रयुक्ते कमले సుషుమ్నా నాడీమధ్యమున కనుబొమలనడుమ హ-క్ష యనెడి రెండక్షరములు గలిగి వికాసిల్లెడి సూక్ష్మకమలము, ఆజ్ఞాచక్రము.
द्व्यङ्गुलम् ద్వ్యఙ్గులమ్, అం నం अङ्गुलीद्वये రెండంగుళములు. త్రిం तत्परिमिते అంత పరిమితిగలది.
द्व्यञ्जलम् ద్వ్యఞ్జలమ్, అం నం अञ्जलिद्वये రెండు దోసిళ్ళు. త్రిం तत्परिमिते అంత పరిమితి గలది.

ల ४ ల 4

दशमूल· దంశమూలః,అం పుం शिग्रौ మునుగ†

दका(गा)र्गलम् దకా(గా)ర్గలమ్, అం నం निर्जलदेशे जलप्राप्तिसाधने उपायभेदे జలములేని ప్రదేశమున జలములభించువద్ధతిని గనిపట్టెడి ఒక ఉపాయము. [దేంప.

दण्डपाल దణ్డపాలః, అం పుం मत्स्यभेदे ఒక

दण्डोत्पलम् దణ్డోత్పలమ్, అం నం वृक्षभेदे ఒక చెట్టు. -ला -లా, ఆం సీం मत्स्यभेदे ఒక చేంప.

दधिफल. దధిఫలః,అం పుం कपित्थे వెలఁగ†.

दन्तपाली దన్తపాలీ, ఈం సీం दन्ताग्रे పంటికొన. -फलः -ఫలః, అం పుం कपित्थे వెలఁగ† నం कतकफले కతక(చిల్ల)ఫలము -फला -ఫలా, ఆం సీం पिप्पल्याम् పిప్పళ్లి†. -मलम् -మలమ్, అం నం दन्तलग्नक्लेदे పా(ప్రా)చికుడు, పాఁచి, ప్రాఁచి, బంపు, పండ్లపాఁచి. -मूलम् -మూలమ్, అం నం दन्तव्रणे పంటికురుపు -शूल· -శూలః, అం పుం दन्तवेदनायाम् పంటిపోటు.

दन्तावलः దన్తావలః,అం పుం दन्तिनि ఏనుఁగు

दर्भमूला దర్భమూలా, ఆం సీం औषधिभेदे ఒక ఔషధి(మూ). [కుందకము†.

दलमा(शा)ली దలమా(శా)లీ,ఈం సీం कञ्चुके

दलामलम् దలామలమ్, అం నం दमनके దవనము†. పుం मरुवके మరువము†: मदने మంగ†.

दशबल· దశబలః, అం పుం बुद्धदेवे దశబలుఁడు, దాన-శీల-క్షమా-వీర్య-ధ్యాన-ప్రజ్ఞా-బల-ఉపాయ-ప్రణిధి-జ్ఞానములుగలవాఁడు, బుద్ధదేవుఁడు. -मूलम् -ली -మూలమ్ -లీ, అం ఈం క్లీం बिल्वश्योनाकगम्भारीपाटलागणिकारिकासालपर्णीपृश्निपर्णीबृहतीद्वयगोक्षुरमूलेषु మారేడు దుండిగము గుమ్ముడు కలిగొట్టు కూరనెల్లి ముయ్యాకుపొన్న కోలపొన్న వాఁకుడు ములక పల్లేరు-వీని వేళ్ళు

दशाङ्गुलम् దశాఙ్గులమ్, అం నం खर्बुजे కర్బూజా†. త్రిం दशाङ्गुलिमिते పదియంగుళముల పరిమితము. [దాత.

दानशील· దానశీలః, అం త్రిం बहुद तरि నెఱ

दामाञ्चलम् దామాఞ్చలమ్, అం నం दामाञ्जने 'దామాఞ్జనమ్' చూ॥ [చిమ్ము

दावानलः దావానలః, అం పుం दावाग्नौ కారు

दाशफली దాశఫలీ, ఈం సీం औषधिभेदे ఒక ఔషధి(మూ).

दिङ्मण्डलम् దిఙ్మణ్డలమ్,అం నం दिशां मण्डले దిగ్రూపమైన మండలము, मण्डलाकारे तत्समूहे మండలాకారమైన దిక్కులసమూహము.

दिनबलः దినబలః, అం పుం सूर्यगुरुशुक्रेषु సూర్యుఁడు గురువు శుక్రుఁడు: द्विचरणे 'ద్విచరణః' చూ

दीपावली దీపావలీ, ఈం సీం दीपमालायाम् దీపపంక్తి. आश्वयुजा(कार्तिकिका)मावास्यायाम् ఆశ్వయుజ(కార్తిక)-అమావాస్య.

दीप्तोपलः దీప్తోపలః, అం పుం सूर्यकान्ते సూర్యకాంతమణి.

दीर्घकीलः దీర్ఘకీలః, అం పుం अङ्कोटे ఊడుగు†. -नाल· -నాలః,అం పుం देवधान्ये జొన్నలు† నం गुण्डे వమ్మగడ్డి†; कततृणे కామంచికసవు. -फलः -ఫలః, అం పుం आरग्वधे రేలు†. -मूलः -మూలః, అం పుం मोरटायाम् చాఁగ†; बिल्वभेदे ఒకమారేడు. నం लामज्जके పీటవట్టివేరు†. चमर्याम् చమరీమృగి. -मूला -మూలా, ఆం సీం सालपर्ण्याम् ముయ్యాకుపొన్న†: श्यामायाम् శ్యామా(మూ)లత†. -मूली -మూలీ, ఈం సీం दुरालभायाम् తిఁటకసింద†. -वल्ली -వల్లీ, ఈం సీం पातालगरुड्याम् దూసరతీఁగ†;

पलाश्याम् 'పలాశీ†' చూ॥ महेन्द्रवारुण्याम् పెద్దపాపర†. -वाली -వాలీ, ఈం॰सी॰ चमर्याम् చమరీమృగి.

दु खशील. దుఃఖశీలః, అం॰त्रि॰ दु:खानुभवशीलनकर्तरि దుఃఖించుస్వభావముగలవాఁడు

दूरमूल. దూరమూలః,అం॰पु॰मुञ्जेముంజిగడ్డి.

दृङ्मण्डलम् దృఙ్మణ్డలమ్, అం॰न॰ मण्डलभेदे గోళబంధాంతర్గతమైన వలయాకారమగు మండలము.

दृढफल· దృఢఫలః, అం॰पु॰ नरिकेले టెంకాయ†. -मूल. -మూలః, అం॰ पु॰ मुञ्जे ముంజిగడ్డి†; मन्थानेऽవ్వపుగడ్డి†; नारिकेले టెంకాయ†.

देवकुलम् దేవకులమ్, అం॰न॰ देवगृहभेदे దేవమందిరము. -ताल. -दली -తాలః -దాలీ, అం॰ఈం॰स॰ जीमूते ఎట్టిపాఁప, ఏరవకద, కిట్టుతాడి, దంగి, దావర, దేవతాడి, దా(దా)వరదంగి†. -दोल -దోలః,అం॰पु॰ दोलोत्सवे దోలోత్సవము. -न(ना)ल· -న(నా)లః, అం॰पु॰ महनले పెద్దకిక్కిసకసవు†. -पाल: -పాలః, అం॰पु॰ वर्षगिरिभेदे ఒక వర్షపర్వతము -बला -బలా, ఆ॰ सी॰ त्रायन्त्याम् 'త్రాయన్తీ' చూ॥ सहदेव्याम् సహదేవి†. -बलि· -బలిః, ఇ॰पु॰ देवार्थे उपहारे దేవతలకొఱకైన కానుక.

देवाजीवः -वी దేవాజీవః -వీ, అ॰న్॰त्रि॰ देवद्रव्योपजीविनि(देवले) పూలికి దేవతలను పూజించువాఁడు, 'దేవలః' చూ॥

द्रुमोत्पल: ద్రుమోత్పలః, అం॰पु॰ कर्णिकारे కొండగోఁగు†. [మొగలి†.

द्रोणीदल ద్రోణీదలః, అం॰ पु॰ केतक्याम्

द्वारताली ద్వారతాలీ, ఈం॰सी॰द्वारयन्त्रेబిగముతాళము. -पाल: -పాలః,అం॰पु॰द्वारपालके ద్వారపాలకుఁడు.

द्विमुस(मूष)लि ద్విముస(మూష)లి, అవ్య॰ मुसलद्वययुक्ते प्रहरणे రెండు రోఁకళ్ళతోఁ గొట్టుట(సాము)

ल - सं॰ प्र॰ ల - సం॥ప్ర॥

दण्डपाशुल: దణ్డపాంశులః, అం॰पु॰ द्वास्थे ద్వారపాలుఁడు. [भेदे ఒకవానప్రస్థుఁడు.

दन्तोलूखली దన్తోలూఖలీ, న్॰पु॰ वानप्रस्थ-

दशौषधकाला దశౌషధకాలాః, అం॰पु॰ब॰ निर्भक्तप्राग्भक्ताधोभक्तमध्येभक्तान्तराभक्तसभक्तसामुद्रमुहुर्मुहुर्ग्राससमासान्तरेषु నిర్భక్తముగా(వస్తుంది) ప్రాగ్భక్తముగా(అన్నము దినుటకుముందు)అధోభక్తముగా(తినినతరువాత) మధ్యేభక్తముగా(భోజనమునడుమ) అంతరాభక్తముగా[ప్రాతస్సాయం(ఉభయ) భోజనములనడుమ]సభక్తముగా(పథ్యభోజనముతో) సాముద్గముగా(భోజనమునకు ముందువెనకల) ముహుర్ముహుః(సభక్తముగఁగాని నిర్భక్తముగఁగానిమరలమరల) గ్రాసముగా (నమలి) గ్రాసాంతరముగా (అన్నపుముద్దతోఁబాటు)చేసెడి ఔషధసేవా కాలములు.

दहनोपल దహనోపలః, అం॰पु॰ सूर्यकान्ते సూర్యకాంతమణి.

दक्षिणगोल. దక్షిణగోలః, అం॰पु॰ विषुवरेखातोदक्षिणस्थिते तुलादिराशिषट्के విషువరేఖకు దక్షిణమున నుండెడి తుల మున్నగు ఆఱు రాసులు. [మలయగిరి.

दक्षिणाचल: దక్షిణాచలః, అం॰ पु॰ मलये

दारुकदली దారుకదలీ,ఈం॰सी॰ काष्ठकदल्याम् కఱ్ఱయరఁటి†, वनकदल्याम्కానయరఁటి†

दाक्षिणशाल. దాక్షిణశాలః, అం॰त्रि॰ दक्षिणशालाया भवे దక్షిణశాలయందుఁగలిగినది.

दीपश्रृङ्खला దీపశృఙ్ఖలా,ఆ॰सी॰दीपावल्याम् దీపావళి.

दीप्तपिङ्गल దీప్తపిఙ్గలః, అం పుం सिंहे సింహము
दीर्घजङ्गल. దీర్ఘజఙ్గలః, అం పుం मत्स्यभेदे ఒక చేప
दृढवल्कल దృఢవల్కలః, అం పుం क्रमुके పోక†; अम्बष्ठायाम् 'అమ్బష్ఠా' చూ॥
देवखातबिलम् దేవఖాతబిలమ్, అం నం गुहायाम् గుహ.
द्वादशमलम् ద్వాదశమలమ్, అం నం द्वादशसु मलेषु వస('వసా' చూ) శుక్లము రక్తము మజ్జ మలము మూత్రము గులిమి గోళ్ళు శ్లేష్మము ఎముకలు పుసి చెమట
द्वादशाङ्गुल· ద్వాదశాఙ్గులః, అం పుం वितस्तौ జేన. త్రిం तत्परिमाणे జేనెడు.
द्वारकाशिला ద్వారకాశిలా, ఆం సీం चक्रयुक्ताया द्वारकोद्भवशिलायाम् చక్రాంకితమైసాలగ్రామమువలెనే పూజింపఁదగిన ద్వారకోద్భవశిల. [गम्भार्याम् గుమ్మడు†.
द्वितीयत्रिफला ద్వితీయత్రిఫలా, ఆం సీం

व २ व 2

दर्वः దర్వః, అం పుం हिंसायाम् హింస, राक्षसे రాక్షసుఁడు. త్రిం हिंस्रे హింసించువాఁడు.
दर्विः -र्वी దర్విః -ర్వీ, ఇం ఈం సీం व्यञ्जनदारके చట్టువము, గంటె, గరి(టి)టె, తెడ్డు, फणायाम् పాముపడగ; यज्ञपात्रभेदे ఒక యజ్ఞపాత్ర.
दवः దవః, అం పుం दावे 'దావః' చూ॥
दवि దవి, ధాం (दन्वति) गतौ గతి. (दवयति) दूरीकरणे దూరము చేయుట.
दात्वः దాత్వః, అం పుం दातरि దాత; यज्ञकर्मणि యజ్ఞకర్త.
दार्वः దార్వః, అం పుం देशभेदे దేశ దేశము.
दार्वी దార్వీ, ఈం సీం गोजिह्वायाम् బెండ†, दारुहरिद्रायाम् మ్రానిపసుపు†, देवदारौ దేవదారి†, हरिद्रायाम् పసుపు†; नदीभेदे ఒక నది.
दाव దావః, అం పుం उपतापे రోగము, वने అడవి, दावाग्नौ 'దావాగ్నిః' చూ
दाश्वः దాశ్వః, అం త్రిం दातरि దాత. [వాఁడు
दाश्वान् దాశ్వాన్, స్ం త్రిం दत्तवति ఇచ్చిన
दिव దివ, న్ం నం स्वर्गे స్వర్గము
दिवम् దివమ్, అం నం आकाशे దివి, ఆకాశము; दिने పగలు; वने వనము; स्वर्गे దివి, స్వర్గము.
दिवा దివా, అవ్యం सूर्यकिरणावच्छिन्नकाले పగలు.
दिवि దివి, ధాం (दिन्वति) प्रीणने సంతోషము
दिविः దివిః, ఇం పుం चषे 'చాషః' చూ॥
दिवी దివీ, ఈం సీం देहिकायाम् చెదపురుగు.
दिवु దివు, ధాం (दीव्यति) क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्न कान्तिगतिषु క్రీడ జయేచ్ఛ వ్యవహరించుట ప్రకాశించుట స్తుతి సంతోషము మదించుట నిద్ర ఇచ్ఛ గతి. (देवति, देवयति -ते) मर्दने మర్దనము, హింస. (देवयते) परिकूजने దుఃఖించుట ఏడుపు.
दीवि. దీవిః, ఇం పుం चाषे పాలపిట్ట
दूर्वाक् దుర్వాక్, చం సీం दुर्वाक्ये చెడుమాట. త్రిం तद्वति అది(వి)గలవాఁడు.
दुर्वी దుర్వీ, ధాం (दूर्वति) हिंसायाम् హింస.
दुवस् దువస్, ధాం (दुवस्यते) संदीपने ప్రజ్వలింపఁజేయుట. (दुवस्यति) परिचरणे పరిచర్య; उपतापे రోగము. [గఱిక.
दूर्वा దూర్వా, ఆం సీం घासभेदे గరిమిడి,
दृष्ट्वा దృష్ట్వా, అవ్యం दर्शनं कृत्वेत्यर्थे చూచి
दृश्वा దృశ్వా, న్ం త్రిం द्रष्टरि చూచువాఁడు.
देवः దేవః, అం పుం विष्णौ విష్ణువు; शिवाम्बिकागणपतिरविषु च శివుఁడు శక్తి(దేవి) గణపతి సూర్యుఁడు, य सर्गादिभिः क्रीडति असुरादीन् विजिगीषते सर्वभूतेषु आत्मतया व्यवहरति द्योतते स्तूयते सर्वत्र गच्छति

తస్మిన్ సృష్ట్యాదులతో క్రీడించుట అసురులు మున్నగువారిని జయింపఁగోరుట సకల భూతములలోపల ఆత్మగా వ్యవహరించుట సర్వోత్కృష్టుఁడుగాఁ బ్రకాశించుట స్తుతింపఁదగినవారిచే (స్తోత్రసముదాయముచేత) స్తుతింపఁబడుట సర్వత్ర వ్యాపించియుండుట మున్నగు లక్షణములుగలిగి యెవఁడు విరాజిల్లుచున్నాఁడో అతఁడు. देवतायाम् దేవత, 'దేవతా' చూ॥ देवदारौ దేవదారు†; मेघे మేఘము, ब्राह्मणस्योपाधिभेदे శర్మశబ్దము వలెనే బ్రాహ్మణవర్ణసూచకశబ్దము, पारदे పాదరసము; प्रकाशस्वरूपे आत्मनि ఆత్మ, ప్రకాశస్వరూపుఁడైన పరమాత్మ, -राज्ञि రాజు. त्रि० दीप्तिमति ప్రకాశముగలవాఁడు; पूज्ये పూజ్యుఁడు. न०इन्द्रिये ఇంద్రియము

देवा దేవా, आ०सी० पद्मचारण्याम् మెట్టతామర†, असनपर्ण्याम् సోమిదము† ऋ० न्०पु० देवरे 'దేవరః' చూ॥

देवी దేవి, ई०सी० सर्वस्वरूपिण्या दुर्गायम् సర్వస్వరూపిణియైన దుర్గ; देवपत्न्याम् దేవతాస్త్రీ; अतस्याम् అవిసె†: राजमहिष्याम् దేవె(వే)రి, పట్టపురాణి: पाठायाम् చిఱుబొద్ది†; पृक्कायाम् పిక్క†, द्विजस्त्रीण मुपाधिभेदे ద్విజస్త్రీసూచకశబ్దము, महाद्रोण्याम् పెద్దవిరి†. आदित्यभक्तायाम् 'ఆదిత్యభక్తా' చూ॥ नागरमुस्तायाम् భద్రముస్తె†, सालपर्ण्याम् ముయ్యాకుపొన్న†.मूर्वायाम् చాఁగ† मृगेर्वारौ నక్కదోస†: लिङ्गिन्याम् లింగదొండ† वन्ध्याकर्कोटक्याम् గొడ్డుగాఁకర†; हरीतक्याम् కరక†: श्यामाखगे వల్లిపిట్ట: रविसंक्रान्तौ సూర్యసంక్రమణము. न्०त्रि० क्रीडके ఆడెడివాఁడు. [రోదనము

देव् దేవృ, धा० (देवते,देवयति –ते) देवने देवेट् దేవేట్, ज्०पु० देवयष्टरि దేవతల సేవించువాఁడు.

दैवम् దైవమ్, अ०न० फलोन्मुखेस्वकीयेपूर्वजन्मकर्मणि పూర్వజన్మయందు చేసికొనినదియును ఫలమునకభిముఖమైనదియునగు తన కర్మ, ప్రారబ్ధము; अङ्गुल्यग्रे (देव)तीर्थे దేవతీర్థము, కుడిచేతివ్రేళ్ళకొనలయందు చేయఁబడెడి తర్పణము; देवताज्ञाने దేవతాజ్ఞానము; श्राद्धविशेषे దైవశ్రాద్ధము; अनुग्राहकदेवताजाते అనుగ్రహించెడి దేవతనుండి కలిగినది. उपास्ये దయ్యము, ఉపాస్యమైనది, దేవత; उत्पातविज्ञाने తోఁకచుక్క మున్నగు ఉత్పాతముల జ్ఞానము. पु० विवाहविशेषे దైవవివాహము; ज्योतिष्टोमादियज्ञे జ్యోతిష్టోమాదిరూపమైన యజ్ఞము, बुद्धभेदे ఒక బుద్ధుఁడు: सर्गभेदे దేవసర్గము (సృష్టి). त्रि० होमादिदेवकर्मणि హోమాదిరూపమైన దేవకార్యము: दिविभवे ఆకాశమునఁ గలిగినది: देवसम्बन्धिनि దేవసంబంధమైనది. [దైవ(విధి)వశమున.

दैवात् దైవాత్, अव्य० हठादित्यर्थे హఠాత్తుగా,

दैवी దైవి, ई०सी० दैवविवाहेन ऊढायाम् దైవవివాహపద్ధతిని పెండ్లిచేసికొనఁబడిన స్త్రీ; चिकित्साविशेषे దైవిచికిత్స, రోగనివృత్తికై చేసెడి జపపూజాభిషేకాదులు, देवसम्बन्धिन्याम् स्त्रियाम् దేవతాసంబంధమైన స్త్రీ; सम्पद्भेदे మోక్షసాధనమైన దైవిసంపద, అభయము సత్త్వసంశుద్ధి మొ॥

द्युवा ద్యువా, न्०पु० सूर्ये సూర్యుఁడు.

द्यूत्वा ద్యూత్వా, अव्य० देवित्वेत्यर्थे క్రీడించి.

द्रव: ద్రవః, अ०पु० द्रवणे 'ద్రవణమ్' చూ॥ आसवे మద్యము. गमने గతి; पलायने పాఱిపోవుట; रसे రసము; वेगे వేగము: परीहासे పరిహాసము. त्रि०क्षरणयुक्ते కాఱునట్టిది; द्रवत्वयुक्ते కరఁగు ద్రవపదార్థము.

द्रवत् –वस् द्रवत्–वस्, धा०(द्रवस(स्य)ति) परितापपरिचरणयो: పరితాపము పరిచర్య;

उपभोगे అనుభవించుట.

द्राव: ద్రావః, అం॰పుం॰ गतौ గతిః पश्चात्तापे పశ్చాత్తాపము, द्रवणे 'ద్రవణమ్' చూ॥

द्वन्द्वम् ద్వన్ద్వమ్, అం॰న॰ अभिव्यक्तौ అభివ్యక్తి, వ్యక్తమగుట, दुर्गे కోట; प्रयोगे ప్రయోగము; मर्यादायाम् మర్యాద, यज्ञपात्रे యజ్ఞపాత్రము, द्वये రెండు, జత; कलहे యుద్ధము; रहस्ये రహస్యము; वाक्ये వాక్యము; व्युत्क्रमणे వేఱుస్థితిః स्त्रीपुरुषयोः युग्मे స్త్రీపురుషులజంట. పుం॰ रोगविशेषे ఒక వ్యాధి, రెండము, समासभेदे ద్వంద్వసమాసము; शीतोष्णादिषु శీతోష్ణములు సుఖదుఃఖములు మొ॥ [భావము(స్థితి).

द्वित्वम् ద్విత్వమ్, అం॰న॰ द्वयोर्भावे రెండింటి

ध ३ వ 3

दम्भित्वम् దమ్భిత్వమ్, అం॰న॰ दम्भयुक्तत्वे డంబము.

दर्शिवान् దర్శివాన్, త్వం॰త్రిం॰ద్రష్టరి చూచువాఁడు

दशाश्व: దశాశ్వః, అం॰పుం॰ चन्द्रे పదిగుఱ్ఱముల వాఁడు, చంద్రుఁడు.

दानव: దానవః, అం॰పుం॰ दनुजे కశ్యపునకు దను వనెడి భార్యయందుఁ గలిగినవాఁడు, రాక్షసుఁడు. త్రిం॰ दानवसम्बन्धिनि దానవ సంబంధమైనది. [(కష్టి)మయమైనది.

दारवम् దారవమ్, అం॰త్రిం॰ दारुविकारे దారు

दालव: దాలవః, అం॰పుం॰ स्थावरविषभेदे ఒక స్థావరవిష(పాషాణ)ము.

दित्यवाट् దిత్యవాట్, హ్యం॰ పుం॰ द्विवत्सरवत्से రెండేండ్లకోడెదూడ.

दीदिवि: దీదివిః, ఇం॰పుం॰ देवगुरौ బృహస్పతి, स्वर्गे స్వర్గము; भक्ष्ये భక్ష్యము. నం॰ अन्ने అన్నము.

दुरध्व: దురధ్వః, అం॰పుం॰ दुष्टमार्गे చెడ్డత్రోవ

दुर्गाह्व: దుర్గాహ్వః, అం॰పుం॰ भूमिजगुग्गुलौ నేలగుగ్గిలము†.

दुर्जीव: దుర్జీవః, అం॰త్రిం॰ परायत्ततया जीविनि పరాధీనమైన జీవనము గలవాఁడు. నం॰ निन्दितजीवने నింద్యమైన జీవనము.

दुर्दैवम् దుర్దైవమ్, అం॰ నం॰ दुर्भाग्ये 'దుర్భాగ్యమ్' చూ॥

दुर्धावम् దుర్ధావమ్, అం॰త్రిం॰ दुःखेन शोधनीये కడుగ[తోమ(ఉదుక)]రానిది

दुश्च्याव: దుశ్చ్యావః, అం॰త్రిం॰ दुःखेन च्यावनीये జాఱునట్లు చేయరానిది.

दुःश्र(श्र)वम् దుశ్శ్ర(శ్ర)వమ్, అం॰న॰ काव्यदोषभेदे కర్ణకఠోరమైన పదములు గలిగియుండుట, ఒక కావ్యదోషము.

दूरत्वम् దూరత్వమ్, అం॰న॰ दूरस्य भावे దూరముగానుండుట; भ्रमहेतुभेदे ఒక భ్రమకారణము.

देवत्वम् దేవత్వమ్, అం॰న॰ देवसायुज्ये దేవభూయము, దేవభావము, దేవుఁడగుట —वित् —విత్, ద్వం॰త్రిం॰ देवताकाङ्क्षिये అగ్నీంద్రాది దేవతల సేవించువాఁడు. —स्वम् —స్వమ్, అం॰న॰ देवानां द्रव्ये దేవతల సొత్తు, యజ్ఞకర్మసంబంధమైన ద్రవ్యము. [వము.

देवाश्व: దేవాశ్వః, అం॰పుం॰ इन्द्राश्वे ఉచ్చైశ్శ్ర

देहवान् దేహవాన్, త్వం॰త్రిం॰ देहभृति 'దేహభృత్' చూ॥

दौष्ठवम् దౌష్ఠవమ్, అం॰న॰ अविनीतत्वे అవినీతి.

द्रवत्वम् ద్రవత్వమ్, అం॰న॰ द्रवतायाम् ద్రవభావము; जलपरमाणुगुणे జలపరమాణువుగుణము.

द्रष्टृत्वम् ద్రష్టృత్వమ్, అం॰న॰ द्रष्टुः भावे చూచు(తెలిసికొను)వాఁడుగా నుండుట.

द्विजिह्व: ద్విజిహ్వః, అం॰త్రిం॰ सूचके కొండెకాఁడు; चोरे దొంగ; खले దుష్టుఁడు, दुस्साध्ये సాధింపరానిది. పుం॰ सर्पे రెండు నాల్కలు గలాఁడు, పాము.

द्विदिव. ద్విదివః, అం॰పుం॰ यागभेदे ద్విరాత్ర(మా)యాగము. [విశాఖ*

द्विदैवम् ద్విదైవమ్, అం॰నం॰ विशाखायाम्

द्विभाव. ద్విభావః, అం॰త్రిం॰ द्विभावयुक्ते రెండుభావములు గలది. నం॰ द्वित्वे ద్విత్వము.

द्विस्त्रावा ద్విస్త్రావా, ఆం॰స్త్రీ॰ द्विगुणाया वेद्याम् ద్విగుణమైన వేదిక. [नदे నదము

द्वीपवान् ద్వీపవాన్, త్॰పుం॰ समुद्रे సముద్రము:

द्याह्वावम् ద్వ్యాహ్వావమ్, అం॰నం॰ आह्वावद्वये ఆహావ(విపాన)ద్వయము.

व ४ వ 4

दनुजद्विट् దనుజద్విట్, ష్॰పుం॰ देवे వేలుపు

दलोद्भवम् దలోద్భవమ్, అం॰నం॰ दाले దాల(మా)మధువు. [మాఱులు

दशकृत्वः దశకృత్వః, అవ్యం॰ दशावृत्तौ పది

दशग्रीव. దశగ్రీవః, అం॰పుం॰ दशकण्ठे రావణుఁడు

दिवोद्भवा దివోద్భవా, ఆం॰స్త్రీ॰ एलायाम् ఏలకి†

दीपोत्सव· దీపోత్సవః అం॰పుం॰ दीपाल्याम् 'దీపాలి' మా॥

दीप्तजिह्वा దీప్తజిహ్వా, ఆం॰స్త్రీ॰ उल्कामुख्याम् రాత్రులయందు నాలుకనుండి అగ్ని బయల్వెడలుట గలది, ఆఁడునక్క.

दीर्घग्रीव. దీర్ఘగ్రీవః, అం॰పుం॰ उष्ट्रे ఒంటె, देशभेदे ఒక దేశము. -जिह्व -జిహ్వః, అం॰పుం॰ सर्पे పాము. -जिह्वा -జిహ్వా ఆం॰స్త్రీ॰ मातृकाभेदे ఒక మాతృక. -जीवी -జీవీ, న్॰త్రిం॰ चिरजीविनि చిరజీవి.

देवदेव. దేవదేవః, అం॰పుం॰ शिवे శివుఁడు; कृष्णे కృష్ణుఁడు, ब्रह्मणि బ్రహ్మము.

देवाजीवः దేవాజీవః, देवले 'దేవలః' మా॥ పూజారి. [वायौ వాయువు

दैत्यदेवः దైత్యదేవః, అం॰పుం॰ वरुणे వరుణుఁడు;

दोलोत्सव. దోలోత్సవః, అం॰పుం॰ चैत्रशुक्लतृतीया(फाल्गुनपूर्णिमा)यां कर्तव्ये उत्सवभेदे చైత్రశుద్ధ-తదియ(ఫాల్గునపూర్ణిమ)నాఁడు చేసెడి ఉత్సవవిశేషము.

द्राक्षासव ద్రాక్షాసవః, అం॰పుం॰ माधव्याम् ద్రాక్షాసవము, ఒక మద్యము.

द्विजब्रुव. ద్విజబ్రువః, అం॰పుం॰ ब्राह्मणब्रुवे బ్రాహ్మణబ్రువుఁడు, జాతి(నామ)మాత్ర ద్విజుఁడు [‘ద్విశరీరః’ మా॥

द्विस्वभाव ద్విస్వభావః, అం॰పుం॰ द्विशरीरे

द्वैधीभव ద్వైధీభావః, అం॰పుం॰ द्विधाभावे రెండుగా ఉండు(అగు)ట, ద్వైధే ద్వైర(మా)ము, షాడ్గుణ్యాంతర్గతము.

व ५ వ 5

दण्डमाण(न)व· దణ్డమాణ(న)వః, అం॰పుం॰ दण्डप्रधाने बालके(मानवे) దండప్రధానుఁడైన బాలకు(మానవు)ఁడు.

दधिसक्तवः దధిసక్తవః, ఉం॰పుం॰బ॰ करम्भे కరమ్భ(మా)ము.

दक्षिणपूर्वा దక్షిణపూర్వా, ఆం॰స్త్రీ॰ अग्निकोणे అగ్ని-మూల. -र्व· -ర్వః, అం॰త్రిం॰ तत्रवासिनि అందు నివసించువాఁడు.

दमनपर्व దామనపర్వ, న్॰నం॰ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यादौ చైత్రశుద్ధచతుర్దశి(ద్వాదశి) మొ॥-

दार्विकाक्वाथोद्भवम् దార్వికాక్వాథోద్భవమ్, అం॰నం॰ तुत्थे తుత్థ(అంజన)ము మా॥ [చీఁకటి.

दिनकेशवः దినకేశవః, అం॰పుం॰ अन्धकारे

दीर्घपल्लवः దీర్ఘపల్లవః, అం॰పుం॰ शणे జనము†.

दुरन्तभावः దురన్తభావః, అం॰పుం॰ गम्भीराभिप्राये గంభీరమైన భావము. త్రిం॰ तद्वति అదిగలవాఁడు.

दुराढ्यम्भवम् దురాఢ్యమ్భవమ్, అం॰నం॰ दु.खेन अनाढ्यस्य आढ्यभवने కష్టపడి అనాఢ్యుఁడు ఆఢ్యు(సంపన్ను)ఁడగుట.

देवगन्धर्व· దేవగన్ధర్వః, అం॰పుం॰ देवसमीपे गायने దేవునిసన్నిధినిగానముచేయువాఁడు.

देवातिदेवः దేవాతిదేవః, అం పుం विष्णौ విష్ణువు
देवाधिदेव. దేవాధిదేవః, అం పుం महादेवे శివుఁడు· जिनदेवभेदे ఒక జైనదేవుఁడు.
देवीप्रणव. దేవీప్రణవః, అం పుం सर्वार्थसाधके ह्रींकारे సర్వాభీష్టప్రదమైన హ్రీంకారము.
दैवदारव దైవదారవః, అం త్రిం देवदारुवि‐कारे దేవదారువుతోఁ జేసిన యూపము మొ॥
—यातवः —యాతవః, అం త్రిం देवयाते 'దేవయాతః' చూ॥
द्वादशभावा. ద్వాదశభావాః, అం పుం బం तनु‐धनसोदरबन्धुपुत्रशत्रुकलत्रमृत्युधर्मकर्माय ‐ व्ययभावेषु తను‐ధన‐సోదర‐బన్ధు‐పుత్ర‐శత్రు‐కళత్ర‐మృత్యు‐ధర్మ ‐ కర్మ‐ఆయ‐వ్యయ భావ(స్థాన)ములు

श २ శ 2

दंश దంశః అం పుం कवचे కవచము, खण्डने ఛేదించుట. दशने కాటు, కొఱుకుట; दन्ते పల్లు. दोषे దోషము, मर्मणि ఆయువుపట్టు; वनमक्षिकायाम् అడవియీఁగ; सर्पक्षते పాముకాటు, दंश्याम् 'దంశీ' చూ॥
दंशी దంశీ, ఈం సీం क्षुद्रदंशे అడవిదోమ, చిట్టీఁగ
दन्श దన్శ, ధాం (दशति) दंशने కొఱుకుట
दर्श· దర్శః, అం పుం अमावास्यायाम् అమావాస్య; तत्र कर्तव्ये यागे అందు చేయఁదగిన యాగము; दर्शने చూచుట.
दर्शी దర్శీ, న్ త్రిం ज्ञातरि తెలిసికొనువాఁడు; द्रष्टरि చూచువాఁడు; विवेचके వివేచించువాఁడు.
दश దశ, న్ త్రిం संख्याभेदे ఈఁరేను, ఈరైదు, బంతి, పది; संख्येये పదివస్తువులు పదుగురు(పదిమంది) [కూటమి.
दशत् దశత్, త్ పుం दशानां समूहे పదింటి
दशा దశా, ఆం సీం अवस्थायाम् దెస, స్థితి, అవస్థ; दीपवर्तौ దీపపువత్తి; मनसि మనస్సు; सूर्यचन्द्रादिग्रहाणा स्वामित्वेन भोग्यकाले సూర్యచంద్రాదిగ్రహములు దశలు; अनङ्ग‐दशासु 'అనఙ్గదశాః' చూ॥ गर्भवासादिरूपा‐वस्थासु दशासु గర్భవాసము జన్మ బాల్యము కౌమారము పౌగండము యౌవనము స్థవిరత జర ప్రాణరోధము నాశము.
दशाः దశాః, అం ఆం (సం బం वस्त्रान्ते చేకము, బద్దియ, బద్దె, వత్తి, వత్తె కొంగచెఱఁగు.
दशि దశి, ధాం (दंशति, दंशयते) दशने కాటువేయుట (दंशयति) भाषायाम् చెప్పుట. (दंशयति –ते) दीप्तौ ప్రకాశించుట.
दशी దశీ, న్ త్రిం दशसंख्यायुक्ते పదిసంఖ్యగలది; दशपे 'దశపః' చూ दीपे దీపము. सदशे वस्त्रे బద్దెగలబట్ట.
दार्श దార్శః, అం త్రిం दर्शभवे అమావాస్యయందుఁగలిగినది, दर्शिभवे నేత్రమునఁగలిగినది [(दाशति –ते) दाने ఇచ్చుట.
दाश దాశ, ధాం (दाश्नोति) हिंसायाम् హింస.
दाश దాశః, అం పుం कैवर्ते మీలవేఁటరి, చేఁపలఁబట్టువాఁడు, भृत्ये సేవకుఁడు.
दाशी దాశీ, ఈం సీం दाशस्त्रियाम् పల్లెత, బోయ(యె)త, దాశస్త్రీ.
दाश्र దాశ్ర, ధాం (दाशति ‐ते) दाने ఇచ్చుట.
दिश దిశ, ధాం (दिशति –ते) अतिसर्जने ఇచ్చుట; आज्ञापने ఆజ్ఞాపించుట; कथने చెప్పుట [देशके ఉపదేశించువాఁడు.
दिशः దిశః, అం పుం विष्णौ విష్ణువు. త్రిం
दिशा దిశా, ఆం సీం दिशि దెస, దిక్కు.
दिशाः దిశాః, స్ సీం दिशि దిక్కు.
दृशन् దృశత్, ద్ సీం दृषदि ఱాయి
दृशा దృశా, ఆం సీం नेत्रे కన్ను.
दृशिः –शी దృశిః –శీ, ఇం ఈం సీం दृष्टौ చూపు; प्रकाशे ప్రకాశము, चेतने पुरुषे చేతనుఁడైన పురుషుఁడు.
दृशिर् దృశిర్, ధాం (पश्यति) प्रेक्षणे చూచుట.
देश· దేశః, అం పుం भूगोलान्तर्गते भागभेदे

'ఆడియము,ఆడెము,ఊఱు,ఏఱువ, కలంక,
-నాడిక, నాడు,నాడెము, నేల, మాగాణి(ని),
విలాతి, సీమ, దేశము (ఒక భూభాగము)
स्थानमात्रे ప్రదేశము, స్థానము.

देशी దేశి, ईं॰सी॰ दीपकरागस्य भार्यायाम् దీపకరాగము-భార్య. नं॰पुं॰ गानप्रकारभेदे ఒక గానపద్ధతి त्रिं॰ देशके 'దేశకః' చూ

द्विश ద్విశః, अव्यं॰ द्वयो द्वयो రెండు (ఇద్దఱు)చొప్పున, రెండేసి

द्वीश. ద్వీశః, अं॰पुं॰ विशाखायाम् విశాఖ .

द्व्यशम् ద్వ్యంశమ్, अं॰नं॰ अशद्वये రెండు-అంశ(భాగ)ములు.

श ३ శ 3

दशश దశశః, अव्यं॰ दशसु दशसु పదేసి, పది(పదిమంది)చొప్పున.

दिनांशः దినాంశః, अं॰पुं॰ त्रिधा विभक्तस्य दिनस्य भागे పూట.

दिनेश దినేశః, अं॰पुं॰ सूर्ये సూర్యుఁడు, दिनस्य अधिपतौ దినమునకధిపతి.

दीप्तांशु· దీప్తాంశుః, उं॰पुं॰सूर्ये సూర్యుఁడు.

दु (दु)स्पर्श. దుః(దు)స్పర్శః,अं॰त्रिं॰ दुष्पर्शे 'దుష్పర్శః' చూ॰ -र्शा -ర్శా, आं॰सी॰ यासे తీటకసింద†; लताकरञ्जे తీఁగెకానుగు† कण्टकार्याम् దూలగొండి†; खवल्याम् అంతర తామర†; बृहत्याम् వాఁకుడు†.

दुराशा దురాశా, आं॰सी॰ दुष्टायामाशायाम् గొంతెమకోరిక,పేరాస,పూర్తి పేయరానిఆశ

दुरीशः దురీశః, अं॰पुं॰ दुष्प्रभौ దుష్టప్రభువు

दुर्दर्शः దుర్దర్శః, अं॰पुं॰ नागसर्पविशेषे ఒక నాగసర్పము. त्रिं॰ दु खेन दृश्ये దర్శింపఁగష్టమైనది [ముచే నశించినది.

दुर्नशः దుర్నశః, अं॰त्रिं॰ दुःखेन नष्टे కష్ట

दुर्यशः దుర్యశః, सं॰नं॰ अकीर्तौ అపకీర్తి -शाः -శాః, सं॰त्रिं॰तद्वति అది గలవాఁడు

दुष्पर्श· దుష్పర్శః, अं॰त्रिं॰ दुरालम्भे 'దురాలమ్భః' చూ -र्शा -ర్శా, आं॰सी॰ दुरालभायाम् తీటకసింద†.

दूडा(ला)श దూడా(లా)శః, अं॰त्रिं॰ दु खेन हिंस्ये హింసింపఁగష్టమైనది.

देवेश దేవేశః, अं॰पुं॰ विष्णौ విష్ణువు, शिवे శివుఁడు. -शी -శీ, ईं॰सी॰ दुर्गायाम् పార్వతి. [గలు.

द्युनिशम् ద్యునిశమ్, अं॰नं॰ अहोरात्रे రేప

द्वात्रिंशत् ద్వాత్రింశత్,तं॰सी॰द्व्यधिकदशत्रिके 32, तत्सङ्ख्येये ఈసంఖ్యగలవి. -श. -శః, अं॰त्रिं॰ द्वात्रिंशत्तमे ముప్పదిరెండవది.

द्वादश ద్వాదశ, नं॰त्रिं॰ सङ्ख्याभेदे ఇ(ఈ)రాఱు,పన్నిగ,పదిరెండు,బార,బారా, ముచ్చెకము, పండ్రెండు, तत्सङ्ख्येये ఈ సంఖ్యగలవి. -श -శః,अं॰त्रिं॰ द्वादशाना पूरणे పండ్రెండవది. -शी -శీ, ईं॰सी॰तिथिभेदे దోదసి, బారసి, ద్వాదశితిథి

द्वा(द्वि)विश ద్వా(ద్వి)వింశః, अं॰त्रिं॰ द्वाविंशतिसङ्ख्यापूरणे ఇరువదిరెండవది; तद्युते దీనితోఁ గూడినది [జః'చూ॥

द्विजेश ద్విజేశః, अं॰पुं॰ द्विजराजे 'ద్విజరా

द्विदश ద్విదశః, अं॰त्रिं॰ द्वादशसङ्ख्यायुक्ते పండ్రెండుసంఖ్యగలది.

श ४ శ 4

दलकोश. దలకోశః, अं॰पुं॰ कुन्दे మొల్ల†.

दशदशी దశదశీ,नं॰त्रिं॰शतगुणिते నూఱుగలది

दशदिश -शा దశదిశః -శాః,शं॰आं॰सी॰ बं॰ दशसु दिशासु ఈరెదుకదలు, పది దిక్కులు. [పసుపు†.

दारुनिशा దారునిశా, आं॰सी॰ दार्व्याम् మ్రాని

दीर्घकेश. దీర్ఘకేశః, अं॰पुं॰ भल्लूके ఎలుఁగు [illegible]: देशभेदे ఒక దేశము. -शी -శీ, ईं॰सी॰ दीर्घकेशयुतायाम् దీర్ఘకేశములు

గల స్త్రీ. -दर्शी -దర్శి, న్‌.త్రి. दूरदर्शिनि 'దూరదర్శి' చూ -वंशः -వంశః, అ.పుం. नडे కిక్కిసకసవు†.

दिनराशिः దినరాశిః, ఇం.పుం. अहर्गणे జ్యోతిషోక్తమైన అహర్గణముః दिन(सञ्ज्ञके)राशौ దిన(మా)లగ్నములు

दिव्यदर्शी దివ్యదర్శి, న్‌.త్రి. दिव्यदृष्टिविशिष्टे దివ్యదృష్టి గలవాఁడు.

दूरदर्शी దూరదర్శి, న్‌.త్రి. दूरदृष्टिविशिष्टे దూరపు చూపు గలవాఁడు. विदुषि విద్వాంసుఁడు. पुं.गृध्रे గ్రద్ద, भल्लुके ఎలుఁగుగొడ్డు.

दुष्प्रकाशः దుష్ప్రకాశః, అ.పుం. अन्धकारे చీఁకటి

देवदर्श. దేవదర్శః, అ.త్రి. देवदर्शने 'దేవదర్శనః' చూ -दर्शम् -దర్శమ్, అవ్య. देवं दृष्ट्वेत्यर्थे దేవుని దర్శించి. -पशु -పశుః, ఉ.పుం. देवोद्देशेन उत्सृष्टे पशौ దేవతల నుద్దేశించి విడువఁబడిన పశువు, -मिन्नत्वेन देवोपासके భేదదృష్టితో దేవత నుపాసించువాఁడు.

दोषाक्लेशी దోషాక్లేశీ, ఈ.సీ. वनबर्बुरिकायाम् అడవితుమ్మ†. [బృహస్పతి.

द्वादशांशुः ద్వాదశాంశుః, ఉ.పుం. द्वादशकरे

द्वा(द्वि)पञ्चाशत् ద్వా(ద్వి)పఞ్చాశత్, త్‌.సీ. संख्यासङ्ख्येययोः 52 ఈ సంఖ్యగలవి. -श -శః, అ.త్రి. अधिकपञ्चाशत्तमे ఏఁబదిరెండవది. [శుక్రుఁడు.

द्वारकेशः ద్వారకేశః, అ.పుం. श्रीकृष्णे శ్రీకృ

द्विद्वादश. ద్విద్వాదశః, అ.పుం. दोषयुक्ते वरकन्ययो राशिभेदे వరుఁడు కన్య-వీరి రాశి రెండవదిగాని పండ్రెండవదిగాని యగుట.

श ५ శ ౫

दशभूमीश దశభూమీశః, అ.పుం. दशबले 'దశబలః' చూ॥ [illegible]

दहराकाश దహరాకాశః, అ.పుం. ईश्वरे ఈశ్వరుఁడుః चिदाकाशे చిదాకాశము, దహరమునఁ బ్రకాశించు బ్రహ్మము.

दक्षिणाधीशः దక్షిణాధీశః, అ.పుం. यमे దక్షిణంపురాయఁడు, యముఁడు.

दोषप्रकाश దోషప్రకాశః, అ.పుం. दोषप्रकटने అరదూఱు, రద్ది, రద్దు, అల్లరి, దోషప్రకటన.

द्रोणकलशः ద్రోణకలశః, అ.పుం. यज्ञपात्रभेदे దారుమయయజ్ఞపాత్రవిశేషము.

द्वा(द्वि)चत्वारिंशत् ద్వా(ద్వి)చత్వారింశత్, త్‌.సీ. अधिकदशचतुष्के 42; तत्सङ्ख्येये ఈ సంఖ్యగలవి. -श -శః, అ.త్రి. द्विचत्वारिंशत्तमे నలుబదిరెండవది.

ष-सं.प्र. ష-సం ప్ర

दंष्ट्रानखविष. దంష్ట్రానఖవిషః, అ.పుం. मार्जारादौ పిల్లి కుక్క కోఁతి మొ॥

दंष्ट्राविष. దంష్ట్రావిషః, అ.పుం. सर्पे పాము. -षा -షా, ఆ.సీ. लूताभेदे ఒక సాలెపురుగు.

दन्तघर्ष దన్తఘర్షః, అ.పుం. दशनघर्षणे (मृत्युचिह्नभेदे) పళ్ళుకొఱుకుట (ఒక మరణచిహ్నము). -हर्षः -హర్షః, అ.పుం. दन्तरोगभेदे పంటిశివ, పండ్లులాగురోగము.

दमघोषः దమఘోషః, అ.పుం. शिशुपालपितरि శిశుపాలుని తండ్రి.

दशपुरुषम् దశపురుషమ్, అ.న. स्वजनकावधिपुरुषदशके తండ్రిమొదలుగా (అటు) పదితరములవారు.

दशाकर्षः -र्षी దశాకర్షః -ర్షీ, అ. న్‌. పుం. दीपे దీపము. -र्षा -ర్షా, ఆ.సీ. वस्त्राञ्चले అద్దె. -र्षाः -ర్షాః, అ.పుం.బ. दशायाम् అద్దె.

दारुमूषा దారుమూషా, ఆ.సీ. ओषधिभेदे ఒక ఓషధి.

दिधिषु దిధిషుః, ఉ.పుం. द्विरूढायाः स्त्रियाः

पत्यौ మాఱుమనువుదానిమగఁడు.

दिधि(धी)षूः దిధి(ధీ)షూః, ఊంసీం द्विरूढायाम् 'ద్విరూఢా' చూ॥ ज्येष्ठायामपरिणीतायां परिणीतायामनुजायाम् అక్క పెండ్లికానిదిగా నుండగా పెండ్లిచేసికొనిన చెల్లెలు

दिविषत् దివిషత్, ద్రుంపుం देवे దదలుకాఁడు, వేలుపు. [పొడుగుదోస†.

दीर्घतिमिषा దీర్ఘతిమిషా, ఆంసీం कर्कट्याम्

दुराधर्ष. దురాధర్షః, అంత్రిం अधर्षणीये ఎదిరింపరానివాఁడు; दुष्प्रापे పొందరానిది. पुं श्वेतसर्षपे తెల్లావాలు† -र्षा -ర్షా, ఆంసీం कुटुम्बिन्याम् పెంటి†.

दुर्घोषः దుర్ఘోషః, అంపుం भल्लूके ఎలుఁగుగొడ్డు, दुष्टे घोषे పాడుపోదు. త్రిం तद्वति అదిగలది.

दुर्धर्षः దుర్ధర్షః, అంత్రిం दुःधर्षे ఎదిరింపరానిది. -र्षा -ర్షా, ఆంసీం कन्थार्याम् కందారి†; नागदमन्याम् ఒక పుప(చూ)ము

दुर्विष· దుర్విషః, అంపుం शिवे శివుఁడు.

दुषिर् దుషిర్, ధాం(दुष्यति) वैकृत्ये వికృతమగుట, చెడిపోవుట.

दुष्टवृषः దుష్టవృషః, అం పుం शक्तत्वेऽपि अधूर्वहेवृषमे శక్తియుండియుపనిచేయనియెద్దు

दुष्प्रधर्षः దుష్ప్రధర్షః, అంత్రిం दुर्धर्षे 'దుర్ధర్షః' చూ॥ -धर्षा -ర్షా, ఆంసీం यासे తీఁటకసింద†; खर्जूर्याम् ఈద్దీఁదు†. -हर्ष. -హర్షః, అంత్రిం दुष्करप्रहर्षयुक्ते మహత్తరమైన సంతోషముగలవాఁడు [కంటిపువి.

दूषिः -षी దూషిః -షీ, ఇంఈంసీం नेत्रमले

दूषीविषम् దూషీవిషమ్, అంనం औषधादिमिर्निर्वीर्यीकृतविषे ఔషధాదులచే విఱిచఁబడిన విషము; विषमेदे దాతువులఁ జెఱచెడి ఒక విషము. [నాగుబాము.

दृग्विषः దృగ్విషః, అంపుం दृष्टिविषे नागसर्पे

दृषत् దృషత్, ద్రుంసీం पेषणपाषाणे సన్నికల్లు; शिलायाम् రాయి.

दृष्टदोष· దృష్టదోషః, అంపుం शात्रौ శత్రువు.

देवर्षिः దేవర్షిః, ఇంపుం देवऋषिषु नारदादिषु నారదుఁడు మున్నగు (దేవతలును ఋషులునైన)వారు; सप्तगोदावरतीर्थदेवे ఏడు గోదావరితీర్థముల దేవత. [యద్వారము.

देवसुषिः దేవసుషిః, ఇంపుం हृदयद्वारे హృద

देहकोष. దేహకోషః, అంపుం पक्षिपक्षे పక్షి ఱెక్క.

दोष దోషః, అంపుం अपकर्षप्रयोजनकेवस्तुनिष्ठे धर्मभेदे అపకర్షమే ఫలముగాఁ గల వస్తునిష్ఠమైన ఒక ధర్మము, काव्यदोषेषु కావ్యదోషములు, శ్రుతికటువు మొ॥ हेतुदोषेषु హేతుదోషములు, వ్యభిచారము మొ॥ भ्रमदोषेषु భ్రమదోషములు, పిత్తము మొదలైనవి; रागादिषु రాగము ద్వేషము మోహము మొ॥ अव्याप्त्यतिव्याप्त्यसंभवेषु అవ్యాప్తి-అతివ్యాప్తి-అసంభవములు, विध्यतिक्रमजनिते अदृष्टभेदे విధి నతిక్రమించుటచేత నేర్పడిన అదృష్టవిశేషము; मिथ्याज्ञानजन्यवासनायाम् మిథ్యాజ్ఞానముచేఁ గలిగిన వాసన; गोवत्से కోడెదూడ; दूषणे దొసఁగు, దోసము, తప్పు; पापे దొసఁగు, దోసము, పాపము; त्रिदोषे 'త్రిదోషమ్' చూ॥

दोषा దోషా, అవ్యం प्रदोषे ప్రదోషకాలము; रात्रौ రాత్రి. ఆంసీం भुजे చేయి; रात्रौ రేయి. [గలవాఁడు.

दोषी దోషీ, న్ంత్రిం सदोषे దోషి, దోషము

द्यु(द्यो)षत् ద్యు(ద్యో)షత్, ద్రుం పుం द्युसदि 'ద్యుసత్' చూ.

द्रुमशीर्षम् ద్రుమశీర్షమ్, అంనం वृक्षतुल्याग्रयुक्ते कुट्टिमभेदे వృక్షాగ్రమువంటిఅగ్రముగల ఒక చాలికట్టడము; वृक्षाग्रे చెట్టుకొన.

द्विपुरुष· ద్విపురుషః, అంత్రిం पुरुषद्वयप्रमाणयुक्ते రెండు నిలువులు గలది.

द्विभाषी ద్విభాషి, न्० त्रि० भाषाद्वयवेतरि దుబాసి,దుబాసి,రెండుభాషలుతెలిసినవాఁడు

द्विवर्षम् ద్వివర్షమ్, द्विहायने 'ద్విహాయనమ్' చూ॥ द्वि(द्वै)वार्षिके 'ద్వి(ద్వై)వార్షికః' చూ॥ द्विवर्षं सत्कृत्य नियोजिते రెండేండ్లు సత్కరించి నియోగింపఁబడినవాఁడు: तादृशे मृते అట్టి మృతవాఁడు.

द्विशीर्षः ద్విశీర్షః, अ०पु० अग्नौ అగ్ని.

द्विष ద్విష, धा० (द्वेष्टि, द्विष्टे) अप्रीतौ అప్రీతి, ద్వేషించుట. [పంౘెండు

द्विषट् ద్విషట్, ष्०त्रि० द्वादशसु ఆరాఱు,

द्विषन् ద్విషన్, त्०त्रि० शत्रौ శత్రువు

द्वेषः ద్వేషః, अ०पु०विरोधे దేషము, 'విరోధః'చూ दुःखसाधने विद्यमानेऽपि दुःखं मे माभूदिति विपर्ययविशेषे దుఃఖసాధనముండియును ఎట్టిదుఃఖము నాకు లేకుండునుగాక యనెడి చిత్తవృత్తివిశేషము. [వాఁడు

द्वेषी ద్వేషి, न्०त्रि० द्वेषयुक्ते ద్వేషముగల

द्वैयायुषम् ద్వైయాయుషమ్, अ०न० द्विगुणिते आयुःकाले దుగుణమాయుఃకాలము.

स-सं०प्र० స-సం ప్ర

दण्डदासः దణ్డదాసః, अ०पु० दण्डादिधनशुद्ध्यर्थं स्वीकृतदासभावे జరిమానా బాకీ దులు తీర్చలేక దాసుఁడైనవాఁడు. –वासी –వాసీ, न्०पु० द्वारपाले ద్వారపాలకుఁడు: स्थायुके 'స్థాయుకః' చూ॥

दन्तमांसम् దన్తమాంసమ్, अ०न० दन्तसलममांसे చిగురు, పంటిచిగురు. –वास –వాసః, स्०न० ओष्ठे పెదవి.

दरहासः దరహాసః, अ०पु० मन्दहासे చిఱునగవు. [అకు-ఈనె,అకు-కాడ.

दलस्नसा దలస్నసా, आ०सी० पत्रसिरायाम्

दशनवासः దశనవాసః, स्०न० ओष्ठे పెదవి

दस దస, धा० (दासयते) दर्शनदंशनयोः చూచుట కొఱుకుట

दसि దసి, धा० (दसति, दसयते)'दस'पश्य 'దస'చూ। (दंसयति) भाषायाम् పలుకుట.

दसु దసు, धा०(दस्यति)उपक्षयेనష్టమగుట, उत्क्षेपे పైకివేయుట, उपक्षेपे ఆక్షేప(చూ)ము [దొంగల కధీనము.

दस्युसात् దస్యుసాత్, अ०य० तस्कराधीने

दस्रसूः దస్రసూః,ऊ०सी०सञ्ज्ञादेव्याम् సంజ్ఞాదేవి, సూర్యునిభార్య.

दास దాసః,अ०पु० वृत्रासुरे వృత్రాసురుఁడు. दस्यौ దస్యు(చూ)వు; कैवर्ते జాలరి; भृत्ये గుండఁడు, గులాము, గుల్లాము, దాస(రి)సీఁడు, వరవు, వరవుఁడు, లంకెమానిసి, బంటు, దాసుఁడు: दानपात्रे దానార్హుఁడు; शूद्रे శూద్రుఁడు, शूद्रनामोपपदे శూద్రవర్ణసూచకశబ్దము त्रि० ज्ञातात्मनि ఆత్మవేత్త; उपक्षेपके ఆక్షేపించువాఁడు.

दासी దాసీ,ई०सी० काकाङ्गयाम् కాకిదొండ†: नील(पीत)झिण्ट्याम् నల్ల(పచ్చ)గోరింట†: झिण्ट्याम् గోరింట†; दाशस्त्रियाम् పల్లెత; परिचारिकायाम् ఇల్బిడ్డ,గులాము,గుల్లాము, తొత్తు,పాచిక, పాదకి, బోనకత్తియ(కత్తె), వరవు, పారిక,బానిస,బానిసె,బోనముకత్తె, వరవుడు,విలువరమ్మడు,సాఁకుడు,పనికత్తె: चेट्याम् చేడిక; वेश्यायाम् వేశ్య: शूद्रायाम् శూద్రజాతిస్త్రీ; शूद्रयाम् శూద్రునిభార్య.

दासृ దాసృ, धा०(दासति –ते)दाने ఇచ్చుట.

दिग्वासा దిగ్వాసాః, स्०पु० शिवे శివుఁడు. त्रि० दिगम्बरे దిసమొలవాఁడు.

दित्सा దిత్సా, आ०सी० दातुमिच्छायाम् ఇవ్వ(ఈయ)ఁగోరి. [గోరినవాఁడు.

दित्सु దిత్సుః, उ० त्रि० दित्सायुक्ते ఈయఁ

दिवसः దివసః, अ०पु० दिने దిన(చూ)ము.

दिवोदासः దివోదాసః, अ०पु० काशिराजे కాశిరాజు.

दिवौकस. దివౌకసః,అం పుం दिवौकसि వేలుపు
दिव्यरस· దివ్యరసః,అం పుం पारदे పాదరసము.
दीप्ररस. దీప్తరసః,అం పుం कीटभेदे ఱాఁబోయి
వచోటఁ బ్రకాశించెడిరసముగల ఒకపురుగు
दीसः దీసః, అం త్రిం क्षयघ्ने క్షయనాశకము.
दुरासम् దురాసమ్,అం నం आसितुमशक्ये ఉండ
(నిలువ)రానిది. [నివసింపఁగష్టమైనది
दुर्वस· దుర్వసః, అం త్రిం दुःखेन वासयोग्ये
दुर्वासाः దుర్వాసాః, స్ పుం शिवांशात् जाते
अत्रिपुत्रे मुनिभेदे దుర్వాసస్సు(సుఁడు),
శివునియంశచే అత్రికిఁ బుట్టిన ఒక ముని.
त्रिं कुचेले 'కుచేలః' చూ॥
देवदासी దేవదాసీ, ईं स्त्री वनबीजपूरे అడవి
మాదీఫలము†, वेश्यायाम् వేశ్య, देवाना
परिचारिकायाम् వేలుపుదాసిస. —मास.
—మాసః, అం పుం गर्भस्याष्टमे मासे గర్భ
ధారణమైన యెనిమిదవమాసము; मनुष्य-
मानेन त्रिंशद्वर्षात्मके देवाना मासे మనుష్య
మానముచే ముప్పదియేండ్లకాలపరిమితి గల
దేవతల ఒకనెల.
देवसात् దేవసాత్, अव्यं देवदेये దేవతల
కియ్యఁదగినది, देवाधीने దేవతల కధీనము.
देवच्छन्दसम् దేవచ్ఛన్దసమ్,అం నం छन्दोभेदे
ఒక ఛందస్సు.
देवावास. దేవావాసః, అం పుం अश्वत्थे రావి†:
मेरौ మేరుగిరి, देवालये 'దేవాలయః' చూ॥
देहाध्यास. దేహాధ్యాసః, అం పుం देहधर्मस्य
आत्मतया बोधे దేహధర్మమును(మనుష్య
త్వాదులను) తనది(వి)గాఁ దలఁచుట.
दैवोदासिः దైవోదాసిః, ఇం పుం प्रतर्दने ప్రత
ర్దనుఁడు.
दौर्वाससम् దౌర్వాససమ్, అం నం दुर्वाससा
प्रोक्ते దుర్వాససః ప్రోక్తమైన యొకఉపపురా
ణము, శివధర్మము. [दिविषदि దేవత.
द्युनिवासः —सी ద్యునివాసః —సీ, అం న్ పుం

द्युसद् ద్యుసద్, ద్ పుం दिविषदि వేలుపు ग्रहे
గ్రహము. [द्रप्सि నీళ్ళ(పలుచని)పెరుఁగు.
द्र(द्रा)प्सम् ద్ర(ద్రా)ప్సమ్, అం నం घनेतर-
द्रवरसा ద్రవరసా,आ स्त्री लाक्षायाम् లక్క.
द्रुणस ద్రుణసః, అం త్రిం दीर्घनासिके నిడివి
ముక్కుగలవాఁడు.
द्वादशमास. ద్వాదశమాసః, అం పుం वत्सरे
ఏఁడు; द्वादशे मासे పంద్రెండవనెల. —साः
—సాః, అం పుం బం चैत्रादिषु చైత్ర-వైశాఖ-
జ్యేష్ఠ-ఆషాఢ-శ్రావణ-భాద్రపద-ఆశ్వయుజ
-కార్తిక - మార్గశీర్ష-పుష్య-మాఘ-ఫాల్గున
మాసములు.
द्विजदास ద్విజదాసః,అం పుం शूद्रे శూద్రుఁడు.

ह २ హ 2

दह దహ, ధాం (दहति) भस्मीकरणे భస్మ
ముచేయుట. [లించుట.
दहि దహి, ధాం(दहयति —ते) दीप्तौ ప్రజ్వ
दाहः దాహః,అం పుం तापे దగ, అక్కసము,
అర(రా)టము, ఆరాట, అవి,ఉడుకు, ఉత్త
లము,ఉదిల,ఒఱపు,ఒలఁబోక,కంది,కందు,
కాఁక, కాఁగుడు, కెర్ల, క్రాఁక, క్రాఁగుడు,
గొవరు,చిచ్చు, చిటచిట,జూపరము,తమకు,
తమక్కు,తుందుడుకు,తుకతుక,వలఁకువ,మం
ట్రటము, మఱుకువ,మఱుగుఁడు, మల్లడి,
వంత, వగ, వద,వేంద్రము,వేఁడి,వేఁడిమి,
సెక, సెగ, సెవ, సేకము,తాపము; भस्मी-
करणे కాల్చుట. [పఁజేయునది.
दाही దాహీ, న్ త్రిం दाहके తపిం(దహిం)
दिह దిహ, ధాం (देग्धि, दिग्धे) उपचये
వృద్ధి, लेपने పూయుట.
दुर्हृत् దుర్హృత్, ద్ త్రిం शत्रौ శత్రువు; दुष्ट-
हृदये దుష్టచిత్తుఁడు.
दुह దుహ,ధాం(दोग्धि,दुग्धे)प्रपूरणे పిదుకుట
दुहिर् దుహిర్, ధాం (दोहति) अर्दने హిం

పించుట. [दृहति) वृद्धौ వృద్ధి.

दृह, दृंहि దృహ, దృంహి, ధా० (दृंहति)

देहः దేహః, అం०पुं० शरीरे 'శరీరమ్' చూ॥ लग्ने లగ్నము; लेपने పూయుట.

देही దేహీ, న్०पुं० आत्मनि ఆత్మ; देहाभिमानिनि जीवे దేహమునే తనముగా భావించు జీవుడు.

दोहः దోహః, అం०पुं० दोहने పిదుకుట; दोहनपात्रे పాలుపిదుకు పాత్ర; क्षीरे పాలు.

दोहा దోహా, ఆ०स्त्री० वृत्तभेदे ఒకవృత్తము.

दोही దోహీ, న్०त्रि० दोहनशीले పిదికెడి స్వభావము గలవాడు.

द्रहः ద్రహః, అం०पुं० ह्रदे హ్రద(చూ)ము.

द्राह ద్రాహ్, ధా०(द्राहते)निद्राक्षये మేల్కొనుట; निक्षेपे దాచుకొనుట.

द्रुह ద్రుహ్, ధా० (द्रुह्यति) जिघांसायाम् హింసింపదలంచుట.

द्रुहः ద్రుహః, అం०पुं० पुत्रे కొడుకు.

द्रुही ద్రుహీ, ఈ०स्त्री० पुत्रिकायाम् కూతురు

द्रोहः ద్రోహః, అం०पुं० अनिष्टचिन्तने కీడు చేయదలంచుట; छद्मवधे కపటోపాయముతో వధించుట; हिंसायाम् హింస.

द्रोही ద్రోహీ, న్० त्रि० द्रोहकर्तरि ద్రోహ(చూ)కర్త.

द्विहा ద్విహా, న్०पुं० गजे ఏనుగు.

द्व्यहः ద్వ్యహః, అం०पुं० दिनद्वये రెండురోజులు.

ह 3 హ 3

दर्पहा దర్పహా, న్०पुं० विष्णौ విష్ణువు; त्रि० गर्वहारके మదమణచువాడు.

दशार्हः దశార్హః, అం०पुं० बुद्धे బుద్ధుడు; यदुदेशे యాదవదేశము; वृष्णिनृपपौत्रे వృష్ణి రాజు మనుమడు; आयुधजीविसंघभेदे ఆయుధముబట్టి జీవించెడి ఒక జాతి.

दशाहः దశాహః, అం०पुं० दशदिनसमुदाये పదిరోజులు.

दात्यूहः దాత్యూహః, అం०पुं० कालकण्ठके खगे కూకటిగుడ్డంగి, కూకురుగుండె, కూకురుగుండగిపిట్ట; चातके వానకోయిల; जलकाके నీరుకాకి, मेघे మేఘము.

दात्यौहः దాత్యౌహః, అం०पुं० दात्यूहे खगे దాత్యూహము(పక్షి).

दाशार्हः దాశార్హః, అం०पुं० यादवे యదువంశజుడు; विष्णौ విష్ణువు. त्रि० दशार्हदेशजे దశార్హదేశమునం బుట్టినది

दिग्दाहः దిగ్దాహః, అం०पुं० उत्पातविशेषे ఉత్పాతవిశేషము. దిక్కులు కాలినట్లు కనంబడుట. [పెయ్య.

दित्यौही దిత్యౌహీ, ఈ०स्त्री० द्विवर्षगवि రెండేండ్ల

दीर्घाहः దీర్ఘాహః, అం०पुं० ग्रीष्मर्तौ గ్రీష్మ ఋతువు, दीर्घे अह्नि దీర్ఘమైన పగలు.

दुरूहः దురూహః, అం०त्रि० दुर्वितर्क्ये ఊహింపంగష్టమైనది.

दुर्ग्रहः దుర్గ్రహః, అం०त्रि० दुःखेन ग्राह्ये గ్రహింపంగష్టమైనది; दुर्ज्ञेये 'దుర్జ్ఞేయః' చూ॥ दुरासदे 'దురాసదః' చూ —हा —హా, ఆ०स्त्री० अपामार्गे ఉత్తరేను†.

दुर्मोहः దుర్మోహః, అం०पुं० काकतुण्ड्याम् కాకిదొండ†. —हा —హా,ఆ०स्त्री० काकादन्याम् కాకాదని(చూ).

दुर्वहः దుర్వహః, అం०त्रि० दुःखेन वहनीये మోయంగష్టమైనది.

दुस्सहः దుస్సహః, అం०त्रि० दुःखेन सोढव्ये సహింపంగష్టమైనది. —हा —హా,ఆ०स्त्री० नागदमन्याम् ఒక జపము†.

दूरोहः దూరోహః,అం०त्रि० दुःखेन रोहणीये ఎక్కుటకుంగష్టమైనది. पुं० दुरारोहे కష్టపడి యెక్కుట.

देवहूः దేవహూః,ఊం०पुं०वामकर्णे ఎడమచెవి.

देवार्हः దేవార్హః, అం०त्रि० देवाय दानयोग्ये

దేవతల కర్పింపఁదగినది. నం देवपर्णे సుర
పర్ణము†. -र्हा ర్హా, ఆం సీం सहदेव्याम्
సహదేవి†.
दोर्ग्रहः దోర్గ్రహః, అం త్రిం बलवति బల
వంతుఁడు. పుం भुजग्रहणे చేయిబట్టుకొనుట;
बाहुस्तम्भे చేతులు పట్టుకొనిపోవు వ్యాధి.
द्रुणहः ద్రుణహః, అం పుం खड्गपिधाने కత్తి
యొఱ.
द्विदेहः ద్విదేహః, అం పుం गजानने 'గజాన
నః' చూ॥ मिथुनकन्याधनुर्मीनराशिषु మిథున-
కన్యా-ధను-ర్మీనరాసులు.

ह - सं प्रं హ - సం॥ప్ర॥

दग्धरुहः దగ్ధరుహః, అం పుం तिलके బొట్టుగు†
-हा -హా, ఆం సీం भस्मरोहायाम् తంగేడు†
दण्डग्राहः దణ్డగ్రాహః, అం త్రిం दण्डधारके
కఱ్ఱనుబట్టినవాఁడు. -बाहुः -బాహుః, తం
త్రిం दण्डाकारबाहुयुक्ते దండము వంటి
బాహువు గలవాఁడు. పుం कुमारानुचरभेदे
ఒకకుమారస్వామి యనుచరుఁడు. -व्यूहः
-వ్యూహః, అం పుం व्यूहभेदे దండాకార
మైన వ్యూహము.
दधिस्नेहः దధిస్నేహః, అం పుం नवनीते వెన్న.
दन्तजाहम् దన్తజాహమ్, అం నం दन्तमूले
దన్తమూల(మూ)ము.
दशबाहुः దశబాహుః, తం సీం दुर्गायाम् దుర్గ.
दशारुहा దశారుహా, ఆం సీం कैवर्तीमुस्तके
తైవరిముస్తె†. [మాతృక.
दहदहा దహదహా, ఆం సీం मातृभेदे ఒక
दक्षिणार्हः దక్షిణార్హః, అం త్రిం दक्षिण्ये 'దక్షి
ణ్యః' చూ॥ [నిలె దక్షిణపుగాలి.
दक्षिणावहः దక్షిణావహః, అం పుం दक्षिणा-
दक्षिणाहि దక్షిణాహి, అవ్యం दूरस्थे दक्षिण-
भागे దూరపుదక్షిణదిక్కు.
दारुगृहम् దారుగృహమ్, అం నం दारुनिर्मि-
मिते गृहे మచ్చు,మాడుగు,మాడువు,మిద్దె,
కొయ్యలతో నమర్చిన యిల్లు. -वहम् -వ
హమ్, అం త్రిం दारुवाहके కొయ్యలను
మోయునది, నదిజలము మొ॥
दीप्तलोहम् దీప్తలోహమ్, అం నం कांस्ये
కంచు; ज्वलिते लोहे కాలిన లోహము.
दीर्घदेही దీర్ఘదేహీ, ఈం సీం मूषिकायाम् పంది
కొక్కు. -बाहुः -బాహుః, తం పుం शिवा-
नुचरभेदे ఒక శివుని యనుచరుఁడు.
दुरभिग्रहः దురభిగ్రహః, అం పుం अपामार्गे
ఉత్తరేను†. త్రిం दुर्ग्राह्ये 'దుర్గ్రాహ్యః'
చూ॥ -हा -హా, ఆం సీం दुस्पर्शायाम्
తీటకసింద†; मर्कट्याम् దూలగొండి†.
दुरवगाहः దురవగాహః, అం త్రిం दुःखेन
अवगाह्ये అవగాహన(మూ)ము చేసికొనఁ
గష్టమైనది.
दुरवग्रहः దురవగ్రహః, అం త్రిం दुःखेन
निग्राह्ये నిగ్రహింపఁగష్టమైనది.
दुराग्रहः దురాగ్రహః, అం పుం युक्तिरहिता-
भिनिवेशे యుక్తియుక్తముగాని పట్టుదల.
త్రిం तद्वति అదిగలవాఁడు. -रुहः -రుహః,
అం పుం बिल्वे మారేడు†; नारिकेले టెంకా
య†. అం త్రిం आरोढुमशक्ये ఎక్కరానిది.
-रुहा -రుహా, ఆం సీం खर्जूर्याम् చిట్టీఁదు†.
-रोहः -రోహః, అం పుం सरटे తొండ;
दुःखेन आरोहणे కష్టముతో ఎక్కుట. త్రిం
तद्वति అదిగలది. -हा -హా ఆం సీం
खर्जूर्याम् చిట్టీఁదు†; शाल्मल्याम् బూరుగు†.
दुर्विगाहः దుర్విగాహః, అం త్రిం दुरवगाहे
'దురవగాహః' చూ॥ [ప్పహః' చూ॥
दुर्विषहः దుర్విషహః, అం త్రిం दुस्सहे 'దు
दुष्परिग्रहः దుష్పరిగ్రహః, అం త్రిం परिग्र-
हीतुमशक्ये పరిగ్రహింపరానిది.
दृढप्ररोहः దృఢప్రరోహః, అం పుం वटे మఱ్ఱి†.
देवगणग्रहाः దేవగణగ్రహాః, అం పుం బం देवा-

दिगणरूपेषु ग्रहेषु दे वా దిగణరూపమైన గ్రహములు.

देवगुही దేవగుహీ, ఈం॰సీ॰ सरस्वत्याम् సరస్వతి. –गृहम् –గృహమ్, అం॰నం॰ देवालये దేవాలయము; सूर्यादीनां ज्योतिर्मण्डले సూర్యచంద్రాది జ్యోతిర్మండలము. –ग्रहः –గ్రహః, అం॰పుం॰ ग्रहमेदे దేవరూపమైన గ్రహము. –सहम् –సహమ్, అం॰నం॰ भिक्षासूत्रमेदे ఒక భిక్షసూత్రము. పుం॰ गिरिमेदे ఒక కొండ. –हा –హా, ఆం॰సీ॰ दण्डोत्पले దండోత్పలము†.

दोषग्राही దోషగ్రాహీ, న్ం॰త్రిం॰ दोषैकदर्शि 'దోషైకదృక్' చూ॥

द्वादशाहः ద్వాదశాహః, అం॰పుం॰ यागमेदे పండ్రెండుదినము లనుష్ఠింపఁదగిన ఒక యాగము; द्वादशे दिने పండ్రెండవరోజు. నం॰ द्वादशसु दिनेषु పండ్రెండురోజులు. త్రిం॰ द्वादशदिनं व्याप्य सत्कृत्य नियोजिते పండ్రెండురోజులు సత్కరించి నియమింపఁబడినవాఁడు; तादृशे भृते అట్టి కూలివాఁడు; स्वसत्तया तद्यापके यागादौ పండ్రెండు రోజులు నడిచెడి యాగము మొ॥ तत्रभाविनि ज्वरादौ పండ్రెండురోజు లుండెడి జ్వరము మొ॥ [సర్పములభక్షించెడి రాజసర్పము.

द्विमुखाहिः ద్విముఖాహిః, ఇం॰పుం॰ राजसर्पे

क्ष-सं॰ ग्रं॰ క్ష-సం॥ గ్ర॥

दण्डवृक्षः దణ్డవృక్షః, అం॰పుం॰ स्नुह्याम् జెముడు†

दशकुलवृक्षाः దశకులవృక్షాః, అం॰పుం॰ బం॰ श्लेष्मातककरञ्जबिल्वाश्वत्थकदम्बनिम्बवटोदुम्बरधात्रीचिञ्चासु విరిగి కానుగు మారేడు రావి కదిమి వేము మఱ్ఱి మేడి ఉసిరిక చింత చెట్లు. [క్రొత్తిక*.

दहनर्क्षम् దహనర్క్షమ్, అం॰నం॰ कृत्तिकायाम्

दक्ष దక్ష, ధా॰(दक्षते) वृद्धौ వృద్ధి; शीघ्रार्थे च త్వర; गतौ గతి; हिंसने హింసించుట.

दक्षः దక్షః, అం॰పుం॰ अग्नौ అగ్ని; दक्षिणभागे కుడివైపు; कुक्कुटे కోడి; दक्षप्रजापतौ దక్షప్రజాపతి; स्मृतिकर्तृमेदे ఒక స్మృతికర్త; वृक्षमेदे ఒక చెట్టు; शिववृषभे నంది; शिवे శివుఁడు. త్రిం॰ ज्ञातव्येषु कर्तव्येषु वा उपस्थितेषु सद्यएव ज्ञातुं कर्तुं च समर्थे క్రమమే ఎఱుఁగఁదగినవి యెఱుఁగుటకును చేయఁదగినవి చేయుటకును సమర్థుఁడైనవాఁడు.

दक्षा దక్షా, ఆం॰సీ॰ भूमौ భూమి.

दाक्षः దాక్షః, అం॰త్రిం॰ दक्षसम्बन्धिनि దక్షునకు సంబంధించినది, दाक्षेरागते దాక్షినుండి వచ్చినది. పుం॰ दाक्षिसमुदाये దాక్షి(చూ) సమూహము; तदङ्के తత్సంబంధమైన అంకము. నం॰ तल्लक्षणे తత్సంబంధమైన లక్షణము. బం॰ दाक्षाः छात्रेषु దాక్షిశిష్యులు; दाक्षेः दण्डमानवेषु దాక్షియొక్క దండమానవులు. [కొడుకు.

दाक्षिः దాక్షిః, ఇం॰పుం॰ दक्षस्यापत्ये దక్షుని

दाक्षी దాక్షీ, ఈం॰సీ॰ पाणिनिमुनिजनन्याम् పాణినిమహర్షి-తల్లి.

दिदृक्षा దిదృక్షా, ఆం॰సీ॰ द्रष्टुमिच्छायाम् చూడఁగోరిక. –क्षुः –క్షుః, ఉం॰త్రిం॰ द्रष्टुमिच्छौ చూడఁగోరినవాఁడు.

दिधक्षा దిధక్షా, ఆం॰సీ॰ दग्धुमिच्छायाम् కాల్చఁగోరిక. –क्षुः –క్షుః, ఉం॰త్రిం॰ दग्धुमिच्छौ కాల్చఁగోరినవాఁడు.

दिव्यचक्षुः దివ్యచక్షుః, ష్ం॰నం॰ सुलोचने కండ్ల జోడు. పుం॰ कपौ కోఁతి; सुगन्धमेदे ఒక పరిమళము. త్రిం॰ अन्धे గ్రుడ్డి; दिव्यदृष्टौ 'దివ్యదృష్టి' చూ॥

दिशाचक्षुः దిశాచక్షుః, ష్ం॰పుం॰ गरुडात्मजमेदे ఒక గరుడునికొడుకు.

दीपवृक्षः దీపవృక్షః, అం॰పుం॰ दीपतरौ దండ దివియ, పెమ్మె, దీపపుపెమ్మె, దీపము

మంచెరి లోహమయ స్తంభవిశేషము.

दीप्ताक्षः దీప్తాక్షః, అం॰పుం॰ खगभेदे పైఁడి కంటిపిట్ట; मार्जाले పిల్లి.

दीर्घपक्षः దీర్ఘపక్షః, అం॰పుం॰ धूम्याटे కూఁకటిమూఁగ†. –वृक्षः –వృక్షః, అం॰పుం॰ताले తాడు†; साले మద్ది†.

दीक्ष దీక్ష, ధాం॰(दीक्षते) मौण्ड्येज्योपनयननियमव्रतादेशेषु ముండనము యజ్ఞము ఉపనయనము నియమము వ్రతాదేశము

दीक्षा దీక్ష, ఆం॰స్త్రీం॰ क्रियावर्णकलासर्शवाक्दृज्ञानससंज्ञकासु सप्तविधदीक्षासु క్రియాదీక్ష వర్ణదీక్ష కళాదీక్ష స్పర్శదీక్ష వాగ్దీక్ష దృగ్దీక్ష మనోదీక్షయనఁబడెడి సప్తవిధదీక్షలు [దీ–దివ్యభావము నొసఁగునది; క్ష – (సమస్త పాపమును)క్షళనముసేయునది. దీ–(గురువుకొఱకు ధనముసువర్ణము పట్టువస్త్రములు (ప్రాణము) దానముచేయఁబడుట గలది. క్ష–(సద్భావముచేత నానాపాపములు)క్షయమగునట్టి స్థితిగలది. దీ –(నిర్మలజ్ఞానము) దానముసేయఁబడుటగలది; క్ష–(కర్మవాసనలు) క్షయమగుట గలది]; नियमे నియమము; मन्त्रोपदेशे మంత్రోపదేశము; गुरुमुखात् मन्त्रग्रहणे గురుముఖతః మంత్రస్వీకారము, उपनयने ఉపనయనసంస్కారము; तृतीयजन्मनिज्ञानात्मక మైనమూఁడవజన్మ.

दुधुक्षन् దుధుక్షన్, త్రం॰త్రిం॰ दोग्धुमिच्छति పిదుకఁగోరుచున్నవాఁడు. –क्षा –క్ష,ఆం॰స్త్రీం॰ दोग्धुमिच्छायाम् పిదుకఁగోరిక. –क्षुः –క్షుః, త్రం॰త్రిం॰ दोग्धुमिच्छौ పిదుకఁగోరినవాఁడు.

दुरक्षः దురక్షః, అం॰పుం॰ दुष्टद्यूते నిందితమైన జూదము; कपटपाशके దొంగపాచిక. నం॰ दुष्टनेत्रे చెడ్డకన్ను. త్రిం॰तद्वति దుష్టనేత్రుఁడు

दुर्भिक्षम् దుర్భిక్షమ్, అం॰నం॰ भिक्षायाः अप्राप्तिकाले భిక్షలభింపనికాలము; भिक्षायाः अभावे భిక్షలభింపమి, क्षमे అరితాగుడు, విట్టు, నెవ్వ, కాటకము, కఱవు.

दृगध्यक्षः దృగధ్యక్షః,అం॰పుం॰सूर्ये సూర్యుఁడు, నేత్రాధిపతి.

देववृक्षः దేవవృక్షః,అం॰పుం॰ देवतरौ వేలుపు చెట్టు,'దేవతరుః' చూ॥ गुग्गुलौ గుగ్గిలము†; सप्तपर्णे ఏడాకులయరఁటి†.

द्राक्षा ద్రాక్ష, ఆం॰స్త్రీం॰गोस्तन्याम् అంగూరు, దాక, ద్రాక, ద్రాక్ష†.

द्राक्षि ద్రాక్షి, ధాం॰ (द्राङ्क्षति) काङ्क्षायाम् ఇచ్ఛ; घोरवाशितेच ఘోరముగా ధ్వనిచేయుట, అఱచు.

द्वादशाक्षः ద్వాదశాక్షః,అం॰పుం॰बुद्धे బుద్ధుఁడు; षण्मुखे కుమారస్వామి; तदनुचरभेदे వానిఒక యనుచరుఁడు.

द्वाराध्यक्षः ద్వారాధ్యక్షః,అం॰పుం॰द्वारपे ద్వారపాలుఁడు.

द्विपक्षः ద్విపక్షః, అం॰పుం॰पक्षिणि పక్షి; मासे నెల.

द्विसहस्राक्षः ద్విసహస్రాక్షః, అం॰పుం॰ अनन्ते ఇరువేగంటి, విష్ణుశయ్య, ఆదిశేషుఁడు.

ध १ ధ 1

धः ధః, అం॰పుం॰ धन्वन्तरौ ధన్వంతరి; धातरि బ్రహ్మ; धर्मे ధర్మము; स्वरभेदे ఒక స్వరము; कुबेरे కుబేరుఁడు; నం॰ धने ధనము.

धम् ధమ్, అవ్యం॰ विषज्वरनिघ्ने विपुलबीजे విషజ్వరములఁ గొట్టివేయునదియు విపులమునగు నొక బీజాక్షరము.

धाः ధాః, ఆం॰పుం॰धातरि బ్రహ్మ; बृहस्पतौ

బృహస్పతి. त्रिं धारके ధరించువాఁడు.
धाञ् దాఞ్, (दधाति, धत्ते) धारणपोषणयोः ధరించుట; పోషించుట; दानेऽपि దానము.
धि ధి, धा० (धियति) धारणे ధరించుట.
धिक् ధిక్, अव्य० भर्त्सने బెదరించుట; निन्दायाम् నిందించుట, ఛీయనుట.
धीः ధీః, ई०स्त्री० बुद्धौ బుద్ధి; ज्ञानेन्द्रिये జ్ఞానేంద్రియము; शास्त्रादितत्त्वज्ञाने శాస్త్రాదుల యథార్థజ్ఞానము; मनोवृत्तिभेदे ఒక మనోవృత్తి; ज्ञाने జ్ఞానము.
धीङ् ధీఙ్, धा० (धीयते) आधारे ఆధారము; अनादरे పరిభవము; आराधने పూజించుట.
धुः ధుః, उ०स्त्री० कम्पने వణఁకు, కదలిక.
धुञ् ధుఞ్, धा० (धुनोति, धुनुते) कम्पने కదలిక, వణఁకుట. [కదలించుట.
धू ధూ, धा० (धुवति) विधूनने విదుల్చుట,
धूः ధూః, ऊ०स्त्री० धूनने కదలించుట. र्०स्त्री० भारे బరువు; चिन्तायाम् చింత; रथाद्यग्रभागे రథము - మున్నగువాని ముందటిభాగము; अग्रे కొన; पीडायाम् బాధ.
धूञ् ధూఞ్, धा० (धूनोति, धूनुते, धुनाति, धुनीते, धूनयति –ते, धवति –ते) कम्पने కదలిక.
धृङ् ధృఙ్, धा० (धरते) अवध्वंसने వినాశము. (ध्रियते) अवस्थाने ఉండుట; धारणे ధరించుట.
धृञ् ధృఞ్, धा० (धरति) धारणे ధరించుట; स्थितौ ఉండుట. (धारयति –ते) धारणे ధరించుట.
धॄ ధౄ, धा० (धृणति) वयोहानौ ముదియుట.
धेट् ధేట్, (धयति) पाने త్రాగుట.
ध्मा ధ్మా, धा० (धमति) शब्दाग्निसंयोगयोः శబ్దము(ఊదుట) నిప్పులోఁబెట్టి ఊఁదుట.
ध्यै ధ్యై, धा० (ध्यायति) चिन्तायाम् చింతనము, ధ్యానము.
ध्रः ధ్రః, अ०त्रिं० धारके ధరించునది.
ध्रु ధ్రు, धा० (ध्रुवति) स्थैर्ये స్థిరత్వము. 'ध्रुव' पश्य 'ధ్రువ' చూ॥
ध्रा ధ్రా, (ध्रति, ध्राति) गतौ గతి.
ध्रै ధ్రై, धा० (ध्रायति) तृप्तौ తృప్తి.
ध्वृ ధ్వృ, धा०(ध्वरति) हूर्छने కౌటిల్యము.

क २ క 2

धक्क ధక్క, धा० (धक्कति –ते) नाशने నశింపఁజేయుట.
धाकः ధాకః, अ०पुं० ब्रह्मणि బ్రహ్మ; वृषभे ఎద్దు; भोजने భోజనము; आधारे ఆధారము; स्तम्भे స్తంభము. त्रिं० धारके ధరించునది.
धिक्कृ ధిక్కృ, धा० (धिक्करोति) निन्दने ధిక్కరించుట.
धूकः ధూకః, अ०पुं० वायौ గాలి; धूर्ते వంచకుఁడు; काले కాలము. [చుట.
धेक्क ధేక్క, धा० (धेक्कयति –ते) दर्शने చూ
ध्रेक्क ధ్రేక్క, धा० (ध्रेकते) उत्साहे ఉత్సాహము; शब्दे శబ్దము.

क ३ క 3

धटकः ధటకః, अ०पुं० द्वाचत्वारिंशद्गुञ्जापरिमाणे 42 గురిగింజలయెత్తు.
धटिका ధటికా, आ०स्त्री० दशसेरात्मके परिमाणे దడి(డ్డి)యము, దడెము, ఎత్తు, పదిసేర్లు, కట్టు, చీరె, చిర; कौपीने గోఁచి. [లాష.
धनकः ధనకః, अ०पुं० धनेच्छायाम् ధనాభి
धनिकः ధనికః, अ०त्रिं० धनवति ధన(మా)వంతుఁడు, సిరిగలవాఁడు; उत्तमर्णे అప్పిచ్చువాఁడు. पुं० साधौ సాదువు, వర్తకుఁడు; भर्तरि భర్త. पुं० धन्याके కొత్తిమిరి.
–का –కా, आ०स्त्री० साधु(वणिक्)स्त्रियाम् సాదుస్త్రీ; वध्वाम् స్త్రీ; युवत्याम् యువతి;

प्रियङ्गौ ప్రేంకణము†.

धनीका ధనీకా, आ॰सी॰ युवत्याम् యువతి.

धन्याकम् ధన్యాకమ్, अ॰न॰ कुस्तुम्बुरुणि కొతిమెర(రి), కొతి(త్తి)మిరి, కొత్తిమిరి, ధనియము, ధనియాలు†.

धमकः ధమకః, अ॰पु॰ कर्मारे కమ్మరి. त्रि॰ धमनकर्तरि ఊఁదువాఁడు.

धर्षकः ధర్షకః, अ॰त्रि॰ पराभवकर्तरि పరిభవించువాఁడు; असहने సహింపనివాఁడు; धर्षणकर्तरि శక్తినడఁగించువాఁడు; प्रगल्भे ప్రతిభగలవాఁడు. पु॰ नटे నటుఁడు.

धाणकः ధాణకః, अ॰पु॰ सुवर्णाभरणस्याशे బంగారుకాసులు.

धातकी ధాతకి, ई॰सी॰ धातुपुष्पिकायाम् అరె†; गन्धद्रव्यभेदे ధాతకీకుసుమము, ఒక గంధద్రవ్యము. [చూ॥

धात्रिका ధాత్రికా, आ॰सी॰ धात्र्याम् 'ధాత్రీ'

धानकः ధానకః, अ॰पु॰न॰ धन्याके కొత్తిమిరి†; धामके 'ధామకః' చూ

धानाकाः ధానాకాః, आ॰ सी॰ ब॰ धानासु 'ధానాః' చూ॥

धानुष्कः ధానుష్కః, अ॰त्रि॰ धनुर्धरे అంపకాఁడు, వింటివాఁడు, విలుదాలుపు, విలుకా(వా)ఁడు, విల్కాఁడు. पु॰ लग्नतृतीयभवने లగ్నమునకుమూఁడవయిల్లు. —ष्का—ష్కా, आ॰सी॰ अपामार्गे ఉత్తరేను†.

धान्य(न्या)कम् ధాన్య(న్యా)కమ్, अ॰ न॰ धन्याके కొత్తిమిరి†.

धामकः ధామకః, अ॰पु॰ पञ्चगुञ्जापरिमाणे ఐదుగురిగింజలయెత్తు.

धारकः ధారకః, अ॰पु॰ कलशे చెంబు పాత్ర. त्रि॰ धारणकर्तरि ధరించు(తాల్చు)వాఁడు; अधमर्णे 'అధమర్ణః' చూ॥

धार्मिकः ధార్మికః, अ॰त्रि॰ धर्मशीले ధర్ముఁడు, ధర్మాత్ముఁడు.

धावकः ధావకః, अ॰ पु॰ रजके చాకలి. त्रि॰ शीघ्रगामिनि పరుగెత్తువాఁడు; धावन(शोधन)कर्तरि తోమువాఁడు ఉదుకువాఁడు కడుగువాఁడు.

ध्रुवकः ధ్రువకః, अ॰त्रि॰ गर्भमोचके గర్భపాతము సేయువాఁడు. —का —కా, आ॰सी॰ गीतिभेदे ఒక గీతి(చూ).

धूनकः ధూనకః, अ॰पु॰ यक्षधूपे సజ్జరసము: त्रि॰ चालाके కదలించునది. [మంచు.

धूमिका ధూమికా, आ॰सी॰ नभोरेणौ పొగ-

धूम्रकः ధూమ్రకః, अ॰पु॰ उष्ट्रे ఒంటె;

धूम्रिका ధూమ్రికా, आ॰सी॰ शिंशपायाम् ఇరుగుడు†.

धूर्तकः ధూర్తకః, अ॰पु॰ जम्बुके నక్క; धूर्ते 'ధూర్తః' చూ। —कृत् —కృత్, त्॰पु॰ उन्मत्ते ఉమ్మెత్త†. त्रि॰ हिंसके హింసకుఁడు.

धूलकम् ధూలకమ్, अ॰न॰ विषे విషము.

धूलिका ధూలికా, आ॰सी॰ नभोरेणौ పొగమంచు.

धृतकः ధృతకః, अ॰त्रि॰ भृतके కూలివాఁడు.

धेनिका ధేనికా, आ॰सी॰ धन्याके కొత్తిమిరి†.

धेनुकः ధేనుకః, अ॰पु॰ असुरभेदे ధేనుకాసురుఁడు. रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము. —का —కా, आ॰सी॰ भवान्याम् పార్వతి; प्रसूतायां गवि ఈనిన గోవు; करिण्याम् ఆఁడేనుఁగు; अश्वायाम् ఆఁడుగుఱ్ఱము; कृपाण्याम् కత్తెర; धन्याके కొత్తిమిరి†.

धैनुकम् ధైనుకమ్, अ॰न॰ धेनुसमूहे ఆవులమంద; रतिबन्धभेदे ఒక రతిబంధము.

धौमकः ధౌమకః, अ॰त्रि॰ धूमप्रधानदेशभवे పొగతఱచుగాఁగల ప్రదేశమునఁగలిగినది.

धौर्तकम् ధౌర్తకమ్, अ॰न॰ शाठ्ये మోసము.

धौवकिः ధౌవకిః, इ॰पु॰ ध्रुवकायाः अपत्ये ధువక(చూ)స్త్రీ-బిడ్డ.

ध्यानिकः ధ్యానికః, अ॰त्रि॰ ध्यानसाध्ये ధ్యాన

ముచే సిద్ధించునది.

ध्रुवकः ధ్రువకః, अ०पुं०संगीताङ्गभेदे దరువు, తాళము, సంగీతధ్రువకము; स्थाणौ మోడు –का –కా. आ०स्री०नाम्नि పేరు; ध्रुवकायाम् ఒక గీతి.

क - सं०प्र० క - సం॥ప్ర।

धनस्यकः ధనస్యకః, अ०पुं०गोक्षुरे పల్లేరు†. त्रि०धनपिशाचीयुक्ते మిక్కిలి ధనాశగలవాఁడు

धनी(ने)यकम् ధనీ(నే)యకమ్, अ० न० धन्याके కొత్తిమిరి†. ['కుకీలః' చూ॥

धरणीकीलकः ధరణీకీలకః, अ०पुं० कुकीले

धर्मकीलकः ధర్మకీలకః, अ०पुं० ब्रह्मशासने క్రొత్త స్మృతి. –पाठकः –పాఠకః, अ०त्रि० धर्मशास्त्राध्येतरि ధర్మశాస్త్రములఁ బఠించు వాఁడు. [धर्माभासे ధర్మ-అభాసము.

धर्मप्रतिरूपकः ధర్మప్రతిరూపకః, अ० पुं०

धर्मभाणकः ధర్మభాణకః, अ०त्रि०भारतादिपाठके భారతాదిగ్రంథములఁ బఠించువాఁడు. –भिक्षुकः –భిక్షుకః, अ०पुं० धर्मार्थभिक्षाशीले ధర్మదృష్టితో భిక్షసేయువాఁడు.

धर्मवाणिजिकः ధర్మవాణిజికః, अ० त्रि० फलकामनया कर्मकरे సకామకర్మానుష్ఠాత. –वैतंसिकः –వైతంసికః, अ०पुं० पापकर्मणा धनं सम्पाद्य आत्मनः धार्मिकत्वख्यापनाय दानकर्तरि అన్యాయముగా ధనము సంపాదించి పుణ్యాత్ముఁ డనఁబడుటకై దానధర్మములు సేయువాఁడు.

धवलमृत्तिका ధవలమృత్తికా, आ०स्री० खटिन्याम् బలపము; श्वेतमृत्तिकायाम् నామము సుద్ద(పాలమన్ను) ముగ్గు.

धवाणकः ధవాణకః, अ०पुं० वायौ గాలి.

धातुद्रावकम् ధాతుద్రావకమ్, अ०न० टङ्कणे వెలిగారము. –माक्षिकम् –మాక్షికమ్, अ०न० उपधातुभेदे మాక్షికమను నొక పర్వత ధాతువు. [स्री० धातक्याम् 'ధాతకి' చూ॥

धातु(तृ)पुष्पिका ధాతు(తృ)పుష్పికా, आ०

धातुराजकम् ధాతురాజకమ్, अ०न० शुक्रे శుక్ర(క్ల)ము. [కొత్తిమిరి†.

धानेयकम् ధానేయకమ్, अ०न० धन्याके

धानुर्दण्डिकः ధానుర్దణ్డికః, अ०त्रि० धानुष्के 'ధానుష్కః' చూ।

धान्यकोष्ठकम् ధాన్యకోష్ఠకమ్, अ०न० कुसूले కుసూల(మూ)ము. –पञ्चकम् –పఞ్చకమ్, अ० न० शालिव्रीहिशूकशिम्बिक्षुद्रधान्येषु శాలి-వ్రీహి-శూక-శింబి-క్షుద్ర ధాన్యములు.

धान्यशीर्षकम् ధాన్యశీర్షకమ్, अ०न० कणिशे కంకి, ఎన్ను. [तृणे శూలిగడ్డి†.

धूम्रमूलिका ధూమ్రమూలికా, आ०स्री० शूली-

धूम्रशूकः ధూమ్రశూకః, अ०पुं०उष्ट्रे ఒంటె.

धूम्रानीकः ధూమ్రానీకః, अ० पुं० वर्षभेदे ఒక వర్ష(ఖండ)ము.

धूलिगुच्छकः ధూలిగుచ్ఛకః, अ०पुं० पिष्टाते 'పిష్టాతః' చూ॥ –पुष्पिका –పుష్పికా, आ०स्री० केतक्याम् మొగలి†.

धूसरपत्रिका ధూసరపత్రికా, आ०स्री० हस्तिशुण्ड्याम् నల్లేరు†.

धो(धौ)रितकम् ధో(ధౌ)రితకమ్, अ० न० सवेगाश्वगतौ జోదన, వేగముతోఁ గూడిన గుఱ్ఱపునడుగు. [కామంచికసవు†.

ध्वनिबोधकः ధ్వనిబోధకః, अ०पुं० रोहिषे

ख ఖ

धनुश्शाखा ధనుశ్శాఖా, आ०स्री० मूर्वायाम् చాఁగ†; प्रियाले మోరటి†.

धीसखः ధీసఖః, अ० पुं० अमात्ये మంత్రి.

ध्राख् ధ్రాఖ్, धा० (ध्राखति) 'ओख्' पश्य 'ఓఖ్' చూ॥

ध्वाङ्क्षनखी ధ్వాఙ్క్షనఖీ, ई०स्री०काकतुण्ड्याम् కాకిదొండ†.

ग - संप्र० గ - సం॥ప్ర॥

धगद्धगत् ధగద్ధగత్, त्रि० धगद्धगायमाने (प्रकाशयुक्ते) ధగధగ మెఱయునది, తళతళ లాడునది. [అప్పిచ్చుట.
धनप्रयोगः ధనప్రయోగః, अ०पुं० ऋणदाने
धन्वङ्गः ధన్వఙ్గః, अ०पुं० रक्तकुसुमे తద, ధనుర్వృక్షము†.
धर्मगुप् ధర్మగుప్, प्०पुं० श्रीविष्णौ శ్రీవిష్ణువు. त्रि० धर्मरक्षके ధర్మరక్షకుఁడు.
धर्मयुगम् ధర్మయుగమ్, अ० नं० कृतयुगे కృతయుగము.
धर्माङ्गः ధర్మాఙ్గః, अ०पुं०बके వక్కు-కొంగ.
धवलमृगः ధవలమృగః, अ०पुं० सिंहे తెలిమెకము, సింహము.
धवलाङ्गी ధవలాఙ్గీ, ई०स्त्री० सरस्वत्याम् తెలిమేనుదేవేరి, సరస్వతీదేవి [खड्गे కత్తి.
धाराङ्गः ధారాఙ్గః,अ०पुं०तीर्थभेदे ఒకతీర్థము;
धूपाङ्गः ధూపాఙ్గః,अ०पुं० प्रीतद्रौ సరళము†
धूमाङ्गः ధూమాఙ్గః,अ०पुं० शिंशपायाम् ఇరుగుడు†.
धूममार्गः ధూమమార్గః,अ०पुं० } दक्षिणमार्गे
धूमादिमार्गः ధూమాదిమార్గః } దక్షిణ మార్గ(మా)ము.
ध्यानयोगः ధ్యానయోగః, अ०पुं० ध्यानरूपे योगे ధ్యాన మనెడి యోగము.
ध्वजभङ्गः ధ్వజభఙ్గః,अ०पुं०क्लीबताफलकेरोगभेदे నపుంసకత్వమే ఫలముగాఁగల ఒకవ్యాధి

घ ఘ

धर्मदुघा ధర్మదుఘా,आ०स्त्री० हविर्दोग्ध्र्याम् హోమధేనువు; धर्मदानस्थाने बहिर्वेद्याम् ధర్మదానస్థానమైన బహిర్వేదిక.
धर्ममेघः ధర్మమేఘః,अ०पुं०क्लेशकर्मनिवृत्तिसाधने సమస్తక్లేశములను కర్మలను నాశము నొందించు నది; असम्प्रज्ञातसमाधौ 'అసంప్రజ్ఞాతసమాధిః' చూ॥
घ्राघृ ఘ్రాఘృ, धा० (घ्राघते) 'श्लाघृ' पश्य 'శ్లాఘృ' చూ॥
ध्मा(ध्वा)ङ्क्षजङ्घा ధ్మా(ధ్వా)ఙ్క్షజఙ్ఘా, आ०स्त्री० काकजङ्घायाम् కాకిదొండ†.

च చ

धनपिशाची ధనపిశాచీ, ई०स्त्री० अतिशयधनाशायाम् మేరమీఱిన ధనాశ.
ध्मा(ध्वा)ङ्क्षमाची ధ్మా(ధ్వా)ఙ్క్షమాచీ, ई० स्त्री० काकमाच्याम् కాఁచి†.

छ ఛ

धनच्छूः ధనచ్ఛూః,ऊ०स्त्री०करेटौ పెద్దకొక్కెర

ज - संप्र० జ - సం॥ప్ర॥

धनदानुज. ధనదానుజః,अ०पुं० रावणे రావణుఁడు. [భూమిని గలిగినది.
धन्वजः ధన్వజః, अ०त्रि० मरुभवे మరు
धरणि(णी)जः ధరణి(ణీ)జః } कुजे 'కుజః'
धरात्मजः ధరాత్మజః अ०पुं० } చూ॥ —जा —జా, आ०स्त्री० सीतायाम् సీతాదేవి.
धर्मजः ధర్మజః, अ०पुं० नरनारायणे నరనారాయణఋషి; औरसे ఔరసపుత్రుఁడు; युधिष्ठिरे ధర్మరాజు; बुद्धभेदे ఒకబుద్ధుఁడు. त्रि० धर्मतः जाते ధర్మజనితము. नं० दिव्यभेदे ఒక దివ్య(మా)ము.
धर्मज्ञः ధర్మజ్ఞః, अ०त्रि० धर्मविदि ధర్మవేత్త, ధర్మ(మా)మెఱుఁగినవాఁడు.
धर्मध्वजी ధర్మధ్వజీ, न्०त्रि० जीविकार्थं जटादिधारिणि జీవనార్థము జడలుమున్నగువానిని ధరించినవాఁడు, కాఁటదమ్ముఁడు.
—राजः —రాజః, अ०पुं० बुद्धे బుద్ధుఁడు; यमे యముఁడు; युधिष्ठिरे జమునికొడుకు,

ధర్మరాజు; नृपे రాజు.

धान्यबीजम् ధాన్యబీజమ్, అ०न० धन्याके కొత్తిమిరి†. –राजः –రాజః, అ०पु० यवे యవలు†. [ధృతరాజ(చూ)జనితము.

धार्तराज्ञः ధార్తరాజ్ఞః, అ०पु० धृतराजजाते

धूमजः ధూమజః, అ०पु० मेघे మేఘము.

धूमजाङ्गजम् ధూమజాఙ్గజమ్, అ०न० वज्रक्षारे వజ్రక్షారము, నవాసారము.

धूमध्वजः ధూమధ్వజః, అ०पु०अग्नौ అగ్ని

धूलिध्वजः ధూలిధ్వజః, అ०पु०वायौ గాలి.

धृज –जि ధృజ –జి, धा० (धर्जति,धृञ्जति) गतौ గతి. [న్వాన్' చూ॥

धृतराजा ధృతరాజా, న०पु०र जन्वति 'రాజ

धौतकोषजम् ధౌతకోషజమ్, అ०न० पत्रोर्णे 'పత్రోర్ణమ్' చూ॥ [गतौ గతి.

ध्रज –जि ధ్రజ –జి, धा० (ध्रजति,ध्रञ्जति)

ध्राजिः ధ్రాజిః, इ०स्त्री० तृणावर्ते సుడిగాలి

ध्रिज़ ధ్రిజ, धा० (ध्रेजति) गतौ గతి.

ध्वज –ज़ि ధ్వజ–జి,धा०(ध्वजति,ध्वञ्जति) गतौ గతి.

ध्वजः ధ్వజః, అ०पु० शौण्डिके కల్లమ్మువాఁడు; गर्वे గర్వము; दर्पे దర్ప(చూ)ము. प्र० खट्वाङ्गे ఖట్వాంగ(చూ)ము; चिह्ने గుఱుతు; पूर्वदिग्गृहे తూరుపిల్లు; मे శిశ్నము; पताकायाम् జెండా, టె(బె)క్కియము, టె(బె)క్కెము, బెక్కెము, డాల్, వాలు, పడగ,సిదము,పతాక; दण्डमेदे బెక్కెపుఁగంబము; चतुष्कोणाकारे वंशदण्डोपरिस्थे वस्त्रखण्डमेदे చౌకముగానుండి వెదురుగడపైనుండెడి ఒక వస్త్రఖండము.

ध्वजी ధ్వజీ, न०पु०शौण्डिके కల్లమ్మువాఁడు; शैले కొండ; रथे రథము; ब्राह्मणे బ్రాహ్మణుఁడు; मयूरे నెమిలి; सर्पे పాము; अश्वे గుఱ్ఱము. त्रि०ध्वजयुक्ते ధ్వజముగలవాఁడు.

ध्वाजिः ధ్వాజిః, इ०त्रि० ध्वजसम्बन्धिनि ధ్వజసంబంధమైనది.

ट - सं० प्र० ట - సం॥ప్ర॥

घटः ఘటః, అ०पु० तुलायाम् దడ, త్రాసు; तुलाराशौ తులారాశి; परीक्षामेदे ఒకపరీక్ష.

घटकर्कटः ఘటకర్కటః, అ०पु० तुलायाः शिक्याधारे कर्कटशृङ्गनिभे लोहकीलकमेदे కాటానిబ్బికి ఆధారమై ఇంచుక వంకరగానుండెడి పైని ఇనుపకొక్కెము.

घटी ఘటీ, ई०स्त्री० गर्भाधानोत्तरं स्त्रियै देये वस्त्रमेदे గర్భాధానమునకుపిదప స్త్రీ కిచ్చెడి ఒక వస్త్రము; कौपीने గోఁచి; चीरे చీర. न०पु० तुलाराशौ తులారాశి; तुलाधारके త్రాసుబట్టినవాఁడు.

धनुष्कोटिः ధనుష్కోటిః, इ०स्त्री० धनुरग्रे కొప్పు, కోపు, వింటికొన; तीर्थमेदे ఒక తీర్థము. [प्रियालौ మోరటి†.

धनुः(ष्)पटः ధనుః(ష్)పటః, అ० पु०

धर्मघटः ధర్మఘటః, అ०पु० वैशाखमासे प्रत्यहं दातव्ये गन्धोदकभोज्यादिसहिते घटे వైశాఖమాసమున ప్రతిదినము దానముచేయఁదగినట్టి గంధోదకభోజ్యపదార్థాదిసహితమైన ఘటము.

धाटी ధాటీ, ई०स्त्री० अभ्यवस्कन्दने (दण्डयात्रायाम्)'అభ్యవస్కన్దనమ్'(దణ్డయాత్ర) చూ॥ దాడి.

धाराटः ధారాటః, అ०पु० अश्वे గుఱ్ఱము; चातके వానకోయిల; मत्तगजे మదపుటేనుఁగు; मेघे మేఘము.

धीलटिः ధీలటిః,इ०स्त्री०पुत्रिकायाम् కూఁతురు.

धूम्या(म्रा)टः ధూమ్యా(మ్రా)టః, అ० पु० कलिङ्गे కూఁకటిముప్వ(మూఁగ)పిట్ట.

धूर्जटिः ధూర్జటిః, इ०पु० शिवे శివుఁడు.

धृष्टः ధృష్టః, అ०त्रि० वियाते దిట్ట, టక్కరి, టక్కుతునియ, టరియ, టలియ,గడుసరి,

గర్దణీకాఁడు, గాకకుఁడు, గుండా, తుటారికాఁడు, దంట, దట్టుఁడు, దిటవరి, దిట్టఁడు, దిట్టరి, దిట్టతనముగలవాఁడు; प्रगल्भे ప్రతిభగలవాఁడు; निर्लज्जे లజ్జలేనివాఁడు; निर्दये దయలేనివాఁడు; नायकभेदे సత్యశంకాలజ్జలులేనివాఁడును దోషియయ్యును తప్పునొప్పుకొననివాఁడు నగు ఒక నాయకుఁడు.

धृष्टा ధృష్టా, आ॰सी॰ कुलटायाम् జంకులాడి

धृष्टिः ధృష్టిః, इ॰सी॰ यज्ञपात्रभेदे ఒక యజ్ఞపాత్ర.

धौतकटः ధౌతకటః, अ॰पु॰ प्रसेवे పల్లిక; सूत्रनिर्मितपात्रभेदे దారములతో అల్లినపంచి.

ध्मा(ध्वा)ङ्क्षपुष्टः ధ్మా(ధ్వా)ఙ్క్షపుష్టః, अ॰पु॰ काकपुष्टे 'కాకపుష్టః' చూ॥

ठ ఠ

धनिष्ठः ధనిష్ఠః, अ॰त्रि॰ अतिशयधनिनि గొప్పధనవంతుఁడు. -ष्ठा -ష్ఠా, आ॰सी॰ नक्षत्रभेदे దనముపేరుపుచుక్క, మద్దెలరూపురిక్క, ధనిష్ఠ.

धर्मिष्ठः ధర్మిష్ఠః, अ॰त्रि॰ धार्मिकतमे మిక్కిలి ధర్మాత్ముఁడు.

ड డ

धनदण्डः ధనదణ్డః, अ॰पु॰ धनग्रहणरूपे दण्डे జరిమానా, జులమానా.

धलण्डः ధలణ్డః, अ॰पु॰ दृढकण्टके బలుసు†.

धिग्दण्डः ధిగ్దణ్డః, अ॰पु॰ निर्भर्त्सनरूपे दण्डे బెదరించుట.]పాము.

घोडः ఘోడః, अ॰पु॰ डुण्डुभौ రెండుతలల

घ्राडिः ఘ్రాడిః, इ॰पु॰ पुष्पचये పూలుకోయుట.

घ्राड् ఘ్రాడ్, धा॰(घ्राडते) विशरणे ముక్కలుచేయుట.

ध्मा(ध्वा)ङ्क्षतुण्डी ధ్మా(ధ్వా)ఙ్క్షతుణ్డీ, ई॰सी॰ काकतुण्ड्याम् కాకిదొండ†.

ण २ ణ 2

धणि ధణి, धा॰ (धणति) शब्दे శబ్దము.

धृष्णक् ధృష్ణక్, ज॰त्रि॰ धृष्टे దిట్ట; प्रगल्भे ప్రతిభగలవాఁడు; निर्लज्जे లజ్జలేనివాఁడు.

धृष्णिः ధృష్ణిః, इ॰पु॰ किरणे కిరణము.

धृष्णुः ధృష్ణుః, उ॰त्रि॰ धृष्टे దిట్ట; प्रगल्भे ప్రతిభగలవాఁడు. पु॰ कञ्चिकायाम् 'కఞ్చికా' చూ॥

ध्रण ధ్రణ, धा॰ (ध्रणति) शब्दे శబ్దము.

ध्वण ధ్వణ, धा॰ (ध्वणति) शब्दे శబ్దము.

ध्व्रण ధ్వ్రిణ, धा॰ (ध्व्रणति) शब्दे శబ్దము.

ण ३ ణ 3

धरणः ధరణః, अ॰त्रि॰ धारके ధరించునది. पु॰ हिमाद्रौ హిమగిరి; लोके లోకము; स्थले స్థలము; स्तने స్తనము; सूर्ये సూర్యుఁడు; धान्ये ధాన్యము; अर्पपणे జిల్లేడు†; सेतौ వంతెన; विंशति(चतुर्विंशति) गुञ्जापरिमाणे 20(24)గురిగింజలయెత్తు. न॰ दशपलमाने పదిపలములయెత్తు; पलस्य दशमे भागे పలములో పదియవభాగము; अशीतिगुञ्जापरिमाणे ఎనుబది గురిగింజల యెత్తు; धारणे తాల్చుట, ధరించుట. -णिः -ణిః, इ॰सी॰ भूमौ భూమి. -णी -ణీ. ई॰सी॰ भुवि భూమి; नाड्याम् నాడి; शाल्मलौ బూరుగు†; वनकन्दे కానకంద†.

धरुणः ధరుణః, अ॰त्रि॰ सम्मते ఇష్టము; जले జలము. पु॰ स्वर्गे స్వర్గము; ब्रह्मणि బ్రహ్మ. [క్షము; सर्पभेदे ఒక పాము.

धर्मणः ధర్మణః, अ॰पु॰ वृक्षभेदे ధనుర్వృ

धर्मिणी ధర్మిణీ, ई॰सी॰ जायायाम् భార్య; रेणुकायाम् రేణుక†; धर्मयुक्तायाम् ధర్మాత్మురాలు.

धर्षणम् ధర్షణమ్, अ॰न॰ तिरस्कारे అవమానము; सुरते రతి; असहने ఓర్వమి; धर्षे

'ధర్షః' చూ॥ त्रिं॰ तत्कर्तरि ధర్ష(చూ)క ర్త.

घर्षणा ధర్షణా, आం॰सी॰ घर्षणे పరాభవము.

घर्ष(र्षि)णी ధర్ష(ర్షి)ణీ, ई॰सी॰ कुलटायाम् జంకులాడి.

धारणः ధారణః, अం॰पुं॰ धरणे 'ధరణః' చూ॥ नं॰ विधारणे తాల్చుట, కట్టుకొనుట, పట్టుకొనుట, అనుట, తలకొనుట, తొడుగు(వు)ట, పాటించుట, పూనుట, పెట్టుట, పంత రించుట, ధరించుట. —णा —ణా, आం॰सी॰ योगाङ्गभेदे [नाभिचक्रे हृदयपुण्डरीके मूर्ध्नि ज्योतिषि नासिकाग्रे जिह्वाग्रे इत्येवमादिषु देशेषु बाह्ये वा विषये (विष्ण्वादौ) चित्तस्य वृत्तिमात्रेण बन्धे ఒక యోగము, నాభిచక్ర ము హృదయకమలము శిరస్సు జ్యోతి భ్రూమధ్యము జిహ్వాగ్రము-ఇత్యాదులయం దుఁగాని లేక వెలుపలఏదేని ఒక(విష్ణ్వాది) లక్ష్యమునందుఁగాని మనస్సును తదాకార వృత్తితోనిలుకడగానించుట]; प्राणायामभेदे ఒక ప్రాణాయామము; प्रत्याहारद्वादशके పం డ్రెండు ప్రత్యాహారములు; योगभेदे జల సూచకమును వాయువిశేషధారణాద్యాత్మక మునగు యోగవిశేషము; विचारे విచారణ; अद्वितीयवस्तुनि चित्तस्थापने అద్వితీయమైన బ్రహ్మపదార్థమువందు చిత్తమునునిలుపుట; राज्ञां न्यायपथस्थितौ రాజులు న్యాయమార్గ మున నిలుచుట; बुद्धिभेदे బుద్ధివిశేషము; निश्चये నిర్ధారణము. —णी —ణీ, ई॰ सी॰ स्थैर्ये స్థిరత్వము; नाडिकायाम् నాడి; बुद्धोक्त मन्त्रभेदे బుద్ధుఁడువచించిన ఒకమంత్రము; श्रेण्याम् పంక్తి. [शाल्मलौ బూరుగు.

धारिणी ధారిణీ, ई॰सी॰ भूमौ భూమిః

धारोष्णम् ధారోష్ణమ్, अం॰न॰ सद्योदुग्धे क्षीरे గుమ్మపాలు, అప్పుడు పిండిన పాలు.

धार्मिणम् ధార్మిణమ్, अం॰न॰ धर्मवतां समूहे ధర్మయుక్తుల సమూహము(పద).

धिग्वणः ధిగ్వణః, अం॰पुं॰ सङ्कीर्णजातिभेदे ఒక సంకరజాతి.

धिषणः ధిషణః, अం॰पुं॰ देवतरौ బృహస్పతి. —णा —ణా, आం॰सी॰ बुद्धौ బుద్ధి.

धीगुणाः ధీగుణాః, अం॰पुं॰ब॰ शुश्रूषाश्रवणग्रहणधारणोहापोहार्थविज्ञानतत्त्वज्ञानेषु శుశ్రూష శ్రవణము గ్రహణము ధారణ ఊహ అపోహ అర్థజ్ఞానము తత్త్వజ్ఞానము అనెడి యెనిమిది బుద్ధిధర్మములు.

धीरोष्णी ధీరోష్ణీ, न्॰पुं॰ विश्वदेवभेदे ఒక విశ్వ దేవత.

धुरीणः ధురీణః, अం॰ त्रि॰ धुरंधरे బరువు మోయువాఁడు; श्रेष्ठे శ్రేష్ఠుఁడు.

धूमोर्णा ధూమోర్ణా, आం॰सी॰ यमजायायाम् యముని భార్య.

धोरणम् ధోరణమ్, अం॰न॰ धौरितके 'ధౌరి తకమ్' చూ॥ गतौ గతి; वाहने వాహనము. —णिः —णी —ణిః —ణీ, इం॰ई॰सी॰ पङ्क्तौ పంక్తి; परम्परायाम् పరంపర.

ण - सं॰ प्र॰ ణ - సం॥ ప్ర॥

धनुर्गुणः ధనుర్గుణః, अం॰पुं॰ चापस्यगुणे గుణ(చూ)ము, వింటినారి. —र्गुणा —ర్గుణా, आ॰ सी॰ मूर्वायाम् చాఁగ. —श्श्रेणी —శ్శ్రేణీ, ई॰सी॰ मूर्वायाम् చాఁగ; महेन्द्रवारुण्याम् పెద్ద పాఁపర. —ष्पाणिः —ష్పాణిః, इం॰त्रि॰ धानुष्के 'ధానుష్కః' చూ॥

धर्मचारिणी ధర్మచారిణీ, ई॰सी॰ भार्यायाम् భార్య. —लक्षणम् —లక్షణమ్, अం॰ नं॰ धृतिक्षमादमास्तेयशौचेन्द्रियनिग्रहधीविद्यासत्याक्रोधदशके ధృతి క్షమ దమము అస్తే యము శౌచము ఇంద్రియనిగ్రహము ధీ విద్య సత్యము అక్రోధము అనునవి పది; पात्रे दानं मतिः कृष्णे मातापित्रोश्च पूज-

नम्। श्रद्धा बलिर्गवां ग्रासइत्युक्तलक्षणे పాత్రమెఱిఁగి దానము శ్రీకృష్ణునియందు ప్రేమ తల్లిదండ్రులసేవ శ్రద్ధ బలి గో(వు లకు) గ్రాసము అనునవి యాఱు; श्रुति-स्मृत्यादौ శ్రుతి స్మృతి మొ॥ –लक्षणी –లక్షణీ, ई॰स्री॰ मीमांसायाम् పూర్వమీమాంస. –सावर्णिः –సావర్ణిః, इ॰ पु॰ एकादशे मनौ పదునొకండవ మనువు.

धर्माधिकरणम् ధర్మాధికరణమ్, अ॰ न॰ राज्ञः विचारस्थाने న్యాయస్థానము, కోర్టు —णः –णी –ణః –ణీ, अ॰न्॰पु॰ धर्माध्यक्षे న్యాయాధికారి, తీర్పరి.

धर्षकारिणी ధర్షకారిణీ, ई॰स्री॰ धर्षण्याम కులట. [ग्रन्थभेदे ధాతుపారము.

धातुपारायणः ధాతుపారాయణః, अ॰ पु॰

धातुमारिणी ధాతుమారిణీ, ई॰स्री॰ सर्जिकाक्षारे వెలిగారము. [పేలపిండి

धानाचूर्णम् ధానాచూర్ణమ్. अ॰ न॰ सक्तुषु

धारयिष्णुः ధారయిష్ణుః, उ॰त्रि॰ धारणशीले ధరించు స్వభావముగలవాఁడు.

धूम्रवर्णम् ధూమ్రవర్ణమ్,अ॰न॰सिह्ले 'సిహ్లః' చూ॥ –र्णा –ర్ణా, आ॰स्री॰ अग्निजिह्वामेदे ఒక అగ్నిజిహ్వ. [గాలి.

ध्वजप्रहरणः ధ్వజప్రహరణః, अ॰पु॰ वायौ

ध्वजारोपणम् ధ్వజారోపణమ్, अ॰न॰ प्रासादादौ ध्वजस्य आरोपणे దేవాలయాదులయందు ధ్వజము(జెండా)ను ప్రతిష్ఠించు(పాతు)ట

त २ త 2

धर्ता ధర్తా, ऋ॰त्रि॰ धारयितारि ధరించె(రా చ్చె)డివాఁడు. [ధరించుటకు, తాల్చుటకు

धर्तुम् ధర్తుమ్, अव्य॰ धारणं कर्तुमित्यर्थे

धाता ధాతా,ऋ॰पु॰हरौ విష్ణువు; आदित्यमेदे ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడు; वत्सरभेदे ఒక సంవత్సరము; ब्रह्मणि ధాత, బ్రహ్మ; आत्मनि ఆత్మ; वायुमेदे ఒక వాయువు; ब्रह्मणः पुत्रभेदे ఒక బ్రహ్మకుమారుఁడు; सृष्टिकारकेषु सप्तर्षिषु సృష్టికర్తలైన సప్తర్షులు. त्रि॰ धारके ధరించెడివాఁడు; पोषके పోషించెడివాఁడు.

धातुः ధాతుః, उ॰पु॰ परमेश्वरे పరమాత్మ; अश्मविकारे జాజు(కావి)రంగు మొ॥ गैरिकादौ గైరికాది పర్వతధాతువులు, మణిసిల మొ। शल्ये ఎముక; लोकेषु లోకములు; वस्तुनि వస్తువు; आत्मनिఆత్మ; सप्तसुఏడు; सुवर्णादौ బంగారు వెండి మొ॥ वातपित्त-श्लेष्मेषु వాతపిత్తశ్లేష్మములు; महाभूतेषु పంచమహాభూతములు; तद्गुणेषु వాని గుణములు,శబ్దస్పర్శాదులు; इन्द्रियदशके పదిఇంద్రియములు; शब्दयोनौ శబ్దకారణము, ధ్వాదిధాతువు; रसासृङ्मासमेदोऽस्थिमज्जा-शुक्रेषु రస-రక్త-మాంసములు మేదస్సు అస్థి మజ్జ శుక్రము; धारके ధరించునది, నిలఁబెట్టునది.

धार्तः ధార్తః, अ॰त्रि॰ धृतकृति జూదరి.

धार्ता ధార్తా, ऋ॰त्रि॰धारके ధరించువాఁడు.

धितः ధితః, अ॰ त्रि॰ धृते ధరింపఁబడినది.

धितिः ధితిః, इ॰स्री॰ धारणे ధరించుట.

धीतः ధీతః.अ॰त्रि॰पीते త్రాగ(వ)ఁబడినది.

धीतिः ధీతిః, इ॰स्री॰ पाने త్రాగుట; पिपासायाम् దప్పి. [నది; त्यक्ते విడువఁబడినది.

धुतः ధుతః, अ॰त्रि॰ कम्पिते కదలింపఁబడి

धूतम् ధూతమ్, अ॰त्रि॰ भर्त्सिते బెదరింపఁబడినది; तर्किते ఊహింపఁబడినది; धुते 'ధుతః' చూ॥

धूतिः ధూతిః, इ॰स्री॰ कम्पने వణఁకు కదలిక; चालने కదలించుట; धौत्याम् ధౌతి.

धूर्तः ధూర్తః, अ॰पु॰ नायकमेदे శఠనాయకుఁడు; उन्मत्ते ఉమ్మెత్త†; चोरके వల్లకచోరము†. न॰ विड्लवणे అట్టుప్పు;

हिंसायाम् హింస; खण्डलवणे కండఉప్పు; लोहकिट्टे ఇనుపచిట్టెము. त्रिं विटేపిటుఁడు; वञ्चके మోసకాఁడు; द्यूतकृति జూదరి; हिंसिते హింసింపఁబడినవాఁడు.

धूर्ता ధూర్తా, आं सीं धूर्तस्त्रियाम् గట్టివా, గట్టివాయి, గట్టువా, గయాళి, గయ్యాళి, జంత, జాణెత, జెంత, దండులంజె, దుద్దె, బ(బా)జారి, బాగ, ధూర్తురాలు.

धृतः ధృతః, अं त्रिं कृतधारणे ధరింప(తా ల్చ)ఁబడినది. नं पतने పడుట; स्थितौ నిలుచుట; धारणे ధరించుట.

धृतिः ధృతిః, इं सीं योगभेदे ఒకపంచాంగ యోగము; धैर्ये(अखिन्नत्वे) దుఃఖము సంభ వించినను క్రుంగిపోకుండుట, ధైర్యము; देवीभेदे ఒక భగవద్విభూతి, ధృతిదేవి; ज्ञानपत्न्याम् జ్ఞానముయొక్క భార్య; धारणे ధరించుట; छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు; अष्टादशसु పదునెనిమిది; मातृकाभेदे ఒక మాతృక; मनोधारणाभेदे ఒక మానసధారణ; धर्मपत्नीभेदे ధర్మునిఒకపత్ని; व्यभिचारिभावभेदे ఒక వ్యభిచారిభావము; गुरुत्ववता पतनाभावे భారముగలవియయ్యును క్రిందఁ బడకయుండుట; भूमेः गुणभेदे ఒకభూమిగుణము; तुष्टौ సంతోషము, తృప్తిః सुखे సౌఖ్యము. पुं यज्ञे యజ్ఞము; विश्वदेवभेदे ఒక విశ్వదేవత.

धौतम् ధౌతమ్, अं त्रिं शोधिते శుద్ధిచేయఁ బడినది; मार्जिते తుడువఁబడినది ఉదుకఁ బడినది తోమఁబడినది; प्रक्षालिते కడుగఁ బడినది; उत्तेजिते ఉత్తేజిత(మా)ము; शुभ्रे శుభ్రమైనది. नं रजते వెండి; प्रक्षालने కడుగుట. [హఠయోగ-అంగము.

धौती ధౌతీ, ईं सीं हठयोगाङ्गभेदे ఒక

ध्मातः ధ్మాతః, अं त्रिं संधुक्षिते ఊఁదఁబడినది; प्रज्वालिते ప్రజ్వలింపఁజేయఁబడినది; शब्दिते ధ్వనిచేయఁబడినది; वादिते మ్రోయింపఁబడినది; श्वासभूयिष्ठतया दीर्घभावेन लक्ष्यमाणे वर्णे శ్వాసబాహుళ్యముచేత దీర్ఘముగా భావింపఁబడెడి యక్షరము; चिन्तिते ధ్యానింపఁబడినది. [చెవివాఁడు.

ध्याता ధ్యాతా, ऋं त्रिं ध्यानकर्तरि ధ్యానిం

ध्वस्तः ధ్వస్తః, अं त्रिं गलिते జారినది, नाशं गते నాశమునొందినది; अधः पतिते క్రిందఁబడినది.

ध्वस्तिः ధ్వస్తిః, इं सीं ध्वंसे నాశము; कर्मक्षयाधारे विद्याभेदे సర్వకర్మసంక్షయము గావించెడి ఒక విద్య.

ध्वान्तम् ధ్వాన్తమ్, अं नं अन्धकारे చీఁకటి; नरकभेदे ఒక నరకము. पुं मरुद्भेदे ఒక వాయువు.

ध ३ ధ 3

धर्षितम् ధర్షితమ్, अं नं असहने ఓర్వమి; परिभवे అవమానము; सुरते రతి. त्रिं तिरस्कृते అవమానింపఁబడినది. –ता –తా, आं सीं कुलटायाम् కులట. [బడినది.

धारितः ధారితః, अं त्रिं धृते ధరింప(తాల్చ)ఁ

धावितम् ధావితమ్, अं त्रिं शीघ्रं गते పరుగెత్తినది; शोधिते శుద్ధిచేయఁబడినది.

धिक्कृतः ధిక్కృతః, अं त्रिं निन्दिते నిందింపఁబడినవాఁడు. –तिः –తిః, इं सीं धिक्क्रियायाम् ధిక్కారము.

धीमती ధీమతీ, ईं सीं प्रशस्तमतिमत्याम् బుద్ధిమంతురాలు.

धीरता ధీరతా, आं सीं अचाञ्चल्ये నిశ్చలత; धैर्ये ధైర్యము; पाण्डित्ये పాండిత్యము.

धीशक्तिः ధీశక్తిః, इं सीं धीगुणेषु 'ధీగుణాః' చూ.

धूः(धूर्, धूष)पतिः ధూః(ధూర్, ధూష్)పతిః इं पुं भारसहे బరువు మోయఁగలవాఁడు.

धूपित: ధూపితః, अ०त्रि० अध्वादिश्रान्ते ప్రయాణాదులచే అలసినవాఁడు; संतप्ते తాపముఁజెందినవాఁడు; दत्तधूपे ధూపము వేయఁబడినది.

धूमित: ధూమితః, अ०त्रि० सञ्जातधूमे ధూమము(పొగ) వచ్చినట్టిది. पुं० दीक्षायोग्ये मन्त्रभेदे దీక్షయోగ్యమైన ఒక మంత్రము. –ता –తా, आ०स्त्री० सूर्यगम्यदिग्भेदे సూర్యుఁడు వెళ్ళవలసిన దిక్కు.

धैवत: ధైవతః, अ० पुं० तन्त्रीकण्ठोत्थितसप्तस्वरेषु षष्ठे स्वरे తంతులనుండికాని కంఠమునుండికాని పుట్టెడి సప్తస్వరములలో ఆఱవస్వరము, అశ్వమువంటి కంఠధ్వని.

धो(धौ)रितम् ధో(ధౌ)రితమ్, अ०न० वधे హింస; गतौ గతి; धोरितके 'ధోరితకమ్' చూ

ध्मापितम् ధ్మాపితమ్, अ०त्रि० वृंहिते వృద్ధి నొందింపఁబడినది.

ध्वंसितम् ధ్వంసితమ్, अ०त्रि० नाशं गते వినాశమునొందినది. [(వా)యింపఁబడినది.

ध्वनितम् ధ్వనితమ్, अ०त्रि० शब्दिते మ్రో

त - सं० प्र० త - సం ప్ర।

धनपति: ధనపతిః, इ०पुं० कुबेरे రొక్కముల ఱేఁడు, కుబేరుఁడు; धनंजयवायौ ధనంజయమనెడి వాయువు. त्रि० धनिनि ధనికుఁడు.

धनाधिगोप्ता ధనాధిగోప్తా, ऋ०त्रि० धनपालके కోశాధికారి. पुं० कुबेरे కుబేరుఁడు. –पति: –పతిః, इ०पुं० कुबेरे కుబేరుఁడు.

धनुरधिपति: ధనురధిపతిః, इ०पुं० देवगुरौ బృహస్పతి. [సోమలత.

धनुर्लता ధనుర్లతా, आ०स्त्री० सोमवल्ल्याम्

धर्मकेतु: ధర్మకేతుః, उ०पुं० बुद्धे బుద్ధుఁడు. त्रि० धर्मध्वजिनि 'ధర్మధ్వజీ' చూ॥

धर्मचिन्ता ధర్మచిన్తా, आ० स्त्री० उपाधौ ఉపాధి, ధర్మ (పుణ్య) భావన. –धातु: –ధాతుః, उ०पुं० बुद्धे బుద్ధుఁడు.

धर्मप्रवक्ता ధర్మప్రవక్తా, ऋ०पुं० धर्मनिर्णायके ధర్మనిర్ణయము సేయువాఁడు.

धन्यव्रतम् ధన్యవ్రతమ్, अ०न० व्रतभेदे ధనహితమైన ఒక వ్రతము.

धन्वन्तरिग्रस्ता ధన్వన్తరిగ్రస్తా, आ० स्त्री० कटुक्याम् కటుకరోహిణి†.

धन्वपति: ధన్వపతిః, इ० पुं० मरुदेशपतौ మరుదేశప్రభువు. –त: –తః, अ०त्रि० వానికి సంబంధించినది. [చూ॥

धरणीसुत: ధరణీసుతః, अ०पुं० कुजे 'కుజః'

धर्मभृत: ధర్మభృతః, अ०त्रि० रक्षितधर्मके ధర్మపాలకుఁడు. –भ्राता –భ్రాతా, ऋ०पुं० गुरुपुत्रादौ గురుపుత్రాదులు మొ॥ भ्रातृत्वेन प्रतिपन्ने सतीर्थ्ये సోదరభావమును బొందిన సహాధ్యాయి. –राता –రాతా, ऋ० त्रि० धर्मदातरि ధర్మదాత. –रत: –రతః, अ० त्रि० धर्मरते ధర్మాసక్తిగలవాఁడు.

धर्मसंहिता ధర్మసంహితా, आ०स्त्री० धर्मशास्त्रे ధర్మశాస్త్రము, స్మృతి. [ధర్మరక్షకుఁడు.

धर्मसेतु: ధర్మసేతుః, उ० पुं० धर्मरक्षके

धान्यमाता ధాన్యమాతా, ऋ०त्रि० धान्यमापके ధాన్యము కొలుచువాఁడు.

धारयिता ధారయితా, ऋ०त्रि० ధారణసేయువాఁడు, ధరించెడివాఁడు.

धारादत्तम् ధారాదత్తమ్, अ०त्रि० जलधारया दत्ते ధారాపూర్వకముగా దాన మీయఁబడినది. –पात: –పాతః, अ०पुं० जलधारायाः पतने నీరు ధారగా పడుట.

धारासम्पात: ధారాసమ్పాతః, अ०पुं० सन्ततवृष्टौ జల్లు, తుంపిళ్ళు, తూరజల్లు, జడివాన, ఎడతెగని వాన.

धार्मपत: ధార్మపతః, अ०त्रि० धर्मपतिसम्बन्धिनि ధర్మపతికి సంబంధించినది.

धियाम्पति: ధియామ్పతిః, इ०पुं० मञ्जुघोषे

మంజుఘోషుఁడు; देवगुरौ బృహస్పతి; आत्मनि ఆత్మ.

धीरप्रशान्तः ధీరప్రశాన్తః, అం.పుం. नायकभेदे సామాన్యగుణములచేత నధికుఁడైన నాయకుఁడు, మాధవుఁడు మొ॥ –ललित: –లలితః,అం.పుం.नायकभेदे సదా దృఢనిశ్చయుఁడు మృదుస్వభావము గలవాఁడు కళాప్రియుఁడు నైన నాయకుఁడు, వత్సరాజు మొ॥ –ता –తా, ఆం.స్త్రీ. छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు.

धीरोदात्तः ధీరోదాత్తః, అం.పుం. नायकभेदे క్షమ గాంభీర్యము ధైర్యము స్థైర్యము వినయాధఃకృతగర్వము దృఢవ్రతము గలిగి ఆత్మస్తుతిలేకయుండు నాయకుఁడు, శ్రీరాముఁడు ధర్మరాజు మొ॥ –द्धतः –ద్ధతః, అం.పుం. नायकभेदे మాయాపరుఁడు ప్రచండుఁడు చపలుఁడు దురహంకారయుక్తుఁడు ఆత్మస్తుతిగలవాఁడు నైన నాయకుఁడు, భీముఁడు మొ॥; धैर्यान्वितोद्धते ధీరుఁడు ఉద్ధతుఁడు నైనవాఁడు.

धीव्याप्यता ధీవ్యాప్యతా, ఆం.స్త్రీ. वृत्तिव्याप्यत्वे వృత్తివ్యాప్తిగలదిగా నుండుట.

धूपायितः ధూపాయితః, అం. త్రిం. धूपिते 'ధూపితః' చూ॥

धूमकेतुः ధూమకేతుః, ఉం.పుం. अग्नौ అగ్నిః; ग्रहभेदे ఒక గ్రహము; उत्पातविशेषेदుమ గలికేతు, తోకచుక్క.

धूमावती ధూమావతీ, ఈం.స్త్రీ. महाविद्याभेदे ఒక మహావిద్య, దేవీవిశేషము.

धूमोपहतः ధూమోపహతః,అం.పుం. व्याधिभेदे ఒక వ్యాధి. [యముఁడు.

धूमोर्णापतिः ధూమోర్ణాపతిః, ఇం.పుం. यमे

धूम्ररोहितः ధూమ్రరోహితః, అం.పుం. धूम्र-(कृष्ण)वर्णमिश्रितरक्तवर्णे ధూమ్ర(కృష్ణ) వర్ణముతోఁ గలసిన రక్తవర్ణము. త్రిం తద్వతి అదిగలది. [ప్యుఁడు.

धूर्तजन्तुः ధూర్తజన్తుః, ఉం.పుం. मनुष्ये మను

धृतव्रतः ధృతవ్రతః, అం.త్రిం. गृहीतव्रते నియమము బూనినవాఁడు.

धृष्टकेतुः ధృష్టకేతుః, ఉం.పుం.द्रुपदपौत्रे ద్రుపదుని మనుమఁడు. [కేతువు.

ध्रुवकेतु ధ్రువకేతుః, ఉం.పుం. केतुभेदे ఒక

ध्रुवावर्तः ధ్రువావర్తః, అం.పుం.अश्वरोमावर्तभेदे ఒక గుఱ్ఱపుసుడి.

ध्वजाहृतम् ధ్వజాహృతమ్, అం.నం. अविभाज्यधनभेदे పంచిపెట్ట(పని)లేనిధనము. పుం. स्वामिनः सन्निधेः युद्धे जिते दासे యుద్ధములో ప్రభువునుండి వశపఱచుకొనఁబడిన బంటు. [काकाङ्ग्याम् కాకిదొండ].

ध्वा(ध्मा)ङ्क्षदन्ती ధ్వా(ధ్మా)ఙ్క్షదన్తీ, ఈం.స్త్రీ.

ध्वा(ध्मा)ङ्क्षारातिः ధ్వా(ధ్మా)ఙ్క్షారాతిః, ఇం.పుం. उलूके గుడ్లగూబ. ['ఖద్యోతః' చూ॥

ध्वान्तवित्तः ధ్వాన్తవిత్తః, అం.పుం. खद्योते

ध्वान्ताराति: ధ్వాన్తారాతిః, ఇం.పుం. तमोनुदि 'తమోనుత్' చూ।

ध ధ

धनार्थी ధనార్థీ, న్.త్రిం. अर्थार्थिनि అర్థార్థి (ఒక భక్తుఁడు) ధనమును బ్రార్థించువాఁడు.

धर्मस्थः ధర్మస్థః,అం.పుం.प्राड्विवाके న్యాయాధిపతి.

धान्यास्थि ధాన్యాస్థి, ఇం.నం. तुषे ఊక.

धुनीनाथः ధునీనాథః, అం.పుం. सरित्पतौ సముద్రము. ['దక్షిణమార్గః' చూ॥

धूमपथः ధూమపథః, అం.పుం. दक्षिणमार्गे

धूमोत्थम् ధూమోత్థమ్, అం.నం. वज्राक्षारे నవాసారము. త్రిం. धूमजाते పొగనుండి కలిగినది.

द - सं०प्र०॥ ద - సం॥ ప్ర।

धनदः ధనదః, అం.త్రిం. धनदातरि ధనప్ర

దుఁడు. पुं कुबेरे ధనకాఁడు,కుబేరుఁడు; धनञ्जये ధనంజయవాయువు; अग्नौ అగ్ని; हिज्जले ఎఱ్ఱగన్నేరు†. -दा -దా,आंस्त्रीं देवीभेदे ఒక దేవి, ధనలక్ష్మి.

धनन्ददा ధనన్దదా, आंस्त्रीं बुद्धशक्तिभेदे ఒక బుద్ధశక్తి.

धनुर्वेदः ధనుర్వేదః,अंपुं यजुर्वेदस्योपवेदे మంత్రపూర్వకముగా అస్త్రశస్త్రప్రయోగోప సంహారముల బోధించెడి యజుర్వేద ఉపవేదము; विद्याभेदे ధనుర్విద్య. त्रिं धानुष्के విలుకాఁడు.

धन्यवादः ధన్యవాదః,अंपुं धन्योऽस्मीति कथने ధన్యతను తెలివికొనుట.

धरणीकन्दः ధరణీకన్దః, अंपुं कन्दालौ నేలకంద†.

धातुवादः ధాతువాదః, अंपुं रसायनशास्त्रे రసాయనశాస్త్రము. -दी -దీ, न्ं पुं धातुवादरते కౌశలభేదమునుబట్టి రసాయనాదులంచేసువర్ణాదులనుతయారుచేయువాఁడు

धार्तराष्ट्रपदी ధార్తరాష్ట్రపదీ, ईंस्त्रीं हंसपद्याम् హంసపాది†.

धीदा ధీదా, आंस्त्रीं कन्यायाम् కన్య; मनीषायाम् బుద్ధి; शारदायाम् శారదాదేవి.

धूसरच्छदा ధూసరచ్ఛదా, आंस्त्रीं श्वेतवुह्नायाम् 'శ్వేతవుహ్న' చూ॥

ध्वनमोदी ధ్వనమోదీ,न्ंपुं भ्रमरे తుమ్మెద.

ध्वन्यनुकरणभेदाः ధ్వన్యనుకరణభేదాః अंपुं बं ध्वन्यनुकरणविशेषेषु నానావిధములగు ధ్వన్యనుకరణములు(అమరుసురు అన్పురు అవురు ఇహిహీ ఉచుక్కు ఉచ్చిచ్చిరే ఉల్లిం ఉసురసురు ఉసురు ఉస్సు ఉస్సురస్సురు ఉస్సురు ఉసూరు కంగు కచిక్కు కటకట కటపెట కటుక్కు కతిల్లు కతుక్కు కవకవ కరకర కఱకఱ కఱుక్కు కలకల కలుక్కు కళపెళ కవకవ కసక్కు కాంద్రు కావు కికకిక కికాకిక కిచకిచ కిటకిట కిఱకిఱ కిఱ్ఱు కిలకిల కివకివ కిసాలువ కీఁచు కులకుల కుతకుత కే కొక్కొరొకో కొక్కొరోకో కో కోవు క్రంగు క్రేయో క్రేవు ఖంగు ఖింగు గడగడ గణగణ గణిల్లు గనగన గబీలు గమగమ గమ్మ గఱగఱ గఱ్ఱు గలగల గల్లు గళగళ గబ్బుగబ్బు గింగురు గిజగిజ గిటగిట గిరగిర గిఱుక్కు గిఱ్ఱు గిలుకు గుటగుట గుడుక్కు గుడుగుడు గునగున గుప్పు గుబగుబ గుబ్బు గుమగుమ గుమ్మ గుఱగుఱ గుఱుగుఱ్ఱు గులగుల గొటగొట గొణగొణ గొఱగొఱ గొలగొల గోంద్రు గోలుగోలు గోల్గోలు చంగు చకచక చటాలు చటిల్లు చరచర చిటచిటచిటప(పొ)ట చిటాలుచిటుకుపొటుకు చిమచిమ చిలచిల చిల్లు చివచివ చివుకు చివుక్కు చుంయి చుచ్చు చుఱచుఱ చుఱుకు చుఱుక్కు చుఱ్ఱు చొటచొట చొదచొద చొఱచొఱ జగ్గు జఱజఱ జఱ్ఱు జలజల జల్లు జవజవ జవుజవ్వు జౌజవ్వు జిఱ జిఱజిఱ జిఱ్ఱు జిఱ్ఱు జిల్లు జివ్వు జివ్వురు జుం జుంజుం జుఱుకు జుఱ్ఱు జువ్వు జొటజొట జోరు జోఱు టంటం టేవు రంగురింగు డబ్బుడబ్బు డులడుల తకతక తటతట తటాలు తపతప తళతళ తళుక్కు తిడిమ్మి తుకతుక తుటుక్కు తుపుక్కు తుప్పు తూ తెకతెక తొటతొట తొట్టు త్రుస్సు దగదగ దబదబ దబ్బు దిగదిగ దిగ్గు దిబదిబ దిరదిర దిర్దిర దిప్పు దురిదురి దుమా దుముక్కు దూబూచి దొదదొద దొప్పుదొప్పు దే నడునడు నఱుక్కు నిగనిగ నెగ్గురు నెటుకురు నెళినెళి పకపక పకాపక పకీలు పటపట పటుకు పటుక్కు పఱపఱ పఱ్ఱు పలపల పసపస ఫళఫళ

పిలపిల పుటపుట పుటుక్కు పుతపుత పురపుర పులుకుపులుకు పుల్కుపుల్కు పుసుకు పెటపెట పెరిల్లు పెళపెళ పెల్ల పొటపొట పొటుకు పొటుక్కు పొలపొల బంభం బగబగ బగీలు బగ్గు బదబద బలబల బల్లు బల్లు బిలుబిల్లు బిస్సు బుగబుగ బుగులుబుగులు బుటుకు బుటుక్కు బుదబుద బుల్లు బుసబుస బుస్సు బొదబొద బొసబొస బొళుకుబొళుకు బోరు బ్రల్లు మటమట మలమల మిటమిట మిలమిల మిసమిస మురముర ముసముస రవరవ రివ్వు రెవరెవ లిప్పు లివ్వు లువ్వు లటుక్కు లివలివ లుకలుక లొటలొట లొదలొద వదవద వలవల వికవిక వికావిక విల్లు విరవిర విలవిల విసవిస సల్లు సలసల సుఅసుఅ సువ్వాల సువ్వి హూహూహూ హూ).

ध - सं०प्र० ధ - సం। ప్ర॥

धन्धम् ధన్ధమ్, अ०न० अल्पाकारे స్వల్పమైన ఆకృతి.

धरणि(णी)भृत् ధరణి(ణీ)భృత్, त्० पु० महीध्रे నేలతాలుపు, కొండ; शेषे శేషుఁడు.

धर्मवृद्धः ధర్మవృద్ధః, अ० त्रि० धर्मेण वृद्धे ధర్మమునబట్టి పెద్ద. —व्याधः —వ్యాధః, अ०पु० धार्मिके व्याधभेदे ధర్మాత్ముఁడైన ఒక వ్యాధుఁడు. —शुद्धिः —శుద్ధిః, इ०सी० अधर्मात् निष्कृष्य धर्मस्य निर्धारणे అధర్మమునుండి వేఱుపఱిచిధర్మమును తేల్చుట. —स्कन्धः —స్కన్ధః, अ०पु० धर्मास्तिकाये 'ధర్మాస్తికాయః' చూ॥

धान्धा ధాన్ధా, आ०सी० एलायाम् ఏలకి†.

धामनिधिः ధామనిధిః, इ० पु० त्विषांपतौ వెలుఁగునెలవు, సూర్యుఁడు.

धीरस्कन्धः ధీరస్కన్ధః, अ०पु० मस्तिष्के మెదడు; महिषे దున్న.

धूमगन्धिः ధూమగన్ధిః, इ० पु० रोहिषे కామంచికసవు†; अग्नौ అగ్ని.

धेनुदुग्धम् ధేనుదుగ్ధమ్, अ०न० चिर्भटे బుడమదోస†; धेनुक्षीरे ఆవుపాలు.

न २ న 2

धन ధన, धा० (दधन्ति) धान्ये ధాన్యము నుత్పత్తిసేయుట. (धनति) शब्दे ధ్వని.

धनम् ధనమ్, अ०न० वित्ते ధనము, ఆస్తి, ఒడమి, ఒడమె, కాసు, చాకట్టు, దస్తు, నగదు, నెలగ, పైకము, పసిఁడి, పైఁడి, ముదుపు, మొల్లము, రూక, రొక్కము, రో, లపక, లిబ్బి, విడిముడి, దబ్బు, సొమ్ము, ధనము; लग्नात् द्वितीयस्थाने లగ్నమునకు రెండవయిల్లు; ऋणमित्रे బీజగణితో క్తమైన ఋణముకంటె భిన్నము; गोधने ఆవులమంద; स्नेहार्हे ప్రేమపాత్రుఁడు; धनिष्ठायाम् ధనిష్ఠ*; युक्ते యుక్తము, యోగ్యము; योज्ये యోజ్యము, యోగమునకుఁదగినది; शब्दे శబ్దము.

धनी ధనీ, न्०त्रि० धनवति ధనవంతుఁడు. ई०सी० युवत्याम् యువతి.

धनुः ధనుః, उ०पु० कार्मुके విల్, విలు, సింగాణి, సింగిణి, సింగిణీ, ధనువు, ధనుస్సు, విల్లు. स्० न० मासभेदे ధనుర్మాసము; चतुर्हस्तमाने బార, బారెఁడు. उ० स०त्रि० धनुर्धरे విలుకాఁడు. प्र० प्रियाले మోరటి†.

धनूः ధనూః, ऊ०सी० कार्मुके విల్లు.

धानम् ధానమ్, अ०न० धारणे ధరించుట; निधाने స్థానము.

धाना ధానా, आ० सी० अङ्कुरे మొలక; धन्याके కొత్తిమిరి†. ब० भृष्टयवे వేఁచిన యవలు బొరుగు(వు)లు(బోరులు); चूर्णसक्तुषु పేలపిండి. [पीलौ గోఁగు†.

धानी ధానీ, ई०सी० आधारे ఆధారము;

धीनः ధీనః, అం త్రిం धीते త్రాగఁబడినది.
धुन ధున, ధాం (धूनयति) कम्पके కదలించునది
धुनिः –नी ధునిః –నీ, ఇం ఈం సీం नद्याम् నది.
धूनः ధూనః, అం త్రిం कम्पिते కంపించినది
धूनिः ధూనిః, ఇం సీం कम्पने కదలిక.
धेनः ధేనః, అం పుం नदे నదము; समुद्रे సముద్రము. [ఒక వాఁక.
धेना ధేనా, ఆం సీం नद्याम् నది, वारिविशेषे
धेनी ధేనీ, ఈం సీం धन्याके కొత్తిమిరి†.
धेनुः ధేనుః, ఉం సీం नवप्रसूतायागवि లేఁగటిఆవు: गवि ఆవు: दानभेदे దానార్థము కల్పితమైన ధేన్వాకారపదార్థము.
ध्यानम् ధ్యానమ్, అం నం चिन्तने ధేనము, తలంపు, చింతనచేయుట: विष्णुचिन्तनरूपे मानसस्नाने విష్ణుచింతనరూపమైన మానసస్నానము; द्वादशधारणासु పండ్రెండు ధారణలు; मन्त्रभेदेन सगुणब्रह्मणः चिन्तायाम् మంత్రవిశేషముతో సగుణబ్రహ్మమును స్మరించుట; निदिध्यासने నిదిధ్యాస; परमात्मचिन्तने పరమాత్మచింతనము; उपनिषद्भेदे ఒక ఉపనిషత్తు: विजातीयवृत्त्यनन्तरितसजातीयवृत्तिप्रवाहे ఇతరవృత్తు(తలంపు)లకు ఎడము ఉండని సజాతీయ (ఒకే విధమగు) వృత్తులప్రవాహము; निर्विषयचित्तस्थितौ మనస్సు నిర్విషయముగా నుండుట.
ध्वन ధ్వన, ధాం [ध्वनति, ध्व(ध्वा)नयति –ते] शब्दे శబ్దము. [మైన శబ్దము.
ध्वनः ధ్వనః, అం పుం अव्यक्ते शब्दे అస్పష్ట
ध्वनिः ధ్వనిః, ఇం పుం शब्दब्रह्ममय्याः कुण्डलिन्याः जातायाः शक्तेः उद्भूते नादकारणे శబ్దబ్రహ్మమయి యైన కుండలినుండి కలిగిన శక్తినుండి పుట్టినది, నాదకారణము; व्यङ्ग्यव्यञ्जके शब्दे వ్యంగ్యవ్యంజకమైన శబ్దము; भेरीमृदङ्गादिशब्दे భేరీమృదంగాదుల శబ్దము; उत्तमकाव्ये ఉత్తమకావ్యము; शब्दविशेषे శబ్దవిశేషము: शब्दमात्रे చప్పుడు, అలికిడి, అలుకుడు, ఉరవలి, ఉలి, ఉలివు, ఉలుకు(వు)డు, ఓటు, క్రందు, గందరగోళము, గలిబిలి, గిలుకు, గొలగొల, చిమ్మటబుట్టు, నాదు, మెదిదము, మొరపము, మొరలుక, మ్రోఁగుడు, మ్రోఁత, రంతు, రవడి, రవలి, రవళి, రవాళి, రొద, రొదాళము, ఱంకె, అవలి, వలికిరి, వాఁగుడు, సద్దు, సలి, శబ్దము.
ध्वानः ధ్వానః, అం పుం शब्दे శబ్దము.

न ३ న 3

धन्वनः ధన్వనః, అం పుం धन्वङ्गे తరు†.
धन्विनः ధన్వినః, అం పుం सूकरे వరాహము.
धमनः ధమనః, అం పుం नले కిక్కసకసవు†. త్రిం ध्मानकर्तरि ఊఁదువాఁడు; क्रूरे క్రూరుఁడు: भस्त्राध्मापके కొలిమితిత్తి నూదువాఁడు. నం मुखेन वायुपूरणे ఒత్తుట, పట్టుట, ఊఁదుట.
धमनिः –नी ధమనిః –నీ, ఇం ఈం సీం नले నళము†: नल्याम् గువ్వగుత్తి†; नाडीभेदे బోలునరము: पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†: हरिद्रायाम् పసుపు†; नाडिकाशाके ఒక కాఁడలకూర†: ग्रीवायाम् మెడ.
धयनम् ధయనమ్, అం నం पाने త్రాగుట.
धवनिः ధవనిః, ఇం పుం अनले అగ్ని.
धातुघ्नम् ధాతుఘ్నమ్, అం నం काञ्जिके పులికడుగు. [చూ॥
धामनी ధామనీ, ఈం సీం धमन्याम् 'ధమనిః'
धावनम् ధావనమ్, అం నం शीघ्रगमने దవుడు, పరుగు, పరువు, పాఱుడు, పేరము, పేరెము, ఉఱుకుట, ఊదనిఁబాఱుట, ఉఁదుట, ఓడిగిల్లుట, ఓసుట, కదలుట, పరుగిడుట, పరుగు(వు)గొనుట, పరుగు(వు)వాఱుట, పరుగువెట్టుట, పరువిడుట, పరువెట్టు(త్తు)ట, పఱచుట,

పారుట, పారుకాడుట, పాఱాడుట, పాఱుట,
పెల్లగిలు(ల్లు)ట, పేరెమువాఱుట, వెళ్లుట,
సురుగుట, పరుగెత్తుట; प्रक्षालने కడుగుట;
शोधने శుభ్రపఱచుట. —नि:—नी —ని:—నీ,
इ० ई० स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् కోలపొన్న†;
धातक्याम् అరె†; बृहत्याम् వాకుడు†.

धुनानः ధునానః, अ०त्रि० कम्पयति కదలిం
చుచున్నట్టిది.

धुवनः ధువనః, अ०पु० अग्नौ అగ్ని. त्रि०
धुनाने 'ధునానః' చూ॥

धूननम् ధూననమ్, अ०न० चालने కదలించుట

धूपनः ధూపనః, अ०पु० यक्षधूपे సజ్జరసము;
धूपे ధూపము. न० सन्तापने తపింపఁజే
యుట; धूपकरणे ధూ(దూ)పము వేయుట.

धूमाग्निः ధూమాగ్నిః, इ०पु० ज्वालारहिताग्नौ
పొగలేచెడి అగ్ని. [ఒక అగ్నిజిహ్వ.

धूमिनी ధూమినీ, ई०स्त्री० अग्निजिह्वाभेदे

ध्मापनम् ధ్మాపనమ్, अ०न० बृंहणे వృద్ధిఁబొం
దించుట ఉబ్బునట్లుచేయుట.

ध्वंसनम् ధ్వంసనమ్, अ०न० भ्रंशे క్రిందికి
జాఱుట; अधःपतने క్రిందఁబడుట; गमने
గతి न० नाशे నాశము; नाशने నశింపఁ
జేయుట. त्रि० नाशके నశింపఁజేయునది

ध्वजिनी ధ్వజినీ, ई०स्त्री० सेनायाम् సేన.

ध्वननम् ధ్వననమ్, अ० न० अलंकारोक्ते
वाच्यलक्ष्यभिन्नार्थस्य बोधनात्मके व्यञ्जना-
वृत्तिरूपे शब्दनिष्ठे व्यापारभेदे వాచ్యార్థ
లక్ష్యార్థములకంటె భిన్నమైన అర్థమును
బోధించెడి వ్యంజనావృత్తిరూపమైన శబ్ద
నిష్ఠమగు ఒక వ్యాపారము; अव्यक्तशब्द-
करणे అస్పష్టముగా ధ్వనించుట.

न - सं० प्र० న - సం॥ప్ర॥

धनस्थानम् ధనస్థానమ్, अ० न० लग्नात्
द्वितीयभवने లగ్నమునకు రెండవయిల్లు;

धन्वायनः ధన్వాయనః, अ०त्रि० मरुदेश-
गमनसाधने ఎడారిని పయనించుసాధనము.

धन्विस्थानम् ధన్విస్థానమ్, अ०न० धानु-
ष्कस्थितिभेदे వైశ్లవము సమపాదము వైశా
ఖము మండలము ఆలీఢము ప్రత్యాలీఢము
(విలుకాండ్రు నిలఁబడు పద్ధతులు).

धर्मचिन्तनम् ధర్మచిన్తనమ్, अ०न० उपाधौ
ధర్మచింత —जीवनः —జీవనః, अ० पु०
ऋत्विजि ఋత్విక్కు.

धर्मदानम् ధర్మదానమ్, अ०न० निष्कामदाने
ధర్మదృష్టితోఁ గూడిన దానము.

धर्मनन्दन ధర్మనన్దనః, अ०पु० धर्मपुत्रे
ధర్మరాజు. —पट्ट(त्त)नम् —పట్ట(త్త)నమ్,
अ०न० मरीचे మిరియము†; धर्मपुर्याम्
(श्रावन्त्याम्) ధర్మపురి: देशभेदे ఒకదేశము

धर्मपत्नी ధర్మపత్నీ, ई० स्त्री० निर्दोषायां
पत्न्याम् నిర్దోషమైన భార్య; प्रथमतः परि-
णीतायां सवर्णस्त्रियाम् పెండ్లము, పెండ్లాము,
అగ్నిసాక్షిగాఁ బెండ్లాడిన సవర్ణస్త్రీ: धर्म
देवस्य पत्नीषु कीर्तिश्रीवाक्स्मृतिमेधाधृतिक्ष-
मासु కీర్తి శ్రీ వాక్కు స్మృతి మేధ ధృతి
క్షమ యనెడి ధర్మదేవుని భార్యలు (దక్ష
కన్యలు). [मुनौ శాక్యముని.

धर्मप्रवचनः ధర్మప్రవచనః, अ०पु० शाक्य-

धर्मवाहनः ధర్మవాహనః, अ०पु० सदाशिवे
సదాశివుఁడు. न० यमस्य याने మహిషము;
धर्मस्य प्रापणे ధర్మమును మోయుట.

धर्मशासनम् ధర్మశాసనమ్, अ०न० धर्मशास्त्रे
ధర్మశాస్త్రము.

धर्मस्थानम् ధర్మస్థానమ్, अ० न० लग्नात्
नवमस्थाने లగ్నమునకు తొమ్మిదవయిల్లు;
न्यायस्थाने న్యాయస్థానము, కోర్టు.

धर्मासनम् ధర్మాసనమ్, अ०न० राज्ञः धर्म-
परिशीलनार्थे आसने న్యాయస్థానమునందలి
అగ్రాసనము.

धवलपट्टिनी ధవలపట్టినీ, ఈ౦సీ౦ श्वेतपाटलिकायाम् తెల్లకలిగొట్టు†. [పులికడుగు.

धातुनाशनम् ధాతునాశనమ్, అ౦న౦ काञ्जिके

धान्यधेनुः ధాన్యధేనుః, ఉ౦ సీ౦ दानभेदे ధాన్యరూపమైనగోవు, ఒక దానము.–वनिः –వనిః, ఇ౦సీ౦ धान्यराशौ ధాన్యరాశి.

धान्यवर्धनम् –नी ధాన్యవర్ధనమ్ –నీ, అ౦ ఈ౦స్త్రీ౦ धान्यवृद्धौ ధాన్యమును వర్ధిల్లచేయుట

धारावनिः ధారావనిః, ఇ౦సీ౦ वायौ గాలి.

धार्मपत्तनम् ధార్మపత్తనమ్, అ౦న౦ कोलके తక్కోలము†. [ధూమకేతువు.

धूमकेतनः ధూమకేతనః, అ౦పు౦ अग्नौ అగ్ని.

धूमपानम् ధూమపానమ్, అ౦న౦ धूमपत्रपाने పొగత్రాగుట; चिकित्साभेदे ఒక చికిత్స –योनिः –యోనిః, ఇ౦పు౦ मेघे మేఘము.

धूमायनम् ధూమాయనమ్, అ౦న౦ धूमवायूद्भवे పుల్లతేపువచ్చుట; गवाक्षादौ కిటికి మొ॥

धूम्रलोचनः ధూమ్రలోచనః, అ౦పు౦ कपोते పావురము. [ద్రుపదుని ఒక కొడుకు

धृष्टद्युम्नः ధృష్టద్యుమ్నః, అ౦పు౦ द्रुपदपुत्रभेदे

धेनुकसूदनः ధేనుకసూదనః, అ౦పు౦ बलरामे బలరాముడు. [చిక్కము.

धौताञ्जनी ధౌతాఞ్జనీ, ఈ౦ సీ౦ व्यङ्क्टे ఒక

ध्रुवरत्ना ధ్రువరత్నా, ఆ౦సీ౦ मातृभेदे ఒక మాతృక.

ध्वजोत्थानम् ధ్వజోత్థానమ్, అ౦న౦ इन्द्रमहोत्सवे భాద్రపదశుద్ధద్వాదశినాడు ఇంద్రధ్వజమును ప్రతిష్ఠించి చేసెడి ఉత్సవము.

ध्वा(ध्मा)ङ्क्षनाम्नी ధ్వా(ధ్మా)ఙ్క్షనామ్నీ, ఈ౦ సీ౦ फल्गौ కాకిమేడి†.

ध्वा(ध्मा)ङ्क्षनाशिनी ధ్వా(ధ్మా)ఙ్క్షనాశినీ, ఈ౦ సీ౦ हवुषायाम् 'హవుషా' చూ॥

ध्वा(ध्मा)ङ्क्षादनी ధ్వా(ధ్మా)ఙ్క్షాదనీ, ఈ౦సీ౦ काकादन्याम् కాకిదొండ†.

प ప

धन धिपः ధనాధిపః, అ౦పు౦ धनाधिगोप्तरि 'ధనాధిగోప్తా' చూ॥

धराधिपः ధరాధిపః, అ౦పు౦ भूपे రాజు.

धर्मयूपः ధర్మయూపః, అ౦పు౦ श्रीविष्णौ శ్రీవిష్ణువు. [ధాతువు.

धातुपः ధాతుపః, అ౦పు౦ रसे రస(శరీరస్థ)

धातु(तृ)पुष्पी ధాతు(తృ)పుష్పీ, ఈ౦ సీ౦ धातक्याम् 'ధాతకి' చూ॥

धारापूपम् ధారాపూపమ్, అ౦న౦ अपूपभेदे పాలతాలికలు. [బృహస్పతి.

धिषणाधिपः ధిషణాధిపః, అ౦పు౦ धिषणे

धूतपापा ధూతపాపా, ఆ౦సీ౦ नदीभेदे ఒకనది

धूप ధూప, धा౦(धूपायति) संतापे తపింపచేయుట.(धूपयति –ते) भाषायाम् చెప్పుట; दीप्तौ దీప్తి.

धूपः ధూపః, అ౦పు౦ गुग्गुल्वादिसुगन्धद्रव्योत्थिते धूमे దూపము, గుగ్గిలము మున్నగు పరిమళద్రవ్యముల పొగ; तत्साधने अगुरुवर्त्यादौ ధూపసాధనము లైన అగరు వత్తి ఊదు(సాంబ్రాణి)వత్తి సాంబ్రాణి మొ॥ [తాపసుడు

धूमपः ధూమపః, అ౦పు౦ तपस्विभेदे ఒక

धूलिपुष्पी దూలిపుష్పీ, ఈ౦సీ౦ केतक्याम् మొగలి†.

ध ధ

ध(धा)राकदम्बः ధ(ధా)రాకదమ్బః, అ౦పు౦ प्रावृट्काले पुष्पवति कदम्बभेदे పెద్ద(మొగలి)కడిమి†.

धूलीकदम्बः దూలీకదమ్బః, అ౦పు౦ तिनिशे నెమ్మి†; नीपे కడిమి†; वरुणे ఉలిమిరి†. న౦ धूलीसमूहे రేగినదుమ్ము.

ध्वा(ध्मा)ङ्क्षजम्बुः ధ్వా(ధ్మా)ఙ్క్షజమ్బుః, ఉ౦

सी० काकजम्ब्वाम् కాకినేరేడు†.

भ భ

धनुर्भृत् ధనుర్భృత్, त्० पु० धानुष्के విలుకాఁడు
धनुस्तम्भः ధనుస్తమ్భః, अ० पु० विकृते वायुभेदे ధనుర్వాతము.
धरणीभृत् ధరణీభృత్, त्० पु० यज्ञवराहे యజ్ఞవరాహమూర్తి: शेषे ఆదిశేషుఁడు; पर्वते కొండ, నేలతాలుపు [బుద్ధుఁడు.
धर्मचक्रभृत् ధర్మచక్రభృత్, त्० पु० बुद्धे
धर्मनाभः ధర్మనాభః, अ०पु० विष्णौ విష్ణువు
धातुभृत् ధాతుభృత్, त्०पु० शैले కొండ.
धातुवल्लभम् ధాతువల్లభమ్, अ०न० टङ्कणे వెలిగారము. [ఒక నరకభూమి.
धूमप्रभा ధూమప్రభా, आ०सी०नरकभूमिभेदे
धूमाभः ధూమాభః, अ०त्रि० धूम्रवर्णे పొగవన్నె. त्रि० तद्वति అదిగలది.

म-सं० प्र० మ-సం॥ ప్ర।

धनलक्ष्मी ధనలక్ష్మీ, ई०सी० धनाधिदेवताभेदे సిరిపడఁతి,ధనాధిదేవత; धनरूपिण्या लक्ष्म्याम् ధనరూపిణియైన లక్ష్మి. —स्वामी —స్వామీ,न्०त्रि०उत्तमर्णे అప్పిచ్చువాఁడు.
धनुर्द्रुमः ధనుర్ద్రుమః,अ०पु०वंशे వెదురు†
धनुष्मान् ధనుష్మాన్, त्०पु० धानुष्के విలుకాఁడు. [याम् త్రాసు.
धरिमा ధరిమా, न्०पु०रूपे రూపము; तुला-
धम ధమ, धा० (धमति) ध्माने ఊఁదుట.
धमः ధమః, अ० त्रि० अग्निसंयोगकर्तरि కొలిమితిత్తి యూదువాఁడు; शब्दकर्तरि ఊఁదువాఁడు.
धमधमः ధమధమః, अ०पु० कुमारानुचरगणभेदे కుమారానుచరగణమందొకఁడు. —मा —మా,आ०सी०मातृभेदे ఒకమాతృక.
धर्मः ధర్మః, अ०पु० कल्पितस्य समस्तस्य धारके आत्मनि కల్పితమైన సమస్తమును ధారణచేయుఆత్మ: यमे యముఁడు: धनुषि విల్లు, सोमपे సోమయాజి,गुरुलघ्वोः గురువులఘువు: सत्सङ्गे సత్సహవాసము; बुद्धे బుద్ధుఁడు: धर्मदेवतायाम् ధర్మదేవత; न्यूनदेशवृत्तौ ఏకదేశవృత్తి; धारणपोषणकारणे ధారణపోషణలుసేయునది; चोदनालक्षणेऽर्थे చోదనాలక్షణమైన అర్థము; पुण्ये అదట,ఆదమలపు, ఆదరువు, ఆది, దమ్మము, దరుమము, ధర్మువు, పాడి, పునెము, పున్నెము, పున్నియము, మేలు,పుణ్యము; अभ्युदयनिःश्रेयसहेतौ वेदोक्तकर्मविशेषे సంసారమునందలి మేలునకును మోక్షమునకును కారణమై వేదవిహితముగానుండెడి కర్మవిశేషము; सत्यशौचदयादानाख्यपादचतुष्टययुक्ते సత్యము శౌచము దయ దానము అనునాలుగు పాదములుగాఁగలది; जीवे జీవుఁడు; आचारे ఆచారము; क्रतौ యజ్ఞము; उपनिषदि ఉపనిషత్తు: न्याये న్యాయము; उपमायाम् పోలిక; स्वभावे స్వభావము: ब्रह्मचर्यादौ బ్రహ్మచర్యము మొ। अहिंसादौ అహింస మొ॥ आधेये ఆధేయము; धर्मलक्षणे, ధర్మలక్షణమ్'చూ॥ दानादौ దానము మొ॥ धर्मस्थाने ధర్మస్థాన (చూ)ము. [రాజా.
धर्मजन्मा ధర్మజన్మా, न्०पु० धर्मपुत्रे ధర్మ
धर्मनैपुण्यकामः ధర్మనైపుణ్యకామః,अ०पु० पूर्वं गृहीतवेदप्राये पश्चात् अध्ययनजन्यादृष्टविशेषेच्छौ మొదట వేదము నభ్యసించి పిదప దాని అధ్యయనమువలని అదృష్టవిశేషము నభిలషించువాఁడు.
धर्मपरिणामः ధర్మపరిణామః, अ०पु० धर्मरूपे परिमाणे ధర్మియైన చిత్తమునకు సంబంధించిన వ్యుత్థాననిరోధరూపములైనధర్మములయొక్క అభిభవము ప్రాదుర్భావము

అనెడి ఒక పరిణామము.
धर्मात्मा ధర్మాత్మా, న్ం పుం धर्मशीले ధర్మశీలుఁడు, పుణ్యాత్ముఁడు.
धर्मी ధర్మీ, న్ం त्रि० पुण्यवति దమ్మఁడు, పుణ్యాత్ముఁడు; धर्मयुते ధర్మ(మా)ముగలది अधिकदेशवृत्तिमति ధర్మి, ఆధారము, ఆశ్రయము. [తెల్లన, తెల్లఁదనము.
धवलिमा ధవలిమా, న్ం పుం धावल्ये తెలుపు,
धान्यलक्ष्मी ధాన్యలక్ష్మీ, ఈం స్త్రీం धान्याधिदेवताभेदे ధాన్యాధిదేవత; धान्यरूपिण्यां लक्ष्म्याम् ధాన్యరూపిణియైన లక్ష్మి.
धान्योत्तमः ధాన్యోత్తమః, అం పుం शालिधान्ये వడ్లు.
धाम ధామ, న్ం నం गृहे దీమము, ఇల్లు; रश्मौ కిరణము; ज्योतिषु జ్యోతి, పరంజ్యోతి; त्विषि కాంతి; शरीरे శరీరము; प्रभावे ప్రభావము; स्थाने స్థానము; जन्मनि జన్మ. [కొందఱు గణదేవతలు
धामाः ధామాః, అం పుం బ॰ गणदेवताविशेषेषु
धीमान् ధీమాన్, త్ం పుం बृहस्पतौ బృహస్పతి. त्रि० पण्डिते పండితుఁడు; बुद्धिमति బుద్ధికుశలత గలవాఁడు.
धूमः ధూమః, అం పుం अग्निध्वजे పొగ, పొవ; धूमकेतौ తోఁకచుక్క; उल्कापाते ఉల్కాపాతము; अग्निमान्द्यसूचके वायुभेदे పులిత్రేనుపు, అజీర్ణపు త్రేఁపు; धूमपाने పొగబీల్చుట, ఒక చికిత్స; ऋषिभेदे ఒకముని; देशभेदे ఒక దేశము.
धूमी ధూమీ, న్ం त्रि० बाहुल्येन धूमवति అధికమైన ధూమము గలది.
धूलिकुट्टिमम् ధూళికుట్టిమమ్, అం నం कृष्टक्षेत्रे దున్నినపొలము.
धृतात्मा ధృతాత్మా, న్ం त्रि० स्वरूपस्थितियुते స్వస్వరూపమునందు నిలుకడ నొందినవాఁడు.
धृतिमान् ధృతిమాన్, త్ం त्रि० धृतियुते ధృతి(మా)గలవాఁడు. पुं वर्षभेदे ఒక వర్ష(ఖండ)ము; अग्निभेदे ఒక అగ్ని.
धृतिहोमः ధృతిహోమః, అం పుం विवाहाङ्गहोमभेदे వివాహాంగమైన ఒక హోమము.
धेनुमान् ధేనుమాన్, త్ం त्रि० धेनुस्वामिनि గోస్వామి.
ध्यामम् ధ్యామమ్, అం నం गन्धतृणे చిప్పకసవు; मदने మదన(మా)ము†; दमनके దవనము†. त्रि० कृष्णवर्णवति నలుపువన్నెగలది. [నం ध्याने చింత; तेजसि తేజస్సు.
ध्यामा ధ్యామా. న్ం పుం परिणामे మార్పు.
ध्वजद्रुमः ధ్వజద్రుమః, అం పుం ताले తాడు†.

ध २ ధ 2

धन्यः ధన్యః, అం त्रि० सुखवति సుఖవంతుఁడు; सुकृतिनि పుణ్యాత్ముఁడు; श्लाघ्ये పొగడఁదగినవాఁడు; कृतार्थे కర్తవ్యమును నెఱవేర్చినవాఁడు; धनाय हिते ధనమునకు హితమైనది; धनस्य निमित्ते ధనమునకు కారణమైనది; धनं प्राप्ते ధనమును పొందినవాఁడు; धनप्रयोजनवति ధనముప్రయోజనముగఁగలది. पुं साले మద్ది†. नं अर्थशास्त्रे అర్థశాస్త్రము.
धन्या ధన్యా, ఆం स्त्री० आमलक्याम् ఉసిరిక†; धन्याके కొత్తిమిరి†; वनदेवताभेदे ఒక వనదేవత; उपमातरि దాది; सुकृतिन्याम् ధన్యురాలు, పుణ్యాత్మురాలు.
धर्म्यम् ధర్మ్యమ్, అం त्रि० धर्मादनपेते ధర్మయుక్తము; धर्मेण प्राप्ये ధర్మముచే పొందఁదగినది.
धान्यम् ధాన్యమ్, అం నం धन्ये 'ధన్యమ్' చూ॥
धान्यम् ధాన్యమ్, అం నం व्रीहौ కొలుచు, దవసము, ధాన్యము; धन्याके కొత్తిమిరి†; मुस्तके తుంగముస్తె†; चतुस्तिलपरिमाणे నాలుగు తిలల పరిమాణము; पूर्वद्वारगृहे

తూర్పువాకిలి గల యిల్లు.

धान्या ధాన్యా, ఆం సీం धन्याके కొత్తిమిరి†.

धाय: -या: ధాయః -యాః, అం స్తుం త్రిం धारके ధరించువాఁడు. [తుఁడు.

धाय्य: ధాయ్యః, త్రుం పుం पुरोहिते పురోహి

धाय्या ధాయ్యా. ఆం సీం अग्निप्रज्वालनऋग्विशेषे అగ్నిని ప్రజ్వలింపఁజేసెడి ఒక ఋక్కు. [(తాల్పుఁ)దగినది

धार्य: ధార్యః, అం త్రిం धारणीये ధరింపఁ

धार्ष्ट्यम् ధార్ష్ట్యమ్, అం నం सामर्थ्ये సమర్థత; प्रागल्भ्ये దిట్టతనము; निर्लज्जत्वे బిడియము లేమి.

धिष्ण्यम् ధిష్ణ్యమ్, అం నం नक्षत्रे నక్షత్రము; गृहे ఇల్లు; स्थाने స్థానము. పుం अग्नौ అగ్ని; शक्तौ శక్తి; शुक्रे శుక్రుఁడు; उल्कामेदे ఉల్కావిశేషము.

धुर्य: ధుర్యః, అం త్రిం धूर्वहे वृषादौ బరువు మోసెడి యెద్దు మొ॥; भारवोढरि బరువు మోయువాఁడు; श्रेष्ठे శ్రేష్ఠుఁడు; कार्यनिर्वाहके కార్యముల నిర్వహించువాఁడు. పుం वृषभे ఎద్దు. [(చూ)సాధనము.

धूम्य: ధూమ్యః, అం త్రిం धूमसाधने ధూమ

धूम्या ధూమ్యా, ఆం సీం धूमसमूहे ధూమ సమూహము. [గ్యము.

धृष्य: ధృష్యః, అం త్రిం धर्षणीये ధర్షణయో

धेय: ధేయః, అం త్రిం विधेये చెప్పినట్లుచేయువాఁడు; पेये త్రాగఁదగినది.

धैर्यम् ధైర్యమ్, అం నం धार्ये ధరింపఁదగినది; पोष्ये పోషింపఁదగినది. నం धारणे ధరించుట; पोषणे పోషించుట; पाने త్రాగుట.

धैर्यम् ధైర్యమ్, అం నం धीरत्वे దిట(ట్ట)ము, గట్టి, చేవ, తట్టసము, తాలిమి, తాల్మి, తేఁకువ, దీమ(వ)సము, పట్టు, బిర(ర)వసము, బిగువు, మున్నరక, మొఱవడి, మొక్క(గ్గ)లము, ధీరత్వము; अप्रमत्ततायाम् ఎచ్చరిక గలిగియుండుట; निर्विकारचित्तत्वे మనోవికారములులేకుండుట; अव्याकुलत्वे కలఁతనొందకుండుట; विघ्नाद्युपस्थितत्वेऽपि प्रारब्धापरित्यागहेतौ अन्तःकरणवृत्तिविशेषे పట్టు, పట్టుదల, ఎన్ని ఆటంకములు వచ్చినను ప్రారంభించినది పరిత్యజింపని ఒక చిత్తవృత్తి; धीरनायकगुणमेदे ధీరనాయకుల గుణవిశేషము; पुरुषगुणमेदे పురుషుని ఒక గుణము.

धौम्य: ధౌమ్యః, అం పుం पाण्डवानां पुरोहिते పాండవుల పురోహితుఁడు.

धौर्त्यम् ధౌర్త్యమ్, అం నం धूर्तस्य भावकर्मणो: ధూర్తుని భావము కర్మయు.

धौर्यम् ధౌర్యమ్, అం నం सवेगाश्वगतौ గుఱ్ఱపు పరుగు. [ధ్యానించువాఁడు.

ध्यायी ధ్యాయీ, న్తం త్రిం योगिनि యోగి,

ध्येय: ధ్యేయః, అం త్రిం ध्यानयोग्ये ధ్యానము చేయఁదగినది.

ध्रौव्यम् ధ్రౌవ్యమ్, అం నం स्थैर्ये స్థిరత్వము. త్రిం स्थिरे స్థిరము; ध्रुवस्थानप्रापके శాశ్వత పదవి నొసఁగునది.

ध्वन्य: ధ్వన్యః, అం త్రిం ध्वननीये ధ్వనన యోగ్యము; व्यङ्ग्यार्थे వ్యంగ్యార్థము.

य ३ య 3

धनस्य ధనస్య, ధాం (धन(ना)स्यति) మేర మీఱిన ధనాశ. [వాఁడు.

धनाढ्य: ధనాఢ్యః, అం త్రిం धनवति సిరిగల

धनाय ధనాయ, ధాం (धनायति) गर्धेन धनेच्छायाम् మేరమీఱిన ధనాశ.

धनीय ధనీయ, ధాం (धनीयति) धनेच्छायाम् ధనేచ్ఛ [రుద్రుఁడు.

धन्वायी ధన్వాయీ, న్తం పుం रुद्रमेदे ఒక

धर्तव्य: ధర్తవ్యః, అం త్రిం धार्ये 'ధార్యః' చూ॥

धर्मयु: ధర్మయుః, ఉం త్రిం धार्मिके ధర్మ

యుక్తుఁడు. –युक –యుక్, జ్ఞం త్రిం धर्मयुक्ते ధార్మికుఁడు. नं न्यायार्जितद्रव्ये న్యాయముగా సంపాదించిన సొమ్ము.

धात्रेयी ధాత్రేయీ, ईं स्त्रीं उपमातरि దాది; तत्पुत्र्याम् దాదికూఁతురు.

धानुष्य ధానుష్యః, अंपुं वेणौ వెదురు†.

धानेयम् ధానేయమ్, अंनं धन्याके కొత్తిమిరి†.

धारयः ధారయః, अंत्रिं धारके ధరించునది.

धार्त्रेय ధార్త్రేయః, अंपुं धृत्याः अपत्ये ధృతి(యొ)-బిడ్డ.

धार्मिक्यम् ధార్మిక్యమ్, अंनं धर्मानुशीलने ధర్మమనుష్ఠించుట. [ధిక్కారము.

धिक्क्रिया ధిక్క్రియా, आंस्त्रीं धिक्कृतौ

धीन्द्रियम् ధీన్ద్రియమ్, अंनं मनसि మనస్సు: ज्ञानेन्द्रिये 'జ్ఞానేన్ద్రియమ్' చూ॥

धुरीयः ధురీయః, अंपुं वृषभे ఎద్దు.

धेनुष्या ధేనుష్యా, आंस्त्रीं बन्धके स्थितायां गवि తాఁకట్టు(కుదువ)పెట్టిన యావు.

धैवत्यम् ధైవత్యమ్, अंनं धीवनःभावे ధీవ(యొ)భావము. [లవణము.

धौतयम् ధౌతయమ్, अंनं सैन्धवे సైంధవ

धौमीयः ధౌమీయః, अंत्रिं धूमेन निर्वृत्ते ధూమ(యొ)ముచేత ఐనట్టిది.

धौरेयः ధౌరేయః, अंत्रिं धुरन्धरे బరువు మోయువాఁడు; धुर्ये वृषभादौ అట్టి ఎద్దు మొ॥

धौर्तेयः ధౌర్తేయః, अंपुं धूर्तायाः अपत्ये ధూర్తురాలి బిడ్డ.

य-सं०प्र० య-సం॥ ప్ర॥

धनञ्जयः ధనఞ్జయః, अं पुं अग्नौ అగ్ని: मृतशरीरेऽपि स्थितिमति वायौ శవము నందుఁగూడ నుండెడి ఒక ఉపవాయువు: चित्रके చిత్రమూలము†: नागसर्पभेदे ఒక నాగసర్పము: लेहभेदे ఒక లేహము; अर्जुने అర్జునుఁడు; ककुभे మద్ది†.

धनदायी ధనదాయీ, न्ं पुं अग्नौ అగ్ని. त्रिं धनदातरि ధనదాత. ईंस्त्रीं श्रीदेव्याम् శ్రీదేవి, లక్ష్మి. –प्रिया –ప్రియా, आंस्त्रीं काकजम्ब्वाम् కాకినేరేడు†.

धनुर्विद्या ధనుర్విద్యా, आं स्त्रीं विद्याभेदे విలువిద్య. [పటుత్వములేమి.

धन्धधन्त्यम् ధన్ధధన్ధ్యమ్, अंनं अपाटवे

धरणप्रिया ధరణప్రియా, आंस्त्रीं जिनानां शासनदेवताभेदे జైనుల ఒక శాసనదేవత.

धरणीयम् ధరణీయమ్, अं त्रिं धर्तव्ये ధార్య(యొ)ము.

धर्मकायः ధర్మకాయః, अंपुं बुद्धे బుద్ధుఁడు. –जन्यम् –జన్యమ్, अंनं सुखे సుఖము. –विद्या –విద్యా, आंस्त्रीं धर्मशास्त्रे ధర్మశాస్త్రము. [गादौ ఋత్విక్కు మొ॥

धर्मसहायः ధర్మసహాయః, अंपुं ऋत्वि-

धर्मारण्यम् ధర్మారణ్యమ్, अंनं देशभेदे ఒక దేశము.

धर्मास्तिकायः ధర్మాస్తికాయః, अंपुं पुद्गलास्तिकायादन्यस्मिन् अभ्युदयहेतौ పుద్గలాస్తికాయమునకంటె వేఱైన అభ్యుదయకారణము. [(యొ)యోగ్యము.

धर्षणीयः ధర్షణీయః, अं त्रिं धृष्ये ధర్షణ

धातुक्षयः ధాతుక్షయః, अंपुं कासव्याधिभेदे ఒక కాసరోగము.

धान्यमायः ధాన్యమాయః, अंपुं धान्यविक्रयिणि ధాన్యమమ్మువాఁడు: धान्यमातरि 'ధాన్యమాతా' చూ॥

धान्वन्तर्यः ధాన్వన్తర్యః, अंत्रिं धन्वतरिदेवताके ధన్వంతరి దేవతగాఁ గలది.

धारणीयः ధారణీయః, अंत्रिं धार्ये ధరింపఁదగినది. पुं धरणीकन्दे నేలకందం†.

धार्मिणेयः ధార్మిణేయః, अंपुं धर्मिण्याः अपत्ये ధర్మాత్మురాలి బిడ్డ.

घृष्टशय: ధృష్టశయః, అం॰పుం॰प्रगण्डे దండచే, దండచేయి, సంది, సందిలి, మోఁచేతిమీఁది భాగము.

धेनुमूल्यम् ధేనుమూల్యమ్, అం॰నం॰धेनुदानस्य निष्क्रयरूपे मूल्यभेदे గోదానమునకు బదులుగా ఇచ్చెడి ద్రవ్యము.

धेनुम्भव्या ధేనుమ్భవ్యా, ఆం॰స్త్రీం॰भव्यगवि మిక్కిలి ప్రశస్తమైన గోవు.

ध्वनिकाव्यम् ధ్వనికావ్యమ్, అం॰నం॰ उत्तमकाव्ये ఉత్తమకావ్యము.

ध र ధ ర

धर: ధరః, అం॰పుం॰ गिरौ కొండ, तूलेదూది; कूर्मराजे ఆదికూర్మము; वसुविशेषे ఒకవసుదేవత. త్రిం॰ धारके ధరించునది.

धरा ధరా, ఆం॰స్త్రీం॰ भुवि భూమి; जरायौ మావి; नाड्याम् నాడి; मेदसि మేదస్సు· दानभेदे సువర్ణమయభూమిదానము.

धर्त्रम् ధర్త్రమ్, అం॰నం॰ गृहे ఇల్లు; यज्ञे యజ్ఞము; धर्मे ధర్మము.

धात्रम् ధాత్రమ్, అం॰నం॰ भाजने పాత్రము.

धात्री ధాత్రీ, ఈం॰స్త్రీం॰ भुवि భూమి; मातरि తల్లి; उपमातरि దాది, దాదిలి, పాలిచ్చి పెంచెడి స్త్రీ; आमलक्याम् ఉసిరిక†; धारणकर्त्र्याम् ధరించెడి స్త్రీ.

धार: ధారః, అం॰పుం॰ धारासम्पते జడివాన; ग्रावान्तरे ఒక శిల; ऋणे అప్పు. నం॰ गम्भीरे గంభీరము; खवारिणि 'ఖవారి' చూ॥

धारा ధారా, ఆం॰స్త్రీం॰ सेनाग्रिमस्कन्धे సేనముందటిభాగము; पात्रादिच्छिद्रे పాత్రాదుల చిల్లి; प्रशान्ते ప్రశాంతము; रथचक्रे బండిగాను; खड्गादेः निशितमुखे ధార, దారి, వా, వాదర, వాయి, కత్తియంచు; यशसि కీర్తి; अतिवृष्टौ అతివృష్టి; नगरभेदे భోజపురి, ధారానగరము; स्रवदम्ब्वाद्यविच्छिन्नसन्ततौ తెంపులేక స్రవించు నీరు మున్నగువాని ధార, దార (నీటిచాలు మొ॥); साम्ये పోలిక; उत्कर्षे ఆధిక్యము; समूहे గుంపు; धारासम्पाते జడివాన. బం॰पञ्चधारासु'పఞ్చధారాః' చూ॥

धारी ధారీ, నుం॰పుం॰ पीलौ గోఁగు†. త్రిం॰ धारायुक्ते ధార(లు)గలది; धर्तरि ధరించువాఁడు; ग्रन्थार्थधारणायुक्ते గ్రంథార్థమును ధారణసేయువాఁడు. [వము గలవాఁడు.

धारु. ధారుః, ఉం॰త్రిం॰ पानशीले త్రాగుస్వభా

धीर: ధీరః, అం॰పుం॰ ऋषभे బుషభము†; बलिराजे బలిచక్రవర్తి; धीप्रेरके బుద్ధిని ప్రేరేపించువాఁడు, ఆత్మ. త్రిం॰ मन्द्रेगंभीर ధ్వనిగలది; मनोहरे మనోహరము; स्वैरे స్వేచ్ఛగలవాఁడు; पण्डिते పండితుఁడు; विनीते వినయముగలవాఁడు; बलयुते బలవంతుఁడు; विवेकिनि వివేకము గలవాఁడు; धृष्टे(धैर्ययुते) గట్టి డెందము(మనసు)గలవాఁడు, ధైర్య(ము)యుక్తుఁడు ('ధృష్టః' చూ॥) నం॰ कुङ्कुमे కుంకుమపువ్వు.

धीरा ధీరా, ఆం॰స్త్రీం॰मद्ये కల్లు; नायिकाभेदे వ్యంగ్యకోపప్రకాశక మైన ఒక నాయిక; पण्डितायाम् ధీరురాలు,పండితురాలు;काकोल्याम् కాకొల్లి†; महाज्योतिष्मत्याम् పెద్దమానేరు†; स्थिरायां चित्तोन्नतौ నిలుకడగల చిత్తౌన్నత్యము.

धीरा: ధీరాః, అం॰పుం॰ तत्त्वोपदेष्टरि श्रीगुरौ జ్ఞానదాతయగు శ్రీగురువు.

धुरा ధురా, ఆం॰స్త్రీం॰ भारे బరువు.

धूम्र: ధూమ్రః, అం॰పుం॰ शिवे శివుఁడు; सिह्ल 'సిహ్లః' చూ॥ कुमारानुचरभेदे స్కందుని ఒక అనుచరుఁడు; योगभेदे ఆనందాదియోగములలో ఒకటి; कृष्णलोहिते वर्णे నలుపు ఎఱుపుగలసినవన్నె; खरलोमवर्णभे గాడిద వెంట్రుకలవన్నె. త్రిం॰तद्वति అది(వి)గలది

धूम्रा ధూమ్రా, आ० स्त्री० धूम्रपत्रायाम् పొగ†, धुवाख्यवसुमातरि ధ్రువుఁడను వసువు-తల్లి; सूर्यकलाभेदे సూర్యుని ఒక కళ.

धूरी ధూరీ, धा० (धूर्यते) हिंसागत्योः హింస గతి. [చాతుర్యము, అశ్వగతివిశేషము.

धोर्ऋ ధోర్ఌ. धा० (धोरति) गतिचातुर्ये గతి

धौम्रः ధౌమ్రః, अ० पुं० धूम्रे ధూమ్ర(మా) వర్ణము. न० धूम्रत्वे ధూమ్రవర్ణము గలిగి యుండుట; वास्तुस्थानभेदे ఒక వాస్తుస్థానము

धौरः ధౌరః, अ० पुं० धवे ధవవృక్షము†.

र ३ ర 3

धत्तू(र्तू)रः ధత్తూ(త్తూ)రః, अ० पुं० उन्मत्ते ఉమ్మెత్త†. [రాగము భార్య

धनाश्रीः ధనాశ్రీః, ई० स्त्री० रागिणीभेदे శ్రీ

धरित्री ధరిత్రీ, ई० स्त्री० भुवि భూమి.

धर्मराट् ధర్మరాట్, ज० पुं० यमे యముఁడు. त्रि० धार्मिके ధార్మికుఁడు.

धर्मेन्द्रः ధర్మేన్ద్రః, अ० पुं० यमे యముఁడు.

धवित्रम् ధవిత్రమ్, अ० न० मृगचर्मणा रचिते व्यजने జింకతోలు-విసనకఱ్ఱ.

धान्याग्रम् ధాన్యాగ్రమ్, अ० न० कणिशे ఎంకి. —अभ्रम् —భ్రమ్, अ० न० अभ्रकमारकवस्तुविशेषे అభ్రకము "ను" శుద్ధిచేసెడి ఒక పదార్థము. —रिः —రిః, इ० पुं० मूषिके ఎలుక.

धिक्कारः ధిక్కారః, अ० पुं० तिरस्कारे పరాభవము; 'धिक्' पश्य 'ధిక్' చూ॥

धीवरः ధీవరః, अ० पुं० कैवर्ते ధీవరుఁడు, పల్లెవాఁడు, జాలరి. —री —రీ, ई० स्त्री० दाशस्त्रियाम् పల్లెత; ध्यानकर्मयुतस्त्रियाम् ధ్యానము కర్మయుఁ గల స్త్రీ.

धुन्धुरी ధున్ధురీ, ई० स्त्री० वाद्यभेदे ఒక వాద్యము.

धुवित्रम् ధువిత్రమ్, अ० न० व्यजने వీవన; धवित्रे 'ధవిత్రమ్' చూ॥ [ఉమ్మెత్త†.

धुस्तु(स्तू)रः ధుస్తు(స్తూ)రః, अ० पुं० उन्मत्ते

धूर्धरः ధూర్ధరః, अ० त्रि० धुरंधरे బరువును మోయునది

धूसरः ధూసరః, अ० पुं० गर्दभे గాడిద; उष्ट्रे ఒంటె; कपोते పావురము; तैलकारे తెలికవాఁడు; कृष्णश्वेतवर्णे నలుపుతెలుపు గలసిన వన్నె; शुक्लपीतवर्णे తెలుపు పసుపు గలసిన వన్నె; ईषत्पाण्डौ బూడిదవన్నె त्रि० तद्वति అది(వి)గలది. —री —రీ, ई० स्त्री० किन्नरीभेदे ఒక కిన్నరస్త్రీ, पाण्डुरफलक्षुपे పాండుర వర్ణఫలములు గల ఒక క్షుపము†.

धूस्तु(स्तू)रः ధూస్తు(స్తూ)రః, अ० पुं० उन्मत्ते ఉమ్మెత్త†.

धृत्वरी ధృత్వరీ, ई० स्त्री० धरित्र्याम् భూమి.

धैवरिः ధైవరిః, इ० पुं० धीवरापत्ये ధీవరుని బిడ్డ. [కమ్మరి.

ध्माकारः ధ్మాకారః, अ० पुं० लोहकारके

र ४ ర 4

धनहरः ధనహరః, अ० त्रि० चोरे దొంగ. —री —రీ, ई० स्त्री० राक्षस्याम् బలురక్కసి†; चोरे చోరనామకగంధద్రవ్యము.

धनागारम् ధనాగారమ్, अ० न० भाण्डागारे (कोशे) బొక్కసము, కోశ(మా)ము.

धनुर्धरः -धारी ధనుర్ధరః —ధారీ, अ० न० त्रि० धानुष्के విలుకాఁడు. —वक्त्रः —వక్త్రః, अ० पुं० कुमारानुचरभेदे స్కందుని ఒక అనుచరుఁడు.

धनुष्करः ధనుష్కరః, अ० त्रि० धानुष्के విలుకాఁడు; चापकारके వింటిని చేయువాఁడు.

धनेश्वरः ధనేశ్వరః, अ० पुं० कुबेरे బర్రొక్కమెకిమీఁడు, కుబేరుఁడు.

धन्यमात्रः ధన్యమాత్రః, अ० पुं० धान्यमातुरपत्ये ధాన్యము కొలుచువాని కొడుకు.

धन्वचरः ధన్వచరః, अ० त्रि० धानुष्के విలుకాఁడు.

धन्वन्तरम् ధన్వ_న్తరమ్,అ०न० चतुर्हस्तमिते బార, బారెఁడు. -रिः -రిః, इ०पु० नारायणांशसंभूते देववैद्यविशेषे నారాయణాంశ సంభూతుఁడగు నొక దేవవైద్యుఁడు; दिवोदासे దివోదాసుఁడు, ఒక రాజర్షి.

धराङ्कुरः ధరాఙ్కురః, अ०पु० शीकरे తుంపరు. -धरः -ధరః, अ०पु० धरणीभृति 'ధరణీభృత్' చూ। -ऽमरः -ఽమరః, अ०पु० भूसुरे 'భూసురః' చూ॥

धर्मचक्रः ధర్మచక్రః, अ०पु० बुद्धे బుద్ధుఁడు. न० धर्मरूपे चक्रे ధర్మమనెడి చక్రము; भारतदेशराजपताकाचिह्ने భారతదేశరాజపతాకచిహ్నము. -चारी -చారీ, नृ०त्रि० धार्मिके ధర్మాత్ముఁడు. -दाराः -దారాః, अ०पु०ब० धर्मपत्न्याम् ధర్మపత్ని -पत्रम् -పత్రమ్,अ०न० यज्ञोदुम्बरे బొన్నపుమేడి. -परः -పరః, अ०त्रि० धर्मपरायणे ధర్మాసక్తుఁడు. -पुत्रः -పుత్రః,अ०पु० युधिष्ठिरे ఆమునికొడుకు, ధర్మరాజు; नरनारायणे నరనారాయణఋషి, औरसे ఔరసపుత్రుఁడు. -रात्री -రాత్రీ, ई०स्त्री० अप्सु ఉదకము. -वीरः -వీరః, अ०पु० धर्मयुक्ते वीररसे ధర్మముతోఁగూడిన వీరరసము. त्रि०तद्वति అదిగలవాఁడు. -शास्त्रम् -శాస్త్రమ్,अ०न० मन्वादिस्मृतौ ధర్మప్రతిపాదకగ్రంథము (మనుస్మృతి యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి శంఖలిఖితస్మృతి పరాశరస్మృతి మొ॥) -सारः -సారః,अ०पु० धर्मेषु सारे ధర్మములలోని సారము. -सूत्रम् -సూత్రమ్,अ०न० पूर्वमीमांसायाम् ధర్మవిచారణ గల పూర్వమీమాంస -क्षेत्रम् -క్షేత్రమ్, अ०न० पुण्यभूमौ 'పుణ్యభూమిః' చూ॥

धर्मोत्तरम् ధర్మోత్తరమ్, अ०त्रि० धर्मप्रधाने ధర్మము ప్రధానముగఁ గలది

धातुवैरी ధాతువైరీ, नृ०पु०गन्धके గంధకము.

धातृपुत्रः ధాతృపుత్రః, अ०पु० सनत्कुमारे సనత్కుమారుఁడు.

धात्रीपत्रम् ధాత్రీపత్రమ్, अ०न० तालीशे తాలీసపత్రి. -पुत्रः -పుత్రః,अ०पु० नटे నటుఁడు

धान्यवीरः ధాన్యవీరః, अ०पु० माषे మినుములు.

धारयित्री ధారయిత్రీ, ई०स्त्री० भुवि భూమిః धारणकर्त्र्याम् ధరించునట్టి స్త్రీ.

धाराङ्कुरः ధారాఙ్కురః, अ०पु० अम्बुकणे నీటితుంపర; अग्रेसरसैन्ये ముందునడచుసేన; वर्षोपले వడగల్లు. -धरः -ధరః, अ०पु० जलधरे మేఘము; खड्गे ఖడ్గము. -यन्त्रम् -యన్త్రమ్, अ० न० जलप्रस्रवयन्त्रभेदे నీటిని జిమ్మెడి ఒక యంత్రము.

धार्तराष्ट्रः ధార్తరాష్ట్రః, अ०पु० कृष्णवर्णचञ्चुचरणयुते श्वेतहंसे నల్లనిముక్కు కాళ్లను గల తెల్లహంస; नागभेदे ఒక నాగసర్పము; धृतराष्ट्रस्यपुत्रेषु దుర్యోధనుఁడు మొ॥ तत्सम्बन्धिनि ధృతరాష్ట్రసంబంధమైనది. -ष्ट्री -ష్ట్రీ, ई०स्त्री०दुश्शलायाम् దుశ్శల, ధృతరాష్ట్రకుమార్తె. [కందు.

धीरपत्री ధీరపత్రీ, ई०स्त्री० धरणीकन्दे నేలకందు.

धीराधीरा ధీరాధీరా, आ०स्त्री० नायिकाभेदे ఎత్తిపొడుపుమాటల(దెప్పుట)తో భేదమును గూర్చెడి నాయిక.

धुन्धुमारः ధున్ధుమారః, अ० पु० इन्द्रगोपे ఆరుద్రపురుగు; गृहधूमे ఇంటిపొగ; कुवलयाश्वे కువలయాశ్వుఁడు; प्रेतभेदे ఒక ప్రేతము; पदालिके 'పదాలికః' చూ॥

धुरन्धरः ధురన్ధరః, अ०पु० धवे ధవవృక్షము. त्रि० धुर्ये 'ధుర్యః' చూ॥

धूपपात्रम् ధూపపాత్రమ్, अ० न० धूपाधारे पात्रभेदे ధూప(పొ)ము నుంచెడి పాత్ర. -मुद्रा -ముద్రా, आ०स्त्री० मुद्राभेदे దేవపూజాంగమైన ఒక ముద్ర.

धूपागुरु ధూపాగురు, ఉ॰న॰ दाहागुरुणि అగురు-వత్తి.

धूमोद्गारः ధూమోద్గారః, అ॰పు॰ धूमनिर्गमे పొగలేచుట; अम्लोद्गारे పులిత్రేఁపు.

धूम्रपत्रा ధూమ్రపత్రా, ఆ॰సీ॰ क्षुपभेदे పొగ, పొగాకు†.

धृतराष्ट्रः ధృతరాష్ట్రః, అ॰పు॰ नागभेदे ఒక నాగసర్పము; गन्धर्वराजभेदे ఒక గంధర్వ రాజు; हंसे హంస, दुर्योधनपितरि ధృత రాష్ట్రుఁడు; रजन्वति 'రాజన్వాన్' చూ। —ष्ट्री —ష్ట్రీ, ఈ॰సీ॰ हंसपत्न्याम् ఆఁడు హంస. [ష్ణుఁడు.

धेनुकारिः ధేనుకారిః, ఇ॰పు॰ श्रीकृष्णे శ్రీకృ

धौतवस्त्रम् ధౌతవస్త్రమ్, అ॰న॰ धौते वसने చలువ, చల్వ, చలువబట్ట, పావడ, మడత, మడుఁగు, మడుపు, మణుఁగు, వ(వె)లి పము, వల్పము , మడి, మడిబట్ట (ఉదికి ఆఱవేసిన వస్త్రము).

ध - सं॰प्र॰ ధ - సం॥ప్ర॥

धनाधिकारी ధనాధికారీ, न्॰त्रि॰ धनाध्यक्षे కోశాధికారి.

धरणि(णी)धरः ధరణి(ణీ)ధరః, అ॰ పు॰ धरणीभृति 'ధరణీభృత్' చూ॥ —पुरः —పురః, అ॰పు॰ समुद्रे సముద్రము. న॰ चतुरस्रे मण्डले చతురస్రమండలము. —पूरः —పూరః, అ॰పు॰ समुद्रे సముద్రము. —(ई)श्वरः —(ఈ)శ్వరః, అ॰పు॰ शिवे శివుఁడు: विष्णौ విష్ణువు; भूपे రాజు.

धर्मकथादरिद्रः ధర్మకథాదరిద్రః, అ॰ పు॰ कलिकाले जातनरे కలికాలమానవుఁడు.

धर्मवासरः ధర్మవాసరః, అ॰పు॰ पूर्णिमायाम् పూర్ణిమ. [वाकादौ తీర్పరి.

धर्माधिकारी ధర్మాధికారీ, न्॰पु॰ प्राड्वि

धातुशेखरम् ధాతుశేఖరమ్, అ॰న॰ कासीसे అన్నభేది. [దున్నిన పొలము.

धूलिकेदारः ధూలికేదారః, అ॰ పు॰ कृष्टक्षेत्रे

धेनुदुग्धकरः ధేనుదుగ్ధకరః, అ॰పు॰ गर्जरे ఉల్లి†. [కాకు(చూ)స్వరము.

ध्वनिविकारः ధ్వనివికారః, అ॰పు॰ काकौ

ध - सं॰ प्र॰ ధ - సం॥ప్ర॥

धनकेलिः —पालः ధనకేలిః —పాలః, అ॰ ఇ॰పు॰ कुबेरे కుబేరుఁడు. [దాఁగ†.

धनुर्माला ధనుర్మాలా, ఆ॰సీ॰ मूर्वायाम्

धनुष्कपालः ధనుష్కపాలః, అ॰పు॰ धनुरङ्गे ధనురవయవము.

धम्म(म्मि)लः ధమ్మ(మ్మి)లః } అ॰ పు॰
धम्मिल्लः ధమ్మిల్లః } संयतकचेषु
క్రొవ్వెద, తుఱుము, వేనలి, కీలుగంటు, జుట్టుముడి; मुक्तापुष्पादिभूषिते केशबन्धे ముత్తెములు పువ్వులు మున్నగునవి ముడి చిన స్త్రీల సిగ(కొప్పు, బడ).

धर्मकीलः ధర్మకీలః, అ॰పు॰ राजशासने రాజశాసనము. —पालः —పాలః, అ॰పు॰ राजदण्डे రాజదండము. —मूलम् —మూలమ్, అ॰న॰ श्रुतिस्मृतिसदाचारादिषु శ్రుతి స్మృతి సదాచారము ఆత్మప్రియము సత్సం కల్పజాతమైన కోరిక. —शाला —శాలా, ఆ॰సీ॰ धर्मसत्रे ధర్మసత్రము. —शीलः —శీలః, అ॰త్రి॰ धार्मिके ధర్మస్వభావము గలవాఁడు.

धवलः ధవలః, అ॰త్రి॰ शुक्ले తెల్లనిది; निर्मले స్వచ్ఛము; रम्ये మనోహరము. పు॰ सिन्दूरे చందిరము; चीनकर्पूरे చీనకర్పూ రము: रागभेदे ఒక రాగము, హిందోల రాగపుత్త్రుఁడు; धवे ధవవృక్షము†; भल्ला- तके జీడి†: महोक्षे దొడ్డయెద్దు; शुक्लवर्णे తెలుపువన్నె; खगभेदे ఒక పక్షి. న॰ छन्दोभेदे ఒక ఛందస్సు; श्वेतमरिचे తెల్ల మిరియము†.